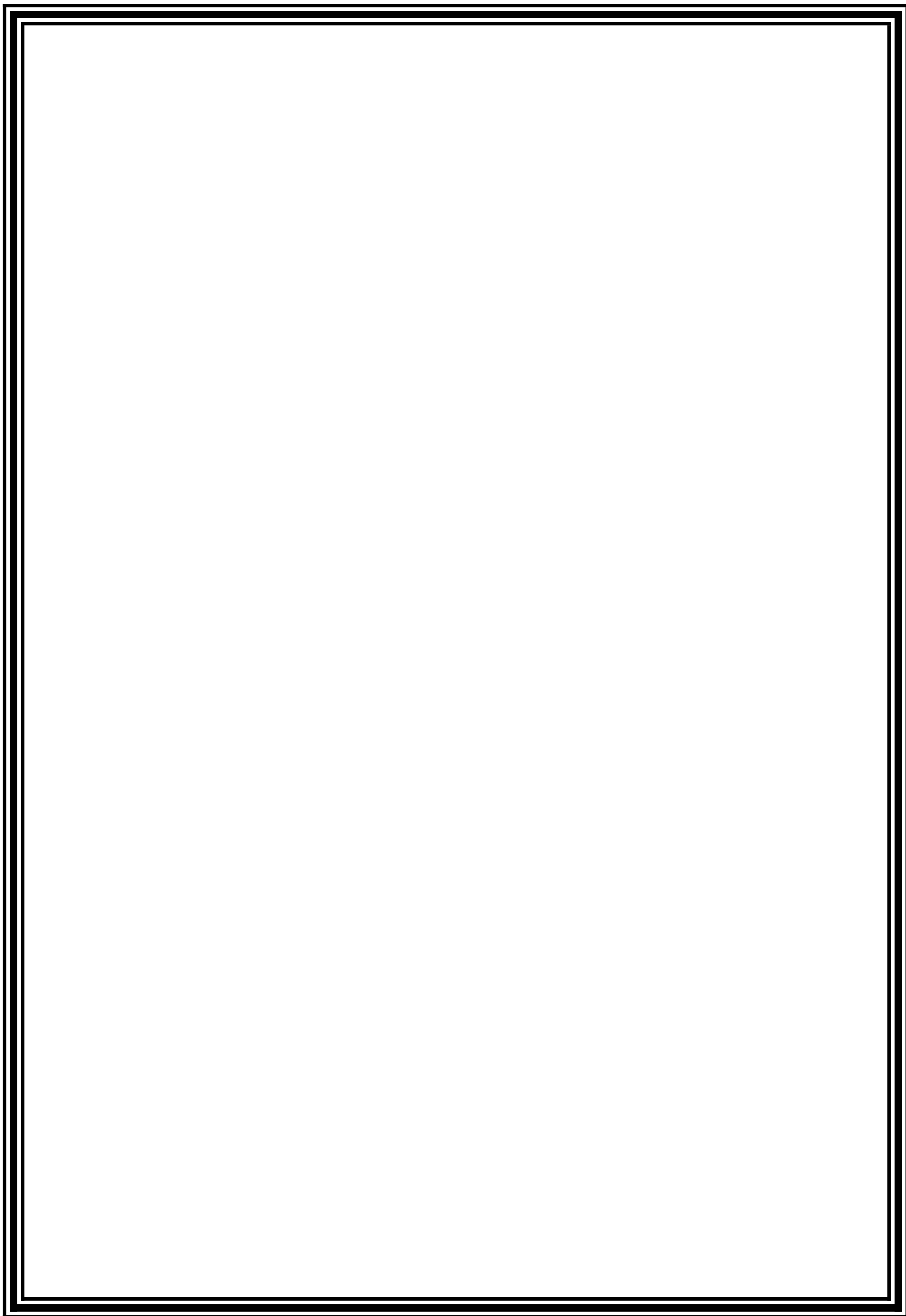
(KETTANİ)
HZ. PEYGAMBERİN YÖNETİMİ
(Et-Teratibu'l-idariyye)

-Kaynak-
Darul Kitap Ansiklopedisi
-Kitap Sitemiz-
*Tevhid Sayfasıı[**Kitap Sitemiz**]*

ORIGINAL

-Yayınlayan-
Tevhid Sayfasıı

ÖNSÖZ

Uygarlıkların gerek doğuşlarında gerek gelişme süreçleri içende bir başka uygarlıktan doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde, müsbet veya menfî mânâda etkilenmeleri tabiî ve hatta kaçınılmaz bir husustur. İnsanlık tarihinde derin izler bırakan ve tarihin akışını değiştiren bir uygarlığın başka uygarlıklara tamamen kapalı bir şekilde varlığını sürdürmesi düşünülemez. Uygarlıklar arasında dışta çatışma ve zıtlıklar bile olsa içte birtakım uzlaşmalar ve karşılıklı etkileşmeler hep olagelmiştir. Ancak her uygarlık kendisini diğerlerinden ayıran temel özelliklere sahiptir. İslâm uygarlığı da Kur'ân ve sünnet'e dayanmaktadır; müslüman toplumların sosyal yapılarında ve kültürel karakterlerinde, siyasî, idarî, adlî, askerî ve iktisadî müesseselerinde bu iki kaynağın damgası vardır.

Bazı Batılı araştırmacılar, Emevîler ve özellikle Abbasîler devrinde felsefe, astronomi, matematik ve tıp gibi alanlarda eski Yunan, Hint ve İran uygarlıklarına ait eserlerin Arapça'ya tercüme ettirilmesi ve komşu millet-lerdeki bazı kurumların şu veya bu şekilde benimsenmesi sebebiyle İslâm uygarlığının orijinalitesi konusunda tereddüt uyandırmaya çalışmışlardır. Oysa asırlardan beri bu uygarlıkların mensuplarının elinde bulunmalarına rağmen kültür ve medeniyet alanında herhangi bir atılım ve yeniliğe yol açmamış bulunan bu eserlerden faydalanarak onların aşılması müslümanlar sayesinde gerçekleşmiş ve bu husus daha sonra modern Batı uygarlığının doğmasında da en önemli amillerden biri olmuştur. Dolayısıyla bu aktarmalar İslâm uygarlığının orijinalitesine asla gölge düşüremeyeceği gibi hıristiyan, Süryani ve yahudi mütercimlerin katkıları da İslâm âlimlerinin asıl rollerinin gözardı edilmesine sebep teşkil etmez.

Kendisinden önceki semavî dinlerin doğrulayıcısı ve kemâle ermiş son şekli olması ve temel ilkesi olan tevhidin evrenselliği sebebiyle esasen belli bir zaman ve mekânla bağlılığı bulunmayan İslâm'ın çeşitli uygarlık ve düşünce sistemleriyle temas kurması, evrenselliği ve insanlık tarihinde yüklendiği fonksiyon ve rolün de tabiî bir sonucudur.

İslâm uygarlığının orijinal olmayıp diğer uygarlıklardan alındığını rahatça söyleyebilmek için bazı kimselerin Kur'ân ve sünnet'e dayanan köklerini gözardı ederek İslâm uygarlığını Abbasilerden başlattıklarını belirten Kettâni, Emevî ve Abbasilerden başlamak üzere islâm tarihi boyunca kurulan müslüman devletlerdeki siyasî, idarî, askerî, adlî, ilmî ve iktisadî kurumların şu veya bu şekilde Hz Peygamber (sav) zamanında mevcut olduğunu, islâm uygarlığının temellerinin Allah Resulü (sav) ve ilk müslüman nesil zamanında atılmış bulunduğunu ortaya koymak için bu eseri kaleme almıştır. Eser bu yönüyle Hz. Peygamber'in (sav) çoğu Batılı yazar tarafından manevî boyutundan tamamen soyutlanarak takdim edilen, buna karşılık Batı dünya goruşu ve hayat tarzının etkisi altında yetişmiş müslüman nesillerin ise anlamak şuurundan mahrum bırakıldıkları hayatının toplumsal cephesini bütün teferruatıyla ele

almaktadır.
Peygamberliği Hz isa'nın şahsında yalnızca manevî hayata kılavuz olma şeklinde gören ve anlayan Batılıların, çoğu zaman inkârlarına da mes-ned olarak Hz. Peygamber’i sosyal ve siyasal hayata fazla angaje olmuş görmelerinin sebebi, yeni sosyal bir düzenin kurucusu olan ve manevî hayat kadar maddî ve sosyal hayatta da insanlara kılavuz olma görevini yüklenmiş bulunan Resulullah'm (sav) manevî tatbikatının beşerî faaliyetleriyle ortulu olmasıdır Din ile hayatın maddî alanlarının birbirinden ayrıldığı modern dünyada, yalnız manevî hayatı düzenlemeyi değil yeni bir sosyal ve siyasal düzen kurmayı da içeren bir "peygamberlik" misyonu birçokları tarafından kavranılmamakta, bu durum onlara imkânsız gibi görülmektedir. Tüm beşerî mükemmelliğin tek örneği olan Allah Resulü (sav) yüklendiği ve eksiksiz olarak gerçekleştirdiği misyonu bakımından hem insan şahsının, hem beşerî toplumun, bir başka ifade ile hem manevî hayatın kılavuz ve örneği, hem mükemmel sosyal hayatın ölçüsüdür.
"Andolsun Allah'ın Resulu'nde sızın için Allah'ı ve ahireti arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için (uyulacak) en güzel bir örnek vardır." (Ahzâb 33/21)
Allah Resulu'nun (sav) bizzat insanın kendi beşerî durumu aşılmadıkça üstesinden gelinemeyecek olan bütün sosyal, siyasal, ekonomik, cinsel., eğilimler arasında denge ve ahengi temsil eden yüce hayatı, tarihte hiçbir insana nasip olmamış şekilde bütün yönleriyle ve en ince ayrıntısına kadar müslümanlar tarafından tesbit edilmiş ve bu konuda sayısız eser kaleme alınmıştır.1[1] Bir peygamber, bir mubelliğ, bir devlet başkanı, bir lider, bir kumandan, bir hakim, bir eğitimce, bir tacir, bir aile reisi, bir baba, bir dost ve arkadaş, hatta bir düşman olarak bütün maddî ve manevî yönleriyle insanlığa Örnek davranışları ortaya koyan, gelecek bütün müslüman nesillerin seviyesine ulaşma özlemi duydukları ve kendisine oranla sonraki bütün toplumların bir alçalış sayılacağı mükemmel islâm toplumunu meydana getiren Allah Resulü'nün (sav) ağzından çıkan her söz, bir olay karşısında suskunluğuna varıncaya dek her davranışı, bütün teferruatıyla günlük hayatı ve vücut özellikleri binlerce cildi bulan hadis külliyatı, siyer, megâzi, hasâis ve şemail kitapları başta olmak üzere birçok eser demisti görülmemiş bir titizlikle tesbit edilmiştir. Asr-ı Saadet'teki siyasî, idarî, adlî, askerî, iktisadî, ilmî ve içtimaî hayat ve düzenlemeler de buna bağlı olarak bu eserlerde dağınık bir biçimde ele alınmıştır. Bu hususları derli toplu bir şekilde müstakil olarak ele alan ilk eser Huzai'nin

---

1[1] Bütün müslüman milletlerin dillerinde bu konuda kaleme alınmış eserlerle ilgili bibhyografık bir araştırma henüz yapılmamış olmakla bı rhkte bir fıkır vermebi bakımından şu çalışmalar zikredilebilir Salahaddınel Muneccıd.Mu'cemumâüIH-feanResûlillâh,Beyrut 1402/1982), Muhammed Mahir Hamâde.Merâci' muht-âreanhayâtiResûlillâh, Rıyad 1402/1982, L B ,uLePropheleMohammeden Eu-rope, leğende et htlerature",Revue du Monde Musulman, 1909, IX s 264-272, Horovıtz, "The earbesL bıographıes ofthe Prophet and theır authors", Islamic Cul-ture,I(1927), s 535-559, II (1928) s 22-50,164-182 495-626, Rudı Parel, "Retenl European research on the life and work of Prophet Muhammad", Journal ofthe Pakistan Historical Society, 1958, VI, b 81-96 ve bu makalenin Salih Tuğ tarafından yapılan tercümesi "Peygamber m Hayatı ve Faaliyetleri Hakkında Avrupa'da Yapılan En Son Araştırmalar", İslâm Tedkikieri Enstitüsü Dergisi, 1959-60, III, hy 1-2, s 31-48; A Wesself, "Modern bıographies ofthe life ofthe Prop-het Muhammad m Arabic",Islamic Culture, 1975, XIL s. 99-105; Munawar Ah-mad Anees and Alia N Athar,Guide to Sira and Hadith Literatüre in VVestern Languages, London-New York, 1986, Armağan-ı Hak 1400 Kütüb-i Siret,Mutan, 1980, Bahaeddin Zekeriya Üniversitesi yay.

Tahrîcü'd-de-lâlâtfı[2][2] ile bunu temel alarak muhteva ve konu bakımından genişleten Kettâni'nin elinizdeki bu eseridir.

Kettâni, çağdaş bir yazar olmasına rağmen eserini klasik tarzda kaleme almış, iktibasta bulunduğu kaynakların cilt, sayfa veya varak numaralarını pek azı dışında göstermemiştir. 1346 (1927) yılında ilk baskısı yapılan ve inanılmaz derecede matbaa hataları bulunan eserin, bizzat yazarın sağlığında 35 yıl geçmesine rağmen gözden geçirilerek yeniden neşre dil memesi gerçekten bir talihsizliktir. Eserin hemen hemen tamamına yakın kısmının iktibaslardan oluşması, kaynakların çokluğu ve çeşitliliği, matbu olanların eski baskılı, bir kısmının nadir eserlerden veya yalnız Kettâni'nin özel kütüphanesinde bulunan yazmalardan olması, daha sonra da böyle zahmetli bir teşebbüse girişilmemesinin başlıca sebebi olmalıdır.

Bu değerli eserin Türk okuyucusuna kazandırılması konusunda fakülte talebeliğimden beri beslediğim niyeti gerçekleştirmeğe başlarken daha faydalı olacağı İçin kaynakların tesbitini de düşünüyordum. Fakat çalışmaya başlayıp eserin Arapça aslından faydalanmayı oldukça zor ve mahzurlu kılan baskı hatalarıyla karşılaşınca bunun bir zaruret olduğu görüldü. Bu sebeple Kettâni'nin, kaynaklarından ulaşılabilen büyük kısmında, yapılan iktibaslar karşılaştırılarak yerleri gösterilmiş, mânânın bozulduğu durumlarda ve özellikle özel isimlerde hatalara işaret edilerek düzeltme yapılmış, hataların çok fazla olması halinde ise doğru metin tercümede esas alınmış ve iktibasta hata bulunduğuna işaretle yetinilmiştir. Büyük hacimli olup yeterli fihrist veya indeksi bulunmayan eserlerde, bilhassa metnin anlaşılması bakımından zaruret arzeden durumlarda ilgili yerin tesbiti için çaba sarfedilmiş, zaruret bulunmayan durumlarda tekellüfe girilmemiştir. Ulaşılamayan eserler ile lüzum görüldüğü yerlerde şahıs, yer, olay, terim vb. hususlarla ilgili bilgi verilmiş ve daha fazla malumat veya mukayese imkânı sağlaması bakımından zaman zaman başka kaynaklara atıfta bulunulmuştur. Kettâni'nin nadiren kaydettiği cilt ve sayfa numaraları aslında olduğu gibi metin içinde gösterilirken tarafımızdan yapılan ilaveler âyet numaraları dışında dipnotta verilmiş ve bu çalışmayla eserin bir nevi ediş-yon-kritiği yapılmıştır. Ayrıca eserin başında Kettâni'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verlimiş ve inşaallah sonuna da bibliyografya ile birlikte teferruatlı bir indeks ve terimlerle ilgili seçme bir lügatçe eklenecektir. Okuyucuların samimi tenkit ve uyarılarının da eserdeki hata ve noksanların giderilmesine yardımca olacağı şüphesizdir.

Batı uygarlığının kendisiyle birlikte topyekün insanlığı da yokolmaya sürüklediği ve İslâm uygarlığıyla tarih sahnesinde tekrar karşı karşıya geldikleri bugün, insanlığın tek kurtuluş ümidi olan yüce İslâm davasının önderliğinin yeryüzünde kendisine düştüğüne inandığım müslüman Türk insanına bu görevinde ışık tutacak ve bugüne kadar üzerinde en az

---

[2][2] RifâaBeget-Tabtâvîfo 1290/1873)Hz Peygamberin siretine dan Nihâyetül-îcâz fî sîreti sâkini'l-Hicâz, (Kahire, 1291) adlı eserinde Hıızâı'nm eserim özetle vermiş, Muhammed Bahît el-Mutiî (o 1354/1935) de Ali Abdurrâzik'm el-İslâm ve usûlü'1-hükm adlı eserine reddiye olarak kaleme aldığı Hakîkatü'l-İslâm ve usûlü'l-hükm(Kahire, 1344) adlı kitabında (s. 128-207) Huzâı ve RıfâaBeg'in eserlerinden geniş iktibaslarda bulunmuştur.

durulmuş bir yönden Allah Sevgilisi'nin hayatını tanıtacak bu çalışmanın, Allah katında makbul ve meşkûr, sevgilisinin şefaatine nail olmaya bir vesile olmasını niyaz ederim.3[3]
Ahmet Özel
Ağustos, 1990
İstanbul

TAKDİM

Abdülhay El-Kettânî Hayatı Ve Eserleri

I. Kettânî Ailesi Ve Kettâniyye Tarikatı

Kettânî ailesi İdrisî şeriflerinden Fas'in önemlivemeşhurbirailesi-dir. Hz. Ali'ye (ra) varan nesep zincirleri şu şekildedir: Muhammed Abdülhayb. Abdülkebîr(ö. 1333/1915) b. Muhammed (ö. 1289/1872) b. Abdülvâhid (ö. 1234/1819) b. Ahmed (ö. 1244/1828) b. Abdülvâhid (ö. 1203/1789) b. Ömer b. İdris b. Ahmed b. Ali b. Kasım b. Albülvâhid b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa b. Ebubekir b. Muhammed b. Abdullah b. Hâdî b. Yahya el-Kettânî (III) b. İmrân b. Abdülcelîl b. Yahya (II) (ö. 252/866) b. Yahya (I) (ö. 249/ 863) b. İd ris (II) (ö. 213/828) b. İdris (I) (ö. 177/793) b. Abdullah (ö. 143/760) b. Hasan b. Hasan b. Ali (ra).4[4]
Abdülhay el-Kettânî, dedelerinden Yahya b. İmrân'm daha önceleri deri, yün ve kıldan yapılan çadırları ilk kez ketenden yaptığı için ailelerinin de ondan itibaren "Kettânî" lakabıyla anıldığını belirtir.5[5]
Birçok büyük muhaddis, edip ve fakih yetiştiren bu aile asıl şöhretine XIX. yüzyılın sonlarında kavuşmuştur. Ailenin yetiştirdiği önemli şahsiyetler yanında, bu yüzyılın sonlarında Kettânîyye tarikatının kurulması ailenin adını duyurmasında en önemli rolü oynamıştır. Kettânîyye zaviyesi ilk defa XIX. yüzyılın sonlarına doğru Fas şehrinde Muhammed b. Abdülvâhid tarafından kurulmuş, fakat bir süre sonra inkıraz bulmuştu. Daha sonra tarikatın asıl kuruluş ve şöhret bulması torunu Muhammed b. Abdülkebir'in (Abdülhay el-Kettânf nin ağabeyi) eliyle olmuştur.6[6] Kettânîyye, Derkaviyye tarikatinin esasi an ile bir müceddid olan kurucusunun koyduğu şahsi esaslardan doğmuştur.7[7] Babasının kendi babası ve başkalarından aldığı bütün evradı ondan alan Muhammed b. Abdülkebîr, Çiştemiyye tarikatine Muhammed Hüseyin es-Sâbık ve Derkaviyye tarikatına da Muhammed Tayyib ed-Derkavî'nin halifesi Ali b. Ahmed el-Mostarî vasıtasıyla bağlanır.8[8]
Muhammed b. Abdulkebîr'in ilimdeki üstünlüğü yanında tarikat kurucusu

---

3[3] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/vii-x.
4[4] Muhammed Bakır e]-Keltâıiî, Tercemetü'ş-Şeyh Muhammed el-Kettânî eş-Şehid, Rabat: 1962, s.89; Abbas b. İbrahim, el-İlâm bi-men halle Merâkeş ve Ağmâtmine'l-a'lâm,Rabat: 1397/1977, VII, 160-161.
5[5] et-Terâtîbü'1-İdâriyye, I, 353.
6[6] M. Bakır el-Keltânî, 3.240.
7[7] Micheux-Beilaire,Essai sur l'histoire de confreries marocaines, Rabat: 1921, I, 141-159.
8[8] Abbas b. İbrahim, VII, 156. Tarikatın erkân ,eurâd ve hizbleri için bk. M. Bakır el-Kettânî, s.44-77; Abbas b. İbrahim, VII, 164-168.

olarak kazandığı nüfuz ve şöhreti çekemeyenler goruş ve fikirlerini tenkit ve tahtta gozu bulunduğu iddiasıyla onu Fas sultanı Abdulaziz'e (1894-1908) şikayet ettiler. Muhammed b. Abdulkebîr, kendisini temize çıkarmak için sultanın huzuruna çıkarak aleyhine söylentiler yayan ulemayla yüzleşti. Sonra sultanla aralarında dostluk kuruldu.[9][9] Yabancı imtiyaz sahipleri ve yabancılarla işbirliği yapanlara karşı mücadele açan Muhammed b. Abdulkebîr sultan Abdulaziz'e ülkenin mudafası ve islâm ölçülerine bağlı kalınması konusunda tavsiyelerde bulundu ve onu uyardı. Islâmî olmayan ıslahatlara karşı koydu.

1907'de Dârulbeyzâ (Kazablanka) ve Vucde'yi işgal eden Fransızlara karşı muhtelif ayaklanmalara onculuk yaptı. Bu olaylarda Abdulaziz'in hareketsiz kalmasıuzerine Merakeş'teki halifesi Mevlay Abdulhafîz ülkeyi savunacağını ilan edince güneydeki kabileler onu başa geçirip kardeşi Ab-dulaziz'i azlettiler (1907). Bunun üzerine Abdulhafîz (1908-1912) Kettânî'-ye yazıp kendisine biat etmesini istedi. Batı hayat tarzını benimsemesi, bu yöndeki ıslahat temayülleri ve dinî meselelere karşı kayıtsızlığı ile halkın hoşnutsuzluğunu kazanan, Fransızların kontrol ve etkisi altında bulunan Abdulaziz'den ümidini kesen Kettânî Fas ulemasıyla yaptığı uzun müzakerelerden sonraonu azledip Abdulhafîz'e biata karar verdi (1908). Bunun için de Fransızlara karşı mücadele edeceğine, Islâmî ölçülere uygun hareketle adil bir yönetim ortaya koyacağına dair one surduğu bazı şartları kabul etmesi üzerine Abdulhafîz'e biat etti ve kendisine biat edilmesi için çevreye mektuplar yazdı.[10][10]

Bazı kimselerin, Kettânî'nin bu şartları ve özellikle şura prensibiyle yönetimi ele geçirmek niyetinde olduğunu ileri sürmeleri Abdulhafîz'le aralarında doğan soğukluğun başlangıcı oldu. Daha sonra kendi kabile ve bağlıları arasından düşmanla savaşmak için topladığı askerlerle Abdulha-fiz'in kardeşi Abdulaziz'in ordusuna karşı koyma isteğini reddetmesi, Ab-dulhafiz'in kardeşinin taraftarlarına şiddetle davranıp mallarına el koyması gibi sebeplerle aralan iyice açıldı. Ulemadan bazılarının bu şartları yalnız Kettânî'nin koyduğunu belirterek bunlardan vazgeçmeleri, sultanın da bu şartlarla yetkilerinin kısıtlandığını düşünmesi bu ayrılığı daha da arttırdı.

Kettânî'nin sonraları muhtelif vesilelerle sultanın biatinde şart koşulan hususları yerme getirmesi ile ilgili istekleri çeşitli vaatlerle geçiştirildi. Fransızlarla onların hizmetindekiler de Kettânî ile Abdulhafîz arasındaki ayrılığı koruklediler. 1909'dan itibaren Abdulhafîz'in Fransız diplomasisi ile ilişkileri iyileştiği olçude Kettânî ile kötüleşti. Kettânî çeşitli baskılara maruz kaldı. Hayatı konusunda da bazı endişeler taşımaya başlayınca taşrada mütevazi bir yerde yaşamak üzere babası, kardeşi Abdülhay ve diğer aile fertleriyle birlikte 24 Safer 1327'de (17 Mart 1909) Fas'tan ayrıldı.

Kettânî'nin bu hareketi ıslahatların gerçekleşmesinden ümit kestiği için

[9][9] age,VII, 157.
[10][10] M Bakır, s 198-200.

inzivaya çekilmek istediği şeklinde yorumlandığı gibi düşmanı ülkeden atmak ve yeni bir inkılap için hareket şeklinde de yorumlandı. Bunun üzerine Kettânî ve beraberindekiler yolda tutuklanarak geri getirilip hapse atıldılar. Hiçbir makul sebep olmadan sultanın beyatinden dönmek ve meşru sultanı azle çalışmakla itham edildi; Kettânîyye zaviyeleri kapatıldı. Kettânî kendisine uygulanan eziyet ve dayak sonucu 13 Rebiülâhir 1327'de (4 Mayıs 1909) hapiste vefat etti. Babası, kardeşi Abdülhay ve oğlu da bir süre sonra serbest bırakıldılar.[11][11]
Kettânî'nin öldürülmesiyle Abdülhafîz, beyatine aşın bir bağlılık göstermeyen, kardeşi Abdülaziz'e karşı savaşmayı reddeden ve vaadlerinin yerine getirilmesi talebinden vazgeçmeyen bir düşmanından kurtulmuş oldu. Ancak Fas'ta genel kanaat, Kettânf nin akıbetinin cihad hareketine yönelik bir darbe ve yabancı ihtilalin lehine bir davranış olduğu yolundaydı.[12][12]
Kettânî'nin ölümünden sonra tarikat babası Abdülkebir'in liderliğinde gizli faaliyetlerini sürdürdü. Abdülhafîz'den sonra kardeşi Yusuf tahta geçince Kettânîyye zaviyeleri tekrar açıldı. Abdülkebir 26 Rebiülevvel 1333'te (11 Şubat 1915) vefat edince yerine oğlu Abdülhay geçti. Bu tarihten sonra kral ailesine karşı mücadelesinde Fransızlarla yakın ilişkiler kuran Abdülhay el-Kettânî ile kral ailesine bağlı kalan ağabeyinin çocukları arasında tarikat liderliği konusunda görüş ayrılıkları ve mücadeleler olmuştur.[13][13]
Kettânî ailesinin önde gelen tanınmış simaları şunlardır.[14][14]

1. Muhammed B. Abdülkebir El-Kettânî:[15][15]

Abdülhay el-Kettânî'nin ağabeyi ve Kettânîyye tarikatının kurucusudur. 1290'da (1873) doğdu. Babası, Mâü'l-Ayneyn, Muhammed Nûru'1-Ha-seneyn el-Leknevî, Ahmed b. İsmail el-Berzencî ve diğer birçok alimden icazet aldı. Aklî ve naklî ilimlerde derin alim ve hadis hafızıydı. Tarikatini kurduğunda yirmi yaşlarındaydı. Birçokları tanınmış yüzlerce talebe yetiştirmiştir.
Yirmi küsürü matbu olmak üzere doksan civarında eseri vardır.[16][16]
Basılmış olan başlıca eserleri şunlardır: Esrârü'l-istiâze, el-Emâlî fî ilmi'l-ümmehât, el-Ahzâbû'1-Kettânîyyeti's-seb'a, el-İcâzetü'1-âmmetü's-sûfiyye, el-Hikemü'1-İlâhiyye ve'1-Muhammediyye, Hatmetü'1-Bu-hârî, el-Keşf ve'fc-tibyân amma hufiye ani'l-a'yân, el-Kemâlü'I-mü-telâlî ve'1-istidlâlâtü'l-avâlî, Lisânü'l-hücceti'l-burhâniyye fi'z-zabb an şeâiri't-tariki'l-Ahmediyyeti'l-Kettânîyye, Luktatü aclân,

[11][11] M. Bakır, s.219, 222; Abdullah Laroui, Les origines sociales et culturelles du nationalisme marocain (1830-1912), Paris 1977, s.405
[12][12] Laroui, s.406.
[13][13] bkz.M. Bakır, s.239-240.
[14][14] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xi-xiii.
[15][15] bkz.age;Abbas b.İbrahim,Vn ,155-168;Nebhâni,Câmiukerâmâti1-evliyâ,beyrutl329,I,226;Ziriklî,VII, 83;Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifîn, X, 185-186;Laroui, s. 102, 138, 375-376, 397, 399, 405; Rom Landau, Târilıul-Mağrib fıl-kami'l-işrîn,terc. Nikola Ziyâde, Beyrut 1963, s. 143-145, 380-386.
[16][16] Listesi için bkz. M. Bakır, s. 155 vd.

Sülle-mü'1-irtikâ, Sefînetü'I-muhabbe, es-Sânihâtü'l-Ahmediyye ve'n-ne-fesâtü'r-rav'iyye fî mevlidi hayri'l-beriyye.17[17]

2. Abdülkebîr B. Muhammed El-Kettânî:18[18]

Abdülhay el-Kettânî'nin babasıdır. 1268'de (1852) doğdu. Özellikle hadis, siyer ve tasavvuf sahasında derin alimdi. Kütüb-i Sitte'yi sem ayoluy-la öğrenmiş ve aynı şekilde nakletnıiştir. Oğlunun vefatından sonra tarikatın başına geçti ve 26 Rebiülevvel 1333'te (11 Şubat 1915) vefat etti.
Başlıca eserleri şunlardır: el-Meşrebü'n-nefîs fîtercemetimevlânâ İdris b. İdris, el-İntisâr li-âlî'n-nebiyyi'1-muhtâr, Nücûmu'l-mühte-dîn fî delâili'l-ictimâ aie'z-zikr alâ tarikati'l-meşâyihi'l-müteahhi-rm,Mibredü's-sevârim ve'1-esinne fi'z-zabb ani's-sünne, Sahih-i Bu-hari ve eş-Şemâil haşiyeleri.19[19]

3. Cafer B. İdris El-Kettânî:20[20]

Abdülhay el-Kettânî'nin dayısıdır. 1250'de (1834) doğdu. Zamanının büyük alimlerindendi. 1327'de (1905) vefat etti.
Başlıca matbu eserleri: Risale fî ahkâmı ehli'z-zimme, eş-Şirbü'l-muhtasar ve's-sirrü'1-muntazar min maîni ba'zi ehli'l-karni's-sâlis aşer (Fas 1891), Muntahabu'l-akâvîl fımâ yeteallak bi's-serâvil, İ'lâ-mu'1-eimmetel-alâm ve esâtizehâ bimâ lenâ mine'l-merviyyât ve esânidehâ (Fas ts.)21[21]

4. Muhammed B. Cafer El-Kettânî:22[22]

Abdülhay el-Kettânfnin dayısı oğludur. 1274'de (1857) doğdu. Fas'ta aralarında Ebû Abdullah Muhammed el-Medenî, İbnü's-Sübkî, Ebül-Ab-bâs Ahmed b. Tâlib b. Sûde'nin de bulunduğu devrin tanınmış muhaddis ve alimlerinden ders aldı. Babasından yirmi küsur kez Sahîh-i Buhâri'yi okudu. Hicaz'a seyahat etti (1321/1903-1904), Ahmed b. İsmail el-Berzencî, Muhammed Emin el-Baytâr, Cemâleddin el-Kâsırnî, Yusuf b. İsmail en-Nebhâ-ni ve başkalarından ders dinledi. 1325 (1907) yılında tekrar hacca gitti. 1328'de(1910) ailesiyle Medine'ye yerleşti ve 1338 (1920) yılına kadar orada kaldı, sonra Şam'a geçti. 1345 (1926-1927) yılında Fas'a döndü ve aynı yıl 16 Ramazan'da (21.3.1927) vefat etti. Özellikle hadis sahasında akranları arasında başta gelirdi.
Birçok önemli eseri mevcut olup başlıcaları şunlardır: On dört yılda telif ettiği Selvetü'l-enfâs ve muhâdesatü'İ-ekyâs bi-men ukbire mine'l-ulemâ

17[17] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xiii-xiv.
18[18] Kettânî.Fibrisü'l-Fehâris, II, 743-748; Abbasb. İbrahim, VIII, 166-169;Nebhânî, 1,227; M. Bakır, s.234-235; Ziriklî, IV,175; Kebhâle, V,312.
19[19] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xiv.
20[20] Fihrisü'l-fehâris, 1,300; Serkis,II,1545; Mahlûf, Şeceretü'n-nûri'z-zekîyye fî tabakâtil-mâlikiyye, s.433; Ziriklî, II, 115-116; Kehhâle, 111,133; a.mlf., Mu'ce-mu musannifÎl-kütübî'l-Arabiyye, s. 132.
21[21] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xiv.
22[22] Fihrisül-Fehâris,I,515-518;Mahlûf,s.436^37;GAL,Suppl.,II,890-891;Ziriklî, VI,300; Kebhâle, IX, 150; amif., Mu'cemurousannifî'l-kütübi'l-Arabiyye, s. 456; A. Faure, "Kattan!", El, IV, 774.

ve's-sulehâ bi-Fâs (I- III, Fas 1316), er-Risâletü'1-mustatrafe ii-beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrefe (Beyrut 1322, Dımaşk 1383/1964),el-Ezhârü'l-âtiretü'l-enfâsbi-zikriba'zimehâsinikutbi'l-Mağrib ve tâci medîneti Fâs (Fas 1307,1314), Bülûğu'1-kasd ve'l-me-râm bi-beyâni mâ tenfiru minhu'l-melâiketü'l-kirâm (Fas 1321, Şi-fau'l-eskâm ile birlikte), Şifâu'l-eskâm ve'1-alâm bi-mâ yukeffîru mâ tekaddame ve mâ teahhara mine'z-zünûb ve'1-âsâm (Fas 1321), Naz-mü'1-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir (Fas 1328), el-Diâme li'l-âmil bi-sünjıeti'1-imâme (Kahire 1328).23[23]

II. Hayatı

Abdülhay el-Kettânfnin hayatıyla ilgili en geniş bilgi Fihrisü'1-fehâ-ris adlı eserinin başına eklenen biyografisinde verilmektedir. Ancak burada, kitabın ilk neşredildiği tarihten (1346/1927) sonraki hayatı hakkında tabii olarak herhangi bir malumat mevcut olmadığı gibi ulaşılabilen kaynaklarda da teferruatlı bilgiye rastlanmamıştır.24[24]

Muhammed Abdülhay b. Abdüîkebir el-Hasenî el-İdrisî el-Kettânî 1303'te (1886) doğdu.25[25] Birçok ilim adamının gelip gittiği zaviyelerinde babasının hadis ve siyer derslerine devam etti. İlk okuduğu eser Münâvi'nin Şerhu'ş-Şemâil'i idi. Babasından birçoksıhâh, sünen, ntüsned, mu'cem, cüz, evâil ve müselselât; Özellikle Beğavî, İbn Kesîr, Âlûsî ve ed-Dürrül-mensûr başta olmak üzere çeşitli tefsirler; İhya, Kûtu'I-kulûb, Avâriful-maârifjel-Futûhâtü'l-Mekkiyye^üsûsu'l-hikemveel-İbrîzgibi tasavvuf kitapları okudu.

Daha sonra tanınmış Fas ulemasının derslerine devam etti. Dayısı Cafer b. İdris el-Kettânf den birçok hadis, fıkıh, tasavvuf, tarih ve ensâb kitabı okudu. 1318 (1900) yılında bütün merviyyâtıile ilgili olarak ondan umumi icazet aldı. Ağabeyi Muhammed el-Kettânî'den Sahih-i Buhâ-ri, eş-Şifâ, Sünenü'n-Nesâi, el-Mevâhibü'1-Ledüniyye, eş-Şemâil, el-Futûhâtü'l-Mekkiyye, Kûtu'l-Kulûb, İhyâ'nın büyük bir kısmını ve diğer bazı kitaplarla teşri felsefesi, ahlâk ve kelam okudu. Dayısının oğlu Muhammed b. Cafer el-Kettânf den Sahihayn, Muvatta, Ebû Davud, el-El-fiyye, Şeyh Halil'in el-Muhtasart, Cem'u'l-cevâmi gibi kitapları okudu. Bunlar yanında Ebu'l-Abbas İbnü'l-Hayyât, Ebû Abdullah Muhammed b. Kasım el-Kâdirî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselâm Kanun, Ebül-Abbas Ahmed b. Tâlib b. Sûde ve Ebû Abdullah Muhammed b. Fudayl ez-Zerhûnfden çeşitli kitaplar okudu. Zerhûnf nin önemli bir Sahih-i Buhâri

---

23[23] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xv.

24[24] Kettanî ile ilgili olarak bkz.Fihrisü'l-fehâris, Beyrut 1402/1982,1,5-33; Nebhâni, 1,226-229; Mahlûf, s.437; Serkis, II, 1546;GAL, Suppl., Iî, 891 ;M.Bâkırel-Kettânî, s.239-242;Michaux-BelIaire, I, 141-159; Cb. Andre Julien,L'Afriquedunorden marche, Paris 1952, s.143; Mark I. Cohen and Lorna Hahn, Morocco, 1966, s.53; Rom Landau, s.143-145, 380-386; Abdelaziz Amin, Vers le pro tectorat-La crise marocaine, Paris 1968, s.322-325; Abdülkerim Gallab, Tari-hul-bareketil-vataniyyel-Mağribiyye, Darülbeyza 1976, I, 6-47; Laroui, s. 381, 387-399,404406,451; A. Faure, "al-Kattânf, El, IV.774-775, Jaroil M. Abun-Nasr,AHistory of the Magri^ Cambridge 1980, s. 366,368,376;Zirikli,el-Alâm, Beyrut 1984, VI, 187-188; Kehhâle, Mu'cemu musannifÎl-kutubil-Arabiyye, s.506.

25[25] Nebhâni, 1,229. Nebhâni bu tarihi bizzat Kettânî'den öğrenmiş olup Faure de 1962,'de vefat ettiğinde 77 yaşında olduğunu söyler. Bu hatamdan Zirikli'nm "1305?" şeklinde tereddütlü verdiği tarih yanlıştır. Kehhale de ondan naklen 1305 olarak vermiştir.

şerhi olan el-Fecrü's-sâti'i ondan dünyada yalnız Kettânî rivayet etmiştir.
Kettânî bizzat ders aldığı hocaları yanında dünyanın çeşitli yerlerindeki büyük hadis alimleriyle de yazışarak kendilerinden mükâtebe yoluyla icazet aldı. 1905'te yaptığı Mısır ve Hicaz yolculuğu sırasında Mısır'da Abdurrahman eş-Şirbînî, Selim el-Bişrî, Ahmed er-Rifâî, Abdullah el-Bennâ; Hicaz'da Hüseyin el-Habeşî el-Bâalevî, Fâlih ez-Zâhirî, Abdüîceliî Berrâde el-Medenî ve Ahmed b. İsmail el-Berzencî'den; Şam'da Abdullah es-Sükkerî, Muhammed Emin el-Baytâr, Abdürrezzâk el-Baytâr ve başkalarından icazet aldı.
Yirmibir yaşlarında olduğu bu seyahati sırasında Medine harem-i şerifinde Tirmizı'nineş-Şemâil'inin bütününü, Sahih -Müslim'in mukaddimesini, Remle'de Nesâi'nin türbesinde onun Sünen'ini, Şam'da İbnü'l-Arabfnin türbesinde onun el-Fütûhâtü'1-Mekkiyyesini, Bakî'de İmam Mâlik'in türbesinde Muvatta'ı ve Kudüs'te İbn Ebi'd-Dünyâ'nın el-Ferec ba'de'ş-şidde'sini okuttu.
Sömürgeci güçlere ve ülke içinde gerçekleştirilmesini istedikleri ıslahatlar konusunda yönetime karşı verdiği mücadelede ağabeyi Muhammed el-Kettânî'nin yanında oldu. 1909'da ağabeyi, babası ve aile fertleriyle birlikte hapse atıldı. Ağabeyinin hapiste işkence sonucu ölümünden bir süre sonra serbest bırakıldı. Karaviyyin üniversitesinde hocalık ve kütüphane yöneticiliği yaptı. Karaviyyin Kütüphanesinin tanzimi ve ilk katalogunun hazırlanmasında (1915) Önemli katkıları oldu. Üniversitenin ıslahı meselesinde mücadele verdi. Bunun dışında hiçbir resmi görev yapmadı.
1915'te babası vefat edince Kettânîyye tarikatının başına geçti. 1921 yılında Cezayir, Tunus ve Kayravan'a gitti. Kayravan'da İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî'nin türbesinde onun er-Risâle ve en-Nevâdıı^ini, Kâbisi'nin türbesinde el-Mulahhas'ını ve Sahnûn'un türbesinde de el-Müdevvene-tü'1-Kübrâ'yı okuttu.
Kötü yönetimi ve Batı tesiri altında İslâmî esaslardan ayrılması sebebiyle Abdülhafiz'e karşı tavır almış bulunan-Kettânî, tarikatlerine ait zaviyelerin kapatılması, ağabeyinin öldürülmesi ve kendi hayatının da tehdit altında bulunması gibi gerekçelerle kral ailesi ve yönetim kadrosuna karşı 1920'lerden itibaren Fransızlarla yakınlık kurmaya ve onların desteğini sağlamaya çalıştı. 1953 yılında kral V.Muhammed'in tahttan uzaklaştırılıp sürgüne gönderilmesine yolaçan hareketlerde önemli rol oynadı; Celavi kabileleri harekete geçirirken, Kettânî tarikatlere yön verdi. V. Muhammed geri dönüp Fas bağımsızlığını kazanınca (1955) Kettânî Fransa'da yaşamak zorunda kaldı ve 28 Eylül 1962'de Paris'te vefat etti.
Bir ulema ailesi içinde büyüyen ve kuvvetli bir tahsil gören Kettani özellikle hadis ilminde büyük alimdi.Kendisinden icazet aldığıhocaları ile diğer birçok alim onu "asrın muhaddis ve hafızı ", "asrın müsnidi " gibi Övücü vasıflarla anmışlar dır.[26[26]] Cerh ve ta'dil, ta'lil, sıhhat, iztırap vb. konularda derin hadis bilgisine sahipti. Kütüb-i Sitte'yi, bir çokmüsned,

[26[26]] bkz.Fihrisü'l-Fehâris, 11,117; 1174.

mu'cem,cüz, meşyahave sebtfi birçok hocadan dinlemiş ve defalarca okutmuştur. Hadis konusunda hemen hemen hiç kimsede bulunmayan kitapları kütüphanesinde toplamıştı.
İslâm tarihi ve felsefesinde de geniş bilgi sahibi olan Kettânî'nin ensâb, vefeyât, terâcim ve tabakât konusunda çağdaşları arasında benzeri yoktu. Özellikle Kuzey Afrika tarihi konusunda eser vermiş birçok müslüman müellif ile De Castries ve Levi Provençal gibi Batılı alimler eserlerinde ondan faydalanmışlardır. İslâm teşri felsefesi, fıkıh ve tasavvuf bilgisi yamn-da çağdaş tarih ve siyasetine de son derece vâkıftı.
Batı İslâm dünyasının en büyük şahsî kütüphanesine sahipti. Yolculuklarının ana sebeplerinden biri kitap tutkusuydu; gittiği yerlerde en çok kitapçılara uğrardı. Doğu'da ve Batı'da kitapçılarla sıkı bir münasebeti vardı. Birçok nadide yazmanın bulunduğu Kettânîyye Kutüphanesi'ne Fas'ın bağımsızlığından sonra yönetim elkoymuş olup buğun Rabat Umumi Kutaphanesi içinde bir bölüm olarak bulunmaktadır.[27][27]
Hac dönüşü (1906) Beyrut'ta kendisini ziyaret eden 21 yaşındaki Ket-tânî'nin ilim, ahlak ve anlayışına hayran kalan Nebhâni, onunla karşılıklı birbirlerine icazet verdiklerini belirterek bir keramet olarak nitelediği ve Kettânî'nin kitaba olan sevgisini de gösteren şu olayı ondan nakleder: Kettânî bir yıl önce hacca giderken Mısır'da bulunduğu sırada, Medine'de birisinin yanında Abdulazîm el-Münzirfnin hattıyla ve üzerinde bazı hafızlar ve meşhur alimlerinin yazılarıyla birçok semâ 'nın bulunduğu bir Müsned-î Dârimî olduğunu duymuş ve kitabı çok arzulayarak "Ey Allah'ın Resulü, senin yanında ziyafetim bu kitabı elde etmek olsa, bana bunu ikram buyursan!" diye dua etmiş. Medine'ye yaklaştıklarında kendilerini karşılamışlar. Tunuslu olup uzun zamandan beri Medine'de yerleşmiş bulunan biri Harem-i Şerife gitmeden önce biraz istirahat etmek üzere onları evine davet eder. Eve girer girmez bir kitap getirerek "benden sana hediyedir; senden başkasına yakışmaz bu kitap" der. Kettânî'nin "aldım bir de baktım ki o kitap! Çok arzulamama rağmen, onu bana ikrameden Resuluîlah'ı (s.a. vj ziyaret etmeden ona bakmadım" dediğini nakleden Nebhâni kitabı kendisinin de gördüğünü belirtir.[28][28]
Kettânî 1906'da Doğu'dan dönünce, buradaki uyanış ve ıslahat hareketlerine de muttali olarak idâri, ilmî, iktisadî ve siyâsî yönden ıslahat yapılması konusunda görüşler ortaya koydu. Nitekim Mevlay Abdülhafız sultan olmadan önce bu yönde tavır takınınca kendisini ilk destekleyen o oldu. Fas'tan ona mektup yazdı ve Müfâkehetü zevi'n-nüblve'l-icâdehazretü müdîri Cerideti's-Saâde (Fas 1908) adlı eserini kaleme aldı. Defalarca basılan ve birçok dile çevrilen bu risalede askerî, haricî ve dahilî yönden yönetimin içinde bulunduğu durumu tenkit

[27][27] "el-Meklebâtu'1-hâssetü'l-kebîre: l.Mektebekü'l-KeUânî",Mecelletü'l-nıa'hedri-mahtûtâtil-Arabİyye,V (1959), Kahire sy.2,s 174-190 Makalenin yazarı, mühürlü bulunan kütüphaneye özel izinle girdiğini, ilimlere göre tasnifedilmiş kitapların 24 dolabı doldurduğunu, Kettânî'nin kendi elyazısıyla bir katalog yapmış olduğunu ve kayıtlı birçok yazma kitabın mevcut olmadığını kaydetmektedir. Makalede 226 seçme eserin de îistesî verilmiştir Ayrıca bkz.GAS, I, 739.
[28][28] Câmiu kerâmâtil-evliyâ, 1,227.

etti, Abdülhafız başa geçince kendisinden beklenenleri gerçekleştirmedi. Bunun üzerine din ve Arap-Fas milliyetçiliği esaslarına dayalı ıslahattan yana olan Kettânî bir layiha daha kaleme aldı.29[29]
Halk hakimiyeti konusunda liberal görüşe sahip olan Kettânî bir ayan meclisi kurma kararına rağmen sultan Abdulaziz'in müstebit biri olduğunu ileri sürmüştü. Abdulaziz'in azlini Fransızlardan destek görerek şer'î açıdan tenkid edenlere karşı ağabeyi ile birlikte guçlu bir siyasi mücadeleye onculuk etti.30[30] Abdulaziz'i tahttan azaklaştırmada önemli pay sahibi olarak başarıya ulaşırken Faslıları da ülkenin müdafaası ile geleneksel müesseselerin korunmasının birbirinden ayrılmaz olduğunun zaruretine inandırdılar. Abdulhafîz'e biat etmekle birlikte ondan gerçekleştirilmesini istedikleri talepleri, yönetimin kendilerine baskı uygulamasına sebep oldu.31[31]
Manda yönetiminden (1912) önce dinî liderliğe liyakatleri bakımından yetersiz bulunup kınanan Fas sultanları bu tarihten sonra Fransız yönetiminin esiri oldular. Çeşitli tarikat liderlerinin yönetime karşı Fransızlarla işbirliği yaptığı bu donemde32[32] Fransızlar 1920'den itibaren Kettânî ile de işbirliği imkânı buldular.33[33] Kettânî'nin, ailesinin Islâmî ilimlerdeki geleneğini devam ettirmesi yanında, bir Idrisî şerifi olarak bu donemde Fas'ta hukum suren Alevî hanedanına karşı şiddetli bir muhalefet sürdürdüğü görülmektedir.34[34]
Bazı Fransız yöneticilerinin şerif soyundan gelen Kettânfyi tahta geçirip hanedanı tamamen değiştirmek istedikleri de kaydedilmektedir. Yönetime karşı halk muhalefetinde Celâvi Berberi kabile reislerini harekete geçirirken Kettânî de tarikatleri yönlendiriyordu. Nitekim kendisi müstakbel sultan olarak görülmek istemese de 1953 Nisan'ında tarikat şeyhlerini Fas'ta toplantıya çağırarak sultanın politikasını kınadı ve Celâvi ile birlikte Alevî ailesinin münzevi ferdi Muhammed b. Arâfe'yi krallığa aday gösterdiler.35[35] Daha önce kaydedildiği gibi aynı yıl V. Muhammed'in tahttan uzaklaştırılmasında en buyuk rolü Kettânî ile Celâvi oynadılar,
Kettânî'nin kral ailesine karşı sürdürdüğü bu muhalefete karşılık ağa-bevmin onların yanında yer alan oğullarından Muhammed Bakır el-Ket-tânî, Kettânîyye tarikatı ve bu tarikatın kurucusu olan babasının biyografisi ile ilgili olarak yazdığı eserde amcası Abdulhay el-Kettânf nin vatan mu-dafası, işgalcilere karşı kurtuluş hareketi, ıslahat düşüncesi, dinî ve ilmî konulardaki gayret ve kudretini övdükten sonra amcasının görüşlerinin sonradan değiştiğini ileri sürerek onu şiddetle tenkid etmektedir. Ona göre amcası, Abdulhafîz'in kendisini tekrar içeri atma

29[29] Fihrisü'l-fehâris, I,12.
30[30] Larom, s 381,397.
31[31] age, s 398-399.
32[32] Fas'ta Fransızlarla işbirliği yapmak yalnız yönetime muhalif olanların yaptığı bir ışdeğıldı Daha önce 1907'deAbdulazızhalkmbaşageçırdığı kardeşi Abdulhafîz'e karşı Batılılardan yardım istediği gibi (E Doutte, "Abdulazu", IA,1,63), kotu yönetimi sebebiyle ayaklanan Berbenlere karşı da Abdulhafi7 Fransızlardan yardım sağlamıştı (G Yver, "Fas", ÎA, IV, 485)
33[33] Abun-Nasr, s 366.
34[34] Faure, IV, 775.
35[35] Landau, s 381, Abun-Nasr, s 376.

tehditlerini ileri sürerek ve ayrıca Fransızlar'ın nüfuzundan faydalanıp kendisi ve ailesine kötülük yapmış kimselerden intikam almaya çalışmış; ulemadan bir grupla yönetici kadronun Kettânîyye liderlerinin yaptıklarım takdir etmeyerek kendi a-leyhlerine çalıştıkları gerekçesiyle ülkenin kurtuluş mücadelesinde onlarla işbirliği yapmamıştır.36[36] Dolayısıyla, yıllarca ülkenin yabancı işgalinden kurtulması için mücadele vermiş olan Kettânî'nin, Fas'ın bağımsızlık hareketine karşı bir pozisyona düştüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bu konuda sıhhatli bir hüküm verebilmek için Fas'ın içinde bulunduğu özel tarihî, siyasî, içtimaî ve dinî şartların etraflı bir şekilde tetkiki zaruret arzetmektedir.37[37]

III. Eserleri

Fihrisü'l-fehâris'in başında, bir kısmı risale şeklinde olan 130 eseri zikredilmiştir. Oniki tanesinin matbu olduğu belirtilen bu eserlerden elimizde bulunan iki tanesi hakkında bilgi verilecek, diğerlerinden ise başlıca-larının adlarının kaydedilmesiyle yetinilecektir.38[38]

1. Et-Terâtîbü'l-İdâriye:

Nizâmü'l-hukümeti'n-Nebeviyye diye de anılan bu eserin tam adı et-Terâtîbü'1-idâriyye ve'1-amâlâtve's-sinâât ve'I-metâcir ve'1-hâle-tül-ilmiyye elleti kânet alâ ahdi te'sîsil-medemyyeti'l-îslâmiyye fi'I-Medînetîl-münevvereti'l-aliyye'dir.
Hz. Peygamber (sav) zamanındaki siyasî, idarî, dinî, adlî, askerî ve iktisadî düzenleme ve müesseselerin konu edildiği elinizdeki bu eserde Ali b. Muhammed el-Huzâî'nin (ö. 789/1387) Tahrîcü'd-delâlâti's-sem'iyye alâ mâ kâne fî ahdi ResûliÜâh (sav) mine'l-hiref ve's-sanâi' ve'1-amâlâ-ti'ş-şer*İyye adlı eseri esas alınmış ve gerek muhtevası gerek yeni konuların ilavesiyle eser genişletilmiştir.
Kettânî giriş bölümünde Huzâi ve eseri hakkında geniş bilgi verdiğinden buradaTahricü'd-delâlâtfın sadece neşirleri hakkında bilgi vermekle yetinilecektir. Eser üç defa neşredilmiştir.
a) İhsan Abbas'ın (s. 15) verdiği bilgiye göre, eserin ilk neşri Kettânî'nin esas aldığı Tunus Câmiu'z-Zeytûne kütüphanesindeki (nr. 7572) son bölümü eksik nüshaya dayanılarak Tunus'ta yapılmış, eser daha sonra eksik bölüm tamamlanarak Tunus'ta yeniden basılmıştır.
b) Ahmed Ebû Selâme neşri. Kahire: 1401/1980 (880 sh.) Mısır Evkaf Bakanlığı tarafından yapılan bu baskıda, hakkında bilgi verilmeyen bir yazma nüsha esas alınmıştır. Eseri yayıma hazırlayan naşir önsöz yazmaya fırsat balamadan vefat etmiş, bu bakımdan yazma nüsha hakkında bilgi verilmediği gibi fihristler de başkası tarafından hazırlanmıştır.
Tek nüshaya dayanması, özellikle Kütüb-i Sitte'ye sıkça yapılan atıflarda

36[36] M. Bakır, s.239. Ayrıca bkz. Landau, s. 145; Cohen, s.53.
37[37] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xv-xx.
38[38] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xx.

bab veya hadis numaraları ile mukayese yapılan kaynakların bazan cilt ve sayfa numaralarının verilmemesi ve baskı hatalarının çokluğu sebebiyle çalışmamızda bu neşre iltifat edilmemiştir.
c) İhsan Abbas neşri. Beyrut 1405/1985 (920 sh.). Dârü'1-Garbil-İslâ-mî yayınevinin eserleri arasında gerçekleştirilen bu neşirde Rabat Kraliyet Kütüphanesi ile Rabat Umumi Kütüphanesi'nde bulunan üç yazma nüsha esas alınmıştır. İhsan Abbas bu nüshaları karşılaştırdığı gibi Huzâi'nin kaynaklarından temin edebildiklerinde yerlerini tesbit edebildiği iktibasları da mukayese etmiştir. Bu sebeple çalışmamızda lüzumlu karşılaştırmalarda bu neşir esas alınmış ve bazan "Huzâi" bazan da "İhsan Abbas" şeklinde kendisine atıfta bulunulmuştur.
İhsan Abbas'ın esas aldığı yazmaların en eskisi 876 (1471) tarihli Kraliyet Kütüphanesi (nr.1397) nüshasıdır. Buna göre Süleymaniye Kütüpha-nesi'ndeki (Şehid Ali Paşa nr. 1853, 231 varak) 2 Cumâdelâhire 826 (14 Mayıs 1423) tarihinde istinsahı tamamlanmış nüsha eserin bilinen en eski nüshası olup naşirler tarafından görülmemiştir. Bu nüsha tam olup cildin yenilenmesi sırasında bazı sayfalar yanlış yerlere konulmuş fakat eserin baş tarafında bu sayfaların yanlışlıkla konulduğu yerlere işaret edilmiştir.
Kettânî et-Terâtîbü'Mdâriyye'nin başına bir giriş bölümü koymuş, sonra Huzâi'nin eserindeki tertibi esas alarak kitabı on bölüme ayırmıştır. Giriş bölümünde sırasıyla eserin telif sebebi, faydalandığı 500'e yakın kaynağın isimleri, Huzâi ve eseri hakkında bilgi verdikten sonra bir mukayese imkanı vermesi bakımından önce Huzâi'nin konu başlıklarını, ardından da kendi ilave ettiği başlıkları zikretmiştir. Burada Huzâi'nin konu başlıkları olarak yalnız " b â b 'lan kaydeden Kettânî, metin içinde bazan " f a -s 11 "lan da vermiştir. Buna karşılık, özellikle Resulullah (sav) zamanında uygulaması bulunmayan fakat Huzâi'nin sadece ilgili fıkhî hükümleri zikrettiği hususlara dair bazı " bâb " başlıklarına da metinde yer vermemiştir. Ayrıca, metin içinde yer aldığı halde Kettânî'nin burada anmadığı başlıklar da mevcuttur. Bütün bu hususlara tercüme sırasında işaret edilerek gerekli izahlar yapılmıştır.
Kettânî, esas aldığı Tahrîcü'd-delâlât nüshasında onuncu bölüm mevcut olmadığmdan, bu. kısa bölümün39[39] yerine geçmek üzere Hesüluna (sav) zamanındaki ilmî ve içtimaî durumu ele aldığı ve ikinci cildin takribe üçte ikisini teşkil eden geniş bir bölüm ilave etmiştir. Eserin ilk sekiz b lümü birinci cildi, son iki bölümü de ikinci cildi oluşturmaktadır.
Kettânî, giriş bölümünde de belirttiği üzere Huzâi'nin verdiği etra. bilgileri asıl konuyla ilgisi bakımından özet halinde almış, sonra lüzum gördüğü yeni bilgiler ilave etmiştir. Ancak nadiren de olsa bu çerçevede ar lan bazı bilgilerin aslında Huzâi tarafından da zikredilmiş olduğu görimektedir.40[40]
Kettânî'nin yaptığı ilavelerde zaman zaman daha sonraki İsla devletlerindeki uygulamalara ve kendi değerlendirmelerine de yer ver

39[39] Bkz. İhsan Abbas, s.773-789.
40[40] Msl. bkz. Kettânî, 1,5/Huzâi, s.44; Kettânî, I,17-18/Huzâi, s. 58-69; Kettânî, I, Huzâi, s.64-65; Kettânî, 1,22/Huzâi s.66; Kettânî, I,211/Huzâi,s.l84.

mektedir.
et-Terâtîbü'1-idârİyye iki cilthalinde Rabat'ta (1346/1927) basılm olup Huzâi'ye ait metin altına siyah çizgiler çekilmek suretiyle Kettânî'; ait metinden tefrik edilmiştir.41[41] Huzâi'ye ait olduğu halde altı çizilmeyen b zı yerlere tercüme sırasında tarafımızdan dikkat çekilmiştir. Cümle, ke me, harf düşüklükleri ile hatalı yazılışların inanılmaz derecede çok olduk; bu son derece kötü neşrin daha sonra Beyrut'ta müteaddit ofset baskıla yapılmıştır. Kitabın sonuna eklenen birkaç sayfalık yanlış-doğru cetveli sı derece kifayetsiz olduğu gibi birinci ciltteki giriş bölümüyle ilgili olarak v rilen sayfa numaralan da yanlıştır. Asıl metinde ilgili yerleri bulabilmı için bu sayfa numaralarına altı rakam ilave edilmelidir.42[42]

2. Fihrîsü'l-Fehârîs:

Tam adı Fihrisü'l-fehâris ve'1-esbât ve ımı'cemu'l-meâcim ve meşyahât ve'1-müselselâtfdır. İbn Nâsiriddin ve Suyûti'nin Tabakâtü huffâzlarmm bir zeyli mahiyetinde olan eser IX./XV. yüzyılın ortalarınd, zamanımıza kadar hadis sahasında eser vermiş alimlerin biyografileri, dairdir. Eserde 1300 kadar fehrese zikredilmiş olp 662 şahıs ve 563 kit; ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. İslâm dünyasında daha önce hiçi eserde toplanmamış biçimde, anılan dönemboyunca hadisle yakından zaktan ilgilenmiş olup da adı duyulan her alimin yeterli ölçüde biyograf verilmiştir.
Şeyh Muhammed Habibullah b. Abdullah b. Mâyâbâ el-Cükenî eş-Şı kıtîel-Mekkî'nin 1342 (1923-24) yılında Mekke'den kendisine yazarak mt viyyâtı hususunda icazet ve bu i c â z e tin ulaştığı bütün fehrese sebtleri de içermesini istemesi üzerine Kettânî elindeki malzemeyi değerlendirip bu eseri kaleme almıştır.
İlk baskısı et-Terâtibü'1-ıdâriyye ile aynı yıl (I-II, Fas 1346) yapılan eser daha sonra ihsan Abbas tarafından yeniden neşredilmiştir (I-III, Beyrut 1402/1982).
Kettânî'nin diğer başlıca eserleri şunlardır: Telhîsü'n-Nefha'l-miskî fi şuyûhi Ahmed el-Mekkî (Fas 1325), Müfâkehetü zevi'n-nübl ve'l-icâde hazretu müdîri cerideti's-saâde, el-İcâzetü's-suğrâ, Münye-tü's-sâil (İhtisâru'ş-Şemail, Fas 1331), el-Yevakîtü's-semîne fî'l-ahâ-dîsi'l-kâdiye bi-zuhûri sikke ti'1-hadîd ve vusûlihâ ile'l-Medine, Teb-liğu'l-emâne fî mazarri'l-isrâf ve't-teberrüc ve'1-kehâne (Fas 1952), Vesîletü'l-melhûf ilâ ceddihi'r-rahîmi'1-atûf, İnâretü'l-ağvâr ve'l-incâd bi-delili mu'tekadî vilâdeti'n-Nebî (sav) mine's-sebîin-mu'-tâd, el-Beyânü'1-mu'rib an meânî ba'zî mâ verede fî ehli'l-Yemo ve'1-Mağrib, er-Rahmetü'1-mürsele fî şe'ni hadîsi'l-besmele, Keşfü'l lebs an hadîsi vad'il-yed ale'r-re's (Tanca 1326),Mâ alleka bi'l-bâl eyy âme'l-i*tikâl (Fas 1327). Bu eserlerin hepsi basılmıştır. Refu'1-isr ve def ud-dayr an icmâi'l-Hâfız Ebibekr b. Hayr,

41[41] Tercümemizde de Huzâfnin metni daha büyük punto ve koyu hurufatla Kettâni' metninden ayırdedilmistir.
42[42] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xx-xxii.

el-Muhbiru'î-fasîh an esrâri garâmî Sahîh, Mecâli'l-imtinân fimâ ruviye lenâ bi't-teselsül min süveri'l-Kur'ân, el-İs'âf bi'1-is'âdi'r-rabbânîfî icâzeti'ş-Şeyh en-Nebhânî, Abîrü'n-nedd fî tercemeti seyyidina'1-cedd, et-Tevâliu'l-fahriyye fi's-selâsili'1-Kâdiriyye, Ta'lika alâ Câmii*t-Tirmizî, el-İ'ti-râzât ve'1-arâkîl li-men Yusemmi meleke'1-mevt Azrâîl, Ecvibe fik-hıyye, el-Mu'cemü'1-ekber, el-Müselselâtü'l-kübrâ, Tahricu Sülâsiy-yâti'l- Buhârî, el-Erbeûne'1-müselsele bi'1-işrâf, İ'lâmu fukahâi'l-hay bi-men sümmiye kablî bi-Abdilhay, er-Rihletü'1-Hicâziyye, Feh-resetü'ş-şeyh eş-Şebîhî, Mevlîdü şerîf, el-Erbaûne hadisen elletî uzi-yet ilâ kütübin lem tûced fîhâ, Esânîdu Sahihi Müslim, Esânîdu Hasrî'ş-şârid, Hatmetü Câmii't-Tirmizî, en-Nûru's-sârî alâ Sahîhi'l-Buhârî, el-İcâze ilâ ma'rifeti ahkâmi'l-icâze, er-Reddü'1-vecîz li-men ebâ en yücîz, el-Mevridü'1-hâil alâ kitâbi'ş-Şemâil, el-Mesâli-kü'1-metbûa fî'l-ahâdisi*l-mev'dûa, el-Mefâtîh li kırrâi'l-Mesâbîh, el-Feyzü'1-câri alâ Sülâsiyyâti'l-Buhârî, en-Nücûmu*s-sevâbiku'l-ehille fî-men lakiytuhu ev ketebe lî mine'l-ecille, el-Mezâhirü's-sâ-miye fi*n-nisbeti'ş-şerîfeti'l-Kettânîyye, en-Nebzetü'1-yesîre fî târi-hi*d-devleti'l-Aleviyyeti'ş-şehîre, Târîhu Camii 1-Karaviyyîn, er-Rihletü'l-Cezâîriyyeti't-Tûnisiyyeti'l-Kayrevâniyye, İhtisâru kitâ-bi'1-Avâsim ve'1-kavâsim l'İbni'l-Arabî, Talhîsu Sılatü'l-halef li'r-Rûdâ-nî, el-Muktadab fî hadisi "ahibbû'1-Arab," Reddu lehci's-sabb-âbe fî-men kabbele yede'l-Mustafa mine's-sahâbe, Bevâriku'n-nü-cûm fî hadîsi "ashâbi ke'n-nücûm", İfadetü'n-nebîh li-teysiri'1-icti-hâd ve men iddeâhu ev udduîye fîh, et-Tal'atu'z-zehrâ fî "huzû şatre dîni-küm an hâzihi'l-Humeyrâ."43[43]

GİRİŞ

Uahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Allah'ın salât ve selamı efendimiz Hz. Muhammed'e (sav), onun âl ve ashabına olsun.

Hamd Allah'adır, o herşeye yeter. Selam O'nun seçtiği kullarına olsun. Arap uygarlığı ve İslâm devleti halifelerinin idarî düzenlemeleri konusunu kaleme alan ve Emevi devleti ile Abbasi halifeliği dönemlerinde İslâm yöneticilerine ait makamlar (rütbe), vazifeler, hizmetler ve görevlileri zikredenler, Resulullah (sav) zamanında mevcut bu hususları ihmal etmişlerdir. Oysa Hz. Peygamber, getirdiği hak dinin din ve dünya idaresini (siyâset), her iki otoriteyi de din adı altında birbirine mezcederek bir araya getirecek tarzda dinî nübüvvet makamında bulunurken, her iki yönetim için de gerekli uygulamalar onun zamanında yürürlükte idi ve hizmetler en eksiksiz şekliyle uygulama ve gelişme yolundaydı. Öyle ki, araştırıcı, bugünkü hükümdarın kapıcı, abdest, yatak, ayakkabı ve ahır görevlileri gibi maiyetinin onun şahsıyla ilgili görevlerinin Nebi (sav)'in zamanında mevcut olduğunu görür. Ve muhtemelen bunları müslüman hükümdarlar

43[43] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/xxii-xxiii.

bu devirden almışlardır. Nitekim bütün çeşitleriyle vezirlik, bütün türleriyle kitabet (özel kalem, sekreterlik), mektuplar, i k t â lar, a h i d n â -m e ve sulh kâtipliği, elçiler, tercüman, ordu kâtipleri, kadılar, s âh i -bü'1-mezâlim, nafaka ve miras bölücüsü, şehirde sâhibü'l-a s e s (inzibat amiri), hapishane görevlileri, gözcü ve casuslar, hastaneler, medreseler, zaviyeler, vasî tayini, hemşireler, cerrahlar, sarraflar, b e y -t ü 1 m a 1 görevlisi (hazinedar), arazi vergisi (haraç) mütevellisi, arazi paylaştıran, mancınık yapımcı ve atıcısı, d ab b â b e (savaşta içine girilip surlara yaklaşmak için ahşaptan yapılmış araç) görevlisi, hendek kazıcısı, kuyumcular, ticaret, zanaat ve meslek türleri gibi idarî düzenlemelere baktığın zaman, kısalığına rağmen Hz. Peygamber (sav) zamanında bu görevlerin uygulama alanına konulduğunu ve bu hizmetlerin yürütüldüğünü, bunların Hz. Peygamber'in arkadaş ve yardımcılarından yetenekli kimselere tevdi edilmiş olduğunu görürsün. Bunu duyan bazı kimseler, özellikle müteahhirîn ulemaya ait siyer kitaplarıyla mütalaası sınırlı kalıp da siyer kitaplarının bu tür bilgileri ihtiva etmediğini zannedenler, bu kadarı ilk anda garip karşılayabilirler. Böylesi biri bazan garipsemenin ürkekliğini duyar. Fakat ne dert? Bugün siyerle meşgul olanların çoğunluğunun siyer kitaplarmdan okudukları el-Hemziyye ve Benis'e ait şerhinden öteye gitmez. Bu yüzden, bu tür vazife, düzenleme ve hizmetleri görmemeleri çok görülmez. Bunu bazen başkaları da uzak bir ihtimal olarak görmektedirler. Şöyle ki son zamanlarda Arap İslâm uygarlığını araştırma konusunda öncülük eden ve bu hususta sayısız eser kaleme alan müslüman ve hıristiyan yazarların İslâm'a uygarbk adına isnad ettikleri olanca şey, sözgelimi Abbasi ve Emevi devletleri ile ondan sonra doğuda ve batıda Acem, Deylem, Türk, Fars, Berber ve diğer İslâm devletlerinin ortaya koyduklarını anmalarından ibarettir. Hatta daha sonra da Kur'ân ve Allah Resulü nden değil de Yunanlılar ve İranlılardan aldıklarını kolayca söyleyebilmeleri için, ba-zan İslâm uygarlığını Abbasilere isnatla yetinirler. Öyle ki Şamlı yazarlardan biri, dinlerin yayılışına dair risalesinde İslâm uygarlığının İslâm Şeria-ti'nden doğduğunu fakat onunla birlikte olmadığını açıkça söyler. Bu vahim bir hata olup hatayı işleyenin siyer ve hadisi bilmemesi veya bilgelerin uygarlığa mesned kabul ettikleri kaynakların gerçeğini görmemesinden ileri gelmektedir. Yapılara bakmak, bu yapıların, kendilerinde yaşamış toplumların ilerleme işareti olmaları; ilmî, edebî ve felsefî miraslarına bakmak, bu mirasın sahip oldukları entellektüel kapasitenin seviyesini yansıtması; faydalandıkları servete bakmak, bu servetin onların sınaat, ziraat ve ticarette sahip oldukları gücü göstermesi; nihayet hukuk düzenlerine bakmak," hukuk düzenlerinin o toplumda yüksek ahlakın varlık veya yokluğunu, mevki ve makamlarda eşitlik veya eşitsizliği, adalet, zulüm, güzel adab veya kötü ahlakın bulunduğunu gösteren en büyük delil olması bakımından önemlidir. İslâm'ın yükselişi ve Allah Resulü'nün (sav) Öğretilerini tanıyan kimse, İslâm'ın, ortaya çıkışı sırasında kendisine kaynak ve temel teşkil etmediği hiçbir ilerleme yolunun mevcut olmadığını

kavrar. Kim, Nebi (savj'in yaydığı öğretiler ve irşad türleri, Kur'ân'm ihtiva ettiği toplum adabı, çizdiği karşılıklı tanışma ve kaynaşma yolu, Allah'ın özlü kelimelerinin kıvrımlarına yerleştirdiği tabiat kanunları, varlık sırları ve kâinatın cevherleri, düzenlediği hukuk, çizdiği hayat düzeni ve ardından Nebevî sünnetin ahlak ve nefisleri süslendirmesi, güzelin güzelini elde etmeye irşadı, koyduğu ilerleme (yükselme) normları, beşerî kardeşlik ve her türlü hürri-yettten faydalanma esasları üzerinde düşünseydi, bu öğretilerin o sırada dinleyenlerin kalbinde tesir bırakması sebebiyle, İslâm uygarlığının daha doğuşunun başlangıcında bu uygulamalarla birlikte olduğunu anlardı. Evet, İslâm uygarlığının her hususta tabiî bir gelişme seyri gösterdiğini ve yükselmede zirveye varıncaya dek tedricî bir seyir takip ettiğini inkar etmiyoruz. Kim bunu düşünüp taşınmaz ve konuya müsbet ve menfi yönleriyle bakmazsa, Hz. Peygamber'in (sav) hicret-i nebevîyeden sonra Medine-i Münevvere'de geçirdiği on yıllık süre içinde yönetim, hizmetler, zanaat ve ticaret konularında varılan noktayı, ilerleme ve uygarlığın bu süre zarfında kitabet (sekreterya), muhasebe, kaza (adliye), savaş, sağlık vb. konularla ilgili yönetim dallarında bugün bilinen görevlerin ihdası seviyesine ulaşmış olduğunu bilmemesi kaçınılmazdır. Hele bu kimsenin bütün bildiği, bu devirde halkın yalınayak yumduğu ve yediklerinde de ellerini ayaklarına sürdüklerinden ibaretse. Bazı tanınmış âlimler, bu konuda, kusur veya hata demesek bile surçmuşlerdır. Hatta Veliyuddin Ibn Haldun Mukaddimetü'l-İber'de44[1] çeşitli yerlerde şöyle der. Islâmiyetin ilk zamanlarında, saflık ve bedeviliğin gereği olarak toplum ilim ve sanattan mahrumdu. Allah'ın emir ve yasaklarından ibaret olan Şeriat hükümlerini ise ezbere naklediyorlardı Bu hükümlerin Kıtab ve Sünnet'ten kaynağını Şeri-at'ın sahibi (kanun koyucu, Hz Peygamber) ve ashabından naklettikleri bilgilerle öğrenmişlerdi, islâm toplumu o gun Araplardan oluşmaktaydı; ne öğretim, telif ve tedvini biliyorlar, ne buna yönetiyorlardı ve ne de buna ihtiyaç soz konusuydu. Ashab ve tabiîn zamanında durum böyle şurup gitti (Ibn Haldun Tarih'ının mukaddimesine bakınız Mısır baskısı, s 477).Buifade-lerin benzerini Emir Sıddık Hasan Han el-Kannevcî el-Hİtta fî zikri's-sihâhi's-sitte adlı eserinde (s.11) Ibn Haldun'a nisbet etmeden zikretmiştir.45[2]

Fakat kim gecesini gündüzüne katarak çalışır, dikkat ve önemle araştırma ve mütâlâada bulunursa, islâm'ın Hz. Peygamber (sav) zamanındaki on yıllık döneminin ilim, yazı, eğitim, birlik ve beraberlik gucu, gençliğin harekete geçirilmesi, bu pâk devrin insanlarının yaptıkları ve üstesinden geldikleri işler, ele geçirdikleri ülkeler, ortaya koydukları davet güzelliği, beliğ hikmet ve sağlam oğut açılarından vardığı uygarlık ve gerçek yükselme vasıtaları seviyesine hiçbir devlet ve toplumun yüzyıllar zarfında varamadığım gorur Hatta o günden bugüne diğer butun toplumlar nezdinde bulunan herşey bu mükemmel Islâmî esasların temeli üzerinde gelişme kaydetmiştir Eğer bu buyuk akıllar ve olağanüstü kurumlar,

44[1] el-İber,Beyrut 1399/1979,1, 25,Mukaddime,Beyrut ts,s 29 Buradaılımvesa-natın yokluğu değil, ılının bir sanat (ihtisas) seviyesinde gelişmediği söylenmektedir.
45[2] el-Hitta, Beyrut 1405/1985, s 30.

yaydıkları ilimler ve sonsuza dek anılacak etkinlikleri olmasaydı, yeni uygarlıklar vardıkları yükselme ve ilerlemeyi gerçekleştiremeyeceklerdi. Hz. Peygamber'in (sav) yaşadığı devire dikkatle bakınca, doğudan batıya dek dünyanın her tarafında zulüm yıkım ve tahribin hakim olduğunu göreceksin. Bizans devleti, refahta haddi aşmaları, zevke düşkünlükleri sebebiyle hükümdarlarını saran zaaf ve iç ve dış karşıklıklarla yaşlanmıştı. Fars toplumu, mahalli karışıklıklarla birlikte Bizans'la yaptığı uzun savaşlar yüzünden gucunu kaybetmişti. Arap milletler tam bir çokuş ve umumî bir cehalet içindeydiler. Bu ortam içinde şu Nebevi nur şulesi doğarak bir defada hemen alemi aydınlattı ve derken şu veya bu yerde eşi görülmemiş bir hareket ve uyanış doğurdu dünyada. Bu şule dünyanın her tarafında birbirine ulaşarak buyudu ve hak esaslarını yayma ve alemi duştuğu çukurdan çıkarmak için nasıl buyuk insanlar yetiştirdiği anlaşılmış oldu. Onlar ki islâm'dan önce dünyaları olarak bir evvelki geceden, hayvan yetiştirme ve en aşağı bir çöl hayatı yaşamaktan başka birşey bilmiyorlardı. İslâm'dan sonra ise tecr übeli liderler, dehalar, siyaset bilgeleri, güvenilir vali ve yöneticiler halin* geldiler. Öyle ki Karâfî el-Furûk'ta (IV, 167) şöyle der: Allah Resulü'nür (sav) ashabı hangi türden olursa olsun şer'î ve aklî ilimler, matematik ve siyaset ilimleri, zahirî ve batım ilimlerde derya idiler. Hatta Hz.Ali'nii İbnAbbas'la" Bismillah "taki"ba" harfi konusunda yatsıdan sabah fe cir doğuncaya kadar oturup konuştukları rivayet edilir; ne bir yaprak den görmüş, ne bir kitap okumuş ve ne de cihad ve savaştan vakit bulamamış ol dukları halde. Bununla birlikte46[3] durumları bu idi. Hatta usulcüîerden bir şöyle der: Eğer Resullah'ın (sav) ashabından başka mucizesi olmasaydı peygamberliğim isbat konusunda ona yeterlerdi.47[4] Ebu Muhammed Heyse me b. Süleyman et-Tarablusî48[5], Ebu Muhammed Tirâd b. Muhammed ez Zeynebî49[6], Ebül'l-Kasım Hamza b. Yusuf el -Cürcânî50[7], Ahmed b. Muhammec el-Mühendis51[8] ve Ebü'l-Hasan Ahmed b. Hamza el-Mevâzinî52[9] gibi selef alim lerinden önde gelen bir grup, ashabın fazileti hakkında müstakil eserle kaleme almışlardır. Ebû Nuaym el-Isfahânî53[10] ve Ebü'l-Hasan Ahmed b. Mu hammed b. Zenceveyh de yalnız dörthalife ile ilgili olarak müstakil eser ver mislerdir. Ebû Tahir Muhammed b. Ali el-Uşârî'nin54[11] Fedâilu Ebîbekr Esed b. Musa'nın55[12] Fadlu Ebîbekr ve Umer, Hafız Ebül- Hasan Muhammed b. Muzafferin56[13], Ebû Muhammed

---

46[3] el-Furûk'ia burada "Hz. Peygamberin bereketi sayesinde" ifadesi vardır.
47[4] el-Furûk, Tunus: 1302, IV, 167.
48[5] Ölüm tarihi 343 (954) olup eserinin adı Fedâilü's Sahabe'dir. bkz. Zehebî, Alâ-mü'n-nübelâ, XV, 412-416.
49[6] Olara tarihi 491 (1098) olup eserinin adı Fedâilü's-Sahâbe'dir. bkz. Zehebi, age XIX,37-39
50[7] Ölüm tarihi 428 (1037) olup Keşfuzzunûn'da (1,57) el-Erbaînfî fedâilil-Abbâs adlı bir eseri zikredilir Ayrıca bkz Zehebî, age,XVTI, 469-471; Brockelmann, GAL, I, 407-408, SuppLI, 571.
51[8] Olum tarihi 385'tir (995). bkz. Zehebî, age, XVI, 462.
52[9] Zehebîbuzatı Ebu'l-Hüseyin Ibnü'l-Mevâzinî(d.585/1189) diye zikre der(Alâmü'n-nübelâ,XXI, 161-162).
53[10] Zehebî, Fedâilu's-Sahâbe adlı bir eserini zikreder {age, XVII, 456).
54[11] Bu zatın adı Ebû Tahb Muhammed b Ahmed, Ibnu'l-Uşârî(o 441/1049)diyegeçeı (Ibnu'l Esir, el-Lübâb,TI, 341;SuppL, I, 601)
55[12] Olum tarihi 212(827)olup Zehebî bu eserini /ikretmeinektedır(bkz. age, X, 162-164).
56[13] Zehebî künyesini Ebu'l Hüseyin (o.379/989) diye verir (age, XVI, 418-421). Eseri Menâkıbu Abbas b. Abdilmuttalib (Keşfuzzunûn, II, 184.3)

Hamza b. Yusuf es-Sehmî[57][14] ve Ebü'l Kasım İsmail b. Ahmed es-Semerkandî'nin[58][15] Fedâilü'l-Abbâs, Ebû Beki Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım'm[59][16] Fedâilu Muâviye[60][17], Muhibbüddin et-Taberfnin de Fedâilu'i-aşere[61][18] adlı eserleri var ki bu sonuncusu basılmıştır.
Ebu'l-Hasan Mervan b Osman el-Mekkf nin ashabın faziletine dair bir kasidesi, Hafız Ebu Ali Hasan b. Muhammed el-Hallarm[62][19] Kerâmâtü's-sahâbe, Ziyâuddin Muhammed b. Abdulvâhid el-Makdisînin[63][20] Menâkıbu Cafer b. Ebî Tâlib, Muvaffakuddin Ibn Kudâme el-Makdisî'nin[64][21] de el-İs-tabsâr fî menâkibi'l ensâr adlı eserleri vardır Sahabîler, Kur'ân ve sünnet okulunda öğrendikleri ilimle gerek milletleri yönettikleri siyaset ve hikmet gerek ülkelere hakim oldukları guç bakımından butun çağdaşları ve hatta yaşadıkları çağdan sonraki yuzyıllardaki insanlar içinde eşsiz kimseler oldular. Bu sahih ilim sayesinde çok kısa bir zaman içinde, dun taştan daha katı ve kayadan daha sert olan kalpler yumuşadı, sürtüşmenin yerini anlaşma, düşmanlığın yerini kardeşlik, zulüm ve haksızlığın yerini de ihsan aldı. Bu nur şulesi, üzerinden şu kısacık sure daha geçmeden yeryüzünün her tarafına yayıldı. Bu bayrak altında golgelenenler ve onun güveniyle bürünenler çoğalınca Hz. Peygamber (sav) onların işlerini, yapacağı düzenlemeler, koyacağı yönetim ve kuracağı hizmet birimleriyle düzenlemek istedi. Bu düzenlemeler olmadan hiçbir hükümdarın hükümdarlığı (yönetimi, hakimiyeti) ve hiçbir toplumun işi yolunda gitmez. Bu sebeple, ümmetin izleyeceği bir örnek ve elden kaçanı ele geçirmek için gayreti harekete geçirecek bir uyancı olması, başa geleceklere karşı ümmetin istiklalini koruma ve varlığını kollamayı garanti etmek veya en azından yüce metbuları Hz. Peygamber'in (sav) dininin yüceliğini bilmeleri ve o dine olan sevgilerinin, O'na olan saygılarının artması ve kendilerini çağırdığı şeye daha çok sarılmaları için bu hususuları bilmenin muslumanlara aynî vacip lerden (farz) olduğunu söylemesek bile, kifâî vacip olduğu görüşündeyim. Alimlerden biri şöyle der islâm dininin esasları şunlardır: Hakka inanmak, inanılan şey hakkında delil ikame etmek, karşılıklı iyi ilişkileri ve kardeşliği yaymak, herkese hayatta bir tek varlık kaldığı surece sosyal hayatı koruyacak ve kendisine sahip olanları ifrat ve tefrite düşmekten koruyacak şekilde hikmete uygunlukla sınırlı olan halis hürriyeti bahşetmek, islâm dini, ayrıca insanlar arasında mevki ve dereceleri korumayı, buna riayeti onlara gerekli ve haketme ve kabiliyet muktezasınca bazılarının diğerlerine derecelerle ustun kıldı. Sonra onlara başkalarının hak ve menfaatlerine saygı göstermeyi gerekli kılarak bu

---

57[14] Bu zat yukarıda geçon Hamza b Yusuf el-Curcânî olmalıdır. Zira o es-Sehmi nisbe siyle de anılmaktadır Eseri için bkz Keşfuzzunûn, II, 1843.
58[15] Bu zatın ölüm tarihi 536 (1142) olup (Zehebî, age, XX, 28-31), eseri için bkz. Keşfuzzunûn, II, 1843.
59[16] Olum tarihi 287'dır (900) bkz. Zehebî, XIII, 430-439
60[17] Bu konuda Gulâmu Sa'leb (o.345/957) ve Ubeydullah es-Sekat^nin de eserleri vardır, bkz. Brockelmann, Suppl, I, 184, III, 1315.
61[18] Eserin adı er-Riyâzu'n-nadire fî menâkıbi (fedâili)l-aşere'dır (I-II, Kahire 1327) bk/ Serkıt,, Tl, I232,SuppL, 1,615.
62[19] Olum tarihi 439'dur O 047) bkz Zehebî,age, XVII, 593-595.
63[20] Ölum tanhı 643WÜ345) bk/ age, XXIII, 126-130, GAL, I, 504.
64[21] Olum tarihi 620'dır (1223) bk? Zehebî, XXII, 165-173, Suppl-, I, 689.

buyuk uygarlığın nimetlerinden başkalarının da faydalanmasını kendilerine sevdirdi. Hz. Peygamber (sav) zamanında ziraate önem veriliyor, bizzat kendisi bunu emrediyor ve teşvikte bulunuyordu. Sanat (zanaat) da böyleydi, Hz Peygamber sanatla uğraşmayı ve öğrenmeyi emrediyordu. Allah Resulü, öğretimin esaslarını uygulamayı ve ilimleri küffârm ülkesinden bile olsa edinmeyi emretti. Fars ve başka kâfirlerin kulandığı ve kendisine haberi ulaşan faydalı işlerden bazılarının toplum hayatına girmesine müsade etti; hendek kazılması, Mescid-i Ne-bevî'de önceleri ateşle aydınlatma yapılırken Temim ed-Dârî'nin seyahatinden dönüşte getirdiği bir kandil ve lambayı yakarak mescidi aydınlatmasını hoş görmesi gibi. Hz. Peygamber (sav), ilim ve bilgininin (maârif) yayılmasını, görev bölümünü, kardeşliğin lüzumunu, kişilerin takdir edilmesini, savunma ve hücum güçlerinin düzenlenmesini emretti ve bunun gerekliliğini vurguladı. Vücut sağlığını koruma, tıp, teşrih ve tabiî hikmetin türlerini gözleme, mekârim-i ahlak, adâb, tarih, coğrafya, seyahat ve keşifleri yaygınlaştırma, yeni buluşlar, astronomi, hesap, kısas, rivayetler, muhâdaravemüsâmere adabı konusunda gayret göstermenin lüzumu üzerinde durdu. Bütün bunlarla birlikte idari işlerle ilgili görevleri, idarî ve malî iktisadı, istatistiğe varıncaya dek uygar milletlerde olan her şeyi vazetti. Ticarete gelince, onunla bizzat Hz. Peygamber'in (sav) kendisi uğraştı. Bunlar içişleriyle ilgili hususlardır. Dışişleriyle ilgili konulara gelince, apaçık tebliğle davette bulundu, devletler ve milletlerarası hukuk kurallarını koydu, savaş, mütareke, sulh, antlaşma, mukavele, yazışma, siyasi dengeyi koruma, antlaşmalara riayete dair esasları vazetti ve himaye altındaki kimselere dair kuralları, komşuluk hakları, yabancı devletin tebaası veehl-i zimmeye yapılacak muameleyi vehergrubahikmetle sınırlı ve doğru ile ihatalı bir hak bahşetmeyi zorunlu kıldı. Bu metin dinin gerçeğini anlamak isteyen kimsenin, zaman ve mekânla ilgili veya ilmî, amelî her olay da onun açık naslarına başvurması gerekir. Böylece o şer'î uygulama konusunda yeterli bir selahiyete güç kazanmış olur ve her türlü tereddüt ve kapalılıktan kurtulmuş olarak hikmetin kendi önünde parıldadığını, görür. Bu konuda Huccetü'l-kirâm fi mahacceti ehli'l-İslâm adlı risaleye bakınız. Başka bir müellif de şöyle der: Hz. Peygamber (sav). kendisiyle her hak sahibinin hakkından emin olduğu, şerli ve hırslı kimselerin ümmetten birine veya ehl~i zimmeye yönelik tecavüzlerini önleyecek yasa ve düzenlemeler getirdi. Evlilikle ilgili hükümleri, hoşnut bırakan bir yolla en mükemmel düzenleme ve en eşsiz kurallar üzerine kurdu. Birlikte veya ayrı olmaları halinde eşlerin birbirleri üzerindeki haklarını açıkladı. Alışveriş, kira, ortaklık, borç alıp verme, mirasları paylaştırma gibi muamelatla ilgili hükümleri hikmete dayalı bir şekilde belirledi. Can mal ve ırzları korumak için kısas, tazir ve cezaları koydu. Yeme içme, uyku konuşma, oturma ve sohbet, ziyaret, hazar ve yolculuk, evlilik adabı, yakır akrabalar, komşular, arkadaşlar ve bütün müslümanlarm birbirleriyle v(e h 1 - i z i m m e leriyle (gayr-ı müslim vatandaş) ilişkilerinde ve diğe" hususlarda uyacakları her türlü muaşeret

kurallarını (adâb) belirledi. Neb (sav)'in getirdiği ve koyduğu son derece sağlam, kuvvetli ve mükemmel ka nun ve düzenlemelerin araştırılmasından sonra kesin olarak şu sonucî varılır ki, Hz. Peygamber'in (sav) bir ümmî, bedevi ve cahiliyye toplunu içinde yetişmiş bir ummi ve memleketinden azın azı bir seviyede ilim tahsiline uygun olmayan birkaç aylık bir süreden başka ayrılmamış65[22], memleketindeki hay atı boyunca da ilim sahibi kimseyle bir araya gelmemiş ve hukuk düzenleri ve devletlerin yasalarını öğrenmeye özen gösterdiği müşahade edilmemiş biri olarak, her göz kamaştırıcı hikmeti kapsayan, her güzel değerli hasleti ihtiva eden, insanlığın durumunu düzenlemeyi, hallerini düzeltmeyi, nefislerini temizlemeyi, ülkelerinin imarı, şerlilerini engellemeyi ve onlara hayır getirecek ve kendilerinden zararı defedecekher şeyi tekeffül eden bu enterasan ve hayret verici düzeni aklıyla kavrayıp ortaya koyması mümkün değildir. Akıl, Hz. Peygamber'in (sav) getirdiği esasların hepsini kendiliğinden kavramaya muktedir olabileceğini tasdik imkanını doğru bulamayınca, onun Allah tarafından gönderilmiş olması gerekir. Bütün bunlara onu ulaştıran, muttali kılan, sırlarım kendisen kavratan ve bunu tebliğ etmesini emreden Allah'tır.

Hafız Ebü'l-Kasım es-Süheylî'ye aferin ki er-Ravdü*l-Ünüfte s îretten bazı zarafetler andıktan sonra şöyle der: Bu bir bilgiler bütünüdür ki onu bilmeye istekliler can atar ve onu müzakere ederken edep sahibi kimselerin kalpleri neşe bulur. Peygamber efendimizi tanımaya matuf ve onun s î r e t 'iyle ilgili haberlerle bağlantılı her şey kulaklara haz verir ve saygı duyan ruhları heyecanlandırır. Bundan öğrettiklerinden ötürü Allah'a hamdolsun (II, 93).İbnü'l-Münâsif el-Ezdî diye bilinen İmam Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. el-Asbağ66[23], ed-DürretüVseniyye fî'1-meâlimi's-Sünniyye'de Siret-i Nebevîyye'nin dördüncü "ma'lem"inde şöyle der:

Müslümanm kendisiyle süsleneceği en değerli şey,
Allah'ın kitabından sonra, ya da en Öncelik vereceği,
Resulullah'm hayatım bilmektir
Başlangıcından sonuna kadar.
Ve bilgisiz kalınmaması gereken şeyleri bellemektir
Onun iş ve ahvaliyle ilgili, tafsilatlı olarak.
Öğrenelim bilgisiz kalınması
Hak katında doğru olmayanı, işte en üstün iştir bunu yapmak
Ki hafız muallimin yüceliğini gösterir,
Onunla yükselir rütbe kesinlikle
Dünya şerefi ve din nazarında.

İmam Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris er-Râzî siyere dair Muhtasar'ımn67[24] baş tarafında şöyle der: "Bu, Resulullah'ın (sav) nesebi, doğumu, yetiştiği

65[22] Bu konuda bkz. Muhammed Hamidullah, "Hz. Peygamber'in İslâm Öncesi Seyahatleri" (Çev.: Abdullah Aydınlı), İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 1980, sayı: 4, s. 327-342.

66[23] Muhammed b. Isa b. M. b. el-Asbağ (ö. 620/1223'ten sonra), bkz. Brockelmann, Suppl-, I, 910; Kebbâle, XI, 107-108.

67[24] İbn Fâris'in (ö. 395/1004) lam adı Muhtasara Siyeri Resûlillah olan bu eseri Evcezü's-siyer li-hayri'1-beşer (Cezayir, 1301; Bombay, 1311) adıyla basılmıştır (Brockelmann, SuppL, I, 198; H. Fleisch, "İbn Fâris", El, III, 764).

yer, tabileri, gavzelerindeki hattı hareketi, çocuklarının, amcalarının ve eşlerinin adlarını bilmek gibi müslümana bellemesi gerekli ve dinine bağlı kimseye bilmesi vacib olan hususların zikridir. Bunu bilen kimse, bilmeyenden üstün bir dereceye sahip olduğu gibi, bunu bilmek kalbe bir ferahlık verir. Hayır meclisleri, Allah'ın kitabından sonra Resulullah'ın (sav) haberlerinden daha güzeliyle mamur olmamıştır." İmam Ebül-Abbas el-Azefî es-Sebtî ed-Dürrü'l-munazzam'da'68[25] İbn Fârİs'in dediklerini naklettikten sonra onun "vaciptir" sözüne işaretle şöyle der: O müslümanların imamlarından biri olup, Hz. Peygamber'in (sav) doğumunu bilmenin mü'minlere vacip olduğuna hükmetmiştir. Ebû İsa el-Mehdi b. Ahmed b. Ali el-Fâsî de ed-Delâil'e yaptığı orta şerhte69[26], İbn Fârîs'in sözünün ardından şöyle der: "Onun sözünde geçen "vücûb", şer'î veya 'gerekli' manasına örfî vücuba muhtemeldir ki örfî vücubun mesnedi en üstün ve en uygun olana ittibadır. Azefî bunu şer'î vücuba hamletmiştir. Allah doğrusunu en iyi bilir. Bana göre, anılanların hepsinin veya bir kısmının bilinmesinin vacip olması muhtemeldir ki bu son durumda geri kalanı istidrat ve ziyade kabilinden olup 'onu bilmeyenin derecesinin üstüne yükselir' diye belirttiği gibi bunu bilen kimseye bir derece kazandırır. Allah doğrusunu en iyi bilir." Görünüşte anlaşılan, vücubunun şer'î vücuba hamli olup sayılan kısımlarının hepsine taalluk eder.
Şerhu'l-Erbaîn'de de müellifin işaret ettiği gibi Karafî ez-Zahîre'de70[27] şöyle der: "Özellikle kendisine ait olanlara ilaveten, Resulullah'la ilgili ahvalin hepsi amele değil inanca râcidir. Böylece bunun araştırılması, inancın ve vasıflarının kemâli için vaciptir. Bu da Hz. Peygamber'in (sav) adının, nesebinin, yaşadığı zaman ve mekânın, özelliklerinin bilinmesidir."
Şam'ın iftihar vesilesi olan İbn Kayyim el-Cevziyye Zâdül-meâd'da71[28], insanların Allah Resulü ve onun getirdiğini bilmeye, haber verdikleri konu-dakendisini tasdik ve emrettiği hususlarda ona itaate olan ihtiyaçlarını açıkladıktan sonra şöyle der: "îki dünyanın da saadeti Nebi (sav)'in izinden gitmeye bağlı olunca, nefsine Öğütte bulunan ve onun kurtulmasını ve mutluluğunu isteyen herkese, Hz. Peygamber'in yolu, sî reti (hayat tarzı) ve halinden, kendisini cahillerden olmaktan çıkarıp, onun tabileri, bağlıları ve taraftarları cümlesine dahil edecek hususları öğrenmesi vaciptir." İbn Kay-yim'in sözünün devamı için ilgili yere bakınız.
Şüphe yok ki müslüman sîreti belirttiğimiz şekil ve maksatla araştırırsa, Peygamberinin asla âlemi harab etmek ve amelden elçekmek için değil, dünyanın iman ve ahirete yönelik amel İçin geldiğinden şüphesi kalmaz. Evet, Hz. Peygamber (sav), müslümanı rabbinden ve O'nu birlemekten (tevhid) gafil bırakacak tarzda kalbi dünya ile imara gelmiş olmayıp sana dünya ile elini doldurman için çalışıp gayret göstermeni ve kalbini ise Allah'a, O'nun senden razı olmasını s ağlayacak hemcinslerine kalıcı iyilik

---

68[25] Tam adı ed-Dürrül-munazzam fî mevlîdi'n-nebiyyîl-muazzam olan bu eser Azelfnin oğlu tarafından tamamlanmıştır. (Makkarî,Ezhâru'r-riyâz,II, 374 -377; Ziriklî, VI, 218 - 219; Suppl., I, 626).
69[26] Şerhin adıMetâliul-musirrâtbi-şerhîDelâili'l-hayrât'Lır (Kahire: 1289,1299, 1309). bkz. Serkis, II, 1341; Suppl.,II, 360;Pihrisü'l-fehâris,I, 186.
70[27] ez-Zahîre fil-furû (bkz. Suppl., II, 665)
71[28] Zâdü'l-meâd,Beyrut 1401/1981,1,69 - 70. Yapılan iktibasta hata olup asıl metinle karşılaştırılmalıdır.

ve güzel amellere terketmeni emretmektedir. Dinin getirdiği budur, aksi değil. İslâm Şeriati'nin üçte birinin ibadetlerden ibaret olması da bunu göstermektedir. Amelin Allah rızasını sağlamaya yönelik olmasına ilâveten bu ibadetlerin sırları senin bedeninin mutluluğunu, ruhunun hayatiyetini tazammun eder. Dinin geri kalan üçte ikisi ise dünyevî muamelata ve adalete uygun olarak ondan alıp vermenin keyfiyetine dairdir. Meselâ, Zurkânî'nin el-Muhtasar'a yaptığı sekiz ciltlik şerhe bakın; ibadetle ilgili hükümler iki ciltten fazla tutmazken, kalan altı cilt, dünyevî muamelelerin hükümlerine dairdir. Hatta bazı yazarlar Kur'ân-ı Kerîm'de k e v n î (kozmik) ilimlere dair ayetlerin 750'yi geçtiğini, fıkıh ilmine dair sarih ayetlerin ise 150'yi geçmediğini söylerler. İbn Asâkir'in Enes'ten (ra) tahric ettiği ve Hafız Suyûtfnin el-Hâvî'de72[29] çeşitli vecihlerle sahih olduğunu söylediği bir hadis şu mealdedir: "Sizin en hayırlınız ne ahireti için dünyasını, ne de dünyası için ahiretini terkedendir; O, her ikisinden de elde eden kimsedir. Zira dünya ahirete vasıtadır, insanlara yük olmayın." İbn Asâkir, Ömer b. Kays'tan şu taricte bulunur: "Abdullah b. Zübeyr'in dünya işlerine baktığım zaman, "bu bir göz açıp kapaması kadar süre olsun Allah'ı isteyen biri değil", ahiret işlerine baktığım zaman ise 'bu bir göz açıp kapaması kadar süre Isun dünyayı isteyen bir kimse değil' derdim." Bunun içinîbn Zübeyr'in Tarîhu'l-hulefâ'daki biyografisine bakınız.73[30] Enes'in rivayet ettiği bir hadiste Allah Resulü (sav) şöyle buyurur: "Kim samimiyet ve ihlasla bir tek olan Allah'a inanır ve O'na hiçbir ortak koşmadan ibadette bulunur, namaz kılar ve zekât verir halde dünya ile rızıklandırılırsa, Allah kendisinden razı olarak ölür. " İbn Abdilber bunu Câmiu beyâni'l-ilm'de74[31] tahric eder. İbn Ömer şöyle der: "Uhud dağı altın olarak benim olsa, sayısını bilsem, zekâtını versen, bundan hoşnutsuzluk duymaz, beni aldatacağından korkmazdım."75[32] Said b. Müseyyeb de şöyle der: "Mal biriktirip te borcunu ödeyen, sıla-i rahimde bulunan ve malıyla kendisini dilenme arından sakındıran bir kimse olmayanda hayır yoktur."76[33] Deylemi, Câbir'den merfu olarak şu rivayeti tahric eder: "Allah'a karşı gelmekten sakınma konusunda mal ne güzel yardımdır!77[34] Ömer b. Hattab (r.a.) da şöyle der: "Allah beni hazinedar kılmıştır, kim maldan sormak istiyorsa bize gelsin."78[35] Sahih-i Buhâri*de geçtiği üzere Peygamber efendimiz (sav), malının çoğunu tasad-duk etmek istediğinde Sa'd'e şöyle dedi: "Mirasçılarını zengin olarak bırakman, onları kalka avuç açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır."79[36] Malının hepsini vermek konusunda kendisine danışan Ka'b b. Malik'e de şöyle buyurdu: "Malının bir kısmını kendine bırak, bu senin için daha hayırlıdır. "80[37] Kays b. Asım vefat etmek üzereyken çocuklarına şöyle dedi: "Ey

---

72[29] el-Hâvî fîl-fetâvâ, II, 202.
73[30] Suyûti, Târihu'l-hulefâ, s. 223.
74[31] Câmiu beyânil-ilim, II, 14. Metinde eserin adı Câmml-üm diye yanlış verilmiştir.
75[32] a.g. e.ll, 14.
76[33] age,ll, 13.
77[34] Bu rivayet için bkz. Kenzül-ummâl, IV, 256 (nr. 6756), III, 239 (nr. 6842).
78[35] el-Emvâl, s, 285.
79[36] Buhâri: Vesâya, 2; Menâkıbu'l-ensâr, 49.
80[37] Buhârî: Vesâyâ, 16.

çocuklarım, size mal sahibi olmanızı ve onu Allah yolunda harcamanızı tavsiye ederim; mal cömert için uyarıcı ve cimriye muhtaç olmaktan müstağni kılıcıdır."

Büyük sahabi, efendimiz Nemr b. Tevleb el-Uklî[81[38]] kazanmaya teşvik, malı övme, kazanmaktan geri durmaktan dolayı azarlama ve fakirliği kınamaya dair şu şiiri söylemiştir:

Nefsini riske sok ki rağbet edilen şeyi elde edesin Kadınlarla" oturmak çirkindir Malda yücelik ve vakar vardır Fakirlikte ise horlanmak ve rezillik.

Bu iki beyti ona is nadla Hafız İbn Abdilber Behcetü'l-mecâlis adlı kitabında verir.[82[39]] Süfyan es-Sevrî, dinarları karıştırıp dururken kendisini ayıplayana şöyle dedi[83[40]]: Eğer bunlar olmasaydı Abbasiler bizi silip süpürürlerdi. O yine şöyle der: Allah'ın beni hesaba çekeceği binlerce dirhem ardımdan miras bırakmayı, insanlara muhtaç olmamdan daha çok isterim. Onun şöyle dediği de rivayet edilir: Bu zamanda mal mü'minin silahıdır. Süfyan b. Uyeyne şöyle der: Kimin bir malı varsa onu faydalı kılsın. Bu rivayetleri, Hafız Sehâvi, konuyla ilgili olarak sorulan bir soruya verdiği cevap münasebetiyle onlardan nakletmiştir. Yine bu konuda Ebü'd-Derdâ'dan (ra) şu rivayet nakledilir: 'Yaşayışını iyi şekilde düzenlemesi, kişinin anlayış sahibi olmasındandır." Zemahşeri el-Keşşâfta "Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı aklı ermezlere vermeyin." (Nisa: 4/5) ayetiyle ilgili ola-rakseleftenburivayetlerden bazısını zikretmiştir.[84[41]] Ne olursa olsun, şüphesiz bu, İslâm Şeriati'nin senin hayat düzenine, servet kaynaklarını ve rahat bir yaşayışın vasıtalarım geliştirmeye seni yöndendirmeye ne kadar önem verdiğini gösterir. İslâm'ın senin için koyduğu bu düzen, bugünkü uygar dünyanın hepsinin olmasa bile büyük kısmının sahip olduğu düzenin temel unsurudur. Sen ise ey müslüman, bundan habersiz ve gafil! er-Ravdü'lünüfte şu bilgi verilir: Alâ b. el-Hadramî, Münzir b. Sâvâ'ye gidip İslâm ve İslâm esasları konusunda onunla konuştuğunda, Münzir kendisine şu sözleriyle cevap verdi: "Şu elimde bulunana (saltanat) baktığımda onu ahireti ihmal edip sadece dünya ile ilgili buldum; sizin dininize baktım, onun hem dünya, hem ahiret için olduğunu gördüm. Hayat arzusu ve ölüm rahatlığı bulunan bir dini kabulden beni ne alıkoyabilir? Dün onu kabul edenlere şaşardım, bugün ise onu reddedenlere hayret ediyorum. Binaenaleyh, elçisine saygı göstermek, bu dini getiren kimseye (Peygambere) saygı cümle sindendir.[85[42]] Yine aynı eserde, Amr b. As'ın elçi olarak Cülündâ'ya gittiğinde ona şöyle dediği zikredilir: Şu ümmî Peygambere bak ki hem dünya hem ahiretle ilgili esasları getirmiştir.[86[43]] İşte bu ve benzeri sebeblerden dolayı Hz. Peygamber döneminde İslâm uygarlığının kuruluşu sırasında mevcut idarî düzenlemeler, meslekler, sanatlar, ticaret ve kazanç

81[38] Biyografisi için bkz. Üsdül-gâbe, V, 357.

82[39] Behcetül-mecâlis, I, 202. Krş. Uyûnul-ahbâr, I. 238. Ayrıca bkz. Câbizâde Ali Fehmi, Hüsnü's-sihâbe fî şerhi eş'âri's-sahâbe, istanbul: 1324, s. 216-217.

83[40] bkz. Zehebî.Alâmü'n-nübel^VII, 241;Câmiubeyânil-ilm,II, 14.

84[41] el-Keşşâf,I, 500.

85[42] er-Ravdül-ünüf, VII, 520.

86[43] age,VIII, 521.

yolları, ilim çeşitleri ve temel özelliklerle ilgili tedvinde bulunmaya ilgi duyduk. Ta ki dindaşlarımızla diğer insanlardan tarih aşıkları, Hz. Peygamber'in (sav), kendileri için koyduğu uygarlık (u m r â n) esasları ve ilerlemenin dayandığı düzenlemelerle halkları uygarlaştırdığım ve milletleri ilerlettiğini bilsinler. Çoğu kimseler Nebi (sav)'in bu uygarlık ve ilerlemeyi, Allah'ın kendisine indirdiği bu hususlarlailgili işaret ve yollarla gerçekleştirdiğini söylerler. Fakat onlar, bu düzenin o zaman nasıl çalıştığını ve halka bu düzenin adâb ve usulüne göre hareket etmeyi kolaylaştıran, fertlerin bu esaslara bağlı hareket etmelerini gözetleyen bu çalışmanın koruyucularını anmaktan gafil kaldılar. Bazan bana, bu sohbetinde Mustafa'yı (sav) düzen kurucusu, hükümdar, ashabını da kumandanlar ve valiler olarak anmakla su-i edepte bulunduğum ve nezaket sınırlarını aştığım söylendi. Derim ki, bu, nezaketin sığlığı ve basirete taş atmaktan ileri gelmektedir. Yoksa bütün insanlar aslında insandırlar, fakat içlerinde insanlıkları bakımından hayırlı (salih) ve hayırsız, mükemmel (kâmil), daha mükemmel, zeki, daha zeki, resil ve daha rezil kimseler vardır. Resulullah'ın (sav) ashabı da, ona olan yakın mevkileri ve taze vahiy ve sahih ilmi duymalarından dolayı, kumandanları kumandanlar gibi, emirleri de emirler gibi değil, başkaydılar. Nitekim Hz. Mustafa (sav) da bir insandır, diğer insanlar gibi değil ve bir hükümdardır, diğer hükümdarlar gibi olmayan. İslam filozofu Gazzâli el-İhyâ'da şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) bir özelliği de nübüvvet ve hükümdarlığın birlikte kendisinde bulunmasıdır. Hafız Suyûti onun bu sözüne Ünmûzecü'l-lebîb'de şöyle diyerek işarette bulunur: Daha önce hiç bir peygambere birlikte verilmiş olmayan nübüvvet ve hükümdarlık birlikte ona verilmiştir. Bunu Gazzâli el-İhyâ'da zikreder.87[44] İmam Süheylî er-Ravdü'l-iinüf te,88[45] Abbas'ın Mekke'nin fethi gününde Ebû Süfyan'ın ona "kardeşinin oğlunun mülk u (saltanatı, hükümdarlığı) buyuk olmuş" demesi ve Abbas'm da "bu nübüvvettir." diye ona karşılık vermesinden soz ederken şöyle der Evet Kadı Ebubekr Ibnu'l-Arabi'den şu nakilde bulunulur: Abbas bu hükümdarlığın nübüvvet ten bağımsız olarak anılmasını ve üstelik islâm'a girdiği ilk sıralarda hoş karşılamamıştı; yoksa böyle bir durumun isterse bir peygamber için olsun hükümdarlık diye adlandırılması normaldir. Allah Teâla Hz. Davud (as) hakkında şöyle buyurur: "Onun mulkunu (hükümdarlık, saltanat) kuvvetlendirmiştik. " (Sâd, 38/20). Hz Süleyman (as) da şöyle der. "Rabbım beni bağışla, bana benden sonra kımtenın ulaşamayacağı bir mülk (hükümdarlık) ver." (Sâd, 38/35). Fakat Hz. Peygamber'ın (sav) durumunun "hükümdarlık" diye ad-landırılmasındaki" kerahet" daha açıktır; hadiste geçtiği üzere Allah Resulü nebi-kul olmak ile nebi-hukumdar olmak arasında muhayyer bırakıldı ve Cebrail'e bakınca Cebrail kendisine tevazu göstermesini işaret etti, bunun üzerine o da nebi-kul olmayı tercih ettiğini söyledi.89[46]

87[44] bkz. Suyûti, el-Hasâsiül-kübrâ, II, 332.
88[45] er-Ravdül-ünüf, VII, 93.
89[46] Bu konuda bkz Seyyıd Hüseyin Nasr, islâm, Çev Ahmet O/el, istanbul 1985, s 78,87, 102

Ibnu'l-Arabfnin bu sozunu el-AhkâmMa (1,199) buldum.90[47] Şüphesiz bizim ele aldığımız husus ne reddedilen ne de kimsenin reddettiği bir husustur. Şihâbuddin el-Hafâcî, Ebû Mesud el-Bedrfnin rivayet ettiği "Bir adam Hz. Peygamber'ın (sav) huzurunda durdu ve korkudan titremeye başladı. Hz. Peygamber: Sakın ol, ben hükümdar değilim, buyurdu"91[48] hadisi ile ilgili olarak şöyle der: Yanı ben zorba hükümdarlardan değilim ki benden korkasın. Çunku Cebrail (as) Allah'dan ona gelerek kendisini nebi-kul olmakla nebi-hukumdar olma arasında muhayyer tuttu, o da nebi-kul olmayı seçti ve hükümdarlıkla vasıf!andırılmasına razı olmadı.92[49] Dört halife de boyleydıler. islâm'da hükümdarlık yapan ılkkimse Muavıye'dır Bazılarının bu hususta şöyle demelerinin mesnedi yoktur: Hz Peygamber'm bu tavrı, her ne kadar asıl iktidar ve hükümranlığı nübüvvet çerçevesinde ve nübüvvet ten ibaretse de, hükümdarlığının açık ve baskın olmasıyla çelişmez; Allah Resulü bu sözüyle, sadece, muhatabı katında diğer hükümdarlara benzeyen bir hukumdar olmadığını ifade etmek istemiştir.93[50] Yine Hafâcî, Ibn Ebî Hâle'nin, Hz. Peygamber'ın (sav) "ihtiyacını ulaştıramayan kimsenin ihtiyacını bana ulaştırın. Kim ihtiyacını ulaştıramayan kimsenin ihtiyacını bir s u I -tana ulaşürırsa, Allah kıyamet gunu onun ıkı ayağını sabit kılar" buyurduğu hadisi ile ilgili olarak da şöyle der- Denildi ki Hz. Peygamber bu so-zuyle şunu kasdetmiştir Bir kimse birinin ihtiyacını bir su1lana bildirirse bu buyuk mükafatla mükafatlandırılır, nerede kaldı Hz. Peygamberce bildirmesine. Allah Resulü'nun kasdettiği budur, yoksa o bir hükümdar veya sultan olmaktan daha yüce olup "ben hükümdar değilim" buyurmuştur. Bence bu açıklama münakaşa götürür. Çünkü burada "Sultan" dan maksadın, Allah'ın halifesi olan büyük İmam (devlet başkanı) olduğu da söylenmiştir. Sübki'nin el-Kavaid'de zikrettiği ve bizim de Resulullah'ın (sav) saltanat (devlet başkanlığı), kaza ve fetva vasfıyla hü-küm vermesi bahsinde açıkladığımız gibi94[51], müslüman hukukçular "sultan" sözünü devlet başkanı anlamında kullanmışlardır.95[52] Hafâcî'nin söyledikleri burada bitti. Mâlikîlerin iftihar vesilesi olan İmam Ebû'l-Abbas el-Karâfî, el-Furûk'ta96[53] Hz. Peygamber'in (sav) kaza (yargı) yoluyla tasarrufu kaidesi ve tebliğden ibaret olan f e t v a yoluyla tasarrufu kaidesi ve imamet (devletbaşkanlığı)yoluylatasarnıfukaidesiarasındakifarkıelealan "36. Fark"ta şöyle der: Bil ki Resulullah (sav) en büyük imam (devlet başkanı), en yüce hakim ve en alim müftüdür. O, devlet başkanlarının devlet başkanı, hakimlerin hakimi ve alimlerin alimidir. Allah bütün dinî görevleri ris âleti (peygamberliği) içinde ona vermiştir. O, kıyamete dek, bu görevlerden birini üstlenen herkesten, o görevde daha büyüktür. Hiçbir dinî görev yok ki o en üst derecede onunla muttasıf olmasın. Ancak Hz. Peygamber'in (sav)

90[47] Ahkâmül-Kur'ân, IV, 1626 – 1627.
91[48] Ibn Mâce,Et'ıme 30,Kenzü'l-ummâl,VI,88(nr 14965) Hadiste devamla" ben Kureyş'ten, tuzlanıp güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının çocuğuyum" buyurular
92[49] bkz Ibnu'l-Arabî Ahkâmul-Kur'ân, IV, 1627.
93[50] Hafaci Nesîmu'r-riyâz, I, 468.
94[51] bkz. Hafâci, Nesîmü'r-riyâz, IV, 264.
95[52] age, II, 180.
96[53] el-Furûk, I, 249-250.

tasarruflarının çoğu tebliğ yoluyladır. Çünkü risâlet vasfı bunda ağır basmaktadır.97[54] Bazı tasarruflarının tebliğ ve fetva yoluyla birlikte olduğu icinaen sabittir. Tasarruflarından bir kısmı, alimlerin görüş birliğine (icma) göre yargı yoluyla; bazıları, yine â-limlerin ittifakına göre İmamet (devlet başkanlığı) yoluyladır. Bazılarında ise, bu tasarrufların iki veya daha fazla durum arasında bir özellik belirtmeleri sebebiyle alimler ihtilaf etmişlerdir. Bu tür tasarrufların bazısında bir durum, bazısında başka bir durum ağır basmaktadır. Sonra, Hz. Peygamber'in bu türden tasarruflarının sonuçları Şeriat'te de farklılık arzetmektedir. (Karâffnin bu değerli sözleri için bkz. age, I, 249). Kadı Iyâz eş-Şifâ'da Hz. Peygamber'in (sav) adları arasında "Sultân "i dasayar.98[55] Şihâbüddinel-HafâcîdeŞerhu'ş-Şifâ'daşöyleder:Bunun, burhan (delil, hüccet), mülk (hükümranlık, saltanat), nüb üwet (Peygamberlik) ve galebe gibi birçok manası vardır. Burada bu manaların hangisi olursa olsun kastedilmesi sahihtir. Hz. Peygamber (sav), Eş'iyâ'nın (İşaya) kitabı ile bazı kadim kitaplarda bu isimle anılmıştır. Hafâcî'nin sözü.99[56]

Bûsîrî'nin Hemziyye'sinde100[57] ashab hakkında şöyle denir:

Ashabınla ki onlar senden sonra
Aramızda yol gösterici ve vasilerdirler
Senden sonra dinde hilafeti güzel yaptılar
Ve hepsi de yüklendikleri göreve denktir
Zenginler, nezih ve iffetliler, fakirler
Alimler, imamlar ve emirler olarak.
Dünyada savaştıkları hükümdarların değerini düşürdüler
Arta kalanları ise artıktan ibaret kaldı.

Şemsüddin İbn Abdurrahman, bunun şerhinde "emirler" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Ashab, Hz. Peygamber'in (sav) sağlığında ve vefatından sonra emirlik (yöneticilik) ve müslümanların işlerini yüklendiler. Bu görevlerinde, vacip olduğu ve gerektiği şekilde, adaletin en sağlam ve doğru terazisi üzere bulunan Allah'ın hak ve adaletini uyguladılar.

İbn Hacer, Sahih-i Buhârî'de geçen "iki (haslet sahibijden başkasına hased (gıpta) edilmez:Bir kişi ki Allah ona bir mal verir ve malını kak yolda harcamaya yönlendirir; diğeri de Allah ona hikmet ihsan eder, o kimse de hikmetle hüküm verir ve onu başkalarına öğretir"101[58] hadisi ile ilgili olarak Fethü'l-Bârî'de şöyle der:

Buhadiste, şartlarına sahip, hak ve adaleti yerine getirmeye muktedir ve kendisine yardımcılar bulan bir kimsenin kaza (yargı,hakimlik) görevi üstlenmesine teşvik vardır. Çünkü bu görev, hepsi de insanı Allah'a yaklaştıran davranışlar (ibadet) olan iyiliği emr, mazluma yardım, hakkı sahibine verme, zalimin zulmüne engel olma ve insanların arasını bulma gibi hususları kapsamaktadır. Bu sebeple bu görevi Peygamberler ve

97[54] Bu iki cümle iktibasta düşmüş olup asıl metne; bakılmalıdır.
98[55] eş-Şifâ, I, 820.
99[56] Nesîmü'r-riyâz,II, 404. Işaya kelimesi metinde yanlış olarak Şuayb şeklinde geçmiştir.
100[57] bkz. Brockelmann, Suppl., 1, 470.
101[58] Buhârî: İlim, 15; Zekat, 5; Ahkam, 3. Ayrıca bkz. Câmiu beyânil-ilm, I, 16-18.

onlardan sonra da hulefâ-yı râşidin yüklenmiştir. Bundan dolayıdır ki alimler, onsuz halkın işinin yolunda gitmemesi sebebiyle, yargı görevinin farz-ı kifaye olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır.102[59] Yine İbn Hacer, 'Emirliğe (yöneticiliğe) hırslı olmanın keraheti babı'nda şöyle der: Bu, emir1ik görevini ehliyetsiz olaraküstlenen ve adaletle davranmayan kimse içindir. Zira bu kimse kıyamet günü zilletle cezalandırıldığında elden kaçırmış olduğu fırsata pişmanlık duyacaktır. Ama göreve ehil olup da adaletle davranan kimsenin ise, birçok hadisin de gösterdiği üzere, mükâfatı büyüktür.103[60]
el-Mevahİb'de şu bilgi verilir: Kays b. Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'in (sav) yanında "Sâhibu'ş-şurta" mevkiineydi.104[61] Zurkânî, Şerhu'l-Mevâhib'de bununla ilgili olarak şöyle der: Bu kelime ş u r u t a ve bazan sureta şeklinde okunur. Tekili şuretî'dir. Hadiste geçen ifade "onların büyüğü (başı) mevkiindeydi" manasmdadır. Şurta valilerin yardımcılarıdırlar. Bu şekilde adlandırılmaları, askerin güçlü ve çetinlerinden olmalarındandır. Ordunun seçkinlerinden olmalarından dolayı böyle anıldıkları da söylenmiştir. Her şeyin şurtası onun seçkini demektir. Ş u r t anın, kendisiyle tanındıkları işaretleri bulunmasından dolayı bu isimle anıldığı da söylenmiştir. Bu hadisin bütününü Taberânî rivayet eder. Son parçasını ondan Buhari rivayet etmiştir; Enes'ten: "Kays b. Sa'd, Allah Resulü'nün (sav) huzurunda, e mî r'in huzurundaki şurtanm nıevkiindeydi."105[62]
İmam Ebû'l-Hasan es-Sindî el-Medenî, Ahmed b. Hanbel'inMüsned 'ine yaptığı haşiyede şöyle der: Surat, şurtave ş u r t î 'nin çoğuludur. Bunlar insanların durumlarını araştırma, onları koruma ve had cezalarım tatbik konusunda sultanın yardımcılarıdırlar. Şurtanm, emirlerini yerine getirmek üzere emîrin (yönetici) huzurunda bulunan askerlerin en öndekileri olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denildi: Onlar, emîrin başkalarına karşı kendilerine öncelik verdiği yakınlarıdır.
Allah, İmam Ebû'l-Hasan el-Huzâî'yerahmetetsinkioileride anılacak olan kitabında şöyle der: Bu iş ve görevlerin her birinde, Resulullah'ın (sav) ashabdan ona tayin ettiği kimseyi zikrettim ki bugün bu görevde olanlar bunu bilsinler ve Resulullah'ın (sav) ashabından bazılarının yüklendiği şer'î bir işte kendisini kullandığı ve onun makamına koyduğu için Allah'a şükretsin. Ve bu görevde Şeriatın vacip kıldığı ve gerektirdiği hakkı ikame etmeye çalışsın. Böylece de bir sünneti ihya ve bir haseneyi (sevap) elde etmiş olur. Derim: Bu bilginin aslını EbûMusael-Medînî, Ebû'r-Rebîel-Kelâî el-İktifâ'da, sonra İbnü'l-Esîr'Üsdü'l-ğâbe'de106[63] ve îbn Hacerel-İsâbe'de107[64] Ebû Hûreyre'nin annesi Ümeyme'nin, ki adının Meymûne olduğu da söylenir, biyografisinde verir; Ebû Hûreyre'den; Ömerb. Hattab (ra), görevlendirmek üzere kendisinin çağırdı, o da bu görevi kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Ömer ona şöyle dedi: Sen görev

102[59] Fethu1-Bârî,XXVII, 141.
103[60] age, XXVII, 146, (Buhârı: İmâre, 7).
104[61] Aynı rivayet İçin bkz. Üsdül-ğâbe, IV, 425 (Kays b. Sa'd'ın biyografisi).
105[62] Buhârî: Ahkâm, 12.
106[63] Üsdü'l-ğâbe,VII, 30.
107[64] el-İsâbe,IV,243.

almaktan hoşlanmıyor musun? Oysa senden daha hayırlısı ona talip olmuştu. Ebû Hûreyre onun kim olduğunu sorunca, Hz. Ömer: Yusuf b. Yakub (as) dedi. Bunun üzerine Ebû Hûreyre şöyle dedi: Yusuf, bir peygamberin oğlu olan bir peygamberdir, ben ise Ümeyme'nin oğlu Ebû Hûreyre'yim (bkz. el-Isâbe, kadınlarla ilgili cilt, s. 21). Edip yazar Ebû Muhammed eş-Şarkî b. Muhammed el-Ishâkî, er-Rih-letü'I-Hicâziyye'sinde108[65] "... bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara Önder kıl" (Furkân: 25/74) âyetiyle ilgili olarak şöyle der: Bazı alimler bu ayetten, insanın, mesela velayet (yöneticilik) ve ilimle ilgili dinde yüce mertebeleri ve bunda ilerlemeyi talep etmesinin caiz olduğu hükmünün çıkarılacağını söylerler. Hafız Celalüddin es-Suyûtî de el-İklîl alâ istinbâti't-Tenzîl adlı enteresan kitabında Hz. Yusufun "Beni ülkenin hazineleri üstüne (memur) koy. Çünkü ben (onları) iyi korur, (yönetmesini) iyi bilirim"(Yusuf 12/55) sözü ile ilgili olarak şöyle der: Bu âyetle, gereklerini yerine getireceğine güvenen kimsenin, kaza (yargı) vb. görevleri istemesinin ve kâfir ve zalim kimse tarafından bu göreve getirilmesinin caiz olduğu istidlal edilmiştir.109[66] İbn Atıyye Tefsirinde şöyle der: Hz. Yusuf un görev istemesi, Allah rızasını kazanma gayesi ve adaletin yerine gelmesine olan arzusu sebebiyledir. Bunun benzeri, ensardan kendisine danışan birisini, iki kişiye emir1ik yapmaktan nehyetmesine rağmen, Hz. Ebubekir'in hilafet görevini yüklenmesidir. Hadis. Nitekim faziletli kimseye de, yerine kimseyi görmediği zaman, bir görevde çalışması ve görev istemesi caizdir.110[67] İbn Hacer, el-İsâbe'de birçok yerde, hulefâ-yı râşidinin idarî görevlerde ashaptan başka kimseyi tercih etmediklerini belirtir.111[68] İbn Sa'd'ın Tabakat'da Müstazil b. Husayn el-Bârikî el-Ezdî'nin biyografisinde ondan şu rivayette bulunduğunu gördüm: Ömer b. Hattâb'ı duydum, şöyle diyordu: "Kâ'be'nin Rabhine andolsun ki Arapların ne zaman helak olacağını biliyorum; onların işlerini Resulullah'a (sav) arkadaşlık etmemiş ve câhiliyye işine galebe çalmamış kimseler yürüttüğü zaman" (bkz. VI, S8).112[69] İbn Ebî Şeybe de Musannef inde, hulefâyı râşidinin fetihler sırasında ashaptan başkasını emir tayin etmediklerini belirtir.

Nasılki her şeyin bir materyali vardır, bizim bu kitabımızın da hadis açısından kaynakları şunlardır113[70]: İslâm'ın kolu ve bileği olan Kütüb-i Sitte ve şerhleri. Özellikle hafızların efendisi İbn Hacer'in Fethu'l-Bârî, Bed-rüddin el-Aynf nin Umdetü'1-kârî, Bedrüddin ez-Zerkeşî'nin et-Tenkîh114[71], Hafız es-Suyûtî'nin Tevşîh115[72] ve ihtisarı, Bedrüddin ed-Demâmînî'nin el-Mesâbîh116[73], Arif İbn

108[65] Şarkî (ö. 1170/1756) için bkz. Fihrİsül-fehâris, II, 1067-1071; Brockelmann, SuppL, II, 522-523.
109[66] el-İklü, Beyrut: 1405/1985, s. 155.
110[67] îbn Atıyye, el-Muharrerii'1-vecîz fî tefsiril-Kitâbil-aziz, el-Muhammediyye 1403/1983, IX, 324-325. İktibasta hata ve düşmeler olup aslıyla karşılaştırmalıdır.
111[68] el-İsâbe,II, 398.
112[69] Tabakât, VI, 129. Metinde el-Müstazil kelimesi yanlış olarak Hanzal şeklinde geçer.
113[70] Kettâni'nin başvurduğu kaynaklardan müracaat imkânı bulduklarımız eserin sonunda bibliyografya halinde "verilecek, fazla tanınmayan eserler ve yazarları hakkında ise, bulunabildiği kadarıyla burada kısa bilgilerin takdimiyle yetinilecektir.
114[71] et-Tertkîh li-elfâzri-Câmii's-sahîb. (GAS, I, 120).
115[72] et-Tevşîh ala'l-Câmii's-sahîh (GAS, I, 123).
116[73] Mesâbihul-CâmiiVsahîh (GAS, I, 120).

EbîCemre'ninBehcetü'n-nüfûs117[74] Şihâbüddin el-Kas-tallânî'nin Irşâdü's-sârî, İbn Gâzî ve Meserrâte'de medfun arkadaşı derin İmam Ebû'l-Abbas Zerrûk'un118[75] haşiyeleri. Arif el-Fâsî'ninTeşnîfü'1-mesâmi'i119[76] ve kardeşinin torunu Ebû Zeyd el-Fâsî'nin taliki. Ebû Abdullah İbn Zekri120[77] ve talebesinin talebesi Ebû Abdullah Muhammed et-Tâvudi İbn Su-de'nin haşiyeleri.121[78] Ebû Zeyd el-Meccâcfnin, İbn Ebî Cemre'nin Muhta-sar'ına şerhi. Ebûl-Feyz Hamdun İbnü'î-Hâc'ın Neflıatü'1-miski'd-dâri şerhu nazmi Mukaddimeti Fethi'1-Bârî.122[79] Hocamız Ebû Abdullah Muhammed el-Fudayl el-İdrisî ez-Zerhûnfnin123[80] el-Fecrü's-sâti* ala's-Sahî-hi'1-câmi'i. Sahih-İ Müslim'in Nevevî, Kadı Iyâz, Ubbi, İbnü'n-Neşşât, Senûsi ve Suyûti'ye ait şerhleri. Suyûti'nin Kütüb-i Sitte'ye haşiyeleri, özellikle Kûtu'l-muğtezî ala Câmii't-Tirmizî. Ebûl-Hasenât Muhammed b. Abdullah el-Pencâbî el-Hindî'nin Avnü'l-Vedûd alâ Süneni Ebî Davud124[81] Fahrü'l-Hasan el-Gankohî el-Hindfnin et-Ta'lîku'1-mahmûd alâ Süneni Ebî Dâvud. Hocalarımızdan birçoklarının hocası Medine-i Münevvere'nin muhaddisi Şeyh Abdülaziz125[82] Ebû Said ed-Dihlevî el-Mede-nî'nin İncâhu'1-hâce alâ Süneni İbn Mâce. Emîr Seyyid Sıddık Hasan Han el-Bûhubâlî (el-Bhopâlî) el-Hindî'nin el-Hitta fi zikri's-sihâhi's-sitte. Dârülhicre imamının (İmam Mâlik) Muvatta'ı ve şerhleri, özellikle İmâm Ebû'l-Velid el-Bâcfnin el-Müntekâ'sı, İmam Ebubekr İbnü'l-Arabî el-Meâfırî'nin el-Kabes alâ Muvattai Mâlik b. Enes126[83], Suyûtî'nin haşiyesi127[84], Muhammed b. Hasan'ınMuvatta'ı128[85] ve Ebû'l-Hasenât Muhammed Ab-dülhay el-Leknevî el-Hindfnin buna haşiyesi129[86] Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Medine'nin muhaddisi Ebûl-Hasan es-Sindî'nin ona haşiyesi. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Darîmî'nin Müsned'i, Halife Ömer b. Abdülaziz'in Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed el-Bâğandî130[87] tarafından tahricedilenMüsned'i. Bueser Hindistan'da basılmış olup naşirinin kimin tarafından derlendiğini zikretmemiş olması gariptir.

Buharî'nin el-Edebü'1-müfred, İmam Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim el-Hanzelî'nin el-üel, Hafız Nuruddin el-Heysemî'nin Mecmau'-zevâid'i. Hafız Suyûtî'nin el-Câmiu'1-kebir, eI-Cami uV sağır adlı eserleri ve her ikisi de Münâvî'ye aitFeyzü'l-Kadîr131[88] ve et-Teysîr adlı şerhleri ile Azizi132[89], Şemsüddin el-Alkami133[90] ve Şemsüddin el-Hifnfye

117[74] Behcetü'n-nüfûs ve tehallîhâ ve ma'rifetu mâ aleyhâ ve lehâ(GAS, I, 127).

118[75] Fihrisü'l-fehâris, I, 455-456.

119[76] Teşrifül-mesâmi H-ba'zi fevâidil-Câmi (GAS, I, 125).

120[77] GAS,I, 125.

121[78] Zâdü1-mûciddi's-sârîadh(GAS, I, 125-126).

122[79] GAS, I, 130.

123[80] Bu zat eş-Şebîhî diye meşhurdur (bkz. Fihrisü'l-febârîs, II, 929).

124[81] GAS, I, 151 Pencâbî nisbesi metinde yanbş olarak Kabcâbî şeklinde geçmektedir.

125[82] Abdülğani ed-Dihlevî olacak (bkz. Fihrisü'l-fehâris, II, 758-763; GAS, 1,148).

126[83] GAS, I, 462.

127[84] Tenvîrül-hevâlik kastediliyor.

128[85] Şeybâni'ninMuvatta rivayeti kastediliyor.

129[86] et-Talîkul-mümeccet (GAS, 1, 463).

130[87] Bâgandi'nin vefat 312'dir (925). bkz. GAS, I, 172-173.

131[88] Metinde yanlış olarak Fethül-Kadîr diye geçer.

132[89] Ali b. Ahmedel-Azîzfnin(ö. 1070/1659)es-Sîrâcül-münîradlıeseridir(Suppl.II, 184).

133[90] Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman el-Alkamîel-Kevkebî'nin(ö.978/1570)el-Kevkebül-münîr adlı eseridir (Suppl, II, 183-184).

ait haşiyeleri. İbnü'l-Hindî'nin (Muttaki el-Hindî) Kenzü'l-ummâl ve muhtasarı Muntahabu Kenzil-ummâl. Hafız Cemalüddin ez-Zeylaî el-Hanefî'nin Nasbu'r-râye fi tahrîci ahâdîsi'l-Hidaye ve Hafız İbn Hacer'e ait muhtasarı. Yine îbn Hacer'in Telhîsül-habîr fî tahrîci ahâdîsi'r-Itâfiî el-kebir. Mişkâtü'l-Mesâbîh ve el-Kârî el-Hanefî diye bilinen Şeyh Ali. b. Sultan el-Mekkî'nin (Aliyyül-Kârî) buna Mirkâtü'l-mefâtîh alâ Mişkâti'l-Mesâbîh adlı şerhi134[91] Mecdüddin Ibn Teymiyye'ninMüntekâl-ahbâr ve Kadı Muhammed b. Ali eş-Şevkânî es-San'ânî'nin buna yaptığı Neylül-evtâr adlı şerhi. Mağrib'in iftiharı Kadı Ebû'1-Fadl Iyaz'ın (Allah ondan razı olsun ve rahmet etsin) Şerhu Hadîsi Ümmi Zer'135[92], Hafız es-Sehâvî'nin el-Mekâsıdü'1-hasene, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Akîle el-Mekkî'nin Arûsül-efrâh fî ma'nâ hadîsi'l-ervâh136[93], Ebû Muhammed İbn Kuteybe'ninMüşkilû'l-hadîs137[94], arkadaşımız Şeyh Tahir el-Cezâ-irî ed-Dımaşkî'ninTevcîhü'n-nazar138[95], İbn Hacer el-Heytemî'ninel-Fetâ-va'1-hadîsiyye, İbnü't-Tallâ el-Kurtubî'nin Akdiyetü Resûlillah (sav), Hafız Ebû'1-Alâ el-Irâkî el-Hüseynî el-Fâsî'nin ed-Dürerü'1-levâmi fil-kclâm alâ ahâdîsi Cem'il-cevâmi139[96], Emîr Sıddık Hasan Han el-Bhopâlî'nin Bülûğü's-sûlfî akdiyyeti'r-Resûl, Arif Ebû Muhammed Ab-dülvehhab eş-Şa'rânî el-Mısrî eş-Şafiî'nin Keşfü'l-ğumme, Şemsüddin Muhammed b. Mustafa el-Kirmânî el-Hanefı'nin Nibrâsül-ukûli'z-ze-kiyye fî şerhi'l-Erbâine hadîseni'n-Nebeviyye, TahâvfninMüşkilü'l-âsârma Bâcf nin yaptığı ihtisara Kadı Ebû'l-Mehasin Yusuf b. Musa el-Ha-nefı'nin telhisi olan el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar140[97], İbn Sultan el-Mekkî diye bilinen Ebûl-Hasan Ali el-Kârf nin Haskefî tarafından rivayet edilen Müsnedü Ebî HanîfeVe şerhi, Şeyh Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Halil el-Kâvukcî el-Hanefî et-Tarablusî eş-Şami'nin ez-Zehebü'I-ibiiz alal-Mu'cemi'l-vecîz"i.141[98]

Siret-i Nebeviyye kitapları: Tirmizi'nin ŞemâiH ve İbn Hacer ile Mü-nâvî'ye ait şerhleri, Suyûti'nin haşiyesi. Islâmda ilk telif edilmiş sîret kitabı olan İbn Ishak'ın Sîretfi, İbn Hişâm'a ait tehzîbi (es-Siretü'n-Nebeviyye), Ebû Zer el-Huşenî'ye142[99] ait gariblerinin şerhi ve Merakeş'te medfûn Ebûl-Kasım es-Süheyli ed-Darir'e ait şerhi (er-Ravdü'l-ünüf).Hafız Ebu Ömer b. Abdilber'in ed-Dürer fi'l-meğazi ve's-siyer adlı sireti.Hafız İbn Hacer al-İsabe'de çeşitli yerlerde bir vasıta ile bu eserden nakilde bulunur ki o sırada bu eserin elinde bulunmadığı anlaşılmaktadır.Ebü'r-Rebi el-Kelai'nin el-İktifa, Şifa ve şerhleri, özellikle İbn Sultan diye bilinen Ali el-Kari'nin şerhi, Şihabüddin el-Hafaci'nin Nesimü'r-riyaz'ı, İbnü't-Tilimsani'nin el-Menhelü'l-asfa ale'ş-Şifa, İbn Abdisselam

134[91] Metinde el-Mefâtîh alal-Mesâbih diye verilmiştir.

135[92] Buğyetü'r-râid fîmâ fî hadîsi Ümmi Zer' minel-fevâİd (GAL, I, 456).

136[93] bkz. Fihrisü'l-fehâris, Iî, 607-608; Suppl. II, 506.

137[94] Ibn Kuteybe'nin Te'vilü muhtelifil-hadîs, Garîbül-hadîs, Müşkilül-Kur'ân ve Garibül-Kur'ân adlı eserleri olup Müşkilü'l-hadis diye bir eserine rastlanmamıştır, bkz. Suppl., I, 184-187; G Lecomte, "Ibn Kutayba" El, III, 844-847.

138[95] Tahir b. Salih el-Cezairi (o. 1338/1919), Tevcihü'n-nazar ilâ usûli ilmîl-eser (SuppL, II, 777-778).

139[96] îdris b. Mubammedel-Irakjel-FâsîCo. 1183/1769) bkz.Fihrisü'l-feMris,II,818-825.

140[97] bkz. Suppl., I, 293.

141[98] el-Mu'cemül-vecîz de Abdullah b ibrahim el-Mîrganî'ye (o. 1207/1792) aittir, bkz Suppl., II, 523, 776.

142[99] bkz. Ziriklî, VII, 151;Suppl.,I, 206.

Bennani[143[100]] ve Hureyşi'ye[144[101]] ait ihtisarları. Gördüğünüz veya duyduğunuz en büyük mevlid olan Hafız Ebu'l –Kasım el-Azefi el-Büsti'nin ed-Dürrü'l-munazzam fi mevlidi'n-Nebiyyi'l-muazzam.[145[102]] Amiri'nin Behcetü'l-menafil'i ve bunun İbnü'l-Eşhar el-Yemeni'ye ait haşiyesi.[146[103]] İbn Seyyidinnas'ın sireti[147[104]] ve Hafız Burhanüddin el-Halebi'ye ait haşiyesi Nuru'n-Nibras.Şerif et-Taberi'nin Sireti.Hafız Zeynüddinn el-IrakiElfiyyesi[148[105]] ve Münavi ile Şeyh Tayyib İbn Kiran'ın[149[106]] buna şerhleri. Şihabüddin el-Kastallani'nin el-Mevahibü'l-ledüniyye'si.Bu elden ele dolaşan özlü ve kapsamlı bir kitap olup kendisiyle ilgili çeşitli çalışmalr yaparak alimler ona itina göstermişleredir.Ancak tuhaftır ki bu kütabın, şarihi Zürkan'ın de belirttiği gibi (I,19), referans vererek veya vermeden yarısının Fethü'l Bari'den alındığını görmekteyiz.[150[107]] Nitekim Zurkani bundan önce şöyle der: Müellif, bölüm ve babların çoğunda eş-Şifa'dan iktibasta blunmuştur.Hatta önsözün başında onu izleyerek, münakaşa konusu olmakla birlikte "e-Münferid" demiş ve böylece tabi kimsenin lisan-ı haliyle sanki şu beyti söylemiştir.[151[108]]

Ben başka değil Gaziyye[152[109]] kabilesindenim, o azar zulmederse
Ben de ederim, Gaziye doğru yolda olursa ben de olurum.[153[110]]

Ve el-Mevâhib'in ŞemsüddirrMuhammed b. Abdülbaki ez-Zurkanî'ye ait şerhi ve onun hocası Nuruddin Ali eş-Şebrâmellisî'ye ait haşiyesi.[154[111]] İbn Kayyim'in el-Hedyü'n-Nebevî'si.[155[112]] Nuruddin Ali b. Burhanüddin el-Ha-lebî el-Mısrî'nin es-Sîretü'1-Halebiyye'si.[156[113]] Hafızların sonuncusu Muhammed b. Yusuf eş-Şâmî'nin eş-Şâmiyye'si.[157[114]] Bu eser siyer kitaplarının muhteva bakımından en kapsamlısı, en genişi ve cildi en çok olanıdır. Allah'a hamdolsun elimde mevcuttur. Dil alimi İbn Fâris'in Sîret'i[158[115]] ve muhaddis Kadı Ebû Ali b. Ebi'l-Kasım b. Badis el-Kısmıtînî'nin Fevâidü'd-dürer ve ferâidü'l-fiker fî şerhi Muhtasari's-siyer[159[116]] adlı şerhi. Bu şerh, kalın bir cilt halinde, konusu ihatalı ve muhtavası zengin bir eserdir. Allâme Osman b. Ali'nin Makâlâtü's-seniyye fî medhi hayril-beriyye[160[117]] adlı eseri. Manzum bir

---

143[100] Muhammed b. Abdüsselam el-Bennani (ö. 1163/1750). Eseri: Lafzu nida'l-hiyaz fi şerhi'ş-Şifa li'l-Kadi İyaz (Fihrisü'l-ferais, I, 224-227.)

144[101] Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Hureyşi (ö. 11143-1370). Bkz.Fihrisü'l-feharis, I, 342-344; Suppl, I, 631.

145[102] Bkz. Fihsirü'l-feharis, I, 156; GAL, I, 45, Suppl, I, 626.

146[103] Cemalüddin Muhammed b. Eşhar el-Yemeni (ö. 991/1583). Bkz.Suppl, II, 226.

147[104] Adı: Uynu'l-eser fi fünuni'l-megazi ve'ş-şemail ve's-Siyer. Halebi'ye ait şerhi de Nuru'n-nibras ala Sireti ibn Seyyidi'n-Nas'dır.(GAL, II, 80, Suppl, II, 70.)

148[105] Adı: Nazmü'd-Dürer fi' meğazi ve's-Siyer veya ed-Dürerü's-Seniyye fi nazmi's-siyeri'z-Zekiyye (Suppl,II, 70).

149[106] İbn Kiran, Muhammed Tayyib b. Abdülmecid(ö. 1227/1812). Bkz. Zirikli, VII, 47; Kehhale, X, 109.

150[107] Zurkani, I, 15.

151[108] Bkz. Zurkani, Şerhu'l-Mevahib, I, 15.Zurkani şunu kastediyor:Kadı İyazeş-Şifa'nın önsözünde (I,1)hamledele "el-hamdu li'l-lahi'l-Münferid" demiş.Kastallani de, bu kelimenin Allah'ın isimlerinden olup olmadığı münakaşalı olmasına rağmen, onu izleyerek kendi önsözünde aynısını tekrarlamıştır. (bkz.Zurkani, I, 6.).

152[109] Bir arap kabilesidir (bkz. Kehhale, Mu'cemu kabaili'l-Arab, V, 104).

153[110] Bu beyit Düreyd b. Simme'ye aittir. (bkz. Lisanü'l-Arab, XV, 125, 140, "Gzv" ve "Gva" maddeleri).

154[111] bkz. Zirikli, V, 130; Serkis, I, 952;GAL, II, 420, SuppL.II, 443.

155[112] Zâdül-meâd fî hedyi hayril-ibâd kastediliyor.

156[113] Eserin diğer adı İnsânü'l-uyûn'dur.

157[114] es-Sîretü'ş-Şâmiyye, diğer adı Sübülül-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayril-ibâd'dır.

158[115] Muhtasaru siyeri ResûlillahveyaEvcezü's-sİyer li-hayril-beşer.

159[116] bkz.NeyIül-ibtihâc,s. 108;SuppL, II, 214.

160[117] bkz. Suppl.,11, 640.

siret olan bu eser İslâm'da telif edilen kitapların en enteresanlarından ve İlyada destanına karşı kendisiyle övünebileceğimiz eşsiz manzumelerden biridir. İbnü'l-Münâsif el-Kurtubî diye tanınan Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. îsa b. Asbağ el-Ezdî'nin ed-Dür-retü's-seniyye fi'1-mealimi's-sünniyye'si.161[118] Bu eser yaklaşık yedi bin beyitlik recez türünden enteresan bir manzumedir. Minhatü'1-vâhi-bi'1-hibâtil-behiyye ve's-salâtil-fâhire fi medhi sâhibi'1-âyâti's-se-niyye ve'1-mu'cizâti'l-bâhîre.162[119] Bu da son derece beliğ ve olağanüstü güzel bir "hemziyye" manzume olup yaklaşık beşbin beyitten meydana gelmektedir. Ebûl-Abbas el-Makkarî'nin Fethü'l-müteâl fî medhi'n-niâl adlı eseri163[120] ve muhtasarı. Suyûtî'nin Ünmûzecül-lebîb fî hasâisi*l-ha-bîb'i164[121] ve Şemsüddin Muhammed b. Ömer er-Ravdî el-Mâliki el-Ezherî'nin buna şerhi. el-Kutbu'1-HaydarfninHasâis'i.165[122] Bu, Hafâcî'nin Şerhu'ş-Şi-fâ'da birçok yerde, eşi bulunmayan bir eser olduğunu belirttiği bir kitaptır. Ebû İsa el-Mehdî b. Ahmed el-Fâsî'nin Simtü'l-cevheri'l-fâhir fî mefahiri Seyyidi'l-evâil ve'1-evâhir'i.166[123] Şihâbüddin el-Halvânî'nin el-Mevlîdül-kebirl Seyyid es-Semhûdf nin Vefâül-vefâ ve Hulâsatü'l-Vefâ'sı.

Seyyid Cafer el-Berzencî'ninTârîhu'1-Mescidrn-Nebevî.167[124] EbûZeydAb-durrahman b. Abdülkerim el-Ensârî el-Medenî'nin Tuhfetül-muhibbîn vel-ahbâb fi mâ lil-Medeniyyîn minel-ensâb.168[125] Bu kitap, Medine-i Münevvere'ye dair nadir eserlerden biridir. Şeyh Ebûl-Mehâsin en-Nebhâ-nîel-Beyrûtî eş-Şâmî'nin Nücûmü'l-muhtedîn ve rücûmü'l-mu'tedîn fî delâili nübüvveti Seyyidi'l-mürselin.169[126] Şerefiiddin el-Bûsîrî'nin el-Hemziyye’si170[127] ve Şemsuddin (Muhammed b. Abdülmün'im) el-Cevcerî, Şihâbüddin İbn Hacer el-Heytemî, Şemsuddin el-Hıfnî, Ebû Abdullah Muhammed (b. Ahmed) Benis el-Fâsî, Şeyh Süleyman (b. Ömer) el-Cemel el-Mısrî, Ebû'l-Abbas (Ahmed b. Ahmed) es-Sâvî el-Mısrî171[128], Ebû Abdullah Muhammed Züneybir es-Selâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hudaykîes-Sûsî172[129], Miknâs kadısı Ebû MuhammedAbdülkâdires-Sicilmâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman es-Savmaî et-Tâdelî ve diğerleri tarafından yapılan şerhleri. Ebû'l-Abbas el-Câderî'nin Şerhül-Bürde’si173[130]

Ashab biyografilerine dair eserler: İmam İbn Sa'd'ın et-Tabakâtül-kübrâ'sı. Bu kitap Avrupa'da sekiz cilt halinde basılmış olup muhtemelen ashab

161[118] Eserin adı ed-Dürretü's-seniyye fî muktefal-meâlimi'fi-sünniyye diye geçer (bkz. Neylül-ibtibâc, s. 228-229; Suppl., 1, 910). Metinde tbnü'l-Münâsif in isim zincirinde hatalar mevcuttur.

162[119] bkz. Îzâhul-Meknûn, II, 579.

163[120] bkz. Suppl., II, 408.

164[121] Yine Suyûti'ye ait el-Hasâisul-kübrâ'nm muhtasarıdır.

165[122] Kutbuddin Muhammed b. Muhammed el-Haydarî (ö. 894/1498), eserinin adî: el-Lafzul-mükerrem bi-hasâisi'n-Nebiyyil-a'zam (GAL, II, 120-121; Suppl, II, 116).

166[123] bkz. Fihrisü'l-fehâris, I, 282-283; Suppl, II, 961.

167[124] Cafer b. İsmail ei-Berzencî(ö. 1317/1899). Eserin adı: Nüzhetü'n-nâzirînfî mescidi Seyyidil- evvelîn vel-âhirîn (bkz. Serkis, I, 548; Kehhâle, III, 134 - 135).

168[125] bkz. Fihrisü'l-fehârîs, I, 342-343 Muradİ, Silkü'd-dürer, II, 303-304.

169[126] Eserin adı metinde eksik ve yanlış verilmiştir.

170[127] bkz. GAL, I, 313;SuppI., I, 470-471.

171[128] Buraya kadar adı geçenlerin şerhleri için üstteki kaynağa bakınız.

172[129] bkz. Fihrisü'l-fehâris,r, 351-353.

173[130] Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (ö. 818/1415). bkz. Pihrisü'l-fehâris, I, 295-296; Kehhâle, V, 179.

tabakatına dair İslâm'da yazılmış ilk eserdir. Ondan sonra ashabl a ilgili eser yazan herkes onu örnek almışlardır. Sonra, Hafız Ebû Ömer b. Ab-dilber'in el-İstiâb! ve bunun muhtasarı Envâru ûli'l-elbâb fihtisârî Kitâbi'l-İstiâb.174[131] Îbnü'l-Esîr'in Üsdü'1-ğabe ve hafızların efendisi îbn Ha-cer'in el-İsâbe'si. Bu eser, her araştırıcının diğer konularda da aradığı her türlü bilgiyi bulacağı taşkın deniz olup bu konuda en geniş muhtevaya sahiptir. Mağrib ve Fas'ın muhaddisi Ebû'1-Alâ el-Irâkî el-Hüseynf nin175[132] oğlu Ebû Zeyd Abdurrahman'ın176[133] el-İsâbe'ye yaptığı muhtasar. Hafız ez-Zehebfninet-Tecrîd'i. Suyûtî'ninDürrü's-sehâbe fî-men dahale Mısr mi-ne's-sahâbe.177[134] Behcetül-mehâfil müellifi Ebû Zekeriya Yahya el-Âmi-rî'nin er-Riyâzül-müstetâbe fî cümleti men ravâ fi's-Sahihayn mi-ne's-sahâbe.178[135] Zamanın iftihar vesilesi Zü'1-vezâreteyn İmam Ebû Abdullah Muhammed el-Gafıkî el-Endelüsfnin Zıllül-ğamâme ve tavku'1-hamâme fî menâkıbi men hassahu Resulullah (sav) bi'l-kerame.179[136] Bu eserin müellifi hakkında şöyle denmiştir: Endülüs'te onun gibi bir başkası hakkında "kâtib" sözü kullanılmış değildir. îmam Muvaffakuddin Abdullah b. Ahnıed b. Kudâme el-Hanbelî el-Makdisî'ninel-İstabsâr fî ensâbil-ensâr.180[137] Hafız İbnü'l-Cevzi'nin Sîretu Ömer b. el-Hattâb. Hafız İbnü'l-Cezerî'ninEsnel-metâlib fî menâkıbi seyyidina Ali b. Ebî Talib.181[138] Harem Şeyhi ve Hicaz hafızı Hafız Muhibbüddin Ahmed b. Abdullah et-Ta-berî'ninZahâirü'1-ukbâ fî menâkıbi zevi'l-kurbâ. Medine-i Münevvere tarihçisi İmam Nuruddin Ali es-Semhûdî eş-Şafiî el-Medenî eş-Şâmî'nin Cevâhirül-ikdeyn fî fadli'ş-şerefeyn şerefil-ilmi ve'n-neseb.182[139]

Tarih, edebiyat ve ensâb kitapları: İslâm'ın hafızı Ebû'l-Kasım İbn Asâkir'in Târîhu'ş-Şam'ı.Veliyyüddin îbn Haldun el-Hadramfnin el-İber ve Mukaddime'si. Hafız Ebû Muhammed İbn Hazm el-Endelüsî'nin Cem-here'si. Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Yakub Ishak en-Nedîm eş-Şîî'nin Fihrist'i. Şihâbüddin Ahmed el-Kalkaşandî'nin Subhu'1-a'şâ fî sınâati'l-inşâ'sı. Bu kitap İslâm tarih, medeniyet ve edebiyatı konusunda yazılmış en büyük eserlerden biri olup basılması bu çağın en eşsiz hasenatındandır. îbn Kuteybe'nin el-Maârifi. Kadı İbn Hallikân'm Vefeyâtül-a*yân'ı Hafız es-Suyûtî'ye ait şu dokuz kitap: Târflıu'l-hulefâ, Lübbü'l-eibâb
fi'l-ensâb183[140],Tabakâtü'l-luğaviyyînve'n-nuhat184[141],Âkâmü'l-ikyânfi'l-hi syân185[142], Hüsnü'l-muhâdara fî ahbari Mısr ve'1-Kahire, Tedbirü'r-ravi fi

174[131] bkz.SuppL,I,628.
175[132] bkz. Fihrisü'l-fehâris, II, 818-825.
176[133] bkz. age, I, 825.
177[134] bkz. Ahmed Şerkâvî İkbal, Mektcbetül-Celâl es-Suyûtî, Rabat: 1397/1977, s. 189. Bu eser Hüsnül-muhâdara ile birlikte 1321 yılında basılmıştır.
178[135] SuppL, II, 226.
179[136] Suppl., I, 629: Muhammed b. Mesud el-Gâfıkî (ö. 540/1146).
180[137] age,I, 689.
181[138] age, I, 917: Menâkıbu Ali b. Ebî Tâlib adıyla.
182[139] age,II, 223.
183[140] Lübbül-lübâb fî tabrîril-ensâb (A. Şerkâvî, age, s, 298-299).
184[141] Suppl, II, 195.
185[142] Âkâmul-ikyân fî ahkâmil-bisyân (GAL, II, 192; SuppL, II, 188).

şerhi Takrib'in-Nevevi, Risaletü'z-zecer fi'l-heceri[186[143]],el-Müsâ rae ile'l-musâraa[187[144]], el-Ecrü'1-cezel fi'1-gazel[188[145]], Şehy Kuveysim et-Tû nisî'nin ed-Dürerü'l-münteşire fi'1-ahâdîsi'l-müştehire[189[146]], Simtü'1-le âl fî beyâni mâ iştemele aleyhi Kitâbu'ş-Şifâ mine'r-ricâl.[190[147]] Bu eseı onbir cilt olup bende dört cildi vardır ve diğer ciltlerini de mütalaa etmişim dir. Bu, kapsamlı ve nadir bulunan kitaplardan biridir. İbn Abdirabbih el-Endelüsfnin el-ikdü'1-ferîd. İbn Ebî Usaybia diye tanınan Muvaffakuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Kasım es-Sa'dî el-Hazrecî'nin Uyûnu'1-enbâ fî ta-bakâti'l-etibbâ. Sıbtu İbni'I-Cevzî el-Hanbelfnin Mir'âtü'z-za-mân. el-Karamânî diye meşhur Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yusuf b. Ahmed ed-Dımaş-kî'nin Ahbârü'd-düvel ve âsârü'l-üvel.[191[148]] Makrizî ve Ali Paşa Mübârek'in Hıtatu Mısrları. Arkadaşımız saygın yazar, Mısır'da mukim Refik Bey el-Azm ed-Dımaşkî'nin Eşheru meşâhiri'I- İslâm fTl-hurûb ve's-siyâse.[192[149]] Hafız Muhammed b. Nasiruddin ed-Dımaşkî'nin tabakâtul-huffâza dair Bediiyyetü'l-beyân'ın[193[150]] et-Tibyân adlı şerhi. KadıTâcüddines-Sübkîeş-Şaffî'nin Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'I-kübrâ. İbnüVSem'ânî'nin el-Ensâb'ı. Salahuddin es-Safedf nin Nektü'l-himyân fî haberi'l-umyân. Subhu'l-a'şâ müellifinin (Kalkaşandî) Nihâyetü'1-ereb fî ma'rifeti ensâbi'I-Arab. İbn Ferhûn'un ed-Dîbâcü'1-müzheb ve Ebû'l-Abbas es-Sûdânî'ye (Ahmed Bâbâ et-Timbuktî) ait zeyilleri en-Neyl (Neylül-ibtihâc bi-tatrî-zi'd-Dibâc) ve el-Kifâye. İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hudaykî es-Sûsfnin Tabakât'ı.[194[151]] Allâme Hafız İbn Kutluboğa el-Ha-neffnin Tabakâtu'l-Hanefîyye'si (Tâcü't-terâcim). İbn Ebî Zer'in Rav-du'1-kırtâs'ı (el-Enîsü'1-mutrib bi-ravdil-kırtâs..). Kalkaşandî'nin Subhu'l-a'şâ'sının temel kaynağı olan îbn Fadlullah el-Ömerî'in et-Ta'rîf bn-mustalahi*ş-şerîf adlı eseri. Yine İbn Fadlullah'ın Mesâlikü'l-ebsar fî memâliki'l-emsâr[195[152]] Mûcirüddin el-Hanbelî'nin el-Ünsü'1-celîl fî târîhil-Kuds vel-Halîl. İbn Beşkuval'ın Sila'sına Hafız İbnül-Ebbâr el-Endelüsî ve başkalarının "tekmile"leri. İbnü'l-Ahmer diye bilinen Ebûl-Velîd İsmail b. el-Emîr Yusufun Ravdatü'n-nisrin fî devleti Benî Merîn.[196[153]] Yine İbnü'l-Ahmer'inMüstevdau'l-alâme. Hafız ez-Zehebî'nin Tezkiretü'l-huffâz ve Târihu'l-İslâm'ı. Muhammed b. Abdüsselâm b. Is-hak el-Ümevî el-Maîîkî'nin[197[154]] et-Ta'rîf bi'r-ricâli'1-mezkûrîn fî Muhtasarı Îbnil-Hâcib el-fer'î. Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim eî-Lu'luî ez-Zerkeşi'ninTârîhü'd-devleteyn el-Muvahhidiyye ve'1-Hafsiyye.[198[155]] Ebû Ali Ahmed b. Ömer b.

186[143] A. Şerkâvî, age, s. 215.
187[144] GAL, II, 192.
188[145] age, II, 188; Suppl., II, 186.
189[146] Metinde Kuveysim'e ait gibi zikredilen bu eserde Suyûtfnindir (bkz.Serkis,1,1079 GAL, H, 187; SuppL, II, 185).
190[147] Muhammed Kuveysim et-Tûnisî (ö. 1114/1702). Eser Kettânfnin kütüphanesi v Tunus Milli Kütüphanesinde (nr. 11396-11406) bulunmakladır (bkz. M. Mahfûs Mu'cemül-müeIlifîne't-Tûnisiyyîn,Beyrut: 1405/1985, IV, 127-130).
191[148] Suppl, II, 412.
192[149] SuppL, II, 755.
193[150] Bediiyyetül-beyân an mevtil-aVân ala'z-zamân (GAL, II, 92).
194[151] Tabakâtu ulemâi Sûs (Fihrisül-fehâris, I, 352).
195[152] Bu eserin Fuat Sezgin tarafından tıpkıbasım neşri yapılmıştır (c-I-XXVTI, Frankfurt 1988-1989).
196[153] SuppL, II, 340.
197[154] Neylül-ibtihâc, s. 290; SuppL, II, 346.
198[155] GAL, II, 606, SuppL, II, 677. Tunus'ta (1289) basılmış ve E. Fagnan tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (Coostantine:

Rüste'ninel-Alâku'n-nefîse.199[156] Tunus devletinde divânü'1-inşa reisi tarihçi Hüseyin Hoca el-Hanefî et-Tûnisî'nin Zeylü Beşâiri'1-imân fî ftıtûhati Al-i Osman.200[157] Makkarfnin Nefhu't-tîb ve Ezhâru'r-riyâz fî ahbâri İyâz adlı eserleri. Ebû'l-Abbas İbnü'l-Kâdî'nin Cezvetü'l-iktîbâs. Yine onunDürretü'l-hicâl ve Laktü'l-ferâid.201[158] Şeyb Ebû Ras el-Muaskerî'nin el-Haberu*l-mu'rib.202[159] Hafız Ebûl-Ferecîbnü'l-Cevzî'nin Reyyü'z-zamâ fî-men kâle'ş-şi're mine'1-imâ, Telbîsu İblîs ve et-Telkih.203[160] Şemsüddin Muhammed Halil el-Murâdî ed-Dımaşkî'nin Sükü'd-dürer fî ehli'1-karni's-sâni aşer. Ebû Mansur es-Sealibî'nin er eşsiz eserlerinden biri olan Simârü'l-kulûb fi'1-muzâf ve'1-mensûb.204[161] Şemsüddin Muhammed b. İbrahim b. Said el-Ensârî el-Ekfânî'nin îrşâdü'l-kâsid ilâ esne'l-mekâsıd.205[162] Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde'nir Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde. Kadı Ebû'1-Feth Muhammed et Tâlib b. Şeyh Ebi'1-Feyz Hamdûn b. el-Hâc es-Sülemî el-Fâsî'nin el-Ezhâ ru't-tayyibetü'n-neşr fî ba'di mebâdi'1-ulûmi'l-aşr.206[163] Selâ'nın iftihar Ebû'l-Abbâs en-Nâsırî es-Selâvî'nin el-İstiksâ.207[164] Meşhur Fransız tarihç Sedillot'un Hulâsatu Târüıi'l-Arab'ı.208[165] Ebû Muhammed Abdüsselâm b el-Hayyâtel-Kâdirîel-Fâsî'ninet-Tuhfetül-kâdiriyye.209[166] KadıEbû'l-Fet Îbnül-Hâc'ın el-İşrâf alâ men bi-Fâs min meşâhiri'l-Eşrâf.210[167] Ebû Zeyc Abdurrahman b. Abdülkâdir el-Fâsî'nin211[168] Tuhfetü'l-ekâbir fî menâkı-bi'ş-Şeyh Abdilkâdir. Ebû Muhammed el-Velid b. el-Arabî el-IrâM el-Fâ sî'nin ed-Dürrü'n-nefîs fî-men bi-Fâs min ebnâi Muhammed b. İdris.212[169] Dayımın oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer el-Kettanî el-Fâsî' nin Selvetül-enfâs fî-men ukbire mine'l-nlemâ ve's-sâlihîn bi-medi neti Fâs.213[170] Molla Katip Çelebi'nin Keşfu'z-zunûn. İmam Hafız Ebû'l-Kâ sim et-Tücîbî'nin Rihle'si.214[171] Ebû Muhammed Abdulah et-Ticânî'nin Rihle'si.215[172] Şeyh Ebû Salim Abdullah b. Muhammed el-Ayyâşî'nin Rihle's Mâu*l-mevâid.216[173] Ishâkî'niner-Rihletü'l-Hicâziyye'si.217[174] Mağrib-iAksa da hafızların sonuncusu EbûAbdullahMuhammedb. Abdüs selam en-Nâsı-rî ed-Der'î'nin Rihle'si.218[175] Orta Mağrib'in hafızı Şeyh Ebû Râs el-Muas-kerfnin Rihle'si.219[176] Şeyh Mustafa Es'ad el-Lukaymî'nin

1895).

199[156] SuppL, I, 406.

200[157] age,II, 687.

201[158] age.II, 679.

202[159] el-Kasasul-muğribani'1-haberi'l-mu'ribanıınevekaabİl-Endelüevesugûril- Mağrib (GAL, II, 655).

203[160] TeUtîhu fuhûmi ehlil-eser fî uyûni't-târih ve's-siyer (Kahire: 1975).

204[161] SuppL, I, 500.

205[162] age,II, 169.

206[163] age, II, 95; Püırisül-fehâris, I, 465.

207[164] el-İstiksâ li-ahbâri düvelil-Mağribil-aksâ.

208[165] Ali Paşa Mübarek tarafından Arapça'ya çevrilmiştir (Kahire: 1309). bkz. SuppL,I 733.

209[166] et-Tubfetü'l-Kâdiriyye fit-tarîf bi-şurefâi ehli Vezzân (Kehhâle, V, 227-228).

210[167] Fibrisü'l-fehâris, I, 465. Yukarıda geçen Gİ-Ezhârü't-tayyibetü'n-neşr deb zatındır (bkz. dipnot 163).

211[168] Fihrisül-fehâris, II, 735-36; SuppL, II, 694-695.

212[169] SuppL, II, 881; Kehhâle, VI, 82.

213[170] SuppL, II, 891;Fihrisül-fehâris,I, 515-518.

214[171] age, I, 264-265.

215[172] SuppL, II, 368.

216[173] Müellifin künye ve nisbesi metinde yanlış verilmiştir, bkz. SuppL, II, 711; Fil risul-fehâris, I, 169, II, 832-835; Zirikli, IV, 273.

217[174] Fihrisü'l-fehâris, I, 97,428.

218[175] age, II, 677-680.

219[176] age,I, 150-152.

Fevâtihu'1-üns fi'r-rihle îlel-Kuds.220[177] Kâtib Ebû'l-Kasım ez-Zeyyânî el-Fâsî'nin Rihle'si-nin adı ise et-Tercümânetül-kübrâ'dır.221[178] Muhanımmed b. Abdülcevâd el-Kâyânî el-Mısrî'nin Ravdatü'l-beşâm fî'r-rihle ilâ bilâdi'ş-Şâm.222[179] Sadık Paşa el-Müeyyed el-Azm'ın Rihletü'l-Habeşe.223[180] Şeyh Rifaa et-Tahtâvî el-Mısrî'nin Tahlisü'l-ibrîz'i.224[181] Şam'ın hafızı Şemsüddin Muham-med b. Nâsirüddin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî'niner-Reddü'1-vâfîr alâ men zea-me enne men semmâ îbn Teymiyye Şeyha'l-İslâm kâfir.225[182] Ebûl-Me-hâsin'inen-Nücûmu'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'1-Kâhire. Bu eser 1851 yılında Leiden'de basılmıştır.226[183] CorciZeydan'ınTârîhuMısri1-hadîs227[184] ve bunun tenkidi Nebşü'l-hezeyân min Târihi Corci Zeydân228[185] ve onun buna cevabı. Suyûtf ninEvâil'i. Ana tarafından dedemiz Ahmed b. Abdülhay el-Halebî'nin ed-Dürrü'n-nefîs.229[186] Ebû Abdullah Muhammed el-Mekkî b. Musa b. Muhammed en-Nâsırî'nin ed-Dürerül-murassaaa fi sulehâi Der'a.230[187] Mısır'da medfun Ebû Abdullah Muhammed b. et-Tayyib el-Alemf-ninel-Enısül-nıutrib fi-men lakiytuhu min udebâi'l-Mağrib.231[188] Şeyh Abdülğani en-Nablusî'nin er-Reddül-metîn alâ müntekisi'ş-Şeyh Muhyiddin.232[189] Ebûl-Abbas İb-nü'1-Hâc'ınTârîhu'd-devleti'l-Haseniyye el-Aleviyye. Ebû Zeyd el-Fâsî'nin Tarihu Büyü (ati Fas.233[190] Kadı îbnül-Hâc'ınRiyâzü'1-verd fî-mâ intemâ ilâ hâze'1-cevheri'l-ferd.1234[191] Ebû Abdullah Ekensus es-Sûsî el-Merâkeşf nin el-Ceyşü'l-aremremül-humâ-sî.235[192] Mahmud Fehmi el-Mısrî'nin müteaddit ciltlerden oluşan el-Bahrü'z-zâhir fî târihi'1-âlem ve ahbâril-evâil vel-evâhir.236[193] Takiyüddin el-Makrizî'ninRisâletü'n-nukûdil-îslâmiyye.

Tefsir, fıkıh, usûl, tasavvuf, dil, siyâset, tıp ve hikmete dair eserler: Hicri IV. yüzyıl ulemasından ve ahkâmü'l-Kur'ân'a dair ilk defa telifte bulunanlardan biri olan İmam Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs el-Hanefî el-Bağdadî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'ı. Kadı Ebûbekr İbnü'l-Arabî el-Meâfıri el-Mâlikfmn Ahkâmül-Kur*ân*ı. İbn Atıyye'nin Tefsîr'i. Kurtûbrnin Tef-sîr'i.

220[177] Zirikli(VIII, 130)veBrockeİmann{GAL,II,476;SuppL,II,490)MGvânihul-üns bi'r-rihle (bi-rilıleti) li vâ'dil-Kuds diye verirler.
221[178] Pihrisü'I-fehârisJ, 313; SuppL, II, 878-879.
222[179] Fihrisü'l-fehâriste (I, 165) bu adla verilen eser aynı yerde dipnotta ve Serkis (II, 1492) ile Zirikli (VII, 56-57) tarafından Nefhatül-beşâm... diye verilir.
223[180] Serkis, II, 1181, 1342-1343.
224[181] Tahlisül-İbrîz fî telhisi Bariz (GAL, II, 633; Serkis, 1,943). Eser metmdeTelbi-sül-Ibrîz diye verilmiştir.
225[182] GAL, II, 92.
226[183] İlk iki cildi 1855-1861 yıllarında Leiden'de basılmıştır (bkz. Serkis, I, 52; El, I, 138).
227[184] SuppL, III, 186,189.
228[185] Bu eser Emin b. Hasan el-Hulvânfnin (o. 1898) olup (bkz. Serkis, II, 1720; SuppL, II, 815), Medine'de (1410/1989) de basılmıştır.
229[186] ed-öürrü'n-nefîs ve'n-nûrul-enîs fî menakıbi Mevlâna İdris. b. İdris (Fih-risül-fehârisj, 256, II, 554-555; SuppL, II, 683-684.
230[187] age.II, 687;Fihrisü'I-fehâris,II, 596, 916-918, 1094, 1097.
231[188] age, II, 1070; GAL, II, 608, SuppL, II, 684.
232[189] GAL, II, 456; Fihrisü'l-fenâris, I, 319. "Müntekis" kelimesi metinde"munkis" şeklinde geçmiştir.
233[190] Büyûtâtu Fâsil-kübrâ.
234[191] Riyâzül-verd ila m'entema ileyhi hâzal-cevheril-ferd. Babasının biyografisine dairdir (Fihrisü'l-fehâris, I, 465; SuppL, II, 875, 882).
235[192] el-Ceyşül-aremremül-humâsî fî devleti evlâdi Ali Gs-Sicilmâsî,(SuppL, II, 885).
236[193] age,II, 735.

Zemahşerî'nin el-Keşşâfı. İbn Arefe et-Tûnisî'nin Tefsîr'i. Ebussuud el-Hanefî'nin Tefsiri Hafız es-Suyûtî'nin ed-Dürrü'1-mensûr, el-İtkân fî ulûmi'l-Rur'ân ve el-îklîl fî istinbâti't-Tenzîl. Şeyh Muhammed en-Nevâvî el-Câvfnin Merâhulebîd adlı tefsiri.237[194] Üstad Mukri Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselam el-Fâsî'nin el-Muhâdî.238[195] Mâliki fıkıh kitaplarından: el-Müdevvene. İbn Ebî Zeyd'iner-Risâle'si ve Ebû Yahya et-Tâzî, İbn Naci, Zerrûk, Uchûrî, Cesus ve başkalarının şerhleri.239[196] Ebû Ömer İbn Abdilber'in el-Kâfi.240[197] Ebûl-Velid İbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl. Ebûl-Kasımİbn Cüzey'in el-Kavânin.241[198] Ebû'l-Abbas el-Kabbâb'ın,Kavâidu I-yâz'a şerhi.242[199] Hafız el-Venşerîsî'nin el-Mi'yârü'1-mu'rib. Ebû Abdullah el-Mevvâk el-Gıfnâtî ve el-Hattâb el-Mekkî'nin Muhtasar'a şerhleri. Yine Zurkânî, Şebrahîtî ve Ebû Ali b. Rahhâl' el-Ma'dânî'nin şerhleri.243[200] Rehûnî ve Şeyh el-Emîr el-Mâlikî el-Mısrf nin haşiyeleri. Mezkur el-Emîr'in kendi el-Mecmû'una yaptığı şerhin haşiyesi.244[201] Şemsüddin ed-Desûkî'nin Der-dîfin Muhtasar şerhine haşiyesi.245[202] Tefcerûtî'nin Tenbîhü'l-gâfil.246[203] İbn Ferhun'un Elgâz'ı247[204] İbn Gâzî'nin bazı hocalarının hocalarından olan İmam Ebû Yusuf Yakub b. Musab. Yakub b. Abdullah es-Sinânf nin248[205] ferâi-ze dairŞerhu*l-Manzûmeti*t-Tilimsâniyye'si. İbn Ferhûn'un et-Tabsi-ra. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî'nin el-Mürşidü'1-muîn'e yaptığı şerh.249[206] İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Kasım el-Uk-bânî et-Tilimsânf ninTuhfetü*n-nâzir ve gunyetü'z-zâkir fî hıfzi'ş-Şe-âir ve tağyîril-menâkir.250[207] Ebû'l-Velid et-Turtûşî'ninSirâcü'1-mülûk.251[208] Şehbûn el-Yâlsûtî eş-Şefşâvenî diye anılan Ebû Abdullah Muhammed et-Tihâmî b. Muhammed'in el-Misbâhu'1-vehhâci'l-muğnî ani's-Sirâci'ddâc.252[209] Şeyh Sîdî el-Muhtâr b. Ahmed b. Ebubekir el-Küntfnin Fethu'I-Vehhâb alâ Hidâyeti'l-tullab.253[210] Hocalarımızdan bazılarının hocası, sâ-lih allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Ulleyş el-Mâlikî'nin Fetâvâ'sı.254[211] Yeni Fas'ın kadısı Kadı Ebû'l-Abbas Ahmed b. Said el-Müceylîdî'nin et-Teysîr fî ahkami't-tes'îr255[212] adlı eseri. Şeyh et-Tâvûdî b. Sûde el-Fâ-sî'nin Şerhu Camii Halîl.256[213] Şeyh Ebû'l-Abbas

---

237[194] Merâhulebîdli-keşfı ma'nal-Kur'âni1-mecîd(SuppL, 11,813-814).en-Nevâvî nisbesi metinde Nûrî şeklinde verilmiştir.

238[195] el-Muhâdîfî ilmi'l-kırâât (Pihrisül-fehâris, II, 848).

239[196] bkz. SuppL, I, 301-302.

240[197] el-Kâfî fî fıkhi ehlil-Medîne, c MI, Riyad: 1400/1980.

241[198] el-Kavânînül-fıkhiyye,Beyrut, ts.

242[199] Kadı Iyâz'm Kitâbul-ilâm bi-hudûdi kavâidi'l-İslâm (Kitâbu'l-Kavâid) adlı eserinin şerhidir (SuppL, I, 632).

243[200] bkz. SuppL, II, 99. Metinde Ebû Ali yerine Ebî yazılmıştır.

244[201] Şeyh el-Emîr el-Mecmû fîl-fıkb. adlı eserini Halil'in Muhtasarından derlemiş olup buna bir şerh ve bu şerhe de Dav'a'ş-şumû' alâ Şerbil-Mecmu adıyla bir haşiye yazmıştır. (SuppL, II, 99, 738; Pihrieü'l-fehâris, I, 133-139; Serkis, I, 474).

245[202] Halil'in Muhtasar şerh ve haşiyeleri için bkz. GAL, II, 102-103; SuppL,II, 96-99.

246[203] bkz. SuppL, II, 99.

247[204] Dürerül-gavvâs ti muhâdaratil-havas adıyladır (Neylül-ibtihâc, s. 32; SuppL, II, 226).

248[205] krş. Neylül-îbtihâc, s, 249;SuppL, I, 66: el-Büstânî, es-Sebtânî?

249[206] el-Mürşidül-muîn alâ'd-darûrî min ulûmi'd-dînİbn Âşir'in eseridir (GAL, II, 613;SuppL,II, 700).

250[207] bkz. age, II, 366. Metinde "tagayyuril-menâkir" diye geçmektedir.

251[208] Sirâcül-mülûk,İskenderiyye: 1289.

252[209] Suppl., 11,1016.

253[210] Fıkha dair kendi muhtasar eseri olan Hidâyetü't-Tullâb'ın şerhidir (Velâtî, Pet-hu'ş-Şekûrfî ma'rif Gtia'yâ ululemâ'it-Tekrûr, Beyrut, 1401/1981, s. 152-153; J.O. Hunwick, "Kunta" El, V, 393-395).

254[211] Fethul-Aliyyil-Malik fil-fetva ala mezhebil-îmam Malik (Serkis, II, 1372-1374; SuppL, II, 738).

255[212] age,II, 696; Kehhâle, 1,234. Metinde müellifin nisbesi ve eserin son kelimesi yanlış yazılmıştır.

256[213] ed-Dav'ul-lâmi bi-şerhil-Câmİ veya Takjâd alal-Câmii'1-mensûb li-Halîl ("İbn SÛda", El, m, 948).

el-Heştûkîeş-Sûsî'nin257[214] el-Vezîaa nazmının şerhi. Şam fakihi ve müftüsü, hocalarımızdan bazılarının hocası Şemsüddin Muhammed. b. Âbidîn el-Hanefî'nin Tenvîrü*l-ebsâr*ın şerhi olan ed-Dürrü'1-Muhtâr'a yaptığı haşiye. Bu kitap, müte-ahhirin ulemanın Hanefi fıkhına dair telif ettikleri en kapsamlı eserdir. Tenvîru'l-ebsâr'ın adı geçen şerhi ed-Dürrü'1-muhtâr. İmam Alauddin b. Mesud el-Kâsânî'nin Bedâiu's-sanâi fî tertîbi'ş-şerâi'i. Bu, hanefi kitapları arasında benzeri olmayan büyük bir eserdir. Büyük üstad allâme Şeyh Abdülğani b. Şeyh İsmail en-Nablusî el-Hanefî ed-Dımaşkî'nin el-Ha-dîkatü'n-nediyye fî şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye. el-Hâc Receb b. Ahmed et-Türkfnin el-Vesiletü'1-Ahmedîyye ve'z-zeriatü's-serme-diyye fî şerhi't-Tarikati*l-Muhammediyye.258[215] Şeyh Ebû Said el-Hâdimî el-Haneffnin el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî Şerhi't-Tarîkati'1-Mu-hammediyye.259[216] Arkadaşımız Seyyid Ahmed el-Hüseynî eş-Şâfiî el-Mısrî'ninNihâyetîn-ihkâmfîmâli'n-ıııyyenıine*l-ahkâm.260[217] ŞeyhMansurb. îdris ei-Hanbelî'nin (el-Behûtî), Hanbeli fıkhının büyük kitaplarından olan Keşşâfü'1-kmâ an metni*l-îknâ. Şihâbüddin Ahmed b. Hacer el-Hey-temfnin el-Fetâval-fikhiyye. Şihâbüddin Ahmed er^Remlî eş-Şâfiî el-MısrfninFetâvâ'sı. Adududdin el-îcfnin el-Mevâkıf ve Seyyid Şerifin buna şerhi. Ebû Talib el-Mekkî'nin Kûtül-kulûb. Gazzalf nin el-İhyâ. Hafız el-Irâkî'nin bunun hadislerini tahrici.261[218] Müteahhirin ulemanın iftiharı ve müsnid muhaddislerin alemi, Mısır'da medfun Seyyid Murtaza ez-Zebî-dfnin İhya şerhi.262[219] Hafız Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî eş-Şâfiî'nin Muhtasaru Kitâbi'l-Müemmel fi'r-redd ala'l-emril-evvel.263[220] Fas'ta medfun İmam Ebubekr İbnül-Arabî el-Meâfîrfnin el-Avâsım mi-nel-kavâsım.264[221] İmam Takiyüddin es-Sübkî el-Ensârî eş-Şâfiî'nin el-İb-tihâc fî şerhil-Minhâc.265[222] Hafız es-Suyûtî'nin Cem*u*l-cevâmi^n nazmı el-Kevkebü's-sâti'e yaptığı şerh.266[223] Bazı hocalarımızın hocası Şam müftüsü ve mahir alimi Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Âbidîn el-Hanefî ed-Dımaşkî'nin, Usûlü'l-Menâr metnine İf âdetül-envâr adıyla yapılan şerh üzerine Nesemâtü'l-eshâr adıyla yaptığı haşiye. Allâme Abdülali b. Ni-zamüddin el-Ensârî el-Hindî'nin FevâtihuV-rahâmût alâ Müsellemi's sübût.267[224] Ebû'l-Abbas Ahmed Hulûlû el-Kayravânfnin ed-Diyâul-lâmi adlı Cemu'l-cevâmi şerhi.268[225] Cemu'l-cevâmi*in Celâlüddin el-Mahallfye ait şerhi.269[226] Ebû Ali el-Attâr el-Mısrf nin haşiyesi. Ebû Abdullah İbnü'1-Hâc el-Abderî'nin el-Medharı.

257[214] Fîbrisü'l-febârisJI, 1102-1103.
258[215] Keşfuzzunûn, II, 1112. Metinde eserin adı yanlış yazılmıştır.
259[216] et-Tarîkatül-Muhammediyye ve bu şerhleri için bkz. GAL, II, 585, SuppL,II, 655.
260[217] Serkis, I, 383-384.
261[218] el-Muğnî an hamlil-esfâr fî tabrîci mâ fîl-thyâ mine'l-ahbâr (SuppL, I, 749).
262[219] İthâfu's-sâdetil-müttakîn fî şerhi Üıyâi ujûmi'd-dîn{ age, I, 748).
263[220] age,I,551.
264[221] SuppL, I, 800. Metinde adı el-Kavâsm vel-avâsım şeklinde yazılmıştır.
265[222] age,I,680.
266[223] Cem'ul-cevâmi Sübkî'mn, nazım ve şerh de Suyûtfnindir.
267[224] SuppL, II, 105.
268[225] age,II, 105.
269[226] age, II, 105;Keşfuzzunûn, I, 595.

îmam Ebû'l-Abbâs el-Karâfî'nin el-Furûk. Mevvâk'ın Sünenü'l-mühtedîn.270[227] Şeyh Salih el-Makbilî el-Yemenfninel-Alemü'Ş"Şâmihfîîsâri'l-Hakalel-âbâve'l"meşâyih.271[228] KadıEbûAbdu} lah İbnü'l-Ezrak el-Gırnâtfnin Bedaiu*s-silk fî tertîbil-milk.272[229] Mâver dfninEdebü'd-dünyâ ve'd-dîn. Üstad alim Ebû Osman Said b. Ebû Cafeı Ahmed b. İbrahim b. Luyûn et-Tücîbî'nin el-İnâletü*l-ilmiyye fî ta-rîka-ti'l-fıütarâil-mütecerridîne mine's-sûfiyye.273[230] Ifrikiyye sahrasının alimi ve kendi adıyla meşhur tarikatın kurucusu Şeyh Muhtar b. Ebubekir el-Küntî'nin el-Ecvibetül-mühimnıe li-men lehû bi-emri dînihi himme.274[231] İmam Ebû Muhammed b. Müflih el-Makdisî el-Hanbelî'nin Kitâ-bü'l-Adâbi'ş-şer*iyyeti'l-kübrâ. Bu kifcap İslâm adabına dair en geniş eserlerden biri olup iki büyük ciltten oluşmaktadır. İmam Muhammed b. Abdülkavi el-Merdâvî el-Hanbelf nin Manzume's i275[232] ve XII. yüzyıl Şam muhaddis ve alimi Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed es-Seffârînî en-Nablusî el-Hanbelf nin buna yaptığı Gıdâ-ü'1-elbâb li-şerhi Manzûnıe-ti'1-âdâb adlı şerhi.276[233] Bu da iki ciltlik bir eser olup çağdaşı eserlere nisbetle kapsam bakımından en geniş ve sağlamlıkta en nadiridir. Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Mesud et-Turunbâtî el-Fâsî'nin Bulûğu aksa'I-me-râm fî şerefi'I-ilm ve mâ yeteallak bihi mine'l-ahkâm.277[234] Mahir alim Şeyh Abdülhadi el-Ebyârî el-Mısrî'nin Suûdul-metâli', el-Fevâkihül-Ceneviyye ve el-Kasrul-mebnî alâ havâşil-Muğnî adlı üç eseri.278[235] Şi-hâbüddin Ahmed el-Berbîr el-Beyrûtî'nin eş-Şerhu'1-celî alâ beyteyi'l-Mavsilî.236 Amcamın oğlu tarihçi, edip, müderris Ebû Muhammed Me'mun b. Ömer el-Kettânî el-Hasenf nin dilci İbn Fâris'in iki beytine Hidâyetü'd-dâl mine'1-kîl vel-kâl adıyla yaptığı şerh:

Bir ihtiyaç İçin gönderdiğinde Bir elçi, ona düşkün durumda.

Hanıza Fethullah el-Mısrî'nin eKMevâhibü'l-fethivye fî ulûmi'l-Arabiyye.279[236] Ebû'l-Abbas Ahmed b. Âşir el-Hâfîes-Selâvî'ninKünâşe'si.280[237] Ebûl-Abbas el-Hilâlî es-Sicilmâsf nin Şerhu Hutbetil-Muhtasar. Hafız es-Sehâvf nin, Irâki'nin, ıstılahlara dair Elfiyye*sine şerhi.281[238] Şeyh Abdur-rauf el-Münâvî el-Mısrî'nin el-Yevâkît ve*d-dürer fî şerhi Nuhbeti İbn Hacer.282[239] Şihâbüddinel-Mercânîel-Gâzânî'ninVefeyâtü'l-eslâfvetahiy-yetül-ahlâf adlı tarih mukaddimesi.283[240] Bu nefis bir mukaddime olup bununla, İbn

270[227] Sünenül-mühtedînfî makâmâti'd-dîn (SuppL, II, 375).

271[228] age, II, 562; Kehhâle, V, 14.

272[229] SuppL, II, 962: Bedâİu's-silk ti tabâil-milk.

273[230] İbnLuyûn(Liyûn)içinbkz.Nefhu'ttîb,V,543-603;Fihrİ8Ü'l-fehârİ8,1,509-511 SuppL, II, 380; F. de la Granja, "Ibn Luyûn", El, III, 855.

274[231] Fethu'ş-şekûr, s. 153.

275[232] Manzûmetül-âdâb {Suppl., I, 459).

276[233] SuppL, I, 459.

277[234] age, II, 873; Kehhâle, XII, 16.

278[235] SuppL, II, 741-742 236.age, II,750.

279[236] age.II, 725:el-Mevâhibü1-fethiyyefî ulûmil-luğati'l-Arabiyye.

280[237] age,II, 686.

281[238] Fethul-Mugîs bi-şerhi Elfiyyetil-hadîs.

282[239] GAL, I, 441, SuppL, I, 611.

283[240] Fihrisü'l-feharisfbk.z. indeks), krş. İzâhul-meknûn, II, 717 Vefiyyetül-eslâf ve tablyyetül-ablâf.

Haldun'un kendi tarihine yaptığı Mukaddimesinin benzerini telif etmeyi istemiştir. Türk vezir Cevdet Paşa'nın Tarih'inin mukaddimesi. Adaşımız Ebû'l-Hasenât Abdülhay el-Leknevî el-Hindî'nin Akâmü'n-nefâis fî âdâbi'l-ezkâr bi-lisânı Fâris.[284[241]] Kadı Iyâz'ın Meşârikul-en-vâr, İbnül-Esîr'inen-Nihâye. Şeyh Muhammed Tahir el-Fettenfnin Mecmau bihâri'l-envâr.[285[242]] İmam en-Nevevî'nin Tehzîbü'l-esmâ ve'1-lugât. Mahmud el-Aynî el-Mısrî'nin Şerhu'ş-Şevâhidi'l-kübrâ. Ebûl-Vefâ Nasr el-Hûrînî el-Mısrî'nin el-Metâliu'n-Nasriyye li'1-metâbiil-Mısriyye fi'l-usûlil-hattiyye.[286[243]] Endülüs kadılarının sonuncusu olup Beytü'1-Mak-dis kadısı iken vefat eden Ebû Abdullah Muhammed b;Ali el-Ezrak'm Rav-datü'l-a'lâm bi-menzileti'1-Arabiyye min ulûmil-İslâm.[287[244]] Bu büyük bir eser olup MakkarîNefhu't-tîb'de onunla ilgili olarak "kendi konusunda benzeri yazılmamıştır" der.[288[245]] el-Kâmûs ve İmam Muhammed b. Tayyib eş-Şerkî el-Fâsî'nin haşiyesi.[289[246]] İmam Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdülaziz el-Hi-lâlî es-Sicilmâsî'nin Kâmus'un hutbesine FethuT-Kuddüs adıyla yaptığı şerh.[290[247]] Hafızların sonuncusu Ebû'1-Feyz ez-Zebîdî el-Mısrf nin el-Kâmus Şerhi Tâcü'1-arûs. el-Misbâh. es-Sihâh. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Kâtib el-HârizmfninMefâtîhul-ulûm.îbn Ğâzi'nin, İbn Mâlîk'in Elfi yye'sine İthâfu zevîl-istihâk bi-ba'zi mûradil-Mur âdî ve zevâidi Ebî Ishâkadıylayaptığıhaşiye.[291[248]] Ebûl-Feyz Hamdûn b. el-Hâc el-Mirdâsî'nin[292[249]] en-Nevâfihu'1-âliyye fî'1-medâihi's-Süleymâniyye. Hafız İbn Teymiyye el-Hanbelî ed-Dımaşkî'nin er-Redd alâ İbni'l-Mutah-har el-Hillî.[293[250]] Yine onun es-Sârimü'1-meslûl alâ şâtimi'r-Resül. İbn Kayyim'in et-Turuku'1-hükmiyye fi's-siyâseti'ş-şer'iyye. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Habeşî el-Yemeni'nin Kitâbü'I-Bere-ke fî fadli's-sa'y ve'1-hareke.[294[251]] Şeyh Ebû Salim el-Ayyâşî'nin, İbn Cemâa et-Tûnisî'nin Maûnetü'l-müktesib ve buğyetü't-tâciril-muhtesib adlı buyûuna yaptığı nazma îrşâdü'l-mütesebbib adıyla yazdığı şerh.[295[252]] Emin İbrahim Şümeyyil'in el-Vafi fî'1-mes'eleti'ş-şarkiyye ve müteallika-tihâ.[296[253]] 1296 yılında basılan bu eserin ancak 455 sayfalık birinci cildine vakıf olabildim. Müsnid muhaddis Allâme Ebû'l-Abbas Ahmed b. Kasım el-Bûnî et-Temîmfnin Fihris'i.[297[254]] el-İhyâ sarihi Hafız Seyyid Murtaza ez-Zebîdî'nin Mu'cem'i.[298[255]] Ebubekr İbn Hayr el-Emevî'nin Fehrese'si. İmam Ebû Zeyd

284[241] SuppL, II, 857.
285[242] Mecmau bihâril-envâr fî garâibi't-Tenzîl ve letâfil-ahbâr.(age, II, 602).
286[243] age, II, 726. Eserin adı metinde eksik zikredilmiştir.
287[244] Nefhu't-tîb, II, 699-704; Kehhâle, XI, 43.
288[245] Nefhu't-tîb, II, 700.
289[246] Fihrisü'l-fehârisJI, 1069.
290[247] Fethul-Kuddüs fi şerhi hutbetil-Kâmûs (SuppL, II, 235).
291[248] age, I, 523;îzâhuT-meknûn,1,17.
292[249] Mahluf, Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye, s. 379-380; Kehhâle, IV, 76.
293[250] Suppl., II, 206. Bu zat meşhur Allâme Hillî olup metinde yanlış olarak İbnü'l-Müzhir (Muzahhir) şeklinde geçmiştir. Kastedilen eser İbn Teymiyye'ninMinhâ-cü's-Süime'sidir.
294[251] age, II, 251.
295[252] İbn Cemâa'nm bu eserme yapılan şerhler içînbkz. Mahluf, age, s. 205-206;Terâci> mu müellifine't-Tûnisivyin, II, 48.
296[253] Serkis, I, 1144; Kehhâle, III, 4-5.
297[254] Fihrisü'l-fehâris,I, 236-239.
298[255] Mu'cemül-meşâyih (age, I, 531; SuppL, II, 399).

Abdurrahman et-Temenâretî'nin el-Fevâidü'1-cümme fî isnâ-di ulûmi'l-ümme.299[256] Şam'da medfun İbn Süleyman er-Rudânfnin Sıla-tül-halef bi-mevsûli's-selef.300[257] Şeyh Abdülbâki el-Hanbelî ed-Dımaşkî'-nin (İbn Fakihi Fissa) Riyâzu ehlil-cenne fî âsâri ehli's-sünne adlı fihrisi.301[258] Ebû Abdullah Muhammed es-Sağîr el-Fâsf nin el-Minehul-bâdiye fil-esânidi'1-âliye.302[259] Hocalarımızdan bazılarının hocası Hicaz muhaddisi Şeyh Muhammed Âbid es-Sindî el-Ensâri el-Medenî'nin Hasru'ş-şârid fî esâttîdi Muhammed Âbid.303[260] Şeyh Ebû Muhammed Abdülkadir b. Ahmed el-Kûhin el-Fâsî'nin Imdâdu zevi*l-isti'dâd ilâ meâlimi'r-rivâye ve*l-isnâd.304[261] İbn Ebi'l-Hadîdel-MedâinfninŞerhuNehci'l-belâğa.Tunus kadısı Ebû Hafs Ömer b. Halef b. Mekkî es-Sıkıllfnin Teskîfii'l-lisân ve tel-kîhu'l-cinân.305[262] Bu eser nadir kitaplardan olup Keşfuzzunûn veel-Bulğa müellifleri onu zikretmemişlerdir. Papaz Henri Lammens el-Yesûî'ninTes-rîhu'l-ebsâr fîmâ yahtevî Lübnan mme'l-âsâr.306[263] Tarihçi ve nesep alimi, seyyah Ebû Abdullah Muhammed b. Hayyat b. İbrahim el-Fâsî'nin Künâşe'si. Ebû'1-Fadl Abbas b. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman es-Sicilmâsî el-Fâsî'nin Künâşe'si307[264] Kemalüddin Ebû'1-Fadl Cafer b. Sa'leb el-Udfuvî eş-Şâfiî'ninel-İmtâ bi-ahkâmi's-semâ.308[265] Zebid müftüsü ve müsnidi Seyyid Abdurrahman b. Süleyman el-Ehdel'in (rh) en-Nefesü'l-Yemânî ve'r-ravhu'r-reyhânî fî icâzeti'l-kudâti's-selâseti Beni'ş-Şevkânî.309[266] Şa'rânfnin Fethu'l-minne fî't-telebbüs bi's-sünne310[267], et-Tabakâtü'l-kübrâ, el-Minen311[268], Tenbîhü'l-muğterrîn.312[269] Hocamız veliyi nimetimiz üstad babam Şeyh Ebûl-Mekârim Abdülkebir b. Muhammed el-Kettânî el-Hasenî'nin Tahdîdü'l-esînne fî'z-zabb ani's-sünne.313[270] Yine onun et-Tevfîk mine'r-Rabbi'l-karîb fî adedi şeybi ve hidâbi'n-Nebiyyi'l-habîb. Allâme Şeyh Abdülkadir el-Fâkihî el-Mekkî'nin Menâ-hicü'l-ahlâki*s-seniyye fî mebâhici ahlâki's-sünniyye.314[271] Şemsüddin Muhammed b. Osman el-Belhî'ninel-İhyâ ihtisarı Aynül-ihn ve İbn Sultan el-Mekkî el-Hanefî diye tanınan Molla Aliyyü'l-Kârî'ye ait şerhi.315[272] Fas'ta medfun Ebû'l-Kasım b. Haccû el-Hassânî'nin Diyâu'n-nehâri'1-mücellî.316[273] Allâme Arif

---

299[256] Fihrisü'l-fehârisJI, 922-925.
300[257] Sılatül-halef,Beyrut: 1408/1908.
301[258] Krş.Fihrisü'l-fehâris,I, 450-451; SuppL, II, 448.
302[259] el-Minehul-bâdiye fil-esânîdil-âliye ve'1-mervîyyâtİ'z-zâhiye ve't-turu-kil-hâdiyet'ü-kâfiye (Fihrisü'l-fehâris, II, 595-602; SuppL, II, 3).
303[260] Fihrisu'l-fehârîsJ, 363-371. Hasru'ş-şârid min...
304[261] Fihrisül-fehârİs, I, 490;Suppl., II, 881. Metinde kitabın adında hatalar vardır.
305[262] GAL, I, 375; SuppL, I, 541.
306[263] Serkis, II, 1585.
307[264] Kebbâle, V, 64.
308[265] SuppL, II, 27; Zirikli, II, 16.
309[266] Fihrisü'l-fehâris, II, 695-700.
310[267] age, II, 1080; SuppL, II, 466: Minehul-minne...
311[268] LetâÎfül-minen? (bkz. Suppl., II, 466).
312[269] Tenbîhül-muğterrînfil-karni^-âşiralâmâhâlefûselefehümü't-tâhir(age, II, 465)
313[270] Mibredü's-savârim vel-esinne... (FibrisiH-fehâris, II, 745).
314[271] SuppL, II, 529.
315[272] age, I, 749.
316[273] age, II,701: Muhtasaru Diyâİ'n-nehâril-mücellîli-ganıâmil-ebfiâr fînus Gti ehli's-sünnetil-fukarâîl-ahyâr. Metinde eserin adı yanlış verilmiştir.

Ebû'l-Meârif Mustafa b. Kemalüddin el-Bekrî es-Sıd-dıkî ed-Dımaşkî el-Hanefî'nin317[274] Teşyîdü'l-mekâne li-men hafeze*l-e-mâne.318[275] İbn Kayyim ez-Zer'î ed-Dımaşkî'nin el-Vâbilü's-sayyib fî'1-keli-mi't-tayyib319[276] veBedâiu'l-fevâid.320[277] Huccetü'l-kîramfîmahacceti eh-lil-İslâm321[278] Mütefekkir Allâme Ebû Ali Hasan b. Mesud el-Yûsî'ninel-Mu-hâdarât ve el-Kânûn adlı eserleri.322[279] Şeyh Rifâa et-Tahtâvî el-Mısrî'nin Menâhi'cül-elbâbi'l-Mısriyye fî mebâhici'l-âdâbi'l-asriyye.323[280] Arkadaşımız Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman el-Bûsaîdî el-Cezâirî'nin Bezlü'l-kerâme li-kurrâi'1-mekâme. Vezir Tunuslu Hayreddin Paşa'-mnAkvemü'l-mesâlik fî ma'rifeti ahvâli'l-memâlik324[281] adlı eserinin mukaddimesi. Ebû'l-Hasan Ali. b. Yusuf b. Ebû'l-Hasan el-Kûmî el-Fâsî'nin ed-Devhatü'1-müştebeke fi davâbiti dâris's-sikke. İmam Ebû Osman b. Bahr el-Câhız'ın et-Tâc fî ahlâki'l-mülûk ve âdâbihim.325[282] Bu eser, Câhız'a nisbeti konusunda görüş ayrılığı bulunmaması gereken bir kitaptır. Zira bende ondan kalın bir deriye eski bir hatla yazılmış bazı yapraklar var ki Câhız'm bizzat sağlığında veya ondan kısa bir süre sonra yazıldığını sanıyorum. Başlığı şöyledir: "Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız'ın Mevlây Emîril-mü'minîn Feth b. Hakan için telif ettiği et-Tâc'ın sekizinci cildi." Eğer Ahmed Zeki Paşa el-Mısrî bu yaprakları bulsaydı onları neşreder ve sevinçten coşardı, kitapla ilgili şüphe ve tereddütler de ortadan kalkardı. Metni nakledilen başlığın bizzat Feth b. Hakan tarafından yazılmış olacağı da bazan zihnimi kurcalamıştır. Yine Câhız'm el-Beyân ve't-tebyîn ve Risale fî medhi't-tüccar ve zemmi ameli's-sultan.326[283] Hüsnü's-sınâa fî ilmi'z-zirâa ve bundan başka risale ve eserler.

Dayandığım ve izlediğim en büyük kaynaklardan biri de, her ne kadar bütün olarak elde edemediysem deTahrîcü'd-delâlâtiVsem'iyye alâ mâkâne fî ahdi ResûliIIah (sav) mine'l-hiref ve's-sanâi' vel-amâlâtfş-şer'iyye kitabıdır. Bu eserin elde edebildiğim kısmının tertibini esas aldım, onun ana başlık, fasıllar ve nakillerine misillerce ilâvede ve düzeltmede bulundum

Ibn Hacer'in el-îsâbe'de, kendisinden önceki müelliflerin yazdıklarına ilâvede bulunduğunda yaptığı gibi, ben de yapılan ilâveleri genellikle omıne (z. ziyâde) ve (kultu: dedim) işaretini koyarak ayırdım (z. kultu). Onun söylediklerinin benim ilâvelerden ayrılması için, onun sözlerine siyah mürekkepli çizgiler çektim. Her ne zaman üstten siyah mürekkepli çizgiler görürsen, o Huzâî'nin sozudur. Benim sozumun başlangıcı ise (z. kultu) işaretinden itibarendir. Bu işareti eğer başlıktan önce koymuşsam,

---

317[274] bkz. C. Brockelmann, "al-Bakri", El, I, 965-966,
318[275] îzâhul-meknûn,I, 292.
319[276] SuppL, II, 128.
320[277] Bedaiul-fevâidJ-IV, Kahire: 1392/1972. Metinde "fevâid", "ferâid" şeklinde geçmiştir.
321[278] îzâhul-meknûn, I, 393. Müellifi zikredilmemistir.
322[279] Serkis.il, 1959-1960;GAL,II,605,SuppL, 11,675-676;Fihrisül-fehâris,II, 1154-1161.
323[280] Serkis, I, 946; SuppL, II, 731. "Mebâhic* kelimesi metinde "menâhic" şeklinde geçmiştir.
324[281] G.S. Van Krieken, "Khayr al-Din Pasha", El, IV, 1153-1155.
325[282] et-Tâc, Kahire: 1322/1944. (nşr. Ahmed Zeki Paşa).
326[283] Suppl, I, 244.

bil ki bu başlık ve içindeki bilgilerin hepsi benim ilâvelerimdir. Eğer işareti başlık ve onu izleyen bilgiden sonra koymuşsam, bil ki başlık ve muhtevası Hu-zâî'ye ait, fazlalık ve ilâvelerin hepsi de benimdir.
Bu konuyu yazmada çağın ruhuna uygun bir dil ve konudan çıkmadan mümkün oldukça özet ve kısalık yolunu hedef edinen bir kalem kullandım.
Öteden beri, bildiğimiz kadarıyla müellifinin ne kendisinden önce ne de sonra hiç kimsenin ilgi duymadığı bir konuyu ele aldığı değeri buyuk bu Tah-rîcü'd-delâlât kitabını elde etmeye son derece arzuluydum. Bu kitapta ele alınan konu, ilk kuruluş döneminde islâm uygarlığıdır.
inanarak kesinlikle, ilham edildiğine müellifine dalması
Dikkatleri çeker bir projeye
Ki son derece şükrana değer
Ve bu eser onun için en buyuk anı olarak kalacak
Bununla birlikte görüyorum ki uzun zaman eseri ve müellifini
Yok etti, gömüldüler birlikte nısyân köşelerine
inkâr vadilerinde attı onların ustune ağırlığını ihmal
Bu kitaba arzu ve istekle dolu kaldım ve Vadi Nûn'un bir ucundan el-Arîş'e[327[284]] kadar araştırmaya devam ettim; ta ki 1339 (1921) yılında yaptığım seyahat sırasında Tunus'un goz kamaştırıcı kütüphanesinde buldum ve istinsah maksadıyla kütüphaneden çıkardım. Kitabı emanet almam konusunda bana yardımcı olanlardan biri de içinde nadir bir "ben" olduğu bu şehrin güzelliği ve o zamanki kadısı olan Şeyh Muhammed Tahir Aşûr'dur. Bizim memleketle diğer yerlerden birçok ilim ehlinin gelip gittiği bu parlak şehirde bu hazinenin bulunup da hiç kimsenin neşir ve basımı bir tarafa istinsah edip getirerek onu ihya etmemiş olduğuna son derece hayret ettim. Fakat çok esef vericidir ki Tunus nüshasının ne üstünde ne fihristinde müellifin adı bulunmamaktadır. Uzun zamandan beri koltuğumun altında oraya buraya taşımama, yazarının biyografisini veren ve onu tanıtan birini anarak sozu çok zamandır onun üzerinde kurmama rağmen ne buna yönelen ne de bunu araştıran ve dikkat eden kimseyi görmedim. Bu kitaba olan aşkımlayalnız başıma ve gecelerimde onunla tek başıma kalarak kitaba son derece özen gösterdim. İslâm'a hizmet eden müellifinin hakkım vermek, bugün en hayati ihtiyacımız olan konusunu ele almak ve İslâm toplumlarının karşı karşıya kaldıkları musibeti defetmek maksadıyla, eser Fas'ta elime geçtikten sonra günler ve gecelerle bablarmı fasıllarından ayırmaya, sözlerin başına ve asıllarına İşarete, esere ne önem verir ne değerini bilir ve ne de onun ben ve İslâm eserlerinin aşığı kimselerin katında değerli kitapların en büyüklerinden olacağını anlar bulmadığım müstensihinin hatalarını düzeltmeye koyuldum.
Uzun süre onu mütalaa ettim, geceleri inceledim, yolculuklarımda yanımda taşıdım, gittiğim her yere götürdüm. Eğer eser örnek alınır, maksadına uygun eklemelerde bulunmaya çalışılırsa, faydalı ve sağlam olmasına Önem verenler nezdinde, konu ilâveyi götürür Özelliktedir. Hele daha önce yalnız ehlinin elinde bulunup yaygın değilken bugün kitapların enine

[327[284]] Sına yarımadasının Akdeniz sahilinde bir şehir (F Buhl, "El'arîş", İA, IV, 221).

boyuna yeryüzünün her tarafında, doğusunda, batısında yaygınlık kazandığına bakılırsa. Özellikle İslâm toplumlarının son uyanışları sırasında, matbaaların geliştiği, çağın buluşlarının ulaşım ve seyahat vasıtalarını yaygınlaştırarak daha önceleri çok güç, süre ve mesafeleri çok büyükken yolculukları kolaylaştırdığı bu sırada, daha önce elde edemediğim fırsatı bulup Allah'a hamdolsun en faydalı ve kapsamlı kitapların bulunduğu kütüphanemin büyük kısmını mütalaa ederek dört ay veya daha fazla zaman verdiğim bu risaleyi derledim. Tahrîc kitabındaki bütün faydalı bilgilere ilâvelerde bulunduğum ve ona güzel kokulu çiçeklerden en güzel ve en faydalıları eklediğim bu derlemeyle en büyük şaheser, geçmiş ve geleceklerin ulaşmayı arzuladıkları en uzak gaye gerçekleşti. Kendi meramımı dile getirmeden önce, geçen bilgileri sundum, sonra iki mukaddimeye yer verdim. Birinci mukaddimeyi, kaynakların çoğunun kendisini tanıtmamaları ve çağdaşların da gizlice beni dinleyip sonra burada duyduklarım, bu konuda benden müstağni olduklarını izharla anlatanlar olmasa hepsinin onu tanımamaları sebebiyle Tahrîc kitabı ve müellifini tanıtmaya, onun usulünü, maksat ve gayesini, muhtevasını zikre ayırdım. Sözü benden dinleyip başkasına satanlar aslında hizmetçi veya köleden öte birşey değiller; eğer ben olmasaydım ne gelebilir ne gidebilirler ve kötülük sahiplerinin siliklikleri içinde kalırlardı. Zira kim olduğundan başka bir tavır takınırsa, sadece aslının değersizliğini ortaya koymuş olur. îkinci mukaddime ise, önce gelenlerle sonra gelenlerin her iki gruba hizmetlerinin ortaya konulması için, her iki kitabın planının açıklanmasına dairdir. Derim ki yegâne yardımcı Allah'tır.[328[285]]

Birinci Mukaddime

Kıtabut-Tahrîcin Müellifinin Adı, Nesebi Ve Memleketi:

Eserin müellifi Ebû'l-Hasan Ali b. Zül-Vezâreteyn Muhammed b. Ah-med b. Musa b. Mesud b. Musa b. Ebî Ğafre el-Huzâfdir. İbnü'1-Kâdî, İbn Hallikân'ın tarihine[329[286]] zeyl olarak kaleme aldığı Dürrretü'l-hicâl[330[287]] ile diğer eseri Cezvetü'I-iktibâs fî zikri men halle mine'l-a*lâm bi-medî-neti Fâsfta[331[288]] onun biyografisini verir. Dürretü'l-hicâl'de Ali. b. Mesud el-Huzâî et-Tilimsânî ifadesinden başka onun nesebi hakkında birşey söy-lemeyen İbmıl KâdîCezvetü'l-İktibâs'ta şöyle der: Ali b. Zü'1-Vezâreteyn Muhammed b. Mesud el-Huzâî, baba[332[289]] ve dedeleri Endülüslü, kendisi Ti-limsân doğumlu olup Fas'ta vefat etmiştir.
Babası Zü'1-Vezâreteyn Muhammed b. Mesud el-Huzâî'nin adını ve biyografisini birçok kaynakta araştırdıysam da şimdiye dek elde etmeye muvaffak olmadım. Sonra Ibnü'l-Ahmer'in Müstevdau'l-alâme[333[290]] adlı

328[285] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/1-34.
329[286] Vefeyâtü'l-a'yânkastedilmektedir.
330[287] Dürretü'l-hicâl, Kahire 1390/1970, III, 247-248.
331[288] Cezvetü'I-iktibâs, Rabat 1974, II, 498-490.
332[289] Metinde "eb" (baba) keümesi "edeb " şeklinde geçmiştir.
333[290] Müstevdau'l-alâme ve müstebdiul-allâme, Tetvaır 1384/1364, s, 62-63.

eserinde, oğlu Ebû'l-Hasan'ın biyografisinde özelliklerinin zikredildiğini gördüm. Müellif onu şöyle vasfediyordu: Zü'1-Vezâreteyn, kumandan, fakih, katip, hükümdara ait işlerin334[291] görevlisi, babası fakih ve kadı, Muhammed b. Musa b. Mesud el-Huzâî.335[292] Huzâî'nin babası kılıç ve kalem görevlerini birleştirmişti, her ik görevi de yürütüyordu. Kahramanlık ve ilimde yeteneği, bir alemden (dağ, yol işaret taşı) daha köklü ve sağlamdı. Endülüsteki atalarından bir kısmı kadı, ilm ehli ve güzel haslet sahibi kimselerdi.336[293] Bunlardan babası denizin ötesine geçerek Adve'ye vardı ve Tilimsân'da yerleşti. Orada bilgi ve- yeteneği görülünce, kâtiplik, kumandanlık ve vezirlik görevlerine getirildi.
"Huzâî", Hafız es-Suyûtî'nin Lübbü'l-Lübâb fî tahrîril-ensâb'ında geçtiği gibi, Ezd'den bir kabile olan Huzâa'ya nisbettir.337[294] el-Kâmûs*ta d şöyle denir: Huzâa, Ezd'den bir boy olup bu şekilde adlandırılmaları, kavin lerinden ayrılıp Mekke'de ikamet etmelerinden dolayıdır.338[295] es-Sıhâh'ta d şu bilgi verilir: Çünkü Ezd kabilesi memleketlere dağılmak üzere Mekke'den çıktığında Huzâaonlardan geri kalıp orada ikamet etti. el-îber*de d Mekke, Merruzzehrân ve her ikisi arasındaki bölgeyi yurt edindikleri zikrdilir.339[296]

Doğumu Ve Hocaları

Ebû Zekeriyya es-Serrac'ın Fehrese'sinde340[297] geçtiği üzere 710 (131 1311)yılındadoğdu. Yine bu eser de kayedildiğine göre râviye Hatib Et Abdullah Ahmed b. Merzuk et-TIlimsânî'den341[298] ders ve icazet aldı. Aj ıca,Cezîre'de Kâdî'l- cemâa olanmnhaddisEbü'l-BerekâtMuha] med b. Ebubekir Muhammed b. İbrahim el-Bellifîkî'den342[299] ders aldı. Deriı O, muhtemelen, ya az rivayette bulunmuş veya yaşlılığında icazet al rivayet etmiştir. Çünkü onun vefatı, adı geçen her iki hocasının da vefatı yakındır, Hatib İbn Merzuk'a gelince, İbn Ferhûn ed-Dibâc'da onun 7 (1378) yılından sonra vefat ettiğini söyler.343[300] el-İber'de 781 (1379) yılınd, sonra vefat ettiği belirtilir.344[301] Ebül-Berekât İbnül-Hâc'a gelince, o da El Abdullah el-HadramfninFehrese'sinde345[302] geçtiği üzere 771'de

---

334[291] Metinde geçen "el-eşgâlu's-sultâniyye" ifadesi, Ibn Haldun tarafından et-Ta'rîf b'İbn Haldun (Kahire, 195 l,s, 43) adh eserinde "Dîvânuî-asâkir" şeklinde açıklanmıştır bkz. M, Rıdvan ed-Dâye,Nesîrü'l-cümân [Jbnu'l-Ahmerl Beyrut: 1407/1987, s 249 (dipnotj; ihsan Abbas, Tahrîcü'd delâlâti's-sem'iyyelHuzâî],Beyrut 1405/1985, Mukaddime, s. 7.
335[292] Müstevdau'î-alâme'dekı ısını 7İncİrinde, Muhammed'in babası olarak Musa'dan önce "Kadı Fakih Ahmed" zıkredîlmekde ve Kettânıye Kütüphanesi nüshasında bu ifadenin bulunmadığı belirtilmektedir. Bu sebeple Kettâni de bunu eksik İzkret-mıştir AyrıcaHuzâî'nınbuyuk dedesi Mesud, Ibnu'l-Ahmer'in diğer eseri Nesîrül-Cümân'da (s 249) Suûd şeklinde verilmektedir Huzâî'nin eserini neşreden ihsan Abbas da, Huzâî'nin çağdaşı Ibn Haldun'un et-Ta'rîfte onu bu şekilde anması sebebiyle Suûd'un tercihe şayan olduğunu söyler (Tahrîcü'd-delâlât,Mukaddime, s. 9, dipnot 3) Nitekim Tahrîc'in Suleymaniye Kütüphanesinde mevcut (Şehid Ali Paşa, nr. 1853) nüshasında da Suûd şeklinde geçmektedir.
336[293] Metinde "hilâl" kelimesi "hulel" şeklinde geçmiştir.
337[294] bkz. İbnü'l- Esîr, el-Lübâb, I, 439.
338[295] bkz.age, I, 439.
339[296] bkz. Tâcül-arûs, "hza" mad, V, 317.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/35-36.
340[297] Bu zat ve eseri için bkz. Fihrisü'l-fehâris,II, 993-994.
341[298] M. Hadi-Sadok, Ibn Marzûk", El, III, 866,
342[299] İbnü'l-Hâcel-Bellifîkî(FihrisÜ'l-felıâris,I, 152-153).
343[300] ed-Dîbâcü1-mü«heb,II, 290-296.
344[301] bkz. Fihrisü'l-fehâris,I, 521-523;EI, III, 866.
345[302] Fihrisü'l-fehâris,I, 350.

(1369-131 vefat etmiştir. Enteresandır ki bir h â f ı z in hocalarından yalnız kenı sinden on yıl kadar önce vefat etmiş ve yaşça kendi akranı olan hocaları aı labilisin. Huzâî'nin doğumu ile bunların doğumu gözönüne alındığında ai lanndaki yakınlık daha da belirmiş olur.346[303]

Tavsif Edildiği Özellikleri

Mutasavvıf talebesi Fas muhaddisi ve râviyesi Ebû Zekeriya Yi ya b. Ahmed b. Muhammed es-Serrâc el-Hirnyerî el-Fâsî (ö, 805/1402-141 Fas), Fehrese'sinde onu şöyle vasıflandırır: Yüce hoca, hafız, dilci, tarihçi, musannif, nâzım, nâsir. Sonra şöyle der: O, yüce, faziletli bir hoca, hafız, dilci, yüce bir şair, tarih konusunda önde idi, çok sadaka ve hayırda bulunurdu, zamanında bu hususta kimse ona denk değildi, yolunda tekdi.
Ibnu'l-Ahmer de Müstevdau'l-alâme'de347[304] onu şöyle vasıflandırır: Fakih, katip, "yüce kalem" gorevlisi.348[305] Sonra şöyle der: Ovunç bayrağını sağ eline almıştır, Adveteyn katiplerinin önde gelenlerinden, değerli ovunç vesilelerinin gerdanlığının ortasındaki mücevher taşıdır Onun hesap bilgisi, sayı ve kavrandırın349[306] sınırını aştığından, akılları hayrette bırakır. Dil (lügat) konusuna gelince, bu husustaki yolu (metodu) Ibnu's-Sikkit'i350[307] susturdu, dili bellemedeki derin anlayışı ona son derece ustun geldi Arapça'nın ise ilmi riyasetinin alemidir.351[308] Onu ifâdede352[309] ilmî anlayışı ortaya koydu. Fıkıh ve hadis bilgisi de yeterli düzeydeydi. Elleri ihsan yollamada aza meyyal değildi, ne de cömertliğinin büyüklüğü sebebiyle, ona "cimrilikte faziletlerin burnunu kestin ey cimri!" denildi. Ibnu'1-Kâdî ise Cezvetü'l-iktibâs'-ta onu "fakih, katip" diye vasıflandırmakla yetindi, fazla birşey söylemedi. Dürretü'l-hicâl'da da böyle yapmakla birlikte onun hakkında yalnız "edip" ilavesinde bulundu.353[310]

Şiirlerinden Bazı Parçalar

Ibnu'1-Kâdî Cezvetü'l-iktibâs'ta, Musa b. Ebû Inân el-Merînî'nin354[311] atının Şemmâîn'de sürçmesi münasebetiyle onun şu şiiri söylediğini kaydeder355[312]:
Efendim günâhı yok kızıl atın eğer tokezledıyse
Kim onu kınarsa andolsun zulmetmiştir ona
Sizin heybetinizden başına gelen ona korku verdi

346[303] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/36.
347[304] Müstevdaul-alâme, s, 62-64.
348[305] ihsan Abbas (s 8) bunu "alâme" (muhur, tuğra) katipliği olarak niteler Muhur, tuğra, sır ve inşa katipliği manalarına gelen alâme terimi ıçınbkz Müstevdaul-alâme, s 18-25, naşir mukaddimesi, s 7-14.
349[306] Metin ve Müatevda'da"menkûl" şeklinde geçen bu kelimeyi thsan Abbas (s.8)<ıynı esere atıfla "ma'kûl" diye verir ki manaya uygunu bu olmalıdır.
350[307] Meşhur nahiv alımı (M Ben Cheneb, "IbnussıkkîflA, V, 874).
351[308] Müstevda'da "alem" diye geçen bu kelime metinde "a/d" şeklindedir.
352[309] Aynı kaynakta "ifâde" diye geçen bu kelime metinde "ıcâde" şeklindedir.
353[310] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/36-37.
354[311] Sultan Ebû inan el-Merînı'nm oğludur (huk 787-788/1384-1386) bkz Nâsırî.el-İstiksâ, Dârulbeydâ, 1955, IV, 69-70, ibrahim Harekât, el-Mağrib abre't-târîh, Dârulbeydâ- 1405/1985, II, 55-56.
355[312] Cezvetü'l-İktibas, II, 490.

Bu yüzden tutmadı ayaklan
Bindiklerinden beri süvarilerin olageldi adeti
Tökezledi soylu atlar kalmadı güç ve kararlan
Nebi'de, Allah Resulü'nde örneğimiz
Ölçüde nebilerin en üstünü ve sonuncusu
Sürçtü atı kaldı düşmesiyle
Yanında bir sıyrık izleri görünen
Öyle ki oturarak kıldı bir namazı ve kaldı
Bize onunla bir sünnet izleri beliren
Allah ona salat etsin daima her zaman
En temiz salatla, meltemleri canlandıran
el-Veli Muhamed b. Abbâd el-Himyerî er-Rundî de bu olayla ilgili olarak şöyle der:
Soylu at tökezlemez, ancak büyük bir haber götürünce
Bu, imamımızda olanı kabuldür takarrüben.
Ebûl-Velid İbnü'l-Ahmer de buna yaptığı tahmiste şöyle der:
De o kimseye ki kaçınmadı getirilenden ve bindi
Bir engelde şahlandı, soylu at tökezlemez
Ancak büyük bir haber götürünce
....356[313]
Ebû Serhan Mesud b. Muhammed b. Ebi't-Tallâk da bu hususta şöyle der:
Soylu at tökezlemez, ancak yakın bir fetih için
Namaz kıldı o ve kim namaz kılarsa erer muradına
Şüphesiz onun namazı vacib olan zafer namazıdır.357[314]
İmam el-Câderî'nin Şerhü'l-Bürde'de Busîrî'nin "Beni bu dalâletten kim kurtarır" sözü yanında bu olayı şöyle anlattığını gördüm: Kızıl bir a Emîrü'l-mü'minîn Sultan Musa b. Emîrü'l-mü'minîn Ebû İnan el-Merînî'y cuma namazım kıldıktan sonra yere vurdu. Bununla ilgili olarak Kati Ebûl-Hasan Ali b. Muhammed el-Mesûdî "Efendim... günahı yok" şiirir söyledi. Câderî, İbnü'l-Kâdî'nin zikrettiği "Süvarilerin adeti olageldi... beytim (3. beyit) atlayarak altı beyti kaydeder. O, beşinci beyitte de "At tc kezledi, düşmesiyle. .."derken" ebdâ *'kelimesini kullanır. İbnü'l-Kâdîd ise " ebkâ "dır. Câderî "Allah ona salat etsin" şeklindeki son beyitte" i1âh " kelimesini farklı yazdığı gibi, " aleyh " ile de takdim-tehir yamıştır.358[315] Sonra da îbn Abbâd ve İbn Ebi't-Tallâk'ın beyitlerini zikreder.
Benim yanımda bulunan bir mecmûada Silsiletü*z-zehebi'] menkûd fi zikril-a'lâm mine'I-eslâf ve'1-cüdûd359[316] müellifi tarihçi, ne sep alimi ve seyyah Ebü'l-Abbas Ahmed. b. Muhammed el-Hayyât b. İbrahim el-Fâsî'nin el yazısıyla bu olayın şöyle anlatıldığını gördüm: Ebû İnan'-ın kardeşi Sultan Musa, Şemmâîn'de atından düşünce, başına gelen bu durumdan dolayı halktan çok utandı. Bu olay onun salih veli Ebû Abdullah

356[313] Tahmisin sonkısmıet-Terâtibve Cezvetül-Iktibâsla birbirinden çok farklı vesik olup anlaşılamamıştır. Buna karşıhk Muhammed b. Ebü'l-Padl'ın tahmis daha açık ve güzeldir (bkz. Müstevdaul-alâme, s. 39).
357[314] Bu şiirlerin hepsi Cezvetül-iktibâstan alınmıştır.
358[315] bkz. et-Terâtib, Giriş, s., 36-37; Cezve, II, 498.
359[316] Kebhâle, 11,100.

Muhammed b. İbrahim b. Abbâd er-Rundf nin[360][317] (Ö. 792/1390) ardından Ka-raviyyin Camii'nde cuma namazından çıkışından sonra oldu. Katibi Ebû's-Suûd şöyle diyerek onun utancını giderdi:
"Efendim kızıl atı ayıplama eğer tökezlerse"
Müellif sonra da bazı kelimeler dışında sözkonusu beyitleri olduğu gibi verir. Meselâ ilk beyit İbnü'1-Kâdf de "Efendim kızıl atın günahı yok..." şeklinde iken İbn İbrahim'in yazısında "Efendim kızıl atı ayıplama" şeklindedir. İkinci beytin ikici satırında "tesbut" yerine "sebete", üçüncü beytin ikinci satırında "tenbû" yerine "tekbû", altıncı beytin ikinci satırında "lenâ bihi sünne..." yerine "lenâ biha sünne tuhyî meâlimuhâ" ve yedinci beytin ikinci satırında da "tuhyîhâ" yerine "tuhyihu" şeklinde farklı verilmiştir. Mezkur beyitlerin ardından yine İbn İbrahim'in yazısıyla, Şeyh İbn Ab-bâd'ın (ra) da sultanın utancını "Soylu at tökezlemez" şiiriyle giderdiği belirtilir. Ancak bu şiir üç beyit halinde verilir ki üçüncü beyti şöyledir:
"O gününde kutla onu ki ecir ve zafer vacip oldu"
Bu olayı anılan şekil ve yazılan son tarzda, güvenilir derin alim Ebû Muhammed Abbas b. Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman es-Sicilmâsî el-Fâsî'nin Künâşe'sinde buldum. Bu iki müellif de Musa'yı Ebû İnan'm kardeşi olarak anarlar ki yanlıştır. Zira daha önce de geçtiği gibi Musa onun oğlu olup doğrusu da budur. Ayrıca her ikisi de "Efendim kızıl atın günahı yok" şiirini Sultan Musa'nın katibi Ebû's-Suûd'a nisbet etmişlerdir. Bu, ya Huzâf nin lakabının Ebû's-Suûd olmasından veya her ikisinin de ondan başkasını kasdetmiş olmalarındandır. Doğrusunu Allah bilir. Sonra İbnü'l-Ahmer'inMüstevdau'l-alâme'sinde, Sultan Ebû Fârisel-Merînî'nin h â c i b i olan tuğra katibi Muhammed b. el-Hâcib el-Kâtib Ebi'1-Fadl Muhammed et-Temîmî'nin biyografisinde[361][318] İbn Abbâd'ın olayla ilgili beyitlerinin t a h m î sini buldum. Bu şiir için anılan esere bakınız.
Bu olayın benzeri Tunus'ta meydana gelmiş olup Tunus emîri Mustafa Bây'ı atı yere vurunca kılıcı sıyrılıp çıktı ve yaralandı. Şeyh Ahmed Zerrûk el-Fâsî[362][319] de şöyle dedi:
Makamının yüceliğini vakar korur
Ahirette ve bu dünyada aziz olursun.
Sonunda şöyle der:
Soylu atın binicisi guçsuz ve aciz düşmez
Ne de onu yolundan vazgeçırır tökezlemesi
Fakat heybetinle onu korku sardı
Bu korkuyla onda karar kalmadı
Kapandı yeryüzüne yüzüyle
Ve duşuş onu gördüğümüzden başka hale çevirdi
Geçici bir durum onu kendi halinden ayırdı

---

[360][317] Karaviyyin Camii'nin hatibi olan bu zat için bkz.Nefhu't-tîb, V, 341-350.
[361][318] Müstevda1-alâme,s.38-39.Hacib kelimesi et-Terâtib'desahib olarak geçerek ki Müstevda'm naşiri Kettâniyye nüshasında bu şekilde olduğuhu belirtmektedir.
[362][319] Neylül-ibtihâc,s. 84-87;Fihrisü'l-fehâris, 1,455-456. el-Fâsînisbesimetindeel-Kâfi olarak geçmiştir.

Musameretü'z-zarîf[363[320]] müellifi edip, katıp ve tarihçi Ebû Abdull Muhammed es-Senûsî et-Tûmsî'nın[364[321]] el-Keşkûl fî mehâsini*l-kavl a eserine bakınız

Ebû Alı Hasan b Zeyd el-Ensârî'nm, Şıhâbuddın el-Kastallânî'nın 8 (1474-75) yılında kendi elyazısıyla istinsah ettiği bir nüshası yanımda bu] nan Kitâbü'l-Mûrâselât li'1-ümerâ ve'1-vüzerâ ve's-selâtîn adılı es rinde, attan düşmeyle ilgili olarak sağlık dileğinde bulunmaya dair bir sureti gordumkı dört taneydi Bin sultana, diğeri de bunun gibi, bu mana bir diğeri sultan veya oğluna ve bir yazı da halifeye hitaben yazılmıştı Bu elde et

Sa'dîler devletinin vezirlerinden birine ait bir mecmua da, 14 Cun delâhır 1037 (20 Şubat 1628) gunu Sultan Mevlây Ahmed b Mevlây Zeydan'ın binmesi sırasında mızrağının kırılmasıyla ilgili olarak şu söyledik rım gordum

Mızrak emîrın kılıcına karşı üstünlük tasladı ve ovundu
Gururlandı boyunun uzunluğuyla
Ve normal duzgunluğuyle Kılıcmsa özelliğidir
Kısalık ve eğrilik
Kılıç dedi ona kısa ol, sen ki ağaçtan budanmış
Bir dalsın Yok mızrağa üstünlük
Uzaktan darbeden başka eğer yeterse gucu
O yerli yerinde olan kimseye eşlik edemez
Kılıçsa savaş gunu vuruş ve darbede de suratlıdır
Ve ayrılmayan bir arkadaş
Hazarda ve seferde Ve yaptığı sanki der bize
Görülen, haber gibi değildir'
Kılıcın mızrağa üstünlüğü açıkça belh oldu
Ve mızrak baş egdı ona
Bu yüzden kırıldı, andolsun, kalacak zaferiniz
Bir yıldız ya da ay parladıkça

Bu anılan olayın kenarında Musa el-Merînrnın olayı ve Câderf naklen daha önce zıkredıldığı üzere onunla ilgili olarak söylenenler zılmıştı[365[322]]

Huzâî'den Nakilde Bulunan Kavilerin Anılması Ve Ona Ulaşan Rivayet Zincirimiz

Ondan şimdiye kadar Ebû Zekeriya es-Serrâc'dan başka rivayette bulunan kimseye vakıf olamadım. Ebû Zekeriya şöyle der: Onun ağzından Tahrîcü'd-delâlâti's-seın'iyye alâ mâ kâne fî ahdi Resûlillah (sav) mine'l-hiref ve's-sanâi' ve'1-amâlâti'ş-şer'iyye adlı eserinin bir kısmını dinledim, eserin hepsini ise bana "munâvele "de bulunarak onu rivayet için tam icazet verdi.

Ebû Zekeriya es-Serrâc'm rivayeti sahih olan her bilgiye ve özellikle

---

363[320] bkz Suppl., II, 888.
364[321] Terâcimul-müellifine't-Tunîsiyyîn,III, 73-83.
365[322] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/37-40.

Fehrese'sinin içerdiği bilgilere ulaşmamız çeşitli yollarladır: Bunlardan biri, Medine-i Mûnevvere'nin muhaddisi, alim, dilci, edip, muammer mus-nid, seyyah, Ebû'1-Yusr Fâlih b. Muhammed ez-Zâhirî el-Mehnevî el-Mede-nî'den[366[323]] (ö. 1328/1910), önce " mükâ tebe " yoluyla sonra 1324 (1906) yılında şifahen icazet verdiğirivayetimizolupo;Vâdi'l-Cağâbîb'demed-fun, muhaddislerin sonuncusu Ebû Abdullah Muhammed b. Ali es-Senûsî'den[367[324]] o; Mekke kadısı Abdulhafîz b. Derviş el-Acîmî el-Mekkî'den[368[325]]; bir derece daha "âlî" isnadla Hind diyarınınm mûsnidi Nûru'l-Haseneyn b. Muhammed Haydar el-Eyyûbî el-Ensârî Haydarabad ed-Dekken'den bana yazdığı umumî icazet lebabasınınhocasıadıgeçenkadıAbdulhafîz'den, o da hafızların sonuncusu Ebû'1-Feyz Murtaza ez-Zebîdî el-Huseyni'den[369[326]] rivayet etmişlerdir. Diğer rivayetim: Uzun omurlu, derin ilim ve bilgi sahiplerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Derviş er-Rikâbî es-Sukkerî[370[327]] ve Muhammed Said el-Habbâl'ın[371[328]] her ikisinden de Şam'da şifahen; onlar, Şam diyarının musnidi Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî ed-Dımaşkfden[372[329]]; buna denk bir isnadla Ebû'l-Abbas Ahmed b. Salim en-Nehtihî el-Mısrî eş-Şâfiî'den[373[330]]; Mısır diyarının musnidi Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Behî et-Tendetâî'den[374[331]]; bundan bir derece daha "âl i " bir senedle, muammer allâme Ahmed b. Salih es-Suveydî el-Bağdâdf den[375[332]] 1321 (1904) yılında hacca gittiğinde Mekke'den bana yazdığı i' c â z e t le; Acîmî, Behî, Kuzberî ve Suveydî şöyle dediler: Hafızların sonuncusu Ebû'1-Feyz Muhammed Murtaza ez-Zebîdî el-Husey-ni el-Mısrî bize haber verdi, ilk uçune özel icâz etle, dördüncünün ise dedesi ve soyuna umumî i c â z e t le; Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib eş-Şerkî el-Fâsî bize haber verdi; o, Şeyh Ebû'I-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Nasır ed-Der'î et-Temkrûtî'den, o babasından, o Ebû Abdullah Muhammed el-Masmûdf den, o Fas müftüsü Ebû Zekeriya Yahya es-Serrâc'dan, o Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Harun el-Fâsfden; İskenderiyye'nin müsnidi Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Salih el-Bennâ el-Hanefî el-İskenderî 1323 (1905) yılında îskenderiyye'de şifahen "âlî" isnadlabize haber verdi; o, babasından, o Medine'nin müsnidi Seyyid Zeynelâbidin Ce-melü'1-leyl el-Medenfden[376[333]]; ayrıca Şeyh Hıdır b. Osman er-Redavî el-Hay-darâbâdîbizeHaydarabad'dank itâbetle haber vererek şöyle dedi: bize ŞihâbuddÎn el-Umerî el-Kandehârî haber verdi ve şöyle dedi: Bize Refî-uddîn el-Kandehârî haber verdi; bunların her ikisi de Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Mağribî el-Medenfden; Bize Hicaz müsnidi

---

366[323] Suppl., 11,815-816, Fihrisül-fehâris, 11,895-898.
367[324] age, II, 1040-1049.
368[325] age,I, 290, 368, 393 Ayrıca bkz indeks.
369[326] age, I, 526-543.
370[327] Kehhâle, VI, 53.
371[328] Fihrisü'I-fehâris.I, 135, 167, 201 ve indeks.
372[329] age, I, 485-488.
373[330] age, I, 89, 92, 202 ve indeki.
374[331] age, I, aynı yerler.
375[332] age, I, 202 ve indeks.
376[333] age, III, 34 (indeks).

Abdullah b. Salim el-Basrî el-Mekkî haber verdi; O, Ebû Mehdi İsa b. Muhammed es-Seâilibî el-Mekkfden[377][334]; O, Said b. Muhammed el-Makkarî'den; Bize Sukkayn el-Asımî es-Süfyânî'[378][335] haber verdi; o ve İbn Harun şöyle dediler: bize Ebû Abdullah İbn Gâzî, mübarek şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Kasım Muhammed b. Yahya en-Nefzî el-Himyerî'den, ki es-Serrâc el-Fâsî diye meşhurdur; O, babası Ebû'l-Kasım Muhammed'den O, dedesi, hafız, râviye, kâmil sûfi Ebû Zekeriya es-Serrâc'dan; o da Ebûl-Hasaıı el-Huzâî'den rivayetle haber verdiler.[379][336]

Memleketi, Vefatı Ve Defnedildiği Yer

Huzâî, Îbnü'l-Kâdfnin Dürretü'l-hicâl[380][337] ve Laktu'l-ferâid adlı eserlerinde geçtiği üzere 789 yılında vefat etti. Talebesi Ebû Zekeriya es-Serrâc şöyle der: 789 yılı Zilkade ayının beşinci günü (17 Kasım 1387) pazar günü ikindi namazından sonra vefat etti ve pazartesi günü de defnedildi. Buna göre Huzâî Fas'ta toprağa verilmiştir. Cezvetü'l-İktibâs müellifinin, onun Tilimsân doğumlu, Fas'ta vefat ettiği, baba ve dedelerinin Endülüs asıllı olduğunu belirttiği daha önce geçmişti. Dürretü'l-hicâPde ise onu tavsifle ilgili olarak Tilimsânlı olduğundan başka bilgi vermemiştir. O halde, Cezvetü'l-İktibâs'ta onun Fas'ta vefat etmiş oluduğunun kaydedilmesine Serrâc'ın da vefatının ertesi günü defnedildiğine dair sözünü eklersek, Fas'ta medfun olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Kitabına verdiği Tahrî-cü'd-delâlâti's-sem'iyye alâ mâ kân e fî ahdi Resûlillâh (sav) minel-hiref ve's-sanâ'i ve'1-amâlâti'ş-Şer'iyye adı da memleketini, doğum yerini ve yetiştiği yeri göstermektedir. Çünkü "delâlât" kelimesini "sem'iyye" vasfı ile birlikte kullanma ve bunu bir kitaba ad olarak vermek, genel olarak ancak kendisini kelâm ilmine hasretmiş veya uzun süre kelâmla meşgul olmuş bir kimsenin yapacağı bir iştir. Bu daTilimsân'-lılariçinsözkonusu bir durumdur. Nitekim Ebûl-Abbâs el-Makkarî, Ezhâ-ru'r-riyâz'da, müteahhirîn ulemadan birinin telif sanatına dair söylediklerinden şu nakilde bulunur: Nazarî ilimlerin eserini Tilimsân'da görmekteyiz.[381][338] Huzâî'nin Fas'ta medfun olduğunu kesin olarak belirtmemize rağmen, maalesef ebedi yattığı yeri kesin olarak bilinmemektedir. Fas'ta Bâ-bül-fütûh dışındaki Matrahu'l-cille'de olduğu kuvvetle muhtemeldir. İ-mam el-Makkarî Ezhâru'r-rİyâz'da İmam İbn Rüşeyd el-Fihrî'nin biyografisinde, onun Bâbü'l-fütûh'un dışında Matrahu'l-çille diye bilinen mübarek bahçede medfun olduğuna zikrederken şöyle der: Gariplerden (yabancı) Fas'a uğrayan salihler ve

---

[377][334] age, III, 83; Kehhale, IV, 215. Adı, Said b. İbrahim olacak.

[378][335] Fihrisül-fehâris, II, 987-989.

[379][336] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/41-42.

[380][337] Dürretül-hicâl, III, 247-248.

[381][338] Ezbârur'r-riyâzfiahbârilyâz, III, 21. Burada sözü nakledilen zat, Kuzey Afrika ulemasının daha çok fıkha Önem verdiklerini, nazarî ilimlerde ihtisasın doğu ülkelerine has olduğunu ve bunun, doğuya yaptığı seyahatten sonra ibn Zeylûn (ö. 730/1330}, talebesi tbn Abdiaselara ve onun talebesi İbn Arâfe vasıtasıyla bölgede sistemleştirildiğini belirttikten sonra nakledilen sözü söyler.

alimlerin toprağa verildikleri yer.382[339] Derim: Huzâî'nin talebesi Ebû Zekeriya es-Serrâc'm onun ne İlk ne son memleketini, ne defnolduğunu yeri ve ne de onunla karşılaştıkl an yeri zikretmemesi hayret vericidir. O halde, İbn Ebî Meryem'in el-Büstân fî ulemâi Tilimsân'da, Tilimsân'lı olmasına rağmen onun biyografisinin ihmal etmesine; Fas'ta medfun olmasına rağmen, dayımın oğlunun Selvetül-enfâs'ta onun biyografisinin ihmal etmesine; Ebû Ishak İbn Ferhûn'un, kendisinden kısa bir süre sonra yaşamış olmasına rağmen ed-Dîbâc'da onu anmamasına; Ebül-Abbas es-Sûdânî'nin(Ahmed Baba), her ikisi de ed-Dîbâc'ın zeyilleri olan Neylül-ibtihâc ve Kifâyetü'l-muhtâc'da onun biyografisini vermemesine; Bedruddin el-Karâfî'nin, mâliki olmasına rağmen, yine ed-Dîbâc'-ın zeyli olanet-Tevşîh'te onun biyografisini ihmal etmesine; Ebûl-Abbas İbn Acîbe'nin Tabakâtü'l-Mâlikeyye'de onu anmamasına; hele Hafız îbn Hacer'in İnbâu'1-ğumr bi-havâdisil-umr adlı kitabında, 789 yılında vefat edenlerin biyografisini verirken onu ihmal etmesine; Ebû'l-Abbas îbn Kunfuz el-Kısmıtînî'nin, onun zamanında Tilimsân ve Fas'a gitmiş olması ve akranlarını anmasına rağmen Vefayât'ında onu anmayı ilmal etmesine; Keşfuzzunûn an esâmil-kütüb vel-fünûn383[340] müellifi ve ona zeyl yaza-mn"T"harfinindekikitaplar içinde onuneserini anmamasına; hocalarımızdan bazısının hocası Hicaz muhaddisi Şeyh Muhammed Âbid el-Ensârî es-Sindî'nin Hasru'ş-şârid min esânîdi Muhammed Âbidede T" harfinde onun bu kitabını anmayı ihmal etmesine; Mağrib'in eşsiz alimi Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman er-Rudânî'nin Sdatu'l-halef bi-mevsuli's-selef adlı " s e b t " inde "T" harfinde, doğulu ve batılı alimlerin eserlerinden uzun uzadıya bahsetmesine rağmen bu kitabı ihmal etmesine; kadı mu-haddis, arkeologMuhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin İthâfu'l-ekâbir bi-isn-âdi'd-defâtir adlı kitabında "T" ve "M" harflerinde, çağdaşı ve talebesi Hasru'ş-şârid müellifinin yaptığı gibi, müelliflerin adlarını eserlerinin adları altında vermesi sırasında Huzâî'nin eserini anmamasına; Hafız Muhammed b. Nâsirüddin ed-Dımaşkî'nin, rical kitaplarının en kapsamlı ve en nefislerinden biri olan Bedîİyyetü'l-beyân adlı manzumesi ve şerhi et-Tibyân'da onu ihmal etmesine; Hafız İbn Hacer'in buna yaptığı zeylde onu anmayı ihmal etmesine; daha önce de geçtiği üzere Ebû Zekeriya es-Serrâc'ın Huzâî'yi "hafız" olarak nitelemesine rağmen, Hafız Suyûtî'-nin Zehebi, İbn Hacer ve İbn Nâsır'm eserlerini topladığı ve ilavede bulunduğu Tabakâtu'l-huffâz' da onu anmamasına; Ebû'l-Abbas el-Makkarf-nin Ezhâru'r-riyâz fî ahbâri Iyâz, Nefhu't-tîb ve Fethu'l-Müteâl'de, Tilimsân'lılarm haberlerine istitrâden itina göstermesine ve onlardan nakilde bulunmaya düşkün olmasına rağmen, ondan hiç söz etmemesine hayret etmiyorum. Kemâl yalnız Allah'a aittir.384[341]

382[339] Ezhâru'r-riyâz,II, 356.
383[340] Metinde ...fî esjnâiT-kûtilb şeklinde yanlış geçmektedir.
384[341] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/42-44.

Kitabüt-Tahric'in Kütüphanelerdeki Yazmaları Ve Ondan Nakilde Bulunanlar

Bize icazet verenMiknâskadısıAllâmeEbû'l-AbbasAhmedb.Ta-lib b. Sûde'nin bir Künâşe'sinde, kendi elyazısıyla, Kitâbü't-Tahrîc'den bir nüshanın Miknâsetü'z-Zeytûn'da vakıf kütüphanesinde[385[342]] bulunduğunun belirtildiğini gördüm. Fakat yıllar boyu devamlı ve mükerrer araştırmalara rağmen onu orada bulamadık. Yine bu kitabın adını Yeni Fas'taki el-Mektebetü'l-Mahzeniyye' nin Fas Kralı Mevlây Abdülhafiz'in yönetimi sırasında hazırlanan katalogunda da buldum. Şimdi eserin nerede olduğunu bilmiyorum. Paris'e yaptığı seyahatte Paris Kütüphanesine giden çağdaş kadılardan biri onun katalogunda adını gördüğünü bana haber vermişti. Benim elde ettiğim ise Tunus nüshasıdır. Bu nüsha Zeytûne Camii Kütüp-hanesi'nde 1572 numarada kayıtlı ve Müşir Ahmed Paşa'nm 1256 tarihli vakıflarından olup onuncu bölümü noksandır. Daha önce belirtildiği gibi, elimdeki nüshayı ondan istinsah etmiştim. Kitabın böylece beş nüshası mevcut olup doğuda ve batıda, Hicaz, Mısır, Şam, Tunus, Cezayir ve Mağ-rib-i Aksa'da gittiğim veya kataloglarını incelediğim kütüphanelerde altıncı bir nüshasını bilmiyorum. Bu eserden nakle gelince, vakıf olduğum kitaplarda hadis vs. imamlarından tedvin ve derlemede bulunan kimselerden ondan birşey zikreden ve nakilde bulunan bir kimseyi ne biliyor, ne de şimdi hatırlıyorum. Ancak son olarak hünerli alim Şeyh Rifâa et-Tahtâvî el-Mısrî'nin Nihâyetü'1-îcaz fî sîreti sâkini'l-Hicâz[386[343]] adlı kitabında, gaye ve muhtevasına uygun bilgilere yer vererek bu eseri ihtisar ettiğini öğrendim. Bu eserin daha önce Mısır'da taşbasması yapılmış olup Huzâî'nin kitabından yaptığı özetler, 305-531 sayfaları arasında yer almaktadır. Fakat anılan kitap ne memleketimize ulaşmış ne de onu göreni görmüş bulunuyoruz. Ondan nakilde bulunduğunu gördüğümüz ilk kimse ise yazar Seyyid Muhammed Ibnü'1-Hoca el-Cezâirî olup Cezayir kanununa yaptığı mukaddimede buna yer vermiştir. Hilâfet ve otoritesinden çok söz edilen bu zamanımızda ise muasırlar adı geçen Tahtâvî vasıtasıyla ondan nakilde bulunmaktadırlar. Allah en doğrusunu bilir.[387[344]]

Kıtabut-Tahrıcin Mukaddimesinin Baş Tarafı

Ebû'l-Hasan el-Huzâî eserinin başında şöyle der: "Mahlukatı, onlara hiçbir ihtiyaç duymadan yaratan Allah'a hamdolsun. O Allah ki rızkı kendisinden bir keremle onlara saçtı. Onlara kendilerinden peygamberler gönderdi; Allah'ın varlık ve birliğine dair en açık delilleri kendilerine getirdiler, onları Allah'a iman, emir ve yasaklarına uymakta en doğru yola yönelttiler. Bize de onların değer bakımından en büyükleri, anılma bakımından en yüceleri, azamet bakımından ilkleri ve r i s â 1 e t bakımından

---

385[342] bkz "Meknes", İA, VII, 649.
386[343] bkz. Serkis,I, 946-947; SuppL, II, 731. Eser Kahire'de 1291 yılında basılmıştır.
387[344] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/44-45.

sonuncularını, en güzel son ve tamamlama tuğlası, mu'minlere karşı esirgeyen ve bağışlayan kerim peygamberi Efendimiz Muhammed'i (sav) seçti. Hz. Peygamber (sav) de yüklendiği emanetin gereğini yerine getirdi, kendisine indirileni tebliğ etti, doğru yola irşad ve öğütte bulundu, açıkladı, izah etti... ilh."388[345]

Eseri Te'lifinde Gayesi

Müellif (rh) şöyle der: "ilim ve bilgide derinleşmemiş, talebe araç ve gereçlerinden ise kalem ve mürekkepten başka birşeyi bulunmayan birçoklarını gördüm ki zamanımızda bu görevlerden birçoğunu üstlenenleri kendisine uyulan (mütteba) değil de bid'at ehli, övgüye değer bir görevde çalışmayan ve aşağılık biryola girmiş kimse saymaktadırlar. Cahil olanın bilmesi ve haksız davrananın da insafa gelmesi için, bu görevlerden hakkında bilgi edindiklerimi, bilgisizlere onlarla ilgili bilgi verecek ve açıklamaları içerecek bir kitapta toplama konusunda istiharede bulundum ve bu kitabı telif ettim. Eserde, Resulullah'm (sav) bu görevlerden her birinde ashaptan kimi görevlendirdiğini, nesebini ve onunla ilgili haberleri zikrettim ki şimdi o görevi üstlenen kimse bunu bilsin ve Allah Teâla'ya kendisini Resulul-lah'ın ashabından birinin yerine getirdiği şer'i bir işte görevlendirdiği ve onun makamına koyduğu için şükretsin ve Şeriat'm gerektirdiği şekilde onda hakkı ikameye çalışsın. Böylece bir sünneti ihya etmiş ve bir sevap kazanmış olsun. îçerdiği bütün meslek, sanat ve görevleri tes bitle bu eseri der-îemede çekeceğim yorgunluğa karşılık, inşaalîah, Allah 'm fazl ve rahmetiy-le ahirette bol mükafat kazanmayı, dünyada da erbabı katında güzel şükran ve uzun sure anılmaya nail olmayı, şer'î ölçüyle övgü ve ta'zim, bidattan kaynaklanan kötü şüpheden tenzihi umuyorum.389[346]

Ebü'l-Hasan El-Huzâî İle İlgili Toplu Bilgi Ve Eserin Te'lifiyle Uğraştığı Tarih

Allah rahmet etsin Huzâî şöyle der: "Çalışmayı bıraktığım ve iş-güçten ayrıldığım günlerde, kaçakları saklandıkları yerlerden avlamak ve meyveleri yerlerinden derlemekle meşgul oldum. Ustalık bahçesinde çiçek açıp ifade ufkunda ay parlayıncaya dek telif ve tasnife, eseri bâblara ayırmaya, düzenlemeye, tashih ve gözden geçirmeye devam ettim. Bunu yaptığımda 786 (1384J yılının başlarıydı. Böylece değerli mücevheri üzerinde cimrinin ellerini birleştirdim ve incisini gözlerin yan bakışından korudum."390[347]

Huzâî eserini 786 yılında tamamladığını belirtmekte olup eserim

388[345] bkz. ihsan Abbas, s 21.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/45.
389[346] bkz ihsan Abbas, s. 22. Metinde son derece batah ve eksik olup aslına bakılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/45-46.
390[347] age, s. 22-23.

tamamladıktan sonra üç yıl kadar yaşamıştır, Allah rahmet etsin. Derim: Kim benim kadar Ebû'l-Hasan el-Huzâî'nin durumuna vakıf olursa, onun (rh) son derece yorulduğunu ve zihninin uzun zaman meşgul olduğunu anlar. Eserdeki başlık ve bâbların çokluğu da bunu göstermekte olup bunların çoğunun hangi kısma gireceği konusunda tereddüt ortaya çıkar. Ancak sağlam bilgi sahibi bu hususu kavrayabilir. Bunda da tuhaf ve garip karşılanacak bir durum mevcut değildir. Imad el-Kâtib şöyle der: Kitap telif eden hiçbir kimse yoktur ki ardından "şunu öne alsaydım veya şunu geri alsaydım" demesin. Bu aynı zamanda genelde insanlığın aczini ve kemâlin de yalnızca güç ve kudreti bağışlayana ait olduğunu gösterir. Hammâd er-Râviye de şöyle der: Zu'r-Rimine, mal1aı "Gözlerine ne oldu ki yaşlan durmuyor" olan kasidesini hayatının sonuna dek bitiremedi. Derim: Bununla birlikte Huzâî'nin kitabının başlıklarından birçoğunun bir bölüm altında ele alınması ihtimal dahilinde olup şimdi başka bir bölüm altında ele alınması daha uygun ve isabetli olmaktadır. Yaptığı ve ardında bıraktığı şeylerde çok tereddüt gösteren beşerin hali bu olup gerçekleştirmeye azmettiği bir hususta çoğu zaman kendisine buyuk yorgunluğu eşlik etmiştir. "Eğer o (Kur'ân) Allah'tan başkasından gelseydi onda çok aykırılıklar bulurlardı" (Nisa: 4/82). Böylece insan, birçok gerek ve tercihin, muhtelif yönlerin soz konusu olduğu böyle bir konuda telifte bulunmaktan daha zor bir-şeyin olmadığım anlar. Böyle bir münasebetle şöyle denmiştir: "Te'lifte bulunan kimse, hedef olmuştur." Şöyle de denilmiştir: "Kim eser telif ederse, aklını bir tabağa, şeref ve haysiyetini de insanlara karşı ortaya koymuş olur". Derim Her turlu yorum ve değerlendirmeye açık çok yonlu bir konuda telifte bulunmak, müellifin muhayyilesinin, sabır sınırının, ulaşabildiği noktanın, tercihinin olcusu ve fîkrî istiklalinin gözetlendiği küçük bir penceredir.[391][348]

Eseri Takdim Ettıgı Hükümdar

Huzâî şöyle dedi. "Allah Teâla, Efendimiz râşid halifeler, ormanın ars-lanlan, Benî Merîn hükümdarlarının (Allah onlardan razı olsun) oğlu, efendimiz Emîru'l- mu'minîn el-Mutevekkil-Alellâh Ebû Inân Fâris'in oğlu efendimiz Emîru'l-mu'minîn el-Mutevekkil-Alellâh Ebû Fâris Musa'nın yönetime gelişiyle bu Mağrib bölgesine lutufta bulununca, kul hizmetçinin gelen efendisine ithaf adeti olduğu üzere, onun yüce makamına ki Allah yüceltsin, sundum kitabı... ilh." Derim- Adı geçen Ebû Fâris Musa b. Ebû Inân, Sultan Ebû Inân'm el-Mutevekkil-Alellâh lakaplı oğlu olup 2 Rebiu-levvel 786 (25 Nisan 1384) gunu kendisine biat edilmiştir. Kadı Ibnu's-Sekkâk'ın el-Vest fî Ali'1-beyt adlı eserinde geçtiği üzere ona biat Yeni Fas'ta oldu, sonra Miknâs'a goçtu ve 788 (1386) yılında zehirlenerek oldu. Ibn Haldun el-İber'de şöyle der: Hilâfetinin uçuncu yılında Cumâdelâhi-re'de hastabğa yakalandı ve bir gun bir gece sonra da oldu. Halk, kendi veziri Yâış'i onu zehirlemekle itham ediyordu. (VII, 352).

[391][348] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/46-47.

el-İstiksâ'daki biyografisinde ise Ramazan ayında vefat ettiği ve hükümdarlık suresinin iki yıl dört ay kadar olduğu belirtilir.[392[349]] Ebû'l-Velîd Ibnu'l-Ahmer de Ravdatü'n-nisrîn fî devleti Benî Merîn'de onun biyografisini vererek şöyle der: Kendisine Rebiûlevvel ayının yirmisinde perşembe gunu biat edildi, 788 yılı... ayında 31 yaşındayken zehirlenerek oldu. Hükümdarlık suresi de iki yıl dört aydı.
Adı geçen Sultan Musa, Karaviyyin Camii'nde namaz kılmaya gittiğinde Fas'ta Şemmâîn'de atının tökezleyerek düşürdüğü hükümdar olup daha önce geçtiği üzere Ebû'l-Hasan el-Huzâî, Ibn Abbâd ve başkaları bu olayla ilgili olarak şiir söylemişlerdir. Olay Karavİyyin Camii kapısında meydana geldiğinden Târîhu Karavİyyin adlı eserimde zikrettim, ona bakınız Bu hükümdar, meşhur şair Ebû Abdullah b. Zumruk'un bir m u -vaş şahla ovduğu hükümdar olup Ebû'l-Abbas el-MakkarîEzhâru'r-rî-yaz adlı eserinde bu şiiri vermiştir. Oraya bakınız.[393[350]]

Merînîler Devletindeki Görevi

Ibnu'l-Kâdî'nin onunla ilgili nitelikleri saymasından, kendi zamanındaki Merîni hükümdarlarından birine kâtiplik yaptığı anlaşılmaktadır. Ebû Fâris Musa b. Ebû Inân'm katip ve kadılarını araştırdım, Ibnu'1-Ah-mer'in Ravdatü*n-nisrîn*inde onun vezirinden bahsettiğini ve adını Me-sud b. Abdurrahman b. Mâsây[394[351]] diye verdiğini, kâtiplerini ele aldığını ve adlarım Muhammed b. Muhammed b. Ebû Amr et-Temîmî ve Ebû'l-Kasım Muhammed b. Sûde el-Murrî, kadısını da yalnızca Muhammed el-Mağîlî diye verdiğini gordum.[395[352]] Sonra Ebû Fâris'ten önceki Benî Merîn hükümdarlarına bu görevi yapmış kimseleri araştırdım, onun adını, 760 (1359) yılı Şaban ayı ortasında cuma gunu kendisine biat edilen ve 21 Zilkade 762 (22 Ekim 1361) gunu öldürülen el-Müstain-Billâh İbrahim b. Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin[396[353]] katipleri arasında buldum. Ravdatü'n-nisrîn'de onun kâtiplerini verirken şöyle der: Kâtipleri Ebû'l-Kasım b. Yusuf b. Rıdvan ve Ali b. Muhammed b. Mesud el-Huzâî'dir.[397[354]] Sonra Ibnu'l-Ahmer'in İ*tâbü'l-küt-tâb'da onun biyografisini vererek kendisinden şöyle soz ettiğini gördüm: Mağrib Sultanı Emîru'l-muslimîn Ebû Salim ibrahim b. Emîru'l-mü'rninîn Ebû'l-Hasan Ali b Emîru'l-muslimîn Ebû Said Osman b. Emîru'l-mu'minîn Yakub b.Abdulhakel-Merînfnin alâme (muhur,tuğra) kâtibi.BenîAb-dulvad (Abdulvâdîler) hükümdarlarının yanında katiplik yaptı, bu mahfil ve meclislerde baş idi. Sonra Benî Merîn hükümdarlarının yanında divân-ı asâkir katiplığıyaptı.Sonrabuyoredekatipliğinisurdurduve Adveteyn de

[392[349]] el-Istiksâ,IV, 71 Ibn Haldun'dan nakledılen bılgıler burada daondan naklen verilmektedir
[393[350]] Ezhâru'r-riyâz, II,201-203 el-İstiksâ'da da (IV, 69)Tbn Zumruk'un onun veziri olduğu belirtilerek bu şiirin baş tarafı verilmektedir
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/47-48.
[394[351]] bkz el-İstiksâ, IV 69,71 Metinde bu ısım yanlış zikredilmiştir.
[395[352]] age, IV, 71.
[396[353]] age, IV, 37-41.
[397[354]] el-Istiksâ'da (IV, 391 Abdullah b Yusuf ve Ibn Haldun'un adlan verilmiştir.

önde gelen kimseler her iki görevde de başarısını itiraf ettiler.398[355]

Hüzâî'nin Tahrıcu'd-Delâlati's-Sem'iyye Kitabında İzlediği Metod

Huzâî kitabını on bölüme, her bölümü müteaddit bâblara, birçok babı müteaddit fasıllara ve birçok faslı da müteaddit meselelere ayırmış olup kitabından sözle şöyle der: "Eseri mütalaa ettim ve konularda geçen lügatle ilgili lafızlara dair bilgiler ekledim, bunlardan hareke ve noktalamada güçlük ve tereddüt bulunanları doğru olarak kaydettim. Kitabın içerdiği bütün bilgileri, dileyenlerin bu bilgileri yerinde görmeleri ve böylece nakil sorumluluğundan kurtulmuş ve tenkit akıbetinden selamete ermiş olmam için, ulemanın (rh) kitaplarından naklettiğim yerleri belirttim."399[356] Müellif (rh) kendi zamanında lügat kitapları azmış gibi lügatle ilgili bilgilere geniş yer vermiş ve benzer kelimeleri yan yana zikretmiştir. Ayrıca birçok istidra-dî ve benzer bilgilere yer vermiştir. Bİr sahabiyi andığı her defasında, el-İstiâb müellifini izleyerek onun bu sahabi hakkında kaydettiği bütün malumatı icermeküzere biyografisi ve nesebi hakkında geniş bilgi vermiş, sonra da bu sahabinin biyografi ve nesebinde geçen garib kelimeleri uzun uza-dıya izah etmiştir. Kitabın konusu Hz. Peygamber (sav) zamanındaki görev ve sanatlar olmakla birlikte, ondan sonra hulefa-yı râşidin devrinde ortaya çıkanları da vermiştir. Kim Kitâbu't-Tahrîc'i dikkatlice inceler ve muhtevası üzerinde iyice düşünürse, onun andığı " tahrîc "lerden çoğunun ya zayıf haberlere veya zoraki hüküm çıkarmalara dayandığını anlar. Yine kitabın incelenmesinden, müellifi Ebû'l-Hasan'm (rh) hadis mesleği konusunda koklu bir eğitim görmediği anlaşılır. Bu yüzden onun genellikle hadislere "rivayet edilir" sözüyle başladığını görürsün. Hatta bunu bazan Sa-hihayn'm hadisleri ile ilgili olarak da kullanır. Oysa Ibnu's-Salâh, Nevevî, Irâkî ve başkalarının da yaptığı gibi "rivayet edilir" lafzı ancak zayıf hadislerde kullanılır. Nitekim Münziri et-Terğîb ve't-terhîb'in başında buna dikkat çekmektedir.400[357] Bir hadis Sahih-i Buhâri'de olduğu halde çoğu zaman o hadisi Müslim'e isnadla zikrettiğini de mülahaza etmişimdir. Hadis alimleri katında kaide şudur ki hiç kimse isnadda Buhâri'ye tercih edilmez ve hadis her ikisinde de mevcut olduğunda Sahihayn'a isnad edilir, fakat Hz. Peygamber'in (sav) sözlerinini aynen muhafazadaki titizliği sebebiyle Müslim'in metni zikredilir. Gerçeği öğrenmek konusunda sabırsızlık göste-riyorsan Huzâfnin eserinde zikrettiği ilk hadise bak. Şöyle ki, o, kitabını zamanının hükümdarı Musa el-Merînî'ye takdim ettiğini açıkladığında şöyle der: "...hizmetçinin, gelen efendisine ithafı adetine uymak, Hz. Peygamber'in (sav) hediyeye teşvik ve hediye verme emrine uyma ve bu sebeple muhabbet oluştuğuna dair verdiği haberin —ki haberi hak ve va'di gerçektir— gerçekleşmesini umarak... hediye ettim." Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: "Hedıyeleşin, birbirinize karşı muhabbet duyarsınız." Yine

398[355] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/48.
399[356] bkz ihsan Abbas, s 22.
400[357] et-Terğîb, I, 4.

şöyle buyurdu: "Hediyeleşin, sevginiz artar." Bu rivayetleri Kadı Muhammed b. Selâme eş-Şihâb adlı kitabında zikreder.401[358] "Merîni hükümdarlarının hoşnutluğunu kazanmak, Allah onları yüceltsin, arzu ve umudun son noktasıdır... ilh."402[359] Bu bilginin Mâliki ve muhaddis birinden sadır olması hayret vericidir. Mâliki oluşuna gelince, bu hadis kendi imamı Malik b. Enes'in Muvatta'-ında mevcut olup "cami" kitabı "muhâcere" (terk, ayrılık) babında Mâlik, Atâ b. Abdullah el-Horâsanf den şöyle dediğini rivayet eder: Resulul-lah (sav) şöyle buyurdu: "Birbirinizle tokalaşın, kin gider; hediyeleşin, birbirinizi seversiniz ve düşmanlık gider."403[360] Muhaddis oluşuna gelince, Buhâ-ri bu hadisi el-Edefoü'l-müfred'de404[361] Ebû Ya'lâ, Nesâîel-Künâ'da, İbn Ab-dilber et-Temhîd'de " h a s e n " bir isnadla Ebû Hureyre ve başkasından şu lafızla tahric ederler: "Hediyeleşin, birbirinizi seversiniz ve düşmanlık gider". Huzâî, birçok sünen vemu'cem'de tahric edilen bir hadisi, nasıl olur da Kudai'ye, onuneş-Şihâb adlı eserine isnadda bulunur ve "zikretti" der. Suyûti bu hadisi el-Câmiu's-sağîr'de şu lafızla verir: "Hediyeleşin, birbirinizi seversiniz". Suyûti bu hadisi, Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak Ebû Ya'lâ'ya isnad eder.405[362] Münavi büyük şerhinde406[363] şöyle der: Suyûti'nin yaptığına bakılırsa, hadisin Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiçbiri tarafından tahric edilmediğini görmüştür, aksi halde ondan sarf-ı nazar etmezdi. Oysa durura böyle olmayıp Nesâî bu hadisi el-Künâ'da, Buhâri de el-Edebü'l-müired'de rivayet ederler. Zeynüddin el-Irâkî senedinin "ceyyid" (sahih),İbnHacerise " h as e n " olduğunusöyler.Suyûtibu hadisi Cem'ul-cevâmi'de de muhtelif lafızlarla verir ki biri şöyledir407[364]: "Hediyeleşin, sevginiz artar; hicret edin, çocuklarınıza izzet miras bırakırsınız, cömert kimselerin de kusurlarını affedin". Suyûti bu hadisi Hz. Aişe'-nin rivayeti olarak el-Mu'cemu'1-kebîr'den naklen Taberânî'ye ve el-Em-sâl'den naklen Askerî'ye isnad eder. Cem'ul-cevâmi'de hadisi şu lafız da verir: "Hediyeleşin, muhakkak ki hediye kalplerin kinini giderir". Bunu da Ebû Hureyre'nin rivayeti olarakMüsned'den naklen Ahmed b. Hanbel'e ve Tirmizi'ye isnad eder.408[365] Derim: Tirmizi bu hadisi "el-Velâ ve'l-hibe" kitabında Ebû Ma'şer tarikiyle rivayet ederek şöyle der: Hadis " garîb " dir, Ebû Ma'şer zayıf bir ravidir.409[366] Buhâri de onun için" münkerü'1-ha-d i s " değerlendirmesinde bulunarak bu rivayetini zikreder.410[367] İbn Hacer de şöyle der: "Hadisin isnadında Ebû Ma'şer el-Medenî mevcut olup bu rivayetle teferrüd etmiştir. O gerçekten zayıftır." Yine Suyûti hadisi şu lafızla tahric eder: "Hediyeleşin, hediye kalpten düşmanlıkları çıkarır". Bunu da Hz. Aişe'nin rivayeti olarak Kudâfye, yani Müsnedü'ş-şîhâb'a ve

---

401[358] Muhammed b. Selâme el-Kudâî.Müsnedü'ş-şihâb,Beyrut, 1405/1985,1,380-381 (nr. 425, 427). Burada diğer bazı rivayetler de vardır.
402[359] bkz. îhsan Abbas, s. 23.
403[360] Muvattâ, Cami "muhâcere babı", hadis: 4.
404[361] el-Edebül-müfred, s.205.
405[362] el-Câmiu's-sağîr, I, 112.
406[363] Feyzu'l-Kadîr, III, 271.
407[364] bkz. Mecmau'z-zevâid, IV, 146-147; Kenzül-ummâl, VI, 110-111 (nr. 15055-15061).
408[365] el-Câmiu's-sağîr, I, 112.
409[366] Tirmizi, el-Velâ ve'l-hibe, 6.
410[367] et-Târihul-kebîr, IX, 92.

Hatib'e isnad eder. Yine Cem'ul-cevâmi*de şu lafızla verir: "Hediyeleşin, muhakkak ki hediye sevgiyi kat kat artırır ve kalbin fesadını giderir."411[368] Bunu da Semüre'nin rivayeti olarak el-Mu'cemu'1-kebîr'den naklen Taberâni'ye ve İbnü'd-Düreys'e isnad eder. Cem'ul-cevâmiîn bir başka nüshasında ise Ümmü Hakim binti Veddâ el-Huzâîyye'nin rivayeti olarak el-Hilye'den naklen Ebû Nuaym'a isnad eder.412[369] Cem'ul-cevâmi'de şu lafızla da verir: "Aranızda yiyecekleri hediye olarak verin, muhakkak ki bu dünyada rızkınızın artmasını, ahirette de sevabınızın çoğalmasını sağlar". Suyûti bunu îbn Abbas'ın rivayeti olarak Deylemî'ye isnad eder. el-Câmiu's-sağîr'de hadisi bu lafızla vererek İbn Abbas'a isnad eder.413[370] Münâvi iseMüsnedü'l-Firdevs'ten naklen414[371] Deylemî'ye isnad eder.415[372] Suyûti yine el-Câmiu's-sağîr'de "Hediyeleşin, sevginiz artar..." lafzıyla verir ve Hz. Aişe'nin rivayeti olarak İbn Asâkir'e isnad eder.416[373] Munâvi, büyük şerhinde (Feyzul-Ka-dîr) İbn Hacer'in şöyle dediğini söyler: "Bunun isnadı münakaşa götürür." Suyûti'nin metodu gereği, kendileri için rumuz verdiği meşhur kimselerden hiçbirinin bunu tahric ettiğini görmediği anlaşılmaktadır. Oysa Taberâni Hz. Aişe'den naklen buhadisi tahric etmiştir. Heysemi de şöyle der: Hadisin isnadında el-Müsennâ Ebû Hatim var ki biyografisini veren kimse görmedim, senedin diğer ravileri ise s i k a (güvenilir) dırlar.417[374] Derim: Suyûti'nin bu rivayeti el-Mu'cemul-kebîrlnden naklen Taberâni'ye isnadı daha önce geçmişti. el-Câmi-u's-sağîr*de yalnız İbn Asâkir'i anmış olması ihtisar sebebiyledir, Suyûti el-Câmi-u's-sağîr'de şu lafızla da verir: Hediyeleşin, muhakkak ki hediye öfkeyi giderir. Ben eğer paça (yemeye) davet olunsay-dım muhakkak icabet ederdim. Bana bir paça hediye edilse, kabul ederdim." Bunu da ŞuabuU-imânndan naklen Beyhaki'ye isnad eder.418[375] Munâvi de Muhammed b. Mende'nin Bekr b. Bekkâr'dan, onun Âbid b. Şureyh ve onun da Enes'den rivayeti olduğunu söyler. Sonuç olarak, söz konusu hadis Ebû Hureyre, Aişe, Semüre, Ümmü Hal^îm el-Huzâîyye, İbni Abbas ve Enes gibi sahabeden bir grup tarafından "merfu" olarak ve Atâ'dan da "mürsel" olarak rivayet edilmiştir. Bu sahabe tarikiyle de Mâlik, Ah-med b. Hanbel, Buhâri, Tirmizi, Nesâi, Ebû Ya'lâ, el-Mu'cemul-kebîr'de Taberâni, el-EmsâTde İbn Asâkir, Müsnedü'ş-Şihâb'da Kudâi, Hatîb, İb-nü'd-Düreys,419[376] Müsnedü'l-Firdevs'te Deylemi, Şuab'da Beyhaki gibi bir grup ve başkaları tarafından tahric edilmiştir. Huzâî bütün bu tahricde bulunanlardan habersiz olarak "Kudâi eş-Şihâb'da zikreder" demekle yetinir. Hem Üstelik Şihâb'a değil de MüsnecTine isnadda bulunur. Zira ilki is-nadsız bir kitaptır.420[377] Fakat eksiksizlik.yalmz Allah'a

411[368] bkz el-Câmiu's-sağîr, I, 112.
412[369] bkz Mecmau'z-zevâid, IV, 147.
413[370] el-Camiu's-sağîr, I, 112.
414[371] Mu'cemül-fîrdevs, II, 46-47.
415[372] Feyzul-Kadîr, İÜ, 272; et-Teysîr, I, 457.
416[373] el-Câmiu's-sağir, 1,112.
417[374] Peyzul-Kadîr.in, 272.
418[375] el-Câmiu's-sağîr, 1,112.
419[376] bkz. Zehebi,Alâmü'n-nübelâ,XIII, 449-453.
420[377] Deylemî'nin eserlerinin adıŞihâbul*ahbârveMüsnedü'ş-Şihâb'dır(bkz.Müs-nedü'ş-Şihâb, naşir mukaddimesi, II, 11).

mahsustur.[421[378]]

Huzâîtvîn Kitabında Faydalandığı Ve Nakilde Bulunduğu Kaynaklar

Huzâî, kitabının onuncu bölümünün dört babından birini bu konuya ayırmış olup maalesef Tunus'ta elde ettiğim tek nüshada bu kısmı bulamadım. Bu bâb gerçekten faydalı bir bâbdır. Fakat kitabı devamlı olarak ve defalarca incelememizle meslek, sanat ve görevlerle bunları yapanlar, biyografileri ve neseplerini ele alırken en çok dayandığı kaynağın Ebû Ömer İbn Abdilber'in el-Istîâb'ı olduğu anlaşılmıştır. Öyle ki kitabın yarısının ondan alındığını, başlık ve biyografilerin üçte ikisinden fazlasının ona ve İbn Fethûn'a ait zeyline dayandığını söyleyebilirsiniz. Bu iki kitap onun temel kaynakları olup geri kalanı tali kaynaklardır. Huzâfnin eserinde verdiği tefsirle ilgili bilgiler İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân, Zemahşerî'-ninel-Keşşâf,Râzi, Sa'lebi ve İbn Atıyye'nin Tefsirleri, Kadı Münzir b. Sa-id'in Garîbu'l-Kur'ân ve meânih ve ahkâmuh ve ihtüâful-ulemâ fî helâli h ve harâmih; Hadis ve ilgili konulara dair bilgiler el-Muvattâ, Sahîhayn, Ebû Davud ve Nesâi'nin Sünenleri, Tirmizi'nin el-Câmiu's-sahîh ve eş-Şemail'i, İbn Hayyân el-İsbehânfnin Ahlâku'n-Nebî (sav), İbnül-Cevzi'nin Müşkilü's-Sahih ayn, yine onun Keşfül-meşâkil,[422[379]] Ruşâti'nin ensaba dair İktibâsul-envâr, Hattâbi'nin Meali mü's-sünen, Kadı Iyâz'ın el-İkmâl, İbn Başkuvâl'ın Tefsirü'l-mübhemât,[423[380]] Bâci'nin el-Müntekâ, Ebû Cafer Ahmed b. Nasr ed-Davudi'nin el-İktifâ fî şerhil-Muvattâ, İbn Dakîkilid'in Şerhul-Umde ve diğer kitaplardan alınmıştır.

Tarih, lügat, edebiyat ve tasavvufî bilgiler de şu eserlerden alınmıştır İbn Hişâm ve Süheyli'nin eserleri ki Suheyli'nin eserinden tamamen faydalanmadığı veya elinde tam olarak bulunmadığı anlaşılıyor. Nefhatül-hadâ ik vel-hamâil fil-ibtidâ vel-ihtirâ vel-evâil. Huzâî bu esere çok dayanmış olup müellifinin adını vermemiştir. Bunu Keşfuzzunûn'da bulamadığım gibi Suyûti de onu ne EvâiPinde ne de başka yerde anmamıştır. İbn Cemâa'nın Muhtasaru's-siyer, el-Azefi es-Sebti'nin Mevlîdî, İbn Hazm ve Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın Cemhere'leri, Taberi'nin Hulâ-sa'sı,[424[381]] İbn Hazm'ın Cevâmiu's-sîre ve Ebû Abdullah et-Tilimsâni'nin el-Umde'si. Bu eser çok nakilde bulunduğu ve andığından başka da hiçbir ilâvede bulunmadığı bir kitap olup ne Keşfuzzunûn ne el-B ustan gibi eserlerde adını bulamadım. Yalnız îbn Badis Şerhu Sîreti İbn Fâris*te ondan biraz nakilde bulunur ve bir defasında nakilde bulunduktan sonra şöyle der: "Ben el-Umde kitabına itimad etmem; bu bilgiyi anmam bunu yalnız onun aldığına dikkat çekmek ve peçesinden sakınmaya işaret içindir." O esere bakınız. İbnü'l-Cevzi'nin Safve'si, et-Telkîh[425[382]] ve

---

421[378] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/49-52.
422[379] krş. ihsan Abbas s. 791: Keşfu müşkili's-Sabihayn. Metinde eserlerin müellif olarak İbnü'l Cezeri anılır ki anlıştır.
423[380] Tefsîru ma'gte'came min gavâmizil-esmâ minel-ahâdis(bkz. İhsan Abbas, s 791).
424[381] eş-Şerîf et-Taberî'ninHulâsatu's-siyer (ihsan Abbas, s. 793).
425[382] Telkîhu fuhûmi ehlil-eser.

el-Müdhişl Hatîb'in Târih'i. İbn Kuteybe'nin el-Maârif ve Uyûnu*l-ahbâr. el-Meşra-u'r-revî.426[383] HâtımfninHilyetü'l-jauhâdara, Kudâi'nin Enbâul-enbiyâ, Cahız'ın Kitâbu'l-Mevâlî, İbn Hişâm'm Behcetü'n-nefs,427[384] Ebû's-Sürûr er-Ravhf nin Bulğatü'z-zurefâ,428[385] İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil, Şirâzi'nin Ta-bakâtul-fukahâ, Ebû Bekr Muhammed b. Yahya es-Sûli'ninEş'âru'1-hu-lefâ429[386] Mutarrız'ın el-Yevâkît,430[387] İbn Abdilber'in Behcetül-mecâlis, Sâ-id'in Tabakât'ı431[388] İbn Cübeyr'inRihle'si, Câhız^ın el-Merâtib ve'1-ahtâr, Ebûl-Feth Kuşâcim'in Kitâbu'l-Mesâyıd ve't-Tarâid,432[389] İbnü'd-Derrâc ve Asmai'nin Kitâbu'1-Hayl, îbn Abdilmelik'in es-Sıla, Ebûl-Hasan el-Harrâni'nin Buğyetü'1-edîb, Abdülmüheymin el-Hadrami'nin el-İstiârât,433[390] Sâbûni'nin Müsâmeretü*l-ümerâ,434[391] Risâletü'l-Ku§eyri, Muhammed b. Tahir el-Makdîsi'nin Safvetü't-tasavvuf, Ebû Ubeyd'in el-Garib, Isfahâni'nin Kitâbu's-simâ'ı,435[392] el-Meşârik (Kadı Iyâz'ın), es-Sıhâh, îb-nü1-Kûtiye ve îbn TarîfineI-Efâl,Ebû Zerel-Huşeni'nin Garîbü Sîre,436[393] Dîvânül-edeb,437[394] İbnü's-Sîd'in el-Muhkem ve el-Müselles'i, İbnül-Haş-şâ'ın Tefsîrül-elfâzi't-tıbbiyye438[395], İbnü'n-Nahhâs'ın Sınâatül-kitâbe, et-Teshîl439[396] ve İbn Hâni'ye ait şerhi, İbn Ebi'r-Rebî'in el-Basît ve Kazzâz'ın Câmi'i.440[397]

Fıkıh ve ahkâma dair bilgiler de şu eserlerden alınmıştır: et-Tenbî-hât,441[398] İbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl, Zenâti'nin Şerhu'r-Risâle,442[399] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın Kitâbu'l-Emvâl, Berâdii'nin Tehzîb, Mâ-verdi'nin el-Ahkâmu's-sultâniyye, İbn Abdilber'in el-Kâfî, îbn Şas'm el-Cevâhir, Îbnü'd-Derrâc'ın el-Kifâye ve'1-ğanâ fî ahkâmi'1-gınâ, Fakih Ebûl-Abbas el-Azefı'nin Kitâbul-İsbât,443[400] Tilimsâni'nin et-Tabsİre, İbnül-Kattân, İbn Atıyye, Ebûl-Abbas İbnül-Bennâ ve Ebûbekir b. Halef el-Ensârî'nin Makaleleri444[401] ve diğer eserler.445[402]

İkinci Mukaddime

Bu mukaddime, önce ve sonra gelenin, kendi zamanlarındaki insanla ra

426[383] ibn Asker el-Mâliki'nin eseridir (ihsan Abbas, s. 790).
427[384] Hişâm b. Abdullah b. Hişâm el-Ezdfnin eseridir (age, s 794).
428[385] îbn Ebı's-Sürur er-Ravhi'nin Bulgatu'z-zurefâ fî ahbâril-çnbiyâ vel-hulefâ (age, s. 794; SuppL, I, 585).
429[386] el-Vereka fî eş'âril-hulefa (İhsan Abbas, s. 797). Yahya, metinde Bahr olarak geçmiştir.
430[387] Mutarrız (age, s. 795) adı metinde Mutarrizî olarak geçer.
431[388] bkz. age, s. 794; Suppl., I, 586.
432[389] Eserin adı metinde yanlış olarak Âid şeklinde verilmiştir (bkz î Abbas, s. 726, 731).
433[390] bkz. age, s.766. Metinde yanlış olarak el-îstinsârât diye geçmiştir.
434[391] age,s. 766 Sâbûni, metinde, Sâlûni şeklinde geçmiştir.
435[392] Ebû'l-Ferec el-Isfahâni'ninAdabu's-simâ (age, s. 763).
436[393] Kbû Zer Mus'ab b. Muhammed el-Huşeni'nin (Ö.604/1207) eseri Şerhugarîbi's-Sîreti'n-Nebeviyyeadlı olup matbudur(Serkis,l, 31 l;Zirikli, VIII, 151). Ebû Zer el-HuşenÎ'nİn adı, metinde "ibn Derâkutni" gibi anlamsız bir şekil almıştır.
437[394] Ebû İbrahim Ishak b. ibrahim el-Fârâbi'nin eseridir (bkz. İhsan Abbas, s. 794).
438[395] age, s. 797. Îbnü'l-Haşşâ'ın adı metinde tbnü'l-Haşşâb olarak geçmiştir.
439[396] Ebû Abdullah Muhammed b. Mâlik'in eseridir (age, s. 796).
440[397] Câmiul-luğât (age,s. 794).
441[398] Kadı Iyâz'ın eseridir (age, s. 792; GAS, I, 467,469).
442[399] ibn Ebî Zeyd el-Kayravâni'nin Risâle'sinin şerhidir (SuppL, I, 302).
443[400] îsbâtu mâ leyse minhu büdd li-men erâdel-vukûfe alâ hakikati'dînâr ve'd dirhem ve'8-sâ'vel-müdd {İhsan Abbas, s. 831).
444[401] bkz. age, s. 793.
445[402] Kettâni burada 90 civarında eseri zikretmiştir. Huzâfnin eserinde ilgili bölümd (age,s. 789-797) 166 eser adı verilmiş olup eserin naşiri tarafından düzenlenen ilgi fihristte ise 210 kitap zikredilmiştir.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/52-54.

hizmetlerini ortaya koyması için her iki kitabın (Tahrîcü'd-delâlât ve et-Terâtîbül-idâriyye) konu başlıklarına dairdir. Bu mukaddimenin ve riîmesi iki şeyden dolayı gereklidir. Birincisi, kitabı mütalaa eden ve incele yen kimseye kolaylık sağlamak, ikincisi de iki ayrı zamanda yapılan iki der leme arasındaki farkı göstermek. Derim: Allah yegâne yardım edendir Ebûl-Hasanel-Huzâî kitabını on bölüme ayırdı. Bu bölümlerde 156 meslek görev ve sanatı içeren 178 bâb mevcuttur. Biz de kitabı on bölüme ayırdik.446[403]

Birinci Bölümün Konuları

Huzâfnin hilâfet, vezâret ve bunlarla ilgili hususları ele almış olduğu bu bölüm yedi bâbdan meydana gelmiştir.

I. Bâb **:** Resulullah'ın (sav) Halifesi.
II. Bâb **:** Vezir.
III. Bâb **:** Sırdaş (Sır Arkadaşı).
IV. Bâb **:** îzin isteyen (Mabeynci), Hâcib, Bevvâb.
V. Bâb **:** Hizmetçi.
VI. Bâb **:** Yastık Görevlisi.
VII. Bâb **:** Ayakkabı Görevlisi.

Bu bâbları üslup ve isnad bakımından derli toplu ve gözden geçirilmiş olarak zikrettim. Bu bölümde bâblar arasına eklediğim konu başlıkları ise şunlardır:

1. Halife, Melik ve Sultan kelimeleri Arasındaki Şer'î ve Istılahî fark.
2. Bazı Elçilerin Mabeynci Tarafından Engellenmesi.
3. Hür ve Kölelerden Hz. Peygamber'in Hizmetinde Bulunanlar.
4. Allah Resulü'ne Hizmet Eden Azatlı Köleleri.
5. Allah Resulü Uyuduğunda Kendisini Uyandıran, Guslettiğinde Örtü Tutan.
6. Allah Resulü'nün Kapısında Geceleyen Erkekler.
7. Allah Resulü'nün Hastalığı Sırasında Azad Ettiği Köleler.
8. Allah Resulü'ne Evi İçindeki İhtiyaçları İçin Hizmet Eden.
9. Allah Resulü'nün özel Hizmetinde Kadın İstihdam Etmesi.
10. Allah Resulü'nün Yahudi Bir Çocuğu İstihdamı.
11. Allah Resulü'nün Yapılmasını Hiçbir Hizmetçisine Ismarlamadığı Hususlar.
12. Allah Resulü'nün Kendilerine Hizmet Ettiği Kimseler.
13. Muhacirlerin İzdiham Sırasmda Kalkıp Allah Resulü'nün Etrafını Açmaları.
14. Allah Resulü'nün Düşmekten Dolayı Sırtı ve Ayaklan Oğmadaki Hareket Tarzı.
15. Elçi Heyetlerine Allah Resulü'nü Nasıl Selamlayacaklarını Öğreten

446[403] Huzâi'nin verdiği 178 "bâb" başlığı altında 297 "fasıl" bulunmaktadır. Huzâi bı lümlere "cüz", Kettâni ise "kısım" adı vermiştir. Burada Huzâi'nin yalnız bâb bas lıklarını zikrederek fasılları anmayan Kettâni, metin içinde nadiren herhangi b bâb başlığı hakkında bilgi vermemesine karşılık bu fasıllardan bazılarına zaman zaman yer vermiştir. Ayrıca buradaki sıralama ile metin içindeki sıralama arasında zaman zaman takdim-tehir olduğu gibi, aynı manayı ifade etmekle birlikte konu başlarında da yer yer farklılıklar mevcuttur.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/54.

Kimse.
16. Allah Resulü'nü Güldürenler.
17. Devlet Başkanının Küçük Akrabalarıyla Oynaması.447[404]

İkinci Bölümün Konulanı

Bu bölüm fıkhî konular, ibadetler ve bunlarla ilgil mescid, taharet ve bunlara bağlı işlerle ilgili görevler, hacemîli ği ve bununla ilgili hususlara dair olup muhtelif bâblara ayrılmıştır.
I. Bâb **:** Kur*ân Öğretmeni.
II. Bâb **:** Yazı Öğretmeni.
III. Bâb **:** Dini Konularda Bilgi Sahibi Kimse.
IV. Bâb **:** Kurra'nın Konaklaması tçin Ev Edinme ve Bundan Medrese Yapımına Dair Hüküm Çıkarılması.
V. Bâb **:** Müftü.
VI. Bâb **:** Rüya Tabircisi.
VII. Bâb **:** Farz Namazlarda îmâm.
VIII.Bâb **:** Ramazan Namazında (Teravih) İmâm.448[405]
IX.Bâb **:** Müezzin.
X. Bâb **:** Muvakkit.
XI. Bâb **:** Seccade Görevlisi.
XII. Bâb **:** Asa (Aneze) Görevlisi.
XIII. Bâb **:** Kandil Yakıcısı.
XIV. Bâb **:** Buhurcu (Güzel Koku Tütsüleyen).
XV. Bâb **:** Mescidi Süpüren, Toprak, Pislik ve Çöpleri Atan.
XVI. Bâb **:** Cemaatle Namaz Kılmaya Halkı Yönlendiren ve Cemaatı Terkedenlere Sert Davranan.
XVII. Bâb **:** Mescidde insanları Bağırıp Çağırma ve Münakaşadan Meneden.
XVIII. Bâb : Abdest Suyu Görevlisi.
XIX. Bâb **:** Misvak Görevlisi.
XX. Bâb **:** Kürsü Görevlisi.
XXI. Bâb **:** Saki (Sucu).
XXII. Bâb **:** Hac Emirliği.
XXIII. Bâb : Kurban Görevlisi.
XXIV. Bâb : Ka'be Hicâbe Görevi.
XXV. Bâb **:** Ka'be Sikâye Görevi.
Bütün bu bâblan üslup ve isnad bakımından Özlü şekilde zikrettim. Bu bölümde bâblar arasına ilavede bulunduğum konu başlıkları da şunlardır:
1. Allah Resulü'nün Halka Komşularından Kur'ân ve Dini Bilgileri öğrenmelerini Emretmesi.
2. Allah Resulü Zamanında Kur'ân'ı Ezberleyenler.

447[404] Bu başlıktan sonra anılan "Allah Resulü Zamanında Neyin Üzerinde Ezan Okunduğu" başlığı, ikinci Bolüm'deki bir konu başlığı olup burada yanlışlıkla verilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/55.
448[405] "imâm" kelimesi metinde "kıyam" şeklinde geçmiştir.

3. Allah Resulü'nden Kıraat Vecihlerini Nakleden Sahabiler.
4. Kadınların Öğretimi.
5. Allah Resulü ile Ashab Arasında Aracılık Yapan.
6. Allah Resulü'nün Hastalığı Süresince Halka Namaz Kıldıran ve Hutbe Okuyan.
7. Allah Resulü'nün Hz. Ali'yi Kendi Huzurunda Sözlerini Aktarmakla Görevlendirmesi.
8. Allah Resulü'nün Veda Haccında Hayvan Üzerinde Hitabede Bulunması.
9. Halkın Susup Kendisini Dinlemelerini Sağlamak İçin Allah Resulü'nün Onlardan Boyca En Uzun ve Sesi En Gür Olan Birini Görevlendirmesi.
10. Devlet Başkanının Kavmini Biraraya Toplaması İçin Ashabından Önde Gelen Birini Görevlendirmesi.
11. Allah Resulü'nün Kendi Adına Berâe Sûresini Tebliğ Etmek Üzere Hz. Ali'yi Göndermesi.
12. Allah Resulü Zamanında Neyin Üzerinde Ezan Okunduğu.
13. Allah Resulü Kalktığında veya Evine Gitmek istediğinde Önünde Asasını Taşıyan Kimse.
14. Allah Resulü Zamanında Medine'de Mum Yakılıp Yakılmadığı.
15. Namaz Kılanların Önüne Geçip Safları Düzenleyen ve Buna Uymayanlara Vuran Kimse.
16. Allah Resulü'nün Cam Kabdan Abdest Alması.
17. Allah Resulü'nün Leğenden Abdest Alması.
18. Allah Resulü'ne Tatlı Su Kuyularından Su Getirilmesi.
19. Allah Resulü'nün Mekke'den Medine'ye Zemzem Suyu Getirtmesi.
20. Seferde Allah Resulü ile Birlikte Taşınan Su Tulumları ve Onları Doldurmakla Görevli Kimse.
21. Allah Resulü'nün Yahudi Sucusu.
22. Allah Resulü Zamanında Su İçin Kimseye Afiyet Dilenip Dilenmediği.
23. Yeşil Kaplarda Nebiz Yapılması.
24. Allah Resulü'nün, Suyundan Bir Kılı Çıkaran Kimseye Dua Etmesi.
25. Yemek Sırasında Allah Resulü'ne Hizmet Eden Hizmetçi.
26. Allah Resulü'nün Kaplan.
27. Allah Resulü'nün Hac Sırasında Bizzat Kurban Kesmesi ve Geri Kalanı Tamamlaması İçin de Hz. Ali'ye İzin Vermesi.[449][406]

Üçüncü Bölümün Konuları

Bu bölüm yazı ve benzeri konular ile buna bağlı hususlarla ilgili görevlere dair olup muhtelif bâblara ayrılmıştır.
I. Bâb **:** Vahiy Kâtipleri.
II. Bâb **:** Mektup ve î k t â Kâtipleri.

[449][406] Metinde yer aldığı halde Kettâni'nin burada zikretmediği bazı konu başlıkları da şunlardır: Halka Kur'ân ve dini bilgileri öğretmeleri için Allah Resulü'nün etrafa gönderdiği kimseler, Müslüman öğretmen, Kâfir öğretmen, Kadın öğretmen, Hac Emirl iği ile görevlendirme, Minber edinme, Mescidlerin namazda "Cami Mescid" in (Merkez Cami, Ulu Cami) müezzinine uymaları, Allah Resulü'nün müslüman suculları.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/55-57.

III. Bâb **:** Ahidnâme ve Sulh Kâtipleri.
IV. Bâb **:** Mühür (Hâtem) Görevlisi.450[407]
V.Bâb **:** EIçi.
VI. Bâb **:** Mektup Götüren.
VII. Bâb **:** Ehl-i Kitab'ın Mektuplarını Tercüme Eden ve Onlara Kendi Dil ve Yazılarıyla Cevap Yazan Tercüman.
VIII. Bâb **:** Şâir.
XI. Bâb **:** Namaz Dışında Hatip..
X.Bâb **:** Ordu Katibi.
XI. Bâb **:** Arîf.
XII. Bâb **:** M ü n â d i: Arz Zamanında İnsanları Çağıran.451[408]
XIII. Bâb **:** Muhasip.
Bu bâblan üslup ve isnad bakımından derli toplu ve Özlü şekilde verdim, bâb başlıkları arasında şu ilavelerde bulundum:
1. Allah Resulü'nün Badiye Araplarına Gönderdiği Mektupları Yazan.
2. Allah Resulü'nün Deriye Yazdırması ve Bu Derinin Ebadı.
3. Allah Resulü'nün Özel İşleriyle İlgili Yazıları Yazdırdığı Kimse.452[409]
4. Allah Resulü'nün Katiplerinden Biri Bulunmadığında Onun Yerine Yazan Kimse.
5. Mühür ve Mühürleme ile İlgili Hususlar.
6. Allah Resulü'nün Katiplerine Kalemi Nereye ve Nasıl Koyacaklarını Öğretmesi.
7. Allah Resulü'nün, Yazıyı Topraklamaları (Kurutmaları) Konusunda Katiplerini Teşvik Etmesi.
8. Allah Resulü'nün Ehl-i İslâm'a Yazdığı Mektuplardan Tarihin Aslını Bize Ulaştırdığı En Son Mektup ve Müslümanların Bunu Muhafaza Etmeleri.
9. Tarihin Allah Resulü'nden Aslını Bize Kadar Ulaştırdığı En Sahih Mektup.
10. Allah Resulü'nün Ehl-i Küfre Yazdığı Mektuplarda Tarihin Metnini Bize Ulaştırdığı En Son Mektup.
11. Son Zamanlarda Tunus ve Mısır Gazetelerinin Yayınladıkları Mektup.
12. Allah Resulü'nün Ahkama Dair Mektuplarından Tarihin Metnini Bize Ulaştırdığı En Uzun ve Kapsamlı Mektup.
13. Allah Resulü'nün Bizzat Birşey Yazıp Yazmadığı.
14. Allah Resulü'nün Mektuplarına Hangi îfade ile Başlandığı.
15. Allah Resulü'nün, Mektubun Bölüm ve Konu Başlarını Birbirinden A-yirmak için "Emma Ba'd" Lafzını Kullanması.
16. Allah Resulü'nün Mektuplarında Her Zaman "Emmâ Ba'd" Lafzını Kullanması.
17. Allah Resulü'nün Mektuplarını Tertip özelliği. İS. Allah Resulü'nün Mektuplarında Başlık.

450[407] "Hâtem" kelimesi metinde yanlış olarak "meğânim" şeklinde geçmiştir.
451[408] Kettâni böyle bîr başlığa yer vermemekle birlikte konu "Allah Resulü Zamanında Ata (maaş) Verilmiş Olduğu" başlığında (I, 224) ele alınmış olup Huzâi de eserinde (s. 242,251,260) buna işaret etmiştir. "Arz" kelimesi metinde "farz" şeklinde geçmiştir.
452[409] Kettânî'nin bu başlıktan sonra zikrettiği "Kabile ve Sulan Dolaşarak Halk Arasında Akitlerini Yazanlar" başlığı metinde IV. Bölüm içinde (I, 275) verilmiştir.

19. Kendisine Çağdaş Olan Hükümdarların Allah Resulüne NasılHitap Ettikleri
20. Allah Resulü'ne Hitaben Yazılmış Mektuplarda Başlık.
21. Yanında Mührü Olmadığı Zaman Allah Resulü'nün Ne Yaptığı.
22. Mektuplarda Tarih Verilmesi ve İslâm'da Tarih Başlangıcının Tesbi-ti.
23. Ashaptan Allah Resulü'nü Öven Şairler.
24. Allah Resulü'nün Kâfir Olarak Ölmüş Kimselerin Şiirlerini Okutması.
25. Allah Resulü'nün Kâfirlerin Şiirlerini Okutması.453[410]
26. Allah Resulü'nün Aşk Konulu Şiiri Susup Dinlemesi ve Bunu Kabulü.
27. Allah Resulü'nün, Kendisine İthaf Edilen Beyitler Sebebiyle, Ele Geçirilen En Büyük Esir Grubjına Lütufta Bulunması.
28. Allah Resulü'nün Vefatmdan Sonra Kendisine Mersiye Okuyan Erkek ve Kadın Sahabiler.
29. Allah Resulü'nün Ashabından Aldığı Biat ve Bunun Mesnedi.
30. Allah Resulü'nün, islâm Ordusunun Gücünü Görmesi îçin Yabancı Bir Liderle Birlikte Oturmasını Birine Teklif Etmesi.
31. Allah Resulü'nün, Cihad için Anne ve babasından İzin Almamış Birini Asker Arzında Kabul Etmemesi.
32. Vasiler.
33. Nâkipler.454[411]

Dördüncü Bölümün Konuları

Bu bölüm ahkâm (yönetim, yargı) ve buna bağlı konularla ilgili görevlere dair olup muhtelif bâblardan oluşmaktadır.
I. Bâb **:** Taşra Genel Yönetimi
II. Bâb **:** Kadı (Hakim).
III. Bâb **:** Mezâlim Görevi.
IV. Bâb **:** Evlendirme Hakimi,455[412]
V.Bâb **:** Şahit ve Sicil Katibi (Noter).
VI. Bâb **:** Mirasları Paylaştıran.
VII. Bâb **:** Nafaka Taksimcisi.
VIII. Bâb **:** Devlet Başkanının Mali İşler Dışındaki Konularda Tayin Ettiği Vekil.
IX.Bâb **:** Yapı işlerinde Mütehassıs Kimse.
X.Bâb **:**Ka ssâm.

453[410] "istinşâd" kelimesi bu ve bir önceki başlıkta yanlış olarak "istişhâd" şeklinde geçmiştir.
454[411] Metinde yer aldığı halde Kettâni'nin burada zikretmediği bazık'onubaşlıkları şunlardır Sır Kâtibi, Allah Resulü'nün Resmi yazılarda ihtiyatlı davranması (kelimeleri seçerek kullanması), Elçilerini güzel yüzlülerden seçmesi. Etrafa gönderdiği elçi ve emirlerine tavsiyesi, Hulefa-yı Râşidin zamanında Berid (posta teşkilatı) kurulması, İslâm'a davet için elçi gönderilmesi, Sulh ve eman için elçi gönderilmesi, Bu görevle gönderilen erkek ve kadınlar. Yanındaki müslümanlan yollaması için yabancı hükümdarlara elçi gönderilmesi, Devlet başkanıyla ülkesinde bulunan müslüman bir kadını evlendirmesi için yabancı hükümdara elçi gönderilmesi, Hz. Peygamber'in kendisine gelen elçiye hediye vermesi, Müslüman olmaması halinde kendisine savaş açılacağı tehdidiyle hükümdara elçi gönderilmesi, Yahudi yazısı, Allah Resulü ve ashabın Arapça'dan başka bir dille hitap edip etmedikleri, Allah Resulü (sav) zamanındaatâ (maaş) verilmiş olduğu, Hz. Ömer'in divan teşkilatını kurması, Devlet başkanını divana kayıt için hangi yaştakilere müsade ettiği, halkın her yıl arza tabi tutulması, Liderin ordusunu gözetlemesi için kurulan çardak (karargâh).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/57-59.
455[412] Kettâni bu başlığı burada anmakla birlikte Huzâi'nin Resulullah tarafından iki kişinin evlendirilmesini naklettiği bu bâb hakkında bilgi vermemiştir (bkz. Tahıl-cü'd-delâlât, s. 285).

XI. Bâb **:** Muhtesib.
XII. Bâb **:** Mu nâd i.
XIII. Bâb **:** Şehirde Sahibü'1-ases (Gece asayiş ve emniyet görevlisi).
XIV. Bâb **:** Karışıklıklık Sırasında Şehir Kapılarını Koruyan.
XV. Bâb **:** Karışıklık Sırasında Gözeticilik Yapan.
Bu iki bâb, Huzâi'nin mesned olarak herhangi bir nas bulamadığı konular olup tarafımızdan ilave ve ikmal edilmiştir.
XVI. Bâb **:** Hapishane Görevlisi.
XVII. Bâb **:** Had Cezalarını Uygulayan.
Bu bâbları üslup ve isnad bakımından derli toplu ve özlü olarak zikrederek birçok bâb ilavede bulundum:
1. Kendisine Gönderecekleri Postacının Özellikleri Konusunda Allah Resulü'nün Âmi1lerine (Vali, Zekât Memuru) Nasıl tavsiyede Bulunduğu.
2. Allah Resulü'nün, Gönderdiği Âmil lerde de Bu özellikleri Araması.
3. Allah Resulü'nün Görevlendirdiği Valiler İçin Yazdırdığı Ahidnâme'nîn Nasıl Olduğu.
4. Allah Resulü'nün Sağlığında Vukubulup Hakkında Bizzat Hüküm Verdiği Olaylarla ilgili Kimlerin Eser Kaleme Aldığı.
5. Allah Resulü'nün Hüküm ve Fetva Verdiği Konular.
6. Allah Resulü'nün Hakim Olarak Görevlendirdiği Kimselerde Büyük Yaşta Olmayı Şart Koşup Koşmadığı.- -
7. Hakimin Davaya Bakmak İçin Nerede Oturduğu.
8. Vali ve Hakimlerin Maaş Alıp Almadıkları.
9. Allah Resulü'nün Yaptığı Bazı Akitlerin Metinleri.
10. Çocukların Şahitliği ve Adlarının Sicillere Kaydedilmesi.
11. Kabile ve Suları (Kuyuları) Dolaşarak Halk Arasında Akitlerini Yazan lar.456[413]
12. Esirleri Gözetlemekle Görevlendirilen Kimse.
13. Mahpuslara Yiyecek Verilip Verilmediği.
14. Ağaçları Kesmekle Görevlendirilen Kimse.
15. Allah Resulü'nün Müstahak Olan Kimseye Yüz Asama vb. Şekilde Muamelede Bulunması.457[414]
16. Allah Resulü'nün Dayakla (Sopa ile) Had Cezası Uygulaması.
17. Allah Resulü'nün ilgiyi Kesip Yalnız Bırakmıkla Tedipte Bulunması.458[415]
18. Allah'ın Onulmaz Gazabına Uğramış Kimseyi Resulullah'ın Bizzat Öldürmesi.
19. Allah Resulü'nün Yıkıp Yakma Suretiyle Cezalandırması.
20. Allah Resulü'nün, Haketmiş Kimseye, Gözlerine Mil Çekme, Susuz Yere Atma vb. Bir şekilde Muamelede Bulunması.
21. Mezalim Görevi.459[416]

456[413] Kettâni'nİn III. Bölümün konu başlıkları İçinde verdiği bu başlık, metinde IV. Bö-lum içinde yer aldığından burada zikredilmiştir.
457[414] "Muamele"kelimesi metinde "Mukabele" şeklinde geçmiştir.
458[415] Kettâni, burada vermemekle birlikte ilgili yerde bu başlıktan önce "Sürgünle Te'dip" başlığını zikretmiştir (1,301).
459[416] Kettâni, Huzâi'ye atfen daha önce bunubâb başlığı olarak zikretmekle birlikte onun Abdülmelik b. Mervan'la başlattığı (bkz. 1. Abbas, s. 283) bu göreve dair verdiği bilgileri almayarak burada müstakil bir şekilde ele almış ve bu görevin Allah

22. Allah Resulü'nün Yapı ve Mühendislik İşlerinden Anladığı.460[417]

Beşinci Bölümün Konuları

Bu bölüm savaş ve buna bağlı konularla ilgili görevlere dair olup muhtelif bâblardan oluşmaktadır.
I. Bâb : Savaş E m î r ligi.
II. Bâb : Devlet Başkanı Savaşa Çıktığında Başkentte Kendi Yerine Bıraktığı Kimse.
III. Bâb : Devlet Başkanı Sefere Çıktığında Ailesinin İşlerini Yürütmek Üzere Halef Bıraktığı Kimse.
IV. Bâb : Müstenfir (Halkı Savaşa Katılmaya Çağıran).
V. Bâb : Bayrak/Sancak Görevlisi.
VI. Bâb : Ordunun Beş Kısma Ayrılması ve Devlet Başkanının Bunlardan " Ka1b " Kısmında Yer Alması.
VII.Bâb : Düşmanla Karşılaşıldığında Devlet Başkanını Korumak Maksadıyla Ordunun " Kalb " Kısmında Başkanın Kendi Yerine Koyduğu ve Birbirlerinin Elbiselerini (üniforma) Giydikleri Kimse.
VIII. Bâb : Ordunun Ön Kısım Kumandanı.
IX.Bâb : Ordunun Sağ Kısım Kumandanı.
X. Bâb : Ordunun Sol Kısım Kumandanı.
XI. Bâb : Ordunun Arka Kısım Kumandanı.
XII. Bâb : Okçu Kumandanı.
XIII. Bâb : Piyade Kumandanı.
XIV. Bâb : Safları Düzenleyen.
XV. Bâb : At Görevlisi.
XVI. Bâb : Eyerci.
XVII. Bâb : Binme Sırasında Üzengiyi Tutan ve Süvarinin Elbisesini Eyerde Toplayan.
XVIII. Bâb : Devlet Başkanının Atına Binerek Onunla Yanşan Kimse.
XIX. Bâb : Yük Devesi Görevlisi.
XX. Bâb : Katır Görevlisi.
XXI. Bâb : Bineği Yularından Tutup Çeken.
XXII. Bâb : Binekleri Coşturan.461[418]
XXIII. Bâb : Silah Görevlisi.
XXIV. Bâb : Mızrak Taşıyan.
XXV. Bâb : Kılıç Taşıyan.
XXVI. Bâb : Kılıç Cilacısı.
XXVII. Bâb : Kılavuz.
XXVIII. Bâb : Yol Güvenliğini Sağlayan.
XXIX. Bâb : Gölgelik Görevlisi.
XXX. Bâb : Yük Görevlisi.462[419]

Re-sulü'nden beri var olduğunu ispata çalışmıştır (I, 266)
460[417] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/59-61.
461[418] "Hadi" kelimesi metinde yanlış olarak "Hadim" şeklinde geçmiştir.
462[419] "Sakel" kelimesi metinde yanlış olarak "Tenakkul" şeklinde geçmiştir.

XXXI. Bâb **:** Devlet Başkanının Harem (Ailesi) Emini.
XXXII. Bâb **:** Muhafız.
XXXIII. Bâb **:** Casus.
XXXIV. Bâb **:** Darülharpte Devlet Başkanına Haberleri Göndermek Üzere Tutulan Kimse.
XXXV. Bâb **:** Düşmanı Dağıtmakla Görevli Kimse.
XXXVI. Bâb **:** Gemi Yapımcısı.
XXXVII. Bâb **:** Allah Resulü Zamanında Gemi Kullanımı.
XXXVIII. Bâb: Mancınık Yapımcısı.
XXXIX. Bâb **:** Mancınık Kullanan.
XL. Bâb **:** Debbâbe Yapımcısı.463[420]
XLI. Bâb **:** Ağaç Kesen.
XLII. Bâb **:** Hendek Açma.
XLIII. Bâb **:** Ganimet Görevlisi.
XLIV. Bâb **:** Humus Görevlisi.
XLV. Bâb **:** Fetih Müjdesini Getiren ve Başkent Halkının Kendisini Tebrik İçin Devlet Başkanını Karşılamaya Çıkması.

Bu bâbları üslup ve isnad bakımından derli toplu ve Özlü bir şekilde vererek araya şu ilavelerde bulundum:

1. Düşmanın Tuzak Kurması Düşünülen Yola Devlet Başkanının Birini Halef Bırakması.
2. Devlet Başkanının Çocuklara Sarık Sarması.
3. Ensarın Bayrakları.
4. Okçu Emiri.464[421]
5. Savaşçıların Parolası.
6. Allah Resulü'nün Bineğini Kimin Çektiği.
7. Allah Resulü'nün Kurbanlıklarını (B e d e ne) Sevkeden.
8. Allah Resulü'nün Sağmal Develerinin Çobanı.
9. Allah Resulü'nün Sağmal Develerine Kimin Baktığı
10. Allah Resulü'nün Atının Kimin Yanında Olduğu
11. Allah Resulü'nün Devecisi.
12. Allah Resulü'nün Deve Üzerindeyken Üzengisini Tutan.
13. Allah Resulü'nün Devesinin Yularını Tutan.
14. Allah Resulü'nün Kurbanlık Görevlisi,
15. Allah Resulü'nün Kurbanlıklarına (Hedy) Kimin Baktığı.
16. Allah Resulü'nün Silah Görevlisi.
17. Allah Resulü'nün Kılıcını Nereye Taktığı.
18. Allah Resulü'nün Huzurunda Boyun Vuranlar.
19. Devlet Başkanının Uğradığı Çöllerde, Oraya Varmış Olduğunu Göstermek için Yaptırdığı Yapı.
20. Devesine Binmesi îçin Allah Resulü'nün Önünde Eğilen Kimse.
21. Allah Resulü'nün Büyük Çadırı.
22. Allah Resulü'ne Çadır Kuran.

463[420] Metinde geçen "Sıfat" kelimesi "Sâni" olacaktır (bk. ihsan Abbas, s. 495).
464[421] Kettâni daha önce Huzâi'ye atıfla bu bâb başlığını zikretmiş olmakla birlikte burada, ilavede bulunduğu başlıklar arasında vermiştir. Üstelik Huzâi'nin eserinde (s. 379) verdiği bilgi, onun verdiğinden (I, 325) daha çoktur.

23. Başkente Girmek istediğinde Allah Resulü'nü Çevreleyip Koruyanlar.
24. Ordunun Konaklaması için Yer Araştırma.
25. Allah Resulü'nün Hanımlarına Yolculukta Eşlik Ederek Hayvanlarını Süren Kimse.
26. Devlet Başkanının Savaşa Çıkması ve Ardından Başkentte Muhafız Bırakması.
27. Seferde Devlet Başkanını Arkadan izleyen Kimse.
28. Fetih Günü Allah Resulü'nün Önüne Geçip Şiir Okuyan.
29. Ordu Gözcü Kolu.
30. Devlet Başkanının Kendi Ülkesinde Halk Arasında Casus (Haberci) Edinmesi.465[422]
31. Nemmâm (Kovucu, Söz Taşıyan).
32. Devlet Başkanının Savaştığı Kimselerin Hayvanlarından Bir Türü Hibe Etmesi.
33. Allah Resulü'nün Ganimetlerini Yazan.
34. Seferden Dönüşte Yemek Verilmesi.
35. Allah Resulü'nün Seferden Dönünce Söylediği Söz.
36. Allah Resulü'nün Bir Köye Girmek İstediğinde Söylediği Söz.
37. Arap Yarımadası Kafirlerinin Allah Resulü'ne Karşı Tutumları.
38. Allah Resulü'nün Kendi Zamanındaki Kafirlere Muamelesi.466[423]

Altıncı Bölümün Konuları

Bu bölüm vergi toplamasıyla ilgil görevlere dair olup muhtelif bâblan kapsamaktadır.
I. Bâb **:** Cizye Görevlisi.
II. Bâb **:** Uşûr Görevlisi.
III. Bâb **:** Müslümanların Memleketine Geldiklerinde Zimmilere Tercümanlık Yapan Kimse.467[424]
IV. Bâb **:** Arazi Haracını Toplayan.
V.Bâb **:** Arazi Ölçümü Görevlisi
VI. Bâb **:** Zekat Âmili.
VII. Bâb : Zekat Mallarını Yazan.
VIII Bâb: Miktar Takdirinde Bulunan.
IX Bâb **:** Vakıf.468[425]
X.Bâb **:** Miras Görevlisi.469[426]
XI. Bâb **:** Zekat Ami1lerinden Topladıkları Malları Alan Görevli (Müstevfi).

465[422] Metinde "fi beledihi" kelimesi yanlış olarak"fi'l-ba'd" şeklinde geçmiştir.
466[423] Metinde yer aldığı halde Kettâni'nin burada anmadığı bazı konu başlıkları:'Allah Resulü'nün kaç gazveye çıktığı. Bayrak ve sancağı taşıyanlar, Her kabilenin bir bayrağı olması, Sancağın ebadı, rengi, neden yapıldığı, üstünde ki yazı, hilalin şekli, Allah Resulü'nün atını yanşa sokması.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/61-63.
467[424] Huzâi bu konuda mezheplerin görüşlerini vermiş olup (s. 526-528) Resuluilah (sav) zamanında uygulaması görülmediğinden Kettâni tarafından ele alınmamıştır.
468[425] Metinde geçen "sâhib" kelimesi burada fazla olup yukarıda anılan "Arazi ölçümü Görevlisi" başlığında ise verilmemiştir (krş. Huzâi, s. 535, 561).
469[426] Mirasçısı bulunmayan mirasın devlete kalıp kalmayacağı konusunun işlendiği bu başlık (Huzâi, s. 570-573) yukarıdaki gerekçeyle Kettâni tarafından ele alınmamıştır.

XII. Bâb :Âmil Müfettişi (Müsrif, Bündâr).470[427]
Bu bâblan isnati arıyla birlikte özlü ve derli toplu bir şekilde vererek şu ilavelerde bulundum:
1. Allah Resulü'nün Badiyeye Zekat Develerinin İçine Bizzat Çıkması.
2. Allah Resulü'nün Ramazan Zekatını (Fıtır sadakası) Korumakla Görevlendirdiği Kimse.
3. Allah Resulü'nün Ganimetlerini Almaya Memur Kıldığı Kimse
4. Allah Resulü'nün H u m u s una Bakmakla Görevli Kimse.471[428]

Yedinci Bölümün Konuları

Bu bölüm hazine ve buna bağlı hususlarla ilgili görevlere dair olup muhtelif bâblardan oluşmaktadır.
I. Bâb : Emin Hazinedarın Fazileti.

II. Bâb : B e y t ü 1 m a 1 Görevlisi, Para Hazinedarı.472[429]
III. Bâb : Tartıa.473[430]
IV. Bâb : Erzak Hazinedarı.
V.Bâb : Kileri (Tahıl Ölçümcüsü)
VI. Bâb : Allah Resulü Zamanında Kullanılan Şer'i Ağırlık ve Hacim Ölçüleri.
VII. Bâb : Sikke veya Darphane Görevlisi.
VIII. Bâb : Deve Edinme.
IX.Bâb : Koyun Edinme.
X.Bâb : Damgacı (Hayvanı Dağlayan).
XI. Bâb : Devlet Başkanının Korusu.
Bütün bu konuları isnadh bir şekilde özlü ve derli toplu olarak zikrettim. Huzâi'nin el aldığı meseleleri dile getirdim ve bu arada özellikle sikke, para, s â ölçüsü ve en büyük hazinelerimizden biri olarak kütüphanemizde bulunan Meriniler döneminden kalma Nebevi m ü d den bahsettim.474[431]

Sekizînci Bölümün Konuları

Bu bölüm diğer görevlerle ilgili olup muhtelif bâblara ayrılmıştır.
I. Bâb : Harcama Görevlisi.
II. Bâb : Devlet Başkanının Mali Konulardaki Vekili.
III. Bâb : Devlet Başkanının Başkent Dışında Emrettiği Konularda Harcamada Bulunması İçin Mal ile Gönderdiği Kimse.
IV. Bâb : Elçilik Heyetlerini Ağırlama.
V. Bâb : Hastane.

470[427] Huzâi'nin verdiği bu başlık da (s. 575) aynı sebeple Kettâni tarafından anlatılmamıştır.
471[428] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/64.
472[429] Huzâi'nin temas ettiği bu ve darphane görevlisi (s. 581-586, 627-629) ile ilgili hususlar Resulullah zamanında uygulaması bulunmadığından Kettâni tarafından ayrıca alınmamış, bu konudaki bilgilere "Divan" (I, 225 v.d.) ve "Dirhem ve Kullanunr (1,414 vd.) başlıkları altında temas edilmiştir.
473[430] Kettâni bu başlığa IX. Bölümde (II, 33) yer vermiştir.
474[431] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/64-65.

VI. Bâb **:** Doktor.475[432]
VII. Bâb **:** Şifa îçin Okuyan.
VIII. Bâb **:** Kan Alan.
IX. Bâb **:** Dağlama.
X. Bâb **:** Aile ve Malları Bulunmayan Fakirlerin Barınması îçin Yapılan Yer, Ki Zaviyelerin Kurulması da Buna Dayanmaktadır.
Bu bâbları isnadlı olarak derli toplu ve özlü bir şekilde verdim ve aralarında şu bâb ve bilgileri ekledim:
1. Allah Resulü'nün Savaşta Mal ve Esirleri Gözetmesini Birine Emretmesi.
2. Allah ResuhVnün Elçilere Hediyeleri.
3. Allah Resulü'nün Elçiler Geldiğinde Güzel Giyinmesi.
4. Yaraya Allah'ın Adını Okuyup Üflemesini Birine Emretmesi.
5. Tıp Bilgisi Olmayan Kimsenin insanları Tedavi Etmesinin Mubah Olmadığı.
6. Hıfzısıhhada Bugün Karantina Diye Bilinen Uygulamanın Temeli.
7. Astrolog (Müneccim).
8. Kıyâfe timini Bilen.
9. Kur'ân öğrenenler İçin Kalacak Yer Yapmak.476[433]

Dokuzuncu Bölümün Konuları

Bu bölüm, Hz. Peygamber (sav) zamanında mevcut olan sanat ve mesleklerle ashaptan bunları kimin yaptığına dairdir. Daha önce geçen bölümlerde Huzâi tarafından daha uygun görülen yerlerde zikredilenlerden ayrı olarak burada verilen bâblar şunlardır:
I. Bâb **:** Ticâret.
II. Bâb **:** Manifaturacı (Bezzaz).
III. Bâb **:** Itriyatçı (Attâr).
IV. Bâb **:** Sarraf.
V.Bâb **:** Mızrak Satıcısı.
VI. Bâb **:** Yiyecek (Buğday) Satıcısı.
VII. Bâb **:** Hurma Satıcısı.
VIII. Bâb **:** Tabaklamada Kulanılan Ağaç Satıcısı.
IX. Bâb **:** Dellâl (Simsar).
X.Bâb **:** Oduncu.477[434]
XI. Bâb **:** Dokumacı.
XII. Bâb **:** Terzi.
XIII. Bâb **:** Marangoz.
XIV. Bâb **:** Kadeh Yontucusu.
XV. Bâb **:** Kuyumcu.
XVI. Bâb **:** Demirci.

475[432] Metinde "tıp" olarak geçen kelime Huzâi'de "iabib" şeklindedir (s. 667).
476[433] Burada verilen başlıktan birşey anlaşılmamakla birlikte HuzâÎ'nin zikrettiği son Babın ardından Kettâni'nin Suffe'yi etraflıca ele almasından dolayı başlığın böyle olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca, KettânÎ burada anmamakla birlikte metin içinde Otel ve Hekim (Bilge) başlıklarına da yer vermiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/65-66.
477[434] Kettâni bu babı metin içinde (II, 57) vermekle birlikte burada anılmamıştır.

XVII. Bâb : Bina Ustası.
XVIII. Bâb : Tabaklayıcı (Debbâğ).
XIX. Bâb : Hurma Yaprağından Eşya Yapan.
XX. Bâb : Kara Avcısı.
XXI. Bâb : Deniz Avcısı.
XXII. Bâb : Bahçelerde Çalışanlar
XXIII. Bâb : Sırtında Su Taşıyan.478[435]
XXIV. Bâb : Hamal
XXV. Bâb : Hacamatçı.
XXVI. Bâb : Kasap.
XXVILBâb :Aşçı.
XXVIII. Bâb: Kebapçı.
XIX. Bâb : Kadın Kuaför.
XXX. Bâb : Ebe.
XXXI. Bâb : Sünnetçi Kadın.
XXXII. Bâb : Emzirici Kadın.
XXXIII. Bâb : Şarkıcı
XXXIV. Bâb : Kabir Eşici.
XXXV. Bâb : Ölü Yıkayıcısı.479[436]

Bu bâblan isnadlı olarak derli toplu ve Özlü bir şekilde verdim ve arada şu ilavelerde bulundum:

1. Alışveriş Yapan Kimseye Tacir Denilmesinin Mesnedi.
2. Allah Resulü Zamanında Medine'de Manifaturacılar Çarşısı.
3. Allah Resulü'nün Pazar Yerini Bizzat Belirlemesi ve Nezarette Bulunması.
4. Câhiliyye Devrindeki Pazarlar (Panayırlar) ve îslâm Devrinde Halkın Buralarda Alışveriş Yapması.
5. Ziraatçiler ve Ziraat.480[437]
6. İslâm'ın ilk Zamanlarında İnsanların ilgili Hükümleri öğrenmedikçe Alışverişle Meşgul Olmadıkları.
7. Ticaretle Uğraşmayı Avam ve Sıradan Kimselere Bırakmalarından Dolayı Hz. Ömer'in Ashaba Sert Davranması.
8. Hz. Ömer'in Hoşuna Giden Bir Çocuk Gördüğünde Söylediği Söz.
9. Kazançla İştigal ve Gazveye Katılma ile İlgili Olarak Hz. Ömer'in Sözü ve Kendisine Nisbetle Bu İkisi Arasındaki Tercihe Dair Görüşü.
10. Hz. Ömer'in Fakirlere ve Başkalarına Çalışıp Kazanma Konusundaki Emri.
11. Pazara Mal Getiren.
12. Ashaptan Şam Denİzi'nde (Akdeniz) Ticaret Yapanlar.
13. Şam'dan Medine'ye Halis Un, Yağ ve Bal Getiren.
14. Allah Resulü Zamanında Arızi Bir Sebeple Medine'den Hurma Çıkarılmasının Yasaklanması.
15. Medine'ye Tahıl vs.'nin Getirildiği Yerin Uzaklığı.

478[435] Metin içinde (II, 104) konu başlığı böyle olmakla birlikte Kettânİ burada "Parayla Su Taşıyan" şeklinde başlık koymuştur.
479[436] Bu başlık Huzâi'ye ait olmayıp Kettâni tarafından eklenmiştir.
480[437] Bu başlık metin içinde (II, 40) "Ziraat ve Ağaç Dikimi" şeklindedir.

16. Anber ve Civa Ticareti.
17. Altın Madeni Kazılması.
18. Çocukların Alışveriş Yapmaları.
19. Şeker Satımı.
20. Itriyat Satımı.
21. Tıbbî İlaçlar Satımı.
22. Ayakkabıcı.
23. İşlenmiş Deri.
24. Çocuk Beşiği.
25. Altından Burun Yapımı.
26. Yeldeğirmeni.
27. Ressam(Musavvir')
28. Liderlerin Millî ve Dinî Yapılara Temel Taşı Koymalarının Kaynağı.
29. Allah Resulü'nün Mescid-i Nebevfyi Üç Kez İnşası ve Bunlardan Birinin Dişili-Erkekli Kerpiçle Olduğu.
30. Devlet Başkanın Mescid Yerini Tayini ve Kıble Yönünü öğretmesi
31. Devlet Başkanının Bir Yeri Mescid Edinmesi Konusunda Kendisine! Vekâlet Edecek Kimseye Emri.
32. Allah Resulü'nün Evleri ve Eşlerinin Meskenleri.
33. el-Avâlî'de Hz. Mâriye'nin Meskeni'nin Haritası.
34. Allah Resulü'nün, Binaların Sıhhî Esaslara Göre Yapılmasını Emretmesi ve Komşular İçin Çiğnememeleri Gereken Esaslar Belirlemesi.
35. Allah Resulü'nün Mescidi-i Dırâr'ı Yıktırması.
36. Boyacı.
37. Yüzme.
38. Su Satışı.
39. Süt Satışı.
40. Lambada Yakmak Veya Gemi Kerestesine Sürmek için İçyağı KulUanıl-] ması.
41. Su Kaynağının Tesbiti ve Suyun Çıkarılması Konusunda Mütehassıs] Kimse.
42. Bulamaç Aşı Yapma.
43. Fınna.
44. Allah Resulü'nün Ekmeklerinin Küçük Olup Olmadığı.
45. Belli Bir Yerde Avlanmanın Yasaklanması.
46. Allah Resulü'nün Hiç Avlanmadığı ve Av Satın Almadığı.
47. Yün Eğirme.
48. Allah Resulü Zamanında Medine'deki Şarkıcı Kadınların Adları.
49. Allah Resulü Zamanında Deflerin Zilli Olup Olmadıkları ve Ashabın Ud Dinleyip Dinlemedikleri.
50. Seleften Bazılarının Musiki timi ile İlgilenip İlgilenmedikleri.
51. Şarkı Sözleri.
52. Habeşlilerin Mescid-i Nebevide Allah Resulü'nün Önünde Oynama' lan.
53. Allah Resulü'nün Medine'ye Gelişi Sırasında Habeşlilerin Mızraklarıy la Oynamaları.

54. Bazı Ashap Büyüklerinin Allah Resulü'nun önünde Seksek Oynamaları.
55. Şarkı ve Şiir Okumak.481[438]
56. Mezarı Bekleyen Yaşlı Kadın.
57. Müsabaka.
58. Güreş
59. Atıcılık.
60. Kız Çocukların Oynaması.
61. Oyuncakla Oynamaları.
62. Evde Vahşi Hayvan Bakılması.
63. Allah Resulü'nün "Genç Kızın Bu Husustaki Arzusunu Takdir Edin" Sözü.
64. Çocukların Oynaması için Kuş Tutulması.
65. Düğünde Badem, Hurma Saçılması ve Kapışılması.
66. Bir Sahabinin Yolda Oynayan Habeşlilere Rastlaması ve Onlara Para Vermesi.
67. Savaşta Allah Resulü'ne Eşlik Eden Hastabakıcı Sahabi Kadınlar ve Bunların Gösterdikleri Kahramanlık, Çeviklik ve Savaşanlara Yardımları.
68. Ticaretle Uğraşan Kadın Sahabiler.
69. Kadınları Allah Resulü'nun Meclisinde Temsil Eden Kadın.
70. Gelini Kocasının Evine Götürdüklerinde Söyledikleri.
71. Düğünde Yedi Gün Yemek Verilmesi.
72. Kılıç Yapımcısı.482[439]
73. Resmî-Dinî Bir Toplantıda Kendilerini Resmen Temsil Etmek Üzere Topluluğun Bir Kimse Üzerinde Birleşmesi.
74. Taş Yontucusu.
75. Ölen Kadının Tabutu îçinde örtülmesinin Mesnedi ve Bunu Uygun Gören Kimse.483[440]

Görüldüğü üzere Huzâl, eserinde derleme ve açıklamaya çalıştığı Hz. Peygamber dönemindeki meslek ve sanatların sayısını otuz dolayına ulaştırmıştır. Ben de buna bir o kadar ilavede bulundum. Bilirsiniz ki sonra gelen bazen önce gelenin getiremediğini getirir. İşte Şeyhülislam Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari, Sahîh'inde "Kitâbu'l-buyâ" da topu topu on kadar meslek ve sanatı verebilmiştir ki bunlar da şudur: Kuyumcu, demirci, terzi, dokumacı, marangoz, silah satıcısı, Itriyatçı (a 11 â r), hacamatçı v.s. Buhari'nin bu sayıyla kalmış olması, muhtemelen, bunun koyduğu şartlara uygun olarak kendisine rivayeti ulaşmış miktar olmasındandır. Fakat ne olursa olsun, sonradan gelenin himmeti inkar edilemez ve şükranla anılması gerekir. Öncekilere kapıyı açmak düşüyorsa, sonra gelenlere de ister güçlü ister zayıf olsun bu yol üzere tereddütsüz yürümek düşer.

481[438] Metinde "Ginâ" kelimesi "Sima" şeklinde geçmiştir.
482[439] Metinde "Sâni" (yapımcı) kelimesi "Bâi" (satıcı) şeklinde geçmiştir.
483[440] Burada geçmemekle birlikte Kettâni'nin metin içinde verdiği bazı başlıklar şöyledir Ashabın ticarete sabah erken çıkmayı tercih etmeleri; Nakkaş; Allah Re-sulü'nün oturması için yapılmış kanepe; Usta yüzücü; Ashaptan arazisini mahsulün 1/3 ve 1/4'ü karşılığında işletmeye verenler; Kadınlar arasında koguculuk yapan kadın; Söz konusu bir kadınla evlenmeye arzulu olup olmadığı konusunda kişinin nabzını yoklamaya giden kadın; Bir grubun arkadaşlarından birinin yanında toplanıp şarkı söyletmeleri ve Resulullah'm (sav) bunları duyup ngellememesi; Hanende bir cariyenin Ali ah Resulü'nun huzurunda şarkı söylemesi; Meşru oyun ve eğlence; Bizans peyniri getirilmesi ve Allah Resulü'nun onu bıçakla kesip yemesi.

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer...O'ndan başka ilah yoktur" (Kasas: 28/68, 70).484[441]

Onuncu Bölümün Konuları

Huzâi bu bölümle eseri tamamlamış olup muhtelif konuları içine almaktadır. Müteaddit bâblara ayrılmıştır.
**I. Bâb : **Meslek, Sanat ve Görevin Anlamı.
**II. Bâb : **Ehl-i Kitab ve Diğer Gayrimüslimlerin İstihdamının Nehyedilmesi.
**III. Bâb : **H a li f e , EmîrveÂmil lerin Maaşları.
**IV. Bâb : **Tahrîcü'd-delâlâti's-sem'iyye Kitabındaki Bilgilerin Alındığı Eserler.
Bu bölüm kitabın Tunus nüshasında bulunmadığı gibi elde edebilmiş de değilim. Meslek ve sanatın anlamına dair bâb'a gelince, dokuzuncu bö lüm başında sanıyoruz bu konuda yeterince bilgi vermiştik. Gayrimüslimle ri İstihdam ve â m i 1 lerin maaaşl arı konulan ise fıkıh kitaplarında etrafl ı ca ele alınmıştır. Eserini derlediği kitapları anmaya ayırdığı dördüncü bâbt gelince, bu bâb gerçekten faydalıdır. Fakat her ne kadar müellifin kalemin den buna vakıf olmadıysam da, kitabın incelenmesi suretiyle bundan müs tağni kalınabilir. Eseri inceledim ve gördüm ki meslek, sanat ve görevleri) ilgili bilgilerin çoğunda, daha önce de belirtildiği gibi, kaynağı el-İstîâb ili îbn Fethun'un buna zeylidir. Daha Önce bir başlık açarak Huzâi'nin eserin de nakilde bulunduğu kitapları andım. İstersen bu başlığı burada tesbi edersin, istersen bırakır orada okursun. Huzâi'nin dediği gibi eser on bölüm den meydana geldiğine göre, önem bakımından eserin çoğu bölümlerinde] üstün veya onlara denk olan onuncu bölümden okuyucuları mahrum etmel istemedim. Allah yegane yardım edicidir. Deriz:
Onuncu bölüm Hz. Peygamber (sav) devrinde öğrenim ve öğretim açı sından ilmi durum; yetenek, entellektüel kapasite, ahlak, adetler ve kıya feüer bakımından sosyal durumun tesbitine dairdir. Bu bölüm iki" maksad wa (taslak, plan) ayrılmış olup birincim a k s a d Hz. Peygamber (sa\ zamanında öğrenim, öğretim, yazı vb. açılardan ilmi durumun tesbit v teşhisine dairdir. İkinci maksad ise Resulullah (sav) zamanında içtima durumun tesbiti ve ashabın sahip oldukları her türlü yetenek, entellektüel kapasite, temel karakteristikler ile îslâmiyetin ilk zamanlarında Medine-i Münevvere'nin, çok kısa bir zaman zarfında dünyaya hakim olan büyük bir uygarlığa başşehir yapılacak bir şehirde olması gereken ailevi gelişme, hayatla ilgili uğraşlar, özellikler, fikirler ve işlerdeki farklılık ve sınıflarla hayran bırakıcı bir mecmua oluşturduğunu gösteren diğer hususlara dairdir. Her maksadda çeşitli bâblardan oluşmaktadır.
I. Maksad: Allah Resulü (sav) zamanında öğrenim ve öğretim bakımından mevcut ilmi duruma dair olup muhtelif bâblardan meydana gelmektedir.
**1. Bâb : **İnsanlığın sahip olduğu en büyük bilgi kaynağının

484[441] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/66-70.

(ansiklopedi) Kur'ân-ı Kerim olduğu.
2. Bâb : Sünnet'in Kur'ân'a dayandığı,sahih hadisin lafzının yada lafzının bir kısmının veya manasının Kur'ân'da bulunduğu.
3. Bâb : Allah Resulü'nden nakledilen hadislerin sayısı.
4. Bâb : Bütün Sünneti derlemeye kimin teşebbüs ettiği.
5. Bâb : Ashabın ilim tahsili ve bunun Mescid-i Nebevide halkalar şeklinde olduğu.
6. Bâb : Allah Resulü'nün mescidde oluşturulan halkaların yanına gelip
duruşu ve bunlardan ilim halkasına oturmayı tercih edişi.
7. Bâb : Allah Resulü'nün ilim ve fıkıh meclislerinden kalktıktan sonra orada oturmak üzere yerine kimi bıraktığı
8. Bâb : Ashabın Kur'ân-ı Kerim'i Öğrenme keyfiyeti ve Allah Resulü'nün onlara ayet-i kerimeyi tefsir etmesi.
9. Bâb : Ashabın kendilerine ulaşan ilme, ezberleme ve müzakere ile itina göstermeleri.
10. Bâb : Allah Resulü'nün ashabına hadisleri senedle nakletmelerini emretmesi.
11. Bâb : Allah Resulü'nün ashabın geçmiş milletlere ait enteresan israili-
yat haberlerini anlatmalarına müsaade etmesi.
12. Bâb : Allah Resulü'nün, herşeyin er babından öğrenilmesi için, ashabından bir ilimde temayüz eden veya belli bir fazilete sahip bulunan kimseyi bildirmesi.
13. Bâb : Asr-ı Saadet'te"allâme " sözünün Arap ensâbı ve şiiri en iyi bilen kimse için kullanıldığı.
14. Bâb : Allah Resulü'nün zeka, anlayış ve ilimdeki seviyelerini göstermek için ashabının kapasitesini araştırma keyfiyeti.
15. Bâb : Allah Resulü'nün ilim ehli için belli günler ayırması.
16. Bâb : Ashabın Önce anlaşılması kolay ve açık sonra da zor olandan başlayarak ilmi tedricen öğrendikleri.
17. Bâb : Ashabın büyük yaşta olmalarına rağmen ilim tahsiline olan arzuları.
18. Bâb : Evlenmeden önce ilim tahsilinde bulunmayı emretmeleri.
19. Bâb : Ashabdan tacir olanın ilim tahsil ettiği, ilimle meşgul olanın da ticaret yaptığı.
20. Bâb : Ashabın eş ve cariyelerine ilim Öğrettikleri, Allah Resulü'nün de kadınlara ayrı bir gün tahsis ettiği.
21. Bâb : Ashabın Allah Resulü'nden duyduklarını ezberleme ve kaydetmeye nasıl itina gösterdikleri.
22. Bâb : Ashabın ilimle ilgili anlamadıkları birşey duyduklarında onu anlayıncaya kadar tekrar ettikleri.
23. Bâb : Bu konuda, hazır olanın olmayana tebliğde bulunmasını düstur edinmeleri.
24. Bâb : Gece gündüz ilim teatisinde bulunmaları.

25. Bâb : Allah Resulü'nün yeni başlayanların fikrî kapasitelerini gözetmesi ve onlara tahsili bitirenlere öğrettiklerini öğretmemesi.
26. Bâb : Yazı yazmayı Öğretmenin, çocukların babaları üzerindeki haklarından ol duğu.
27. Bâb : Asr-ı Saadette kalem ve divit.
28. Bâb: Sahabe asrında kamış kalem ve mürekkebin mevcut olduğu.
29. Bâb: Sahabe devrinin sonlarında ArapYanmadası'nda pamuktan kağıt yapımının icad edilmesi.
30. Bâb : Ashabın hadisi yazmaları ve Allah Resulü'nün onlara ilmi kaydet-melerini emretmesi.
31. Bâb: îsîâm'm ilk zamanlarında birşey tedvinde bulunup bulunmadıkları, ashabın herhangi bir ilim dalında birşey derleyip derlemediği veya kendi zamanlarında ashap ve tabiine tedvin ve tasnifin nisbet edilip edilmediği.
32. Bâb : Kumandan sahabilerin, girdikleri ülkelerden Hulefâ-yı Râşidin'e coğrafî raporlar iletmeye özen göstermeleri.
33. Bâb : Uygarlıkla ilgili tıp, kimya, sanatlar v.b. ilimlere dair eski kitapların tercümesiyle ashap zamanında ilgilenildiği.
34. Bâb : Tasavvuf ilminden ilk bahsedenlerin sahabiler olduğu.
35. Bâb : İslâm'da nahiv (gramer) ilmini ilk koyanların sahabiler olduğu.
36. Bâb : Eş'ari'nin kelam ilminden bahsetmesi ve telifte bulunmasından önce bu konuda ilk defa ashabın konuştuğu.
37. Bâb : B e d î ' türlerinden biri olan " t a s h îf" le ilk konuşanın Hz.Ali'nin (ra) olduğu.
38. Bâb : Ashabın, kendilerinden hadis yazanlara hadisi imlâ ettirmeleri.
39. Bâb : Allah Resulü'nün sorulan soruları cevaplamaya ne zaman çıktığı ve kendisine genel olarak nelerin sorulduğu.
40. Bâb : Müzakere sırasında Allah Resulü'nün kendilerini bırakıp gitmesi halinde ashabın kendi aralarında hadise başvurdukları.
41. Bâb : Ashabın bir araya geldiklerinde ilim müzakere ettikleri ve Kur’ân'dan bir sûre okudukları.
42. Bâb : Ashaptan alim olanların, kendi huzurunda rivayette bulunmasını talebesine emretmesi.
43. Bâb : Ashabın Kur'ân'ı manasını belleyerek tedricen Öğrendikleri.
44. Bâb : Kur'ân'a ilk defa Mushaf adını kimin verdiği.
45. Bâb : Kur'ân'm ücretle istinsahı (çoğaltılması) konusunda ashabın fetvası.
46. Bâb : Ashap ve onların zamanlarındaki insanların Mushaf ı istinsaha önem vermeleri ve Kur'ân'ı ondan okumaları.
47. Bâb: Ashabın seferlerde Mushafıyanlarında götürmeye özen göstermeleri.
48. Bâb : Ashabın Mushafları süsleyip süslemedikleri.
49. Bâb : Mushaflan öpüp öpmedikleri.
50. Bâb: Hz.Ebubekir zamanında Mushafları muhafaza eden gÖrevliler olduğu.

51. Bâb : Ashabın, kişinin sabah evinden çıkmadan önce Mushafa bakıp okumasını arzuladıkları.
52. Bâb : Efendimiz Muaviye'nin, tarih mecmualarını korumak üzere görevlendirdiği hizmetçileri bulunduğu.
53. Bâb : Allah Resulü zamanında ashabın Kur'ân öğrettikleri ve bunların ücret almasına Resulullah'ın müsaade etmesi.
54. Bâb : Ashap zamanında Mushaf'ların satılıp satılmadığı.
55. Bâb : Çocukların okuma-yazma öğrenmeleri için okul açmaları.
56. Bâb : Çocukların ders levhalarını yıkadıkları suyu nereye döktükleri.
57. Bâb : Çocuğu Öğretime başlattıkları yaşa dair seleften bir rivayet bulunup bulunmadığı.
58. Bâb : Medine'de ashaptan kimlerin Kur'ân öğrettiği, Allah Resulü'nün bu maksatla taşraya kimleri gönderdiği, sahabeden Kur'ân hafızı olanlar, halka yazıyı Öğreten kadın-erkek, müslim-gayrımüslim kimseler, Resulullah zamanındaki müftüler, rüya tabircisi, bugünkü medreseler gibi o zamanlar k u r r ânın kalması için ev edinilmesi.
59. Bâb : Hat ilmini öğrenmekle meşgul olmaları.
60. Bâb : Şiirle meşgul olmaya teşvikleri.
61. Bâb : E n s â b ilmini öğrenmekle meşgul olmaları.
62. Bâb : Asr-ı saadette f e r a î z ilminin revaçta olduğu ve Allah Resulü'nün onu öğrenme ve öğretmeye teşviki.
63. Bâb : Hulefâ-yı Râşidin devrinde hesapla ilgili konularda kendilerine başvurulanlar.
64. Bâb : Avrupalıların Arap rakamlarını Araplardan almış oldukları ve bu rakamların Avrupa'ya Hz. Ah zamanında girdiği.
65. Bâb : Kendisinden ilim tahsil etmede Kureyşli'yi başkasına tercih etmeleri.
66. Bâb : 11 i m - i n u c û mu (astronomi) öğrenmeyi emr.
67. Bâb : Atıcılık ve yüzmeyi öğrenmeyi emretmeleri.
68. Bâb : Arapça öğrenmeyi emretmeleri ve Hz. Ömer'in, katiplerden hata edenlere dayak atmalarını ve görevden almalarını valilerine emretmesi.
69. Bâb : Ashabın hikmet, tencim (astroloji), kıyafe (iz sürücülük), musiki, tıp, yönetim, savaş, siyaset, tercüme, imlâ, ticaret, sanat vb. konularla meşgul oldukları.[485][442]
70. Bâb : Ashabınhalka ve müptedilere duymaları zarar verecekhadis ve rivayetleri nakletmekten sakınmaları.
71. Bâb : Allah Resulü'nün genç ilim talebelerine ilgi gösterilmesine dair tavsiyesi.
72. Bâb : Alim sahabilerin, kendilerinden ilim tahsil edenlere istifade imkanı vermeleri, onları sıkıntılardan korumaya önem vermeleri ve kendilerine kanat germeleri.
73. Bâb : O devirde Öğrenim veöğretimle meşgul olarak kendisini tamamen ilme verenlerin özelliği.

---

[485][442] Kettâni eserde bu başlığa yer vermekle birlikte, bu konunun çeşitli yerlerde ele alındığını belirtmekle yetinerek (II, 315) herhangi bir bilgi kaydetmemiştir.

74. Bâb : Allah Resulü'nün hadis Öğrenen ve nakledenleri kendi halifeleri olarak adlandırması.
75. Bâb : Müslümanların kitaplarına başlık (isim) koymalarına esas teşkil eden Kur'ân'm içindekiler ve başlığı.
76. Bâb: Allah Resulü'nün ilim talebelerine anlamadıkları şeyleri sormaya teşvik etmesi.
77. Bâb : Allah Resulü'nün,soru soranlara kapasitelerine göre cevap vermesi ve hutbelerini durum ve şartlara göre farklı okuması.
78. Bâb : Allah Resulü'nün, soru soranlara önceliklerine göre cevap vermesi.
79. Bâb : Alah Resulü'nün ashabından rivayet ve nakilde bulunması.
80. Bâb : Ashabın birbirlerinden hadis rivayet etmeleri.
81. Bâb : Onlardan birinin diğeri katında büyükmevkiesahipolmasının, içtihadına uygun düşmeyen konuda kendisine muhalefet etmesine mani olmadığı.
82. Bâb : Ashabın, kendilerinden ilim öğrendikleri kimselere karşı gösterdikleri edep tavrı.
83. Bâb : Ashabın tabiinden rivayette bulunması.
84. Bâb : Sahabe büyüklerinin m e v â 1 i den ilim tahsili.
85. Bâb : Arap sahabilerden, müslüman olan yahudilerdenilim tahsil edenler.
86. Bâb : Gerçek ortaya çıkınca ashabın ona dönmeleri ve hakkı itiraf etmeleri.
87. Bâb : Allah Resulü'nün Öğretim konusunda asahabı eğitmesi ve ashabın bu konuda onu izlemeleri.
88. Bâb : Allah Resulü'nün huzurunda ashabın münazara yapmaları.
89. Bâb : İlk asırlardaki insanların uymaları için nassla belirlenmiş ilim talebeleri adabı.
90. Bâb: Ashabın, ilim ve yaşta büyük olanlarının hakkını gözetmeleri.
91. Bâb : Allah Resulü'nün ders sırasında ilim veya yaşça büyük olanlara Öncelik vererek insanların yerlerini belirlemesi.
92. Bâb : Ashabın ilim talebi veya â 1 î isnad maksadıyla başka bir sahabinin yanına yolculuk etmesi.
93. Bâb : Ashabın birbirlerini ve başkalarını Nebevî mirastan (ilim) nasip almaya teşvik etmeleri.
94. Bâb : Allah Resulü zamanındak a s s â s (kıssacı) ve Resulullah'ın onun meclisinde oturması.
95. Bâb : Allah Resulü'nün gıda, ilaç ve hastalıkların tedavisine dair ortayı koyduğu hikemî ilimler ve tıbbî bilgiler ile bu konuda telif edilei eserler.
96. Bâb : Allah Resulü'nün ashabıyla birlikte tarihi olaylan vegeçmiş milletlerin haberlerini uzun uzadıya ele alarak buna bir vakit ayırması ki bu husus bugün benzeri konularda ders teatisine temel teşkil eder.
97. Bâb : Ensann ok atımı öğrenimi için akşam ve yatsı vakitleri arasını seçmeleri.
98. Bâb : Muaviye'nin gece vaktim tarihe, geçmiş mileÜerin ve

nesillerin haberlerine dair kitapları dinlemeye ayırması.
99. Bâb : Ashabın, ister kâfir ister küçük olsun ilmi kimde bulurlarsa almayı prensip edinmeleri.
100. Bâb : Hz. Ali'nin ilme teşviki ve ilmin şerefine en beliğ ifadeyle işarette bulunması.
101. Bâb : Ashabın, ilimleri öğretme konusunda bir sıra belirlemeleri ve toplanan talebelerden hangilerine önce hangilerine sonra sıra verdikleri.
102. Bâb : Asahabın ders esnasında zaman zaman farklı konulara geçerek dikkatleri tazeledikleri.
103. Bâb : Hurafe hadisi.
104. Bâb : Ümmü Zer' hadisi,
105. Bâb : BirincibölümdegeçenlerdenayrıolarakAUlah Resulü zamanında erkek ve kadın güldürücüler.
II. Maksad: Allah Resulü'nün ashabının sahip oldukları üstünlükler, tamayüz ettikleri entellektüel seviye ve özelliklere, İslâmiyet'in ilk zamanlarında Medine-i Münevvere'nin, en kısa bir zamanda dünyaya hakim olan büyük bir uygarlığa başşehir yapılan bir şehirde olması gereken işler, fikirler, özellikler, hayatla ilgili meşgalelerdeki farklılık ve sınıflarla hayran bırakıcı bir mecmua oluşturduğunu gösteren diğer hususlara; bu parlak devir ve temiz şehrin sosyal durumda ihtilaf ve ihtilat ile ilkelerde birleşme konusunda vardığı seviye ve bunun geçmiş zamanlar ve nesiller boyunca tarihin kaydettiği en nadir durumlardan biri olduğuna dairdir. Bu maksad da muhtelif bâblardan oluşmaktadır.
1. Bâb : Ashabın şer1! hükümlerde içtihada ehil ve teşriî naslann mana ve yorumlarını kavramaya muktedir oldukları.
2. Bâb : Fetva konusunu araştırmaları ve birbirlerine havale etmeleri, henüz meydana gelmemiş bir hususta ise konuşmayı hoş karşılamamaları.
3. Bâb : Kimin "Sahabenin en alimi" olarak nitelendirildiği.
4. Bâb : Ashaptan kimin "ilim şehrinin kapısı" olarak tanındığı.
5. Bâb : Ashaptan kimin"Allahın arslant" diye lakaplandığı.
6. Bâb : Ashaptan kimin "Şeyhülislâm" diye lakaplandığı.
7. Bâb : Ashaptan kimin "Allah'ın kılıcı" diye lakaplandığı.
8. Bâb : Ashaptan adaleti dillerde dolaşan
9. Bâb : Ashaptan heybeti dillerde dolaşan
10. Bâb : Ashaptan doğruluğu dillerde dolaşan.
11. Bâb : Ashaptan bütün faziletleri dillerde dolaşan.
12. Bâb : Ashaptan yürüyüşü dillerde dolaşan.
13. Bâb : Ashaptan fıkıh bilgisi dillerde dolaşan.
14. Bâb : Ashaptan "ümmetin emini" lakabını kazanan.
15. Bâb : Ashaptan verdiği düğün yemeği dillerde dolaşan.
16. Bâb : Ashaptan hilmi dillerde dolaşan.
17. Bâb : Ashaptan meleklerin kendisinden haya ettikleri kimse.
18. Bâb : Ashaptan isabetli görüş sahibi olanlar.
19. Bâb : Ashaptan her iki elini de kullananlar.[486][443]

[486][443] Kettâni bu babı 30. Bâb olarak tekrar ettiğinden orada tekrar zikredilmemiştir.

20. Bâb : AshaptanZü'l-amâme denilen kimse.
21. Bâb : Ashaptan kılıcı dillerde dolaşan.
22. Bâb : Ashaptan ordu içinde haykırışı bin kişiye bedel kabul edilen.
23. Bâb : Dört nala koşan atı geçen sahabi.
24. Bâb : Ashaptan hakkında darb-ı mesel söylenecek kadar dehasıyla tanınan kimse.
25. Bâb : Arapların Fars ve Bizanslılara karşı kendisiyle övünecekleri kadar dehşetli kuvvetiyle tanınan sahabi.
26. Bâb : Ashaptan son derece uzun boylu olanlar.
27. Bâb : Ashaptan kısa boyluhığuyla tanınanlar.
28. Bâb : Zamanında belli bir konuda eşsiz olmasıyla dillerde dolaşan sahabi.
29. Bâb : Ashaptan güzelliği dillerde dolaşan.
30. Bâb : Ashaptan mezarlan birbirinden uzak yerlerde bulunan yedi kardeş.
31. Bâb : Babasından onbir yaş küçük olan sahabi.
32. Bâb : Zamanında hutbe için oniki bin minber dikilecek çapta elinde fetih kılıcı bulunan sahabi.
33. Bâb : Ashaptan kendisine haraç ödeyen bin kölesi bulunan kimse.
34. Bâb : Ashaptan yüz ayrı dil bilen (hizmetçilere sahip) kimse.
35. Bâb : ölümüyle ilimin onda dokuzunun Ölmüş sayıldığı sahabi.
36. Bâb : ÖldüğündeHz. Ömer'in "müslümanların efendisi öldü" dediği sahabi.
37. Bâb : Ashaptan zengin ve refah içinde olanlar.
38. Bâb : Hz.Ali ve Fatuna'nın kızıyla evlendiğinde en yüksek mehrivereiı sahabi.
39. Bâb : Ashabın sayısı.
40. Bâb : Medine'de Allah Resulü ile birlikte en son kaç sahabinin bulunduğu.
41. Bâb : Allah Resulü'nden en çok rivayette bulunan(m uk s i r ûn) sahabiler.
42. Bâb : Ashap içinde en büyük hadis hafızı ve İslâm'da ilk muhaddis.
43. Bâb : Ashaptan fetva imamları.
44. Bâb : Ashaptan en çok fetva veren,fetvalarından yedi cilt derlenen;deniz, Kur'ân alimi, ümmetin arif ve abidi ye dalgıç lakaplarıyls anılan; yolda gidişinden tanınan ve babası vefat ettiğinde heybe ve azametinden halkın bir ay taziyeye gidemediği kimse.
45. Bâb : Verdiği fetvalarda müctehide nisbetle mukallid gibi kendisini tafclid eden tabileri bulunan sahabiler.
46. Bâb : Ashaptan ilimde en üst seviyede olanlar,
47. Bâb : Ashaptan cömertlik ve bağışıyla tanınanlar.
48. Bâb : Ümmet içinde f e r â i zi en iyi bilen sahabi.
49. Bâb : Ashaptan ses ve tilavet güzelliği ile tanınanlar.
50. Bâb : Hakkında "insanların en hatibi" denilen sahabi.
51. Bâb : "Ümmetin hekimi" (bilge) lakabıyla anılan sahabi.

52. Bâb **:** Ashaptan kadim kitapları okuyup anlayan.
53. Bâb **:** Sahabe kadınlarından hakkında "insanların en bilgilisi* denilen.
54. Bâb **:** Sahabe kadınlarından hakkında "eğer erkek olsaydı hilafete layıktı" denilen.
55. Bâb **:** Ashaptan,Hz.Ömer'in "eğeryaşıyorolsaydıhaleftayinederdim" dediği azatlı köle. ,
56. Bâb **:** Hakkında "insanların en fasih konuşanı" denilen sahabi.
57. Bâb **:** Ashaptan hac menasikini en iyi bilen.
58. Bâb **:** Halka altmış yıl fetva veren sahabi.
59. Bâb **:** Allah Resulü zamanında kendisine "alim" denilen sahabi.
60. Bâb **:** Allah Resulü'nün ashaba kendilerinden alim olana karşı ayağa kalkmalarını emretmesi.
61. Bâb **:** Ashaptan elini talebelerin öptüğü kimse.
62. Bâb **:** Ehl-i beyit'ten olması sebebiyle talebesinin elini öpen sahabi.
63. Bâb **:** Hz.Ömer'inhakkında"onun başını öpmek her müslümana borçtur" dediği sahabi.
64. Bâb **:** Hz. Ömer zamanında Medine'ye geldiğinde Hz. Ömer'in kendisiyle birlikte onu karşılamaya çıkmalarını halka emrettiği sahabi.
65. Bâb **:** Hz. Ömer'in hakkında "hiç kimse ben ondan daha hayırlıyım diyemez" dediği sahabi.[487][444]
66. Bâb **:** Köse sahabiler ve onlardan halife olan.
67. Bâb **:** Hadım sahabiler.
68. Bâb **:** Hunsa sahabiler.
69. Bâb **:** Tenasül uzvu kesik sahabi.
70. Bâb **:** Selefin eski eserleri koruyup korumadıkları.
71. Bâb **:** Bâbların sonuncusu ve kitabın Özü yaptığım bu bâb,AllahResulü'nün vücut özellikleri ve ahlaki vasıflan konusunda en kapsamlı hadis olan tbn Ebî Hâle hadisine dairdir. Allah Resulü'nün ahvalini bilmeyen kimse bu babı incelemekle, bu ahval, düzen ve ahlak sahibi insanın, insanlığı trşad ve evrenin yönetimini gerçekleştirmeğe yetenekli kimseler yetiştirmiş o burasını garipsemez.[488][445]

Hatime:

Burada Arapların buluşlar ve ilimi disiplinlerde ilerleyişleri ve insaf sahibi Batılı araştırmacılar ile devlet adamlarının itiraf ettikleri gibi Avrupalıların üstadları olduklarına dair faydalı bilgiler verilmiştir.
Bu kitabın bâblarının incelenmesi ve her iki eserdeki gerçeğe vakıf olunması suretiyle, Huzâi'nin kitabının özünü kaydettiğimiz, mükerrer ve arada verdiği ek bilgilerle ne delil ne ihtiyaç bulunmayan bilgilere yer vermediğimiz anlaşılır. Huzâi'nin eserine, her bölümde zikredilen sanat, meslek, görev ve karakteristiklere kat kat fazlasıyla ilavede bulundum.

---

[487][444] Bu başlık fihristte zikredilmemekle birlikte metin içinde mevcuttur (bk. II, 438).
[488][445] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/70-77.

Öyle ki, Allah'a hamdolsun, akla gelmeyen ve hesapta olmayan birçok bilgiyi elde etmeyi başardık. Ebü'l-Hasan el-Huzâi'yi isnadl arının çoğunda izlemedim. Bu sebeple, eğer Huzâi'nin nakilde bulunduğu kitap basılıysa onun bilgi iktibas ettiği sayfayı zikrediyorum. Şüphesiz, doğu ve batı dünyasındaki matbaaların bastığı değerli eserler sayesinde bu konunun kaynaklarına ulaşmak şimdi daha kolay olmuştur. Doğu ve batıdaki yayın kataloglarının incelenmesiyle, geçen nesillerden birçoğunun ulaşmaları zor şeylere bugün kolayca ulaşıldığında şüphe kalmaz. Apaçık olanı açıklamaya lüzum yoktur. Bununla Câhız'ın şu sözünün haklılığı da gerçekleşmiş olur: İnsanlara "önce gelen, sonra gelene birşey bırakmadı" sözlerinden daha zararlı birşey yoktur. Hafız Ebû Ömer İbn Abdilber, Hz. Ali'nin (Allah yüzünü keremlen-dirsin) "Kişinin değeri, yaptığı işin güzelliğiyle biçilir" sözüyle ilgili olarak şunun söylendiğini nakleder: Bu sözün benzeri söylenebilmiş değildir, ilim talep eden kimse için hangi söz bundan daha teşvik edicidir? Şöyle dediler: İlim, ulema ve ilim tahsil edenler için "Önce gelen sonra gelene yapacağı birşey bırakmadı" sözünden daha zararlısı da yoktur.[489[446]] Ebü'l-Hasan el-Mes'ûdi de Avrupa'da basılan et-Tenbîh[490[447]] adlı eserinde şöyle der: "Bazan akıl ve gönüller bir noktada birleşir, bazan da sonra gelen tecrübeler, hataya düşmekten sakınma ve araştırma endişesi sayesinde daha güzel tasnif ve daha sağlam telifte bulunur. Böylece önce gelenin bulamadığını sonra gelenin bulmasıyla ilimler namütenahi gelişme göstermiş olup bunun da belli ve sınırlı bir sonu yoktur. Bununla birlikte, yeni gelenlerin eserleri daha faydalı ve verimli de olsa, Önce gelenleri övüp eserlerini yüceltmek, geçmişi övüp geleni kötülemek insanlardan birçoğunun alışkanlığıdır." Mes'ûdi daha sonra, yazarlar ve belagat sahipleri arasında değerinin yüceliğine rağmen Câhız'm şöyle dediği nakleder: Ben zengin anlamlı ve güzel tertipli bir eser telif edip kendime nisbet ediyorum, fakat kulakların ona verilip isteklerin ona yöneldiğini görmüyorum. Sonra seviye bakımından ondan daha aşağı ve daha az faydalı bir kitap telif edip Abdullah b. Mukaffa, Sehl b. Harun veya onlardan başka mütekaddiminden adları müellifler arasında yer alan birine isnad ettiğimde, başka bir sebepten değil yalnızca mütekad-dimîne nisbeti sebebiyle, onu yazmaya yöneliyor ve istinsaha can atıyorlar. Bu asrın insanlarının kendi çağdaşları bir insanı çekememeleri ve ona has ve yüceltilen övgüye değer işlerde kendisiyle rekabete girişmeleri üzerine de şöyle der: Halkın büyükleri bu grubu kaâle almazlar ve iş, her şeye adaletten yana hakkını ve haktan taraf nasibini veren görüş ve anlayış sahiplerinin takdirine göre değer alır ki bunlar, eksik olduğu hususta önce geleni yüceltmez, fazla olduğu konuda da sonra geleni alçak düşülmezler. İşte ilimlerin tedvini ve kitapların telifi böyle kimseler içindir.[491[448]] İlim pazarlarının coşkun ve ilim ehlinin kavrayış ve gayeler bakımından üstün olduğu bir zamanda durum böyle

---

489[446] ibn Abdilber, Câmîu beyânil-ilm ve fadlih, Medine: 1388/1968,1, 119.

490[447] Leîden'de 1894 yılında basılmış olup metindeen-Nebîhşeklinde geçmiştir, iktibasta başka hatalar da mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.

491[448] Mes'ûdi, et-Teiibîh vel-işrâf, Leiden: 1967 (II. Baskı), nşr. M. J. de Goeje, s. 76-77.

olunca, gerileme, inhitat, her çirkini körükörüne taklit, sefil arzuların olgunluk ve olgunlara baskın gelme ve direnişi, fazilete kızgınlık ve mukavemetten dolayı eksik ve aşağılık kimselerin kuyruklarına yapışma zamanı olan zamanımızda nasıl olur? Endülüs'ün hafızı İmam EbûMuhammed İbn Hazm, Endülüs alimleri ile diğerleri arasındaki üstünlük konusundaki risalesinde şöyle der: Bizim memleketimize gelince, bu konudaki hüküm "bir âlime en az rağbet gösterenler kendi ailesidir" meşhur meselinde dile getirilmiştir. İncil'de Hz. İsa'nın (as) "Peygamber, saygınlığını yalnız ülkesinde kaybeder" sözünü okudum. Bunu, insanların en anlayışlıları, en selim akıllıları ve en dikkat ve itina sahibi kimseler olmaları, yurt olarak kendilerine yerlerin en faziletlisi verilmesi ve en şerefli su (zemzem) ile gıdalandırılmalarına492[449] rağmen Kureyş'in Allah Resulü'ne (sav) karşı takındıkları tavırla kesin şekilde müşahade etmiş bulunuyoruz. Ta ki Allah, kendilerini bütün insanlardan ayıran fazileti Evs ve Hazrec kabilelerine hasretti. Özellikle bizim Endülüsümüz ise, halkının, kendi içlerinden çıkmış kendilerinden mahir âlime haset etmeleri, onun ortaya koyduğu şeylerin çoğunu küçümsemeleri, getirdiği güzellikleri çirkin saymaları, onun açıklarını ve sürçmelerini araştırmalarıyla temayüz eder. Bunun çoğu da diğer ülkelerde görülenin kat kat üstünde ve o kimsenin hayatı süresince olur. Eğer iyi yaparsa "değiştiren hırsız, başkasının görüşünü kendisine mal eden iddiacı"; orta yolu tutarsa "aptal, budala, değersiz zayıf; erken büyük başarı elde ederse "bu ne zaman oldu, ne zaman öğrendi ve ne za man okudu, bravo!" derler. Bundan sonra da güç ve takdirler onu iki yoldan birine sokar; ya devamlı başarı ki onu benzerlerinin üstüne çıkarır veya kendisine tavsiye ettiklerinden başka bir yola giriş ki o zaman da zavallıya karşı girişilen amansız savaşa düçâr, söz ve isteklere hedef ve ırzına yol aranmaya maruz olur. Bazan da söylemediği söz kendisine isnad edilir, kuşanmadığı şey kuşatılır. Ağzına almadığı ve kalbinin inanmadığı şeyi ona yakıştırırlar. Eğer sultandan bir nasip alamamışsa yokluktan selamete, muhaliften kurtuluşa da eremez. Eğer bir telife girişirse kaş-göz edilir, engel olunur ve çekiştirilir. Faziletleri saklanır, unuttukları ayyuka çıkarılır. Bu yüzden azmi gevşer, nefsi usanır ve hamiyeti yumuşar... ilh. İbn Hazm'ın tan selamete, muhaliften kurtuluşa da eremez. Eğer bir telife girişirse kaş-göz edilir, engel olunur ve çekiştirilir. Faziletleri saklanır, unuttukları ayyuka çıkardır. Bu yüzden azmi gevşer, nefsi usanır ve hamiyeti yumuşar... ilh. İbn Hazm'ın sözü. Devamı için Nefhu*t-tîVde verilen risalesine bakınız.493[450] Endülüs'ün harap oluşu ve İslâm'ın ondördüncü asırda düştüğü zaaftan sonra söylenenleri bilmeyi ne kadar isterdim!

Sözün özü şuki bir şeyi bilmeyen ona düşman olur, nezleye tutulan ıtırın kokusunu duymaz, aksine onu inkâr eder Allan Rûhu'l-meânî müellifi Ebü's-Senâ Mahmud b. Abdullah el-Âlûsi el-Bağdâdi'ye rahmet etsin ki şöyle der:

492[449] Metinde"tağziyetihim bi-ekremil-miyah" ifaâesiatakdîsihimbi'l-haremi'l-cibâh!" şeklinde geçmiştir.
493[450] Makkari, Nefhu't-tîb, III, 166-1647. Metindeki hata ve eksiklikler için mezkûr eserle karşılaştırılmalıdır.

Kişi üstünlüğüyle semaya ulaşınca Olur düşmanları yıldızlar sayısınca Hasetten atarlar ona her çirkinliği Fakat eksiltemezler yüceliğini.
Eğer Ebül-Hasan el-Huzâfnin durumunu ve onun diriltti̇ği geçmişlere ait iyi amellerin, son zamanların inkâr tavrı takınmasına rağmen, ölümünün üzerinden iradesiz isteksiz altıyüz yıl geçtikten sonra işaretlerini ihya, yol izlerini takip ve saikleriyle etkilenmek konusunda kaderin beni bağladığını düşünmeseydim, üstelik şu anda ilgilendiğimiz hususun böylesi bir zamanda ve gelecekte tarafına bakılmaması ve iltifata değer bir iş görülmemesi karşısında bu işten vazgeçer, onu terkeder, tamamen ayrılır ve keserdim ilgiyi. Fakat "Eğer şunlar, onları inkâr ederlerse (bilsinler ki) biz, kendilerini inkâr etmeyecek bir toplumu onlara vekil bırakmışızdır." (En(-âm: 6/89) hükmü karşısında, çağdaşlarının faziletlerine inananlara ve geleceklerde ölenlerin kerametine inananlara çekiyor söz; bildiklerimizi saçmaya çalışıyor ve gayretli adımlarla yürüyoruz. Size ey gelecek nesiller ve geçmişlerden bazı kimselerin ruhları, nübüvvet kaynağının zamanında ve Muhammedi risâlet vaktinde olgunluğun bütün yönleriyle akıp coştuğu ilk devirde sosyal, siyasal, ilmî, ahlakî, ailevî ve savaşla ilgili durumu büyütücü bir ayna gibi yansıtan bu nefis mecmuayı size sunuyorum. Onu şükranla alın, hayırla anarak okuyun. Allah yegâne yardımcıdır. Başkasına değil yalnız O'nadır tevekkül ve istinad. Maksuda başlayınca, münezzeh olan Ma'bud Rab'den yardım dileyerek derim ki: Birinci bölüm hilâfete... dairdir.494[451]

BİRİNCİ BÖLÜM

Halifelik Ve Vezirlik (Sadaret) Ve Buna Bağlı Olarak Hz. Peygamberin Bazı Sahabîler Tarafından Yürütülen Özel Hizmetleri Halifelik (Hîlâfet)

Fahreddin er-Râzî'nin belirttiğine göre halife, başkasına halef olan ve onun makamına geçen kimseye denir.495[1] İb-nü'n-Nahhâs'ın Sinâatû'l-kitâbesinde496[2] zikredildiği üzere, Hz. Ebu Bekir'e bu anlamda hitabedilerek "ey Allah Resulü'-nün halifesi" denilmiştir. İslâm'da Hilâfet makamına ilk gelen odur. Hi1âfet, din ve dünya işlerine bakmakla yükümlü ge nel ve kapsayıcı yönetim ve büyük liderliktir. Bu görevi yürüten kimse, Hz. Peygamber'in (sav) halefi olması bakımından "halife" diye adlandırılır. Bu kimseye " i m â m w da denilir. Çünkü gerek Hz. Peygamber gerekse Hu-lefa-yı Râşidin zamanında imamlık ve hutbe okuma, halifenin yargı ve yönetim gibi başkalarının ancak kendisine niyabetle yürütebilecekleri temel görevlerinden idi. İslâm'da devlet başkanına, bunlar gibi, "emîrü'l-m ü' m i n î n " de denir. Halife, kendi üstünde hiçbir yöneticinin bulunmadığı ve makamını başka hiçbir kimsenin paylaşmadığı en büyük yöneticidir.

494[451] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/77-80.
495[1] Mefâtihul-gayb, Kahire: 1934-1962, II, 165.
496[2] Ebû Cafer en-Nahhâs'ın fö. 338/950) bu eseri, bazı kaynaklarda (Mu'cemül-udebâ, IV, 228; el-Vâfî bil-Vefeyât, VII, 363) Edebül-küttâb, bazılarındada (GAL, SuppL, I, 20 DSİnaâtül-kÜttâb olarak geçer.

Yeryüzünde, kendi hakikat ve manasına uygun olarak gerçekleşen ilk H i 1 â f e t Hz. Ebubekir'in hilâfetidir. îbn Adî, Ebubekir b. Ay-yâş'tan şu rivayette bulunur: Harun er-Reşid bana halkın Ebubekir es-Sıddık'ı hilâfete nasıl seçtiklerini sordu. Ben de "Ey mü'minlerin emî-ri, bu konuda Allah sustu, Resulü sustu ve mü'minler sustular" diye karşılık verince, andolsun merakımı artırmaktan başka birşey yapmadın, dedi. Bunun üzerine Ebubekr b. Ayyaş şöyle dedi: Ey mü'minlerin einîri, Allah Resulü (sav) sekiz gün hasta yattı. Bilâl yanına gelip "Ey Allah'ın Resulü, insanlara namazı kim kıldıracak?" diye sorunca, Hz. Peygamber ona, "Ebu-bekir'e uğra, namazı o kıldırsın," buyurdu. Hz. Ebubekir sekiz gün namaz kıldırdı, vahiy de inmekteydi. Allah Resulü Allah'ın susması (bir hüküm bildirmemesi), müslümanlar da Allah Resulü'nün susması sebebiyle sükut ettiler. Bu açıklama Harun er-Reşîd'in hoşuna gitti ve onu tebrik etti. Alimlerden bir grup, Hz, Ebubekir'in halifeliğini Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerine dayandırmaktadırlar. Beyhaki, "Ey imarı edenler, sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah, sevdiği ve &nun seven bir topluluğu (onların yerine) getirecektir" (Mâide: 5/54) âyetinin yorumunda, Hasan-ı Bas-rî'nin şöyle dediğini zikreder: Andolsun, sözü edilenler Ebubekir ve arkadaşlarıdır.497[3] Araplar dinden döndüklerinde, onlarla İslâm'a dönünceye dek Ebubekir ve arkadaşları cihad etti. îbn Ebî Hatim de, "Bedevilerden geri kalmış olanlara de ki: Güçlü kuvvetli bir topluma karşı, onlar müslüman oluncaya kadar savaşmağa çağrılacaksınız..." (^etih: 48/16) âyetinin yorumunda CübeyrMen şu rivayeti zikreder: âyette sözü edilenler Benî Hanîfe'dir.498[4] İbn Ebî Hatim ve İbn Kuteybe'ye göre bu âyet Hz. Ebubekir'in halifeliğine delildir, çünkü onlarla savaşa çağıran odur. Ebül-Hasan el-Eş'arî, Ebûl-Abbas b. Şureyh'in şöyle dediğini zikreder: Hz. Ebubekir'in hilâfetinin Kur'ân-ı Kerîm'deki mesnedi bu âyettir. Çünkü ilim ehli, bu âyetin nazil olmasından sonra, Hz. Ebubekir'in onları ve diğer insanları Ehl-i Ridde (dinden dönenler) ve zekatı vermeyenlere karşı savaşa çağırmasından başka savaş çağrısı olmadığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Bu, Hz Ebubekir'in halifeliğinin vücubuna ve ona itaatin farz oluşuna delildir Çünkü Allah, bundan yüz çevirenlerin acıklı bir azaba uğratılacaklarını ha ber vermiştir. İbn Kesîr şöyle der: âyette sözü edilen toplumun F arşlar veyt Bizanslılar diye yorumlanması halinde de onlara karşı ordu hazırlayan yin< Hz. Ebubekir'dir. Bunların işini bitirmek Hz. Ömer ve Osman'ın eliyle ol muştur ki onlar da Hz. Ebubekir'in takipçileridirler. Allah Teala bir âyetti şöyle buyurur: "Allah içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, yeryüzüne halef kılacağına dair söz vermiştir" (Nûr 24/55). İbn Kesîr bu âyetin, Hz. Ebubekir'in hilâfetine uygun düştüğüm söyler. Beyhaki'nin kaydettiği rivayete göre, İbnü'z-Za'ferânî îmai Şafiî'den şöyle dediğini duymuştur: İnsanlar Hz. Ebubekir'in halifeliği kc nusunda birleştiler. Şöyleki, Allah Resulü'nün vefatından sonrahalkkend sine yönetici bulma

497[3] ibn Kesîr, Tefsîr, II, 70.
498[4] age.IV, 190. BenîHanîfe içinbkz.İA,V, 217-218.

konusunda güçlükle karşılaşıp Ebubekir'den dah hayırlısını gökkubbe altında bulamayınca onu başlarına yönetici seçtile: Ebül-Abbas el-Karâffnin Furûk*unda (II, 182) ulemanın şöyle dediği ka; dedilir: "Doğrusu bu sana ve kavmine bir öğüttür.." (Zuhruf: 43/44) âyetind kastedilen husus hilâfettir. Allah Resulü (sav) ilk zamanlar kabileleri d(laşıyor ve kendisine yardım etmelerini istiyordu. Onlar da kendisinden soı ra yönetimin kendilerine geçmesini ileri sürdüklerinde şöyle buyuruyordı Ben bundan menolundum, bana "Doğrusu bu sana ve kavmine bir öğüttür ondan sorumlu tutulacaksınız" gerçeği nazil olmuştur. Binaenaleyh bu hı susta ensâr için herhangi birşey sözkonusu değildi. Kayravan alimlerinde birine, Allah Resulü'nden sonra halife lige kimin layık olduğu soruldı ğunda şöyle cevap vedi: "Sübhanallah! Bir Kayravan'da kaza (yargı) işin fetva vermeye ve imamlığa kimin daha layık olduğunu biliyoruz da bu husus Allah Resulü'nün ashabına gizli mi kaldı? Bu meseleleri ancak Iraklılar (Re'y ehli) sorar". O, bu sözlerle gerçeği dile getirdi, Allah kendisinden razı olsun.499[5] Hz. Ebubekir ilk mü s Kim an olan, Kur*ân'ı ilk toplayan ve ona Mushaf adını verendir. İlk olarak Halife diye adlandırılan da odur. Ahmed b. Han bel'in tahric ettiği bir rivayette Ebubekr. b. Müleyke şöyle der: Ebubekir'e "Ey Allah'ın halifesi" denildiğinde, o, "ben Allah Resulü'nün halifesi-yim ve buna razıyım" diye karşılık verdi.500[6] Hz. Ebubekir, babası hayatta iken halife olanların ilkidir. O, tebaasının kendisine geçim için bir maaş tahsis ettiği ilk halifedir de. Buhari'nin tahric ettiği bir rivayette Hz. Aişe şöyle der: Hz. Ebubekir halife seçildiğinde şöyle dedi: Ailemin geçimini işimle teminde aciz kalmadığımı kavmim bilmektedir. Fakat ben müslümanlann işiyle meşgul olduğumdan, Ebubekir'in ailesi bu maldan yiyecek, o da müs-lümanlar için mesaide bulunacaktır.501[7]

İbn Sa'd, Atâ b. Sâib'den şu rivayeti nakleder: Ebubekir'e biat edildiğinde, kolunda hurma dalından yapılmış torbalar olarak sabah erken pazara giderken Hz. Ömer ona nereye gitmekte olduğunu sordu. O da pazara diye cevap verince, Ömer: Ne yapıyorsun, sen müslümanlann işini yüklendin? dedi. O da şöyle karşılık verdi: Çoluk çocuğumu nereden geçindireyim? Bunun üzerine Ömer, gidelim Ebû Ubeyde sana bir maaş tahsis etsin, dedi ve birlikte Ebû Ubeyde'ye gittiler. O da: Kendine muhacirlerin ne en üstünü ne en düşkünü olmayan bir kimsenin nafakası kadar bir pay ile yazlık ve kışlık elbise ayır, eskittiğin zaman geri verir bir başkasını alırsın, dedi ve Hz. Ebubekir'e nafaka olarak her gün için yarım koyun ve başını ve karnını örtecek elbise tahsisi yapıldı.502[8] İbn Sa'd'ın naklettiği rivayete göre Meymun şöyle dedi: Ebubekir halife seçildiği zaman ona iki bin dirhem maaş bağladılar. O da, çoluk çocuğum var, beni ticaretten alıkoydunuz, biraz daha arttırın deyince beşyüz daha arttırdılar.503[9] Daha önce de

---

499[5] el-Furûk, Tunus: 1302,11, 182-183 Metinde "ona naziloldu" şeklindeki ifade, el-Furûkta "bana nazil oldu" şeklindedir.
500[6] Müsned.I, 10-11.
501[7] Buhari, Buyu' 15. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, Tabakât, III, 185.
502[8] İbn Sa'd, İÜ, 184. Burada Hz. Ebubekir'in pazara boynunda elbiseler olarak gittiği ve yolda Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde ile karşılaştığı kaydedilmektedir.
503[9] ibn Sa'd, m, 185.

geçtiği üzere ilk defa beytülmal (hazine) tesis eden odur. Hâkim'in belirttiğine göre, İslâm'da verilen ilk lakap Hz. Ebubekir'in M A t î k " lakabıdır.504[10] Hafız Sehâvi de onun "Şeyhu'l-îslâm" diye lakaplanan ilk kimse olduğunu söyler. Şihâbüddin Ahmed Halûlû, Cem'ul-cevâmi'e yaptığı şerhte şöyle der: Hz. Ebubekir'in Allah Resulü'nün (sav) halifesi olduğu hususuna gelince, ona bu adın verilmesi ve bununla ondan başkasının kastedilmemesi konusunda ashab ittifak etmiştir. Bu, is ti hl â fi (kendi yerinehalife bırakma) gerektiren delillere dayanmakta olup geniş muhtevalı kitaplarda etraflıca açıklanmış bulunan çok sayıdaki bu deliller bir tek manada birleşmekle beraber, bu konuda açık bir nass yoktur. Zira bu konuda açık bir nass olsaydı Sakîfe günü ashab arasında tereddüt meydana gelmezdi. Fakat diğer halifelerin "Emîrii'l-rnü'minîn" diye adlandırılmaları ise sahabenin bu adı vermesiyledir.505[11]

Hafız İbn Hazm Naktul-arûs adlı eserinde şöyle der: Bir a h i d n -â m e ile halifeliğe seçilenlere gelince; İnsanlar Hz. Ebubekir konusunda görüş ayrıklığına düştüler, Allah'a andolsun ki o Resulullah'tan bir ahidna-me ile halifeliğe gelmiştir. Bunun mesnedi de müslümanlann Hz. Ebube-kiri "Allah Resulü'nün halifesi" diye adlandırma konusunda görüş birliğine varmış olmaları; ondan başka hiçbir kimsenin, Allah Resulü'nün hac ve gazveleri sırasında ne Medine'de kendi yerine halef bıraktığı ne de namaz kıldırmak üzere görevlendirdiği hiçbir kimsenin bu adla adlandırılmamış olmasıdır. Bunun bir başka delili de, sabit rivayet yollarıyla rivayet ettiğimiz ve bir kadının, ölümü kastede/tek "Ey Allah'ın Resulü, ya geldiğimde seni bulamazsam?" dediğinde, Hz. Peygamberin "O zaman Ebubekir var* buyurduğu hadistir.506[12] Ve el-Fasl adlı eserimizde zikrettiğimiz diğer deliller.. Hamd Allah'adır.507[13] îbn Cüzey, el-Kavânîn adlı eserinde şöyle der: Dört halifenin imame tini (devlet başkanlığı) ispatta delil üç bakımdan söz konusudur. Birincisi: Onların her biri devlet başkanlığının bütün şartlarını taşıyorlardı. Diğeri: Kendi zamanlarında müslümanlar onların her biriyle biat etmek ve itaatına girmek hususunda icma etmişlerdir, tema ise hüccettir. Üçüncüsü: Onların herbiri Allah Resulü ile sohbete, onunla hicrete, övgüye değer yüce işlere, Allah'ın övgüsüne ve Cennet'e girecekleri hususunda Resulullah'ın şahadetine nail olmuşlardır. Ayrıca, Allah Resulü, Hz. Ebubekir ve Ömerin halifeliğine işaret buyurmuş ve onlara uymayı emretmiştir. Hz. Ebubekiri Veda Haccı'nda e m î r (yönetici) ve vefatı öncesi hastalığında da halka namazı kıldırmak üzere imam tayin etmiştir. Bu da onun devlet başkanlığına bir delildir. Sonra Hz. Ebubekir, kendi ardından halife olarak Hz. Ömer'i seçti, o da halifelik işini altı kişilik bir şura heyetine havale etti. Onlar da zulümle öldürülüşüne kadar Hz. Osman'ın halifeliği üzerinde ittifak ettiler. Ondan

---

504[10] Bu konuda bkz. İbn Sa'd, III, 170-171.

505[11] Halûlû'nun (ö. 895/1490) bu eserinin adı ed-Diy&ul-lâmi' olup Sübkrnin fıkıh usulüne dair eserinin şerhidir (bkz. Ahmed Bâbâ, Neylül-ibtüıâc, s. 83; GAL, SuppL, II, 105-106).

506[12] Bu hadis (Müslim: Fedâilu's-sahâbe, 10) ihtiyacı için başvuran bir kadına Reaulul-lah'ın daha sonra gelmesini söylemesiyle ilgilidir. Aynca bkz. îbn Sad, III, 178; İhsan Abbas, s. 44.

507[13] Eserin adı metinde yanlış olarakel-Faysal diye geçer. Sozkonusu bilgi için bkz. el-Fasl m-milel vel-ehvâ ve'n-mhal^IV, 176-179. Aynı bilgiler ve îbn Hazm'ın hilâfetle ilgili görüşleri için bkz. A. MagidTurki, Th6ologiens et jurists del'Espagne musulmane,Paris: 1982, s. 69-99.

sonra ise insanların hilâfete en layık olanı, üstün ahlakı ve yüce mertebesi sebebiyle Hz. Ali idi.508[14] Hulefâyı Râşidin arasında ilk olarak "Emîrii'l-mü'minîn* diye adlandırılan halifenin Hz. Ömer olduğu konusunda görüş birliği vardır. Şöyle ki, Hz. Ebube-kir'e biat edildiğinde kendisine "Allah Resulü'nün halifesi" deniliyordu, Hz. Ömer halife seçildiğinde ise ona "Allah Resulü'nün halifesinin halifesi" denilmeğe başladı. Sahabe bu ifadeyi ağır buldu ve ileriye doğru halife sayısının artmasıyla söz konusu izafetin uzunluğu ve sayının çokluğunun, bundan gözetilen ayırımı ortadan kaldıracağı ve çirkinliğe yol açacağı düşüncesiyle bunu hoş karşılamadılar. Sahabeden bazılarının, mesela Ebû Musa el-Eş'arî'nin kendisine yazdığı mektupta ve Adî b. Hatim et-Tâî, Muğire b. Şu*be, Amr b. As ve diğer bazı sahabilerin Hz. Ömer'e şifahen " Emîrü'1-mü'minîn" diye hitap etmeleri üzerine, bu ifade sahabilerce güzel ve doğru bulundu. Daha önce de Hz. Peygamber, bir seriyyede başkan olarak gönderdiği Abdullah b. Cahş için bu ismi kullanmıştı. Hafız Suyûti de, el-Misbâhul-vehhâc adlı eserde geçtiği üzere, Hz. Ebubekir'in Allah Resulü'nün vefatından sonra Üsame'yi ordu kumandanı olarak Şam'a göndermesinden söz ettiğinde, sahabenin bu yolculukta ona "Emîrü'l-mü'minîn" diye hitab ettiklerini söyler. Hz. Ömer'in Üsame'yi gördüğünde ona "Selâm senin üzerine olsun ey mü'minlerin emîri" dediği rivayet edilir. Hz. Üsame de "Allah sana mağfiret etsin, ey mü'minlerin emîri, bunu bana mı söylüyorsun?" diye karşılık verdiğinde, Hz. Ömer, yaşadığım sürece seni böyle çağıracağım, çünkü Allah Resulü vefat ettiğinde sen üzerimde e m î rdin, diyordu.

Derim: Şeyh Tâceddin es-Sübkî'nin Salahaddin es-Safedî*ye sorduğu sorulardan biri şuydu:

Mü'minlerin emîri sayılan kimdir,
Ne kentten ne obadan insanlara hükmetmediği halde?
Hem ne Kureyşli idi o sırada
Ne de insanları yönetmesi caizdi.

Hafız Suyutî'nin anılan soruya cevabı şudur:

Mü'minlerin emîri diye adlandırılan
Ne kentten ne obadan insanlara hükmetmediği halde
Üsame'dir. Nebi onu kumandan yaptığında
Bir seriyyeye, bu lakabı vermişlerdi ona yolculukta.

Sonra halifeler, hiç kimsenin ortak olmadığı ve yalnız kendilerine özgü bir alamet olarak bu lakabı tevarüs ettiler. Özelilkle Emeviler, Bağdat'taki Abbasiler ve diğer bölgelerde hilâfete onlardan daha çok hak sahibi olduklarını ileri süren hükümdarlar bu konuda birbirleriyle yarıştılar. Hilâfete hak sahibi olduğunu ilere sürenlerden biri, Mağrib İmamı Ebül-Alâ Mevlânâ İdris b. Abdullah el-Kâmil509[15] idi (Allah temiz ruhunu takdis etsin) ve kardeşi Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin vasıyyetiyle yönetime gelmişti. Abbasilerden Ebû Cafer el-Mansur'un biatinden evvel

508[14] el-Kavnînut-fıkhiyye,Beyrut, ts., s. 16.

509[15] îdris b. Abdullah, Hz. Ali'nin soyundan olup Mağrib'te îdrisiler hanedanının kurucusudur (bkz. Rene Basset, "îdris I", İA, V, 935; Zirikli, I, 267).

Medine'de ona biat yapılmış olup yasal halife o idi. îbn Zekrî, kendi Hemziye'sine510[16] yaptığı şerhte şöyle der: en-Nefsü'z-Zekiyye'nin İmameti (devlet başkanlığı, halifeliği) Ab-basoğullarından önce gerçekleşti ve bu yüzden de İmam Malik ve Ebû Hanife ona meylettiler, onun halifeliğini Abbasüere tercih ettiler. Bu iki İmama göre onun halifeliği, daha önce gerçekleşmesi sebebiyle Ebû Cafer'inkinden daha geçerlidir". Bu konu esas olarak Hafız et-Tenesî tarafından ed-Dürr vel-ikyân511[17] adlı eserde ele alınmıştır. Sözü geçen iki İmamdan başkaları da, Mevlânâ İdris'in biatinin sabit olduğu ve meşru yönetime başkaldırdıkları için Abbasüere olan biatin ise gerçekleşmediği (mün'akid olmadığı) görüşünü belirtirler. Bu sebeple Mevlânâ İdris el-Ekber'in biati sırasında irad ettiği hutbede şöyle dediği nakledilir: "Bizde bulduğunuzu, bizden başkasında bulamazsınız." Makkarî Kenzül-esrâr'da şöyle der: "Maliki mezhebinin Mağrib'te yayılması, onun mezhebiyle yetinmeleri ve Mevlânâ İdris'in halka ona tabi olmalarını emretmesinin sebebi; İmam Malik'in Mu-vatta'da onun dedesi Abdullah el-Kâmil'den rivayette bulunması, Abbasilerden Ebû Cafer el-Mansur'un hal'ine fetva vererek Muhammed en-Nef-sü'z-Zekiyye'ye biat etmesi ve ondan sonra kardeşi îdris el-Ekber'in halifeliğini tavsiye etmesidir. Bu hususu İbn Haldun söyler. Malik, onların yönetimi ele geçirmelerinin sebebidir. Bu yüzden îdris, onun mezhebine tabi olmaya ve kitabı Muvatta'yı okumaya biz daha layıkız dedi ve tüm hizmetin-dekilere bunu emretti". ed-Dürrü'n-nefîs adlı esere bakınız.512[18]

Buna bir başka örnek de en-Nâsır lakaplı Emevi hükümdarı Abdurrahman b. Muhammed'dir.513[19] İbn Cüzey, el-Kavânîn adlı eserinde, Endülüs'te ilk olarak emîrü'l-mü'minîn diye çağrılan kimsenin o olduğunu söyler.514[20] Suyûti de Târîhul-hulefâ'da, el-Muktedir zamanında Abbasi devletinin zayıfladığı sırada Endülüs'te ilk olarak h a life ve emi-rü'1-mü'minîn diye onun adlandırıldığını, ondan öncekilere ise sadece "emîr" denildiğini zikreder.515[21] Ezhâru'r-riyâz'da da şöyle denir516[22]: Endülüs'te Emeviler'den emîrü'l-mü'minîn diye adlandırılan Nasıradır. Çünkü doğuda Abbasi yönetimi bozulmuş ve Acemler onlara galebe çalmışken, onun zamanında devletin gücü büyümüştü. Nasır, Bağdat'ta Abbasi halifelerinin zaafını görünce kendisini emîrü'l-mü'minîn diye lakaplandırarak kendinden sonrj akile re de bu lakabı miras bıraktı. Onun hatibi 316 (928) yılında Kurtuba Camii'nde bu şekilde adına hutbe okudu. Bu maksatla valilerine gönderdiği fermanda şöyle diyordu: "Emrimiz odur ki bize e m îrü '1 -mü' m i n în diyehitabedilsin, bizden çıkacak ve bize gelecek yazılar bu şekilde olsun. Bu isimle çağrılan başka herkes, ona bürünmüş ve

510[16] EserHz Peygamberin methine dairdir (GAL, SuppL, II, 692,901).
511[17] Bu eserin tam adıNazmu'd-dürr (dürer) vel-ikyân fî devleti Âli (Benî) Zeyy* ân'dıribkz. Fihrisfll-fehâris,!, 267; GAL, II, 320, SuppL, II, 341, 349).
512[18] Bu eser, muhtemelen, Ahmed b. Muhammed el-Hamevî'nin ed-Dürrü'n-nefîsfi beyâni nesebil-tmâtn Muhammed b. tdris adlı eseridir (bkz.GAL, 11,409-410, SuppL, II, 433).
513[19] bkz. E.Levi-Provençal, "Abd al-Rahmân", El, 1,83-84.
514[20] el-Kavânânul-fıkhiyye, s 275. Ayrıca bkz. El, I. 83.
515[21] Târîhun-hulefâ, s. 556.
516[22] Makkarî, EzhâruV-riyâz, II, 258.

müstahak olmadığı bir unvanla anılmış sığıntı bir kimsedir. Bilmekteyiz ki bu hususta hakkımız olan birşeyi terkte devam etmek, zayi ettiğimiz bir hak ve atmış olduğumuz meşru bir isimdir. Hatibine emret bunu söylesin ve bize hitabını da bu şekilde yap."

İfrikıyye'de Ubeydilerin ilk hükümdarı olan Ubeydullah el-Mehdi517[23] başa geçtiğinde emîrü'l -mü'minîn diye adlandırıldı. Çünkü o kendisine muasır, doğudaki Abbasilerden daha çok halifeliğe layık olduğunu kabul ediyordu. Târîhu düveli'l-tslâm müellifi, bu lakapla halifeye karşı rekabete girişenlerin ilkinin o olduğunu söyler. Sonra Endülüs Emevi hükümdarı Abdurrahman en-Nâsır bu hususta onun izinden yürüdü ve doğuda halife olan seleflerine (Emevilere) uyarak hilâfetin kendi hakkı olduğunu ileri sürdü. Daha sonra MurabıÜar devleti kuruluncaya kadar, ne doğudaki Acem hükümdarları ne de Mağrib'deki Berberi hükümdarları emîrü'l -mü'minîn unvanını kullanmaya cesaret edemediler. Çünkü bu unvan Kureyş kabilesine mensup büyük ha1ifenin lakabıdır. Ancak, Murabıt-lardan Yusuf b. Taşfin518[24] Mağrib ve Endülüs'ü eline geçirdi, gücü büyüdü ve ülkesi genişledi. Doğudaki Abbasi halifesine mektup gönderdi, o da elindeki yerlerin yönetimini kendisine verdi.

Halifeye karşı teeddüpte bulunularak o emîrü'l-müslimîn diye anıldı. Denildiğine göre ona ilk bu unvanla hitabeden Endülüs hükümdarı Mu'temid b. Abbâd519[25] oldu, o da bunu hoş gördü. Sonra Bağdat halifesi ona böyle hitabetti ve sonra da onun ardından gelenler için buünvan kulanılageldi.520[26] İbn Ebî Zer'521[27] 479 (1086) yılında meydana gelen Zellâka522[28] vakası ve Yusuf b. Taşfin'in onda elde ettiği başarıdan söz ederken, o gün e m î -rü'1-müslimin diye adlandırıldığını, daha Önce kendisine böyle hi-tabedilmediğini söyler. İbn Ebî Zer'in söylediklerinin benzerini başkaları da söylemiştir. Mesela Karamanı, Ahbâru'd-düvel ve âsaru'l-üvel523[29] adlı eserinde şöyle der: Murabıtlar devletinin kurucusu Abdullah b. Yasin,524[30] Lemtuna kabilesi reisi Ebubekir b. Ömer'e biat ettiğinde onu emîrü'l-müslimin diye adlandırmıştı. Şüphe yok ki onun biati Zellâka vakasından çok önceydi. Binaenaleyh, muhtemelen ilk defa bu unvanla İbn Ömer anılmış, sonra da Endülüs'te Mu'temid b. Abbâd Zellâka vakasında Yusuf b. Taşfın'e resmen bununla hitabetmiş ve Abbasi halifesinin de onayıyla bu unvan, îbn Ömer'den sonra kendisine biat edilen Yusuf b. Taşfin hakkında yaygınlık kazanmıştır. Allah en doğrusunu bilir. Böylece emîrü'l -müslimin unvanı Murabutların şiarı oldu. Kütüphanemizde Ali b. Yusuf b. Taşfîn'e ait, ince deri üzerine yazılmış 530 (1136) tarihli Muvatta'dan bir parça vardır. Bir cüzünün başında, dinin

517[23] bkz. Ziriklî, IV, 353 (Mehdi'nin ölümü: 322/934).
518[24] bkz. Ziriklî, IX, 294-296 (Yusuf b. Taşfin'in ölümü: 500/1106).
519[25] bkz. E. L6vi-Provençal, "Mutemid," İA, VIII, 753-756.
520[26] Bu konuda bkz. Hasan Ahmed Mahmud, Kıyâmu devletil-Murâbitîn, Kahire: ts., s. 333-337.
521[27] Batı Afrika tarihçisidir (ö. 724/1324 civarı), bkz. Rene Basset, "Ibn Ebî Zer" ÎA, V, 727.
522[28] Yusuf b. Taşfin'inKastilya kralıVI.Alfonso'nunordusunu 12Receb 479 (1086)tarihinde ağır bir mağlubiyete uğrattığı Batalyevs (Badajoz) yakınlarında bir yer (bkz. E. Levi Provençal, HZellâka",İA, XIII.5O7).
523[29] Ahmed b. Yusuf el-Karamânfnin (ö. 1019/1611) bu eseri için bkz.GAL, II, 388, SuppL.II, 412.
524[30] Murabıtlar devletinin kurucusudur (ö. 451/1059). bkz. E. Doutte, "Abdullah b. Yasin" İA, 1,44. Kettânrde Muvahhidler diye geçer ki yanlıştır.

yardımcısı emîrü'l -müslimin Alib. Yusuf b. Taşfin'in —Allah ona yardım ve desteğini sürdürsün— kütüphanesinde Yahya b. Muhammed b. Abbâd el-Lahmî tarafından yazıldığı belirtilmektedir. Yine kütüphanemizde sikkeler bölümünde, Yusuf b. Taşfin'e ait ve üzerinde emîrü'l -mü'minîn unvanı yazılı dirhemler bulunmaktadır. Bu, Ahmed b. Yusuf el-Karamânî'nin Ahbâru'd-düvel ve âsârul-üvel adlı eserinde Yusuf b. Taşfin'in biyografisini verirken onun emîrü'l -müslimin diye lakapl andığı şeklinde kaydettiği bilgiyi de desteklemektedir (bkz. age, Bağdat baskısı, s. 254). Kadı îyâz'ın el-Gunye'de[525][31] onun oğlu Ali b. Yusuf b. Taşfin'i defalarca emîrü'l-müslimin diye vasıflandırdığını gördüm. Murabıtlar devletinden sonra Muvahhidler devleti geldiğinde bu unvan gelişigüzel kullanılmaya başladı. İbn Cüzey, el-Kavânîn adlı eserinde Abdülmü'min b. Ali el-Muvahhidfnin emîrü'l -mü'minin unvanıyla anıldığını zikreder.[526][32] Târîhu'd-düvel müellifi de Abdulmü'min'in 628 (1134) yılında e -mîrü'l-mü'minin diye adlandırıldığını ve halife unvanıyla anıldığını, çocuklarının da bu hususta onu izlediklerini kaydeder.[527][33] Kütüphanemizde, Mehdi b. Tumart'a[528][34] ait 588 (1192) yılında yazılmış bir Muvatta muhtasarı ve emâli mevcuttur. Onda Ebû Yakub Yusuf b. Abdulmü'min'in emîrü'l-mü'minin diye övüldüğünü gördüm. Muvahhidler devletinde bu durum garip karşılanmaz, çünkü onlar daha da ileri giderek imamları îbn Tumart'ın masumluğunu ve mehdiliğini iddiaya kadar varmışlardır. Fethul-Bârî*de "İmamlar Kureyştendir Babı" ndat Haricî imamlarından Katarfnin[529][35] emîrü'l -mü'minindiyeadlandırıldığışeklindeki ifade tuhaftır! İbn Hacer devamla şöyle der: Hâricilerin dışında Îbnül-Eş'as gibi Haccâc'a karşı başkaldıranlar da bu şekilde emîrü'l -müslimin diyeanıldılar.Sonra,herhangi bir zaman bir ülkede yönetimi ele geçirenler, Kureyşli olmadıkları halde, hal i f e diye adlandırıldılar. Meselâ Endülüs'te Benî Abbâd (Abbâdîler) ve diğerleri, butun Mağrib'te Abdu-lmu'min ve soyu gibi.[530][36] Fakat Merınîler[531][37] devleti geldiğinde bunu tümüyle kaldırdı ve hükümdarları emîru'l-muslimin unvanıyla yetindiler. Merinî hükümdarları bu unvanla anıldıkları için, yapı ve eserleri üzerinde, onları doğudaki halifelerden ayırıcı mahiyette emîru'l -mu'-minin değil de, emîru'l -muslimîn unvanını bulmaktayız. Kütüphanemizde onların eserlerinden olup üzerinde şu ibare bulunan fitır sadakası ödemede kullanılan bir m u d d vardır: "Hamel Allah'adır. Efendimiz emîrul-muslimîn Ebul-Hasan b. emîrul-muslimın Ebu Said b. emîru'l-müslimin Ebû Yusuf b. Abdulhak, Allah ona destek ve yardımcı olsun, bu mübarek m u d dun tadilini (mevsuk bir muddle ölçülmesini, denkleştirilmesini) emretti..." Yine kütüphanemizde ince deriye yazılı Mushaf-ı Ke-nm'in bir cuz kutusundan yapraklar vardır.

---

[525][31] bkz. GAL, SuppL, 1,632.
[526][32] el-Kavânînnl-fıkbJyye.s 276.
[527][33] A. Bel, Muvahhidler devletinin kurucusu Abdtilmü'mîn'in bu unvanı 517 (1123) yılında aldığını söyler (bkz. İA, 1,98).
[528][34] Faslı İslâm raüceddidi (ö. 522/1128). bkz. Sene Basset, "îbn Tûmert", İA,, V, 831-833.
[529][35] Katarîb. Pücace (Ö.78/697). bkz. ZirikK, VI, 46-47. Katarfninböyle anıldığına daiı bkz. Şerhu Nehcİl-belâğa, IV, 168,175.
[530][36] Ibn Hacer, Fethul-Bârî, Kahire 1398/1978, XXVII, 138.
[531][37] Fas'ta XIII yüzyıl ortalarından XIV yüzyıl ortalarına kadar hukum surmuş bir hanedan (bkz G Marçaıs, "Mermiler" IA, VII, 763).

Sonunda altınla şöyle yazılıdır "Alemlerin Rabbi'nin halifesi efendimiz, âdil, temiz ve takva sahibi hükümdar emîru'l-muslimîn Ebû Said b. Mevlâna el-mukaddes Yusuf b. Abdulhak için çoğaltılan Mushaf in 16 cuzu tamamlandı. " Bu konuda Tlemsen'deki Benî Zeyyan532[38] hükümdarları da onları izlediler. Kütüphanemizde Sultan Ebû Zeyyan Muhammed b. Ebû Hammû'nun533[39] kendi eliyle 801 (1399) yılında istinsah ettiği bir Mushaf cuzunun sonunda, kendisi emîru'l -muslimin diyevasfedilmektedir.
Fakat Bağdat'ta hilâfet sona erip her tarafta emirler çoğalarak her biri kendi bölgesinde egemen olunca, Îbnul-Hatîb'in şu sözüyle vasfet-tiği durum meydana geldi:
Hilâfet incilerinin dizildiği ip dağılıp Her şeyin ıyısı ve güzeli gidince Her tarafta bir hükümdar peydahlandı Her dalın üstünde bir horoz öter oldu.
Durum böyle olunca, şurada burada egemen olan hükümdarlar emîru'l-mu'minin unvanını kullanmada daha rahat davrandılar ve adeta bunu üşüştüler. Özellikle Sa'diyye devleti534[40] hükümdarlarını anmak gerekir. Bunların Karaviyyin kütüphanesinde bulunan vakfiyelerinde sık sık emîru'l -muslimin unvanıyla vasıflandırdıkları gorulur.
Hele özellikle gerdanlıklarının "yetime "si535[41] olan Ebul-Abbâs el-Man-sur'un,536[42] Oamanlı Türk hükümdarlarının kendisinin ve atalarının velinimetleri olmalarına ve onlara gösterdiği saygıya rağmen, vakfiyelerinin çoğunun üzerinde çala kalem kendisinden sözle emîrü'l -mü'minin diye yazdığını görmekteyiz. Ve bu durum şimdiye dek böyle sürüp gelmiştir: "Ve bu günleri insanlar arasında döndürür dururuz" (Âl-i îmrân: 3/140).
İbn Haldun el-İber mukaddimesinde "emîrü'l-mü'minîn lakabı ile anılmak hilâfetin şiarından olup bu unvan Hulefâ-yı Râşidin devrinden beri kullanılmaktadır faslıwnda şöyle der537[43]: Hilâfet etkinliğini kaybedince, Mağrib'te Berberi kabilelerinden Lemtuna hükümdarı Yusuf b. Taşfin kalkıp Adveteyn'e (Mağrib ve Endülüs) hakim oldu. Kendisi hayır sahibi ve itaatkâr bir kimse olduğundan, himmeti onu dinin merasimini (kural, formalite) tamamlamak için halifeye itaata şevketti. Bunun üzerine Abbasi halifesi Müstazhir'e mektup yazdı, ona biatini arzetmeleri ve kendisinin de Mağrib yönetimine tayinini onaylamasını talep etmek üzere İşbili-ye alimlerinden Abdullah b. Arabî ve oğlu Kadı Ebubekir*i elçi olarak gönderdi. Elçiler onun Mağrib yönetimine getirildiğine dair ahi dnâme (ferman) ile Abbasilerin rütbe ve kıyafetlerinden sembol olan elbise ve nişanı alarak döndüler. Halife, şeref ve tahsis ifadesi olarak ahi dnâme-de ona emîrü'l -mü'minin diye hitabetti, o da bunu kendisine unvan edindi. Denildiğine göre Yusuf b. Taşfin'e daha önce de emîrü'l-mü'minin diye

532[38] Zeyyânîler veya Abdulvâdîler, 637-962 (1239-1554) yılları arasında, Tlemsen'ı başkent yapıp Kuzey Afrika'da hukum suren bir hanedan (bkz B Bel, "Abdulvâdîler", ÎA, 1,101-102).
533[39] bkz A Cour, "AbûZayyân", EI,1,167-168 Hammû kelimesi Kettâm'de Ham şeklinde verilmiştir.
534[40] Sa'dıler, 1544-1658 yılları arasında Fas'ta hukum surmuş bir hanedan {bkz A Cour, "Sa'dıler",tA, X, 41-44)
535[41] el-İkdü1-ferîd*de (1,5\ 25 mücevherden oluşan bir gerdanlığın 10. ve 16. mücevherlerine (ortadaki mücevherin her iki tarafından 3. mücevher) 1. ve 2. yetime denmektedir. İslâm Ansiklopedisinde ("Sa'diler", X, 44) Sa'di hükümdarları listesinde ise 13 hükümdar zikredilmekte, el-Mansur 6. sırada (ortanın bir yanı) verilmektedir.
536[42] bkz. C. Funek-Brentano, "Mansur", U, VII, 296-300.
537[43] el-İber,Kahire: 1284 (Beyrut: 1399/1979), 1,189veMukaddimât,Beyrut,ts.(Dâru'ş-Şat.), s. 202-205.

hitabedilmiş, fakat o ve kavmi Murabıtlar'ın dine bağlılık ve sünnete ittibalarından kaynaklanan hilâfet makamına saygıları sebebiyle bu unvan terkedilmişti.538[44] Sonra Muvahhidlerden Abdül-mü'min emîrü'l -mü'minin unvanını kullandı. Ondan sonra da Benî Abdülmü'min (Muvahhidler) ve Âl-i Ebî Hafs (Hafsiler) halifeleri, başkalarından ayrıcalıklarını ifade için emîrü'l -mü'minin unvanını kullandılar. Sonra Mağrib'te durum bozulup Zenâte kabilesi mensupları yönetimi ele geçirince, bunların ilk hükümdarları bedevilik ve sadelik yolunu tutarak bu konuda Lemtuna'ya (Murabıtlar) uydular ve bağlılık gösterdikleri önce Benî Abdülmü'min sonra da Benî Hafs halifelerinin h i 1 â f e t makamına saygıyla bu unvanı kutlanmadılar. Bunların daha sonra gelen halifeleri ise emîrü'l -mü'minin unvanına yöneldiler.539[45] îbn Haldun'un Yusuf b. Taşfin ve Meriniler'den söz ederken zikrettiği "emîrü'l-mü'minîn" kelimesi —ki I. ve II. Mısır baskılarında da aynıdır— yanlış olup doğrusu emîrü'l-müslimin dir.540[46] Bu bilinen bir husustur. Yine, Yusuf b. Taşfin'in Abbasi halifesi Mustazhir'e biat için Abdullah b. Arabî ve oğlu Kadı Ebubekir'i gönderdiğine dair sözü de yanlıştır. Çünkü Îbnül-Arabî ve babası (oğlu?), Mu'temid b. Abbâd'ın hükümranlığı sona erince, Yusuf b. Taşfin'den kaçarak doğuya gitmişlerdi. Bunun delili de şudur: Abdulah'ın ölünceye dek doğuda gezip dolaştığı, oğlu Ebubekir'in de ondan sonra orada kaldığı ve Merakeş'e değil de kendi memleketine döndüğü ittifakla bilinmektedir. Onlar doğuya gidip orada kaldıkları sürece mülklerine elkonulmuş, Ebubekir geri döndüğünde de ona iadesi hususunda Hafız Ebû Ali es-Sadefî şefaatte bulunmuştu. Bu konuda, sözü geçen Îbnü'l-Arabfnin Kitâbul-Avâsim adlı eseriyle ilgili yazımıza bakınız.541[47]

Halife, Melik Ve Sultan Kelimeleri Arasındaki Seri Ve Istılâhî Fark

Suyûti, Hüsnül-muhâdara542[48] adlı eserinde (II, 108) bu başlık altında İbn Sa'd'ın Tabakât'ından naklen şu bilgiyi zikreder: Ömer b. Hattâb (ra) Selman'a^ften m elik (hükümdar) miyim, ha1ifemi? diye sordu. Selman da ona "eğer müslümanların toprağından bir dirhem veya ondan daha az yahut daha çok bir vergi alır da onu asıl yerinden başkasında harcarsan sen halife değil meliksin" diye cevap verince Hz. Ömer'in gözleri yaşardı. Yine Hz. Ömer'den şöyle dediği nakledilir: "Allah'a andolsun, halife miyim, melik miyim bilemiyorum, eğer melik isem bu çetin bir iştir!" Birisi ona "ey emîrü'l-mü'minîn bu ikisi arasında fark vardır" deyince; farkın ne

538[44] bkz.el-Hıüelül-mev9İyye,Dârülbeyza 1399/1979, s.29:Yusufb.Taşfinönceemîı-unvanıyla anılıyordu. Hükümranlığı genişleyince, devlet ileri gelenleri emîrü'l-müslimin unvanını kullanmasını istediler. O ise Abbasi halifelerinin unvanı olduğundan bunu kabul etmedi, sonunda emlrü'l-müslimin unvanını uygun gördü ve N yazışma ve hutbelerde uygulamaya koydu. Ayrıca bkz. Hasan Ahmed Mahraud, Kıyâmu devletil-Murâbıtîn, Kahire: 1956, s. 337v,d.;MuhammedVulidDâdâh, ' Mefhûmul-mülk fH-Mağrib, Beyrut: 1977, s. 111-113.

539[45] Kettânfnin îbn Haldun'dan naklettiği bu bilgiler özetle olup metinde hata ve düşüklükler mevcuttur. Zenâte kabilesinden Merinİler de Murabıtlar gibi önce yalnız emîr ve sonra da.emırü'1-müslimin unvanını kullandılar. Ebû Inân el-Me-rinî*den itibaren ise emîrü'l-müslimio unvanını kullanmaya başladılar ve sonuna kadar da bu unvanı kullanmaya devam ettiler. Bu konuda bkz. ibrahim Harekât, el-Mağrib abre't-târih, II, 99-100; Ali Hamid Elmaci, el-Mağrib fi ahdi's-Sultân Ebî Inân el-Merîni, Dârulbcyzâ: 1986, s. 133 v.d.

540[46] îbn Haldun aynı konuyu işlediği bir başka yerde de(el-tber, VI, 188) Abbasi halifesinin adını Mustansır diye verir.

541[47] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/81-91.

542[48] Hüsnül-muhâdara, Kahire: 1387/1968, II, 125.

olduğunu sordu. O da şöyle cevap verdi: Halife, ancak hak olanı alır ve gerçek yerine harcar, Allah'a hamdolsun ki sen böylesin. Mel ik ise halka zulmeder ve şundan alır ötekine verir. Bunun üzerine Hz. Ömer sükut etti. Terim olarak "sultan "agelince, İbnFadlullah'mel-Mesâlikte543[49] belirttiğine göre, Ali b. Said bu konuda şöyle der: Sultan kelimesi, terim olarak, ancak kendi egemenliği altında meliklerin bulunduğu kimse için kullanılır. Bu durumda o "melikü'l-mülûk" olur ve mesela Mısır,; Şam veya Ifrikiyye ve Endülüs gibi bir ülkeye sahip ve askeri de onbin atlı ve benzeri sayıda bulunur. Ülkesi daha geniş ve ordusu daha büyük olursa, hüküm-ranlığı daha büyük olmuş olur ve kendisine de "es-sult-ânu'l-a'zam" (en büyük sultan) denilmesi yerinde olur. Selçuklular gibi, kendi adına meselâ Mısır, Şam, Cezire; Horasan, Acem Irakı, Fars; Ifrikiyye, Orta Mağrib ve Endülüs'te hutbe okunursa, o zaman unvanı "sultânu's-selâtîn" (sultanlar sultanı) olur. Bu bilgiler için Hüsnül-muhâdara ve Karamânî'nin tarihine (s.221) bakınız.
BirNükte:Menâhicü'l-elbâbri-Mısriyyefîmebâhici'l-âdâbi1-asriyye544[50] adlı eserde şu bilgi nakledilir: Ebû Cafer el-Mansur, bir gece Abdullah b. Ali ve Salih b. Ali'yi yanlarında bir toplulukla huzuruna kabul etti. Abdullah b. Ali ona şöyle dedi: Ey emırül-rnü'minîn, Abdullah b. Mervan Habeş memleketlerinden Nûbe'ye kaçtığı sırada, onlann hükümdarıyla aralarında şu anda hatırlayamadığım enteresan bir konuşma geçmiş; kendisi şimdi ordudadır, emîrü'l -müslimin uygun görürse huzura çağırtıp unuttuğumuz şeyi ona sorabilirler. Bunun üzerine Ebû Cafer ona adam gönderdi ve geldiğinde Nûbe hükümdarı ile aralarında geçen konuşmayı anlatmasını istedi. O da anlattı: Ey emîrü'l-mü'minîn, yanımda mal olarak bana tabi olanlarla birlikte Nûbe ülkesine kaçtım. Ülkelerine vardığımda bu malı yere yaydım, Nûbe halkı gelip hayretle seyrediyorlardı. Derken haber hükümdarlarına ulaşınca bana geldi, yere oturdu ve şöyle dedi: "Size haram olduğu halde şarap içiyorsunuz". Ben de, kölelerimizle bize tabi olanların bunu bilmeden yaptıklarını söyledim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Size haram olduğu halde ipek elbise giyiyor ve altınla süsleniyorsunuz." Ben de, hükümranlık elimizden gitti, güçsüz ve desteksiz kaldık; Acemlerden bir kavimden yardım diledik, bu onların kıyafetidir, biz de onlara aykırı davranmayı iyi bulmadık, dedim. Ellerini oluşturarak başına önüne eğdi ve kendi kendine "kölelerimiz..., bize tabi olanlar.., dinimize giren Acemler..!" sözlerini tekrarladı durdu, sonra bana bakarak şöyle dedi: "Durum dediğin gibi değil, sîz bir kavimsiniz ki egemen olunca zulmettiniz, emrolunduğunuz hususları terkedip nehyolunduğunuz şeylere yöneldiniz Allah da günahlarınız yüzünden sizden şeref ve yüceliği alıp sizi zillete düşürdü. Allah'ın size vereceği ceza henüz son bulmuş değil, ülkemdeyken cezanın üstünüze inmesinden ve sizinle birlikte bana da isabet etmesinden korkuyorum, binaenaleyh benim civarımdan göçün gidin". Bunun üzerine Ebû Cafer kalkarak onun sözlerini şu âyeüe bağladı: "Bir ülkeyi yoketmek

543[49] Ibn Padlullah el-Ömerî, Mesâlikül-l-ebsâr fi memâliki1-emsâr,nşr. F. Sezgin, tıpkıbasım, Frankfurt: 1408/1988, V, 12.
544[50] Bu eser Rifa Bek et-Tahtâvfnin olup metinde mebâhic kelimesi menâhic şeklinde verilmiştir (bkz. GAL, SuppL, II, 731).

istediğimiz zaman, onun şımarık varlıklılarına (yola gelmelerini) emrederiz, onlar da yoldan çıkarlar. Artık o ülke yokolmayı hakeder, biz de onu yerle bir ederiz" (îsrâ: 17/16). Bu olayı, anlam olarak, Mesûdî Mürûcu'z-zeheb'de,545[51] sonra da İbn Haldun el-Iber mukaddimesinde546[52] zikretmişlerdir.
Bu konuda şu eserlere bakınız: Hatib b. Merzuk'un547[53] el-Müsnedü's-sahîhü'l-hasen fî meâsiri emîri'l-mü'minîn Ebi'l-Hasen ile İzâhu'l-merâşid fî ecvibetî Ebî Râşid adlı eserleri. Mâliki âlimlerinden MâverdfninŞerhu't-Taklîd adlı eserinin" kitâbü'1-kazâ" mukaddimesi. Müellif burada h i 1 â f e t in esaslarını ele almış, yollarını ve bu konuda ihtiyaç duyulan hususları güzel bir tarzda belirtmiştir. İmâmul-Ha-remeynel-Cüveynî'nin hilâfete dairĞıyûsüT-ümemfi'iltiyâsi'z-zulem adlı eseri. Bu eser üç temel bölümden oluşur: Birinci bölüm imamet (devlet başkanlığı) ve onunla ilgili babları içerir. İkinci bölüm, zamanın imâm1ar (devlet başkanı) ve ümmetin yöneticilerinden yoksun bulunmasına dair. Üçüncü bölüm de Şeriat'ın hamillerinin (müçtehidler, mezheb imamları) mevcut bulunmamalarına dair. Müellif bu eseri Gıyâsüddevle için telif etmiş olup Mısır'da Hidiviyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.548[54] Ayrıca Ebül-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Yakub'un Nasîhatü's-safâ fî kavâidi'l-hulefâ adlı eserinin mukaddimesine bakınız. Kitap beş bâbdan oluşmuştur: Birinci bâb, hi1âfetin anlamı; İkinci bâb, hi1âfetin korunması; Üçüncü bâb, hi1âfetin istikrar ve devamı; Dördüncü bâb, h i1âf etin kemale ermesi ve yıkılması; Beşinci bâb, uhrevî hilâfeti elde etmeye vesile kılınmasına dair.
Bir diğer nükte: Seâlibî Simârûl-kulûb adlı eserinde şöyle der: Ebül-Feth el-Büstî, el-Mübhic'deki549[55] şu sözümü güzel bulurdu: "Mülk (iktidar, hâkimiyet), Allah'ın kulları ve ülkeleri üzerinde Allah adına niyâbeten kulanılan bir yetkidir. Binaenaleyh O'nun adına kullanılan bu yetki, kendisine muhalefetle asla istikamet bulmaz". Tekmiletü'd-Dîbâc550[56] adlı eserde, Ebû Abdullah el-Makkârî et-Tilimsânî'nin biyografisi verilirken ondan şu nakilde bulunulur: Fukaradan birisi, kendilerine, onları iyi ve doğru yolu gösteren değil de dünyasının dirliğine aldanıp ahiretini unutan ve "hiç bir mü'min hakkında ne and ne antlaşma gözetmeyen"551[57] kimselerin yönetici olduklarını belirterek, bana müslümanların hükümdarlarından yana talihsizliğinin sebebini sordu. Ben de şöyle cevap verdim: Mülk (hükümdarlık) kavramı bizim Şeriatimizde olmayıp bizden önceki ümmetlerin Şeriat-lerinde vardır. Allah Teala, İsrailoğullarına verdiği nimetleri sayarken şöyle buyurur:"., ve sizi melikler

---

545[51] Mürûcu's-zeheb,nşr,M. MuhyiddinAbdülhamid, Kahire 1384/1964JII, 296-297; Turtûşi, Sirâcül-mülûk, îskenderiyye: 1289, s. 93.
546[52] el-İber, 1,172-173 (Mesûdfden naklen).
547[53] İbn Merzuk el-Hatîb (ö. 781/1379). bkz. GAL, II, 310, SuppL, II, 335-336.
548[54] el-Ğıyâsîdiye de anılan bu eser Abdülazim ed-Dîb tarafından neşredilmiştir (II, baskı, Katar: 1401). Eserin birinci bölümü sekiz, İkinci bölümü üç ve üçüncü bölümü de dört bâbdan meydana gelmiştir. Bu eserden yapılan iktibasta geçen "ta'zir" kelimesi yanlış olup doğrusu "takdir" dir.
549[55] Her iki eser de Seâlibfnindir (Serkis, I, 656-661; GAL., I, 338).
550[56] Ahmed Bâbâ et-Timbuktî, Neylül'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc, Kahire: 1330, s. 252-253. İktibasta düşüklükler olup asıl metin tercümede esas alınmıştır.
551[57] bkz. Tevbe: 9/10.

(hükümdarlar)yapmıştı" (Mâide: 5/20). Al-lahbunubuümmetiçinsöylememiş,buümmetiçin hilâfeti sözkonusu etmiştir: "Allah, içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan Öncekileri halefkıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına, onlar için beğendiği dini temelli yerleştireceğine, korkularını güvene çevireceğine dair söz vermiştir" (Nûr: 24/55), Allah Teâla şöyle buyurur: "Peygamberleri onlara, şüphesiz, Allah size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi, dedi" (Bakara: 2/ 247). Hz. Süleyman şöyle der: "Rabbim Beni bağışla, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık (mülk) ver" (Sâd: 38/35). Allah onları hükümdar yapmış, bizim içinse yalnız halife leri yönetici kılmıştır. Hz. Ebubekir, Allah Resulü'nün (sav) halifesidir. Nitekim o zamanki müslümanlar bunu böyle anlamış ve onun bu şekilde (Allah resulü'nün halifesi) adlandırılması konusunda birleşmişlerdir. Sonra o da Hz. Ömer'i kendisine halef tayin etti ve böylece yöneticiliği, çocuğun babasından miras aldığıhükümdarlıkşeklindençıkarıpgörüşveseçiminesasolduğu hilâfete dönüştürdü, ahidnâme sinde de bu hususu belirtti. Sonra Şura Ehli Hz. Osman'ın halifeliği üzerinde birleştiler, böylece Hz. Ömer bunun bir hükümdarlık olmadığına delil olarak yöneticiliği kendi çocuklarına vermeyip şuraya tevdi etmiş oldu. Sonra, kendisine denk kimse kalmayınca Hz. Ali'nin halifeliği taayyün etti, hakkı heva ve hevese, ahireti dünyaya tercih edenler ona biat ettiler. Sonra Hz. Hasan böyle halife oldu. Daha sonra Hz. Muaviye hilâfeti hükümdarlığa ve katılığı yumuşaklığa çevirenlerin ilki oldu. "Sonra Rabbin bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder" (Nahl: 16/119). Böylece o hil â fe ti bir miras haline getirdi veh il âfet temel özelliğinden ayrılınca da hiçbir hükümdar onda istikamet bulmadı. Nitekim Ömer b. Abdülaziz de hükümdar değil halife idi. Çünkü Süleyman,[552[58]] müslümanların hakkını kendisine tercih ederek kardeşlerinden vazgeçti. O, insanların Ömer b. Abdülaziz üzerinde birleştiklerini de biliyordu. İnsanlara doğru davranma yoluna ancak birh a 1 i f e girebilir. Hükümdarlara gelince, pek azı hariç, zikrettiğin gibi çoğu hallerinden hoşnut olunmamıştır.

Hafız İbn Hacer Fethul-BârTde "Kitâbu'l-ahkâm "in başında şöyle der: Tabiinden bir zatın Emevi emirlerinden birisine söylediği söz eşsiz bir cevaptır. Şöyleki emir ona, Allah "...ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin." (Nisa; 4/59) âyetinde bana itaat etmenizi emretmiyor mu? dediğinde, kendisine şu cevabı verir: Allah hakka muhalefet ettiğinizde, ". .Eğer bir şeyde çekişirseniz—Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız—onu Allah'a ve Resulü'ne götürün" (Nisa: 4/59) âyetiyle size itaati kaldırmamış mıdır? Tîbî şöyle der: Allah Teâla, âyette, Resulullah'a (sav) itaatten söz ederken "itaat edin" fiilini, itaatte Resul'ün bağımsızlığına işaret için tekrarlamıştır. Fakat"emîr sahipleri"nden sözederken, bunlardan itaati gerekmeyenlerin bulunabileceğine işaret olarak, fiili tekrarla-mamtştır. Sonrada "eğer birşeyde çekişirseniz.." sözüyle bunu açıklamış ve sanki şöyle denmiştir: Onlar hakka göre davran

[552[58]] Süleyman b, Abdülmelik (ö. 99/717), 7. Emevi halifesidir (bkz. ÎA, XI, 170-172).

mazi arsa, kendilerine itaat etmeyin, görüş ayrılığına düştüğünüz şeyleri Allah ve Resulü'nün hükmüne götürün.553[59]

Vezir

Kadı Ebubekir İbnül-Arabî Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde şöyle der: Vezirlik halife nin, kendisini ilgilendiren önemli işlerde danıştığı, aklı ve dini hususunda güvenilir bir kimsenin görevini ifade eder.554[60] İbnül-Arabî, Sirâcü 'I-müridin ve Ahkâmu'l-Kur'ân' da, Hz. Ebubekir ve Ömer'in, Nebî (sav)'in dünya ehlinden vezirleri olduğuna dair hadisin "hasen" olduğunu belirtir.555[61] İbn Cüzey'in el-Kavânîn adlı eserinde Hz. ömerle ilgili olarak, o ve Ebubekir Allah Itesulü'nün hayatında onun vezirleriydiler, denir.556[62] Şüphesiz, onların Allah Resulü ile olan durumları için ancak bu söylenebilir. Ulaştıkları bu büyük dereceden dolayı da müslümanlar Resulullah'tan (sav) sonra onları halife seçtiler. Hâkim'in557[63] îbn Müseyyeb'den yaptığı tahricte o şöyle der: Hz. Ebubekir'in Nebî (sav) ile olan durumu vezirin durumu idi, Allah Resulü bütün işlerinde ona danışırdı. Hz. Ebubekir İslâm'a girişte onun ikincisiydi, mağarada (hicret sırasında) ikincisiydi, Bedir günü kurulan gölgelikte (karargâh) onun ikincisi ve kabirde ikincisiydi. Allah Resulü hiçbir kimseyi asla ondan öne geçirmedi. SuyûtfninTârihu'l-hulefâ'sına (s.23) bakınız.558[64] Birçok hadiste vezirden söz edilmiştir. Nesâî'nin Hz. Aişe'den yaptığı tahricte o şöyle der: Nebî (sav) şöyle buyurdu: "Sizden kim bir işi üzerine alır da bununla hayrı murad ederse, kendisine salih bir vezir (yardımcı) verilir; unutursa ona hatırlatır, hatırlarsa ona yardım eder"559[65] Ebu Davud da Hz. Aişe'den şu rivayeti tahric eder: Resulullah şöyle buyurdu: "Allah emîre hayır diledi mi, ona doğru (salik) bir vezir verir, unuttuğunda kendisine hatırlatır, hatırlarsa ona yardım eder. Alah emir için bundan başkasını dilerse, kendisine kötü bir vezir verir, unuttuğunda hatırlatmaz, hatırlarsa da yardım etmez."560[66] Bu hadisin aslı Sahihtedir.561[67] Ebû Davud, zikredilen hadisin geçtiği baba "Vezir edinmek babı" başlığını vermiştir. Bu hadis, Ebû Davud ve Beyhaki'ye nisbet edilerek el-Câmiu's-sağîr'de de geçer.562[68] Münâvî et-Teysîr adlı eserinde şöyle der: "Müellif (Suyûti) bu hadisin " h a s e n " olduğunu belirtiyor ki bu, hadisin şevâhidinden dolayı olmalıdır. Yoksa Hafız el-Irâkî, buha-disin zayıf olduğunu kesinlikle belirtir."563[69]

553[59] Fethul-Bârî, XXVII, 129-130.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/91-95.
554[60] Ahkâmul-Kurfin, IV, 1642.
555[61] age, IV, 1642. Huzâî, Cebrail ve M ikâil'in de Resulullah'm gök ehlinden vezirleri olduğunun zikredildiği bu rivayetten sonra, Müslim'den naklen iki melekle ilgili iki rivayet verir ve bununla Ibnül-Arabî'nin rivayetinin "sahih" derecesine ulaştığını kaydeder (bkz. ihsan Abbas, s. 53).
556[62] el-Kavânînul-fıkhiyye, s. 273.
557[63] el.Müstedrek, III, 63.
558[64] Târihul-hulefâ, s. 67-68.
559[65] Nesâî: Bey'a, 33.
560[66] Ebû Davud: İmâre, 4.
561[67] bkz.Buhârî: Ahkâm, 42.
562[68] Suyûti, el-Câmiu's-sağîr, s. 14.
563[69] et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmü's-sağîr, Bulak: 1286 (Riyad: 1408/1988), I, 66.

Şemsuddin el-Alkamî de el-Câmiu's-sağîrln el-Kevkebü'1-münîr564[70] adlı haşiyesinde, sözü geçen hadisin yanıbaşında " h a s e n " hadis olduğuna dair işaret bulunduğunu söyler. Yine o, hadiste geçen "vezir" kelimesinden sözle şöyle der: V ezir, emîre yardımeden,onunyükünü omuzlayan, işin kendi görüşüne sunulduğu, e m î r in yardım kaynağı ve sığınağı olan kimsedir. Bu bilginin devamı için adı geçen esere bakınız. Fencâbî de Ebû Davud'un Sünen'ine yaptığı Avnu*l-Vedûd565[71] adlı şerhte şöyle der: Bu hadis, siyâsetle ilgili işlerde ihtiyaç duyulduğunda vezir edinmenin müstehab olduğuna delalet eder.
Huzâfnin burada, Ahmed b. Hanbel,566[72] Bezzâr ve Taberânî'ninel-Mu'-cemü'l-kebîr'inde zikrettikleri ve Nuruddin el-Heysemî'nin de râvflerinin sika olduklarını belirttiği îbn Mesud'un şu sözünü anması gerekirdi: "Allah Teâla kulların kalplerine baktı, Hz. Muhammed'in (sav) kalbini kulların kalplerinin en hayırlısı buldu ve onu kendisi için seçerek elçi olarak gönderdi. Allah, yine kulların kalplerine baktı, onun ashabının kalplerini kulların kalplerinin en hayırlısı buldu ve onları Peygamberinin, dini uğrunda savaşan yardımcıları kıldı. Binaenaleyh, müslümanların güzel gördüğü şey Allah nazarında da güzeldir, onların kötü gördüğü şey Allah katında da kötüdür."567[73] Huzâî, Âcurrf nin Erbain adlı eserinde568[74] Abdurrah-man b. Hudeyc b. Sâide'den "merfu" olarak tahric ettiği şu hadisi de zikretmeliydi: "Allah Beni seçti, benim için de ashabımı seçti. Onlardan bana vezirler, yardımcılar ve akrabalar kıldı. Kim onlar için çirkin söz sarfeder-se, Allah'ın, meleklerin ve insanların tümünün laneti ona olsun; Allah ondan, kurtuluşu için ne bir fidye ne bir yardımcı kabul etmez." Hafız Suyû-tî'nin Unmûzecü'l-lebîb fî hasâisit-Habîb569[75] adlı eserinde de, Allah Resulü'nün(sav) Cebrail, Mikâil, Hz. Ebubekir ve Ömer olmak üzere dört vez i r le desteklendiği ve her peygambere yedi kişini verilmişken ona ashabından üstün ve zeki ondört insanın yardımcı verilmiş olduğu belirtilir. Bed-ruddin er-Ravdî de bu esere yaptığı şerhte şöyle der: Hadiste sözü edilen ondört kişi, farklı isimler anılmak üzere çeşitli yollarla rivayet edilmiş olup bu rivayetlerden birisi şudur: Hiçbir peygamber yoktur ki kendisine yedi seçkin ve zeki yardımcı arkadaş verilmiş olmasın. Bana da ondört tane verilmiştir: Hamza, Cafer, Ebubekir, Ömer, Ali, Hasan, Hüseyin, Abdullah b. MeBud, Selman, Ammar b. Yasir, Huzeyfe, Ebû Zer, Bilal ve Mus'ab.570[76] îbn Fâris'in Sîretfinde571[77] de bu bilgi şöyle geçer: Resulullah'ın seçkin arkadaşlarına gelince, bunlar Ali ve oğullan, Hamza, Cafer, Ebubekir, Ömer,

---

564[70] bkz. GAL, SuppL, II, 183-184; Kehhale, X, 144.
565[71] Bu eser iki cilt halinde basılmıştır (Lucknow: 1318). bkz. Serkis, II, 1461; GAL, SuppL, I, 267.
566[72] Müsned, VI, 7.
567[73] Heysemî,Mecmau'z-zevâid, Beyrut: 1967, V, 210.
568[74] Erbaüne hadisen, bkz. GAS, 1,194.
569[75] Bu eser Suvûtfnin el-Hasâisul-kÜbrâ (veya Kffâyetüt-tâlibil-lebÎb fi hasflisil-Habîb) adlı eserinin muhtasarıdır (GAL, SuppL, II, 181). Söz konusu bÜgı için bkz. el-HasâÎ8UÎ-kübrâ,Beyrut: 1405/1985, II, 344.
570[76] el-Hasâisul-kübratta (II, 344) verilen bir rivayette Hz. Ali'den şu isimler nakledilir: AH ve iki oğlu, Hamza, Cafer, Akü, Ebubekir, Ömer, Osman, Mikdad, Selman, Ammar, Talha, Zübeyr. Bu konuda ayrıca bkz. İbn Manzûr.Muhtasaru Târihi Di-mask, VI, 251.
571[77] Eser Muhtasara siyeri Resûlillfih ve diğer bazı adlarla anılmakta olupEvcezü*s-siyer li-hayril-beşer adıyla basılmıştır (bkz. Serkis, I, 199; GAL, SuppL, I, 198).

Ebû Zer, Mikdad, Selman, Huzeyfe, îbn Mesud, Ammar b. Yasir ve Bilal'dir. el-İstîâb'da Ali b. Ebî Tâlib'den şöyle dediği rivayet edilir: Allah Resulü (sav) "Hiçbir peygamber yoktur ki kendisine yedi seçkin kişi vezir (yardımcı) ve arkadaş olarak verilmesin. Bana da ondört arkadaş verilmiştir" buyurdu ve onları isimleriyle zikretti. Ancak bir defasında bazılarını önce zikrederken, bir başka defa sonra zikretti. Önemli olan, sayı ve isimlerdir.
Bütün bunlarla Ebû Abdullah Ekensus'unel-Ceyş adlı eserinde572[78] söylediği şu sözün manası da anlaşılmış olur: îslâm geldiğinde, yönetim tarzı hilâfete dönüşüp hükümdarlık usulü ve ona bağlı bu yardımcı görevler (fonksiyonlar) de onunla birlikte gidince, geriye, görüşle yardımda bulunmak ve gerçekleşmesi istenen maslahatlar ile sakınılması gereken zararlar konusunda karşılık görüşme ve danışma kaldı. Bunun da ortadan kalkması söz konusu değildir. Çünkü bu, mutlaka olması gereken tabii bir durumdur Resulullah (sav) ashabına danışır, Özel ve ammeyi ilgilendiren önemli işlerde onlarla görüşürdü. Bazı özel durumları da özellikle Hz. Ebubekirle görüşürdü. Öyle ki İslâmiyet'ten önce Kayser, Kisra ve Necâşi gibi Acem devletleri hükümdarlarını tanımış bulunan bazı Araplar, Hz. Ebubekir'i Nebî (sav)'in veziri diye adlandırmışlardı. Hz. Ömer'in Hz. Ebubekir'le, Hz. Ali ve Osman'ın Hz. Ömerle olan durumları da böyleydi. Bu bilgi, îbn Haldun'un zikrettiklerinin hülasasıdır.573[79] Yine yukarıda zikredilen bilgilerle, Kalkaşandfnin Subhul-a'şa'da Kudâî ye başkalarından yaptığı şu naklin gerçeklik derecesi de anlaşılmış olur: "İslâm'da ilk olarak vezirlik ünvanıyla anılan kimse, ilk Abbasi halifesi Ebü'l-Abbas es-Seffâh'ın veziri Ebû Seleme Hafs b. Süleyman'dır.574[80] Ondan önce bu söz konusu değildi. Sonra h a 1 i f e ve hükümdarların vezir edinmeleri işi böyle sürüp gitti.575[81] Özellikle vezir kelimesinin kullanımı, daha önce peygamberlerden sözle Kur*-ân'da geçmektedir, Mesela Hz. Musa ile ilgili olarak "Bana ailemden bir vezir ver" (Tâhâ: 20/29) ve"..Kardeşi Harun'u da kendisine vezir yaptık" (Furkân: 25/35) buyrulur. Bunu düşün.576[82]

Sırdaş (Sır Arkadaşı)

Hatîb Târîhu Bağdûd' da Huzeyfe b. Yemân'm Allah Re-sulü'nün (sav) sırdaşı (sâhibu's-sır) olduğunu açıkça belirtir.577[83] Onun bu şekilde adlandırılışı, Nesâî'nin Sünen' inde Alkame'nin Şam'a gidişi ve Dımaşk'ta Ebu'd-Derdâ ile karşılaşışı kıssasında da geçer. Ebu'd-Derdâ ona şöyle der: "İçinizde, kendisinden başkasının muttali olmadığı sırları bilen sırdaş yok mudur?"578[84] Üsdü1-ğâbe'de müellif şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) münafıklar konusunda sırdaşı Huzeyfe idi. Münafıkları Hu-zeyfe'den

572[78] Ekensus, Faslı vezir ve divânul-inşâ katibi olup eserin adı el-Ceyşûl-aremr-mül-humâeî ft devleti evlâdı Mevlana Ali es-Sicibnâafdir (Rabat: 1336). bkz. Ziriklî, VI, 244; GAL, SuppL, II, 884-885.
573[79] Bu bilgi için bkz. Îbn Haldun, el-tber, 1,197-198; Mukaddime, s. 211.
574[80] bkz. K.V.Zetterst£en, "Ebû Seleme" U, IV, 49.
575[81] Subhu1-a'şâ, III, 273.
576[82] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/95-98.
577[83] Târihu BağdAd, Kahire: 1349/1931 (Beyrut, ts.), 1,161-162.
578[84] bkz. Buhâri, Fedâilu ashâbi'n-Nebî, 20; el-İsâbe, 1.318; Müsned, VI, 449.

başkası bilmezdi, onları kendisine Resulullah bildirmişti. Hz. Ömer ona "amillerim (valiler) arasında münafıklardan kimse var mıdır?" diye sorduğunda, "evet bir tane var" dedi. Hz. Ömer "o kimdir" diye sorunca, "onu anmam" dedi. Huzeyfe sonra Hz. Ömer'in onu görevden aldığını söyler ki muhtemelen onun kim olduğunu söylemek yerine, kim olduğuna delalette bulunmuştur.579[85]

İzîn İsteyen (Mabeyinci)

Şebrâmellisî, el-Mevâhib haşiyesinde580[86] şöyle der: Tanına girmek için izin alırdı" sözünden maksat şudur: Hz. Peygamber'in yanına girmek istendiğinde, müsaade için kendisine başvurulur ve Resulullah'ın buna rızası öğrenildiğinde, o kimseye müsaade edilirdi. Allah Resulü'nün huzuruna giriş için izin isteyen kimseye gelince: Müslim, Cabir b. Abdullah'tan şu rivayeti tahric eder: "Hz. Ebubekir geldi ve Resulullah'ın huzuruna girmek için izin istedi, orada kendilerine izin verilmeyip Resulullah'ın kapısında oturan insanlar gördü. Ebu-bekir*e izin verildi, huzura girdi. Sonra Hz. Ömer gelerek izin istedi, ona da izin verildi". Kudâfnin Enbâu'l-enbiyâ adlı eserinde581[87] ona izin isteyenin Enes olduğu zikredilir. İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde şöyle den Allah Resulü'nün (sav) huzuruna giriş için izin Enes b. Malik tarafından istenir ve onun sözüne göre hareket edilirdi. Bunda, küçük kimsenin de izin istemesinin caiz olduğuna delil vardır.582[88] Sahih-i Buhâri'de "Kitâbu'n-nikâh "ta, Hasan'dan gelen uzunca bir hadiste "Hz. Peygamber'in siyahi bir hizmetçi çocuğuna, Ömer için izin iste, dedim" ifadesi geçmektedir.583[89] İbn Cemâa'mn Muhtasaru's-siyer' inde,584[90] Resulullah'ın (sav) huzuruna giriş için azatlıları Rebâh el-Esved ile Enese'nin izin istedikleri zikredilir. Adı geçen Rebâh el-Esved'in Hz. Ömer'e Resulullah'ın huzuruna girmesi için izin istemesi, Allah Resulü'nün den ayrılıp inzivaya çekildiği odasında bulunduğu sırada idi. Bu bilgi Müslim'de de geçmektedir.585[91] el-İsâbe'de, Abbas b. Muhammed el-Endelü-sî'nin Mu'tasım b. Sumadih586[92] için telif ettiği Tarih'ten naklen Hz. Peygamberin azatlısı Esed'in biyografisini vererek orada şöyle der: Enes ve Resulullah'ın azatlısı Esed, onun huzuruna giriş için izin alırlardı.587[93] Sözü geçen Enese'nin künyesi Ebû Misrah olup Ebû Mesrûh olduğu da söylenmiştir. Mus'ab ez-Zübeyrî'nin anlattığına göre, Allah Resulü (sav) oturduğunda, huzuruna giriş için müsaade görevine bakardı.

579[85] Üadül-gAbe, 1,468. Devamla şöyle denir: Hz. Ömer, biri öldüğünde dikkat eder, eğer Huzeyfe onun cenaze namazına katılmışsa o da katılır, yoksa onun namazında bulunmazdı.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/98-99.
580[86] Alib.Alieş-ŞebrâmeIlisî(ö. 1087/1677).el-Mevâhibûl-ledüiıîyyeyişerhetmiştir (bkz. GAL- II, 420 SuppL, II, 78).
581[87] M. b. Selâme el-Kudâî (Ö.454/1062), eseri: el-İnbâ alfi (bienbâi)l-enbiyâ ve tevârîbil-hulefâ (Ziriklî, VII, 16; GAL, SuppL, I, 584).
582[88] Ahkâmul-Kur'ân, ITI, 1363.
583[89] Buhâri: Nikah, 83.
584[90] Bedreddin İbn Cemâa (ö. 733/1333), Muhtasar fi îreti'n-Nebî (bkz. Zirikli, VI, 188;GAL, SuppL, I, 81-82).
585[91] Müslim: Talâk, 34. Ayrıca bkz. Üsdül-ğâbe, II, 201;Fethul-Bârî,XTX,341-342, XXVII, 154.
586[92] Endülüs'te hüküm süren Tucîbî hanedanının İkinci hükümdarıdır (ö. 484/1091). bkz. Ziriklî, Vn, 327; İA, VIII, 749.
587[93] el-İsâbe,I,33-34.

Hz. Ebubekir'in halifeliği sırasında vefat etmiştir. Bu bilgi, onun el-İsâbe'deki biyografisinde Halife b. Hayyat'tan naklen verilmiştir. Yine bu eserde, onun adının Enis mi Enese mi olduğu veya bunların ayrı ayrı kimseler mi oldukları konusunda tereddüt bulunduğu zikredilmiştir.[588[94]] Hz. Peygamberin azatlısı Rebâh ile ilgili olarak dael-Istîâb'da şu bügi verilir: O siyahı idi. Allah Resulü (sav) yalnız olduğunda, huzuruna giriş için müsaade alma görevine zaman zaman bakardı.[589[95]] el-İsâbe'de Abdullah b. Zuğb el-İyâdf nin biyografisi verilirken, o-nun Allah Resulü'nün (sav) huzuruna giriş için izin alma işine baktığının söylendiği belirtilir.[590[96]]

Bazı Elçilerin Mabeyncî Tarafından Engellenmesi

el-İsâbe'de Malik b. Ebil-AyzâVın biyografisini veren müellif, onun İbrahim el-Harbî tarafından Garîbu*l-hadîs*te[591[97]] zikredildiğini belirtir. Âiz b.Saidel-Cesrfden şöyle dediği nakledilir: Biz Nebî(sav)'e elçi olarak gittik, orada Dahhâk b. Süfyan ve İbn Zil-Lihye el-Kilâbî ile karşılaştık. Onlara giriş için izin verilmemişti. O, elçi heyeti içinde bulunan Malik'e şöyle dedi: Ey Malik, Cesr kabilesi heyeti getirildi, Resulullah'ın huzuruna girdiğinde şunu şunu söyle. O da: "Ben, bana telkinden daha çok izne muhtacım dedi" ve sonra şöyle seslendi: "Ey Allah'ın Resulü, Cesr heyetine müsaade et!" Ve o da bize izin verdi. Hadis.[592[98]]

Hâcib

İbn Abdi Rabbih'in el-İkdul-ferîd adlı eserinde (II, 174), Allah Resulü'nün h â c i b i nin, azatlısı Ebû Enese[593[99]] olduğu zikredilir. Kalkaşandî Subhu'l-a'şâ'da hicâbe (hâciplik) görevinden bahsederek şöyle der: Bu görev Hulefâ-yı Râşidin zamanında, halifenin kapısını koruma ve onun huzuruna girmek isteyenlere izin istemekten ibaretti. Bugün olduğu gibi mezâlim mahkemelerinde hüküm vermeye dek varmazdı. Kudâfnin, Târîhu'l-halâifte[594[100]] verdiği bilgilerden, Hz.Ebubekir ve ondan sonraki halifelerin hâc i bedinmişolduklarıanlaşılmaktadır.[595[101]] O ve diğer müelliflerin belirttiğine göre Hz. Ebubekir'in h â c i bi, azatlısı Şedid[596[102]] idi. Hz. Ömer'e azatlısı Yerfâ (veya Yerfe'), Hz. Osman'a azatlıları Humrân[597[103]] ve Nail, Hz. Ali'ye de azatlılarından önce Bişr, sonra da

---

588[94] age, 1,76. Kettanfde Ebû Yeşruh ve Ebû Yesrûh seklinde geçen kelimeler yanlıştır. Aynca bkz. Ibnü'1-EsÎr, es-Sîre, IV, 619.

589[95] el-İstîâb, 1,521-522.

590[96] el-İsâbe, II, 311. Abdullah b. Zugb'un biyografisinde, böyle bir görevi yaptığından söz edilmemektedir. Ondan sonra biyografisi verilen Abdullah b. Zem'a eî-Esedî bu görevi yapmıştır. Kettân?nin isim benzerliği de bulunan bu iki biyografiyi birbirine karıştırdığı anlaşılmaktadır.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/99-100.

591[97] ibrahim el-Harbî (ö. 285/898), Ahmed b. Hanbel'in talebesi olup bu ve diğer eserleri içinbkz.GAS,Vmı 171;GAL,SuppL,I,188;J.C.Vadetı "İbrahim al-Harbî."EI, III, 994.

592[98] el-İsâbe.III, 353. Metinde Ebi'l-Ayzâr,Ebi'l-AbdârveCisr kelimesi deHasîr şeklinde yanlış verilmiştir.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/100-101.

593[99] Daha önce de geçtiği üzere bu isim Enese olmalıdır. Ayrıca bkz. ibn Sa'd, I, 497; Üsdül-ğâbel, 156.

594[100] Uyûnul-meârif ve funûnu ahbâril-halâîf. Kudâfnin daha önce adı geçen En-b&ul-enbiyâfeımn diğer adıdır.

595[101] Subhul-a'şâ, III, 273.

596[102] bkz. İbn Hacer, Tabsîrul-müştebih, II, 777.

597[103] Humrân b. Ebân (bkz. TehzîbüVTehzîb, III, 24-25).

Kanber hâciplik yapmıştı.598[104] Fethul-Bârî*de şu bilgi verilir: H â c i b edinmeğe gelince, Hz. Ömer'in, Abbas ve Ali'nin anlaşmazlığı ile ilgili kıssasında, onun Yerfâ adlı bir h âc i bioldoğuanlaşılmaktadır.Buhusus"humusunfarzkılınması"599[105] bahsinde açık olarak geçti.600[106] Bu bilgi Fethul-BârTnin "Kitâbu'l-Ahkâm" adlı bölümünden alınmıştır.601[107]

Bevvab

Sahîh-i Buhâri de Enes'ten şu rivayet nakledilin "Allah Resulü (sav), kabir başında ağlayan bir kadına rastladı ve ona 'Allah'tan kork, sabret* buyurdu. Kadın da 'Beni kendi halime bırak, uğradığım musibet senin başına gelmedi' diye karşılık verdi. Kadın, Allah Resulü'nü tanımamıştı. Kendisine, O'nun Nebî (sav) olduğu söylenince, Allah Resulü'nün kapısına geldi, orada kapıcılar (b e v v â b) bulmadı. Allah Resulü'ne "seni tanımamıştım" deyince, Allah Resulü 'sabır ilk çarpıştadır' buyurdu.602[108] Buhâri "Kitâbu'l-Ahkâm"da kapıcı kelimesini tekil,603[109] "Cenâ-iz" de604[110] ise "orada kapıcılar bulmadı" şeklinde çoğul olarak rivayet etmektedir. Bu ifadenin manası şudur: Kadına o kimsenin Allah Resulü olduğu söylenince bir korku ve dehşet hissetti ve onun hükümdarlar gibi huzuruna insanların girmesini engelleyen hâcibvebevvâb ları olduğunu düşündü. Fakat düşündüğünün aksi bir durumla karşılaştı. Tîbi de bu şekilde* yorumda bulunur. Burada hatıra hemen şu geliyor: Kadının o sırada Allah' Resulü'nün kapıcısını bulamaması, daha Önce "izin isteyen" bahsinde geçtiği üzere Resulullah'ın huzuruna insanları sokan bir kapıcının bulunduğu hususu ile çelişmez. el-Mevâhibül-ledüniyye'de,605[111] Allah Resulü'nün (sav) alçakgönüllülüğünün bir eseri olarak sürekli bir kapıcısının bulunmadığı belirtilerek sözü geçen kadının hadisi zikredilir. Zurkâni, bunun, herhangi bir iş için zaman zaman bir kapıcının bulunmasına aykırı olmadığını belirtir. Sonra Mevâhib metninde müellif şöyle der: Fakat Ebû Musael-Eş'arîhadisinde, onun Allah Resulü'ne kuyunun y arabasındaki kanepede oturduğunda kapıcılık yaptığı zikredilir. Bu Bi'r-i Erîsle ilgili kıssa olup Sahîhayn'da606[112] geçtiği üzere bu rivayette Ebû Musa el-Eş'arî şöyle der: "Kapının yanına oturdum ve bugün Allah Resulü'nün kapıcısı olacağım dedim". Buhâri'ninel-Edebül-müfred'de607[113] zikrettiği rivayette fazla olarak *.. Nebî bana emretmedi" ifadesi vardır. Ebû Musa'nın rivayet ettiği bu hadiste, devamla, önce Hz. Ebubekir'in,

---

598[104] Kettânfnin metni son derece karışık ve hatalı olup Huzâî'nin Kudâî, ibn Ebi's-Surûrer-RavhîvelbnHişâm el-Ezdîgibi müelliflerden naklettiği bu bilgi içinbkz. 1. Abbas, s. 66-67.
599[105] Fethu1-Barî,Xll, 180.
600[106] age,XXVII, 155. Çeşitli islâm devletlerinde hâcipliğin mahiyeti ile ilgili olarak bkz. M. Puad Köprülü, "Hacib" İA, V, 30-36; Sourdel-Bosworth-Lambton, "Hadib." El, m, 45-49.
601[107] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/101.
602[108] Buhâri: Cenâiz, 31;Pethu1-Bâri,XXVII, 154-155.
603[109] Buhâri: Ahkâm, II.
604[110] Buhâri: Cenâiz, 31.
605[111] bkz. Zurkânî, Şerhul-Mevâhib, IV, 283.
606[112] Buhâri: Fedâilü's-sahâbe, 5; Müslim: Fedâilü's-sahâbe, 29; geniş bilgi için bkz. Pet-hu1-Bârî,XIV, 173 vd.
607[113] el-Edebül-müfred, Beyrut: 1406/1986 (Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye), s. 246 (bab: 546, hadis: 1184).

sonra Hz. Ömer'in, sonra da Hz. Osman'ın gelişleri ve onlar için müsaade isteyişi ile Allah Resulü'nün her biri için "ona kapıyı aç ve cennetle müjdele" buyurduğu anlatılmaktadır. Ebû Avâne'nin rivayetinde ise "kapıyı tut, yanıma kimse girmesin"'ifadesi vardır.608[114] Kastallânî, bu iki rivayetin şöyle uzlaştınlabileceğini söyler: Allah Resulu (sav) yalnız başına kendi özel işi ve ailesiyle meşgul bulunmadığı durumlarda, kendisi ile halk arasındaki perdeyi kaldırır ve ihtiyaç sahibini "evet!" diye karşılardı. Kendi özel işiyle meşgul olduğunda ise bir kapıcı edinirdi. Bunu Zurkâni söyler. Allah Re sulu'nün (sav) eşlerine bir ay î I â 'da bulunduğu sırada, huzuruna girmek üzere Hz. Ömer için Rebâh el-Esved'in müsaade istemesiyle ilgili hadis,609[115] bu konuda delil olarak yeterlidir. Fethu'1-Bârî'de Küâbu'n-Nikâh 'ta "kişinin, kocası hakkında kızına öğüdü babı"nda Hz. Ömer'in şu sözü zikredilir: "Resulullah'ın siyahi hizmetçisine, Ömer için izin iste, dedim. Çocuk içeri girdi ve Nebî (sav) ile konuştu, sonra çıkarak şöyle dedi: Nebî (sav) ile konuşarak seni haber verdim, sesini etmedi. Bunun üzerine ben de geri döndüm ve minberin yanındaki topluluğun yanına gelip oturdum. Sonra, zihnimi kurcalayan şey bana galebe çaldı, çocuğa gelip Ömer için müsaade iste, dedim. Çocuk içeri girdi, sonra geri dönerek "seni haber verdim, sükût buyurdu"dedi. Döndüm, minberin yanındaki topluluğun yanına gelip oturdum. Sonra, zihnimi meşgul eden şey yine bana galebe çaldı, çocuğa gelerek Ömer'e müsaade iste, dedim. Çocuk içeri girdi, sonra geri dönerek "seni haber verdim, sükût buyurdu" dedi Geri dönmek üzereyken çocuk beni çağırarak Allah Resulü sana izin verdi, dedi. Ben de Resulullah'ın huzuruna girdim." Hafız îbn Hacer, Hz. Ömer'in "Allah Resulü'nün siyahî hizmetçisine dedim" sözü üzerine şöyle der: Ubeyd b. Huneyn'in rivayetinde "Resulullah (sav) merdivenle (içle, acele) çıkılan bir odadaydı, siyahî bir hizmetçisi de merdivenin başındaydı" ifadesi vardır. Bu hizmetçi çocuğun adı Rebâh'tı. Semmâk rivayetinde hizmetçiyi adıyla (Rebâh) anar ki onun rivayeti şu lafızladır "İçeri girdim, derken Allah Resulü'nün hizmetçisi Rebâk'la karşılaştım, odanın eşiğine oturmuş ve ayaklarını oyulmuş bir kütüğün üzerinden aşağı sarkmıştı. Bu, Allak Resulü'nün üzerine basarak çıkıp indiği bir hurma ağacı gövdesiydi". Bununla, başkasının rivayetinde zikredilen "içle" kelimesi ile bir rivayette geçen "üskuffe "nin, ki kapının alt eşiğidir, yorumu anlaşılmış oldu. Bu rivayette geçen "nakir" kelimesi de "azîm" vezninde olup " menkur" (oyulmuş) anlamındadır. Müslim'in610[116] bazı rivayetlerinde "nak î r " yerine "fakir" kelimesi geçer ki basamak (merdiven) gibi oyulmuş şey demektir.611[117] Hafız îbn Hacer daha sonra bu babın sonunda612[118] şöyle der: Bu rivayette, yönetici kimsenin, halvet zamanında yanma izinsiz girmek isteyenlere engel olacak bir kapıcı

608[114] Zurkânfnin verdiği bilgi burada biter (Şerhu'l-Mevâhib,IV, 283).
609[115] Buhâri: Nikah, 83; Fethul-Bârî, XXVII, 154, XIX, 341-342.
610[116] Müslim: Talâk, 30; Nevevî. Şerhu Müslim, X, 83.
611[117] İbn Hacer, Fethul-Bârî, XIX, 341-342. Kettânfnin metninde Semmâk kelimen Dahhâk, "nakr" da "bakr" şeklinde geçmektedir.
612[118] Fethul-Bârî, XIX, 348.

tutmasının caiz olduğuna delil vardır. Kitâbü'l-Cenâiz'de613[119] Hz. Peygamber'in öğüt verdiği kadınla ilgili olarak Enes'in "Kadın Allah Resulü'nü tanımadı, sonra kendisine geldiğinde yanında kapıcılar bulmadı" sözü de, bu durumda, Allah Resulü'nün (sav) halkla görüşmek için oturduğu zamanlarla ilgili olmalıdır. Mühelleb şöyle der: Bu rivayette (Hz. Ömer'le ilgili rivayet), İ m â m 'in (devlet başkanı), ailesi yönünden can sıkıcı bir durum söz konusu olduğunda, öfkesi geçinceye ve halkın içine neşeli olarak çıkıncaya kadar kendi sırdaş ve yakın çevresiyle de görüşmeyebileceğine dair delil vardır. Büyük bir kimse, yalnız başına kaldığı zaman, onun müsaadesi olmadan yanına girmek hoş bir davranış değildir, isterse yanına girmek isteyen onun katında yüce bir yere ve değere sahip bulunsun. İbn Hacer devamla şöyle der: Bu rivayette,h â c i -b in, kapısını tuttuğu kimsenin susmasıyla girişe müsaade olmadığını anlaması halinde giriş için izin vermeyeceğine; bir kimse yalnız başına bile olsa, muttali olunmasını istemediği bir durumda bulunması ihtimalini göz önüne alarak, yanına girerken izin almanın uygun (meşru, gerekli) olduğuna; Kitâbü'l-İsti'zân'da614[120] Ebû Musa el-Eş'arfnin Hz. Ömer'le olan kıssasında izahı geleceği üzere, kendisine izin verilmeyen kimsenin, müsaade verileceğini umması halinde tekrar izin istemesinin caiz olduğu ve bunu da üç defadan fazla yapmaması gerektiğine delalet vardır. Ebû Musa kıssasında Hz. Ömer'i tenkit söz konusu değildir. Çünkü üçüncü defada ona verilen izin bu konudaki hükümle uygunluk içindedir. Kendisine üçüncü defada da izin verilmemiş olsaydı, anlaşılan, onun tekrar izin isteyeceğiydi. Zira ilerde de belirtileceği gibi o, izin isteğinin üç defadan fazla olmayacağı hükmünün kendisine ulaşmadığını açıkça belirtmiştir.615[121] YineFethu1-Bârî*de, "Kıtâbu'l-Ahkâm" da Buhâri'nin "Hz. Peygamber'in bir kapıcısı olmadığına dair bâb" sözü ile ilgili olarak Mühelleb şöyle der: Nebî (sav/in devamlı bir kapıcısı j yoktu. Yani, Buhâri'nin "Menâkıb" kitabında naklettiği, Ebû Musa'-j nın Hz. Peygamber (sav) kuyu kenarındaki sedirde oturduğunda kapıcısı olduğuna dair hadis616[122] de bu hususta delil olarak ileri sürülemez. Bu iki riva-1 yet arasında şu şekilde uygunluk bulunabilir: Allah Resulü ailesiyle ilgilen- j mediği veya kendi başına özel bir işiyle meşgul bulunmadığı zamanlar, halkı ile arasındaki perdeyi kaldırır ve kendisine gelen İhtiyaç sahiplerini karşı-| lardı. Taberî şöyle der: Rebâh el-Esved'in kendisine giriş müsaadesi istemesiyle ilgili Hz. Ömer hadisi, Allah Resulü'nün halvet vaktinde (yalnız başıı olduğu zaman) kapıcı tuttuğuna delalet eder. Böyle olmasaydı, Hz. Öme kendisi için bizzat izin isterdi.617[123] Tenbih: Karafî,b i d a t leri beş kısma ayırıp n e d b kaideleri ve Şer*î delillerinin uygulandığı üçüncü kısmı zi derken şöyle der: Buna misal imamlar, kadılar ve yöneticiler için, sahabei bulunduğu durumun aksine, statüler (şekil ve vasıflar) ikame

613[119] Buhâri: Cenâiz, 31.
614[120] Fethu'l-Bârî,XXIII, 31-36.
615[121] Fethul-Bârî,XIX, 348.
616[122] Buhâri: Fedâilü's-sahâbe, 5.
617[123] Fethul-Bârî, XXVII, 154.

edilmesidir^ Bunun sebebi de Şer maksat ve maslahatların, ancak yöneticilerin hail nazarında saygı kazanmalarıyla sağlanabilmesidir. Sahabe zamanınc halkın saygısı, büyük çapta, dini yaşayış ve hicrette Önceliğe dayanıyordı. Derken bu kuşak gitti başka bir kuşak geldi, ancak şekil ve vasıflarla saygıda bulunur oldular. Bu yüzden, maslahatların gerçekleşmesi için şekil ve sıfatlara saygı kaçınılmaz oldu. Hz. Ömer arpa ekmeği ve tuz yer, kendi valilerine ise her gün için yarım koyun tahsis ederdi. Çünkü o bilmekteydi ki kendi içinde bulunduğu durumu başkası uygulamaya kalkışsa, halkın nazarında değersiz hale gelir, ona saygı duymaz ve karşı gelmeye cesaret gösterirler. Bu yüzden, kendisinden başkalarını, düzeni koruyacak farklı bir statüye kavuşturmaya ihtiyaç duydu. Nitekim Şam'a gittiğinde Muaviye'yi kapıcı ve güzel binekler edeinmiş, değerli ve heybetli elbiseler giymiş, hükümdarların hattı hareketini tutmuş bulunca bunun sebebini sordu. O da "öyle bir ülkedeyiz ki bunu yapmaya muhtacız" diye karşılık verince, Hz. Ömer "seni ne meneder ne de sana yapmanı emrederim" dedi. Bunun anlamı şudur: Sen kendi durumunu daha iyi bilirsin, buna ihtiyaç duyuyorsan ne ala, duymuyorsan yapman iyi değil. Hz. Ömer ve başkalarının bu davranışı, imamlar ve yöneticilerin durumlarının şehirlere, asırlara, toplumlara ve şartlara göre değiştiğini gösterir. Bu yüzden, daha önceleri olmayan süs ve siyasetleri yenileme ihtiyacı duydular ki bazı durumlarda bu gerekli olmaktaydı.618[124] Mencûr da el-Menhec'de'619[125] bunu zikrederek onaylar ve Karâfî'nin sözünde geçen "imamlar"ın hem büyük imameti (devlet başkanlığı) hemdeküçüki m â me t i (namaz imamlığı) kapsadığını belirtir ki bu gerçekten güzel bir ifadedir.620[126]

Hur Ve Kölelerden Hz. Peygamber'ın Hizmetinde Bulunanlar

Şerhul-Mevâhib'de müellif, burada söz konusu hizmetçinin (hadim), genç oğlan veya kız çocuğu olduğunu belirtir.621[127] Âmİrî, Behcetü'1-mehâ-fîl'de onbir hizmetçiyi sayar.622[128] Ibn Cemâa, Muhtasdru 's-siyer* de Allah Resulü'ne hizmet edenleri zikrederken şöyle der: Ebû Hamza Enes b. Malik, Hind ve Esma binti Harise el-Eslemî Rabia b. Ka*b el-Eslemî de onlardandır. İbnül-Cevzî Muhtar saru'l-Hilye' de şöyle der623[129]: Rabia b. Ka*b el-Eslemî Allah Re-sulü'ne (sav) hizmet eder ve ihtiyaçlarını karşılamak için kapısının önünde gecelerdi. el-İstîâb' da da onun sefer ve hazarda Resulullah*tan ayrılmadığı zikredilir.624[130] Müslim'in Ra-bia'dan naklettiği bir rivayette o şöyle der: Allah Resulü'nün

618[124] Karâfî, el-Furûk, Tunus :1302, IV, 203-204.
619[125] Ahmed b. Ali el-Mencûr (o. 995/1587). bkz. Ziriklî, I, 174; GAL, Suppl., II, 376, 697.
620[126] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/102-105.
621[127] Zurkânî, Şerhu'l-Mevâhib,Kahire 1329, III, 296.
622[128] Behcetül-mehâfilvebuğyetü'l-emâsil.Kahire: 1331,11,154-155. Burada adlan verilen hür hizmetçiler şunlardır: Enes b. Malik, Harise el-Eslemî'nin çocukları Hindve Esma, Rabiab.Ka'bel-Eslemî, Abdullah b.Mesud, Ukbeb. Âmirel-Cühenî, Bilal b. Rebâh, Ebû Mahzûre, Sa'd (Hz. Ebubekir'in azatlısı), Bükeyr b. Şedâh el-Leysî ve Ebû Zer el-Gıfârî.
623[129] Bununla Îbnü'l-Cevzî'nin Sıfatu's-safve (Beyrut: 1399/1979} adlı eseri kastedilmiştir (bkz age, I, 683-684).
624[130] el-İstîâb, I, 506-507.

kapısında geceler, ona abdest suyu verirdim.625[131] Şerhu'l-Mevâhib'de Vâkıdfnin şöyle de diği zikredilir: Rabia, vefatına dek Allah Resulü'nden ayrılmadı, sonra Me dine'den çıkıp gitti.626[132] Dürrü*s-sehâbe'de627[133] Ümmu Seleme'nin Ebû Huzey fe diye künyelenen azatlısı Muhacir'in biyografisi verilirken, onun şöyle de diği zikredilir: "Allah Resulü'ne (sav) beş yıl hizmet ettim, yaptığım birşey için "bunun niçin yaptın?", yapmadığım birşey için de "bunun niçin yapmadın1?" buyurmadı asla."628[134]

Allah Resulü'ne Hizmet Eden Azatlı Köleleri

M e v â 1 î kelimesi m e v 1 â 'nın çoğulu olup azad eden efendi ve aza edilen köle manalarına gelir. Burada da bu son anlamda kullanılmıştır Behce'de şöyle der: Bu azatlıların hepsi bir zamanda Allah Resulü'nün elin de mevcut olmayıp her biri ayrı ayrı zamanlarda bulunmuşlardır. Beh cetül-mehâfîl'de Allah resulü'nün azatlıları faslında, onların sayılarımı otuzbire ulaştığı belirtilerek şu isimler zikredilir: Zeyd b. Harise, Üsâme b Zeyd, Ebû Kebşe,629[135] Enise, Şukrân, Rebâh, Yesâr, Ebû Rafı' el-Kıbtî, Ebi Müveyhibe, Karkire, Hilal b. Yesâf in dedesi Zeyd,630[136] Tahman, Me'bûr el Kıbtî, Vâkid Ebû Vâkid, Hişam b. Dumeyre, Asîb,631[137] Ebû Ubeyd, Ebû Hind Enceşe, Ebû Lübâbe ve Ruveyfî'. Hz. Peygamber'inyedi tane de cariyesi olup bunlardan biri Selma'dır.632[138] Muhibbüddin et-Taberî de el-Hulâsa'da hizmetçilerin sayısını yukarıda zikredilen sayıya ulaştırmıştır.633[139] el-Mevâ-hib'de de İbnü'l-Cevzfden634[140] naklen Allah Resulü'nün azatlılarının kırküç, cariyelerinin ise onbir olduğu kaydedilir. Zurkânî, İbnü'l-Cevzî'den başka birinin azatlı köle ve cariyelere bundan başka birçok ilavede bulunduğunu ve bu konuda müstakil bir eser yazdığını belirtir.635[141] el-Elfîyye ve şerhleri ile Simtü'l-cevhari'l-fâhir'e636[142] bakınız. İmâm en-Nevevî, Tehzîbü'1-esmâ ve'1-luğât'ta, bu azatlıların hepsinin aynı zamanda değil, her birinin ayrı ayrı zamanlarda Resulullah'm elinde mevcut bulunduklarını belirtir.637[143] Allah en doğrusunu bilir.638[144]

Allah Resulü'nün Hastalığı Sırasında Azad Ettiği Köleler

625[131] Bu hadis için bkz. Tirmizî: Daavât, 27.
626[132] Zurkani, Şerhul-Mevâhib,II, 297.
627[133] Suyûtfnin Dürrü's-sahâbe fi men dahale Mıer mine's-sahâbe adlı eseridıı (bkz Keşfuzzunûn, I, 731).
628[134] Bu bilgi için bkz. el-İsâbe, III, 466; Şerhul-Mevâhib, III, 301.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/105-106.
629[135] Metinde Ebu'l-Hanşe diye geçen bu adm doğrusu Ebû Kebşe'dır (bkz. el-İsâbe,IV, 156;Behcetü1-mehâfıl,II, 150).
630[136] Metinde Yesâf adı Yesân şeklinde ve Zeyd ile Hilâl ayrı isimler olarak verilmiştir Düzeltme Behcetül-mehâfil'den (II, 151) yapılmıştır.
631[137] Bu kelime de metinde Iyb şeklinde verilmiştir (krş. age, II, 151).
632[138] Diğerleri: Ümmü Eymen Bereke, Mâriye, Reyhâne, Meymûne, Hadire ve Rudvâ (bkz. Behcetül-mehâfîl, II, 152-153).
633[139] Bu bilgiler için bkz. Behcetül-mehâfil, II, 149-154.
634[140] bkz. Sıfata's-safve, I, 148-150.
635[141] Şerhul-Mevâhib, III, 311.
636[142] Mehdî el-Fâsî'nin eseridir (bkz. GAL, SuppL, II, 961).
637[143] Tehzîbül-esmâ, 1/1, 28.
638[144] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/106-107.

Nûru'n-nibrâs'ta639[145] Ebû Tahir el-Muhlis'in Sehl b. Yusuf a varan se-nedle yaptığı rivayette, Sehl'in babasından, onun da kendi babasından şöyle dediğini naklettiği kaydedilir: Allah Resulü (sav) hastalığı sırasında kırk köle azad etti. Hafız Ebü'1-Alâ el-IrâkîNûru'n-stibrâs'ta kendi el yazısıyla Allah Resulü'nün hastalığında kırk köle azad ettiğini kaydetmiştir. Simtü'l-cevheri'l-fâhir'de de müellif, Allah Resulü'nün azad ettiği kölele-riyle ilgili olarak dört varakı kapsayan bir bölüm ayırmıştır. Emir Sıddık Hasan Han'ın oğlu çağdaş muhaddis Nûrul-Hasan Han Bülûğu'I-me-râm'a yaptığı şerhte,640[146] en-Necmü*l-vehhâc'dan nakille Allah Resulü'nün ömrünün yılları sayısınca altmışüç köle azad ettiğini söyler ve adlarını zikreder. Daha sonra şöyle der: Hz. Aişe de altmış dokuz köle azad etti ve o kadar yıl yaşadı. Hz. Ebubekir birçok köle azad etti. Abbâs yetmiş köle azadetti. Bunu Hâkim rivayet eder.641[147] Hz. Osman muhasara altındayken yirmi köle azad etmişti. Hukeym b. Hizam gümüş halka (tasma) takılı yüz köleyi azad etti. Abdullah b. Amr bin, Abdurrahman b. Avf da otuz bin köle azad etti.642[148]

Allah Resulü Uyuduğunda Kendisini Uyandıran, Guslettiğinde Örtü Tutan

Simtü'l-cevheri'l-fâhir'de Abdullah b. Mesud'la ilgili olarak şöyle denir: Allah Resulü uyuduğunda kendisini o uyandırır, guslettiğinde örtü tutar, yolculuk edeceği zaman bineğini hazırlar ve yalnız başlarına birlikte yürürlerdi.643[149] Fetih ve o sırada Resulullah'ın gusletmesiyle ilgili kıssada, kızı Hz. Fatıma'nın kendisine örtü tuttuğu zikredilir.644[150]

Allah Resulipne Evi İçindeki İhtiyaçları İçin Hizmet Eden

Allah Resulü'nün (sav) bu tür hizmetlerini ailesi yürütürdü. Hafız İbn HacerFethu'l-Bârî'de (bkz. s. 221,1. baskı, "mızrak taşıma babı" nda), "evlerdeki helalarda hizmeti ailesine aitti" diyerek bu hususu açıkça belirtir.645[151] Kastallani de bunun aynısını söyler.646[152]

Allah Resulü'nün Kapısında Geceleyen Erkekler

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (IV, 44) Rabia b. Ka'b el-Eslemî'den şöyle dediği rivayet edilir: "Allah Resulü'nün (sav) kapısında geceler, ona abdest

639[145] Sıbl îbni'l-Acemî'nin, îbnSeyyidinnâs'mUyûnul-eserine yaptığı şerhtir (GAL II, 80, SuppL, II, 77; Ziriklî, I, 62).
640[146] Nûru'l-Hasan b. Muhammed Sıddık Hasan Han (ö. 1336/1917). bkz. GAL, SuppL, II, 861; Serkis, II, 1873. Kehhâle (XIII, 119-120) soz konusu eserin adınıFethul-Allâm li-şerbi Bülûğil-meram olarak kaydederken, Brockelmann (SuppL, II, 74) ve Serkis (II, 1204) bu eseri Sıddık Hasan Han'a ait gösterirler.
641[147] el-Müstedrek, III, 321.
642[148] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/107-108.
643[149] Bu bilgi için bkz. İbn Sa'd, III, 153; Sekine eş-Şihâbî, "el-Meclisü's-semdnûn ba'de'l-mieleyn fî fadli Abdİllah b. Mes'ûd min Eraâli'i-HâOz İbn Asâkir", Mecelletü'I-Mecmail-luğati'l-Arabiyye,Dımaşk: 1983, LVIII, sayı: 4, s. 753-771.
644[150] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/108.
645[151] Fethul-Bârî, II, 28.
646[152] İrâdü's-eârî, I, 240.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/108.

suyunu verirdim. Gece uzun bir süre "semi'allahu Ümen hamideh" dediğini, uzun bir süre de "elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn" dediğini duyardım"647[153] Ka'b'm sözü geçen hadisini Ebû Davud "Nebi (sav)'in gece namaza kalkışı babı" nda tahric etmiştir. Ka'b şöyle der: "Resulullah (sav) ile birlikte gecelerdim. O'na abdest suyunu getirir, ihtiyacını karşılardım. Allah Resulü 'benden dile!' buyurdu, 'Cennette sana arkadaşlığı dilerim' dedim. 'Daha başka?' deyince, ben de 'hepsi bu!' dedim. Bunun üzerine Resulullah, 'Nefsini ıslah konusunda fazla namaz ve ibadetle bana yardımcı ol' buyurdu."648[154] Münzirî, Ebû Davud'un muhtasarında649[155] şöyle der: Müslim ve Nesâî de bu hadisi tahric etmişlerdir. Tirmizî ile îbn Mâce ise hadisin yalnız bir tarafını tahric etmişlerdir. Rabia'dan Kütüb-i Sitte'de bundan başka rivayet nakledilmemiştir.650[156] el-İsâbe'de651[157] Heysem b. Nasr el-Eslemî'nin biyografisinde, kendisinden şu rivayet nakledilir: "Nebî (sav)'e hizmette bulundum, Mehâ-vîc kavminde kapısını bekledim, Ebu'l-Heysem'in652[158] kuyusundan kendisine su getiriyordum. Kuyunun güzel suyu vardı."653[159]

Allah Resulümün Özel Hizmetinde Kadın İstihdam Etmesi

Hasan b. Süfyan'ın Müsned'inde,654[160] Hâkim,655[161] Dârekutnî ve Ebû Nu-aym'ın EbûMaliken-Nehaî'den tahric ettikleri hadiste, o Esved b. Kays'tan, o Nebih el-Anzî'den ve o da Ümmü Eymen'den şu rivayette bulunur: "Allah Resulü (sav) gece kalktı ve evin bir köşesinde bulunan toprak kaba bevletti. Ben de gece bir vakit kalktım, susamıştım, ne olduğunu anlamadan o kapta-kini içtim. Sabah olduğunda Nebi (sav) 'Ey Ümmü Ey men, kalk şu kaptaki-ni dök' buyurdu. Ben 'Andolsun ondakini içtim' deyince, Resulullah (sav) azı dişleri görününceye dek güldü ve sonra şöyle dedi: 'Andolsun, senin karnın artık ebediyyen hastalık görmez."656[162]

Allah Resulümün Yahudi Bir Çocuğu İstihdamı

Sahih-i Buharı' de Enes'ten şu rivayet nakledilir: Yahudi bir çocuk Allah Resulü'ne (sav) hizmet ediyordu. Hastalandığında Allah Resulü onu ziyaret ederek kendisini İslâm'a davet etti. O da müslüman oldu ve öldü.657[163]

647[153] Ibn Sa'd, IV, 313.
648[154] Ebû Davud: Tatavvu, 22.
649[155] Eserin adı el-Müctebâolup basılmıştır: Haydarabad: 1342; Kahire: 1948, nşr. Ah-med Muhammed Şakir (bkz. GAS, I, 151).
650[156] Bu rivayetler için bkz. Müslim: Salât, 225; Nesâr Tatbik, 79; Tirmizî: Daavât, 28; Îbn Mace: Duâ, 16.
651[157] el-İsâbeJII, 615; Şâmî.es-Sîretü'ş-Şâmiyye, Kahire- 1402/1981, VII, 345-346.
652[158] Ebu'l-Heysem b. Teyyihân (bkz.el-İsâbe,IV, 212-213).
653[159] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/108-109.
654[160] Hasan b. Süfyan en-Nesevî (ö. 303/916). bkz. GAS, I, 169-170.
655[161] el-Müstedrek, IV, 63.
656[162] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/109.
657[163] Buhâri: Cenâiz, 80; Ebû Davud: Cenâiz, 5. Hadiste Resulullah'ın çocuğun başucun-da oturarak onu islâm'a davet ettiği, çocuğun babasına baktığı ve babasının "Ebul-Kasun'a itaat et" demesi üzerine müslüman olduğu, Resulullah'ın da "Onu ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun" diyerek çıktığı zikredilir.

Maliki mezhebinin ana kaynaklarından el-Utbiyye'de,658[164] İmam Malik'in talebelerinden Ziyad b. Şebtûn'dan659[165] bu çocuğun adının Abdülkuddüs olduğu nakledilir. Abdülkuddüs adından el-İsâbe bakınız.660[166] Allâme İbn Zekrî de el-Fevâidül-müttebe'a fi1-avâidîl-mübteda*a661[167] adlı eserinde onun biyografisini verir. Bu esere de bakınız. Ubbî Sahih-i Müslim'e yaptığı şerhte,662[168] hayızlı kadından İ z â r (belden aşağı giyilen elbise) üzerinden istifade ile ilgili hadislerden söz ederken, İbn Cübeyr'den, onun Mushaf ı hizmetçisi mecûsi bir çocuğa verdiği, çocuğun da Mushaf ı bir bağla taşıdığını nakleder. Hafız eş-Şâmî, Allah Resulü'nün bazan koyununu kendisinin sağdığı, elbisesini diktiği, koyununu yüzdüğü ve kendi kendisine hizmet ettiği rivayetinin de içinde bulunduğu birçok hadisi zikrettikten sonra şöyle der: Bu durumu bazı zamanlarda olmuş kabul etmek gerekir, çünkü Allah Resulü'nün hizmetçilerinin bulunduğu; bazan kendi kendisine hizmet ettiği, bazan başkaları vasıtasıyla hizmetini yürüttüğü ve bazan da birlikte bunu yaptıkları bilinmektedir.663[169]

Allah Resulü'nün Yapılmasını Hiçbir Hizmetçisine Ismarlamadığı Hususlar

İbn Seb' Hz. Aişe'den şöyle dediğini rivayet eder: Allah Resulü'nün (sav) sadakasını vermeyi başkasına tevdi ettiğini görmedim. O bizzat kendisi sadakayı fakirin eline verirdi. İbn Mâce de bunu İbn Abbâs'dan rivayet eder.664[170] İbn Sa'd, Ayyaş b. Ebî Rebia'nın azatlısı Ziyad'dan şu rivayeti nakleder: İki husus vardır ki Allah Resulü hiç kimseye tevdi etmezdi: Gece namaza kalktığında abdest suyunu dökmeyi ve sadaka dileyene sadaka vermeyi. Sadakayı bizzat kalkar kendisi verirdi.665[171]

Allah Resulümün Kendilerine Hizmet Ettiği Kimseler

el-Makalatü's-seniyye'de666[172] müellif şöyle der:
Tüm varlığı kaplamıştır bereketi Mustafa'nın.
Oluşun (fcevn) içtenliği, mahluka tın nimet içinde oluşu ondan.
Elçilere güleryüz gösteren, avuçları (cömertliği)
Diyem (Deylem?) başaklarından daha gür, umulduğunda.
Necaşfnin elçileri geldiklerinde hizmet etti onlara,
Kerem alanına indiklerinde.

658[164] Utbe'nin (ö. 255/869) eseridir (bkz. Tertîbul-medârik, II, 144-146).
659[165] Adı Ziyad b. Abdurrahman olup lakabı Şebtûn'dur (bkz. age, I, 349-353). Metinde Şebtûn kelimesi Şeytûn şeklinde geçmiştir.
660[166] el-İsâbe, II, 430. Utbfnin sözü aynen nakledilmektedir.
661[167] Muhammed b. Abdurrahman, ibn Zekrî el-Fâsî(ö. 1144/1731) Kendisi ve eserleri için bk. M. Hadj-Sadok, "îbn Zakrî", El, (Suppl), s. 403-405.
662[168] Muhammed b.Hilfeel-Ubbî(ö.827/1424).Eseri:îkmâluikmâlil-muTimCc.I-VII, Kahire: 1327-1328). bk. GAS, I, 137; Serkis, I, 363.
663[169] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/110.
664[170] İbn Mâce: Taharet, 30.
665[171] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/110-111.
666[172] el-Makâlfitü's-Beniyye fî medhi hayril-beriyye, Osman Beg b. A1İ Bâ/ındır (bk. GAL, SuppL, II, 640).

Ashabı biz yeteriz dediler, O ben, dedi
Daha layıkım ashabıma hizmet edenlere hizmete.
Onlar ashabıma ikram edenlerdir ülkelerinde
Muhacir olarak gittiklerinde.
îbnLuyûnet-Tücîbî1[667[173]] el-İnâle adlı eserinde, meşayihin kendilerinden aşağı kimselere hizmette bulunmalarında esasın (delilin), Allah Resulü'-nün (sav) Necaşf nin elçilerine bizzat kalkıp hizmet etmesi olduğunu söyler.[668[174]]

Muhacirlerin İzdiham Sırasında Kalkıp Allah Resulümün Etrafını Açmaları

Âhmed b. Hanbel'in Müsned'inde[669[175]] "Uz. Aişe Müsnedi" nde Urve'nin ondan yaptığı şu rivayet nakledilir: "Arap askerleri Allah Resulü'nün etrafında öyle biriktiler ki onu bürüdüler. Muhacirler kalkıp Hz. Aişe'nin eşiğine çıkması için Resülullah'ın etrafını açtılar, onlar kendisine yetiştiler, Resulullah da ridasını onların ellerine teslim ederek eşiğe sıçrayıp eve girdi ve şöyle dedi: 'Allahım, onlara lanet et!'Bunun üzerine Uz. Aişe 'Ey Allah'ın Resulü, topluluk helak olacak!' deyince, Resulullah (sav) şöyle buyurdu: 'Hayır, asla. Ey Ebubekir'in kızı, andolsun ki ben Azız ve Celîl olan Rab-bime, vefasız kalmayacak bir şart koşarak şöyle dedim: Ben bir insanım, insanların daraldığı gibi ben de daralırım. Bu durumda hangi mü'min aleyhine bir söz sarfedersem onu kendisi için keffaret kıl.'"[670[176]]

Yastık Görevlisi

Derim: Yastık (v i s â d) kelimesi v â v 'in kesresi ile olup el-Mis-bâh*ta yalnız bu okunuşu zikredilmiştir. el-Kâmûsta ise v â v harfinin üç hareke ile de okunabileceği belirtilir.[671[177]] Nebî (sav) zamanında bu görevi İbn Mesud yüklenmişti.[672[178]] Bu husus Sahîh-i Buhâri' de, Alkame'nin Şam'a gidişi ve Ebu'd-Derda ile karşılaşışı kıssasında geçmektedir. Sahîh-i Buhe"Kitâbu'l-Vudû" da Ebu'd-Derda'nm Iraklılara söylediği şu söz geçmektedir: İçinizde su ve yastık görevlisi (İbn Mesud) yok mudur?[673[179]] Burada yastık kelimesi h â'sız (vi sâ d) olarakgeçmekte olup " m i h a d d e " manasınadır. Kastallânî de aynı şeyi zikreder. Ha-fâcî, Şerhu'ş-Şifâ'da şöyle der: V i s â d e , yastık olarak kullanılan, yani başın altına konulan şey olup "mihadde* diye adlandırılan nesne karşılığındadır.[674[180]]

667[173] İbn Luyûn et-Tücîbî (ö. 750/1346). s. 28, dipnot: 230.
668[174] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/111.
669[175] Müsned, VI, 107.
670[176] Metinde geçen "efdâd" kelimesi "emdâd", "ramekûh" kelimesi de "rahekûh" olacaktır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/111-112.
671[177] bk. îbnu'l-Esîr.en-Nihâye.V, 182.
672[178] bk. Müsned,VI, 449.
673[179] Buhâri: Vudû, 16. Ayrıca bk.Müsned,VI, 449, 451.
674[180] Hafâcî,Nesîmü'r-riyâz (Şehu'ş-Şifâ), Kahire: 1327, II, 71.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/112.

Allah Resulü'nün Yanına Gelen Kimseye Yastık Koyması

Nebî (say), Selman yanına girdiğinde ona yastık koymuştu. Bu bilgi, İbn Hayyân el-Isfehânî*nin Kitâbu AhlâkVn-Nebî adlı eserinde geçmektedir.675[181] es-Sîretü'ş-Şâmiyye'de lbn Sa'd'a isnadla şu rivayet zikredilir: Adî b. Hatim, Nebî (sav) mescidde bulunduğu sırada huzuruna gelerek ona selam verdi. Allah Resulü "Kim bu adam ?" diye sorunca, "Adî b. Hatim" dedi. Bunun üzerine Resulullah onu evine go-turdu, kendisine bir yastık koyarak "ustune otur" buyurdu.676[182] Hafâcî, Şer-hu'ş-Şifâ'da şöyle der: Bu, "vısâde "nin yastık değil, yaygı olduğuna de-lâleteder. Cevherî'nin onu yalnız" m i h a d d e " (yastık)diye yorumlamasının önemi yoktur.677[183] Ibn Asâkir, Târihinde Enes'ten zayıf saydığı şu rivayeti tahric eder: Adî b. Hatim Allah Resulu'nun huzuruna girdiğinde ona bir yastık koydu, kendisi de yere oturdu. Bunun üzerine Adî "şehadet ederim ki sen yeryüzünde ne üstünlük ne de bozgunculuk peşinde değilsin" dedi ve musluman oldu.678[184] Başka bir rivayette de kendisine "ey Allah Resulü, biz kimse için yapıldığını görmediğimiz bir manzara gorduk" denilince, "evet, bu bir kavmin kerîmidir (lider, soylu, saygı duyulan), size bir kavmin kerîmi geldiğinde ona ikramda bulunun" buyurdu.679[185] Dûlâbî mezkûr hadisi Adî b. Hatim tarikiyle Kitâbü'1-Künâ ve'1-elkâb'da rivayet etmektedir. Zehebî el-Mîzân'da ondan sözle " m u n k e r " olduğunu belirtir el-Câmiu's-sa-ğîr*de680[186] bu hadis sahabeden birçok tarikle nakledilmiştir Ancak Zehebî Muhtasârul-MedhaTda681[187] bu hadisin butun rivayet yollarının zayıf olduğunu ve " m u r s e 1" bir şahidinin bulunduğunu söyler. Ibnul-Cevzî bu hadisin uydurma olduğuna hükmetmiş, Irâkî ve sonra talebesi Ibn Hacer ise onu tenkid ederek hadisin uydurma değil zayıf olduğunu belirtmişlerdir.682[188] Hâkim hadisi el-Müstedrek*te tahric ederek isnadının sahih olduğunu söyler. V i s â d e (yastık, minder), Tirmizî'nin rivayet ettiği hadiste Resulul-lah'ın reddedilmesini yasakladığı hususlardan biri olarak geçer: "Uç şey var ki reddedilmez: sut, yastık ve yağ (koku)"683[189]

Biri şu şiiri söyler:

İnsanların en hayırlısının sünneti oldu
Allah'ın rahmeti üzerine olsun omur boyu
Reddetmemek güzel kokuyu, yastığı Sütü ve et ile hurmayı.684[190]

Hafız SuyûtS bunların sayısını yediye ulaştırarak şöyle der:

675[181] Bu zat Ebû'ş-Şeyh diye meşhurdur Esen Ahlâku'n-Nebî ve âdâbuh, Beyrut 1406/1986.S 210 Hadisin devamında Allah Resulü şöyle buyurur Ey Selman, hiç bir musluman yok ki yanmağı ren musluman kardeşine ikram olarak yastık koysun da günahı affolunmasın (aynı rivayet için bk es-Sîretü'ş-Şamiyye, VII, 569).

676[182] Ibn Sa'd, I, 322, îbn Hışâm, II, 580, es-SîretuVŞâmiyye, VII, 569.

677[183] Hafacî,NesîmüV-riyâz,II, 71.

678[184] Ibn Manzûr.MuhtasaruTârîhiDımaşk.Dımaşk 1406/1986, XVI, 294,296,Ken-zül-ummâl, IX, 153, 226.

679[185] Munâvî, Feyzül-Kadîr, I, 241-242, Kenzül-ummâl, IX, 226, el-Mekâsidül-hasene, s 32-33, Beyhâkı, el-Medhal Ua's-Sünenil-Kübrâ, s 400.

680[186] el-Câmiu's-sağîr, s 13, Mecmau'z-zevâid, VIII, 15-16.

681[187] Beyhakı'nın Sünen'i ile ilgili olup adı Muhtasarul-Medhal ilâ Kitâbi's-Sü-nen"dır (bk Siyeru alâmi'n-nübelâ, nâşır mukaddimesi, I, 86, GAL, SuppL.I, 619).

682[188] Bu bilgiler için bk Feyztil-Kadîr, I, 241-243.

683[189] Tırmızî, Edeb 37, es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 534

684[190] el-Mekflsidül-hasene'de (s.419) hurma geçmemektedir.

Mustafa'dan yedi şey vardır kabulü sünnet olan
Kişi dostuna onları ederse armağan
Tatlı, sütler, yağ ve yastık,
Muhtaca yiyecek, güzel koku ve reyhan.

Şa'rânf nin Tabakât'ında Süfyan b. Uyeyne'den zemzem suyunun da güzel koku mesabesinde olup reddedilmeyeceği rivayet edilir.685[191] İbn Lu-yûn'un er-Risâletül-ilmiyye686[192] adlı eserinde şu bilgi verilir: Yaslanmaya gelince, Ebû Davud'un Sünen'inde Cabir b. Semüre'den şu rivayet zikredilir: "Evinde Allah Resulü'nün (sav) huzuruna girdim ve onu sol tarafi. üzerinde bir yastığa yaslanmış gördüm."687[193] Ebû Said el-Hudrî yaygının üzerinde oturur ve yastığa yaslanırdı. Arif en-Nâblusî Şerhu't-Tarîkatil-Muhammediyye688[194] adlı eserde, Hanefi mezhebinin büyük kitaplarından el-Hidâye'den689[195] naklen şöyle der: Hz. Peygamber'in ipek bir koltuk yastığının üzerinde oturduğu rivayet edilir. îbn Sa'dTabakat'da İbn Abbas'ın biyografisinde690[196] Benî AnuVin azatlılarından Râşid'den şu rivayette bulunur: İbn Abbas'ın yatağı üzerinde ipek bir yastık gördüm İbn Sa'd Benî Vâdia'nın müezzininden şu tahricde bulunur: İbn Abbas'ın yanına geldim, ipek bir yastığa dayanmıştı, Said b. Cübeyr de ayak uçundaydı. İbn Abbas ona şöyle diyordu: Bak bakalım benden nasıl rivayette bulunacaksın, benden çok hadis belledin.691[197] Ebubekr el-Kâsânî'nin Bedâiu's-senâi' fî tertîbi'ş-Şerâi692[198] adlı eserinde, îbn Abbas'ın kıssası zikredildikten sonra şu bilgi verilir: Enes'in bir düğün yemeğinde bulunduğu ve üzerinde kuş şekilleri bulunan ipek bir yastığın üzerine oturduğu rivayet edilir ki onun bu davranışı ipeğin ve üzerinde resimlerin bulunduğu küçük yastığın üzerine oturma ruhsatına delalet eder.693[199] Anılan eserin" i s t i h s â n " babına bakınız.694[200]

Ayakkabı Görevlisi

el-Mevâhib ve diğer eserlerde de geçtiği üzere ibn Ceznâa'nın Muhtasaru's-siyer' inde şu bilgi zikredilir: Abdullah b. Mes'ud Allah Resulü'nün (sav) ayakkabılarının görevlisi (sâhibu'n-naleyn) îdi, kalktığında onları kendisine giydirir, oturduğunda da kalkıncaya dek kollarında tutardı.695[201] Bu rivayeti Haris b. Ebî Ömer, Kasım b. Abdurrahman'ın "mürsel "terinden tahric ederek şu ilavede bulunmuştur: ".kalktığında ayaklarına ayakkabılarını giydiriyor ve odaya girinceye dek

685[191] Şa’rânî.et-Tabakâtül-kübrâ, 1,48.
686[192] bk. GAL, SuppL, II, 380.
687[193] Ebû Davud: Libâs, 42; Tirmizî: Edeb, 23 (nr. 2771, 3770); es-SîretÜ'ş-Şâmiyyö, VII, 241. Ravinin adı metinde yanlış olarak Cabir b. Hamza diye verilmiştir.
688[194] Eserin adı el-Hadîkatü'n-nedİyye olup birçok defa basılmıştır (bk. Serkia, II, 1833; GAL, SuppL, II, 655).
689[195] el-Hidâye.IV, 81.
690[196] İbn Abbas'ın Tabakattaki biyografisinde (II, 365-373) bu bilgiye rastlanmamış olup söz konusu bilgi el-Hidayette (IV, 81) geçmektedir
691[197] İbn Sa'd, VI, 257. Metinde Vedâa olarak verilen kelimenin doğrusu Vâdia'dır (bkz. İbn Hazm, Cemilere, s. 394).
692[198] Metinde bu eserin adı Usûlul-bedâi fi usûli'ş-Şerâi şeklinde yanlış verilmiştir.
693[199] bkz.Bedâi', V, 131.
694[200] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/112-114.
695[201] bkz. İbn Sa'd, III, 163;Üsdül-ğabe,III, 386.

önünde yürüyordu." Zurkânî Şerhul-Mevâhib'de "İbn Mesud ayakkabıları kolarına takıp tutardı" sözü ile ilgili olarak şöyle der: Bunun hikmeti, ihtiyaç duyulduğunda Hz. Peygamber'e hizmet için ellerinin boş kalması ve istediğinde ellerini hizmette kullanmasıdır.[696][202] Bu bilginin aslı onun hocası Şebrâmellisî[697][203] tarafından verilmiştir. İmâm Ebul-Abbas el-Makkarî'ninFethul-Müteâl[698][204] adlı eserinde şu bilgi zikredilir: Sahih-i Buhâri'de[699][205] belirtildiği gibi İbn Mesud ayakkabılar, misvak, yastık ve abdest suyu görevlisi idi. Bu görevi Resulullah'tan (sav) almıştı. Resulullah kalktığında ayakkabılarını giydirir, oturduğunda da kalkıncaya dek kollarında tutardı. Muhammed b. Yahya, Kasım'dan şu rivayette bulunur: Nebî (sav) oturduğu zaman Abdullah b. Mes'ud kalkar ayaklarından ayakkabılarını çıkarır ve kendi kollarına takardı. Kalktığında da onları giydirir odaya girinceye dek elinde asa önünde yürürdü. Aralarında İbn Sa'd'ın da bulunduğu bir grup, Enes b. Malik'in Resulullah'ın ayakkabılarının ve su matarasınım görevlisi olduğunu zikreder. Hafız İbn Hacer, "ayakkabı görevlisi içinizde değil mi?" hadisi[700][206] üzerine konuşurken şöyle der: Ayakkabılar ve onlarla birlikte anılan diğer şeylerin görevlisinden maksat İbn Mesud'dur. Çünkü o bu hususta Allah Resulü'nün hizmetini yüklenmişti.Gerçekteise"sâhibu'n-n a'leyn*(ayakkabılarınsahibi) Allah Resulü'nün kendisi idi. İbn Mesud'a onları taşıdığı için mecazen "sâhibu'n-na'leyn" denmiştir. Kûtu'l-muğtazî alâ Câmii't-Tirmizrde[701][207] geçtiği üzere Beyzâvî şöyle der: îbn Mesud, Hz. Peygamber'e bütün durumlarda hizmet eder ve onunla olurdu. Abdest almak için kalktığında ibriğini taşır, giyeceği zamana dek saklamak üzere ayakkabılarını alıkordu.
İbn Mesud'un ayakkabı görevlisi olmasıyla ilgili olarak, çağımızın Bûsîrî'si Ebu'I-Mehâsin Yusuf b. İsmail en-Nebhânî el-Beyrûtî 1324 yılında Beyrut'ta kendisi hakkında bana şu şiiri okudu:
Mustafa'nın nalinin misaline hizmet ettim Gölgesinde yaşamak için iki dünyada Nalinine hizmetle mesud oldu îbn Mesud Ben de o nalinin misaline hizmetle oldum mesud.
el-Makâlâtü's-seniyye fi medhi hayrft-beriyye*nin yirmi birinci makalesinde, Makkarî'den naklettiğimiz bilginin muhassalası manzum olarak şöyle dile getirilir:
Kalkar "vesile" sahibinin ayakkabılarını çıkarır Ayaklarından, takar o fazilet sahibi yüce gönüllü insan Evet iki kollarına. Ta ki kalktığında ona giydirirdi Onları, sonra yürürdü sapmadan dos doğru Önünde Ahmed'in asayla ve onu girdirirdi Odaya, hizmete seçilen saygın bir insan.
Tenbih: Ibn Gazi'nin Sahih-i BuhâriVe yaptığı şerhte,[702][208] varlıklı olanları

[696][202] Zurkânî, Şerhul-Mevflhib, III, 298.
[697][203] Nuruddin Ali eş-Şebrâmellisî (ö. 1087/1676), el-Mevâhib'e şerhi ve diğer bazı eserleri vardır (bkz. Ziriklî, V, 129-130; GAL, II, 419429, SuppL, II, 78).
[698][204] Fethu1-Mateâlfîmedlıi<n-niâl,Nefhut-tîbmüeUifîMakkarî'nin(ö. 1041/1632) eseri olup matbudur (Haydarabad: 1334). Makkarfninen-Nefehâtül-anberiyye ti nali hayril-beriyye adlı bir eseri de vardır (bkz. GAL, II, 382, SuppL, II, 408).
[699][205] Buhâri: Fedâilul-ashâb, 20,27; Tirmizî: Menâkıb, 37.
[700][206] Buhâri, a.y.
[701][207] Tirmizî'nin Sünen 'ine Suyûtî'nin yaptığı şerh olup basılmıştır (Serkis, I, 1083; GAL, SuppL, I, 268).
[702][208] Ibn Gâzî el-Miknâsfnin (ö. 919/1513) bu haşiyesi dört kurrâse hacmındedir (bkz. NeylÜl-îbtihâc, s. 333). İbn Gâzî ve eserleri için bkz. GAL, SuppL, II, 337-338.

hariç Cahiliyye devrinde Arapların tabaklanmamış (işlenmemiş) deriden ayakkabı giymekte oldukları zikredilir. Bu yüzden Ibn Ömer'i" s e b t i y y e" , yani kılı olmayan ayakkabı giymiş görenler bunu tuhaf karşılamışlar, o da "Allah Resulü'nü (sav) bunu giyer gördüm" demişti. Tanınmış alimlerden bir grup, Resulullah'ın ayakkabılarıyla ilgili olarak müstakil eserler kaleme almışlardır. Ebül-Yümn İbn Asâkir, es-Sirâcül-Bulkinî, Büstî, eş-Şems Muhammed b. İsa el-Makkarî (Kurretül-ayneyn fî tahkiki emri'n-na'leyn adlı eserin müellifi) ve diğer bazıları bunlardandır. Bu alimler arasında en şöhretlisi Mısır'da medfun bulunan İmâm E bul-Ab bas el-Makkarî olup en-Nefehâtü'1-anberiyye fî vasfı na'ley hayril-beriyye ve Fethü'l-müteâl fî medhi hayri'n-niâl adlı eserleri vardır. Bu sonuncu eser bir cilt olup en-Nefehât*tan sonra Mescid-i Ne-bevî'de Resulullah'ın (sav) ayakucunda telif etmiştir. Nitekim Resulullah'ın sarığı ile ilgili eserini de Mescid-i Nebevfde Allah Resulu'nün başucunda telif etmiştir.703[209]
Fethul-MüteâHn bazı muhtasarları yapılmış olup Radiyüddin Ebul-Hayr Abdülmecid el-Kâdirî el-Hindf nin Hindistan'da basılan muhtasan, Merakeş'te medfun Ebul-Hasan Ali b. Süleyman ed-Dimnetf nin704[210] ve Ebul-Mehâsin Yusuf en-Nebhânî'nin705[211] muhtasarları bunlardandır. Bu üç eser de bende mevcuttur. Hatta ilk muhtasarda Resulullah'ın nâlinleriyle ilgili olarak telif edilen eser sayasının elli küsüre ulaştığı zikredilir. er-Rihletül-Ayyâşiyye'de, müellifin Mekke'de el-Leâli'1-mecmua min bâhiri'n-ni-zâm ve bârii'l-kelâm fî sıfatı misâli nail Resulillah (sav) adlı eserin yarısı kadar bir kısmına muttali olduğu belirtilir. Yine bu eserde kaydedildiğine göre Abdullah b. Muhammed b. Harun et-Tâî el-Kurtubî tarafından derlenmesine teşebbüs edilen bu kitabın telif sebebi şudur: Kendisinden Allah Resulü'nün (sav) nâlini üzerine yazılmak için beyitler kaleme alması istenince bu konuda bir kıta yazar ve kendi bölgesi Endülüs'ün ediplerini buna katılmaya davet eder, onlar da bu isteğe müsbet cevap verirler. Kitapta mevcut şiir parçalan irili ufaklı yüz otuzu aşmaktadır. Şeyh Ebû Salim şöyle der: Hafız el-Makkarî, hıfzının genişliği, mütalaasının çokluğu ve na-linle ilgili olarak söylenenleri araştırmadaki titizliğine rağmen bu esere vakıf olamamıştır. Kendi çağından önceki müelliflerden bundan çok daha az sayıda kimsenin verdiği bilgilere muttali olabilen Makkarî'nin Fefchul-Müteâl fî medhi hayri'n-niâl adlı eserinde zikrettiklerinin çoğu da kendisi ve çağdaşlarının söylediklerinden ibarettir. Makkarî eğer bu kitabı görseydi şüphesiz çok sevinecekti.706[212]

Allah Resulü'nün Düşmekten Dolayı Sırtı Ve Ayakları Oğmadakt Hareket Tarzı

703[209] Bu eserin adı EzhârÜl-kimâme fî şerefil-imâme olup bir urcûzedir. Rabat umumi kütüphanede (nr. 984) bir yazması vardır, bkz. Nefhu't-tîbjıaşırmukaddimesi, 1,13.
704[210] Ah b. Süleyman ed-Dimnetî (o. 1306/1889). bkz. Kehhâle, VII. 103; GAL, II, 636, SuppL, II, 737.
705[211] Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (ö. 1350/1932). bkz. Kehhâle, XIII, 275-276; GAL, SuppL, II, 763-764.
706[212] Ebû Salim el-Ayyâşî (Ö. 1090/1679), er-Rihletül-Ayyâ$iyye, Rabat: 1397/1977, II, 254. Bu eserden yapılan İktibasta "nal" kelimesi "fi’l", "amma kile* de "kemâ kile" diye geçer ki yanlıştır.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/115-117.

es-Sîretü'ş-Şâmiyye*de "Allah Itesulü'nün (sav) düşmekten dolayı sırtı ve ayakları oğmadaki hareket tarzı (sireti)" bahsinde şu nakilde bu-lu-nulur: Ebû Nuaym et-Tıb707[213] adlı eserinde Hz. Ömer'den şu rivayeti nakleder: "Nebi (sav/in huzuruna girdim, Habeşli bir çocuk hizmetçisi sırtım oğuyordu. "Ey Allah'ın Resulü, nedir bu?"diye sorduğumda,"düngece deve beni düşürdü" buyurdu." Diğer bir rivayette hadisin lafzı şöyledir: "...sırtını oğuyordu. Ömer sorduğunda, Nebî (sav) "deve beni yordu"dedi" Derim: Mezkur hadis Taberânî tarafından el-Mu'cemü's-sağîr'de İbrahim adlı hocaları kısmında tahric edilmiştir. Bu hadis Taberânî'nin el-Mu'cemül-evsafında da nakledilmiştir.708[214] Kârî, Şerhu Aynil-ilınMe709[215] bu hadisin isnadının zayıf olduğunu söyler. el-Mekâsidül-hasene'de710[216] müellif şöyle der: "Ayak v.s, oğma hadistim Dârekutnî İbn Abbas'tan rivayetle el-Ef-râd'da711[217] zikreder: "Ben Übey b. Ka'b'ın yanında, onun ayağını oğuyor-dum". O, bir âyetin kıraati ile ilgili olarak zikrettiği hadiste712[218] Ebû Zeyd'den şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Resulü'ne (sav) uğradım, bana "yaklaş ve sırtımı mesket" buyurdu, yaklaştım ve sırtını meshettim".713[219]

Allah Resulü'nü Güldürenler

İbn Hacer el-İsâbe'de714[220] Himâr'ın biyografisini vererek Sahîh-i Bu-harîMen715[221] şu nakilde bulunur: Onun adı Abdullah, lakabı Himâr idi, Resu-lullah'ın (sav) güldürürdü. Ebû Yala, Zeyd b. Eslem'den şu rivayeti nakleder: O, Resulullah'a bir tulum yağ veya bal hediye eder, sonra sahibini getirerek "parasını ona ver!" derdi. İbn Hacer devamla şöyle der: Zübeyr b. Bekkar'in Kitâbu'l-Fükâhe vel-mîzâh'ta716[222] zikrettiğine göre, bu olayın benzeri Numan717[223] için de söz konusudur. Yine İbn Hacer el-İsâbe'de Süvey-bit b, Harmele el-Abderî*nin biyografisini verir ve yaptıklarından bazı olay-lan zikrederek Allah Resulü ve ashabınım bu olaylara bir yıl boyunca güldüklerini belirtir.718[224] Fakih muhaddis Kadı Ebû Ali Hasan b. Belkasım b. Badis el-Kısmıtînî Fevâidü'd-dürer ve ferâidü'l-fiker fî şerhi Muhtasari's-siyer adlı eserinde719[225] Resulullah'ın zevcesi Sevde'nin biyografisini verirken şöyle der: O, Nebî (sav)'i güldürürdü. Bir defasında "Ey Allah'ın Resulü, dün gece arkanda namaz

707[213] Ebû Nuaym el-Isfahânî, Kitâbu Tıbbi'n-Nebî(bk. GAL, I, 445, SuppL, I, 617).

708[214] el-Mu'cemu's-sağîr, Kahire- 1388/1968, I, 83; Kenzül-ummâl, VII, 212; Mec-mau'i-zevâid, V, 96. Kettâuî'nin metninde "çocuk hizmetçi" ifadesi düşmüştür.

709[215] Gazzâlf nin İhyâsına Muhammed el-Belhî'nin Aynul-ilm ve zeynil-hilm fi't-tevhîdvel-âdâbi*d*dîniyye adıyla yaptığı muhtasara Ali el-Kârî'ninşerhidir(bk. Serkis, I, 586; GAL, Supp-, I, 749).

710[216] el-Mekâsidül'hasene, s. 296.

711[217] el-Fevâidü'1-efrâd adlı eser olmalıdır (bk. GAS, I, 208).

712[218] el-Mekâsidül-hasene'de bundan sonra "bel fi'l-merfû" şeklinde ne olduğu anlaşılmayan bir ifade mevcut olup Kettânî'nin devamla zikrettiği rivayet de mevcut değildir. Bununla ilgili olarak şu eserlerdeki naşir açıklamalarına bakınız: el-MekâsidÜl-hasene, s. 296; el-Esrârül-merfÛa, s. 251.

713[219] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/117-118.

714[220] el-İsâbe.1, 351-352, II, 385-386, İÜ, 569-571; Üsdül-ğabe, III, 216, V, 337, 351-352; îbn Sa'd, İÜ, 493-494.

715[221] Buhari, Hudûd 5.

716[222] bk. GAS, I, 318 (el-tsâbe'den naklen zikretmektedir).

717[223] Bu zat Nuaymân olmalıdır. ZiraîbnHacerhernekadarHimar'ınbiyografisinde(el-tsâbe, 1,352) Numân diyorsa da Nuayman b. Amr'ın biyografisinde (III, 569-571) aynı nakli vermekte ve Nuayman olduğunu belirtmektedir.

718[224] el-İsâbe.11, 976-98; Üsdü1-gâbe,II, 487.

719[225] îbn Fâris'in Muhtasara siyeri Resulillâh adlı eserinin (GAL, SuppL, I, 198) şerhidir (bk. Kerteni, FihrÎ8Ül-feharis,II, 974).

kıldım, rükûa vardığımda kanın damlamasından korktuğum için burnumu tuttum" deyince Resulullah güldü.720[226]

Devlet Başkanının Küçük Akrabalarıyla Oynaması

el-İsâbe müellifi, Kesir b. Abbas b. Abdülmuttalib'in biyografisini verirken Ebû Ali b. Seken ve İbn Mende'nin Kesir b. Abbas'tan şu rivayeti tah-ric ettiklerini söyler: Nebî (sav) beni ^Abdullah'ı ve Kasem'i721[227] ve bir başkasını bir araya toplar, kollarını açarak "kim önce gelirse ona şu var" derdi. Başkasının ona muhalefetle tahric ettiği şu rivayet daha kuvvetlidir: Resu-lulllah (sav) Abbas'm çocukları Abdullah, Ubeydullah ve Kesir'i koştu-rarak "kim önce gelirse ona şu var" buyururdu.722[228]

Elçi Heyetlerine Allah Resulümü Nasıl Selamlayacaklarını Öğreten Kimse

îbn Ishak, hicretin dokuzuncu yılında Sakîf elçi heyetinin gelişiyle ilgili kıssada şu bilgiyi verir: Sakîf heyeti, başlarında Abdüyâlil olarak geldiler. Medine'ye yaklaşıp bir kanala indiklerinde orada Muğire b. Şu'be'yi buldular. Muğire, onların gelişini Resulullah'a müjdelemek için geri dönerken Hz. Ebubekirle karşılaştı. Hz. Ebubekir ona "onların gelişini Allah Resulü'ne haber verinceye dek beni geçmemen hususunda Allah adına söz vermeni istiyorum" dedi, Muğire de öyle yaptı. Hz. Ebubekir Resulullah'ın huzuruna girerek onların gelişini haber verdi, sonra onların yanına vardı, öğleyi onlarla birlikte geçirdi ve Resulullah'ı nasıl selamlayacaklarını kendilerine öğretti. Onlar yine de Câhiliyye selamıyla selamladılar.723[229] İbn Kayyim'in el-Hedy (I, 458) ve Zurkânfnin Şerhu'l-Mevâhib'ine (IV, 6) bakınız.724[230] Hanefi âlim Ebussuud'un Tefsir'inde, Hz. Ebubekir'in Resulul-lah'a elçiler geldiğinde onlara Allah Resulü'nü nasıl selamlayacaklarını öğretecek ve huzurunda sükun ve vekar içinde bulunmalarını emredecek birisini gönderdiği zikredilir. Bundan, Hz. Ebubekir'in günümüzde teşrifat müdürünün göreviyle meşgul olduğunu da anlamaktayız.725[231]

İKİNCİ BÖLÜM

720[226] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/118-119.
721[227] Metinde Katem diye geçer ki yanlıştır (bk.el-îsâbe, III, 226,311).
722[228] el-îsâbe,in,311.Burada tbnSeken yerine Ebû Ya'lâ'nın adı, ona muhalifolarak da Cerir b. Abdülhamid'in rivayeti zikredilir. Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/119.
723[229] bk. İbn Hişâm, III, 539-540; İbn Kesîr, IV, 55. Bu kaynaklarda onlara nasıl selam vereceklerini öğretenin Muğire olduğu kaydedilir. Abdüyâlil kelimesi de metinde "Abdün bil-leyl" şeklinde yanlış çıkmıştır.
724[230] Zurkânî,IV, 8.
725[231] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/119-120.

Fıkhî Konular, İbadetler Ve Bunlarla İlgili Mescid, Taharet Ve Benzeri İşlerle İlgili Görevler, Hac Emirliği Ve Bununla İlgili Hususlar

Derim: Burada, el-Fevâid'de de belirtildiği gibi, şer'i görevlerle ilgili genel bir kural vardır. Her soylu ve aşağı kişi, din ve ilim sahibi olduğunda dinî görevlere atanması uygundur; fasık ise, isterse Kureyşli olsun bu görevlere layık ve uygun değildir. Ancak K u r e y ş î 1 i k ile bu vasıflar bir kimsede birleşir ve diğeri de nesep dışında yalnız bu vasıflara sahip bulunursa, Kureyşîlik tercih sebebi olur. Devlet başkanlığı için Kureyşîliği şart koşmayanlar, Allah Resulü'nün (sav) Abdullah b. Revâha, Zeyd b. Harise, Üsâme b. Zeyd ve diğerlerini savaşlarda kumandan tayin etmesini delil olarak ileri sürerler. Cumhuru fukaha ise buna şu şekilde karşılık verir: Bu görevler devlet başkanlığı ile bir tutulamaz, çünkü Halife 'nin Kureyşli olmayan birini kendisine naib tayin etmesi caizdir. Tâcüddin es-Sübki de şu sözleriyle buna bilmece dizmiştir:
Ne kentten, ne obadan insanlara hükmetmediği halde Mü'minlerin emirlerinden sayılan kimdir?
Ki ne Kureyşli idi, ne de insanları yönetmesi caizdi o sırada, Suyûtî de cevap olarak şöyle der: O, Resullah'ın (sav) azatlısı Zeyd'in oğlu Üsâme'dir. Allah Resulü (sav) onu içinde Hz. Ebubekir ve Ömer'in de bulunduğu bir orduya kumandan tayin etmiş, fakat Resulullah'ın vefatına dek gitmemişti. Sonra Hz. Ebubekir onu Şam'a gönderdi. el-Misbâhu'l-vehhâc'a726[1] bakınız.727[2]

Kur'ân Öğretmeni

Bu başlık altında muhtelif fasıllar mevcuttur.728[3]

Birinci Fasıl:

Allah Resulü (sav) Medine'de bulunduğu halde orada Kur'ân öğretenler: Ebül-Ferec İbnü'l-Cevzi Müşkilü's-Sahîkayn' da729[4] Ubâde b. Sâmit'ten sözle, onun S u f f e ehline Kur'ân öğrettiğini söyler. S u f f e , Mescid-i Nebevî'nin arka tarafında fakirlerin sığındığı sofa olup ehl-i suffe oraya nisbet edilir. el-İsâbe müellifi, Furât b. Yezid b. Verdân'ın dedesi Verdân'ın biyografisini verir ve Vâkıdi'den şu nakli zikreder: Nebî (sav) onu, geçimini sağlamak ve kendisine Kur'ân Öğretmek üzere Ebân b. Said b. el-Asfye teslim etti.730[5] İbn Asâkir, Ebû Sa'lebe'den şu tahricde bulunur:Resulullah'la (sav) karşılaştım ve"Ey Allah'ın Resulü, beni güzel öğreten birine gönder" dedim. O da beni Ubeyde b. Cerrâh'a göndererek şöyle buyurdu: "Sana güzel ta'lim ve edep verecek birine gönderdim seni."

726[1] Bu eser Muhammed et-Tehûmî'nin siyasete dair el-Misbâhu1-vebhâcÜl-mu£ni ani's-siraci'd-dâc adlı kitabıdır (bk. Suppl, II, 1016).
727[2] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/121.
728[3] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/122.
729[4] Keşfu müşkili hadîsi's-Sahîhayn (GAS, 1,132, 142).
730[5] el-İsâbe, 111, 633.

Kenzii'l-ummâl'de Ebû Salebe el-Huşenf nin fazileti kısmına bakınız.731[6]

İkinci Fasıl:

Allah Resulü'nün (sav.) insanlara, komşularından Kur'ân ve fıkıh öğrenmelerini emretmesi: el-İsâbe müellifi, Ebzâ el-Huzâi'nin biyografisini vererek ondan şu tahricde bulunur: "Allah Resulü (sav.) insanlara hitab etti ve müslümanlardan bir topluluğu hayırla andıktan sonra şöyle buyurdu: "Bazı kavimlere ne oluyor da komşularından (dinlerini, Kur'ân'ı) öğrenmiyor, fakıh bilgisi almıyorlar?" İbn Hacer bu hadisi İbjıü's-Seken ve Ishak b. Râhûye'ye isnad eder.732[7] Hafız Nuruddin el-Heysemi Mecmau'z-zevâid'-de "Bilmeyene Öğretme Babı" altında bu hadisi uzunca vererek şöyle der: Alkame b. Sa'd b. Abdurrahman b. Ebzâ'dan, o babası, o da babasından şuri-vayette bulundu: Allah Resulü (sav.) bir gün hutbe okudu ve müslümanlardan bir topluluğu hayırla anarak sonra şöyle buyurdu: "Ne oluyor o toplumlara ki komşularına (dinlerini, Kur'ân'ı) Öğretmiyor, fıkıh bilgisi vermiyor, öğütte bulunmuyor, onlara iyiliği emredip kötülükten alıkoymuyorlar? Ne oluyor o toplumlara ki komşularından (dinlerini) Öğrenmiyor, fıkıh bilgisi ve oğut almıyorlar? Allah'a andolsun, ya bir toplum komşularına (dinlerini) öğretir, fıkıh bûgısı verir, oğutte bulunur, onlara iyiliği emredip kötülükten nehyeder, bir toplum da komşularından (dinlerim) öğrenir, fıkıh bilgisi ve oğut alır ya da onlara dünyada cezalarını veririm". Resulullah (sav) bunları söyledikten sonra indi ve evine girdi Bir grup, Allah Resulu'nun (sav) bununla kimleri kasdettiğini sorunca, başka bir grup şahabı şöyle dediler: Bununla Eş'ârılen kasdetmiş olmalıdır, onlar dinde bilgili (fukaha) bir kavım olup bedevi ve vaha halkı cahil ve kaba komşuları vardır Bu haber Eş'ârılere ulaşınca Resulullah'a (sav) gelerek şöyle dediler Ey Allah'ın Resulü, bir topluluğu hayırla, bizi ise şerle anmışsınız, nedir halımız1? Allah Resulü de şöyle buyurdu- 'Ya bir toplum komşularına (dinlerini) öğretir, fıkıh bilgisi verir, oğutte bulunur, onlara iyiliği emredip kötülükten alıkoyar ve bir toplum da komşularından (dinlerini) öğrenir, fıkıh bilgisi ve oğut alır ya da onları dünyada cezalandırırım". Bunun üzerine Eş'ânler şöyle dediler: Ey Allah'ın Resulü, başkalarına mı oğutte bulunacağız? Resulullah (sav) sözlerini tekrarladı, onlar da "başkalarına mı oğutte bulunacağız^" sozunu tekrarladılar Resulullah (sav) yine aynısını söyleyince, bir yıl sure istediler, Allah Resulü de komşularına dini bilgileri öğretmeleri ve öğütte bulunmaları için onlara bir yıl sure vererek şu ayet-ı kerîmeyi okudu. "Israıloğullarından inkar edenler, Davud'un ve Meryem oğlu isa'nın diliyle lanetlenmişlerdi. Bu, başkaldırmaları ve aşırı gıtmelerındendı Onlar birbirlerini yaptıkları fenalıklardan alıkoymuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kotu idil" (Mâide 5/78-79). Bu hadis Taberânîtarafındanel-Mu'ce-mül-kebîr'de rivayet edilmiş olup senedinde

---

731[6] Kenzül.ummâl,XIII,615.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/122.
732[7] el-İsâbe, 1,17.

Bukeyr b. Ma'ruf733[8] bulunmaktadır. Buharı onun hakkında" ırmı bıh"734[9] tabirini kullanır. Ahmed b. Hanbel bir rivayette onu zayıf,bir rivayette ise guvenilır (sika) kabul eder.Ibn Âdîde onun hakkında "ercû ennehu lâ be'se bıh"735[10] değerlendirmesinde bulunur.736[11]

Uçuncü Fasıl

Allah Resulu'nun (sav), insanlara Kur'ân ve dini bilgiler öğretmek üzere taşraya gönderdiği kimseler Huzâî "Dinî konularda bilgi öğreten kimse babı" ında çeşitli fasılları ele alır,737[12] Bu fasılların ilki "Dinde bilgi sahibi olmaya teşvik" olup bunuMuaviye'nin (ra) rivayetettiği şu hadisle açar: "Allah kime hayır dilerse, onu dinde bilgi sahibi kılar". Bu hadis Buhari'de738[13] olmakla birlikte, Huzâî yalnız Müslim'e739[14] isnadla verir ki bu onun (Allah rahmet etsin) için bir kusurdur. Çünkü bu konuda temel kural, bir hadis Buhari'de mevcut olunca başkasına isnad edilmeyeceğidir. Bu bâb altında ele alınan ikinci fasıl "İnsanların dinî konularda Resulullah'a (sav) nasıl soru sordukları", üçüncü fasıl ise "Kadınların soru sorması"740[15] hakkındadır. Bana göre bu fasıllar istidradidirler. Huzâî daha sonra Allah Resulü'nün (sav) dinî bilgileri öğretmek için gönderdiği kimselerin biyografilerini verir. Onun kaydettiğine göre bunlardan biri Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim b. Abdimenâf olup İbn îsbak'ın Siret* inde bu hususta şu bilgi verilir: İlk Akabe görüşmesinde Allah Resulü'ne (sav) biat eden oniki kişilik topluluk ayrılıp dönünce Resuluüah Mus'ab'ı onlarla göndererek kendilerine Kur'ân okutmasını ve İslâmiyet'i Öğretmesini emretti. Mus'ab'a Medine'de "mukrî" (Kur'ân okutan) deniliyordu.741[16] İbn Kudâme el-Makdisi'nin el-îstib-sâr742[17] adlı eserinde zikrettiğine göre, Mus'ab b. Umeyr Medine'ye geldiğinde E s'ad b. Zürâre'ye misafir oldu. Onunla birlikte Ensarın evlerini dolaşır, kendilerine Kur'ân okumayı öğretir ve onları Allah'a (azze ve celle) itaate davet ederdi. Mus'ab ve Es'ad vasıtasıyla, içlerinde Sa'd b. Muaz, Esed b. Hudayr ve başkalarının da bulunduğu bir grup insan müslüman olmuştur.743[18] Nevevfnin Tehzîblnde bu Mus'ab'ın biyografisi verilirken şöyle denir: tik Akabe görüşmesinden sonra, halka Kur'ân öğretmek ve namaz kıldırmakiçin Medine'ye hicret eti. Resulullah (sav) onu birinci744[19] Akabe bia-tına katılan on iki kişiyle

---

733[8] Metinde yanlış olarak Bekr b Maz'uf şeklinde geçer.

734[9] Bu tabir, cerhin 3 veya 4 mertebesindeki ravi için kullanılır ki, bu ravinin rivayet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmaz (bkz A Aydınlı, Hadis Istılahları Sözlüğü, s 76).

735[10] Bu tabir, ta'dılın 4 derecesindeki raviler için kullanılır ki, bunların rivayet ettiği hadis "ı'tıbar" için alınır (age, s 53).

736[11] Mecmau'z-zevâid, I, 164, Kenzül-ummâl, III, 684-685 Kettânfnın baş tarafım eksik zikrettiği hadis tercümede tam verilmiştir Burada anılan ıkı kaynakta hadis metninde bazı küçük farklılıklar da mevcuttur.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/122-123.

737[12] Metinde geçen "fikh" kelimesi "mufakkih" olacağı gibi, "bâb" şeklinde olan başlık da yanlış olarah."fasıl" diye zikredilmiştir (bkz. I. Abbas, s. 88).

738[13] Buhari, İlim 10.

739[14] Müslim,İmâre 175.

740[15] Bu konu ikinci fasıl içinde verilmiş olup üçüncü fasıl "Resulullah'ın (sav) dini bilgileri öğretmek için gönderdiği kimseler" başlığını taşır (î. Abbas, s. 91).

741[16] îbn Hişâm, es-Sîre, 1,434.

742[17] el-İstibsar fi ensâbil-ensar (SuppL, I, 689).

743[18] îbn Kudame ve ibn Ishak'ın verdiği bilgiler için bkz. Üsdül-gâbe, V, 181-184 (Mus'ab b. Umeyr'in biyografisi).

744[19] Metinde yanlış olarak "ikinci" şeklinde geçer.

birlikte Medinelilere dinî bilgiler ve Kur'ân okumayı öğretmek için göndermiş, o da Es'ad b. Zürare'ye misafir olmuştu.745[20] Resulüllah'ın (sav) gönderdiği kimselerden biri de Muaz b. Cebel'dir (ra) Ebü'r-Rebî el-Kelâi'nin el-İktifâ746[21] adlı eserinde belirttiğine göre, Allah Resulü (sav) Attâb b. Esîd'i (ra) Mekke'ye vali tayin etti, halka dinî bilgileri ve Kur'ân okumayı Öğretmek için de Muaz b. Cebeli Mekke'de bıraktı. İbn Sa'd bu rivayeti et-Tabakat'da Mücâhid'den tahric eder.747[22] el-İstîâb*da şu bilgi verilir: Nebî (sav), Mekke'nin fethi yılında, onu halka Kur*ân'ı ve İslâm esaslarını öğretmek, aralarında hükmetmek üzere Yemen'in Cened vilayetine kadı olarak gönderdi ve Yemenideki zekât memurlarından zekâtları alma görevini de ona tevdi etti.748[23] Amr b. Hazm el-Hazrecî en-Neccârî de Resulullah'-ın (sav) gönderdiği kimselerdendir. el-İstîâb9 da, Allah Resu-lü'nün (sav) onu, kendilerine dinî bilgileri ve Kur*ân'ı öğretmek, zekâtlarını toplamak için Necrân'a âmil tayin ettiği belirtilir. Bu husus, hicretin onuncu yılı Resulullah'ın Halid b. Velid'i onlara göndermesinden sonradır. Allah Resulü (sav) Amr'a farzları, sünnetleri, zekât ve diyetlerle ilgili hükümleri içeren bir mektup (belge) da yazdı.749[24]
Buraya öğretmenlerden bir grubu da eklemek uygun olacaktır. Ebû Ubeyde b. Cerrah (ra) bunlardandır. Ahmed b. HanbelMüsned'de Enes'den (ra) şu tahricde bulunur: 'Yemen elçileri Resulullah'a (sav) geldiklerinde *bize İslâm'ı ve Sünnefi öğretecek birisini gönder1 dediler, Resulullah da Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın elinden tutarak 'Şu, bu ümmetin eminidir1 buyurdu"750[25] Allah Resulü (sav) Ebû Ubeyde b.Cerrâh'ı(ra) Şam'a e m îr(kuman-dan) olarak göndermiş ve Şam bölgesinin çoğunun fethi onun eliyle olmuştur. Râfi b. Mâlik el-Ensârî de öğretmenlerdendi, el-tsâbe müellifi onun biyografisini vererek İbn Ishak'tan şu bilgiyi zikreder: Yusuf Sûresini Medine'ye ilk getiren odur. Zübeyr b. Bekkâr Ahbârül-Medîne'de,751[26] Râfı'nin Akabe'de Resulullah'a (sav) mülâki olduğu sırada Allah Resulü'nün geçmiş on yıl boyunca kendisine nazil olmuş âyetleri ona verdiğini, Râfi'in de onları Medine'ye getirdiğini, sonra kavmini toplayarak olduğu yerde onlara okuduğunu rivayet eder ve Resulullah'ın (sav) onun kalb itidaline hayret ettiğini belirtir.752[27] Üseyd b. Hudayr da öğretmenlerdendir. el-İsâbe müellifi, İbrahim b. Cabir'in biyografisini verirken şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) Taif i muhasara ettiği gün kendisine gelen kölelerdendir. Resulullah (sav) onu azad etti ve Üseyd b. Hudayr'a göndererek geçimini sağlamasını ve kendisine dinî bilgileri öğretmesini emretti. Bu bilgiyi Vâkıdi zikreder,753[28] İbn Fethûn da ona istidrâkte bulunur.754[29] Halid b. Said b. Âs da bunlardandır.Yine

745[20] Nevevî, Tehzîbül-esmâ vel-luğât, 1/2, 96.
746[21] el-İktifâbimâ tazammenehumin meğâzî Resûlillfih (sav) ve meğâzi's-selâ-setil-hulefâ c. MI, Kahire 1978, 1980.
747[22] ibn Sa'd, II, 348.
748[23] el-İstîâb,II, 356-357.
749[24] age, II, 517. Burada Amr'ın (ra) 17 yaşında olduğu da kaydedilmektedir.
750[25] Müsned, II. 125.
751[26] bkz. GAS, I, 318 (el-İsâbe'ye atıfla zikrediliyor).
752[27] el-İsâbe, 1,499; Üsdül-ğâbe, II, 197.
753[28] el-Meğfizî, II, 931-932.
754[29] el-İsâbe, I, 15.

el-İsâbe'de, Haris b. Kelede es-Sekafî'nin kölelerinden Ezrak b. Ukbe es-Sekafî'nin biyografisini veren müellif, onun da Taif kuşatmasında Resulullah'a (asv) gelen kölelerden olduğunu, İslâmiyet'i kabul ettiğini ve Resu-lullah'ın onu azad ederek geçimini sağlaması ve dinî bilgileri Öğretmesi için Halidb. Saidb. Âs'a teslim ettiğini zikreder.755[30] Amrb. Hazmb.Zeydel-Ensârî de Öğretmenlerden olup el-İstibsâr fî ensâbil-ensâr'da, hicretin onuncu yılı, onyedi yaşındayken Allah Resulü (sav) tarafından kendilerine Kur'ân ve dinî bilgiler öğretmek, zekâtlarını toplamak üzere Necran'a vali tayin edildiği zikredilir.756[31]

Allah Resulü Zamanında Kur'ânı Ezberleyenler757[32]

Bunlar ensârdan altı kişi olup Beyhâki onları şöyle saymaktadır: Übey b. Ka*b, Zeyd b. Sabit, Ebû Zeyd, Muâz, Ebû'd-Derdâ ve Sa'd b. Ubâde. Ta-berânî ve Beyhaki bunu " e n s â r " kaydıyla rivayet ederler ki bu durum, Kur'ân'ın birçokları tarafından ezberlenmiş olduğu gerçeğiyle çelişmez. Sahîhayn'da Enes'den, Resulullah (sav) zamanında hepsi de ensârdan olan dört kişinin Kur'ân'ı tamamen ezberledikleri ve bunların Übey, Muâz, Ebû Zeyd ve Zeyd b. Sabit olduğu rivayet edilir. Bu rivayeti nakleden Katâde şöyle der: Ebû Zeyd'in kim olduğunu Enes'e sordum, amcalarından biri olduğunu söyledi.758[33] Derim: Sözü geçen Ebû Zeyd, Kays b. Seken olup künyesi Ebû Zeyd'dir. Künyesi, adından daha çok tanınmıştır ve evladı da yoktur.759[34] Muvaffakuddin İbn Kudâme el-İstibsâr fî ensâbi'l-ensâr'da buna dikkat çeker. Yineel-İstibsârMa Sabit b. Zeyd b. Malik el-Ensâri'nin biyografisinde müellif, Yahya b. Main'den onun Kur'ân'ı tamamen ezberleyen Ebû Zeyd olduğu rivayetini naklederek Ebû Zeyd'in başkası olduğu görüşünün daha isabetli olduğunu belirtir.760[35] Yine el-îstibsâr'da Hanzele b. Ebî Âmir'in biyografisinde Katâde Enes'den şu rivayette bulunur; Evs kabilesi mensupları iftihar ederek şöyle dediler: Meleklerin yıkadığı Hanzele b. Râhib bizdendir, an sürüsünün koruduğu Asım b. Sabit, olumune Rahman'ın arşının titrediği Sa'd b. Muaz bizdendir! Hazreçliler de şöyle dediler: Resulullah (sav) zamanında Kur'ân'ı okuyan dört kişi —ki kendilerinden başkası Kur'ân'ı okumamıştı761[36]— bizdendir. Ubey b. Ka'b, Muâz b Cebel, Zeyd b. Sabit, Ebû Zeyd ve Ebû Hanzele762[37] Derim: Onların sayısını dörde hasreden kimse zihnine gelenleri kasdetmiş olup bu da sözgelimi Hz. Ebubekir gibi Kur'ân'ı ezberleyenlerin

---

755[30] age.I, 29.

756[31] Üsdül-ğâbe, IV, 214-215;Tehzîbu't-tehzîb,Vin, 20-21. Amrla ilgili bu bilgi, daha önce, Huzâfnin verdiği bilgiler çerçevesinde el-İstîâb'dan naklen zikredilmişti.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/123-126.

757[32] Kettânî Giriş bölümünde bunu ayrı bir başlık olarak vermekle birlikte burada bir önceki başlıkla beraber zikretmiştir.

758[33] Buhari,Fedailü'l-Kur'ân8,Menâkıbutl-ensârl7;Pethu'l-Bârî,XIX,6O;el-tBâbe, III, 250.

759[34] el-îstîâb, IV, 76; el-İsâbe, III, 250.

760[35] bkz. el-İstîâb, 1,192, IV, 78; Üsdül-ğabe, I, 269, VI, 127. Ibn Abdilber'in belirttiğine göre Ebû Zeyd'in Sabit b. Zeyd olduğu yalnız Yahya b. Main tarafından söylenmiştir Onun Sa'd b Ubeyd el-Ensârî olduğu da rivayet edilmiştir bkz el-İstîâb, IV, 76-77, Üsdül-ğâbe,VI, 128, el-ttkân, Kahire 1317,1, 96.

761[36] ÜsdÜl-ğâbe'de {II, 67) belirtildiğine göre bundan maksat yalnız Evs kabilesinde bunlardan başkasının Kur'ân'ın butununu okumadığıdır Geniş bilgi için bkz Fet-hul-Bâri, XIX, 60-64, el-ttkân, I, 94.

762[37] el-İstîâb,IV, 76-77, Üsdül-ğâbe, II, 66-67, VI, 128, Fethu1-Bâri,XIX, 60 Bu rivayetlerin hiçbirinde Ebû Hanzele adı geçmemekte olup onunla birlikte söz konusu sayı beşe çıkmaktadır' Burada yanlışlıkla anılmış olmalıdır.

bulunmasına aykırı değildir. el-Fecrü's-sâti'de "Resulullah'ın (sav) ashabından kurrâ olanlar bâbı"nda Enes'ın "dört kişiden başkası Kur'ân'ı ezberlemiş değildi" sözü ile ilgili olarak şöyle denir: Bunda belirsizlik ve şüphe soz konusudur. Çunku onlardan başkaları da Kur'ân'ı ezberlemişlerdi. Ebû Ubeyd bunlardan dört halife, Talha, Sa'd, Ibn Mes'ud, Huzeyfe, Salım, Ebû Hureyre, Abdullah b. Sâib, dört Abdullah ve başkalarını zikreder. Bu şüpheye,'mezkur sözden maksadın Kur'ân-ı Kerîm'i nazil olduğu kıraatların bütün vecihleriyle yalnız o dört kişinin ezberlemiş olduğu ve Enes'in (ra), vakıa aksı de olsa, kendi bilgisi çerçevesinde bunu söylemiş bulunduğu şeklinde bir ihtimalle cevap verilmiştir. Fethul-Bâri'de de şu bilgi verilir: Birçok hadisten anlaşıldığına göre Hz. Ebubekir Kur'ân'ı Resulullah (sav) hayattayken hıfzetmişti. "Topluluğa, Allah'ın kitabını en iyi okuyanları imamlık eder"763[38] hadisi sahih olup Nebî (sav) de hastalığında onu muhacir ve ensara imam yapmıştı. Bu da Hz. Ebubekir*în onların Kur'ân'ı en iyi okuyanı olduğunu gösterir. Efendimiz Hz. Ali de Kur'ân'ı, Allah Resulu'nun (sav) vefatından hemen sonra nüzul sırası üzere hıfzetmişti. Bu rivayeti İbn Ebi Davud tahric etmiştir. Fethul-Bâri'ye bakınız.764[39] Suyûtfnin Târîhu'l-hulefâ'sında Hatib'in Târîhu Bağdad'da Muhammed b. Abbâd'dan gelen senedle şu tahricde bulunduğu zikredilir; Muhammed b. Abbâd şöyle dedi: Halifelerden Osman b. Affan ve Me'-mun'dan başkası Kur'ân'ı ezberlememişti.765[40] Derim: Bu sınırlama, kabul edilemez. Sahih rivayetlere göre Hz. Ebubekir es-Sıddık da Kur'ân'ı hıfzetmişti Ulemadan bir grup bunu açıkça belirtirler. Bunlardan biri Nevevî olup bu hususu Tehzîb'de zikretmiştir.766[41] Hz. Ali de Kur'ân'ı ezberlemişti. Bir rivayette onun Allah Resulu'nun (sav) vefatından sonra Kur'ân'ı tamamen ezberlediği varid olmuştur. er-Riyâzü*l-müstetâbe'de,767[42] Resulullah (sav) zamanında Kur'ân'ı tamamen ezberleyen şu on kişinin olduğu belirtilir: Hz. Ali, Osman, Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Ebü'd-Derdâ, Zeydb. Sabit, Ebû Zeyd el-Ensârî, Temim ed-Dârî, Ubâde b. Sâmit ve Ebû Eyyub. Derim: îbn Sa'd'm Tabakât'mda (1,34) Mücemma b, Hârise'nin biyografisinde şu bilgiyi gördüm: Kûfeliler onun Kur'ân'ı birveya iki süresi bariç Nebî (sav) zamanında ezberlediğini rivayet ederler.768[43] el-Istabsâr'daki biyografisinde de İbn İshakşöyle der: Mücemma genç bir çocuktu, Resulullab (sav) zamanında Kur'ân'ı ezberlemişti. Kureyş'in m e v 1 âsi olan ve Humus'a yerleşmiş bulunan Şihâb el-Kureşfnin el-İsâbe'deki biyografisinde İbn Mende, Abdullah b. Zuğb'dan şu rivayeti nakleder: Nebî (sav) Şihâb el-Kureşî'ye Kur'ân'ın tümünü okutmuştu. Humus'ta halkın hepsi ondan Kur'ân okuyorlardı.769[44] Ayrıca Fethul-Bfirî, İbn Gâzfnin

---

763[38] Buharı Ezan, 54, Salât, 60.
764[39] Fethul-Bârî, XIX, 61-62.
765[40] Târîhul-hulefa, s 341.
766[41] Tehzîbül-esmâvel-luğât, I/2, 191.
767[42] Behcetül-mehâfU müellifi Âmiri'nin eseri olup tam adı şöyledir: er-Rîyâzül-mÜstetabe fî cünüeti (ma'rifeti) men lehu rü'ye ve rivâye fî's-Sahîhayn mine's-sahabe (Bhopal 1303). bkz. Suppl., II, 226.
768[43] İbn Sa'd, IV, 372-373.
769[44] el-İsâbe,II, 159; Üsdül-ğâbe, II, 531.

İrşadına,770[45] el-İt-kân'a, Şer-hul-Mevâhib*e (III, 366), Ca'berî'nin Şerhu'r-Râiyye'sine ,771[46] Şebrâmellî-si'nin el-Mevâhib haşiyesine bakınız.
Enteresan bir bilgi: Suyûtîel-İtkân*dabukonuda uzunca bilgi verdikten sonra şöyle der: Bu konuda konuşan biç kimsenin kendisinden söz etmediği Kur'ân'ı ezberleyen sahabi bir kadınla ilgili malumat elde etmeyi başardım. İbn Sa'd et-Tabakât'da772[47] Ümmü Varaka binti Abdullah b. Haris el-Ensârî'den şu rivayeti tahric eder: Resulullah (sav) onu ziyaret eder ve kendisine " ş e h i de" derdi. Kur'ân'ı ezberlemişti. Resulullah (sav) Bedir Gazvesi'ne çıktığı sırada kendisine gelerek "Sizinle gazveye çıkmama için verir misin? Yaralılarınızı tedavi eder, hastalarınıza bakarım, umulur ki Allah bana şehid olmayı nasip eder" dedi. Allah Resulü(sav)de"A/Za& sona şehadeti hazırlamıştır" buyurdu. Resulullah (sav) ona evi halkına imamlık yapmasını emretmişti. O da evi halkına namaz kaldırırdı, bir de müezzini vardı. Vefatına bağlı olarak kendilerine azatlık verdiği çocuk bir kölesi ile cariyesi, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında onu öldürdüler. Hz. Ömer bunun üzerine ""Haydi şehideyi ziyarete gidelim" buyuran Allah Resulü (sav) gerçeği söylemiştir," dedi.773[48] Suyûtî Cem'ul-cevâmî'de bu rivayetin benzerini zikreder ve İbn Râhûye, el-Hilye'den774[49] naklen Ebû Nuaym'a ve Beyhaki'ye isnad ederek Ebû Davud'un775[50] da bu hadisin bir kısmını rivayet ettiğini söyler. Derim: Kim bu başlık altında verilen bilgiler üzerinde düşünürse, zaruri olarak anlar ki ashabın hepsi Kur'ân'ı tamamen biliyor değildi, çoğu yalnız bir kısmını biliyorlardı. Bu hususu açıkça belirtenlerden biri de Üstad Nablûsi olup bunuŞerhu't-Tarîkati'l-Muhammediyye'de (1,253) zikretmiştir.776[51]

Kendilerinden Kırat Vecihleri Nakledilen Sahabiler

Fas'ta kıraat imamlarının sonuncusu olan Şems b. Abdüsselam el-Fâsi Muhâdî*sinde777[52] Ca'beri'nin Şerhu'ş-Şâtıbiyye'sinden778[53] naklen şu bilgiyi zikreder: Kendilerinden kıraat vecîhleri naklolunan imamlar her asırda sayılmayacak kadar çoktur. Ashabdan olanlar şunlardır: Muhacirlerden: Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Sa'd, İbn Mesud, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim, Ebû Hureyre, Huzeyfe, İbn Ömer, İbn Abbas, Amr b. As ve oğlu Abdullah, Muaviye, îbn Zübeyr, Abdulah b. Sâib, Aişe, Hafsa, Ebû Seleme. Ensardan: Übey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Zeydb. Sabit, Ebû'd-Derdâ, Ebû Zeyd, Mücemma b. Harise, Enes b. Mâlik. Allah hepsinden razı olsun. Bu bilgileri müellifin kendi el yazısından

770[45] İrşâdül-lebîb ila mekasıdi hadîsil-Habîb (Suppl., II, 338).
771[46] ibrahim b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1333). bkz. SuppL, II, 134-135; Ziriklî, 1,49.
772[47] ibn Sa'd, VIII, 457.
773[48] el-İtkân,1,96. ibn Sa'd'da devamla, Ümmü Varaka'yı öldüren kölelerin yakalanıp asıldıkları ve bunların Medine'de asılan ilk kişiler olduğu belirtilir (ibn Sa'd, VIII, 457).
774[49] Hüyetü'l-evliyâ, II, 63.
775[50] Ebû Davud, Salat 61.
776[51] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/126-129.
777[52] el-Mufaâdî fi ilmil-kıraât. Kettâni bu eserin müellif hattı bir nüshasının kendisinde olduğunu söyler (Fibrisül-febâris, II, 848).
778[53] bkz. Suppl, II, 134.

naklettim.779[54]

Allah Resulü Zamanında Halka Yazı Yazmayı Öğretenler

Müslüman Ve Erkek Öğretmen

İbn Abdilber el-İstîâb' da (Hind baskısı, s. 393) Abdullah b. Said el-Âsî'yi anarak şöyle den Resulullah (sav) ona Medine'de halka yazı yazmayı öğretmesini emretti. O güzel yazı yazardı.780[55] Ebû Davud'un Sünera' inde Ubade b. Sâmit'ten şu rivayet nakledilir: Suffe ehlinden bazılarına Kur'ân ve yazı yazmayı öğrettim.781[56] el-İstîâb'dan naklen zikredilen bilginin aynısı el-Isâbe'de782[57] Hakem b. Said b. Âsi b. Ümeyye'nin biyografisinde Zübeyr'inNe-sebu Kureyş'inden naklen verilmektedir.783[58]

Kâfir Öğretmen

Süheyl! er-Ravdü'I-ünüf te (II, 92) Bedir Gazvesi'nden söz ederken şöyle der: Bedir savaşı esirlerinden yazı yazanlar vardı. O sırada ensardan güzel yazı yazan hiç kimse yoktu. Esirlerden hiç malı olmayanların on çocuğa yazı yazmayı öğretmesi karşılığında serbest bırakılmaları kabul edildi. Zeyd b. Sabit de ensar çocuklarından bir grup içinde o sırada yazı yazmayı öğrendi.784[59] Elâül-Vefa Nasr el-Hûrînî el-Mısrî, el-Metâliu'n-Nasriyye fi*l»usûlil-hattiyye785[60] adlı eserde şöyle der: Arap yazısını bilenlerin sayısı Medine'de ancak Hicret-i Nebeviyye'den bir yıl sonra çoğalmaya başladı. Söyle ki, hicretin ikinci yılında Bedir savaşında ensar Kureyş asilzadeleri ve diğerlerinden yetmiş kişiyi esir aldıklarında, her esir başına mal olarak bir kurtuluş fidyesi koydular, mal ile kurtuluş fidyesini ödemekten aciz olanlara ise Medine çocuklarına yazı yazmayı öğretmelerini şart koştular. Bu durumda olanlar ancak çocuklara yazıyı öğrettikten sonra serbest bırakılıyorlardı. Böylece Medineliler arasında yazı yazanların sayısı çoğaldı ve Resulullah'ın (sav) sağlığında ve vefatından sonra müslümanların fethettiği bütün yörelerde yazı yayılmaya başladı. Öyle ki Allah Resulü'nün (sav) katiplerinin sayısı kırk ikiye ulaşmıştı.
Mâverdi Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn adlı eserinde İbn Kutaybe'den naklen şu bilgiyi zikreder: Araplar yazıya büyük önem veriyor ve onu en faydalı şeylerden sayıyorlardı. Bu hususta İkrime (ra) şöyle der: Bedir'de esirlerin hürriyetlerine kavuşabilmeleri için vermeleri gereken fidye miktarı dört

---

779[54] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/129.
780[55] el-İstîâb, II, 374.
781[56] Ebû Davud, Buyu 37; Ibn Mâce, Ticârât 8.
782[57] el-İsâbe, I, 344. Hakem b. Said, yukarıda anılan Abdullah b, Saidle aynı zat olup Câhiliye devrinde Hakem olan adı Resulullah tarafından Abdullah olarak değiştirilmiştir.
783[58] Zübeyr b. BekkâVın amcası Mus'ab ez-Zübeyrfnin aynı adlı eserinde de bu bilgi geçmektedir (bkz Zübeyrî, Nesebu Kureyş, nşr. E. Levi-Provençal, Kahire 1982, s. 174).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/129-130.
784[59] er-Ravdul-ünüf, Kahire 1387/1967, V, 245.
785[60] Hûrînî (ö. 1291/1874), el-Metâliu'n-Nasriyye lil-metâbiil-Mısriyye Hlusû-lil-hattiyye (Bulak 1275,1302,Kahire 1304). bkz. Serkis, II, 1902-1903;SuppL,II, 726.

bin dirheme kadar varıyordu. Öyle ki kişi, Araplar nazarında yazının sahibolduğu büyük değer ve faydasının görülmesi sebebiyle, birisine yazı öğretmek karşılığında serbest bırakılıyordu. Allah Teâla elçisine hitaben şöyle buyurdu: "Oku, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin en büyük kerem sahibidir" (Alâk 96/3-4). Allah Teâla burada kendisini "kerem'le vasıflandırdığı gibi, "kalemle (yazmayı) öğretti" diye de tavsif etmiş ve bunu büyük nimetlerinden, yüce âyetlerinden saymıştır. Öyle ki Kur'ân-ı Kerîm'de kaleme ve kalemle yazılan yazıya and içerek şöyle buyurmuştur: "Nün, kalem ve onunla yazılanlara andolsun ki" (Kalem 68/1-2). İbn Abbas'dan "Eğer doğru sözlü iseniz, size indirilmiş bir kitap veya intikal etmiş bir bilgi kalıntısı varsa bana getirin" (Ahkâf 46/4) âyetinde "yazı"nın kastedildiği yorumu rivayet edilir. Mücâhid'den de "Allah hikmeti dilediğine verir" (Bakara 2/269) ve "Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir.'' (Bakara 2/269) âyetlerinde söz konusu edilenin "yazı" olduğu yorumu rivayet edilmiştir. Mâverdi'den nakledilen bu bilgi takdim ve tehirle verilmiştir.786[61] Bazıları bu bilginin, İbn Haldun'a ait Arapların yazı bilmediklerine dair görüşü geçersiz kıldığını belirtirler. İkrime (ra) görerek konuşmuştur, İbn Haldun ise söylediklerini tahminle söylemiştir.787[62]

Kadın Öğretmen

Kadın Öğretmen: el-İstîâb ve el-tsâbe' de şu bilgi verilir: Allah Resulü (sav), Şifâ Ümmü Süleyman b. Ebî

Hasme'ye "Hafsa'ya yazı yazmayı öğrettiğin gibi nemle788[63] efsununu da öğref buyurdu.789[64] Bu hadisi Şifâ'dan rivayetle Ebû Davud'da tahric etmiştir. Şifâ (ra) şöyle dedi: Hafsa'nın yanında bulunduğum sırada Nebî (sav) geldi ve bana "Şuna yazı yazmayı öğrettiğin gibi nemle efsununu da öğretmez misin?" buyurdu.790[65] Hattâbi Meâ~ limü's-sünen' de, bu hadiste kadınlara yazı öğretmenin mekruh olmadığına delil bulunduğunu belirtir.791[66] Ulemadan bazılar Hattâbi'nin bu sözünü nakledererek onaylamışlardır. Bunlardan biri İbn Tarhan olup bu hususu el-Ahkâmü'n-Nebeviyye adlı eserinde zikreder. Aynı görüşü Erdebili el-Mesâbih'in şerhi el-Ezhâr'da,792[67] İbn Kayyim de el-Hedy'de793[68] belirttikleri gibi bunlardan başka alimler de zikretmişlerdir.Nûru'n-nibrâs'da müellif kendi zamanında vukubulan bir olaydan bahisle şöyle der: Bir fıkıh alimine, kadınların yazı öğrenmelerinin

786[61] Mâverdi, Edebü'd-dünya ve'd-dîn, Beyrut 1407/1987, s. 46-47. Kettâni, Mâver-di'ntn önce verdiği bilgiyi sonra, sonra verdiğini önce zikretmiştir.
787[62] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/130-131.
788[63] Bunun anlamıyla ilgili bilgi müteakip sayfalarda verilecektir.
789[64] el-îstîâb. IV, 340; el-tsâbe, IV, 341; Üsdül-ğâbe, V, 162. Huzâî, kaynak olarak yalnız el-Istîâb*ı zikretmiştir (s. 85). el-İsâbeViKettânî eklemiştir. Bu hanım sa-habinin asıl adı Şifâ binti Abdullah b. Abdişems olup yukarıda geçtiği şekilde de a-nılmaktadır. Hz. Ömer onun görüşlerine önem verdiği gibi pazarda da kendisine görev vermişti.
790[65] Ebû Davud, Tıb 18; Müsned, VI, 372.
791[66] Hattâbi, IV, 215.
792[67] bkz.Suppl,I,620.Allel-Kârideel-Mesâbihfe yaptığı Mirkâtu1-mefâtih(IV,512) adlı şerhte aynı nakilde bulunur.
793[68] Zâdül-meâd fî hedyi hayril-ibâd, IV, 185.

caiz olup olmadığı sorulduğunda, onlara yazı öğretmenin caiz olmadığı şeklinde cevap vermiştir. Müellif Hafız Burhânuddin el-Halebi devamla, o fetva veren alimin Ebû Davud'un Sünen'inde "Kitâbu't-Tıb* da" geçen bu hadisten habersiz olduğunu, Ebû Davud'un hadis hakkında bir görüş belirtmediğini ve dolayısıyla hadisin ona göre "sâlih" (sahih, hasen) sayıldığını belirterek Şifâ'mn bu hadisini zikreder.

İmâm Mecdüddin İbn Teymiyye el-Münteke[794][69] adlı eserinde bu başlık altında zikredilen Şifâ hadisinin ardından şöyle der: Bu hadis, kadınların yazı yazmayı öğrenmelerinin caiz olduğuna delildir. el-Müntekâ'yı şerhe-den Şevkâni deNeylül-evtâVda şöyle der: "Kadınlara yazıyı öğretmeyin, odalarda (erkeklerin ilim meclislerinde) bulundurmayın, kendilerine Nûr suresini öğretin" hadisindeki kadınlara yazı öğretilmesi yasağı, kendilerine yazı öğretmede fitne korkusu bulunan kadınlara hamledilir.[795][70] Şihâbüddin İbn Hacer el-Heytemî eş-Şâfiî el-Mısrfnin el-Fetevâl-hadîsiyye adlı eserinde, kendisine şu sorunun sorulduğu zikredilir: Kadınlara yazı yazmayı öğretmenin hükmü nedir? Vâhidi'nin Vasît'inde,[796][71] Nûr sûresinin ele alındığı yerin baş tarafında kadınlara yazı öğretmenin müstehab olmadığına dair bilgi mevcut olup bu bilgi sahih midir, zayıf mıdır? İbn Hacer bu soruya şu cevabı verir: Bu bilgi sahihtir. Hakim —ki hadisin sahih olduğunu da belirtir[797][72]— ve Beyhâki Hz. Aişe'den (ra) merfu olarak şu rivayeti naklederler: "Kadınları odalarda bulundurmayın^ onlara yazıyı öğretmeyin, yün eğirmeyi ve Nûr sûresiniöğretin". Çünkü bu sûrede kendileriyle ilgili olup bilinmesi ve bellenmesi halinde onları her türlü fitne ve şüpheden koruyacağı bunlar üzerinde düşünen herkesçe anlaşılan birçok hüküm vardır. Hakim et-Tirmizî de îbn Mes'ud'dan merfu olarak şu tahricde bulunur: "Lokman, katipler içinde bir genç kız gördü ve şöyle dedi: Bu kılıç kimin için cilalanıyor?[798][73] Yani kendisiyle kesmek için. Böylece bu sözde, kadınlara yazı öğretmekten nehyin sebebine de işaret vardır, O da kadının yazı öğrendiğinde bunu fasid (gaynmeşru) maksatlar için kullanacağıdır. İbn Hacer el-Heytemi devamla şöyle der: Kadınlara yazı öğretmekten nehy, onlara Kur'ân'ı, ilimleri ve âdabı öğretme talebine aykırı değildir. Çünkü bu hususlar, yazının aksine, kendilerinden zarar (mefasid) doğmasından korkulmayacak umumî maslahatlardır. İbn Hacer daha sonra bu başlık altında verilen ve "Hafsa'ya yazıyı öğrettiğin gibi nemle efsununu da öğret" ifadesinin geçtiği, Ebû Davud'un Şifa*dan (ra) tahric ettiği hadisi anarak şöyle der: Eğer bu hadisin kadınlara yazı öğretmeye delalet ettiğini söylersen, ben de şöyle derim: Bu hadiste kadınlara yazı yazmayı Öğretmenin cevazına delil mevcut olup onlara yazıyı öğretme talebine delalet yoktur. Onlara yazı öğretmenin caiz olduğunu ben de kabul

---

[794][69] Mecdüddin ibn Teymiyye(ö. 653/1255), meşhur Takiyuddin îbn Teynüyye'nin dedesi olup eserinin adı Müntekâl-ahbâr'dır.

[795][70] Neylül-evtâr, VIII, 240.

[796][71] Esbabü'n-nüzûl müellifinin eseri olup tam adı el-Vasît beynel-makbûz vel-basittir. (SuppL, I, 730-731).

[797][72] el-Müstedrek,II, 396. Zehebi, dipnotta bu hadisin mevzu (uydurma) olduğunu belirtir. Mecmau'z-zevâirfde (IV, 93) de Taberânî'nin «l-Mu'cemül-evsa£da bu rivayeti naklettiği, senedindeki Muhammed b. ibrahim eş-Şami hakkında D&rekut-ni'nin "kezzâb* (yalancı) değerlendirmesinde bulunduğu belirtilir.

[798][73] Hakim et-Tirmizî, Nevâdirül-usûl,İstanbul 1293, s. 248, 270-271.

ediyorum. Bu konudaki nehiy, yazı öğrenme sonucu ortaya çıkacak mefsedetten sakındırmak gayesine matuftur.799[74]
Hafız Suyûti, Şifâ (ra) hadisini Ebû Ubeyd'in el-Garîb'de800[75] Ebubekir b. Süleyman b. Ebî Hasme'den rivayetle verdiğini kaydederek el-Câmiu's-sagîr'de "Hafsa'ya nemle efsunu Öğret", lafzıyla zikreder.801[76] Münâvi el-Câ-miu's-sağîr'e yaptığı büyük şerh Feyzül-Kadîr'de şöyle der: N e m 1 e efsunu, el-Fâik802[77] ve başka eserlerde geçtiği üzere şudur: "Gelin süslenir, kına yakar, sürme sürer; erkeğe karşı gelenekten başka herşeyi yapar". Nem-1 e 'nin vücudun yan tarafında çıkan yaralar(çıban,sivilce)olduğu ve efsunlanınca yok oldukları da söylenmiştir. Parlak zekalı bazı Mağribli alimler bu son görüşün, Resulullah'ın (sav) yasakladığı hurafelerden olduğunu, kendisinin bunu emretmiş olamayacağım ileri sürerek reddederler. Allah Resulü (sav) bununla ancak ilk anlamı kasdetmiş ve "Peygamber, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti... (Tahrîm: 66/3) âyetinde belirtildiği üzere, kendisine emanet ettiği sırrı açığa vurup yaymasından dolayı Hz. Haf-sa'yı (ra) tedip etmek istemiştir.803[78] en-Nihâye'de de şu bilgi verilir: Denildi ki bu efsun Resulullah'ın (sav) yaşlı bir kadına "Yaşlı kadınlar cennete giremez" demesinde olduğu gibi bilmece ve latife maksadıyla söylenen bir sözdür. Şöyle ki nemle efsunu, kadınların yaptığı ve duyan kimsenin ne fayda ne zarar vermeyen bir söz olarak bildiği şeydir.804[79] Şeyh Muhammed Tahir el-Fettenfnin Mecmau bihâıil-envâr805[80] adlı eserinde şöyle denir: İkinci mananın kastedilmiş olması halinde, yazıyı red ve efsunu teşvik ihtimali de söz konusudur. Yani "Kendisi zararlı olan yazıyı ona öğrettiğin gibi, kendisine faydalı olacak kocasına karşı gelmekten sakınması hususunu öğretmeli değil miydin?" demektir.806[81]

799[74] el-Fetâval-hadîsiyye, Beyrut, ts., s. 85.
800[75] Garîbü1-hadîs,Haydarabad 1964-1965,1, 83-84.
801[76] el-Câmi's-sağîr,s. 51-52.
802[77] Zemahşerî,el-Fâik fî garîbil-badis,IV,26:Nemle vücudun yan tarafında meydana gelen yaralar olup nemle (karınca) diye adlandırılmasının sebebi, çoğalma ve yayılmaları olsa gerek.
803[78] Feyzül-Kadîr, IV, 329. Kettânî bu eserden yaptığı iktibası eksik vermiş olup bundan sonra et-Teysirtten naklettiği bilgi bu eserde geçmektedir.
804[79] en-Nihâye fî garibil-hadîs, V, 120.
805[80] Mecmau bihariI-envâr fî garâibit-Tenzîl ve letâifil-ahbâr (Leknev 1314). bkz. SuppL, II, 601-602; Ziriklî, VII, 42-43.
806[81] Islâmiyetin ilim tahsili konusunda kadın-erkek ayırımı yapmadığı ve yazıyı da bunun bir vasıtası kabul ederek teşvik ettiği bilinen bir husustur. Kadınlara yazı oğre-tilmesiyle ilgili olarak Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği sahih hadis gayet açıkken, bazı alimlerin, rivayet zincirinde hadis münekkidlerinin uydurmacılık ve yalancılıkla itham ettikleribtr ravinin bulunduğu, Zehebfnin yanında Îbnü'l-Cevzi'nin de uydurma (mevzu) olduğunu belirttiği (bkz.el-Âdâbu'ş-Şer'-îyye, III, 296) bir rivayeti esas kabul edip izahı güç birtakım te'villere girişmelerini anlamak mümkün değildir. Yazıyı kötü niyet ve maksatlarla kullanma erkekler için de söz konusu olduğu halde bunu yalnız kadınlar için varsaymanın hiçbir mesnedi yoktur. Kadın sahabiler içinde okuma yazma bilen alim hanımlar yanında, İslâm tarihinde, sayıları onbinleri bulan ve bazılarının eserleri günümüze kadar ulaşan muhaddis, fakih, edip, şair ve sanatkar kadınlar yetişmiştir. Ibn Sa'd, Tabft-kat^nda Allah Resulü (sav) ve sahabeden hadis rivayet eden ve kendilerinden de birçok büyük alimin rivayette bulunduğu 700'den fazla hanımın adını verir. ibnHa-cer 1543 muhaddis hanımın biyografisini zikreder (bkz. Düreyd, s. 193-194, 198-201). İbn Asâkir, 1300 hocasından 80 küsurunun kadın olduğunu belirtir (Baytar, s. 47). Kaynaklarda, Kurtuba'nın yalnız bir mahallesinde Kur*ân-ı Kerîm'i Kûfî hatla yazan 170 kadının bulunduğunun kaydedilmesi (bkz. Tritton, s. 143) son derece dikkat çekicidir.
Genelde kadınlarla ilgili çeşitli konularda ve İslâm tarihinde gelmiş geçmiş alim, edip ve sanatkar kadınlarla ilgili olarak kaleme alınmış bazı eserlerin bir listesi için bakınız: Selahuddin el-Müneccid, "Mâ üllife ani'n-nisâ", Mecelletül-Mecmail-Ündyyil-Arabî, 1941 (Dımaşk), XVI, sayı. 5-6, s. 212-219. İslâm'da kadın eğitimiyle ilgiliolarak daha fazlabilgi için bkz. A. S. Tritton,Materials on Müslim Educa-tion inthe Middle Ages, London, 1957, s. 140-144; Emine el-Baytar, "et-Talîm fî Dımaşk fı'1-karni's-sâdis el-hicrî", ÂdâbuV-râfidin, 1979 (Musul), XI, s. 36^9; Düreyd Abdülkâdir Nurî, "Terbiyye ve talîmü'l-mer'e fi'1-müctemai'l-tslâmî". Âdâ* bu'r-râfıdîn, 1979 (Musul), X, s. 185-204; B. Aisha Lemu, "Woman in islâm", The Müslim World League, 1981 (Mekke), VIII, sayı: 3, s. 20-27; S. M. Imaduddin, Müslim SpaÎn, Leiden, 1981, s. 34-37; A. Rahman I. Doi, "Education for Müslim Women, A Glimpes of Our Proud Heritage", The Müslim World League, 1983 (Mekke), X, sayı.6, s. 13-17.

Subhu'l-a'şâ'da mııe\\iî,"Sıfatü'l'küttâb ve âdâbuhum" (Katiplerin özellikleri ve uymaları gereken kurallar) bahsinde, erkek olmanın katiplerde mutlaka bulunması gereken sıfatlardan olduğunu belirttikten sonra Hz. Ömer'in (ra) kadınlar hakkında şöyle dediğini zikreder: "Onları yazıdan uzak tutun, odalarda bulundurmayın kadınlara karşı "hayır" sözünden yardım isteyin, çünkü "evet", istekte bulunma konusunda onlarda alışkanlık meydana getirir". Hz, Ali (ra) de bir kadına yazı yazmayı öğreten bir adama rastladı ve ona "şerre şerri ekleme" dedi. Bir bilge, yazı yazmayı öğrenen bir kadın görünce şöyle dedi: "Engereğe zehir içiriyor!*, aferin Bessâmi'ye ki şöyle der:

Kadınlara ne yazıdan, çalışmaktan, hitabetten

Bu bize aittir, onlaraysa bizimle cünüp olmak için gecelemek düşer.807[82]

Kalkaşandi sonra şöyle der; Eğer, kadınlardan bir topluluğun yazı yazmakta oldukları ve Seleften bunu olumsuz karşılayan hiçbir kimsenin görülmediği, Ebû Cafer en-Nahhâs'ın Hasan'a ulaşan bir senedle "Hz. Aişe (ra) kendi yazışmalarında, besmeleden sonra "Allah'ın sevgilisinin sevgilisi M ü b e r r e e808[83] Aişe'den" diye yazardı" rivayetini naklettiği söylenecek olursa buna şu cevap verilir: Hz. Aişe hadisinde, onun bizzat kendisinin yazdığı hususu sarih değildir. Muhtemelen, yazan kimseye emrederek bu şekilde yazdırmış veya o söylemeden katibin kendisi yazmıştır. Hem bu husus Hz. Aişe'den sabit olsa bile, başka kadınlar ona mukayese edilemez. Onun dışındaki kadınlar nazarı itibara alınmaz.809[84] Bedrüddin ed-Demâmî-ni'nin810[85] Sahîh-i Buhâri'ye yaptığı haşiyede "Kişinin cariye ve hanımına dinin hükümlerini Öğretmesi babı" nda geçen "Üç kişi vardır ki kendilerine iki sevap vardır:... ve bir adam ki yanında bir cariyesi olur, onunla cima eder, kendisine iyi bir öğretim ve güzel bir terbiye verir"811[86] hadisiyle ilgili olarak Îbnül-Müneyyîr'in şu sözü nakledilir: Bu hadis, cariyelerin öğretimine bile teşvik ediyor, nerede kaldı hür kadınlar ve akrabaların öğretimi. Buharı, sözü geçen başlığın ardından "Devlet başkanının kadınlara öğüt vermesi ve onları ta'limi babı" başlığım vererek orada İbn Abbas'ın şu sözünü zikreder: 'Allah Resulü (sav) dışarı çıktı, yanında da Bilâl vardı. Erkeklere anlattığında kadınlara sesini duyuramadığını düşünerek kadınlara öğütte bulundu.'"812[87] Demâmîni bu hadisin, fitneden salim olmak şartıyla

kadınların hayır meclisleri ve toplantılarına gelmeleri konusunda dayanak

---

807[82] Metinde yanlış olarak Sebbâmi şeklinde geçen Bessâmi (ö. 302/914), îbn Bessâm diye de tanınır (Siyenı alâmi'n-nübelâ, XIV, 112, 139; Ziriklî, V, 141).

808[83] Metinde yanlış olarak "mer'e" şeklinde geçer. Hz. Aişe, ifk hadisesi üzerine Kur'ân'-la temize çıkarılmış olmasından dolayı "müberree" sıfatıyla anılmıştır.

809[84] Subhul-a'şâ, I, 64-65 (Beyrut 1407/1987 baskısı, I, 96).

810[85] Ibnü'd-Demâmîni (o. 827/1424) diye de bilinir. Eserinin adı Mesâbîhul-Câmü's-sahîh(GAS,I, 120).

811[86] Buhâri, ilim 31 Burada cima eder sözü yerine "... sonra onu azad eder ve evlenir" ifadesi mevcut olup hamişte, bazı rivayetlerde "cima" lafzının geçtiği belirtilir. Ayrıca bkz. Ayni, II, 73.

812[87] Buhari, İlim 32; Ayni, II, 79 vd.

olduğunu söyler.813[88] el-Fecrü's-sâti'de814[89] müellif, bu başlıkla ilgili olarak "yani bu hususun talep edilmesi" der ve nasıl ki kişiden aile efradının öğretimi isteniyorsa, devlet başkanı veya naibinden de kadınlara öğretimde bulunmasının isteneceğine dikkati çeker. Buhari bu iki başlıktan sonra da "Kadınlara ilim için müstakil bir gün ayrılır mı babı" başlığına yer verir.815[90] el-Fecrü's-sâti müellifi bu başlıkla ilgili olarak şöyle der: Yani, ilim öğretilmesi için. Burada sorunun cevabı mahzuf olup, takdiri "evet, onlar için bir gün ayrılır" şeklindedir. Arif en-Nablusi de Şerhu't-Tarîkatil-Muhammediyye'de şöyle der: Kadının ilim öğrenim ve Öğretimine, dileyenlerin eğitimine katılması, kınanan teşebbühten (erkeklere benzeme) sayılmaz. Hz. Aişe (ra) ilimleri yorumlar ve erkeklere anlaşılması zor meseleler yöneltirdi. Sahabeden bazılarının birçok hadiste hatalarını düzeltmiş olup Hz. Ömer, İbn Ömer, Ebü Hureyre, İbn Abbas, Osman b. Affan, Ali b. EbîTalib, İbn Zübeyr, Zeyd, Ebu'd-Derdâ, Ebû Said, Berâ, Fatıma binti Kays ve diğerleri bunlardandır. Bu konuda ulemadan birçoğu eser kaleme almıştır. Bu alimlerin somıncusu Suyûti olup eserinin adı da el-İsâbe fîma'stedrekethu Âişe ala's-sahâbe'dir.816[91] Urve, helâl ve haram, ilim, şiir ve tıp konularında Aişe'den (ra) daha bilgilisini görmediğini söyler. Mesruk da ashabın Aişe'ye feraizle ilgili soru sorduklarını gördüğünü belirtir. Bu iki haberi de Hâkim rivayet eder.817[92] Allah Resulü'nün (sav) diğer hanımları, Ümmü Süleym, Ümmü'd-Derdâ ve Fatıma binti Kays gibi sahabi hanımlar ile Rabia el-Ade-viyye, Rabia eş-Şamiyye ve Şavâne818[93] gibi sâliha ve arife kadınlar da böyleydiler. İnsanlar, erkeklerden aldıkları gibi bunlardan da ilim, edep ve zühd öğrendiler. Nitekim bu husus onların tarih ve hadis kitaplarında anılan hattı hareketlerinden anlaşıldığı gibi, erkeklerin aciz kaldığı ölçüde ibadette azim ve verada titizlik gösterdikleri de görülmüştür.819[94] Bu husus özellikle Şinkit, Tinbuktu ve Künte'1-Aceb820[95] ahalisi gibi Afrika sahrası kadınlarınm birçoğunda görülmektedir. Hatta kendi adıyla anılan Tarikatın kurucusu meşhur Şeyh Muhtar el-Künti821[96] Halil b. Ishak'ın Muhtasardım bir tarafta erkek talebelere okutup'bitirdiği gün, diğer tarafta da hanımı ka-dini ara okutup bitirmişti. Oğulları Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Şeyh Muhtar, baba ve annesi için et-Tarîfe ve't-tâlide fî menakibi'ş-Şeyh el-Vâlid ve'ş-Şeyha el-Vâlide822[97] adlı kalın bir ciltlik eser kaleme al-mıştır. Kadınların eğitim ve öğretimleriyle ilgili olarak îbn Ebî Cemre'nin Sahîh-i Buhari'ye yaptığı Muhtasarca Meccâci'nin

---

813[88] bkz. Ayni, 11,80.

814[89] Kettâni'nin hocası Şebîhi'nin el-Pecrü's-sâti ale's-Sahîhil-câmi adlı eseridir. Kettani Sahîh-i Buhâri'ye muteahhirin ulemanın yazdığı en önemli şerh olarak nitelediği bu eseri müellifinden dünyada yalnız kendisininin rivayette bulunduğunu söyler Eser dört ciltti r(Pihrisü1-fehâris, II, 929).

815[90] Buhari, ilim 36; Ayni, II, vd.

816[91] Veya Aynul-isâbe fistidrâki Âişe aleVsahâbe (Keşfuzzünun, II, 1181; Suppl, II, 189).

817[92] el-Müstedrek, IV, 11. Mesruk'un rivayetinde "ashabın önde gelenleri" ifadesi vardır.

818[93] Metinde Şekvane şeklinde geçmiştir.

819[94] Nablûsi'den yapılan iktibas burada bitmektedir.

820[95] Şinkit ve Tinbuktu yörelerinde İslâmiyet ve Kuhte kabilesine mensup Şeyh Muhtar'ın İslâmî faaliyetleri için bkz.PeterB.Clarke,WestAfrica and islam, s. 28-32, 88-91.

821[96] et-Tarikatul-Muhtariyye'nin kurucusudur, bkz. Fihrisül-fehâris, II, 719, 781; Suppl, II, 894-895; J. O. Hunwick, "Kunta'.EI, V, 393-395.

822[97] Eserin adı et-Terâif ve't-telâid fî kerâmâti'ş-şeyhaynel-vâlide vel-vâliddiye de geçer (Suppl, II, 895; El, V, 394).

yazdığı şerhe, İbn Müf-lih el-Han-beli'nin el-Âdâbül-kübrâ'sına,823[98] çağdaş Hindistanlı muhaddis Şeyh Muhammed Şemsül-Hak el-Allahâbâdi'nin Ukûdül-cümân fî cevâzil-kitâ-be U'n-nisvân824[99] adlı matbu risalesine, Zerrûk'un Şerhul-Vağlî-siyye'sine,825[100] Ebû Ali İbn Rahhal'ın Şerhul-Muhtasar'ına, müteahhir Mısırlı yazarlardan Zeyneb binti Fevvâz'ın kalın bir ciltlik ed-Dürrü'1-mensûr fî tasûr fî tabakâti rebbâti'l-hudûr826[101] adlı kitabına bakınız.827[102] Çağdaşımız ünlü Mısırlı şair Şeyh Mustafa Sadık er-Râfii'nin sözünü burada anmak bana ilginç geliyor:

Ey toplum, yaratılmamış evrenin kızları (kadınlar)
Ne ders ne yazı ne kîl ü kal için
İlimler bize, onlara da bundan başkası
Öğretin onlara öyleyse, nasıl serilir çamaşır
Elbise ve iğne elinde
Yazsm bütün güzel yazıları üzerine.

Tunus'ta Hafız Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'ye ait Reyyü'z-zimâ fî men kâle'ş-şi're mine'1-imâ adıyla bir cilt kitap elime geçti. Kitabın başında şöyle diyor: "Vezir, Allah ömrünü uzatsın, cariyelerden şiir söyleyenler üzerine uzun zamandan beri benimle müzakerede bulunuyordu. Bana Emevî ve Abbasî devletleri zamanında onlarla ilgili vukubulan haberleri toplamamı emretti. Emevi devletinde şair cariyelerden ne adı,sam kalmış ne de anılan birini bulamadım. Çünkü o toplumda ne şiirinde yumuşaklık olan hoş karşılanıyor ne de seçkin, veciz ve fasih şiirden başkasına rıza gösteriliyordu. Bu tür şiirse ancak Haşimoğulları (Abbasiler) devletinde yaygınlık kazandı. Ben de onlardan, kendisi hakkında bana güzel bir haber ve uygun bir şiiri ulaşanları zikrettim. Bunu zamanları ve şiirlerindeki dereceleri ölçüsüne göre yazdım." İnceleme sonucu İbnü'l-Cevzi'nin kitabında şair cariyelerden otuz kadarının şiir ve haberlerini zikrettiğini gördüm. Onlardan zikrettikleri ancak isnadı kendisine kadar ulaşanlar olup bu da büyük bir hıfz ve tam bir vukufa delâlet etmektedir. el-İsâbe müellifi daha Önce sözü geçen Şifâ'nın (ra) biyografisini vererek şöyle der: Kadınların akıllı ve faziletlilerindendi. Nebî (sav) ona gelir, k a y 1 û 1 e yi onun evinde uyurdu. Uyuması için Resulullah (sav) için bir yatak yapmıştı ve bu yatak Mervan b. Hakem kendilerinden alıncaya dek onun çocuklarının yanında kalmıştı. Resulullah (sav) kendisine Medine'de hakkâklar yanındaki evini iktâ etmişti. Şifâ oğlu Süleyman'la birlikte orada oturuyordu. Hz. Ömer de onun görüşlerine önem veriyor, kendisine saygı gösteriyordu. Onu muhtemelen pazarda da görevlendirmişti.828[103] Bu bilginin aynısını Münzirî de Ebû Davud'un Sünenine yaptığı ihtisarda829[104]

823[98] İbn Müflih, el-Âdâbü'9-Şer'iyye, Kahire 1987,111, 296.
824[99] Avnul-Matbûd müellifi Şemsü'1-Hak el-Azîraâbâdi'nin (ö. 1329/1911) eseridir CNüzhetÜl-havâtır, VIII, 179-180).
825[100] Ahmed ez-Zerrûk'un(ö.899/1493)Şerhufl-Mukaddimetil-Vaglisiyyeadlıbuki-tabı Ebû Zeyd el-Vağlîsi'nin (ci.786/1384) el-Akîdetül-Vağlîsiyye diye de bilinen eserinin şerhidir (GAL, II, 322, 328-330; SuppL, 11,351).
826[101] bkz. Serkis, II 989; Suppl, II, 175.
827[102] Bu konuda ayrıca bkz. M. Tayyib Okiç, İslamiyette Kadın öğretimi, Ankara 1979 (Diyanet İşleri Bşk. Yayınlan).
828[103] el-îsâbe, IV, 341-342. Yapılan iktibasta hatalar mevcut olup asıl metinle karşılaştırılmalıdır.
829[104] Bu ihtisarın adı el-Müctebâ'dır. (Haydarabad: 1342;Ahmet Muhammed Şakir nesri: Kahire: 1948). bkz. GAS I, 151.

vermektedir.[830[105]]

Kurrânın Konaklaması İçin Ev Edinme Ve Bundan Medrese Yapımına Dair Hüküm Çıkarılması

Ebû Ömer îbn Abdilber el-İstiâb'da (s. 347) "Abdullah adlılar babı"n-da a'ma Abdullah b. Ümmü Mektüm el-Kureşî el-Âmirî'yi zikrederek şöyle der: Resulullah'dan (sav) önce, Mus'ab b. Umeyrle Medine'ye hicret edenlerden olduğu söylendi, Vâkidi ise, Bediiden kısa bir süre sonra Medine'ye gittiğived ârülkurr â 'ya indiğini (konakladığını) söyler.[831[106]] İbnSa'd da Tabakât'ında İbn Ümmü Mektûm'un biyografisinde, onun Bedir Savaşından kısa bir süre sonra muhacir olarak Medine'ye gittiğini ve Mahreme b. Nevfel'in evi olan dârülkurrâ 'ya indiğini söyler.[832[107]]

Allah Resulü Zamanında Fetva Verenler

el-Muvatta'da Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid el-Cühenî'den şu rivayet nakledilir: İki kişi Allah Resulü'ne (sav) gelerek birbirlerini dava ettiler. Onlardan biri, Resulullah'a (sav) "İlim ehline bana haber verin, diye sordum"... dedi. Sözkonusu olay.[833[108]] Bu kıssa, halkın Resulullah (sav) zamanında davalarını götürdükleri ve hükümlerine razı olmadıkları zaman da davayı Resulullah (sav) nezdinde açtıkları (temyiz ettikleri) kimselerin bulunduğu konusunda sarihtir. Ebül-Ferec Ibnül-Cevzi el-Müdhiş[834[109]] adlı eserinde, Resulullah (sav) zamanında fetva verenlerin isimleri başlığı altında Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, İbn Mesud, Muâz b. Cebel, Huzeyfe, Zeyd b. Sabit, Ebü'd-Derdâ, Ebû Musa ve Selman'ı (Allah hepsinden razı olsun) zikreder.[835[110]] İbnül-Cevzi et-Talkîh adlı ilginç kitabında da onların adlarını sayar.[836[111]]
ki bu kitap onun en nadir kitaplarından enteresan bir eser olup bende bir nüshası mevcuttur. el-İsâbe müellifi Übey b. Ka'b'ın biyografisinde, Hz. Ömer'in yeni vukubulan olaylarda onun fikrini sorduğunu, çapraşık ve güç davaları kendisine götürdüğünü zikreder.[837[112]] el-İhyâ'da sahabeden on küsur zattan başkasının kendisini fetva verme makamında görmediği belirtilir,[838[113]] İhya şerhinde de İbn Abbas, İbn Mesud, Ebü'd-Derdâ, Ali, Huzeyfe, Muâz, Ebû Hureyre, Enes, Zeyd b. Sabit, Ömer b. Hattab ve Âişe (ra) gibi sahabenin adları zikredilir. el-İhyâ*da verilen metnin aslı el-Kût'da geçmekte olup orada wne de bunlardan başkasından hüküm ve

---

830[105] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/131-137.
831[106] el-İstiab, II, 259-260. Metinde ibn Ümmu Mektum'un Medineye hicreti ile ilgili bilgilerin hepsi Vâkıdi'den naklen verilmiş gösterilir ki yanlıştır.
832[107] ibn Sa'd, IV, 205.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/138.
833[108] Muvatta, Hudûd, 6.
834[109] Bu eser matbudur (Bağdat 1348) bkz. GAL, I, 666; Suppl, I, 920.
835[110] Ubey b. Ka'b ve Ammâr b. Yasir eksik anılmıştır (bkz. İ. Abbas, s 95).
836[111] Telkîhu fuhûmi ehlil-eser fî uyûni't-târîh ve's-siyer, s. 440. Yukarıda anılanlara ilaveten Übey ve Ammar da zikredilmektedir.
837[112] el-îsâbe, 1,19.
838[113] İhyâu ulûmi'd-dîn, Kahire 1387/1967,1, 37.

dava nakledilmemiş tir" fazlalığı mevcuttur.839[114] İbn Sa'd et-Ta-bakât'da şu hadisleri tahric eder: Sehl b. Ebî Hayseme'den: Nebî (sav) zamanında fetva verenler Hz. Ömer, Ali ve Osman olmak üzere üç kişi muhacirlerden; Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel ve Zeyd b. Sabit olmak üzere üç kişi ensardandı.840[115] İbn Ömer'den: Hz. Ebûbekir ve Ömer Nebî (sav) zamanında fetva veriyorlardı.841[116] Hirâş el-Eslemî'den: Abdurrahman b. Avf, Nebî (sav) zamanında fetva verenlerdendi.842[117] Fetteni'nin Mecmau bihâril-envâr adlı eserinin hatimesinde şöyle denir: Nebî (sav) kendi zamanında başkasının verdiği fetvayı reddetmezdi. Çünkü bu fetva O'nun kendi öğrettiklerinden çıkarılmıştı. Bundan dolayı Resulullah (sav) zamanında sahabeden ondört kişi fetva vermekteydi. Allah Resulü'nün (sav) huzurunda ise Ebûbekir es-Sıddık'tan başkası fetva vermezdi.

Hafız Suyûti, Resulullah (sav) zamanında fetva verenleri Kalâidül-feraid,Adâbü1-fetvâveel-Hâvîadlı eserlerinde geçtiği üzere şiir halinde şöyle zikreder:

Nebî asrında bir grup İhlasla fetva verirdi.
Onlardan dördü hilafet ehli ve Muaz, Übey, îbn Avf ve Sâbifdi.

Şiirde geçen "Sabit" kelimesi "AvTa atıf olduğundan, kastedilen Zeyd b. Sabit'tir. Sahabeden fetva verenleri şiir halinde zikredenlerden biri de Tashîhul-Minhâc müellifi Şeyh Necmüddîn İbn Kâdi Aclun'dur.843[118] Nec-müddîn el-Gazzîel-Kevâkibü's-sâire fî ehli'l-mieti'l-âşire adlı eserinde şöyle der: Şeyhülislam babam, Şeyhülislam Takiyüddin îbn Kâdi Aclûn'-dan,844[119] o da kardeşi Şeyhülislam Necmüddîn îbn Kâdi Aclun'dan şu şiiri nakleder:

Nebimiz zamanında fetva verirdi
Hulefa-yı Râşidîn'le birlikte şu imamlar:
Muâz, Ammâr ve Zeyd b. Sabit
Übey, îbn Mesud, îbn Avf, Huzeyfe.
Onlardandır alimleri Ebû Musa ve Selman
Ebü'd-Derdâ da böyle, tamamlayıcı.
Bir miras konusunda verdi fetva razı olunan Ebûbekir
Ve kendisini onayladı onda, ki bu bir meziyettir.845[120]

Bu konuda Şerhül-ihya'da akitabül-ilm"e bakınız. Suyûti Tedrî-bü'r-râvfde İbn Hazm'dan şu bilgiyi nakleder: Ashaptan her konuda en çok fetva verenler yedi kişidir: Hz. Ömer, Ali, îbn Mesud, İbn Ömer, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit ve Âişe. Bunlardan her birinin verdiği fetvaların kalın bir cilt oluşturacağını belirterek onları şu yirmi kişinin takibettiğini söyler: Ebûbe-kir, Osman, Ebû Musa, Muâz, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Hureyre, Enes, Abdullah b. Amr b. Âs, Selman, Câbir, Ebû Said, Zübeyr, Talha, Abdurrahman b. Avf, İmran b. Husayn, Ebû Bekre, Ubâde b. Sâmit, Muaviye,

839[114] Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtül-kulûb, Kahire 1310,1, 131.
840[115] ibn Sa'd II. 350. Bu konuda geniş bilgi için bkz. ibn Sa'd, II. 334-335.
841[116] ibn Sa'd, II, 334-335 İbn Ömer bu ikisinden başka fetva vereni de bilmediğini belirtir.
842[117] Abdullah b. Dinar el-Eslemfnin aynı rivayeti için bkz. îbn Sa'd, II, 340.
843[118] bkz Sehâvî, ed-Dav'ul-lâmi, VIII, 96-97; Suppl, I, 683.
844[119] bkz.el-Kevâkibti's-sâire.I, 114-118.
845[120] Gazzi,el-Kevâkibü's-sâire,Beyrut: 1979,1,117. Son beyitte "miras" yenne"mer'-âh" kelimesi geçer ki "Resulullah'ın huzurunda" anlamına gelebilir.

Îbnü'z-Zü-beyr ve Ümmü Seleme. Bunların her birinin verdiği fetvaların derlenmesiyle de küçük bir cüz oluşması mümkündür. Sahabeden son derece az sayıda fetva verenler ise yüz yirmi dolayındadır.846[121]

Allah Resulü İle Ashab Arasında, Kendisine Birşey Sormak İstediklerinde Aracılık Yapanlar

el-İsâbe müellifi, Sabit b. Muâz el-Ensâri'nin biyografisini vererek şöyle der: O, Enes'den rivayet edilen zayıf senedli bir hadiste anılır. Bu hadisi Hatîb el-Mü'telif*te Kasım b. Halife tarikiyle zikreder: Ebû Yahya et-Temîmi İsmail b. İbrahim'den, O Mutayyen b. Halid'den ve o da Enes b. Malik'ten bize şu hadisi tahdis etti: "Biz Resulullah'a (sav) birşey sormak istediğimizde Ali, Selman veya Sabit b. Muâz'dan aracılık yapmalarını isterdik. Çünkü onlar Resulullah'a (sav) karşı, kendisinin en cüretli sahabileriydiler; "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde...* (Nasr sûresi) âyetleri nazil olunca...". Ravi devamla Hz. Ali'nin faziletine dair "münker" birhadis zikreder ki içinde şu ifade geçer: "Ali benim kardeşim ve vezirimdir. Ehl-i beytim içinde halifem ve kendimden sonra halef bırakacağım en hayırlı kimsedir". Hatib, Mutayyen'in "meçhul" bir ravi olduğunu söyler. İbn Hacer de Ebû Yahya et-Temîmi'nin "cidden zayıf847[122] olduğunu belirtir.848[123]

Allah Resulü Zamanında Rüya Tabiri Yapanlar

Ali b. Said el-Havlâni el-Kayravâni rüya tabiriyle ilgili kitabında849[124] Resulullah'ın (sav) "rüya tabirinde ümmetimin en üstünü Ebûbekir ve Esma binti Ümeys'dir" buyurduğunu zikreder. Sahîhayn'da da şu rivayet vardın Birisi rüyasını anlattı, Hz. Ebûbekir öne atılarak onu tabir etti ve sonra da Resulullah'a (sav) yaptığı tabiri sordu. Allah Resulü (sav) de, bir kısmında isabet, bir kısmında hata ettiğini söyledi.850[125] Resulullah (sav) bir defasında bir rüya görmüş ve şöyle anlatmıştı: "Gördüm ki "hays"851[126] yemeğinden bir lokma aldım, tadından hoşlandım, fakat yutarken bir parçası boğazıma takıldı. Ali elini soktu ve onu çıkardı." Ebûbekir (ra) şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, bu senin seriyyelerinden bir seriyyedir. Ondan sana hoşlandığın bir haber gelmesi yanında birde aksilik sözkonusu

---

846[121] Tedrîbü'r-râvî, Kahire 1378/1959, s. 404. Metinde en çok fetva verenlerin altı kişi olduğu söylenir ki yanlıştır. Diğer yirmi kişi arasında ise Talha'nın adı metinde geçmemektedir. Muhammed Rawâs Kal'acî, bazı sahab İlerin fıkhî görüşlerini toplayarak ayrı kitaplar halinde neşretmiştir: Mevsûatu fıkhi Ebîbekr es-Sıddîk, Dımaşk: 1403/1983(242 sayfa), Mevsûatu fıkhi Ömer b.Hattâb,Kuveyt 1401/1981 (690 sayfa), Mevsûatu fıkhi Osman b. Affân,Kahire 1404/1983 (366 sayfa),Mev sûatu fıkhi Alî b. Ebî Tâlib, Dımaşk 1403/1983 (650 sayfa), Mevsûatu fıkhi Abdullah b. Mes'ud, Kahire 1404/1984 (623 sayfa), Mevsûatu fıkhi Abdullah b. Abbas, Mekke 1403/1983 (c. I, II), Mevsûatu fıkhi Abdullah b. Ömer, Beyrut 1406/1986 (758 sayfa).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/138-140.

847[122] Bu tabir cerhin 3. veya 4. mertebesinde bulunan bir ravi hakkında kullanılmakta olup rivayet ettiği hadis hiçbir şekilde alınamaz (Abdullah Aydınlı, s. 163).

848[123] el-İsabe, 1,208. Burada Mutayyen b. Halid şeklinde geçen isim, aynı eserin Bicâvi neşrinde (Kahire 1392/1972,1,423)Mutayr Ebî Halid, Mîzân Ül-itidârde(IV, 129) ise Mutayr b. Ebî Halid şeklinde geçer.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/140.

849[124] Eserin adı Ta'bîru'r-rü'yâ veya BüIûğu'l-merâmfîta'bîri'r-rûyâ vel-menamm'-dır(Suppl,II, 1039).

850[125] Buhari, Ta'bir- 47; Müslim, Rü'yâ 17; Dârimî, Rü'yâ 13. Hz. Ebûbekir'in diğer bazı rüya tabirleri için bkz. ibn Hişâm, II, 484; îbn Sa'd, III, 177

851[126] Hurma, un ve yağdan yapılmış bir nevi yiyecek.

oluyor. Sen de Ali'yi gönderiyorsun, durumu düzeltiyor." Gerçekten de Halid'in seriyyesi Tehâme'ye gitmiş. Resulullah'ın hoşlanmadığı bir durum vuku bulmuş ve Ali'yi göndermişti. İbn Badis, Resulullah'ın (sav) Hz. Ebûbekir'e rüyayı tabir etmesini emrettiğini söyler. Zahirden anlaşılan ise Allah Resulü'nün (sav) ondan bunu istemediği, kendisinin rüyayı tabire giriştiğidir. Bu olayda, bir alimin yanında, kendisinden daha aşağı durumdaki birisirin de bunu yapabileceğine cevaz vardır. Çünkü faydalı bilgilere ulaşmada yardımcı olan, buna o alimin aracılığı, talimi ve Allah'ın onu Resulü'nün (sav) eliyle nail ettiği bilgiyle varmıştır.

Suyûti'nin Târîhu'l-hulefâ'sında Hz. Ebûbekir'in biyografisinde şu bilgi verilir: Sıddîk (ra) rüya tabiri ilminde zirveydi, Nebî (sav) zamanında rüya tabir ederdi. Rüya tabiri ilimde en önde geldiği ittifakla kabul edilen Muhammed b. Şîrîn şöyle der: Hz. Ebûbekir, Allah Resulü'nden (sav) sonra rüya tabirinde bu ümmetin en üstünü idi. Bu rivayeti İbn Sa'd tahric etmiştir. Deylemî, Müsnedül-firdevste ve îbn Asakir Semüre'den şu hadisi tahric eder: Resulullah (sav) "Ebûbekir'e rüya te'vüini öğretmekle emrolundum" buyurdu.852[127] el-İsabe müellifi Esma binti Ebûbekir'in biyografisini verirken şöyle der: Hz. Ömer ona rüya tabirini sorardı ve kendisinden bu ve başka konularda bazı bilgiler nakletmiştir.853[128] Kas tali ân i, Sahih-i Buhari'nin "Bâbu gasÜ'd-dem" (kanı yıkama) adlı başlığında Esma hakkında şöyle der: O, rüya tabir etmeyi bilirdi. Hatta denir ki ibn Şîrîn rüya tabirini Îbnül-Müseyyeb'den, Îbnü'l-Müseyyeb Esma'dan, o da babasından Öğrenmistir.854[129] Bununla ilgili rivayetin aslı Vakîdî'den naklen İbn Sa'd'ın Ta-bakât'ında geçmektedir.855[130] Hafız Hüseyin el-Hallâl'ın Tabakâtül-muab-birîn adlı856[131] bir kitabı vardır. Kitabında tabir ilminde pay sahibi olan meşhur tabircilerden 1500 kişiyi zikrederek onları onbeş kısma ayırır: Birincisi peygamberlerden, ikincisi sahabeden, üçüncüsü tabiinden, dördüncüsü fu-kahadan, beşincisi "müzekkir" (vaizlerden, altıncısı müelliflerden oluşur. Keşfüzzunûn'a bakınız. er-Risâle'de şu bilgi verilir: rüya tabiri konusunda bilgi sahibi olmayan kimsenin rüya tabiri yapmaması gerekir. Tâdelî de yorumlama usulünü, yani Kitab, Sünnet, Arap kelamı, şiiri ve emsalini bilmesi, fazilet, salah ve ferâset sahibi olması halinde bir kimsenin rüya tabiri yapabileceğini söyler. Tabir kitaplarına bakmakla, yani taklid yoluyla rüya tabir edemez. Bu caiz değildir. Çünük rüya tabiri şahıs, zaman ve şartlara göre farklılık gösterir.857[132] Fâkihâni şöyle der: Kişinin bilmeden rüya tabir etmesi haramdır. Çünkü bu durumda ya yalan söylemiş veya tahminde bulunmuş ölür ki Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur" (İsrâ 17/36). Bu bilgi İbn Naci'nin er-Risâlee yaptığı

852[127] Târihul-hulefâ,s. 48,118. Burada "üevvile" şeklinde geçen fiil, metinde ve Ken-zttl-ummâl'de (XI, 544, nr. 32552) "üvelliye" (tevdi etmekle) olarak geçmektedir.

853[128] el-İsâbe,IV, 231. Bu bilgi Hz. Ebûbekir'in hanımı Esma binti Umeys'in biyografisinde geçer, kızı Esma'nınkinde (IV, 229-230) bu bilgi mevcut değildir.

854[129] Kastallâni, trşâdü's-sârî, I, 295. Burada Esma bıntı Ebûbekir kastedilmiştir.

855[130] îbn Sa'd, V, 125; İbn Asâkir, Târihu Medineti Dımaşk, "Terâcimu'n-nisâ" cildi, Dımaşk 1982, s. 21.

856[131] Keşfuzzunûn'da (II, 1106-1107) müellifin adı Hasan b. Hüseyin b Hallâl diye geçmektedir.

857[132] Bu konuda bkz. Adevî, Haşiye alâ Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbani li-Risaleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravanî, II, 465-466.

şerhten[858[133]] alınmıştır. Derdîr'inŞerhu Akrebil-mesâlik adlı eserinde[859[134]] şu bilgi verilir: İnsanların İbn Sîrîn'in tabirlerinden faydalanarak yaptıkları gibi rüya tabiri ilmi kitaplardan öğrenilmez. Kitaptan alman bilgilerle rüya tabir etme haram olup tabir ancak zaman ve şartları kavrama ve "mana'ları anlama yoluyla olur. Şeyh Zerrûk'un er-Risale şerhinde[860[135]] de şu bilgi verilir: İmam Malik'e "rüya tabiri konusunda bilgisi olmayan kimse rüya tabiri yapabilir mi?" diye sorulunca "nübüvvetle (peygamberlikle) mi oynuyor?" karşılığını verdi. Cessûs[861[136]] da şöyle der: Evet, çünkü Nebî (sav) ruyâyı nübüvvetin cüzlerinden bir cüz saymıştır. Ezan ve Kadir gecesi ile ilgili rüyalarda olduğu gibi Resulullah (sav) sahabenin rüyada gördüklerinden hüküm çıkarmıştır. Kurtubi'nin işaret ettiği ve Ubbi'nin de naklettiği üzere bütün bunlar rüyanın vahiy olmasına dayanmaktadır. Şeyh Ebû Yahya et-Tâzi de er-Risâle şerhinde şöyle der: Ali b. Ebî Talib el-Kayravâni ye diğerleri gibi rüya tabiri ile ilgili olarak eser telif edenlerin zikrettikleri olaylara bakan kimsenin, rüya görenin söylediği ile buna verilen cevabı bulacağı ileri sürülürse şöyle denir: Bu, fürû meselelerinde mukallid gibi olup meseleye ve ona verilen cevaba bakar ki benzetmede çoğu zaman hata eder. Bu bilginin devamı için adı geçen esere bakınız.
Rüya tabiri ilminde İbn Sîrîn'e nisbet edilen kitaplar, selefe isnad edilen yalanların en çirkinlerindendir. Tabiîn ulemanın ilim dallarından ilk telifte bulundukları dalın bu olması tasavvur edilemez. Üstelik tasnifte bulunmak bu dönemden sonra yaygınlık kazanmıştır. Allah doğruyu en iyi bilendir. Şihâbüddin el-Mercâni Vefiyyetül-eslâf[862[137]] adlı eserinde (s. 298) şöyle der: Rüya tabiri ilminde İbrahim b. Abdullah el-Kirmâni eser kaleme aldı, sonra da İslâm uleması bu dalda çok sayıda telif verdi. Zamanımızda bu rüya tabirlerinin çoğu İbn Sîrîn'e nisbet edilerek abu konuda şunu zikretti" denmektedir. Bu, o kitapta anılan yorumların onun sözü olmasındandır; aslında zikreden o kitabın müellifidir, İbn Şîrîn değildir. Nitekim Hişâm'ın Nevâdir)inde[863[138]] "Muhammed zikretti", Büveyti'nin[864[139]] eserinde de "Şafii zikretti" denir ki bu da o kitaplarda Muhammed veya Şafii'nin sözünün anılmasındandır, zikreden ise Hişâm veya Büveyti'dir. İbn Kayyim'in et-Turu-ku'1-hükmiyye adlı eserinde (s. 256), selef ulemasından telifte bulunmayı hoş karşılamayanlardan bahsederken şu ifadeler geçer: İbn Şîrîn ve talebeleri hadisi yazmıyorlardı, nerde kaldı ki re'yi yazsınlar.[865[140]] İbn Sîrîn'in İbn Sa'd'ın Tabakasındaki biyografisine bakınız.[866[141]] İbn Şîrîn hadisleri yazmayı bile uygun görmezken nasıl olur

---

858[133] îbn Naci'nin (o 837/1433), İbn Ebî Zeyd el-Kayravâni'nm (o 386/996) eserine yaptığı şerhtir (GAL, I, 187; Suppl, I, 301).
859[134] Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr'in (ö. 1201/1786) Akrebül-mesâlik li-mezhe-bil-tmâm Mâlik adlı kendi eserinin şerhidir Birçok defa basılmıştır. (GAL, II, 464-465; SuppL, II, 479-480).
860[135] bkz. GAL, I, 187; Suppl, I, 302.
861[136] Bu zat İbn Ebî Zeyd'in er-Risâle'sine şerhi olan Muhammed b Kasım (Cessûs) olmalıdır (Suppl, I, 302; Ziriklî, VII, 320).
862[137] Vefiyyetül-eslâf ve tahiyyetül-ahlâf (İzâhul-meknûn, II, 714).
863[138] Hişâm b. Ubeydullah er-Râzi (ö. 201/817) İmam Muhammed ve Ebû Yusuf un talebesi olupKitâbu'n-Nevâdir fîl-fürû adlı eseri vardır (GAS, 1,433; Kehhale, XIII, 149).
864[139] Yusuf b. Yahya el-Büveyti (ö. 231/845), imâm Şafii'nin talebesi olupel-Muhtasar adlı eseri vardır (GAS, I, 491; Ziriklî, IX, 338).
865[140] et-Turukul-hükmiyye.s. 277. Kettâni'nin metninde "rüya" diye geçen kelime burada "rey" olarak zikredilmiştir.
866[141] îbn Sa'd, VII, 193-206.

da rüya tabiri konusunda eser kaleme alır? Bu, te'vilcilere ihtiyaç gösteren düşten başka bir şeye değildir, "bizse böyle düşlerin yorumunu biliyor değiliz" (Yusuf 12/44). Sonra, Müsnid Şemsüddin b. Süleyman er-Rûdâni'yi Sılatül-halef bi-mevsûlfs-selef adlı eserinde Ayn harfinde bu eseri Kitâbu İbareti'r-rü'yâ li-Ebîbekr Muhammed b. Şîrîn el-Muabbir başlığı altında zikrediyor gördüm. Müellif bu kitabın iki cüzden oluştuğunu belirterek isnad zincirini şöyle zikreder: Fahrüddin Îbnül-Buhâri Ebü'1-Feth Muhammed el-Meydâni'den, o Hibetullah b. Muhammed b. Husayn'dan, o Ali b. Muhsin et-Tenûhi'den, o İbrahim b. Ahmed et-Taberi'den, o Muhammed b. Musa el-Ensâri'den, o Ahmed b. Hammûye ez-Zâhid'den, o Mahmud b. Muhammed el-Halebi'den o Muhalled b. Abdülvahid el-Muabbir'den, o Hişâm'dan ve Hişâm da îbn Sî-rîn'den rivayet etmiştir.867[142] Her halükârda durum İbn Sîrîn'den rivayette bulunan Hişâm'ın kim olduğu ve bilinen İbn Sîrîn'in onun tarafından Ebûbe-kir el-Muabbir diye kastedilen mi başkası mı olduğunu bilmeye tavakkuf etmektedir. Bu hususu düşün.

Rüya tabiriyle ilgili bu başlığa "Bâbü'l-müfti" (Müftü Babı) başlığından sonra yer verilmiş olması, rüya tabirinin de fetva vermek türünden olmasındandır. Nitekim Allah Teâla da Mısır Meliki ile ilgili kıssada rüya tabirini bu şekilde ifade etmiştir: "Ey ileri gelenler! Eğer rüya tabirini biliyorsanız bana rüyamla ilgili fetva verin (rüyamı yorumlayın)" (Yusuf 12/43). Ragıb el-Isfahâni ez-Zerîa adlı eserinde şöyle der: Rüya ilmi, feraset ilmin-dendir. Allah bütün semavi kitaplarda onun değerini yüce tutmuştur. Rüya nefs-i natıkanın fiiili olup eğer rüyanın bir gerçeği olmasaydı insanda bu gücün yaratılmasının bir faydası olmazdı. Allah Teala boş ve anlamsız şeylerden münezzehtir. Rüya iki türlüdür. Birinci kısım, ki çoğunlukla bu tür rüyalar görülür, karmaşık kuruntu ve düşler ile nefsin adi vesveseleri haber vermesinden ibarettir. Bunun sebebi de nefsin bu durumda şekil kabul etmeyen dalgalanmış su gibi olmasıdır. Diğer kısım, ki az vukubulur, sahih rüyadır. Bu da iki kısım olup bir kısmı yoruma ihtiyaç göstermez, diğeri yoruma muhtaçtır. Bu yüzden tabircinin, kuruntularla diğerlerini tefrik etmek, ruhanî ve cismânî kelimeleri birbirinden ayırmak, insan grupları arasında ayırım yapabilmek için bir maharete sahip olması gerekir. Çünkü insanlar arasında bazılarının rüyası sahih olmaz, bazısının olur. Rüyası gerçek olabilenlerden de bazısının durumu uykuda kendisine yüce ve önemli şeyler ilka olunmaya elverişli, bazısının değildir. Bu yüzden Yunanlılar şöyle demişlerdir: Tabircinin, ayak takımının değil, bilge ve kralların rüyalarını tabirle meşgul olması gerekir. Bu, onların nübüvvet ten bir nasibe sahip olmalarındandır. Bu konunun devamı için adıgeçen esere868[143] ve İbn Haldun'un el-İber mukaddime'sine bakınız.869[144]

867[142] bkz. Sılatül-halef, s. 306. Hammûye, metinde Hamdiyye şeklinde geçmiştir.
868[143] ez-Zerîa ilâ mekârimi'ş-Şerîa, Kahire 1405/1986, s. 188-189. İktibasta düşüklük olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
869[144] el-İber, I, 296-299.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/141-144.

Farz Namazlarda İmam

Namazda imamlık yapmak Önce sultanın (devlet başkanı) hakkı olup bu konuda başkasına izin vermişse namazı o da kıldırabilir.[870[145]] İbnü'l-Arabî el-Ahkam' da şöyle der: Namaz kıldırma yetkisi başlı başına bir yetki özelliği taşıması yanında emirliğin (yöneticiliğin) de bir gereğidir. Nebî (sav) bir emîr gönderdiğinde namazı da o kıldırırdı. Ancak yöneticiler bozulup durumu imamlığa uygun kimseler kalmayınca, bu konudaki yetki de galebe (egemenlik, sulta) dolayısıyla yöneticilerin elinde kaldı. Onlar da kendi gelecekleri ve halkı yönetmedeki siyasetleri icabı, halinden razı olunan birini namaz kıldırmakla görevlendirdiler. Emevi yöneticileri bizzat namaz kıldırmaya kalktıklarında, fazilet sahibi kimseler onların arkasında namaz kılmaktan çekinerek cami kapılarından çıkıp gidiyorlar ve Muhafızların kamçılarına, camiden kaçıp çıkıncaya kadar sabrediyorlardı.[871[146]] Müteâhhirin ulemanın kitaplarında, imamların durması için camilerde mihrap yaptırmanın bidat olduğu yaygın bir şekilde zikredilmektedir. Hafız Suyuti bu konuda müsta-ki bir eser de kaleme almıştır.[872[147]] Ebû Davud'un Sünen'inin şerhi Avnul-Ma'bûd'da şöyle denir: Kâri'nin, mihrapların Resulullah'dan (sav) sonra ortaya çıktığı şeklindeki sözü münakaşa götürür. Çünkü mihrapların Allah Resulü (sav) zamanında mevcut olduğu hususu bazı rivayetlerle sabittir. Belhaki es-Sünenü'1-kübrâ'da Vâil b. Hacer'den şu rivayeti tahric eder: "Resulullah'ın (sav) yanında bulunuyordum, mescide girdi ve mihraba geçti, sonra tekbir için ellerini kaldırdı..."[873[148]] İbnül-Hümâm da şöyle der: İmamın imtiyazının şer'an matlup ve muharrer olduğu aşikar olup mescid-de mihrapların varlığı Resulullah (sav) devrinden beri süregelmiştir. Bu konuda Avnul-Ma'bûd'a bakınız. Fevâidü'l-fiker'de, Mekke'nin fethi kıssasında şu bilgi zikredilir: Abbas, Ebû Süfyan'ı kendi çadırına götürdüğünde, sabah vakti insanların abdest almaya koştuklarını görünce Ebû Süfyan şöyle dedi: Ey Ebül-Fadl, bu insanlara ne oluyor, birşey yapma emri mi aldılar? Abbas da "hayır, namaz kılmağa kalktılar" diye karşılık vererek abdest almasını istedi, o da abdest aldı. Ebû Süfyan, Allah Resulü'nün (sav) tekbiriyle o topluluğun tekbir alışını, rükûuyla rükûa gidişlerini görünce şöyle dedi: Bugünkü gibi gün görmedim; ne asırlık Bizans, ne Fars, hepsi surdan burdan gelmiş şu topluluğun O'na itaati kadar kendi hükümdarlarına itaatkâr idiler.[874[149]]

Allah Resulü'nün Hz. Ebûbekir'i Kendi Yerine Namaz Kıldırmakla Görevlendirmesi Ve Onun Kaç Vakit Namaz Kıldırdığı

Sahîhayn ve diğer eserlerde zikredildiği üzere Nebî (sav) vefatıyla

870[145] Bu cümle Huzai'nin eserinde bu babın birinci faslının başlığı olarak geçmektedir (bkz. ihsan Abbas, s. 107).
871[146] îbnü'l-Arabî,Ahkâmu'l-Kur'ân, IV, 1644.Metinde hata ve eksiklikler mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
872[147] Şu eser olmalıdır İlâm (buğyet)'ul-erîb bi-hudûsi bid'atı1-mehârîb(GAL, II, 197).
873[148] es-Sünenül-kübrâ, II, 30.
874[149] Bu konuda bkz. Vâkıdi, el-Meğâzî, II, 816; Ibn Kesîr, es-S£re, IV, 551-652.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/144-145.

sonuçlanan hastalığı sırasında Hz. Ebûbekir'e halka namaz kıldırmasını emretti, o da onlara namaz kıldırdı.875[150] Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Lahmi el-Azefi ed-Dürrü'l-munazzam876[151] adlı eserinde, İbn Habib el-Hâşimi'nin Resulullah'ın (sav) hastalığı sırasında Hz. Ebûbekir'İn (ra) halka onyedi vakit namaz kıldırdığını söylediğini ve Dulâ-bi'nin de bu rivayeti naklettiğini belirtir. Dârekutni, Hasan el-Basri'nin mürsellerinden şu rivayeti zikreder: Hz. Ebûbekir Resulullah'ın (sav) vefatıyla sonuçlanan hastalığı sırasında halka dokuz gün namaz kıldırdı, onuncu gün Nebî (sav) dışarı çıktı ve Ebûbekir'İn arkasında namaz kıldı.877[152] Zurkânî, Şerhut-Mevâhib'de Resulullah'ın (sav) hastalığının on iki gün sürdüğünü, bu süre zarfında da altmış veya o dolayda vakit namazı bulunduğunu belirtir.878[153] Hafız İbn Teymiyye, İbnü'l-Mutahhar el-Hilli'ye879[154] reddiyesinde şöyle der: "Nebinin (sav) hastalığı sırasında Hz. Ebûbekir'İn müslümanlara kıldırdığı namaz ne bir vakit, ne iki vakit, ne bir gün ve ne iki günün namazıydı. Bu konuda söylenen en az miktar, onun onyedi vakit namaz kıldırdığıdır.880[155] Müslümanlara son yatsıyı cuma akşamı kıldırdı ve kendilerine cuma günü hutbe okudu. Sahih hadislerin tevatürle belirttiği budur."881[156]

Hafız Burhanuddin el-Halebi de Nûru'n-nibrâs*ta bunu naklederek teyid eder.882[157] Bundan önemli bir malumat edinmiş oluyoruz ki o da Allah Resulü'nün (sav) vefatıyla sonuçlanan hastalığında cuma günü halka hutbe okuyanın Hz. Ebûbekir olduğudur. Ben daha önce İhtisaru'ş-Şemâil'de, el-Fecrü's-sâti'de "imam, kendisine uyulması için imam kılınmıştır bâbı"nda Resulullah'ın (sav) hastalığına rastlayan cuma ve o cumada okunan hutbe vesairenin durumunu zikreden kimseye rastlamadım diyen hocamız eş-Şebîhi'yi883[158] izleyerek, bu konuda tevakkufta bulunmak gerektiğine işaret etmiştim. Şimdi ise geriye yalnız o sırada okuduğu hutbenin konusunu araştırmak kalmıştır.

Resulullah'ın (sav), hastalığı sırasında halka namaz kıldırmak için Hz. Ebûbekir'i görevlendirmiş oluduğu konusunda icma meydana gelmesinden dolayı, Hafız İbn Teymiyye İbnü'l-Mutahhar'a reddiye olarak kaleme aldığı eserinde, onun "Resulullah (sav) Ebûbekir'i Üsâme komutasındaki orduda gönderdi" şeklindeki ifadelerini reddederek şöyle der: İlim ehlinden hiçbir kimse Resulullah'ın (sav) Hz. Ebûbekir ve Osman'ı Üsâme'nin ordusunda gönderdiğini nakletmemiştir. Hem Ebûbekir'i vefatına dek kendi yerine halka namaz kıldırmakla görevlendirdiği halde, nasıl olur da onu gönderir. Hem ona halka namaz kıldırmasını emretmesi hem de orduyla çıkmasını

875[150] Buhari, Ezan 47; Müslim, Salat 97.
876[151] ed-Dürrüt-munazzam fi mevlîdi'n-Nıabîyyi'l-muazzam Suppl, I, 626).
877[152] Dârekutni,es-Sünen,T,402,Behcetü'l-mehâfil, I, 107.
878[153] Kastallâni, hastalık suresinin 12, 13,14, 10 gün olduğu gibi farklı görüşler bulunduğunu ve en meşhurunun 13 gün olduğunu belirtir (Zurkânı, VIII, 253, 255).
879[154] Meşhur Şiî alim Allame Hilli olup(S.H M.Jafri,"Hıllî", EI,III,390),metinde yanlış olarak Îbnu'l-Mazahhir şeklinde geçmiştir.
880[155] bkz. Ibn Sa'd, II, 223; Zurkâni, VIII, 267.
881[156] İbn Teymiyye, Minhâcü's-Sünne, Bulak 1322, III, 121.
882[157] ibn Seyyıdinnâs, Uyunul-eser, II, 420 (Nûru'n-nibrâs bu eserin şerhidir).
883[158] bkz Fihrisül-feharis, II, 929.

emretmesi nasıl tasavvur olunabilir?884[159] Hafız Şâmi Siretfinde İbn Teymiy-ye'ye iki noktada itiraz eder. Birincisi: Onun "İlim ehlinden hiçbir kimse... nakletmemiştir" sözüne, her ikisi de m e g â z i imamlarından olan Mu-hammed b. Ömer el-Eslemi885[160] ile İbn Sa'd'ın886[161] bu hususu zikrettiklerini, el-Mevrid'de bu bilginin verildiği, el-üyûn'da887[162] ve el-Feth'de888[163] Zeyd b. Hâri-se'nin biyografisinde bu hususun--kesin olarak zikredildiğini belirterek karşılık verir. İkincisi: Onun "nasıl olur da Ebûbekir'i Üsâme'nin ordusunda gönderir?" sözü de bağlayıcı değildir. Allah Resulü'nün (sav) Üsâme ordusunu göndermeyi irade buyurması, hastalığının başlamasından önceydi. Hastalığı şiddetlenince, Hz. Ebûbekir'i istisna ederek halka namaz kıldırmasını emretti.

Ünmûzecül-lebîb'de geçtiği üzere, cemaatle namaz kılmak Resulullah'ın (sav) ümmetine mahsus özelliklerdendir.889[164] Ravdi de bu esere yaptığı şerhte890[165] şöyle der: Alimler şöyle demişlerdir: Resulullah (sav) Mekke'de kaldığı onüç yıl boyunca cemaatsiz namaz kıldı. Çünkü ashap galebe altında olup evlerinde namaz kılıyorlardı. Resulullah (sav) hicret edince cemaatle namazı vazetti.891[166]

Resulullah'ın Hac İçin Emîr Tayin Etmesi

Nûru'n-nibrâs'ta şu bilgi verilir: Bil ki halka ilk defa hac yaptıran kimse Attâb b. Esîd olup bu hac Mekke'nin fetih yılı olan hicretin sekizinci senesinde vuku bulmuştur. O yıl Attâb b. Esîd, Arapların câhiliyye devrindeki uygulamalarına göre müslümanlara hac yaptarmıştır. Ezraki şöyle der: Resulullah'ın (sav)Attâb ıoyıl hac emîri olarak görevlendirdiğine dair bir haber bize ulaşmamıştır; hac vakti geldiğinde müslümanlarla müşrikler birlikte haccettiler, Mekke valisi olması sebebiyle müslümanları Attâb b. Esîd sevkediyor ve hac uygulamasının ifa edildiği yerlerde onlarla birlikte bulunuyordu.892[167] Maverdi ise el-Hâvî893[168] adlı eserinde "siyer" bölümünde, Resulullah'ın (sav) Mekke'yi fethettiği zaman Attâb b. Esîd'i namaz ve haciçin oraya e m î r tayin ettiğini söyler ve "hac" bölümünde de bunu ayrıca zikreder. Bu, Ezraki'ye ulaşmayan bir rivayetin varlığını gösterir. Sonra ise, hicri dokuzuncu yılda Hz. Ebûbekir haccetti.

Îbnül-Arabi'nin Ahkâm'ında şu bilgi verilir: Haccı yönetme görevine gelince, bu görev hac memleketlerine mahsustur. Hz. Peygamber'in (sav) ilk gönderdiği hac emîri Hz. Ebûbekir'dir. Resulullah (sav) onu hicretin dokuzuncu yılı Veda Haccından önce Berâe (Tevbe) süresi ile göndermiş olup ardından da Hz. Ali'yi yollamıştır. Bu bilgi daha önce de

---

884[159] Minhâcü's-Sünne, III, 121.
885[160] Bu zat Vâkıdi'dir. bkz. el-Meğâzî, II, 118 vd.
886[161] îbn Sa'd, IV, 66.
887[162] ibn Seyyidinnâs, Uyûnul-eser, II, 281.
888[163] Fethul-Bârî,XIV, 234.
889[164] Suyûti, el-Hasâisifl-kübrâ, Beyrut 1405/1985, II, 354*-355. Ünmû zecül-lebîb, yine Suyûti'nin bu esere yaptığı muhtasardır.
890[165] bkz. Fihrisül-febâris, I, 19.
891[166] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/146-147.
892[167] Ezraki, Ahbâru Mekke, Beyrut 1399/1979,1, 185-186.
893[168] el-Hâvî fil-furû (GAL, 1,483; Suppl, 1,668).

geçmişti.894[169]

Mînber Edinme

Buhari, Câbir b. Abdullah'dan şu rivayeti zikreder: Ensârdan bir kadın Resulullah'a (sav) "Ey Allah'ın Resulü, benim marangoz bir çocuk hizmetçim var, üzerine oturman için sana birşey yapayım mı?" dedi. Allah Resulü de "istersen yapw buyurunca, kendisine minberi yaptırdı.895[170] Ibn Beşkuvâl Kitâbu ma inbe-keme mine 'l-esmâ896[171] adlı eserinde şöyle der: Bu marangoz hizmetçinin adı Minâ'dır.897[172] Şöyle de denmiştir: minberi yapan, Asî b. Ümeyye'nin azatlısı Bâkûm olup minberi ılgın ağacından üç basamaklı yapmıştır. Muaviye Medine'ye geldiğinde basamak sayısında ilavede bulunmuş ve o gün güneş tutulmuştur. Meymûn en-Neccâr'ın veya Abbas b. Abdülmutta-lib'in hizmetçisi Subah'ın minberi aptığı da söylenir.898[173] İbn Fethûn da eserinde Kabîsa el-Mahzûmi'yi899[174] zikrederek Resu-luüah'ın (sav) minberi ni onun hizmetçisinin yaptığını söyler. İbn Hüşd'ünel-Mukaddimat' ında şu bilgi verilir: Nebî (sav) hicretin yedinci yılında minberi yaptırdı. Hicretin sekizinci yılında ve Sa'd b. Ubâde'nin hizmetçisi tarafından yapıldığı da söylenir. Ensârdan bir kadının çocuk hizmetçisi veya Abbas b. Abdülmuttalib'in hizmetçisinin yaptığı da söylenmiştir, ibn Rüşd, minberi bunların hepsinin ortaklaşa yapmış olmalarının da muhtemel bulunduğunu söyler,900[175] el-İsabemüellifi, İbrahim en-Neccâr'ın biyografisini verirken, Taberâni'nin el-Mu'cemül-evsaf da Câbir'den (ra) naklettiği şü rivayeti zikreder: "Nebî (sav) bir hurma kütüğü üstünde hutbe okurdu..." Câbir devamla, minber edinmeyle ilgili hadisi anar ki hadiste şu ifade geçmektedir:"... ve Resulullah (sav) bir adamı çağırdı, ona 'adın nedir T dedi. Adam, 'İbrahim'dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) 'minberi yapmaya başla' buyurdu." Ebû Musa bu rivayete istidrakte bulunarak şöyle der: Bir başka rivayette marangozun adı Bâkûm olarak, geçer. Muhtemeldir ki İbrahim adı, Bâkûnı da lakabı olsun. İbn Hacer de şöyle der: Bu, hadisin sahih olması halinde sözkonusudur, yoksa rivayet zincirinde Alâ b. Seleme er-Ravvâs mevcut olup hadis alimleri tarafından yalancılıkla itham edilmiştir.901[176] el-İsâbe'de sözü geçen Bâkûm'un biyografisini veren İbn Hacer, adının Bâkûm olduğunu ve Bâkûl şeklinde de söylendiğini zikrederek onu "marangoz" diye vasıflandırır. Sonra Bâkûm en-Neccar'ın

---

894[169] Ibnü'l-Arabî, Ahkâmül-Kur'füuI, 896-897, IV, 1644. Bu bilgide yanlışlık vardır. Zira Allah Resulü (sav) önce hac emîri olarak Hz. Ebûbekir'i göndermiş, Tevbe sûre sininin nazil olması üzerine de ültimatomu tebliğ için ardından Hz. Ali'yi göndermiştir(Ibn Hişâm, II, 543-546; îbn Kesîr,Sîre,IV, 68-70). Kettâni bu hususu birkaç bahis sonra müstakil bir başlık altında ele aldığı gibi, hac emirliği ile ilgili olarak ileride de (1,109) bilgi vermiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/147-148.
895[170] Buhari, Salât 64; Fethül-Bârî, III, 112.
896[171] İbn Başkuvâl, Ğavamizul-esmail-mübheıne el-vâkıa fî mutûnil-ahâdîsil müsnede, Beyrut 1407/1987, s. 342-345.
897[172] bkz. el-îsâbe, III, 471. Minâ, Abbas b. Abdülmuttalib'in hizmetçisidir.
898[173] el-İsâbe'de (II, 175), İbn Beşkuvâl'den nakledilen bu bilgi aynen verilmiştir.
899[174] ibn Hacer el-İsâbe'de (III, 223) İbn Fethûn ve ibn Beşkuvâl'e atıfla minberi yapanın bizzat Kabîsa olduğu rivayetini nakleder.
900[175] bkz. İhsan Abbas, s. 114-115. Metinde hata ve eksiklikler mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır. Huzâî, bu başlıktan sonra ilk defa kimin maksure yaptırdığına dair bir başlığa da yer vermiştir (s. 115-116).
901[176] el-İsâbe,1,16; Üedül-ğâbe, I, 55.

Rûmî (Bizanslı) olduğunu ve Kureyş'e Kabe'yi onun inşa ettiğini (bkz. s. 141) nakleder.902[177] Yineel-İsâbemüellifı, Abbas b. Abdülmuttalib'in azatlısı Kilâb'ın biyografisini verir ve İbn Sa'd'ın903[178] içinde Vâkıdfnin de bulunduğu bir senedle Ebû Hureyre'den (ra) şu hadisi tahric ettiğini zikreder: "Resulullah (sav) cuma günü mescidde bir hurma kütüğü üzerinde ayakta hutbe okurdu. 'Ayakta durmak bana zorluk veriyor' buyurunca, Temim ed-Dârî. 'Şam'da yapıldığını gördüğüm minber den sana da bir tane yapayım mı?' deyince Resulullah (sav) müslümanlara danıştı, onlarda m i no. er yaptırması yolunda görüş belirttiler. Abbas b. Abdülmuttalib 'Küâb adında bir hizmetçim var, insanların işi en iyi yapanıdır' dedi, bunun üzerine Resulullah (sav) 'ona emret m in b eri yapsın' buyurdu."904[179] Subhul-a'şâ'da şu bilgi verilir: Minberi ilk yapan Temim ed-Dârî olup onu Nebî (sav) için yapmıştı. Temîm Şam'da kilise minber leri görmüştü.905[180] Hafız Suyûtî et"Tevşîh'te906[181] Resulullah'ın (sav) "marangoz hizmetçine uğra, bana bir minber yapsın" sözü üzerine şöyle der: Minberi Meymun —ki Suyûtî bunun yaptığı rivayetini doğrular—, Bâkûl veya Bâkûm, Subâh, Kabîse, Abbas'ın azatlısı Kilâb, Temim ed-Dârî veya Minâ'nın mı yaptığı konusunda dokuz görüş, hicretin yedinci veya sekizinci yılında mı yapıldığı hususunda farklı görüşler mevcuttur.

Şam muhaddisi Şeyh Abdülbaki el-Hanbeli el-Eserî, " s e b t "i Riya-zül-cenne'de907[182] hocası Şam muhaddisi Necmuddin el-Gazzî eş-Şâiîi'ye ait şu şiiri söyler:

Yapan Medine minberini ki Üzerinde hutbe okurdu Nebî Ona salat u selam etsin dâima İlahımız Yüce koruyan Mevlâ Dendi ki adı Meymun'du ya da Bâkûl Veya Bâkûm yahut Temîm ed-Dârî Dendi ki Kabîse veya İbrahim'di İlk görüş odur olan kuvvetli.

Şeyh Abdülbaki şöyle der: Ekledim şunu tabi olarak ve dedim açıklayarak:

Mînâ Subâh, Kayser geri kalanları onların Mînâ hakkındaki sözleri, odur kuvvetli olan.

Suyûtî sonra et-Tevşîh'te şöyle der: "Minber, Muaviye'nin halifeliği sırasında Mervan'ın altı basamak ilave etmesine kadar üç basamaktan ibaretti. Şöyle ki Muaviye minberi kendisine göndermesini Mer-van'a yazmıştı. Oda minberi sökünce Medine'de hava karardı, güneş tutuldu, öyle ki halk yıldızlan gördü. Mervan çıkıp hitabede bulunarak minberi kaldırmasını kendisine Emîrü'1-mu minîn'in emrettiğini söy-\ftu\.^İa TbasVNgSL^İSS^ &\x\»&«Sûaktae et ve b\ı ilaveyi halka iyi duyurmak için yaptiÎpm\)âârt)tt.İTSoejtı\i.^âR&t Wtwoj«Sî Mota&rutas be'de908[183] çeşitli tariklerle tahric eder. İbnü'n-Neccar şöyle der: Minber, 65 (1256)yılında Mescid-i Nebevî yanıncaya kadar böyle devam etti ve o

902[177] el-İsâbe,I, 136-137.

903[178] îbn Sa'd, I, 249.

904[179] el-İsâbe, III, 304.

905[180] Subhul-a'fâ, 1, 421.

906[181] et-Tevşîh alaa-Câmîrs-sahîh, Buhari şerhidir (GAL, I, 161).

907[182] Bu zat İbn FakÎhu Fissa(ö. 1071/16617 diye tanınmış olup eserinin adıRavzu el-M-cenne fî âsâri ehli's-sûnne (Fihrisül-fehâris, I, 450-451) veya Riyazü' cenne fî âsâri ehli's-sÜnne olarak geçer (Suppl, II, 448).

908[183] Bu eser Abbâru Medine olup (GAS, 1,318), Medine'nin bir adı da Taybe'dir.

yangın sırasında yandı. Bu da Abbasiler devletinin zevaline bir işaret olup nitekim Moğol istilasından kısa bir süre sonra bu devlet son bulmuştur.[909[184]] el-Men-helül-asfâ'da[910[185]] şu bilgi verilir: Minber, 654 yılı Ramazan'ının ilk günü yandı. Bu, halkın başına gelen en büyük musibetlerden biriydi. Hafız Mu-hammed b. Nasirüddin ed-Dımaşkî'nin Arful-anber fî vasfîl-mînber[911[186]] adlı bir eseri vardır. Rüdâni bunu es-Sıla'sında[912[187]] anmakta olup oraya bakınız. Suyûtfninet-Tevşih'inde şu bilgi verilir: Yahudiler haftanın bütününü "sebf diye adlandırırlar İd bu, Enes'in istiskaya dair hadisinde[913[188]] geçmektedir. İslâm'da ise hafta, en şerefli güne nisbetle "Cuma" diye adlandırılmıştır.[914[189]]

Allah Resulü'nün Veda Haccında Hayvan Üzerinde Hitabede Bulunması

Ebû Davud'un Sünen'inde Râfi b. Amr el-Müzenî'den[915[190]] şu rivayet zikredilir: "Kuşluk vakti yükselirken Mina'da Resulullah'ı (sav) kır renkli dişi bir katır üzerinde hitabede bulunuyor gördüm. Hz. Ali de söylediklerini yükses sesle tekrarlıyordu. İnsanların kimi ayakta, kimi oturuyordu."[916[191]] Yine Ebû Davud'da başka bir râviden şu rivayet nakledilir: "Resulullah'ı (sav) Arafat'ta minber üzerinde gördüm."[917[192]] Hafız Abdülhak el-İşbilî şöyle der: Bu hadis sabit değildir. Çünkü meçhul bir râviden nakledilmiştir. Ebû Davud,[918[193]] Nesâi[919[194]] ve başkaları, Resulullah'ın (sav) deve üzerinde hitabede bulunduğunu zikrederler ki sahih ve meşhur rivayet de budur.
Şâmi, Siretlnde şu babı zikreder.[920[195]]

Allah Resulü'nün Hz. Ali'yi Kendi Sözlerini Aktarmakla Görevlendirmesi

Müsedded, sika (güvenilir) râviler vasi taşıyla Hilâl b. Âmir el-Müzenî1-den o da babasından şu rivayette bulunur; "Resulullah'ı (sav) Mina'da katırı üzerinde, kırmızı bir aba giymiş olarak gördüm. Ali de önünde söylediklerini aktarıyordu. Geldim ve elimi Nebî (sav/in ayakkabısının bağı ile ayağının arasına soktum, ayağının serinliğine hayret ettim."[921[196]] Bu hadisi Ahmed b. Hanbel[922[197]] ve Ebû Davud[923[198]] muhtasar bir şekilde

---

909[184] Minberin yapımı, onu yapanlar ve benzeri hususlarla ilgili genişbilgi için bkz.Um-detul-kârî, in, 346-348, IV, 25-27, V, 302-307.
910[185] Tilimsâni'nin Kadı Iyaz'ın eş-Şifa'sına yaptığı şerhtir (Suppl, 1,631).
911[186] îbn Nâsıriddin ed-Dımaski'nin(ö. 842/1348)eseridir(bkz. Keşfuzrunûn, II, 99;Zirikli,Vn, 115).
912[187] Süatül-halef bi-mevsûli's-selef, s. 308.
913[188] Buhari, Istiska, 6-9. Ayrıca bkz. Uradetül-kârî, VI, 22.
914[189] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/148-151.
915[190] Metinde el-Mâzinî şeklinde geçer ki yanlıştır (bkz. el-İsâbe, 1,498).
916[191] Ebû Davud, Menâsik 73; Îbn Kesîr, Sîre, IV, 396.
917[192] Ebû Davud, Menâsik 62 (Benî Damre kabilesinden birisi, baba veya amcasından nakletmiştir).
918[193] Ebû Davud, Menâsik 72.
919[194] Nesâi, Salâtül-Iydeyn 17. Ebû Davud ve Nesâi'nin rivayetleri için ayrıca bkz. îbn Kesîr, S!w, IV, 394.
920[195] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/151.
921[196] bkz Ibn Kesîr,Sîre,IV,396 "Elimi soktum" ifadesi metinde yanlış olarak "girdim" şeklindedir.
922[197] Müsned, III, 477.
923[198] Ebû Davud, Libâs 18.

rivayet ederler. Taberâni, sika ravilerle İbn Abbas'dan şu rivayette bulunur: Resulullah (sav) Arafat'ta vakfeye durunca Rabiab. Ümeyye b. Halefe emretti, o da kalkıp devenin Önünde durdu. Gür sesli birisiydi. Resulullah (sav) "ey insanlar, biliyor musunuz bu ay hangi aydır?" diye yüksek sesle haykırmasını buyurdu, o da haykırdı. İnsanlar "haram ay" dediler. "Bu hangi beldedir?" diye haykır, buyurdu. Onlar "Haram beldedir" dediler. "Bu hangi gündür ?" diye seslen, büyürdür. "Hacc-ı ekber' dir" dediler. Şöyle haykır, buyurdu: "Ben Allah'ın elçisiyim. Kanlarınız ve mallarınız, bu beldenizde bu ayınızın haram oluşu gibi size haram kılınmıştır." Hadis.924[199]

Derim: Bu başlık altında verilen hadisler, muhaddisler tarafından kullanılan "imlâ" usulü ve muhaddisin "müstemlî" (onunsöyledik-lerini dinleyenlere duyuran) edinmeleri konusunda temeldir. Sahih-i Bu-hari'de Ebû Cemre'den şu rivayet nakledilir: "Ben İbn Abbas ile halk arasında, onun söylediklerini kendilerine aktarıyordum."925[200] Topluluk bir müsteml i yetmeyeceği derecede çoğalınca iki veya daha fazla müstemlî edinildi. Ebû Müslim el-Keccî926[201] Gassân revakanda ders imlâ ettiriyordu. Onun meclisinde yedi müstemlî bulunuyor ve her biri beri-sindeki arkadaşına onun söylediklerini duyuruyordu. Ebû Müslim'in meclisinde sadece bakıp dinleyenler dışında, söylediklerini yazan kırkbin küsur insan vardı. Asım b. Ali'nin927[202] meclisinde de yüzbini aşkın insan bulunuyordu.

Burada, Sami'nin verdiği bilgilere şu başlıkla ilavede bulunmak gerekir.928[203]

Halkın Susup Kendisini Dinlemelerini Sağlamak İçin Allah Resulümün Onlardan Boyca En Uzun Ve Sesi En Gür Ve Yüksek Olan Birini Görevlendirmesi

Sahih-i Buhari'de, Resululllah'ın (sav) Veda Haccı'nda Cerîr b. Abdullah el-Becelf ye "halkı benim için sustur" buyurduğu çeşitli yerlerde mükerrer olarak zikredilmekte olup929[204] bu hususta Resulullah'ın (sav) durumu böyle idi.930[205]

Devlet Başkanının Kavmini Biraraya Toplaması Îçin Ashaptan Önde Gelen Birini Görevlendirmesi

el-İsâbe müellifi, Hakem b. Minhâl'in biyografisini vererek Ebû Ya'-lâ'nın Ebû'l-Hüveyris'ten Hakem b. Minhâl'in şöyle dediğini duyduğuna dair rivayeti tahric ettiğini zikreder: "Resulullah (sav), Ömer'e Kureyş'i bana

924[199] bkz. ibn Hişâm, II, 605.
925[200] Buhari, İlim 25; Ahkâm 40.
926[201] Ebû Müslim el-Keccî (ö. 292/904) için bkz. Alâmü'n-ntibelâ, III, 423-425
927[202] Asım b. Ali (ö. 221/836) için bkz. age, IX, 262-265.
928[203] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/152.
929[204] Buhari, İlim 43; Meğâzî 77. Ayrıca bkz. İbn Kesîr, Sîre, IV, 393-394; el-İsâbe, I, 232.
930[205] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/153.

topla' buyurdu."931[206] Yine el-İsâbe'de müellif, Fadl b. Abbas'ın biyografisini vererek Beğavi'nin onun tarikiyle şu rivayeti tahric ettiğini zikreder: "Re-sulullah (sav) bana geldi, başı sarılıydı, "elimi tut" buyurdu, ben de tuttum. Geldi minbere oturdu ve "halka duyur" buyurdu, ben de duyurdum, toplandılar." Ve Beğavi hadisin tamamını zikretti.932[207]
Hafız İbn Kayyim Zâdül-meâd'da şöyle der: Nebî (sav) hutbede elinde kılıç tutmazdı. Minber edinmeden önce, Arapların adeti olduğu üzere, bir asa veya yaya dayanırdı. Kılıca dayandığına dair rivayetin varlığı bilinmemektedir. Bazı cahillerin, dinin kılıç ile kaim olduğuna işaret olarak Rasulullah'ın (sav) kılıca dayandığını zannetmeleri, cehaletlerinin aşirüiğındandır. Bu konuda herhangi bir rivayet naklolunmuş değildir.933[208] Bu hususu Zerkeşi de îbn Kayyim'i izler ve Sehâvi de el-Kavlü't-tâm adlı eserinde934[209] bunu naklederek teyid eder. Ebyâri'nin el-Fevâkihü'1-ceneviyye adı eserinde935[210] de bu husus belirtilmektedir.936[211]

Allah Resulü'nün Kendi Adına Berâe Sûresinin İlk Âyetlerini Tebliğ Etmek Üzere Hz. Aliyi Göndermesi

Allah Resulü (sav) Tebük'ten dönüşünde, Hz. Ebûbekir'i (ra) halka hac yaptırmak üzere emîr olarak gönderdi. 0 hareket edince, Nebî (sav) ile müşrikler ve bazı Arap kabileleri arasında özel birtakım hususlarla ilgili olarak yapılan umumî antlaşmayı bozanlar hakkında Berâe (Tevbe) Sûresi nazil oldu. Sûrede bu toplumların dış görünüşleri ardında gizledikleri sırları açığa vuruldu. Bundan dolayı sûre "el-Muba'sire" (açığa çıkaran) diye adlandırılmıştır. Resulullah (sav) bunun üzerine sûrenin baş tarafını haber vermek üzere Ali b. Ebî Tâlib'i göndererek şöyle buyurdu: "Bu kıssayı alarak yola çık ve kurban bayramı günü Mina'da toplandıklarında insanlara şunu ilan et: Hiçbir kâfir cennete giremeyecektir. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccedemeyecek, hiçbir çıplak Kabe'yi tavaf edemeyecektir. Kimin Allah Resulü ile bir antlaşması varsa süresinin bitimine dek o antlaşmaya bağlı kalınacaktır**. Hz.Ali(ra)Resulullah'ın(sav) Adbâ adlı devesine binerek yola çıktı. Yolda Hz, Ebûbekir'e (ra) ulaşınca, ona " emîr olarak mı, memur olarak mı (geldin)?" dedi, Hz. Ali de "memur olarak" diye j karşılık verdi ve yola devam ettiler. Hz. Ebûbekir müslümanlara hac yaptırdı, Hz. Ali de emrolunduğu görevi kurban bayramı günü ifa etti ve insan-' lara memleketlerine ve güven içinde bulunacakları yere dönebilmeleri için o günden itibaren dört ay süre tanıdı. Verilen süreden sonra artık hiçbir müşrikle antlaşma kalmayacağı, belli bir süreye kadar özel bir antlaşması olanlardan başkasına ahid ve eman verilmeyeceği, belli

---

931[206] el-İsâbe, I, 348;Üsdü1-ğâbe,I,42-43 (hadisin tam metni vardır).
932[207] el-İsâbe, III, 208.
933[208] Zâdül-meâd, I, 189-190.
934[209] Eserin tam adı: el-Kavlü't-tâm fi'r-remy bi's-sihâm (GAL, II, 44).
935[210] Tam adı: el-FevâkihÜl-ceneviyye (ceniyye) fil-mültekati'n-nahviyye (Serkis, I, 360; Suppl II, 741-742) Metinde "el-Fevâkih" kelimesi yanlış olarak"e/-Fe-vâid" şeklinde geçmiştir.
936[211] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/153.

bir süreye kadar antlaşması olanların antlaşmasına uyulacağı, o yıldan sonra hiçbir müşrikin haccetmeyeceği ve hiç kimsenin çıplak olarak Kabe'yi tavaf edemeyeceği ilan edildi. Kabe'yi tavaf etmek isteyenlere engel olunmayacağı ve Haram Aylar'da korkudan emin bulunulacağı hususları ise umumî antlaşma çerçevesinde geçerli kalacaktı.937[212] Kadı Ebûbekir İbnül-Arabî bazı ulemadan naklen şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) Hz. Ali'yi Berâe sûresini duyurmak için göndermesi, sûrenin, daha önce kendisi tarafından yapılan antlaşmanın bozulmasını içermesinden dolayıdır. Antlaşmayı bozmak için kendi ailesinden amcasının oğlunu göndermek suretiyle, bu husustaki Arap adetine uyarak Arapların ileri geri konuşmalarına fırsat vermemek istemiştir. Bu, güzel ve eşsiz bir davranıştır.938[213] İmam Fahreddin er-Râzî Tefsîr'inde Câhız'dan şunu nakleder: Resulullah'm (sav) bu hususla ilgili "Benim yerime ancak ehl-i beytimden birisi tebliğde bulunur"939[214] sözü, Hz. Ali'nin Hz. Ebûbekir'e üstün tutulduğunu göstermez. Allah Resulü (sav) Araplar*a kendi aralarında uyguladıkları adete göre muamele etmiştir. Şöyle ki Araplar'da kavmin efendisi başka bir kavimle antlaşma yaptığında, kardeşi veya amcası gibi yakın akrabalarından başkası onun adına bu antlaşmayı bozamazdı. Hz. Ebûbekir o gün imam ve hatip idi, Hz. Ali de ona tâbi idi.940[215] Bu konuda ileride gelecek olan "Münâdî" ile ilgili başlığa bakınız.941[216]

Ramazan Namazında (Teravih) İmam

El-Muvatta'da Hz. Aişe'den (ra) şu rivayet zikredilir: "Resulullah (sav) bir gece mescidde namaz kıldı, bazı insanlar da O'na uyarak namaz kıldılar. Ertesi gece yine kıldı, insanlar daha çoğaldı. Derken üçüncü veya dördüncü gece iyice toplandılar. Resulullah (sav) onların yanına çıkmadı ve sabah olduğunda şöyle buyurdu: "Sizin yaptığınızı gördüm; sizin yanınıza çıkmaktan beni alıkoyan, bu namazın size farz kılınmasından korkmamdan başka birşey değildi." Bu husus Ramazan'da olmuştu.942[217] Yine el-Muvatta'da şu rivayet zikredilir: Hz. Ömer mescide çıktı ve insanların ayrı gruplar oluşturduklarını, kiminin yalnız başına namaz kıldığını, kimine de bir grubun uyarak namaz kıldıklarını görünce "bana öyle geliyor ki bunlan bir tek imam üzerinde birleştirsem daha iyi olacak" dedi ve Übey b. Ka'b'ı onlara imam tayin etti. Sonra bir başka akşam mescide gitti, halk imamlarına uyarak namaz kılıyorlardı, bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Bu ne güzel bir adet."943[218] el-isâbemüellifı, Zeyd b. Kunfuz b. Zeyd b. Cud'ân et-Temîmî'nin biyografisini vererek şöyle der: Onun sahabi olduğuna dair bir haber buldum; Abdürrezzak Musannefinde İbn

937[212] Bu konuda bkz.Ibn Hişâm,II,545-546;İbn Kesîr,alfe,IV,68-69;îbnü'l-Arabî,Ah-kâmul-Kur-ân, II, 899.
938[213] Ahkâmul-Kur'an, II, 899.
939[214] bkz. İbn Hişâm, II, 545; İbn Kesîr, IV, 69.
940[215] Râzi, Mefâtîhul-gayb, Kahire 1934-1962, XV, 219.
941[216] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/154-155.
942[217] Muvatta, Kitâbu's-salât fî Ramazân 1; Buhari, Salâtu't-terâvih 1 (farklı metin).
943[218] Muvatta, Kitâbu's-salât fî Ramazân 2. Ayrıca bkz. Buhari, Salâtu't-terâvih 1; tbn Şebbe, II, 713-716.

Cüreyc'den şu rivayeti zikreder: Bana haber verildiğine göre o, Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Mekke'de (Ramazan'da) halka ilk namaz kıldıran kimsedir. Dileyen onunla birlikte namaz kılıyor, dileyen yalnız başına kılıyor ve dileyen tavafta bulunuyordu.944[219] Ebû Ömer de et-Temhîd-de945[220] Hz. Ömer'in ilk olarak halkı Ramazan ayında bir imam üzerinde toplamasının hicretin on dördüncü yılında olduğunu söyler.946[221] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında da şu bilgi verilir: İlk olarak Ramazan'da halkı namaz için bir araya toplayan Hz. Ömer'dir. O, erkekler ve kadınlara ayrı ayrı namaz kıldıracak birer imam tayin etmişti.947[222]

Allah Resulü'nün Müezzini

Sahih-i Müslim'de şu rivayet zikredilir: "Resulullah'ın (sav) iki müezzini vardı; Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm."948[223] Kadı Iyâz şöyle der: Yani bu ikisi aynı zamanda müezzin idiler, yoksa Resulullah'u (sav) onlardan başka müezzinleri de vardı. O'na Mekke'de Ebû Mahzura949[224] ezan okumuş ve Resulullah (sav) onu Mekke'de ezan okumakla görevlendirmişti. Sa'd-el-Karaz950[225] da Küba'da Resulullah'a (sav) üç defa ezan okumuştu. Fakat Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm Medine'de ezanı sürekli okumuşlardı.951[226] İbn Yunus'un fıkha dair Muhtasarımda îbn Habîb'in şöyle dediği zikredilir: Allah Resulü'ne (sav) dört kişi ezan okumuştu; Bilâl, Ebû Mahzura, İbn Ümmü Mektûm ve Sa'd el-Karaz. Bu bilgi, Ebü'l-Ha-san'ın el-Müdewene*ye yaptığı şerhte952[227] geçmektedir. es-Siretü'1-Hale-biyye'de de şu bilgi verilir: Resulullah'ın (sav) huzurunda Ziyâd b. Haris es-Sudâî ezan okumuştu. Abdülaziz b. Esam da Resul ullah'ın (sav) huzurunda bir defa ezan okumuştu.953[228]
Derim: Onun Abdülaziz b. Esam'ı Resulullah'ın (sav) müezzinleri arasında saymış olması, her ne kadar müteahhirin ulemadan bir kısmı da bunu zikretmişse de, tartışma götürür. Bu hususla ilgili asıl bilgi Haris b. Ebî Üsâme'nin Müsned'inde954[229] İbn Ömer'den nakledilmektedir: Allah Resulü'nün (sav) iki müezzini vardı. Birisi Bilâl, diğeri de Abdülaziz b. Esam. Fakat el-İsâbe'de müellif şöyle der: Burivayet "cidden garib" olup senedindeMusab.Ubeydevarkioda "zayıf" bir râvidir.İbn Hacer sonra da şöyle der: Ben bu husustaki karışıklığın sebebini anlamış oldum. Şöyleki Ebû Kurre Musa b. Tank da bu rivayetin benzerini tahric ederek şu ilavede bulunur: "Bilâl gece ezan okur, uyuyanları uyandırırdı, İbn Ümmü Mektûm ise fecri gözetler, onu şaşmazdı." Bu rivayetten anlaşıldığına göre

944[219] Abdürrezzak, el-Musannef, IV, 263 (nr. 7737).
945[220] îbn Abdilber'in et-Temhîd li-mâfîl-Muvattamin el-meânivel-sânîd adlı eseri olup bir kısmı basılmıştır (I- XVIII, Rabat 1387-1407/1967-1987).
946[221] el-İsâbe,I,571.
947[222] îbn Sa'd, III, 281.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/155-156.
948[223] Müslim, Salât 7; Sıyâm 38.
949[224] bkz. el-îsâbe,IV, 176.
950[225] bkz. age, II, 29. Asıl adı Sa'd b. Âiz'dir.
951[226] Kadı lyaz'dan nakledilen bu bilgi, onun el-İkmâl adlı eserinde geçmektedir (bkz. Îhsan Abbas.s 122).
952[227] bkz GAS, I, 470 (Burada iki Ebü'l-Hasan'a ait iki ayrı şerh zikredilmektedir).
953[228] es-Siretül-Halebiyye (İnsânül-uyûn) III, 426.
954[229] bkz.Suppl.,1, 258.

Abdülaziz, İbn Ümmü Mektûm'un adıdır. Onun asıl meşhur adı Amr olup Abdullah b. Kays b. Zaide b. Esam olduğu da söylenir. Esam ise babasının dedesi olup bu rivayette kendisine nisbet edilmiştir.955[230] Şemsüddin Muhammed er-Ravdi el-Mısrî el-Mâlikî'nin Şerhu Unmüzecil-lebib adlı eserinde şu bilgi verilir: Sünen müellifleri, Resulullah'ın (sav) müezzinlerinin sayısının dört olduğunu rivayet ederler. Nûru'n-nibrâs'ta bunun gibi, dört kişi oldukları zikredildikten sonra bunlara iki kişinin daha ilavesiyle sayılarının altı olduğu söylenir. Dört kişi şunlardır: Bilâl, Abdullah b. Ümmü Mektûm, Sa'd el-Karaz ve adı Evs olan Ebû Mahzura. Diğer ikisi ise şunlardır: Ziyâd b. Haris es-Sudâî ki bir defa sabah namazında ezan okumuş ve kamet getirmişti. Bilâl o sırada yoktu, geldiğinde kamet okumayı isteyince Resu-lullah (sav) "Sudâîlerin kardeşi ezan ekudu; kim ezan okuduysa kameti de o getirsin" buyurdu.956[231] Müezzinlerin altıncısı ise Abdülaziz b. Esam olup bir defa ezan okumuştu.957[232] Bazıları şöyle der: Resulullah (sav) zamanında müezzinler iki taneydi; Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm. Hz. Osman (ra) zamanında, o müezzinlerin sayısını dörde çıkardı. Ondan sonra ise müezzinlerin sayısını artırdılar. Rivayet edilir ki Allah Resulü (sav) vefat ettiğinde Bilâl ezan okumayı terkederek Şam'a gitti ve Resulullah'dan (sav) sonra hiç kimseye ezan okumadı.958[233] Rivayete göre o, Resulullah'ın (sav) rüyada "Sen ey Bilâl bizi incittin, neden bizi ziyarete gelmezsin" buyurarak kendisini azarlaması üzerine her yıl Allah Resulü'nü (sav) ziyaret için Medine'ye gelirdi. Bilâl Şam'a gidince, Küba'da ezan okumakta olan Sa'd el-Karaz getirildi ve ondan sonra Mescid-i Nebevi'de o ezan okudu.959[234] Devamı için aynı esere bakınız.
İbn Sa'd960[235] ve İbn Ebî Şeybe, Kasım b. Abdurrahman'dan şu rivayeti tahric ederler: İslam'da ilk ezan okuyan Bilâl'dır. Ebu'ş-Şeyh de bu rivayeti İbn Abbas'dan "îlk kamet getiren de Abdullah b. Zeyd'dir" fazlalığıyla tahric eder. Hayrül-bişer fî ezani Hayri'l-beşer961[236] adlı esere bakınız. Makn-zi'nin el-Hıtat'ında Vâkıdi'nin şöyle dediği nakledilir: Bilâl, ezan okuduktan sonra Resulullah'ın kapısı önünde durarak "Allah'ın selâmı üzerine olsun ey Resulullah" veya bazan da "Selam senin üzerine olsun, anam babam sana feda ey Allah'ın Resulü, haydi namaza, haydi namaza, selâm sana olsun ey Resulullah derdi. Belâzuri ise Vâkıdi'den başkalarının şöyle rivayette bulunduklarını belirtir: Bilâl "Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun ey Resulallah. Haydi namaza, haydi felaha, namaza ey Resulallah" derdi. Hz. Ebubekir (ra) halife olunca, Sa'd el-Karaz onun kapısının önünde durarak "Allah'ın selam, rahmet ve bereketi üzerine olsun ey Allah Resulü'nün halifesi, haydi namaza, haydi feleha ey

---

955[230] el-İsâbe,II, 428; îbn Sa'd, IV, 207; Üsdül-ğâbe, II, 504.
956[231] Müsned, IV, 169; el-îsâbe, I, 557.
957[232] Ravdfnin (ki metinde yanlış olarak Radîdiye geçer)Nûru'n-nibrâstan yaptığı nakil burada bitmektedir.
958[233] bkz. İbn Sa'd, III, 237.
959[234] Şerhu Unmûzecil-lebîb'den yapılan nakil burada bitmektedir.
960[235] İbn Sa'd, III, 234.
961[236] Abdülhay el-Leknevfnin (ö. 1034/1886) HayrÜl-haber fî ezani Hayril-beşer (Hmd 1320, bir mecmua içinde) adlı bir eseri mevcut olup Kettâni'nin andığı kitap bu olmalıdır.

Resulullah'ın halifesi" derdi.962[237]
Derim: Resulullah'ın yedinci bir müezzini bulunduğuna dair bilgi elime geçti. Bu müezzin Sevbân'dır. Abdülrezzak Musannef inde963[238] Allah Resulü'nün (sav) azatlısı Sevbân'dan964[239] şu rivayeti tahric eder: "Bir defasında ezan okuyup Nebi'nin (sav) yanma girdim ve 'Ey Allah'ın Resulü, ben ezan okudum' dedim. Bunun üzerine Resulullah 'Sabah olmadıkça ezan okuma buyurdu. Sonra O'na tekrar gelerek 'ezan okudum' dedim, o da 'fecri görmedikçe ezan okuma' buyurdu. Sonra kendisine üçüncü defa gelerek 'ezan okudum' deyince, iki elini birleştirip sonra birbirinden ayırdı ve 'onu böyle görmedikçe ezan okuma' buyurdu." Kenzül-ummâVa bakınız.965[240] Bu, Resulullah'ın (sav) yedinci müezzinidir. Ben sekizinci müezzin hakkında da bilgi ele geçirdim. Makrizî*nin Hıtatfmda (Mısır: 1326 baskısı, IV, 43), Osman b. Affan'ın (ra) Resulullah'ın (sav) huzurunda minberin yanında ezan okuduğu zikredilir.966[241] Sözü geçen Seyhan ile Hz. Osman'ı müezzinler arasında zikreden bir kimseyi görmedim. İmamların büyük çoğunluğu müezzinlerin sayısını dörtle sınırlamış olup bazıları beş müezzin sayar ki müteahhirin ulema nezdinde meşhur görüş budur. Fakat sayılarının zikrettiğimiz gibi yedi veya sekize çıkarılması, Allah'a hamdolsun ilk defa tarafımızdan gerçekleştirilmiştir. Rehûni'nin, Zurkâni'nin şerhine yaptığı haşiyede967[242] geçtiği üzere, Birmâvi, Abdülaziz b. Esam dışındaki müezzinlerin adını şiir halinde şöyle zikretmiştir:
Evrenin en hayırlısına soylulardan beşi okudu ezan
Gür sesli Bilâl ki odur ilk tayin edilen
Ve Amr, annesidir onun Ümmü Mektûm
Karaz'la hatırla Sa'd'ini onların anlaşılır o zaman
Ve Evs Ebû Mahzûra'yı ve Mekke'de
Ziyâd ed-Südâî'yi ki Hâris'in oğlu, o çağrıda bulunuyordu.
Şeyh et-Tâvudî İbn Sûde de onları şiir halinde şöyle anar:
Anar, Bilâl ve Ebû Mahzura Sa'd, Ziyâd, bu beş anılan Hepsi de Mustafa'ya okudu ezan Erdiler rütbe ve şerefe bununla.
Tenbih: Resulullah (sav), müezzin Ebû Mahzûra'ya Huneyn Gazvesi dönüşünde Mekke'de ezan okumasını emretti. Bundan sonra Mekke'de hep o ezan okudu. Mekke'de ezan okuma görevi, İmam Şafii'nin zamanına gelinceye dek asırdan aşıra Ebû Mahzura ve oğullarının nesli elinde kaldı. Nevevî'nin TehziMnde Ebû Mahzûra'nm biyografisine bakınız.968[243]

Muvakkit

962[237] Makrizî, el-Hıtat, Bulak 1270/1853, II, 271.
963[238] el-Musannef, 1,491 (nr. 1887).
964[239] bkz. el-îsâbe,I,204.
965[240] Kenzü1-ummâl,VIII, 342 (nr. 23175).
966[241] el-Hıtat, II, 270.
967[242] Zurkâni'nin Muhtasara Halil'e yaptığı şerhin haşiyesidİr (Suppl, II, 98, 874).
968[243] Tehzibül-esmâ vel-lugât, 1/2, 266-267.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/156-159.

Allah Resulü'nün (sav), Bilâl’e vakti gözetlemesini emretmesi969[244] hususunda Muvatta* da şu rivayet zikredilin İmam Mâlik îbn Şihâb'dan, o da Said b. Müseyyeb'den şu rivayeti nakleder: "Resulullah (sav) Hayber seferinden dönüşte gece yolculuk etti ve gecenin sonunda konakladı. Bilâl'e "bize sabahı kolla" buyurdu ve o ve ashabı uyudular. Bilâl gücü yettiğince gözetledi..." Vadide uyku kıssası hadisi.970[245] Ebû Davud ve Taberâni'nin Amr b. Ümeyye'den naklettikleri hadiste geçen başka bir kıssada, onlar için fecri gözetleyenin Zû Mihber olduğu zikredilir.971[246] İbn Hibbân'ın İbn Mesud'dan yaptığı rivayette de onlara vakti kendisinin gözetlediği zikredilir ki bu da sözkonusu olayın birden fazla meydana geldiğini gösterir.972[247]

Mescîdlerin Namazlarında “Cami Mescid”in (Merkez Cami) Müezzinine Uymaları

er-Ravdû'l-ünüf te şu bilgi verilir: Medine'nin mescidleri, Resulullah'm (sav) mescidi dışında dokuz taneydi. Hepsi de Bilâl’in ezanıyla namaz kılarlardı. Ebû Davud'un eZ-Merâsil’de973[248] ve Dârekutni'nin Sürae'de974[249] kendisinden yaptıkları rivayette Bükeyr b. Abdullah b. Eşec de bunu söyler. Nû-
ru'n-nibrâs'ta müellif bunun ardından şöyle der: Mizzi el-Etrâf ta975[250] Ebû Davud'un el-MerâsîFde bu hadisi şu yolla tahric ettiğini belirtir: Muhammed b. Seleme el-Murâdfden, o da Ibn Vehb'den, o Ibn Lehîa'dan Bukeyr b. Eşec'in kendisine bunu haber verdiğini rivayet etti Bukeyr devamla şöyle der: Mescidlerin en yakını Benî Neccâr'dan Benî Amr b. Mebzul mescidiydi, diğerleri ise Benî Sâide mescidi, Benî Ubeyd mescidi, Benî Seleme mescidi, Benî Abdileşel'den Benî Rabih mescidi, Benî Zurayk mescidi, Benî Gifâr mescidi, Eşlem mescidi ve Cuheyne mescidi. Râvi dokuzuncu mescidde tereddüt etti. el-Merâsil'de böyle denmiş olmakla birlikte, tereddüt gösterilenin onuncu mescid olması gerekir. Nûru'n-nıbrâs'a mutlaka bakınız.
Hafız Suyûtiet-Tevşîh'te şöyle der: Ibn Asâkir'in Tarîh'inde, zayıf bir senedle, ilk defa gece ve gündüzü on iki saat olarak takdir eden kimsenin, gemide bulunduğu sırada Nuh (as) olduğu zikredilir. Suyûti'nin el-İklîl'inde "Gece ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki âyet (delil) kıldık" (Isrâ 17/12) âyetinin astronomi, tarih ve mevâkît iliminde, 'Yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için aya menziller belirleyen O'dur" (Yunus 10/5) âyetinin de zaman olcumu, hesap, ayın menzilleri ve tarih ilminde temel olduğu zikredilir.976[251] Ebu'ş-Şeyh, "meçhul" bir râvinin bulunduğu

969[244] Huzâi'flin eserinde (s. 129) bu cümle,Muvakkit’le ilgili bâbın birinci faslı olarak zikredilmiştir.

970[245] Muvatta, Vukûtu's-Salât 6; Bâci, el-Müntekâ, 1,27. Hadisin devamında Bilâl'in de uyuyakaldığı ve sabah namazını sonra kaza ettikleri zikredilir.

971[246] Ebû Davud, Salât 11.

972[247] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/159.

973[248] el-Merâsîl, Beyrut 1406/1986, s 119-120.

974[249] Dârekutnı, Sünen, Kahire 1386/1966, II, 85, Makrızı, el-Hıtat, II, 270.

975[250] Tuhfetül-eşrâfbi-ma'rifetil-etrâf, Bombay 1965-1982, XIII, 150 (nr 18460).

976[251] el-İklîl, Beyrut 1405/1985, s.166 Burada Isrâ buresmdekı âyetm tefsin mevcut olup diğer âyetm tefsirine ilgili yerde (s 147)

bir senedle Ibnu'z-Zubeyr'den şu rivayeti tahric eder: Ezan, ibrahim'in (as) ezanından (çağ-rısmdan) alınmıştır; o, insanları hacca çağırdı,977[252] Resulullah (sav) da (namaz için) çağrıda (ezan) bulundu. Şeyh Zerrûk, Sahih-i Buharı haşiyesinde şöyle der: Bunun, ashabın rüyalarını destekleyen hususlardan biri olması uzak ihtimal değildir. Hatta arada çelişki bulunmadığından, onların daha önce ileri sürdükleri görüşlere değil, Resulullah'm (sav) gönlü buna ısınmıştı. Bu hususta ister vahiy geldiğini söyleyelim ister gelmediğini söyleyelim farketmez. Çünkü onların görüş ve rüyalarını desteklemek için vahyin sonra gelmiş olması da muhtemeldir.
Takiyuddin el-Makrızî'ninHıtat'ında, Ebû Ömer el-Kindî'nin Mısır'da Amr b. Âs Camii'nde müezzinleri yöneten kimse hakkında şöyle dediği zikredilir: Müezzinleri ilk yöneten Ebû Müslim Salim b. Âmir b. Abd el-Murâd978[253] idi. O, Resulullah'ın (sav) ashabındandı, Hz. Ömer'e (ra) ezan okumuştu. Sonra müezzinlerin işini onun kardeşi Şurahbıl b. Amir yönetti. O da ashaptandı. Hz. Osman'dan (ra) sözle, onun müezzinlere maaş bağlayan ilk kimse olduğu zikredilir.979[254]

Neyin Üzerinde Ezan Okudukları

TeşRîfü'l-mesâmi'de980[255] "Kıtâbu'l-Cum'a" bölümünde müellif, râvinin Sahîh-i Buhari'de "Hz. Osman zamanında, halkın sayısı çoğalınca o yüksek bir yerde (zevrâ) uçüncu kez ezan okutturdu"981[256] sözüyle ilgili olarak şöyle der: " Z e vr â "nın minare gibi yuksekbır yer olduğusoylenır. Ibmı'n-Nahhâs'm982[257] en-Nüzhetü's-semine fî ahbâri'l-Medîne'sinde Ibn Ishak Benî'n-Neccâr'dan bir kadının şöyle dediğini rivayet eder- Benim evim Mes-cıd-ı Nebevî'nin çevresindeki en yüksek evlerden biriydi. Bilâl hergün onun üzerinde sabah ezanını okurdu, seher vakti gelerek evin üstünde oturur fecri gözlerdi, fecri görünce kalkıp gerinir ve sonra "Allahım sana hamdederim, dinini ikame etmeleri için Kureyş'e yardımını niyaz ederim" der ve ezanı okurdu.983[258] Siyer müellifleri şu bilgiyi zikrederler: Bilâl Mescid'in (Mescid-i Nebevi) kıble tarafında bulunan ve üstündeki kirişler (sicim) vasıtasıyla tırmandığı bir sütunun üstüvane (silindir biçiminde yapılan yüksekçe yer) üzerinde ezan okurdu. Bu sütun şimdiye dek Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'in evi bünyesinde mevcut olagelmiştir. Nâfî, Ibn Ömer'den şu rivayette bulunur: Bilâl, Hafsa binti

---

rastlanmamıştır.
977[252] Kettâni yukarıda geçen âyetleri parantez içinde verdiğinden, parantezsiz verilen bıufade anılan şekilde tercüme edilmiştir Fiilin değişik okunuşuyla "insanları hacca çağır" (Hac 22/27) mealindeki âyet olarak düşünmek de uygundur.
978[253] bkz Üsdü'l-ğâbe,Vl, 289.
979[254] el-Hıtat, II, 270 Burada,Ebû Mushmel~Murâdî ile birlikte Amr b Âs Cami'nde on müezzin bulunduğu belirtilir.Hz.Osman'la ilgili bilgi için ayrıca bkz Suyûtî, el-Evâil, Beyrut 1406/1986, s 14, İbn Şebbe, JII, 961, Semhûdı, Vefâu'1-Vefâ, I, 376.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/159-161.
980[255] Metinde yanlış olarak Teşriîfü's-sâmi şeklinde geçen bu eser Ebû Zeyd el-Fâsî'nın (o 1036/1626) Buharı şerhidir (Suppl-, I, 263).
981[256] Buharı, Cuma 21 Burada söz konusu ilk ezan imam minberde iken okunan, ikincisi kamet ve ilave edilen uçuncusu ise vaktin gınşini duyurmak için dışarıda okutulandır Buharı "zevrâ"nm Medine pazarında bir yer olduğunu belirtir Ibn Battal ise mescidin kapısı yanındaki büyük bir taş olduğunu söyler Minareye benzeryuksek her yer için de kullanılır (bk/ Umdetü'1-kârî, V, 298-299, Fethul-Bârî, V, 54-56).
982[257] Bu zat îbnu'n-Neecâr(o 643/1245)olmalıdır Zira anılan eser on undur (GAL, 1,443, Suppl, I, 613, Kehhâle, XI, 317).
983[258] Bu rivayet için bkz. Ebû Davud, Salât 33, Semhûdı, Vefâül-Vefâ, I, 375.

Ömer'in Mescid'e bitişik evinde bulunan bir minarenin üzerinde ezan okurdu. Ondaki kirişler vasıtasıyla yukarı çıkardı. Minare Resulullah'ın (sav) Mescidi dışında olup ne o zaman içindeydi ne de şimdi dahilinde bulunmaktadır.[984][259] en-Nüzhe'den başka eserlerde ise şu bilgi verilir:Allah Resulü(sav)zamanında minare yoktu, o sahabenin sünnetindendir. Resulullah (sav) zamanında Mescid'in kapısı yanında ezan okuyorlardı, minbere çıktığında imamın önünde değil. Bunu Hişam b. Abdülmelik yapmış olup mekruhtur. Çünkü bu, Hişam'ın sonradan uyguladığı (muhdes) bir şeydir. Nitekim o Z e v r â' daokumakta olan ezanı da Mescid'in içine nakletmiştir.[985][260] Bu bilginin benzeri Semhû-i'nin el-Vefâ adlı eserinde de zikredilerek şöyle denir: Geçenlerden anlaşıldığına göre minarenin ilk defa Mescid'de yapılması,Velid'in yaptığı ekleme sırasında olmuştur. Semhûdi, Bilâl'inHz. Hafsa'nın evindeki bir minare nin üzerinde ezan okuduğuna dair daha önce geçen bilgileri verince de şöyle der: Anlaşılan, râvi sütunu minare diye adlandırmada bir beis görmemiştir. O (Abdülaziz b. İmrân), rivayette çok hata ederdi. Çünkü kitapları yanmış olduğundan hafızasından rivayette bulunurdu. Bu sebeple kendisinden rivayeti terketmişlerdir. Gerçek şu ki Hz. Ömer ve Osman minare yapmış değillerdir, aksi halde nakledilirdi.[986][261] Hanefi mezhebi kitaplarından el-Bahr'da, Resulullah (sav) zamanında ezan okumaya mahsus bir yer (m i' z e n e) bulunmadığı zikredilir.[987][262] Şemsuddin İbn Abidîn Reddü'l-muhtâr'da bu bilgiyi naklettikten sonra hemen ardından şöyle der: Şeyh İsmail 'in şerhinde, Suyûti'nin el-Evâil'inden[988][263] naklen ezan okuma yerlerinin (m i' z e n e) Muaviye'nin emriyle yapılmış olduğu ve daha önceleri mevcut bulunmadığı belirtilir.[989][264]

Derim: Buna karşılık, Zurkâni de Şerhul-Mevâhib' de Şeyh Halil'in et-Tavdîh*inden naklen şu bilgiyi verir: Ezanın Resulullah'ın (sav) önünde mi, m i n a r e de mi okunduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Bizim mezhep imamlarımızın naklettiği ezanın m i n a r e de okunduğudur. Bunu Abdurrahman b. Kasım el-Mecmûa'da[990][265] nakleder. el-Mirkât'ta da İbn Kasım'ın İmam Malik'ten Resulullah (sav) zamanında ezanın minareden okunduğunu rivayet ettiği zikredilir. Ebû Abdullah İbnü'l-Hâc'ın el-Medhal'in de şu bilgi verilir:Cuma ezanında sünnet olan,imam minbere çıktığında müezzinin de m i n a r e de olmasıdır. Allah Resulü (sav), Hz Ebubekir ve Ömer devri ile Hz. Osman'ın hilafetinin ilk zamanlarında da uygulama böyleydi. Yine el-MedhaPde selef zamanında minare nin mescid sathı üzerine inşa edilen yapı olduğu zikredilir.[991][266]

ed-Dürerü'1-murassaa fi sulehâi Der'a[992][267] adlı eserde İânetü'1-be-sâir fi

---

[984][259] Bu rivayetler için bkz age,I, 375-376 Burada "Ubeydullah'ın evi" ifadeli metinde yanlış olarak "mescidi" şeklinde geçmiştir.

[985][260] bkz. Îbnü'1-Hâc, el-Medhal, II, 208,243; Avnül-Ma'bûd, III, 433.

[986][261] Vefâül-Vefâ, 1,375-376. Metinde birçok hata mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.

[987][262] İbn Nüceym, el-Bahnı'r-râik,Kahire 1311,1, 272.

[988][263] el-Evâil, s. 15.

[989][264] Reddül-muhtâr, Kahire 1386/1966,1, 387.

[990][265] Bu bilgi el-Mecmûa'dan naklen Meâfırî'ninRisâlefil-ezânadh eserinde de(s.56) verilmektedir.

[991][266] İbnü'1-Hac, el-Medhal, II, 207, 241; Meâfirî, Risale fîl-ezân,nşr. Abdülaziz Ce-bûrî (Resâil fil-fıkh vel-luğa içinde), Beyrut 1982, s. 54-55.

[992][267] Muhammed b. Musa ed-Derfnin (d 1158/1738) eseridir (bkz.Fihrisül-fehâris,II, 596,916-917; Suppl, II, 687).

menâkıbi'ş-Şeyh İbn Nasır ve hizbihil-hüdâti'l-ekâbir' den993[268] naklen şu bilgi verilir: Şeyh Sîdî Muhammed b. Nasır, Resulullah'ı (sav) örnek alarak, Cuma günü yalnız bir müezzin ve kamet dışında yalnız bir ezanla yetinirdi. Çünkü ne Allah Resulü (sav) zamanında, ne de en meşhur görüşe göre Hz. Ebubekir (ra) devri ve Hz. Osman'ın (ra) hilâfetinin ilk zamanlarında bundan başkası yoktu. Fethu'1-Bârî994[269] ve Ubbi'nin eserinde de geçtiği üzere, sahih ve güvenilir rivayete göre Resulullah (sav) zamanında yalnız bir müezzin ezan okurdu. Ibnü'l-Hâc'm el-Medhal'inde müezzinlerin üç tane oldukları ve birbiri ardınca ezan okudukları şeklindeki bilgi995[270] buna itiraz olarak ileri sürülemez. Çünkü Sünen-i Ebu Davud şerhi Av-nu'l-Ma'bûd müellifi bu ifadenin hemen ardından şöyle der: Ben, Resulullah (sav) zamanında üç müezzin bulunduğu ve cuma günü birbirleri ardından ezan okuduklarına dair sarih bir nakle rastlamadım. Aksine, ileride zikredileceği gibi Resulullah'ın (sav) yalnız bir müezzini vardı, o da Bilâl'dı.996[271]

Seccade (Humra) Görevlisi

Seccade (humra), yüz ve iki elin sığacağı büyüklükte, hurma yaprağından yapma ve deri sırım ve benzeri şeylerle örülen küçük hasır gibi bir şey olup namazlıktan küçüktür.997[272] Hattâbi'nin Mealim* inde de şöyle denir: Humra, namaz kılan kimsenin üzerine secde ettiği seccadedir.998[273] Buhari, Hz. Meymune'den (ra) şu rivayeti nakleder: "Nebî (sav) hum-r anın üzerine namaz kılardı."999[274] Müslim, Hz.Aişe'nin(ra) şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah (sav) bana 'mescidden bana hurmayı getir” buyurdu,ben de 'hayızlıyım'dedim.Bunun üzerine 'hayzın eline sirayet etmiş değildir' buyurdu."1000[275] Nesâi de Hz. Meymûne'den (ra) şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah (sav), hayızlı bulunduğumuz halde başını birimizin göğsüne dayar Kur'an okurdu. Birimiz, hayızlı olduğu halde, O'nun humrasını mescide götürür sererdi.”1001[276] Hocamız babam, Resulullah'ın (sav) humra ve hasır üzerinde namaz kılmasına dair müstakil bir eser telif etmiş olup ona bakınız.1002[277]

Asa (Aneze) Görevlisi

Sahîh'i Buharı' de Ibn Ömer'den şu rivayet nakledilir "Resulullah (sav)

993[268] Heştûki'nin (o. 1127/1715) eseri olup Kettâni Fihrisü'l-febârİste (II, 1102-1103) adını İânetül-besâir fî zikri menâkıbil-İmâm ibn Nasır ve etbâüul-ekâbir şeklinde vermektedir.
994[269] Fethul.-Bârî,V, 55-56.
995[270] Ibnü'1-Hâc, el-Medhal, II, 208,241.
996[271] Avnul-Ma'bûd, III, 434. Ayrıca bkz. Umdetül-kâri, V, 300.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/161-163.
997[272] Metinde hata ve eksiklik vardır {bkz. Îhsan Abbas, s. 132). Ayrıca bkz. Îbrm'l-Cevzî, Garîbul-hadîs, I, 306. Burada anılan "humra" dan maksat, yuz ve elleri sıcak ve soğuktan korumak için yere konulup üzerine secde edilen küçük yaygıdır.
998[273] Hattâbî, Meâlimü's-Sünen, I, 179; Avnul-Ma'bûd, II, 357.
999[274] Buhari, Hayız 30; Salât 19. Bu hadis ile ardından gelen "Muslini" kelimesi metinden düşmüş olup Müslim'in hadisi Buhari tarafından rivayet edilmiş gibi bir durum ortaya çıkmıştır.
1000[275] Müslim, Hayız 2; Ebü Davud, Taharet 104.
1001[276] Nesâi, Hayız 19.
1002[277] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/163-164.

musallaya gider, önünde asa (a n e z e) ta sınır, musallada önüne dikilir ve ona karşı (onu sütre yaparak) namaz kılardı."1003[278] A n e z e , mızrak yarısı kadar veya on dan biraz uzun, mızrak uç demiri gibi demiri olan bir asa dır.1004[279] Sahih-i Buhari'nin "Kitâbu'l-Vudû"unda "Istincâda su ile birlikt a n e z e yi taşıma bâbı"nda Enes'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Nebî (sav helaya girer ben ve bir çocuk bir su kırbası ve bir an ez e taşırdık."1005[280] İt Badis el-Fevâd'de şöyle der: Anneze (çift n ile) mızrak ucu gibi ucu ola ve asadan uzun, mızraktan kısa bir sopadır. el-Mişkât'te ise şu bilgi verili A n e z e , arşın boyunda bir bastondur. Resulullah (sav) yürürken elim tutar, iki bayramda mübarek önlerinde taşınır, sutre olarak önüne saplan ve ona doğru namaz kılardı.Bu an e z e nin halife Me'mun zamamna kad; Medine'de kaldığı söylenir. Uyûnu'l-Meârif te1006[281] şöyle denir; Resulullah'-(sav) bir başka a n e z e si de vardı; Zübeyr b. Avvâm'dan, o da Necaşi'dç almıştı. Hafız Suyûti et-Tevşih'te şöyle der: Ömer b. Şebbe Ahbâru'1-M dîne'de Sa'd el-Karaz'dan şu rivayeti nakleder: Necâşî, Resulullah'a (sa mızraklar (harbe) hediye etti. Bunlardan birini kendisi için alıkoyd Bu mızrak, bayram günü imamla birlikte kendisiyle yürünülen (taşına mızraktır.1007[282] Leys b. Sa'd'dan da şu rivayette bulunur: Kendisine ulaşan habere göre, namaz kıldığı sırada Resulullah'ın (sav) önüne konulan a n e z e bir müşrike aitti. Zubeyr b. Avvâm Uhud savaşında onu oldurmuş ve şahsî ganimet olarak (s e 1 e b) almıştı.Nebîfsavj de Zübeyr'den almıştı ve namaz kılarken önüne dikerdi.1008[283] Suyûti şöyle der: Bu rivayet, Zıibeyr'in a n e ze sinin, Necâşfnin mızrağından önce ilk asa olduğu şeklinde yorumlanarak te'lif edilmiştir. İbn Fâris'in Siret'inde de şu bilgi verilir: Resulullah'ın (sav) bir mihceni, " u r c û n " diye adlandırılan bir m i h s a -r a ve " m e m ş û k " diye adlandırılan bir k a d î b i vardı. Bu eserin şârihi, şöyle der: Mihcen, eğri olmak manasında olup çevgen (s e v -1 e c â n , ucu eğri baston) gibidir. Mihcenin anezeden daha kısa, bir arşın boyunda veya biraz daha uzun ve bir tarafı eğri baston olduğu söylenir. Resulullah (sav) onunla yürür, devenin üzerinde önüne asardı. M i h s a r a ise kırbaç gibi olup insanın eliyle tuttuğu ve dayandığı asa ve benzeri her şeye denir. Bunun kadîb gibi,Araplar ve eşrafın kendisiyle meşgul olmak için ellerinde taşıdıkları ve elin uzak olduğu sırt tarafı soyulmuş sopa olduğu da söylenir. Urcûn ise hurma salkımı sapıdır. Bu kadîb yerinden alınmış olup Bağdat'ta Abbasî halifelerinin elinde bulunuyordu. el-Fevâid'den nakledilen bilgi burada sona ermiştir.1009[284] Ibn Sa'd'm Tabakât'ında, Bilâl'ın (ra) bayram günü ve i s t i s k âda (yağmur duasına çıkıldığında) a n e z e y i Resulullah'ın (sav) önünde taşıdığı

1003[278] Buharı, Iydeyn 14. "Musallada o nüne dikilir" ifadesi metinde düşmüştür.

1004[279] "Sman" kelimesi metinde yanlış olarak "sâk" şeklinde, "ekser şey'en" de "ekbe şeklinde geçmiştir.

1005[280] Buharı, Vudû 17.

1006[281] Bu bilgi için bkz. îbn Şebbe, Ahbârul-Medine, I, 140.

1007[282] age,1,139 Metinde düşüklük mevcut olup Necâşî, Resulullah'a bir değil birkaç harbe vermiştir O da birini Hz Ömer'e, birini Hz Ali'ye vermiş, birtanesını de kendisi için alıkoymuştu

1008[283] age,l, 140 Burada da Zubeyr'in mızrağı müşrikten ganimet olarak aldığı hususu metinde düşmüştür.

1009[284] Bu hususta ayrıca bkz Ebû'ş-Şeyh, Ahlâku'n-Nebi, s.127-128, Ibnu'1-Esîr, en-NihâyeJ,437,11,36, III, 203;Behcetul-mehafil.il, 167 Kenzül-ummâl,VII, 97 (nr 18138), 150 (nr 18462) Kadîb'in abbasîlere intikal ettiğine dair bkz Subhul-a'şâ, III, 270.

kaydedilir. Tabakât'da Bilâl'ın biyografisine bakınız.1010[285]

Allah Resulü Mübarek Evine Girmek İstediği Zaman Önünde Yürüyerek Asasını Taşıyan Kimse

Makkari'ninFethu'l-müteâladlı eserinden naklen, Resulullah (sav) kalktığı zaman Abdullah b. Mesud'un (ra) kendisine ayakkabılarını giydirdiği ve sonra evine girinceye dek Resulullah'ın önünde asa ile yürüdüğüne dairbilgi daha önce verilmişti.Cevahir'ül-bihar'de,1011[286] müellifinin Bulüğü'l-amal fi medhi'n-nial adlı risalesinden naklen verdiği bilgiye bakınız.Hafız es-Suyuti'nin de el-İnba bi-enne'l-asa min süneni'l-enbiya adlı bir risalesi vardır.1012[287] El-Beyan ve't-tbyin'de de Resulullah'ın (sav.) önünde taşınan bir mihsara, bir kadib ve bir anezesi bulunduğu, Arap büyüklerinin adetinin böyle olduğu kaydedilir.1013[288] Ebu osmanet-Tucibi'nin1014[289] er-Risaletü'l-ilmiyye'sinde şu bilgi verilir: İşare ve kadib taşımaya gelince; işare, mihsare demek olup asadan daha ince ve kadibden daha kalın, dört karış veya o dolayda bir uzunluktadır. Fakirler (tasavvuf ehli) ellerinde taşırlardı.Bunlar ok da taşırlar.İşare'nin asıl fonksiyonu namazda sütre olarak kullanılmasıdır.Allah Rasülü'nün (sav.) bir mihsare, bir kadib, küçük bir asa ve bir anezesi vardı.Araplar mihsare taşır, ellerinde tutarak hitap ederler ve meclislerinde bulundururlardı.
El-mücmel'de de mihsarenin, hitap veya hükümdarın konuştuğu sırada yanında bulundurduğu asa olduğu belirtilir.1015[290] Cem'u'l-cevami'de Beyhaki ve İbn Asakir'e isnadla Muhammed b. Sirin'den, onun da Enes b. Malik'den şu rivayeti nakledilir: Enes'in yanında Resulullah'a (sav) ait küçük bir asa vardı. Vefat ettiğinde böğrü ve gömleği arasında konularak onunla birlikte defnedildi.Kenzü'l-ummal'e (VII, 10) bakınız.1016[291]

Kandil Yakıcısı

El-İstiab'da şu rivayet nakledilir: Temim ed-Dari'nin azatlısı Sirac, Temim'in beş hizmetçisi içinde Allah Resulü'nün (sav) huzuruna geldi. Resulullah'ın mescidinde yağla kandil yaktı. Bundan önce yalnız hurma yaprağı yakıyorlardı.Resulullah (sav) "mescidimizi kim aydınlattı?" buyurunca, Temim "benim şu hizmetçim" dedi. Allah Resulü "ismi nedir?" diye sorunca, "Feth" diye karşılık verdi.Bunun üzerine Nebi (sav) "hayır, onun adı Sirac'dır" buyurdu.Sirac, Resulullah (sav) beni "Sirâc" diye adlandırdı, der.1017[292] Sirâc'm el-İsâbe'deki biyografisinde verilen bir

---

1010[285] İbn Sa'd, III, 235.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/164-165.
1011[286] Yusuf en-Nebhani esiri olup tam adı şöyledir:Cevahir'ül-bihar fi fedaili'n-Nebiyyi'l-Muhtar (c. I, IV, Beyrut 1327) bkz. Serkis, II, 1839; Suppl, II, 764.
1012[287] Bkz. GAL, II, 519, Suppl, II, 340.
1013[288] Cahız, el-Beyan ve't-tebyin, Beyrut: 1968, III, 35-36.
1014[289] Bkz. Suppl, II, 380.
1015[290] İbn Faris, Mücmelü'l-luğa, I, 291 ("HSR" mad.).
1016[291] Asa ile ilgili geniş bilgi için bkz. M. Fuad Köprülü, "Asa", İ.A., I, 660-663.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/165-166.
1017[292] el-İstîâb, II, 132-133. Metinde "mescid" kelimesi düşmüştür.

senedle Hatîb de bu rivayeti tahric etmekte olup onda şu ifade mevcuttur: "Resulullah'ın (sav) mescidi hurma yaprağıyla aydınlatılıyordu. Biz kandiller, yağ ve ipleri getirdik, ben mescidi aydınlattım." Onun el-İsâbe'deki biyografisine bakınız.1018[293] Yine el-İsâbe*de Temîm ed-Dâri'nin hizmetçisi Ebü'l-Berrâd'ın biyografisini veren müellif, Mustağfiri'nin onu sahabe arasında zikrettiğini söyler. Muhammed b. Hasan b. Kuteybe tarikiyle, Said b. Zeyyâd b. Fâid'den, onun babasından, onun babasından ve onun da Ebû Hind'den yaptığı şu rivayeti tahric eder: Temîm ed-Dâri kendisiyle birlikte Şam'dan Medine'ye kandiller, yağ ve ip getirdi. Medine'ye vardığında cuma günüydü. Hizmetçilerinden Ebü'l-Berrâd denilen birine emretti, o da kalkıp ipi bağladı, kandilleri astı, onlara su ve yağ koyarak1019[294] fitil taktı. Güneş batınca da onları tutuşturdu. Allah Resulü (sav) mescide gelince bir de baktı ki mescid apaydınlık. "Bunu kim yaptı?" diye sorunca, "Temîm yaptı ey Allah'ın Resulü" dediler. Resulullah (sav) da "İslam'ı aydınlattın, Allah da seni dünya ve ahirette nurlandırsın. Bir kızım olsaydı onu seninle evlendirirdim" buyurdu. Bunun üzerine Nevfel b. Haris b. Abctülmuttalib "Ey Allah'ın Resulü, benim Ümmü'l-Muğîre binti Nevfel adında bir kızım var, dilediğini ona yap" deyince, Resulullah (sav) onu hemen orada Temîm'e nikahladı. Bu rivayetin senedi zayıftır.1020[295] Zehebî'nin et-Tecrîd'inde de Ebül-Berrâd'ın Temîm ed-Dâri'nin hizmetçisi olduğu ve " m ü n k e r " bir hadiste zikredildiği belirtilir. İbn Mâce'nin Sünen'inde Ebû Said el-Hudrf den "Mescidlerde ilk kandil yakan Temîm ed-Dâri'dir" rivayeti nakledilir.1021[296] Geçen hadisi, İsa b. İsmail er-Ruaynî el-Cârai limâ fi'l-musennefâti'I-cevâmi adlı eserinde yine Ebû Sai'd'den rivayet olarak zikreder. Bunun üzerine yapılan Tuhfetü'l-ekâbir adlı şerhte şöyle denir: Bundan anlaşılıyor ki küffâr tarafından gelen ve onların kiliselerinde haçlarının başına asılmakta olan kandilleri müslümanların mescidlerine asmak caizdir. Bunun caiz oluşu, şeriat'te hükme bağlandığı üzere Ehl-i Kitâb'ın kap-kaçaklarını kullanmanın caiz oluşuna dayanmaktadır. Bu bilginin devamı için adı geçen esere bakınız.1022[297]

Allah Resulü Zamanında Medine'de Mum Yakılıp Yakılmadığı

es-Sünen'de1023[298] İbn Mesud'dan şu rivayet nakledilir: "Tebük Gazve-si'ndeydik, ordugâhın bir tarafında bir ateş şulesi gördüm. Bakmak için onu izledim, derken Resulullah'ı (sav), Ebubekirve Ömer'i gördüm. Abdullah Zü'l-Bicâdeyn el-Müzenî vefat etmiş, ona mezar kazıyorlardı ve Resulullah (sav) da onun kabri içindeydi." Tirmizi'nin Câmi'nde "Gece defnetmek bâbı"nda İbn Abbas'dan şu rivayet zikredilir: "Nebi (sav) bir

1018[293] el-İsâbe,II, 17-18;Üsdül-ğâbe, II, 328.
1019[294] Metinde "yağ" kelimesi düşmüştür.
1020[295] el-İsâbe,IV, 18; Üsdül-ğâbe, VI, 28.
1021[296] İbn Mâce, Mesâcid 9.
1022[297] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/166-167.
1023[298] Bu kelime es-Siyer olmalıdır. Wensinck'te bulunamayan bu rivayet ibn Hişam (II, 527-528) ve aşağıda zikredildiği üzere es-Siretül-Halebiyye'de (III, 118) geçmektedir.

gece bir kabre girdi, kendisine bir kandil yakıldı." Hadis.[1024[299]] Hafız Suyûti, hadiste geçen "bir ateş şulesi" sözünden maksadın mumun ışığı olduğunu söyler. Suyûti bunu Resulullah'ın (sav) yanında mum yakılıp yakılmadığını kendisine soran kimseye cevap olarak belirtmiş olup bu konuda Müsâmeretü's-siunû fi davi'i'ş-şumû[1025[300]] adlı bir risale kaleme almıştır. İbn Hacer el-Hey-temî'nin el-Fetâva'1-hadîsiyye[1026[301]] adlı eseri (s. 121) ile es-Sîretül-Hale-biyye'ye bakınız.[1027[302]] Sahih-i Buhari'de "yatak üzerinde namaz bâbı"nda Hz. Aişe'den şu rivayet nakledilir: "Ben, Nebî'nin (sav) önünde ayaklarım O'nun kıblesine gelecek şekilde uyurdum. Seede ettiğinde bana eliyle dokunur, ben de ayaklarımı çekerdim, kıyama kalktığında da uzatırdım. O sıralarda evlerde kandiller yoktu."[1028[303]]
Hafız İbn HacerFethu'l-Bârfde, Hz. Âişe'nin (ra) "O sıralarda evlerde kandiller yoktu" sözüyle, bu şekilde uyuması hususunda mazeret beyanında bulunmak istediğini belirtir. İbn Battal da Hz. Âişe'nin sözünde, daha sonraları kandil yakmış olduklarına işaret bulunduğunu belirtir.[1029[304]] Es-Sîretü'ş-Şâmiyye'de Resulullah'ın (sav) kendisi için kandil yakılmadıkça karanlık evde oturmadığına dair haber zikredilir. Bezzâr ve Ebül-Hasan b. Dahhâk, Hz. Aişe'den şu rivayeti tahric ederler: "Resulullah (sav) kendisi için kandil yakılmadıkça karanlık evde otur/nazdı". İbn Sa'd da Hz. Aişe'den bu rivayetin benzerini tahric eder.[1030[305]] Câhız'ın el-Beyân ve't-teb-yin adlı eserinde şu bilgi verilir: Hire'de Kuzâa hükümdarlarının sonuncusu olan Cezime el-Ebraş ilk defa mum yakan kimsedir.[1031[306]] Mencûr'un el-Menhec'e yaptığı şerhte[1032[307]] şöyle denir:Bürzüli'ye mescide kandil ve avize asma hususu sorulunca, mescidlere hasır serme ve k a n dil yakmanın mescidleri yüceltme cümlesinden olduğu ve mescidi aydınlatmanın buyuk sevaba vesile olacağı şeklinde cevap vermiştir. Zemahşeri, "Allah'ın mescidlerini ancak iman edenler imar eder" (Tevbe 9/18) âyetinin tefsirinde Enes'ten (ra) "Kim bir mescidde bir kandil yakarsa, o mescidde ışığı bulunduğu sürece melekler ve hamele-i Arş onun için istiğfarda bulunmaya devam ederler" rivayetini naklederek şöyle der: Ayette geçen "imar" ifadesi, eskiyen mescidlerin onarılması, temizlenmeleri, kandillerle aydınlatılmaları, zikir ve ibadete hazır ve uygun hale getirilmelerini kapsar.[1033[308]] Ramazan'da kandillerin çok olmasına gelince, bazı Mağrib'li alimler bunun bid'at olduğunu ileri sürerek karşı çıkmışlardır. Doğrusu ise bunun mescidleri yüceltme, değer verme cümlesinden olduğudur. Bu bilginin devamı için Burzülî'nin en-Nevâzil'ine[1034[309]] ve el-Menhec şerhine mutlaka bakınız.[1035[310]]

1024[299] Tirmizi, Cenâiz 62.
1025[300] bkz. GAL, II, 197; Suppl, II, 192.
1026[301] el-Fetâval-hadisiyye, s. 163.
1027[302] es-Siretü1-Halebiyye,III, 118.
1028[303] Buharı, Salât 22.
1029[304] Fethu1-Bârî,III,47.
1030[305] es-Sîretu'ş-Şâmiyye, VII, 391-392.
1031[306] el-Beyân ve't-tebyîn, 1/2,7. Metinde geçen"refaa" kelimesi "esrece"olacaktır.De-vamla Cezime'in ilk mancınık kullanan kimse olduğu da belirtilir.
1032[307] Zekkâk'ın (o. 912/1506) el-Menhecül-muntahab üâ usûlil-mezheb adlı eserine Ahmed el-Mencur'un (ö. 995/1587) yaptığı şerhtir (SuppL, II, 376; Ziriklî, I, 174).
1033[308] Zemahşeri, el-Keşşâf, II, 179.
1034[309] Burzulî'nin (o 841/1438) el-Fetâva veya en-Nevazil diye de anılan bu eserinin tam adı Cânıiu mesaili'1-ahkâm nımnıâ

Buhurcu (Güzel Koku Tütsüleyen)

Ebû Davud'un Sünen' inde Hz. Aişe'den şu rivayet zikredilir: "Resulullah (sav) mahalle (ve obalarda) mescid inşa edilmesini ve temizlenip güzel koku serpilmesini emretti."1036[311] Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i,1037[312] Ibn Mâce,1038[313] Ibn Huzeyme'nin Sahîh'i1039[314] ve başka eserlerde de geçmektedir. Ibn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl adb eserinin "el-Câmi" kitabında Resulullah'm (sav) "Mescidlerinizde güzel koku tütsüleyin"1040[315] buyurduğu rivayet edilir. et-Temhîd' de de şu rivayet nakledilir: Ömer b. Hattab'ın (ra) azatlısı Abdullah el-Mücmir,1041[316] Hz, Ömer minbere oturduğunda mescidde güzel koku tütsülerdi. Onun Kabe'de güzel koku tütsüleyenlerden olduğu da söylenir. İlk rivayet daha sahihtir. Tecmîr ,buhurlamaktır. Fethü'l-Bârî'de "Abdestin fazileti bâbı"nda şöyle denir: Nuaym el-Mücmir, Abdullah el-Medenî'nin1042[317] oğlu olup o ve babası Allah Resulü'nün (sav) mescidini buhur landırdıklan için " m ü c m i r " diye vasıflandırılmışlardır. Bazı alimlerin, Abdullah'ın bu şekilde nitelendirilmesinin hakikat, oğlu Nuaym'ın to sıfatla tavsifinin ise mecaz olduğu yolundaki iddiaları tartışma götürü İbrahim el-Harbî, Nuaym'ın bu işi bizzat yaptığını kesin olarak belirtir.1043[318]

Mescidi Süpüren, Toprak, Pislik Ve Çöpleri Mescidden Atan

Buhari ve Müslim, Ebû Hureyre'den şu rivayeti tahri ederler: "Siyahı bir kadın mescidi süpürürdü. Resululla (sav) onu göremeyince ne olduğu sordu. Vefat etti' dediler. Allah Resulü 'Bana haber vermeli değil miydiniz?' dedi. Ashab, kj dinin durumunu küçümsenmişlerdi sanki, Resulullah 'Be onun kabrine götürün' buyurdu. O'nu götürdüler, kadının kabri üzerine namaz kıldı."1044[319] îbn Huzeyme bu hadisi Sahîh'inde rivay eder. Ancak bu rivayette şu ifade geçmektedir: "Bir kadın toprak, çerçöp hurma dallarını mescidden atardı."1045[320] Yine İbn Huzeyme ve İbn Mâce buh dişi Ebû Said'den rivayet ederler: "Siyâhî idi, mescidi süpürürdü. Birget vefat etti. Resulullah (sav) sabahladığında, kendisine kadını haber verdiler. "Bana duyurmak değil miydiniz?" buyurdu ve ashabıyla birlikte çıkı rak kadının kabri önünde durdu ve arkasında topluluk olarak onun üzerir

---

nezele minel kaza bi'1-müftin ve'l-hukkâm'dır. GAL, II,319,H.R. Idrib, "al-Burzulî",EI, I, 1341 .Neylül-ibtihâc,s 225-226)

1035[310] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/168-169.

1036[311] Ebû Davud, Salât 13.

1037[312] Müsned, VI, 279.

1038[313] Ibn Mâce, Mesacid 9.

1039[314] Sahîhu İbn Huzeyme, Beyrut 1395/1975, II, 270 (bâb 574, nr. 1294).

1040[315] bkz. Ibn Mâce, Mesâcid 5 ("cuma günleri" ilavesi vardır).

1041[316] bkz Ibn Hacer, Tehzib,X, 465.

1042[317] Metinde yanlış olarak el-Müzenî şeklinde geçer.

1043[318] Fethul-Bârî, II, 7. Ayrıca bkz.Tezhîbü't-Tehzîb,X, 465.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/169-170.

1044[319] Buharı, Salât 72; Cenâiz, 67; Müslim, Cenâiz 23.Sahihayn'da bir kadın veya genç (erkek) sözkonusu edilmiştir. Huzâi de yalnız Müslim'i anarak (s. 137} bu seki vermiş, Kettâni ise iktibasla kadını anmakla yetinmiştir. Huzâi, "Kişinin mesc den çıkardığı çerçöpe varıncaya dek ümmetimin ecirleri bana arzedildi" hadisini (Ebu Davud, Salat 16) ayrıca zikretmiştir.

1045[320] İbn Huzeyme, Sahîh, II, 272.

tekbir aldı, ona dua etti ve sonra geri döndü."1046[321] Taberâni el-Mu'cemü kebîr'de îbn Abbas'dan (ra) şu rivayeti tahric eder: Bir kadın mesciddı çerçöpü atardı. Vefat etti, defni Resulullah'a (sav) haber verilmedi. Ns (sav) "Sizden biri vefat ettiğinde bana haber verin" buyurarak onun (kab üzerine namaz kıldı ve "Onu cennette, mescidden çerçöpü atar gördüm" dedi. Ebü'ş-Şeyh de Ubeyd b. Merzuk'tan şu rivayette bulunur: "Medine'de b kadın mescidi süpürürdü. Vefat etti ve Nebî (sav) ondan haberdar edilmedi. Onun kabrine uğradığında 'nedir bu kabir?' buyurunca, Ummu Mıhcen'dır,1047[322] dediler. 'Mescidi süpüren mı?' buyurdu, 'evet' diye karşılık verdiler. Topluluk saf yaptı ve Allah Resulü (sav) onun üzerine namaz kıldı. Sonra 'Hangi ameli daha faziletli buldun V buyurdu, 'Duyuyor mu, ey Allah'ın Resulü?' dediler. 'Sız onu duyamazsınız karşılığını verdi ve onun kendisine cevap verdiği belirtti." Bu hadis "mursel "dir. Ibnu's-Seken sahabe arasında Harkâ'mn biyografisini verir ve onunla ilgili olarak Ebu's-Sefer'den şu rivayeti nakleder1048[323]: O, Habeşî bir kadındı Resulullah'ın (sav) mescidinden çöp ve pislikleri atardı. Nebî (sav) "Ona iki kat ecir vardır" buyurdu, el-İsâbe'de, Ummu Mihcen de demlen Mihcene'nin biyografisini veren müellif şöyle der: Siyahî bir kadındı, mescidi süpürürdü. Sahih-i Buharî'de adı anılmadan zikredilmiştir. "Metruk" bir ravi olan Yahya b. Ebî Enîse onu adıyla anarak Alkame b. Mersed'den, o Medine'li birisinden şöyle dediğim nakleder: Medine halkından Mihcene adlı bir kadın mescidi süpürürdü. Resulullah (sav) bir ara onu göremez oldu... Hadis.1049[324] Taberânî el-Mu'cemü'1-kebir'de, Munzıri'nin zayıf olduğuna işaret ettiği bir rivayet olarak, Ebû Kırsâfe'den Allah Resulu'nun (sav) şöyle buyurduğunu işittiğini tahric eder "Mescidleri inşa edin, supruntulen onlardan atın. Kim Allah için bir mescid yaparsa Allah da onun için cennette bir ev yapar." Bir adam "Ey Allah'ın Resulü, şu yollarda inşa edilen mescidler mı?" deyince, "Evet, süpruntulen dışarı atmak da hurilerin mehirleridir" buyurdu. Ibn Muflih'in el-Adâbü'1-kübrâ'smda, süpürme ve sair işlerin perşembe günü yapılması gerektiği ve bunun sünnet olduğu belirtilir.1050[325]

Şemsuddin es-Seffârinî, Hafız Ibn Teymiyye'nınFetâvâ'sında mescid-de meşru bir tarzda ikamet eden kimselerden bahsederken "Mescidi supu-ren kadın gibi" dediğini nakleder.1051[326] O kadının mescidde küçük bir evi (h ı f ş) vardı. " H ı f ş " el-Metâli'de de belirtildiği gibi küçük kutu demek olup çoğulu " h u f f â ş "tır. Hadiste "Annesinin evinde (hıfs) otursaydı ya!" ifadesi geçer. H ı f ş kelimesi, küçüklüğünden dolayı annesinin evine benzetilmiştir.1052[327] Şâfîi, h ı f ş 'in tavanı alçak ev olduğunu söyler, imam Mâlik de onun küçük ve harab ev olduğunu belirtir Şöyle de söylenmiştir:

1046[321] age, II, 272; İbn Mâce, Cenâiz 32.

1047[322] bkz el-İsâbe, IV, 406407, Üsdül-ğâbe, VII, 391.

1048[323] ibarede durukluk mevcuttur Krş el-Isâbe,IV, 284,Üsdü1-ğâbe,VII, 85.

1049[324] el-Isâbe, IV, 406-407.

1050[325] el-Adâbu'ş-şer'iyye, III, 397.

1051[326] Ibn Teymıyye, el-Fetâvâl-kübrâ, I, 156.

1052[327] Zekât memurlarından birisinin, getirdiği mallardan bir kısmını kendisine verilen hediyeler olarak göstermesi üzerine Hz Peygamber 'Annesinin evinde otursaydı da kendisine hediye veriliyor mu, verilmiyor mu görseydi '" buyurmuştur Bu ve diğer açıklamalar için bkz en-Nihâye fi garîbil-hadîs, 1,407, Tâcul-arûs,"hfş" mad (IV, 300)

H ı f ş , küçük kutu gibi, çadıra benzer bir şeydir, hurma ağacından yapılır ve kadınlar bükülmüş iplerini ve yaramaz eşyalarını içme koyarlar. Küçük mütevazi ev de ona benzetilir. İbn Teymiyye şöyle der: Mescidde ikamet edenlerden biri Sad'ın çadırı ve kadının küçük evi (hıfş) gibi örtünecek bie şeye ihtiyaç duyarlarsa, bu caiz olur.Fakat mescidin devamlı mesken, geceleme ve konuşma yeri edinilmesi, ev sahiplerinin evlerini kendilerine özgü kılmaları gibi kişinin hücreyi kendisine tahsis etmesi, bu yeri mescid hükmünden çıkarır nerdeyse.[1053][328]

Halkı Cemaatle Namaz Kılamaya Yönlendiren Ve Cemaati Terkettiklerinde Onlara Sert Davranan

Resulullah (sav) bunu bizzat kendisi yerine getirdi. Öyle ki Sahihayn[1054][329] ve diğer kaynaklarda geçtiği üzere, kendisiyle birlikte cemaatle namazlara katılmayanların nerdeyse evlerini üstlerine yıkmaya niyetlenmişti.Zemahşeri el-Keşşaf'ta şöyle der: Allah Rasulü (sav) Attab b. Esid'i Mekke'ye vali tayin etti ve ona " seni ehlullah'a vali olarak atadım" buyurdu. Attab münafıklara karşı sert, müslümanlara ise yumuşak davranırdı. O şöyle dedi: "Allah'a andolsun, cemaatle namazdan geri kalan birini öğrenirsem boynunu vururum.Çünkü münafıktan başkası namazdan geri kalmaz."[1055][330] Ebu Zeyd el-Meccaci, İbn Ebi Cemre'nin Muhtasar'ına[1056][331] yaptığı şerhte şöyle der: Siyer sahasında eser telif edenlerin bir çoğu, Ömer b. Hattab ve Ali'nin (ra) fecir doğduğunda çıkıp halkı sabah namazı için uyandırmayı adet haline getirdiklerini ve bunun da onların öldürülmelerinin sebeb i olduğunu zikrederler. Bundan da, insanı namaz için uyandırmanın ne mekruh ne haram değil, aksine iyilik konusunda yardımlaşma cümlesinden olduğu anlaşılır.Bunun gibi, Hz.Ömer'in (ra) "Uyuyanları uyandır, şeytanları kovarım." Sözünden de bu anlaşılır. Derim: Bu uygulama Sultan Ebu İnan el-Merini'nin [1057][332] de bu konudaki dayanağıdır.Ebu Zeyd el-Fasi ,Tahiru Büyütati Fas'ında Beni Zünbak ailesinden bahsederken şöyle der: Ebu'l-mekarim Mindil b. Zünbak de bu aileden olup Emir'ül-mü'minin Ebu İnan'ın emriyle insanları namaz vakitlerinde namaz kılmaya teşvik eder, namaz konusunda ihmalkar davrananlara kamçı ve sopalarla vururdu.[1058][333]

Namaz Kılanların Önüne Geçip Safları Düzenleyen Ve Buna Uymayanlara Vuran

İmâm Ahmed b.Hanbel Kitâbu's-Salât'da[1059][334] şöyle der(s. 14): Bilâl (ra)

[1053][328] İbn teymiyye, age, I, 132, 155-158.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/170-172.
[1054][329] Buhari, ezan 29, 39; Müslim, Mesacid 251-254.
[1055][330] El-keşşaf, II, 463; el-İsabe, II, 451.
[1056][331] Buhari muhtasarı olup adı Cem'un-nihaye'dir. (GAS, I, 126).
[1057][332] Fas Meriniler devleti hükümdarıdır.(ö. 759/1358). Bkz. G. Marçais, "Abu İnan Faris" , EI, I , 129; Zirikli, V, 323.
[1058][333] Buyütatu Fas'il-Kübra, Rabat 1972, s.50.Bu eser çeşitli müelliflere nisbet edilmektedir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/172.
[1059][334] Risâletü's-Salâtdiye de anılmakta olup birçok defa basılmıştır CGAS, I, 506).

safları düzeltir ve safları düzeltinceye dek onların diz sinirlerine kamçıyla vururdu. Ulemadan bazısı şöyle der: Bilâl'ın böyle yapması, Resulullah (sav) zamanında namaza daha başlanmadan Bilâl'in kamet getirmesi sırasında olmuş görünmektedir. Çünkü Bilâl'in, Allah Resulü'nün (sav) vefatından sonra, Hz. Ebubekir'in hilâfeti sırasında Şam'dan dönüşünde bir gün okuması dışında kimse için ezan okumadığına dair kendisinden rivayet varid olmuştur.1060[335]

Mescidde İnsanları Bağırıp Çağırma Ve Münakaşadan Meneden

Sahih-i Buharı' de Sâib b. Yezid'den şu rivayet nakledilir: "Mescid'de ayakta duruyordum,1061[336] birisi bana çakıl fırlattı. Bir de baktım ki Ömer b. Hattâb, bana "Git şu ikisini bana getir' dedi. Onları kendisine getirdim. Onlara 'kimsiniz?'ya da 'nerelisiniz?' dedi. Taifliyiz' diye karşılık verdiler, Hz. Ömer de " Eğer bu beldeden olsaydınız sizi incitirdim, Resulullah'ın (sav) mescidinde sesinizi yükseltir misiniz?!' dedi."1062[337] Muvatta' daşuri-vayet verilir: Ömer b. Hattâb (ra) Mescidin bir kenarında "Butayha "denilen bir revak yaptırdı ve "Kim şamata etmek, şiir okumak ve sesini yükseltmek (yüksek sesle konuşmak) istiyorsa şu revaka çıksın" dedi.1063[338] el-İstiâb' da da şu bilgi zikredilir: Allah Resulü'nün (sav) amcası Abbas (r.a.) Câhiliye devrinde Kureyş kabilesi içinde reis idi. Mescid-i Harâm'ın i m â r e s i k â y e görevleri ona aitti. S i k â y e (hacılara su verme) görevi malumdur. İ mâ r e ise, hiç kimsenin mescidde sövmesine ve çirkin söz söylemesine müsaade etmeyip onları hayır konusunda mescidi mamur etmeye yönlendirmesinden ibaretti. Buna uymamazlık edemezlerdi. Çünkü Mescid-i Haram Kureyş'in toplanma yeriydi ve onlar da bu konuda birleşmiş ve ahidleşmişlerdi. Abbas'a destek oluyorlardı, bu hizmeti ona vermişlerdik1064[339] Bu bilgiyi Zübeyr ve diğer tarih ve neseb alimleri zikretmişlerdir.1065[340]

Abdest Ve Temizlik Suyu Görevlisi

Şebrâmellisi şöyle der: " A b d e s t suyugörevlisf'ndenmaksat,Allah Resulü (sav) a b d e s t alırken ihtiyaç duyduğunda kendisine su dökmek suretiyle yardım eden kimse olmalıdır.
Derim: Bilakis, sözkonusu ifade bundan daha kapsamlı olup abdest ve temizlik (taharet) suyu görevlisi, Resulullah'a (sav) a bdest ve istinca için su hazırlar, gidip uzaklaştığında O'na taşır, dökme ve sair işlerde kendisine

1060[335] bkz. İbn Sa'd, III, 236-237.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/173.
1061[336] "Kaimen" kelimesi metinde yanlış olarak "nâimen" (uyuyordum) şeklinde geçmiştir.
1062[337] Buhari, Salât 83.
1063[338] Muvatta, Kasru's-salât fVs-sefer 93. Metinde düşüklük mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
1064[339] el-îstîâb, III, 94. Kabe'nin imâre görevi için ayrıca bkz. İbn Abdırabbih, el-Ikdül-ferîd, III, 315; Cevad Ali, Mufassal fî târihil-Arab kablel-İslâm, V, 249, 251. Huzâfnin Müslim, Nesâi ve Tirmizi'den naklen Resulullah'in (sav) mescıdde şiir okuma, alış-veriş, kayıp ilanı gibi hususları yasakladığına dair verdiği rivayetleri Kettâni burada zikretmemiştir.
1065[340] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/173-174.

yardım ederdi.1066[341]

Allah Resulümün Bu Hizmetiyle Görevli Olanlar

İbn Mesud (ra) bunlardan olup Resulullah'ın (sav) abdest suyu ve ayakkabılarının (n a 1 i n) görevlisi olar ak bilinirdi.1067[342] Sahîh-i Müslim' de Enes'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Allah Resulü (sav) ihtiyacı için (helaya) çıkardı, kendisine su getirirdim, onunla yıkanırdı."1068[343] Sahîh-i Buhâri' de de Enes'den şu rivayet verilir: "Nebî (sav) ihtiyacı için (helaya) çıktığında, ben ve bir çocuk yanımızda bir kırba su getirirdik. Yani onunla i s t i n c a ederdi."1069[344] İbnü'l-Cevzî Keş/u'/-meşdfc/r de1070[345] "edâve" (kırba)'nın "rikve" (derisukabı,matara) gibi deriden yapılmış
su kabı olduğunu söyler. Enes'in "Ben ve bir çocuk" sozu, Buhari'nin rivayetinde "bizden" veya "ensardan" şeklinde bir fazlalıkla zikredilir. Ismâîli de bu sonuncusunu tasrih eder. Müslim'de ise "Benim dengim", yani yaşta bana yakın şeklinde geçer. Ebû Ubeyd "çocuk" (g u 1 â m) , yetişmeçağın-da olan kimsedir, der. el-Muhkem'de,1071[346] "gulâm" kelimesinin, sütten kesilmekten yedi yaşına kadar olan sureyi ifade ettiği belirtilir. el-E-sâs*ta ise, " g u 1 â m " kelimesinin sakal bitme çağına kadar olan küçükler manasına geldiği, bundan sonra "gulâm" denmesinin mecazî olduğu belirtilir. Hadiste sozu edilen çocuğun, Ebu'd-Derdâ'mn Alkame b. Kays'a, Ibn Mesud'u kastederek "içinizde su görevlisi yok mu?" demesinden dolayı, Ibn Mesud olduğu da söylenmiştir. Buna göre Enes onu mecazen "çocuk" diye anmıştır. Bu durumda hadiste geçen "bizden" sozu, "sahabeden" veya "Re-sulullah'ın hizmetçilerinden" anlamında olmalıdır. Ismâîli'nın rivayetinde geçen "ensardan" sozu ise muhtemelen râvinin tasarrufu olup râvı, rivayette "bizden" ifadesini gormuş ve bunu "kabile" anlamında ya da her ne kadar "ensâr" ifadesi orfen Evs ve Hazrec kabilelerini belirtmekle sınırlı ise de butun ashab için kullanılması caiz olduğundan, lafzen değil manası ile rivayet etmiştir.1072[347] Ancak Müslim'in rivayetinde "benim emsalim bir çocuk" şeklinde onu küçüklükle nitelendiren ifade bunun uzak bir ihtimal olduğunu göstermektedir. Rivayette sozu edilenin Ebû Hureyre olması da muhtemeldir. Ondan şu rivayet nakledilir: "Allah Resulü (sav) helaya gittiğinde O'na den bir matarada su getirirdim, is tine a ederdi."1073[348] Buhari'nin, Allah Resulu'nun(sav) ab d e s t vehelâ ihtiyacıiçin O'nun yamnda kırba (il esu) taşıdığına dair Cin kıssasında Ebû Hureyre'den naklettiği rivayet de1074[349] bunu teyid etmektedir. Bu durumda Enes'm "benim emsalim" sözüyle de onun yeni musluman olma durumu kastedilmiş olur. Sozkonusu mezkur

---

1066[341] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/174.
1067[342] bkz. Tirmizi, Menâkıb 37.
1068[343] Müslim, Taharet 71; Buhari, Vudû 56.
1069[344] Buharı, Vudû 15, 16, 17. "Maanâ" kelimesi metinde "maahu", "bihi" kelimesi de "bikâ" şeklinde yanlış geçmiştir.
1070[345] Keşfu (Şerhu) müşkİli hadîsi's-Sahîhayn (Suppl., I, 918, III, 1245).
1071[346] îbn Sîde'nm(o 458/1066) eseridir (M Talbı, "îbn Sîda",EI, III, 940).
1072[347] bkz Fethul-Bârî, II, 27.
1073[348] bkz Ebu Davud, Taharet 24.
1074[349] Buharı, Menâkıbu'l-ensâr 32.

rivayette kastedilenin Câbir olması da muhtemeldir. Müslim'de, Resulullah'ın (sav) hela ihtiyacı için çıktığı ve Câbir'in bir su kırbasıyla O'nu takib ettiği rivayet edilir ki1075[350] Câbir ensardan biridir. Ismâîli'nin verdiği rivayette "O'nu takib ettim, ben bir çocuktum" ifadesi geçer. Ancak Ismâîli bunun hata olduğunu belirterek doğrusunun "ben ve bir çocuk" olduğunu söyler. el-Feth'e bakınız.1076[351]

el-tsâbe müellifi, Resulullah'ın (sav) azatlısı Umeyme'nin biyografisini vererek (Kadınlarcildi, s 21) Muhammed b. Nasr, Ibnu's-Seken, Hasan b. Sufyan ve başkalarının mezkur Umeyme'den, onun Allah Resulu'ne (sav) a b d e s t aldırdığı rivayetini tahrıc ettiklerim zikreder. Umeyme şöyle dedi: Resulullah'm (sav) ellerine su döküyordum, yanına bir adam girdi ve "aileme kavuşmak (varmak) istiyorum..." dedi. Hadis.1077[352]

el-Mevâhıbü'l-ledü-niyye'de müellif, Hz. Abbas'm (ra) azatlısı Abdullah b. Huneyn'in babası Huneyn'i1078[353] zikrederek onun Allah Resulü'ne (sav) hizmet etmekte olduğunu ve Resulullah'ın (sav) sonra onu amcası Abbas'a hibe ettiğini belirtir. Bu eserin şârihi (Zurkâni), Semmûye'nin Fevâid'de1079[354] ve Buhari'nin de et-Târîh'te bu rivayeti zikrettiklerini söyler: Huneyn, Allah Resuîu'nün (savj hizmetçisi idi, onu amcası, Abbas'a hibe etti, o da onu azad etti. Huneyn Nebî'ye (sav) hizmet eder, abdest aldığında abdest suyunun (kalanını) ashabı için dışarı çıkarırdı. Huneyn suyu saklayınca kendisini Resulullah'a (sav) şikâyet ettiler, o da "içmek için sakladım" dedi.1080[355] Ibn Mâce, Allah Resulü'nün (sav) kızı Rukiyye'nin (ra) azatlısı Ummu Ayyâş'tan şu tahricde bulunur: "Resulullah'a (sav) abdest aldınrdım; ben ayakta, o da otururdu."1081[356]

el-İstîâb'da da şu bilgi verilir: Umeyme hizmetçi idi. Onun Resulullah'a (sav) abdest aldırdığına dair hadisi, Ibn Asâkır, Hasan b. Sufyân ve başkaları tarafından tahrıc edilmiştir.1082[357] es-Sîretü'ş-Şâmiyye'de, Resulullah'm (sav) murebbiyesi Ummu Eymen'in, O'nun taharet suyukırbası ve hela ihtiyacı ile ilgilendiği zikredilir.1083[358] Sahîh-i Buhari'de "Taş ile I s -t i n c a Bâbı"nda Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: "Resulullah'ı (sav) takıp ettim, (hela) ihtiyacı için çıktı, arkasına bakmıyordu. Yanma yaklaştım, bana 'bana ıs tınca etmem ıçm (veya benzen bir ifade kullandı) taş getir, kemik ve hayvan tersi getirme' buyurdu. Elbisemin bir tarafıyla tutarak kendisine taş getirdim ve yanına koyarak ayrıldım, ihtiyacını gıderınce de taşlarla temizlendi."1084[359] Fethul-Bârî'de müellif şöyle der: Bu hadiste, emretmiş olmasalar bile efendileri takibetmenin ve devlet başkanının tebaasından bazı kimseleri istihdamının caiz olduğuna, ihtiyacını gideren kimseden ayrılıp uz akl aşılacağın a, ihtiyacını giderdikten sonra aramaya

---

1075[350] Mushm, Zuhd 53 Bu konuda Enes'ten yapılan rivayetler için bkz Müslim, Taharet 75-79.
1076[351] Bu bilgiler için bkz Fethul-Bârî, II, 27-28.
1077[352] el-Isâbe,IV, 243; Üsdü1-ğâbe,Vll, 26-27.
1078[353] Hür iki Huneyn kelimesi metinde yanlış, olarak Hayr şeklinde geçer.
1079[354] Semmûye, İsmail b Abdullah (o. 267/881), bkz Alâmü'n-nübelâ,XIII, 10-12.
1080[355] Zurkâm.Şerhutl-Mevâhib,lII,301 Ayrıca bkz Ibn Kebîr, Sîre, IV, 621 ;Üsdü1-ğâbe, II, 69-70 Abhab bu suyu içer veya surunurdu.
1081[356] Ibn Mâce, Taharet 39, Üsdü'l-ğâbe, VII, 374.
1082[357] el-İstiâb, IV, 241,el-İsâbe,IV, 243 Anılan hadis el-Istiâb'da değil el-Isâbe'de verilmiştir.
1083[358] Ibn Kesîr(Sîre,IV,620), İbnlshak'tan naklen aynıbılgıyı UmmuKvrnen'moğluKy-men'le ilgili olarak zikreder.
1084[359] Buharı, Vudû 20 Metinde hatalar mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır Ayrıca bk/ Buharı, Menâkıbu'l-ensâr 32.

ihtiyaç duyup da pisliğe bulaşmasına meydan vermemek için, i s -t i n c â edeceği şeyleri getirip yanına koymaya delâlet vardır.1085[360]

Allah Resulü'nün Isıtılmış Su Kullanıp Kullanmadığı Ve Hamama Gidip Gitmediği

Fethu'l-Bâri'de "Kişinin hanımıyla birlikte a b d e s t alması bâ-bı"nda1086[361] Buhari'nin "Hz. Ömer sıcak su ile a b d e s t aldı" sözü geçerken, nüshanın üstünde ustad şeyhimiz babamın yazısıyla şunu gördüm: Ebû Ömer İbn Abdİlber, Resulullah'm (sav) ne bir a b d e s t alışı ne de g u s 1 edişinde ısıtılmış su kullanmadığını zikreder.
Hocamız Şebîhi'ninFecrü's-sâti adlı eserinde mezkur başlıkta şu bilgi zikredilir: Resulullah'a (sav) gelince, O'nun ne bir a b d e s t ne bir g u -s u 1 de sıcak su kullandığı sabit olmamıştır. Bunu Ibn Zekri söyler. el-Me-vâhib'de de şöyle denir: Allah Resulu'nün (sav) Cuhfe (Şamlıların mi -katı) hamamı na girdiğine dair rivayet edilen hadis,Hâfız Ibn Kesîr'-in de belirttiği gibi hadis otoritelerinin ittifakıyla uydurmadır. Tam aksine Araplar ülkelerinde hamamı ancak Resulullah'm (sav) vefatından sonra tanımış oldular.1087[362] Zurkâniel-Mevâhıb şerhinde şöyle der: Resulullah'ın (sav) Hz.Ebubekirve Ömer'e " h amam iniz temiz olsun (size sıhhatler olsun)"1088[363] buyurduğuna dair Deylemi'nin îbn Ömer'den senedsiz zikrettiği rivayet, eğer sahihse, münhasıran kaynak vb. yerlerden alınmış sıcak suya hamledilir. Hamam in anıldığı butun rivayetler için bu durum sözkonusu-dur. Bunu Sehâvi söyler.1089[364] Ancak buna karşı Harâiti'nin,1090[365] İbn Asâkir'in ve Yakub b. Sufyân'ın daTârih'inde1091[366] Muhammed b. Ziyâd el-Elhâni'den yaptığı şu rivayet varid olmuştur: Sevbân benim komşumdu, hamama giderdi. Ona"Resulullah'ın(sav)arkadaşısm(ashabmdansın)ve hamama gidiyorsun!" dedim. "Resulullah (sav) da hamama giderdi" diye karşılık verdi. Bu rivayet, Sehâvi'nin söylediği tarzda te'vile manidir. Zira Muhammed b. Ziyâd, Sevbân'ın ısıtılmış su kullanmasını kotu karşılamıyor. Fakat bu rivayetin isnadı gerçekten zayıftır (Şerhu'l-Mevâhib, IV, 247).1092[367] Ibn Hacer el-Heytemî Şerhu'ş-ŞemâiFde, Demiri ve başkalarının Resulullah'm (sav) hamama girdiğini kaydettiklerini söyler. Demîri'den bunu nakledenlerden biri de Şeyh et-Tâvudi olup Şerhu Camii Halil'de1093[368] bunun hemen ardından şöyle der: Nevevi Şerhu'l-Mühezzeb'de bunun zayıf bir hadis olduğunu söyler.1094[369]

1085[360] Pethu'1-Bârî, II, 33 Metindeki hata ve eksiklikler ıçm aslına bakını/ Resulullah'm (bav) bu hı/metinı yürütenler arasında Rabîa b Ka'b el-Eslemî ile Ebu's-Scmh de mevcut olup (Ibn Kebîr, IV, 659, 667-668) Kettâni zıkretmemıştır.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/174-176.
1086[361] Bu başlık için bkz Fethu'I-Bârî, II, 84.
1087[362] Arapların hamamı Resulullah'dan (sav) sonra tanımış olduklarına dair bkz Ali el-Kârı, el-Esrâru'1-merfûa, s 239.
1088[363] "Tâbe" kelimesi metinde yanlış olarak "tâfe" şeklinde geçmiştir.
1089[364] Sehâvi, el-Mekâsıdül-hasene, s 270;el-Esrârü1-merfua,s 239.
1090[365] Muhammed b Cafer cl-Harâitî (o 327/939) bkz Zırikli, VI, 29.
1091[366] Yakub b. Sufyân el-Fesevî (o 277/890) bkz. Ziriklı, IX, 260.
1092[367] Harâitî'den buraya kadar verilen bilgi için bk7 Ibn Hacer el-Heytemî, el-Fetevâ'l-kübrâ,1,65 Sevbân'dan yapılan rivayet için ayrıca bkz Şâmi,es-Sîretü'ş-Şâmiy-ye, VII, 557, Suyûtî, el-Hâvî M-fetâvâ, II, 63.
1093[368] İbn Sûde et-Tâvudî'nined-Dav'ul-lâmi bi-şerhîl-Câmiadh eseridir (bkz. "Jbn Suda", El, III, 948).
1094[369] Resulullah'ın/nxmam dan nehyine dair hadisleri İçin bkz.Nevevi,el-Mecmû (Şer-hul-Mühezzeb), II, 204-205. Nevevi bir

Ancakel-MevâhiMn daha önce geçen ibaresinde olduğu gibi bu rivayetin bâtıl olduğunu belirtmemiştir.
Derim: Hamamla ilgili hükümlere dair varid olan hadislerden, Nebî (sav) zamanında hamamın mevcut olduğu ihtimali de sezilmektedir. Sünen kitaplarına ve bizim el-İlmâm bimâ verede fî'1-hamâm adlı risalemize bakınız.[1095[370]] Arif eş-Şa'rânî'nin Keşfü'l-ğumme adlı eserinde şu bilgi verilir: Resulullah'ın (sav) ashabı ateşte ısıtılmış su ile temizlik yapıyorlar, güneşte ısınmış suyla temizliği ise mekruh görüyorlardı.
el-İhyâ'dadaşubilgiverilir: Sahabiler Şam hamam larmagirdiler. îbn Ömer, h a m a m in onların ihdas ettiği nimetlerden olduğunu söyler. Ebü'd-Derdâ ve Ebû Eyyub'dan şöyle dedikleri rivayet edilir: "Hamam ne güzel evdir; bedeni temizliyor ve ateşi hatırlatıyor."[1096[371]] Hafız İbn Hacer Tahricu ahâdisi'r-Râfiî'de şöyle der: Ashabdan bir grup sıcak suyla yıkanıyorlardı. Amr ve oğlu Abdullah, İbn Abbas, Seleme b. Ekva, Eslab. Şureyk ve başkaları bunlardandı.[1097[372]] Hz. Aişe'nİn "Resulullah'a (sav) yıkanması için güneşte su ısıttım. Bana "yapma ey Humeyra, bu göz hastalığına yolaçar' buyurdu" sözüyle ilgili olarak söylenenler için Zeylai'nin Tahrîcu ahâd-îsi'l-Hidâye'sine,[1098[373]] îbn Hacer'in Tahricu ahâd isi şerhi'r-Râfiiyyil-kebîr'i[1099[374]] ve Ebül-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî el-Hindî'nin es-Siâye alel-Vikâye (s. 336, 192) adlı eserine[1100[375]] bakınız.[1101[376]]

Allah Resulipnün Cam Kabdan Abdest Alması

İbnHuzeymeSahîh'inde"Camkabdan ab de s t almanın mubahlığı babı"[1102[377]] diye bir başlık açar ve Ahmed b. Abde tarikiyle, onun Hammâd b. Zeyd'den, onun Sâbit'den, onun da Enes'den (ra) yaptığı şu rivayeti zikreder:
"Nebî (sav) bir kab su istedi, bir cam kâse (kadeh) getirildi."[1103[378]] Zurkâni Şer-hu'1-Mevâhib'de şöyle der: " Z ü c â c " (cam) kelimesi zicâc, zecâc ve zücâc şekillerinde okunur ki en-Nûr'da[1104[379]] da bu husus belirtilmiştir. Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bârî'de "zücâc" şeklinde okunacağını söyler.[1105[380]] İbn Huzeyme'nin böyle bir başlığa yer vermiş olması, çabuk kırılması sebebiyle bunun israf olduğunu ileri süren sufilerin görüşlerinin aksini ortaya koymak içindir.[1106[381]] Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde İbn

---

başka yerde (1,87) güneşte ısıtılan suyun göz hastalığına yolaçtığına dair Resulullah'dan nakledilen rivayetin, muhaddislerin ittifakıyla zayıf olduğunu belirtmiştir.
1095[370] bkz. Fihrisü'l-fehâris, I, 29.
1096[371] İhyâu ulûmi'd-dîn, I, 186-187; el-Mecmû, II, 205.
1097[372] îbn Hacer, Telbisül-habîr fî tahrîci ahâdîsi'r-Râfıiyyil-kebîr, I, 34.
1098[373] Zeylai, Nasbu'r-râye, I, 102 v.d.
1099[374] Telhisül-habîr, I, 32 v.d ; el-Mecmû, II, 87.
1100[375] es-Siâye fî keşfi mâ fî Şerhil-Vikâye (Suppl., I, 647).
1101[376] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/177-178.
1102[377] Bu başlıkta geçen "ibâha" kelimesi metinde düşmüştür.
1103[378] îbn Huzeyme, Sahîh,Beyrut 1395/1975,1,64-65. Burada "bir kabsu" yerine "abdest suyu" ifadesi vardır. Ayrıca ravi "bir kâse su getirildi" dedikten sonra, Enes'e atıfla, "sanıyorum cam kâse dedi" ifadesini kullanmaktadır. Krş. Buhari, Vudû 46.Bu konuda değerlendirme ve mukayese için bkz. Fethul-Bârî, II, 91.
1104[379] Nûru'n-nibrâs olmalı.
1105[380] Fethul-Bârî, II, 91.
1106[381] Bu hususu İbn Huzeyme'nin kendisi söylemektedir (Sahîh, I, 64).

Abbas'dan Mu-kavkıs'm Allah Resulü'ne (sav) camdan bir kâse hediye ettiği rivayet edilir.1107[382] Fakat bu rivayetin isnadı tenkid edilmiştir. el-Mevâhibül-Iedüniy-ye'de bu kâseyi Resulullah'a (sav) Necâşi'nin gönderdiği ve ondan (su vs.) içtiği belirtilir. Şâmi, bu kâseye ilaveten topraktan yapılmış bir başkasını da zikreder.1108[383]

Allah Resulütntün Tunç Vesaireden Yapılmış Leğende Abdest Alması

Sahih-i Buhari'de Enes'den şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) bir kab su istedi, içinde biraz su olanyayvan bir kâse getirildi, parmaklarını onun içine daldırdı."1109[384] Hafız İbn Hacer, hadiste kabın sıfatı olarak anılan "rahrâh" kelimesinin "geniş ağızlı" anlamına geldiğini söyler. Hattâbi de " r a h r â h " m geniş ve dibi yakın (derin olmayan) kab olduğunu belirtir. İbn Hacer, devamla, bu özelliğin leğene benzerlik arzettiğini kaydeder.1110[385] Beyhaki eş-Şuab'da (Şuabu'1-îmân), Hatîb el-Bağdâdî ve Deylemi de Müsnedü'l-firdevs'te Abdullah b. Ömer b. Hattâb'dan "merfu" olarak rivayet ettiği şu hadisi tahric ederler: "Leğenleri doldurun, mecusilere muhalefet edin."1111[386] Resulullah'm (sav) "Mihda'b" denilen ve ahşap veya taştan yapma içinde çamaşır yıkanan şeyde, kâsede, ahşap ve taş kaplarda, leğen benzeri tunçtan yapılma " T a vr " denilen kapta, bakır kapta, cam kâsede a b d e s t almış olduğu sabittir.1112[387] Buharı "Kitâbu'l-Vudû" da bunların her biri için başlık açarak rivayetler nakletmiştir.1113[388] Ebû Davud'un Sünen'inde de "Tunç kabda abdest alma babı" mevcuttur.1114[389] Hafız Nuruddin el-Hey-semî, el-Mecma'da "Bakır (kap)dan abdest alma babı" diye bir başlığa yer verir.1115[390] Bizim "Leğenleri doldurun..." hadisiyle ilgili eserimize bakınız.1116[391]

Misvak Görevlisi

Sahih-i Buhari de misvak ve yastık görevlisinin İbn Mes'ud olduğu zikredilir.1117[392] el-İsâbe müellifi, Resulullah'ın (sav; azatlısı Büreyre'nin biyografisini verirken İbn Ebî Şeybe'nin Abdullah b. Büreyre'den şu tahricde bulunduğunu zikreder: "Resulullah (sav) gece uyandığında Büreyre denilen bir cariyesinden m is v akı getirmesini isterdi."1118[393] Efendimiz dayımın m i s v ak ve onunla ilgili hususlara dair kaleme aldığı

1107[382] Bkz. îbn Sa'd, I, 485. es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 362, 575; Fethul-Bârî, II, 91.
1108[383] es-Siretü'ş-Şâmiyye,VII, 362f 575. Şâmi, Resulullah'm (sav)suv.s. içtiği ve ab-dest aldığı ahşaptan bir kâsesinin de olduğunu beliritir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/178-179.
1109[384] Buhari, Vudû 460.
1110[385] Fethul-Bârî, II, 91.
1111[386] bkz. Kenzül-ummâl, IX, 323 (nr. 26240).
1112[387] bkz. es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 574-575.
1113[388] Buharı, Vudü 45-46.
1114[389] Ebû Davud, Vudü 47.
1115[390] Mecmau'z-zevâid, I, 215.
1116[391] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/179-180.
1117[392] Buhari, Fedailü'1-ashâb 20.
1118[393] eI-İsâbe,IV, 251.

esere bakınız.1119[394]

Allah Resulümün Kürsü (İskemle) Edinmesi

Dârekutni'nin el-İleV de Hz. Ali'den (ra) naklettiği hadis te Hz. Ali şöyle der: Her sabah Resulullah'a (sav) gelirdim öksürdüğü zaman içeri girerdim, sükut ettiğinde girmezdim Resulullah (sav) yanıma çıktı ve "dün gece bir şey oldu, evde bi hışırtı duydum" buyurdu. Hz. Ali içinde, Resulullah'a ait "rn göreyim, bize ait bir kürsünün (iskemle) altında Hasan'ın küçük bi köpeği var" ifadesinin geçtiği bir olayı zikretti.1120[395] e/-Meşrcm VrevV de1121[396] şöyledenir: Kürsü, üzerineoturulanşeyolupotu-ran kimsenin makadını taşmadığı (ondan daha geniş olmadığı) da söylenmiştir.1122[397]

Allah Resulü'nün Kursu Üzerine Oturması

Sahih-i Müslim ve Nesâi'nin Sünen' inde Humeyd b. Hilâl'den, metni Müslim'e ait şu rivayet zikredilir: Ebu Rifâa el-Adevî şöyle dedi: "Nebî (sav) hutbe okurken yanına geldim ve (ey Allah'ın Resulü, yabancı (garib) bir adam geldi, dininin ne olduğunu bilmiyor ve dinini soru(p öğrenmek isti)yor' dedim. Resulullah (sav) bana yöneldi ve hutbesini bırakarak yanıma geldi. Bir iskemle (kürsü) getirildi, ayaklarının demirden olduğunu sanıyorum. Resulullah (sav) onun üzerine oturdu ve Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye koyuldu. Sonra hutbesini okuyup sonunu tamamladı.1123[398] Mezkur hadis, bilindiği üzere Müslim'de mevcut olduğu halde Suyûti Cem*u'l-cevâmi*de ve Muttaki el-Hindî Kenzü'l-ummâl'de, bundan habersiz olarak, hadisi Taberâni'nin el-Mu*cemü'l-kebir*i ve Ebû Nuaym'a isnadla yetinmişlerdir. Buhari de bu hadisi el-Edebü'l-Müf-red'de tahric etmiştir.1124[399] Bu rivayette Resulullah'ın (sav), mescidde bulunduğu halde ayakları demirden bir iskemleye oturmuş olduğu ve insanların kendisine baktığı zikredilmektedir. Bundan, böyle oturmanın caiz olup kınanacak bir davranış sayılmayacağı anlaşılmaktadır. Bir defasında sa-lihlerden birine oturması için bir iskemle yaklaştırıldığında onun bunu kınanan (mezmûm) teşebbühten (küffara benzemek) addederek kabul etmediği zikredilir. Buhari el-Edebü'1-müfred'de "Divana (Serîr) oturma babı" adıyla bir başlık verir ve orada Muaviye'nin divana oturması kıssasını; Ebû Kurre'nin1125[400] "İbn Abbas'la birlikte divana oturdum" sözünü; Ebû Cemre'nin "İbn Abbas'la birlikte oturmuştum, beni kendi divanına oturtmuştu, bana "yanımda kal, sana malımdan bir pay vereyim" dedi, "ben de onun yanında iki ay kaldım" sözünü; Enes'in Basra

---

1119[394] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/180.
1120[395] DârekuLni'nin bu hadisi için bkz. Müsned, I, 107. Hadisle Resuluilah'in hı şırtı üzerine kalktığında Cebrail'le karşılaştığı, eve niçin girmediğini sorduğunda ise evde köpek bulunduğu için girmediğini söylediği ve devamla Resulullah'ın içinde köpek, resim ve cünüp kimse bulunan eve meleklerin girmediğini belirttiği kaydedilir.
1121[396] İbn Asker el-Mâlıkî'nın eseridir (bkz îhsanAbbas, s 790).
1122[397] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/180-181.
1123[398] Müslim, Cuma 60, Müsned, V, 80; es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 563-564.
1124[399] el-Edebül-müfred, Beyrut 1404/1984, s 386 (bâb: 552, nr. 1168).
1125[400] Ebû Kurre yerine Ebu'l-Aliye diye geçmektedir (age, s 385).

emîri Hakem'le birlikte divana oturması kıssasını; daha önce Müslim'den nakledilen Ebu Rı-faâ el-Adevî'nin kıssasını ki bu kıssada "ayaklarının demirden olduğunu sandığım bir iskemle getirildi ve üzerine oturdu" ifadesi geçmekte olup Hu-meyd "sanıyorum o siyah ahşaptandı, Ebû Rifâa demir zannetmiştir" ilavesinde bulunur; Musa b. Dihkân'ın "Hz. Ömer'i üzerinde kırmızı bir elbise, bir gelin divanına oturmuş gordum" sozunu ve Imrân b. Müslim'in "Enes'ı, bir ayağını diğerinin ustune atmış vazıyette bir divana oturmuş gordum" dediğini zikreder.1126[401] Muberred el-Kâtnil'de Ömer b. Hattâb'ın, Zibrikân'ı hicvetmesi üzerine HutayVyı hapsetmesi kıssasında şunu zikreder: "Hz. Ömer bir iskemle (kursu) istedi ve üzerine oturdu. Hutay'a'yı da çağırtıp onune oturttu ve ona dilini kesmeye kararlı olduğunu göstermek üzere keskin bir bıçak istedi..." Kıssa1127[402] Nesâi'nin Sünen*inde Abduhayr'dan şu rivayet nakledilir: "Hz. Ali'nin bir iskemle isteyip üzerine oturduğuna ve sonra bir kabda su getirterek ellerini uç defa yıkadığına şahıd oldum.." Kıssa.1128[403] Türk vezir Cevdet Paşa'nın Tarih'inde Türk Vâsıf Efendi'nin Tarih'inden naklen şöyle denir: Efendimiz Hz. Yusuf (as) kursusu (tahtı) üzerinde oturmuş olarak hukum icra ederdi. Efendimiz Hz. Süleyman (as) da yüksek bir kursu üzerinde hükümleri uyguluyordu. Efendimiz Muaviye (ra) de kendisi için özel bir daire tahsis etmiş olup orada taht benzeri bir kurs u uzerindeoturarakhukumleriicraediyordu.1129[404] EbûNuaymel-Hil-ye'de Yahya b. Eyyub'dan, o da Hz. Ömer'in Herakliyus'a gönderdiği elçisi olan Cessâme b. Musâhik b. Rebı b. Kays el-Kinânî'den şöyle dediğini rivayet eder: Oturdum, altımda ne olduğunu bilmiyordum. Bir de baktım ki altımda altından bir iskemle (kursu) , gorur görmez hemen indim. He-rakliyus gülerek bana "kendisiyle sana ikramda bulunduğumuz bu şeyden neden indin?" dedi. Ben de "Resulullah'ın (sav) bunun gibi şeylerden nehyet-tiğini duydum" diye karşılık verdim. Kenzü'l-ummâl'de "Fedâilu's-sahabe" bölümünde Cessâme b. Musâhik biyografisine bakınız.1130[405] ve iskemleye başta nasıl oturduğunu, sonra da onun iskemle olmasından değil de onun altından yapıldığını görünce nasıl indiğim gorunuz. Eğer o, iskemleyi altın dışında kullanılması mubah bir şeyden yapılmış bulsaydı üzerine rahtça otururdu. Allah en doğrusunu bilir.1131[406]

Sucu (Sâkî, Saka)

Resulullah (sav) için tatlı su getirilmesine dair fasıl: İsfahâni'nin

1126[401] el-Edebül-müfred, s 385-386.
1127[402] Muberred, el-Kâmil,Beyrul 1406/1986,11,725-726 Kettânı ve Huzâı'nin metinlerinde (s 149) "âmil" diye geçen kelime burada "âzım" şeklindedir.
1128[403] Nesâı, Taharet 75-76.
1129[404] Tarih-iCevdet,Istanbul 1309,1,43 "Hz Yusuf(a s) Mısır'da Vâki saray-ı mahsûsunda taht üzerinde kuûd ıdub ıcrâ-yı ahkâm ıderdı Hz Davud(a s) Kuds-u Şerifte kubbe-ı raa'hûde altında oturub umûr-ı ibadullahı ru'yet ve Hz Suleyman(a s)da-hı o kubbe altında murtefı taht üzerinde kuûd ve fasl-ı ahkâm eylerdi" s 44' " Muâvıye, mahsûs divanhane ve taht şeklinde kursu ittihaz ıdub bı'n-nefs kuûd ve ıcrâ-yı ahkâm ıder ıdı" Devamı için mezkur esere bakınız.
1130[405] Kenzül-ummâl., XIII, 309-310; Üsdül-ğâbe, I, 325.
1131[406] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/181-182.

Ahlâku'n-Nebî (sav) adlı eserinde Hz. Aişe'den (ra) şöyle dediği nakledilir: "Resulullah (sav) için Sukyâ evlerinden tatlı su getilirdi."1132[407] Kuteybe, Sukyâ'nın Medine'ye iki günlük mesafede bir kaynak olduğunu söyler.1133[408] Seyyid es-Semhûdî, el-Hulâsa'da Hz. Aişe'nin mezkur hadisini verirken şöyle der: Bu hadisi Ebû Davud bu lafızla rivayet etmiş olup senedi de " c e y y i d "dir (sahih, makbul). Hâkim de hadisin sahih olduğunu belirtir. Vâkıdi, Ebû Râfî'nin hanımı Selma'nın rivayet ettiği hadiste onun şöyle dediğini nakleder: "Ebû Eyyub, Resulullah (sav) onun yanında misafirken kendisi için Enes'in babası Mâlik b. Nadr'ın kuyusundan tatlı su getirirdi. Sonra Enes ile Hârise'nin iki oğlu Hind ve Esma1134[409] Sukyâ evlerinde Resulullah'ın hanımlarının evlerine su taşırlardı. Allah Resulü'nün (sav) siyahi kölesi Rebâh, kendisine bir defa Gars (veya Gurs)1135[410] kuyusundan bir defa Sukyâ kuyusundan su getirirdi". Bu Sukyâ, Matari'nin,1136[411] Hz. Ali'nin (ra) el-Muharrem'deki1137[412] kuyusuna gidenlerin solunda kalan ve en-Nekâ1138[413] konak yerinin bitiminde diye andığı kuyudur. Semhûdi daha sonra, Kuteybe'nin Sukyâ ile ilgili açıklamasının ardından şöyle der: Kuteybe'nin sözünü ettiği kuyu, eski Mekke yolunda bilinen kuyu olup el-Mecd'in1139[414] belirttiğine göre Fur'a bağlı bir yerdir. Fakat burada kastedilen Sukyâ o değildir. Anlaşılan Kuteybe Medine'de bir Sukyâ bulunduğundan haberdar olmamıştır (el-Hulâsa, s. 223, 228 ve onun aslına bakınız).1140[415]

Resulullah'a (sav) Medine'deki temiz (tatlı) kuyulardan su taşınması faslı: el-İsâbe'de Heysem b. Nasr b. Zahir el-Eslemî'nin biyografisini veren müellif, Vâkıdi'nin onu Hz. Peygamber'e hizmet edenler arasında zikrettiğini ve kendisine ait bir senedle ondan şu tahricde bulunduğunu söyler: "Allah Resulü'ne (sav) hizmet ettim. Mehâvic kavmin(e gittiğin)de kapısını bekledim. O'na Ebü'l-Heysem b. Teyyihân'm Câsûm'daki1141[416] kuyusundan su getiriyordum. Kuyunun temiz (hoş, tatlı) bir suyu vardı. Allah Resulü (sav) bir gün oruçlu olduğu1142[417] halde Ebubekir'le (ra) birlikte E bul-Heysem'e geldiler..." Ve kıssayı zikretti.1143[418]

Allah Resulü (sav) için suyun soğutulduğuna dair fasıl: Sahih-i Müslim* de

---

1132[407] Ahlâku'n-Nebî, s. 194- Metinde geçen "bâb" kelimesi "kitâb" olacaktır.

1133[408] Ebû Davud, Eşribe 22. Hu2âi, aynı rivayeti önce Ahlâku'n-Nebî'den sonra da Ebû Davud'dan naklen vermiş olup Kuteybe'nin sözü de Ebû Davud'da geçmektedir. Kettâni Ebû Davud'un rivayetini zikretmemiştir.

1134[409] Metinde Hind kelimesi düşmüş olduğu gibi Kettâni'nİn kaynağı olan Semhûdi'nin her iki eserinde de Hind ve Harise Esma'nm çocukları gibi verilmiştir. Doğrusu yukarıda verildiği gibi olup bu konuda bakınız: îbn Sa'd, I, 504; Üsdül-ğâbe, 1,95, V, 415-416.

1135[410] bkz. en-Nihâye fî garîbil-hadîs, III, 359; Hulâsatül-Vefâ, s. 406.

1136[411] Metinde Mafirî şeklinde geçen bu isim Semhûdi'nin sıkça atıfta bulunduğu Cemâ-luddin et-Matarî {Ö. 741/1340) olupet-TaVif bimâ essesetil-hicre rain mealimi Dâril-hicre adlı eseri vardır (bk SupU., II, 220; Zirikli, VI, 222).

1137[412] Metinde veHulâsatul-Vefâ'da doğru olarak el-Muharrem, Vefâul-Vefâ'da İse ef-Harem şeklinde geçmektedir. Ayrıca bkz. Firuzâbâdi, el-Meğânimül-mutâbefî mealimi Tâbe,Riyad 1389/1969, s. 172, 340, 458.

1138[413] Metinde yanlış olarak es-Sakkâ şeklinde geçmiştir, bkz. age, s. 414.

1139[414] İbmi'l-Esîr kastedilmiştir, bkz. en-Nihâye, II, 382.

1140[415] Hulâsatül-Vefâ, s. 404-405; Vefâül-Vefa, II, 141-142. Kuteybe, metinde Katâde şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. es-Siretü'ş-Şâmiyye, VII, 345; el-Meğânimü'I-mutâbe.s. 179-180. Metin de düşüklükler mevcut olup anıl an kaynaklarla karşılaştırılmalıdır. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis de bazı kaynaklarda "Sukyâ kuyusundan" şeklinde geçmektedir.

1141[416] Câsûm veya Câsİm, Ebü'l-Heysem'in kuyusunun adı veya bulunduğu yer olara geçmektedir (îbn Sa'd, 1,504, ibn Şebbe, 1,160;Şâmi, VII, 345-346 ;Vefâu1-Vefâ,] 131-132). Kelime metinde "Câruhum", el-İsâbe'de ise"Câ/ium." şeklinde yanlış geçer.

1142[417] "Sâlmen" kelimesi metinde yanlış olarak "dâifen" şeklinde geçer.

1143[418] el-îsâbe, III, 615. Dipnot 388'de anılan kaynaklara bakınız.

Allah Resulü'nün (sav) siretine dair Câbir'den (ra) rivayet edilen uzun hadiste, Câbir'in şöyle dediği zikredilir: "Ordugâha geldik, Resulullah (sav) 'ey Câbir, abdest suyu için nidada bulun (abdest suyu iste, ara)' buyurdu. Ben de 'ey Allah'ın Resulü, kafilede bir damla su bulamadım' dedim. Ensardan bir adam, hurma dalından bir askıya takılı eski tulumdan (kırba) yapma kovasında Resulullah (sav) için su soğutuyordm."1144[419]

Allah Resulü'nün Mekke'den Medine'ye Zemzem Suyu Getirtmesi Ve En Sarih Bir İfadeyle Çabuk Davranılmasına Teşvikte Bulunması

el-İsâbe'de Üseyle el-Huzâiyye'nin biyografisini veren İbn Hacer, Ebı Kurre Musa b. Tarık'tan şu rivayeti zikreder: "Nebî (sav), Süheyl b. Amr'c mektup yazarak "mektubum sana gece gelirse sabahlamadan, gündüz ge lirse gecelemeden bana zemzem suyu gönder" buyurdu. Süheyl de Usey le el-Huzâiyye'nin yardımıyla, sağladıkları iki büyük tuluma zemzem suyu doldurdu ve devesiyle gönderdi" Bunu, Mufaddal b. Muhammed el-Cenedi rivayet etmiştir.1145[420] Yine el-İsâbe'de sonra Süheyl b. Amr'ın azatlısı Uzeyhir'in biyografisini vererek şöyle der: Ashaptandır, efendisi Süheyl onu Allah Resulu'ne (sav) zemzem suyu götürmek uzere gönderdi. Fâkihi Muhammed b. Süleyman tarikiyle onun Hizam b. Hişam'dan,1146[421] onun babasından, onun da Ümmu Ma'bed'den şöyle dediğini rivayet eder: "Süheyl'in kıçuk hizmetçisi Uzeyhır çadırıma geldi, yanında ıkı su tulumu vardı Ne olduğunu sordum, Resulullah'ın (sav), efendisi Süheyl'e mektup yazarak zemzem suyu istediğini ve tulumların kurumaması için süratle yolaldığını söyledi." 1147[422]

Seferde Allah Resulü'nün Yanında Götürülen Su Tulumları Ve Onları Doldurmaya Kimin Gittiği

Abdullah b. Selâm'ın azatlısı Fâid'in biyografisini veren el-İsâbe müellifi şöyle der- Mufıd b. Numan er-Râfız1148[423] Menâkıbu Ali'de ibrahim b. Artır tarikiyle, Abdullah b. Selâm'ın azatlısı Fâid'den ibrahim'e tahdiste bulunanların şu rivayetini tahric eder: Fâid dedi: Nebî (sav) Hudeybiye gazvesinde Cuhfe mevkiinde konakladı, orada su bulamadı. Bunun üzerine Sa'd b Mâlik'i gönderdi, o su tulumlarıyla geri donup ozur beyan etti. Allah Resulü (sav) bu defa Hz. Ali'yi gönderdi, o tulumları doldurmadan dönmedi. el-İsâbe müellifi bu biyografiyi (zây) harfi ile

---

1144[419] Müslim, Zühd 18. HadisHuzâi tarafından tam verilmiş olup (s. 152)Kettâniyaln ilgili kısmı zikretmiştir. Hurma dalı, bundan yapılan askı ve deri kırba ile ilgili ol rak Huzâî ve Kettâni'nin el-Meşârikten naklettikleri lügatle ilgili açıklamalar tercümesine lüzum duyulmamıştır. Bunlar için bkz. Huzâi, s. 153; Nevcvî, Şerl Müslim, XVIII, 145.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/183-184.

1145[420] el-İsâbe, I, 21, IV, 226 Ibn Hacer, Süheyl'in hanımı Useyle el-Huzâiyye'yı Useyle el-Huzâî şeklinde erkekler arasında da zikretmiş olup (1, 21) Kettâru de onu bu şekilde zikretmiştir Bu rivayet çın ayrıca bkz Fakıhı,Ahbâru Mekke,II, 33 Ce-nedî kelimesi metinde Cenevî şeklinde yanlış geçmiştir (bkz Alâmü'n-nübelâ, XIV, 257).

1146[421] Metinde yanlış olarak Haram b Hışam şeklinde geçmiştir (bkz Ibn Sa'd, V, 496).

1147[422] el-Isâbe, I, 30.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/184-185.

1148[423] Bu zat (o 413/1022) için bkz GAL, I, 201-202, SuppL, I, 322-323.

rumuzlandırmıştır.1149[424]

Allah Resulü'nün Müslüman Sâkısı

Müslim Enes'ten şu rivayeti tahric eder: "Resulullah'a (sav) şu kadehimle bütün içecekleri; bal (şerbeti), nebiz, su ve sütü sundum."1150[425]

Allah Resulü'nün Yahudi Sakisi

Subhu'l-a'şâ'da (VI, 344) şu bilgi verilir: "Rivayet edilir ki Resulullah (sav) su istedi, bir yahudi de kendisine su verdi. Bunun üzerine Allah Resulü ona "Allah seni güzelleştirsin!" dedi ve o yahudi, ölünceye dek yüzünde ak (kıl) görmedi. Bundan da, kâfirlere, karşılıklı konuşma (ve yazışmalarda) dua etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır." Derim: Bu kıssa, sanki, "Hz. Pey^ gamber'in (sav), suyundan bir kıl çıkaran kimseye dua etmesi" başlığı altın da ileri verilecek olan kıssadır. Resulullah'ın (sav) bir yahudiyi istihdam cümlesinden olarak İbn Sa'd'ınTabakât'ında (VI, 109) Ömer b. Hattâb'ıi azatlısı Üssek el-Yahûdî'nin biyografisinde bilgi geçmektedir. Üssek, öme: b. Hattâb'ın (ra) kölesiydi, kendisine İslâm'ı teklif eder, o da kabul etmez Hz. Ömer ona "dinde zorlama yoktur" derdi. Hz. Ömer vefat etmek üzerey ken onu hıristiyan (nasrâni) olarak azad etti ve "dilediğin yere git" dedi.1151[426]

Savaşta Su Taşıma

Sahih-i Buhari' de Sa'lebe b. Ebî Mâlik'ten şu rivay(nakledilir: "Ömer b. Hattâb, Medine kadınlarından bazılar na peş-temallar dağıttı. Yeni bir peştemal kaldı. Bazdan ona 'ey mü'minlerin emîri bunu senin yanındaki Resulullah'ın (sa kızma —Ali b. Ebî Tâlib'in kızı Ümmü Gülsüm'ü kastedere--- dediler. Hz. Ömer, 'Ümmü Selît daha layıktır' dedi. Ümmü Selî Allah Resulü'ne (sav) biat eden ensar kadınlarmdandı. Hz. ı mer 'O, Uhud günü bize sırtında su taşıyıp dağıtıyordu' dedi."1152[427]

Yeşil Kaplarda Nebiz Yapılması

İbnü'1-Esîr Üsdü'l-ğâbe'de ve İbn Hacer de el-İsâbe'de Muslin-Umeyr es-Sekafî'nin biyografisini verirken Taberâni'nin Müslim b. Ume den1153[428] şu tahricde bulunduğunu zikrederler: "Resulıdlatia (sav), içinde hı ma

---

1149[424] el-Isâbe, III, 199.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/185.
1150[425] Müslim, Eşrıbe 89,Müsned,III, 247 (BuradaNebîzzıkredılmemıştır) Bubaşlıkta verilen bilgi metinde altı çizilmediğinden Kettânı'ye ait gibi görülüyorsa da, Hu-zâı'ye aittir (bkz Tahrîcü'd-delâlât, s 153)
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/185.
1151[426] İbn Sa'd, VI, 158-259.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/186.
1152[427] Buhari, Cihâd 66. Bu bölümün başlığında geçen savaş (gazu) kelimesi meti düşmüştür (bkz. İhsan Abbas, s. 153).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/186.
1153[428] Metinde yanlış olarak yalnız Umeyr şeklinde geçer.

kapçığı (kâfur) bulunan yeşil bir testi hediye ettim. Onu ensar ve muhtirler arasında paylaştırdı ve "ey Ümmü Halime[1154][429] bize ondan Nebîz yap" buyurdu".[1155][430] Zehebi'nin et-Tecrid'inde, Müslim b. Umeyr es-Sekafî'den —hadis eğer sahihse— Müzâhim b. Abdüîaziz'in rivayette bulunduğu belirtilir.[1156][431]

Allah Resulü'nün, Suyundan Bir Kıl Çıkaran Kimseye Dua Etmesi

Hafız el-İsâbe'de Ebû Zeyd b. Ahtab'ın biyografisini verirken Ahmed'in[1157][432] ondan şu tahricde bulunduğunu zikreder: "Nebi (sav) su istedi, kendisine bir kadeh su getirdim, içinde bir kıl vardı onu aldım. Resulullah, 'Allahım, onu güzelleştir!' dedi. Râvi şöyle der: Ebû Zeyd'i doksan dört yaşında gördüm, sakalında bir tek beyaz kıl yoktu". İbn Hibbân ve Hâkim bu hadisin sahih olduğu belirtirler.[1158][433]

Yemek Sırasında Allah Resulü'ne Hizmet Eden Hizmetçi

Ebû Ömer ve et-Tehzîb müellifi, Resulullah'ın (sav) azatlıları arasında Ebû Ubeyd'i zikrederek[1159][434] şöyle derler: Resulullah'ın (sav), kendisine "bana kol ver!" buyurduğu ve onun da "koyunun kaç kolu var?!" diye karşılık verdiği kimse budur. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "Nefsimi elinde tutan Allah'a andolsun, eğer sükut etseydin, istediğim surece bana kol verecektin" buyurdu.[1160][435] Bu hadis eş-ŞemâiPde tahric edilmiştir.[1161][436] Ebû Ömer şöyle der: Onun, Resulullah'ın hizmetçisi olduğu söylenmiştir.[1162][437]

Allah Resulü'nün Kapları

Amiri Behcetü'l-mehâfÎl'de şöyle der: Resulullah'm (sav) "Gar-r â " demlen büyük bir çanağı (karavana) vardı, dört kulpluydu ve dört kişi tarafından taşınırdı. Allâme İbnü'l-Eşhar el-YemenîBehcetü'l-mehâfil'm şerhinde şöyle der: Ebû Davud[1163][438] bunu Abdullah b. Bişr'den, Teberâni'de Abdullah b. Zeyd'den rivayet eder. Amirî şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) gümüşten üç kulpu bulunan ahşaptan bir kadehi de vardı. Bunun demirden olduğu, halkaları bulunduğu ve bir halkadan asıldığı da söylenir. Bu kadeh

---

1154[429] Bu isim Üsdül-ğâbe'de Ümnıu Suleym, el-İsâbe'de ise ÜmmüMuslim diye geçmekledir. Bunlardan ilkiEnesb Mâlik'in annesi, diğer ise Hz. Saiıyye'nin hizmet-çisidîr(bkz. Usd, VII, 345,394) Ummü Halime diye bir isme her iki eserde de rastlanmamıştır.

1155[430] Üsdül-ğâbe,V, 172; el-İsâbe,IV, 417.

1156[431] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/186-187.

1157[432] Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 340.

1158[433] eI-İsâbe,IV, 78.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/187.

1159[434] Ebû Omer Ibn Abdilber,eI-İstiâb,IV, 129; Tehzibü't-Tehzîb, XII, 158.Bu her iki eserde de, Ebû Ubeyd'in biyografisinde, Kettâni'nin müteakiben verdiği etle ilgili teferruat zikredilmemiştir.

1160[435] bkz. Müsned, VI, 8,392; Üsdül-gâbe, VI, 204. Ebû Ubeyd, Resulullah (sav) için et pişirmişti, kendisinden ıkı defa kol istedi o da verdi. Uçuncu defa isteyince, aralarında yukarıda anılan konuşma geçti.

1161[436] Tirmizi, eş-Şemâil, Amman 1405/1985, s. 96-97 (hadis nr. 143).

1162[437] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/187.

1163[438] Ebû Davud, Et'ime 17.

kendisinden sonra Enes b. Mâlikin yanında, sonra da onun kızında idi. Re-sulullah'ın (sav) cam (z ü c â c) bir kadehi vardı. İbnü'l-Eşhar şöyle der: İbn Mâce'nin1164[439] İbn Abbas'dan rivayet ettiği gibi, onunla içerdi. İbn Abbas onun "kav âr îr "den (şişe, cam) olduğunu söyler. Resulullah'ın (sav) "Reyyân" denilen başka bir kadehi,1165[440] taştan bir çanağı vardı. Sarı bakırdan bir leğeni vardı, içinde kına ve çivit otu bulunur, sıcak olduğu zaman başının üstüne konurdu. Tunçtan bir çamaşır (ve yıkanma) teknesi vardı.1166[441] Fıtır sadakasını ölçüp ödediği bir de "sâ"ı vardı. İbnü'l-Eşhar şöyle der: Resulullah'ın (sav) "er-Râc" denilen bir eyeri, "el-Kezz" denilen bir yaygısı ve "es-Sâder" denilen bir su kırbası vardı. Bunu Taberâni el-Mu'cemü'l-kebûr'de İbn Abbas'dan tahric eder. Sedirinin altında dahurma ağacından yapılmış bir çanağı vardı; geceleyin ona bevlederdi. Ebû Davud,1167[442] Tirmizi ve Hâkim bu rivayeti Ümeyme bint Rukayka'dan1168[443] tahric etmişlerdir.1169[444]

Allah Resulü Zamanında Su İçen Kimseye Afiyet Dilenmediği

İbn Cüreyc'den şu rivayet nakledilir: "Bana haber verildi kiNebî (sav) hurma ağacından yapılmış bir çanağa bevleder, sonra onu sedirinin altına koyardı. Bir ara gelip baktı ki çanakta bir şey yok. Ümmü Habîbe ile birlikte Habeşistan'dan gelen ve ona hizmet eden Bereke adlı bir kadına "Çanaktaki bevl nerede1?" buyurdu, o da ''içtim” dedi. Allah Resulü de "sıhhat olsun sana ey Ümmü Yusuf dedi. Kadın, vefat ettiği hastalığına dek hiç hastalanmadı". Bu hadisi Abdûrrezzak el-Musannef te, Ebû Davud1170[445] da muttasıl bir senedle İbn Cüreyc'den, o Hukeyme'den, o da annesi Ümeyme'den rivayet ederler. İbn Dihye bunların iki kadınla ilgili olarak vuku bulan iki ayrı olay olduğunu ve Ümmü Yusuf Bereke'nin, Ümmü Eymen Bereke'den ayrı olduğunu açıkça belirtir1171[446] ki Bulkini de bu görüştedir. Derim: et-Tabsîr1172[447] ve diğer eserlerde geçtiği üzere adı Hukeyme şeklinde (Hakime değil) okunan mezkur hanım tâbiindendir. el-İsâbe'de Ebû Nuaym'dan naklen İbn Cüreyc'den başkasının ondan rivayette bulunmadığı belirtilir.1173[448] Bu bilginin benzeri Muhtasaru't-Tehzîb'de geçer ki müellif, Hukeyme'nin ondan başka râvisini zikretmez.1174[449] Suyûti!ninMirkâtu's-suûd'unda1175[450] Hukeyme'-den İbn Cüreyc'den başkasının rivayette bulunmadığı belirtilir. Zehebi de "İbnCüreycondan 'an'

1164[439] İbn Mâce, Eşribe 27.
1165[440] Kadehler için ayrıca bkz. Hafâci, Nesîmu'r-riyâz, I, 362.
1166[441] bkz. İbn Sa'd, I, 485.
1167[442] Ebû Davud, Taharet 13; Nesâi, Taharet 27.
1168[443] Üsdül-ğâbe, VII, 27. RukaykakelimesiMetinde yanlış olarakRukiyye şeklinde geçer.
1169[444] Bu başlık altında verilen bu bilgiler için bkz. Behcetü'l-meh.âfil, II, 172-173. Me tinde hata ve düşüklük mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/188.
1170[445] Ebû Davud, Taharet 13;Usdü1-ğâbe,37, 303.
1171[446] bkz. Hafâci, I, 363.
1172[447] İbn Hacer, Tabsîrü'l-müntebih, I, 449.
1173[448] el-İsâbe, FV, 240 (Ümeyme bint Rukayka'nm biyografisinde).
1174[449] Aynı bilgi için bkz. Tehzîbü't-Tehzîb, XII, 411.
1175[450] Ebu Davud'un Sünen'iııe yaptığı şerhtir (GAS, I, 151).

sigasıylarivayettebulunmuştur"ilavesindebulu-nur1176[451] ki, yani o " m ü d e 1 1 i s1177[452] olup onun a m u a n a n "1178[453] hadislerinden sakınılır demektir. Ebû Davud1179[454] ve Ebû Nuaym da İbn Cüreyc'in ondan yaptığı rivayeti "an" sigasıylaverirler.Fakatel-İstîâb1180[455] veRuayni'nin1181[456] Câmi'inde " T a h d î s1182[457] sigasryla geçer ki eğer bu sabitse geriye yalnız Hukeyme hakkında bilgisizlik kalmış olur. Zehebi el-Mîzân'da Hukeyme'nin biyografisinde onun "gayrı ma'ruf" (bilinirdeğil)olduğunu söyler.1183[458] Mâliki alimlerden Zurkâni, Resulullah'm (sav) kadına söylediği "sıhhat olsun" sözü ile ilgili olarak şöyle der: "Sıhhat" kelimesi nasb şeklinde okunursa (s ı h h a t e n) manası "Allah onu sıhhat kılsın", refhalinde okunursa (sıhhattin) "içtiğin sıhhattir" yani "sıhhate vesiledir" olur. Bir şey içen kimseye böyle bir söz söylenmesi müstehab olup yemek yiyen kimseye denilmesi de buna kıyas edilir. Böyle söylemenin hikmeti de, yeme ve içmeden hastalık v.s. doğmasından korkmadır. Şu şiirde söylendiği gibi:

Gördüğün hastalıkların çoğu
Yemekten ve içmektendir. (Zurkâni, IV, 268).

Şihâbüddin el-Hafâci Şerhu'ş-Şifâ'da (I, 451) mezkur hadisle ilgili olarak şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) ''sıhhat olsun" sözünde, içtikten sonra bu şekilde dua etmenin bid'at değil sünnet olduğuna delalet vardır. Hafâci, bu sözünden sonra, Zurkâni'den bu duanın hikmeti olarak anılan bilgiyi verir ve aynı beyti zikreder.1184[459] Nuruddin Ali eş-Şebrâmellisî, el-Me-vâhibü'l-ledüniyye'ye yaptığı haşiyede "sıhhat olsun" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Bundan, "sıhhat olsun" sözünün sünnet olduğu anlaşılmakta olup bu konda yemenin de içme gibi olması gerekir. İmam Ebû Abdullah Muhammedİbnü'l-Hâcel-Abderîel-Mâliki,el-Medhaladlı eserinde (1,196) şöyle der: İçmeyi bitiren kimseye söylenen "sıhhat olsun" sözü her ne kadar güzel bir dua ise de, içme münasebetiyle söylenmesinin adet haline getirilmesi bid'attir. Eğer Hz. Peygamber'in (sav), bevlini içtiği sırada Ümmü Ey-men'e "Sıhhat olsun sana ey Ümmü Eymen, ateş senin kamına asla girmesin33 dediği ileri sürülecek olursa, bu, bu konuda delil olamaz. Çünkü burada içilen su değil bevldir. O da içilince zarara yol açar. Bu sebeple Hz. Peygamber (sav), kendisinden başkasının bevli içildiğinde normal olarak meydana gelmesi muhtemel zararı ondan def için "sıhhat olsun" buyurmuştur. Binaenaleyh bu, dua ve ihbar içermekte olup durum su içilmesinin aksinedir. Bu yerin dışında ne Resulullah'tan (sav) ne de ashab ve seleften bu sözün nakledilmemiş olması da buna delalet eder. O

1176[451] Mîzânü'I-i'tidâl, I, 587.
1177[452] Müdellis, rivayelindeki kusuru gizleyip kusur bulunmadığını vehmettirecek bîr tarzda rivayette bulunan ravidir (bkz. Aydınlı, s. 106, 152).
1178[453] "An" sİgasıyla rivayet edilen, senedinde "an" edâsigası kullanılan hadis demektir; sened ve metnin durumuna göre sahih, hasen ve zayıf olabilir (bkz. Aydınlı, s. 103).
1179[454] Ebû Davud, Taharet 13.
1180[455] el-İstîâb, IV, 240 (Ümeyme bint Neccâr'ın biyografisinde).
1181[456] Ruayni için bkz. A'lâmü'n-nübelâ, XXIII, 22-24.
1182[457] Hadisi "haddesena" edâ sigası ile, senedle rivayet (Aydınlı, s. 129, 147).
1183[458] Mîzânül-i'tidâl, I, 587.
1184[459] Hafâci, NesîmüY-riyâz, I, 363.

halde geriye yalnız bu davranışın bidat olduğu hususu kalır.1185[460] İbnü'l-Hâc'ın bu yorumu dayanak bakımından yerinde olmakla birlikte İslâm edep ve ahlakı, yeme ve içme münasebetiyle afiyet dilemeye mani değildir. Birşey içen kimseye "sıhhat (afiyet) olsun" denmesi Orta Mağrib'de gece ve göndüzün akışı gibi olağan bir durum arzeder. Öyle ki birşey içene, orada hazır bulunanların hepsinin bir ağızdan "sıhhat olsun" temennisine üşüşmelerinden dolayı, orada çoğu zaman su içmekten çekinirdim. Hicaz ve Mısır'da ise " h e n i e n merîa" (afryetol sun, yarasın) denir. Allah Teâlâ'nm, cennet ehlinin oraya girenlerden birse; yiyen kimseye "Geçmiş günlerde işlediklerinizden ötürü, (bugün) afiyetleyi-yin için" (Hakka 69/24) diye temennide bulunacaklarını haber vermiş olması da bu konuda onlar için delil sayılabilir. Orta Mağrib'in alimi Şeyh Ebı Râs el-Muaskerî'nin1186[461] Rihle'sinde şu bilgiyi gördüm: Muaskeri Fas'a git tiğinde orada bir düğün yemeğinde hazır bulunur. Talebelerden biri onui yanında su içince, ona "sıhhat olsun" demeye yel tendim, oradakilerin heps bana güldüler, diyor. Pişmanlıktan dişlerimi gıcırdattım, sonra "bunu ter ketmedeki deliliniz nedir?" diye sordum, "bu bizim adetimizdir" dediler. Ben de "bu hususta, istidlalde bulunduğunuz bir nakil var mı?" dedim, hepsi birden "bu konuda nakil mi varmış?" diye karşılık verdiler. Şöyle dedim: Şihâb-üddin el-Hafâcî bunun sünnet olduğunu, el-Medhal müellifi de aksini söyler. Şeyh Tayyib b. Gîrân yaslanmış durumdaydı, bu nakli duyunca, Nadr b. Şümeyl1187[462] kendisinin yanlış okuduğunu ileri sürünce Me'-mun'un kalkıp doğrulması gibi1188[463] doğrularak şöyle dedi: Bu konuda nakil ve sözkonusu ihtilaf var mı? Ben de "evet var" dedim ve onlara Şihabüddin el-Hafâcî ve el-Medhal müellifinin sözünü referans olarak zikrettim. Benim üstünlük ve naklimin sıhhatini itiraf ettiler. Muaskeri'nin söyledikleri özetle bundan ibarettir.

Geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Mâliki muhaddislerden Zurkâni bu afiyet dilemenin müstehab olduğunu açıkça beliritir. Onun hocası Nuruddin eş-Şebrâmellisî eş-Şâfîf nin bu dileğin müstehab olduğunu tasrih etmesi, Doğu'da ve başka yerlerde bugün uyulagelmekte olunan adetle birlikte Şihabüddin el-Hafâcî'nin tasrihini de teyid etmektedir. Hanbeli muhaddis Seffârînî'nin Şerhu Manzûmeti'l-âdâb'ında1189[464] hanbeli fukahasından şu nakil zikredilir: Yemekten sonra hamdeden kimseye dua edilmesi, yiyen ve içene de durumun elverdiği şekilde dua edileceğine delâlet eder. Hamdetsin etmesin mutlak olarak bunun müstehab olduğu şeklindeki görüş, İbnü'l-Cevzi'nin sözünün gereğidir. (Bu bilginin devamı için adıgeçen esere bkz. II, 134). Verilen bu bilgi, İmam İbn Müflih'in el-Adâbü'1-kübrâ adlı eserinde konuyla ilgili uzunca açıklamasının özeti

1185[460] İbnü:l-Hâc,el-Mediıal,I, 235-236. Metinde düşüklük mevcut olup aslıyla karşılaş tınlmahdır.

1186[461] Ebû Râs Muhammed b.Ahmedel-MuaskerHö. 1239/1824).bkz.FÎhrisü'l-fehâris I, 150-152;GAS.,II, 654-655; Suppl.,H, 880.

1187[462] Nadr b. Şumeyl (ö. 203/8 Î9), tanınmış tarih, hadis ve dil alimi olup halife Me'mun'un Merv kadısı idi (Alâmü'n-nübelâ, IX, 328-332; Zinkli, VIII, 357).

1188[463] Me'mun, Hüseyin'den rivayet ettiği hadiste geçen kelimeyi "sedâd" şeklinde okur, Nadr da Avf b. Ebî Cemîle'den naklettiği aynı hadisteki kelimeyi "sıdâd" diye okuyunca Me'mun yerinden doğrulup oturur (bk Kıfli, inbâhu'r-ruvât, Kahire 1406/1986, s. 350).

1189[464] Gıdâul-elbâb şerhu Manzûmetil-âdâb{Serkis, I, 1028,SuppL, I, 459).

olup mutlaka ona bakılmalıdır.1190[465] Allah en doğrusunu bilir.
Bundan bir müddet sonra konuyla ilgili olarak Şihabüddin İbn Hacer el-Heytemî'nin Fetâvâ'sında, kendisinden daha özlü ve daha güzeli olmayan sözüne muttali oldum. Allah ona rahmet etsin, işte kendi ifadesi: İçmesini bitiren kimseye insanın "sıhhat olsun" vb. sözler söyleme alışkanlığının bir mesnedi var mıdır, yoksa bu bir bidat inidir diye soruldu. O şu cevabı verdi: Bunun bir mesnedi olduğunu söylemek mümkün olup Allah Re-sulü'nün (sav), bevlini içen Ümmu Eymen'e "sıhhat olsun ey Ümmü Eymen, artık senin karnına ateş girmez" sözleri delil olarak gösterilebilir. Buna şu yönden kıyas yapılır: Bizim imamlarımızdan çoğuna göre muhtar (tercih olunan) görüş, Resulullah'ın artıklarının temiz ve bevlinin de şifa olduğudur. O, kendi bevlini içen kimseye bunu söylerse, su içen kimseye onun sozumın aynısını söylemeyi buna kıyas etmek bidat olmaz. Resulullah'dan (sav) bu olay dışında bu sozun naklolunmadığı da ileri sürülemez. Çunku bize göre, Resulullah'a (sav) teşri maksadıyla yaptıklarında iktida için bu fiilin ondan tekerrürü şart olmayıp bu davranışın kendisinden bu olaydaki gibi bir defa olsun sadır olması yeterlidir. Hem açıktır ki bu olay dışında bir naklin mevcut olmayışı, bunun Resulullahtan sadır olmadığını göstermediği gibi, bu, nakli için öyle fazla sebebler olabilecek husus da değildir. Bizim "Resulullah'm (sav) bevli şifadır" sözümüzle, "Bunda delil yoktur, çunku burada sozkonusu olan içilecek bırşey değil, bevildir. O da içildiğinde zarara yolaçar. Bu sebeple Resulullah (sav), kendisinden başkasının bevli içildiğinde normal olarak meydana gelmesi muhtemel zararı ondan def için "sıhhat olsun" buyurmuştur. Bu da su içmenin aksine, bir dua ve ihbarı tazammun eder" şeklindeki bir iddia da bertaraf edilmiş olur. Bu itirazı ileri suren kimsenin "ondan husule gelecek zararı kendisinden def için ." sozu, Allah Re-sulu'nun (sav) bevlinm Ummu Eymen ve başkaları tarafından şifa kabul edilmiş olması ve Ummu Eymen'in de onu içmekle şifadan başka bir şey kas-detmemesi ile reddedilir ve böylece butun söyledikleri bertaraf edilmiş olur. Bu hadiste konuyla ilgili delil olmadığını söylemek de mümkündür. Fakat yukarıda sozkonusu kimsenin zikrettiği sebebplerden değil, Resulullah'm (sav) bu sozu sadece Ummu Eymen'e bevli içmekten kasdını, ki o yalnız tedavi ve şifa isteğiyle bevli içmişti, teyid için söylemiş olması sebebiyle. Allah Resulü (sav) ona, maksadını teyid ve dileğine icabet, kasdettiği sıhhatin gerçekleştiğini ihbar için "sıhhat olsun" buyurdu. Bu, lafızdan kastedilen açık bir manadır. Bu durumda sozkonusu hadiste, su içildiğinde bu sozu söylemenin mendub olduğuna dair delil bulunduğu hususunda açık bir delâlet mevcut değildir. Ama ilaç içildiğinde bunu söylemenin mendub olduğuna dair açık delâlet vardır. Çunku ilaç içme nasda sozkonusu edilen huşunun aynısı olup aralarında ayrılık mevcut değildir (III, 117).1191[466]

1190[465] ibn Muflih, el-Adâbu'ş-şer'iyye, III, 228-229 Metinde "kubrâ" kelimesi yanlış olarak, "kebîr" şeklinde geçmiştir Ibnu'l-Cevzî'nİn işaret edilen sozu de birine karşı ayağa kalkıp kalkmamakla ilgili olup onun bu konudaki yorumu kastedilmiştir.
1191[466] Ibn Hacerel-Heytemî,el-Feteva1-kübra1-fı hiyye,Kdhırel 357,IV, 117 Buese-rın cıld numarası metinde yanlış olarak uç diye verilmiştir.

Hac Emirliği[1192[467]]

Kadı Iyâz el-İk mâl' de şöyle der: Müslümanlara ilk olarak hicretin sekizinci yılında hac yaptıran kimse Attâb b. Esîd'-dir. Sonra dokuzuncu yılda Hz. Ebubekir hac yaptırdı. Resu-lullah'ın (sav) haccı ise onuncu yıldadır. İbn Cemâa Muhta* saru's-siyer' de Resulullah'm (sav) onuncu yılda haccettiğini ve kendisiyle birlikte yirmi bin kişinin vakfede bulunduğunu Söyler. Bu konuda daha önce Nûru'n-nibrâs'tan nakledilen bilgiye bakınız. Şebrâmellisîel-Mevâhibü'l-ledüniyye haşiyesinde Attâb b. Esîd'in adının okunuşunu bu şekilde tesbit ettikten sonra şöyle der: Attâb Mekke emîri idi ve Mekke halkına fıkıh bilgisi ve sünnetleri öğretmek üzere kendisiyle birlikte Muaz b. Cebel bulunmaktaydı. Attab o sırada yirmi yaşlarındaydı.
el-İsâbe'de şu bilgi verilir: Attâb Mekke fethi günü müslüman oldu, Nebî (sav) Huneyn'e gittiğinde onu Mekke'ye vali tayin etti ve öyle sürüp gitti. Resulullah'm (sav) onu Taif ten döndükten sonra vali tayin ettiği, At-tâb'ın fetih yılı halka hac yaptırdığı da söylenir. Hz. Ebubekir de onu Mekke'de alıkoydu, ta ki kendisi vefat ettiği gün Attâb da vefat etti. Bütün bu bilgileri Vâkıdi ve başkaları zikretmektedir. Resulullah (sav) onu vali tayin ettiğinde yirmi küsur yaşındaydı.[1193[468]] Üsdü'l-ğâbe'de de şöyle denir: Attâb hicretin sekizinci yılı halka hac yaptırdı, müşrikler de kendi usullerince haccettiler. Hz. Ebubekir dokuzuncu yıl haccetti. İslam'da ilk hac emîri nin Hz. Ebubekir olduğu da Attâb olduğu da söylenir.[1194[469]]

Kurban Görevlisi

el-Muvatta' da, Hişâm b. Urve'nin babasından yaptığı şu rivayet zikredilir: "Allah Resulü'nün kurban görevlisi şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resulü, kurbanlardan (hedy) helake ramak kalanları (yürüyemeyecek duruma gelenleri) ne yapayım?' Nebî (sav) ona şöyle buyurdu: 'Ölüme ramak kalmış her kurbanı boğazla, sonra gerdanlığını (takısını: kılâde) kanının içine at, sonra da bırak insanlar yesinler."[1195[470]] Nesai de Naciye el-Huzâi'den şu rivayeti zikreder: "'Ey Allah'ın Resulü, kurbanlardan ölüme ramak kalanları ne yapayım?1 dedim, 'onları kes...' buyurdu". Hadis.[1196[471]]

Kâbe Hicabe Görevlisi (Buna Imâre Ve Sidâne De Denir)

Resulullah (sav) zamanında bu görevi yürütenlere dair fasıl: Kadı Ebû Muhammed Abdülhak İbn Atıyye Tefsîr'inde şöyle der: Kâbe 'nin s i d â n e de denilen i m â r e görevini Osman b. Talha b, Ebî Talha ile Şeybe b.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/188-192.
1192[467] Kettânı bu konuda daha önce de (I, 66) bilgi vermişti.
1193[468] el-İsabe, II, 541.
1194[469] Üsdü'1-ğâbe, III, 556.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/192-193.
1195[470] Muvatta, Hac, 47, Hadis metninde bazı kelimeler farklı yazılmış olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
1196[471] bk. Ebû Davud, Hac 18; Tinnizi, Hac 71; îbn Mâce, Hac 101.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/193.

Osman b. Ebî Talha yürütüyorlardı. Bu ikisi, Resuhülah'ın (sav) Kâbe anahtarını Mekke fethinin ikinci günü Hz. Abbas ve Ali'nin taleplerinden sonra kendilerine verdiği kimselerdir. Allah Resulü (sav) Osman ve Şeybe'ye şöyle buyurdu: "Gün vefa ve ihsan gunudur, onu baştan sona (hep size ait olmak üzere) alın, onu, yani S i d â n e 'yi zalimden başkası sizden çekip alamaz."[1197[472]] Birrivayettede aOnu,yanı Kâbe 'nm Sidâne görevim baştansona size ait olmak üzere alm"[1198[473]] ifadesi geçmektedir. Muhibbuddin et-Taberî, hadiste geçen " tâlideten" kelimesinin "eski mal" anlamına geldiğini ve "o, işin başından sonuna dek size aittir" demek olduğunu veya "hâli deten" (sonsuza dek) kelimesine tabı olarak onun manasım taşıdığını belirtir.[1199[474]] Resulullah (sav) sonra "onu sizden ancak zalim olan alır" buyurur. Bir başka rivayette "size kâfirden, yanı yüce Allah'ın kendisine olan nimetine nankörlük eden kimseden başkası bu hususta zulmetmez" ifadesi geçer. K âf i r kelimesinin hakiki anlamında kulanıllmış olması da muhtemeldir, yani o kimse böyle bir davranışı mubah görürse (küfre duşmuş olur). Sonra Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Osman, Allah sızı kendi evinin emînı kıldı (onu size emanet etti). Bu evden size ulaşandan ma'ruf şekilde yiyin " Yanı ona verdiğiniz hizmet sebebiyle ve şer'î çerçevede hakkaniyet ve adalet ölçüleri içinde yiyin.

Muhibbudin et-Taberî el-Kirâ adlı eserinde yirmi sekizinci bâbda şöyle der: Bazı cahiller, Kâbe girişi için ücret almanın cevazı konusunda çoğu zaman Allah Resulu'nun (sav) bu sozune dayanırlar. Oysa bunun ha-ramlığı hususunda alimler arasında goruş ayrılığı mevcut olmayıp böyle bir davranış bidatlerin en çirkinidir Şöyle ki "...size ulaşandan yiyin" ifadesi, eğer rivayet sahihse, ya " Kâ b e ' ye hizmet ve ihtiyaçlarım karşılama görevini yüklenmeleri sebebiyle Beytulmal'den alacakları şey" manasınadır; bu durumda da ancakhakettikleri kadarı helâl olur. Veya "kendilerine ihsan kabilinden lütuf ve bağış olarak verilenleri alabilirler" anlamındadır. Ki bu şüphesiz ma'ruf şekilde yemektir.[1200[475]] Zurkâni ŞerhuT.-Muhtasar'da[1201[476]] bu konuda icma olduğunu nakleder ki gerekçesi de şudur: Ücret almak, ancak insanın menfaat ve istifadesi yalnız kendisine mahsus şeylerde caizdir; Kabe' den, insanlardan sadece bazılarının istifadesi sözkomısu olmadığından, onu açmak karşılığında ücret alınması caiz değildir. Onların, sadece Kabe 'nin normal olarak açıldığı vakitlerde onu açıp kapatma yetkileri vardır. K â b e 'yi sürekli kapalı tutup insanları menetmeleri caiz değildir. Bunu, Şeyh Ebû Abdullah et-Hattâb er-Ruaynî el-Mek-kî el-MâlikîŞerhu'1-Muhtasar'da[1202[477]] söyler. Zurkâni sonra şöyle der: Açık olan,birnassamuttaliolmasaydımbile; Kabe 'yiaçmavebununiçinücret almakla ilgili hükmün bu olduğudur. Hattâb,

---

1197[472] Bu rivayet ıçm bk es-Sîretü'ş-Şâmiyye, V, 367, Üsdül»ğâbe,II, 534-535, III, 578-579 (Osman ve Şeybe'nmbıyoğrafilen);el-Mekâsidül-lıasene,s 198 Metmdehata ve eksiklik mevcut oiup aslına (I Abbas, s 159) bakılmalıdır.

1198[473] Bu ifade aslında Huzâfnm metninde geçmektedir.Muhtemelen Kettâm'nın gorduğu nüshada mevcut olmadığından veya sehven ayrıca zikredilmiştir.

1199[474] Muhıbbudm et-Taberî, el-Kirâ li-kâsidî Ümmil-kurâ, Kahire 1390/1970, s 504.

1200[475] el-Kirâ, s 506, Fâsî, Şifâül-ğarâm, I, 211 (Taben'den naklen).

1201[476] Şerhm adı Netâicül-fiker fî keşfi esrâril-Muhtasar' dır (I-IV, Bulak 1303, 1310) bkz Serkıs, 1,966, GAL, II, 103.

1202[477] Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hattâb (ö. 953/1546). Şerhin adı da Mevâhibül-Celîl fi şerhi Muhtasari Halil'dir (GAL, II, 102; Ziriklî, VII, 286).

Şerhu'l-Muhtasar'da nezir babında şöyle der: Haram olan husus, onların elinden anahtarı almaktır, yoksa Kabe 'nin hürmetini ihlal ve edepte kusur yapmaktan onları menetmek değildir. Bunun vacip olduğunda ihtilaf yoktur. Bazı cahillerin zannettiği gibi, onların üzerinde hiç kimsenin yetkisi bulunmadığı ve Kafa e 'ye dilediklerini yapabilecekleri de sözkonusu değildir. Hiçbir müslü-man bunu söylemez. Hattâb, Resulullah'm (sav) onlara anahtarı teslimi kıs-sasıyla ilgili olarak birçok rivayet zikrettikten sonra yine şöyle der: Bütün bu rivayetler onların soylarının şimdiye dek baki kaldığına delil olup el-Cevherü'l-meknûn fi'I-kabâil ve'1-butûn müellifi nesep alimi Şerif Mu-hammed b. Es'ad el-Cewâni'nin[1203][478] bu eserde onların soylarının Hişâm b. Abdülmelik'in hilafeti zamanında inkıraz bulduğu yolundaki sözlerine iltifat edilmemelidir. Bu görüş yanlış olup İmam Mâlikel-Müdewene'nin nezir kitabında şöyle der: H i z â n e 'de (et-Tenbihât'da[1204][479] kaydedildiğine göre hu, Kabe emînliği görevidir) H i c â b e görevlilerine kimse iştirakte bulunamaz. Çünkü bu Resulullah (sav) tarafından verilmiş bir yetkidir,[1205][480] Mâlik ise Hişâm'dan sonra doğmuştur. İbn Hazm ve İbn Abdilber, kendi zamanlarında onlardan bir grubu zikrederler ki her ikisi de V. yüzyılın ikinci yarısına dek yaşamışlardır. Allâme Kalkaşandi (Subhu'1-a'şâ müellifi) de bunu zikreder ki[1206][481] kendisi 821 (1418) yılına dek yaşamıştır. Muaviye'nin Kabe hizmetinekölelervermesiolaymdadabazıtarihçilerin,onlannink-ıraz bulunduğu yolundaki iddialarına delâlet yoktur. Çünkü K â b e 'ye hizmetçi vermek, bilindiği üzere, onu açma yetkisinden ayrıdır. Ezraki ve Fâki-hi gibi tarihçilerin ifadelerinde çoğu zaman H i c â b e görevlileri ve sonra hizmetçilerin zikredilmesi de bu iki görev arasındaki ayrılığı gösterir. Bu bilgi adı geçen eserden özetle verilmiştir.

Enteresan bir bilgi: Bazı rivayetlerde, "emânetleri ehline verme emri" Resulullah'a (sav) nazil olduğunda Osman eş-Şeybî'ye Kabe 'nin anahtarım vererek "onu gizle" buyurduğu zikredilir. Vakıdi'nin hocalarından yaptığı rivayette de Allah Resulü'nün (sav) ona anahtarı verirken elbisesiyle gizlediği ve "onu gizleyin, Allah onun hakkında Cahiliyye devri ve islâm'da sizden razı olmuştur" buyurduğu belirtilir. Fâkihi Ahbâru Mekke'de Resulullah'ın (sav) anahtarı ona elbisenin altından verdiğini ve "onu gizleyin" buyurduğunu zikreder. Zühri, anahtarın bu yüzden saklandığını (gizlendiğini) söyler.[1207][482] Hattâb da şöyle der: Allah en doğrusunu bilir, bu yüzden olsagerek Kabe 'yiaçıpkapattıManzamankapisınınÖrtüsünüindiriyorlar di.

Derim: Buhusus Taberâni'ninel-Mu'ceınü'l-kebîr'de İbn Asâkir, İbn Ebî Şeybe ve diğerlerinin tahric ettikleri Sâib b. Yezid, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im ve İbn Sabit hadisinde varid olmuştur. Kenzü'l-ummâVde "Fedâilu

---

1203[478] Hasan b.Muhammed b. Es'adel-Cewânî(o. 588/1192).bkz. Mu'cemül-bûldân, II, 175;Keşfuz züıııûn,I,620; Kehhâle, III, 275. Cevvâni nisbesi metinde yanlış olarak Harrâni şeklinde geçer.

1204[479] Kadı Iyâz'm et-Tenbihâtül-müstanbete alel-Müdevvene (GAS, I, 465, 467) adlı eseridir.

1205[480] el-Müdevvene, II, 92.

1206[481] Subhul-a'şâ, IV, 265. İbrahim Rafet Paşa 996 (1588) yılında bu görevi yürüten Abdülvahid eş-Şeybîyi zikreder(Mîr'âtül-Haremeyn, 1,299), Eyüp SabriPaşa da aynı adlı eserinde Şeybî Efendi'den sözetmektedir (Mir'âtül-Haremeyn, (Mekke) 1/2, 969).

1207[482] Fâkihi, Âhbâru Mekke, V, 235. Ayrıca bkz. Ezraki, Ahtaâru Mekke, I, 265-268; Kenziil-ummâl,XIV, 107 v.d.

Ka'be" babına bakınız.1208[483] Resulullah'ın (sav) Mekke fethi sırasındaki hutbesinde "Dikkatedin, Kabe 'nin hizmeti (S id â ne)vehacılara suverme (Sik ây e) görevleri dışında, geçmişe ait bütün mefahir iddiası, kan ve mal davaları şu iki ayağımın altındadır" ifadesi geçer.1209[484] İbn Bâ-dis şöyle der: Resulullah (sav), Cahiliyye devrinde kendisiyle böbürlenip iftihar edilen bütün mefahiri tarhetmiştir, Onun "ayaklarımın altındadır" sözü, yere atılmış, terkedilmiş demektir. Araplar "bu iş benim ayaklarımın altındadır" sözünü, "değersizliği nedeniyle ayakların altına alınan şeye na-sû iltifat edilmiyorsa, ona öylece iltifat etmiyorum" anlamında kullanırlar. Allah Resulü bundan Sidâne veSikâye görevlerini istisna etmiştir. Çünkü bunda K â b e 'yi koruma ve hizmetini yürütme gibi mukaddes şeylere saygı sozkonusudur. Sidâne görevi, Nebî (sav) tarafından verilen bir yetki olarak Benî Şeybe'ye tahsis edilmiş ve sonsuza dek onlar ve soylarında kalacaktır. Resulullah'ın (sav) "onu zalim olandan başkası sizden almaz" sözleri sebebiyle, var oldukları ve bu görevi liyaketle sürdürdükleri müddetçe bu hususta kendilerine kimse ortak olamaz ve onlarla münazaa etmez.1210[485]

Kabe Sffiaye Görevi

İslâmiyet'ten önce bu görev Abdülmuttalib Oğuüarı'nın elindeydi. Nebî (sav) İslâm î dönemde de bu görevi onlarda bıraktı. Hatta Abdülmuttalib Oğulları Zemzem kuyusu üzerinde su dağıttıklarında onlara gelmiş ve şöyle buyurmuştu: "Ey Abdülmuttalib Oğulları çekin suyu. Eğer insanlar su çektiğiniz yere (S i k â y e) uşuşup size baskın gelmeselerdi, sizinle birlikte ben de çekerdim." Ve ona bir kova su verdiler, o da içti.1211[486]

Allah Resulümün Veda Haccı Sırasında Kerim Eliyle Bizzat Kurban Kesmesi Ve Geri Kalanı Tamamlaması İçin De Hz. Ali'ye İzin Vermesi

Sahih-i-Müslim'de, Allah Resulu'nun altmış uç deveyi bizzat kendi eliyle kestiği zikredilir ki1212[487] bu hadisi" Cemâat"1213[488] rivayet etmiştir. Kadı Iyâz şöyle der: Ibn Mâhân'ın naklettiği rivayette "eliyle" (b i - y e d i h) kelimesi yerine "kurbanlık deve" (bedene) geçer ki her ikisi de doğrudur. Fakat eliyle kesmiş olduğu, "sonra Ali'ye verdi, o da geri kalanı kesti" ifadesi dolayısıyla rivayet edilmiş bulunuyor. Hadiste belirtildiği gibi kurbanlık develerin sayısı yuzdu. Bunları altmış uç tanesini kendisine

1208[483] age,XIV, 107-108. Sâib b. Yezid yerine Sâib b. Habbâb geçmektedir.
1209[484] Bu rivayet için bkz. Ebû Davud, Üiyât 26; İbnMâce, Diyât 5; İbn Hişam, II, 412;lbı Kesir, III, 570. Son iki kaynakta Hz. Peygamber'in Osman b. Talh a'ya anahtarı ver mesi de zikredilmiştir. Şeybe b. Osman'ın Hicâbe görevi çerçevesinde Kabe'de: yüksek ev yapılmasına engel olduğu, yapılanları da yıktırdığı kaydedilir (bk. Fâk hi, I, 338-339).
1210[485] Sidâne ile ilgili geniş bilgi için bk. Fâsi, Şifabul-ğarâm, 1,209-212; İbrahim Raft Paşa.Mira'tül-Haremeyn, I, 276-277,298-300; Eyüp SabriPaşaMir'atü'1-Harmeyn(Mekke), 1/2, 884-885, 969.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/194-196.
1211[486] bkz. Kenzül-ummâLV, 203-204 (nr 12609), XIV, 123 (nr 38119) vd.Bu konuda gem% bilgi için bkz Fâsı,age, 1,416, ibrahim Rafet Paşa,age,I,259, Eyüp Sabrı Paşa, age,I/2, 974 v.d.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/197.
1212[487] bkz Müened, II, 320-321, Ebû Davud, Menâsık 57, Ibn Mâce, Menâsık 84.
1213[488] Cemâat ıfade&ıyleKutub-ı Sıtte müellifleri kastedilir BunabazanAhmedb Han-bel de ilave edilir (bkz Aydınlı, s 43).

ayırmıştı. Bunları Tirmizİ'nin kaydettiğine göre kendisiyle birlikte Medine'den getirdiği söylenir. Bazı meânî alimleri, Resulullah'ın (sav) bu kadarını bizzat kesmiş olmasının, omrunun sona erdiğine işaret olduğunu belirtirler. Resululîah böylece omrunun her yılı için bir kurban kesmiş oluyor. Kadı Iyâz bu bilgiyi el-Fevâid'de zikreder. Nesâi'mn Sünen'inde, Allah Resulu'nun (sav) Hz Ali'yi kurbanlarına ortak ettiği, sonra her kurbandan bir parça al dırarak bir çömleğe koydurup pişirttiği, Allah Resulü ile Hz. Ali'nin sonra onun etinden yedikleri ve suyundan içtikleri rivayet edilir.1214[489] Derim: bu, vakfe yapanların çokluğunu ve Mekke'deki imaretin büyüklüğünü göstermektedir. Çunku yuz tane deveyi yiyen insanların sayısı çoktur.

Tenbih: Allah Resulü'nün (sav) son haccı olan Veda H a c c ı ile ilgili olarak Şafiî alimlerden Hafız Ebû Muhammed İbnü'l-Münzir, Hafız Ebû Cafer Ahmed b. Abdullah et-Taberi1215[490] ve Ebul-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bikâî ile Ebû Muhammed İbn Hazm ez-Zâhirî eser telif etmişlerdir. Hafız İbn Kayyım el-Hedyü'n-Nebevî'de,1216[491] Hafız İbn Kesir eş-Şâfiî es-Sîre1217[492] adlı kitabında, bundan daha hacimli olan eseri el-Bidâye ve*n-nihâyeJ-deri1218[493] aktararak geniş malumat verir. Onlardan herbiri diğerinin anmadığı hususları zikretmektedir. Hafız eş-Şâmi de Sîret'inde bütün bu bilgileri toplayarak ilavede bulunur ve sanki Veda Haccı 'nda bizzat bulunmuş gibi adım adım olaylarını inceler. Allah onu hayırla mükâfatlandırsın. Veda Haccı 'm faydalı, özlü ve ilginç bir üslupla ele alanlardan biri de el-Muhâdarât1219[494] adlı eserinde Şeyh-i Ekber Îbnü'l-Arabî el-Hâtimî olup bu konuda İbn Hazm'ın ifade tarzını esas almıştır. Ona bakınız.1220[495]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yazı Ve Benzeri Konularla İlgili İş Ve Görevler

Vahiy Katipleri

Enbâu'l-enbiyâ ve tevârîhu'l-hulefa ve ueleyâtVl-mülûk ve’l--ümerâ1221[1] adlı eserde şu bilgi verilir: Osman b. Affân ile Ali, Resulullah'a (sav) vahyi yazıyorlardı. Bunlar bulunmadıklarında Übey b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit yazıyordu. el-İstiâb' da da şu bilgi zikredilir: Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit'ten önce ve o-nunla birlikte Resulullah'a (sav) vahiy yazanlardandı. Zeyd, vahyin yazımında ashabın en devamlısıydı. Übey olmadığı zaman Allah

1214[489] bkz Ebû Davud, Menâsık 57.
1215[490] Muhibbuddin et-Taberî (ö. 694/1294), Safvetül-kirâ fî sıfati hiccetil-Mustafa ve tavâfuhu bi-Ümmi'I-kurâ. (bkz.GAL, I, 445, Suppl., I, 615; el-Kirâ, s. 23 —naşir mukaddimesi—).
1216[491] İbn Kayyim, Zâdül-meâd, II, 101 vd.
1217[492] İbn Kesîr, Sîre, IV, 211-427.
1218[493] el-Bidâye ve'n-nihâye, V, 109-214.
1219[494] Muhâdarâtül-ebrâr ve müsâmerâtül-ahyâr, s. 18-24.
1220[495] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/197-198.
1221[1] Muhammed b Seleme el-Kudâî'nın (o 454/1062) bu eserinin adıKitâbul-inbâala (bi-enbâi)'l-enbiyâ ve tevârıhi'I-hulefâ veya Uyûnu'l-maârİf ve fünûnu ahbâri'l-halâîf diye de anılır (GAL, I, 419, Suppl., I, 584).

Resulü (sav) Zeyd b. Sâbit'i çağırtır, o yazardı Übey ve Zeyd vahyi Resulullah'ın (sav) huzurunda yazıyorlardı.1222[2] Bu bilginin benzen Ibn Abdırabbıh'm el-İkdü'1-ferîd adlı eserinde (II, 143) geçer.1223[3] Kudâi şöyle der: Bu dört kişiden biri bulunmadığında vahyi katiplerden hazır bulunan yazardı. Bunlar da Muaviye, Halid b. Said b. Âs, Ebân b. Said, Alâ b. Hadrami ve Hanzala b. Rebî idi. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh de vahyi yazardı. Sonra islâm'dan dönerek müşriklere katıldı. Mekke fethedildiği zaman Osman b. Affân —ki onun süt kardeşiydi— onun için e m a n istedi, Resulullah (sav) da kendisine e -man verdi ve güzel hal üzere bir müslüman oldu.1224[4]

Allah Resulüme Herhangi Bir Konuda Katiplik Yapmış Olanlar Ve Bunların Sayıları

Hafız Ibn Asâkir Târîhu Dımaşk'ta onları zikrederek sayılarını yirmi uççulaştırır.1225[5] Behcetü'l-mehâfilmuellifi de onların biyografilerini vererek sayılarım yirmi beşe vardırır ve şunları sayar: Ali, Ebubekir, Ömer, Osman, Amir b. Fuheyr, Abdullah b. Erkam, Ubey b. Ka'b, Sabit b. Kays b. Şemmâs, Halid b. Said b. As, bunun kardeşi Hıbbân, Hanzala b. Ebî Amir el-Esedî, Zeyd b. Sabit, Muaviye b. Ebî Sufyân, Şurahbil b. Hasene, Abdullah b. Abdullah b. Ebî Selûl, Zubeyr b. Avvâm, Muaykıb b. Ebî Fâtıma ed-Devsî, Mu-ğîre b. Şu'be, Halid b. Velid, Ala b. Hadrami, Amr b. As, Cuheymb. Salt, Abdullah b. Revâha, Muhammed b. Mesleme ve Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh.1226[6] Âmiri bu konuda Ibn Abdilber'i izlemiş olmalı ki o el-İstîâb'da Zeyd'in biyografisinde katipleri mezkur sayıya ulaştırır.1227[7] KurtubiTefsîr'inde katiplerin sayısını yirmi altıya, Şebrâmellisi de Şafiî fıkhına dair el-Minhâc'a yaptığı haşiyenin1228[8] "Kitâbu'1-kadâ" bölümünde kırka ulaştırır. Irâki de sayılarını kırk ikiye vardırarak şöyle der:

Katipleri kırk ikidir
Zeyd b. Sâbıt bir sure
Kâtibiydi, ondan sonra Muâviye
Ibn Ebî Sufyân hafızıydı
Keza Ebubekir ve Alı
Ömer, Osman ve Ubey
Saıd oğlu Halid ve Hanzala
Keza Şurahbil b. Hasene
Amir, Sâbıt b Kays

1222[2] el-Istîâb,I 50 51.
1223[3] el-Ikdu1-ferîd,lV, 161.
1224[4] Metinde altı çizili olmadığı için Kettanı'ye ait gibi görünen bu kısım da Huzâı'nmdır (bk ihsanAbbas s 171 172 Ayrıca metinde Halıd kelimesi Tabir, 'haıune" kelimesi de yanlış olarak hine' şeklinde gelmiştir
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/199.
1225[5] Aynı bilgi için bk îbn Manzûr, Muhtasaru Târihi Dımaşk l'İbn Asâkir, nşr.Ruhıyye en-Nahhâs, Dımaşk 1404/1984, II, 331-347.
1226[6] Amiri,Behcetü'l-mehâfıl, II,161.
1227[7] Bu bilgi el-Istiâb'da Zeyd b Sâbıt'ın biyografisinde (I, 551-554) değil, Ubey ' KaVm biyografisinde (1, 51-52) geçmektedir.
1228[8] Nuruddın eş-Şebrâmelhsî'mn (o 1087/1676) bu haşiyesi, Nevevî'mn MİnhâcĂ¼ tâlibinW Ahmed b Hüseyin er-Remlînın (o 844/1440) yaptığı şerhe aittir (GA 1,497,SuppL,II,420) Metmdeel-Minhâc kelimesi el-Menhec,Abdullah b. Sa' da Abdullah b Saıd sekimde geçmiştir.

Keza Ibn Erkam apaçık
Mızzı, Abdulğanı ile birlikte
Sınırladı onları açıklanan bu sayıyla
Ben sîretlerin değişik yerlerinden
Buyuk bir çoğunluk ekledim,
tesbit ettim, işte sayım:
Talha, Zubeyr, Ibnu'l-Hadramî
Ibn Revâha ve ekle Cehm'ı
Ibnu'l-Velİd Halıd'ı ve Hâtib'i
Amr'ın oğlu ve Huveytib'i
Huzeyfe, Bureyde, Ebân
Ibn Saıd ve Ebû Sufyân
Keza oğlu Yezid fetih müslümanlarından biri olan
Muhammed b. Mesleme ile
Amr ki As'ın oğlu, Muğire ile
Keza Sicili, Ebû Seleme ile
Ebû Eyyub el-Ensâri
Keza Muaykıb ed-Devsî
Ve Ibn Ebi'l-Erkam da onlardan
Bunun gibi İbn Selûl el-Mühtedî
Zeyd oğlu ki adı Abdullah
Dedesi de Abdürabbih'tir şüphesiz.
Cüheym'i ve Alâ b. Utbe'yi sayayım
Keza Hüseyn b. Nümeyr'i tesbit edeyim
Katiplerden üçünü de sayarlar
Ki hepsi de döndü dinden
İbn Ebî Şerh ve İbn Hatal
Ve adını bilmediğim biri
Onlardan dine dönen olmadı
İbn Ebî Serh'ten başkası ki gerisi hep saptılar.

Burhanuddin el-Halebî eş-Şifâ haşiyesinde1229[9] onları zikrederek sayılarını kırk üçe vardırır.1230[10] Hurini, el-Metâliu'n-Nasriyye'de1231[11] şöyle der: Fakat onların hepsi vahiy katibi değillerdi. Bunlardan katipliğe en müdavim olanı hicretten sonra Zeyd b. Sabit ve sonra da Mekke fethini müteakiben Muaviyeidi. Hafız İbn Abdilber deBehcetü'l-mecâlis'te şöyle der: Resulullah'a (sav) bir grup sahabi katiplik yaptı. Devamlı olarak mektupları ve cevaplan yazan katip ve vahyin hepsini yazan Zeyd b. Sabit'ti.1232[12] Buhari "Kitâ-bu'l-ahkâm" da "Kâtibin emin ve akıllı olmasının müstehablığı babı" adıyla bir başlık açarak orada Kur'ân'm cem'i hususunda Zeyd b. Sâbit'in Hz. Ebu-bekiı ve Ömer'le olan kıssasını ve Hz. Ebubekİr'in efendimiz Zeyd'e "sen genç ve akıllı bir insansın, biz seni

1229[9] bkz.Keşfuzzunûn,II, 1054; Suppl., I, 631.
1230[10] bkz- Hafâci, Nesîmü'r-riyâz, III, 235. İbn Hudeyde (o. 783/1381) el-Misbâhul-mudî fî küttâbfn-Nebî(I-II, Beyrut (05/1985) adlı eserinde bu sayıyı 44'e, M. Mustafa el-A'zamî de Küttâbü'n-Nebi, (Riyâd 1401/1981, III. baskı) adıi eserinde 61'e çıkarır.
1231[11] Ebül-Vefâ Nasr e]-Hûrînî (o. 1291/1874) el-Metâliu'n-Nasriyye li'1-metâbii'l-Mısriyye fi'1-usûli'Mıattiyye (bkz. Suppl., II, 726).
1232[12] Behcetül-mecâlis ve ünsül-mücâlis,Kahire 1962,1,356.

itham etmeyiz, sen Resulullah'a (sav) vahyi yazardın. Kur'ân'ı araştır ve cem'et (Mushaf haline topla)" sözünü zikreder.1233[13] Hafız da el-Feth'de şöyle der: Eğer Zeyd'in eminliği, yeterliliği ve akıllı oluşu sabit olmasaydı Nebî (sav) ondan vahyi yazmasını istemezdi. Hz. Ebubekİr'in de onu diğer özellikleri ile değil de akıllı ve töhmetsiz oluşuyla vasıflandırmıştır olması, bu vasıfların onda devam ettiğine işarettir.1234[14]

Allah Resulıtnun Katiplerinden Biri Bulunmadığında Onun Yerine Yazan Kimse

İbn Abdirabbih el-İkdü'1-ferîd'de (II, 144) Hanzale b. Rebî'in, Allah Resulü'nün (sav) katiplerinden biri görevinde olmadığında onun yerine baktığım söyler.1235[15] el-Mevahibül-ledüniyye'de Şurahbil b. Hasene'nin Re-sulullah'ın (sav) ilk katibi olduğu zikdelir.1236[16] Yine el-Mevâhıbü'1-ledüniy-ye'de Hafız Ibn Hacer'den naklen şu bilgi verilir: Resulullah'a (sav) Medine'de Zeyd ve diğerlerinden önce ilk katiplik yapan Ubey b. Ka'b'dı.1237[17] Mekke'de Resulullah'a Kureyş'ten ilk katiplik yapan da Abdullah b. Sa'd b. Ebî Şerh idi.1238[18] Zurkâni şöyle der: "Kureyş/'ten ifadesiyle Şurahbil b. Hasene bu sözün dışında kalmıştır. Çunku o Kindi idi ve dolayısıyla el-Mevâhibmüellifi Kastallâni'nin "o ilk katipti" sözü ile çelişki meydana getirmez.1239[19] Kal-kaşandi Subhu'l-a'şâ'da (I, 89) mukaddime kısmında "Divânu'l-inşânın hakikati ve islâm'da vaz edilişi (ortaya çıkışı)" ile ilgili dördüncü bâbda d i v â nın katiplerin -oturdukları yerin adı olduğunu belirttikten sonn "İslâm'da vazedilişi ve sonra memleketlere dağılışı" üzerine ikinci fasıldt şöyle der: Bil ki bu divân islâm'da ilk vazedilen divândır. Şöyle ki Nebî (sav ashaptan e m î rleri ve seriyye kumandanlarına mektup yazar, onlar d kendisine yazarlardı. Resulullah (sav) yakın ülke krallarına mektup yaza rak onları İslâm'a davet etti, onlara elçilerini mektuplarıyla gönderdi. Am b. Hazm'ı Yemen'e gönderdiğinde ona bir a h i d n â m e yazmıştı.Temîi ed-Dârî ve kardeşlerine Şam bölgesinde verdiği i k t â belgesini, Hudeyb ye yılında Kureyş'le arasındaki antlaşmaya dair metni yazmıştı, ilgili ye] lerde örnek olarak anılacağı üzere bunlardan başka da zaman zaman emar nameler yazdı. Bütün bu mektupların ilgili olduğu yer Divânü'l-c e y ş değil Divânü'1-i nşâ 'dır. Bunu ilk vazedip düzenleyen c hilâfeti sırasında Ömer b. Hattâb'dır.1240[20] Taşköprîzâde diye bilinen İsamuı dinÂhmed b. Mustafa Miftâhu's-saâd ve misbâhu's-siyâde adlıeseriı deilmü'ş-şurût ve's-sicillâtile ilgili olarak şöyle der: E ilim fıkıhm dallarından olup hakim

---

1233[13] Buharı, Ahkâm 37.
1234[14] Fethü'1-Bârî, XXVII, 213.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/200-201.
1235[15] el-İkdül-ferîd, IV, 161 Ayrıca bkz Cehşıyârî, el-Vüzerâ ve'1-küttâb, s 12-1 A'zami.Küttâbü'n-Nebî, s 55.
1236[16] bkz Zurkâm,Şerhu'l-Mevâhib,III,324;A'zamı,s 72.
1237[17] el-İsâbe, I, 19; el-İstiâb, 1, 50, A'zami, s 42-43.
1238[18] bkz. A'zami, s 86.
1239[19] Zurkâm, III, 326 Şurahbıl'm Allah Resulu'nun (sav) ilk katibi olduğu rivayet etmeklebirlikte (.bkz AVamı, s 72) o Kinde asıllı olup Kastallâni Kureyş'ten ilk kal lik yapanı kastetmiştir.
1240[20] Subhu1-a'şâ,I, 89-91.

tarafından verilen hükümlerin, dur ma şahid olanlar öldüklerinde kendisiyle isbat sahih olacak biçimde kit; ve sicillere kayıt keyfiyetini ele alır. Konusu, yazım açısından bu hükümle dir. Temel prensiplerinin bir kısmı fıkıh, bir kısmı inşâ ilmi, bazısı daö adet ve güzel sayılan davranışlardan alınmıştır. Muhammed b. es-Sâfı'n bu ilme dair güzel bir telifi vardır. Bu zamanın örfüne uygun düşen eser i Muhammed b. Eflâtun'un1241[21] kitabıdır. Bu ilim, sözleri güzel ve mukteza-yı hale uygun ifade etmek bakımından edebiyat ilminin dallarındandır. Şer'î ölçülere uygun düşecek tarzda manalarını düzenlemek açısından ise fıkıh ilminin dallarından sayılır. Bunu biz "edebi kısım" ve ayrıca "ilmî kısını"da ele aldık. Durumun hakikatine vakıf olmadan önce kendini bir taahhüde sokma.1242[22] Bu bilginin benzeri Keşfuzzunûn'da bu konuyla ilgili olarak eser kaleme alanlar zikredildikten sonra verilmektedir. Bu konuda kitap yazanlardan biri EbûZeyd Ahmed b. Zeyd eş-Şurûtiel-Hanefî olup CürcâniTerci-hu mezhebi Ebî Hanife'de bu konuda ilk telifte bulunan kimsenin Şurûti olduğunu zikreder.1243[23] Ebû Mansur Abdulkahir b.Tahirel-Bağdâdî ona yazdığı reddiyesinde, ahi dn â m e veantlaşmabelgeleriniilkyazdırankimse-nin Allah Resulü (sav) olduğunu ve Ali b. Ebî Tâlib'in yazısıyla Eyle hıristiyanlarına gönderdiği ahidnâmenin bunlardan olduğunu zikreder.1244[24]

Sır Katipliği

Makrizi el-Hıtat'da sır katipliğinin Sünnet'te mesnedi bulunan kadim bir görev olduğunu belirterek Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Davud es-Sicistâ-nî'nin Kîtâbu'l-Mesâhifte Zeyd b. Sâbit'ten şu tahricde bulunduğunu zikreder1245[25]: "Resulullah (sav), 'bana mektuplar geliyor, onları herkesin okumasını istemiyorum. Ibranice (ya da Suryanice dedi) yazıyı öğrenebilir misin?' buyurdu. Ben de 'evet' dedim ve onu onyedi gecede öğrendim."1246[26]

Mektup Ve Ikta Katipleri

el-İstîâb ve el-İsâbe' de Vakıdi*den şu rivayet nakledilir: Resulullah'a (sav) Medine'ye geldiği sırada vahyi ilk yazan kimse Übey b. Ka'Vdır. O,

---

1241[21] Muhammed b. Eflâtun (o. 937/1535) için bkz. SuppL, II, 641.

1242[22] Miftâhu's-saâde, I, 272, II, 600 Keltânı'nin metni, bueserde gerek inşa gerek fıkıh bölümünde verilen ibarelerle uyuşmamakta, daha çokKeşfuzzunûn'un İbaresine uygun düşmektedir Buna rağmen birbirini tutmayan ifadeler meveutur.

1243[23] Metinde el-Hanefi kelimesi el-Hanbelî, "Şurût" kelimesi de Şurûti şeklinde yanlış geçtiği gibi, iktibastaki düşüklük sebebiyle bu son cümle tamamen yanlıştır. Keşfuzzunûn'da Ebû Zeyd eş-Şurûtî ve M. b. Eflûtun anıldıktan sonra Hilâl b. Yahya (o 245/859) zikredilmekte ve Curcâni'den naklen onun bu konuda ilk eserve-ren kimse olduğu belirtilerek ardından da Abdulkâhır el-Bağdâdî'mn buna itirazı verilmektedir. Ebû Zeyd eş-Şurûtî için bkz. Ibnu'n-Nedim, el-Fihrist, s 261; Keşfuzzunûn, II, 1046, 2000; Temimi, et-Tabakâtu's-seniyye, I, 353.

1244[24] Keşfuzzunûn, II, 1045-1046 Hanefi ulemadan Hilâl b Yahya (o 245/859), İbn Semâa(0.233/847), Hassâf(o. 26İ/874), Bekkâr b Kuteybe(o 270/883), EbûHâzim (o. 292/905), Tahâvi (o. 321/933) ve Kadıhan'm (o 592/1 \96)"§urât" ve "mehâdirve sicillât" ile ilgili eserleri için Hanefi Fıkıh Alimleri (Ankara 1990, s. 27-31,57) adlı eserimize bakınız.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/202-203.

1245[25] Ibn Ebî Dâvud,Kitâbü'l-Mesâhif,Kahıre 1355/1936,s. 3 Burada"onyedigece"yerine "ondokuz gun" ifadesi geçmektedir.

1246[26] el-Hıtat, II., 226 Bu hususla ilgili di-ğer rivayetler için bk/ Fethul-Bârî, XXVII, 216. Metinde bu başlığın admda geçen"kütiâb" kelimesi,el-Hıtat'da"feitâ-be" şeklinde olduğu için tercümede bu tercih edilmiştir.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/203.

mektubun sonuna "bunu falan yazdı" diye yazan ilk kimsedir de. Übey bulunmadığında Resulullah (sav) Zeyd b. Sâbit'i çağırtır, o yazardı. Übey ve Zeyd Resulullah'ın (sav) huzurunda vahyi,[1247[27]] ayrıca insanlara gönderdiği mektupları, ikta belgelerini ve diğer şeyleri yazarlardı.[1248[28]] Ebû Ömer (İbn Abdilber), Abdullah b. Erkam ez-Züh-rî'nin devamlı olarak mektupları yazanlardan biri olduğunu söyler.[1249[29]] İbn Ishak'tan da şöyle dediğini zikreder: Zeyd b. Sabit vahyi ve hükümdarlara gönderilecek mektupları da yazardı. Resulullah (sav), Abdullah b. Erkam ve Zeyd b. Sabit bulunmadığında ordu kumandanlarına, hükümdarlara ya da bir insana i kt â yazmak ihtiyacını duyduğumda yanında hazır olan bir katibe yazmasını emrederdi.[1250[30]] İ k t â , el-Meşârik' te belirtildiğine göre devlet başkanının (İmâm), Allah'ın malından ona ehil gördüğü kimseye birşey vermesidir.[1251[31]] el-İs-tiâb' da Zeyd'in Resulullah'dan (sav) sonra Hz. Ebubekir ve Ömer'e katiplik yaptığı ve Hz. Osman'ın halifeliği zamanında da Beytülmale baktığı zikredilir.[1252[32]] Muhammed b. Ishak, Mu-hammed b. Cafer b. Zübeyr'den şu rivayeti zikreder: Resulullah (sav) Abdullah b. Erkam'a katiplik yaptırıyor, Abdullah onun adına cevaplar yazıyordu. Allah Resulü (sav) katında o derece güven kazanmıştı ki Resulullah bazı hükümdarlara mektup yazmasını emreder o da yazardı, sonra mühürleyip kapatmasını emreder ve katındaki güveninden dolayı mektubu okumazdı.[1253[33]] Abdullahb. Erkam'lailgili olarakIbnlshak'tan nakle dilen rivayet Beyhaki tarafından tahric edilmiştir.[1254[34]] Hafız İbn Hacer el Feth'de "Kitâbu'l-Ahkâm"da bu rivayetin sahih isnadla geldiğini söyle inekte olup[1255[35]] bunu Beğavi de tahric etmiştir. İmam Mâlik Zeyd b. Eslem'den, o da babasından Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet eder: Resulullah'a (sav) bir mektup geldi, Abdullah b. Erkam'a "onlara benden cevap yaz" buyurdu. O da cevap yazdı ve sonra getirerek Resulullah'a (sav) arzetti, Resulullah (sav) da "isabet ettin" dedi. Bu durum hiç hatırımdan çıkmadı, ta ki Abdullah'ı Beytüî male bakmakla görevlendirdim.[1256[36]] Bu kıssa el-Utbiyye'-de zikredilerek şu ilavede bulunulur: Hz. Ömer, "Allah Resulü (sav) hariç, Abdullah kadar Allah'tan korkanını görmedim" der. İbn Vehb İmam Mâlik'ten şu rivayeti nakleder: Bana ulaşan habere göre Hz. Osman, kendisinin Beytül mal görevlisi olan Abdullah b. Erkam'a otuzbin dirhem ücret verdi. O bunu kabul etmeyerek "bu işi Allah için yaptım, karşılığını da Allah'tan beklerim"[1257[37]] cevabını verdi. Abdullah'ın Allah Resulü (sav) katındaki güveni o dereceye varmıştı ki, bazı hükümdarlara mektup yazmasını emreder, o da yazardı. Mektubu mühürleyip kapatmasını emreder ve ona olan güveninden dolayı mektubu okumazdı.

1247[27] Bu kelime metinde düşmüştür.

1248[28] el-îstîâb, I, 50-51; el-İsâbe, I, 19 Huzâi'nm metninde İsâbe'ye atıf yapılmamıştır.

1249[29] el-İstiab,I, 51.

1250[30] bkz. age, II, 261 (Abdullah b. Erkam'm biyografisinde)

1251[31] Kadı Iyâz, Meşârikul-envâr alâ sihâhil-âsâr, Kahire-Tunus 1333, II, 183. M(tinde "birşey" kelimesi düşmüştür.

1252[32] el-İstiâb, I, 552, 553-554 (Zeyd'in biyografisinde).

1253[33] age,II,261 Mektubu kapatmak manasına gelen"yetînuh" kelimesi, aynî mana ifade eden "yeibauh" şeklinde geçmiştir.

1254[34] es-Sünenül-kübrâ, X, 126.

1255[35] Fethul-Bârî, XXVII, 213.

1256[36] bkz.es-Sünenü1-kübrâ,X, 126;el-İstiâb,II, 26î;el-İsâbe,II, 274. Ayncabkz.el-Beyân ve't-tahsiL XVIII, 245-246.

1257[37] Tırnak içindeki bu ifade metinde mevcut değildir.

Bu bilgi İbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsil adlı eserinden naklen verilmiştir.1258[38]

Allah Resulü-Nün Badiye Araplarına Gönderdiği Mektupları Yazan

Resulullah'm (sav) Bâdiye Araplarına gönderdiği mektupları ona Mu-âviye yazardı. Şerhu'l-Mevahib'de (III, 396) geçtiği üzere Medâini şöyle der: Zeyd b. Sabit vahyi yazardı, Muâviye de Nebî (sav) ile Araplar arasındaki mektupları yazıyordu.1259[39] Tenbih: eş-Şifâ'da şu bilgi nakledilir: Birisi Mu-âfâ b. îmrân'a "Ömer b. Abdülaziz mi, Muâviye mi daha üstündür?" diye sordu; Emevî olmaları dolayısıyla ikisini suale konu etti. Muâfâ bunu soran kimseye kızarak şöyle dedi: Hiç kimse Allah Resulü'nün (sav) ashabıyla mukayese edilemez. Muâviye de onun sahabisi, sihri,1260[40] katibi ve vahyinin emiri idi.1261[41] Şihâbüddin el-Hafâcî Nesimü'r-riyâz'da şöyle der: Muâfâ doğru ve adil bir kimsedir, ondan sahih olarak gelen rivayet, "Muâviye Allah Resulü (sav) için vahyi yazmamış, sadece onun için kabilelere ve taşraya mektup yazmıştır" şeklinde söylenenleri reddeder.1262[42]

Allah Resulu'nun Deriye Yazdırması Ve Bu Derinin Ebadı

el-İsâbe'de Mâlik b. Ahmer el-Cüzâmî el-Avfî'nin biyografisi veren müellif, İbn Şâhin'in ondan gelen bir senedle şu rivayeti tahric ettiğini zikreder: Resulullah'ın (sav) Tebük'e geldiği haberi kendilerine ulaşınca Mâlik b. Ahmer ona vararak müslüman oldu ve kendisini İslâm'a davet eden bîr belge yazmasını istedi, o da onun için bir deri parçasına yazdırdı. Bir başka rivayette derinin eninin dört parmak, uzunluğunun bir karış kadar olduğu ve yazısının silinmiş olduğu belirtilir. Beğavi ve Taberâni el-Mu'cemü'l-evsat'da bunu tahric eder.1263[43] Tenbih: Subhu'l-a'şa'da "Kur'ân'ın bahsettiği yazı yazılan şeyler" konusu bir başlık altında ele alınırken şu bilgi verilir: Bunların ilki " 1 e v h " olup "Bu kitap Levh-i Mahfuz'da bulunan şanlı bir Kur'ân'dır" (Bürûc: 85/22) âyetinde; ikincisi de " r a k k " olup "Tûr'a, yayılmış ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitab'a andolsun" (Tûr 52/1-3) âyetinde zikredilmiştir. "Rakk", üzerine yazılması için inceltilmiş deri demektir. Kur'ân-ıKerîm'de anılan üçüncü şey de " k ı r t â s " (En'âm:6/7) ve " s a h i f e " (Tâhâ: 20/133; Abese: 80/13 v.d.) olup her ikisi de kâğıt demektir.1264[44] Kalkaşandi daha sonra "Geçmiş milletlerin yazı yazdıkları şeyler" adıylabir fasıl aç arakşunları

1258[38] el-Beyân ve't-tahsil,XVIII,245-246,402.Bu konudaki bir rivayette deAbdullah'a verilen ücretin 300 dirhem alduğu belirtilir.Aynca bkz. İhsan Abbas,s. 184;A'zami, s. 77.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/204-205.
1259[39] Zurkânî, Şerhu'l-Mevâhib, III, 322.
1260[40] Evlilik yoluyla akrabasıydı. Zira Resulullab'ın (sav) zevcesi Ümmü Habîbe Muavi-ye'nin kızkardeşiydi (Hafâci, III, 430).
1261[41] eş-Şifâ,II, 617.
1262[42] Nesimü'r-rîyâz, III, 429-430. Metinde "suâl" kelimesi "Sevâ", "mtınsif de yanlış olarak "muntik" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/205-206.
1263[43] el-İsâbe, III, 338;Üsdü'l-ğâbe,V,9;Hamidullah,el-Vesâiks. 279 (ur. 174)Burada geçen "kendisini islâm'a davet için" (yed'ûhu) ifadesi Üsdül-ğâbe'de "onunla İslâm'a davette bulunması için"(yed'û bihi) şeklindedir.
1264[44] Subhul-a'şâ, II, 483-485 (Ruradaki bilgi özetle verilmiştir).

zikreder: Çinliler ottan yaptıkları kâğıda yazıyorlardı, insanlar kâğıt yapımını onlardan öğrendiler. Hintliler beyaz ipek parçalarına, İranlılar ise manda, sığır, koyun ve vahşi hayvan derilerinden tabaklanmış (işlenmiş) derilere, beyaz ince taşlara, bakar, demir ve benzerlerine, düzgün ve yapraksız hurma dalına, koyun ve develerin kürek kemiklerine yazarlardı. Onlara komşu olmaları sebebiyle Arapların kullandığı yazı malzemesi de buydu. Nebî (sav) peygamber olarak gönderilip Kur'ân-ı Kerîm nazil oluncaya dek Araplar bu durumda idiler. Allah Resulü (sav) bazı yazışmalarını deriye yazmıştı. Ashap, uzun süre dayanması veya o zaman ellerinde mevcut olması sebebiyle, Kur'ân'ın ince deriye yazılması konusunda icma etmişlerdi. Bu durum Harun Reşid'in halife olmasına kadar devam etti Onun zamanında kâğıt çoğalıp imalı yaygınlaşınca, kâğıttan başka bırşeye yazı yazılmamasını emretti.1265[45]

Ahîdname Ve Sulh Katipleri

Ebû Ömer şöyle der: Allah Resulü (sav) ahid verdiğfindea-hidnâm elerini, antlaşma yaptığında antlaşma metinlerini yazan Ali b. Ebî Tâlib'di,1266[46] Hicret sırasında Hz. Peygamberin (sav) Sürâka b. Mâlik b. Cü'şum el-Müdlicî'ye verdiği emanla ilgilia hıdnâmeyi(emânnâm e) bir deri parçasına yazan Âmir b. Füheyre idi.1267[47] Bazı rivayetlerde bunu yazanın Hz. Ebubekir olduğu zikredilir.1268[48]

Allah Resulü'nun Özel İşleriyle İlgili Yazılarını Yazdırdığı Kimse

el-İsâbe müellifi, Husayn b Numeyr'ın biyografisini verirken, Ebû Alı Ibn Mıskeveyh'ın Tecâribu'1-umem adlı eserinde şöyle dediğim nakleder Husayn b Numeyr, Allah Resuhı'nun (sav) katıplerındendı Muğîre b Şu'be ve Husayn b Numeyr halk arasında (muameleleri) yazarlardı ve Hâlıd ile Muavıye bulunmadığında onların yerine katiplik yaparlardı.1269[49] IbnHacer devamla şöyle der Abbas b Muhammed el-Endelusî de Mu'tasım b Sumâdıh1270[50] ıçın kaleme aldığı Târih'ınde onu zikreder ve Mugîre b Şu'be ile birlik te Resulullah'ın (sav) ihtiyaçlarıyla ilgili yazıları yazdıklarını söyler.1271[51] Hz. Muteahhirin ulemadan bir grup da bunu zikreder. el-Mevlîdü'n-Nebevî'de bunu zikreden müfessir Kurtubî onlardan biridir. Kutbuddin el-Halebî de Şerhu'ş-Sîre'de bu hususu anarak bu bilginin, Kudâi'nin Allah Resulü'nün (sav) katiplerine dair yazdığı eserinden alındığına işaret eder. Kudâi, eserinde Husayn b. Nümeyr ile Muğîre b. Şu'be'nin muamelât ve borçlarla ilgili hususları yazdıklarını da

1265[45] age, II 485-486 Metinde düşüklük olup aslına bakılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/206-207.
1266[46] el-Istîâb, I 51(Ubeyb Ka'b'm biyografisinde).
1267[47] bkz. Musned, IV 176 Buharı Menakıbu'l ensar 45.
1268[48] bkz. Ibn Hışam I 489-490 Huzaı buernannanıeyı Amır'ın yazdığına dair Buha nden H/ nbubekır'ın yazdığına dair Ibn Ishdk'tan rivayet naklettiği gibi, Hudey bıjeantla^mdsınıH/ AIı'nınya/dıgınıBuhan'dennaklen vermektedir (s 185 186) Kettanı bu husufları zıkretmemıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/207.
1269[49] Kettanı Tecâribul-umem'dckı bu son cümleyi, başlıkla ilgisi bulunmadığından anmamıştır Bu nakil ıçm bk/ AVamı, s 54.
1270[50] Endülüs'te hukum suren Tucıbı hanedanının ıkmcıhukumdandır(bkz E LevıPro-vençal Mu'tasım'IA, VIII 749 750)
1271[51] Bu rivayet için Mes'ûdi, et-Tenbîh. vel-işrâf, Beyrut 1981, s. 261.

belirtir, İbn Hacer devamla şöyle der: Bununlayu-karıdaki Husayn'ı mı, ondan bir öncekini mi kastetmiş, bilemiyorum.[1272[52]] Bu konuda, Allah Resulü (sav) için zekât mallarını yazan ve hurma ağaçları ile ilgili takdirde bulunan kimseye dair başlığa bakınız.[1273[53]] Şeyh-i Ekber İbn Arabi el-Hâtımf ninel-Muhâdarât*ında (s. 29) şu bilgi verilir: Zübeyr b. Avvâm ve Cüheym[1274[54]] b. Salt zekât mallarını, Huzeyfe b. Yemân hurma ağaçlarını, Muğîre b. Şu'be ve Husayn b. Nümeyr muamelât ve borçlan, Şurahbil b. Ha-sene de hükümdarlara gönderilen mektupları yazardı.[1275[55]]

Katiplere Toplu Bakış

el-Mevâhibü'1-ledünîyye'de müellif şöyle der: Resulullah'ın (sav) katiplerine gelince, onların sayıları çoktur. Muhaddislerden biri mükem-meleserindeonlarıanarakbazıhaberlerini,halveharekettarzîarım (s î -ret) anlatır. Eserine Resulullah'ın (sav) has ve mahrem dostları olan değerli dört halife ile başlar.[1276[56]]

Derim: Katiplerle ilgili eser kaleme alanlardan biri de Kudâi'dir. Bunu Hafız îbn Hacerel-İsâbe'de Husayn b. Nümeyr'in biyografisinde zikreder.[1277[57]] Katipler hakkında kitap yazanlardan biri de Ömer b. Şebbe'dir.[1278[58]] İbn Abdil-ber el-İstiâb'da ondan nakilde bulunur. İmâm Ebû Abdulllah Şemsuddin Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hudeyde el-Ensârî'nin el-Misbâhu'1-mudî fî küttâbi'n-Nebiyyil-ümmî ve rusulıh ilâ mülûki'1-arz min Arabiy-yin ve Acem[1279[59]] adlı bir eseri olup eserini iki bölüme ayırmıştır. Birinci Eserini Mısır'da es-Salâhiyye hânkâhında 779 (1377) yılında bitirmiştir.[1280[60]] Katiplerle ilgili eser yazanlardan biri de el-Cemâlu'1-Ensârî olup bunu talebesi Burhanuddin el-Halebî eş-Şifâ haşiyesinde zikreder Bu zat, ondan önce zikredilen alim olabileceği gibi bir başkası da olabilir.[1281[61]] Katiplerle ilgili eser kaleme alanlardan biri de Ibn Ebi'l-Hadîd'dir. eş-Şifâ'ya yazdığı şerhte geçtiği gibi Şıhâbuddin el-Hafâcî bu esiri görmüştür. O, Burhanuddin el-Halebi'nin bu kitaba muttali olmamış olacağını soyler.[1282[62]] FâideiNûru'n-nibrâs'ta müellif, Resulullah'm (sav) katipleri üzerine sozettıkten sonra, katipliği devamlı olarak sürdürenlerin Muaviye ve Zeyd b. Sabit olduğunu, birçok hadis hafızının bunu söylediklerini belirtir. Bunu "Mekke fethinden sonra" diye kayıtlaması gerekirdi. Çunku Muaviye fetihte musluman olmuştur. Zeyd ise

---

1272[52] el-İsâbe'den (I, 339) verilen bilgi burada biter. el-İsâbe'de iki tane Husayn b. Nümeyr verilmiş olup İbn Hacer bu sözüyle onlara işaret etmiştir.

1273[53] et-Terâtibü'l-idâriyye,I, 398-399.

1274[54] Metinde yanlış olarak Cehra şeklinde geçmiştir.

1275[55] Muhâdaratül-ebrâr, s. 18. Ayrıca bkz. et-Tenbih vel-işrâf, s. 261.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/207-208.

1276[56] Zurkâni, Şerhu'l-Mevâbib, III, 311. Metinde "Zekerehüm" kelimesi "zekere", "cümelen" de "cemmen" şeklinde yanlış geçmiştir.

1277[57] el-İsâbe,I,339.

1278[58] İbn Şebbe (ö. 262/876), Küttâbü'n-Nebî(bkz. Zirikli, V, 206). Bu ve bir önceki eser bugüne ulaşmamıştır (bkz. Şakir Mahmud Abdülmun'im, s. 171).

1279[59] Bu eser iki cilt halinde basılmıştır (Beyrut 1405/1985).

1280[60] Metinde 679 olarak geçen tarihyanlışolduğugibi, Salâhıyye kelimesi de Sâhha şeklinde geçmiştir Bu konuda bkz en-Nücûmu'z-zâhire, XI, 217,Keşfuzzunûn,II, 1710, GAL, II, 86, Suppl., II, 78, Kehhâle, VI, 115, X, 303.

1281[61] Bu zat ile yukarıdaki aynı kışıdır Dipnot 60'takı kaynaklara bakınız Kettâm'nın verdiği bu bilgiyi Hafâcı zikretmektedir.

1282[62] Hafâcı, Nesîmü'r-riyâz, III, 235 Ibn Ebı'l-Hadîd adı metinde Ibn Ebı'1-Ca'd şeklinde geçmiştir.

hem fetihten önce hem de sonra katiplik yapmıştır. ei-Mevâhibü'1-ledüniyye'de şöyle denir: Dört halife ile Said b. Âs b. Umeyye'nin iki oğlu Halid ve Ebân, genelde başkalarından daha çok yazanlardandırlar.[1283[63]]

Allah Resulü'nün Katiplerine Kalemi Nereye Ve Nasıl Koyacaklarını, Harfleri Doğru Şekilde Yazmalarını Vs. Öğretmesi

Hafız es-Suyûtî Tabakâtu'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât'ın sonunda, rivayet zincirini katiplerin oluşturduğu bir hadis tahric ederek onu Abdul-hamîd el-Kâtib yoluyla sevkeder: Bana Salim b. Hişâm el-Kâtib haber verdi, ona Abdulmelik b. Mervân el-Kâtib, ona da vahiy katibi Zeyd b. Sabit haber vererek şöyle dedi: "Resulullah (sav) şöyle buyurdu. Bısmıllâhırrakmânir-rahım'ı yazdığınız zaman onda "sm"i açık gösterin". Suyûti bu rivayetin ardından "bu, rivayet zincirinin buyuk kısmında katipler bulunan bir hadistir" der.[1284[64]] Subhu'l-a'şâ'da da Muhammed b. Omer[1285[65]] el-Medâinî'den naklen katibin bir ihtiyacı düşündüğünde kalemi kulağının üstüne koymasının müstehab olduğu belirtilerek Enes b. Mâlik'e varan senedle şu rivayet verilir: "Muaviye b. Ebî Süfyân Allah Resulü'ne (sav) yazı yazıyordu. Resulul-lah'ın (sav) başka bir şeyle meşgul olduğunu görünce kalemi ağzına koydu. Resulullah ona bakarak 'ey Muaviye, yazı yazdığında kalemi kulağının üstüne koy. Bu, hem senin için hem yazdıran için daha hatırlatıcıdır' buyurdu." Müellif yine Zeyd b. Sâbit'e varan senediyle şu rivayeti sevkeder: "Resulullah (sav) ona baktı, o ihtiyaçlarıyla ilgili yazı yazıyordu. Kendisine 'kalemi kulağının üstüne koy, bu senin için daha hatırlatıcıdır' buyurdu". Enes b. Mâlik'ten rivayetle de şu tahricde bulunur: "Resulullah (sav) katibine, 'sana daha iyi hatırlatması için kalemi kulağının üstüne koy' buyurdu". Enes'den bir rivayet de şöyledir: "Muaviye Allah Resulü'ne (sav) katiplik yapıyordu, onun birgün kalemi yere koyduğunu görünce 'ey Muaviye, yazı yazdığın zaman kalemi kulağının üstüne koy' buyurdu."[1286[66]] Suyûti el-Câmi-u's-sağîr'de "Kalemi kulağının üstüne koy, bu yazdıran için daha hatırlatıcıdır" hadisini naklederek onu Tirmizi'nin Zeyd b. Sabitten rivayetle verdiğini söyler: Zeyd dedi: "Mustafa'nın (sav) yanına girdim, önünde bir katip vardı, ona 'kalemi kulağının üzerine koy, bu yazdıran için daha hatırlatıcıdır' buyurduğunu duydum." Suyûti el-Câmiu'1-kebir'de de bu hadisi yine Tirmizi'ye nisbet ederek zikreder ve zayıf olduğunu, İbn Said ve Semm-ûye'nin Zeyd b. Sâbit'den rivayet ettiğini belirtir.[1287[67]] Tirmizi

---

[1283[63]] Zurkâni, III, 226 Resulullah'm katıplenyle ılgıh olarak ayrıca bkz ŞakırMahmud Abdulmun'ım, "Kuttâbu'n-Nebî", el-Muerrihul-Arabî, IV, 1975, s 171-209.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/208-209.

[1284[64]] Suyûti, Beğyetü'1-vuât, Beyrut 1399/1979, II, 415.

[1285[65]] Metinde Ali olarak geçmiştir.

[1286[66]] Subhu'l-a'şa, III, 39.

[1287[67]] Tirmizi, İsti'zân21; Suyûti,el-Câmiu's-sağîr, s.43;a.nılf.,el-Leâli'l-masnûafi'l-ahâdisîl-mevzûa, I, 216; Münâvi, Feyzu'l-Kadîr, IV, 255. Tirmizi, hadisin"go-rib" ve isnadının "zayıf olduğunu belirttikten sonra seneddeki Anbese b. Abdur-rahman ile Muhammed b. Zâdân'ın rivayette "zayıf kabul edildiklerini söyler. Zeydb. Sâbit'den, Resulullah'ın (sav) kendisine böyle dediğine dair rivayet için bkz. el-İkdü'1-ferîd, IV, 161.

"Kitâbu'l-İs-ti'zân"da "Mektubu topraklama (kurutma) bâb"ında[1288[68]], İbn Hibbân da yine Zeyd vasıtasıyla ed-Duafâ'da Anbese'nin biyografisinde bu rivayeti tahric eder.[1289[69]] Feyzu'l-Kadîr'de de bu hadisin mevzu (uydurma) olduğuna dair İbnü'l-Cevzî'nin iddiası ve İbn Hacer'in bu rivayetin başka bir tarikle de va-rid olduğu, iki farklı senedle rivayet edilmesinin de onu mevzu olmaktan çıkardığını ileri sürerek reddettiği belirtilir.[1290[70]] Münâvi el-Teysîr'de bu hadisi şöyle şerheder: " Ko y " emrinedbveyairşâdiçindir."Kulağının üstüne" sözü, yazı esnasında koymayı ifade eder. "Bu, yazdıran için daha hatırlatıcıdır" ifadesi de, özellikle yazdırmayı düşündüğü metin ve maksadı hatırlatmada daha süratlidir demektir. Çünkü kalem, kalpte olanı ifade etmede iki lisandan biridir. Münâvi (daha geniş şerhi olan) Feyzu'l-Kadîr'de şu ilavede bulunur: Kadı Iyâz, bu ve benzeri rivayetlerde Resulullah'm (sav) harfler ve onları güzel yazma konusunda bilgi sahibi olduğuna delâlet bulunduğunu söyler.[1291[71]] Kadı Iyâz eş-Şifâ'da mezkur "kalemi koy" hadisinin ardından şöyle der- Allah Resulü (sav) yazmazdı, ama kendisine her şeyin bilgisi verilmişti. Öyle ki Resulullah'ın (sav) "Bısmdlâhırrahmânırrahîm'ı uzatma" yani Sîn harfini dişleri belirsiz olarak uzatma sözleri gibi, harfleri bildiği ve güzel yazılmaları konusunda bilgi sahibi olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Bu hadisi Ibn Şa'ban, Ibn Abbas'tan gelen bir tarikle rivayet eder. Resulullah'ın (sav) huzurunda yazı yazdığına dair Muaviye'den rivayet edilen diğer bir hadiste Allah Resulu'mın (sav) ona şöyle dediği zikredilir: "Mürekkebi ıslah et, kalemi yont, bâ harfim doğrult (biraz uzat), sîn'ı dişlen belli olarak yaz, mîm'ı korletme, Allah lafzını güzel yaz, Rahmân'ı uzat ve Rahîm'ı güzel yaz". Allah Resulu'nun (sav) bizzat yazdığına dair rivayet her ne kadar sahih değilse de, kendisine yazı bilgisi verilmiş olduğu, ancak yazma ve okumadan menedilmiş bulunduğu hususu ihtimalden uzak değildir.[1292[72]]

Allah Resulü'nün Yazıyı Topraklamaları (Kurutmaları) Konusunda Katiplerini Teşvik Etmesi

Kalkaşandı (VI, 271) bunu bir başlık altında ele alarak şöyle der: Mektubun bitirildikten sonra uzenne kum v.s. atılarak kurutulmasının matlub olduğu konusunda goruş ayrılığı mevcut değildir. Bunu yapmanın iki gayesi (mana) vardır. Birinci gaye: Yazılandan maksadın meydana gelmesi arzusuyla teberrûk içm. Muhammed b. Ömer el-Medâinî Kitâbü'l-Kalem ve'd-devât'da ismail b. Muhammed b. Vehb'e varan senediyle, onun Hişâm b. Halid'den —ki o da Ebû Mervân el-Ezdf dir—, onun Bakjyye b. Velid'den, onun Atâ'dan, onun Ibn Cureyc'den ve onun da Ibn Abbas'dan naklettiği şu

---

1288[68] Tirmizi, İsti'zân 20-21; Feyzu'l-Kadîr, 1,432; Kenzül-ummâl, X, 244.
1289[69] İbn Hibbân, el-Mecrûhîn, II, 180; ibn Adî, el-Kâmil, V, 1901.
1290[70] Feyzu'l-Kadîr, IV, 255.
1291[71] age, IV, 255.
1292[72] eş-Şifâ, I, 506, Hafâcı, Nesîmu'r-riyâz, III, 236-237 Metinde "ferrık" kelimesi "cerrif", "cevuîd" de"cerrıd" şeklinde yanlış geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/209-211.

hadisi rivayet eder: "Nebi (sav) şöyle buyurdu: Mektubu aşağı tarafından topraklayın ve silin. Bu, bereketin çok olması ve ihtiyacın çabuk ve kolay husulü için daha iyidir."1293[73] Bir hadiste de "Biriniz bir mektup yazdığında onu topraklasın. Bu, bereketli olup ihtiyacının çabuk ve kolay husulü için daha iyidir" buyurulur.1294[74] Emiruîl-nıu'minin Ömer b. Hattâb şöyle der: "Mektubu topraklayın, başarıya erersiniz."1295[75] Şu rivayet de bunu teyid eder: "Nebî (sav) iki koy halkına iki mektup yazdı; birini toprakladı, diğerini topraklamadı, Mektubu topraklanan koy halkı müslüman oldu'". Bu gaye, hepsinde başarı ve bereketin husulünü talep için resmi mektuplarda, tayin yazılarında ve diğer şeylerde sözkonusudur. Bu hususta mektubun kurumuş olup olmaması arasında fark yoktur. Çünkü asıl maksat bununla başarı ve bereketin meydana gelmesidir. Mektubun topraklanmasındaki ikinci gaye: Daha kurumadan kendisine isabet edecek şeyle silinmemesi için üzerine toprak atarak yazdıklarının kurutulmasıdır. Bu gaye, evvelkinden daha zayıftır. Bundan, mektup kurumuş olduğunda topraklanmayacağı anlaşılır ki za-mammızdaki katiplerin uygulaması böyledir. Bu yüzden toprağı mektubun başına değil de yazının kurutmaya zaman bakımından en yakın tarafı olması sebebiyle mektubun sonuna koyarlar. Çünkü mektup çoğu zaman ve Özellikle sıcak zamanlarda veya yazının uzun olması ve yazmanın uzun sürmesi sebebiyle yazımın bitiminde kurumuş olur. Başta gelen katiplerden Mevâddü'l-beyân müellifi ve diğerleri, toprağın önce besmelenin üzerine konulması, sonra katibin onu, bütün yazıya besmelenin bereketinin yayılmış olması için, mektubun diğer yerlerine aktarmasının müstehab olduğunu açıkça belirtmişlerdir.1296[76]

Derim: Mezkur kurutma hadisi üzerine çok soru sorulması, onu destekleyen bazı kimselerin kötülenerek hadisin reddedilmesi sebebiyle, bu hadisi irdelemek istiyorum. O halde sana okunacakları dinle: Bil ki, mektup kurutmayı emredenhadis müteadditlafızlarlavaridolmuş, büyük imamlar onu sahabeden gelen birçok tarikle tahric etmişlerdir. Bu hadisin Tirmi-zi'nin Camii ve îbn Mâce'nin Sünen'inde mevcut olması sana yeter. Tirmizi bu hadisi Sünen'inde "Kitâbü'l-İsti'zân" da "Mektubun topraklanması babı" başlığı altında tahric eder: Bize Mahmud b. Gaylân haber verdi, ona Şeb-bâbe Hamza'dan naklen haber verdi, Hamza Ebu'z-Zübeyr'den, o da Câbir7-den rivayet etti: "Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Sizden biri bir mektup yazdığında onu topraklasın. Bu, ihtiyacın çabuk ve kolay husulü için daha iyidir". Tirmizi şöyle der: Bu hadis "münker" olup onu Ebu'z-Zübeyr'den yalnız bu "vecih"\e bilmekteyiz. Rivayet zincirinde geçen Hamza, İbn Amr1297[77] en-Nasîbî olup hadiste zayıftır.1298[78] Derim: Adı geçen Hamza, îbn Ebî Hamza Meymûn el-Cu'fî en-Nasîbî'dir. Onun nisbesinde doğrudan bilgi budur. Tirmizi'nin onunla

1293[73] bkz. Ibn Ebî Hâtım,İlelü'l-hadîs,ir,309!Sehâvi,Pethu'l-nıuğîs,II,209,Kenzül-ummâL X, 245.
1294[74] Kenzül-umınâl, X, 245.
1295[75] "Başarıya erersiniz" ifadesi metinde düşmüştür.
1296[76] Subhul-a'şâ, VI, 271-272.
1297[77] Metinde yanlış olarak Ömer şeklinde geçer.
1298[78] Tirmizi, İsti'zân 20; Sehâvİ, el-Mekâsidül-hasene, s. 43.

ilgili olarak, "o İbn Amr'dır" demesine gelince, Hafız el-Mizzî şöyle der: Tirmizi'den başka onun hakkında "Hamza b. Amr" diyen kimse bilmiyoruz.1299[79] Suyûti Kûtu'l-muğtezî'de Hafız îbn Hacer'den şöyle dediğini nakleder: "Tirmizi, Hamza'nın İbn Amr en-Nasîbî olduğunu söyler. Mizzi şöyle der: Genelde bilinen onun Hamza b. Meymûn olduğudur. Tirmi-zi'nin sanki bunu bildiği ve muhalefette bulunduğu, bu yüzden de "bana göre" kaydını koyduğu anlaşılmaktadır". Derim: Câmi'nin birçok nüshası ile mukabele ettiğim bendeki tashihli nüshasında "bana göre" ifadesi yoktur. Her halükârda Hamza ittifakla zayıftır. Onun hakkında Ahmedb.Han-bel " M a t r û h u ' 1 - h a d î s " , Yahya b. Main " 1 â yüsâvî f e 1 -sen", İbn Ebî Hayseme "leyse hadisuhu bişey" Buhari ve EbûHatimde " m ü n ke rü'l - h ad i s " derler.1300[80] Hâfızlarınefendisiet-Takrib*indeşöyleder:O, " m e tr uk"1301[81] olup hadis uydurmakla itham edilmiştir.1302[82] Fakat bütün bunlar hadise tesir etmezler Çünkü hadisi rivayet eden yalnız Hamza değildir. Her ne kadar Hafız Tirmizi bu hadisi yalnız onun yoluyla biliyorsa da başkaları onu başka yollarla bilmektedirler. Hafız İbn Hacer, Hamza'nın hocası Ebu'z-Zübeyr'den başkalarının rivayetiyle bu hadisin varid olduğunu söyler. İbn Mâce,1303[83] Ebû Ahmed b. Ali el-Kelâi tarikiyle Ebu'z-Zubeyr'den Beyhaki de Ömer b. Ebi Ömer yoluyla bunu tahric eder. Bu Ömer'in Ebû Ahmedel-Kelâi olduğu söylendiği gibi, başkasıolduğu da söylenir. Beyhaki bu hadisi Bakıyye b. Velid'in ondan rivayeti olarak vermiştir. Bir defasında Ebu Ahmed b. Ali'den, bir defasında da Ebû Ömer b. Ömer'den der. Bunların her ikisinin aynı kişi olduğu da, ayrı kimseler olduğu da söylenmiştir.

Derim: Buna göre hadis Kütüb-i Sitte*den birisinde Hamza'dan başkasının rivayetiyle onun hocası Ebu'z-Zübeyr'den nakledilmiştir. Ebû Abdullah İbn Mâce "Kitâbu'l-Edeb"de "Mektubun topraklanması bâbı"nda şöyle der: Ebûbekir b. Ebî Şeybe bize haber verdi, ona Yezid b. Harun haber verdi, ona Bakiyye, ona da Ebû Ahmed ed-Dımaşkî Ebu'z-Zübeyr'den, o da Cabir'den rivayetle haber verdi: "Resulullak (sav) şöyle buyurdu: 'Sahifele-rinizi topraklayın; bu onların başarısı için daha iyidir, çünkü toprak mübarektir.'"1304[84] Derim: Bakıyye b. Velid " s a d û k "tur,1305[85] "zayıf" ravilerden çok " t e d 1 i s "te bulunur. Buhari et-Târüı'te, Müslim ve Kütüb-i- Sit-te'nin diğer dört müellifi ondan tahricde bulunurlar. Fakat et-Târihte1306[86] onun hocası Ebû Ahmed b. Ali eî-Kelâi diye geçer ki o Dımaşklı olup bazı hadis munekkidlerı onun "meçhul" olduğunu söylemişlerdir. Ebû Tâlib şöyle der- Yezid b. Harun'un Bakiyye'den, onun

1299[79] bkz.Tehzîbü't-Tehzîb, III, 28-29.
1300[80] bkz.age, III, 28-29. Bu ifadelerin hepsi çeşitli alimlere göre cerhin 3-5. derecelerindeki raviler için kullanılmakta olup böyle bir ravinin hadisi hiçbir şekilde alınmaz. (bkz. Aydınlı, s. 87, 93, 112).
1301[81] îbn HacetinTakrîb'deki tertibine göre cerhin 10. derecesindeki raviyi (başkalarına göre 2 veya 3. derecedekini) ifade eder ki rivayet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmaz (Aydınlı, s. 99).
1302[82] İbn Hacer, Takrîbu't-Tehzîb, I, 199.
1303[83] ibn Mâce, Edeb 49.
1304[84] Aynı yer.
1305[85] Çeşitli alimlere göre ta'dilin 3. veya 5. derecesindeki ravi için kullanılan bir terim olup böyle birinin rivayeti yazılır ve araştırılır (Aydınlı, s. 132).
1306[86] bkz.et-Târîhul-kebir.II, 150; Tehzîbu't-Tehzîb, I, 473-478.

Ebû Ahmed'den, onun Ebu'z-Zubeyr'den, onun Câbir'den (ra) rivayet ettiği mektubun topraklan-masıyla ilgili hadisi Ahmed b. Hanbel'e sordum, " m u n k e r hadis" olduğunu, Bakiyye'nin "meçhul" ravilerden yaptığı rivayetin yazılmayacağını söyledi.1307[87] Bununla "hal cehaletf'ni mi, "isim cehaletf'ni mi kasdet-miştir,bakmakgerekir.Eğerbırincisinikasdetmişse, âdilravinin f e r d hadisi halı meçhul olandan rivayetinin onu t a' d i 1 edeceği görüşünde olanlara göre sozkonusu cehalet kalkmış olur. Eğer ikincisini kasdetmişse, Hafız Ibn Hacer et-Tehzîb'de Ebû Ahmed el-Kelâi'nm Ömer b. Ebi Ömer olduğunu Ibn Asâkir'ın kesin olarak belirttiğini söyler.1308[88]

Derim: BuhadisiMuhammedb. Amrb. Hibbân ile Ebû YâsirÂmmârb. Nasr, Bakiyye'den, o Ömer b. Ebû Ömer'den rivayet etmiştir. Ömer, Abdullah b. Tâvus'un azatlısı Ibn Riyâh Ebû Hafs el-Basrî ed-Darîr olup onun zayıf bir ravi olduğu hususunda ittifak edilmiştir. Onun Ömer b. Musa olduğu da söylenir. Bakıyye sanki ondan yalnız kendisinin rivayette bulunduğunu göstermek veya onun mestur kalması maksadıyla her defasında onu bir isim ve künyeyle zikretmiş olup bu da mudellis ravileringa-yelerindendir. Hadis bir başka tarikle de varid olmuştur. Ibn Adî el-Kâmil'inde Hişâm b. Ziyâd Ebû Mikdâm yoluyla, onun Haccâc b. Yezid'den, onun da babasından merfu rivayetiyle tahric etmiştir "Mektubu topraklayın, zira bu onun başarısı için daha iyidir". Mezkur Hişâm'ın da "zayıf" olduğu hususunda ittifak edilmiştir.1309[89] Ibn Mâce ve Tirmizi ondan tah-rıcde bulunurlar Zehebî el-Mizân*da mezkur Haccâc'm biyografisini vererek Ebu'1-Feth el-Ezdî'den1310[90] onun zayıf olduğunu nakleder ve babasından "Mektubu topraklayın" hadisini rivayet ettiğini söyler.1311[91] Sonuç olarak, bu hadis bir grup kimse tarafından değişik yol ve lafızlarla rivayet edilmiştir.1312[92] Bu rivayetlerden birisi şöyledir "Sizden biriniz bir mektup yazdığında onu topraklasın, bu onun ihtiyacının kolay ve çabuk husulü için daha iyidir". Bu hadisi Suyûti Cem'u'l-cevâmi'de Tırmizi'nin, Câbir'den (ra) rivayeti olarak, Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'ta Ebu'd-Derdâ'dan (ra) ve Ibn Adî Ebû Hureyre'den (ra) rivayetle verir.1313[93] Hadisin bir diğer rivayeti şöyledir: "Sizden biriniz bir mektup yazdığında onu topraklasın; toprak mübarektir ve ihtiyacın çabuk ve kolay husulü için daha iyidir."1314[94] Bu rivayeti de Suyûti Cem'u'l-cevâmi'de verir ve Câbir'den gelen rivayet olarak Ibn Adîye isnad eder. Hadisin başka bir rivayeti: "Sizden biriniz bir mektup yazdığında kendisinden başlasın, yazıp bitirince mektubunu topraklasın. Bu, ihtiyacın çabuk ve kolay husulü için daha iyidir."1315[95] Suyûti bu hadisi de Cemul-cevâ-mi'de verir ve Ebu'd-Derdâ'nın rivayeti olarak İbn Asâkir

---

1307[87] Tehzîbü't-Tehzîb, XII, 4.
1308[88] age, VII, 447-448.
1309[89] el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl, VII, 2564-2565 Hadis ıçm bkz Kenzü'l-ummâl,X, 246. (nr 29311) Ebû Mikdâm metinde b Mikdâm şeklinde yanlış geçmiştir.
1310[90] Metinde Ebu'î-Peth kehmessi düşmüştür.
1311[91] Mîzânul-i'tidâl, I, 465.
1312[92] bkz KenzÜl-ummâl,X, 244-246, 517.
1313[93] IbnAdî,el-Kâmü,I, 294.
1314[94] age, II, 505,Kenzü'L-uıniiıfil,X, 245.
1315[95] age,X, 244.

ve el-Mu'cemu'I-evsat'ta da Taberâni'nin naklettiğini belirtir. Derim: Taberâni bu hadisi İbrahim b. Ebî Able'nin hadisi olarak tahric eder ki o "Ümmü'd-Derdâ'yı duydum, Ebu'd-Derdâ'yı haber veriyordu..." der ve hadisi zikreder. Hadisin bir başka rivayeti: "Bir mektup yazdığında onu toprakla; bu, ihtiyacın kolay ve çabuk husulü için daha iyidir, toprak mübarektir."1316[96]

Bu hadisi de Suyûti Cem'ul-cevâmî'de verir ve Câbir'in (ra) rivayeti olarak İbn Adî ve İbn Asâkir'e isnad eder. İbn Adî bu hadisin "münker" olduğunu belirtir. Bir diğer rivayet: "Sahifelerinizi topraklayın; bu onların başarısı için daha iyidir, çünkü toprak mübarektir". Bu lafız İbn Mâce'nin olup ondan naklen daha önce zikredilmişti.1317[97] Bir başka rivayet: "Mektubu aşağı tarafından topraklayın ve silin. Bu, ihtiyacın kolay ve çabuk husulü için daha iyidir". Bunu İbn Adî el-Kâmil'de, Ukaylî ve ibn Asâkir îbn Ab-bas'ın rivayeti olarak, Îbnü'l-Cevzî de el-üel'de Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak tahric ederler.1318[98]

Sonuç olarak bu hadis sahabeden Câbir, Ebû Hureyre, Ebu'd-Derdâ, İbn Abbas ve Haccâc'ın babası Yezid gibi zevattan rivayet edilmiştir. Hadis imamlarından Tirmizi, İbn Mâce, Taberâni el-Mu*cemü'l-evsat'da, İbn Adîel-KâmiPde, îbn Asâkir e t-Târih'te, Deylemi1319[99] ve İbn MenîMüsnedle-rinde, EbûNuaymel-Ma'rife'de, Hasan b. SüfyânMüsned'inde ve İbn Kani Mu'cemü's-sahâbe'de1320[100] bu hadisi tahric etmişlerdir.

İmamların bu hadisle ilgili olarak söylediklerine gelince: Ahmed b. Hanbel ve Tirmizi hadisin " m ü n k e r " olduğunu söylerler. Onlara göre "münker" "zayıf" hadisin kısımlarındandır. Hatta Ahmedb. Hanbel " m ü n k e r "i " f e r d " hadis anlamında bile kullanır. Ukayli bu hadisin makbul (ceyyid) bir isnadla hıfzedilmediğini söyler. îbn Maîn, bunun isnadıiçin "lâ yüsâvî f e 1 se n "1321[101] değerlendirmesindebulunur.İbn Hibbân hadisin uydurma (mevzu) olduğunu söyler.1322[102] Şeyh Sirâcüddin el-Kazvînî, Beğavi'nin bu hadisi Mesâbih'te1323[103] "hasen" hadisler içinde zikretmesini, hadisin mevzu olduğu iddiasıyla ayıplar. Hafız Salahud-din el-Alâi biraz sozettikten sonra şöyle diyerek onun değerlendirmesini reddeder: Ne olursa olsun hadis zayıf-münker bir hadistir. İbn Ebî Hâtim'in el-İlel'de zikrettiği bir başka senedi de vardır.1324[104] Hafız Suyûti'nin Kûtu'l-muğtezî'de geçen kelamından sonra belirttiğine göre Hafız İbn Ha-cer şöyle der: Her iki halde de, hadisin ayrı iki senedinin varlığı ile m e v -z û olmaktan çıkması mümkündür. Sindi de İbn Mâce haşiyesinde bunu nakleder. Suyûti ed-Dürerü'1-müntesire'de hadisin senedlerinin z a -y ı f olduğunu söyler.

1316[96] Aynı yer.
1317[97] İbnMâce, Edeb 49.
1318[98] İbn Ebî Hatim, belul-hadis, II, 309; Sehâvi, Pethul-Muğîs, II, 209; Kenzül-ummâl, X, 245.
1319[99] Deylemi, el-Firdevs bi-me'sûril-hitâb, I, 269.
1320[100] bkz.GAS, I, 189.
1321[101] Cerhin 3. veya 4. derecesinde bulunun ravi için kullanılan bir terim olup bu ravinİn rivayeti hiçbir şekilde alınmaz (Aydınlı, s. 87).
1322[102] Ukayli'nin değerlendirmesinden buraya kadar verilen bilgi için.bkz. Fethul-muğîs, II, 209.
1323[103] bkz. Mişkâtü'l-Mesâbîh, II, 541 (nr. 4657).
1324[104] Üelul-hadîs, II, 309.

Sehâvi el-Mekâsıd'da hadisi birçok yolla naklettikten sonra hepsinin zayıf olduğunubelirtir.[1325[105]] İbnAbdülbâkîez-Zurkânî el-Mekâsıd'ın muhtasarında hadisin z ay ı f olduğunu söyler. Munâviise Şerhu'l-Câmii*s-sağîr'de, Hafız el-Heysemî'den naklen, Taberâni tarikiyle gelen rivayetin zayıf, îbn Mâce tarikiyle gelen rivayetin de m ü n -k e r olduğunu belirtiryalmz.[1326[106]] Azîzi[1327[107]] de hocasından naklenhadisin z a -y ı f olduğunu belirtmekle yetinir. Hıfni[1328[108]] ise isnadına karışmaz. Bundan ortaya çıkan sonuç, hadisin bütün tarikleriyle zayıf olduğu ve m e vz û olduğu yolundaki görüşün ise geçersiz (bâtıl) olduğudur. M e v z û olduğu görüşünü Hafız el-Alâi, Hafız İbn Hacer, Hafız Sehâvi reddetmişlerdir. Sehâvi Şerhu'l-Elfiyye'de, İbn Hibbân'm hadisin mevzu olduğuna dair sözünü zikrettikten sonra şöyle der: Derim ki bu görüş münakaşa götürür. Çünkü Tirmizi onu Câmi'inde "Kitâbu'l-İsti'zân" da tahric etmiştir.[1329[109]]
Derim: Daha önce geçtiği üzere Beyhaki'nin bu hadisi tahric etmiş olması yeter. Çünküokitaplarındahiçbir mevzu hadis tahric etmemeyi iltizam etmiştir. Suyûti de kendi nazarında yalancı ve uydurmacı olan hiçbir kimsenin hadisini tahric etmeyeceğini belirttiği el-Câmi'de bu hadisi vermektedir.[1330[110]] Öyle görünüyor ki hadisin mevzu olduğunu ileri sürenler, bütünüyle değil de bazı rivayetlerini kasdetmişlerdir. Muhaddislerde bu husus çokça vaki olur. Onların bu sözlerini inceleyen kimse bu hususta ifadelerini sarih bulur. Hadisin rivayet yollarının müteaddit oluşunu ve hafızlardan onu tahric edenlerin çokluğunu görüp hadis ve fıkıh usulünde müesses bir kaide olarak "rivayet yollarının taaddüt etmesi hadisin sabit bir "aslı "nın bulunduğuna delâlet eder" şeklindeki esası hatırlarsan, hadisin mevzu olduğu görüşünü kabul etmezsin. et-Taakkubât ale*l-Mev-zûât*da şöyle denir: Münkerve metruk hadisin rivayet yolları ta-addütedince zayıf vegarib hadis,hattabazan h a s e n hadisdere-cesine yükselir. Münâvi ve Azîzi gibi zevatın el-Câmiu's-sağîr'e yaptıkları şerhlerde bu hadis üzerine konuşurken mektubun topraklanmasının men-dub olduğunu açıkça belirtmeleri de buna delâlet eder. Çünkü mendub, ancak sahih veya h a s e n hadisten çıkanlan şer'î hükümlerdendir.O halde bu hadis,onlarn azarında,bazı rivayet yollarına nisbetle z ay ıfolmasına rağmen bütün yolları bakımından h a s e n dir. Bu hadisin rivayet yollarının birden fazla olması, Hafız Beğavi'nin Mesâbıhu's-sünne'de onu hasen hadisler içinde zikretmesinin de dayanağı olmalıdır.
Hadisin lafız ve manasıyla ilgili görüşlere gelince: Alkami el-Ker-kebü'l-münîr'de,[1331[111]] hadistekifiilin " f e I y ü t r i b h u " şeklinde olduğunu söyler. Hıfni de sözkonusufiilin değişik bâblardan "felyütribhu"

[1325[105]] el-Mekâsıdül-hasene, s. 43-44.
[1326[106]] Munâvi, Feyzul-Kadîr, I, 432.
[1327[107]] Ali b. Ahmed el-Azîzî (ö. 1070/1660), es-Sirâcül-münîrbi-şerhi'1-Câmii's-sağîr adlı eseri vardır (Suppl-, II, 184; Zirikli, V, 64).
[1328[108]] Muhammed b. Salim el-Hıfnî (ö. 1181/1767), Azîzİ'nin şerhine haşiyesi vardır (Serkîs, I, 782; Ziriklî, VII, 4).
[1329[109]] Sehâvi, Fethul-muğîs, II, 209.
[1330[110]] el-Câmiu's-sağîr,s. 28.
[1331[111]] Alkamı'nin (ö. 978/1570) el-Câmiu's-sağîr'e yaptığı şerhtir (SuppLJI, 183-184).

ve "felyütrübhü" şekillerinde geldiğini, muhaddislerin ilk okunuşu tercih ettiklerini zira ikinci okunuşun mübalağa ifade ettiğini ve bunun da muradedilmediğinibelirtir.İbnSultanŞerhu'l-Mişkât'ta "felyüter-r i b h u " şeklinde okunacağını söyler.[1332[112]] en-Nihâye'de de sözkonusu fiilin "üzerine toprak koy" manasına geldiği belirtilir.[1333[113]] Tîbi[1334[114]] ise Hak Teâlâ'ya onu maksuda ulaştırması hususunda itimadla "onu toprağın üstüne at" anlamına geldiğini söyler. Münâvi et-Teysîr'de ilkine öncelik vererek yalnız bu iki yorumu verir.[1335[115]] Alkamî şu ilavede bulunur: Bunun "katip son derece mütevazi bir tarzda hitapta bulunsun" anlamına geldiği, topraklamadan maksadın "hitapta tevazu göstermede mübalağa" olduğu da söylenmektedir. Şeyh Muhammed Tahirel-Fettenî,[1336[116]]" g a rîbü's-sünne" konusunda tartışmasız en kapsamlı eser olan el-Mecma adlı kitabında bu üç görüşü de zikreder. Derim: Bu hadiste meşhur olan yorum ilk akla gelen "mektubun üstüne toprak serpilmesi" anlamı olup İbnü'1-Esîr yalnız bunu zikretmiş, Münâvi de önce bunu anmıştır. Sihâh'ta şöyle denir: "Etrebtü'ş-şey'e", "üzerine toprak koydum" demektir. Hadiste de "mektubu toprakla-yırı; bu, ihtiyacın kolay ve çabuk husulü için daha iyidir" buyrulmuştur. Kâmûs'ta da şerhle karışık biçimde şu bilgi verilir: "Teribehu": üstüne toprakkoydu; "teterrebe": toprağa bulaştı; "terrebtuhu tetrîben ve terribtu'l-kirtâse": kağıdı toprakla toprakladım demektir. Hadiste de "Mektubu topraklayın; bu, ihtiyacın kolay ve çabuk husulü için daha iyidir" buyrulur. Sehâvi Şerhu'l-Elfiyye'de "Keşt, mahv, darb" (kazıma, silme, çizme) başlığında şöyle der: Katip bir şeyi (harf, kelime) düzeltirse kağıdı kuruması için serer ta ki bürünüp silinmesin ve düzeltilen ile ona tekabül eden bozulmasın. Eğer çabuk olmasını istiyorsa onu Hint ardıcı tozu ile topraklasın. Kuruduktan sonra eserini izale etmesi hariç bunda kum kullanmaktan sakınmalıdır. Bazı alimler bunun, kağıda ağaç kurdunun sirayetinin sebebi olduğunu söylerler. Bunun gibi, Hatîb'inel-Câmi'de açıkça belirttiği gibi toprak sürmekten de sakınmalıdır. Hatib, Abdülvehhab el-Hacebî'den naklen şu rivayeti kaydeder: Bazı muhaddislerin bulunduğu bir meclisteydim, yanıbaşımda İbn Maîn vardı. Bir sayfa yazdıktan sonra onu topraklamaya gittim, bana "yapma, ağaç kurdu sirayet eder" dedi. Ben de Allah Resulu'nden (sav) "Mektubu topraklayın; toprak mübarektir. Bu, ihtiyacın kolay ve çabuk husulü için daha iyidir" hadisinin rivayet edildiğini söyleyince, "o bir fels etmeyen bir isnaddır" dedi.[1337[117]] Sehâvi sonra şöyle der: Eğer bu rivayet sabitse, muhafazası maksud olmayan mektuplarla ilgili olduğu şeklinde yorumlanması mümkündür.[1338[118]] Böylece Sehâvi ve onunla aynı görüşte olanlar hadisten, anılan ihtimallerden yalnız "toprak sürmeyi" anlamış

1332[112] Aliel-Kârî,Mirkâtul-mefâtîh,IV, 564.
1333[113] Ibnü'1-Esir, en-Nihâye fî garîbil-hadîs, 1, 185.
1334[114] Hasan b.Muhammedet-Tîbi(ö.743/1211).Mişkâtü'l-Mesâbih'eel-Kâşifanha-kâiki's-sünne adlı şerhi vardır (SuppL, I, 621).
1335[115] et-Teysîr bi-şerhi'1-Câmü's-sağîr, I, 126.
1336[116] Muhammed Tahirel-Fettenî (o. 986/1578). Eserinin adıMecmaubîhâril-envârfî garâibi't-Tenzil ve letâifil-âsâr'dir (M. Hidayet Hosayn, "Muhammed Tabir", IA, VIII, 502-503; Zirıklî, VII, 42-43).
1337[117] Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi, I, 278. Metinde düşüklükler olup aslıyla karşılaştırmalıdır Sehâvi bu iktibastan sonra bazı goruş ve rivayetleri de nakletmektedir ki Kettâni bunları zikretmemiştir.
1338[118] Sehâvi, Fethül-muğîs, II, 208-209.

oluyorlar. Hindistan'lı ulemadan biri Tirmizi'nin Câmi'ine yaptığı şerhte şöyle der: Topraklamadan gaye, yazıyı silinmekten korumak için mürekkebin ıslaklığını kurutmaktır. Şüphesiz, yazının olduğu durumda devam etmesi, ihtiyacın başarıyla sonuçlanmasını daha iyi sağlar. Silinmesi ise maksadı ihlal eder.1339[119] Şeyh Ali el-Kârî Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh'te tercih edilen görüşü (mektubunüstüne toprak saçmak) zikrettikten sonraonu şu sözleriyle teyid eder: Derim ki İmam Gazzâli'nin Minhâcü'l-âbidîn'de naklettiği şu malumat da bunu destekler: Kiralık bir evde oturan bir adam bir kağıda yazdı. Yazdığını evin duvarından toprak alıp topraklamak istediğinde evin kiralık olduğunu hatırladı. Sonra bunun pek önemli olmadığını düşünerek yazdığını toprakladı. Bunun üzerine şöyle bir ses duydu gaipten: "Toprağı küçümseyen, yarın uzun hesaptan neye uğradığını öğrenecek!". Sonra İbn Sultân (Ali el-Kârî) bu konuda başka bir görüş nakleder: Hadisin manası, katip son derece mütevazi bir tarzda hitapta bulunsun demektir; topraklamadan kastedilen, hitapta tevazu göstermede mübalağa etmektir. Ali el-Kâri, bu görüşü şu sözleriyle uzak bir ihtimal addeder: Allah Eesulü'nün (sav) hükümdarlara ve ashabına yazdığı mektuplara aykırı bir şekilde sözkonusu mesnedden bu anlamı çıkarmak uzak bir ihtimal olmakla birlikte, bu yorum zamanımızın teamülüne, özellikle dünya erbabı ve mevki sahipleri arasındaki uygulamaya uygundur. Allah en doğrusunu bilir.1340[120] Her halükârda hadisin geçen lafızlarında görülen " m e kt û b " ve " k i t â b " kelimelerinden maksat yazışma araçlarıdır. Ali el-Kârî'nin de Şerhu'l-Mişkât'da "sizden biriniz bir mektup (kitâb) yazdığında" ifadesi üzerine söylediği şudur: Yani göndermek için mektup.1341[121]

Derim: Bugün dünyada ilim yazanların uygulamaları şöyledir: Onlardan bir kısmı yazdığını güneşle, bir kısmı ateşle kurutur. Halis kumla veya ona bir renk ilave ederek kurutanlar ise azınlıktadır. Sadîler devleti hükümdarlarının t e v k ilerinde (ferman, tuğra, alâmet) kendi elleriyle yazmış oldukları yazılan halis altınla tezhibilediklerini görmekteyiz. Fas'ta Ka-raviyyin, Merakeş'te Mevâsin camileri kütüphanelerindeki1342[122] vakfetmiş oldukları kitapların kapaklarında mevcut vakfiye yazılarında bu husus bugüne dek müşahede olunagelmistir. Kalkaşandi şöyle der: Kendisiyle kumlama yapılan en güzel nevi kum, Mardin çölünden getirilendir. Bu kumun içinde altın talaşı gibi tunç talaşı mevcut olup siyah kuma katılır ve emirler, vezirler ve onlar seviyesindeki kimseler onunla yazılarını topraklarlar.1343[123] Bazı doğulular kağıttan yapma kurutma ile yazılarını kurutmakta olup bu kurutma, kendilerine ve bu kağıda özgü olarak yapılmış mürekkebin eserini almaktadır. İnsanlar hoşlandıkları şeylerde ayrı ayrı yollar tutmuşlardır. Şeriatin toprağın temiz olduğunu, namazı toprak ve o türden bir şeyle yapılan teyemmümle kılmanın

---

1339[119] Mubârekfûrî, Tuhfetül-ahvezî, VII, 495. Burada Kettâni'nin verdiği görüş Mübârekfûrî'nın değil, onun nakletmiş olduğu bir görüştür.
1340[120] Ali el-Kâri, MirkâtÜl-mefâtih, IV, 564-565.
1341[121] age, IV, 564.
1342[122] Her iki cami için bkz. "Merâkeş", İA,VII, 741.
1343[123] Subhu'I-a'şâ,VI, 273.

cevazını, yeryüzünün bize mescid kılındığını ve namaz vaktine nerede ulaşırsak orada namaz kılacağımızı beyan etmesi sebebiyle, yazılan şeyleri, izafî etkenlerden korunup temiz bulunan kum ve toprakla kurutma konusunda anlaşıldığı kadarıyla tereddüte mahal yoktur. Ancak, kumla kurutmanın ağaç kurdunun sirayetine sebep olacağı şeklinde Sehâvi'den nakledilen anlamda bir başka nedenle bundan sakınmak durumu ayrıdır. Ben Şam'dan kum getirtir ona kumun rengini maviye dönüştüren bir katkı eklerdim, onunla mürekkebin izi çabucak silinip giderdi. Subhu'l-a'şâ'da şu bilgi verilir: Zamanımızın katipleri kırmızı kumla topraklama konusunda görüş birliği içindedirler. Topraklamayı kumla yapmaları, yazıya bulaşarak yaprağın güzelliğini bozacak tozun onda bulunmamasındandır. Kırmızı kumu seçmeleri ise yazıya yapıştığında daha güzel olmasındandır. Muhammed b. Ömer el-Medâinî şöyle der: Duvarların toprağıyla topraklamaktan nehyedin, bunu hoş karşılamayın. Talaş ve çöven otuna meyledin. Bize ulaşan habere göre bir alim yazdığı hadisi sandal ağacı ile topraklar (kurutur) ve şöyle derdi: "Ben Allah Resulü'nün (sav) hadisi üzerine toprak atmam." Hayve b. Şureyh sahraya çıkar, siyah toprağı alıp ufaltarak eler ve onunla yazıyı topraklardı. Şafiî alimlerimizden Râfiî ve diğer bazıları, başkasının duvarından alınan toprakla topraklamanın haram olduğunu açıkça belirtirler. Bunun anlamı, böyle bir davranışın gasp ve tecavüz olması bakımından açıktır.[1344[124]]

Allah Resulü'nün Mektuplarının Tertip Özelliği

Kalkaşandi bu konuyu "Resulullah'ın (sav) mektuplarının genel tertibi" başlığı altında ele alarak şöyle der: Resulullah (sav) mektuplarının çoğuna "Allah Resulü Muhammed'den falana.." sözüyle başlardı. Bazan" Emin â ba'd" (imdi,bundansonra),bazan"Bu... mektuptur", bazan "Selâmette ol" sözüyle başlardı. Çoğu zaman, kendisine mektup gönderilen kimsenin adını yazışmaların başında açıkça belirtirdi. Bazan da şöhretiyle (yani Kayser v.b. gibi şöhret bulduğu adla) yetinirdi. Kendisine mektup yazılan kimsenin hükümdar olması halinde adını zikrettikten sonra "falan kavmin büyüğü" bazan da "falan kavmin hükümdarı" diye yazardı. Bazan da "falan memleketin sahibi" diye yazardı. Resulullah (sav) yazışmaları sırasında "ben, bana, banageldi, bana elçi geldi" ve benzeri tekil ifadelerle kendisinden sözederdi. Bazan da "bize ulaştı, bize geldi" v.b. çoğul ifadeler kullanırdı. Mektup yazdığı kimsenin bir kişi olması halinde "sana, senin üzerine (leke, aleyke)" gibi hitab " K e f " i ve "sen şöyle şöyle dedin, şöyle yaptın (külte..., cealte...)" gibi muhatap " T e "si ile; iki kişi olmaları halinde ise "onların ikisi, siz ikinize, siz ikiniz üzerine" gibi ifadeler kullanırdı. Çok olmaları halinde de "siz, size, sizin üzerinize" ve benzeri çoğul kalıpları kullanırdı. Mektuplarının başında selamda bulunur, muhatap müslümansa "sana selam olsun" derdi. Bazan da "Selam Allah'a ve Resulü'ne inananın

---

1344[124] Subhul-a'şâ, VI, 272-273. Metindeki hata ve eksiklikler için aslına bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/211-220.

üzerine olsun" buyururdu. Muhatap kâfir ise[1345[125]] "Selâm hidâyete erenlere olsun" derdi. Bazan da mektubun başında selam ifadesini kullanmazdı. Mek tuplannın başında selâmdan sonra "tahmîd "de bulunarak şöyle derdi "Sana bildiririm ki kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a hamdederim". Bazan bunu terkeder "tahmîd "den sonra "teşehhü dü" yazar bazan da zikretmezdi. Mektubun girişinden sonra asıl maksada bazai "Emmâ ba'd", bazan da başka bir ifadeyle geçerdi. Bazan da yalnı "selâm " sözüyle yetinirdi. Muhatap kâfir ise "selâm hidayete erenlere olsun" buyururdu. Bazan da mektuplarının sonunda selamı terkederdi.[1346[126]] Kalkaşandi daha sonra Resulullah'ın (sav) müslümanlara yazdığı mektup lanna dair önemli bir "fasıl" açar ve bunu üç "üslûp"ta ele alır. Birinci üslûp Mektuba "Allah Resulü Muhammed'den falana..." ifadesiyle başlanması. Sonra bu kısma misal olarak Allah Resulü'min birçok mektubunu ibareleriyle verir.[1347[127]] İkinci üslûp: Yazışmaya "Bu...mektuptur" ifadesiyle başlanması, sonra maksadın zikredilmesi. Kalkaşandi yazışmalarda bu üslubun az vukubulduğunu belirtir.[1348[128]] Üçüncü üslûp: Mektuba "Selamette ol" lafzıyla başlanması.[1349[129]] Kalkaşandi sonra İslâm'a davet etmek üzere Resulul-lah'ın (sav) ehl-i küfre gönderdiği mektuplara dair başka bir " f a sı 1 " açarak bunun da üç " ü si up "tan oluştuğunu söyler.[1350[130]] Birinci üslûp: Müslümanlara gönderdiği mektuplarda olduğu gibi mektuba "Allah Resulü Muhammed'den falana" diye başlanması. İkinci üslûp: Mektuba " E m m â b a' d (imdi...)" ifadesiyle başlanması. Bu üslupta mektuplar bir öncekinden dahaaz vaki olmuştur. Üçüncü üslûp: Mektuba "Bu... mektuptur" lafzıyla başlanması. Kalkaşandi sonra bunların her biri için misaller verir (bkz. VI, 365-382). Derim: Resulullah'ın (sav) İbn Sa'd'ın Tabakât'mda zikredilen mektuplarını[1351[131]] inceleyen kimse, onların sonunda katibin kendi adını verdiğini görür. Bu belki de sözkonusu mektupların Resulullah'tan (sav) sadır olduğuna onun şahit olması maksadıyladır.[1352[132]]

Kendisine Çağdaş Hükümdarlar Ve Başkalarının Allah Resulütve Nasıl Hitap Ettikleri

Kalkaşandi, geçen faslın hemen ardından bu konuda bir başlık açarak (VI, 464) şöyle der: Resulullah'm (sav) seriyye kumandanları ve hükümdarlardan müslüman olanlar, Resulullah'a (sav) gönderdikleri

---

1345[125] Bu cümlenin baş tarafı ile bir önceki cümle metinde düşmüş olduğundan diğer ik cümle birleşerek tam aksi bir mana meydana gelmiştir.
1346[126] Subhul-a'şâ, VI, 365-366.
1347[127] age, VI, 367-374.
1348[128] age,VI,374.
1349[129] age, VI, 376. Metinde bu başlık yanlış olarak birinci başlık gibi verilmiştir.
1350[130] age, VI, 376.
1351[131] Tabakât, I, 258-291.
1352[132] Muhammed Hamidullahel-Vesâiku's-siyâsiyye'de, katiplerinin adlan yazı!) 74 mektup ve belgeyi zikretmektedir. Bu 16 katibin adlan ve belgelerin el-Vesaikteki numaralarının verildiği bir liste izin bkz. Muhammed Yasin Mazbar Sıddıqui, Or-ganisation of Government under The Prophet, Delhi 1987, s. 223-224.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/220-221.

mektuplarda onun adıyla başlar, sonra kendi adlarını anarlardı. "Tahmîd" (Allah'a hamdetmek) ve Resulullah'a (sav) selamdan sonra "emm â ba'd (İmdi)" veya başka bir ifadeyle asıl maksada geçerler ve mektubu selamla noktalarlardı. Küfür hükümdarları ise kendilerinden başlıyorlardı, bazan Resulullah'ın (sav) adıyla başladıkları da olurdu. Resulullah'a mektup gönderenler kendilerinden "ben, bana , dedim, yaptım" gibi tekil lafızla söze diyorlardı. Bazı hükümdarlar bazan kendilerinden[1353[133]] "birinci çoğul şahıs" kalıbıyla (biz) sözederlerdi. Mektubu gönderen kimse Müslüman ise Resulullah'a (sav) hitap "Kef "i ve muhatap " T e "si ile birlikte " R i -s â 1 e t " ve "nübüvvet" lafızlarını kullanarak hitapta bulunurdu. Kâfir ise Resulullah'a (sav) mezkur "Kef" ve "Te" ile,bazandaismiyle hitap ederdi. Mektup gönderen müslüman ise Resulullah'a (sav) selâm ile mektuba son verirdi.[1354[134]]

Allah Resulü’ne Hitaben Yazılmış Mektuplarda Başlık

Kalkaşandi Subhu'1-a'şâ' da şöyle der: Anlaşıldığına göre bu mektupların başlığı şöyledir: Mektupta önce Resulullah'ın (sav) adı, sonra mektup gönderenin adı yazılmışsa, başlığı da bunun gibi olup sağ tarafa "Allah Resulü Muhammed'e" veya benzeri bir ifade, sol tarafa da "falandan" diye yazılırdı. Mektup, yazıya kendi adıyla başlayan birinden geliyorsa, başlığı da bir Öncekinin aksine yazılırdı.[1355[135]]

Allah Resulü'nün Mektuplarında Başlık

Kalkaşandi şöyle der: Bu hususta açık bir nassa vakıf olmadım. Anlaşılan şudur ki Resulullah (sav) mektubunun girişinde olduğu gibi mektuplarına "Allah Resulü Muhammed'den falana" şeklinde başlık (Adres) koyuyordu. "Allah Resulü Muhammed'den" yazısı mektubun sağında, "falana" yazısı da solunda olurdu. Mevâddü'l-beyân[1356[136]] müellifinin, yazışma usullerine dair "on ikinci esas"ta başlıkla ilgili olarak konuşurken şu söyledikleri de buna delâlet etmektedir: Temel esas mektup yazanın adıyla başlanması, sonra kendisine mektup gönderilen kimsenin adının yazılmasıdır ki Resulullah'ın (sav) mektupları da böyleydi."[1357[137]]

Allah Resulü'nün Mektuplarına Hangi İfade İle Başladığı

Siyer kaynaklarında belirtildiği üzere Resulullah (sav) akit, antlaşma ve benzeri bütün yazışmalarına besmele ile başlardı. Besmele, İslâm'da, ister

---

1353[133] Bu cümlenin başı ile bir önceki cümlenin son tarafı metinde düşmüştür.
1354[134] Subhul-a'şâ, VI, 464.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/221-222.
1355[135] Subhul-a'şâ, VI, 465.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/222.
1356[136] Ebü'l-Hasan Ali b. Halefin Subhu'l-a'ş â'da sık sık zikredilen bu eseri (msl. VII, 78, IX, 15-16) Keşfuzzunûn'da {II, 1888) Mevâridül-beyân şeklinde yanlış verilmiştir.
1357[137] Subhul-a'şâ,VI, 366.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/222.

sözle ister fiille olsun işlerin başında teberrüken ve başarı umarak söylenmek üzere meşru kılınmıştır. Gâfıki, Ebû Ubeyd'den naklen Şa'bi'nin şöyle dediğini zikreder: Nebî (sav) ilk mektubunda "senin adınla Allahım" diye yazdı ve bu bir süre böyle devam etti. Sonra "...onun (geminin) akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır" (Hûd 11/41) âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Resululah (sav) "Bismillah" diye yazdı. Bu da bir süre devam etti ve "De ki: ister Allah diye çağırın ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız, nihayet en güzel isimler O'nundur" (İsrâ 17/110) âyeti nazil oldu. Resulullah (sav) bu defa "Rahman olan Allah'ın adıyla" diye yazmaya başladı ve bu da bir süre devam etti. Sonra "O, Süleyman'dan (geliyor) ve Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (başlamaktandır" (Nemi 27/30) âyeti nazil oldu ve Resulullah (sav) da "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" diye yazmaya başladı.[1358[138]] İbnü'l-Müseyyeb şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) besmele yazılı mektubu Kayser'e geldiğinde onu okudu ve besmeleyi kastederek "böyle bir mektubu Davud oğlu Süleyman'dan sonra görmüş değilim" dedi. Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bârî'de şöyle der: Mektupların (yazışmaların) " h a m d " ile başlaması konusunda ne şer'î ne Örfî âdet cari olmuş değildir. Resulullah'ın (sav) hükümdarlara ve başkalarına gönderdiği mektupları topladım; onların hiçbirine "ham d" ile başlanılmamış olmayıp "besmele" ile başlanılmıştır.[1359[139]] Bu bilgi "Kitâbu't -Tefsir" de Al-i Imrân sûresininn tefsirinde "De ki: Ey Kitâb ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin" (Âl-i İmrân 3/64) babında geçmektedir. Kadı İbn Badis, Resulullah'm (sav) Eyle Hükümdarı Yuhanna b. Rü'be'ye[1360[140]] gönderdiği mektuba besmele ile başladığına dair kıssa ile ilgili olarak şöyle der: O bir hıristiyandı. Bu mektupta, kâfirlerin eline geçen mektuplara da besmele yazmanın caiz olduğuna delil vardır. Çünkü bu mektup kâfirlerin eline geçti ve elden ele dolaştırdılar. Bunda, onların eline geçip müslümanlann ülkesinden kendi ülkelerine götürdükleri dirhem ve dinarlara (besmele vb.) nakış yapmanın cevazına da delil vardır.[1361[141]]

Allah Resulü'nün Mektupları Ve Hutbelerinin Başlangıcında "Emmâ Ba'd" Lafzını Her Zaman Kullanması

Şemsuddin es-Seffârînî Şerhu Manzûmeti'l-âdâb'da[1362[142]] şöyle der: Hutbe ve yazışmalarda "emmâ ba'd" (imdi, bundan sonra) ifadesini kullanmak müstehabdır. Çünkü Resulullah (sav), Kayser, Kisra, Mukavkıs ve başkalarına gönderdiği mektuplarda görüldüğü gibi hükümdarlara ve

1358[138] bkz. İbn Sa'd, I, 263-264; Subhu'l-a'şâ,VI, 219.
1359[139] Fethu1-Bârî,XVII, 79.
1360[140] Metinde Neciyyeb. Rü'ye şeklinde yanlış geçmiştir, bkz. Hamidullah,el-Vesâik,s. 117-118; A. Musıl, "Eyle", İA, IV, 420.
1361[141] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/223.
1362[142] Şerhin adıGıdâul-elbâb'dır (bkz. Serkis, I, 1028; SuppL, II, 393).

başkalarına yazdığı mektuplarda ve hutbelerinde bu ifadeyi kullanmıştır. İmam Kadı Ali b. Süleyman el-Merdâvî[1363[143]] Şerhu't-Tecrîd'de şu bilgiyi zikreder: AllahResulü'nün(sav)hutbevebenzeriyerlerde "emmâ b a ' d " ifadesini kulandığını otuzbeş sahabi nakletmektedir.[1364[144]] Zurkâni Şerhul-Mevâhib'de şöyle der: Ruhâvi'nin el-Erbaûne'1-mütebâyinetü'l-esâ-nîd[1365[145]] adlı eserinde belirttiği gibi Resulullah'm (sav) hutbeleri ve benzeri yerlerde "emmâ ba'd" dediği sabit olup bunu kırk sahabi rivayet etmiştir. Birçok kimsenin yalnız zarfla (ve ba'd ifadesi) yetinmelerini anlamıyorum. Asıl unsurun bu oldunuğu veya ihtisarı arzulayarak bunun yapıldığını ileri sürerek mazerette bulunmak da yeterli değildir. Çünkü temel esas sünnetle sabit olana uymaktır ve özellikle hutbelerde itnâb mat-lubdur. Temel unsurun zarf olması, onu açıklayacak bir vahyin varlığına ihtiyaç gösterir.[1366[146]] Şeyh Ebü'l-Abbas Ahmed el-Heştûkî es-Sûsî,[1367[147]] z e r î a[1368[148]] hükümlerine dair kendi manzumesine yaptığı şerhte şu bilgiyi verir: Kardeşimiz büyük alim Ebü'l-Abbas Ahmed b. İbrahim es-Sektâni ile Şafiî imamlarından biri olan allâme Şirbîni arasında, hacca gittiğimiz yıl Mısır'da bir olay vuku buldu. Talebelerine Sadeddin Teftâzâni'nin el-Akâ-idü'n-Nesefiyye'ye yaptığı şerhi okutan Şirbîni şöyle dedi: "Ve ba'd" ifadesinin aslı "emmâ ba'd "dır, "emmâ " kelimesi hazfedilmiş ve onun yerine "vâv "ilave edilmiştir. SözügeçenEbül-Abbasonaşoylededi: "Vâv "in "emmâ" yerine kaim olduğuna delil nedir? Beliğ konuşanların en beliği ve fasih konuşanların en fasihi olan Resulullah'ın (sav) sözlerinde, gördüğümüz kadarıyla, "emmâ ba'd" dan başka ifade yer almamıştır. Ashabının mektupları da böyledir. Adı geçen Şafiî alimin canı sıkıldı ve kendisi gibi birisine yakışmayacak tarzda Ebü'l-Abbas'a hitapta bulunarak ona küfür ve hakaretten başka cevap vermedi. Eğer eser sahib muhakkik alimlerin bu ifadeyi eserlerinin başında kullanmış olmaları bunun cevazına delil olarak yeter deseydi, bu yeterdi.
Derim: Bu konuda sünnet hepsine karşı delildir. Zurkâni de "temel esas sünnetle sabit olana uymadır" şeklinde daha önce anılan sözünde buna imâda bulunmuştu. Ona bakınız.[1369[149]]

Allah Resulü'nün Resmî Yazışmalarında İhtiyatlı Davranması

Şeyh Zerrûk Sahih-i Buhâriye yaptığı haşiyesinde[1370[150]] şöyle der: "Re-sulullah (sav), Herakliyus'a gönderdiği mektupta, onun hakimiyetini tanımış olmamak için kendisine "Rûm (Bizans) hükümdarı" şeklinde değil de "Rûm büyüğü" diye hitap etmişti.

1363[143] bkz. SuppL, II, 130; Zirikli, V, 104.
1364[144] Bazı örnekler için bkz. Müslim, Cuma 43, 46.
1365[145] el-Erbaûnel-mütebâyinetül-isnâdvel-bilâd(bkz.Zirikli,IV,165;Kehhâle,V 292).
1366[146] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib,I, 12.
1367[147] Ahmed b. Muhammed el-Heştûkî (o. 1127/1715). bkz. Fibrisü'l-fehâris, II, 1102 1103; Kehhâle, II, 101. Bu kaynaklarda sözkonusu eseri geçmemektedir.
1368[148] Metinde "vezîa" şeklinde yanlış geçmiştir. Krş. et-Terâtîb, I, 28 (Giriş).
1369[149] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/224-225.
1370[150] bkz. Fihrisü'l-fehâris,I, 455.

Hafâci Şerhu'ş-Şifâ'da şöyle der: Allah Resulü (sav) Herakliyus ve Mukavkıs'a gönderdiği mektuplarda onlara "Bizans hükümdarı" ve "Kıptî hükümdarı" olarak değil de "Bizans büyüğü" ve "Kıpti büyüğü" şeklinde hitapta bulundu. Çünkü bu unvana ancak müslüman olan müstahak olur. Bununla birlikte, Hakk'a ilk daveti sırasında kalplerini yumuşatmak için onlara saygıyı da terketmedi.1371[151]

Allah Resulü'nün Mektubun Bölüm Ve Konu Başlarını Birbirinden Ayırmak İçin "Emmâ Ba'd" Lafzını Kullanması

Buharıel-Edebü'1-müfred'de "Emmâ ba'd babı" başlığını açarak orada Hişâm b. Urve'den şu rivayeti zikreder: "Resululah'ın (sav) bazı mektup-la-rını gördüm, her konu (kıssa) bitişinde "emmâ ba'd" buyuruyordu."1372[152]

Allah Resulü'nden Tarihin Metnini Bize Kadar Ulaştırdığı En Sahih Mektup

Resulullah'ın (sav) mektuplarından tarihin bize kadar metnini muhafaza ettiği en sahih mektup Herakliyus'a gönderdiği mektup olup Sahih-i Buhâri'de geçmektedir.1373[153] Metni şöyledir: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu ve peygamberi Muhammed'den Rûm'un (Bizans'ın) buyuğu Herakliyus'a. Selam hidayete erenlere olsun, imdi, sem islam'a davet ediyorum; musluman ol, kurtuluşa erersin, musluman ol, Allah sana mükâfatını ıkı misli verecektir. Eğer yuz çevirirsen Erîsîlenn1374[154] günahı senin üzerine olacaktır. "Ey Kitab ehli, sizinle aramızda müşterek olan bir söze geliniz. Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim O'na ortak tanımayalım. Allah'ı bırakıp birimiz diğerini Rab olarak kabul etmesin. Eğer (ehl-ı kıtâb) bundan yuz çevirirlerse, deyin: Biz muslumanız, buna şahıd olun" (Âl-i Imrân 3/64).1375[155]

Allah Resulü'nün Ehl-I İslâm'a Yazdığı Mektuplardan Tarihin Bize Ulaştırdığı En Son Mektup Ve Müslümanların Bunu Muhafaza Etmeleri

Tarihin, yazılı olduğu deri parçasını aynen bize kadar muhafaza ettiğ Resulullah'a (sav) ait en son mektup, kendisiyle Temîm ed-Dâri'ye Şam'd; bir arazi ik t â ettiği mektuptur. Bu, geçen asırlar boyunca bilinen meşhu bir mektup olup muhaddisler, tarihçiler, fıkıh alimleri ve başkaları onda gözetmişlerdir. Ibn Asâkir'in Târih'inde, Temîm'in biyografisinde Eb Hind

1371[151] Hafâci, Nesîmü'r-riyâz, 1,413.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/225.
1372[152] el-Edebül-müfred, s. 372.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/225.
1373[153] Buharı, Cıhâd 102, Hamıdulab, el-Vesâİk, s 107-109 (nr 26).
1374[154] Herakliyus'a tabı olanlar, onun hakimiyeti altında bulunan mecusîler gibi mana! verilen bu kelime için bkz Ibnu'1-Esîr, en-Nihâye, I, 38 Bu kelime metinde yan geçtiği gibi ikinci "rausluman ol" ifadesi de düşmüştür.
1375[155] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/226.

ed-Dâri'ye varan senediyle şu rivayet zikredilir- Biz altı kişi —Ib Hişâm'ın Sıret'inde sekiz kişi sayılmaktadır.[1376[156]]— Resulullah'a (sav) vardü Temîm b. Evs, kardeşi Nuaym b. Evs, Yezîd b. Kays, Ebû Hınd b. Abdulla (bu hadisi rivayet eden), adı Berr olup Allah Resulü (sav) tarafından Abdu. rahman diye adlandırılan kardeşi Tayyib b. Abdullah, Fâke b. Numaı Musluman olduk ve Resulullah'tan (sav) Şâmarazisinden bize bir yer ikt etmesini istedik. Resulullah (sav) "dilediğiniz yen isteyin" buyurdu. Temîm şöyle dedi: Ondan Beytulmakdis ve çevresini istememiz fikrindeyıi Ebû Hind: Burası Acem mülküdür, keza orada Arap mulku de vardır, el mizde kalmayacağından korkarım. Temîm: Beyticebrîn ve çevresini isteyelim. Ebû Hind: Bu çok çok buyuk. Temîm şöyle dedi: Ya ondan neyi isteyelim? Ebû Hind: Abanı ibrahim (ibrahim Kıfyuları) ile birlikte Hisnu Tel'in bulunduğu köyleri isteyelim. Temîm: isabet ettin, bu uygundur. Resuluîlah (sav) Temîm'e şöyle buyurdu: "Bana durumunuzu haber vermeni mı, yoksa benim haber vermemi mı istersin?" Temîm şöyle dedi' "Hayır, ey Allah'ın Resulü sen bize haber ver, imanımız artar (güçlenir)." Bunun üzerine Resuluîlah (sav) şöyle buyurdu: "Sız bir şeyi istediniz, şu başkasını istedi;goruşu ne güzel görüştür!" Ve Resuluîlah (sav) ince bir deri parçası isteyerek bize bir belge yazdırdı ki metni şöyledir: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Resulullah'ın Dârîlere bağışının zıkredûdığı belgedir. Allah kendisine arazi verdiğinde, onlara Beytıaynûn, Habrûn ve Beytu ibrahim'i içindekilerle birlikte ebedıyyen bağışlamıştır." Abbas b. Abdulmuttalib, Cehmb. Kays ve Şurahbil b. Hasene buna şahit oldular ve Şurahbıl yazdı. Sonra Re-sulullah (sav) belgeyle birlikte evine girdi, bir köşede deri parçasını ilaçladı ve bilinmeyen bir şeyle onu orttu, derininin üstünden ince bir sırımla iki düğüm attı. Belge bukulu olarak yanımıza çıktı, şöyle diyordu: "Doğrusu, insanların ibrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, bu Nebi (Muhammed) ve mu'mınlerdır. Allah da inananların dostudur" (Al-i Imrân 3/68). Sonra şöyle buyurdu: Benim hicret ettiğimi duyuncaya dek (gelmemek üzere) donup gidin. Ebû Hind şöyle diyor: Biz de donup gittik. Resuluîlah (sav) Medine'ye hicret ettiğinde kendisine vardık ve bize yeniden bir belge vermesini istedik. Bize metni şöyle olan bir belge yazdı: "Bu, Allah Resulü Muham-med'ın Temim ed-Dârî ve arkadaşlarına verdiği bağışın belgesidir. SızeAy-nûn, Habrûn, Mertûm ve Beytu ibrahim'i ve tum içindekileri kesin bir bağış olarak verdim. Bunu onlara ve soylarına ebed-muddet teslim ve infaz ettim. Bu hususta kim onlara eziyet ederse (haksızlık yaparsa) Allah da ona eziyet etsin." Ebubekir b. Ebi Kuhâfe, Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Muaviye b. Ebî Sufyân şahitlik etti ve Muaviye yazdı. Resuluîlah (sav) vefat edip Ebubekir halife seçilince Şam'a ordular serkettı ve bize metni şöyle olan bir belge yazdı1 "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ebubekir es-Sıddık'tan Ebû Ubeyde 6. Cerrah'a. Sana selam olsun, Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a hamdettığımi sana bildiririm, imdi, kim Allah'a ve ahıret gunune inanıyorsa, onu Dörtlerin köylerinde fesat çıkarmaktan

[1376[156]] îbn Hışâm, II, 354.

menet. Eğer ahalisigoçmuş ve Dârîler oraları ekmek istiyorlarsa eksinler. Ahalisi gen döndüğünde oralar onlarındır ve öncelikle hak sahibidirler. Sana selam olsun", Ibn Asâkir, Zuhri ve Sevr b. Yezîd'e ulaşan sened-le Râşid b Sa'd'dan nakledilen şu rivayeti zikreder. Temîm ed-Dârî, ki o Lalım kabilesinden Temîm b. Evs'tir, kalkıp şöyle dedi. Ey Allah'ın Resulü, Filistin'de Rûm (Bizanslı) komşularım var, onların biri Habrâ diğeri Beyti-aynûn denilen iki köyleri var. Eğer Allah sana Şam'ı fethetmeyi nasip ederse o iki koyu bana hibe et Allah Resulü de "onlar senindir" buyurdu. Temîm, "bu hususta bana bir belge yaz" deyince, ona şubelgeyiyazardı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, ovası, dağı, suyu, ekini, bitkisi ve sığırlany-la butun olarak Habrâ ve Beytıaynûn köylerinin ona ve kendisinden sonra
gelecek soyuna ait olduğuna dair Allah Resulü Muhammed tarafından Temim b. Evs ed-Dârî için düzenlenmiş belgedir. Bunda hiçbir kimse ona karşı hak iddia edemez, onlara zulme yeltenemez. Kim ona zulmeder veya onlardan birisinden birşey alacak olursa Allah'ın, meleklerin ve insanların hepsinin laneti onun üzerine olsun". Bu belgeyi Ali yazdı. Hz. Ebubekir halife olunca, onlara metni şöyle olan bir belge yazdı: "Bu, Resulullah'ın (sav) kendisinden sonra yeryüzünde halife nasbettiği emini Ebubekir'in Dârîler için, onlara bırakılan Habrâ ve Beytiaynûn köyü hususunda kendilerine karşı fesada başvurulmaması için yazdığı belgedir. Kim kulak verir itaat ederse, ondan hiçbir şeyde bozgunculuk yapmasın. Amr. b. As bu iki köyü bozguncülara karşı korusun". İbn Asâkir'in.Târih*inin ihtisarına (s. 351) bakınız.[1377[157]]
îbn Mende, Amr b. Hazm'a (ra) varan senediyle şu rivayette bulunur: Nebi (sav) Temîm ed-Dârfye i k t âda bulundu ve şu belgeyi yazdırdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, ovası, dağı, suyu, bağları, bitkileri ve yaprakları dahil köyüyle Sihveyn'in kendisine ve ardından gelecek soyuna ait olduğuna dair Allah Resulü Muhammed tarafından Temîm b. Evs ed-Dârî için düzenlenmiş belgedir. Bu hususta kimse ona karşı hak iddia edemez ve kendilerine zulme yeltenemez. Kim onlara zulmetmek veya onu kendilerinden almak isterse Allah'ın, meleklerin ve insanların hepsinin laneti onun üzerine olsun."[1378[158]]
İbn Şâkir el-KütübîUyûnu*t-tevârîh*te hicretin kırkıncı yılı olaylarında Temîm'in biyografisini verirken bu i k t â kıssası ile ilgili olarak şunları söyler: Resulullah'ın (sav) hicretin dokuzuncu yılında emîrü'l-mü'minîn Ali'nin (ra) yazısıyla ve onun mestinden bir deri parçasına kendileri için yazdırdığı belgeyi Dârîlerin elinde gördüm. Biri 736 (1336), diğeri 749 (1348) yılında olmak üzere iki kez gördüğüm bu belgenin metni şudur: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Resulü Muhammed'in Temim ed-Dârî ve kardeşlerine Habrûn, Mertûm, Beytiaynûn veBeytü İbrahim'i zimmetlerinde olarak kesin şekilde bağışladığına dair belgedir.

1377[157] İbn Manzûr, Muhtasara Târihi Dımaşk,V, 312-316; Kalkaşandi, Subhul-a'şâ, XIII, 118-122;Hamidu)lah,el-Vesâ, s. 129-134 (nr. 43-47). Metindeki hata ve eksiklikler ile kaynaklardaki farklılıklar için burada anılan eserlere bakınız. Özellikle Habrûn kelimesi Cebrûn, Ceyrûn gibi değişik şekillerde geçmektedir.
1378[158] Subhul-a'şâ, XIII, 122.

Bunu onlara ve soylarına teslim ve infaz ettim. Bu hususta kim onlara eziyet ederse Allah da onlara eziyet etsin." Atık b. Ebî Kuhâfe (Hz. Ebubekir), Ömer b. Hattâb ve Osman şahitlik etti.[1379[159]] Ali b. BûTâlibyazdı ve şahid oldu. Belgenin metninde şu şekilde "Ebî Kuhâfe "de "elif" olduğu ve "Bu T â 1 i b "de bulunmadığı halde gördüm. Deriyi de kırmızı renkte ve yıpranmış gördüm. Bu bilgiyi Şeyh Kuveysim et-Tûnisî'nin Simtül-leâl'inden naklen verdim. Muhakkik Kutbuddin el-Haydarî'nin Hasâis'inden[1380[160]] de şu bilgiyi nakleder: Şimdi Dârîlerin elinde bir deri parçasına yazılı eski bir nüsha mevcuttur ki onun Allah Resulü'nün (sav) bu hususta kendileri için yazdırdığı belge olduğunu ve Ali b. Ebî Tâlib tarafından kaleme alındığını ileri sürmektedirler. Bu belgenin sıhhatine mütekaddimin ulemamızdan bir grup da muvafakat etmiş olup onun nüshalarım nakletmişlerdir. Bunlardan Mesâlikül-ebsâr müellifi Kadı Şihâbüddin İbn Fadlullah el-Ömerî tarafından yazılmış bir nüshaya muttali oldum.

Derim: Sözü geçen İbn Fadlullah el-Ömerî Mesâlik'inde (matbu nüsha: 1,172) bu belgeden sözeder. Şöyle ki o 745 (1334) yılında Beytülmakdis ve Halil'e yaptığı ziyareti zikrettikten sonra şöyle der: Maksud ziyareti tamamlayıp Halîl'i görmenin neşesi bizi coşturunca, bu yüce evin en son ferdi, Allah'ın sevgilisi efendimiz Muhammed'in (sav) vakfı ve atası Halil İbrahim'in beldesinin yönetimini elinde tutan es-Sâhib Nasirüddin Ebû Abdullah Muhammed b. el-Halîlî et-Temîmî ed-Dârlye haber göndererek kendilerine yapılan bu bağışın yazıldığı ve diğer insanlara karşı onlara üstünlük sağlayan yüce Nebevi belgeyi bize getirmesini rica ettik. Ricaya icabetle ihsanda bulunarak bir solukta onu getirdi; Emîrül-mü'minîn Hasan Ebû Muhammed el-Müstedi-Billâh'ın yeninden pamuk ve ipek karışımı siyah bir bez parçası içindeydi. Astarı, her bir parmak kadarlık kısmında beyaz bir çizgi ile ayrılmış iki siyah çizgi bulunan beyaz ketendendi. İpek bir bezle sarılı abanoz ağacından bir kutuda keseler içine konmuştu. Yüce belge, ince deriden bir mest parçasına yazılmıştı; mestin ayağın üst tarafına gelen yerinden olduğunu sanıyorum. Derinin siyahlığı yazıya işlemiş fakat onu sil-memiş ve katibinin şerefli elinin yazdıklarını yoketmemişti. Metin hoş Kufi hat ileydi. Bu âsârı Öptük ve nur huzmelerinden nasiplendik. Belgeyle birlikte, el-Müstedi-Billâh'ın belge metnini yazdığı ve mazmunuyla onlara şahitlik yapan, şüphecinin şüphe ve zanlarmı izale eden bir sayfa vardı. Yazdığının muhtevası, onun satırları ve şekliyle şöyleydi: Hicretin dokuzuncu yılında Tebük Gazvesi'nden dönüşünden sonra Resulullah'ın (sav) Temîm ed-Dârî ve kardeşleri için emîrü'l-mü'minîn Ali'nin mestinden bir deri parçasına ve onun hattıyla yazdırdığı belgenin metni o belgedeki şekliyle şöyledir: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Resulü Muhammed'in Temîm ed-Dârî ve kardeşlerine Habrûn, Mertûm, Beyti-aynûn veBeytü İbrahim ve içindekileri zimmetlerinde olarak kesin bir şekilde bağışladığına dair

---

[1379[159]] Bu belge için bkz. Hamİdullah, el-Vesâik, s. 132 (nr. 45).
[1380[160]] el-Lafzül-mükerrem bi-hasâisi'n-Nebiyyil-a'zam (GAL, II, 120-121, SuppL,n, ne).

belgedir. Bunu onlara ve soylarına teslim ve infaz ettim. Kim onlara eziyet ederse Allah da ona eziyet etsin, kim onlara eziyet ederse Allah ona lanet etsin". Atık b. Ebû Kuhâfe, Ömer b. Hattâb ve Osman b. Affân şahid oldular. Ali b. Bû Tâlib yazdı ve şahid oldu. Bu, yüce belgenin suretidir. "Ebû Kuhâfe" elif, bâ vevâv, sonra da "Kuhâfe" şeklinde, "Bû T â 1 i b " de b â ve v â v , sonrada "Tâ1 i b " şeklinde geçer ki " B û " kelimesinde elif yoktur. Buhusus bilinsin diye açıklama yapıldı. Hz. Ali'den sözedilirken adından önce "yazdı", sonra da "şahid oldu" kelimesi zikredilmiştir. Bu da bilinsin diye açıklandı. Bütün bunları kendi gözümle gördüm ve el-Müstedî'nin el yazısından naklettim, Bu onun alışılmış ve bilinen el yazısı olup onu gördüm ve şüphe ve tereddüt etmeyecek şekilde tanıdım. Yazıyı Nebevi belgenin kendisinden okudum, el-Müstedînin ondan naklen yazdığına uygundu. Şu kadar var ki zamanın bozması yüzünden belgedeki yazı izleri nerdeyse silinmiş ve okunamaz duruma gelmişti. Ben bu belgeyi daha önce 739 (1338) yılında bir kez daha görmüş fakat o zaman nakletmemiştim.[1381[161]] İbn Fadlullah el-Ömerî'nin belgeyle ilgili sözleri burada sona erdi. Hiçbir kimse bu belgenin Özelliklerini onun gibi araştırmamış ve onun açıkladığı gibi özelliklerini açıklamamıştır. Allah Teâla onu hayırla mükâfatlandırsın.

Kâdilkudât Ebü'1-Yümn Mücirüddin el-Hanbelî el-Ünsü'1-celîl fi tâ rihi'1-Kuds ve'1-Halîl (s.448) adlı eserinde şöyle der: Nebfnin (sav) Temîir ed-Dârî'ye verdiği i k t â : Bu i k t â , efendimiz Halil'in (İbrahim aleyhis selam) memleketinin bulunduğu yer ve çevresidir. Resulullah (sav) Temîn için emîrül-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib'in mestinden alınmış bir deri parçası na ve onun el yazısıyla belge yazdırmıştı. Tarihçiler ikta belgesinin metnin farklı şekillerde naklederler. Sözü edilen iktâ üzerine konuşulurken, emî rü'1-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib'in (ra) mestinden olduğu söylenen deri par çasını gördüm. Çürümüş halde olup bazı yazı izleri vardı. Deri parçasınıi bulunduğu kutuda onunla birlikte olan yazılı bir sayfa (yaprak) gördüm. Bı sayfadaki yazı emirü'l-mü'minîn el-Müstencid el-Abbasî'ye aitti. Allah om rahmetiyle bürüsün, o yaprağa iktânın metnini yazmıştı. Müstencid'in ken di eliyle yazdığı nüshanın sureti: Hamd Allah'adır. Bu, Resulullah'ın (sa\ hicretin dokuzuncu yılında Tebük Gazvesi'nden dönüşünden sonra Temîr ed-Dârî ve kardeşleri için emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib'in mestinden bi deri parçasına ve onun elyazısıyla kaleme aldırdığı belgenin nüshasıdır. Hi Ali'nin (Allah ondan ve bütün sahabeden razı olsun) yazdığı şekilde uygu olarak çıkarılmış nüshasıdır: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu Allah Resulü Muhammed'in Temîm ed-Dârî ve kardeşleri aralarında[1382[162]] olarak kesin bir şekilde bağışladığına dair belgedir. Bunu onlara ve soyları na teslim ve infaz ettim. Kim onlara eziyet ederse Allah da ona eziyet etsin kim onlara eziyet ederse Allah ona lanet etsin". Atîk b. Ebî Kuhâfe, Ömer 1 Hattâb ve Osman b. Aiîân şahitlik ettiler. Ali b. Ebî Tâlib yazdı ve şahitli etti.

1381[161] îbn Fadlullah el-Ömcrî,Mesâlikül-ebsâr fî memâliki'l-emsâr, tıpkıbasımnşı Fuat Sezgin, Frankfurt 1408/1988, I, 128-130. Safedi, 749 (1348) yılında Şam'c dluânü'l'inşâ' da bu belgeyi gördüğünü, derinin kırmızılaşırışş ve yıpranmış c dugunu ve yazıdan da "onlara ve soylarına" ifadesinden başka birşey göremediği belirtir (el-Vâfî bil-Vefeyât, X, 408).
1382[162] Diğer kaynaklardaki rivayette "zimmetlerinde" şeklinde geçmektedir.

Bunu el-Müstencid-Billâh'ın el yazısından olduğu gibi kopye ettim. Bı umulur ki bu konuda söylenenlerin en doğrusudur. Bu iktâ, Temîm ed-Dârf nin soyu elinde sürüp geldi; bugüne kadar ondan yediler. Bunlar, efendimiz Halil'in (asj memleketinde mukim olup kendilerine Dârîler denilen kalabalık bir gruptur. Ashaptan sözederken Temim ed-Dârî'nin Beytül-makdis'e emir tayin edildiği belirtilmişti. Valilerden biri Temîm'in nesline musallat olup bu yeri onlardan almak istedi ve Kudüs-ü Şerifin kadısı Kadı Ebû Hâtîm el-Herevî el-Hanefî'ye başvurarak onlar aleyhine dava açtı. Dârîler de o belgeyi delil olarak ileri sürdüler. Kadı bu belgenin bağlayıcı olmadığım, çünkü Allah Resulü'nün (sav) henüz malik olmadığı bir şeyi Temîm'e iktâ ettiğini söyledi.Valifukahadan fetva istedi;EbûHâmideI-Gazzâli o sırada, Frenklerin istilasından Önce, Beytülmakdis'te idi. Şöyle dedi: Bu kadı kâfirdir, çünkü Nebî (sav) "bütün yeryüzü bana mülk olarak verilmiştir"1383[163] buyurmuştu. "Şu saray falana aittir" buyurarak da cennetten iktâ vermiş olup onun va'di gerçek ve bağışı haktır. O vali ve kadı hakir ve zelil oldu, Temîm'in soyu ellerinde olanla baki kaldılar. Bu olay Ebu-bekir îbnü'l-Arabi'nin Şam'da olduğu sırada meydana gelmişti.1384[164]

Derim: Mücîrüddin el-Hanbelî'nin, îbnü'l-Arabi'den nakletiği bu olay onun el-Kabes1385[165] adlı Muvatta şerhinde "Kitâbü'l-Buyû" bölümünde geçmektedir. İbnül-Arabî, Amr. b. Şuayb'ın babasından, onun da kendi babasından rivayet ettiği hadis üzerine konuşurken şöyle der: O sahih (otantik) bir sahifedir. Bununla ihticâcı terkeden kimse, bazı ulemanın onun duyulmuş olmadığı şeklindeki sözleri sebebiyle terketmiştir. Bu da onu hüccet kabul etmeye engel değildir. Şüphesiz Temîm ed-Dârî'nin evladı yanında Allah Resulü'nün (sav) bir deri parçasına yazılmış olan belgesi vardı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Resulü Muhammed'in Temîm ed-Dârî'ye yaptığı bağışın belgesidir. Ona el-Halîl beldesinde iki köyü, Cebrûn (Habrân) ve Beytiaynûn'u iktâ ediyorum". Bu belge Temîm'in elinde kaldı ve 492 (1099) yılında Frankların el-Halîl ve Kudüs'ü istila etmelerine kadar insanlar belgeyi göregeldiler. Şam'da bulunduğum günlerde bir vali Temîm'in evladına musallat olup o yerleri kendilerinden almak istedi. Zahirde hanefî, bâtında mutezilî ve mülhid bir şiî olan olan Kadı Hâmid el-Herevî davaya baktı. Temîm'in evladı belgeyi delil olarak gösterdiler. Kadı bu belgenin geçerli olmadığını, çünkü Allah Resulü'nün (sav) henüz malik olmadığı bir malı Temîm'e iktâ verdiğini söyledi. Vali fukahadan fetva istedi. Tûsi, yani Gazzâli o sırada Beytülmakdis'te idi. Gazzâli şöyle dedi: Bu kadı kâfirdir. Çünkü Nebî (sav) "bütün yeryüzü bana mülk olarak verildi" demiş ve cennet'ten iktâ vererek "şu kasır falana aittir" buyurmuştu. Onun va'di gerçek ve bağışı haktır. Kadı ve vali hakir ve zelil oldu, Temîm'in evladı ellerindeki ile baki kaldılar. Bu, Muvatta şerhinde gördüğüm bilgidir. îbnü'l-Arabi'nin bu sözünü

1383[163] bkz. Müslim, Fiten 19; Ebû Davud, Fiten 1.
1384[164] el-Ünsül-celîl, Amman 1973, II, 81-82.
1385[165] el-Kabes alâ Muvattai Mâlik b. Enes (GAS, 1,462).

Salahuddin es-SafediTezkire'sinde1386[166] anmış, ondan başka Önde gelen alimler de nakletmişlerdir. İbnü'l-Arabî, Gazzâli'ye ait faydalı bilgilerden derlediği bir kitap olan Kânunu*t-teVîF de1387[167] olayla ilgili olarak Gazzâli'nin bir fetvasını verir ki onu güzel ve esaslı bir şekilde dile getirmiştir. Kânûnû't-teVîl'de verilen bilgiyi HaydarıHasâis'inde ve Şeyh Kuveysim de Simtül-leâl'de nakletmiş olup bu iki esere bakınız.
es-Siretü'ş-Şâmiyye'de Hafız Şemsüddin b. Nâsirûddin ed~Dımaşkî'-nin şöyle dediği belirtilir: Arkadaşım hilâfet sefiri İmâm Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hüseyin el-Bâdirânî (Allah ona rahmet etsin) Emîrü'l-mü'minîn'in (Hz. Ali) Resulullah'ın (sav) izniyle yazdığı yazıyı gördüğünü söyledi: "Bu, Allah Resulü Muhammed'ın Temim ed-Dârî ve kardeşlerine Cebrûn (Habrûn), Mertûm, Beytiaynûn ve Beytu ibrahim'i zimmetlerinde kesin bir bağış olarak verdiğine dair belgedir. Bunu onlara ve soylarına teslim ve infaz ettim. Kim onlara eziyet ederse Allah da ona eziyet etsin. Kim onlara eziyet ederse Allah ona lanet etsin." Atık b. Ebî Kuhâfe, Ömer b. Hattâb ve Osman b. Affân şahitlik yaptılar. Ali b. Ebî Tâlib yazdı ve şahid oldu. Şâmi sonra şöyle der: Resulullah'ın (sav) Temîm ve kardeşi Nu-aymile arkadaşlarına ve soylarına köyler i k t â edipbuhusustaonlarabir belge yazdığına ve kendilerine muarız olacak kimselere belgede lanet ettiğine dair sahih rivayetler varid olmuş ve bu belge bizim zamanımıza dek ellerinde olagelmiştir. Hafız Ebü'1-Fadl İbn Hacer, Hafız Şemsüddin b. Nâsirûddin ed-Dımaşkî ve hocamız Hafız Celâluddin es-Suyûtî bunun sıhhati hususunda birer eser kaleme almış olup her birinde diğerinde olmayan bilgiler mevcuttur. Burada verilen bilgilerden daha fazlasını isteyenler onlara başvursun.
Derim: Hafız İbn Hacer eserini el-İsâbe'de (VII, 208) Ebû Hind ed-Dâri'nin biyografisinde zikreder, ibn Hacer şöyle der: Ebû Nuaym, onun Temîm'in kardeşi olduğunu, Temîm ve kendileriyle birlikte olanlarla Resu-lullah'a (sav) gelip ondan kendilerine Şam'da bir arazi i k t â vermesini istediklerini, Resulullah'ın bu yerleri onlar için bir belgeye yazdırdığını, hilâfeti sırasında Hz. Ebubekir'e (ra) bu belgeyle geldiklerini ve onun da kendileri için Ebû Ubeyde'ye belgenin gereğini yerine getirmesi hususunda yazı yazdığını söyler. Sözü edilen belge meşhur olup Temîm'in soyunun elindedir. Ben bu belgeyle ilgili olarakel-Binâü'l-celîl bi-hukmi Beledi'l-Halîl adını verdiğim bir eser yazdım.1388[168] Sami'nin sözünü ettiği Hafız es-Suyûti'ye ait eserin adı el-Fadlu'1-amîm fî iktâi Temîm olup1389[169] Mısır el-Hidiviyye Kütüphanesinde mevcuttur (Katalog, c. VII, s. 63, mecmualar bölümü). İ k t â ile ilgili Suyûti'ye ait bir başka kitap da olup Paris Umumî Kütüphane'sinde bulunmaktadır. Ibn Nâsır'ın kitabına gelince, Kutbuddin el-Hay-darîHasâ-is*inde ondan sözle şöyle der: Hafız ve hüccet hocamız Ebû Abdullah Muhammed b. Ebubekir b. Nâsirüddin1390[170]

1386[166] et-Tezkiretü's-Salâhiyye (es-Safediyye) bkz. SuppL, II, 28.
1387[167] Kânûnû't-te'vîl fı't-tefsir (GAL, 1, 525, SuppL, I, 732).
1388[168] el-İsâbe, IV, 212.
1389[169] bkz GAL, II, 192; SuppL, TT, 188.
1390[170] îbn Nâsıruddmed-Dıma$kî(o 842/1438) bkz GAL, II, 92, Suppl., II, 83.

Müsnedü Temîm ed-Dârî[1391][171] adlı eseri kaleme almış olup orada bu belgenin kıssasını, belgenin aslına muttali olduğunu ve tam olarak yazdığını zikreder.

Subhu'l-a'şâ'da (XIII, 122) müellif sozu edilen belgeyi Ibn Asâkir'in Târîh'inden naklen zikrederken şöyle der: Allah Resulu'nun (sav) yazdırmış olduğu deri parçası (belge) Haremu'l-Halil'in hizmetçileri Temîmilerin elinde olageldi şu zamana kadar Bir kimsenin onlarla münazaada bulunduğu her defasında, belgeye muttali olup kendilerine zulmedenlere engel olması için onu Mısır diyarının sultanına getirdiler. Birçok kişi bu belgeyi gorduklerinihaber vermiş olup yazıldığı deri parçası uzun zaman geçmesinden dolayı yıpranmış durumdaydı.[1392][172]

Zurkâni, Şeyh Halil'in Muhtasar'ına yaptığı şerhte "Zekât ve hükmü bâbı"nda Halil'in sozunu açıklarken şöyle der: Allah Resulu'nun (sav) daha fethetmeden önce beytulmakdis havalisinde bazı toprakları Temîm ed-Dârfye ikta etmesi, kendisine has özelliklerdendir. Bu husus Suyûti'nin el-Hasâisü's-suğrâ'sında da belirtilmiştir: Resulullah (sav) daha fethetme-dentoprakları i k t â ederdi,çunkuAllahbutunyeryuzunukendisinemülk olarak vermişti. Gazzâli, Resulullah'ın (sav) kendilerine i k t â olarakver-diğı topraklar konusunda Temîm ed-Dârf nin evladına musallat olan kimsenin küfrüne fetva vermiştir.[1393][173] Munâvi el-Hasâisu's-suğrâ'nm şerhinde, Ibnu'l-Arabi'nin el-Kânûn'da Gazzâlfden naklettiği bilgiyi ilave ederek desteklemektedir. Uchûri'nin "el-Hasâis*e baktım fakat orada bunu bulamadım" sozunun manası şudur: el-Hasâis'te Resulullah'ın (sav) Temîm'e toprakların fethi durumunda i k t â verdiği belirtilmemiştir. ÇunkuAllah ona dünya ve cenneti mülk olarak vermiştir; her ikisinde de dilediği ve uygun gorduğu kimseye, kendisi ve ümmetine nasip kılman herşeyi iktâda bulunabilir. Munâvi'ninElfîyyetü's-siyer'e yaptığı şerhte[1394][174] Irâkfnin"bunun gibi Resulullah mevcut araziyi de ihya edebilirdi" sözünden önce şu İfade geçer: Allah Resulü (sav) fethinden önce araziyi i k t â ol arak verirdi. Çunku Allah ona yeryüzünü mülk vermiştir. Gazzâli, Resulullah'ın (sav) kendilerine verdiği i k t â hususunda Temîm ed-Dârfnin evladına tasallut eden kimsenin küfrüne fetva vererek Resulullah'ın (sav) cennette bile i k t â da bulunduğunu, dünyada evleviyetle verebileceğini söylemiştir.

Zurkâni'nin "bu husus Suyûti'nin el-Hasâisü's-suğrâ'sında da belirtilmiştir" sözünden maksat, Ümmûzecü'l-lebîb fî hasâîsi'l-habîb adlı eserdir. Zurkâni'nin ondan naklettiği bilgi de eserin üçüncü faslında zikredilmiştir. Uchûri, Halil'in "ve i k t â ile" sözünü açıklarken Tetâi'nin Şer-hu'I-Cellâb'da şöyle dediğini belirtir: Resulullah (sav) Bilâl b. Hâris'e Ka-beliyye'yi,[1395][175] Temîm ed-Dârî'ye de Şam'da Aynûn köyünü fethedilmeden önce i k t â etmişti. Ebû Sa'lebe el-Huşenî'ye de fethinden

[1391][171] bkz Schâvı, ed-Dav'u'1-âmi, VIII, 104.

[1392][172] Subhul-a'şâ, XIII, 122.

[1393][173] bkz Suyûtı: el-Hasâisıi'I-kübrâ, II, 421 el-Hasâ:sü's-suğrâ bu eserin muhtasarı olup adı Unmûzecül-lebîb'dır.

[1394][174] Zeynuddjnel-lrâkfnmlo 806/1404) eserme yaptığı şerhtir (bk? GAL, II, 78, 394, Suppl., II, 70,417).

[1395][175] Bu belge için bkz Mu'cemüa-büldân, IV, 307-308;HamiduUah,el-Vesâik,s. 269 (nr. 163-164).

Önce kendi memleketinden iktâda bulunmuştu.[1396][176] Bu, Resulullah'm (sav) mucizelerinden olup bir kitabında Gazzâli'nin de zikrettiği gibi Allah Teâla'nın kendisine mülk olarak vermesi ve diğer mahlukatı içinde yalnız ona özgü kılması sebebiyle cenneti de i k t â verirken neden dünyayı veremesin?

Derim: Ulemanın Gazzâli'den naklettikleri bilgiye gelince, Ravdi Şer-hu Unmûzeci'l-lebîb'de Gazzâli'nin bunu Minhâcül-âbidîn adlı eserinde zikrettiğini belirterek metnini verir. Başka alimlerin, bu bilgiyi Gazzâli'nin fetâvâsında verdiğini belirttikleri hususu daha önce zikredilmişti. Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de (V, 278) Sübki'nin de Gazzâli'ninki gibi fetva verdiğini belirtir.[1397][177] Şeyh Ali el-Uchûrî, Şerhul-Ünmûzec ve başka eserlerde geçtiği üzere Gazzâli'nin sözlerinin anlamına şöyle işarette bulunur:

Ulu ve kadri Yüce Rab özgü kıldı Kâmil ve Mükemmel peygamberimize Cennetin mülkünü ve izin verdi Uygun gördüğüne iktâ etmesine,

Tenbih: XII. yüzyıl ulemasından Şeyh Mustafa Esad el-Lukâymî Fe-vâtihu'1-üns bi-rihletî li-vâdi'1-Kuds[1398][178] adlı eserinde Resulullah'm (sav) Temîm'e verdiği mezkur i k t â ı, ki metni daha önce geçtiği gibidir, kaydettikten sonra şöyle der: Bu iktâ Temîm'in evladı elinde bulunmaya devam etmekte, günümüze dek onunla geçinegelmektedirler. Onlar Halîl memleketinde ve havalisinde mukim olup kalabalık bir grupturlar, kendilerine Dârîler denilmektedir. Bu, Allah Resulü'nün (sav) bereketi sebebiyledir.

Derim: Dârîlerin bu soyları Kudüs ve çevresinden hiç eksik olmadılar ve şimdiye dek ilim ve fazilet ehli olageldiler. 1324 (1906) yılındaki Şam-Hi-caz yolculuğumuzda Halîl beldesini ziyaretim sırasında onlardan Halil'in en önde gelen alimi el-Haremü'1-Halîlf nin hatibi Şeyh Abdulhay b. el-Hatîb el-Hâc Abdülfettâh et-Temîmî ed-Dârî, bu tarihe yakın bir tarihte de Halîl müftüsü ve bu asırda Filistin bölgesinin meşhur âlimlerinden biri olan Şeyh Halil ed-Dârî el-Ezherî ile görüştüm. Sonra, nesep imamlarından Endülüs'ün iftiharı İmâm İbn Hazm'ın Cemhere'sinde bu Temîm ed-Dârî'nin zürri-yeti olmadığını belirttiğini[1399][179] gördüm. İbn Abdilber'in el-İs ti âbında da Te-mîm'in biyografisinde şu bilgi verilir: Rukiyye adındaki kızından dolayı Ebû Rukiyye künyesi ile anılır. Bu kızından başka çocuğu da olmamıştır.[1400][180] Bu bilginin benzeri Nevevi'ninTehzîbü'1-esmâ ve'1-luğâf ında da geçer.[1401][181] İbn Hacer'in Tehzîbü't-Tehzîb*indeki (I, 510) biyografisinde şu bilgi verilir: Yakub b. Süfyân, onun erkekçocuğu olmadı-ğını, yalnız Rukiyye adlı bir kızı bulunduğunu söyler. İbn Semi de Temîm'in Şam'da vefat ettiğini ve zürriye-ti bulunmadığını belirtir.[1402][182] Şihâbüddin İbn Hacer el-Heytemî ve Burha-nüddineş-Şebrehîtî, Nevevi'ninel-Erbain^ne yaptıkları

[1396][176] bkz. Hamiduüah, el-Vesâik, s. 134 (nr. 47). Ebû Sa'lebe metinde Sa'lebe şeklinde geçmiştir.
[1397][177] Şerhul-Mevâhib, III, 358.
[1398][178] bkz. GAL, II, 476-477; SuppL, II, 490; Ziriklî, VIII, 130.
[1399][179] ibn Hazm, Cemheretü ensâbil-Arab, s. 422.
[1400][180] el-İstiâb, I, 184.
[1401][181] Tehzîbü'1-esmâ ve1-luğât,I/l, 138.
[1402][182] Tehzîbü't-Tehzîb, I, 511.

şerhlerde1403[183] Neve-vi'nin "Ebû Rukiyye Temîm ed-Dârî'den" diye verdiği onuncu hadiste şöyle derler: Rukiyye, küçültme ismi (kalıbıyla okunmakta) olup kızdır ve Temîm'in ondan başka çocuğu da olmamıştır. Bu bilginin benzeri Nesimü'r-riyâz'da da geçer. Hafız İbnü'l-Arabi'nin el-Kabes'te Temîm'in evladının Resulullah'm (sav) belgesini kendi lehlerine delil olarak gösterdikleri ve Temîm evladının belgeleriyle baki kaldıkları şeklindeki sözü daha önce geçmişti. Kudüs tarihçisi Mücîrüddin el-Hanbeli"bui k t â Temîm ed-Dârî'nin zürriyeti elinde olageldi" der. Yine onun 'Valilerden biri Temîm'in evladına musallat oldu" şeklindeki sözü geçmişti. Yine onun "Al-i Temîm baki kaldı" sözümevcutolup " e v 1 â d" değil de " âl " kelimesinikullanmistir.es-Sîretü'ş-Şâmiyye'de Nebevî i k t â nın metninden "Bu, Allah Resulü Mu-hammed'in Temîm ve kardeşlerine vermiş olduğu son şeydir" ifadesi nakledilir. İbn Asâkir'in Târîh'inin ihtisarındaki bir rivayette ise Nebevî i k t â-nın metninde "Temîm'e ve ondan sonra gelen soyuna (akabine)" ifadesi geçer. Nitekim Hafız İbn Hacer'den de "Temîm'in zürriyetinin elinde" ifadesi nakledilmişti. Suyûti'nin sözü de "Temîm'in evlâdı" şeklindedir. Ancak şu da var ki bu ifadelerle kızının evladını kasdetmiş olabilirler. Allah en doğrusunu bilir.

Tenbih: Uyûnu't-tevârîh'te "Ali b. Bû Tâlib yazdı" şeklinde geçen ifadeyi aynı şekilde Simtü'l-leâl'de müellifin el yazısıyla gördüm. İbn Fadlul-lah el-Ömerî de el-Mesâlik ve'1-memâlik adlı eserinden naklen verilen "Atîk b. Ebî Kuhâfe şahid oldu ve Ali b. Bû Tâlib yazdı" ifadesinde geçtiği üzere bunun aynısını bizzat görmüştür. İbn Sultân Şerhu'ş-Şifâ'da "Resulullah'ın (sav) fesahati" bahsi ıxie şu bilgiyi verir: Ebû Zeyd en-Nevâdir'in-de1404[184] Asmai'den,odaYahyab.Ömer'den şunu nakleder:Kureyşliler " e b" (baba) kelimesini künye içinde değiştirmezler; cer, nasbve refhalle-rinin hepsinde "merfu" yaparlardı.1405[185] Yani Ali b. Ebû Tâlib denildiği gibi. Leheb süresindeki âyet " t e b b e t yedâ Ebû Leheb" şeklinde de okunmuştur. Cemalüddin Ahmed b. Ali b. Hüseyin b. Mühennâ b. Ut-be ed-Dâvûdî Umdetü't-tâlib fi ensâbi Ebî Tâlib adlı kitabında, bizzat kendisi ve başkalarının Ali b. Ebî Tâlib tarafından yazılmış ve babasının adını Ali b. Ebîtâlib şeklinde kaydettiği birçok mushaf gördüklerini belirtir.1406[186] Yine o el-Mezâr'da1407[187] efendimiz Ali tarafından yazılmış bir ciltlik bir mushaf gördüğünü ve nihayetinde Kur'an yazısının bitiminden sonra "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bunu Ali b. Ebîtâlib yazdı" ibaresini gördüğünü zikreder. Allah en doğrusunu bilir.1408[188]

1403[183] ibn Hacer'in şerhinin adıel-Fethul-mübîn, ŞebrehrLÎ'ninkiel-FutâLhâtîl'1-veb.-biyyeolup her ikisi de basılmıştır. (SuppL, I, 683).

1404[184] Bu eser Ebû Zeyd el-EnsârfnÎnfö. 215/830) olup metinde yanlış olarak İbnEbî Zeyd şeklinde geçmiştir, (bkz. Brockelmann, "Abû Zayd a)-Ansârî", El, I, 167). Nitekim Ali el-Kâri ve Hafâci de Ebû Zeyd şeklinde zikretmişlerdir.

1405[185] Kâri, Şerhu'ş-Şifâ, I, 405; Hafâci, Nesîmü'r-riyâz,I, 405.

1406[186] Dâvudi'nin (ö. 828/1424) bu eseri basılmıştır <GAL, II, 255; Suppl., II, 271-272.

1407[187] Mezar veya Mezâr-ı Şerif, Afganistan'da Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu ili sürülen bir şehirdir (bkz. W. Barthold, "Mezâr-ı Şerir, İA, VIII, 201).

1408[188] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/226-236.

Allah Resulttnün Ehl-i Küfre Yazdığı Mektuplardan Tarihin Aslını Bize Ulaştırdığı En Son Mektup Ve Onların Bunu Muhafaza Etmeleri

Resulullah'ın (sav) mektuplarından tarihin bizzat kendisini bizekadaı koruduğu en son mektup, Herakliyus'a gönderilen ve metni daha önce anıl mış bulunan mektuptur. Bu mektubun kendi zamanına dek varlık ve mev cudiyeti üzerine konuştuğunu gördüğüm ilk kimse Hafız Süheyli olup er Ravdü'l-ünüfte (II, 321) şöyle der: Rivayet edildiğine göre Herakliyus H2 Peyganıber'in (sav) kendisine gönderdiği mektubu, ona duyduğu saygıda: dolayı altından yapılmış bir borunun içine koymuştu. Onlar mektubu e: yüksek dolapta ve en yüce mekanda muhafazayla büyükten büyüğe tevarü edegeldiler, ta ki Tuleytula (Toledo) ve Endülüs'ten diğer bazı yerleri ele gt çirip hakimiyetine alan Alfonso'ya ulaştı. Sonra da onun Suleytin diye bil nen kızının oğluna geçti. Arkadaşlarımızdan birisi Suleytin'ten mektub görmeyi isteyen Abdülmelikb. Said adlı müslüman ordu kumandanları dan birinin kendisine şöyle dediğini bana anlattı: Mektubu bana getird onu okumaya çalıştım ve öpmek istedim, onu koruma maksadıyla ve bende esirgeyerek elimden aldı ve beni öpmekten menetti.[1409][189] Süheyli 581 118 yılında Merakeş'te vefat etmiştir. Onun bu sözlerini Kirmâni el-Kev; kibü'd-derârî'de, Hafız İbn HacerFethu*l-Bârî'de, Burhanüddin el-H lebî Nüru'n-nibrâs'ta, İbn Gazi Sahih-i Buhari haşiyesinde, Şeyh Et Zeyd el-Fâsî Teşnîfü'l-mesâmi'de, Allâme Kuveysim et-Tûnisî Simtü Leâl'de ve başkaları özetle zikrederler. Suheyli'nin "Abdulmelik b. Said" sozu er-Ravdü'1-ünüfun matbu nüshasında da bu şekilde geçtiği gibi Simtü'l-leâTde Şeyh Kuveysim'in elyazısıyla aynı şekilde geçmektedir. Fethü'l-Bârî'de ise[1410][190] Suheyli'den naklen "Abdulmelik b. Sa'd" şeklinde kaydedilir. Ibn Hacer, Suheyli'nin sozunu "Suheyli'nin andığının butunu şudur ki ona Herakliyus'un mektubu... koyduğu... haberi ulaştı" şeklinde açar ve onun sözlerinin hemen ardından şöyle der: Birçoklarının bize haber verdiğine göre Kadı Nuruddin Ibnu's-Sâiğ ed-Dimaşkî, Seyfuddin Kılıç el-Mansur'un kendisine şöyle dediğini anlattı: Melik el-Mansur Kalavun beni bir hediye ile Mağrib hükümdarına, o da beni aracı olarak Frank kralına gönderdi. O aracılığımı kabul ederek yanında kalmam teklifinde bulundu. Ben kabul etmeyince bana "sana değerli bir hediye ithaf edeceğim" dedi ve altın kaplama bir sanduka, ondan altından bir kalem kutusu ve ondan da bir mektup çıkardı ki harflerinin çoğunu gordum. Üzerine ipekten bir bez parçası yapışmıştı. Kral şöyle dedi: "Bu, sizin peygamberinizin atam Kay-ser'e gönderdiği mektup olup onu şimdiye dek birbirimizden tevarüs edegel-dik. Babalarımız, bu mektup bizim yanımızda olduğu surece saltanatın bizde olacağını tavsiye ettiler. Biz de onu son derece özenle koruyor, ona saygı gösteriyor ve hükümranlığın bizde devam etmesi için hristiyanl ardan saklıyoruz." Said b. Ebî Râşid'in rivayet ettiği şu hadiste geçen bilgi de bunu teyid

---

[1409][189] er-Ravdtil-ünüf, VII, 365.
[1410][190] Fethul-Bârî, I, 89-90, Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, III, 342-343.

etmektedir: "Nebî (sav) Herakliyus'un elçisi Tenûhı'ye islâm'ı teklif etti, o kabul etmedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Ey Tenuh-lann kardeşi, sızın kralınıza bir sahıfe yazdım, onu al. Yaşamada hayır kaldıkça insanlar onda bir kuvvet bulmaya devam edeceklerdir."1411[191] Bunun gibiEbûUbeyddeKitabü'l-Emvâl'de1412[192] Umeyrb. Ishak'ın " m u r s e 1 Terinden şu tahrici yapar: "Resulullah (sav) Kayser ve Kısra'ya mektup yazdı. Kısra mektubu okuyunca yırttı Kayser ise mektubu okuyunca durup kaldırdı. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Şunlara gelince, onlar parçalanacaklardır. Berikilerin ise ardı arkası olacaktır". Allah Resulu'-nun (sav), Kisra'nın cevabı kendisine geldiğinde"A/£a/ı onun mulkunu (saltanatını) paramparça etsin", Herakliyus'un cevabı geldiğinde ise "Allah onun mulkunu sabit kılsın" buyurması da bu rivayeti teyid eder. Allah en doğrusunu bilir.1413[193] Ibn Hacer 852 (1448) yılında vefat etmiştir. Ibn Hacer'in bu sözlerini özetle Zerrûk Sahih-i Buhari^e yaptığı haşiyede, Kastallâni el-Mevâhibü'1-ledüniyye'de, Halebi Siretânde1414[194] Şeyh Kuveysim Sim-tül-leâFde ve diğerleri zikretmektedirler. Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de buna şu ilavede bulunur: insanların küfürde bile birbirinden farklı ve ayrı özde olduklarına bakınız!1415[195]

606 (1209) yılında meydana gelen Ikâb savaşından sozedılırken Mağ-rıb tarihi kitapları ve Ibn Ebî Zer'ın Ravdu'l-kirtâs'ından (s 168) nakledilir ki Melik en-Nâsır-Lıdınıllâh Muhammed b Yakub el-Mansur el-Muvah-hidî gaza maksadıyla Endülüs'e çıktığında Alfonso1416[196] onun maksadını haber aldı, kendisim karşılamak için izin almak üzere elçisini gönderdi ve yakın maiyeti, hanımı, hizmetçileri ve sunacağı hedıyelerıyle Nasır'ı karşıladı Resulullah'm (sav) Bizans kralı Heraklıyus'u gönderdiği mektubu, onunla kendisine şefaatte bulunması için Nasır'a takdim etti Bunu yapmasının bir sebebi de hükümdarlığın kendisine büyükten buyuğe miras olarak geçtiğini ve bu mektubun onların yanında, hakkını ıclâl ve saygı ifadesi olarak miskle dolu altın bir sandıkta yeşil bir kumaş içinde koku sürülerek muhafaza edilip tevarüs olunduğunu bildirmekti.1417[197] Bu bilginin aynısıel-İstiksâ'da da (I, 192) geçer Fakat orada "dendi" ifadesiyle verilir ki ona bakınız.1418[198] Sozu edilen hükümdar Nâsır'ın vefatı 610 (1213) yılında ıdı Ârıfel-Fâsî'nın Sahîh-i Bahariye yaptığı haşiyede "Kıtabu'l-Cıhâd"da Kayser'e gönderilen bu mektupla ilgili olarak Ibn Merzuk'tan şu bilgi nakledilir Bazı tarihçilerin kaydettiklerine göre bu yüce mektup hnstıyan krallar nezdmde saygı görerek tevarüs edılegeldı Endülüs'ün musluman hükümdarlarından bin onlara galebe çaldığında, mezkur mektupla onun himayesini isterler ve kendilerine tekrar iade

---

1411[191] bkz Müsned, III, 441-442.
1412[192] el-Emvâl,s 31.
1413[193] Fethul-Bârî, I, 89-90.
1414[194] es-Sîretül-Halebiyye, III, 298.
1415[195] Şerhul-Mevâhib.III, 343.
1416[196] Bu VIII Alfonso olup Hısnu'1-Ikab savaşı ve Muvahhıdîlenn dördüncü hükümdarı Nasır için bkz K "Levı Provençal", "Nasır" IA, IX 84-85.
1417[197] el-Enîsul-mutrıb bi-ravdil-kirtâs fî ahbâri mulûkîl-Mağrib ve târihi medînetı Fâs, Rabat 1973 , 235.
1418[198] Nasırı, el-Istiksâ li-ahbâri duvelil-Mağribil-aksâ, II 21.

edeceğine dair ahıd almadıkça da onu mektuba muttali etmezlerdi Müslümanlar o mektubu gördüler, ilgili âyet (Âl-ı Imrân 3/64), Buharı'nın rivayetinde olduğu gibi mektupta " v â v" harfiyle (veyâ ehlu'l-kıtâb) geçiyordu Endülüs fakıhlerı mektubun onlara iadesi konusunda goruş ayrılığına düştüler, Resulullah'm (sav) mektubu onlara vermesi sebebiyle düşmana iade mı edilecekti, yoksa bunun zaruret dolayısıyla olduğu, şimdi bu zaruretin ortadan kalktığı ve onların da şer'an necıs sayılmaları sebebiyle iade edilmeyecek mıydı1? Sonunda mektubun iadesine hükmedildi Çunku mektubu onlara vermemenin mesnedi onu tahkir etme ihtimaliydi, bu hususta ise emin olunmuştur ve mektubun ilgili olduğu konu da devam etmektedir Evet, mektupta Buharı rivayeti ve âyette " v â v " bulunduğunun doğruluğuna şahit vardır Ârıf el-Fâsî sonra Fethul-Bârî'den daha önce verilen sözleri özetle nakletti Ebû Zeyd el-Fâsî'nın bu konu üzerine babasından kaydettiği haşiyelerde şu bilgi vardır Ibn Merzuk şöyle der Yakub el-Mansur zamanında bu mektubun (sıhhati hakkında) vakıf olunan şahidi, onun hadiste geçtiği gibi "vâv" harfi ile olduğudur Müslümanlar o sırada mektubun Rumlara (Bızanslara) geri verilip verilmemesi hususunda ihtilaf ettiler, sonra iade edilmesi konusunda goruş birliğine vardılar Çunku mektup onların nıulkuıdı ve onu " e m â n "la getirmişlerdi Üstelik müslümanlar mektubu onların yanında son derece saygı gösterilir halde buldular.
İbn Merzuk'un "Yakub el-Mansur zamanında" sözüne dikkat atfetme-lidir. Çünkü bilinen husus, olayın onun babası Nasır zamanında geçtiğidir. Fâsî, mektubun onlara iadesini gerektiren başka sebepler de zikreder. 1142 (1729) yılında Medine'de vefat eden ve orada medfun bulunan muhaddis İmam Ebü'l-Hasan Ali el-Hureyşî el-Fâsî,1419[199] eş-Şifâ'ya yaptığı şerhte şöyle der: Önde gelen alimlerin sonuncusu Şeyh Ebü'l-Mekârim Abdülkâdir'in bize anlattığına göre Rumlar mektubu Mağrib hükümdarlarından bîrine gönderdiler, o da şerefli mektuba elkoymak konusunda zamanının alimlerine danıştı. Kimi elkoynıasmdan, kimi de iadesinden yana oldu. Sonra da Resu-lullah'ın (sav) mektubu onlara temliki ve mektuba gösterdikleri saygı dolayısıyla, kendilerine iadesi hususunda görüş birliğine vardılar.
Derim :NefhuJt-tîb'de (II, 581) geçen şu bilgi de o devirde İspanya kralları veya onlardan bazılarının soyca Herakliyus'a dayandıklarını gösterir: Endülüs'te hafızların sonuncusu olan İbn Hubeyş1420[200] şöyle dedi: el-Meriyye (Almeria) kalesi istila edildiğinde orada bulunuyordum. Alfonso'nun kızının oğlu olan Rûm lideri Suleytin'e vararak ona şöyle dedim: Senin soy zincirini Herakliyus'a kadar ezbere biliyorum. Bana "söyle" dedi, ben de ona nesebini zikrettim. Bunun üzerine bana "sen, ailen ve seninle birlikte olanlar karşılıksız hür olarak çıkın" dedi. İbn Hubeyş, İbn Dihye, İbn Havtullah ve Ebu'r-Rebî el-Kelâî'nin hocasıdır. Allah onlara rahmet etsin.1421[201] Derim: Nef-hu't-tîb'de de geçtiği üzere İspanyolların

1419[199] bkz. Fihrİsül-fehârİs, I 342-344; Suppl., I, 631.
1420[200] ibn Hubeyş ve anılan olay için bkz. D.M. Dunlop, "îbn Hubayş", El, 111,803-804; Ziriklî, IV, 104.
1421[201] Nefhu't-tîb, IV, 463.

el-Meriyye'yi istila etmeleri 542 (1147) yılındaydı. Bu İbn Hubeyş arif ve hafız İmâm Ebü'l-Kasım Abdur-rahman b. Muhammed b. Hubeyş el-Merîsî sonra el-Mürsî olup Mürsiye'nin (Murcia) kadısı idi. İbnü'I-Ebbâr Tekmiletü's-Sıla'da[1422[202]] onun biyografisini vererek "O, Mağrib'te muhaddislerin sonuncusuydu. Mağrib ricalini, onların haberleri, doğum ve ölümlerini bilme konusunda kimse onunla yarışa-mazdı" der ve vefat tarihini 584 (1188) olarak zikreder (III, 573). İbn Fadlul-lah el-Ömerî diye tanınan İmâm Kadı Şihabüddin Ahmed b. Yahya (ö. 747/1346) et-Ta'rîf bi-mustalahi'ş-şerîf (s. 62) adlı eserinde şöyle der: Alfonso'nun elçisi, Salahuddin et-Tercümânu'n-Nâsırî adında doğru ve güvenilir bir tercümanın aracılığıyla, Alfonso'nun, kendisinden Şam'ın alındığı Herakliyus'un çocuklarından olduğunu, Herakliyus'a gönderilen Nebevi yüce mektubun tevarüs yoluyla onlarda bulunduğu, atlas ve dîbâca sarılı olarak korunup muhafaza edildiği, kıymetli eşya ve mücevherlerden daha iyi saklandığını, şimdiye dek yanlarında olup çıkarılmadığı ve çıkarılmasına müsamaha edilmediği, ona iclâl nazarıyla bakıldığı, büyükten büyüğe ve seleften halefe tevarüs ettikleri bir vasiyetle ona son derece saygı gösterdiklerini bana anlattı.[1423[203]] Kalkaşandi Subhu'l-a'şâ'da (VIII, 34),et-Ta'rîftege-çen bu sözleri özetle verir ki ona mutlaka bakınız.[1424[204]]

XI. yüzyılın büyük alimlerinden biri olan Mısır'ın kadı ve allânıesi Şihâbüddin el-Hafâcî eş-Şifâ'ya yaptığı şerhte (birinci baskı, III, 174), mezkur mektubun kendi zamanına dek mevcut olduğunu kesin bir ifadeyle belirtir ki onun vefatı 1069 (1659) yılındadır, işte onun sözleri: Zikrettiklerine göre Resulullah'ın (sav) mektubu şimdiye kadar onların krallarının yanında idi; ona saygı gösteriyorlar ve altın bir kutuda yanlarında muhafaza ediyorlardı. Krallar birbirlerine onu korumayı, bu mektup yanlarında oldukça hükümranlıklarının da devam edeceğini vasıyyet ettiler. Hatta hanefî alim İbnü's-Sâiğ Sultan Kalavun tarafından önemli bir iş için Mağrib'te hristiyan kralına gönderildiğinde mektubu çıkararak ona göstermiş ve şöyle demişlerdi: "Bu sizin peygamberinizin bizim atamıza gönderdiği mektuptur, onu muhafaza ediyor ve kendisiyle teberrükte bulunuyoruz". Mektup Tuleytula hükümdarının yanındaydı, şimdiye dek onların yanında kalmaya devam ediyor. Fakat Allah dilediğini hidayete erdirir.[1425[205]] Kendi ifadesiyle Hafâci'nin sözleri budur. Ebü'l-Hasan el-Hureyşî de eş-Şifâ şerhinde şöyle der: "Resulullah'ın (sav) mektubu Kayser'e geldiğinde onu öpmüş ve tazimde bulunmuştu. Mektup şimdiye dek onların yanında altın bir kutuda muhafaza edilmektedir; kralları onu birbirlerine vasiyet ediyorlardı. Mektubu hanefi alim İbnü's-Sâiğ için çıkarmışlardı. Tuleytula kralının yanında idi, şimdi de onların yanlarında bulunmaktadır. Mektubu ulemadan birçoğuna

---

1422[202] Ibnü'l-Ebbâr'dan naklen bkz. Ahmed Bâbâ, Neylül-ibtihâc, s. 162-163.
1423[203] et-Tâ'rif bi-mustalahi'ş-şerîf, Kahire 1312, s. 62.
1424[204] Subhu'l-a'şâ,V,483.
1425[205] Hafâci,Nesîmü'r-riyâz, III, 157. Bu mektup ve anılan bilgilerle ilgili olarak ayrıç; bkz. Muharamed Hamidullah "La lettre du Prophet â HĞrachus et le şort de l'origi nal", Arabica,II, (1955), s. 97-110 ^Mektubun fotoğrafı ve metni için bkz. Hamidul lah, el-Vesâik, s. 107 v.d.; a.mlf., İslâm Peygamberi, I, 248-253.

göstermişlerdi." Hureyşi'mn sözü.
Mezkur mektubun İspanyollar'ın yanında bulunduğunu ve onların krallarının Herakliyus'un soyundan olduklarını kesin bir biçimde ifade edenlerden biri de geçen asır Orta Mağrib'in ünlü alimlerinden büyük tarihçi Şeyh Ebû Râs b. Ahmed b. Nasır er-Râşidî el-Muaskerî'dir. Muasker de 1238 (1823) yılında vefat etmiş olup orada kabrini gördüm. el-Haberü'l mu'rib ani'1-emri'l-muğribil-hâl bi'1-Endelüs ve suğûri'l-Mağrîb[1426[206]] adlı eserinde şöyle der: İspanyollar Rûm'dandırlar (Bizanslı). Rumlar de Beni'l-Esfer'dendirler (Yunanlar). Çünkü Herakliyus da onlardandır. Resu-lullah (sav), Dıhye (ra) ile ona gönderdiği mektupta "Rûm'un büyüğü Herak liyus'a" diye hitapta bulunmuştu. Nitekim Kureyşliler de, Herakliyus'ui Resulullah (sav) hakkında söylediklerini duyduklarında "Beni'l-Esfer kral ondan korkuyor" demişlerdi. Bu İspanyollar'ın onlardan olduklarına dai: delile gelince, Hafâci Şerhu'ş-Şifâ'da şöyle der: "Resulullah'ın (sav) Herak-liyus'a gönderdiği mektup şimdi onların önemli şehirlerinden biri olan Tu-leytula kralının yanındadır." Hafız Ibn Hubeyş de Alfonso'nun kızkar-deşımin oğlu azgın Suheytîn'e "Senin nesebini Herakliyus'a kadar ezbere biliyorum" demişti. Şeyh Ebû Râs'ın sözleri burada sona erdi. Ebû Râs bundan sonra Tuleytula'dan bahsederken de şöyle der: Tuhaftır ki Hz. Peygam-ber'in (sav) Herakliyus'a gönderdiği mektup onun kralının yanındadır. Hanefi alim Ibnu's-Sâiğ Sultan Kalavun tarafından gönderildiğinde onu görmüştü. Suheylı'nin daha önce geçen sözlerine işaretle "bu kıssa meşhurdur" diyen Ebû Râs sonra da şöyle der: Alfonso (Edfûneş; şin harfi ile yazılır, sin ile de olur), Herakliyus'un oğlu Kostantin'in soyundan Herrândî b. Farâ-nid'in (Hernandez, Fernando?) oğludur. Ebû Râs bir başka yerde de şöyle der- ispanyollar Rûm'dan bir fırka olup kadim şehirleri ve saltanatlarının merkezi olan ispanya'ya nisbetle bu adı almışlardır. Hafâci'nin "Hz. Pey-gamber'in (sav) islâm'a davet için Rûm'un buyuğu Herakliyus'a yazdığı mektup Tuleytul a kralının yanında olup onu Ibnu's-Sâiğ'e göstermişti" sözlerinin de gösterdiği gibi ispanyollar Franklardan değildirler. Bizden Tu-leytula'yı alanların ispanyollar olduğu da bilinmektedir.
Subhu'l-a'şâ'da (V, 484) şu bilgi verilir: Saltanat merkezleri Endülüs'te Tuleytula ve Barşeluna (Barselona) olan Franklardan Celâlika (Galicia) krallarının her birine "Edfuneş" denir ki bu lakap şu zamanımıza kadar onların kralları için kullamlagelmiştir. Bu lakap halk dilinde "Elfunş" (Alfonso) şeklinde geçmektedir.[1427[207]]
Derim: Müslümanların Endülüs'ü terketmelerinden beri sözkonusu mektupla ilgili haberler kesilmiş durumdadır. Tarihçilerden, katipler ve elçilerden mektubu ne vasfeden ne zikreden birisini gorduk Bu yıl (Rebiulev-vel 1341 yılı başlarında: Ekim 1922) Tetvân'a yaptığım yolculukta ispanya'nın bölgedeki umumi komiseri ve ispanya'nın sozu edilen alimleri ve tanınmış komutanlarından biri olan General Burkoti (?)

[1426[206]] krş.GAL,II, 655: el-Kasasü'1-muğrib anil-haberi'1-mu'rib amme vekaa bil Endelüs ve suğûril Mağrib.
[1427[207]] Subhu1-a'şâ,V, 484.

İle görüştüm. Kendisine bu mektubu sordum, onun yanında mektuptan ne bir iz bulabildim ne de ondan iyi kotu bir haber verdi. Sanıyorum ki rahiplerin satvetinin şiddetlendiği günlerde ispanyol taassubu oradaki diğer Arap eserlerini yokettiği gibi mektubu da yoketmiştir. Allah mahlukatına dilediğini yapar. Milletlerin nesepleri konusunda yazanlann birçoğu, ispanyolların Franklardan başka olduklarını, Fransızlar ve krallarının nesep bakımından ispanyollar ve kralları ile birleşme diklerim belirtirler. Sonra Ferid Vecdi'ninDâiretü'l-meârîFinde Franklar'ın Avrupa'da Kuzey Denizi tarafında meskun Cermen kabileleri oldukları; şimdiki Fransız, isviçre, Belçika ve Almanya'nın bir bolumunu oluşturdukları, bu ismin bugün muslumanlarca Avrupalılar için kullanılan özel bir isim olduğu ve bunun Araplar tarafından ispanyol hırıstiyanları hakkında kullanışından onlara da sirayet ettiğinin zikredildiğini gördüm.[1428[208]] Ferid Vecdi'den başka, Ahmed Şefik Beg el-Mısrî'nin er-Rıkk fî'1-İslâm adlı eserine talikte bulunan Ahmed Zeki el-Mısrî de şöyle der: Franklar Cermen aileleri cümlesinden olup aşağı Ren nehri boylarında meskundurlar. Fransızlar onlardan türemişlerdir (s. 31). Fas'ta bugün hakim bulunan ailenin atası Sultan Ebü'1-Fidâ el-Mevlâ İsmail b. Şerif el-Alevî'nin Fransız krallarından birine hitabında vaki husus da bunu göstermektedir. İslâm tarihi üzerine meşhur eser ve araştırmaları bulunan ünlü Fransız tarihçi Le Colonel Henry de Castries bana Sultan İsmail'in Fransız kralı XIV. Louis'e gönderdiği 1093 (1682) tarihli mektubun bir fotoğraf nüshasını verdi. Mektupta Louis'e şöyle diyordu: "Sen, ceddimiz ve efendimizin kendisine mektup yazdığı Rûm'un büyüğünün soyundansın, biz ancak seninle konuşmağa razı oluruz.."[1429[209]] Fas kadılarından tehevvüre kapılan biri bunun kesin olduğunu ve Herakliyus'a gönderilen mektubun şimdiye dek Fransa'nın elinde bulunduğunu ileri sürdü. Bunu, 1332 (1914) yılında Fas'ı ziyaret eden ve daha sonraları Fransa Cumhuriyeti başkanı olacak Fransa Temsilciler Meclisi başkanı Paul Deschanel ile konuşması sırasında söyledi. Gerek Fransız gerek diğerlerinden duyan herkes bunu garipsedi. Zavallı kadı o sırada Sultan İsmail'in mektubundan da haberdar değildi. Bunun manasından anlaşılan şudur ki Fas halkı o sırada Acem (Yabancı, Arap olmayan) krallarının isimlerinden Herakliyus'tan daha meşhurunu bilmedikleri, Acem dili ve milletlerinin tarihinden uzak bulundukları için bu Acem milletinden gördükleri herkesi bir tarafta nesep, diğer taraftan din yönünden Herakliyus'a nisbet ediyorlardı.[1430[210]] Sultan İsmail'in sözü geçen mektubundaki hareket noktası ile Hâfız'ın (İbn Hacer), İbnü's-Sâiğ'in Herakliyus'a gönderilen Nebevi mektubu yanında gördüğü kralı Farnklar'dar saymasının sebebi de bu olsa gerek. Allah en doğrusunu bilir.

[1428[208]] Dâiretu meârifil-karnil-işrîn, Beyrut 1971,1, 401. Bu konuda geniş bilgi içıı bkz. B. Lewis ve J.PP. Hopkins, "lfrandjn,EI, III, 1044-1046.

[1429[209]] 15 Rebîûlahir 1093 (23 Nisan 1682) tarihinde gönderilen bu mektubun orijinali içıı bkz. Colonei de Castries, Les sources inedites de Mıistoire du Maroc,(France II), Paris 1922,1,673-675. Mevlây İsmail'in, Hz.Peygamber'in Herakliyus'a göndeı diği mektubun metnini de zikrettiği ve XTV. Ijouis'e Herakliyus'un soyundan olu olmadığını, mektubun kendilerinde bulunup bulunmadığmı sorduğu 2 Ramaza 1092 (15 Eylül 1681) tarihli mektubu için bkz. age, 1, 571-573.

[1430[210]] Bu konuda bkz. Colonel de Castries, age, W, 577,V, 345.

Sözü geçen Co lonel, el-Mevlâ İsmail'in kendi kralları Louis'e gönderdiği birçok mektubı gördüğünü, ona bazan daha önce geçtiği şekilde hitap ettiğini bazan da He rakliyus'a gönderilen mektubu sorduğunu1431[211] haber verdi ve Herakliyus ili mezkur Louis arasında hiçbir münasebet bulunmadığı ve bunun onlardai kimsenin aklına gelmediğini son derece tekitle bana ifade etti. Sonra allâmı Ebül-Abbas b. Hâc el-Fâsî'nin Aleviyye devleti tarihine dair ed-Dürrü*l mımtahabü'l-müstahsan1432[212] adlı kitabının yedinci cildinde 1114 (1702) yılı olaylarında, Sultan İsmail'in kendi zamanında Fransa'ya hükmeden Louis'e gönderdiği mektubu naklettiğini gördüm. Mektupta Herakliyus'un sözü edildiğinde şöyle diyordu: "Eğer sen Herakliyus'un soyundan olsaydın müslüman olurdun, İslâm senin için daha hayırlıdır. Sen her halükârda onun soyundan değilsin; Afrika'da Abdullah b. Zübeyr'in öldürdüğü Gre-gor'un1433[213] soyundansm. Bugünkü Tunus olan Kartaca'yı o zamandan itibaren ataların terkettiler..." Adı geçen eserde yedi sayfa tutan mektubundan sözleri. Böylece toz ortadan kalktı, hasım gerçeği ikrar etti ve münakaşa sona ermiş oldu. Sonra tarihçi Mahmud Fehmi el-Mısrf nin el-Bahru'z-zahir fî târihi'1-âlem ve ahbâri'l-evâil ve'1-evâhir1434[214] adlı tarihinde Herakliyus ailesinin yüz yıl saltanat sürdükten sonra miladi 711 yılında son bulduğunu belirttiğini gördüm (II, 366). Bundan maksadının saltanatın ellerinden gitmesi mi yoksa ailenin kökten inkırazı mı olduğu hususunu düşünmelidir. Allah en doğrusunu bilir.1435[215]

Tenbîhler

1.

Şeyh Ebû Râs, daha önce geçen malumatın ardından şöyle der: "el-İlâm müellifinin de belirttiği gibi Resulullah'ın (sav) mektuplarının Habeşistan kralları katındaki durumu da böyle olup ona tazimde bulunuyorlardı". Bu mektupla ilgili olarak, bu anılan bilgi ile "Ülkesinde bulunan müslüman bir kadını devlet başkanıyla evlendirmesi için yabancı hükümdara elçi gönderilmesi bâbı"nda1436[216] İbn Cemâa'dan naklen verdiğim bilgiden başka elimde malumat yoktur.1437[217] İbn Cemâa şöyle der: Necâşi, Hz. Peygam-ber'in (sav) mektubunu muhafaza etti ve "bu mektup yanlarında bulundukça Habeşliler hayır içinde olacaklardır" dedi. İbn Sa'd'ın Taba-kât*ında (I, 16) da şu bilgi verilir: Necâşi Allah Resulü'nün (sav) mektuplarını (iki mektup) okuduktan sonra fıldişinden yapılmış bir kap istedi ve Resulullah'ın (sav) mektuplarını onun içine koyarak şöyle dedi: "Bu iki mektup yanlarında bulundukça Habeşliler hayır içinde

1431[211] bkz. Colonel de Castries, age, I, 572, II, 342.
1432[212] Ed-Dürrül-muntahabü'1-müstalısan. fî ba'zi meâsiri emîril-mü'minî mevlâna el-Hasan (bkz. SuppL, II, 889).
1433[213] bkz. H.A.R. Gibb, "Abd Allah b. al-Zubayr", El, I, 54-55.
1434[214] bkz. SuppL, II, 735 (c. I-IV, Bulak 1312-1313te basılmıştır).
1435[215] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/236-243.
1436[216] et-Terâtibü'1-idâriyye, I, 197.
1437[217] Bu mektubun fotoğrafı ve hakkındaki bilgiler için bkz. D.M. Dunlop, "AnotherProp-heticLetter", Journal of theRoyalAsiaticSociety, 1940(Lcmdon},s.54-60;Ha-midullah,el-Vesâik,s. 99-106 (nr.20-25); a.mlf-, İslâm Peygamberi, I, 222-225.

olacaklardır."1438[218] Sadık Paşa el-Müeyyed el-Azm'ın Osmanlı Devleti adına yaptığı Habeşistan sefirliğini kaleme aldığı Rihletül-Habeşe1439[219] adlı eserine muttali oldum. Konuyla ilgili olarak orada anlattığı bütün malumat şudur: Sadık Paşa, oradaki muslumanl ardan Habeşî bir alime Nebî (sav) zamanında musluman olan Habeşistan kralı Ashame'yi ve onunla Nebî (sav) arasındaki mektuplaşmaları sormuş, o daşoyle cevap vermiştir. Ashame Arapça'da "atıyye" manasına gelir. Sozu edilen Necâşi TİgreeyaletinebağlıMenkılu'l-âlâme denilen yerde medfun olup efendimiz Cafer b. Ebî Tâlib kendisiyle orada karşılaşmıştır. Bu yer Agame'ye yakın olup orada her yıl buyuk bir panayır kurulmakta ve Necâşi'nin kabrini ziyaret için oraya binlerce musluman ve hırıstiyan gelmektedir (s. 193). Eğer Habeşlilerin elinde üzerinde durduğumuz konuyla ilgi bir bilgi olsaydı herhalde öncelikle anılıp yazılması gerekirdi.

2.

Tunus gazete ve dergileri Resulullah'ın (sav) Mısır kralı Mukavkıs'a gönderdiği mektubun istanbul'da müzede bulunan asıl nüshasından fotoğrafla alındığını söyledikleri bir mektup yayınladılar. Ben daha önce 1323 (1905) yılında Mısır yolculuğumdaonun bir nüshasını elde etmiştim ve belki de onu Fas'a ilk getiren benim. Ancak suvar ki ne o zaman ne şimdi o mektubun mevsukiyeti ile ilgili kesin bir kanaat taşıyor değilim. Çunku mektubun aslıyla ilgili olarak zikredilen olanca bilgi, onun Mısır'daki manastırların birinde bulunduğu ve alınarak istanbul'daki Emânat-ı Mukaddese Dairesi'ne konulduğudur.1440[220] O sıralarda Hilâl dergisinde bunun gerçek olmadığına ve bu konuda tevakkufta bulunmak gerektiğine işaret edildiğini gordum. Kesin bir mesned olmadıkça herhangi bir şeyin Resulullah'a (sav) kesin bir biçimde izafe edilmesinin caiz olmadığında hiçbir musluman şüphe etmez. Aksi halde "ispat edici delil olmayınca, iş geveni soymak olur "1441[221] Bazı kimselerin Şam'da aslı eski Şam muftusu Şeyh el-Murâdî'nın imaretine ait olup el-Kuwetlî1442[222] evladına intikal eden bir evde Nebevî mühürle mühürlenmiş ve ashaptan birinin yazısıyla bir Arap kralına hitaben yazılmış Nebevî bir mektup bulunduğu yolundaki konuşmaları da bu kabildendir. Şemsuddin Muhammed b. Abdulcevad el-Kâyâtî el-MısrîRavdatü'1-bişâm fi'r-rihle ilâ bilâdi'ş-Şâm1443[223] adlı seyahatnamesinde (s. 130) ondan şu sözleriyle bahseder: "Bizi zamanın en ilginç ve yüzyılın en güzel şeylerinden birine muttali ettiler. O da Hazret-i Seyyidi'l-Enbıyâ'mn Arap krallarından birine bir sa-habinin yazısıyla gönderdiği ve sonunda "Muhammedun Resulullak" mührünün bulunduğu bir mektuptu. Ancak şu var ki asırların geçmesi, zamanın tekerrürü sebebiyle bu satırların yazıları çok dikkatle bakılmadıkça görünemeyecek durumdaydı. Bu yüzden, okuyucunun onun

1438[218] Îbn Sa'd, I, 269.

1439[219] bkz. SuppL, II, 755, III, 389.

1440[220] Mektupla ilgili bilgiler ve fotoğrafı için bkz Hamıduüah, el-Vesaik, s 135-139 (nr 49-52), a mlf, islâm Peygamberi, 1,229-234, Tahsin O/,, Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese, istanbul 1953, resim 12-13.

1441[221] Bu darbımesel ıçm bkz Meydânı, Mecmaul-emsâl, I, 467.

1442[222] Bu aileden bazı zevat ıçm bkz Abdulkâdır Ayyaş, Mu'cemül-mûellifîne's-Sûrivyînfn-karni1-işrîn,Dımaşk 1405/1985, s 428-429.

1443[223] Krş Serkıs, II, 1491,Kehhâle, X, 128 Nefhatin-bişâm fî rihleti'ş-Şâm(Kahire 1319).

kadim Kûfî harfleri ve yazısını farkedebilmesini kolaylaştırmak için bu yüzyılda kullanılan açık Arapça yazıyla bir suretini yazdılar. Sonuç olarak o, izzet ve iftihara vesile olacak en güzel eserlerden biridir". 1324 (1906) yılında Şam'ı ziyaret ettiğimde Şam'ın ileri gelenlerinden bu mektubu sordum. Hepsi de nisbetvesened bakımından bu hususu ciddiye almadılar; mektubun sıhhati ve bu hususta ellerinde bir delilin mevcut olmaması sebebiyle o ailenin mektubu elde etmeleri konusunda mevsukiyet bulunmadığım kesin olarak ifade ettiler.
Derim: Bu çağdan yüzyıllarca önce Şam'ın hafızı Burhanuddin el-Ha-lebî Nûru'n-nibrâs'ta, Şam'da bulunanan Nebevi asardan bahsederken şöyle der: "Allah Resulü'nun (sav) âsâr-ı şerifinden şimdi mevcut olan şey bildiğimiz kadarıyla Şam'da iki nal i n dir ki her biri bir yerde olup nerede bulundukları bilinmemektedir". Fethu'l-Müteâl'de Makkari, Şerhu'l-Mevâhib'de Zurkâni gibi tanınmış alimlerle başkaları da bunu nakledip tasdik ettiler. Ebü'l-Kasım ez-Zeyyâni'ninet-Tercümânetü'l-kübrâ[1444[224]] adlı seyahatnamesinde Şam ve eserlerinden bahsederken şöyle demesi enteresandır: "Resulullah'ın (sav) giydiği na'lin-i şerifin bulunduğuDâ-rülhadis'e gittim, onu ziyaret edip öptüm ve kendisiyle teberrukte bulundum." Bu oldukça tuhaftır. Çünkü Makkari nalinlerle ilgili olarak gösterdiği itinaya ve Fethu'l-Müteâl'de bu konuyu ele almasına rağmen ne o ne başka tarihçi ve seyyahlar ne Şam'daki bu mektubu ne de sözü edilen n a -1 i ni zikretmem işlerdir. Muhtemelen Zeyyâni " n a 1 i n lerin bulunduğu yeri ziyaret ettim" demeyi murad etmişken sürçü kalemle " n a 1 i n leri" demiş olmalıdır. Allah en doğrusunu bilir.[1445[225]]

Allah Resulü'nün Ahkama Dair Mektuplarından Tarihin Metnini Bize Ulaştırdığı En Uzun Ve Kapsamlı Mektup

Tarihin metnini muhafaza ettiği en uzun ve kapsamlı mektup Resulullah'ın (sav) Amr. b. Hazm'a gönderdiği mektuptur. Bu, zekât, diyetler, ahkam, kebâir, talak, i t â k (köle azadı), bir elbisede namaz kılma ve i h -t i b â yapmanın (dizlerini göğsüne doğru yaklaştırmış şekilde oturma) hükümleri, Kur'an'a dokunma ve başka konulara dair hükümlerle ilgili fıkhı esasların zikredildiği yüce bir mektuptur. Nevevi et-Tehzîb'de mezkur Amr'ın biyografisini verirken şöyle der: Nebî (sav) onu Yemen'de Necrân'a vali tayin etti. O sırada onyedi yaşındaydı. Kendisiyle birlikte farzlar, sünnetler, vergiler (sadakat), yaralamalar ve diyetlere dair hükümlerin bulunduğu bir mektup gönderdi. Bu mektubu, Sünen kitaplarında anılanmeşhur bir mektuptur. Onu Ebû Davud, Nesâi ve başkaları parça parça rivayet etmişlerdir. En bütünü ise Nesâi'nin " D i y â t"[1446[226]] kitabında verdiği rivayet olup, onlardan hiçbirisi mektubu bir

---

[1444[224]] Ebu'l-Kasım ez-Zeyyânî'nin bu buyuk seyahatnamesinden başka et-Tercümâ-nül-mu'rib an düvelil-meşrik vel-mağrib adlı bir seyahatnamesi de vardır (Fihrisü'l-fehâris, I, 314;Suppl-, II, 879-880)
[1445[225]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/243-245.
[1446[226]] Nesâi, Kasâme 46.

yerde tam olarak vermiş değillerdir.1447[227] Hafız İbn Kesîr Irşâd'mda mektubun rivayet yollarını zikreder ve bazı yollarındaki ihtilafı belirttikten sonra şöyle der: Her ne olursa olsun, bu mektup eskiden de şimdi de islâm'ın imamları tarafından bilinmekte olup ilgili olduğu konularda ona başvurmakta, ona dayanmaktadırlar. Nitekim Ya-kub b. Süfyân bütün mektuplar arasında Amr b. Hazm'ın mektubundan daha sahihini bilmiyorum der. Sahabe ve tabiîn alimleri o mektubu esas alıp kendi görüşlerini terkederlerdi. Hz. Ömer'in (ra) kendi görüşünü bırakıp onu esas aldığı hususu gerçektir. İbn Kesir, İmam Şâfîi ve tabiinin onu İb-nül-Müseyyeb'e varan sahih bir isnadla rivayet ettiklerini söyler. İbn İbrahim el-Vezîr er-Ravdül-bâsim fi'z-zabb an sünneti Ebi'l-Kasım'da1448[228] İbn Kesîr'in sözünün ardından şöyle der: "İki hafız Yakub b. Süfyân ile İbn Kesîr'in sözlerinden, ilkkuşağın (sadr-ı evvel) Amrb. Hazm'ın hadisinin kabulü hususunda icmalan olduğu iddiası anlaşılmakta olup bu da " v i c â -d e”1449[229] ile amel etmenin cevazına dair icma bulunduğu sonucuna götürür". Kastallâniel-Mevâhibü'l-ledüniyye*de şöyle der: Bütün fukaha bu mektuptaki diyet miktarını esas alıp delil kabul etmişlerdir. Nesâi bunu "muttasıl" senedle rivayet eder. Ebû Hatim Sahîh'te ve başkaları da muttasıl olarak rivayet ederler. Muvatta'da da ayrı ayrı yerlerde, "Kitâ-bü'l-ukûl" ve "Kitâbü's-salât"te1450[230] zikredilir. Bâci bu mektubun, ilmin yazılması ve kitaplarda korunması konusunda temel mesned olduğunu söyler.1451[231] Ebû Ömer İbn Abdülber de şöyle der: Bu mektup Siyer müellifleri katında meşhur ve ilim ehlince de şöhreti hususunda " i s n ad "dan müs tağni olunacak bir şekilde bilinmektedir.1452[232] İbn Abdilber yine şöyle der: Bı hadisin " i r s â 1 "i (mürsel olarak rivayeti) hususunda Mâlik'ten ihtila nakledilmemiştir. Hadis "salih" (makbul: sahih, hasen) bir yollj "müs ned" (senedi kesintisiz) olarak da rivayet edilmiştir.1453[233] Ma'meı Abdullah b. Ebubekir'den, o babasından, o da kendi babasından bu hadisi rivayet ederler. Zühri, Ebubekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan, o babasından, o da kendi babasından hadisi rivayet eder: Nebi (sav), Yemen halkına, içinde farzlar, sünnetler ve diyetlerle ilgili hükümlerin bulunduğu bir mektup yazdı, onu Amr b. Hazm ile gönderdi. O da mektubu Yemen ahalisine götürdü. İşte metni: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Nebî Mu-kammed'den Zî Ruayn, Meâfir ve Hemdan hükümdarı Şurahbil 6. Ab-dikülâl, Haris b. Abdikülâl veNuaym b. Abdikülâl' e. İmdi..."1454[234] Derim: Ben hadisi burada Hafız Suyûti'ninMuvattahaşiyesindeki metnine dayanarak veriyorum. Orada şu şekilde geçer:1455[235] Beyhaki Delâilü'n mibüvve'de

1447[227] Nevevi, Tehzîbül-esmâ vel-Iuğât, 1/2, 26.
1448[228] Ibnü'l-Vezir Muhammed b. ibrahim {o. 840/1436) bkz. SuppL, IIf 249.
1449[229] Bir ravinin, hocanın kendi el yazısıyla yazılmış hadis kitabını veya bazı hadislerir bulması şeklinde hadis alma usulü (bkz. Aydınlı, s. 160).
1450[230] Muvatta, Ukûl 1; Kur’an 1 (Salât içinde).
1451[231] Bâci, el-Münteka, I, 343.
1452[232] bkz, Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, in, 332.
1453[233] Bâci'nin yukarıda anılan sözünden buraya kadar verilen bilgi için bkz. Suyûti, Teı virül-hevâlik, I, 204.
1454[234] Bu mektup Resulullah'ın (sav) Amr'a değil, Yemen hükümdarlarının mektuplarına cevaben yazdığıdır (bkz. Hamidullah.el-Vesâik, s. 220-230, nr. 108-110). "Kaylu zî ruayn" ifadesi metninde "kabîlu zî ğarîs" şeklinde yanlış geçmiştir.
1455[235] Tenvîrül-hevâlik, I, 204-205.

İbn Ishak'ın tarikiyle şu tahricde bulunur: İbn Ishak şöyle dedi: Abdullah b. Ebubekir bana babası Ebubekir Muhammed b. Amr b. Hazm'dan şu haberi verdi: Bu, Resulullah'ın (sav) yanımızda bulunan mektubu olup Amr b. Hazm'ı, ahalisine dinî bilgileri ve sünneti öğretmek, zekatlarını toplamak için Yemen'e gönderdiğinde kendisi için yazmıştı. Ona bir mektup (belge) ve ahidnâme yazmış ve onlarla ilgili olarak kendisine emirlerde bulunmuştu. Şöyle yazmıştı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. "Ey iman edenler (yaptığınız) aküleri (verdiğiniz söz ve ahidleri) yerine getirin" (Mâi-de 5/1); Bu, Resulullah'dan (sav) Amr b. Hazm'a, onu Yemen'e gönderdiği sırada verilmiş bir ahidnâmedir. Ona bütün işlerinde Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmasını emretti: "Şüphesiz, Allah (kendisine karşı gelmekten) sakınan ve iyilikte bulunan kimselerle beraberdir" (Nahl 16/128). Kendisine emrettiği üzere hakka göre davranmasını, insanlara hayrı müjdelemesini ve hayrı emretmesini; onlara Kur'an'ı ve hükümlerini öğretmesini, taharet üzere olmadıkça hiç kimsenin Kur'an'a dokunmamasını ve insanları bundan nehyetmesini; insanlara leh ve aleyhlerinde olanları (hak ve görevlerini) bildirmesini; hak konusunda onlara yumuşak, zulüm konusunda ise sert davranmasını ona emretti. Çünkü Allah zulmü çirkin görüp ondan nehyederek "iyi bilin ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir" (Hûd 11/18) buyurdu. İnsanları cennetle müjdelemesi ve cennet amelinde bulunmalarını emretmesini, ateşten (cehennem) ve ona götürecek amelde bulunmaktan sakındırmasını; dinde bilgi sahibi olmaları için insanlarla ülfette bulunmasını, insanlara haca nasıl yapacaklarım ve haecın sünnet ve farzlarını öğretmesini; geniş olup iki tarafını boynunun üzerine atması durumu hariç kişinin bir tek küçük elbisede namaz kılmasından ve bir elbise içinde ihtibârfa bulunup tenasül uzvuyla semaya doğru yönelmesinden, uzadığında saçlarını ensesinde toplayıp örmekten halkı nehyetmesini; insanlar arasında kargaşa (savaş) olduğunda kabile ve aşiret bağlarına çağırmaktan onları nehyedip çağrılarının ortağı olmayan bir tek Allah'a olmasını, kim Allah'a değil de aşiret ve kabilelere çağırıyorsa çağrıları ortağı olmayan bir tek Allah'a oluncaya dek kendilerine kılıçla muamele etmesini, insanlara, Allah'ın kendilerine emrettiği gibi, abdestte suyu yüzlerine, dirseklere kadar kollarına ve inciklerine kadar ayaklarına iyice yayarak yıkamalarını ve başlarını meshetmelermı emretmesini, namazı vaktinde kılmasını, rüku ve huşua tam riayet etmesini, sabah namazını ortalık daha karanlıkken kılmasını, öğleyi öğlen sıcağında kılmayıp güneşin dönmesi sırasında kılmasını, ikindiyi güneşin yeryüzüne arkasını verdiği zaman, akşamı gecenin gelmeye başladığı zaman kılıp yıldızlar gok yüzünde çoğalıncaya dek tehir etmemesini, yatsıyı gecenin evvelinde kılmasını; cuma için ezan okunduğunda kemen cumaya koşmasını ve cumaya giderken gusletmesini;ganimetten Allah'ın hakkı olan beşte bin (hums) almasını emretti Mu'mınlere zekât olarak farz kılınan miktar şudur: Akarda (arazide) yağmurla sulanandan elde edilen urunun onda bin (osur), taşıma su ile sulanandan elde edilen urunun de yirmide biri; her on devede ıkı

koyun, her yirmide dört kuyun, otuz sığırda, iki yaşını doldurmuş erkek veya dışı sığır, kırk saıme koyunda bir koyun Bu, Allah'ın zekat olarak mu'mınlere farz kıldığıdır, kim daha fazla verirse kendisi için daha hayırlıdır Yahudi ve hnstıyanlardan kim kendiliğinden samımı bir teslimiyetle musluman olur ve islâm'ı dm edinirse o mu'mınlerdendır Onların lehine olan (haklar) onun da lehine, onların üzerine olan (görevler) onun da üzerine olur. Kim yahudıhk ve hırıs-tıyanlığı üzere kalırsa ondan döndürülmez; erkek veya kadın, hur veya köle olsun, ergin herkes tam bir dinar veya elbiseden karşılığını verecektir. Kını bunu yerme getirirse ona Allah'ın ve Resulu'nun zimmeti (emân, koruma) vardır, kim de bunu yerme getirmezse o Allah'ın, Resulu'nun ve musluman-ların hepsinin düşmanıdır Allah'ın salât ve selamı, rahmet ve bereketi Muhammed'ın üzerine olsun" Beyhaki şöyle der- Süleyman b. Davud Zuhri'-den, o Ebubekır b. Muhammed b. Âmr b. Hazm'dan, o babasından, o da kendi babasından bu hadisi "mevsûl" (muttasıl, senedi kesintisiz) olarak ve diyetler, zekât ve diğer konularla ilgli birçok fazlalıklar, zikrettiklerimizden bazı noksanlıklarla rivayet eder. Derim: "Kitâbu'1-ukûl" da onu vereceğim.[1456[236]] Suyûti'nın sozu burada sona erdi. Derim: Ibn Sa'd'mTabakât'ında verilen bilgiden, Amr b. Hazm'ın bu mektubunu yazanın Ubey b. Ka'b (ra) olduğu anlaşılmaktadır.[1457[237]]

Allah Resulü'nün Yazdırdığı Halde Göndermediği Mektup

Ebû Dâvud, Ibn Ömer'den şu tahricde bulunur. "Resulullah (sav) vergilere dair mektup yazdı fakat valilerine göndermedi, Ebubekır ve sonra da Ömer onunla amel ettiler."[1458[238]] Ibn Sa'd et-Tabakât'da, Şam'a yerleşen saha-bi Müslim b. Hârıs et-Temîmî'den tahric eder: Nebî (sav), kan dökülmemesi için nezaketle davrandığı bir seriyyeden dönüşünden sonra kendisine bundan dolayı teşekkür ederek şöyle buyurdu: "Sana bir mektup (belge) yazarak benden sonra gelecek musluman imamlarına (yöneticilere) seni tavsiye edeceğim". Resulullah (sav) bana bir belge yazarak mühürledi. Nebî (sav) vefat ettiğinde belgeyi Ebubekir'e getirdim, onun muhurunu açtı ve bana birşey verdi, sonra belgeyi mühürledi. Ebubekir vefat edince belgeyi Ömer b. Hattâb'a getirdim, muhrunu açtı ve bana birşey verdi, sonra belgeyi mu-hurledi. Osman halife olunca belgeyi ona getirdim, muhrunu açıp okudu, bana birşey verdi ve belgeyi mühürledi. Ömer b. Abdulaziz halife olduğunda, Muslimb. Hâris'in oğlu Hârıs b Müslim'e haber gönderdi. Hârisona geldi ve Ömer b. Abdulaziz kendisine birşey vererek şöyle dedi. "isteseydim sana gönderirdim ama diledim ki senin babandan, onun da Resululah'dan (sav) rivayet ettiği hadisi bana haber veresin". Ben de ona hadisi haber verdim. Resulullah'ın (sav) azatlısı Sender'in İbn

[1456[236]] Beyhakı, Delâilü'n-nübüvve, V, 413415, Suyûtı,Tenvîrü'l-hevâlik,I, 204-205, Hamıdullah,el-Vesâik,s 206-210(nr 105) Metindeki bazı hatalar ve kaynaklar dakı farklılıklar ıçm burada anılan ederler karşılaştırılmalıdır.
[1457[237]] îbn Sa'd, I, 267.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/245-248.
[1458[238]] Ebû Davud, Zekât 4.

Sa'd'ın Tabakasındaki (VII, 196) biyografisine bakınız.[1459][239]

Allah Resulü'nün Bizzat Birşey Yazıp Yazmadığı Ve Bazı Mektuplarını Mübarek Sağ Eliyle İmzalayıp İmzalamadığı?[1460][240]

Sahih-i Buharı[1461][241] ve diğer kitaplarda Hudeybiyye antlaşması kıssasında belirtildiği üzere Resulullah (sav) Kureyş muşrikleriyle antlaşma yaptığında Hz. Ali'yi çağırdı ve "Rahman ve Rahim olana Allah'ın adıyla" yaz, buyurdu. Süheyl, bunu bilmiyorum "senin adınla Allah'ım" diye yaz dedi. Resululah "yaz" buyurdu, o da yazdı. Sonra "bu, Allah Resulü Mu-hammed'ın üzerine sulh yaptığı..." diye yaz, buyurdu. Bunun üzerine Süheyl "eğer senin peygamber olduğuna şehadet etseydim niçin seninle savaşırdım; kendi adını ve babanın adını yaz" dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) "fren. Allah'ın Resulü, ben Muhammedb. Abdullah'ım" buyurdu ve Hz. Ali'ye "Allah Resulü Muhammed" i sil, dedi. Hz. Ali, "hayır, Allah'a yemin ederim ki seni silmem" dedi. Bunun üzerine Resululah (sav) belgeyi aldı ve "bu, Muhammed b. Abdullah'ın yaptığı(antlaşma)dır" diye yazdı. Sahih-i Buhari*nin ifadesi "yazdı, yazısı güzel değildi" şeklindedir. İmam Ebü'l-Velîd el-Bâcî bu rivayetin zahirine dayanarak Resulullah'ın (sav) yazı yazdığını kesin olarak belirtir. Kutbuddin el-Haydarf nin Hasâis'inde geçtiği üzere Hafız İbn Dihye şunu zikreder: Ulemadan bir grup bu hususta Bâcî'ye muvafakat ettiler. Hocası Ebû Zer el-Herevî, Ebül-Feth en-Nisâbû-rî ile Afrika ve başka yerlerden bazı alimler bunlardandır.[1462][242] Ömer b. Şebbe bu konuda onların hepsini geçerek el-Küttâb adlı eserinde şöyle der: Nebî (sav), Hudeybiyye günü eliyle yazdı.[1463][243] Bâcî ve onun görüşünü paylaşanların istidlalde bulundukları bir delil de İbn Ebî Şeybe'nin Abdullah b. Utbe b. Mesud'dan tahric ettiği şu rivayetttir: "Nebî (sav), yazmadan ve okumadan vefat etmedi (sağlığında yazdı ve okudu)."[1464][244] Mücâhid[1465][245] şöyle der: Bunu Şa'bî'ye anlattım, "doğrudur, bunu zikreden bir topluluğu dinledik" dedi.[1466][246] Feyzü*l-Kadîr*de "Kalemi kulağının üzerine koy, bu imlâ ettirenin hatırlaması için daha iyidir" hadisi ile ilgili olarak şöyle denir: "Bâcî, Hudeybiyye olayından hareketle Resulullah'ın (sav) güzel yazı yazmazken sonra yazdığını ileri sürdü". Münâvi sonra Bâci'nin görüşüne ve ona karşı çıkanlara işaret ederek şöyle der: Bâci şu gerekçelerle desteklenmiştir: Hz.

[1459][239] Ibn Sa'd, IV, 220, VII, 505-507.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/249.

[1460][240] EbûAbdurrahmanb Akîl e7-Zâhırî, bu konuyla ilgili olarak Ebu')-Ve!îdel-BâcîInm Tahkikul-mezheb fî enne'n-Nebiyye kad keteb adlı risalesini, buna bazı uie-manın cevaplarıyla birlikte neşretmiş (s 159-241) olup eserin baş tarafına da 150 sayfa civarında bir inceleme eklemiştir (bkz Bacı, Tahkîkul-raezheb, Rıyâd 1403/1983).

[1461][241] Buharı, Sulh 6, Meğâzî 43.

[1462][242] Bu bilgi için bkz. Fethul-Bâri, XVI, 88.

[1463][243] bkz. Ebû Abdurrahman b. Akîl ez-Zâhirî, s. 71 (dipnot 9).

[1464][244] bkz. Mecmau'z-zevâid, VIII, 271: Bu hadisi rivayet eden Taberâni, hadisin "münker" ve Kur'an'a muhalif olduğnu söyler. Manasının "Abdullahb. Utbe okuma ve yazma öğrenmeden Resulullah (sav) vefat etmedi, yani o Rcsulullah zamanında (yaş bakımından) akleder durumdaydı" olduğu söylenmişse de, bu mana son derece ilgisiz bulunmuştur {bkz. Ebû Abdurrahman b. Akîl, s. 200).

[1465][245] Metinde Mücâhid kelimesi Acâle, Şafe de Şafîi şeklinde yanlış geçmiştir.

[1466][246] Ömer b. Şebbe ve Hasâis'in anılması dışında bu bilgilerFethül-Bâri'de geçmektedir (XVI, 88). Ayrıca bkz. Kurtubi, Tefsir, XIII, 352-353.

Peygamber'in yazmış olduğunu söylemek Kur'an'a aykırı olmayıp onunla uyuşmaktadır. Çünkü ilgili yerde[1467[247]] Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in "yazmamış olduğunu" Kur'ân'ın nüzulünden önce ile kayıtlamıştır. Hz. Peygamber'in ümmîliği bir kez tahakkuk edip mucizesi gerçekleşince, bir öğrenim görmeden yazmasında bir sakınca kalmaz ve üstelik bu başka bir mucize olur. îbn Ebî Şeybe de Avn'dan (Avn b. Abdullah b. Utbe) şu rivayeti nakleder: "Nebî (sav) yazmadan ve okumadan vefat etmedi."[1468[248]] Münâvi'nin el-Feyz'deki sözü burada sona ermiş olup bu Kadı Ebubekir îbnü'l-Arabi'nin Sîrâcü'1-mürîdîn'deki sözlerinin Özetidir. Îbnü'l-Arabî "gurbet" üzerine konuşurken şöyle der: "Gurbet türlerinin en çetini, kendisine denk kimseden yoksunluk, yardımcının bulunmaması ve cahilin arkadaşlığına muzdar olmaktır." Sonra Bakî b. Mahled ve Muhammed b. Mevheb'in ilim seyahatinden döndükten sonra, kendisiyle döndükleri şeye (ilme) hasetle memleketleri halkı tâlimleri) tarafından maruz bırakıldıkları muameleyi misal getirir ve şöyle der: İşte Ebül-Velîd el-Bâcî, ilim yolculuğuna çıktı, uzaklara gitti ve bütün bir ilim elde etti. Kendisine Sahîh-i Buhârî okundu; onda "Nebî sildi ve yazdı" ifadesi vardı. Bâci'ye "yazdı" sözünün kime râci olduğu soruldu, "Ne-bî'ye diye cevap verdi. Kendisine "eliyle yazdı mı?" dendi, "evet" dedi, görmüyor musunuz hadiste şöyle diyor: "Resulullah (sa.v.) belgeyi aldı, yazısı güzel değildi ve "bu Muhammed b. Abdullah'ın yaptığı(antlaşma)dır" diye yazdı". Bunun üzerine ona iftirada, her türlü yalan ve edepsizlik isnadında bulundular. Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî İsâm Mescid-i Aksa'da bana haber vererek şöyle dedi: Ders okuyanlardan bir cahil çıktı, onu Ulu Cami'-de bağırıyor ve Bâci'yi zındıklıkla itham ediyor gördüm. Şu var ki e m î r (vali) marifetli bir kimse idi, fukahayı çağırdı, onlar bu sözün küfür olduğunda ittifak ettiler. Bâci bukonuda bazı deliller getirerek emîre "bunlar cahildirler, başka memleketlerin alimlerine yazın" dedi. O da Ifrikiyye (Kuzey Afrika) ve Sıkılliye (Sicilya) ulemasına yazdı ve cevap geldi: Ümmîliğinden sonra yazmış olması Hz. Peygamber'in mucizesi olup, bunu söylemekle kimse onu tanetmiş olmaz; çünkü onlar Hz. Peygamber'in ümmîliğinin gerçek olduğunu bil diler, sonra mucizesine şahit oldular ve tevakkuf ettiler, tanda bulunmadılar.[1469[249]] İbnü'l-Arabi'nin sözü burada sona erdi, üzerinde kendi el-yazısı bulunan yanımdaki bir nüshadan naklettim. Burhanüddin İbn Ferhûn'un ed-Dîbâcü'1-müzheb'inde Bâci'nin biyografisinde, onun aleyhine davranan ve kendisim tekfir edenin Ebubekir İbnü's-Sâiğ ez-Zâhid olduğu belirtilir. İbn Ferhûn şöyle der: Sözden anlamayanlar bu konuda konuştular, hatta onu lanetlediler. Bâci bunu görünce Tahkîku'l-mezheb adlı risalesini yazarak orada konuyu anlayanlara açıkladı, Hz. Peygamber'in (sav) okumasının Kur'an mucizesine halel getirmemesi gibi yazmasının da halel getirmediğini belirtti. İlmin sırlarını kavrayanlar onun görüşünü paylaştılar. Konu Sicilyalı alimlere yazıldı,

---

1467[247] "Sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyordun" (Ankebût 29/48).

1468[248] Münâvi, Feyzül-Kadîr, IV, 255. Metinde birçok hata mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.

1469[249] Bu konudaki cevaplar için bkz. Ebû Abdurrahman, s. 283 vd. Ayrıca bu konu ve İbnü'l- Arabi'nin sözlerini özeti için bkz. Hafâci.Nesîmü'r-riyâz, II, 211, İÜ, 236-237.

İbnü's-Sâiğ'i haksız bulup zikrettiği hususta Ebü'l-Velid el-Bâcî'ye muvafakat ettiler.[1470[250]] îbn Ferhûn'un sözü sona erdi. Hafız Zehebi, Bâcî'nin bu kıssasını onun Tezkîretül-huffâz'da-ki biyografisinde vererek şöyle der: Bâci, yazmanın mucizeye halel getirmediğini açıkladığı risalesini kaleme aldığında, bazı kimseler görüşlerinden döndüler. Zehebi sonra şöyle der: Yalnız ismini yazmasını bilen kimse a ü m m î" olmaktan çıkmaz, çünkü o "kâtip" (yazan) diye adlandırıla-maz. Hükümdarların bazıları alâmet (tuğra, imza) yazmak için çalıştıkları halde ümmîdirler. Hüküm genel duruma göredir, nadire göre değil. Resulullah (sav) sahabe arasında yazı yazmanın nadir oluşu sabebiyle "Biz ümmî bir ümmetsiz"[1471[251]] buyurmuştu. Yani onların çoğu böyleydi demektir. Allah Teâla da "O, umumîlere kendilerinden bir peygamber gönderendir" (Cum'a 62/2) buyurmuştur.[1472[252]] Zehebî'nin sözü sona erdi. Bu, delil olarak daha üstün olup kusursuzdur. Zehebî yine Tezkire'de (II, 35) İbn Mende'nin biyografisinde Avn[1473[253]] b. Abdullah b. Utbe'ye varan senediyle, onun babasından yaptığı şu rivayeti tahric eder: "Nebî (sav) yazmadan ve okumadan vefat etmedi." Zehebî bunun ardandan şöyle der: Yazmak nedir bimeyen bir ümmî olmasından sonra Resulullah'm (sav) biraz yazmayı Öğrenmesinin cevazına mani nedir? Muhtemelen vahiy katiplerine, hadisleri ve hükümdarlara gönderilen mektupları yazanlara imlada bulunmasının çokluğundan dolayı yazıdan biraz öğrenip anladı ve Hudeybiye günü yüce ismini (Muhammed b. Abdullah) yazdığı gibi bir-iki kelime yazdı. Alâmeti (tuğra, imza) yazdıkları halde ümmî olan birçok hükümdar gibi, bu kadar az miktarda yazmış olması onu ümmî olmaktan çıkarmaz.[1474[254]] Tezki-re'den kendi ibaresiyle nakledilen bilgi. Zehebî'nin işaret ettiği bu husus, muarızı çarpma bakımından, Resulullah'm (sav) yazmasının mucize kabul edilmesinden daha güçlüdür. Her ne kadar daha Önce geçtiği üzere İbnü'l-Arabî ve sonra da Hafız İbnü'l-Cevzî el-Müşkil'de mucize olma hususuna öncelik ver misler se de. Îbnü'l-Cevzî şöyle der: "Hz. Peygamber'in eliyle yazı yazıp yazısının güzel olmaması bir mucizesi gibi olup bu, iyi yazı yazamayan bir ümmî olmasına da aykırı değildir. Çünkü o, elini güzel yazı yazar kimsenin yaptığı gibi değil de sadece hareket ettirdi yazı da doğru oarak meydana geldi." İbn Badis el-Fevâicl'de bunun hemen ardından şöyle der Bu onun haberde (hadiste) çelişkiye yol açmadan her iki görüşü de birleştiren güzel bir te'viHdir.

İbnü't-TilimsânîŞerhu'ş-Şifâ'da Bâci'nin görüşünü zikrettikten sonra şöyle der: Hak ehli onun söylediklerini doğruladılar. Hz. Peygamber'ir (sav) bir kez yazmış olması mucizeye halel getirmez. Sahîh-i Buhâri'dt "Umretü'1-kazâ bâbı"nda[1475[255]] "Resulullah (sav) belgeyi aldı ve yazdı" ifadesi mevcuttu. Kurtubî, Muhtasar'mda şöyle der: "Belgeyi aldı ve yazdı" sözü Resulullah'm (savj eliyle yazdığına dair kuvvetli bir delildir. Bazı

[1470[250]] İbn Ferhûn, ed-Dîbâcül-müzheb, I, 380-381.
[1471[251]] Buhâri, Savm 13; Müslim, Sıyâm 15.
[1472[252]] TezkiretüI-hufFâzJII, 1178-1183.
[1473[253]] Bu isim daha önce de geçtiği gibi metinde yanlış olarak Avf şeklindedir.
[1474[254]] Tezkiretül-huffâz, II, 741-742.
[1475[255]] Buhâri, Sulh 6.

kimsele "Sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyordun" (An kebût 29/48) âyetine dayanarak buna karşı çıktılar. Oysa burada bir olum suzluk sözkonusu olmayıp âyette nefyedilen yazı öğrenme yoluyla elde edil miş olan yazıdır. Bu ise harikulade (mucizevî) bir yazı olup Allah onu Hz Peygamber'in (sav) parmaklarının uçlarına göndermiştir. Bununla birlikti kendisi öğrenmeyle elde edilmiş yazıyı iyi yazamaz durumda kalmıştır. Bı da onun peygamberliğinin gerçek olduğuna fazladan bir delildir.
Derim: Daha önce Zehebî'nin Ibn Mende'nin biyografisinde zikrettiği husus bundan daha güzel olup ona itibar et. Medine-i Münevvere'de, muhakkik allâme Şemsüddin Muhammed b. Abdürresul el-Berzencî eş-Şâfîî el-Medenî'nin1476[256] Resulullah'ın (sav) okuyup yazdığını ispata dair önemli bir risalesini gördüm, fakat onu özetlemek bana nasip olmadı. Yanımda zâhid fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Müfevviz el-Meâfırî'ye1477[257] ait bir forma dolayında hacme sahip bir cüz (risale) mevcut olup başlığı Cüz'ün fîhi't-tah-zîr min terki'l-Vâdıha ve't-tenbîh alâ galati'1-kâil ketebe fî yevmi'l-Hudeybiyye en-Nebîyyü'l-ümmî1478[258] şeklindedir. Sonunda da Endülus'lü ve Tunus'lu tanınmış alimlerin rivayetleri mevcuttur. Konusu ise bu meselede Bâcfyi red ve Ibnu's-Sâiğ'i desteklemektir. Kutbuddin el-Haydari Ha-sâis'inde şöyle der: Bu olay (Hudeybiye'de yazması) dışında Mustafa'nın (sav) kendi el yazısıyla birşey yazdığına dair ne sahih ne de zayıf bir yolla bize herhangi bir haber ulaşmış değildir. Onun vahyi ve diğer yazılarını yazan katipleri vardı.
Şihâbüddin el-Hafâcî Şerhu'ş-Şifâ'da (I. baskı: II, 227) İbnü'l-Arabî'-nin daha önce geçen sözlerini özetledikten sonra şöyle der: "Bazı kitaplarda şöyle denildiğini gördüm: Resulullah'ın (sav) katibine 'sin '1 eri uzatmasını buyurması da buna delâlet eder. Allah Telâla'nın "sen bundan önce bir kitap okumuyordum, elinle de onu yazmıyordun" (Ankebût 29/48) sözündeki 'bundan önce' ifadesi, Resulullah'ın (sav) ondan sonra nadiren yazmış olduğunu gösterir. Bunu bil."1479[259] Onun "ondan sonra yazıyordu" sözü üzerinde düşün. Allah en doğrusunu bilir. Onuncu Bölümde Simtü'l-cevherTl-fâ-hir'den naklen Resulullah'ın (sav) mübarek eliyle birçok mektup yazdığı belirtilecektir. Makrizi'nin el-Hıtat'ında (Mısır baskısı: 1,155) şu bilgi verilir. Bilâl b. Hâris'in evladı Resulullah'ın (sav) kendilerine Ceride'de bir i k -t â verdiğine dair mektubunu Ömer b. Abdülaziz'e getirdiler. Ömer onu öptü, açtı ve gözlerine sürdü.1480[260]

Mühür Görevlisi, Mührün Neden Yapıldığı Ve Nakşının Ne Olduğu

Buhar i, Enes'ten (ra) şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah (sav) Rûm'a

1476[256] Şemsüddin el-Berzencî (o. 1103/1691). Sozkonusu risale şu olabilir ReFul-isr an ma'nâ kevnihi sallallâhu aleyhi ve sellem ümmîyyen lem yantik bi'ş-şi'r (îzâhul-meknûn,I, 577; Hediyyetül-ârifîn, I, 302-303; Suppl., II, 529).
1477[257] bkz Bernâmecu Vâdiâşî, s 276; Nubâhi, Târîhu kudâtil-Endelüs, s 202.
1478[258] Bu risale ıçın bkz EbuAbdurrahman, s.243-281 "Tahzîr" kelimesi metin de"tahr-îr" şeklinde yanlış olarak geçmiştir.
1479[259] Hafaci.Nesîmü'r-riyâzJI, 211.
1480[260] Makrızi.el-Hitat, I, 96.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/249-253.

(Bizanslılar) mektup yazmak istediğinde kendisine "mektubun mühürlü olmazsa okumazlar" denildi. O da gümüşten bir mühür (yüzük) edindi, nakşı da "Muham-medün Resûlullâhwdı. Resulullah'ın (sav) elinde mührün beyazlığını görüyor gibiydim."[1481[261]] Tirmizi eş-ŞemcdV de—Derim: Bu hadisi yine Sahîh-i Buhari'de mevcut olup ona nisbetle anılması gerekirdi[1482[262]]— Enes'den tahric eder: "Allah Resulü'nün (sav) mührü bir satır 'Muhammed', bir satır 'Resul' ve bir satır da 'Allah' şeklindeydi."[1483[263]] Mühelleb şöyle der: Resulullah (sav) ülkelere gönderdiği mektupları, âmillerine ve seriyye kumandanlarına yazdığı cevaplan hep mühürlerdi. Suyûti'ninE v-âiVinde şöyle denir: Kureyş'ten ve Hicaz halkından mektubu mühürleyen ilk kimse Resulullah (sav) olup hükümdarlara mektup yazmak istediğinde kendisine "onlar mühürlenmemiş bir mektub okumazlar" denilmişti.[1484[264]] Hafız şöyle der: Mührün yazısı "Muhammedün Resûlallâh" şeklinde mu-tad tertiple değildi. Böyle mühürlenebilmesi için nakşedilen harflerin şu şekilde ters olması gerekiyordu:

Muhammedün

Resul

Allah

Böylece mühür de duz çıkmış oluyordu.[1485[265]] Fakat Zurkâni Şerhul-Me-vâhib'de bunun ardından şöyle der: Bu âdete, alışılmışa göre yapılmış bir yorumdur, Allah Resulü'nün (sav) ahvali ise âdete bağımlı değildir. Hatta İbn Kesîr'inTârîMnde[1486[266]] bazı kimselerden naklen mührün yazısının düz olduğu ve düz bir yazı bastığı belirtilmektedir.[1487[267]]

Allah Resulü'nün Mühür Görevlisinin Kim Olduğu

Şebrâmellisi, el-Mevâhibü'1-ledüniyye haşiyesinde şöyle der: "Mührü nün görevlisinden maksat, Nebî (sav) onu çıkardığında alıp muhafaza eden ve istediğinde de kendisine geri veren kimsedir."[1488[268]] Bulları et-Târîh' te Muhammed b. Beşşâr tarikiyle şu tahricde bulunur: Iyâs b. Haris b. Muaykıb, dedesi Muaykıb'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Resulullah'ın (sav) mührü üzeri gümüş kaplı demirdendi, bazan benim elimde olurdu." Muaykıb Re-sulullah'ın (sav) mührüne bakmakla görevliydi.[1489[269]] el-İsâbe'de Muaykıb'm Hz. Ömer zamanında beytülmale,

---

1481[261] Buhâri, Libâs 52; Nesâi, Zİyno 46; İbn Sa'd, I, 471"; Şâmi, VII, 523.

1482[262] Buhâri, Libâs 55.

1483[263] eş-Şemâilül-Muhammediyye, Beyrut 1406/1985, s 46; Ebu'ş-Şeyh, Ahlâku'n-Nebî, s. 116, Şâmi, VII, 525.

1484[264] el-Vesâil fî müsâmereti'l-evâil, Beyrut 1406/1986, s 114.

1485[265] Ibn Hacer Fethu1-Bârî,XXII, 92. Burada verilen şekil yanlışolmalıdır.Çunkukas-tedilen husus, bu kelimelerin mühürlerde görüldüğü üzere ters yazılmış olmasıdır. Satır sırası bakımından da, ileride belirtileceği üzererince Allah, sonra Resul, sonra Muhammed şeklindedir.

1486[266] ibn Kesir es-Sîre'de (IV, 704) şoylc der: Yazının duz basılması için normal olarak muhur nakşında yazının ters olması icabeder Nakış yazısının du/ olduğu ve öyle bastığı da söylenmiştir Bunun doğruluğu münakaşa goturur Bu konuda ne sahih ne zayıf bir isnad bilmiyorum.

1487[267] Şerh.u'l-Mevâhib,IIIt 334 "Ta'vıl" kelimesi metinde "la'dıV şeklinde geçmiştir.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/253-254.

1488[268] bkz. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 267-268.

1489[269] Buhâri, et-TârÎhul-kebîr, VII, 52-53; Şâmi, VII, 526. Ebu'ş-Şeyh, Ahlâku'n-Ne-bî,s. 116. "Melviyyün" kelimesi metinde "mülevuen" şeklînde geçmiştir.

sonra Hz. Osman'ın mührüne bakmakla görevli olduğu belirtilir.1490[270] İbn Abdirabbih'in el-îkdü*l-ferîd (II, 122) adlı eserinde şu bilgi verilir: Resulullah (sav) mührünü Eksem b. Sayfi el-Esedî'nin kardeşi oğlu Hanzala b. Rebî b. Murakka b. Sayfî'nin yanına bırakırdı.1491[271] Yine el-İkdü'1-ferîd'de (II, 174), daha Önce geçtiği üzere Resu-lullah'ın (sav) mührüne Muaykıb b. Ebî Fatma'nın baktığı zikredilir.1492[272]

Yanında Muhru Olmadığı Zaman Allah Eesulıpnun Ne Yaptığı

el-İsâbe'de Abdülmelik b. Ülkeydir'in biyografisi verilirken kendisinden şöyle dediği nakledilir: "Resulullah (sav) bir mektup yazdı, yanında mührü yoktu, mektubu tırnağıyla mühürledi."1493[273] Yine el-İsâbe'de Vehb b. Ükeydiri Dûme (tü'l-Cendel)'in biyografisi verilirken İbn Asâkir'in onun tarikiyle şu tahricde bulunduğu belirtilir: "Resulullah (sav) bir mektup yazdı, yanında mührüyoktu, onu bir parça çamurla mühürledi."1494[274] Bu bilgiyle, Kalkaşandi'nin Subhu'l-a'şâ'da1495[275] mektup mühürlemek için çamur kullanan ilk insanın Ömer b. Hattâb (ra) olduğuna dair sözünüfn isabetsizliğini) anlamış oldun. Bunu Seâlebi Letâifü'l-meârifte söyler.1496[276]

Nebevi Mühürle İlgili Konular

Resulullah (sav) altın (erkeklere) mubah iken altından bir m u h u r (yuzuk) edinmişti, sonra onu çıkarıp attı ve artık kullanmadı.1497[277] Sahîh-i Müslim'de Enes'ten rivayet edildiğine göre Resulullah'ın (sav) gümüşten bir yuzuğu vardı ve kaşı habeş î idi.1498[278] Habeşî, akik veya c e z ' tu-runden olup bunların madeni Habeşistan ve Yemen'de bulunur Kaşın renginin h a b e ş î, yanı siyah olduğu da söylenmiştir. Sahîh-î Buhâri'de Enes'ten (ra) kaşının da kendi cinsinden olduğu rivayet edilir ki1499[279] bunda yuzuğe gümüşten kaş yapmanın caiz olduğuna delil vardır. Kaşın altından yapılması ise mekruhtur Ebû Davud1500[280] ve Nesâi'nm1501[281] rivayetlerinde Resu-lullah'ın (sav) yüzüğünün üzen gumuş kaplı demirden olduğu belirtilir. Bu, yüzüklerin birden fazla olduğu şeklinde yorumlanır. Sahîh-i Buhâri'de1502[282] geçtiği üzere yuzuğun (muhrun) nakşı "Muhammedun Resulullah" şeklinde idi Bunda, yuzuğe nakış kazımanın,

---

1490[270] el-İsâbe, III, 451.
1491[271] el-tkdül-ferîd, IV, 161-162. Eksem kelimesi metinde el-Kesm, Murakka da Murabba şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. A'zamî, Küttâbü'n-Nebî, s. 55-56.
1492[272] el-İkdül-ferîd: II,254;Fâsî,el-İkdü's-semîn,VII,248-249;A'zamî,s. 106.Resu-lullah'ın mührünü Ya'lâ b. Münye yapmıştı (Şâmi, VII, 526).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/254-255.
1493[273] el-İsâbe,II, 431;Üsdül-ğâbe,III, 509; İbn Manzûr.Muhtasaru Târihi Dımaşk XV, 190.
1494[274] el-İsâbe, III, 645.
1495[275] Subhul-a'şâ, VI, 353, 355.
1496[276] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/255.
1497[277] Buharı, Libâs 45,Tırmm, eş-Şemâîl, s 50; Ibn Sa'd, 1,471, Ibn Kesîr,es~Sîre, IV, 702,704.
1498[278] Müslim, Libâs 61, EbuV Şeyh Ahlâku'n-Nebî, s 113.
1499[279] Buharı, Libâs 48, Nesâı, Zıyne 47, Tırmızı, eş-Şemâil, 45.
1500[280] Ebû Davud, Hâlem 4.
1501[281] Nesâı, Zıyne 49.
1502[282] Buharı, Libâs 52.

sahibinin adını, Allah Teâla'nın adını yazmanın caiz olduğuna delil vardır. Zubeyr b. Bekkâr Hz. Ebubekir'in (ra) mührüne "Nı'me'l-kâdıru Allah" (Allah ne güzel kadirdir) nakşının kazıldığını zikreder. Başkaları ise onun mührünün "Abdun zelil lı-Rabbın Ce-UV (Yüce Rabbın zelîl kulu) şeklinde nakşı olduğunu belirtirler. Ibn Sa'd Tabakât'mda Ibn Şîrîn'den m u r s e 1 olarak Resulullah'm (sav) muhru-nun nakşının "Bismillah Muhammedun Resulullah" şeklinde olduğunu rivayet eder[1503[283]] ki bu fazlalığın (Bismillah ilavesi) m u t â b ı i yoktur.[1504[284]] Ebu'ş-Şeyh Enes'den (ra) Resulullah'm (sav) mührüne ait nakşın "Lâ ilahe illallah Muhammedun Resulullah" olduğu şeklinde bir rivayet de nakleder.[1505[285]] Hafız Suyûtiet-Tevşîhala'l-Câmii's-sahîh'te bunun ş â z[1506[286]] bir fazlalık olduğunu, Sahîh-İ Buhâri'de[1507[287]] ise nakşın bir satır "Muham-m e d " , bir satır "Resul" ve bir satır da "Allah" şeklinde olduğunun nakledildiğim söyler.[1508[288]] Isnevi el-Mühimmat'da şöyle der: Bildiğime göre, Allah'ın adı hepsinin üstünde olsun diye bu yazı alttan yukarıya doğru okunur. Ibn Hacer, hiçbir hadiste bu hususun tasrih edildiğini görmediğini söyler .[1509[289]] Sahihayn ve diğer eserlerde, başka kimselerin Resulullah'ın (sav) yüzuğündeki (mıihrundeki) nakşı kendi yüzüklerine kazımalarının yasaklandığına dair rivayet nakledilmektedir.[1510[290]] Bu yasağın sebebi şudur: Resulullah (sav) mektuplarım mühürlemek için mühür yaptırıp kazıtmıştır. Başkaları da onunki gibi kazıyacak olurlarsa karışıklık sozkonusu olurdu. et-Tevşîh'te bu yasağın Allah Resulu'nun (sav) hayatı süresiyle sınırlı olduğunun anlaşıldığı belirtilir. ed-Dibâc'da ise şöyle denir: Bu yasak, kıyamete kadar haram oluşu ifade etmekte olup bu husus açık değildir. Resulullah'in (sav) süslenme tavrı ifade etmemesi için kaşı el ayası tarafına getirdiği[1511[291]] rivayet edilir. Ebû Davud'un bir rivayetine göre ise kaşı elin üst tarafına getirdiği belirtilir.[1512[292]] Bu rivayet eğer sahihse, muhtemelen Resulullah (sav) bunun caiz olduğunu göstermek için zaman zaman böyle yapmıştır. Resulullah'm (sav) yuzuğü sağ eline taktığına dair rivayetler yanında sol eline taktığı da bazı hadislerde zikredilmiştir.[1513[293]]

Tarih Konulması Ve İslam'da Tarih Başlangıcının Tesbitı

Hicret-i Nebeviyye esas alınarak tarih koymanın Ömer b. Hattâb'ın (ra) halifeliği sırasında ortaya çıktığı bilinmektedir. Fakat Ebû Ca'fer en-Nahhâs

---

1503[283] Ibn Sa'd, 1, 474.

1504[284] Şâmı,VII,525 "Mıtâbt", bırhadısmlafizlarındveyamanasmauygunvcbuhadısm ravısınden başka bir ravı tarafından, tamamen veya kısmen aynı senedle rivayet edilen hadis (bk? Aydınlı, s 118-119)

1505[285] Ahlâku'n-Nebî, s 111, Fethu'1-Bârî, XXII, 92.

1506[286] Tek senedi bulunan hadih manasında kullanılmıştır (bk/ Aydınlı, s 143).

1507[287] Buharı, Libâs, 55.

1508[288] Fethu'L-Bârî, XXII, 92, Şâmı, VII, 525.

1509[289] Fethu'1-Bârî, XXII, 92 Fakat son zamanlarda bulunan mektuplarda ust satırın Allah, ortadakinin Resul, alttakinin Muhammed şeklinde olduğu görülmektedir (bkz. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 267).

1510[290] Buharı,Libâs 54;EbûDavud, Hâtem 1; Ahlâku'n-Nebî,s 115-116, IbnKesîr.es-Sîre,rV, 702-703, Şâmi, VII, 525-526.

1511[291] İbn Kesîr, IV, 702; Şam., VII, 525.

1512[292] Ebû Davud, Hâtem 5.

1513[293] EbûDavud,Hâtem,5,Tırmizi,eş-Şemâil,b 48-49;Ahlâku'n-Nebî,s 107-116; Ibn Kebîr, age, IV, 705-706; Şâmi, VII, 525. Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/256-257.

Sınatü'l-küttâb'da, ondan da naklen KalkaşandiSubhu'l-a'şâ'da İbn Şihâb'a varan senediyle Muhammed b. Cerîr'den şu rivayeti zikreder: Nebî (sav) Rebiülevvel ayında Medine'ye geldiğinde tarih konulmasını emretti. Kalkaşandi şöyle der: Buna göre tarihin başlangıcı hicret yılında olmuştur.1514[294] el-Mevâhıbü'1-ledüniyye'de Resulullah'ın (sav) tarih konulmasını emrettiği ve hicretten itibaren de tarih yazıldığı belirtilir. Zurkâni şöyle der: Bunu Hâkim el-İklîl'de Zuhri'den " m u ' d a 1 "1515[295] olarak rivayet etmiştir. Meşhur goruş ise, Hafız Ibn Hacer'in de belirttiği gibi bunun aksi olup tarihin Hz. Ömer zamanında konulduğu şekildedir.1516[296] Hafız Celâlud-din es-Suyûtî şöyle der: Bir mecmuada Ibmı'l-Kammâh'm el yazısıyla İb-nü's-Salâh* tan şu nakilde bulunulduğunu gördüm: Ebû Tahir Muhammed b. Mahmiş ez-Ziyâdî1517[297] Târihu'ş-şurût'da şu bilgiyi zikreder: "Resulullah (sav) Necrân hristiyanlarına mektup yazdığında hicrete göre tarih koydu ve Hz. Ali'ye mektuba hicretin beşinci (yılıjıda) yazıldığını yazmasını emretti." Suyûti şöyle der: "O halde tarih koyan Allah Resulü (sav) olup Hz. Ömer bu konuda ona tabi olmuştur. Bu konuyla ilgili müstakil muhtasar bir eserde yeterince bilgi verdim." Derim: Suyûti eserine eş -Şemârîh fî ihni't-târîh1518[298] adım vermiştir. Sehâvi şöyle der: "Bu rivayetin sabit olması halinde, Hz. Ömer'in tarih koyan ilk kimse değil, Hz. Peygamber'i izlemiş olduğu anlaşılır." imam Süheylîer-Ravdü'1-ünüf te (II, 11) şöyle der: Küba mescidinin kuruluşu Resulullah'ın (sav) hicret ettiği beldeye, hicret yurduna vardığı ilk günde idi. Allah Teâla'ının "İlk gününden beri takva için kurulan mescidde bulunman daha uygundur" (Tevbe 9/108) âyetinde geçen "ilk gününden beri" sözünden maksadın "bütün günlerin ilki" olmadığı bilindiği gibi âyetin zahir lafzında onu hiçbir şeye izafe etmiş de değildir. Böylece bu ifadenin zımnen bilinen bir şeye izafe edilmiş olduğu anlaşılır.1519[299] Bundan da kendileriyle tarih konusunda istişare ettiği zaman sahabenin Hz. Ömerle üzerinde görüş birliğine vardıkları hususun doğruluğu anlaşılmaktadır; onlar tarih başlangıcının hicret yılından itibaren olması hususunda görüş birliğine varmışlardı. Çünkü bu, İslâm'ın yüceldiği, Resulullah'ın (sav) yönetici (hükümran) olduğu, rnescidler yaptırdığı ve güven içinde dilediği gibi Allah'a ibadet yaptığı zamandır. Ashabın sözkonusu görüşü böylece Kur'an'ın zahiriyle de uyuşmuş bulunmaktadır. Ve onların uygulamasıyla, âyetteki "İlk gününden beri" ifadesindeki "gün" ün bugün kabul ettiğimiz tarihin ilk günü olduğunu artık anlamış bulunuyoruz. Resulullah'ın (sav) ashabı eğer bunu âyetten çıkarmışlarsa, bu onların anlayışından kaynaklanan bir sezgidir. Onlar Allah'ın kitabı ve onun te'vili hususunda insanların en bilgilisi ve Kur'ân'daki işaretler ve fesahat konusunda en anlayışlıları idiler. Eğer bu

1514[294] Subhu'l-a'şâ,Vl, 240.
1515[295] Senedinde iki veya daha fazla ravi atlanmış veya manasında kapakhlık, an-laşılmazlık bulunan hadis (Aydınlı, s 105).
1516[296] Şerhu1-Mevâhib,I, 352 bkz Fethu1-Bârî, XV, 127.
1517[297] Vefatı 410 {1019) yılında olup İsmailPaşael-EmâlîveKitâbu'ş-Şurût adlıkiese-rini zikreder(bkz. Zehebî, ATâmü'n-nübelâ,XVII, 276-278;Hediyyetûl-ârifîn, II, 59).
1518[298] Lahorda (1890, 1892) basılmıştır, bkz. SuppL, II, 197.
1519[299] Bu cümle metinde düşmüştür.

kanaate varmaları onların görüş ve içtihadlarına dayanıyorsa, bunu daha sözkonusu olmadan biliyorlardı ve mezkur ifade de daha gerçekleşmeden bu görüşün doğruluğuna işaret etmiş bulunmaktadır. Çünkü "onu ilk gün yaptım" diyen kimsenin sözü, ancak bilinen bir yıla, bilinen bir ay veya tarihe izafetle anlaşılabilir. Burada ise malum tarihten başka birşeye mana yönünden izafet sözkonusu değildir. Çünkü ondan başkasına delâlet eden ne bir lafız ne de hal karinesi mevcuttur. Bunu düşün, bunda düşünenler için ibret, gönlünün gözüyle gören ve basiret sahibi olanlar için bilgi vardır. Hamd Allah'adır.[1520][300] Süheyli'nin sözlerini Fethu'l-Bârî*de Özetle nakleden Hafız İbn Hacer sonra şöyle der: Akla ilk gelen ise "ilk gününden beri" sözünün manasının, Nebî (sav) ve ashabının Medine'ye geldikleri ilk gün olduğudur.[1521][301] İbnü'l-Müneyyir de şöyle der: Süheyli'nin sözünde tekellüf ve zorlama mevcut olup mütekaddimin ulemanını takdir ve yorumundan ayrılma mahiyetindedir. Çünkü onlar bu ifadeyi "İlk gün kuruluşundan beri", yani "kuruluşun meydanageldiği ilk günden beriwşeklinde yorumlamışlardı. Bu, Arapça'nın gerektirdiği ve âyetin de desteklediği bir yorumdur,[1522][302] Derim: Süheyli'nin sözü dayanak bakımından açık ve hüküm çıkarmak bakımından da vazıhtır. Onu hoş bulmayanlar bunu kavramış değillerdir. Bunu insafla düşünürsen gerçeği, görenlerin yazdıklanyla değil körün imlâ ettir-diğiyle birlikte görürsün. Bu yüzdendir ki el-Mevlâ Şihâbü'l-mille ve'd-din el-Hafâcî Inâyetü'1-kâdi ve kifâyetü'r-râdî[1523][303] adlı eserinde yalnız onun görüşünü vermekle yetinerek hayranlığını ifade etmiştir. "Kimin daha doğru yolda olduğunu Rabbin daha iyi bilendir" (İsrâ 17/84).

Tarih başlangıcı olarak Resulullah'ın (sav) doğumu veya b i' s e t' in (Peygamber olarak gönderilişi) değil de hicretin tercih edilmiş olması, sahabenin bunların zamanı konusunda ihtilaf edip hicrette etmemiş olmalarıdır. Resulullah'ın (sav) vefat zamanının, hicret gibi görüş birliği bulunmasına rağmen, tarih başlangıcı alınması ise üzüntü ve hoşnutsuzluğun tahrikine kaynak olacağı için hoş bir husus değildir. Oysa hicret zamanı, İslâm milletinin istikamet bulması zamanı olduğundan tebrike (hayır ve uğur dileme) vesiledir. Yılın başlangıcı olarak da, Allah'ın ayı olması, Haram aylardan biri ve hacıların hacdan döndükleri ay olması sebebiyle Muharrem ayı tercih edilmiştir.[1524][304]

Elçi

Resulullah'ın (sav) elçilerinin anlayış derinliği, dil tatlılık ve fesahati ve hasmı ikna gücü gibi özellikleri: Süheyli er-Ravdü'1-ünüf te (II, 355) şöyle der: Dıhye (ra) elçi olarak Kayser'e vardığında ona şöyle demişti: "Beni

---

[1520][300] Süheyli, er-RavdÜl-ünüf, IV, 255-256.
[1521][301] Fethu1-Bârî,XV, 127.
[1522][302] Şerhul-Mevâhib, I, 352.
[1523][303] Hafâci'mıı Beyzâvi Tefsiri' ne yaptığı haşiye olup onun kenarında (I-VIII, Bulak 1283) basılmıştır, bkz. Serkis: I, 831; Suppl., I, 740. Metinde "râdî" kelimesi de "kâdî" şeklinde yanlış geçmiştir.
[1524][304] bkz.Fethul-Bârî, XV, 128.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/257-259.

senden daha hayırlı olan gönderdi, onu da kendisinden ve senden daha hayırlı (yüce) olan göndermiştir. Boyua eğerek (tevazu ile) dinle, sonra samimi olarak cevap ver; eğer tevazu göstermezsen anlamazsın, samimi olmazsan adil (doğru) davranmazsın." Kayser "haydi şöyle" dedi. Dıhye söyledi: "Mesih'in (as) namaz kıldığını biliyor musun?" Kayser "evet" dedi. Dıhye şöyle devam etti: "Seni, Mesih'in kendisine namaz kıldığı zata, yerin ve göklerin, annesinin karnında Mesih'in yaradılışını düzenleyene çağırıyorum. Musa'nın ve ondan sonra da Meryem oğlu İsa'nın müjdelediği ümmî Nebî'ye çağırıyorum. Bu hususta, gözle görmenin yerine geçecek ve haberden açık olan ilimden bir eser (bakiye) vardır senin yanında. Eğer daveti kabul edersen dünyayı ve âhire ti kazanırsın, aksi halde âhireti kaybedersin ve dünyada da ortağın olur. Zorbaları yok eden ve nimetleri değiştiren bir Rab-bin var." Bunun üzerine Kayser mektubu alıp gözlerine ve başına koydu, Öptü ve sonra şöyle dedi: "Allah'a andolsun ki okumadık kitap ve sormadık alim bırakmadım ve bundan da ancak hayır gördüm. Mesih'in kendisine namaz kıldığının kim olduğunu düşünüp anlamam için bana süre tanı. Bugün bir hususta sana icabet edip yarın daha iyisini gördüğümde ondan vazgeçmeyi hoş bulmuyorum. Bu bana zarar verir, fayda vermez. Ben buna bakın-caya kadar ikamet et." Bunun üzerinden fazla zaman geçmeden Nebfnin (sav) vefat haberi kendisine ulaştı.[1525[305]] Yine er-Ravdü'1-ünüf te belirtildiğine göre Hâtıb (ra) Mısır kralı Mukavkıs'a gittiğinde ona şöyle demişti: "Senden önce bir adam vardı, kendisinin en yüce Rab olduğunu iddia etti de "Allak bunun üzerine onu dünya ve âhiret azabına uğrattı" (Nâziât 79/25) ve kendisinden intikam aldı. Başkası senden değil, sen başkasından ibret al." Mukavkıs "haydi söyle" dedi. Hâtıb şöyle dedi: "Senin bir dinin mevcut olup onu ancak kendisinden daha hayırlı bir din için bırakacaksın ki bu da Allah'ın başka dinlerin yerine ikame ettiği İslâmdır. Bu Peygamber (sav) insanlara davette bulundu; ona karşı en şiddetli olanlar Kureyşliler, en düşman olanlar yah udiler ve en yakın olanlar dahristiyanlardır. Andolsun, Hz. Musa'nın Hz. İsa'yı müjdelemesi ne ise, Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'i (sav) müjdelemesi de odur. Bizim seni Kur'ân'a davet etmemiz, senin Tevrat'a inananları İncil'e çağırman gibidir. Bir kavme bir peygamber geldiğinde onlar onun ümmetidirler ve kendisine itaat etmeleri onlara borçtur. Sen de bu peygambere ulaşanlardansın. Biz seni Mesih'in dininden vazgeçirmiyor, onun gereğini yerine getirmeni istiyoruz.[1526[306]] Yine er-Ravdü'1-ünüf te anlatıldığına göre Alâ b. el-Hadramî Resulullah'ın (sav) mektubunu Münzir b. Sâvâ'ya götürdüğünde ona şöyle demişti: "Ey Münzir sen dünyada ulusun, âhirette küçük (zelîl) olma. Bu Mecusîlik kötü bir- din olup onda ne Arab'ın kerem ve ahlakına uygunluk ne de ehl-i kitabın ilmi vardır. Kendileriyle evlenmekten haya edilen kimselerle evleniyorlar, yenilmesi hoş görülmeyen şeyleri yiyorlar. Dünyada, kendilerini kıyamet günü yiyecekolan ateşe tapıyorlar. Sen akıl ve görüş yoksunu değilsin. Bak,

1525[305] er-Ravdül-ünüf, VII, 516.
1526[306] age,VII, 517-519. Metinde hatalar olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.

yakışır mı sana, yalan söyle-meyen birini doğrulamayasın, hainlikte bulunmayana emniyet etmeyesin ve verdiği sözden dönmeyene güvenmeyesin. Bu böyle olunca, o şu ümmî Peygamberdir ki Allah'a andolsun hiçbir akıl sahibi Onun hakkında "ne olurdu, emrettiği şey yasaklansaydı, ya da yasakladığı şey emrolunsaydı veya ne olurdu affında biraz daha ileri gitseydi ya da cezalandırmasını biraz daha azaltsaydı!" diyemez. Ondaki bu vasıflar akıl sahiplerinin dileklerine ve goruş sahiplerinin düşündüklerine uygundur."[1527[307]] Yine er-Ravdül-ü-nüfte zikredildiğine göre Amr b. As, Culendâ'nm huzuruna girdiğinde ona şöyle demişti: "Ey Culendâ, sen bizden uzak olsan da Allah'a uzak değilsin. Seni yalnız başına yaratan, yalnız kendisine ibadet (kulluk) etmene; seni yaratmaya kimseyi ortak etmeyen, kendisine ortak koşmamana ehildir (layıktır). Bil ki seni dirilten öldürecek, senin varlığını başlatan tekrar geri getirecektir. O halde dünyayı da âhireti de getiren şu ummî peygambere bak; eğer buna karşılık bir ücret istiyorsa onu verme, yönelttiği şey bir hevâ (geçici arzu) ise onu terket. Sonra getirdiklerine bak, insanların getirdiğine benziyor mu? Eğer benziyorsa ona apaçık gerçeği sor ve dilediğin haberi seç. Eğer insanların getirdiğine benzemiyorsa, söylediklerini kabul et ve vaî-dından de kork."[1528[308]] Yine er-Ravdü'1-ünüfte zikredildiğine göre Şucâ b. Vehb (ra) Cebele b Eyhem'e elçi olarak gittiğinde ona şöyle demişti: "Ey Cebele, senin kavmin (ensarı kastediyor) bu ummî peygamberi yurdundan kendi yurtlarına naklettiler, onu barındırdılar ve korudular. Şimdi üzerinde bulunduğun dm atalarının dini değildir; sen Şam'a sahip ve hükümran olmakla Bizans'a komşu oldun, eğer Kisra'ya komşu olsaydın Irak hükümranlığı sebebiyle bu kez Farslar'ın dinini kabul ederdin. Senin kavminden bu ummî Peygamberi tasdik eden öyle kimseler var ki onu sana ustun tutsak kızmazsın, seni ona ustun tutmamızdan da hoşlanmazsın. Eğer muslu-man olursan Şam halkı sana itaat eder ve Bizans senden korkar. Eğer böyle yapmazlarsa dünya onların, ahıret de senin olur ve sen mescidleri kiliselerle, ezanı çanla, kıblemi haçla değiştirmiş olursun. Allah katındaki ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır."[1529[309]] Yine aynı eserde kaydedildiğine göre Muhacir b. Ebî Umeyye, Haris b. Abdikulâle vardığında ona şöyle demişti: "Ey Haris, Hz. Mustafa'nın (sav) kendisini arzettiği ilk kimse sen idin, fakat onun hakkında yanıldın. Sen hükümdarların değeri en buyuk olanısın, hükümdarların galebesine baktığında onların da galibine bak. Buğunun seni sevindirdiğinde yarınından kork. Senden önce öyle hükümdarlar vardı ki eserleri gitti, yalnız haberleri kaldı, uzun zaman yaşadılar uzağı umdular ve az azık edindılar. Onların kimine olum yetişti, kimini ceza çarptı. Ben seni öyle bir Rabb'a çağırıyorum ki eğer hidayeti dilersen sana mani olmaz, eğer senin (helakini) isterse kimse ona engel olamaz. Seni o ummî peygambere davet ediyorum ki emrettiği şeyden daha güzel birşey ve yasakladığı şeyden daha çirkin birşey yoktur. Bil ki senin diriyi öldüren,

---

[1527[307]] age, VII, 519-520 Metinde hatalar mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
[1528[308]] age, VII, 521 Metinde hatalar ıçm aslına bakılmalıdır.
[1529[309]] age, VII, 522.

oluyu dirilten, gözlerin hainliğini ve kalplerin gizlediğini bilen bir rabbin vardır."[1530][310]

Kayserin yanına vardığında Dıhye'nin (ra) söylediklerinden[1531][311]:

Vardım Kayserin yanına
Ona Mesih'in namazıyla gerçeği söylettim[1532][312]
Ki o namaz al cevherdendi
Ve Rabbinin semanın işini tedbirini
Ve yerin; Sustu, inkâr etmedi.
Dedim: Kabul et Mesih'in muştusunu
Dedi: Düşüneyim; düşün dedim.
Nerdeyse kabul ediyordu Resulü
Meyletti kör bedele.
Tereddüt etti ve kıvrandı üzüntüden
Ve üzüldü Yunan ve Romalılar,
Mektubu elleriyle koyması üzerine
Başının, gözünün ve burnunun üstüne
Ve oldu Kayser bu işte
Kızıl atın durumu gibi.

"Kızıl at" tabiriyle, tercih ettiğini istemeyen mütereddit kimseye dair Arap darbımeselini kasdetmiştir (bkz. er-Ravdü'1-ünüf, II, 355). Subhu'l-a'şâ'da (VI, 359) şu bilgi verilir: Bu konuda rivayet edilen enteresan şeylerden İbn Abdilhakem'in zikrettiği şu haber vardır: Nebî (savj Hâtib b. Ebî Beltea'yı Mısır Kralı Mukavkıs'a gönderip ona mektubunu tebliğ ettiğinde Mukavkıs kendisine şöyle dedi: "Bana beddua edip de cezaya uğramamdan onu meneden nedir?" Hâtıb da ona şöyle karşılık verdi: "Hz. İsa'yı kendisinden yüz çevirenlere beddua etmekten alıkoyan neydi?" Bunun üzerine Mukavkıs bir müddet susup kaldı, sonra sözünü tekrarlamasını istedi, o da tekrarladı. Mukavkıs sükut etti. Rivayet edildiğine göre Mukavkıs kendisine Resulullah'm (sav) kavmiyle yaptığı savaşlardaki durumunu sorup Hâtıb da savaşın onlar arasında sırayla olduğunu, bazan Resulullah'ın bazan diğerlerinin kazandığını söyleyince Mukavkıs şöyle demişti: "Peygamber mağlup olur mu?" Hâtıb (ra) da, hır istiy ani arın Hz. İsa'nın (as) tanrı olduğuna inandıkları halde çarmıha çekildiği yolundaki iddialarına işaretle şu karşılığı verir: "Tanrı çarmıha çekilir mi?"[1533][313]

Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin el-İstibsâr adlı eserinde efendimi; Ubâde b. Sâmit'in biyografisinde kaydedilen rivayete göre Mısır kralı Mu kavkıs Amr b. Âs'a haber yollayarak kendileriyle konuşmak üzere elçile: göndermesini istedi, o da içlerinde Ubâde b. Sâmit'in bulunduğu bir heye1 gönderdi ve bizzat Ubâde'nin konuşmasını emretti.[1534][314] Ubâde son derece es merdi. Kralın huzuruna girdiklerinde Ubâde öne geçti, kral "içinizde bun dan başka konuşacak yok mu?" deyince, onlar "o en üstünümüz,

---

[1530][310] age, VII, 523.
[1531][311] er-Ravdül-ünüf.VII, 523-524.
[1532][312] Ona Hz. İsa'nın namaz kıldığını söyletmekle onun Allah değil kul olduğunu ikrar et tirmiçtir (bkz. SubhuWşâ,Vr, 359-360.
[1533][313] Subhu1-a'şâ,VI, 359-360.
[1534][314] Anlatılan olay için bkz. Makrizi,el-Hıtat,l, 291-292.

Peygamberımız'e arkadaşlıkta en önde gelenimiz olup üstelik kumandanımız onun konuşmasını emretti" diye karşılık verdiler. Bunun üzerine kral "o halde gelsin, siyahlığından dolayı ondan korkmuştum" dedi Ubâde "eğer benden siyahlığımdan korktuysan benim gençliğim geçti ve kuvvetim gitti, sen hele benden daha siyah, daha guçlu ve daha ırı vucutîu binin üstünde yiğidin bulunduğu ordumuzu gorseydın ne olurdun?" deyince kral kendisinden barış istedi Bunun üzerine Ubâde şöyle dedi "Sızdenancakşuuçhusustanbırıni kabul ederiz. Ya Islâmıyetı kabul eder kardeşlerimiz olursunuz, lehimize olan (haklar) sızın de lehinize ve üzerimize olan (görevler) sızın de üzerinize olur Veya bize cizye öder zimmetimizi kabul edersiniz, biz de sizden kabul eder sizden el çekeriz Veyahut da bize karşı savaşa çıkarsınız, takı Allah sizinle aramızda hükmeder." Kral "bu uç husustan başkasını kabul etmez misiniz9" diye sorunca Ubâde ıkı elini kaldırarak "hayır, goğun Rabbine andol-sun ki hayır, bu yerin Rabbine andolsun ki sizden bu uç husustan başkasını kabul etmeyiz" dedi. Kral, maiyetine bu konuda ne düşündüklerim sordu, onlar kabul etmediler Kral "Allah'a andolsun, eğer erkeklerin öldürülmesi ve kadınların esir edilmesinden önce onlardan bu uç hususun birini kabul etmezseniz, ondan sonra boyun eğerek kabul edeceksiniz" dedi ve muslu-manlarla antlaşma yaptılar Hz Ömer de Ubâde'yı Şam'a kadı ve öğretmen olarak göndermişti

Kalkaşandı sonra (VI, 360) başka bir konuya geçerek şöyle der Bizans krallarından bin, zamanın halifesine mektup yazarak kendi yanında hırıs-tıyan alimlerle tartışacak kimseler ister ve eğer onlara galip gelecek olursa Islâmıyetı kabul edeceklerini belirtir Bunun üzerine halife de Kadı Ebube-kır b Tayyıb el-Bâkıllânî el-Mâlıkî'yı[1535[315]] gönderir Meclis kurulup hrıstıyan alimler onun yanma toplanınca onlardan birisi kendisine şöyle dedi "Sızın inancınıza göre peygamberler zevceleri konusunda masumdurlar, Aışe'ye ise atılan iftira atıldı Eğer ona atılan iftira gerçekse, sızın peygamberlerin zevceleri konusunda masum olduklarına dair kesin olarak ilen sürdüğünüz prensibi nakzeder, eğer gerçek değilse, bunu ileri suren kimsenin imanına tesir eder " Kadı Ebubekır şu cevabı verdi "ıkı iffetli kadına zina iftirası yapıldı, birinin kocası vardı çocuğu yoktu, diğerinin ise çocuğu vardı kocası yoktu.[1536[316]] Bâkıllâm bu kadınların ilkiyle Hz Aışe'yı, diğeriyle de Hz Meryem'i kasdetmıştı Bunun üzerine onlar, bu hususta selamlama adetleri olarak ona secde ettiler Derim Hafız Zehebî'mnTârîhu'l-İslâm'ında Bâkıllâ-nı'mn biyografisinde bu olayı başka bir şekilde gordum Zehebî onun başından birtakım şeylerin geçtiğini zikreder ki birisi şöyledir Kral, içen girerken kendisine rüku etmiş bir vazıyette girmiş olması için onu basık bir kapıdan içeri aldırır. O da bunu anlayıp arkasını dönerek geri geri içeri girer.[1537[317]] Bir diğer olay da şudur:

1535[315] BuhahfeBuveyhıhukumddnAdududdevlePendHusrevfo I72/98'î)olup37] (981 982)yılında Bı/ans> a gönderilen alım de meşhur kelam alımı FbubckırMuhammed b Tayyıbcl Bakıllan: dır (o 40V1013) bk? Kadı Iya/ Tertıbu'l-medârikJI 585 602,A'Iâmu'n-nubeIâ, XVII, 190 193 M Sehghson, "Adududdevle", IA,1,143,H Sabit Şıbay "BaküUm7 IA,II 253 257.

1536[316] bkz IA, II 254.

1537[317] bkz. TertîbÜl-medârik, II, 596.

Bakıllâni, kralın rahibine "çoluk çocuk nasıl?" diye sorunca, kral kendisine "rahibin bundan tenezzüh ettiğini bilmiyor musun?" dedi. Bunun üzerine Bakıllâni "rahibi bundan tenzih ediyorsun da Allah'ı eş ve çocuk edinmeden tenzih etmiyorsun!" diye karşılık verdi.[1538[318]] Denir ki Bizans kralı Hz. Aişe'yi ayıplama maksadıyla ona "Aişe olayı nasıl oldu?" diye sordu. Bakıllâni de "Meryem'e olduğu gibi oldu, Allah her iki kadını da temize çıkardı, üstelik Aişe'nin çocuğu olmadı" diye karşılık vererek onu susturdu, o da ne cevap vereceğini bilmedi. Bu bilgiler Târîhu'l-İslâm'-dan nakledildi,[1539[319]] Hatırımda kalan bir olay da şudur: Bizans kralı Bâkıllâ-ni'ye sorar: "Ayın sizin peygamberiniz için bölündüğünü ileri sürüyorsunuz; ay ile bir yakınlığınız mı var; siz onu(n bölündüğünü) gördünüz de başkaları görmedi?" O da "Sizinle m aide (sofra)arasındabirkardeşlikvenesepba-ğı mı var ki siz onu gördünüz, sizin civarınızda oldukları halde onu inkâr e-den yahudiler, Yunanlılar ve mecusiler görmediler?" diye karşılık verince kral sustu ve cevap veremedi.[1540[320]] İbnü't-Tilimsânî Şerhu'ş-Şifâ'da bu olayı etraflıca anlatarak şöyle der: Bazıları zikretti ki hükümdar, kendisiyle İslâm'ın yüceliği ve hristiyanlığın buğzu ortaya çıksın diye arif ve alim İmâm Ebubekir b, Tayyib'i Bizans kralına elçi olarak gönderdi. Kostantiniyye'ye (İstanbul) bu gidişi sırasında onunla patrikleri ve ileri gelen din adamları ile birlikte Bizans kralı arasında münazaralar ve karşılıklı konuşmalar oldu. Bunlardan birinde kral ona şöyle dedi: "Peygamberinizin mucizeleri arasında ileri sürdüğünüz inşikâku'l -kamer (ayın bölünmesi) olayı sizce nasıldır?." Bakıllâni şöyle cevap verdi: "O bize göre doğrudur, gerçektir. Resulullah (sav) zamanında ay bölündü ve insanlar onu gördü. Ancak ayı o sırada orada olup aya bakmakta olanlar gördüler." Kral "neden bütün insanlar görmedi?" deyince onaşukarşılığı verdi: "İnsanlar onu görmeküze-re sözleşmiş ve hazırlık içinde bulunmuş değinlerdi de ondan." Kral şöyle dedi:Buay ile aranızda bir yakınlık mı var, neden Bizanslılar ve diğerinsan-lar bunu bilmiyor da ona yalnız siz görüyorsunuz?." Bakıllâni şu karşılığı verdi: "Sizinle de şu m â i d e arasında bir nesep bağı mı var ki komşularınızdan Yunanlılar, mülhidler, brahmanlar, mecusiler ve yahudiler görmedi de yalnız siz gördünüz. Onların hepsi bunu inkâr ediyorlar." Kral buna hayret ederek "sübhanellah" dedi ve benimle konuşmak için falan papazı getirmelerini emreti ve biz ona güç yetiremiyoruz diye ekledi. Derken kumral saçlı ayı[1541[321]] gibi bir adam getirdiler. Adam oturdu, kendisine meseleyi anlattılar. Şöyle dedi: "Müslümanın söylediği bağlayıcıdır; onun zikrettiğinden başka kendisine verilecek cevap bilemiyorum." Ona şöyle dedim: "Kü-s û f u (ay tutulması) bütün insanlar mı görür, yoksa yalnız onu gözetlemek te olanlar mı?" Adam "yalnız onu gözetleyenler görür" dedi. Ben de şöyle dedim: "înkâr edilen ay bölünmesi olayı da böyledir; ay bir tarafta olduğunda ancak o

---

1538[318] age, II, 600.
1539[319] age,II, 597.
1540[320] bkz. Haföci, NesîmÜ'r-riyâz.II, 3.
1541[321] Tertibül-medârürte (II, 597), "kurt" şeklinde geçmiştir.

tarafta bulunanlar ve bakmaya hazır olanlar onu görebilir. Ona bakmayanlar veya ayın görünmediği yerlerde bulunanlar ise göremezler." Papaz "o dediğin gibidir, kimse seni bu konuda reddetmez. Tartışma konusu bunu nakleden râviler üzerinde olup bunun dışında ithamda bulunmak doğru değildir." Kral "olayı nakledenlerin itham edilmesi nasıldır?" diye sorunca, hristiyan şöyle dedi: "bunun gibi mucizeler, eğer gerçek iseler, hakkında zorunlu bilgi sahibi olabilmemiz için büyük bir topluluktan büyük bir topluluğa rivayet yoluyla nakledilmesi gerekir. Böyle olursa hakkında zorunlu bilgi sahibi oluruz. Hakkında zorunlu bilgi olmazsa haberin uydurma ve batıl olduğu anlaşılır." Bunun üzerine kral bana dönerek "cevap?" dedi. Ben de şu karşılığı verdim: "Ayın bölünmesi konusunda benim ispatlamam gereken hususu onun da meleklerin m â i d e yi indirmeleri konusunda ispatlaması gerekir. Ona şöyle denir:.Eğer mâidenin inişi gerçekse, onu çok sayıda insanların nakletmesi gerekirdi. Bu durumda da bütün yahudi ve hıristiyanlar bunu zorunlu bilgiyle bilirlerdi. Madem ki bunu zorunlu bilgiyle bilmiyorlar, bu da haberin yalan olduğunu gösterir." Bunun üzerine hıristiyan papaz, kral ve orada bulunanlar şaşa kaldılar, meclis de bu şekilde dağıldı.[1542[322]]

Allah Resulü'nün Elçilerini Güzel Yüzlülerden Seçmesi

Resulullah'ın (sav) kendisine gönderecekleri postacıyı (b e r î d) güzel yüzlülerden seçmeleri hususunda valilerine (âmil) verdiği talimat ileride zikredilecektir.[1543[323]] Resulullah'ın (sav) hükümdarlara gönderdiği en meşhur elçilerden biri Dıhye el-Kelbî'dir. Ayni Umdetül-kârî'de (I, 93) şöyle der: Dıhye ashabın en güzel yüzlülerin den di, Cebrail Resulullah'a (sav) onun suretinde gelirdi. Süheyli "Onlar bir kazanç ve eğlence gördüklerinde seni ayakta bırakıp oraya yöneldiler" (Cuma 62/11) âyetiyîe ilgili olarak İbn Selâm'dan şu yorumu nakleder: Ayette geçen "eğlence "den maksat, güzelliği sebebiyle Dıhye'nin yüzüne bakmış olmalarıdır. Dıhye Şam'a gittiğinde, ona çıkıp bakmayan gelinlik çağa gelmiş hiçbir kız kalmadığı rivayet edilir.[1544[324]] Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî el-Fütuhâtül-Mekkiyye'sinde şöyle der: Dıhye, zamanındaki insanların en güzeliydi. Ya-ratılışındaki güzelliğinden dolayı, Medine'ye varıp halk onu karşıladığında kendisini görüp de karnındaki çocuğu düşürmeyen kadın kalmadı. Ayni el-Umde'de şunu da zikreder: Dıhye, kendisiyle kadınların fitneye düşmeleri korkusuyla yüzünde yaşmakla gezerdi.[1545[325]]

1542[322] bkz. Tertîbül-medârik, II, 597.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/259-265.
1543[323] bkz.et-Terâtibü'l-idâriyye,I,246;Feyzü1-Kadîr,1,237;Kenzü1-ummâl,VI,45 (nr. 14776).
1544[324] Umdetül-kârî, Kahire 1392/1972,1, 90. "Mu'sır" {genç kız, gelinlik) kelimesi metinde "muhaddara" (feraceli kadın) şeklinde geçmiştir.
1545[325] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/265-266.

Allah Resulü'nün Herhangi Bir Yere Gönderdiği Emîr Ve Elçilerine Tavsiyesi

İbn HişâmhnSiret' inde İbn Ishak'tan şöyle dediği nakledilir: Yezid b. Ebî Habîb el-Mısrî, içinde Resulullah'ın (sav) ülkelere, Arap ve Acem hükümdarlarına elçi göndermesi ve kendilerini gönderdiği sırada ashabına söylediklerinin zikredildiği bir belge bulunduğunu ve onu Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'ye gönderdiğinde Zührî'nin belgeyi tanıdığını bana haber verdi. Belgede şöyle deniyordu: Resulullah (sav) ashabının yanına gelerek onlara şöyle buyurdu: "Muhakkak ki Allah beni bütün insanlığa bir rahmet olarak göndermiştir. Siz de tebliğ görevini benim adıma yerine getirin ki Allah da size merhamet etsin; Havarilerin İsa b. Meryem'e muhalefet ettiği gibi bana muhalefet etmeyin." Ashabın "onların muhalefeti nasıldı ey Resulullah?" diye sormaları üzerine şöyle buyurdu: "İsa onları sizi davet ettiğim şeye davet etti; yakına gönderdikleri hoşlanıp itaat ettiler, uzağa gönderdikleri ise hoşnutsuz olup karşı çıktılar. İsa bunu Allah'a şikayet etti, sabahladıklarında her biri gönderildikleri kavmin dilini konuşur olmuştu."[1546[326]] "Mescidle bevlin üzerine su serpme bâbı"nda[1547[327]] geçtiği üzere, mescide bevleden bedeviye engel olduklarında Resulullah (sav) ashaba şöyle buyurmuştu: "Siz kolaylaştırıcılar olarak gonderildiniz, zorlaştırıcılar olarak değil." Hafız îbn Hacer Fethul-Bârî'de (I, 279) şöyle der: Resulullah'ın (sav) herhangi bir tarafa gönderdiği herkes için tavrı böyle olup onlara "kolaylaştırın, zorlaştırmayın" buyururdu.[1548[328]] Derim: Bu husus Sahîh-i Müslim'de Ebû Musa'dan nakledilir: ''Resulullah (sav) ashabından birini herhangi bir iş için gönderdiğinde "müjdeleyin, nefret etirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın" buyururdu.[1549[329]] Bezzâr da İbn Ömer'den şu hadisi tahric eder: "Resulullah (sav) Muaz ile Ebû Musa'yı gönderdi ve müşavere ve 'muvafakat edin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin' buyurdu."[1550[330]]

Hulefâ'yı Râşidin Zamanında Berîd (Posta Teşktlatı) Kurulması

Berîd, posta istasyonlarından her biriyle diğeri arasındaki mesafeye denir ki bu da dört fersah veya oniki mildir. Sonra bu kelime mektupları taşıyan kimse için, şimdi ise daha geniş anlamda posta torbaları için kullanılmaktadır. B e r î d temelde Fars menşelidir. Sonra İslam devletlerinde kullanıldı ve bunun için âmilü'l-berid denilen özel bir görevli tayin edildi. Bu görevli valiler ve bölgelerin haberlerini dârülhilâfe'ye (başkente), buradan da onlara taşıyordu. Meşhur görüşe göre İslâm'da postayı ilk vazeden Muâviye b. Ebu Süfyân'drr. O muhtemelen postayı özel usûl ve esaslara göre düzenleyen, posta için mil ve istasyonlar koyan ilk

---

1546[326] îbn Hişâm, es-Sîre,IV, 606-607; Suheyh, er-Ravdül-ünüf, VII, 464-466. Buraya kadar olan bilgileret-Terâtib'de altı çizili olmamakla birlikte Kettâni'ye değil Hu-zâi'ye aittir (bkz. ihsan Abbas, s. 194).

1547[327] Buhâri, Vudû 58.

1548[328] Fethul-Bâri , II, 115.

1549[329] Müslim, Cihâd 3.

1550[330] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/266-267.

kimsedir. Yoksa posta ondan önce Hulefâ-yı Râşidin zamanında bilinmekteydi. Hz. Ömer b. Hattâb devrinde posta yaygınlık kazanmıştı. Sahîh-i Buhâ-ri'de "Deve, davar, koyun ve ağılları bâbı"nda "Ebû Musa d â r ü * 1 - b e -r î d 'de (posta evi, postane) namaz kıldı" ifadesi geçmektedir.[1551[331]] Hafız şöyle der: Sözü edilen dârü'l-berid Kûfe'de bir yer olup valiler tarafından halifeye gönderilen haberciler oraya inerlerdi. Ebû Musa, Hz. Ömer ve Osman zamanında Kûfe'de vali idi, dârü'l-berîd de şehrin kenarında idi. Mutarrızi şöyle der: B e r î d aslında r i b â ttakullanılanhayvananla-mındadır. Sonra ise onlara bindirilip gönderilen haberci bununla adlandırıldı, sonra da meşhur mesafeye bu ad verildi.[1552[332]] Hafız İbnü'l-Cevzî'nin Hz. Ömer'in hayatına dair yazdığı eserin 34. babında (s. 85J onun Medine'deki gece bekçiliği (ases) ve bununla ilgili olarak başından geçen hususlar anlatılırken şu bilgi verilir: Hz. Ömer Nasr b. Haccâc'ı Medine'den uzaklaştırdığında Basra'daki valisine (âmil) bir mektup yazdı. Haberci onun yanında günlerce kaldı. Sonra valinin m ü n â d i si (tellâl, haber duyuran) "Müslümanların postacısı (berîd) hareket etmek istiyor, kimin bir ihtiyacı varsa yazsın" diye ilanda bulundu. Nasr b. Haccâc da emîru'l-mü'mimn'e (Hz.Ömer) bir mektup yazarak onu mektupların içine koydu.[1553[333]] İbn Cerîr'in Tarîh*inde geçen aşağıdaki kıssada Bizans hükümdarının hanımından Hz. Ömer'in eşine gerdanlık hediye getiren habercinin müslumanların postacısı olduğu belirtilir. Kitâbu't-Tâiri'l-garîd fî vasfil-berîd'de, Arapların diğer hususlarda olduğu gibi posta teşkilatı konusunda da üstün bir mevkie sahip oldukları belirtilir. Bundan dolayı tarihçiler diğer milletlerden çok Araplarda postanın durumunu ele alıp anlattılar. Arapların postacılıkta kullandıkları ilk vasıta devedir. Sonra onun yerine katır ve daha sonra da sürati sebebiyle at kulandılar. Her seferde, yolcuların şevkini üstlenen bir postacı (berîd) bulunurdu. Arapların seferlerle gezip dolaşma eğilimleri, uzak ülkeler arasındaki uzun posta seferlerinin bütün düzeniyle yürümesinde en büyük yardımcı oldu. Bu görev onlar katında ancak halifenin atama yapabileceği ve yalnız ehliyetli kimselerin yürütebileceği yüksek görevlerdendir. Batılı kaynaklarda şu bilgiler verilir: Araplarda posta düzenlemesi ilk defat Hicret-i Nebeviyye'den sonra ilk halifenin emriyle olmuştur. Uzak mesafelere ulaşan fetihlerin genişliğine bağlı olarak Arapların posta teşkilatı da genişledi ve büyüdü. Sonra Abbasi halifeleri zamanında "s i k k e”[1554[334]] denilen posta istasyonlarının sayısı bin dolaylarına ulaştı. Bu genişliğe rağmen yolculuk ve varış zamanları ve emniyet bakımından işler tam bir titizlikle yürümekteydi. Her istasyonda yolcular ve postacıların seyrini, istasyonların durumunu gözetlemekle görevli bir başkan (reis) vardı. Bu başkanların hepsi, yollarda meydana gelen bütün hususlarla ilgili

---

1551[331] Buhâri, Vudû 66.

1552[332] Fethul-Bârî, II, 129-130; Muttarizi, el-Muğrib, "berîd" mad.; en-Nihâye, I, 115.

1553[333] İbnü'l-Cevzî,Menâkıbuemîri'l-mü'minîn Ömerb. el-Hattâb,nşr.Zeyneb İbrahim el-Kârût, Beyrut 1407/1987, s. 86-87. Metinde hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır.

1554[334] İki sikke arasındaki mesafeye berîd denirdi <bkz.en-Nihâyefîgarîbil-hadis,I 116).

raporlarını merkezî nokta olan Bağdat'taki genel yönetime takdim etmek zorundaydılar. Yüksek başkan da bunları, postanın durumunu araştırmaya Özen gösteren halifeye bizzat sunardı. Posta teşkilatının, postanın seyri ve yolların coğrafi durumuyla ilgili posta kurallarını ihtiva eden umumî bir posta layihası vardı. Posta için büyük meblağlar harcanıyordu. Denildiğine göre yalnız Yemen şubesi için yılda harcanan miktar dört milyon dirhem civarında idi ki bu da dört buçuk milyon frank yapar. Bundan da, kalan diğei hatlarda yapılan harcamaların miktarı, Arapların posta teşkilatı için yaptıkları harcamalar ve postanın onlar katındaki değeri anlaşılmaktadır. Adı geçen kitabın 95. sayfasında, Arapların posta görevlileri için Abbasi halifeleri zamanında al â m e t ler (sembol, amblem) edindikleri belirtilir. On ların alâmeti el ayası büyüklüğünde gümüş parçasından meydana geli yordu; bir tarafında besmele ve halifenin adı, diğer yüzünde de "Doğrususe-ni şakid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik" (Feth 48/8) âyeti yazılıy di.1555[335]

Önemli Bir Not:

Makrızi'ninel-Hıtat'ında (1,280) şu bilgi verilir: İbrahim b. Ağleb 261 (875) yılında İfrikıyye'yi (Kuzey Afrika) ele geçirdiğinde kafileler ve tacirler yollarda emniyet içinde seyrediyorlardı. îbrahim b. Ağleb sahil boyunca karakollar ve kaleler yaptırdı.1556[336] Öyle ki Sebte şehrinden İskenderiyye istikametinde ateş yakılıyor ve oradan İskenderiyye'ye haber bir gecede varıyordu ki ikisi arasındaki yol aylarca sürmekteydi.1557[337] Derim: Çabuk haber ulaştırmada bu usul telgraf ve telefondan daha enteresan ve hayret vericidir. Bu dünyada tuhaf şeyler olmaktadır!1558[338]

İslâm'a Davet İçin Elçi Gönderilmesi

Allah Resulü (sav) Dıhye b. Halife el-Kelbî'yi Bizans hükümdarı Kayser'e gönderdi. Onu mektubuyla gönderdi ve Kayser*e ulaştırması için mektubu Busra büyüğ^ine (emîri-ne) vermesini emretti.1559[339] Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi Fars (İran) hükümdarı Kisra'ya gönderdi. Amr b. Ümeyye'yi Habeşistan hükümdarı Necâşi'ye, Hâtıb b. Ebî Beltea'yı iskenderiyye hükümdarı Mukavkıs'a, Amir b. Lüey kabilesinden biri olan Salît b. Amr'ı Sümâme b. ÜsaTe, Alâ b. el-Hadrami'yi Bahreyn hükümdarı Münzir b. Sâvâ'ya» Şucâ b. Vehb el-Ese-dî'yi Haris b. Ebi Şimr el-Gassânî'ye, Muhacir b. Ebî Ümeyye'-yi Yemen hükümdarı Haris b. Abdikülâl el-Himyerî'ye gönderdi. İbn Cemâa şöyle der: Resulullah (sav) hicretin 7. yılı (628) Muharrem ayında bir günde altı elçi gönderdi.1560[340] Zurkâ-ni'nin

---

1555[335] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/267-268.

1556[336] "Benâ" (yaptırdı) kelimesi metinde düşmüştür.

1557[337] el-Hıtat, I, 174.

1558[338] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/268-269.

1559[339] Metinde Halife kelimesi Huleyf şeklinde geçtiği gibi Huzai'nin verdiği Buhâri ve Müslim rivayetleri birbirine karışmıştır (bkz. I. Abbas s. 194-195).

1560[340] Metinde hata mevcut olup anılan bilgileriçin bkz. ibnHişâm, II,607;Subhul-a'şâ, VI, 358-359; er-RavdiH-ünüf, VII, 465, 513-524.

Şerhu'l-Mevâhib*i ile İbn Kîrân'ın Şerhu*l-Elfiyye'sinde, Resulul-lah'ın (sav) hükümdarlara elçi olarak bir günde altı kişi gönderdiği ve onların her birinin kendilerine gönderildikleri kavimlerin dilini konuşur hale geldikleri; İbn Sa'd ve diğer eserlerde de bu bilginin geçmekte olduğu ve bunun da Resululah'ın bir başka mucizesini teşkil ettiği belirtilir.1561[341]

Sulh İçin Elçi Göndermesi

Resulullah (sav) Hirâş b. Ümeyye el-Huzâî'yi kendisine ait bir deveye bindirip Kureyş'e elçi olarak Mekke'ye gönderdi ve Mekke'ye geliş sebebini Kureyş eşrafına bildirmesini emretti. Kureyşliler Resulullah'ın (sav) devesini boğazlayıp onu da Öldürmek istediler. A h â b î ş kavmi buna engel oldu ve onu bıraktılar. Sonra Allah Resulü (sav) Hz. Ömer'in tavsiyesiyle bu iş için Osman b, Affân'ı gönderdi.1562[342]

Emân Bildirmek Üzere Elçi Gönderilmesi

es-Siyer* de Mekke fethine dair haberde İbn Işhak'ın şöyle dediği zikredilir: Mekke fethi günü Safvân b. Ümeyye Cidde'ye ve oradan da gemiye binip Yemen'e gitmek istedi. Umeyr b. Vehb şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, Safvân b. Ümeyye kavminin reisidir, senden korkarak denize ulaşmak üzere kaçtı, ona emân ver." Resulullah "o e m â n üzeredir" buyuranca, Umeyr şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, kendisiyle senin ona eman verdiğini bileceği birşey ver bana." Resulullah da ona Mekke'ye girdiği sırada giymiş olduğu sarığı verdi. Umeyr sarığı alarak çıkıp gitti, Safvân gemiyle denize açılmak üzereyken ona yetişti ve şöyle dedi: "Ey Safvân anam babam sana feda olsun, Allah'tan kork, nefsini helake atma; bu Allah Resulünün (sav) verdiği emandır, sana getirdim." Safvân şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana, benden uzaklaş ve konuşma benimle." Umeyr ona şu karşılığı verdi: "Ey Safvân, anam babam sana feda olsun, o (Resulullah) insanların en faziletlisi, en iyilik yapanı, en halimi, en hayırlısı olup senin amcanın oğludur. Onun izzeti senin izzetin, şerefi senin şerefin ve hükümranlığı senin hükümranlığındır."1563[343] Safvân "hayatımdan korkuyorum" deyince, Umeyr de "o bundan (seni affetmekten) daha halim ve daha cömerttir" dedi. Bunun üzerine Safvân onunla birlikte geri döndü, Umeyr onu Resulullah'ın (sav) huzuruna getirince şöyle dedi: "Bu, senin bana emân verdiğini iddia ediyor." Resulullah (sav) da "doğru söylüyor" buyurdu. Safvân "Bu konuda beni iki ay muhayyer kıl" deyince, Resulullah (sav) "sen dört ay muhayyersin" buyurdu.1564[344] Ebû Ömer İbn Abdilber şöyle der: Umeyr b. Vehb b. Halef ile oğlu Vehb b. Umeyr Mekke fethi sırasında

1561[341] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/269.
1562[342] bkz IbnHışâm,II,314-315;er-Ravdül-ünüf,VI,459 Bu olay Hudeybiye antlaşması öncesinde meydana gelmiş olup Resulullah (sav) önce Hirâs'ı, sonra da Hz Osman'ı Mekke'ye geliş sebeplerinin savaş değil Kabe'yi ziyaret olduğunu bildirmek üzere göndermişti.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/270.
1563[343] Umeyr'in bu sözleri metinde düşmüştür.
1564[344] İbn Hişâm.ee-Sîre.II, 417418; ihsan Abbas, s. 207.

kaçtıklarında Resulullah'tan (sav) emân istedi, Resulullah (sav) da her ikisi için ona emân verdi ve oğlu Vehb b. Umeyr'i ona emân verdiğine işaret olarak yüce ridâsı ile birlikte gönderdi. Vehb de Safvan b. Ümeyye için zikredildiği şekilde onu alıp getirdi.[1565][345]

Eman Verildiğini Bildirmek Üzerine Kadınlardan Gönderilen

İbn Abdilber el-İstîâb' da şöyle der: Ümmü Hakîm binti Haris b. Hişâm, amcasının oğlu Ikrime b. Ebi Cehl'in hanımı olup Mekke'nin fethi günü İslâmiyeti kabul etti. Kocası İkri-me Yemen'e kaçtığında onun için Resulullah'tan (sav) emân istedi ve onu aramaya çıkarak geri getirdi, o da müslüman oldu ve nikahları üzere kaldılar. Ümmü Hakîm İkrime'yi getirdiğinde Resulullah (sav) onu görünce kendisine "muhacir yolcuya merhaba!" dedi. Ashabına da, "İkrime size geliyor, onu gördüğünüzde babasına sövmeyin, çünkü ölüye sövmek diriyi incitir" buyurdu.[1566][346]

Yanındaki Müslümanları Yollaması İçin Yabancı Hükümdarlara Elçi Gönderilmesi

İbn Ishak şöyle der: Resulullah'ın (sav) ashabından Habeşistan'da kalanlar vardı. Resulullah (sav) onlar için Necâ-şi'ye Amr. b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderdi, Amr onları iki gemiye bindirerek Hudeybiyye'den sonra HayberMe bulunduğu sırada Resululah'a (sav) getirdi. Onlar içlerinde Cafer b. Ebi Tâlib'in de bulunduğu onaltı kişiydiler.[1567][347]

Devlet Başkanıyla Ülkesinde Bulunan Müslüman Bir Kadını Evlendirmesi İçin Yabancı Hükümdara Elçi Gönderilmesi

İbn Cemâa Muhtasaru's-siyer* de zikreder: Resulullah (sav) Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşi'ye gönderdi. Necâ-şi'nin adı Arapça'da "atıyye" manasına gelen Ashame idi. Resulullah (sav) ona iki mektup yazdı; birisinde kendisini İslâm'a davet ediyor ve-ona Kur*an okuyordu. Necâşi bu mektubu abp gözlerinin üstüne koydu ve tahtından inerek yere oturdu, sonra müslüman oldu ve hak şehadeti getirip "eğer ona gidebilseydim giderdim" dedi. Resulullah (sav) diğer mektupta da Ümmü Habibe'yi kendisiyle evlendirmesini istedi ve yanında bulunan ashabını gemiyle göndermesini emretti. O da öyle yaptı, fildi sinden küçük bir kutu isteyerek Re-sulullah'uı (sav) mektuplarını onun içine koydu ve **bu iki mektup ellerinde kaldığı sürece Habeşistanlıların hayır içinde olacaklarını" söyledi.[1568][348] el-İsâbe'de Amr'm biyografisinde şu bilgi verilir: Resulullah

---

[1565][345] el-İstiâb, II, 484-486, III, 626-627. Metindeki hatalar için aslına bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/270-271.
[1566][346] age, III, 148, IV, 443-144; İbn Hişâm, II, 410, 418; îbn Kesir, III, 585.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/271.
[1567][347] ibn Hişâm, II, 359; İbn Kesîr, III, 389-390.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/271-272.
[1568][348] Bu mektuplar için bkz. Hamıdullah, el-Vesâik, s. 99-107 Ayrıca bkz et-Terâ-tibül-idâriyye, I, 279.

(sav) Ümmü Habibe ile evlenmesi konusunda onu Necâ-şi'ye gönderdi. Ayrıca Mekke'ye de göndermiş ve Hubeyb'i bağlı bulunduğu ağaçtan kurtarmıştı.[1569][349] Hafız İbn Hacer, Ümmü Habibe'nin el-İsâbe'deki biyografisinde de şu bilgiyi verir: Necâşi, Ebrehe adlı bir cariyesini Ümmü Habibe'ye gönderdi. Cariye ona "hükümdar, seni evlendirecek kimseyi vekil kılmanı istiyor" dedi. O da Halid b. Said'i[1570][350] vekil tayin ederek gönderdi ve Ebrehe'ye de iki gümüş bilezik verdi, Akşam olunca Necâşi, Cafer b. Ebî Tâ-lib ile yanındaki müslümanların getirilmesini emretti, onlar da geldiler. Necâşi hutbe irad etti; Allah'a hamd ü senada bulundu, kelime-i şehadeti okudu ve sonra şöyle dedi: "İmdi, Resulullah (sav) Ümmü Habibe'yi kendisiyle evlendirmem için bana mektup yazdı, ben de icabet ettim. Ümmü Habibe'ye dörtyuz dinar mehir biçtim." Necâşi sonra dinarları ortaya döktü. Sonra Halid hutbe okudu, "Resulullah'ın (sav) isteğine icabet ettim, Ümmü Habibe'yi onunla evlendirdim" dedi ve dinarları aldı. Necâşi onlara yemek yaptırdı, yediler. Ümmü Habibe şöyle der: Mal (mehir) bana getirilince Eb-rehe'ye elli dinar verdim, o ise bana iade etti. "Hükümdar bunu bana kesin olarak emretti" diyerek, ona verdiklerimi bana geri verdi. Sonra ertesi gün bana ud, alaçehre, anber ve anberyağı getirdi, ben de onu Resulullah'a (sav) götürdüm. İbn Fâris'in Muhtasarına İbn Badis tarafından yapılan şerh ile el-Lubâb'da şöyle denir; Ümmü Habibe, İslâm'da kendisine bu meblağ verilen ilk kadındır.[1571][351]
Ebû Abdullah el-Gâfıkfnin Zıllül-ğamâme[1572][352] adlı eserinde adı geçen Ümmü Habibe hakkında şu bilgi verilir: Salih kul Ashame (Necâşi) onun mehrini edada Allah ve Resulünün rızasını kazandı. Allah onun kalbine iman ve merhameti yazdı, Ümmü Habibe'yi güven ve korumasına aldı, ta ki Şurahbil b. Hasene onu Resulullah'a (sav) ulaştırıp[1573][353] zifafında koruyunca-ya kadar. Onu iman kanaatine boğdu ve zamanın uzunluğu karşısında merhaleleri tükenmeye yüz tuttu. Ümipü Habibe sabah olunca nikahlanmasına hamdetti ve kuşlar onun muştusunu koşuşturdular; bileziklerini ve yüzüklerini Resulullah'ın (sav) onu nikahladığını kendisine haber veren kimseye hediye etti.[1574][354]

Hediye Götürmek Üzeke Elçi Gönderilmesi

Ebû Ömer İbn Abdilber el-İstiâb' da şöyle der: Resulullah (sav) Amr b. Ümeyye ed-Damrfyi bir hediye ile Mekke'ye Ebû Süfyân b. Harb'e gönderdi.[1575][355] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm şu rivayeti nakleder: "Bu hediye Acve hurması idi. Resulullah (sav) Ebû Süfyân'a yazarak kendisinden işlenmiş bir deri istemiş o da deriyi hediye etmişti." Ebû Ubeyd şöyle der: Bu hediye olayı Mekke fethi öncesinde Mekkeliler ile

[1569][349] el-İsâbe, II, 524; Üsdiil-ğâbe, IV, 193. Hubeyb kelimesi metinde yanlış olarak "haşeb" şeklinde geçmiştir.
[1570][350] Metinde ve el-İsâbe'de yanlış olarak Halid b Velid şeklinde geçmiştir.
[1571][351] el-İsâbe,IV, 305-306. Ayncabkz.lbnHişâm, 11,645;ibnSa'd,VIII,96- 100;ÜsdÜl-ğâbe, VII, 315-33.
[1572][352] Muhammed b. Mesud el-Gafıkı (ö. 540/1146), Zülül-ğamâme ve tavkul-hamâ-me (bkz. GAL, I, 454; SuppL, I, 629).
[1573][353] bkz. es-Siretiil-Halebiyye, m, 414.
[1574][354] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/272-273.
[1575][355] el-İstiâb, II, 498.

Resulullah (sav) arasındaki antlaşma dönemindeydi.[1576[356]] Ebül-Hasan el-Me-dainî, Resulullah'ın (sav) etrafa gönderdiği elçilerle ilgili olarak müstakil bir kitap yazmıştır.[1577[357]] BunuHâfız İbn Hacer, Haris b. AbdilkülâTin el-İsâbe ve diğer eserlerindeki biyografisinde zikreder.[1578[358]]
Hafız Irâki de Elfiyye'sinde elçilere işaretle şöyle der:
Resulullah'ın (sav) hükümdarlara gönderdiği elçiler:
Nebfnin gönderdiği ilk kimse
Bir hükümdara Amr ki ed-Damrî'dir
Necâşi'ye gönderdi onu, vardığında
İndi döşeğinden oldu müslüman
Muhacirleri gönderdi deniz yoluyla
Ona iki gemiyle
Evlendirdi Remle'yi Nebî*yle Amr da kabul etti
Onun adına, Necâşi verdi mehrini ihsanla
Dıhye'yi gönderdi Kayser'e
Ki o Herakliyus'tur, büyüklendi isyan etti
Ve gitti îbn Huzâfe Kisra'ya
Yırttı mektubu azgınlıktan inkârdan
Hâtıb'ı Mukavkıs'a gönderdi
"Hayırla" dedi ve yaklaştı umudunu kesmedi
Nebf ye Mâriye-i Kıbtıyye'yi etti hediye
Ve kardeşi Sîrîn'i hediyelerle
Altın, kadeh ve bal
Ve Mısır'dan nadide şeyler
Ibnü'1-As'ı gönderdi tâ ki
Verdi mektubunu iki oğluna Cülendâ'nın
İkisi de olup müslüman bıraktılar Amr'ı
Zekâtı toplamaya ve hediye verdiler
Salît'i Yemâme'yi gönderdi
Benî Hanife hükümdarı Hevze'ye
Elçiye ikramda bulundu ağırladığında
Ve dedi "ne güzeldir kendisine davet olunan."
Ve istedi "işin" birazının kendisine tevdiini
Verilmedi ona, o da geçip gitti küfründe
Bunun gibi Şucâ el-Esedî vardı
Belkâ hükümdarı Haris el-Gassânî'ye
Attı mektubu ve dedi varıyorum
Onun üstüne, Kayser Herakliyus oldu engel
Denildi, aksine, onu Cebele'ye gönderdi
O yumuşak davrandı fakat onu alıkoydu
Hükümdarlık, sonra Ömer zamanında

1576[356] Ebû Ubeyd, el-Emvâl, Kahire 1395/1975, s. 328.
1577[357] Ali b. Muhammed el-Medâni (ö. 225/840). Meşhur Arap tarihçisidir. el-İsâbe'de(I, 283) eserinin adı Kifcâbu Rûsuli'n-Nebî olarak verilmiştir. Bu zat için bkz. C. Brockelmann, "Medâinî", IA, VII, 456-457. Ibn Hudeyde (o 783/1381) Resutul-lah'm (sav) elçi ve katiplerine dair eserinin (el-Misbâhu'1-mudî, Beyrut. 1405/ 1985) birinci cildinde 48 elçiyi zikreder. M Yasin M a/har Sıddıqui de 42 elçi hakkında bilgi verir (Organisation of government under The Prophet, s 230-237, 464472).
1578[358] el-İsâbe,I,283.

Müslüman oldu, sonra irtidatla oldu kâfir
Muhacir b. Ebi Ümeyye'yi
Gönderdi Haris el-Himyeri'ye
Ki babası Abdıkulâl'dir, tereddüt etti:
"Bakayım, düşüneyim," elçi olarak geldi
NebFye müslumau olarak; onu kucakladı
Rıdâyı serdi ona ve sevdi onu
Alâ b. el-Hadramî'yi gönderdi
Sâvâ oğlu Münzir ed-Dârimî'ye.[1579[359]]
Alâ ile birlikte Ebû Hureyre vardı
Boyun eğdi Munzır en hayırlı dine
Fetih yılı geldi Munzır elçi olarak
Ya da dokuzuncu yılda, bir goruşe göre
Bunun gibi, Muâz'ı gönderdi ve
Ebû Musa'yı bir muhalife, yaklaştılar
Buyurdu: "kolaylaştırın, zorlaştırmayın"
istekle müjdeleyin, nefret ettirmeyin."
Cerîr'ı gönderdi Zu'1-Kelâa ve-
Zî Amr'a, ne güzel davetçıdır o
Ve Amr ed-Damrfyı Museyleme'ye
Yalanından dönmedi ayrılmadı
Ona mektubunu gönderdiği Sâıb ile
ikinci kez ama o tevbe etmedi
Ardından Ayyâş'ı gönderdi
Beni Abdılkulâle, öptüler hepsi
Mektubunu ve musluman oldular
Nuaym, Hâns[1580[360]] ve Mesrûh
Yine Nebî gönderdi yazdığında
Birçoklarına, gidenlerin adları belh değil
Ferve b. Amr el-Cuzâmî'ye
Ki kurtuldu islâm'ı kabul ederek
Ve Benî Amr'a Hımyer'den
Keza unlu Ma'dıkerıb'e
Ve yazdı bazı papazlara Necran'da
Keza Hades'ten[1581[361]] musluman olanlara
Ve Ibn Dımâd Hahd el-Ezdfye
Ve razı olunan îbn Hazm Amr'a
Temîm b Evs ve kardeşlerine[1582[362]]
Yazdı ki hâlâ evlatlarının yanındadır
Ve Yezıd b Tufeyl el-Hârısrye
Ve Benî Zıyâd b Hârıs'e.[1583[363]]

1579[359] Munzır b Sâvâ el-Abdî'dır (bkz Hamıdullah, el-Vesâik, s 144 v d).
1580[360] Metinde Hâr şeklinde yanlış geçmiştir.
1581[361] Hades kabüesıdır (bk? el-Vesâik, s 128).
1582[362] Temîm ed-Dârî ve kardeşlen (el-Vesâilt, s 130).
1583[363] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/273-275.

Allah Resulü'nün Kendisine Gelen Elçiye Hediye Vermesi

el-İsâbe'de, Kayserdin Maân valisi (âmil) Ferve b. Amr el-Cüzâmfnin Resulullah'a (sav) gönderdiği elçi Mesud b. Sa'd el-Cüzâmî'nin biyografisinde şu bilgi verilir: O, Resulullah'a (sav) Ferve'nin hediyesini ve müslüman olduğu haberini getirdi, Resulullah hediyeyi kabul etti ve elçiye beşyüz dirhem hediye verdi.[1584[364]]

Müslüman Olmaması Halinde Kendisine Savaş Açılacağı Tehdidiyle Hükümdara Elçi Gönderilmesi

îbn îshak'ın Sîret*inde Resulullah'ın (sav) Amr b. Âs'ı Uman hükümdarı Cülendâ'ya İslama davet için gönderdiği zikredilir,[1585[365]] Amr. b. Âs'ın onunla karşılıklı konuşması uzunca olup siyer müellifleri tarafından nakledilmiştir.[1586[366]] Bu konuşmada hükümdara şöyle hitap etmiştir: "Senden başka kalan birini bilmiyorum, eğer bugün müslüman olmazsan atlar seni çiğneyecek, şehirlerin mahvolacak. Müslüman ol, selâmete erer ve kavmine vali olursun." Şeyh Tayyib b. Kîrân Şerhul-Elfiyye'de şöyle der: "Onun hükümranlık makamında ve avanesinin yanında, üstelik onun huzurunda oturamayıp ayakta durduğu halde kendisine bu şekilde hitab edip savaş ve yok olmakla tehdit etmesi Amr'ın cesaret gücünü göstermektedir." Amr*ın kıssası için adı geçen şerh ve diğer eserlere bakınız. İbn Sa'd'ın Tabakât'ın-da şu bilgi zikredilir: Resululah (sav) Yuhanna b. Rü'be ve Eyle'nin liderlerine mektup yazarak şöyle buyurdu: "Eğer kara ve denizlerin güvenlik içinde olmasını istiyorsan Allah veResulü'neitaatet Eğer elçileri reddeder, onları razı etmezsen sizinle savaşarak küçükleriesir alıp büyükleri de öldürünceye kadar sizden hiçbir şeyi kabul etmem..."[1587[367]]

Allah Resulütvün Tercümanı

Yabancı Dîlde (Konuşmayı) Tercüme Eden:

Tilimsâni'nin el-Umde9 sinde belirtildiğine göre Zeyd b. Sabit el-Ensârî en-Neccârî hükümdarlara gönderilen mektupları yazar ve Resulullah'm (sav) huzurunda (konuşmaları) cevaplardı. Onun Farsça, Rumca, Kıptice ve Habeşce tercümanıydı. Bu dilleri Medine'de bunları konuşanlardan öğrenmişti. İbn Hişâm da el-Behce' de bu bilginin benzerini zikreder. Bu bilginin benzeri İbn Abdisselâm'ın et-Târif bi-ricâli Muhtasa-ri İbnil-Hâcib

---

[1584[364]] Ferve'nin Resulullah'a (sav) beyaz bir katır hediye ettiği zikredilir (îbn Hişâm, II, 591; îbn Kesir, IV, 167;et-Terâtibü1-idariyye, I, 337). Metinde Maân kelimesi Amman şeklinde yanhş geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/276.
[1585[365]] İbn Hişâm'da (II, 607) ve el-Vesâikte (s. 161) Amr b. Âs'ın Cülendâ'mn iki oğluna elçi olarak gönderildiği, el-İsâbe'de (1,262,264) ise hepsine gönderilmiş olmasının da muhtemel bulunduğu belirtilir.
[1586[366]] bkz. Süheylî, er-Ravdül-Ünüf, VII, 521.
[1587[367]] îbn Sa'd, I, 277-278.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/276.

adlı eserinde Zeyd'in biyografisinde de geçmektedir. Adaşımız Ebül-Hesenât Muhammed Abdülhay el-Leknevi'nin Akâmü'n-nefâis fi edâi'l-ezkâr bi-lisâni Fâris[1588[368]] adh eserinde, el-İlâm bi-sîreti'n-Nebî aleyhi's-selâtü ve's-selâm ile diğeri bazı biyografi eserlerinde tasrih edildiği üzere Zeyd b. Sabit gibi bazı sahabilerin Acemce, Rumca, Habeşce ve diğer dilleri öğrendikleri belirtilir. İbn Abdirabbih'in el-İkdü'1-ferid'inde (II, 144) şu bilgi verilir: Denildiğine göre Zeyd Farsça'yı Kisra'nın elçisinden, Rumca'yı Resulullah'ın (sav) hâcibinden, Habeşçe'yi onun erkek hizmetçisinden, Kıptice'yi de kadın hizmetçisinden öğrenmiştir.[1589[369]] Sahîh-i Buhâ-ri'de "Kitâbü'l-Ahkâm" da "Hakimlerin tercüme yaptırması ve bir tek tercüman bulunmasınının caiz olup olmadığına dair bâb" başlığında Hârice b. Zeyd b. Sâbit'in Zeyd b. Sâbit'ten naklen şöyle dediği zikredilir: "Nebi (sav) Zeyd'e Yahudi yazısını öğrenmesini emretti"[1590[370]]

Yabancı Dîlde Yazıları Tercüme Eden:

Süryâni Yazısı: el-İstiâb* da belirtildiğine göre Resulul-lah'a (sav) Süryânice mektuplar geliyordu; Resulullah Zeyd b. Sâbit'e Süryânice'yi öğrenmesini emretti, o da on küsur günde öğrendi.[1591[371]] Tahâvi'ninMM/ı*o«ar' ında Zeydb. Sâbit'ten şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) bana *Süryânice'yi iyi biliyor musun, bana mektuplar geliyor* buyurdu* Ben de 'hayır* dedim. Resulullah 'o halde onu öğren' buyurdu, ben de on-yedi günde öğrendim." el-Ahkâmu's-suğrâ' da, Ebubekr İbn Ebî Şeybe'nin Müsned* de Zeyd b. Sâbit'ten şu rivayeti naklettiği zikredilir: "Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Bazı kimselerden bana mektuplar geliyor, onları herkesin okumasını istemiyorum, Süryânice'yi öğrenebilir misin? Ben de "Evet" dedim ve onyedi günde öğrendim." İbn Abdilber'inBehcetül-me-câlis'inde Zeyd b. Sâbit'in Süryâniceyi on sekiz günde öğrendiği belirtilir.[1592[372]]

Yahudi Yazısı

Sahîh-i Buhâri' de "şevâhidwden olarak ve et-Târih' te[1593[373]] —ki burada verilen metin et-Târih' ten alınmıştır— Zeyd b. Sabitten şu rivayet zikredilir: "Resulullah (sav) 'yahudi yazısını (İbranice) öğren, ben mektubum konusunda yahudilere güvenmiyorum* buyurdu. Ben de onu yarım ayda öğrendim; öyle ki onun yahudilere gönderdiği mektupları

1588[368] bkz. SuppL, II, 857.
1589[369] el-İkdül-ferîd, IV, 161.
1590[370] Buhari, Ahkâm 40; el-Fethul-bâri,XXVII, 216.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/277.
1591[371] el-İstiâb, I, 552.
1592[372] Behcetü1-mecâlİ8,I,356.Ayncabkz.et-Terâtibü1-idâriyye,1,120("SırKâtibi" başlığı). Metinde "mecalle" kelimesi yanlış olarak "mehâfU" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/277-278.
1593[373] Buhâri, et-Tarihul-kebîr, III, 381.

yazıyor, kendisine yazdıklarını da ona okuyordum"1594[374] Tahâvi*ninJlfwhto-sar' ında Zeyd b. Sabitten şöyle dediği nakledilir: "Resulullah (sav) bana yahudi yazısını öğrenmemi emretti, yarım ay geçmeden öğrendim. Resulullah (sav) bana 'Mektubum konusunda hiçbir Yahudiye güvenmiyorum' dedi, ben yazıyı öğrenince Resulullah (sav) yahudilere mektup yazdığında ben yazıyordum, kendisine yazdıklarında da mektuplarını okuyordum.** Buhâri bu rivayeti "Kitâbu'l-Ahkâm"da "Hakimlerin tercüme yaptırmaları ve bir tek tercüman bulunmasının caiz olup olmadığına dair bâb"başlığıaltında "muall ak" olaraknaklederkilafzışöyledir:"Hârt-ce b. Zeyd b. Sabit şöyle dedi: Nebi (sav) Zeyd'e yahudi yazısını öğrenmesini emretti. Zeyd: Ta ki Resulullah'ın (sav) mektuplarını, yazdım, kendisine mektup gönderdiklerinde de ona mektuplarını okudum."1595[375] Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bâri'de Buhâri'nin bu hadisi et-Târih1596[376] kitabında tafsilatlı ve "mevsûl" olarak verdiğini belirttikten sonra hadisi çeşitli "tariklerle m e v s û 1 olarak zikreder.1597[377] Tirmizî el-Câmi'in "Kitâbü'l-Edeb" inde1598[378] bununla ilgili olarak "Süryanice öğretimine dair bâb" başlığına açarak şu rivayeti nakleder: Bize Ali b. Hucr haber verdi, ona Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd babasından, o Hârice b. Zeyd b. Sâbit'ten, o da babası Zeyd'den şöyle dediğini haber verdi: "Resulullah (sav) bana'yahudi yazısını öğrenmemi emretti ve 'Allah'a andolsun, ben mektubum konusunda hiçbir yahudiye güvenmera' buyurdu. Yarım ay geçmeden yazıyı öğrendim, öğrenince de, Re-sulullah yahudilere mektup yazdığında onlara ben yazardım, kendisine yazdıklarında da mektuplarını ona ben okurdum." Tirmizî şöyle der: Bu hadis hasen-sahih olup Zeyd b. Sâbit'ten çeşitli yollarla rivayet edilmiştir. A'meş onu Sabit b. Ubeyd'den, o da Zeyd b. Sâbit'ten şöyle rivayet eder: "Re-sulullah (sav) bana Süryânice'yi öğrenmemi emretti." İbn Asâkir, Abdullah b. Ebubekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan şöyle dediği tahric der: "Zed b. Sabit Mâsike1599[379] medreselerinde öğretim gördü, onların yazısını onbeş günde öğrendi. Öyle ki tahrif ettiklerini ve değiştirdiklerini biliyordu."1600[380] İbn Ebi Davudel-Mesâhif te ve İbn Asâkir Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dediğini tahric ettiler: "Resulullah (say) "bana bazı mektuplar geliyor, onları herkesin okumasını istemiyorum, İbranice veya Süryânice1601[381] yazıyı Öğrenebilir misin?" buyurdu. Ben de "evet" dedim ve onu onyedi günde öğrendim."1602[382] Ebû Yala, İbn Ebî Davud el-Mesâhif te ve İbn Asâkir, Zeyd b. Sâbit'ten şöyle dediğini tahric ederler: "Nebi (sav) bana 'Süryânice'yi iyi biliyor musun, bana mektup geliyor' buyurdu. Ben 'hayır1 dedim, o da 'öğren' buyurdu ve ben onu onyedi günde

---

1594[374] bkz. Müsned, V, 186; Ebû Davud, İlim 2; Tirmizî, tsti'zân 22.
1595[375] Buhari, Ahkâm 40.
1596[376] et-Târihul-kebîr, III, 380-381.
1597[377] Fethul-Bâri, XXVII, 216.
1598[378] "Kitabü'l-İsti'zân" olacak, bkz. Tirmizi, İsti'zân 22.
1599[379] Benî Mâsike,Medine'deki küçükyahudikabilelerındenbiridir(bkz. Ahmet ibrahim eş-Şe rif.Mekkevel-Medinefîl-Câhiliyye ve ahdi'r-Resûl, Kahire 1985.S.318-319).
1600[380] îbn Asâkir, Târihu Dımaşk, VI, 559.
1601[381] Resuluilah'm îbranıce mi, Süryânice mi dediği konusunda râvi tereddüt etmiştir.
1602[382] îbn Asâkir, Târihu Dımaşk, tıpkıbasım (Dâru'l-Beşır), Amman, ts., 559;Muhta-saru Târihi Dımaşk, IX, 115.

öğrendim."1603[383] İmam Ahmed, Zeyd b. Sâbit'ten "merfu" olarak şu tahric de bulunur:'f&y ZeydJ benim için yahudi yazısını öğren; Allah'a andolsun ki ben mektubum konusunda hiçbir yahudiye güvenmiyorum." Abd b. Humeyd de Zeyd b. Sâbit'ten "merfu" olarak şu hadisi tahric eder: "Ben bir kavme yazıyorum, fazla veya eksik yazmalarından korkuyorum, Süryânice'yi öğren."

Derim: Bununla, yabancı dilleri öğrenmenin hükmü anlaşılmaktadır. Subhu'l-a'şâ'nın üçüncü cildinde şöyle denir: Katibin Arapça'dan başka dillerden, kendisiyle konuşma veya yazışma ihtiyacı sözkonusu olan kimsenin dilini öğrenmesi gerekir. Bunun gibi, Arap yazısı dışındaki yazılardan da ihtiyaç duyulan yazıları öğrenmelidir. Muhammed b. Ömer el-Medâinî Kitâbü'l-Kalem ve*d-devât*ta şöyle der: "Katibin Hint yazısı ve diğer yabancı yazılan öğrenmesi gerekir." Daha önce dil ile ilgili olarak Resulul-lah'ın (sav) Zeyd b. Sâbit'e yahudilerin Süryânice veya İbranice yazısını öğrenmesini emrettiğine, onun da Hz. Peygamber'e onların mektuplarını okuduğuna ve Resulullah'tan onlara cevap yazdığına dair geçen bilgi de bunu teyid etmektedir.1604[384] İbn Rüşd, efendimiz Hz. Ömer ve imam Mâlik'in Arapça'dan başka dilleri öğrenip konuşmayı kötülediklerine dair rivayeti yorumlamakta olup el-Beyân ve't-tahsil1605[385] adlı eserindeki sözlerinden anlaşılan şudur: İmam Mâlik'in Arapça'dan başka dil ve yazıları öğrenmeyi mekruh sayması, öğrenilmesinde bir fayda bulunmayanlarla ilgilidir. Fakat Hz. Peygamber'in (sav) emriyle Zeyd'in öğrenmesinde olduğu gibi Devlet Başkanının (İmâm) ihtiyaç duyduğu şeyleri tercüme etme, hakimin hasımlararasındahükiimvermevehukukuispatetme, â ş i r inbeytülmal için ehl-i zimme ve harbî tüccarlarından alacağı u ş û r vergilerini toplama, bir esirin hürriyetine kavuşturulması ve benzeri gibi zaruretin gerektirdiği faydalı hallerde ihtiyacı karşılamak için öğrenmesi mekruh değildir. İbn Yunus, Hz. Ömer'in Arap olmayanları kendi dilleriyle konuşmaktan menettiğine dair el-Müdevvene'de geçen ifade ile ilgili olarak şöyle denildiğini belirtir: Bu yasaklamadan kastedilen, yabancı dille mescidde veya onu bilmeyen birinin yanında konuşmaları halidir ki bu durumda bir kimseye karşı iki kişinin fısıldaşmalan gibi olur ki bu da mekruhtur. Şeyh Ebül-Hasan bu hususta şöyle der: "Son te'vil daha uygundur. Birincisine gelince, bunu neden mekruh saymış olabilir; yabancı dille konuşma, mescidlerin sa-kındırılması gereken boş sözlerden midir?." O sanki bu hususta tevakkufta bulunmuştur, et-Tevdîh'te müellif şöyle der: O mescidlerde yabancı dille konuşmayı mekruh saymıştır. Çünkü Mâlik de mescidlerde Arapça'dan başka dille konuşulmasını mekruh saymıştır, İbn Yunus'un kanaati de bu yöndedir. Îbnü'l-Hâc'ın el-Medhal'inde şu bilgi verilir: İmâm Mâlik bundan, yani mescidde yemek yemeden daha hafif fiili mekruh saymış olup bu da özellikle Arapça'yı iyi bilenlerin başka dille

---

1603[383] Kitâbul-Mesâhif,s. 3. Burada Zeyd'in onyedi değil ondokuz günde öğrendiği kaydedilmektedir Târîhu Dımaşkta ise (VI, 559) onyedi günde öğrendiği belirtilmiştir.
1604[384] Subhul-a'şâ, III, 4.
1605[385] el-Beyân ve't-tehsil, XVIII, 146.

konuşmalarıdır. Bu konuda İbn Ebî Cemre'nin Muhtasarına Meccâcî'nini yaptığı şerhte üçüncü hadise bakınız.
Derim: Arapça dışında bir dille konuşmanın Hz. Ömer tarafından neh-yinin ve İmâm Mâlik tarafından mekruh sayılmasının mescidde bununla konuşan kimse veya hiçbir zaruret gerektirmediği halde ya da kendi dilini, bunun edebiyat ve ilimlerini küçümseyerek yabancı dil öğrenen kimse hakkında olduğu, başka kimseler hakkında söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik bugün kabul etmekteyiz ki Arap olmayan milletlerin dilleri, onlarla yarışma ve milletler arasında yükselme için zaruri olan müsbet ilimler, ayrıca bir arada yaşama ve bu durumda insan haklarını güvence altına alma konusunda gerekli olan karşılıklı tanışma için bir anahtardır. Birçok dilleri bilenlerden biri olan Şeyh Safiyüddin el-Hıllî şöyle der:
Kişinin dilleri ölçüsünde olur faydası Ona felaketler halinde yardımadır bunlar Davran öyleyse çabucak öğrenmeye dilleri Her dil gerçekte birer insandır.
el-Cevheretül-mahsûs fî tercemeti şârihil-Kâmûs[1606[386]] müellifi bu iki beyti ona nisbet etmektedir. Bu konuda zikredilen en enteresan şeylerden biri de îbn Sa'd'ınTabakât'ında (III, 258) gördüğüm şu bilgidir: Efendimiz Hz. Ömer'in öldürülmesinde Muğire'nin hizmetçisine yardım edenlerden biri olan Cefne en-Nasrâni, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın süt babasıydı ve Medine'de yazı öğretiyordu.[1607[387]] Onun yabancı dilde yazı öğrettiği söylenebilir, ama mesela Arapça veya Kur'an öğrenme konusunda o sırada bir hıristiya-na ihtiyaç duymuş olmaları imkânsızdır. Bunu düşün. Bu konuda zikredilen en güzel şeylerden biri de Şeyh Muhammed en-Nevevî el-Câvi el-Mek-kî'nin Merâhu lebîd li-keşfi ma'nal-Kur'âni'l-mecîd[1608[388]] adlı tefsirinde, Hz. Yusuf tan (as) bahseden "(Yusuf krala) Beni ülkenin hazineleri üstüne (memur) kıl, çünkü ben (onları) iyi korur, (yönetmesini) iyi bilirim, dedi" (Yusuf 12/55) âyeti ile ilgili olarak gördüğüm şu yorumdur: Yani mallarda tasarruf yollarını ve bana gelecek gariplerin (yabancıların) bütün dillerini bilirim (s. 403).
Buhari Sahîh'te "Farsça ve rftâne (Arapça'dan başka dil) ile konuşan kimse babı" diye bir başlık açar.[1609[389]] el-Fecrü's-sâti*de müellif şöyle der: "Ritâne* den maksat Arapça'dan başka dil olup bu, daha genel olanın atfı kabilindendir. Yani, iki âyetin de[1610[390]] delâlet ettiği üzere ihtiyaç duyulduğunda Arapça'dan başka dille konuşmanın caiz olduğudur. Buhari bununla, Farsça konuşmanın mekruh olduğuna dair varid olan hadislerin zayıf olduğuna işaret etmiştir. Bu başlığın Cihad bahsinde ele alınması da, müslümanların, Arap olmayanların (Acem) elçi ve emirleriyle münasebetlerinde buna ihtiyaç duymalarından dolayıdır."

1606[386] Bu eser Murtaza ez-Zebîdî hakkında olup Muhammed İbrahim Fennî el-Mısrî tarafından kaleme alınmıştır. Kettâni, müellif hattı bir nüshanın kendisinde bulunduğu söyler (Fihrisül-fehâris, I, 530).
1607[387] ibn Sa'd, in.356.Sozkonusuisim burada Cufeyne olarak geçmektedir.
1608[388] Muhammed b. Ömer el-Câvfiıin (ö. 1316/1898) bu eseri basılmıştır {Kahire 1305). bkz. C. Brockelman, "Nevâvî" İA, IX, 218-219; SuppL, II, 813-814.
1609[389] Buhari, Cihâd 188. Ayrıca bkz. Ebu'ş-Şeyh, Ahlâku'n-Nebî, s. 215; es-Sire-tü'ş—Şâmiyye,VII, 208.
1610[390] Kastedilen âyetler, bâb başlığının devamında zikredilen îbrâhim Sûresi4. ve Rûm Sûresi 22. âyetleridir.

Bu konuda anılması gereken en enteresan şey Sıbt İbnül-Cevzi'nin Mir*âtü'z-zamân adlı eserinde okuduğum şu bilgidir: "O, Abdullah b. Zübeyr'in kölelerinden bahsederken Hişâm'ın şöyle dediğini zikreder: Abdullah b. Zübeyr'in her biri bir dille konuşan yüz hizmetçisi vardı. O da onların her biriyle kendi dili ile konuşurdu." Bu bilgi, Hafız Suyûti'ninTârihul-hu-lefâ'sında (s. 83) İbn Asâkir'in Ömer b. Kay s'tan tahriri olarak verilmiş olup oraya bakınız.[1611][391] Bu, sahabe ve tabiînin dilleri bilmeleri ve bunun sayısı ile ilgili olarak duyduğum en enteresan bilgidir. Zikredildiğine göre İbnü'z-Zübeyr'in babasının, kendisine haraç ödeyen bin kölesi vardı. Oğlunun da bu kadar kölesinin bulunması yadırganacak birşey değildir. Çünkü İslâmda Hâşimîlerden sonra onların ailesinden dahabüyüğü yoktu. Bu konuile ilgili olarak, şimdi Şam'a yerleşmiş bulunan dayımızın oğlu allâme muhaddis Ebû Abdullah b. Cafer el-Kettâni'nin[1612][392] el-Metâübül-azizetül-vâfiyye fî tekellümihi aleyhisselâm bi-gayri'1-luğati'l-Arabiyye adlı eseri, Hanefi âlim Şürunbulâli'nin en-Nefhatü'1-kudsiyye fî ahkâmi kıraâtli'l Kuran ve kitâbetüıi bil-Fârisiyye[1613][393] ve allâme Ebül-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevi'nin Akâmü'n-nefâis fî edâi'l-ezkâr bi-lisâni'l-Fâris[1614][394] adlı risalelerine bakınız. AyncaFethul-Bâri'de "Küâbü'l-Cihâd" -da Buhâri'nin "Parsça... konuşan kimse babı" ile ilgili olarak müellifin şu söylediklerine bakınız: Buhâri sanki Resulullah'ın (sav) dilleri bildiğine işaret etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, dillerinin ayrılığına rağmen bütün milletlere gönderilmiş olup dolayısıyla onun risaletinin umumîliğine nisbetle bütün milletler onun kavmi sayılır. Bu da onları anlaması ve onların da kendisini anlamaları için onların dillerini bilmesini gerektirir. Şöyle de denilebilir: Bu durum, onlar nezdinde güvenilir tercüman bulunması imkânı sebebiyle, Hz. Peygamber'in bütün dilleri konuşmasını gerektirmez.[1615][395] Ayrıca allâme dayımızın (Allah-rahmet etsin) İthaftı nücebâi'1-asr bil-cevâb ani'1-mesâili'l-aşr adlı eserine bakınız. Enmûzecü'l-lebîb'de Hz. Pey-gamber'e ait hasâisten olarak Kur'an'ın her dilde inmiş olduğu belirtilir[1616][396] İbnü'n-Nakib bunları sayar. Yine Suyûti el-İtkân'da Ebubekir el-Vâsıtî*nin el-İrşâd fil-kırââtil-aşr adlı eserinde şöyle dediğini kaydeder: KurWda şu elli dil (ve lehçe) mevcuttur: Kureyş, Hüzeyl, Kinâne, Has'am, Hazrec, Mezhic, Huzâa, Gatafân, Müzeyne, Sakif, Hevâzin, Eş'ar, Numîr, Kays, Aylan, Cürhüm, Yemen[1617][397], Ezd Şenûe, Kinde, Temim, Himyer, Medyen, Lalım, Sa'dü'l-aşîre[1618][398], Hadramevt, Sedüs, Amâlika, Enmâr, Gassân, Sebe, Uman, Benî Hanîfe, Tağlib,[1619][399] Tay, Amir b. Sa'saa, Evs, Belî[1620][400], Cüzam, Uzre[1621][401] en-Nemir,

[1611][391] Târihul-hulefâ, s. 233.
[1612][392] Bu zat için bkz. Fihrisül-fehâris, I, 515-518;SuppL, II, 890-891.
[1613][393] Bu risale basılmıştır (Kahire: 1355). bkz. SuppL, II, 431.
[1614][394] Bu risale ete birkaç defa basılmıştır (bkz. age, II, 857).
[1615][395] Fethu1-Bârî, XII, 156-157.
[1616][396] bkz, Suyûti, el-Haaâisül-kübrâ, II, 127-128, 130-131.
[1617][397] Metinde "Eymea"şeklinde geçmiştir.
[1618][398] Metinde "Sa'd" ve "el-Aşire" şeklinde ayrı zikredilmiştir.
[1619][399] el-ttkân'da Sa'lebe şeklinde geçmiştir.
[1620][400] Metinde mevcut değildir.
[1621][401] Metinde "Urve" şeklinde geçmiştir.

Yemâme. Arapça dışında ise Farsça, Rumca, Nabati dili[1622[402]], Habeşce, Berberce, Süryânice, İbranice ve Kıbti dili.[1623[403]] Kütüphanemizde Suyüti'nin el-Mühezzeb fîmâ vakaa fil-Kur'ân minel-muarreb[1624[404]] adlı bir risalesi vardır. Yaklaşık bir forma hacminde olup alfabetik olarak tertip edilmiştir. Bu konuda onun bir başka risalesi de bulunmaktadır. Ravdfnin Şerhu1-Enmûzec*inde ulemanın "Biz seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak göndermişizdir" (Sebe1 34/28) ile "Kendilerine apaçık anlatabilsin diye her peygamberi kendi milletinin dili ile gönderdik" (İbrahim 14/4) âyetlerinden Hz. Peygamber'in (sav) bütün dilleri bildiği hükmünü çıkardıkları belirtilerek bu konuda Şeyh eş-Şûnf nin Meclis'ine Bulkînf-nin yaptığı şerhe[1625[405]] bakılması tavsiye edilir. Hafâci Şerhu'ş-Şifâ'da (1,480) şöyle der: Allah Teâla Resulullah'a (sav) bütün dilleri öğretmiş olup "Bizher peygamberi ancak kendi milletinin dili ile gönderdik" {İbrahim 14/4) buyurmaktadır. Resulullah (sav) ise herkese gönderilmiştir.[1626[406]] Subhul-a'şâ'da(I, 165) "Kâtibin yabancı dilleri bilmeye ihtiyacı faslı"nda da Muhammed b. Ömer el-Medâni'den naklen şu bilgi verilir: Denildi ki Resulullah (sav) Arap olmakla birlikte bütün dilleri biliyordu. Çünkü Allah onu bütün insanlara göndermiştir. Şüphesiz, Allah bir peygamberi kendilerini anlamadığı bir topluma gönderen değildir. Bu sebepledir ki Resulullah (sav) Selmân ile Farsça konuştu. Medâni, İkrime'ye varan senedle şu rivayeti nakleder: İbn Abbas'a "Resulullah (sav) Farsça konuştu mu?" diye soruldu. O da "Evet, Selman onun yanına geldiğinde kendisine "dürüsten ve s â d -t e h M dedi" diye karşılık verdi. Muhammed b. Emyel "Sanıyorum bu söz, "merhaba, hoş geldin" anlamındadır" der. Bu durumda[1627[407]] Hz. Peygamber'in (sav) Zeyd'e Süryânice veya İbranice yazmayı Öğrenmesini emretmesi, yazmanın kendisine haram olmasındandı, yoksa bununla Zeyd'e onların dillerini öğrenmesini emretmiş değildi. Hafız îbn Abdisselâm en-Nâsırî[1628[408]] er-Rihletül-kübrâ'sında hocası İmâm Muhammed b. Muhammed el-Buhâri en-Nâblûsi el-Eserî'nin biyografisinde, Resulullah'm (sav) Farsça konuşup konuşmadığı konusunu ve el-KâmûsmüellifininSifru's-saâde adlı eserinde Hz. Peygamber'in Farsça konuştuğunu kabul etmediğini[1629[409]] onunlamüza-kere ettiklerini, hocasınını ise Resulullah'm (sav) Farsça konuşmuş olduğunu doğru bulduğunu, bu yolculuk sırasında kendisine soru sorulması üzerine imla ettirdiği ve el-Kâmûs müellifinin görüşünü reddettiği iki formayı ona gösterdiğini belirtir.[1630[410]]

1622[402] Metinde "Kıpti dili" olarak mükerrer geçmiştir.

1623[403] Suyûti, el-ttkân, Kahire 1405/1985, II, 102.

1624[404] bkz. SuppL, II, 181.

1625[405] Ali eş-Şûnî ve söz konusu eserler için bkz. Gazzi, el-Kevâkibü's-sâire,II, 216-219; GAL, II, 438; SuppL, II, 461.

1626[406] Hafâci, Nesimü*r-riyâz, I, 387. Ayrıca bkz. I, 300.

1627[407] Metinde "hineizin" kelimesi "hasenehu" şeklinde yanlış geçmiştir.

1628[408] Hamedel-Câsir,Eşhenırahalâtn-hâc(Riyad 1402/1982) adlı eserinde NâsırFnin (ö. 1239/1823) er-Rihletül-Hicâziyyetül-kübrâ'smı da özetle vermiştir (s. 35-172).

1629[409] FirÛzâbâdî, Sifru's-saâde, Beyrut 1405, s. 264.

1630[410] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/278-283.

Şair

Allah Resulü'nün (Sav) Şairleri:

el-İstiâb' da İbn Sîrîn'in şöyle dediği zikredilir: Müslümantarın şairleri Hassan b. Sabit, Abdullah b. Revâha ve Ka'b b. Mâlik*ti. Müşriklerin şairleri ise Amr b. Âs, Abdullah b. Zi-ba'ra ve Ebû Süfyân b. Hâris'ti. Ebü Ömer b. Abdilber şöyle der: Ali b. Ebî Tâlib'e "bizi hicveden topluluğu sen de bizim için hicvet** denilince o da "Nebî (sav) izin verirse yaparım** karşılığını verdi. Bunun üzerine onlar "Ey Allah'ın Resulü, ona izin ver” dediler, Resulullah (sav) "bu hususta istenilen şey Ali'de yoktur*' veya "o bu hususta istenilen durumda değildir" buyurdu. Sonra da şöyle dedi: “Resulullah*a (sav) silahlarıyla yardım eden kavmi, dilleriyle ona yardım etmekten alıkoyan nedir?." İbn Şîrîn şöyle der: Müşrikleri hicvetmek için Hassan, Ka'b ve Abdullah b. Revâha olmak üzere en-sardan üç kişi seçildi. Hassan ve Ka'b müşriklerin tarihî olaylar, günler (e y y â m) ve övgüye değer hasletlerle ilgili olarak söylediklerinin aynısıyla onlara karşılık veriyor ve onların ayıplarını zikrediyorlardı. Abdullah b. Revâha ise küfür üzere bulunmuş olmaları, duymayan ve faydası olmayan şeylere ibadet etmelerinden dolayı onları ayıplıyordu. O sırada Abdullah'ın sözleri onlara daha hafif, Hassan ve Ka'b'ın sözleri ise daha ağır geliyordu. Fakat İslâmiyet, kabul edip de bilgi sahibi olduklarında onlara en ağır gelen söz Abdullah b. Revâha'nınkiydi.[1631[411]] Hassân'ın el-İsâbe'deki biyografisinde Ebû Ubey-de'nin şöyle dediği nakledilir: Hassan b. Sâbit'in şairlere üstünlüğü üç husustadır: Câhiliyye devrinde ensârın şairiydi, Nübüvvet döneminde Allah Resulü'nün (sav) ve İslâmî devirde de bütün Yemen'in şairiydi.[1632[412]] Şihâb-üddin el-Berbîr'in eş-Şerhu'l-celi[1633[413]] adlı eserinde şu bilgi verilir: Ashabın hepsi şiirin menba ve madeni idiler. En şair olanları dört halife, halifeler arasında en şairi de Ebubekr es Sıddîk idi. Hocalarımızın hocası Seyyid Mustafa el-Bekrî es-Sıddıkfnin,[1634[414]] atası es-Sıddîk'in (Hz. Ebubekir) sözlerinden birdivân derlediğini gördüm ki onu övmede divitlerin ağzı ve kalemlerin ağızları aciz kalır. Bu divânı alfabetik olarak düzenlemiştir. Hz. Ebu-bekir*in kızı Hz. Aişe, Hansa'dan[1635[415]] da şairdi. Değil kadınlar, erkeklerin bile belleyemediği ölçüde şairlerin söylediklerini rivayet ederdi. Dilini uzattığında burnuna değen Hassan b. Sâbit'in sahabe şairlerinden olduğu apaçık bilinmektedir. O, dilini bir kılın üzerinden geçirse onu kırıp koparacağına, bir kayanın üzerinden geçirse onu parçalayacağına dair Allah'a yemin ederdi. Şunlar da sahabe şairlerdendir: Nâbiğa el-Ca'dî, Ka'b b. Züheyr, Ka'b b. Mâlik, Zibrikân, Abbas b. Mirdâs, Amr b. Âs, Abdullah b. Revâha, Dırâr b. Hattâb, Hz. Peygamberdin (sav) amcası Abbas ve oğlu Abdullah b. Abbas, Le-bîd,

---

1631[411] el-tstiâb, 1,335-336, 338. Metinde özellikle son cümlelerde hata ve düşükler mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.

1632[412] el-İsabe, I, 326; Üsdül-ğfibe, II, 6.

1633[413] Ahmed b. Abdüllatif el-Berbîr (ö. 1226/1811), eş-Şerhul-celî alâ beyteyil-Mevsılî (Beyrut 1302.). bkz. Serkis, I, 645; SuppL, II, 750.

1634[414] Mustafa b. Kemaluddin el-Bekrî (ö. 1162/1749). bkz. C. Brockelmann, "al-Bakri" El, 1,965-966.

1635[415] İslâm öncesi ve İslâmî devir tanınmış Arap kadın şairi (bkz F Gabrieh, "al Khansâ", El, IV, 1027.

Muâviye b. Ebî Süfyâû, babası Ebû Süfyân, Muğire b. Şu'be ve baş kala-n. Resulullah (sav) Hassân'ı şiir söylemeye ve müşrikleri hicve teşvik ediyor, bunun onları kılıçla mağlup etmekten daha üstün ve ağır olduğunu belirtiyordu. Allah Resulü (sav) ashabından şiir söylemelerini isterdi. Ka'b b. Zübeyr'in söylediği şiir sebebiyle kanını heder kıldıktan (öldürülmesini mubah saydıktan) sonra yine söylediği şiir sebebiyle öldürülmesini önlemiş,[1636][416] cariyesi Şîrîn el-Kıbtiyye'yi[1637][417] Hassân'a mükafat olarak vermişti.[1638][418]

Sahabeden Allah Resulü'nü Öven Kadın Ve Erkek Şairler

İbn Seyyidinnâs diye bilinen Hafız Fethüddin Muhammed b. Muham-med el-Endelüsî (ö. 734/1334) bunları bir "keside-i mîmiyye"de toplamış, sonra da bunuMinehu'1-midehveyaFethül-medh[1639][419] adıyla şerhetmiştir. Sayıları ikiyüz civarında olan bu şairleri eserinde alfabetik olarak vermiştir. Çağdaşlarımızdan ve İstanbul'a yerleşmiş bulunan Câbizâde diye tanınmış Ebü'l-Hasan Ali b. Şakir el-Mostârî'nin Hüsnü's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe adlı nefis bir eseri vardır.[1640][420] İlk cildi 362 sayfa olarak basılan eser kafiyelere göre düzenlenmiştir. Müellif, sahâbinin biyografisini verdikten sonra tevhid, Allah'a sena, Resulullah'ı (sav) medh ve mucizelerini açıklamayla ilgili şiirlerini zikreder. Eserde ikiyüzü aşkın sahâbinin bir tek beyitten bir kasideye kadar varan şiirleri verilmiş, sonra hepsinin kelimeleri şerhedilmiştir.
Sahabeden sonra Resulullah'ın (sav) ümmetinden onu öven şairlerin şiirlerine gelince, her memleket veya şehirde insanlar bunun için biraraya gelseler bile, sayılamayacak kadar çoktur. Çünkü bir divân derleyip de ona veya her harfine (bölümüne) Nebevi medihlerle başlamayan müslüman yok gibidir. er-Rihletü*l-Ayyâşiyye*de müellifin Mekke'de Mûnteha's-sûl fî medhi'r-Resûl adlı bir eserin 673 (1274) yılında yazılmış yedinci bölümünü gördüğü belirtilir. Ebû Salim (müellif) devamla şöyle der: Bu eseri derleyen, bununla kendi sözlerini veya belli sözleri değil de Resulullah'a (sav) yazılan medhiyeler ile benzeri şiirlerden erişebildiklerini derlemeyi amaçlamıştır. Kitabın tamamlanmasına ne kadar kaldığını Allah bilir.[1641][421] Bu yüzyılımızda da arkadaşımız, zamanın ender şahsiyetlerinden biri olan Ebül-Mehâsin en-Nebhâni eş-Şâmi, Nebevi medhiyelerle ilgili bir antoloji derleyerek alfabetik olarak düzenlemiştir. Eser dört cilt halinde basılmıştır.[1642][422] Bununla birlikte bu da azın azı olup denizden bir katredir.[1643][423]

[1636][416] bkz. Üsdül-ğâbe, IV, 475-476.
[1637][417] Hz. Mâriye'nin kardeşi olup her ikisini de Resulullah'a (sav) Mukavkıs hediye etmişti (age, VII, 160). Metinde Şîrîn şeklinde geçmiştir.
[1638][418] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/283-285.
[1639][419] bkz.SuppL, II, 74.
[1640][420] Ali Fehmi Cabiç (o. 1918). Eserin birinci cildi (14+362 sk.) basılmış olup (istanbul 1324/1906) diğer iki cildin ne olduğu bilinmemektedir, (bkz. Bekir Sadak, "Ali Fehmi Câbiç", DİA, II, 393).
[1641][421] Ebû Salim el-Ayyâşi,er-Rihletü1-Ayyâçiyye,Rabat 1397/1977, II, 254. Burada 7. değil 9. bolümü gördüğü belirtilmektedir.
[1642][422] el-MecmûatÜ'n-Nebhâniyye fi*l-medâihi'n-Nebeviyye (I-IV, Beyrut: 1320).bkz. Serkis, II, 1839-1841.
[1643][423] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/285-286.

Allah Resulümün Kendilerine Yazık Olmuş (Küfür Üzere Ölmüş) Kimselerin Şiirini Okutması

Müslîm ve Buharı de el-Edebül-müfred*de Amr b. Şerîd'den, onun da babasından yaptığı şu rivayeti tahric ederler: "Nebi (sav) benden Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinden okumamı istedi, ben de ona yüz kafiye veya beyit okudum."1644[424] Yine Sahîh-i Müslim'de Amr b. Şerîd'in babasından yaptığı şu rivayet nakledilir: "Birgün Resulullah'ın (sav) terkisine binmiştim, bana "Ümeyye'nin şiirinden hatırında var mı ?" diye sordu, "evet" dedim; "haydi" buyurdu, bir beyit okudum, "daha" buyurdu, yine de okudum, "daha da" dedi, ta ki kendisine yüz beyit okudum. Resulullah (sav) "neredeyse müslüman olacakmış!" buyurdu."1645[425] Kurtubi bunda, hikmet, şer*î ve tabiî bakımdan güzel mânâlar ihtiva ettiğinde şiirleri ezberleme ve ilgilenmenin caiz olduğuna delil bulunduğu belirtir. Bundan, Hz. Peygamber'in (sav) kâfirlerin şiirlerini okuttuğu da anlaşılmaktadır. Çünkü Ümeyye b. Ebi's-Salt, Resulullah'ın (sav) kendisi için "şiiri iman, kalbi ise küfür etti" dediği kimsedir.1646[426]

Allah Resulü'nün Gençliğin Şaraba (Sevince) Benzetildiğî Ve Benzeri Aşk Ve Eğlence Konulu Şiirleri Dinlemesi

Ka*bb.Züheyr'inAllahResulü'ne(sav) "Bânet Suâd"kasidesini okuması kıssası meşhurdur. Bunun üzerine Resulullah (sav), ölüme mahkum edilmişken, okuduğu kasideden dolayı onu ölümden kurtardı ve kendisine yüz deve ile üzerindeki " b ü r d e "yi (hırka) verdi. Muâviye bu hırkayı ondan otuzbin dirheme satın alarak hükümranlığı (na bir sembol olması) için yanında muhafaza etti ve ona saygı gösterdi. Emevi halifeleri de bayramlar ve belli günlerde teberrüken onu giyer ve en övgüye değer elbise sayarlardı. Ta ki bu hırka devletle birlikte Abbasilere geçti. îslâm ümmeti bu eşsiz güzellikteki "Kaside-i L â m i y y e "yi ezberleme, okuma, şerhetme ve benzerini söylemeye büyük önem verdi. Şeyh Edip Ebû Cafer el-Basir el-İIbiri el-Endelüsî Ka'b'ın bu kasidesini anarken şöyle der1647[427]: Bu kasidenin köklü bir şerefi ve geçersiz kılanı (nâsihi) bulunmayan bir hükmü (otoritesi) vardır. Ka'b onu Resulullah'ın (sav) mescidinde, o ve Ashabının huzurunda okuyarak onunla tevessülde bulundu ve cezasından affa uğradı. Resulullah (sav) onun ihtiyacını karşılayarak elbisesini ona giydirdi, kendisine el uzatmak isteyenlere engel oldu, onu yüceltti ve isteğine erdirdi. Bu, daha önce yaptığı hezeyanlar ve kanının heder kılınmasından sonra olup kasidenin hasenatı bu günahları yoketti, güzelllikleri bu ayıpların yüzünü örttü. Bu kaside olmasaydı medhiye ve gazel yasaklanır, şiirden dolayı atıyye alan şair umudunu keserdi. O,

1644[424] Muslîm, Şür 1; el-Edebül-MÜfred, s. 291 (283. bâb).
1645[425] Müslîm, Şiir 1.
1646[426] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/286.
1647[427] bkz. Makkârî, Nefhu't-tîb, II, 688-689.

şairlerin izledikleri yolda hüccetleri ve sahip oldukları şeylerde de dayanaklarıdır. Hocalarımızdan biri kendi isnadı olarak îskenderiyye'de bana anlattı: Alimlerden biri Ka'b'ın kasidesi olmadan meclisini açmazdı. Kendisine bu durum sorulunca şöyle dedi: Rüyada Resulullah'ı (sav) gördüm, "Ey Allah'ın Resulü, Ka'b'ın kasidesini huzurunuzda okuyayım mı ?" dedim, o da "evet, onu ve onu seveni severim" buyurdu. Ben de hergün onu okumayı Allah'a ahdettim. Makkârî şöyle der: Şairler o gün bu gündür, huzurunda okunana ve övgüsü kendisine nisbet edilen zattan (Resulullah) bereket umarak o kasidenin tarzında şiir söyleye geldiler ve onun sözlerini izlediler. Kadı Muhyiddin b. Abdüzzâhir, Allah Resulü'ne (sav) medhiye olarak" Bânet Suâd" vezninde bir kaside kaleme aldığında şöyle dedi:
Ka'b, Nebî*nin övgüsüne bir kaside söyledi
Biz de Onun medhine ortak olmayı umarak söyledik
Bizim de mükâfat örtümüz rahmet olsun
Ka'b'ın nail olduğu rahmet gibi ki o mübarak KaVdır.
Bu bilgi Makkârf nin Neflıu't-tib'inden nakledildi.[1648[428]]

Allah Resulümün Vefatından Sonra Kendisine Mersiye Okuyan Erkek Ve Kadın Sahabîler

Hafız el-Azefî Mevlidinin sonunda Resulullah'ın (sav) vefatından sonra hakkında Sahabenin söylediği birçok mersiyeye Abdülmuttalib, Ümmü Hakim binti Abdülmuttalib, Hind binti Haris b. Abdülmuttalib,[1649[429]] Ebû Süf-yân b. Haris b. Abdülmuttalib, Amr b. Âs, Hassan, Ka'b b. Mâlik, Ebül-Heysem b. Teyyihân, Abdullah b. Üneys, Ömer b. Salim el-Huzâi, Zibrikan b. Bedr, Abdullah b. Mâlik el-Erhabî,[1650[430]] Hemdân'ın önde gelenlerinden İbn Zî Medân, Abdullah b. Seleme el-Hemdâni, Sevâd b. Kârib ed-Devsî, Abdül-hâris b, Enes b. Reyyân ve başkalarıdır.[1651[431]] Bu anılanların mersiyeleri Mevlid'den bir forma oluşturmaktadır. Hafız eş-Şâmi de es-SübüTde bu konuyla ilgili olarak bazı bâblara yer vermiş olup bunlardan biri de "Resulullah'ın (sav) şiir konusundaki tutumuna dair bâblar" başlığıdır. Birinci Bâb: Resulullah'ın (sav) güzel şiiri övmesi, kötüsünü kötülemesi ve çok söylenmesini hoş karşılamaması. İkinci Bâb: Resulullah'ın (sav) mescid içinde ve dışında ashabından bazılarının şiirini dinlemesi. Üçüncü Bâb: Resululîah'ın (sav) Ashabından bazılarına müşrikleri hicvetmesini emretmesi. Dördüncü Bâb: Resulullah'ın (sav) örnek olarak andığı şiirler. Beşinci Bâb: Resulullah'ın (sav) başkasından okumasını istediği şiirler. Bu konuyla ilgili olarak, anılan yerlere bakınz.[1652[432]]

1648[428] Nefhu't-tib, II, 688-689.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/286-287.
1649[429] Metinde Hind bint Muttalib şeklinde yanlış geçmiştir (bkz. Üsdtil-ğâbe, IV, 423).
1650[430] Metinde Erci şeklinde yanlış geçmiştir (bkz. el-İsâbe, II, 365).
1651[431] Bu konuda bkz IbnSa'd, II, 319-333 Metinde anılanlara ilaveten şu isimler zikredilmiştir: Ervâ binti Abdülmuttalib, Atike binti Abdülmuttalib, Hind binti Üsâse, Atike binti Zeyd ve Ümmu Eymen.
1652[432] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/287-288.

Allah Resulttkün, Kendisine İthaf Edilen Beyitler Sebebiyle, Ele Geçirilen En Büyük Esir Grubuna Lütufta Bulunması

Bu kıssa kendi konusunda enteresan olup isnadı da enderdir. Muhad-dislerin gözlerini kamaştırdı, onu rivayete üşüştüler. Çünkü o, Hafız Suyûti ve Sehâvi ile onuncu yüzyılı idrak eden emsalleri müteahhirin muhaddisle-rin katındaki en "âli"1653[433] isnaddır. Her ikisi de bunu, kendileriyle Nebî (sav) arasında on râvi bulunmak suretiyle "uşârı"1654[434] olarak rivayet etmişlerdir.1655[435] Sehâvi Fethu*l-Muğis*te şöyle der: "Benim, Taberâni'nin el-Mu'cemu's-sagtfr'i ve başka eserlerden "mütemâsek"1656[436] senedle rivayet ettiğim onlu hadisler (uşâriyyât) vardır. Dünyada bu sayıdan daha az râvili hadis şimdi mevcut olamaz". Suyûti et-Tedrib'de şöyle der: "Bizimle emsallerimizin bu zamanda muttasıl senedle semâ' yoluyla ri-vayetedeceğisahihhadıslerdenen "âli" isnadlısı,bizimleNebî(sav)arasında oniki kişi bulunanıdır, icazet yoluyla ise onbir kişi bulunanıdır ki bu türden olanlar çoktur. Aşırı derecede zayıf olmama kaydıyla z ay ıf onlu hadisler de mevcut olup bu türde ise Taberâni'nin el-Mu*cemu's-sağir'-inde son derece az sayıda hadise ulaşabilmişizdir."1657[437] Suyûti'nin rivayet ettiği bu onlu hadisi, ondördüncü (milâdi yirminci yüzyıl) asrımızda biz ve emsâllerimizinrivayetedebileceğien " âl i "isnadlavermektenhoşnudum: Dün-yanın müsn i di1658[438] BedrüddinAbdullahb.Dervişb.İbrahimes-Suk-kerî ed-Dımaşkî bize Dımaşk'ta (Şam) 1324 (1906) yılında haber verdi; ona dün-yanın m ü s n i d i Vecihüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Abdur-rahmanel-Küzberi;ona muammer (uzunömürlü)Mustafa er-Rahmeti ed-Dımaşki, Arif Abdülğani b. İsmail en-Nâblûsî es-Sâlihi'den; of babası Bed-rüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzi'den; o, babası Bedrüddin Muhammed b. Muhammed el Gazzi el-Amirî ed-Dımaşki'den; o da Hafız Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtfden şöyle dediğini haber verdi1659[439]: Bize dünyanın m ü s n i d i Muhammed b. Mukbil el-Halebî 869 (1465) yılında yazılı bir i c â z e t le Muhammed b. İbrahim b. Ebû Ömer el-Makdisî'den naklen haber verdi ki o Makdisî'den icazetle rivayette bulunan en son kimsedir; ona Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. el-Buhâri haber verdi ki o Buharî'den rivayette bulunan en son kimsedir; o da Ebül-Kâsım es-Saydalâni'den naklen haber verdi ki kendisi ondan rivayette bulunan en son kimsedir; o da Ümmü ibrahim binti Abdullah ve Ebü'l-Fadles-Sekafi'den semâ yoluyla ikisinin şöyle dediklerini haber verdi:

1653[433] Başkalarına nisbetle Hz. Peygamber'e (sav)en az sayıda râvi ile ulaşan senedi ifade eder (bkz Abdulah Aydınlı, Hadis letüahları Sözlümü, s. 35, 77).

1654[434] Son râvisi İle Resulullah arasında on râvi bulunan hadis 4(age, s. 158).

1655[435] Metinde "beyne" kelimesi "senne", "vesait" de "resâd" şeklinde geçmiştir .

1656[436] Sahih vehasen derecesine ulaşmamışolsabileele alınır, işeyararzayı/" sened.Za-yıf'la hasen arası bir derece ifade eder (age, s. 120, 138).

1657[437] Tedribu'r-râvi, Kahire 1378/1959, s. 360.

1658[438] Hadisleri müsned şeklinde toplayan, müsned olarak rivayetedenkimse.Müsned eser yazan. (bkz. Aydınlı, s. 116).

1659[439] Tedribu'r-râvi, s. 361-362.

Bize Ebubekir b. Rîze[1660[440]] haber verdi; ona Ebül-Kasım et-Taberâni; ona Abdullah b. Rumâhis 274'te (887); ona 120 yaşında bulunan Ebû Amr Ziyâd b. Tank haber verdi: Ebû Cervel[1661[441]] Züheyr b. Sured el-Cüşemî'yi şöyle derken duydum: Resulullah (sav) bizi Hevâzin Gazvesi'nde esir alıp esirleri ayırmaya koyulduğunda kendisine gelerek şöyle dedim[1662[442]]:
Bize bağışta bulun kereminle ey Allah'ın Resulü
Sen o kimsesin ki kendisinden umar ve bekleriz
Bağışta bulun kaderin bağladığı aile ve aşirete
Birliği parçalanmış hali vakti bozulmuş
Zaman bize bıraktı bir ses hüzün üzere
Kalplerinde kin ve gam
Eğer onlara ulaşmazsa yaydığın iyilik
Hilimde ey en üstün insan denendiğinde
Lütfet o kadınlara ki süt emdin kendilerinden
Çünkü süsler seni yaptığın ve terkettiğin şeyler
Kılma bizi toplulukları dağılıp gidenler gibi
Bizi koru biz seçkin bir topluluğuz
Biz iyiliklere şükrederiz nankörlük yapılsa bile
Bugünden sonra var yanımızda bizim de hazineler
Annelerinden süt emdiklerine giydir affı
Elbette af yayılır ve duyulur.
Ey kendisiyle küheylanların sevinip coştuğu
Savaşta kıvılcımlar parladığında
Umuyoruz senden bir af giydireceğin
Şu insanlara, affeder ve galip olursun
Affet Allah da affeder senin bağışladığını
Kıyamet günü sana zafer hediye edildiğinde
Resululllah (sav) bu şiiri duyunca şöyle buyurdu: "Bana ve Abdülmut-talib oğlullanna ait ne varsa sizindir." Bunun üzerine Kureyşliler 'bize ait ne varsa Allah ve Resulü'nündür", Ensâr "bize ait ne varsa Allah ve Re-sulü'nündür" dediler. SuyûtiTedribu'râvi*de şöyle der: Bu hadis bu tarikle hasen-garib olup u ş â r i 'dir. Ebû'l-Hasan İbn Kani[1663[443]] de Ubey-dullah b. Ali el-Havvâs'tan, o da İbn Rumâhis'ten naklen tahric etmiştir. Bu hadisin,İbnIshak'ınel-Meğâzi'dekirivayetiylebir " Ş â h i d "ivardır.Di-yâuddin el-Makdisî bunu el-Muhtâre'de[1664[444]] Züheyr'in hadisi olarak tahric eder ve Amr b. Şuayb'ın hadisiyle de istişhadda bulunur ki bu ona göre "hasen" şartına sahiptir. Suyûti sonra Zehebi ve İbn Abdilber'in bu konuda söylediklerini zikretmekle yetindi.[1665[445]] Nitekim ondan önce de, hocalarının hocası Hafız Irâkiel-Erbaûnel-uşâriyyâtü'l-isnâd[1666[446]] adlı eserinde bununla yetinmişti. Bunların hepsi de hafızların efendisi İbn

---

1660[440] Metinde Rebde şeklinde geçmiştir.
1661[441] Metinde Cedvel şeklinde geçmiştir.
1662[442] Bu şiir için ayrıca bkz.Üsdül-ğâbe,II,263;Lisânül-mizân,IVı101;Zurkâni,Şer-hul-Mevâhib,IV,4-5.
1663[443] Metinde Kâr şeklinde geçmiştir.
1664[444] Diyâuddin el-Makdisî {o. 643/1245), el-Muhtâre (bkz SuppL, I, 690).
1665[445] Tedribu'r-râvi, s. 362.
1666[446] Zeynuddin el-Irâkî'nin (ö. 806/1404) eseridir, bkz SuppL, II, 70.

Hâcer'in Lisânül-mîzân'da[1667[447]] topladığı tariklerden (rivayet yolları) habersiz kalmışlardır. Lisânü'l-mîzân'da (IV, 96) Abdullah b. Rumâhis'in biyografisine bakın hayrete düşersiniz. İbn Hacer, hadisin h a s e n isnadlı olduğu ifade ile diğerlerinden ayrılır. Fethu'l-BâriMe de şöyle der: Bu h as e n hadis olup onun m u n k a t i olduğunu söyleyenler vehmetmişlerdir. el-İsâbe'de de şöyle der: İbn Abdilber, tenkidi gerektiren bir sebep belirtmeden bunun isnadını zayıf sayar. Ben bu hususu Lisânü'l-mizân' da[1668[448]] Ziyâd b. Tarık'ın biyografisinde açıkladım.[1669[449]] Ebû Zeyd es-Seâlibi'nin Ğanî-metü'l-vâcid adlı eserine bakınız. Şihâbüddin İbn Hacer'in el-Minehu'l-Mekkiyye[1670[450]] adlı eserinde belirttiği gibi, kendisinden bu beyitlerle şefaat İstediğinde Resulullah'ın (sav) Hevâzin kabilesine geri verdiği kadın-çocuk esirlerin sayısı 6.000, develerin 24.000, koyunların 40.000 ve 4000 ûkiyye de (1 ûkiye 40 dirhemdir) gümüştü.[1671[451]]

Namaz Dışında Hatip

Allah Resulü'nün (sav) hatibinin kim olduğu: İbn Hazm'-ın el-Cemhere' sinde Sabit b. Kays b. Şemmâs'ın Allah Resu-ü'nün (sav) hatibi olduğu belirtilir.[1672[452]] el-İstîab' da da şu bilgi verilir: Sabit, Ensârın hatibi idi. Hassan b. Sâbit'e "Resulullah'ın (sav) şairi" denilmesi gibi ona da "Resuhıllah'ın hatibi" deniliyordu.[1673[453]] Hilyetül-evliyâ müellifi Ebû Nuaym el-Isfahânî Ta-bakâtu'l-hutebâ adlı bir eser kaleme almış olup bu hususu İbn Hacer el-tsâbe'de Suhbân'ın biyografisinde zikreder.[1674[454]] Târihu'l-Hulefâ'dada Ebu-bekir es-Siddîk'ın biyografisinde İbn Kesir*den naklen şu bilgi verilir: Hz. Ebubekir İnsanların en fasih konuşanlarından ve en iyi hitabette bulunan-larındandı. Zübeyr b. Bekkâr şöyle der: İlim ehlinden birini duydum şöyle diyordu: Resulullah'ın (sav) Ashabından en hatipleri Ebubekir es-Sıddîk ve Alib.EbiTâlib'di.[1675[455]]

Allah Resulü Ve Ashabının Arapçadan Başka Bîr Dille Hitap Edip Etmedikleri

Hindistan'ın alimi Ebu'l-Hasenât el-Leknevi Akâmü'n-nefâis adlı risalesinde şöyle der: Nebî (sav) ve Ashabı her zaman Arapça ile hitabette bulundular. Onların hiç birinin Cuma dışında bile olsa Arapça'dan başka bir dille hutbe okuduklarına dair nakil varid değildir. Resulullah'ın (sav) hitabet meclislerinde Fars, Rûm (Bizanslı), Habeş ve Acem'den kimseler

1667[447] Lisânül-mîzân, IV, 99-104.
1668[448] Lisânül-mizân, II, 495.
1669[449] el-tsâbe, I, 553 (Züheyr b. Sured'in biyografisinde).
1670[450] İbn Hacer el-Heytemî (ö. 973/1565), el-Minehul-Mekkiye Şerhul-Hemziyye (bkz. SuppL, II, 529). Bu bilgi için bkz. Hafâcî, Nesîmü'r-riyâz, II, 38.
1671[451] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/288-291.
1672[452] Cemilere, s 364.
1673[453] el-lstîâb,I, 192-193.
1674[454] el-îsâbe,II, 109.
1675[455] Suyûti, Târihul-hulefâ, s. 48-49.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/291.

bulunurdu, Nebî (sav) hutbesininin dilini asla değiştirmedi ve kimse de ona dil öğretmedi. Malumdur ki bu kimselerden bazıları Arapça'yı hiç bilmiyor bazıları da biraz anlasa bile çoğunu anlayabilecek durumda değillerdi. Allah Resulû'nün (sav) Acem dili (Farsça) ve Arapça'dan başka diğer dilleri bilmediği, eğer bilseydi onlarla hitab edecek olurdu diye de düşünülemez. Resulullah'ın (sav) bu dilleri bilmediğini kabul etmekle birlikte deriz ki: Zeyd gibi bazı sahabiler Acemce, Rumca, Habeşce ve başka dilleri bilmekte-lerdi, Nebî (sav) neden Zeyd'e onlara kendi dilleriyle hitap ve vaazetmesini emretmedi? Hâsılı, Arapça'dan başka dille konuşanların anlaması için Arapça'dan başka dille hitabette bulunmaya olan ihtiyaç ilk üç asırda da mevcuttu. Bununla birlikte bu devirlerde kimse bir başkasının söylediklerini çevirip açıklamıyordu (Akâmu'n-Nefâis, Hind, 1303, s. 33). Sünen-i Ebû Davud'un Ğayetül-maksûd adlı şerhinde şu bilgi verilir: Hatibin hutbesinde Kur'ân okuması ve onunla öğütte bulunması gerekir. Eğer dinleyenler Acem (Arap'tan" başkası) iseler, onların diline tercüme etmelidir. Çünkü Arap memleketelri dışında vaz ve nasihatin tesiri ancak o yer halkının diline tercüme etmekle sağlanır. Allah Teâla şöyle buyurur: "Kendilerine apaçık anlatabilsin diye, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik" (İbrahim 14/4). Câmiul-beyân'da müellif şöyle der: Yani kendilerine emrolundukları şeyleri açıklasın, onlar da onu külfetsiz şekilde anlasınlar diye. Resulullah (sav) her ne kadar kırmızıya ve siyaha (bütün insanlığa) gönderilmişse de evla olan tebliğin içinde bulunduğu kimselerin diliyle olmasıdır; ta ki onu anlasın, nakledip tercüme etsinler." Hatibin okuduktan sonra Kur'ân'ın manalarını anlatması ve dinleyenlere kendi dilleriyle öğütte bulunması gerekir. Yoksa hutbenin maksadı ortadan kalkmış olur. Hocamız muhaddis Nadîr Hüseyn ed-Dihlevî de böyle der.[1676[456]] İleride zikredileceği üzere Muvahhidiler Devleti'nde hatipler Fas Karaviyyîn Camii ve diğer camilerde Berberice hutbe okuyorlardı. Allah en doğrusunu bilir.[1677[457]]

Faydalı Bilgiler

1.
Hafız Kasım b. Kutluboğa'nın Tabakâtul-Hanefiyye'sinde (s. 10) Cafer b. Muhammed b. el-Mu'tez[1678[458]] b. el-Mustağfir en-Nesefî el-Mustağfi-ri'nin (d. 450/1058) biyografisi verilirken eserlerinden birinin de Hutabu'n-Nebî (Hz. Peygamber'in hutbeleri) olduğu belirtilir.[1679[459]]
2.
Hz. Peygamber'in (sav) hutbelerinde seci yoktu. Bu hutbeler gerçek kaynaktırlar. Hulefâ-yı Râşidin ile selefin çoğu bu hutbeleri örnek aldılar. Bu zamanda ise tekellüfîi çok, hayır ve doğru yoldan uzak özellikte olan

---

1676[456] Gâyetul'Maksûd, Muhammed Şemsülhak el-Azimâbâdi'nin eseri olup(GAS, I, 151) bu bilgi onun Avnu'l-ma'bûd adlı eserinde de (III, 444) geçmektedir.
1677[457] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/291-292.
1678[458] Metinde yanlış olarak el-Muiz şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. Kureşî, el-Cevâ-hiröl-mudiyye,II, 19-20.
1679[459] İbn Kutluboğa, TâcÜ't-terficim, s. 21.

seçilileri okunur oldu. Bunu, Ebû Abdullah b. Tayyib eş-Şarkî, el-Kâmûs haşiyesinde söyler.

3.

Resulullah (sav) Nübüvvetten önce Kus b. Sâide el-îyâdi'nin hitabesinde hazır bulunmuştu; şöyle buyurdu: "Ben Ukâz panayırında ona bakıyordum, kızıl bir devenin üstünde..." (Hadis). Câhızel-Beyân ve't-tebyîn adlı eserinde şöyle der: Bundan dolayı Kus b. Sâide ve kavmî, Araplardan hiçbir kimsenin sahip olmadığı bir fazileti elde etmiştir. Çünkü Resulullah (sav) onun Ukâz panayırında devesi üzerinde duruşunu, konuşmasını ve öğüdünü bizzat rivayet etmiş, konuşmasının güzelliğinden dolayı hayretini belirtmiş ve tasvibini izhar etmiştir. Bu ise arzu ve ümitlerin uzanamayacağı en şerefli tazim mevkiidir. Allah Kus b. Sâide'ye, tevhidi dile getirmesi, İhlasın manasını ortaya koyması ve ölümden sonra dirilişe inanması sebebiyle bunu nasip kılmıştır. Bu yüzdendir ki Kus b. Sâide bütün Arapların hatibi sayılır.[1680][460]

Ordu Kâtibi

Allah Resulü'nün (Sav) Halkın Yazılmasını Emretmesi Ve Kendi Zamanında Bunun Yapılmış Olduğu:

Sahih-i Buharî* de Huzeyfe b. Yemân'a varan senedle şu rivayet zikredilin Huzeyfe şöyle dedi: "Resulullah (sav) 'halktan müslüman olanları bana yazın' buyurdu, biz[1681][461] de kendisine 1500 erkek yazdık."[1682][462] Sahih-i Müslim* de de İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah'ı (sav) hutbe okurken işittim, şöyle buyuruyordu: *Hiçbir erkek, yanında mahremi bulunmadıkça bir kadınla yalnız kalmasın; kadın da yanında mahremi olmadan yolculuk yapmasın.' Bir adam kalkarak şöyle dedi: 'Ey Allah'ın Resulü, benim zevcem hacca gitti, ben ise şu şu gazaya yazılmışım.' Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: Git ve eşinle birlikte haccet."[1683][463] Bu hadis Sahîh-i Buhâri'de "Ben şu şu gazveye yazıldım, eşim de hacca gidiyor...[1684][464] ifade-siyle mevcuttur. Hafız İbn Hacer Fethul-Bâri' de "Devlet Başkanının (İmâm) halkı yazması babı" başlığında şöyle der: Yani savaşanları (asker) ve diğerlerini. Başlığın bu şekilde tesbitinden kastedilen devlet başkanının bizzat yazması veya emriyle yazdırması ifadesinden daha umumi olmasıdır. Bu hadiste ordu divanlarını (dîvânü'1-ceyş) yazmanın meşruluğuna da delil vardır. Hadiste adamın "ben şu gazveye yazıldım" sözüyle ilgili olarak da şöyle der: Buharî burada ilk rivayeti "yazın" lafzıyla vermeyi tercih etmiştir.[1685][465] Çünkü bu ifade, gazvelere çıkanların yazılmasının onların adetinden olduğunu iş'ar

[1680][460] el-Beyân ve't-tebyin, 1,41.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/292-293.
[1681][461] Metinde "ben" şeklinde geçmiştir.
[1682][462] Buharî, Cihâd 181.
[1683][463] Müslim, Hâc 74.
[1684][464] Buharî, Cihâd 181; Nikâh 111. Metinde hata ve düşüklükler mevcuttur.
[1685][465] Bu cümle metinde düşmüş olup Buharf nin kaydettiği ilk rivayet "sayın" şeklinde de geçmektedir (bkz.Fethul-Bâri,XII, 149).

etmektedir.[1686[466]] Takiyüddin el-Makrızi el-Hı-tat'da şöyle der: D ivâ n in yazılışı üç kısımdır: Askerîn yazılışı,h a r a cin yazılışı ve i n ş â ve yazışmaların yazılışı. Her devletin bu üç kısmı da kullanması gerekir. Ulema inşa ve harâc yazılmasıileilgiliolarakmüte-addit eserler verdiler, fakat ordu ve askerîn yazılması konusunda birşey kaleme alanı görmedim. İslâm'ın ilk zamanlarında divân ların yazılması, yazılan şeylerin birbirine eklenen sayfalar yapılması şeklinde idi.[1687[467]]

Betat

B e y * a t in (biat) manası sözleşmek ve antlaşmak olup gerçek alışverişe (bey*) benzer. İbnül-Esîren-NihâyeMe şöyle der: Sanki onlardan birisi diğerine yanındakini satmış, ona kendi varlığını, itaatini ve benliğini vermiştir. Bunun esası, Arapların adeti olarak iki kişi alışveriş yaptığında birinin elini diğerinin eline vurmasıdır (s a f k a). Allah Teâla bey'atın şanını yüceltmiş ona vefasızlık göstermekten sakındırarak şöyle buyurmuştur: "Sana biat edenler, gerçekte Aüah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, kendi aleyhine bozmuş olur. Ve kim Allah'a verdiği sözü tutarsa Allah ona büyük mükâfat verecektir" (Feth 48/10). Ve mü'min kadınlarla bi'aüeçmeyi şu âyetle emretmiştir: "Ey peygamber, inanmış kadınlar sana gelip Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri, iyi bir iste sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat ederlerse onların biatlarını al ve onlar için Allah'tan mağfiret düe. Şüphesiz Allah çok bağışlayan çok merhametlidir.'' (Müntehine 60/12). Nebî (sav) ashabı ile iki bey*at akdetti.

Mercâni şöyle der: Bey1 atın lügat ve Şerl ıstılah olarak manası, beratta bulunulan kimseye kendi işlerine bakmayı tevdi etme, bununla ilgili hiçbir şeyde onunla çekişmeye girmeme ve kendilerini sorumlu tuttuğu işlerde istekle veya isteksiz olsa bile ona ittat etme konusunda söz vermektir. Onların ahidlerini telcid için tokalaşmaları alıcı ve satıcının Biline benzetilmiş ve b e' y a t diye adlandırılmıştır. Allah Resulü'nün (sav) Akabe gecesi, ağacın yanında (bey'atü'r-rıdv&n) ve be/at lafzının geçtiği yerlerde bey'ati hep böyle olmuştur. Buharı, 'Devlet başkanının (îmâm) halkla nasıl bey'at ettiğine dair bab"[1688[468]] başlığı açmıştır. Bundan maksat be/atte kullanılacak sözlü ifadeler olup fiilî davranışlar değildir. Buharı de bu başlık altında dinleme ve ittat etmek üzere, hicret üzere, cihâd üzere, sabır üzere, ölüm bile olsa kaçmamak üzere, kadınların bey'ati üzere, müslüman olmak üzere yapılan bey'atleri zikretmiştir. Bütün bunlar, aralarında bey*-at yapılırken sözle gerçekleşmiştir. Hafız Îbnü'l-Cevzî de şöyle der: Resulullah (sav) ile bey'atte bulunduklarını tesbit ettiğim kadın sayısı 457

[1686[466]] Fethu'l-Bfiri,XII, 161.
[1687[467]] el-Hıtat, I, 91.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/293-294.
[1688[468]] Buharî, Ahkâm 43.

olup Re-sulullah bey'at üzere hiçbir kadınla tokal aşmamış, onlarla yalnız sözle bey'-at etmiştir.
Resulullah (sav) bey'atte bulunanlar için ergenlik çağına ermiş olmayı da şart koşmuyordu. Abdullah b. Zübeyr ile o daha yedi yaşındayken bey'at etmişti. Kurtubî şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) ashabıyla bey'atte bulunması, bir ahdi yenileme veya bir işi teldde ihtiyaç duyduğu durumlarda olurdu.
Bey'atte bulunurken Resulullah'm (sav) tevhidden sonra şart koştuğu ilk şey namazın kılınması, sonra da zekâttı. Sonra da her kavme en çok ihtiyaçları olduğu şeyleri Öğretirdi. Sahîh-i Buharî'de Câbir*den şu rivayet nakledilir: "Ben Resulullah'a (sav) namaz kılmak, zekât vermek, her müslü-mana nasihatte bulunmak üzere bey'at ettim."[1689[469]] Resulullah Câbir*le nasihatte bulunması üzere bey'at etti. Çünkü o kavminin reisi idi ve Resulullah (sav) da onu kavmine İslâm'ı öğretmek ve nasihatte bulunmağa yöneltti. Buharİ bu konuda şu başlıklara yer vermiş olup ona bakınız[1690[470]]: "İki defa bey'at eden kimse babı", "Bedevilerin bey'ati babı", "Bey'at edip sonra be/at-ten vazgeçen kimse babı", "Küçük kimsenin bey'ati babı", "Bir kimseye yalnız dünya için bey'at eden kimse babı", "Kadınların bey'ati babı" "Be/atını bozan kimse babı."
Emevi ve Abbasi halifeleri bey'ati yemin çektirme,türlü yeminleri içine alacak şekilde teTtidle ve çoğu zaman da zorla yapıyorlardı. İmam Mâlik mükrehin (baskı altında olanın) yemininin geçersiz olduğuna dair fetva verince başına gelmedik şey kalmadı. Sonra bey'at, musafaha dan (el sıkma) istiğnada bulunularak yer, ayak veya etek Öpme türünden Kisrevî bir uygulama şeklinde oldu. Çünkü havas'tan (önde gelenler) olan kimseler dışındakilerle musafaha etmede liderliğe ve hükümdarlık rütbesini korumaya aykırı bir tenezzül ve iptizal sözkonusudur. Bey'at bugün ise beyitte bulunulan kimsenin hükümdarlığını tanımayı içeren bir belgeye yazması ile olur ki bu da yazı yazmayı bilen için sözkonusudur. Aksi halde, kendisine bey'at yapılan kimsenin elinde kalacak bir belgede buna şehadette bulunulur. Fevâidü'd-dürer'de Kadı Ebubekir şöyle der: "Bey'at islâm'ın ilk zamanlarında sözle idi, şimdi ise yazıyladır. Çünkü o asırda Kur'ândan başka hiçbir şey yazılmıyordu. Sünnet'in yazılıp yazılmadığı konusunda ise ihtilaf vardır. Allah Resulü (sav) ashabını yazmaz, onlar için bir divân düzenle-mezdi; ancak bir gün gördüğü lüzum üzerine "İslâm'a girmiş olanları yazın." buyurdu. Bugün ise kâfirlerin İslâm'a girişleri gibi dinin (Kur'ân ve sünnet dışındaki) diğer temel esasları ve bunlara bağlı hususlar da yazılmaktadır. Çünkü insanların bozuldukları, emanete riayette hafif davrandıkları ve işlerinin karıştığı zamanda bu esasları, koruma zaruret arzet-mektedir". Kadı Ebubekir'in bu sözleri içinel-Fevâîd*e bakınız, o gerçekten nefistir.[1691[471]]

1689[469] Buharî, imâm 43; MevfikituVsaJât 3; Zekât 2; ŞurÛt 1.
1690[470] Buhari, Ahkâm 44-60.
1691[471] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/294-296.

Önemli Bîr Not:

îbn Sa'd'ın Tabakalında İmran b. Husayn'ın biyografisinde onun şöyle dediği zikredilir: " Resulullah'a (sav) bey'atte bulunduğumdan beri sağ elimle tenasül uzvuma dokunmadım."1692[472] Yine aym eserde Seleme b. Ek-va'ın biyografisinde Abdurrahman b. Zeyd el-Irâki'den şöyle dediği nakledilir: Seleme b. Ekva'a geldim. Deve tırnağı gibi kocaman elini bize gösterdi ve "Resulullah'a (sav) bu elimle bey'at ettim" dedi. Elini tutup öptük.1693[473]

Allah Resulü Zamanında Ordu Kâtipliğini Kimin Yaptığı

Buharî'den naklen daha önce zikredilidiği gibi Resulul-lah (sav) zamanında bu görevi yerine getiren kimse Huzeyfe JJfe'd el-İstiâb* da şu bilgi verilir: Huzeyfe, Allah Resululah (sav) ashabının büyüklerindendi. O ashap arasında llah'ın (sav) sırdaşı" olarak bilinirdi.1694[474]

Allah Resulü Zamanında Atâ (Maaş) Verilmiş Olduğu

Ebû Davud, Avf b. Mâlik'ten şu rivayeti tahric eder: "Allah Resulü'ne (sav) f e y geldiğinde hemen ogün paylaştırır-dı; evliye iki pay, bekâra bir pay verirdi. Çağrıldık, ben Am-mâr'dan önce çağrılırdım. Çağrıldım ve bana iki pay verdi, benim eşim vardı. Bundan sonra Ammâr b. Yâsir çağrıldı, ona bir tek pay verdi."1695[475] el-Muvatta' da şu rivayet nakledilir: "Ebubekir halka a 11 y y e lerini verdiği zaman, kişiye 'zekât vacip olan malın var mı?' diye sorardı. Eğer 'evet' derse, o malın zekâtını onun 'ata 'sından alırdı. Eğer 'hayır'derse, a t â smı ona verir, kendisinden birşey almazdı"1696[476] İmâm Ebû Yusuf Ki tâbu*l-Harâc'da şöyle der: Resulullah'ın (sav) zamanında müslü-man emirlerinin hepsinden oluşan askerlere muayyen maaşlar verilmiyor, ganimetler ile Hayber arazisi gibi ahalisi elinde bırakılan toprakların haracında sağlanan gelirin humus undan (beşte biri) kendilerine düşeni alıyorlardı.Hz.Ebubekirhalifeolunca,paylarıeşitolmaküzerehalka at â verdi ve şöyle dedi: Bu dünya geçimidir, bunda eşitlik tercihten daha hayırlıdır.1697[477] Hz. Ömer halife olunca, bu konuda Hz. Ebubekir'in görüşünden başka görüşte bulunarak a t â yi öncelik esasına göre paylaştırdı.1698[478] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Amr b. Fağvâ'nın biyografisinde onun şöyle dediği nakledilir: Resulullah (sav) fetih'ten

---

1692[472] İbn Sa'd, VII, 9-12. Bu biyografide böyle bir bilgiye rastlanmamıştır.
1693[473] İbn Sa'd: IV, 306.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/296.
1694[474] el-İstiâb,I,277.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/296.
1695[475] Ebû Davud, Imâre 14.
1696[476] Muvatta, Zekât 4.
1697[477] Atâ dağıtımı konusunda dindeki fazilet ve üstünlüğe dayalı öncelik esasına göre uygulamada bulunmasının istenmesi üzerine Hz. Ebubekir bu üstünlüklerin sevabının Allah'a ait olduğunu belirterek eşitlik esasına göre hareket etmiştir.
1698[478] Kitâbul-Harâc,Kahire 1396, s. 45-46. Ayrıca bkz. M. AbdulfettâhUleyyân, "Takvim u'n-nizâmi'1-lezî vadeahu omer b. el-Hattâb Li-tevzii'l-atâ",Meceİİetü Külli-yetil-ulûmil-ictimâiyye, Riyad 1978, II, 405-426.

sonra Mekke'de Kureyşlilere dağıtması için beni bir malla Ebû Süfyân'a göndermek istedi ve bana "bir arkadaş bul" buyurdu...1699[479] Kıssa.1700[480]

Hz. Ömer'in Dîvân Teşkilatını Kurması Ve Bunun Sebebi

Divân, kendilerine a t â verilenlerle askerlerin kabile ve boylara göre adlarının yazıldığı bir defterdir. en-Nihâye'de şöyle denir: Divân bir defter olup ona a t â ehliveAskerîn adı yazihr.1701[481] EbûHilâlel-Askerîel-Evâil'de1702[482], Mâverdi de el-Ahkâmu's-Sultaniyye'de1703[483] şöyle der: islâm'da divân sistemini koyan ilk kimse Ömer b. Hattâb'dır. Subhul-a'şâ'ya (XIII, 106) bakınız.1704[484] Nevevf ninTehsibül-esmffsında Hz. Ömer'in biyografisinde su bilgi verilir: Hz. Ömer müslümanlar için ilk defa divân oluşturan ve halkı a t â konusunda, izin (huzura kabulde) ve ikram konusunda önceliklerine göre sıraya koyan kimsedir. Bedir savaşına katılanlar, onun huzuruna girmekde halkın en ilkleri idiler, Ali b. Ebi Tâlib de onların en ilkiydi. Hz. Ömer Ashabın adlarını Resulullah'a (sav) olan yakınlıklarına göre divâna kaydettirdi, tik olarak Haşimoğllun ve Muttaliboğullanndan başladı, sonra da en yakınından başlamak üzere sıraladı.1705[485] Subhu*l-a*şâ'da da (1,413) şu bilgi geçmektedir: O, yani Hz. Ömer, Askerî'nin zikrettiğine göre1706[486] beytülmâli düzenleyen ilk kimsedir. Fakat o bir başka yerde de Hz. Ömer'in Hz. Ebubekir tarafından beytülmâlde görevlendirdiğini kaydeder. BunagÖreHz. Ebubekir bukonudaHz. Ömer'den Önceliğe sahiptir.1707[487] Suyû-ti'nin Târihu'l-hulefâ'smda1708[488] Hz. Ebubekir'in biyografisinde onun öncelikleri faslında şu bilgi verilir: Onun önceliklerinden biri de ilk kez beytülmâli kuran kimse olmasıdır. İbn Sa'd, Sehl b. Ebi Hayseme ve başkalarından şu rivayeti tahric eder1709[489]: Hz. Ebubekir'in Sunh'ta1710[490] bir beytülmâli (kasa, hazine) vardı, kimse tarafından korunmuyordu. Başına bir muhafız koyup koymaması sorulduğunda korkuya gerek olmadığı, sebebi sorulduğunda da kilitli olduğunu belirtti. Beytül m â 1 -dekileri içinde birşey kalmayıncaya dek verirdi. Medine'ye taşındığında beytülmâli de naklederek oturduğu eve koydurdu. Ona bir mal gelince eşit olarak halka dağıtırdı. Deve, at ve silah alır, Allah yolunda vakfeder-di. Bir yıl Medâin'den1711[491] getirilmiş kadifeler satın aldı ve kışın Medine'nin yoksullarına dağıttı. Hz. Ebubekir vefat edip defnedilince, Hz. Ömer güvenilir kimseleri (ümenâj çağırdı ve

1699[479] İbn Sa'd, IV, 296 Fağvâ kelimesi metinde Gavğa şeklinde yanlış geçmiştir.
1700[480] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/297.
1701[481] en-Nihâye fi garîbil-hadis, II, 150.
1702[482] Askerî, el-Evâil, Riyad 1400/1980, I, 242-243.
1703[483] el-Ahkâmu's-sultâniyye, Beyrut 1405/1985, s. 249.
1704[484] Sabhu'l-a'şa ,XIII-106.Ebu Hilâl el-AskerîveMâverdi'den nakledilen bilgi burada zikredilmektedir.
1705[485] Tehzibal-esinA vel-lufcât, 1/2,12.
1706[486] el-Evâil.1,229.
1707[487] Subhu1-aşâ,I,413.
1708[488] Tarihul-hulefâ, s. 88.
1709[489] îbn Sa'd, III, 213.
1710[490] Medine'nin 1 mil kadar mesafede bulunan kenar mahallerinden biridir. Hz. Ebubekir halife seçildikten sonra altı ay kadar daha burada oturmuş, sonra Medine'ye taşınmıştır (İbn Sa'd, İÜ, 186; Mu'cemûl-buldan, IH, 265).
1711[491] İbn Sa'd'da "Bâdiye* diye geçmiştir ki yanlış olmalıdır.

onlarla birlikte Hz. Ebubekir'in evine girdi. Kendisiyle birlikte Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affân ve başkaları vardı. Beytül mâli açtılar, içinde hiçbir şey bulamadılar, ne bir dinar ne bir dirhem! Derim: Bu haberle, Askerî'nin el-EvâiTde[1712][492] beytül-m â 1 i ilk kuranın Hz. Ömer olduğuna dair sözü reddolumnuş olur. Ben * e v â i 1 "e dair eserimde ona cevap verdim. Sonra Askerî'nin kitabının bir başka yerinde bunun farkına vardığını ve şöyle dediğini gördüm (s. 31): Beytülmâle bakmak üzere görevlendirilen ilk kimse, Hz. Ebubekir tarafından tayin edilen Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'tır.[1713][493] Derim: Bu iki görüşü şu şekilde birbiriyle telif etmek mümkündür: Hz. Ebubekir saymadan ve divan düzenlemeden ilk defa b e y t ü 1 m â 1 i kuran kimsedir. Hz. Ömer ise ilk defa divân tertip edendir.[1714][494] İbnü*l-Esîr*in el-Kâmil adlı tarihinde şu bilgi verilir: "Hz. Ömer hicretin 15. yılında askere paylar tahsis etti, divânlar düzenledi ve a t â lar (maaş) verdi.[1715][495] Mâverdî'nin el-Ahkâmu's-sultâniyye' sinde Hz. Ö-mer*i buna yönelten sebepler zikredilir ki bunlardan biri de sudun "Ebû Hureyre Bahreyn'den bir mal ile ona geldi. Hz. Ömer 'nedir getirdiğin?* diye sordu, o *beşyüz bin dirhem' dedi. Hz. Ömer bunu çok bularak 'ne dediğini biliyor musun?* diye sordu, Ebü Hureyre 'evet, yüzbin' dedi ve beş defa tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Ömer minbere çıktı, Allah'a hamd ü senada bulunduktan sonra şöyle dedi: 'Ey insanlar, bize çok mal geldi; isterseniz onu size Ölçekle, istersiniz sayarak verelim.' Bir adam kalkarak şöyle dedi: 'Ey mü'minlerin emîri ben Acemlerin (İranlılar) kendileri için divân lar düzenlediklerini gördüm, sen de bir divân düzenle.' Hz. Ömer de müslümanlarla divân düzenlenmesi konusunda istişarede bulundu. Hz. Ali şöyle dedi: *Her yıl toplanan malı dağıt, ondan birşey tutma.' Hz. Osman şöyle dedi: 'Herkese yetecek kadar çok mal görüyorum. Eğer alanla almayan bilinsin diye sayılmasalar işin yayılıp karışmasından korkuyorum.' Halid b. Velid de şöyle dedi: 'Ben Şam'da idim. Divân lar düzenleyen ve ordular oluşturan hükümdarlar gördüm. Sen de bir d i -v ân düzenle ve ordu oluştur/Hz. Ömer de onun görüşünü benimsedi ve Kureyş'in gençlerinden[1716][496] olan Akıl b. Ebî Tâlib, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut*im*i çağırtarak 'halkı durumlarına (derecelerine) göre yazın* dedi."[1717][497] Şihâbüddin el-Mercâni Vefiyyetül-eslâfta (s. 368) şöyle der: İslâm devletinde askerlerin divânını hicrî yirminci yılın Muharrem ayında ilk defa düzenleyen Hz. Ömer'dir. Kureyş/in yazma bilenlerinden Aidi b. Ebî Tâlib ile Mahrame ve Cübeyr'e emretti ordunun d i v â n ını yazdılar. Resulullah'tan (sav) başlamak suretiyle nesep tertibine göre en yakını esas alarak yazdılar.

Huzâi burada açıklamada bulunarak bir fasıl açtı ve şu bilgiyi verdi:

Huzâi burada açıklamada bulunarak bir fasıl açtı ve şu bilgiyi verdi: Nebî

[1712][492] el-Evail, I,229.

[1713][493] Tarihul-hulolft, s. 88. Metinde düşüklükler mevcuttur.

[1714][494] bkz. İbn Şebbe, II, 857.

[1715][495] el-Kâmil, II, 502.

[1716][496] Metinde geçen'şubbân" (gençler) kelimesi, îbn Sa'd'da (III, 295) zikredildiği şekilde "neasâb" (soy bilgini) olmalıdır. Huzâi'nin verdiği biyografilerinde de (s. 245-46) her üçünün Kureyş'in nesepleri en iyi bilenleri olduğu belirtilir.

[1717][497] el-Ahkâmut-sultânîyye,s.249-250;îbnSa'd,ni,295;Nüveyrî,NÎhâyetÛl-eriU VII, 197. Metinde Hz. Ali'nin sözü düşmüştür.

(sav) zamanında halkın yazılması ve divâna kaydedilmesi, halkı saymasını Huzeyfe'ye emrettiğinde yazıldıklarında olduğu gibi ancak özel zamanlardaydı. Bunun gibi, Resulullah (sav) zamanında a t â için de ne belli bir vakit ne de belli bir miktar tayin edilmişti. Hz. Ömer zamanında halk çoğalıp vergiler toplanıp a t â lar belirlenince halkın kaydedilmesine ihtiyaç duyuldu. Bunun üzerine Hz. Ömer ashap ile istişarede bulunduktan sonra nesepte öncelik sırasına göre divân düzenledi.[1718[498]] Fakat Hanefi alimi Alâuddin el-Kâsâni'nin Bedâiu's-senâi' (II, 45) adlı eserinde, Allah Resulü'nün (sav) Ebû Süfyân b. Harb, Safvân b. Ümeyye, Akra b. Habis[1719[499]] ve emsali Kureyş reisleri ve asilzadelerine verdiği paylardan bahsedip Hz. Ebubekir ve Ömer'in müellefe-i kulub'a birşey vermediklerini zikrederken şöyle dediğini gördüm: Rivayet edildiğine göre Resulullah (sav) vefat ettiğinde bunlar Hz. Ebubekir'e gelerek ondan payları için verilen yazıyı (belgeyi) yenisiyle değiştirmesini istediler, o da değiştirdi. Sonra Hz. Ömer'e gelerek ona bunu haber verdiler. Hz. Ömer onların elinden yazıyı alarak yırttı ve "Resulullah (sav) İslâm'a ısındırmak için size pay veriyordu, bugün ise Allah dini yüce ve üstün kılmıştır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebubekir'e dönerek Hz. Ömer'in yaptığını ona haber verip şöyle dediler: "Sen mi halifesin o mu ?". O da "İnşallah odur!" dedi ve Hz. Ömer'in sözünü ve yaptığını onaylamazlık etmedi. Durumu Ashaba haber verdi onlar da karşı çık-madılar.[1720[500]] Bu da Resulullah (sav) zamanında halkın kesin olarak a t â aldıklarını göstermekte ve kayıt yapıldığına, a t â alanlar için liste düzenlendiğine delâlet etmektedir ki bu da divânın ta kendisidir. Bunu düşün. Subhu'l-a'şâ'da (1,11) Kudâi'den naklen Zübeyr b. Avvâm'ın ve Cehm b. Sait'in[1721[501]] Hz. Peygamberce (sav) zekât mallarını, Huzeyfe b. Yemân'ın hurma ağaçlarını, Muğire b. Şu'be ile Husayn b. Nümeyr'in de borç ve muamelatı[1722[502]] yazdıkları kaydedildikten sonra müellif şöyle der: Eğer bu doğru ise, bu divân lar Resulullah (sav) zamanında düzenlenmiş demektir.[1723[503]] "Ordu Kâtibi Bâbı"nın[1724[504]] birinci faslına ve orada müteahhirin ulemanın bu başlıkla ilgili söylediklerinin aksine Hafız İbn Hacer'in Fethul-Bârf sinden naklen verilen ve her türlü yazım ve kaydı kapsayan yorumuna bakınız. İbnül-Arabi'nin el-Ahkâirrinda da şu bilgi verilir: Divân yönetimine gelince, bu katiplikten ibarettir. Resululah (sav) ve kendisinden sonra gelen halifelerin kâtipleri vardı. Divân görevi, maaşlarını bilmek için askerleri, hak el-İsâbe'de Abdurrahman b. Abdülkâdir'in biyografisinde onun Hz. Ömer zamanında b e y t ü I m â 1 görevlisi olduğu zikredilir.[1725[505]] Bezzâr Hz. ö-mer'den, Suyûtfnin Cem'ul-cevâmi'de zayıf olduğunu belirttiği şu rivayeti tahric eder: "Resulullah'a (sav) mektup geldi; Abdullah b. Erkam'a 'şunlara cevap

---

1718[498] Huzâî burada altıncı fasıl olarak "ilk defa divân düzenleyen veatâ belirleyen kimsenin Hz. Ömer olduğuna dair söylenenlerin açıklanması" başlığına yer verir. (s. 246-247) Kettânî özetle nakletmiştir.
1719[499] Metinde Muhâbis şeklinde yanlış geçmiştir.
1720[500] Bedâiu's-senâÎ', II, 44-45.
1721[501] Cüheym b. Salt olacak.
1722[502] Muğire ve Husayn'la ilgili bilgi metinde düşmüştür.
1723[503] Subhu'l-a'şa, I,91.
1724[504] et-Terâtibül-idâriyye, I, 220-221.
1725[505] el-İsâbe,III,71.

yaz' buyurdu. Abdullah b. Erkâm da onu alıp cevap yazdı ve sonra mektubu getirerek Resulullah'a (sav) arzetti. Resulullah da güzel yaptın' buyurdu. Bu hep hatırımda kaldı ve halife olduğumda Abdullah'ı beytül-mâlde görevlendirdim."1726[506] Beyhakî dees-Sünen'de Ebû Vâil'den şu tahric-de bulunur: Hz. Ömer, Abdullah b. MesudV kaza (kadılık) ve b e y t ü 1 -m â 1 yönetimi ile görevlendirdi. Münâvi Şerhu'ş-ŞemâiPde Ebû Cuhayfe Vehb es-Süvâî'nin biyografisinde şu bilgiyi verir: Hz. Ali onu severdi ve kendisini Vehb el-Hayr diye adlandırmıştı. Onu beytülmâlde görevlendirdi.1727[507] Takiyyüddin el-Makrızî el-Hıtat'ta şu bilgiyi verir: Muâviye b. Ebî Süfyân Mısır'da Arap kabilelerinin her birine bir adam tahsis etmişti. Bu adam her sabah kalkarak meclisleri dolaşır ve "gece sizde doğan çocuk oldu mu, size kimse (misafir) konakladı mı?" diye sorardı. "Falanın bir erkek çocuğu, falanın bir kız çocuğu oldu" denir, o da onların adlarını yazardı. Kendilerine 'Talan memleketli biri çoluk çocuğuyla misafir oldu" denir, o da onun ve çocuklarının adlarını yazar ve kabileden ayrılınca bunlan kayıt için d i v â na gelirdi.1728[508]

İslâmın Îlk Devirlerinde Müslümanların Gösterdikleri Hoşgörü

İslâm'ın ilk devirlerinde Emevî ve Abbasî yöneticilerinin hoşgörüsüne delâlet eden hususlardan biri de d i v â nlarmArapça'danbaşkabirdilleol-masıdır. Subhul-a'âşa'da (1,423) şu bilgi verilir: Irak d i v â mm Farsça'dan Arapça'ya çeviren ilk kimse, Abdülmelik b. Mervân'ın halifeliği sırasında Haccâcb. Yusuf tur. Onun için divân ı çeviren Salih b.Abdurrahman'-dı. Yine Subhul-a'şâ'da belirtildiğine göre Şam (Suriye) divân ınıRûm-ca'dan Arapça'ya nakleden ilk kimse Abdülmelik b. Mervân'dır Divânı onu için Hüseyin'in azatlısı ve Abdülmelik'in mektuplarının katibi olan Süleyman b. Said çevirmişti. Abdülmelik onu bütün Suriye divânlarını yönetmekle görevlendirmişti. Yine Subhu'l-a*şâ'da Mısır d i v â n ını ilk defa Kıptice'den Arapça'ya nakleden kimsenin Mısır valiliği sırasında Abdülaziz b. Mervân olduğu kaydedilir ki bunu el-Minhâc fi sınâati'l-harâc müellifi zikreder.1729[509] Şihâbüddin el-Mercânî Vefiyyetül-eslâfta (s. 368) şöyle der; İslâm hakimiyetinden sonra vergi toplama (cibâyet) divanlarına gelince, eskiden olduğu gibi Irak divânı Farsça, Suriye divânı da Rumca olarak kaldı. Her iki grup divânları yazanlar da e h 1 - i a h i d "den (zımmîler) kimselerdi. Ta ki Abdülmelik b. Mervân, Süleyman b. Said'e Suriye divânım Arapça'ya çevirmesini emretti, o da bir yıl içinde bunu ikmal etti. Haccâc da katibi Salih b. Abdurrahman'a Irak divânını Farsça'dan Arapça'ya çevirmesini emretti.

Öyle anlaşılıyor ki Araplar müsamahaları sebebiyle, divân lann yazılması

1726[506] Bu hususta İmam Mâlik'ten nakledilen rivayet için bkz. Üsdül-ğâbe, III, 173.
1727[507] Aynı bilgi için bkz. age, VI, 48.
1728[508] el-Hıtat, 1,94.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/297-301.
1729[509] Subhul-a'şâ, 1,423.

için, onların dilleri veya divân tanzimettikleriülkelerdekiha-kim dille yazan katipler ediniyorlardı. Tuhaflıkta bunun benzeri bir uygulama da er-Ravdul-kırtâs*ta (s.45) Karaviyyin Camiî hatiplerinden sözedi-lirken zikredilen şu husustur: Muvahhidîler Devleti hükümdarları Fas'a hakim olunca Karaviyyin hatibini görevden alarak Berberi dilini bilmesinden dolayı başkasını tayin ettiler. îbn Ebi Zer' şöyle der: Çünkü onlar yalnız Berberi diliyle tevhidi belleyen kimseyi imamlık ve hatipliğe tayin ediyorlardı.1730[510] Îbnü'1-Kâdi de el-Cezve*de (s. 23) şöyle der: Sonra Muvahhidîler Fas'a girdiler ve hatibi hutbeden menederek onun yerine Berberi dilini iyi bilmesi sebebiyle Hasan b. Atâyye'yi atadılar. O da Berberi diliyle hutbe okudu.1731[511]
Tenbih: Araplar eski yazıların rumuzlarını çözmek ve bu yazılarla yazılmış kitapları Arapça'yı tercüme etmek konusunda Avrupalı alimleri geçmişlerdir. Avrupa, bu konuyla ilgili olarak yazılmış Arapça kitaplar vasıtasıyla, eski yazı ve dilleri bilme hususunda varmış olduğu noktaya varmıştır. IV. yüzyılda veya IH. yüzyılın sonlarında Ahmed b. Vahşiyye en-Ne-betî (ö. 322/934) Şevkul-müstehâm ilâ ma'rifeti rümûzi'l-aklâm1732[512] adlı eserini kaleme almıştır. Bu enteresan bir kitap olup müellif bu eserde eski milletlerin kullandığı yazıların şekillerini toplayarak hepsini Arapça'ya çevirmiştir. Bu rumuzları, eserler üzerindeki çeşitli yazı türlerini dikkatli bir kimsenin dört saati geçmeyecek bir sürede Arapça'ya tercümesini sağlayacak bir şekilde tesbit etmiştir. İngiliz alimi bu eseri 130 yıl önce tercüme etmiş olup onun n esriyi e, tarih öncesi devirlere ait meçhul kalmış durumlar, haberler ve geçmiş milletlerin ilimlerine muttali olmak kolaylaştı.1733[513]

Devlet Başkanının Dîvâna Kayıt İçin Hangi Yaştakilere Müsaade Ettiği

Tirmizî, Nâfi'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği şu hadisi tahric eder: "İbn Ömer dedi: 'Bir ordu içinde Resuluüah'a (sav) a r z o Umdum; ondört yaşındaydım, beni kabul e Ertesi yıl bir orduda a r z o lundum, onbeş yaşındaydım, benî kabul etti.m Nâfî şöyle der; Bu hadisi Ömer b. Abdülaziz'e haber verdim, *Bu küçük ile büyük arasındaki sınırdır.' dedi ve onbeş yaşına erenlere maaş tahsis edilmesi için talimat yazdı.1734[514] el-İsâbe'de Rafı b. Hudeyc'in biyografisini veren müellif şöyle der: Râfi Bedir günü Allah Resulü'ne (sav) a r z o lundu; onu küçük buldu, fakat Uhud günü ona müsade etti.1735[515] Yine el-tsâbe'de Zeyd b. Harise1736[516] el-Ensâri'nin biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder: îbn Mende rivayet etti: Hz. Peygamber (sav) Uhud günü bazı kimseleri küçük buldu. Zeyd b.

1730[510] İbn Ebî Zer1, el-Enisül-mufcrib bi-ravdil-kırtâs, s. 71.
1731[511] CezvetÜl-iktibâs, I, 57.
1732[512] Eser Hammer tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (London: 1806). bkz. GAL, I, 279-281; SuppL, 1,430-431; Serkis, I, 281.
1733[513] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/301-302.
1734[514] Tirmizî, Cihâd 31.
1735[515] el-isâbe, 1,495-496. Metinde bu isim yanlış olarak Nâfî şeklinde geçmiştir.
1736[516] Bu bilgi el-îsâbe'de (1,562) Zeydb. Hârise'nin değil, Zeyd b. Câriye el-Ensâri'nin biyografisinde verilmiştir. Ayrıca bkz. Üsdül-gflbe, II, 280.

Harise, Berâ b. Azib,1737[517] Zeyd b. Erkam, Sa'd b. Habîbe,1738[518] İbn Ömer ve Câbir de bunlardandı.1739[519]
Yine el-tsâbe'de Umeyr b. Ebî Vakkâs'ın biyografisi verilerek şu bilgi zikredilir: Hâkim, İsmail b. Muhammed b. Sa'd'dan şu tahricde bulundu: O, amcası Amir b. Sa'd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: "Bedir ordusu Allah Resulü'ne (sav) arzedildi, Resulullah (sav) Umeyr'i kabul etmedi. Umeyr ağladı, bunun üzerine ResüluUah ona müsade etti ve kılıcının bağlarını bağladı." Ssıd*ın oğlu Sa'd'dan şu tahricde bulunur: "Biz Bedir günü AUah Resulü'ne (sav) arzolunmadan Önce kardeşim Umeyr b. Ebî Vakkâs'm saklanır olduğunu gördüm. Ona 'sana ne oluyor kardeşim V dedim. 'Resulullah'ın (sav) benigörüp küçük bulmasından ve reddetmesinden korkuyorum. Oysa ben savaşa çıkmak istiyorum. Umulur ki Allak beni şehidlikle rızıklandırır' dedi. Umeyr Allah Resulü'ne (sav) arzolundu, Re-sululah onu küçük bularak kabul etmedi. Umeyr ağladı, bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine müsade etti. Küçük oluşu sebebiyle kılıcının bağlarını ben bağlıyordum. 16yaşında olduğu halde, savaşta şekidedildi."1740[520]

Halkın Her Yıl Arza Tabi Tutulması

İbn Abdilber el-İstiâb* da Semüre b. Cündeb'den bahsederken şu bilgiyi zikreder: "Nebi (sav), ensârın ergenliğe yaklaşmış çocuklarını her yıl arza tabi tutardı. Önünden bir çocuk geçti, onu orduya kabul etti. Sonra kendisine Semüre b.Cündeb a r z o lundu, onu kabul etmedi. Semi di: 'Ey Allah'ın Resulü, bir çocuğa müsade ettin, beni reddettin; onunla güreşsem yenerim.' Resulullah (sav) 'o halde güreş' buyurdu, onunla güreştim ve yendim. Resulullah da beni orduya kabul etti."1741[521] Bu bilginin benzeri İbn Ishak'tan nakille el-tsâ-be*de verilmiştir.1742[522]
İmâm Şâfii şöyle der: Hz. Peygamber (sav), kendisine a r z e dilen 14 yaşındaki 17 sahabiyi reddetti. Çünkü onları 15 yaşına ulaşmış bulmamıştı. Bunlar 15 yaşında kendisine arz edildiler, onlara müsade etti. el-Burhan şöyle der: Şafii'nin bu sözüyle onların Uhud'da kabul edilmeyişlerini veya bütün gazalarında bu yaşta kabul etmediklerinin hepsini kasdetmesi muhtemel olup her iki durumda da bundan çıkarılacak mana vardır.1743[523]
Sami'nin verdiği bilgiden ilk ihtimalin sözkonusu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o Resulullah'ın (sav) Uhud'da reddettiklerini 17 kişi olarak sayar ki bunlardan ikisine sonradan müsaade etmiştir.1744[524] el-Mevâhib sarihi (II,

---

1737[517] Berâ ile tbn Ömer Bedir'de de küçük görülmüşlerdi (bkz. Buharı, Meğâzi 6).
1738[518] Metinde Cebiyye şeklinde geçmiştir. Bu isimÜsdül-ğâbe'de (II, 280) Sa'd b. Habte olarak geçer, fbn Sa'd da (VI, 52) Sa'd b. Habte'nin Sa'd b. Büceyr olduğunu ve Uhud'da yaşının küçük bulunduğunu kaydeder. Habte annesinin adıdır.
1739[519] el-İsâbe, I, 562.
1740[520] Hâkim, el-MüBtedrek, III. 188; el-İs&be, III, 35. Metinde fahiş hatalar mevcut olduğu gibi Umeyr adı da hep Arar şeklinde zikredilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/303.
1741[521] el-İstiâb, II, 79 Metinde hatalar mevcuttur. Semure'nin güreştiği bu sahabi Râfi b. Hudeyc'dir (bkz. es-Sîretûl-Halebiyye, II, 493).
1742[522] el-İsâbe,II, 79.
1743[523] Burhanuddin el-Halebî, es-Sîretü'1-Halebiyye, II, 493-194. Ayrıca bkz. İbn Hişâm, II, 66.
1744[524] Bunlar Râfi b. Hudeyc İle Semüre b. Cündeb'dir (bkz. es-Sîretül-Halebiyye, II, 493).

24) bunların sayısını 20'ye ulaştırır.[1745[525]] Ordunun arzı sırasında insanlar Allah Resulünün (sav) Önünde saf saf dururlardı. İbn Sa'd'ın Tabakât'mda (IV, 15) Abbas b. Midâs es-Sülemî'nin Hz. Peygamberle (sav) birlikte Mekke fethine katılmak üzere kavminden mızrak ve zırh kuşanmış atlı 900 kişiyle Re-sulullaha (sav) gelmesi kıssasında Abbas'ın şöyle dediği kaydedilir: "Biz Resulullah (sav) için saf tuttuk, yanında Ebubekir ve Ömer de vardı."[1746[526]]

Allah Resulonün Cthad İçin Ana-Babasından İzîn Almamış Kimseyi Askerin Arzında Kabul Etmemesi

Ebû Davud, Ebû Said el-Hudrf den şurivayeti nakleder: "Bir adam Yemen'den Resulullah'a (sav) gelerek hicret etti. Resulullak (sav) şöyle buyurdu: Yemen'de kimsen var mı?' Adam: 'Annem ve babam var'dedi. Resulul-lah: 'Sana izin verdiler mi?', adam 'hayır'dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: 'Onlara geri dön ve kendilerinden izin iste; eğer sana müsaade ederlerse cihad et, aksi halde onlara itaat ve ihsanda bulun.'[1747[527]] Ahmed b. Hanbel ile Nesâi, Muaviye es-Selemf den şu rivayeti tahric ettiler: "Bir adam Hz. Peygamber'e (sav) gelerek şöyle dedi: 'Gazaya çıkmak istiyorum, sana danışmaya geldim.'Resulullah'annen var mı?'dedi, adam 'evet' diye karşılık verdi. Resulullah şöyle buyurdu: "Onunla birlikte ol, şüphesiz, cennet annelerin ayakları altındadır."[1748[528]] es-Sîretü*ş-ŞâmiyyeVe bakınız.[1749[529]]

Liderin Ordusunu Gözetlemesi İçin Kurulan Çardak (Karargâh)

Bedir günü Hz. Ebubekir, Resulullah (sav) ile birlikte karargâhta[1750[530]] idi.lbn Ishak'ınSîretf ile İbn Hişâm'ın Sîretlnde (II, 66) şu bilgi verilir: Sa'd b. Muâz Bedir'de Resulullah'a (sav) şöyle dedi:" Ey Allah'ın elçisi, sanakalacağınbirçardak (karargâh) kursak ve yanında binek develerini hazır bulundursak, sonra düşmanımızla çarpışsak. Eğer Allah bizi yüceltir ve düşmanımıza galip getirirse bu bizim hoşlandığımız birşey olur. Eğer aksi olursa, develerine biner kavmimizden geride kalanlara iltihak edersin". Bunun üzerine Allah Resulü (sav) onu hayırla anarak kendisine hayır dua etti. Sonra Muaz Resulullah'a (sav) bir karargâh kurdu, Resulullah onda oldu.[1751[531]] İbn Bâdîs şöyle der: Çardak (arış) hevdecin (develerin üzerine kurulan bir nevi portatif küçük çadır) kendisi olmamakla birlikte ona benzer. Odundan yapılan çadıra da denir. Çoğulu u r u ş 'tur, kalîb ve kulub gibi. Bundan dolayı, yere dikilen ve üstleri örtülen

---

1745[525] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, II, 25.
1746[526] îbn Sa'd, IV, 271. VII, 33.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/304.
1747[527] Ebû Davud, Cihâd 33. Ayrıca bkz.MÜsned, III, 706.
1748[528] Nesâi, Cihâd 6.
1749[529] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/304-305.
1750[530] "el-Veşî" kelimesi (bkz. Huzâi, s. 251) metinde "el-Ferîş" şeklinde geçmiştir.
1751[531] İbn Hişâm, I, 620-621; Süheyli,er-Ravdul-ünüf, V, 98.

ağaçlardan yapıldığı için Mekke evlerine de u r u ş denmiştir.[1752[532]] üheyli şöyle der: Ebû Hanife a r î ş ' in bir tek kökten çıkan dört veya beş hurma ağacı olduğunu zikreder.[1753[533]]

Allah Resulümün Tslâm Ordusunun Gücünü Görmesi İçin Yabancı Bir Liderle Birlikte Oturmasını Birine Teklif Etmesi

Mekke fethi kıssasında Hz. Peygamberin Abbas'a (ra) şöyle buyurduğu zikredilir: "Ey Abbas onu, yani Ebû Süfyân'ı dağın geçidinde vadinin dar yerinde alıkoy, ta ki Allah'ın orduları onun önünden geçsinler." Önünden bir kabile geçtiğinde "Ey Abbas, kimdir buf diye soruyor, ben de yalan oğullarıdır* diyordum. O da şöyle diyordu: "Vay falanoğullarından başıma gelen!". Derken Nebî (sav) yeşil bölügüyle geçti. îbn Hişam şöyle der: Yeşil denmesi, onda demir (aletier)in çokluğu ve görünmesinden dolayıdır. Bölükte muhacirler ile ensâr vardı; onların, demirden (zırh) dolayı, yalnız göz-bebekleri görülüyordu. Ebû Süfyân şöyle dedi: "Bunlara kimsenin güç ve takati yetmez, kardeşinin oğlununu saltanatı (hükümdarlığı) büyük olmuş!". Bu kıssa siyerde bilinmektedir.[1754[534]] Ebû Süfyân'ın "Vay falan oğullarından başıma gelen!" sözü ile ilgili olarak es-Sıla müellifi şöyle der: Bu sözü bir kimse bir şeyden korktuğunda veya ondan bir zarar geleceğini hissedince söyler ki, bu, belagat cümlesindendir. Aslı şudur: "Bana zarar vermeye sev-keden sebep nedir?" el-Fevâid müellifi de şöyle der: Güç gösterisinde, müs-lüman ordusuna bakması suretiyle düşmanı korkutmak sözkonusudur. Eğer o kimse müslüman olup onlara katılırsa imanının daha kuvvetli olmasını ve bizzat görmüş olmasından dolayı kavmine gidip anlatacakları hususunda daha yeterli olmasını sağlar. Ve Allah'ın dinini zafere ulaştırdığını, Resulünü aziz ve üstün kıldığını ve va'dinde durduğunu Öğrenir. Bu fetih kıssasında Allah Resulü'nün (sav) Mekke'ye girilecek gece ateş yakılmasını emretmesi de bu maksatladır.[1755[535]]

Arîpler

A r î f ler, ordu reis ve kumandanları olup bu şekilde adlandırılmış olmaları, muhtemelen, ordunun durumunun onlar vasıtasıyla Öğrenilmesindendir. Bunu Bâcî el-Müntekâ'-da SÖyler.[1756[536]] Başkası şöyle der: Arîf, azîm veznindedir.en-Nihâye1-de müellif şöyle der: Arî f kabile veya cemâatin ferini yürütenkimse olup onları yönetir, emir de onların durumunu kendisinden öğrenir.[1757[537]] Hafız şöyle der: Bu şekilde adlandırılması, ihtiyaç halinde üstüne haber vermek için onların durumlarını öğrenmesinden dolayıdır.[1758[538]] Sahih-İ Buhâri'-de Hevâzin elçilik

[1752[532]] bkz. en-Nihâye fi garîbil-hadîs, İÜ, 207-208.
[1753[533]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/305.
[1754[534]] bkz. îbn Hişâm, II, 404. Ebû Süfyân'm Hz. Peygamberin 'hükümdarlığı'ndan sözetmesi üzerine Hz. Abbas bunun "peygamberlik" olduğunu söyler, o da ikrar eder.
[1755[535]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/306.
[1756[536]] Bâci, el-Müntekâ, VI, 3.
[1757[537]] en-NÎhâye fi garîbil-hadU, III, 218.
[1758[538]] îbn Hacer, Fethul-Bâri, XXVII, 196.

heyetinin İslâm'ı kabul etmiş olarak gelişleri kıssasında şu bilgi geçen "Onlar malları ve esirlerini kendilerine geri verilmesini istediler. Resulullah (sav) onlara mal olmaksızın yalnız esirleri iade etmek istedi ve bu sebeple de halka hitapta bulundu, onlar da buna razı olduklarını belirttiler.[1759][539] Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: 'Sizden kimlerin buna izin verip vermediğini bilemiyoruz» geri dönün, a r î f leriniz durumunuzu bize arzetsinler.' Bunun üzerine halk geri döndüler. A r î f leri onlarla konuşup sonra Hz. Peygamberce (sav) geldiler ve kendisine onların rızasını haber verdiler."[1760][540] Ebû Davud Sünen'inde "Kitâbu'l-Harâc ve'l-imâre"de airâfeMye dair bir bâb başlığına yer vererek Mikdâm b. Ma'dikerib'in şu hadisini zikreder: "Resulullah (sav) onun omu-zunavurarak şöyle buyurdu: Ey Mikdâmcık, bir e m î r ,katipve a r î {olmadan ölürsen kurtuluşa erersin". Ebû Davud sonra da şu hadisi verir: " İ t âfe(ariflik)haktır,halka ar îfUrgereklidir,fakat arîflemteşte-dtr."[1761][541] PencâbSAvnül-Vedûd'da şöyle der: Bu hadiste, a rîflerikötüle-yen hadisin a r î f ler nasbetmeyi menetmediğine delil vardır. İbn Battal da şöyle der: "Sahîh-i Buhâri'deki hadiste, a r î f ler ikamenin meşruluğuna delil vardır. Çünkü devlet başkanının bütün işleri bizzat yapması mümkün değildir. Bu sebeple, kendisine tevdi edilen görevi onun adına yapacak yardımcıyı nasbetmeye ihtiyaç duyar." Pencâbi u Ar îfler ateştedir" sözüyle ilgili olarak da şöyle der: Bu söz, i r â f e nin riskli bir iş olduğuna, onunla meşgul olan kimsenin harama düşmekten emin bulunmayacağına ve görevli kimsenin Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınması gerektiğine işaret etmektedir. " î r â f e haktır" sözünden maksat da şudur: A r î f le-rin atanmaları, irâfe uygulaması esastır. Çünkü e m î r in bizzat yapacağı işlerde yardıma olan ihtiyacından dolayı maslahat bunu gerektirmektedir. Bu konuda delil olarak, Buhari hadisinden de anlaşıldığı gibi Resulullah (sav) zamanında ar îflerin mevcudiyeti yeter. Avnul-Vedûd'dan nakledilen bu bilgilerin aslı Fethul-Bârf de Buhâri'nin "Halk için arifler babı" sözü münasebetiyle geçer.[1762][542] el-İsâbe'de müellif Cündeb b. Numan el-Ez-df nin biyografisini vererek îbn Asâkir'in Târihinden şu nakilde bulunur: Ebû Azîz (Cündeb) Hz. Peygambere (sav) gelip İslâmiyet'i kabul etti; müslüman olarak hattıhareketi güzel oldu ve Resulullah (sav) onu kavmine a r î f yaptı.[1763][543] Yine îbn Hacer el-İsâbe'de Rafı b. Hudeyc el-Ensâri'nin biyografisini vererek onun Medine'de kavminin ar îf ioldüğunuzikreder.[1764][544] Merakeş'te müzakerede bulunduğumuz kimselerden biri, bu başlık altında verilen asıl hadisin, harpler, tazminatlar ve sair muamelat konusunda büyüklerin küçükler,

---

[1759][539] Kettâni bilgileri özetle vermiş olup Resulullah (sav) Hevâzinlileri mal veya esirleri tercihte serbest bırakır; onlar da esirleri tercih ederler. Bunun üzerine Resulullah ganimette hak sahibi olanlara hitap ederek dileyenin kardeşleri için hakkından vazgeçebileceğini, dileyene hakinin ileride sağlanacak ilk ganimetten verileceğini belirtir. Onları da haklarından isteyerek vazgeçtiklerini söylerler.
[1760][540] Buhari, Ahkâm 26; Meğazî 54.
[1761][541] Ebû Davud, İmâre 5. Metinde Mikdâm kelimesi Mikdâd, Kudeym (Mikdâmcık kelimesi de "hudeym" seklinde yanlış geçmiştir.
[1762][542] Fethul-Bârî,XXVII, 196-197.
[1763][543] el-İsâbe, 251.
[1764][544] age,I,496.

liderlerin de yönettikleri kimseler adına sorumluluk yüklenecekleri konusunda temel teşkil ettiği görüşünü ileri sürdü ki bu apaçık bir fıkhi kavrayıştır.[1765[545]]

Nakıpler

el-İsâbe*de müellif Es'ad b. Zürâre'nin biyografisini verir ve orada Hâkim[1766[546]] vasıtasıyla şu tahricde bulunur: Es'ad b. Zürâre vefat ettiğinde Neccâroğulları gelerek "ey Allah'ın Resulü, n a k i b i miz öldü bize n a -kip tayin et" dediler. Resulullah da "ben sizin n a k i b i nizim" buyurdu.[1767[547]] Bu bilginin benzeri İbn Kudâme el-Makdisî'nin el-İstibsâr fî ensâ-bil-ensâr adlı eserinde onun biyografisinde de geçmektedir.[1768[548]]

Muhasip

Hz. Peygamber'in (sav), Benî Süleym'in zekatlarını toplamak üzere Ezd kabilesinden görevlendirdiği Îbnü'l-Lütbiyye[1769[549]] isimli şahsı hesaba çekmesi. Müslim, Ebû Humeyd es-Sâidî'den şu rivayeti tahric eder:"Resulullah (sav) Ezd kabilesinden İbnü'l-Lütbiyye adlı birini Beni Süleym kabilesinin zekatlarını toplamak üzere görevlendirdi. O geldiğinde onu hesaba çekti.[1770[550]] Îbnü'l-Lütbiyye de 'şu sizin malınız, şu da hediyedir* dedi. Bunun üzerine Resululah (sav) 'eğer doğru söylüyorsan, babanın ve ananın evinde otursaydın da hediyen sana gelseydi ya!' buyurdu, sonra bize hitapta bulundu; Allah'a hamd ü sena etti, sonra şöyle dedi: 'İmdi, sizden birini Allah'ın bana tevdi ettiği işlerden birine görevlendiriyorum, o da bana geliyor ve «şu sizin malınız, şu da bana verilen hediyedir» diyor. Eğer o doğru söylüyorsa, babası ve annesinin evinde otursa da hediyesi ona gelse ya! Allah'a andolsun, sizden hakkı olmadığı halde ondan birşey alan hiçbir kimse yok ki kıyamet gönü yüküyle birlikte Aziz ve Celil olan Allah'a kavuşmasın..'[1771[551]] İbn Kayyim et-Turuku*l-hükmiyye fi*s-siyâseti'ş-şer*iyye adlı eserinde (s. 227) "Nebî (sav) Sahihayn'da Ebû Hemeyd es-Sâidi'den nakledilen rivayette olduğu gibi memurlarından hesabı tam alırdı, onları toplanan ve harcanan mallarla ilgili olarakhesabaçekerdi" der, sonra da İbnü'l-Lütbiyye'nin mezkur kıssasını kaydeder.[1772[552]] Huzâi bu hadisi Buhari'ye isnadda gafil bulunmuş olup hadis Sahîh-i Buhârî'de "Kitâbu'l-Ahkâm" da "Devlet başkanının memurlarını hesaba çekmesi bâ^ı"[1773[553]] başlığı altında ele alınmıştır. Bu-hari bu hadisi "Memurların hediyeleri bâbı"nda[1774[554]] tam

1765[545] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/306-308.
1766[546] el-Müstedrek, III, 186.
1767[547] el-İsâbe.1,34.
1768[548] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/308.
1769[549] Metinde İbnü'l-Leytiyye şeklinde yanlış geçmiştir.
1770[550] Huzâi hadisin bu kısmını Buhari'den naklen de vermiştir (s. 261).
1771[551] Müslim, İmâre 7.
1772[552] et-Turukul-hükmiyye, s. 248.
1773[553] Buharı, Ahkâm 41. Yukarıda kaydedildiği üzere Huzai bu hadisi Buhari'ye isnadla da vermiş olup Kettânî ya farkına varmamış veya ondaki nüshada zikredilmemiştir.
1774[554] Buhari, Ahkâm 24.

olarak vermiş olup bu bu iki baba bakınız. Resulullah'tan (sav) sonra halifeler de bu hususta kendisini izlemişlerdir. İbn Kuteybe Uyûnu'l-ahbâr' da şöyle der: Hz. Peygamberdin (sav) vefatından sonra Muâz Yemen'den Hz. Ebubekir'e geldi. Hz. Ebubekir ona "hesabını takdim et" dedi. Muâz da ona "iki hesap mı? Bir hesap Allah'tan, bir hesap ta sizden? Hayır, Allah'a yemin ederim ki bir daha asla sizin bir işinizi yüklenmem" dedi.[1775][555] Kelâi el-İktifâ adlı eserinde şu bilgiyi verir: Hz. Ömer hilâfetinin bütün yıllarında hacca gitmeye devam etti. Her yıl hac mevsiminde valilerini (âmil) hesaba çekmek adetindeydi. Bununla onları tebaadan meneder, tebaaya zulmedilmesini engeller, onların durumunu daha yakından öğrenir ve şikâyetlerini kendisine ulaştırmaları için tebaaya belli bir zaman ayırmış olurdu.[1776][556]

Vesayet Ve Vasiler

Hâkim, Târîh'inde Serrâc ve sonra da Muhammed b. Amâre tarikiyle Zeyneb binti Nübeyt'ten şu rivayeti tahriceder: "Hz. Peygamber (sav), onun (Zeyneb) annesi ve teyzesine gümüşten bir küpe[1777][557] ve içinde inci olan bir altın vermişti. Babaları Es'ad b. Zürâre onları Resulullah'ın (sav) vesayetine bırakmıştı." Es'acTın el-İsâbe[1778][558] ve İbn Kudâme el-Makdisî'nin el-İstibsâr'ındaki biyografisine bakınız. İbn Kudâme, Zeyneb binti Nübeyt'in bu rivayeti sebebiyle sahabe arasında zikredildiğini belirtir. Subhu'1-a'şâ müellifi KalkaşandiNihâyetü'1-ereb fi ma*rifeti ensâbi'1-Arab adlı eserinde efendimiz Cafer b. Ebî Tâlib'in çocukları Caferîlerden bahsederken şöyle der: Onun Muhammed ve Abdullah adlı çocukları vardı. Babaları Cafer'in vefat haberi geldiğinde Nebî (sav) onların başlarını okşamış ve "ben onların dünya ve ahirette veli leriyim"' buyurmuştu.[1779][559] Simtü'l-cevhe-ri'l-fâhir*de müellif, Resulullah'ın (sav) kendilerine v a s i lik yaptığı yetimleri zikrettiği bir başlığa yer verir. Resulullah (sav) himayesinde bulunan bu yetimler şunlardı: Muhammed b. Abdullah b. Cahş. Babası Uhud'da vefat etti, onu Hz. Peygamber'e (sav) vasiyet etmişti. Hz. Peygamber ona Hayber'de bir mal satın almış ve Medine'de Sûku'r-rakîk'te de bir ev i k t â etmişti. Simtü'l-cevher müellifi daha sonra Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre'-nin kızlarıyla ilgili olarak daha önce geçen kıssayı zikrederek şöyle der: Resulullah'ın (sav) himayesinde Benî Leys b. Bekr kabilesinen Sumeyte el-Leysiyye[1780][560] adlı bir kadın vardı. Hz. Aişe de Abdullah b. Zübeyr'i ana-babası-ndan kendisine vermelerini istemişti; Abdullah onun himayesindeydi ve kendisini "anne" diye çağırırdı. Resulullah'ın (sav) Ali b. Ebî Tâlib'i yanına aldığı ve Medine'de kızı Fâtıma'yı onunlaevlendirinceye kadar kendisinden

---

[1775][555] Uyûnul-ahbâr, Beyrut 1406/1986,1, 125.

[1776][556] bkz. Mahnıud Şît Hattâb, el-Fârûkûl-kâid, Kahire 1389/1970, s. 103.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/308-309.

[1777][557] "Hâs" kelimesi metinde "esâs" şeklinde geçmiştir.

[1778][558] el-İsâbe, I, 34; Üsdül-ğâbe, VII, 135.

[1779][559] Nihâyetül-ereb, Beyrut 1405/1985, s. 122.

[1780][560] Metinde Sumeyne el-Leytiyye şeklinde geçmiştir.

ayırmadığı hususu daha önce geçmişti. Yakub b. Süfyân, Mutî b. Esved'den rivayeteder:O,Zübeyr'içocuklarına vasi tayin etti, Zübeyr kabul etmedi. Bunun üzerine Mutî şöyle dedi: "Kabul etmeni Allah ve rahm (akrabalık bağı) adına senden diliyorum. Çünkü ben Ömer'i şöyle derken duydum: Zübeyr, dinin rükünlerinden (temel esaslarından, dayanaklarından) bir rükündür."1781[561] Humeydi en-Nevâdir*de rivayet eder: Zübeyr'i Resulullah'ın (sav)ashabındanyedikişi vasi tayinetmiştikibunlarOsman,Abdurrah-man b. Avf, Mikdâd, İbn Mesud ve başkalarıydı. O, bunların mallarını muhafaza eder,çocukların a da kendi malından harcamada bulunurdu. Bu bilginin benzeri UsdüT-ğâbe'de1782[562] Hişâm b. Urve'den nakille de zikredilmiş olup el-İsâbe'de1783[563] de geçtiği üzere orada Zübeyr b. Bekkâr bunlara Mutî b. Esved ve Ebü'l-As b. Rebi'i de ilave eder. Ebû Abdullah Züneybir es-Selevî'-ninel-Hemziyye şerhinde şu bilgi verilir: Sahabeden yetmiş kişi Zübeyr'e mallarını ve çocuklarını vasiyyet etti. O, onların mallarını muhafaza eder, çocuklarına da kendi malından harcamada bulunurdu. (Simtül-cevheril-fâhir'den).
Buhari1784[564] Ebû Hureyre'den naklen, Ahmed b. Hanbel1785[565] ve Ebû Davud1786[566] Resulullah'tan şu rivayeti zikrederler: "Ben her mü'mine kendi nefsinden daha evlâyım; kim borçlu olarak vefat eder de borcunu karşılayacak kadar mal bırakmazsa, onu ödemek bana aittir. Kim bir mal bırakırsa o mal mirasçılannındır". İslâm'ın ilk zamanlarında vefat eden kimsenin cenazesi Resulullah'a (sav) getirilir; Resulullah borcu olup olmadığını, Ödemeye yeterli malı bulunup bulunmadığını sorardı. Eğer borcu olduğu ve ödemeye yetecek malı bulunmadığı kendisine söylenirse, "arkadaşınızın namazını kılın" buyururdu. Yetecek kadar malı varsa namazı kendisi kıldırırdı. Allah fetih ve ganimetler nasip edince Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kim vefat eder de borcu olursa, Ödemesi bana aittir". Böyle yapmasının kendisine vacip olduğu söylenir.1787[567] İmâmtfl-Haremeyn ve Mâverdi bunun Resulullah'a (sav) vacip olmadığı, tekerrümen yaptığı görüşünü benimsemişlerdir. Resulullah'ın (sav) bu ödemeyi ganimetten mi, kendi özel malından mı yaptığı hususunda iki ihtimal sözkonusu olup bunu Hafâci Nesîmü'r-ri-yâz'da söyler.1788[568]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ahkâm (Yönetim, Yargı) Ve Buna Bağlı Konularla İlgili Görevler

Taşra Genel Yönetimi

1781[561] bkz. el-İsâbe, I, 546.
1782[562] Üsdül-ğâbe,II, 252.
1783[563] el-İsâbe, I, 546.
1784[564] Buhari, Ferâiz 4.
1785[565] Müsned, II, 453.
1786[566] Ebû Davud, Buyu 9.
1787[567] Nevevi bu görüştedir (bkz, Şerhul-Mevâhib, I, 386-387). Bu konuda ayrıca bkz. Suyûti, el-Hasâisul-kübrâ, Beyrut 1405/1985, II, 400.
1788[568] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 1/309-311.

Allah Resulü'nün Bölgelere Vali Tayin Ettiği Kimseler

Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de şöyle der: Resulullah'ın (sav) yöneticileri (emirler), memleketlere yönetim, yargı ve vergi tahsili için tayin ettiği valileridir.1789[1] Resulullah'ın (sav) taşra bölgelerine gönderdiği emirlerin sayısı çoktur.

Bunlardan biri Mekke £ m îr i (valisi) Attâb b. Esîd'dir. İbn Cemâa şöyle den Allah Resulü (sav) Attâb b. Esîd'i hicretin 8. yılında Mekke yönetimi ve müslümanlara haccı eda ettirmek üzere emir tayin etti.1790[2]

İbn Kayyım el-Hedy'de Attâb'in yirmi yaşından küçük olduğunu söyler.1791[3]

Sa'lebî1792[4] Tefsîr'inde "Bana katından yardım edici bir hüccet (sulta, kuvvet) ver" (İsrâ 17/80) âyetiyle ilgili olarak Kelbî'den "yardım edici hüccet Attâb b. Esîd'dir" dediğini nakleder ve Resulullah'ın (sav) Attâb'ı Mekke'ye tayin edişini zikreder.

el-tsÂbe'de şu bilgi verilir: Ukayli, Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin biyografisinde, ona ulaşan senediyle, onun babasından, onun Ebû Salih'ten, onun da İbn Abbâs'tan "Bana katından yardım edici bir hüccet ver" âyetiyle ilgili olarak "bu yardımcı Attâb b. Esîd'dir" dediği rivayetini kaydeder.1793[5] Belensi diye meşhur Hafız Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Evsî*nin Sılatu'1-cem ve âidi't-tezyîl li-mevsûli kitâbey el-t'lâra ve et-Tekmü1794[6] adlı eserinde anılan âyetle ilgili olarak İbn Asker'in şöyle dediği1795[7] zikredilir: Ebubekr ez-Zehebî Târihinde îbn Abbâs'a ulaşan senediyle onun "âyette kastedilen Attâb b. Esîd'dir" dediği rivayetini tahric eder.

Resulullah'ın (sav) valilerinden biri de Yemen hükümdarı Bâzân'dır ki ona Bazâm1796[8] da denir.

Subhu'1-a'şâ da şu bilgi verilir :Kisra'nın naibi Bâzân müslüman olunca Nebi (sav) onu Yemen'in bütün vilayetlerine vali tayin etti. Onun konağı Yemen hükümdarlarının (Tebâbia , tekili: Tubbe) memleketi Sa-na'da idi. Bâzân, Veda Haccından sonra vefatına dek bu görevde kaldı. Allah Resulü (sav) de onun vefatı üzerine oğlu Şehr b. Bâzân'ı Sana'ya, her bölgeye de ashabından birini tayin etti.1797[9]

Sa'lebî, Bâzân'la ilgili olarak şunu zikreder: O, Acem hükümdarlarının ilk

---

1789[1] Zurkâni, Şerhul-Mevahib, III, 363.

1790[2] Bu bilgiyi Muhtasaru's-siyer'de zikreden İbn Cemâa, ardından da Attâb'ın o sırada yirmi yağından küçük olduğunu belirtir (bkz. Huzâi, s. 267).

1791[3] İbn Kayyım, Zadü'l-meâd, 1,126.

1792[4] Huzâi'nin metninde (bkz. t. Abbas, s. 269) bu isim her ne kadar Seâlibî şeklinde geçiyorsa da, kaynaklarını zikrettiği yerde (s. 789) de geçtiği üzere doğrusu Sa'lebî olmalıdır. Bu zât Ebû Ishâk es-Sa'lebî (ö. 427/1035) olup söz konusu eseri de el-Koff vel-beyân an tefefri'l-Kur'ftn'dır. (bkz. İA, X, 125; SuppL, 1.592; Zirikli, I, 205-206. Tefsir sahibi Seâlibî ise Huzâi'den bir asır sonra yaşamış bulunan Ebû Zeyd es-Seâlibî (Ö. 873/1468) olup eserinin adı el-Cevahirul-hJsıuı fl teftiril-Kur'An'dır (bk*. 1A,X, 266; SuppL, II, 351; Zirikli, IV, 107).

1793[5] el-İsabe, II, 451.

1794[6] Belensi'nin(ö.782/138Û)bue8eriKur'ân-ıKerîm'deki rnübhemât'a dairdir(Neylül. ibtiha, s- 270; Suppl, II, 377, 393). Bu eserin dayandığı el-flAm, Süheylî'nin (ö. 581/1285) et-TaVif vel-îlâm lima übbime minel-Kur'âjı min esmâil-alâm adlı eaeri (SuppL, I, 734), et-Tekmü de îbn Asker el-Gassânî'nin (ö. 636/1238) et-Tekmîl vel-ikm&l adlı eseridir (Suppl, I, 734).

1795[7] Metinde "kale" (söyledi) kelimesi düşmüştür.

1796[8] Metinde V harfleri "d" şeklinde geçmiştir.

1797[9] Subhu'l-a'şâ, V, 26.

müslüman olanı ve Yemen'e tayin edilen ilk İslâm emîridir.1798[10]

Bu bilginin benzerini Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de Sa'lebfden naklederek doğrular.1799[11] Bu eserdeki bilgi ile İslâm'da ilk e m î r in Hz. Ebubekir olduğu ve onun Attâb b. Esîd olduğunun da söylendiğine dair daha Önce Hac Emirliği bahsinde geçen bilgiye bakınız, el-İsâbe'de de Abdullah b. Cahş'ın biyografisinde Beğavi'den naklen onun îslâm'dailk e m î r olduğu kaydedilir.1800[12] Bunun, zikredilen bölgeler bakımından söz konusu olması da muhtemeldir. Bâzân vefat ettiğinde Nebi (sav) Sana'ya onun oğlu Şehr'i vali (âmil) tayin etti.Bunu Vâkıdi.îbn İshak ve Taberî zikreder.İbnHacer el-tsâbe'de Amir b, Şehr el-Hemdânî'nin1801[13] biyografisinde, onun Allah Resulünün (sav) Yemen âmil lerinden biri olduğunu kaydeder.1802[14] Yine el-tsftbe'de müellif, Abdullah b. Amr b. Sebî es-Sa'lebî'nin biyografisini verir ve Şa'bi'den naklen Resulullah'm (sav) onu Benî Sa'leb'e,1803[15] Abs ve Benî Abdullah b.Gatafân kabilelerine âmil tayin ettiğini zikreder.1804[16] Ebû Musa eî-Eş'arî'nin biyografisinde de Resulullah'ın (sav) onu Zebîd, Aden ve bunlara bağlı bölgeler gibi Yemen'in bir kısmına âmil tayin ettiğini belirtir.1805[17]

İbn Hacer el-lsâbe'de Haris b. Bilâl el-Müzenf nin1806[18] biyografisini verir ve Seyf in el-Fütûh1807[19] adlı eserinden, onun Resulullah'ın (sav) Cedîletü Benî Tayın1808[20] yarısına görevlendirdiği âmil i olduğunu nakleder.1809[21]

îbn Hacer, Haris b. Nevfel el-Hâşimî'nin biyografisini vererek şöyle der: İbn Hibban1810[22] onu ashab arasında sayar ve Hz. Peygamber'in (sav) onu Mekke'nin bazı yörelerine âmil tayin ettiğini söyler. İbn Hacer daha sonra Zübeyr b. Bekkâr'ın da dediğini kaydederek îbn Sa'd'dan şu bilgiyi nakleder: Haris, Allah Resulü'nün sohbetinde bulundu, Resulullah (sav) onu Mekke'nin bazı yörelerine âmil tayin etti. Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman da onu bu görevde bıraktılar.1811[23]

ibn Hacer, Husayn b. Niyâr'ın biyografisini vererek şöyle der: O, Allah Resulü'nün (sav) âmil lerinden biriydi. Bunu Seyf ve Taberî zikreder, İbn Fethûn da ona i stidrâkte bulunur.1812[24] Yine el-İsâbe'de müellif, Haris b. Abdülmuttalib'in biyografisini verir ve İbn Ebî Hâtim'den nakille onun Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunduğunu, Resulullah'ın (sav) onu Mekke'nin bazı yörelerine âmil tayin ettiğini, Hz. Ebubekir ve Osman'ın da onu görevlendirdiklerini zikreder. Sonra biyografisinin, onun daha önce anılan

---

1798[10] Bu bilgi için bkz. el-İsabe I, 170. Hz. Peygamberin Muâz b. Cebel ile birlikte Bâzân'a gönderdiği mektup için bkz. Hamidullah, el-Vesâik, s. 212 (nr. 106/C).

1799[11] Zurkâni, III, 363.

1800[12] el-İsabe, II, 286-287.

1801[13] Metinde Hemezâni şeklinde geçmiştir.

1802[14] el-İsâbeII,251;Üsdül-ğâbe,III, 126.

1803[15] Metinde Tağlebe seklinde geçmiştir.

1804[16] el-İsâbe, II, 351.

1805[17] age, II, 359.

1806[18] Metinde el-Mârinî şeklinde geçmiştir.

1807[19] Seyf b. Ömer et-Temîmî (ö. 200/815) olup el-Fütuhûl-kebîradlı eseri vardır (bkz. KehJıâle, IV, 288).

1808[20] bkz. Mu'cemul-büldân, II. 115.

1809[21] el-İsâbe I, 274.

1810[22] Ibn Hibbân, Meşâhiraulemâîl-enısâr,Kahirel959,s.35.İbn Hibbân burada yalnızca onun ashaptan olduğunu kaydetmiştir.

1811[23] İbn Sa'd, IV, 56-57; el-İsâbe, I, 292. Metinde ve el-İsâbe'de geçen "amelihi bi-Mekke" ifadesi İbn Sa'd'da"a'mâli Mekke" şeklindedir ki doğrusu da budur. Ayrıca son cümle de İbn Sa'd'da adı geçen halifelerin onu Mekke'ye tayin ettikleri şeklindedir.

1812[24] el-İsâbe, I, 339.

torunu Haris b. Nevfel'e ait olduğunu kaydeder.[1813[25]] Ayrıca Râfi b. Amr et-Tâfnin biyografisini vererek Taberî'nin[1814[26]] şu rivayeti tahric ettiğini zikreder: Zâtu's-Selâsil[1815[27]] Gazvesi olduğunda Resulullah (sav) Amr b. As'ı içinde Hz. Ebubekir ve Ömer'in de bulunduğu bir orduya kumandan tayin etti.[1816[28]] el-îsâbe'de müellif, Hirmâs'ın babası Ziyâd el-Bâhilî'nin biyografisini verir ve Dârekutni'nin Hirmâs'tan yaptığı şu rivayeti zikreder: Babamla birlikte Resulullah'a (sav) geldim. Resulullah onu Bâhile'den kendi aşiretine yönetici tayin etti.[1817[29]]

Ibn Hacer, Sâıbb Osman'ın biyografisini verir ve Ibn Ishak'tan naklen Resulullah'ın (sav) onu Buvât Gazvesı'nde Medine'ye âmil tayın ettiğini kaydeder.[1818[30]] Sa'd ed-Devsî'nın biyografisini venr ve Ahmed[1819[31]] ile Ibn Ebî Şey-be'nın ondan şu hadisi tahrıc ettiklerim zikreder Resulullah'a (sav) gelerek müslüman oldum, beni kavmime âmil tayın etti ve musluman olduklarında sahip bulundukları malları onlara bıraktı.[1820[32]]

Yine el-tsâbe'de Suayr b Hufâf et-Temîmî'nın[1821[33]] biyografisini vererek şöyle der Seyf onu el-Fütûh'ta zikreder O, Allah Resulu'nun (sav) Temîm'ın boylana tayın ettığı âmil ıdı Hz Ebubekır de onu görevinde bıraktı.[1822[34]] Sufyân b Abdullah b Ebî Rebıa'nın[1823[35]] biyografisini verir ve tbn Ebî Şeybe'den nakille Resulullah'ın (sav) onu Tâıf e âmil tayın ettiğim zikreder.[1824[36]] Seleme b Yezîd el-Cufî'nın biyografisini verir ve ana bir kardeş* Kays b Seleme ile birlikte Resulullah'a (sav) gelerek müslüman olduklarını, Resulullah'ın da Kays'ı Beaî Mervân'a âmil tayın ettiğini ve kendisine bir belge yazdığını zikreder.[1825[37]] Benî Sa'lebe'den Sayfî b Âmır'ın biyografisini vererek şöyle der Nebi (sav) onu kendi kavmine e m î r tayın etti.[1826[38]] Dahhâk b Kays'ın biyografisini verir ve onun Resulullah'ın (sav) âmili olduğunu söyler.[1827[39]] Imrıu'1-Kays b Asbağ el-Kelbf nm biyografisini vererek şoyleder O,kavmının reisiydi veNebı(sav) âmillerini Kudâa'ya gönderdiğinde onu da Kelb kabilesine âmil olarak gönderdi Ibn Hacer Seyf in el-Fütûh*undan da şu bilgiyi nakleder Resulullah (sav) vefat ettiği sırada Kelb kabilesinden Kudâa kabilesine tayın ettiği âmili Benî Abdullah'tan Imnu'1-Kays b Asbağ el-Kelbî ıdı.[1828[40]]

Ibn Hacer, Hârıs b Bilal el-Muzenî'nın biyografisini vererek onun

---

1813[25] el-îsâbe, I, 387.
1814[26] Metinde Hâkim diye geçer ki yanlıştır.
1815[27] Metinde Selâsil şeklinde geçmiştir.
1816[28] el-İsâbe, I, 497. Burada Hz. Ömer geçmemektedir (Ayrıca bkz. İbn Sa'd, VI, 68; Üsdül-ğâbe, II, 196). İbn Hişâm'da (II, 123) Amr'ın yardım istemesi üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın kumandasında asker gönderildiği, Hz. Ebubekir ve Osman'ın da bunlar içinde bulunduğu kaydedilir.
1817[29] el-İsâbe, I, 559; Üsdü'1-gâbe, II, 275.
1818[30] el-îsâbe, II, 11 îbn Hışam, I, 598.
1819[31] Ahmed b Hanbel, Müsned, IV, 79.
1820[32] el-İsâbe, II, 26.
1821[33] Metinde Said b Hufâf şeklinde yanlış geçmiştir.
1822[34] el-İsâbe, II, 53.
1823[35] Metinde Sa'd b Abdullah b Rebîa şeklinde geçmiştir.
1824[36] age, II, 54 55.
1825[37] age, II, 69 Metinde fahiş hatalar olup Kays'la ilgili bilgi hiç verilmemiştir Dolayı sıyla metinden amil tayın edilenin Seleme olduğu anlaşılmaktadır Aynca Benî Mervân da Mervan peklinde geçmiştir.
1826[38] age, II, 196.
1827[39] age, II, 218.
1828[40] age, I, 63 Üsdul-ğâbe, I, 137.

Resulullah'ın (sav) âmili olduğunu söyler.1829[41] Abdurrahman b Ebzâ el-Huzâî'nın biyografisini verir ve Ibnu's-Seken'm şöyle dediğim nakleder Ne-bı(sav)onu Horasan'a âmil tayın etti.1830[42] Osman b Ebfl-Âs'ın biyografisini vererek şöyle der Resulullah (sav)onu Tâıfeâmıl tayın etti,Hz Ebubekir ve Omer de kendisini bu görevde bıraktılar.1831[43] Ukâşe b Sevr'in biyografisinde de onun Hz. Peygamber'in (sav) Sekâsik ve Sekûn âmili olduğunu söyler.1832[44] Alâ b. Hadramî'nin biyografisinde Resulullah'm (sav) onu Bahreyn'e âmil tayin ettiği,1833[45] Amr b. Hazin el-Ensârî'nin biyografisinde de onu Necrân'a âmil tayin ettiği zikredilir.1834[46] Amr b. Hazm'dan Resulullah'ın (sav) farzlar, zekât ve diyetlere vs. dair kendisi için yazdığı bir belge rivayet edilir ki Ebû Dâvud, Nesâi, İbn Hibbân, Dârimî ve başkaları bu belgeyi rivayet etmişlerdir.1835[47] Üsdü'l-ğâbe'de şu bilgi verilir: Resulullah (sav) kendilerine Halid b. Velid'i gönderip de müslüman olmalarından sonra Amr'ı onyedi yaşındayken Necran halkına âmil tayin etti.1836[48] Nevevî de bu bilginin benzerini onun et-Tehzîb'deki biyografisinde verir.1837[49]

Amr b. Hakem el-Kudâi'nin biyografisinde Resulullah'ın (sav) onu Be-ni'1-Kayn'a âmil olarak gönderdiği kaydedilir.1838[50] Amr b. Saîd b. Âs'ın biyografisinde de Hz. Peygamber'in (sav) onu Vâdi'1-kurâ ve başka yerlere âmil tayin ettiği, orada âmil iken vefat ettiği zikredilir.1839[51] İbn Hacer Amr b. Maheûb el-Âmirfnin biyografisinde onun Allah Resulünün (sav) âmili olduğunu,1840[52] Avf el-Verkânî'nin biyografisinde de onun Resulullah'ın (sav) âmil i olduğunu zikreder.1841[53] Abdullah b. Zeyd el-Kindfnin biyografisinde, onun Allah Resulü'min Yemen âmil i,1842[54] Abdullahb.Sivâr'ın biyografisin-de de onun Allah Resulü'nün Bahreyn âmil lerinden olduğunu kaydeder.1843[55] Ferve b. Müseyk'in biyografisinde, Hz. Peygamber'in (sav) onu Murad, Müzhic1844[56] ve Zebîd'in tümüne âmil tayin ettiğini zikreder,1845[57] Karade b. Nüfâse es-Selûlf nin biyografisinde, onun Benî Selûl'den bir toplulukla birlikte Resuîullah'a gelip müslüman olduklarını ve Resulullah'ın (sav) onu kendilerine e m î r tayin ettiğini zikreder.1846[58]

Süyûti Dürrü's-sehâbe'de Ebû Cude/ el-Murâdî'nin biyografisini vererek

1829[41] el-lsâbe, I, 274.
1830[42] age, II, 388 389.
1831[43] age, II, 460 Ayrıca bkz Müsned, IV, 217.
1832[44] el-İsâbe, II, 494; Üsdül-ğâbe, IV, 67.
1833[45] el-İsâbe, II, 497-498.
1834[46] age, II, 532.
1835[47] bkz. Nesâi, Kasâme 45-46; Dârimî, Dıyât 12; Haraidullah, el-Vesâik, s. 206-211. Kettâni bu belgeyi daha önce "Allah Resulünün Ahkama dair Mektuplarından Tarihin Metnini Bize Ulaştırdığı En Uzun ve Kapsamlı Mektup başlığı altında zikretmişti (bkz. I, 245-249).
1836[48] Üsdül-ğâbe, IV, 214.
1837[49] Tehzîbül-esmâ vel-Iugât, I/l, 26.
1838[50] el-İsâbe, II, 532. Kayn, metinde Kays şeklinde geçmiştir.
1839[51] age, II, 539.
1840[52] age, III, 14.
1841[53] age, III, 44.
1842[54] age, III, 90.
1843[55] age, III, 92.
1844[56] Metinde Mudhıc şeklinde geçmiştir.
1845[57] age, III, 205.
1846[58] el-İsâbe, III, 230-231; Üsdü'1-ğâbe, IV, 398. Karade b. Nuf^se adı metinde Mürde b. Nüfâte şeklinde geçmiştir.

şöyle der: İbn Vezir ve Abdülaziz b. Meysere onun Hz. Peygamber'in (sav) âmili ve Mısırlı olduğunu zikrederler.1847[59] Kudâî b. Âmir ed-Düelf-nin (ed-Dîlî) biyografisinde de onun Resulullah'ın (sav) Benî Esed'e gönderdiği âmil i olduğunu söyler.1848[60] Ondan sonraki biyografide Sinan b.Ebî Sinan'ı da Benî Esed'e âmil olarak tayin ettiğini belirtir.Kays b.Mâlik el-Erhabfnin biyografisinde şu bilgiyi verir: Kays ve kavmi İslâmiyeti kabul ettiklerinde Hz.Peygamber(sav)Arabı, mevali si ve karışık gruplarıyla kavmi Hemdân'ın onu dinlemesi ve itaat etmesi, namaz kıldıkları ve zekât verdikleri sûrece Allah'ın zimmet inde (koruma, teminat) bulunacaklarına dair kendisine bir ahidname yazdı. Yine bu biyografide Hz. Peygamberin (sav) Kays b. Mâlik'e şunları yazdığını kaydeder: "Sana selâm olsun. Ben seni kavmine âmil tayin ettim."1849[61] Mâlik b. Avf en-Nasrî'nin biyografisinde şu bilgiyi verir: Resulullah (sav) onu kendi kavmi ile Sümâle, Selime ve Fehm kabilelerinden müslüman olanlara âmil tayin etti. Mâlik bunlarla birlikte Sakîf kabilesine karşı savaştı; onların otlağa çıkan hiçbir sürüsü yoktu ki ona baskın düzenleyip elde etmesin.1850[62]

İbn Hacer, Münzir b. Sâvâ ed-Dârimî'nin biyografisinde İbn Mende'nin şöyle dediğini nakleder: Münzir, Allah Resulü'nün (sav) Hecer â m i 1 i y-di.1851[63] Ebû Heydam el-Müzenî'nin biyografisinde Zübeyr b. Bekkâr*dan şu rivayeti nakleder: Muhammed b. Heydam babasından rivayet etti: Resulullah (sav) babamı çağırdı ve "Seni şu vadiye âmil tayin edeceğim, kim şuradan buradan sanagelirse ona engel ol," buyurdu. O şöyle dedi: "Ben kızlardan başka çocuğu olmayan bir adamım, bana yardım edecek kimsem yoktur." Allah Resulü (sav) "Allah seni bir erkek çocukla mıhlandıracak ve sana yardımcılar kılacaktır" buyurdu ve onu oraya âmil yaptı.1852[64] Sevâdb.Gaziy ye el-Belevî el-Ensârî'nin, İbn Kudâme'nin el-lstibsâr'ındaki biyografisin de şu bilgi zikredilir: O, Resulullah'ın (sav) Hayber âmil iydi. Resulul lah'a (sav), karışık bir tür hurmadan iki s â verip bir s â satın aldığ C e n î b (iyi bir cins hurma) hurması getirdi.1853[65]

Şair Ömer b. Ebî Rebîa'mn Nevevî'nin Tehzîb'indeki biyografisinde şı bilgi verilir: Resulullah (sav) onun babası Abdullah b. Ebî Rebîa el Mahzûmî'yi Cened (Yemen'de bir yer) ve havalisine vali tayin etti. Hz. Öme şehid edilinceye kadar bu görevde kaldı, sonra Hz. Osman onu oraya tayin etti. O, insanların en güzel yüzlülerinden olup, Kureyş'in Amr b. Âs ile birlikte Necâşi'ye gönderdiği kimsedir.1854[66] es-Sîretü'ş-ŞâmiyyeMe Allah Resulünün (sav) Halid b. Velid'i Sana ve ona bağlı yerlere, Muhâcir1855[67] b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî'yi Kinde'ye, Ziyâd b. Lebîd'i1856[68] Hadramevte,

1847[59] Aynı bilgi için bkz Suyûti, Hüsnül-muhâdara, I, 252.
1848[60] el-İsâbe, III, 236, Üsdül-ğâbe, IV, 405. Metinde Kudâi kelimesi Kudâa, Duelî d Devsî şeklinde geçmiştir.
1849[61] el-İsâbe, III, 258-259. Bu ahidname için bkz. Hamidullah, el-Vesâik, s. 232-23 (nr. 112). Metinde"... zekât verdikleri surece" ifadesi duşmuş, Hemdân da Hemezâ şeklinde geçmiştir.
1850[62] el-İsâbe, III, 352. Metinde hatalar olup asıl kaynağa bakılmalıdır. Ayrıca bkz it Hışam, 11,491.
1851[63] el-İsâbe, III, 460.
1852[64] age, IV, 214. Metinde eksiklik ve hatalar mevcut olup tercümede el-tsâbe'deki taı metin esas alınmıştır.
1853[65] Üsdül-ğâbe, II, 484; el-lsâbe, II, 95-96. Metinde Gaziyye kelimesi Azıyye şeklim geçmiştir. Ayrıca "aheze" (aldı) fiili "işterâ" (satın aldı) şeklinde olacaktır.
1854[66] Nevevî, Tehzîbul-esmâ, 1/2,15; Üadül-gâbe, III, 232-233.
1855[67] Metinde Muğâfir şeklinde geçmiştir.
1856[68] Metinde Lebîb şeklinde geçmiştir, bkz. Üsdü'1-ğâbe, II, 273-274.

Ebû Musa el-Eş'arfyi Zebîd, Aden ve RîuVSâhü'e, Muaz b. Cebel'i Cened'e, Ebû Süfyân'ı Necran'a, ve Yezîd1857[69] b. EbîSüfyân'ı başka bir yere e m î r (yönetici) tayin ettiğine dair bilgiler ihtiva eden biyografiler mevcuttur.1858[70]

Hafız el-Irâkî'nin Elfîyye'sinde Allah Resulü'nün (sav) emir leri zikredilmiş olup îbn Kîrân bundan maksadın Hz. Peygamber (sav) tarafından yönetim, kaza (yargı), vergi toplama ve hac için tayin edilen e m î r ler olduğunu söyler:

Bâzân'ı Yemen'e e m î r tayin etti
Sonra oğlu Şehr'i Yemen'in Sana'sına
fbn Ebî Ümeyye Muhâcir'i
Kinde'ye ve Sadife,1859[71] daha gitmeden
Görevine, Nebi (sav) vefat etti.
Ziyâd b. Lebîd'i Hadramevt'e ve
Ebû Musa'yı Zebîd'e, Aden'e ve
Nâfiu's-sâhil'e1860[72] Yemen toprağından.
Bunun gibi, Muâz'ı Cened'e görevlendirdi.
Attâb'ı da beldelerin en hayırlısına (Mekke).
Keza Ebû Süfyân Sahr b. Harb'ı görevlendirdi.
Bundan sonra Necran'a,
Oğlu Yezid'i de evet Teymâ'ya
Halid b. Said'i de Sana'ya
Keza Amr b- Saîd'i Vâdi'l-kurâ'ya
Ve onların kardeşi Hakem'i köylerine
Ureyne'nin1861[73] Keza verdi
Kardeşleri Ebân'a ondan nasip.1862[74]
Keza Amr1863[75] b. Âs'ı Umân'a
ve Taife de Osman b. Ebi'1-îs'i görevlendirdi.
Keza görevlendirdi Mahmiyye'yi1864[76]
Humus lara bakmaya, sonra da
Yargı görevi ve h u m u s lara
Yemen'de ki orada reisdi o.
Adî b. Hâtim'i e m î r tayin etti
Tay ve Eeed kabileleri zekâtlarına,
Ve ondan başkalarını da, zekât e m î r terinden,
Ayrı ayrı kabilelerden toplanan zekâtların.
Sıddık'ı görevlendirdi hac e m î r ligine

1857[69] Metinde Ebû Zeyd şeklinde geçmiştir. Yezîd Teymâ'ya gönderilmiştir.

1858[70] Kettânî bu başlık altında yönetici, yargı ve vergi tahsili gibi görevlerle tayin edilen 46 kişiyi saymaktadır. Ibn Kayyim'in (Zâdül-meâd, I, 125-126) Resulullah'm emîr leri olarak saydığı 11 kişi arasında, burada anılmayan Halİd b. Said b. As ve Amr b. As; Süheyli'nin (er-Ravdül-ünüf, VTI, 426-427) âmil olarak saydığı 9 kişi arasında, burada anılmayan Adî b. Hâtîm, Mâlik b. Nüveyre, Zibrikan b. Bedr, Kays b. Asım ve Hz. Ali bulunmaktadır. Muhammed Yasin Mazhar Sıddıkî ise vali olarak 32 kişi, merkezî âmil (vergi toplayan anlamında) olarak 39 ve mahalli âmil olarak da 28 isim ve görev yerlerini saymaktadır (bkz. Organisation of Government un-der the Prophet, s. 480-48*, 498-512).

1859[71] bkz. Üsdül-gâbe, V, 277;Mu'cemü1-buldfin, III, 397. Sadif kelimesi metinde Sadak şeklinde geçmiştir.

1860[72] bkz. Mu'cemü*l-buldân,V, 253.

1861[73] Bu kardeşlerin görev yerleri için bkz. Üsdül-ğâbe, I, 46-47, II, 97-98, IV, 230-231.

1862[74] Metinde "haz' (nasip) kelimesi "hat" şeklinde geçmiştir.

1863[75] Metinde Ömer şeklinde geçmiştir.

1864[76] Mahmiyye b. Cez (bkz. Üsdül-fcâbe, V, 119).

Hicrî dokuzuncu yılda ve Ali'yi ültimatomu bildirmeye
Haccedemeyeceğini o yıldan sonra hiçbir müşrikin.
Okudu sûreyi,1865[77] müşrik hüsrana uğradı
Ama orduların başında görevlendirdiklerine gelince
Onlar da zikredildiler gönderildikleri her orduda.1866[78]

Allah Resulümün, Kendisine Gönderecekleri Postacının Özellikleri Konusunda Âmillerine Nasıl Tavsiyede Bulunduğu

Süheyli'nin er-Ravdu'1-ünüf te açıkça belirttiği ve İbn Bâdis'in de ondan naklettiğine göre Kesulullah (sav) emirlerine "bana bir postacı (haberci, elçi) göndereceğiniz zaman yüzü ve adı güzel olanını gönderin" diye yazardı. İbn Badis şöyle der: Bezzâr bunu Büreyde'nin merfu rivayeti olarak zikreder.1867[79] Mezkur hadis el-Câmiu's-sağîr'de de Bezzâr'ın Bürey-de'den rivayeti olarak verilmiştir.1868[80] Münâvî et-Teysîr'de şöyle der: Heyse-mi'nin de dediği gibi1869[81] Bezzâr'ın hadisle ilgili bütün rivayet yolları zayıftır, fakatkuvvetli ş â h i d leri vardır.1870[82] Alkaimel-Kevkebül-mÜnîr*de şöyle der: Bu hadisin kenarında "hasen" işareti vardır. el-KebîrMe (el-Câmiu'l-kebîr) ise "sahih olduğuna hükmedilmiştir" ifadesi var ki muhtemelen müellif katında hadis "hasen" olup "sahih" olduğu hususunu başkası nakletmiştir.
Münâvî büyük şerhinde şöyle der: "Bana bir postacı (b erî d) göndereceğiniz zaman," yani bana bir elçi (haberci) gönderdiğiniz zaman, demek olup Zemahşeri şöyle der: B e r î d , acele elçi (haberci) demektir. O, bir başka yerde de şöyle der: B e rîd kelimesi Farsça olup "katır" anlamına gelir ki aslı "büreydeh düm"1871[83] yani "kuyruğu kesik"tir. Çünkü posta katırları böyleydi. Kelime Arapçalaştınlıp hafifletilmiş, sonra da ona binen haberci" b e r î d " diye adlandırılmıştır.1872[84]

Allah Resulü'nün Gönderdiği Âmillerde De Bu Özellikleri Araması

İbn Badis şöyle der: Allah Rasulü (sav) bir âmil gönderdiğinde adını sorardı; eğer adı hoşuna giderse sevinir ve bunun neşesi yüzünde görülürdü. Eğer adından hoşlanmazsa, hoşnutsuzluğu yüzünde görülürdü. Bir köye geldiğinde adını sorardı; adı hoşuna gitse sevinir ve sevinci yüzünde görülürdü. Eğer adından hoşlanmazsa, hoşnutsuzluğu yüzünde görülürdü.
İbn Sa'd Tabakât'mda şu bilgiyi kaydeder: Resulullah (sav) Him-yer'den

---

1865[77] Berâe (Tevbe) sûresi kastedilmiştir.
1866[78] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/1-8.
1867[79] Bu rivayet için bkz. Kenzül-ummâl, VI, 45 (nr. 14776).
1868[80] Suyûti, el-Câmiu's-»ağir, I, 13,
1869[81] Heysemi, Mecmau'z-zevaid, VIII, 47.
1870[82] bkz. Münâvî, Feyzül-Kadîr, I, 237.
1871[83] Metinde yalnız "büreyde* şeklinde geçmiştir.
1872[84] Münâvî, age,I,237;Zemahşerî,el-Fâik,Kahire 1971,1,92. Kelimenin menşei ile ilgili bu görüşün tenkidi için bkz. Fuad Köprülü, "Berîd," tA, 541.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/8-9.

Haris, Mesrûh ve Nuaym b. Abdikülâl'e mektup yazdı ve Ayyaş b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî ile gönderdi. Şöyle buyurdu: "Onların toprağına vardığında, gecegirmeyip sabahı bekle. Sonragüzelce temizlen, iki rekat namaz kıl, Allah'tan başarı ve kabul dileyip Allah'a sığın ve benim mektubumu sağ eline al, onları karşına almış olarak sağ elinle onların sağ ellerine ver."[1873[85]]

Allah Resulünün Görevlendirdiği Valiler İçin Yazdırdığı Ahidnâmenin Nasıl Olduğu

Kalkaşandi, halifelerin hükümdarlara[1874[86]] verdikleri a h i d n a m e -lerin meşruiyetinin esasına dair bir başlık açarak (IX, 398) şöyle der: Bu hususta esas (dayanak, delil), İbn İs hak ve başkalarının rivayet ettikleri şu haberdir: Benî Haris b. Ka'b kabilesinin elçiler heyeti[1875[87]] Resulullah'a (sav) geldikten sonra Yemen'e kavimlerinin yanına döndüklerinde, Resulullah (sav) elçilik heyetleri gönderdikten sonra[1876[88]] onlara din konusunda bilgi vermek, Sünnet'i ve dinin temel esaslarını öğretmek, onlardan zekâtlarını almak üzere kendilerine Amr b. Hazm'ı gönderdi, ona bir belge (ahidname) yazdı ve bu eserin Vârid olan ahidnamelerin nüshaları" konusunun baş tarafında zikredileceği üzere bu belgede a h d ini belirtti ve emrini buyurdu. Allah Resulü (sav) kendi sağlığında Yemen'ih yönetimini Amr b. Hazm'a tevdi etmişti. Bu da ele almakta olduğumuz konuda en açık delil ve en güçlü şahittir.[1877[89]]
Kalkaşandi'nin atıfta bulunduğu yerdeki (ki bu aa c. X, s. 8'dir) Allah Resulü'nün (sav) yazdırdığı belgenin metni şudur: İbn Hişâm'm kaydettiğine göre,[1878[90]] besmeleden sonra: "Bu, Allah ve Resulünden bir açıklamadır: 'Ey inananlar, ahidleri yerine getirin' (Mâide 5 i 1). Bu Allah'ın elçisi Nebi Mu-hammed'den, Yemen'e gönderdiği sırada Amr b. Hazm'a verilmiş bir ahidname dir. Ona, bütün işlerinde Allah'tan sakınmasını (takva) emretti. 'Şüphesiz Allah, takva sahipleri ve ihsanda bulunanlarla beraberdir/ (Nahl 161128) Ona, Allah'ın kendisine emrettiği gibi hakka göre davranmasını, halka hayrı müjdelemesini, hayrı emretmesini, halka Kur'ân Öğretmesini, kendilerine Kur'ân'ın hükümlerini Öğretmesini ve onları (kötülüklerden) nehyetmesini, temiz (abdestli) olanlardan başka hiçbir insanın Kur'ân'a dokunmamasını, halka leh ve aleyhlerine olanı (hak ve sorumluluklarını) bildirmesini, hak konusunda insanlara yumuşak davranmasını, zulüm konusunda ise sert-davranmasını emretti. Çünkü Allah zulümden hoşlanmamış ve ondan nehyetmiştir. Allah şöyle buyurmuştur: 'îyi bilin ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir' (Hûd 11/18). İnsanları cennetle ve onun (içingerekli olan) ameli ile

[1873[85]] ibn Sa'd, I, 282. Metinde "isteiz billûk" (Allah'a sığın) ifadesi "isteid li-zâlik" (buna hazırlan) şeklinde geçmiştir. Aynı bilgi için bkz. tbn Hudeyde, el-Misb&hul-mudî, II, 263.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/9.
[1874[86]] "Hükümdarlara" kelimesi metinde düşmüştür.
[1875[87]] "Resulullah'ın vefatından dört ay önce" ifadesi burada zikredilmemiştir.
[1876[88]] "Vellâ vefdehüm" ifadesi metinde "vellâ aleyhim" şeklinde geçmiştir.
[1877[89]] Kalkaşandi, Subhul-a'şa, IX, 398. Ayrıca bkz. îbn Hişâm, II, 594.
[1878[90]] îbn Hişâm, II, 594-596.

müjdelemesini, cehennemden ve onun amelinden sakındırmasını emretti. Dinde bilgi sahibi olmalarına kadar insanlarla ülfette bulunmasını, halka haccın temel esaslarını, sünnetlerini, farzi-yetini ve Allah'ın bu konudaki emrini, h a c c - ı e k b e r ' in(büyükhac) büyük hac (normal hac), h a c c - ı a s g a r ' in (küçük hac) da umre olduğunu öğretmesini emretti. Halkı, iki tarafını omuzlan üzerine kıvırdığı bir elbise olması hariç, bir kimsenin küçük bir tek elbisede namaz kılmaktan nehyetmesini, bir tek elbise içinde, tenasül uzvu göğe doğru gelecek şekilde i h t i b a da bulunmaktan (dizlerini dikip baldırlarını karnına yapıştırarak oturma), kişinin saçını ensesinde örmekten nehyetmesini emretti. İnsanlar arasında savaş (karışıklık) çıktığında kabile ve aşiretlere çağrıda bulunmaktan nehyedip çağrılarının tek olan ve ortağı bulunmayan Allah'a (Azze ve celle) olmasını sağlamasını: kim Allah'a değil de kabile ve aşiretlere çağırırsa, çağrıları tek ve ortağı bulunmayan Allah'a oluncaya dek kılıçla haklanmalarını emretti. İnsanların abdesti tam olarak, Allah'ın onlara emrettiği gibi yüzlerini, dirseklere kadar kollarını, inciklerine kadar ayaklarını tam olarak ve gereği kadar yıkayarak ve başlarını meshederek almalarını emretmesini buyurdu. Namazı vaktinde kılmasını, rüku, secde ve huşuu tamyapmayı, sabah namazını gecenin son karanlığında, Öğle namazını güneşin meyletmeye başladığı sırada, ikindi namazını güneş yeryüzünü arkasına almışken, akşam namazını gece başladığı zaman kılıp gökyüzünde yıldızlar görününceye kadar tehir etmemesini, yatsı namazını da gecenin evvelinde kılmasını emretti. Cuma ezanı okunduğunda ona koşmasın^ Cumaya giderken gusletmesini emretti. Ganimetlerden Allah'a ait olan beşte bir payı (h u m s) , Allah'ın gayrimenkulde müslümanlara farz kıldığı zekât olarak kaynak ve yağmur suyu ile sulanan toprakların mahsulünden onda bir, taşıma su ile sulanandan yirmide bir, her on devede iki koyun, her yirmi devede dört koyun, kırk sığırda bir dişi sığır,1879[91] her otuz sığırda iki yaşında erkek veya dişi bir dana, yaylak olanlardan her kırk koyunda bir koyun almasını emretti. Bu, Allah'ın zekâtta inananlara farz kıldığı paydır. Kim de fazla olarak birşey verirse bu kendi lehinedir. Yahudi ve hıristiyanlardan herhangi biri kendi arzusuyla samimi olarak müslüman olur ve İslâmiyeti din kabul ederse o mü'minlerdendir; onların lehine olan (haklar) onun da lehine, onların üzerine olan (vazifeler) da onun üzerine olacaktır. Kim Yahudilik ve Hıristiyanlığı üzere kalırsa ondan döndürülmez; ergin her erkek veya kadın, hür veya köleye tam bir dinar veya bunun karşılığı elbise Ödemesi gerekir. Kim bunu öderse, Allah'ın ve Resulünün zimmet inde (korumasında, a h d inde) olur. Kim de bunu engellerse, Allah, Resulü ve müminlerin hepsinin düşmanıdır. Allah'ın salât ve selamı, rahmet ve bereketi Muhammed'in üzerine olsun."1880[92]

Tenbih: Bu belge ve benzerleri, görevli (yönetici) için düzenlenen ve kendisine itaat etmeleri için, görevlendirildiği kimseler katında otorite mesnedi olan z a h î r 1881[93] belgelerinin aslıdır.Eskiden bu şekilde yazılan

1879[91] Üç yaşında bir sığır söz konusudur.
1880[92] Subhul-a'gâ, X, 9. Aynca bkz. Hamidullah, el-Vesâik, s. 206-211 (nr. 105-106).
1881[93] Bu belgenin mahiyeti ve çeşitli örnekleri için bkz. Subhul-a'şâ, XI, 6 vd.

belgeleri zehâir vesukûk diye adlandırırlardı. Z e h â i r , "yara*ını eden" anlamında z a h î r ' in çoğuludur. Halife veya sultanın fermana, onunla kendisi için yazılan kimseye destek gerçekleştiği için z- a h îr diye adlandırılmıştır. S u k û k da belge (yazı, mektup) anlamına gelen sakk'ın çoğuludur. Cevheri bunun Farsça'dan Arapçalaştmldığını ve Çoğulunun esuk, sikâk ve sukûk olduğunu söyler. Sonra müteahhirîn ulemâ bunlardan sakk sözünü, ortak olduğu mânâlardan birinin, ki bu da."tokat"tır, galebesi şeklinde umumî örf oluşmasından dolayı kullanmaktan sakınarak yalnız zahîr lafzını kullana geldiler(bkz. Subhu'l-i, X, 229).1882[94]

Kadı (Hâkim)

Allah Resulünün insanlar arasında hükmetmesi (yargıda bulunması): el-Muvatta'da Hz. Peygamber'in (sav) zevcesi Ümmü Seleme'den şu rivayet zikredilir:
"Allah Resulü (sav) buyurdu: 'Şüphesiz ben (de sizin gibi) bir insanım. Siz bana anlaşmazlıklarınızı getiriyorsunuz; olur ki bazılarınız delilini bazılarınızdan daha güzel (düzgün, ustalıkla) dile getirir ve ben de onun lehine hükmederim. Binaenaleyh kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şeye hükmedersem sakın ondan bir şey almasın, ben (bununla) ona ancak ateşten bir parça kesip vermiş olurum."1883[95] Hadiste geçen "elhane bi-huccetihi" sözünden maksat "eftane lehâ" (delilini daha ustalıkla, anlaşılır şekilde ifade etmek) demektir.1884[96]
Faydalı bir bilgi: Şihâb, eş-Şifâ şerhinde (IV, 301) Suyûti'den şu bilgiyi nakleder: İbnü's-Sübkî'nin el-Kavâid'inde etraflıca açıkladığı gibi "Allah Resulü(sav) zahire göre hüküm vermede olduğu gibi bâtına (kendi şahsî bilgisi) göre de hüküm verme yetkisine sahipti. Zahirle hükmü bazan yargı, bazan siyaset ve saltanat (hükümranlık), yani imâmet-i u z m â (büyük imamlık, devlet başkanlığı), bazan da fetva yolu ile olurdu."1885[97] Bu bilgi el-Fevâkihü*l-ceniyye'den alınmıştır. el-Enmûzec'de şu bilgi verilir:Allah Resulü(sav)için şeriat ve hakikat biraraya getirilmiş olup Hz. Musa'nın Hz. Hızır'la olan kıssası ve onun "Ben bir ilme sahibim ki senin onu bilmen, sen de bir ilme sahipsin ki benim onu bilmem gerekmez" sözünden anlaşıldığı üzere diğer peygamberler için bunlardan ancak biri söz konusudur.1886[98]
Ravdiel-Enmûzec*inşerhinde şöyle der: Şeriat ve hakikatten maksat, zahir ve bâtına göre hükmetmektir. Allâme Kastallâni, müellifin "onda şeriat ve hakikat bir araya getirilmiştir (toplanmıştır.)." sözüne şu şekilde itirazda bulunur: Bu, peygamberler hakkında büyük birgaflet ve cürettir.Çünkü bu sözden, ulü-1 a z m bazı peygamberlerin h a k i k a t ilmine sahip olmadıkları sonucu çıkar ki Hızır'ın ve hatta diğer herhangi bir

1882[94] Subhul-a'şâ, X, 299. (Metinde geçen 229 rakamı 299 olacaktır).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/9-11.
1883[95] Muvatta, Akdiyye 1. Geniş bilgi için bkz. Hafaci, Nesîmü'r-riyâz, IV, 261 vd.
1884[96] Huzâi bu bilgiyi el-İkmâl ve el-Garîbeyn'den nakletmiştir. (s. 271).
1885[97] Hafaci, age, IV, 264. Metinde hatalar olduğu gibi bâtına göre hükümle ilgili olaral Nesîmü'r-riyâz'dan geçen "töhmetten korkmadığı zaman" kaydı burada zikredilmemiştir.
1886[98] bkz. Suyûti, el-Hasâisül-kübrâ, Beyrut 1405/1985, II, 327.

peygamberin hakikat ilmine sahip bulunmamaları caiz değildir. Bundan da tuhafı, kendi sine bu sözdeki hata açıklandığı halde "maksadım, hüküm ve yargının biraraya gelmesidir" şeklinde cevap vermesidir. Müellif Celâlüddin es-Suyûtı bu itiraza el-Bahir fî hükrai'n-nebî b i'1-batin ve'z-zâhir1887[99] adlı bir eseri* cevap verd sonrada eseri özetle ResulullIah'ın fsav) zahir vebâtın a göre ve bunlardan yanız birine göre verdiği hükümlere dair misaller: kaydetti.1888[100]

Allah Resulü'nün Sağlığında Vuku Bulup Hakkında Bizzat Hüküm Verdiği Olaylarla İlgili Kimlerin Eser Kaleme Aldığı

Resulullah'm (sav) hayatında vuku bulan ve kendisinin hüküm verdiği olaylara dair, imamlardan bir grup müstakil eserler kaleme almışlardır Bunların en meşhuru, çağında fukahanın şeyhi olan İmam Muhammed b Ferec Mevlâ İbnüVTallâ el-Endelüsî'dir. (ö. 497/1104) O, insanların her ki tadan ilim tahsili için kendisine geldikleri kimselerdendir. Hafız Ebû Ali es-Sadefî, Ebu'r-Rebî el-Kelâî ondan icazet istemişlerdir. İbn Ferhûn ed-Dibâc'da (s. 275) onun biyografisini verir.1889[101] İbnü't-Tallâ'm konuyla ilgili eseri, Kitâbu Akdiyeti*r-Resûl1890[102] adıyla bilinmekte olup büyük öneme sahip ve nadir bulunan bir kitaptır. Tunus'ta, son derece hatalı yazılmış bir nüshasını elde ettim. Sonra Fas'ta eski ve sağlam bir nüshasını buldum, ancak orta büyüklükte bir cilt halinde olan bu nüsha yırtıktı. Başında hemen giriş cümlesinden sonra şöyle der: "Bu eser, Resulullah'ın (sav) hüküm verdiği veyahükmedilmesi için emrettiği davalardan bana ulaşanları zikrettiğim bir kitaptır. Çünkü insanlar arasında hüküm verme (yargı) görevini yüklenen kimseye, Allah'ın (Azze ve Celle) Kitabında emrettiğinden veya Resulullah'ın (sav) kendisiyle hükmettiği sabit olan veya ulemânın üzerinde birleştiği (i c m a) ya da bu üç esastan birine dayanan bir delilden başka bir şeyle hükmetmesi helal değildir, ilh."1891[103] Benim bu kitap hakkındaki görüşüm, bu eseri mütalaa etmenin her müslümana gerekli olduğudur. Maalesef, onu mütalaa edebilecek kimselerin çoğu, onu bugün kendisinde bulunanla hükmetmek için değil de, eskiden olagelmiş diğer şeylerde (olaylarda) olduğu gibi ders (ibret) almak için mütalaa eder. İbnü't-Tallâ, eserin sonunda, bu eseri derlemeye kendisini sevkeden şeyin, el-Mü s ne d müellifi Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'ye ait Kitâbu Akdiyeti Resûlillâh(sav) adlı bir eseri bulması ve bunun küçük bir kitap olup müellifin ancak az sayıda yargıyı bu eserde zikretmesi olduğunu belirtir. Sonra İbn Ebî Şeybe'nin şu sözünü nakleder: "Resulullah'ın (sav) hüküm verdiği veya hüküm verilmesini emrettiği olaylara baktım, ancak yüz kadar hadis buldum. Resulullah'ın (sav) yargılarını, teberrüken ve onlara muhabbet ve kendilerine uyma

1887[99] Bu eser basılmıştır. (Kahire, 1351) bkz. Suppl, II, 187.
1888[100] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/11-12.
1889[101] ed-DibâcÜl-müzheb, II, 242-243.
1890[102] İbnü't-Tallâ el-Kurtubî, Akdiyetü Resûlillâh (Haleb 1396,1402).
1891[103] age, s. 9.

hususunda bir arzu (rağbet) duyarak, Allah Resulü'nün (sav) emîr ve yasaklarına bağlı kalmak gayesiyle araştırmayı düşündüm."1892[104] Müellif sonra da faydalandığı eserleri sayar ki sayısı otuz dörttür.
Görüyorsunuz ki, onunla İbn Ebî Şeybe arasında, et-Tahrîc adlı eseriyle ilgili olarak benimle Huzâi arasında geçen şey olmuştur. Bu konuda yaptığımız gibi, inşallah, Îbnü't-Tallâ'nın bu yazısına (çalışmasına) yönelmek ve onunla ilgili sözü kaleme aldıktan, ona ilavesi doğru olanları derledikten sonra İslâm dünyasına hediye olarak takdim niyetindeyiz. Allah'tan kolaylık lütfetmesini dileriz.
Bu konuda eser verenlerden biri de hanefı âlimi Zahîrüddin Ali b. Ab-dülaziz b. Abdürrezzakel-Merğinanî (ö. 506/1112) olup Kitâbu Akdiyeti'r-Resûl (sav) adlı eseri vardır.1893[105] Keşfuzzunûn'da müellif bu eseri zikrederek şerhleri bulunduğunu belirtir. Bu konuda eser yazanlardan biri de îbn Ebî Mervân el-İşbilî diye tanınan İmam Ebû Cafer Ahmed b. Abdülmelik b. Muhammed b. İbrahim el-Ensârfdir.1894[106] 549 (1154) yılında Leble'de şehid olmuştur. Îbnül-Ebbâr Tekmiletü's-Sıla'da onun biyografisini vererek şöyle der: "Eseri güzel bir kitap olup el-Muntahabu'1-müntekâ adını vermiştir. Ana MüsnecHerde dağınık şekilde geçen şer^ hükme komıolaylanonda toplamıştır. Ebû Muhammet! Abdülhak b. Abdurrahman el-İşbilî1895[107] de ahkâma dair kitabını bu esere dayandırmış ve ondan faydalanmıştır. O, bu Ebû Cafer'in yakın bir arkadaşı idi." (s. 72)
Bu konudaeser veren bir başkası da Ebû Ali Hüseyin b. Mübarek b. Yusuf el-Mevsılfdir. Cö. 742/1341). Onun el-Fetâva'n-Nebeviyye fi'1-mesaili'd-dini y ye ve'd-dtinyeviyye1896[108] adlı eseri vardır. Bu eserde Nebevi fetvalardan, Re sulul1ah "a (sav) sorulan ve onun kesin şekilde cevapladığı meseleleri seçmiştir. Fıkıh kitaplarının tertibine göre düzenlediği eser bir cilt halinde olup Mısır'da Hidiviyye Kütüphanesinde yazma bir nüshası bulunmaktadır. Bu konuda eser verenlerden biri de İbn Kayyım el-Hanbelî ed-Dımaşkî olarak tanınan İmam Hafız Şemsüddin Muhammed b, Ebubekir ez-Zer'î dir. (Ö. 751/1350). İbn Kayyım, Resulullah'ın (sav) vermiş olduğu fetvaları, cevapları, verdiği hükümlerin hepsini ele alarak flâmü'l-muvakkiîn an Rabbi'l-âlemîn adlı eserini bununla sona erdirmiştir.1897[109] Hindistan'da Bhopal hükümdarı Emir Ebu't-Tayyib1898[110] Seyyid Sıddık Han (ö. 1307/1890) bu hüküm ve fetvaları adı geçen eserden ayırarak müstakil bir kitapta toplamış ve Bülûğu's-sûl fî akdiyeti'r-Resûl1899[111] diye adlandırmıştır. Bu eser ile adı geçen Emîr'e ait Neylü'l-Merâm bi-âyâtfl-ah-kâm1900[112] adlı ahkâm

---

1892[104] age, s.161-162.
1893[105] bkz. Koçfuzzunûn. I, 137; Leknevi, s. 121-122.
1894[106] bkz. Zirikli, el-Alâm, Beyrut 1984,1,164.
1895[107] tbnü'l-Harrât el-Ezdî el-lşbilî (ö. 581/1185) diye bilinir. el-Ahkâm adlı eseri büyük, orta ve küçük olmak üzere üç tane olup yazmaları mevcuttur. (Nevevi, Tehzîbül-esmâ, J/l, 292; SuppL, I, 634.)
1896[108] bkz. GAL, II, 208.
1897[109] ibn Kayyira el-Cevziyye, Plâmül-muvakkiîn, Kahire 1374/1955, IV, 266-414.
1898[110] Metinde et-Tayyib şeklinde geçmiştir.
1899[111] Eser Leknev'de (1292) basılmıştır. (Serkîs, I, 223; SuppL, II, 126).
1900[112] bkz. SuppL, II, 860.

âyetleri tefsiri bir cilt halinde Hindistan'da basılmıştır. Eğer Hind toplumu bu mukaddes mecmuadan başka eser neşretmemiş olsaydı, bu onlara yeterdi. Ben bu mecmuayı koltuğu altına almayı (el kitabı yapmayı) her müslümana gerekli görürüm.[1901[113]]

Allah Resulü'nün Hüküm Ve Fetva Verdiği Konular

Hafız Şâmi bu faslı (alt bölümü) Sîret'inde ayrı başlık halinde ele alarak[1902[114]] "Resulullah'm (sav) hüküm ve yargılarında takip ettiği hareket tarzı ile ilgili bâbların (bölüm) yekûnu" diye adlandırır.ve şöyle der: "Bundan maksat, her ne kadar Resulullah'ın (sav) hususî yargılan umumî bir kanun ise de, umumî teşrii zikretmek değildir. Asıl maksat, yalnız Resulullah'ın (sav) hısımlar arasında verdiği cüzi hükümlerde izlediği yolu ve halk ara-sındahüküm vermede hareket tarzının nasıl olduğunu zikretmektir." O halde bu konuyla ilgili onun kaydettiği bölüm ve alt bölümlerin açıklamasını zikredelim. Şâmi önce Resulullah'ın (sav) hükümlerinde, yargılarında ve fetvalarında izlediği hareket tarzına dair bâbların bütününü ele aldıktan sonra şunları kaydeder:
Bîrîncî Bâb: Resulullah'ın(sav) talimatlardaki (mektup ve a hidnâmeler) hüküm ve yargılan ile buna bağlı konular. Bu bölüm altında da başlıklar vardır.
I. Resulullah'ın (sav) insanlar arasında hüküm (yargı) vermekten sakındırması.
II. Yargryı (kaza) üç kısma ayırması.
III. Öfke halinde ve açken hüküm vermekten nehyetmesi.
IV. Hasımlara öğütte bulunması.
V. Töhmet durumunda hapsetmesi.
VI. Bir adama, borçlusunu takip etmesini emretmesi.
VII. Töhmet altında bulunan kimseleri sürgün etmesi.
VIII. Meczup ve günah ehlinin sözünden (şahitliğinden) imtina etmesi.
IX. Tahkim (hakemlik) konusunda izlediği hareket tarzı.
X. Müflis kimseyi hacretmesi.
XI. Muamelâtta izlediği hareket tarzı.
İkînci Bâb: Vasıyyetler ve f e r a i z e (miras hukuku) dair verdiği hükümler ve yargılar.
Üçüncü Bâb: Nikâh, talak, hal', ricat, îlâ, çocuğu ilhak ve sair konularla ilgili hükümleri.
Dördüncü Bâb: H u d Û d a dair hüküm ve yargılan. Bunda da çeşitli konular vardır.
I. H a d cezalarında af.
II. Had cezalarını (şüphe vs. durumlarında) savmak ve gizlemek.
III. T a ' z î r e dair hükmü.
IV. Mescidde had cezası uygulamaktan nehyetmesi.

[1901[113]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/12-14.
[1902[114]] Aynı konu için bkz. İbn Kayyım, Zâdül-meâd, V, 5 vd.

V. Resulullah'ın (sav) kendisine had uygulanmayacağını zikrettiği kimseler.
VI. Zayıf kimselere nasıl had uyguladığı.
VII. Had gerektiren bir suç işleyen kimseye, ikrardan dönmesini veya inkarda bulunmasını işaret buyurması. **VIII.** Kendisine had gerektiğini itiraf edip sebebini zikretmeyen kimseye had cezası uygulanmaması.
IX. Mürtedler (dinden dönenler) ve yol kesenlerle ilgili hükmü. X. Zina eden kimseye dair hükmü.
XI. Mükrehe (baskı altında kimse) dair hükmü. XII. Sefihe iyi davranmaya dair hükmü.
XIII. Babasının hanımıyla evlenen kimseyle ilgili hükmü.
XIV. Resulullah'ın (sav) had cezası uyguladığı kimseler.
XV. Lût (as) kavminin yaptığını (livata) yapan kimseyle ilgili hükmü.
XVI. K a z f haddine dair hükmü.
XVII. Hırsızlık haddiyle ilgili hükmü.
XVIII. Sarhoşla ilgili hükmü.
Beşinci Bâb: Cinayetler, kısaslar, diyetler ve yaralamalarla ilgili hüküm ve yargıları.
Altıncı Bâb: Davalar, beyyineler ve husumetlerde (anlaşmazlık) izlediği hareket tarzı.
Yedinci Bâb: Geçenlerin dışında kalan muhtelif yargıları.
Sekizinci Bâb: Resulullah'm (sav) fetvaları. Bu başlık altında çeşitli konular anılmış olup on iki bâb dinî işlerle ilgilidir.
XXI. Kazanç ve maişetle ilgili bazı fetvaları.
XXII. Alışveriş, muamelât ve bunlarla ilgili bazı fetvaları.
XXIII. Lakit, luk-ata, hibe, hediye ve vasiyetle ilgili bazı fetvaları.
XXIV. F e r â i z ve miraslara dair bazı fetvaları.
XXV. I t k (köle azadı) ve bununla ilgili konulara dair bazı fetvaları.
XXVI. Nikah ve bununla ilgili konulara dair bazı fetvaları.
XXVII. Talâk, hul', îlâ, zihâr, liân, çocuğun ilhakı ve bunlarla ilgili konulara dair bazı fetvaları.
XXVIII. Cinayetler ve had lerle ilgili bazı fetvalan.
XXIX. Yeminler ve adaklarla ilgili bazı fetvaları.
XXX. Av ve kesimlik hayvanlarla ilgili bazı fetvaları.
XXXI. İçecekler ve bunlardan helal ve haram olanlarla ilgili bazı fetvaları.
XXXII. E m î r lik (yöneticilik) ve bununla ilgili hususlara dair bazı fetvaları.
XXXIII. Cihâd, gaza ve bununla ilgili hususlara dair bazı fetvaları.
XXXIV. Allah için sevmek, sohbet ve insanları gözetmekle ilgili bazı fetvaları.
XXXV. Hastalık, tedavi ve bunlarla ilgili hususlara dair bazı fetvaları.
XXXVI. Kölelerle ilgili bazı fetvalan.
XXXVII. Tefsirle ilgili bazı fetvaları.[1903][115]

[1903][115] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/14-16.

Allah Resulü'nün Kadıları

Allah Resulü'nün (sav) kadılarından biri Ömer b. Hattâb'dır. Tirmizi'nün Sünen'inde şu rivayet zikredilir: "Hz. Osman, Abdullah b. Ömer'e şöyle dedi: 'Git insanlar arasında hüküm ver (hakimlik yap).* tbn Ömer 'Beni (bu görevden) affetmez misin ey müzminlerin emîri?' diye karşılık verince, Hz. Osman şöyle dedi: 'Bundan niçin hoşlanmıyorsun, baban da kadı idi.1904[116] Şâmi bu rivayeti Sîret'inde Resulullah'm (sav) kadıları babında Tirmi-zi, Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humeyd, Ebû Ya'lâ ve İbn Hibbân'a isnad ederek verir.
İbnü*l-Arabi el-Âriza'da şöyle der: Hz. Osman'ın Abdullah'a "baban da kadı idi" sözünden maksat, Resulullah'ın (sav) kadısı idi demektir. Nitekim bu husus İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Hz. Osman, bu sözüyle, Hz. Ömer'in kendi halifeliği sırasındaki kadılığını kasdetmediği gibi Abdullah b. Ömer1905[117] de o sözden bunu anlamamıştır.1906[118]
Resulullah'ın (sav) kadılarından biri de Ali b. Ebî Tâlib'dir. el-İstiâb'da şu bilgi verilir: Resulullah (sav) onu daha gençken, aralarında hüküm vermek (hakimlik yapmak) üzere Yemen'e gönderdi. Hz. Ali, "Ey Allah in Resulü, ben kaza (yargı) nedir bilmem" dedi. Resulullah (sav) onun göğsüne vurarak şöyle buyurdu: "Allahım, onun kalbini hidayete (doğruya, hakka) erdir ve dilini gerçeğe yönelt." Hz. Ali şöyle der: "Allah'a andolsun, ondan sonra iki kişi arasında hüküm verirken hiç tereddüt etmedim."1907[119] Ebû Dâvud, Hz. Ali'den şu rivayeti nakleder: Resulullah (sav) beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. Şöyle dedim: "Ey Allah'ın Resulü, beni gönderiyorsun, oysa ben genç yaştayım ve kaza konusunda da bilgim yoktur." Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Muhakkak Allah senin kalbini hidayete (doğruya, hakka) erdirecek, dilini (hak üzere) sabit kılacak. Huzuruna iki hasım oturduğunda, ilkini dinlediğin gibi diğerini de dinlemedikçe hüküm verme. Şüphesiz bu, yargının senin için açıklık kazanması konusunda daha uygundur." Hz. Ali şöyle der: "Bundan sonra kadı olarak hiç sürçmedim veya1908[120] hiçbir yargıda tereddüde düşmedim."1909[121] Muğîre b. Şu'be'nin, Hz. Ali'nin hiçbir yargıda hata etmediğine dair Allah'a yemin ettiği rivayet edilir.1910[122]
Hâkim el-Müstedrek'te "Kitâbü'l-Ahkâm" in başlarında İbn Abbâs'-tan şu rivayeti zikreder: Nebi (sav) Ali'yi Yemen'e göndererek şöyle buyurdu: "Onlara şer'i hükümleri öğret ve aralarında yargıda bulun." O, "yargı konusunda bir bilgim yok, "dedi. Resulullah (sav) onun göğsüne (elini) basarak "Allah'ım onu yargı konusunda hidayete (hakka, başarıya) ulaştır"

1904[116] Tirmizi, Ahkâm 1.
1905[117] Metinde Ömer şeklinde geçmiştir.
1906[118] İbnu'l-Arabî'den yapılan bu nakil, metinde Kettânı'nm ilavesi gibi görünüyorsa da Huzâi'ye aittir. Bu ve Ibnu'l-Arabi'den yapılan diğer nakiller için bkz. Huzâı, 271-272. Ayrıca bkz. Ibnü'l-Arabî, Ârîzatiil-ahvezî, VI, 65, Mubârekfuri, Tuhfetül-ahvezî, IV, 553.
1907[119] el-İstiab, III, 36.
1908[120] Bu râvinin tereddüdü olmalıdır.
1909[121] Ebû Dâvud, Akdıye 6.
1910[122] Metinde el-İstiab ve Ebû Davud'un Sünen'inden nakledilen bilgiler eksik verildiği gibi birbirine de karıştırılmış, ayrıca Ebû Dâvud hiç anılmamıştır. iktibaslar asıl kaynaklardan tam olarak tercüme edilmiştir, (ayrıca bak. Huzâi, s. 272) Hz. Ali'nin karışık bir konuda verdiği hukum için bkz. Karafı, el-Furûk, II, 222.

dedi. Hâkim bu hadisin,Şeyhayn'ın (BuhâriveMüslim) şartlarına göre s ah i h olduğunu,ancak onlar tarafindan tahric edilmediğini söyler.1911[123]
Resu-lullah'ın (sav) Hz. Ali'yi Yemen'e kadı olarak göndermesi hadisesini Ebû Dâvud Sünen'inde,1912[124] Ahmed b. Hanbel,1913[125] İshak b. Râhûye, Ebû Dâvud et-Tayâlisî müsnedlerinde ve başkaları tahric etmişlerdir. Nasbu'r-râye1914[126] ve Telhîsu'l-habîr'e bakınız. Hafız Muhibbüddin et-Taberî, Zahâirü'l-ukbâ fî menâkıbi zevi*l-kurbâ adlı kitabında "Resulullah'ın (sav) onu Yemen kadılığına tayin ettiğinde kendisine dua etmesinin zikrine dair bâb" adıyla bir başlık açar ve sonra Hz. Ali'den şu rivayeti nakleder: "Allah Resulü (sav) genç yaşta olduğum halde beni Yemen'e kadı olarak gönderdiğinde, 'ey Allah'ın Resulü, beni aralarında yeni olayların (ahdâs) meydana geldiği bir kavme gönderiyorsunuz, benimse yargı konusunda bir bilgim yoktur' dedim. Allah Resulü şöyle buyurdu: 'Allah senin dilini hidayete (gerçeğe, hakka) erdirecek ve kalbini (hak üzere) sabit kılacak.' Ben iki kişi arasında hüküm verirken hiç tereddüt etmedim." Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel1915[127] tahric etmiştir. Taberî şöyle der: ahdâs'tan maksat, yeni meydana gelen olaylar demektir.1916[128]
İbnü'l-Arabi'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'ında şu bilgi verilir: Allah Resulünün (sav) yargıyı düzenlemesine gelince, sağlığında bu göreve, Yemen'e gon-derdiğisırada Ali b. Ebî Tâlib'i tayin etmişti. Nebi (sav) ondan başka valilerini de bu konuda görevlendirmişti.1917[129] Karafi el-Furûk*ta şöyle der: Resu-lullah (sav) yargı görevine, şer*î hükümleri en iyi bilen, hasımların delillerini ve hilelerini en güçlü şekilde kavrayan kimseleri tayin ederdi. Bu, Resulullah'ın (sav) "Sizinyargıda en üstün olanınız Ali'dir" sözünün de mânâsıdır. Yani o, hasımların delillerini ve tarafların hilelerini en güçlü şekilde anlayandır. Bununla da, anılan söz ile Resulullah'ın (sav) "Sizin helal ve haramı en iyi bileniniz Muâz'dır" sözü arasında uygunluk açığa çıkmış olur. Muâz helal ve haramı en iyi bilen olunca, insanların yargıda en üstünü de olmuş olur. Ancak şu var ki yargı, delilleri bilme ve onları kavramaya dayandığından, helal ve haramı bilmeye ilave bir özellik taşır, insan bazan helal ve haramı son derece iyi bilir, fakat en basit şüphelerle aldatılır. Yargı ise bu kavrayıştan ibarettir.
ResuluUah'ın (sav) kadılarından biri de Muâz b. Ce-bel'dir. el-İstîâb'da belirtildiği üzere Allah Resulü (sav) halka Kur*ân ve İslâm esaslarını Öğretmek, onlar arasında yargı görevini yürütmek üzere onu Yemen'de1918[130] Cened'e gönderdi. Ye-men'deki âmillerin topladıkları zekâtları kendilerinden teslim almayı da ona tevdi etti. Bu husus Mekke fethi yılında olmuştur.1919[131]

1911[123] el-Müstedrek, IV, 88. Ayrıca bkz. el-Mekâsidül-hasene, a. 72-73.
1912[124] Ebû Dâvud, Akdiye 6.
1913[125] el-Müsned, I, 149-150.
1914[126] Zeylai, NasbuV-râye, IV, 63.
1915[127] el-Müsned, I, 149.
1916[128] Muhibbüddin et-Taberî, Zahâirül-ukbâ, Beyrut 1974, s. 83-84.
1917[129] Ahkâmul-Kur'ân, IV, 1643.
1918[130] Yemen kelimesi metinde düşmüştür.
1919[131] el-tstiâb, III, 256 257.

Şâmı, Sahih'ın şartlarına sahip râvılerın oluşturduğu bir senedle Taberânı'nın Mesrûk'tan şu rivayeti tahrıc ettiğim kaydeder [1920][132] Allah Resulü (sav) zamanında kadılık yapanlar altı kişi ıdı Hz Ömer, Alı, Abdullah b Mesud.Ubeyb Ka'b,Zeydb SâbıtveEbûMusael-Eş'arî Ahmedb Hanbel veHâkım,Ma'kılb Yesar'danşurıvayetıtahricederler Resulullah(sav)kadılık yapmamı bana emrederek şöyle dedi "Kasıtlı olarak haksızlık yapmadıkça, Allak kadı ile beraberdir "[1921][133] Hz Peygamber'e (sav) ıkı hasım geldi, Hz Ömer'e "aralarında hukum ver" buyurdu Kendisine gelen ıkıhasimla ilgili olarak Ukbe'ye de "aralarında hukum ver" buyurmuştu Bu hadisi Ah-med b Hanbel ve başkaları rivayet etmışjerdır.[1922][134]

Ibn Kudâme el-Makdısî'nm el-İstibsâr'ında Muâz b Cebel'm biyografisinde şu bilgi verilir Resulullah (sav) onu Yemen'e kadı, e m î r (yönetici) ve zekâtları toplamakla görevli olarak gönderdi.[1923][135] Ibn ibrahim el-Vezîr el-Yetnenf nın ez-Zehrü'I-bâsim fi'z-zabb an sünneti Ebi'l-Kâsım[1924][136] adlı eserinde şöyle der Nebi (sav) Ebû Musa el-Eş'arî'yı Yemen'e m u s a d -dik, yanı zekâtları toplayan ve kadı olarak tayın etti O, Resulullah'ın (sav) sağlığında, onun zamanı ve Hulefa-ı Râşıdîn devrinde kadılık yapıyor ve fetva veriyordu

Dürrü's-sehâbe'de Muğıre b Şu'be'nın biyografisinde şu bilgi verilir. Şa'bî şöyle dedi "Kadılar dörttür Ebubekır, Ömer, Ibn Mesud ve Ebû Musa Zâhıdler de dörttür Muâvıye, Ömer,[1925][137] Muğıre ve Zıyâd " Butun bunlarla, Hafız Sami'nin sözünde anılan ve el-Mevâhib sarihinin de kendisini izlediği şu hususun anlamını bilmiş olursun Resulullah (sav) halk arasında yargıda bulunmak üzere devamlı şekilde bir şahsı gorevlendırmeyıp özel durumlarda birçok kimseyi görevlendirmiştir.[1926][138]

Subhu'l-a'şâ'da şu bilgi verilir Kadı, şer'î hükümlerde, davacı-davah taraflar arasında hukum verme görevini yüklenen kimse demektir Bu, Nebi (sav) zamanında mevcut olan eski bir görevdir Kudâı, Resulullah'ın (sav) Yemen'deAlıb EbîTâhb,Muazb Cebel ve EbûMusael-Eş'arî'yıkaza görevine tayın ettiğim, Hz Ebubekır'ın de kaza görevine Hz Ömer'i atadığını zikreder.[1927][139] Vefiyyetü'l-eslaf ta (s. 366) şu bilgi verilir: "İlk defa kadı tayin eden kimse Resulullah (sav) olup Yemen'e Hz. Ali ve Muâz'ı göndermişti. Halifelerden kadılığı başkasına tevdi eden ilk kimse de Hz. Ömer'dir. O, hilafet ve siyasetle ilgili çalışmalarında yükünü hafifletmek için Ebu'd-Derdâ'yı Medine'ye, Ebû Musa el-Eş'arfyi Kûfe'ye ve Şureyh'i de Basra'ya tayin etmişti. İbn Sa'd'ın Tabakalında şehirlere kadı tayin eden ilk kimsenin Hz. Ömer olduğu kaydedilir.[1928][140]

[1920][132] Aynı rivayet için bkz Mecmau'z-zevaîd, IX, 312.

[1921][133] el-Müsned, V, 26, el-Müstedrek, III, 577 Resulullah (sav) Ma'kıl'ın kendi kavmi ne kadılık yapmasını ister, o bunu beceremeyeceğini belirtince yukarıda geçen sözleri söyler.

[1922][134] Bu rivayet için bkz Mecmau'z-zevâid, IV, 195

[1923][135] Aynı bilgi için bkz el-Misbâhul-mudî, I, 250.

[1924][136] Kettânı {Fihrisul-fehâris, II, 637) ve Brockelmann (SuppL, II, 249) bu zatın el-Avâsım vel-kavâsım fi'z-zabb an sünneti Ebil-Kâsım ve er-Ravdül-bâsim fi'z-zabb an sünneti Ebil-Kasım adlı ıkt eserini zikrederler.

[1925][137] Bu ısım îbn Ömer olmalıdır.

[1926][138] Zurkanı, Şerhul-Mevâhib, III, 364.

[1927][139] Sıbhul-a'şâ, V, 451.

[1928][140] îbn Sa'd, III, 282; Suyûtı, el-Hâvî M-fetâvâ, II, 212-213; îbn Ebi'l-Hadîd, Şerhu Nehcil-belâğa, XII, 75. Hz Ömer'in Zeyd

Ebû Ömer İbn Abdilber el-tstîâb'da Zeyd b. Hattâb'm biyografisinde İmam Mâlik'in "ilk kadı tayin eden Muâviye'dir" sözünü ve onun ilk kadı tayin eden kimsenin dört halifeden biri olduğu hususunu kabul etmediğini kaydederken şöyle der: Bu görüş bize göre söz konusu kadıların halifelerin bulundukları yerde (başşehir) olmaları durumuyla yorumlanmalıdır, yoksa kendilerinden uzakta olanları görevlendirmeleri ve başkalarına kendi işlerini tevdi etmiş olmaları mânâsına değil, Çünkü Hz. Ömer'in Şureyh'i Kûfe'ye kadı tayin etmiş olduğu hususu Küfe ulemâsı katında her şöhret ve sıhhatten daha meşhurdur.1929[141] el-Utbiyye'de İmam Mâlik'ten ne Hz. Ebube-kir ne Ömer ve ne Osman'ın kadı tayin etmedikleri ve halkın işlerine kendilerinden başka kimsenin bakmadığına dair nakledilen görüşle ilgili olarak îbn Rüşd şunları yazar: "Bu, daha önce geçen ve ilk kadı tayin edenin Muâviye olduğuna dair görüşün mesnedidir. İmam Mâlik'in bununla kastettiği, orduların gönderilmesi, sınırları tahkim, a t â (maaş)ları verme gibi müslümanların yargı dışındaki -işleriyle meşguliyeti sebebiyle, Muâviye'nin kendi bulunduğu yerde kadı tayin eden ilk kimse olduğudur. Ömer b. Hattâb (ra) Basra kadılığına Ebû Şureyh el-Haneffyi ve Ka'b b. Sûr el-Lakîtfyi tayin etti. Ka'b, Hz. Ömer'in öldürülüşüne dek kadı olarak kaldı. Hz. Ömer Şureyh'i de Küfe kadılığına tayin etmişti. Bu da bizim ele aldığımız hususun doğruluğuna delalet eder. Çünkü halifelerin başka yerlerde değil yalnız kendi bulundukları yerde kaza işlerine bakmış oldukları hususu gerçektir.
Fethu'l-Bârî'de şu bilgi verilir: Beyhaki kuvvetli bir senedle şu rivayeti tahric eder: Ebubekir(ra) halife olunca Ömer'i (ra) yargı (kaza) göre vine getirdi. Bir başka kuvvetli senedle de şunu tahric eder: Ömer de Abdullah b.Mesud'u yargı görevine tayin etti. Hz, Ömer, âmillerine şöyle yazdı: Salihlerinizi kaza görevine getirin ve kendilerine yetecek rızık sağlayın. Diğer zayıf (1 e y y i n) bir senedle de şu rivayeti nakleder: Muâviye, Şam'da kadılık yapan Ebu'd-Derdâ'yet sordu: Senden sonra bu iş kimin olacak? O da, Fudale b. Ubeyd, karşılığını verdi.1930[142] İbn Hacer (bu rivayetleri kaydettikten sonra) şöyle der: "İşte bunlar ashabın en büyükleri ve en faziletlileridirler." 'Kitâbu'l-Ahkâm' da hikmet ile yargıda bulunanın (hakimlik yapanın) ecri bâbı"na bakınız.1931[143] İmam Mâlik el-Müdevvene'de şöyle der: Kaza ilmi diğer ilimler gibi değildir. Bu memlekette Ebubekir b. Abdurrahman'dan daha iyi kazayı bilen kimse yoktur. O, kaza ilminden bir nebze Ebân b. Osman'dan, Ebân da babası Osman'dan öğrenmişti.1932[144]

Allah Resulü'nün Hakim Olarak Görevlendirdiği Kimselerde Büyük Yaşta Olmayı Şart Koşup Koşmadığı

---

b. Sâbit'i de kadı tayın ettiğine dair bkz. îbn Şebbe, II, 693-694.
1929[141] el-İstîâb, I, 543-544.
1930[142] Beyhaki, es-Sünenül-kübrâ, X, 87 Hz. Ömer'in âmillere yazdığı talimat burada geçmemektedir.
1931[143] Fethul-bârî, XXVII, 141.
1932[144] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/16-21.

Ebû Dâvud, Ali b. Ebî Tâlib'den şu tahricde bulunur: Resulullah (sav) beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. Şöyle dedim: "Ey Allah'ın Resulü, beni gönderiyorsun, oysa ben genç yaştayım ve kaza konusunda da bilgim yoktur." Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Muhakkak Allah senin kalbini hidayete (doğruya, hakka) erdirecek, dilini (hak üzere) sabit kılacak. Huzuruna iki hasım oturduğunda, ilkini dinlediğin gibi diğerini de dinlemedikçe hüküm verme. Şüphesiz bu, yargının senin için açıklık kazanması konusunda daha uygundur." Hz. Ali şöyle der: "Bundan sonra kadı olarak hiç sürçmedim" veya1933[145] "hiçbiryargıda tereddüde düşmedim."1934[146] Bu rivayetin benzerini Alime d b. Hanbel,1935[147] sahih olduğunu belirterek Hakim,1936[148] Tirmizi, İbn Mâce ve başkaları tahric ederler.
Rivayet edildiğine göre Yahya b. Eksem kadılığa tayin edildiğinde 21 yaşındaydı. Ona "kadının (hakimin) yaşı kaç?" diye sorulduğunda şu cevabı verir: "Allah Resulü (sav) Mekke'nin fethi günü Mekke valiliği ve kadılığına tayin ettiğinde Attâb b. Esîd'in yaşı gibi. Ben, Resulullah (sav) Yemen'e kadı olarak gönderdiği sırada Muâz b. Cebel'in olduğundan büyüğüm." Hafız Irâkî el-Muğnî'de şöyle der: Hatîb, bu rivayeti et-Târihte1937[149] söz götüren1938[150] bir isnadla tahric etmiştir. İbn Eksem'in zikrettiği husus, Attâb b. Esîd'e nis-betle doğrudur. Çünkü o tayin edildiği sırada 20 yaşındaydı.
Minhetü'l-Vâhibi'l-hibâti'l-behiyye'de şöyle denir:
Yirmi idi Üsâme'nin yaşı Hâtemü'l-enbiyâ vefat ettiğinde İbnüİ-Cevzî'nin Safve'sinde1939[151] bu şekilde Eder rivayet, tarih ilminde âlim olan Vâkıdi de.
Fakat Muâz b. Cebel'e nisbetle, Yahya b. Sa'd el-Ensârî, Mâlik ve İbn Ebî Hâtim'in görüşlerine göre o daha bu yaşa gelmiş değildi. Çünkü Muâz hicrî 18. yılda veba salgınında vefat ettiğinde yaşı 33'tü.1940[152] Doğrusunu en iyi Allah bilir. Fethu'l-Bârî'de "zekâtı zenginlerden alıp fakirlere vermeye dair bâb" da şu bilgi verilir: Muâz'ın vali mi kadı mı olduğu hususunda görüş ayrılığı mevcut olup İbn Abdilber kesin bir ifadeyle kadı olduğunu, Gassâni ise vali olduğunu söyler.1941[153]
Üsdül-ğ&be'de Üsâme b. Zeyd'in biyografisinde şu bilgi verilir: Nebi (sav) onu 18 yaşındayken âmil tayin etti.1942[154] Kastallâni el-trşâd'da Üsâ-me'nin içinde büyük sahabilerden bir grubun bulunduğu ordunun başında gönderilmesi olayıyla ilgili olarak şöyle der: Bu hadiste, m e v 1 â' nın (azatlı) yönetici tayini ile, küçüğün büyüğe ve mefdû l'unfâdıl'a (üstün

---

1933[145] Metinde "ve" şeklinde geçer ki doğrusu "veya" olup bu da râvinin tereddüdü olmalıdır.
1934[146] Ebû Dâvud, Akdıye 6. Ayrıca bkz. el-Mekâsıdül-hasene, s. 72.
1935[147] el-Müsned, I, 149.
1936[148] el-Müstedrek, IV, 88.
1937[149] Târîhu Bağdâd, XIV, 199. Ayrıca bkz. Turtûşi, Sirâeül-mülûk, s. 237-238.
1938[150] "Fihi nazar," çeşitli hadîs otoritelerine göre cerhin 2. veya 3. derecesinde bulunan râvi için kullanılır ve rivayeti hiçbir şekilde alınmaz (bkz. Aydınlı, s. 58).
1939[151] Sıfatu's-Safve, I, 521-522.
1940[152] Daha önce kaydedildiği üzere Hz. Muâz'ın hicrî 8. yılda Yemen'e gönderildiği gözö-nüne alınırsa o sırada 23 yaşında olduğu anlaşılır.
1941[153] Fethul-Bân, VII, 124.
1942[154] Üsdü'l-ğâbe, I, 80.

olmayanın daha üstün olana) yönetici tayin olunabileceğine cevaz vardır.[1943[155]]

Fas'ta itina sahibi arkadaşlarımızdan birinin, normal olarak ehliyetin mevcut bulunmayacağı dönemden önce şer'î işlerde öne geçirilmiş (görevlendirilmiş) kimselere dair bir risalesini gördüm. Risalede müellif şunların biyografilerinde geçen bilgileri zikreder: Allah Resulünün (sav) oğlu İbrahim, Hz. Ali, İbn Abbâs, Zeyd b. Harise ve oğlu Üsâme, Attâb b. Esîd, Muâz b. Cebel, Ka'b b Sûr, Bâzân b. Sâsân ve oğlu Şehr, Amr b. Hazm, Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Zeyd b. Sabit, Kays b. Sa'd b. Ubâde, Zeyd b. Kunfuz b. Zeyd b. Ced'ân. Bu zevatın biyografilerinde genel olarak Üsdü'1-ğâbe ve el-îsâbe'ye dayanmış olup bu risaleyi inceleyiniz.

İbn İyâs[1944[156]] el-Mısrî el-Hanefî'nin Mısır tarihinde (II, 306) şu olay kaydedilir: Halife Mütevekkil-alellah Abdülaziz, Şeyh Celalüddin es-Suyûti'ye hiç duyulmamış bir görev tevdi etti. Şöyle ki onu diğer bütün İslâm memleketlerinde mutlak şekilde kadılardan dilediğini tayin edip dilediğini görevden alacak şekilde diğer kadılar üzerinde büyük kadı yaptı. Bu göreve, Ey-yubiler devletinde Tâcüddin İbn binti'l-Eazz'dan başkası getirilmemişti. Bu durum kadılara ulaşınca kendilerine ağır geldi ve bu husustahalifenin anlayışını küçümseyerek şöyle dediler: "Sultan varken halifenin yetki ve otoritesi, atama ve görevden alma yetkisi yoktur. Fakat halife, yaşının küçük olması'sebebiyle Sultanı hafife almış ve yetkinin sultana değil kendisine ait olmasını amaçlamıştır."[1945[157]] Durum halifenin aleyhine gelişme gösterince yaptığından döndü ve Celalüddin es-Suyûti'ye yazmış olduğu a h i d n â -m e ' yi geri aldı. Bundan dolayı neredeyse büyük bir kargaşa çıkıyordu. Açıklaması uzun sürecek olaylar meydana geldi ve bir süre sonra durum sakinleşti.[1946[158]] Onun "hiç duyulmamış (bir) görev" sözü tartışma götürür. Şöyle ki Suyûti'nin Târîhu'l-hulefa'sında şu bilgi verilir: Halifeler kendi memleketlerinde oturan kadıyı, hakimiyetleri altındaki bütün belde ve bölgelerin yargısı (kaza) ile görevlendirirlerdi. Sonra o kadı da emri altındakilerden dilediğini her bölge ve memlekette kendi yerine naib (vekil) tayin ederdi. Bu sebeplede k â di 1 ku d â t (kadılarınkadısı)lakabmıalırdı.Bulakap-la yalnız bu vasfa sahip olanlar anılır. Ondan başkaları ise sadece "kadı" veya "şu memleketin kadısı" şeklinde anılır.[1947[159]] Bu bilgiyi İbnü't-Tayyib el-Kâdirfnin yazısından naklettim.

Hafız Kasım b. Kutluboğa'nın Tabakâtu'l-Hanefiyye'sınde (s. 65),

Ebû Hanife'nin talebesi Ebû Yusuf un biyografisinde şu bilgi verilir: O üç halifenin, Mehdi, Hadi ve Harun Reşid'in zamanında yargı görevine getirildi, doğuda ve batıda yargı görevine atamalar onun yetkisindeydi. O "kâdilkudât" diye hitap edilen ilk kişidir. Bütün bunlar Harun Reşid'in hilafeti sırasında olmuştur.[1948[160]] İbn Kutluboğa'dan başkalarının Ebû

1943[155] trşâdü's-sârî, VI, 127.

1944[156] Metinde tbn Ebî İyâs şeklinde geçmiştir.

1945[157] Cümlenin son kısmı metinde düşmüştür.

1946[158] İbn îyâs, Bedfiiu'z-zuhûr, Kahire 1404/1984, III, 339. Bu konuda ayrıca bkz. "SuyÛti", M, XI, 259.

1947[159] Târfluıl-hulefa, s. 435.

1948[160] İbn Kutluboğa, T&cü't-terâcim fi tabakâtil-Hanefiyye, s. 81.

Yusuf hakkındaki ifadeleri de şöyledir: O, İslâm'da" kâdilkudât" diye anılan ilk kimsedir. Ona ayrıca "kâdî kudâti'd-dünya" (dünya kadılarının kadısı) da denirdi. Çünkü o, halifenin hakimiyeti altındaki diğer bütün bölgelerde de kendisine nâib tayin ederdi. Abdülganî en-Nablusfnin satrançla ilgili risalesinde
Satranç oynamada beis yoktur, bu bir rivayettir,
Âlim ve doğu ve batının kadısından nakledilen
şeklinde bir beyit mevcut olup şerhinde şöyle der: "Burada kastedilen Ebû Yusuf tur. Çünkü onun yetkisi doğu ve batıları kapsardı. Zira o Halife Reşid'in kadısıydı." Nablusi'nin el-Hadîkatü'n-nediyye (II, 296) adlı eserine bakınız.
Yine İbn Kutluboğa'nm Tabakalında, İmâm en-Nâsır-lidinillâh el-Mehdf nin azatlısı olup 650'den (1252) sonra vefat etmiş bulunan Ebû Şucâ Necmüddin et-Türkfnin biyografisinde şu bilgi verilir: Halife Mustansır kendisine kâdilkudatlığı teklif etti, o kabul etmedi.1949[161] Kâzân'ın alimi Şiha-büddinel-MercânîVefiyyetü'l-eslâfvetahiyyetü'l-ahlâf (s. 277) adlı eserinde kadilku dat tan bahsederken şöyle der: Bu terim, kadıların ileri gelenlerinden birçokları hakkında kullanılmıştır. Ancak, doğusundan batısına bütün İslâm ülkelerinin kadılığını yüklenen ve zamanlarında bütün dünyanın (İslâm dünyası) kadılarının kendilerine niyabeten hüküm verdikleri iki kişide olduğu kadar, bunun mânâsının hakikati başkasında varolmamıştır. Bunlann ilki Harun Reşid'in halifeliği sırasında Ebû Yusuf, ikincisi de Mu'tasım zamanında Ebû Abdullah b. Ahmed b. Ebî Dâvud b. Mâlik el-İyâdrdir.1950[162]

Vali Ve Hakimlerin Maaş Alıp Almadıkları

el-Hidâye'de, Resulullah'ın (sav) Attâb b. Esîd'i Mekke'ye gönderdiği ve kendisine maaş bağladığı rivayeti kaydedilir.1951[163] Hafız Zeylai Nasbu'r-râye'de şöyle der: Bu hadis "gari b" dir.îbnSa'dTabakât'taAttâb'ın şöyle dediğini nakleder: "Ben görevime geldikten beri, azatlım Keysân'a giydirdiğim şu düğümlü iki elbiseden başkasına nail olmadım.1952[164] Bizim ashabımızın (Hanefî imamlar) zikrettiklerine göre, Resulullah (sav) ona her yıl 40 u k i y y e maaş bağladı ki bir ukiyye kırk dirhemdir. Ebu'r-Rebî b. Salim, Hz. Peygamber'in ona hergün için bir dirhem tahsis ettiğini zikreder.1953[165] İbn Sa'd'ın Tabakalında şu bilgi verilir: Hz, Ömer, Iyâz b. Ganm'ı Humus ordusuna tayin ettiğinde kendisine hergün için bir dinar, bir koyun ve bir m ü d1954[166] maaş bağladı.1955[167] Sahîh-i Buhâri'de "hakim ve âmillerin maaşlarına dair bâb" da şu rivayet zikredilir: "Şureyh,

1949[161] age, s. 19. Metinde hata ve düşüklük mevcut olup 650 rakamı 605, Mustansır da Muntasir peklinde geçmiştir, Bu hususta ayrıca bkz. Kureşi, el-Cevâhirül-mudiy-ye, I, 462.
1950[162] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/21-24.
1951[163] Merğinâni, el-Hidâye, IV, 97. Burada Resulullah'ın Hz. Ali'yi de Yemen'e gönderdiği ve kendisine maaş bağladığı da kaydedilmiştir.
1952[164] bkz. Üsdül-ğâbe, III, 556, IV, 507; TurtÛşî, SirâcÜl-mülûk,s. 244.
1953[165] Attâb, Üsdül-ğâbe'deki (III, 556) biyografisinde Resulullah'ın (sav) kendisine her gün için iki dirhem tahsis ettiğini söyler.
1954[166] Çeşitli Ülkelerde 18 veya 46.6 litre gibi farklı değerleri bulunan bir hacim ölçüsü.
1955[167] İbn Sa'd, VII, 398.

kadılık görevine karşılık bir ücret alıyordu. Hz. Âişe (ra) şöyle dedi: "Vasi, ücreti mik-tarınca yer, Ebubekir ve Ömer de yediler."1956[168] Abdürrezzak'ın Musannef inde şu rivayet kaydedilir: Bize Hasan b. Amâre, Hakem'den nakletti: Ömer b. Hattâb Şureyh'e ve Selman b. Rebîa1957[169] el-Bâhilî'ye hakimlik görevi karşılığında maaş bağladı.1958[170] İbn Sa'd Tabak&t'da şu bilgiyi kaydeder. Bana ulaşan habere göre Hz. Ali Şureyh'e 500 dirhem maaş bağladı,1959[171] Ömer b. Hattâb da Zeyd b. Sâbit'i kadılığa tayin etti ve kendisine maaş bağladı.1960[172]

Hz. Ebubekir halife olunca sabah erkenden çarşıya gitti, Hz. Ömer'le Ebû Ubeyde kendisiyle karşılaşarak ona şöyle dediler: "Haydi gidip sana birşey tahsis edelim." Bir başka rivayette: Hz. Ebubekir halife olunca kendisine 2000 dirhem maaş bağladılar. O "bana artırın" deyince 500 (dirhem) artırdılar.1961[173] Derim: Öyle görülüyor ki Hafız Zeylai ve Hafız İbn Hacer, bu noktada Ebû Dâvud ve Hâkim'in Büreyde'den m e r f u olarak naklettikleri şu hadisi hatırlamamı şiardır: "Kendisini görevlendirip maaş (rızk) bağladığımız hangi âm i I maaşından Öte bir şey elde ederse bu haksız elde edilmiş birşeydir (galûl)."1962[174] Hafız îbn Hacer bu hadisi Talhîsu'l-habîr'de Ebû Dâvud ve Hâkim'e isnadla nakleder.1963[175] Ebû Davud'un bu hadisle ilgili olarak "el-Harac vel-imare" kitabında "âmillerin maaşlarına dair bâb" başlığa açtığını ve sonra hadisi şu lafızla tahric ettiğini gördüm: "Kimi bir işe görevlendirip kendisine bir maaş bağladıysak, bundan sonra alacağı şey haksız elde edilmiş birşeydir (galûl)."1964[176] Ebû Dâvud sonra da Müs-tevrid1965[177] b. ŞeddâtT dan merfu olarak şu hadisi tahric eder: "Kim bize âmil olmuşsa bir zevce edinsin, hizmetçisi yoksa bir hizmetçi edinsin, evi yoksa bir ev edinsin." Ebubekir şöyle dedi: Allah Resulü'nün şöyle dediğini haber aldım: "Kim bundan gayrisini elde ederse o haksız elde eden veya hırsızdır."1966[178] AvnÜ'l-Vedûd'da müellif ilk hadisle ilgili olarak şöyle der: Ebû Dâvud ve Münziri bu hadis konusunda "sükut" ettiler, oysa râvileri sika (güvenilir) kimselerdir. Bu hadiste, âmil in elinde bulunan maldan hakkını alması ve kendi adına kendisinden bunu kabzetme sinin caiz olduğuna delil vardır. Avnü'l-Vedûd müellifi daha sonra ikinci hadisle ilgili olarak Tîbi'den şu nakilde bulunur: Hadiste, âmile tasarrufunda bulunan beytülmal (hazine) malından zevcesinin mehri, nafakası, giyimi ve keza israf etmeden ve lükse kaçmadan kendisine gerekli olacak kadar almasının helal olduğuna delil vardır.

Ebû Dâvud sonra İbnü's-Sâidî'den şu rivayeti tahric eder: "Ömer beni zekât

---

1956[168] Buhâri, Ahkâm 17; Ayni, Umdettil-kârî, XX, 131-132.

1957[169] Metinde Rebî şeklinde geçmiştir, (bkz. Üsdül-ğâbe, II, 415).

1958[170] el-Musannef, VIII, 297 (nr. 15282).

1959[171] İbn Sa'd, VI, 138 (Şureyh'in biyografisinde).

1960[172] age, II, 359 (Zeyd'in biyografisinde); İbn Şebbe, II, 693.

1961[173] İbn Sa'd, III, 184. Bu bahsin başından buraya kadar verilen bilgilerin hepsi NasbuV-râye'dentfV, 285-287) alınmıştır. Hz. Ebubekir'le ilgili olarak burada çok kısa verilen bilgi için NasbuV-râye (IV, 287) veet-Terâtîbül- îdâriyye'nin baş tarafına (I, 83) bakmız.

1962[174] ebû Dâvud, Imâre 10; Hâkim, el-Müatedrek, I, 406.

1963[175] Telhîsul-habîr, IV, 207.

1964[176] Ebû Dâvud, îmâre 10.

1965[177] Metinde Müsevvir şeklinde geçmiştir.

1966[178] EbûDâvud, îmâre lO.Metiode büyük hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır. Ayrıca bkz. Avnul-Ma'bÛd, VIII, 160-161.

toplamakla görevlendirdi. İşimi bitirdiğimde bana bir ücret ödenmesini emretti. Ben "Allah için çalıştım" deyince şöyle karşılık verdi: "Sana verileni al, ben Resulullah (sav) zamanında âmil lik yaptım, bana ücretimi verdi."1967[179] Gankohi, et-Ta'lîku'1-mahmûd ala Süneni Ebî Dâvud'da1968[180] bu hadisle ilgili olarak şöyle der: "Bu hadiste, öğretim, yargı vb. amme işleri için beytülmal den karşıhk almanın caiz olduğuna delil mevcut olup hatta bu ve benzeri durumdaki kimselerin ihtiyaçlarını beytülmal den karşılamak devlet başkanına vaciptir. Bu ve diğer hadislerin zahiri, istemeden ve kendine acındırmadan insana verilen şeyin kabulünün vacip olduğunu ifade eder. Ahmed b. Hanbel ve başkaları bu görüştedir. Âlimlerin çoğunluğu ise bunun mubah ve müstehab olduğu şeklinde yorumda bulunmuşlardır." Siracti'l-mtilûk'ta 49. ve 50. bâblara bakınız.1969[181]

Mezâlim (Adliye) Görevi1970[182]

Mercânî Vefiyyetü*l-eslâf ta (s. 366) şöyle der: Mezâlim dava larma bakmak, açık bir yücelik ve büyük bir üstünlük taşıyan, hükümranlık safveti ve kadılann adaletiyle karışık, hakimin vazifesinden daha geniş bir vazifedir. Hasımlardan haksız olanı zelil kılar, haddini aşanı engeller, kadılar ve onlardan daha aşağı seviyede olanların infazdan aciz kaldıkları kararları infaz eder. Mezâlim görevi beyyineleri değerlendirme, gerçeği itirafa (ikrar) zorlama, karine ve emarelere dayanma, hakkın ortaya çıkmasına dek hükmü tehir, hasmı sulhe yöneltme ve şahitlere yemin verdirmekten ibarettir. Halifeler, Mühtedi-billah'ın zamanına gelinceye kadar m e -zâlim davalarına bizzat bakar, bazan da kadılarına tevdi ederlerdi.

Derim: Bu görevi Hz. Peygamber (sav) bizzat kendisi yürütürdü. Çünkü o kadı ve âmil lerinin verdikleri hükümleri tenkit eder, kendileriyle tartışırdı. Şihâbüddin Ahmed en-Nüveyrî Nihâyetü'l-ereb'de (VI, 268) mezâlim yetkisinden bahsederken şöyle der: Resulullah (sav) Zübeyr b. Avvâm ile ensârdan birinin anlaşmazlığa düştükleri taşlıktan ovaya akan su yolundaki su hakkıyla ilgili mezâlime bakmış, bizzat kendisi hazır bulunmuştu.1971[183] Mercâni'nin de zikrettiği üzere, ondan sonra halifeler de böyle yaptılar. Bu hususta daha önce anılan bilgiler sana yeter. Hz. Ömer'in uygulamasında (sîret) bu türden birçok örnek vardır. Onun her yıl hac sırasında, valilerinin yaptıklarını araştırma, âmil ve kadılarının durumunu halka sorma tarzında yaptığı uygulama sana yeter, et-Terâtîb'in "Muhasebe bâbı"nda geçen bilgilere bakınız.1972[184] Bu husus, istinaf ve

1967[179] Ebû Dâvud, Imâre 10.
1968[180] Kanpur'da (Cavmpore 1905) basılmıştır (GAS, I, 151; Suppl.. I, 276).
1969[181] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/24-25.
1970[182] Huzâi de bu başlığa yer vermiş olup (s. 283) Îbnü'l-Arabî'den naklenbu görevi ilk kez yapanın Abdülmelik b. Mervan olduğunu kaydeder. Bu görevi Resulullah (sav) ve Hulefâ-yı Râşidin dönemine kadar götüren Kettâni, bu sebeple olmalı, onun verdiği bilgilere hiç iltifat etmemiştir.
1971[183] Nihâyetül-ereb VI, 268. Metinde "şirb" kelimesi "serb," "harre"de "ekre" şeklinde geçmiştir.
1972[184] bkz.J, 308-309.Hz.Ömer'inbukonudaki siyaseti ve muhtelif uygulamalarıiçinbkz. tbn Ebî'l-Hadîd, 1,174-178, XII, 22-23, 25, 42-43, 63; îbn Şebbe, ÎÜ, 805-821.

adliye meclislerinin meşruluğuna mesnet teşkil etmektedir.
îbn EbH-Hadîd el-Medâinî, Şerhu Nehci'l-belâğa'sında (II, 109) şu bilgiyi verir: Hz. Ömer, halifeliği sırasında şöyle dedi: "Allah diler de yaşarsam tebaa arasında bir yıl[1973[185]] dolaşacağım. Çünkü biliyorum ki halkın bazı ihtiyaçları var ki bana ulaşmıyor. Onların âmilleri (yöneticileri) bu ihtiyaçları bana getirmiyorlar, kendileriyse bana ulaşamıyorlar. Şam'a gider orada iki ay kalırım, sonra Cezîre'ye gider iki ay orada kalırım, sonra Mısır'a gider iki ay orada kalırım, Sonra Bahreyn'e gider iki ay orada kahrım, sonra Kûfe'ye gider iki ay orada kalırım ve sonra Basra'ya gider iki ay orada kalırım. Allah'a andolsun ne güzel yıl olur bu yıl." Hz. Ömer halka şöyle hitap etti: "Hz. Muhammed'i (sav) hidayetle gönderen Allah'a yemin ederim ki Fırat'ın kıyısında bir deve kaybolsa korkarım Allah onjı Âl-i Hattab'dan sorar." Abdurrahman b. Zeyd b. Eşlem şöyle der: "O, Âl-i Hattâb sözüyle başkasını değil kendisini kastetmiştir."[1974[186]]
Yine Hz. Ömerlin uygulamaları cümlesinden şu husus zikredilir: O, âmil leriyle ilgili haberleri bildirmek ve âmil leriyle ilgili olarak halifeye ulaşan şikayetleri araştırmak için özel bir şahıs, ki o da Muhammed b. Mesleme idi, tayin eden ilk kimsedir.[1975[187]] Turtûşf nin Sirâcü*l-mülûk*unda şu bilgi verilir: Hz. Ömer, bir işin, kendi gözetimindeymiş gibi yapılmasını istediği zaman onu gönderirdi.[1976[188]] İbn Râheveyh, Haris b. Üsâme ve Müsed-ded, Suyûti'nin Cemu*l-cevâmi'de sahih olduğunu belirttiği şu rivayeti Abdullah b. Büreyde'den tahric ederler: Rebi b. Ziyâd'ın elçi heyetleri huzurunda Hz. Ömer'in önünde yaptığı konuşma ve onun kendisini vali olarak seçmesi münasebetiyle geçtiği üzere, Hz. Ömer topluluğa şöyle dedi: "Size hiçbir vah gelmez ki işi konusunda kendisinden taahhüt almayayım. O, kendisini çalıştıran benmişim gibi işlerinde takibettiği hareket tarzını bana yazar." (bkz, Kenzü'l-ummâl, VII, 36). Turtûşî'nin Sirâcü'l-mülûk'unda şu bilgi verilir: İbrahim en-Nehai şöyle dedi: Hz. Ömer'e birelçiheyeti geldiğinde, onlara durumlarını, piyasa fiyatlarını, o belde halkından tanıdığı kimseleri, yöneticilerinin yanına (makamına) zayıfların girip giremediklerini, hastalan ziyaret edip etmediğini sorardı. Eğer buna evet derlerse, Allah'a hamdeder; eğer hayır derle,rse, ona gelmesini yazardı.[1977[189]] Yine Sirâcü'l-mülûk'ta şu bilgi kaydedilir. Ömer b. Hattâb, âmiller kendisine gelecekleri zaman, mallardan birşey saklamamaları için gece değil gündüz girmelerini emrederdi.[1978[190]]
Ukbâni Tuhfetü'n-nâzırMa Muvatta'nın "el-Câmi" bölümüne isnad-la şu rivayeti nakleder: Ömer b. Hattâb her cumartesi günü Medine'nin dışında el-Âliye yöresine giderdi. Eğer bir köleyi güç yetiremeyeceği ağır bir işte bulsa, uygun gördüğü ölçüde yükünü hafifletirdi,[1979[191]] el-Utbiyye*de İmam Mâlik'in şöyle dediği kaydedilir: Ömer b. Hattâb, tuğla yüklü bir

---

1973[185] "Havlen* kelimesi metinde "düvelen" şeklinde geçmiştir.
1974[186] tbn Ebı't-Hadîd, Şerhu Nehctt-belâga, XII, 61-62. Hz. Ömer'den nakledilen ük söz için bkz. tbnu'l-Cevzt, MenJUnbu emîril-mii'minîn Ömer b. el-Hattâb, Beyrut 1407/1987, s. 121.
1975[187] bkz. Üsdüa-ğâbe, V, 112.
1976[188] Turtûşî,SirftcÜl-mülûÎ£,lskenderiyye 1289, s. 241. Ayrıca bkz. Kenzül-ummâl, V, 768 (nr. 14331).
1977[189] Turtûşî, SirâcÜl-mülûk, s. 242. Ayrıca bkz. Kenzül-ummal, V, 770 (nr. 14336), 772 (nr. 14341).
1978[190] Turtûşî, s. 244.
1979[191] Muvatta, tstızân 41; Kenzül-ummâl, IX, 198 (nr. 25654).

merkebe rastladı ve ondan iki tuğlayı indirdi. Sahibesi Hz, Ömer'e gelerek "benim merkebimden sana ne, onun üzerinde bir hükümranlığın var mı?" deyince ona şu karşılığı verdi: "Beni bu yerde (makamda) oturtan nedir?" İmam Mâlik daha sonra Hz. Ömer'in el-Âliye yöresindeki bahçelere gidişiyle ilgili kıssayı zikretti. İbn Rüşd şöyle der: Bundaki maksat gayet açıktır. Çünkü Hz. Peygamber (sav) "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz" buyurmuştur. Devlet başkanı da bir çobandır ve tebaasından sorumludur. Hz. Ömer bu hususta şöyle demiştir: "Fırat kenarında bir deve kaybolup ölürse, korkarım ki Allah onu benden sorar." Bu bilgiler el-Beyân ve't-tahsîl'den nakledilmiştir.1980[192]

Buraya kadar verilen bütün bilgilerle, Makrizi'nin el-Hıtat'ında verilen şu bilginin isabetsizliği anlaşılmış olur:Halifelerden mezâlim da valanna bakan ilk kimse emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib'tir. Doğrudan davalara bakmamakla birlikte mazlumların haklarını almak için zulme uğrayanların başına gelenleri ele alıp incelediği bir gün ayıran ilk kimse ise Ab-dülmelik b. Mervân'dır. Daha sonra zulüm çoğaldı, Ömer b. Abdülaziz mezâlim davalarına bizzat bakan ve onları karara bağlayan ilk kimse oldu. Sonra Abbasî halifeleri mezâlim davalarına bizzat baktılar.1981[193] Yine bu bilgilerle, Nuveyri'nin Nihâyetü'l-ereb'deki "dört halifeden hiçbiri bizzat mezâlim le ilgilenmedi, anlaşmazlıklar halk arasında oluyor, onları hakimlerin hükmü sonuca bağlıyordu"1982[194] sözünün isabetsizliği de anlaşılmış oldu. Evet onların hepsinin de Allah Resulü (sav) ve Hz. Ömer'in (ra) hareket tarzından habersiz kaldıkları anlaşılmaktadır. Huzâi'nin bu başlık altında İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'ından naklen, bu görevin enteresan ve sonradan (yeni) olduğuna dair verdiği bilgi, bizzat kendisinin "Ebu-bekir'in âmillerini hesaba çekmesi babı" başlığı altında Kelâi'nin el-tktifâ adlı eserinden naklen verdiği bilgiden1983[195] de habersiz olduğunu göstermektedir. Nuveyri'nin Nihâyetü'l-ereb'deki, dört halifeden hiçbirinin m e -zâlim le bizzat ilgilenmedikleri, anlaşmazlıkların halk arasında meydana geldiği ve kadıların hükmüyle sonuca bağlandığına dair sözü de isabetsizlik bakımından böyledir.

Tenbih: Zerkeşi'nin Târîhu'd-devleteyn el-Muvahhidiyye ve'I-Hafsiyyeadheserinde şu bilgi verilir: Hz. Ömer ah d ini (vasıyyet) yazdığında, â m i 1 in iki yıldan fazla görevlendirilmemesini tavsiye etti. Şeyh Ebû Muhammed Abdülvâhid el-öaryânfnin güvenilir kimselerden yaptığı şu nakil anılırken bu vasıyyet dayanak olarak gösterilmiştir: Eskiden Tunus'ta kaza görevine iki yıldan fazla süreyle tayin yapmamak Muvahhidle-rin âdetiydi. Çünkü görüyorlardı ki kadı, görev süresi uzadıkça çok dost ve arkadaş ediniyor, görevden alınması sözkonusu olduğunda kale almıyordu. Bu uygulama üzerine akranlar arasında bilgi ve maharet kazanma yarışı başladı ve olaylara dayalı tecrübeleriyle kadıların sayısı

1980[192] îbn Rüşd, el-Beyân ve't-tahsîl, XVH, 424,586. Hz. Örneğin sözü için bkz-. Ibn Sa'd, III, 305.

1981[193] el-Hıtat, II, 207. Metinde düşüldük mevcut olup aslına bakılmalıdır.

1982[194] Nihâyetül-ereb, VI, 269. Metinde "dört" kelimesi düşmüştür.

1983[195] Kelâi'den nakledilen bilgi, anılan bâbda değil Hz. Ömer'in âmillerini hesaba çekmesiyle ilgili bâbda (Huzâi, a. 263) geçmektedir. Anılan bâbda ise (s. 262) Ibn Kutey-be'den naklen Hz. Ebubekir'in Muâz'ı hesaba çektiği zikredilir.

arttı. Böylece bir tek ki sinin bir işi tekeline almasında olduğunun aksine mevcut durum koruna geldi (azledilenin yerine başkası kolayca bulundu). Tek kişinin egemen olması halinde ise adalete uygun muamele olamayacağı gibi ondan sonra göreve gelen kimse de kendisine tevdi edilen göreve ancak bir süre geçtikten sonra nüfuz edebilirdi. Göreve talip kimselerin de meşakkatsiz göreve gelmekten ümit kestikleri için arzuları sönüyordu. (Zerkeşi, s. 44).[1984[196]]

İbn Sa'd'm Tabakât'ında şu bilgi verilir: Hz. Ömer bir şehire âmil (vali) gönderdiğinde malını yazardı. Onlardan birçoklarını görevden aldığında mallarını bölüp bir kısmını almıştı. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ebû Hureyre bunlardandır. Allah Resulü'nün (sav) ashabından Amr b. Âs, Muâviye b. Ebî Süfyân ve Muğîre b. Şu'be gibilerini âmil tayin ediyor, Hz. Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avfve emsalleri gibi onlardan daha üstünlerini bırakıyordu. Bunun sebebi, berikilerin iş konusundaki güç ve becerileri, Hz. Ömer'in onlar üzerindeki kontrolü ve kendisinden çekinmeleridir.[1985[197]]

Hâkimin Davaya Bakmak İçin Nerede Oturduğu

Hanefi fıkıh kitaplarından el-H id ay e'de şu bilgi kaydedilir. Resulullah (sav) anlaşmazlıkları (davaları) i t i k â f ta bulunduğu yerde karara bağlıyordu.[1986[198]] Hafız İbn Hacer Nasbu**-râye*nin ihtisarında şöyle der: el-Hidâye müellifi bununla Ka'b b. Mâlik hadisine işaret etmiş olmalı. Ka'b mescidde İbn Ebî Hadred'den alacağını istedi. Hadiste geçtiği üzere Nebi (sav) hücresinin perdesini açarak ona "Ey Ka'b, (alacağının) yarısını bırak (vazgeç)" diye seslendi.[1987[199]] Bu konuda İbn Abbâs'ın rivayet ettiği şu hadis de vardır: "Resulullah (sav) cuma günü hutbe okuduğu sırada bir adam geldi ve'bana had uygula'dedi." L i a n münasebetiyle karşılıklı lanette bulunan iki kişinin kassasıyla ilgili Sehl b. Sa'd hadisinde de Sehl söyle der: "O ikisi mescidde lanetleştiler, ben de şahittim." Bu hadis müttefakun aleyhtir.[1988[200]]

Yine el-Hidâye'de şu bilgi verilir: Hulefâ-yı Râşidîn'in davaları karara bağlamak için mescidde oturdukları rivayet edilir.[1989[201]] Hafız Zeylai, el-Hidâye'nin hadislerini tahric ettiği eserinde şöyle der: Bu konuda haberler mevcut olup bunlardan biri Buhâri'nin zikrettiği şu haberdir: "Ömer Allah Resulünün (sav) minberi yanında mülâanede bulundu. Mervân da, yeminde bulunmak üzere Zeyd b. Sabit hakkında minberin

---

1984[196] Zerkechı, ChroniquedesAlmohadesetdesHafçides{terc.E.Fagnan),Constan-tine 1895, s. 79-80 Kadılarla ilgili sözkonusu uygulama için ayrıca bkz. Robert Brunschvıg, Târihu Hrikiyye fîl-ahdil-Hafsî, II, 117.

1985[197] İbn Sa'd, III, 282-283. Hz. Ömer'in valilerinin mallarım yazdığı ve onları azlettiğinde mallarının bir kısmına el koyduğuna dair bkz. Turtûşî, Sirâcül-mülûk, s. 243; Ibnu'l-Cevzî, Menâkıbu emîril-mü'minîn Ömer b. el-Hattâb, s. 62,120. Sa'd b. Ebî Vakkâs için ayrıca bkz. îbn Sa'd, III, 149. Hz. Ömer ile Ebû Hureyre arasında geçen tartışma ve Hz. Ömer'in bu konudaki siyaseti için bkz. Muhammed Accâc el-Hatîb, Ebû Hureyre râviyetü'l-tslâm, Kahire 1985, s. 222-226; Abdülmun'ım Salih el-Alî, Difâ an Ebî Hureyre, Beyrut 1393/1973, s. 140-142. Hz. Ömer'in mallarına el koyduğu iki valisi de Ebû Musa el-Eş'arî ve Haris b. KaVdır. (bkz. el-tkdül-ferîd. I, 45-46).

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/26-29.

1986[198] el-Hidâye, III, 103.

1987[199] Metinde "şatr (yarı)" kelimesi "şezr" şeklinde geçmiştir.

1988[200] İbn Hacer, ed-Dirâye fî tahricî ahâdîsil-Hidâye, II, 168; Zeylai, Nasbu'r-râye, IV, 71. Metinde "muttefak" kelimesi düşmüştür. Son hadîs için bkz. Buharı, Salât 44, Ahkâm 18; Müslim, Liân 1,3.

1989[201] el-Hidâye, III, 103.

yanında hüküm verdi.[1990[202]] Cemaleddin ez-Zeylaî Nasbu*r-râye'de İbn Teymiyye'nin el-Müntekâ'da Ka*b hadisiyle ilgili olarak "hadiste, mescidde hüküm vermenin cevazına delil vardır" dediğini nakleder.[1991[203]] Sahih-i Buhâri'de "Mescidde hüküm veren, mülâanede bulunan kimseye dair bâb"da şu rivayet zikredilir: "Ömer, Resulullah'ın (sav) minberi yanında mülâanede bulundu. Şu-reyh, Şa'bî ve Yahya b. Ya'mer de mescidde hüküm verdiler. Mervân, yeminde bulunmak üzere Zeydb. Sabit hakkında minber yanında hüküm verdi."[1992[204]] Yine el-Hidâye'de Resulullah'ın (sav) "Mescidler ancak Allah'ın anılması ve hüküm vermek için bina edilmiştir" buyurduğu kaydedilir.[1993[205]] Zeylaî, hadisin bu lafızla "garîb" olduğunu söyler.[1994[206]] Hafız İbn Hacer de Nasbu'r-râye'nin ihtisarında hadisi bu şekilde bulamadığını belirtir.[1995[207]]
Kadı İbn Said el-Müceylidî et-Teysîr fi ahkâmit-tes'îr[1996[208]] adlı eserinde şöyle der: "Şafiî'nin ashabından biri, Bağdat'ta kendisine h i s b e göre vi verildiğinde, mescidde hüküm verirken bulduğu bir kadıyı kaldırarak ona şöyle dedi: Allah Teâlâ'nın ". (Bu kandil) Allah'ınyüceltümesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir" (Nûr 24/36) sözünü duymadın mı? Fakat bu, İmam Mâlik'in kendisine güçlünün ve zayıfın, büyüğün ve küçüğün ulaşabilmesi için hakimin mescidde oturmasını müstehab gördüğüne dair rivayete aykırıdır."
el-Müdewene*de müellif şöyle der: "Mescidde hüküm vermek öteden-beri uygulanan bir husus olup hak ve gerçektir. Mâlik şöyle der: Çünkü mescidde meclisin aşağısına oturmaya razı olunur ki bu da mecliste hazır bulunmaları konusunda halk için en uygun olandır. Böylece kadın ve zayıf kimseler hakime kolayca ulaşır."[1997[209]] Bu bilgiyi İbn Ferhûn Tebsira'smda nakleder.[1998[210]] Yine Tebsira'da İbn Hâbîb'den şöyle dediği nakledilir: Başka yerde oturup sıkıntı doğurmadan mescidin bitişik revaklarında oturması bana daha uygun geliyor. Geçmişler yalnızca mescidin dışındaki revaklarında otururlardı; ya cenazelerin konulduğu yerde —Medine-i Münevvere'yi kastediyor ki bu yer bugün Cibril kapısının (bâbu Cibril) dışında "cenaze musallası" olarak bilinmektedir— veya Mervan'ın evinin revakında ki bu da "kaza revaki" diye adlandırılmıştır. Selam kapısı (bâbü's-selâm) tarafında bulunan bu yer bugün abdest alma mekanı yapılmıştır.
İbn Ebî Zeyd şöyle der: Bizim mezhep imamlarımızdan (Mâlikîler) bazıları kadının mescidde hüküm vermesi konusunda şu âyeti delil gösterdiler: "Sana o davacıların haberi geldi mi ? Hani onlar duvardan mescide tırmanmışlardı" f Sad 38/21). Bu da göstermektedir ki o (Hz. Dâvud)

1990[202] Zeylai, Naabu*r-râye, IV, 72; İbn Hacer, ed-Dirâye, II, 168.
1991[203] Zeylai, IV, 71.
1992[204] Buharı, Ahkâm 18.
1993[205] el-Hidaye, m, 103.
1994[206] Nasbu'r-râye, IV, 70.
1995[207] ed-Dirâye, II, 168.
1996[208] Ahroed b. Said el-Müceylidî (Ö. 1094/1683). Kehhâle, 1,234; SuppLJI, 696. "Tea'îr" kelimesi metinde "tesfîr" şeklinde geçmiştir.
1997[209] el-Müdewene,V, 144.
1998[210] Tebeiratül-hÜkkâm, 1,26. Ayrıca bkz. îbn Rüşd, el-Beyân vet-tahaîl, XVII, 386; Îbnü'l-Arabî, Ahkâmül-Kur'an, IV, 1638.

mescidinde hüküm vermişti. Rivayet edildiğine göre Allah Resulü (sav) de mescidde hüküm vermişti.[1999[211]] Yine Tebsira'da İbnü'l-Münâsifin Tenbîhü'1-hük-kâm'ından[2000[212]] naklen şu bilgi verilir: Hakimin kendi evinde oturup davalara bakması mekruhtur. Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'arf nin böyle yapmasını doğru bulmayıp evinin ateşe verilmesini emretmiş, o da yakarıp affını dilemiş ve bir daha öyle yapmamıştır.[2001[213]]
İbn Asâkirtn Târih'inde Abbâs'ın azatlısı Ebû Salih'ten şu rivayet nakledilir: "Kendisini çağırmak üzere Hz. Abbâs beni Hz. Osman'a gönderdi. Ona dâru'l-kazâ'da (yargı evi, mahkeme) vardım." Bazıları, eğerbuhaberdoğruysa,İslâmdailkdefa daru'1-kaza edinen kimse Hz. Osman'dır, derler.
İbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl adlı eserinin "Cami" bölümünde şöyle denir: Camiler ancak Allah'ın anılması için yapılmış olup Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "(Bu kandil) Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Onların içinde sabah akşam onu teşbih ederler. Kendilerini ne ticaretin ne alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler, onlar, yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği günden korkarlar" (Nûr 24/36-37). Bu sebeple yüce ve münezzeh tutulması, tahsis edildiği maksattan başka hizmette kullanılmaması gerekir. Hz. Ömer mescidin yanıbaşında "Batîha" denilen bir revakedinmiş ve şöyle demişti: "Kim laflamak, şiir okumak veya yüksek sesle konuşmak istiyorsa o revaka çıkıp gitsin."[2002[214]]

Şahitlik Ve Sicil Katipliği (Noterlik)

Allah Teâlâ, vadeli satışlarda şahit tutma ve borcu yazmayı emretmiştir: "Ey inananlar, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın" (Bakara 2/282). Allah Teâlâ sonra şöyle buyurur: "Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek, iki kadın (şahitlik etsin). Tâ ki kadınlardan biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın" (Bakara 2/282). Bunun gibi Allah Teâlâ talak (boşama), r i c * a t (boşanmış eşe dönme) ve zina konusunda da şahit tutulmasını emretmiştir.[2003[215]]
Derim: Bununla birlikte Lisânüddin Îbnü'l-Hatîb Müsla*t-tarîka fi zemmi'l-vesîka adlı risalesinde şöyle der: Bir şahidin bir dükkan edinip şahitlik için ücret talep ettiği hususu sahabeden nakledilmiş değildir. İnsanlar o zamanlar, Allah Tefilâ'nın "Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek, iki kadın" (Bakara2/282) buyruğu gereği seçkinlerini vefa-ziletlilerini güvence kılıyorlardı. Borç ve yazılmasıyla ilgili âyette, kadın hakkında güçlük veya imkansızlık sözkonusu olması

[1999[211]] Tebsiratül-hükkâm, I, 27. Metindeki bazı hatalar için aslına bakınız.
[2000[212]] Ibnu'l-Münâsif el-Ezdî (Ö. 620/1233) bkz. SuppL, I, 910.
[2001[213]] Tebsiratül-hükkâm, I, 26.
[2002[214]] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 401,388. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak bkz. îbn Şebbe, I,34;Ibnü'l-Hâc,el-Medhal,I,30;F. Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, Ankara 1979, s. 152-157.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/29-31.
[2003[215]] bkz. Talak 65/2, Nisa 4/15.

sebebiyle, şahitlerden maksadın dükkân (işyeri) edinmeyenler olduğuna dair delil vardır.2004[216]

Tirmizi, Abdülhamîd b. Vehb'ten şu tahricde bulunur: Adâ b. Halid b. Hevze "bana "Resulullah'ın (sav) benim için yazdırdığı bir belgeyi sana okuyayım mı?" dedi» ben de evet dedim. Bana şu belgeyi çıkardı: "Bu, Adâ b. Hali d'in Allah Resulü Muhammed'den (sav) satın aldığı (şeylere dair belge) dir. Ondan bir erkek veya kadın köle satın almıştır; ayıp (hastalık), kötü özellik (huy) ve hile olmaksızın. Müslümanın müs-lümana satışı olarak." Tirmizi bu hadisin " h a s e n -g a r î b w olduğunu söyler.2005[217] Sahîh-i Buhâri'de ise şu şekilde geçen "Bu, Allah Resulü Muhammed'in (sav) Adâ b. Haîid*den satın aldığı (şeylere dair belge)dir. Müslümanın müslümana satışı olarak; ayıp, hile ve kötü özellik olmaksızın." Katâde, kötü özellikten (gaile) kastın zina, hırsızlık ve efendiden kaçma olduğunu söyler.2006[218] Kadı Iyaz el-Meşârik'te şöyle der: Bu hadis " m a k 1 û b " dur. (Metinde takdim-tehir vardır). Çünkü satın alan Adâ'dır. Hem şerâ (aldı, sattı) ve işterâ (satın aldı) kelimeleri ile bâa (sattı, satın aldı) ve i b t â a (satın aldı) kelimelerinin aynı şekilde her iki mânâya kullanılmaları da bunu muhtemel kılmaktadır.2007[219]

Bu bilginin benzerini Mutarrizi ve başkalarından naklen zikreden Zer-keşi şöyle der: "Durum, Buhâri'nin burada zikrettiğinin aksinedir. Demâ-mini ise şu ilavede bulunur: Yahut bu rivayetler olayın ayrı zamanlarda meydana geldiği şeklinde yorumlanır ki bu durumda çelişki sözkonusu değildir."

İbnZekrî şöyle der: "Hadisin zahirinden anlaşılan, bunun satılan şey ve bedelini belirtmeyi içeren yazılı belgenin metni olduğudur."

İbnü'l-Arabî, Tirmizi'deki hadisi açıklama sadedinde şöyle der: Hadisten, belgelerde, müşteri olması halinde "mefdul"un (daha aşağı durumda olan) adıyla başlanacağı anlaşılmaktadır. Ahdini bozması caiz olmayan Resulullah'ın (sav) bu belgeyi yazması, insanlara Öğretmek gayesiyle-dir. Hem bu zorunlu olmayıp yapılması müstehab bir davranıştır. Çünkü o belgesiz birçok alışveriş yapmıştı. Yine hadiste, şahsın adı, baba adı ve dede adının yazılacağı anlaşılmaktadır. Ancak kendine özgü bir sıfatla meşhursa bunlara gerek yoktur. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber (sav) "Allah Resulü Muhammed" şeklinde yazdırdı ve bu sıfatıyla kendi nesebini ve Adâ b. Ha-lid'in nesebini anmaya ihtiyaç duymadı.2008[220]

Huzâi'nin burada geçen ifadesi şudur: Bu husus sabit olunca, ister satıcı ister alıcı olsun daha üstün olanın diğerinden önce yazılacağı görüşünde

---

2004[216] Îbnu'l-Hatîb'in anılan risalesi, Abdülmecid Turkî tarafından Kadâya sekâfiyye mintârihil-Garbi'l-lslâmî (Beyrutl409/1988) adlı esem çmde(s.251-387)etraflı indeksler ve güzel bir lügatçeyle birlikte neşredilmiştir (risale metni s. 314-343). Sözkonusu bilgi s. 339. Bu risale için ayrıca bkz. Abdel Magid Turkî, Theologiens en juristes de l*Espagne musulmane, aspects polemiques, Paris 1982, s. 295-331.

2005[217] Tirmizi,Buyû8;Tuhfetül-ahvezîtIV,407,Hamıdullah,el-Vesâkrs.317 RâvıAb-dulhamid değil, Abdûlmecid b. Vehb'dir (ayrıca bkz TehzîbüVTehzîb, VI, 383). Hadiste geçen "veya" sözü, râvinin tereddüdüdür. Hadisteki bazı kelimeleri izah için Kettâni'nin araya sokuşturduğu izahlar el-Meşârik'ten nakil olup Huzâi'nin metninde ayrı verildiğinden (Huzâı, s, 289) burada ayrıca tercümeye lüzum görülmemiştir.

2006[218] Buhâri, Buyu 19; Umdetül-kârî, IX, 276; Hamıdullah, s. 317

2007[219] bkz. Huzâi, s. 289. Ayrıca bkz Umdetül-kârî, IX, 276. el-Meşârik'U (1,107, 142) bu bilgi değil, Huzâi'nin anıp Kettâni'nin vermediği bilgi bulunabilmiştir. Tir-mizi, Buhâri ve el-Meç&rik'ten burada nakledilen bilgiler Huzâi'ye ait olup metinde altı çizili olmadığından Kettâni'ye aitmiş gibi görülmektedir.

2008[220] İbnü'l-Arabî, Ârizatül-ahvezî, V, 221. (Kettâni özetle vermiştir).

olan noterler lehine bir hüccet teşkil eder.
Îbnü'l-Fahhâr bu hususu Huzâi'den önce dile getirmiş olup İbnü't-Tilimsânî eş-Şifâ şerhinde (el-Menhelü'I-asfâ) şöyle der: "İbnü'l-Attâr el-Vesâife'inde[2009[221]] şöyle der: Belge yazanın (noter), üstünlüğü sebebiyle, daha şerefli olanı (eşref) ondan daha aşağı durumda bulunan kimseden (meşrûf) Önce yazması gerekir. İbnü'l-Fahhâr ise anılan hadisin nassı ile onun bu görüşünü reddeder. Çünkü hadiste daha aşağı durumda bulunanın adı daha üstün durumda olanın adından önce zikredilmiştir. Bunu düşün." Bu bilgi el-Menhelü'1-asfâ'dan nakledilmiştir.[2010[222]]

Çocukların Şahitliği Ve Nebevi Belge Ve Sözleşmelerde Adlarının Yazılması

Süheyli, Hz. Peygamber'in (sav) Sakîf kabilesine gönderdiği mektubu anarak Ebû Ubeyd'in bu mektubun metnini el-Emvâl'de verdiğini ve mektupta Hz. Ali ve oğullan Hasan ve Hüseyin'in şahitliklerini kaydederek "bu hadiste bulûğdan önce çocukların şahitliği ve adlarının yazılmasına dair delil vardır" dediğini[2011[223]] zikreder. Süheyl şöyle der: Ancak çocukların şahitliği, bulûğdan (ergenliğe erdikten) sonra eda edildiğinde kabul edilir. Yine bu hadiste, aynı sözleşmede babasıyla birlikte çocuğunun da şahitliğinin olabileceği anlaşılmaktadır.[2012[224]] Bu bilgi Nûru'n-nibrâs'ta nakledilmiştir.[2013[225]]

Asr-I Saadette Yapılmış Sözleşmelerden Bîri Olarak Allah Resulümün Azatlısı Ebû Râfi'nn Azat Edilmesine Dair Sözleşmenin Metni

Kadı İbn Badis, İbn Fâris'in Muhtasar1 in a yaptığı şerhte Ebû Abdullah et-Tilimsânî'nin el-Umde adlı eserinden naklen şöyle der: Azadına dair sözleşmeden de anlaşıldığı üzere onun adı konusunda doğru rivayet adının Eşlem olduğudur. Onun azat edilmesiyle ilgili sözleşmenin metni, el-Hakem el-Muntasır Billâh Emîrü'l-mü'minîn b. Abdurrahman en-Nâsır el-Mervâ-nî'nin el yazısıyla olup şöyledir: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Resulü Muhammed tarafından kölesi Eşlem hakkında düzenlenen sözleşmedir. Ben seni Allah için kesin bir azatla azat ediyorum. Allah da seni azat etsin. Onun benim de, senin de üzerinde ihsanı vardır. Sen hürsün; îslâmın hükümranlığı ve imanın himayesi dışında senin üzerinde hiç kimseye yol (hükümranlık) yoktur. Buna Ebubekir, Osman ve Ali şahit oldu, Muâviye b. Ebû Süfyân da yazdı."[2014[226]] Şeyh Ebû Abdullah şöyle der: "Bunu el-Hakem'in elyazısından nakleden bir kopyadan

---

2009[221] İbnü'l-Attâr Ali b. İbrahim (o. 724/1324). el-Vesâikul-mecmûa adlı eseri vardır (SuppL, I, 100).
2010[222] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/31-33.
2011[223] el-Emvâl, s. 251.
2012[224] Sûheyh, er-Ravdul-ünüf, VII, 372.
2013[225] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/33-34.
2014[226] M. Hamidullah da el-Vesâik'te (s. 316) bu belgeyi Kettâni'den naklen vermiştir. Metinde belgenin sonundaki üç kelimeye bir anlam verilmemiş olup muhtemelen matbaa hatasıdır Nitekim Hamidullah da bunu zikretmem iştir.

yazdım."
Bu, Allah Rcsulü'nün (sav) azat etmesiyle ilgili bir sözleşme metni olup gizli hazinelerden ve değerli definelerdendir. Bu belgeyi şükürle ve Mağriblileri şükranla anarak al. Çünkü hem el-Hakem el-Muntasır, hem de el-Umde ve Fevâidü'd-dürer müellifleri Mağriblidirler.
Doğulu âlimlerden hiçbirinin bu belgeye vakıf olmadıkları anlaşılmakta olup onların hadisle ilgili eserlerinde bunu bulamazsınız. İleride "Vakıf Bâbı"nda, ashabın vakıflarını yazdıklarına dair malumat ve bununla ilgili belgelerden bazılarının metinleri verilecektir. Bu bilgiyi yerinde bekleyin.2015[227]

Allah Resulü Zamanında Kabile Ve Suları Dolaşarak. Halk Arasında Akitleri Yazanlar

İbn Abdi Rabbih'in el-tkdü*l-ferîd'inde (II, 144) şu bilgi verilir: Abdullah b. Erkam ve Alâ b. Ukbe halk arasında kabilelerinde, sularında (kuyularında), ensârın evlerinde, kadınlar ve erkekler arasında akitleri yazıyorlardı."2016[228]

Geçenlere Ek Olarak Akitleri Ve Muameleleri Yazanlar

Kadı el-Kudâi Kitâbu'l-Enbâ'da şöyle der: "Muğîre b. Şu'be ve Husayn b. Nümeyr —İbn Beşîr2017[229] olduğu da söylenmişti] muameleleri ve borçları yazarlardı." Bunu İbn Hazin da Cevâmiu's-sîre'de söyler.
Hafız İbn Hacer de bu bilgiyi Husayn'ın biyografisinde vermiş olup orada nakledilen bilgiye bakınız.2018[230] Yine el-lsâbe'de (III, 25) Alâ b. Ukbe'nin biyografisinde şu bilgi verilir: "Mu'tasım b. Sumâdih2019[231] için telif edilen tarihte, Alâ b. Ukbe ve Erkam'ın halk arasında borçları, sözleşme ve muameleleri yazdıklarını okudum."2020[232]
İlginç bir rastlantıdır ki Huzâi'nin derleme ve tedvine çalıştığı konuda, XIII. yüzyılın başlarında Ebû Zeyd el-Irakî el-Fâsî de ona muvafakat etmiş olup el-lsâbe'ye yaptığı ihtisarda bu tür biyografiler üzerinde durmanın gereğine işarette bulunmuştur. O, adı geçen Alâ'nın biyografisinde "halk arasında borçlan, muameleleri ve akitleri yazan" ifadesini kalın bir kalemle belirtir. Şeyh Tayyib b. Kiran'ın Elfiyyetü'l-Irâkî'ye yaptığı şerhte 39. kâtip Husayn b. Nümeyr'in biyografisinde şu bilgi verilir: "O ve Muğire muameleleri ve borçları yazıyorlardı. Bunu Kudai ve Kurtubi zikreder."2021[233] O, Kurtu-bi'ye atıfla şu ilavede bulunur: "Zamanlarında Hârice b. Zeyd ve Talha b. Abdullah'a fetva sorulur, insanlar onların

2015[227] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/34.
2016[228] el-İkdül-ferîd, IV, 161; Cehşiyârî, el-Vüzerâ ve1-küttâb,s. 12; M. A'zamî, Küttâbü*n-Nebî' s 78 Abdullah b. Erkanı, metinde Zeyd b Erkanı şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/34.
2017[229] Metinde Bışr şeklinde geçmiştir.
2018[230] el-İsâbe, I, 339.
2019[231] Endülüs'te Tücîbî hanedanının ikinci hükümdarıdır (1051-1091) bkz.E. Lövi-Pro-vençal, "Mu'tasım" İA, VIII, 749.
2020[232] el-İsâbe, II, 498, Mes'udî, et-Tenbih vel-işrâf, Leıden 1967, s. 282, M A'zamî, s.78.
2021[233] bkz el-Misbâhul-mudî, I, 85, M A'zamî, s. 54.

görüşlerine göre hareket ederlerdi. Onlar ev, hurma ağaçlan ve mal türünden mirasları hak sahipleri arasında paylaştırıyorlar ve halk için belgeleri yazıyorlardı."2022[234]

Derim: Bütün bunlar ve daha önce biyografilerde geçen bilgilerden, İmâm Râfii'nin Şerhu*l-Vecîz'deki "Nebi (sav) ve ondan sonraki imamlar (devlet başkanları) hüküm veriyorlardı, mahkeme sicil ve belgelerini yazmıyorlardı" sözünün mânâsını anlarsın. Tuhaftır ki Hafız İbn Hacer Şerhu*l-Vecîz'in hadislerini tahric ettiği Telhisü*l-habîr adlı eserinde onun söylediklerine şu sözünden fazla ilavede bulunmamıştır: "Bu husus, bu kitapta daha önce geçen hadislerden anlaşılmaktadır. Fakat Allah Resulü (sav) bazı kimseler için iktâda bulunmuş ve onlar için belge yazdırmıştır. Sahîh-i Buhâri'de Enes'in rivayet ettiği hadiste2023[235] Resulullahın (sav) kendilerine i kt â vermek üzere ensârı çağırdığı ve onlariçin birbelgeyazmak istediği belirtilmektedir.2024[236]

Lisânüddin İbnü'l-Hatîb Müsla't-tarîka fi zemmi'l-vesîka adlı kitabını2025[237] telif etti, belge düzenleyenleri (noterler) kötüleme konusunda kalem oynattı ve mübalağadan uzak olmayan bir tarzda onların kusurlarım zikretti. el-Müfîd müellifi, mezhebin hafızı İmam Ebü'l-Abbas el-Venşerîsî bu eserin baş tarafına kendi elyazısıyla şunları yazmıştır: "Bu sözleri derleyen kimse, fazilet sahibi insanları ilgilendirmeyen, dünya ve ahirette kendisine fayda sağlamayacak bir işle kendisini yordu; ömrünün en değerli bir kısmını, bir grubun kendisiyle ırzların mubah kılındığı ve heybetli yapılar ve saraylara sahip olunan ayıplarını (kusurlarını) araştırmakla tüketti, onları arsız ve laubali kimselerin maskarası kıldı, diyanet ve doğruluk örtüsünü onlardan çekip aldı. Allah Teâlâ ona müsamaha buyursun, onu bağışlasın." Rabbinin küçük kulu Ahmed b. Yahya b. Muhammed b. Ali el-Venşerîsî bunu dedi ve sağ eliyle yazdı. Allah ona hayır ihsan etsin.2026[238] Bu bilgi Ezhâru'r-riyâz'dan alınmıştır.

tbnü'l-Hatîb'in risalesinin Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî el-Fâsî'nin elyazısıyla istinsah edilmiş bir nüshasını elde ettim, iki forma halindeydi. Adı geçen kâtip bir kez tenkit bir defa da eş ve benzerlerini anarak onu tetabbuda bulunur. Ve Venşerîsf nin elyazısmdan naklettiğini belirtir. Şureyh b. Tunus'un KitâbuU-Kadâ'sı2027[239] Ebû Ubeyd'in Kitâbul-Kadft ve âdâbü'l-hukkâm'ı, Ebubekir en-Nakkaş'ın Kitâbu'l-Kudât ve'ş-şuhûd adlı eserleri olup Şeyh Âbid es-Sindî bu kitapları isnadlanyla birlikte Hasru'ş-şârid'de2028[240] zikreder. Bu eserde "kaT harfine ve Rûdâni'nin Sıla'sına bakınız.2029[241]

2022[234] Şırâzî, Tabakâtul-fukahâ, Beyrut ts s. 43.
2023[235] Buharı, Menâkıbu'l-ensâr 8, Musâkât 14, 15.
2024[236] Telhîsu'l-habîr, IV, 208.
2025[237] Dipnot 208'e bakınız.
2026[238] Makkari, Ezhâru'r-riyâz fî ahbâri lyâz, Rabat 1398/1978, II, 297.
2027[239] bkz. SuppL, II, 978.
2028[240] bkz. Fihrisül-fehâris, 1,363-371.
2029[241] Rûdâni, Sılatül-halef, Beyrut 1408/1988, s. 277. (Şureyhb. Yunus ve Ebû Said Mu-hammedb. AH en-Nakkâş'ın eseri zikredilmiş).

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/35-36.

Mirasları Paylaştıran

Resulullah (Sav) Devrinim Mirasları Kimin Paylaştırdığı:

Tirmizi'nin el-Câmrinde, Resulullah'tan (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Sizin ferâizi en iyi bileniniz Zeyd'dir." Tirmizi bu hadisin "hasen-sahih" olduğunu söyler.2030[242] el-İstiâb'da şu bilgi verilir: Zeyd, ashabın ferâizi en iyi bilen büyük fakihlerinden biri idi. Resulullah (sav), "Ümmetimin ferâizi en iyi bileni Zeyd b. Sâbit'tir." buyurmuştur.2031[243]
el-tsâbe'de kaydedildiğine göre İbn Sa'd, Kabîse'den şöyle dediğini ri-vayeteder:wZeydkaza(yargı),fetva,kırâatve f e r â i z konularında Medine'de başta gelirdi."2032[244] Dârimi'nin Müsned'inde İbn Şihâb'dan şu rivayet nakledilir: "Eğer bir zaman gelir de Osman ve Zeyd vefat ederlerse ferâiz ilmi de yok olur. Çünkü bir gün geldi ki ferâiz ilmini ikisinden başkası bilemez oldu."2033[245] Yine Dârimi, Müslim'den şu tahricde bulunur: Mesrûk'a, Hz. Âişe'nin f e r â i z i iyi bilip bilmediğini sordum. Şöyle dedi: Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki Hz. Muhammed'in (sav) ashabından en büyükleri gördüm ona f e r â İ z den soruyorlardı (bkz. I. Hindistan baskısı, s. 38Ö).2034[246]
Ebû Yusuf es-Sinânî Şerhu't-Tilimsâniyye'de şöyle der: "Tercih edilen görüş, f e r â i z de Zeyd b. Sâbit'in görüşünün esas alınmasıdır. Çünkü o, Resulullah'ın (sav) da şahitliğiyle bu ümmetin ferâiz i en iyi bilenidir." Süheyl şöyle der: "Hz. Ömer Şam'da olduğu sıralarda Medine'de bulunan Zeyd b. Sâbit'e yazar, mektuba kendi adından önce onun adıyla başlardı. Dedenin mirası konusunda güçlükle karşılaştığında, bu meseleyi kendisine sormak üzere bizzat Zeyd'in evine gitmişti." Asım el-Ahvel, Şa'bfden şöyle dediğini rivayet eder: "Zeyd iki hususta, ferâiz ve Kur'ân konusunda insanlara üstünlük sağladı." Zehebi bunu et-Tezkire'de zikreder.2035[247]
Zehebi yine et-Tezkire'de Süleyman b. Yesar'dan şöyle dediğini nakleder: Ömerve Osman, fetva, ferâiz ve kıraat konusunda kimseyi Zeyd'e takdim etmiyorlardı.2036[248] "Onuncu Bölüm"de ilgili fasıllarda gelecek bilgilere de bakınız.
Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın Kitâbii'l-Emvâl'ında şu bilgi verilir: Ömer b. Hattâb Câbiye'de halka hitab ediyordu: Kim maldan sormak istiyorsa bana gelsin, muhakkak ki Allah beni mala koruyucu ve dağıtıcı kılmıştır. İlk Önce Allah Resu-lü'nün (sav) zevcelerinden başlayıp onlara vereceğim.2037[249]

2030[242] Tirmizi, Menâkıb 33; el-Müsned, İÜ, 281. Kettâni, Huzâi'nin bu başlık altında ferfiiz öğrenmeye teşvikle ilgili olarak zikrettiği rivayetleri (s. 293) vermemiştir. Tir-mizi'deki hadisin metni de şöyledir: "Ümmetimin ümmetime en merhametlisi Ebubekir, Allah'ın emri hususunda en çetini (titizi) Ömer, en hayâlısı Osman, Allah'ın Kitabını en iyi okuyanı Übey b. Ka!b, ferâizi en iyi bileni Zeyd b. Sabit, helâl ve haramı en iyi bileni Muâz b. CebePdir. Dikkat edin, her ümmetin bir emîni var, bu ümmetin emîni de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır."
2031[243] el-tstîfib, I, 553. Metinde Resulullah'ın (sav) sözü anılmamıştır.
2032[244] el-İsfibe, I, 562.
2033[245] Dârimi, Ferâiz 1.
2034[246] Dârimi, Ferâiz 1.
2035[247] Tezkiretül-hufffiz, 1,31.
2036[248] Aynı bilgi için bkz. ibn Sa'd, II, 359. Süleyman, metinde Selman şeklinde geçmiştir.
2037[249] el-Emvâl, s. 285. Metinde altı çizili olmadığı içi» Kettâni'ye ait gibi görünen bu bügi Huzai (s. 294) tarafından verilmiş olup Hz. Ömer Kur'ân konusunda Ubey b. KaVa, ferâiz konusunda Zeyd b. Sâbit'e, fıkıh konusunda Muâz b. Cebel'e, malî konularda ise kendisine başvurulmasını istemiştir. Ayrıca bkz. el-Müstedrek, III, 271, 272-273. Konu gereği bu sözde delil olan

İbn Hacer el-îsâbe'de üçüncü kısımda (Elif harfinin) Ekder2038[250] b. Humâm el-Lahmfnin biyografisini verir ve onun Hz. Peygamber (sav) zamanına yetiştiğini zikreder, sonra Ebû Ömer el-Kindî'nin Kitâbü'1-Hen-dek*te2039[251] şöyle dediğini nakleder: O takva, fazilet ve dinde bilgi (fıkıh) sahibi idi. Ashabın sohbetinde bulunmuş, onlardan hadis rivayet etmişti. O " E k d e r i y y e "2040[252] diye adlandırılan miras hissesinin sahibi idi. İbn Hacer daha sonra İbn Ebî Şeybe'den şu bilgiyi nakleder: Bu hissenin niçin "Ekderiyye" diye adlandırıldığıA'meş'e soruldu. O şöyle dedi: Ab-dülmelikb.Mervânbumeseleyihalletmesiiçin f e r â i z leilgilikonulara bakan Ekder isimli birine gönderdi, o da bu meselede hata etti. Vehb şöyle dedi: Biz daha önce Zeyd b. Sâbit'in bu konuda net bir görüş belirtemediğini (görüşünün bulanık olduğunu) duymuştuk.

İbn Hacer şöyle der: Eğer A'meş'in sözü "mahfuz"2041[253] ise muhtemelen Abdülmelik daha önce Medine'de ilim tahsilinde bulunduğu sırada Ekder'e sormuş olmalıdır. Çünkü bu Ekder, Abdülmelik halife olmadan önce öldürülmüştü.2042[254]

İbn Hacer yine el-tsâbe'de Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâf nin şu tah-ricde bulunduğunu kaydeder: Nâfî b. Abdülhâris Usfân'da Ömer'e ulaştı. Ömer onu Mekke'ye âmil tayin etmişti. Ona "Vadi (Mekke) halkına kimi halef bıraktın?" diye sordu, Nâfî de "İbn Ebza'yı" diye karşılık verdi. Ömer, "İbn Ebzâ kimdir?" diye sorunca Nâfi bizim azatlılardan biri, dedi. Ömer: "Kendiyerine onlara bir azatlıyı mı halefbıraktın ?" deyince o, "O, Allah'ın Kitabı'nı okuyan ve ferâizi bilen biridir" dedi. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmamış mıydı: 'Allah bu kitapla bazı kavimleri yükseltir, diğer bazılarını da alçaltır'"2043[255] Yine el-tsâbe'de Ukbe b. Âmir el-Cûhenî'nin biyografisini vererek İbn Yunus'tan şu rivayeti nakleder: O, Kur'ân'ı okuyan, ferâiz ve fıkhı bilen, fasih lisanlı, şair ve katip biriydi.2044[256] Yine el-tsâbe'de Hz. Âişe'nin biyografisinde, Ebû'd-Duhâ'nm Mesrûk'tan şunu naklettiği kaydedilir: Resulullah'ın (sav) ashabının önde gelenlerinin ondan ferâiz konusunda sorduklarını gördüm.2045[257]

Mali Konular Dışında Vekil

Allah Resulü'nün (sav) bu hususta vekil tay iaettiği kimse: İbnü'l-Arabî Ahkâmü'l-Kur'ân'ında şu bilgiyi zikreder: Nebi (sav), Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, Ummü Habîbe bintı Ebî Süfyân'ın nikahı akdinde Necaşi

kısım Zeyd b. Sâbit'le ilgili kısım olup Kettâni'nin yaptığı alıntı anlamsızdır.

2038[250] Metinde Ükeydir şeklinde geçmiştir.

2039[251] bkz. GAS, 358 (el-Isâbe'y^ atfen adı geçmektedir).

2040[252] Bu konuda bkz Remli, Nihâyetül-muhtâc, VI, 26,Th. W Juynboll,"Akdanyya," El, I, 320.

2041[253] Başka rivayetlere nısbetle râvıları daha güvenilir veya bununla birlikte daha çok olan, makbul ve sahih rivayet (bkz. Aydınlı, a 91).

2042[254] el-İsâbe, 1, 112-113. Metinde düşüklük olup aslına bakılmalıdır.

2043[255] Müslim, Musâfırîıı 269; el-Isâbe, II, 388 389, Üsdü'1-ğâbe, IV, 423. Metin tamamen eksik ve hatalı oiup burada anılan kaynaklara bakılmalıdır.

2044[256] el-tsâbe, II, 489.

2045[257] age, IV, 360.

Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/36-38.

nezdinde kendisine vekil tayin etti. Meymûne'nin nikahında da, konuyla ilgili iki rivayetten birine göre, Ebû Râfî'i vekil tayin etti.2046[258] Hz. Ali'nin (ra), anlaşmazlıklarını Hz. Osman'a (ra) götürdükleri arazileri arasındaki sed fbend) ile ilgili olarak Talha b. Ubeydullah'a karşı Abdullah b. Cafer'i kendisine vekil tayin edişi olayı enteresan olup Ibn Ruşd el-Beyân ve't-tahsîl adlı eserinde zikretmiştir.2047[259]

Ben bu olayı îbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl adlı eserinin "Cami" bo-lumünde "Dördüncü Câmi"de şu başlık altında buldum: "Devlet başkam, kendisinden önce adil devlet başkanlarından birinin hüküm verdiği bir davaya (yeniden) bakmaz."2048[260] Ben de ondan nakille bu eserin "Dokuzuncu BöIüm"ünde ziraatla ilgili babda verdim. Çünkü olayı orada kaydetmeyi daha uygun gördüm. Olayla ilgili olarak oraya bulunuz.2049[261]

Yapı İşlerinde Mütehassıs Kimse

Bu, yapı (bina) konusunda görüş sahibi olup kendi görüşüyle amel edilmek üzere munazaalı iki kişi arasında hüküm vermesi için devlet başkanının gönderdiği kimsedir.

Allah Resulü (sav) zamanında bu özelliğe sahip kimseler: Ebû Ömer el-İstîâb'da d, 97) Câriye b. Zafer el-Yemânî'den naklen şu bilgiyi zikreder: İki kardeşin ortak bir evi vardı, ortasına bir duvar yapmışlardı. Sonra her biri ardından çocuklar bırakarak vefat ettiler. Her birinin çocukları duvarın diğerine değil kendisine ait olduğunu iddia edip Allah Resulüne (sav) dava açtılar. Resulullah (sav) aralarında hüküm vermesi için Huzeyfe b. Yemân'ı gönderdi. O da lif düğümlerinin (kamışların vs. bağlandığı) bulunduğu taraftakinin lehine hükmetti, sonra dönüp Resulullah'a (sav) durumu bildirdi. Resulullah (sav) da "isabet ettin" ve "güzel yaptın" buyurdu.2050[262] Bu bilginin aslı Buhâri'nin Tarihindedir.2051[263]

Bu olay Ibn Sa'd'ın Tabakalında, (V, 403) adı geçen-Câriye'nin biyografisinde du şu şekilde geçmektedir. Bir topluluk, bir çardak (çatma ev) konusunda anlaşmazlığa düştüler ve Allah Resulüne (sav) dava açtılar. Resulullah (sav) kendilerine Huzeyfe'yi gönderdi, o da kamış liflerinin bulunduğu taraftakilerin lehine hüküm verdi ve Hz. Peygamber'e (sav) geri dönerek bunu kendisine anlattı. Resulullah (sav) da yaptığını onayladı.2052[264] Bu rivayette geçen " h u s s " kelimesi el-Kâmûs'ta da geçtiği üzere kamıştan yapılmış veya "eze" (tavanı kavisli yapı) gibi üstü odunla Örtülü ev mânâsına gelir. Çoğulu "hisâs* ve "husus" şeklindedir.

el-tsâbe'de Alâ b. Ukbe'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Merzubâni'-nin zikrettiğine göre Nebi (sav) Âlâ ve Erkam'ı ensârın evlerine

2046[258] Ahkâmül-Kur'ân, III, 1229 Anırb Umevye'nuı bu vrkâlrtı iç m â,ih<i nnıt* elçilik bahbine bakını/ (1,272).
2047[259] Olayın ayrıntıları için bkz. El-Beyan ve't-tahsil, XVII, 382-383; Huzai, s. 297-298.
2048[260] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 381 DuhannceH7 Ömer'in bu davaya baktığı hatırla tılınca Hz Osman yeniden bakmayacağını söylemiştir.
2049[261] bkz s 279.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/38-39.
2050[262] el-tstîâb, 1, 246, Üsdü'1-ğâbe, 1,313 Metinde hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır.
2051[263] et-Târîhul-kebîr, II, 237.
2052[264] lbn Sa'd.V.553.

gönderirdi.2053[265] Ebû Zeyd el-Irakî, el-tsâbe'den bu bilgiyi özetlerken köklü bir hata yapmış olup verdiği metin şöyledir: Alâ b. Ukbe, Amr b. Hazm'ın zamanındaki kimselerden olup onu ErkanVla birhkte ensârın evlerine gönderirdi. Asıl kaynağın metni, özetin ifade etmediği hususu ifade etmekte olup buna dikkat ediniz.

îbn Sa'd'in Tahak&t'ında TemSm b. Esed el-Huzâi'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Nebi (sav) Mekke'nin fethedildiği yıl onu gönderdi, o da Ha-rem'in alem lerini (sınır taşları) yeniledi.2054[266] NevevfninTehzîb'indesa-habi Mahreme b. Nevfel'in biyografisinde de şu bilgi verilir: O çok yaşamış ve tarih, özellikle de Kureyş tarihi (önemli günleri, eyyam) konusunda bilgi sahibiydi. Ömer b. Hattâb'ın hilâfeti sırasında Harem'in alem lerini dikenlerden biri de odur; Ömer onu, Ezher b. Abdi Avf ı, Said b. Yerbû'u ve Hu-veytibb.Abdi'l-Uzzâ'yı göndermiş, onlar da Harem'in alem leriniyenile-mişlerdi.2055[267] Bu bilginin benzeri Müsevvir b, Mahreme'nin yine Tehzîb'deki biyografisinde geçmektedir.2056[268]

Makrizi'nin el-Hıtat'ında Kudâi'nin şöyle dediği kaydedilir: Amr b. Âs İskenderiyye'dendönüpçadınnın (f u s t â t) kurulduğu yere inince kabileler birbirlerine ulanıp yer konusunda didiştiler. Bunun üzerine Amr, kabilelerin karargâhlarını düzenlemek için Muâviye b. Hudeyc et-Tücîbî, Şerik b. Semî el-Gutayfî,2057[269] Amr b. Kahzem el-Havlânî2058[270] ve Hayvîl b. Naşire el-Meâfîrfyi2059[271] görevlendirdi. İnsanları konaklatıp kabilelerin arasını birbirinden ayıran onlardı. Bu olay hicretin 21. yılında olmuştu.2060[272] Bütün bunlara rağmen, İslâm tarihiyle ilgilenen Batılılardan biri olan Butler'in2061[273] şu sözlerine şaş malı: "Anlaşılmaktadır ki, Arapların bilgi sahibi olmadıkları mimari sanatındaki dirayetleri sebebiyle, bu işi uygulayanlar Kıptîlerdi." Bu, Araplara karşı duyulan taassuptan, onlan malumatları yokmuş gibi göstermek isteği ve onların eserlerini yok etme arzusundan ileri gelmektedir. Bu işle ilgilenenlerin adlarını ve neseplerini Makrizi'nin açıkça belirtmesinden sonra artık akıl yürütmeye ne gerekçe kaldı? İleride gelecek olan "Yapılar Babanda;2062[274] sıhhî ve mimari Ölçülere uygun yapılar ve tarzları konusunda Arapların bilgi sahibi olduklarını gösterecek yeterli malumat vardır.2063[275]

2053[265] el-lsâbe, II, 498. Daha önce de geçtiği üzere bu iki sahabi Resulullah'ın katipleri idiler ve ensânn evlerini dolaşarak akit ve muameleleri yazıyorlardı. Bunun da bura-dakj konuyla alakası yoktur.
2054[266] îbn Sa'd, V, 459.
2055[267] TehzîbÜl-esmâ vel-lugât, 1/2, 85-86.
2056[268] age, 1/2,94.
2057[269] Bu isim metinde yanlış geçmiştir (bkz. el*İsfibe, II, 150).
2058[270] Kahzem, metinde Mahzem şeklinde geçmiştir, (bkz. îbn Mâkûlâ, el-tkmâl, VII, 102).
2059[271] Meafirî, metinde Meğâfirî şeklinde geçmiştir, (bkz. age, II, 35).
2060[272] Makrizi, el-Hıtat, I, 297. Metinde Amr yerine Ömer b. Hattâb denilmiş olup tamamen yanlıştır.
2061[273] A. J. Butler, The Arab Conquest of Egypt (Oxford 1902) adlı eseri vardır (bkz. Franz Rosenthal, A History of Müslim Historiography, Leiden 1968, s. 76. Ayrıca bkz. Necib el-Akîkî, el-Müstesrikûn, Kahire 1964, II, 75).
2062[274] bkz. s. 301-309.
2063[275] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/39-41.

Allah Resulü Ve İlk Asır İnsanlarının Mühendislik, Yapı Ve Yolların Düzenlenmesi İşlerinden Anladıkları

îbn Sa'd'ın Tabakât'mda şu bilgi verilir: Resulullah (sav) Medine'de evleri i k t â verdiği zaman Osman b.Affân'a bugünkü evini(nyerini,pla-nını) çizdi. Denir ki bugün Osman'ın evinde, Allah Resulü'nün (sav) Osman'ın evine girdiği zaman çıktığı kapının karşısına düşen aralık yerdir burası.2064[276]
Abbâs el-Makkarfnin Ezhâru'r-riyazin da, Kadı Iyâz'm Hz. Peygamberin (sav) bir yerde "Bu ne güzel hamam yeridir" dediğini anması sırasında eş-Şifâ'nın kenarına Ebû Zeyd Abdurrahman el-Gırnatfnin elyazısıyla düştüğü şu not nakledilir: Bu, Hz. Peygamberin (sav) mühendislik ve yapı bilgisi çerçevesinde olan bir husustur. Ebû Nuaym bunu Riyâzü'l-mtiteallimîn'de2065[277] anarak Ebû Râfi'den rivayet eder. Ebû Râfi şöyle dedi: Resulullah (sav) bir yere uğradı ve "ne güzel..." buyurdu (Hadis) ve oraya hamamı bina etti.2066[278] HafâciNesîmu'r-riyâzMa bu hadisle ilgili olarak şöyle der: Hadiste, binaların yerleri ve rüzgârın estiği yerler haber verilmiştir.2067[279]
"Münâdî Bâbı"nda2068[280] Sünen-i Ebî Dâvud'dan şu rivayet nakledilecektir: Nebi (sav) ordugâhta şu duyuruda bulunmak üzere münâdi gönderdi: "Kim bir evi daraltır ve bir yolu keserse ona cihâd yoktur."2069[281] Bu, insanların (lüzumundan fazla yer kapıp başkaları aleyhine) evleri daraltmaları ve yolları kesmeleri münasebetiyle vaki olmuştu. Bundan da anlaşılıyor ki Allah Resulü (sav) seferde çadırların kurulmasına varıncaya dek düzenli olmayı severdi. Nerede kaldı ki iskân mevkii ve sağlam yapı konusunda bunu sevmeşin. Sünen'in sarihi bununla ilgili olarak şöyle der: Hadisten anlaşıldığı üzere insanların yürüdüğü yolu (geçişi engelleyecek, sıkıntı doğuracak şekilde) daraltmak kimseye caiz değildir. Böyle yapan kimseden cihadın nef-yedilmiş olması, bu fiili yapmaktan uzaklaştırma ve azarlamada mübalağa kabilindendir. Yine bunun gibi, zarara sebep olduğu için (ihtiyacı dışında yer alıp başkaları aleyhine) evleri daraltmak da caiz değildir.2070[282]
Hz. Ömer'in uygulaması olarak bilindiğine göre o, Basra ve Kûfe'nin kurulmasına izin verdiğinde caddeleri 20 arşın (zira) eninde ve 40 arşın uzunluğunda, sokakları 9 arşın, malikâneleri ise 60 arşın olarak planladılar. Merkez camii (cuma camii) ise caddelerin ayrıldığı orta yere yaptılar. Bu, Hz. Ömer'in (ra) emriyle yapılmıştı. Bu da mühendisliğin ilk dönemde seferde, hazarda ve imar konusunda olmak üzere yapı işlerinde kullanıldığını göstermektedir. Yine Hz. Ömer'in bir uygulaması olarak o, hicretin 17. yılında Şam'a gittiğinde, gazaya-kışın çıkan (ş e v â t î) ve

2064[276] îbn Sa'd, ni, 56.
2065[277] bkz. Keşfuzzunûn, I, 938; SuppL, II, 1014.
2066[278] Ezhâru'r-riyâz, IV, 326. Anılan hadis için bkz. eş-Şifâ, 1,506; Mecmâu'z-zevâid, I, 279 (Hadisin senedinde zayıf bir râvi olduğu kaydedilmiştir.)
2067[279] Nesîmu'r-riyâz, III, 235. Ali el-Kârî de bu eserin kenarında basılan Şerhu'f-Şifâ'da (III, 235) bu hadisin mühendislik ilmi ile alâkalı olduğunu belirtir.
2068[280] bkz. s. 49.
2069[281] Ebû Dâvud, Cihâd 97.
2070[282] bkz. Avnu1-Matbud,VII,293.

yazın çıkan (s a v â i f) ordular düzenledi. Şam'ın müdafaa hatları ve askerî noktaları olan gedik ve gözetleme yerlerini sağlamlaştırdı.
Fütûhu'l-büldânMa kaydedildiğine göre Muâviye, kardeşi Yezîd'in Ölümünden sonra Hz. Ömer'e yazarak ona sahilin durumunu vasfetti. O da kendisine sahil kalelerini onarmasını ve savaşçıları yerleştirmesini, gözetleme kulelerine (karakol) muhafız koymasını ve bu yerlere ateş ocakları yaptırmasını yazdı.[2071[283]] Bu yazıda geçen gözetleme kuleleri, her belde ile diğeri arasında yüksek dağların tepelerine birbirlerine yakın olacak ve biri diğerini görecek şekilde kurulmuş kulelerdir. Şöyle ki, birbirini izleyen gözetleme kulelerinin muhafızları ardarda ateş yakarlar ve böylece haber şehire, şerhada veya ordugâha kısa zamanda ulaşır. Onlar da düşmanın geldiği tarafın imdadına süratle koşarlar. Bu da savaşla ilgili yapılar ve askerî merkezlerde de mühendisliğin uygulanmasına çalışıldığını göstermektedir. Yine Fütûhu'l-büldân'da geçtiğine göre Hz. Ömer, ehl-i zimme'ye (gayrimüslim İslâm tebaası) yollan ve köprüleri ıslah etmelerini (onarım, yenileme) şart koşardı.
İbn Gâzi'nin el-Elfiyye*ye yaptığı haşiyede "mef ulun fîh bâbı"nda bir "latife" zikredilir. Ebû Hayyân Süheyli'den, o da Kasım b. Sâbit'ten şöyle dediğini nakleder: Mile bu adın verilmesi, yollara miller (işaret taşları) dikmelerinden dolayıdır. Bu millerle yürüdükleri mesafeleri biliyorlardı. Her üç-bin arşın (zira) mesafede mil şeklinde bir yapı yapıyor, ona yürüdükleri sayıyı yazıyorlardı. Hişâm, kendisiyle birlikte yürüyen bedeviye "mile bak ne kadar yürüdük" dedi. Bedevi ümmi idi, okuması yoktu. Mile baktıktan sonra gelip şöyle dedi: "Orağa (çengel) benzer birşey, bir halka, sırım (kayış) kıvrımları gibi üç kıvrım veya kaya kuşunun tacı gibi bir tac!" Hişâm güldü ve milde beş rakamının olduğunu anladı. Bu da onların yolları ölçtüklerini ve gidip gelenler için mesafeleri tesbit ettiklerini göstermektedir. Onların hataya düşme korkusuyla, rakamları yazıp şeklini çızmedıkçe mil ve fersahla olçup belirlememelerı gayet makuldür Feyyûmi'mnel-Misbâhu'l-münîr'-ıne bakınız.[2072[284]]
Makrızı'nın el-Hıtat'mda (1,339) şu bilgi verilir Abdulazız b Mervân Mısır valisi iken her gun evinin etrafına konulan bin çanağı (yemek sahanı) vardı Yuz çanağı da vardı, arabalara yüklenip kabileler dolaşılıyordu.[2073[285]] Bu da, arabaların yürümesi için yolların kurunup döşendiğini göstermektedir.[2074[286]]

Kassam

İbn İshak şöyle der: Hayber mallarının (ganimetinin) pay sahipleri vardı. Resulullah'ın (sav) ashabından kendilerine Hayber malları dağıtılanların sayısı, adamlar ve atlarıyla birlikte 1800 pay idi. Adamlar (asker) 1400, atlar ise 200 idi. Her ata iki pay ve süvarisine bir pay verildi. Her biri yüz

2071[283] Bela7,ürı,Fütûhul-büldân,s. 134. Metinde esaslı hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır.
2072[284] el-Misbâhul-munîr, Beyrutts s 588 ("mil" maddesinde, mil ve fersahla ilgili bilgiler verilmiştir).
2073[285] el-Hıtat, I, 210.
2074[286] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/41-43.

kişiden oluşan ve başlarında bir reis bulunan 18 ana pay grubu oluşturuldu.2075[287]

Muhtesîb

el-Muhkem'de şöyledenir.Falanfalana i h t i s â b da bulundu demek, onun kötü işini reddetti, hoş karşılamadı demektir. O, işte güzel hisbe sahibidir demek de, onda iyi tedbir ve görüş sahibidir anlamındadır.2076[288]
Hisbe konusunda Allah Resulü'nden (sav) gelen rivayetler: Tirmizi, Ebû Hureyre'den şu rivayeti tahric eder: "Re-sulullah (sav) bir buğday yığınına rastladı ve ona elini daldırdı, parmakları bir ıslaklığa temas etti. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Ey buğday sahibi, nedir bu? Adam: Yağmura tutuldu ey Allah'ın Resulü. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Bunu, insanların görmesi için buğdayın üstüne çıkarmalı değil miydin? Sonra da şöyle buyurdu: Aldatan bizden değildir." Tirmizi bu hadis için " h a s e n - s a h i h " tir der.2077[289]

Allah Resulü'nün Pazar İçin Görevlendirdiği Kimse Ve Resulullah Zamanında Rîba İle Muamelede Bulunanlara Nasıl Dayak Atıldığı2078[290]

Sahîh-i Buhâri'de İbn Ömer'den şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) zamanında ashab, köyden pazara mal getirenlerden yolda yiyecek maddesi satın alıyorlardı. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) onlara, yiyeceklerin satıldığı yere nakletmedikçe, aldıkları yerde onu satmaktan kendilerini menedecek kimse gönderdi.2079[291] Yine Sahîh-i Buhâri'de Sâlim'in babasından naklettiği şu rivayet zikredilir: "Yiyecekleri mü-c â z e f e yoluyla (ölçüsüz, tartısız, saymadan götürü olarak) satın alanların, yüklerinin yanına götürmeden bunu sattıklarından dolayı Resulullah (sav) zamanında dayağa çekildiklerini gördük."2080[292] İbn Abdilber el-îstîâb'da şöyle der: Resu-lullah (sav) Said b. Said b. Âs'ı fetihten sonra Mekke pazarında görevlendirdi.2081[293]
İbn Hacer el-lsftbe'de Said'in biyografisini verir ve İbn Şâhin'in bazı hocalarından şu nakilde bulunduğunu zikreder: Said'inîslâma girişi Mekke fethinden kısa bir zaman önce olup Resulullah (sav) onu Mekke pazarına görevlendirdi.2082[294] el-lstîâb'da da şu bilgi verilir: Semra bint Nehîk el-Esediyye, Allah Resulüne (sav) ulaşttve uzun süre yaşadı. Pazarlarda

2075[287] İbn Hışâm,11,349 350 Bubıl gıozetle verılmış olup geniş malumat için lbn Hışâmve Huzâı'ye (s 301 303) bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/43.
2076[288] Aynı bilgi için bkz Lısânül-Arab, I, 317 ("hsb"mad).
2077[289] Tirmizi, Buyu 74 Huzâı Müslim'in de aynı rivayeti naklettiğini kaydetmiş olup (s 304) Kettânı bundan soz etmemiştir bkz Müslim, imân 164.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/43.
2078[290] Huzâi bu başlıktan Önce, pazarda fiyat belirleme (narh) ile ilgili olarak TÎrnrizi'den bir badis ve ibn Rüşd'ün el-Beyftn ve't-tahsfladh eserinden konuyla ilgili fikhî görüşleri naklettiği iki ayn başlığa da yer vermiştir.
2079[291] Buhâri, Buyu 49.
2080[292] Buhari, Buyu 54.
2081[293] el-îstîfib, II, 8.
2082[294] el-İsabe, II, 46.

dolaşır, iyiliği emreder, kötülükten sakındırırdı. Bunu temin için de yanında taşıdığı bir kamçı ile insanlara vuruyordu.2083[295]

Kadı Ebü'l-Abbas Ahmed b. Said'in et-Teysîr fî ahkâmi't-tes'îr adh eserinde şöyle denir: "Muhtesibde bulunması gereken şartlardan biri de erkek olmasıdır. Çünkü bu hususta erkek oluşu gerektiren sayılama-yacak kadar sebep ve gerekçevardır. Bu hususta, Hz, Ömer'in pazarlardan birinde Şifâ el-Ensâriyye —ki o da Süleyman b. Ebî Hasme'nin2084[296] annesi-dir— adh bir kadını h i s b e görevine getirdiği de karşı delil olarak ileri sürülemez. Zira hüküm genel duruma (galib) göre olup nadir duruma hüküm dayandırılamaz. Bu olay ise bir yerde olmuş nadir olaylardan sayılır ve muhtemelen kadınların işleriyle ilgili özel bir konuda olmuştur."

Derim: İbn Abdilber'in "O, pazarlarda dolaşır, münkerden nehyeder (kötülükten sakındırır) ve insanlara vururdu..."2085[297] şeklindeki ibaresi, Kadı Ahmed b. Said'in yorumunun aksini ifade hususunda apaçıktır. Evet, onun ibaresi, Ümmü Şifâ'nın bu görevi Resulullah (sav) zamanında yürütmediği hususunda da açık (sarih) gibidir, İbn Hazm'ın cemhere'sinde geçen "Hz. Ömer, onu pazarda görevlendirdi."2086[298] ifadesi de bunu teyid etmektedir. İb-nül-Arabfnin Ahkâmü'l-Kur'ân'ında "Ben onlara hükümdarlık eden bir kadın buldum" (Nemi 27/23) ayeti ile ilgili olarak şöyle denir: Hz. Ömer'in bir kadını pazarda h i s b e ile görevlendirdiği rivayet edilir ki sahih olmayan bu rivayete iltifat etmeyiniz. Bu rivayet, bidat ehlinin hadislerde yaptıkları desiselerdendir.2087[299] Ancak daha önce geçtiği üzere Semra'nın biyografisinde anılan bu husus, İbn Abdilber tarafından kesin olarak belirtilmişti. Kadı İbn Sa'id'in "o kadının görevi kadınlarla ilgili özel bir konudaydı" şeklindeki yorumu, bununla İbnü'l-Arabî'nin ileri sürdüğü husus çözülmüş olmasa da (iddiası bertaraf edilmese de) uygun ve güzel bir yorumdur. Çünkü Îbnü'l-Arabfnin de el-Ahk&m'da söylediği gibi kadının durumu şu çerçevededir: Onun tesettürsüz olarak topluluk içine çıkması, erkeklere karışması, dengin denkle görüşmesi gibi onlarla görüşmesi kendisi için kolay ve rahat değildir. Zira o eğer gençse kendisine bakmak ve onunla konuşmak haramdır. Eğer örtüsüz olarak dolaşıyorsa, erkeklerle izdiham içinde bulunacağı ve onların bakışlarına hedef olacağı bir mecliste bir araya gelemezler; bunu tasavvur eden kimse de, bunun (meşruluğuna) inanan kimse de felah bulamaz.2088[300]

Yine İbn Said'in et-Teysîr*inde şu bilgi verilir: Bil ki hisbe görevi, dinî fonksiyonların en büyüklerinden biridir. Maslahatının umumî oluşu ve menfaatinin büyüklüğü sebebiyle, Hulefâ-yı Raşîdin, düşmana karşı koymak ve savaşmak için orduları teçhiz ve cihadla meşguliyetlerine

2083[295] el-tatîâb, IV, 335. Metindeki hata ve düşüklük için aslına bakınız.

2084[296] Metinde yanlış olarak Hayseme şeklinde geçmiştir. Annesinin adı da aşağıdaki dipnotta da belirtildiği gibi Şifi olup metinde yanlış olarak Ümmu Şifa şeklinde geçmiştir.

2085[297] Yukarıda geçtiği gibi burada da metinde hata mevcuttur.

2086[298] Cemheretü ensâbil-Arab, s. 150, 156. Burada zikredilen, Süleyman b. Ebî Has-me'nin annesi Şifâ binti Abdullah b. Abdişems'tir. Nitekim Huzâi de (s. 308) İbn Hazm'dan aynı bilgiyi nakletmiştir. Bu hanım sahabi ile İlgili olarak daha önce "Kadın öğretmen" bahsinde de bilgi verilmişti (bkz. s. 131).

2087[299] Ahkâmül-Kur'ân, m, 1457.

2088[300] age, III, 1458. Metindeki hata ve düşüklük için aslına bakınız.

rağmen, bu görevi başkalarına tevdi etmeyip bizzat kendileri yerine getirdiler.
es-Sîretü'1-Halebiyye'de (III, 354), Hz. Peygamber (sav) zamanında pazar görevini kimin üstlendiğine dair bahiste şu bilgi verilir: Bu görev h i s b e , görevlisi de muhtesib diye bilinmektedir. Resulullah (sav) fetihten sonra Mekke pazarına Said b. Said b. Âs'ı[2089[301]] Medine pazarına da Hz. Ömer'i görevlendirdi.[2090[302]] Bu bilgiyle, Kalkaşandi'nin Subhu'l-a'şâ'da (V, 452) "bu işi, yani hisbe (çarşı-pazar kontrolü) ve kamçı ihdas işini ilk uygulayan kimse, kendi halifeliği zamanında Ömer b. Hattâb'dır."[2091[303]] sözünün gerçeği ne ölçüde yansıttığını anlarsınız. Eğer bununla kasdettiği, adı geçen her iki işte, Hz, Ömer'in halifeliği sırasında olmaları kaydıyla birlikte öncelik ise, bunun kusur olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Hz. Ömer kamçıyı Resulullah (sav) zamanında taşıdığı gibi, onun pazarda görevlendi-rilişi de Hz. Peygamber zamanındaydı. Nitekim Resulullah (sav) başkalarını da o sırada bu işle görevlendirmişti.
Keşfuzzunûn'da şu bilgi verilir: İhtisâb fhisbe) ilmi, ülke halkı arasında geçen ve kendileri olmadan uygarlığın sözkonusu olamayacağı muameleleri, taraflar arasında karşılıklı rızayı sağlayacak şekilde adil kanun gereği icra olunmaları bakımından konu alan bir ilimdir. Bu çerçevede, halifenin (devlet başkanı) öngöreceği caydırma ve engelleme yoluyla ve insanlar arasında böbürlenme ve çekişmelere yol açmayacak şekilde "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker" le (iyiliği emir, kötülükten sakındırma) kulların yönetilmesini konu alır. Dayandığı esasların bir kısmı fıkhîdir, bir kısmı da halifenin görüşünden kaynaklanan istihsanî (şer'î ölçüler çerçevesinde uygun gördüğü) işlerdir. Bu ilmin gayesi sözkonusu işlerde meleke kazanmak, faydası ise şehirlerin işlerini tam bir şekilde yolunda yürütmektir. İ h t i s ab ilmi, ilimlerin en incelerinden biri olup isabetli bir anlayış ve sezgisi olmayan kimse onu anlayamaz. Çünkü şahıslar, zamanlar ve durumlar bir tek süreç üzere olmayıp her zaman ve durum özel bir siyaset gerektirir ki bu da işlerin en zorlarından biridir. Bu yüzden ihtisab makamına Ömer b. Hattâb gibi hevâ ve hevesten arınmış kutsal bir kuvvete sahip olandan başkasının tayini uygun olmayıp o bu konuda bir alem {yıldız, bayrak, olağanüstü şahsiyet) idi. Bu bilgi Lütfullah Efendi'nin Mevzuatında[2092[304]] da geçmektedir.[2093[305]]
Bu ilimle ilgili birçok eser mevcut olup Keşfuzzunûn'da ilgili harflerde zikredilmiştir. Ona bakınız.
önemli bir husus: Âlimlerden birçoğu efendimiz Hz. Ömer'in hisbe ve hilafet görevleri süresince taşıdığı ve hakedenlere kendisiyle vurduğu kırbaç[2094[306]] konusunda da eser yazmak istediler. Bu hususta hocamız babamın et-Tevfîk mine'r-Rabbi'l-karîb fi adedi şeybi ve

---

2089[301] Metinde Said b. Âs şeklinde geçmiştir.
2090[302] es-Sîretül-Halebiyye, III, 424.
2091[303] Subhul-a'şâ, V, 452.
2092[304] Lütfullah et-Tokâdi'nin (Ö. 900/1495) Hmevzûatu'l-ulûm"a dair yazdığı risaledir Metinde Mevzu şeklinde yanlış geçmiştir. Bazı yazmaları: Suleymaniye Ktp Esad Ef. nr. 3634/20, 3782/31; Hacı Mahmud Ef nr. 6539
2093[305] Keşfuzzunûn, I, 15-16. Metinde hata ve düşüklük mevcuttur.
2094[306] Aralarındaki fark fazla net olmamakla birlikte, bu bolümde sık sık kullanılan "dırre" kelimesi karşılığında "kırbaç," "savt" karşılığında da "kamçı" kelimesi kullanılacaktır.

hidâbi'n-Nebiyyfl-habîb adlı eserindeki gibi yazan kimseyi görmedim, işte onun eserinde zikrettiği bilginin Özeti: Efendimiz Hz. Ömer'in bir kırbacı olduğuna dair yaygın bilgi doğrudur. Bu husus Sahih-i Buhâri'nin "Kitâbü'l-Itk"2095[307] ve "Kitâbü'd-Diyât"2096[308] bölümlerinde geçmektedir. Bu son bölümde (Kitâbü'd-diyât) Hz. Ömer'in kırbaç ile vuran kimseye kısas uyguladığı belirtilir.

Ne Kadı Iyâz el-Meşârik'te, İbnü'I-Esîren-Nihâye'de ve ne de İbn Hacer, Zerkeşi, Suyûti ve başkaları Buhâri şerhlerinde bu kırbacın mahiyeti hakkında açıklamada bulunmamışlardır. el-Kâmûs, es-Sıhâh, el-Mis-bâh, Lisânü'1-Arab ve Ibn Sîde'nin el-Mu has s as'm d a fazla bir şey ifade etmeyen bir açıklama ile yetinilmiştir. es-Sıhâh'ın ibaresi şudur: "Dirre (kırbaç), kendisi ile vurulan şeydir." el-Kâm us'ta ise müellifin kırbaç ile ilgili sözü, şerhiyle karışık tarzda verilmiş olup şöyledir: "Sultanın kırbacı, kendisiyle vurduğu şey." Hafâci Şerhu'ş-Şifâ'da şöyle der: "Kırbaç, kendisiyle dayak atılan bir kamçıdır." Ebû Abdullah Cessûs, Ibn Aşir'in tasavvufla ilgili eserine yaptığı şerhte2097[309] şöyle der: "er-Risâle2098[310] sarihlerinden biri, Hz. Ömer'in karanlık bastığında kendisini hesaba çektiğini (nefis muhasebesi yaptığım) ve kimi zaman kırbaçla kendisine vurur olduğunu zikrederek şöyle der: "Muhtemelen o başına kamçı takılı bir sopaydı." Fukahanın, eserlerinde içki içmekle ilgili bölümde söyledikleri de dirre (kırbaç) ile savt (kamçı) arasında fark bulunduğu konusunda sarihtir. Mevvâk'da,2099[311] Halil'in "had cezalan kamçı ile yerine getirilir" sözü yanında el-Müdevve-ne*den şu bilgi nakledilir: "Hadîerde vuruş, dal, nalin bağı, kırbaç ile olmaz, ancak kamçı ile olur. Hz. Ömer'in kırbacı ise te'dip içindi."2100[312] Hattâb ve başkaları da buna benzer açıklamalarda bulunmuşlardır.

el-Fethu'r-rabbânî müellifi,2101[313] Anfi'l-mu'tar iz ala'l-Kutbi'l-Ceylâ-ni'de şöyle diyerek garip bir açıklamada bulunur: "Hz. Ömer çoğu zaman insanları 'dirre' diye meşhur kamçısıyla te'dip ederdi. Bu, bir kısmı diğerine bindirilmiş (örülmüş) bir deridir." Bu tuhaflıkta bir bilgi de Şeyh Mustafa b. Muhammed el-Bennânî el-Mısrî'nin Ravdatu't-tâlibîn li-esmâi'I-Bed-riyyîn2102[314] adlı eserinin kenarında elyazısıyla bulduğum şu bilgidir: "Dirre, Resulullah'ın (sav) nalininden yapılmıştı. Denildiğine göre o, bir günah işlemesinden dolayı bir kimseye kendisiyle vurulan ve vuran kimsenin ölçüsünü ayarladığı şeydir." Desûki, Derdîr'in el-Muhtasar şerhine yaptığı haşiyede şöyle der: "Dirre, deriden yapılmış ince düz kamçıdır." Bu ifadenin benzeri, Sâvfnin Akrebü'l-mesâlik'e yaptığı haşiyede2103[315] vardır. Yine bu haşiyede "dirre, birbirine bindirilmiş

2095[307] bkz. Buhâri, Mukâteb 1.

2096[308] Buhâri, Dıyât 21 Bırme kırbaçla vuran kimseye kısas olarak kırbaç vurdurm ustur.

2097[309] Ibn Aşir'in (o. 1040/1631} eserme Muhammed b. Kasım Cessûs'un (o. 1182/1768) yaptığı bu şerh için bkz. Suppl.,II, 700.

2098[310] Meşhur Mâliki fıkıh kitabı olup Ibn Ebî Zeyd el-Kayravânî'nindır.

2099[311] Muhammed b. Yusuf el-Mevvâk'ın (o. 897/1492) et-Tâc vel-iklîl (Kahire 1328) adıyla Halil'in Muhtasar'ma yaptığı şerhtir, (bkz Suppl., II, 97, 375-376).

2100[312] el-Müdewene, VI, 249-250.

2101[313] Ahmed b Abdurrahman el-Bennâ es-Sââtî (ö 1371/1951'den sonra), bkz. Zirikli, (Beyrut 1984 neşri), I, 148.

2102[314] Ravdatu't-tâlibînli-esmâi's-sahâbetil-Bedriyyîntbkz SuppL, III, 1281).

2103[315] Sâvî'nin Bulğâtü's-sâlik adıyla Derdîr'in Akrebü'l-mesâlik'ıne yaptığı bu haşiye birçok defa basılmıştır. (Suppl, II, 480).

(örülmüş) deridendir" denir. Bu, bana göre, gerçeği ifade etmekten uzaktır. Çünkü bu durumda dirre, Sahîh-i Müslim2104[316] ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde2105[317] Ebû Hureyre'nin "merfû" olarak rivayet ettiği şu hadisin kapsamına girer: "iki grup insan varki ateş (cehennem) ehlidirler, onları (şimdi) görmüyorum. Bir grubu, yanlarında sığır kuyrukları gibi kamçılar olup onlarla insanlara vururlar. " Müslim'in rivayet ettiği diğer bir hadiste de şöyle bu vurulur: "Eğer bir süre dahakalırsan (yaşarsan), Allah'ın hoşnutsuzluğuna uğrayan ve lanetine duçar kalan bir topluluk goreyazarsın ki bunların ellerinde sığır kuyrukları gibi (kamçılar) vardır."2106[318]

Münâvi şöyle der: "Hadisteki 'sığır kuyruğu gibi' sözünün ifade ettiğine Arap memleketlerinde mekârî (tekili: mikra'a =kamçı) derler ki, ucu bağlı (düğümlü) olup eni parmak kahnlığındadır, onunla insanları döverler." Bu bilgini benzeri Rûhu'l-beyân'da geçmektedir.

Derim: Hz. Ömer'in kırbaç edinmiş olması, onu taşıma ve Şâri'in (kanun koyucu) sakındırdığı sınıra varmadan kendisi için belirlenen ölçüde onunla vurma konusunda müsaade içindir. Hz. Ömer'in kırbacı olduğu gibi Hz, Osman'ın da vardı. Ancak onunki Hz. Ömer'inkinden daha sertti. Nitekim Suyûti'nin el-Evâil'inde2107[319] ve başka eserlerde de bu husus belirtilmiştir. Turtûşfnin Sirâcü'l-mülûk'unda Hz. Hasan'ın şöyle dediği kaydedilir: "Resulullah'ın (sav) mescidinde Osman b. Affân'ı gördüm, çakıl taşlarını başının yanına (altına) toplamış ve elbisesinin (ridâ) bir tarafını da onların üstüne koymuştu. O sırada emîrü'l-mü'minîn (halife) idi, yanında hiç kimse yoktu ve kırbacı da önündeydi."2108[320] Efendimiz Hz. Ali'nin de bir kırbacı vardı. Abd b. Humeyd Müsned'inde Mutarrif ten şu rivayeti nakleder: "Mescid-den çıktığım sırada arkamdan bir adam 'izâr ını kaldır, zira bu, elbisenin temizliği ve bekası (yıpranmaması) için daha iyidir" diye seslendi. O önümde, ben de arkasından yürüdüm, bir izâr giymiş ve bir ridâ Örtünmüştü. Yanında bir de kırbaç taşıyordu. Bedevi bir Arab'a benziyordu. Kim olduğunu sordum, bir adam bana 'bu, emîrü'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib'dir' dedi. Develerin yanına gelince şöyle dedi: 'Satın, fakat yemin etmeyin. Çünkü yemin malı azaltır ve bereketiyokeder.' Hz. Ali sonra hurma satanların yanına geldi, o sırada bir hizmetçi ağlıyordu. 'Niçin ağlıyorsun?1 diye sordu, o da *bu adam bana bir hurmayı bir dirheme sattı, efendim de onu bana iade etti' dedi. Hz. Ali de adama Tmrmanı al, ona dirhemini ver, onun bu hususta hiçbir sorumluluğu yoktur* defli. Adam da ona verdi." Bu hadis üzün şekliyle (bütünüyle) Abd b. Humeyd'in Müsned'indedir.

Buna göre üç halifenin de kırbacı olduğu anlaşılmaktadır. Kırbacı "sultanın kırbacı, onunla vurur" şeklinde (hükümdara izafetle) ifade edenleri de gördüm. el-Kâmus ve şerhlerinden naklen daha önce geçen bilgilere

2104[316] Müslim, Libâs 125, Cenne 52.
2105[317] el-Müsned, II, 356, 440.
2106[318] Müslim, Cenne 53, 54.
2107[319] el-Evâil, s. 56.
2108[320] Turtûşî, s. 90.

bakınız. Daha sonra İbn Sultan'ın, Ebû Hanîfe'nin Müsned'me yaptığı şerhte, Hz. Ömer'in had cezası uygularken kendisiyle vurduğu kamçının Özelliğini buldum. Şöyle ki ona sert bir kamçı getirildi, "bundan daha yumuşağını isterim" dedi. Biraz yumuşak bir kamçı getirildi "bundan sertini isterim" dedi ve bu iki kamçı arası bir tane getirdiler.2109[321] Bir başka rivayet de şöyledir: "Bir kamçı istedi, sonra emretti kamçının uç düğümü iki taş arasında ezilerek kırbaç haline getirildi.' Sonra Ali el-Kârî, el-Kâmûstan naklen daha önce geçen tarifi kaydederek ardından şöyle dedi: Bunun eksik bir tarif olduğu apaçıktır.2110[322]

Münâdî

Münâdi, sözüne "berîh" (yüksek sesli) demlen kimsedir. Sahîh-i Buhâri'de Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah (sav) zamanında güneş tutulduğunda "namaz toplayıcıdır" (cemaatle namaza hazır olun) şeklinde nidada (ilanda) bulunuldu."2111[323] Yine Sahîh-i Buhâri'de Enes'ten şöyle dediği rivayet edilir: "Ebû Talha'mn evinde topluluğun sakisi ben idim. İçkileri o gün ' f a d i h'2112[324] idi. Resulullah (sav) bir münâdinin 'şarap artık haram kılınmıştır' diye ilanda bulunmasını emretti. Ebû Talha bana 'çık onu dök* dedi, ben de çıkıp döktüm. Medine sokaklarında aktı."2113[325] Yine Sahîh-i Buhâri'de Zahir el-Eslemî'den şöyle dediği rivayet edilir: "Ben, içinde eşek etleri bulunan çömleklerin altına ateş yakıyordum, o sırada Allah Resulünün münâdisi 'Resulullah (sav) sizi eşek etlerini yemekten menetti* diye ilanda bulundu."2114[326] Ebû Davud'un Sünen'inde de Muâz el-Cühenî'den şöyle dediği rivayet edilir: "Nebi (sav) ile gazaya çıktım, insanlar evleri (başkaları aleyhine) daraltıp yolları (geçişi zorlaştıracak şekilde) kestiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) "kim bir evi daraltır veya bir yolu keserse ona cihâd yoktur" diye halka ilanda bulunmak üzere bir münâdi yolladı.2115[327]
el-tsâbe'de İbn Mende, Vâzi b. Nâfi yoluyla, o Ebû Sel eme'den, o da Rifâa'dan şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah (sav) insanlar arasında dolaşıp "hiçbir kimse artık naktr' de (ağaçtan yontularak yapılmış kap) ne-biz yapmasın" diye ilanda bulunmamı emretti.2116[328] Yine el-İsâbe'de Evs b. Hadesân'ın biyografisini vererek şu rivayete yer verir: Müslim, Ebu'z-Zü-beyr yoluyla, onun Ka'b b. Mâlik'ten2117[329] onun da babasından

2109[321] Ali el-Kflrî, Şerha Müenedi EM Hsnİfe, Beyrut 1405/1985, s. 456-457.
2110[322] age, 6.461.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/44-49.
2111[323] Buhâri, Küaûf 3. Çu konuda bkz. Sahîh-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemeai, III, 334-335.
2112[324] Hurmadan yapılan bir »evi şarap olup metinde "bıitth" şeklinde geçmiştir.
2113[325] Buhâri, Mezâlim 21. Metinde ekBİk olan hadis tam olarak verilmiştir.
2114[326] Buhâri, Megâzi 35; Şâmî es-SSretü'ş-ŞAmiyye, V, 203.
2115[327] Ebû Dâvud, Cihâd 89. Hadiste "şu şu gafcaya" ifadesi vardır.
2116[328] el-lsâbe, I, 520; Mecmftu'z-zevâid, V, 62-66. "Nakîr" kelimesi metinde "makîr" şeklinde geçmiştir.
2117[329] el-İsâbe'de "Ka'b b. Mâlik'in oğlundan" şeklindedir.

şu rivayetini tahriceder:"Nebi(sav)onunlaEvsb.Hadesân'ı teşrik günlerinde şöyle ilanda bulunmaları için gönderdi: Minagünleri (Hacda Mina'da bulunulan bayram günleri) yeme içme günleridir." İbn Mende şöyle der: Bu hadis "sahih-garîb" olup onu butarikten başkasıyla bilmiyoruz.[2118[330]]
Yine el-lsâbe'de müellif Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî'nin biyografisini verir ve Ebû Nuaym'ın Ümmü'l-Hâris bint Ayyaş b. Ebî Rebîa'dan[2119[331]] şu rivayeti tah-ric ettiğini kaydeder: "O (Ümmü'l-Hâris) Büdeyl b. Verkâ'yı boz bir deve üzerinde Mina'da şöyle diyerek dolaşırken gördü: Resulullah (sav) sizi bu günlerde oruç tutmaktan nehyediyor. Bu günler yeme içme günleridir." Beğavi de bunu rivayet eder. İbnü's-Seken'e ait bir rivayette de "Nebi (sav) Büdeyl'e emretti...." denilerek aynı hadis zikredilir.[2120[332]]
Yine el-lsâbe'de dördüncü kısımda[2121[333]] Rebîa b. Ümeyye b. Halef el-Kureşî'nin biyografisini verir ve İbn Şâhîn'den naklen Rebîa'dan şöyle dedi-ğinizikreder:"Resulullah(sav)Arafat'ta m e vk ı f te vakfeye durmuş bulunduğu halde, bana bineğinin göğsü altında durmamı emretti. —Rebîa yüksek sesli bir adamdı.—Resulullah (sav) "Ey Rebîa'Resulullah (sav) size, bu hangi beldedir biliyor musunuz? diye soruyor de' buyurdu..." (Hadis). Başkaları ise ilgili hadiste Hz. Peygamber'in (sav) Ümeyye'ye emrettiğini belirtirlerki doğrusu da budur.[2122[334]] Derim: el-Ferâid'deVedaHaccı'ndan söz edilirken bunun gibi bir ifadede bulunulur. Müellif şöyle der: "Hz. Peygamber'in (sav) Arafat'ta bulunduğu sırada sözünü halka yüksek sesle aktaran Rebîa b. Ümeyye b. Halefti. Fakat daha sonra ise şöyle der: "Resulullah'ın (sav) hutbesini yüksek sesle aktaranın Rebîa b. Ümeyye b. Halef olduğu zikredilir ki ben Ebû Ömer'in sahabe ilgili kitabında[2123[335]] onun biyografisine rastlamadım." Yine el-lsâbe'de müellif Suhaym'ın biyografisini verir ve İbn Şâhîn'den naklen şu rivayeti zikreder: "Hz. Peygamber (sav) Ali, Muâz b. Cebel, Büdeyl b. Verkâ ve Suhaym'a şöyle buyurdu: İnsanlar arasında nidada bulunun ve onları teşrik günlerinde oruç tutmaktan nehyedin, bu günler yeme içme günleridir."[2124[336]]

Şehirde Sâhibül-Ases (Gece Asayiş Ve Emniyet Görevlisi)

Sâhibü'1-ases eskiden Mağrib'de hâkim, Endülüs'te sâhibü'l-medîne, Tunus ve Kayra-van'da ise a r î f diye adlandırılıyordu.[2125[337]]
Derim: Bugün ise mukaddemî'l-hârât diye bilinir. Makrizi'mn el-Hıtat'ında şu bilgi verilir: Selef bu görevliyi ş urta diye adlandırırdı, bazıları da sâhibu'1-ases derlerdi. "Ases", şüphelileri araştırmak (izlemek) için gece dolaşmaca denir. Fiil olarak asse, yeussu, assen ve

2118[330] el-İsabe. I, 326.
2119[331] Metinde Haris b. Abbâs b. Ebî Rebîa şeklinde yanlış geçmiştir.
2120[332] el-İsâbe, 1,141, IV, 439.
2121[333] "R" harfinin dördüncü kısmı kastedilmiştir.
2122[334] age, I, 530; Üsdü'1-ğâbe, II, 209.
2123[335] Bundan el-İstîâb kastedilmiş olup Rebîa b. Ümeyye'nin biyografisi bu eserde bulunamamıştır.
2124[336] el-İsâbe, II, 16. Suhayrn, metinde Sücayh şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/49-50.
2125[337] Metinde altı çizili olmayan bu bilgi aslında Huzâı'ye ait olup (s 311) orada Tunus ve Kayravan yerine Ifrıkıye denmiştir.

asesen şeklinde söylenir.2126[338]

Allah Resulü Zamanında Bu Görevi Yürütenler

Tirmizi, Hz. Âişe'den (ra) şöyle dediğini tahric eder: "Re-sulullah (sav) Medine'ye yeni geldiği sırada bir gece uyuya-madı ve şöyle buyurdu: Kçşke salih bir adam olsa da gece beni korusa!" Derken o sırada silah sesi duyduk. Resulullah (sav) "kim o?" dedi. Adam, "Sa'd b. Ebû Vakkas" dedi. Resulullah ona "niçin geldin?" deyince o şu karşılığı verdi: "Resulullah (sav) hakkında içime bir korku düştü, onu korumaya geldim." Bunun üzerine Resulullah ona dua etti ve uyudu. Tirmizi bu hadis " h a s e 9 - s a h i h " tir der.2127[339]

Hz. Ebubekir zamanında bu görevi Ömer b. Hattâb ve İbn Mesud, Hz. Ömer zamanında ise ases görevini bizzat kendisi yürütüyor, azatlısı Eşlem de ona arkadaşlık (eşlik) ediyordu. Bazan da kendisine Abdurrahman b. Avf eşlik ediyordu.

Burada Huzâi, Resulullah (sav) zamanında kargaşa (karışıklık) vukuunda Medine kapılarını kimlerin koruduğuna dair bir nas bulamadığını belirterek şöyle der: Fakat Sa'd'ın Hz. Peygamber'i (sav) koruması olayını buna mesned görmekteyiz. Huzâi sonra İbnü'l-Cevzî'nin Keşfu muşkili's-Sahi-hayn adlı eserinden, Tuleyha b. Huveylid'in nübüvvet iddiası ve halkın itişip kakışması2128[340] olayıyla ilgili olarak şu nakilde bulunur: Hz. Ebubekir Hz. Ali'ye gece Medine'nin geçitlerinden (kapılarından) birinde durmasını, Zübeyr'e diğer bir geçitte, Talha'ya da başka bir geçitte durmasını emretti. Abdullah b. Mesud'a da bunun gerisini gözetmesini (ases) emretti.

Huzâi daha sonra onbeşinci bâbda (Dördüncü Bölüm'de) kargaşa zamanında kavme yüksek bir yerden gözcülük yapan kimseyi konu edinerek şöyle den Bu görev de Hz. Peygamber (sav) zamanında varlığı konusunda nas bulunmaması bakımından bir önceki görev gibidir. Fakat Huzâi buna da Sa'd'ın daha önce geçen hadisini mesnet saymakta ve şu bilgiyi nakletmektedir: Hz. Ebubekir İbn Mesud'u gece bekçilik (ases), gündüz de yüksek bir yerde gözcülük yapmakla görevlendirdi.

fluzâi'nin (Allah ona rahmet etsin) el-İsâbe'de İbn Fethûn'un zeylinden nakledilen şu bilgiden haberi olmamıştır: Resulullah (sav) Büdeyl b. Verkâ, Evs b. Sabit, Evs b. Arâbe ve Râfi' b. Hudeyc'i Medine bekçiliğinde (hars) görevlendirdi.2129[341] Beşinci Bölüm'de "muhafız" ile ilgili bilgiye bakınız.2130[342]

Şemsüddin Muhammed b. Abdülkadir el-Ensârî el-Hanbelî'nin Düre-rü'1-ferâidi'l-munazzama fî ahbâri'1-hac ve tarîki Mekketf

---

2126[338] el-Hitat, II, 223.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/50-51.

2127[339] Tirmizi, Menâkıb 27 Ayrıca bkz Buharı, Cihâd 70, Müslim, Fedâılu's-sahâbe 40.

2128[340] Huveyhd'ı destekleyen Arapların gönderdiği elçilik heyetinin namaz kılacaklarını fakat zekât vermeyeceklerini söylemesi üzerine Hz Ebubekir bunu asla kabul etmeyeceğini ve bu gruptan Medine'de bir gun bir geceden sonra kalacaklardan zimmetin kalkacağını belirtince elçilik heyeti birbirini ezercesıne mescıdden çıkar Burada itişip kakışmaktan kasıt budur (bkz Huzâi, s 317).

2129[341] el-Isâbe, I, 80. Burada Budeyl b. Vei .â yerme ibn Ömer geçmekte ve Evs b. Arâbe'nın de doğrusunun Arâbe b. Evs olduğu zikredilmektedir, (bkz. el-İsâbe, I, 134, Üsdü'1-ğâbe, I, 174).

2130[342] bkz II, 117-118.

1-muazzama[2131][343] adlıeserinde mahmil-i serî[2132][344] âmirinin görevlerinden söz ederken bu görevler cümlesinden şunu zikreder: "Gece hacılarla birlikte dolaşıp haberleri Öğrenen ve vukuu muhtemel kavgaları önleyen bekçiler (ases) edinmek." Müellif sonra da şöyle der: "Gece bekçilik yapan ilk kimse Abdullah b. Mesud olup onu bu göreve getiren ise Ebubekir es-Sıd-dik'ür."[2133][345]
Makrizi'nin el-Hıtat'ında şu bilgi verilir: Gece bekçilik (ases) ya pan ilkkimse Abdullah b. Mesudolup onu Medine bekçiliğinde Hz. Ebubekir görevlendirmiştir. Ebû Dâvud, A'meş'in Zeyd b. Vehb'den şu rivayetini tah-ric eder: "Abdullah b. Mesud'a gelip 'şu falan kimsedir, sakalından şarap damlıyor'/dediler. Abdullah şöyle dedi: 'Biz tecessüste bulunmaktan nehye-dildik, fakat bir şey bize açıkça görünürse onu (yapanı) tutup yakalarız.'"[2134][346] Hz. Ömer halifeliği sırasında bekçilik görevini bizzat kendisi yürütüyor, azatlısı Eşlem de yanında bulunuyordu. Bazan da ona Abdurrahman b. Avf eşlik ediyordu.[2135][347] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (111/1,202) da şu bilgi veriliyor: Hz. Ömer, şüpheli ve zanlı kimselere karşı sert davranan ilk kimsedir; o Rüveyşid es SekafFnin bir dükkân olan evini yakmış, şarapçı olan Rebîa b. Ümeyye b. Halefi de Hayber'e sürgün göndermişti. O görevi sırasında Medine'de bekçilik yapan, kırbaç (dirre) taşıyan ve onunla te'dip eden ilk kişidir. Öyle ki kendisinden sonra "Ömer'in kırbacı, sizin kılıcınızdan daha heybetlidir" denmiştir.[2136][348]

Erkek Hapishanesi

Ebû Dâvud, Behz b. Hakîm'in babasından, onun da kendi babasından naklettiği şu rivayeti tahric eder: "Hz. Peygamber (sav) bir töhmetten dolayı bir adamı hapsetti."[2137][349] Tirmi-zi'nin Camiinde de bu hadisin aynısı mevcut olup Tirmizi bu rivayet için "hasen-hadistir" der.[2138][350] Buhâri'nin Sahîh'inde de Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: **Resu-lullah (sav) Necd tarafına süvariler gönderdi, Benî Hani-fe'den Sümâme b. Üsâl denen bir adamı getirdiler ve mescidin direklerinden birine bağladılar.... (Hadis)"[2139][351] İbn İshak, Benî Kureyza'nın Allah Resulü'nün (sav) hükmüne razı olarak (kalelerinden çıkıp) gelişleriyle ilgili haberde şu hususu zikreder: Resulullah (sav) onları Medine'de Bintü'l-Hâris adlı bir kadının evine hapsettirdi, sonra Medine pazarına —ki bugün de Medine pazarıdır— çıktı ve orada hendekler kazdırdı. Sonra onları getirterek bu hendeklerde boyunlarını vurdurdu. Onlar

---

2131[343] Bu zatın vefatı 977/1570'ten-sonra olup "ferâıd" metinde "fevâid" şeklinde geçmekte, "tarîk" ise duşmuş bulunmaktadır, (bkz. Zırıklı, IV, 168; Suppl.,11, 447).
2132[344] XIII. yüzyıldan itibaren musluman hükümdarların istiklallerim kabul ettirmek ve h£c merasiminde kendilerine bir şeref mevkii sağlamak gayesiyle Mekke'ye gönderdikleri ıçı boş ve suslu mahfe (bkzr F Buhl, "Mahmel," İA, VII, 151-152).
2133[345] Huzâi Ibnu'l-Esîr'ın gece bekçilik yapan ilk kimsenin Hz Ömer olduğuna dair sozunü naklederek onun bu sözüyle halifeleri kastetmiş olduğunu, ilk bekçilik yapanın aslında Sa'd b. Ebî Vakkas olduğunu belirtir (s. 313).
2134[346] Ebû Dâvud, Edeb 37 Ayrıca bkz. Huzâı,"s. 312.
2135[347] el-Hıtat,II, 223.
2136[348] İbn Sa'd, III, 281-282.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/51-53.
2137[349] Ebû Dâvud, Akdiye 29.
2138[350] Tirmizi, Diyât 21.
2139[351] Buhâri, Meğâzî 70.

Resulullah'ın yanına gruplar halinde götürülüyorlardı.2140[352]
Maverdi el-Ahkâmu's-Sultâniyye'de2141[353] şöyle der: Şer'î hapis, dar bir yerde hapsetmek olmayıp şahsı bizzat tasarrufta bulunmaktan men ve alıkoymaktan ibarettir; bu ister bir evde ister bir mescidde olsun veya hasmın bizzat kendisi veya vekili hapsedilen kimseyi takip ve gözetime memur edilsin. Bu yüzdendir ki Resulullah (sav) o kimseyi "esir" diye adlandırmıştır. Nitekim Ebû Dâvud ve İbn Mâce, Hirmâs b. Habîb'in babasından, onun da kendi babasından2142[354] yaptığı şu rivayeti naklederler: "Bir borçlumu Resulul-lah'a (sav)getirdim, bana 'onu(nyakasını tutup) bırakma'dedi. Sonra bana 'Ey Benî Temîm'lerin kardeşi, esirine ne yapmak istiyorsun?' buyurdu."2143[355]
İbn Mâce'nin rivayetinde şu şekilde geçer: "...sonra Resulullah (sav) günün sonunda (akşama doğru) bana2144[356] uğrayarak şöyle buyurdu: Ey Temimoğullannın kardeşi, esirin ne yaptı?." İşte Allah Resulü (sav) ve Ebube-kir es-Sıddık (ra) zamanında hapis bu olup onun hasımları hapsetmek için ayrılmış bir hapishanesi yoktu. Devlet başkanının hapishane edinip edinmeyeceği konusunda âlimler görüş ayrılığına düşmüş olup iki görüş belirtmişlerdir. Hapishane edinemeyeceğini ileri sürenler, ne Resulullah (sav) ne de kendisinden sonraki halifesinin bir hapishanesinin bulunmadığını, ancak herhangi bir yere koyduğunu veya başına "Ter sîm" diye tabir olunan bir muhafız koyduğunu veyahut alacaklısına onunla kalmasını emretmiş olduğunu delil getirirler. Devlet başkanının hapishane edinebileceğini savunanlar ise Hz. Ömer'in (ra) uygulamasını delil göstermektedirler.2145[357]
Bugün mevcut hapishanelere gelince, bu hiçbir müslümanın nazarında caiz sayılmaz. Çünkü büyük bir topluluk kendilerine dar gelen bir yerde toplanıyor, abdest almaya ve namaz kılmaya imkanları bulunmuyor, bazısı diğerinin avret yerini görüyor, yaz ve sıcaktan sıkıntı duyuyorlar.
Ebû Abdullah Muhanımed b. Ferec Mevlâ Ibnü't-Tallâ2146[358] , Kitâbü'l-Akdiye'de şöyle der: Resulullah (sav) ve Hz. Ebubekir'in bir kimseyi hapsedip hapsetmedikleri konusunda âlimler görüş ayrılığına düştüler. Onlardan bazıları Resulullah (sav) ve Hz. Ebubekir'in ne hapishaneleri olduğu ne de kimseyi hapsettiklerini belirtirler. Bazıları da Allah Resulü'nün (sav) bir töhmet münasebetiyle Medine'de (bir şahsı) hapsettiğini zikrederler. Bu rivayeti Abdürrezzâk ve Nesâi eserlerinde Behz b. Hakîm yoluyla rivayet ederler ki o babasından, o da kendi babasından nakleder.2147[359] Ebû Dâvud da eserinde bu rivayeti Behz'den naklen verir: "Resulullah (sav) benim kavmimden bazı kimseleri kanla

---

2140[352] İbn HİşâM, II, 240-241.
2141[353] Bu bilgi Mâverdi'ye ait olmayıp eserinde de geçmemektedir. Sözkonuau bilgi ibn Kayyim'e ait olup onun et-Turukul-hükmiyye adlı eserinde geçmekte (s. 102-103), ondan naklen îbn Ferhûn (Tebsiretül-hükkâm, II, 215) ve Abdülaziz Âmir tarafından (et-Ta'zîr fTş-şerîatil-îslâmiyye, s. 261) zikredilmektedir.
2142[354] Metinde "babasının babası (dedesi)" ifadesi düşmüştür.
2143[355] Ebû Dâvud, Akdiye 29; İbn Mâce, Sadakat 18.
2144[356] "Bana" kelimesi metinde düşmüştür.
2145[357] Maverdi'ye. atfen verilen bilgiden buraya kadar geçen malumat için bkz. et-Turukul-hükmiyye, s. 102-103; Tebsiretül-hükkâm, II, II, 2Î5-216; et-Ta'zîr fi'ş-şerîatil-İslâmiyye, s. 361.
2146[358] bkz. s. 12-13.
2147[359] Abdurrezzak, el-Musannef, VIII, 306 (nr. 15313), Ni'sâı, Sarık 2.

ilgili bir töhmetten dolayı hapsetti."2148[360] Behz b. Hakimi bazı ilim ehli katında "meçhul" biridir. Buhâri onu "Kitâbü'l-Vudû" da almış olup bu da onun "maruf" olduğuna delalet eder.2149[361] Abdürrezzâk Musannef i dışında bu senedle şu rivayeti nakleder: "Nebi (sav) bir töhmet sebebiyle bir attamı gündüz bir vakit hapsetti sonra da bıraktı."2150[362]

İbn Ziyâd'ın Ahkâm'ında fakih Ebû Salih Eyyub b. Süleyman'dan naklen şu bilgi verilir: "Resulullah (sav) bir köledeki bir payını azat eden bir adamı hapsedip azadını tamamlamasını ona zorunlu kıldı." O hadîste "... tâ ki küçük bir koyununu sattı" ifadesi bulunduğunu söyler. İbn Şaban da kitabında şöyle der: Allah Resulünden (sav) hapis ve dayağa hükmettiği hususu rivayet edilmiştir. Hapsin meşruluğunu savunan ulemâdan bazıları "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin;eğeronlar Şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm (alıp) götürünceyeya da Allah onlara bir yolgösterinceye kadar evlerde tutun" (Nisa 4/15) âyeti ile Hz. Peygamber'in (sav) birinin öldürmesi için bir adamı tutan kimse hakkında söylediği "katili öldürün, tutanı da hapsedin" sözünü delil gösterirler. Ebû Ubeyd2151[363] "tutanı tutun" sözünün "onu Ölüm için tutanı (hapsedeni) siz de ölünceye kadar hapsedin" mânâsına geldiğini söyler.2152[364]

Kadı İbnü'l-Ezrak'ın (ö. 896/1491) Bedâiu*s-silk2153[365] adlı eserinde, İbn Ferhun'un İbn Kayyim el-Cevziyye'den naklettiği şu bilgi zikredilir: Şerl hapis dar bir yerde hapsetmek olmayıp şahsı tasarruftan men ve alıkoymaktan ibarettir; bu ister bir evde ister bir mescidde olsun, isterse alacaklının onu takip ve gözetimiyle olsun. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber (sav) onu "esir" diye adlandırmıştır. Ebû Davud'un Sünen'inde Hirmâs b. Habîb'in babasından, onun da kendi babasından yaptığı şu rivayet zikredilir: "Bir borçlumu Resulullah'a (sav)getirdim, bana onufnyakasını tutup) bırakma" buyurdu, sonra da "Ey Temimoğullannın kardeşi, esirine ne yapmak istiyorsun ?" dedi. İşte Resulullah (sav) ve Ebubekir (ra) zamanında hapis buydu.2154[366]

İmam Ahmed eş-Şelebî el-Hanefî'nin tthâfuV-rüvât bi-müselself 1-kudât2155[367] adlı eserinde Hz. Ali'nin önceliklerini (ilk kez onun tarafından yapılmış şeyler) zikrederken şöyle der: "O, İslâm'da ilk defa hapishane yapandır. Kendisinden önceki halifeler kuyularda hapis ederlerdi."

Hafâci Şifâ'ul-galîPde "sicn" (hapishane) kelimesiyle ilgili olarak şunları söyler: Resulullah (sav), Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman zamanlarında (özel olarak yapılmış) hapishane yoktu, kişi elverdiği ölçüde mescid ve dehlizlerde hapsediliyordu. Hz, Ah zamanı gelince o hapishane ihdas etti.

2148[360] Ebû Dâvud, Akdiye 29; el-Müsned, V, 2.

2149[361] bkz. Buhari, et-Târîhul-kebîr, İT, 142.

2150[362] bkz.Tirmizi, Diyât21.

2151[363] Ebû Ubeyd, Garîbut-hadîs, I, 254-255.

2152[364] Ibnu't-Tallâ'dan nakledilen bilgi burada sona erer. bkz. Akdiyetu Resûlfllâh, s. 11-12; Tebsiretül-hükkâm, II, 216.

2153[365] Bedâiu's-silk fî tabâiil-muk (bkz. SuppL, I, 962; Zirikli, VII, 181).

2154[366] Bu bilgi için bkz. et-Turukul-hükmiyye, s. 102 103; Tebsiretül-hükk&m, II, 215.

2155[367] Ahmed b. Muhamraed eş-Şelebî'nm (o. 1021/1612) eseri olup bu zatın adı metinde Ahmed b. es-Subülî şeklinde geçmiştir.

İslâm'da hapishaneyi ilk ihdas eden o olup "Nâfi" diye adlandırmıştı. Bu hapishane sağlam olmadığından insanlar ondan kaçıp gidiyorlardı. Bu yüzden başka bir hapishane inşa ettirdi ve "Muhayyis" diye adlandırdı. Burada bunu zikretmemin sebebi, bu isimlerin ilk asırdan sonra ortaya çıkmış olmalarıdır.2156[368]

Derim: Buraya kadar kendilerinden nakilde bulunulan kimselerin söylediklerinin özü şudur: Sözgelimi alacaklının borçlusunu hapsetmesi mânâsına hapis (baştan beri) mevcuttu. Fakat Özel olarak bunun için bir yer edinilmesi ancak Hz. Ömer zamanında oldu. Huzâi burada Ebû Ömer İbn Abdilber'in Behcetü'l-mecâlis adlı eserinden nakille Hz. Ömer'in Hu-tayVyı hapsetmesini ve ayrıca Hz. Ali'nin Kûfe'de bir hapishane yaptırdığını zikreder ki2157[369] bunlar bu konuda söylenmesi gerekeni tam olarak kapsamamaktadır. Hz. Ömer'in HutayVyı hapsetme olayını Zübeyr b. Befckâr el-Muvaffakiyyât'da,2158[370] Ebü'l-Ferec el-Isfahânî de el-Eğânfde2159[371] zikrederler. Üdfüvi'nin el-tmtâ*ına2160[372] bakınız. Bedreddin Mahmud el-Aynî'nin Şer-hu'ş-Şevâhidi*I-kübrâ'smda şu bilgi geçer: Zibrikân b. Bedr, HutayVya karşı Hz. Ömer'den yardım diledi ve onun kendisini hicrettiğini ileri sürdü. Hz. Ömer, Hutay a'nın

"Cömertlikleri bırak, onlara ulaşmağa yeltenme2161[373]

Otur oturduğun yerde, sen ancak kendin giyinik ve toksun!"

şiirini okuyunca ona "Hutay'a'nın senin için kötü birşey söylediğini görmüyorum" dedi. Bunun üzerine Zibrikân şöyle dedi: tİrnü'l-Fura/a'ya, yani Hassan b. Sâbit'e sor, ef "er beni hicvetmemişse onun aleyhine birşey yapmağa lüzum yok. Hz, Ömer Hassân'a haber göndererek Hutay'a'nın "otur oturduğun yerde, sen ancak kendin giyinik ve toksun!" sözüyle Zibrikân'ı hicvedip etmediğini sordu. Hassan, onu hicvetmiş olduğunu söyleyince, Hu-tayVyı hapsetti.

Hutay*a hapiste şu şiiri söyledi:

Ne dersin Zû Merah'ta yumurtadan yeni çıkmış kuş yavrularına
Tüyleri daha bitmemiş ne su ne ağaç var
Onlara bakanı attm bir karanlığın dibine (kuyuya)
Affet ey Ömer, Allah'ın selamı olsun üzerine
Onun (Resuhıllah'ın) arkadaşından sonra gelen emîrsin ki
İnsanlar seni yönetime getirdiler
Seni o makama getirmekle sana ikramda bulunmadılar
Fakat kendileri için seçip tercih ettiler seni.

Aynî şöyle der: Hapishaneler kuyulardı. İlk defa hapishane inşa eden Ah b. Ebî Tâlib'tir: Sonra da şiirde geçen "bir karanlığın dibi" sözüyle ilgili olarak şöyle der: yani karanlık bir kuyu. Biz hapishanelerin kuyular olduğunu

---

2156[368] Şifaul-gidîl fîmâ fi kelâmil-Arab mine'd-dahil. Kahire 1282, s. 125. Ayrıca bkz. İbnü't-Tallâ, age, s. 12; Ebû Ubeyd el-Bekrî, Mu'cemu ma'ata'oem, II, 1290.

2157[369] Behcetttl-mecftlİB ve ütMül-mücâlis, II, 106. Bu eaerde yalnız Hz. öraerle İlgili bilgi mevcut olup Huzâi (s. 323-324) Hz. Ali ile ilgili bilgiyi Bekrfden naklen vermiştir. Bekri ayrıca "Nâfi" adlı hapishaneye "Yân" de denildiğini kaydeder, (bkz. Mu'cemu ma'sta'cem, II, 1290).

2158[370] bkz. GAS,I,318.

2159[371] el-Efcânî, Beyrut 1407/1987, II, 177-181.

2160[372] Cafer b. Sa'leb el-Üdfüvî (ö, 748/1347) el-lmtâ fî ahkâmi's-semâ(bkz. SuppL, II, 27; Kehhâle, İÜ, 136).

2161[373] Beytin bu ilk mısraı Kettâni tarafından zikredilmemiştir.

söylemiştik. (Hizânetü'l-edeb'in kenarında bulunan b'askısı, IV, 525).2162[374]

Derim: Hz. Ömer, muhtemelen, hapishane olarak tahsis ettiği evi satın almadan önce kuyularda hapsediyordu. Beyhaki, Nâfî b. Abdülhâris'ten şu hadisi tahric eder: "O (Nâfi) Safvân b. Ümeyye'den hapis evini Hz. Ömer adına 4000 dirheme satın aldı."2163[375] Buhâri bu hadisi "muallak" olarak rivayet eder. Hafız İbn Hacer'in Telhîsü'l-habîr'ine bakınız.2164[376] Bu bilginin benzeri Nevevi'nin Tehzîb'inde Nâfi b. Abdülhâris el-Huzâi'nin biyografisinde el-Mühezzeb'den naklen verilmektedir.2165[377] Bu bilgi Makrizi'nin el-Hıtat'ında da geçmektedir. Bedâiu's-silk'te geçtiği üzere İbn Ferhûn, İbn Kayyım'dan "Hz. Ömer zamanında ahali çoğalınca2166[378] Mekke'de bir ev satın alarak hapishane yaptı"2167[379] şeklinde nakilde bulunduktan sonra şöyle der: Bunda, hapishane edinmenin meşruluğuna delil vardır.2168[380]

Miknâs'ta medfun bulunan Sultan Ebü'l-Emlâk Mevlây İsmail b. eş-Şerîf el-Alevî,2169[381] Kadı Berdele, Münâvi, İbn Rahhâl ve diğer Fas âlimlerine şunu sordu: Hapishaneyi ilk ihdas eden kimdir, insanlar kuyulara nasıl hapsediliyorlardı, Suyûti'nin "hapishaneyi ilk ihdas eden kimse Hz. Ali'dir" sözü ile İbn Ferhûn'un "ülkesi genişlediğinde, ilk kez hapishane ihdas eden Hz. Ömer'dir" sözünü uzlaştırmak nasıl mümkündür? Şeyh Münavi şöyle cevap verdi: İbn Ferhûn ve Suyûti'nin söyledikleri arasındaki çelişki, Suyûti'nin sözünü "Hz. Ali hapishane için özel bir yer ihdas edip başlangıçtan itibaren onu hapishane maksadıyla kullanan ilk kimsedir" şeklinde, Hz. Ömer'in uygulamasını da "önceleri ev ve benzeri bir maksatla kullanılan yeri duruma göre ve ârizî olarak hapishane olarak kullanmak" şeklinde yorumlamak suretiyle uzlaştırıhr. Kuyularda hapsetmenin mahiyetine gelince, bundan maksat yeraltında yapılan tünel, (dehliz) tahıl anbarı ve zindan gibi yerlerdir, Bunlar, özellik! geçmiş milletlerin hükümdarlarınca yaptırılanlar, genellikle yüzlerce kişiyi alacak genişlikte olurdu. Bu yerler, onların, kendilerinden sonra gelenlerinki ile oranlanmayacak güçleri çapında idi. Bunların kuyu diye adlandırılması, yer altında bulunmaları, kapı ve girişlerinin dar olması gibi şeklî benzerliklerinden ileri gelmektedir. Ayrıca bu yerler duyulan İhtiyaç ölçüsünde çok ve fazla miktarda idi. Şeyh Münâvi'nin Nevazil'ine bakınız.

Kadı İbn Said et-Teysîr fî ahkâmi't-tes'îr adlı eserinde şöyle der: Katip ve şairlerden, bir kimseyi kötü söz ve hicivle hedef edinen olursa haps ve te'dip olunur. Hz. Ömer HutayVya bunu yaptı. O, Zibrikân b. Bedr et-Te-mimVyi "otur oturduğun yerde, sen ancak kendin giyinik ve toksun!"

2162[374] Aynî, ŞerhuVŞevâhidil-kübrâ, IV, 524-525. Ayrıca bkz. BehcetÜl-mecâlis,II,106;İbnŞebbe,III,785-787;Ebû Hilâlel-A8kerî,el-Evâil,Riyad 1400/1980,1, 235-236. Zû Mevah, Fedek ve Yemâme taraflarında iki vadi olup burada sonuncusu kastedilmiştir (Ayni, IV, 525).

2163[375] Beyhaki, es-Sünenül-kübrâ, VI, 34. Beyhaki, bizzat Hz Ömer'in Safvân'dan aksıyla ilgili rivayette 4000, Nâfi'in alışıyla ilgili rivayette ise 400 rakamını zikretmektedir.

2164[376] Telhisül-haMr, IV.216.

2165[377] Tehzîbül-esmâ vel-luğât, 1/2, 122-123.

2166[378] Metinde "inteşeret" (yayılma, çoğalma) kelimesi "işteddet" (şiddetlendi) seklinde geçmiştir.

2167[379] ibn Kayyım, age, 103.

2168[380] îbn Ferhûn, age, 216.

2169[381] Fas Alevî sultanıdır. (1646-1727). bkz. Cl. Huart, "ismail," İA, V, 1112-1114.

sözüyle hicvedince Hz. Ömer onu hapse attı.2170[382]

Kadın Hapishanesi

Siyer kitaplarında Adî b. Hâtim'in İslama girişi ve Resu-lullah'ın (sav) ordusunun kendi memleketini ele geçirdiğini duyduğunda Şam'a kaçışından söz ederken, Resulullah'ın süvarilerinin onu izlemek için çıktıkları ve yakalananlar arasında Hâtim'in kızının da bulunup Tay kabilesi esirleri ile birlikte Medine'ye getirildiği Ijelirtilir. Resulullah'a (sav) Adî'nin Şam'a kaçtığı bildirilince, Hâtim'in kızını mescidin kapısı yanında hurma dal ve saplamyla çevrili yere koydurdu. Kadınlar buraya hapsediliyorlardı.2171[383]

Mahpuslara Yiyecek Verilip Verilmediği

îmam Ebû Yusuf Kitâbu'l-Harâc'da şöyle der: Halifeler mahpuslara geçinmelerini sağlayacak yiyecek, katık, yaz ve kış elbiselerini temin ede-gelmişlerdir. Bunu ilk kez Irak'ta Hz. Ali, ondan sonra Şam'da (Suriye'de) Muâviye, sonra da kendisinden sonra gelen halifeler yapmışlardır.2172[384] Ömer b. Abdülaziz'in İbn Sa'd'ın Tabakât'ındaki biyografisine bakınız -2173[385] Makri-zi'nin el-Hıtat'ında da şu bilgi verilir: İlk defa hapishane ve muhafız uygulamasını getirenin Muâviye olduğu söylenmiştir.2174[386]

Dayakla Te'dip (Cezalandırma)

İbnü't-Tallâ'ın Kitâbü*l-Akdiye'sinde İbn Şaban'ın kitabından şu bilgi nakledilir: Evzâî Amr b. Şuayb'dan, o da babasından şu rivayeti nakleder: "Bir adam kölesini kasıtlı olarak (amden) Öldürdü. Allah Resulü (sav) ona yüz sopa (c e 1 d e) vurdurdu ve bir yıl sürgüne gönderdi. Bir köle azad etmesini de emretti. İbn Şaban kitabında şöyle der: Hz. Peygamber'den (sav), hapis ve dayağa hükmettiğine dair rivayet nakledilmiştir.2175[387]
Nûru'n-nibrâs'ta ifk hadisesi ile ilgili olarak şöyle denir: Hz. Âişe'ye iftira atanların sopa dayağı ile cezalandırılıp cezalandırılmadıkları konusunda iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Kuvvetli görüş, Resulullah'ın (sav) onları sopa ile cezalandırdığıdır. Nitekim Buhâri de Târîh'inin sonunda "Onların işleri, aralarında şûra (danışma) iledir" (Şûra 42/38) âyeti bâ-bı'nda bu görüşü kesin olarak benimsemiştir. Dört Sünen müellifi, Am-re'nin Hz. Âişe'den naklettiği şu hadisi rivayet ederler: "Hz. Âişe hakkında âyet nazil olduğunda iki erkek ve bir İcadına had cezası uygulanması emro-lundu ve

2170[382] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/53-58.
2171[383] bkz. Ibn Hişâm.11,579.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/58.
2172[384] Kitâbul-Harâc, s. 161.
2173[385] îbn Sa'd, V, 348, 377.
2174[386] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/58.
2175[387] Akdiyetü Resûliliah, s, 11. Burada Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da kendi babasından rivayette bulunduğu kaydedilmiştir.

onlara dayakla cezalan verildi."2176[388] Tirmizi bu hadisle ilgili olarak şöyle der: Bu hadis "hasen-garîb" tir, bunu ancak İbn İshak yoluyla bilmekteyiz.2177[389] İbn Abdilber el-îstîâb'da Mistah'ın biyografisinde, ona sopa (c e 1 d e) cezası uygulandığını kesin olarak belirtir.2178[390] Ham-ne'nin2179[391] biyografisinde de, iftiracılara sopa atılmış olduğunu sahih kabul edenlere göre onlarla birlikte Hamne'nin de sopa ile cezalandırıldığını kaydeder.2180[392] Tâberâni'de Hz. Âişe'den §u rivayet nakledilir: "Abdullah b. Übey'e 160 sopa vuruldu." Abdullah b. Ömer şöyle der: Hz. Peygamber'in hanımına iftira eden herkes bu şekilde cezalandırıldı.2181[393]

Sürgünle Te'dîp

Hz. Peygamber (sav) yürüyüşünü ve bazı hareketlerini taklit etmesi sebebiyle Hakem b. Ebi'1-Âs'ı2182[394] Taife sürdü. Ona bedduada bulunarak sürgün etti ve kendisine "öyle olasın!" dedi. Hakem de sağa sola yalpalayarak yürür oldu. Abdurrahman b. Hassan b. Sabit,2183[395] Mervân b. Hakem'i bununla ayıplayarak onu şöyle hicvetti:
Mel'un onun2184[396] babasıdır, at kemiklerini onun
Atarsan eğer, atmış olursun mefluç bir mecnunu.
Olur2185[397] karnı zayıf, takva üzere olan;
Habis iş işleyen de olur büyük karınlı.2186[398]
İbn İbrahim el-Vezir er-Ravdü*l-bâsim'de2187[399] şöyle der: "Hz. Peygamber (sav) Tâiflilere Hakem'le birlikte bulunmalarının kendilerine haram olduğunu haber vermemiştir. Onların müslüman olarak Hz. Peygamber'in emirlerine imtisalle ondan uzak durmaları kendilerine vaciptir." Efendimiz Hz. Osman kendi halifeliği sırasında onu Medine'ye geri getirdi. Hz. Osman'ın bunu, bu hususta kendisince bilinen bir nassa2188[400] dayanarak yaptığı söylendiği gibi, sadece akrabalığı ve cezanın tamamlanması sebebiyle yaptığı da söylenmiştir.2189[401]

İlgîyî Eestp Yalnız Bırakmakla Tedipte Bulunulması

2176[388] bkz. Ebû Dâvud, Hudud 34; ibn Mâce, Hudûd 15; Tirmizi, Tefaîr 25. Ebû Dâvud ve Tirmizi bu iki erkeğin Hassan b. Sabit ile Mistâh b. Üsâse, kadının da Hamne bint Cahş olduğunu belirtirler.
2177[389] Tirmizi, Tefsîr 25.
2178[390] e1-fotiftb, III, 495.
2179[391] Metinde Hasne şeklinde geçmiştir.
2180[392] age, IV, 270-271.
2181[393] bkz. Mecmau'z-zevâid, IX, 239. İftira (kazf) cezası 80 sopa olup münaftk Abdullah b. Übey'e 160 sopa vurulması, Hz. Peygamber'in hanımlarına iftira etmenin cezasının iki kat olmasındandır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/58-59.
2182[394] Hakem, Hz. Osman'ın amcası ve Emevi halifesi Mervân'ın babasıdır (bkz. Üedül-gfibe, II, 37-38).
2183[395] Metinde Abdurrahman b. Sabit şeklinde geçmiştir.
2184[396] Üsdül-ğfibe'de "senin" şeklinde geçer.
2185[397] "Yümsi" (olur) kelimesi metinde "yemşî" (yürür) şeklinde geçmiştir.
2186[398] Bu bilgiler için bkz. Üadülgâbe, II, 87-38.
2187[399] Tam adı er-Ravdül-bâsim fi'z-zabb an sünneti Ebil-Kâsım olup Îbnü'l-Vezîr'in (o. 840/1436) eseridir (bkz. SuppL, II, 249).
2188[400] Hz. Osman, buna Resulullah'ın müsaade ettiğini belirtmiştir, (bkz. Üsdül-ğâbe, II, 38).
2189[401] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/59-60.

Sahîh-i Buhar i'de geçtiği üzere,[2190[402]] Ka'b b. Mâlik, Merâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye, dinî inançlarında hiçbir şüphe ve zan bulunmaksızın, Te-bük Gazvesinde Kesulullahia (sav) birlikte olmadılar. Bunlar İslama bağlılıkları hususunda töhmet altında değildiler. Sonra Hz. Peygamber'e (sav) ulaşarak özür dileyip yemin ettiler, Resulullah (sav) onlardan yüz çevirerek özürlerini kabul etmedi. Ashaba da "şu üç kişiden —yani Ka'b ve iki arkadaşı— hiçbiriyle konuşmayın" buyurdu. Siyer kitapları ve Sahihay n'da[2191[403]] tamamıyla verilen Ka'b hadisinde etraflı şekilde anlatıldığı üzere Allah onların tevbelerini kabul edinceye kadar elli gün böyle kaldılar. Hz. Peygamber (sav) ve ashabının kendilerini terk etmelerinden, Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyette haber verdiği derecede bir sıkıntı duymuşlardı:
"Bütün genişliğiyle beraber yeryüzü başlarına dar gelmiş ve canları kendilerini sıktıkça sıkmış ve Allah'tan yine Allah'a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı." (Tevbe 9/118). Âyette geçen "bütün genişliğiyle birlikte" yani bütün genişliğine rağmen acı ve üzüntüden dolayı mutmain olacakları bir yer bulamadılar ifadesi, onların şaşkınlıklarım belirtmek için bir temsildir. Tevbelerinin kabul edilmesinin gecikmesi sebebiyle hiçbir sevinç ve ünsiyetin kâr etmeyeceği üzüntü ve yalnızlıktan gönülleri daraldıkça daralmıştı. Ka'b hadisinde şu ifade geçer: 'Yeryüzü gözümde öyle bilinmez bir hal almıştı ki, o bildiğim yeryüzü değildi sanki." Bir başka rivayette de şöyle geçer: "Bahçeler gözümüzde öyle bilinmez bir hal almıştı ki sanki bildiğimiz bahçeler değildiler." Bu, üzüntülü ve kederli kimsenin herşeyde ve hatta kendi nefsinde bulduğu bir haldir. İbn Âid onların durumunu şöyle dile getirir: "Öyle derin bir korku (endişe) duydular ki ruhbanlar gibi oldular."
Beyhâki ed-Delâil'de şöyle der: Onlar on kişiydiler. Tebük Gazvesi'nde Resulullahla (sav) birlikte olmamışlardı. Resulullah (sav) gazveden dönünce, onlardan yedi tanesi kendilerini mescidin direklerine bağladılar. Mescidden döndüğünde yolu onların yanından geçiyordu. Onları görünce, "kendilerini direklere bağlayan şunlar-kimdir?" buyurdu. Şöyle dediler: "Bu, Ebû Lübâbe ve arkadaşlarıdır. Senden geri kalmış, savaşa katılmamışlardı, ey Allah'ın Resulü. Kendilerini affedip sahveresin diye böyle yapmışlar." Resulullah şöyle buyurdu: "Allah'ayemin ederim, onları salıveren bizzat Allah olmadıkça, kendilerini ne salıverir, ne affederim. Onlar benden yüz çevirip, müslümanlarla birlikte savaşa katılmadılar." Bu haber onlara ulaşınca şöyle dediler: "Bizi bizzat Allah salıvermedikçe, biz de kendimizi salıvermeyeceğiz." Bunun üzerine Allah Teâlâ "bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler, iyi bir ameli kötüsü ile karıştırdılar. Belki Allah bunların tev-besini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayan, esirgeyendir" (Tevbe 9/102) âyetini inzal buyurdu. Âyet nâzi] olunca Resulullah (sav) onlara adam göndererek kendilerini salıverdi ve affetti. Yalnız Ebû Lübâbe, kendisi bizzat Resulullah'dan (sav) başkasının çözmesine razı olmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber bizzat gelip onu salıverdi. Onların

---

[2190[402]] Buhâri, Meğâzî 79. Ayrıca bkz. Zâdül-meâd, III, 552 vd.
[2191[403]] Buhâri, Meğâzî 79; Müslim, Tevbe 53.

tevbelerinin kabul edildiğine dair âyet nazil olunca müjdeci, Ka'b b. Mâlik'e haber verdi. Ka'b da Allah'a secdeye kapandı. Talha b. Ubeydullah[2192[404]] onun yanına geldi, onu kutladı ve yürümesine yardım etti. Resulullah'ın (sav) meclisinde bulunanlardan ondan başkası Ka*b'ın yanına kalkıp gitmedi. Resulullah (say) Ka'b'a şöyle dedi: "Annenin seni doğurduğundan beri geçirdiğin en hayırlı günün kutlu olsun"[2193[405]] Nevevi şöyle der: "Yani müslüman olduğun günün dışında en hayırlı gün. Buna işaret edilmedi, çünkü bu kesin olarak bilinen bir husustur." İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Hamza b. Amr[2194[406]] el-E slemî'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Ka' b. Mâlik'e hakkında Kur'ân'dan inen âyeti ve tevbesinin kabul edildiğini müjdeleyen Hamza b. Amr'dı. Ka'b bunun üzerine, üstünde bulunan iki elbiseyi çıkararak ona giydirdi ve şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki bu iki elbiseden başka elbisem yok. Ebû Katâde'den iki elbise emanet aldım."[2195[407]]

Derim: Bu kıssadan, bir insana haber verdiğinde müjdeciye ve kayıp bildiren kimseye elbisenin çıkarılıp verilebileceği anlaşılmaktadır. Kadı îbn Badis şöyle der: Ben 775 (1374) yılı hac mevsiminde Mekke'de idim. Mısır kâdilkudâtı (baş kadısı) İzzüddin b. Abdülaziz b. Kadı Bedrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Cemâa ve Kudüs-ü Şerif Şeyhi Hafız Salahüddin el-Alâî ile fuzâlâdan bir grup da oradaydı. Harem'de İkamet eden mutasavvıflardan biriyle ilgili bir mesele vuku buldu. Ondan, içinde şöyle dediği bir kaside nakledildi:

Ey içinde arzular ve mutluluğun bulunduğu gece,
Yanında küçük kalır Kadir Gecesi!

Bu şahitlikle onun yargılanmasına hükmettiler. Orada bulunan taşradan gelmiş bazı kimseler, ona karşı şiddetle davranılması için fetva verdiler. Hatta bazıları daha da ileri gitti ve kâdilkudât o sözü söyleyene saldırıp vurmak istedi. Şeyh Salâhüddin el-Alâî bana şöyle dedi: Ben ona kanat germeye ve selamet yollarını aramaya devam edeceğim, kadilkudata "ne tasavvuf ehline taarruzda bulunmanı, ne de hüküm gerçekleşmemiş bir hususta acele etmeni hoş karşılamıyorum" diyeceğim. O,Hz. Peygamber'in(sav)"...geçir-diğin en hayırlı günün kutlu olsun" sözünü de delil getirdi. Malumdur ki Ka'b Kadir Gecesi de geçirmişti. Nebi (sav) o geceyi onun geçirdiği en hayırlı gece saydı. Çünkü Allah o gece onu bağışlamıştı. Şüphesiz bu,her şahsagöre ayrı anlamı bulunan bir husus olup o sözü söyleyen mutasavvıfın maksadı da buydu.

Derim: Burada bu faydalı bilgiyi, muhaddisler ve hafızların geçmişte tasavvuf ehline gösterdikleri müsamahanın derecesi ve onların u ş a t a -hât" ve mübalağalarım sünnetle desteklemeye yönelişleri bilinsin diye verdim. İbn Badis şöyle der: Allah Resulünün (sav) ashabı Ka'b ve iki arka-daşıylakonuşmaktannehyetmesi,masiyetve bidat ı açık olan kimseleri,

---

[2192[404]] Metinde Talha b. Abdullah şeklinde geçmiştir.

[2193[405]] Beyhaki, Delâilü'n-nübüvve, Beyrut 1405/1985, IV, 17, V, 277-278, 371-372. Metinde düşüklük mevcut olup asıl kaynaktan tamamlanmıştır.

[2194[406]] Metinde Hamza b. Ömer şeklinde geçmiştir.

[2195[407]] îbn Sa'd,IV, 315.

cezalandırmak ve tahkir için, vazgeçmeleri ve tevbelerinin gerçekleşmesine kadar yalnızlığa terketmenin, kendileriyle alâkayı kesmenin ve onlara selam vermemenin vacip oluşuna delildir,

Taberâni şöyle der: Ka'b hadisi, masiyet,fısk ve bidat ehlini yalnızlığa terketmek konusunda delildir. Çünkü gazadan geri kalışları sebebiyle Resulullah (sav) onlarla konuşmaktan ashabı menetmiştir. Bu davranışları ne küfür, ne i r t i d â t idi; sadece işledikleri bir günahtı. Allah tevbelerini kabul edinceye kadar ashap onları yalnızlığa terketti, tevbeden sonra ise Resulullah kendileriyle ilişki kurulmasını emretti. Tevili olmayacak şekilde Allah ve Resulü'nün (sav) emrine muhalefette bulunduğu bir günahı işleyen, masiyet olduğu bilinen bir şeyi irtikab eden her kişiyi, Allah ve Resulü adına bir dargınlık ifadesi olarak bunun gibi yalnız bırakmak ve malum ve açık bir şekilde tevbe edinceye kadar kendisiyle konuşmamak gerekir. Bu tutum müşrikler konusunda söz konusu değildir. Çünkü onlarla alışveriş ve muamelede bulunmak konusunda icma vaki olup kendileriyle ilişki kesilemez. Bu ise, berikilerle ilgili olarak, her ne kadar tevhid ve risaleti ikrar etmiş olsalar da, bir günah işlemiş olmalarından dolayı bizzat Resulullah (sav) tarafından uygulanmıştı.

Teşnifii'I-mesâmi'de "Kişinin müslüman kardeşini üç günden fazla terketmesi (dargın kalması) helal değildir"[2196[408]] hadisi ile ilgili olarak İbn Zerkûn'un Şerhu'l-Muvatta'da şöyle dediği kaydedilir: Bu hadis, Ka'b b. Mâlik hadisiyle tahsis olunmuştur. Ka'b hadisi, bidat ehli, dinde rıza gösterilmeyecek birşey ihdas eden, kendisiyle oturmada din ve dünya konusunda zarar meydana gelmesinden, nefret ve düşmanlığın artmasından korkulan kimseyi terketme (alakayı kesme) konusunda delildir. Böyle birini terketmek ve kendisinden uzaklaşmak ona yakın olmaktan daha hayırlıdır. Çünkü o senin hatalarını aleyhinde kullanır ve doğruların konusunda sana muhalefet eder. Bazan güzel bir ayrılış, eza verici bir birlikte oluştan daha hayırlıdır, el-thyâ'da "Kitabü'l-uzle"ye bakınız. Orada Gazzâli "Kişinin, şerlerinden emin olunmayan kimse dışında müslüman kardeşini üç günden fazla terketmesi ona helal değildir" hadisini zikrederek şöyle der: Bu hadis, tahsis konusunda sarih olup Hasanı Basrfnin şu sözü de buna işaret etmnektedir: "Ahmakla ilişkiyi kesmek Allah Teâlâ'ya yakınlıktır (ibadettir), çünkü bu durum ölüme sürükler. Zira ahmaklığın iyileşmesi beklenmez,"[2197[409]]

İbn Ferhûn et-Tebsire*de şöyle der: Nebi (sav) terketmek suretiyle ta-zir cezası verdi. Bu ceza gazadan geri kalan üç kişi hakkında uygulanmıştı. Ömer b. Hattâb (ra) da Kur'ân'ın "müşkil" lafızlarını sorup duran Sabîğ'in[2198[410]] yalnız bırakılmasını emretti. Bunun üzerine kimse onunla konuşmuyordu.[2199[411]] Ebû Dâvud "Cennet kapıları her pazartesi ve perşembe günleri açılır ve Allah Teâlâ bu iki günde, kardeşiyle arasında

---

[2196[408]] Buhâri, Edeb 57; Muratta, Hüsnül-hulk 14.

[2197[409]] el-lhyâ, II, 285. Metinde mubhemlık ve düşüklük mevcut olup tercüme el-fhyâfya göre yapılmıştır. Nâşır, dipnotta bu hadisin ibn Adî tarafından tahnc edildiğini ve onun metin ve sened bakımından hadisin garib olduğunu söylediğini kaydeder. îs-tısna yapılmamış şekliyle ise hadis sahihtir.

[2198[410]] Subeyğ şeklinde okunduğu da söylenmiştir, (bkz. el-İsâbe, II, 198).

[2199[411]] Tebsiretül-hükkâm, II, 202. Kettanı bu eserden özet olarak iktibasta bulunmuştur.

düşmanlık bulunan kimse hariç, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamış her kulu affeder; Şöyle denir:Barışıncaya dek şu ikisini (bekletin) geciktirin" hadisini zikrettiğinde şöyle der: Ancak terketmek Allah rızası için olursa bu durum sözkonusu değildir. Resulullah (sav) hanımlarından bazılanm kırk gün terketti. İbn Ömer de bir oğlunu ölünceye dek terketti.2200[412] Nevevi şöyle der: "Bidat ve fısk ehli kimselerle sünnete uymayanları terketmek konusunda hadisler varid olmuştur. Zurkâni Muvatta şerhinde şöyle der: Bu sözün aslı Suyûti'ye aittir: "Ashab, tabiîn ve onlardan sonra gelenler, sünnete muhalefet eden veya konuştuklarında kendilerine zararı dokunan kimseyi terk edegelmişler-dir."2201[413] Hattâb'da2202[414] da Tâdeli'den şöyle dediği nakledilir: "Sevgi ve ülfeti umulmayan kimseyle, o münasebet kurmak istese bile, münasebet kurmamak gerekir. Çünkü münasebet kurmanın faydası, kalplerin temizlenmesinden (güzelleşmesinden) başka birşey değildir. Sevgiyi açığa vurup kinini gizleyen kimsenin ise terkedilmesi gerekir. "İbn Ferhîin'un Elğâz'ında, Ebubekir el-Verrâk'ın büyük Muhtasarının "Cami" bölümünden naklen şu bilgi verilir: "Kişi, bir insanın kendi selamından yüz çevireceğini (selamı almayacağını) bilse,onaselam vermemesi caiz olup bu davranış yasaklanan terkin şümulüne girmez." Dürretü'l-gavvâs'ın "Kitâbü'1-Câmi" bölümüne bakınız.

Derim: Bendeki bir mecmuada Hafız Suyûti'ye ait ve bir forma kadar hacmi bulunan ez-Zecr fi*l-hecr2203[415] adlı bir risale mevcuttur. Suyûti risaleyi, Allah rızası için terk (ilgiyi kesme), ameller, sözler ve inançta bida-ta sapan kimseleri terkle ilgili olarak ashap, tabiîn ve onlardan sonra gelenlerden nakil ve isnadlarla doldurmuştur. Risaleye Ka'b ve arkadaşlarının kıssasıyla başlayarak şöyle der: Bazı alimler, ashaptan "terk" ile cezalandırılanların adlarını bir araya topladılar. Suyûti sonra şu isimleri sayar: Hz. Âişe, Hafsa, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ammâr b. Yasîr, Osman b. Affân, Abdurrah-man b. Avf ve başkaları. Bu risaleye bakınız. Seyyid es-Semhudî'nin Cevâhirü'l-ikdeyn fîfazli'ş-şerefeyn adlı eserinin baş tarafına bakarsan enteresan bilgiler bulursun.2204[416] Fakat Şeyh Cessûs bidat sahibini terkten bahsederken şöyle der: Kişi onu cezalandırmaya imkân ve öğüt vermeye güç bulamaz da onunla münasebeti kesip terketmeden korkarsa kendisiyle münasebet kurabilir.2205[417]

Allah Resulümün Müstehak Olan Kimseye Yüz Asma Ve Benzeri Şekilde Muamelede Bulunması

Muvatta2206[418] ve diğer eserlerde Hişâmb. Urve'nin babasından mevkuf

2200[412] Ebû Dâvud, Edeb 47. Metinde farklılık olup tercümede Ebû Dâvud esas alınmıştır.
2201[413] Zurkâni, Şerhul-Muvatta, IV, 261. Nevevi ve Suyûti'nın sözleri için bkz. Suyûti, Tenvîrül-hevâlik, III, 99.
2202[414] Muhammed b. Muhammed el-Hattâb'ın (ö. 953/1546), Halil'in Muhtasarına Mevâhibül-Celîl (I, IV, Kahire 1329) adıyla yaptığı şerh kastedilmiş olmalıdır.
2203[415] Yazmaları için bkz. SuppL, II, 192.
2204[416] Cevâhirül-ikdeyn, Bağdat 1405/1985, I/l, 211-223. Bu konuyla ilgili geniş bilgi ve misaller verilmiştir.
2205[417] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/60-64.
2206[418] Muvatta, Kur"ân 8.

olarak; Tirmizi'nin Said b. Yahya el-Ûmevî2207[419] yoluyla, onun babasından, onun Hişâm'dan, onun babasından ve onun da Hz. Âişe'den nakliyle m e v s û 1 olarak rivayet ettiği hadiste Hz. Âişe şöyle der: "Abese sûresi Abdullah b. Ümmi Mektûm2208[420] hakkında nazil oldu. O, Resulullah'a gelerek "Ey Muhammed, beni irşad et"2209[421] dedi. Resulullah'ın yanında müşriklerin ileri gelenlerinden bir adam vardı.2210[422] Nebi (sav) om^n yüz çevirip diğerine yöneldi ve "ey falanın babası, söylediğimde bir beis görüyor musun?" dedi. O da "hayır, kanlar (in masumiyet ve haramlığın)a andolsun, senin dediğinde bir beis görmüyorum" dedi ve bunun üzerine "Ona a'ma geldi diye surat astı ve döndü..." (Abese Sûresi) nazil oldu."2211[423]
Fahreddin er-Râzî, Tefsîr'inde Abese sûresinde şöyle der: Açık olan şudur ki Allah Resulü (sav) gördüğü maslahat çerçevesinde ashabına muamelede bulunmaya mezun idi ve çoğu zaman ashabını tedip eder ve bazı şeylerden men ederdi. Nasıl böyle olmasın ki, o ancak onları eğitmek ve ahlâkın güzelliklerini kendilerine öğretmek için gönderilmiştir. Durum böyle olunca bu "yüz buruşturma" da ashabını tedip konusunda Allah'ın kendisine verdiği iznin şümulüne girer. Bu hususta müsaadeye sahip olunca da "Ona a'ma geldi diye surat astı ve döndü" âyetiyle niçin kınama vaki oldu? Bunun cevabı şudur: Hz. Peygamber (sav) ashabını eğitmek konusunda müsaadeye sahipti, fakat burada zenginlerin fakirlere tercihi ve bu da dünyanın dine tercih edildiği zannını uyandırdığından bu kınama sözkonusu olmuştur.2212[424]
Bir latife (incelik): Salâhuddin es-Safedî Nektü'l-himyân'da bunun hemen arkasından şöyle der: Bunda dünyayı dine tercih zannını uyandıracak birşey yoktur. Çünkü o kafirler müslüman olsalardı, onların İslama girişiyle birlikte taraftarları, eşleri ve onların sözünden çıkmayan büyük bir kitle de müslüman olacaktı. Bu maksatladır ki Allah Resulü (sav) onların müslüman olmalarına alâka ve arzu duydu. Bu da dinin gayesidir.2213[425] Ebû Ya'lâ, Enes'ten şu rivayeti tahric eder: "Nebi (sav) bu olay ve âyetin nüzulünden sonra İbn Ümmi Mektûm'a ikramda bulunurdu."2214[426] Salâhuddin es-Safedfnin Nektü'l-himyân'ında olduğu gibi başkaları şu ilavede bulunurlar: Resulullah (sav) onu gördüğünde kendisine "Merhabaey Rabbiminken-disi hakkında beni uyardığı kişi" der ve bir ihtiyacı olup olmadığını sorardı. Resulullah (sav) onu iki defa Medine'de kendi yerine yönetici olarak bırakmıştır.2215[427]
Derim: Hatta Seffârîni'nin Şerhu Manzumeti'1-âdâb'mda, Hattâbînin

---

2207[419] Metinde Sa'd b. Yahya şeklinde geçmiştir.
2208[420] Metinde Abdullah b. Ümmi Gülsüm şeklinde geçmiştir.
2209[421] "Erşidnî" (beni irşad et) kelimesi metinde Muvatta'nın ifadesi olarak "istedninV (bana yaklaş) şeklinde geçmiştir.
2210[422] Kettâni hadisin bu kısmında şu ara bilgiyi vermiştir: "Ebû Ya'lâ'nın Müsned*inde onun Übey b. Halef olduğu, İbn Cerîr'in Tefsîr'inde ise (bkz. Câmiul-beyân, XXX, 33) Resulullah'm (sav) Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil ve Abbas b. Abdülmuttalib ile fısıl-daşarak konuştuğu belirtilir." Râzî de (XXXI, 54) Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Cehil, Abbas b. Abdülmuttalib ve Ümeyye b. Halefi sayar.
2211[423] Tirmizi, Tefsir 73.
2212[424] Râzî, et-Tefsîrül-kebîr, XXXI, 55. Kettâni iktibası özetle vermiş olup tercümede ası] metin esas alınmıştır.
2213[425] Nektül-bıırfyân fî nüketH-umyân, Kahire 1329/1911, s. 27.
2214[426] Ebû Ya'lâ, Müsned, V, 432 (hadis nr. 3123).
2215[427] Nektül-bimyân, s. 24. İbn Abdilber el-İstîâb,II, 502, îbn Hacer,el-lsâbe, II, 523) ve Zurkâni, Reaulullah'ın onu 13 kez halef bıraktığını kaydederler. (Şerhul-Mevâhib, III, 370).

"Kitabu'l-îmâre" de "körün görevlendirilmesi bâbı"nda2216[428] şöyle dediği nakledilir: İbn Ümmi Mektûm ne zaman gelse Resulullah onun için kalkar ve "merhaba ey Rabbimin kendisi hakkında beni uyardığı kişi" derdi.2217[429] Seffârîni, Hattâbî'den başka bazı alimlerin bu hadisi "kalkardı" lafzı olmaksızın zikrettiklerini söyler, (bkz. I, 279)
Bir nükte: İbn Cerîr, İbnZeyd'den şöyle dediğini tahric eder: "Denildiki eğer Resulullah (sav) vahyden birşey gizlemiş olsaydı bunu kendisinden saklardı." Bir başka nükte: İhyâ'da "Kitabü's-simâ" da, "İnsanlardan kimi var ki bilgisizce Allah'ın yolundan (insanları) saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence (türünden boş) sözleri satın alırlar." (Lokman 31/6) âyeti ile ilgili olarak şöyle denir: Eğer insanları Allah'ın yolundan saptırmak için Kur'ân okunursa, bu da haram olur. Nitekim münafıklardan birinin halka imamlık yaptığı ve Resulullah'ı (sav) "uyarma" bulunduğu için Abese sûresinden başkasını okumadığı, Hz. Ömer'in de onu öldürmeye yeltendiği ve onun bu davranışını, insanları saptırma söz konusu olduğu için haram gördüğü haber verilmektedir (Şerhu*l-lhyâ, Mısır baskısı, VI, 517).2218[430] Meccâ-ci'nin, îbn Ebî Cemre'nin Muhtasarına yaptığı şerhte İbn Ferhûn'dan şu nakilde bulunulur: "İmamın insanları saptırmak maksadıyla Abese sûresi, cihad (savaş) âyeti vs. gibi belli bir sûreyi devamlı olarak okumaya devam etmesi caiz değildir." İbn Ferhûn'un Elgaz'ma bakınız.
Bir Nükte: Şeyh babam bir defasında müridlerinden birini yüzüne karşı azarlamıştı. Kendisine şöyle itirazda bulunuldu: Hz. Peygamber (sav) hiç kimseye hoşlanmadığı şeyi yüzüne karşı söylemez; fakat "ne oluyor bazılarına ki..." derdi. Ben de o kimseye Hz, Peygamber'in (sav), Sahîh-i Buhâ-ri*de geçtiği üzere "Sende Cahiliye hasletlerinden bir haslet var"2219[431] sözü ve İbn Ümmi Mektûm'akarşı yüzünü buruşturmasını belirterek cevap verdim. Evet, bu konuda sözün özü şudur ki Hz. Peygamber'in davranışı, derin sevgiyle dolu sağlam inançlı kimse ile diğer müzebzebin (mütereddit, ortada) kimseler arasında, insanların farklı durumlarına göre değişiyordu. Onların her birine, seviye (durum) ve imanına göre hitap ediyordu. Allah en iyisini bilir.2220[432]

Allah Resulü'nün Bizzat Kendi Eliyle Öldürmesi

Allah Resulü (sav) Uhud Gazvesi'nde kerîm eliyle Übey b. Halefi öldürdü. Şöyle ki Resulullah (sav) kısa mızrağı (harbe) Haris b. Simme'nin elinden aldı ve onunla öyle bir titredi ki oradakiler, silkindiğihde devenin sırtında sivrisineklerin dağılması gibi dağıldılar. Sonra Hz. Peygamber (sav) Übeyle karşı karşıya geldi ve boynuna, onu atından indiren bir mızrak darbesi indirdi. Düşünce kaburga kemiklerinden biri kırıldı ve Şerifte öldü.2221[433]

2216[428] Ebû Dâvud, İmare 3.
2217[429] Hattâbî, Meâlimü's-sünen, III, 345.
2218[430] İhyau ulumi'd-din, II, 363.
2219[431] bkz. Buhâri, Edeb 44 (Hadis metninde farklılık vardır).
2220[432] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/64-66.
2221[433] Geniş bilgi için bkz. Vâkıdi, el-MeğâzîJ, 250-252; Hafâci, II, 53-55. Übey b. Halef yaralı olarak kaçtığı Râbiğ veya

Hafız Bâbili Sîret'inde Hz. Peygamber'in (sav) bundan başka bizzat kimseyi öldürmediğini zikreder. Zurkâni'nin Şerhu*l-Mevâhib*de çeşitli yerlerde (bkz. 1,56, II, 54, IV, 304) naklettiği üzere bu bilginin aslı İbn Teymiyye'ye aittir.2222[434] İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Kâtib el-HârizmîMefâtihu'l-ulûmMaNecâşi'nin Allah Resulüne (sav) hediye ettiği harbe'den söz ederken şöyle der: Resulullah bayram günü musallaya çıktığında önüne dikiliyordu. Bu harbe Resulullah'ın (sav) Uhud'da Übey b. Halefi Öldürdüğü harbe ohıp anze diye anılıyordu.2223[435] Bununla, Hz. Peygamber'in (sav) kendisiyle öldürdüğü harbenin Habeşistan'dan gönderilen harbe olduğunu belirtmiş oluyor.2224[436]

Allah Resulü'nün Yakıp Yıkma Suretiyle Cezalandırması Ve Bunun İçin Kimi Gönderdiği

İbn Hişâm, Abdullah b. Hâris'ten,2225[437] o babasından, o da kendi babasından2226[438] şu rivayeti nakleder: Münafıklardan bazı kimselerin Yahudi Süvey-lim'inevindetoplanarakhalkıHz. Peygamber'le (sav) birlikteTebük Gazve-si'ne katılmaktan alıkoydukları haberi kendisine ulaştı. Resulullah (sav) Talha b. Ubeydullah'ı2227[439] bir grup ashapla onlara gönderdi ve Süveylim'in evini onların üzerine yakmasını emretti, o da öyle yaptı. Dahhak b. Halife evin arkasından atladı ve ayağı kırıldı, adamları da atlayıp kurtuldular.2228[440]
Tebük Gazvesi'nde Hz. Peygamber'e (sav) Mescid-i Dırâr'ın haberi vahiyle bildirildi. Resulullah (sav) Mâlik b. Duhşem ve Ma'n b. Adî el-Aclânî'yi çağırarak "ehli zalim olan şu mescide gidin, onu yakıp yıkın" buyurdu. Onlar da Mescid-i Dırâr'ı yakıp yıktılar. Bir rivayette de Resulullah'ın (sav) Mâlik'i, Ma'n ve onun kardeşini çağırttığı belirtilir.2229[441] Beğavi, Âmir b. Seken ve Hz. Hamza'nın katili Vahşi'yi bunlara ilave eder. et-Tecrîd*de ise Sü-veyd b. Ayyaş el-Ensârî2230[442] ilave olarak zikredilir ve Resulullah'ın (sav) "ehli zalim olan şu mescide gidin ve onu yakıp yıkın" buyurduğu kaydedilir. Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de şöyle der:2231[443] Muhtemelen Resulullah (sav) önce o ikisini gönderdi ve kendilerine ikil (tesniye) lafzıyla; bunları dört kişiyle daha takviye ederek kendilerine çoğul (cemi) lafzıyla hitabetti.2232[444] Ravilerin bir kısmı, diğerlerinin hıfzetmediği rivayeti bellemiştir. Ibn İshak şöyle der: Mâlik ile Ma'n çıkıp süratle gittiler ve Mâlik b. Duhşem'in kabilesi Benî Salim b. Avf a vardılar. Mâlik, Ma'n'a

---

Mekke'ye altı mil mesafedeki Şerifte Ölmüştür.
2222[434] Zurkâni, II, 45.
2223[435] Mefâtihul-ulûm, Kahire 1342, s. 72-73.
2224[436] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/66.
2225[437] Metinde Hâtım şeklinde geçmiştir.
2226[438] Metinde düşmüştür.
2227[439] Metinde Abdullah sekimde geçmiştir.
2228[440] Ibn Hİşâm, II, 517; Ibn Kesîr, es-Sîre, IV, 5-6.
2229[441] îbn Hişâm, II, 530; Ibn Kesîr, IV, 40 Metindeki "Ma'n'ı ve kardeşini" ifadesi "veya kardeşini" olmalıdır. Çunku bu kaynaklarda böyle geçmektedir. Vâkıdı de (III, 1046) Mâlik ile Ma'n'ın kardeşi Âsım'ın gönderildiğim kaydeder. Ayrıca bkz s. 305.
2230[442] Ayyaş, metinde Abbas şeklinde geçmiştir, (bkz. el-İsâbe, 11, 99.).
2231[443] Buraya kadar Mescid-i Dırâr'la ilgili olarak verilen bılgıler-de Zurkâni tarafından zikredilmiştir.
2232[444] Rivayetlerde geçen "intalikâ" (ikiniz gidin) ve "ıntalikû" (siz gıdın) ifadelerine işaret edilmiştir.

"ailemin yanından ateş alıp gelinceye kadar beni bekle" dedi ve ailesinin yanına (evine) girdi, bir hurma dalı alıp yaktı, sonra çıkıp süratle gittiler. Mescid-i Dırâr'a girdiler, mensupları içindeydi, mescidi yakıp yıktılar. Bir başka rivayet de şöyledir: Süratle çıkıp gittiler. Benî Sâlim'e vardıklarında Mâlik bir hurma dalı alıp yaktı ve sonra süratle hareket ederek akşam ile yatsı vakti arasında Mescid-i Dırâr'a geldiler. Ehli içindeydi, mescidi yakıp yıkıp yerle bir ettiler ve mensupları (orada toplananlar) dağılıp gittiler.2233[445] Dokuzuncu Bölüm'de "Bina ustası ve sanatı"nın ele alındığı yere bakınız.2234[446]
Sahîh-i Buhar i'de, Hz. Peygamber'in (sav) Benî Nadîr'in hurmalıkla-rının kesilmesini emrettiği nakledilir.2235[447] el-MüdeweneMe şu bilgi nakledilir: Nebi (sav) Benî Nadîr'in hurma bağlarını kestirdi ve köylerini yaktırdı. İbn Vehb şu nakilde bulunur: Nebi (sav) Benî Nadîr'in hurma bağını kestirdi. Burası Büveyre denilen yer olup Hassan b. Sabit (ra) bununla ilgili olarak şöyle der:
Benî Lüey reislerine hafif geldi
Büveyre'de yayılıp dağılan yangın.2236[448]
İbn Gazi Tekmîlü't-Takyîd'de bununla ilgili olarak şöyle der:
Mezhebin temel kitaplarında bu beyitten başka şiir mevcut değildir. Bundan dolayı Şeyh Ebü'1-Fazl İbnü'n-Nahvî şöyle der:
Arkadaşlık yaptım dini olup edebi olmayanlarla
Ve edebi olup dini olmayanlarla
Kaldım onlar arasında garip olarak tek başıma
Hassân'ın beyti gibi Sahnûn'un kitabında.2237[449]

Allah Resulttnün Haketmiş Kimseye, Gözlerine Mil Çekme, Susuz Yere Atma, El Ve Ayakları Kesme Vb. Bir Şekilde Muamelede Bulunması

Urenîlerle ilgili kıssa meşhur olup Buhâri çeşitli yerlerde onu tahric etmiştir. Biz bu kıssayı Buhâri'nin "Deve, davar ve koyunun bevilleri ve ağılları bâbı"ndan naklen vereceğiz. Enes (ra) şöyle dedi: "Ukl veya Ureyne kabilesinde bazı insanlar geldiler. Medine'nin havası onlara iyi gelmedi. Nebi (sav) sağmal develerin bevl ve sütlerini içmelerini emretti. Onlar da gittiler, sıhhat bulduklarında Resulullah'ın (sav) çobanını öldürdüler ve develeri alıp götürdüler. Sabah erken haber geldi, peşlerine dştük, gün yükseldiğinde getirildiler. Hz. Peygamber (sav) el ve ayaklarının kesilmesini emretti, gözlerine mil çekildi, Harre'ye (Medine'de kara taşlık bir yer) atıldılar. Su istiyorlardı, kendilerine su verilmiyordu."2238[450] Evzâi "tâ ki öldüler" ilâvesinde bulunur. İbn Ebî Avâne'nin naklettiği, Akîl'in Enes'ten yaptığı rivayette şöyle denir: "iki tanesi asıldı, ikisinin (el ve ayağı)

2233[445] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, III, 80.
2234[446] bkz. s. 305-307.
2235[447] Buhâri, Hars 6.
2236[448] el-Müdevvene, II, 8. Büveyre ve anılan beyit için ayrıca bkz. Müslim, Cihad 30; Buharı, Meğâzi 14; Fethul-Bârî, XV, 205-206. Mu'cemül-büldân, I, 517.
2237[449] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/67-68.
2238[450] Buhâri, Vudû 66. Ayrıca bkz. Müslim, Kasâme 9, 11.

kesildi, ikisinin de gözlerine mil çekildi." Bu rivayet eğer "mahfuz"2239[451] ise, cezalan aralarında dağıtılmış demektir. Ibnü'l-Cevzî'nin de aralarında bulunduğu bir grup alim şöyle der: Bu ceza onlara kısas olarak uygulanmıştır.2240[452] Sahîh-i Buhâri'de Ebû Kalâbe'nin şöyle dediği nakledilir: "onlar hırsızlık yaptılar, adam öldürdüler, imandan sonra küfre saptılar ve Allah ve Resulüne harb açtılar."2241[453] Müslim, Enes'ten şu tahricde bulunur: "Nebi (sav) Urenîlerin gözlerine mil çekti. Çünkü onlar da çobanların gözlerine mil çekmişlerdi."2242[454]

Buhâri "Kitâbü'l-Cihâd" da "Müşrik, müslümanı yaktığında o da yakılır mı babı" adıyla bir bâb başlığı açarak bu rivayete işarette bulunur.2243[455]

Şöyle de denilmiştir: "Susuzluğa mahkûm edilmelerinin sebebi, kendisiyle rahatsızlık ve açlıktan şifa buldukları deve sütlerini içme nimetine nankörlükle karşılık vermeleridir. Zira Hz. Peygamber (sav) Nesâi'nin2244[456] rivayet ettiği bir kıssada, Âl-i Beyt'ini susuz bırakanlara susuzluk çekmeleri bedduasında bulunmuştu. Muhtemeldir ki onlar o gece, âdet olduğu üzere her gece sağmal develerinden Allah Resulüne (sav) ikram ettikleri sütün gönderilmesini engellemişlerdi.2245[457] Hafız İbn Hacer'in Fethu'l-Bârfde kaydettiğine göre îbn Sa'd da bunu söylemiştir.2246[458]

Taberâni, Bârûdi, îbn Adî vebaşkalan Zeyd b. Harîş yoluyla Ubeydul-lah b. Ömer'in Eyyüb'den, onun Nâfi'den, onun da İbn Ömer'den yaptığı şu rivayeti naklederler: "Hz. Peygamber'e (sav) bir hırsız getirildi. Ren ulu Hah onun elini kestirdi. Adam soğuğun şiddetinde kendi haline yalnız kalmıştı. Fâtikdenüen birikalkıp ona bir çadır kurdu ve atef yaktı. Allah Resulü (sav) dışarı çıktı, kendisine bu durum haber verilince, "Allah'ım, şu yaralı (musibete uğrayan) kulunu koruduğu gibi sen de Fâtik'e mağfiret buyur" diye dua etti.

Tenbih: Hafâci ve İbn Abdisselâm Benâni el-Fâsf nin eş-Şifâ şerhlerinde şu bilgi verilir: "Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik; onda hidayet ve nur vardır" (Mâide 5/44) ve "Ve kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok faydalar bulunan demiri indirdik..." (Hadîd 57/25) ilahî kelâmları ile ilgili olarak Utbi'ye, beriki ile "demir" arasında balık ile büyük keleri bir araya getirmeye benzer bir münasebetten öte nasıl bir münasebet bulunduğu soruldu.2247[459] Utbi şöyle cevap verdi: Hükümdarların hükümdarı olan Allah Teâlâ, Resulü'nü kulları arasında emir ve yasaklarım icra için göndermiştir. Kullan iki gruptur; bir kısmı akıllı, anlayış sahibi kimseler olup irşadları ilahi kitaplar ve bunların içerdikleri kesin deliller yoluyladır.

2239[451] Aralarında zıtlık bulunan hadislerden, diğerine oranla ravıleri daha güvenilir veya bununla birlikte daha çok olan hadis, sahih ve haseni de şümulüne alan makbul hadis (bkz. Aydınlı, s. 91).

2240[452] Bu bilgiler Buhâri hadisinin şerhinde verilmiştir (bkz. Fethul-Bârî, II, 135).

2241[453] Buhâri, Vudû 66.

2242[454] Müslim, Kasâme 14.

2243[455] Buhâri, Cihâd 152.

2244[456] Nesâi, Tahrîm 9.

2245[457] bkz. Fethul-Bârî, II, 136.

2246[458] Aynı yer.

2247[459] Burada iLk âyet yerine, ikinci âyetin baş tarafı zikredilmiş olmalı ki, meali şöyledir: "Andolsun biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve onlarla beraber Kitabı ve (adalet) ölçü(sün)u indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Ve kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok faydalar bulunan demiri indirdik." Burada âyetin başı ile sonu arasındaki münasebet söz konusu edilmiş olmalıdır.

Bir kısmı da cahillerdir, onları boyun eğdirmek ise kılıç ve mızrakla galebe ve korkutma yoluyladır. Böylece âyetin mânâsı şöyle olur: "Onları avam ve havas sı zaptetmek için gönderdik." Hangi münasebet bundan daha mükemmel olabilir?[2248[460]]

Esirleri Gözetmekle Görevlendirilen Kimse

İbn Hacer el-tsâbe'de Eşlem b. Becre el-Ensârî'nin biyografisinde, Taberâni'nin el-Mu'cemü's-sağîr'de Zübeyr b. Bekkâr yoluyla, onun Abdullah b. Amr el-Fihrfden, onun Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Eslem'den, onun babasından ve onun da dedesi Eşlem el-Ensârfden şu rivayetini tahric ettiğini belirtir: "Nebi (sav)-beni Benî Kureyza esirlerine muhafız kıldı." (Hadis).[2249[461]] Yine el-tsâbe'de Büdeyl b. Verkâ'mn biyografisinde, Buhâri'nin Târihinde[2250[462]] İbn Büdeyl b. Verkâ'dan, onun da babasından şu rivayetini tahric ettiğini ve bunun hasen bir hadis olduğunu zikreder: "Nebi (sav) ona esirleri ve mallan, kendisine ulaşılıncaya kadar, Ci'râne'de alıkoymasını emretti o da öyle yaptı (I, 146).[2251[463]]
Yine el-tsâbe'de Müslim b. Eşlem b. Becre[2252[464]] el-Ensârî el-Hazrecî'nin biyografisini verir ve İbn Ebî Âsım'ın ondan şu tahriri yaptığını zikreder: "Nebî (sav) onu, çocukların tenasül uzuvlarına bakmak ve eğer kıl bitmişse boyunlarını vurmak üzere Benî Kureyza esirleri üzerine görevlendirdi. Taberâni bunu Alime d b. Mualla'dan, onun da Hişâm'dan rivayeti olarak tahric etmiştir.[2253[465]] îbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) Mürey si esirlerinin ellerinin bağlanarak bir yana konulmasını emretti ve Büreyde b. Husayb'ı onları gözetmekle görevlendirdi.[2254[466]] Yine el-tsâbe'de Resulullah'ın (sav) azatlısı Şükrân'ın biyografisinde, Resulullah'ın onu Mü-reysi erkeklerinde bulunan değersiz eşya ve silahlar ile develer, koyunlarve çocukları bir tarafla muhafaza etmekle görevlendirdiği belirtilir.[2255[467]]

Had Cezalarını Uygulayanlar Ve Allah Resulü Zamanında Kimin Bununla Görevlendirildiği

İbnü'l-Arabî Ahkâmü'l-Kur'ân'da şöyle der: Had cezalarını uygulama yetkisi iki kısımdır. Birincisi, cezanın hükme bağlanması olup bu kadılara (hakimlere) aittir. Diğeri ise cezanın yerine getirilmesi işidir. Allah Resulü (sav) bu görevi bazı kimselere tevdi etmiş olup Ali b. Ebî Talib ve

---

2248[460] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/68-69.
2249[461] el-tsâbe, 1,37;üsdü1-jfcâbe, 1,91. Becre kelimesi burada ve aşağıdaBahre şeklinde geçmekte, anılan iki kaynakta ise Becre şeklinde olup el-tsâbe'de bu husus ayrıca tasrih edilmiş bulunmaktadır.
2250[462] et-Târfhul-kebîr, II, 141.
2251[463] el-tsâbe, I, 141.
2252[464] Metinde Bahre şeklinde geçmiştir.
2253[465] el-tsâbe, III, 414;Üsdü'l-ğâbe, V, 166. Bu iki eserde de Becre kelimesi metinde olduğu gibi Bahre şeklinde geçmiştir. Bu olay için ayrıca bkz. îbn Kesîr, es-Sîre, III, 241.
2254[466] İbn Sa'd II, 64.
2255[467] el-tsâbe, I, 153; İbn Sa'd, II, 64.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/70.

Muhammed b. Mesleme bunlardandır.2256[468]

Savaşta Ağaçları Kesmekle Görevlendirilen Kimse

el-îsâbe'de Abdurrahman b. Ka'b el-Müzenî'nin biyografisinde, Hz. Peygamberin (sav) Ebû Leyla el-Müzenî ile Abdullah b. Selâm'ı Benî Nadîr'in hurmalıklarını kesmekle görevlendirdiği belirtilir.2257[469]

BEŞİNCİ BÖLÜM

Savaş Ve Buna Bağlı Konularla İlgili Görevler

Savaş (Cîhâd) Emirliği

Allah Resulü'nün (Sav) Savaşa Bizzat Çıkışı Ve Kaç Gazve Düzenlemiş Olduğu

el-İstîâb'da şu bilgi verilir: Bu konuda söylenen en fazla sayı, Hz. Peygamberin (sav) bizzat katıldığı gazvelerin 26 tane olduğudur. Gazve lerinin Allah katında, Resulü katında ve müslümanlar katında hürmet (yücelik, kutsallık) bakımından en büyüğü ve en şereflisi, Allah'ın Kureyş asilzadelerinin canını aldığı ve o günden itibaren dinini yücelttiği savaş olması bakımından Büyük Bedir Gazvesi'dir.2258[1]
Burada, Mısır'ın şairi Ahmed Şevki Bey'in Sîret*ınden naklen anılacak güzel bir nükte vardır:
Dediler: savaştın sen, oysa gönderilmediler Allah'ın elçileri
Ne insan öldürmek ne de kan dökmek için.
8u, cahilliktir, akılları saptırma ve safsatadır;
Sen kalemle fetihten sonra kılıçla fethettin
Affedildi sana geldiğinde butun şeref sahipleri
Sıradan kimseler ve cahiller için kullandın kılın
Eğ6r hayra musallat edersen onu bastırır şer
Sıradan kimseler ve cahiller için kullandın kılıcı
Öğrettin onlara bilmedikleri herşeyi
Hatta savaşı ve ondaki iyileştirici özü, merhemi.2259[2]

2256[468] Ahkâmul-Kur'ân, IV, 1645. Metinde düşüklükler mevcuttur.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/70.
2257[469] el-tsâbe, II, 420. Metinde Abdülğani b. Ka'b şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/71.
2258[1] el-îstîâb, I, 31 Ibn Hış&m (II, 608-609) Resulullah'm (sav) 27 gazveye katıldığını, bunlardan 9 tanesinde savaş çıktığını, ashabın kumandası altında çıkılan sefer veya gönderilen askerî birlik sayısının 38 olduğunu belirtir
Allah Resulü zamanındaki asken teşkilatla ilgili olarak şu eserlere bakılabilir Muhammed Ferec, el-Abkariyyetül-askeriyye fî gazavâti'r-Resûl, Kahire 1958, Abdurrauf Avn, el-Fennul-harbî fî sadril-Islâm, Kahire 1961, M Hamı dullah, Hz. Peygamberin Savaşları, istanbul 1972, Mahnıud Şît Alı ve dğr, Iktibâsu'n-nizâmil-askerî fî ahdi'n-Nebî, Devha 1400, Gulzar Ahmad, The Battles of the Prophet of Allah, MI, Lahore 1985, Bessâm el-Asetî, Fennül-har-bil-İ si a mî, I V, Beyrut 1408/1988 Konuyla ilgili kaynaklar için bkz Korkıs Avvâd, Mesâdiru't.ttirâsi'1-askerî indel-Arab, Mil, Bagdad 1401-1402/1981-82
2259[2] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/73.

Allah Resulü'nün Gaza İçin Emirler (Kumandan) Göndermesi Ve Gönderdiği Ordu Ve Seriyyelerîn Sayısı

Ebû Ömer İbn Abdilber el-İstîâb'da şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) ordu(b a' s , çoğulu: buûs)ve seriyye-lerinin sayısı 35'tir.2260[3] Ondan başkaları Hafız Dimyâti'nin belirttiği gibi, bu sayının 56'ya ulaştığını belirtirler. Bu sayının 48, 47 ve 36 olduğu da söylenmiştir.2261[4]

Devlet Başkanı Savaş Veya Başka Birşey İçin Çıktığında Başkentte Kendi Yerine Bıraktığı Kimse

Hz. Peygamber (sav) çıktığı bütün gazvelerinde kendisine halef tayin ederdi. Gazvelerinin sonuncusu Tebük Gazvesi olup yerine Muhammed b. Mesleme el-Ensârî*yi bırakmıştır.

el-tsâbe'de İbn Abdilber'den naklen şu bilgi verilir: Neseb ve siyer alimlerinden bir grup şu rivayeti naklederler; Nebi (sav), îbn Ütnmi Mektûm'u Veda Haccı ve Bedir'e çıkışı da dahil olmak üzere 13 defa kendisine halef bırakmıştır. Bedir'e çıkarken önce onu, sonra da yoldan geri çevirdiği Ebû Lübâbe'yi halef bırakmıştır.2262[5] Yine el-tsâbe'de Cuâl b. Sürâka ed-Damrî'nin biyografisinde îbn İshak'tan naklen şu bilgi verilir: Resulullah (sav) hicretin 6. yılı Şaban ayında Benî Mustalik Gazvesi'ne çıktığında Medine'de Cuâl ed-Damrfyi halef bıraktı.2263[6] Yine el-lsâbe'de Sibâ b. Urfuta el-Gıfârî'nin biyografisini verirken şu bilgiyi zikreder: Hz. Peygamber (sav) Hayber Gazvesi'ne çıktığında onu Medine'de halef olarak bırakmıştı.2264[7] el-tsâbe* de Ebû Rübm el-Gıfârî'nin biyografisinde de Allah Resulü'nün Mekke Fethi sırasında Medine'de onu halef olarak bıraktığı kaydedilir.2265[8]

el-Mevâhib ve şerhinde şu bilgi verilir: îbn Hişâm'ın belirttiğine göre Nebi (sav) Tebük Gazvesinde Medine'de Muhammed b. Mesleme el-Ensari'yi kendi yerine halef bıraktı.2266[9] Dimyati, Vakıdi'yi izleyerek şöyle der: "Bu görüş, bize göre2267[10] Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi, Siba'ı2268[11] veya İbn Ümmi Mektûm'u halef bıraktığına dair görüşlerden daha güvenilirdir Fakat Hafız Zeynuddın eMrakî Şerhu't-Takrîb'de Hz Ali'nin biyografisinde şöyle der Hz Alı, Tebuk dışında hiçbir gazveden geri kalmadı Nebi (sav) onu Tebuk gazvesinde Medine'de halef bıraktı Nitekim Abdurrezzak da Musannefınde2269[12] Sa'db EbıVakkas'tan sahih bir senedle şu rivayeti nakleder Re-sulullah (sav) Tebuk Gazvesı'ne çıktığında Medine'de Alı b Ebî

2260[3] el-İstîâb, 1,31-32.

2261[4] Huzâi (s. 332) bu bilgiyi ibn Cemâa'dan nakleder.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/74.

2262[5] el-İsâbe, II, 523; el-İstîâb,n,502.Bu iki eserdede Ibn Ümmi Mektûm'un halef bırakıldığı seferler zikredilmiş olup hiçbirinde Tebük geçmemektedir. Metinde Te-bük'ün anılması hatalı olup tercümede alınmamıştır. Yukarıda geçtiği üzere Te-bük'te Muhammed b. Mesleme halef bırakılmıştı.

2263[6] el-İsâbe, I, 235.

2264[7] el-İsâbe, II, 13. Sibâ' Dûmetü'l-cendel gazvesinde de Medine'de halef olarak bırakılmıştır. Ayrıca bkz. Üsdü'1-ğâbe, II, 323.

2265[8] el-İsâbe, IV, 71; İbn Hişâm, II, 399; İbn Kesîr, ee-Sîre, III, 539-540.

2266[9] ibn Hişâm, II, 519. Burada Sibâ'm bırakıldığı da başka bir rivayet olarak zikredilir.

2267[10] Metinde "ona göre" şeklînde geçmiştir.

2268[11] Metinde Salim şeklinde geçmiştir.

2269[12] el-Musannef, V, 406 (nr 9745) Ayrıca bkz el-İstîâb, III, 34.

Tâlıb'ı kendi yerine halef bıraktı.2270[13] el-Istîâb'da şu bilgi verilir Hz Alı, Resulullah'ın (sav) Medine'ye gelişinden itibaren Tebuk dışında hiçbir gazveden geri kalmadı Tebuk Gazvesi'nde ise Resulullah (sav) onu Medine'de yönetici olarak ve kendi ailesinin işlerim yürütmek üzere halef bıraktı.2271[14]
Şeyh-ı Ekber Muhyıddın Ibnu'l-Arabî'nın Muhâdaratü'I-ebrâr'ında şu bilgi verilir Hz Peygamber'm (sav) bir gazve, hac2272[15] veya umre için çıktığında Medine'de görevlendirdiği naıblen şunlardır Ebû Lubâbe Beşır b Munzır,2273[16] Osman b Affan, Abdullah b UmmıMektûm, Ebû Zer, Abdullah b Abdullahb Ubeyb Selûl,2274[17] Sıbâ'b Urfuta,Numeyleb Abdullahel-Leysî, Uveyf b Azbat ed-Duelî, Ebû Ruhm, Muhammed b Mesleme el-Ensârî, Zeydb Harise, Sâıb b. Osman b Maz'ûn, Ebû Seleme b Abdulesed, Sa'd b Ubâde, Ebû Ducâne es-Sâıdî Ibnu'l-Arabî daha sonra bunlardan her birinin yönetimini ayrı ayrı ele alır (Anılan esere mutlaka bakınız, s 28)2275[18]

Devlet Başkanı Sefere Çıktığında Ailesinin İşlerini Yürütmek Üzere Kendi Yerine Bıraktığı Kimse

Hz. Peygamber (sav) Tebük Gazvesi'nde ailesine Ali b. Ebî Tâlib'i halef bıraktı ve onlarla birlikte ikamet etmesini emretti.2276[19]
el-Mevâhib*de Şerhu't-Takrîb'den şu bilgi nakledilir "Nebi (sav) Hz Ali'yi Medine'de kendi yerine yönetici ve ailesine de halef olarak bıraktı.
'Zurkâni şöyle der: Onu ailesine halef bıraktı ve şöyle buyurdu: "Ey Ali, ailemde bana halef ol; döv, al, ver." Sonra da hanımlarını çağırarak "Ali'yi dinleyin ve itaat edin" buyurdu. Bunu, Hâkim el-îklîPde Atâ b. Ebî Rebâh'm "mürsel" lerinden rivayet etmiştir. İbnîshak, Sa'db. EbîVakkâs'tan şu tahricde bulunur: Hz. Peygamber (sav), ailesinin işlerini yürütmek üzere Hz. Ali'yi halef bıraktı ve onlarla birlikte, ikamet etmesini emretti.2277[20]
İbn Sa'd'ın Tabakât'mda Safîyye bint Abdülmuttalib'in biyografisinde şu bilgi verilir: Nebi (sav) düşmanla savaşmak üzere Medine'den çıktığında hanımlarını Hassan b. Sâbit'in yüksek evine (köşk) çıkarırdı. Çünkü onun evi Medine'nin en sağlam köşklerindendi, Hz. Peygamber Uhud savaşında Hassân'ı kendine halef olarak bıraktı. Bir yahudi gelerek dinlemek ve haber almak maksadıyla onun evine ilişti. Safiyye bint Abdülmuttalib, Hassân'a şöyle dedi: "İn ve şu yahudiyi öldür." Hassan korkmuş olmalı ki Safiyye bir payanda alarak indi, ona doğru gizlice yaklaşarak kapıyı yavaş

2270[13] Zurkâm, Şerhul-Mevâhib, III, 69 Ayrıcabkz es-Sîretü'ş-Şâmiyye.V, 637-638, es-Sîretul-Halebiyye, III, 102.
2271[14] el-İstîâb, III, 34 Ayrıca bkz es-Sîretü'l-Halebiyye, III, 104, Muhtasara Târihi Dımaşk, XVII, 300 Tercümede el-Istîâb esas ahnmış olup metinde Resulullahın Medine'ye geldikten sonra gazvelerinin çoğunda onu halef bıraktığı şeklinde tamamen aksı bir bilgi verilmiştir.
2272[15] Metinde düşmüştür.
2273[16] Bu ısım hem Ibnu'l Arabî, hem Kettânı tarafından Ebû Lubâbe ve Beşîr b Munzîr şeklinde ıkı ısım gibi verilmiştir (bkz el-tsâbe, IV, 168, Üsdıil-ğâbe, I, 232).
2274[17] Metinde Abdullahb Abdullahb Ebî Selûl şeklinde geçmiştir {bkz Üsdü1-ğâbe,III, 296).
2275[18] Muhâdaratül-ebrâr, s 17 Metinde Uveyf kelimesi Arîf, ed Duelî (ed Dîlî) de, Deylemî şeklinde geçmiştir (bkz Ibn Hışâm, II, 370, İbn Kesîr, III, 429, Üsdü'l-ğâbe, IV, 314.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/74-75.
2276[19] "ikamet" kelimesi metinde '"kıyamet" şekhnde geçmiştir (bkz Ibn Hışâm, II, 519, Huzâı, s 336).
2277[20] Zurkânı, $erhul-Mevâhib, III, 69.el-İklH'den nakledilen rivayette Resulullah'ın Hz. Ali'ye söylediği".. ver" sözıi Şerhul-Mevâhib ile Pethul-Bârî'de "öğüt ver" şeklinde, metinde ve Behcetül-mehâfü'de (II, 31) ise "ver" sekimde geçmektedir.

yavaş açtı, sonra ona saldırdı ve payanda ile vurarak öldürdü.2278[21]

Düşmanın Tuzak Kurması Düşünülen Yola Devlet Başkanının Birini Halef Bırakması

el-İsâbe'de Evs b. Havlı el-Ensârf nin biyografisini vererek Medâini ve başkalarından naklen şu bilgiyi zikreder: Nebi (sav) onu Kaza Umresi'nde (Umretü'1-kazâ) ZûTuvâ'da,Kureyş'in kurduğu bir tuzak varsa Önlemesi için halef bıraktı (görevlendirdi). Beşîr b. Sa'd'ı da Merrü'z-Zehrân'da görevlendirdi.2279[22]

Müstenfir (Halkı Savaşa Katılmaya Çağıran)

Nebi (sav) Fetih yılında, kendilerini Mekkelilerle savaşa çağırmak üzere Büsr b. Süfyân el-Huzâî'yi Büdeyl b. Ümmi Esram ile birlikte Huzâalılara gönderdi.2280[23] el-îstîâb'da şu bilgi verilir: Büdeyl b. Ümmi Esram el-Huzâî Allah Resulü'nün (sav) Büsr b. Süfyân el-Huzâî ile birlikte Mekke savaşı için Benî Ka*b*a gönderdiği kimsedir.2281[24]
el-İsâbe'de(s 120) bu bilgiyi müellif ondan nakletmiştir.2282[25] el-tsâbe'de Ebû Ruhm el-Gıfarî'nin biyografisinde Ibn Sa'd'dan şu bilgi nakledilir: Hz. Peygamber (sav) onu, kavmini Tebük savaşına çağırmaya göndermişti.2283[26] Ibn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Nebi (sav) Tebuk Gazvesi'ne gitmek istediğinde Büreyde b. Husayb'ı düşmanlarıyla savaşa çağırmak üzere Eşlem kabilesine gönderdi.2284[27]

Bayrak/Sancak Görevlisi (Sâhibü'l-Livâ)2285[28]

Allah Resulü'nün (sav) önünde tutulan ilk 1 i v â : İfon Hayyân el-Isfahânî'nin Ahlâku'n-Nebî adlı eserinde hicret kıssası ve Büreyde'nin Resulullah'a (sav) kavuşup müslüman oluşu anlatılırken şu bilgi -verilir: Büreyde Hz. Peygamberce (sav) "Medine'ye yanında bir liva olmadan girme** dedi ve sarığını çözüp bir mızrağa bağladı, sonra Hz. Peygamberin (sav) önünde yürüyerek Medine'ye girdi.2286[29]
Ebû Ya'lâ Enes'ten şu rivayeti nakleder: "Allah, benim ümmetime liva'

2278[21] îbn Sa'd,VIII,41.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/75-76.
2279[22] el-İsâbe, I, 84. Metinde "keyd" (tuzak) kelimesi "ked," Beşîr de (bkz. el-İsâbe, I, 158) Bişr şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/76.
2280[23] Metindeki ifadeden bu bilginin el-tstîfib'dan alındığı anlaşılmakta olup bu yanlıştır. Çünkü Huzâı (s. 338) bu bilgiyi Suheyli'den (bkz. er-Ravdül-ünüf, VI, 476-477) nakletmıştır. Huzâı bundan sonra, Kettâni'nin kaydetmediği Busr ile ilgili bazı bilgilen ise el-İstîâb'dan almıştır.
2281[24] el-lstîâb, I, 167; el-tsâbe, I, 140, Üsdül-ğâbe, I, 201-202.
2282[25] el-İsâbe, I, 140 Üsdül-ğâbe'de de aynı bilgi el-tstîâb'dan nakledilmiştir.
2283[26] el-İsâbe, IV, 71.
2284[27] îbn Sa'd, IV, 242.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/76-77.
2285[28] Bu bolümde sık sık kullanılan lıvâ ve râye kelimeleri arasında açık bırfark bulunmadığı gibi çoğu zaman eşanlamlı kullanılmış oldukları görülmektedir Bu bakımdan bayrak veya sancak şeklinde bir karşılık yerine tercümede asılları muhafaza edilmiştir Bu konuda ayncabkz M Hamıdullah, Hz.Peygamber'raSavaşları,İstanbul 1972, s 204-217.
2286[29] Ahl&ku'n-Nebî, s 212 Hz Peygamber hicret ettiğinde Kureyşhler onu yakalayıp getirene yuz deve mükâfat biçti Büreyde kendi oymağından yetmiş kişiyle Resulul-lah'ın peşine duştu ve yolda Resulullah'a ulaştılar Sonra hepsi müslüman oldu.

larda ikramda bulundu." Fethul-Bârî'de de2287[30] belirtildiği üzere bu rivayetin senedi zayıftır. L ı v â ordu genel kumandanının (sahi -b u ' 1 - c e y ş) yerinin bilinmesi için savaşta taşınan walem"dir.Onuba-zan birlik kumandanı (emîru'1-ceyş) taşır, bazan da öncüye (birliğin başında giden) verir. Yine Fethu'1-Bârf de "Kıtabu'l-Cihâd" da şu bilgi verilir* Liva, râye olup alem diye de adlandırılır. Bu hususta esas ordu kumandanının (reısü'1-ceyş) onu tutmasıydı, sonra ordunun önünde taşınır oldu.2288[31] Dilcilerin bazıları liva ile r â -y e ' nin eşanlamlı olduğunu belirterek her ikisine de "ordunun alemi" demişlerdir Râye' nin kelime olarak aslının hemzeli (re 'ye şeklinde) olduğu, Arapların hafifletme gayesiyle hemzesiz okumayı tercih ettikleri de söylenmiştir. Bazıları bu goruşu reddederek hemzeli şeklin duyulmadığını belirtirler.
Ahmed b. Hanbel ile Tırmizi ise Ibn Abbas'tan şu rivayette bulunmuşlardır: "Resulullah'ın (sav) râye ' si siyah, liva ' sı ise beyazdı."2289[32] Taberâni bu rivayetin aynısını Büreyde'den, İbn Adî de Ebû Hureyre'den nakleder.2290[33] Bu rivayet, liva ile r â y e ' nin ayrı şeyler olduğu hususunda açıktır. İbnü'l-Arabî de bunu kesin olarak belirterek şöyle der: Liva r â y e ' denbaşkabirşeydir. L i v â mızrağın ucuna bağlanan ve üzerine kıvrılan(dürülen), r ây e isemızrağınucunabağlanıprüzgarındalgalan-dırmasıiçinsalıverilendir. Liva' nın râye' den daha kısa olduğu da söylenmiştir. A 1 e m ise kumandanın(emîr)bulunduğu yerin işareti (alameti) olup onunla birlikte dolaşıp durur. R â y e ' yi ise genel kumandan (sâhibu'1-harb) kullanır.2291[34] Bu konudaki ayırım muhtemelen örfe dayanmakta olup bu, bir grubun bunların eşanlamlı olduğunu belirtmelerine de aykırı değildir.2292[35]

Allah Resulümün Liva Ve Râye'sini Önünde Kendisiyle Birlikte Savaşmak İçin Kimlerin Taşıdığı

Bunlar arasında şu sahabiler vardır: Hz. Ebubekir, Ömer, Ali, Zübeyr b. Avvâm, Sa'd b. Muâz, Sa'd b. Ubâde, Kays b. Sa'd b. Ubâde, Mus'ab b. Umeyr. Şöyle ki bunlar Resulullah'ın (sav) gazvelerinde ayrı ayrı bu görevde bulunmuşlardır.
Bu konuda İbn Hişâm'ın es-Sîre'si, er-Ravdü'1-ünüf ve diğer eserlere bakınız.2293[36]

2287[30] Fethul-Bârî, XII, 89.
2288[31] Aynı yer.
2289[32] Müsned, IV, 297; Tirmizi, Cihâd 10. bkz. Fethul-Bârî, XVI, 56.
2290[33] bkz. Ahlâku'n-Nebî, s. 126; Fethul-Bârî, XII, 89.
2291[34] Îbnül-Arabî'den nakledilen bu bilgiler için bkz Fethul-Bfirî, XII, 89.
2292[35] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/77-78.
2293[36] Bu sahabilerin her birinin hangi gazvede bu görevi yaptıkları Huzâi tarafından etraflı bir şekilde kaydedilmiştir, (s. 342-346).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/78.

Her Kabilenin Kendi Râye'sinin Bulunması Ve Herbirinin Kendi Râye'sini Takibetmesi

Sahîh-i Buhâri'de Mekke fethi kıssası ve Allah Resulü'nün (sav) Hz. Abbas'a "Allah'ın ordularını görmesi için Ebû Süfyân'ı vadinin yanında tut" sözünü verirken şu bilgi zikredilir: Kabileler Hz. Peygamberle (sav) birlikte bölük bölük geçmeye başladı. Bir bölük geçtiğinde "Kim bu?" dedi. Abbas "Bu Gıfâr kabilesidir" dedi. Sonra Cüheyne kabilesi, sonra Süleym kabilesi geçti. Derken eşi görülmemiş bir bölük geçti. Ebû Süfyân "Kim bu?" deyince Abbas "Bu ensârdır" karşılığını verdi. Başlarında râye ile birlikte Sa'd b. Ubâde vardı. Sonra da Resulullah (sav) ve ashabının bulunduğu bölük geldi. Resulullah'ın (sav) r â y e * si ZübeyrMe idi.2294[37]

Allah Resulü'nün Ordu Ve Seriyye Kumandanlarına Râyeler Bağlaması, İslâm'da İlk Olarak Bağladığı Râye Ve Kimin İçin Bağladığı

Hz. Peygamber (sav) hicretin ikinci yılında Ubeyde b. Haris b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf ı bir s e r i y y e nin başında gönderdi ve kendisine bir râ y e bağladı (çektirdi, verdi), tbn İshak şöyle der: Bize ulaştığı kadarıyla bu, Resu-lullah'ın (sav) müslümanlardan biri için bağladığı ilk râye dir. Yine ikinci yılda Hamza b. Abdülmuttalib'i başka bir tarafa gönderdi. Bazıları bunun ilk verilen r â y e olduğunu söylerler. Bu iki seriyyenin gönderilmesinin birbirine yakın zamanlarda olduğu düşünülerek iki görüşün uzlaştırılması ihtimal dahilindedir.2295[38]

Sirâc, Zer b. Ceyş tarikiyle, onun şöyle dediğini rivayet eder: Islâmda ilk r â y e Abdullah b. Cahş için bağlanmıştır.2296[39] Bununla, Suyûti'nin el-EvâiFde söylediği "Râye lerin ilk bağlanışı Hayber savaşı sırasındadır, daha önce ise liva lar vardı" sozunun2297[40] anlamı anlaşılmış olur. Hafız Ibn Hacer Fethu'l-Bârî'de bu bilgiyi Urve'den nakledilmiş olarak Ibn Ishak ve Ebû'l-Esved'e atfeder.2298[41] Zurkâni de Şerhu'l-Mevâhib'de (I, 453) bunun, 1 ı v â ve r â y e arasında farklılık bulunduğu konusunda açık bir ifade olduğunu söyler.2299[42]

Râye'nin Ebadı

İshak b. ibrahimer-Remlîel-Eft*âd'da Şâm bâdıyesıhadislerinden olarak Haram b. Abdurrahman el-Has'amî yoluyla Ebû Zur'a el-Fezaî es-Sümâlf den şu tahricde bulunur: "Resulullah (sav) ona râye olarak bir arşına (zira)

2294[37] Buharı, Meğâzî 48 Kettânı özet olarak vermiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/78-79.

2295[38] Özetle verilen bu bilgiler için bkz Ibn Hışâm, I, 591, 595-596 Hicretin birinci yılı (ikinci değil) 7 ve 8 aylarında gönderildikleri rivayet edilen bu serıyyelerden Ubey-de'nınkı RâbığMe Senıyyetu'1-Mere, Hz Hamza'nmkı ise îs'te Sîfı'1-Bahr mevkiine gitmiştir Bu konuda ayrıca bkz Vâkıdı, I, 9-10, Ibn Sa'd, II, 6-7, Ibn Hazm, Cevâmiu's-sîre, s 76-77, Ibn Hıbbân.es-Sîretü'n-Nebeviye, s 150, İbn Abdılber, ed-Dürer f ihtisâril-meğâzi ve's-siyer, s 92, Ibn Kesîr, es-Sîre, II, 356-359.

2296[39] bkz. Suyûtı, el-Evâil, s 64.

2297[40] age, s 63.

2298[41] Fethul-Bârî, XVI, 56.

2299[42] Zurkâni, II, 222.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/79.

bir arşın ebadında beyaz bir kumaş parçası verdi." Rivayetin bu şekildeki lafzı İbn Mende'ye aittir. Dûlâbi'nin rivayetinde ise "beyaz bir râye" ifadesi vardır. Hz. Peygamber ona râye'yi verdikten sonra "Ey Ebû Zur'a, kavmine gît ve içlerinde %im Ebû Zur'a'nın râyesi altına girerse emniyettedir' diye ilanda bulun" buyurdu. Ebû Zur'a, ben de öyle yaptım, der.2300[43]

Râyelerde Hilâl Şekli

İbn Hacer el-İsâbe'de Sa'd b. Mâlik el-Ezdî'nin biyografisini vererek İbn Yunus'tan şu bilgiyi nakleder: Sa'db. Mâlik, Resulullah'a (sav) elçi (temsilci) olarak geldi, Resulullah ona kavmi için siyah bir râye verdi. R â y e ' de beyaz bir hilal vardı. Sa'd b. Mâlik Mısır fethine katılmış olup orada soyundan kimseler bulunmaktadır.2301[44] İslâmî râye deki hilal şeklinin menşei de böylece anlaşılmış olmaktadır. Yine bu bilgiyle, Vefiyyetül-eslâf müellifinin söylediği sözün anlamı (isabetsizliği) anlaşılmış olur ki, o sayfa 380'de şöyle der: Hilal şeklinin işaret (remiz) olarak cami minarelerinin ucuna konulması bidat tir.Osmanlı devleti hükümdarları resini bir işaret olarak hilal şeklini Bizans hükümdarlarından alıp kullanmışlardır. Bunun menşei ise şudur: Büyük İskender'in babası Makedonyalı Filip ordusuyla Kostantiniyye'ye (İstanbul) saldırdığında halk ona karşı koyarak galip geldi ve onu ülkeden çıkardılar. Bu olay seher vaktine rastladığından, bunu uğur sayarak, bu olayın hatırasına hilal şeklini resmî alem lerine (bayrak) koydular. Bizans hükümdarları da bunu onlardan tevarüs ettiler. Osmanlılar onlara galip geldiklerinde kendilerinden aldılar. Sonra da bu âdet Kazan memleketlerinde uygulanır oldu.2302[45]

Allah Resulümün Liva Ve Râyelerinîn Renkleri, Râye'sînîn Adı Ve Beyaz Liva'sına Yazılan Yazı

BEYAZ: İbn İshak şöyle der: Hz. Peygamber (sav) Büyük Bedir Gazvesinde 1 i v â yi Mus*abb.Umeyr*e verdi. İbn Hişâm, liva' nın beyaz olduğunu söyler.2303[46] Nesâi ve Ebû Davud'un Sünenlerinde C âb ir* den şu rivayet nakledilin "Allah Resu-lü'nün (sav) Mekke'ye girdiği günkü liva sı

2300[43] Metinde altı çizili olan bu kısım Huz&i tarafından ilgili yerde (s. 358-368) verilen bilgiler içinde mevcut olmayıp Kettâni'nin ilavesidir. Ebû ZurVnın biyografisi ve bu rivayet için bkz. Üsdül-gâbe, VI, 121; el-tsâbe. IV, 82. Ancak İbn Hacer bu rivayette sözkonusu edilen şahsın Ebû Zur'a değil Ebû Ruveyha olduğunu söyler ve bu rivayeti tam olarak onun biyografisinde verir (bkz. el-tsâbe, IV, 72). Dûlâbi de Ebû Ruvey-ha'nın biyografisinde aynı rivayeti zikretmiştir {bkz. el-Künâ vel-esmâ, 1,30).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/79-80.
2301[44] el-İsâbe, II, 32.
2302[45] İslâm bayraklanndaki hilalin menşeini sadece el-tsâbe'deki bir rivayetle izah isabetli olmayıp araştırmalar hilalin ilk zamanlar mevcut olmayıp daha sonra ortaya Çıktığını göstermektedir. Bu konuda bkz. "Türk Hilalinin Aslı I", Darülfünun İlahiyat Pak, Mecmuam, I (1926) sayı 2, s. 158-182; "Türk Hilalinin Aslı, II" aynı mecmua, sayı3, s. 36-51.Halil Halid bu yazüardan ilkini Wıtiiam Ridgway'm makalesinden, djğerüu'de Yakub Artın Papa'jvn eserinden te/vüme etmiştir. Osmanlılardan &nceAfcğoflsr, Fâtimtfer, tfryuöf/er, Afem/ûjt/ar ve Anaefo/ufiej'/ı/t/en ainâsj'm Zarında hilal bulunduğuna dair bkz. Fuad Köprülü, "Bayrak,"İA, II, 410-413.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/80.
2303[46] Ibo Hışâm, 1,612 Metinde ibn Hışâm'ın adı geçmemektedir.

beyazdı."2304[47] SARI-Ebû Davud'un Sünen'inde, Simâk b. Harb'den, onun kendi kavminden bir adamdan, onun da bir başkasından yaptığı şu rivayet zikredilir: "Hz. Peygamberin (sav) r â y e sini sarı gördüm"2305[48] TOZ RENGİ İbn Cemâa Muhtasara's-siyer'de Resulul-lah'ın (sav) silâhı babında şöyle der: Onun toz rengi bir 1 i v â sı vardı.2306[49] SiYAH İbn İshak Bedir Gazvesi'yle ilgili haberde şöyle der: Resulullah'ın (sav) önünde iki siyah r â y e vardı; biri Ali b. Ebî Tâlib'de, diğeri de ensârdan birindeydi.2307[50] Abdullah b. Hayyân2308[51] el-Isfahânî Ahlâku'n-Nebî'de Hasan'dan şu rivayeti nakleder: Allah Resulü'nün (sav) r â - y e si siyah olup adı U k â b idi.2309[52] Buhâri'nin Târîh'inde Haris b. Hassân'dan şu rivayet nakledilin Mescide girdim, Hz. Peygamberdi (sav) minberde ayakta hutbe okurken gördüm. Falan da kılıç kuşanmış olarak ayaktaydı, orada siyah r â y e ler sallanıyordu. "Nedir bu?" dedim, Amr b. Âs'm Zâtü's-selâsil ordusundan döndüğünü söylediler.2310[53]

Yün Râye

Kudâi el-Inbâ'da şöyle der: Resulullah'ın (sav) e 1 -Ukâb adlı, siyah yünden bir r â y e * si vardı.
Hadis hafızları, râyelerin çeşitleriyle ilgili rivayetleri, bunların ayrı ayrı zamanlarda sozkonusu olduklarını ifadeyle telif etmektedirler.2311[54]

Siyah-Beyaz Çizgili Kumaştan (Nemire) Râye2312[55]

Nemire, yünden çizgili kumaş demektir. Bu kumaşta "hilâl" desenleri olduğu da söylenir.2313[56] el-Muhkem'de şu bilgi verilir: Nemire, hangi renkten olursa olsun nokta (benek) demektir. el-Enmer, içinde siyah ve beyaz nokta olan şeydir. Nemire ise siyah ve beyaz çizgileri bulunan kumaş demektir. îbn Cemâa Muhtasaru's-siyer'de şöyle der: Resulullah'ın (sav) el-Ukâb denilen, çizgili (benekli, noktalı) kadifeden2314[57] siyah renkli dörtgen bir r â y e si vardı.2315[58]

2304[47] Nesâi, Hac 106, Ebû Dâvud, Cıhâd 76, Tırraızı, Cıhâd 9.
2305[48] Ebû Dâvud, Cıhâd 76 Ayrıca bkz Ahlâku'n-Nebî, s 127.
2306[49] Hz Peygamber'in Savaşları'nda (s 212, 216) bu bilgi Kettânı'den naklen verilirken İbn Cemâa, îbn Cumâa ve esen de Muhtâru's-sîra şeklinde geçmiştir Renklerle ilgili başlıklar olarak buyuk harfle belirttiğimiz renk adlan metinde böyle belli şekilde verilemediğinden ve bin diğerine ulandığından M Hamıdullah bunları "sarım-tırak-beyaz" "siyahımsı-san" "koyu-sıyah" şekillerinde anlamış ve Kettânı'nın zikrettiği kaynaklardan Ebû Dâvud ve Nesâi'de böyle bir bilgi bulamadığını, İbn Cemâa'nm esenin elde edemediği için de karşılaştıranıadığmı belirtmiştir (s 216).
2307[50] ibn Hışâm, 1,612-613 îbn Hışâm.ensann râyesım Sa'db Muâz'ın taşıdığını behrtîr (s 613).
2308[51] Metinde Hıbbân şeklinde geçmiştir.
2309[52] Ahlâku'n-Nebî, s 127.
2310[53] et-Târfluıl-kebîr, II, 260-261.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/80-81.
2311[54] bkz Fethul-Bârî, XII, 89.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/81.
2312[55] Huzâi bu başlıktan önce, Kettâni'nin zikretmediği Murahhal göç, kervan desenli kaftandan (mirt) râye başlığını vererek ibn Hayyân'm Hz. Âişe'den naklettiği şu rivayeti zikreder: "Resulullah'ın (sav) râyesi murahhal kaftandan (mirt yünlü, ipekli veya keten elbise) idi." Başkalarının yaptığı rivayette ise bunun Hz.Âişe'nin kaftanından olduğu kaydedilir. (Ahlâku'n-Nebî, s. 125-127). Bazı rivayetlerde murahhal yerine müreccel (erkek şekli desenli) ifadesi vardır, (bkz. IbnKesîr, es-Sîre,II, 555).
2313[56] Huzâi bu bilgiyi el-Meşârik'ten nakletmiş olup bu ve el-Muhkem'den nakledilen bilgi, metinde altı çizili olmamakla birlikte Huzâi'ye aittir.
2314[57] Mühmele (kadife, saçaklı kumaş) kelimesi metinde mücmele şeklinde geçmiştir.
2315[58] bkz. Ahlâku'n-Nebî, s. 126; Şâmi, VII, 597.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/82.

Livâ’da Ne Yazılı Olduğu

Abdullah b. Muhanimed b. Hayyân2316[59] el-Is fa hâni Ahlâku'n-Nebî adlı kitabında Büreyde'den şu rivayeti nakleder: "Allah ResuUVnün(sav) r â y e ' si siyah, liva* sıisebeyazdı."İbn Abbas'tan nakledilen rivayette şu ilave vardır: Liva* sının üstünde "Lâ ilahe İllellâh Muhammedün rasûlullâh" yazılı idi.2317[60]
Bu bilgi, isnad bakımından Huzâi'nin kusurudur. Çünkü hadis esasen Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Tirmizi'de2318[61] İbn Abbas'tan naklen mevcuttur.2319[62] Ayrıca bu rivayetin aynısını Taberânî Büreyde el-Eslemî'den, İbn Adî de Ebû Hureyre'den naklen verirler.2320[63]

Allah Resulü’nün Râye'sinin Adı

Kasım b. Sabit es-Serakustî ed-Delail'de2321[64] şöyle der: "Allah Resulü'nün (sav) râyesinin adı el-Ukâb idi."2322[65]
Fethu'I-Bârî'de şu bilgi verilir: Denildiğine göre Hz. Peygamber'in (sav) el-Ukâb adlı dörtgen siyah bir r â y e si ile Rây e2323[66] adlıbe-yaz ve muhtemelen biraz siyahı bulunan bir r â y e si vardı.2324[67]

Ensârın Râye’sinin Rengi

İbn Hacer el-tsâbe'de Mezîde el-Asariyye'nin biyografisini vererek şöyle der: Ebû Nuaym onu anarak kendisinden şu tahricde bulunur: "Resu-lullah (sav) ensara r â y e ler bağladı (çektirdi) ve onları sarı renkte yaptı."2325[68]
Ibn Sa'd'ın Tabakât'mda şu bilgi verilir: Süleym kabilesi elçi heyeti Hz, Peygamber'e (sav) geldiğirîde "bizim liva mızı kırmızı ve parolamızı da 'öncü' yap dediler, o da öyle yaptı.2326[69]
Tenbih: Meşhur Türk veziri Cevdet Paşa Tarih'inde Vâsıf Efendi Ta-rih'inden, devletlerde bayraklara gösterilen itibarı açıkladığı bir makale nakleder. Makaleye şöyle başlar:2327[70] "T uğ ve sancak ve liva mn ihdas ve vaz'ında sır ve hikmet budur ki bir maslahata müteveccih olan nü-fus-u kesîre (bir topluluk) bir bayrağın altına cem oldukta (toplanınca), me-yanlarmda (aralarında) ittihad hasıl ederler. Yani ol bayrak onların

---

2316[59] Metinde Hibbân şeklinde geçmiş olup Abdullah adı da Ebû Abdullah olarak kaydedilmiştir.
2317[60] Ahlâku'n-Nebî, s. 125-126; Şâmi, VII, 595. Fethul-Bâri'de (XII, 89) bu rivayet Ebü'ş-Şeyh'ten (İbn Hayyân kastediliyor) naklen verilerek "vahin" (bir tür zayıf ha-dİs) şeklinde değerlendirilir. Ayrıca bkz. Mecmâu'z-zevâid, V, 321.
2318[61] Tirmizi, Cihâd 10.
2319[62] Ayrıca bkz. Şâmi, VII, 595; Mecmâu'z-zevâid, V, 321.
2320[63] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/82.
2321[64] Serâkustı(o 302/915) ve eseri için bkz. Neflıu't-tîb, II, 49-50.
2322[65] Ayrıca bkz. Ahlâku'n-Nebi, s 127.
2323[66] Metinde "Raybe" şeklinde geçmiştir.
2324[67] Fethul-Bâri, XII, 89.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/83.
2325[68] Üsdü'l-ğâbe'de (VII, 264) Mezîde el-Asariyye kadınlar bölümünde verilmiş olup bazılarının onu erkek olarak Mezide bin Cabır el-Asan şeklinde kaydettikleri zikredilir, el-isâbe'de (III, 406) ise erkekler bölümünde verilmiş, ancak mezkur rivayete yer verilmemiştir.
2326[69] Ibn Sa'd, I, 307 Ayrıca bkz. Şâmı, VII, 596.
2327[70] Burada tekrar Arapça'dan Türkçe'ye tercüme yerme aslı olduğu gibi verilmiştir (bkz. Tarih-i Cevdet, I, 30-31).

müttehidü'1-kalb ve müttehidü'l-kelime olmalarına (birlik ve bütünlükiçin-de bulunmalarına) alet ve alamet olarak amn tahtında içtima ile (altında toplanmakla) kendülerini bir vucud hükmünde tasavvur ederler ve akraba ve taallukattan ziyade yekdiğeriyle me'luf olurlar ve esna-yı muharebede madem ki bir güruhun bayrağı kaimdir darb ve defa müteheyyi ve müstaid-dirler (hazır ve muktedir) dimek olarak zaferden me'yıs (ümitsiz) olmazlar. Ve bayrağı ahz ve itlaf olunan (alınıp yokediîen) güruha vehm ve haşyet târi olarak (korkuya düşerek) münhezim veya mütezelzil olur. Bayrakların tül ve kâmetif uzunluk ve boyu) ve zîb ve zînetİ (güzellik ve süsü) dahi cemiyet-i hâtıra bâdî ve mucib-i havf ve haşyet-i eâdîdir (düşmanları korkutup ürkütür). Zira muzika sedası tarik-i sâmiadan (kulaktan) ruha şevk ve şecâ'at verdiği gibi bayrakların nümayişi dahi tarîk-i bâsıradan (gözden) ashabına gayret ve taraf-ı a'dâya da (düşmana) fütur ve dehşet getürür. Ümem-i maziye ve düvel-i munkaziye (geçmiş milletler, yokolup gitmiş devletler) mütenevvi muzika alalı istimal ettikleri gibi bayrak ve sancakların dahi müteaddid nevilerini imal ve istimal etmişlerdir. Asr-ı Saadet'te çalgı yoğidi lakin bayrak varidi." Devamı için adı geçen tarihin mukaddimesine (s. 35) bakınız.2328[71]

Devlet Başkanının Çocuklara Sarık Sarması

el-tsâbe'de Kurt (Kurayt da denir) b. Ebî Rimse2329[72] el-Belevî'nin biyografisini verir ve Ebû Musa'nın zeylinde Ibn Mende'den naklettiği şu rivayeti zikreder: Kurt, babası ile birlikte hicret etti. Allah Resulü'nün (sav) huzuruna getirildiklerinde, Ebû Rimse'ye "Bu senin oğlun mudur?" diye sordu, o da "evet şahitlik ederim!" dedi. Resulllah (sav) "Ondan dolayı sana tecavüzde bulunulmaz, senden dolayı da ona tecavüzde bulunulmaz" buyurdu ve Kurt'u çağırıp kucağına oturttu, ona bereket duasında bulundu, başını okşadı ve siyah bir sarık giydirdi. O, Ebû Müslim el-Horasânî ile birlikte olan liderlerden Lâhiz b. Kurt'un babasıdır.2330[73]

Derim: Bu kıssa eğer doğruysa, bu, babamın ergenlik çağına gelen veya o çağa yaklaşanlara püskülleri (uçları) salıvererek sarık bağlamaya itina göstermesine delil teşkil eder. Böylece bazı alimlerin "sarık bağlamanın gerektiği zaman konusunda ne hadis ne fukaha görüşlerinden birşeye vakıf olmadım; yedi veya on yaşma gelindiğinde mi, yoksa ergenliğe erdiğinde veya sakal çıkmaya başladığında mı?" (bkz. ed-Diâme fi ahkâmi'l-imâme, s. 29)2331[74] diyerek bu konuda tevakkuf etmelerinin anlamını (bu konudaki bilgisizliklerini ı anlamış olursun. Hicazlılar şimdilere dek çocuklara sarık bağlamaya özen gösteregelmişlerdir. Sanki bu, tevarüs edilegelen eski bir

---

2328[71] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/83-84.

2329[72] Metinde burada ve aşağıda Rımte peklinde geçmiştir.

2330[73] el-İsâbe, III, 266. Üsdü'1-ğâbe, IV, 403; Müsned, II, 226-228. Müsned'dekı rivayetlerden anlaşıldığına göre baba-oğul birbirine çok benzıyorlardı. "Bu senin oğlun mu?' sorusuna Ebû Rımse "evet, Kabe'nin rabbıne yemin ederim!" diye karşılık verince, Resulullah (latife olarak) "gerçekten mı?" diye üsteler, o da "şahitlik ederim!" der Bunun üzerine Resulullah (sav) tebessüm ederek metinde anılan sözlerim söyler ve ardından "Hiçbirgünahkar başkasının günahını çekmez" (Fatır 35/18) âyetini okur.

2331[74] Kettîını'nın dayısı oğlu Muhammed b Cafer el Kettânı'nın (ö 1927) ed-Diâme lil-âmil bi-Sünnetil-imâme (Kahire 1328) adlı esen kastedilmiş olmalıdır (bkz. Fih-risül-fehâris, i, 517, SuppL, II. 891).

uygulamadır. Ibn Asâkir'in Tarih'inde imam Mâlik'ten tahric ettiği şu rivayet de bunun delilidir' "Sarığın terkedilmemesi gerekir, ben henüz yüzümde kıl yokken sarık bağlamıştım." el-Medârik'te, Ebû Mus'ab'ın şöyle dediği kaydedilir: Mâlik'in şöyle dediğini duydum: "Hatırlıyorum, yüzümde hiç kıl tutamı yoktu, bizden hiçbir kimse Resulullah'ı (sav) iclâl (tenzih, ululamak) gayeliyle mescide sarıksız girmiyordu.2332[75]

Ordunun Ön, Yanlar, Kalb Ve Arka Olmak Üzere Beş Kısma ' Ayrılması Ve Kumandanın Kalb Kısmında Bulunması

Araplar orduyu» beş kısma ayrılmış olmasından dolayı " H a m î s " diye adlandırıyorlardı. Ordunun kısımları şunlardır: K a I b (orta, merkezi kısım), M e y m e n e (sağ taraf), M e y s e r e (sol taraf), Mukaddime (ön taraf, öncükısım)ve Saka (arkataraf).İbnîshakSiyer'deMekke fethi ile ilgili haberleri verirken şöyle der: Abdullah b. Ebî Necîh bana şunu haber verdi: Resulullah (sav) ordusunu Zû Tevâ*da kısımlara ayırdığında Zübeyr b. Avvâm'a bir grupla birlikte Küdâ'dan girmesini emretti. Zübeyr sol cenaha (mey-sere) kumanda ediyordu. Resulullah (sav), Sa'd b. Ubâde el-Ensârî*ye de bir grupla birlikte Kedâ'dan girmesini emretti. Halid b. Velid'e bir grupla birlikte Mekke'nin aşağı tarafında Lît'ten girmesini emretti. Halid sağ cenaha (meymene) kumanda ediyordu. Bu cenahta Eşlem, Süleym, Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne ve Arap kabilelerinden bazıları bulunmaktaydı. Ebû Ubeyde b. Cerrah da müslümanlarla birlikte ordunun Öncü grubu olarak Resulullah'm (sav) önünde Mekke'ye doğru ilerliyordu. Resulullah (sav) bu şekilde Ezâhir*den girdi ve Mekke'nin yukarı tarafında konakladı, orada kendisine bir çadır kuruldu.2333[76]

Okçu Kumandanı

İbn Hacer el-lsfibe'de Abdullah b. Cübeyr el-Ensârfnin biyografisini vererek şöyle der: Uhud'da okçuların kumandanıydı. Sahîh-i Buhâri'de Berâ b. Âzib'in rivayet ettiği hadiste anılmış olup hadiste şöyle denir: "Müşrikler hezimete uğradıkları zaman okçular ganimet almak için gittiler. Abdullah b. Cübeyr2334[77] onları engellemeye çalıştı, fakat onlar kendisini terkedip gittiler.2335[78]

2332[75] Kadı lyaz, Tertîbti'l-medârik, I, 182. Metinde "tutam" (taka) kelimesi düşmüştür. Allah Resulu'n un (sav) bazı büyük sahabılerm sarıklarını bağlaması ile ilgili olarak bkz. Şftmı, VII, 434.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/84.

2333[76] Ibn Hışâm, II, 406-407. Metindeki hata ve düşüklükler ıçmaslına bakılmalıdır Ayrıca krş. Ibn Kesîr, III, 553, 556-560.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/85.

2334[77] Metinde Cafer şeklinde geçmiştir.

2335[78] el-İsâbe, II, 286; Buharı, Meğazı 10,17,20. Huzâı de (s 379) böyle bir başlığa yer vererek Buharı, Ibn Ishak ve Ibn Abdilber'den naklen bilgi verir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/85.

Düşmanla Karşılaşıldığında Devlet Başkanını Korumak Maksadıyla Ordunun "Kalb" Kısmında Başkanın Kendi Yerine Koyduğu Ve Birbirlerinin Elbiselerini (Üniforma) Giydikleri Kimse

el-îstîâb'da şu bilgi verilin Uhud savaşı sırasında Ra'b b. Mâlik Allah Resulünün sarı renkli savaş elbisesini (üniformasını)2336[79] Allah Resulü de onun elbisesini giymişti. Ka*b onbir yara aldı.2337[80]
Derim: Hicret kıssasında vukubulan olayı da burada zikretmek gerekir. Şöyle ki Hz, Ali, Resulullah'ın (sav) yatağına yatmış, Kureyşliler onu Hz. Peygamber sanmışlardı. Sabah olunca Hz. Ali onların yanına çıktı. Bu, kafirlerin zihnen rahat olup Hz. Peygamberi (sav) izlememeleri için yapılmıştı. Bu kıssa meşhurdur. "İnkar edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyi-sidir" (Enfal 8/30) âyeti de bu olayla ilgili olarak nazil olmuştur.
Câhız diye meşhur îmam Ebû Osman b. Bahr, ilginç kitabı et-Tâc fi ahlâkil-mülûk'ta (s. 124) şöyle der; "Hükümdarlarımızın makamlarını (üzerine) dikilen her gözden ve dinleyen her kulaktan korumaları vaciptir. Görmüyor musun ki ResuluUah (sav) Allah'ın kendisini himayesi ve Rûhu'l-Emîn'in koruması gibi Allah tarafından özel bir mekvide tutulmasına rağmen bunu yapmıştı. Hükümdarların da onun izinden gitmeleri ve yaptığını yapmaları gerekir. Müşrikler onu öldürmeyi kurdular, Cebrail Allah katından kendisine bunu bildirdi, o da Ali'yi çağırarak yatağına yatırdı, kendisi de başka bir yere yattı. Hz. Ali kalktı, onlar da kendisinden uzaklaşıp gittiler. Bunda, zikrettiğimiz hususla ilgili olarak delillerin en büyüğü ve hüccetlerin en vazıhı vardır. Çünkü hükümdarların nefisleri yeryüzündeki herkesten ağır basan ağırlıkta en üstün ve değerli nefislerdir. Acemler şöyle der: "Hükümdarın, yattığı yere ana-babasmdan başkasını muttali etmemesi gerekir. Onlardan başkasından sakınmak ve kendilerine güvenmemek, ihtiyatlı olmak bakımından daha uygun, hükümdarın siyaseti bakımından daha sağlam, Şeriat açısından daha gerekli, teenni ve itidal bakımından da daha isabetlidir."2338[81]

Ordunun Sağ, Sol, Merkez Ve Ön Kısımlarına Kumanda Edenler

İbn İshak Siyerde şöyle der: Mekke'nin fethi günü Ebû Ubeyde b. Cerrah müslümanlarla birlikte ordunun öncü kıs-mındaydı.2339[82] el-Istîâb'da Halid b. Velid'i anarken müellif şöyle der: O, Huneyn Savaşında Resulullah'ın (sav) ordusunun öncü kısmına kumanda ediyordu, emrinde

2336[79] Burada kullanılan "le'me" kelimesi zırh, silah vb. butun savaş levazımatını ifade etmekte olup konu başlığı ile ilgisi bakımından "üniforma" şeklinde tercüme edilmiştir.
2337[80] el-îstiâb, III, 288.
2338[81] et-Tâc, s. 124.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/86.
2339[82] İbn Hışâro, II, 407.

Benî Süleym kabilesi vardı.2340[83] Resulullah (sav) Mekke fethinde Halid b. Velid'i sağ cenaha, Zübeyr b. Avvam'ı sol cenaha ve Ebû Ubeyde b. Cer-râh'ı da vadinin ortasında piyadelerin "Beyâzika" (kî bunlar aynı zamanda hükümdarın binit devesinin2341[84] görevlileri ve onun işlerini görenlerdir) başına verdi.2342[85] Büyük Bedir Gazvesi ile ilgili haberde şu bilgi geçer: Ordunun arka kısmının başında Benî Mazin b. Neccâr kabilesinden Kays b. Ebi Sa'saa2343[86] vardı.2344[87] Allah Resulü (sav) Uhud savaşında piyadelerin başına Benî Amr b. Avf kabilesinden Abdullah b. Cü-beyr*i2345[88] koymuştu.2346[89]

Askerlerin Savaşta Kendisiyle Birbirlerini Tanıdıkları İşaret Ve Parolaları

EbûYa'la "ceyyid" (sahih,makbul)bırsenedleHz.Ah'denşuri-vayetı tahnc eder: "Resulullah'm (sav) parolası "ey butun hayırdan lütfeden)!" ıdı.2347[90] Taberânı,Ukbeb Ferkad'dan şu nvayetı nakleder-"Resulullah (sav) ashabının biraz geri kaldığını gordu ve "ey Bakara Sûresi yaratılan!" dedı.2348[91] Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud, Seleme b. Ekva'dan şu rivayeti tahnc ederler ''Resulullah (sav) zamanında Hz. Ebubekır ile birlikte gazaya çıktım, parolamız "oldur oldur" idi.2349[92] Ebu'l-Hasan b Dahhak, Muzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir adamdan şu rivayette bulundu: "Resulullah (sav) bir grubun parola olarak 'ey haram' dediklerini duydu ve 'ey helal' buyurdu."

el-tsâbe*de müellif Sinan b. Vebre el-Cühenî'nin biyografisini verir ve şu bilgiyi zikreder; Taberânî, Hârice b. Haris b. Rafı el-Cühenî yoluyla, onun da babasından yaptığı şu rivayeti nakleder: Sinan b. Vebre el-Cühenî'nin şöyle dediğini duydum: "Benî Mustalik gazvesinde Nebi (sav) ile birlikte idik, parolamız 'ey yardım olunmuş (muzaffer) öldür!' idi. Taberânî el-Mu'cemü'l-evsat'da şöyle der: "Bu hadis Sinan'dan yalnız bu isnadla rivayet edilmiş olup Muhammed b. Cehdam bu isnadla yalnız kalmıştır."2350[93]

Burhanuddin el-Halebî Nûru*n-nibrâs'ta şöyle der: "Öldür!" sözüyle hem paroladan gözetilen gaye gerçekleşmiş, hem de öldürme emriyle birlikte zafer uğuru umulmuştur. Onlar bu kelimeyi gece karanlığında birbirlerini

2340[83] el-îstîâb, I, 407.

2341[84] Metinde düşmüştür.

2342[85] Htızâı bu bilgiyi Müslim'den (bkz Müslim, Cıhâd 86) nakletmıştır (s 376).

2343[86] Metinde Kays b Sa'saa şeklinde geçmiştir.

2344[87] Huzâı bu bilgiyi ibn Iahaktan nakletmıştır (s 378)bkz Ibn Hışâm, 11,406-407 Başlıkta anılmamakla birlikte bu bilgi ordunun arka kısmıyla ilgilidir.

2345[88] Metinde Zubeyr şeklinde geçmiştir.

2346[89] Huzâı bu bilgiyi Buhân'den nakletmekte, "Okçu kumandanı" adını taşıyan bu başlık altında ayrıca Abdullah b Cubeyr'ın okçu kumandanı olduğunu Ibn Ishak ve Ibn Ab-dılberMen naklen vermektedir (s 379) "Piyade kumandam" başlığında ise Müslim'den naklen Ebû Ubeyde ile ılgıh rivayet zikredilmektedir (s 380).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/87.

2347[90] Ebû Ya'la, Müsned, I, 390 (nr 505).

2348[91] bkz Mecmau'z-zevâid, V, 327 Metinde "teahhur" kelimesi "muteahhtr* şeklinde geçmiştir Rivayet zincirindeki Alı b Kuteybe'nm zayıf olduğu bebrtümıştır.

2349[92] Müsned, IV, 46, Ebû Dâvud, Cıhâd 71,93 Metinde "mut emıt" (oldur öldür) ifadesi "ente ente" (sen sen) şeklinde geçmiştir Ibn Hışâm Uhud Savaşında parolanın "oldur oldur" UT, 68), Bedir'de ise "Allah Bir Allah Bir" (1,634) olduğunu kaydeder.

2350[93] el-İsâbe, II, 84. Taherâm'nın rivayeti için bkz. Mecmau'z-zevâid, VII, 142.

tanıyabilmek için işaret yapmışlardı.
el-Garîbeyn'de, "Gecelediğinizde, 'Hâmîm, yardım olunmasınlar (muzaffer olmasınlar)! deyin"' hadisiyle ilgili olarak Ebû Ubeyd'in şöyle dediği nakledilir: Bunun manası "Andolsun, yardım olunmayacaklar" demektir.2351[94] el-tsâbe'de, müellif herhangi bir nisbe ve mensubiyeti bulunmayan Mühelleb adlı birini zikrederek şöyle der: îbn Şahin onu anar ve Müsedded yoluyla şu rivayeti kaydeder: "... Bize m e v 1 â larımızdan biri olan Zekvân haber vererek şöyle dedi: Mühelleb'in parolası "Hâmîm, yardım olunmasınlar" idi. Mühelleb de şöyle der: "Bu, Allah Resulü'nün (sav) parolasıydı.2352[95] Nesâi Berâ'dan şu rivayeti tahric eder: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Siz yarın düşmanla karşılaşacaksınız. Onlar arasında çağrımız olarak "Hâmîm, yardım olunmasınlar" parolanız olsun. Ebû Dâvud ve Tirmizi şu rivayeti tahric ederler: "Düşman size gece baskında bulunursa, 'Hâmîm yardım olunmasınlar' deyin."2353[96]
Doğulu alimlerden fazilet ehli biri şöyle dedi: Denildiğine göre bunun manası şudur: H â m î m bulunan yedi sûre,özel öneme sahip sûreler olup Hz. Peygamber (sav) bunların anılmasının, mevkilerinin yüceliği ve makamlarının büyüklüğü sebebiyle olduğuna dikkat çekmiştir. Şöyle ki onlarla ilahî rahmetin müslümanların yardımına yetişmesi dilenir. 'Yardım olunmasınlar (olunmazlar)" kelimesi de diğerine bağlı olmayan müstakil bir ifadedir. Sanki o "Hâmîm" dediğinde, birisi kendisine "bu kelimeyi söylediğinde ne olur?" diye sorar, o da "yardım olunmazlar" karşılığını verir.2354[97] İbn Habîb, insanların ötedenberi parolaya önem veregeldiklerini söyler, îbn Abbas da şöyle der: Bedir Savaşında parola "ey yardım olunan (muzaffer)", Huneyn savaşında "Hamım, yardım olunmasınlar" ve mağlup olduklarında ise özellikle "ey Bakara Sûresi yârânı" idi. Bunu İbn Abbas'tan İbn Yunus nakleder. Safirlerden bir âlim, askerin ordu kumandanı üzerindeki haklarını zikreder ve kendisiyle başkalarından ayırdedihneleri, toplanıp yardımlaşmaları için her gruba birbirlerini çağıracakları bir parola vermesini de bundan sayarak şöyle der: Urve b. Zübeyr, babasından şu rivayette bulunur: "Nebi (sav), muhacirlerin2355[98] parolasının 'ey Abdurrahman oğullan', Hazrec'in parolasının 'ey Abdullah oğulları', Eus'in parola w* 'ey Ubeydullak oğulları' olmasını buyurdu ve atını da 'Allah'ın atı'diye adlandırdı.'1 O âlim şöyle der: Bedir savaşında Resullahm (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Tanınmak için işaret edinin, çünkü melekler de işaret edinmişlerdir." Ebû Dücâne, Rtesulullah'ın (sav) Bedir savaşında hakkında "kim onu hakkıyla alacak ?"2356[99] buyurduğu kılıcı aldığında, başına sardığı kırmızı sarıkla

---

2351[94] bkz. en-Nihây e fi garîbil-hadîs, T, 446. Yani bu sözle dua değil ihbar (haber verme) kastedilmiştir. Hadis için bkz. Ebû Dâvud, Cıhâd 71; Musned, IV, 289.
2352[95] el-İsâbe, 111,536 Metinde Museddedve diğer bazı kelimeler düşmüştür.Bu konuda ebtsâbe'de bir önceki biyografi olan Mühelleb b. Ebî Sufra'ya da bakınız.
2353[96] Ebû Dâvud, Cihâd71,Tirmizi, Cihâd 11 "Beyyetekum" kelimesi metinde "beyyme-hum" şeklinde geçmiştir. Ayrıca, metinde verilen Tirmizi'nin lafzı olup Ebû Dâvud'da "gecelediğin zaman" şeklindedir.
2354[97] Bu bilgiler için bkz. en-Nihâye, 1. 446.
2355[98] Metinde bu kelime mevcut olmayıp devamdan bu husus anlaşılmaktadır. Nitekim bir başka hadiste muhacirlerin parolasmın Abdullah, en.sânnkıniü ise Abdurrahman olduğu kaydedilmiştir (bkz. Ebû Dâvud, Cihâd 71).
2356[99] Müsned, III, 23.

işaretlenmişti (alem lenmişti). Bu bilgiler için Fevâidü'd-dürer*e bakınız, Ebû Dücane Simak b. Hareşe'nin el-İstibsâr'daki biyografisinde şu bilgi verilir: "O, savaşta tanınmak için kırmızı sarıkla işaretlenirdi; başına sardığı kırmızı sarıkla işaretlenince de insanlar onun savaşacağını anlamış olurlardı."2357[100]

İbn Ebi'l-Hisâl el-Gâfıkf nin Zıllül-gamâme2358[101] adlı eserinde efendimiz Hz. Hamza'nın biyografisinde şöyle denir;

Çetin savaşların şiddetli sesine giden
Ve devekuşunun telekleriyle işaretlenmiş günlerin (savaşların) yüceliğine
Karanlık ve kızıllık içindeki savaş firmına
Kahramanların görmesi için kendisini
İşaretlerden (bayraklardan) bir işaret (bayrak) olarak
Güçlü ordulara karşı çarpışıyor feda ederek kendisini
Ve korunmuş kahramanları yok ederek.2359[102]

Saffa Nezaret Edip Düzelten, Öne Ve Arkaya Alan Saf Düzenleyicisi

el-İktifâ'da Mekke fethi kıssasıyla ilgili olarak şu bilgi nakledilir: Resulullah (sav) Zû Tuvâ denilen yere geldiğinde çizgili aba kumaşından bir parça ile sarık sararak bineği üzerinde durdu. Burada durunca, Ebû Kubâfe —ki gözleri görmüyordu— en küçük oğlundan olan bir kız çocuğuna şöyle dedi: "Ey kızcağızım Beni Ebû Kubeys dağına çıkar." O da kendisini dağa çıkardı. Ebû Kuhâfe "ne görüyorsun kızcağızım?" dedi. O, "biraraya toplanmış bir karaltı (topluluk) görüyorum" dedi. Ebû Kuhafe, "bunlar süvarilerdir" dedi. Kız "*bu karaltı içinde ileri geri gidip gelen bir adam görüyorum** dedi. Ebû Kuhâfe "ey kızcağızım, bu vâzi'dir, yani süvarilere konutta ve nezaret eden kimsedir** dedi. Kız sonra, "Allah'a yemin ederim, karaltı yayıldı" deyince Ebû Kuhâfe "andolsun süvariler harekete geçti demektir, beni süratle evime götür** dedi.2360[103]

el-tsâbe'de müellif, Cündebb. A'cem2361[104] el-Eslemî'nin biyografisini verir ve Vakıdi'nin onu Huneyn gazileri arasında sayarak şöyle dediğini nakleder: Resulullah (sav) seher vakti ashabını hazırladı, onları saflar halinde düzenledive râye ve liva lan ehline verdi. (s. 256)2362[105] îbnİshak!ınSi" ret*inde şu bilgi verilir: Hibbân b. Vâsi bana bazı hocalarından şunu nakletti; Resulullah (sav) Bedir günü ashabının saflarını düzenledi. Elinde bir ok vardı, onunla askeri düzenliyordu. Benî Adî b. Neccâr'ın h a 1 î f i (mua hidi) Sevâd b. Gaziyye'nin2363[106] yanından geçiyordu, Sevâd saftan ileri çıkmıştı. Resulullah (sav) okla onun karnına vurdu ve "ey Sevâd hizaya gir" buyurdu. Bu olayla ilgili olarak İbn Hişâm

---

2357[100] bkz. ibn Hişâm, II, 66; Üsdül-gâbe, II, 451-452, VI, 96.
2358[101] İbn Ebı'l-Hisâl (fi. 540/1146), Zıllül-gamârae ve tavku'l-hamâmet bkz. Suppl, I, 629).
2359[102] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/87-89.
2360[103] Kelâi, el-tktifâfîmeğâzîResûliUâhve's-8elâ*eti1-hulefâ,II,297;îbnHişânı,n, 405, Metinde bazı hatalar mevcut olup bu kaynaklarla karşılaştırılmalıdır.
2361[104] Metinde Elcem şeklinde geçmiştir.
2362[105] el-İsâbe, I, 247. bkz. Vâkıdi, III, 895-896. Metinde, konuyla doğrudan alakalı olan safların düzenlenmesiyle ilgili bilgi düşmüştür.
2363[106] Metinde Garibe şeklinde geçmiştir.

ve Îbnü't-Tilimsânî'nin Şerhu'ş-Şifâ'sına bakınız.2364[107]

At Edinme

Tirmizi*nin Câmi'inde Hz. Ömer*den2365[108] şu rivayet nakledilir: "Benî Nadir*in malları Allah'ın Resulüne f e y olarak verdiği, müslümanlann ne at ne deve ile çiğnemedikleri (savaşla almadıkları) mallardır. Ve münhasıran Resulullah*a (sav) aitti. Resulullah (sav) ailesinin bir yıllık nafakasını ayı*ı yor, geri kalanı da Allah yolunda hazırlık olmak üzere at ve silaha harcıyordu." Tirmizi bu hadisin "hasen-sa-h i h " olduğunu söyler.2366[109]
İbn İshak, Benî Kureyza gazvesi ile ilgili olarak şu bilgiyi zikreder: Allah Resulü (sav) Benî Ab-dü'1-Eşhel kabilesinden Sa'd b. Zeyd el-Ensârî*y* Benî Kureyza esirlerinden bazılarıyla Necd'e gönderdi. Sa'd onlarla Resulullah'a (sav) at ve silah satın aldı.2367[110]
"Kıyamet gününe dek atların alınlarına kayır (bereket) bağlanmıştır" hadisini Buhâri2368[111] ve Müslim,2369[112] Mâlik'ten, o Nâfı'den, o da, İbn Ömer'den naklen rivayet ederler.2370[113] Hattâbi şöyle der: "Bu hadiste, at vasıtasıyla kazanılan malın, malların en değerli ve en temizinden olduğuna işaret vardır. Araplar, 'Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakmışsa...' (Bakara 2/180) âyetinde olduğu gibi malı 'hayır* diye adlandırırlar." İbn Ab-dilber de şöyle der: "Bunda, atın diğer hayvanlardan üstün olduğuna işaret vardır. Çünkü Allah Resulü'ndenlsav) attan başka hayvan hakkında böyle bir söz varid olmamıştır."
Nesâi'de şu rivayet nakledilmiştir: "Resulullah'a (sav) kadınlardan sonra at kadar sevimli gelen birşey olmamıştır."2371[114] Hasan b. Arafe'nin Kitabü'1-Hayl'ına bakınız. Hafız Ebû Muhammed Abdülmümin b. Halef ed~ Dimyati'nin bu konuda eseri,2372[115] Hafız Suyûti'nin Cerrü'z-zeyl min ilmi'l-hayl2373[116] ve Şemsüddin Muhammed b. Emir Abdulkâdir el-Cezârî'nin Kita-bu*s-Sâfinâti'l-ciyâd adli eserleri vardır. Bu eser ve muhtasarı basılmıştır. Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Bahşî el-Halveti'nin Re şah â-tü'1-meddâd fimâ yete al lak bi's-sâfi nâti'l-eiyâd adlı eseri olup Mısır'da Hidiviyye Kütüphanesinde bulunmaktadır.2374[117]
Hâfiz Veliyüddin Ebû Zur'a el-Irâkî el-Mısrî'nin Fadlu'1-hayl ve mâ câe fîhâ

2364[107] İbn Hişâm, 1,626. Metinde hata ve düşükler mevcuttur. Olayın devamında, Gaziyye Resulullah'ın kendisini incittiğini söyleyince Resulullah karnını açarak kısas yapmasını ister, Gaziyye de ona sarılarak karnını öper ve kendisiyle olduğu bu son demde teninin tenine değmesini arzuladığından böyle davrandığını belirtir. Allah Resulü de ona hayır dua eder.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/89-90.
2365[108] Metinde Ali şeklinde geçmiştir.
2366[109] Tirmizi, Cihâd 39. Müslim'in rivayeti için bkz. s. 152.
2367[110] îbn Hişâm, II, 245 Aynca bkz. s. 201.
2368[111] Buhâri, Cihâd 43, 44.
2369[112] Müslim, Imâre 96,97,98.
2370[113] Ayrıca bkz. Nesâı, Hayl 7.
2371[114] Nesâi, Hayl 1; Ahlâku'n-Nebi, s 130; es-Sîretüt-Halebiyye, III, 430.
2372[115] Dimyâti'nm (o. 705/1306) eserinin adı Fadlul-hayl ve bunun kendisine ait muhtasarı olan Bedîu't-tizkâf fîmâ verede fî fedâiIiİ-bayl minel-ahbâr*dır. (Haleb 1930).
2373[116] Keşfuzzünûn, I, 582.
2374[117] Bahşı'nin (ö. 1096/1658) bu eseri Dİmyâti'nin esen ile birlikte basılmıştır (Suppl., II, 490).

mine'1-fadl ve'n-neyl adlı bir kitabı vardır.2375[118] Hafız Siracüddin Muhammed b. Raslân el-Bulki-nî'nin Katru's-seyl fî emri'1-hayl2376[119] adlı eseri mevcut olup Hafız Dimyâtî'-nin kitabından ihtisarla bazı ilavelerde bulunarak yazmıştır. İbn Hüzeyl el-Endelüsî diye bilinen Ebü'l-Hasan Ali b. Abdurrahman'ın Hilyetü*l-fürsân ve şiârü'ş-şuc'ân2377[120] adb eseri vardır. îbn Hüzeyl'in Tuhfetü'l-enfüs ve şi'âru sükkâni'l-Endeİüs2378[121] adla bir eseri de mevcut olup iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım cihâda, ikinci kısım ise at ve silaha dairdir. Bu konuda ayrıca Kitabu Yekazatü'n-nais fi tedrîbi'l-mücâhidi'I-fâris, Tehzîbü'l-im'ân fî'ş-şecâa ve'ş-şüc'ân, Râhatü'l-kulûb ve'i-ervâh fî'l-hayl ve's-silâh adlı eserler vardır.2379[122]

Allah Resulü'nün Atı

İbn Cemâa Muhtasaru's-siyer'de Resulullah'ın (sav) atını anarak şöyle der: Bunlardan biri "Sekb" dir. İlk sahip olduğu at bu olup bir bedeviden satın almıştı. Alnında ve sol ayağında beyazı vardı, kırmızı siyah arası bir renkteydi. İb-nü'1-Esîr bu atın yağız olduğunu söyler ve daha sonra Resulullah'a (sav) ait olduğu konusunda görüş birliği bulunan yedi atın adlarını sayar. Hz. Peygamberdin (sav) kendisine aidiyeti ihtilaf konusu olan onbeş atı olduğu da söylenmiştir.2380[123] Allah Resulü (sav) atlarını yarışa sokar, bunun için kalabalık içinde oturur, yarışı kazanan at ve sürücüsüne sevincini izhar ederdi.
el-İktifâ'da şu bilgi verilir: Hz. Ömer, ortaya çıkacak herhangi bir duruma karşı hazırlık maksadıyla, her şehirde müslümanların mallarının (bütçenin) fazlasıyla imkan nisbetin-de at ediniyordu. Kûfe'de bunlardan dört bin at vardı. Kışın Küfe kasrının kıble ve sol tarafına düşen yerde barındırıyordu. Bu sebeple buraya "el-Ârî"2381[124] deniliyordu. Fırat nehri ile dere tarafındaki Küfe evleri arasında ise ilkbaharı geçirtiyordu. Acemler bu yere "ümerânın ahırı" manasına Ahûr-ı Şâhcân diyorlardı. Kûfelilerden bir grup görevlinin başında Selman b. Rebîa el-Bâhili bu atların yönetimine bakıyordu. Yarışlarını düzenliyor, hergün onları yürütüyordu. Basra'da da bunun benzeri vardı, yöneticisi de Cez* b. Muâ-viye idi. Her şehirde imkan ölçüsünde bu uygulama mevcuttu. el-Istîâb'da Önünde soylu atların bağlandığı ilk kimsenin Muâviye olduğu kaydedilir.2382[125]
Nevevı'nin et-Tehzib'inde şu bilgi verilir- Allah Resulu'nün (sav) atları vardı Sahip olduğu ilk at S e k b ' dir. Alnında ve sol ayağında beyazı vardı.

2375[118] bkz. Keşfuzzünûn, II, 1279.
2376[119] Bu zat Ömer b. Raslân el-Bulkmfdir (ö. 805/1402) bkz. Keşfuzzunûn, II, 1351; GAL, II, 88; Suppl., II, 79.
2377[120] Bu eser L. Mercier tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır: La parure des cavaliers et l'insigne des preuxde Ben Hodeîl el Andalousy, Paris 1922. Ayrıca Arapça metin: Kahire 1951 (bkz. F, Vire, îbn Hudhayl, EL, III, 804).
2378[121] Bu eser de L. Mercier tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayınlanmıştır: L'ornement des âmes et la devise des habitants d'el-Andalus, Paris 1936.
2379[122] İbn Cüzey el-Kelbi'nin de Kitabul-Hayl (Beyrut 1406/ L986) adlı eseri vardır. Diğer bazı eserler için bkz. Keşfuzzunûn. II, 1417.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/90-92.
2380[123] Bu yedi atın haklannda görüş birliği bulunan atlar olduğunu, ayrıca onbeş at bulunduğunun söylendiğini belirten İbn Cemâa'dır (bkz. Huzâi, s. 386). Bu yedi at şunlardır: Sekb, Mürtecız, Lahîf, Lezâz, Zarib, SebhaveVerd. Ayrıca bkz. ibn Cüzey, Kita-bul-Hayl, s. 88-90; Âmirî Behcetül-mekafıl, II, 164.
2381[124] Yem verilen yer demektir. {Huzâi, s. 389-390).
2382[125] el-tstîâb, HI, 400.

Bu, aynızamandakendisıylegazayaçıktığıilkattır. Sebha[2383[126]] adlı bir atı daha vardı. Bu, yarıştırıp kazandığı attır. Diğer bir atı da M u r -t e c i z ' di. Bu, Resulullah'ınf sav) bedeviden aldığı ve hakkında Huzeyme b. Sâbıt'ın şahitlikte bulunduğu[2384[127]] attır. Sehlb. Sa'd şöyle der- Resulullah'ın (sav) uç atı vardı: Lizâz, Zarib ve Lulıayf.[2385[128]] Lezaz'ı kendisine Mukavkıs hediye etmişti Lahif ' iiseRabîab. Ebi'l-Berâhe-diye etmiş o da buna karşılık Benî Kilâb'ın hayvanlarından yaşlı develer vermişti.[2386[129]] Z a r i b ' ideResulullah'a(sav)Ferveb.Amrel-Cüzâmî[2387[130]] hediye etmişti.Temîmed-Dârî'ninhediyeettiği V e r d adlıbiratıdavardı.Resu-lullah (sav) sonra onu Hz. Ömer'e hediye etmiş, Hz. Ömer sonra bir adama hediye etmiş ve daha sonra onu satılırken bulmuştu.

Hz. Peygamber'in seferlerde bindiği Düldül adlıkatırı vardı. Re-sulullah'tan (sav) sonra, yaşlanıncaya dek yaşadı ve dişleri düştü. Kendisine arpa ezilerek veriliyordu. Yenbu'da öldü. Resulullah'ın (sav) A d b â adlıbirkatmdavardı.Buna Ced'â veKasvâ dadenirdi.Bunların uç ayrı katır olduğu da söylenmiştir. U f a y r adlı bir eşeği de bulunan Hz. Peygamber'in bir vakitte yirmi sağmal deve, yuz koyun, uç ok, üç yay, altı kılıç, iki zırh ve bir kalkanı mevcut olmuştur.[2388[131]] Bu konuda Takıyuddın el-Makrızf nın İmtâu'1-esmâ bimâ li'r-Resûl mine'1-ebnâ ve'l emval ve'l-hafede ve'1-metâ adlı altı ciltlik eserine bakınız.

Faydalı bir bilgi: Ibn Gâzi'nin Sahîh-i Buhâri'ye yaptığı haşiyede, râvi'nin "selef bineğin erkek olmasını tercih ediyordu" sozu ile ilgili olarak Ibn Battâl'dan şu nakilde bulunulur: Alacalı dişi bir atı olan Sa'd b. Ebî Vak-kas dışında, selefin dişi hayvana bindiği nakledilmemıştir.

Enteresan bir bilgi: Hafız Ibn Hacer el-lsâbe'de buyuk sahabi Zibrikân b. Bedr b. Imrı'1-Kays et-Temîmî es-Sa'dî'nin biyografisini verir ve Kevke-bi'nin şöyle dediğini zikreder: Zibrikân, Abdulmelik'e elçi olarak geldi ve kendisine yirmi beş at getirdi. Her atı baba ve anasına nisbet ederek belirtti ve atların her biri için ayrı bir şekilde yemin etti. Abdülmelik şöyle dedi: "Onun yaptığı yeminlerin farklılığına, atların neseplerini bilmesinden daha çok şaşırdım."[2389[132]]

Eyerci

tbn Hayyân el-Isfahânî'nin Ahlâku'n-Nebi adlı eserinde Ebû Abdurrahman el-Fihrî'den şu rivayet nakledilin Resu-lullah (sav) ile birlikte Huneyn[2390[133]] savaşında bulundum. Şiddetli sıcakta bir yaz günüydü.

2383[126] Metinde Şebha, et-Tehzib'de Şence şeklinde geçmiştir.

2384[127] Resulullah burada Huzeyme'nın şahitliğim ıkı kışının şahitliğine denk tutmuştur Huzeyme'nm burada özellikle anılması bu sebepledir.

2385[128] Lezâz'ın Lizâz, Lahîfın Luhayf şeklinde okunacağını söyleyenler de olup Nevevı de bunu tercih etmiştir.

2386[129] Vâkıdî (Meğazî, 1,350) Ebû'l-Berâ'nın da dahaonce Resulullah'a bir at hediye etmek istediği, fakat Re sulullah'ın müşrikten hediye kabul etmeyeceğim belirterek reddettiğim kaydeder Lahîf ı Ferve b Amr'ın hediye ettiği de zikredilmektedir (bkz Ibn Cuzey s 90, es-Siretül-Halebiyye, III, 430).

2387[130] Metinde Ferve b Ömer el-Cudâmî şeklinde geçmiştir.

2388[131] et-Tehzîb, 1/1,36-37 Metmdekı hata ve eksik bilgiler için bu kaynağa bakılmalıdır Ayrıca bkz Ibn Cuzey, s 88-93, Âmırî, II, 163-166, es-Sîretül-Halebiyye, III, 429 vd , Uyûnul-eser, II, 401-404, es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 651 656.

2389[132] el-İsâbe, I, 543.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/92-94.

2390[133] Metinde ve Huzâi'de (s. 393) böyle, Ahlfiku'n-Nebi'de ise Hayber olarak geçmektedir.

Şöyle buyurdu: **Ey Bilâl, bana atımı eyerle." Bilâl keçeden yapılmış ince bir eyer çıkardı, riyasız ve gösterişsizdi.2391[134] Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin Müsned'in-de Ebû Abdurrahman el-Fıhrî hadisinde o "Biz Huneyn'de2392[135] Resulullah (sav) ile birlikte idik" der ve kıssayı anlatır; Resu-lullah (sav) "Ev Bilâl!" buyurdu. Bilâl bir ağacın altından fırladı, gölgesi bfr kuş gölgesi gibiydi sanki. "Buyur, emret, hu-zurundayım"2393[136] dedi. Resulullah (sav) "Atımı eyerle** buyurdu, o da hurma lifinden iki parçalı bir eyer getirdi, riyasız gösterişsizdiler.2394[137]

Allah Resulümün Eyerinin Neden Yapıldığı

İbn Hayyân'm2395[138] eserinde keçeden, Tayâlisî ve Sicis-tânî'nin (Ebû Dâvud) rivayetlerinde ise hurma lifinden olduğu belirtilir. Arap şiirlerinde ise, eyerlerinin yalnız keçeden olduğu zikredilmektedir.2396[139]

Allah Resulü Bindiğinde Üzengisini Tutan

Nesâi, Abdullah b. Büsr*ün2397[140] babasından naklettiği şu hadisi tahric eder: Büsr, Resulullah'm (sav) ona misafir olduğunu belirterek olayı anlattı ve şöyle dedi: "Resulullah (sav) sonra beyaz katırına binmek üzere kalktı, ben de üzengisini tutmak için kalktım."2398[141]

Binme Sırasında Süvarinin Elbisesini Eyerde Toplayan2399[142]

Seâlibi Fıkhu'l-luğa'da ve Mutarrız2400[143] da el-Yevâkit'te İbn Abbas'tan şu rivayeti naklederler: **Nebi (sav) Ali'yi bir seriy-yede gönderdi. Resulullah'ın ona elbisesini giydirip sarık bağladığını gördüm. Ali bindi, Resulullah'ı (sav) ona dua eder, tavsiyede bulunur ve elbisesini eyerinde toplar gördüm."2401[144]

Devlet Başkanının Atına Binerek Yarışan Kimse

Buhâri'de İbn Ömer'den şu rivayet nakledilin "Resulullah (sav) eğittiği atlar arasında yarış düzenledi. Onları Hayfa'dan gönderdi, varış yerleri ise

---

2391[134] Ahlâku'n-Nebi, s. 132.
2392[135] Huzâi'de verildiği halde Kettâni'nin zikretmediği Ebû Davud'a ait rivayette Huneyn, Ebû Dâvud et-Tayâlisfnin rivayetinde ise "son derece sıcak, bunaltıcı bir günde" şeklindedir.
2393[136] Ebû Davud'un (Edeb 155) rivayetinde "Sana Fedayım" şeklindedir.
2394[137] Bu rivayet için bkz. Mecmau'z-ıevâid, VII, İSİ. Metinde "deffeteyınnirılîf ifadesi "ferseteyn!" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/94.
2395[138] Metinde Ibn Hibbân şeklinde geçmiştir.
2396[139] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/94.
2397[140] Metinde Bişr şeklinde geçmiştir.
2398[141] Bu rivayet için bkz. Kenzül-ıunmâl, XV, 430 (nr. 41704).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/94-95.
2399[142] Huzâi bu başlıktan önce "Resulullah'ı örnek alarak ashaptan üzengi tutanlar başlığını vererek Kadı Iyaz'ın eş-ŞÎfâ'sından şu rivayeti nakleder1 Zeyd b. Sabit annesinin cenaze namazını kıldı, sonra binmesi için katırı getirildi, ibn Âbbas gelerek onun üzengisini tuttu. Zeyd ona "onu bırak, ey Allah Resulünün amcası oğlu" dedi. İbn Abbas "biz âlimlere böyle davranırız" dedi. Zeyd de onun elini öperek "biz de peygamberimizin ehl-i beytine böyle davranmakla emrolunduk" dedi. (Huzâi, s. 397).
2400[143] Metinde Mutarrizi şeklinde geçmiştir.
2401[144] Pıkhul-luğa, s. 316 (30. bab, 18. fasıl).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/95.

Seniyyetü'1-vedâ idi. Yarışa katılanlar arasında İbn Ömer de vardı."2402[145]

Allah Resulü'nün Atını Yarıştırması Ve Ashaptan Kimin Yarış İçin Ata Bindiği

Ebû Ubeyd el-Bekrî, Zühri'den şu rivayeti nakleden Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Resulullah'ın (sav) Zarib adlı atıyla yarıştı. Resulullah (sav) ona Yemeni bir hırka (b ü r d e) giydirdi. Ebû Üseyd es-Sâidî de Resulullah'a (sav) ait bir atla yarıştı. At çıkagelince Resulullah (sav) dizleri üzerine doğrularak saftan öne çıktı ve "deniz sanki!" buyurdu. Ebû Üseyd'e de Yemeni bir elbise (hülle) giydirdi.
Buhâri Sahihte "Atlar arasında yarış babı," 'Tarış için atları eğitme babı" ve "Eğitilmiş atla yarış babı",2403[146] Tirmizi de "Ödüllü at yarıştırma babı" başlıklarına yer vermiştir. Fethu'l-Bârî*ye bakınız.2404[147]

Yük Devesi Görevlisi

İbn Cemâa ve Kastallâni Resulullah'ın (sav) hizmetçilerini anarken Esla2405[148] b. Şerîk b. Avf tan sözle onun Allah Resu-lü'nün (sav) yük devesinin görevlisi olduğunu kaydederler.2406[149]
Zurkâni, bundan maksadın, deveden yükü indiren ve ona yükleyen kimse olduğunu söyler. Taberâni'nin Mu*cem*inde, Heysem b. Zurayk2407[150] yoluyla, onun babasından, onun Esla b. Şerîk el-Eşcafden, onun da Rebî b. Bedr'den yaptığı şu rivayet nakledilir: Babam kendi babasından, o da Esla denilen birinden şu rivayeti itekletti: "Ben Hz. Peygamber'e hizmet ediyor, devesine yükünü yüklüyordum. Bir gün "Ey Esla kalk deveyi yükle" buyurdu, ben de "Ey Allahın Resulü, ben cünübüm" dedim. Taberâni sonra Es-la'dan şu rivayeti de tahric eder: "Ben Hz. Peygamber'in (sav) devesine yükünü yüklerdim. Soğuk bir gece cünüp oldum, Resulullah (sav) yola çıkmak istedi, ben cünüp halde devesini yüklemekten (hazırlamaktan) hoşnutsuzluk duydum ve su ısıtıp guslettim, sonra da Resuîullah (sav) ve ashabına yetiştim. Resulullah şöyle buyurdu: "Ey Esla, ne oluyor bineğini (deveni) değişmiş görüyorum ?." Ben de "Ey Allahın Resulü, onu ben yüklemedim, en-sardan bir adam yükledi" dedim. Resulullah "neden?" buyurdu, ben de cünüp olduğumu ve deveyi yüklemesini ona emrettiğimi söyledim.2408[151]
Hafız İbn Hacer el-İsâbe'de şöyle der: Şeyh Moğoltay,2409[152]

2402[145] Buharı, Cihâd 58. Metinde yarışın başlangıç ve bitiş yeri zikredilmemiştir. Buhâri'deki rivayette, ayrıca, bu mesafenin 6 veya 7 mil olduğu, eğitilmemiş atların da Seniyyetu'1-vedâ ile Benî Zurayk mescidi arasında yarıştınldıkları ve bu mesafenin ise bir mil kadar olduğu kaydedilmektedir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/95.
2403[146] Buharı, Cihâd, 56,57,58.
2404[147] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/95-96.
2405[148] Metinde Eşlem şeklinde geçmiştir.
2406[149] Huzâi bu bilgiyi ibn Cemâa ve îbn Abdilber'den nakletmekte (s. 405) Kettâni ise ibn Abdilber yerine Kastallâni'yi vermekte ve ardından da onu şerhinden nakilde bulunmaktadır.
2407[150] Metinde Rezin şeklinde geçmiştir.
2408[151] Zurkânî,Şerhua-Mevahib,III,299.Ayncabkz.Üsdü'l-ğâbe,I,91;el-İsâbe, 1,36-37; Mecmâu'z-zevâid, I, 261-262.
2409[152] Moğoltay b. Kılıç (ö. 762/1361). bkz. Zirikli, VIH, 196-197.

Şerhu'l-Buhâri'de "teyemmüm" bahsinin başında, Esla kıssasını Câhiz'in Kitâbü'l-Burhan'ma isnadla verir ki bu derin vukufuna bakılırsa kendisi için büyük bir kusurdur.2410[153] Hâkim şu rivayeti tahric eder: Enes b. Mâlik'in kardeşi Bera b. Mâlik, bazı seferlerinde Resulullah'a (sav) devesini hazırlıyordu (yüklüyordu).2411[154] el-tstibsâr'da Külsûm b. Hidm'in biyografisinde, Resulullah'ın (sav) yük görevlisi (devesini yükleyen) olduğu ve böyle tanındığı belirtilir.2412[155]

Katır Görevlisi

İbn Cemâa Muhtasaru's-siyer'inde Resulullah'ın (sav) hizmetçisinden bahsederken Ukbe b. Amir el-Cühenf nin, Resulullah'ın (sav) katırının görevlisi olduğunu ve seferlerde bineğini çektiğini zikreder.2413[156]
Zurkâni Şerhu'1-Mevahib'de (III, 341) şöyle der- Bu, hayvanın bir yüksekliğe (tepe vs.) tırmanışı veya inişi sırasında ya da yoldan çıkması halinde Resulullah'ın (sav) itidal içinde bulunması içindir. Çunku o yolda giderken mesela nafile namaz gibi ibadetle meşguldü, hayvanla meşgul olması kendisini bundan alıkoyardı.2414[157] Bu bilginin aslı Şabramellisi'ye aittir. Derim: Ukbe b. Amir, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ı,2415[158] Ebû Dâvud ve Nesâi'-de2416[159] de bu şekilde zikredilmektedir. Adı geçen Âmir ise fıkıh ve fer â-ı z d e âlim ve beliğ bir şair olup Muâviye'nın Mısır valisıydı.
Faydalı bir bilgi: Suyûtı'nin el-Evâil'inde şu bilgi verilir; islâm'da (Islâmî devirde) görülen2417[160] ilk katır, Hz. Peygamber'in (sav) katın Düldül' dür. Onu kendisine Mukavkıs hediye etmişti. Suyûti bu bilgiyi Ibn Sa'd'm Muhammed b. İbrahim et-Teymî'den2418[161] naklettiğini kaydeder. Yine el-Evâil'de şu bilgi zikredilir: Medine'de gonilen ilk kır renkli katır, Ferve b. Amr el-Cüzâmî'nin Hz. Peygamber'e (sav) hediye ettiği katırdır.2419[162] Ibn Ha-cer el-tsâbe' de (s. 153) Büsr b. Ebû Büsr el-Mâzinî'nin biyografisini vererek Ibnu's-Seken'in ondan şu tahrirde bulunduğunu zikreder- Nebi (sav) onlara "el-Himâretü'ş-Şâmiyye" (Şam eşeği) diye adlandırdıkları bir katıra binmiş olarak geldi.2420[163] Yine el-lsâbe'de (V, 217) Bizanslıların kendilerine bitişik Arap topraklarındaki valileri olan ve Suriye'de Maan ve havalisinde ikamet eden Ferve2421[164] b. Amr el-Cuzâmî'nin biyografisini vererek onun müslüman oluşunu ve Resulullah'a (sav) beyaz bir katır

2410[153] el-lsâbe, I, 37.
2411[154] Hâkim, el-Müstedrek, III, 291. Burada Berâ'nın yuk görevlisi değil, sesinin çok güzel ofduğu ve Resuluflah'a şiir (recez) okuduğu kaydedilir. Nitekim el-İsâbe'de (I, 143) Berâ'nın biyografisinde de el-Müstedrek'ten naklen bu bilgi verilmektedir. Bu hata, muhtemelen "yurecciz" kelimesinin Kettânı'deki nüshada "yurahhil* şeklinde olmasından kaynaklanmıştır.
2412[155] bkz el-tstîâb, III, 314, Üsdü'1-ğâbe, IV, 495 (Burada "rahl" kelimesi düşmüştür).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/96-97.
2413[156] bkz Zurkâni, III, 298, Âmiri, II, 155 (Burada "bağl" kelimesi "na'V şeklinde yanlış geçmiştir).
2414[157] Zurkâni, III, 298.
2415[158] Müsned, IV, 149.
2416[159] Nesâı, îstıaze 1.
2417[160] Metinde "binilen" şeklinde geçmiştir.
2418[161] Metinde Temîmf şeklinde geçmiştir.
2419[162] el-Evâıl,s 89 Üsdül-ğâbeUebukatınnkırdeğılbeyazrenkholduğu(IV,357),lbn Cüzey'ın Kitâbul-HayPında da (s 91) adının "Fıdda" (Gumuş) olduğu kaydedilir Her ıkı nvayet için bkz es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 652.
2420[163] el-lsabe, I, 147, es-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 654.
2421[164] Metmde Urve şeklinde geçmiştir.

hediye edişini zikreder.[2422[165]]

Teşnîfü'l-mesâmî ala's-Sahihi'l-câmi'de "Bed'ül-halk" kitabının sonunda, râvinin "Hz. Peygamber'e (sav) eşekler soruldu" sözü ile ilgili olarak İbnü'l-Arabfnin şöyle dediği kaydedilir: "Soran kimse eşekleri sordu; çünkü onların katırları yoktu ve Resulullah'ın (sav) Mukavkıs tarafından kendisine hediye edilen D ü 1 d ü 1 adlı katırından başka da Hicaz'a katır girmiş değildi."

Derim: tbn Sa'd'ın Tabakât'ında Mukavkıs'ın Hz. Peygamber'e (sav) Düldül' ühediye edişim zikrederken kullandığı ibare şudur: O sıralarda Düldül' den başka Araplar içinde katır yoktu.[2423[166]] Diğer müellifler Hz. Peygamber'in bundan başka katırları da olduğunu zikrederler ki bunlar muhtemelen Düldül' den sonra gelmiş olmalılar. Siyer kitaplarında kaydedildiğine göre Hz. Peygamber'in atlarından Mürteciz kır renkliidi.Bunungibi,merkebi U f ay r dakırdı.Resulullah'ın(sav)kendisiyle hicret ettiği K a s v â adlı devesi de kır idi. Bir de kır renkli katın vardı.[2424[167]]

Bineği Yularından Tutup Çeken

Ukbe'nin seferlerde Resulullah'ın (sav) bineğini çektiği daha önce geçmişti. Ebû Davud'un Sünen'inde Ümmü'1-Hu-sayn'dan şu rivayet nakledilir: Nebi (sav) ile birlikte Veda haccını yaptım. Üsâme ve Bilâl'i gördüm; biri Hz. Peygamber'in devesinin yularını tutmuş, diğeri de elbisesini tutarak onu sıcaktan koruyordu ta ki Resulullah (sav) Cemretü'1-Akabe'yi taşladı.[2425[168]]

Taberi şu bilgiyi zikreder: Hassan el-Eslemî ile Halid[2426[169]] b. Yesâr el-Gıfarî, Hz. Peygamber'in (sav) bineğini çekiyorlardı. Bu konuda el-Mevâ-hib ve şerhine (III, 345) bakınız.[2427[170]]

Allah Resulü'nün Bineğini Kimin Çektiği

el-tsâbe'de (II, 10) müellif Hassan el-Eslemfyi anarak Taberfden şu nakilde bulunur. O ve Halid b. Yesâr el-Gıfârî, Hz. Peygamber'in (sav) bineğini çekerlerdi. İbn Hacer jbn Fethûn'unburivayete i s t i d r a k ' tebulunduğunu kaydeder.[2428[171]] el-İstibsâr fî menâkibi'l-ensâr*da Haris b. Simme'nin Bedir günü Resulullah ile birlikte savaşa çıktığı ve bineğini çektiği belirtilir.[2429[172]] Şair bununla ilgili olarak şöyle der:

Ya Rab, Haris b. Simme

2422[165] el-İsâbe, III, 213 Ayrıca bkz Müslim, Cıhâd 76.

2423[166] îbn Sa'd, I, 134. Ayrıca bkz, Ibn Cuzey, s. 92.

2424[167] bkz.Ebu'ş-Şeyh,Ahlâku'n.Nebi,8.132-134;IbnCüzey,s.90;îbnKesır,es-Sîre,IV, 713-715; ös-Sîretü'ş-Şâmiyye, VII, 651-656.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/97-98.

2425[168] Ebû Dâvud, Menâsık 34. Burada "haccettim" yerine "haccettik" ifadesi vardır. Metinde "nâka" (deve) kelimesi de düşmüştür. Ayrıca bkz. s. 111.

2426[169] Metinde "hâluhu" (dayısı) şeklinde geçmiştir.

2427[170] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, III, 302.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/98.

2428[171] el-İsâbe, 1, 328.

2429[172] bkz Ibn Hışâm, II, 166, Üsdü'1-gâbe, I, 398-399. Metinde "mu'temihi" şeklinde geçen şiirin son kelimesi bu kaynaklarda "fimâ semmeh" çekimdedir.

Gerçek vefa ve ahd ehlidir
Koyuldu kuru susuz bir çölde
Kapkaranlık bir gecede bineğini çekmeye
Ümmetin hidayet rehberi Nebi'nin
Aradı cenneti basıp geçtiği yollarla.2430[173]

Allah Resulümün Kurbanlıklarını (Bedene) Sevkeden

el-tsâbe'de QI, 92) Halid b. Seyyar b. Abdiavf2431[174] el-Gıfârî'nin biyografisini verir ve İbnü'1-Kelbfden naklen onunla Hassan el-Eslemî'nin Hz. Peygamber'in (sav) kurbanlıklarım (bedene) sevkettiklerini kaydeder. Bunu İbn Şahin ve Taberî zikretmişlerdir.2432[175]

Allah Resulü'nün Kurbanlık Görevlisi

Ibn Hacer, el-İsâbe'de Naciye b. Cündeb el-Eslemî'nin biyografisini vererek onun Hz. Peygamber'in (sav) kurbanlıklarının (bedene) görev lisi olduğunu söyler.2433[176]

Allah Resulü'nün Sağmal Develerinin Çobanı

Hafız İbn Hacer el-İsâbe'de Zer b. EbîZer el-Gıfârî'nin biyografisini vererek şöyle der: Hafız Şerefûddin ed-Dımyâtî Sîret'inde onun Resulullah'in (sav) Gâbe'deki sağmal develerinin çobanı olduğunu zikreder.2434[177] Yine el-İsâbe'de (IV, 240) Arîb el-Müleykî'nin biyografisini vererek İbnü's-Seken'den şöyle dediğini nakleder: "O, Resulullah'ın (sav) çobanı idi."2435[178]

Allah Resulünün Sağmal Develerine Kimin Baktığı

el-İsâbe’de Hz. Peygamberin (sav) azatlısı Rebâh'm biyografisini verir ve kendisinden bu işi yaptığını nakleder.2436[179]

Allah Resulümün Atının Kimin Yanında Olduğu

îbn Hacer el-tsâbe'de Sa'd b. Mâlik es-Sâidfnin biyografisini vererek Ebû Nuaym'm Ebül-Abbas'tan şu tahricde bulunduğunu kaydeder: Ebu'l-Abbas

2430[173] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/98-99.
2431[174] Metinde Avf şeklinde geçer bkz. el-İsâbe,l,407;Üsdü'l-ğâbe, 11,99. Son kaynakta Hassân'dansnzedılmemiştır IbnHazm daCemhere'de (s 186) Halid b Seyyârşek-lınde kaydetmiştir Fakat yukarıda geçtiği j^ıbı el-İsâbe'de Hassan el-Kslemî'nın biyografisinde Halıd b Yesâr şeklinde zikredilmiştir.
2432[175] el-İsâbe, ı, 407, Üsdü'1-ğâbe, II, 99.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/99.
2433[176] el-İsâbe, 111,541.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/99.
2434[177] age, 1,481.
2435[178] age, II, 479.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/99.
2436[179] age, 1,502.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/100.

babasından, o da kendi babasından şöyle dediğini nakletti: "Hz. Peygamber'in (sav), babamın yanında atları vardı."2437[180]

Allah Resulümün Devecisi

el-tsâbe'de Abdülmelik b. Bekr'in biyografisini verir ve onun şöyle dediğini kaydeder: "Hz. Peygambere (sav) Temim ed-Dârî ile birlikte geldim. Onun devecisi (erkek develerinin çobanı) idim." İbnü'1-Emin bu rivayete wistidrâk"te bulunur.2438[181] el-İhtisâr'da da2439[182] bu şekilde geçmekte olup ibaresi şöyledir: "Abdülmelik b. Ebi Kesir, Temim ed-Dari ile birlikte geldi, onun devecisiydi." Bu bilgi müellifin kendi elyazısından alınmıştır. Fakat o, Mısır'da basılan nüshada olduğu gibi İbn Ebî Bekr şeklinde değil de tbn Ebî Kesîr şeklinde kaydetmiştir. Sonra et-Tecrîd*de Irâkfnin İbn Ebî Kesîr şeklinde kaydetmiş olduğunu buldum. Bunun benzeri îbn Beşku-vâl'den de nakledilmiş, ancak devamı Hindistan'da basılan nüshada yanlış yazılmıştır, (s. 387).2440[183]

Hayber'de Savaş Sırasında Allah Resulümün Bineğini Kimin Tuttuğu

İbn Hacer el-tsâbe'de Hz. Peygamber'in (sav) azatlısı Kirkire'nin (veya Kerkere) biyografisini verir ve Vâkıdî'den şu nakilde bulunur: "O Hayber günü savaş sırasında Hz. Peygamber'in (sav) bineğini tutuyordu."2441[184]

Allah Resulü'nün Deve Üzerindeyken Üzengisini Tutan

İbn Hacer el-tsâbe'de Munka' b. Husayn et-Temîmî es-Sa'dfnin biyografisini verir ve İbnü's-Seken'in ondan "Hz. Peygamber'i (sav) bir deve üzerinde gördüğünü, Esved'in üzengisinden tutmakta olup boyunun Resulul-lah'ın (sav) başı hizasında olduğunu ve insanlar arasında ondan daha uzun boylusunu görmediğini" söylediğine dair rivayeti tahric ettiğini zikreder.2442[185] Sahîh-i Müslim'de Huneyn Gazvesi münasebetiyle Abbas b. Abdülmutta lib'den şu rivayet nakledilir; "Hz. Peygamber (sav) katırını düşmana doğru hızlı gitmesi için ayaklarıyla dürterken ben yularından, Ebû Süfyân b. Haris de üzengisinden tutuyordu."2443[186] Buhâri "Kitabü'l-Cihâd" da2444[187] "Hayvan için üzengi babı" başlığına yer verir.2445[188] el-Fecrü's-sâti' de müellif şöyle der: Arapça'da "rikâb" denilen üzengi demir veya tahtadan olup atlar içindir; "garz" ise deriden yapılmış olup ata "rikâb" takılması gibi bu da deve içindir. Bu başlığa yer verilmesi

2437[180] age, II, 34.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/100.
2438[181] age, II, 431.
2439[182] Bu eser, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ebi'1-Alâ el-Irâkî'nin İhtisârul-İsâbe'si olmalıdır (bkz. I, 21).
2440[183] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/100.
2441[184] el-İBâbe, III, 293; Üsdül-ğâbe, V, 274.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/100.
2442[185] el-İsâbe, III, 404; Üsdül-ğâbe, V, 274.
2443[186] Müslim, Cihâd 76; Hafaci, I, 48. Metinde Huneyn yerine Hayber geçmiştir.
2444[187] Metinde Kitabü'l-Meğâzî şeklinde geçmiştir.
2445[188] Buhâri, Cihâd 53; Umdetül-kârî, XI, 405.

üzengi kullanmanın caiz olduğunu ifade içindir. Müellif bununla, Hz. Ömer'den nakledilen "üzengileri koparın, develere sıçrayarak binin" sözünün, üzengi edinmeyi men için değil atlama konusunda eğitilmeleri maksadıyla söylenmiş olduğuna işaret etmiştir. Bunu İbn Battal söylemiştir. İbnü't-Tilimsânî'nin Şerhu'ş-Şifâ'sında da ilk kez demirden üzengi yapanın Mühelleb b. Ebî Sufra (ö. 83/272) olduğu kaydedilir.2446[189]

Allah Resulü'nün Devesinin Yularını Tutan

el-tsâbe'de Ebû Kâhil2447[190] el-Ahmesfnin biyografisinde, kendisinden şöyle dediği nakledilir: "Bir bayram günü bir deve üzerinde Hz. Peygamber'i (sav) halka hitabediyor gördüm. Bir Habeşi de devenin yularını tutuyordu."2448[191] Bu bilginin ashîbn Sa'd'ın Tabakalında (VI, 41) geçmektedir.2449[192] Taberi, Hassan el-Esîemî ve Halid b. Yesâr el-Gıfârî'nin Hz. Peygamber'ir (sav) bineğini çektiklerini zikreder (bkz. Şerhu'l-Mevâhib, III, 345).2450[193]

Sahîh-i Buhâri' de "Kitâbü'l-îlim" de Resulullah'ın (sav) "Kimi tebliğ olunanlar, duyanlardan daha anlayışlıdır" sözüne dair bâbda Ebû Bekre'den şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) devesinin üzerine oturdu, birisi devenin yularından (zimâm veya hitâm) tutuyordu."2451[194] Fethu'l-Bârf de müellif şöyle der: Bu yuların "zimâm" veya "hitâm" olduğu hususundaki şüphe râviye aittir. Zimâm veya hitâm, devenin burnundaki "el-Büre" denilen halkanın bağlandığı ip manasına gelir. Yuları tutan bu zatın adını Buhâri sarihlerinden biri Bilâl şeklinde vermiş olup bu hususta Nesâi'nin Ümmü'l-Husayn yoluyla rivayet ettiği şu habere istinad eder: "Hacca gittim, Bilâl'i Hz. Peygamber'in (sav) bineğinin yularını tutuyor gördüm."2452[195] Sünen kitaplarında Âmr b. Harice'nin "Hz. Peygamber'in (sav) devesinin yularını tutuyordum." dediği ve hutbenin bir kısmını zikrettiği rivayet edilir.2453[196] Bu, daha önceki rivayette geçen mübhem adın Bilâl şeklinde yorumlanmasından daha evlâdır. Fakat doğrusu, söz konusu bu kimsenin Ebû Bekre olduğudur. Bu husus İsmâilî'nin, İbnül-Mübârek yoluyla İbn Avn'-dan naklettiği rivayetle sabit olmuştur. Rivayetin metni şudur: "Resulullah'ı (sav) kurban bayramı günü bineği üzerinde gördüm, bineğin yuvalann-dan\hitâm veya zimdm'ından demiştir) tuttum." Bundan anlaşılıyor ki yuların "zimâm" ve "hitâm" olduğu hususundaki şüphe Ebû Bekre'ye değil, ondan beriki râviye aittir. Yuları tutmanın faydası, binicisinin rahatsız olmaması için deveyi yalpalamaktan korumaktır.2454[197] Bu bilgi Fethu'l-Bari'den nakledilmiştir.

2446[189] Bu bilgi için bkz. Zirikli, VIII, 260-261.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/100-101.
2447[190] Metinde Kâmil şeklinde geçmiştir.
2448[191] el-İsâbe'de, IV, 164; Üsdü'1-ğâbe, VI, 260.
2449[192] İbn Sa'd, VI, 62.
2450[193] Zurkâni, Şerhu'l-Mevâhib, III, 302.
2451[194] Buhâri, İlim 9.
2452[195] Nesâi, Menâsik 220.
2453[196] bkz. Müsned, IV, 186-187.
2454[197] Fethul-Bârî, I, 250-251.

Üsdü'l-ğâbe'de bir kıssabuldumki ashabın, Hz. Peygamber'in işleriyle mükellef kimseyle bizzat Resulullah'tan (sav) başkasının tartışmasından hoşlanmadıklarına, herkesin yalnız mükellef tutulduğu hususla bağlı kalmasını arzuladıklarına delalet eder. Şöyle ki müellif Sa'd b. Ahrem'in biyografisini vererek şöyle der: Sahabi olup olmadığı ihtilaflıdır. Kûfe'de ikamet etti. Oğlu Muğîre kendisinden rivayette bulunmuştur. İsa b. Yunus ve Yahya b. İsa, A'meş/ten, o Amr b. Mürre'den, o da babasından veya amcasından şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Peygamber'e (sav) geldim, kendisine birşey sormak istiyordum. Arafat'ta olduğunu bana söylediler. Kendisini karşıladım ve devesinin yularından tuttum. İnsanlar bana bağırdılar. Resulullah (sav) 'onu bırakın' buyurdu." Sonra da kıssayı anlattı. (II, 267) Kıssanın sonunda da Hz. Peygamber'in (sav) ona deveyi bırak sözü mevcut olup İbnü'l-Esir bunu Ebû Ahmed el-Askeri'nin zikrettiğini söyler.[2455[198]]

Develeri Nağmelerle Coşturan (Hâdî)

Nesâi,[2456[199]] Abdullah b. Revâha'dan şu rivayeti nakleder: O (Abdullah), bir yürüyüşü sırasında Resulullah'la (sav) birlikteydi. Resulullah (sav) ona şöyle buyurdu: "Ey İbn Revâha, in ve binekleri coştur." Abdullah "Ben bunu artık bıraktım ey Allah'ın Resulü" dedi. Hz. Ömer şöyle dedi: "Dinle ve itaat et."
O da aşağı atladı ve
"Allah'ım sen olmasaydın (dilemeseydin) biz hidayete ermezdik
Namaz kılmaz zekât vermezdik
İndir üzerimize sabır ve sükûnet ve
Ayaklarımızı yerinde tut düşmanla karşılaştığımızda"[2457[200]]
şiirini okudu. Nesâi, Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivayet eden "Resulullah'ın (sav) güneş doğuncaya dek uyuyakalıp sabah namazına kalkamadığı gece iki[2458[201]] deve coşturan bizimleydi." Ebû Davud et-Tayalisi'nin Müsned'inde[2459[202]] Enes'ten şu rivayet nakledilir: MEnceşe kadınların, Bera b. Mâlik de erkeklerin develerini coşturuyordu. Enceşe güzel sesliydi, coşturmak için nağme okuduğunda develer koşuşuyordu. Nebi (sav) kendisine 'Ey Enceşe, cam kapları yavaşlat (onlara yumuşak davran)' buyurdu.[2460[203]] Hz. Peygamber kadınları, kalplerinin inceliği sebebiyle cam kaplara (şişelere) benzetmiştir.[2461[204]]

2455[198] Üsdül-ğâbe, II, 335.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/101-102.
2456[199] Metinde Nesâi'nın Sünen*de bu rivayeti verdiği kaydedilmekle birlikte Huzâi Sil-nen'i zikretmemiştir (s. 409).
2457[200] Metinde yalnız ilk mısra verilmiştir. Bu şiir için ayrıca bkz. S. Erdem-H. Kılıç, "Abdullah b. Revaha", DİA, I, 130.
2458[201] Metinde bir şeklinde geçmiştir.
2459[202] Huzâi, Tayâlisi'nin bu rivayetini el-İstîâb'dan naklen vermiştir, (s. 409) bkz. el-tstîâb, I, 117-118.
2460[203] Huzâi, yalnız Enceşe'nin anıldığı bir rivayeti de Buhâri'den nakletmiştir (s. 410). Bkz. Buhâri, Edeb 116; Müslim, Fedâil 70-73.
2461[204] Huzâi bu bilgiyi de el-Meçârik'ten nakletmiş olup (s. 410) Resulullah (sav) develerin hızla gitmesiyle kadınların incinmemeleri için bu ikazda bulunmuştur.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/102-103.

Veda Haccında Allah Resulü'nün Kurbanlıklarına (Hedy) Kimin Baktığı

Hz. Peygamber (sav), yanında çok sayıda " h e d y " kurbanı olduğu halde Veda Haccı'na çıktı. İbn Sa'd'ın belirttiği gibi kurbanlara Naciye b. Cündeb el-Eslemî bakıyordu. O, Resulullah'ın (sav) Medine'den sevkettiği bütün kurbanlıklara bakmaktaydı. Tabakât'a bakınız.[2462[205]]

Silah Görevlisi Ve Allah Resulümün Silahı

Daha önce İbn İshak'tan nakledildiği üzere Allah Resulü (sav) Said b. Zeyd'i kendisi için at ve silah almak için Necd'e göndermişti.[2463[206]] Hz. Peygamber (sav) o sırada milletlerin sahip oldukları silah çeşitlerini elde etmişti. Resulullah'ın (sav) her birinin özel adı bulunan dokuz kılıcı vardı.[2464[207]]

Sirâcüddin el-Bulkîni'nin torunu Şeyh Abdülbasit bu kılıçların adlarını manzume halinde şöyle belirtir:

Hidayet rehberimizin kılıçları vardı dokuz tane
Hasûb, Mihdem ve Zülfıkâr
Kadîb, Hatf, Bettâr, Adb
Kalaî ve Me'sûr[2465[208]] kan fişkırtan
Bu sayının hikmeti, Musa'nın mucizelerine denkliktir.
Hepsi de helak sebebidir düşman için.[2466[209]]

Başka müellifler bu kılıçlara Ma'sub adlı bir kılıç daha eklerler. Bed-reddin el-Karâfî bunun Hz. Peygamber'in (sav) kılıçlarından olduğunu söyler. Başka bir müellif Samsâme adlı bir başka kılıç ilave eder. İbnü't-Tayyib eş-Şerkî'nin, İbnü'l-Cezerî'nin Sîret'inde yaptığı şerhe[2467[210]] bakınız. Yine İb-nÜ't-Tayyib'in el-Kâmus haşiyesinde "hsm, adb, fkr, rsh" maddelerine bakınız.[2468[211]]

Allah Resulümün Kılıcını Nereye Taktığı

Allah Resulü'nün (sav) kılıç taşımada sünneti, bugün adet olduğu gibi beline bağlamak şeklinde değil de İbnü'l-Cevzî'nin kaydettiği üzere onu yüce (kerim) boynuna asarak kuşanmasıdır. Zurkâni bunu Şerhul-Meva-hib'de nakleder. (IV, 335). Medine halkı bir gece korkuyla çağrıştı ve bazı kimseler sese doğru gittiler, Resulullah (sav) dönmüş olarak onlarla karşılaştı. Allah Resulü (sav) sese doğru onlardan önce

---

2462[205] İbn Sa'd, II, 121,168. Ayrıca bkz. el-İsâbe, III, 541.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/103.
2463[206] İbn Hişâm, II, 245.
2464[207] Huzâi (s. 416) kılıçlarla ilgili bu bilgiyi îbn Cemâa'dan naklederek şiirde geçen dokuz kılıcın adını kaydeder. Şâmi (VII, 581-585) bu kılıçlar hakkında etraflı bilgi vererek Samsâme ve Luhayfı da ekler. Aynca bkz. Jbn Sa'd I, 485-487; Amiri, II, 168; Îbn Seyyidinnâs, II, 397.
2465[208] Metinde Mâtûr şeklinde geçmiştir.
2466[209] Benzeri bîr şiir için bkz. Şâmı, VII, 584.
2467[210] Îbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) ZâtÜ'ç-şifâ fî sîreti'n-nebî vel-hulefâ'sına M.b. Tayyib'in (ö. 1170/1756) eMstişfâ adlı şerhidir (SuppL, II, 277).
2468[211] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/103-104.

giderekhaberi araştırmıştı; Ebû Talha'ya ait çıplak bir at üstünde, kılıç da boynundaydı, "korkmayın!" diyordu.2469[212] Bu hadis Sahihayn,2470[213] Ebû Dâvud ve Tirmizi'de2471[214] nakledilmektedir. Zurkâni, "kılıç boynundaydı" sözüyle ilgili olarak şöyle der: "Yani kılıcın bağı keremli boynuna asılı şekilde onu kuşanmıştı. "Hafâci de Şerhu*ş-Şifâ'da şöyle der: "Kılıç boynundaydı" sözünden maksat, yani Hz. Peygamber (sav) kılıcın bağı keremli boynuna asılı olarak onu kuşanmıştı" demektir. Bil ki2472[215] kılıç taşımada sünnet, bugün yapıldığı üzere bele bağlamak değil, Îbnü'l-Cevzî'nin de şöyle dediği gibi bu şekildedir.2473[216] Zurkâni, Uhud Gazvesi'yle ilgili olarak şöyle der: "Kabanı kuşandı, yani kılıcının bağını sağ omuzuna geçirdi, kılıç da sol koltuğunun altındaydı." îbn Sa'd2474[217] şöyle der: Resulullah (sav) zırhı2475[218] sırtına geçirdi ve ortasını kılıcının bağından deri bir kuşakla bağladı, kılıcını kuşandı ve kalkanı da sırtına attı.2476[219] Hz. Peygamber (sav) kıbç ve harp aletlerini süslerdi.2477[220] Beş mızrağı, bir çok harbesi (kısamızrak), asa lan (a n e z e),yedizırhıvebirkaskı vardı.2478[221] İbn Cemâa Sîretfinde şöyle der: Resulullah'ın (sav) savaş sırasında giydiği üç cübbesi vardı. Cübbelerden biri yeşil sündüsten (ince d i -b â c dan) idi. Resulullah (sav) bir defasında yenleri dar bir cübbe giymişti.2479[222] Allah Re su lü'nün (sav) beline bağladığı ve gümüşten üç halkası olan deri bir kuşağı vardı. Toka ve ucu da gümüştendi.2480[223] Ebül-Feth el-Ya'meri de Sîret*inde bu bilgiyi verir.

İbn Sa'd2481[224] ve başkaları, Hz, Peygamber'in (sav) Uhud savaşında beline deri bir kuşak bağladığını zikrederler ki Ya'meri de bunu teyid eder. Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de şöyle der: îbn Teymiye'nin "Hz. Peygamber'in beline deri kuşak bağladığına dair bir bilgi bize ulaşmamıştır" şeklindeki sözü bir kusurdur. Çünkü İbn Sa'd sika (güvenilir)vehâfizbirkimseolupnefye-dene (bu hususun meydana gelmediğini ileri süren) karşı hüccettir, özellikle okimse nefvi mutlak olarak beUrtmemisse. Ohalde "kîl u kâl" i(de-dikoduyu) bırak.2482[225] Hz. Peygamber (sav) Fetih yılı Mekke'ye başında miğfer olarak girdi. Miğfer, "kalen süve" (şapka) ve "himâr" (sarık) gibi, örülmüş zırhtan başa giyilen şeydir.2483[226] Bu, meşhur bir hadis olup hafızlardan bazıları onu müstakil olarak birçok esere konu etmişlerdir.

Latife: Alauddin Ali b. Muhammed es-Sa'dfnin (ö. 717/1317) Risale

---

2469[212] Huzâi bu rivayeti Tirmizi'den naklen vermektedir, (s. 417).
2470[213] Buhâri,Edeb 39.
2471[214] Tirmizi, Cihâd 14.
2472[215] Metinde "anlaşıldı ki" (ulime) şeklinde geçmiştir.
2473[216] Hafftci, 11,51.
2474[217] Metinde ibn Es'ad şeklinde geçmiştir.
2475[218] Metinde "der" (zırh) kelimesi "zer" şeklinde geçmiştir.
2476[219] îbn Sa'd, IV, 38.
2477[220] bkz. Huzâi, s. 419. Ayrıca bkz. îbn Kesir, es-SSre, IV, 707,714; Şftmi, VII, 581.
2478[221] Huzâi bu bilgiyi tbn Cemâa'dan nakletmiş olup (s. 422,426,430) metinde "anezât" kelimesi "gazât," "bida" da "nida" şeklinde geçmiştir. Bu konuda ayrıca bkz. Şâmi, VII, 585-587; Âmiri, II, 167-168.
2479[222] bkz. Huzfii, s. 428.
2480[223] bkz. Huzâi, s. 429.
2481[224] İbn Sa'd, II, 38.
2482[225] Zurkâni, II, 24. Aynı manaya gelmekle birlikte ifadeler farklı olup karşılaştırılmalıdır.
2483[226] Huzâi (s. 430) bu rivayeti Tirmizi'den nakletmiştir. Ayrıca bkz. îbn Kesîr, IV, 708,712. Huzâi bu başlık altında ayrıca Resulullah'm yay ve ok kuburları (a. 423) ite kalkanlarından (s. 431) bahsetmiş olup Kettâni zikretmemiştir.

fi'1-mufahâre beyne's-seyf veV-remh, Ebû Hafs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kâtib el-Endelüsi'nin2484[227] (404/1014 yıhndan sonra yaşıyordu) Mufâhare beyne's-seyf ve'1-kalem, Ali b. Hîbetullah b. Mâkûlâ'nın2485[228] yine el-Müfâhare beyne's-seyf vel-kalem ve'd-dînâr adlı eserleri yanında İbn Nübate2486[229] ve başkalarının da bu tür eserleri vardır.

Enteresan bir bilgi: Arif en-Nablusînin Şerhu't-Tarîkati'l-Muhammediyye adlı eserinde Merğinâni'den şu nakilde bulunur: Hz. Ömer Kis-ra'nm hazinelerini ele geçirdiğinde, askerlerinin en uzun boylusu olan Sürâka'ya Kisra'nın kaftanını (kaba') giymesini emretti, o da giydi. Sonra ona bağlamasını söyledi o da bağladı. Sonra kuşağı bağlamasını söyledi o da bağladı. Kuşak altın süslemen' olup mücevherattan kaşları vardı. Bu da, bunun caiz olduğuna delalet eder.2487[230]

Allah Resulümün Önünde Kısa Mızrağı (Harbe) Taşıyan

Ebû Muhammed b. Hayyân el-Isfahâni Ahlâku'n-Nebi2488[231] adlı eserinde tbn Yezid'den şu rivayeti nakleder: Necde el-Harûrî beni İbn Abbas'a, Resulullah'ın (sav) önünde harbe ile yürünüp yürünmediğini sormam için gönderdi. İbn Abbas da "evet, Huneyn'den dönüşünde" dedi.2489[232]

Daha önce geçtiği üzere Habeşistan kralı Necâşi Hz. Peygamber'e (sav) bir harbe hediye etmişti;bayram günü musallaya çıktığında önünde taşınırdı. "Halifeler bu harbe yi birbirlerine aktarmışlardır. Bu, Allah Resulünün Uhud savaşında kendisiyle Übey b. Halefi öldürdüğü harbe olup " a n e z e " diye de anılırdı.2490[233]

Kılıç Taşıyan

el-Istîâb, er-Ravdül-ünüf ve Nûru'n-nibrâs'ta geçtiği üzere Dahhâk b. Süfyan b. Ka'b, Resulullah'm (sav) yambaşında onun kılıcıyla duran kahramanlarından biriydi. Yalnız başına yüz atlıya denk idi. Zübeyr b. Bekkâr2491[234] zikreder: Dahhâk b. Süfyan, Hz. Peygamberin (sav) yambaşında kılıcını kuşanarak duran kılıç taşıyıcısı idi.2492[235]

Huüeybiye antlaşması kıssasında geçtiği üzere Ürve Hz. Peygamberle (sav) konuşuyor, Muğire b. Şu'be de Resulullah'm yambaşında kılıç ve miğferi kuşanmış olarak duruyordu.2493[236] Hafız İbn Hacer Fethü'l-Bârî'de şöyle der: Bunda, düşmanakorku salacak koruma ve benzeri bir davranış maksadıyla e m î r

---

2484[227] bkz. SuppL, II, 910.
2485[228] bkz. İbn Mâkûlâ, el-İkmâM, 45.
2486[229] İbn Nubâte (o. 768/1366) Müfâhare beyne's-seyf ve'1-kalem (bkz. Suppl., II, 5) A>rıcabkz. SuppL, II, 9,174.
2487[230] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/104-106.
2488[231] Metinde eserin adı zikredilmem İştir.
2489[232] Ahlâku'n-Nebi, s. 128 Metinde ve Huzâı'de (s 432) Huneyn olarak geçen kelime burada Hayber şeklindedir.
2490[233] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/106.
2491[234] Metinde ibn Bedr şeklinde geçmiştir.
2492[235] el-İstîâb, II, 207 Nûru'n-nibrâs müellifi Huzâı'den sonra yaşamış olup bu eser Kettâni tarafından metne ilave edilmiştir.
2493[236] bkz. Buharı, Şurût 15.

in(yönetici,kumandan)yambaşındakıhçladurmanıncaizol-duğuna delil vardır. Oturan kimsenin başına dikilmenin nehyedilmiş olması bununla çatışmaz. Çünkü o nehiy (yasaklama) büyüklük taslama ve gururlanma halinde sözkonusudur.[2494[237]] İmam Mecdüddin İbn Teymiyye el-Münteka'da,[2495[238]] Muğîre'nin anılan kıyamıyla ilgili olarak şöyle der: Bu hadiste, düşmanı ürkütmek maksadıyla savaşta gururlanma ve üstünlük taslamanın müstehab olduğuna delil vardır. Ve bu, Hz. Peygamber'in (sav) "Huzurunda insanların dikilip durmalarından hoşlananlar..." hadisiyle ifade ettiği kınamasına dahil değildir. Başkaları da bunu söylemişlerdir. Hattabi şöyle der: Bunda, liderin, korku mevkii ve savaş alanlarında yani-başına adamlar dikmesinin caiz olduğuna delil vardır. Resulullah'ın (sav) "Kim huzurunda insanların safsaf dikilip durmalarından hoşlanırsa, ateşten yerine hazırlansın" sözü, bununla gururlanmayı amaçlayan, övünme ve büyüklük taslama tavrı takınan kimseler içindir.[2496[239]] İmam İbn Müflih el-Â'dâbü'l-kübrâ'da şöyle der: Bundan maksat şu olmalıdır: Kim bunu şer'î bir maksatla yaparsa bir beis yoktur.[2497[240]]

Allah Resulümün Huzurunda Boyun Vuranlar

İbn Seyyidinnâs Sîret'inde bunların biyografilerini vermiş olup beş kişiyi saymıştır. Bunlar Ali b. EbîTâlib, Zübeyr b. Avvâm, Mikdad b. Amr, Muhammed b. Mesleme ve Asım b. Sâbit'tir.[2498[241]] İbn Kayyim bunlara Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbi'yi ekler.[2499[242]] Nûru*n-nibrâs*ta müellif şöyle der: İbn Seyyidinnâs, onlardan Uveym[2500[243]] b. Sâide'yi, Osman'ı ve ensardan bir şahsı (burada) zikretmemiştir. Oysa O (İbn Seyyidinnâs) Uhud Gazvesi'nde Haris b. Süveyd b. Samit[2501[244]] kıssasında şu bilgiyi verir: "Hz. Peygamber (sav) Ha-ris'i huzuruna getirtti ve Üveym b. Sâide'ye boynunu vurdurttu.[2502[245]] İbn Seyyidinnas'ın bu kimseleri sayarkenmaksadı, muhtemelen, bu işi mükerreren yapanlar olmalıdır.
el-Mevâhib*de şu bilgi verilir: Hz. Peygamberin (sav) huzurunda Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr b. Avvâm, Mikdad b. Amr, Muhammed b. Mesleme, Asımb. Sabit b. Ebi'l-Eklah[2503[246]] ve Dahhâkb. Süfyân boyun vuruyorlardı. Sonuncusu, yüz atlıya denk sayılan bir kahramandı.[2504[247]]

2494[237] Fethul-Bârî, XI, 169.
2495[238] Bunun şerhi Neylül-evtâr'da (VIII, 37-38) Muğire'yle İlgili rivayet verilmiş olup sfizkonusu yorum burada geçmemektedir. Kettâni'nin bu. bilgiyi naklettiği el-Âdâbu'ş-Şer'iyye'de "el-Münteka" yerine "Ahkâmuhul-müntekâ" şeklinde geçmekte olup bu, muhtemelen el-Münteka'nın kendisinden özetlendiği el-Ahkâmül-kübrâ'dır. (bkz. ez-Zeyl alâ Tabakâtil-Hanâbile, II, 252).
2496[239] Hattâbi, Meâlimü's-Siinen, III, 202. Sözkonusu hadis için ayrıca bkz. Kenzül-ummâl, IX, 138 (nr. 25387).
2497[240] İbn Müflih, el-Adâbu'ş-Şer'iyye, 1,415. IbnTeymiyye'nin sözü dahil burada verilen bilgilerin hepsi bu eserden nakledilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/106-107.
2498[241] İbn Seyyidinnâs, Uyûnul-eser, II, 396.
2499[242] İbn Kayyim, Zâdül-meâd, I, 127.
2500[243] Burada ve aşağıda Uveymir şeklinde geçmiştir.
2501[244] Metinde Salt şeklinde geçmiştir.
2502[245] bkz. Uyûnul-eser, II, 25. İbn Hişâm (II, 89), Haris b. Süveyd'in boynunu Hz. Osman'ın vurduğunu kaydeder ve ensardan birinin vurduğunun söylendiğini de belirtir.
2503[246] Metinde Eflah şeklinde geçmiştir.
2504[247] bkz. Şerhul-Mevfthib, III, 303.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/107-108.

Kılıç Cilacısı

el-İstîâb'da şu bilgi verilir: Ensârın mevlâsı Merzûk es-Saykal Resulullah'm (sav) sohbetinde bulunmuş olup kılıcını cilalamıştır.2505[248]
el-t8âbe*deşubilgiveriîir:BeğavîveTaberânibuhadisiMuhammedb. Humeyr yoluyla tahric etmiş olup o şöyle der: "Bize Ebü'l-Hakem anlattı: Bana Merzuk es-Saykal haber verdi: O, Resulullah'm (sav) kılıcı Zül-f i k â r ' ı cilaladı; kabzasının gümüşten bir ucu,2506[249] bağında bir halkası ve ortasında da gümüşten bir süs topuzcuğu vardı."2507[250] tbn Hacer bunun ardından, Askerî ve başkalarından onun hakkında "Hz. Peygamber'le sohbeti vardır" ve İbn Hibbân'dan HHz. Peygamber'le sohbeti olduğu söyleniyor" şeklinde nakillerde bulunduktan sonra Merzuk es-Saykal'ın sahabi olduğunu kesin şekilde ifade yolunu tuttu.2508[251]
Tenbih: Ok, kjlıç ve mızrak (harbe) gibi savaş aletleri o devirde bilinen aletlerdi; top ve benzeri silahlar ise yenidir. Ebû İshak İbrahim b. Ahmed Ganim * el-Endelüsi'nin el-îzzü'z-zâi' fi'1-mücâhidîn bi'l-menâfi2509[252] adlı bir eseri vardır. Bu kitap mevcudu bulunmayan bir eser olup bir nüshası şimdi Mısır'da bulunmaktadır. İmam Hafız Bedrüddın İbn Cemâa el-Makdisî'nin Müstenedü'l-ecnâd fi âlâti'l-cihâd2510[253] adlı bir eseri olup İbn Süleyman er-Rûdânî Sil a'sın d a bunu zikretmiştir.2511[254] Şeyh Sîdî Muhtar b. Ahmed el-Küntî2512[255] Fethu'l-Vehhâb alâHidâyeti't-Tüllâb adlı eserinde şöyle der:"İslâm'ın ilk zamanlarında Medine-i Münevvere'de, emniyetin azlığından dolayı, kişi silahsız dolaşmazdı. Çünkü bütün dünyada insanlar onlara düşmandı." Derim: Namazda bile olunsa silah taşımaya teşvikte bulunulmuş olması da bunu teyid eder. Bu konuda el-Medhal ve başka eserlere bakınız.2513[256]

Yolda Kılavuz

Allah Resulü'nün (sav) hicret sırasındaki kılavuzu: Sa-hih'te2514[257] geçtiği üzere Resulullah (sav) hicret sırasında Benî Dîl'den2515[258] mahir bir kılavuz olan bir adamı tuttu. Bu kılavuz Kureyş kafirlerinin dini üzereydi.2516[259] Uhud savaşında kılavuzu: Uhud savaşında Hz. Peygamber'in (sav) kılavuzu İbn İs-hak'ta geçtiği üzere» Ebû. Hayseme b.

2505[248] eUstîâb, III, 517-518;Ü8dü1-ğâbe, V, 144. Huzâi (s. 439) bu bilgiyi Ahlâku'n-Ne-bf den de nakletmiştir. (bkz. age, s. 122).
2506[249] Metinde "Kabia* kelimesi "Kabisa" şeklinde geçmiştir.
2507[250] Bu rivayet için bkz. Ahlâku'n-Nebi, 122.
2508[251] el-İsâbe, 111,401. EsaaenlbnHacer.burivayetteMerzuk'unsahabiliğine delalet bulunmadığını, ancak, onun sahabi olduğunu kesin şekilde belirtenler katında birbaş-ka mesnedin varlığı ihtimaliyle sahabe içinde zikrettiğini belirtir.
2509[252] el-tzzu vel-menâfî M-mücâhidin fi sebilillfih bi-âlâtil-hurûb vel-nıedâfi (bkz. GAL.,II,618).
2510[253] bkz. Zirikli, VI, 188. "Müstened" kelimesi metinde "musned" şeklinde geçmiştir.
2511[254] Sılatül-halef in "mim" harfinde (s. 351-428) bu esere rastlanmamıştır.
2512[255] Bu zat ve adı geçen eseri için bkz. Vülâti, Fethü'ş-şekur, s. 152-153.
2513[256] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/108-109.
2514[257] Huzâı (s 441) burada yalnız Buhân'yı anmış olup metinde Sahıhayn şeklinde geçmiş olması hatadır.
2515[258] Metinde Huzeyl şeklinde geçmiştir.
2516[259] Buharı, Menâkıbu'l-Ensâr 45.

Hâris'ti.[2517[260]] Hudeybiye Gazvesinde kılavuzu: Resulullah'ın (sav) Hudeybiye Gazve-si'nde kılavuzu ise Eşlem kabilesinden bir adamdı.[2518[261]]

el-tstîâb'da müellif Sa'd el-Arcf nın biyografisini vererek şöyle der: O, hicreti sırasında Hz. Peygamber'in (sav) Medine'ye kadar götüren kılavuzu idi.[2519[262]] el-tsâbe'de müellif, Ka'b el-Ahbâr'ın karısının oğlu olan Tabî el-Hımyerf nin biyografisini verir ve Ebubekır el-Bağdâdî'den şu nakilde bulunur'Bağdadî onu Humus halkından sahabenin ardından gelen en âlî ta bakadan kimseler arasında zikrederek şöyle der. Hz Peygamber'in (sav) kılavuzubir adamdı. Resulullah (sav) ona Islama girmesini teklif etti, o ise Resulullah'ın vefatına dek musluman olmadı (I, 190).[2520[263]]

Ibn Hacer el-tsâbe'de Sabit b. Dahhâk b. Halîfe el-Ensârı'nın biyografisini verir ve Ibn Ebı Davud ile Ibnu's-Seken'in Ebubekir b Ebı'l-Esved yoluyla şu rivayeti tahrıc ettiklerini zikreder Sâbıt b. Dahhâk, Hendek savaşı gunu Hz Peygamber'in (sav) terkisine binen ve Hamrâu'l-Esed'e gidişte kılavuzluğunu yapan kimseydi, (s 201).[2521[264]]

Yine el-tsâbe'de (I, 302) Cebbar es-Sa'lebfnin biyografisini verir ve Vâkıdı'den naklen onun Allah Resulu'nun (sav) Gatafan'a gidişinde kılavuzu olduğunu zikreder.[2522[265]] Yine el-tsâbe'de Huseyl[2523[266]] el-Eşcafnin biyografisini verir ve Hz. Peygamberin (sav) Hayber yolunda onu ashabına kılavuzluk etmesi için yirmi s â karşılığında tuttuğunu, onun da bunu yapıp sonra da müslüman olduğunu zikreder.[2524[267]] Yine el-tsâbe'de Mezkur el-Uzrf nin biyografisini verir ve Vâkıdi'den onun Hz. Peygamber'in kılavuzu olduğunu nakleder. Sonra da Hâkim'in el-tklîl adlı eserinden, onun senediyle şu rivayeti nakleder: "Hz. Peygamber (sav) yanında Benî Uzre'den mahir bir kılavuz olarak Şam'a yaklaşmak istediğinde... (bkz. VI, 76), Hadis.[2525[268]]

Devlet Başkanının Uğradığı Çöllerde, Oraya Varmış Olduğunu Göstermesi Ve Davetinin Oraya Ulaştığına Bir İşaret Olması İçin Yaptırdığı Yapı

Siyer kaynaklarında geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) Tâif Gazvesine çıktığında Nahletü'l-Yemâniyye, sonra Karn, sonra Muleyh, sonra Liyye' (vadisin) de Buhratü'r-Ruğâ'a vardı, orada bir mesci&yaptırdı ve içinde namaz kıldı.[2526[269]] İbn Badis şöyle der: "Bunda, İslâm'a ve İslâm davetinin oraya ulaştığına işaret olması için mamur yerlerde ve çöllerde mescidler

---

2517[260] İbn Hışâm, II, 65 Hayseme, metinde Hatme şeklinde geçmiştir.
2518[261] age, II, 309.
2519[262] el-tstîâb, II, 48, Üsdül-ğâbe, II, 360-361 el-Arcî, metinde el-Urfi şeklinde geçmiştir Sa'd, Resulullah'a Arc'dan Medine'ye kadar kılavuzluk etmiştir.
2520[263] el-İsâbe, I, 187.
2521[264] age, 1,193.
2522[265] age, 1,220.
2523[266] Metinde Cemil şeklinde geçmiştir.
2524[267] age, I, 332.
2525[268] age, II, 396. Hadisin tam metni için bu esere bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/109-110.
2526[269] bkz. IbnHişâm, II, 482. Karn, Muleyh ve Liyye metinde geçmemektedir. Buhra kelimesi ise Şecere şeklinde geçmiştir.

yapılmasına delil vardır."
el-Mevâhib'de Tebük Gazvesi'nden sözedilirken "Tebük yolunda mescidler yapıldı" denilmekte, Zurkâni de şerhinde şöyle demektedir: Yirmi mescid yapıldı; yani bu yerlerde Resulullah (sav) namaz kıldığı için orada mescidler yapılmasına sebep oldu. Bu yerlere işaretler konuldu, daha sonra da mescidler bina edildi.[2527][270]

Yol Güvenliğini Sağlayan

el-îstîâb'da Gâlib b. Abdullah el-Leysf nin biyografisinde, onun Hz. Peygamber (sav) tarafından yol güvenliğini sağlamak için gönderilen kimse olduğu belirtilir.[2528][271]
el-tsâbe'de müellif, Gâlib b. Abdullah'ın bu rivayetini Buhâri'nin et-Târih'te ve ayrıca Beğâvi'nin tahric ettiğini belirterek "... ve kendisine casusluk yapmam için" ilavesini kaydeder.[2529][272]

Bineğine Binmesi İçin Allah Resulü'nün Önünde Eğilen Kimse

el-İstîâb'da Resulullah'ın (sav) hizmetçisi Mâriye'nin biyografisini verir ve künyesinin Ümmü'r-Rebâb olduğunu belirterek onun rivayet ettiği hadisin Basralılarca nakledildiğim söyler: "O, müşriklerden kaçtığı gece bir duvara çıkması için Hz. Peygamber'e (sav) eğildi" (s. 778).[2530][273] İbn Hacer de el-tsâbe'de onun biyografisini vererek şu ilavede bulunur: Bu hadisi İbn Mende, Ya'la b. Esed yoluyla tahric eder; Ya'la, Abdullah b. Hubeyb'den, o Ümmü Süleyman'dan, o annesinden, o da annesi Mâriye'den şöyle dediğini rivayet etti: "Resulullah'a (sav) eğildim..." ve hadisi zikretti.[2531][274] Elinde el-tstîâb bulunmasına ve en büyük kaynağını teşkil etmesine rağmen Huzâi'nin bu biyografiyi ihmal etmesi (ve bu konuya değinmemesi) hayret vericidir. Mükemmellik yalnız Allah'a mahsustur. Burada, Uhud Gazve-si'nde meydana gelen olayı da zikretmek gerekir. Şöyle ki Hz. Peygamberin (sav) Allah yolunda dişi kırılıp keremli yüzü de yaralanınca, üstüne çıkmak için bir kayaya tırmandı. O gün iki zırh giymiş ve bitkin de düşmüştü, kayaya çıkmaya güç yetiremedi. Bunun üzerine Talha altına oturup Resulullah'ı (sav) sırtında yükseltti. Resulullah (sav) "Talha vacip kıldı" buyurdu; yani cennete girmesini vacip kılan bir iş yaptı.[2532][275]

Gölgelik Görevlisi

[2527][270] Şerbul-Mevâhib, III, 80. Metinde hata mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/110.
[2528][271] el-İstîâb, III, 183. Resulullah (sav) Gâlib'i Mekke'nin fethi yılında altmış kişilik bir grupla Kedîd'de Benfl-Mülevvih'e baskın için göndermişti.
[2529][272] el-İsftbe, III, 184.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/110.
[2530][273] el-İstîâb, IV, 414; Üsdül-ğâbe, VII, 261.
[2531][274] el-İstîâb, IV, 405.
[2532][275] el-İstîâb, II, 220. Ayrıca bkz. îbn Hışâm, II, 86. Talha b. Ubeydullah, cennetle müjdelenen sahabilerden bindir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/111.

İbn İshak, Resulullah'ın (sav) hicreti, Medine'ye varışı ve insanların süratle onu karşılamaya çıkışları haberini verirken şunu zikreder: "Gölge Resulullah'ın (sav) üstünden zail olunca Ebubekir kalktı ve ridasıyla onu gölgeledi."[2533[276]] Müslim'in Sahihinde Ümmü'l-Husayn bint İshak el-Ahmasıy-ye'den (veya el-Ahmesiyye) şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah (sav) ile birlikte Veda Haccında bulundum. Üsâme b. Zeyd ve Bilâl'i, Resulullah (sav) Cemretü'l-Akabe'ye taş atıncaya dek biri devesinin yularını tutuyor, diğeri de elbisesini tutmak suretiyle onu sıcaktan koruyor gördüm."[2534[277]]

Yük Görevlisi

Sahîh-i Buhâri'de Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah'ın yük görevlisi Kirkire adlı biriydi."[2535[278]] Sahîh-i Müslim'de de, Resulullah'ın (sav) yük görevlisi olan Ebû Râfî'den şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah (sav) Mina'dan çıktığında bana el-Ebtah'ta konaklamamı emretmedi.[2536[279]] Fakat ben gelip çadırım kurdum o da gelip konakladı."[2537[280]]
İbn Hacer el-İsâbe'de Abdullah b. Zeyd b. Amr b. Mazin el-Ensârfnin biyografisini vererek şöyle der: İbn Mende onu zikrederek Yunus b. Bükeyr yoluyla îbnîshak'tan şu tahricde bulunur: "O, Resulullah'ın (sav) yük görevlisi idi." Ebül-Feth[2538[281]] onu bu hususta tenkit ederek yük görevlisinin Abdullah b. Ka'b b. Amr b. Avf b. Mebdûle olduğunu söyler. Yük manasına zikrettiği "saki" kelimesi de "neft" (ganimet) şeklinde olup sözkonusu kıssanın mü-teaddit olmasında bir mani yoktur. Kelimede ta shîf (yanlış yazılma) olduğuna hükmetmek zordur; çünkü her iki kelimenin şekli de bu ihtimale (biri diğerinin şeklinde yazılmaya) müsaittir.[2539[282]] el-tsâbe müellifi, Abdullah b. Ka'b el-Ensârî'nin de biyografisini verir ve onun Resulullah'ın (sav) yük görevlisi olduğunu söyler.[2540[283]]

Allah Resulü'nün Büyük Çadırı

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Allah, size evlerinizden oturulacak bir yer yaptı ve size hayvan derilerinden göç gününüzde ve ikamet gününüzde kolayca kullanacağınız hafif evler ve yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar giyilecek, döşenecek eşya ve geçimlik yaptı."

2533[276] ibn Hişâm, 1,492. Bu olayı nakleden ravı, Resulullah'ın (sav) bir hurma ağacının gölgesinde oturduğunu, daha önce hiç görmedikleri için Hz Peygamberle Ebubekır'ı birbirinden ayıramadıklarını, gölge gidince Hz Ebubekir'in kalkarak elbisesiyle kendisini gölgelemesi üzerine onun Resulullah olduğunu anladıklarını belirtir.
2534[277] Müslim, Hac 312. Ayrıca bkz s. 98.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/111.
2535[278] Buhâri, Cihâd 190. Daha önce (bkz s. 100), Kirkire'nin Hayber savaşı sırasında Re-sulullah'm (sav) bineğini tuttuğu da kaydedilmişti fl*kz. el-tsâbe, III, 293).
2536[279] Metinde "emretti" şeklinde geçmiştir.
2537[280] Müslim, Hac 342.
2538[281] el-İsâbe'de Ebû Nuaym şeklindedir.
2539[282] age, II, 313; Üsdül-ğâbe, III, 251-252 Metinde geçen Mebdûle kelimesi bu kaynaklarda Ganin b. Mazin şeklindedir.
2540[283] el-tsabe, II, 362; el-îsfibe'de bu Abdullah b. Ka'b b. Amr b Avf b. Mebzul ile ardından gelen Abdullah b. Ka'b b. Zeyd b. Âsım'm yük görevlisi olduğu belirtilirken Üs-dül-ğâbe'de (III, 372-373) her ikisinin de ganimet görevlisi olduğu kaydedilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/112.

(Nahl 16/80) Malumdur ki insanların oturdukları evler iki kısımdır. Birincisi ahşap, çamur ve kendisiyle evlerin tavanlanması mümkün olan araç gereçlerle yapılan evler olup Allah Teâlâ'nın "Allah size evlerinizden oturulacak bir yeryaptı" sözüyle buna işaret edilmiştir. Ayette geçen "seken" kelimesi,insanın sükun bulduğu veya oturduğu yer manasına gelir ki bu evlerin nakli mümkün olmayıp insan onlara taşınır. İkinci kısım ise çadırlar (hayme, kubbe, fustât) olup Allah Teâlâ'nın "Size hayvan derilerinden göç gününüzde ve ikamet gününüzde kolayca kullanacağınız hafif evler yaptı" sözüyle de buna işaret edilmiştir. Bu türevleri nakil ve tahvil mümkündür. Âyette bundan kastedilen, deriden yapılmış yaygılar ve Araplarla onların dışındaki bâdiye sakinlerinin kullandığı deriden barınaklardır. Böylece manası şöyle olur: "Yolculuk ve ikametinizde hafif (kullanımlı) olur, her iki durumda da size güçlük vermez." İbn Seyyidinnâs el-Ya'merî'nin belirttiğine göre "fustât" a (bir çadır türü) "kinn" adı da verilir. Onun el-Fevâid adlı eserinde şu bilgi verilir: Fustât kıldan yapılan evdir, kinn ise sıcak veya soğuğa karşı koruyan barınaktır.2541[284] Nûru'n-nibrâsta müellif şöyle der: "Fustât, fîstât şeklinde okunur, 'ti' veya 'te' harfiyle de yazılmakta olup 'habâ' (kıl veya keçeden yapılmış iki veya üç direkli çadır) demektir. Bu bilgi el-Metâli' adlı eserde verilmiştir." Mağrib'te buna "hizâne" denir. Hükümdar ailesine ait olana da Mağrib lehçesinde Â f r â k denir.2542[285] Eskiden Mağ-rib'te hükümdarın maiyeti içinde bununla ilgili işlerle mükellef olanlara Ferâikiyye denirdi. H i z. â n e ' ler eskiden beri yün veya kıldan yapılırdı, H i z â n e * yi ilk defa ketenden yapan kimse, seleflerimizden biri olan Yahya b. îmran b. Abdülcelil b. Yahya b. Yahya b. Muhammed b. İd-ris b. İdris'tir (Allah ona rahmet etsin). Bunu, İdrisîlerin Fas'tan kaçtıkları günlerde Kısmitfne'ye bağlı Zevâve'de kendisine biat edildiği sırada yapmıştı. Bundan dolayı ketenci ailemize de "Kettâni" nisbesi verilegelmiştir. Alevî Hasenî Devleti tarihçisi Ebü'l-Abbas Îbnü'1-Hâc, ed-DÜrrü'1-münta-habü'l-müstahsen2543[286] adlı eserde, ailemizin önde gelen şahsiyetlerinden birinden şu beyitlerin yeraldığı bir şiir nakleder:

Ceddimiz Yahya ki "Kettâni* dir
Nisbesi, kesin delil getiren.
Sebebi de keten çadır yapması
Şimdiye dek sonra gelenlere de böyle dendi
Geçmişte emirliği sırasında
Ve hazinelerde bize geldi birikmiş olarak
Bunun gibi aldı el-Leâli'yi nazmeden
Onların bazı önde gelenlerinden kemâli.

ÂmirTnin2544[287] Behçetü'l-menâfi] (s. 172) adlı eserinde, Hz. Peygamberin (sav) seferleri sırasında 49 kişinin kurduğu bir çadırı olduğu

2541[284] Aynı bilgi için bkz. İbn Seyyidinnâs, Uyûnul-eser, II, 400.
2542[285] Bu konuda bkz. ibrahim Harekât, el-Mağrib abre't-târîh, III, 378.
2543[286] ed-Dürrül-müntahabül-müstahsen fi ba'zi meâsiri ©mîril-mü'minîn Mevlânâ el-Hasan (SuppL, II, 889).
2544[287] Metinde Âmili şeklinde geçmiştir.

zikredilir.[2545[288]]
el-Makâlâtü's-seniyye'de de şu şiir zikredilir:
Rivayet etti görenler, bir çadırı
Dörtgendi kırmızı ve deriden.
Bir diğeri kıldandı, kırmızı ve deriden
Bir diğeri ki kırk kişiyi
Resulullahın Ashabından ilim sohbetinde gördü
Ebû Cuhayfe[2546[289]] sonra Cabir[2547[290]]
Hayırda önde olan Abdullah'la.[2548[291]]

Tenbih: Bu başlık altında verilen bilgilerden, Hz. Peygamber'in (sav) sıcaklık ve soğukluktan etkilendiği anlaşılmakta olup bir çok hadisin muk-tezası da budur. el-Mevâhib'de müellif, Bedrüddin ez -Zerke şî'nin "Hz. Peygamber (sav) mutedil bir sıcaklık ve soğukluğa sahip olup sıcak ve soğuktan etkilenmezdi; bulutu altında itidale sahipti"[2549[292]] sözünü kaydettiğinde buna katılmadı. el-Mevâhib şârihi Zurkâni de şöyle der: "Çünkü bu soz, Hz. Peygamber'in (sav) sıcak ve soğuktan etkilendiğine dair hadislerin kanıtladığı gerçeğe ters düşmektedir. Hicret hadisinde geçtiği üzere güneş Hz. Peygam-ber'i (sav) almış ve Hz. Ebubekir kendisini gölgelemişti."[2550[293]] Sahîh-i Buhâri'de de Resulullah'ın (sav)Ci'rane'de üzerinde bir elbiseyle gölgelendiği rivayet edilir.[2551[294]] Ibn Mende ve Beyhaki " m e r f u " olarak "Biz ne sıcak ne de soğuğa sabredemiyoruz" hadisini rivayet ederler.[2552[295]] Ahmed b. Hanbel de "ceyyid" (sahih, makbul) bir senedle, Resulullah'ın (sav) elini sıcak bir yemeğe daldırdığını ve mübarek parmakları yandığından "hassı!" dediği rivayetini nakleder.[2553[296]] "Hassi" kelimesi, yanma vb. bir acı duyma halinde "haz-zil" gibi söylenen bir sözdür. Bunu Halvâniel-Mevlîdü'l-kebîr'inde söyler.[2554[297]]

Allah Resulü'nün Çadırını Kuran

Geçen konu başlığı altında verilen bilgilerden, Ebû Râfı'in bununla görevli olduğu anlaşılmaktadır.[2555[298]]

Başkente Girmek İstediğinde Devlet Başkanını Çevreleyip Koruyanlar

Sahîh-i Buhâri'de Hz. Peygamber'in (sav) Safiyye (ra) ile birlikte bineğinden düşmesi kıssasında Enes'ten şöyle dediği rivayet edilir: "İkisi

---

2545[288] Behcetül-mehâfıl. II, 172.
2546[289] EbûCuhayfe'mn rivayeti için bkz Buharı,Salat 17, Libas42,Müslim, Salat249,250, Müsned, IV, 308.
2547[290] Cabır'in rivayeti için bkz. Muslini, Hac 147.
2548[291] Abdullah b. Mesud'un rivayeti için bkz. Buharı, Eyraân 3; Müslim, iman 377; Müsned, I, 386,401.
2549[292] Hz Peygamber'ı bulutun gölgelediği ve sıcaktan etkilendiğine dair rivayetler için bkz el-Mekâsıdül-hasene, s. 93-95.
2550[293] iki konu önce geçen "Gölgelik Görevlisi" başlığına bakınız (s. 111).
2551[294] Buharı, Meğâ/ı 56. Bu rivayette geçen "elbise" kelimesi metinde "kalkan" şeklinde geçmiştir.
2552[295] bkz. el-Mekâsıdül-hasene, s 469; Kenzül-ummâl, XVI,]21tnr 44ÎÎÎ9-44I40).
2553[296] Müsned, VI, 410.
2554[297] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/112-114.
2555[298] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/114.

bindiler ve biz Resulullah'ı (sav) çepeçevre kuşattık."2556[299] İbn Gazi, Sahih-i Buhâri haşiyesinde-Mühelleb'den naklen şöyle der: "Bu hadiste, devlet başkanının şehirlere girişi ve halkın karşılayışı sırasında etrafının sarılmasına dair delil vardır." îbn Sa'd'm Tabakât'mda Verd b. Halid b. Huzeyfe'nin biyografisinde, onun Hz. Peygamber'in (sav) sohbetinde bulunduğu ve Mekke'nin fethi günü sağ tarafında olduğu belirtilir.2557[300]

Harem Emini

Resulullah'm (sav) haremi (ailesi) üzerindeki emini: el-lstîâb'da kaydedildiğine göre Abdurrahman b. Avf, Resulullah'm (sav) eşleri üzerindeki (onları gözeten» işleriyle ilgilenen) e m î n i idi.2558[301] İbn Hişâm'ın el-Behce adlı eserinde şu bilgi verilir: Hicretin 23. yılında Hz. Ömer hacca gitti; Hz. Peygamberdin (sav) hanımları hac için kendisinden izin istediler, o da onlara izin verdi. Resulullah'ın (sav) hanımları, üstlerinde taylesanlar (bir tür elbise) olarak hevdeclerle2559[302] yolculuğa çıktılar. Önlerinde Abdurrahman b. Avf, arkalarında da Osman b. Affân vardı; kimsenin onlara yaklaşmasına müsaade etmiyorlardı.

Ali b. Harb Fevâidînde Süfyan b. Uyeyne*den, onun da İbn Ebî Necîh'ten naklettiği şu rivayeti tahric eder: Hz. Peygamber (sav) "Benden sonra eşlerimi koruyup himaye eden kimse sadık kimsedir" buyurdu. Abdurrahman b. Avf onlarla birlikte çıkar, kendilerine hac yaptırır, hev-d e c leri üzerine taylesanlar koyar ve onları geçişi olmayan dağ aralarında konaklatırdı. İbn Sa'd Tabakât'ta İbrahim b. Sa'd'dan, onun babasından, onun da kendi babasından şu rivayetini tahric eder: Hz. Ömer, Resulullah'ın (sav) hanımlarına haccetmeleri için izin verdi, onları h e v d e c lere bindirdi. Üstlerinde yeşil elbiseler vardı. Onlarla birlikte Abdurrahman b. Avf ve Osman b. Affan'ı gönderdi. Osman, bineği üzerinde onların önlerinde yürüyor ve kendilerine kimsenin yaklaşmasına müsaade etmiyordu. Abdurrahman b. Avf da bineği üzerinde arkalarından yürüyor ve kimsenin onlara yaklaşmasına müsaade etmiyordu. Her konak yerinde Ömer'le birlikte konaklıyorlardı.2560[303] Yine Tabakât'ta şu rivayet kaydedilir. Osman onların önlerinde yürüyor, kimsenin kendilerine yaklaşmasına ve göz yetimi bir mesafeden daha yakından onları görmesine müsaade etmiyordu. îbn Sa'd'ın Tabakât'mdaki başka bir rivayet de şöyledir: İbn Affân onların önünde yürüyor ve kendilerine biri yaklaştığında "uzaklaş, uzaklaş" diye sesleniyor du. İbn Avf da arkalarından böyle yapıyordu. Kadîd'de benim evime yakın bir yerde2561[304] konakladılar, insanlardan uzaklaşıp her taraftan çevrelerini ağaçlarla kapattılar (bkz. Tabakât,VHI, 151).2562[305]

Suyûti'nin et-Tevşîh'inde şu bilgi verilir: Hz. Ömer Önce "Evlerinizde

---

2556[299] Buhâri, Cihâd 197. "İkisi bindi" ifadesi metinde "bindi" şeklindedir.

2557[300] İbn Sa'd, IV, 276.

Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/114-115.

2558[301] el-ktîâb, II, 395.

2559[302] Develerin üstünde, kadınların içinde oturdukları bir nevi kubbeli çadır.

2560[303] îbn Sa'd, VIII, 209.

2561[304] Bunu söyleyen, hadisin râvîsi Ümmü Ma*bed bint Halid'dir.

2562[305] îbn Sa'd, VIII, 209-210. Metindeki düşüklükler için buraya bakınız.

oturun, ük cahiliyye (çağı kadınlarının açılıp saçılması gibi açılıp saçılarak yürümeyin" (Âhzab 33/33) âyetine istinaden yolculuğun kendilerine haram olduğu kanaatiyle müminlerin annelerine izin verme konusunda ta-vakkufta bulundu. Sonra bunun caiz olduğu kanaati kendisinde belirdi ve hilafetinin son yıllarında onlara müsaade etti. Halifeliği sırasında Hz. Osman da onlarla haccediyordu. Resulullah'ın (sav) hanımlarından bazıları ise ayetin zahirine itibar ederek —bunlar Zeyneb ve Şevde idi— Resulullah'ın (sav) ardından hiçbir yolculuğa çıkmayacaklarını söylediler.2563[306]

Allah Resulünün Haccı Sırasında Hanımlarına Eşlik Ederek Hayvanlarını Süren Kimse

Kadı İbn Badis, İbn Fâris'in Muhtasar'm a yaptığı şerhte Ebû Ömer'den2564[307] şu bügiyi nakleder: Siyahi iröleEnceşe.VedaHacc'ındaHz. Peygamberin (sav) hanımlarına mihmandarlık yapıyor ve daha süratli gitmeleri için develeri coşturan nağmeler söylüyordu.2565[308]

Ordunun Konaklaması İçin Yer Araştırma Ve Onlar İçin Sulu Ve Otlak Yer Seçme

Bu görevi yapanlar, Mağrib'de sultanın ordusunda "mühendisler" ve "Feraikiyye" diye bilinmektedirler.2566[309] Hudeybiye kıssasında geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) Seniyyetü'l-Mürâr denilen yere varınca "konaklayın!" buyurdu. Sahabiler "burada su yok!!" dediler.2567[310] Kadı İbn Badis şöyle der: Bunda, ordunun konaklaması için yer araştırma ve onlar için sulu ve otlak yer seçmeye dair delil vardır. Buhâri'de, bir kuyunun yanına indiklerine dair Berâ'dan rivayet nakledilmiştir.2568[311] Bu konuda Hubâb b. Mün-zir*in kıssası meşhurdur.2569[312]

Muhafız

Sa*d b. Ebî Vakkas'm Resulullah'a (sav) söylediği "seni korumak için geldim"sözü daha önce geçmişti.2570[313] İbn İshak'ın Sîret'inde geçtiği üzere Bedir günü de Resulullah'ı (sav) Sa'd b. Muaz ve başkaları korumuşlardı. (Ya'merî de başkalarım izleyerek bunu kesin olarak belirtir). İbn İshak'ın Sîret'inde kaydedildiği üzere Sa'd b. Muaz, Resulullah'ın (sav) bulunduğu çardağın (karargah) kapısında kılıcını kuşanmış olarak

---

2563[306] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/115-116.
2564[307] İbn Abdilber kastedilmiştir, bkz. el*İstİ&b, 1,117. Ayrıca bkz. s. 103.
2565[308] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/116.
2566[309] bkz. İbrahim Harekât, el-Magrib abret-târih, III, 378.
2567[310] bkz. İbn Hişâm, II, 310.
2568[311] Buhâri, Meğazı 35.
2569[312] Burada kastedilen, Bedir savaşı sırasında karargah için yer seçimiyle ilgili hadisedir, bkz. îbn Hişâm, 1,620; Üsdtil-ğâbe, I, 436.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/116.
2570[313] Bu husus, "Sahİbı'l-ases'le ilgili bahiste geçmiş olup (bkz. s. 50) sözkomısu olay için bkz. Buhâri, Cihâd 70; Müslim, Menakıbu'l-ashab 40; Tirmizi, Menakib 27.

en-sârdan bir grupla birlikte Resulullah'ı (sav) koruyorlardı.2571[314] Hz. Peygambere (sav) Hayber*de veya yolda Safîyye ile zifafa girdiğinde Ebû Eyyüb kılıcını kuşanmış olarak sabaha dek Resulullah'a (sav) muhafızlık yaptı ve çadırın etrafını dolaştı. Resulullah (sav) sabah uyanıp onu olduğu yerde görünce "ne yapıyorsun ey Ebû Eyyüb?** buyurdu. O da şöyle dedi: "Bu kadının sana birşey yapmasından korktum; bu, babasını, kocasını ve kavmini öldürdüğün ve küfürden daha yeni kurtulmuş bir kadındır, sana birşey yapmasından korktum." Söylendiğine göre, bunun üzerine Resulullah (sav) "Allah'ım, beni sabaha kadar koruduğu için sen de Ebû Eyyüb'ü koru"diye dua etti.2572[315] Dârekutni'nin Kitâbu'l-îlel'inde geçtiği üzere Hz. Peygamber*! (sav) Mekke'de HicrMe namaz kılarken de Ömer b. Hattâb korumuştu. O, namazı kılıncaya kadar kılıcıyla Resulullah'ın (sav) yanıbaşında durmuştu.
el-İsâbe'de müellif, Edrâ es-Sülemî'nin biyografisini verir ve İbn Mâce yoluyla ondan şöyle dediğini tahric eder: "Bir gece Hz, Peygamber'i (sav) korumak için geldim..."2573[316] Yine el-tsâbe'de Haşram2574[317] b. Hubâb el-Ensârfnin biyografisini verir ve Taberi'den, onun Re s ulu İla})'in (sav) muhafızı olduğunu nakleder.2575[318]

Devlet Başkanının Savaşa Çıkması Ve Ardından Başkentte Muhafız Bırakması

İbn Fethûn, Abdan yoluyla, onun îshak b. Sayf, onun Abd b. Yusuf, onun İsmail b. Ayyaş, onun Nâfı ve onun da îbn Ömer'den şu rivayetini tah-ric eder. "Ben onüç yaşındayken Bedir Gazvesi oldu, savaşa çıkmadım. Uhud Gazvesi ben ondört yaşındayken oldu, savaşa ben de katıldım. Nebi (sav) beni görünce küçük bularak geri çevirdi ve aralarında Evab. Sabit, Evs b. Arâbe ve Râfi b. Hudeyc'in de bulunduğu bir grupla birlikte beni Medine'nin korunması için halef bıraktı. Hafız tbn Hacer el-tsâbe*de Eva'in biyografisinde şöyle der: İbn Fethûn, hadisi bu şekilde sevketmiştir. tbn Ebî Hayseme ise Abdülvehhab b. Necde'den, onun İsmail b. Ayyaş'tan, onun Ebubekir el-Huzelî'den, onun da Nfifı'den rivayetiyle sevkeder ve Zeyd b. SAbit ile Arâbe b. Evs'i anar ki bu rivayetin "mahfuz" olmasımuhte-roeldir (bkz. s. 22).2576[319] Böylece, Ebül-Hasan el-Huzâi'&in "Kançıklık zamanında Medine kapılarının, korunmasına dair babada,2577[320] "bu iki hususta,2578[321] Hi. Peygamber (sav) zamanında bunların mevcut

---

2571[314] îbn Hişâra, I, 628.
2572[315] İbn Hişâm, II, 339-340.
2573[316] el-İsâbe, I, 26.
2574[317] Metinde Hasra seklinde geçmiştir.
2575[318] age, 1,478. es-SîretÜl-Halebiyye'de (III, 424) ayrıca Hz. Ebubekir, Muhammedb. Mesleme, Zübeyr b. Avvâm, Mugîre b. Şu"be, Bilâl, Zekvân b. Abdikays, İbn Ebî Mer-serel-Ganevî, tktibâsü'n-nizâmn-askerifıahdi'n-Nebî'dels 260-262)de Esîdb. Hudayr, Sa'd b. Ubâde, Abbad b. Bişr ve Sultan b. Seleme'nin adlan zikredilmiştir. Ayrıca bkz. Zâdül-meâd, 1,127.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/117.
2576[319] El-İsabe, 1,80.
2577[320] Huzâi, a. 317; Kettâni, I, 52.
2578[321] Huzâi ilgili bölümde bu baba ve ardından "Karışıklık zamanında kavme yüksek bir yerden gözcülük yapan kimseye dair bâb" (s. 319)başlığına yer vere rek bu görevlerin Resulullah (sav) zamanında İfâ edildiğine dair nâag bulamadığını, fakat bu iki bâbdanönceki "Şehirdesâhibü'l-asea" başlığındazikredilenSa'db.EbîVakkas'lailgili hadisten bu görevlerin de istihraç edildiğini söyler. Kettâni burada yalnız bir babı zikrederek ardından iki görevden sözettiğinden metin anlaşılmamaktadır.

olduğuna dair nflss bulamadım; bu iki görev daha önce zikrettiğimiz rivayetten istihraç edilir" sözündeki kusurunu anlamış olursun. Bunu düşün.2579[322]

Allah Resulü'nün Ordu Muhafızları

îbn İshak*ın Sîrefinde Zâtü'r-Rik'a Gazvesi'nden sözedi-lirken şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) bir yerde konakladı ve "bizi gece kim koruyacak?" buyurdu. Bir kişi muhacirlerden, bir kişi de ensârdan Öne atılarak "biz, ey Allah'ın Resulü" dediler. Resulullah (sav) da onlara "vadi ağzında durun" buyurdu. Râvi (Câbir b. Abdullah) şöyle den Resulullah (sav), ashabıyla birlikte vadinin bir yakasında konaklamışlardı, öne atılan iki kişi de Ammâr b. Yâsir ve Abbâd b. Bişr idi. tbn İshak devamla enteresan bir olay anlatır.2580[323] tbn İshak Benî Kureyza Gazvesi'nden sözederken de şöyle der: O gece, yani sabahında Benî Kureyza'nın Resulullah'a (sav) teslim olduğu gece, Amr el-Kurazî çıktı ve ResuluÜah'ın muhafızı île karşılaştı. O gece Muhammed b. Mesleme koruma görevi yapıyordu.2581[324] Sahîh-i Buhâri'de Fetih Gazvesi ile ilgili olarak Urve'den şu rivayet nakledilir: Ebû Süfyân, ResuluÜah'ın (sav) geliş haberini araştırmak üzere çıktığında yakılan ateşleri gördü. Resulullİah'ın (sav) muhafızlarından bazıları onları gördüler ve aralarına düşerek yakalayıp Resulullah'a (sav) getirdiler.2582[325]

İbn Sa'd'ın Tabakât'mda Abbâd b. Bişr'in biyografisinde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) Tebük'te onu, geldiği günden ayrılışına kadar kendisini korumakla görevlendirdi. Hz. Peygamber Tebük'te yirmi gün kalmıştı.2583[326] Huneyn Gazvesinde Resulullah'ı (sav) Enes b. Ebî Mersed el-Ganevî korudu.2584[327] Ebû Dâvud, Nesfti, Beğavî, Taberânî ve İbn Mende, Ebû Sevbe yoluyla, onun Muâviye b. Selâm'dan, onun Zeyd b. Selâm'dan şu rivayetini tah-ric ederler: Zeyd b. Selâm, Selâm'ın şöyle dediğini duydu: Bana es-SelÛlî, yani Ebû Kebşe kendisine Sehl b. el-Hanzeliyye'nin şunu anlattığını haber verdi: "Onlar Huneyn savaşı sırasında Resulullah (sav) ite birlikte yürüdüler, zeval vaktine dek yürümeye devam ettiler ve öğle namazı vakti oldu..." Ve hadisi zikretti. Hadiste şu bilgi geçer: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Geceleyin bizi kim koruyacak f İbn Ebî Mersed el-Ganevî "Ben, eyAllahın Resulü" dedi Hadisin sonunda geçtiği üzere Resulullah (sav) ona şöyle dedi: "Gece nöbeti hiç bıraktın mı?" O "Hayır, namaz kılmak ve ihtiyaç gidermek dışında" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Sen (cennete girmeni) vacip kıldın; binaenaleyh, bu geceden sonra amelde bulunmadık etmen de gerekmez."2585[328] Bu hadisin isnadı Sahihin şartına sahiptir. Bunu Hâfiz

2579[322] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/117-118.
2580[323] îbn Hişâm, II, 208.
2581[324] îbn Hişâm, II, 238.
2582[325] Buhâri,Megâzı48.EbûSufyftDİabirtikteHâkımb.HizftmvBBüdeytb.Verkavardı.
2583[326] İbn Sa'd, II, 441; Şâmi, V, 652.
2584[327] bkz. Üsdül-iAb*, 1,154.
2585[328] RbÛ Dâvud, CıhSd 16; Üsdül-JAbe, 1,153-1&4.

îbn Hacer el-lsâbe'cle adı geçen Enee'in biyografisinde söyler.2586[329]
AHah Resulft'nü (sav) bir grup sahabi korumuştur. Şâmi, Sîref inde onların adlarını verir. Burhanüddin el-Halebî de şöyle der: Bu konuda sayının artması mümkün olup bunu araştır.2587[330]
tbn İshak'ın Suretinde hicrî 9. yılda Sakîflilerin Resulul-lah'a (sav) gelişleri kıssasında ?ıf bilgi verilir: SakSf kabilesi heyeti Medine'ye yaklaştığında Muğîre b. Şu*be'yi kendi nöbetinde Re8ulullah*ın (sav) yük develerini gözetliyor buldular. Develeri otlatmak ReauluUah*ın ashabı arasında nöbete bağlanmıştı. Muğire onları görünce, develeri Sakîflilerin yanında bıraktı ve gelişlerini Resulullah'a (sav) müjdelemek için süratle gitti.2588[331]
Tenbih: "Aüah seni insanlardan korur* (Mftide 5/67) âyeti nazil olmadan önce sahabiler, seferleri sırasında Resulllah'ı (sav) koruyorlardı. Âyet nazil olunca Allah Resulü (sav) onları korumadan menetti. Âyet, Uhud Gaz-vesi'nde Resulullah'ın (sav) başına gelen durumla çelişmez. Çünkü âyet Uhud Gazvesi'nden sonra nazil olmuştur. Yahut Kutbuddin el-Haydarî'nin Hasâis'inde açıkladığı gibi, ayette kastedilen husus Resulullah'ın (sav) öldürülmekten korunmasıdır. Nesîmü'r-riyâz'a bakınız.2589[332]

Allah Resulümü Arkadan İzleyen Kimse

el-İsâbe'de müellif, Cübeyle2590[333] b. Âmir el-Belevf nin biyografisini verir ve Ruşâti'nin İbnü'l-Kelbf den şu nakilde bulunduğunu zikreder. Cübeyle, Hz. Peygamber'i (sav) arkasından izleyen görevli idi. (bkz. s. 236).2591[334]

Allah Resulü'nün Önüne Geçip Şiir Okuyan

Nesâi Sünen* de "Harem'de şiir okuma ve devlet başkanının önünde yürüme babı" başlığını vererek şu hadisi tahric eder: "Hz. Peygamber (sav) Umretu'l-kazâ'da2592[335] Mekke'ye girdi, Abdullah b. Revâha da önünde şu şiiri okuyordu:'Kâfir çocukları, çekilin yolundan onun..."'2593[336] Bu hadis Tirmizi'de de mevcut olup hadiste "Kaza Umresi'nde girdi"2594[337] ifadesi zikredilmektedir. Tirmizi şöyle der: Bundan başka hadiste "Ka'b b. Malik, Hz. Peygamberin (sav)önünde... "ifadesi geçer ki bu daha sahihtir. Çünkü

2586[329] el-İsftİM, I, 73.
2587[330] Dipnot 3OO*e bakınız.
2588[331] İbn Hiştm, II, S39. Huzfti bu bilgiyi "Yük Develeri Muhafızı" başlığı altında vermiş olup(s. 465) metinde altı çizilmediğinden KettâniV^ ait gibi görülmektedir. Bu bilgi, ayrıca "Elçi Heyetlerine Allah Hesulü'nü Nasıl Selamlayacaklarını öğreten Kimse* (bkz. 1,119) başlığı altında da verilmiştir.
2589[332] NesîmüY-riyâz, III, 201-203.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/118-120.
2590[333] Metinde Cebele şeklinde geçmiştir.
2591[334] el-tsâbe, I, 226.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/120.
2592[335] Metinde "Fetih günü" şeklinde geçmiştir.
2593[336] Nesâi, Menâsik 109.
2594[337] Kettâni daha önce geçen Nesâi rivayetindeki ifadeyi "Fetih günü" şeklinde kaydettiğinden bunu farklı bir rivayet olarak vermektedir. Oysa orada da "Kaza Um resi" şeklinde geçmektedir. Kettâni'nin Nesâi'den naklettiği rivayetin başka bir yerde öyle geçmesi de muhtemeldir.

Abdullah b. Revâha Mute savaşında şehid edildi, kaza umresi ise bundan sonraydı.[2595[338]] Nûru'n-nibras'ta müellif şöyle der: Tirmizi'nin söylediği su götürür, çünkü kaza umresi hicretin yedinci yılı Zilkade ayında, Mute savaşı ise sekizinci yılda Cumâdelûlâ ayında olmuştu.[2596[339]]

Ordu Gözcü Kolu

Hafız İbn Hacer el-İsâbe'de Selît b. Süfyân el-Eslemî'nin biyografisini verir ve Ebû Ömer'den (İbn Abdilber) şu nakilde bulunur: O Uhud savaşında Resulullah (sav) tarafında müşriklerin izinden gözcü (haberci) olarak gönderilen üç kişiden biridir.[2597[340]]

Casus

Resulullah'ın (sav) casus olarak gönderdiği kimse: Müslim, Enes'ten şu rivayeti tahric eder: "Resulullah (sav), Ebû Süfyân'ın kervanının ne yaptığını öğrenmesi için Büseybe-se'yi casus olarak gönderdi."[2598[341]]
Adı geçen Besbes,[2599[342]] küçültme isim kalıbıyla Büseybese, Be s be s ve Bes-bese olarak üç şekilde söylenmekte olup bu konuda onun el-îsâbe'deki biyografisine bakınız.[2600[343]]
el-Isâbe'de Adî b. Ebi'z-Zağbâ el-Cühenfnin biyografisinde şöyle denir: Hz. Peygamber (sav) onu Besbese b. Amr ile birlikte Bedir Savaşında Ebû Süfyân'ın haberini araştırmak üzere gönderdi. İkisi, deniz sahiline yakın yere varıncaya dek gittiler. İbn Ukbe (Musa b. Ukbe) bunu İbn Şihâb'dan naklen zikreder (bkz. IV, 230).[2601[344]] Bu rivayetin benzeri el-tstibsâr'da mevcuttur. Ancak orada "Besbes b. Amr el-Cühenî ile birlikte" şeklinde geçmektedir.
Buhâri'de, hicret kıssasında Hz. Âişe'den şöyle dediği rivayet edilir: "Abdullah b. Ebubekir, Hz. Peygamber (sav) ve babası Ebubekir'e Kureyş'in haberlerini getiriyordu. Zeki ve becerikli genç bir çocuktu. Onların yanında geceler, sefıerle birlikte çıkar gider ve Kureyş'in yanında gecelemiş gibi onlarla birlikte sabahlardı."[2602[345]]
tbn İshak'ın Sîret'inde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) Bedir savaşma çıktığında Safra mevkiine yakan bir yere varınca Benî Sâide'nin h a-1 ı f i (antlaşmalı) Besbese b. Amr el-Cühenî ile Benî Neccâr'ın halîfi Adî b. Ebi'r-Rağbâ el-Cühenî'yi, Ebû Süfyân b. Harb ve diğerlerinin durumunu araştırmak üzere Bedir'e gönderdi.[2603[346]] Yine îbn îshak'ta Bedir gazvesi ile ilgili olarak şu bilgi kaydedilir: Hz, Peygamberin (sav) bizzat kendisi ve

---

2595[338] Tirmizi, Edeb 70.
2596[339] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/120.
2597[340] el-İsâbe, II, 71; Üsdü'1-ğâbe, II, 439.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/120.
2598[341] Müslim, İmâre 145.
2599[342] Metinde Beybis şeklinde geçmiştir.
2600[343] el-İsâbe, I, 147.
2601[344] age,II,470.
2602[345] Buhâri, Libas 16, Menâkıbul-ensâr 45. Metinde farklılık ve düşüklük mevcuttur.
2603[346] İbn Hişâm, I, 614. Bu bilgiyi Huzâi de (s. 467) İbn İshak'tan naklen vermiştir.

ashabından biri (Hz. Ebubekir) bineklerine binip çıktılar. Yolda yaşlı bir Arap'a rastladılar, ona Kureyş ile Muhammed (sav) ve ashabını, bunlardan kendisine ulaşan haberi sordu. Adam da kendilerine haber verdi. Haberi verdikten sonra Hz. Peygamber ve yanındakine "kimlerdensiniz?" diye sordu, Re-sulullah(sav)daasudanız!wbuyurdu. Resulullah (sav) sonra ashabının yanına döndü ve Hz. Ali, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas ve başkalarını haber araştırmak üzere Bedir'e gönderdi (bkz. II, 56).2604[347]

el-İstîâb'da geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) Medine'den Bedirce hareket etmeden önce Talha b. Ubeydullah ile Said b. Zeyd'i haber araştırmak üzere Şam yoluna gönderdi. Onlar sonra Medine'ye döndüler ve Bedir savaşı günü Medine'ye vardılar. Resulullah (sav) da onlara ganimetten paylarını verdi.2605[348]

İbn Sa'd'ın Tabakât*mda Ebû Temîm el-Eslemî'nin biyografisinde şu bilgi verilir:O, hizmetçisi Mesud b. Hüneyde'yi, Uhud savaşı için Kureyş'in kendisi üzerine geldiğini, sayılarının, at ve silahlarının ne kadar olduğunu haber vermek üzere yaya olarak Arc'dan Resulullah'a (sav) gönderdi.2606[349]

el-lstîâb'da Huzeyfe b. Yemân'ın biyografisinde şu bilgi verilir: O, Hz. Peygamberdin (sav) Hendek savaşı sırasında Kureyş'in durumunu öğrenmek üzere gönderdiği kimse olup onların göçüşleri haberini getirmişti.2607[350]

İbn İshak'ın Sîıetinde Hevâzin kıssasında şu bilgi geçer: Huneyn Gazvesi Öncesinde Hevâzin, Sakîf, Nasr, Cüşem ve diğer kabilelerden insanlar Resulullah'ın (sav) durumunu görüşmek üzere toplandıklarında, Resulullah (sav) bunu haber alınca onlara Abdullah b. Ebû Hadred'i gönderdi ve halkın arasına girip bilgi edinince ve haberlerini getirinceye kadar orada kalmasını emretti. İbn Ebî Hadred hemen gitti, aralarına girdi ve Resulullah'a (sav) savaş açma kararlarını duyup Öğreninceye kadar içlerinde kaldı, sonra da gelerek Resulullah'a (sav) haber verdi.2608[351] Bu bilginin aynısı el-Mevâhib ve şerhinde de mevcuttur. (III, 2)

el-tsâbe'de müellif, Ümeyye b. Huveylid'in biyografisini vererek Hz. Peygamber'in (sav) onu yalnız başına Kureyş'e casus olarak gönderdiğini ve onun şöyle dediğini zikreder: Hubeyb'in (bağlı olduğu) odunun yanına geldim, gözcülerden korkuyordum, çıktım ve Hubeyb'i çözdüm.2609[352] Yine el-tsâbe'de Bişr b. Süfyân el-Utakî'nin biyografisini verir ve Kureyş'in haberlerini araştırmak üzere Resulullah'ın (sav) onu Mekke'ye gönderdiğini zikreder.2610[353] el-tsâbe'de Cübeyle2611[354] b. Âmir el-Belevî*nin biyografisi verir ve onun Ahzâb (Hendek) savaşında Hz.

2604[347] age, I, 615-616. Yaşlı Arap Resulullah'a (sav) kim olduklarını söylemedikçe haber vermeyeceğini söyleyince, Resulullah önce kendisi söylerse kimlerden olduklarını haber vereceğini belirtir. Adam haberi verip kim olduklarını sorunca Resulullah yukarıda anılan cevabı verir. Adam da kendi kendine "ne suyundan, Irak'ın suyundan mı?" diye söylenip durur.

2605[348] el-İstîâb, II, 219-220. Bu bilgi metinde altı çizilmediğinden Kettâni'ye ait görünmektedir.

2606[349] îbn Sa'd,IV,310.

2607[350] el-İstîâb, I, 277. Huzâi de bu bilgiyi îbn Ishak'tan naklen vermiştir, (s. 468).

2608[351] ibn Hişâm, II, 439-440. Metinde altı çizili olmadığı için Kettâni'ye ait görünen bu bilgi Huzâi taralından verilmiştir.

2609[352] el-lsâbe, 1,128,419.

2610[353] age, I, 151.

2611[354] Metinde Cebele şeklinde geçmiştir.

Peygamber'in (sav) casusu olduğunu kaydeder.[2612[355]] Yine el-tsâbe'de Hubeyb b. Adîel-Ensârfnin biyografisini verir ve Buhâri'den naklen Resulullah'ın (sav) on kişiyi casus olarak gönderdiğini ve başlarına Âsim b. Sabit'i emîr tayin ettiğini zikreder. Sonra İbn Ebî Şeybe'nin tahric ettiği bir rivayetten, Hz, Peygamber'in (sav) onu yalnız başına Kureyş'e casus olarak gönderdiğini nakleder.[2613[356]]

Düşman Ülkesinde Devlet Başkanına Onların Haberlerini Göndermek Üzere Casus Tutulan Kimse

el-İstîâb'da (s. 426) Resulullah'ın (sav) amcası Abbas b. Ab-dülmuttalib'le ilgili olarak şu bilgi verilir: Abbas Hayber fethinden Önce müslüman oldu; müslümanhğını gizliyor ve müşriklerin haberlerini Resulullah'a (sav) yazıyordu. Hz. Peygamber de kendisine "Mekke'de kalman daha hayırlıdır" diye yazdı.[2614[357]]
el-tsâbe'de müellif, Enes b. Ebî Mersed el-Ganevf nin biyografisini verir ve İbn Sa'd'dan naklen onun Resulullah'ın (sav) Evtas'taki casusu olduğunu kaydeder.[2615[358]]

Devlet Başkanının Kendi Ülkesinde Halk Arasında Casus (Haberci) Edinmesi

Tirmizi'nin Şemailinde îbn Ebî Hâle'nin uzun hadisinde şu husus zikredilir: Hz. Peygamber (sav)halka, halkın içinde olup bitenleri sorardı.[2616[359]]
İb-nü't-Tilimsâni Şerhu'ş-Şifâ'da şöyle der: "Bu, nehyedilen tecessüs türünden olmayıp üstün kimseyi (f â d 11) onun seviyesinde olmayandan (m e f d û 1) ayırdetmek ve bunların devlet başkanı katında kendi (hake ttıkleri) mevkide bulunmaları içindir. Bundan dolayı bu hususları haber vermek, nehyedilmiş gıybetten sayılmayıp emredilen nasihat kabilinden-dir. Münâvi de Şemail şerhinde şöyle der: Bu, toplumda olup bitenlerin içyüzünü anlama hususunda yöneticileri, hatta onlardan başka fukaha, sali-hin ve halkın önde gelenleri gibi tabileri çok olan kimseleri irşaddır. Bunlar, bazan telafisi mümkün olmayan zararlara yol açmaması için bundan gafil bulunmamalıdırlar.
Hafız îbn Hacer Fethu'l-Bârfde "Ezaya karşı sabır babı"nda Hz. Peygamber'in (sav) "Allah Musa'ya rahmet etsin, bundan daha çok ezaya maruz kaldı da sabretti"[2617[360]] buyurduğu kıssada şöyle der: Bu hadiste, kendi haklarında söylenenleri, sözü söyleyenden sakınmaları (tedbirli olmaları) için devlet başkanına ve fazilet ehline haber vermenin caiz

---

2612[355] age, I, 226.
2613[356] age, 1,418-419.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/121-123.
2614[357] el-tstîâb, III, 95.
2615[358] el-İsabe, I, 73.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/123.
2616[359] Tirmizi, etj-Şemâil, Beyrut 1406, s. 178 (hadis nr. 329).
2617[360] Buharı, Edeb 53.

olduğuna delil vardır.[2618[361]] Üseyd b. Musa, Fedâilu'ş-Şeyhayp adlı kitapta Hur'dan şöyle dediği rivayetini tahric eder: Hz. Ömer'in halk arasında casusları (muhbir) vardı.
Enteresan bir bilgi: Allâme Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Bûsaîdî'nin Fevâidü'l-münâsaha fî fVli'l-musâfaha[2619[362]] adh eserinde şu bilgi geçer: Efendim Ali b. Belkasım el-Batyavî bana haber verdi: "Bize ulaştığna göre Şeyh îbn Gazi, tabilerinden bazılarını perşembeden perşembeye, memlekette olup bitenleri kendisine yazmak üzere görevlendirmişti. Bu yazılanları, ders yapmadığı perşembe günü mütâlâa ederdi. Zamanın ve ehlinin bilinmesi konusunda îbn Gâzi'den bu hususun nakledilmiş olması, "zamanı bilmeyen..." gerçeğine bağlı olarak bu davranışın caiz veya gerekli hususlardan olduğunu gösterir." Bu bilgiyi müellifin elyazısından naklettim.
Şeyh Ebû Ali el-Yusî'nin el-Muhâdarât'mda Emir Muhammed el-Hâc el-Delâî' nin ona Hafız Ebu'l-Abbas el-Makkarî[2620[363]] ile ilgili olarak şu bilgiyi naklettiği kaydedilir: Makkarî, Mısır'da kaldığı sırada, her sabah olunca çarşıları, mescidleri, meydanları ve sokaklarıyla şehri baştan başa dolaşıp gördüğü her olayı ve duyduğu her şeyi akşam kendisine haber vermesi için yiyeceği, giyeceği ve sair ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir adam tutmuştu.
Derim: Şüphe yok ki İbn Gazi ile Makkarf nin zamanında gazeteler çıksaydı, gazetelere ilk abone olacak kimselerden olurlardı. Mesela günlük on gazeteye abone olmaları, mezkur adamın iaşesi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaktan daha ucuza malolurdu onlara. Allah en doğrusunu bilir.
Ebû Abdullah Muhammed b. Musa el-Mekkî en-Nâsırr nin ed-Düre-rü'1-murassaa fî sulehâi Der'a[2621[364]] adh eserinde sünnet ehli ve örnek imam Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Nasır ed-Der'fnin[2622[365]] biyografisinde, talebelerinden birinin şöyle dediği nakledilir: Şeyh, bölge ve şehirlerdeki halkın durumu ve başlarından geçenleri çokça sorar ve araştırırdı. Bana bunu çok sorardı. Bir defasında "Haberlerden şeyhe ne? Namazıyla, orucuyla ve tesbihiyle uğraşsa kendisi için bundan daha güzel olurdu!" diye içimden geçirdim. Bundan kısa bir süre sonra bana haber vererek şöyle dedi: "Mü'min, müslüman kardeşleri ve durumlarının ne olduğunu sorar; hayırda olana hayrının artması ve afiyeti için dua eder, kötülük ve yoksulluk içinde bulunan için de hayır ve rahmet niyaz eder." ed-Dürer müellifi, Arif eş-Şa'rânî'nin de bu yolu izlediğini söyler.
İbn Sa'd'ın Tabakalında Hz. Osman'ın biyografisinde, Musa b. Tal-ha'dan şöyle dediği rivayet edilir: "Müezzin ezan okurken Osman b. Affân'ı gördüm; insanlarla konuşuyor, fiyatlar ve haberlerle ilgili olarak onlara soruyor, bilgi alıyordu." Yine Musa'dan şöyle dediğini kaydeder: "Osman'ı gördüm, cuma günü çıkıp minbere oturuyor, müezzin ezan okuyor o da

---

[2618[361]] Fethul-Bârî, XXII, 312.
[2619[362]] Fihriaül-fehâris'te (1,248-249) eserin adı Bezlül-münâsaha... şeklinde geçmektedir.
[2620[363]] Nefhu't-tîb müellifidir.
[2621[364]] bkz. Fihrisül-fehâris, indeks; Suppl., II, 687.
[2622[365]] Bu zat için bkz Fihrisül-fehâris, II, 916-918.

konuşuyor, halka fiyatları, yöneticilerini[2623][366] ve hastalarını soruyordu. Müezzin susunca da kalkıp asasına dayanarak hutbe okuyor, sonra bir miktar oturuyor ve daha önce yaptığı gibi halkla konuşup onlara (durumlarını) soruyor, sonra kalkıp hutbe okuyor, sonra iniyor ve müezzin kamet getiriyordu.[2624][367]

Düşmanı Dağıtmakla Görevli Kimse (Muhazzil)

Bundan maksat dehâ ve siyasetiyle düşman topluluğunu bozup dağıtan kimsedir. İbn Hazm Cemilere'de Nuaym b. Me-sud b. Âmir el-Eşcaî'yi zikreder ve onunla ilgili olarak şöyle der: O, Ahzab topluluğunu dağıtan kimsedir.[2625][368] el-İstîâb'da da şu bilgi verilir: Hendek savaşı sırasında müslüman oldu. O, Benî Kureyza ve Kureyşlilerin topluluğunu dağıtan (birliklerini bozan) kimse olup Allah böylece onların tuzaklarını boşa çıkarmıştır. Onun müşrikler ve Benî Kureyza'mn birliğini bozmasıyla ilgili siret kaynaklarında geçen haberi oldukça ilginçtir.[2626][369]
Nuaym'ın kıssası İbn Sa'd'ın Tabakasındaki (IV, 19) biyografisinde geniş şekilde anlatılmıştır.[2627][370] el-f sâbe'de şu bilgi geçer: O, Hendek vakasında Kureyza ve Gatafân orduları arasına vefasızlık sokan kimse olup bunun üzerine onlar birbirleriyle ayrılığa düşerek Medine'den göçüp gittiler.[2628][371]
el-Mevâhib'de, Hz. Peygamberdin (sav) fesahati bahsinde şu bilgi geçer: Hz. Peygamber (sav) "Harp aldatmadır (hile)" buyurmuş olup bu hadisi Buhâri[2629][372] ve Müslim[2630][373] Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Ebû Hureyre şöyle der: "Nebi (sav), harbi hile diye adlandırmıştır." Müslim'in rivayetinde "adlandırmıştır" ifadesi mevcut değildir. Hud'a (hile)kelimesi"ha"harfinin üç harekesiyle de okunur. En meşhuru "ha"nın fethası ve "dâl"ın sükunu iledir. Sa'leb ve başkaları, bunun, Hz. Peygamber'in (sav) kullandığı lehçe olduğunu söylerler, İkincisi "ha"nın zammesi ve "dâV'ın sükunu, üçüncüsü ise "ha"mn zammesi ve "dâFın fethası iledir. Allah Resulü (sav) bu sözü Ahzâb (Hendek) savaşında Nuaym b. Mesud'u gönderip Kureyş., Gatafân ve Yahudiler arasına ayrılık sokmasını emrettiğinde söylemiş olup bununla, tuzak kurmanın sayı bakımından çokluktan daha faydalı olduğuna işaret etmiştir.[2631][374]
Mezkur Nuaym'm kıssası şöyledir:[2632][375] O, nedim'i olduğu Benî Kureyza'ya gelerek şöyle dedi: "Size olan sevgimi biliyorsunuz." Onlar da "doğru söylüyorsun" karşılığını verdiler. Nuaym şöyle dedi: Kureyş ve

---

[2623][366] Metinde "kuddâmuhum" kelimesi "kuvâhum" şeklinde geçmiştir.
[2624][367] İbn Sa'd, III, 59; İbn Şebbe, III, 960-962; Suyûti, Târihul-huleffi, s. 181.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/123-125.
[2625][368] Cemilere, s. 250.
[2626][369] el-İstîâb, III, 557.
[2627][370] îbn Sa'd, IV, 277.
[2628][371] el-tsfibe, III, 568.
[2629][372] Buharı, Cihâd 157.
[2630][373] Müshm, Cihâd 17,18.
[2631][374] Zurkânı, Şerhul-Mevâhib, IV, 110.
[2632][375] bkz. Îbn Hişâro, II, 229-231; Vâkıdi, II, 480 vd. Huzâi de bu kıssayı îbnlshaktan naklen geniş şekilde vermiştir (s. 478-481).

Gatafân kabilelerinin durumu sizin gibi değildir; memleket sizin memleketiniz, mallarınız ve kadınlarınız buradadır ve siz memleketinizden başka bir yere göçüp gitmeğe de muktedir değilsiniz. Kureyş ve Gatafân kabileleri Muhammed (sav) ve ashabıyla savaşmaya geldiler, sizse onlara karşı Kureyş ve Gatafân'a arka çıktınız. Onların memleketleri, malları ve kadınları başka yerdedir. Binaenaleyh onlar sizin gibi değildirler; eğer bir menfaat görürlerse ona konarlar, aksi durumda memleketlerine döner ve sizinle Muhammed'i (sav) karşı karşıya bırakırlar. Sizin de yalnız başınıza yeterli gücünüz yoktur. Bu yüzden, onların eşraflarından bazılarını rehin almadıkça savaşa girmeyin. Onlar da "bize yol gösterip nasihat ettin" dediler ve ona dua ve teşekkür ettiler.[2633][376] Nuaym sonra Rureyş'e giderek şöyle dedi: "Size olan sevgimi ve Muhammed'e (sav) olan ayrılığımı biliyorsunuz. Bana bir haber ulaştı ki nasihat olarak size bildirmeyi kendime borç bildim. Yahudiler, yaptıklarından pişmanlık duyarak Muhammed'e (sav) haber gönderip şöyle dediler: İster misin Kureyş ve Gatafân eşrafından bazılarını senin için alıkoyalım? Onların boyunlarını vurursan, sonra biz de seninle oluruz, kalanların kökünü kazırsın." Nuaym sonra Gatafân'a giderek onlara da bunun aynısını söyledi. Bunun üzerine İkrime'yi iki kabileden oluşturulan bir grup içinde Benî Kureyza'ya gönderdiler. Kureyzaular "bize bir rehin vermedikçe sizinle birlikte savaşmayız" dediler. Elçiler bu haberi Kureyş ve Gatafân'a getirince[2634][377] iki kabile mensupları "Nuaym'ın verdiği haber doğrudur" dediler ve Kureyza'ya haber gönderip kendilerine bir tek kimseyi bile rehin vermeyeceklerini bildirdiler. Kureyza da bunun üzerine, "Nuaym'ın anlattığı doğrudur" dediler.

İbn Badis şöyle der: Hz. Peygamberin (sav) söylediği *Eğer gücün yeterse onları bizden sav, şüphesiz savaş bir hiledir" sözü sebebiyle, bu olaydan, düşmanın zararım müslümanlardan defetmek için kendilerine hile ve tuzak kurmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlardan dargın iki kişinin arasım bulmak konusunda, onların hiçbiri söylemiş olmasa da kalplerini telîf için hayır kelamında bulunmak mubah olunca, Allah'ın dinini ve seçkin Resulü'nün sünnetini yüceltmek için kendilerini feda eden asker ve mücahidlerin kanlarının dökülmesini önlemek ve kafirleri helak etmek için neden mubah olmasın? Bu, müslümanlara nasihat ve vefa kabilinden olup yalan ve hıyanet türünden bir davranış değildir.

îbn Ebî Hatim el-tlel'de Nüvâs b. Sem'ân'dan şu rivayeti tahric eder: "Nebi (sav) bir seriyye gönderdi ve şöyle buyurdu: 'Kelebeklerin ateşe dalışı gibi yalana daim; her yalan, şüphesiz yalan olarak yazılır. Kişinin savaşta söylediği yalan bundan hariçtir, çünkü savaş aldatmadan (hile) ibarettir."[2635][378]

et-Tevşîh'te, Hz. Peygamberdin (sav), "Harp aldatmadır" sözüyle ilgili olarak müellif şöyle der: Resulullah (sav), savaşta mümkün olduğu kadar hileye başvurulmasını emretti. İbnü'l-Müneyyir şöyle der: "Yani gerçek

[2633][376] Cümlenin son kısmı Vftkıdi'den eklenmiştir. (II, 481).
[2634][377] Cümlenin bu kısmı metinde düşmüş olup ibare yanlış anlaşılmaktadır, (bkz. Huzâi, s. 479).
[2635][378] tlelül-hadîs, 1,333.

manada kamil savaş, düşmanla karşı karşıya gelmek olmayıp aldatmaktan (hile kurmaktan) ibarettir. Bu, düşmanla karşılaşmanın tehlike arzetmesi sebebiyledir. Maksadın hasıl olması, tehlikesiz bir şekilde aldatma yoluyla zafere varmaktır. Ebü'l-Hasan ed-Dimnetî[2636[379]] et-Tevşîh'e yaptığı ihtisarda şu ilavede bulunur: Konstantiniyye ulemasından biri, hıristiyanlara şöyle dediklerini bana haber verdi: Biz size silahla galip geldik, siz ise bizim hükümdarlarımıza hileleriniz, eğlence ve haramları süslemeyle galip geldiniz ve onlar da dinin ifsadı konusunda size tabi oldular. Hıristiyanlar şöyle karşılık verdiler: Peygamberinizin "Harp aldatmadır'' hadisi gerçek değil midir? Biz "evet" dedik. Onlar da şöyle dediler: O halde biz de aldatmayı teşri kılmanızla size galip geldik.[2637[380]]

Nemmam (Kovucu, Söz Taşıyan)

el-lsâbe'de müellif, Mesud'un biyografisini verir ve îbn Ebî Şeybe'nin Urve'den şu hadisi tahric ettiğini kaydeder: Resulullah'in (sav) ashabından Mesud adlı bir adam vardı, kovucu îdi. Hendek savaşında Kureyzalılar "Bize adamlar gönder; biz Muhammed'le Medine tarafından, sen de Hendek tarafından savaş" diye haber vermesi için onu Ebû Süfyân'a gönderdiler. İki taraftan savaşılacağı haberi Resulullah'a (sav) ulaşınca, bu durum kendisine ağır geldi ve şöyle buyurdu: Ey Mesud, Ebû Süfyân'agit ve "Ebû Süfyân'aha-ber göndersinler, o da kendilerine adam yollasın, adamlar geldiğinde onları tutuversinler biz de öldürelim" diye Benî Kureyza'ya haber göndermiş olduğumuzu ona bildir. Mesud bunu duyunca hemen Ebû Süfyân'a vararak haber verdi. O da "doğrudur, vallahi Muhammed hiç yalan söylememiştir" dedi ve Benî Rurezya'ya hiç kimseyi göndermedi. îbn Hacer şöyle der: Bu kıssada, Nuaym b. Mesud el-Eşcaî kıs sasıyla benzerlik vardır. Allah en doğrusunu bilir.[2638[381]]

Allah Resulü Zamanında Gemi Kullanımı

Allah Resulü (sav) zamanında kullanılan gemiler:[2639[382]]
Siyer kaynaklarında, Nebi (sav) zamanında sahabenin kullandığı birçok gemi ile ilgili haberler zikredilir.
Cafer b. Ebî Tâüb'in (ra) iki gemisi: Resulullah (sav) hicretin 6. yılında Amr b. Ümeyye ed-Damrî*yi, İslâm'a davet etmek üzere Necâşi'ye gönderdi. O müslüman oldu ve ashaptan Habeşistan'da ikamet etmekte olanların hepsini kendisine gönderdi.[2640[383]] Habeşistan'da kalanlar için Resulullah (sav) Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi (ra) Necâşi'ye gönderdiğinde Necâşi onları iki gemiye bindirdi ve Amr, Resulullah (sav) Hayber*de bulunduğu

---

2636[379] Ali b. Süleyman ed-Dimnetî (ö. 1306/1889). bkz. Fihriaül-fehâris I 176-177; SuppL, II, 737.
2637[380] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/125-127.
2638[381] el-İsâbe, 111,413414.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/127.
2639[382] Bu başlık metinde "Allah Resulü (sav) zamanında gemilerde görevlendirilenler" şeklindedir. Bu gemilerle ilgili olarak verilen alt başlıklar daKettâni tarafından zikredilmem iştir.
2640[383] Huzâi'nin el-tstîâb'dan naklettiği bilgi burada özetle verilmiştir, (bkz. el-İstîâb, II, 497)

sırada onları kendisine getirdi. Cafer b. Ebî Tâlib de içlerindeydi. Necaşi onlarla birlikte, Habeşistan'da vefat etmiş bulunan müslümanların hanımlarını da iki gemiye bindirdi.[2641[384]]
Eşarîlerin gemisi: Ebû Musa el-Eş'ari, iki kardeşi ve kavimleri Resulullah'a (sav) hicret ettiklerinde, gemileri onları Habeşistan'a vurarak Necâşi'ye götürdü. Onun yanında Cafer b. Ebî Tâlib ve arkadaşlarıyla karşılaştılar ve birlikte dö-nünceye dek onun yanında kaldılar. Bu kıssa Sahîh-i Buhâri'de geçmektedir.[2642[385]]
Gayrı muayyen gemiler: Muvatta'da Ebû Hureyre'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Bir adam Resulullah'a (sav) gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü, biz denize açılıyoruz, yanımıza az su alıyoruz, eğer onunla abdest alacak olursak susayaca-ğız, deniz suyuyla abdest alalım mı? Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Denizin suyu temiz ve ölüsü(nün eti) helaldir."[2643[386]]
Bu hadis, Tirmizi'nin Câmi'i[2644[387]] ve diğer kaynaklarda da geçmektedir. Nebi (sav) haber vererek şöyle buyurdu: "Ümmetimden bazı insanlar, tahtlar üzerinde hükümdar olarak veya[2645[388]] tahtlar üzerindeki hükümdarlar gibi, Allah yolunda gazaya çıkmış olarak denize açılıyorlar (açılacaklar)." Muvatta'da geçtiği üzere, Resulullah (sav) bunu Ümmü Haram bint Mil-hân'ın[2646[389]] evinde söylemişti. Ümmü Haram (ra) Resulullah'a (sav) "Beni onlardan kılması için Allah'a dua et" diye istekte bulundu, Resulullah da "Sen ilklerdensin" dedi. Ümmü Haram, Muâviye zamanında deniz yolculuğuna çıktı, Kıbrıs adasına indi ve orada defnedildi.[2647[390]]
Bu son hadisi, Buhâri "Kitâbül-Cihâd" da "Kadının denizde gazaya çıkması babı" adıyla bir başlık açarak şu lafızla verir: "Ümmetimden bazı insanlar Allak yolunda yeşil denize açılacaklar, onların misali tahtlar üzerinde hükümdarların misalidir." Binti Milhan[2648[391]] "EyAllahın Resulü, beni onlardan kılması için Allah'a dua et" dedi. Resulullah (sav) da "Sen ilklerdensin, sonunculardan değil" buyurdu. Enes şöyle der: Ümmü Haram, Ubâde b. Sâmit ile evlendi, Binti Karza[2649[392]] ile birlikte denize açıldılar, karaya çıktığında bineğine bindi, hayvan onu yere vurdu, o da düşüp öldü.[2650[393]] Hafız İbn Hacer, İbn Lehia'nın gaza için denize açılan ilk kişinin Muâviye olduğuna dair rivayetini İbn Vehb'in Muvatta'ından[2651[394]] naklen kaydetmektedir.[2652[395]] Bu rivayetin benzerini İbn Hacer yine "Kitâbü'l-Cihâd" da "Denize açılmaya dair bâb"da zikretmiş olup oraya

2641[384] Huzâibu bilgiyi Ibn lahak'tan nakletmiştir (bkz. Jbn Hişâm, II, 359,362). Bilgi özetle verilmiş olup metinde hatalar mevcuttur.
2642[385] Buhâri, Meğâzî 38. Eşârilerin gemisi Yemen'den yola çıkmıştı.
2643[386] Muvatta, Taharet 12.
2644[387] Tirmizi, Taharet 52.
2645[388] Bu tereddüt râviye aittir.
2646[389] Metinde Milhâk şeklinde geçmiştir.
2647[390] Muvatta, Cihâd 39. Resulullah (sav) Ubâde b. Sârait'in hanımı Ümmü Harâm'ın evine gittiği bir defasında uyumuş ve uyandığında gördüğü rüyayı haber vermişti. Huzâi bu son hadisi ayrı bir baştık altında vermiş olup (s. 488-489) Kettâni birleştirmiştir.
2648[391] Metinde Milhâk şeklinde geçmiştir.
2649[392] Muâviye'nin (ra) hanımı Fahite bintKarza'dır (bkz. el-İsâbe, IV, 373-374).
2650[393] Buhâri, Cihâd 63. Aynca Cihâd 3,75'e bakınız.
2651[394] îbn Vehb'in Muvatta rivayeti kastedilmiştir.
2652[395] Fethul-Bârî, Xn, 30.

bakınız.2653[396]
Utbiyye'nin "Câmî" bölümünde, İmam Mâlik'in şöyle dediği zikredilir: Muâviye b. Ebî Süfyân denize açılmak konusunda Ömer b. Hattâb'dan müsaade istedi. Hz. Ömer ona izin vermekten çekindi. Hz. Osman halife olunca, bu kez de izin için ona yazdı. O da çekindi. Sonra tekrar izin istedi. Hz. Osman ona "eğer eşin ve çocuğunla (gemiye) binersen bin, sana müsaade ettim" diye yazdı. Bunun üzerine Muâviye yanında hanımı Binti Karza2654[397] olduğu halde denize açıldı.2655[398] Yine Utbiyye'de İmam Mâlik'in şöyle dediği kaydedilir: Osman b. Affân, Amr b. Âs ile Muâviye'yi, Amr karada ve Muâviye de denizde olmak üzere emir (kumandan) tayin etti. Biraraya geldiklerinde ise kumandan Muâviye olacaktı. Gaza yerine vardıklarında, Muâviye Amr'a haber göndererek kendisine gelmesini istedi, o gelmeyi kabul etmedi. Muâviye isteğinde ısrarlı olarak ona haber gönderdi, Amr da "ben de sana gelmeyeceğime dair kendi kendime azmettim"_dedi. Muâviye "deniz kıyısına gelerek bana yaklaş" dedi. Amr bir yaya dayanmış olarak geldi ve onunla uzunboylu konuştu. Muâviye ona "karşı mı çıkıyorsun, unuttun mu?" dedi. O "unuttum" karşılığını verdi ve birlikte hareket ettiler. İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsîPde şöyle der: Bu husus İbn Vehb'in Muvatta'ında geçer. Amr, kendisine gelmesi hususunda Muâviye direttiğinde, gitmedi. Bu sebeple ki o, Hz. Osman'ın Muâviye'ye onun üzerinde kumandanlıkye.tkisi vermediği bir yerde idi ve muhtemelen Muâviye'ye gelmesinde güçlük vardı. Binaenaleyh, kendisine yaklaşmasını istediğinde ise durumun kolaylığı sebebiyle ona icabet etti.2656[399]
Makrizi'nin el-Hıtat'ında şu bilgi verilir: Resulullah'm (sav) sağlığında ve Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in halifeliği sırasında deniz yoluyla gazaya çıkılmış değildi. Gaza maksadıyla denize ilk açılan kimse Alâ b. Hadrami idi. O, Hz. Ebubekir ve Ömer zamanında Bahreyn vahşiydi. Acemlerin içine, Allah'ın kendi elleriyle İslâm'ı yücelteceği bir eser (iz) bırakmak istedi ve Bahreyn halkına Fars'a sefer düzenleme çağrısında bulundu. Onlar da bu isteğe hemen koştular. Alâ onları askeri birliklere ayırdı; birinin başına Cârud b. Mualla'yı, ikincisine Sivâr b. Hemmâm'ı, üçüncüsüne Huleyd b. Münzir b. Sâvâ'yı verdi. Bütün halkın başına da (genel kumandan olarak) Huleyd'i getirdi ve Ömer b. Hattâb'ın izni olmaksızın onları Fars'a doğru gemilerle denize açtı. Hz. Ömer, askerlerini tehlikeye atar endişesiyle hiç kimseye gaza için denize açılma izni vermemişti. Allah Suriye'nin fethini nasip kılınca, o sırada Şam ve Ürdün ordusunun başında bulunan Muâviye b. Ebî Süfyân, denize açılmak hususunda Hz. Ömer'den ısrarla talepte bulundu. Sonra Hz. Osman'ın halifeliği sırasında müslümanlar deniz yoluyla gazaya çıktılar. Denizde ilk defa gazaya çıkan kimse Muâviye b. Ebî Süfyân olup denizde Beni Fezâre'nin h a 1 î f i olan Abdullah b. Kay s el-Hârisi'yi görevlendirdi. O, yaz ve kış, karada ve denizde olmak üzere elli gazve düzenledi, denizde hiçbir kimse ne boğuldu ne de sıkıntıya

2653[396] age, XII, 43.
2654[397] Metinde Kureyza şeklinde geçmiştir.
2655[398] Bu bilgi için bkz. el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 24-25. Ayrıca bkz. s. 283.
2656[399] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 27. Metinde düşüklük olup karşılaştırılmalıdır.

düştü.2657[400] Abdullah b. Sa'db. Ebî Şerh, Herakliyus'un oğlu Kostantin 34 (654-55) yıhnda bir gemiyle İs-kenderiyye'yi ele geçirmek üzere kendisine karşı sefer düzenlediğinde, denizde gazaya çıktı. Abdullah ikiyüz veya bundan biraz daha fazla gemiyle hareket ederek onunla savaştı. Buna Zâtu's-savârî2658[401] vak'ası denir ki, Abdullah, Kostantin'i hezimete uğrattı ve askerlerini Öldürdü. Muâviye, Ukbe b. Âmir el-Cühenî'yi de denizde gazaya çıkardı ve Rodos'a yönelmesini emretti, o da Rodos'a vardı. Hocamız Veliyüddin İbn Haldun, müslümanların (ilk zamanlar) gaza için denize açılmaktan geri durmalarının sebebi olarak şunu zikreder: Başlangıçta Araplar deniz kültürü ve deniz ulaşımı konusunda mahir değillerdi. Hükümranlık Arapların eline geçip de otoriteleri yükselince Arap olmayan milletler elleri altında ve kendilerine köle oldular, her sanat erbabı onlara yaklaştı. Böylece denizde cihâda güçleri yetti, gemiler inşa ettiler, personel ve silahla mücehhez donanmalar kurdular, denizaşırı kafir toplumlarla gaza için onlara asker ve savaşçılar bindirdiler. Bunun için de memleketleri ve sınır boylarından, bu denize yakın ve deniz sahilinde bulunan Suriye, İfrikiyye, Mağrib ve Endülüs gibi yerleri ayırdılar.2659[402]

Şeyh Ebû Râs el-Muaskerî el-Hulelü's-sündüsiyye'de, Hz. Peygamberkin (sav) ÜmmüHarâm'a söylediği "Sen ilklerdensin" sözü ile ilgili olarak şöyle der: Yani onlar da sonunculardır. Bunlar Tarif, Tarık b. Ziyad, Yusuf b. Taşfin ve oğlu Ali, Abdülmümin b. Ali ve oğlu, oğlunun oğlu ve Yakub b. Ab-dülhak gibi Endülüs'te gaza için denize açılanlardır. Hz. Peygamber'e (sav) "Cevâmiu'l-keüm" (sözün özü) verilmiştir.2660[403]

Hafız Ebû Muhammed İbn Hazm, Endülüs ulemâsının faziletlerini zikrettiği risalesinde şöyle der:2661[404] "Bizini Endülüsümüz için, hiçbir şey olmasa bile, Resulullah'ın (sav) muştusu ve Enes b. Mâlik (ra) yoluyla rivayet ettiğimiz ve halası Üiamü Harâm'ın Hz. Peygamber'den (sav) böyle haber verdiğini kendisine naklettiği hadiste mücahid seleflerimizi "tahtlar üzerinde hükümdarlar" şeklinde vasfetmesi şeref olarak yeter. Hali buna sevinir, geleceği gıpta duyar. Eğer birisi, Hz. Peygamber (sav) bununla Sicilya ve Girit2662[405] halkını kasdetmiş olabilir; Hz. Peygamberin (sav) kesin olarak Endülüs'ü kasdettiği yolundaki iddiana delil nedir, böyle bir te'vile takva sahibi kimse açık bir delil ve aydınlatıcı bir açıklama olmaksızın müsamaha göstermez derse cevabı şudur: Allah Resulü'ne "Cevâmiu'l-keîim ve faslu'l-hitab" (sözün Özünü söyleme kabiliyeti) verilmiş ve kendisine vahyolunanı açıklamakla emrolunmuştur. Hz. Peygamber (sav), senedi âdil ravilerin âdil ravilerden nakli suretiyle muttasıl bulunan bu hadiste, Ümmetinden biri diğerinin ardından deniz yoluyla gazaya çıkacak iki grubu haber vermiştir. Ümmü Haram kendisini de onlardan kılması için Rabbine dua etmesini istemiş, verdiği haber

2657[400] Metnin bu kısmı hatalı olup aslına bakılmalıdır. Burada ayrıca hem metinde hem el-Hitat'da halîf (nauahid) kelimesi halife, el-Hârisî de el-Hâsî şeklinde yanlış geçmiştir, (bkz. Zirikli, IV, 255).

2658[401] bkz. C. E. Boaworth, "Dhât al-Sawâri, El (SuppL), s. 221-222.

2659[402] el-Hıtat, II, 189-190.

2660[403] Resulullah'a (sav) "Cevâmiu'l-kelim" verildiğine dair rivayetler için bkz. el*. Mekâsıdül-hasene, s. 132-133.

2661[404] bkz.Makkari, Nefhu't-tîbJII, 161-162. Metinde bazı düşüklüklermevcutolup aslına bakılmalıdır.

2662[405] Ekritiş veya îkritiş, Girit adasının Arapça'deki adı olup metinde Ebritiş şeklinde geçmiştir, (bkz. M. Canard, "Ikritish," Et III, 1082).

gerçek olan Resulullah (sav) da kendisinin ilklerden olduğunu ona haber vermiştir. Bu, Hz. Peygamber'in (sav) peygamberliğinin alametlerinden (işaret, delil) biri olup bir şeyi daha meydana gelmeden haber verişidir. Bununla peygamberliği hususunda delil sabit olmuştur. Ümmü Haram Kıbrıs'a çıkan gazilerden olup devesinden düşerek orada vefat etmiştir. Bu sefer müslümanların deniz yoluyla yaptıkları ilk gazadır. Kesinlikle sabit oldu ki Kıbrıs'a giden gaziler, Hz. Peygamber'in (sav) müjdelediği "ilkler"dirler. Resulullah'ın (sav) haber verdiği üzere Ümmü Haram da onlardandı. Kendisine beyan ve belagat meziyetinden verilen nasip verilmiş olan Resulullah'ın (sav) her iki grubu da haber vermesini kendisinden beklemeğe mahal yoktur. Onlardan birini "ilk" diye adlandırmış olup onu izleyen de ancak "ikinci" olur. Bu, izafet ve adet terkibi nevinden olup bu da mantık sanatının tabiatı gereğidir. Çünkü "ilk" ancak ikinciye nisbetle "ilk," "ikinci" de ancak ilke nisbetle "ikinci" olur. Zorunlu olarak ikinciden sonra gelmekten başka üçüncüyü zikretmeğe yol yoktur..." İbn Hazm'ın sözünün devamı için Nefhu*t-tîb'de ikinci cildin başında bulunan risaleye bakınız.
Diyârbekrî Târîhu'l-hamîs*te, insanların efendimiz Hz. Osman'dan intikam alışlarından söze derken şöyle der: Onlar, altıncı olarak da Hz. Osman'ın, denize kendi ticareti dışında herhangi bir geminin çıkmasını yasakladığını ileri sürdüler. Bunun cevabı şudur: Denizi başkalarına yasakladığına (koruluk edindiğine) gelince, eğer bu rivayet doğruysa, bu, gemilerin kendi mülkü olduğuna yorumlanır. Çünkü o Cahiliyye ve İslâmi devirlerde büyük çapta ticari faaliyete ve geniş maddi imkanlara sahipti. O denizi başkalarına yasaklamış değildi; yaptığı, kendi gemilerinin kendi malından başkasını taşımalarını engellemekti.[2663[406]] Binaenaleyh, Târîhu'l-hamîs'te Hz. Osman'ın ticaret gemileri olduğu kaydedilmektedir.
el-tsâbe'de müellif, Büsr b. Ertât'ın biyografisini verir ve onun Muâvi-ye zamanında denizde e raîr (kumandan)olarakgörevlendirildiğini zikreder.[2664[407]] Bundan anlaşıldığına göre deniz emirliği Muâviye zamanında düzenlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Sannâcetü't-tarab fi takaddümâti'l-Arab[2665[408]] adh eserde şu bilgi verilir: Muâviye b. Ebî Süfyân zamanı gelince, müslümanlara denize açılmaları ve düşmanlarıyla cihâd hususunda izin verdi. O sıralarda, denizle ilgili ihtiyaçlarında, daha önceleri deniz konusunda eğitim ve tecrübeleri bulunan milletlerden denizcileri istihdam ettiler. Gemiler inşa ettiler.[2666[409]] Öyle ki onun zamanında personel ve silahla donanmış gemi sayısı 1700*6 ulaşmıştı." (s. 327)
Papaz Henri Lam men s el-Yesûî'nin Tesrîhu'l-ebsâr fîmâ yahtevî Lübnan mine'1-âsâr[2667[410]] adlı eserinde (s. 138) geçtiği üzere tarihçi Theopha-net "Dünya Tarihi"nin 6140. yılı olaylarında şunu zikreder: "Emevilerin ilk

---

2663[406] Târîhul-hamîs, II, 268.
2664[407] el-tsftbe, 1,148.
2665[408] Nimetullah et-Tarablusî'nin (ö. 1887) eseridir (bkz. Suppl-, II, 779).
2666[409] Metinde geçen "sevne (sevânî)* kelimesi"şevne (şevâni)" olacaktır, (bkz. A. Muhtar ve Abdülaziz Salim, Târîhul-bahriyyetil-tslâmiyye fî Mısır ve'ş-Şâm, Beyrut 1981. s. 132,137.)
2667[410] bkz. Serkis, II, 1585.

halifesi Muâviye, kerestelerini Cebel-i Lübnan'dan getirterek 1700 gemi inşa ettirdi. Bundan kısa bir süre sonra, birinciden sayı bakımından daha çok ve daha ürkütücü olan ikinci bir donanma daha teçhiz etti."

Tenbih: Ali b. Harb el-Irâkfnin Kitâbü'l-Bihâr adlı bir eseri olup îbn Hacer el-tsâbe'de ondan nakillerde bulunmuştur. Selâme el-Udrfye bakınız.2668[411]

Çağdaş Mısırlılardan birinin kaleme aldığı Kitâbu SüfÜni'l-üstûlVl-İslâmî ve târihuhâ ve envâuhâ ve evsâfuhâ adh matbu bir eser de vardır.2669[412]

Mancınık Yapan

Mancınık, kendisiyle taş atılan bir alet olup Arapçalaştırıhnış bir kelimedir. Hafâci Nesîmü'r-riyâzMa şöyle der: Bu kelime mancınık veya mincınık şeklinde okunmakta olup düşmana büyük taşlar fırlatmak için kullanılan bir alettir. Şöyleki odundan yapılmış son derece yüksek direkler (atıcı) bağlanır, üzerine atılması istenen şeyler konulur, sonra direğe vurulur ve onu oldukça uzak bir mesafeye fırlatır. Bu, barut ve topun icadından öncelere uzayan eski bir alettir.

Siyer'de kaydedildiğine göre Hz. Peygamber (sav) Tâif halkını kuşatma altına alıp onları mancınıkla taşa tutmuştu. İbn Hişâm şöyle der: Kendisine güvendiğim biri, İslâm'da ilk defa mancınık kullanan kimsenin Resulul-lah (sav) olduğunu ve onunla Tâif halkına attığını bana haber verdi.2670[413]

Suyûti de Evâil'inde bunu kesin olarak belirterek şöyle der: İslâmda ilkolarakTâifGazvesi'nde mancınık kullanıldı.2671[414]

îbnü'l-Esîr'inel-Kâmil'inde de Tâif kuşatması sırasında mancınık kullanılması konusunda Selman el-Fârisfnin yol gösterdiği belirtilir.2672[415]

Nûru'n-nibrâsta şu bilgi verilir: Tâif halkına karşı mancınık kullanıldığına dair hadis mürseldır, Tirmizi'de de bu şekilde olup, o bunun zayıf olduğunu söyler. Fakat Beyhaki'de2673[416] Ebû Ubeyde'nin rivayetiyle nakledilir. el-Mîzân'da Abdullah b. Hirâş'm biyografisinde, onun Avvâm'dan, onun İbrahim et-Teymfden, onun da babasından şu rivayette bulunduğu kaydedilir: "Nebi (sav) Tâif halkına karşı mancınık kurdurttu."2674[417]

Derim: Mancınık yapımı, hendek kazılması ve debbâbe icadı, Arapların bildikleri ve eser kaleme aldıkları harp aletleri ümindendir. İbnü'l-Ekfânî İrşâdü'l-kâsid'de şöyle der: Harp aletleri ilmi, kendisiyle mancınık ve diğer harp aletlerinin nasıl yapılacağı öğrenilen bir ilimdir. Şehirleri koruma ve

---

2668[411] el-İsâbe, II, 60.

2669[412] Abdülfettâh Ubâde'nin (ö. 1927) eseridir (bkz. Serkis, II, 1289; SuppL, m, 309; Kehhâle,Mu'cem,V, 279) islâm'da denizcilikle ilgili olarak ayrıca bkz. AhmedMuh-tar ve Abdülaziz Salim, Târîhul-bahriyyetil-tslâmiyye fil-Mağrib vel-Ende-İÜ», Beyrut 1969; Ali Muhammed Fehmi, Müslim Naval Organisation in the EasternMediterranean, Cairo 1980 (3. baskı); Târîhu'l-bahriyyetil'Muriyye, Kahire 1973.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/127-132.

2670[413] îbn Hişâm, II, 483. Ayrıca bkz. es-SîretüV Şâmiyye, V, 560-561.

2671[414] el-Evâil, s. 64.

2672[415] el-Kâmü, II, 266. Bu bilgiyi Huzâi de kaydetmiş olup (s. 491) geniş bilgi için bkz. Vâkıdi, III, 927; es-Sîretül-Halebiyye, III, 80-81.

2673[416] Beyhaki, es-Sünenül-KÜbrâ, IX, 84.

2674[417] Mîzânül-Î'tidâl, II, 413. MetindeHirâş, Hirâs şeklinde, Teyraî de Temîmî şeklinde geçmiştir.

düşmanı defetme hususunda son derece büyük faydası olup Musa b. Şâkir'in bu konuda faydalı bir eseri vardır,
Câhız el-Beyân ve't-tebyîn'de şu bilgiyi verir: Hire'de Kudâa hükümdarlarının sonuncusu olan Cezîme el-Ebraş et-Tenûhî, mancınığı ilk edinen ve kalelerin üstüne koyan kimsedir.2675[418]

Debbâbe

Debbâbe, surları delmek için içine insanların girip surlara yaklaştıkları bir harp aletidir.2676[419] el-Kâmus'ta şu bilgi verilir: "Debbâbe harpte kullanılmakta olup kalenin dibine itilir ve içinde olarak saldırıda bulunurlar." Debbâbe küçük bir alet olup kaleler için yapılır; içine adamlar girer ve onun içinden kaleyi delerler. Tavanı da atışlara karşı onlara siper olur.2677[420]
Nefhatu'l-hadâik ve'1-hamâil fil-ibtidâ' vel-ihtirâ' li'1-evâil adlı eserde şu bilgi verilir: İslâmda yapılan ilk debbâbe, Re suluüah'ın (sav) kuşatması sırasında Taife karşı yapılan debbâbe dir.
Derim: îbn Sa'd'ın Tabak&t'ında Sakîf elçilik heyetinden sözedilirken şu bilgi verilir: Urve b. Mesud ve Gaylân b. Seleme, Tâif kuşatmasında bulunmamışlardı. Her ikisi de Cüreş'te idiler, arrâde, mancınık ve debbâbe yapımım öğreniyorlardı. Onlar döndüklerinde Resulullan (sav) da Tâif ten dönmüş bulunuyordu. Mancın'ık, arrâde ve debbâbe kurdular.2678[421] el-Kâmûs'ta da geçtiği üzere Cereş Ürdün'de bir yerdir. Züfer gibi okunan şekli ise (Cüreş) Yemen'de bir yer olup oradan deri gelir (Cüreşî deri, oraya nisbettir). Arrâde ise, el-Kâmus'ta geçtiği üzere mancınık tan küçük bir alettir.2679[422]
Siy er1 de, İslâm'da mancınığı ilk kullanan kimsenin Resulullah (sav) olduğu ve Tâif halkına m a n c ı n ı k la attığı kaydedilir. Resulullah'ın (sav) ashabından bir grup da bir debbâbe nin altına girdiler, sonrada gedik açmak üzere onunla Tâif surlarına yaklaştılar.2680[423]

Ağaçları Yakan Ve Kesenler

Sahîh-i Müslim'de Abdullah b. Abbâs'tan şu rivayet nakledilir: "Nebi (sav) Benî Nadîr*in hurma ağaçlarını yaktırdı ve kestirdi." Kuteybe ve İbn Rumh, rivayetlerinde şu ilavede bulunurlar: Allah Teâla bunun üzerine şu âyeti indirdi: "Hurma ağaçlarından herhangi bir şeyi kesmeniz ve kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyle ve (Onun) yoldan çıkanları

2675[418] el-Beyân vet-tebyîn, II, 7; es-Sîretüt-Halebiyye, III, 81. Bu bilgiyi Huzâi de nakletmİştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/133.
2676[419] bkz. es-SSretül-Halebiyye, İÜ, 81.
2677[420] Bu bilgiler Huzâi taraftndan er-Ravdül-üniif ten naklen zikredilmiştir (s. 495).
2678[421] tbn Sa'd, I, 312. Aynca bkz. Vâkıdı, in, 924.
2679[422] Bu bilgi için bkz.Tâcül-arûs,IV,287("crş"mad.);Mu'cemüa-bÜldâıı,II, 126-127. Züfer kelimesi metinde Zumer şeklinde geçmiştir.
2680[423] bkz. İbn Hişâm, II, 483 Metinde hatalar mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır. Bu bilgi esaBen Huzâi tarafından (s. 495) tbn Ishak'tan naklen verilmiştir. Aynca metinde bu bilginin Îbnu't-Tallâ'ın Akdiyetü Resulillfih adlı eserinden alındığını ifade eden bir ibare mevcut olup bu eserde ilgili yerde sözkonusu bilgiye rastlanmamıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/134.

cezalandırman içindir" (Haşr 59/5).2681[424]

Hendek Açma

tbn İshak Siret'inde, Resulullah'a (sav) karşı gruplar halinde ordular (ahzâb) düzenleyen Yahudilerin haberini; Hz. Peygamberin (sav) onların bu durumunu ve kendisi için kurdukları planı duyuncu Medine'de hendek kazdırdığını, müslümanlan sevaba teşvik için Resulullah*ın (sav) hendek kazma işinde bizzat çalıştığı ve mûah'imanlann da onunla birlikte çalıştıklarını zikreder.2682[425] İbnül-Cevzî Sıfatu's-safve'de2683[426] Kesîr b. Abdullah el-Müzenfden, onun babasından, onun da kendi babasından şu rivayetini zikreder: ResuluUah (sav) hendeği çizdi ve her on kişi için kırk arşınhk bir meşale ayırdı. Muhacirler ve ensar, güçlü bir insan olan Selman'ın tarafına meylederek.2684[427] Muhacirler "Sehnan bizdendir" ve ensar da "Selman bizdendir" dediler. Bunun üzerine Resulnllah (sav) da MSelman bizden, ehl-i beyt'tendir" buyurdu.2685[428] İbn tshak'ın Sîret'inde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) bizzat keremli neftiyle onlarla birlikte hendek kazdı. Kureyş'ten atlar gelip hendeğin önünde durdular, hendeği görünce şöyle dediler: "Allah'a andolsun ki bu, Arapların daha Önce hiç kurmadıkları bir tuzaktır.”2686[429] el-tstîâb'da (II, 572) Selman'ın biyografisinde şu bilgi geçen Hendeğin kazılmasında yol gösteren Selman, "Bu Arapların daha önce hiç kurmadıkları bir tuzaktır" diyen de Ebû Süfyftn'dır.2687[430] Nefhatu'l-hadâik ve*I-hamâü fil-ibtidâ vel-ihtirâ lil-evâil adlı eserde şöyle denir: İslâm'da ilk defo hendek kazdıran ResuluUah (sav) olup Medine'de kaldırmıştır.

Siiheyli de şöyle der: Hendek kazımı İranlıların savaş tuzaklarındandır. Selman'ın bu konuda bilgi sahibi olup yol göstermesi de bo yüzdendir, iranlılar ilk hendek kazanlar, Buhtunnasır da ilk defa pusu kurandır. Bu da, düşmandan korunmak için böyle bir yola başvurmanın caiz olduğuna delalet eder. Bunda da delil Allah Teftla'nın 'Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın" (Enfâl 8/60) âyetidir.2688[431] Bu bilgiyi İbn Badis nakleder. Bunda, savaş aletleri yapımı, askerî organizasyon, ilmî düzenlemeler, ziraî ve sınaî teknikler konusunda komşularını örnek almayan ülke ve devletlerin bir süre sonra bile olsa onlara ganimet olayazacaklanna dair en büyük delâlet vardır. Yüce Peygamberimizin (sav) bu hususta tavrı ise, kendi kavmi ister bilsin ve uygulasın ister böyle olmasın, her sahada en faydalı ve en güzelini edinme yönündeydi. Bu sebepledir ki Asım b. Sâbit'e "savaşan, kendisiyle savaşûdığı gibi savaşsın"

2681[424] Müslim, Cihâd 29-30. Metindeki eksiklik Müslim'den tamamlanmış olup fim Ömer'in rivayetinde Hasa&n b. Sftbifin bu yangınla ilgili söylediği beyit "Allah Reca-lü'nün Yakıp Yıkma Suretiyle Cezalandırman ve Bunun İçin Kimi Gönderdiği" başlığında (II, 68} verildiğinden burada zikredilmemiftir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/134-135.
2682[425] îbn Hiçâro, İT, 216.
2683[426] Metinde "Safretul-savfe" şeklinde gBçmiştir.
2684[427] "Fectenaha" kelimesi metinde 'Fehtacce" teklinde geçmiştir.
2685[428] Sıfatu's-safve, I, 534-535.
2686[429] İbn Hişflm, n, 224.
2687[430] el-lıtîâb, IX, 58. Huzai bu bilgiyi îbn tabaktan nakletmiştir.
2688[431] Süheyli, er-Ravdul-Ünüf, VI, 206-207.

buyurduğu sabit olmuştur.
Hafız İbn Teymiyye, Hz. Peygamberin (sav) peygamberliğinin genel oluşuyla ilgili risalesinde şöyle der: Hz. Peygamberdin (sav) Türklerle savaşmayı emrettiği ve ümmetinin onlarla savaşacağını haber verdiği hususu sabittir. Malumdur ki onlara karşı fayda sağlayacak savaş Fars yaylarıyla yapılandır. Oysa onlarla yarım daire şeklindeki Arap yayıyla savaşıldı ve hiçbir fayda sağlanamadı. Hatta onlar ok atış güçleri sebebiyle müslümanlara daha çok kayıp verdirdiler. Bu yüzden onlarla, kendilerini mağlup edecek silahlarla savaşmak gerekir. Bazı müslümanlar Ömer b. Hattâb'a şöyle dediler: "Düşmanı ipek giymiş olarak gördüğümüzde kalbimizde bir korku duyuyoruz." Hz. Ömer de şöyle dedi: "Siz de onların giydiği gibi giyinin." Hz. Peygamber (sav) Kaza Umresi'ni yaptığında, müşriklerin, onların güçlerini görmeleri için, daha önce meşru kılınmış olmadığı halde ashabına r e -mel ve ıztıba[2689][432] yapmalarını emretti. Böylece, normal durumda meşru olmayan bir şeyi cihâd için (meşru sayıp) yapmıştır.[2690][433]
Ebubekir es-Sıddık'ın (ra), mürtedlerle savaşa gönderdiği sırada Halid b. Velid'e (ra) yaptığı tavsiyede geçen hususlar da bunu açıklamaktadır. Hz. Ebubekir ona şöyle demişti: "Sonra düşmanla karşılaştığında, seninle savaştıkları silahla onlarla savaş; oka ok, mızrağa mızrak ve kılıca karşı kılıçla." Akvemü*l-mesâlik*te müellif şöyle der: Eğer bu zamana yetişseydi, şüphesiz, top, tüfek, zırhlı harp gemisi gibi icatları da anması gerekecekti. Düşmana karşı mukavemet bu icatlara dayanır ve şer'an vacip olan "kuvvet hazırlığı" da bunlarsız olmaz. Vacip olan bu hazırlık, kendileri için hazırlık yapılanların gücünü bilmeyi, o çapta veya ondan daha iyi hazırlıkiçin çalışmayı ve bunu sağlayacak yollan bilmeyi gerektirir.
Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülkâdir el-Kerdûdî el-Fâsî'nin[2691][434] Fas'ta basılmış Keşfii'l-ğumme fi enne harbe'n-nizâm vâcibün alâ hâzihi'1-ümme adlı bir eseri vardır.
Zurkâni Şerhu'l-MuhtasarMa, müellifin "telsem”[2692][435] sözüyle ilgili olarak açıklamada bulunurken İzzûddin îbn Abdisselâm'dan naklen şöyle der:
Câhiliyye insanlarının yaptığı herşey, yapılması nehyedilmiş şeyler olmayıp yalnız bizim Şeriatâmize aykırı olanlar yasaktır. Araplar daha önce bilmezlerken Hz. Peygamber (sav) hendek kazdı. Acemlerin (İranlılar) yaylarını överek "onlar ok atımında sizden güçlüdürler" buyurdu.
Mevvâk Sünenü'l-raühtedîn'de[2693][436] şöyle der: Tedkik ehli için Rendîd giyilmesi konusunu araştırmaktaydım, îmam Mâlik'in Mezâl adlı elbisenin selef elbisesinden olmadığını söyleyip soğuktan korunması sebebiyle onu giymeyi mubah saymasındaki gibi bir sonuca vardım. Yani Rendîd giymenin mubah olduğuna fetva verdim. Bunun üzerine kınandım.

[2689][432] Hacda tavaf sırasında sağ omuzu açık olarak, kısa ve süratli adımlarla çalımlı yürümek.
[2690][433] İbn Teymiyye, Mecmuu fetâva,XK, 60.
[2691][434] bkz. Fihrisül-fehâris, 1,484.
[2692][435] Metinde "meltem* şeklinde geçen kelime, kadının yaşmak (nikap) bağlaması anlamına gelen "telsem" olmalıdır. Krş. Derdîr, eş-Şerhul-kebîr, I, 218.
[2693][436] Muhamnıed b. Yusuf el-Mevvftk (ö. 897/1492), SÜnenÜl-mühtedîn fi makâmâ-ti'd-dîn (Fas 1314) için bkz. SuppL, II, 375-376. Mezâl hakkında bkz. el-Beyân vet-Uhsü, XVm, 250.

Cevabım cümlesinden olarak şöyle dedim: M Rendîd bir Rûnt (Bizans) elbisesi olup onunla Acemlere benzeme hususu, sağladığı faydanın yanında sönük kalır. Çünkü o ekonomik bir elbise olup kendisinden faydalanılır ve soğuktan da korur. İmamlardan kendisine güvendiğim biri ?unu kaydeder: Şeriat nehyetmedikçe ve dinin- temel esasları terkine delâlet etmedikçe, Acemlerin yaptığı herşey nehyedilmiş şeyler değildir. Kendilerine benzemekten nehyedildiğimiz Acemlerden kastedilen, zamanımızda Kisrâ'larm tabileri olanlardır. Bu konudaki yasak, Şeriatimizin muktezasına aykırı olarak yaptıklarıdır. Şeriatimizde mendub, vacib veya mubah daramşlara uygun olarak yaptıklarına gelince, onların da yapmış olmaları sebebiyle bunları terkedemeyiz. Çünkü Şeriat, Allah'ın müsaade ettiği bir hususta onlara benzeyişi yasaklamamıştır. Hz. Peygamber (sav) Acemleri taklitle (onlara benzeyerek) Medine'de hendek kâzdı. Öyle ki düşman grupları (ahzâb) hayrette kaldılar ve sonra onun Selman'ın yol göstermesiyle yapıldığını anladılar."

Hocamız babamın (ra) Tahdîdü'l-esinne fi'z-zabb ani's-sünne adlı eserine bakınız.

Şemsüddin îbn Âbidin'in ed-Dürrü'1-muhtâr'a yaptığı haşiyede, (I, 438) hanefılerin büyük kitaplarından ez-Zahtre'den naklen şu bilgi verilir: "Hişâm şöyle dedi: Ebû Yusuf un ayağında çiviyle raptedilmiş iki ayakkabı gördüm ve bu demirde bir beis görmüyor musun?' dedim. O 'hayır' dedi. Ben, Süfyân ve Sevr b. Yezid'in ruhbanlara benzeme sebebiyle bunu mekruh gördüklerini söyledim. Ebû Yusuf "Resulullah (sav) kıllı[2694[437]] ayakkabılar giyerdi ki bunlar ruhbanların giyeceklerindendi" diyerek şu hususa işarette bulundu: "Kulların menfaati ile ilgili konularda benzeyiş şekli zarar vermez; yeryüzünde uzak mesafeler ancak bu tür ayakkabılarla katedilebilir."[2695[438]]

Zurkâni'nin Şerhu'1-Muh tasarlında "telsem"[2696[439]] sözüyle ilgili olarak bazı âlimlerden şu bilgi nakledilir: Nebi (sav) Arapları, Acemlere benzemekten nehyetti. Fakat Acemlerden kendisine elçi olarak gelen hiçbir kimseyi kendi kıyafetlerinden nehyettiği ve Arap kıyafeti kullanmalarını teklif ettiğine dair haber varid olmamıştır. Bazı âlimler şöyle dediler: Câhiliyye çağının uygun gördüğü ve Şeriatimizde de yasaklanmayan şeyler, Nevruz veMehricân bayramlanndainsanlannmubahhususlardasıla-ira-himde bulunmaları bu kabildendir. İmam Mâlik şöyle der: Selefin giysilerinden olmamakla birlikte bornos, denilen elbiseyi giymekte bir mahzur yoktur. Ebu Ömer şöyle der: "Nehiy sabit olmadıkça eşyada asıl olan mubahlıktır." Şeyh Benâni, İmam Mâlikin bornosla ilgili olarak Zurka-ni'nin zikrettiği sözünü tahrif edilmiş sayarak Mâlik'in "o selefin giysilerin-dendir" dediğini belirtir. Muhtemelen her iki söz ayrı konularda varid olmuştur.

Tenbih: Ebû Salim el-Ayyâşî el-Hükm bi'l-adl ve'1-insaf adlı eserinde şöyle der: Mevvâk Sünenü'l-mühtedîn adh eserinde "İslâm'ın ilk döneminde

---

2694[437] Metinde "kılsız" şeklinde geçmiştir.
2695[438] tbn Âbidin, Reddül-muht&r, 1,624.
2696[439] Metinde "neltem" seklinde geçmiştir, bkz. dipnot 414.

mevcut olmayan herşey bidat, meşhura aykırı olan her şey de dalâlettir" görüşünde olanların güçlerini kırmıştır. Hocamız Ebu Muham-med Abdülkâdir el-Fâsf den, Îbnü'l-Hâc'ın el-MedhaTinde, ilk devirde olmadığı gerekçesiyle ümmetin işlemekte olduğu birçok ibadeti bidat çerçevesine dahil ettiği ve sert davrandığı hususlarda[2697[440]] Mewâk'ın halka kolaylığı gaye edindiğini duyar dururduk. Abdülkâdir el-Fâsî, Îbnül-Hac'ın sert tavrıyla ilgili olarak devamla şöyle der: Oysa bu davranışlar bazı mezhep imam-larınca meşru görülmüş, muhtemelen sünnetten zayıf da olsa bir mesnedi bulunmuş, Hz. Peygamberin (sav) uzak bir münasebetle de olsa bir söz veya fiilinden veyahut herhangi bir halinden alınmıştır. Bütün bunlar o davranışın Hz. Peygamber'den (sav) alındığını gösterir. Nisbet enzayıf şeyle de olur. İnsanlar türlü türlüdür, her biri hareket tarzlarını Hz. Peygamber'den (sav) almışlardır. Güçlü olan, Hz. Peygamber'in (sav) fiili[2698[441]] ve sarih sözlerine; zayıf olan ise sözlerinin mefhumundan ve bazı söz ve fiillerinden çıkarılmış uzak işaretlere dayanmaktadır. Bütün meselelerde Hz. Peygamberle arasındaki bütün bağ ve vasıtaları koparan kimse ancak büsbütün dalâlete düşmüş (sapmış) olur.[2699[442]]

Ganimet Görevlisi

Bedir günü jtaksim edilinceye kadar ganimetleri toplama ve koruma ile görevlendirilen kimse: İbn İshak, Bedir savaşıyla ilgili olarak verdiği haberinde şöyle der: "Resululiah (sav) ganimet (nefl) işleriyle Abdullah b. Ka'b b. Antr b. Avf b. Mebzûl'ü görevlendirdi."[2700[443]] İbn Hazm, Mahmiye b. Cez'i anarak şöyle der: "Resulullah (sav) Bedir günü onu ganimet işleriyle görevlendirdi.”[2701[444]] Hayber günü:[2702[445]] Kudâi Kitâ-bü'1-Enbâ'da şöyle der: "Huneyn[2703[446]] savaşında 6000 esir, deve ve koyundan da sayısı bilinmeyecek kadar ganimet alın mıştı." İbn Fâris Müsnedü'z-Zührî adlı eserinde Said b. Müsey-yeb'den şu rivayette bulunur: "Nebi (sav) o gün kadın, çocuk 6000 esir aldı ve onlara bakmakla Süfyân b. Harb'ı görevlendirdi.”

Daha önce, Resulullah'ın (sav), kendisi varıncaya dek esirleri ve malları Ci'râne'de[2704[447]] tutmasını Büdeyl b. Verkâ'ya emrettiğini kaydetmiştik.”[2705[448]]

[2697[440]] Meselâ bkz. el-Medhal, I, 287 vd.

[2698[441]] Metinde "kuvvet" şeklinde geçen bu kelime, konu ve ibarenin siyak ve sibakına bakınca "fiil" olmalıdır.

[2699[442]] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/135-138.

[2700[443]] ibn Hiçâm, 1,643; Üsdü'1-ğâbe, III, 372; Ganimet görevlileri ile ilgili olarak ayrıca bkz. Sıddıqui, Organisation of Government Under the Prophet, s. 194-199.

[2701[444]] ibn Hazm, Cemhere, s. 412. Metinde Mahmiye b. Cez' düştüğü için bu rivayet de Abdullah b. KaVla ilgiliymiş gibi görülmektedir.

[2702[445]] Metinde bu alt başlık verilmekle birlikte Huzâi'nin (s. 500-501) bu konuda zikrettiği rivayetler kaydedilmediğinden Huneyn'le ilgili bilgilerle karışmıştır. İbn İshak, Abdullah b. Muğaffel'in bir yağ tulumunu götürürken ganimet görevlisiyle çekiştiklerini, kendilerini gören Resulullah'm (sav) tebessüm ederek ganimet görevlisine onu bırakmasını söylediğini kaydeder. îbn Fethûn ve Süheyl!, bu görevlinin Kal) b. Arar b. Zeyd el-Ensârî olduğunu söylerler. (HuzâÎ, s. 501).

[2703[446]] Metinde Hayber olarak geçmiştir.

[2704[447]] Mekke ile Taif arasında Huneyn ganimetlerinin taksim edildiği bir yerdir.

[2705[448]] Huzâi (s. 502) çeşitli kaynaklardan naklen Huneyn'de Ebü'1-Cehm b. Huzeyfe, Bu-deylb.Verkâ ve Mesudb.Amrel-Kârî'nin ganimet görevlisi olduğuna dair rivayetler kaydeder. Ayrıca bkz. s. 200.

Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/138-139.

Allah Resulü'nün Ganimetlerini Yazan

îbn Abdirabbih'in el-tkdü'-ferîd'ınde (II, 144) şu bilgi verilir: Muaykıb b. Ebî Fâtıma, Hz. Peygamber'in (sav) ganimetlerini yazardı.[2706[449]]

Ganimetten Satışına İhtiyaç Duyulan Şeyleri Satmakla Görevlendirilen

Ebü'l-Kasım Halef İbn Beşkuvâl, müsned hadislerin metinlerinde geçen mübhem isimlerden anlaşılması güç olanların açıklanmasıyla ilgili eserinde İmam Mâlik'ten nakledilen şu rivayeti zikreder: Resulullah (sav) Hayber savaşında, ganimetten altın veya gümüş kaplar satmalarım iki Sa'd'e emretti. Onlar da her üçünü peşin olarak dört veyahut her dördünü peşin olarak üç adet karşılığında sattılar. Re s ulu ilah (sav) kendilerine 'faiz muamelesi yaptınız" dedi, onlar da aldıklarını geri verdiler. İbn Beşkuvâl, anılan bu iki Sa'd'ın kendileriyle ilgili olarak söylenen en doğru görüşe göre Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Sa'd b. Ubâde olduğunu söyler.[2707[450]]

Devlet Başkanının Kendileriyle Savaştığı Kimselerin Hayvanlarından Btr Türü Hibe Etmesi

İbn Hacer, Lakîm ed-Deccâç'ın biyografisini vererek şöyle der: Câhız Kitâbu'l-Hayavân'da onu anarak şöyle der: O, Hz. Peygamber'i (sav) Hay-ber Gazvesi'nde bir şiirle övdü. Hz. Peygamber (sav) de Hayber'in bütün tavuklarını ona hibe etti. O andan itibaren de kendisine Lakîm ed-Deccâc denildi. Bunu, Ebû Amr eş-Şeybânî ve Medâinî, Salih b. Keysân'dan naklen zikrederler, Câhız şöyle der: Onun kıssası îbn İshak'ın Sîret'inde[2708[451]] zikredilmiştir. Fakat İbn İshak ona İbn Lakîm der ki onun adının babasının adıyla aynı olması muhtemeldir.[2709[452]]

Humus Görevlisi

İbn Abdilber şöyle der: Bedir savaşında Resulullah'ın (sav) ganimetlerine bakmakla Abdullah b. Ka'b. b. Amr el-Ensârî görevli idi. O, başka savaşlarda da Resulullah'ın (sav) humus una bakmakla görevlendirilmişti.[2710[453]] Sahîh-i Müslim'de "Kitâbü'z-Zekâfda "Hz. Peygamberdin âlinin zekât memuru olarak görevlendirilmesinin terki bâbı"nda Mahmiye b. Cez'den sözle şöyle den "Resulullah (sav) onu humus görevlisi olarak tayin etti.[2711[454]] Mahmiye b. Cez'in el-İsâbe'deki

2706[449] el-İkdül-ferîd, IV, 161.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/139.
2707[450] İbn Beşkuvâl, Ğavâmizul-esmSil-mÜbheme, I, 241-243 (nr. 65).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/139.
2708[451] İbn Hişâm, II, 340-341.
2709[452] Câhız, Kİtûbul-Hayavân, II, 278; el-İsâbe, in, 331.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/140.
2710[453] el-tstîâb, II, 362.
2711[454] Müslim, Zekât 168.

biyografisine bakınız.[2712[455]]

Devlet Başkanının Fethi Müjdelemek İçin Gönderdiği Kimse Ve Kendilerine Müjde Verilenlerin Tebrik İçin Devlet Başkanını Karşılamaya Çıkmaları

İbn İshak, Bedir savaşıyla ilgili olarak verdiği haberlerde şöyle den Resulullah (sav), zafer müyesser olunca, Allah'ın Resulü'ne ve müslümanlara lutfetiği zaferi kendilerine müjdelemek üzere Abdullah b. Revâha'yı Âliye (Medine'nin Necd yönündeki çevre mahalle ve köyleri) halkına gönderdi.
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında[2713[456]] Âliye halkının Benî Amr b. Avf, Benî Hatme ve Benî Vâil olduğu belirtilir.
Resulullah (sav), Zeyd b. Hârise'yi de Sâfile (Medine'nin Tihâme yönündeki çevre mahalle ve köyleri) halkına gönderdi. İbn îshak şöyle der: Resulullah (sav) sonra Medine'ye doğru yola çıktı, Revhâ denilen mevkiye geldiğinde müslümanlar kendisini karşıladılar ve Allah'ın lütfettiği zaferden dolayı onu ve kendisiyle birlikte bulunan müslümanları tebrik ettiler.[2714[457]]
Buhâri "Kitâbu'l-Cihâd" da "Zaferleri müjdelemeye dair bâb" başlığım verir ve şu rivayeti tahric eder: "Resulullah (sav), Cerîr b. Abdullah el-Becell'yi Yemenlilerin Ka'be'si diye adlandırılan Zu'l-halasa[2715[458]] putunu yıkmak için gönderdi." Hadiste şu bilgi geçer: Cerîr putu yıkınca, Hz. Peygamberce (sav) müjde vermek üzere müjdeci gönderdi.[2716[459]] Buhâri daha sonra "Müjdeciye verilen şeye dair bâb" başlığını verir ve Ka'b b. Mâlik'in, tevbesinin kabul edildiği kendisine müjdelendiğinde iki elbise verdiğini zikreder.[2717[460]]

Seferden Dönüşte Yemek Verilmesi

Buhâri "Kitâbu'l-Cihâd" in sonunda bu bâb başlığını vererek Câbir'den şu rivayeti zikreder: "Nebi (sav) Medine'ye vardığında bir deve veya sığır kesti." Sonra Câbir'den şu rivayeti nakleder: "Nebi (sav) ondan (Cabir) bir u k i y y e vebir dirhem e veya[2718[461]] iki dirhem e bir deve satın aldı. Sirâr'a (Medine dışında, doğu istikametinde üç mil mesafede bir yer) vardığında bir sığır kesilmesini emretti, sığırı kesip ondan yediler."[2719[462]]

[2712[455]] el-lsabe, III, 388.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/140.
[2713[456]] tbn Sa'd, III, 526 (Abdullah b. Revâha'nın biyografisi).
[2714[457]] İbn Hişâm, I, 642-643.
[2715[458]] bkz. T. Fahd, "Dhul-Khalasa," El, II, 241-242. Metinde Demü'l-Halasa şeklinde geçmiştir.
[2716[459]] Buhâri, Cihâd 192.
[2717[460]] Buhâri, Cihâd 193. Ayrıca bkz. a. 61.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/140-141.
[2718[461]] Bu, râvinin tereddütüdür.
[2719[462]] Buhâri, Cihâd 189.

İbn Battal şöyle der: Bu hadîste, devlet başkanı ve liderin sefer dönüşünde ashabına yemek yedirmesine delil mevcut olup bu husus selef katında müstehab bir davranıştı. Buna n a k î m e denir. Mühelleb'den, İbn Ömer'in bir seferden döndüğünde kendisine gelenlere yemek yedirdiği nakledilir.[2720[463]]

Allah Resulümün Seferden Dönünce Söylediği Söz

Muvatta'da îbn Ömer'den şu rivayet nakledilir: Nebi (sav) bir gazve, hac veya umreden dönüşünde, her yüksek yere (tepe, dağ vs.) vardığında üç defa tekbir getirdikten sonra şöyle derdi: "Bir tek olan Allah'tan başka ilâh yoktur, onun ortağı yoktur, hükümranlık onundur, hamd onadır, o her şeye kadirdir. Biz (seferimizden) dönenleriz, tevbe edenleriz, kulluk (ibadet) ve secde[2721[464]] edenleriz, Rabbİmize hamd edenleriz. Allah vadinde durdu, kuluna zafer lütfetti ve yalnız başına hizipleri hezimete uğrattı."[2722[465]]

Allah Resulü'nün Bir Köye Girmek İstediğinde Söylediği Söz

Siyer kaynaklarında geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) Hayber'i gördüğünde "durun!" buyurdu ve şunları söyledi: "Allahım, göklerin ve gölgele' dikleri (bürüdükleri) şeylerin rabbi, yerlerin ve yüklendikleri şeylerin rabbi, şeytanların ve onların saptırdıklarının rabbi, rüzgarların ve onların savurduklarının rabbi, senden bu köyün hayrını, halkının hayrını ve içinde bulunanların hayrını isteriz; köyün şerrinden, halkının şerrinden ve içinde bulunanların şerrinden sana sığınırız. Aüah'm adıyla ilerleyin!.* Resulullah (sav) gireceği her köyde bunu söylerdi.[2723[466]]
Nesâi bu hadisi Süheyl b. Ebî Salih yoluyla tahric eder ki o babasından şöyle dediğini nakleder: Ka'b el-Ahbâr şöyle dedi: Musa'ya denizi yaran Allah'a yemin ederim ki Suheyb bana şunu haber verdi: Allah Resulü Muham-med (sav) girmek istediği hiçbir köy görmedi ki onu gördüğünde "Allahım..." (Hadis) sözünü söylemesin. Ancak bu rivayette "yedi yeri" ifadesini söyler, îbn İshak ise "yedi" sözünü yalnız "göklerde" zikretmiştir,[2724[467]] Ka'b şöyle der: Musa'ya denizi yaran Allah'a yemin ederim ki bu, onun düşmanı gördüğünde yaptığı duasıydı.[2725[468]] Ibn Âs bir başka yolla, sonunda şu fazlalık olarak hadisi zikreder:"... senden, onların seçkinlerinin sevgisini ve şerlilerinden beni korumanı isterim." Nevevfrün el-Ezkâr'ına,[2726[469]] îbn Allan el-Mekkf nin buna yaptığı şerhe ve Hafız İbn Hacer'in aynı kitabın hadislerini tahricine dair eserine bakınız.[2727[470]]

2720[463] bkz. Fethul-B&rî, XII, 168.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/141.
2721[464] Secde kelimesi metinde düşmüştür.
2722[465] Muvatta, Hac 243.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/141-142.
2723[466] IbnHişflm.11,329.
2724[467] Ibn Hiş&m'da (H, 329) bu ifade geçmemektedir.
2725[468] Neaâi, Sehv89; a. ratf., Antelfll-yevm vel-leyle, s. 367-370;Mecmau Vzevâid,X, 134-135.
2726[469] Nevevi, el-Ezkâr, Kahire 1375/1956, a. 201-202.
2727[470] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/142.

Arap Yarımadası Kâfirlerinin Allah Resulü’ne Karşı Tutumları

Hâfız'ın Benî Nadîr Gazvesi ve diğerlerinde ifade ettiği gibi,2728[471] hicretten sonra kafirler üç kasımdı. Bir kısmıyla Hz. Peygamber (sav) kendisiyle savaşmamaları ve hiçbir düşmanı ona karşı kışkırtmamaları şartıyla antlaşma yapmıştı. Denildiğine göre ne kendisiyle birlikte ne de kendisine karşı olmamaları (tarafsız bulunmaları) üzerine antlaştmştı. Düşmanlarından kendisine saldıranlara karşı ona yardım etmeleri üzerine anlaştığı da söylenir. Kendisiyle bu manada antlaşma yapılanlar, üç yahudi toplumuydu. Kureyza, Nadîr ve Benî Kaynuka. Bunların üçü de antlaşmayı bozdular. Allah daResulü'nü (sav) onların hakkından gelmeye muktedir kıldı ve diğerlerinin ardından Kureyza ile savaştı.2729[472]
Küffârm bir kısmı da Hz. Peygamber (sav) ile savaştılar ve ona karşı düşmanlık ilan ettiler. Kureyş gibi. Allah da onlara karşı kendisine yardım etti ve Mekke'yi fethetti. Kendisine karşı en büyük düşman olanı, ona en muhtaç duruma düştü. Sonra, Veda Haccı'nda Kureyş'ten müslüman olmayan kalmadı, hepsi de onun tabileri oldular. Bir kısım kâfirler de Hz. Pey-gamber'i (sav) kendi haline bırakıp durumunun nereye varacağını bekleye-durdular. Arap toplulukları gibi. Bunlardan Huzâa kabilesi gibi kimileri içten onun zaferini istiyordu, Benî Bekr kabilesi gibi kimileri de aksini arzulu-yordu. Kimi dışta onunla, içte de düşmanıyla birlik idi. Münafıklar bunlardandı. Dıştan müslüman olduklarını söylüyor, içten küfürlerini saklıyorlardı. Yahudilerden antlaşmayı ilk bozanlar Benî Kaynuka idi. Sonra Nadîr,2730[473] sonra da Kureyza kabilesi antlaşmayı bozdu. Resulullah (sav) Bedir savaşından bir ay sonra da onlarla savaştı.2731[474]
Hafız İbn Teymiyye es-Sârimü'1-meslûl alâ ş âti m i'r-Resul (s. 97) adh eserinde şöyle der: Bütün Evs ve Hazrec kabileleri içinde Hz. Peygambere (sav) ne el ne dil ile savaşan ve ne de Medine'de bu tavrı açığa vuran bir kimse bulunmadığı konusunda siyer müellifleri arasında ihtilaf mevcut değildir. Bunlardan kâfir veya münafık olanların gayesi, halkın ona tabi olma-sini engellemek veya Medine'den Mekke'ye geri dönüşü hususunda vasat oluşturmak ile ondan desteği çekmek ve kendisini inkar etmeye teşvikte bulunmak gibi hususlardı, onunla savaşmak değildi. Siyer konusunda bilgi sahibi olan herkesin açıkça anlayacağı gibi, Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde Medine ahalisinden kimseyle savaşmadı. Aksine, yahudiler de dahil olmak üzere onlarla antlaşma yaptı, özellikle Evs ve Hazrec'in boyla-rıyla. Hz. Peygamber (sav) onlarla sulhane münasebetler kuruyorve her yolla kendileriyle ülfet meydana getiriyordu. Resulullah (sav) Medine'ye vardığında insanlar muhtelif gruplar teşkil ediyorlardı. Bunlardan mü'min olan vardı ki çoğunluğu bunlar meydana

2728[471] bkz. Fethul-Bârî, XV, 200.
2729[472] bkz. Ibn Hişâm, II, 47-50, 190-203, 233-246.
2730[473] Metinde Nazîr şeklinde geçmiştir.
2731[474] Bedir'den hemen sonra Benî Kaynuka, hicrî 4. yılda Benî Nadîr ve 5. yılda da Benî Kureyza ile savaştı, bkz. dipnot 449.

getiriyordu. Eski dini üzerinde olan vardı, böyle kimseler kendi haline terkedilmişti, ne savaşıyor ne de kendisiyle savaşılıyordu. Böyleleri ile kabilelerinden müslüman olanlar ve ha-1 î f leri (muahidleri) sulh ehli idiler, harp ehli değil. Hatta en sârin ha-1 î flerini de Resulullah (sav) antlaşmaları üzere bıraktı. Musab.Ukbe şöyle der: Resulullah (sav) Medine'ye geldiğinde, Benî Hatme, Benî Vâkıf ve Benî VftÜ dışında, ensar obalarından, içjnde müslüman bir grup bulunmayan oba yoktu. Bunlar ensarın İslâmiyet'i en son kabul edenleriydi. Ensann, Medine çevresinde de, savaşlarında kendilerine destek olan h a 1 î f leri vardı. Hz. Peygamber (sav) onlara, kendisiyle İslâm'a düşman olanlar arasındaki savaştan dolayı h a 1 î f 1 erinin ahdini terketmelerini emretti. Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde Medine halkı karışık durumdaydı. Bunlardan İslâm davetinin bir araya getirdiği müslüman vardı ki bunlar içinde de kale halkı olanlar mevcuttu. Medine ahalisinden her iki kabile Evs ve Hazrec'in h a 1 î f leri de vardı. Resulullah (sav) Medine'ye geldiğinde, hepsiyle düşmanlığı bırakıp sulh tesis etmek istedi. Şöyle ki kişi müslüman, babası da müşrik oluyordu. Malumdur ki Evs kabileleri bazısı diğerinin h a 1 î f i idi; içlerinde dıştan müslüman görünüp de küfürlerini gizleyenleri vardı. İslâmiyet ensar arasında obadan obaya yayıldı, ta ki içlerinde küfrünü açığa vuran kimse kalmadı; ya müslüman oldular veya münafık kaldılar. Bunlardan müslüman olmayanlar ya yahudiler gibi antlaşmak idiler veya kavmine olan asabiyet leri ve onların izinden gitmelerinin umulması ve onların topluluklarından çıkmalarının düşünülmemesi sebebiyle yahudilerden daha iyi bir mevkide sayılırlardı. Resulullah (sav) kendilerinden el çekerek ve eziyetlerine katlanarak, yahudilerle olan ilişkilerinden daha çok bunlarla ilişkide bulunuyordu. Çünkü onlara karşı ümit besliyor ve eğer kendileriyle mücadele ederse kabilelerinden İslâm'a girenlerin kalplerinin değişmesinden endişe ediyordu. O, bu konuda Allah Teâla'nın şu sözüne tabi idi: "Andohun ki mallarınız ve canlarınız hususunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden ve Allah'a eş koşanlardan her halde incitici birçok (söz) işiteceksiniz. Eğer katlanır ve sakım eanız, işte bu, hadiselere karşı (gösterilmiş) bir azim (ve metanet) dendi/" (Âl-İİmrân3/186).[2732[475]]

Allah Resulü'nün Kendi Zamanındaki Kâfirlere Muamelesi

İbn Teymiyye'den daha önce nakledilen bilgiye ek olarak, Hz. Peygamberin (sav) kendi zamanındaki kâfirlere karşı başlangıçta ve yerine göre sempati göstermek ve iyi muamelede bulunmak, zamanı geldiğinde şiddet kullanmak şeklindeki tavrı çerçevesinde şu bilgiler verilebilir: Hz. Peygamber (sav) başlangıçta, onlardan gelen eziyetlere göğüs geriyor ve sıkıntılara sabrediyordu. Ta ki Allah Teâla hicretin üçüncü,yılı Safer ayının onikinci günü savaşmasına izin verdi. Zühri, savaş izniyle ilgili olarak inen

---

2732[475] es-Sfirimül-meslûl, b. 99-100.

Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/142-144.

ilk âyetin şu âyet olduğunu zikreder: "Kendileriyle savaş edilen (mümin) lere, uğradıkları o zulümden dolayı (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki Allah onlarayardım etmeğe kemâliyle kadirdir" (Hac 22/39). Bu haberi Nesâi sahih bir isnadla tahric etmiştir,2733[476] Ebû Hayyân el-Bahrü'1-muhît'te şöyle der: İzin verilen şey âyette hazfedilmiş olup "kendileriyle savaşılanlara" ifadesinin delaletiyle bu, "savaşa izin verildi" demektir. Savaşa izin verilmesinin sebebi de âyette "zulme uğradıkları için" ifadesiyle belirtilmiştir. İlk müslümanlar kimi dayak yemiş kimi başı gözü yarılmış olarak Hz. Peygamber'e (sav) geliyorlar, o da kendilerine ''sabredin, ben savaşla emrolun-mackm " diyordu. Ta ki hicret etti ve yetmiş küsur âyetle savaşmaktan me-nedilmesinin ardından savaşmasına izin verildi.2734[477]

Ebu Hayyân'dan başkaları şöyle der: Allah c i h â d ı en uygun vakitte teşri kıldı. Çünkü müslümanlar Mekke'de iken müşriklerin sayısı daha çoktu, eğer sayıları az olan müslümanlara mütecavizlerle savaşmalarını emretseydi kendilerine ağır gelirdi. Fakat ne zaman ki müşrikler nefret edip Hz. Peygamberi (sav) aralarından çıkardılar ve onu öldürmeye teşebbüs ettiler, Hz. Peygamber Medine'de karar kıldı ve ashabı etrafında toplanarak yardımınakalktılar.Medineİslâmyurdu (D â r u ' I - İ s 1 â m) ve sığındıkları bir sığınak oldu, Allah Teâla o zaman cihâdı teşri kıldı. Hz. Peygamber ordu ve seriyyeler gönderdi, bizzat savaşa çıktı, o ve ashabı savaştılar. Hz. Peygamberin (sav) bizzat bulunduğu gazve lerin sayısı, megâzi imamlarının da söylediği gibi, yirmi yedidir.2735[478] Îbnü'l-Cevzî, Dimyâti, Irâki ve başkaları bunu kesin olarak belirtirler. Bundan başka rakamlar da söylenmiştir.2736[479]

îbn Teymiyye şöyle der; wHz. Peygamberin (sav) Uhud'dan başka bir gazvede savaştığı ve bu gazvede Übey b. Halefi öldürmesinden başka da kimseyi öldürdüğü bilinmemektedir. Siyer müelliflerinin "şu kadar savaştı" şeklindeki sözlerinden, "Allah Resulü'nün (sav) ahvaline muttali bulunmayan bazı talebelerin anladığı gibi, Hz. Peygamber'in (sav) bizzat savaştığı anlaşılmaz." en-Nûr'da müellif şöyle der: İbn Teymiyye'ye karşı şu hadis ileri sürülür: "Bir askerî birlik veya orduyla karşılaştığımızda ilk vuran Re-sulullah (sav) olurdu." Bunun te'vili de mümkündür. Hz. Peygamber'in (sav) gönderdiği s e r i y y e lerin sayısı kırkyedidir. Şâmi şöyle der: Be-nımvakıfolduğum s e r i y y e veordu (b a' s) sayısıyetmişiaşmak-tadır. Hafız (îbn Hacer) şöyle der: Moğoltay*ın elyazısıyla, gazve ve s e r i y y e lerin toplamının yüz adet olduğunu okudum ki durum onun dediği gibidir.

Muhaddisler ve siyer âlimlerinin âdeti, Hz. Peygamber'in (sav) bizzat keremli zatının katıldığı her orduyu gazve, bizzat bulunmayıp düşmana karşı ashabından bazılarını gönderdiklerini de s e r i y y e ve b a ' s diye adlandırmaktır.

2733[476] Aynı bilgi için bkz. Fethul-Bfirî, XV, 142.
2734[477] el-Bahrul-muhît, VI, 373-374.
2735[478] bkz. Vâkıdi, I, 7; Süheyli, VII, 512-513.
2736[479] bkz. s. 73-74.

Savaşla ilgili işlerin yolunda gittiği, sulh veya mütareke bulunduğu durumlarda Hz. Peygamber (sav), kendilerini İslâm'a ısındırmak ve kendi ahlâkını öğrenmeleri için müşrik ve kâfirlerin ileri gelenleriyle ülfette bulunur, onlarla yumuşak bir tavırla konuşur ve yanına geldiklerinde kendilerine son derece itibar gösterirdi. Baha önce geçen "...surat astı ve döndü" (Abese sûresi) kıssası bu konuda misâl olarak yeter.2737[480]
Hafız İbn Kayyım, Bedâiu'l-fevâid (IV, 122) adh eserinde şöyle der: İmam Ahmed'e kişinin ehl-i z i m m e * ye künye verip veremeyeceği (künyesiyle hitap edip edemeyeceği) soruldu, o şöyle cevap verdi: Hz. Peygamber (sav) Necrân piskoposuna künye verdi. Hz. Ömer (ra) de bir z i m m î ' ye künye verip kendisine "ey Ebû Hassan" demişti. Bu sebeple ehl-i zimme'ye künye vermede bir beis yoktur.2738[481] Resulullah (sav) ashaba da bunu emrederdi.
Münâvi el-Câmiu's-sağîrV yaptığı büyük şerhte,2739[482] îbn Mâce,2740[483] Bezzâr, Taberâni, îbn Adî, Beyhaki ve Hâkim tarafından birçok sahabiden tahric edilen "Bir kavmin kerîmi (lider, soylu, saygı duyulan) size geldiğinde ona ikramda bulunun"2741[484] hadisiyle ilgili olarak şöyle der: "Size bir kavmin kerîmi," yani içlerinde kendisine uyulan, kendisine çok saygı ve tazim gösterilmekle tanınan reisleri size geldiğinde; "ona ikramda bulunun," itibar ve mevkiini yüce tutmak* bolca ikramda bulunmak ve kendisine yaraşır benzeri şekillerde ikramda bulunun. Çünkü Allah Teâla, kendisini imtihan için böyle muameleye alıştırmışlar. Ona başka şekilde muamelede bulunan kimse, onu hakir görmüş, kaba davranmış ve dini konusunda fesada yolaç-mış olur. Bu da onun kalbinde kin, hınç, nefret ve düşmanlık doğurur. Bu da kan dökülmesine götürür. Ona ikramda ise, onun şerrinden korunma ve dini muhafaza sözkonusudur. O bazan dünyası ile yücelik duyar ve kendi kendisine gururlanır, büyüklenir. Onu hakir gördüğün zaman, din ve dünya bakımından kendisini helak etmiş olursun. Bundan anlaşıldı ki kavmin "kerîmThden maksat bazılarının zannettiği gibi onların âlimi ve sâlihi değildir. Görmüyor musun ki hadiste bu kimseyi ilim veya dine nisbet etmiş değildir. Bundan da anlaşılmaktadır ki bazılarının yaptığı gibi kâfir ve fası-kı bundan istisna etmek, şu kesin hükmü bilmemekten ileri gelmektedir: İkramda bulunmanın dayanağı (mesnedi), dînî veya dünyevî bir mahzurun husulünden korkmak veya ikram eden veyahut onunla birlikte ikram edilene bir zarar dokunmasıdır. Binaenaleyh ne zaman ki bunlardan birinin meydana gelmesinden korkulursa ona ikram meşru ve hatta vacip olur. Yanına fasık ve zalim idarecilerden biri gelen kimse, ona itibar göstermez ve ona güdülenlerin (tebaa) muamelesinde bulunursa, kendisini ve malını belaya atmış olur. Eğer eziyete uğrar da sabredemezse dünyası da ahireti de hüsrana girmiş

2737[480] bkz. s. 64.
2738[481] Bedâiul-fevâid, IV, 164. Burada metin son derece muhtasar ve anlaşılması zor ohtp yine İbn Kayyira'in Ahkâmu ehli's-zimme (II, 769-770) adlı eserinde aynı konu geniş şekilde ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in (sav) Necrân piskoposuna gönderdiği ve kendisine Ebu'l-Haris diye hitap ettiği mektup için bkz. îbn Kesir, el-Bidâye ve'n-nibaye, V, 55.
2739[482] Münâvi, Peyzûl-Kadîr, I, 241.
2740[483] îbn Mace, Edeb 19.
2741[484] Birinci Bölüm'de "Allah Resulü'nıAn, Yanma Gelen Kimseye Yastık Koyması" başlığına bakınız (1,112).

olur. Denildi ki "Onların evinde olduğun sürece kendilerine yumuşak davran (müdâra), obalarında kaldığın sürece onları selamla."2742[485] Hz. Peygamber (sav) de "Ben müdâra eden (şerrinden korunmak için yumuşak davranan) bir peygamber olarak gönderildim"2743[486] buyurmuştur. Bu sebepledir ki son derece muttaki olmalarıyla tanınan selefin büyüklerinden birçoğu, zulüm izhar eden yöneticilerden, dini muhafaza, müslümanlara nfk ve belaya uğramış bu zalim zavallıya merhamet gayesiyle, hediyeler kabul ettiler. Hz. Peygamber'in (sav) müellefe-i kulûb'a muamele tarzı da böyleydi. Birçokları, Allah ve Resulü'nün kullarla ilgili tedbirinden habersiz olarak ve "Allah kimi zelil (hor) kılarsa, artık ona ikram eden olmaz" (Hac 22/187) âyetinin zahirine takılarak bu konuda hataya düştüler. Onlar bilmediler ki sünnet bunu şerhetmiş ve en güzel şekilde açıklamış olup kâfir veya fasıkın hor görülmesini talep yeri, bir zararın meydana gelmesinden emniyette bulunma durumudur. Hâsılı, kâmil insan yalnız Allah için ikram eder veya yalnız Allah için hakir görür. Bu sabepledir ki ariflerden bazıları şöyle demişlerdir: Fakîre (âbid, zâhid), kendisine gelen her yöneticiye ikramda bulunması gerekir. Çünkü onlardan biri, gurur (elbisesinden) soyunmadıkça ve nefsini ondan aşağı görmedikçe fakiri ziyaret etmez. Aksi halde, o fakir tebaası olduğu halde kendisine gelmezdi. Ve o arif şöyle der: Kim bize fakir ve hakir olarak gelirse, kim olursa olsun ona ikramda bulunuruz. Eğer o zalimse, biz de günahlar ve başka şeylerle, isterse su-i zanla olsun, kendimize zulmediyoruz, böylece bir zalim diğer bir zalim için ayağa kalkmış ve ona ikramda bulunmuş olur. Hz. Peygamber (sav) Kureyş kâfirlerinin büyüklerine tevazu ile davranır, onlara ikramda bulunur, mevkilerini yüce tutardı. Çünkü onlar ilâhî izzetin (yüceliğin) mazharlarıydılar. Evliyadan biri şu rüyayı gördü: "O, üzerinde yeşil bir elbise, karşısında ise peygamberler ve veliler duruyorlar." Rüyayı gören bunun ne olduğunu kavrayamadı ve birine anlattı. O şöyle dedi: "Bunu garip görme, onların edep tavırları, o kimseye değil ona elbiseyi giydirenedir. Görmüyor musun ki hükümdarlar, hizmetçilerinden birine hilat giydirse, devletin büyükleri onun hizmetine koşarlar" (s. 37).2744[487]

el-tklîl'de "Ona yumuşak söz söyleyin" (Tâhâ 20/44) âyetiyle ilgili olarak şöyle denir: İbn Ebî Hatim, Ali b. EbîTâlib (ra) ve başkalarından şu tah-ricde bulunur: Hz. Musa ile Hz. Harun, Firavun'a "Ey Ebû Mürre" diyerek künye ile hitab ettiler. Bunda, öğüt sırasında halinden döner diye zalime yumuşak söz söylemenin müstehaplığma ve kâfire künye vermenin caiz oluşuna delil vardır.2745[488] Yine el-îklîl'de Meryem sûresinde "Selam olsun sana" (Meryem 19/47) âyetiyle ilgili olarak şöyle denir: Karşılaşma sırasında kâfire ilk olarak selam vermeyi caiz görenler, bunu delil olarak almaktadırlar.2746[489]

2742[485] Bu sözün ilk kısmı için bkz. el-MekâsıdÜİ-hasene, 210.

2743[486] Bu ve aynı manadaki hadisler için bkz. age, s. 377; Kenzül-umm&l, İÜ, 407. Müdâra ve müdâhene (iki yüzlülük, dalkavukluk) arasındaki fark için bkz. Turtûşi, SÎracül-mülûk, s. 254.

2744[487] Feyzü'l-Kadîr'den nakledilen bilgi burada sona ermiştir.

2745[488] Suyûti, el-İklîl,s. 176.

2746[489] age, s. 174.

Hz. Ömer'in (ra) hareket tarzı olarak kaydedildiğine göre o, Suriye'nin fethini tamamladıktan sonra kendisiyle Bizans hükümdarı arasında sevgiye dayalı mektuplaşmalar oldu. Ali b. Ebî Tâlib'in (ra) kızı ve Ömer b. Hattâb'm (ra) hanımı olan Ümmü Gülsüm (ra), Bizans hükümdarı tarafından Medine'ye gönderilen elçiyle birlikte Herakliyus'un hanımı Bizans im-paratoriçesine Medine hediyelerinden bir hediye gönderdi. O da karşılığında kendisine mücevherden nefis bir kolye gönderdi. Hz. Ömer (ra) onu Ümmü Gülsüm'den alarak beytülmale bıraktı. Bu bilgi, İbnü'l-Hindfnin Kenzü'l-ummâTde kaydettiği rivayete dayanmaktadır.2747[490] İbn Cerîr et-Taberî'ninTârîh'inde şu bilgi verilir: Ümmü Gülsüm o hediyeyi Hz. Ömer'in postasıyla (b e r î d) gönderdi. Herakliyus'un karısı nedimelerini toplayarak "Bu, Arap hükümdarının hanımı ve Peygamberlerinin kızının hediyesidir" dedi ve onunla mektuplaştı, kendisine karşılık olarak hediye gönderdi.2748[491] Bu konuda İbn Cerîr'in Târîh'inde 28. yıl haberlerine ve Hafız İbnü'l-Cevzfnin efendimiz Hz. Ömer'in Sîret'ine dair eserine bakınız.
el-Hıtatü'1-Makrîziyye'de (III, 304) şu bilgi verilir: Üsâme b, Zeyd et-Tenûhî hicrî birinci yüzyıl Mısır ricalinden olup Mısır'da haraç görevlisi (Sâhibu1 1-harâe) idi. Musa b.Verdân'dan yirmi bin dinara biber satın aldı. Velid b. Abdülmelik ona yazarak bunu Bizans kralına hediye etmesini emretti. O, biberi Mısır'da Dârü'l-fülfül diye bilinen bir evde depoladı.2749[492]
İbn Asâkir, Abdullah b. Alkâme el-Huzâfden, onun da babasından naklettiği şu rivayeti tahric eder: Nebi (sav), Kureyş fakirlerine dağıtmak üzere beni bir mal ile Ebû Süfyân'a gönderdi. Onlar müşriktiler, Resulullah (sav) bunu, onların kalplerini İslâm'a ısındırmak için yapmıştı. Mekke'ye vardım, malı Ebû Süfyân'a verdim. Ebû Süfyân şöyle demeye başladı: "Bundan (yani Hz. Peygamber'den) daha iyilikte ve sıla-i rahimde bulunanı kim gördü? Biz kendisiyle mücadele ediyor ve kanını istiyoruz, o ise bize atıyyeler göndererek ihsanda bulunuyor."2750[493] Bu bilgiyi Hafız Suyûtî el-Cem'de ve İbnü'l-Hindî el-Kenz'de (V, 42) vermektedirler.
Hanefi fıkıh kitaplarından el-Hidâye'de,Hz. Peygamber'in (sav) komşusu olan bir yahudiye hasta ziyaretinde bulunduğu hususunun sabit olduğu kaydedilir.2751[494] Hafız İbn Hacer, el-Hidâye'nin hadislerini tahric ettiği eserinde şöyle der: Muhammed b. Hasan el-Âsâr'da şöyle der: Ebû Hanife bize Alkame b. Mersed'den,2752[495] o İbn Büreyde'den,2753[496] o da babasından naklen şunu haber verdi: "Biz Hz. Peygamberin (sav) yanında oturuyorduk, bize 'kalkın yahudi komşumuzu ziyarete gidelim' buyurdu. Ona vardık, kendisine 'nasılsın ey falan?' dedi ve sonra da üç defa kendisine kelime-i şehadeti ar-zetti. Babası ona üçüncü defada2754[497] "ey

2747[490] Kenzül-ummâl, XII, 665 (nr. 360/5). Burada, Hz. Ömer'in hanımının borç alarak bir dinarlık bir hediye alıp gönderdiği, Hz. Ömer'in de ona gelen mücevheri satarak kendisine bir dinar verdiği, gerisini ise beytülmale koyduğu belirtilmiştir.
2748[491] Taberi, Târih, IV, 260.
2749[492] el-Hıtat,II, 187.
2750[493] Ayrıca Üçüncü Bolum'de "Hediye Götürmek Üzere Elçi Gönderilmesi" başlığına bakınız (I, 273). krş. s. 201.
2751[494] el-Hidâye, IV, 96. AyncaBirinciBolum'de"AllahResulü'nünYahudi BirÇocuğuİstihdamı" başlığına bakınız (I, 110).
2752[495] Metinde Merted şeklinde geçmiştir.
2753[496] Metinde Ebî Büreyde şeklinde geçmiştir.
2754[497] "Üçüncü defada" ifadesi metinde düşmüştür.

oğlum, şehadet getir" dedi, o da getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), "Benim2755[498] vasıtamla ateşten bir can azadeden Allah'a hamdolsun" dedi. îbmi's-SünnîAraelü'1-yevm ve*l-ieyle'de2756[499] hadisi bu vecihle tahric eder. Abdürrezzâk da İbn Ebî Hüseyin'in mürseli olarak bunun benzerini rivayet ederek şu ilavede bulunur: "Nebi (sav) onu yıkadı, kefenledi, güzel koku sürdü ve namazını kıldı."2757[500] Derim: Efendimiz dedemin de Fas gemicilerinden yine bir yahudi ile buna benzer bir kıssası olmuştu.2758[501]

ALTINCI BÖLÜM

Vergi Toplanmasıyla İlgili Görevler

Kadı Iyâz eş-Şifa'da şöyle der: Resulullah (sav) daha hayatta iken Hicaz, Yemen» bütün Arap Yarımadası ile Suriye ve Irak topraklarından buraya yakın memleketlerin fethi kendisine nasip oldu. Kendisine, bu ülkelerin humus, cizye ve zekâtlarından, hükümdarlar için ancak birazı toplanabilen büyük çapta gelir gönderildi. Bölge hükümdarlarından bazıları kendisine hediyeler takdim ettiler. Bunlardan ne bir şeyi kendisine ayırdı ne de bir dirhemini tuttu; hepsini ilgili harcama yerlerine harcadı, onunla başkasını zenginleştirdi, müslümanları güçlendirdi.2759[1]

Cizye Görevlisi

Cizye, zimmî den alınan baş vergisi olup öldürülmek veya lâlâm'a girmeye zorlanmaktan muaf tutulması nimetine bir karşılık mahiyetindedir.
Allah Resulü'nün (sav) cizye abş keyfiyeti ve kimlerden aldığı: Hâftz İbnü'l-Münzir el-îşrâf ta İmam Şafiî'nin şöyle dediğini kaydeden "Resulullah (sav) Necrân hıristiyanlan ile cizye üzerine sulh yaptı. Onların içinde Araplar ve Acemler (Arap olmayan) vardı. Yemen ahalisiyle cizye üzerine sulh yaptı; onlar içinde Araplar ve Acemler vardı." tbn Abdîlber et-Temhîd'de fbn Şihâb'ın şöyle dediğini zikreder: "Bildiğimiz2760[2] kadarıyla ehl-i kitap'tan ilk cizye verenler Necrân halkıdır. Onlar hıristiyandılar. Resulullah (sav) sonra Bahreyn halkından cizye aldı ki bunlar da mecûsi idiler." Resulullah (sav) zamanında cizye toplamakla görevlendirilenlerden biri, Buhâri'de2761[3] geçtiği üzere Ebû Ubey-de b. Cerrah, bir diğeri de Ebû Davud'un Sünen'inde2762[4] geçtiği üzere Mu&z b. Cebel'di.2763[5]

2755[498] Metinde "onun" şeklinde geçmiştir.
2756[499] Amelül-yevm ve'l-leyle, s. 206.
2757[500] îbn Hacer, ed-Diraye, II, 238. Ayrıca bkz. NasbuV-rfiye, IV, 271.
2758[501] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/144-149.
2759[1] eş-Şifa, I, 123; Nesimu'r-riyAz, I, 473. Metinde "culibet" kelimesi "cubiye" (İlk geçtiği yerde), "hâdethu" kelimesi "hfldenehu," "emseke" ise "meseke" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/151.
2760[2] Metinde "ibnina" kelimesi "amelinâ" seklinde geçmiştir.
2761[3] Buhari, Cizye 1.
2762[4] Ebû Dâvud, İmâre 30.
2763[5] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/151

Uşûr Görevlisi

Ebû Davud'un Sünen'inde Harb b. Ubeydullah b. Uraeyr[2764][6] es-SekafTden, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet eden "Allah Resulü'ne (sav) gelerek müslüman oldum. Bana İslâm'ı ve kavmimden müslümanhğı kabul edenlerden nasıl zekât alacağımı Öğretti. Sonra kendisine dönerek "Ey Allah'ın Resulü, zekât dışında, bana öğrettiğin herşeyi belledim. Onlardan u ş û r mu alayım?** dedim, şöyle buyurdu: 'Hayır, u ş û r ancak yahudi ve hıristiyanlardan alınır."[2765][7]

Arazi Haracını Toplayan

Sahîh-i Müslim'de Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: Benî Nadîr*in malları, müslümanlarm ne at ne deveyle girmeden (savaşmadan) Allah'ın Resulü'ne fey olarak lütfettiği mallardır. Bu sebeple hassaten Hz. Peygamberce (sav) aitti. Ailesine bir yıllık nafakasını verir, geri kalanı da Allah yolunda (cihâdda) hazırlık olmak üzere silah ve binek hayvanı satın almaya ayırırdı."[2766][8]
Kadı Iyâz el-Ikmâl'de Taberi'nin şöyle dediğini kaydeder: "Allah'ın Resulü'ne fey olarak lütfettiği her mal, ihtiyaçları ölçüsünde kendisi ve ailesinin ondan yemesi ve artanın da müslümanlarm güçlenmesi yolunda harcanması için Allah'tan ona verilmiş bir rızıktır." Ömer b. Abdülaziz'den şu rivayet nakledilir: "Allah Resulü (sav) bu maldan Benî Hâşim'in fakirlerine verir, bekârlarını evlendirirdi." Mâzeri şöyle der: "Bize göre, ahalisinin savaş yapmadan terkettiği topraklardan elde edilen ganimetten humus alınmaz,[2767][9] Resuluüah'ın (sav) Benî Nadir*den aldıklarını sarfettiği gibi müslümanlarm ortak ihtiyaçları için harcanır."
Muvatta'da Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: Resulullah (sav) Hayber*e (vergi toplamak üzere) bir adamı görevlendirdi. O da c e n î b (iyi bir cins hurma) hurması getirdi. Resuluüah (sav) MHayber*in bütün hurmaları böyle midir?" diye sorunca, adam "Hayır, ey Allah'ın Resulü, biz bu hurmadan bir s â ' ı iki s â ' a, iki s â hurmayı da üç s â * a satın alıyoruz" karşılığını verdi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Böyle yapma, toplanan hurmaları dirhemle sat, sonra da dirhemlerle c e n î b hurması satın al."[2768][10] İbn Beşkuvâl, hadiste sözü edilen zatın Sevâd b. Gaziyye el-Ensâri olduğunu belirtir.[2769][11]
Hz. Ömer halifeliği sırasında, Osman b. Huneyf el-Ensârfyi araziyi ölçmek,

---

2764[6] Metinde Abdullah b. Ömer şeklinde geçmiştir.
2765[7] Ebû Dâvud, îmâre 33. Hadisin Bon kısmı metinde düşmüştür. Uşûr, gayrimüslimlerin İslâm ülkelerinde sattıkları mallardan alınan bîr nevi gümrük vergisidir. Huzâi, bu başlıktan sonra, Hz. Ömer zamanında bu görevi yapanlar ile Dârü'l-Harpten Dârül-lslâma şarap, domuz gibi malları getiren harbîlerin bunları zimmîlere satabileceği ve bunlardan uşûr vergisi alınacağına dair iki başlığa yer vermiştir (s. 523-525).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/152.
2766[8] Müslim, Cihâd 48. Tirmizi'nin rivayeti için bkz. b. 90-91.
2767[9] Metinde "alınır" şeklinde geçmiştir.
2768[10] Muvatta, Buyu 21. Resulullah'in (sav) bu muameleyi yasaklaması, muamelenin faiz olmasındandır. Metinde hatalar mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır. Aynı hadis için bk. Buhâri, Meğâzî 39.
2769[11] İbn Beşkuvfil, Ğavamizul-e.mâÎ'l-mübheme, I, 164-165 (nr. 38); el-tstîftb, II, 122.

vergilerini toplamak, ahaliye cizye ve haraç vergilerinikoymaküzeregörevlendir-di. Hz. Ömer (ra) onu Basra'da görevlendirmişti.2770[12]

Ebû Ali AJımed b. Ömer b. Rüste'nin eserinde (VII, 104) şu bilgi verilir: İsmail b. Mücâlid b. Said'den, o babasından, o da Sadi'den2771[13] şu rivayeti nakleder: Ömer b. Hattâb (ra), Osman b. Huneyf i gönderdi, o Irak Sevâd'ım ölçtü ve 36 milyon c e r î b olduğunu gördü. Her cerîb' e bir dirhem ve bir k a f î z vergi koydu. Ebû Ubeyd şöyle der: "Osman b. Huneyf in ölçtüğü Sevâd'ın sınırı, uzunluğuna, Musul sınırından su boyunca giderek Dicle'nin doğusunda Abadan topraklarından deniz sahiline kadardı. Enine ise Hulvân arazisinde Cebel'in bitiminden, Kadisiyye arazisinin, Arap toprağından Uzayb2772[14] cihetindeki tarafının sonuna ulaşan sahayı kaplıyordu."2773[15] Ondan başkası ise şunu haber verir: Hz. Ömer (ra), Sevâd'ın tümünün ölçülmesini emretti. Als'ten2774[16] Abadan'a kadar uzunluğu 125 fersahtı. Hulvan'ın bitiminden Uzayb'a kadar eni ise 80 fersahtı. Böylece toplam olarak 36 milyon c e r î b e ulaşıyordu. Osman b. Huneyf, buğday ekilen toprağa c e -r î b başı dört dirhem,2775[17] arpa toprağında her cerîb e iki dirhem, üzüm ve sebze toprağında her c e r î b e altı dirhem, hurma toprağında her c e r î b e sekiz dirhem vergi koydu. Gruplara ayırarak 500 bin insana da cizye vergisi biçti. Böylece Hz. Ömer Sevâd'dan 128 milyon dirhem gümüş vergi tahsil etti.2776[18]

İbnü'l-Ezrak'ın Ravdatü'l-a'lâm'ında şu bilgi verilir: Hz. Ömer (ra) Kûfe'ye namaz ve ordu komutanlığı için Ammar b. Yâsir'i, yargı (kaza) ve maliye (beytülmâl) için İbn Mesûd'u ve araziyi ölçmek için de Osman b. Huneyf i görevlendirdiğinde, kendilerine hergün bir koyun ücret (maaş) tahsis etmişti. Koyunun yansı ve sakatatı Ammar'a, diğer yarısı da diğer ikisine aitti. Sonra şöyle dedi: Kendisinden hergün bir koyun alınan hiçbir köy görmedim ki süratle yıkılmasın!2777[19] Derim: Bu bilginin aslı İbn Sa'd'm Tabakât'ında, "Hiçbir köy görmedim ki..." sözü dışında, birçok rivayet yoluyla verilmiştir. Bu sözü orada bulamadım. İmamlar, öğretim, yargı vb. İslâm ve müslümanlarm maslahatı bulunan hususlarla ilgili görevleri yürütenlere maaş vermekle ilgili hükümleri bu uygulamadan çıkarmışlardır, îmam Gazzâli'nin el-İhya'da "Kitâbu'l-Helâl ve'1-Harâm" daki şu sözü de bu kabildendir: Kendisiyle müslümanlarm maslahatının güçlendiği bir görevi yürüten kimse, eğer geçimini sağlamakla uğraştığında bu ilgilendiği iş atıl kalacaksa, o kimseye beytülmâlden yetecek kadar mal vermek gerekir. Bu çerçeveye bütün ilimler girer. Yani fıkıh, hadis, tefsir ve kıraat gibi dînî maslahatla ilgili ilimler. Hatta buna öğretmenler ve bu ilimleri Öğrenmek isteyen talebeler de girer, Çünkü

2770[12] Huzâi bu bilgiyi el-lstlâb'dannakletmiştir (s. 535). Metinde "darb* (vergi koymak) kelimesi 'sarf şeklinde geçmiştir.

2771[13] Metinde Şefr şeklinde geçmiştir.

2772[14] Metinde Udayb şeklinde geçmiştir (bkz. Mu'cemül-buldan, IV, 92).

2773[15] bkz. EbûUbeyd, el-Emvâl,s.92.

2774[16] Metinde Kalb şeklinde geçmiştir (bkz. Mu'cemül-bÜldan, IV, 145).

2775[17] Buğdayla ilgili bu bilgi metinde düşmüştür.

2776[18] îbn Rüşte, el-Alâku'n-nefiee, VII, 104-105. Bu konuda ayrıca bk. el-Emvâl, s. 87; îbn Sa'd, III, 282; Mâ verdi, el-Ahkfimu's-SultAniyye, e. 189, 218-220. Metindeki hata ve düşüklükler için aslına bakılmalıdır.

2777[19] Bu bilgi için bkz. el-Emvâl, s. 86-87.

bunların ihtiyaçları karşılanmazsa ilim tahsiline imkân bulamazlar.2778[20] Bürzüli, Kafsi'den şu rivayeti nakleder: "Ömer b. Abdülaziz (ra) âmil lerine (vali) şu talimatı verdi: "İlim tahsil edenlere maaş bağlayın, onlann kendilerini meşgaleden kurtarıp ilme vermelerini sağlayın." Maslahat ya din veya dünya ile ilgilidir. Âlimlerle dinin korunması, ordularla da dünyanın korunması »ağlanır. Din ve dünya hükümranlığı (mülk) ikiz olup birbirinden ayrılmazlar. Bu görevlilere maaş bağlamada, muhtaç durumda bulunmaları şart olmayıp zengin olmaları halinde de kendilerine maaş verilmesi caizdir. Hulefâ-i Râşidîn, muhtaç olmaları bilinmese de muhacir ve ensâra maaş veriyorlardı." Bu konuda İbnü'l~Ezrak*ın eserine bakınız. O bu konuyu uzun ve güzel bir şekilde ele almıştır.

Bâci el-Müntekâ'da, Hz. Peygamber'in (sav) "Zevcelerimin nafakası ve âmilimin rızkından öte bıraktığım herşey sadakadır" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Resulullah'ın (sav) âmil inden kastedilen, müslümanlar için çalışan halîfe vb. her görevlidir. Çünkü müslümanlarm ve Resulullah'ın (sav) Şeriatinin işlerini yürüten herkes onun âmili sayılır. Bu sebeple, rızkının sağlanması gerekir. Aksi halde helak olur.2779[21] Bu bilgi, Suyûti'nin Tenvîrtil-hevâlik adlı eserinden nakledilmiştir.2780[22]

Fâkihi el-MenâhicMe Gazzâli'den şu nakilde bulunur: "Kur'ân hafızına, müslümanlarm beytülmâl inden her yıl yüz dinar vermek gerekir." el-Ecvibetü'1-mühimroe müellifi de Hafız Suyûti'den şunu nakleder: "Çocukların öğretmenine beytülmâlden yüz dinar vermek gerekir. Beytülmâlden olmazsa müslümanlarm cemaatinden sağlanır, cemaat de yoksa h i s b e ehlinin vermesi gerekir. Çünkü çocukların Öğretimi farz-ıkifâye olup bunu gücü yeten yüklenir." Bu konuda, daha önce geçen "Allah Resulü Zamanında Kadı ve Valilere Maaş Verilip Verilmediği" başlığına bakınız. Hafız Sehâvi şöyle der: Selef-i sâlihinden bazıları, kendilerini ilim ve hadisin neşrine adayıp bu sebeple de ailesinin geçimini sağlamaya zaman ayırmayan kimselerin rızkını temin gayesiyle ticaretle uğraşıyordu. îbnü'l-Mübârek'in Fazl b. Iyâz'a şöyle dediği nakledilir: Sen ve ashabın, yani iki Süfyân,2781[23] İbn Uleyye ve İbnü's-Semmâk, olmasaydı ben ticaretle uğraşmazdım.2782[24]

Zekât Amili

İbn İshak Sîret' te Resulullah'ın (say) zekât toplamakla görevli âmil ve emîr lerlni İslâm'ın ulaştığı her memlekete2783[25] gönderdiğini zikreder ve bunları sayar.2784[26] Kelâi de Sîret'te, Hz. Peygamberdin (sav) hicretin 10. yılında hacdan dönüp Medine'ye varınca hicrî 11. yılın Muharrem hilalini görünceye kadar kaldığını, hilali görünce Araplara m u s a d -dik lar (zekât

---

2778[20] ihyâu ulÛmi'd-dîn, II, 178.
2779[21] el-Münteka, VII, 318. Metindeki ibare Tenvîrül-hevâlîk'ten nakledilmiş olup aynı manada olmakla birlikte buradaki biraz farklıdır.
2780[22] Tenvîrül-lıevâlik, İÜ, 155.
2781[23] Süfyân b. Uyeyne ile Süfyân es-Sevrî kastedilmiştir.
2782[24] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/152-155.
2783[25] "Büldân" kelimesi metinde İslâm şeklinde geçmiştir.
2784[26] îbn Hişâm, II, 600.

memuru) gönderdiğini zikreder ve onlardan bir grubu sayar.2785[27] Bunların en meşhurları şunlardır: Ömer b. Hattâb, Halid b. Said b. Âs, Muâz b. Cebel, Übey b. Ka'b, Adî b. Hatim et-Tâî, Zibrikân b. Bedr et-Temîmî ve başkaları.2786[28]

el-îsâbe'de müellif, Erkam b. Ebi'l-Erkam ez-Zührî'nin biyografisini verir ve Taberâni'nin şu tahricde bulunduğunu zikreder: Hz. Peygamber (sav) onu zekât âmili (s â i lik) olarak görevlendirdi.2787[29] Yine el-tsâbe'de Kâfiye b. Seb' el-Esedfnin biyografisini verir ve Vâkıdi'den Resu-lullah'ın (sav) onu kendi kavminin zekâtlarını toplamakla görevlendirdiğini nakleder.2788[30] Huzeyfe b. Yemân el-Ezdf nin biyografisini verir ve İbn Sa'd'dan Hz. Peygamberin (sav) onu Ezd kabilesine musaddık (ehlinden zekâtı toplayan âmil) olarak gönderdiğini nakleder.2789[31] Hattâbi Meâlimu's-Sünen'de şöyle der: Musaddık, âmil demektir.2790[32] İbnü'1-Esîr bu hususu etraflı bir şekilde anlatmıştır.2791[33] el-Metâli'de m u -şaddık* in zekât alan kimse olduğu kaydedilir. Sabit şöyle der: "Malından zekât verenkimseye de m u s a d d ı k denir. S âd harfi şeddeli okunduğunda (mus şaddık) , söz konusu zekât verendir (m ü t e -şaddık), başkası değil." Bu bilgi Nûru'n-nibrâstan nakledilmiştir.

el-tsâbe'de müellif, Hamel b. Mâlik el-Hüzelî'nin biyografisini vererek Hz. Peygamberin (sav) onu Hüzeyl kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdiğini zikreder.2792[34] Yine el-tsâbe'de Halid b, Bersâ'nın biyografisini verir ve Ebû Dâvud ile Nesai'nin, Ma'mer tarikiyle, onun Zühri'den, onun Urve'den2793[35] ve onun da Hz. Âişe'den (ra) şu rivayeti tahric ettiklerini kayde-der:"Nebi(sav),EbûCehmb.Huzeyfe'yi musaddık olarak gönderdi" (Hadis).2794[36] Halid b. Said b. Âs el-Ümevî'nin biyografisini verir ve Hz. Peygamberin (sav) onu Mezhic'in2795[37] zekâtlarını toplamakla görevlendirdiğini zikreder.2796[38] Yine Huzeyme b. Asım el-Uklfnin biyografisini verir ve İbn Kâni'in Seyf b. Ömer yoluyla, onun da Müyessir b. Abdullah b. Udes'ten şu rivayette bulunduğunu kaydeder: Udes ve Huzeyme Hz. Peygamberi (sav) geldiler. Hz. Peygamber (sav) Huzeyme'yi Ahlâf kavmine görevlendirdi ve kendisi için şu belgeyi yazdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Resulü Muhammed'den Huzeyme b.Asım'a:Ben,seni kaumine s âî (zekâtmemuru) olarak gönderdim; onlar sıkıştırılmasınlar ve zulmedilmesinler.* Bunu Ruşâti zikreder ve Ebû Ömer'in bunu ihmal ettiğini belirtir.2797[39]

2785[27] Huzâi bu bilgiyi Kelâi'nin el-İktif&'sından nakletmiştir (s, 541).

2786[28] Huzâi'nin burada adını verdiklerinden Übey b. Ka'b metinde zikredilmemiştir.

2787[29] el-İsâbe, I, 29; Ütdal-ğabe, 1,74.

2788[30] el-İsâbe'de bu isme rastlanmamıştır. Diğer bazı örneklerde de görüldüğü gibi bu isim yanlış yazılmış olmalıdır. Sıddıqui de Kettâni'den naklen bu şekilde kaydetmiştir (Organisation of Government, s. 325-326, 506-507).

2789[31] el-İsâbe, 1,318.

2790[32] krş. Meâlimü's-sünen, II, 222.

2791[33] en-Nihâye fi garibİl-hadîs, III, 18.

2792[34] el-İsâbe, 1,355. Metinde Kehl b. Mâlik şeklinde geçmiş olup Sıddiqui de Kettâni'den bu şekilde nakletmiştir Cbkz. Organisation of Government, s. 326).

2793[35] Urve metinde düşmüştür.

2794[36] el-İsâbe, 1,402.

2795[37] Metinde Medkic şeklinde geçmiştir.

2796[38] age,I,407.

2797[39] ftffe, I, 427-428. Anılan belge için bkz. Hamidullah, el-Vesâik, s. 321 (nr. 232).

îbn Hacer yine el-tsâbe'de Rafı b. Mekîs[2798][40] el-Cühenî'nin biyografisini verir ve Hz. Peygamber'in (sav) onu kendi kavminin zekâtlarını toplamakla görevlendirdiğini söyler.[2799][41] Selh b. Mencâb et-Temîmfnin biyografisini vererek Taberi'den şu nakilde bulunur: O, Hz. Peygamber'in (sav) Benî Temîm'in zekâtlarını toplamakla görevli âmil lerindendi. Hz. Peygamber (sav) vefat ettiğinde o hâlâ bu görevdeydi.[2800][42] îkrime b. Ebî Cehl'in biyografisini verir ve Taberi'den şu nakilde bulunur: Nebi (sav) vefat ettiği yıl onu Hevâzin kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdi.[2801][43] Mâlik b. Nüveyre'nin biyografisini verir ve onun hükümdarların haleflerinden olduğunu ve Hz. Peygamber (sav) tarafından kendi kavminin zekâtlarını toplamakla görevlendirildiğini belirtir.[2802][44] Mütemmim b. Nüveyre et-Temîmfnin biyografisini verir ve Hz. Peygamber'in (sav) onu Benî Temîm'in zekâtlarını toplamak üzere gönderdiğini söyler.[2803][45] Mirdâs b. Mâlik el-Ganevfnin biyografisinde de Hz. Peygamberin (sav) onu kendi kavminin zekâtlarını toplamakla görevlendirdiği belirtilir.[2804][46] Kays'ın babası Heysem'in biyografisinde de Resulul-lah'ın (sav) onu kendi kavminin zekâtlarını toplamakla görevlendirdiği zikredilir.[2805][47]

O pak zamanda mu şaddık ların adaletini gösteren bir mev'ıza: îbn Sa'd Tabak&t'da Süveyd b. Gafele'den[2806][48] şu rivayeti tahric eder: Resulul-lah'ın (sav) musaddıkı bize geldi, onun belgesini (ahidnâ-m e) okudum, belgede şu bilgi vardı: "Birarada olan (maDlar (zekât korkusuyla) ayrılmasın, ayn olanlar da (zekât almak için) bir araya getirilmesin!. " Bir adam kendisine büyük bir dişi deve getirdi, onu almaktan çekindi. Sonra bir başkası, ondan daha küçük bir deve getirdi, onu almayı da kabul etmedi. Sonra şöyle dedi: "Bir müslümanın malının en iyisini almış olarak Resulullah'a (sav) varırsam, hangi gök beni gölgesinde barındırır ve hangi yer üzerinde taşır?"[2807][49] Tabak&t*taKurreb. Du'mûset-TemSmî*nin biyografisine (VII, 81) bakınız.[2808][50]

Allah Resulü İçin Zekât Mallarını Yazan

îbn Hazm Cevâmiu's-sîre adlı eserinde şöyle den Resulullah'ın (sav) zekât katibi Zübeyr b. Avvâm idi. O olmadığında veya mazereti bulunduğunda Cüheym[2809][51] b. Salt ve Huzeyfe b. Yemân yazardı.[2810][52]

Hafız, Telhîsin-habîr'de Kudâi'den şu nakilde bulunur: Zübeyr ve Cehm

---

[2798][40] Metinde Mekît şeklinde geçmiştir,

[2799][41] fli-İsabe, I, 499.

[2800][42] age, II, 90.

[2801][43] age, II, 496.

[2802][44] age, III, 357.

[2803][45] age, III, 360.

[2804][46] age, III, 400.

[2805][47] age, M, 615. Metinde Kays kelimesi "Neyn" şeklinde geçmiştir.

[2806][48] Metinde Akîle şeklinde geçmiştir.

[2807][49] İbn Sa'd, VI, 68 (Süveyd'in biyografisi). Belgedeki ifadenin açıklaması için bkz. en-Nihfiye fi garîbil-hadî». m, 438; Telhfatt'-habîr, II, 164.

[2808][50] İbn Sa'd, VII, 47. Hz. Peygamber'in zekât malı için seçilen semiz hayvanları iade ettirdiğine dair bilgi verilmiştir.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/155-157.

[2809][51] Metinde Cehm şeklinde geçmiştir.

[2810][52] Cevfimiu'B-sîre'de ilgili yerde bu bilgiye rastlanmamış olup Huzfi'nin naşiri İhsan Abbâs da aynı şeyi söylemektedir (s. 550). Zübeyr ve Cüheym'in zekât katipliği yaptıklarına dair bkz. A'zami, s. 51, 63-64.

zekât mallarım yazarlardı.2811[53] Hafız İbn Hacer el-tsâbe'de Cehm b. Sa'd'ın biyografisini verir ve Kudâi'nin onu Küttâbü'n-Nebî'de zikrederek o ve Zübeyr'in zekât mallarını yazdıklarını belirtir.2812[54] Kurtubi de el-Mevlî-dÜ'n-Nebevî adlı eserinde (I, 266) bunu zikreder. Ebû Zeyd el-Irâkfnin Üıtisâru'l-îsâbe'sinde şu bilgi geçer: "Cehm b. Sa'd Hz. Peygamber'in (sav) katiplerindendi. Zübeyr'le birlikte zekât mallarım yazdığı söylenir." Derim: Bu bilginin aynısı Cüheym'in biyografisinde verilmiş olup2813[55] Hafız îbn Hacer'in niçin "Cüheym'de bu bilgi gelecektir" demediğine bakınız! Bu apaçık bir husustur, tbn Hacer, Cüheym b. Sait'in biyografisinde, bunun biyografisinde verdiği bilginin benzerini et-Târîhu's-Sumâdihî'nin müellifinden naklen zikretmiştir. Anlaşılan, bu ikisi ayrı kimselerdir. Subhu'l-a'şâ'da (1,11) Kudâi'nin Uyûnu'l-maârif ve fiinûnü ahbâri'l-halâif adlı eserinden naklen şu bilgi verilir: Zübeyr b. Avvâm ile Cüheym2814[56] b. Salt, Hz. Peygamber (sav) için zekât mallarını yazıyorlardı. Huzeyfe b. Yemân da onun için hurma ağaçlarının miktarını tahmin ediyordu. Muğire b. Şu'be ile Hu-sayn b. Nümeyr de borçları ve muameleleri yazıyorlardı. Eğer bu bilgi doğruysa bu " d i v â n " lar Hz. Peygamber (sav) zamanında konulmuş demektir.2815[57]

Miktar Takdirinde Bulunan

Sahîh-i Müslim'de Ebû Humeyd'den şu rivayet nakledilir: "Biz Resulullah (sav) ile Tebük Gazvesi'ne çıktık. Vâdil-Kurâ'da bir kadının bahçesine geldik, Resulullah (sav) "onu takdir (tahmin) edin" buyurdu, biz de takdir ettik. Resulullah (sav) onu on v e s k olarak takdir etti. (Bir v e s k , Hz. Peygamberdin (sav) s â * ı ile altmış s â dır). Resulullah (sav) kadına, "Biz sana dönünceye dek bunu say" buyurdu. Gittik ve nihayet Tebük'e vardık..." (Hadis).2816[58]
Sahîh-i Buhâri'de de İbn Ömer'den şu rivayet nakledilir: "Nebi (sav), Hayber halkı ile ekin ve hurma olarak elde edilecek mahsulün yarısı üzerine "muamele" de bulundu. Mahsulden, seksen vesk hurma ve yirmi vesk de arpa olmak üzere hanımlarına yüz vesk veriyordu."2817[59] Muvatta'da şu rivayet zikredilir: "Resulullah (sav) Abdullah b. Revâha'yı (ra) gönderiyor, o da kendisi ile onlar arasında takdirde bulunuyor ve sonra şöyle diyordu: 'Dilerseniz size, dilerseniz bana olsun.' Onlar da alıyorlardı."2818[60] Yine Muvatta'da Selman b. Yesâr*dan şöyle dediği rivayet edilir: "Onlar Abdullah b. Revâha için kadınlarının mücevherlerinden mücevher toplayıp şöyle dediler: 'Bu senindir; bizden

2811[53] Huzâi de bu bilgiyi Kudâi'den naklen vermiştir (s. 550).
2812[54] el-lcfibe, 1,255. Ayrıca bkz. A'zami, Küttabü'n-Nebî, s. 50.
2813[55] el-İsabe, I, 255.
2814[56] Metinde Cehm şeklinde geçmiştir.
2815[57] Subhul-a'şa, 1,91.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/157-158.
2816[58] Müslim, Pedfiil 11. Hadisin devamında, Reaulullah'ınCsav) dönüşte kadına bahçenin hurmasının ne kadar olduğunu sorduğu, onun da on vesk olduğunu söylediği belirtilir.
2817[59] Buhâri, Hars 8-9, Meğazi 40. Ayrıca bkz. s. 172.
2818[60] Muvatta, Muaâkât 1.

(biraz) hafiflet, taksimde müsamahalı ol.* Abdullah b. Revâha (ra) şöyle dedi: *Ey yahudi topluluğu, siz benim nazarımda Allah'ın en sevimsiz yaratıklarısınız. Fakat bu, size zulmetmeye beni sevketmez. Teklif ettiğiniz rüşvete gelince, o haramdır, biz onu yemeyiz.' Yahudiler şöyle dediler: 'Gökler ve yer bununla kâim olmuştur!.”2819[61]
Resulullah (sav) zamanında hurma, üzüm ve tahılda takdir yapılıyordu. Ebû Davud'un Sünen'inde, Hz. Peygamberin (sav) Attâb b. Esîd'i göndererek hurmayı takdir ettiği gibi üzümü de takdir etmesini ve hurmanın zekâtını nasıl kuru hurmadan alıyorsa, üzümün zekâtını da kuru üzümden almasını emrettiği rivayet edilir.2820[62]
el-tsâbe'de müellif, Ziyâd b. Abdullah el-Ensârf nin biyografisini verir ve İbn Mende'nin Ziyâd'dan şu rivayette bulunduğunu kaydeder: Resulullah (sav) Abdullah b. Revâha'yı Hayber halkı için mahsul takdirinde bulunmağa gönderdiğinde onu bir tek kuru hurma hata etmiş bulmadı. İbn Mende, Ubeyd b. Ishak'ın Kays'tan rivayetle bu hadiste teferrüd ettiğim (yalnız onun rivayette bulunduğunu) söyler.2821[63] Sehl b. Ebî Hasme'nin biyografisini vererek şöyle der: O, Hz. Peygamber'in (sav) takdirde bulunmak üzere gönderdiği kimsedir.2822[64] Salt b. Ma'dikerib el-Kindî'nin biyografisini verir ve Resulullah'ın (sav) onu takdirde bulunmak üzere gönderdiğini zikreder.2823[65] Fer-ve b. Amr b. Vedka el-Ensârî el-Beyâzf nin biyografisini verir ve Abdürrez-zâk'ın el-Musannefte "Zekât" kitabında şu rivayette bulunduğunu zikreder:2824[66] Ma'mer'den, o Haram2825[67] b. Osman'dan, o da Câbir'den rivayet eder: "Nebi (sav), ensârdan Benî Beyâze kabilesinden Ferve b. Amr denilen birini Medine halkının hurmalarını takdir etmesi için gönderdi." Bir başka yolla da şöyle rivayet edilir:2826[68] "O, bahçeye girdiğinde, bahçedeki hurma salkımlarını hesap eder, sonra da onlarda gördüğü (miktara) göre bir kısmım diğerine ilave eder (toplar) ve hata etmezdi."2827[69] El-îstibsar'da müellif, Sehl b. Ebî Hasme'nin2828[70] babası Ebû Hasme2829[71] Âmir b. Sâide'nin biyografisini vererek Hz. Peygamber'in (sav) onu Hayber'e takdir için gönderdiğini söyler.2830[72]

Vakıf

Vakıf   kelimesi mastar olup "Arazi vs. vakfettim" denir. Bu, meşhur ve fasih lügat olup vakıf yerine h ab s kelimesi da kullanılır. el-Ten-bih'te de ifade edildiği gibi vakfedilir ayn (mal, eşya) da vakıf ve h a b s diye adlandırılır. Vakıf, bir mülkün menfaatini, bu ister bir ücret veya gaile

2819[61] Muvatta, Musâkât 2.
2820[62] Ebû Dâvud, Zekât 13.
2821[63] el-İsâbe, I, 558.
2822[64] age, II, 86.
2823[65] age, II, 192.
2824[66] el-Muaannef, IV, 122.
2825[67] Metinde Hasan şeklinde geçmiştir.
2826[68] age, IV, 126.
2827[69] el-İsabe, III, 204. "Zekât" kelimesi burada "Rikûü" şeklinde geçmiştir.
2828[70] Metinde Süheyl b. Ebî Hayseme şeklinde geçmiştir.
2829[71] Metinde Ebû Hayseme şeklinde geçmiştir.
2830[72] bkz. Üftdttl'ğâbe, VI, 68; el-tstîâb, IV, 41; el-fefibe, IV, 42.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/158-159.

(gelir) ile olsun, kendisine delâlet eden (habsettim, vakfettim gibi) bir ifade ve vakfedenin uygun göreceği bir süre ile müstehakına tahsis etmektir. Vakıfta süresizlik (sonsuza dek tahsis) şart değildir. Vakıfta bulunmak, iyilik ve hayır iş işlemek olduğundan menduptur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Hayrı işleyin, umulur ki kurtuluşa erersiniz" (Hac 22/77). Hz. Peygamber (sav) ve kendisinden sonra müslümanlar vakıfta bulundular. Öyle ki vakıf, bütün tslâm ülkelerinde, ehline olan faydası ve gelirleri bakımından en geniş vergi dairelerinden daha büyük gelir kaynaklarından biri oldu.

İmam Şafiî el-Ümm'de (III, 276) şöyle der: Muhacir ve ensardan büyük bir grubun vakıfta bulunduklarını bilmekteyiz. Bana onların evlat ve ailelerinden bir çokları, onların vefatlarına dek kendi vakıflarını idare edegeldik-lerini anlatmıştır. Bunu, onların çoğunluğu yine çoğunluktan ihtilaf etmeksizin nakletmiştir. Mekke ve Medine'de yanımızda bulunan vakıfların çoğu, anlattığım gibi, seleften müslümanların tasadduk ettikleridir. Bu konuda hadis nakletmek tekellüfte bulunmaktır.2831[73]

İbn Yunus'un Kitâb'mda ttKitâbu'l-Ahbâswta2832[74] şu rivayet kaydedilir: "Hz. Peygamber (sav) yedi2833[75] hurma bahçesini vakfetti. Muhaynk,2834[76] Uhud savaşında öldürüldüğü sırada bu bahçeleri Allah'ın rızasına uygun bir cihete vakfetmesini kendisine vasıyyet etmişti. Resulullah (sav) da Benî Nadîr'in mallarından olan bu bahçeleri vakfetti.** Süheyli şöyle der: Bu, İslâm'daki ilk vakıftır.2835[77] Resulullah'ın (sav) (vefatında) bıraktığı herşey tasadduk edildi.

Ömer b. Şebbe Ahbârul-Medine'de îbn Şihâb'dan2836[78] şöyle dediğini nakleder: "Resulullah'ın (sav) vakıfları, Muhayrık'ın malları idi; Muhaynk bunları ona (vakfetmesi için) vasıyyet etmişti."2837[79] Muhayrık'ın el-tsâbe'deki biyografisine bakınız,2838[80] Seyyid es-Semhûdî el-Vefâ'da (s. 152) Hz, Peygamberin (sav) vakıflarıyla ilgili olarak bir bâb başlığı açar ve orada adı geçen Muhayrık'ın mallarından sözederek Vâkıdi'den şu nakilde bulunur: "Nebi (sav) hicretin yedinci yılında el A'râf, Burka, el-Mîseb, ed-Delâl, Hasnâ, es-Sâfiye ve Meşrebetü Ümmi İbrahim'i vakfetti." Vâkıdi, Abdullah b. KaTa b. Mâlik'e varan senedle şu hadisi rivayet etti: "Muhayrık Uhud savaşında şöyle dedi: 'Eğer ölürsem mallarım, Allah'ın rızasına uygun bir cihete sarfet-mek üzere Muhammed'in olacaktır*. Hz. Peygamber'in (sav) yaptığı bütün vakıflar bunlardan ibarettir."2839[81] el-Vefâ^a bakınız.2840[82]

Sahîh-i Buhâri'de geçtiği üzere Hz. Ömer, Abbâs ve Ali'ye (ra) Hz. Peygamber'in (sav) Medine'deki vakıflarını verdi; bunlar Muhayrık'ın

2831[73] el-Ümm, III, 276. Son cümlede hata olup aslına bakılmalıdır.
2832[74] Metinde "îbn Yunus'un Câmi'inde şeklinde" geçmiştir.
2833[75] Metinde dokuz olarak geçmiştir.
2834[76] Uhud'da müslüman olmuş yahudi âlimlerindendır (el-İsâbe, III, 393).
2835[77] Süheyli, er-Ravdul-üniif, VI, 47. Bu iktibastan sonraki cümle ne Süheyli ne Huzâi tarafindan zikredilmemıştir.
2836[78] Metinde İbn Sehl şeklinde geçmiştir.
2837[79] İbn Şebbe, I, 173-176.
2838[80] el-İsâbe, III, 393.
2839[81] Vâkıdi, I, 263.
2840[82] Vefâul-Vefâ, II, 152; Ayrıca bkz. İbn Şebbe, I, 175.

bahçeleri ile Benî Nadîr'in hurmalıkları ve Ensann kendisine verdikleri idi. Hayber ve Fedek ise, Sahîh-i Buhâri'de2841[83] Hz. Âişe'nin rivayeti olan hadiste de geçtiği üzere Hz. Ömer'de kaldı, onları başkasına vermedi. Bunlar da, Mervân'a i k t â olarak verinceye dek Hz. Osman'ın elinde kaldı. Mervân'dan sonra da onun çocuklarında kaldı. Kurtubi şöyle der: "Hz. Ömer bu vakıfları, ikisi birlikte olmadıkça hiçbiri yalnız başına bir işlemde bulunmamaları şartıyla Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye verdi. Bu onlara ağır geldi ve her biri kendi elinde bulunan kısma müstakil olarak bakabilmek için aralarında paylaştırmasını istediler. Hz. Ömer bunu kabul etmedi. Böyle yaparsa, bunun ikisi arasında bir miras taksimi olduğu ve kendisinin de bu taksimi uygun gördüğü şeklinde bir anlamaya yol açmasından korktu. Böyle düşünülmesini önlemek için onların isteğini reddetti." Kadı Iyâz da el-îkmâTde şöyle der: Ebubekir el Berkânî2842[84] Sahîh'inde ikisinin anlaşmazlığı olayını tahric eder ve sonra şöyle der: Hz. Ali (ra) vakıflar konusunda Hz. Abbâs'a (ra) üstünlük sağladı ve vakıflar onun elinde kaldı. Sonra Hasan, sonra Hüseyin, sonra Ali b. Hüseyin, sonra Hasan b. Hasan, sonra Zeyd b. Hasan, sonra Abdullah b. Hasan'ın elinde kaldı ve sonra da Abbasoğullan onlara bakmayı yüklendiler.

Sahîh-i Buhâri'de2843[85] Enes'ten (ra) şöyle dediği rivayet edilir: Ebû Talha Medine'de ensarın en çok mal sahibi olanı idi. En çok sevdiği mal ise Hâ kuyusu idi. Bu kuyu Mescid-i Nebevi'nin karşısındaydı. Resulullah (sav) kuyunun bulunduğu bahçeye gider ve oradaki tatlı sudan içerdi. "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiliğe (birr) nail olmazsınız " (Âl-i îmrân 3/92) âyeti nazil olunca Ebû Talha (ra) Resulullah'a (sav) gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, Allah 'sevdiğiniz şeylerden infakta bulunmadıkça iyiliğe (hayra) nail olamazsınız' buyuruyor. Mallarımın bana en sevimlisi de Hâ kuyusu olup Allah rızası için sadakadır; umarım Allah kat ırida makbul ve mütevazi (önemsiz bir sadaka) olsun. Ey Allah'ın Resulü, onu Allah'ın rızasına uygun bir cihete tahsis et" Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Aferin, bu kazançlı bir maldır. Senin söylediklerini duydum, ben ise bu malı yakınlarına bırakmanı uygun görüyorum." Ebû Talha "Öyle yaparım ey Allah'ın Resulü" dedi ve onu akrabaları ile amca oğulları arasında paylaştırdı. Bir başka rivayetinde şöyle der: "Onu Übey ve Hassân'a verdi ki, o ikisi2844[86] ona benden daha yakındılar," Yine Enes'in (ra) başka bir rivayetinde,2845[87] "mallarımın en sevimlisi Hâ kuyusudur" sözünün ardından şu bilgi vardır: O bir bahçe idi, Resulullah (sav) oraya gider, gölgelenir ve suyundan içerdi. Ebû Talha (bu rivayette) şöyle dedi: "Bu, Allah ve Resulü'ne aittir; onun makbul ve mütevazı (bir sadaka) olmasını umarım, ey Allah'ın Resulü onu Allah'ın rızasına uygun bir cihete tahsis et (vakfet)." Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Aferin ey Ebû Talha, bu kazançlı bir maldır, onu senden kabul

2841[83] Buhâri, Farzu'I-humus 1.
2842[84] Berkâni (ö. 425/1034) îçin bkz. Kehhâle, II, 74.
2843[85] Buhâri, Eşribe 13, Tefsîru Sure 3/5.
2844[86] Metinde "o".şeklinde geçmiştir.
2845[87] Buhâri.Vesâya 17.

ettik ve sana geri verdik; onu akrabalarına ver." Ebû Talha da onu yakınlarına tasadduk etti. Enes şöyle der: Übey ve Hassan da onlardandı. Hassan, hissesini Muâviye'ye sattı. Kendisine, "Ebû Talha'mn sadakasını (vakfını) satıyor musun?" denilince o şu karşılığı verdi: "Bir s â hurmayı bir s â dirhem karşılığında satmayayım mı?." Bahçe, Muâviye'nin yaptırdığı Kasr-ı Beni Cedile'nin yerinde idi. Hafız îbn Hacer şöyle der:2846[88] Hassân'-ın hissesini Muâviye'ye satması, Ebû Talha'mn mezkur bahçeyi onlara vakfetmeyip mülk olarak verdiğine delildir. Eğer onu vakfetseydi, Has-sân'ın satması caiz olmazdı.2847[89] Onlara vakfedip hissesini satma ihtiyacı duyana bunun caiz olduğunu şart koşmuş olması da muhtemeldir. Nitekim Hz. Ali ve başkaları da bunun caiz olduğunu söylemişlerdir.2848[90]
Hâ kuyusunun okunuşunu (bunun menşeini) tesbit konusunda muhaddisler arasında ihtilaf sözkonusu olup biri bu konuda müstakil bir eser kaleme almıştır. Mecd2849[91] ve sonra da Semhûdi Medine tarihinde2850[92] bu eseri hülasa etmişlerdir.
İbn Rüşd el-Mukaddimât'da şöyle der: Resulullah (sav), Ömer b. Hattâb, Osman, İbn Avf, Ali, Talha, Zübeyr, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Ömer ve Amrb, As vakıfta bulundular.2851[93] Îmam Mâlik'e,Şureyh'in vakıfta bulunmayı meşru görmediği söylendiğinde şunu dedi: Şureyh kendi memleketinde durup konuşmuştur. Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in eşleri, ashabı ve tabiinden büyüklerin eserlerini görmemiştir. Nebi'nin (sav) vakfı olan yedi bahçe bulunmaktadır. Kişinin, ancak tam bilgi sahibi olduğu konuda konuşması gerekir. Mâlik, Harun Reşid'in huzurunda Ebû Yusuf kendisiyle tartıştığında bunu delil göstererek şöyle dedi: Bunlar, Resulullah'ın (sav) vakıf ve sadakaları olup asırdan aşıra halef seleften aktara gelmiştir.
Ebû Dâvud Sünen'inde "Vakıfta bulunan kimseye dair bâb" başlığını açar ve sonra şu tahricde bulunur: Nâfi, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etti: "Hz. Ömer (ra) Hayber'de bir araziye sahip oldu ve Hz. Peygambere (sav) gelerek şöyle dedi: 'Bir araziye sahip oldum ki ondan daha nefis bir mahm hiç olmadı, onu ne yapmamı emredersiniz?' Resulullah (sav) da şöyle buyurdu1 'Dilersen onun aslım (kendisinden gelir ve mahsul elde edilen akar vs.) vakfedip tasaddukta bulunabilirsin'. Hz. Ömer de onu, aslı satılmamak, hibe edilmemek ve miras bırakılmamak uzere fukara, akrabalar, köleler, Allah yolunda ve yolculara (Ibnu's-sebîl) olmak uzere tasadduk etti." Bişr'-den "ve misafire" fazlalığı nakledilir. Sonra âlimler, bu vakıfların yönetimini yüklenen kimselerin makul olçude ve servet edinmeden ondan yemesi ve bir arkadaşına yedirmesinde bir mahzur bulunmadığı hususunda ittifak ettiler. Bununla ilgili olarak da Bişr'in Muhammed'den şöyle dediğini naklettiği ilavesinde bulunur: "mal biriktirmeden."2852[94]

2846[88] Fethul-Bârî, XI, 228.
2847[89] Bu son cümle metinde düşmüştür.
2848[90] Kettâni, Buhâri ve İbn Hacer'den naklettiği bu bilgilerin hepsini Semhûdi'den almıştır (bkz. Vefâul-Veffi, II, 133-137).
2849[91] lbnü'1-Esîr kastedilmiş olmalıdır.
2850[92] bkz. Hulâsatül-Vefâ, s. 401.
2851[93] bkz. el-Müdevvene, VI, 105-109.
2852[94] Ebû Dâvud, Vesâyâ 13 Ayrıca bkz Buharı, Vesâyâ 28, tbnu'l-Cevzî, Menâkıbu emîril-mü'minîn Ömer b. Hattâb. s 209.

Ebû Dâvud sonra Leys yoluyla Yahya b. Said'den Hz. Ömer'in vakfıyla ilgili olarak şu tahricde bulunur: Bu belgeyi bana Abdulhamıd b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb istinsah etti: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu Ömer'in[2853[95]] Samğ[2854[96]] ile ilgili olarak yazdığı belgedir." Ve Nâfi hadisindeki gibi Hz. Ömer haberini anlatarak şöyle der: "Mal biriktirmeden (harcama yapabilir). Meyvesinden fazla kalanı da fakir ve yoksulundur." Ebû Dâvud kıssayı kaydederek rivayette şunu zikreder: "...Samğ'ın idaresini yüklenen kimse, dilerse işlerini yapmak üzere onun meyveleriyle bir köle satın alır. Bu belgeyi Muaykıb yazdı, Abdullah b. Erkam da şahitlik yaptı* 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu emîru'l-mu'mınîn Omerb. Hattâb'ın [2855[97]] vasıyyetıdır: Eğer olum ona gelip çatarsa Samğ, Sırma b. Ekva ve oradaki köle, Hayber'dekı[2856[98]] yüz hisse ve oradaki kölesi ile Resulullah'ın (sav) Vâdi'de kendisine verdiği yuz hissenin idaresini yaşadığı surece Hafsa yüklenecektir, sonra onun ailesinden görüş sahibi olanlar; satılmamak ve alınmamak üzere. Dilediği şekilde onu fakır ve yoksullarla yakınlarına ınfak eder. Onun idaresini yüklenen kimsenin yemesi, yedirmesi ve ondan bir köle satın almasında bir mahzur yoktur.m [2857[99]]

Görüldüğü gibi Ebû Dâvud Hz. Ömer'in vakıf belgesini zikretmiş olup bunlar Ömer b. Şebbe'nın de zikrettiği üzere iki belgedir. Her iki belgeyi de Yahya b. Said için Abdülhamid istinsah etmiştir. Bunu Ömer b Şebbe, Ebû Osman el-Medenî'den[2858[100]] naklen ifade etmiştir. Abdülhamid şöyle der: "Hz. Ömer'in vakfıyla ilgili bu belgeyi, evlatlarının yanında bulunan belgesinden alarak harfi harfine yazdım." Belgenin ikinci metninden anlaşıldığına göre Hz. Ömer vakfiyeyi halifeliği sırasında yazdırmış olmalıdır. Çünkü Muaykıb onun hilafeti sırasındaki katibi idi. Ayrıca vakfiyede onu" e m i rü'1-mü'mi n î n " diye nitelendirmiştir. Önce Hz. Peygamber (sav) zamanında sözlü olarak vakıfta bulunup idaresini bizzat yüklenmiş olması, ölüm vakti yaklaşınca da belgeyi yazdırmış olması muhtemeldir.

Derim: Nevevi'nin Sameğ şeklinde zikrettiği Samğ, Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin belirttiğine göre Medine'nin karşısında Hz. Ömer'e ait bir arazidir. Mer&sidu'l-ittilâ'da[2859[101]] da müellif şöyle der: Samğ, Ömer b. Hattâb'm (ra) vakfettiği malının bulunduğu yerdir. Bazı Mağribli âlimler Samğ kelimesini Sameğ şeklinde kaydetmişlerdir.[2860[102]] en-Nihâye'de şöyle denir: Samğ ve Sırma b. Ekva, Medine'de bilinen iki maldır. Bunlar Ömer b. Hattâb'a (ra) ait olup onları vakfetmiştir. Şöyle de denmiştir: Ömer (ra) hadi sindeki Sır-ma'dan maksat hurma ve deveden az bir parçadır.[2861[103]]

2853[95] Metinde Abdullah b Ömer şeklinde geçmiştir.
2854[96] Metinde Tamğ şeklinde geçmiştir.
2855[97] Metinde Abdullah b Ömer b Hattâb şeklinde geçmiştir.
2856[98] Metinde düşmüştür.
2857[99] Ebû Dâvud, Vesâyâ 13 Kaydedilenler dışında metinde bazı hatalar daha mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
2858[100] Biraz ileride de geleceği üzere bu ısım Ebû Gassân olabilir Kaynaklarda hem Ebû Osman hem Ebû Gassân adh iki zatın biyografileri mevcuttur.
2859[101] Merâsidul-ittilâ alâ esmâil-emkine vel-bUtâ, Mu'cemul-btÜdftnln muhtasarıdır. (Keşfuzzunûn, II, 1652; Suppl, I, 880.
2860[102] bkz. Mu'cemul-büldân, II, 84-85.
2861[103] en-Nihâye fi ğarîbil-hadîs, I, 222.

Mezkur vakfiye metninde Hz. Ömer'in —ki onun kim olduğu bellidir— vakfın yönetimini bir kadına —ki bu da kızı Hafsa'dır— vasıyyet etmesi söz konusudur. Ömer b. Şebbe'nin Yezîd b. Harun'dan, onun da İbn Avn'dan yaptığı rivayette ise vakfiyenin sonunda şu ibare vardır: "Ömer bunu mü'minlerin annesi Hafsa'ya sonra da Ömer'in soyundan büyüklere vasıyyet etmiştir." Bunun benzeri Dârekutni'nin rivayetinde Abdullah[2862[104]] b. Ömer'in rivayetinde de vardır.[2863[105]] Eyyub'un Nâfi'den yaptığı Ahmed b. Hanbel rivayetinde ise şu ifade vardır:. "Onun idaresini Ömer'in soyundan görüş sahipleri yüklenir."[2864[106]] Öyle görünüyor ki o ilk önce vakfın idaresini kendi ailesinden görüş sahiplerine şart koşmuş, sonra vasıyyeti sırasında Hafsa'ya tahsis etmiştir. Nitekim Ömer b. Şebbe de Ebû Gassân el-Medenfden yaptığı rivayette onun şöyle dediğini kaydetmiştir: Bu, Ömer'in vakfiyesinin bir sureti olup onu Ömer'in evlatları yanındaki belgesinden alarak harfi harfine istinsah ettim: "Bu, Allah'ın kulu emîrül-mü'minîn Ömer'in Samğ'la ilgili olarak yazdığıdır. Samğ, yaşadığı sürece Hafsa'ya aittir; meyvesini[2865[107]] Allah'ın rızasına uygun cihete infak edecektir. Vefat ettiğinde ise idaresi onun ailesinden görüş sahiplerine aittir."

Derim: Hz. Ömer'in (ra) vasıyyeti ve vakfının idaresini ailesinden sırasıyla en yakınlarına bırakmış olması, bana Bürde şârihi dünyanın âlimi îmam Ebû Abdullah Muhammed b. Merzûket-Tilimsânî'nin[2866[108]] vasıyyetini hatırlattı. Mezkur İbn Merzûk'un kitaplarını evladına vakfetmesine dair vasıyyetinin bazı fasıllarını Hafız Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Venşerisî'nin[2867[109]] el yazısıyla gördüm ki metni şudur: "Yalnız üç günden beridir ayrı kalmış olduğum odamda ve şu andaki meskenimde bulunan bütün kitap, müfredat, forma (kürrâse) ve şâir teliflerin hepsi ile defterimde kayıtlı bulunduğu üzere insanların yanında emanet olarak bulunan kitaplarım, hangi cihetten olurlarsa olsunlar soyumdan ilimle meşgul olan ve ilimle meşguliyetiyle tanınanlara vakfedilmiştir. Bunlardan ihtiyaç duyduklarının mütalaasından faydalansınlar. Ancak, mütalaa edileceklerde izdiham bulunduğunda erkek evladımla onların çocukları önceliğe sahiptir. Nitekim bu durumda erkek evlatlarımdan da önde olan diğerinden, (nesep derecesi bakımından) üstte olan olmayandan Önceliğe sahiptir. Mezkur kitaplarımın mütevellisi de sırasıyla bana en yakını ve en âlim ve mütedeyyin olanıdır. Bu iki vasıf bir arada bulunmadığında ise emin olmaları şartıyla önce dindar olanı, sonra âlim olanı, sonra da en yakın olanıdır. Bunların emin olmamaları halinde ise nasıl olursa olsun emin olanıdır vakfın mütevellisi." Bunu Venşerisi'nin el yazısından naklettim ve faydalandım.

Ashaptan vakıfta bulunanlardan biri de efendimiz Ali'dir (Allah yüzünü

2862[104] Metinde Ubeydullah şeklinde geçmiştir.
2863[105] Dârekutni, IV, 189.
2864[106] Müsned II, 125.
2865[107] Metinde "temr" (hurma) şeklinde geçmiş olup daha önceki rivayetlerde de "semer" (meyve) yerine bu şekilde geçmiştir.
2866[108] İbn Merzûk (o. 78 V1379) için bkz. M. Hadj-Sadok, ibn Marzûk," El, IIIf 865-868.
2867[109] Venşerisi'nin (o. 914/1508) eserleri arasında en önemlisi el-Mi'y&rul<muğrib vel-câmiul-mu'rib amme tezammenehu fetâvâ ulemâi tfrikiyye vel-Endelüa vel-Mağrİb'dir (I-XIII, Beyrut 1403/1983).

keremlendirsin). Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ı ve başka kaynaklarda geçtiği üzere Hz. Ali şöyle demiştir: "Beni görüyorsunuz Maçlıktan karnıma taş bağlamışımdır; benim günde verdiğim sadaka (vakıf) ise dörtbin dinardır," Bir rivayette ise "kırk bin dinar" olarak geçer. Nevevi'nin Tehzîbü'l-esmâ'sında ulemanın şöyle dediği zikredilir: "Hz. Ali (ra), sahip olduğu maldan zekât verebilmiş (yani zekât verecek kadar mala sahip olabilmiş) değildir. O sözden kastettiği, tasaddukta bulunduğu ve sadaka-ı câriye kıldığı vakıflarıdır. Bunlardan elde edilen gelir bu miktara ulaşıyordu."2868[110] Şafiî'nin el-Ümm adlı eserinde şu bilgi geçer: "Medine valisi, Ali b. Ebî Talib'in (ra) vakfiyesini bana çıkarıp gösterdi. Belgenin Ebû Râfi'in evladının yanında olduğunu ve onlardan aldığını bana haber verdi. Emretti ve vakfiye bana okundu."2869[111] el-Ümm'e bakınız.

Sahabenin büyüklerinden vakıfta bulunanlardan biri de efendimiz Osman b. Aifân'dır. İbn Sa'd'ın Tabakât'mda kaydedildiğine göre o, Berâdis, Hayber ve Vâdi'l-Kurâ'da değeri 200 bin dinara ulaşan vakıf bırakmıştır.2870[112] Ashabın büyüklerinden vakıfta bulunanlardan biri de efendimiz Zübeyr b. Avvâm'dır. İbn Sa'd onun Tabakât'taki biyografisinde şu rivayeti tahric eder: O, kızlarından boşanacak olanlara bir evini vakfetti. Malının da üçte birini vasıyyet etti.2871[113] Ashabın büyüklerinden vakıfta bulunanlardan biri de Hz. Peygamberin (sav) amcası Hz. Abbâs'tı. Hafız Muhibbüddin et-Taberî Zehâiru'l-ukbâ'da Abbâs b. Abdülmuttalib'in biyografisini verir ve onun evini, genişletilmesi münasebetiyle Hz. Peygamber'in (sav) Mescid-i Şerifine vakfettiğini zikreder. Ka"b şöyle der: Abbâs'ın bir evi vardı. Hz. Ömer Mescidi genişletmek istediğinde onu Abbâs'tan istedi. O da "Benden bir sadaka olarak onu müslümanların mescidine vakfettim" dedi. Hafız Taberi bunun "hasen" bir hadis olduğunu söyler.2872[114] Hz. Abbâs'ın (ra) İbn Sa'd'ın Tabakasındaki biyografisine bakınız.2873[115]

Sahabeden vakıfta bulunanlardan biri de Ebu'd-Dahdâh el-Ensârfdir. el-tstibsâr* da geçtiği üzere "Kimdir o adam ki Allah'a güzel bir borç versin de Allah da ona kat kat fazlasıyla (verdiğini) ödesin" (Bakara 2/245) âyeti nazil olduğunda Ebu'd-Dahdâh ailesiyle birlikte kendisine ait bir bahçede konaklamıştı. Hanımına gelerek ona "Çık, ben onu Rabbime borç verdim" dedi ve bahçesini fakirlere vakfetti.2874[116] Bu sahabilerden biri de Erkam b. Ebi'l-Erkam olup İslâmiyet'i kabul edenlerin yedincisidir. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Onun evi Mekke'de Safa tepesi üzerindeydi. Bu ev, Hz. Peygamber'in (sav) İslâm'ın ilk zamanlarında ikamet ettiği ve insanları İslâm'a davet ettiği ev olup dârülislâm diye adlandırılmıştır. Bu evi Erkam oğluna vakfetmiş olup vakfiye metni şöyledir: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Erkam'ın Safa'daki evi ile ilgili verdiği

2868[110] Tehzîbül-esmâ, I/l, 346. Paragraftaki bilginin hepsi buradan alınmıştır.
2869[111] el-Ümm, III, 279.
2870[112] İbn Sa'd, III, 77.
2871[113] İbn Sa'd, III, 108.
2872[114] Zehâirul-ukba, s. 204. "Hasen" kelimesi metinde "sahih" şeklinde geçtiği gibi eksik bazı ifadeler aslından ikmal edilmiştir.
2873[115] İbn Sa'd, IV, 21.
2874[116] Aym bilgi için bkz. el-İsâbe, IV, 59.

hüküm olup bu ev Harem'den olan mekanıyla tecavüzü haram bir yerdir; satılmaz ve miras bırakılmaz. Hişâm b. Âs ve Hişâm b. Âs'ın azatlısı Fulân buna şahitlik etti." Bu ev onun çocuklarının elinde kalmaya devam eti, çocukları içinde oturdu, kiraya verip ücretini aldılar. Ebu Cafer el-Mansûr zamanına dek bu böyle sürdü. Ebû Cafer, Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye'nin kendisine karşı başkaldırması sırasında onun tarafını tutmaları sebebiyle onlardan zorla ve haksızlık yaparak satın aldı.2875[117]
Ashabın büyüklerinden ve Âl-i Beyt'in ileri gelenlerinden vakıfta bulunanlardan biri de Fatıma ez-Zehrâ'dır (ra). Şafiî'nin e 1-Ümm'ünde şu bilgi verilir: Bana Muhammed b. Ali b. Şâfi' haber vererek şöyle dedi: Bana Abdullah b. Hasan b. Hüseyin kendi ehli beytinden birçoklarından —sanıyorum Zey d b. AK dedi— şunu haber verdi: Resulullah'ın (sav) kızı Fatıma (ra) malını Beni Hâşim ve Beni Muttalib'e vakfetti. Hz. Ali (ra) de onlara vakıfta bulundu ve onlarla birlikte başkalarını da vakfa dahil etti.2876[118]
İkiTenbih: Birincisi: Suyûti'ninet-Tevşîh adlı eserinde şu önemli bilgi zikredilir: Ahmed b. Hanbel, İbn Ömer'den (ra) şu tahricde bulunur: "İslâm'da yapılan ilk vakıf Ömer'in (ra) vakfıdır," Ömer b. Şebbe, Amr b, Sa'd b. Muâz'dan şöyle dediğini rivayet eder: İslâm'daki ilk vakfı sorduk, muhacirler Hz. Ömer'in vakfı, ensar da Resulullah'ın (sav) vakfı dediler.2877[119] İkincisi: Bazı âlimler şöyle dediler: Vakıf, İslâm'a has özelliklerden olup Câhiliyye devrinde vukuu bilinmemektedir.
Derim: Bu bilginin aslı İmam Şafiî'ye aittir. O şöyle der: Vakıf, İslâm'a mahsus özelliklerden olup Câhiliyye insanlarının bir ev veya arazi vakfettiklerine dair bir bilgi bana ulaşmış değildir. Ka'be'nin inşası ve Zemzem kuyusunun açılması da bu konuda örnek olarak ileri sürülemez. Çünkü bunlar hayır olarak değil de övünme maksadıyla yapılmıştı.2878[120] Bu bilgiyi Ne-vevi zikreder. el-Emîr bunu DavVş-şumû'da2879[121] belirtir ve hocası Büley-di'nin (Belîdî) Zurkâni'ye yaptığı haşiyede Buhâri'nin "veya kızlarına değil de oğullarına" sözüyle ilgili olarak şöyle dediğini nakleder: Münâvi el-Hasâis şerhinde2880[122] Şafiî'nin bu sözünü ele alarak şöyle der: "Halil'in vakfı şimdiye dek devam etmektedir. Mısır ve ona ait iktâlar Bizans kilisesine vakfedilmişti." Şeyh el-Emîr bunun ardından şöyle der: "Derim ki Şafiî vakfın Câhiliyye insanlarından sabit olmadığını iddia etmiş olup ne peygamberlerin ne de geçmiş Ehl-i kitabın bunu yapmadığını ifade etmiş değildir. Bu, nîsbî bir tahsistir,"
Faydalı bilgi: Allâme Şemsüddin Muhammed b. Arâfe ed-Desûkî el-Mâlikî el-Mısrî, Şihâbüddin ed-Derdîr'in Şeyh Halil'in Muhtasarın a yaptığı şerhin

---

2875[117] İbn Sa'd, III, 242-243.
2876[118] el-Ümm, III, 279.
2877[119] bkz. Suyûti, el-Evâil, s. 45. Amr b, Sa'd, metinde Ömerb. Said şeklinde yanlış geçmiştir (bkz. ÜBtlü'1-ğâbe, IV, 229). el-EvâSTdeAmrb. Sa'd ve İbn Ömer'den ilk vak-finHz. Ömer'in Samğ vakfı, Muhammedb.Ka'b'dan da ilk vakfın Resulullah'ın (sav) vakfi olduğu rivayet edilmiştir.
2878[120] el-Ümm, III, 275.
2879[121] el-Emîrü'l-Kebİrfö. 1238/1817), Da^u'ş-şumûalâşerhi'l-MecmÛtbkz.SuppL.Jl, 99, 738).
2880[122] Münâvi (ö. 1031/1622), Suyûti'nin el-Hasâicrtnin muhtasarının şerhi olan Enmûzecül-lebîb'ı şerhetmiştir (SuppL, II, 181).

haşiyesinde (IV, 69), hocalarının hocası uzun ömürlü allâme Şemsüddin Muhammed el-Büleydî el-Mısrfnin, Z ur kani tarafından Halil'in Muhtasarına yapılan şerhin haşiyesinden naklen şu bilgiyi verir: "Fas kaysâriyye' sinde2881[123] (bedesten, han) borç vermek maksadıyla vak-fedihnişbin ukiyy e altınvardı.Onabakır karıştırıyorlardı, takiyoko-lup gitti."2882[124] Fas fıkahasından bunu zikredenlerden biri de Şeyh Ebû Abdullah îbn Sûde et-Tâvûdî olup ŞerhuVTuhfe'de,2883[125] metinde geçen "usûl'de (asi'da, akarda) vakıf caiz olup..." sözü anılırken şöyle der: "Fas kaysâriyye' sinde borç vermek için dirhemler vakfedilmişti. Onu borç almaya devam edegeldiler, ona bakır karıştırdılar, eksilttiler ta ki yoko-lup gitti." Bu, eski zamanlardaki ilerlemeyi, ziraatçi ve tüccarları teşvikle ilgili uygulamaları, fakir ve yoksullara yardımın boyutunu bize gösteren en Önemli hususlardan biri olup bu da Avrupa'yı asırlarca önce geçtiğimiz konulardan biridir. Allah mahlukatına dilediğini takdir eder.2884[126]

Zekât Amillerinden Topladıkları Malları Alan Görevli (Müstevfi)

Müstevfî, devlet başkanının, âmillerden topladıkları malları rak kendisine getirmesi için gönderdiği kimsedir.
Sahîh-i Buhâri'de, Büreyre'den şu rivayet nakledilir: "Nebi (sav) humusu alması için Ali'yi Hatid'e gönderdi."2885[127] İbn İshak şöyle der: Resulullah (sav), zekâtlarını toplamak ve cizyelerini kendisine getirmek üzere Ali b. Ebı Tâlib*i Necrân halkına gönderdi.2886[128] İbnü*l-Esîr*in el-Kâmil'inde geçtiği üzere bu hicretin onuncu yılında olmuştu. Hz. Ali de öyle yaparak döndü ve Hz. Peygamberce (sav) Mekke'de Veda Haccı sırasında kavuştu.2887[129]
el-tsâbe'de (1,288) müellif, Hâcib b. Zürâre ed-Dârimî et-Temîmî'nin biyografisini verir ve Hz. Peygamberin (sav) onu Benî Temim'in zekâtlarını toplamak üzere gönderdiğini zikreder.2888[130]
Tenbür. Sahih-i Müslim'de Veda Haccı kıssasında Hz. Ali'nin s a î likten (s i â y e) dönüşünden bahsedilmiş olup2889[131] Kadı Iyâz bununla ilgili olarak şöyle der: "Yani zekâtları almaya gidişinden." Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Müslim'in hadisi dışındaki rivayetlerde, Beni Hâşim'in zekât toplamakla görevlendirilmesi caiz olmadığından2890[132] Hz. Peygamber'in (sav) onu zekât âmil i olarak değil de e m î r olarak gönderdiği kaydedilir."
Nesâi'nin Sünen'inde Berâ'dan şu rivayet nakledilir: "Nebi (sav) kendisini zekâtları toplamak için e m î r tayin ettiğinde Ali ile beraberdim."2891[133] Berâ (ra), Hz, Peygamberin (sav) onu e m î r olarak tayin ettiğini açık

---

2881[123] bkz. M. Streck, "Kaysâriyya," El, IV, 840-841.
2882[124] Desûki, Haşiye alâ'ç-Şerhil-kebîr, IV, 77.
2883[125] Îbn Sûde (ö. 1209/1795), Şerhut-Tuhfe llbn Asim (bkz. Ibn Suda," El, İÜ, 948).
2884[126] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/159-167.
2885[127] Buhâri, Meğâzi 61.
2886[128] İbn Hişâm,II,600.
2887[129] el-Kâmil, II, 300.
2888[130] el-İsâbe, I, 273.
2889[131] Müslim, Hac 141.
2890[132] bkz. Müslim, Zekat 167; Nesai, Zekât 95.
2891[133] Nesâi, Menâsik 49 (Hz. Ali'nin Yemen'e gönderilişi söz konusudur).

şekilde belirtmiş olup onu "âmil olarak tayin etti" dememiştir. Kadı Iyaz şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) onu Allah rızası için (ücret almadan) zekâtları vs. toplamakla görevlendirmesi veya ücretini zekât dışındaki mallardan ödemiş olması da muhtemeldir. Bazıları da şöyle demişlerdir: S i â y e (ifadesi,kelimesi),her ne kadar çoğu zaman zekât toplama görevi için kullanılıyorsa da mutlak manada yöneticiliği ifade etmekte olup özellikle zekât toplama görevine delalet etmez.2892[134]

Allah Resulü'nün Bâdiye'de Zekât Develerînin İçine Bizzat Çıkması

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde (VI, 112) Hz. Âişe'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) Bâdiye'de zekât develerinin içine çıktı ve benden başka hanımlarına birer deve verdi. Ben 'Ey Allah'ın Resulü, benden başka hanımlarına birer deve verdin' dedim. Bana böğüren çetin bir deve verdi kî üstüne binilemiyordu, Şöyle buyurdu:EyÂişe onayumuşak davran; şüphesiz yumuşaklık (nfk) hiçbir şeye karışmaz ki onu güzelleştirmesin ve hiçbir şeyden ayrı düşmez ki onu lekelemesin."2893[135]

Allah Resulümün Ramazan Zekatını (Fetır Sadakası) Korumakla Görevlendirdiği Kimse

Simtü'I-cevheri'l-fâhir'de Hz. Peygamberin (sav) bu görevi Ebû Hu-reyre'y® verdiği zikredilir.2894[136]

Allah Resulünün Ganimetlerini Almaya Memur Kıldığı Kimse

SimtÜ'l-cevheri'l-fâhir'de zikredildiğine göre bununla Huzâa b. Abdinühm görevli idi.2895[137]

Allah Resulü'nün Humusuna Bakmakla Görevli Kimse

Yine Simtü'l-cevheri'l-fâhirMe geçtiği üzere Benî Mazin b. NeccâV-dan Abdullah b. Ka'b el-Ensârî bununla görevliydi. Onun el-lstibsârMaki biyografisinde şu bilgi verilir: Bedir savaşında bulundu, o gün ganimet lere bakmakla görevliydi; diğer savaşlara da katildi ve bu savaşlarda Hz. Peygamberin (sav) humus una bakmakla görevliydi.2896[138]

YEDİNCİ BÖLÜM

2892[134] Bu paragrafta verilen bilgilerin hepsi Nevevi'nin Şerhu Müslim'inden (VKI, 164) * alınmıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/167-168.
2893[135] Müsned,VI, 112.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/168-169.
2894[136] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/169.
2895[137] bkz. Üadül-ğâbe, II, 131-132.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/169.
2896[138] bkz. el-İsabe.il, 362; Üsdül-ğâbe, III, 372-373.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/169.

Hazine Ve Buna Bağlı Hususlarla İlgili Görevler

Tartıcı2897[1]

Sahîh-i Müslim'de Câbir*den (ra) şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah (sav) iki u k i y y e ve bir dirheme benden bir deve satın aldı. Medine'ye vardığında bana devenin bedelini fazlasıyla tartarak verdi.2898[2] Câbir (ra) Nesâi'nin Sünen'in-deki rivayette ise şöyle der: wHz. Peygamber (sav) bir terazi getirtti ve bana fazlasıyla tartarak ödedi."2899[3] Ebû Davud'da Resulullah'ın (sav) tartıcıya "fazlasıyla tart" buyurduğuna dair bir rivayet geçmektedir.2900[4] el-İstîâb'da geçtiği üzere Resulullah (sav) kendisiyle birlikte Huneyn2901[5] savaşına katılan Ebû Süfyân b. Harb'e ganimetten yüz deve ve kırk ukiyye verdi, ukiyyeleri ona Bilâl tarttı.2902[6]

Erzak Hazinedarı

Sahîh-i Buhâri'de şu rivayet zikredilir: "Resulullah (sav) Benî Nadîr*in hurmalarını satıyor ve ailesinin o yıllık yiyeceğini ayırıp saklıyordu."2903[7] Tirmizi'nin Câmi'inde şu ifade geçer: “Hz. Peygamber (sav) ailesinin bir yıllık nafakasını ayırırdı."2904[8] Hz. Hasan'ın (ra) şöyle dediği bilinmektedir: Şunu hatırlıyorum ki Rasulullah (sav) beni omuzuna alarak zekât odasına soktu, bir hurma tanesi alarak ağzıma attım. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Onu at, zekâtın Muhammed ve ailesine (â 1 - i Muhammed) helal olmadığını bilmiyor musun?" Ben de onu ağzımdan çıkardım.2905[9]

Kileci (Tahıl Ölçümcüsü)

Sahîh-i Buhâri'de Mikdâm b. Ma'dikerib'den şu rivayet nakledilir: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Yiyeceklerinizi Ölçün (Ölçekle harcayın) bereketli olsun."2906[10] Sahîh-i Müslim'de de İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah (sav) elde edilecek hurma veya tahılın yarısı karşılığında Hayber*i (ortaklığa) verdi. Hanımlarına her yıl 80 v e s k hurma ve 20 v e s k arpa olmak üzere 100 v e s k yiyecek veriyordu.”2907[11]

2897[1] Metinde "vezzân* kelimesi "mevâzîn" şeklinde geçmiştir. Huzâi bu başlıktan önce "Emin Hazinedâr'ın Fazileti" ve "Beytülmâl Görevlisi" başlıklarına yer vermiş, Kettâni ise Resulullah (sav) zamanında böyle bir görevli olmadığından bu başlıkları zikretmemiştir. Üçüncü Bölüm'de, Resulullah (sav) zamanında maaş verilip verilmediğine dair başlıkta (I, 297) geçtiği üzere gelen ganimet vs. mallan hemen dağıtılırdı, biriktirilmezdi.
2898[2] Müslim, Musâkât 115. Bu hadis, Beşinci Bölüm'de "Seferden Dönüşte Yemek Verilmesi" başlığı altında Buhâri'den (Cihâd 189) naklen verilmiştir, bkz. s. 141.
2899[3] Nesâi, Buyu 53.
2900[4] Ebû Davud, Buyu 7. Süveyd b. Kays ile Mahrefe el-Abdî Hecer"den elbise getiriyorlar, Hz. Peygamber (sav) onlardan bir pantalon satın alıyorve orada para ile tartıcı-lık yapan bir adama bu sözü söylüyer. Ayrıca bkz. el-Mekâsidül-hasene, s. 45-46.
2901[5] Metinde Hayber şeklinde geçmiştir.
2902[6] el-İstîâb, IV, 86.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/171.
2903[7] Buhâri, Nefekât 3.
2904[8] Tirmizi, Cihâd 39. Aynca bkz. s. 91,152.
2905[9] bkz. Müslim, Zekât 161.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/171-172.
2906[10] Buhâri, BuyÛ 52; el-Mekâsidül-hasene, s. 330.
2907[11] Müslim, Musâk&t 2. Bu hadis, Buhâri (Hars 8-9) tarafından da îbn Ömer'in rivayeti olarak verilmiştir. Altına Bölüm'de "Miktar Takdirinde Bulunan" ba9lığına (s. 158) bakınız.

Müslim'de, İbn Abbâs'tan da şöyle dediği rivayet edilir: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kim bir yiyecek satın alırsa, onu ölçmeden satmasın."2908[12]
Buhâri, "Kitâbu'l-Buyû" da "Ölçmenin müstehablığı babı" adıyla bir bâb başlığı açar ve sonra yukarıda geçen hadisi zikreder.2909[13]
el-Fecru*8-sâti'de "yiyeceklerinizi" sözüyle ilgili olarak müellif şöyle der: "Yani (ölçekle) Ölçülür (m e k î 1) yiyecekleriniz (ölçün)." Tartılır (mevzun) yiyeceklerin tartılması, sayılır olanların (ma'dûd) da sayılması buna mukayese edilir. "Bereketli olsun" sözüyle ilgili olarak da şöyle der: "Başka bazı rivayetlerde de kaydedildiği üzere *bu yiyecekte (bereket olsun)' demektir." Hafız (tbn Hacer) şöyle der: Anlaşılan şudur ki Mikdâm hadisinde satın alınan yiyecek (te ölçek kullanılması) kastedilmiştir.2910[14]
Bereket de Şâri'in (Allah, Resulü) emrine uymak suretiyle bunda Ölçmek (k e y 1) ile hasıl olur. Bu hasıl olan bereket de, ya götürü (c ü z â f) alım satımdan (bundaki bilinmezlik ve zandan) yana selamette olması, ya besmele okunması veya Şâri'in emrine uyulmuş olmasından dolayıdır. Hz. Âişe'nin ileride gelen2911[15] ve onun yiyeceği ölçtüğünde tükendiğine dair hadisi ise onun nafaka için ayrılandan geri kalanı ölçtüğü şeklinde yorumlanmış olup yiyeceğin miktarını öğrenmek için ölçmesi ve ondan ayrılanı çok görmesi bereketi gidermiştir. Bunu İbnü'l-Müneyyir söylemiştir.2912[16]

Allah Resulü Zamanında Kullanılan Seri Ağırlık Ve Hacim Ölçüleri

I. Ağırlık Ölçüleri

Ağırlık ölçü birimleri on tane olup şunlardır: Dirhem, dinar, miskâl, d â n i_k , kîrât, ûkiyye, neşş, nevât, rıtl vekintâr.
Dirhem Kullanımı: Ebû Muhammed Abdülhak İbn Atıyye, 616 (1219) yılında kendisine sorulan bir soruya cevap olarak Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın bazı hocalarından naklen şöyle dediğini kaydeder: Hz. Peygamber (sav) zamanında iki çeşit dirhem vardı: 1. es-Sevdâü'1-vâfîye.2913[17] Bundan bir dirhemin ağırlığı sekiz dânikti. 2. et-Taberiyyetü'1-utuk.2914[18] Bundan bir dirhemin ağırlığı ise dört d â n i k ti. Halk zekâtlarını yarısı büyükten yarısını da küçükten hesaplayarak (ikisinin ortalamasını alarak) ödüyordu.2915[19] Ebû'l-Abbâs el-Azefî şöyle der: Ebû Cafer ed-Dâvudî, Hz. Peygamber (sav) zamanında dirhemin (ağırlığının) bilinmediğini ileri sürenlerin sözünü anarak şöyle der: "Bu

2908[12] Müslim, Buyu 31.
2909[13] Buhâri, Buyü 52.
2910[14] Ayni, Buhâri'nin bâb başlığında ölçmenin mustehablığını ele aldığını ve alırken ölçmenin ise vacip olduğunu belirterek bu görüşü reddeder ve harcama veya depolayıp muhafaza sırasında ölçmenin sözkonusu olduğuna dair görüşler üzerinde durur (bkz. Umdâtul-kfirî, IX, 338).
2911[15] îbn Hacer, ileride "Rikâk" bahsinde geleceğini söylemiştir.
2912[16] İbn Hacer, Fethul-Barî, IX, 203.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/172-173.
2913[17] Metinde "vâfiye" kelimesi "dâmiye" olarak geçmiştir.
2914[18] Metinde "utuk* kelimesi düşmüştür.
2915[19] bkz. el-Emvâl, s. 629; Makrızı, en-NukÛâul-kfidîmetül-lslâmiyye, s. 27.

geçersiz bir sözdür (görüştür). Toplumun (ashabın) dinin temel esaslarından birinden habersiz olup o konuda bir nass bilmemeleri düşünülemez. Şüphe yok ki Hz. Peygamber (sav) sâîler (zekât toplama memurları) gönderiyordu. Onların böyle bir bilgisizlik içinde bulunduklarını düşünmek caiz olmayıp sözkonusu kimsenin ileri sürdüğü görüş de sahih bir rivayete dayanıyor değildir."

Ebû Ömer İbn Abdilber ve Kadı Iyâz şöyle der: Resulullah (sav) zamanında u k i y y e nin ağırlığının kaç dirhem ettiğinin bilinmemesi caiz değildir; Resulullah'ın (sav) hem onun üzerinden zekât vacip (farz) kılması hem de ağırlığının ne kadar olduğunun bilinmemesi düşünülemez. Hem sahih hadislerde geçtiği üzere bunlarla alışverişler yapılmakta ve (mehir biçilerek) nikahlar kıyılmaktaydı. Bu da, Abdülmelik b. Mervân zamanına dek dirhemlerin (ağırlığının) bilinmeyip fukahanın görüşüne dayanarak onun (mevcut dirhemleri bir tek kalıpta) birleştirdiği yolundaki iddianın bir vehimden ibaret olduğunu gösterir. Aslında bunun manası şudur: Dirhemler müslümanların darbına (kesim, basım) göre ve farklılık belirtmeyen bir şekil (kalıp) üzere değildi. Aksine Fars ve Bizans darbı, büyük küçük, basılmamış ve nakşedilmemiş, Yemen ve Mağrib menşeli olmak üzere birçok çeşidi mevcuttu. Daha sonra Abdülmelik zamanında ise tedavüldeki mevcut Bizans darbını hoş görmediler ve onu İslâmî darba çevirdiler.2916[20]

Nevevi Şerhu'l-Mühezzeb'de şöyle der: Dayanılması ve inanılması kesinlik ifade eden doğru görüş şudur ki Resulullah (sav) zamanında sözkonusu dirhemlerin ağırlık ve değeri bilinmekteydi. Dirhem denilince akla ilk gelen de bu dirhem olup zekât ile diğer şer'î hak ve ölçüler de buna dayanıyordu. Bu da, bu miktardan az veya çok değere sahip diğer bazı dirhemlerin o sırada mevcut olmasına engel değildir. Hz. Peygamber (sav), belli bir ad ve özelliğini anmadan (mutlak olarak) dirhemden söz edince, bu durumda dirhemden anlaşılana (bilinene) yorumlanır ki o da her dirhemin altı d a -n i k ve her on dirhemin de yedi m i s k â 1 olmasıdır. İlk asır ile günümüze kadar onlardan sonra gelenler bu hususta icmâ etmişlerdir. Bunların, Resulullah (sav) ve Hulefâ-i Râşidin zamanında olanın aksine icmada bulunmaları caiz değildir. Dirhem ve Dinar* in miktarına gelince, Hafız Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdurrahman b. Abdullah el-Ezdî2917[21] Kitâbü'l-Ahkâm'da şöyle der: İbn Hazm şöyle dedi: "Anlayışına güvendiğim herkese başvurarak sonuna dek araştırdım, hepsi de Mekke'deki altın dinar ınağırlığının,mezkurdirhemle228 dirhem ettiğinde ittifak ettiler."2918[22] Nevevi Şerhu'l-Mühezzeb'de bunu zikrettikten sonra şöyle der:

2916[20] Huzâı, İbn Abdilber ile Kadı Iyâz'ın sözlerini ayn ayrı vermiş olup (s. 599-600) Kettâni karışık şekilde zikretmiştir. Ayrıca Huzâi bütün ağırlık ölçüleri hakkında bilgi verirken Kettâni yalnız dirhem ve dinarı anlatmıştır.

2917[21] Buzatîbnü'l-Harrât(ö.58l/1185) diye tamnmış olup"Ahkâmla ilgili iki eseri vardır (bkz. ed-Dîbâcül-müzheb, II, 59-61). Kettâni'nin metinde bu zatı ibn Atıyye (ö. 542/1147) olarak anması isim benzerliğinden kaynaklanmış olmalıdır, tbn Atıyye'ninböyle bİreserine dera8tlanmamıştır(bkz. age.II, 57-59; SuppL, 1,732; Fihri-sül-fehâris, II, 862-863).

2918[22] Bu bilgi yanlış olup Şerhu'l-Mühezzeb'de İbn Hazra'ın sözü şu şekildedir: "Mekke'deki dinarın ağırlığı 82 3/10 arpa tanesidir." İbn Hazm el-Muhallâ'da ise bundan sonra şöyle der: "Dirhem ise 7/10 miskaldir. Buna göre Mekke dirhemi 57 6/10 arpa tanesi eder, ntl da mezkur dirhemle 128 dirhemdir" (el-Muhallâ, V, 246).

Bağdadi r 1111 n * ağırlığı 128 -=- dirhem olup bu da 90 miskâl eder.2919[23] Bu bilgi, Sami'nin Sübülü'r-reşâd adlı eserinden nakledilmiştir.
Ebu's-Suûd el-Fâsî2920[24] Sahîh-i Buhâri üzerindeki "imlâlarında "Kitâ-bu'n-Nikâh" ta geçen "altın n e v â t' in ağırlığı" sözüyle ilgili olarak şöyle der: N e v â t tan maksadın hurma n e v â 11 veya başkaları katında olduğu gibi onların katında da mevcut belli bir ağırlık miktarına verilen bir ad olduğu söylenmiştir. Ne Hz, Peygamber (sav) ne de Hz, Ebubekir ve Ömer zamanında bir sikke mevcut değildi. İslâmî devirde, Abdülmelik b. Mervân'ın basımına dek sikke basmamışlardır. Ancak onlar İran ve Bizans sikkelerini kullanmış olup bunlardan iki tür dirhemleri vardı. Abdülmelik, birinin yarısıyla diğerinin yarısını biraraya getirerek bir tek dirhem yapmıştır.
Hafız Suyûti Kat'u'l-mücâdele fî tağavyüri'l-mu'âmele2921[25] adlı risalesinde şöyle der: Hattâbi şöyle der: Hz. Peygamber (sav) geldiği sırada Medine halkı muhtelif dirhemler kullanıyordu. Hz. Âişe'nin (ra) Berîre'yi satın alışı kıssasındaki "Sahiplerin onlara dirhemleri bir defada Ödememi isterlerse dirhemleri ödeyeyim"2922[26] demesi de bunu göstermektedir. Hz. Peygamber (sav) de onlara ağırlık ölçüsü konusunda yol göstererek ağırlığı Mekke halkının kullandığı ölçüde yaptı. Onlar arasında ise dirhemle ilgili geçerli (câri) ağırlık 6 d ân i k idi. Bu dirhemle muamelede bulunuyorlardı ki bu dirhem memleketlerde İslâm dirhemi idi. Dinar lara gelince, onları Bizans memleketlerinden getiriyorlardı. İbn Abdilber et-Temhîd'de şöyle der: Câhiliyye devrinde ve İslâmiyet'in ilk zamanlarında Şam'da (Suriye) ve bütün Hicaz Arapları tarafından kullanılan dinarlar Bizans dinarları (Rûmî) idi. Bunlar Bizans'ta basılıyordu; üzerinde kralın resmi ve zamanında basılan kimsenin adı Bizans diliyle yazılıydı. Irak ve bütün doğu ülkelerindeki dirhemler ise İran dirhemleri (K i s r e v î) idi; üzerinde Kiara'nın resmi ve Farsça olarak adı yazılıydı.
Azefî, Hattâbi'nin şöyle dediğini kaydeder: "Resulullah (sav) zamanında dinarlar onlara Bizans memleketlerinden getiriliyordu. Araplar bunlara "Hir akliyy e" adını vermişlerdi." Derim: Üzerinde Bizans krallarının resimleri olduğu halde İslâm'ın ilk zamanlarında bu dirhemlerle namaz kılıyor, onları yanlarında taşıyorlar ve bundan sakınmıyorlardı. 1341 (1922)yıhndaTetvân'ayaptığımyolculuktabu "Hirakliyye" dirhemlerinden bir dirhem gördüm, üzerine Herakliyus'unresmi nakşedilmişti. Daha sonra, üzerinde Kayser'in adı ve resmi çizilen bir dirhem satın aldım ki muhtemelen İslâm'ın ilk zamanlarında yaşamış kayserlerden biri idi.
Fakih Şihâbüddin Ahmed b. Hacer el-Heytemfmn Fetâvâ'sında şu bilgi verilir: Bir grup âlim, Frenk memleketlerinden getirilen ve üzerinde açık ve belirli şekilde bir canlı resmi bulunan dinarları taşımanın caiz olduğunu

---

2919[23] Nevevi, el-Mecmû, VI, 15-16.
2920[24] Ebu's-SuÛd Abdülkadir b.Aliel-Fâaî(ö. 1091/1680). bkz. Fihrisül-fehâris,II, 763-771.
2921[25] bkz. GAL, II, 198 (Kat'ul-mücâdele inde teğyîril-mu'âmele adıyla geçmektedir). Sûleymaniye Kütüphanesinde (Reşadiye nr. 1152/44) bir yazma nüshası mevcuttur.
2922[26] Ebu Davud, Itâk 2.

kaydettiler. Buna delil olarak da şunu ileri sürdüler; Selef zamanında da bu dinarlar onların yanından getiriliyor, selef onları sarık ve başka yerlerde taşımaktan insanları nehyetmiyorlardı. Çünkü bunlardan kasıt para olup söz-konusu resimler değildir. Bir başka sebep de bu resimleri yoketmenin imkânsız veya zorluğudur. Bu dinarlarla ilgili olarak bu husus caiz olunca, üzerinde canlı resmi bulunması kesin olsa da Frenk kağıdına yazı yazmak haydi haydi caizdir.
Şihabüddin Ahmed er-Remlî eş-Şâfîî el-Mısrî'nin Fetâvâ'sında da şu bilgi geçer: Kendisine, üzerinde bütün halde bir canlı resmi olan dinarları taşımanın, üzerinde resim bulunan elbiselerde olduğu gibi haram olup olmadığı; basılmış paralarla is tincâ nın haram oluşu gibi bu dinarlarla da i s t i n c â nın haram olup olmadığı soruldu.Oşucevabı verdi: Bu dinarları ne taşımak ne onlarla i s t i n c â haram değildir. İbnü'l-Irâkî şöyle der: Bana göre, üzerinde resim bulunan Bizans dirhemleri, harcanma ve kullanılmaları sebebiyle Önemsiz hale geldiklerinden resim açısından mahzurlu bulunmayan kısma dahildir. Selef hiçbir inkar tavrı olmaksızın onlarla muamelede bulunuyordu. İslâmî dirhemler, bilindiği üzere ancak Abdülmelik b. Mervân zamanında ortaya çıktı.
Tenbih: Daha önce kaydedildiği üzere ne Kesulullah (sav) ne Hz. Ebube-kir ve Hz. Ömer zamanında sikke yoktu. Bilinen, ilk defa sikke basanın Abdülmelik b. Mervân olduğudur. İbn Sa'd Tabakât'da şöyle der: Bize Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî haber vererek şöyle dedi: Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd babasından naklen şunu haber verdi: Abdülmelik b. Mervân 75 (694) yılında dirhem ve dinar lan bastırdı. O, bunları ilk defa basan ve üzerlerini nakşedendir.[2923][27] Askeri'nin Evâil'inde[2924][28] geçtiği üzere o, paraların üstüne kendi adını nakşetmişti. İbn Asâkir, Muğire'den şu rivayeti tahric eder: "İlk defa züyuf (düşük ayarlı, kalp) dirhem basan kimse, Hz. Hüseyin'in katili Ubeydullah b. Ziyâd'dır." Bu bilgiyi Suyûti Evâil'inde,[2925][29] Şâmi de Sîret'inde nakleder.
Derim: Bu ve Hz. Peygamber (sav) zamanında dirhemlerin müslüman basımı olmadığına dair daha önce geçen bilginin, Ebû Davud ve îbn Mâce'nin Sünelilerinde Alkame b. Abdullah'ın babasından rivayet ettiği "Resulullah (sav), makul bir gerekçe olmadıkça müslümanların tedavülde bulunan sikkelerini kesmekten nehyetti"[2926][30] hadisi ile bulanması (gölgelenmesi) sözkonusu olacaktır.
İbn Mâce bunu "Dirhem ve dinarları kesmekten nehy babı," Ebû Davud da "Dirhemleri kesme babı" başlığı altında zikreder. Ahmed b. Hanbel[2927][31] ve el-Müstedrek'te Hakim de bu hadisi tahric etmişlerdir. Hafız Şevkâni Neylül-evtâr'da şöyle der: "Sikke" sözünden maksat, oyulmuş demir kalıp (sikke) üzerinde basılmış dirhemdir. "Aralarında geçerli (tedavülde bulunan)" sözünden maksat da karşılıklı muamelelerde sarfedilen

---

[2923][27] İbn Sa'd, V, 229.
[2924][28] Askeri, el-Evfül, 1,352-353. Adını paraların üstüne yazdırdığına dair bilgi burada geçmemekte, Suyûti'nin eserinde (s. 45) kaydedilmektedir.
[2925][29] Suyûti, el-Evâİl, s. 45.
[2926][30] Ebû Davud, Buyu 48; tbn Mâce, Ticârât 52.
[2927][31] Müsned, III, 419.

(kullanılan) demektir. "Makul bir gerekçemden kastedilen de sikkenin z uy uf olması gibi durumlardır. Üzerinde devlet başkanının nakşı bulunan dinar ve fiilus lan kesmek de, özellikle müslümanlar arasında bunlarla muamele çokça yapılıyorsa, dirhem leri kesmek hükmündedir (onun gibi yasaktır).2928[32]
Hocalarımızdan birçoklarının hocası ve Medine-i Münevvere'nin müsnidi olan Şeyh Abdülğanî b. Ebî Said ed-Dihlevî, İbn Mâce'nin Sünen'ine tncâhu'1-hâce2929[33] adıyla yaptığı haşiyesinde bu hadisle ilgili olarak şöyle der: "Dirhem leri kesmenin yasaklanması üç şartın varlığı halinde sözko-nusudur. Birincisi: Dirhemin İslâm sikkesi olması. İkincisi: Rayiç (tedavülde, geçerli) olması. Üçüncüsü: Kesmekte müslümanlar için bir zarar ve mahzur sözkonusu olması.2930[34] Eğer kafirlerin sikkesini yokederse bu yasağa konu olmaz. Rayiç olmayan veya züyufsikkeyiyoketmesi de böyledir." Gankohi bu bilgiyi et-Ta'lîku'1-mahmûd alâ Süneni Ebî Davud'da2931[35] naklederek tasdik etmiş olup bu da görüldüğü üzere Hz. Peygamber (sav) zamanında müs-lümanların kendisiyle muamelede bulundukları basılı bir sikkeleri bulunduğuna dair sarahat ifade eder gibidir.
Arkadaşımız allâme Seyyid Ahmed b. Muhammed el-Hüseynî eş-Şâfiî el-Mısrî, Nihâyetü'l-ihkâm fimâ li'n-niyye mine'l-ahkâm (s. 181) adlı eserinde2932[36] Ebû Davud'un bu hadisiyle benzeri hadisleri zikrettikten sonra şunu derken ne güzel söylemiş: Bunun muktezası şudur ki "müslümanların sikkesi" Hz. Peygamber (sav) zamanında biliniyor ve kullanılıyordu. Müslümanların sikkesinin ancak Hz. Ömer veya ondan sonra gelenlerin zamanında basıldığına dair buna muhalif olarak ileri sürülen görüşler, tercihi gerektirecek bir delil olmaksızın —ki o da nerede?— bu görüşten daha kabule değer değildir.
Corci Zeydan'ın Târîhu Mısre'l-hadîs2933[37] adlı eserinde (s. 138) şu bilgi verilir: "Hulefâ-i Râşidîn devrinde basılan paralar bakırdan ve şekilde görüldüğü üzere son derece basit idi ve üzerinde de Kûfî harflerle yazılmış "Şehâdet" şeklinden başka bir yazı yoktu." İslâm'da gümüş paralar Halife Abdülmelik zamanına gelinceye kadar basılmadı." Corci Zeydan daha sonra onun bastığı paraların şekillerini çizer. Seyyah Şeyh Muhammed Emin b. Şeyh Hasan el-Hulvânî el-Medenî, Nebşü'l-hezeyân min Târîhi Corci Zeydân2934[38] adlı risalesinde onu şu sözleriyle tenkit eder: "Ali b. Ebî Tâlib'den başka dört halifeden hiçbirinin para bastırdığı hususu sahih rivayetlerle sabit olmuş değildir. Morali Suphi Paşa'nın bir risalesinde2935[39] naklettiğine göre Hz, Ali dirhem bastırmıştı. Suphi Paşa

2928[32] Neylül-evtâr, V, 251.
2929[33] Delhi'de (1282) basılmıştır, bkz. GAS, 1,148.
2930[34] Metinde "olmaması" şeklinde geçmiştir.
2931[35] Kanpur'da (Cawnpore 1905) basılmıştır, bkz. GAS, I, 151.
2932[36] Ahmed Bek el-Hüseynî (ö. 1332/1914). Nisbesi metinde el-Hasani şeklinde geçmiş olup mezkur eseri basılmıştır (Bulak 1320, 192 ah.), bkz. Serkis, I, 384.
2933[37] Kahire'de (1306) basılmıştır, bkz. Serkis, I, 986.
2934[38] 1307 yılında LekneVde (bkz. SuppL, II, 815), daha sonra da Mazin el-Mutabbakânî tarafından Medine'de (1410/1989) neşredilmiştir. Metinde Neşrül-hezeyân... şeklinde geçmiştir.
2935[39] Suphi Paşa'mn(ö.l886)eser iUyûnul ahbârfi'n-nukûdve1-â»âr>tıır(1279).bkz. Türk Ansiklopedisi, XXIX, 455.

risalesinde bu dirhemin şeklini çizer ve bu bilgiyi Lisanüddin İbnu 1-Hatib'in el-thâta fi ah bari Gırnata adlı eserine atfeder. Corci Zeydan'ın çizdiği üç sikkeye gelince, bunlar asılsız şeyler olup mevcut olsalar bile ne bir hükmü ispat ne de nefyederler. Çünkü üzerlerinde, ne zaman basıldıklarını gösteren tarihler mevcut değildir. Bunlarda, halifelere yalan isnad edildiğini gösteren en büyük delil, bir tanesinde bir şahıs şekli bulunmasıdır. Bu da İslâm dininin yasakladığı bir şey olup bu dinin kurucularının böyle bir şey yapmaları, yapılmasını emretmeleri veya haberdar olduklarında rıza göstermiş olmaları nasıl düşünülebilir? Bu paraların yalan ve sahte olduklarını kabul etmemiz halinde ise, ki bu gerçeğe daha yakındır, bu Avrupalılar, onlara benzeyenler veya antika satıcılarının ilk kez yaptıkları bir şey değildir!."2936[40] Bu bilgiler, eserin Leknev-Hindistan baskısından (s. 5) alınmış olup oraya bakınız. Corci Zeydan'ın bu tenkide verdiği oldum-olacak cevabı ise, bu resimleri bir Fransız yazardan aldığını söyleyerek Marsa'nın2937[41] Mısır Tarihi'ne (s. 26) atıfta bulunması olmuştur. Renan'ın Nebşü'l-hezeyân'a yazdığı reddiyeye bakınız.

Bunlar Şeyh Hamza Fethullah el-Mısrî'nin el-Mevâhibü'1-fethiyye fî ulûmVMuğati'l-Arabiyye2938[42] adlı eserde (1,152) Ayni'nin Buhâri şerhinden naklen verdiği şu bilgiyi görmemiş olmalılar: O, Merğinâni'den şu nakilde bulunur: Dirhemler n e v â ta benzer bir şekilde olup Hz. Ömer zamanında, Malul b. Yesâr'ı gönderip hakkında "Allah'ın nehri geldiğinde MaTal'ın nehri geçersiz oldu" denilen nehri kazdırdığında tedavül edildi. Hz. Ömer o sırada dirhemleri Kisrevî dirhemin şeküvenakşı üzere bastırdı. Ancak bazılarında bir yüzünde "Elhamdülillah," bazılarında "Muhammediin Resûlullah," bazılarında da "Lâ ilahe illellahü vahdehu" ifadesi, diğer yüzünde "Ömer" yazısını ilave etti. Hz. Osman, kendisine biat edildiğinde dirhemler bastırdı ve üzerine "AllahuEkber" ibaresini kazdırdı. Yönetim Muâ-viye'ye geçince, o da üzerinde kılıç kuşanmış olarak portresi bulunan dinarlar bastırdı. Abdullah b. Zübeyr Mekke'de yönetime başkaldırınca yuvarlak dirhemler bastırdı. Sonra Haccâc bunları değiştirdi. İbnü'z-Zübeyr'den son-raAbdülmelikyönetimdeistikrarsağlayınca76(695)yıhnda dinar ve d i r h e m ler bastırdı."2939[43] Bunlar meşhur tarihçi Takıyuddin el-Makri-zî'nin en-Nukûdu'1-lslâmiyye2940[44] adlı risalesinde görmemiş olmalılar. Bu risalede (s. 5), el-Mevâhibü'1-fethiyye'den nakledilen bilginin benzen verilerek şu ilavede bulunulmaktadır: "Muâviye, üzerinde kıhç kuşanmış bir portre bulunan dinarlar bastırdı. Abdulmelik b. Mervân Haccâc'a para bastırmasını emredip o da bastırdığında, paralar ashabın

2936[40] Hulvâni, Nebşül-hezey&n, s- 43. Metinde hata ve düşüklükler mevcut olup aslından ikmal ve tashih edilmiştir.

2937[41] Bu zat ve eseri şu olmalıdır: J. J. Marcel, Histoire deFE gypte depuis laconquete Arabe jusqu'a celle de Français (Paris 1834).

2938[42] Hamza Fethullah (6.1918). Eseri birkaç defa basılmıştır (Bulak 1309,1312,1326). bkz. SuppL, II, 724-725.

2939[43] Bu bilgi için bkz Makrızı, en-Nukûdul-kadîme vel-lslaraiyye, a 37-40.

2940[44] en-Nukûdul-kadîme vel-tslâmiyye, Arustas el-Kermılî'nm en-Nukûdul-Ara-biyye vel-tslâmiyye ve ilmü'n-nümiyyât (Kahire, 1987) adlı eseri içinde (s 25-80), daha sonra da bu baskıdaki hatalar düzeltilerek Re'fet Muhammed en-Nebrâvî tarafından neşredilmiştir (el-Usûr, 1988(Rıyad), III/l, s 117-147) Bu risale ibrahim Artuk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş olup (Belleten, XVII (1953), sy 67, s 367-393) yer yer esaslı hatalar yapılmıştır.

son yaşayanlarının bulunduğu Medine-i Munevvere'ye getirildiğinde, nakşı dışında hiçbir şeyini menfi karşılamadılar. Çünkü nakşında resim vardı Said b. Museyyeb bu paralarla alışveriş yapıyor ve hiç bir şeyini kusurlu görmüyordu. "2941[45] Bu bilginin benzen Mısır Maarif bakanı Şeyh Ali b. Mübarek Paşa'nın Hıtatu Mısr (XX, 6) adlı eserinde de mevcuttur. Şeyh Abdulğani en-Nablusî, et-Tarîka-tü'1-Muhammediyye'ye yaptığı şerhte (II, 499) Makrızi'nin söylediklerinin hepsini zikrederek delil olarak kullanır.
Vefiyyetü'l-eslâf ta (s 36li) şu bilgi kaydedilir: Bulunan en eski islâm sikkesi Hz Osman'ın halifeliği sırasında 28 (649) yılında Taberistan'a bağlı Hertekkasabasında basılmış olandır. Bu parada Kûfî yazısıyla "Bısmıllahı Rabbî" ibaresi yazılıydı. Hz Ali'nin hilâfetinde hicrî 37 (657) yılında basılan sikkede "Velıyyı Allah," 38 ve 39 (658, 659) yıllannda basılanlarda ise "Bısmıllahı Rabbı" ibaresi yazılmıştır Bir dirhemde de Kûfî yazısıyla, bir yüzünde ortada "Allahuehad, Allahu's-Samed, lemyelıdve lemyûled ve tem yekun lehu kufuven ehad," kenar dairesinde "Muhammedun Resûlullah, erselehu bı'l-hudâ ve dînı'l-hak lı-yuzhirehu ale'd-dînı kullıh ve lev kenhe'l-muşrıkûn" ibaresi, diğer yüzünde de ortada "Lâ ılâhe ıllellahu vahdehu lâ şerike leh," kenar dairesinde ise "Bu dirhem 40yılında Basra'da basıldı" ibaresi vardı 70 (689) yılında Derâbcird ve 71 yılında Yezd'de basılan2942[46] dirhemlerinse bir yüzünde Kûfî yazıyla "Bismillah," diğer yüzünde de Pehlevîce "Abdullah b Zubeyr emîru'l-mu'mınîn" yazılıydı ilk para basanın Mus'ab b. Zubeyr olduğu ve 70 yılında kardeşi Abdullah'ın emriyle bastırdığı da söylenmiştir. Said b. Museyyeb ve Ebu'z-Zinâd, 74 (693) yılında Abdulmelik'ın Haccâc'a dirhemler basmasını ve karışık (mağşuş) olanları halis olandan ayırmasını emrettiğini naklederler Medâini şöyle der. "Bunu 75 (694) yılında yaptı, sonra 76 yılında taşrada basmasını emretti " Ben bu dirhemleri gormuş değilim; bunu, bu konuda güvenilir kimselerin anlattıklarından naklettim.
Sonra onun (Vefiyy etü'l-eslâf müellifi) bu bilgileri meşhur Türk veziri Cevdet Paşa'nın Tarih'inden aldığını gördüm.2943[47] O da zikredilenlerin hepsini Vâsıf Tarihinden nakletmiş olup yine aynı eserde geçtiği üzere Vasıf Efendi Arap2944[48] hükümdarların haberlerine dair kaleme alınmış bazı tarihlerden şu bilgiyi nakleder "Ömer b. Hattâb (ra) 18 (639) yılında Kisrevî nakış üzere2945[49] bir a i k k e ha.stırdı.'B&zıeına 'Lâilâheillellâh Muhammedün Resûlullah, * bazısına da %â ilahe illellâh' ve Ömer adım yazdırdı." Cevdet Paşa şöyle der: Hz. Ömer'in kendi adına para bastırmadığı naklen sabit olduğundan mezkur rivayetin, daha önce geçtiği üzere2946[50] Taberistan'da Ömer adh bir Türk emîrinin bastırdığı sikkeden kaynaklanan (onunla karıştırılmak suretiyle) bir hata olması muhtemeldir. Öyle anlaşılıyor ki paranın Pehlevi yaahsıyla yazılan tarihi okunamayıp

2941[45] Makrızı, s 40-41 Ayrıca bkz s 296.
2942[46] Bu tarihler Târih-î Cevdet'de (I, 250) 60 ve 61 şeklinde geçmiş olup metinde Derbîcırd şeklinde geçen yer adı da Derâbcird (Farsçası Derâbkerd, bkz Mu'ce-mu'1-büldân, II, 446) veya Dârâbcırd (bkz El, II, 135) olacaktır.
2943[47] Tarih-i Cevdet, I, 249-250.
2944[48] Tarih-i Cevdet'de "Mağrib" şeklinde geçmektedir.
2945[49] Metinde "büyük nakış" şeklinde geçmiştir.
2946[50] Cevdet Paşa daha önce (1,250) Taberistan îspehbezlerinden Ömer adlı birinin para bastırdığını kaydeder.

Ömer adı okunduğundan Hz. Ömer'e isnad edilmiştir. Abdullah b. Zübeyr'e isnad edilen Sikke de böyle olup ilim ehlinden hiç kimse onu görmüş değildir. İlim ehlince kabul edilen şudur ki ilk defaArabî sikke basan Haccâc'dır. Fakat 1276 (1859-60) yılında bu sahada yapılan yeni bir buluşla bunun aksi ortaya çıkmıştır. Şöyle ki Cevad adh İranlı birisi Dersaâdet'e2947[51] hicrî 40. (660) yılında Basra'da basılmış Arabî bir gümüş sikke getirdi. Ben fakir onu Suphi Paşa Efendi'nin yanında kadim îslâmî meskûkaât arasında gördüm. îki yüzünden birinde Kûfî yazıyla "Al-lahu's-Samed lemyelid ve lemyûled ve lemyekün lehu küfuven ehad* kenar dairesinde "Muhammedün Resûlullah erselehu bi'l-hüdâ ve dînil-hak li~ yuzhirehu ale'd-dlniküllih velev kerihe'l-müşrikûn," diğer yüzünde ise "Lâ ilahe illellâh vahdehu lâ şerike leh* kenar dairesinde de "Bu dirhem 40 yılında Basra'da basıldı" ibaresi yazılıydı. Muâviye veya Halid b. Velid'in kılıç kuşanmış olarak resimlerinin sikkeye basıldığı bazı tarihçiler tarafından nakledilmiş ve Vâsıf Efendi de onlara uyarak Muâviye b. EbS Sufyân'm kılıç kuşanmış şekilde sikkeye nakşettiğini Tarih'inde kaydetmişse de mezkur rivayetin nakli sübut ve sıhhat derecesine ulaşmış değildir. Yine Vâsıf Tarih'inde Haccâc'ın 75 (694) yılında Irak'ta sikke bastırıp biryüzüne "Huvellahu ehad Allahu's-Samed," bir yüzünde "Abdulmeuk" yazdırdığım rivayet eder. Fakat ben fakir 72 (691) yılından Emevi devletinin yıkılış tarihi olan 132 (750) yılına kadar her yılın altın ve gümüş olarak çeşitli darphanelerde basılmış Emevi sikkelerini sırasıyla gördüm, hiç birinde halifenin adı yoktu.2948[52] Adı geçen Tarih'in mukaddimesine (s. 274) balanız.

Arkadaşımız büyük ve asil yazar Seyyid Tevfik el-Bekrî es-Sıddüd el-Mısrfnin Avrupa adetleri ile Arap adetleri arasında uygunluğa dair ve Sehârîcü'Mülü2949[53] adlı eserinin şerhinde nakledilen bir risalesinde şu bilgi geçer: Ömer b. Hattâb, ihtiyaç sebebiyle nakit yerine kağıt ve derileri kullanıyordu. Ebû Temmâm bir şiirinde şöyle der:

Ömer niçin başvurdu deveye yapmak için Derisinden para, altın bulamayınca (yaptı bunu).

Derim: Kütüphanemizde para kısmında, üzerinde Kûfî yazıyla "Lâ ilahe illellâh Muhammedün Resûlullah" yazılan dirhemler bulunmakta, yazının sonunda da Hz. Ali'nin adı yer almaktadır. Eski nakış ve yazısına bakan ve üzerinde düşünen kimse, bunun Ali b. Ebî Tâlib'e ait olduğuna hükmeder.2950[54]

Tamamlayıcı Bilgiler

1

2947[51] İstanbul kastedilmiş olup metinde Dârüssaâde şeklinde kaydedilmiştir.

2948[52] Cevdet, Târih, 1,251-252. Metinde son tarafta hata ve eksikler olup aslından ikmal edilmiştir. Bu konularda ayrıca bkz. age, I, 247-255; Eyüp Sabri, Mir*ât-ı Haremeyn (Mekke), I, 801-816.

2949[53] Kahire'de (1907) basılmıştır, bkz. Serkis, 1,581. Hz. Ömer'in deve derisinden para yapmaya teşebbüsü ve bundan vazgeçmesi konusunda bkz. Belâzüri, Fütûhul-bflldan, s. 456.

2950[54] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/173-181.

Hafız Suyûti'nin EvâiFinde şu bilgi verilir: Mağrib memleketlerinde ilk defa dirhem bastıran kimse,üçüncü hicrîasırda Endülüs'tehüküin süren Emevi hükümdarı Abdurrahman b. Hakem'dir. Endülüslüler (bundan önce) Doğu'dan getirilen dirhemlerle muamelede bulunuyorlardı. Bu bilgiyi Zehebi Târih'inde zikreder.2951[55] Bu bilginin aynısını Şâmi Sübülü'r-reşâd adlı suretinde Zehebi'den nakleder. Derim: Bu Abdurrahman b. Hakem,2952[56] Endülüs'e 138 (755) yılanda giren İkinci Abdurrahman b. Hakem b. Hişâm b. Abdurrahman el-Ünevf dir. Her halükârda Suyûti eğer Mağrib'den yalnız Endülüs'ü kastetmişse dediği doğrudur. Eğer Mağrib'in Aksa veya İf-rikiye bölgesini kastetmişse bu münakaşa götürür. Çünkü İmam İdris b. İdris2953[57] (Allah ikisinden de razı olsun) halifeliği sırasında hicrî 2. yüzyılın sonunda, Abdurrahman b. Hakem'in hükümdarlığından önce sikke bastırmıştı. Anne tarafından dedemiz İmam Ahmed b. Abdülhay el-Halebî el-Fâsî, ed-Dürrü'n-nefîs2954[58] adlı kitabında 34. faslı buna ayırmış olup bu sikkeden sözle şöyle der: İmam İdris b. İdris'in dirhemine gelince, bu dirhemin kenar dairesinde "Muhammedün Resûlullah erselehu bil-hüdâ ve dînil-hak li-yuzhirehu ale'd-dîni küllih ve lev kerihe'l-müşrikûn,'' dairede "Muhammedün Resûlullah" in altında ve ortada İdris, Muhammed bir satırda ve Resûlullah da bir satırda yazılıydı. Bu, Kûfî yazı ile yazılmıştı. Diğer yüzde de dairesinde "Bismillah, bu dirhem 198 yılında basıldı" ibaresi yazılıydı (bkz. ed-Dürrü'n-nefîs, Fas 1314, s. 221). Sonra Hafız Suyûti'nin Târîhu'l-hulefâ'sında adı geçen Abdurrahman'dan (ö. 239/853) sözederken şöyle dediğini gördüm: O, Endülüs'te Emeviler'den hükümranlığı yücelten ve ona hilafet ve celâlet parlaklığını giydiren ilk kimsedir. Onun zamanında Endülüs'te t ı r â z giyimi ve para basımı gerçekleşti. Arapların Endülüs'ü fethinden beri orada darphane yoktu, doğu ülkelerinin dirhemlerinden oraya getirilen dirhemlerle alışverişte bulunuyorlardı.2955[59] Bunlardan anlaşılıyor ki yukarıda Suyûti, Zehebi ve Sami'nin söyledikleri Endülüs'le ilgilidir. Mevlây İdris ise Adve'de idi.

2

Ebû Salim el-Ayyâşî,2956[60] İbn Cemâa'nın "Buyû"una yaptığı nazmın trşâ-dü'1-mütesebbib ilâ fehmi Maûneti'l-müktesib adlı şerhinde şöyle der: Sünnî (Sünnetle belirlenen ölçülere uygun) dirhem e gelince, hocamız Sîdî Abdülvehhab el-Fâsî*nin (Allah onu yüceltsin) yanında, babasından miras kalmış bir dirhem gördüm. Üzerinde Kûfî yazısıyla 109 (727) yılında Vâsıt'da basıldığı yazılıydı ki bu da Hişâm b. Abdülmelik'in halifeliği zamanıdır. Tarihçiler İslâm'da ilk defa sikke bastıranın Abdülmelikb.

2951[55] el-Evâil, s. 46.
2952[56] Abdurrahman II (206-238/822-852) için bkz. E. Levi Provençal, "Abd al-Rahmân," El, 1,82-83.
2953[57] İdris n (187-213/803-828) için bkz. D. Eustache, "idris II," El, III, 1031-1032.
2954[58] ed-Dürrü'n-nefis ve'n-nürul-enîs fi menâkıbil-tmam İdris b. tdrîs (Fas 1300,. 1314). bkz. Serkis, I, 373.
2955[59] Târihul-hulefâ, s. 556.
2956[60] er-Rihletül-Ayyâşiyye'nin müellifidir (ö. 1090/1679). bkz. Fihrisül-fehâris, II, 832-835; Zirikli, IV, 272. Kettâni bu şerhin metni olan manzumenin adını Maûnetül-müktesib ve buğyetüt-tâciril-mühtegib şeklinde verirken (bkz. s. 191), Kehhâle "buğye" kelimesini "bezretü" olarak zikreder (bkz. el-Müstedrek, s. 430).

Mervân olduğunu ve sikkenin derlenip düzenlenmesi hususunda oğlu HişânVın halifeliği sırasında son derece ileri gidildiğini kaydederler ki bu dirhem, sikkenin güzelleştirildiği zamanda basılmış olmalıdır. Bu konuda güvenilir biri olan Sîdî el-Arabî el-Fâsî, mezkur dirhemi fukahanm söyledikleriyle karşılaştırdığını ve onların dediği gibi tam 50 -ğ- habbe olduğunu[2957[61]] gördüğünü zikreder. Ben de tunçtan yaptığım yanımdaki dirhemin ağırlığını adil kimselerijı huzurunda ona denkledim. Hocamız Sîdî Abdülvehhab, bana, dirhemden şer'î dinarın ağırlığını elde etti ki o bu konuda kendisine başvurulan biridir. Ebü'l-Hasan İbn Bâkel-Endelüsî, bir eserinde, kolay bir şekilde şer'î ölçülerin nasıl bulunacağına dair esası zikretmiş olup buna uyulduğu takdirde bu hususta hemen hemen hiç ihtilafa düşülmez.

3[2958[62]]

Kütüphanemizde, az bulunur bir kitap mevcut olup adı ed-Devhatü'l-müştebeke fi davâbiti dâri's-sikke'dir.[2959[63]] Müellifini, 1337 (1919) yılında Ebülca'd'e ikinci gidişimde el-Amel şârihi İbn Ebi'l-Kasım er-Rabâtî'nin el-yazısıyla bir mecmuada buluncaya dek bilmiyordum. Orada zikredildiğine göre müellifi İmam Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Hakîm'dir. Eseri bâblara göre düzenlemiş olup üçüncü bâb madenlere, nasıl oluştuklarına, çıkarılışları ve elde edilişlerine ve her birinin faydasına dairdir. Dördüncü bâb, hiçbir halel getirmeksizin sanat güzelliğini koruyarak orada hazırlanan değerli taşların miktarına dairdir. Beşinci bâb, ilk defa dinar ve dirhem bastıran kimseye, basım yerleri ve sikkelerinin ölçülerine dair. Altıncı bâb, bize (Mağrib) has dirhem ve dinarın miktarına dair. Yedinci bâb, parayla para karşılığı (sarf) ve tartarak bunlarla muamelede bulunmaya dair. Sekizinci bâb, üstünde taşıma ve başka bir gayeyle kullanımı caiz olan paralara dair. Dokuzuncu bâb, infak edicisine Allah Teâlâ'mn sevap vadettiğine dair. Onuncu bâb, kalpazanların kalp olarak imal ettikleri paraların te s bitine dair. Altıncı bâbda bir fasıl sonunda verilen bilgiden, eserin müellifinin dedesi Ali b. Muhammed el-Kûmî el-Hakîm el-Medyûnfnin Sultan Ebû Ya-kub Yusuf b. Abdülhak el-Merinî zamanında Fas'ta dârüssikke (darphane) emîn ve nâzın olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, beşinci babın ikinci faslında Fas'ta ilk defa dirhem bastıran ve darphane (dârü'd-d a rb) kuran kimseden sözetmektedir. Şöyle ki dirhemi ilk bastıran Mu-vahhidler hükümdarı Ebû Abdullah el-Mehdfdir.[2960[64]] Müellif sonra şöyle der: Fas'ta Endülüs ve Karaviyyîn,, yakalarında iki dârü's-sikke (darphane) vardı. Muvahhidî halifesi Ebû Abdullah en-Nâsır b. Mansûr[2961[65]] onları Şehrin kas aba' sında (kaleiçi,

---

2957[61] Şer'î dirhemle ilgili bu ve diğer görüşler için bkz. Huzâi, s. 602-603.

2958[62] Kettâni burada üç rakamını atlayarak dört rakamını kaydetmiş olup tercümede normal sıra esas alınarak üç rakamı yazılmıştır.

2959[63] Bu eser H. Mü'nis tarafından neşredilmiştir (Madrid 1379/1959).*kz. A. S. Ehrenk-reutz, "Dâr al-Darb," El, II, 118 (bibliyografya).

2960[64] Hükümdarlık yıllan: 513-522 (1121-1130). bkz. İA, VIII, 772.

2961[65] Hükümdarlık yıllan: 595-610 (1199-1213). bkz. İA, VIII, 772.

merkez) yaptırdığı ve 600 (1204) yılında denediğimiz bir darphaneye naklettirdi.2962[66] Burada, fazla ve biriken mallar ile sikkelerin kalıpları için bir depo hazırlattı. Bu fasıl gerçekten önemli olup oraya bakınız.2963[67]

4

Bu konuda Hafız Suyûtı de KatVİ-mücâdele fi tağyîri'I-muâmele2964[68] adıyla bir risale kaleme almıştır. Yaklaşık bir formalık (kürrâse) nefis bir risale olup baş tarafında, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef inde Ka'b'dan dinar ve dirhemi ilkbasankimseninHz.Adem(as)olduğunadair birrivayettahricettiğinizikreder.Risâleninsonundadanakdî meskukât, (ayar ve ağırlığı tam para) kesmeyi kınayan şu " e s e r " i zikreder: İbn Ebî Hatim, Said b. Müseyyeb'den şöyle dediğini tahric eder: "Dirhem ve dinarın kesilmesi (kırpılması, yontulması) yeryüzünde fesat çıkarmak cümlesindendir." Derim: Bu, Hafız Suyûti (Allah rahmet etsin) için bir kusurdur. Çünkü bu "eser" Muhammed b. Hasan'ın Muvatta'ında mevcut olup onunla İlgili olarak "dinar ve dirhemi kesmenin mekruh oluşuna dair bâb" unvanıyla bir başlık açarak şöyle der: Bize MâUkhaber verdi: bize Yahya b. Said, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: "Gümüş ve altını kesmek yeryüzünde fesat çıkarmak kabilindendir." Muhammed şöyle der: "Bir faydası olmadan dirhem ve dinarları kesmek uygun değildir."2965[69]

Takiyüddin el-Makrizî, İslâm paralarına dair risalesinde Îbnül-Mü-seyyeb'in bu sözünü Müsedded'in tahrici olarak zikreder ki o şöyle der: Halid b. Abdullah bize haber vererek: "Mâlik, îbn Said'den naklen bize haber verdi" dedi ve rivayeti zikretti.2966[70] Bu "eser" îbnSa'd'ınTabakât*ında şu lafızla geçer: Kendisine dirhemlerin kesilmesi soruldu, o şöyle dedi: "Bu, yeryüzünde fesat çıkarmak cümlesindendir^ (V, 100). Saidb. Müseyyeb'in sözünün hangi anlama geldiği konusunda ihtilaf edildi. Ebül-Hasenât el-Leknevf nin haşiyesinde2967[71] olduğu gibi şöyle denildi: îmam Muhammed'in dirhemlerin kesilme sinden kastettiği, onları kesmek, şekillerini iptal etmek ve para olmaktan çıkarmaktır. Bu Kâri'nin Şerhu'l-Muvatta'da meylettiği görüştür. Takiyüddin el-Makrizî de anılan rivayetin ardından "yani kesilmesi (kırılması)" der. Bîrîzâde Şerhu'l-Muvatta'da Îbnü'l-Esîr'den şunu nakleder: "İslâm'ın ilk zamanlarında dirhem lerle yapılan muameleler sayı ile idi tartıyla değil. Bazıları dirhemlerin kenarlarından kırpıyorlardı. Bundan nehyedildiler." Leknevi'nin eserine bakınız. İbnü'l-Esîr'den nakledilen bilgi ise onun en-Nihâye'de Ebû Davud'un "Resulullah (sav), makul bir gerekçe olmadan

2962[66] Bu bilgi için bkz. İbrahim Harekât, el-Magrib abret-târîh, 1,333. Metinde Fas'tan sonra "advetey" kelimesi düşmüştür.
2963[67] Darphanelerle ilgili olarak bkz. "Dâr ad-Darb," El, II, 117-121.
2964[68] bkz. dipnot 25.
2965[69] Muvatta (Muhammed b. Hasan rivayeti), s. 293. imam Muhammed'in sözündeki "uygun değildir" kısmı metinde düşmüştür.
2966[70] Makrizi, s. 70-71. Burada "yeryüzü* kelimesi "ahiret" şeklinde geçmekte olup risalenin Türkçe tercümesinde de (bkz. Belleten, XV ü/67, s. 388) bu rivayet tuhaf bir şekilde yanlış tercüme edilmiştir.
2967[71] Haşiyenin adı et-TaHkul-mümecced olup metinde hatalı olan bu bilgi için bkz. Muvatta, s. 293, dipnot 829. Ali el -Kâri ve Pirizfide'nin şerhleri için de bkz. GAS, I, 463.

müslümanların tedavülde bulunan sikkelerinikesmek-ten nehyetti" hadisi ile ilgili olarak şu söyledikleridir: Yani darbedilmiş dinar ve dirhem leri, bozukluğu veya ayarının sıhhatinden şüphelenmek gibi kesilmelerini gerektiren bir sebep olmadan kesmemeleri. Bunun, parada Allah'ın adı bulunduğundan mekruh olduğu söylendiği gibi bunda malı ziyan etmek sözkonusu olduğu için mekruh olduğu da söylenmiştir. Tekrar maden haline getirmek için kesilmesinin nehyedildiği, infak için kesilince nehyedilmediği de söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: İslâm'ın ilk zamanlarında parayla yapılan muamele sayı ileydi tarta ile değil. Bazıları paraların kenarlarından kırpıyorlardı, bundan nehyolundular.2968[72] Bu bilgi en-Nihâye ve muhtasarından alınmıştır. Paranın kesilmesinden maksadın, bütün dünyayı kaplayan ezici büyük savaştan sonra dünyanın birçok tarafında durumun öyle olduğu zamanımızdaki gibi, paranın tümden yok edilmesi, onunla ve doğrudan doğruya aslıyla para değişiminin yapılmaması olması da muhtemeldir.

5

Suyûti'nin ilk defa dirhem vedinârı kimin bastırdığına dair zikrettiği bilginin aynısı el-Mevâhibü'1-fethiyye'de îmam Nâblûsi'nin Şerhu't-Tarîkati'l-Muhammediyye adlı eserinden naklen verilmektedir: "tik defa dirhem ve dinarı basan Hz. Adem (as) olup geçim (maişet) ancak bu ikisiyle yolunda olur." Bu bilgi Ebû Nuaym'ın Hilye'sinde Muâviye b. Abdullah el-Ca'berfnin Ka'b el-Ahbâr'dan rivayeti olarak geçmekte olup2969[73] Halebi de ed-DÜrrü'n-nefîs'te b.unu Hilye'ye isnad eder. Ben sonra Ebû Hanîfe'nin Müsned'inde Haskefî'nin şu rivayetini gördüm: Ebû Hanîfe, Ebû Süleyman'dan şöyle dediğini rivayet etti:Altından dinar lan ilk basan kimse Tubbe'dir.îlk defa dirhem leri (gümüş para) basan da Küçük Tubbe'dir. Îlk defa fülus (bakır para) basıp halk arasında tedavül ettiren ise Nemrud2970[74] b. Kenan'dır. el-Kâmûs'ta şu bilgi verilir: Tebâbia (Tub-be'ler) Yemen hükümdarları olup tekili "Sükker"2971[75] kahbıyladır (Tubbe*). Himyer ve Hadremevt'e sahip olmadıkça Yemen hükümdarları bu adla anıl-mazlardı. Dâru't-Tebâbia (Tubbelerin evi) Mekke'de olup Resulullah (sav) orada doğmuştur.2972[76] Adı geçen Müsned'in îbn Sultân tarafından yapılan şerhine (s. 278) bakınız.2973[77]

Önde gelen alimlerden,bazıları şer*! paralar, tartı ve ölçü birimleriyle ilgili olarak müstakil eserler kaleme almışlardır.2974[78] Bunlardan biri Ebû Mu-hammed Hasan b. E bil-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdülmelik b.

2968[72] en-Nihâye, 1,89-90, II, 384. Ayrıca bkz. Hattâbi, Meâlimü's-Sünen, III, 730.
2969[73] Hüyetül-evliya, VI, 13. Metinde geçen "Caferi" nisbesi burada "Ca'feri" şeklindedir.
2970[74] Metinde Nemruz (eklinde geçmiştir.
2971[75] Metinde ve Ali el-Kârfnin eserinde Kiarâ şeklinde geçmiştir.
2972[76] bkz. el-Kamus, "tba" maddesi.
2973[77] Ali el-Kari, Şmrha Mûnadi Ebî Hatüfe, s. 567.
2974[78] Anistas el-Kermilfnin •B-NukAdul-Arabiyye vel-UUmiyye v« lbnfl*to-nttmİyyât (Kahire 1987) adlı eseri içinde Bel&cüri'nin Kitflbfl*n-Nuk&d(s. 15-24), Makrizi'nin risflleai (s. 25-81), Mustafa ez-Zehebfnin TabrÎMi'd-dİrb v«1-mİakal reV-nÜ vel-mityâl ve beyanu mekâdîri'n.nukûdil-mütedâvüe bi-Hnr (s. 81-109), îbn Haldun'un ««-Sikk* (s. 110-120), Kalkaşandi'nin «a-DenA-nîrin-m««kâke mİmmâ yudr*b bİ'd-IUyAril-Murİyye (s. 121-131) adh telifi vardır. Burada Belflzüri'ye atfedilen eser müstakil bir telif olmayıp Ftttûhul-bOldAn'ın sonunda (s. 451-456) para ile ilgili bölümdür.

el-Kattân olup 647 (1249) yılında imlâ ettirdiği bir makalesi vardır. Diğerleri de Ebû Muhammed Abdülhak b. Atıyye, Îbnü'l-Mevvâk diye meşhur Ebubekir b. Halef el-Ensârî, Ebül-Abbâs İbnül-Bennâ, febfttu mâlft büdde li-mürtdil-vukûf alft hakîkati'd-dînâr ve'd-dirhem ve'g-sft ve'1-müdd adlı eserin müellifi Ebu'l-Abbâs el-Azeffdir. Konuyla ilgili risalesi basılmış olan Takiyûddin el-Makrizî el-Mısrî, Şeyh Abdurrauf el-Münâvî, Mısırlı bazı hocalarımızın hocası olan Şeyh Mustafa ez-Zehebî el-Mısrî2975[79] ve Abdülkâdir el-Hatîb et-Tarâblûsî el-Medenî.2976[80] Son iki âlimin risalesi de basılmıştır.2977[81]

II. Hacîm Ölçüleri

Bu ölçüler müdd, sâ, fark, arak ve vesk' dir.2978[82]
M ü d d e gelince, Buhâri bununla ilgili olarak "Medine'nin sâı, Hz. Peygamberin (sav) m ü d d ü, bunun bereketi ve Medine halkının asırdan aşıra bunu tevarüslerine dair bâb" başlığını açar ve orada Enes b. Mâlik'ten şu rivayeti zikreder: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allahım, onların hacim ölçülerini, s â ve m ü d d lerini bereketli kıl."2979[83] S â a gelince, Muvatta'da İbn Ömer'den şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) hür veya köle, erkek veya kadın her müslümana Ramazan'da ödeyecekleri fıtır zekâtını (sadakasını) bir s â hurma veya2980[84] bir s â arpa olarak belirledi."2981[85] el-Meşânk'ta müellif şöyle der: S â , Medine halkının bilinen ölçü birimi olup Hz. Peygamberdin (sav) müddüyle dört müdd eder.2982[86]
el-Kâraûs'ta Dâvudi'den naklen şu bilgi verilir; " S â in değişmeyen ölçüsü, el ayası ne büyük ne küçük olmayan bir kimsenin iki ayasıyla tuttuğu dört avuçtur. Çünkü her yerde Hz. Peygamher'in (sav) s âı bulunmaz." Firuzâbâdi, "bunu denedim, doğru çıktı" der. Lisânü'1-Ar ab'da şu bilgi verilir: Hz. Peygamber'in (sav) Medine'deki sâı, onlar katında bilinen müdd teriyle dört m ü d dür.2983[87] Adı geçen âlimlerin bu sözlerinden, Hz. Peygamber'in (sav) sâı bizzat olmasa bile ona kıyaslanarak tam ölçülen eşinin kendi zamanlarına dek mevcut olduğu anlaşılmaktadır.
Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Mesud el-Tefcerûtî'nin Tenbîhü'l-ğâfil adlı eserinde şu bilgi geçer: O, yani Resulullah'm (sav) sâı, kendi müdd üyle dört müddür. Kabbâb, sâ demek olup zamanımızda Fas şehrinin ölçeğidir. Şeyh Ebü'l-Kasım eş-Şâtıbî'nin şöyle dediğini gördüm: S â , Gırnata müdd lerinden silme bir müdd olup insanın iki eliyle dört avuç eder. Mü de we ne şârihi Recrâcı'den şöyle dediği nakledilir: Ebû Muhammed Ibn Ebî Zeyd şöyle dedi: Bu konuda hocalarımızdan aldığımız

2975[79] bkz. dipnot 77 ve Serkis, I, 912.
2976[80] Eseri Risale fî tahrîril-mekâdîri'ş-çer'iyye alâ mezâhibil-eimmetil-erbaa-til-Müctehidîn'dir (bkz. Serkis, I, 829).
2977[81] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/181-186.
2978[82] Huzâi bu Ölçülerin hepsiyle ilgili bilgi vermiş olup (s. 619-626) Kettâni yalnız ilk ikisini ele almıştır.
2979[83] Buhâri, Keffârât 5. Ayrıca bkz. Buharı, Buyu 53.
2980[84] Metinde "ve" şeklinde geçmiştir.
2981[85] Muvatta, Zekât 52.
2982[86] Meşârikul-envâr, II, 52.
2983[87] bkz. Tâcül-arÛs, "sâ" mad, V, 423.

en güzel olcu, Hz. Peygamberin (sav) diğer şehirlerde mevcut olan ve üzerinde ihtilaf edilmeyen muddunun miktarının, ne fazla uzun ne fazla kısa olan orta boylu bir adamın parmaklarını fazla açmamış ve kapatmamış olarak tuttuğu avucuyla dört avuç olduğudur. Ebu'I-Hasan Alı b Şaid2984[88] er-Recrâcî şöyle der: "Allah razı olsun, onun söylediğinin doğruluğunda şüphe yoktur. Bu olcuyu, bugün halkın elinde Hz. Peygamberin (sav) muddu olarak kabul ettikleri ve önderimiz, tarikatın şeyhi, hakikatin imamı Ebû Muhammed Salih ed-Dukkâlî'nın yanında, Zeyd b. Sâbit'in (ra) m u d d uyle ayarlandığı hususu kendisinde bulunan yazılı bir sahih senedle tesbıt olunan bır m u d d vardı ki biz de bu ayar üzerine ona ayarladık ve (bu mudd de) bu sağlamlık seviyesinde olmuş oldu." Bu, Tefcerûti'nin sozu olup bunun aynısını Hattâb da Şerhu'l-Muhtasar'da2985[89] Recrâci'den nakleder- "Şeyh Ebû Muhammed Salih'in yanında olduğunu söyledikleri mudd doğrudur. Müdevvene şerhi Menâhicü't-tahsîl'de2986[90] sadakayı fıtır babında müellif şöyle der: Şeyhimiz Ebû Muhammed Salih'in yanında Zeyd b. Sâbit'in (ra) muddu mevcut olup muhtemelen bu ısnâd merfû olarak ona ulaştırılmıştır. Allah en doğrusunu bilir "

Mağribliler ve Hınd ahalisi şimdiye dek birbirini (bin diğerine ayarlanarak) izleyen m u d d ler kullanagelmış olup bunlardan Mağrıb Sultanı Ebu'I-Hasan el-Merînfnın2987[91] sadakayı fitır ödenmesi için hazırlattığı mudd şimdi bendedir Dışında tunca işlenen nakşının metni şudur- "Allah'a hamdolsun. Emiru'l-muslimin Ebu'I-Hasan b. Mevlâriâ emîru'l-musli-min Ebû Saıd b. Mevlânâ emiru'l-muslimin Ebû Yusuf Abdulhak (Allah ona yardım etsin ve zafere ulaştırsın) bu mübarek muddu, Mevlâna Ebû Ya-kub'un (Allah onu zafere ulaştırsın) ayarlamasını (denkleştirilmesini) emretiği mudde göre ayarlamayı emretti. Ebû Yakub da muddunu Hasan b. Yahya el-Biskerî'nin mudduyle, o ibrahim b. Abdurrahman'ın, o Ebû Ali Mansur b. Yusuf el-Kawâs'ın,2988[92] o da fakih Ebû Cafer Ahmed b. Ali b. Ğazlûn'un2989[93] mudduyle ayarlamıştı. Ebû Cafer de muddunu fakih kadı Ebû Cafer Ahmed b. Ahtal'ın mudduyle, bu Ebû Cafer de muddunu Hahd b. ismail'in, Halid muddunu Ebu Bekr Ahmed b Hanbel'in mudduyle, Ebu Bekr muddunu Ebû Ishak ibrahim b. Şınzîr'm2990[94] ve Ebû Cafer b Meymûn'un mudduyle ayarlamıştı Bu ikisi de muddlerını Resulullah'ın (sav) sahabisı Zeyd b. Sâbit'in (ra) müddüyle ayarlamışlardı. Bu müdd, Allah'a hamdolsun, kütüphanemizde mevcut büyük hükümdarlık hazinelerindendir.2991[95]

Yine bende bir müdd varkiüzerinde Fas'ta 1211 (1796) yılında yapıldığı ve

---

2984[88] Metinde Mesud şeklinde geçmiştir.

2985[89] Hattâb'ın (o 954/1547)şerhinin adı Mevâhibül-Celîl'dır(I,VI,Kahıre 1329) bkz GAL, II, 102, Kehhâle, XI, 230.

2986[90] Menâhicü't-tahsîl ve netâicu letâifTt-teVîl fi şerhi müşkilâtil-Müdevvene, yukarıda adı geçen Recrâcı'nın esendir (Neylül-ibtihâc, s 200, GAS, I, 470).

2987[91] Olum tarihi 752'dır(1352) bkz G Marçaıs, "Abu'l-Hasan," El, 1,124.

2988[92] Metinde düşüklük mevcut olup krş s 191.

2989[93] Metinde Azlûn şeklinde geçmiştir (bkz Nefhu't-tîb, II, 71, 652).

2990[94] Ibn Şuızîr diye bilmen Ebû Ishak îbrahım b Muhammed(o 402/1101)olupmetmde Şunaytır şeklinde geçmiştir (bkz Zırıklı, I, 58-59, Kehhâle, I, 91).

2991[95] Bu konuda ayrıca bkz. Ali Hamid el-Mâhî, el-Mağrib fi ahdiVSulttn EM tnAn «1-MerlnÎ, Dfirülbeyza 1986, s. 191. Burada Merînî sâın, Reeulullah'ın (sav) müddüyle dört raüd olduğu ve 6.924 litre ettiği belirtilmiştir.

Mevlây Ahmed b. Mevlây Ali el-İdrisf nin müddüyle ayarlandığı, onunkinin emîrii'l-mü'minin Ebü'l-Hasan b. emîrü'l-mü'minin Ebû Said b. emîrü'l-mü'minîn Ebû Yusuf b. Abdülhak el-Merînî'nin, onunkinin Ebû Ya-kub el-Mansur'un ve onunkinin de Hasan b. Yahya el-Biskerfnin müddüyle ayarlanmış olduğu işlenmiştir. Bunun da senedi az bir ihtilafla birlikte daha önce geçen sened gibidir. Nitekim şimdi başka bir müdd de var ki üzerinde emir Mevlây Abdullah b. Sultan Mevlây İsmail el-Alevî2992[96] adına ayarlandığı, onun da onu İbn Said el-Margitî es-Sûsî*nin müddüyle, onun 990 (1582) yılında Abdülraü'min b. Abdülmü'min'in müddüyle, onun 710 (1310) yılında fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Sâlim'in müdyüle, onun 692 (1293) yılında fakih Ebû Muhammed Abdürrezzâk'ın müddüyle, onun 613 (1216) yılında fakih Ebü'l-Hasan Ali b. Hâc'ın müddüyle ve onun da el-Hâc Hasan b. Yahya el-Biskerf nin daha önce geçen senedle ayarladığı müddüyle denkleştirdiği nakşedilmiş olup yapılış tarihi 135'tir.2993[97]

Hindistan'da da hadis ehli ayarları Mağrib Merînîlerinin müddlerine dayanan müdd ve s â lar kullanmaktadırlar.Nitekim bir not defterinde (künnâşe) arkadaşımız m ü s n i d seyyah Şeyh Ahmed Ebü'l-Hayrb. Osman el-Attâr el-Mekkî el-Hindfnin2994[98] el yazısıyla, onun Hindistanlı hocalarımızın hocalarının hocası Şeyh Muhammed îshak'ın bir müddü şeyh Muhammed Salih er-Redavî el-Buharf nin hocası olan Şeyh Refiüddin el-Kan-dehârf nin müddüyle, onun Hâfiz Muhammed Hayât'ın, onun Ebû Said b. Ebû Yusuf b. Abdülhak'ın, onun da Ebû Yakub el-Merînî'nin... müddü ile ayarladığına dair bilgi edindiğinin kaydedildiğini gördüm. Yine arkadaşımız adı geçen Ebü'1-Hayr, hocası uzun ömürlü alim Şah Alîmüddin b. Şeyh Refiüddin el-Kandehârî el-Umerî'nin biyografisinde, babası adı geçen Şeyh Refîüddin'in Hz. Peygamberin (sav) müddünü Abdülkâdir b. Muhammed Said el-Kürdî el-Medenfden, onun babasından, onun kendi babası Ebû Ta-hir el-Kûranfden, onun da babası Molla İbrahim el-Kûrânf den senediyle aldığını zikreder ve nakışta bu bilgiden birazının mevcut olduğunu söyler. - Onun en-Nefhu'1-miskîfî şuyûhi Ahmed el-Mekkî2995[99] adlı eserine bakınız.

Derim: Bu müddlerden gözetilen dînî maksada, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Âşir es-Selevî el-Hâfî'nin künnfişesinde bulduğum şu beyitlerin yazarı işaret etmiştir:

Nebi'nin m ü d d ünün ihtiva ettiği şeylerin faziletleri
Zeki kimsenin gizli değildir anlayışına
Nebi ki aydınlık saçan aydır yüzü
İnsanlara göründü karanlıklar ve gayyalarda
Bizi bir yola erdirdi ulaştırdı
Fazilet ve razı olunmuş dinin yoluna
tlim olarak hakkında elde ettiğimiz ilk şeyi

2992[96] Ölüm tarihi 1171'dir (1757). bkz. R. Le Tourneau, "Abd Allah b. İsmail," El, 1,47.
2993[97] Bu tarih, Mevlây Abdullah'ın ölümü (1171/1757) gözönüne alınırsa yanlı* olmalıdır. Yukarıdaki 613 tarihi de metinde 213 şeklinde geçmiftir (ki*, s. 191).
2994[98] bkz. Fflıri*Ül-fehâris, II, 690 vd.
2995[99] bkz. age, II, 690-695.

Gece yol gösteren kılavuzdan rivayet ettik
O da şu ki: bu m üdd
Yani Nebi'nin zemzem-bereket m ü d d ü
Fıtır sadakası olarak dört müdd yeter ondan
Açık nassa dayanan hükmüyle Şeriatin
Yemin kefîaretinde ise. on tanesi
Yüce Allah'a yemin ettiğinde
İşte bu hakkında elde edilen bilgi onun
Yüce, değerli ölçüsü Nebi'nin

Sonra bu beyitleri, üzerinde Nasır b. Abdülkerim b. Abdullah b. Şeyh için 1001 (1593) yılında yapıldığı, onun Merâkeş müftüsü ve müddünü 990 (1582) yılında ayarlayan Ebû Muhammed Abdülvahid b. Ahmed eş-Şerif in müddüyle, onun da müddünü 710 (1310) yılında fakih Abdullah b. Salim'e ait bir müdde ayarlarımı ş bir müddle ayarladığı yazılan bir müddün üzerinde aynen nakşedilmiş gördüm.

Derim: Öyle görünüyor ki el-Muvâfakât müellifi hüccet imam Ebû Is-hak İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî (ö. 790/1388) doğruluğu kesin olan bu müdd-leri görmemiştir. Bu sebepledir ki Venşerîsi el-Mi'yâr'ın "Cami" bölümünde, Ebü'l-Abbâs Ahmed Bâbâ es-Sûdânî Tekmîletü'd-Dîbftc'da ve el-Fec-rü's-sâti' müellifi de ilk kaynaktan naklen onun şöyle dediğini kaydederler: "îsnadlarla nakledilen bu Ölçü birimlerine dair rivayete gelince, bununla ne güvenilecek bir şey ne bir kesinlik hasıl olur. Ben bunu araştırdım ve değişik rivayetlere dayanan bu ölçülerin son derece farklı olduğunu gördüm. Mezhebin imamlarından nakledilen ve herkesin anlayacağı yaklaşık şer'î bir ölçü istiyorsanız, şer'î müdd, küçük-büyük arası orta seviyede bitiştirilmiş iki el" le buğday veya başka bir şeyden alınacak bir avuçtur. Sâ ise bundan dört avuçtur. Ben bunu denedim ve doğru buldum. Güvenilmesi gereken de budur. Çünkü bu "şer'î yaklaşıldık" (takribîlik) esasına dayanmakta olup işlerde dikkatle incelenme (kesinlik) şer'an matlup değildir. Çünkü böyle yapmaya kalkışmak, maharet taslama ve tekellüf kabilindendir. Benim konuyla ilgili kanaatim budur."2996[100]

Derim: Şâtıbi'nin verdiği hüküm, anlaşılacağı gibi kendi memleketi Endülüs'te geçerli olan müddler üzerinde olup başkalarını bilmemektedir. Her halükârda kendi ölçüsüne mutabık düşen müdd onun katında sahih olur ki bu tnüdd de o sırada Fas halkının kullandığı müdd idi. O muhtemelen buna vakıf olmamıştır.

Fas'ın fakih ve müftüsü Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Kasım el-Kabbâb (ö. 779/1377), Kadı Iyâz'ın Kavâid'me yaptığı şerhte2997[101] şöyle der: a S â , dört müdd ur. Müdd isel -J- r 1111 dır.Bu s â , Fas şehrinin zamanımızdaki ölçü birimidir." Bu, harfi harfine onun söyledikleridir. O VIII. yüzyıl âlimlerinden olup bunu kendisinden Mevvâk Şerhu'l-Muhta-sar'da,2998[102] Tefcerûti Tenbîhü'l-gâfiPde ve Îbnü't-Tayyib

2996[100] Venşerîai, el-Mi-yârÜl-muVİb, XI, 144; Ahmed Bâbâ, Neylül-İbtİhâc, 8.50.
2997[101] el-tlâm bi-hudûdi kavâldi'l-İslâm'ın şerhidir (GAL, I, 456).
2998[102] Ebû Abdullah M, b. Yusuf el-Mewâk el-Abderî (ö. 897/1492). Şerhin adı et-Tâc vel-İküTdir(GAL,II, 102).

Şerhu'1-Mür-şid'de[2999[103]] naklederek tasdik ederler.
Kabbâb'dan sonra, Mağrib'in eşsiz âlimi İmam Ebû Abdullah İbn Gazi Sahîh-i Buhâri'nin haşiyesinde, Resulullah'ın (sav) Medine ve halkına dua eâerek.'"Allak'ım,onlann hacim Ölçülerini, s â ve m ü d d lerini bereketli kıl "[3000[104]] demesiyle ilgili olaralt şöyle der: "Hz. Peygamber'in (sav) bu mübarek kriterinin (mi'yâr) Fas halkı arasında yürürlükte olması Allah'ın onlara lütfettiği nimetlerinden biridir. Bunun bereketinin müşahade edilmesi, Allah'ın basiretini yokettiği kimseden başkasına saklı kalmaz." O da X. yüzyıl âlimlerinden olup 919 (1513) yılında vefat etmiştir.
Müsnid ve zabit allâme Ebû Zeyd et-Temenritî'nin, el-Fevâidü'1-cem-me fî isnâdi ulûmi'l-ümrae adıyla bilinen fihristinde salih ve lider hocası Ebû Muhammed Abdullah b. Mübarek el-Akâvfnin hocalarının biyografisini verip bunlardan salih fakih Ahmed b. Abdurrahman el-Mescidâdî'yi kaydettiğinde şunu zikrettiğini gördüm: Ona Hz. Peygamberin (sav) m ü d -d ü soruldu, şöyle cevap verdi: Uzun araştırmalarımız sonucunda ilmimizin vardığı ve nazarımızın ulaştığı nokta şudur ki kim onu kesin olarak bilmek ve miktarını açıkça anlamak isterse, uçları kesilmiş orta büyüklükte arpa tanelerinden 34456 tane saysın, sonra onunla saları denesin, silkip sallamadan bunun dolduracağı Ölçek seksiz şüphesiz Hz. Peygamber'in (sav) s â ı-dır. Beni bu işi yapmaya sevkeden şey şudur: Fas-ı mahrûsa'dan müdd, s â vebununyansını(yarıölçeği)getirdiğimdehocamızdeğerli fakih Ebû Ali Hasan b. Osman b. Abdullah et-Tâmilî ile karşılaştım. Bana "Fas'tan bize Hz. Peygamber'in (sav) sâ ve müddünü getirseydin ya!" dedi, ben de "onlardan ve yarısından getirdim" diye karşılik verdim. Buna son derece sevinerek "onları bana getir" dedi. Ben de arkadaşıma, onları eşyalarımızın içinden çıkarmasını söyledim, o da çıkardı. Şeyh onlara bakınca alaylı bir şekilde gülerek şöyle dedi: "Ka'be'nin rabbine andolsun, sen Hz. Peygamber'in (sav) ne müddünü ne sâını getirdin. Onlar bu ölçekler konusunda fahiş bir hataya düşmüşlerdir." Ben ise o sırada Fas ve halkına inanıyordum. Şöyle dedim: "Ey efendi, Allah'tan kork, İslâm şehrine ve müslümanlara nasıl hata isnad edersin? Bu ölçek orada mühürlenmiştir. Mahir bir âlim marangozların başına verilmiş olup deneyip mührünü basmadıkça ne bir müdd ne de bir sâ satmıyorlar"[3001[105]] Bana şöyle dedi: "Onların hata ettikleri noktayı düşün; onlar tartılır şeylerle ilgili olarak fukahanın 1 — ntıl şeklindeki gönişlerine dayandılar ve onu hafif şeylerden tarttılar. Düşünmüyor musun, eğer samandan tartsalardı, hacmi daha da büyük olacaktı?." Onun görüşü bana da doğru göründü. Gerçeği araştırmaya koyuldum ve daha önce zikrettiğim tesbitte İbn Râşid el-Kafsî'nin kaydettiği bilgiye dayandım. Fas'tan getirdiğim s â in dolusu 18 avuç, bunun ise dolusu 12 avuç olup aralarında — lük bir fark vardır. Kim

2999[103] İbn Âsir"in (o. 1040/1631) el-MÜrşidÜl-muîn ala'd-darûrî min ılûmi'd-din adlı eserinin şerhidir (GAL, II, 613, Suppl, II, 700).
3000[104] bkz. Buhâri, Keffârat 5, Buyû 53.
3001[105] Bu iş ile altın ve gümüş mamullere damga basmakla görevli "emîn" için bkz. Hasan el-Vezzân, Vasfu İfrikiyâ, s. 244, 283.

ihtiyatlı davranmak isterse, sadakayı 3 fıtırı büyüğüyle ödesin, nisaba ulaşma konusunda ise küçüğüne itibar etsin.

Bu bilginin benzeri, Ebû Abdullah el-Hudaykî es-Sûsî'nin Tabakât'm-da3002[106] adı geçen Mescidâdi'nin biyografisinde geçmektedir. Fakat XI. yüzyıl âlimlerinden olan adı geçen Temenriti mezkur fihristinde "Esânid ve mü-selselât bâbı"nda Fas halkını sert ve kaba bir şekilde muahaze ve ayıplamasından sonra Hz. Peygamberin (sav) müddünün senedini, Yesîtîni ve diğerleri gibi önde gelen Fas âlimlerinin ayarına başvurup ona itimatla tesbit ederek şöyle der: Ben müddümü hocamız önder İmam Ebû Zekeriya Yahya b. Abdullah b. Said b. Abdülmunim'inkiyle ölçtüm, o müddünü fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman el-Yesîtinf nin müddüyle Fas-ı mah-rûsa'da 990 (1582) yılında ölçtü, o da müddünü fakih Ebû Muhammed Abdullah b. Salim'inkiyle 710 (1310) yılında, o müddünü salih fakih Ebû Muhammed Abdürrezzâk'ın müddüyle 692 (1293) yılında, o müddünü fatih Ebü'l-Hasan Ali b. Hâc'ın müddüyle 613 (1216) yılında, o müddünü ekHâc Hasan b. Yahya el-Biskerfninkiyle,3003[107] o da müddünü Ebû Ishak İbrahim b. Abdurrahman el-Hâhî (el-Kâdî?)'ninkiyle,3004[108] o merhum Şeyh Ebû Ali Mansur b. Yusuf el-Kavvâs'ın müddüyle, o fakih Ebû Cafer Ahmed b. Gazlûn'un müddüyle, o fakih Kadı Ebû Cafer Ahmed b. Ahtal'ın müddüyle, o Halid b. İsmail'in, o Ebû Ishak b. Şinzîr'in ve Ebû Cafer Ahmed b. Meymûn'un müdle-riyle, bu ikisi de müddlerini Resulullah'ın (sav) sahabisi Zeyd b. Sâbit'in müddüyle ayarlamışlardı.

İmam Ebû Salim el-Ayyâşî, İbn Cemâa'nın "Mukaddime” sine Maû-netü'l-müktesib ve buğyetü't-tâciri'l-muhtesib adıyla yaptığı nazma trşâdü'l-mütesebbib adıyla yazdığı şerhte şöyle der: Özen gösterilmesi gereken hususlardan biri de nisaplar, keffâretler, hadler ve nafakalar gibi kendisine taalluk eden hakların edası için şer'î ağırlık ve hacim Ölçüsü birimlerinin kesin olarak tesbitidir. Zamanımızda bunun araştırılıp tasbit edilmesi, bu ölçünün belirlendiği zaman üzerinden uzun süre geçmesi, zaman ve memleketlerin farklılığına bağlı olarak ağırlık ve hacim ölçüleri ile kalıplarda farklılıklarının fazlalığı sebebiyle, çok güçtür. Bütün bunların tesbiti iki hususa dayanmaktadır: İnsanın sahih bir senedle Nebevi müdde ulaşacak şekilde başka hacim ölçeklerine ayarlanan (kıyaslanan) sert bir Ölçek veya yine bu şekilde başka bir ağırlık birimine ayarlanmış bir ağırlık birimi bulması ya da ulemanın "bir m ü d d 1 — rıtıl.bir r 1111 128 dirhem, bir 2 10 dirhem 50— habbe vebir dinar da — dirhemdir"şeklindeki hükümlerinden bu sonucun çıkarılmasıdır. Bunda da iş dönüp dolaşarak şer*î dirhemin tesbitine dayanır. Bu tesbit edilince başkası ona kolayca dayandırılır. Nebevi m ü d d ve sünn! (sert) di r h e m i tesbiti müyesser kılmakla Allah Teâlâ bana lütufta bulundu. Birinci tebit

---

3002[106] Muhammed b. Ahmed el-Hudaykî (o. 1189/1775). Eserinin adı Tabakâtu ulenıâi Sûs'tur (bkz. Fihrisül-fehâris, I, 351-353).

3003[107] Metinde Hüseyin b. Yahya el-Bekrî şeklinde geçmiştir (krş. s. 187-188).

3004[108] Ebu Ishak İbrahim b. Abdurrahman adlı iki zat tesbit edilmiş olup birinin vefatı 387, diğerinin 748'dir(bkz.Bugyetü1.inültemİ8, s. 204-205;Nefhu't-tîb,V.387-89). el-Hâhî nisbesi muhtemelen yanlış olup kaynaklarda rastlanmamıştır.

şekli ikinciyle tecrübe ve kontrol edilip doğrusu elde edildi. Hocamız Sîdî Abdülkâdir b. Ali el-Fâsfye,3005[109] bugün Hz. Peygamberin (sav) müddüne ayarlı müdd bulunup bulunmadığını sordum, şöyle dedi: "Bu hususta Fas'ta "saçılar" (kabbâbin)3006[110] emin inin yanında bulunan müdden daha mükemmelini (örnek alınmaya değer olanını) görmedim." Sîdî Ahmed b. Ali es-Sûsî, ulemanın görüşlerinden hareketle müddü tesbit hususunda ictihadda bulundu ve iş bu müdde başvurmaya gelip dayandı. Yanında bulunan bir müddü onunla mukayese ederek ayarladı, sonra ben bizzat bu müdd ile Sîdî Ahmed es-Sûsf nin ona ayarladığı müddü getirerek Fas'ta benim için tunçtan yapılan bir müddle ölçtüm, berikisine de denk geldi. Kendisine göre ayar yapılan müdd, hicrî VI. yüzyıldan sonra yapılmış olup üzerinde Zeyd b. Sâbit'e (ra) varan senedi yazılıydı. Sened benim yanımda başka bir yere y azılıdır.
Ebu's-Suûd el-Fâsî3007[111] Sahîh-i Buhâri üzerine yaptığı "imlâlarında "Kitabıt'l-Keff&râf da şöyle der: Hz. Peygamberin (sav) müdd ü,Hişâm'ın 8 rıtıllıkmüddünden daha bereketlidir. "Onun müddü" sözünden maksat Medine müddü olup bu da Resulullah'ın (sav) müddüdür. Fas'ta "Sâcılar"da bulunan müdd Kayravan'da ayarlanmıştır. Bu müdd üzerinde "falan onu falanın müddüyle ayarladı" tarzında Zeyd b. Sâbit'e (ra) ulaşan senedi yazılı olup o da Hz. Peygamberin (sav) müddüne ayarlamıştır. Kim onunla (zekât, fitre vs.) ödemek isterse ödesin. Sîdî Ah-med b. Ali de fukahanın söylediklerinden ne ağırlık ne hacim ölçüsü olarak bir sonuca varamayanca müddünü ona ayarladı.
Fâsi'den sonra da XII. yüzyılda Fas tarihçisi allâme Ebu Abdullah Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî el-Hasenî, el-Mürşidül-mutn'e yaptığı şerhte,3008[112] Kabbâb'm daha önce geçen sözünün ardından şöyle der: "Bazı eserlerde, müddün bu şekilde X. (XVI) yüzyıla kadar devam ettiğine ve sonra onda fazlalık yapıldığına, bu fazlalığın da her sâın üç müdd olacak3009[113] bir seviyeye ulaştığına dair bilgi gördüm. Buna göre nisap, zamanın v e s k iyle bir v e s k ve 40 m ü d d en ibarettir." Bu bilgi adı geçen eserde îbn Âşir'in "beş vesktir" sözüyle ilgili olarak kaydedilmiştir.
Derim: Kadim mukaddes müddü değiştiren ve onda fazlalık yapan günahkâr eli Allah koparsın. Ne cüretkâr eldir o ve onun yüzünden bu memleketler ne büyük musibete uğradı! Allah o kemiklere rahmet etmesin. Allah bu elbisenin, utanç ve rezillik elbisesinin altında bulunan âhiret yoksununu rüsvay etsin! Ebû Abdullah el-Ukbânfnin Tuhfetü'n-nâzirveğunyetü'z-zâkir fî hıfzi'ş-şeâir ve tağyîri'l-menâkir3010[114] adlı eserde dedesi İmam Kasım el-Ukbânfden şu nakilde bulunduğunu gördüm:
O (dedesi), Tilimsan'da sâımıza fazlalık yapılarak eskiden "Tâ ş-f î n î " diye

---

3005[109] Ebu SuÛd Abdülkâdir b. AUel-Faaî(ö. 109171680)bkz. FÎhrisÜ'l-fehâris,763-771.

3006[110] Bu ifadenin genel manada kova,küçük fıçı, demir ve tırnç halkalarla çeviiliniş hacim Ölçüleri yapan esnaf için kullanıldığı anlaşılmaktadır (bkz. Roger Le Tourneau, Pftt kablel-himâye, 1,486. Aynca bkz. dipnot 101).

3007[111] Yukarıda adı geçen Abdülkâdir b. Ali el-Fasfdir.

3008[112] bkz. dipnot 99.

3009[113] Metinde bu anlamın aksi anlaşılmakta olup bir sâın dört müdd olduğu gözönüne alınınca metnin hatalı olması gerekir.

3010[114] Muhammed b. Ahmed el-Ukbânfnin (ö. 871/1466) eseri olup (bkz. SuppL, II, 346) metinde "ğunyetu'z-zâkir* ifadesi düşmüştür.

bilinenin ölçüsü artırılıp bugün elimizde bulunan ve " V e h rânî" diye anılan sâ elde edilmek istendiğinde buna karşı çıkmış ve arkadaşlarından kendisiyle münakaşa edenlere karşı şu şekilde delil ileri sürmüştü: "Haksız vergilerin bununla verilmesi, özellikle Arap isyancıların hükümran olmalarından sonra, mefsedetlerin en büyüklerindendir. Hacmi fazlalaştanlmış veya fazlalaştınlmasına fetva verilmiş bu ölçeklerle aldıkları her şey de bunun gibidir."3011[115] Bunun üzerine münakaşacı bu tavrından vazgeçti. Dede (Kasım el-Ukbânî) şöyle dedi: "Allah'a hamdolsun, Allah'ın bana bunu soracağı zamana kadar, bunun (fazlalığın) ihdasını caiz görmekle ilgili tek kelime söylemedim."
Derim: Bana Selâ'da bir müd yapıldı ki, Selâ ve Mağrib'in medar-ı iftiharı Ebû Abdullah Muhammed el-Ayyâsfnin XI. (XVII.) yüzyılda yaptığı ayarlamaya nisbet edilen ve üzerinde muttasıl (kesintisiz) bir sened işlenen bir müddle denkleştirilmişti. Ben bu müddü yanımda Doğu'ya götürdüm, Mısır'da titiz dostumuz Şihabüddin Ahmed el-Huseynfye verdim. O, NihâyetÜl-ihkâm3012[116] adlı kitabında çeşitli mezhep fukahasına ait görüşleri ele alıp tercihte bulunduğu üzere, bize de müddün mahiyeti ve mukayesesi ile ilgili olarak araştırma yaptığı ve onu en doğru ve sağlam müdd bulduğunu haber verdi. İşlerin akıbeti Allah'a aittir.
tmam Ebü'l-Ferec ed-Dârimî'nin3013[117] sâ vemüdde dair bir risalesi vardır. Kayravan'da, oranın müftüsü Şeyh Muhammed b. Salih el-Cûdî'nin yanında Şeyh Tâcüddin el-Bekrî et-Tûnisî'nin bir risalesini gördüm. Risalenin adı l*mâlÜ'l-fîker fî tahrîri's-sâi'n-Nebevî bi-a'mâli'n-nazar*dır.3014[118] Allâme Seyyid Muhammed Emin Mîrgani'nin3015[119] de Keşfu'l-kinâ an tahrîri's-sâ adlı bir risalesi vardır. Fransız âlimlerden biri de m ü d d ler ve s â lan ayrı bir eserde ele almış ve şekillerini fotoğraflarla kaydetmeğe özen göstermiş olup benim yanımda bulunan Merîni s â in da resmini vermiştir. Bu risale Paris'te basılmıştır.3016[120] Arkadaşımız Şihâbüddin Ahmed el-Hüseynî el-Mısrî*nin Nihâyetü'l-ihkâm'ının sonuna da bakınız. Çünkü o, şer'î dirhemler, ağırlık ve hacim ölçüleri ile ilgili olarak başka kimsenin yanında bulunamayacak güzel bilgiler vermiştir. Allah en doğrusunu bilir.
Huzâi'nin kitabında burada dinar, dirhem, ağırlık ve hacim ölçü birimleriyle ilgili olarak ele alınan konular hakkında,3017[121] Doğulu ve Batılı âlimlerden bu konuda yazanlar arasında bundan daha geniş ve toplu olarak yazanı görmediğimi belirtmem insaf icabıdır. Öyle ki onun kitabı eğer sadece bu konuları ele alsaydı, kendisine itibar göstermeye değerdi. Şöyle ki o "Şerl ağırlık ve hacim ölçüsü birimlerine dair bâb" başlığı altında birçok fasıla yer vermiştir. Birinci fasıl, Hz. Peygamber'in (sav) "Ağırlık ölçüsü birimi (v e z n) Mekke halkının ağırlık birimi, hacim ölçüsü birimi

---

3011[115] Metinde bir muğlaklık mevcut olup muhtemelen hatalıdır.
3012[116] Şihabüddin Ahmed b. Ahmed eh-Hüseynî (S. 1332/1914), Nihâyetül-ihkAm fi beyftni mâ U'n-niyye minel-ahtâm (Bulak 1320). bkz. Serkis, 1,384.
3013[117] Ebü'l-Perec ed-Dârimî (ö. 448/1056). bkz. Alâmü'n-nubelâ, XVIII, 52-54; Sübkî, Tabakâtu'ş-Şâfiiyye, IV, 182-188.
3014[118] bkz. Suppl, II, 694: Fmâlu'n-nazar vel-fiker fî tahrîri' sâi'n-Nebevî ve't-Tûnisî.
3015[119] bkz. Suppl, II, 606. Metinde Mirgani şeklinde geçmiştir.
3016[120] Bu risale Alfred Bel'in "Note sur trois anciens vases en cuivre greve", trouves â Fes et servant â mesurer l'aumöne l'egale du Fitr" (Bulletin Archeologique, Paris, 1917, s. 359-387) adlı resimli makalesi olmalıdır.
3017[121] Huzâi, s. 596-626.

(mik-y â 1) Medine halkının hacim birimidir" sözüne dairdir. İkinci fasıl "Hz. Peygamber (sav) zamanındaki ağırlık birimlerini ve miktarlarını bilmeye dair" olup bunların sayısı da ondur. Huzâi sonra d i r h emi yedi noktadan ele alır. **1.** Kullanılması. **2.** Miktarının bilinip bilinmediği **3.** Miktarının bilinmesi. **4.** Dirhemin kaç habbe ettiğine dair ileri sürülen iki görüş arasında tercih yapılması. **5.** Câhiliyye ve İslâmî devirlerde ağırlık ölçü birimlerinin tesbitinde arpa tanesi kullanıldığı hakkında delile dair. **6.** Bu dirhemin "Şer'î" diye adlandırılmasının manası.3018[122] Huzâi bundan sonra da d î -nâr3019[123] ve m i s k â 1 ile bunların kullanılışı ve miktarı; k î r â t , kullanılışı ve miktarı, Û k ı y y e , kullanılışı ve miktarı, n e ş ş , kullanılışı ve miktarı, nevât, kullanılışı ve miktarı, r ı t ı 1 , kullanılışı ve miktarı, k ı n t â r , kullanılışı ve miktarı hakkında bilgi verir.3020[124] Sonra daHz Peygamber (sav) zamanında kullanılan hacım ölçüsü birimlerinin adları ve mıktarlarıyla ilgili bir başlık açar ki bu birimler de m u d d , s â , fark, arak vevesk'tır O,bunlann herbırının kullamhş ve miktarlarını geniş şekilde ele almış olup bu esere veya yazarı tarafından yapılan muhtasarına bakınız Eğer burada ilave ettiklerimiz o bilgilere eklense, bu konuda kendisinden daha faydalısı olmayacak müstakil bir eser haline getirilmesi uygun olur
Hatime Fukahanın bu konu üzerinde uzun uzadıya durması, fıtır sadakasını (fitre) ödemede gerekli (vacip) miktarı gözetme gayesi ve s â a fazlalıkta bulunmanın mekruh olmasından dolayıdır Çunku sâ in miktarındaki sınırlama şârı (kanun koyucu, Hz Peygamber) tarafından yapılmıştır Buna ilavede bulunmak, 33 defa teşbih çekmeye ilavede bulunmakta olduğu gibi mekruh bidatlerden sayılır Bunu Karâfi söylemekte olup3021[125] ben de Ib-nu'1-Hâc'ın Meyâre'nın eserine yaptığı haşiyeden3022[126] naklettim.3023[127]

Deve Ve Koyun Edinme

İbn Cemâa Muhtasaru's-SıyerMe şu bilgiyi verin "Resulul-lah'ın (sav) hayvanı olarak Mekke'den hicret ettiğinde bindiği devesi vardı. Onu Hz. Ebubekir'den (ra) 400 dirheme satın almıştı." Hz. Peygamberin (sav) Sa'leb denilen bir devesi de vardı. Bedir savaşında da Ebû Cehil'e ait "mehrî"3024[128] bir deveyi ganimet olarak almıştı. Hz. Peygamberdin (sav) Şam yolu üzerinde Medine'ye bir beri d3025[129] mesafede bulunan Gâbe'de yirmi sağmal devesi vardı, her gece kendisine onların sütünden iki kırba getirilirdi. Sütü bol3026[130] onbeş devesi daha vardı ki bunları Resulullah'ın

3018[122] Kettâni burada yedinci hususu zikretmemi? olup bu da konuyla ilgili olarak geçen bazı kelimelere dair lügat bilgileridir.
3019[123] Metinde dirhem şeklinde geçmiştir.
3020[124] Huzâi dinar ve mıskaldan sonra dânık hakkında bilgi vermiş olup Kettânı tarafın dan zıkredılmemıştır Ayrıca metnin bu ve ardından gelen kısmında bazı düşüklük ler aslından ikmal edilmiştir.
3021[125] Karâfi, el-Furûk, IV, 193.
3022[126] Muhammed Meyâre'nın (o 1072/1662), tbn Âşır'm el-Mürşıdül-muîn'ıne ed-Durrü's-semîn adıyla yaptığı şerhe Ibnu'f Ilâc'm haşıyesıdır (SuppL, II, 699 700).
3023[127] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/186-195.
3024[128] Mehre b Haydan kabilesine nısbetle anılan develerden olup metinde "mehrıf" şek İmde geçmiştir.
3025[129] İkı fersah veya onıkı millik mesafedir (bkz el-Kâmus, "brd" mad).
3026[130] Metinde "şutu az" şeklinde geçmiştir.

(sav) azatlısı Yesâr otlatıyordu. Aynca yedi sağmal devesi de vardı.[3027[131]] Resulullah'ın (sav) birçok koyunu vardı. Bunlardan yedi tanesi dişi idi ve Ümmü Eymen tarafından otlatılıyordu. Diğerleri de başkalarının yanındaydı.
el-Utbiyye'de İmam Mâlik'in şöyle dediği nakledilir: "Ömer b. Hattâb'-ın (ra), Allah'ın malından[3028[132]] develer edindiği, onları halka vermekte olduğu, halkın bunlarla haccettiği ve dönüşlerinde de develeri kendisine iade ettiklerine dair bana haber ulaştı." İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsîl'de şöyle der: Bu uygulama, Allah'ın malı konusunda doğru bir bakış açısıdır. Çünkü Allah'ın malının sarfedileceği en uygun yer, Allah'ın farzlarını edada destek sağlanacak yer olup devlet başkanlarının bu konuda onun uygulamasını örnek almaları gerekir.[3029[133]]

Damgacı (Hayvanı Dağlayan)

Buhâri "Devlet başkanının zekât develerini bizzat damgalaması[3030[134]] bâbı" adıyla bir başlık açarak Enes b. Mâlik'ten (ra) şu rivayeti tahric eder: "Abdullah b. Ebî Talha'yı, kendisine tahnik[3031[135]] yapması için Resulullah'a (sav) götürdüm. Elinde damga, zekât develerini damgalarken kendisine vardım."[3032[136]] Sahîh-i Müslim' de de Enes'in (ra) şu haberi verdiği rivayet edilir: "Enes'in annesi doğum yaptığında, kendisine tahnik yapması için çocuğu Resulullah'a (sav) götürdü. Enes şöyle der: "Vardığımızda Nebi (sav) bir ağılda koyun damgalıyordu." Şu*be[3033[137]] şöyle der: Bildiğim kadarıyla o "kulaklarını (dağlıyordu)" dedi.[3034[138]]
îbn Sa'd'ın Tabakâfında (V, 52) îkrâg b. Züeyb[3035[139]] et-TemîmTnin biyografisinde onun şöyle dediği kaydedilir: *Hz. Peygamber'e (sav) zekât develerini getirdim; Resulullah (sav), zekât develerinin damgasının vurularak onlara katılmasını emretti."[3036[140]]
Hanefi âlim İbn Âbidin'in ed-Dürr haşiyesinde (1,633) hanefilerin büyük kitaplarından el-Bezzâziyye'den[3037[141]] naklen şu bilgi verilir: "Faruk'un (Hz. Ömer) ahırındaki atların uyluklarında 'Allah yolunda uakfedilmiştir' ifadesinin yazılı olduğu rivayet edilir." İbn Âbidin daha sonra İbn Hacer el-Heytemî'nin bu konuda verdiği ve şu bilgiyi içeren bir. cevabını nakleder:
"Fakih İbn Acîl el-Yemeni, ölü için kefene dua yazılabileceği konusunda fetva verdi. Bu hüküm, zekât develerine "Allah içindir" yazılmasına kıyasen verilmiş olup bazı âlimler bunu tasdik etmişlerdir. Oysa bu kıyas

---

3027[131] Bu onbeş deve ile yedi deve Zul Cedr'de otlatıbyordu.
3028[132] Bununla, ganimetten alınan humus (beşte bir) kastedilmiş olmalıdır, bkz. Enfâl 3/41.
3029[133] el-Beyanve't-tahBÎl, XVT1, 122.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/195-196.
3030[134] "Vesm" (damgalama) kelimesi metinde "resm" şeklinde geçmiştir.
3031[135] Hurmayı ağzında ezip çocuğun damağına sürmek.
3032[136] Buhâri, Zekât 69.
3033[137] Metinde "Seb'a* şeklinde geçmiştir.
3034[138] Müslim, Libâs 110,111.
3035[139] Metinde Düeyb şeklinde geçmiştir.
3036[140] İbn Said,VII, 74-75.
3037[141] el-Fetâval-Bezzâziyye, VI, 380.

münakaşa götürür" Cbkz. Reddti'l-muhtâr ale'd-Dürri'l.muhtâr).3038[142] Sonra İbn Âbi-din'in el-Bezzâziyye'den naklettiği bilgiyi İbn Sa'd'ın Tabakalında buldum ki oraya bakınız.3039[143]

Devlet Başkanının Korusu

Sahîh-i Buhâri'de şu rivayet nakledilin "Nebi (sav) Bak?i (Nakî'i) koruluk yaptı."3040[144] Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm bu rivayete Kitâbul-Emvâl'de "müslümanlann atları için" ilavesinde bulunur.3041[145] Kadı Iyâz şöyle der: Bu yer Medine'ye yirmi fersah mesafede olup Akik vadisinin başıdır. Bir mil bir b e r i d ebatlarında yüzölçüme sahip olup buradaki yeşilliği en bol vadidir. Ağaçlık da olup bitkilerinin çokluğu yüzünden içinde süvari kimse kaybolur. Bakî kelimesi izafet yapılmadan zikredildiğinde bu yer kastedilir. Muhaddislerden bazıları bu kelimeyi Nakî şeklinde zikrederler ki "nakî" şu biriken yer demek olup bundan dolayı bu adla anılmıştır.3042[146]

el-İsâbe'de müellif, Iyâz b. Abdullah es-Sekafî'nin biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder: Buhâri ve İbn Mende, Abdullah b. Iyâz'dan babasının şöyle dediği rivayetini tahrîc ettiler: "Resulullah'ı (sav) gördüm, Behz kabilesinden bir adam kendisine bal getirmişti. Resulullah (sav) 'bu nedir?* diye sordu, adam 'sana hediye getirdim' dedi, Resulullah da kabul etti. Adam 'Bakfimi bana koru kıl' dedi, Hz. Peygamber (sav) de onu koru kıldı ve kendisine bir belge yazdırdı."3043[147]

Ciyârbekri Târîhu'l-hamîs'inde efendimiz Hz. Osman'a (ra) baş kaldıranların onu tenkid ettikleri hususları zikrederken, beşinci olarak şu ithamda bulunduklarını söyler: "O, alınıp satılan bazı şeylerle ilgili olarak Medine pazarını koruluk kıldı (başkalarım menetti). Onun vekili, Hz. Osman'ın develerinin yemi İçin ihtiyaç duyduğu şeyleri satın alıp alışverişini bitirmedikçe hiçbir insan pazardan hurma çekirdeği satın alamıyordu." Bu,

Hz, Osman (ra) aleyhine düzülen yalanlardan olup aslı yoktur. Maamafıh bunun doğru olduğunun düşünülmesi halinde, bunu zekât develeri için yaptığı ve pazan develerin otlak koruluğu çerçevesinde mütalaa etmiş olduğu şeklinde yorumlanır.3044[148]

SEKİZİNCİ BÖLÜM

3038[142] Reddül-muhtar, II, 246.
3039[143] ibn Sa'd, III, 306.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/196-197.
3040[144] Buhâri, Musâkât 11. Buhâri ravilerinin çoğu Bak.fi, Nakî şeklinde kaydetmişlerdir.
3041[145] el-Emvâl, s. 376.
3042[146] Kadı Iyâz, el-Meffirik, 1,115. Ayni, Nakfin Medine'ye yirmi mil mesafede olduğunun da söylendiğini ve yüzölçümünün bir berid e hirberid olduğunu kaydeder (Um-detul-kârî, X, 220).
3043[147] el-İsâbe, III, 49; Üsdü'1-ğâbe, IV, 325.
3044[148] Tarîhul-hamis, II, 268.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/197-198.

Diğer Görevler

Allah Resulü'nün Harcamalarını Yüklenen Görevli

İbn Cemâa'nın Muhtasaru's-siyer'inde şu bilgi verilin Müezzin Bilâl, Resulullah'ın (sav) harcamalarını yapmakla görevliydi. Ebû Dâvud ve J3eyhaki*nin Sünen'lerinde Abdullah el-Hevzenf den şöyle dediği rivayet edilir: "Halep'te Bilâl'Ie karşılaştım ve 'ey Bilal, bana, Resulullah'ın (sav) nafakası nasıldı, anlat' dedim. O şöyle dedi: Onun hiçbir şeyi yoktu. Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderişinden vefatına dek bu görevi ben üstlenmiştim. Hz. Peygamber (sav), kendisine bir insan müslüman olarak gelip de onu çıplak görünce bana emreder, ben gider borç alır ona elbise satın alır, giydirir ve yedirirdim."3045[1] İbnü'l-Münzir el-İşrâf ta "Kitâbu*n-Nefe-kâfda, Mesrûk'a ulaşan bir senedle şu rivayeti kaydeder: Mesruk, Abdullah b. Mesud'dan, o da Resulullah'dan (sav) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Ey Bilal, infakta bulun (harca), Arş sahibinin kısacağından korkma!."3046[2]

Mervân b. Kays ed-Devsî'nin biyografisinde, onun iki hizmetçiyle ilgili kusuru ve onların Resulullah'a (sav) şikayette bulunmaları üzerine Resulullah'ın (sav) Bilal'e (ra) onların nafakalarını temin etmesini emrettiği zikredilir.3047[3] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Abbâs b. Mirdâs'ın biyografisinde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) ona "senin dilini keseceğim" dedi ve Bılâl'e de "sana onun dilini kesmeni emrettiğim zaman kendisine bir elbise (hülle) ver!" buyurdu. Sonra da "ey Bilal onu götürüp dilini kes!" buyurunca, Bilal onu götürmek üzere elinden tuttu. O, "ey Allah'ın Resulü, dilimi mi kesecek; ey muhacir topluluğu o dilimi mi kesecek; ey muhacir topluluğu o dilimi mi kesecek!?" diyor, Bilâl, "Resulûllah (sav) sana bir elbise giydirip onunla dilini kesmemi (susturmamı) emretti" dedi ve onu götürerek kendisine bir elbise verdi.3048[4]

es-Sîretu'ş-Şâmiyye'de şu bilgi kaydedilir: Hz. Peygamber'in (sav) ailesinin harcamalarını yapma görevini Bilal üstlenmişti3049[5] ve maldan ne varsa onun yanındaydı. Bu bilginin benzen Şebrâmellisi'nin el-Mevâhib haşiyesinde de mevcuttur, el-tsâbe'de müellif, Necâşi'nin oğlu3050[6] Ebû Nîzer'in biyografisini vererek şöyle der: O gelerek müslüman oldu. Geçimi hususunda Hz. Peygamber'le (sav) birlikte idi. Sonra Hz. Fatıma'nın yanında, sonra da onun oğlunun yanında kaldı.3051[7]

3045[1] Ebû Dâvud, İmâre 35; Beyhaki, VI, 80. Huzâi tarafından zikredilmeyen Beyhaki'de "müslüman insan" ifadesi vardır. Bilâl'Ie ilgili olarak ayrıca bkz. Zurkâai, Ş«rhul Mevâhib, III, 303.

3046[2] Bu rivayet için bkz. el*MekAmdül-has«n«, s. 103-104; Mecmau'z-z«vftid, XII, 126, X, 241; Hafâci, NesîmuV-riyâz, II, 40. Hz. Peygamber (sav) bir defasında Bilal'ın yanına girer ve orada bir hurma yığını görerek ne olduğunu sorar, o da Resulullah ve misafirleri için sakladığını belirtince, "Cehennem ateşinde onun buharını görmekten korkmuyor musun?" diyerek yukarıda geçen sözünü söyler.

3047[3] bkz. el-İsabe, III, 404.

3048[4] Ibn Sa'd, IV, 273.

3049[5] bkz. Zadül-meftd, 1,128.

3050[6] Metinde "babası" şeklinde geçmiştir.

3051[7] el-İsabe, IV, 199.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/199-200.

Devlet Başkanının Malı Konulardaki Vekili

Ebû Davud'un Sünen'inde Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediği rivayet edilir: HHayber*e gitmek isteyerek Resulullah'a (sav) geldim. Bana şöyle buyurdu: Vekilime vardığında ondan 15 v e s k al, eğer senden bir işaret (alâmet) göstermeni isterse elini onun köprücük kemiğinin üstüne koy."3052[8] İbn Fethûn ez-Zeyl'de Mervân b. Ciz* el-Ensârî'nin biyografisini vererek şöyle der: O, Resulullah'ın (sav) Hayber ganimetinden kalan payları üzerindeki "e m î n" i idi.
el-tsabe'de müellif, onun biyografisini verir ve bu bilgiyi İbnü'l-Kelbî'den naklen zikreder.3053[9]

Allah Resülü'nün Savaşta Mal Ve Esirleri Gözetmesini Birine Emretmesi

el-tsâbe'de müellif, Mesud el-Kârî'nin biyografisini vererek şöyle der: O, Huneyn3054[10] Gazvesi'nde ganimetlerin korunmasıyla görevliydi. Resulullah (sav) ona, esirleri ve mallan Ci'râne'de tutarak gözetmesini emretti. Ebû Ömer de özet olarak bu şekilde zikreder.3055[11] İbnül-Kelbfnin Cemhere'sin-deki3056[12] bilgi ise şöyledir: Resulullah (sav)

Amr3057[13] b. el-Kârî'yi Huneyn Gazvesi'nde ganimeti korumakla görevlendirdi.3058[14]

Devlet Başkanının Başkent Dışında Emrettiği Konularda Harcamada Bulunması İçin Mal İle Gönderdiği Kimse

İbn İshak'ın Sîret'inde Resulullah'ın (sav) Mekke fethinden sonra Halid b. Velid'i Benî Cezîme kabilesine göndermesi, onun orada kan dökmesi ve Resulullah'ın (sav) bundan duyduğu üzüntü zikredilmekte olup Resulullah (sav) bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib'i (ra) çağırarak şöyle buyurduğu kaydedilin "Ey Ali, şu kavme git, durumlarına bak ve (onlara karşı yapılan) Câhiliyye devri uygulamasını ayaklarının altına al." Hz. AH çıkarak yanında Resulullah'ın (sav) gönderdiği malla birlikte onlara geldi. Ödenmemiş ne bir kan3059[15] bedeli ve ne bir mal kalmayacak şekilde onlara kanlarının diyetini ve kendilerinden alınan malları ödedi. Yanında biraz mal arta kaldı.

3052[8] Ebû Dâvud, Akdıye 30.
3053[9] el-İsâbe, III, 403. Huzâibu bilgiyi İbn Hazm'm Cemhere'sinde de nakleder (s. 651).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/200.
3054[10] Metinde Hayber olarak geçmiştir.
3055[11] el-İütİâb, İÜ, 452,
3056[12] Kelbi, CemheretÜİ<«nsâb, s. 167.
3057[13] Metinde Ömer şeklinde geçmiştir.
3058[14] el-lsfibe, İÜ, 412; Üsdül-fcfibe, V, 164, Ayrıca bkz. s. 139.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/200.
3059[15] Metinde "dem" (kan) kelimesi "dirhem " şeklinde geçmiştir.

Onlardan ayrılacağı sırada şöyle dedi: "Size ödenmemiş bir kan bedeli veya mal kaldı mı?." Onlar, "hayır" karşılığını verdiler. Bunun üzerine "Maldan bu arta kalanı, ne bizim ne sizin bilmediğiniz şeyler için, Allah Resulü (sav) adına ihtiyaten veriyorum" dedi ve öyle yaptı. Sonra Resulullah'a (sav) gelerek kendisine durumu bildirdi. Resulullah (sav) da "güzel ve isabetli yapmışsın" buyurdu.3060[16]

Ebû Davud'un Sünen'inde Abdullah b. Amr el-Huzâî'den, onun da babasından yaptığı şu rivayet zikredilir: "Resulullah (sav) beni çağırdı; fetihten sonra,3061[17] Kureyş'e dağıtması için beni bir mal ile Mekke'ye Ebû Süfyân'a göndermek istiyordu. Bana 'kendine bir arkadaş bul" buyurdu." Hadis.3062[18]

el-îsâbe'de müellif, Sa'd b. Zeyd b. Mâlik el-Ensârî'nin biyografisini verir ve Hz. Peygamber'in (sav) Necid'den kendileriyle at ve silah alması için Benî Kureyza'dan alınan bazı esirlerle gönderdiği kimsenin o olduğunu zikreder.3063[19]

Elçilik Heyetlerini Ağırlama

Bu bâb başlığı altında bir mukaddime ile çeşitli fasıllar mevcuttur.

İbn Hişâm Sîret'inde îbn İshak'ın şöyle dediğini söyler: Resulullah (sav) Mekke'yi fethedip Tebük'ten dönünce ve Sakîf kabilesi İslâm'a girip biat edince Arap elçilik heyetleri her taraftan kendisine gelmeye başladı. İbn Hişâm şöyle der: Ebû Ubeyde bu yılın hicrî dokuzuncu yıl olduğu ve "Elçiler yılı" olarak adlandırıldığını bana haber verdi. İbn Ishak şöyle der: Araplar islâm konusunda Kureyş'ten şu oymağın durumunu gözleyip duruyorlardı. Çünkü Kureyş kabilesi insanların önder ve kılavuzları idi; Beyt (Ka'be) ve Harem'in sakinleri, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in çocuklarının halisleri idiler. Arap liderleri de bunu inkâr etmiyorlardı. Resulullah'a (sav) ve ona tabi olanlara savaş açan da Kureyş'tı. Mekke fethedilip İslâm hakimiyeti altına girince, Kureyş Resulullah'a (sav) boyun eğince, Araplar artık Resulullah'a (sav) karşı savaşa güç yetinmeyeceklerini anlayıp dalga dalga Allah'ın dinine girdiler ve Resulullah'a (sav) her taraftan gittiler.3064[20]

Allah Resulü Zamanında Elçi Heyetinin Konaklaması İçin Ev Edinilmesi Ve Yapımında Resulullah'ın Bizzat Çalışması

Seyyid Semhûdi'nin el-Vefâ'sında (I, 555) şu bilgi verilir: İbn Şebbe, BenîZühre'nin evleriyle ilgili olarak şunu zikreder:3065[21] Abdurrahman b.

3060[16] îbn Hişâm, II, 428-431.
3061[17] Metinde "önce" şeklinde geçmiştir.
3062[18] Ebû Dâvud, Edeb 29; Müsned, V, 289. Metindeki hata ve eksiklik aslından tamamlanmıştır, krş. s. 148.
3063[19] el-lsâbe, II, 28. Ayrıca bkz. s. 91.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/201.
3064[20] ibn Hişâm, İT, 559 560, İbn Kesir, es-Sîre, IV, 76 Metinde ve ibn Kesîr'de "Beyt ve Harem" peklinde geçen ifade ibn Hışâm'da "el-Beytu'1-Harâm" şeklindedir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/201-202.
3065[21] ibn Şebbe, I, 235

Avf in evlerinden biri de "Büyük Ev" diye adlandırılmıştı ki bu Humeyd b. Abdurrahman b. Avf in eviydi. Bu ev, muhacirlerden birinin Medine'de yaptığı ilk ev olması sebebiyle "Büyük Ev" diye adlandırılmıştı. Abdurrahman, Resulullah'ın (sav) misafirlerini burada ağırlardı. Bu eve "Misafirler Evi" de deniliyordu. Misafirlerden biri oradan birşey çaldı, Abdurrahman bunu Resulullah'a (sav) şikayet etti. A'rec'in ilen sürdüğüne göre Hz. Peygamber (sav) bizzat kendisi onun yapımında çalışmıştı.3066[22]
Semhûdi bu bilgiyi Hulâsatü'l-Vefâ'da (s. 187) özetle vermiş olup o esere bakınız.3067[23]
Ebu'r-Rebî el-Kelâî el-Iktifâ'da Vakıdi'den naklen şu bilgiyi zikreder: Habib b. Amr şunu anlatıyordu: "Biz Selâmân3068[24] kabilesi heyeti olarak Resulullah'a (sav) geldik, yedi kişiydik. Mescid'in kapısına vardık, Resulullah (sav) çağrıldığı bir cenazeye gitmek üzere meşe i d den çıkarken karşılaştık, kendisini görünce "Allah'ın selamı üzerine olsun, ey Allah'ın Resulü" dedik. Resulullah (sav) da "Selam sizin de üzerinize olsun, kimlersiniz?" dedi. Biz de "Selâmân'dan bir grup. Müslüman olmak üzere sana biat için geldik. Kavmimizden ardımızda kalanları da temsil ediyoruz" dedik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) hizmetçisi Sevbân'a dönerek "Şunları, elçi heyetinin konakladığı yerde ağırla" buyurdu. Sevbân bizimle çıktı, ta ki Arap heyetlerinin bulunduğu hurmalık geniş bir eve vardı. Bu ev Remle bint Haris en-Neccâriyye*nin eviydi." Ve Hadisi zikretti.3069[25]
el-Isâbe'de müellif, adı geçen Habîb b. Amr'ın biyografisini verir ve onun bu kıssasını zikrederek Vâkıdi'nin bu kıssayla ilgili senedini sevkeder ve Habîb'in gelişinin hicretin onuncu yılı ŞevvâFinde olduğunu belirtir.3070[26]
İbn İshak da Benî Kureyza ile ilgili haberde şu bilgiyi zikreder: Sa'd b. Muâz onlar hakkında hüküm verince Remle bint Haris en-Neccâriyye'nin evine hapsedildiler.3071[27]
İbn Fethûn şu bilgiyi zikreder: Temîm kabilesinin elçilik heyeti, Uyeyne b. Hisn ve onunla birlikte olanlar Remle'nin evine indiler. Taberi, Rem-le'nin evine onüç kişiden oluşan Benî Kilâb heyetinin de indiğim zikreder.3072[28]
el-lsâbe*de müellif, Câhiiiyye devrinin meşhur cengâverlerinden Haris b. Avf in biyografisini verir ve Vâkuii'den naklen, onun hocalarının şöyle dediklerini kaydeder: Onüç kişiden oluşan Benî Mürre heyeti geldi. Reisleri Haris b. Avf ti. Bu vak'a Resulullah'ın (sav) Tebük dönüşünde olmuş ve onlar Haris'in kızının (Remle) evine inmişlerdi.3073[29]
İbn Sa'd Tabakât'ında Benî Hanîfe heyetinden sözederken şöyle der: Remle bint Haris'in evinde ağırlandılar. Kendilerine ziyafet verildi; sabah akşam

3066[22] Veffiül-Vefâ, 1, 525.
3067[23] Hulâsatül-Vefâ, s 307.
3068[24] Metinde burada ve daha sonra "Selmân" sekimde geçmiştir.
3069[25] bkz. İbn Sa'd, I, 332. Metinde bazı düşüklükler mevcuttur.
3070[26] el-îsâbe, I, 307-308.
3071[27] İbn Hişâm, II, 240; Vâkıdi, II, 512, 518. Vâkıdi ayrıca Resulullah'ın (sav) Temîmlilerden bir grubu o eve hapsettiğini (III, 975), Benî Tay kabilesi esirlerini de oraya indirdiğini (III, 988) kaydeder.
3072[28] Bu bilgiyi Huzâi de (s. 657) İbn Fethûn'dan naklen zikreder. Metinden, Uyeyne'nin Temîm'den olduğu anlaşılır ki bu yanlıştır. O, Benî Fezâre'den olup Temîm heyetiyle birlikte gelmişlerdi (bkz. İbn Hişâm, II, 560-561; İbn Kesîr, İV, 79). İbn Sa'd da Temîmlilerin zekâtı vermemeleri üzerine Uyeyne'nin kumandasında bir seriyye gönderildiğini, Benî Temîm'den getirilenlerin Remle'nin evine hapsedildiklerini kaydederdi, 161).
3073[29] el-İsâbe, I, 286.

bir defasında ekmek ve et, bir defasında ekmek ve süt, bir defasında da ekmek ve yağ verilirdi.3074[30] el-Mevâhibü'l-ledüniyye*de şu bilgi verilir: "Anılan Benî Hanîfe heyeti geldi, aralarında Müseylemetü'l-Kezzâb da bulunuyordu. Ensardan Benî Neccâr'a mensup bir kadının evinde konakladılar." Zurkâni el-Mevâhib şerhinde şöyle der:3075[31] Hafız İbn Hacer'in de kaydettiği üzere bu kadın Remle bint Hades3076[32] olup İbn Sa'd ve başkalarının zikrettikleri gibi Remle bint Haris değildir. Hades de Sa'lebe'nin oğlu olup Remle bint Hades b. Sa'lebe b. Hades b. Zeyd el-Ensâriyye'nin evi elçi heyetlerinin eviydi. Remle sahabi olup Muâz b. Afrâ'nın hanımıdır.3077[33] Fethu*l-Bârfye ve mukaddimesine, Süheyli'nin bunun aksini ileri sürüşünü3078[34] reddedişine bakınız. Zurkâni'nin Remle bint Hades şeklindeki ifadesine gelince, bu, o kadının Hâris'in kızı olduğuna dair mükerreren geçen bilgiye aykırı olmaktadır, el-İsâbe'de bu kadının babası iki şekilde de (Haris, Hades) zikredilir ki onun kadınlarla ilgili ciltteki (s. 84) biyografisine bakınız.3079[35]
Efendimiz Hz. Ömer (ra) de bu yolu takip etti, halifeliği sırasında misafir evleri kurdu, yolda kalanlara ait olmak üzere buralara erzak sağladı, un,; kavut, hurma ve ihtiyaç duyulan şeyleri koydurttu. Mekke ve Medine arasında da yol boyunca, yolda kalanların ihtiyaçlarım karşılayacak imkanlar sağladı. Şam ile Hicaz arasında da aynısını yaptı. Hz. Ömer'in (ra) sîretiyle ilgili kaynaklara bakınız.3080[36]

Allah Resulü Zamanında Elçilik Heyetim Kendileri İçin Kurulan' Çadırda Ağırlama

İbn İshak es-Sîre'de şöyle der: Resulullah (sav) Ramazan ayında Tebükten Medine'ye geldi. Sakîf kabilesi heyeti de bu ay kendisine vardı. îbnj tshak onların gelişiyle ilgili hadisi zikretmekte olup hadiste şu bilgi geçmek-,; tedir: Resulullah'a (sav) geldiklerinde, umdukları gibi mescidinin yanında onlara bir çadır kurdurttu. Onlarla Resulullah (sav) arasında gidip gelen de Halid b. Said b. Âs idi.3081[37]
Sakiflilerin kıssasını İbn Hacer el-tsâbe'de Said b. Rebia3082[38] es-Sekafi'nin nin biyografisinde zikrederek îbn Mende'ye isnâd eder.3083[39] Yine el-tsâbe'de. Alkame b. Süfyân'ın biyografisinde, Yunus b. Bükeyr'in

3074[30] îbn Sa'd, I, 316.
3075[31] Burada, metinde geçen "menzel-menzil-münzel " kelimesinin okunuş ve manasıyla ilgili izahları tercümeye gerek görülmemiştir.
3076[32] Metinde, burada ve devamında hep Hadet şeklinde geçmiştir.
3077[33] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, IV, 19. Bu bilgi Fethul-Bârî'den nakledilmiştir.
3078[34] Süheyli bu adın Keyyise bint Haris olduğunu kaydeder (bkz. er-Ravdu*I-ünüf,VI 333). Bu bilgi Zurkâni tarafından da zikredilmiştir.
3079[35] el-lsabe, IV, 305.
3080[36] bkz. îbn Sa'd, III, 283; Maknzi, el-Hıtat, I, 460-461. Burada, misafir eviyle ilgil olarak daha sonraki devirlerde meydana gelen gelişmeler de kaydedilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/202-204.
3081[37] İbn Hişâm, II, 540. Burada devamla, Sakîflüerin Resulullah'tan (sav) gelei yemekten Halid (ra) yemedikçe yemedikleri kaydedilir.
3082[38] Metinde Said b. Rifâa şeklinde geçmiştir.

3083[39] el-İsabe, II, 45-46.

Ziyâdâtü'1-Meğâ-zî'de Alkame'den yaptığı şu tahricini verir: Sakîf ten gelen heyetteydim. Bize bir çadır kuruldu. Hz. Peygamber'in (sav) yanından iftar yemeğimizi bize Bilal getiriyordu, tbn Hacer, Beğavi ve Taberâni'nin bu hadisi Yunus yoluyla tahric ettiklerini söyler.3084[40] Zurkâni Şerhu*l-Mevâhib*de "Elçiler Bâbı"nda, "onlara bir kubbe (çadır) kuruldu" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Yani Kur*ân'ı dinlemeleri ve namaz kılarken insanları görmeleri için Mescid'iû yanına bir hayme (bir tür çadır) kuruldu.3085[41]

Elçilik Heyetinin Allah Resulümün Ashabından Bazılarının Yanında Ağırlanması

Kasım ed-DelâiPde Evs b. Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet eder: Sakîf heyeti içinde Resulullah'a (sav) geldik; Ahlâf boyu Muğîre b. Şu'be'ye indi, Re sulu İlah (sav) Benî Mâlik kolunu da bir çadıra indirdi (ağırladı). Resu-lullah (sav) her gece yanımıza geliyordu.3086[42] Bu rivayetin benzeri Ebû Davud'un Sünen'in de de geçmektedir.3087[43]
Hafız Şâmi Sîret'inde bu rivayeti İbn Ebî Hayseme'ye isnad eder ki o Yahya b, Abdullah b. Evs'ten, o da dedesinden (Evs'ten) rivayet eder. îbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Sakîf heyetinden, Ahlâf boyundan olanlar Muğîre b. Şu'be'ye indiler. O kendilerine ikramda bulundu. Nebi (sav) onlar içinde Benî Mâlik'ten olanlara da mescidde bir çadır kurdurttu. Resulullah (sav) her gece yatsıdan sonra onlara gelerek yanlarında durur, onlarla konuşur, ta ki ayakta kâh bir ayağına kâh diğer ayağına dayanırdı. Kureyş'ten yana yakınır, kendisiyle onlar arasındaki savaşı anlatırdı.3088[44]
Yine Tabakât'da müellif, Abdülkays'ın biyografisinde şu bilgiyi zikreder: Abdülkays heyeti yüklerini Remle bint Hades'in kapısı Önüne indirdi. Heyetler böyle yapıyorlardı. Resulullah'ın (sav) Abdülkays heyetini ağırlaması on gün sürerdi.3089[45] el-lsftbe'de müellif, Necrân heyetinin gelişi kıssasını zikreder ki onlar eşraftan hıristiyan ondört kişiydiler. Resulullah (sav) onları Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde ağırlattı.3090[46] Yine el-tsftbe'de Abdurrah-man b. Ebî Mâlik el-Hemezânf nin biyografisini vererek onun Hz. Peygamber'e (sav) geldiğini ve Resulullah'ın onu Yezîd b. Ebî Sufyân'ın evinde ağırlattığını zikreder.3091[47] el-îsâbe'de, Arap dahilerinden biri olan Kays b. Âsım'ın biyografisini vererek onun Hz. Peygambere (sav) gelişi ve müslüman oluşunu anlatır. Numan b. Mukarrin onu isteyerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, bana müsaade buyur, o annemin misafiri olsun." Resulullah (sav) da evet, dedi.3092[48]

3084[40] age, II, 502. Müslüman olup Ramazan'dan kalan günlerde oruç tutmaları sözkt nusudur (bkz. ibn Hişâm, II, 540-541).
3085[41] Zurkâni, IV, 8.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/204.
3086[42] bkz. Üsdül-ğâbe, I, 168.
3087[43] Ebû Dâvud, Ramazân 9 (Salât 326).
3088[44] îbn Sa'd, I, 313.
3089[45] İbn Sa'd, I, 315, V, 557-558. Hades adı, ilk verilen yerde Haris şeklindedir.
3090[46] bkz. îbn Sa'd, I, 357-358.
3091[47] el-İsabe, II, 421.
3092[48] age, in, 254.

el-tsâbe'de Yezid b. Ubeydes-Sülemî'nin biyografisinde şu bilgi verilir: İbn Şahin onu sahabeden sayar ve şu tahricde bulunur: Yezid b. Ubeyd şöyle dedi: "Resulullah (sav) Tebük Gazvesi'nden döndüğünde Benî Fezâre heyeti kendisine geldi. Heyette Hârice b. Husayn ve Haris b. Kays bulunuyordu. Haris onların en küçüğü idi. Onlar Remle bint Hâris'in evine indiler." Bu hadis mürseldir.3093[49] el-lsâbe'de Ebû Sufra el-Ezdî'nin biyografisinde, Hz. Ebubekir'in de halifeliği sırasında heyetleri bu eve indirdiğine delâlet eden bilgiler mevcuttur.3094[50] Yine el-lsâbe*de Ümmü Şüreyk'in biyografisini verir ve Sahîh-i Müslim'de3095[51] "Ümmü Şüreyk'in, ensardan zengin ve Allah yolunda Çok infakta bulunan bir kadın olduğu ve misafirlerin ona indiklerine" dair bir rivayet kaydedildiğini belirtir.3096[52]
İbn Sa'd'ın Tabakalında, Eyle hükümdarı Yuhanna b. Rü'be'nin Şam, Yemen ve Bahr ahalisiyle birlikte Resulullah'a (sav) geldiğinde Hz. Peygam-ber'in (sav) onun Bilal'in (ra) yanına inmesini emrettiği belirtilir.3097[53]
Dürrü's-sehâbe'de Osman b. Kays b. Ebi'l-Âs es-Sehmî'nin3098[54] biyografisini verirken ondan şöyle sözeder: O, Mısır'daki ilk kadı olup soylu ve saygın bir kimseydi.3099[55] Mir'âtu'z-zaman'da, onun Mısır'da insanları misafir etmek için bir ev yaptıran ilk kişi olduğu belirtilir.3100[56]

Allah Resulü Zamanında Elçilik Heyetlerinin İşlerini Görmekle Görevli Kimse

Daha önce geçtiği üzere Halidb. Said b. Âs, Sakîf heyeti ile Resulullah (sav) arasında gidip geliyordu.3101[57]
Onlar, Hz. Peygamber'in (sav) yanından kendilerine getirilen hiçbir yemeği, Halid ondan yemedikçe yemiyorlar di. Bu bilgiyi Zurkâni el-Mevâhib'e yaptığı şerhinde nakleder. Yine bu eserde îbn İshak'tan naklen şu bilgi verilir: Ramazan'ın Resulullah (sav) ile birlikte oruç tuttukları günlerinde, Bilal (ra) onlara iftar ve sahur yemeklerini getiriyordu.3102[58]
Hz. Peygamber (sav) hizmetçi çocuğu Sevbân'a, Beni Selâmân3103[59] heyetini, heyetlerin ağırlandıkları eve indirmesini emretti.3104[60]
İbn Sa'd'm Tabakât'ında Tücîb heyetinden sözedilirken şu bilgi verilir: Nebi (sav) onları iltifatla karşıladı, mevkilerini'üstün tuttu ve kendilerine hediye verdi. Bilâl'e onları güzel ağırlamasını ve güzel armağanlar vermesini emretti ve onlara bir heyete verdiğinden daha çok hediye

3093[49] age, III, 682.
3094[50] age, IV, 108.
3095[51] Müslim, Fiten 119.
3096[52] el-İsâbe.IV, 465.
3097[53] İbn Sa'd, I, 290.
3098[54] Metinde et-Temîmî şeklinde geçmiştir.
3099[55] bkz. Kindi, el-Vulât vel-kudât, s. 302, 305-306; Üsdiil-fcâbe, İÜ, 597.
3100[56] bkz. Maknzi, el-HıtatJ, 461.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/205-206.
3101[57] İbn Hişâm, II, 540-541. Huzâi burada, Bilâl ve Sevbân'ın da bu işle görevli olduklarına dair bilginin geçtiğini belirtir (s. 660). Bundan önce geçen başlıklara bakınız.
3102[58] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, IV, 8. Huzâi bu bilgileri de daha önce kaydetmişti.
3103[59] Metinde .Selmân şeklinde geçmiştir.
3104[60] Zurkâni, IV, 61. Ayrıca bkz. s. 202.

verdi.3105[61]
Yine İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Yemen hükümdarlarından bin olan Vâıl b. Hucr el-Kayl, Hz. Peygamber'e (sav) musluman olarak geldiğinde, Resulullah (sav) onu ağırlamasını Muâvıye'ye (ra) emretti. O da Vâil'ı Harre'de3106[62] bir eve indirdi. Muâvıye ile onun arasında ilginç bir olay geçmiş olup bu konuda Tabakât'a bakınız.3107[63]

Allah Resulü'nün Elçilik Heyetleri İçin Yol Azığı Hazırlanmasını Emretmesi

Beyhakı, Numan b. Mukarrm el-Muzenî'den şöyle dediğim rivayet eder:3108[64] Biz dortyuz kışı Resulullah'a (sav) geldik. Dönmek istediğimizde, şöyle buyurdu: "Ey Ömer, topluluğa azık hazırla." O da "Bende biraz hurmadan başka bir şey yok Bunun da kavmin bir işine yarayacağını sanmıyorum" karşılığım verdi. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Git, onlara azık hazırla." O da onları götürdü, evine soktu, sonra onları bir ust odaya (çardak) çıkardı Oraya girdiğimizde kul rengi develer misali (siyaha yakın beyaz deve, develerin en semizi) hurma gördük ve topluluk ondan ihtiyaçlarını aldılar. En son çıkan bendim, baktım, nebevi bir mucize olarak, hiçbir hurma yerinden oynamış değildi." Şerhu'l-Mevâhib'de heyetlerin yolculuğu kısmına (s. 43) bakınız.3109[65]

Allah Resulü'nün Elçilik Heyetlerine Hediyeleri

Buhâri "Kıtâbu'l-Cıhâd" da "Heyetlerin hediyeleri babı" başlığını açar ve Ibn Abbâs'tan (ra) şu tahricde bulunur- "Nebi (sav) vefatı sırasında uç şey tavsiye etti ki bunlardan bin de şu idi. Benim kendilerine hediye verdiğim şekilde sız de elçilik heyetine hediye verin."3110[66]
Ibn Sa'd'ın Tabakalında (c. I, ikinci kısım, s. 18) şu bilgi verilir. Resulullah (sav), Kayser'in Maân valisi Ferve b. Amr el-Cuzâmî'nın elçisine3111[67] onı-kiukiyye vebirneş hediye verdi ki bu da 500 dirhem eder.3112[68]
Yine İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi kaydedilir: Temîm heyeti Resulullah'a (sav) geldiğinde, heyetlere hediye vermekte olduğu gibi onlara da hediyeler verilmesini emretti.3113[69] İbn Sa'd, Benî Neccâr'dan bir kadının şöyle dediğini zikreder: O gün heyete bakıyordum, hediyelerini

---

3105[61] İbn Sa'd, I 323.
3106[62] Metinde Hîre şeklinde geçmiştir.
3107[63] Ibn Sa'd, I, 349, 351 Burada, Resulullah'ın (sav) Muâvıye'ye onu Harre'de bir evde ağırlamasını istediği kaydedilir Aralarında geçen ügmç olay da şudur Yolda giderken Hz Muâvıye'nın ayaklan kum sıcaklığından yanınca ona kendisini terkisine almasını ister O "sen hükümdarların terkisine binecek adanı değilsin'" der Hz Muâvıye, bu defa giymek ıçm ayakkabılarım isteyince o, "Yemen halkı, tebaadan birinin hükümdar ayakkabısı giydiğini duymadı'" veya "Hayır, sen giyersen, onu ben giymem, ama istersen devemi sana gölgelik yapayım gölgesinde yuru'" der Hz Muâvıye sonra Resulullah'a (sav) bunu anlatınca, Reaulullah "Onda Cahıhyye gururundan bir gurur kalmıştır" buyurur.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/206-207.
3108[64] Bu rivayet için bkz Mecmau'z-zev&id, X, 304.
3109[65] Şerhu'l-Mevâhib, IV, 37.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/207.
3110[66] Buharı, Cihâd 175-176.
3111[67] Metinde "resul' kelimesinden önce "Resulullah" kelimesi olacaktır.
3112[68] İbn Sa'd, I, 262, 281 Ferve musluman olunca Mesudb Sa'd adlı bir elçiyle Resulullah'a (sav) mektup ve hediye göndermiş, Resulullah (sav) da elçiye yukarıdan anılan hediyeleri vermişti. Maan (Muân) kelimesi metinde Amman şeklinde geçmiştir (bkz. İbn Hişâm, II, 591).
3113[69] İbn Sa'd, I, 294.

on iki u k i y y e ve bir n e ş olarak Bilal'den (ra)alıyorlardı.Onlann en küçüğü olan bir çocuğa,ki odaAmrb.Ethem'dir,ogünbeş u k i y y e verdiğinigördüm.3114[70] îbnSa'd'ın Tabak ât'in da şu bilgi de kaydedilir: Abdülkays heyeti Hz. Peygamberce (sav) geldiğinde, kendilerine hediye verilmesini emretti ve Abdullah el-Eşec'i onlara üstün tutarak kendisine on iki u k i y y e vebir n e ş hediye verdi.3115[71]

el-Mevâhibü'1-ledüniyye'de şu bilgi verilir: Kudâa'mn kollarından bir kabile olan Behrâ3116[72] heyetionüç kişiydi. Günlerce kaldılar. Sonra Resulullah'a (sav) veda edip ayrıldılar. Re sulu Halı (sav) onlara hediye verilmesini emretti. Zurkâni, hediyelerin miktarının belirlenmediğini söyler.3117[73] Yine el-Mevâhib'de şu bilgi kaydedilir: Gassân heyeti onüç kişiydi, müslüman oldular. Resulullah (sav) onlara hediyeler verdi, geri döndüler.3118[74] Yine el-Me-vâhib'de müellif, Kudâa'dan bir boy olan Selâmân heyetini anarak şöyle der: "Yedi kişiydiler. Hz. Peygamber (sav) onlara hediyeler verilmesini emretti." Zurkâni şu bilgiyi zikreder: "Bizden her erkeğe beşer u k i y y e gü müş verildi ve Bilal (ra) özür beyan ederek o gün yanında mal bulunmadığını söyledi. Biz de şöyle dedik: Bu hediye ne kadar çok ve değerlidir!."3119[75] el-Mevâ-hib'de, Yemen'de Ezd kabilesinin bir boyu olan Âmir heyetiyle ilgili şu bilgi verilir: "On kişiydiler, İslâm'ı kabul ettiler. Hz. Peygamber (sav) kendileri* ne, İslâm esaslarını kaydettiği bir belge yazdı ve Übey b. Ka*b'a onlara Kur'ân öğretmesini emretti." Zurkâni şöyle der: "Heyetlere hediye verdiği gibi (onlara da verdi)" sözü, hediye vermenin bizzat kendisine teşbihtir. Çünkü verdiği belirli bir hediye yoktu. Mevcut olan ne ise onu verirdi ki bu da az çok farklı olurdu. Şöyle ki beş, on, oniki veya daha fazla u k i y y e hediye vermiştir.

İbn Sa'd Tabakalında Benî Hanîfe heyetinden söz ederken şöyle der: Nebi(sav),memleketlerine dönmek istediklerinde hererkeğebeş u k i y -y e olmak üzere onlara hediye verilmesini emretti. Onlar şöyle dediler: Ey Allah'ın Resulü, biz develerimiz ve yüklerimizin yânında onları gözlemek üzere bir arkadaşımızı bıraktık. Resulullah (sav), ona da arkadaşlarına yerilen kadar hediye verilmesini emrederek şöyle buyurdu: ''Sizin develeriniz ve yüklerinizi korumasından dolayı o sizin en kötünüz değildir." Anılan adam Müseylemetül-Kezzâb idi-3120[76] İbn Sa'd Tabakât*ında Eşec Abdülkays'ın biyografisini verirken şu bilgiyi kaydeder: Hz. Peygamber (sav) Abdülkays heyetine hediyeler verilmesini emretti ve Abdullah el-Eşec'i onlara üstün tutarak kendisine oniki u k i y y e ve bir n e § verdi. Bu miktar, Resulullah'ın (sav) heyetlere hediye olarak verdiği en çok miktardı.3121[77] Hafız Sami'nin es-Sübül'üne bakınız.3122[78]

3114[70] Aynı yer.
3115[71] İbn Sa'd, I, 315.
3116[72] Metinde Behrâm şeklinde geçmiştir.
3117[73] bkz. îbn Sa'd, I, 331.
3118[74] bkz. îbn Sa'd, I, 338-339. Burada, üç kişi oldukları kaydedilmiştir.
3119[75] bkz. İbn Sa'd, I, 333.
3120[76] îbn Sa'd, 1,317; îbn Kesîr, IV, 96. Müseyleme Yemen'e döndüğünde irtidat edip peygamberlik iddiasında bulundu.
3121[77] îbn Sa'd, V, 558. Eşec, metinde Üşeyc ve Eşbah şekillerinde geçmiştir.
3122[78] Sübülül-hüdâ ve*r-ref âd, VI, 496. Son rivayet burada geçmemektedir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/207-209.

Allah Resulü'nün Elçiler Geldiğinde Güzel Giyinmesi

Ebû Nuaym ve Vâkıdi, Cündeb b. Mekîs'ten3123[79] şu rivayeti tahric ederler: "Nebi (sav), kendisine elçilik heyeti geldiğinde elbiselerinin en güzelini giyer ve ashabının ileri gelenlerine3124[80] de böyle yapmalarını emrederdi. Kinde heye-tikendisine geldiğinde, üzerinde Yemeni bir elbise (hülle)gördüm;Ebubekir ve Ömer de onun gibi giyinmişlerdi." İbnü'l-Hindî bu hadisi Kenzü'l-u mm âl'de elçiler bahsinde vermiştir.3125[81] Bu hadis İbn Sa'd'ın Tabakât'ında da Cündeb b. Mekîs'in biyografisinde geçer.3126[82]
İbn Sa'd'ın hocası Muhammed b. Ömer el-Eslemî'nin Kitâbü'l-Vüfûd adlı bir eseri olup Hafız Şâmı Sîret'inde şöyle der: "Bu eserde, îbn Sa'd'ın temas etmediği önemli bilgiler vardır." el-İsâbe'de Alkame b. Süfyân'ın biyografisine bakınız.3127[83]

Yolcuların Konaklaması İçin Yapılan Hanlar (Oteller)

Bazı âlimler, hanlar konusunu "Oturulmayan ve içinde eşyanız bulunan evlere (izinsiz) girmenizden dolayı size bir günâh yoktur" (Nûr 24/29) âyetinden istidlal ederler. Bunu zikreden birçok kişiden biri de Ravdi olup Şerhu'I-Unmûzec'te bahseder.
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (III, 203) şu bilgi verilir: Hz. Ömer (ra) köle (rakîk) evi yaptırdı ki bazıları buna un (dakik) evi derler. Yolda kalanlara (yolculara) ve kendisine inen yolculara ait olmak üzere oraya un, kavut, hurma, yağ ve ihtiyaç duyulan şeyleri koydurttu. Hz. Ömer, Mekke ile Medine arasında Sebül yoluna yolcuların ihtiyaç duydukları ve kendilerini bir sı dan (konakyeri) diğer suya ulaştıracak şeyleri koydurttu.3128[84] Yine İbn Sa'd'ı Tabakalında (III, 220) şu bilgi kaydedilir: Yol boyunca ikamet edenler H Ömer'den Mekke ile Medine arasında yapı kurmak için izin istediler. O d kendilerine izin vererek şöyle dedi: Yolcu su ve gölgeye daha layıktır.3129[85]

Hastane (Mâristân) Ve Allah Resulü Zamanında Kadın Sahabileri Bunda Çalışmaları

Cevheri es-Sıhâh'ta şöyle der: Mâristân, "hastalar evi" demek olı Arapçalaştırılmış bir kelimedir.3130[86] İbnü's-Sikkit'ten şöyle dediği nakledili Âlimlerin zahidi Ebû Nasr b. İsa şöyle dedi: Hipokrat, mâristân kuran i kimsedir. Şöyle ki o evine yakın bir yerde bir bahçe yapmıştı. Ora

---

3123[79] Metinde Mekkiyye şeklinde geçmiştir.
3124[80] Bu anlamdaki "uliyye" kelimesi metinde düşmüştür.
3125[81] Kenziil-ummâl, X, 612 (nr. 30315). Ayrıca bkz. VII, 122 (nr. 18287).
3126[82] İbn Sa'd, IV, 346. Mekîs, metinde Mekkiyye şeklinde geçmiştir.
3127[83] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/209.
3128[84] age, III, 283. Ayrıca bkz. s. 204. Un evi için bkz. İbnü'l-Cevzî, Menâkıbu emîı mü'minîn Ömer b. el-Hattâb, s. 70.
3129[85] age, III, 306.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/209-210.
3130[86] Bu bilgi Huzâi tarafından verilmiş olup (s. 663) metinde "hastalar" kelimesi "haslık" şeklinde geçmiştir.

hastalar3131[87] için ayrı bir yeri vardı ve hastaların tedavisiyle ilgilenmek üze oraya hizmetçiler koymuştu.3132[88]

Sahîh-i Müslim'de Hz. Âişe'den şu rivayet nakledilir: wHeı dek savaşında Sa'd yaralandı; Kureyş'ten biri ona ok atmışţ Resulullah (sav) mescidde ona bir çadır kurdurttu, kendisi] yakından ziyaret ediyordu."3133[89] İbn tshak es-Sîre'de şöyle de Resulullah (sav) Sa'd b. Muâz'ı, mescidinde, Eşlem kabilesi] den Rufey de adlı bir kadının çadırına koydurttu. Ruf ey de y, rahlan tedavi ediyor, müslümanlardan sıkıntıya düşmi olanların hizmetine kendisini adamış bulunuyordu.3134[90]

Bu, Hz. Peygamber (sav) zamanında hastanelerle ilgili olarak bildi] miz en geniş bilgidir.

Müslüman hükümdarlardan hastane kuran ilk kişi VeL b. Abdülmelik'tir. 0,88 (707) yılında hastane açarak oraya t bipler koymuş ve masraflarını karşılamıştı. Kaçmamala için cüzzamh hastaların hapsedilmelerini emretmiş, onla ve körlere erzak tahsis etmişti.3135[91]

Şüphesiz, bunun manası, kendi zamanında imkân ve şartların uygunluğuna bağlı olarak Velid'in hastaneyi genişleten, tezyin eden ve gerekli şeylerini sağlayan ilk kimse olduğudur. Yoksa el-İsâbe'de şu bilgi kaydedilmiştir:3136[92] Ibn İslı ak, Rufeyde el-Ensâriyye veya el-Eslemıyye'yı Sa'd b. Muâz'ın Hendek'te kendisine ok isabet etmesiyle ilgili kıssasında zikreder ki Resulullah (sav) bu vesileyle şöyle buyurmuştu: "Onu Rufeyde'nın mescıddekı çadırına koyun, ta ki onu yakından ziyaret edeyim." Rufeyde yaralıları tedavi eden ve muslumanlardan bir sıkıntıya düşenin hizmetine kendisini adayan bir kadındır. Buhâri el-Edebü'1-müfred'de şöyle der: Ebû Nuaym bize haber verdi, ona İbmı'l-Gasîl, Asım b. Ömer b. Katade'den, o da Mahmud b. Lebîd'den şöyle dediğini nakletti: Hendek gunu Sa'd'ın kolundaki damar yaralanınca, onun Rufeyde denilen kadının yanına götürülmesi söylendi. Rufeyde hastalan tedavi ediyordu. Resulullah (sav) Sa'd'a her uğradığında ona "nasıl sabahladın?," "nasıl geceledin?" diye sorar, o da kendisine haber verirdi.3137[93] Buhâri bu hadisi et-Târih*te3138[94] de Sa'd'ın vefatı kıssasında vermekte olup senedi sahihtir. Mustağfiri bu hadisi Buhâri yoluyla, Ebû Musa da Mustağfiri yoluyla verirler.3139[95]

el-tsâbe'de müellif, "Kâf harfinde Kuaybe bınt Said el-Eslemiyye'yi buna benzer şekilde zikreder ki o Rufeyde'nin kardeşidir.3140[96]

3131[87] Metinde "hastalık" şeklinde geçmiştir.

3132[88] bkz. UyÛnul-enbâ, s. 47.

3133[89] Müslim, Cihâd 66.

3134[90] İbn Hişâm, II, 239. Ayrıca bkz. s. 335.

3135[91] islâm'ın ilk devirlerinde hastaneler için bkz. Ahmed İsa Beg, Târihul-bİı rîstânat fil-îslâm, Beyrut, 1981; Aydın Sayılı, The Emergence of the prototyp the Modern Hospital in Medieval islam," Studies in History of Medicine, (1980), New Delhi, sy. 2, s. 112-118; A. R. Nowsheravi, "Müslim Hospitals in the Medıeval Perıod," Islamic Studies, XXII (1983), sy 2, s 51-62, A HabıbKhan, "Early Hospıtals m Müslim Worid,D Studies in History of Medİcine, VII (1983), sy 3-4, 3 196-208, D M Dunlop, "Bımârıstân," El, II, 1222-1224.

3136[92] el-İsâbe, IV, 302-303 Bu paragrafla verilen bilginin hepsi buradan alınmıştır.

3137[93] el-Edebül-müfred, s 240 (bâb 530, nr 1162).

3138[94] et-Târîhul-kebîr, VII, 402.

3139[95] el-İsâbe, IV, 302 303 Ayrıca bkz s 220.

3140[96] age, IV, 396.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/210-211.

Doktor

İbnü'l-Cevzî Sıfatu's-safve'de Hişâm b. Urve*nin şöyle dediğini kaydeder: Urve Hz. Âişe*ye (ra) şöyle dedi: "Ey anneciğim senin şiir bilgine pek şaşmıyorum. Çünkü sen Ebubekir'in (ra) kızısın. O bu konuda insanların en bilgilisiydi. Fakat senin tıp bilgine hayret ediyorum. Bunun üzerine Hz. Âişe (ra) onun omuzuna vurarak şöyle dedi: Resulullah (sav) ömrünün son demlerinde hastalandı; her taraftan kendisine Arap heyetleri geliyordu, ona tedavi şekilleri anlatıyorlar ve ben de onları tedavide uyguluyordum. İşte (tıp bilgim) buradan geliyor.3141[97]

el-İsâbe'de Hz. Âişe'nin (ra) biyografisinde, Hişâm b. Urve babasının şöyle dediğini nakleder: Ben fıkıh, tıp ve şiirde Âişe'den daha bilgilisini görmedim.3142[98]

Ebü'l-Hasan İbn Tarhân el-Hamevfnin el-Ahkâmu'n-Nebeviyye'sinde şu bilgi verilir: Nebi (sav), sağlık ve hastalık hallerinde tıbbî ölçüleri uygulamaya devam ederdi. Şöyle ki, sağlığında, az yemesi, beden eğitimi ve birinin sıcaklığının diğerinin soğukluğunu, diğerinin soğukluğunun berikinin sıcaklığını giderdiğini söyleyerek taze hurmayı hıyar ve kavunla yemesi gibi3143[99] sağhğını koruyucu tedbirler almasıyla. Ayrıca, her gece uyurken gözlerini sürme taşı (artimuan) ile sürmelemesi ve şiddetli sıcak zamanında öğle namazını tehir etmesi gibi ki "öğle namazını serin vakitte kılın" buyururdu. Hastalığı halinde tedaviye başvurduğu hususu ise rivayet edilen sahih haberlerle sabittir. Bu haberlerden biri Urve'nin (ra) Hz. Âişe'den (ra) rivayet ettiği şu hadistir: "Resuluüah'ın (sav) hastalığı arttı, Arap ve Acem doktorları ona geliyorlar, tedavi yollarını tarif ediyorlar, biz de kendisini tedavi ediyorduk." Hz. Âişe'nin (ra) şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Resulullah (sav) Ömrünün son günlerinde hastalandı, her taraftan Arap heyetleri kendisine geliyorlardı. Ona tedavi şekillerini anlatıyorlar, ben de bunlarla onu tedavi ediyordum." Böylece, Resulullah'ın (sav) tedavide bulunduğu ve sağlık ve hastalığında tıbbî ölçüleri uyguladığına dair zikrettiğimiz husus sabit olup birçok sahih hadiste de tedavi olmayı emretmiştir.3144[100]

el-Mevâhib'de şu bilgi verilir: Resulullah (sav) yiyeceklerin özellik ve mahiyetlerini gözönüne alır ve onları tıp ölçülerine göre kullanmaya itina gösterirdi. İki yemekten birinde, sıcaklığını mutedil hale getirme ve güzelleştirmeye ihtiyaç duyulduğunda, onun sıcaklığını (aksi bir yiyecekle) keser ve mutedil hale getirirdi. Bu da ilaç ve karışımlarda büyük bir esastır. Buna imkan bulamadığında ise israfa gitmeden ihtiyaç ve lüzum ölçüsünde onu yerdi.3145[101]

Ebû Abdullah Ekensûs'un el-Ceyşü'1-aremremü'l-humâsî adlı eserinin

---

3141[97] SıfsttuVsafve, II, 32-33 Bu bilginin baş tarafında Urve'nm "senin fıkıh bilgine şaş-mıyorum, çunku, o Resulullah'ın (sav) eşi ve Ebubekir'in (ra) kızıdır, diyorum" sözü vardır.
3142[98] el-îsâbe, IV, 360.
3143[99] bkz. el-Mekâsıdul-hasene, s. 270-271; es-Sîretu'ş-Şâmiyye, VII, 323-324.
3144[100] bkz. Ibn Kayyım, Zâdül-meâd, IV, 13-17.
3145[101] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, IV, 335-336.

sonunda şu bilgi verilir: Tevekkül edenlerin efendisi, tedavi esaslarını belirleyip koydu. Bizzat kendisine uygular, başkalanna da yapmalarını emrederdi. Hatta Hz. Peygamber'in (sav) ilaçlarının piştiği çömleğin ateşten hemen hemen hiç inmediği söylenir.
Ebû Davud'un Sünen'mde Sa'db. Ebî Vakkâs'tan şu rivayetnakledilir:
"Hastalandım, Nebi (sav) beni ziyarete geldi. Elini iki mememin arasına koydu, ta ki soğukluğunu kalbimde duydum. Ve şöyle buyurdu: 'Sen kalbinden hastalanmışsın, Benî Sakîften Haris b. Kelede'ye git, o tıp bilgisine sahip biridir...'"3146[102] Yani o mutlak olarak veya bu hastalık türünde tıp bilgisine sahiptir. Bu durumda sözkonusu hastalığın maharet ve ustalık gerektirdiği anlaşılmış olur. Bunu Siinen'i şerhedenler söylemiştir.
Hafız Zehebi et-Tecrîd'de Hâris'in biyografisini verirken şöyle der: Onun Veda Haccı'nda Sa'd'ı tedavi ettiği söylenir. İbn Sa'd'ın senedsiz olarak zikrettiği üzere, Nebi (sav) hastaların ona giderek hastalıklarını sormalarını emrederdi.3147[103] Bu bilgi İbn Sa'd'ın Tabaka t'm da beşinci cilt 372. sayfadadır.
îbn Tarhân, Haris b. Kelede'nin Hz. Ebûbekir (ra) ile birlikte yemek yemeleri ve onun "bir yılın zehirini yedik" demesi ve her ikisinin aynı günde vefat etmeleriyle3148[104] ilgili kıssayı zikrettikten sonra şöyle der: Haris b. Kelede, Arap tabiplerinin en üstünlerinden biriydi. Tâifliydi. Câhiliyye devrinde Fars'a gitti. Orada ve Cündişapur âlimlerinden tıp bilgisi öğrendi. Bu dalda maharet kazandı, Fars memleketlerinde tabiplik yaptı ve çok mal elde etti. Fars'ta onu görenler ilmine şehadette bulundular ve adı aralarında yayıldı. Sonra memleketine döndü, Araplar arasında tabipliğiyle şöhret buldu, İslâm'ın zuhuruna ulaştı. Resulullah (sav), kim hastalanırsa ona gidip danışmasını emrederdi.
İbn Kayyim, el-Hedyü'n-Nebevf de, adı geçen Hâris'ten sözle şöyle der: O Arapların tabibi, hatta en tabipleri idi. Hipokrat kendi toplumu için ne ise o da onlar için öyleydi.3149[105] İbn Mende, İsmail b. Muhammed b. Sa'd yoluyla, onun babasından şu rivayetini tahric eder: Sa'd hastalandı. Nebi (sav) onu ziyaret etti ve "Allah'ın sana şifa vermesini umarım" dedi ve Haris b. Kelede'ye "Sa'd'ı tedavi et" buyurdu.
îbn Sa'd, Hâris'in İslâm'ı kabul ettiğine dair görüşün doğru olmadığını söyler. İbn Abdilber el-lstîâb'da şöyle der: Bu, ehil (mütehassıs) oldukları takdirde, tedavi konusunda kafirlere danışmanın caiz olduğuna delalet eder,3150[106] Bunu Hafız Münziri thtisâru's-Sünen'de, vezir Ebü'l-Hasan b. Yusuf el-Kıftî Ahbâru'l-hukemâ'da,3151[107] îbn Hallikân Vefeyâtti'l-a'yân'da,3152[108] İbn Badis Şerhu'l-Muhtasar'da, Huzâi bu bahiste3153[109] ve imamlardan bir grup naklederek tasdik ederler.

3146[102] Ebû Dâvud, Tıb 12.
3147[103] İbn Sa'd, V, 507.
3148[104] bkz.Huzai, s. 670-671.
3149[105] Zâdül-meâd, IV, 117.
3150[106] el-İstîâb, I, 289 (Haris b. Haris b. Kelede'nin biyografisinde).
3151[107] Kıfti, thbârul-ulemâ bi-ahbâril-hukemâ, s. 112.
3152[108] İbn Hallikân, VI, 362-363.
3153[109] Tahrîcu'd-delâlât, s. 670.

Hafız İbn Hacer el-tsâbe'de şöyle der: Bu, tedavi konusunda ehl-i zim-me'den yardım istemenin caiz olduğuna delâlet eder.3154[110] Nureddin Ali eş-Şebrâmellisî, el-îsâbe*nin bu ibaresini el-Mevâhib haşiyesinde hocası Şemsüddin eş-Şevberî eş-Şâfn vasıtasıyla naklederek ardından şu ilavede bulunur: Derim ki, bu, ehl-i zimme tarafından tedavi edilmenin caiz olmadığına dair imamların belirttikleri görüşe aykırıdır. Ancak şu denebilir: Neh-yedilen husus, ilacın tesbiti ve buna göre uygulamada bulunmada onlara uymadır. Burada ise teşhis Hz. Peygamber (sav) tarafından yapılmış, yardımın istenmesi ise ilacın terkibi konusunda olmuştur.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ınde bu konuda sarahat derecesinde bilgi mevcut olup bu da onun Urve b. Zübeyr'den, onun da teyzesi Âişe es-Sıddı-kiyye'den (ra) şöyle dediğine dair tahric ettiği rivayettir: "Hz. Peygamberin (sav) hastalığı arttı, Arap ve Acem tabipleri kendisine geliyorlar ve ona teşhiste bulunuyorlardı, biz de kendisini tedavi ediyorduk." Şemsüddin es-Seffârinî de Gıdâu'l-elbâb'da3155[111] (I, 392) bu rivayeti ona isnad eder.

İbn Sa'd'ın Tabakalında Hz. Âişe'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Re-sulullah (sav) hasta idi; Araplar kendisine teşhiste bulunuyor, onların yaptığı teşhise göre tedavi ediliyordu. Acemler teşhiste bulunuyor ve ona göre tedavi ediliyordu" (ikinci kısım, I. cilt, s. 116). Daha önce, İbn Tarhân'ın el-Ahkârau'n-Ne beviy ye'sinden naklen, Hz. Âişe'nin bu sözünün sahih is-nadlarla rivayet edildiği belirtilmişti. İbn Tarhân bir başka yerde bu bilgiyi tekrarladıktan sonra şöyle der: Bu, Hz. Peygamber'in (sav) tedaviye başvurduğuna delâlet eder. Şüphe yok ki o sırada Acemler veya onların çoğu küffârdı. Buna rağmen Hz. Peygamber (sav), o sırada içlerinde kendisine güvenilen kimselerle onlara güven hasıl olduktan sonra, bu konuda onlara danışıyordu. Mezkur hadisten, Acem tabiplerin Hz. Peygamber'e (sav) geldikleri anlaşılmaktadır, Fakat kendi kendilerine mi ona geliyorlardı, istek üzerine veya meselâ elçilik gibi bir maksatla mı geliyorlardı? Bu konuda ibare etraflı olup o esere bakınız.

Kadı Iyâz el-Medârik'te Şeyh Ebû Ishak el-Cebniyânî'yi3156[112] tanıtırken şöyle der: Ebü'l-Hasan3157[113] el-Kâbisî şöyle dedi: Onun yanından çıktığımız sırada, bir çocuğun bizim için tutmakta olduğu hayvan elinden kaçtı. Ben de şöyle dedim: "Onu gücü yetmeyen bir ^ uğa verdiniz, kayboldu." Ebû Ishak, bana, çocuğu gıybet ettiğimi söyledi. Ben de ona, çocuğu durumuyla, gücünün azlığıyla tavsif ettiğimi ve Sünnet'de de bunun mubah olduğunu gösteren delil bulunduğunu söyledim. O da Hz, Peygamber'in (sav) evlenme konusunda kendisiyle istişare eden kadına şu söyledikleridir: "Ebû Cehm'egelince, o asasını omuzundan hiç indirmez.3158[114] Muaviye ise fakir bir adamdır, hiç malı yoktur." Ebû Ishak

---

3154[110] el-İsâbe, I, 288 (Haris b. Kelede'nin biyografisinde).

3155[111] Merdâvi'nin Manzûmetül-âdâb adlı eserinin şerhidir, bkz. SuppL, I, 459.

3156[112] Metinde Cenbiyâni şeklinde geçmiştir.

3157[113] Metinde Ebu Yahya şeklinde geçmiştir.

3158[114] Tertîbul-medârik'te "omuzuna koymaz" şeklinde yanlış geçer. Resulullah (sav) bu sözüyle Ebu Cehm'in sert mizaçlı bin olduğunu kastetmiştir (bkz. el-İsâbe, IV, 35). Kendisine danışan Fatma bınt Kays'a ise Usâme b Zeyd ile evlenmesini tavsiye

bana şöyle dedi: Bunda, iddiau. delil yoktur, çünkü kendisine danışılan kimse güvenilir sayılır. Hem ona, görüş u .stikametinde evlenmek veya bundan vazgeçmek için danışıyordu. Bizim mesele ise böyle değildir. Aksine sünnette seni bundan menedecek şu delil vardır: Hz. Peygamber'e (sav) iki hıristiyan tabip geldi. Çıktıklarında, Resulu11ah (sav) şöyle buyurdu: "Eğer gıybet olmasaydı, onlardan hangisinin daha tabip olduğunu size söylerdim." Ebü'l-Hasan şöyle der: "O iki tabibin hıristiyan olduklarını bundan önce bilmiyordum."3159[115]

İbn Arâfe Tefsîr'inde "Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın (tecessüste bulunmayın)" (Hucûrât 49/12) âyetini ele alırken bu kıssanın ardından şöyle der: İki tabiple ilgili hadisin manasının şöyle olması da muhtemeldir: "Her iki tabip de maksadın hasıl olması için kendilerinde bulunması gereken seviye bakımından eşit olup birisi, terkedilmesi zarar vermeyen ve tedavi ve teşhise nakısa getirmeyen tamamlayıcı bilgiler konusunda fazla bilgi sahibi olup fizikî ilimler bakımından üstünlük sağlamıştır. Bu durumda birini diğerine üstün tutmak gıybet sayılır. Fakat onlardan üstün tutulmayanın (mercûh) tedavi konusunda yeterli olmaması halinde, bu durumun dile getirilmesinin gıybet sayılmayacağı anlaşılmaktadır." Burada kıssadan kastedilen, Kadı Iyaz'ın Kâbisi'den iki hıristiyan tabip ve Resulullah'ın (sav) onlarla birlikte oluşuyla ilgili olarak zikrettiğidir.

İbn Sa'd Tabakât'da, Muaykıb ed-Devsî'nin biyografisinde Mahmud b. Lebîd'den cüz zamlı kimseyle birlikte yemek yeme kıssasını tahric etmiş olup bu kıssada şu bilgi verilir: Hz. Ömer (ra), tedavi yaptığını duyduğu herkesten onu tedavi etmesini istedi.3160[116] Bu hususla ilgili kıssa Kenzül-um-mâl'de (V, 191) etraflı bir şekilde verilmiştir.3161[117]

İmam Mâlik, îbn Ebî Şeybe, İbn Cerîr, Harâiti Mekâriimı'l-ahlâk'ta ve Beyhaki, Amre bint Abdurrahman'dan şu tahricde bulunur: "Hz. Ebube-kir (ra) Âişe'nin (ra) yanına girdi, o rahatsızlıktan şikayette bulunuyor, ya-hudi bir kadın da kendisini okuyup afsunlayarak tedavi ediyordu. Bunun üzerine Hz. Ebubekir kadına 'onu Allah'ın Kitabı'yla okuyup tedavi et (afsunla)' dedi."3162[118] İbn Cerir, Amre'den şu tahricde bulunur: "Yahudi bir kadın Hz. Âişe'yi okuyup afsunlayarak tedavi ediyordu. Hz. Ebubekir onun yanına girdi, okuyup üflemeyi hoş karşılamıyordu, o kadına "onu Allah'ın Kitabı ile okuyup tedavi et" dedi.

İmam İbn Müflih el-Hanbelî el-Âdabu'ş-şer'iyyetü'1-kübrâ adlı eserinde "Kâfir ve zimmfye tedavi olmak"3163[119] şeklinde bir fasıl başlığı açarak orada İmam Şeyhülislâm İbn Teymiyye'den şu bilgiyi nakleder: Yahudi ve hıristiyan kimse tıp konusunda mahir ve insan katında güvenilir olursa, kendisine mal emanet etmek ve muamelede bulunmak nasıl caiz ise, tedavi için başvurmak da caizdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Ekl-i Kitap'tan

---

etmiştir (bkz. Üsdü'l-fcâbe, VII, 230).

3159[115] Kadı Iyâz, Tertîbül-medârik, II, 513.

3160[116] Ibn Sa'd, IV, 117.

3161[117] Kenzül-ummâl, X, 94-95 (nr. 28500).

3162[118] bkz. Beyhaki, «M-SÜnenül-kübra, IX, 349.

3163[119] îbn Müflih'in (II, 441) başlığı "Gayrimüslimlere tedavi olmak, onlara güvenmek ve erkek ve kadın doktorların avret yerlerine bakmaları" şeklindedir.

öylesi var ki kendisine yüklerle emanet bıraksan onu sana öder..." (Âl-i İmrân 3/75). Sahîh-i Buhâri'de şu rivayet nakledilir: "Hz. Peygamber (sav) hicret ettiği sırada usta kılavuz bir müşriki ücretle tuttu."[3164[120]] Nefsi ve malı konusunda ona güvendi. Huzâahlar müslümanları ve kâfirleriyle Hz. Pey-gamber'in (sav) sırdaşları (mutemetleri)[3165[121]] idiler. Resulullah'ın (sav) kafir olan Haris b. Kelede'ye tedavi için başvurulmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Bir müslümanın yanında tedavi görmesinin mümkün olması halinde ise ona emanet bırakma veya onunla muamelede bulunma imkanına sahip olması gibidir. Binaenaleyh bu durumda müslümanı bırakıp kâfire gitmesi uygun düşmez. Fakat kitâbî'ye (hıristiyan, yahudi) güvenme veya ona tedavi için başvurma durumunda kaldığı zaman bunu yapabilir. Böyle yapması, yahudi ve hıristiyanı veli edinme yasağı çerçevesine giren bir davranış değildir. Ona güzel olan şekilde hitabetmesi, güzel bir davranış olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "İçlerinden zulmedenleri hariç, ehl-i kitapla ancak en güzel Şekilde mücadele edin..." (Ankebût 29/46). Hattâbi,[3166[122]] Hudeybiyye antlaşması ve Resulullah'ın (sav) Huzâa'dan bir casus gönderip onun verdiği haberi kabul etmesine dair hadisle ilgili olarak şöyle der: Bu hadiste, teşhisi konusunda zan ve töhmet altında bulunmaması halinde kafir tabibin hastalığı teşhis ve tedavi şekli konusunda sözünü kabul etmenin caiz olduğuna delil vardır.[3167[123]]
Hafız İbn Kayyim'in Bedâiu'i-fevâid adlı eserinde şu bilgi geçer: Hz. Peygamberin (sav) hicret sırasında Abdullah b. Uraykıt ed-Düelî'yi[3168[124]] kafir olduğu halde kılavuz olarak tutmasında, velâyet'i"adal et "i[3169[125]] gerektirmedikçe kafir kimseye tedavi, sürme, ilaç, yazı, hesap, ayıplar vb. konularda başvurmanın caiz olduğuna delil vardır. Kafir olma özelliği, hiçbir konuda kendisine güvenilmemesini gerektirmez. Çünkü hiçbir şey yolda, hele hicret yolu gibi bir yolda kılavuzluk yapmak kadar tehlikeli değildir.
İbn Muflih, bunun misalini Mervezi'den naklen zikreder: Ebû Abdullah'ın, yani Ahmed b. Hanbel'in yanına hıristiyan birini getirdim, onun hastalığını teşhise başladı, Ebû Abdullah da onun açıklamalarını yazıyordu. Sonra bana emretti, ben de kendisine (ilaçlan) satın aldım.[3170[126]] Bu bilgi el-Âdâbü'l-kübrâ'dan nakledilmiş olup o ne geniş ve muhtevalı kitaptır!
İbn Ebi Usaybia[3171[127]] Tabakâtü'l-etibbâ'da, Muaviye ve ondan sonraki îslâm hükümdarlarının kendilerinde tedavi gördükleri hicrî birinci yüzyıl hıristiyan tabiplerinden bir grubun biyografisini verir. Ebül-Hakem adlı bir tabibin biyografisinde onunla ilgili olarak şöyle der: Hıristiyan bir tabipti, her türlü tedavi yollarını biliyordu. Onun anılagelen operasyonları vardır. Muâviye b. Ebî Süfyân, kendisinde aradığı özellikler sebebiyle ona tedavi

3164[120] Buhâri, İcâre, 3,4 Müşrik kelimesi metinde "yalı udi" şeklinde geçmiş olup bu konuda ayrıca bkz. s. 109.
3165[121] "Aybe" kelimesi metinde "ayn" (casus) şeklinde geçmiştir.
3166[122] Hattâbi, Mealim ü's-Sünen, III, 199. el-Âdâbu'ş-çer'iyye'de Hattâbi kelimesi Ebu'I-Hattâb şeklinde yanlış geçmiştir.
3167[123] İbn Muflih, el-Adâbu'ş-şer'iyye, II, 441-442. Metindeki hata ve düşüklükler için aslına bakılmalıdır.
3168[124] bkz.Ibn Sa'd, I, 229.
3169[125] Şer'an "adalet" sahibi olma özelliğini, dolayısıyla müslüman olmasını.
3170[126] ibn Muflih, age, 441. Metinde "Ebû Abdullah da yazıyordu" ifadesi "Abdullah'a yazmasını emretti" şeklindedir.
3171[127] Metinde Usayfa şeklinde geçmiştir.

olur ve ilaçların yapımında ona güvenirdi.3172[128] Yine Tabakâtü'l-etibbâ'da İbn Esâl'in biyografisini vererek şöyle der: Şam'da (Dımaşk) önde gelen tabiplerden biriydi, hıristiyandı. Muâviye Şam'ı ele geçirince onu özel tabibi yaptı ve kendisine iyi davrandı. Onun yokluğunu duyar (sık sık arar), kendisine güven besler, gece gündüz onunla sohbet ederdi. İbn Esâl, müfred ve mürekkeb ilaçlar ve güçlerini (tesirlerini), onlardan öldürücü zehir olanları bilme konusunda mahirdi. Muâviye bundan dolayı onunla çok yakınlık kurmuştu. Uyûnu'l-enbâ'ya bakınız.3173[129]

İmam Muhammed b. Abdülkavi el-Merdâvî el-Hanbelî âdaba dair manzumesinde3174[130] bu konuya işaretle şöyle der:

Ehl-i zimme'ye güvenmemiz mekruhtur Bir mala sahip olmak veya paylaşmak için, bil Mekruhtur zaruretsiz onlara tedavi olmak Yaptıkları ilaçlar da tuzaktır.

Seffârini, bu manzumenin şerhinde "zaruretsiz" sözüyle ilgili olarak şöyle der: "Zaruret sebebiyle ehl-i zimme'ye tedavi için başvurmak mekruh değildir. Çünkü ihtiyaç bunu gerektirmiş ve onlara tedavi olmakla zarara uğranılacağı da muhtemel bir düşünceden (vehim) ibarettir. Halbuki hastalık (ve ondan doğacak zarar) bilinmektedir. Bu da, vehmedilen bir zarara uğramak korkusuyla, bilinen bir zararı ortadan kaldıracak çareye başvurmaya mani değildir." Seffârini, daha sonra, îbn Müflih vasıtasıyla Şeyhülislam îbn Teymiyye'den nakledilen sözü zikreder. Arif en-Nâblusî'nin et-Tarî-katu'l-Muhammediyye'ye yaptığı şerhe (I, 236) bakınız.

İbn Cülcül Tabakalında Ebü Rimse Rifâa'yı anarak şöyle der: Resulullah (sav) zamanında tabipti, cerrahlıkta mahirdi.3175[131] Ebû Davud'un Sünen'inde Câbir'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Nebi (sav) Übey'e bir tabip gönderdi, ondan bir damar kesti."3176[132] tbn İshak'ın Rufeyde el-Eslemiyye ile ilgili WO, yaralıları tedavi ediyor, müslümanlardan sıkıntıya düşenlerin hizmetine kendini adamış bulunuyordu" sözü daha önce geçmişti.3177[133]

el-lsâbe'de müellif, Şemerdil b. Kabbâb el-Ka'bî en-Necrânî'nin biyografisini verir ve Hatib'in el-Müttefik (ve'1-müfterik) adlı eserinden naklen şu bilgiyi zikreder: O tabiplik yapıyordu. Hz. Peygamber (sav) tıbbî meselelerde onunla müzakerede bulundu, sonunda Şemerdil Resulullâh'ın (sav) dizini öptü ve "Seni hak ile gönderene andolsun ki tıbbı benden daha iyi biliyorsun" dedi. Hatib, bu hadisin isnadının münakaşa götürdüğünü, İbnü'l-Cevzî de rivayet zincirinde meçhul ravilerin bulunduğunu söyler.3178[134] el-lsâbe'de Dımâd b. Sa'lebe el-Ezdfnin biyografisini vererek şöyle der: Dı-mâd, Hz. Peygamberdin (sav) arkadaşıydı, akıllı biriydi, okuyup üfleyerek

3172[128] Uyûnul-enbâ fi tabakâtil-etibbâ, s. 175.

3173[129] age, s. 171. Metindeki hatalar için aslına bakınız.

3174[130] Merdâvi'nin(ö. 699/1299) Manzûmetül-âdâb'i Seffârinitö. 1114/1702) tarafından Gıdâul-elbâb (Kahire 1324-25,1, II) adıyla şerhedilmiştir (Suppl,1,459;Kehhâle, X, 185).

3175[131] İbn Cülcül, Tabakâtul-etibbâ vel-hukemâ, s. 57.

3176[132] Ebû Dâvud, Tıb 6. Ayrıca bkz. s. 220.

3177[133] ibn Hişâm, II, 239. Ayrıca bkz. s. 210-211.

3178[134] el-İsâbe, II, 155-156.

(afsunla) tedavi ederdi.3179[135] İbn Abdilber de el-İstîâb'da onu böyle anar.3180[136]
İbn Ebî Usaybia Tabakâtu'I-etibbâ'da bir bâb başlığı açarak şöyle der: "İslâm'ın zuhurunun ilk zamanlarındaki Arap ve diğer tabiplerin taba-katına dair yedinci bâb."3181[137] Burada Haris b. Kelede,3182[138] oğlu Nadrb. Haris3183[139] ve İbn Ebî Rimse et-Temîmî'nin biyografilerini verir ve bu sonuncusu ile ilgili olarak şöyle der: Resulullah (sav) zamanında tabipti, cerrahlık yapıyordu. Nuaym, İbn Ebî Uyeyne'den, o İbn Ebcer'den, o Ziyâd'dan, o Lakît'ten, o da İbn Ebî Rimse'den şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Peygamber'e (sav) geldim, iki omuzu arasında mühürü gördüm. "Ben tabibim, bırak onu tedavi edeyim" dedim, şöyle buyurdu: "Sen mahir ve latif bir kimsesin, tabip ise Allah'tır," Süleyman b. Hassan şöyle dedi: Resulullah (sav) onun el maharet ve hafifliğine sahip (iyi bir cerrah) olduğunu fakat ilimde üstün olmadığını bilmiş olup bu da onun "tabip Allah'tır" sözünden anlaşılmaktadır.3184[140]
Faydalı bir bilgi: Hukne, ilk hicri asırda biliniyordu. Ebû Nuaym, Said b. Eymen'den şu tahricde bulunur: Bir adam hastalıktan acı duyuyordu, insanlar ona hukne yapmasını tavsiye ettiler, O da Ömer b. Hattâb'a sordu, Hz. Ömer onu bundan menetti. Ağrısı baskın olunca hukne yapta ve hastalıktan şifa buldu. Hz. Ömer onu gördü ve iyileşmesini sordu, o da hukne yaptığını söyledi. Hz. Ömer de "eğer tekrar hasta olursan yine hukne yap" dedi. İbnü'l-Hindî bu rivayeti el-Kenz'de "Kitâbu't-Tıb" da zikreder ve onu kaydettiği yere "hukne" adıyla bir başlık açar. Bu da Arapların hukneyi (şırınga) bildiklerini gösterir.
İbn3185[141] Ebî Usaybia Tabakâtu'l-etibbâ'sında (1,111) şu bilgiyi verir: Kis-ra, Arapların tabibi Haris b. Kelede'ye "Hukne yapmamı tavsiye eder misin?" diye sordu. O da şöyle dedi: "Evet, hakimlerin (bilge) bazı kitaplarında okudum; hukne karnı temizler ve ondan hastalıkları giderir. Hayret, hukne yaptığı halde yaşlananlara!"3186[142] Bununla, Hattâb'ın zikrettiği ve Şeyh Ulleyş'in Fetâvâ'sında (1,146) ondan naklen Arapların hukneyi bilmedikleri, bunun Acemler'in uygulaması olduğuna dair kaydettiği bilginin doğruluk değerini anlamış olursun. îbn Abdilhakem'in Muhtasarında geçtiği üzere İmam Mâlik'e huknenin hükmü soruldu, o da hukne yapmakta bir sakınca bulunmadığını söyledi. Ebheri şöyle der: "İmam Mâlik böyle dedi. Çünkü hukne bir nevi ilaç olup onda insanların menfaati vardır. Nebi (sav) onunla tedaviyi mubah kılmıştır." et-Tavdîh*e bakınız.
Diyârbekrf nin Târîhu'l-hamîs'inde şu bilgi verilir: "Fıtık sebebiyle

3179[135] age, II, 210.
3180[136] el-İstîâb, 11,217.
3181[137] Uyûnul-enbâ, s. 161. Usaybia kelimesi metinde Udaybia şeklinde geçmiştir.
3182[138] age, 161-167.
3183[139] age, 167-170.
3184[140] age, 170-171. Metindeki hata ve düşükler aslından düzeltilerek tercüme edilmiştir.
3185[141] Kenzül-umroâl, X, 88 (nr. 28478).
3186[142] Uyûnul-enbâ, s. 164.

elbisesinin altına ilk defa şal[3187[143]] giyen kimse Ammâr b. Yâsir olup kendisine dayak atıldığında bunu yapmıştı." Bundan anlaşılıyor ki fıtığın mahiyeti bugünkü duruma yakın bir seviyede ashap tarafından biliniyordu. Ashabın tıp ve tedaviye verdikleri önemi gösteren bir delil de îbn Cerîr*in Ümmü Cemi-le'den tahric ettiği şu rivayettir: Ümmü Cemile, Hz. Âişe'nin yanına girdi ve şöyle dedi: Ben yüzdeki çillerden tedavi gören bir kadınım, bunun günah olduğunu düşündüm ve vazgeçmek istiyorum, bana ne yapmamı emredersiniz? Hz. Âişe (ra) şöyle dedi: "Biz, Nebi (sav) zamanında, eğer birimizin gözlerinden biri diğerinden güzel olsa, ona "onu çıkar diğerinin yerine koy, diğerini de çıkar onun yerine koy!" denirdi. Sonra bunun mubah olduğunu sandım ve bunda bir beis görmedik. Binaenaleyh eğer devam ederse sen de onları tedaviye devam et, onlar düzelmez." İbnü'l-Hindî bu rivayeti de el-Kenz'de "Kitâbu't-Tıbb"ın başında kaydeder.[3188[144]]

Kan Alan (Damarları Kesen)

Daha önce CâbirMen (ra) şu rivayet nakledilmişti: "Nebi (sav) Übey b. Ka'b'a bir tabip gönderdi, o da Übey'den bir damarı kesti."[3189[145]] tbn CülcüFden de, Ebû Rimse'nin cerrahlıkta âlim olduğu nakledilmişti.[3190[146]]
en-Nihâye müellifi bu hadisi, tabibin kendince ağır basan kanaate göre tedavide bulunacağına delil göstermektedir.[3191[147]]

Dağlama

Sahîh-i Müslim'de, Câbir*den (ra) şöyle dediği nakledilir: "Nebi (sav), Übey b. Ka'b'a bir tabip gönderdi, o da Übey'den bir damarı kesti, sonra da onu dağladı."[3192[148]]
el-tsâbe'de müellif E s'ad b. Zürâre'nin biyografisini verir ve Abdürrez-zak'tan naklen şu rivayeti zikreder: Hz. Peygamber (sav) Es'ad b. Zürâre'nin yanına girdi, o Akabe biatleri sırasında tayin edilen nakiplerden biriydi, şevke (vücutta kızartı yapan) hastalığına yakalanmıştı, onu dağladı.[3193[149]]
Ebû Davud'un Sünen'inde Câbir'den (ra) şu rivayet nakledilir: "Nebi (sav), Sa'd b. Muâz'ın ok yarasını dağladı."[3194[150]] bunun manası şudur: Düşmanın, onun kolundaki can damarına ok isabet ettirmesinden dolayı meydan gelen yarayı dağladı. Sahîh-i Müslim'de şu rivayet nakledilir: "Sa'd b. Muâz'ın kolundakican damarına ok isabet etti. Nebi (sav) onu okun

3187[143] Metinde geçen "teböb" kelimesinin anlamı bulunmamış olup bu kelime muhtemelen "şal, yünden kalın giyecek" anlamına gelen "betât" dır.
3188[144] Kenzül-ummâl, X, (nr. 28463).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/211-219.
3189[145] Ebû Dâvud, Tıb 6. Ayrıca bkz. s. 217.
3190[146] îbn Cülcül, s. 57. bkz. s. 217.
3191[147] en-Nihâye fi garibil-hadis, III, 219; Avnul-Ma'bûd, X, 342.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/219.
3192[148] Müslim Selâm 73. Bu konuda ayrıca bkz. Fethul-Bârî, XXI, 272.
3193[149] el-İsâbe, 1,34. Ayrıca bkz. Zâdül-meâd, IV, 64. tbn Hişâm'daised, 507)göğüs anjini veya boğmacaya yakalandığı belirtilir.
3194[150] Ebû Dâvud, Tıb 7.

uçdemi-riyle dağladı. Orası sonra şişti, Hz. Peygamber (sav) onu ikinci kez dağladı."3195[151] İbn Mâce, Resulullah'ın (sav) Sa'd b. Muâz'ın can damarını iki kez dağladığına dair rivayeti tahric eder.3196[152]

İbn Sa'd Tabakât'ta Enes'ten (ra) şu rivayeti tahric eder: Ebû Talha, yüz felcinden dolayı dağlandı ve Enes'i de dağladı.3197[153] Tahâvi ve sahih olduğunu belirterek Hâkim de Enes'ten şu rivayeti tahric ederler: "Ebû Talha, Hz. Peygamber (sav) zamanında beni dağladı."3198[154] Bu hadisin ash Buhâri'de olup onun zâtü'1-cenb (satlıcan) hastalığından dolayı dağlandığı belirtilir.3199[155]

Tirmizi de Hz. Peygamber'in (sav) Es'ad b. Zürâre'yi şevke hastalığından dolayı dağladığını rivayet eder.3200[156]

İbn Hacer şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) dağlanmış olduğunu herhangi bir sahih eserde (rivayet) görmedim.-Fakat Kurtubi, Taberi'nin Ede-bü'n-nüfûs adlı eserine atfen Hz. Peygamber'in (sav) dağlandığını kaydeder. Halimi bunu şu lafızla rivayet eder: "Hz. Peygamber (sav) Uhud'da isabet aldığı yaradan dolayı dağlandı." Bu konuda Sahîh-i Buhâri'de sabit olan husus, Uhud Gazvesi'nde geçtiği üzere, Hz. Fâtıma'nın (ra) bir hasır parçası yakıp onunla yarasını doldurduğudur ki1[3201][157] bu da bilinen dağlama değildir. İbnü't-Tîn, Hz. Peygamber'in (sav) dağlandığını kesin olarak belirtirken îbn Kayyim el-Hedy*de3202[158] bunun aksini söyler.3203[159]

Hattâbi de şöyle der: Hz. Peygamber f sav), Sa'd b. Muâz'ı yarasında kan dinsin diye dağladı, kanı çok akıp Ölmesinden korktu. Dağlama, bu gibi durumlarda kullanılmakta olup elit tabaka ile halktan çoğu kimselerin bildiği tedavi yollarından biridir. Araplar maruz kaldıkları hastalıklarda dağlamayı çok yaparlar .Darbımesellerinde de "İlaçların sonuncusu dağlamadır" denir. Dağlama, dinen müsaade edilen tedavi yollarından biridir.3204[160]

Allah Resulümün Yaraya Allah'ın Adını Okuyup Üflemesini Birine Emretmesi

el-tsâbe'de müellif, Küheyl el-Ezdî'nin biyografisini vererek şöyle der; O sahabi olup şöyle demiştir: Uhud günü insanlar birçok yara aldılar. Bir adam Hz. Peygamber'e (sav) gelerek durumu haber verdi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Gidip yolda dur, sana uğrayan her yaralıya lyismillah' de (oku) ve sonra yarasına üfle..." (Hadis). Bu hadisi Hasan b. Süfyân Müsned'inde Alkame b. Abdullah'ın Kasım b. Muhammed'den, onun da

3195[151] Müslim, Selâm 75.
3196[152] ibn Mâce, Tıb 24.
3197[153] İbn Sa'd, III, 507.
3198[154] Tahavı, Şerhu Meânil-âsâr, IV, 321; Hakim, el-Müatedrek, IV, 417.
3199[155] Buhâri, Tıb 26. Ayrıca bkz. Zâdül-meâd, IV, 64.
3200[156] Tirmizi, Tıb 11.
3201[157] Buhâri, Tıb 27; Fethul-Bâri, XXI, 294-295.
3202[158] Zâdü'1-meâd, IV, 50, 64.
3203[159] Bu paragraftaki bilginin hepsi Fethul-Bârfden (XXI, 273) nakledilmiş olup metinde düşüklük mevcuttur.
3204[160] Hattâbİ, Meâlimü's-Sünen, IV, 198. Metinde düşüklük mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/219-221.

Küheyl'-aen rivayeti olarak tahric eder.3205[161]

Tıp Bilgisi Olmayan Kimsenin İnsanları Tedavi Etmesinin Mubah Olmadığı

Ebû Dâvud, Nesâi ve Dârekutni, Amr b. Şuayb'm3206[162] babasıûdan, onun da kendi babasından merfû olarak rivayet ettiği şu hadisi tahric ederler: "Kim tabiplik yapar da daha önce3207[163] tıpla uğraştığı bilinmezse, (sebep olduğu zararı) tazmin eder."3208[164] Ebû Nuaym'a ait bir rivayette ise şöyle geçer: "Kim tabiplik yapar da tabip olarak tanınmış bulunmazsa, bir kimsenin ölümüne veya daha hafif bir zarara sebep olduğunda onu tazmin eder." İbn Tarhân şöyle der: Bu hadiste, halkı zarara uğratmaktan sakınma, bu konuda ihtiyatlı davranma ve şer'î hükümle birlikte siyasete dayalı hüküm sözko-nusudur. Rivayette geçen "tabiplik yapar" sözünden maksat şudur: Yani ehli olmadığı halde tıp ilmiyle meşgul olursa. Bu durumda hadisin manası şöyle olur: Kim tıp ilmiyle meşgul olur da daha önce bir uygulaması ve bilginler yanında eğitimi olmamışsa, tedavisiyle birini öldürdüğünde tazminatı öder.3209[165]

Hıfzıssıhhada Bugün Karantina Diye Bilinen Uygulamanın Temeli

Sahihayn ve diğer kaynaklarda Abdurrahman b. Avf tan şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah'ı (sav) duydum, şöyle diyordu: Bir yerde veba olur, siz de orada bulunuyorsanız vebadan kaçarak çıkmayın. Bir yerde veba olduğunu duyduğunuzda da o yere girmeyin."3210[166]
Hz. Ömer (ra) Şam'a gittiği sırada Şam'da veba olduğu kendisine haber verilince bu hadis sebebiyle geri dönmüştü. Hz. Ömer Allah'a hamdetti ve geri döndü. İbn Tarhân şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) veba çıkan yere girmekten nehyetmesinde iki fayda vardır. Birincisi: Bozulmuş havayı teneffüs edip hastalanmamaları. İkincisi: Vebalı hastalara yakın olarak felaketin kendilerine kat kat artmaması için. Hz. Peygamber'den (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bulaşmada helak vardır."3211[167] Bu, hastalığın bulaşması ve hastaların birbirlerine yakın olmaları şeklinde yorumlanmıştır. Hâsılı, "oraya girmeyin" sözü, kendini helake atmaktan sakınma ve bunun yasaklanması esasını koymaktadır.
Ebû Davud'un anılan hadisi Ferve b. Müseyk tarafından rivayet edilmiş olup o şöyle der: "Dedim ki: Ey Allah'ın Resulü, bizde Ebyen3212[168] (Yemen tarafında deniz kenarında bir köy) denilen bir yer vardır. Bu yer bizim ziraat (ekin ve hurmalık her yer) ve zahiremizin yeri olup orada çok veba

---

3205[161] el-İsâbe, III, 308; Üedül-ğâbe, IV, 502-503.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/221.
3206[162] Metinde Ömer b. Şebbe şeklinde geçmiştir.
3207[163] Bazı rivayetlerde geçen "daha önce" ifadesi metinde yoktur.
3208[164] Ebû Dâvud, Diyât 23; Nesâi, Kasâme 41; îbn Mâce, Tıb 16; Dârekutni, III, 195-196, IV, 216.
3209[165] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/221.
3210[166] Buharı, Tıb 30; Müslim, Selâm 98.
3211[167] Ebû Dâvud, Tıb 24.
3212[168] Metinde Ebyak şeklinde geçmiştir.

olur. Veya o şöyle dedi: Vebası şiddetlidir. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ondan vazgeç (gitme); bulaşmada (hastalıkla ilişkili ve hastalara yakın olmak) helak vardır."3213[169] Hattâbi ve İbnü'1-Esîr şöyle derler: Bu, uğur veya uğursuzluk umma türünden bir düşünce olmayıp tıp bakımından söylenmiştir. Çünkü tabipler nazarında havanın temiz olması vücutların sıhhati konusunda en yardımcı, havanın bozulması da vücudu hastalatma konusunda en zararlı ve süratli şeydir. Bütün bunlar da Allah'ın izin ve dileme siyledir.3214[170] Ebû Nu-aym'ın et-Tıbbu*n-Nebevfde tahric ettiği şu hadis de bu türdendir: "Hz. Peygamber (sav), hanımlarından birinin gözü iltihaplandığında, iyileşme-diği sürece yanına gitmezdi."3215[171]

Sultan Ebü'l-Abbâs el-Mansûr'un, Merâkeş'te halifesi olan oğlu Ebû Fâris'e 1011 (1602) tarihinde, o sırada Sus'ta meydana gelen bir veba ile ilgili olarak yazdığı mektupta gördüğüm şey enteresandır. O mektupta şöyle diyor: "Sus'tan hâkim veya dayınızın oğlu ve bunlardan başkasından gelen nâmeyi sen okuma ve eve de sokma; katibinize ver o okuyup içindeki bilgileri size bildirsin. Katibinizin sizin meclisinize girmesi ve makamınıza bulaşması sebebiyle, keskin bir sirkeye batırıp kuruyuncaya kadar sermedikçe o da mektubu açmasın. İşte o zaman mektubu okuyup muhtevasını size bildirsin.Çünkü size Sus'tan katibinizden saklanması gereken bir şey geliyor değildir."3216[172] Bu ise bugün Frenklerin vebadan korunmak için yaptıkları karantina denilen ve sağlık ve hıfzıssıhha konusunda bilinen şeydir. Tunuslu iki filim Ebû Abdullah Muhammed el-Mennâî el-Mâlikî3217[173] ve Şeyh Ebû Abdullah Muhammet! Bayram el-Hanefî3218[174] arasında karantinanın mubah veya haram olduğu konusunda tartışma oldu. tiki bunun haram olduğuna, diğeri de caiz olduğuna dair eser kaleme aldılar, Kitab ve Sun nefte n naslan delil getirerek. Bu konuda Şeyh Rifâa et-Tahtâvfnin Paris seyahatnamesine3219[175] bakınız. İrşâdu's-sârî'de müellif, Nisa sûresi tefsirinde "Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını dayanlarına alsınlar..." (Nisa 4/102) âyeti ile ilgili olarak şöyle der: Bu, bütün muhtemel zararlardan sakınmanın vacip olduğuna delalet eder. Sonuç olarak da ilaçla tedavi, vebadan ve eğik duvarın dibinde oturmaktan sakınmanın vacip olduğu anlaşılır.3220[176] el-tstiksâ müellifinin vebadan sakınma konusuyla ilgili sözüne bakınız ki o, bunu "şer'î bir mefsedet olmayacak tarz"la kayıtlamıştır.3221[177] Allah en doğrusunu bilir.3222[178]

3213[169] Ebû Dâvud, Tıb 24. Metindeki hatalar için aslına bakınız.
3214[170] Hattâbi, MeâlimüVSünen, IV, 238; Avnul-Malıûd, X, 421-422.
3215[171] Bu rivayet için bkz. Kenziil-ummâl, VII, 130 (nr. 18342).
3216[172] Bu mektup ve bilgi için bkz. el-tstiksâ, V, 180.
3217[173] Muhammed b. Süleyman el-Mennâî (ö. 1247/1831). Risalesi de Tuhfetül-mâkinîn ve mürşidü'd-dâllin'dir (bkz. Terficimul-Müellifin et-Tûnisiyyîn, IV, 393-394).
3218[174] Muhammed b. Muhammed et-Tûnisi(ö. 1247/1831) eseri de HOsnttl-enbâ (nebe') fi cevaz i't-tahaffuz minel-vebâ'dir (Kahire, 1302). bkz. Serkis, I, 613; Terâcimül-müellifine't-Tûnifiiyyin, I, 177-181. Bu eserde (s. 179) iki âlim arasında geçen münakaşaya da temas edilmiştir.
3219[175] Tahlîsüt-ibrîz fî telhisi Bariz (veya ed-Dîvânü'n-nefîs bi-ivâni Bfiris). bkz. SuppL, II, 731.
3220[176] İrşâdü's-sârî, VII, 96; el-lstiskâ. V, 185.
3221[177] el-İstiskâ, V, 185.
3222[178] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/222-223.

Kadın Hastabakıcılar

Dokuzuncu Bölüm'ün sonlarına bakın, enteresan bilgiler göreceksiniz.3223[179]

Hakim (Bilge)

el-İsâbe’de müellif, Ebrehe b. Şurahbil b. Ebrehe b. Sabah el-Asbahî el-Himyerî'nin biyografisini verir ve Ruşâtî'nin el-Ensâb'da şöyle dediğini nakleder: O, Hz. Peygamber'e (sav) elçi olarak geldi. Resulullah (sav) ona ri-dasını serdi. O Şam'da oturuyordu, hakimlerden sayılırdı. Bu bilgiyi en-Neseb'de nakleden Hemezâni şöyle der: Resulullah'tan (sav) hadisler rivayet etmekteydi.3224[180] Hafız Zehebi de et-Tecrîd'de onun biyografisini vererek şöyle der: Bu bilgiyi Hafız Kutbuddin verir ve onun Hz. Ali (ra) ile birlikte katıldığı Sıffin'de öldürüldüğünü ekler.
Hafız îbn Hacer yine el-lsflbe'de meşhur hakîm Eksem3225[181] b. Sayrı et-Temîmî'nin biyografisini verir ve İbn Abdilber'in eserinde onu zikretmeyi kabul etmemesini reddederek "Evinden, Allah'a ve Resulü'ne hicret ederek çıkan kimseye ölüm gelirse, onun ecrini vermek Allah'a düşer." (Nişâ 4/100) âyetinin onun hakkında nazil olduğuna dair görüşü ve Hz. Peygamberdin onunla mektuplaşmasını zikreder. Ayrıca onunla ilgili olarak Hatîb'den "hikmet ve belagat ehli" olduğu hususunu nakleder.3226[182]
el-lsâbe'de Hakem b. Said b. Âs'ın biyografisinde Serrâc'ın Müsned'-inden naklen şu bilgi verilir: Hakem hikmeti bilirdi.3227[183] Yine el-lsâbe'de Arapların hakîmi Gaylân b. Seleme es-Sekâfî'nin biyografisine de bakınız.3228[184] İbnü't-Tilimsânî eş-Şifâ şerhinde şu bilgiyi verir: O Kisra'ya gönderilen elçilerden olup onunla aralarında geçen olaya dair haber enteresandır. Kisra birgün ona şöyle dedi: "Hangi çocuğunu en çok seviyorsun?." Gaylân şu cevabı verdi: "Büyüyünceye dek küçük olanı, iyileşinceye dek hasta olanı ve dönüp gelinceye kadar da gaip olanı en çok seviyorum!" Bunun üzerine Kisra ona şöyle dedi: "Sen nerede bu söz nerede! Bu, bilgelerin sözüdür, sen ise hikmetten yana nasibi olmayan cahil bir kavimdensin. Senin yiyeceğin (gıdan) nedir?".Gaylân "buğday ekmeği" dedi. Kisra da "bu akıl (anlayış) buğdaydandır, süt ve hurmadan değil" dedi.3229[185] Gaylân şairdi, Tâif savaşında müslüman oldu, Hz. Ömer'in (ra) hilafeti sırasında vefat etti.
Hafız Burhanüddin el-Halebî'nin Nûru*n-nibrâs adlı eserinde Ha-tîb'in tahric ettiği şu merfu rivayet yeralır: "Bu gece size hakîm (bilge) bir adam

---

3223[179] Metinde "Sekizinci Bölümün Sonlan" şeklinde geçer ki yanlıştır, bkz. s. 334-337.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/223.
3224[180] el-lsâbe, I, 16.
3225[181] Metinde Enceşe şeklinde geçmiştir.
3226[182] age, I, 110. Metinde hata olup aslına bakılmalıdır.
3227[183] age, 1,345.
3228[184] age, III, 189-192.
3229[185] Bu bilgi için bkz. age, III, 190. Metinde hata mevcuttur.

gelecektir. Ve Amr b. Âs geldi." Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in Müs-ned'in dedir.
Ebû Nuaym Ma'rifetü's-sahâbe adlı eserinde ve Ebû Musael-Medînî, Ahmed b. Ebi'l-Havârfnin rivayet ettiği şu hadisi zikrederler: Ebû Süleyman ed-Dârânfyi şöyle derken duydum: Alkame b. Yezid b. Süveyd el-Ezdî bana anlattı: Babam bana, dedemden naklen haber verdi: "Ben kavmimden yedi kişinin yedincisi olarak Resulullah'a (sav) elçi olarak gittim. Huzuruna girip kendisiyle konuştuğumuzda sükun ve vakarımızı, halimizi ilginç bulup "nesiniz?" (müslüman mı, kâfir mi?) diye sordu. Biz "mü'minleriz" dedik. "Her sözün bir hakikati vardır, sizin söz ve imanınızın hakikati nedir?" diye sordu, biz de "onbeş özellik (haslet); beşi elçilerine inanmamızı emrettiğin, beşi elçilerine yapmamızı emrettiğin, beşi de Câhiliyye devrinde ahlâk edindiğimiz ve eğer bunlardan bir şeyi hoş karşılamıyor olmazsan benimsemeye devam edeceğimiz özellikler" karşılığını verdik. Resulullah (sav) onlara şöyle dedi: "Elçilerime, sizinle ilgili olarak emrettiğim beş husus nedir?" Onlar da kendisine iman ve İslâm'ın esaslarını zikrettiler.3230[186] Hz. Peygamber (sav) "Câhiliyye devrinde ahlâk edindiğiniz beş haslet nedir?" diye sorunca şöyle dedik: "Genişlik zamanında şükür. Belaya sabır. Kazaya rıza. Düşmanla karşılaşıldığında sebat. Düşmanın musibete uğramasına sevinmemek." Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bilgeler ve bilginler;anlayış ve bilgilerinden dolayı neredeyse peygamber olacaklarmış!." Sonra şöyle buyurdu: "Eğer dediğiniz gibiyseniz, ben size, beş haslet daha ilave edeyim yirmi hasletiniz olsun: Yemeyeceğinizi biriktirmeyin, oturmayacağınız binalar yapmayın, yarın ayrı kalacağınız bir şey için birbirinizle rekabet etmeyin, kendisine döneceğiniz ve ona arzolunacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının, varacağınız ve ebediyyen-kalacağınız şeye rağbet edin." Bunun üzerine onlar geri döndüler ve Hz. Peygamber'in (sav) tavsiyesini belleyip onunla amel ettiler.3231[187] Irâki el-Muğnî'de şöyle der: Bu hadisi Ebû Nuaym el-Hil-ye'de,3232[188] Beyhaki ez-Zühd'de3233[189] ve Hatîb el-Bağdâdî Târihte Süveyd b. Hârîs'in rivayeti olarak zayıf bir isnadla tahric etmiştir. Ensâri'nin Meşya-ha'sında şu rivayet vardır: Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Edipler, bilgeler, bilginler; doğruluklarından nerdeyse peygamber olacaklarmış!." Hafız İbn Hacer şöyle der: Bu hadis Ebû Nuaym'ın el-Ma*rife adlı eserinde Ebû Süleyman ed-Dârâni'nin Şam'da bir zâhidden —ki adını da veriyor—, onun babasından, onun da kendi babası Süveyd'den naklettiği rivayet olarak zikredilir.3234[190] Zehebi el-Mîzân'da şöyle der: Alkame b. Yezîd b. Süveyd babasından, o da kendi babasından rivayette bulunmuştur; kendisi "maruf olmayıp, hüccet sayılmayacak

3230[186] Burada, Resulullah'ın (sav) onlara önce "elçilerime, inanmanızı, emrettiğim beş husus nedir?,* sonra da "elçilerime, yapmanızı emrettiğim beş husus nedir?" diye sorduğu ve onların da ilkine iman esaslarını, sonuncusuna İslâm esaslarını sayarak karşılık verdikleri hususu bir arada zikredilmiş fakat rakam beş olarak bırakılmıştır!
3231[187] Bu bilgi Zurkâni tamundan (Şerhul-Mevâhib, IV, 63-65) verilmiştir.
3232[188] Hilyetül-evliyâ, IX, 279-280.
3233[189] Kitâbu'z-Zühdi'l-kebîr, Beyrut 1408/1987, s. 353-354.
3234[190] el-İsâbe, II, 98 (Süveyd b. Hâris'in biyografisi).

"münker" bir rivayette bulunmuştur.[3235[191]]
Derim: el-thyâ şârihi bunu tasdik etse de bunda ifrat sözkonusudur. Doğrusu, Irâki'nin el-Muğnf deki sözüdür. Hadis Hilye'de Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin biyografisinde olup ona bakınız.[3236[192]]
Zurkâni Şerhu'l-MevâhibMe Resulullah'ın (sav) "bilgeler, bilginler" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Hz. Peygamber (sav) hikmeti, ilimden Önce zikretti. Çünkü hikmet (bilgelik) onların anlayışlarının kemaline delalet eder ve kendileriyle kaim olan bir sıfattır, ilim ise güzeli (hasen) çirkinden (kabîh) ayırmaya ulaştıran bir yoldur.[3237[193]]
Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'ta Şureyh b. Ubeyd el-Hadremî'den mürsel - merfû olarak şu rivayeti tahric eder: "Benim ümmetimin bilgesi Uveymir'dir."[3238[194]] Uveymir, Ebu'd-Derdâ'dır. Onunla ilgili olarak "Her ümmetin bir bilgesi vardır. Bu ümmetin bilgesi de Ebu'd-Derdâ'dır"[3239[195]] hadisi de varid olmuştur. Bilgenin (hakîm) manası, hikmeti bilen demektir. Bunu, Kâvukci ez-Zehebü'1-tbrîz'de söyler, el-tstibsâr fî ensâbi'l-ensârMa müellif, Ebu'd-Derdâ'nm biyografisini verirken şöyle der: Onun meşhur hikmetli sözleri var ki[3240[196]] biri de şudur: "Dünya sıkıntı (ve meşakkatten) ibarettir, sakınanlardan başkası ondan kurtulamaz. Allah'ın dünyada işaretleri vardır; cahiller onları izler, âlimler onlardan ibret alırlar. Allah'ın dünyadaki işaretlerinden biri de onu şüphelerle örtmesidir ki şehvet ehli onun bataklığına düşer, sonra da onu afetler izler. Bundan ahlâk sahibi olanlar faydalanır. Dünyanın helali utançla, haramı da yorgunlukla karışmıştır. Dünyada zengin olan yorgun, fakirse bitkindir." İbn Kudâme (el-tstibsâr müellifi) şöyle der: Bize Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediği haberi ulaştı: "Dünya ehlinin düşkünleri yiyorlar, biz de yiyoruz. Onlar içiyorlar, biz de içiyoruz. Onların fazla malları var onlara bakıyorlar, biz de onlara birlikte bakıyoruz. Kıyamet günü olunca o malların hesabı onlara aittir, bizse bundan berî olacağız."[3241[197]]
el-Mevâhibü'1-fethiyye fî ulûmi'l-luğati'l-Arabiyye[3242[198]] adlı eserde şu bilgi verilir: Kim Arapların ahval ve ahlâkını düşünür taşınırsa, peygamberlerin efendisinin onlardan başkasından gelmemesinde şaşılacak bir taraf olmadığını kavrar. Nitekim onların Câhiliyye devrinde felsefeden yana hiç nasipleri bulunmadığı yolundaki görüşün de geçersiz olduğu onun için açıklık kazanır. Zira onların sözleri ve halleri üzerinde düşünüldüğünde, hikmetin bütün dallarında bilgelerin akıllarını hayrete düşürdüğü görülecektir (anılan eser, 1,192). Sadreddineş-Şîrâzî ve diğer muhakkik âlimler şu hükme varmışlardır: Sahih felsefenin ortaya koyduğu aklî veya siyasî ilimler, ister umrânî (beşerî ilimler) ister kevnî (kozmolojik) olsun, Kitab ve Sün-net'in getirdiğiyle çelişmez. İlk asırda görülen çelişkinin kaynağı, tercümede hata ve yanlışlıktan başka birşey değildir.

3235[191] MîzânÜl-l'tidâl, III, 108.
3236[192] Hilyetül-evliyâ, IX, 279-280.
3237[193] Zurkâni, IV, 65.
3238[194] Taberâni'den naklen bkz. KenzÜl-ummâl, XI, 718 (nr. 33508).
3239[195] age, XI, 718 (nr. 33509). Burada EbûHureyre için de aynı sözün söylendiğine dair rivayet vardır (nr. 33507).
3240[196] bkz. Hilyetül-evliyâ, I, 208-228, İbn Manzûr, Muhtasara Târihi Dımaşk, XX, 20-43.
3241[197] Bu son söz için bkz. İbn Manzûr, age, XX, 33.
3242[198] HamzaPethullah'ın(ö. 1266/1850) eseridir (bkz. Suppl, II, 725).

Fakat doğru tercüme yapıldığında uygunluk ortaya çıkmış oldu.3243[199]

Astrolog (Müneccim)

el-tsâbe*de, Hasan-ı Basrî'nin kendisine katiplik yaptığı Rebî b. Ziyâd el-Hârisî'nin biyografisini vererek şöyle der: Onun çağında ne Araplardan ne Acemlerden nücum ilmini (astroloji) ondan daha iyi bilen yoktu. Yargıda bulunmaktan sakınırdı, yıldızların delalet ettiği hükümler konusunda görüş sahibiydi.3244[200]
Tunus'ta divânü'1-inşâ reisi Şeyh Hüseyin Hoca, Beşâirü'1-imân fi fu-tuhâti Âl-i Osman adlı eserin zeylinde,3245[201] Tunus'un allâmesi ve Simtü'l-leâl müellifi Şeyh Kuveysim b. Ali'nin3246[202] biyografisinde şöyle der: Onun lsâbetü'1 -garaz fiV-redd alâ men i'tarez adlı bir risalesi var ki konusu vakit ve nücumla ilgili bir tartışma olup bunun Sünnet'te bir temeli olduğunu açıklamış ve bu konuda varid olan âsân (hadis ve haberleri) zikretmiştir (anılan zeyl, s. 103).3247[203]

Kıyâfe İlmini Bilen

el-lsâbe'de Mücezziz3248[204] eî-Müdlicî el-Kinânî'nin biyografisini vererek onun Sahihayn'da Hz. Aişe'nin (ra) rivayetiyle anıldığını belirtir: Hz. Âişe şöyle dedi: "Nebi (sav) yanıma girdi, onu yüz çizgileri parıldar halde sevinçli gördüm. Şöyle buyurdu: 'Görmüyor musun, Mücezziz el-Müdlicî biraz önce Zeyd b. Harise ile Üsâme b. Zeyd'e baktı ve 'bu ayakların bazısı bazısındandır' dedi.”3249[205] İbn Kuteybe'ye ait bir rivayette de bu bilgi şöyledir: "O, Zeyd ile Üsâme'ye uğradı, onlar başlarını örtmüşler, ayakları açıktaydı." Hafız İbn Hacer şöyle der: Eğer o kâfir olsaydı, şer'î bir hükümde ona itimat etmezdi.3250[206]
Araplarda kryâfe (iz sürme) ilmi iki kısma ayrılıyordu: Yürüyen kimsenin ayak izlerinden onun kimliğini tesbit etmek ve vücut organlarıyla da nesebin sahih olup olmadığını ortaya koymak. Araplar arasında bazı kabileler bununla şöhret kazanmışlardı. Öyle ki onlardan birinin sözü, izler ve in-sandn kimliği) konusunda hüküm sayılırdı. Biyografide kıssası zikredilen Mücezziz'in mensup olduğu Beni Müdlic kabilesi gibi. Onlar ikinci kısım hüküm çıkarma konusunda, birinciden az olmayan bir maharete sahiptiler ve mezkur kıssada geçtiği üzere adam ile çocuğu getiriyorlar, ayakları dışında bütün vücutlarını parça parça ölçüyorlardı. Şeriat, bunu düşünüp anlayanın da kabul edeceği gibi iz sürücülerin

---

3243[199] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/223-226.
3244[200] el-İsâbe, I, 505. Rebî b. Ziyâd (ö. 53/673) çeşitli yerlerde valilik yapmıştır (bkz el-Kâmil, IV, 128-129, 489, 495; TehzîbüVTehzîb, III, 243-244).
3245[201] Hüseyin Hoca b. Ali'nin (o. 1145/1782) Beşâirül-imân adlı esen, Muslıhuddın Lârfnin Osmanlı hükümdarlarına dair eserinin Arapça tercümesi olup buna bir de zeylyazmıştır(Terâcimül-müellifîne't-Tûnisiyyîn,II,250-256;SuppL,II,687).
3246[202] Muhammed Kuveysim b. Ali (o. 1114/1702) ve süzkonusu risalesi için bkz. Terâcimül-müellifîne't-Tûnisiyyîn, IV, 127 130.
3247[203] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/227.
3248[204] Burada ve daha sonra Mucezzir şeklinde geçmiştir.
3249[205] Buhâri, Ferâız 31, Menâkıb, 23; Müslim, Radâ 38-39. Metin hatalı olup aslına bakılmalıdır.
3250[206] el-İsâbe, III, 365.

hükmünü ilga etmemiş olup aksine görüldüğü üzere Nebi (sav) bu hükme razı olmuş ve ona sevinmiştir.3251[207]

Aile Ve Malları Bulunmayan Fakirlerin Barınması İçin Yapılan Yer Ki Fakır Ve Dünyadan Elçekmişler İçin Zaviyelerin Kurulması Da Buna Dayanmaktadır

Zaviye kelimesi, ya halktan elçekmelerinden dolayı "inzivamdan ya da halktan uzaklaşma ve saklanmaya olan meyillerinden dolayı "evin zaviyesi (köşesi)"nden alınmıştır. Zaviyeler III, (IX.) yüzyılda tasavvuf taifesinin ortaya çıkması ve bu adla (sûfî) anılmalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Tabiîn zamanında ise " u b b â d (âbidler)" adıyla anılıyorlardı. Onlar muhtemelen, Hz. Peygamber (sav) zamanında kendilerini ibadete verip ne aile ne mala rağbet etmeyen suffe ehline nisbet edilmişlerdir. Bunlar, söylendiği gibi, Allah ve İslâm'ın misafirleri olup vakıflarıyla geçinmek için zaviyelerde barınıyorlardı. Bunu Bezlü'l-kerâme li-kurrâi'1-mekâme müellifi söyler.
Takiyüddinel-Makrizî el-Hıtat'da şöyle der: Ribât ve zaviyeler kurmanın mesnedi Sünnet'te vardır. Şöyle ki Hz. Peygamber (sav) ashaptan ne malı ne ailesi olmayanlara mescidinden bir yeri barınak yapmışta, orada ikamet ediyorlardı. Bunlar ehl-i süffe diye tanınmışlardı.3252[208]
Sahîh-i Buhâri'de, Ebû Hureyre'nin, müslüman olduğu ilk zamanlarda uğradığı sıkıntıyı ve Resulullah'ın (sav) "Suffe ehline uğra ve onları bana çağır” sözünü dile getirdiği rivayette o şöyle den "Ehl-i suffe İslâm'ın misafirleridirler; ne bir aile, ne bir kimse ve ne de bir malları vardır. Hz. Peygambere (sav) bir sadaka (zekât) geldiğinde onlara gönderir, ondan birşey yemezdi. Bir hediye geldiğinde ise onlara gönderir, kendisi de ondan nasiplenir, onları da hediyeye ortak ederdi.3253[209]
Huzâi'nin bu konuya fazla temas etmemesi sebebiyle burada Suffe ehlinden, sayılarından, onların yiyecekleriyle kimin görevli olduğundan uzunca bahsetmek istiyorum. Derim:3254[210] Kadı Iyâz şöyle der: "Suffe, Resulullah'ın (sav) mescidinin arka tarafında yoksulların sığındığı bir gölgeliktir. En meşhur görüşe göre Suffe ehli buraya nisbet edilmektedir." Hafız Ze-hebi şöyle der: "Kıble, değişmeden önce mescidin kuzeyinde idi, değiştiğinde ise kıblenin yukarı duvarı suffe ehlinin yeri olarak kaldı." Hafız İbn Hacer de şöyle der: "Suffe, Mescid-i Nebevi'nin arka tarafında, barınacak bir yeri ve ailesi olmayanların kalmaları için hazırlanmış gölgelik bir yerdir. Onlardan evlenen, ölen veya yolculuğa çıkan kimselerin durumuna bağlı olarak sayıları artıyor veya eksiliyordu." Mecd, Dârekutni'den naklen şöyle der: "Suffe, arka tarafında mescidin bulunduğu bir gölgeliktir." Suyûti'nin et-Tevşih*inde şu bilgi verilir: "Suffe, Hz.

3251[207] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/227-228.
3252[208] el-Hıtat,II, 427.
3253[209] Buhâri, Rikâk 17. Hadis çok özet biçimde verilmiştir.
3254[210] Buradan, ilende Telbîsu îblis'ten nakledilecek bilgiye kadar kaydedilen malumat, et-Tevşîh'ten yapılan nakil dışında Vefâ'da (I, 321) geçmektedir.

Peygamber'in (sav) hücresinin ötesinde ve mescidin arka kısmında, sığınağı ve ailesi olmayanların barınmaları için hazırlanmış gölgelik bir yerdir. Ancak şu var ki oranın bugün hücreyle aynı hizada, mescid ve hücrenin arka tarafında olduğu kabul edilmekte ve hepsi de zamanımızda mescide dahil bulunmaktadır." Mecd sonra İbn Cübeyr'in Rihle'sinde Küba'yı anarken şöyle dediğini kaydeder: "Köyün sonunda Arafat diye bilinen yüksekçe bir yer gelir ki oraya ehli suffe diye tanınan Ammâr, Selmân ve arkadaşlarının kaldığı dârü's-süffe üzerinden girilir."3255[211]

Bu bilgi bir vehimden (zandan) ibaret görünmektedir. Allah en doğrusunu bilir. Seyyid es-Semhûdî Vefâ'da şöyle der: "Kadı Iyâz'ın daha önce en meşhur görüş olarak kaydettiğimiz sözünden, bu konuda ihtilaf bulunduğunu anlamaktayım. Bu durumda, İbn Cübeyr'in zikrettiği de görüşlerden biri olmuş olur. Fakat bu görüş, tercihe şayan görünmeyen veya ehl-i suffe'den anılanların daha sonra burayı ev edindikleri ve buranın da böyle anıldığı şeklinde tevil edilen bir görüştür."3256[212]

İbnü'l-Cevzî'nin Telbîsu tblîs'inde şu bilgi verilir: "Ehli suffe, Resu-lullah'a (sav) gelen ve ne malı ne ailesi bulunmayan fakir kimselerdi. Onlar için Resulullah'm (sav) mescidinde bir suffe yapıldı ve kendilerine ehl-i suffe denildi."3257[213]

Ebû Nuaym el-Hilye'de Ebû Hureyre yoluyla şu rivayeti tahric eder: "Ben ehl-i suffe'den idim. Akşam olunca Resulullah (sav) yanımıza gelir ve her kişiye emreder, o da bir veya daha fazla kimseyi alıp götürürdü, geriye on veya daha fazla veya daha az kimse kalırdı. Hz. Peygamber'e (sav) akşam yemeği gelirdi, onlarla birlikte yemeğini yerdi. Biz yemeği bitirdikten sonra 'mescidde uyuyun' buyururdu."3258[214]

İbn Şebbe Talha b. Amr'dan3259[215] şöyle dediğini rivayet eder: "Medine'ye gelenlerden orada a r î f i (reisi) bulunanlar arifinin yanına iniyordu. Medine'de a r î fi olmayanlar ise suffe'ye iniyorlardı. Ben de s u f f e ' ye inenlerdendim. İki kişiye eşlik ettim, onlara hergün Resulullah'm (sav) hurmasından iki m ü d d veriliyordu."3260[216]

İbnü'n-Neccâr şöyle der: Siyer müellifleri şu rivayeti kaydederler: Mu-hammed b. Mesleme, mescidde Hz. Peygamber'in (sav) yanında misafirler gördü ve şöyle dedi: Bu misafirleri ensarın evlerine dağıtsak ve bu kavimlerden sana gelenlere ait olmak üzere her bahçeden sana bir hurma salkımı ayırsan? Resulullah (sav) da "evet" dedi. Muhammed b, Mesleme mahsulünü kestiğinde bir hurma salkımı getirerek mescidde iki sütunun arasına koydu. İnsanlar da böyle yapar oldular. Muâz b. Cebel buna nezaretle görevli olup iki sütunun arasına bir ip bağlıyor ve hurma salkımlarını ipe asıyordu. Yirmi veya daha fazla sayıda kimse toplanıp yiyorlar, sonra ayrılıyorlardı. Sonra başkaları geliyor, onlara da böyle

---

3255[211] îbn Cubeyr, Rihle, s 175.

3256[212] Semhûdi'nin Vefa (I, 321-322) adlı eserinden nakledilen bilgi burada bitmiş olup metindeki hatalar için bu esere bakılmalıdır.

3257[213] Telbîsu İblis, s. 162.

3258[214] Hilyetül-evliyâ, I, 341. Ayrıca bkz. Vefa, I, 323,Telbîsu İblîs, s 162.

3259[215] Bu isim metinde düştüğünden sozu söyleyenin ibn Şebbe olduğu gibi bir anlam çıkmaktadır.

3260[216] bkz. Hilyetül-evliyâ, I, 339; Vefa, J, 323. Aynca bkz. ibn Sa'd, VII, 51. Bu kaynaklarda gerek şahısların sayısı gerek erzakın miktarı farklı geçmektedir.

yapıyordu. Akşam olunca bunun aynısını yapıyordu.3261[217]
Buhâri, "Kısme (paylaştırma) ve hurma salkımlarını mescidde asmaya dair bâb" adıyla bir başlık açar,3262[218] fakat bâb'dahurma salkımı asmasıyla ilgili sarih bir rivayet zikretmeyip bununla Nesâi'nin Avf b. Mâlik el-Eşcaî'den naklettiği şu rivayete işaret eder: "Resulullah (sav) elinde bir asa olduğu halde (mescide) çıktı. Bir adam iyi olmayan bir hurma salkımı asmıştı. Resulullah (sav) o salkıma asayla vurarak (kurcalayarak) şöyle buyurdu: Bu sadakanın sahibi isteseydi bundan daha iyisini tasadduk ederdi." 3263[219]
Sabit ed-Delâil*de şu tahricde bulunur: "Nebi (sav) her bahçeden bir hurma salkımı getirilip mescide asılmasını emretti." Yani yoksullar için. Ona ait bir rivayette de şöyle denir: "Hurma salkımlarıyla Muâz b. Cebel görevliydi." Yani onların korunma ve paylaştırılması ile. el-Vefâ'ya (s. 3237 bakınız.3264[220]
el-tsâbe'de Vasile b. Eska'nın babası3265[221] Eska'nın biyografisinde şu bilgi verilir: Ebû Nuaym ed-DelâiPde şu tahricde bulunur:3266[222] "Biz suffe'de idik, onlar yirmi kişiydiler. Acıktık, ben arkadaşlarımın en genci idim; açlıklarını şikayet edeyim diye beni Hz. Peygamber'e (sav) gönderdiler."3267[223]
el-Mevâhib'de şu bilgi kaydedilir: Hz. Peygamber (sav) onları akşam çağırır ve ashabına dağıtırdı. Kendisiyle de bir grup kalırdı. Zurkâni şöyle der: Bunu, örnek olsun diye ve tekerrümen yapıyordu. Bir hadiste şöyle geçer: "Hz. Fatıma (ra) Resulullah'tan (sav) istekte bulundu. O ise "sana vermem, (vereyim de) suffe ehlini karınları burulmuş olarak (mı) bırakayım."3268[224]
Ukbâni'nin Tuhfetü'n-nâzır'ında İzzüddin'in-şöyle dediği kaydedilir: "Mescidde geceleme hususunda, mescidin saygınlığına halel getirmeyen düşkünlere ancak ruhsat verilir. Ashab-ı suffe, mescidin saygınlığım koruyarak mescidde geceliyorlardı." Suhreverdi el-Avârifte3269[225] ve İbnü't-Tilimsânî de el-Keşşaf tan naklen Şerhu'ş-Şifâ'da şu bilgiyi kaydederler: Ashab-ı suffe, Kureyş muhacirlerinden 400 kişi kadardı. Medine'de ne evleri ne aşiretleri vardı. Mescidin sofasında idiler, gece Kur'ân öğreniyorlar, gündüz de hurma çekirdeği kırıyorlardı. Resulullah'ın (sav) gönderdiği her se-riyyeye katılıyorlardı. Kimin yanında bir fazla (yiyecek) varsa, akşam olunca onlara getiriyordu.3270[226]
Hafız İbnü'l-Cevzî, Telbîsu tblîs'te şöyle der: Bu topluluk mescidde zaruret gereği oturmuş, sadakadan zaruret gereği yemişlerdi. Allah müslü-manlara

---

3261[217] bkz. Vefa, 1,324; Fâsi.Şifâul-ğarâm, II, 369. Metinde hata ve düşükler mevcuttur.
3262[218] Buhâri, Salât 42.
3263[219] Nesâi, Zekât 27; İbn Mâce, Zekât 9; Müsned, VI, 28. "Salkıma vuruyordu" ifadesi metinde "ondan yiyordu" şeklinde yanlış geçmiştir.
3264[220] Vefa, I, 325.
3265[221] Metinde oğlu şeklinde geçmiştir.
3266[222] Ebû Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, s. 360.
3267[223] el-İsâbe, 1,36.
3268[224] Bu rivayet için bkz. Mecmau'z-zevâid, VIII, 168.
3269[225] Avârifül-meârif, V, 92.
3270[226] Zemahşeri, el-Keçşâf, I, 398 (Bakara 273. âyetin tefsirinde).

zafer nasip edince bu durumdan müstağni kalıp çıktılar.3271[227] İmam Ahmed b. EbH-Kâsım3272[228] es-Savmaî et-Tâdilî3273[229] el-Lübâb fî rauâmeleti'l-Meliki'l-Vehhâb adlı kitabında suffe ehlinden sözederken Katâde'den şu rivayeti nakleder: Onlar hep Resûlullah'la (sav) birlikte idiler; ne bir ticarete, ne ziraate, ne de hayvan yetiştirmeye yöneldiler.3274[230] Bir (vakit) namaz kılıyor ve diğerini gözlüyorlardı.
İbn Sa'd'ın Tabakalında (III, 71) şu bilgi verilir: Resulullah (sav) zamanında kurrâ akşamları Kur'ân okuyup ders görüyorlardı. Gündüz su getirip mescide koyuyorlar, odun toplayıp satıyorlar ve onunla suffe ehli ve fakirlere yiyecek satın alıyorlardı.3275[231]
Salih üstad Ebû Osman Said b. Ebî Cafer Ahmed b. ibrahim b. Luyûn et-Tücîbî, el-tnâletü'1-ilmiyye adh risalesinde şöyle der: Tasavvuf ehlinden uzlete çekilenler, mescidlerde ve ribatlarda oturma, tecerrüdde bulunma ve rızık peşinde az koşma konusunda ehl-i suffe'yi izleyenlerdir. Halk ise "fakîr"lere bu sıfatı uygun bulmamaktadır. Oysa bu sünnettir. Çünkü sünnet, şeriat terimi olarak Hz. Peygamber'in (sav) ikrar ettiği, yaptığı veya bildirdiğidir. Hz. Peygamber onlara güzel davranır, yadırgamaz ve mal kazanmalarını emretmezdi. Sahîh-i Müslim'de, Enes'ten şöyle dediği rivayet edilir: "Bazı insanlar Hz. Peygamber'e (sav) geldiler ve ondan kendilerine Kur'ân ve Sünnet'i öğretecek kimseler göndermesini istediler. Hz. Peygamber de onlarla birlikte ensardan kendilerine "kurrâ" denilen 70 kişi gönderdi. Dayım Haram da onlardandı. Bunlar Kur'ân okuyup birbirlerine tekrar ediyorlardı. Gece ilim tahsil ediyorlar, gündüz ise su getirip mescide koyuyorlar, odun toplayıp satıyorlar ve onunla ehl-i suffe ve fakirlere yiyecek satın alıyorlardı. Hz. Peygamber (sav) bunları onlara gönderdi. Gidecekleri yere varmadan onları öldürdüler."3276[232] Allah Resulü (sav) ne ehl-i suffe'yi (yaşayışlarından) ne de kurr â'yı onlara hizmetten menetmedi. İbn Luyûn sonra Buhâri'nin daha önce geçen hadisini zikrederek ardından şöyle der: onların uzlete çekilmiş fakirler oldukları, mescidde Kur'ân okudukları ve çalışıp mal kazanmadıkları hususu doğrudur. Bu özellik, bugün uzlete çekilen fakirlerin özelliğidir. Ebû Talha şöyle der: Biz Medine'ye gelirdik, kimin orada a r î f i varsa onun yanına inerdi, a r î f i bulunmayan ise suffe'ye inerdi. S u f f e * de devamlı kalanlar 400 kişi olup Ebû Hureyre, İbn Ümmi Mektûm, Süheyb, Selman, Habbâb ve Bilal de bunlardandı. Hz. Peygamber'e (sav) inananlardan bir kısmı cihâddâ bulunuyor, bazısı ziraat-le uğraşıyor, bazıları ilimle meşgul oluyor, bazıları kıraatle uğraşıyor, bazıları da ibadete yönelmişti ki bunlar ehl-i suffe idiler. Hepsi de ibadet ve sünnet üzereydiler. Muhacir ve ensarın birbirine bağlanacakları (katılacakları) kabile ve aşiretleri olduğundan, Resulu11ah (sav) berikileri hiçbir şeye sahip olmadıkları ve oturacakları evleri, bağlanacakları kabileleri

3271[227] Telbîsu İblîs, s. 162 163.
3272[228] Metinde Kasım şeklinde geçmiştir.
3273[229] bkz. Fihrisül-fehâris, II, 713-714; SuppLJI, 680 (olumu: 1013/1604).
3274[230] bkz. Avârifül-meârif, V, 92.
3275[231] Aynı mahiyetteki farklı bir rivayet için bkz. İbn Sa'd, II, 53, 54.
3276[232] Müslim, Imâre 147. Ayrıca Buhâri, Meğâzı 28.

bulunmadığı için suffe'ye koydu ve kendi himayesine aldı. Böylece bir tek kabile gibi oldular. Bugünkü " f a k î r " ler de öyledir. Bunlardan bazıları için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kendilerini (binek sağlayıp) bindirmen için sana geldikleri zaman, sen 'sizi bindirecek birşey bulamıyorum'deyince, harcayacak birşey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözlerinden yaş akarak dönen kimselerin aleyhine de (yol yoktur, onlar kınanamazlar)" (Tevbe 9/92). Bunlar imkânsızlıktan dolayı cihâddan geri kalmışlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Sabah akşam Hablerinin rızasını isteyerek ona yalvaranları (Ku~ reyş büyüklerinin arzusuna uyarak) kovma. (O müşrikler ister inansın, ister inanmasınlar) Onların hesabından sonra bir sorumluluk, senin hesabın dan da onlara bir sorumluluk yok ki bu zavallıları kovup da zalimlerden olasın!" (En'am 6/52). İbn Ümmi Mektûm hakkında da şu âyet nazil olmuştur: "Kendisine a'mâgeldidiye surat astı ve döndü. Ne bilirsin, belki o arınacak ? Yahut Öğüt dinleyecek de öğüt kendisine yarayacak" (Abese 80/1-4).

Böylece uzlete çekilen fakîr'lerin kendilerini izledikleri ehli suffe'nin özelliği ortaya çıkmış oldu.

Ey tanrıdan yakınlık (rütbe) isteyen kimse Meyletme ehl-i suffe'den başkasına Onlara şefkatle yumuşak söz söyle Onlar takva ve ülfet ehlidir zira.

Suyûti, Mahalli'nin Tefsîr'ine yaptığı tekmüede "(sadakalarınızı) Şu fakirlere (verin ki), Allah yolunda kapanıp kalmışlardır. Yeryüzünde gezip dolaşmazlar. Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin sanır. Onları simalarından tanırsın. Yüzsüzlük edip insanlardan istemezler. Yaptığınız hayırları muhakkak ki Allah bilir" (Bakara 2/273) âyeti ile ilgili olarak şöyle der: Bu âyet, ehl-i suffe hakkında nazil olmuştur. Onlar muhacirlerden 400 kişiydiler, Kur'ân öğrenme ve seriyyelere katılmaya amadeydiler. 'Ter-yüzünde gezip dolaşmazlar" lafz-ı cehlinin manası da şudur: Cihâdla meşguliyetleri sebebiyle ticaret ve geçimle uğraşmak için.[3277[233]]

Ibn Luyûn et-Tucîbî, risalesinin bir başka yerinde şöyle der1 Sahîh-i Buhâri'de geçtiği üzere[3278[234]] ehl-i suffe nzık temini için çalışmadılar, zikir, tefekkür ve mescidde oturma dışında bırşeyle meşgul olmadılar. Kurrâ onlara hizmet ediyor, Hz Peygamber (sav) ve ashabı da onları doyuruyordu. Hz. Peygamber (sav) onlara "M ujdeleyın ey ehl-ı suffe..." buyurdu.[3279[235]] Rızıktemı-niyle uğraşmayı terk, Hz. Peygamberin (sav) tasvib ettiği bir yol olup onlara nzık temini için çalışmalarını emrettiği hususu gerçek değildir. Onlara yalnız tevekkülü emretmiştir.

Ibn Hacer el-Heytemî Şerhu'l-Hemziyye'de[3280[236]] müellifin ashap hakkındaki

Dünyaya rağbet etmediler, bilinmiyor meyilleri Onların dünyaya ve ne de

---

3277[233] Tefsîrül-Celâleyn, Kahire 1324,1, 43.

3278[234] Fakırhklerıyle ilgili olarak bkz Buhân, Menâkıb 25, Salât 58, Rıkâk 17.

3279[235] bkz Kenzıil-iunmâl, VI, 467 (nr 16577) Hadisin devamı şöyledir "Ümmetimden kim sızın üzerinde bulunduğunuz özellik üzere kain ve içinde bulunduğu hale razı olursa, o kıyamet gunu benim arkadaşlarımdan olur " Ayrıca bkz el-Kdççâf, 1,398.

3280[236] Busîn'nın el-Kasîdetül-Hemziyye'sıne Ibn Hacer, Muhammed b Ahmed Bennıs, Ahmed b Ahmed es-Sâvî'nın şerhleri için bkz GAL, I, 313, Suppl, I, 471.

iltifatları sözüyle ilgili olarak şöyle der: "Ashap dünyaya rağbet etmeme (zuhd) konusunda iki gruptur Bazıları dünyayı elde etmek için çalışmayı tamamen terkedip başka bir şeye vakitleri kalmayacak şekilde bilgi (maârif) ve ilimlerle, bunları yayma ve ibadetle meşgul oldular. Ashaptan birçoğu da dünyayı elde etti. Fakat bunlar, daha önce geçtiği üzere, dünyada Allah için mal biriktirdiler " Bu bilgiyi ondan Bennıs nakletmiştır. Bu bilginin benzerini Ebû Abdullah Zuneybir es-Selevî el-Hemziyye'ye yaptığı şerhte, Sâvi de ona yaptığı takrirlerinde verir Eğer bunların "Ashaptan çalışmayı terkedenler" şeklindeki ifadelerinden maksatları ehl-ı suffe'ye münhasır olsaydı daha isabetli olurdu. Çunku ehl-i suffe'nin dışında ashabın çoğu, ileride temas edileceği üzere, çalışma ve nzık kazanmakla meşguldüler Doğrusunu en iyi Allah bilir.
Sonra Şeyh Süleyman el-Cemel'i3281[237] el-Hemziyye haşiyesinde latif bir ifadeyle bunu dile getiriyor gordum. O bu konuda şöyle der. "Dünya konusunda ashap iki kısımdı Onların çoğu, ehl-i suffe gibi çalışmayı ve dünyayı elde etmeyi tamamen terkettıler; ilim, bilgi ve ibadetlerle meşgul oldular. Birçoğu da dünyayı elde etti." Şeyh Muhammed b Abdurrahman es-Sevmeî et-Tâdilfyi el-Hemziyye'ye yaptığı şerhte daha uygun bir tarzda bunu ifade ediyor gordum. O şöyle der: "Onlardan bazıları dünyadan tamamen yuz çevirip ilim ve bilgiyle (marifetle) meşgul oldular Bazısı da, kendisiyle başkalarına faydalı olacak olçude, dünyayı elde etmeye çalıştı ve elde etti." Suffe ashabının nzık kazanmaktan sarfı nazar ettiklerine dair nakilleri, onlara (ra) bu yüzden kızan birinin kendilerine hücum edip ayrıca dünya peşinde gitmeyi de onlara nısbet etmesinden dolayı burada verdim Böyle biri, hatalı ya da konuyla ilgili Kur'ân nassından gafil kimsedir. Bu nass da Allah Teâlâ'nın onlar hakkındaki şu sözüdür: "Yeryüzünde gezip dolaşmazlar" (Bakara 2/273).
Şemsüddin İbn Âbidîn el-Hanefî ed-Dımaşkî'nin ed-Dürrü'1-muhtâr haşiyesinde el-Musaffâ'dan naklen şu bilgi verilir: Konuşmak için mescid-de oturmak şer'an müsaade edilmiş bir husustur. Çünkü ehl-i suffe devamlı mescidde kalıyor, uyuyor ve konuşuyorlardı. Bu yüzden, böyle bir davranıştan kişiyi menetmek kimseye helal değildir. el-Câmiu'1-Burhânî'de de bu bilgi verilmektedir. Bundan varılan sonuç şudur ki, menedilen husus, camiye ibadet kastıyla girdikten sonra yapılan konuşmayı kapsamamaktadır.3282[238]
Şeyh Ulvân b. Atiyye el-Hamevî'nin Üssü'l-mekâsıd fî ta'zîmi'l-mesâcid adlı eserinde şu bilgi verilir: Bazıları, mescidde konuşmaktan nehy konusunda, Hz. Peygamber (sav) zamanında ehl-i suffe'nin ahvalini delil getirerek şöyle demiştir: Bak ey kardeş ve bu seçkin ashaba şu şerli, adi kimseleri kıyas eden kimseye hayret et. Sanıyor musun ehl-i suffenin bir araya gelmeleri nefsanî hazlar, şeytanî alışkanlıklar, oyun, eğlence, gülme, mizah ve dünya sözü üzerine idi?
İbnü'l-A'râbî,3283[239] Sülemi Târîhu ehliVsuffe3284[240] adlı kitapta, Hâkim

3281[237] Süleyman b Ömer el-Cemel (ö 1204/1790) bkz Kehhâle, IV, 271.
3282[238] ibn Âbidîn, R«ddül-muhtâr, I, 662.
3283[239] Ibnu'l-A'râbî (o 340/952) için bkz Kehhâle, II, 103.

el-tklîFde,3285[241] Ebû Nuaym Hilye'de3286[242] ashab-ı suffe'nin adlarını, menakıb ve ahvalini toplamaya itina gösterdiler. Ebû Nuaym'ın eserinde sayıları yüzün üstüne çıkmış olup bu kaynakların her birinde, diğerlerinde olmayanlar mevcuttur. Hafız ibn Teymiyye şöyle der: Ayrı ayrı olarak suffe'ye sığınanların toplam sayısının 400 veya daha fazla olduğu söylenir. Daha önce de kaydedildiği gibi Suyûti onların sayısının 400 olduğunu söyler. Bu bilginin aynısı onun Tefsir'inde geçer. Bunlardan dahaönce Süh-reverdi el-Avârif te, İbnü't-Tilimsânî (Şerhu'ş-Şifâ'da), Zemahşerî el-Keşşâfta bu bilgiyi verir. Şihâbüddin el-Hafâci Şerhu'ş-Şif â'dabu bilginin ardından şöyle der: Onun (Ebû Hureyre) bunlardan 30 kadar kişinin Hz. Peygamber (sav) ile birlikte ridasız olarak namaz kıldıklarını gördüğüne dair rivayeti bununla çelişmez.3287[243] İmam Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Kasım es-Savmaî et-Tâdilî Lübbü'l-lübâb fî muâmeleti'1-Melikfl-Vehhâb adlı eserinde ehl-i suffe'den bahsederken şöyle der: "40 kişiydiler 400'e ulaştılar. Katâde 900 kişiye ulaştıklarını söyler." Simtü'l-cevheri'l-fâhir adlı esere bakınız. Orada müellif, Ebû Nuaym'ın Hilye'de verdikleri olarak onlardan yüzden fazlasını adlarını vererek sayar ve buna üç kadar da ilavede bulunur. Hafâci, daha önce zikrettiklerinin ardından şöyle der: Bunlar, yani suffe ehli, Allah'ın mahlukatının seçkinleridirler, onlara afiyet olsun. Biz onları vesile kılarak Allah'tan bizi onların bereketleri içre kılmasını dileriz.3288[244] Eğer Allah Teâlâ eceli geniş tutarsa, ehl-i suffe'yi müstakil bir eserde ele alacağım. Bu, Allah'a büyük gelmez.3289[245]

Ortaya Çıkan Bir İşte İstişare Etmek Üzere Allah Resulü'nün Hz. Ebubekir'i Özellikle Seçmesi

Nesâi ve Tirmizi, Hafız İbn Hacer'in ravilerinin sika (güvenilir) olduğunu söylediği bir senedle Hz. Ömer'den şu tahricde bulunurlar: "Uz. Peygamber (sav), müslümanlann herhangi bir işinde, Ebubekir'le (gece sohbetinde) görüşürdü."3290[246]

DOKUZUNCU BÖLÜM

Allah Resulü Zamanında Mevcut Olan Sanat Ve Meslekler İle Ashaptan Bunları Yapanlar

Daha önce geçenlere ek olarak bilgi verilen bu bölümde müteaddit bâb ve

3284[240] bkz. Şulemi, Tabakâtu's-sûfıyye, Kahire 1389/1969, s. 34 (naşirin onsozu).
3285[241] bkz Keşfuzzu«ûn,l, 144; SuppL, I, 276.
3286[242] Hilyetül-evliyâ, I, 337 385, Iî, 3-39.
3287[243] Hafâcı, Nesîmü'r-riyâz, III, 34 Ebû Hureyre'den nakledilen bir başka rivayette, suffe ehlinden hiçbirinin yeterli bir elbisesi bulunmayan 70 kişiyi gorduğu ve bunların namaz kılarken avretleri görülmesin diye elleriyle elbiselerini toparladıkları kaydedilir (bkz. Buharı, Salat 58; Hilyetül-evliyâ, I, 339).
3288[244] Nesîmü'r-riyâz, III, 34.
3289[245] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/228-235.
3290[246] Tirmizi, Salât 12; Müsned. I, 26.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/235.

mukaddimeler mevcuttur. Mukaddimeler dokuz,3291[1] bâblar ise altı tanedir. İmam Huzâi bunlara temas etmemiş olup tarafımdan ikmal edilmiştir.3292[2]

Birinci Mukaddime:

Hafız İbn Kayyım el-Hedyü'n-Nebevî'sinde şöyle der: Hz. Peygamber (sav) satış yaptı ve satın aldı, alımı daha çoktu. Kiraya verdi ve kiraladı, kiralaması3293[3] daha çoktu. Mudarebe ve ortaklık yaptı, vekil tayin etti, vekillik yaptı, vekil tayini daha çoktu. Başkasına hediye verdi, hediye aldı, bağışta bulundu, kendisine bağışta bulunulmasını istedi. Borç ve ödünç aldı. Hususî ve umumî şekilde teminat verdi, vakıfta bulundu. Şefaatte (aracılık) bulundu, kimi defa aracılığı kabul edildi kimi defa reddedildi, fakat ne kızdı ne azarladı. Yemin etti, yemin ettirdi. Çoğu defa yemininde durdu, kimi zaman keffarette bulundu. Şaka yaptı, tevriyeli konuştu, fakat her defasında gerçekten başkasını söylemedi. Allah'ın selamı üzerine olsun, o uyulacak örnektir.3294[4]

İkinci Mukaddime:

Mevvâk Sünenü'l-mühtedîn'de şöyle der: "Fıkıhtan anlaşılan şudur ki zanaatlar, ticaret yolları ile tıp ve farz-ı ayın hususlara ilave ilimle uğraşmanın hepsi şer'î sebeplerdir (vasıtalardır). Buna göre kim sevap niyeti olmaksızın bunlardan biriyle uğraşırsa kendisine zulmetmiş olur; sorumluluk altında kalmış olmasa bile sevabı kaçırır. Eğer bu yaptığıyla farz-ı kifâyeyi kastetmiş olursa hayırda önde gelmiş olur. Eğer bununla, başkalarından birşey istemekten sakınmayı kastetmişse, orta yolu tutmuş olur."
Mevvâk bir başka yerde de şöyle der: "Orta yolu tutanlardan (muktesid)olah kimse odur ki muhtaç olunan dünya geçimi için ilmi helâl yoldan bir kazanç vesilesi kılar. Kimi şöyle der: İlim bu hususta sebeplerin (vasıtaların) en ha-yırlısıdır. Kimi de şöyle der: Dünyayı def ve zurna ile elde etmeye çalışmak, ilim ve dinle elde etmeye çalışmaktan daha sevimlidir bana." Bu bilgi, Rehûni'nin Muhtasarında, Halil'in "Ezan" bahsinde "ondan (okumakarşı-lığmda ücret) almak mekruhtur" sözü ile ilgili olarak kaydedilmiştir.
Umdetü't-tâlib'de müellif şöyle der: "İlim tahsili nasıl farz ise geçimini sağlamak için çalışmak da farzdır. Geçim için çalışıp kazanmak da türlü türlüdür. Farz olan kazanç, kendisi ve ailesinin ihtiyacı ile borcunu ödemeye yetecek kadar olan kazançtır. Diğeri ise müstehab kazanç olup bu da bir fakire veya yakınına yardımda bulunması için en aşağı kifayet

---

3291[1] Metinde "sekiz" olarak geçmekle birlikte verilen mukaddimeler dokuz tanedir.
3292[2] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/237.
3293[3] Metinde "kiraya vermesi" şeklinde geçmiştir.
3294[4] IbnKayyim, Zâdül-meâd, I, 160-164.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/237.

miktarını aşan kazançtır. Bu ise kişinin kendisini naille ibadete vermesinden daha faziletlidir. Kazanç yollarının en faziletlisi ise ticaret, sonra zanaat, sonra da ilim tahsilidir. Eğer âlimler meslek edinselerdi, fakir düşüp halkın malına tamah etmezlerdi." Bu bilgi, Hidâyetü'l-dâlli'l-müşteğil bi-kü u kâl adlı eserden alınmıştır.
Zurkâni Şerhu'l-Muvatta'da "Bir kimse rızkı tamamlanmadıkça ölmez. O halde rızık talebi hususunda güzel davranın (temiz ve meşru yolla kazanın)" hadisi ile ilgili olarak şöyle der: Bunda, talebin (rızık aramanın) tevekkülle çelişmediğine delâlet vardır. Tirmizi ve Hâkim'in sahih olduğunu belirterek Hz. Ömer'den (ra) merfu olarak rivayet ettikleri "Eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşu rızıklandırdığı gibi sizi de mıhlandırır-di; kuş sabah aç gider, akşam tok döner"3295[5] hadisi ile ilgili orak da İmam Ahmed b. Hanbel şöyle der: Bu hadiste, oturmaya değil rızık aramaya delâlet vardır. Yine Ahmed b. Hanbel'in "Rızkım bana gelinceye kadar oturur hiçbir iş yapmam" diyen kimse hakkında şöyle dediği rivayet edilir: Bu adam bilgi yoksunudur. Hz. Peygamber'in (sav) "Allah benim rızkımı mızrağımın gölgesi altında kılmıştır"3296[6] ve ".. .sabah aç gider, akşam tok döner" sözlerini duymamış mıdır? Ashap karada ve denizde ticaret yapıyorlar, hurma bağlarında çalışıyorlardı. Örnek onlardır.3297[7] Adı geçen kitabın "Cami" bölümünde "Ka-de/e dair varid olan hadisler" başlığına bakınız.3298[8]

Üçüncü Mukaddime:

Adududdin el-îcî el-MevâkıFın başında şöyle der: İmamların büyüklerinden ve ümmetin derin âlimlerinden biri "ümmetimin ihtilafı rahmettir"3299[9] meşhur haberi ve me'sûr hadisi ile ilgili olarak şöyle dedi: "Yani ilimlerdeki meyillerinin farklılığı. Binaenaleyh birinin meyli (himmeti, arzusu) fıkıhta, diğerinin kelamda olur. Her birinin bir meslekle uğraşması için meslek sahiplerinin meyillerinin farklı oluşu gibi, ki düzen böylece sağlanmış olur." Seyyid Şerif Şerhu'l-Mevâkıfta şu ilavede bulunur: Şüphesiz, bu ihtilaf da rahmettir. Fakat burada dolaylı şekilde ve benzer olarak zikredilmiştir.3300[10]

Dördüncü Mukaddime:

Buhâri Sahihinde "Kitâbü'l-Buyû" da "Pazarlarla ilgili olarak zikredilen hadisler babı" başlığını verir.3301[11] Fethu*l-Bârî'de İbn Battâl'ın şöyle dediği kaydedilir: Buhâri, pazarları anmakla, ticaretin mubahlığı, eşraf ve

---

3295[5] Tirmizi, Zühd33; Müsned, 1,30,52;îbn Mâce,Zühd 14; el-Müstedrek,IV, 318(İbn Mâce, Zurkâni tarafından zikredildiği halde metinde geçmemektedir).
3296[6] bkz. Buhâri, Cihâd 88; Müsned, II, 50.
3297[7] Zurkâni, Şerhul-Muvatta, IV, 250. Ayrıca bkz. Telbîsu İblis, s. 283-284.
3298[8] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/237-238.
3299[9] bkz. Feyzül-Kadîr, I, 209-212; Kenzül-umm&l, X, 136 (nr. 28686).
3300[10] Seyyid Şerif, Şerhul-Mevâkıf, I, 10.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/238-239.
3301[11] Buhâri, Buyu 49.

fazilet ehlinin pazarlara girmesinin mubahlığını kasdetmiştir. Sanki o, kendi şartına göre sabit olmayan "pazarların, yerlerin en kötüsü olduğu" hadisine işarette bulunmuştur. Ahmet b. Hanbel, Bezzâr ve sahih olduğunu belirterek Hâkim'in[3302][12] tahric ettiği bu hadis Cübeyr b. Mut'im'den rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: Yerlerin Allah'a en sevimli olanı mescidlerdir. Allah'ın en hoşlanmadığı yer ise pazarlardır."[3303][13] Bu hadisin isnadı "hasen"dir. Bunu îbn Hibbân ile Hâkim, İbn Ömer'in rivayeti olarak da tahric etmişlerdir. İbn Battal şöyle der: bu genel duruma bağlı olarak yapılmış bir değerlendirmedir. Yoksa nice pazarlar var ki orada Allah'ın adı çoğu mescidlerden daha çok anılır.[3304][14]

Derim: Efendimiz Hafız İbn Hacer, bu hadisin Sahîh-i Müslim'de Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak 'Yerlerin Allah'a en sevimlisi mescidlerdir. Allah'ın en hoşlanmadığı yerler ise çarşılardır"[3305][15] lafzıyla geçtiğinden haberdar olmamıştır. Bu hadis, Müslim'in Buhâri'den teferrüd ettiği hadislerden olup aksini savunanlara rağmen Buhâri bunu tahric etmemiştir. Buhâri bu başlık altında, Abdurrahman b. Avf in Medine'ye geldiği sırada söylediği şu sözü tahric etmiştir: 'Ticaret yapılan bir pazar var mı? Kaynuka pazarı var, denildi." Hz. Ömer de, "beni pazarlarda alışveriş meşgul etti" demiştir.[3306][16] İbn Hacer şöyle der: Buhâri'nin hadisi burada zikretmesinden[3307][17] maksat, sadece pazarı anmak, onun Hz. Peygamber (sav) zamanında mevcut olduğunu ve ashaptan önde gelenlerin kendilerine yetecek ve halktan istemekten sakınacak kadar geçimlerini sağlamak için pazara gidip geldiklerini belirtmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Senden Önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, pazarlarda gezerlerdi" (Furkân 25/20).[3308][18]

İbn Rüşd el-Beyân ve't-Tahsîl adlı eserinde "Cami" bölümünde "Fazilet ehlinin pazarlara girişi ve satım ve alımda kendilerine iyi muamelede bulunulması (yakınlık gösterilmesi)" başlığını açar, sonra İmam Mâlik'ten nakledilen şu bilgiyi zikreder: İmam Mâlik'e, fazilet ve salah ehli bir kimsenin pazara gitmesi, kendisi için alışverişte bulunması ve fazileti veya iyi hali sebebiyle kendisine iyi muamelede bulunulması soruldu, o şöyle cevap verdi: Bunda bir beis yoktur. Hz. Ömer (ra) pazara giderdi. Salim b. Abdullah yanında kimseler olarak gece pazarda oturduğunda, bekçiler onunla birlikte oturanlara rastlar ve "Ey Ebû Ömer, bunlar senin sohbet arkadaşların mı?" derlerdi. Ona, "bekçiler ne yapıyorlar böyle?" denince, "pazardan sefahat ve abes ehlini atıyorlar" karşılığını verirdi. îbn Rüşd şöyle der: Pazarlara girmek ve oralarda yürümenin caiz oluşuna gelince,

---

[3302][12] el-Müstedrek, II, 7-8. Burada "sevimli" yerine "hayırlı" ifadesi geçmektedir.
[3303][13] bkz. İbn Huzeyme, Sahih, II, 267 (nr. 1293); MecmauVzevâid, IV, 76.
[3304][14] îbn Hacer, Fethul-Bârî, IX, 194.
[3305][15] Müslim, Mesâcid 288 (bâb: 52).
[3306][16] Buhâri, Buyu 49. Bu rivayetlerden ilki ayrıca tam olarak Buyu 1. bâb, diğeri de 9. bâbda geçmiştir.
[3307][17] Çunkü Buhâri daha önce bunlan zikretmiştir(bkz.Fethu'l-Bârî, IX, 133-134,145). ilk hadiste Abdurrahman b. Avf ile Sa'd b. Rebî arasında Resul ull ah'in (sav) kardeşlik bağı (muâhât) kurduğu, Sa'd'ın ona malının yarısını vermek ve hanımlarından arzu ettiğini de kendisiyle evlenmesi için boşamak istediği, Abdurrahman b. Avf m ise bunu kabul etmeyip pazar yerini sorduğu... kaydedilir Diğerinde ise Hz. Onıer, bir hadisi duymayışına gerekçe olarak anılan sozunu söylüyor, bkz. s. 257, 259.
[3308][18] Fethul-Barî, IX, 194, 197.

bu konuda delil olarak Allah Teâlâ'nın, "Bu peygambere de ne oluyor, yemek yiyor ve pazarlarda yürüyor" (Furkân 25/7) diyen müşrikleri red için buyurduğu "Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, pazarlarda gezerlerdi" (Furkân 25/20) sözü yeterlidir. Bazı kitaplarda, yukarıda geçen "senin sohbet arkadaşların mı? (e min cülesâik?) " ifadesi "senin sohbet arkadaşların emniyettedir (emine cülesâuk) " şeklinde okunmuş olup bunun anlamı, berikileri kendisiyle birlikte oturduklarından dolayı koruduklarını, onların emniyet içinde olduklarını bildirmektir. Sözkonusu ifadenin (e min ?) bu kitaptaki anlamı ise, kendisini ve arkadaşlarını korudukları gibi bunu da sefihlerden korumak için "senin sohbet arkadaşlarından mıdır?" şeklinde adamla ilgili soru sormaktır.3309[19]

Buhâri daha sonra "pazarlarda bağırmak babı" başlığını açar.3310[20] Demâmini3311[21] bu bâbla ilgili olarak İbnü'l-Müneyyir'den şu nakilde bulunur: "Buhâri pazarın mubahhğı konusunda birçok başlıklar açtı, sonra burada pazarda bağırma ile ilgili bir başlığa yer verdi. O ticaret ve ziraatle uğraşıyordu. Rivayet edildiğine göre onun bir malına 5000 (dirhem) verildi, o bir-şey demeden kendi kendine düşündü. Bunun ardından ilk fiyattan kat kat fazla binlerce dirhem verdiler. O ise lıayır, ben ilk fiyatı kabul ediyorum' dedi ve kalbine gelen lüzumsuz düşüncelerden dolayı nefsini muhasebe etti."

Derim: Bu, bundan önce geçen ve daha sonra gelecek bilgilerle, Ebû Ali el-Yûsî'nin3312[22] Kânûn'undaki şu sözünün manasını (isabetsizliğini) anlamış olursun: "Resulullah (sav), hepsi de Allah'ın dininde bilgi sahibi (fakih) olup hiçbiri ihtiyaç duyduğu birşeyi pazardan kıratla satın almayı beceremeyen binlerce sahabi ardında bırakarak vefat etti." Bu genellemeli ve kapsamlı mutlak ifade, onu mutlak olarak sarfeden kimseden vukuu tuhaf ve hele Yûsî gibi bir âlime nisbetle zikredilen en garip şeydir. Elverir ki bununla, daha Önce geçtiği üzere kendilerini ibadete, kulluk ve ilim tahsiline vakfetmiş bulunan ehl-i suffe'yi kasdetmiş olsun. Üstelik bunların sayıları binleri bulmadığı gibi dünya hayatından kopuşları da alışverişi bilmemelerinden değil, baki olanı fani olana tercihlerinden ileri gelmekteydi. İbnü'1-Hâc el-Medhal'de şöyle der: Resulullah'm (sav) ashabı pazarlarda ticaretle uğraşıyor ve kendi bahçelerinde çalışıyorlardı.3313[23]

Buhâri ayrıca "kişini kendi eliyle çalışması ve kazanması babı" diye bir başlık açar ve bu bâbda Hz. Aîşe'den (ra) şu rivayeti nakleder: "Hz. Ebubekir halife olunca şöyle dedi: Kavmim bilir ki benim mesleğim, ailemin geçimini sağlamakta yetersiz değildir. Ben müslümanların işiyle uğraşıyorum, Ebubekir'in ailesi de bu maldan yiyecektir. Bense buna harcadığım zamanda müslümanlar için çalışıyorum."3314[24] Hâfız İbn Hacer şöyle der: Hz. Ebubekir'in (ra)hadisi,her ne kûdar zâhirde "mevkuf" olarak

3309[19] el-Beyân ve't-tahsil, XVII, 383, 153. Metindeki hatalar için aslına bakılmalıdır.
3310[20] Buhâri, Büyü 50.
3311[21] Demâmini'nin ö. 827/1424) eseri Mesâbîhul-Câmii's-sahîh'tir (GAS, I, 120).
3312[22] bkz. Fihrisül-fehârİs, II, 1154-1161.
3313[23] el-Medhal, IV, 4.
3314[24] Buhâri, Buyu 15. Aynca bkz. I, 83.

görülüyorsa daha-life seçilmeden önce ailesinin geçimini temin için meslek icra etmiş olduğunu iktiza ettiğinden "merfû " hadis olur. Çünkü bu durumda sahabinin "Biz, Nebi (sav) zamanında şöyle şöyle yapıyorduk" sözüne benzer. İbn Mâce ve başkaları, Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği şu hadisi zikrederler: "Hz. Ebubekir (ra), Nebi (sav) zamanında Basra'ya tacir olarak gitti."3315[25] "Buyu (alışveriş)" kitabının başında nakledilen Ebû Hureyre hadisinde, onun şöyle dediği geçti: "Muhacirlerden kardeşlerimi pazarlarda saflta (pazarlık elsıkması) meşgul ediyordu."3316[26] Hz. Âişe'nin rivayet ettiği "Sahabe, kendi kendilerinin işçileriydiler"3317[27] hadisi de ileride gelecektir.3318[28]

Yine Buhâri "buğday vesairede ticaret babı"3319[29] başlığını açarak şu âyeti zikreder: "Kendilerini ne ticaretin ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler. (Onlar) yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği günden korkarlar" (Nûr 24/37). Sonra da Katâde'nin şu sözünü kaydeder: Kavim (ashap) alışveriş ve ticaret yapıyorlardı. Fakat Allah'ın haklarından biri sözkonusu olduğunda onu Allah'a ödeyinceye kadar ne bir ticaret ne bir alışveriş onları Allah'ın zikrinden alıkoymuyordu.3320[30] Aynî, Umdetül-kftrî'de şöyle der: Katâde "kavim" sözüyle ashabı kasdetmiştir. Onlar alışverişleriyle meşgul olduklarında ezanı duyunca, Allah'ın hakkını eda için hemen ona koşarlardı. Abdürrezzak tarafından tahric edilen İbn Ömer'in şu sözü de bunu teyid eder: "İbn Ömer pazardaydı. Sahabîer ezam duyunca dükkanlarını kapatıp mescide girdiler. İbn Ömer (ra) bu âyetin onlar hakkında nazil olduğunu söyleyerek âyeti zikreder." İbn Battal da âyetin tefsirinde şu bilgiyi gördüğünü belirtir: Onlar demirci ve ayakkabı dikicisi idiler. Biri çekicini kaldırdığında veya bizi deliğe soktuğunda ezanı duyarsa, bizi delikten çıkarmaz ve çekici de vurmayıp atarak namaza kalkardı.3321[31] Hafız İbn Hacer, Katâde'nin anılan sözünün ardından "Bu sözün 'mevsul' olarak ondan rivayetine vakıf olmadım. Bu söze inevsûl' şekilde îbn Ömer'in sözü ve Abdürrezzak'ın ondan tahrici olarak vakıf olmuşumdur" der ve Aynfnin zikrettiği İbn Ömer hadisini verir.3322[32] Kastallâni, İrşâdu's-sârî'de şöyle der: îbn Kesîr'in Tefsirinde geçtiği üzere bunu îbn Ebî Hatim ile İbn Cerîr de rivayet etmişlerdir.3323[33] Hafız îbn Hacer sonra şöyle der: îbn Ebî'Hâtim, İbn Mesud'dan (raj bu rivayetin benzerini tahric eder. Hilye'de de Süfyân es-Sevrfden şu rivayet nakledilir: Onlar alışveriş yapıyorlar, farz namazlarını cemaatle kılmayı da terketmiyorlardı.3324[34]

Yine Buhâri, "ticâret yapmaya çıkış babı" adıyla bir başlık açar ve "Namaz

---

3315[25] bkz. Müsned, VI, 316.
3316[26] Buhâri, Buyu 1; Fothul-Bâri, IX, 133.
3317[27] Buhâri, Buyu 15; Fethul-BÂrî, IX, 153.
3318[28] age, IX, 152-153.
3319[29] Bu başlıktaki "bur" (buğday) kelimesi, "ber" (kara) ve "bez" şeklinde de okunmuştur.
3320[30] Buhâri, Buyu 8.
3321[31] Umdetül-kârî, IX, 255.
3322[32] Fethul-Bârî, IX, 144.
3323[33] İrşâdu's-sârî, IV, 13; İbn Kesîr, Tefsir, III, 295.
3324[34] Fethul-Bârî, IX, 144.

kılındıktan sonra yeryüzüne dağıtın ve Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayın. Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz" (Cum'a 62/10) âyeti ile Hz, Ömer'in (ra) ticarete çıkmayı kastederek söylediği "pazarlarda safka beni meşgul etti" sözünü zikreder.3325[35] Kastallâni şöyle der: Hz. Ömer'in (ra) pazara ihtiyacı, ailesinin geçimi için kazanma ve insanlardan istemekten sakınma içindi ki bundan da ticarette maharet taslayıp da pazarlara gitmeyen ve bundan sakınan kimselerin tavrını red sözkonusudur. Fakat bundan sakınanın, ilk asrın aksine şimdi pazarlarda görülen münkeratın çokluğundan dolayı sakınmış olması da muhtemeldir.3326[36]
Buhâri, "kazandıklarınızın temizlerinden infakta bulunun (Bakara 2/267) âyeti babı" başlığını açar.3327[37] Kastallâni şöyle der: Bundan kastedilenin ticaret olduğu Mücahid'den nakledilmiştir.3328[38] Buhâri ayrıca "Kitâbu'l-Buyû" da "kuyumcuya dair bâb,"3329[39] "demirciye dair bâb,"3330[40] "terziye dair bâb,"3331[41] "dokumacıya dair bâb,"3332[42] "marangoza dair bâb,"3333[43] "kargaşa (fitne) zamanı ve başka zamanlarda silah satımına dair bâb,"3334[44] "attâra ve misk satımına dair bâb,"3335[45] "hacamatçıya dair bâb,"3336[46] "erkek ve kadına giymesi mekruh olan şeylerin ticaretine dair bâb"3337[47] başlıklarına yer verir. İbnü'I-Müney-yir, İbn Hacer, Demâmini, Aynî, Kastallâni ve diğerleri, bu zanaat türleri ile ilgili başlıklar açmanın faydasının, Hz. Peygamber (sav) zamanında mevcut mesleklere dikkat çekmek olduğunu ve Resulullah'ın (sav) bildiği halde ikrarda bulunmasının bu türlerin cevazı konusunda nass teşkil edeceğini ve bunların dışındaki mesleklerin ise kıyas yoluyla aynı hükme bağlanacağını söylerler (Bu konuda bkz. Fethu'1-Barî, IV, 267; Aynî, V, 441; Kastallâni, IV, 31).3338[48]

Beşinci Mukaddime:

Buhâri, "kişinin eliyle çalışıp kazanması babı" başlığını açar.3339[49] Hafız İbn Hacer şöyle der: Temel kazanç yolları ziraat, ticaret ve sanattır. Şafii mezhebinde, nassa dayalı hükme en çok benzeyen (eşbeh) görüşe göre bunların da en temizi ticarettir. Benim nazarımda tercihe değen görüş ise bu yollardan en temizinin ziraat olduğudur. Çünkü ziraat, tevekküle en yakın olanıdır. Nevevi, Mikdâm'ın (ra) rivayet ettiği hadisle onu tenkit eder

3325[35] Buhâri, Buyu 9.
3326[36] İrşâdu's-sârî, ÎV, 14.

3327[37] Buhâri, Buyu 12.
3328[38] İrşâdu's-sârî, IV, 16.
3329[39] Buhâri, Buyû 28.
3330[40] Buharı, Buyu 29.
3331[41] Buhâri, Buyû 30.
3332[42] Buhâri, Buyû 31.
3333[43] Buhâri, Buyu 32.
3334[44] Buhâri, Buyû 37.
3335[45] Buhâri, Buyû 38.
3336[46] Buhâri, Buyû 39.
3337[47] Buharı, Buyû 40.
3338[48] Umdetül-kârî, IX, 292; Fethul-Bârl, IX, 167; İrşâdü's-sfirî, IV, 31.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/239-243.
3339[49] Buhâri, Buyû 15.

ki Buhâri bu hadisi anılan başlık altında zikretmiştir. Bu hadiste şöyle buyrulur: ".. .Hiç kimse, elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir yemek yememiştir." Buhâri daha sonra da Ebû Hureyre'den şu hadisi tahric eder: "Davud (as) kendi elinin emeğiyle kazandığından başkasını yemezdi." Nevevi şöyle der: "Doğrusu, kazançların en temizi kişinin el emeğiyle elde ettiğidir. Eğer ziraatçi ise, bu, el emeğini, tevekkülü, insanlar ve hayvanlar için umumî faydayı içerdiğinden ve âdeten bundan karşılıksız yenilmesi sözkonusu olduğundan kazanç yollarının en temizidir. Kim eliyle çalışamıyorsa, zikrettiğimiz sebeplerden dolayı onun hakkında ziraat en faziletlisidir. Hafız îbn Hacer şöyle der: Gerçek şudur ki bu husus şahıs ve şartların farklı oluşuna göre farklılık arz eden değişik derecelere sahiptir." Hafız îbn Hacer şöyle der: Elle çalışmanın bir fazileti de kişinin oyun ve tembellik yerine mubah bir işle uğraşması, böylece nefsinin gururunu kırması, isteme ve başkasına muhtaç olma zilletinden sakınmasıdır.3340[50]
eş-Şerhu'1-celî'de3341[51] şu bilgi verilir: "Ticaretin daha faziletli olduğu, çünkü Hz. Mustafa'nın f sav) ticaretle meşgul olup ziraat yapmadığı söylenmiştir." Gelecek bilgilerden anlaşılacağı üzere bu görüş tartışma götürür. Râiî b. Hudeyc'den şöyle dediği rivayet edilir: "Denildi: Ey Allah'ın Resulü, hangi kazanç daha faziletlidir? Resulullah (sav) buyurdu: Kişinin kendi el emeğiyle kazandığı ile makbul (meşru) olan her satış." Tebrîzi bu hadisi Mişkât'da Ahmed b. Hanbel'e isnadla zikreder.3342[52] Kâri de ayrıca Bezzâr'a is-nad eder ve "el emeğiyle" sözü ile ilgili olarak şöyle der: Yani ziraat, ticaret, yazı veya zanaat.3343[53] Bir başka yerde de şöyle der: Ticaret türlerinin en faziletlisi ise bez (kumaş vs.), sonra güzel koku ticaretidir.3344[54]
Ticaret ve tüccarla ilgili birçok hadis varid olmuştur. İbn Mâce ve Hâkim, İbn Ömer'den şu tahricde bulunurlar ki Hâkim'in "sahih" şeklindeki değerlendirmesine itiraz edilmiştir: "Emin, doğru ve müslim tacir, kıyamet günü şehidlerle birliktedir."3345[55] Tirmizi ve Hâkim'in Ebû Sa-id'den tahric ettikleri "Emin ve doğru tacir, nebiler, sıddıklar ve şehidlerle birliktedir. Bunlar ne güzel arkadaştırlar" hadisi ile ilgili olarak Tirmizi "hasen-garîb" değerlendirmesini yapar, Hâkim de Hasan-ı Basrî'nin mürsellerinden olduğunu söyler.3346[56]
Isfahâni Tergîh'inde, Deylemi de Firdevs'te Enes'ten (ra) m e r f û olarak rivayet ettiği şu tahricde bulunurlar: "Doğru tacir, kıyamet günü Arş'ın gölgesi altındadır."3347[57] İbnü'n-Neccâr da İbn Abbâs'tan şu merfû rivayeti tahric eder: "Doğru tacir, Cennet kapılarında engellenmez."3348[58] Münâvi et-Teysîr'de şöyle der: Bilakis, dilediği kapıdan girer; kendisine,

---

3340[50] Fethul-Bârî, IX, 150-151.
3341[51] eş-Şerhul-celî alâ beyteyil-Mevsılî, Ahmed b. Abdüllatif el-Berbîr*in (ö. 1226/181]) eseridir (Serkîs, I, 545-546; Suppl, II, 750).
3342[52] Mişkâtül-mesâbîh, II, 78 (nr. 2783).
3343[53] MirkâtÜl-mefâtîh, m, 298.
3344[54] age, III, 302.
3345[55] Ibn-Mâce.Ticârâtlîel-MüatedrekjII.e.Zehebi.EbûHâtim'inbuhadisinravilerin-den birini zayıf saydığını belirtir.
3346[56] Tirmizi, Buyu 4; el-Müstedrek, II, 6.
3347[57] bkz. Kenzül-ıunmâl, TV, 7 (nr. 9218).
3348[58] bkz. age,IV, 8(nr.9219).

arkadaşına olan faydası ve faydasının bütün mahlukata dokunması sebebiyle.3349[59] Kudâi, Enes'ten (ra) şu tahricde bulunur ki Münâvi hasen bir isnadla merfû olarak rivayetedildiğini söyler: "Korkak tacir mahrumdur, cesur tacir ise rızıklandırılmıştır."3350[60] Said b. Mansur Sünen'inde, Nuaym b. Abdurrahman el-Ezdî ve Yahya b. Cabir et-Tâî*den mürsel olararak şu tahricde bulunur ki Münâvi ravilerinin sika (güvenilir) olduğunu söyler: "Rızkın onda dokuzu ticarette, onda biri ise sürüdedir," yani hayvan üretiminde.3351[61]

İmam Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız Risale fî medhi't-tüccâr ve zemmi ameli's-sultân adlı risalesinde şöyle der: Müslümanlar bilmektedirler ki Allah'ın yaratıkları içinde en seçkini, kulları içinde en iyisi ve vahyi konusunda güvendiği insan ticaretle uğraşan bir ailedendir. Ticaret onların güvence ve dayanaklarıdır, seleflerinin sanatı ve haleflerinin yoludur. Onlar ticaretle tanınmışlardı. Bu yüzdendir ki Yemen kâhinesi şöyle demişti: "Ne iyi o memleketler ki tüccar Kureyşlilerindir." Kurey ş sözü (herhangi bir ataya nisbet olmayıp) onlar hakkında "ticaret ve rızık kazanmak"tan (tica-ret-takrîş) türetilmiştir. Bu onların en yüce adlan ve en şerefli nesepleridir. Bu, Allah'ın Kitâb'ında yücelttiği, onları kendisiyle özellikle andığı isimdir. Onların Ukâz panayırı vardı. Ebû Züeyb onlar hakkında şöyle der:

Ukâz'a çadırları kurduklarında Alışveriş başlayıp binler toplandığında.

Hz. PfivfTsmber (sav) hayatının bir kısmını tüccar olarak geçirdi ve yolculuklar yaptı, hazarda da sattı ve satın aldı. Allah kime peygamberlik vereceğini en iyi bilir. Allah, razı olunmuş hiçbir yol, temiz ahlâk ve razı olunmuş amel taksim etmedi ki onu bundan en çok nasipdar kılmasın, ona en büyük payı vermesin. Alışverişteki şöhreti sebebiyledir ki müşrikler "Bu peygambere de ne oluyor, yemekyiyor ve pazarlarda yürüyor" (Furkân 25/7) dediler. Allah da ona şu âyeti vahyetti: "Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, pazarlarda gezerlerdi" (Furkân 25/20). Böylece kendisinden Önceki peygamberlerin sanat ve ticaretle mesul olduklarını haber verdi.3352[62] Bu bilginin devamı için, Câhız'm risalelerinden oluşan bir "mecmua" içinde Mısır'da 1324 yılında basılan mezkur esere bakınız.

Deylemi ibn Abbâs'tan şu rivayeti tahric eder ."Tacirler konuş unda size hayrı tavsiye ederim. Onlar ufukların elçileri ve Allah'ın yeryüzündeki eminleridirler."3353[63] Bu, ticaretin diğer kazanç yollarına üstünlüğü konusunda "sarih" nass gibidir. Hafız İmam Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Hallâl'ın ticarete teşvike3354[64] dair bir kitabı olup İbn Süleyman er-Rûdânî Sı-la'sında "ha" harfinde, kendisine ulaşan isnadıyla zikreder.3355[65]

3349[59] et-Teysîr, I, 459; Feyzül-Kadîr, III, 278-279. Yukarıda anılan diğer hadisler için de buraya bakınız.

3350[60] et-Teysîr, I, 459; FeyztH-Kadîr, III, 278-279.

3351[61] Feyzul-Kadîr, III, 244-245; et-Teysîr, 1,448.

3352[62] Câhız, Risale fî medhi't-tüccâr ve zemmi ameli's-sultân (Mecmuatu Resâil içinde), Kahire 1324, s. 156-157. Metindeki hatalar için bu kaynağa bakılmalıdır.

3353[63] bkz. Kenzül-ummâl, IV, 11 (nr. 9244).

3354[64] Metinde "hass" (teşvik) kelimesi "bahs" (araştırma) şeklinde geçmiştir.

3355[65] Rûdâni, Sılatul-halef, s. 217. Eserin adı Kitâbul-Hass ale't-ticâre'dir. Ebubekr el-Hallâl <ö. 311/923) için bkz. El, IV,

Birçokları Sahîh-i Buhâri'deki "Hangi müslüman bir ağaç diker, bir şey eker de ondan bir kuş, bir insan3356[66] veya bir hayvan yerse, onunla kendisine bir sadaka (sevabı verilmiş) olur"3357[67] hadisinden, ziraatin, başkasına dokunan faydası sebebiyle en faziletli kazanç yolu olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Faydası başkasına dokunan şey, faydası dokunmayandan daha faziletlidir. Hafız îbn Hacer şöyle der: Doğrusu, bu, zaman ve şahıslara göre farklılık arzeder.3358[68]
Tanınmış âlimlerden biri şöyle dedi: Ticaret, ziraat ve sanat arasındaki üstünlük meselesinin duruma göre farklılık arzetmesi gerekir. Eğer yiyeceklere ihtiyaç varsa ziraat üstün, yolların kesilmesi sebebiyle ticarî mallara ihtiyaç varsa ticaret üstün ve eğer sanata ihtiyaç duyulursa o üstün olur. Bu farklılık üstünlük konusundadır, yoksa el-îhyâ, Cemu'l-cevâmi ve başka eserlerde geçtiği üzere hepsi de farz-ı kifâyedir. Gazzâli'nin ifadesi şöyledir: Farz-ı kifâye'ye gelince, tıp, hesap, sanat ve siyaset esasları gibi •dünya işinin yolunda olması kendisine ihtiyaç gösteren her ilim farz-ı kifâye'dir.3359[69]

Altıncı Mukaddime:

Ebû Ömer îbn Abdilber el-Kâfî'de şöyle der: Haram olduğunda icma edilen kazanç türlerinden bazıları şunlardır: Faiz, fahişelerin ücreti, haram kazanç, rüşvet, ölüye ağıt yakmak, kahinlik, gayb ve semadan haber verme iddiası, çalgıcılık ve bütün batıl oyunlar karşılığında ücret alınması.3360[70] Kurtubi, bu bilgiyi Tefsîr'de nakleder.3361[71]

Yedinci Mukaddime:

Şihâbüddin el-Berbîr eş-Şerhu'1-celî adlı eserinde geçtiği üzere, bugün insanların ticarî ilişkilerinde hakim olan hususlara şöyle işarette bulunur:
Tüccarları sarhoş olmuş görüyorum Uyanmadılar sarhoşluklarından Gecemiz onlar yüzünden karanlık Ve ufuklar kıpkızıl Zararı kâr saydılar Erkenden ona koşuşuyorlar Doğrulukta kesat var Nifaka ise rağbet
Berbîr yine şöyle der:
Zamanımın insanları ahireti boşadılar Buna da pişmanlık duymadılar Bir ticaret veya oyun gördüklerinde Ona yöneldiler.
O yine şöyle der:
Tacir hep umar durur
Kârı, fakat zarara uğrar
Allah'a kulluk her zaman

989-990.
3356[66] Metinde insan kelimesi "etân" (merkep) şeklinde geçmiştir.
3357[67] Buhâri, Hars 1; Fethul-Bârî, X, 67-68. Ayrıca bkz. s. 273.
3358[68] Fethul-Bârî, IX, 151 (Buharı, Buyu 15).
3359[69] İhyâu ulûmi'd-dîn, I, 27.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/243-246.
3360[70] el-Kâfî, 1,444.
3361[71] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/246.

Hayırlıdır oyundan, ticaretten
Ona kulluk et yaşadıkça ve kork ateşten
Ki yakacağı insan ve taştır.
Şihâbüddin el-Berbîr şöyle der: "Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman kemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar" (CunVa 62/11) âyetinin ifade ettiği ticareti kötüleme hususu, "... ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar" ilahî kelâmının da işaret ettiği gibi kişiyi din ve ahiret işlerinden alıkoyup dünyaya düşkünlük ve yönelişe sürükleyen ticaretle ilgilidir. Amma eğer bu durum sözkonusu değilse ticaret övülmüştür, kötülenmesi arızîdir. Buhâri'nin rivayet ettiği"... onlar facirlerdir"[3362[72]] hadisi de bu zikrettiğimiz manada yorumlanır. Nitekim her ikisi de ziraatı kötüleyen "Bu ümmet ziraatle uğraştığında zafer ondan kaldırılır" ve "zillet sığırların kuyru-ğundadır"69'1 hadisleri de, kendisiyle uğraşılması insanları büsbütün cihâddan alıkoyan ziraate hamledilir. Çünkü böyle yaptıklarında düşman onlara kendi ülkelerinde hazırlıksız durumda saldırır ve bununla zillete duçar olur ve düşmana karşı zaferden mahrum kalırlar. Fakat ziraat ile düşmanı defetmek için kuvveti birleştirince sünnete uymuş olur. Zira Allah Teâlâ'nın "Dünyadan nasibini de unutma" (Kas as 28/77) buyurduğu gibi, müminlerin hayırlısı dünyayı ahiret ve ahireti de dünya için terketmeyip her ikisini de elde etmeye çalışandır.
Şeyh Rifâa e t-T ah tavı Menâhicü'l-elbâbi'l-Mısriyye fî mebâhici'l-âdâbi'l-asriyye (s. 51) adlı eserinde şu şiiri söyler:
Bir yücelik elde ettiğinde kendine bir meslek edin Yüzünün suyunu değişmekten korursun Görürsen hakir görme bir isteyeni İlim ehlinin özelliğidir istemeleri!
Onun bu konudaki dayanağı, İbnü'l-Hindî'nin Kitâbü'r-rahme fi't-tıb ve'I-hikme'de zikrettiği üzere Ahnef b. Kays'ın şu sözüdür: "Akıllı kimseye, âhireti için kendisine azık sağlayacak bir ilme, din ve dünya işinde faydalanacağı bir sanata sahip olmaması yakışmaz. Tıp ilmi ile de kendi nefsi ve cesedinden hastalık ve illeti giderir." İhtiva ettiği mübalağalara rağmen, Keşfü'z-zûr ve'1-bühtân min sinâati Benî Sâsân[3363[73]] adlı risaleye bakınız.[3364[74]]

Sekizinci Mukaddime:

Kimi zaman bazı âbid cahiller çalışıp kazanmayı terk hususunda, haramın yaygınlığını bahane ettiler. Kâri el-Mirkât'ta şöyle der: Bil ki bu zamanda çoğu durumda helal (kazanç, yiyecek) bulunmaz. O halde sâlik, helal olmayan şeyden, açlıktan ölmemek için hayatını sürdürecek kadarla yetinsin. Belagat sahibi kimselerden biri şöyle der:
Bana cahil bilgisiz kişi şöyle diyor
Haram malı bırak kanaatkar ol

3362[72] İbn Mâce, Ticârât 3; el-Müstedrek, II, 6-7 (Hâkim, hadisin sahih olduğunu fakat Buhâri ve Müslim'in tahric etmediklerini belirtir); KenzÜl-ummâl, IV, 49 (nr. 9451), 60 (nr. 9508). Ayrıca bkz. s. 262. 69/1. bkz. Mirkâtül-mefâtih, III, 362.
3363[73] bkz. Serkis, II, 2017.
3364[74] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/246-247.

Helal malı bulamadığım zaman
Ölürüm de açlıktan yemem haram.
Fakat haram ve şüpheli şeylerin derecelerini gözetmek gerekir. Helale yakın olan bulununca ona uzak olan kullanılmamalıdır. Meşâyihten biri şöyle demiştir. Muztar durumda olan kimse ölmüş bir koyun bulunca ölü eşeği yemesin, eşeği bulunca köpeğe, köpeği bulunca da domuza yaklaşmasın. Fukahanın sefihleri gibi eşyayı birbirine eşit saymamak gerekir. Bunlar şöyle derler: Helal elde ettiğimiz, haram da mahrum kaldığımızdır.3365[75]
Kazanç yollarının türleriyle ilgili geniş bilgi edinmek istiyorsanız el-Bereke fî fadli's-sa'y ve*l-hareke3366[76] adh kitabı mütala ediniz. Bu kitap bir cilt olup yedi bâbdan meydana gelmektedir. Birinci Bâb: Ekim, ziraat ve meyve üretimi, ağaç dikimi ve nehir (su yolu) açmanın faziletine dair olup birçok fasıldan oluşmaktadır, ikinci Bâb: İp eğirmeye dair olup muhtelif fasılları vardır.3367[77] Dördüncü Bâb: Tıp ve faydalarına dair varid olan âsâra (hadis, haber) dairdir. Beşinci Bâb: "Bereket" lafzını içeren kırk hadise dair olup muhtelif fasılları vardır. Altıncı Bâb: Zikir ve dualara dair. Yedinci Bâb: Durum ve devirlere göre tekrar edilen dua ve zikirlere dair olup birçok fasıldan oluşmaktadır, Bu eser değerli bir kitap olup müellifinin biyografisini, Mekke'de oranın susu, muhaddisi, müsnidi ve bereketi olan hocamız Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin el-Hıbşî el-Bâalevî3368[78] bana onun 712'de (1312) doğan ve 782'de (1380) ölen Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer el-Esâbî el-Hıbşî el-Yemenî olduğunu söyleyinceye ve bize onun birçok eserini saymcaya dekhararetle aradım. Bu bilgi için bizim er-Rihletü*l-Hicâziyye adlı eserimize bakınız.
Şihâbüddin el-Berbîr de eş-Şerhu'1-celî adlı kitabında ticaret, meslekler ve sanatların türleri konusunu iki yerde etraflıca incelemiş olup ziraat, ticaret, terzilik, dokumacılık, çamaşırcılık, kasaplık, aşçılık, boyacılık vs. hakkında bilgi vermiştir. Faydalı bir eser olan bu kitabı mütalaa ediniz.
Bu konuda Şeyh Rifâa et-Tahtâvî de Menâhicü'l-elbâbi'l-Mısriyye fî mebâhici'l-âdâbi'l-asriyye adlı eserinde etraflı bilgi vermiştir. Bu eser, bu konuda yazılmış en güzel ve bu zaman insanları için en faydalı kitaptır. Bu konuda amcamız âlim, tarihçi Ebû Muhammed Me'mun b. Ömer el-Kettânf nin, dilci İbn Fâris'in şu iki beytine yaptığı, gerçekten faydalı Hidâ-yetü'd-dâl adlı şerhini de mütala ediniz:
Bir ihtiyaç için gönderdiğinde
Bir elçi, muhtaç durumda
Bırak bütün elçileri bir tarafa
Dirhem denilen elçiden başka.3369[79]

3365[75] Mirkâtül-mefâtîh, III, 288. Metindeki bazı hatalar için aslına bakınız.
3366[76] el-Bereke fî medhi (fadli)'s-sa'y vel-hareke (ve mâ yüncî biiznülâh minel-heleke) Kahıre'de (1354) basılmıştır tbkz. Suppl, II, 251).
3367[77] Burada Uçuncu Bâb zikredilmemiştir.
3368[78] bkz. Fihrisül-fehâris, 1, 320-321.
3369[79] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/248-249.

Dokuzuncu Mukaddime:

Müslümanların tanıdığı ve kullandıkları sanat ve meslekler konusunda bir grup âlim eser kaleme almışlardır. İleride İbn Ebi'l-Hadîd'den de nakledileceği üzere, sahabe asrının sonlarında Halid b. Yezid b. Muâviye el-Ümevî bu konuda antik dilde yazılmış bazı kitapları tercüme etti. Bu konuda kitap yazan en eski müelliflerden biri 255 (869) yılında vefat eden İmam Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız'dır. Onun Kitâbu'l-Ahtâr ve'1-merâtib ve's-sınâât ve Kitâbu Gışşi's-sınâât3370[80] adlı eserleri var ki bu sonuncu suyla ilgili olarak bazı düşmanları Ravdatü'l-a'lâm'da nakledilen şu sözü söylemişlerdir: "O eserle halkın malını fesada vermiş, onları aldatma ve hıyanete teşvik etmiştir." Câhız'm Medhu't-tüccâr ve zemmu ameli's-sultân adlı bir risalesi de mevcut olup ona ait bir mecmua içinde Mısır'da basılmıştır.3371[81]
Bu konuda kitap yazanlardan biri de Şeyh Ebü'1-Fadl Cafer b. AH ed-Dımaşkî olup el-tşâre ilâ raehâsini't-ticâre ve maârifeti ceyyidi'l-a'râz mir redîihâ ve gaşşi'l-mudellisîne fîhâ adlı eseri Mısır'da 27 sahife halinde basılmıştır.3372[82] Bu müelliflerden biri de Şihâbüddin Muhammed b. Hasan b. Sâiğ ed-Dımaşkî (ö. 720/1320) olup sanat ve fenlere dair bin beyit-lik bir "kaside-i mîmiyye" si vardır.3373[83] Bu âlimlerden biri de Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'1-Hayr el-Ürmeyûnî el-Hasenî el-Mâliki olup Kitâ-bü'n-Nücûmi'ş-şârikât fî ba'di's-sanâifl-muhtâc ileyha fî ba'di'l-evkât3374[84] adlı eseri vardır. 25 bâbdan oluşan beş formalık bu esere Cezayir Sahrası'nda Bûsaâde'de el-Hâmil zaviyesinde rastladım.
Bu konuda kitap yazanlardan biri de Ebû Abdullah Muhammed b. Is-hak b. Said b. İsmail es-Sa'dî el-Herevî olup Kitâbu's-Sannâ mine'1-fuka-hâ ve*l-muhaddisîn adlı eseri vardır. İmam Hafız Ebû Said Abdülkerim es-Sem'ânî el-Mervezî bu kitabı ensâba dair eserinde "sin" harfinde zikrederek şöyle der: Onun eserlerinden güzel ve zannederim seviyesine ulaşılmamış bir kitap gördüm ki Kitâbu's-Sannâ mine'l-fukahâ ve'1-muhad-di-sîn diye adlandırılmıştı.3375[85] Onun el-Ensâb adlı kitabının fotoğrafla alınmış nüshasında 298. varaka bakınız.
İmam Îbnul-Hâc el-Medhal'de mesleklerden birçoğunu ele alarak özetle bilgi vermiştir.3376[86] Fakih Sufi Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Acîbe et-Tetvânî özel bir te'lifte müslümanın bu işlere teşebbüste taşıyacağı niyetleri etraflı ve geniş bir şekilde ele almıştır.3377[87]

3370[80] Bu eserler için bkz. SuppL, I, 245.
3371[81] bkz. dipnot 60.
3372[82] Kahire'de 1318 yılında basılmıştır (bkz. SuppL, I, 907).
3373[83] bkz. ed-Dürerül-kâmine, III, 419-420. Burada kasidenin iki bin beyittik olduğu kaydedilmiştir.
3374[84] bkz. Suppl, II, 485.1928 yılında Halep'te basılan eserin son kısmı burada ".../î il-mi'l-mtkât" şeklînde geçmiştir. Müellif X. yüzyılda yaşamıştır.
3375[85] el-Enafib, VII, 83. Ebû Abdullah el-Herevfnin (ö. 285/898lerde) bu eseri Hediyye-tül-ârîfin (II, 21)'de ve ondan naklen Kehhâle (IX, 40) tarafından Kit&bu'd-Diyâ'... şeklinde kaydedilmiştir.
3376[86] el-Medhal dördüncü ciltte muhtelif sayfalar.
3377[87] İbn Acîbe'nin (ö. 1224/1809) Teshîlül-medhal li-tenmiyetil-a'mâl bi'n-niyye-ti's'sâliha indel-ikbftl adlı eseri abdest, namaz, hac, evlenme, pazara gidiş, ilim tahsili, yeme, içme gibi salih amellere başlarken taşınacak niyetlere dair olup bu konuda bkz. Muhammed Davud, Tarîhu Tetvân, VI, 223-224. Ayrıca bkz. Fihrisül-fehâris, II, 854-855.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/249-250.

İslâm'ın Îlk Zamanlarında İnsanların Îlgili Hüküm Ve Kuralları Öğrenmedikçe Alışverişte Bulunmadıkları

İmam Şafii er-Risâle'deye Gazzâli el-îhyâ'da, mükellefin bir konuyla ilgili Allah'ın hükmünü öğrenmedikçe o işe girişmesinin caiz olmadığı hususunda icma bulunduğunu naklederler. Karâfi el-Furûk'ta şöyle der: Kim satış yaparsa, Allah'ın satış konusunda koyduğu ve belirlediği hükümleri bilmesi vaciptir (farz). Kim kiraya verirse, Allah'ın kira konusunda koyduğu hükümleri bilmesi vaciptir. Kim kırâz (müdârebe) ortaklığı yaparsa, Allah'ın kırâzle ilgili hükmünü bilmesi vaciptir. Kim namaz kılarsa, Allah'ın namazla ilgili hükmünü bilmesi vaciptir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kaideye delâlet eden nass Hz. Nuh'tan (as) sözeden şu âyettir: "(Nuh) dedi ki:Rabbim, bilmediğim bir şeyi senden istemekten sana sığınırım" (Hûd 11/47). Bunun mânâsı şudur: Bunu istemenin uygun (caiz) olup olmadığı hususunda bilgim yoktu. Şöyle ki, Hz. Nuh (as), oğlunun durumunu ve istemesi uygun olup olmadığını bilmeden oğlunun gemide kendisiyle birlikte olmasını Allah'tan istemesi üzerine kınanmıştı. Gerek Allah'ın bu kınaması gerekonun verdiği cevap, insanın teşebbüs etmek istediği konuda önce bilgi sahibi olması gerektiğine delalet eder. Bu hususun gerçekliği sabit olunca Allah Teâlâ'nın şu sözünün de bu manada olduğu görülür: "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme" (Isrâ 17/36). Bununla, Allah Teâlâ, peygamberini bilmediği şeylere tabi olmaktan nehyetmiştir. O halde, bilmeden bir şeye girişmek caiz olmayıp her halde ilim talebi vacip olur. Hz. Peygamber'in (sav) şu sözü de bunu göstermektedir: "İlim talebi (tahsili) her müslümana farzdır."[3378[88]] İmam Şafiî şöyle der: "îlim tahsili iki kısımdır: Farz-ı ayın olan, farz-ı kifâye olan. Farz-ı ayın olan, içinde bulunduğun durumu bilinendir, farz-ı kifâye olanı ise bunun dışında kalandır."

Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Hakîmü'1-Fâsfnin ed-Devhatü'1-müşte-beke fî davâbiti dari's-sikke adb eserinde, Hz. Ömer'in (ra) şöyle dediği zikredilir: "Acemler (Arap olmayanlar, yabancılar) dinde bilgi sahibi olmadan pazarımıza girmesinler." O, bununla, kişinin kendisi ile ilgili lüzumlu fıkıh bilgilerini öğrenmeyi kastetmiş olmalıdır. Derim: Yani alışveriş hükümlerini. Bunun mesnedi de Hz. Peygamber'in (sav) uygulamasıdır. O, herhangi bir faaliyette bulunan kimseye onun hüküm ve formalitelerini öğretirdi. Meccâci, İbn Ebî Cemre'nin Muhtasarına yaptığı şerhte şöyle der: Âlimlerimiz şöyle dediler: Bir kimsenin, alışverişle ilgili hükümleri bilmeden alışverişle meşgul olması, çarşı ve pazarda oturması caiz değildir. Bunu yapmak isteyen kimsenin bu hususları öğrenmesi ona farz-ı ayındır. Bu konuda icma olduğu nakledilmiştir.

İmam Mâlik de el-Müdevvene'de "Kitâbu'l-Kırâz" da şöyle der: Kişinin, haramı helal sayan veya helali haramdan ayırmayan kimseyle, isterse bu kimse müslüman olsun, mukârazada (müdârebe) bulunmasını hoş karşılamam. Hz. Ömer'in, bu konuda bilgi sahibi olmayanları pazardan

[3378[88]] İbn Mâce, Mukaddime 17.

çıkarmak için adam gönderdiği rivayet edilir.3379[89] Bu bilginin benzeri el-Mukaddi-mât'ta İbn Rüşd tarafından verilmiştir. Şebrahiti'nin el-Muhtasar şerhinde Kabbâb'ın şöyle dediği kaydedilir: Kişinin, alışverişle ilgili hükümleri öğrenmeden pazarda oturması caiz değildir. Hz. Ömer, bu konuda bilgi sahibi olmayanları pazardan çıkarması için adam göndermiştir.

Ebû Abdullah İbnü'l-Hâc'ın el-Medhal'inde şu bilgi verilir: Hz. Ömer, ilgili hükümleri bilmeden pazarda oturanlara kırbaçla vurarak "faizi bilmeyen bizim pazarımızda oturmasın" veya söylemiş olduğu şeyi söylerdi. İmam Mâlik, ilgili hükümleri bilmeyen kimsenin, insanlara faiz yedirmeme sı için pazardan çıkmasını emretti. Efendim Ebû Muhammed'in şöyle dediğini duydum: O Mağrib'de muhtesibi gördü; pazarda yürüyor, her dükkanda durarak sahibine malı konusunda onu ilgilendiren hükümleri, sözko-nusu malda faizin nasıl meydana geldiğini, bundan nasıl sakınılacağım soruyordu. Eğer doğru cevap verirse onu dükkanda bırakırdı. Bilmediği bir şey olursa dükkandan çıkararak şöyle derdi: Müslümanların pazarında oturup halka faiz ve caiz olmayan şeyleri yedirmene imkan vermeyiz.3380[90]

Nehcü'l-belâğa'da Hz. Ali'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: "Kim bilgi sahibi olmadan ticaretle uğraşırsa faize bulaşır." İbn Ebi'l-Hadîd bunun şerhinde şöyle der: Çünkü dînî konularla alışverişe dair hususlar birbirine karışıktır. İkisini birbirinden ancak fakih (bilgili) kimse ayırabilir (IV, 479).

Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kûtu'l-kulûb adlı eserinde şu bilgi verilir: Hz. Ömer pazarlarda dolaşır, tüccarlardan bazılarına kamçıyla vurarak şöyle derdi: "Bizim pazarımızda bilgi sahibi olmayan satış yapamaz. Aksi takdirde ister istemez faiz yer."3381[91] Müteahhirin ulemadan bazıları şu merfu hadisi Tirmizi'ye isnadla naklederler: "Dinde bilgi sahibi olmayan kimse bizim pazarımızda satış yapmasın." Ben bu rivayeti ne Tirmizi'nin el-Cami'inde "Kitâbu'l-Buyû"da ne Suyûti'nin iki Cânıi'inde bulamadım.3382[92] Sonra Ken-zü'1-ummâl'da (I, 218) Tirmizi'ye isnad edilmiş olarak gördüm.3383[93]

Tenbîhü'l-muğterrîn'de şu bilgi verilir: İmam Mâlik yöneticilere emreder, tüccarları ve onların emri altındakileri toplayarak huzuruna getirirlerdi. Onlardan muamelat hükümleriyle ilgili bilgisi bulunmayan, helal ve haramı bilmeyen birini bulunca onu pazardan çıkararak kendisine şöyle derdi: "Alışveriş hükümlerini öğrenip sonra pazarda otur; eğer bilgi sahibi olmazsan faiz yersin." Zurkâni Şerhu'l-Muhtasar'da "Düşman ülkesinde ticaret" başlığında şöyle der: îmam Mâlik'ten şöyle dediği rivayet edilir: Alışveriş hükümlerini öğrenmedikçe tüccarların herhangi bir konuda şahitliğinin kabul edilmesi caiz değildir.

Şeyh Ebû Said el-Hâdimî el-Hanefî el-BerSkatü'1-mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkatfl-Muhammediyye adlı eserinde şöyle der: Tüccarın

---

3379[89] el-Müdewene, IV, 107. Hz. Ömer'e dair bilgi için bkz. el-Beyân ve't-tahsîl, IX, 311.
3380[90] el-Medhal, I, 157. Metindeki hata ve düşüklükler için ashna bakılmalıdır.
3381[91] Kütul-kulûb, I, 129.
3382[92] Hadis Tırmızı'de "Kitâbul-Vıtr"de 21. bâbda mevcuttur.
3383[93] Kenzül-ummâl, IV, 125 (nr. 9864).

alışverişle ilgili sıhhat, fesâd, butlan, helal, haram, faiz ve sair hükümleri öğrenmesi gerekir. es-Sirâciyye'den naklen et-Tâtârhâniyye*de şu bilgi verilir: "Alışveriş hükümlerini, nelerin caiz olup nelerin olmadığını bilmedikçe kişi ticaretle uğraşmamalıdır." el-Bezzâziyye'de de şu bilgi kaydedilir: "Kitâbul-buyû'u (alışveriş kitabı) bellemeden kişinin ticaretle uğraşması helâl (caiz) değildir. Eskiden tüccarlar sefere çıktıklarında, işleri lç onusunda başvuracakları bir fıkıh âlimini yanlarında götürürlerdi. Harizm imamlarından (ulema) da şu rivayet nakledilir: Tüccarın fakih bir arkadaşı olmalıdır.[3384[94]]

Şeyh Ebû Salim el-Ayyâşî'nin, "Buyu" ile ilgili manzumesine yaptığı kendi şerhinde konuyla ilgili şu sözüne bakınız:

Pazarda oturma, öğrenmedikçe
Satışın helal ve haram olanını
Alışta da böyle. Bu vaciptir
Bütün çalışanlara
Kendisi veya başkası için,
Yapmak istediğinin hükmünü bilmedikçe
Malını kırâz (mudârebe) olarak vermen
Haramdır, alışverişlerin hükmünü bilmeyene

Ebû Zeyd et-Tilimsânî'nin, İbn Cemâa et-Tûnisî'nin "Buyu" una yaptığı manzumeye de bakınız:

Şeriate göre helal değil oturması
Alışverişi bilmeden
Yani pazarlarda ki
Bu ittifakla bilinen bir husustur.
Böyledir yine hüküm, bilmediği her hususta
Yapacağı her işte
Özellikle şahitlerle hakimin
Ve herkesin. Sakın vaîd'den.
Mallan vermen caiz değil
Helali bilmeyen kimseye
Kırâz ve alışverişler için.
Ve meşru bütün hükümlerde böyledir bu.

Derim: Bu, çağdaş medeniyette de defter tutma, ticaret okullarından mezuniyet ve gerekli imtihanlardan sonra bu okulların diplomasını elde etme konularında da temel esastır.[3385[95]]

Ticaretle Uğraşmayı Avam Ve Sıradan Kimselere Bırakmaların. Dan Dolayı Hz. Ömer'in Ashaba Sert Davranması

el-Utbiyye*de İmam Mâlik'in şöyle dediği kaydedilir: Ömer b. Hattâb (ra) şöyle dedi: "Ticarete önem verin, şu kırmızılar (hamrâ: mevâli, Arap olmayanlar) dünyanız konusunda sizi yanlış yola şevketmesinler." Eşheb

---

[3384[94]] el-Fetâval-Bezzâziyye, IV, 525-526.
[3385[95]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/250-253.

şöyle der: "Kureyş kabilesi ticaretle uğraşıyordu, Araplarsa ticareti hor görüyorlardı. "Kırmızılar" (hamrâ) mevâli demektir." Bu bilgi el-Beyân ve't-tahsîl'den nakledilmiştir.3386[96]

İbnü'l-Hâc'ın el-MedhaPinde şu bilgi verilir: Ömer b. Hattâb (ra) halifeliği sırasında pazara gitti ve oradakilerin çoğunun Nebatîlerden olduğunu görünce üzüldü; halk (ashap) onun yanına toplanınca kendilerine bunu haber vererek pazarı terketmelerinden dolayı onları kınadı. Onlar da kendisine şöyle dediler: Allah, bize nasip ettiği zaferle bizi pazarlardan müstağni (muhtaç olmayan) kılmıştır. Hz. Ömer (ra) ise şöyle dedi^Allah'a andolsun, eğer böyle yaparsanız, muhakkak ki erkekleriniz onların erkeklerine, kadınlarınız da kadınlarına muhtaç duruma düşecektir." Seleften biri, Nebatîlerin ilimle uğraştığını görünce ağlardı. Bunun sebebi şudur ki ilim, ehli dışındakilerin eline düşünce ona senin göremeyeceğin zararlara sokar.3387[97] Nebatî kelimesi ile ilgili olarak el-Misbâh'ta şöyle denir: Nebatîler, Irak Sevâdı'na gelip yerleşen bir topluluk olup bu tabir daha sonraları halkın avamı ve ayak takımı için kullanılmıştır.3388[98]

Derim: Hz. Ömer'in (ra) bu ümmet hakkındaki görüşü isabetli çıkmıştır. Ümmet meşru ve rağbet gören yolları ve başarıya götüren usulleriyle ticareti terkedince, başkaları onu kaptı ve ümmet başkalarına muhtaç duruma düştü; iğne ve iplikten en büyük ve değerli şeylere kadar her şeyde erkeklerimiz onların erkeklerine, kadınlarımız da kadınlarına muhtaç oldu. İb-nü'1-Hâc'ın seleften biri diye zikredip adını vermediği kimse Süfyân'dır.3389[99] Hatîb, Muhammedb. Abdülvehhabel-Biskerf den şöyle dediğini tahric eder: Süfyân, bu Nebatîlerin uygunsuz bir şekilde hadis yazdıklarını görünce ağırına gitti. Ona şöyle dedim: "Ey Ebû Abdullah, şunların ilim yazdıklarını görünce ağırına gittiğini görüyoruz!." Şöyle dedi: "İlim Arap'ta ve halkın önde gelenlerinde idi, onlardan çıkıp şunlara, yani Nebatîler ve ayak takımının eline düşünce dini değiştirdiler." Hatîb, Süfyân b, Hüseyin'den de şu tahric-de bulundu: Siyahilerden bir grup A'meş'in yanına gelip toplandılar, o kendilerine hadis nakletmekten çekindi. Ona "ey Ebû Muhammed, onlara hadis nakletsen" denilince, şu karşılığı verdi: "Kim incileri domuzlara takarT Seyyid es-Semhûdî, Cevâhirtil-ikdeyn'de şöyle der: Bu sözde, hikmetin, ehli dışındakilere verilmeyeceğine işaret vardır.3390[100]

Ashabın Ticarete Sabah Erken Çıkmayı Tercih Etmeleri

Tirmizi Câmi'nide "Ticarete erkenden çıkma ile ilgili hadisler babı" başlığında şu rivayeti zikreder: Bize Yakub b. İbrahim ed-Devraki haber verdi; bize Hüseyin haber verdi; bize Yala b. Atâ, Umâre b. Cedîd'den, o da

---

3386[96] Ibn Rüşd, el-Beyân ve't-tahsîl, XVIII, 418.
3387[97] el-Medhal, II, 83. Metindeki hatalar için aslına bakınız.
3388[98] Feyyûmi, el-Misbâhul-münîr, "nbt" mad.
3389[99] Bu zat Ebû Abdullah Süfyân b. Said es-Sevrfdir.
3390[100] Cevfihirül-ikdeyn, 1,312-313. Biakeri'nin rivayetinden itibaren verilen bilgilerin hepsi buradan alınmıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/253-254.

Sahr el-Ğâmidî'den[3391[101]] şöyle dediğini nakletti: "Resulullah (sav) şöyle buyurdu: 'Allah'ım, ümmetime erken vaktini bereketli kıl,'Resulullah (sav) bir seriyye göndereceği zaman, onu sabah erkenden gönderirdi." Sahr tüccar bir kimseydi, tüccarlarını gönderdiğinde gündüzün erken vaktinde gönderirdi; çok kazandı, malı çok oldu. Bu konuda Hz. AH, Büreyde, İbn Mesud, Enes, İbn Ömer, İbn Abbâs ve Câbir'den de rivayetler nakledilmiş olup Sahr el-Ğâmidf nin hadisi hasen hadistir. Sahr el-Ğâmidî'nin Hz. Peygamberden (sav) bundan başka hadis rivayet ettiğini bilmiyoruz.[3392[102]]
Derim: "Ümmetime erken vaktini bereketli kıl" hadisini Sünen müellifleri tahric etmiş ohıp[3393[103]] îbn Hibbân, Sahr rivayetiyle bu hadisi sahih saymıştır. Hafız Munzirî, bu hadisin bütün rivayet yollarını tesbitte itina göstermiş olup sahabeden bu hadisi rivayet edenlerin sayısı yirmiye ulaşmıştır. Fethul-BArTde "Kitâbu'l-Cihâd" da "Öğleden sonra çıkma bâbı"na bakınız.[3394[104]]

Hz. Ömer'in Çalışmayı Emretmesi Ve Halkı Çalışıp Kazanmaya Teşviki

İleride, Hz. Ömer'in Yemen halkına söylediği şu söz gelecektir: Mütevekkil kimse, tohumunu toprağa atıp sonra Allah'a tevekkül edendir. îbnü'l-Cevzfnin Menâkıbu Ömer adlı kitabında, Muhammed b. Sîrîn'in babasından şöyle dediğini rivayet ettiği nakledilir: Ömer b. Hattâb'la (ra) birlikte akşam namazında bulundum. Hz. Ali geldi, yanımda bir bohçacığım vardı. "Nedir bu?" dedi, "bohçamdır, şu pazarda alışveriş yapıyorum" dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: Ey Kureyş topluluğu, bu ve benzerleri ticaret konusunda size galebe çalmasın, ticaret imaret in (emirlik, yöneticilik) üçte biridir.[3395[105]] Yine Menâkıbu Ömer'de Hasan'dan şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Ömer şöyle dedi: Kim bir şeyde üç defa ticaret yapıp da birşey elde edemezse başkasına yÖnelsin.[3396[106]] Menâkıb' da Ükeydirel-Ârızf den Hz. Ömer'in şöyle dediği nakledilir: Meslek öğrenin, muhtemeldir ki birinizin bir mesleğe muhtaç olması sözkönusu olabilir.[3397[107]]
KenzÜ'l-ummâl'de Hz. Ömer'e (ra) isnadla şu rivayet zikredilir: "Eğer şu alışverişler olmasaydı halka muhtaç olurdunuz."[3398[108]] Menâkıb'da Ebu-bekr b. Abdullah'ın şöyle dediği nakledilir: Hz. Ömer şöyle dedi: "Biraz aşağılık bulunan bir kazanç yolu, halktan istemekten daha hayırlıdır."[3399[109]] Menâkıb'da Zekvân'dan naklen Hz. Ömer'in şöyle dediği kaydedilir: "Sizden biriniz bir deve s atın alacağı zaman büyük, semiz ve

---

3391[101] Metinde, burada ve aşağıda el-Kâmıdî şeklinde geçmiştir.
3392[102] Tirmizi, Buyû 6.
3393[103] bkz. Ebû Dâvud, Cıhâd 78; tbn Mâce, Ticârât 41; Dârimı, Siyer 1; Mu.ned, 1,154-156, İÜ, 416-417; el-Mekâaidül-hasene, s. 89-90.
3394[104] Fethul-Bârî, XII, 75 (Buhâri, Cihâd 104).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/254.
3395[105] Menâkıbu emîril-mü'minîn Ömer b. Hattâb, s. 193. Metinde hata vardır.
3396[106] age, s. 193.
3397[107] age, s. 194.
3398[108] KenzÜl-ummâl, IV, 122 (nr. 9852).
3399[109] Menakıb, s. 194. Ebubekr, metinde Bekr şeklinde geçmiştir.

uzun boylusunu satın alsın, eğer aldan irs a değersizinde değil iyisinde aldanmış olur."3400[110]

İbnü'l-Cevzî Telbîsu tblîs'te ve Menâkıbu Ömer'de Havvât "ît-Teymî'den3401[111] şöyle dediğini tahric eder: Hz. Ömer şöyle dedi: Ey fakirler topluluğu, başlarınızı kaldırın, yol açık seçiktir, birbirinizle hayırda yarışın, müslümanlara yük (muhtaç) olmayın.3402[112] el-tkdü'I-ferîd'de, Ömer b. Hattâb'ın (ra) şöyle dediği zikredilir: "Sizden biriniz rızık aramaktan geri durup 'Allah'ım bana rızık ver! demesin. Biliniyor ki gök ne altın ne de gümüş yağdırır. Allah insanlann bir kısmını diğerleri vasıtasıyla rızıklan d ırmaktadır. Hz. Ömer bunu söyledi ve şu âyeti okudu: "Namaz bitince yeryüzüne dağdın ve Allah'ın fazlından nasip arayın. Allah'ı çok anın, umulur ki kurtuluşa erersiniz" (Cum'a62/10).3403[113] el4kdü'l-ferîd'de,Hz. Ömer'in (ra) şöyle dediği de kaydedilir: "Kişinin hasebi (şerefi) malı, keremi dini, mürüvveti de ahlâkıdır."3404[114]

İbn Mâce, Abdulmelik b. Umeyr yoluyla, onun Amr b. Hurey s'ten, onun kardeşi Said b. Hureys'ten şu rivayetini tahric eder: "Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Kim bir akar veya ev satıp da parasını onun benzeri bir şeyeyatır-mazsa, onun bereketini görmemeye layıktır."3405[115]

Hz. Ömer'in Hoşuna Giden Bir Çocuk Gördüğünde Söylediği Söz

İbnü'l-Cevzî yine Telbîsu tblîs ve Menâkıbu Ömer'de Muhammed b. Asım'dan şöyle dediğini tahric eder: Bana ulaşan habere göre Ömer b. Hattâb (ra) bir çocuk görüp de ondan hoşlandığında, bir mesleği (sanatı) olup olmadığını sorar, "hayır" cevabını aldığında "gözümden düştü" derdi.3406[116]

Kazançla İştigal Ve Gazveye Katılma İle İlgili Olarak Hz. Ömerin Sözü Ve Kendisine Nisbetle Bu İkisi Arasındaki Tercihe Dair Görüşü

İbnü'l-Cevzî Telbîsu İblîs adlı kitabında Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakleder: "Yüzümün suyunu muhafaza edecek yeterli rızık için ayaklarım üstünde çalışmaktan ölmem, Allah yolunda gazi olarak ölmemden bana daha sevimlidir."3407[117]

Huzâi'ye ilave olarak zikredilen mukaddimeler ve bâblar burada sona

3400[110] age, s. 194. Metinde "uzun boylu* ifadesi düşmüştür.

3401[111] Metinde et-Temîmî şeklinde geçmiştir.

3402[112] Telbisu İblîs, s. 283; Menâkıb, s. 193. Son eserde "fakirler" yerine "kurrâ" ifadesi vardır ki bu hususta ayrıca bkz. el-tkdün-ferid, III, 27.

3403[113] el-tkdül-ferîd, III, 26-27.

3404[114] age, III, 28.

3405[115] îbn Mâce, Ruhun 24. Said kelimesi metinde Sa'd şeklinde geçtiği gibi, hadisin sonunda "kâne kaminen en" ifadesi düşmüştür Aynca bkz. Müsned, III, 462; el-Mekâsidül-hasene, s. 404.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/255-256.

3406[116] Telbîsu tblîs, s. 283, Menâkıb, s 206.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/256.

3407[117] TelbÎ6uÎblîs,s.295.tbnü'l-Hâc'mel-MedhaPmde(II, 133)şunvayetvardır:".. Allah'ın fazlından nasip ararken deve palanımın ıkı ucu arasında ölmem, yatağımda ölmemden bana daha sevimlidir." Ayrıca bkz. s. 257.

ermiş olup Huzâi'nin eserinde "Dokuzuncu Bölüm"deki bâblara dönelim.3408[118]

Allah Resulü Zamanında Ve Kendisinden Sonra Ticaretle Uğraşan Ashap Büyükleri

Bunlardan biri, Resulullah'ın (sav) halifesi Ebubekir es-Sıddık'tır (ra). tbn Abdilber el-îstîâb'da, İbn Kuteybe de el-Meârif te Zühri yoluyla Ümmü Seleme'nin (ra) şöyle dediğini kaydederler: Ebubekir, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından bir yıl önce ticaret maksadıyla Busra*y a gitti. Onunla birlikte Nuayman ve Süveybit b. Sa'd b, Harmele de vardı. Her ikisi de Bedir savaşında bulunmuşlardı. Nuayman, bu yolculuk sırasında yiyeceklere bakmakla görevliydi... (Kıssa).3409[119]

Hz. Ebubekir'in el-İsâbe'deki biyografisinde şu bilgi verilir: Ebubekir ticaret yapmakla tanınmıştı. Resulullah/a (sav) peygamberlik geldiğinde ottun kırk bin dirhemi vardı. Bununla köle alıp azat ediyor, müslümanlara yardımda bulunuyordu; öyle ki Medine'ye geldiğinde beşbin dirhemi kalmıştı. Vefat ettiğinde de ne bir dinar ne bir dirhem bırakmıştı.3410[120]

İbn Asâkir, Ümmü Seleme'den (ra) şöyle dediğini tahric eder: Ebubekir fra), Resululah (sav) zamanında ticaret maksadıyla Busra'ya gitti. Resulullah'a (sav) olan düşkünlüğü ve ondan yana nasibine olan hırsı, Ebubekir'i ticarete çıkmaktan alıkoymadı. Bunun sebebi, onların ticarî kazanca rağbetleri ve ticarete olan sevgileridir. Resulullah (sav) da, kendisine olan sevgi ve düşkünlüğüne rağmen onu ticarete çıkmaktan alıkoymadı. Hz. Ebubekir, Re s ulu İlah'la (sav) olan arkadaşlığı vesilesiyle, onun ticarete olan sevgi ve hoşnutluğuna hayranlık duymuştu.

îbn Sa'd şöyle der: Hz. Ebubekir halife olduğunda, kendisiyle ticaret yaptığı elbiseler başında olduğu halde sabah erken pazara gidiyordu. Ömer b. Hattâb ve Ebû Ubeyde b. Cerrah ona rastlayıp şöyle dediler: "Nasıl böyle yaparsın, sen müslümanlann işini yüklendin?." O da "ailemi nereden geçindireyim?" karşılığını verdi. Onlar "sana maaş tahsis ederiz" dediler ve ona hergün için yarım koyun tahsis ettiler.3411[121] İbn Zekri Buhâri şerhinde şöyle der: Müslümanlann yararına olan işlerle meşgul olan kadı, müftü ve müderris gibi kimselerin hepsi için de durum böyledir.

Allah Resulü (sav) zamanında ticaretle uğraşanlardan biri de emîrü'l-mü'minîn Ömer b. Hattâb'dir (ra). Sahîh-i Buhâri'de, Ebû Musa el-Eş'arî'nin, Hz. Ömer'in huzuruna girmek için izin istemesi, sonra geri dönmesi ve bu davranışı için de Hz. Ömer'in haberi olmayan bir hadisi delil getirmesi olayında Hz. Ömer şöyle den "Resulullah'ın (sav) uygulaması bana gizli mi kaldı; pazarlarda safka (alışveriş) beni meşgul etti." Hz. Ömer

3408[118] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/256.

3409[119] el-İstîâb, II, 126 (Suveybit'm biyografisi); el-Meârif, s. 328; es-Sîretül-Halebiyye, III, 443. Metindeki düşüklükler ve kıssanın devamında Süveybit'in Nuay-man'ı köle diye satışı, Resulullah (sav) ve ashabın bunu duyunca gülmeleri için anılan kaynaklara ve ayrıca X. bölümde I. Maksad'ın sonuna bakınız.

3410[120] eMsâbe, II, 348; Muhtasara Târihi Dımtujk, XIII, 49-50.

3411[121] îbn Sa'd,III,184;MuhtasaruTârîhiDimaBk,XIII, 102-103. Ayrıca bkz.s.241 ve I, 83.

bununla ticarete çıkışı kastetti.3412[122]
Saidb.Mansur,Abdb. Humeyd,İbnü'I-MünzirveŞuabu'I-tmân*dada Beyhaki, Hz. Ömer'den (ra) şu tahricde bulundular: "Allah yolunda cihâd hariç, ecelimin bana Allah'ın fazlından nasip ararken deve palanımın iki ucu arasında gelmesi kadar başka hiçbir yerde gelmesinden hoşnutluk duymam." Hz. Ömer bunu söyledi ve "Allah, içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lütfunu arayan başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar bulunacağını bilmektedir" (Müzemmil 73/20) âyetini okudu.3413[123]
Derim: Resulullah (sav) zamanında ticaretle uğraşanlardan biri de Osman b. AfEan (ra) olup onun ticaretle uğraştığı hususu selefin eserlerinde bilinmektedir, tbn Sa'd Tabakât'ta Abdullah'tan şöyle dediğini tahric eder: "Osman (ra), hem Câhiliyye hem İslâm devirlerinde tacir bir kimseydi, malını k ı r â z a (müdârebe) verirdi."3414[124] İbn Sa'd,Alâb. Abdurrahman'dan, onun da babasından yaptığı şu rivayeti de tahric eder: Osman (ra) ona bir malı yarı yarıya müdârebe ye verdi.3415[125]
îbn Rüşd'ün Mukaddimât'mda şu bilgi verilir: İslâm'da yapılan ilk k ı r â z akdi,Hırka'nın mevlâ'sı Yakub'un Osman b.Affân'la(ra) yaptığıdır. Şöyle ki, Ömer b. Hattâb (ra) bilgi sahibi olmayanları pazardan çıkarmak üzere adam gönderdiğinde pazardan çıkarılanlar arasında Yakub da vardı. Yakub Hz. Osman'a gelip durumu haber verdi. O da kendisine yarı yarıya k ı r â z olmak üzere birsırt çantasıkülçe gümüş verdi.Ona,sanaka-nşacakbiri olursa "mal Osman'ındır" söyle, dedi. O da öyle dedi ve pazardan çıkarılmadı. Sonra Hz. Osman'a iki çantayla geldi; biri sermaye diğeri de kâr olarak.
Derim: Hz. Peygamber(sav)zamamnda ticaretle uğraşanlardan biri de Hatice bint Huveylid'dir (ra). Onun çok malı ve ticari faaliyeti bulunduğu bilinmekte olup Şam'a (Suriye) kervan göndermekteydi. Onun kervan kafilesi bütün Kureyş kafilesi kadar oluyordu. Adamlar tutuyor ve müdârebe ile mal veriyordu. Hz. Peygamber (sav) onun hizmetçisi Meysere ile birlikte onun adına ticarete çıkınca kendisine "sana, kavminin verdiğinin iki mislini vereceğim" dedi. Resulullah (sav) da kabul etti ve Busra pazarına gitti. Götürdüğü malı satarak başkasını satın alıp geldi ve daha önce yapılanın iki mislini kâr etti. O da Resulullah'a (sav) vereceği malın iki mislini verdi.3416[126] İbn Sa'd'ın Tabakalında Hz. Hatice'nin biyografisine bakınız.
Resulullah (sav) zamanında ticaretle uğraşanlardan biri de Zübeyr b. Avvâm idi. İbn Abdilber şöyle der: Zübeyr ticarette naaipli bir tüccardı. Birgün kendisine şöyle denildi: "Ticarette eriştiğin noktaya nasıl erdin?** O şöyle cevap verdi: "Ayıplı mal hiç satın almadım, bir kâr da gözetmedim. Allah dilediğine bereket nasip eder." İbn Abdilber şunu da zikreder:

3412[122] Buhâri, Buyu 9. Ayrıca bkz. I, 104.
3413[123] Şuabul-imân, II, 93-94 (ıır. 1256); Kenzül-ummâl, IV, 123 (nr. 9857). "Rahli” kelimesi metinde "ric/î" şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. s. 256.
3414[124] İbn Sa'd, III, 60. Aynca bkz. Muvatta, Kiraz 1.
3415[125] İbn Sa'd, III, 60.
3416[126] ibn Sa'd, VIII, 16.

Zübeyr'in, kendisine haraç ödeyen bin kölesi vardı.3417[127]

Ticaretle uğraşanlardan biri de Abdurrahman b. Avf ti. Sahîh-i Buhâri'de geçtiği üzere o şöyle der: Medine'ye geldiğimizde, Resulullah (sav) benimle Sa'd b. Rebî arasında kardeşlik bağı (m u â h â t) kurdu. Sa'd b. Rebî (ra) şöyle dedi: "Ben ensarın malı en çok olanıyım, malımın yarısını sana vereyim. Bak, hangi eşimden hoşlanıyorsan senin için ondan ayrılayım, iddeti bitince kendisiyle evlenirsin." Abdurrahman b. Avf (ra) da ona şöyle dedi: "Benim buna ihtiyacım yoktur. Burada ticaret yapılan bir pazar var mı?." O da ona pazarı gösterdi. Abdurrahman sabah erken pazara vardı, ertesi gün birşey getirip sattı ve artırdı. Sonra erkenleri gitmeye devam etti, çok geçmeden geldi ve üzerinde zifaf sırasında sürülen güzel koku eseri vardı. Resulullah (sav), "evlendin mi?" dedi, o da "evet" karşılığım verdi.3418[128] İbn Abdilber şöyle der: Abdurrahman b. Avf ticarette nasipli bir tüccardı, çok mal kazandı. İbn Uyeyne'nin rivayet ettiğine göre, ölüm öncesi hastalığında boşadığı karısıyla, miras hissesi olan sekizde birin üçte biri üzerinden 83.000 dirhem karşılığında müsâlaha yapıldı. İbn Uyeyne'den başkaları, bu hanımın, Abdurrahman b. Avfın mirasının sekizde birinin dörtte biri üzerinden müsâlaha yaptığını rivayet ederler.3419[129]

Resulullah (sav) zamanında ticaretle uğraşanlardan biri de Sa'd3420[130] b. Âiz olup Ammâr b. Yâsir'in (ra) mevlâsıydı. el-İsâbe'de müellif, onun biyografisini vererek şöyle der: 0 karz (selem ağacı yaprağı) ticareti yapardı. "Karz," palamut kabuğu gibi bir yaprak olup kendisiyle deri tabaklanırdı. Bundan dolayı ona Sa'd el-Karz denildi. Beğavi'nin rivayetine göre o elindeki varlığının azlığından dolayı Hz. Peygamber'e (sav) şikayette bulundu. Hz. Peygamber (sav) de ticaret yapmasını emretti. Sa'd pazara çıktı, biraz selem ağacı yaprağı satın aldı, onu satarak kâr etti. Bunu Hz. Peygamber'e (sav) anlatınca, ticaretine devam etmesini emretti.3421[131]

Resulullah (sav) zamanında ticaret yapanların biri de sahabi Munkiz b. Amr el-Ensârî el-Medenfdir. ibn İshak, Muhammed b. Yahya b. Hibbân'dan şöyle dediğini rivayet eder: Dedem Munkiz b. Amr'ın başına bir illet arız oldu, dili tutuldu ve aklî dengesi bozuldu. Buna rağmen ticareti bırakmıyor ve hep de aldanıyordu. Bunu Hz. Peygamber'e (sav) anlattı, o da kendisine satış yaptığı zaman "aldatma yok" de, satın aldığın her malda da üç gece muhayyerlik hakkına sahipsin, buyurdu. Munkiz, Hz. Osman zamanında insanlar çoğaldığında pazarda mal alıyor, evine döndüğünde onu kınıyorlar, o da malı geri götürerek şöyle diyordu: "Hz. Peygamber (sav) beni üç gün muhayyerlik hakkına sahip kılmıştır."3422[132] Nevevi'nin Tehzîb'indeki biyografisine bakınız.

Resulullah (sav) zamanında ticaretle uğraşanlardan biri de Ebû Mi'lak

3417[127] el-İstîab, I, 583. Burada, Hz. Zübeyr'in bu haraç gelirinden bir dirhem bile evine sokmayıp tasadduk ettiği kaydedilir.

3418[128] Buhâri, Buyu 1. Ayrıca bkz s 239.

3419[129] el-İstîâb, II, 396 Metmde ilk rivayetin kime ait olduğu söylenmediği gibi son rivayet îbn Uyeyne'ye ısnad edilmiş ki yanlıştır el-tstîâb*da Abdurrahman b. Avfınbın deve, uçbm koyun ve yuz at miras bıraktığı kaydedilir.

3420[130] Metinde Saıd şeklinde geçmiştir.

3421[131] el-İsâbe, II, 29 Ayrıca bkz s 284.

3422[132] Nevevı.Tehzîbül-esmâvel-luğât, 1/2,115 Burada Munkızb Amr'ın 130yılyaşadığı kaydedilir Ayrıca bkz. el-İsâbe, II, 303 (Hıbbân b Munkiz'm biyografisi).

el-EnsârîMir. Kendi malı veya başkasının malıyla ticaret yapıyordu. Uzak yerlere ticarî seferler yapardı, zâhid, takva sahibi ve duası kabul edilen bir insandı, el-îsâbe'deki biyografisine bakınız.3423[133]

Ömer b. Hattâb'ın (ra) iki oğlu Abdullah ile Ubeydullah da ticaret yapanlardandılar. Turtûşi'nin Sirâcü'l-mülûk'unda şu bilgi verilir: Ebû Musa el-Eş'arî Basra'da Ömer b. Hattâb'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah'a beytülmalden bir mal verince onunla ticarî bir mal satın aldılar. Bu mal Medine'de kâr sağladı. Hz. Ömer kârın hepsini almak istedi. Ubeydullah hakkını almada ısrar etti, aralarında kârın yarı yarıya paylaştırılma s ma hükmedildi. Her ikisi kâzın yarısını, Hz. Ömer de beytülmal için diğer yansını aldı.3424[134] İbn Rüşd Mukaddimât'ta şöyle der": İslâm'daki ilk müdârebe akdinin bu ikisinin yaptığı akit olduğunu söylenmiştir. Bunların olayı Muvatta'da zikredilmiş olup meşhurdur.3425[135]

Şebrahiti'nin el-Muhtasar şerhinde "kiraz bâbı"nda şu bilgi verilir: "Resulullah (sav), kendisine peygamberlik gelmeden önce Hz. Hatice (ra) ile müdârebe ortaklığı yaptı. Ümmetin lider ve seçkinleri olan Hz. Ömer ve Osman da müdârebe yaptılar. İslâm'da bunu ilk yapan ise Hz. Osman adına çalışan (onunla müdârebe yapan) Hırka'm n mevlâsı Yakub'dur." Daha önce Hz. Osman'la ilgili olarak verilen bilgiye bakınız (s. 258).

Ticaretle uğraşanlardan biri de Ebû Hureyre'dir. Sirâcü'l-mülûk'ta şu bilgi verilir: İmam Mâlik şöyle dedi: Ömer b. Hattâb (ra) âmillerinin mallarını bölerek yarısını alırdı. Ebû Hureyre'nin (ra) de malını böldü ve ona "bu malı nereden elde ettin?" dedi. Ebû Hureyre de "yavrulayan (çoğalan) hayvanlar ve deveran eden ticaretler..." karşılığını verdi.3426[136]

Ticaret yapanlardan biri de Resulullah'ın (sav) Mukavkıs'a gönderdiği elçisi Hâtib b. Ebî Beltea'dır. İbn Sa'd'ın Tabakasındaki biyografisinde şu bilgi verilir: Öldüğü gün dört bin dinar ve dirhem, bir ev ve başka mallar bırakmıştı. Yiyecek vesaire satan bir tüccardı.3427[137]

Ticaretle uğraşanlardan biri de Hayber Gazvesi'nde ticaret yapan kimseydi. Ebû Dâvud Sünen'mde "gazada ticaret bâbı"nda onun hadisini zikrederek Ubeydullah3428[138] b. Selman'dan şu tahricde bulunur: Hz. Peygamberin (sav) ashabından biri kendisine haber vererek şöyle dedi: Hayber'i fethettiğimizde onların mal ve esirlerden oluşan ganimetlerini çıkardılar, insanlar onların ganimetlerini ahp satmaya başladılar. Resulullah (sav) namaz kılarken bir adam gelip şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, öyle bir kâr ettim ki bu vadi halkından hiç kimse bugün o kadar kâr etmemiştir." Re s ulu İlah (sav) "Vah sana, ne kâr ettin?." Adam "Durmadan sattım, aldım ve üçyüz û k i y y e kârettim" dedi.Bunun üzerine Resulullah(sav)şöyle buyurdu: "Ben sana kâr eden en hayırlı adamı haber vereyim." Adam "Ey

3423[133] el-İsabe, IV, 182; Üsdül-gabe, VI, 295.
3424[134] Sirftcüll-nülûk, s. 244. Metindeki hatalar için aslına bakılmalıdır.
3425[135] Muvatta, Kiraz 1. Ebû Musa el-Eş'arî (ra), Hz. Ömer'e göndereceği beytülmale ait bir malı, ticaret yapmak ve gittiklerinde de ana malı Hz Ömer'e teslim etmek üzere oğullarına yermiştir.
3426[136] Siracül-mülûk, s. 243.
3427[137] ibn Sa'd, III, 114-115.
3428[138] Metinde Abdul'ah şeklinde geçmiştir.

Allah'ın Resulü, kimdir o?" dedi. Resulullah (sav) da "Namazdan sonra iki rekat namaz (kılan)" buyurdu.3429[139] Münziri bu hadis hakkında değerlendirmede bulunmamıştır. İbn Mâce de Hârice b. Zeyd'in rivayet ettiği şu hadisi tahric eder: Hârice şöyle dedi: "Bir adam gördüm, babama, pazara çıkıp da ahp satan, ticaret yapan kimsenin durumunu sordu. Babam ona şöyle dedi: Biz Tebük'te Resulullah (sav) ile birlikteydik, alıp satıyorduk. O da bizi gördüğü halde bizi menetmiyordu."3430[140] Bu iki hadiste, gazada ticaret yapmanın caiz olduğuna, gazinin bununla birlikte ganimetten nasibine hak kazandığına ve noksansız sevaba nail olduğuna delil vardır. Eğer gazada ticaretle uğraşmak gazinin sevabının azalmasına yol açsaydı Hz. Peygamber (sav) bunu açıklardı. Açıklamayıp durumu ikrar ettiğine göre, bu durum, sevapta noksanlık olmayacağını gösterir. Sahih hadiste sabit olduğu üzere hac esnasında ticaret yapmanın caiz oluşu da3431[141] bunu teyid eder. Bir grup insan hac yolculuğunda ticaretle uğraşmaktan sakınınca Allah Teâlâ "Rabbinizin lütuf ve kereminden nasih aramanızda sizin için bir günah yoktur" (Bakara 2/193) âyetim indirdi. Bunu Şevkâni söyler.3432[142]

Alışveriş Yapmaya Ticaret Denmesinin Mesnedi

Suyûti'nin Evâil'inde "Kitâbu'l-Buyû"un baş tarafında, İbn Mâce ve Taberâni Kus b. Ebî Garaze'den3433[143] şu tahricde bulunurlar: Biz Resulullah (sav) zamanında "simsarlar" diye adlandırılıyorduk. Resulullah (sav) bize uğradı ve bizi bundan daha güzel bir adla adlandırarak "ey tüccar topluluğu, alışverişte yemin ve batıl söz mevcut olur, o halde bunları sadakayla savm"3434[144] buyurdu. Taberâni "Resulullah (sav) bizi tüccar diye adlandıran ilk kimseydi" ilavesinde bulunur.3435[145]
Derim: Şâmi bu hadisi Sübülü'r-reşâd'da Ahmed b. Hanbel ve dört Sünen müellifine isnad eder.3436[146] Mişkâtü'l-mesâbîh'te ise müellif, Ahmed b. Hanbel olmaksızın dört Sünen'e isnad eder.3437[147] Tirmizi bu hadisle ilgili olarak Cami'inde "Tacirlerle ilgili hadisler ve Hz. Peygamberin (sav) onları adlandırmasına dair bâb" başlğını açar ve sonra şöyle der: "Bu bâbda Berâ3438[148] ve Rifâa'dan rivayet vardır." Sonra da "Kays'ın3439[149] hadisi h a s e n - s a -h i h tir, onun Resulullah'tan (sav) bundan başka rivayetini de bilmiyoruz" der.3440[150] İbn Mâce de Sünen'inde mezkur hadisle ilgili olarak "ticaret konusunda (haramdan) sakınma babı" adıyla bir başlık açarak "Bize Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr haber verdi; bize Ebû

3429[139] Ebû Dâvud, Cihâd 168.
3430[140] İbn Mâce, Cihâd 24.
3431[141] Buhâri, Tefsiru Sûre 2; Ebû Dâvud, Menâsik 4.
3432[142] Şevkâni, Fethul-Kadîr, I, 203.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/256-261.
3433[143] Metinde Arâze şeklinde geçmiştir.
3434[144] İbn Mâce, Ticârât 3; Ebû Dâvud, Buyu 1; Tirmizi, BuyÛ 4; Nesâi, Buyu 7; Müsned, IV, 6.
3435[145] Suyûtı, el-Evâil, s. 44 (nr. 282).
3436[146] bkz. dipnot 137.
3437[147] Migkâtül-mesâbîh, II, 82 (ur. 2798).
3438[148] Metinde Yemân şeklinde geçmiştir.
3439[149] Metinde Kureyza şeklinde geçmiştir.
3440[150] Tirmizi, Buyu 4.

Muâviye, A'meş'ten, o Şakîk'ten, o da Kays b. Ebî Garaze'den3441[151] haber verdi" der ve hadisi zikreder. Sonra şöyle der: Bize Yakub b. Humey d b, Kâsib3442[152] haber verdi; bize Yahya b. Süleym et-Tâifî, Abdullah b. Osman b. Hüseyin'den,3443[153] o İsmail b. Ubeyd b. Rifâa'dan, obabaşından, okendi babası Rifâa'dan şöyle dediğini haberverdi: Resulullah (sav) ile birlikte çıktık, derken sabah erken vakti alışveriş yapan insanlara rastladık. Resulullah (sav) onlara "ey tüccar topluluğu!" diye seslendi. Onlar gözlerini (başlarını) kaldırıp boyunlarını uzatınca, şöyle buyurdu: 'Tüccarlar kıyamet günü tacirler' olarak diriltüeceklerdir. Ancak M-lak'tan sakınan, iyilik yapan ve doğru olanlar müstesnadır." 3444[154]
el-LemeâtmüelHfişöyleder: "Tüccar" adı "simsar" dan daha güzeldir. Çünkü ticaret Rur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde övgü makamında zikredilmiştir. Satıcı ile alıcı arasında aracılık yapan kimse "tâbi" olup emanet ve diyanetten sapabilir. Resulullah (sav) ticaretle uğraşan kimseleri alıcı-s atıcılarla arkadaşlıkları ve "tüccar" sözünün 'tâbirlere (simsarlar) de şamil olmasından dolayı "tüccar" diye adlandırmıştır.
Kâri Şerhu'l-Mişkâtta "Biz Resulullah (sav) zamanında simsarlar diye adlandırılıyorduk" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Simsarlar şimdi, satışın yapılması için alıcı ile satıcı arasında aracılık yapmaktadırlar. Semâsire kelimesi "simsâr"ın çoğul şekli olup asıl manası birşeye bakan, ontl koruyan demektir. Sonraları "aracı" manasında kullanılmış olup bazan da "değer biçen (takdir eden) kimse" karşılığında kullanılır. Kâri, "Resulullah (sav) bizi ilk adımızdan dahagüzeliyle adlandırdı" sözüyle ilgili olarak da şöyle denilmiş olduğunu kaydeder: Çünkü "tacir" adı genel örfte "simsar" dan daha saygındır. Yahut tüccar adının güzelUk sebebi, simsar adının şimdi m e k k â s lara (gümrük vergisi, ticaret vergisi tahsil eden) verilmesi veya Resulullah (sav) zamanında kendisinde bir kusur bulunan kimse hakkında kullanılmış olması olmalıdır. En güzeli Tîbi'nin dediğidir: K Bunun sebebi, ticaretin kâr amacıyla sermayede tasarrufu ifade etmiş olmasıdır. Simsarlık da böyle olmakla birlikte Allah Teâlâ Kur*ân-ı Kerîm'de "Ey inananlar sik, sizi acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?" (Saff 61/10), "Ey inananlar, mallarınızı aranızda bâtılla (gayrı meşru yolla) yemeyin. Kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka" (Nisa 4/29) ve "Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızık-tan gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir ticaret umarlar" (Fâtır 35/29) âyetlerinde olduğu gibi ticaretten birçok defa övgüyle sözet-miştir." Muhtemelen bu adlandırmada "Kendilerini ne ticaretin ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler, yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği günden korkarlar" (NÛr 24/37) ayetini kastetmiş olmalı; bu isimle onların dikkatlerini özellikle bu anılan vasıflarla muttasıf olmaya çekmek için. Bu isimde Allah Tealâ'nın "Allah

---

3441[151] Metinde Azre şeklinde geçmiştir.
3442[152] Metinde Kâtib şeklinde geçmiştir.
3443[153] Metinde Haysem şeklinde geçmiştir.
3444[154] İbn Mâce, Ticarât 3. Metinde "bukra* kelimesi "bi-kesre" şeklinde geçmiştir.

mü'minlerden mallarını ve canlarını, cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır" (Tevbe 9/111) sözüne de ima vardır.3445[155] el-Medhal'de müellifin kaydettiğine göre pazara Arapça'da "sûk" denmesinin sebebi, orada malların bolca alınıp satılmasından dolayıdır.3446[156]

Allah Resulü Zamanında Bezzazlık (Manifaturacılık) Yapanlar

Bez, bir elbise türüdür. Özellikle ev eşyasından olan giysi olduğu da söylenmiştir. Bu el-Misbâh'ta söylenmiştir.3447[157] Sahîh-i Buhâri'de "Bez ve-sairede ticaret babı"3448[158] başlığına yer verilmiştir. Ebubekir İbnü'l Arabî şöyle der: Buhâri "bez ticaretiyle ilgili bâb" başlığını, dünyada refah içinde geçimi hoş görmeyip eskimiş bir elbise yeter diyenleri reddetmek için açmıştır.3449[159] Hatîb, Ebû Hureyre'den şu merfû rivayeti tahric eder: "Beze önem verin, muhakkak ki bez sahibi, (bezcilik yapan) insanların hayır ve refah içinde bulunmasından hoşnut olur."3450[160] Taberânî de el-Mu'cemM-kebîr'de tbn Ömer'den şu merfu rivayeti tahric eder: "Allah eğer cennet ehline ticaret izni vermiş olsaydı bez ve güzel koku ticareti yaparlardı."3451[161] Suyûti bu iki hadisi de Cem'u'l-cevâmi'de zikreder.
Resulullah (sav) zamanında bez ticaretiyle uğraşanlardan biri Emîrü'l-müminîn Osman b. Affân'dır. İbn Kuteybe el-Meârif te "Eşrafın Sanatları (meslekleri)" başlığı altında Hz. Osman'ın bez ticareti yaptığını (bezzaz) kaydeder.3452[162] İbn Abdilber şöyle der: Hz. Osman (ra) Ceyşü*l-usre (Tebük Gazvesi ordusu) için 950 deve donattı ve bu sayıyı 50 atla lÜOO'e tamamladı. Katade'den şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Osman (ra) 1000 deve ve 70 ata yük vurdu.3453[163] Bütün bunlar bezcilik mesleğinden elde ettiği maldandı, çünkü başka işle uğraşmıyordu. Ashaptan bezcilik yapanlardan biri de Talha b. Ubeydullah'tı. tbn Kuteybe el-Meârif te ve İbnül-Cevzî de

Telbîsu İblîs'te onun bezci olduğunu zikrederler.3454[164] Zübeyr b. Bekkâr,3455[165] Süfyân b. Uyeyne'den şöyle dediğini duyduğunu zikreder: Talha b. Ubeydullah'ın günlük geliri 1000 v â f î idi.3456[166] V â f î ' nin ağırlığı dinar ağırlığıdır. Bağliyye di ye bilinen Fars dirheminin ağırlığı da bu kadardır.
Ashaptan bezcilik yapanlardan biri de Süveyd b. Kays el-Abdî'dir. el-Isâbe'de biyografisi verilerek Simâk b. Harb'in ondan, Hz. Peygamber'in (sav) kendisinden pantolon satın aldığım rivayet ettiği zikredilir. Bunu

---

3445[155] Kâri, MirkfitÜİ-mefâtîh,m, 302.
3446[156] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/261-263.
3447[157] el-Misbahnl-mÜnîr, s. 47 (bez m ad).
3448[158] Buhâri, Buyu 8. bkz. dipnot 27.
3449[159] Îbnü'l-Arabî, Ârizatül-ahvezî, VI, 41 (Tirmizi, BuyÛ 64 hadisi).
3450[160] Suyûti, Câmiu1-ahâdÎ8,IV, 533 (ar. 14207); Kenzül-ummâl, IV, 31 (nr. 9346).
3451[161] CAmiul-ahâdlt, V, 378 (nr. 17564); Kenzül-ummAl, IV, 31 (nr. 9349).
3452[162] el-Meftrif, s. 575; Telkîhu fuhûmi ehlil-eaer, s. 454. Bu iki eserde ayrıca Hz. Ebubekir, Osman, Talha ve Abdurrahman b. Avfın da bez ticareti yaptıkları kaydedilmiştir.
3453[163] el-İrtiab, III, 72-73. Ayrıca bkz. el-Meârif, s. 193.
3454[164] Telbîsu tblîs, s 282; el-Meârif, s. 575; Telkîhu fuhûmi ehlil-eser, s. 454.
3455[165] Metinde Îbnu'z-Zübeyr şeklinde geçmiştir.
3456[166] bkz. el-Meârif, s. 231.

Ahmed b. Hanbel ve Sünen müellifleri tahric etmişlerdir. Süveyd'den yapılan bir rivayette de şöyle der: Ben ve Mahreme el-Abdî Hecer'den bez (elbise) getirdik. Mekke'ye geldik, biz Mina'da iken Resuîullah (sav) yanımıza geldi, biz pantolonları pazarladık ve Resulullah'a ondan sattık. Bedelini tartıp verdi ve tartıcıya "tart ve fazla ver" buyurdu.3457[167]
Ashaptan bez ticaretiyle uğraşanlardan biri de Abdurrahman b. Avftır. İbnül-Cevzî Telkîh'te onu bezzazlardan sayar.3458[168]

Allah Resulü Zamanında Medine'de Manifaturacılar Çarşısı

Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin "cidden zayıf bir senedle Ebû Hureyre'den yaptığı rivayette o şöyle der; "Resulullah (sav) ile birlikte pazara girdim, Resulullah bezzazların yanına oturdu ve dört dirheme bir pantolon satın aldı. Pazar halkının bir tartıcısı vardı. Hz. Peygamber (sav) ona "tart ve fazla ver" buyurdu. Tartıcı şöyle dedi: Bu sözü hiç kimseden duymamıştım," Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de "bezcinin yanına oturdu" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Bezzâzî, beze nisbet olup bez, elbise veya elbise ve benzeri ev eşyasına denir. Bunu satan kimseye, el-Kâmûs*ta geçtiği üzere bezzaz denir. Bu başlak altında verilen hadisi, Ebû Said en-Nisâbûrî Şerefii'l-Mustafâ3459[169] adlı kitabında H*. Peygamber'in (sav) ticareti bahsinde tahric etmiştir.3460[170]

İtriyatçı (Attâr)

Buhâri Sahîh'indewKitâbu'l-Buyû"da "Attâr ve misk satımına dair bâb" başlığını açar ve Ebû Musa el-Esftrfden (ra) şu tahricde bulunun "Salih arkadaş ile kötüsünün misali, misk sahibi (satıcı) ile demirci körüğü gibidir. Misk satıcısının yanında bir kaybın olmaz, ya ondan satın alırsın veya kokusunu duyarsın. Demirci körüğü ise ya vücudunu veya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın."3461[171] Seâlibi de KitâbuVTemsîl vel-muhâdaşa'da3462[172] Hz. Ömer'den (ra) şöyle dediğini nakleder: Eğer tüccar olsaydım, güzel kokuya hiçbir şeyi tercih etmezdim. Ondan kâr etmesem bile bana kokusu kalırdı.
Ayni şöyle der: Attâr, ıtır, yani güzel koku satan kimsedir.3463[173] Hâfız İbn Hacer de Fethu'l-Bârî'de şöyle der: Bu başlık altında verilen hadiste "misk"in anılmasından başka bilgi yoktur. Buhâri, güzel kokuda ortak oluşlarından dolayı attan da ona ilhak etmiştir.3464[174]

3457[167] el-İsâbe, II, 32. Sözkonusu rivayet için bkz. Ebû Dâvud, Buyu 7; Nesâi, Buyu 54; Tirmizî, Buyu 64; İbn Mâce, Ticârât 34; Müraıed IV, 352.
3458[168] Telkih, s. 454; Telbîsu tblîs, s. 282.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/263-264.
3459[169] Ebû Said en-Nisâbûrî el-Harkûşî'nin(ö. 406/105) bu eseri için bkz. Keçfazzunûn, II, 1045; SuppL, 1.361.
3460[170] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/264-265.
3461[171] Buhâri, Buyu 38; el-Mekâsidül-hasene, s. 375 Metinde "vücudunu" kelimesi düşmüş olup Huzâi'de ise (s. 693) "beden" kelimesi "beyt" (ev) şeklinde yanlış geçmiştir.
3462[172] bkz. Keşfuzzunûn, I, 483.
3463[173] UmdetÜl-kârî, IX, 307.
3464[174] Fethul-Bârî, IX, 175.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/265.

Tartıcı

Ebû Yala el-Mevsılf nin Müsned'inde naklen verilen Ebû Hureyre hadisinde, pazar halkının bir tartıcısı olduğu ve Resulullah'm (sav) ona "tart ve fazla ver" buyurduğu daha önce zikredilmişti. Bu hadis Taberâni'nin el-Mu'c e m ü'l-evsafında da geçmektedir.3465[175] Ahmed b. Hanbel bu hadisi Müsned'inde tahric eder.3466[176] Hadisin senedinde İbn Ziyâd mevcut olup Suyûti Fetâvâ'sında o ve hocasının "zayıf olduğunu söylemektedir. Hafaci Şer-hu'ş-Şifâ'da şöyle der: "Hadisin zayıflığı mütâbaatıile giderilmiştir." Hz. Peygamber'in (sav) tartıcıya söylediği "tart" sözünün manası da "hurmayı3467[177] tart ve fazla koy, ta ki terazi fazla gelsin, yâni dirhemlerin olduğu kefedeki fazlalıkla" demektedir.

Ebû Abdullah el-Ukbânî et-Tilimsânî'nin Ğunyetü'z-zâkir fî hıfzi'ş-şeâir ve tağyîri*l-menâkîr adlı eserinde Hz. Ali'den (ra) şu rivayet nakledilir: Hz. Ali zaferan tartan ve fazla veren bir adama rastladı. Ona "tartıyı tam yap, ondan sonra istediğin kadar fazla ver" dedi. Hz. Ali, o kimseye, alışması ve vacip olanı yapması için önce denk tartmasını istemiş olmalıdır. İbn Abbâs'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ey Acem topluluğu, sİ2den öncekilerin helaklerine sebep olan iki işi yüklendiniz: Ölçek ve terazi." İbn Abbâs Özellikle Acemleri söyledi, çünkü onlar ölçü ve tartıyı birlikte yapıyorlardı. Oysa Haremeyn'de bu ikisi ayrıydı; Mekke halkı tartıyor, Medine halkı ise ölçekle Ölçüyordu.

Bu konunun başında verilen hadisten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (sav) her meslek erbabı ile kendi mesleğiyle ilgili hususta konuşuyordu. Ona, mesleğine olan sevgisini artıracak şeyleri, mesleğiyle ilgili adab ve ahkamı söylüyordu. Bu husus, Yemen'in müsnidi ve müftüsü Vecîhüddin el-EhdeFin en-Nefesü'1-Yemânî3468[178] adlı eserinde hocası Abdussamed el-Câvî'nin biyografisini verirken şu söylediklerine de temel teşkil eder: O, kendisine bir talebe başvurduğunda etraflı şekilde durumunu anlatmasını isterdi. Güzel bir haslete sahip olduğunu anladığı zaman, ona daha da bağlanması ve işi konusunda basiretli olması için bu hasleti övme hususunda sözü uzatır, onunla ilgili adab ve ahkamı etraflıca açıklardı. Ben kendisine vardığımda bana fetva adabını, müftünün yalnızca mücerret soruya bağlı kalmayıp olayla ilgili bilgisi varsa cevabında bunu da gözönünde bulundurması gerektiğini ve bunda bu konuda eğitimi bulunan kimselerin bilebileceği dinî maslahatlar bulunduğunu anlatıp durdu.

Tamamlayıcı bilgi: Daha önce geçen hadisin tamamı Taberâni ve Ebû Ya'lâ tarafından verilmiştir: Hz. Peygamber (sav), dört dirheme bir pantolon satın aldı. Pazarın bir tartıcısı vardı. Resulullah (sav) ona "tart ve fazla ver" buyurdu. Resulullah (sav) pantolonu aldı, ben kendisinden alıp taşımak

---

3465[175] bkz. Renzül-ummâl, IV, 154 (nr. 9961). Ayrıca bkz. dipnot 159.

3466[176] Müsned, IV, 352.

3467[177] Metinde geçen "temr" (hurma) kelimesi "semen" (değer, kıymet) olmalıdır.

3468[178] en-Nefesül-Yemânî ve'r-ravhu*r-reyhânî fî icâzeti1-kudâtiWelfiseti Be-ni'ş-Şevk&nî, Vecîhüddin Abdurrahman b. Süleyman el-Ehdel'ın (ö. 1250/1835) eseridir, (bkz. Fihrisül-fehâris, II, 695-700).

için gittim, şöyle dedi: "Bir şeyin sahibi onu taşımaya daha layıktır, elverir ki zayıf olsun ve onu taşımaktan aciz bulunsun. O zaman miislüman kardeşi kendisine yardım eder."3469[179] Ben şöyle dedim: "Ey Allah'ın Resulü, sen pantolon giyeceksin!." Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Evet; seferde, hazarda, gece ve gündüz. Ben örtünmekle emrolundum, onda daha iyi örten birşey de görmüyorum." Bu hadis, İbn Kayyim'in Zâdü'l-meâd'ında, Hz. Peygamber'in (sav) pantolon giydiğini kesin olarak ileri sürmesinde de dayanağı olmuştur.3470[180] Hafâci, Şerhu'ş-Şifâ'da şöyle der: "Bundan da anlaşılacağı üzere İbn Kayyim'i hatalı saymanın hiçbir dayanağı yoktur. Hz. Peygamber'in (sav) pantolonu alıp da giymemiş olması gerçekten uzak bir ihtimaldir. Hz. Osman (ra) da muhasara altındayken onu giymişti. Bedelinin dört dirhem olduğu rivayet edilmekle birlikte el-thyâ'da üç dirhem olduğu zikredilmiştir." Efendimiz dayımın bu konuda basılı eserine bakınız.3471[181]

Sarraf

Resulullah (sav) zamanında sarraflık yapanlar: Sahîh-i Buharı' de, Ebû MinhâL'den şu rivayet nakledilir: Ben sarraflık (para alım satımı) yapıyordum. Zeyd b. Erkam ile Berâ b. Âzib'e para alım satımını sordum, şöyle dediler: Biz Resulullah (sav) zamanında ticaretle uğraşıyorduk, Resulullah'a para alım satımını sorduk, şöyle buyurdu: "Peşin olursa bir mahzur yoktur, vadeli olursa meşru değildir."3472[182] "Sarf," altını gümüşle satmak, "neşe" ise tehir demektir.
Efendimiz Osman (ra) zamanında bu pazar büyüdü ve bir kontrolcüye ihtiyaç duyuldu. Diyarbekri Târihu'l-Hamîs'inde, efendimiz Hz. Osman'ın itham edildiği hususları ele alırken şöyle der: Hz. Osman'ın, satılan şeylerin öşürünü (onda bir) almak üzere Haris b. Hakem'i Medine pazarında görevlendirdiği yolundaki iddialarına gelince, bu iddia doğru değildir. O, Hâris'i ölçü aletlerini kontrol etmek üzere Medine pazarında görevlendirmişti. Haris ise iki veya üç gün sonra hurma çekirdeği satıcılarına musallat olarak çekirdekleri kendisi satın aldı. Durum Hz. Osman'a bildirilince onun yaptığını onaylamadı ve görevinden aldı. Rivayet edildiğine göre Hz. Osman onu Medine pazarında görevlendirip kendisine hergün için iki dirhem maaş tahsis etti.3473[183]

Anber Ve Cıva Ticareti

Ebû Dâvud Sünen'inin şerhiAvmı'l-Ma'bûd (III, 348) müellifi safran, anber, misk ve ud'un Hz. Peygamber (sav) zamanında mevcut olduğunu ve kendi

---

3469[179] bkz. es-Sîretül-Halebîyye, III, 453; Kenzül-ummâl, III, 111, (nr, 5726); el-Mekâsidül-hasene, s. 258-259.
3470[180] Zâdül-meâd, I, 139.
3471[181] Bu eserin adı Muntahabul-akâvîl fîmâ yeteallak bi's-serâvü'dir. (bkz. I, XIV).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/265-267.
3472[182] Buhâri, Buyu 8.
3473[183] Târîhul-Hamîs, II, 268. Bu bilginin ilk cümlesi metinde düşmüş olup mana yanlış hale gelmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/267.

huzurunda, kendisinden sonra ashap tarafından kullanıldığını zikreder. Sonra da Nesâi'nin Muhammed b. Ali'den şöyle dediğini tahric eder: "Hz. Âişe'ye, Resulullah'ın (sav) güzel koku kullanıp kullanmadığını sordum. Şöyle dedi: Evet, erkek kokularını; misk ve anberi."3474[184] Hadiste geçen " z i k â r e , " erkeklerin kullanması uygun olan misk, anber ve ud gibi şeyler demektir.3475[185]

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Muhammed b. Ali'den şu rivayet nakledilir: Hz. Âişe'ye "ey anneciğim, Resulullah (sav) güzel koku sürünür müydü?" diye sordum. "Evet, erkeklere mahsus kokularla" dedi. "Zikâretü't-tîb" (erkeklere mahsus koku) nedir, diye sordum, "misk ve anber" dedi.m Yine Ibn Sa'd'ın Tabakât'ında Ebû Said el-Hudrf den (ra) şöyle dediği nakledilir: Re-sulullah'a (sav) miskten sözettiler, "güzel kokuların en güzeli değil mi?" buyurdu.3476[186] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında İbn Ömer'den (ra) de şu rivayet nakledilir: İbn Ömer, güzel koku tütsüleyeceği zaman kâfuru ûd üzerine koyar onunla tütsülenir ve şöyle derdi: Resulullah (sav) da böyle tütsülenirdi.3477[187] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Hz. Peygamber'in (sav) hanımı Ümmü Habîbe'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Necâşi onu Resulullah (sav) ile evlendirdiğinde, hanımlarına yanlarında bulunan bütün güzel kokuları ona göndermelerini emretti. Ümmü Habîbe şöyle der: Ertesi gün olunca bana bol miktarda ud, alaçehre (yemen Safranı), anber ve yaban kedisi kokusu getirdiler. Bunların hepsini Resulullah'a (sav) getirdim Bu kokuları yanımda ve üstümde görür hoşnutsuzluk göstermezdi.3478[188]

Hafâci'nin Şifâü'l-ğalîl'inde "galiye" kokusunun hadiste zikredildiği nakledilir; Hz. Âişe'den (ra) şöyle dediği rivayet edilir: "Resulullah'm (sav) sakalına galiye sürerdim." Cahız şöyle der: Bütün koku macunlan Arap kaynaklıdır: galiye, şâhiriye, halûk, lahlaha, yağmur udu olan kutr ve zarîre.3479[189]

el-tg&be'de müellif, Amr b. Küreyb et-Tâfnin biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder: O, Hz. Peygambere (sav) ulaşmıştır. Oğlu, Haccac zamanında Kûfe'de tüccarların anber, cıva vb. mallarını yüklü develere baskın yapan meşhur şairdir. Bu bilgiyi İbntil-Kelbî zikreder.3480[190] İbn Hacer sonra da Amr b. Kilâb'ın biyografisini vererek şöyle der O, Hz. Peygambere («av) ulaşmış olup Hz.Ömer'e şîir okuyara konu kendi âmil lerine karşı tahrik eden kimsedir:

Hintli tüccar geldiğinde misk kokusuyla

Yayıldı koku onların başlarındaki saç ayırımlarında

Bu bilgiyi İbrahim b. Hasan (el-Harbî) Garîb'inde, İbn İshak yoluyla, onun Küveyr3481[191] b, Züfer*den, onun Ebül-Muhtar ve onun da Amr'dan

---

3474[184] Nesâi, Ziyne 31. Tîb, misk ve anber kelimeleri metinde olmadığı gibi "zikâre* de "dikâre" şeklînde geçmiştir.

3475[185] Avnul-Ma'bûd, X, 149-150 (Ebû Dâvud, Eşribe 4).

3476[186] age, I, 399.

3477[187] age, I, 400.

3478[188] age. VIII, 98.

3479[189] Şiffiül-galîl firoâ R kelAmil-Arab mÎne'd-dahîl, s 165 (ğâliye road.).

3480[190] el-İsabe, III, 116.

3481[191] Metinde Kevter şeklinde geçmiştir.

rivayetiyle zikreder.3482[192]

Altın Madeni Kazılması

el-tsâbe'de müellif, Ebû Husayn es-Selemfnin biyografisini vererek şöyle der: Beğavi onu anarak Vâkıdfnin şu tahricde bulunduğunu zikreder: Abdullah b. Yahya, Ömer b. Hakem'den, o da Câbir'den şu rivayette bulunur: "Ebû Husayn es-Selemî bir madenden altın getirdi ve Hz. Peygamber'e (sav) takdim etti." Ve uzun bir hadis zikretti.3483[193]
Derim: İbn Sa'd Tabakât'ta (IV, 9) bunu uzunca vermiş olup bu konuda Ebû Husayn'm biyografisine bakınız.3484[194] et-Tecrîd*de müellif şöyle der: Ebü'l-Husayn es-Selemî, Resulullah'a (sav) bir madenden altın getirdi. Bunu İbn Abdilber zikreder. İbn Sa'd ise onun adını Ebû Husayn olarak kaydeder.3485[195]

Mızrak Satıcısı

el-İstîâb'da şu bilgi verilir: Nevfel b. Haris b. Abdülmutta-lib mızrak ticareti yapardı. Bedir Gazvesi'nde esir alındığında da fidye olarak mızrak verip kurtulmuştu. Mızrakların sayısı bindi.3486[196]
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Nevfel b. Haris Bedır'de esir alındığında Hz. Peygamber (sav) ona şöyle buyurdu: "Kurtuluş fidyen olarak Cidde'deki mızraklarını ver." O da "Senin Allah elçisi olduğuna şahitlik ederim" dedi ve kurtuluş fidyesi olarak mızrakları verdi. Mızraklar bin taneydi. Tabakât'da şu bilgi de kaydedilir: Nevfel, Huneyn savaşında Hz. Peygamber'e (sav) üçbin mızrak yardımda bulundu. Re s ulu İlah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Ebû Haris, senin mızraklarının müşriklerin kaburgalarında kırılışlarını görüyor gibiyim." Nevfel'in Tabakât'taki (IV, 31) biyografisine bakınız.3487[197]

Yiyecek (Buğday) Satıcısı

Sahîh-i Müslim'de, Salim b. Abdullah'ın babasından yaptığı şu rivayet kaydedilin "Resulullab (sav) zamanında insanlarrn, yiyecek maddelerini c ü z â f (götürü, Ölçüsüz tartısız) olarak satın aldıklarında, yüklerinin yanına gelmeden o yerde satınca kendilerine dayak atıldığını gördüm."3488[198]
Hâtab b. Ebî Beltaa'mn îbn Sa'd'ın Tabakasındaki biyografisinde geçen

---

3482[192] el-İsabe, İÜ, 116. Şiirde "raket" kelimesi "racet" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/267-268.
3483[193] age, IV, 44; Üsdül-ğâbe, VII, 75. Burada "kendi madeninden" ifadesi mevcuttur.
3484[194] İbn Sa'd, IV, 277. Buradakendi madenlerinden altın getirdiği veResulullah(sav)ta-rafindan taahhüt edilen borcunu ödediği zikredilir. Ayrıca bkz. Telbîeu tbHm, s. 182.
3485[195] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/269.
3486[196] el-İstîâb, III, 537-538.
3487[197] İbn Sa'd, IV, 44-45; el-tstîâb, III, 537-538; Üsdü'l-fcftbe, V, 396; el-lsabe, III, 577. Son iki eserde Nevfel'in şöyle dediği kaydedilir: "Cidde'de mızraklarım olduğunu benim dışımda Allah'tan başka bilen yoktu! Senin peygamberliğine şehâdet ederim."
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/269.
3488[198] Müslim, Buyu 38; Buhari, Buyu 54, 56.

bilgiye bakınız.3489[199]

Çocukların Alışveriş Yapmaları

el-îsâbe'de müellif, Abdullah b. Cafer'in biyografisini verir ve Beğa-vi'nin Amr b. Hureys'ten şu rivayette bulunduğunu nakleder: Resulullah (sav), Abdullah b. Cafer'e rastladı, o çocuklarla birlikte satış yapıyordu. Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ım onun satışını —ya da pazarlığını—bereketlikü."3490[200] Yineer-tsftbefdeLeclâc3491[201] el-Âmirî'nin biyografisi verilerek şu bilgi zikredilir: Ebû Dâvud3492[202] ile ea-Sünenü'1-kübrâ'da Nesâi ondan şu rivayeti tahric ettiler: "Biz çocuktuk, pazarda çalışıyorduk.3493[203]

Şeker Satışı

Dârekutni el-Efrâd'da, Hişâm b. Hassan yoluyla, onun Muhammed b. Sîrîn'den şu rivayetini tahric eder: Tüccarın biri Medine'ye şeker getirdi, müşteri bulamadı. Haber Abdullah b. Cafer'e ulaşınca onu satın alıp halka dağıtmak üzere kâhyasını gönderdi. Bu bilgi el-İsâbe'de zikredilir.3494[204]

Tıbbî İlaçlar (Akakîr) Satışı

İbn Rüşd, Ebû Musa el-Eş'arî ile Abdullah b. Mesud arasında, büyüğün süt emmesi ile ilgili duruşmayı ve îbn Mesud'un Ebû Musa'ya "sen ancak tedavicisin" dediğini zikreder. Bunu İbn Ebî Zemenîn nakleder ve tbn Me sud'un sözünü şöyle yorumlar: "Ebû Musa ilaç satardı; îbn Mesud, onun bu işle meşguliyeti sebebiyle ilimle ilgisi bulunmadığını söylemek istemiştir." Bu bilgi için Ebû AH îbn Rahhâl'ın el-Muhtasar'a yaptığı şerhte "radâ" (süt emme) kısmına bakınız.3495[205]

Güzel Koku Satan Kadın

el-tsâbe'de müellif, Esma bint Muharribe'nin biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder: Oğlu Ayyaş b. Abdullah b. Ebî Rebîa ona Ye men'den güzel koku gönderiyor, o da satıyordu.3496[206] el4stibsâr fi ensâbi'l-ensâr'da Rubey-yi' bint Muavviz3497[207] b. Afrâ'nın şöyle dediği nakledilir: Esma bint

---

3489[199] îbn Sa'd, III, 114-115. Burada Hfttıb'm tüccar olduğu, buğday ve başka şeyler sattığı belirtilerek vefat ettiğinde dört bin dinar ve dirhem, bir ev ile başka mallar bıraktığı kaydedilir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/269-270.
3490[200] el'İsfibe, II, 289. Metinde "maa' kelimesi "bey" şeklinde geçmiştir.
3491[201] Metinde Eclâc şeklinde geçmiştir.
3492[202] Ebû Dâvud, Hudûd 23; Müsned, in, 479.
3493[203] el-İsâbe, in, 328.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/270.
3494[204] age, II, 190 (Abdullah b. Cafer'in biyografisi).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/270.
3495[205] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/270.
3496[206] age, IV, 232. Metinde Ayyaş adı Abbâs, Ebû Rebîa da Rabîa olarak geçer.
3497[207] Metinde Muavvid şeklinde geçmiştir.

Muharribe Medine'de güzel koku satardı. O Ayyaş[3498][208] ve Abdullah b. EbîRebîa'mn annesi olup yanıma geldi, yanında da kokusu vardı. Bana (kim olduğumu) sordu, ben de nesebimi ona söyledim. Esma şöyle dedi: "Sen efendisini, yani Ebû Cehil'i öldüren kimsenin kazısın." Ben de "Hayır, ben kölesini öldüren kimsenin kızıyım" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Güzel kokularımdan sana birşey satmam bana haram olsun." Ben de "Senden birşey almak da bana haram olsun, senin ıtırın gibi pis kokulusunu görmedim" dedim. Onun ıtmyla (güzel koku) ilgili bu sözü, onu kızdırmak için söylemiştim. Onun bu kıssasını, îbn Sa'd Tabakât'taki biyografisinde verir. Tabakât'ta Rubeyyi'in şu sözü de kaydedilir: "Benim için şişelerime koku koyup arkadaşlarıma tarttığım gibi kendime de tarttığımda.. .."[3499][209]
el-İsâbe'de de müellif, kokucu Havlâ'nın biyografisini verir ve Ebû Musa'nın, Ebu'ş-Şeyh yoluyla ve onun Enes'e varan senediyle şu rivayeti tahric ettiğini zikreder: "Medine'de Havla bintTüveyt adlı kokucu (attâr) bir kadın vardı."[3500][210] Sâib b. Akra'nın annesi Müleyke'nin biyografisinde, onun koku sattığı kaydedilir.[3501][211]

Ziraat Ve Ağaç Dikimi

İslâm'ın ziraate verdiği önem ve ashabın ona gösterdiği büyük itinaya rağmen Huzâi'nin bu başlığa niçin yer vermediğine bakınız! Allah Teâlâ birçok âyette, ekin ve bitkileri yetiştirmesi nimetini hatırlatmış ve kendi münezzeh zatını, "bunları yerden çıkaran" olarak vasıflandırmışUr. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Size gökten su indiren odur. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir yeşillik çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş taneler; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar... çıkarıyoruz" (En'âm 6/99). Yani herşey su ile yetişti. Biz sudan taze ekin ve ondan da üstüste binmiş taneler, buğday, arpa, pirinç, mısır ve bazısı bazısına binmiş şekilde diğer taneleri çıkarıyoruz. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri ...yaratan hep odur" (En'âm 6/141). "Çardaklı," yani üzüm, kabak, karpuz ve benzeri diğer ekin ve sair ağaçlar gibi bir gövde üzerinde duran bitkilerdir. Sonra şöyle buyurdu: "... ürünleri (tadları) çeşit çeşit hurmadan), ekin(ler)i... yaratan hep odur" (En'âm 6/141). Yani meyvesi, tadı ekşi, acı ve tatlı.
Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar (toprak parçaları), üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır" (Ra'd 13/4). "Komşu," yani birbirine yakın ve bitişik, üstünlükte (verimde) farkh, "Bağlar," yani üzüm bahçeleri. "Çatallı," yani aynı köke bağlı hurma ağaçları olup ondan baş verir ve hurma olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Onunla size ekin, zeytin, hurma, üzümler ve her çeşit meyvalardan bitirmektedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için (yaratıcının varlık

---

[3498][208] Metinde Abbâs şeklinde geçmiştir.
[3499][209] Îbn Sa'd, VIII, 301.
[3500][210] el-lsabe, IV, 278; ÜsdÜl-ğâbe, VII, 75-76.
[3501][211] el-lsâbe, IV, 411; Üsdül-ğâbe, VII, 75.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/271.

ve kudretine) işaret vardır" (Nahl 16/11). Yine şöyle buyurur: "Görmüyorlar mı biz nasıl suyu, kuru, otsuz yere sürüyoruz da onunla ekin bitiriyoruz" (Secde 32/27) Şöyle buyurur: "Ölü toprak onlar için bir âyettir (ölüleri nasıl dirilteceğimize işarettir): Biz onu dirilttik, ondan taneler çıkarttık" (Yâsîn 36/33). Şöyle buyurur: "Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek taneCli ekin)ler bitirdik" (Kaf 50/9). Şöyle buyurdu: 'Yer(e gelince), onu da bütün mahlukat için koydu (tesbit etti). Onda meyvalar ve salkımlı hurmalar var. Yapraklı taneder),.. var" (Rahman 55/10-12). Şöyle buyurdu: "Sıkışan (bulut)lardan şarıl şarıl su indirdik;onunla taneder), bitki(ler) çıkaralım diye ve birbirine sarmaş dolaş bahçeler" (Nebe 78/14-16). Ve şöyle buyurdu: "însan (bir kere) yiyeceğine baksın, (nasıl) biz suyu döktükçe döktük" (Abese 80/24-25). Şöyle buyurdu: "Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik" (Kehf 18/32). Yani üzümlerin etrafına hurmaları, üzümlerin ortasına da ekinleri koyduk. Seâlibi ve başkaları bu şekilde zikrederler.
Hanefi âlim Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ında (III, 165) "O sizi topraktan meydana getirdi, sizi orada ömür geçirmeye (veya imara) memur etti" (Hûd 11/61) âyetiyle ilgili olarak şöyle denir: "Yani muhtaç olduğunuz hususlarla onu imar etmenizi emretti. Bu âyette, yerin ziraat, ağaç dikme ve bina yapmak maksadıyla imarının vaoip olduğuna delil vardır."3502[212]
Sahîh-i Müslim'de şu rivayet zikredilir: "Allah Resulü (sav), Ümmü Mübeşşir3503[213] el-Ensâriyye'ye ait bir hurmalıkta onun yanına gitti ve ona şöyle dedi: "Bu hurmalığı kim dikti, müslüman mı kâfir mi?." Kadın, "müslüman" dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Bir ağaç diken, bir ekin eken hiçbir müslümanyok ki bir insan, bir hayvan veya birşey ondan yiyince kendisi için sadaka olmasın."3504[214] Bu hadis, Sahîh-i Buhâri'de başka bir vecihle rivayet edilmiş olup Buhâri bu hadisle ilgili olarak "Kendisinden yenildiğinde ağaç dikmek ve ekin ekmenin fazileti babı" başlığını açar.3505[215] MüfesBİr Kurtubi, mücerret ağaç dikme ve ekin ekmede de durumun böyle olduğunu nakleder.
Bezzâr ve Hilye'de de Ebû Nuaym, Enes b. Mâlikten şöyle dediğini rivayet ederler: "Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Yedi şey var ki, (onları yaptığında) kabirde olduğu halde kul lehine sevapları devam eder: Bir ilim öğreten, bir nehir açan, bir kuyu kazan, bir hurma ağacı diken, bir mescidyaptıran, bir Mushaf miras bırakan ve ölümünden sonra kendisine af dileyecek bir çocuk yetiştiren kimse." Ebû Nuaym, "bu hadis g a r î b dir"der.3506[216] Bu, sahih hadise muhalif değildir; sahih hadiste "...üç şey hariç: sadaka-yı câriye..." denir ki yukarıdaki hadiste rivayet edilen fazlalığı da kapsar.3507[217] Münziri şöyle der: îbn Mâce ve İbn Huzeyme Sahîh'inde

3502[212] Ahkamu1-Kur*âa, III, 165. "Emereküm" kelimesi metinde "emedekum" şeklinde geçmiştir.
3503[213] Metinde Feşer şeklinde geçmiştir.
3504[214] Müslim,Mu8âkât8.Metirideek8İklikvefarklılıkoluptercümedeMüslim'deki metin esas alınmıştır. Ayrıca bkz. s. 277.
3505[215] Buhâri, Hars 1. Ayrıca bkz. s. 245.
3506[216] Hilyetü1-evliyâ, II, 344.
3507[217] bkz. Müslim, Vasiyye 14; İbn Huzeyme, Sahih, IV, 122 (ar. 2494). Bu hadiste, kişi Ölünce üç şey dışında amelinin kesileceği belirtilerek bu üç şeyin sadaka-yı câriye, faydalanılan ilim ve dua eden salih bir çocuk olduğu kaydedilir.

Ebû Hureyre'den naklen bunun benzeri bir hadisi rivayet etmişlerdir.3508[218]

el-îsâbe'de Sa'd b. Muâz el-'Ensârfnin biyografisinde şu bilgi verilir: Hatfb el-Müttefak*ta Vahin" (zayıf) bir isnadla, Ebû Musa da ez-Zeyl'de "meçhul" bir isnadla Hasan'dan şu rivayette bulunurlar: Enes'den: "Hz. Peygamber (sav) Tebük'ten döndüğünde Sa'd b. Muâz el-Ensârî kendisini karşıladı. Resulullah (sav) ona *bu elinde gördüğüm nedir?* diye sordu. O *kürek ve çapa izidir, çapa yapıp ailemin nafakasını karşılıyorum" dedi. lîe-sulullah (sav) onun elini öperek ini, ateş değmeyecek bir eldir1 buyurdu." Ebû Musa'nın rivayetinde, isim Sa'd el-Ensârî şeklinde geçmektedir.3509[219]

Derim: Bu kıssada enteresan bir husus var ki o da Hz. Peygamber'in (sav), yeri çapalaması sebebiyle bir sahabinin elini öpmüş olmasıdır. Hâkim, et-Tevekkül'de İbn Ebi'd-dünya. el-Emsâl'de Askeri ve el-Mücâle-se'de de Dineverî, Muâviye b. Kurre'den şöyle dediğini tahric eder: Ömer b. Hattâb (ra) Yemen halkından bazı insanlara rastladı ve "kimsiniz?" diye sordu. Onlar da "mütevekkilleriz (tevekkül edenler)" dediler. Hz. Ömer de şöyle dedi: "Yalan söylüyorsunuz, tevekkül ediciler değilsiniz. Tevekkül eden, tohumunu toprağa atıp Allah'a güvenen kimsedir ancak."3510[220]

Ömer b. Abdülaziz'in Müsned'inde, İbn Şihâb'ın şöyle dediği kaydedilir: Ömer b. Abdülaziz halife iken bana haber göndererek şöyle dedi: Said3511[221] b. Halid b, Amr b. Osman bana gelerek şöyle dedi: Ey mü'minlerin emîri, bana Sedîr*i3512[222] i k t â olarak ver, Resulullah'ın (sav) şöyle dediği hadisi bana ulaştı: "Bir ağaç diken hiçbir kimse yok ki Allah ona ağaç ve meyveleri ade-dince sevap vermesin." Ömer b. Abdülaziz "Bunu duydun mu?" diye beni sorguladı. Ben "evet" dedim. Atâ b. Yezîd de Ebû Eyyub'dan bunu Resulullah'-tan (sav) rivayet ederken duyduğu hususunda bana şahidlik etti.3513[223]

Ahmed b. Hanbel ve Taberâni, Müslim b. Büdeyl yoluyla, onun İyâs b. Züheyr, onun da Süveyd b. Hübeyre'den şu rivayetini tahric ederler: Resu-lullah'ı (sav) şöyle derken duydum: "Malın hayırlısı çok yavrulayan kısrak veya ıslah edilmiş hurma ağacı dizisidir."3514[224] Sahih-i Buhâri'de Ebû Hu-reyre'den şu rivayet nakledilir: Hz. Peygamber (sav) birgün konuşuyordu, yanında bâdiye (çöl) halkından bir adam vardı. Şöyle buyurdu: Cennet ehlinden biri, Rabbinden ekin ekmek için izin istedi, Allah Teâlâ, "istediğin (arzuladığın) durumda değil misin?" buyurdu. Adam "evet, fakat ekin ekmek istiyorum" dedi. Ve ekti, göz açıp kapayıncaya kadar ekimi, yetişmesi ve hasadı gerçekleşti. Dağlar misali idi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Ey Ademoğlu onu al, seni hiçbir şey doyurmaz." Bedevi adam şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim, o olsa olsa Kureyşli veya ensardandır. Çünkü onlar ziraatçidir-ler. Biz ise ziraat ehli değiliz." Bunun üzerine

---

3508[218] İbn Mâce, Mukaddime 20; ibn Huzeyme, IV, 121 (nr. 2490).

3509[219] el-İsâbe, II, 38. Metinde Tebük ve kürek kelimeleri düşmüştür.

3510[220] bkz. el-Mekasıdul-hAsene, s. 342.

3511[221] Metinde Sa'd şeklinde geçmiştir.

3512[222] Metinde Şedîd şeklinde geçmiştir. Sedîr'in Yemen'de bir yer, Hîre'de bir yer veya nehir, Mısır'da da bir su kaynağının adı olduğu kaydedilmiştir (bkz. Mu'ce-mül-büldân, III, 201-202).

3513[223] Müsnedü Ömer b. Abdilaziz, s. 127-128.

3514[224] Müsned, III, 468.

Resulullah (sav) güldü.3515[225] Hıbşî Kitâbü'l-Bereke'de şöyle der: Bu hadiste faydalı bilgiler vardır. Bunlardan biri, ziraatin faziletine delalet etmesidir. Bir diğeri, bedevinin "An-dolsun, o olsa olsa ensar veya muhacirdendir" sözünden de anlaşılacağı üzere muhacirler ve ensarın ziraatçı olduklarıdır. Bu da, ümmetin en faziletlileri oldukları halde muhacirler ve ensann ziraatçilik yaptıklarına dair en büyük delildir. Fakat Arif el-Fâsî Teşnîfü'l-mesâmi' de şöyle der: Ziraatçilikle tanınanlar ensardır. Kureyş ise çiftçilik değil ticaretle uğraşırdı. Çünkü Mekke ziraat memleketi değildir.

Derim: Bu, temelde doğru olmakla birlikte hicretten sonra muhacirler de ziraatle meşgul oldular, ticaret yaptılar. Hadis, açıkça anlaşıldığı gibidir. Ebû Dâvud el-Merâsîl*de Ali b. Hüseyin'den mürsel olarak şu rivayeti nakleder: "Ekin ekin, çünkü ekin mübarektir. Ekin'in içine çokça çubuk dikin." Bir başka lafızla da hadis şöyledir: "Ey Kureyş topluluğu, siz hayvan sürülerini seviyorsunuz, onları azaltın, yağmur yağan toprağınız azdır. Ekin ekin, çünkü ekin mübarektir. Ona çokça çubuk dikin."3516[226] Bu hadisi Ebû Dâvud ve Beyhaki3517[227] tahric etmişlerdir. Deylemi de İbnMesud'dan "merfû" olarak şu tahricde bulunur: "Allah geçim vasıtalarını yaratınca, bereketleri ekin ve koyuna verdi."3518[228] Sahîh-i Buhâri'de Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: "Ensardan kardeşlerimi, mallarıyla ilgili işleri meşgul ediyordu."3519[229] Kastallâni bununla ilgili olarak şöyle der: Zirâatte.3520[230]

Sahîh-i Buhâri'de İbn Ömer'den de şu rivayet yer alır: "Hz. Peygamber (sav), Hayber halkı ile, araziden elde edilecek tahıl ve meyvenin yarısı üzerinden ortakçılık yaptı." Buhâri, bu hadisle ilgili olarak "Yahudilerle ziraî ortaklığa dair bâb" başlığını açar.3521[231] Sahîh-i Buhâri'de şu rivayet de kaydedilir: "Hz. Peygamber (sav) hanımlarına, sekseni hurma ve yirmisi de arpa olmak üzere yüz v e s k verirdi." Hz. Ömer Hayber'i taksim etti ve Resulullah'ın (sav) hanımlarını, kendilerine toprak ve su iktâı ile eski durumu sürdürme konusunda muhayyer bıraktı. Onlardan bazıları toprağı, bazılarıda v e sk üzerinden hisselerini tercih ettiler.Hz.Âişe toprağı tercih edenlerdendi.3522[232] Kastallâni şöyle der: Bu hadiste zirâi ortakçılığın3523[233] caiz olduğuna delil vardır. Çünkü Hz. Peygamber (sav) bunu onaylamış, Hz. Ebu-bekir zamanında ve Hz. Ömer'in yahudileri Hayber'den sürmesine dek bu uygulama devam etmiştir. Ibn Huzeyme ile İbn Münzir de bu görüşü benimsemişlerdir. İbn Huzeyme bu konuda bir "cüz" telif etmiş olup onda ziraî ortakçılıktan meneden hadislerin illetlerini

3515[225] Buhâri, Hars 20; Fethul-Bârî, X, 94-95.
3516[226] el-Merâsü, s. 363-364 (nr. 540). Metinde geçen "cemâcim" kelimesi, burada kaydedilen bir rivayette "bunu göz (değmemesi) için emretmişti" ifadesinden dolayı "çubuk" şeklinde tercüme edilmiş olup kelime ayrıca kuyu ve başına saban demiri takılan ağaç manalarına da gelmektedir.
3517[227] es-Sünenül-kübrâ, VI, 138.
3518[228] bkz. Kenztil-ummâl, IV, 32 (nr 9354).
3519[229] Buhâri, Buyu 1.
3520[230] İrşâdü's-sârî, IV, 4. Metinde kaydedilen "ağaç dikimi" ifadesi burada geçmemektedir.
3521[231] Buhâri, Hars 11.
3522[232] Buhâri, Hars 8 Hadiste olmadığı halde metinde Hz. Hafsa da zikredilmiştir.
3523[233] İrşÂdti's-sârî'de "el-muzâraa ve'l-muhâbere" (ilki tohum mülk sahibine, diğeri de ortakçıya ait olmak üzere yapılan ziraî ortakçılıktır, bkz. Fethul-Bârî, X, 77) olarak geçen kelimeler metinde "zirâat ve ticaret" şeklinde yanlış geçmiştir.

açıklamış ve konuyla ilgili hadisleri birbiriyle telif etmiştir.[3524[234]] Hıbşî şöyle der: Bu hadiste önemli noktalar mevcut olup bunlardan biri Hz. Peygamber'in (sav) en faziletli hanımlarından Hz. Âişe ve Hafsa'nın toprağı tercih edip onu ekmeleridir. Buhâri şöyle der: Hz. Ali, Sa'd ve îbn Mesud da ziraatle uğraşmışlardır.[3525[235]] Hıbşi şöyle der: Âlimler, eserlerin birçoğunda, ziraati farz-ı kifâye saymışlardır. Çünkü din ve dünya işi onsuz yolunda olmaz. Eğer bütün insanlar bunu terkedecek olursa hepsi günaha girmiş olurlar. Bu konuda Kitâbü'l-Bereke'ye bakınız.

Kâri Şerhu'l-Mişkât'da "Şu (yani saban) bir kavmin evine girmedi ki ona zillet girmiş olmasın" hadisiyle ilgili olarak şöyle der: Bu hadis Sahîh-i Buhâri'de Ebû Ümâme'den rivayetle kaydedilmiştir.[3526[236]] Âlimlerimizden bazıları şöyle der: Bu hadisin dış anlamından anlaşılan, ziraatin mezellet doğurduğudur. Oysa durum böyle değildir. Çünkü ziraat, içerdiği faydalar ve "Hayrı (rızkı) yerin derinliklerinde arayın"[3527[237]] hadisinden dolayı müstehab-dır. Tam aksine, bunu ashap imarla uğraşıp cihâdı terketmesinler ve düşman onlara galip gelmesin diye söylemiştir. Hangi zillet bu durumdan daha çetin olur? Bu durumun düşmana yakın olanlar için sözkonusu olduğu da söylenmiştir. Eğer ziraatle uğraşıp cihâdı terkederlerse, bu durum, düşmanların onlara galebe çalmasıyla zillete yolaçmış olur.[3528[238]]

İbnü'1-Esîr en-Nihâye'sinde "Saban demiri bir kavmin evine girmedi ki onlar zelil olmasınlar" hadisiyle ilgili olarak şöyle der: Yani müslümanlar ziraate yönelince gazadan ayrı düşmüş olurlar ve hükümdar onlardan birtakım taleplerde bulunur, vergiler alır. Resulullah'ın (sav) şu sözü de bu hadise yakın anlamdadır: 'Yücelik (izzet) atların alınlarında, zilletse sığırların kuyruklanndadır,"[3529[239]] Fetteni Mecmau bihâri'l-envâr'da, anılan hadisle ilgili olarak Kirmâni'den şu nakilde bulunur: Hâsılı, ziraatte dünyanın zilleti ve ahiretin izzeti vardır; zahmetli olandan faydalanmanın içerdiği sevaptan dolayı. Bu, sahih görüşe göre kazanç yollarının en faziletlisidir.[3530[240]] Şerhu'l-Mişkât'de müellif, zilletin sebebini şöyle nakleder: Ziraatle uğraşanlar bunu ya duydukları korku veya himmetlerinin azlığı sebebiyle tercih etmişlerdir. Hem onların çoğu, haraç toprağında hükümdara ait hakları ifayla yükümlüdürler. Eğer bunlar cihâdı tercih etselerdi rızık onlara akar ve bağışlar onlara geniş olurdu.[3531[241]]

İbn Haldun da el-tber mukaddimesinde çiftçiliğin bedevilerden güçsüz ve zayıf kimselerin (mustaz'af) geçim vasıtası olduğunu belirterek bunu iki sebeple açıklar ve ikincisi olarak da şunu söyler: Çiftçilikle uğraşanlar

---

3524[234] İrşâdü's-sârî, IV, 4 Metinde hata ve düşüklükler mevcuttur.
3525[235] Buharı, Hars 8.
3526[236] Buharı, Hars 2.
3527[237] bkz. Mecmau'z-zevâid, IV, 63.
3528[238] Kâri, MirkâtÜl-mefâtîhJII, 362.
3529[239] en-Nihâye, II, 384.
3530[240] bkz. Kirmanı, Şerhul-Buhâri, X, 148.
3531[241] Mirkâtül-mefâtîh, III, 362. Metinde, Ali el-Kârî'nin bu sözü Tîbi'den naklettiği kaydedilir ki yanlıştır. Kâri bunu Nurbeştfnin (Nurbahşi olmalıdır) söylediğini zikreder. Kirmâni, yukarıda anılan sözünden sonra Tîbi'den bir nakilde bulunur ki karışıklık buradan kaynaklanmış olmalıdır.

zillete duçardırlar. Hadiste geçtiği üzere Resulullah (sav) ensardan bazılarının evinde saban görünce şöyle buyurdu: "Şu bir kavmin evine girmedi ki ona zillet girmiş olmasın." Fakat Buhâri bunu sabanların çok olmasına yorumladı. İbn Haldun şöyle der: Bunun sebebi, Allah en doğrusunu bilir, çiftçiliğin sonuçta galip (üstün) gücün tahakkümüyle mağlubun zillet ve kahrına yolaçmasıdır.3532[242] Îbnü'l-Ezrak Bedâiu's-silk'te bunun ardından şöyle der: Buhâri'nin yorumundan da anlaşılacığı üzere diğer bir sebep de sabanların çoğalmasının, izzet ve himayenin kendisi sayesinde olduğu ülkenin savunmasını unutmanın bir göstergesi sayılmasıdır. İmam Ahmed b. Han-bel'inİbnÖmer'denrivayetettiğişu m e r f û hadis de bunu teyid etmektedir: "îne alışverişi yaptığınız, sığırların kuyruklarından tuttuğunuz, ziraatle hoşnut olduğunuz ve cihâdı terkettiğiniz zaman Allah size bir zillet musallat eder ki dininize dönmedikçe de onu sizden çekip almaz."3533[243]
Kastallâni şöyle der: İlk fetihler sırasında araziyle uğraşmak (ziraat) ehl-i zimme'nin yaptığı bir işti. Ashab bununla meşguliyeti hoş karşılamıyordu. Fethu'l-Bârî'de müellif şöyle der: Buhâri bu başlıkla, ağaç dikme ve ziraatin faziletine dair daha önce geçen hadis ile Ebû Ümâme hadisi arasında uygunluğa fte'life) işarette bulunmuştur. Bu da iki şekilde olur. Kınama, ya ziraatle uğraşıp yapılması emredilen hususları bu sebeple yerine getirememe haline veya bu görevleri yerine getirmeme sözkonusu olmasa bile makul sının aşma durumuna yorumlanır.3534[244]
Siyer kaynaklarında geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) bahçelerde oturmak ve namaz kılmaktan çok hoşlanırdı. İbn Sa'd ve İbnü'l-Münzir, Mesrûk'tan, onun da Hz. Âişe'den rivayet ettiği ve Fethu'I-Bârî'de müellifin sahih isnadla olduğunu belirttiği şu haberi naklederler: "Hz. Ebubekir (ra) vefatıyla sonuçlanan hastalığına yakalandığı zaman şöyle dedi: 'Bakıverin, ben halife olduktan sonra malımda ne artış olduysa onu benden sonraki halifeye gönderin'. Vefat ettiğinde baktık, çocuklarını taşıyan Nûbe'li bir kölesi ve bahçesini sulayan bir hayvanı vardı."3535[245] Bu rivayetten, Hz. Ebubekir'in bir bahçesi olduğu ve onu bakımlı tuttuğu anlaşılmaktadır.
İmam Sehâvi şöyle der: Hz. Peygamberin (sav) Enes için "Allah'ım, onun mal ve çocuklarını artır"3536[246] diye yaptığı duadaki sözkonusu artırma, hayvanlardaki çokluk ile Sahih-i Müslim'de geçen "Bir ağaç diken, bir ekin eken hiçbir müslüman yok ki bir kuş, bir insan veya bir hayvan ondan yiyince kendisi için sadaka olmasın"3537[247] hadisinde sözü edilen ekin ve ağaç çokluğudur. Ensarın çoğunlukla durumu böyle olup yılda iki defa mahsul veren ve misk kokulu reyhan bulunan bir bahçesi olduğuna dair varid olan haberden de buna sempati duyduğu anlaşılmaktadır.
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (IV, 44) Rebîab. Ka'b el-Eslemî'nin biyografisinde, ashabın önde gelenlerinin toprağa, işletilmesine ve mahsûlüne

3532[242] ibn Haldun, Mukaddime,s. 55.ve 128. Metindeki hatalar için aslına bakılmalıdır.
3533[243] Müsned, II, 84; Ebû Dâvud, Buyu 54. Metinde verilen hadis Ebû Davud'un rivayeti olup Müsnedln rivayeti biraz farklıdır.
3534[244] İrşadü's-sârî, IV, 172. Bu bilginin hepsi Fethul-Bârî'de (X, 69) mevcuttur.
3535[245] bkz. İbn Sa'd, III, 192; Kenzül-ummâl, XII, 535 (nr. 35720).
3536[246] Kenzül-ummâl, XIII, 287 (nr. 36834).
3537[247] Müslim, Musâkât 12. Metinde "kuş" kelimesi düşmüştür. Ayrıca bkz. s. 273.

gösterdikleri ihtimama delâlet eden ilgi çekici bir kıssa vardır. İbn Sa'd şöyle der: Bize Müslim b. İbrahim, Haris b. Ubeyd'den, o da Ebû İmran el-Cevnf-den haber verdi: Resulullah (sav), Hz. Ebubekir ile Rebîa el-Eslemfye içinde eğik bir hurma ağacının bulunduğu bir arazi iktâ etti. Hurma ağacının kökü Rebîa'nm, dalı da Hz. Ebubekir'in toprağındaydı. Hz. Ebubekir ağacın kendisine, Rebîa da kendisine ait olduğunu söyledi. Öyle ki Hz. Ebubekir süratle davranıp Resulullah'ın (sav) yanına gitti. Rebîa da çabucak Resulullah'a (sav) vardı. Resulullah (sav) da Rebîa'ya "peki, ona verme" dedi. Hz. Ebubekir yüzünü bahçeye doğru çevirip ağladı. Hz. Peygamber (sav) kok kime aitse dalın da ona ait olduğuna hüküm verdi. Rebîa b. Ka'b el-Eslemfnin biyografisine bakınız.[3538[248]] Anlaşılan, Hz. Ebubekir zannında isabetli olmadığı ve Resulullah'a f sav) dava açmaya ihtiyaç gösterecek şekilde haklı bulunmadığı bir hususta talepte acele etmiş olmasından dolayı ağlamıştır.
Makrizi'nin el-Hıtat*ında (1,154) şu bilgi verilir: Efendimiz Hz. Ömer şöyle dedi: "Kimin bir toprağı olur, sonra onu imar etmeden üç yıl terkeder de başka birileri onu imar ederse, bunlar o toprağa daha hak sahibi olurlar." Bu bilginin benzeri Sennâcetü't-tarab fî tekaddümâti'1-Arab (s. 306) adlı eserde de verilmiştir. Orada ilaveolarak şu bilgi de kaydedilir: Arap kafileleri, Ptolemaioslar ve Firavunların yaptığı gibi Kulzum kanalı vasıtasıyla Nil'e ulaştılar. Mısır gelirinin üçte biri, arazilerin sulanması için köprü ve kanal yapımına ayrılmıştı.
Derim: Hz. Ömer'in (ra) sulama ıslahı için köprü ve kanal yapımına Mısır gelirinin üçte birini tahsis ettiği, Amr b. Âs'ın kendisine gönderdiği coğrafî rapordan da anlaşılmaktadır. Bu raporun metnini ilmî konularla ilgili onuncu bölümde verdik. Oraya mutlaka bakınız.[3539[249]] Yine bundan anlaşıldığına göre ziraati güçlendirmek ve ziraatçileri kalkındırmak Hz. Ömer'in pren-siplerindendi. Âmillerine müslüman askerlerinden hiç kimseye fethedilen memleketlerde ekin ekme veya ortakçılık yapma müsaadesi vermemeleri, onlardan hiçbirine kesinlikle toprak iktâ etmemeleri şeklinde İbn Cerîr'in Târih'i ve diğer kaynaklardaki biyografisinde geçen talimatına gelince, bunun çeşitli sebepleri vardır. Birinci sebep müslümanların e h 1 - i z i m -m e ve ehl-i ahdi kendi topraklarında sıkıştırmamaları ve geçimleri konusunda onları sıkıntıya düşürmemeleridir. İkincisi, fetihlerin başlangıcında askerin arazide çalışmaya alışarak harp zahmetinden kaçıp rahata meyletmemeleri. Ümmet savaş toplumu olup onu savaştan uzaklaştırıp kenara çekmek uygun değildir. Üçüncüsü, arazinin kendi sahipleri elinde devletin askerî ve idarî ihtiyaçlarını karşılayacağı bir kaynak olarak kalması ve askerden kendilerine iktâ verilenlerin tekelinde bulunmaması.
el-Utbiyye'de İmam Mâlik, Yahya b. Said'den naklen Ömer b. Hat-tâb'ın (ra) şöyle dediğini kaydeder: "Kimin bir arazisi varsa onu imar etsin, kimin bir malı varsa onu ıslah etsin (verimli kılsın). Olur ki yalnız sevdiğine veren

3538[248] Ibn Sa'd,ÎV, 312.
3539[249] et-Terâtîb, II, 266-267.

biri gelir!" İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsîFde şöyle der: Hz. Ömer devlet başkanının vereceklerine güvenip varlıklarım kaybetmelerinden endişe ederek, müslümanlara mallarını gözetip korumalarını tavsiye etti. Resulul-lah (sav) da malı zayi etmekten nehyetmiş olup bu da malı zayi etme kabilindendir.
el-Müdewene ve el-Utbiyye'de şu bilgi verilir: Ashaptan iki kişi arasında, ortak arazileri ile ilgili olarak husumet sözkonusu oldu. Hz. Osman halifeliği sırasında davayı çözüme bağlamak üzere bineğine bindi, kendisiyle birlikte bazı kimseler de bindiler, yürürken bir adam Hz Ömer'in bu konuda daha önce hukum vermiş olduğunu söyleyince Hz Osman "ben Ömer'in karara bağladığı bir davaya bakmam" deyip gen dondu.[3540][250] Ibn Ruşd el-Beyân ve*t-tahsîl'de şöyle der Dava, arazileri arasındaki sedle ilgili olarak Alı b Ebî Tâlıb ile Talha b Ubeydullah arasındaydı Hz Alı kalmasını istiyor, Talha ise kaldırılmasını Hz Alı, Abdullah b Cafer'i kendisine vekil tayın etti, Hz Osman'a dava açtılar Odaertesı gun muhacır veensardan bir grupla birlikte bineğine binip gitti Hz Ömer'in kendi zamanında bu davayı hükme bağladığını öğrenince de geri dondu Abdullah b Cafer durumu Hz Ali'ye haber verince, ona Talha'ya gidip "sed senindir, ona dilediğim yap" demesini söyledi Abdullah şöyle der Ona gidip söyledim, buna sevindi ve rı-dası ile ayakkabılarım isteyerek benimle kalkıp geldi Hz Ali'nin yanına girdik, Hz Alı onunla merhabalaştı ve "sed senindir, dilediğim yap" dedi Talha da şöyle dedi "Kabul ettim ve teşekkür etmek için geldim Fakat yerine getirilmesi gereken bir ihtiyacım (isteğim) var " Hz Alı "nedir?" deyince Talha fra) "Ben de araziyi içindeki hizmetçiler, hayvan ve aletlerle birlikte kabul etmeni arzu ediyorum" dedi Hz Ah de "kabul ettim" karşılığım verdi Talha sevindi ve kucaklaşıp ayrıldılar Abdullah şöyle der Bilemiyorum onların hangisi daha cömert, seddı ikram eden Alı mı, sulama kanalını önce vermezken sonra araziyi ikram eden Talha mı?[3541][251] Bu, çiftçiliğin yaygın olduğu ve ona verilen önemin Hz Alı ve Talha gibi sahabılerın birbirleriyle davalaşacakları, Hz Ali'nin amcası oğlunu vekil tayın edeceği ve halifenin ensar ve muhacirlerle birlikte bununla ilgili davaya bakmaya çıkacağı dereceye ulaştığım göstermektedir
Semhûdı'nın el-Vefâ'sında(II, 152)şu bilgi verilir Medine ve çevresinde birçok kaynak vardı ve bunlar Hz Peygamber'den (sav) sonra yenilendiler Muâvıye bu konuya önem veriyordu Bundan dolayıdır ki onun zamanında Medine arazisinde mahsul arttı Vâkıdı Kitâbu'l-Harre'de şu bilgiyi nakleder Muâvıye zamanında Medine'de devlete ait birçok emlak (savâfi) vardı Muâvıye Medine ve yöresinde 150 bin vesk ekim yapıyor ve 100 bin vesk buğday mahsul elde ediyordu.[3542][252]
Cârullah ez-Zemahşerî el-Keşşâf ında "O sızı topraktan meydana getirdi, sızı orada omur geçirmeye (veya imara) memur etti" (Hud 11/61) âyetıyle ilgili olarak şöyle der Size imarda bulunmanızı emretmiştir imar

[3540][250] el-Müdewene, I J05 el-Beyân ve't-tahsıl, IX, 167 168.
[3541][251] el-Beyân ve't-tahsîl, IX, 168 169 Bu olay için ayrıca bkz. İbn Şı bbe III 1042 1043.
[3542][252] Vefâul-Vefâ, II, 152.

vacip, mendup, mubah ve mekruh gibi türlere ayrılır Fars hükümdarları, tebaaya yaptıkları zulme rağmen çok nehir açıp ağaç dikerek uzun ömürler yaşadılar Onların zamanındaki bir peygamber Allah Teâlâ'ya bunların uzun omurlu kılınmalarının sebebim sordu Allah da ona şunu vahyettı "Memleketlerimi imar ettiler, orada kullarım yaşadı " Rivayet edildiğine göre Muâviye b. Ebî Süfyân ömrünün sonlarında toprak ihyasına koyuldu, kendisine sebebi sorulunca, beni buna ancak şu söz şevketti, dedi:
Yiğit yiğit değildir ondan aydınlık saçmıyor
Ve yeryüzünde ona ait eserler bulunmuyorsa[3543][253]
el-Keşşafta şairin adı zikredilmemi ştir. Rebîü'l-ebrâr'da iki yerde anılır. Onikinci "ravza" da müellif şöyle der: Muâviye, halifeliğinin son yıllarında Mekke'de bir hurma ağacı dikerek şöyle dedi: Ben bunu, kendisine ulaşmak için dikmiş değilim, fakat Esedi'nin "Yiğit..." sözünü hatırladım. Onüçüncü "ravza" da ise şöyle der: Eşraftan biri oğluna şöyle dedi: Dünyadaki eserlerini güzel yap ve şairin "Yiğit..." sözüne kulak ver. et-Târîfe ve't-tâlide adlı esere bakınız.
Hüsnü's-sınâa adlı kitapta ziraat ve kişinin toprağım ıslahıyla ilgili tavsiyelere dair bahiste şu'rivayete yer verilir: Ebû Hureyre'ye (ra) mürüvvetin ne olduğu soruldu, "Allah'tan sakınma (takva) ve toprağın ıslahı" diye karşılık verdi. Kays b. Asım, oğullarına şöyle dedi: Malı ıslah edin (verimini artırın), çünkü bu cömert için yüceltici birşey olup bununla cimri (aşağılık) kimseye de muhtaç duruma düşülmemiş olur. Utbe b. Ebî Süfyân, mallarını kendisine teslim ettiği sırada azatlısına şöyle dedi: "Malımın küçüğünü koru büyüsün, büyüğünü de zayi etme küçülmesin." Hattâb ile Ebû Ali İbn Rahhâl'ın el-Muhtasar'a yaptıkları şerhlerde şu bilgi geçer: Şeyh Yusuf b. Ömer şöyle dedi: Kimin bir ağacı olur da gereğini yapmadığı için onu zayi ederse, ona bakması emrolunur, eğer yapmazsa günaha girmiş olur Bunu Cezûli de söylemiş olup şu ilavede de bulunmuştur: "Ona, ağacı bütün meyvesi karşılığında bakacak kimseye ortakçılığa (musâkât) vermesi söylenir." Adı geçen eserlerin "nefekât bâbı"na bakınız. İbn Hazm el-Endelüsî şöyle der: "Bilin ki rahat, lezzet, selamet, izzet ve ecir çiftçiliktedir ve çiftçilik genelde en meşakkatsiz kazanç yoludur." Keşfuzzunûn'da da bazı âlimlerden şu nakilde bulunur: "Eğer Allah'ın kullan, Allah'ın, toprağını ihyadaki hoşnutluğunu bilmiş olsalardı, yeryüzünde harap bir yer kalmazdı."
Bu başlık altında uzunca bilgi vermem, İslâm'ı ziraatten menetmekle itham eden kimselere cevap içindir. Hatta bir defasında Batılı bir âlim bana Kur'ân'da saban ve çiftçinin lanetlendiğini söyledi. Ona, Kur'ân'ın kendisine isnad edilenin aksini getirdiğini söyledim ve geçen bilgilerden bazısını kendisine aktardım, hayrette kaldı. Müslümanlar f i 1 â h a (çiftçilik, tarım) ilmi ve suların çıkarılması konusunda sayısız eser vermişlerdir. Bunlardan biri Kerhi'dir.[3544][254] Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin

---

[3543][253] el-Keşşâf, II, 278.
[3544][254] Ebû Bekrel-Kerhî (o 400/1019'dan sonra), Kercî diye de anılır. İnbâtul-miyâhil-hafiyye (Haydarabad 1359) adlı eseri vardır bkz J Vernet, "al-Karadjı," El, IV, 600).

Kitâbu'n-Nebât ve'ş-şecer adlı eseri vardır.3545[255] VI. yüzyıl âlimlerinden Ebû Zekeriya Yahya b. Muhammed b. Avvâm el-Endelusî el-Işbilî'nin çiftçiliğe dair eseri de Madrid'te iki cilt halinde basılmış olup müellif bu eserde altmış küsur Yunan, Roma ve Arap kitabından faydalanmış ve eserdeki bilgileri Işbiliye'ye (Se-villa) yakın bir yerde uygulamıştır.3546[256] Abdulğanien-Nâblusîed-Dımaşkî'nin Alemü'l-milâha fî ilmi'l-fîlâha adlı Dımaşk'ta basılmış bir eseri vardır,3547[257] İbn Vahşiyye el-Keldânfnin Kitâbu'l-filâhati'n-nabatiyye adlı bir eseri vardır.3548[258] Abbasi halifesi Mûstainbillâh, Ba'lebekli tabip Kuşta b. Lûkâ'yı Bağdat'ta Yunanca kitapları tercümeyle görevlendirdi. Onun Suryanice bir tercümeden Arapça'ya çevirdiği el-Filâhatü'1-Yunâniyye adlı bir kitabı mevcut olup Mısır'da basılmıştır.3549[259] Endülüs âlimlerinin bu konuya dair birçok eseri mevcut olup kütüphanemizde de bazıları vardır.3550[260]

Kadın Ayakkabıcı

İbn Sa'd Tabakât'ta, İbn Hacer de el-İsâbe'de Zeyneb bint Cahş'ın (ra) biyografisini vererek onun elişlerinde mahir bir kadın olduğunu, deri tabaklayıp (ayakkabı vs.) diktiğini ve Allah yolunda tasadduk ettiğini zikrederler.3551[261] Bu bilginin benzeri Hafız Suyûti'nin et-Tevşîh*inde de mevcut olup bu eserin muhtasarına (s. 150) bakınız.3552[262]

Hurma Satıcısı3553[263]

İbn Fethûn, eserinde, ashaptan Nebhân diye birinin adını verir ve onu "temmâr" (hurmacı) şeklinde vasıflandırarak hurma sattığı bir kıssayı zikreder.3554[264]

el-İsâbeMe, Sîmâh el-Belkâvî de denilen Semmûye'nin3555[265] biyografisi verilerekşu bilgi zikredilir: Hıristiyandı, ticaret için Medine'ye geldi ve müs-lüman oldu. ibn Hacer, ondan şu bilgiyi nakleder: O, Belkâ'dan Medine'ye buğday getirdiğini belirterek şöyle der: Buğdayı satıp hurma almak istedik, bize mani oldular. Resulullah'a (sav) geldik, bizi engelleyenlere şöyle buyurdu: Yükledikleri şu hurmaların fiyatının artmasına mukabil şu yiyeceğin (buğdayın) ucuzluğu size yetmiyor mu? Onları bırakın yüklesinler.3556[266]

Faydalı bir bilgi; Fethu'l-Bârfde şöyle denir: Medine hurmalarının türleri gerçekten çoktur. Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî el-Furûkta, Medine'de

3545[255] Muhammed Hamidullah tarafından bir kısmı neçredılmıs;tir (Kahire 1973).
3546[256] Kitâbul-Filâha (Madrid 1878) adlı bu eser ve çeşitli dillere tcrcumelen için bkz. "Filâha," El, III, 902.
3547[257] Serkis, II, 1834; "Filâna," El, II, 900 Eser 1291 yılında basılmıştır.
3548[258] T. Fahd, "ibn Wahshıyya," El, III, 963-965.
3549[259] Serkis, I, 1510. Eser Kahıre'de 1293'te basılmıştır.
3550[260] Bu konuyla ilgili diğer eserler için bkz. "Filâna," El, II, 899-910.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/271-281.
3551[261] İbn Sa'd, VIII, 108; el-İsâbe, IV, 314.
3552[262] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/281.
3553[263] Bu başlıkta ve verüen diğer bilgilerde "fcror" (hurma)kelimesi "semer" (meyve) şeklinde yanlış geçmiştir.
3554[264] bkz el-lsâbe, III, 550.
3555[265] Metinde Sîmûne şeklinde, Sîmâh da Sîmâ şeklinde geçmiştir.
3556[266] el-İsâbe, II, 104; el-İstîâb, II, 133; Üsdül-ğâbe, II, 498. ilk kaynakta Semmûye (veya Simûye), ikincisinde Sîmûne, sonuncusunda da Sîmeveyh şeklinde geçmiştir.

bulunduğunu ve Medine emîri yanında özellikle siyah hurma türlerinin sayıldığını ve sayısının 60'tan fazla olduğu yolunda kendisine haber ulaştığını ve orada kırmızı hurmaların ise siyahlardan daha fazla olduğunu zikreder.3557[267]

Medine'ye Tahıl Ve Sairenin Getirildiği Yerin Uzaklığı

Suriye (Şam) topraklarında bulunan Belkâ'dan Medine'ye tahıl getiriliyordu. Bu husus, el-lsâbe'den naklen verilen kıssadan anlaşılmaktadır. Buhâri "Kitâbu't'Buyû" da şu rivayeti tahric eder: Câbir b. Abdullah'tan: Biz Hz. Peygamber (sav) ile birlikte namaz kılmaktayken Şam'dan yiyecek (buğday) yüklü bir kafile geldi. Herkes ona yöneldi. Öyle ki Hz. Peygamber'in (sav)yanındaoniki kişiden başka kimse kalmadı. Bununüzerine "Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar" (Cuma 62/11) âyeti nazil oldu.3558[268]
İleride gelecek olan Şam'dan Medine'ye halis un, yağ ve bal getirilmesiyle ilgili başlığa bakınız. Bundan da anlaşılacağı üzere Medine, uzak yerlerden mal getirilen Arap pazarı olmuştu, el-tsâbe'de Nebhân el-Ensârî'nin biyografisine bakınız.3559[269] Suyûti'nin Târîhu'l-hulefâ'smda da, Hz. Ömer'in Mısır'dan Eyle denizi (Kızıldeniz) yoluyla Medine'ye buğday götürten ilk kimse olduğu kaydedilir.3560[270]
Derim: Bu taşımacılık, Mısır'ın fethinden sonra açılan kanaldan olmuştu. Fustat'tan Süveyş'e ulaşan bu kanalı Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Amr b. Âs açmıştı. Emîrü'l-mü'minîn kanalı diye tanındı ve Mısır ile Kızıldeniz ve Hindistan arasında en büyük bağlantı yeri oldu. Makrizi'nin el-Hıtat'ında geçtiği üzere bu kanalı açmanın sebebi şuydu: Halk Medine'de kıtlığa maruz kaldı, Amr b. Âs onlara, başı Medine'de sonu Mısır'da bir kervanla yardımda bulundu. Bunun üzerine Hz. Ömer, hayvan sırtında nakil yerine denizden naklin daha kolay olması sebebiyle bu kanalın açılmasını emretti. Bir yıl geçmeden orada gemiler çalışmaya başladı ve Haremeyn-i Şerifeyn'e gönderilecek yükler oradan taşındı. Sonra oraya kum doldu ve Emevi devletinin sonlarında irtibatı koptu. el-Hıtatü'1-Makriziyye3561[271] ile el-Hıtatu*t-Tevfikiyye'de bu konuyla ilgili doyurucu bilgi mevcut olup bu eserlere bakınız. Sonuncu eserde (XIX, 120) Kindi'nin el-Cündü'l-garbı3562[272] adlı eserinden şu bilgi nakledilir: Amr b. Âs o kanalı 23 (644) yılında açmaya başladı ve altı ay içinde bitirerek gemiler yüzmeye başlayıp yedinci ayda Hicaz'a ulaştılar. Sonra da Îbnü't-Tuvayr'dan şu bilgiyi nakleder: Kanalın mesafesi beş günlük yoldu. Nil gemileri boşalıp orada Mısır toprağında yüklenerek Kulzüm'e varıyorlar, orada da Hicaz ve diğer yerlerden gelen mallan yükleyip Mısır'a götürüyorlardı. Burası tüccarlar ve başkalarının yolu idi. Ali Paşa

3557[267] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/281-282.
3558[268] Buhâri, Cuma 38.
3559[269] el-İsâbe, III, 549. Burada konuyla ilgili hiçbir bilgi yoktur.
3560[270] Târîhul-hulefâ, s 152.
3561[271] el-Hıtat,I, 71.
3562[272] bkz.F.Rosenthal/al-Kındî", El, V, 121.Metinde "el-ğârbî" kelime$i"el-Arabî" şeklinde geçmiştir.

el-Hıtat'da şu bilgiyi de verir: Bu kanal Ebû Cafer el-Mansur zamanına kadar açık kaldı. Hicaz'da Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye ortaya Çıkınca, Mansur Hicaz memleketlerine giden zahirenin kesilmesi için Mısır'daki âmiline Mısır kanalını kapatmasını emretti, o da kapattı ve kanal da böylece unutulup gitti. Ve son olarak kanal (Süveyş) açılıncaya kadar bin yıl öyle kaldı. el-Hıtat'da müellif şu bilgiyi de zikreder: Hz. Ömer bu kanalın açılması konusunda, bu irtibatın Bizans baskın ve saldırılarına yolaçacağı endişesiyle bir ara tereddütte bulunmuştu. Bu sebeple Ali Paşa Mübarek (XX, 124) şöyle der: "Geçen yüzyılın sonlarında Berzah kanalının açılması doğu ülkeleri için en büyük âfetlerden biri olmuştur." Allah, Hz. Ömer'den razı olsun, duyduğu endişe ne doğrudur!
Faydalı bir bilgi: Bu başlık altında verilen bilgiler üzerinde düşündüğünde anlarsın ki Hz. Ömer, müslümanların denizle ilgili ilimleri edinmelerinden sonra, onlara denize açılmaları ve deniz yoluyla yük taşımalarına izin vermiştir. İnsanları denize açılmak ve denizi kullanmaktan nehyettiği-ne dair nakledilen bilgi ise müslümanların denizle ilgili bilgilerinin bulunmadığı zamanda idi. Denizle ilgili ilimler Araplar katında gelişme gösterince, daha önce ilgili yerde geçtiği üzere, Muâviye filo oluşturdu. Bu bilgi İbn Haldun ve Makrizi'den nakledilmiştir. Kadı İbnü'l-Ezrak'ın Bedâiu's-silk adlı eserinde şu bilgi verilir: İbnü'l-Münâsif, Hz. Ömer'in denize açılmayı engellemesiyle ilgili olarak şu mazereti ileri sürer: "O sırada Araplar'ın deniz konusunda bilgileri yoktu." Bu başlıkta geçtiği üzere deniz ilimlerinde derinleşmelerinden sonra kanallar açarak kullandı. Sonra el-tsâbe'de Alka-me b. Mücezziz el-Müdlicî'nin biyografisinde Taberi'den nakledilen şu bilgiyi buldum: Hz. Ömer hicretin 20. (641) yılında Alkame'yi bir orduyla deniz yoluyla Habeşistan'a gönderdi, denizde boğuldular. Hz. Ömer bunun üzerine hiç kimseyi denize çıkarmamaya ahdetti.[3563][273] Bu bilgiden, Hz. Ömer'in denize açılmayı engellemesinin sebebinin, boğulanlarla ilgili olarak kendisine karşı duyduğu öfke olduğu anlaşılmaktadır.
Hz. Ömer'den sonra torunu ve onun eserinin ihyacısı emîrü'l-mü'minîn Ömer b. Abdülaziz, devletinin anayasası mahiyetinde olan umumî fermanını çıkardı. Bu fermandaki hususlardan biri de şudur: Denize gelince, biz onun yolunu da kara yolu gibi görmekteyiz. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Allah'tır ki denizi size boyun eğdirdi, ta ki gemiler onun içinde buyruğuyla akıp gitsin ki siz onun kereminden (nasibinizi) arayasınız da şükredesiniz" (Câsiye 45/12). Ben, dileyenin denizde ticarette bulunmasına müsaade ediyor ve denizle insanlar arasına girilmesini uygun bulmuyorum. Şüphesiz, deniz de kara da Allah'a ait olup kendi kereminden nasip aramaları için onları kullarının tasarrufuna vermiştir. Allah'ın kullan ile kazanç yolları araşma nasıl girilir? Bu bilgi, İbn Abdilhakem'in Fedâilu Ömer b. Abdila-ziz adlı eserinden alınmıştır.[3564][274]

[3563][273] el-İsâbe, II, 506. Ayrıca bkz. s. 129.
[3564][274] ibn Abdilhakem, Sîretü Ömer b. Abdilaziz.s 99.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/282-284.

Tabaklamada Kullanılan Ağaç Satıcısı

İbn Abdilber, Ammâr3565[275] b. Yâsir*in mevlası ve Sa'd el-Karz diye tanınan müezzin Sa*d b. Âiz*in biyografisini vererek şöyle der: Ona Sa'd el-Karz denmesinin sebebi şudur: Her ne ticareti yapsa kaybediyordu. Selem ağacı yaprağı (karz) ticareti yaptı ve kâr etti, sonra da bu yaprağın ticaretini yapmaya devam etti.3566[276]
"Karz,° kendisiyle tabaklama yapılan ağaçtır. Muhtâru's-Sıhâh'ta şöyle denir; Karz, selem ağacının yaprağı oluponunla tabaklama yapılır. Palamut ağacının kabuğu olduğu da söylenmiştir.3567[277] Yine Muhtâru's-Sıhâh'ta "selem" maddesinde şöyle denir: Dikenli bir ağaç olup tek ağaç için "seleme" denir.3568[278] el-Meşârik'te de müellif şöyle der: Sa'd'ın böyle adlandırılması, onun "karz" ticareti yapması sebebiyledir.3569[279]
Derim: el-tsâbe'de müellif şu ilavede bulunur: Beğavi, Kasım b. Hasan b. Muhammed b. Ömer b. Hafs b. Amr b. Sa'd el-Karz'dan, onun da dedelerinden yaptığı şu rivayeti nakleder: Sa'd, Hz. Peygamber'e (sav) varlığının azlığından şikayette bulundu, o da ticaret yapmasını emretti. Sa'd pazara çıktı, biraz selem ağacı yaprağı satın alarak sattı ve kâr etti. Sa'd durumu Hz. Peygamber'e (sav) anlattı, o da buna devam etmesini emretti.3570[280] Şeyh Tayyib b. Kîrân, Irâki'nin siyere dair Elfiyye'sinin şerhinde şöyle der: Bu hadiste, bir kapıdan rızıklanan kimsenin ona devam etmesi gerektiğine delil vardır.
Daha önce geçtiği üzere mü'minlerin annesi Zeyneb bint Cahş el işlerinde yetenekli bir kadındı, deri tabaklar, (ayakkabı vs.) diker ve tasadduk ederdi. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Esma bint Umeys'in şöyle dediği nakledilir: Cafer ve arkadaşlarının şehid düştükleri gün, sabah uyandım, Resulullah (sav) bana geldi. Ben kırk deri tabaklamış ve hamurumu yoğurmuştum. Resulullah (sav) yanıma girdi... (Kıssa).3571[281]

Tâif Derisi

el-İsâbe'de, mü'minlerin annesi Hafsa bint Ömer b. Hattâb'ın (ra) cariyesi Huleyse'nin biyografisi verilerek orada, imVminlerin annelerinden Sev-de'nin Tâif derisi işlediği kaydedilir.3572[282]

Oduncu

İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsîl'de, aslı Tirmizi'nin Câmi'i ve Nesâi'nin

---

3565[275] Metinde Âmir şeklinde geçmiştir.
3566[276] el-İstîâb, II, 54. Ayrıca bkz. s. 259.
3567[277] Muhtâru's-Sıhâh, "kare" mad.
3568[278] age, "seleme" mad. "tdâh" kelimesi metinde "ğadât" şeklinde geçmiştir.
3569[279] Meşârikul-envâr, II, 179.
3570[280] el-İsâbe, II, 29. Metindeki Ömer b. Hafs ismi burada Amr b. Hafs şeklindedir.
3571[281] İbn Sa'd, VIII, 282.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/284-285.
3572[282] el-İsâbe, IV, 286; Üsdül-gâbe, VII, 87.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/285.

Sünen'inde3573[283] geçen bir kıssa zikreder: Ensar*dan biri Hz. Peygamber*e (sav) gelip yoksulluktan şikayet etti. Sonra dönüp şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü, bir ev halkından geldim ki yanlarına dönünceye kadar bazılarının ölmüş olacağını sanıyorum. Resulullah (sav) "git bak birşey bulabilecek misin?" buyurdu. Adam gitti ve bir yaygı (hasır, çul) ile bir kadeh getirerek "ey Allah'ın Resulü» bu yaygının yarısını yere seriyor yarısını da bürünüyorlardı; şu kadehle de içiyorlardı" dedi. Resulullah (sav) "bu ikisini benden bir dirheme kim satın alır?" diye sordu. Bir adam "ben" dedi. Resulullah (sav) "bir dirhemi kim artırır?" buyurdu, bir başka adam "onları iki dirheme alırım" dedi. Resulullah "bunlar senindir" dedi ve adamı çağırarak ona "bir dirhemle ailene yiyecek satın al» bir dirhemle de bir balta satın alarak bana gel" buyurdu.
Adam da öyle yaptı ve sonra geldi. Resulullah (sav) "şu vadiye git, orada ne bir diken ne bir odun bırakma» bana da on günden önce gelme" buyurdu. Adam öyle yaptı ve sonra Resu-lullah'a (sav) gelerek "bana emrettiğin şey bereketli oldu" dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: **Bu, senin için, kıyamet günü yüzünde dilenmekten dolayı lekeler veya tırmık izleri olarak gelmenden daha iyidir."3574[284]

Dellâl (Simsar)

Sahîhayn'da, Tâvûs'tan, onun da İbn Abbâs'tan şu rivayeti kaydedilir: "Resulullah (sav) kafilelerin (pazara mal getiren) karşılanmasını ve şehirlinin bedevi (satmak üzere mal getiren) adına satış yapmasını yasakladı."3575[285] Buhâri*deTâvûs*tan, onun da babasından yaptığı şu rivayet yer alın İbn Ab bas'a "şehirlinin bedevi adına satış yapması" sözünün manasını sordum, "onun simsarı olmasın" demektir, cevabını verdi.3576[286]
Hocamız el-Fecrü*s-sâti*de şöyle der; "Burada simsardan maksat, dükkanlarda oturan simsarlar gibi alıcı ve satıcı arasında bir ücret karşılığında akdi yüklenen kimsedir. Yoksa daha önce geçtiği üzere d e 11 â 1 değildir."Fethu*l-Bârî'deşubilgiverilir: Simsar, esasolarakbirişe bakan, onu gözeten kimse demek olup sonra başkası için alım satımı yüklenen kimse hakkında kullanılmıştır.3577[287] Kâmûs'ta da "s i m s â r , alıcı ile satıcı arasında aracılık yapan kimsedir" denir. İbnü'tvTayyib el-Fâsî de haşiyesinde şöyle der: Simsar, halkın deli âl diye adlandırdığı kimseolupmüşteriyesatıcıyaulaşmadayolgösterir(delâleteder). Simsar, Meâlimü's-SünenMeHattâbi'ninvebaşkalarınındabelirttiğigibi, Arapça olmayan bir kelime olup müellifin bu bilgiden haberi olmamıştır.
Ebü'l-Abbas el-Ebyânî et-Tûnisî, simsarlar ve onlarla ilgili hükümlere dair

3573[283] Tirmızi, Buyu 10; Nesâi, Buyu 22. Burada kısaca geçmektedir. Ayrıca bkz. ibn Mâce, Ticârât 25; Müsned, III, 100,114. Metindeki hata ve düşüklükler için bu kaynaklara bakınız.
3574[284] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/285.
3575[285] Buhâri, Buyu 68, 71, Icâre 14; Müslim, Buyu 11, 19.
3576[286] Buhâri, Icâre 14.
3577[287] Fethul-Bârî, IX, 234.

bir eser kaleme almıştır.3578[288]

Dokumacı

Sahîh-i Buhâri'de Sehlb. Sa'd'dan şu rivayet nakledilin Bir kadın bir hırka (bürde: çizgili bir elbise, veya siyah küçük kareli bir elbise olduğu söylenmiştir.) getirdi. (Râvi şöyle dedi: Biliyor musunuz bürde nedir? Kendisine şu cevap verildi: Evet, o kenarı ince kadifeden kumaştır, denildi) ve "Ey Allah'ın Resulü, bunu kendi elimle dokudum, sana giydirmeye geldim." Hz. Peygamber (sav) de onu aldı...3579[289]
Buhâri bu hadisle ilgili olarak "Kitâbu'l-Buyû" da "dokumacı babı" adıyla bir başlık açarak anılan hadisi zikretmiştir. Ayni şöyle der: "Dokunmuştur" ve "dokudum" sözleri, zorunlu olarak dokumaya delâlet eder.3580[290] Anılan hadisi Buhâri "Kitâbu'l-Cenâiz" deki bablardan "Resulullah (sav) zamanında kefen hazırlayan kimse ve Resulullah'ın bunu reddetmemesine dair bâb" başlığında da vermiş olup hadise bu yerlerde bakınız.
el-İhyâ'da "Rub'u'l-münceyâf'tan "Kitabü'1-fakr ve'z-zühdMün sonlarında Sinan b. Sa'd'dan şöyle dediği nakledilir: Kadın, Hz. Peygamber'e (sav) yünden siyah-beyaz benekli bir cübbe ördü ve kenarlarını da siyah yaptı. Resulullah (sav) onu giyince "bakın ne kadar güzel ve ne kadar yumuşak!" dedi. Bir bedevi ayağa kalkıp "Ey Allah'ın Resulü, onu bana hibe et" dedi. Resulullah (sav), kendisinden birşey istendiğinde cimrilik etmezdi, cübbeyi ona verdi ve kendisine de başka bir cübbe dokumasını emretti. Hz. Peygamber (sav), cübbe tezgahta olduğu halde (daha bitmemişken) vefat etti.3581[291] Irâki, el-thyâ'nın hadislerini tahricinde şöyle der; Bu hadisi Tayâlisi ve Taberâni, Sehl b. Sa'd'ın rivayeti olarak tahric etmişlerdir. Hadis, Taberâni'nin rivayetinde bu son şekliyledir, el-lhyâ'mn nüshalarının çoğunda râvi Sinan b. Sa'd şeklinde geçer ki yanlıştır.3582[292] Hafız İbn Hacer bu hadisi el-tsâbe'de Sinan b. Sa'd'dan naklederek onaylar.3583[293]
Derim; Bu hadisle, Hafız İbn Kayyim'in et-Turuku'1-hükmiyye'de "Medine'de dokumacı yoktu, onlara elbise Yemen, Şam ve diğer yerlerden geliyor, onlar da satın alıp giyiyorlardı" sözünün3584[294] isabetsizliğini anlamış olursun
Derim: Geçen kıssada, Hz. Peygamber'in (sav) kadın tarafından kendisi için yapılan hırkayı çıkarıp birinin de ondan hoşlanması üzerine ona giydirmesi ile ilgili olarak Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bârfde "Kitâbu'l-Cenâiz" de şöyle der: Taberâni, Zem'a b. Salih'in rivayetinde, Hz. Peygamber'in (sav) kendisi için başka bir hırka yapılmasını emrettiğini, kadının hırkayı daha

3578[288] Ebü'l-Abbas Abdullah b. Ahmed el-Ebyânî'nm (o. 352/964) eserinin adı Tertîbü's-semâsire olup Tunus Milli Kutuphanesi'nde yazması mevcuttur (bkz. Tertîbül-medârik, II, 347-353; Terâcimül-müellifıne't-Tûnisiyyîn, I, 44 45).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/286.
3579[289] Buhâri, Buyu 31, Cenâiz 29, tbn Sa'd, I, 454.
3580[290] Umdetül-kârî, IX, 298. "Eder" kelimesi metinde "etmez" şeklindedir.
3581[291] İhyâu ulûmi'd-dîn, IV, 290. Metindeki düşüklük ve farklılıklar için bu esere bakınız.
3582[292] age, IV, 290, dipnot 2. Metindeki ifade el-tsâbe'den nakledilmiş olup burada "kendisi için başka bir cubbe dokunmasını emretti" ifadesinin yalnız Taberâni'nin rivayetinde olduğu ve râvinin de birçok İhya nüshalarında Seyyar b. Sa'd şeklinde yanlış geçtiği kaydedilmiştir.
3583[293] el-tsâbe, II, 131. Metindeki "kaziyye" kelimesi burada "kıssa" şeklinde geçer.
3584[294] el-Turukul-hükmiyye, s. 254.

bitirmeden Resulullah'ın (sav) vefatettiğini belirtir.3585[295] Bu esere bakınız. Ebû Dâvud et-Tayâlisi Sa'd b. Sehl'den şu rivayeti tahrie eder: "Hz. Peygamber (sav) vefat etti, tezgahta kendisi için dokunan bir yün cübbe vardı." Ebu'ş-Şeyh de Sehl b. Sa'd'dan şu rivayeti nakleder: "Hz. Peygamber'e (sav) siyah-beyaz benekli yün bir cübbe dikildi ve onu giydi..." (Hadis).3586[296] İbnü'l-Cevzî'nin Telbîsu İblîs'inde şu bilgi geçer: Zübeyr b. Avvâm, Amr b. Âs ve Âmir b. Küreyz yün ve ibrişimden kumaş imal ediyorlardı.3587[297]

Terzi

Ayni Umdetü'l-kârî'de, Arapça'da terzi manasına gelen "hayyât" kelimesinin, buğday satıcı manasına "hannât" ve yaprak satıcı manasına "habbât" ile karıştırıldığını söyler. Yaprak satıcılarından biri îsa b. Ebî İsa olup önce terzi idi, sonra yaprak satıcılığı yaptı.3588[298] îbn Sa'd'ın Tabakât'ında Hz. Âişe'den şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber (sav) ev işleri yapardı, çoğu zaman yaptığı da terzilikti.3589[299]

İbn Kuteybe'nin el-Meârif inde şu bilgi verilir: Resulul-lah'ın (sav) Kabe anahtarını kendisine verdiği Osman b. Tal-ha terzi idi.3590[300] İbn Düreyd de bunu el-Vişâh'da zikreder.

Bu bilginin benzerini İbnü'l-Cevzî Telbîsu İblîs'te verir.3591[301] İbn Asâkir ve Hatîb, Sehl b. Sa'd'dan şu merfû rivayeti tahric ederler: "Salih erkeklerin işi terzilik, saîih kadınların da yün eğirmektir."3592[302] Sahîh-i Buhar i'de şu rivayet nakledilir: "Bir terzi, Resulullah'ı (sav) kendisi için yaptığı yemeğe davet etti. Bu yemeğe ben de Resulullah'la (sav) birlikte gittim." Buhâri bu hadisle ilgili olarak "Kitâbu'UBuyû" da "terzi babı" adıyla bir başhk açar ve anılan hadisi kaydeder.3593[303] Ayni Umdetü'l-kârî'de Hattâbi'nin şöyle dediğini kaydeder: "Bu hadiste, terzilik karşılığında ücret almanın caiz olduğuna delil vardır." O, bunu, dikişlerin (terzieiliğin) görülür ay nlar ve malum vasıflar olmadığı gerekçesiyle kabul etmeyenlere reddiye olarak belirtmiştir. Terzilik sanatında, Buhâri'nin zikrettiği demircilik, kuyumculuk ve marangozluk gibi sanatlardan farklı bir özellik vardır. Çünkü bu sanatkarlar demir, odun, gümüş ve altın sahibinin siparişi çerçevesinde bir san at-1 mahz icra ederler ki bu da bir sanatta sınır ve mahiyetine vakıf olunan işler olup başkası ile karışmaz. Terzi ise çoğu zaman kendisine ait ipliklerle diker ve böylece sanata aleti de eklemiş olur. Bunlardan biri ticaret, diğeri ise icâre manası taşır ve herbirinin payı diğerinden ayırd edilemez. Sanatkarlar arasında mutad olduğu üzere,

---

3585[295] Fethul-Bârî, VI, 174.
3586[296] Ahlâku'n-Nebî, s. 105.
3587[297] Telbîsu İblîs, s. 282.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/286-287.
3588[298] Umdetül-kârî, IX, 296. Burada cümle "önce yaprak satıcısı idi, sonra buğday satıcılığı yaptı" şeklindedir.
3589[299] İbn Sa'd, I, 366.
3590[300] el-Meârif, s. 575.
3591[301] Telbîsu tblîs, s. 282.
3592[302] bkz. Kenzül-ummal, IV, 31 <nr. 9347).
3593[303] Buhâri, Buyu 30.

kendi ipliğiyle diktiği ve kendi boyasıyla boyadığı zaman ayakkabıcı ve boyacıda da durum böyledir. Bütün bunlar kıyasa göreîasid muameledir. Fakat Hz. Peygamber (sav) Şeriat'ın ilk vazedildiği zamanlarda onları bu adet üzere buldu ve bunu değiştirmedi. Zira bu durumu değiştirmeleri kendilerinden istenseydi sıkıntıya düşmüş olurlardı. Bu sebeple böyle bir muamele, insanlara kolaylık bulunmasından dolayı, kıyas dışı kalmış ve öteden beri amel buna göre yapılmış olup sahihtir.[3594][304]

Marangoz

Daha önce Hz. Peygamberdin (sav) minberi konusunda, onu yapanın adı ile ilgili görüş ayrılıkları zikredilmişti. Orada, bu sanatla uğraşan yedi kişinin yardımlaşarak minberi yaptıkları hususunda delâlet mevcuttu. Nitekim Hz. Abbâs marangoz hizmetçisi için "insanların işi en iyi yapanıdır" demişti.[3595][305] Hz. Peygamberdin (sav) Tâif halkı üzerine mancınık la atış yaptırdığı, ashaptan bir grubun bir d e b b â b e altında, yıkmak üzere Tâif surlarına yaklaştıkları bu d e b b â b e nin İslâm'da yapılan ilk debbâbe olduğu gibi hususlar,[3596][306] bu sanatın Resulullah (sav) zamanında yüksek bir seviyede olduğunu gösterir.[3597][307]

Çocuk Beşiği

el-İsâbe'de Hz. Peygamber'in (sav) oğlu İbrahim'in biyografisinde, İsmail es-Süddînin Enes'ten naklettiği şu rivayeti buldum: "İbrahim, beşiği dolduruyordu."[3598][308] Bu rivayet beşiğin ve beşik yapanın o zaman mevcut olduğunu göstermektedir. Siyer ve mevlid kitaplarında Resulullah'ın (sav) beşiğinden sözedilir. Şihâbüddin el-Halvâni büyük Mevlidinde şöyle der: Beşik, çocuğun büyütüldüğü ve uyuması için sallandığı şeydir. Çocukluk zamanından mecaz-ı mürsel olarak yatak manasında da kullanılır. er-Rekâ-ik'te şu bilgi geçer: İbnEbi'z-Zi'b,[3599][309] halife Mansur ile konuştu. Konuşmasında sert ve katı olup şöyle dedi: "Vallahi, ey mü'minlerin emîri, ben sana oğlun Mehdi'den daha nasihatçıyım!" Sonra Süfyân ile karşılaştı, Süfyân ona şöyle dedi: "Ey Ebû Haris, şu zorbaya söylediklerinle sevindik, fakat ona dediğin 'oğlun Mehdi* sözünden hoşlanmadım." İbn Ebî Zi'b ise ona şöyle karşılık verdi: "Allah seni bağışlasın ey Ebû Abdullah, hepimiz 'mehdi'yiz, hepimiz mehd'de (beşik) idik!."

Hafız Suyûti'nin el-Hasâisu'1-kübrâ'sında İbnü't-Tarrâh'm şöyle dediği zikredilir: Ebû Abdullah Muhammed b. Mualla el-Ezdî'nin

---

[3594][304] Umdetül-kârî, IX, 297.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/288.
[3595][305] Bu konu için bkz. 1, 148-151 (Arapça metin, I, 67-69).
[3596][306] bkz. s . 134. Bu başlık altındaki bilgiler esasen Huzâi tarafından (s. 711} verilmiş olup metinde özet olarak ve Kettâni'ye ait gibi zikredilmiştir. Metindeki hatalar için de Huzâi'ye bakınız.
[3597][307] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/289.
[3598][308] eUsâbe, I, 94.
[3599][309] İbn Ebî Zi'b (ö. 158/775) için bkz. Zirikli, VII, 61.

Kitâbu't-Tarkîs'inde3600[310] Halimetnin (ra) Resulullah'ı (sav) salladığı zaman söylediği şiirlerden şunu gördüm:
Ya Rab ona verdiğin zaman öyle bırak
Onu yükselt yücelere yücelt onu
Düşmanların onun hakkındaki bâtıl
İddialarını geçersiz kıl.3601[311]
el-İsâbe'de Abdullah b. Zübeyr b. Abdülmuttalib'in biyografisinde, Zübeyr b. Abdülmuttalib'in Resulullah'ı (sav) küçükken salladığı ve şöyle dediği kaydedilir:
Muhammed b. Abdullah
Yaşadın nimet dolu bir hayat
İzzet ve yücelik içinde.3602[312]
el-İsâbe'de Şeyma bint Hâris'in biyografisinde de şu bilgi verilir: Muhammed b. Mualla el-Ezdî et-Tarkîs adlı kitabında, Şeyma'nın (ra) Resulullah'ı (sav) sallarken şöyle dediğini zikreder:
Ey Rabbimiz bize bırak Muhammed'i
Göreyim ta kî onu onbeşinde yirmisinde
Sonra da efendi ve kadri yüce olarak
Düşman ve hasetçilerini rezil rüsvay edeyim
Ona bir yücelik ver ki sürsün sonsuz olarak
Muhammed b. Mualla şöyle der: Ebû Urve el-Ezdî bu şiiri söylediği zaman şöyle derdi: Ne güzel, Allah onun duasını ne güzel kabul etti.3603[313]

Ahşaptan Kadeh Yapan

İbn İshak'ın Sîret'inde Ebû Râfi ile ilgili kıssada onun şöyle dediği kaydedilir: Ben kadeh (bardak) yapardım, onları zemzem hücresinde yontardım.3604[314]
Bu bilginin aynısı Ebû Râfi'in İbn Sa'd'ın Tabakât'ındaki biyografisinde de geçmektedir.3605[315]

Kuyumcu

Buhâri "Kuyumcu ile ilgili olarak söylenenler babı" başlığını açar ve Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile zifafa girmek istediği zamanla ilgili olarak şöyle dediğine dair rivayeti tahric eder: "Benî Kaynuka'dan (Medine yahudilerinden bir grup) kuyumcu biriyle, izhir3606[316] getirmek için benimle gelmesi hususunda sözleştim. Onu kuyumculara satıp düğün

---

3600[310] bkz. SuppL, I, 174.
3601[311] el-Hasâisul-kübrâ, I, 147.
3602[312] el-lsâbe, II, 308.
3603[313] el-tsâbe, IV, 344.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/289-290.
3604[314] İbn Hişâm, I, 646-647. Bu bilgiler metinde Kettâni'ye ait gibi görünmekle birlikte gerçekte Huzâi'ye (s. 712) aittir. Hücre kelimesi metinde "hufre" (çukur) şeklinde geçmiştir.
3605[315] ibn Sa'd, IV, 73.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/290.
3606[316] Kuyumcular tarafından ve ayrıca tavan kaplamasında kullanılan güzel kokulu bir ağaç.

yemeğimde harcamak istedim"3607[317] Yine Sahîh-ı Buhân'de, Mekke'nin bitkilerinin koparılmasını haram kılan Resulullah'a (sav) Hz. Abbâs'ın söylediği şu söz kaydedilir: "Kuyumcularımız ve evlerimizin tavanları için izhir (kesilmesi) hariç."3608[318]
Hafız Ibn Hacer Fethu'l-Bârî'de, bu başlık altında verilen hadisle ıl-gılı olarak şöyle der Bu hadisten, gayrimüslim bile olsa kuyumcu ile muamelenin caiz olduğu, sözgelimi insanların en rezillerinin uğraşmasında olduğu gibi bir sanata fesat girmesinin, o sanat erbabı ile muameleyi terket-meyı gerektirmediği anlaşılmaktadır Müellif bununla muhtemelen "insanların en yalancıları boyacılar ve kuyumculardır"3609[319] hadısine işarette bulunmuş olup Ahmed b Hanbel ve başkaları tarafından tahrıc edilen bu hadisin isnadı " m u z d a r ı b " tır Ibn Hacer sonra şöyle der Bu başlığı açmaktan maksat, kuyumculuğu ve Resulullah'ın (sav) bunu onayladığını zikretmektir.3610[320]
el-tsâbe'de müellif, kuyumcu Ebû Râfî'ın biyografisini verir ve Ibra-hımel-HarbfnınGarîbü'l-hadîs'te " c e y y ı d " (sahıh,makbul)bırse-nedle Ebû Râfi'den şu rivayeti tahrıc ettiğini zikreder Hz Ömer bana şaka yaparak şöyle dedi "insanların en yalancısı kuyumcudur, 'bugun-yarın' der"3611[321]
Bedruddın ed-Demâmînî Sahih-i Buhâri şerhinde "Kuyumcu babanda Ibnu'l-Muneyyır'den şu nakilde bulunur Kuyumcu ile muamele konusunda bir tembih vardır Şöyle ki kuyumculuk güzel bir sanat olup onunla uğraşan kimseyle muamelede bulunmaktan ne din ne mürüvvet bakımından kaçınmamalıdır Bazankışının sanatındafesatçoğalırveonunlayahu-dıler gibi insanların en rezilleri uğraşırlar Bu onunla meşgul olan kimsenin ne ayıplanmasını (şahitliğine engel oluşu) gerektirir ne de "adalet" konusunda derecesini duşurur Anlaşılan şudur ki Araplar nazarında, kendisiyle uğraşılması tabiatın aşağılığı ve mürüvvetin düşüklüğüne işaret olan sanat, bu orfun geçerli olduğu zaman ve yerde onunla uğraşan için ayıplayıcı-dır Mahkı imamlarından Ibn Muharrız şöyle der "Çopçu, debbâg, hacamatçı ve dokumacı gibi aşağı meslek sahiplerinin şahitlikleri, layık olmadığı halde bunu isteyerek yapan kimse dışında, reddedilmez Böylesi kimsede reddedilmesi ise bu durumun onun aklında bir eksikliğe delâlet etmesin-dendir." Bu bilgi Demâmîni'nin el-Mesâbîh adlı eserinde nakledilmiştir.3612[322]

Nakkaş

Ibn Ebî Hatim el-tlel'de, Ukayli yoluyla, onun Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den, onun da annesinden şu rivayetini tahric eder: "Resulullah (sav)

3607[317] Buharı, Buyu 28.
3608[318] Baharı, Buyu 28.
3609[319] bkz el-Mekâsidul-hasene, s 76 Ayrıca bkz s 314 (dipnot 417).
3610[320] Fethul-Bârî, IX, 167 168 Metinde hataveduşukluk mevcuttur "Muzdarıb" hadis, senedi birbirine aykırı şekilde rivayet edilen ve aralarında tercih imkânı bulunma yan hadistir (Aydınlı, s 123).
3611[321] el-lsâbe, IV, 74 Ayrıca bkz en-Nihâye, III, 10 (Burada 'yeım' ile "ğad" kelımele rı arasmda "vâv" harfi vardır).
3612[322] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/290-292.

Akîl'in yanına girdi ve Necâşi'nin kendisine hediye ettiği kıiremsi yüzüğü ona hibe etti. Resulullah (sav) ona Ihlas ve Muavvizeteyn surelerini yazdırmıştı." Ibn Ebî Hatim şöyle der: Babam, hadisin "münker" veUkay-li'nin Abdullah b. Muhammed b. Akîl'in oğlu olduğunu, hadisinin de "leyse bi-şey" olduğunu söyledi.3613[323] Yine el-İlel'de müellif şöyle der: Babama, Kasım b. Muhammed b. Akîl'in Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den, onun daCâbir'den (ra) rivayet ettiği "Necâşî Hz. Peygamber'e (sav) içinde resim olan bir gümüş yüzük hediye etti. Hz. Peygamber onun etrafına İhlas ve Muavvizeteyn'i yazdı" hadisini sordum, hadisin münker ve Ka-sım'ın da "metrûkü'l-hadîs" olduğunu söyledi.3614[324]
Derim: "Münker" terimihadisotoritelerince.manasıbakımın-dan münkerlik kastedilse bile, bazan " f e r d " hadis için kullanılır. Bu konuda, Hz. Peygamber'in (sav) hükümdarlara yazdığı mektuplarla diğer belgeleri mühürlemek için kerim adını yüzüğüne nakşettirdiğine dair hadisler, başka hadislere ihtiyaç duyurmamaktadır. Nakısın Medine'de yapılmış olması, orada nakış yapanların varlığım gerektirir. Kelâi'nin el-îktifâ adlı eserinde, Muğire b. Şu'be'nin hizmetçisi Ebû Lü'lüe'nin nakışçı, demirci ve marangoz olduğu zikredilir.3615[325]

Altından Burun Yapımı

el-İsâbe'de müellif, Dahhâkb. Arfece es-Sa'dî'nin biyografisini verir ve Ibn Mende'nin ondan şu rivayette bulunduğunu kaydeder: Kilâb savaşında onun burnu yaralandı, Resulullah (sav) altından bir- burun takmasını ona emretti, Ibn Hacer, müelliflerin hadisi bu şekilde zikrettiklerini, fakat meşhur rivayete göre burnu yaralanan kimsenin Arfece olduğunu söyler.3616[326] el-İsâbe'de (III, 284) Tarafe b. Arfece'nin de biyografisine bakınız.3617[327] Arfe-ce'nin bu hadisi Tirmizi'nin Câmi'inde de mevcut olup Tirmizi şöyle der: İlim ehlinin birçoklarından, dişlerini altınla tutturdukları rivayet edilmiştir.3618[328] Hz. Peygamber (sav) altının özelliğinin, kokmaması olduğuna işaret etmiştir.
Derim: Ebû Dâvud Sünen'inde Arfece hadisiyle ilgili olarak "Dişleri altınla tutturmaya dair hadisler babı" başlığını açarak şu tahricde bulunur: "Kilâb savaşında Arfece b. Esad'ın burnu kesildi. O gümüşten bir burun yaptırdı, burnu koku yapınca Hz. Peygamber (sav) ona emretti, o da altından bir burun taktı."3619[329]
Derim: Bu, sanat incelik ve titizliği konusunda ileri seviyeyi gösteren en büyük delildir. Çünkü altından burun yapıp onu yerine bağlamakher sanatkar veya ustanın yapabileceği bir iş değildir. İbn Sa'd Tabakât'da şu

3613[323] el-İlel, I, 489-490, "Leyse bi-şey" ifadesi, hadisin hiçbir şekilde alınmayacağını gösterir (Aydınlı, ^. 89).
3614[324] age, I, 491 "Metrâku'l-hadîs" ifadesi, muhtelif cerh sebeplerinden biriyle tenkıd edilen ravının rivayetim gösterir ki bu hadis hiçbir şekilde alınmaz (Aydınlı, s. 99).
3615[325] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/292.
3616[326] el-İsâbe, 11,207.
3617[327] age, II, 223 Burada Tarafe için de aynı şey söylenmiş, sonrada bu konudaki görüşler zikredilmiştir.
3618[328] Tirmizi, Libâs 31. Buradaki ifade, İlim ehlinden birçoğunun, 0:1ların (ashap) dişlerini altınla tutturduklannı rivayet ettikleri şeklindedir.
3619[329] Ebû Dâvud, Hâtem 7. Ayrıca bkz. ibn Sa'd, VII, 45.

tahricde bulunur: "Hz. Osman, dişlerini altınla tutturmuştu."3620[330] Bununla, Bustâni'nin Dâiretü'l-meârif te "sin" harfinde (X, 125) belirttiği üzere bazılarının diş cerrahisi ve diş yapımını yeni buluşlardan saymalanndaki isabetsizliği anlamış olursun. Bu görüş kabul edilebilir değildir. Nitekim Yunan ve Latin şairlerinin şiirlerinde yapma dişlerin anıl dığı da kaydedilmektedir.3621[331]

Ashabın Çok Sayıda Mevcut Olduğu Hz. Osman'ın Halifeliğinin Son Zamanlarında Yeldeğirmeni Yapımı

Şihâbüddin el-Mercânî'nin Vefiyyetü'l-eslâf mda (s. 335) Arapların Hz. Osman'ın halifeliği sırasında hicretin 29. (650) yılında, müteaddit kutularda gidip gelen rüzgârlarla işleyen yeldeğirmenleri yaptıkları zikredilir.3622[332]

Ressam (Musavvır)

Buhâri, Sahih'te "cansız resimleri satma ve resimlerden mekruh olanlara dair bâb" başlığını açar ve Said b. Ebi'l-Hasan'dan şu rivayati tahric eder: Ben İbn Abbâs'ın yanındaydım. Bir adam gelerek şöyle dedi: "Ey Ebû Abbâs,3623[333] ben geçimi el sanatıyla olan bir insanım, şu resmileri yapıyorum." İbn Abbâs, resim yasağına dair hadisi haber verdikten sonra şöyle dedi: "Vah sana, bunu mutlaka yapmak zorundaysan şu ağacı ve benzeri ruh bulunmayan her şeyi yap."3624[334]
İmam Melikü'l-ulemâ Alaüddin b. Mesud el-Kâsânî el-Hanefî'nin Bedâiu's-senâi' fî tertîbi'ş-şerâi' adlı eserinde (I, 117) İbn Abbâs'tan, onun bir ressamı resim yapmaktan nehyettiği nakledilir. Ressam "nasıl yapayım, bu benim geçim vasıtam?" deyince İbn Abbâs "Mutlaka yapman gerekiyorsa ağaç resimleri yap" dedi. Kâsâni Bedâi*de şu bilgiyi de zikreder: Resim, uzaktan bakan kimse tarafından görünmeyecek kadar küçük olması halinde bir mahzuru yoktur. Çünkü putlara tapanlar, onlardan son derece küçük olanlara tapmıyorlardı. Resim yaygıda ve kıblenin arka istikametinde veya namaz kılanın ayağı altında olsa bu yaygı üzerinde namaz kılmak mekruh olmadığı gibi herhangi bir mahzuru da yoktur. Rivayet edildiğine göre Ebû Musa'ya ait bir yüzükte iki sinek şekli vardı. Hz. Ömer zamanında Hz. Danyal'a (as) ait yüzük bulunduğunda kaşı üzerinde, aralarında bulunan bir adamı yalayan iki aslan vardı.3625[335]
Mevâkibu Rebî'de (s. İ92) de şu bilgi verilir: Hz. Danyal'm (as) yüzüğünün nakşı, Rabbinin nimetini unutmaması için, onu yalayan iki aslan şeklinde idi. Ebû Musa el-Eş'arî Basra ve Fars arasında Ahvâz memleketlerinden

---

3620[330] İbn Sa'd, III, 58.
3621[331] Dâiretü'l-meârif, X, 135.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/292-293.
3622[332] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/293.
3623[333] Metinde İbn Abbâs şeklinde geçmiştir.
3624[334] Buhâri, BuyÛ 104. Ayrıca bkz. Fethul-Bfirî, IX, 288; el-Bahru'r-rftik, II, 31.
3625[335] Bedâiu's-senâi,' I, 1X6.

biri olan Sus şehrindeki nehirde onun kabrini bulduğunda yüzüğü elde etmişti. Ebû Musa Hz. DanyaVın naşını çıkarmış, kefenlemiş, namazını kılmış ve sonra da Sus nehrine defnetmişti.3626[336] Bu yüzük Ebû Musa'nın oğlu Ebû Bürde'nin elindeydi.
Arif en-Nâblusî'nin ŞerhuVTarîkati'l-Muhammediyye'sinde (II, 308) el-Kâfî'den naklen şu bilgi verilir: Ebû Hüreyre'nin yüzüğü üzerinde iki sinek şekli vardı. Danyal'ın (as) yüzüğü üzerinde de bir erkek ve bir dişi aslan ile aralarında yaladıkları bir çocuk şekli vardı. Hz. Ömer ona bakınca gözleri doldu. Şöyle ki, Danyal (as) süt bebeği iken derin bir kuyuya atılmıştı. Allah Teâlâ ona, kendisini koruyacak bir erkek ve emzirecek bir dişi aslan lütfetti, onlar da Danyal'ı (as) yalıyo» lardı. Bu nakışla o, Allah'ın kendisine olan lütfunu yaşatmak (unutmamak) istedi. İbn Abbâs'ın da küçük resimlerle çevrelenmiş bir ateş ocağı vardı. Hz. Danyal'ın anılan yüzüğü Hz. Ömer zamanında bulundu, o da Ebû Musa el-Eş'arfye verdi. Şöyle ki, Buhtunna-sır'a "bir çocuk doğacak ve senin yokoluşun da onun eliyle olacak" dendi. O da doğan her çocuğu öldürmeye başladı. Danyal'ın, annesi doğum yapınca, ölümden kurtulması ümidiyle onu bir kuyuya attı. Allah da ona erkek ve dişi aslanı lütfetti.3627[337] Bu bilgi en-Nihâye ve el-Feth'de de geçmektedir.3628[338] Nab-lusi sonra da el-Bahr'dan şu bilgiyi nakleder: Resim dinar ve dirhemlerin üzerinde olunca meleklerin eve girmekten çekinip çekinmeyecekleri konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kadı Iyâz'agöre ilgili hadisler tahsis edilmiş olup bu şekiller meleklerin eve girmesine engel olmaz.
Nevevı3629[339] ise lafzın umum ifade ettiği (ve dolayısıyla melekleri engelleyeceği) görüşündedir.3630[340] Sayrafi'de,3631[341] resimlerin ortulu olması halinde bir mahzur bulunmadığı belirtilmiş olup bu bilginin aynısı el-Hulâsa ve Câmiu'l-fetâvâ'da da geçmektedir Hazâinu'l-fetâva*da3632[342] da geçtiği üzere, kışının elinde resimler olduğu halde imamlık yaparsa, imamlığı mekruh olmaz.3633[343] et-Tefârîk'te kaydedildiği üzere kışı boyayla resimlenmiş bir evi yıkarsa, evin kıymetini tazmin eder, boya ve resimleri etmez 3634[344]
Munâvı Şerhu'ş-Şemâil'de "yuzuk bâbı"nda Ibn Cemâa'dan şu nakilde bulunur "Hz Peygamber'ın (sav) yüzüğünde insan resmi bulunduğunu iddia eden kimse hata etmiştir " Munâvı şöyle der Burada hatayı mutlak olarak anmak gerekmez Zeynuddın el-Irâkî, m u r s e 1 veya m u ' -d e 1 hadisler ile mevkuf haberlerde (âsâr) yuzuğe resim nakşedıldığının kaydedildiğim belirtir Mu'del veya m u r s e 1 hadis, Abdurrez-zâk'ınMa'mer'den yaptığı şu rivayettir "Abdullah b Muhammedb Akıl bir yuzuk çıkardı ve Hz Peygamber'ın (sav) onu taktığını söyledi

3626[336] bkz. Mu'cemül-büldânMH, 280.
3627[337] İbn Abbâs'ın ocağıyla ilgili bilgiden sonra verilen malumat için bkz. el-Bahru'r-râik, II, 30.
3628[338] İbnü'l-Hümâm, Fethul-Kadîr, I, 363.
3629[339] Metinde Sevrı şeklinde geçmiştir.
3630[340] bkz el-Bahru'r-râik, II, 30, Ibn Abıdîn, Reddul-muhtâr, 1,644.
3631[341] Metinde geçen Samırebı kelimesi doğru şekilde Sayrafi olmalıdır (bkz A Ozt4, Hanefî Fıkıh Âlimleri, s 134).
3632[342] Bu eser Hizânetul-fetâvâ olmalıdır (krş A Özel, age, s 50).
3633[343] bkz el-Bahru'r-râik, II, 29.
3634[344] age, II, 31, Ibn Abıdîn, 1, 650 Metindeki ibarede hata vardır.

Yüzükte aslan şekli vardı " Ma'mer şöyle der "Arkadaşlarımızdan bazılarının o yuzuğu yıkayıp suyunu içtiklerini gordum " Bu hadis m u r s e 1 veya m u ' -d e 1 olup bununla delil ortaya konulmaz Mevkuf haberlere gelince, Ibn Ebî Şeybe Musannef inde "Huzeyfe'nın yüzüğünde, aralarında 'elhamdülillah' yazılı bulunan karşılıklı ıkı turna, olduğu,[3635[345]] Enes'ın yüzüğünde bir aslan[3636[346]] ve Imrân b Husayn'ın yüzüğünde de kılıç kuşanmış bir insan şekli işlenmiş olduğuna[3637[347]] dair haberler tahrıc eder Zeynuddın el-Irâkî şöyle der Bunlar mevkuf haber olup delil sayılamazlar Bazıları da sahih değildir Enes'ın haberi dışında ılletsız olmayanı da yoktur Onun haberi de resim yasağı ile ılgıh sahih hadislere aykırıdır

Derim Imrân'ın yuzuğu ve ona insan resmi nakşedıldığıne dair bu kıssayı Ibn Sa'd da Tabakât'da (VI, 5) onun biyografisinde verir.[3638[348]] Enes'ın haberi de "Enes'ın yüzüğünde bir kurt veya tilki vardı" lafzıyla orada geçer (VII, 11)[3639[349]] Tabakât'da Kadı Şureyh'ın biyografisinde, onun yüzüğünde, aralarında bir ağaç bulunan ıkı aslan olduğu,[3640[350]] Ebû Ubeyde b Abdullah b Mesud'un biyografisinde, onun yüzüğünde, dağlar arasında ıkı turna veya turna başı olduğu (VI, 146) zikredilir.[3641[351]] Yine Tabakât'da (VI, 210) büyük imam Dahhâk b. Müzâhir'in biyografisinde, onun gümüş bir yüzüğü, kupa (kadeh) benzeri bir kaşı ve nakşının da kuş şekli olduğu zikredilir.[3642[352]]

Hamza Fethullah el-Mısrî'nin el-Mevâhibü'1-fethiyye fî ulûmi'1-lu-ğati'l-Arabiyye fi, 235) adlı eserinde, Muâviye b. Ebî Süfyân'ın, üzerinde kılıç kuşanmış halde resmi bulunan dinarlar bastırdığı zikredilir. Fakat allâme Türk veziri Cevdet Paşa Tarih'inin mukaddimesinde şöyle der: Bazı tarihçiler Muaviye ile Halid b. Velid'in kılıç kuşanmış olarak resimlerinin sikkeye basıldığını nakletmişler ve Vâsıf Efendi de onları izleyerek Muaviye b. Ebî Süfyân'ın kılıç kuşanmış resmini sikkeye nakşettiğini kaydetmişse de mezkur rivayetin nakli sübut ve sıhhat derecesine ulaşmamıştır (Cevdet Tarihi'nin Arapça tercümesi, s. 270).[3643[353]] Bu hususta "Birinci Bölüm"de yastıkla ilgili olarak geçen bilgilere bakınız.[3644[354]]

Ebü'l-Kasım et-Tücîbî Rihle'sinde şöyle der: Uzun Ömürlü sadûk müs-nid Nâsirüddin Ebû Hafs b. Abdülmun'im ed-Dımaşkî, kendisine "kıra-afımla bize faziletli ve fakih imam Şeyh Muvaffakuddin Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisfden şunu haber verdi: Bize rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattâb (ra) Şam'a gittiğinde, ehl-i kitab kendisi için yemek yapıp onu davet ettiler. Yemeğin nerede olduğunu

---

3635[345] Ibn Ebî Şeybe, el-Musannef, V, 190 {nr 25100).
3636[346] age, V, 190 (nr 25102).
3637[347] age, V, 191 (nr 25104).
3638[348] îbn Sa'd, VII, 10.
3639[349] Ibn Sa'd, VII, 18.
3640[350] Ibn Sa'd, VI, 139.
3641[351] Ibn Sa'd, VI, 210. Metinde hata olup aslına bakılmalıdır.
3642[352] Ibn Sa'd, VI, 301.
3643[353] Cevdet Paşa, Tarih,!, 241-252.
3644[354] bkz. I, 114. Ayıca bkz. s. 179.

sorunca, kilisede olduğunu söylediler. Hz. Ömer oraya gitmeyi hoş bulmadı ve Hz. Ali'ye halkla birlikte gitmesini söyledi. O da müslümanlarla birlikte gitti, kiliseye girip yemek yediler. Hz. Ali resimlere bakmaya koyuldu ve şöyle dedi: "Ne olurdu emîrü'l-mü'minîn (kiliseye) girse ve yemekten yeseydi!." Ben bu olayı adı geçen İmam Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin Zemmü'l-müvesvisîn ve zemmü*l-vesvese[3645[355]] adlı eserinde bizzat gördüm (Mısır baskısı, s. 19).

Hanbelilerin büyük kitaplarından, Şeyh Mansur b. İdris el-Hanbe-lî'nin Keşşâfü'1-kınâ an metnfl-tknâ[3646[356]] adlı şerhinde, asıl metinde geçen "velimeye (düğün yemeği) davet edilenkimse,oradacanlılara ait resimler işlenmiş perdeler görse, eğer onları indirmek"veya resimlerin başlarını kesmek imkânı varsa bunu yapar, değilse bunlar izale olunmadıkça orada oturması mekruh olur" şeklindeki bilgi verilirken müellif şöyle der: el-tnsâf adlı eserde, mezhepte kuvvetli görüşün bunun haram olmadığı şeklinde olduğu kaydedilir.[3647[357]] Yine Keşşâfü'l-kınâ'da "Hz. Peygamber (sav) Kabe'ye girip orada Ht. İbrahim ile İsmail'i fal oklarıylakura çekerken gösteren resimleri görünce, 'Allah onlara lanet etsin, biliyorlar ki Hz. İbrahim'le İsmail fal oklanyla asla kura çekmemişlerdi'. Bu hadisi EbûDâvud rivayet eder"[3648[358]] şeklinde metinde geçen bilgiden sonra da müellif şöyle der: Kilise[3649[359]] ve havralara girmek haram olmayıp buralar da resimlerden hali değildir, içinde resim olduğu için meleklerin bir eve girmemesi, o evde köpek bulunmasında olduğu gibi, eve girmenin haram oluşunu gerektirmez. Yanlarında çan bulunan kimselere eşlik etmek de meleklerin onlara eşlik etmemelerine rağmen haram değildir. O halde davete icabette bulunmamak, böyle yapanı (resim bulunduranı) cezalandırmak ve yaptığından vazgeçirmek maksadıyla mubah olur.[3650[360]]

Mısırlı âlimlerden biri şöyle der: Araplar Abbasiler devrinde duvarlara ve kitap sayfalarına şematik harflerle son derece itinalı resimler yapmışlardır. Biz, hicri uçuncu yüzyıla tarihlenen eski bir kitaba muttali olduk ki müellifi onda bir grup seçkin şahsiyetin resmini yapmıştı Son olarak da IV., V. ve VI. yüzyıllara tarihlenen birçok kitaba vakıf olduk. Kim Endülüs tarihini okursa, halife Abdurrahman en-Nâsır'ın hakkında darb-ı mesel söylenen Kasru'z-Zehrâ'yı yaptırdığını, onu cariyesi Zehra'ya mesken yapıp onun adıyla adlandırdığını ve kapısı üzerine şematik resme sembol olarak onun resmini yaptırdığını görür.

Şerif Ebû Abdullah el-Cevvânî en-Nukat alel-hitat adlı kitapta şöyle der: Halife Âmir-Biahkâmillâh[3651[361]] ahşaptan büyük bir bina yaptırdı. Çeşitli renklerle boyanmış bu yapının üstüne şairlerle memleketlerinin resimlerini yaptırdı. Onların her birinden de medhe dair birer kıta şiir istedi ve bu şiirler her şairin başı yanına yazıldı. Her birinin resminin

---

[3645[355]] bkz. Suppl., I, 689.
[3646[356]] Metinde "keşşâr kelimesi "keşf," "an" harfi de "alâ" şeklinde geçer.
[3647[357]] Keşşâfül-kınâ, V, 170.
[3648[358]] Ebû Dâvud, Menâsık 92, Buharı, Meğâzî 48.
[3649[359]] Metinde "kenâıs" kelimesi "kıtâbıyyîn" peklinde geçmiştir.
[3650[360]] Keşşâfü'1-kınâ, V, 170.
[3651[361]] bkz. N. A. Koenmg, "Âmir," IA, I, 407 Olum tarihi miladi 1130 dur.

yanıbaşına da suslu zarif bir raf yaptırdı. Âmir bu yapıya girince şiirleri okudu ve sevinç duydu. Her rafa da her biri elli dinar ihtiva eden kapalı (muhurhı) birer resim konulmasını ve her şairin girip kendi resmini bizzat almasını emretti ki birçok şairdiler. Endülüs'te Gırnata'da Elhamra sarayı harabeleri içinde hicrî VIII. yüzyıla ait olduğu anlaşılan ve Arap üslubu üzere, kadıları gösteren bir resim bulundu.
Derim: Endülüslü kadılara ait anılan resmin aslından çekilmiş fotoğrafını gordum. Paris'te Millî Kutuphane'ye giden biri, VI-VII yüzyıllarda yaşamış bir astronomi âlimine ait ve birçok tanınmış musluman şahsiyetlerin resimleri bulunan tarihe dair bir kitap gördüğünü söyledi Bunlardan bin de Hz. Pegyamber'in (sav) resmiydi. Anlaşılan bu resim hayalî olup gerçek değildir Makrızı'nin el-Hıtat'daDav'u'n-nibrâs ve ünsü'l-cüllâs fî ahbâ-ri'1-muzavvikîn mine'n-nâs adlı bir eserden nakilde bulunduğunu ve bunun ressamların biyografilerine dair kaleme alınmış bir eser olduğunu söylediğini gordum.[3652[362]] " Tabip ez-Zehrâvî'nin 584 (1188) yılına tarihlenen ve cerrahî aletlerin son derece özenle yapılmış resimlerini ihtiva eden cerrahîye dair bir kitabı vardır. Bu aletlerden bazılarının, yakın zamanlarda bulunmuş olduğu sanılan cerrahî aletlerin benzerleri olduğu bu resimlerden anlaşılmaktadır, Ferid Vecdi'nin Dâiretü'l-Meârif inde "Kitâb" maddesine bakınız.[3653[363]] Ben Şam'da Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Veîiyüddin İbn Haldun'un elle yapılmış birer resmini gördüm. İbn Haldun'un İspanya şehirlerinden Escurial'de bulunmuş bir resminden çekilmiş fotoğrafı bende mevcuttur. Allah en doğrusunu bilir.[3654[364]]

Lambada Yakmak Veya Gemi Kerestesine Sürmek İçin İçyağı Kullanılması

Sahîh-i Buhâri'de Câbjr'den (ra), fetih yılı Mekke'de Hz. Peygamber'in (sav) şöyle dediğini duyduğu nakledilir: "Allah ve Resulü şarap, ölmüş hayvan eti, domuz ve put satımını haram kılmıştır. Şöyle denildi: 'Ey Allah'ın Resulü, ölmüş hayvanın içyağı ile gemi cilalanması, deri yağlanması ve insanların aydınlanmada kullanmasına ne dersiniz?' Resulullah (sav) bunun üzerine şöyle buyurdu: Hayır, o haramdır. Allah yahudilere lanet etsin, Allah Ölü hayvanların içyağını haram kılınca onu erittiler, sonra da satıp bedelini yediler."[3655[365]] Ali el-Kârî Şerhu'l-Mişkât'te "onunla gemi cilalanması" sözü ile ilgili olarak şöyle der: "gemilerin kerestelerini." Nevevi "o haramdır" ifadesiyle ilgili olarak "o zamiri satışa râcidir, faydalanmaya değil" der. Şafii ve talebelerine göre de doğru görüş budur. Ulemanın çoğunluğuna göre ise ondan faydalanma kesin olarak haramdır. Bu, yasağın umum ifade etmesinden dolayıdır. Ancak bundan tahsis edilen tabaklanmış deri bu hükmün dışındadır. Bizim mezhebimizde (hanefiler)

3652[362] el-Hıtat, 11, 318.
3653[363] Dâiretül-meârif, VIII, 76.
3654[364] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/293-298.
3655[365] Buhâri, Buyu 112.

sahih görüş, hariçten pislenmiş zeytin yağı, sade yağ vb. yağların aydınlatma vb. yerlerde kullanılmasının caiz olduğudur; zeytin yağının sabun yapılması, pislenmiş balın arılara, ölü hayvan etinin köpeklere ve yiyeceğin de hayvanlara yedirilmesi gibi. Ebû Hanife ve talebeleri, satıcının açıkça söylemesi halinde pislenmiş zeytin yağının satışını caiz görmüşlerdir.[3656][366]

Süt Satışı

Ebubekir b. Ebî Meryem şöyle der: Mikdâm b. Ma'dikerib'in bir cariyesi vardı, süt satıyor ve Mikdam da parayı alıyordu. Kendisine "subhanallah, süt satıp parasını mı alıyorsun?" dediler. O "evet, bunda bir mahzur yoktur, Resulullah'ı (sav) duydum şöyle diyordu: Bir zaman gelecek, dinar ve dirhemden başka bir şeyin faydası olmayacaktır" karşılığını verdi. Tebrîzi bu hadisi Mişkât*da Ahmed b. Hanbel'e isnadla vermektedir.[3657][367] Ali el-Kârî, Mişkât şerhinde hadisle ilgili olarak Tîbf den naklen şöyle der: Bunun manası şudur: İnsanlara kazançtan başka birşeyin faydası olmayacaktır. Zira onu terkederlerse harama düşeceklerdir. Nitekim birine "kazanç seni dünyaya yaklaştırıyor" denilince şu karşılığı vermişti: "Hayır, beni dünyaya yaklaştırmıyor, beni ondan koruyor." Selef âlimleri şöyle derdi: "Ticaret yapın ve kazanın, öyle bir zamandasınız ki biriniz muhtaç duruma düşecek olursa yiyeceği ilk şey dini olacaktır!." Rivayet edildiğine göre Süfyân'ın bir malı vardı, onu karıştırıp duruyor ve şöyle diyordu: "Eğer bu olmasaydı, Abbasîler beni mendil gibi pisliklerini silmede kullanırlardı."[3658][368]

Demirci

Sahîh-i Buhâri'de Enes b. Mâlik'ten şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) ile birlikte demirci Ebû Seyf in yanına girdik. O, İbrahim'in süt babasıydı."[3659][369] Çünkü hanımı Ümmü Bürde ona sütünü emdirmişti. el-İstîâb'da, Hz. Peygamberdin (sav) oğlu İbrahim'in vefatı olayı ile ilgili olarak Enes'in şöyle dediği zikredilir: Hz. Peygamber (sav) gitti, ben de kendisiyle birlikte gittim. Ebû Seyf i körüğünü üflerken bulduk. Ev dumanla dolmuştu. Hz. Peygamberdin (sav) önünde süratle giderek Ebû Seyf e vardım ve ona "Ey Ebû Seyf, dur, Resulullah geldi" dedim, o da durdu.[3660][370]
Derim: Buhâri Sahîh'te "demirci babı"[3661][371] başlığına yer verir. Hafız İbn Hacer şöyle der: Bu başlıktaki "kayn" kelimesi "kâf harfinin fethasıyla okunur. İbn Düreyd şöyle der: "Kayn, esas olarak demirci demektir. Sonra

---

[3656][366] Mirkâtül-mefâtîh, III, 292. Metinde birçok hata olup aslına bakılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/298.
[3657][367] Mişkâtül-Mesâbîh, II, 78. (nr. 2784).
[3658][368] Mirkâtül-mefâtîh, III, 299. Metindeki hata için aslına bakılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/298-299.
[3659][369] Buhâri, Cenâiz 44.
[3660][370] el-lstîâb, I, 42. Ebû Seyf, burada Ebû Yusuf şeklinde geçmiştir.
[3661][371] Buhâri, Buyu 29.

Araplar her sanatkâr için bunu kullandılar." Zeccâc şöyle der: "Kayn, mızrak demirlerini yapana ve demirciye denir." Buhâri (başlıkta kayn ve haddâd kelimelerini kullanmakla) sanki iki kelimenin ayrı manalara geldiğini esas almıştır. Bu başlık altında zikrettiği hadiste yalnız "kayn" kelimesi geçmekte olup anlaşılan Buhâri, hükümde aynı olmaları sebebiyle demirciyi de ona ilhak etmiştir.[3662[372]]

Buhâri'nin zikrettiği hadis Habbâb'm rivayeti olup o şöyle der: "Câhiliyye devrinde kayn idim. Âs b. Vâil'de alacağım vardı, almak için ona gittim. O 'Muhammed'i inkâr etmedikçe sana vermem' dedi. Ben de 'Allah seni öldürüp tekrar sen dirilinceye kadar inkârda bulunmam' dedim... (Kıssa). Aynî Umdetü'l-kârî'de Mukâtil'in şöyle dediğini kaydeder: "Hattâb, Âs'a bazı mücevherler yapmıştı. Ücretini isteyince o şöyle dedi: Siz cennette ipek, altın, gümüş ve genç hizmetçiler olduğunu mu iddia ediyorsunuz? Habbâb, evet dedi. Âs da şöyle dedi: Sana, alacağını cennette vereceğim." Vahidi şöyle der: Kelbi ve Mukâtil, Habbâb'ın "kayn" olduğunu söylerler.[3663[373]] Ayni sonra şöyle der: Hadisten, demircinin "âdil" (şahitlik şartlarına sahip) olması halinde, sanatıyla uğraşmasının kendisine bir zararının olmayacağı anlaşılmaktadır. Ebü'l-Atâhiyye şöyle der:

Dikkat edin, takva yücelik ve ululuktur
Dünyaya olan sevginse aşağılık ve yokluk
Hür ve takva sahibi insana bir noksanlık yoktur
Muttaki olduktan sonra işi ister dokumak ister kan almak olsun.[3664[374]]

el-îsâbe'de (s. 27) Haris b. Kelede'nin azatlısı Ezrak b. Ukbe es-Sekafî'nin biyografisini vererek şöyle der: O, Hz. Peygamber (sav) Tâif i kuşattığı sırada İslâmiyyet'i kabul etmişti. O demirci (haddâd) ve kuyumcu (kayn) idi.[3665[375]] Şeyh Künti'nin el-Ecvibctü'1-nıühimme'sinde şu bilgi verilir: İslâm devletinde demir ve gümüş sanatkarlığının temeli şuna dayanır: Hz. Peygamber (sav) Hayber'i fethettiği sırada esirler arasında 30 "kayn"ı esir almıştı. Bunlar komisyoncu (simsar), sanatkar ve demirci (haddâd) idiler. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Onları müslümanların arasına bırakın; sanatlarından faydalansınlar ve onunla düşmanlarına karşı cihâdda güç kazansınlar." Bu sebeple bırakıhverdiler. Onlardan sanat öğrenenler sanatkar veya muallim diye adlandırıldılar. Onlara ise "kayn" denildi ve bunlar o günden başlayarak halkın büyüklerinin himayesine girdiler. Bu rivayeti Hatîb el-Kastaîlânî tahric etmiştir.

el-îsâbe'de müellif, Bişr b. Kays et-Temîmfnin biyografisini vererek İbn Şâhin'in Bişr b. Kays'tan şu tahricde bulunduğunu zikreder: Bişr, oğlu Ruhaym'la birlikte Hz. Peygamber'e (sav) geldi. Yaptığı bir yeminden dolayı, her ikisi bir zincirle bağlıydılar. Resulullah (sav) "Ey Bişr, onu kopar, senin üzerinde yemin yoktur!" buyurdu, o da zinciri kesti ve müslüman oldu.[3666[376]]

3662[372] Pethul-Bârî, IX, 168; Umdetül-kâri, IX, 294. Ayrıca bkz. El, IV, 819.
3663[373] Umdetül-kârî, IX, 295.
3664[374] age, IX, 296.
3665[375] el-tsâbe, I, 29.
3666[376] el-İsâbe, I, 154-155; age, Ali M. el-Bicâvî neşri, I, 304. Metinde Ruhaym kelimesi Rucayh şeklinde geçmiş, iki "yemin" kelimesi de düşmüştür. Halife'nin babası Bişr'in biyografisinde (I, 307-308) bunun benzeri bir bilgi verilmiş olup Bişr'ın malına

Derim: Hafız İbn Hacer Fethu'1-Bârf de "Kitâbu'l-Cihâd"da "zincirlere vurulmuş esirler bâbı"nda, el-îsâbe'de İbn Şâhin'e isnadla zikrettiği bu hadisten habersiz olmuştur. Orada ise İbrahim el-Harbî'den, gerçek anlamda zincirlerin varlığını nefyeden bir rivayet nakletmiştir.3667[377]
Buhâri "Kitâbu't-Tefsîr"de Âl-i İmrân sûresinde "Siz insanlar arasından çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz" (Âl-i İmrân 2/110) âyetiyle ilgili olarak Ebû Hureyre'den fra) şu rivayeti tahric eder: "insanların insanlara en hayırlı olanı, onları boyunlarında zincirlerle getirip İslâm'a sokanlardır... "3668[378]

Bina Ustası

Hz. Peygamberin (sav) yaptığı binalar: Hz. Peygamber (sav) Medine'ye ilk geldiği sırada Küba mescidini inşa etti3669[379] ve temelin atılmasına bizzat nezaret etti. Süheyli er-Ravdü'l-ünüf te şöyle der: İbn Ebî Hayseme şunu zikreder: "Resulullah (sav) Küba mescidini inşa ettiği zaman kıblesine taş koyan ilk kimse o oldu. Sonra Ebuoekir bir taş getirip koydu, sonra Ömer bir taş getirip Ebubekir'in taşının yanına koydu, sonra da insanlar binayı yapmaya koyuldular." Süheyli şöyle der: İslâm'da yapılan ilk mescid budur.3670[380]

Liderlerin Mîllî Ve Dinî Yapılara Temel Taşı Koymalarının Kaynağı

Bu husustaki temel esas, bir önceki başlık altında verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.3671[381]

Devlet Başkanının Mescid Yerini Tayini Ve Kıble Yönünü Öğretmesi

el-tsâbe'de (I, 30J müellif, Üsâme el-Haneffnin biyografisini verir ve Bâverdi'nin onu sahabeden saydığını ve Muaz b. Abdullah b. Hubeyb yoluyla bir adamdan, onun da Üsâme el-Hanefî'den şöyle dediğini tahric ettiğini zikreder: Resulullah'a (sav) ashabı içinde pazarda rastladım, onlara "Resulullah nereye gitmek istiyor?" diye sordum, "bir kavme mescid yerini tesbite gidiyor" dediler.3672[382] Yine el-tsâbe'de d, 220) müellif, Câbir b. Üsâme el-Cühenî'nin biyografisini verir ve Buhâri'nin Târîh'inde,3673[383]

---

ve oğluna kavuşması halinde zincirli olarak hacyapmayayemin ettiği kaydedilir.
3667[377] Buhâri.Cihâd 144; Fethul-Bârî,XII, 112.BuradaResulullah'ın"Ümmetimden bazı insanların zincirlere vurulmuş olarak zorla cennete sevkedildıklerini gördüm" buyurduğu, kim oldukları sorulunca da "Muhacirlerin esir alıp zorla islâm'a soktukfarı Acemlerden bir Kavım" cevabını verdiği kaydedilerek ibrahim el-Harbf nın gerçek zincirin söz konusu olmadığı, zorla islâm'a sokulup bundan dolayı cennete girmelerinden dolayı böyle denildiğim söylediği belirtilir.
3668[378] Fethul-Bârî, XII, 111.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/299-301.
3669[379] bkz Ibn Hışâm, I, 494.
3670[380] Suheylı, IV, 254 Metinde er-Ravdül-ünüf kelimesi er-Ravda, Ibn Ebî Haysı-me de Ibn Kuteybe şeklinde geçmiştir Suheylı'nın sun sozu de şöyledir "Bundan, islâm'da ilk mescid yapanın Resulullah olduğu anlaşılmaktadır."
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/301.
3671[381] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/301.
3672[382] el-İsâbe, I, 32. Metinde Bâverdı ismi Bârûdı, Hubeyb de Cuneybe şeklinde el-İsâbe, I, 32. Metinde Bâverdı ismi Bârûdı, Hubeyb de Cuneybe şeklinde geçmiş olup ayrıca düşüklük de mevcuttur.
3673[383] el-Târîhul-kebîr, II, 202.

İbn EbîÂsım'ın, Taberâni ve başkalarının Üsâme b. Zeyd yoluyla, onun Muaz b. Abdullah b. Hubeyb'den, onun Câbir b. Üsâme el-Cühenfden şu rivayetini tahric ettiklerini zikreder: Resulullah'a (sav) ashabı içinde pazarda rastladım. Onlara nereye gitmek istediğini sordum, "senin kavmin için bir mescid (yeri) belirledi" dediler. Geri döndüm, kavmim, "Resulullah bize bir me scid yeri tesbit etti ve kıbleye bir odun parçası dikti" dediler.[3674[384]]

Devlet Başkanının Bîr Yem Mescid Edinmesi Konusunda Kendisine Vekalet Edecek Kimseye Emri

eUtsâbe'de Abdullah b. Umeyr es-Sedûsî'nin biyografisinde onun dedesinin, Resulullah'ın (sav) yanından bir su matarası getirdiği ve Resulul-lah'ın ona şöyle buyurduğu zikredilir: "Memleketine vardığın zaman bu suyu o yere serp ve orayı mescid edin." Bu hadisi Taberâni el-Mu*cemü'l-ev-sat'da tahric etmiştir.[3675[385]]

Medine Mescidi (Mescid-İ Nebevi)

Sahîh-i Buhâri ve diğer kaynaklarda geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) mescidin yerine sahip olan Benî Neccâr*a haber gönderip onlara şöyle buyurdu: "Şu bahçenize fiat biçin." Onlar da "hayır, Allah'a an d ol sun onun bedelini, Allah'ın lütfedeceği dışında istemeyiz" dediler. Bunun üzerine ashap hurma ağaçlarını mescidin kıblesine dizdiler, mescidin iki yanına (temellerine) da taş koydular. Kayayı naklederken "Alla-hım, yok ahiret bayırından başka hayır/Yardım et ensar ve muhacirlere" şiirini okuyorlardı.[3676[386]] İbn İshak şöyle der: Nebi (sav), müslümanları çalışmaya teşvik için mescidin yapımında çalıştı.[3677[387]] İbn Cemâa şöyle der: Hz. Peygamber (sav) mescidin yapımını emretti, mescid kerpiçle yapıldı, temelleri taşla, direkleri hurma ağacı gövdesi, tavanı da hurma dallarından yapıldı. Kıbleye gelen taraftan arkaya doğru uzunluğu 100 arşın, diğer iki taraftan da bu kadardı. Böylece mescid kare şeklinde idi. Temel yerden yaklaşık üç arşın yüksekliğinde taştandı, üstü de kerpiçle inşa edildi.[3678[388]]

Allah Resulü'nün Mescid-İ Nebevi'yi Üç Kez İnşası Ve Bunlardan Birinin Dişili-Erkekli Kerpiçle Olduğu

el-Fecru's-sâti'de "mescidin yapımı bâbı"nda Ibn Atiyye'nin Tefsirinden şu nakilde bulunulur: Hz. Peygamber (sav) mescidini üç defa inşa etti. ilkinde

---

3674[384] el-İsâbe, I, 211. Ayrıca bkz. İbn Şebbe, I, 79; Umerî, el-Hiref ve's-sınâât, s. 209.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/301-302.
3675[385] el-İsâbe, II, 355.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/302.
3676[386] Buhâri, Salât 48, Buyu 41. Metinde hata ve düşüklük mevcuttur.
3677[387] İbn Hişâm, I, 496.
3678[388] Metinde "cerîd" kelimesi "cedîd" şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. el-Hiref ve's-sı-nâfit, s. 210-215.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/302.

"semît" ile, yani bir kerpicin onune birini koymak suretiyle; ikincisinde "dafra"3679[389] ile, yani duvarın enine bir buçuk kerpiç koyarak; üçüncüsünde ise dişili-erkekli, yani iki kerpiç üzerine enine iki kerpiç koymak suretiyle yaptı.3680[390]

Allah Resulü'nün Evleri

Allah Resulü, (sav) mescidi yaptıktan sonra, mescidin yanına evlerini (hücrelerini) kerpiçle yaptırdı. Evlerin tavanı hurma gövde ve dallarıyla, etrafı (duvarları) kerpiçle, iç bölümler ise çamurla sıvanmış hurma dalları ve yünden çullarla yapılmıştı. Bu hücrelere hava geçişini güzel sağlayacak, giriş ve çıkışı kolaylıkla ve süratle temin edecek kapılar koydu. Hz. Âişe'nin evi, Hz. Fatıma'nın evinin sırasında idi ve kıble tarafına açılan bir kapısı vardı. Ibn Zebâle'nin şu sözleri de bunu teyid eder: Hz. Hafsa ile Hz. Âişe'nin evleri arasında bir yol vardı, her ikisi evlerinde bulundukları halde, evlerinin yakınlığından dolayı birbiriyle karşılıklı konuşuyorlardı. Hz. Hafsa'nın evi, Hz. Âişe'nin güney-doğusunda bulunan Âl-i Ömer'in kulübesinin sağında idi. Bu ikisinin evlerinin aşağısında Resulullah'ın (sav) diğer hanımlarının evleri yer alıyordu. Hz. Fatıma'nın evinde, babasının evine bakan bir pencere kafesi vardı. Hz Peygamber (sav) oradan onun durumuna muttali oluyordu.3681[391]
Suheylı er-Ravdü'1-ünüf te şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) evleri dokuz taneydi, bazıları çamurla sıvanmış hurma dallarından ve tavanları da hurma dallanndandı. Bazıları ise ustuste konulmuş taşlarla yapılmış ve tavanları yine hurma dallarındandı Herevm bir hücresi Vardı; Hz. Peygamber'in (sav) hücresi, Ar'ar ağacıyla tutturulmuş kıl örgülüydü.3682[392]
Derim* Evlerin sayısının dokuz olduğunu ve her evde zaruri olarak bir tuvalet, yıllık zahire yeri ve mutfak, halkla görüşmek için bir yer, Resulul-lah'ın (sav) pâk hanımlarıyla geceleyeceği bir yer bulunduğunu bildikten sonra bunlara silah ve nakil aletlerini depolama yeri, koyun, sığır, at, deve, eşek ve Resulullah (sav) ile beytulmale ait malların konulduğu yerleri, misafir evi, hapishane, hasta yeri, Ehl-i Suffe'nin barınağı ile diğer ihtiyaçları için ayrılan yerleri de ilave ettiğiniz zaman bu yapıların büyüklüğünü ve bu bölümlerin genişliğini anlamış olursunuz Yapı için gerekli olan bu bolumleri çoğu kimse bilmez ve zannederler ki Resulullah'ın (sav) evleri son derece dar ve az sayıda idi. Andolsun, Hz. Peygamber (sav) başlangıçta bu kadarını yapmış olur da sonra bundan daha genişini nasıl yapamaz. Eğer Medine'de hicretten sonra, on yıldan fazla yaşayıp da savaşlardan, ordular çıkarmak ve etrafa seriyyeler göndermekten başka işlerle uğraşabilseydi bakınız neler yapardı.3683[393]

3679[389] Metinde bu şekilde geçen kelime asıl kaynakta "saîde" şeklinde geçer.
3680[390] Ibn Atıyye, el-Muharrerül-vecîz, VIII, 274-275.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/303.
3681[391] Bu konuda bkz Semhûdı, Vefâul-Vefâ, I, 326,el-Hiref ve's-sınâât, s 200-205.
3682[392] Suheylı, IV, 267, Vefâul-Vefâ, I, 329.
3683[393] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/303-304.

Allah Resulünün Oturması İçin Seki

Ebû Muhammed İbn Hayyân Ahlâku'n-Nebî'de Ebû Hurey-re ile Ebû Zer*den nakledilen şu rivayeti zikreder: Hz. Peygamber (sav) ashabının arasında otururdu; bir yabancı geldiğinde hangisinin o olduğunu bilmez ve sorardı. Kendisine yabancı biri geldiğinde onu tanıyabilmesi için oturacağı bir yer (seki, taraça) yapmayı Resulullah'tan istedik ve kendisine çamurdan bir seki yaptık. Onun üzerinde oturuyor, biz de iki yanında.oturuyorduk.3684[394]
Hadis bu şekliyle Sahîh-i Müslim'de "Kitâbü'l-Imân" da Cebrail'in gelişi kıssasında geçmektedir.3685[395] Huzâi'nin bu hadisi adı geçene isnadla yetinmesi bir dikkatsizlik ve gaflettir. Bu sekinin yeri, şimdi Mescid-i Nebevi'deki elçiler sütunudur. Mescid-i Nebevi ile ilgili tarihlerde, bu yerin bu adla tanınmasının, Hz. Peygamber'in (sav) kendisine geldikleri zaman Arap elçilik heyetlerini karşılamak için orada oturmasından dolayı olduğu kaydedilir. Semhûdi el-Vefâ'da,3686[396] Seyyid Cafer el-Berzencî de en-Nüzhe*de bu sütundan sözederler.3687[397]

İslâm'da Îlk Bina Ustası

Nefhâtü'l-hadâik ve'1-hamâil fî zikri'l-ibtidâ* vel-ihtirâ li'1-evâil adlı eserde, İslâm'da ilk bina (yapı) ustasının Ammâr b. Yâsir olduğu zikredilir.3688[398]

Allah Resulü'nün, Binaların Sıhhî Esaslara Göre Yapılmasını Emretmesi

Beyhaki Şuabü'l-imân'da şöyle der: Bize Ebû Abdullah el-Hâfız haber verdi, ona Ebû Muhammed b. Cafer b. Dürüsteveyh el-Fârisî haber verdi, ona Utbe el-Hımsî anlattı, ona ismail b Ayyaş, Ebubekr el-Huzelî'den, o da Behz b Hâkîm'den, o babasından, o da kendi babasından şöyle dediğini rivayet etti "Ey Allah'ın Resulü, komşumun benim üzerimdeki hakkı nedir?" dedim Şöyle buyurdu "Hastalanırsa ziyaret etmek, olurse cenazesine katılman, senden borç isterse vermen, çıplaksa örtmen (giyeceği yoksa giydirmen), bir hayra nail olursa tebrik etmen, bir belaya uğrarsa teselli etmen, binanı onunkinden yüksek yaparak rüzgâr almasını engellememen, kendisine biraz vermen hariç tencerenin kokusuyla ona eziyet vermemen "3689[399]
Beyhakı bu hadisinin isnadının zayıf olduğunu, şahıdlerı bulunduğunu

3684[394] Ahlâku'n-Nebî, s. 60. Metindeki hatalar için aslına bakınız.
3685[395] Bu hadis Ebû Davud'un Sünen'inde (Sünne 16) geçmekte olup anılan yerde bulunmamıştır.
3686[396] VefâÜl-Vefâ, I, 318-319.
3687[397] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/304.
3688[398] bkz. Ibn Hişâm, I, 498; Vefâül-Vefâ, I, 236.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/304.
3689[399] Şuabul-imân,VII,84(nr 9561) Mecmau'z-zevâid, VIII, 165 Hadisteki"tu'zıhı" kelimesi metinde tudıhı' peklinde geçmiştir.

söyler Ibn Adî el-Kamil'de Ömer b Şuayb yoluyla, onun babasından, onun da kendi babasından m e r f û rivayeti olarak bunun benzerim tahrıç eder Bu rivayette şu ifade yer alır "Onun müsaadesi olmadan binanı ondan yüksek yapıp rüzgar almasını önleme " Hafız Suyûtı'nın Kevkebü'r-Ravda3690[400] adlı kitabına bakınız Ayrıca Hz Peygamber'ın (sav) yapı mühendisliği ile ilgili olarak geçen bilgilere bakınız, hayrette kalırsınız.3691[401]

Allah Resulü'nün Mescid-i Dırâr'ı Yıktırması

Bunun Mescıd-ı Dırâr diye adlandırılması, yapımıyla zarar meydana gelmesinin istenmesi sebebiyledir Onu yapanlar münafıklardan onıkı kişiydiler Hz Peygamber (sav) orada kendilerine namaz kıldırmak üzere onlara soz vermişti Müslümanlar arasına ayrılık sokmak yolundaki gizli du-şıuncelen ve bununla Resulullah'ı (sav) tanederekgoruş ayrılığına yolaçma niyetlen konusunda vahiy nazil oldu Bu da şu âyettir "(Savaştan gen kalanlar arasında) zarar vermek, (hakkı) tanımamak ve mu'mmlenn arasını açmak ve önceden Allah ve Resulü ile savaşmış olan (adamın gelmesınh gözetmek ıçm bir mescıd yapanlar da var" (Tevbe9/107) Bunun üzerine Resu-lullah (sav), Mescıd-ı Dırâr'ın yakılmasını ve yerinin de leş ve çöplerin atıldığı bir copluk yapılmasını emretti Mâlik b Duhşem ile Ma'n b Adî el-Aclânî'yı çağırarak "ehli zalim olan şu mescide gıdın, onu yakıp yıkın" buyurdu Bir rivayette de şöyle denir "Resulullah (sav) Mâlık'ı, Ma'n'ı ve kardeşini çağırdı "3692[402] Beğavı, Âmir b Seken ve Hz Hamza'nın katili Vahşı'yı de bunlara ekler Mescıd yakılarak yerle bir edildi, mensupları da oradan ayrıldılar Hz Peygamber (sav) Medine'ye varınca o yen ev yapması için Âsim b Adî'ye teklif etti O ise "Allah orayla ilgili olarak indirdiğini indirmişken ben onu almam, fakat Sabit b Akran'ın evi yok, ona ver" dedi Resulullah da Sabıt'e verdi Bu evde ne bir çocuk, ne güvercin ve ne bir tavuk doğmadı Ibnu'l-Münzirî, İbn Cübeyr ile ibn Cüreyc ve Katâde'den şöyle dediklerini tahric eder: "Mescidin yerinde bir mekânın eşildiği ve oradan duman çıktığının görüldüğü bize anlatıldı." Vâhıdi'nin Tefsîr'inde, İbn Abbas, Mücâhid, Katâde ve tefsir âlimlerinin çoğunluğunun "Mescid-i Dırâr'ı yapanların" (Tevbe 9/107) oniki kişi olduğunu söyledikleri kaydedilir.3693[403] İbn îshak3694[404] ve onu izleyerek Süheylî, Umeyrî ve başkaları bunların adlarını verirler. Şerhu*l-Me-vâhib'e3695[405] ve daha önce " h ad" lerle ilgili olarak verilen bilgilere bakınız.3696[406]
İbn Huveyzmendâd'ın Ahkâmu'l-Kur'ân*ında3697[407] Mescid-i Dırâr âye-tiyle ilgili olarak şu bilgi verilir: Âyet, mescidler ve binalarına zarar

3690[400] bkz Suppl., II, 176.
3691[401] bkz b 41-43.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/304-305.
3692[402] Buradaki "Ma n'ı ve kardeşini" ifadesi "Ma'n'ı veya kardeşini" şeklinde olmalıdır.
3693[403] Vâkıdİ, Esbâbu'n-nÜzûl, Kahire 1316, s. 195.
3694[404] bkz. Ibn Hişâm, II, 530.
3695[405] Şerhul-Mevâhib, III, 80.
3696[406] bkz. s. 67.
3697[407] bkz. Tertîbül-medârik, II, 600; ed-Dîbâcül-müzheb, s 268.

verme yasağını tazammun etmektedir. Bizim mezhep imamlarımız da bunun gibi, ilk mescid mensuplarına zarar verilmemesi için, bir mescidin diğer bir mescidin yanma yapılmasının caiz olmadığını, yıkılması ve yapımının engellenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak mahalle büyük olur ve halkına bir mescid yetmiyorsa ikincisi yapılabilir. Âlimlerimiz, bir şehirde iki cami (Cuma camii) yapılmayacağını, ikincinin yapımının önlenmesi gerektiğini ve bu ikincide cuma namazı kılanın namazının geçersiz olacağını da söylemişlerdir.
Kadı Ebü'l-Velîd İbn Rüşd'ün el-Beyân ve*t-tahsîl adlı eserinde şu bilgi verilir: İmam Mâlik'e, bir topluluğun bir mescidi olduğu ve bir kimsenin onun yanında bir mescid daha yapmak istediği, bunun caiz olup olmadığı soruldu. O şöyle dedi: "Zarar vermede, özellikle mescidler konusunda zarar vermede hayır yoktur. Hayır ve salah için yapılan mescid için bir mahzur sözkonusu değildir, zarar vermek için yapılanda ise hayır yoktur. Allah Teâlâ "zarar vermek için bir mescid yapanlar..." (Tevbe 9/107) buyurmuştur. Herhangi bir şeyde zarar vermede hayır yoktur. Burada kastedilen, iki mescidden sonuncu yapılandır." İbn Rüşd şöyle der: Bu husus İmam Mâ-lik'in dediği gibi olup kim bir mescidin mensuplarına zarar vermek, onların cemaatlerini parçalamak için yanında bir başka mescid yaparsa bu, en büyük zararlardandır. Çünkü dinle ilgili bir hususta zarar vermek, nefis ve malla ilgili konuda zarar vermekten daha çetindir. Hele bu zarar dinin direği olan namaz için yapılan mescide olursa. Allah Teâlâ bu konuda indirdiği sözünü indirmiştir: "(Savaştan geri kalanlar arasında) zarar vermek, (Hakkı) tanımamak ve mü'minlerin arasını açmak ve önceden Allah ve Resulü'yle savaşmış olan (adamın gelmesinH gözetmekiçin bir mescidyapanlar da var, 'İyilikten başka bir niyetimiz yoktu' diye de yemin edecekler. Halbuki Allah onların yalan söylediklerine şahitlik eder. Orada asla namaza durma. Ta ilkgünden takva üzere kurulan mescid, elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever Yapısını, Allah 'tan korku ve rıza üzerine kuran mı hayırlıdır, yapısını bir yarın kenarına kurup onunla birlikte cehennem ateşine yuvar lanan mı? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez Yaptıkları bina, yüreklerinde bir kuşku olup kalacaktır, ta kalpleri parçalanıncaya dek Allah bilendir, hikmet sahibidir" (Tevbe 9/107-110) imam Mâlık'ın "burada kastedilen, ıkı mescıdden sonuncu yapılandır" sozu gerçektir Çunku dikkate alınması gereken odur Eğer onu yapanın, zarar vermek ve cemaatı dağıtmak için yapmış olduğu ve herhangi bir iyiliği gözetmediği anlaşılırsa, yakılıp yıkılması ve Re sulullah'ın f sav) Mescıd-ı Dırâr'ayaptığı gibi çöplerin atılmasına terkedılmesi vacip olur Eğer bırakılmasının ilk mescıd halkına zarar vereceği sabit olur da yapanın da bu niyeti taşıyıp taşımadığı sabit olmazsa ve ilahî rıza için yaptığını iddia ederse mescıd yıkılmayıp muattal halde bırakılır ve orada namaz kılınmaz Ancak o yerin halkının çoğalması veya ilk mescidin yıkılması sebebiyle ona ihtiyaç duyulursa namaz kılınır

3698[408]

Derim Kettânî fakirlerin (dervişlerin) birliğim bozmak için zararlı bir kimsenin Şâvıye'de Mızâb kabilesinde yaptırdığı zaviyenin yakılmasını emretmem hususunda bu hükümlere dayandım Bunun üzerine o da yakıldı Allah bizi salıh amel işlemeye muvaffak kılsın.3699[409]

Bîr Kimsenin Bina Yapımıyla İlgili Bir Hususu İyi Yapması Ve Bunu Yapma Görevinin Ona Verilmesi

Ebubekr Ibn Fethûn Zeylü'l-lstîâb adlı eserinde şöyle der Kays b Talk el-Hanefî elçi olarak Hz Peygamber'e (sav) geldi Hz Peygamber mescidim yapıyordu, o da kendisiyle birlikte buna katıldı Hz Peygamber çamur ışını ona verdi, çunku bunu ıyı yaptığını görmüştü

Derim el-lsâbe'de müellif, Talk b Alı es-Suhaymî'nın3700[410] biyografisini vererek şöyle der Onun Sunen'lerdekı hadislerinden biri şöyledir O ashapla birlikte mescidin yapımında bulundu Hz Peygamber "ona çamuru yaklaştırın, çunku o onu en ıyı bilendir" buyurdu.3701[411] Ibn Sa'd da Tabakât'ta onun biyografisini böyle vermiş olup Talk'tan yaptığı rivayet şöyledir Hz Peygamber'e (sav) geldim, mescidini yapıyor ve muslımıanlar da onunla birlikte mescidin yapımında çalışıyorlardı Ben çamur yapma ve karıştırmada ustaydım, küreği alıp çamuru karıştırmaya koyuldum Resulullah (sav) de bana bakıyordu, şöyle buyurdu "Şu Hanîflı çamur ustasıdır "3702[412]

Huzâı'nın Ibn Fethûn'a ısnad ettiği hadisi ise Ibn Hıbban Sahîh'ınde Talk b. Ali el-Hanefî'den rivayetle tahric eder: Resulullah (sav) ile birlikte mescidi yaptım; küreği alıp çamur karıştırmaya koyuldum, çok hoşuna gitmiş olmalı ki "Hanifli ile çamuru başbaşa bırakın, o çamur hususunda sizin en beceriklinizdir" buyurdu.3703[413]

İbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl adlı eserinde İmam Mâlik'ten şu rivayet nakledilir: Resulullah (sav) bir mezarın yanında durdu, kerpiçte bir bozukluk görmüş olmalı ki düzeltilmesini emrederek "Allah, kul bir iş yapınca onu iyi ve sağlam yapmasından hoşnut olur" buyurdu.3704[414]

Yapı Ustalarının Biyografileri İle İlgili Tamamlayıcı Bilgiler:

I.

Şeyh Ebû Muhammed Abdülkâdir el-Fâsî'nin, Sahîh-i Buhâri ta'li-kinde râvinin "Hz. Peygamber-(sav), kızartılmış körpe kuzu kebabı

3698[408] el-Beyân ve't-tahsîl, I, 410 411 Metinde birçok hata ve düşüklük mevcut olup ah Uy la karşılaştırılmalıdır.
3699[409] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/305-307.
3700[410] Metinde et Temîmı şeklinde geçmiştir.
3701[411] eI-Isâbe,II,232,Tehzîbuıt-tehzîb,V,33 Kenzul-ummâl, III, 108(nr 57 U>) 702 (nr 8511).
3702[412] Ibn Sa'd, V 552.
3703[413] Farklı bir rivayet için bkz. el-thsân fî tertibi Sahihi tbn Hibbân, II, 224 (nr. 1119). Krş. Kenzül-ummâl, III, 108 (nr. 5716). Bu hususla ilgili rivayetler için bkz. es-Sîretül-Halebiyye, II, 273.
3704[414] Hadis için bkz. Mecmau'z-zevâid, IV, 98; Kenzül-ummâl, III, 97 (nr. 9128); el-Mekâsidül-hasene, s. 122-123.
Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/307-308.

yemedi"3705[415] sözü ile ilgili olarak kaydedilen sözünü zikredelim: Resulullah (sav) bunu ve benzeri şeyleri, mevcut olduğu halde yememezlik etmezdi. Bulabildiğini yerdi, eğer kendisine körpe kuzu kebabı ve başkası sunulsaydı yerdi. Râvi'nin "sükkürece den" sözü yüksekçe kap, "hivân" da yemek masası demek olup aynı durum sözkonusudur.3706[416] Resulullah'ın (sav) yapıları ve evlerinin Özelliği için de aynı durum sözkonusudur.

II.

Avâli'de Hz. Mâriye'nin evinin planı. Hafız İbnü'l-Ebbâr, İbn Beşku-vâl'in Sıla'sına yaptığı Tekmile'de, İbnü'l-Medînî diye bilinen Muhammed b. Hazm b. Bekr et-Tenûhî et-Telemnekî'nin biyografisini vererek şöyle der: Eskiden Muhammed b. Meserre el-Cebelî (ö. 319/931) ile arkadaşlık yaptı, onunla birlikte hac yolculuğunda bu'undu ve hac dönüşünden sonra da onunla arkadaşlığını sürdürdü. O, İbn Meserre ile ilgili olarak şunları anlatır: İbn Meserre Medine'de kaldığı sırada Hz. Peygamber'le (sav) ilgisi bulunan eserleri araştırıyordu. Medine halkından biri ona Hz. Peygamber'in cariyesi ve oğlu İbrahim'in annesi Hz. Mâriye'nin evini gösterdi, o da oraya gitti. Medine'nin doğusunda bahçeler arasında küçük zarif bir evdi. Eni boyu aynı idi, ortasından bir duvar ile bölünmüştü. Duvarının üzeri kalın odunla döşenmişti ve bu döşemeye zarif bir merdivenle çıkılıyordu. Bunun da yukarı tarafında iki oda ve bir sofa bulunmaktaydı. Resulullah (sav) yazın bu sofada otururdu. İbnü'l-Medînî şöyle der: Ebû Abdullah'ın iki odada ve sofada, bu evin her tarafında namaz kıldığını ve odalardan birini karışla ölçtüğünü gördüm. Ben bu hususu, dönüşümden sonra o Cebel'de ikamet ederken anladım. O şöyle dedi: Bu beni gördüğün evi, fazlalık ve noksanlığı olmaksızın uzunluk ve genişlikte o evin durumuna göre inşa ettim.3707[417] Bu bilgi, 630 (1233) küsur yıllarında istinsah edilmiş ve Paris neşrinin birinci cildinin baskısının yapıldığı Tekmile nüshasından kopye ettiğim nüshamdan alınmıştır.

III.

Burada da Hz. Peygamber'in (sav) malî durumunun genişliğini, hiçbir cömert hükümdarın yapamayacağı ölçüde yaptığı cömertlik ve isteyene verişini zikredeceğim. Hafız es-Sehâvî, Kadı Iyâz'ın eş-Şifâ'sından şu bilgiyi nakleder: Hz. Peygambere (sav) yeryüzünün hazineleri, ülkelerin anahtarları verildi, kendisinden önce hiçbir peygambere helal olmayan ganimetler ona helal kılındı. Daha hayatta iken Hicaz, Yemen, bütün Arap yarımadası ve Şam ve Irak'tan buna komşu memleketlerin fethine nail oldu. Bu memleketlerin, hükümdarlara ancak bir kısmı vergi olarak toplanabilmiş humus, cizye ve zekâtları ona getirildi. Bazı ülke

---

3705[415] Buhâri, Et'ıme 8. Bu hadisin tam metni şöyledir: "Nebi (sav), Allah'a kavuşuncaya kadar ne halis buğday unundan yapılmış ince yufka ekmek, ne de kızartılmış körpe kuzu kebabı yedi."

3706[416] Bu ifadelerin geçtiği hadis de şudur: Enes'den: "BenNebi'nin (sav) ne aükküreceden (küçük sofra gibi yemek teknesi) yemek yediğini, ne kendisi için halis buğday unun-danyufka ekmek yapıldığını, ve ne de yüksek masa üstünde yemek yediğini bilmiyorum (Buhâri, Et'ıme 8).

3707[417] Aynı bilgi ve metindeki hatalar için bkz. Makkafi, Netfut-tîb, II, 150-151.

hükümdarları ona hediyeler verdiler, bunlardan hiçbir şeyi kendisine ayırmadı ve bir dirhemini tutmadı. Bu mallan yerlerine harcadı, onunla başkalarını zenginleştirdi ve müslümanları güçlendirdi. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Uhud dağı kadar altınım olsa, bir borç için saklayacağım bir dinar dışında ondan bir dinarın gece yanımda kalmasından hoşnutluk duymam."3708[418] Hz. Peygamber (sav), Allah'ın kendisine s a v â f î olarak ve diğer ganimetlerden lutfettiklerinden kendisi ve ailesinin yıllık yiyeceğini ayırır, kalanı da Allah yolunda silah ve hayvan alımına harcardı. Hz. Peygamber'in (sav), ashabından dört kişiye, Allah'ın ganimet olarak kendisine verdiği bin deveyi paylaştırdığı, umresi sırasında kurbanlık olarak yüz deve gönderip kestiği ve fakirlere yedirdiği, bir bedeviye bir koyun sürüsü verdiği ve bunlardan birçok kişiye, Allah'ın kendisine fetihle ihsan ettiği Hayber'den ve tamamen kendisine ait olan Fedek, Beni Kureyza ve Beni Nadîr topraklarından verdiği bilinmektedir. Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Ubâde gibi mal sahibi bir grup da canları ve mallarıyla onun yanında idiler. Hz. Peygamber (sav) sadaka verilmesini emretti; Hz. Ebubekir bütün malını, Hz. Ömer de yansını getirdi. Ceyşü'1-usre' nin donatılması için teşvikte bulundu, Hz. Osman bin deve ile orduyu donattı ve on-bin dirhem getirerek Hz. Peygamber'in önüne koydu.

Ebu'ş-Şeyh ve îbn Sa'd, Ali b. Zeyd yoluyla, onun İshak b. Abdullah b. Haris b. Nevfel'den naklettiği şu rivayeti tahric ederler: Resulullah (sav) 27 deveye bir elbise satın alarak giydi. İbn Sa'd'ın rivayetinde "deve" yerine " û k i y y e " ifadesi geçer.3709[419] Bu rivayetin senedindeki raviler sika olup ancak Ali ve İshakla ilgili söz söylenmiştir. İbn Sa'd'ın Tabakalında (2. kısım, c. I, s. 155) İbn Şîrîn yoluyla şu rivayet nakledilir: Hz. Peygamber bir elbiseyi (râvi hülle veya sevb dedi) 29 deveye satın aldı.3710[420] îbn Sa'd'ınTaba-kât'ında Üsâme b. Zeyd'in biyografisinde şu bilgi verilir: O sırada müşrik olan Hakîm b. Hizam 50 dinara satın aldığı Zîyezen'e ait elbiseyi Resulullah'a hediye etti. Resulullah "biz müşrikten hediye kabul etmeyiz, fakat eğer onu gonderirsen ücretiyle alırız. Onu kaça aldın ?" buyurdu. O "elli dinara" dedi. Resulullah (sav) elbiseyi aldı, sonra giydi ve cuma için minbere çıkıp oturdu. Sonra indi ve elbiseyi Üsâme b. Zeyd'e giydirdi.3711[421]

Arif en-Nâblusi Şerhu'.t-Tarîkati'1-Muhammediyye'sinde babası Şeyh İsmail en-Nâblusî'nin Şerhu'd-Dürer'inden naklen şu bilgiyi kaydeder: "Hz. Peygamber (sav) bir gün üzerinde bin dirhem değerinde bir elbise ile dışarı çıktı. Hz, Peygamber bazan namaz kılmaya kalkardı ve üzerinde dört bin dirhem değerinde bir elbise olurdu" (II, 364). Hadimi de kendi şerhinde bu bilginin aynısını hanefî fıkıh kitaplarından et-Tâtârhâniyye'den naklen verir (III, 36).

3708[418] eş-Şifâ, 1,122-123; Hafâci, Nesîmu*r-riyâz, 1,483-484. Metindeki hatalar için aslına bakınız. Hadis için bkz. Buhâri, istizan 30; Müslim, Zekât 31, 32.
3709[419] Ebu'ş-Şeyh, Ahlâku'n-Nebî, s. 99; İbn Stt'd, 1,461. Soz konusu rakam da İbn Sa'd'da 29 olarak geçer.
3710[420] İbn Sa'd, I, 461.
3711[421] İbn Sa'd, IV, 65.

ibn Mende ve Müstağfiri şu tahricde bulunurlar: Abdülaziz b. Seyf b. Zîyezen el-Himyerî, Resulullah'a (sav) hediyeler getirerek ona elbiseler ver-di. Hz. Peygamber bu elbiselerden birini Hz. Ömer'e verdi. Bu elbiseye yirmi deve değeri biçildi. Abdülaziz'in el-İsâbe'deki biyografisine bakınız.3712[422] el-İsâbe'üe Hâni b. Habîb ed-Dârî'nin biyografisinde Ruşâti'den3713[423] naklen şu bilgi verilir: Hâni, Dârîlerin elçilik heyetinde Temîm ed-Dârî ile birlikte geldi ve Resulullah'a (sav) altınla süslü bir kaftan hediye etti. Resulullah onu Hz. Abbas'a verdi, o da bir yahudiye sekiz bin fdirheml'e sattı.3714[424] İrşâdü's-sârî'de "Ebubekir'in menâkıbı bâbı"nda ibn Abbas'ın Hz. Âişe'den şu rivayeti yer almaktadır: Hz. Ebubekir, Resulullah'a (sav) kırk bin dirhem infak-ta bulundu.3715[425]

Hz. Peygamber (sav) fakirlikten korkmayan insanın bağışıyla bağışta bulunuyordu. Birçok kişiye yüz deve verdi. Bunların sayısı çok olup Ebû Süfyân, oğlu Muâviye ve Haris b. Hişâm bunlardandır Burhanüddin el-Halebî bu kimseleri sayarak müellefe-i kulûb'dan altmış kişi olduklarını söylemiştir. Şeyh Kasım b. Kutluboğa da Tahrîcu ahâdîsi'ş-Şİfâ'da böyle kaydeder. Safvân b. Umeyye'ye de önce yuz, sonra yuz, sonra yine yuz deve verdi.3716[426]

İbn Fâris Esmâü'n-Nebî adlı kitabında şu bilgiyi zikreder: Hayber3717[427] günü bir kadın gelerek Hz. Peygamberin (sav) Hevâzin kabilesinde sut emdiği günlerini hatırlatan bir şiir okudu. Resulullah (sav) onlardan aldıklarını geri verdi ve kendilerine birçok ihsanda bulundu. O gun onlara verdiklerinin değeri beşyûz milyon (dirhem) olarak takdir edilmiştir.3718[428] İbn Dıhye şöyle der: Bu, dünyada eşi duyulmamış cömertliğin son sınırıdır, eş-Şifâ ve Şihâbuddin el-Hafâcî'ye ait şerhinde şöyle denir: Hz. Peygamber (sav) Hevâzin kabilesine esirlerini iade etti, kadın ve çocuk altı bin kişiydiler. Onlarla savaşırken ganimet olarak elde ettiği mallar bunun dışında olup bu mallar da şunlardır; 24 bin deve, 40 binden fazla koyun, 4 bin û k i y y e gümüş (bir ûkiyye 40 dirhemdir). İbn Fâris, Hz. Peygamber'ın Hevâzin'e bağışladığı malların 500 milyon olarak takdir edildiğini söylemiştir. 600 milyon olduğu da söylenmiştir.3719[429]

İbn Hacer el-Mekkî el-Minehufl-Mekkiy-ye'de şöyle der: Kadın ve çocuklardan oluşan esirlerin sayısı altı bin idi. Develerin sayısı 24 bin, koyunlar 40 binden fazla idi. Dört bin ûkiyye de gumuş-tu.

el-Makâlâtü's-seniyye'de şu şiir yer alır:

Hevâzin'den çok sayıda esiri geri verdi
izzetle cömertliğine cömertlik kattığında
Bakıyorlar, kulak ver onlara ki diyor sözcüleri1
Bize lütfet ey Allah'ın Resulü cömertlikle
Biz iyiliklere şükrederiz, nankörlük yapılsa da

3712[422] el-Isâbe, 11,428.
3713[423] Metinde Şurati şeklinde geçmiştir.
3714[424] age, III, 595.
3715[425] Irşâdü's-sârî, VI, 84.
3716[426] Bu bilgi Nesîmü'r-riyâz'(lan (II, 37) nakledilmiştir KendiMneyu/. deve verilenlerin adlan için bkz ibn Hışfim, II, 492 493.
3717[427] Bu Huneyn olmalıdır (bkz ibn Hışâm, II, 488 490.
3718[428] bkz Nesîmü'r-riyâz, II, 118.
3719[429] eş-Şifâ, I, 146,Nesîmü'r-riyâz, 11,38 Bu bilgiler UçunouBolum'de de(I, 288-291) geçmiş olup oraya bakınız.

Bizde şükür var hiç azalmadan artan
Ey kendisiyle cins küheylanların coştuğu en hayırlı insan
Savaşta tandırın alevler püskürttüğü sırada
Biz senden bir af diliyoruz giydireceğin
Şu insanlara ki ey aç insana konak sahibi olan
Affet, Allah da affeder senin bağışladığım
Kıyamet günü insan pişmanlık duyduğunda
Lütfet o kadınlara ki süt emdin kendilerinden
Çocukken, süsler seni en yüce ahlâk
Kaç kişi var onun ihsan ve bağışta bulunduğu
Onun ihsan ve lutfuna uğrayan
Beşyüz milyondur onun atıyyesi
O gun onlara, en geniş
Cömertliğin son sınırı, bu dünyada olacak
Ki bulunamaz bu cömertlikte, cömertlikle özdeşleşenden başkası
Atıyyeler verir ki veremez onu Kayser ile
Kisra, korkmadan hem azalmasından
Veriyor genç kızlar, güzel kadınlar ve at sürüleri
Keskin kılıçlar ve binlerce deve

Sahîh-i Buhar i'de Enes'ten fra) şu hadis rivayet edilir: "Bahreyn'den (Basra ve Uman arasında bir memleket) Resulullah'a (sav) mal gönderildi. Resulullah ıonu mescide dökün' buyurdu. Bu Hz. Peygamber'e gönderilmiş en çok maldı (yani dirhem olarak veya dış ülkelerden. Bu da onun Hayber'de bundan daha çok mal ganimet aldığı ve paylaştırdığı hususu ile çelişmez). Resulullah (sav) namaza çıktığında ona dönüp bakmadı. Namazı bitirdikten sonra gelip onun yanında oturdu. Kimi gördüyse ondan kendisine verdi. Derken Abbas çıkıp geldi ve (^y Allah'ın Resulü, bana da ver. Ben hem kendim hem Akıl için fidye vermiştim' dedi. Resulullah (sav) 'al' buyurdu. Abbas da avuç avuç elbisesine boşalttı. Sonra kaldırmaya çalıştı, kaldıramadı. Bunun üzerine 'ey Allah'ın Resulü, birine emret de (sırtıma) kaldırsın* dedi. Resulullah 'hayır, olmaz' buyurdu. O 'öyleyse sen üstüme kaldır' dedi. Resulullah yine 'olmaz' dedi. Bunun üzerine birazını döktükten sonra yine kaldırmaya çalıştı, kaldıramadı. 'Ey Allah'ın Resulü, birine emret de (sırtıma) kaldırsın' dedi. Resulullah 'olmaz' dedi. O 'öyleyse sen üstüme kaldır' dedi. Yine 'olmaz' buyurunca, Abbas birazını da döküp sonra sırtına yüklenerek gitti. (İbn Kesîr şöyle der: Abbas güçlü, uzun boylu ve asil bir kimseydi. Yaklaşık 40 bin dirhem yüklenmişti). Hz. Peygamber (sav) onun hırsına olan hayretinden dolayı, o gözünden kaybolup gidinceye dek hep arkasından bakıp durdu ve o maldan bir dirhem kalıncaya kadar oradan kalkmadı."[3720[430]] İbn Ebî Şeybe'nin rivayetinde şöyle denir: Bu mal yüzbin dirhem olup Alâ b. Hadra-mi Resulullah'a (sav) Bahreyn haracından göndermişti. Bu, Allah Resulü'ne gönderilen ilk maldı.[3721[431]]

3720[430] Buhârî, Salât 42. Parantez içindeki ifadeler hadiste mevcut olmayıp metinde izah kabilinden zikredilmiştir. Metindeki hata ve düşüklükler İçin aslına bakılmalıdır.
3721[431] Bu bilgi için bkz. Fethul-Bârî, III, 77 (Buhârî, Salât 42).

Resulullah (sav) malı bazan fakir veya muhtaçlara dağıtır, bazan Allah yolunda harcar, bazan da İslâm'a gönül ısındırmak için verirdi. Öyle ihsanda bulunurdu ki Kisra ve Kayser gibi hükümdarlar o kadarını vermekten aciz kalırlardı. Kendisi ise fakirler gibi yaşardı. Bazan da açlıktan dolayı karnına taş bağlardı. Genişlik ve darlık durumları ile bu konuda daha önce ve sonra anılanlar arasında bir çelişki sözkonusu değildir. el-Feth*te geçtiği üzere Taberi şöyle der: Bu husus, darlık ve bir özürden dolayı olmayıp bazan olur bazan olmazdı. Şuabü*l-imân'da geçtiği üzere Halimi şöyle der: Hz. Peygamber'i (sav) insanlarda bulunan düşük (aşağılık) vasıflarla nitelememek de onu tazimin cümlesindendir. Binaenaleyh "o fakirdi" denilemez.[3722][432] Bazı âlimler, Resulullah'ın (sav) zâhid olduğunu söylemeyi de hoş karşılamamışlardır. Kadı Iyâz eş-Şifâ'd a ve ondan naklen de Takiyyuddin es-Sübkî şunu zikrederler: Endülüs fukahası, Hz. Peygamber'i "yetim" diye adlandırması ve zühdünün isteyerek olmadığını, eğer güzel yemekleri bulabilseydi yiyeceğini ileri sürmesinden dolayı Salih et-Tuleytulî'nin asılıp öldürülmesine fetva verdiler.[3723][433]

Şeyh Bedrüddin ez-Zerkeşî Şeyh Takiyüddin es-Sübkî'den, oğlu da et-Tevşih'te yine kendisinden şu bilgiyi naklederler: Hz. Peygamber (sav) asla mal bakımından fakir değildi ve durumu da fakirin durumu değildi. Aksine insanların en zengini olup ancak kendisi ve ailesinin dünya geçimi konusunda kifayet miktarıyla yetinmiştir. Sübki, Hz. Peygamber'in (sav) "Allahım, beni miskin olarak yaşat"[3724][434] sözü ile ilgili olarak da şöyle der: Bundan maksat kalp sükunetini istemektir, yoksa kendisine yetecek kadar birşey bulamaması manasına miskinlik (meskenet) değil. Sübkî, bunun aksini ileri sürenlere karşı da son derece şiddetle karşı çıkardı. Kastallâni bunu el-Mevâ-hib'de naklettiğinde, Zurkâni şerhinde şöyle der: Bu güzel ve nefis bir ifadedir. "Fakirlik iftiharımdır, onunla övünürüm" şeklindeki yaygın söze gelince, Hafız tbn Teymiyye, Irâki ve İbn Hacer bunun bâtıl ve uydurma bir söz olduğunu söylemişlerdir.[3725][435] Çağdaş müelliflerden biri şöyle der: Bu sözün gerçekten söylenmiş olduğunun farzedilmesi halinde manası şöyle olur: "Yani İslâm'ın doğuşu ve gelişmesi sırasında fakirlikle övünme ve onu zenginliğe tercih. Çünkü Hicret-i Nebeviyye'nin ardından servet oluşturma ve artırmanın imkanı yoktu. Bir gaye uğrunda, din, devlet ve vatan yolunda fakirliğin şeref duymayı ve övünmeyi gerektiren yüce bir meziyet olduğunda şüphe yoktur. Hayat ve geçim zorluğu (devlet, toplum) kurucuların iftihar vesilesidir."

Daha sonra fetihler genişleyince, özellikle Hz. Ömer zamanı başta olmak üzere Hulefa-yı Râşidîn'in beytülmal gelirleri çoğaldı. Öyle ki Ebû Hu-reyre Bahreyn'den dönüşü sırasında 500 bin dirhem getirdiğini kendisine haber verdiğinde Hz. Ömer dehşete kapılmıştı.[3726][436] Sonraları bey tül-m a 1

[3722][432] bkz. Hafâci, NesimüV-riyâz, I, 478.

[3723][433] eş-Şifâ, II, 940; Hafâci, IV, 344-345. Metinde geçen Salih et-Tuleytulî adı bu kaynaklarda îbn Hatim et-Tuleylulî şeklindedir.

[3724][434] bkz. Mecmau'z-zevâid, X, 262-263; Kenzül-ummâl, VI, 470 (nr. 16522, 16523).

[3725][435] bkz. Ali el-Kârî, el-Esrârül-merfÛa, s. 255; el-Mekâsidül-hasene, s. 300.

[3726][436] İbn Sa'd,III, 300. AyncaÜçüncüBölüm'de divan teşkilatının kurulmasıyla ilgili bilgilere {I, 299) bakınız.

gelirleri dahada çoğaldı ve îbn Sa'd'ın Tabakât'ında(IÎI,218) geçtiği üzere Hz. Ömer her yıl Allah yolunda cihâd için 40 bin deve yükleyip sev-kediyordu.[3727[437]] Alet ve edevatı, hizmetlileri ile 40 bin deve, şüphe yok ki büyük bir şey, geniş bir varlık ve büyük bir zenginliktir. Yine İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (III, 227) Hz. Ömer'in sofrası için her gün yirmi deve kestirmekte olduğu zikredilir.[3728[438]] Bu, büyük bir rızk genişliği ve geniş bir sofra olup bugün yeryüzündeki hükümdarların en büyüğünün sofrasında bu kadar et yenmesi mümkün değildir. Allah yegâne hükümran, kendi zatıyla kâim, yardım edici ve zafere ulaştırıcıdır. Allah insanlara bir rahmet kapısı açarsa, onu hiç kimse engelleyemez.
Hz. Peygamber (sav) zamanında mevcut diğer sanatlarla (meslekler) ilgili sözü tamamlamağa dönüyor ve diyoruz.[3729[439]]

Boyacı

İbn Mâce'nin Sünen'inde "Kitâbu't-Ticârât" bâblarından "Sanatlar (zanaat) bâbı"nda şu rivayet nakledilir: Bize Amr b. Râfi anlattı, ona Ömer b. Harun, Hemmâm'dan, o Ferkad es-Sebâhî'den, o Yezîd b. Abdullah b. eş-Şihayr'dan, o Ebû Hureyre'den şöyle dediğini haber verdi: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "İnsanların en yalancıları boyacılar ile kuyumculardır."[3730[440]] en-Nihâye' de müellif şöyle der: Onlar elbise boyacıları ve mücevher yapıcılarıdırlar. Çünkü onlar belirlenen süreleri uzatıp dururlar. Resulullah'ın (sav) bununla, sözü allayıp pullayıp değiştirenleri kastettiği de söylenmiştir.[3731[441]]

Pazara Mal Getiren

îbn Mâce'nin Sünen'inde "Karaborsacılık ve pazara mal getirme bâ-bı"nda şu rivayet nakledilir: Nasr b. Ali el-Cehdamî bize anlattı, ona Ebû Ahmed, ona İsrail, Ali b. Salim b. Sevbân'dan, o Ali b. Yezîd b. Ced'ân'dan, o Said b. Müseyyeb'den, o da Ömer b. Hattâb'dan şu rivayeti haber verdi: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Pazara mal getiren rızıklandırılmış, karaborsacı ise lanetlenmiştir."[3732[442]] İbn Kayyim el-Cevziyye'nin et-Turuku'l-hükmiyye adlı eserinde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) zamanında Medine'ye buğday getirenleri kimse karşılamaz, halk onu bizzat getirenlerden satın alırdı. Bu sebepledir ki hadiste "pazara mal getiren rızıklandırılmış, karaborsacı ise lanetlenmiştir" buyurulmuştur.[3733[443]]

3727[437] İbn Sa'd, III, 302. Ayrıca bkz. age, III, 305, 306.
3728[438] İbn Sa'd, III, 315. Bu, kıtlık yılında Amrb. Âs'ın Mısır'dan gönderdiği ve kesilerek muhtaçlara dağıtılan develerle ilgili olup Hz. Ömer'in şahsî sofrasının son derece mütevazi olduğu bilinmektedir.
3729[439] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/308-314.
3730[440] İbn Mâce, Ticârât 5. Burada ez-Zevâid'den naklen, ravilerden Perkad'm zayıf, Ömer b. Harun'un da "yalancı" olduğu kaydedilmiştir. Metinde bazı isim ve nisbeler yanlış geçmiştir. Ayrıca bkz. Kenzül-ummâl, III, 619 (nr. 8204). Burada sözü edilen boyacı ve kuyumcunun gerçek anlamda boyacı ve kuyumcu değil sözü allayıp pullayıp değiştiren kimseler olduğu, bunların kastedildiği de söylenmiştir. Bu konuda el-Mekâsidül-hasene'ye (s. 76) ve daha önce geçen Kuyumcu bahsine bakınız.
3731[441] en-Nihâye fî garîbil-hadîs, III, 10.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/314.
3732[442] İbn Mâce, Ticârât 6.
3733[443] et-Turukul-hükmiyye, s. 253.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/314.

Ashaptan Akdeniz'de Ticaret Yapanlar

Buhâri "Kitâbü'l-Buyû" da "denizde ticaret babı" başlığını vererek şöyle der: Matar "bunda bir mahzur yoktur, Allah onu Kur'ân'da ancak gerçek olarak zikretmiştir" dedi ve sonra şu âyeti okudu:"... Görüyorsunuz kigemi-ler denizi yara yara akıp gitmektedir. (Bütün bunlar) Allah'ın lütfunu aramanız ve ona şükretmeniz içindir" (Nahl 16/14). Âyette geçen "fülk" ten maksat "süfün" dur (büyük gemi). Mücahid şöyle der: Gemiler (denizi yararak) rüzgârla ses çıkarır, sesi de ancak büyük gemiler çıkarabilir.3734[444]
İbnü'l-Cevzî Telbîsu İbliste, Said b. Müseyyeb'den şu tahricde bulunur: Resulullah'ın (sav) ashabı Akdeniz'de (Bahru'ş-Şâm) ticaret yapıyorlardı. Talha b. Ubeydullah ile Said b. Zeyd bunlardandı.3735[445] Bu bilginin benzerini İbn Kayyim BedâiuM-fevâid' de (IV, 74)İmamAhmedb. Hanbel'in rivayeti olarak zikretmiştir. Bu konuda deniz gemileriyle ilgili olarak verilen bilgilere bakınız.3736[446]

Taraklayıcı (Debbâğ)

İbn Düreyd el-Vişâh adlı kitabında sanatlar (zanaatlar)la ilgili bâbda " d e b b â ğ olanlara dair bâb" başlığı altında Haris b. Subayre'yi zikreder ve onunla oğlunun Mekke'nin fethi gününde müslüman olduklarını söyler.3737[447]

Hurma Yaprağından Eşya Yapan

Selmân el-Fârisî bu işle uğraşıyordu. Hatta Medâin'de e m î r iken, maaşına rağmen bununla geçinir ve "elimin emeğiyle yaşamayı severim" derdi. Bu bilgiyi el-İstîâb müellifi zikreder.3738[448]
el-İsâbe'deki biyografisinde de şu bilgi verilir: Selmân'a maaşı (atâ) verilince onu sadaka olarak dağıtır, hurma yaprağı dokuyarak (çeşitli eşyalar yaparak) elinin emeğinden yerdi.3739[449]

Usta Yüzücü

el-tsâbe'de müellif, Ümmü Seleme'nin fra) azatlısı Ahmer'in3740[450] biyografisini vererek, şöyle der: İbn Mende, İmrân en-Nahlî yoluyla Ümmü Seleme'nin azatlısı Ahmer'den şu rivayeti nakleder: Gazaya çıkmıştık, bir

3734[444] Buhâri, Buyu 10; Fethul-Bârî, IX, 146. Burada sozu edilen Matar, tabiin âlimlerinden Matar el-Verrâk'tır.
3735[445] Telbîsu tblîs, s. 283.
3736[446] bkz. s. 127-132.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/315.
3737[447] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/315.
3738[448] el-tstîâb, II, 58.
3739[449] eMsâbe, II, 63.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/315.
3740[450] Metinde, burada ve aşağıda Ahraed şeklinde geçmiştir.

vadi veya nehirden insanları karşıya ben geçiriverdim. Hz. Peygamber (sav) bana "sen bugün bir gemiden başkası değilsin" (bugün yaptığın bir geminin yaptığından başka birşey değildir) buyurdu. Bu hadisi Mâlîni el-Mü'te-lefte Nahli'nin biyografisinde tahric eder.3741[451]

Şam'a yerleşen İmam Hafız Ebû Mehdi İsa b. Süleyman er-Ruaynî el-Endelüs! eî-Mâhkî, el-Câmi limâ fi'I-musannefâti'l-cevâmi min esmâi's-sahâbeti'l-a'lâm ûli'1-fadl ve'1-ikdâm adlı eserinde, Hz. Pey-gamber'in (sav) azatlısı Sefine'ye ulaşan senediyle şu rivayette bulunur: Ben bir gazada Resulullah (sav) ile birlikteydim. Bir vadi veya nehire uğradık, insanları karşıya ben geçiriverdim. Nebi (sav) bana "Sen bugün bir gemiden başkası değilsin" buyurdu.3742[452]

Yine el-t s âb e* de müellif, Sa'd b. Ubâde el-Ensârf nin biyografisini vererek İbn Sa'd'dan şu bilgiyi nakleder: O Cahiliyye devrinde Arapça yazar, iyi yüzme ve ok atmayı bilirdi. Bu yüzden ona "kâmil" denilmekteydi.3743[453] Yine el-tsâbe'de Abdullah b. Zübeyr'in biyografisi verilerek şu bilgi zikredilir: Ka'be'ye bir sel geldi, Abdullah b. Zübeyr yüzerek tavafta bulundu.3744[454]

Faydalı bir bilgi: İbn Abbas'ın Sîret*te nakledilen bir hadisinde şöyle denir: Hz. Peygamber (sav) Medine'de "Benî Adî b. Neccâr'ın kuyusunda iyi yüzdüm" buyurdu. Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de şöyle der: Suyûti bunu, kendi çağdaşlarından "anlaşılan Hz. Peygamber (sav) yüzmemiştir, çünkü onun denizde yolculuk yaptığına dair bir bilgi bulunmadığı gibi Haremeyn'de deniz de yoktur" diyen birini red hususunda delil olarak ileri sürmüştür. Suyûti şöyle der: Ebü'l-Kâsım el-Beğavî, İbn Asâkir mürsel olarak ve İbn Şahin de mevsûl olarak İbn Abbas'tan şu rivayette bulunurlar: Resulullah (sav) yüzdü ve "herkes arkadaşına doğru yüzsün" buyurdu. Kendisi de Ebubekir'e doğru yüzdü, ta ki varıp onu kucakladı ve "ben ve arkadaşım, ben ve arkadaşım" dedi. Tücîbi'nin er-Rısâletü'I*ilmiyye*si ile birlikte basılan es-Sîretti'1-Halebiyye'ye (1,192) bakınız.3745[455]

îbn Mende, İsmail b. Ayyaş yoluyla Selman b. Amr el-Ensâri'den, onun Bekr b. Abdullah b. Rebî el-Ensâri'den yaptığı şu rivayeti tahric eder: "Re-sulullah (sav) şöyle buyurdu: Çocuklarınıza yüzme ve ok atmayı öğretin."3746[456] Hafız İbn Hacer el-tsâbe'de (1,180) Bekr b. Abdullah'ın biyografisinde şöyle der: İsmail, kendi memleketlileri dışındakiler tarafından zayıf sayılmıştır. Bu hadis de ondan nakledilmiş olup hocası da bilinmemektedir.3747[457] Anılan hadis el-Câmiu's-sağîr'de şu lafızla geçmektedir: "Çocuklarınıza yüzme ve ok atmayı öğretin. Kadın için de evinde yün eğirmesi ne güzel oyundur (uğraş, oyalanma). Annen ile baban seni çağırdıklarında (önce) annene cevap ver." Suyûti bu hadisi İbn Mende'ninel-Ma'rife'de, Ebû Musa'nın ez-ZeyFde ve Deylemî'nin de

---

3741[451] el-İsâbe, I, 23, II, 58. Ahmer'ın adının Sefine olduğu da söylenmiştir.

3742[452] bkz. el-tsâbe, II, 58.

3743[453] age, II, 30. Useyd b. Hudayr ve Râfi b. Hudeyc'in de böyle olduğu kaydedilir (bkz. Peyzül-Kadîr, IV, 327).

3744[454] el-tsâbe, 11,311.

3745[455] es-Sîretül-Halebiyye, 1,82. Ayrıca bkz Feyzül-Kadîr, IV, 328. Ebu'l-Kasım metinde Îbnu'l-Kasım şeklinde geçmiştir.

3746[456] bkz. el-Mekâsidül-hasene, s. 289; Kenzül-ummâl, XVI, 443 (nr. 45342, 45343).

3747[457] el-tsâbe, I, 164.

Mtisnedü'l-fîrdevs'te Bekr b. Abdullah b. Rebî el-Ensârî'den rivayet ettiklerini belirtir. Mıınâvi et-Teysîr'de şöyle der: Hadisin isnadı zayıftır, fakat şâhidleri vardır.[3748[458]] Suyûti hadisi el-Câmiu's-sağîr'de şu lafızla da verir: "Çocuklarınızayüzmeyi ve ok atmayı, kadına da yün eğirmeyi öğretin." Suyûti bunu da İbn Ömer'in rivayeti olarak Beyha-ki'ye isnad eder. Mıınâvi et-Teysîr*de "sibâha" kelimesi ile ilgili olarak şöyle der: Kelime "kesre" ile okunmakta olup yüzme anlamındadır. Öğretilmesinin emredilmesi, helâktan kurtardığı içindir.[3749[459]] Feyzul-Kadîr'de şu ilavede bulunur: Ebû Hâşim es-Sûffye "ne ile meşguldün?" diye soruldu, o şöyle cevap verdi: "Unutulmayan ve hiçbir canlının müstağni olamayacağı şeyi öğretmekle!" Bunun ne olduğunu sordular, "yüzme" karşılığını verdi. Abdül-melik, Şa'bi'ye şöyle dedi: "Oğluma yüzmeyi öğret; onlar kendi yerlerine yazı yazacak kimseyi bulurlar, fakat kendi yerlerine yüzecek kimseyi bulamazlar."[3750[460]]

Nesâi, Bezzâr, Beğavi, Bârûdi, Taberâni, Fadlu*r-ramy adlı kitabında Ebû Yakup İshakb. İbrahim el-Karrâb, Ebû Nuaym, Beyhaki ve Diyâ, Atâ b. Ebî Rebâh'tan şu rivayeti tahric ederler; Câbir b. Abdullah ile Câbir b. Umeyr el-Ensârî'yi ok atışırken gördüm. Biri usanıp oturdu, diğeri ona şöyle dedi: Resulullah'ı (sav) şöyle derken duydum: "Allah'ın zikri (anılması, rızasını gözeten davranış) kabilinden olmayan herşey eğlence veya lüzumsuz olup şu dört husus bundan istisnadır; Kişinin iki nişan (hedef) arasındayü-rümesi (atıcılık), atını eğitmesi, eşiyle oynaması ve yüzme öğretimi."[3751[461]]

Karrâb, Mekhûl yoluyla şu rivayeti tahric eder: Ömer b. Hattâb, Şamlılara "çocuklarınıza yüzme ve biniciIiğLöğretin" diye yazdı.[3752[462]] Karrâb, Sel-man et-Teymî*den şu tahricde bulunur: Hesulullah (sav), kişinin yüzücü ve ok atıcı olmasından hoşnutluk duyardı.[3753[463]] ed-Dürrti'l-mensur' da "Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın" (Enfâl 8/60) âyetiyle ilgili olarak yapılan açıklamalara bakınız.[3754[464]] Hafız Suyûti'nin el-Bâha fî fadli's-sibâha[3755[465]] adlı bir risalesi vardır. O el-İklîl adlı eserinde Yusuf (as) kıssasın-daki "Dediler: Ey babamız, biz gittik, yarışıyorduk" (Yusuf 12/17) âyetiyle ilgili olarak şöyle der; Bu âyette yarışmanın meşruluğu, tıbbî açıdan insanın ve hayvanların beden eğitimi ve verimli şekilde uzuvların egzersizinin lüzumuna delil vardır.[3756[466]]

Su Satışı

3748[458] et-Teysîr, II, 136; el-Mekâsıdül-haaene, s. 289. Ayrıca bkz. s. 340.
3749[459] et-Teysîr, II, 136.
3750[460] Feyzül-Kadîr, IV, 327. Metinde hata ve düşüklükler olup aslına bakılmalıdır.
3751[461] Mecmau'z-zevâid, V, 269; Kenzül-ummâl, XV, 211 (nr. 40612).
3752[462] Suyûti, ed-Dürrül-mensûr, IV, 86; Munâvi, Feyzül-Kadîr, IV, 327.
3753[463] ed-Dürrül-mensûr, IV, 86.
3754[464] age, IV, 83-98. Burada, "kuvveften maksadın ne olduğu, atıcılık, yüzme, binicilik gibi sporların faziletine dair hadis ve haberler nakledilmiştir.
3755[465] bkz. Mektebetül-Celâl es-Suyûtî, s. 97 (risalenin yazmaları mevcuttur).
3756[466] el-tklîl, s. 153-154. Metindeki duşukiuk için aslına bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/316-318.

el-tsâbe'de müellif, Rûme kuyusunun sahibi Rûme el-Gıfârf nin biyografisini verir ve Abdullah b. Ömer b. Ebân'm3757[467] şu rivayette bulunduğunu zikreder: Muhacirler Medine'ye geldiklerinde sudan hoşlanmadılar. Benî Gıfar kabilesinden bir adamın Rûme denilen bir su kaynağı vardı, ondan bir kırba suyu bir müdde satıyordu. Hz. Peygamber (sav) ona, "onu bize cennette bir su kaynağı karşılığında sat" buyurdu. O "ey Allah'ın Resulü, benim ve ailemin bundan başka birşey i yoktur" dedi. Bu haber Hz. Osman'a ulaşınca o kuyuyu 35 bin dirheme satın alarak müslümanlara vakfetti.3758[468]

Kara Avcısı3759[469]

Köpeklerle avlananlar: Sahîh-i Buhâri'de Adî*den şu rivayet nakledilir: Resulullah'a (sav) sorarak "biz bu köpeklerle avlanan bir kavimiz" dedim. Şöyle buyurdu: "Eğitilmiş köpeklerini gönderdiğin ve Allah'ın adını andığın zaman sana tuttuklarını ye. Ancak eğer köpek ondan yemişse sen yeme. Bu durumda kendisi için tutmuş olmasından endişe ederim. Başka bir köpek onlara karışmışsa (ortak tutmuşlarsa) yeme."3760[470]
Doğanlarla avlananlar: Tirmizi'nin el-Câmi'inde Adî b. Hâtim'den şu rivayet nakledilir: Resulullah'a (sav) doğanın avını sordum, "sana tuttuğunu ye" buyurdu.3761[471]
Mızrakla avlananlar: Sahîh-i Müslim'de Ebû Katâde'den şu rivayet nakledilir: Ebû Katâde, Resulullah (sav) ile birlikteydi. Mekke yolunun bir yerinde ihramlı arkadaşlarından geri kaldı, kendisi ihrama girmemişti. Bir vahşi merkep gördü, atına atladı ve arkadaşlarından kendisine kırbacını vermelerini istedi. Onlar vermediler. Mızrağını istedi, yine vermediler. Kendisi aldı ve sonra merkebe saldırarak öldürdü. Hz. Peygamberin (sav) ashabından bazısı ondan yedi, bazısı yemekten çekindiler. Resulullah'a (sav) ulaşıp ona sordular, şöyle buyurdu: "O ancak Allah'ın sizi rızıklandırdığı bir yiyecektir."3762[472] Müslim'de şu rivayet de geçmektedir: Resulullah (sav) "ondan yanınızda birşey var mı?" diye sordu, "yanımızda ayağı var" dediler. Resulullah (sav) onu alıp yedi.3763[473]
Oklarla avlanma: Sahîh-i Müslim'de Adî b. Hatim'den şu rivayet nakledilir: Hz. Peygamber'e (sav) avı sordum, şöyle buyurdu: Okunu attığın zaman Allah'ın adını an. Okun onu öldürmüş olarak bulursan ye, ancak eğer bir suya düşmüş bulursan suyun mu, okun mu onu öldürdüğünü bilemezsin.3764[474]
Mi'r&z'la avlanma: Mi'râz ucu demirli sopadır. Ava atılan demir uçlu sopa

3757[467] Metinde Abdullah b, Amr b. Ebân şeklinde geçmiştir.
3758[468] el-İsâbe, 1, 540; Üsdü'l-ğâbe.II, 239.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/318.
3759[469] Metinde "Av" şeklinde geçmekle birlikte Huzâi'nin verdiği başlık ile "içindekiler"de kaydedilen başlık tercümede esas alınmıştır.
3760[470] Buhâri, Zebâih 10.
3761[471] Tirmizi, Sayd 3.
3762[472] Müslim, Hac 2. Ayrıca bkz. Buharı, Cihâd 46.
3763[473] Muslini, Hac 63
3764[474] Müslim, Sayd 7.

olduğu söylendiği gibi enine atılan teleksiz ok olduğu da söylenmiştir.3765[475]
Sahîh-i Müslim'de yine Adî'den şu rivayet nakledilir: Hz. Peygamber'e (sav) mi'râzı sordum, şöyle buyurdu: Eğer keskin yeriyle isabet ettiyse ye; enine değip öldürmüşse, o tezkiye (şer'î boğazlama) yapılmadan ölmüş hayvan olup yeme."3766[476]
El ile avlanma: Sahîh-i Müslim'de Enes'ten şu rivayet nakledilir: "Yürüdük ve Merrüzzehrân'da bir tavşanı ürküttük, peşine düşüp yoruldular, ben peşine düştüm ve onu yakaladım. Ebû Talha'ya getirdim, onu kesti, iki but ve kalçasını Resulullah'a (sav) gönderdi. Resulullah'a getirdim, onu kabul etti."3767[477]
Aletlerle avlanma: İbn Atıyye, Tefsir'inde "Ey inananlar, Allah sizi, ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir avla deneyecektir..." (Mâide (5/94) âyetiyle ilgili olarak şöyle der: Anlaşılan şudur ki Allah'ın elleri özellikle zikretmesi, avlanmanın çoğu zaman onlarla yapılmasındandır. Av hayvanları, kement ve elle yapılan ağ ve kapan da buna girer. Mızrakları özellikle anması da avın çoğu zaman onunla vurulmasından olup ok vs. de buna girer.3768[478] Ebü'1-Feth Küşâcim Kitâbül-Mesâyid ve't-tarâid3769[479] adlı eserinde, kendisiyle ava ulaşılan tuzaklarla ilgili bâbda şöyle der: Bu av için yapılan aletler türlü türlü tuzaklar ve çeşitli aletlerden oluşmaktadır.3770[480]

Belli Bir Yerde Avlanmanın Yasaklanması3771[481]

Bugün yapıldığı gibi belli bir bölge veya özel bir zamanda avlanma yasağı konulması:
el-tsâbe'de (III, 269) müellif, Dırâr b. Ezver el-Esedfnin biyografisini vererek şöyle der: Denildiğine göre Hz, Peygamber (sav) av yasağı koymak üzere onu Benî Esed'e gönderdi.3772[482]

Deniz Avcısı

Allah Teâla şöyle buyurur: "Hem kendinize hem yolculara bir geçimlik olmak üzere deniz avı ve onu yemek, size helal kılındı" (Mâide 5/96). Bir başka âyette de şöyle buyurulur: "İki deniz bir olmaz: şu tatlı, susuzluğu keser, içimi (boğazdan) kayar; şu da tuzlu, (boğazı) yakar. Hepsinden de taze et yersiniz ve taktığınız süs (eşyası) çıkarırsınız" (Fâtır 35/12).

3765[475] Huzâi bu bilgiyi Kadı lyâz'dan nakletmiş olup (s. 729)cümlenin son bolümü metinde düşmüştür.
3766[476] Müslim, Say d 3 Metinde son kelime (vekîz) yanlış yazıldığı gibi "yeme "kelimesi de düşmüştür.
3767[477] Müslim, Sayd 53. Metindi' hata ve düşüklükler mevcut olup tercümede asıl kaynak esas alınmıştır.
3768[478] İbn Atıyye, el-Muharrerül-vecîz,V, 188. Tercümede asıl kaynak esas alınmıştır.
3769[479] Kuşâcim (IV A. yüzyıl) ve eseri için bkz. Ch.Pellat, "Kushadjim," El, V, 525.
3770[480] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/318-320.
3771[481] Bir sonraki dipnotta açıklanacağı üzere Kettânı bu başlığı tamamen bir hata esen olarak vermiştir.
3772[482] el-tsâbe, II, 208. Burada ve metinde verilen bilgi yanlış olup doğrusu Üsdü'l-ğâbe'de (III, 52) geçtiği üzere "...onu Benî Eaed'ın Beni's-Saydâ koluna gönderdi" şeklindedir. Doğrusu "erselehu ilâ Bem's-Sayda "olan ibare el-tsâbe'de "ilâ men'ı's-sayd" şeklinde kaydedildiğinden, Kettânı ifadenin bozukluğunu da farkedemeyıp yanılmıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/320.

Sahîh-i Müslim'de Câbir*den şu rivayet nakledilir: Resulul-lah (sav), Kureyş'e ait bir kervanı karşılamak üzere bizi gönderdi ve Ebû Ubeyde'yi başımıza kumandan tayin etti. Bir deri torba (dağarcık) hurmayı da azık olarak bize verdi, bize bundan başka azık da bulamamıştı. Deniz sahiline ulaştık, derken sahile büyük bir kum tepesi gibi birşey yükseltildi, yanına vardık. Bir de baktık ki o Anber denilen bir hayvandı. Ebû Ubeyde Mo ölmüştür (leş)" dedi. Sonra, "hayır, biz Allah Resulü'nün elçileriyiz ve Allah yolundayız. Siz muhtaç ve mecbur durumdasınız, yiyin" dedi. Orada bir ay kaldık, üç-yüz kişiydik, semizlenmiştik. An dolsun ki bizi onun göz çukurundan testiyle yağ alıyor gördüm. Ebû Ubeyde onüç kişi alıp onun göz çukuruna oturttu. Yine onun kaburga kemiklerinden birini alıp dikti, sonra da yanımızda bulunan en büyük deveyi semerledi ve deve böylece onun altından geçti. Biz de onun etinden kurutulmuş azıklar yaptık. Medine'ye geldiğimizde» Resulullah'a (sav) varıp bunu kendisine haber verdik. Şöyle buyurdu: "O, Allah'ın sizin için çıkardığı bir rızıktır. Yanınızda onun etinden birşey var mı, bize de yedirseniz?." Resulullah'a (sav) ondan gönderdik, yedi.3773[483]
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) Maknâ yahudilerinden olan Benî Cenbe ile Maknâ (Eyle'ye yakın bir yer) halkına bir mektup gönderdi. Mektupta "hurma ağaçlarınızdan elde edilen ürünün dörtte biri ile "ark" Cçoğ. uruk Harınız ile avladığınızın dörtte birini vermeniz gerekir" buyuruyordu. "Uruk" denize atılan bir sal olup üzerine binerek ağlarını denize atar ve balık avlarlar.3774[484]

Allah Resulü'nün Hîç Avlanmadığı Ve Av Satın Almadığı

Şa'râm Minehu'l-minne fî't-telebbüs bi's-sünne adlı kitabında (s.33) şöyle der: Hz. Peygamber (sav) avlanmış tavuk ve kuş eti yerdi. Fakat onu satın almaz, bizzat avlamaz ve yemesi için kendisine av tutulup getirilmesini de sevmezdi.
Tenbih: Müteahhirîn ulemanın avlanma ve hükümleriyle ilgili olarak telif ettikleri en kapsamlı eser, Devhatü'n-nasır ve diğer eserlerde biyografisi verilen derin İmâm Ebû İshak İbrahim b. Abdülcebbar b. Ahmed el-Fecîcî'nin3775[485] baş tarafı şöyle olan manzumesidir:
Beni avlanmamdan dolayı kınarlar, av ki kapsar
Birçok şeyi insana faydası bulunan
îlki helal birşey yemektir ki bununla
İlgili olarak Allah'ın Kitabı'nda naslar var
Vücudun sıhhati, sonra gözün sağlığı
Ve yarış düzenlemenin hükümleri dördüncü olarak.
Rezillikten uzaklık, himmetin doğruluğuyla ve
Dedikodu kapısını kapamak yedincisi

3773[483] Müslim, Sayd 17. Metinde özetle verildiği gibi birçok hata ve düşüklük mevcuttur.
3774[484] İbn Sa'd, I, 276-277.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/320-321.
3775[485] bkz. Ibnü'1-Kâdî, Cezvetül-iktibâs, I, 99-100.

Ve kişinin ırzı için onda selamet vardır
Dini için koruma ki bu da dokuzuncusu
Onda var fazilet ve din ehli için ibret
Ve hatırlatıcı, onlar katında Önemi olan
Ruh sağlığı doğurur ve cömertlik, ikram
Sabırsız olan sabra alışır onunla
İhtiyarlatan tasalarını giderir gencin
Yaşlılık hiddetini yokeder, koşuşturmasın diye
Savaş şiddetlenince doğrusu cesaret aşılar
Ve onda gizli sırdan güzellikler var
İntizamı gözetme, otlakları kollama
Ve koruma çevreyi savaşan düşmandan
Ordu düzenleme ve düşmanı yoketme
Kişinin dimağını arıtır ve vücudunu da
Kötü huylardan, artıklardan
İhtiyaç duyurmaz tıbba tedavisi zayıf olan
Ve giderir üzüntü ve müzminliği
Buyruldu "yolculuk edin, sıhhat bulursunuz; gazaya çıkın, ganimet kazanırsınız"3776[486]
Bu Peygamber sözünden yayılmıştır.
Ve artırır zekâyı ve dehayı da
Bütün bunlar akılla ilgilidir.
Avda nefsin nasipleri var her türlü arzudan
Ve mubahla olan her türlü sevinç boldur.
Bu nefis bir kaside olup müellifi onu Ravdatü's-sülvân diye adlandırmıştır, XI. yüzyıl ulemasından derin allâme Ebû Muhammed Kasım b. Mu-hammed b. Abdülcebbar el-Fecîcî3777[487] tarafından orta hacimde bir ciltte faydalı bir şerhi yapılmıştır. Allah her ikisine de rahmet etsin.3778[488]

Bedevinin Kendi Memleketinin Güzel Şeylerini Allah Resulttne, Onun Da Şehrin Güzel Şeylerini Bedeviye Hediye Etmesi

Allah Resulü'nün (sav) bâdiyede (sahra, vaha) Zahir adlı bir adamı vardı, bâdiyede bulunan güzel meyve ve çiçeklerden getirip Resulullah'a (sav) hediye ederdi. Resulullah da şehrin güzel ve hoş bulduğu şeylerinden ona hediye verirdi. eş-Şemâil ve diğer eserlerde geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) şöyle buyururdu: "Zahir bizim bâdiyemiz, biz de onun şehriyiz."3779[489] Yani, o bâdiyenin sakinidir; bâdiyeyi hatırladığımızda onu görmekle kalbimiz ferahlar ve kişinin .kendi bâdiyesinde faydalandığı türlü türlü meyve ve bitkilerden faydalanırız. Böylece o sanki bizim bâdiyemiz olur. Badiyeye ait şeylere ihtiyaç duyduğumuzda bize onu getirir ve badiyeye yolculuk zahmetinden bizi kurtarır. "Biz de onun

3776[486] bkz. Müsned, II, 380.
3777[487] bkz. Neşrül-mesânî, I, 175.
3778[488] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/321-322.
3779[489]Tirmızi, eş-Şemâil, s 120.

şehriyiz" sözünün manası da, bizden ona şehirden ihtiyaç duyduğu şeyler ulaşır demektir. Bazı kimseler, ikramda bulunanın ikramını anmasımnın uygun olmayacağını ileri sürerek bu hususta tevakkuf etmiş olup bu, sözkonusu durumun nimetleri başa kakma türünden olmayıp hediyeye benzeri veya daha iyisiyle karşılık vermeye irşad mahiyetinde olduğu ileri sürülerek reddedilmiştir. Ibn Sultan (Ali el-Kârî) Şerhu'ş-Şemail'de şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav), nimet verenin nimetini anması intibaını vermesine rağmen bunu zikretmesi, bunun iyi ilişkilere delâlet eden "karşılık verme"nin bir gereği olmasındandır. Bunu da sözko-nusu iyi davranışta bulunmayı ümmetine öğretmek için yapmıştır.
Ebû Ya'lâ, Zeyd b. Eslem'den şu rivayeti tahric eder: Bir adam Hz. Pey-gamber'e (sav) yağ ve bal dolu tulum hediye eder, sahibi gelip parasını istediğinde onu Resulullah'a getirerek "buna parasını ver!" derdi. Resulullah (sav) da buna gülerek bedelinin verilmesini emreder, bedeli verilirdi. Mu-hammed b. Amr b. Hazm'ın rivayeti ise şöyledir: O adam, Medine'ye güzel birşey gelmezdi ki onu almasın. Sonra gelerek "ey Allah'ın Resulü, bunu sana hediye ediyorum" derdi. Aldığı şeyin sahibi parasını istemeye gelince de onu getirir ve "parasını ver!" derdi. Hz. Peygamber (sav), "onu bana hediye etmedin mi?" diye sorar, o da yanımda para yok" karşılığını verirdi. Resulullah (sav) tebessüm eder ve sahibine parasının verilmesini emrederdi. Ibn Sultân şöyle der: Bu sahabi, Resulullah'a olan son derece büyük sevgisinden dolayı, hoşuna giden güzel bir şey gördüğü her defasında eline geçtiği zaman parasını ödemek niyetiyle onu satın alarak Resulullah'a hediye ederdi. Ödeyemeyince de " m ü k â t e b "[3780[490]] gibi efendisine rücu edilirdi. M ü -k â t e b bir köle olup üzerinde bir dirhem borç kalınca almak üzere efendisine başvurulur ki o da öyle yapmıştır. Bu, doğru bir mizahla karışık bir hak alımıdır. Nuaymân'ın el-İsâbe ve Üsdü'l-ğâbe'deki biyografisine bakınız.[3781[491]]

Bahçelerde Çalışanlar

Sahîhayn ve diğer kaynaklarda Ebû Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilir: "Muhacirlere ve ensara ne oluyor da benim (Ebû Hureyre) kadar hadis rivayet etmiyorlar" diyecekler. Size şunu haber vereceğim: Ensardan kardeşlerimi arazilerini işlemek meşgul ediyordu, muhacirlerden kardeşlerimi de pazarlarda alışveriş meşgul ediyordu.[3782[492]]
Seyyid es-Semhûdî Cevâhirü'l-ikdeyn'de Dârekutni'ye isnadla, onun İbn Ebî Ömer'den şu rivayetini nakleder: Abdurrahman b. İshak el-Mede-nî'den şunu anlattığım duydum: Ömer b. Hattâb bir ara Hz. Ali'yi göremeyince "Ebü'l-Hasan nerededir?" diye sordu. "Kendisine ait bir araziye gitti" dediler. O da "haydi birlikte ona gidelim" dedi. Oraya varınca onu çalışıyor buldular, bir saat onunla birlikte çalıştıktan sonra oturup

---

3780[490] Bir bedel karşılığında hürriyetine kavuşmak üzere efendısiyle anlaşan köle.
3781[491] el-tsâbe, 111,569-570; Üsdül-ğâbe, V, 351-352. Ayrıca bkz I, 118.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/322-323.
3782[492] Buharı, Buyu 1, Hars 1; Müslim, FedâiluVsahâbe 159-160.

sohbet ettiler. Hz. Ali, Hz. Ömer'e şöyle dedi: Ey emîrü'l-mü'minîn, eğer İsrailoğulları'ndan bir grup sana gelse ve onlardan biri sana "ben Musa'nın (as) amcası oğluyum" dese, senin yanında onun arkadaşlarına nisbetle bir ayrıcalığı olur muydu? O da "evet" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: "Andolsun, ben Resulullah'ın (sav)kardeşi ve amcasının oğluyum." Hz, Ömer abasını çıkarıp serdi ve şöyle dedi: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki biz ayrılıncaya kadar senin bundan başka oturacak yerin olmaz." Birbirlerinden ayrılıncaya kadar Hz. Ali onun üzerinde oturdu. Seyyid es-Semhûdi şöyle der: Hz. Ali bunu söylemekle, Hz. Ömer'in kendisini bir ara göremeyince yanına gelmesi ve devlet başkanı olduğu halde onunla birlikte arazisinde çalışmasının, Peygamber efendimize yakınlığından dolayı olduğunu belirtmek istemiştir. Bir de, çok uzak bile olsa geçmiş peygamberlerin amcası oğullarından biri başkalarına tercihe layık olunca Peygamber efendimize aynı yakınlığı bulunan kimsenin nasıl olamayacağını göstermek istemiştir.[3783[493]]
trşâdü's-sârî'de Muhyissünne'den (Beğavi) şu rivayet nakledilir: Bir adam ceviz ağacı diken Ebu'd-Derdâ'ya rastladı ve "sen yaşlı bir adamsın, şu kadar yıla ancak meyvesi yenebilecek şunu dikiyorsun" dedi. Ebu'd-Derdâ şu karşılığı verdi: "Bana düşen, başkasının ondan yemesi ve mükâfatının da bana olmasıdır."[3784[494]] Hz. Peygamber'in (sav), çapa yapıp ailesinin geçimini sağladığını haber verdiğinde Sa'd'ın çapa izi bulunan elini Öptüğüne dair bilgi daha önce geçmişti.[3785[495]]

Ashaptan Arazisini Mahsulün Üçte Biri Ve Dörtte Biri Karşılığında İşletmeye Verenler

el-tsâbe'de müellif, Cebrb. Atîkel-Ensarfnin biyografisini verir ve İbn Mende'nin onun biyografisinde Haccâc b. Ertât yoluyla, onun İbrahim b. Muhammed'den, onun Musa b. Talha'dan şöyle dediğini rivayet ettiğini zikreder: Cebr'in, Sa'd'ın ve İbn Mesud'un arazilerini üçtebir ve dörttebir karşılığında işletmeye (ortaklığa) verdiklerini gördüm.[3786[496]]

Yer Altında Su Kaynağının Tesbiti Ve Suyun Çıkarılması Konusunda Mütehassıs Kimse

el-tsâbe'de müellif, Abdullah b. Âmir b. Küreyz el-Kureşfnin biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder: Abdullah'ı Hz. Peygamber'e (sav) getirdiler, onu okuyup tükrükle tedavi ediyor, o da Resulullah'ın tükürüğünü yutmaya çalışıyordu. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Osuvarıcı olacaktır." Abdullah b. Âmir bir toprağı işlemezdi ki oradan su çıkmasın. Bunu İbn Ab-dilber anlatır. Hafız İbn Hacer de onun Arafat'ta havuz yapıp onlara su

---

[3783[493]] Cevahirül-ikdeyn, II, 326-327. Metin çok hatalı olup aslına bakılmalıdır.
[3784[494]] İrşâdü's-sSrî, IV, 171 (Buhâri, Hars 1).
[3785[495]] Ziraat ve Ağaç Dikimi başlığına bakınız (s. 273).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/323-324.
[3786[496]] el-lsâbe, 1,221.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/324.

akıtan ilk kimse olduğunu zikreder.3787[497]
Derim: Bu ilme İlnıii'r-Riyâfe veya İ 1 m ü inbâ-t i' 1 - m i y â h (su çıkarma ilmi) denir ki İbnü'l-Ekfânî İrşâdü'1-kâ-sidMe bunu son anılan isimle başlık yapmıştır. O şöyle der: Bu, kendisiyle yer altında bulunan suların nasıl çıkarılacağı, bu suların çıkarılması, Ölü toprakların ihya ve işlenmesi gibi hususların öğrenildiği bir ilimdir. Ker-hi'nin bu konuyla ilgili muhtasar bir kitabı mevcut olup3788[498] el-Füâhatü*n-nebâtiyye3789[499] adlı kitapta da bu ilimle ilgili temel bilgiler verilmiştir.
Bunu İlmü'r-riyâfe diye adlandıranlar da şöyle derler: Bu ilim, varlığına delâlet eden bazı işaretler vasıtasıyla yerden su çıkarmayı bilmekten ibarettir. Suyun yüzeye uzaklık ve yakınlığı da toprağın koklan-ması, orada yetişen bazı bitkilerin kokusu veya belli bazı hayvanların hareketiyle bilinir ki bu ilim f i r â s e t ilminin bölümlerindendir.3790[500]

Sırtında Su Taşıyan Saka

Ebû Ömer İbn Abdilber el-İstîâb'da "Sâhibü'1-Sâ" diye bilinen Ebû Akîl*i böyle biri olarak zikreder.3791[501]

Sırtta Yük Taşıyan Hamal

Nesâi'nin Sünen'inde İbn Mesud'dan şu rivayet nakledilin Resulullah (sav) sadaka vermemizi emrederdi. Bizden biri ta-sadduk edecek birşey bulamayınca pazara gider, sırtında yük taşır ve müdde birşey) getirir, Resulullah'a verirdi.3792[502]

Hacamatçı Ve Berber

Hz. Peygamberin (sav), hakkında "Ebû Hind ensardan biridir, onu evlendirin" buyurduğu Ebû Hind Resulullah'ın (sav) hacamatçısı idi.3793[503]
İbn İshak (II, 77) bunu, Resulullah'ın Bedir Gazvesinden dönüşü bahsinde zikreder.3794[504] Ebû Taybe de Resulullah'ın (sav) hacamatçısı olup onun hadisi Muvat-ta'da geçmektedir.3795[505]
Süheyli er-Ravdü'1-ünüf te şöyle der: Hacamatçı Ebû Taybe'ye gelince, o Benî Hârise'nin m e v 1 â sı olup adı Râfi'dir. Meysere olduğu da

---

3787[497] age, III, 61, Üsdü'1-ğâbe, III, 288-289.
3788[498] Eserin adı tnbâtül-miyâhil-hafiyye (Haydarabad 1359/1945) olup bu konuda bkz. J. Vernet, "al-Karadji," El, IV, 600.
3789[499] Bu eser ibn Vahşiyye'nm olup (bk. El, III, 964) metinde Kerhî'ye ait gibi anılmış olması hatadır.
3790[500] bkz. T. Fahd, "Fırâsa," El, II, 916.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/324-325.
3791[501] el-lstîâb,IV, 130; el-İsâbe,IV, 136;Üsdü'l-#âbe, I, 438, VI, 220 Resulullah (sav) ashabı infaka teşvik edince Abdurrahman b. Avf malının yansını getirdi. Münafıklar "gösteriş yapıyor!" dediler. Ebû Akil ise sırtında su taşıyarak kazandığı ıkı sâ'ın binni ailesine bırakıp diğerini getirince, onunla alay ettiler Bunun uzenne Tevbe sûresi 79 âyeti nazil oldu- Ayrıca bkz Müslim, Zekât 72.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/325.
3792[502] Nesâı, Zekât 49 Metindeki eksiklik aslından tamamlanmıştır, tbn Mesud devamla şöyle der- Bugün yuzbın serveti olan öylelerini biliyorum ki o gun bir dirhemi yoktu.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/325.
3793[503] bkz. el-tsabe, IV, 221.
3794[504] îbn Hışâm, I, 644. Bedir kelimesi metinde düşmüştür.
3795[505] Muvatta, îstı'zân 26; el-îsâbe,IV, 114-115.

söylenmiştir. Bedir savaşında bulunmamıştır.
el-tsâbe'de müellif, Hirâş b. Ümeyye'nin biyografisini verir ve onun Hudeybiye ile ondan sonraki umrede Resulullah'ı (sav) tıraş eden kimse olduğunu kaydeder.[3796[506]] el-tsâbe'de sonra da Hirâş b. Mâlik'in biyografisini vererek Ali b. Said el-Askerf nin şöyle dediğini zikreder: Hz. Peygamber (sav) kan aldırdı, bitince de şöyle dedi: Bir demir parçası ile kalkıp Allah Resu-lû'nün boyun damarları üzerinde duran kimse büyük güvenirliğe nail olmuştur.[3797[507]] et-Tecrîd'de müellif şöyle der: O muhtemelen tâbiindendir. el-tsâbe'de müellif, Salim el-Haccâm'ın biyografisini verir ve İbn Ömer'den, onun Hz. Peygamber'den (sav) kan aldığını ve haoamat şişesindeki kanı içtiğini nakleder.[3798[508]]
Yine el-tsâbe*de Ma'mer b. Nadle'nin biyografisini veren müellif onun şöyle dediğini nakleder: Yanımda ustura olarak, başını tıraş etmek için Resulullah'ın (sav) başucunda durdum. Şöyle buyurdu: "Ey Ma'mer, Allah Re-sulü'nün kulak yumuşaklarından tutabilirsin." Ben "bu, Allah'ın bana lü-tuflarındandır" dedim, "evet" dedi ve başını tıraş ettim.[3799[509]]
el-tsâbe'de Ebû Rahîme'nin biyografisini vererek şöyle der: Ebû Nu-aym onu zikrederek Ravh b. Cenah yoluyla Atâ b. Nâfi'den, onun Ebû Rahîme'den şu rivayetini tahric eder: "Hz. Peygamber'e f sav) hacamat yaptım, bana bir dirhem verdi." Bu hadisin senedinde zayıf ravi vardır.[3800[510]]
Buhâri "Kitâbu'l-Buyû" da "haccâma dair bâb" başlığını açarak orada Ebû Taybe hadisini zikreder.[3801[511]] Fethu'l-Bârî'de İbnü'l-Müneyyir'in şöyle dediği kaydedilir: "Bu başlık, hacamat sanatını ("mesleğini) onaylama manası taşımaz Bu hususta tahsis edici bir hadis de varıd olmuştur Her ne kadar hacamatçıya ücreti konusunda haksızlık yapılamasa da yasaklama hacamatçı (kanı alan) hakkındadır, kam aldıran hakkında değil Bu ıkısı arasındaki fark şudur Kan aldıranın hacamat yaptırmaya mecbur olmasına karşılık, başka mesleklerin bulunması sebebiyle hacamatçı açısından bunu yapmak için bir zaruret mevcut değildir " Ibn Hacer, bunun ardından şöyle der Ibnu'l-Muneyyır "onaylama" ifadesinden "güzel sayma ve özendirmeyi" kastetmışse, dediği doğrudur Ama bununla "caiz saymayı" kastetmışse, söylendiği isabetli sayılmaz Çunku kan aldıranın buna başvurması zaruret sebebiyle caiz olunca bunu yapan kimseye de aynı şekilde caiz olur Benim işaret ettiğim husustan başka, ıkısı arasında bir fark sozkonusu değildir Çunku hacamatçıhğın değersiz (aşağılık) kazanç yollarından sayılması, meşru olmamasını gerektirmez Eğer butun insanlar hacamat yapma ışını terkedecek olurlarsa, bu durum kendilerine zarar verir.[3802[512]]

3796[506] el-İsâbe, 1,421;ÜsdÜ'l-ğâbe, II, 125-126. Hudeybiye kelimesi metinde Medine şek tinde geçmiştir.
3797[507] el-tsâbe. I, 422; Üsdül-ğâbe, II, 127. "Hadîde" kelimesi metinde "hadîs" şeklinde geçmiştir.
3798[508] el-tsâbe, II, 6.
3799[509] age, III, 449.
3800[510] age, IV, 68-69, ÜsdÜl-gâbe,VI, 108.
3801[511] Buhâri, Buyu 39.
3802[512] Fethul-Bârî, IX 176 177 Ayrıca bk X 25 26 (Buharı, Icare 20 hadisi) Metindeki düşüklükler için aslına bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/326-327.

Kasap

Sahîh-ı Buhân'de İbn Mesud'dan şu rivayet nakledilir: En-sardan künyesi £bû Şuayb olan bir adam gelerek kasap olan hizmetçisine şöyle dedi: Bana beş kişiye yetecek yemek yap. Ben beş kişinin beşincisi olarak Resulullah'ı (sav) davet etmek istiyorum.3803[513]

Tırmızı'nın el-Câmi'ınde "kassâb" yerine "lahhâm" kelimesi geçmektedir.3804[514] Tırmızı'ye haşiye yazan şöyle der Lahhâm, mübalağa kalıbı ile olup "et satıcısı" demektir Sanatlarla ilgili kelimeler, bunlarla uğraşanların çok çalışmaları ve çok iş yapmaları sebebiyle mübalağa kalıbıyla olurlar.3805[515]

el-Isâbe'de müellif, Hahd b Esîd b Ebı'l-îs el-Umevî'nın biyografisini verir ve Ibn Dureyd'den onun kasap olduğuna dair nakilde bulunur.3806[516] Yine el-Isâbe'de müellif, Kırâm'ın biyografisini vererek şöyle der O kasap olup Medine'de (kendi adıyla) tanınmış sokağın sahibidir Bunu Ömer b Şebbe zikreder.3807[517] Hafız Ibnu'l-Cevzî'mnTelkîh'ınde şu bilgi verilir Zubeyr,Amr b Âs ve Âmir b Kureyz kasaptılar.3808[518]

Sahîh-i Buhâri'de şu hadis nakledilir Resulullah f sav), kurbanlık develerinin başında bulunmasını, etleri, derileri ve semerlerıyle birlikte hepsini dağıtmasını, kasaba ücret olarak kurbandan birşey vermemesini Hz. Ali'ye emretti.3809[519]

Allah Resulü'nün Nazarında Değersiz (Aşağılık) Meslekler

Taberâni, Abdurrahman b. Osman el-Vakkâsî yoluyla, onun İbnü'l-Münkedir,3810[520] onun da Câbir'den naklettiği şu rivayeti tahric eder: "Resulul-lah (sav) şöyle buyurdu: Teyzem Fâhite bint Amr'a bir hizmetçi bağışladım ve onu kasap, kuyumcu veya hacamatçı yapmamasını emrettim.3811[521] Vakkâsi "zayıf" bir ravi olup bunu İbn Hacer Fâhite'nin biyografisinde zikreder.3812[522] Fakat Zehebi et-Tecrîd*de şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) Fâhite'ye bir hizmetçi bağışladığı "vahin" birhadiste3813[523] geçmektedir.

Ebû Davud'un Sünen'inde bu rivayet şöyledir: "Teyzeme bir hizmetçi bağışladım, ona bereketli olmasını umarım. Kendisine onu hacamatçı, kuyumcu veya kasap diye adlandırmamasını söyledim."3814[524] Ebü'l-Hasan es-Sindî, Ahmed b. HanbePin Müsned'inin haşiyesinde şöyle der: "Hz. Peygamber'in (sav) hacamatçı ve kasaptan, sakınması güç

3803[513] Buharı, Buyu 21.
3804[514] Tırmızı, Nikâh 12.
3805[515] bkz Tıüıfetul-ahvezî, IV, 224 (bilginin bir kısmı vardır).
3806[516] el-Isâbe, I, 401 Usdu'I-ğâbe, II 89.
3807[517] el-tsâbe, IV, 289 Ömer, metinde Amr şeklinde gelmiştir.
3808[518] Telkîhu fuhûmı ehlı-1-eser, s 454.
3809[519] Buhâri, Hac 12. Hadisin son kısmı metinde düşmüş olup bu sebeple konuyla ilgisini kurmak da zorlaşmıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/327-328.
3810[520] Metinde İbnü'l-Menkûr şeklinde geçmiştir.
3811[521] bkz. Kenzül-ummâl, IV, 42-43 (nr. 9417).
3812[522] el-tsâbe, IV, 374.
3813[523] Zayıf bir hadis türü olup Zehebi'ye göre bu tabir cerhin 4. derecesinde bulunan ravî için kullanılır (bkz. Aydınlı, s. 159).
3814[524] Ebû Dâvud, Buyu 41; Müsned, I, 17.

olmakla birlikte bulaştıkları pislik sebebiyle; kuyumcudan ise sanatına aldatma sokması, altın ve gümüşü işleyip bazan bundan erkekler için süs eşyası ve kap yapması —ki bu da haramdır— veya sözünde çok vaad ve yalan bulunmasından dolayı hoşlanmadığı söylenmiştir." Kâvukci'nin ez-Zehebü*l-ibrîz'inde, hadiste bu mesleklerin değersiz meslekler olduğuna işaret bulunduğu söylenir.[3815[525]]

Aşçı

eş-Şemâil'de Ebû Ubeyd'den şu rivayet nakledilir: Hz. Peygamber'e (sav) bir çömlek yemek pişirdim...[3816[526]] el-İstîâb'da da şu bilgi verilir: Resulullah'ın (sav) azatlısı Ebû Ubeyd bir gün Resulullah'a bir yemek pişirmişti...[3817[527]]
Derim: Ebû Ubeyd'in hadisi bu şekilde Tirmizi'nin eş-Şemâil'i ve Dârimi'nin el-Câmi'mde geçmektedir.[3818[528]] el-Isâbe'de (I, 151) Büreyl'in biyografisinde şu bilgi verilir; İbn Şahin, Büreyl es-Sühâlî'den şu rivayeti tah-ric etti: Resulullah'a (sav) Mekke'de bir adam getirildi, onun ashabına yemek hazırlıyordu. Ateşin sıcaklığı ona eziyet verdi. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Bundan sonra artık cehennem ateşi sana dokunmaz."[3819[529]]

Bulamaç Aşı Yapan

el-İsâbe'de müellif, Havle bint Kays el-Ensâriyye el-Hazreciyye'nin biyografisini verir ve İbn Mende'nin Havle bint Kays'tan tahric ettiği şu rivayeti zikreder: Resulullah (sav) benim yanıma geldi, kendisine bulamaç aşı yaptım. Önüne koyduğumda elini değdirdi, onu sıcak bularak elini çekti ve şöyle buyurdu: "Ey Havle, biz sıcağa da, soğuğa da sabredemeyiz (dayanamayız)."[3820[530]] Hz. Âişe'den de şu rivayet nakledilir: "Kendisi için yaptığım bulamaç aşını Resulullah'a (sav) getirdim. Resulullah benimle Şevde arasında oturuyordu. Sevde'ye yemesini söyledim, o yemedi. Kendisine 'ya yersin, ya da onu yüzüne bularım!' dedim. Yine yemedi. Bunun üzerine elimi aşa daldırıp onun yüzüne buladım. Resulullah güldü ve bizzat eliyle koyarak Sevde'ye 'sen de onun yüzünü bula' buyurdu. Şevde de onu yüzüme buladı. Resulullah (sav) güldü." İbn Ğaylân bu hadisi Hâşimi'den rivayet eder.[3821[531]] Molla bunu Sîret'inde tahric etmiştir.
el-Mevâhib'de müellif şöyle der: Hazîre, küçük doğranmış et parçaları

3815[525] Görüldüğü gibi bu konuyla ilgili rivayetler zayıftır. Sahih olduğunun kabul edilmesi halinde bile bu mesleklerin hoş karşılanmam asının mutlak anlamda değil de belli bazı özelliklerden dolayı olduğu veya o zamanki umumî telakkiyi yansıttığı anlaşılmaktadır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/328.
3816[526] Tirmizi, eş-Şemâil, s. 88 (nr.170).
3817[527] el-lstîâb, IV, 129.
3818[528] eç-Şemâil, s. 88; Dârimi, Mukaddime 7.
3819[529] el-İsfîbe, I, 146.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/328-329.
3820[530] ajje, IV, 293. Hadis için bkz. el-Mekâsıdül-hasene, s. 469; Kenzül-ummâl, XVI, 121 (nr. 44139-44140). Aynca Beşinci Bölüm'de s. 114'e bakınız.
3821[531] Mecmau'z-zevâid. IV, 315-316; Şerhul-Mevâhib, IV, 271; Kenzül-ummâl, XII, 59.3 (nr. 35843). İlk kaynaktaki "biyedihi lehâ" (ona eliyle koydu) ifadesi metinde ve son iki kaynakta "fahizehu lehâ" şeklinde geçmektedir.

üzerine bolca su koyup iyice piştiğinde üzerine un eklenerek yapılan yemektir. el-Kâmus'ta ise harîre şeklinde geçer ki manası da "süt veya yağla pişirilen un bulamacadır. el-Fâkihî el-Mekkî'nin Menâhicü'1-ahlâki's-se-niyye'sinde3822[532] şu bilgi verilir: Resulullah (sav) hazîre yedi. Hazîre küçük kesilen et parçalarının üzerine bolca su konulup iyice piştikten sonra üzerine un eklenerek yapılan yemektir. Hazîre, yanında kendisiyle şakalaştığı bir hanımı bulunduğu sırada, Hz. Âişe'nin kendisine yapıp sunduğu yemektir, Şöyle de denilmiştir: Bu yemek bulamaç aşı (asîde) şeklinde olup daha incedir. Cevheretü'l-gavvâsta da şöyle denir: Kepekle yapıldığında noktalı "ha" ile hazire, süt ile yapıldığında ise noktasız *Tıa" ile harîre şeklindedir. Reddâd'ın Mûcibâtü'r-rahme'sinde3823[533] ilk şekil tercih edilmiştir.3824[534]

Kepapçı

Nesâi'nin Sünen'inde Ebû Râfi'den şu rivayet nakledilir: "Ben Resulullah'a (sav) kebap yapardım."3825[535]

Fırıncı

el-tsâbe'de müellif, Mirdâs el-Muallim'in biyografisini vererek şöyle der: Ebû Zeyd ed-Debûsî Kitâbu'l-Esrâr'da onu senedsiz bir rivayetle anarak şöyle der: Nebi (sav) Mirdâs el-Muallim'e uğrayarak şöyle buyurdu: "ince ekmek (yapmaktan) ve Allah'ın Kitabı'na şart koşmaktan sakın." Debûsi şöyle der: Bu rivayetle ilgili olarak şimdiye dek bir senede vakıf olamadım.3826[536]
Derim: Eğer bu haber sabit ise, bununla Hafız İbn Kayyim'in et-Turu-ku'1-hükmiyye'de (s. 233} söylediği "Hz. Peygamber (sav) zamanında Medine'de narh yoktu. Çünkü onların içinde ne un Öğütüp kârla ekmek pişiren, ne de un ve ekmek satan kimse bulunmuyordu; buğdayı satın alıp öğütüyor ve evlerinde ekmek pişiriyorlardı"3827[537] sözü reddedilir.3828[538]

Allah Resulünün Ekmeklerinin Küçük Olup Olmadıkları

el-Mevâhib ve şerhinde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber'in (sav) ekmeklerinin küçük mü büyük mü olduğu konusunu araştırdım, araştırma sonunda bu hususta birşey bulamadım. AncakDeylemi'ninrivayetettiği bir hadiste Resulullalı'ın (sav) ekmekleri küçültmeyi emrettiği kaydedilir; Hz.

3822[532] bkz. SuppL, II, 529.
3823[533] Ibnü'r-Reddâd (ö. 821/1418), Mücibâtü'r-rahme ve azâimül-mağfîre (bkz. Kehhâle, I, 178).
3824[534] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/329.
3825[535] Metinde Kettânf ye ait gibi görünen bu bilgi de Huyâi (k. 74fi) tarafından verilmiştir. Huzâı'de "Sünen" kelimesi geçmemektedir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/330.
3826[536] el-İsâbe, 111,401.
3827[537] et-Turukul-hükmiyye, s. 253.
3828[538] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/330.

Âişe bu hadisi m e r f û olarak şu lafızla rivayet eder: "Ekmeği küçültün, sayısını çoğaltın ki size bereketli olsun." İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzûât'ta belirttiğine göre bu rivayet "vahin " dir.[3829][539] Oşöyleder:Bukonudaithamedi-len râvi Câbir b. Selim olup İbn Ömer'den, onun merfu olarak rivayet ettiği şu hadisi nakleder: "Bereket ekmeğin küçüklüğündedir." Nesâi'den de onun "kezzâb" (yalancı) olduğunu nakleder.[3830][540] Fakat İbn Hacer'in de belirttiği üzere Bezzâr ve el-Mu'cemü'1-kebîr'de de Taberâni bunu zayıf bir senedle rivayet etmişlerdir. Onun hocası Nureddin el-Heysemî şöyle der: Bu rivayetin senedinde Ebubekr b. Meryem mevcut olup kendisinde "ihtilât" (hafıza bozukluğu) meydana gelmiştir. Senedin kalan ravileri ise "sika" (güvenilir)'dirler.Ebu'd-Derdâ'dandaşu m e rf û rivayetnakledilir: 'Yiyeceğinizi (ekmeğinizi) kifayet ölçüsünde yapın ki bereketli olsun."[3831][541] en-Nihâye'de müellif şöyle der: Evzâi'den bunun "ekmeği (somun, yufka) küçültmek" demek olduğu nakledilir.[3832][542] Bezzâr da İbrahim b. Abdullah'tan, o da bazı âlimlerden bunun "ekmeği küçültmek" demek olduğunu nakleder. Sehâvı el-Mekâsıd'da buna işaret eder.

Fethu'I-Bârî'de "Ölçmenin müstehablığı bâbı"nda[3833][543] Allah Resulü'nün (sav) "yiyeceklerinizi ölçün (ölçekli harcayın) ki bereketli olsun" sözüyle ilgili olara müellif şöyle der: Bezzâr'ın Müsned'inde yiyeceği ölçmekten maksadın "ekmeği küçültmek" olduğu söylenir ki, ne bunun, ne aksinin varid olup olmadığını kesin olarak öğrenebilmiş değilim.[3834][544] Ali el-Kârfnin Mevzûât'ında Zerkeşi'den şu bilgi nakledilir: "Lokmanın küçültülmesi ve çiğnemin inceltilme si" ni emreden hadisle ilgili olarak Nevevi "sahîh değildir" demiştir.[3835][545]

Ibnü'l-Imâd'ın yemek ve yeme adabiyla ilgili Manzûme'sinde[3836][546] şöyle denir:

Dediler ki yiyen kimsenin yiyeceği iyice çiğnemesi
Ve lokmasını küçültmesiyle ilgili hiçbir rivayet değil sahîh

Şu husus bilinmektedir ki sahîh bir rivayet olmadığım söylemek bundan başka (zayıf vs.) bir rivayetin olmadığı anlamına gelmez. Muhtemelen bu, Şeyh Ebü'l-Abbas el-Bedevî ve Vefâiyye önde gelenleri gibi Ebû İshak İbrahim el-Mebtûlî'nin de sofrasındaki ekmekleri küçültme konusundaki dayanağıdır.

Hanbeli fıkıh kitaplarından Şeyh Mansur el-Behûtî el-Hanbelî'nin Şerhu'l-Müntehe'l-irâdât adlı eserinde şu bilgi kaydedilir: Ahmed b. Hanbel'den "büyük ekmekte bereket yoktur" dediği nakledilir. Ma'mer'in zikrettiğine göre Ebû Üsâme onlara yemek ikram etti ve ekmekleri parçaladı. Ahmed b. Hanbel "kaç tane yediklerini bilmesinîer diye öyle yapmıştır" diyor.

[3829][539] Suyûtı, el-Leâlil-masnûa, II, 216; Ali el-Kârî, el-Esrârul-merfûa, s. 232 (nr. 261); Sehâvı, el-Mekâsıdül-hasene, s. 262.
[3830][540] Suyûtı, II, 217; Alı ei-Kâri, s 150-151 (nr 121); Sehâvı, b 262.
[3831][541] Suyûtı, II, 216.
[3832][542] en-Nihâye, IV, 119; Sehâvı, s 263.
[3833][543] Buhân, Buyu 52.
[3834][544] Fethul-Bârî, IX, 204.
[3835][545] Alı el-Kârî, s 232. "Mudğa" kelimesi metinde "lukma' şeklinde geçmiştir.
[3836][546] bkz Suppl., II. 403. Ibnu'1-Imâd, metinde Ebu'1-Imâd şeklinde geçmiştir.

el-Makâlâtü*s-seniyye müellifi, Kastallâni'nin el-Mevâhib'deki sözüne işarette bulunur ki o "Yiyeceğinizi (ekmeğiniz) küçültün ki bereketli olsun" hadisinden sonra şöyle der:
Bu konuda hadis rivayet edilmiştir zayıf senedli
Ki Evzâi'ye isnad edilir, iz sahibi,
Bundan maksadım ekmeği küçültmek olduğu rivayeti
Bezzâr da ibrahim'den nimetler sahibi
Ki Ebu'n-Nedb diye çağırılır, babası ise Abdullah
el-Cüneyd, bazı ilim ve hikmet ehlinden naklen
Bundan maksadın ekmeği küçültmek olduğunu.
Muhtemelen bu dayanağıdır anlayışlı arif
Tarikat şeyhinin ekmekleri küçültmesinde
Sofrasının; Ebü'l-Abbas ve seçkinlik
Ve öncelik sahibi Ahmed el-Bedevi gibi
Sonra mevhibe sahipleri ve öncelik sahibi sâdat,
Vefa ve safî oğullan, marifet ehli gibi ki
Efendilerin iksiri ve perhizde efendiler.
Araştırdı hafızlardan bazısı bilgi
Edinmek için nimet sahibinin ekmeğiyle ilgili,
Seçkin insanın ekmeği küçük mü
Büyük mü idi? Bulunmadı kitaplarında
Birşey "Ekmeği küçültün" hadisinden başka,
Ramte'den[3837[547]] rivayet edilen, Mustafa'nın
Anlayışlı ve razı olunmuş arkadaşı.
Deylemi etti rivayet onu bazısından
Ve etti rivayet yeryüzünde mahlukatın en doğrusunun hadisini.
îbn Sa'd'ın Tabakât'ında (VIII, 362) Temlek et-Tâbiiyye el-Kûfiyye*-nin biyografisinde, onun Ümmü Seleme'ye sorduğu ve onun da şöyle dediği kaydedilir: "Bıçağı ekmeğe koyduğun zaman Allah'ın adını an ve ye."[3838[548]]
Bundan da onların ekmeği bıçakla kestikleri anlaşılmaktadır.[3839[549]]

Kadın Kuaför

İbn Fethûn şöyle der: Hz. Peygamberin (sav) hanımı Hz. Hatice'nin kuaförü Ümmü Züfer, onun vefatından sonra Resulullah'a (sav) gelirdi. O da kendisine ikramda bulunur ve “o Hatice hayattayken bize gelirdi" derdi.[3840[550]] İbn İshâk Sîret'inde şöyle der: Resulullah (sav) Hayber*de veya yolda Safiyye bint Hay b. Ahtab'la gerdeğe girdiğinde onu süsleyen, saçlarını yapan ve işini yoluna koyan Ümmü Süleym bint Milhân'dı.[3841[551]]
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) Safiy-ye'yi Dıhye el-Kelbî'den satın aldığında, yanında iddet beklemesi, eğitmesi ve

---

3837[547] Böyle bir isme rastlanmamış olup muhtemelen doğrusu Rimse veya Ebû Rimse'dir (bkz. el-İsfibe, IV, 70).
3838[548] îbn Sa'd, VIII, 493.
3839[549] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/330-332.
3840[550] bkz. el-tsfibe, IV, 453; ÜadÜl-f Abe,VII, 333. Ümmü Zufer, metinde Zıifer şeklinde geçmiştir, "Hz. Peygamber'tn hanımı Hatice'nin" ifadesi de düşmüştür.
3841[551] îbn Hişâra, II, 339-340.

hazırlaması için onu Ümmü Süleym'e teslim etti.3842[552] el-tsâbe'de emîrü'l-mü'minîn Hz. Osman'ın kızkardeşi Âmine bint Affân b. Ebi'l-Âs'ın biyografisi verilir ve İbnü'1-Kelbî'den naklen onun Câhiliyye devrinde kadın kuaförü olduğu zikredilir.3843[553]
Yine el-tsâbe'de müellif, Şebbere bint SafVân el-Kureşiyye'nin biyografisini verir ve İbnü'l-Kelbî'den jıaklen onun Mekke'de kadınların makyajını yapan bir kuaför olduğunu kaydeder, el-tsâbe'de Ümmü Rile el-Kuşey-riyye'nin biyografisini veren müellif Müstağfiri'den naklen şu bilgiyi kaydeder: O güzel ve fasih konuşan bir kadın olup şöyle demişti: "Allah'ın selamı üzerine olsun, ey Allah'ın Resulü. Bizler mahfeler ardında, kocaların iffet mahalli ve çocukların yetiştiricileriyiz. Bize orduda (cihâdda) nasip yoktur. Bize birşey öğret ki bizi Allah'a yaklaştırsın." Söyledikleri içinde şunlar da vardı: "Ben kocaları için kadınların makyajını yapan ve süsleyen bir kadınım. Eğer bu günah ise vazgeçeyim." Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Ümmü Ri'Ie, onlara makyaj yap ye süsle..." Bir başka rivayette de Resulul-lah'ın (sav) ona hayranlık duyduğu belirtilir.3844[554]
et-Tecrîd'de şu bilgi verilir: Ümmü Ri'leel-Kuşeyriyye'nin elçilikte bulunduğu hususu "vahi n "3845[555] şeklinde değerlendirilen bir hadiste geçmektedir.
Fethul-Bâri'de "demirci bâbı"nda3846[556] şöyle denir: Ümmü Eymen'in "Hz. Âişe'ye makyaj yaptım" sözünden maksat "onu süsledim" demektir. Halil şöyle der: t a k y î n (makyaj, bezeme), tezyin'dir (süsleme). Bundan dolayı raukay yine (makyajcı kadın), k a y n e (cariye, hanende) diye adlandırılmıştır. Çünkü süs onun özelliğidir.3847[557]
Tamamlayıcı bilgi: Ebû Dâvud Sünen'inde Hz. Âişe'den şu rivayeti tahric eder: Annem Resulullah'la (sav) zifafa girmem için beni semizletmek istedi. Benim için arzu ettiklerinden hiçbir şeyi kabul etmedim, ta ki taze hurma ile acur yedim ve en güzel şekilde semizlendim (dolgunlaşıp toparlandım)." Ebû Dâvud bununlailgili olarak "semizlenme babı" diye bir başlık açmıştır.3848[558]

Kadınlar Arasında Koğuculuk Yapan Kadın

el-îsâbe'de müellif, Eş'ab et-Tâmi'in annesi ve Esma bint Ebubekir es-Sıddık'ın azatlısı Humeyde'nin biyografisini vererek şöyle der: Denildiğine göre o, Resulullah'ın (sav) hanımlarının evlerine3849[559] girer, onların arasını bozardı. Hz. Peygamber(sav)onunta'ziredilmesini emretti. Hz. Peygamberin ona beddua ettiği ve bunun üzerine öldüğü de söylenir.

3842[552] îbn Sa'd, VIII, 122.
3843[553] el-tsâbe, IV, 225.
3844[554] el-îsâbe, IV, 449-450; Üsdül-ğâbe, VI, 331. Ümmü Ri'le'nİn elçi olarak Hz. Pey-gamber'e gelip anılan konuşmayı yaptığı kaydedilir. Metinde ve el-tsâbe'de hata mevcut olup tercüme diğer kaynaktan yapılmıştır.
3845[555] bkz. dipnot 497.
3846[556] Buhâri, Buyu 29.
3847[557] Fethul-Bârî, IX, 169.
3848[558] Ebû Dâvud, Tıb 29; Avnul-Ma'bÛd, X, 396-397. Ayrıca bkz. İbn Mace, Et'ıme 37.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/332-333.
3849[559] Metinde "aralarına " şeklinde geçmiştir.

Bu rivayet sahîh değildir. Çünkü Eş'ab, Hz. Peygamber'in vefatından bir süre sonra dünyaya gelmiştir. Resulullah'ın bedduasıyla, kendisinin vefatından bir müddet sonra ölümüne yol açan bir hastalığa yakalanmış olması da muhtemeldir.3850[560] el-tsâbe'de bir başka yerde de şu bilgi verilir; Onun oğlu Eş'ab bununla övü-nürdü. Kendisine "Sanayazıklar olsun, bununla övünenkimse olur mu?" denilince, "eğer onlar (Resulullah'ın hanımları) katında güvenilir olmasaydı onu kabul etmezlerdi" diye karşılık verdi.3851[561]

Sözkonusu Bir Kadınla Evlenmeye Arzulu Olup Olmadığı Konusunda Kişinin Nabzını Yoklamaya Giden Kadın

el-İsâbe'de Hz. Hatice'nin biyografisinde Ya'lâ'mn kız kardeşi Nefise bint Ümeyye'nin şöyle dediği nakledilir: Hatice soylu ve zengin bir kadındı. Dul kaldığında Kureyşli her soylu onunla evlenmeyi arzuluyordu. Hz. Peygamber (sav) kendisi adına ticaret seyahatine çıkıp bol kârla dönünce Hz. Hatice ona rağbet duydu ve durumu gizlice öğrenmek için beni ona gönderdi. Ona "niçin evlenmiyorsun?" dedim, "elimde birşey yok" dedi. "Eğer ihtiyacın giderilir, mal, güzellik ve denkliğe davet edilirsen?" dedim, "kim?" diye sordu. Ben "Hatice" dedim, o da kabul etti.3852[562] Onun İbn Sa'd'ın Tabakât'ındaki biyografisine bakınız.3853[563]

Savaşta Allah Resulü'ne Eşlik Eden Hastabakıcı Sahabi Kadınlar Ve Bunların Gösterdikleri Kahramanlık, Çeviklik Ve Savaşanlara Yardımları

el-İsâbe'de müellif, Rubeyyi bint Muavviz b. Afrâ'mn biyografisini verir ve Ebû Ömer'den şu bilgiyi nakleder: O bazan Nebi (sav) ile birlikte gazveye çıkardı.3854[564] Buhâri, Nesâi ve Ebû Müslim el-Keccî, Rubeyyi'den şöyle dediğini tahric ederler: "Biz Nebi (sav) ile birlikte gazveye çıkar, askere su verir, onlara hizmet eder, yaralı ve şehidleri Medine'ye götürürdük." 3855[565]

el-İsâbe'de müellif, Rufeyde el-Ensâriyye veya el-Eslemiyye'nin biyografisini verir ve Sa'd b. Muaz'ın Hendek savaşında yaralanması kıssasıyla ilgili olarak Ibn Ishak'tan şu bilgiyi nakleder Resulullah (sav) şöyle buyurdu "Onu yakından ziyaret edebilmem için Rufeyde'nın mescıddekı çadırına koyun " Rufeyde yaralıları tedavi eden, muslumanlardan zarara uğramış kimselerin hizmetine kendisini adamış bir kadındı Bu bilginin benzen Buhârı'nın el-Edebu'1-müfred'ınde de

3850[560] el-İsâbe, XV, 275.
3851[561] bkz. L is ân ul-MÎzân. 1,454.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/333-334.
3852[562] eMsâbe, IV, 282.
3853[563] ibn Sa'd, VIII, 16 (Hz Hatice'nin biyografisi), 244 (Nefîse'nin biyografisi).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/334.
3854[564] el-İsâbe, TV, 300, el-İstîâb, IV, 308; Üsdü'1-ğâbe, VII, 107. Bu hanım şahabı Beyaturrıdvân'da da bulunmuştur.
3855[565] Buharı, Oihâd 68.

mevcuttur.[3856[566]]
el-İsâbe'de Kuaybe bınt Sa'd el-Eslemıyye'nın biyografisinde Ibn Sa'd'dan naklen şu bilgi verilir O, mescıdde bir çadırı olup hasta ve yarahla n tedavi eden bir kadındır Sa'db Muâz Hendek savaşında yaralandığında onun yanında ıdı Vefat edinceye dek Sa'd'm yarasını tedavi etmişti.[3857[567]] Kuaybe, Nebi (sav) ile birlikte Hayber savaşına da katıldı ve kendisine ganimetten erkek payı verdi.[3858[568]]
Leyla el-Gıfârıyye'nın biyografisinde şu bilgi verilir O, Nebi (sav) ile birlikte gazvelere çıkardı, yaralıları tedavi eder, hastalara bakardı Ibn Merdûye de Tefsirinde Muâze el-Gıfârıyye'den şu tahrıcde bulunur Ben Resulullah'a (sav) yakın arkadaştım (enîs), onunla sefere çıkar, hastalara bakar ve yaralıları tedavi ederdim.[3859[569]] Fakat et-Tecrîd'de şu bilgi verilir "Leyla el-Gıfârıyye'nın gazvelerde yaralıları tedavi ettiği hususu "bâtıl" bir haberde geçmektedir "Derim Bu b â 11 1 haber el-Isâbe'de etraflı bir şekilde verilmiştir
Yine el-İsâbe'de Hz Peygamber'm (sav) azatlısı ve dadısı Umrau Ey-men'ın biyografisinde Vâkıdı'den naklen şu bilgi verilir Ummu Eymen Uhud savaşında bulundu, su verir, yaralıları tedavi ederdi Hayber savaşına da katıldı.[3860[570]] el-Isâbe*de muelhf, Ummu Zıyâd el-Eşcaıyye'nın biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder O, Hz Peygamber'le (sav) birlikte Hayber savaşına katılan altı kadının altıncısıydı Bunların savaşa katıldıkları haberi Resulullah'a ulaşınca çağırıp şöyle buyurdu "Kimin müsaadesiyle savaşa katıldınız?" Resulullah'm (sav) yüzünde kızgınlık esen gorduk ve şöyle dedik "Savaşa çıktık, yanımızda ilaç var, onunla yaralıları tedavi ediyor, okları veriyor ve un çorbası ıçırıyoruz "(Hadis) Buhadıste, Resulullah'm onlara hurmadan pay (ganimet) verdiği geçmektedir Bunu Ebû Dâvud,[3861[571]] Nesâı ve Ibn Ebî Âsim tahrıc etmişlerdir.[3862[572]]
Ibn Sa'd'ın Tabakât'ında Ummu Sınan eî-Eslemıyye'mn biyografisinde, onun şöyle dediğini kaydedilir Resulullah (sav) Hayber savaşına çıkmak istediğinde kendisine gelip şöyle dedim "Ey Allah'ın Resulü, seninle birlikte çıkayım; su tulumlarım diker, hasta ve varsa yaralıları tedavi eder, yükleri gözetlerim." Allah Resulü de şöyle buyurdu: "Allah'ın bereketiyle çık, senin kavminden ve başkalarından arkadaşların da var. Benimle konuştular, kendilerine izin verdim. Dilersen kendi kavminle, dilersen bizimle birlikte çık." Ben "seninle" dedim, "o halde eşim Ümmü Seleme ile birlikte ol" buyurdu. Ben de onunla oldum.[3863[573]] el-lsâbe'deÜtnmüKebşeel-Kudâiyye[3864[574]] ve Üm-mü Varaka

---

3856[566] el-Isâbe, IV, 302 Ayrıca bkz İbn Hışâm, II, 239.
3857[567] el-Isâbe, IV, 396.
3858[568] Ibn Sa'd, VIII, 291, Usdul-ğâbe, VII, 252 Cümlenin son kısmı Ibn Sa'd'da yoktur.
3859[569] el-lsâbe, IV, 402-403, Usdü'1-ğâbe, VII, 259, 268.
3860[570] el-îsâbe, IV, 433 Üsdü'l-ğâbe'de (VII, 303) Ummu Eymen'm Resulullah'm babası tarafından azadedildiği söylendikten sonra onunuz Hatice'nin kızkardeşı tarafın dan Resulullah'a hibe edildiği, Resulullah'm annesinin kölesi olduğu şeklinde go ruşler bulunduğu da kaydedilir.
3861[571] Ebû Dâvud, Cıhâd 141, Müsned,V, 271.
3862[572] el-tsâbe, IV, 453 454.
3863[573] İbn Sa'd, VIII, 292.
3864[574] el-İsâbe, IV, 486-487.

el-Ensâriyye'nin3865[575] biyografilerine bakınız.
Şâmi Siret'inde, Hz. Peygamber'in yaralı ve hastaları tedavi için bazı kadınları yanma alması ve bazı durumlarda ise buna engel olmasıyla ilgili bir başlığa yer verir ve orada Leyla el-Gıfâriyye'nin kıssasını zikrederek Taberâni'ye isnad eder. Sonra Taberâni'nin Sahîh'in şartlarına sahip ravi-ler yoluyla Ümmü Seleme'den şu tahricde bulunduğunu kaydeder: "Resulullah, ensar kadınları olarak bizi de gazaya çıkarırdı; su verir, yaralıları tedavi ederdik." Sonra Tâberâni'nin el-Mu'cemül-kebîr ile el-Mu'ce-mül-evsatfda Sahîh'in şartlarına sahip raviler yoluyla Kudâa kabilesinin Benî Uzre koluna mensup bir kadın olan Ümmü Kebşe'den şu tahricde bulunduğunu zikreder: "Ey Allah'ın Resulü, bana müsaade et de şu ve şu orduyla birlikte savaşa çıkayım" dedim, "hayır" dedi. "Ey Allah'ın Resulü, ben savaşmak istiyor değilim, yaralı ve hastaları tedavi etmeyi istiyorum" deyince de şöyle buyurdu: "Eğer falan kadın savaşa katılmış denmeseydi sana müsaade ederdim, fakat sen yerinde otur."3866[576] Taberâni bu anılanı zikretmekle kalmış olup bizim zikrettiklerimizi elde edememiştir. Allah'a hamde-derim.
Buhâri, "Kitâbu'l-Cihâd"da3867[577] kadınların cihâdı, kadının denizde savaşa çıkması, kişinin hanımlarından yalnız birini savaşa götürmesi, kadınların savaşa çıkıp erkeklerle birlikte savaşmaları, kadınların savaşta askere su kırbalarını taşımaları, kadınların savaşta yaralıları tedavi etmeleri, kadınların hasta ve yaralıları geri götürmeleri şeklinde bâb başlıklarına yer verir.3868[578]
Buhâri burada Enes'ten şu tahricde bulunur: "Uhud savaşında insanlar Resulullah'ın (sav) etrafından kopup dağılınca, Âişe ve Ümmü Süleym'i gördüm; paçalarını sıvamışlardı, ayaklarına takılı hamalların halkalarını görüyordum, sırtlarında su kırbalarını taşıyıp askerlerin ağzına boşaltıyorlar, sonra dönüp onları dolduruyor, sonra gelip askerlerin ağzına boşaltıyorlardı."3869[579] AbdurrezzakMa'mer'den, o daZühri'den şöyle dediğini tahric eder: "Kadınlar Hz. Peygamber (sav) ile birlikte savaşlara katılır, savaşçılara su verir ve yaralıları tedavi ederlerdi." Ebû Dâvud da Haşrec b. Ziyâd yoluyla, onun ninesinden şu rivayetini tahric eder: "Onlar Nebi (sav) ile birlikte Hu-neyn savaşına katıldılar." Bu hadiste şu ifade geçer: Hz. Peygamber (sav)on-lara bu çıkışlarını sordu, onlar da şöyle dediler: "Biz yün eğirir, Allah yolunda yardımda bulunur, yaralıları tedavi eder, okları verir ve un çorbası içiririz."3870[580] Müslim de Enes'ten şu rivayeti nakleder: "Ümmü Süleym Huneyn savaşında bir hançer edinmiş ve şöyle demişti: bunu edindim ki müşriklerden biri bana yaklaşırsa onunla karnını yarayım."3871[581]
Ümmü Amâre el-Ensâriyye'nin biyografisinde Hz. Ömer'den şöyle dediği

3865[575] age, IV, 505. Varaka, metinde Ravka şeklinde geçmiştir.
3866[576] bkz. ÜsdÜl-gâbe, VII, 381. Ibn Sa'd'da (VIII, 308) "Otur, insanlar, Muhammed bir kadınla savaşıyor demesinler" ifadesi geçmekte olup bu iki rivayet ve değerlendirilmesi için bkz el-lsâbe, IV, 486-487.
3867[577] Metinde "Kıtâbu'l-Meğâzî" şeklinde geçmiştir.
3868[578] Bu başlıklar için bkz. Buhâri, Cihâd 62-68.
3869[579] Buhâri, Cihâd 65.
3870[580] Ebû Dâvud, Cihâd 141.
3871[581] Müslim, Cihâd 134. Bu paragrafta verilen bütün bilgiler Fethul-Bârî'de (XII, 31-32) geçmektedir.

nakledilir: Resulullah'ı f sav) şöyle derken duydum: "Uhud günü sağa ve sola dönmedim ki onu berimde savaşıyor görmeyeyim."3872[582]
el-Utbiyye'de İmam Mâlik'in şöyle dediği nakledilir: "Kadınlar Resu-lullah (sav) ile birlikte onun gazvelerine çıkarlar, askere su verirler ve yaralıları tedavi ederlerdi." îbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsîl'de şöyle der: Askere hizmet maksadıyla, güvenilir (güçlü) bir orduyla birlikte kadınların savaşa çıkmalarının caiz olduğu hususunda âlimler arasında görüş ayrılığı mevcut değildir.3873[583]
Hocamız Şebîhi el-Fecrü's-sâti'de bu konuyla ilgili başlıkta geçen "yaralıları tedavi etme" sözüyle ilgili olarak Kurtubi'nin şöyle dediğini kaydeder: "Bunun manası şudur: Onlar yaralar için ilaç hazırlar, düzenlerlerdi; erkeklerde (dokunulması) haram olan yerlere dokunmazlardı. Bu kadınlar yaşlı olunca yüzlerini açmaları caizdir, genç iseler örtünürlerdi. Bütün bunlar Arap kadınlarının ve özellikle ashap kadınlarının savaş, kahramanlık, cesaret ve iffet konusunda görülen adetleri çerçevesinde cereyan ediyordu. Eğer bizzat tedavi yapmalarına zaruret duyulursa bu caiz olur, çünkü zaruretler haramları mubah kılar." İbn Zekri şöyle der: Bunda, yabancı bir kadının, zaruret bulunması halinde bir erkeği tedavi edebileceğine delil vardır.
Şeyh Abdülğani en-Nâblusî Şerhu't-Tarîkati*l-Muhammediyye*de babasından şu bilgiyi nakleder: İbnü'z-Zübeyr Mekke'de hastalandığında kendisine bakması için yaşlı bir kadın tuttu. Kadın onun ayaklarını ovar ve başında bit arardı.3874[584]

Ticaretle Uğraşan Kadın Sahabiler

Burada, daha önce geçenlere ilave bir grup tüccar hanımdan sözedile-cektir. el-tsâbe'de Kayle el-Enmâriyye'nin biyografisinde, İbn Mâce'nin tahriri olarak Kayle'den şöyle dediği rivayeti nakledilir: "Ey Allah'ın Resulü, ben alıp satan bir kadınım.. ."3875[585] Onun İbn Sa'd'ın Tabakât'ındaki (VIII, 238) biyografisinde şu rivayet verilir; Kayle Ümmü Benî Enmâr'dan şöyle dediği nakledilir: Hz. Peygamber (sav) umrelerinden birinde, ihramdan çıkmak üzere Merve'ye geldi. Bir asaya dayanmış olarak gelip yanına oturdum ve şöyle dedim: "Ey Allah'ın Resulü, ben alışveriş yapan bir kadınım. Bazan bir mal satın almak istiyor, ona satın almak istediğim fiyatın daha azını veriyorum. Sonra onu almak istediğim fiyatla alıncaya kadar artırıyor artırıyorum. Bazan da bir mal satmak istiyor, ona satmak istediğimden çok fiyat biçiyorum. Sonra satmak istediğim fiyatla onu satmcayakadar indiriyor indiriyorum." Resulullah (sav) bana şöyle buyurdu: "Böyle yapma ey Kayle. Satın almak istediğin zaman, sana ister verilsin ister verilmesin, satın almak istediğin fiyatı ver. Birşey satmak istediğinde de, sana ister verilsin ister verilmesin, ona satmak istediğin

3872[582] el-İsâbe, IV, 479.
3873[583] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 560.
3874[584] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/334-337.
3875[585] el-İsâbe, IV, 393.

fiyatı biç."3876[586]

Kadı Ukbâni'nin Tuhfetü'n-nâzir3877[587] adlı eserinde şöyle denir: "Mezhebimize göre kadının ticaretle uğraşmasının mubah olduğu, kocanın bu iş için kadını dışarı çıkmaktan mene demeyeceği; istediği herhangi bir erkekten kâr sağlama hakkına sahip olduğundan, ticaret ve sebeplerine başvurmanın yalnız güvenli kadınlarla sınırlandırılmış olmadığı, aksi halde ticarete girişemeyeceği hususları ile fitneye düşme korkusundan dolayı kadınlarla simsarları birbirinden uzak tutmak gerektiği hususunu bağdaştırmak belirsizlik arzetmektedir." Müellif sonra bunu şöyle cevaplandırır: Kadının ticaretle uğraşmasının mubahlığı, onu bizzat yapmasını gerektirmez; ister mahrem ister namahrem olsun, güvenilir bir kimseyi kendi adına bu işe vekil kılabilir. Erkeğin kadını ticaretten mene demeyeceği ne dair söylediklerimiz el-Mecmûa'dan naklen el-Hâdî'de verilmiştir. Âlimlerden biri şöyle dedi: "Koca kadını ticaretten menedemez" sözünden anlaşılan, onun üzerine kapıyı kapayamayacağıdır. Bu husus el-Vesâiku'1-mecmûa'da "Kitâbu'l-Vesâyâ"da nass olarak kaydedilmiştir.

Ebû Yahya et-Tâzî'nin er-Risâle'ye yaptığı şerhte şu bilgi geçer: Alışverişe gelince, erkek pazarlarda bununla meşgul olmaktan kadını menede-bilir. Kadının evde ticaretle uğraşması ve erkeklerin onun yanma girmeleri ise caizdir. Fakat alışverişleri bir perde arkasından yaparlar. Bu hususta kocasından müsaade alması gerekmez.3878[588]

Ebe

el-İstîâb'da müellif, Hz. Peygamberin (sav) oğlu ibrahim'i anarken şöyle der: Onun ebesi, Hz. Peygamberin (sav) azatlısı ve Ebû Râfi'in hanımı Selma idi. Ebû Raf i, İbrahim'i Resu-lullah'a müjdeledi, o da kendisine bir köle bağışladı.3879[589] O, Hz. Peygamberdin (sav) kızı Fâtıma'nın çocuklarının da ebesiydi. Hz. Fâtıma'nın cenazesini de kocası Hz. Ali ve Esma bin t Umeys'le birlikte o yıkamıştı.3880[590]

el-tsâbe*de Hz. Hatice'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Onun ebesi, Safiyye'nin azatlısı Selma idi; onun çocuğu için sütanne arar, doğum yapmadan önce bunu hazırlardı.3881[591] Sevâde'nin el-tsâbe'deki biyografisinde de şu bilgi verilir: Meçhul bir râvinin bulunduğu bir isnadla nakledilen bir rivayette geçtiği üzere Hz. Hasan'ı doğurduğunda Hz. Fâtıma'nın ebesi o idi.3882[592]

3876[586] IbnSa'd, VIII, 311-312.

3877[587] bkz. Suppl.. II, 346.

3878[588] Hanefi âlimlerde kadının istermüslüman ister gayrimüslim olsun yatalak babasına hizmet etmek, ebeUk ve ölü yıkamak, birisine borcunu ödemek veya alacağını almak için kocasından izin almasına gerek olmadığını; mehrini almadıkça ihtiyaçları ve akraba ziyareti içinde izninşart olmadığını belirtmiş lerdir.IbnÂbidin erkeğin, kendi haklarına halel getirmeyen bir hususta kadını menedemeyeceğini belirtir. (lb-nü'1-Hümâm, Pethul-Kadîr, III, 248; Şelebi, Hâşiyetu Tebyînil-hakâik, III, 58 İbn Âbidin, Reddül-muhtâr, III, 145-146, 576-577, 602-604; Seyyid Sabık, Pik hu's-Sünne, II, 206-207). Ayrıca bkz. Abdurrahman el-Cezîri, "Hükmü hurûci'n-nisâ min buyûtıhinne vemâ yeteallak zalike," Mecelletül-Ezher, IX, 442-446,515-522.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/337-338.

3879[589] e1-tetîâb, 1,41.

3880[590] age, IV, 328. Metnin son kısmında hata ve düşüklük olup aslına bakılmalıdır Ayrıca bkz. Üsdül-gâbe, VII, 147.

3881[591] el-lsâbe, IV, 282.

3882[592] age, IV, 338. Sevâde, metinde Sevda şeklinde geçmiştir.

Sünnetçi Kadın

Hz. Peygamber (sav), kadınları sünnet eden Ümmü Atıy-ye'ye şöyle buyurdu: Biraz kes, mübalağa edip tamamen kesme, çünkü bu, yüze kan ve tazelik gelmesi ve erkeğin cinsî münasebette daha haz duyması için daha iyidir.[3883][593]

Emzirici Kadın (Sütanne)

el-İstîâb'da müellif, Ümmü Bürde bint Münzir b. Zeyd'i anarak şöyle der: Hz. Peygamberin (sav) oğlu İbrahim'i emziren odur. Hz. Peygamber İbrahim'i annesi doğurur doğurmaz ona vermişti ve yanında vefat edinceye kadar da hep o emzir-di.[3884][594]
Bu bilginin aynısı el-İsâbe*de mevcut olup müellif bunun hemen ardından Ebû Musa'nın şöyle dediğini kaydeder: Meşhur olan, ibrahim'i emzirenin Ümmü Seyf olduğudur. Muhtemelen her ikisi de onu emzirmişler-dir.[3885][595]

Kadınları Allah Resulü'nün Meclisinde Temsil Eden Kadın

el-İstibsâr'da Esma bint Yezîd b. Seken el-Ensâriyye'nin biyografisinde, Hz. Peygamber'e (sav) gelerek şöyle dediği kendisinden nakledilir; "Ben ardımdaki müslüman kadınlar topluluğunun elçisiyim (temsilcisi); onlar benim söylediğimi söylüyor ve görüşümü paylaşıyorlar. Allah seni hem erkeklere hem de kadınlara gönderdi. Sana inandık ve itaat ettik. Biz kadınlar topluluğu (evlerde) kapanmış ve kuşatılmış, evlerin temel direkleri, erkeklerin şehvetlerini giderme mahalli ve çocuklarınızın anneleriyiz. Erkekler cemaatlere katılmak ve cenazelere katılmakla (sevapta bize karşı) üstünlük sağladılar. Cihâda çıktıklarında da mallarını biz koruyor ve çocuklarını biz yetiştiriyoruz; onların sevaplarına biz de ortak oluyor muyuz ey Allah'ın Resulü?" Resulullah (sav) yüzünü ashabına çevirerek şöyle buyurdu: "Dinini öğrenmek konusunda soru sormada bu kadının söylediklerinden daha güzelini duydunuz mu?" Onlar "hayır, ey Allah'ın Resulü" dediler. Resulullah (sav) bunun üzerine şöyle buyurdu: "Dön ey Esma ve ardındaki hanımlara bildir ki sizden birinizin kocasına güzel zevcelik yapması, onun hoşnutluğunu araması ve görüşüne uygun hareket etmesi, sevap bakımından, saydıklarınızın hepsine denktir." Bunun üzerine Esma, Resulullah'ın kendisine söylediklerinden duyduğu sevinçten dolayı tekbir ve tehlil getirerek geri döndü.[3886][596]

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/339.
[3883][593] Huzâi (s 751) bu bilgiyi Bâcı'nin el-Müntekâ'sından nakletmıştır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/339.
[3884][594] el-îstîâb, IV, 436.
[3885][595] el-İsâbe, IV, 434-435,464 Ummu Seyf, metinde Ümnıu Sufyân şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/339.
[3886][596] Bu bilgi Üedü'l-ğâbe'de (VII, 19) geçmekte olup el-tsâbe'de de {IV, 234) Esma'ya "kadınların hatibi" denildiği belirtilir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/340.

Yün Eğirme

Ebû Nuaym el-Ma*rife*de Abdullah b. Rebî el-Ensârî'den, onun merfû olarak rivayet ettiği şu hadisi tahric eder: "Çocuklarınıza yüzme ve ok atmayı öğretin. Mü'min kadın için de evinde yün eğirmesi ne güzel oyundur (eğlence, uğraş)."3887[597] İbn Adî de İbn Abbas'tan şu merfû rivayeti tahric eder: "Kadınlara yazıyı öğretmeyin, onları odalarda (ilim meclislerinde) bulundurmayın. Mü'min erkeğin en güzel eğlencesi yüzme, mü'min kadının da yün eğirmedir."3888[598] Deylemi Enes'ten (ra) şu merfû rivayeti tahric eder: "Kadının yün eğirmesi ne güzel eğlencedir."3889[599]
"Salih lebrâr) erkeklerin ışı terzilik, salih kadınların ışı de yün eğirmektir" mealindeki hadis daha önce geçmişti.”3890[600] Hatîb Târih'inde, İbn Ab-bas'tan şu merfû rivayeti tahric eder: "Kadınlarınızın meclislerini yun eğirmeyle süsleyin."3891[601] ibn Asâkir, Muhammedb. Bekkâres-Seksekî yoluyla şu tahricde bulunur: Musa b. Avf bize haber verdi, ona Nufeyli, ona da Ziyâd b. Seken haber verdi: Umnru Seleme'nin yanına girdim, elinde bir kirmen yun eğiriyordu. Ona "ne zaman sana gelsem, elinde bir kirmen buluyorum'' dedim, şu karşılığı verdi: "O şeytanı kovar ve kendi kendine konuşmayı önler. Bana Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğu haberi ulaştı: Sizin (kadınlar) sevabı en büyük olanınız, gücü (enerjisi) en sürekli olanınızdır." ibn Asâkir, Muhammed b. Yezid b. Mervân yoluyla Ziyâd b. Abdullah el-Kureşî'den şu tahricde bulunur: Haccâc b. Yusuf un hanımı Hind bint Muhelleb b, Ebî Suf-ra'nın yanına girdim, elinde bir kirmen gordum, yun eğiriyordu. Ona "bir e m î r (yönetici) kızı olduğun halde yunmûeğiriyorsun?" dedim, şukarşı-lığı verdi: Babamdan şöyle dediğini duydum: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Sizin (kadınlar) gücü en sürekli olanınız, sevabı en büyük olanınızdır."3892[602] Bu şeytanı kovar ve kendi kendine konuşmayı önler,
Hâkim el-Müstedrek'te Hz. Âişe'den şöyle dediğini tahric eder: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kadınları odalarda (ilim meclislerinde) bulundurmayın, onlara yazıyı öğretmeyin, yün eğirmeyi öğretin." Hâkim bu hadisin isnadının sahîh olduğunu söyler.3893[603] Beyhaki de bu rivayeti Şuabu'l-imân'da Hâkim yoluyla tahric eder,
ibn Sa'd, Ümmü Subeyye Havle'den şöyle dediğini tahric eder: "Resulullah

---

3887[597] bkz. dipnot 434.
3888[598] Biraz ileride tekrar edilecek bu rivayetin uydurma (mevzu) olduğu daha önce belirtilmişti (1,133-134, dipnot 76). Orada sehven kaydedilmemekle birlikte Hz. Ömer'e isnad edilen aynı mealdeki söz ile (bkz. 1,134) yine aynı yerde Hz. Ali'ye isnad edilen senedsiz sözün de mevsuk olmadığına işaret etmek gerekir. İslâm'da kadın haklan ve kadının eğitilmesiyle ilgili olarak daha önce kaydedilenlere ilaveten şu eserlere bakılabilir: Mübeşşir et-Tirâzî, el-Mer'e ve hukûkuhâ fıl-İslâm, Kahire 1976; S. M. Hafeez Zaidi, Position of women under islam, Lahore, 1978; Tevfik Vehbe, Devrül-mer'e fîl-müctemail-tslâmî, Riyâd, 1400/1980; el-Behî el-Hûlî, el-tslâm ve kadâyal-mer*etn-muâsire, Kuveyt, 1980; Muhammed Mazhar al-Din Sıddıqi, Women in islam, Lahore 1982; Anis Ahmad.Muslim women and higher educatİon, Islamabad, 1982; Âyetullah Murtaza Mutahhari, Nizâmu hukûkil-mer'e fil-İs lam. Tahran, 1405.
3889[599] Deylemi, el-Pirdevs, IV, 267 (nr. 6786).
3890[600] bkz dipnot 289.
3891[601] Hatîb, Târîhu Rağdâd, V, 280 "Meclislenm" kelimesi metinde düşmüştür.
3892[602] bkz. Mecmau'z-zevâid, IV, 93. Burada devamla, Taberânİ'nın el-Mu'cemül-ev-sat'da naklettiği bu rivayetin senedindeki Yezid b. Mervân'm ibn Maîn tarafından "kezzâb" (yalancı) olarak vasıflandırıldığı belirtilir.
3893[603] bkz. Mecmau'z-zevâid, IV, 93 Burada da devamla, rivayetin senedindeki Muhammed b ibrahim eş Şâmı hakkında Dârekutnı'nin "kezzâb" değerlendirmesinde bulunduğu kaydedilir Ayrıca bkz. dipnot 568.

(sav) ve Ebubekir zamanı ile Ömer'in halifeliğinin başında da bir süre, biz kadınlar mescidde bulunur, birbirimizle dostluk kurar, bazan yün eğirir ve bazan da bazılarımız orada hurma yaprağı işlerdi. Ömer bizi mes-cidden çıkardı."3894[604] Hafız Suyûti bu konuyu el-Ecrü'1-cezel fi'l-ğaze3895[605] adıyla bir cüz halinde kaleme almıştır. Bu eser bende mevcut olup burada verdiğim bilgileri ondan özetledim.3896[606]

Şarkıcılar

Bayramlarda şarkı söyleyenler: Sahîhayn'da Hz. Âişe'den şu rivayet nakledilir: "Bir bayram günü, Habeşliler mescide gelip oynadılar. Resulullah (sav) beni çağırdı, başımı onun omu-zuna koyup onların oyunlarına bakmaya başladım ve onlara bakmaktan vazgeçen bizzat ben oluncaya kadar baktım."3897[607] Yine Sahîhayn'da şu rivayet zikredilin "Hz. Ebubekir (ra) Hz. Âişe*nin yanına girdi, Mina günlerinde (kurban bayramı) iki cariye onun yanında şarkı söyleyip def çalıyorlardı. Resulullah (sav) da elbisesiyle örtünmüştü. Hz. Ebubekir o cariyeleri azarladı. Resulullah (sav) başını açarak şöyle buyurdu: Onları bırak ey Ebubekir, bayram günleridir."3898[608]

İmam Ahmed ve İbn Mâce, Kays b. Sa'db. Ubâde'den şu tahricde bulundular: "Resulullah (sav) zamanında olup da biri dışında görmediğim hiçbir şey yoktur; o da Resulullah'a (sav) Ramazan bayramı günü şarkı söylenip oynanmasıdır (kals). " Câbir,- "kals" in oyun (la'b) olduğunu söyler.3899[609]

İbn Mâce, Iyâz el-Eş'arî'den şu rivayette bulunur: Iyâz Enbâr*da bir bayramda bulundu ve şöyle dedi: Bana ne oluyor ki sizi Resulullah'ın (sav) yanında oyun (kals) düzenlendiği gibi oyun düzenliyor görmüyorum?"3900[610] Taberâni, Ümmü Seleme'den şöyle dediğini rivayet eder: Bir Ramazan bayramı günü Hassan b. Sâbit'in bir cariyesinin yanına girdim, saçlarını çözmüş ve yanında (çaldığı) bir def vardı. Onu azarladım, Resulullah (sav) şöyle buyurdu: Onu bırak ey Ümmü Seleme, her toplumun bir bayramı var, bu da bizim bayramımızdır."3901[611]

Müslim, Hz. Âişe'den şöyle dediğini tahric eder: Hz. Ebubekir yanıma geldi, ensann cariyelerinden ikisi ensarın Buas günü söyledikleri şarkıları söylüyorlardı.

Buas günü, Evs ve Hazrec kabileleri arasında geçen malum savaştır.

Hz. Âişe (devamla) şöyle der: O ikisi şarkıcı değillerdi. Hz. Ebubekir şöyle dedi: "Resulullah'ın evinde şeytan mizmârı (sesi, düdüğü) mı?" Bu bir bayram günüydü. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Ebubekir, her

---

3894[604] ibn Sa'd, VIII, 296 Metinde hata ve düşüklük vardır.
3895[605] bkz. Suppl., II, 186.
3896[606] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/340-341.
3897[607] Müslim, Iydeyn 20. Huzâi yalnız Müslim'den nakletmiştir. (s. 756).
3898[608] Müslim, Iydeyn 17. Bu hadisi de Huzâi yalnız Müslim'den nakletmiştir.
3899[609] Müened, III, 422; îbn Mâce, îkame 163. Metinde "yukalles" kelimesi "yugatles" şeklinde geçmiştir.
3900[610] îbn Mâce, îkâme 163.
3901[611] bkz. Kenıül-ummâl, XV, 214 (nr. 40629).

toplumun bir bayramı var, bu da bizim bayramımızdır."3902[612] Buhârî de bu hadisi tahric eder ve (Hz. Ebubekir*in sözü olarak) şu ifadeyi kullanır: "Resulullah'ın yanında şeytan mizmâresi mi?"3903[613]
Derim: Hafız Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Aİımed b. Habîb el-Âmiri el-Bağdâdî3904[614] semâ (musiki) ile ilgili eserinde şöyle der: Kim Hz. Ebubekir'in "şeytan mizmârı" şeklindeki adlandırmasına dayanarak hüküm verirse, çeşitli yönlerden meseleyi yanlış anlamış ve hata etmiş olur. Hata ettiği hususlardan biri şudur: Hz. Peygamber'in (sav) onun sözünü reddetmesi, şarkı söyleyenlere sert davranmasından dolayı onu azarlaması ve Hz. Ebubekir'in Resulullah'ın söylediğine dönmüş olmasına rağmen, bu kimsenin Hz. Ebubekir'in o sözüne tutunması. Bir diğer husus da şudur: Bu görüşte olan kimsenin, Hz. Peygamber'in (sav) dinlemesi ve helal oluşu gerektirdiğinde şüphe bulunmayan onayından yüz çevirip Hz. Ebubekir'in sözünün mutlak ifadesine bağlanması. Resulullah'ın (sav) batıl üzere olmayacağını bilmesine rağmen Hz. Ebubekir'in, Resulullah'ın hazır bulunup onayladığı bir hususun haram olduğuna inanması muhaldir. Sahîh olan, Hz. Ebubekir'in sözünden ona uygun mananın anlaşılması olup o da şudur: Hz. Ebube-kir def çalmayı ve şiir söylemeyi ibadet sayılmayan mubahlar cümlesinden kabul etmekle birlikte nübüvvet huzuruna olan tazimi, risâlet makamına ihtiramı ve bu makamın ihtişamının yüceliğinden dolayı kerim vicdanı onu Hz. Peygamber'in (sav) huzurunu oyun (eğlence) görüntüsünden tenzihe yöneltti ve bu yüce mevkide zikir ve ibadetle meşgul olmanın daha uygun olacağını düşündü. Bu sebeple de haram olduğu için değil, saygısı dolayısıyla bundan menetti. Hz. Peygamber de onun bu davranışı hoş karşılamamasını iki husustan dolayı reddetti. Birincisi şudur: Ümmetine genişlik, yumuşaklık ve bazı durumlarda ferahlık olarak şeriatinde meşru kılınmış bir şeyin haram olduğunun sanılmaması için. İkincisi: kalplerinin bazı mubah davranışlarla yatışması ve ibadet vazifelerine daha canlılık duymaları için şâriin (kanun koyucu) ailesi ve ümmetine karşı güzel ahlâk ve gönül genişliği izhar etmesi. Nitekim Hz. Ebubekir "Kur'ân mı, şiir mi?" diye sorduğunda, Resulullah (sav) "bir süre bundan, bir süre ondan" buyurmuştu.3905[615]

Allah Resulü Zamanında Deflerin Zilli Olup Olmadığı Ve Ashabın Ud Dinleyip Dinlemediklerî

Huzâi burada şöyle der: Araştırdığım kitaplarda, Resulullah'ın (sav) evinde cariyelerin çaldıkları deflerde zil bulunup bulunmadığına delâlet edecek bir bilgiye rastlamadım. Fakat Ebû Hâmid'in zilli deflerin çalınmasını cazi görmesi, bu deflerin Hz. Peygamber (sav) zamanında kullanılmış olabileceğini göstermektedir. O, bu sebeple onları kullanmayı mubah saymıştır.

3902[612] Müslim, Iydeyn 16.
3903[613] Buhâri, Iydeyn 2.
3904[614] İbnü'l-Habbâz (o. 530/1136) diye bilinir (bkz. Kehhâle, X, 195).
3905[615] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/341-343.

Derim: Tilimsâni'nin eş-Şifâ şerhi el-Menhelüi-asfâ'da şöyle dediğini gördüm: Araplar deflerinde zil kullanırlardı. Onun "cariyeler defle oyna-, dılar" hadisiyle3906[616] ilgili olarak söylediği "def yuvarlak mı, zilli miydi?" sözüne bakınız.
AUâme Kemalüddin el-Udfuvî el-lmtâ'da şöyle der: Bazı kimselerin Hz. Peygamber (sav) zamanındaki deflerde zil bulunmadığı yolundaki iddiaları, ispata ihtiyaç gösteren bir iddiadır, Bu iddia gerçek bile olsa yasak bulunduğu konusunda hüccet sayılmaz. Hüccet ancak zilli defolup da menedil-miş bulunması halinde sözkonusudur,
Şeyh Ebü'l-Mevâhib et-Tûnİsî musiki aletlerini dinlemenin mubah olduğuna dair eserinde şöyle der: "Sahabe ve tabiinden büyük bir grup ud dinlediler. Ashaptan dinleyenler şunlardır: İbn Amr, Abdullah b. Cafer, Abdullah b. Zübeyr, Muâviye, Amr b. Âs ve başkaları." Bu bilgiyi İbnü'1-Hâc Şerhu'l-Mürşid'in haşiyesinde ondan naklen kaydeder.
Hafız Şevkâni'nin tbtâlu da'va'1-icmâ alâ tahrîmi mutlaki's-semâ3907[617] adlı risalesinde, Üstad Ebû Mansur el-Bağdâdî eş-Şâfiî'nin musiki dinlemeye dair eserinde şöyle, dediğini kaydeder: Abdullah b. Cafer şarkı dinlemede bir mahzur görmezdi. Cariyelerinin şarkı söylemelerini meşru görür, telli çalgıyla onlardan şarkı dinlerdi. Bu husus emîrü'l-mü'minîn Hz. Ali (Allah yüzünü keremlendirsin) zamanında olmuştu. İmâmü'1-Hare-meyn en-Nihâye'de3908[618] ve İbn Ebi'd-Dem, güvenilir tarihçilerin şunu naklettiklerini söylerler: Abdullah b. Zübeyr'in ud çalan cariyeleri vardı. İbn Ömer onun yanına girdi, yambaşında bir ud bulunuyordu. "Bu nedir, ey Allah Resulü'nün arkadaşı?" dedi, o da udu kendisine verdi, İbn Ömer udu inceleyerek şöyle dedi: "Bu bir Şam terazisidir." Îbnü'z-Zübeyr de "onunla akıllar tartılır" dedi.3909[619]

Allah Resulü Zamanında Medine'deki Şarkıcı Kadınların Adları

Bundan Önceki konu başlığı altında ensarın cariyelerinden iki cariyenin şarkı söyledikleri kaydedilmişti. el-Fecrü's-sâti'de müellif şöyle der: Bu iki cariye daha buluğa (ergenliğe) ermemiş olup Abdullah b. Übey'indiler ve birisinin adı Hamâme idi.
Derim: Onlardan biri, İbn Ebi'd-Dünyâ'nm İbn Fuleyh'ten, onun Hi-şâm'dan, onun babasından ve onun da Hz. Âişe'den naklettiği rivayette de Hamâme adıyla anılmıştır. Hamâme'nin el-İsâbe'deki biyografisine bakınız.3910[620]
el-tsâbe'de müellif, Erneb el-Muğanniye el-Medeniyye'nin biyografisini vererek şöyle der1 EmâlÎ'l-Mehâmiirnin üçüncü cildinde İbn Cüreyc yoluyla şu rivayeti naklettik: İbn Cüreyc şöyle der: Ebu'1-İsba', Cemile el-Muğanniye'ninkendisine şunuhaber verdiğini bize söyledi: Cemile,

3906[616] bkz. Buhâri, Nikâh 48.
3907[617] hkz. Suppl., 11,819.
3908[618] Nihâyetül-matlab fi dirâyetil-mezheb (bkz. Suppl., I, 672).
3909[619] Şevkâni'nin verdiği bu bilgi için bkz. Neylül-evtâr, VIII, 114-115.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/343-344.
3910[620] el-İsâbe, IV, 274-275; Fethul-Bârî, V, 113.

Câbirb. Abdullah'a şarkının (musiki) hükmünü sordu, o şöyle dedi: Ensardan biri, Hz Âişe'mn yakınlarından (himayesinde buyumuş) biriyle evlendi Resu-lullah (sav) Hz Âişe'ye "gelini gönderdin mı?" diye sordu, o "evet" dedi "Onu şarkı eşliğinde mı gönderdin, emar bundan hoşlanırdı?" dedi, Hz Âişe "hayır" karşılığını verdi Bunun üzerine Resulullah (sav) "Erneb'ı -—Medine'de şarkı söyleyen bir kadın— ona ulaştır" buyurdu.3911[621] Yine el-Isâbe'de müellif, Zeyneb el-Ensânyye'nın biyografisini vererek şöyle der Onun Medine'de şarkı söylediğine dair rivayet nakledilmiştir Hafız Muhammed b Tâhır el-Makdısî Kitâbu's-Safve'de Mehâmılı yoluyla şu tah-rıcde bulunur Cemile ona (Ebu'1-Isba) şunu haber verdi Cemile, Câbır b Abdullah'a şarkının hukmunu sordu, Câbır "Ensardan bin, Hz Âişe'nın yakınlarından biriyle evlendi" dedi ve bundan önce geçen kıssanın aynısını zikretti ki bu kıssada Hz Peygamber'm (sav) "Zeyneb'ı—Medine'de şarkı söyle yen bir kadın— ona ulaştır" sozu geçmektedir.3912[622] el-İsâbe'de Furay'a bınt Muavvız b Afrâ'nın biyografisine de bakınız.3913[623]

Hafız Ibn Hacer, Fethu'l-Bârî'de 'Kıtâbu'n-Nıkâh" ta "ensarın eğlenceden hoşlandığı" ifadesinin geçtiği kadını kocasına tevdi eden kadınlar ve bereket duası yapmalarına dair hadisle ilgili olarak şöyle der Ibn Abbas ve Câbır'ın rivayet ettiği hadiste "ensar, aşk şıın söyleyen bir topluluktur"3914[624] ifadesi vardır Câbır'ın Mehâmılı tarafından nakledilen hadisinde ise "Zeyneb'ı —Medine'de şarkı söyleyen bir kadın— ona ulaştır" ifadesi geçmektedir Bundan, Hz Âişe'mn "Kıtabu'l lydeyn" de geçen ve "Ebubekır onun yanına girdi, yanında şarkı söyleyen ıkı cariye vardı" ifadesinin yer aldığı hadiste sozu edilen ikinci şarkıcının adı anlaşılmaktadır Ben orada, bunlardan birinin adının Hamâme olduğunu belirtmiştim Nitekim Ibn Ebı'd-Dunyâ da "Kıtâbu'l-Iydeyn" de h a s e n bir ısnadîa bunu zikreder Diğerinin adına ise muttali olmamıştım Şimdi onun bu Zeyneb olduğu kanaatindeyim.3915[625]

Derim Bunu, Huzâı'nın burada "ıkı cariye şarkı söylüyorlardı" ve "onlar şarkıcı değillerdi" sözleriyle ilgili olarak el-Meşârik'ten naklettiği şu bilgiyle birlikte mütalaa ediniz Kadı Iyâz şöyle der birinci cümlede geçen "şarkı" sozu, şiir söylemek (ınşâd) anlamındadır ikincisi ise "lazım sıfat" (söyleyenlerin özelliği) kabıhndendır, yanı o ıkı cariye bununla (şarkıcılık) nitelenen, şarkı söylemeyi sanat edinenler değil, cariye ve erkeklerin halvetleri sırasında ınşadda bulunmaları ve işleri sırasında şiir terennüm etmeleri anlamınadır şarkıcılıkları "Onlar şarkıcı değillerdi" sözüyle, Arap şıın dışında, Acem (Arap olmayanlar) eseri şarkılar söylemediklerinin kastedilmiş olması da muhtemeldir "3916[626]

Hafız Ibnu'l-Cevzî Telbîsu Iblîs'te (s 240) şöyle der Anlaşılan, bu ıkı cariyenin küçük yaşta olduklarıdır. Çünkü Hz. Âişe de küçüktü, Hz.

3911[621] el-Esâbe, IV, 226.
3912[622] age, IV, J20 Son cumkdt ki Zeyneb kelimesi metindi Ernt b şeklinde.
3913[623] age, IV, 38b Usdu'1-ğâbe, VII, 236.
3914[624] bkz Musned, 111, WI Ibn Mâce, Nikâh 21.
3915[625] Fethul-Bârî, XIX, 271.
3916[626] Meşârikul-envâr, II 137.

Peygamber (sav) ona kız çocukları gönderir, onunla oynarlardı. İbnü'l-Cevzî sonra bu kıssanın bazı rivayet yollarını zikreder ki, bu rivayetlerde, söyledikleri şarka sözleri mevcut olup İbnü'l-Cevzî şöyle der: Bu zikrettiklerimizden onların şarkı sözleri de anlaşılmış olup bunlar musiki yapılan türden olmayıp defleri de bugün bilinen türden değildi.3917[627]
Nevevî Şerhu Müslim'de şöyle der: "Onlar şarkıcı değillerdi" sözünün manası şudur: Şarkı söylemek onların adeti değildi ve şarkıcılıkla da tanınmış değillerdi. Kâdî şöyle der: Onların şarkı söylemesi, savaş, kahramanlık ve zaferle övünmeye dair şiirlerleydi. Bu da genç kızları şerre yöneltmez ve bunu söylemeleri de hükmü konusunda ihtilaf edilen şarkı türünden değildir. O sadece şiiri yüksek sesle okumaktan ibarettir. Onlar bunu sanat ve meslek de edinmiş değillerdi.3918[628] Bu bilginin aynısını Kastallâni el-tr-şâd'da3919[629] ve başkaları da verir.3920[630]

Şarkı Sözleri

Daha önce geçtiği üzere ensar cariyeleri, ensarın Buâs günü söyledikleriyle şarkı söylüyorlardı. Buâs bir kale adı olup onun yanında Evs ve Hazrec kabileleri arasında savaş meydana gelmişti. Tunuslu hocalarımızdan Önde gelen bir zat olan uzun ömürlü üstad Ebü'n-Necât Salim Bu-Hâcib el-Mâliki3921[631] Sahîh-i Buhâri'ye yaptığı ta'likatta şöyle der: Aferin Buhâri'ye ki bayram günü oynanan oyunu anmış olup bundan da bayram sevincini izhar için oynanan oyunun, boş eğlence ve batıl davranış çerçevesi dışına çıkmış olması için şer'î bir maslahattan hali olmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunda da ümmetin ilerlemesinin dayandığı temel esaslardan birine işaret vardır. O da oyunların kalplere din ve vatan sevgisini yerleştiren, güzel ahlâkla güçlenmesini sağlayan eğitimlerle dolu olmasıdır ki bu suretle insan bu oyunları oynamak veya seyretmeye meşhur "Gizler bir yudumu köpük içiminde. . ."3922[632] darbımeselinde belirtilen durumagelir. Buhâri'ninburada işaret ettiği husus, Hz. Peygamberin (sav) "At terbiyesi, ok atma ve kişinin hanımıyla oynaması dışında âdemoğlunun bütün oyunları bâtıldır" sözünden anlaşılmaktadır. Aferin Sıddıkiyye'ye (Hz. Âişe) ki iki cariye hadisi ile Habeşliler hadisini bir araya getirdi. Çünkü Buâs şarkısı kalbî cesareti tahrik eder, Habeşlilerin oyunu ise bedenî hareketlerin süratini öğretir. Bu her iki husus da savaşta ileri gitmenin dayanaklarıdır. "Savaş eğitimi ilimleri Öğretmektir, öğretim de oyun değil ciddiyettir, binaenaleyh Buhâri bunu nasıl oyun diye adlandırır?" diye sorulursa şöyle cevap verilir: İbn Ha-cer'in de işaret ettiği gibi bu, görünüşte oyuna benzer; görüyorsun ki yarışçıların herbiri arkadaşına vurmak istiyor gibi yapıyor fakat vurmuyor, isterse babası veya

3917[627] Telbîsu tblîs, s. 224-226.
3918[628] Nevevi,VI, 182-183.
3919[629] trşâduVsârî, II, 204.
3920[630] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/344-346.
3921[631] bkz. Fihrisül-fehâris, indeks.
3922[632] bkz. Meydâni, Meomau'l-fmsâl. III, 525.

oğlu olsun onu korkutmak istiyor.[3923[633]]

Kimlerin Düğün Yemeğinde Şarkı Okuduğu

Sahîh-i Buhâri'de Hz. Âişe'den şu rivayet nakledilir: "Hz. Âişe bir kadını ensardan bir erkeğin evine gelin götürdü. Re-sulullah (sav) şöyle buyurdu: Ey Âişe, eğlenceniz var mıydı, ensar eğlenceden hoşlanır?"[3924[634]]
Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği, Hâkim ve İbn Hibbân'ın sahîh olduğunu kaydettikleri Abdullah b. Zübeyr hadisinde "nikahı ilan edin"[3925[635]] ifadesi mevcuttur. Tirmizi ve İbn Mâce ise Hz. Âişe hadisini "ona def çalın" ilavesiyle zikrederler. İbn Hacer Fethu'l-Bârî'de şöyle der: "Çalın (erkekler)" sözüyle, def çalmanın kadınlara mahsus olmadığı hususu istidlal edilmiştir. Fakat bu hadisin isnadı zayıf olup kuvvetli hadislerde def çalmak izni kadınlar içindir, kadınlara benzeme konusundaki umumî nehiyden dolayı erkekler kadınlara ilhak edilemezler (hükümde onlarla bir tutulamazlar).[3926[636]]
İbn Hâtim'in anılan hadisiyle[3927[637]] ilgili olarak Abdülhak el-Ahkâm'da şöyle der: Tirmizi'den başkaları bu hadisin sahîh olduğunu söylemişlerdir. Nesâi, Âmir b. Sa'd'dan[3928[638]] şu tahric-de bulunur: Bir düğünde Karaza b. Ka'b[3929[639]] ve Ebû Mesud el-Ensârî'nin yanına girdim, bir de gördüm ki cariyeler şarkı söylüyorlar. Şöyle dedim: "Siz Resulullah'ın ashabı ve Bedir ehlisiniz, yanınızda böyle (hareketler) yapılıyor?** Bana şöyle dediler: "Otur, dilersen bizi dinle, dilersen git. Bize düğünde eğlenme ruhsatı verilmiştir."[3930[640]]
el-İsâbe'de (s. 217) müellif, Sabit b. Yezîd el-Ensârî'nin biyografisini verir ve Bârûdi ile Ebû Nuaym'ın, Şerîk yoluyla Ebû İshak'tan,[3931[641]] onun da Âmir b. Sa'd'dan şu rivayetini tahric ettiklerini kaydeder: Karaza b. Ka'b,[3932[642]] Sabit b, Yezîd ve Ebû Mesud'un yanına girdim. Yanlarında cariyeler ve birtakım şeyler vardı Şöyle dedim: "Ashaptan olduğunuz halde böyle (şeyler) yapıyorsunuz?" Şöyle dediler: "Bize düğünde eğlenme ruhsatı verilmiştir."[3933[643]] el-İsâbe'de Ali b. Hebbâr el-Esedî'nin biyografisine de bakınız.[3934[644]]
Yine el-İsâbe'de müellif, Ma'bed b. Kays'ın biyografisini verir ve İb-nü's-Seken'in şu tahricde bulunduğunu zikreder: Ben evlenmiştim. Resu-lullah (sav) yanımıza girip şöyle buyurdu: "Bir eğlence var

---

[3923[633]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/346-347.
[3924[634]] Buhâri, Nikâh 63.
[3925[635]] Tirmizi, Nikâh 6; tbn Mâce, Nikâh 20; Müsned, IV, 5.
[3926[636]] Bu paragraftaki bilginin hepsi Fethul-Bârî'den (XIX, 271) alınmıştır.
[3927[637]] Huzâi bununla daha önce Nesâi'den naklen verdiği "Helal ile haram (münasebet) arasındaki sınır nikahta (çalınan) deftir" hadisine işaret etmiştir. Tirmizi buna "ha-sen hadis"der.
[3928[638]] Metinde Âmir b. Said şeklinde geçmiştir.
[3929[639]] Metinde Karta bint Ka'b şeklinde geçmiştir.
[3930[640]] bkz. Tirmizi, Nikâh 6; Nesâi, Nikâh 72; İbn Mâce, Nikâh 20; Müsned, III, 417; Fet-hul-Bârî, XIX, 271. Metinde başka hatalar da vardır. Huzâi'ye ait bu paragraftaki bilgi (s. 760) metinde Kettâni'ye ait görünmektedir.
[3931[641]] Metinde İbn İshak şeklinde geçmiştir.
[3932[642]] Metinde Karta bint Ka'b şeklinde geçmiştir.
[3933[643]] el-İsâbe, I, 209, Üsdü'1-ğâbe, I, 281.
[3934[644]] el-Isâbe, II, 510.

mı?"3935[645]

Buhâri Sahîh'te "Nikah ve velimede def çalma babı" başlığına yer verir, sonra Rubeyyi bint Muavviz b. Afrâ'dan şöyle dediğini tahric eder: "Zifafa gireceğim zaman Resulullah (sav) gelip içeri girdi ve senin şimdi oturduğun (râvi kastediliyor) gibi yatağımın üstüne oturdu. Genç kızlar def çalıp Bedir'de öldürülen atalarımın iyiliklerini dile getiren şeyler söylemeye başladılar. Birisi şöyle dedi: "içimizde, yarın ne olacağını bilen bir peygamber var." Bunun üzerine Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Şunu bırak, söylemekte olduğunu söyle."3936[646] İbn Hacer Fethu*l-Bârî'de "genç kızlar (cariyeler)" sözüyle ilgili olarak şöyle der: "Bunların adlarım bulamadım. Hammâd b. Seleme'nin rivayetinde "İki cariye şarkı söylüyordu" ifadesi vardır. Muhtemelen bu ikisi şarkıcı idi ve yanlarında da kendilerine eşlik eden veya şarkı soylemeksizin def çalmada onlara yardım edenler vardı." İbn Hacer "iyiliklerini dile getiriyorlardı" sözüyle ilgili olarak da şöyle der: "Bu kelime "nübde" den gelmekte olup ölüyü överek özelliklerini anlamak, cömertlik, kahramanlık vb güzel yönlerini saymak anlamındadır." Resululîah'ın (sav) "söylemekte olduğunu söyle" sözüyle ilgili olarak da şöyle der: Bunda, aşırılığa (gulüv) yol açacak şekilde abartma bulunmadıkça mersiye ve medih dinlemenin caiz olduğuna delil vardır. Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'da hasen bir isnadla Hz. Âişe'den şu hadisi tahric eder: Hz. Peygamber (sav), bir düğünleri sırasında bazı ensar kadınlarına uğradı. Onlar şu şarkıyı okuyorlardı:

Ona (gelin) bir koç hediye etti, ağılda meleyen
Ve kocan vahada, bilir yarın ne olacağı3937[647]

Bunun üzerine Resulullah (sav) "yarın ne olacağını Allah'tan başkası bilmez" buyurdu. Muhelleb şöyle der: "Buhadiste,nikahı def ve mubah şarkı ile ilan etmenin, mubah sınırını aşmadıkça eğlence bile olsa devlet başkanının duğune gitmesinin, ve kendisinde bulunmayan özellikleri dile getirmedikçe yuzune karşı kişiyi övmenin caiz olduğuna delil vardır " Ibnu't-Tîn bunu tuhaf bularak şöyle der: "Resululîah'ın onu söylemekten menetmesi eğlenceye ciddiyeti sokmasından dolayıdır; çunku onun övülmesi haktır, nıkahta arzulanan ise eğlencedir." Oysa işarette bulunduğum haberin butunu onu reddedecek mahiyettedir. Olayın gelişi (siyak), eğer söyleyen mersiyeye devam etseydi, Resulullah'ın onu menetmeyeceğini göstermektedir. Onun dile getirdiği aşırı ovguyu hoş bulmaması, gaybı bilmeyi kendisine izafe etmesinden dolayı idi. Çunku bu sıfat Allah'a mahsus olup Allah Teâlâ şöyle buyurur: "De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı bilmez" (Nemi 27/65). "De ki: Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda, ne bir zarar verme gucune sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim, elbette çok hayır (mal) elde ederdim ve bana kötülük dokunmazdı" (Araf 7/188). Hz, Peygamber'in (sav) gaybtan haber verdiği butun şeyler, onun bilgisine bağımsız olarak sahip bulunmasından değil, Allah Teâlâ'nın kendisine bıldir-mesıyledir.

3935[645] age, 111,440.
3936[646] BuhAn, Nikâh 48.
3937[647] Bu garkının farklı şrkılU'rı için bk? es-Sünenül-kübrâ, Vll, 289, Mecmau'z-zevâid, IV, 289-290.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur- "O gaybı bilendir. Kendi gaybına kimseyi muttali kılmaz. Ancak razı olduğu elçilere gösterir" (Cin 72/27).3938[648]

Allah Resulü'nün Gelişi Sırasında Karşılanışı3939[649]

Resulullah'ın (sav) gelişi sırasında ensar çocuklarının def çalıp şarkı söylediklerine dair haber meşhurdur:
Dolunay doğdu üstümüze
Seniyyâtü'l-Vedâ'dan
Vacip oldu şükür bize
O davetçi Allah'a davet ettikçe.
Bu şiir Hz. Peygamber'in (sav) Medine'ye gelişi sırasında söylenmiş olup Beyhaki ed-DelâiPde3940[650] ve Ebubekır el-Mukrî Kitâbu'ş-Şemâ-iTinde3941[651] Ibn Âişe'den rivayet ederler Taberi er-Riyâz'da Ebu'1-Fadl el-Cumahî'den şöyle dediğini nakleder: "Ibn Âışe'yı —sanıyorum babasından naklen— şöyle derken duydum..." Ve rivayeti zikreder. Taberi şöyle der: Hulvâni bunu Şeyhayn'ın şartına uygun olarak tahrıc etmiştir.3942[652] Bu bilgi için el-Mevâhib ve şerhine (I, 417) bakınız.
el-Mevâhib'de Tebuk Gazvesi'nden soz edilirken şu bilgi verilir Resu-lullah (sav) Medine'ye yaklaştığında halk onu karşılamaya çıktı; kadınlar, çocuklar ve köle hizmetçiler "Ay doğdu üstümüze" şiirini söylüyorlardı. Bazı ravıler vehimde bulunarak bunun Resulullah (sav) Medine'ye geldiği sırada olduğunu söylemişlerdir. Bu açık bir vehimdir Çunku Senıyyâtu'1-Vedâ Şam yönünde olup Mekke'den Medine'ye gelen onu görmez. Daha önce de belirttiğim gibi, bu kimse ancak Şam'a yönelince onu görür. Zurkâni şöyle der: Daha Önce geçtiği üzere Veliyyüddin el-Irâkî şöyle der: Karşılamada bulunanların her yönden vardıkları yokuşlara "seniyyetü'l-vedâ" (veda yokuşu) denmiş olması da muhtemeldir. Daha önce geçtiği üzere yokuşların "seniyyât" şeklinde çoğul halde zikredilmesi de bunu teyid eder. Çünkü kastedilen Şam yönündeki olsaydı çoğul halde verilmezdi. Hem bir defasında hicret sırasında bir defasında Tebük'ten gelişinde olmak üzere bu şiirin birden çok kez söylenmiş olmasına da bir engel yoktur. Dolayısıyla İbn Âişe'nin hata etmiş olduğuna hükmedilemez, çünkü o s i k a (güvenilir) bir râvidir. Bu bilgi için Fethu'l-Bârî'de hicret, Zâdü'l-meâd'da Tebük gazvesi ile ilgili yerlere de bakınız.3943[653]
Muttariz el-Yevâkît'de İbn Abbas'tan şu rivayeti nakleder: Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde onu ellerindeki defleri çalan ve şunları söyleyen ensar kızları karşıladı:
Biz Benî Neccâr*ın genç kızlarıyız

3938[648] Bu bilginin hepsi Fethul-Bârî'den (XIX, 243-244) nakledilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/347-349.
3939[649] Huzâı bu başlığı "Resulullah'ın sefer donuşu karşılanışı sıracında kınım şarkı söyle dığı" şeklinde verir {s 763).
3940[650] Delâilü'n-nübuvve, II, 506-507.
3941[651] Bu zatlbnu'l Mukrî (o 557/1162) olmalıdır eş-Şemâil bi'n-nûri's-sâtiil-kâmil adlı esen vardır (Keşfuzzunûn, II, 1059, Kehhâle, VII, 177).
3942[652] Muhıbbuddın et Taberî, er-Riyâzu'n-nadire, I, 122.
3943[653] Zurkâni, Şerhul-Mevâhib, IH,82;Zâdüa-meâd, III, 551; Fethu1-Bârî,XV, 120.

Ne güzel komşudur Muhammed[3944][654]
Tirmizi de Abdullah b. Büreyde'den şu tahricde bulunur: Büreyde'yi şöyle derken duydum: Resulullah (sav) gazvelerinden birine çıkmıştı. Dönüşünde siyahı bir genç kız (câriye) gelip şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, eğer Allah seni sağ salim geri getirirse önünde def çalıp oynamayı adadım." Resulullah şöyle buyurdu: "Eğer adakta bulunduysan çal, yoksa yok." Kız da başının üstünde çalmaya başladı. Tirmizi bu hadis için "hasen-sahîh" değerlendirmesinde bulunmuştur.[3945][655]
Kûtu'l-muğtezî alâ Câmii't-Tirmizf de geçtiği üzere Tûrbeştî şöyle der: Resulullah'ın (sav), adakta bulunduğu için cariyenin kendi Önünde def çalmasına müsaade etmesi, bu adağıyla Hz, Peygamber'in selamet üzere dönmesini Allah'ın kendisine bir nimeti saydığını gösterir ki, böylece durum eğlence özelliğinden hak özelliğine, mekruhtan müstehaba dönüşmüş olur.[3946][656]

Arkadaşlarından Birinin Yaninda Toplanan Bir Gruba Şarkı Söyleyen Ve Resulullahtn Bunu Duyup Onları Engellememesi

Ebü'l-Ferec el-Isfahânî Âdâbu's-semâ' adh kitabında şu rivayeti nakleden Bize Abdullahh b. Şebîb[3947][657] haber verdi; ona İsmail b. Üveys, ona babası, Hüseyin b. Abdullah'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şu rivayette bulundu: "Resulullah (sav), köşkü yanında Hassan b. Sâbit'e uğradı. Yanında iki sıra halinde arkadaşları vardı ve cariyesi de onlara şarkı söylüyordu. Resulullah (sav) yanına vardığı sırada cariye şöyle diyordu:
Vah size, ne dersiniz Oynarsam bir mahzur var mı?
Resulullah (sav) gülümseyerek "bir mahzur yok" buyurdu. Bu olayı tbn Abdirabbih de el-İkdü'1-ferîd'de zikreder.[3948][658]
el-tsâbe'de Hassân'ın biyografisinde şu bilgi verilir: Ebû Nuaym, Bişr b. Muhammed el-Müeddib yoluyla şu tahricde bulunur: Bişr b. Muhammed Ebû Üveys'ten, o Hüseyin b. Abdullah'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah (sav) Hassân'a uğradı; yanında iki sıra halinde arkadaşları vardı, Şîrîn adlı bir cariyesi de onlara şarkı söylüyordu. Resulullah onlara ne bunu yapmalarını emretti ne de kendilerine engel oldu." İbn Vehb de Ebû Üveys'ten bu haberin aynısını rivayet eder, fakat "Terütaze bir cariye onlara şarkı söylüyordu" ifadesini kullanır.[3949][659]
Şarkı ve musiki konusunda bir grup âlim eser kaleme almışlardır:[3950][660]

[3944][654] bkz. Fethul-Bârî, XV, 120. Bu bilgi ile ardından nakledilen Tirmizi rivayeti de Huzâi tarafından verilmiş olup (s. 761) metinde Kettâni'ye ait şekilde geçmiştir.
[3945][655] Tirmizi, Menâkıb 17. Ayrıca bkz. Ebû Dâvud, Eymân 22.
[3946][656] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/349-350.
[3947][657] Metinde Şeybe şeklinde geçmiştir.
[3948][658] el-tkdül-ferîd, VI, 8.
[3949][659] Bu bilgi Hassân'ın değil, cariyesi Sîrîn'in biyografisinde geçmektedir (el-tsâbe, IV, 339).
[3950][660] Bu konuda yazılmış eserler için bkz. Henry.George Farmer, "Arabic Musical Ma-nuscripts in the Bodleian Library," The Journal of the Royal Asiatic Society, 1925 (London), sy. 4, s. 639-654; Üsâme Nasır en-Nakşibendî, Mahtûtâtul-mûsîka ve'1-ğinâ ve's-semâfî Mektebetn-MethafH-Irâkî bi-Bağdâd, Bağdat, 1979 (64 s.); Adil Kamil el-Âlûsî, "el-Mahtûtâtu'1-mûsikiyyetül-Arabiyye ft mektebeti Dâire-ti'1-funûnı'l-mûsikiyye bi-Bağdâd," el-Mevrid, IX (1980), Bağdat, s. 325-334 (kırk-bir yazma hakkında bilgi verilmiştir); Amnon Shtloah, "Musıc in the pre-Islamic pe-riod as reflected in Arabic writings of the first islam ic centuries," Jerusalem Studi-es in Arabic and islam, VII (1986), Jerusalem, s. 109-119; Perıd Cuhâ,

1. İbn Kuteybe, Kitâbu'r-Ruhsa fi's-semâ.
2. Ebû Mansûr et-Temîmî el-Bağdâdî.
3. Hafız Ebû Muhammed İbn Hazm el-Endelüsî.[3951[661]]
4. Hafız Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Habîb el-Âmirî el-Bağdâdî.
5. Şa'râni'nin el-Mîzânül-kübrâ'sında[3952[662]] şu bilgiyi gördüm: İmam Hafız Ebü'1-Fadl Muhammed b. Tahir b. Ali el-Makdisî[3953[663]] bir eser yazdı. Bu eserde, musikiyi haram sayanların görüşlerini çürüttü, musikinin haram olduğunu vehmettiren hadisi nakleden ravileri cerhetti ve onları cerheden hafızları zikretti. Sahih hadisleri delil getirerek nefesli çalgı, def ve telli çalgının mubah olduğunu gösterdi, def çalmayı sünnet saydı. Şeyh ibn Abdulğafîâr el-Kavsî şöyle der: Bu eseri Hafız Şerefüddin ed-Dimyâtî'ye okudum, müellifinden "semâ" yoluyla almış bulunan Hafız Ebû Tahir es-Selefî el-Isfahanî yoluyla bana bunun icazetini verdi. Telli çalgı dinleme ile bülbül ve güzel sesli her kuşun sesini dinleme arasında fark yoktur. Kuş sesini dinlemek nasıl mubahsa telli çalgı dinlemek de öyle mubahtır.
Makdisi'nin anılan kitabı, eşi az bulunur, geniş kapsamlı enteresan bir eserdir. Onun bir nüshasını Cezayir'de Bûsaâde'de el-Hâmil zaviyesinde gördüm.
6. Derrâc diye tanınan Muhammed b. Ömer b. Muhammed es-Sebtî'nin[3954[664]] el-Kifâye ve'1-ğanâ fî ahkâmi'l-ğinâ adlı eseri vardır.[3955[665]]
7. Geniş bilgi sahibi tarihçi Ebu'1-Fadl Kemalüddin Cafer el-Udfuvî eş-Şâfiî'nin el-İmtâ' bi-ahkâmi's-semâ adlı eseri.[3956[666]] Bu konuda eşi bulunmayan bu kitap bir ciltten ibaret olup bende mevcuttur. Udfuvi'nin bu eseriyle ilgili olarak İsnevi Tabakâtu'ş-Şâfiiyye'de şöyle der:
"Bu nefis bir kitap olup müellif onda büyük bir vukuf ortay a koymuştur."[3957[667]] Hafız Şevkâni de "bu konuda eşi yazılmamıştır" der. Derim; Bu konuda yazılanlar içinde bu eserin bir benzerini, nakil bakımından ondan üstününü ve araştırma bakımından daha güzelini görmedim.
8. Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî.
9. Tâcuddin el-Fezârî.
10. İzzüddin îbn Abdisselâm.
11. Takiyyüddm İbn Dakîkilîd'in, musikinin cevazına dair İktinâus-sevânih adlı eseri mevcut olup bu esere bakınız.
12. Üstad Ebü'l-Mevâhib et-Tûnisî'nın Ferahu'1-esmâ bi-ruhsi's-

---

"Mesâdi-ru'1-mûsîka'l-Arabiyye," el-Hay&tu's-sekâfiyye, 1987 (Tunus), ay. 45, s. 64-77 (Doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde konuyla ilgili 295 eser adı verilmiştir). Ayrıca Süleyman Uludağ'ın İslâm Açısından Musiki ve Semâ (istanbul, 1976) adlı eserinin bibliyografyasına bakınız.
3951[661] Risale fi ğinail-nıülhie, Şehid Ali Paşa Ktp. nr. 2704. (bkz. S. Uludağ, s. 396).
3952[662] Metinde el-Minenül-kübrâ şeklinde geçmiştir.
3953[663] Ibnu'l-Kaysarânî (ö. 507/1113) diye meşhurdur. Risale fi cevâzi's-semâ*ı vardır (Suppl., 1,603; J. Schacht, "İbn al Kaysarânî," El, III, 821). Koprulu Kutup-hanesı'nde <nr. 391) Kitâbu's-Semâ adlı bir yazması mevcuttur (bkz. Uludağ, s. 397).
3954[664]Metinde el-Bustî şeklinde geçmiştir.
3955[665] Ibnu'd-Derâc es-Sebtî'nın el-tmtâ vel-intifâ bi-mes'eleti simâi's-semâ (Kunaytıra 1982) adlı eseri basılmış olup tavsifi için bkz. el-Kitâbül-Mağribî, ay. 1, Mart 1983 (Rabat), s 82-88.
3956[666] Suppl., II, 27.
3957[667] Isnevı, T, 170-171 Metinde hata mevcut olup aslına bakılmalıdır. 633 Eser Leknev'de 1317 yılında basılmıştır. (SuppL, II, 152).

13. İmam Ebü'l-Fütûh Ahmed el-Gazzâlî'nin Bevâriku'1-ilmâ fî tekfiri men yuharrimu mutlaka's-semâ.[3958[668]]
14. Hafız Ebû Abdullah Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'nin tbtâlu da'va'1-icmâ alâ tahrîmi mutlaki's-semâ.a.[3959[669]]
15. el-Kâmus'un "hutbe"sini (giriş) şerhe de nler den biri olan Kadı Ebû İsa Abdurrahim el-Gucerâtî'nin[3960[670]] bir başka risalesi olup bu dört risale birlikte Hindistan'da basılmıştır.
16. Üstad Abdülğani en-Nâblusî'nin birçok defa basılan îzâhu'd-delâlât fî semâi'l-âlât'ı.[3961[671]]
17. Allâme Arif Ebû Zeyd Abdurrahman b. Mustafa el-Ayderûs el-Yemenî el-Mısrî'nin Teşnîfü*l-esmâ'bi-ba'zi esrâri's-semâ.[3962[672]]
18. Hafız İbn Receb el-Hanbelî'nin Nüzhetü'1-esmâ fî mes'eleti's-semâ.
19. Dayım Ebü'l-Mevâhib Cafer b. İdris el-Kettânî'nin Mevâhibü'l-erebi'l-mübree mine'l-cereb fi's-semâ ve âlâti't-tarab*ı. Bu eser bir cilttir.
20. Bu kitabın Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hayyât ez-Zekkârî el-Fâsî'ye ait ihtisarı mevcut olup Fas'ta basılmıştır.[3963[673]]
Hafız eş-Şevkânî Butlânü'1-icmâ alâ tahrîmi mutlaki's-semâ[3964[674]] adlı risalesinde şöyle der: Ashaptan bir grubun şarkı dinledikleri hususu rivayet edilmiştir. İbn Abdilber ve başkalarının rivayet ettiğine göre Hz. Ömer, Mâverdi ile el-Beyân müellifinin rivayet ettiği ve Râfîi'nin naklettiğine göre Hz. Osman, İbn Ebî Şeybe'nin rivayet ettiğine göre Abdurrahman b. Avf, Beyhaki'nin tahric ettiğine göre Ebû Ubeyde b. Cerrah, İbn Kuteybe'nin tah-ric ettiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkâs, Beyhaki'nin tahric ettiğine göre Ebû Mesud el-Ensârî, Beyhaki'nin tahric ettiğine göre Bilâl, Abdullah b. Erkam ve Üsâme b. Zeyd, Sahîh-i Buhâri'de geçtiğine göre Damre, İbn Tâhir'in tahric ettiğine göre İbn Ömer, Ebû Nuaym'ın tahric ettiğine göre Berâ b. Mâlik, İbn Abdilber ve başkalarının rivayetlerine göre Abdullah b. Cafer, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin naklettiğine göre Abdullah b. Zübeyr, Ebü'l-Ferec el-Isfahânî'nin rivayetine göre Hassan, Zübeyr b. Bekkâr'ın rivayetine göre Abdullah b. Amr, İbn Kuteybe'nin rivayetine göre Karza b. Ka'b,[3965[675]] el-Eğânî müellifinin tahric ettiğine göre Havvât b. Cübeyr, Ebû Tâlib eî-Mekkî'nin naklettiğine göre Muğire b. Şu'be, Mâverdi'nin naklettiğine göre Amr b. Âs, Sahih-i Buhâri'de geçtiğine göre Hz, Âişe ve Rubeyyi.[3966[676]]

Seleften Bazılarının Mustki İlmi İle İlgilenip İlgilenmedikleri

---

3958[668] Üstteki eserle birlikte basılmıştır (SuppL, I, 756).
3959[669] Üstteki eserle birlikte basılmıştır (SuppL, II, 819).
3960[670] Keşfuzzunûn, II, 1308; SuppL,II, 234. Bu kaynaklarda İsa b. Abdurrahim şeklinde geçmiştir.
3961[671] SuppL, II, 474.
3962[672] SuppL, II, 478.
3963[673] Her iki eser de basılmıştır (bkz. Serkis, I, 40, 100).
3964[674] Bu eser biraz yukarıda İbtâlu da'val-icmâ... şeklinde geçmişti.
3965[675] Metinde Garda b. Ka'b şeklinde geçmiştir.
3966[676] Şevkâni'nin verdiği bu bilgi için bkz. Neylül-evtâr, VIII, 115.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/350-354.

el-Enisü'1-mutrib fi-m en lekaytuhu min udebâi'l-Mağrib[3967[677]] müellifi, edip Ebû Abdullah Muhammed el-Bûisâmfnin biyografisinde onun kendilerine şunu haber verdiğini nakleder: Musiki ilmi, ilk müslüman kuşakta değerini bilenler katında ilimlerin en önemlilerindendi. Âlimlerin en önde gelenleri ve en ulularından başkası onunla meşgul olamazdı. İshak b. İbrahim el-Mevsılî[3968[678]] birçok ilimde vukuf sahibi idi, fakat daha çok musiki ile şöhret bulmuştu. Harun er-Reşîd bir gün âlimlere ihsanda bulundu; huzura çağrılmalarını ve her branşa mensup olanların ayrı olarak girmelerini emretti. Âlimler gruplar halinde girmeye başladılar. Her grup huzura girdiğinde İshak b. İbrahim el-Mevsılî de onunla birlikte girdi, her grupla beraber nasibini aldı. Öyle ki ihsan sofrasına yirmidört defa gidip geldi (bkz. s. 163).
Derim: Bunun benzeri el-îsâbe'de Ebü'l-Esved ed-Düelî'nin biyografisinde geçmektedir. İbn Hacer şöyle der: O tabiin, şairler, fakihler, muhad-disler, eşraf, cengaverler, ümera, nahivciler, hazırcevaplar, dazlaklar, şiîler, nefesi kötü kokanlar ve cimrilerden sayılırdı.[3969[679]]

Hz. Âişe'nin Dinlemesi İçin Allah Resulü'nün İzniyle Hanende Bir Cariyenin Allah Resulünün Huzurunda Şarkı Söylemesi

Nesâi, Sâib b. Yezîd'den şu rivayette bulunur: Bir kadın Allah Resulü'nün (sav) yanına geldi. Resulullah "ey Âişe, bu kadını tanıyor musun?" buyurdu. O "hayır, ey Allah'ın Resulü" dedi. Resulullah (sav) "bu, falan oğullarının (falan kabilenin) şarkıcıyıdır, ister misin sana şarkı söylesin?" buyurdu, o da şarkı söyledi.[3970[680]]
Nesâi bu hadisin bulunduğu konu başlığım "Şarkı dinlemek ve def çalmak hususunda erkeğin hanımını serbest bırakması babı" şeklinde vermiştir. Udfuvi el-lmtâ'da bu hadisin senedinin sahih olduğunu söyler. Hafız Şevkâni de bunu belirtir. Udfuvi şöyle der: Biz bu hadisi Taberâni'nin el-Mu'cemü'l-kebîr'inden naklettik. Bu hadis, kadın ve erkeklerden şarkı dinlemenin mubahlığı konusunda delaleti kuvvetli bir hadistir. Hadiste geçen "şarkıcı" ifadesi, o kadının sanatının şarkı söylemek olduğunu gösterir. Çünkü "kayne" (şarkıcı) sözü bu konuda meşhurdur. Hz. Âişe'nin bizzat istemeyip önce Resulullah'ın (sav) Hz. Âişe'den kadının şarkı söylemesini arzu-layıp arzulamadığını sorması, şarkıcının Hz. Peygamber'in huzurunda Hz. Âişe'ye şarkı söylemesi, bütün bunlar bu hususun mubah olduğu konusunda sarahat ifade eder.
Derim: Fakat Nesâi'de hadisin devamı şu şekildedir: "...kadın Hz. Âişe'ye şarkı söyleyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu; Onun iki burun deliğine

---

3967[677] bkz. GAL, II, 608, SuppL,II, 684.
3968[678] bkz. J. W. Fück, "îshak b. İbrahim al-Mawsılı," El, IV, 110-111.
3969[679] el-İsâbe, II, 242; Üsdttt-ğâbe, III, 103.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/354.
3970[680] bkz. Müsned, III, 449. Hadisin devamı şöyledir: Hz. Âişe "evet" dedi. Resulullah "ona bir tabak ver" buyurdu, o da şarkı söyledi. Allah Resulü şöyle dedi: "onun iki burun deliğine şeytan üflüyor." Bu hadis Concordance'ta hadisin hemen bütün kelimelerinde yalnız Müsned'de gösterilmekte olup hiçbir yerde Nesâi zikredilmem iştir. Nesâi'nin Sünen'inde iydeyn ve nikâh kitaplarında ilgili bâblarda da bu hadist rastlanmamıştır. Mecmau'z-zevâid'de (VIII, 130) hadisin Ahmed b. Hanbel ve Taberâni tarafından rivayet edildiği kaydedilmiştir.

şeytan üflüyor." Bakın ki Huzâi burada hadisin devamını niçin vermemiş? Allah en doğrusunu bilir.[3971[681]]

Şarkı Ve Şiir Okumak

Ebû Ömer İbn Abdilber el-lstîâb'da ve İbn Kudâme el-tstibsâr'da meşhur sahabi Havvât b. Cübeyr'in biyografisinde, onun şöyle dediğini zikrederler: Ömer'le birlikte hac yolculuğuna çıktık; Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Abdurrahman b. Avf in da bulunduğu bir kafilede yürüyorduk. Topluluk "bize Dırâr'ın şiirlerinden şarkı söyle" dediler. Hz. Ömer ise "Ebû Abdullah'ı bırakın, kendi gönlünün patikalarından —yani şiirinden— okusun" dedi. Havvat diyor: Seher vaktine dek onlara şiir okudum, Hz. Ömer şöyle dedi: "Ey Havvât, sesini kes, seher vaktine vardık." Bu kıssayı İbn Hacer el-tsâbe'de Serrâc'ın Târîh'inde nakleder.[3972[682]]

Sahîb-i Buhâri'de Bilâl'den, sesini yükselterek bir şiir okuduğu hususu nakledilir.[3973[683]] İbn Gâzi'nin el-İrşâd'ında geçtiği üzere İbn Battal şöyle der: Bu tür şarkı, Arapların yüksek sesle şiir okumalarından ibarettir. Tabe-ri şöyle der: Bu tür şarkıyı söylemek icmaen mutlak olarak mubahtır. Bu, Resulullah'ın (sav) evinde iki cariyenin söylediği ve onun nehyetmediği şarkıdır. Urve b. Zübeyr şöyle der: "Yolcunun azığı olarak "nasb" (bir nevi duygusal şarkı) türü şarkı ve ne güzel azıktır." Hz. Ömer şöyle der: "Şarkı, yolcunun azığı cümlesindendir." Üsâme b. Zeyd, ayak ayak üstüne atıp nasb şarkı söyler halde görüldü. Taberi "bu, yüksek sesle şiir okumaktır" der. Bugün yapılana semâ, söyleyene ise musmi' denir. Eskiden ona muganni denirdi. İbn Gazi, bunun el-kavvâlü'l-müsmi' olduğunu söyler.

el-Kâmus'ta şu bilgi verilir: Muğabbire, zikiri yüksek sesle, kıraat ve saireyi sesli yapan bir gruptur. Bu şekilde adlandırılmaları, insanları baki olana yönlendirmelerindendir. Hanbelilerin büyük kitaplarından Keşşâ-fü'1-kınâ an metni'l-İknâ'da,[3974[684]] bu anılan sözlerin ardından şu bilgi verilir: el-Müstev'ab'da bunun bidat diye nitelendirilmesi ve haram sayılması menedilmiştir. Çünkü bu, deve ve saireyi şarkıyla coşturma gibi nağmeli şiirdir. İbrahim b. Abdullah el-Kalânisî, Ahmed b. Hanbel'in sufilerle ilgili olarak şöyle dediğini nakleder: "Onlardan daha faziletli bir topluluk bilmiyorum." Kendisine "onlar musiki dinler vecde gelirler" denilince şu karşılığı verdi: "Onları bırakın, Allah'la bir an neşve bulsunlar." Kendisine "Onlardan bazıları bayılıyor, bazısı da ölüyor" denilince de şu karşılığı verdi: "...(çünkü) hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah'tan karşılarına çıkmıştır" (Zümer 39/47).[3975[685]]

Gelini Kocasının Evine Götürenlerin Söyledikleri

3971[681] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/354-355.
3972[682] el-îstîâb, J, 447-448; el-İsâbe, 1,457. Metindeki hata için hu kaynaklara bakılmalıdır.
3973[683] Buhâri, Menâkıbu'l-ensâr 46.
3974[684] Kitabın adı metinde yanlış yazılmıştır.
3975[685] Keşşâfül-kmâ, V, 184.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/355-356.

el-İsâbe'de müellif, Fâria[3976[686]] bint Ümâme el-Ensâriyye'nin biyografisini vererek şu bilgiyi zikreder: Fâria zifafa girdiği (kocasının evine götürüldüğü) gece, Resulullah (sav) onlara şöyle demelerini buyurdu:
Size geldik size geldik
Selamlayın bizi selamlayalım sizi
İbnü'1-Esîr, Muâfâ b. İmrân yoluyla, onun Târîh'inde Hz. Âişe'den şu rivayette bulunduğunu tahric eder: Ensardan Öksüz bir kızı kocasının evine götürdük, geri döndüğümüzde Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ne söylediniz?" Biz de "teslim edip geri döndük" karşılığını verdik, o şöyle buyurdu: "Ensar şarkıdan hoşlanan bir topluluktur; ey Âişe şöyle demeli değil miydin?:
"Size geldik size geldik
Selamlayın bizi selamlayalım sizi."[3977[687]]
İbn Hacer el-İsâbe'de Ümmü Nübeyt'in biyografisini verir ve güzel bir kıssa ile ilgili kendi isnadını merfû olarak kaydeder ki ben kendi senedimi onunlairtibatlandınpsonraondannaklenkıssayı m o v s û 1 olarakver-mek istiyorum: Suriye müsnidi Abdullah b. Derviş es-Sükkerî ed-DımaşkS 1324 (1906) yılında şifahen bize haber verdi, o dünyanın müsnidi Abdurrah-man b. Muhammed b. Abdurrahman el-Küzberfden, o Mustafa er-Rahmetî'-den, o Şeyh Abdülğani b. İsmail en-Nâblusf den, o Necmüddin Muhammed b. Bedrüddin el-Gazzî el-Âmirî'den, o babasından, o Şeyhülislâm Zekeriyya el-Ensârî'den, o da hafızların hoea&ı Ibn Hacer'den şöyle dediğini haber verdi FâtımabıntMııneceâ'dan okudum o Süleyman b Hamza,EbûNasrb eş-Şîrâzî ve ismail b Yusui b Mektûm'dan ^oyle dediklerini haber verdi Bize Ebû Ya'mer Hamza b Alı b Hasan haber verdi, ona Kasım b Ebı'1-Ala, ona Abdurrahman b Ebu'n-Nasr,onalbıalumb EbûSâbıt,[3978[688]] ona Yezîdb Mu-hammedb Abdussamed.ona Ka'bb MâlıkogullarındanUtbeb Zubeyr haber verdi, ona Nu'man b Beşîr ogullaımdan[3979[689]] Muhammed b. Abdulhâlık, ona Abdurrahman b Nubeyt kendi babası Nubeyt b Câbır'den, o da annesi Ummu Nubeyt'ten şöyle dediğini haber\ erdi' Beni Neecâr'dan bir genç kızımızı kocasının evine teslim ettik, yanımda bir def vardı, çalıyor ve şöyle diyordum
Size geldik size geldik
Selamlayın bizi selamlavılım bızı
Kırmızı altın olmasavdı
Suslenmezdı vahalarınız ıu'v ı bâdıyehlermız)
Resulullah(sav)bizıgordu ve"nv>d r du ey ümmu Nubeyt9" diye sordu, ben de şöyle dedim "Anam babarr s<ınt. feda olsun ey Allah'ın Resulü, biz Benî Neecâr'dan genç bir kızı kocalma u-shm ediyoruz " Bunun üzerine Re-sulullah "söylediklerim söyle" buyurdu, ben de söylediklerimi kendisine tekrarladım. Resulullah (sav) da '"şöyle de buyurdu
Esmer buğday olmasaydı Semızlenmezdı bekâr kızlarınız

[3976[686]] Metinde Fâriğa şeklinde geçmiştir.
[3977[687]] el-İsâbe, VJ, 374; Üsdü'1-ğâbe, VII, 214; es-SünenÜl-kübrâ, VII, 289; Telbîsu tblîs, s. 225.
[3978[688]] Son ıkı ısını metinde durmuştur.
[3979[689]] Bu ısım metinde durmuştur.

Ibn Hacer şöyle der: Bu hadis " g a r î b " olup Ibn Mende tarafından tahric edilmiştir. Ibnu'1-Esîr de Ebu'l-Berekât Ibn Asâkır'den onu tahrıc etmiş, Ibn Asâkir ise Muhammed b Celıl b Fârıs'ten, o Ebu'l-Kasımb. Ebu'l-Alâ'dan rivayet etmiş olup hocamız ondan hadis dinlemiştir. Ebû Nuaym şöyle der: O daha önce, yanı kendi biyografisinde anıldı Ebû Nuaym, o saha-bi kadının adının Naile bint Hashâs olduğunu zikreder Ben onu "nûn" harfinde zikrettim, fakat Ebû Nuaym onu vermemişti Oysa bu sahabiyye onun şartına uygundur.3980[690]

Allah Resulü'nün Gelişinin Sevinciyle Habeşlilerin Mızraklarıyla Oynamaları

Ebû Dâvud, Enes'ten (ra) şu rivayeti tahrıc eder. Nebi (sav) Medine'ye geldiğinde, onun gelişinin sevinciyle Habeşlıler mızraklarıyla oynadılar.3981[691]

Kız Çocukların Hz. Âişe'yle Birlikte Oynamaları

el-Mevâhib'de şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav), kendisiyle birlikte oynamaları için ensar kızlarını Hz. Âişe'ye gönderirdi. Bunu Şeyhayn rivayet etmiştir.3982[692]

Hz. Âişe'nin Kızlarla Birlikte Oyuncaklarla Oynaması

Sahîh-i Buhâri'de Hz. Âişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Hz. Peygamberin (sav) yanında kızlarla (oyuncak kızlar) oynardım, arkadaşlarım da benimle birlikte oynuyorlardı. Hz. Peygamber içeri girdiğinde ondan kaçıp saklanırlar, o dapnlan yanıma gönderir, benimle oynarlardı.3983[693] el-Meşârîk'te müellif şöyle der: Hadiste geçen "kızlar," çocukların kendileriyle oynadıkları kız çocuklarına benzer şekil ve oyuncaklardır.3984[694]
Hafız İbn Hacer Fethu'l-Bârfde şöyle der: Kız çocukların oynaması için kız suretinde oyuncak yapılmasının caizolduğu konusunda bu hadis delil kabul edilmiştir. Bu hadis, resim yapmayla ilgili yasağın umumîliğini tahsis etmiştir. Kadı Iyâz da bunu kesin şekilde belirtir ve.cumhur-u ulemanın görüşü olarak nakleder ki onlar, çocukları ve ev işleri konusunda küçüklüklerinde eğitilmeleri maksadıyla kız çocukları için oyuncak satımına cevaz vermişlerdir. Bazı âlimler de bunun mensuh (hükmünün

---

3980[690] el-tsâbe, IV, 501 fiO2, Üsdü'I-ğâbe, \ 11, 401 402 Ayrıca bkz Fethul-Bârî, XIX, 271.TelbîsuIblîs, s 225, Mecmau'z-zevâid, JV, 289.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/356-357.
3981[691] Ebû Dâvud, Edeb 51.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/357.
3982[692] Buhâri, Edeb 81; Müslim, Fedâılu'l-ashâb 81.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/358.
3983[693] Üstteki dipnotta verilen kaynaklara ilaveten bkz. Müsned, 166,233; İbn Sa'd, VIII, 59, 61, 66.
3984[694] Meçârıkul-envâr, I, 91.

kaldırılmış) olduğu görüşünü savunmuşlardır.3985[695]
Ahmed b. Hanbel, Hz. Âişe'den şu rivayeti nakleder: "Hz. Peygamber (sav) Hz. Âişe'nin yanına girdi, o kız oyuncaklarla oynuyordu, kendisiyle birlikte genç kızlar vardı. Resulullah fsav) 'bu nedir ey Âişe?' buyurdu, o 'Hz. Süleyman'ın atı' dedi. Resulullah, onun bu sözüne tebessüm etti." Ahmed b. Hanbel bu hadisin "garîb" olduğunu söyıer.3986[696] Sahîh-iBuhâri*de,Hz. Âişe Resulullah (sav) iîe evlendiğinde bu oyuncağın eşyası içinde olduğu kaydedilir.
Seffârîni'nin naklettiğine göre İbn Hazm şöyle der: Suretlerle (resim, şekil) oynamak münhasıran çocuklar için caiz olup'başkalarına caiz değildir. Suretler, bu durum ve bir elbiseye nakşedilmesi dışında haramdır.
el-Ahkâmu's-sultâniyye'de " h i s b e görevlisi" faslında şu bilgi nakledilir: Oyuna'gelince, bununla masiyet (haram, günah) kastedilmiyor. Bununla kastedilen, kızları çocuk terbiyesine alıştırmaktır. Dolayısıyla bunda, canlıların resmini yapmak ve putlara benzemekle bir arada bir nevi tedbir sözkonusu olup bir yönden yapılabileceği (cevaz) bir yönden de yasak sözkonusudur. Böyle bir işi onaylama veya redde, durumun gösterdiği karinelere göre karar verilir.3987[697] Merdâvi'nin şu sözlerinin açıklamasına bakınız:
Öksüz kız çocuğuna oyuncak almak caizdir Başsız, eğer dilersen. Başlı ise menet Satın alma bundan bir suret Al velinin malından, öksüzün değil
Bizim bu konudaki görüşümüz ise müsamahadan ibarettir. el-Fec-rü's-sâti'de "ruhu olmayan (cansız) resimleri satma ve bunlardan mekruh olanlara dair bâb"3988[698] başlığında şu bilgi verilir: Ulema bundan kız çocukların oyuncaklarını istisna edip oyuncak edinmeyi ve satmayı caiz saymış, bunun için bacaklarını bozmaya lüzum görmemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (sav), çocuk terbiyesi konusunda çocukları eğitme sözkonusu olduğundan Hz. Âişe'nin oyuncak edinmesini uygun görmüştü. Fakat İmam Mâlik kişinin, oğlan çocuğu için bu tür oyuncak satın almasını mekruh saymıştır. Yani bununla oynamayı mekruh gördüğünden değil de bunun erkeklik ahlâkından sayılmamasından dolayı. Bunun manası budur. Kadı Iyâz böyle söyler, Ubbi de onaylar.
Ubbi'nin eserinde, Hz. Âişe'nin "ben kız oyuncaklarla oynardım" sözü ile ilgili olarak Kadı Iyâz'ın şöyle dediği nakledilir: Bu hadiste, bu oyuncaklarla oynamanın caiz olduğuna delil ve resim edinme yasağını tahsis vardır. Çünkü bunda kız çocukları, evleri ve çocukları konusunda küçüklüklerinde eğitmek sözkonusu oîup ulema bu oyuncakları alıp satmayı caiz görmüşlerdir.3989[699]

Habeşlilerin Mescîd-i Nebevide Allah Resulü'nün Önünde Oynamaları

3985[695] Fethul-Bârî, XXII, 329 Bu konudaki diğer hadisler ve görüşler için buraya bakınız.
3986[696] Ebû Dâvud, Edeb 54; ibn Sa'd, VIII, 62, Fethul-Bârî, XXII, 330.
3987[697] el-Ahkâmu's-sultâniyye, s. 313 Metinde hatalar olup aslına bakılmalıdır.
3988[698] Buhâri, Buyu 104.
3989[699] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/358-359.

Habeşliler mızraklarıyla mescide gelip oynadılar, Hz. Peygamber (sav) Hz. Âişe onun omuzuna dayanmış olduğu halde onları kendisine seyrettiriyordu- Buhâri bu hadisi çeşitli yerlerde tahric eder.3990[700] Bunlardan biri "Kitâbu'n-Nikâh" ta "kadının Habeşlilere ve benzerlerine, zan (töhmet) sözkonusu olmaksızın bakması bâbı"dır.3991[701]

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde (III, 152) Enes'in tercemesinde şu rivayet nakledilir: Habeşliler Hz. Peygamber'in (sav) önünde oynuyor, raksediyor ve (kendi dillerinde) "Muhammed salih bir kuldur" diyorlardı. Resulullah ne söylediklerini sorunca "Muhammed sahh bir kuldur" dediklerini söylediler.3992[702]

Hadis, Tırmızı'ninCâmi'ınde şu lafızla geçer. Hz Peygamber kalktı bir de baktı ki Haberliler raksedıyorlar, etraflarında da çocuklar var. "Ey Âişe bak" buyurdu, geldim göğsümün ust tarafını Resulullah'ın omuzuna dayadım ve omuzu ile başı arasından Habeşlileri seyre koyuldum. Bana "doydun mu, doydun mu" diyor, ben de "hayır, hayır" diyordum. Tirmizi, bu hadis için "hasen-sahıh-garîb" değerlendirmesini yapar.3993[703]

Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de (IV, 311) şöyle der: "Hz. Peygamber (sav) muhtemelen, bellemesi, öğrenmesi ve sonra insanlara nakletmesi için Hz. Âişe'ye onların oyunlarını gösterdi " Bu bilginin aslı Ibn Battâl'a ait olup o şöyle der:"Hz Peygamber'in(sav)Hz, Âişe'yi mızrak oyununu seyre bırakmasının, bu husustaki sünneti bellemesi ve gelecek bazı musluman çocuklarına sağlam hareketlen nakletmesi ve onlara bunu öğretmesi maksadıyla olması mümkündür " Bunu ondan el-thyâ şârihi nakleder. Kadı Iyâz da şöyle der- Bu hadiste, raksın mubah olduğuna dair en güçlü delil mevcuttur. Çunku Resulullah (sav) onlan onaylamaya ilave olarak kendilerini teşvikte bulunmuştur.

Mevvâk Sünenü'l-mühtedîn'de ve Venşerîsi de el-Mi'yâr'da bunu nakledip onaylamışlardır.3994[704] Daha önce Ahmed b Hanbel'ın Müsned'inde nakledildiği gibi, onların dansedip "Muhammed salih bir kuldur" dediklerini öğrendikten sonra Hz. Peygamber'in (sav) adını oyun çerçevesinde anmanın caiz olduğunu sanırsın. Oysa Resulullah'ı anmak oyunla birlikte olmaz, ciddiyetle olur. Gazzâli'nin el-thyâ'da "Kitâbu's-Semâ" daki şu sözlerine bakınız: Kur'ân-ı Kerim'i def çalmak ve benzeri davranışlardan korumak vaciptir. Çunku bu tur davranışlar çoğunluğun nazarında oyun ve eğlenceden ibarettir. Kur'ân ise herkes nazarında ciddiyettir tamamen. Binaenaleyh çoğunluk katında eğlence olan ve eğlence olarak bakmasalar bile havas nazarında şeklen eğlence sayılan bir şeyin mahz-ı hak olan bir şeyle karıştırılması caiz değildir. Aksine Kur'ân'a s aygı göstermek gerekir ve bundan dolayı yol kenarlarında değil sakin bir yerde okumak icap eder. Bu sebepledir ki düğün gecesi Kur'ân kıraatıyla birlikte def çalmak caiz değildir. Resulullah

3990[700] Buharı, Salât 69, îydeyn 25.
3991[701] Buhâri, Nikâh 114.
3992[702] Müsned, III, 152.
3993[703] Tırmızı, Menakıb 17.
3994[704] el-Mi'yârul-mu'rib, XI, 80.

(sav), Rubeyyi bınt Muavviz b. Afrâ'nın evine gidip yanında şarkı söyleyen genç kızlardan birinin şarkı şeklinde "içimizde bir peygamber var, yarın olacakları bilen" dediğini duyunca şöyle buyurdu1 "Bırak onu, söylemekte olduğunu söyle." Genç kızın söylediği, peygamberliğe şehadet mahiyetinde olup Resulullah onu bundan menetmiş ve eğlence olan şarkıya yöneltmiştir. Çunku beriki mahz-ı ciddiyet olup eğlence ile birlikte olmaz O halde saygı gösterme çerçevesinde, o cariyenin peygamberliğe şehadetten şarkıya dönmesi gibi Kur'ân okumadan da şarkıya dönmek vaciptir.3995[705]
Bu bilginin aynısı Ibmı't-Tîn es-Sefâkustî tarafından Sahîh-i Buhâ-rî*ye yaptığı şerhte verilmiştir Bunun benzen şarkı sözleriyle ilgili bahiste geçmiş olup oraya bakınız Kastallânı'nın el-Irşâd'ında, Rubeyyı'ın bu kıssasında geçen "bunu bırak söyle" sözüyle ilgili olarak şöyle denir Gaybın anahtarları Allah'ın katında olup onları kendisinden başkası bilemez Bu ikazla, Hz Peygamber'ın oyun ve eğlence sırasında vasfedılmesının yasaklanması da muhtemeldir Çunku onun makamının şeref ve yüceliği ancak ciddiyet meclislerinde anılmasını gerektirir.3996[706]
Biz de burada böyle diyoruz Eğer Habeşhlerın davranışı mücerret oyun olsaydı, oynadıkları sırada "Muhammed salıh bir kuldur" demekten onları menederdı Onları menetmeyip üstelik onaylayarak teşvik ettiğine göre yaptıkları, kendisiyle taabbud ve taat, Allah ve Resulü ile neşve izharı kastedilen bir zikirdir Bundan dolayı Resulullah (sav) onların yaptığını onayladı, hayranlık duydu ve kendilerinden son derece hoşnut oldu eş-Şifâ'da, selef-ı sâhhm Allah Resulu'nu mücerret olarak zikrettiklerinde kendilerinde şiddetli haller meydana geldiği belirtilir.3997[707]
Şeyh Ebu's-Suûd el-Fâsfnın, kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardan bin şöyledir Allah Resulu'nun, sevap kasdı ve dileğinden başka bir şekilde anılması helal değildir Sokak ve çarşılarda, yanı uluorta yerlerde zikredilerek değerinin düşürülmesi caiz değildir Onun zikri butun bunlardan yücedir
Hafız Ibn Hacer'ın Fethu'l-Bârî'dekı "Sufilerden bir grup, bu başlıkta zikredilen hadisle, raks ve eğlence aletlerini dinlemenin cevazına hükmetmişlerdir Ulemanın çoğunluğu, maksatların ayrı olması sebebiyle burada itirazda bulunmuşlardır Şöyle ki, Habeşhlerın mızraklarıyla oynamaları savaş eğitimi mahiyetinde ıdı ve eğlence için raks konusunda hüccet kabul edilmez" şeklindeki sozu3998[708] ise su goturur Çunku tasavvuf ehlinin raksı oyun ve eğlence kabilinden değildir Hocam Ebû Abdullah Muhammed el-Fudayl eş-Şebîhî el-Fecrü*s-sâti'de, bu sozun ardından şöyle der Bu soz su goturur Çunku sufîlenn raksında kasıtları oyun olmayıp bu kasıttan onları tenzih ederiz Onların bundan maksatları zikir için toplanmak, kalp ve vücut ile zikre yönelmek ve butun uzuvların zikre mustağrak olmasını sağlamaktır Bu da, zikreden kimse hangi durumda olursa olsun çok zikretme konusundaki teşvikten dolayı sahih

3995[705] thyâu ulûmi'd-dîn, 11, 383 Buradan yapılan iktibas özetle verilmiştir.
3996[706] İrşâdu's-sârî, VIII, 59 (Buharı, Nikâh 48).
3997[707] eş-Şrfâ, II 595 vd Nesîmu'r-riyâz, III, 396 vd.
3998[708] Bu sözün bir kısmı için bk7 Fethul-Bârî, V, 115.

(meşru) bir kasıttır Yine sahih bir maksatla meydana gelmiş bir rakstan buna delil çıkarmada bir ta'n sozkonusu olamaz
Derim Tasavvuf ehli katında rakstan maksat, ayakta zikir olup bu da Kur'ân nassı ile meşrudur "Namazı bitirdiğiniz zaman ayakta, oturarak ve yanlarınız üzerinde (uzanarak) Allah'ı anın" (Nisa 4/103) Yine bundan maksatları sağa sola meyletme ve titremedir ki bu da sahabeden nakledılmistir. Ebû Nuaym Hilye'de Fudayl b. Iyâz'dan şu tahricde bulunur: "Allah Resulü'nün ashabı Allah'ı zikrettiklerinde, şiddetli rüzgârda ağacın önce öne sonra da arkaya sallanması gibi sağa-sola eğilirlerdi." Hocamız babamın raks ile ilgili basılmış eserine, Ebü'l-Abbas İbnü'l-Hayyât ez-Zekkâ-rî'nin3999[709] buna yaptığı ihtisara ve benim de zeylime bakınız. Hafız Ebü'l-Ab-bas Ahmed b. Yusuf el-Fâsî'nin bu konuda yazdığı ve Fas'ta basılmış olan risalesine de bakınız. Meşhur hafız Ebubekir İbn Ebi'd-Dünyâ'nın Kitâbü'l-Vecd adlı bir eseri olup Ebû Süleyman er-Rûdânî onu Sıla'sında "vâv" harfinde zikretmiştir.4000[710] İleride gelecek olan seksek oynama başlığına bakınız.4001[711]

Allah Resulü'nün "Genç Kızın Bu Husustaki Arzusunu Takdir Edin" Sözü4002[712]

Ahmed b. Hanbel Müsned'in de Hz. Âişe'den şöyle dediğini tahric eder: "Resulullah'ı (sav) hücremin kapısı önünde duruyor gördüm. Habeşliler mızraklanyla oynuyorlar, Resulullah da boynu ve kulağı arasından onları seyretmem için ridası ile beni örtüyordu. Sonra vazgeçen ben oluncaya kadar benim için Öyle duruyordu. Siz varın oyuna hevesli genç kızın durumunu takdir edin!"4003[713] Yine Müsned'de Hz. Âişe'den şu rivayet nakledilir: "Ben oyuncaklarla oynardım, arkadaşlarım gelirdi. Resulullah (sav) içeri girince ondan kaçarlar, Resulullah onları tutar bana getirirdi."4004[714]
İmam Ebû Hamid el-Gazzâlî çl-İhyâ'da "Kitabu's-Semâ"da bu hadislerden bazılarını zikrettikten sonra şöyle der: Bu, şarkı ve oyunun haram olmadığı konusunda sarih nas olup bunlarda çeşitli ruhsatlara delâlet vardır. (1) Oyun: Habeşlilerin oyun ve raks adetleri açıkça bilinmektedir. (2) Bunun mescidde yapılması (3) Allah Resulü'nün (sav) onlara "oyuna devam edin ey Erfide oğulları" demesi ki bu oyun için bir emir ve kendisinden bir istektir. Bunun haram olduğuna nasıl hükmedilebilir? (4) Resulullah'ın Hz. Ebubekir ve Ömer'i oyunu red ve inkârdan menetmesi ve bunu bayram günü, yani sevinç vakti şeklinde bir gerekçeye dayandırması. (5) Hz. Peygam-ber'in bunu uzun süre seyre devam ederek Hz. Âişe'nin arzusunu yerine getirmesi. Bunda» oyunu seyretmekle kadın ve çocukların kalbini

3999[709] bkz. Fihrisül-fehâris, I, 387-389.
4000[710] Silatül-halef, s. 445.
4001[711] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/359-362.
4002[712] Konu başlığında Resulullah'a (sav) atfedilen bu söz gerçekte Hz. Âişe tarafindan söylenmiştir.
4003[713] Müsned, VI, 84, 85,116,270;Buharı, Nikâh 82,114; Müslim Iydeyn 17, 18;Nevevi, Şerhu Müslim, VI, 185; Umdetül-kârî, XVI, 377, 420-421; Fethul-Bârî, XIX, 332,401.
4004[714] Müsned, VI, 166.

hoşnut kılmadaki ahlâk güzelliğinin, nimet içinde yaşamaktan uzak durma ve zühdün bundan sakınma konusundaki katılığından daha iyi olduğuna delil vardır. (6) Hz. Peygamber'in (sav) kendiliğinden Hz. Âişe'ye "bakmak ister misin?" demesi, bunun, kızgınlık veya küskünlük doğuracağı korkusuyla aileye müsaade zaruretinden kaynaklanmadığını göstermektedir. (7) Şeytan mizmârına benzetmesine rağmen iki genç kızın def çalıp şarkı söylemelerine müsaade etmesi. Bunda, haram olan mizmarın bundan başkası olduğuna delil vardır. (8) Resulullah'ın yanı üstü yatmış olduğu halde iki cariyenin sesine kulak vermesi, kadın sesinin mizmârların sesi gibi haram olmayıp ancak fitneye düşme korkusu bulunduğunda haram olduğuna delalet eder. Bütün bu naslar ve kıyaslar, bayram gününe mukayeseyle bütün neşe zamanlarında şarkı, raks, def çalma, mızrak ve kalkanlarla oynamanın, Ha-beşliler ve zencilerin rakslarını seyretmenin mubah olduğuna delalet etmektedir.4005[715]

Bir Şahabının Yolda Oynayan' Habeşlilere Rastlaması Ve Onlara Para Vermesi

Buhâri el-Edebü'I-müfred*de "Çocukların oynaması babı" başlığına yer vererek şu hadisi zikreder: Bize Musa haber verdi, ona da Abdulaziz haber vererek şöyle dedi; Bana hayır ehlinden Ebû Ukbe künyeli bir şeyh (hoca) haber verdi: "Bir defasında İbn Ömer'le birlikte yürüyordum. Habeşlile-re rastladı ve onları oynuyor gördü. İki dirhem çıkarıp kendilerine verdi."4006[716]

Ebû Abdullah İbn Sûde'nin el-Husâmü'1-mesnûn fî nusreti ehli*s-sırri'I-meknûn'unda İkrime'den şu rivayet nakledilir: İbn Abbas çocuklarını sünnet ettirdiğinde oyuncular da davet edildi, oynadılar, İbn Abbas onlara dört dirhem verdi.4007[717]

Müsabaka (Yarış)

At yarışı konusu daha önce geçmişti.4008[718] el-Mevâhib'de şu bilgi verilir: Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) bir yolculuk sırasında hanımı Hz. Âişe ile yarıştı, vücudunun hafifliğinden dolayı Hz. Âişe kendisini geçti. Daha sonra bir başka yolculukta Resulullah onunla tekrar yarıştı; Hz. Âişe bu kez şişmanlamıştı, Resulullah onu geçti ve hatırını hoş tutmak için ona "bu yarış diğerine karşılıktır (onun rövanşıdır)!" buyurdu. Ahmed b. Hanbel de Hz. Âişe'den şu tahricde bulunur: Yolculuklarından birinde Resulullah (sav) ile birlikte çıkmıştım, genç bir kızdım, fazla kilolu ve semiz değildim. Resulullah (sav) beraberindekilere "Önde gidin" buyurdu, onlar da gittiler. Sonra bana "gel, seninle yarışayım" buyurdu. Kendisiyle yarıştım ve onu geçtim, sesini etmedi. Ben kilo alıp semizlendiğim sırada

---

4005[715] İhyâu ulûmi'd-dîn, II, 355.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/362-363.
4006[716] el-Edebül-müfred, s. 427 (bâb: 627, nr. 1303).
4007[717] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/363.
4008[718] bkz, Beşinci Bölümde s. 92 vd., 95-96.

yolculuklarından birinde kendisiyle birlikte çıktım. Beraberindekilere "önde gidin" buyurdu ve bana "gel, seninle yarışayım" dedi. Kendisiyle yarıştım, beni geçti ve gülerek "bu, diğerine karşılıktır!" buyurdu.4009[719]
Ebû Dâvud, Nesâi ve İbn Mâce bu hadisi Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir.4010[720] Bunu müellif el-Muğnî'de haber verir.
İbnü'l-Cevzî Telbîsu İblîs'te şöyle der; "Görüyor musun, Resulullah (sav) hanımlarıyla eğlenip neşelenince, Hz. Âişe ile yarışınca Allah'la ünsi-yetten ayrılmış mıydı?'4011[721]
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Vâkıd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın biyografisinde, Nâfî'den şu rivayet nakledilir; Vâkıd b. Abdullah Sukyâ'da vefat etti. İbn Ömer onun namazını kıldı, defnetti, sonra bedevileri çağırdı ve onları yarıştırmaya başladı. Kendisine şöyle dedim: "Şimdi Vâkıd'ı defnettin ve bedevileri yarıştırıyorsun?" İbn Ömer şöyle dedi: "Vah sana ey Nâfi, Allah'ın bir işte galebe çaldığını gördüğünde, onu unut."4012[722]

Güreş

İbn İshak Sîret'inde ve başka müellifler şu bilgiyi zikrederler: Mekke'de çok güçlü ve iyi güreşen biri vardı. İnsanlar onunla güreşmek için çeşitli memleketlerden geliyorlar, onları yeniyordu. Bir gün Mekke'nin vadilerinden birinde giderken Resulullah (sav) onunla karşılaştı ve kendisine şöyle dedi: "Allah'tan korkmaz, benim seni davet ettiğim şeyi kabul etmez misin?" O, "ey Muhammed, doğruluğuna şahidin var mıdır?" diye sordu. Resulullah (sav) "evet, seni güreşte yensem Allah ve Resulü'ne inanır mısın?" dedi, o da "evet, ey Muhammed" karşılığını verdi. Resulullah, "güreşe hazırlan" buyurdu, o "hazırım" dedi. Resulullah ona yaklaştı ve güreşip yendi. Rükâne hayrete düştü ve yeniden güreşmek istedi. İkinci ve derken üçüncü defa da onu yendi. Rükâne hayretler içinde kalarak şöyle dedi: "Senin halin enteresandır!"4013[723] Bu hadisi Ebû Nuaym ve Beyhaki Ebû Ümâme'den iki yolla, merfû ve mür sel olarak rivayet ederler.
Adı geçen Rükâne, sahabi Rükâne b. Abdi Yezîd b. Hâşim b. Muttalib b. Abdimenâf el-Kureşî el-Mekkî olup Mekke'nin fethi yılında müslüman oldu, Muâviye'nin halifeliği zamanında 24 (645) yılında Medine'de vefat etti. Çok güçlü kuvvetli ve güreş kabiliyetiyle tanınmıştı, onu asla yenen olmamış, mağlup olarak vücudu yere değmemişti. Resulullah'ın (sav) onunla güreşip yendiği hususu sahihtir. Bunu Hafâci NesîmüV-riyâz'da söyler.4014[724] İbnü't-Tayyib el-Fâsî'nin el-Kâmûs'a yaptığı haşiyede Rukâne ile ilgili olarak şu bilgi verilir: Onun kıssası meşhur olup Resulullah'ın (sav) onu yenmesi en büyük mucizelerinden biridir. Rukâne

4009[719] Müsned, VI, 264. Metinde düşükler olup aslına bakılmalıdır.
4010[720] Ebû Dâvud, Cihâd 61; İbn Mâce, Nikâh 50.
4011[721] Telbîsu tblîs, s. 295.
4012[722] İbn Sa'd, V, 204.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/363-364.
4013[723] ibn Hişâm, I, 390-391.
4014[724] Nesîmü'r-riyâz, I, 382-383.

kendi zamanındaki insanların güreşte en güçlüsü idi. Gücünden dolayı, yeni kestiği bir devenin sağlam ve yumuşak derisi üzerinde durur, on kişi onun altından deriyi çekmeğe çalışır, deri parçalanır, fakat o yerinden kıpırdamazdı. Bu bilgi eş-Şifâ ve el-Mevâ-hib'in şerhleri ile diğer kaynaklarda geçer.[4015[725]]

Derim: Rükâne'nin mezkur kıssasını Hâkim el-Müstedrek"te Ebû Cafer b. Muhammed b. Rukâne el-Musâri'den, onun da babası Muhamed'den rivayeti olarak verir.[4016[726]] Fakat Ibn Haceret-Takrîb'de şöyle der: Ebû Cafer b. Muhammed b. Rukâne meçhuldür.[4017[727]] Muhammed b. Rukâne ile ilgili olarak da şöyle der: O meçhuldür, kendisini sahabe arasında zikreden kimse vehmetmiştir.[4018[728]]

Bu güreşi Ebû Dâvud ve Tirmîzi, Ebu'l-Hasan el-Askalâni yoluyla Ebû Cafer b. Muhammed b. Rükâne'den, o da babasından rivayet eder: "Rukâne, Resuluîlah (sav) ile güreşti."[4019[729]] Tirmizi, hadisin "hasen-garîb" olduğunu,isnadınınise" kâim" olmadığımbelirtir.[4020[730]] İbnHibbânşöyle der: Onun güreşle ilgili haberinin isnadı su götürür, onun haberinin isnadına itimat etmem. Bunu el-İsâbe müellifi kaydeder.[4021[731]]

el-Mevâhib'de geçtiği üzere Hz. Peygamber (sav) Rükâne'den başka kimselerle de güreşmişti. Onun oğlu Yezîd b. Rukâne bunlardandır.[4022[732]] Sü-heyli'nin söylediği ve Beyhaki'nin rivayet ettiğine göre Ebü'l-Esved el-Cumahî de bunlardandır. Çok kuvvetliydi. Öyle ki sığırın derisiüzerinde durur, çevresinde on kişi deriyionun ayaklan altından ayırmak için çekerlerdi, deri parçalanıp dağılır o yerinden oynamazdı. Hz. Peygamber'i güreşe davet ederek şöyle dedi: "Eğer beni yenersen sana inanırım." Hz. Peygamber de onu yendi.[4023[733]]

Hıfni, İbn Hacer'in el-Hemziyye'ye yaptığı şerhin haşiyesinde şöyle der: Hz. Peygamber'in (sav) Ebû Cehil ile güreştiği söyleniyorsa da bu doğru değildir. Bunun doğru olmadığına dair bilginin aslı Burhanüddin el-Halebî tarafından el-Muktefâ*da verilmiştir. Nitekim Hafâci Nesîmü'r-riyâz'da bir yerde ondan,[4024[734]] bir başka yerde de Makdîsi'den nakleder.

Bende Hafız Suyûti'nin el-Müsâraa ile'l-musâraa[4025[735]] adlı güzel bir risalesi vardır. Orada Hz. Peygamber'in (sav) Ebû Rükâne ile güreşini çeşitli rivayet yollarıyla zikreder ve gazaya çıkma konusunda izin alabilmek için küçük sahabilerin birbirleriyle yaptıkları güreşleri, Mekkelilerin zemzem suyu içtikleri sürece güreştikleri herkesi yendiklerini ve Hz, Peygamber'in huzurunda Hz. Hasan ile Hüseyin'in güreşlerini çeşitli rivayet yollarıyla zikreder. Nesîmü'r-riyâz'da Rükâne hadisiyle ilgili olarak müellif şöyle der: Bu hadis, güreşin caiz olduğunu

---

4015[725] Alı el-Kârî, Şerhu'ş-Şifâ, I, 383.
4016[726] el-Müstedrek, III, 452.
4017[727] et-Takrîb, s. 628.
4018[728] age, s 478.
4019[729] Ebû Dâvud, Lıbfts-21; Tırmızı, Libâs 42.
4020[730] Metinde "hasen" kelimesi düşmüştür.
4021[731] el-İsâbe, I, 520.
4022[732] bkz. el-İsâbe, III, 655.
4023[733] Nesîmü'r-riyâz, I, 382, Alı el-Kârî, Şerhu'ş-Şifâ, I, 383.
4024[734] NesîmüV-riyâz, I, 382.
4025[735] bkz. GAL, II, 192.

gerektirir. Ancak âlimler, mal ile yarışta olduğu gibi mal koyarak güreş tutulmasını haram saymışlardır. Mal karşılığında güreşmesi ise Resulullah'a has özelliklerdendir.4026[736]
Adı geçen Rükâne'nin Yezid adlı oğlu ve onun da Ali adlı oğlu vardır. Her ikisi de babalan gibi güçlü idiler. Bir gün Yezîd b. Muâviye bu Ali ile güreşti, Ali onu eşi duyulmamış bir şekilde yendi. Yezîd Arapların en güçlüle-rindendi. Sonra Muâviye Ali'yi güç yetirilmeyen serkeş bir ata bindirdi. Ali bununla ne yapılmak istendiğini anladı; at serkeşlik edince, Ali bacaklarıyla onu öyle sıkıştırdı ki at yarıldı ve öldü. Anlattığına göre o iki adamı elleriyle tutup koltuklarının altına alarak yürüdü. Adamlar "öldük öldük" diye bağırmaya başlayınca onları bıraktı. Bu bilgiyi İbnü't-Tilimsâni Şerhu'ş-Şifâ'da söyler.4027[737]

Bazı Ashap Büyükleri'nin Allah Resulü'nün Önünde Seksek Oynamaları

Sahîh-i Buhâri'de şu rivayet zikredilir: Resulullah (sav), Hz. Ali'ye "sen bendensin, ben de sendenim," Ca'fer'e "yaratılış ve ahlâkta bana benze-missin," Zeyd'e de "sen kardeşimiz ve mevlâmızsın" buyurdu.4028[738] et-Tev-şîh'te, İbn Sa'd'ın, Bâkır'ın mürsellerinden olan rivayette şu ilavede bulunduğu kaydedilir: Bunun üzerine Cafer kalktı ve Hz. Peygamber'in (sav) etrafında seksek4029[739] oynadı.
Resulullah (sav) ona "bu nedir?" dedi, o da "Habeşlilerin kendi hükümdarlarına yaptıklarını gördüğüm birşey" karşılığını verdi. Bir başka rivayette her üçünün de böyle yaptıkları belirtilir.4030[740] "Hacel" belli bir şekilde raksetmektir.
Hafız Irâkî el-lhyâ'nın hadislerini tahririne dair eserinde şöyle der Hz. Ali, Cafer ve Zeydb. Harise, Hz. Hamza'nın kızı konusunda davalaştılar.Resulullah (sav) Hz. Ali'ye "sen bendensin, ben de sendenim" dedi, o seksek oynadı; Cafer'e "yaratılış ve ahlâkta bana benzemişsin" dedi, o da seksek oynadı; Zeyd'e "sen kardeşimiz ve mevlâmızstn" dedi, o da seksek oymadı.4031[741] Ebû Dâvud bu dava konusunu Hz. Ali'den rivayetle h a s e n birisnadla tahric etmiştir.4032[742] Bu hadis Buhâri'de de seksek oynama anılmadan geçmektedir.4033[743]
Hafız Suyûti el-Hâvî'de raks konusunda konuşup Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde naklen adı geçenlerin seksek oynamalarını andıktan sonra şöyle der: Böyle yapmaları, kendilerine söylenen sözün lezzetinden dolayı olup Hz, Peygamber de yaptıklarını olumsuz karşılamadı. Bu, ulaştıkları

4026[736] Nesîmü'r-riyâz, II, 383.
4027[737] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/364-366.
4028[738] Buhâri, Sulh 6. Zeyd'le ilgili bilgi metinde düşmüştür.
4029[739] Arapça "hacel" kelimesi, tek ayak üstüne yürümek, hoplamak, zıplamak gibi mana lara gelmekte olup Türkçe'deki seksek oyununun tam karşılığı olmamakla birlikti bu şekilde tercüme edilmiştir.
4030[740] bkz. Müsned, 1,108.
4031[741] age, 1,108; es-Sünenül'kübrâ, VIII, 6, Telbîsu İblîs, s. 258. Adı geçen üç sahabi, Hz. Hamza'mn kuçuk kızına bakmanın kendi hakları olduğunu ileri sunmuş ve Re-sulullah'a başvurmuşlardı.
4032[742] Ebû Dâvud, Talâk 35.
4033[743] Irâki, el-Muğnî, II, 388. Ebû Dâvud'da da oynama ve Resulullah'm sözleri yoktur.

vecd lezzetiyle sûfilerin raksetmelerinin meşruiyetine de temel teşkil eder.4034[744]

Çocukların Oynaması İçin Kuş Tutulması

Enes (ra) şöyle dedi: Hz. Peygamber (sav) insanların ahlâkı en güzel olanı idi. Benim Ebû Umeyr adlı bir kardeşim vardı. Onun da kendisiyle oynadığı bir serçesi (veyakanarya: nuğar) vardı, kuş öldü. Bir gün Resulullah (sav) onun yanına girdi, kendisini üzgün görünce, durumunun ne olduğunu sordu, "serçesi öldü" dediler. Bunun üzerine Resulullah 'YaEbâ Umeyr, mâ faale nuğayr?" (ey Ebû Umeyr, serçeciğin ne yaptı?) buyurdu. Bu hadisi Buhâri, Müslim ve Tirmizi tahric etmiştir.4035[745]
Cevheri şöyle der: "Nuğayr," "nuğar"m küçültme ismidir. Serçe gibi küçük bir kuştur, serçe yavrusu olduğu da söylenmiştir. Kadı Iyâz şöyle der: Tercih edilen görüşe göre o kırmızı gagalı bir kuş olup Medineliler ona bülbül derler.4036[746]
Âlimler bu hadisten birçok hüküm çıkarmışlardır. Şâfii âlimlerden Ebü'l-Abbas İbnü'1-Kâs yüzden fazla hüküm kaydetmiş olunp bunları müstakil bir ciltte toplamıştır. İbn Gazi şöyle der: Ebü'l-Hasan İbn Menûn, İb-nü's-Sabbâğ'm Miknâse'de ders sırasında "ey Ebû Umeyr, serçeciğin ne yaptı?" hadisiyle ilgili olarak dörtyüz fâide (hüküm, bilgi) imla ettirdiği haberinin kendisine ulaştığını bana haber verdi. İbn Menûn, Miknâse'de kendisinden okuduğum son kimsedir. Ben bu hadis üzerinde düşündüm ve ikiyüz elli kadar fâide hatırıma geldi, onların asıllarını kaydettim, fakat ele almaya vakit bulamadım: "Allah, insanlara bir rahmet 'kapısı/ açtı mı onu tutan olamaz..." (Fâtır35/2) Bu bilgi için Nefhu't-tîb'in dorduıcı cildine ve Ebu'l-Abbâs es-Sûdânî'nın Kifâyetü'l-muhtâc'ında Ebû Abdullah IbnuVSab-bağ el-Mıknâsî'nin biyografisine bakınız.4037[747] Yine Ibn Gazı Sahîh-i Buharı haşiyesinde şöyle der Bazı âlimlerin bu hadisten uçyuz fâide çıkardıkları haberi bana ulaştı. Hemşehrimiz Ebu'1-Fazl Ibnu's-Sabbâğ el-Miknâsî'den bundan daha çok nakledeni duydum Ben de bu hadis üzerinde fıkır yurut-tum, ikiyuzden fazla fâideyi temize çektim, ancak bunlardan bazılarının mükerrer olması mümkündür Allah en doğrusunu bilir
Ibnu'ş-Şât'm Sahîh-i Müslim'e yaptığı haşiyede sozkonusu hadimle ilgili olarak şu bilgi verilir1 Kadı fyâz şöyle dedi Bu hadiste, kuçuk çocuğun kuş ile oynamasının caiz olduğuna delil vardır Ulemaya göre bu oyundan kastedilen, çocuğun kuşu tutması ve onu tutmakla eğlenmesidir, ona azap vererek ve sıkarak değil.-Şeyh Ebû Alı Ibn Rahhâl, kuşu kafese hapsetmenin caiz olduğunu Müdevvene'den öğrendiğim belirttikten sonra şöyle der. Kuşu hapsetmeye gelince, bu, azap ve acı verme veya susuz

---

4034[744] el-Hâvî fîl-fetâvâ, 11,446.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/366-367.
4035[745] Buharı, Edeb 81,112, Müslim, Edeb 30; Ebû Dâvud, Edeb 69, Tırmızı, Birr 57; ibn Mâce, Edeb 24.
4036[746] Meşârikul-envâr, II, 19. Medınelilerle ilgili soz burada geçmemektedir.
4037[747] Aynı bilgi ıçm bu eserin muhtasarı olan Neylü*l-ibtihâc'<ı (-> 244-245) bakınız.

bırakma sozkonusu olmadığında olabilir; bu söylenenler ister ondan gafil kalmakla, ister kafeslerde horozların birbirini gagalayıp olumune yol açmalarında olduğu gibi başını gagalayacak başka bir kuşla birlikte aynı kafese koymakla olsun. Bütün bunlar icmaen haramdır. Çtınku hayvanı boş yere azaba maruz bı-rakmamnharam olduğunda ihtilaf yoktur. Menfaat ise azap vermeden meydana gelir. Bu da onu yalnız başına veya kendisini gagalamayan bir kuş ile veyahut aralarına birbirlerine ulaşamayacakları bir engel bırakarak kafese koyması, çocuklarını gözettiği gibi onu yeme ve içmede gözetmesi, bir ağaç parçası gibi üstüne çıkacağı birşey koymasıyla olur. Eğer onu doğrudan yere koyarsa, bu ona soğukta son derece zarar verir. Bu anılan hususlar, açıklıkları sebebiyle, kendileriyle ilgili bir nas bulunmasına ihtiyaç göstermezler. Nice insanlar görmüşüzdür ki tavukları kafeslerde çeşitli azap şekillerine maruz bırakırlar. Koçu aç susuz hapsetmek veya katırı nerdeyse açlıktan ölünceye kadar bir yere bağlayıp üstüne kapıyı kapamak da böyledir. Kendilerinde merhamet bulunmayan kimseler, hayvanları ancak onları öldürecek veya vücudunu zayıflatacak şeylere karşı korumaya önem verirler, fakat bunlarda selamette olup nefsinde duyduğu azaba ise kulak asmazlar. Oysa bunların hepsi haram olup Allah'ın affetmemesi halinde dünya ve ahi-rette azabı gerektirir. Çünkü insandan gayrı bu canlılar konuşmazlar ve eğer sahibinin merhameti olmazsa herhangi bir ihtiyaçları olduğu bilinemez. Kim insanlara karışır, kalbiyle düşünür taşınırsa, hayvanları bu şekilde azaba duçar kılanlara, yuz merhamete sahip olandan başkasının müsamaha göstermeyeceğini gorur. O sonra şöyle der: Hasılı bu, bir tür cezalandırma olup çoğu kimseler ondan uzak durmayı terketmışlerdir. Merhamet sahibi kimsenin, bunu bilmeyen herkesin bu konuda dikkatim çekmesi gerekir, insanların çoğu, sözgelimi kuşu hapsetmenin ve serçe ile oynamanın caiz olduğunu duyar ve "ey Ebû Unıeyr, serçeciğin ne yaptı?" hadisi delil gosterir, fakat ona azap vermeme şartını gözetmeden buna dayanır. Bu, sevabı da cezası da büyük bir husustur. Hayvanlara normal olarak taşıyabileceklerinden fazla yük yüklemek vb. hususlar da böyledir. Bütün bunlar, merhametin kalplerden kazınmasının eseridir. Fakat Allah yalnızca merhamet eden kullarına merhamet eder.

Ibn Sa'd'ın Tabakât'ında Müseyyeb b. Dârim'den şöyle dediği rivayet edilir: Ömer b. Hattâb'ı gordum, bir deve çobanını "devene gücü yetmeyen şeyi niçin yüklüyorsun?" diyerek dövüyordu.4038[748] İbn Abdilhakem'in Fedâilu Ömer b. Abdilaziz adlı eserinde şu bilgiyi gördüm: Ömer, posta istasyon görevlisine (sâhibu's-sikek; bkz. I, 268), hiç bir hayvana ağır gem takımı vurulmaması4039[749] ve ucuna demir takılı değnekle dürtulmemesi hususunda talimat yazdı. Ömer, Mısır'da Hayyân'a şunu yazdı: Duyduğuma göre Mısır'da nakil develeri varmış ve bunlardan bir deveye bin ntıl yükleniyormuş. Sana bu yazım ulaştığında,deveye altı yüz rıtıldan fazla yük yüklendiğini duymayayım.4040[750]

4038[748] Ibn Sa'd, VII, 127.
4039[749] Burada geçen "Keşte nıyye" kelimesinin ne anlama geldiği bulunamamış; oiup eserin naşiri de bulamadığını belirtmiştir.
4040[750] Ibn Abdılhakfm, Sîretu Ömer b. Abdilaziz, s 181182.

Ebû Davud'un Sünen'inin şerhi Avnü'l-Vedûd'da "Merhamet edenlere Allah da merhamet eder;yerde olanlara merhamet edin ki goktekiler de size merhamet etsin"4041[751] hadisiyle ilgili olarak şöyle denir: "Merhamet edenlere...", yani yeryüzünde insan ve öldürülmesi emredilmemiş hayvanlara, kendilerine şefkat ve iyilikte bulunarak merhamet gösterenlere.4042[752]

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Hz. Peygamber (sav) Nukâde b. Abdullah b. Halef el-Esedî'ye şöyle dedi: "Ey Nukâde, bana sağmal ve binek bir deve al, onu herhangi bir çocuğa teslim etme."4043[753] Yine İbn Sa'd, Taba-kât'ta Sevâde b. Rebîel-Cermî'nin biyografisinde, ondan şu rivayeti nakleder: Annemi Resulullah'ın (sav) yanma getirdim, bana koyunlar verilmesini emretti ve anneme de şöyle buyurdu: "Çocuklarına emret, koyunların memelerini incitmemeleri ve çizmemeleri için tırnaklarını kessinler. Çocuklarına emret, evlerinin gıdasına iyi davransınlar."4044[754]

Ibn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi de verilir: Hz Ömer, devenin palan sürtmesinden meydana gelen yağırına elini sokarak şöyle diyordu: "Sana olandan da sorguya çekilmekten korkarım."4045[755]

Ibn Rüşd "efendi, kölesinin yiyecek ve giyeceğinde âdeten (maruf üzere) kendisine vacip olan miktardan kısarsa kölesi lehine hükmedilerek hakkı ondan alınır. Bu, sahip olduğu hayvanların durumundan farklı olup, hayvana eziyet verme konusunda Allah'tan korkması ona emredilir, yemi konusunda aleyhine hükmedilemez" dediğinde, Mağrib'in Hattâb'ı4046[756] Şeyh Ebû Ali İbn Rahhâl, Şerhu'l-Muhtasar'da "nefekât bâbı"nda, İbn Abdilber'in el-Kâfî'deki şu sözleriyle, ona saygı tavrıyla bu görüşünü reddetti: Hayvanlara binme ve yük yükleme konusunda merhametli davranmak sünnete istinaden vaciptir. Çünkü hayvanlar dilsiz olup şikayet edemezler. "Her can taşıyan varlığı sulamada sevap vardır"4047[757] sözü, Allah Resulü'nündür. Hayvanlara iyi davranmada sevap varsa onlara kötü davranmada da günah vardır. Hayvanlara güçleri üstünde yük yüklenemez, yüzlerine vurulamaz, sırtları kürsü edinilmez, boyunlarına zil takılmaz ve gündüz dinlendirilme -leri durumu hariç gece kullanılamazlar. Bir hayvanı yemsiz şekilde bağlayıp kendi kendisine otlama ve yayılmadan alıkoymak haramdır.4048[758] İbn Rahhâl şöyle der: İbn Rüşd'ün "hayvan konusunda... hükmedilemez" sözü, sahibi hayvana gücü üstünde yük yüklediği veya ona büyük bir işkencede bulunduğunda, bunu terketmesi hususunda sahibi aleyhine hükmedilme-yip her ikisinin kendi hallerine bırakılacağı, sadece hayvanı konusunda sahibine Allah'tan korkmasının emredileceği anlamına gelir ki bu, asla helal olmayıp insanların sözlerine de aykırıdır. Ebû Ömer (İbn Abdilber) "Her can taşıyan varlığı sulamada sevap vardır" hadisinin,

---

4041[751] EbûDâvud, Kdeb 58.
4042[752] Aynı bilgi ıçm bkz Avnul-MaTmd, XIII, 285.
4043[753] Ibn Sa'd, 1, 293.
4044[754] age, VII, 48.
4045[755] age, III, 286.
4046[756] Bununla Muharamed b. Muhammed el-Hattâb (ö. 954/1547) kastedilmiş olmalıdır. Bazıları matbu birçok eseri yanında Şeyh Halil'in Muhtasarına da şerhi vardır (Zi-rikli, VII, 286; Kehhâle, XI, 230).
4047[757] Buhâri,Musâkât9,Mezâlim23;Müslim, Selâm 153;EbûDâvud, Cihâd44;Fethul-Bârî, X, 112.
4048[758] İbn Abdilber, el-KâfîJI, 1143.

hayvana kötülük yapmanın günahı mucip olduğunu, günahın münker ve münkerin değiştirilmesinin de vacip olduğunu ifade ettiğini söyler. Nitekim İbn Arefe de buna işaret etmiş olup eğer insanlar, devlet başkanının kendilerine "şu konuda Allah'tan korkun" demesiyle menedilebilselerdi cezalar, öldürme, hapis ve tazirler teşri kılınmazdı. Bunlar Ebû Ali îbn RahhâTın, Halil'in "kişiye kölesi ve otlakta olmadıkça hayvanının nafakasını sağlamak vaciptir, aksi halde gücünün yetmediği işe mecbur tutmada olduğu gibi satılır. Yavrularına zarar gelmedikçe sahibinin, hayvanın sütünden alması caizdir"4049[759] sözü münasebetiyle söylemiş olduğu sözleri olup oyere bakınız. Ebû Ali, örnek almaları için hayvanları koruma derneklerinin önüne koymamız uygun olan konuyla ilgili bütün nakilleri toplamıştır. Burada sözü uzatmamın sebebi, şimdilerde Avrupa'da hayvanları koruma derneklerinin ortaya koydukları şeylerin müslümanlar tarafından asırlarca önce bilindiğinin anlaşılma sidir. Bunu şükranla belle.

Latife; İmam Mâlik zamanında Medine'de "Kudâme'nin evi" diye tanınan bir ev vardı. İnsanlar orada güvercinlerle oynarlardı. Bu ev İmam Mâ-lik'in, apaçık bir meseleyle ilgli soru sorması üzerine talebesi İbn Mâcişûn'u ayıplayarak "Kudâme'nin evini biliyor musun?" dediğinde işaret ettiği evdir. İbn Harise şöyle der: İbn Mâcişûn onurlu biriydi, Mâlik bir gün ona sert bir söz söyledi, o da kendisini tam bir yıl terketti. O iki mesele arasındaki farkfı anlama) konusunda İmam Mâlik'e çok üsteleyince, Mâlik kendisine "Kudâme'nin evini biliyor musun?" dedi. Orası gençlerin güvercinlerle oynadıkları bir evdi.4050[760] Bürzüli şöyle der: Denildi ki İmâm Mâlik, Abdülmelik'i (tbn Mâcişûn} "Kudâme'nin evi" sözüyle ayıpladı. Çünkü onu küçüklük ve oyuna nisbet etmiş oldu. Bu hususta Hattâb'ın Tahrîrü'l-kelâm fî mesâ-ili'l-iltizâm ve Şeyh Uleyş'in Fetâvâ'sma (I, 267) bakınız.4051[761]

Evde Vahşî Hayvan Bakılması

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, Hz. Âişe'den şöyle dediği rivayet edilir: "Peygamber ailesinin vahşi bir hayvanı vardı. Resulullah (sav) dışarı çıkınca oynar, huysuzlanır, ileri geri gider gelirdi. Resulullah'ın içeri girdiğini hissedince de çöker ve Resulullah'a sıkıntı vermemek için o evde olduğu sürece ağzını açmazdı."4052[762] İbn Adî, Câbir'den merfû olarak naklettiği şu hadisi tahric eder: "sizden biriniz evinde yalnız başına kaldığında bir güvercini arkadaş edinsin."4053[763] Taberâni de "ceyyid"bir senedle Ubâde b. Sâmit'ten şöyle dediğini rivayet eder: Bir adam Kesulullah'a (sav) yalnızlıktan şikâyette bulundu, Resululîah ona "bir güvercini arkadaş edin" buyurdu.4054[764]

4049[759] bkz. Flaraşi, Şerhu Muhtasari Halîl, IV, 202.
4050[760] bkz. Tertîbül-medârik, î, 362. ibn Harise burada ibn Haris şeklindi* geçmiştir.
4051[761] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/367-371.
4052[762] Müsned,VI, 112.
4053[763] İbn Adî, el-Kâmîl,V, 1878.
4054[764] bkz. Mecmau'z-zevâid, JV, 67. Burada, rivayet, zincirindeki Salt b. Haccâc'ın "zayıf" olduğunu kaydedilmiştir.

İbnü's-Sünnî ve İbn Asâkir, Muâz b. Cebel'den şu rivayeti nakleder: Ali, Hz. Peygamber'e yalnızlıktan şikayette bulundu. Resulullah ona bir güvercini arkadaş edinmesini ve öttüğünde Allah'ı anmasını emretti. Vekî el-Ğu-rer'de ve İbn Adî, Hz. Ali'den şu rivayeti naklederler: O, Hz. Peygamber'e (sav) yalnızlıktan şikayette bulundu, Resulullah ona şöyle buyurdu: Bir güvercini arkadaş edinseydin ya, seni avuturdu, yavrularını yerdin. Ya da bir horoz edinseydin, seni avutur ve namaza kaldırırdı.4055[765]
Önemli bir bilgi: İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (IV, 153) Câbir b. Abdullah'tan şu rivayet zikredilir: Allah Resulü (sav) Medine köpeklerinin öldürülmesini emretti. İbn Ümmi Mektûm kendisine gelerek şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, benim evim uzak, gözlerim de görmüyor, bir köpeğim var." Resulullah ona bir süre ruhsat tanıdı, sonra köpeğini öldürmesini emretti.4056[766] Bu önemli bilginin hisbe veya sağlıkla ilgili bâblarda verilmesi daha uygundu, fakat burada yazıp kaydettim.4057[767]

Düğünde Badem Ve Şeker Saçılıp Kapışılması

Ebû C afer et-Tahâvî4058[768] ve es-Sünen' inde de Beyhaki4059[769] şu hadisi tahric ederler: Lümâze b. Muğîre, Teymûr b. Yezîd'den, o Halid b. Ma'dan'dan, o da Muâz b. Cebel'den nakleder: Hz. Peygamber (sav) ensardan birinin —adı anılmamıştır— evlenmesinde hazır bulundu. Ukayli'nin rivayetinde şu fazlalık vardır: Resulullah (sav) hutbe okuyup ensar sahabiriin nikahını kıydı ve "ülfet, hayır, bereket ve uğur üzere, arkadaşınızın başı üstünde def çalın" buyurdu. Onun üzerinde def çalındı, genç kızlar içinde badem ve şeker bulunan kaplarla gelip onların üzerine saçtılar. Oradakiler geri durup ellerini tabaklara uzatmadılar. Resulullah (sav) "yağmalamıyor musunuz? (kapışmıyor musunuz?)" buyurdu. Onlar "biziyağmadan nehyetmiştiniz" karşılığını verdiler. Resulullah şöyle buyurdu: "Ben askerlerin yağmalamasını yasakladım. Düğüne katılanlara gelince, onları bundan nehyetmiyorum." UkaylÜnin rivayeti şöyledir: Oradakiler geri durup kapışmaya girişmediler. Resulullah şöyle buyurdu: "Hilim ne güzel süstür, yağmalamıyor musunuz?" O nlar "şu ve şu günlerde bizi yağmadan nehy ettin" deyince Resulullah "ben sizi askerlerin yağmasından nehyettim, düğün yağmasından değil" karşılığını verdi. Muâz sonra şöyle dedi: "Kapışma sırasında Resulullah'ı onları çekiştiriyor, onları da kendisini çekiştiriyorlar gördüm."
Tahâvi bu hadisi, düğünde badem ve şeker benzeri şeyleri saçmanın mekruh olmadığı konusunda delil kabul etmiştir. Nitekim Ebû Hanife de bu görüşte olup bu hadisi esas alarak yasakla ilgili sahih hadisleri

4055[765] el-Kâmil, VI, 2410. ibn Adî, hadisin bu isnadl-<ı"muıfiet" olduğunu kaydeder.
4056[766] ibn Sa'd, IV, 208.
4057[767] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/371.
4058[768] Tahâvi, Şerhu Meânîl-âsâr, III, 50-51.
4059[769] es-Sünenül-kübrâ, VII, 288. Beyhaki hadisin isnadında "meçhul" ravüerve kesintiler olduğunu, bu konuda herhangi bir rivayet sabit bulunmadığını belirtir.

terketmiştir.4060[770] Beyhaki ise bu hadisin ardından şöyle der: "Bu rivayet sabit değildir." Sonra şöyle der: Hz. Âişe'nin rivayeti olarak bunun benzeri Resulullah'tan nakledilir ki bu manada hiçbir rivayet sabit değildir. Beyhaki Kitâbü'l-Ma*rife'de bu konuda Tahâvi'yi son derece ayıplayarak şöyle der: O, Avn b. Amâre ve isme b. Süleyman'dan rivayet eder ki her ikisi ile de "ihticacda bulunulamaz," hocaları Lümâze b.- Muğîre de meçhuldür. Bu her iki "illet" ayrı ayrı hadisin zayıf olmasını gerektirirken her ikisi bir araya geldiğinde nasıl olur dahadis zayıf olmaz? Halid b.Ma'dân da "munkati" olupmun-katide hüccet yoktur. Ukayli'nin Hz. Âişe yoluyla yaptığı rivayette ise Hz. Âişî, Muaz b. CebeVin şöyle dediğini nakleder: "O (Muaz), Resulullah (sav) ile birlikte ensardan bir adamın evlenmesinde bulundu." Fakat Abdülhak şöyle der: Bunun isnadında Bişr b. İbrahim el-Ensârî el-Basrî mevcut olup o da zayıftır.4061[771]

İbn Arâfe bu hadisi Muhtasar'mda zikrederek şöyle der: "Bunu Utbi zikretmiştir." Sonra Abdülhak'tan anılanları naklederek şu tenkidde bulunur: İbn Abdisselâm'ın hadisi Abdülhak'ın sözlerini anmadan zikretmesinde, sahih olduğunu zannettirecek bir durum sözkonusudur. İbnü'l-Kattan da onu hiç tenkit etmemiştir.

Mevvâk'ın el-Muhtasar'a yaptığı şerhte de şu bilgi verilir: Bu, kapışmanın caiz olduğuna dair Ebû Ömer'den bir görüştür. Allah Resulü (sav) şöyle buyurmuştu: "Sizi düğün kapışmasından nehyetmedim."

Bu konuyla ilgili olarak İbn Hacer4062[772] ve Münâvi'nin eş-Şemâü şerhlerine, el-Mevâhîb ve şerhine, Rehûni'nin el-Muhtasar şerhine ve İbn Luyûn et-Tücîbî'nin Risâle'sinde "meyve kapmak ve yağmalamak" başlığına bakınız.4063[773]

Meşru Oyun Ve Eğlence

Beyhaki, Muttalib b. Abdullah'tan şu tahricde bulunur: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Eğlenin ve oynayın; dininizde katılık görmekten hoşlanmıyorum. "4064[774] Hâkim, Hz. Âişe'den şu merfû rivayeti tahric-eder: "Eğlence yaptınız mı, ensar eğlenceden hoşlanır?"4065[775] Ahmed b. Hanbel, Ravh bint Ebû Leheb'den şu tahricde bulunur: Resulullah (sav) yanımıza gelerek "eğlence var mı?" buyurdu.4066[776] Ahmed b. Hacer el-Heytemî Keffü'r-riâ adlı eserinde şöyle der: "Allah Resulü'nün 'eğlenin ve oynayın' sözü, nefis sıkıldığında mubah oyun ve eğlenceyle onu ferahlatmaya, paslanınca cilalamaya çalışmağa delildir." Şeyh Abdülğani en-Nâblusî eş-Şâmî'nin îzâhu'd-deîâlât fî semâi'I-âlât*ına bakınız.

Meşru eğlence türlerinden biri de salıncakla (veya tahterevalli: urcûha) oynamaktır. Bu, asılan bir ip olup üstüne çocuklar binerler. Bunu İbn

---

4060[770] Şerhu Meânil-âsâr, III, 51.
4061[771] Konunun başından buraya kadarverilen bilginin hepsi Zurkâni'den nakledilmiştir (Şerhul-Mevâhib, IV, 325-326).
4062[772] Burada kastedilen İbn Hacer el-Heytemî olup eserinin adı Eşrefül-vesâililâ feh-OTİ'ş-ŞemâiI'dir (Keşfuzzunûn, II, J059; SuppL, I, 268).
4063[773] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/372-373.
4064[774] bkz. Kenzül-uinmâl, XV, 212 (nr. 40616).
4065[775] el-Müstedrek, II, 184. Aynca bkz. s. 347.
4066[776] Müsned, IV, 67, V, 379.

Dürüsteveyh söyler, Firûzâbâdi de el-Kâmûs'ta onu izler. Çoğunluk da bu görüştedir. el-Ayn ve el-Misbâh4067[777] müellifleri ise şöyle derler: "O bir odun parçası olup ortasından bir tümseğin üzerine konur ve iki tarafına da iki çocuk ilişerek bir o tarafa bir bu tarafa sallanırlar." Sa'leb'in îbnü'l-A'râbî'den naklen söylediği ve " g a r î b " üzerine eser yazanların Hz. Âişe'nin "Ben bir urcûha üzerindeydim" hadisiyle ilgili olarak söyledikleri budur.4068[778] İbnü't-Tayyib el-Kâmûs'un haşiyesinde şu ilavede bulunur: Urcûha dikip onunla oynamakta bir mahzur yoktur. Nitekim el-Bereke müellifi bunu söylemiş, ei-Muhtasar sarihleri bunu nakletmişler ve Zurkâni de Karâfi'nin başkalarından "sırt ağrısı için faydalıdır" şeklinde yaptığı nakille bunu teyid etmiştir.

Ebû Dâvud Sünen'inde "Urcûha babı" başlığına yer verir ve Hz. Âişe'den nakledilen şu hadisi zikreder: "Resulullah (sav), ben altı veya yedi yaşındayken benimle evlendi. Medine'ye geldiğinde, kadınlar yanıma geldiler. .." Bişr (hadisin ravisi) şöyle der:".. .Ümmü Rûmân yanıma geldi, ben bir salıncağın (tahterevallinin) üzerindeydim, beni götürüp hazırladı ve eğitti. Resulullah geldi ve ben dokuz yaşındayken benimle zifafa girdi."4069[779]

Düğünde Yedi Gün Yemek Verilmesi

Buhâri Sahîh*te "Kitâbü'n-Nikâh" ta "Velime (düğün yemeği) ve davete icabethakkı, yedi veya benzeri gün velime hazırlayan kimse, Hz. Peygam-ber'in bir veya iki gün belirlemediğine dair bâb" başlığına yer verir.4070[780] îbn Hacer. şöyle der: Buhâri bununla İbn Ebî Şeybe'nin Hafsa bint Şîrîn yoluyla tahric ettiği şu rivayete işaret etmiştir: Hafsa şöyle dedi: Babam evlendiğinde ashabı yedi gün davet etti. Ensarın günü olduğunda Übey b. Ka'b, Zeydb. Sabit ve başkalarını çağırdı. Übey oruçluydu, yemek yediklerinde dua edip senada bulundu. Beyhaki bunu ifade bakımından daha tamam bir yolla tahric etmiştir. Abdürrezzak da Hafsa'dan başka bir yolla tahric etmiştir ki bunda "sekiz gün" ifadesi geçer. Buhâri de "veya benzeri" sözüyle buna işaret etmiştir. Çünkü olay tektir. Buhâri belirtmemekle birlikte, davete icabetin emredilme sini kayıtlamadan anmasından bunu tercih ettiği anlaşılmaktadır. İbnü'l-Müneyyir buna dikkat çekmiştir. Buhâri Târîh'inde,4071[781] maksadını daha açık bir şekilde dile getirmiş olup Züheyr b. O sman'ın biyografisinde, Ebû Dâvud ve Nesâi'nin Katâde yoluyla tahric ettikleri hadisi kaydetmiştir. Katâde, Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu söyler: "Velime ilk gün haktır, ikinci gün maruf (iyilik, lütuf), üçüncü gün ise riya ve gösteriştir."4072[782] Buhâri şöyle der: Bunun isnadı sahih değildir. İbn Ömer ve başkaları Hz.

4067[777] el-Misbâhul-münîr, I, 219 ("ren" mad.).
4068[778] en-NÜıâye fî garîbil-hadîs'te (II, 198) "urcûha"nın salıncak olduğu söylenmiştir.
4069[779] Ebû Dâvud, Edeb 55. Ayrıca bkz. Buhâri, Menâkıbu'l-ensâr 44; Müslim, Nikâh 69.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/373-374.
4070[780] Buhâri, Nikâh 71.
4071[781] et-Târfhul-kebîr, İÜ, 425.
4072[782] Ebû Dâvud, Et'ıme 3; İbn Mâce, Nikâh 25.

Peygamber'den şu rivayette bulunmuşlardır: "Biriniz velimeye davet edildiğinde, icabet ets in."4073[783] Burada belli günler veya başka bir hususla tahsiste bulunulmuş olmayıp bu hadis daha sahihtir. İbn Şîrîn babasından şu nakilde bulunur: "Babası eşiyle zifafa girince yedi gün yemek verdi, yemeğe Übey b.Ka'b'ı davet etti,oda icabette bulundu."EbûYa'lada h a-s e n birisnadla Enes'tenşu rivayetitah riceder:'Hz.PeygamberfsauJStt-fiyye (ra) ile evlendi vp onun azad edilmesini kendisine mefıiı- yaptı. Velimeyi de üç gün verdi."4074[784] Buhâri'nin tercih ettiği görüşü Mâlikiler de benimsemişlerdir. Kadı Iyâz şöyle der: "Bizim mezhep imamlarımız, zengin kimselerin bir hafta yemek vermelerinin müstehab olduğunu belirtmişlerdir." Başkası da şöyle der: "Bu durumda her gün, daha önce davet etmediğini davet eder, tekrar çağırmaz. Bunu, riya ve gösterişten emin olunması halinde yapar." Bu bilgi Fethu'l-Bârfden özetle verilmiştir.4075[785]

Şam'dan Medine'ye Halis Un, Yağ Ve Bal Getirilmesi Ve Allah Resulü'nün Bundan Yemesi

Leys b. Ebî Sâlim'den şu rivayet nakledilir: İslâm'da ilk defa un helvası yapan kimse Osman b. Affân'dır. Ona un ve bal yüklü bir kervan geldi, un ve balı karıştırarak Resulullah'a (sav) gönderdi. Resulullah yedi ve ondan hoşlandı. Muhibbüddin et-Taberî er-Riyâzü'n-nadire'de şöyle der: Bunu Hayseme Fedâilu Osman'da tahric etmiştir. Abdullah b. Selâm'dan şu rivayet nakledilir: Yiyecek yüklü bir kervan geldi, içinde Hz. Osman'ın un, bal ve yağ yüklü bir devesi vardı. Onları ResuluUah'a getirdi.4076[786] Hâkim ve başkalarının İbn Selâm'dan rivayetleri şöyledir:4077[787] Hz. Peygamber deve ağılma Çıktı, Osman'ıhalis un, yağ ve bal yüklü bir deveyi güdüyor gördü. Ona deveyi çökertmesini söyledi, o da çökertti. Resululîah bereket duası etti, sonra da bir çömlek istedi, çömlek ateşe bırakıldı ve içine un, yağ ve bal konuldu. İyice pişinceye veya pişmeye yakın karıştırıldı, sonra indirildi. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Yiyin, bu Farsların habise (bir nevi un helvası) dedikleri şeydir." Taberi şöyle der: Bu rivayeti Temmâm Fevâid'inde ve Taberâni de Mu'cem'inde tahric etmişlerdir.4078[788] Hafız İbn Hacer ve onu izleyerek de Hafız Şâmi şöyle der: el-Mu'cemü'1-evsat ve eI-Mu'cemü's-sağîr*deki rivayetin ravileri güvenilir (sika) ravilerdir. Hâkim bunu tahric etmiş olup Bakî b. Mahled de sahih olduğunu belirtmiştir. Zurkâni Şerhu'l-Mevâhib'de şöyle der: Bunun muktezası İslâm'da ilk defa un helvası yapanın Hz. Peygamber olduğudur. BudaLeysb. Saîim'in İslâm'da ilk defa un helvası yapan kimsenin Hz. Osman olduğuna dair başta söylediği sözüne aykırıdır. Bunun Hz. Osman'a nisbetinin,

---

4073[783] Buhâri, Nikâh 71; Müslim, Nikâh 96-98; Ebû Dâvud, Et'ıme 1; İbn Mâce, Nikâh 25.
4074[784] Konu başından buraya kadar verilen bilgi çin bkz. Fethul-Bârî, XIX, 290-291.
4075[785] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/374-375.
4076[786] Burada devamla Resulullah'm bereket duası yaptığı ve müteakip rivayette geçtiği üzere çömlek isteyip helva yaptırdığı kaydedilmiştir.
4077[787] el-Müstedrek, IV, 109-110 (Metnin baş tarafında biraz farklılık vardır).
4078[788] er-Riyâzu'n-nadire, II, 29-30.

helvanın yapımına ve Resulullah'a hediye etmeye sebep olmasından kaynaklanması da muhtemeldir. Fakat Haris m u n -kati bir senedle şu rivayette bulunur: "Osman bal, yağ ve buğday unundan bir helva yapıp onu bir çanakta Resulullah'a getirdi. Resulullah 'bu nedir?' buyurdu. O 'bu, Acemlerin yaptıkları ve habis diye adlandırdıkları bir şeydir' dedi. Resulullah ondan yedi." İki rivayet arasında şöyle bir uygunluk bulma da mümkündür: Bu olay tekerrür etmiştir; Hz. Osman bizzathelvayı yapıp Resulullah'a sunmuş, Resulullah da kendisi için yapılmasını emretmiş ve yapılmıştır.4079[789]

Hocamız üstad babam Tahdîdü'l-esinne'de Hz. Peygamber'in (sav) halis undan {yapılan helva) yediğine dair mezkur hadisin ardından şöyle der: Eğer Tirmizi'nin eş-ŞemâiPde Sehl b. Sa'd'dan naklen "Resulullah'm (sav) halis un yiyip yemediği soruldu, Sehl şöyle dedi: Resulullah, Allah'a (azze ve celle) ulaşıncaya kadar halis un görmedi" rivayetini tahric ettiğini4080[790] söylersen, ben de şöyle derim: Allah kendisinden razı olsun, Sehl bunu kendi bilgisi çerçevesinde haber vermiştir. Yoksa, mü s b i t rivayet n â f i rivayete tercih edilir. Kim bir hücceti tesbit ederse, bu onu nefyedene tercih edilir. Hiç kimse Allah Resulü'nün ahvalini tamamen bilemez.

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: İbn Ömer azığının güzel olmasını isterdi. Nâfî'e "İbn Ömer şu ekmeğin (buğdayın) halisinden yedi mi?" diye sorulduğunda şöyle-dedi: "İbn Ömer tavuk, yavru kuş ve çanakta un helvası yerdi."4081[791]

Suyûti'nin Evâil'inde şu bilgi verilir: İlk defa un helvası yapan kimse Hz. Osman olup halis un ve bal karıştırdı, sonra Ümmü Seleme'nin evinde bulunan Hz. Peygamber'e (sav) gönderdi.4082[792] Yine Evâil'de kaydedildiğine göre Arap memleketlerine palûze'yi (fâlûzec) ilk defa sokan kimse Ümeyye b. Ebî Salt idi. Bazıları bunu ona Necrân'da yedirmişlerdi. Bunu duyan Abdullah b. Cüd'ân kendisine balla paluze yapacak birini getirmek üzere Ye-men'e adam gönderdi.4083[793]

Fâkihi'nin Menâbicü'l-ahlâki's-seniyye'sinde şu bilgi verilir: Hâkim'in sahih olduğunu belirttiği ve Şeyh Muhammed eş-Şâmî'nin de Sîret'inde buna dikkat çektiği Cem'in rivayetinde şöyle denir: Hindistan hükümdarı Allah Resulü'ne hediyeler gönderdi. Bunlardan biri de içinde zencebil bulunan bir küptü. Resulullah (sav) herkese birer parça yedirdi. Ebû Said el-Hudrî "Resulullah (sav) bana iki parça yedirdi" der.4084[794]

Hafız Ebü'î-Ferec İbnül-Cevzî Saydü'l-havâtır adlı eserinde şöyle der: Bana ulaşan habere göre zamanımız zâhidlerinden birine bir yemek sunulmuş ve o da "yemem" demiş. Kendisine "niçin?" diye sorulunca "çünkü nefsim onu arzuluyor, ben ise yıllardan beri nefsime arzuladığını vermedim" karşılığını vermiş. Ben şöyle dedim; Hakikatin yolları bu kimseye iki

4079[789] Konu başından buraya kadar verilen bilgi için bkz. Şerhul-Mevâhib, IV, 326-327.
4080[790] eş-Şemâil, s. 79 (bâb: 25, nr. 148).
4081[791] ibn Sa'd, IV, 149. "Dikit" kelimesi metinde "min" şeklinde geçmiştir.
4082[792] eSvâil, s. 92.
4083[793] age, s. 92-93. Necrân kelimesi metinde Şam şeklinde geçmiştir. Paluze, nişasta ve şekerle yapılan ve soğuk olarak yenilen bir çeşit pelte tathsıdır.
4084[794] el-Müstedrek, IV, 135.

yönden kapalı kalmıştır. Bunun da sebebi bilgisizliktir. Birinci yöne gelince, ne Allah Resulü, ne ashabı böyle değillerdi. Resulullah tavuk eti yer, helva ve balı severdi. Ferkad es-Sincî Hasan'm yanına girdi, o paluze yiyordu. Ona "ey Ferkad bu konuda ne diyorsun?" diye sordu. Ferkad "yemem, yiyeni de sevmem" karşılığını verdi. Hasan şöyle dedi: "Arının salyası, buğdayın özü ve ineğin yağı; bunu ayıplayan bir müslüman var mı?" Bir adam Hasan'a gelip şöyle dedi: "benim bir komşum var, paluze yemez." Hasan sebebini sorunca adam, şükrünü eda edemeyeceği gerekçesiyle böyle yaptığını söyledi. Bunun üzerine Hasan şöyle dedi "Senin komşun cahildir Soğuk suyun şukru-nu eda edebiliyor mu?" Sufyân es-Sevrî yolculuğu sırasında paluze ve kızarmış et goturur ve şöyle derdi "Hayvana ıyı davrandığın zaman çalışır'" Hz Ali'ye paluze getirildi, ondan yedi ve ne olduğunu sordu "Nevruz gunu (hediyesi)" dediler O da "Bizim nevruzumuz her gun'" dedi insanın delile tabı olması gerekir, bir yola tabı olup sonra da onun delilim araması değil Rabîa şöyle der Eğer kalbinin salahı paluzede ise, ondan ye, zuhd şekillerini uygun görenlerden olma, nice doygunlar var ki doygunluğu arzulamaz, maslahatı ister Her vücut katılık üzere kuvvet kazanmaz, özellikle herşeye kavuşup kendisinde fikir aşikâr olursa.4085[795]

Bizans Peyniri Getirilmesi Ve Allah Resulünün Onu Bıçakla Kesip Yemesi

Ebû Davud'un Ibn Ömer'den rivayet ettiği hadiste o şöyle der "Tebuk'te Allah Resulu'ne bir (parça) peynir getirildi."4086[796] Zurkânı Şerhu'1-Me-vâhib'de şöyle der "hırıstıyanların yapımı" "Bu Mecusıların yaptığı bir yiyecektir" denildi, Resuluîlah (sav) bir bıçak istedi, besmele çekti ve kesti Şebrâmellısı'nın bununla ilgili açıklaması ise şöyledir "Besmele çekti ve kesti," yanı hırıstıyanların yapımı olup olmadığına bakmadı

Tayâlısı Ibn Abbas'tan şu rivayeti nakleder "Nebi (sav) Mekke'yi fethettiğinde bir (parça) peynir gordu, 'bu nedir?' diye sordu, 'Acem memleketinde yapılan bir yiyecektir' dediler Şöyle buyurdu Ona bıçağı vurun, Allah'ın adını anın ve yiyin "4087[797] Ahmed b Hanbel ile Beyhakı de Ibn Abbas'tan şu rivayette bulunurlar Tebuk Gazvesı'nde Resulullah'a (sav) bir peynir getirildi, "nerede yapılmış9" diye sordu, "Fars'ta, onun içme olu bir mahluk koyduklarını sanıyoruz" dediler Resuluîlah da "yiyin" buyurdu Bir rivayette de "bıçağı vurun, Allah Teâlâ'nın adını anın ve yiyin" ifadesi vardır.4088[798]

Hattâbı şöyle der "Resuluîlah (sav) peyniri zâhır-ı hale göre mubah kıldı, onun yapımında gayrimüslimlerin muslumanlara katılmaları sebebiyle yemekten kaçınmadı."4089[799] Makrızı, bir nakle dayanmasından dolayı

4085[795] Saydul-havâtır, 27,63 64,445,472 Atıfta bulunulan bu sayfalarda, metinde veri len bilgilerden bir kısmı yoktur.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/375-377.
4086[796] Ebû Dâvud, Et'ıme 38.
4087[797] Tayâlısı, Musnect, s 350 Metinde "Allah'ın adını anın" ifadesi düşmüştür.
4088[798] Ahmed b Hanbel, Musned, I, 234, 302.
4089[799] Hattâbı, Meâlimu's-Sünen, TV, Ifa9 Metinde "kuffar" kelimesi düşmüştür.

Hattâbı'yı tenkit etmiştir Çunku o sırada ne Fars'ta ne Suriye'de mushı-manlardan kimse yoktu Hafız Şâmı şöyle der Bu apaçık olup bunda hiçbir şüphe yoktur .4090[800]

Allah Resulü'nün Pazar Yerini Belirlemesi

Taberâni, Hasan b. Ali b. Hasan b. Ebi'l-Hasan yoluyla şu rivayette bulunur: Bir adam Resulullah'a (sav) gelerek "Ben pazar için bir yer buldum, ona bakmaz mısınız?" dedi, Resulullah "evet" buyurdu ve onunla birlikte kalkıp pazar yerine geldi, orayı görünce hoşuna gitti ve ayağıyla yere vurarak şöyle buyurdu: "Bu pazarınız ne güzeldir! Burada bir eksiltme (pazarın yerinde veya tartı vs.'de) yapılmasın ve vergi (haraç) konulmasın."4091[801] İbn Mâce bunu şu lafızla rivayet eder; "Resulullah (sav) Nebît pazarına gidip oraya baktı ve bu sizin için pazar olmaz dedi; sonra bir pazara gidip baktı, bu sizin için pazar olmaz dedi; sonra bu pazara döndü, orada dolaştı ve bu sizin pazarınızdır, burada bir eksiltme yapılmasın ve vergi konulmasın buyurdu."4092[802]

Câhiliyye Devrindeki Pazarlar Ve İslâm Devrinde Halkın Buralarda Alışveriş Yapması

Buhâri Sahîh'te "Kitâbü'l-Buyû" da bu şekilde bir başlık koyup sonra bu başlık altında İbn Abbas'tan şu rivayeti tahric etmiştir: "Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz, Câhiliyye devrinde pazar (panayır) idiler. İslâm geldiğinde müslümanlar orada ticaret yapmaktan geri durdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ 'Rabbinizin lütuf ve kereminden (hac mevsiminde) nasip aramanızda sizin için bir günah yoktur' (Bakara 2/198) âyetini inzal buyurdu." İbn Ab-bas bu âyeti "hac mevsiminde" ilavesiyle okumuştur. el-îrşâd*da, İbn Kesîr'in şöyle dediği nakledilir: Mücahid, Said b. Cübeyr, İkrime, Mansur b. Mu'temir\ Katâde, İbrahim en-Nehaî, Rebî b. Enes ve başkaları da âyeti bu şekilde yorumlamışlardır.4093[803]
Buhâri buhadisi "Kitâbu'l-Hac" da da tahric eder. Burada ise konu başlığım "Hac mevsiminde ticaret ve Câhiliyye pazarlarında alışveriş" şeklinde koyar.4094[804] Bedrüddin ed-Demâmînî el-Mesâbîh'te şöyle der: Semûd'un Hicr'i ile Câhiliyye pazarları arasındaki farkın ne olduğu soruldu; şöyle ki Allah Resulü Hicr'e girdiğinde oradan süratle geçti ve ashaba da oradaki hiçbir şeyden faydalanmamalarını, hatta oradaki su ile yapılan ekmeği bile yememelerini emretti. Câhiliyye pazarlarında ise uzun süre kaldı ve onlardan faydalandı? Bu sorunun cevabı şudur: Bu pazarların halkı orada mutad alışverişten başka birşey yapmıyorlardı. Semûd kavmine gelince,

4090[800] Bu başlık altında verilen bilginin hepsi ıçm bkz Şerhul-Mevâhib, IV, 3.35.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/377.
4091[801] Mecmau'z-zevâid, IV, 76; Kenzii1-ummâLXn, 244 (nr. 34877).
4092[802] îbn Mâce, Ticârât 40. Bu ve üstteki rivayetlerdeki hata ve düşüklükler için asıl kaynaklara bakılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/378.
4093[803] İrşâdü's-sârî, IV, 37.
4094[804] Buhâri, Hac 150.

onlar deveyi kestiler, Allah'ı ve peygamberini inkâr ettiler. Ve kendilerine ceza burada indi. Aralarındaki fark işte budur.
Hafız İbn Hacer "Kitâbü'l-Hac" da bu pazarlardan bahseder ve Hicaz'daki yerlerini tesbit eder. Hicaz dışında başka pazarları da zikreder ve sonra Fâkihi'den şu nakilde bulunur: "Bu pazarlar îslâmî dönemde faal kaldılar. Bunlardan ilk terkedileni, Hâriciler zamanında 129 (747) yılında Sûk-ı Ukâz oldu. Son terkedileni ise Dâvud b. İsa b. Musa el-Abbâsî zamanında 197 (813) yılında Sûk-ı Câme idi." Fâkihi sonra İbnü'l-Kelbfden şu bilgiyi nakleder: Her asilzade Ukaz panayırı hariç kendi memleketinin pazarında hazır bulunurdu. Ukaz ise pazarların en büyüğü olup ona her taraftan gelirlerdi.
Ukaz panayırı başka bazı hadislerde de anılmış olup bunlardan birisi İbn Abbas'ın rivayet ettiği şu hadistir: "Resulullah (sav) ashabından bir grupla birlikte Sûk-ı Ukâz'a gitmek üzere hareket etti." Zübeyr b. Bekkâr Kitâbu'n-Neseb'de Hakîm b. Hizam yoluyla şu rivayette bulunur: "Ukâz panayırı Zilkade hilalinin doğduğu sabah açılır ve yirmi gün devam ederdi. Sonra Mecenne panayırı açılır ve Zilhicce hilaline kadar on gün devam ederdi. Sonra Zülmecâz panayırı sekiz gün açık kalır ve ardından hacca yöneli-nirdi." îbnü'z-Zübeyr'İn Câbir'den rivayet ettiği hadiste de şu bilgi geçer: "Hz. Peygamber (sav) on yıl boyunca hac mevsiminde Mecenne ve Ukaz'daki konak yerlerinde insanları izledi ve Rabbinin risaletini tebliğ etti." Bunu Ahmed b. Hanbel ve başkaları da tahric etmişlerdir.4095[805]

Kılıç Yapımcısı

el-îsâbe'de müellif, Habbâb b. Eret'in biyografisini verir ve onun Câhi-liyye devrinde kılıç yaptığını zikreder.4096[806]

Taş Yontucusu4097[807]

Îbnü'l-Cevzfnin Telbîsu tblîs adlı eserinde Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın taş yonttuğu kaydedilir.4098[808]

Kabir Kazıcıları

İbn İshak'ın Sîret'inde Resulullah'ın (sav) kabrinin kazılması kıssasında şu bilgi verilir: Ebû Ubeyde b. Cerrah Mekkelilerin kabirleri gibi kabir açar, Ebû Talha Zeyd b. Sehl de Me-dineliler için kabir kazardı. Zeyd lahit de yapardı.4099[809]
İbnü'l-Cevzî'nin Saydü'l-havâtır'ında şu bilgi verilir: Ebû Ubeyde b. Cerrah

---

4095[805] Bu paragrafta verilen bilginin hepsi İçin bkz. Fethu'l-Bârî, VIII, 77.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/378-379.
4096[806] el-İsâbe, 1,416.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/379.
4097[807] Bu başlık "Ok yontucusu" anlamına da gelmektedir.
4098[808] Telbîsu İblis, s. 282.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/379.
4099[809] îbn Hişâm,II, 663.

ve Ebû Talha kabir kazardı, el-lsâbe'de müellif, adı Keysân olan Ebû Said el-Makburî'nin biyografisini vererek onun Resulullah (sav) zamanına yetiştiğini ve Hz. Ömer zamanında halifenin onu kabir kazma görevinin başına getirdiğini zikreder.4100[810]

Resmî-Dînî Bir Toplantıda Kendilerini Resmen Temsil Etmek Üzere Topluluğun Bir Kimse Üzerinde Birleşmesi

Muvaffakuddin İbn Kudâme el-îstibsâr'da Evs b. Havlî el-Ensârfnin biyografisini vererek şöyle der: Resulullah(sav)vefatedip onu yıkamakiste-diklerinde, ensar gelip kapının önünde "Allah Allah, biz onun dayılarıyız, bizden bazılarını yanında bulundurun" diye seslendiler. Kendilerine "sizden biri üzerinde birleşin" denildi. Onlar da Evs b. Havlî'nin üzerinde birleştiler. Evs, Allah Resulü'nün yıkanmasında ve defninde Ehî-i Beyt'le birlikte hazır bulundu.
Bu bilgi İbn Sa'd'ın Tabakât'mda (III, 61) Evs'in biyografisinde mevcuttur.4101[811]

Ölen Kadının Tabutu İçinde Örtülmesinin Habkşlilerden Öğrenilmesi Ve Bunu Uygun Gören Kimse

İbn Sa'd Tabakât'mda İbn Abbas'tan şu tahricde bulunur: Hz. Fatıma, kendisi için tabut yapılan ilk kadındır. Tabutu onun için Esma bint Umeys yapmıştı. Esma Habeşistan'da onun yapıldığını görmüştü.4102[812]
Vezirlerin en kâtibi Ebû Abdullah İbn Ebi'l-Hisâl el-Gâfıkî Zillu'l-ğamâme adlı eserinde Fatıma ez-Zehra ve ölümüyle ilgili olarak şöyle der: O, peygamberlerin sonuncusunun kendisine verdiği haberle kesin olarak ölümünü hissetmişti, vaktini bekleyip duruyordu. Bir kadının erkekler gibi tabutuna konulup kefenlerin örttükleri kadınların vücutlarını göstermesinden ürküntü duyuyor, hayasının çokluğundan dolayı bundan son derece utanıyordu. Bu hususta duyduğu endişeleri Esma bint Umeys'e açtı. Esma, zihne gelen vesveseleri kaldırma konusunda Habeşistan'da gördüğü güzel uygulamayla onu zihnini kurcalayan üzüntüden kurtardı. Koydu Allah'ın kendisine ilham ettiği en sağlam şekli; istedi yaş hurma çubuklarını ve ördü onları kayıp arayanın yaptığı gibi. Ona giydirdi elbiseleri uzun etekli; oldu zayıfa örtü ve Örtülmüş hür kadına da perde. Razı oldu Allah'ın razı olduğu Fatıma, bu güzel durumdan ve halden. O oldu Allah'ın ilk olarak bu kerameti tahsis ettiği kimse ve bu korumayla

4100[810] el-İsâbe, III, 319; Ibnü'l-Esîr, el-Lübâb,III, 245-246.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/379-380.
4101[811] İbn Sa'd, III, 542-543; el-İsâbe, I, 84.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/380.
4102[812] ibn Sa'd, VIII, 28; İbn Şebbe, I, 108.

ebediyet yurduna gönderilen. Allah'ın kıyamet günü kendi katında ona ayırdığı hüccet-i bâliğa ve bol nimet ise daha seçkin ve pâk olacak. İşte o zaman yüce nefsi istekten vazgeçecek.4103[813]

Mezarı Bekleyen Yaşlı Kadın

el-tsâbe'de müellif, Resulullah'ın (sav) kızı Fatıma'nın azatlısı Rukiy-ye'nin biyografisini vererek şöyle der: Uzun yıllar yaşadı; ta ki Hüseyin b. Ali onu seyyidesi Fatıma'nın kabri yanında ikamet ettirdi. Çünkü kabri tanıyan ondan başka kimse kalmamıştı. Bunu Ömer b. Şebbe Ahbâru'l-Medîne'de söyler.4104[814]

Enteresan bir olay: îbn Sa'd'ın Tabakalında (VI, 150) Hz. Osman, Übeyb. Ka'b,Muâzb. Cebel ve bunların tabakasında bulunanlardan rivayet edenlerden biri olan Şebes b. Rib'î et-Temîmî'nin biyografisinde şu bilgi geçer: Fadl b. Dükeyn bize haber verdi, ona Hafs b. Gıyâs haber verdi: A'meş'i şöyle derken duydum: "Şebes'in cenazesinde bulundum, erkek köleleri bir tarafta, cariyeleri bir tarafta, atları bir tarafta, Horasan develeri bir tarafta ve diğer develeri bir tarafta durmuşlardı." A'meş bu türleri saydı ve şöyle dedi: Bunları Evs için ağlıyor ve çırpınıyor gördüm.4105[815]

Tuhaf bir olay: İbn Sa'd Tabakât*ta Medineli tâbiinleri anarken Abdullah b. Zübeyr zamanında onun Basra valisi olan Haris b. Abdullah b. Ebî Rebîa'nın biyografisini vererek şöyle der: Haya sahibi ve hatip bir kimseydi. Annesi Habeşistanlı bir hıristiyan olduğundan o da esmerimsiydi. Annesi öldü, Haris b. Abdullah onun cenazesinde bulundu, kendisiyle birlikte halk da katılıp bir tarafta durdular. Kadının kendi din mensupları gelip onun işiyle ilgilendiler. Onlardan büyük bir topluluk gelmiş ve ayrı olarak durmuşlardı.4106[816]

el-tsâbe'de müellif, Haccârb. Ebcerel-İclî'nin biyografisini vererek "o, Resulullah zamanına yetişmişti" der ve Merzubâni'nin Mu'cemu'ş-şua-râ*da şu bilgiyi kaydettiğini belirtir: Ebcer'in babası Hz. Ali zamanında hıristiyan olarak öldü. Taberâni, İsmail b. Raşid yoluyla şu rivayette bulunur: Ebcer b. Câbir'in cenazesi Abdurrahman b. Mülcem'in yanından geçti, Haccâr b. Ebcer müshimanlardan bir grupla birlikte bir tarafta yürüyordu. Cenaze ile birlikte onu teşyi eden hıristiyahlar da vardı.4107[817]

Derim: Bu ve ondan önceki olay, Şeyh Uleyş'in Fetâvâ*sında "cenaze bâbı"nın kenarında, onun "nevazilleri (ortaya çıkan yeni olaylar) bahsinde (1,133) eserin kenarına yazılmalıdır. Ahnıed b. Hanbel gibi selef âlimlerinin biyografilerinden anlaşıldığı üzere, ayrı din ve mezheplerden oldukları halde insanlar onların cenazelerine katılıyorlardı.4108[818]

4103[813] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/380-381.
4104[814] el-lsâbe, IV, 305; İbn Şebbe, I, 106.
4105[815] İbn Sa'd, VI, 216.
4106[816] İbn Sa'd, V, 29, Metinde "fe-velevhâ" kelimesi "bi-veledihâ" şeklinde geçmiştir.
4107[817] el-İsâbe, I, 374.
4108[818] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 2/381-382.

ONUNCU BÖLÜM

İlmî Hayat, Eğitim-Öğretim Ve Ashabın Üstünlükleri

Bu bölümle eser tamamlanmış olup çeşitli konuları içine almaktadır. Huzâi eserinde bu bölümü dört baba ayırmıştır. Genelde bir fayda taşımaması sebebiyle, Huzâi'nin bu bölümde vermiş olduğu bilgiler yerine esere bir başka bölüm eklediğimizi belirtmiştik.4109[1] Ayrıca bu bölüm, belki de önem bakımından Huzâi'nin bölümlerinin çoğuna denk veya onlardan daha üstündür. Bu bölüme başlarken deriz.
Onuncu Bölüm: Allah Resulü zamanındaki ilmî durumun tesbit ve teşhisi, ashabının bu devirde her fazilet, entellektüel kapasite, ahlâk, güzel adetler, kılık ve kıyafet konusunda sahip olduğu üstünlüğe dairdir. Bu bölüm iki "maksad" dan meydana gelmiştir.
Birinci Maksad: Allah Resulü zamanında öğrenim, öğretim, yazı ve vasıtaları ile benzeri açılardan ilmî durumun tesbit ve teşhisi.
İkinci Maksad: Allah Resulü'nün ashabının her türlü yetenek, entellektüel kapasite, temel karakteristikler ve diğer konularda sahip bulundukları üstünlükler bakımından sosyal durumun tesbit ve teşhisi.4110[2]

Birinci Maksad

İnsanlığın Sahip Olduğu En Büyük Ansiklopedinin Kur'an-I Kerim Olduğu

Ne önden ne arkadan hiçbir batılın kendisine arız olmadığı ve hikmet sahibi, çok övülen Allah tarafından indirilmiş olan bu büyük bilgi kaynağının okulunda ilk okuyanlar, kılavuzluğunda yetişen, onu yol edinen ve eğitimiyle hidayet bulanlar sahabe-i kirâmdır. Müslümanların bütün ilimleri ondan çıkarmayı nasıl telakki ettikleri konusunda Hafız Suyûti el-ttkân adlı eserinde cazip bir fasla yer vermiştir. Bu fasıl her ne kadar detayh ise de biz cevherlerini anmakla yetineceğiz. Allah kendisine rahmet etsin, Suyûti şöyle der4111[3]: "Kur'an'dan Çıkarılan İlimlere Dair Altmışbeşinci4112[4] Bâb". Allah Teâla şöyle buyurur: "Biz Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır" (En'âm 6/38). "Sana bu Kitab'ı, herşeyi açıklayan ve müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik" (Nahl 16/89). Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "İleride fitneler meydana gelecektir". Şöyle denildi: "Bunlardan kurtuluş yolu nedir?". Şöyle buyurdu: "Allah'ın Kitabı; onda sizden Öncekilerle sizden sonra geleceklerin haberi, aranızda olup bitenlerin de hükmü mevcuttur". Bu

---

4109[1] bkz. 1,70. Kettânî, elde ettiği Tahrîcü'd-delâlât nüshasında onuncu bölüm (bkz. 1 Abbas, 3.773-789) eksik olduğundan bunun yerine geçmek üzere bu bölümü eklemiş olup hacim bakımından bütün eserinin üçte birini meydana getirmektedir. Tahric'in onuncu bölümü, eserin tam neşirleri yapılmadan önce ve özellikle et-Terâtib'deki eksikliğin giderilmesi maksadıyla Mustafa Fayda tarafından Şehidali Paşa nüshası esas alınarak neşredilmiştir ("el- Huzâi'nin Tahric'inin Neşredilmeyen Son Bölümü", Ankara Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XX, 1975, s.173-198).
4110[2] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/1.
4111[3] el-İtkân, IV, 24-37.
4112[4] Metinde Altmışbirinci şeklinde geçmiştir.

hadisi Tirmizi ve başkaları tahric etmiştir.4113[5] Said b. Mansûr da îbn Mesud'dan şöyle dediğim tahric eder: "Kim ilim istiyorsa Kur'an'a buşvursun, onda öncekilerin ve sonrakilerin haberi vardır". Beyhaki şöyle der: "Yani ilmin temelleri". Beyhaki, Hasan'dan şu tahricde bulunur: "Allah yüzdört kitap indirdi. Bunların ilimlerini, onlardan dördüne koydu: Tevrat, İncil, Zebur ve Furkân (Kur'an). Sonra da bunlardan üçünün ilimlerini Furkân'a koydu".
İmam Şafii şöyle der: "Ümmetin (alimlerinin) söylediklerinin hepsi Sünnet'in açıklanması, Sünnet'in dile getirdiklerinin hepsi de Kur'an'm açıklanmasından ibarettir. Allah Resulü'nün hükmettiği herşey onun Kur'an'dan anladığıdır". Derim (Suyûti): Allah Resulünün şu sözü de bunu teyid etmektedir: "Ben Allah'ın kitabında helal kıldığından başkasını helal, haram kıldığından başkasını da haram kılmam". Bu hadisi bu lanzla Şafii el-Ümm de tahric etmiştir. Şafii yine şöyle der: "Bir kimsenin başına gelecek hiçbir olay yok ki Allah'ın Kitabı'nda o konuda yol gösterecek bir delil bulunmasın. Eğer 'Bazı hükümler var ki doğrudan doğruya Sünnetle sabit olmuştur' denilirse4114[6], şöyle deriz: Bu da aslında Allah'ın Kitabı'ndan alınmış sayılır. Çünkü Allah'ın Kitabı, Resule itaati ve onun sözüne göre hareket etmeyi bize farz kılmıştır". İmam Şafii bir defasında Mekke'de şöyle demişti: "Bana dilediğinizi sorun, size onun hakkında Allah'ın Kitabı'ndan haber vereyim". Kendisine "Eşek arısını öldüren kimse hakkında ne dersin?" diye soruldu, şöyle dedi: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının" (Haşr 59/7): Süfyan b. Uyeyne bize haber verdi; o Abdülmelik b. Umeyr'den, o Rib'î b. Hirâş'tan, o Huzeyfe b. Yemân'dan Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Benden sonra gelecek olan iki kişiye, Ebubekir ve Ömer'e uyun"4115[7]. Süfyan bize Mus'ir b. Kidâm'dan, o Kays b. Müslim'den, o Tarık b. Şihab'dan Ömer b. Hattâb'm ihramlı kimsenin eşek arısını öldürmesini emrettiğini rivayet etti.
Buhari, İbn Mesud'dan şöyle dediği rivayetini tahric etti: "Allah güzellik için dövme yapana ve yaptırana, dişlerinin arasım açana, Allah'ın yaratışını değiştirene lanet etsin". Bu söz Beni Esed'den bir kadına ulaştı, kadın ona şöyle dedi: "Senin şu şu kadınlara lanet ettiğine dair haber bana ulaştı". İbn Mesud "Bana ne oluyor ki Allah Resulü"nün lanet ettiğine lanet etmiyeyim, üstelik bu husus Allah'ın Kitabı'nda bulunduğu halde?" karşılığını verince kadın "İki kapak arasındakini (Mushaf in bütününü) okudum, onda senin söylediğini bulamadım" dedi. İbn Mesud şöyle dedi: "Peygamber size ne verdiyse alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının" (Haşr 59/7) âyetini okumadın mı? Kadın "evet okudum" karşılığım verince İbn Mesud, "Allah Resulü böyle yapmayı yasakladı" dedi.4116[8]
İbn Surâka Kitâbü'l-İ'câz'da4117[9] Ebubekr İbn Mücâhid'den bir gün şöyle

4113[5] Tirmizi, Fedâilü'l-Kur'an 14.
4114[6] "Fein kUe" (denilirse) ifadesi metinde "kalü" (az) şeklinde geçmiştir.
4115[7] Mectnau'z-zevâid, IX, 295.
4116[8] Buharı, Libâs 81,83,84,86, Tefsîru'l-Kur'an 59/4.
4117[9] bkz. Kehhâle, XI,176.

dediğini nakleder: "Alemde hiçbir şey yok ki Allah'ın Kitab'ında bulunmasın". Ona "Hanlar (dükkân) Kur'an'da nerede anılıyor?" diye sorulunca, şöyle dedi: Allah Teâla'nın "Oturulmayan ve içinde eşyanız bulunan evlere (izinsiz) girmenizden dolayı size bir günah yoktur" (Nûr 24/29) ayetinde. Burada sözkonusu edilen, hanlardır.
Birisi şöyle demiştir: Allah'ın kendisine kavrayış bahşettiği kimsenin Kur'an'dan çıkarması mümkün olmayan hiçbir şey yoktur. Hatta bazıları Münafikûn süresindeki "Allah vadesi (eceli) geldiği zaman hiçbir canı ertelemez" (Münafîkûn 63/11) âyetinden Allah Resulü'nün ömrünün altmışüç yıl olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Şöyle ki bu sûre altmışüçüncü sûre olup Resulullah'ın yokluğunda aldanmanın (teğâbün) ortaya çıkmasından dolayı ondan sonra da Tegâbün sûresi gelmektedir.
İbn Ebil- Fadl el-Mürsî Tefsirinde[4118[10]] şöyle der: Kur'an-ı Kerim evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerini kendisinde toplamış olup bunlardan hiçbir ilmi, onları sözkonusu edenden (Allah) başkası gerçek anlamda ihata edemez. Sonra, Allah Teala'mn kendisine has kıldığından başkalarını Allah Resulü kavradı. Sonra da bunun çoğunu ondan dört halife, İbn Mesud ve İbn Abbas gibi ashabın büyükleri ve önde gelenleri miras aldılar. Hatta öyle ki İbn Abbas şöyle demiştir: "Bir devenin diz bağlama zinciri kaybolsa, onu Allah'ın Kitabı'nda bulurum". Sonra bunu onlardan ihsanla tabiîn miras aldı. Daha sonra himmetler azaldı, gayretler gevşedi ve ilim ehli zayıfladı, ashab ve tabiinin yüklendiği Kur'an'ın ilimleri ve sair fenlerini yüklenmekten aciz kaldılar. Kur'an'ın ilimlerini bölümlere ayırdılar, her grup bunlardan biriyle meşgul oldu; bir grup manalarını anlamaya ve bunlar üzerinde düşünmeye yönelmeden Kur'an'ın dil özelliklerini, kelimelerinin tesbiti, harfllerinin çıkış yerleri ve sayılarını, âyet, sûre, h i z b , n ı s f , r u b ' ve secde sayılarını öğrenmeye çalıştı; âyetleri onar onar öğretme, benzer kelimeleri ve eşanlamlı ayetleri tesbit v.b. hususlarla ilgilendiler. Bunlara k u r r â denildi.
Nahivciler mureb ve mebni isimler, fiiller, âmil harfler v.b. hususlarla ilgilendiler. İsimler ve tabileri, fiil çeşitleri, lazım ve müteaddi (geçişli-geçişsiz), kelimelerin yazılış şekilleri ve bununla ilgili bütün konularda uzun uzun konuştular. Bazıları müşkil kelimelerini, bazısı ise kelime kelime bütün Kur'an'ı irab etti.
Müfessirler Kur'an'ın lafizlarıyla ilgilendiler ve bir lafzı yalnız bir manaya, birini iki manaya, birini daha fazla manaya delâlet eder buldular. Tek anlamı bulunan lafızda kendi hükmünü uyguladılar, manası kapalı olana açıklık getirdiler. İki veya daha fazla anlamı bulunanlarda ise tercihe yöneldiler, her biri kendi fikrini ifade etti, kendi görüşünün gereğini söyledi.
Kelamcılar "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de bozulup giderdi" (Enbiya 21/22) âyeti ile benzeri birçok âyet gibi ondaki aklî deliller, asli ve nazarî şevâhidle ilgilendiler. Bunlardan Allah Teâla'nın varlığı, birliği, bekası (sonsuz oluşu), kıdemi (ezeli oluşu), kudreti, ilmi,

---

[4118[10]] bkz. Zirikli.VII, 110.

zatına uygun olmayan şeylerden tenzihini istinbat ettiler ve bu ilmi usûlü'd-dîn (kelâm) diye adlandırdılar.
Bir grup Kur'an hitabının manaları üzerinde düşündüler ve onlardan bazılarının umum, bazılarımn husus v.s. ifade ettiğini gördüler. Kelimelerin hakikat ve mecaz hükümlerini çıkardılar. Tahsis, ihbar, nas, zahir, mücmel, muhkem, müteşâbih, emir, nehiy, nesih ile kıyas türleri, istishâb-ı hal ve istikra konularında söz söylediler. Bunu da u s u 1 - ü fıkıh diye adlandırdılar. Bir grup da Kur'an'daki helal, haram ve diğer hükümler üzerinde doğru bakış ve isabetli fikir yürüttüler, bunun temel esaslarım belirlediler, bu esaslara bağlı ayrıntıları (furû) ortaya koydular. Bu konuyu güzel bir şekilde etraflı olarak ele aldılar veilm-i furû ve fıkıh diye adlandırdılar.
Bir grup Kur'an'da geçmiş milletler ve nesillerle ilgili kıssalara göz attılar, onların eserleri ve başlarından geçen olayları naklettiler, hatta dünyanın ve varlığın (eşya) başlangıcım zikrettiler. Bunu tarih ve kısas diye adlandırdılar.
Diğer bazıları Kur'an'da insanların kalplerine işleyen ve dağları unufak edeyazacak hikmet, meşeliler ve öğütlere dikkat etti; Kur'an'dan v a ' d , v a î d , uyarı, muştu, ölümün hatırlatılması, neşir, m e â d , mahşer, hesap, ceza, cennet ve cehenneme dair çeşit çeşit öğütler ve sakındırıcı esaslar çıkardılar. Bu kimseler hatip ve vaiz diye adlandırıldılar.
Bir grup Hz. Yusuf kıssasında semiz sığırlar, hapishane arkadaşları, onun güneş, ay ve yıldızları secde ediyor görmesi rüyalarında olduğu gibi Kur'an'daki rüya tabiri esaslarını tesbit ettiler. Buna rüya tabiri adını verdiler. Her rüyanın yorumunu Kur'an'dan, bunda güçlük çektiklerinde ise Kur'an'ı açıklayan Sünnetten, bu da güçlük belirtince emsal ve hikmetlerden çıkardılar. Sonra halkın konuşmalarında kullandıkları terimlere ve Kur'an'ın "örfü (marufu, iyiliği) emret" (A'râf 7/199) âyetinde işaret ettiği, aralarında bilinen ortak müsbet uygulamalarına baktılar.
Bir grup mirasla ilgili ayetlerdeki payları, sahiplerini ve diğer hususları ele aldılar. Bu, f e r â i z ilmi diye adlandırıldı. Yarım, üçtebir, dörtte bir, altıda bir, sekizde bir gibi payları, payların hesaplanmasını, a v 1[4119[11]] meselelerini ve vasıyyet hükümlerini çıkardılar.
Bir grup gece, gündüz, güneş, ay, yıldızlar ve burçlardaki göz kamaştırıcı hikmetlere delalet eden âyetlere baktılar. Bundan zaman ilmini çıkardılar.
Katipler ve şairler Kur'an'daki lafız fesahatine, nazım mükemmelliğine, hitapta üslup çeşitliliğine, başlayış, maksada geçiş ve sonuçlandırışa, ifade güzelliğine, ifadede ayrıntı ve özlülüğe v.s. baktılar. Bundan meâni, beyân vebedî ilimlerini çıkardılar.
İşaret ve hakikat erbab.ı Kur'an'a baktılar, onun lafızlarından kendilerine manalar ve incelikler belirdi. Bunlar için fena, beka, huzur, havf, heybet, üns, vahşet, kabz, b a s t v.b. terimlerle ifade ettikleri özel isimler tesbit ettiler. Bunlar, İslam toplumunun Kur'an'dan çıkardığı ilimlerdir.

4119[11] Belirli hisse sahiplerinin paylarının toplamının ortak paydadan fazla olması anlamına gelen bu terim için bkz. Hamdi Döndüren, "Avl", DİA, IV, 117-118.

Kur'an-ı Kerim ayrıca tıp, c e d e 1 (tartışma, diyalektik), astronomi, geometri, cebir, astroloji gibi tabiî ve felsefî ilimleri de muhtevidir. Tıpa gelince, bunun temeli sağlığı koruma ve gücü kuvvetlendirmeye dayanmakta olup bu da zıt keyfiyetlerin birbirlerini etkilemeleri suretiyle mizacın (tabiatın) itidalini sağlamakla olur. Bu da "...Bu ikisi arasında dengeli olur" (Furkân 25/67) âyetinde toplanmıştır. Sıhhatin bozulduktan sonra düzelmesini, vücudun hastalığa yaklandıktan sonra sağlığa kavuşmasını sağlayacak şeyleri de "...Onun karınlardan renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki onda insanlara şifa vardır" (Nahl 16/69) âyeti bize öğretmektedir. Kur'an'da vücutların tedavisi yanında kalplerin tedavisi ve gönüllerin şifâsı da mevcuttur.
Astronomiye gelince, bununla ilgili olarak Kur'an'ın Sûrelerinin satırları arasında göklerin ve yerin yönetiminin, ulvi ve süfli alemlere serpilip yayılan yaratıkların anıldığı âyetler nevcuttur. Geometri "Bir gölgeye gidin ki üç kolludur" (Mürselât 77/30) âyetinde dile getirilmiştir.
Cedele gelince, Kur'an âyetleri delilller, Öncüller, tümdengelimler, zorunlu olarak kabul, karşı çıkmak v.b. birçok şey ihtiva eder ki Hz. İbrahim'in Nemrut'la tartışması ve kendi kavmiyle mücadelesi bu konuda büyük bir esastır.
Cebire gelince, sûrelerin başlangıçlarındaki harflerde birbirleriyle içice bir şekilde geçmiş milletlerin tarihleriyle ilgili süreler, yıllar ve günler, bu ümmetin bekası, dünya günlerinden ne kadar geçtiği ve ne kadar kaldığı konusunda bilgiler mevcut olduğu söylenmiştir.[4120[12]]
Astroloji ise "...yahut bir bilgi kalıntısı getirin" (Ahkâf 46/4) âyetinde sözkonusu olup İbn Abbas âyeti bu şekilde yorumlamıştır.
Kur'an-ı Kerim'de zaruri ihtiyaçların gerektirdiği sanatların esasları ve aletlerin adları da mevcuttur, "..ve cennet yapraklarını üstüste yamayıp üzerlerine örtmeğe başladılar" (A'raf 7/22) âyetinde geçen terzilik, "Bana demir kütleleri getirin" (Kehf 18/96) ve 'Ve ona demiri yumaşattık" (Sebe 34/10) âyetinde geçen demircilik, birçok âyette "geçen mimarlık, "Gözlerimizin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap" (Hûd 11/37) âyetinde geçen marangozluk, "İpliğini kuvvetle büktükten sonra çözen kadın.." (Nalû 16/92) âyetinde geçen yün eğirme, ".. bir ev edinen örümceğe benzerler" (Ankebût 29/41) âyetinde geçen dokumacılık, "Ektiğinizi gördünüz mü?" (Vakıa 56/63) âyetinde geçen çiftçilik, birçok âyette geçen avcılık, "...her bina ustasını ve -dalgıcı" (Sâd 38/37) ve "...ondan (denizden) giyeceğiniz süsler çıkarasınız diye" (Nahl 16/14) âyetinde geçen dalgıçlık, "Musa'nın kavmi, ondan sonra, kendilerinin zinet takımlarından yapılmış böğürmesi olan bir buzağı heykelini (tanrı diye) benimsediler" (A'raf 7/148) ayetinde geçen kuyumculuk, "O, sırçadan yapılmış cilalı şeffaf (bir zemin)dir" (Nemi 27/44) ve "...lamba cam içerisindedir" (Nûr 24/35) âyetinde geçen camcılık, "Ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak (arak tuğla imal et de) bana bir kule

---

[4120[12]] Bazı sûrelerin başlarındaki huruf-u mukatta ile ilgili pek önem verilmeyen bu görüş için bkz. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, Ankara 1976, s. 142-143.

yap" (Kasas 28/38) âyetinde geçen çömlekçilik, "O gemi ise..." (Kehf 18/79) âyetinde geçen gemicilik, "O (insana) kalemle (yazmayı) öğretti" (Alak 96/4) âyetinde geçen yazı yazma, "... başımın üstünde ekmek taşıyorum" (Yusuf 12/36) ayetinde geçen fırıncılık, "...kızarmış buzağı getirdi" (Hûd 11/69) âyetinde geçen aşçılık, "Elbiseni temizle" (Müdessir 74/4) ve "Havariler dediler ki" (Al-i İmran 3/52) âyetinde -ki havariler çamaşırcı demektir- geçen yıkama ve çamaşırcılık, "...henüz canları çıkmadan kestikleriniz hariç" (Mâide 5/3) ayetinde geçen kasaplık, birçok ayette geçen alışveriş, "Allah'ın boyası..." (Bakara 2/138) ve "Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar" (Fâtır 35/27) âyetinde geçen boyama, "Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz" (Şuarâ 26/149) âyetinde geçen taş yontuculuğu, birçok ayette geçen kilercilik ve tartıcjık, "...attığın zaman sen atmadın" (Enfâl 8/17) ve "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın" (Enfâl 8/60) âyetinde geçen atıcılık gibi.
Kur'an'da ayrıca "Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır" (En'âm 6/38) âyetinin anlamını gerçekleştirecek şekilde ev eşyaları, yiyecek ve içecek çeşitlerinin adları, kâinatta olmuş ve olmakta olan her şey hakkında bilgi vardır. Mürsi'nin özetle verilen sözleri burada sona erdi.
İbn Surâka şöyle der: Kur'an'ın mucizevi yönlerinden biri de Allah Teala'nın Kur'an'da aritmetik sayıları, toplama, bölme, çarpma, muvafakat, te'Iif, münasebet, yarıya bölme ve ikiye katlama gibi hususları zikretmesidir. Böylece, aritmetik konusunda bilgi sahibi olanlar, Allah Resulü'nün gerçeği söylediğini ve Kur'an'm onun katından olmadığını anlamış olurlar. Çünkü Resulullah ne felsefecilere karıştı ne de aritmetik ve geometri öğrendi.
Râgıb el-Isfahâni şöyle der: Allah Teâla peygamberliği bizim peygamberimizle sona erdirip daha önceki peygamberlerin şeriatlarını onun şeriatiyle bir yönden kaldırıp (n e s h } bir yönden de tamamlayıp kemale erdirince, "Allah tarafından (gönderilmiş) tertemiz sahifeler okuyan bir elçidir" (Beyyine 98/2) âyetiyle dikkat çektiği gibi, ona indirdiği kitabını diğer peygamberlere verdiği kitapların semerelerini kapsar kıldı. Hacminin küçüklüğüne rağmen, beşer aklının sayamayacağı ve dünyevi aletlerin üstesinden gelemeyeceği çok manaları kapsamasını da 'Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, deniz de (mürekkep olup) arkasından yedi deniz ona yardım etse yine (bunlar tükenir) Allah'ın kelimeleri tükenmez" (Lokman 31/27) âyetinde dikkat çektiği gibi, bu kitabın mucizelerinden biri kıldı. Ayrıca kendisine bakana göstereceği bir aydınlık ve bahşedeceği bir faydayı da taşır:
Bir ay gibidir o ne tarafa dönersen göreceğin Gözlerine canlı bir nur bahşeden Güneş gibi semanın ortasında ışığı Kaplar ülkeleri doğuda ve batıdal.[4121[13]]
Ebû Nuaym ve başkaları Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um'dan şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Musa'ya şöyle denildi: Ey Musa, kitaplar içinde

---

[4121[13]] Râgıb el-îsfahâni, el-Müfredât, s. 5 (mukaddime).

Ahmed'in kitabı, içinde süt bulunan bir kap gibidir, çalkaladıkça yağını çıkarırsın".
Kadı Ebubekir İbnü'l-Arabî Kânûnu't-te'vil'de şöyle der: "Kur'an'da mevcut ilimler, Kur'an kelimelerinin dörtle çarpımı olarak 77.450 tanedir. Çünkü her kelimenin zahr, batn, hadvematla'ı vardır. Bu sayı, terkip ve kelimeler arası rabıtalar gözönüne alınmaksızın mutlak anlamda sözkonusu olandır. Bunlar gözönüne alınınca elde edilecek ilimler sayılamayacak ve Allah'tan başkasının bilemeyeceği kadar çoktur. Kur'an ilimleri ise üçtür: Tevhîd, tezkir (hatırlatma, uyarı) ve ahkâm. Yaratılanları ve isim, sıfat ve fiilleriyle birlikte yaratanı tanıma tevhide; v a ' d (mükafat sözü), v a î d (ceza sözü), cennet, cehennem, iç ve dışın arındırılması tezkire; bütün teklifler (yükümlülükler), menfaat ve zararların açıklanması, emir, nehiy (yasak) ve m e n d u b da ahkama girer. Bu yüzdendir ki Fatiha sûresi Ümmü'l-Kur'an (Kur'an'm özü) olup onda her üç kısım da mevcuttur. İhlas sûresi de bu üç kısımdan biri olan tevhidi ihtiva etmesi sebebiye Kur'an'm üçte biridir".
îbn Cerir şöyle der: "Kur'an-ı Kerim üç hususu kapsar: Tevhid, ahbâr ve diyanet. Dolayısıyla İhlas sûresi, bütün tevhidi kapsadığı için Kur'an'ın üçte birini oluşturur".
Ali b. îsa şöyle der: "Kur'an otuz hususu kapsar: î'lam (haber verme, bildirme), tenbih (dikkat çekme, uyarı), emir, nehiy, va'd, vaid, cennet ve cehennemi tasvir; Allah'ın adını, sıfatlarını ve fiillerini ikrarı öğretmek; nimetlerini itirafi, muhaliflere karşı delil ortaya koymayı, inkarcıları reddi Öğretmek; arzu, korku, hayır, şer, güzel ve çirkini beyan; hikmetin tavsifi, marifetin fazileti, salihlerin medhi, facirlerin kötülenmesi, teslim, tahsîn, tevkîd, tefrî, kötü ahlakı ve yüce adabı açıklama". Şeyzele şöyle der: Gerçekte îbn Cerir'in söylediği üç husus bunların hepsini, hatta kat kat fazlasını kapsamakta olup Kur'an'ı (bütünüyle) kavramak ve ilginç yönlerini saymak mümkün değildir.
Derim (Suyuti): Allah'ın Kitabı her şeyi kapsamaktadır. İlim çeşitlerine gelince, bunlardan hiçbir konu ve temel oluşturan bir mesele yok ki Kur'an'da ona delalet eden birşey bulunmasın. Kur'an'da mahlukatın enteresan özellikleri, gökler ve yerin yönetimi, ufuk-u a'la'da ve yerin altında bulunan şeyler, yaratılışın başlangıcı, meşhur peygamberler ve meleklerin adları, geçmiş milletlerle ilgili önemli haberler mevcuttur; Hz. Adem'in cennetten çıkarılışıyla ilgili İblisle olan kıssası, Hz. İdris'in göğe kaldırılması, Hz. Nuh kavminin boğulması, birinci ve ikinci Ad kavmi, Semud kavmi, deve, Hz. Yunus'un kavmi, Hz. Şuayb'm kavmi, evvelkiler ve sonrakilerin, Hz. Lut kavmi, Tubbe kavmi ve ashab-ı ress'in kıssaları, Hz. İbrahim'in kavmiyle mücadelesi ve Nemrut'la tartışması, oğlu İsmail'i annesiyle birlikte Mekke'ye bırakması, Kabe'yi inşası kıssası, kurban kıssası, oldukça ayrıntılı olan Hz. Yusuf kıssası, Hz. Musa'nın doğumu, suya atılması, kıptiyi Öldürmesi, Medyen'e gidişi, Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenmesi, Tur'da Allah Teâla ile konuşması, Firavun'a gelişi, Mısır'dan çıkışı, düşmanlarının boğuluşu kıssaları, buzağının ve Hz. Musa ile çıkan ve saika ile yokolan topluluğun kıssaları, Öldürülen adam ve ineğin kesilmesi

kıssası, Hz. Musa'nın Hz. Hızır'la kıssası, zorbalarla olan kıssası, yeryüzünde bir yol tutup Çin'e kadar giden kavmin kıssası, Tâlut ve Hz. Davud'un Calut'la kıssası ve tabî tutulduğu imtihan, Hz. Süleyman'ın Sebe melikesi ile olan haberi ve imtihanı kıssası, vebadan kaçarak ülkelerinden çıkan ve Allah'ın öldürüp sonra diriltttiği topluluğun kıssası, Zülkarneyn ve güneşin doğuş ve batış yerlerine gidişi, şeddi yapışı kıssası, Hz. Eyyub, Zülkifl ve İlyas kıssası, Meryem ve Hz. İsa'yı doğurması, Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilişi ve göğe yükseltilişi kıssası, Hz. Zekeriya ve oğlu Hz. Yahya'nın kıssası, Ashab-ı Kehf kıssası, Ashab-ı Rakim kıssası, Buhtunnasır kıssası, birinin bahçesi olan iki adamın kıssası, bahçeleri bulunan topluluk kıssası, Hz. İlyas'ın kavminden inananların kıssası, Ashab-ı fil kıssası.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberle ilgili bilgiler olarak Hz. İbrahim'in ona dua etmesi, Hz. İsa'nın onu müjdelemesi, peygamber olarak gönderilişi, hicreti, gazvelerinden Bakara sûresinde İbnül-Hadrami seriyyesi, Enfâl sûresinde Bedir Gazvesi, Al-i İmrân'da Uhud ve küçük Bedir gazveleri,

Ahzâb sûresinde Hendek Gazvesi, Fetih suresinde Hudeybiye, Haşr'da Beni Nadir, Tevbe'de Tebük ve Huneyn gazveleri, Mâide'de Veda Haccı, ayrıca Zeyneb bint Cahş'la evlenmesi, cariyesini haram kılışı, hanımlarının kendisine karşı birbirleriyle dayanışmaları, i f k kıssası, İsrâ kıssası, inşikak-ı kamer ve yahudilerin kendisine sihir yapmaları gibi hususlar mevcuttur.

Kur'an'da insanın yaratılışından ölümüne kadar olan hususlar, ölümün keyfiyeti, ruhun alınması ve semaya yükselişinden sonra ona ne yapılacağı, mümin ruha kapının açılması, kâfir olanın atılması, kabir azabı ve suali, ruhların karar kıldıkları yer; Hz. İsa'nın yeryüzüne inişi, d e c c â 1 in, yecüc-nıecüc 'ün, dabbetülarz ve d u h â nın ortaya çıkışı, Kur'an'ın kaldırılması, husuf, güneşin batıdan doğması ve tevbe kapısının kapanması gibi kıyametin büyük alametleri; korku, ölüm ve kıyam üfürmelerinden ibaret olan üç kez sura üfürülmesi, haşir ve neşir, m e v k ı f m tehlikeleri, güneş sıcaklığının şiddeti, Arşın gölgesi, mizan, havuz, sırat, bir grubun hesaba çekilmesi ve diğerlerinin kurtulması, uzuvların şahitlik yapması, kitapların (amel defteri) sağdan, soldan ve arkadan verilmesi, şefaat, makam-ı mahmud, cennet ve kapıları, cennetteki nehirler, ağaçlar, meyveler, zinetler, kaplar, dereceler, Allah Teâlayı görme, cehennem ve kapılan, ondaki vadiler, ceza ve azap türleri, zakkum, h a m î m gibi hususlarla ilgili bilgiler mevcuttur.

Bir hadiste de geçtiği üzere Kur'an'da bütün esnıâ-i hüsna, mutlak anlamda Allah'ın adlarından bin tanesi, Resuluîlah'ın isimlerinden ise başlıcalan, imanın yetmiş küsur şubesi, İslam'ın 315 temel esası, büyük günah çeşitleri, küçük günahların birçoğu bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'den varid olmuş her hadisin tasdiki ve anlatılması ciltler tutacak diğer birçok husus vardır.

Bazı alimler Kur'an'ın ihtiva ettiği hükümleri ele alan müstakil kitaplar

kaleme almışlardır4122[14]: Kadı İsmail, Ebubekr b. Alâ, Ebûbekr er- Râzî (Cessâs kastedilmiştir), İlkiyâ el-Herrâsî, Ebubekr İbnü'I-Arabî, Abdülmün'im İbnü'l-Feres ve İbn Huveyzmendâd gibi.4123[15] Bazı alimler Kur'an'ın kapsadığı bâtın ilmiyle ilgili müstakil kitaplar yazmışlardır. İbn Berrecân da hadisleri destekleme konusunda Kur'an'ın ihtiva ettiği hususlara dair müstakil bir kitap kaleme almıştır. Ben de el-Iklîl f istinbâti't-Tenzîl adlı bir eser yazdım ve orada, Kur'an'dan çıkarılan bütün fıkhı, aslî (dinin temel esasları) veya itikadî meselelerle bunun dışında bazı hususları zikrettim. Bu eser son derece faydalı olup burada özetle verdiğim konuların etraflı bir açıklaması mahiyetindedir. Bu konuda dileyen ona başvursun.
Fasıl: Gazzâli ve başkaları şöyle der: Kur'an'ı Kerim'deki ahkâm ayetleri beşyüz tanedir. Bazıları yüzelli olduğunu belirtir. Bu son görüş sahiplerinin maksadının muhtemelen sarih âyetler olduğu, çünkü kıssa lar, emsal v.b. hususlarla ilgili âyetlerden de birçok hüküm çıkarıldığı söylenmiştir.
İzzüddin îbn Abdisselam el-İmâm fi edilleti'l-ahkâm adlı kitabında şöyle der4124[16]: Kur'an âyetlerinin çoğu güzel ahlak ve adabı içeren hükümler taşımaktadır. Ayetlerin bazılarında hükümler açık şekilde belirtilmiştir. Bazılarında ise hükümler istinbat yoluyla elde edilir. Bu da ya başka bir âyetle ilgi kurulmadan olup "Onun (Ebû Leheb) karısı da odun hamalıdır' (Mesed 111/3) âyetinden kafirlerin birbirleriyle evlenmelerinin (nikahlarının hukuken) meşru olduğu, "Artık şimdi onlara (eşlerinize) yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazdığını talep edin; şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yiyin, için..." (Bakara 2/187) âyetinden de cünüp kimsenin orucunun sahih olduğu hükmünün çıkarılması gibi. Yahut bir başka âyetle ilgisi kurularak olur; "Onun (memeden) ayrılması da iki yıl içinde olmuştur" (Lokman 31/14) âyetinden» en az hamilelik süresinin altı ay olduğu hükümünün çıkarılması gibi. Hükümler bazan ifadeden (sığa) çıkanlılr ki bu açık bir husustur. Bazan haber verme (ihbar) suretiyle olur; "Sizin için helal kılındı" (Bakara 2/187), "Leş size haram kılındı" (Mâide 5/3) ve "Size de oruç yazıldı (farz kılındı)" (Bakara 2/183) âyetlerinde olduğu gibi. Bazan da davranışlara dünya veya ahirette bir hayır veya şer, fayda veya zarar terettüp ettirilmesinden hükümler çıkarılır. Allah Teâla kullarını teşvik, korkutma ve anlamalarını kolaylaştırmak için bu konuda birçok çeşide yer vermiştir. Şöyle ki şeriatin yücelttiği ve övdüğü veya ondan dolayı yapanım övdüğü, kendisini veya yapanını sevdiği, kendisinden veya onu yapandan razı olduğu, dosdoğru olma, bereket veya temizlikle nitelendirdiği, kendisine veya failine "çift ve tek"e, mücahidlerin atlarına ve nefs-i levvâme üzerine and gibi çeşitli şekillerde andiçtiği; Allah'ın kulunu anma veya ona muhabbet duymaya, dünya ve ahirette bir sevap vadetmeye, şükrünü kabule, hidayete ulaşmasına, failini razı

4122[14] Kur'an-ı Kerimle ilgili ilimler ve bu konularda yazılmış eserler için bkz. Ali Şevvâh Ishak, Mu'cemu musennefâti'l-Kur'ani'l-kerim, I-IV, Riyad 1403-1404/1983-1984.
4123[15] Bir üstteki dipnotta kaydedilen eserde (1,94-105) ahkamu'l-Kur'an'la ilgili olarak 35 eser zikredilmiş olup bu konuda ayrıca bkz. Bedreddin Çetiner, "Ahkâmu'l-Kur'an", DİA, I, 551-55.
4124[16] îbn Abdisselâm, el-İmâm, nşr. Rıdvan Muhtar b. Garbiyye, Beyrut 1407/1987, s. 79-80, 87,105-106, 284.

kılmaya, günahlarını af ve kötülüklerini silmeye, onu kabule, failine yardıma veya müjdelemeye, failini temiz olmakla veya fiili' "maruf" olmakla nitelendirmeye, failinden korku ve üzüntüyü nefye veya güven vadine veyahut kendi "velâyef'ine sebep kıldığı; meydana gelmesi için Resulullah'ın dua ettiğini haber verdiği, bir ibadet olmakla nitelendirdiği veya hayat, nur ve şifa gibi övgü vasfıyla andığı davranışlar, bunların yapılmasının vacip veya mendup olarak meşru kılındığına bir delil teşkil eder. Allah'ın terkedilmesini istediği, kendisini veya failin kötülediği, kınadığı, failine buğzettiği, lanet ettiği, kendisinden veya failinden sevgisini veya rızasını nefyettiği, failini hayvanlara veya şeytanlara benzettiği, hidayete erdirmeye veya kabule engel kıldığı, kotu veya çirkin olarak nitelediği, peygamberlerin ondan Allah'a sığındıklarını veya ondan hoşlanmadıklarını belirttiği; felahın nefyine, dünya veya ahirette bir azaba uğramaya, bir kınama, kötüleme, dalalet ve günaha sebep kıldığı, bir çirkinlik, pislik veya günah olarak, fısk veya dalalet olarak nitelediği; bir günah ve kötülüğe, lanet veya gazaba, bir nimetin zevaline, bir azabın, cezanın, kasvet veya zilletin inmesine, nefsin rehin alınmasına, Allah'ın düşmanlığı, savaşı veya alayına sebep kıldığı; Allah'ın onu yapanı unutulmuşluğa terketmesine sebep kıldığı, kendisini ona karşı sabırlı, hilm sahibi ve bağışlayıcı olarak nitelendirdiği, ondan tevbeye çağırdığı, failini pislik ve horlamayla nitelendirdiği, şeytanın işi veya onun süslemesi saydığı, onu yapanı şeytanın dost edindiğini belirttiği; zulüm, haddi aşma, taşkınlık, günah, hastalık gibi kotu bir sıfatla andığı, peygamberlerin kendisinden veya failinden teberri ettikleri, failinden Allah'a şikayette bulundukları, failine açıkça düşmanlık besledikleri, ona uzuntu duymaktan nehyolundukları, failinin dünya veya ahirette hüsrana uğramasına sebep kıldığı, cennet ve nimetlerinden mahrum kalmaya sebep saydığı, failini Allah'ın düşmanı veya Allah'ı onun düşmanı olarak nitelediği, failinin Allah ve Resulû'ne savaş açmış olduğunu veya başkasının günahını yüklendiğini belirttiği, hakkında "olmaz, uygun düşmez" ifadesi kullanılan, sorulduğunda sakınılmasmı emrettiği, aksinin yapılmasını, failinin terkedılmesini emrettiği, yapanların ahirette lanetleştikleri, birbirlerinden teberride bulundukları, birbirlerine beddua okudukları, failini sapıklıkta olmak veya Allah katında hiçbir dayanağa sahip olmamak, Allah Resulü ve ashabından olmamakla nitelendirdiği, ondan sakınmayı kurtuluşa bir sebep kıldığı, onu işlemeyi muslumanlar arasında düşmanlık ve kin doğmasına sebep saydığı, faili için "artık vazgeçecek misin?" ifadesinin kullanıldığı, peygamberleri onu yapana dua etmekden menettiği, onu yapmaya tard, uzaklaştırma, "yapan olsun", "Allah onu oldursun" gibi sözlerin terettüp ettiği; kıyamet gunu Allah'ın onu yapanla konuşmayacağı, ona bakmayacağı, temize çıkarmayacağı, amelinin geçerli olmayacağı, kurduğu düzeni başarıya ulaştırmayacağı ve felaha ermeyeceğini, şeytanın onu takdir ettiğini bildirdiği; yapanın kalbinin sapmasına veya Allah'ın âyetlerinden yuzçevirmesine sebep saydığı, niçin yaptığını sorduğu davranışlar da bunların yapılmasının yasaklandığına delil olup bu yasağın

harama delaleti mücerret kerahete (mekruhluğa) delaletinden daha açıktır. Bir fiilin mubah olduğu da "h e 1 a 1 " lafzının kullanılmasından, cunâh (günah, curum), karec (günah, sıkıntı), ısm (günah, şer) ve muahaze bulunmadığının belirtilmesinden, musade verildiği ve af sozkonusu olduğundan sozedılmesi, eşyadaki faydalarla nimette bulunduğunun belirtilmesi, haram olduğu hususunda sükut edilmesi, bir şeyi haram sayana muhalefet gösterilmesi; bizim için yaratıldığının haber verilmesi veya bizden önceki milletlerin davranışlarından kötüleme yapılmadan haber verilmesinden anlaşılır. Bu milletlerin fiilleri Övülerek haber verilirse bu, o fiilin vacip veya müstah ap olarak meşru kılındığına delalet eder." İzzûddin İbn Abdisselam'ın sözleri burada sona erdi.4125[17]

Başka alimler bazan sükuttan da hüküm çıkarılabileceğini belirtmişlerdir; bir grup alim Kur'an'ın mahluk olmadığı hususunu, Allah'ın insanı onsekiz yerde anıp mahluk olduğunu belirtirken Kur'an'ı eli dört yerde anıp mahluk olduğunu söylememesi ve insan ile Kur'an'ı birarada zikrederken de "Rahman olan Allah Kur'an'ı öğretti, insanı yarattı...' (Rahman 55/1-3) âyetinde olduğu gibi birbirinden farklı şekilde anmasından istidlal etmişlerdir.

el-Itkân'dan nakledilen bilgiler burada sona ermiş olup4126[18] ne tamam ve geniş bilgilerdir! Bu bilginin aynısı el-İklîl fistinbâti't-Tenzilin mukaddimesinde verilmiş olup ona da bakınız.4127[19]

Müfessir Ebû Yusuf Abdüsselam b. Muhammed b. Yusuf b. Bündâr el-Kazvinî'nin (ö. 488/1095) biyografisinde, onun Nizamülmülk'e kimsede eşi bulunmayan dört şey hediye ettiği belirtilir. Bunlardan biri, yazısı güzel bir katip tarafından yazılmış bir Mushaf ti. Katip, k u r r â nın görüş ayrılıklarını satırlar arasına kırmızı kalemle, garib lafızların tefsirini yeşil ve irabım da mavi kalemle yazmıştı. Ahidname ve yazışmalarda delil getirmeye uygun âyetlere, va'd vevaîd âyetlerine, taziye ve kutlamalarda yazılan âyetlere de altın yazıyla işaretler koymuştu.4128[20]

Tamamlayıcı bilgi: Ne Önünden ne ardından bâtılın kendisine nüfuz edemediği Kur'an-ı Kerim'in insanlığın tanıdığı en geniş ansiklopedi olduğunu belirtmiştik. Bugünkü terim anlamıyla ansiklopedi, geçmişte, şimdi ve gelecekte olan hususlarla ilgili olarak akla gelen herşeyi derlemenin gaye edinildiği dâiretü'l- maârif 'ler gibi birçok ilim ve çeşitli anlayışlara dair konuları biraraya toplayan eserlere denir. Kur'an ve muhtevasıyla ilgili olarak andıklarımızdan, onun insanlığın tanıdığı ilk ansiklopedi, dâiretü'l-maârif olduğu anlaşılmıştır. Bunu Avrupalı büyük alimler de itiraf etmişlerdir. Fransız Dr. Moris4129[21] şöyle der: Kur'an alimler için ilmî bir mahfil, dilciler için bir sözlük, şiir seven ve duyguları süslemek isteyen kimse için bir aruz kitabı, hukukî düzenlemeler ve kanunlar için de genel bir ansiklopedidir. Dr. Bosvvorth Smith de

---

4125[17] bkz. el-İmâm, s. 79-80,87,105-106,284. Metindeki hata ve eksiklikler, sözkonuau bilgilerin bu eserde farklı yerlerde ve oldukça dağınık verilmesinden dolayı, iktibasın yapıldığı el-İtkân'dan ikmal edilmiştir.

4126[18] el-ttkân, IV, 24-37.

4127[19] el-İklîl, s. 11-23.

4128[20] Aynı bilgi için bkz. Sübki, Tabakâtu's-Şâfiiyye, V, 121-122; Zehebi, A'lâmu'n-nübelâ, XVIII, 618-619.

4129[21] Bu zat, Mahomet (Paris 1957) adlı bir eseri olan Maurice Gaudefroy-Demombynes olabilir.

Muhammed'in Hayatı4130[22] adlı eserinde şöyle der: Tarihte kimsenin elde edemediği biricik güzel nasip, Muhammed'in (sav) bir zamanda büyük ve muhteşem işlerden üç şey birden kurmuş olmasıdır; O bir ümmî olmasına rağmen bir ümmet, bir imparatorluk ve bir dinin kurucusudur. Pek az okuyabilmesi veya yazabilmesine rağmen belagatta bir muci'ze ve hukukî düzenlemeler, namaz ve din için aynı zamanda bir anayasa olan bir kitap getirmiştir.

İmam Fahreddin er-Râzî büyük tefsiri Mefâtihu'l-gayb'ın baş tarafında şöyle der: Bir zamanlar Fatiha sûresinin hikmetlerinden onbin mesele çıkarılmasının mümkün olduğunu söylemiştim de hasetçiler bunu imkânsız görmüşlerdi. Ben de bu kitabın telifine başlayarak sözünü ettiğim hususun gerçekleşebileceğine delil olması için kendisine bir mukaddime yazdım.4131[23]

Fâkihı nin Menâhıcu'l-ahlâki's-seniyye adlı eserinde şu bilgi verilir: İbn Âdil Tefsir'inde Kadı Ebubekr İbnü'l-Arabî el-Mâlikî'den, onun Kur'an'dan yetmiş küsur bin ilim çıkardığım naklederek şöyle der: Hz. Ali'nin "Eğer ben Fatiha ile ilgili olarak yetmiş deveyi yükleyecek kadar bilgi ortaya koymak isteseydim, bunu yapardım" veya bu anlamda söylediği sözü senin bilginden uzak değildir. Hatta hocamız Bekri'den, yıllarca üçaylar içinde her sabah besmelenin bazı ilimleri üzerine konuştuğunu ve bir meclisinde şöyle dediğini duydum: "Eğer bunun üzerinde ömür boyu konuşmak isteseydim yine yetmezdi". Ebû Salim el-Ayyâşî'nin Mesâlikü'l-hidâye'sinde4132[24] Ebü'l-İkrâm Zeynelabidin el-Bekrî'nin biyografisinde, babamın hocası Sîdî Ahmed'in şöyle dediği kendi yazısından nakledilir: "Arif el-Bekrî besmelenin noktası üzerinde ikibin ikiyüz mecliste konuştu". Ebû Süleyman er-Rûdânî Sıla'smda Ebül-Hasan Ali b. İbrahim el- Havfî'nin Kur'an ilimlerine dair yüz "kitap"tan oluşan bir eseri olduğunu belirtir.4133[25]

Kur'an-ı Kerim'den sonra, tarihin ansiklopedi yazdıklarını itiraf ettiği kimseler İslam alimleridir. Fakat bu konudaki ilk eserlerin konusu ve gayesi, o zamanda mevcut ilimlerin sayımı idi. Sonra da her yeni hedefte olduğu gibi ansiklopedilerde derinleşme gerçekleşti. Bunun ilk ortaya çıkışı hicri IV. yüzyılda olup Seâlibi'nin Yetimetü'd-dehr'i ve başka eserlerde4134[26] biyografisi verilen İmam Ebu'r-Recâ Muhammed b. Ahmed b. Rebî el-Usvânî eş-Şâfii (ö. 335/947) dünya tarihi, kısas-ı enbiya, hadis, felsefe, tıp, fıkıh, Müzeni'nin Muhtasar'ı ve bunlardan başka hususlarla ilgili bilgileri kaside şeklinde kaleme almıştır. Bu, matbu Keşfuzzunûn'da zikredilmiş olup orada şu bilgi verilir: Ölümünden önce kendisine kasidesinin kaç beyte ulaştığı sorulmuş, o da '"yüzotuz bine; ilave edeceğim birşeyler daha kaldı" cevabım vermiştir. Bu konuda

---

4130[22] Bosworth Smith, Muhammad and Muhammadanism (London 1876, Lahore1974). Bkz. Munawar Ahmad Anees ve Alia N. Athar, Guide to Sira and Hadith Literatüre in Western Languages, London-Nev York 1986, s. 167 (nr. 1474).
4131[23] Mefâtihu'1-gayb, 1,3.
4132[24] Mesâliku'I-hidâye ilâ meâlimi'r-rivâye (GAL, Suppl., II, 711).
4133[25] Rûdâni, Sıla, s. 306. (Havfî'nin ö. 430/1039) Kitabu'l-Burhân fi tefsiri (ulûmi)'l-Kur'ân adlı, yazmaları mevcut bir eseri vardır (bkz. GAL, I, 523; Suppl., I', 279).
4134[26] bkz. Zirikli, VI, 200; Kehhâle, VIII, 260.

Keşfuzzunûn'a4135[27] ve Kemalüddin el-Udfuvî'nin et-Tâliu's-saîd (s. 267) adlı eserine bakınız.4136[28] IV. yüzyılda yaşamış birinin bu miktarda bir şiir yazmış olması garip karşılanmamalidir. III. yüzyıl alimlerinden bunun daha garibi vuku bulumuştur. Şöyle ki Ahmed b. Yahya İbnü'l-Murteza Kitâbu'l-Münye ve'1-emel fî şerhi Kitâbi'l-Milel ve'n-nihal'in "Bâbu zikri11-Mu'tezile" bölümünde Bişr b. Mu'temir el-Hilâli el-Bağdâdi'nin biyografisinde, onun bütün muhaliflerine reddiye olarak kaleme aldığı kırk bin beyitlik bir kasidesi olduğunu zikreder.4137[29] Bu Bişr, Zehebi ve İbnü'l-Buhârî'nin kaydettiklerine göre 210 (825) yılında vefat etmiştir.4138[30] Verilen rakamlarda mübalağa olduğu konusunda ne düşünürsek düşünelim, bu kasidelerin herbiri yine de beyit sıyısı onaltı bin olan Ilyada'dan daha uzundur.

Ebû Nasr el-Farâbî (Ö. 339/950) ilimlerin sayımı, gayelerini tarif ve onlardan faydalanmanın yollarıyla ilgili kitabını yazdı.4139[31] Kadı Sâıd, Tabakâtü'l-ümcm'de (s. 62) şöyle der: O, ilimlerin sayımı ve gayelerini tarif konusunda değerli bir kitap olup kendisinden önce benzeri yazılmamış ve metodu kimse tarafından izlenmemiştir. Bütün ilimlerin talipleri onun kılavuzluğundan ve ilkönce ona bakmaktan müstağni değildirler.4140[32] Kadı İbnû'l-Ezrak da Ravdatu'l-a'lâm'da bu eserden sözle "onda eski ilimleri saydı ve bazı İslamî ilimleri andı" demektedir. Bu eserin pek az mevcudu olup bir yazma nüshası şimdi İspanya'da bulunmaktadır. Latince ve İbranice'ye de tercüme edilen eserin basıldığını duydum.4141[33] Sonra Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Hârizmi'nin (Ö. 387/997) Mefâtîhu'l-ulûm'u gelir. Ebu'l-Hasan Ubeydullah4142[34] b. Ahmed el-Utbî adına telif adilen eser iki "makale1' ye ayrılmıştır. Birinci makale elli iki fasıldan oluşan şu altı baba ayrılmıştır: Fıkıh, kelam, nahiv, kitabet (sekreterya), şiir ve aruz, ahbâr (tarih). İkinci makale ise kırkiki fasıldan oluşan şu bâblara ayrılmıştır: Felsefe, mantık, tıp, aded (aritmetik), hendese (geometri), n ü c û m (astronomi ve astroloji), musiki, h i y e 1 (mekanik cihazlar), kimya. Adı geçen kitap 1895'te Leiden'de, sonra da Mısır'da basılmıştır.4143[35] Makrizi el-Hitat'da (11,15) tarih ilmiyle ilgili tarifinde bu eserden nakilde bulunarak şöyle eder: "Muhammed b. Ahmed b. Yusuf el-Belhî değerli bir eser olan Mefâtîhu'1-ulûm adlı kitabında şöyle der...".4144[36] Bir başka Hârizmi de mevcut olup Müfîdü'1-ulûm ve mübîdü'l-hümûm adlı bir kitabı vardır.4145[37] Ebû Salim el-Ayyâşî el-Hukm bi'l-adl adlı kitabında "Ebubekr el-Hârizmî eş-Şâfiî (Allah ondan, razı olsun) Müfîdü'l-ulûm'da der ki..." şeklinde ondan nakilde bulunur. Bu eser de

4135[27] Keşfuzzunûn, II, 1342-43. Katip Çelebi bu bilgiyi Sübki'den (bkz. Tabakâtu'ş-Şafiiyye, III, 70) almıştır.
4136[28] et-Tâliu's-saîd, Kahire 1966, s. 485.
4137[29] İbnü'l-Murteza, Tabakâtu'l-Mu'tezile, nşr. Susanna Dimald-Wilzer, Beyrut 1961, s. 52.
4138[30] Zehebi, A'lâmü'n-nübelâ, X, 203.
4139[31] Farabi'nin İhsâu'1-ulûm adlı bu eseri için bkz. El, II, 781.
4140[32] Tabakâtü'1-Ümem, s. 62.
4141[33] Bu eserin baskı ve tercümeleri için bkz. El, II, 781.
4142[34] Metinde Abdullah şeklinde geçmiştir. Bu zat Sâmâni hükümdarı Nuh b. Mansur'un veziridir.
4143[35] Bu eser ve muhtevanı için bkz. El, IV, 1068-69.
4144[36] el-Hıtat, I, 258.
4145[37] Hârızmı'ye nısbet edilen ve birkaç defa bu şekilde basılan eser Zekerıyya el-Kazvınî'ye (o 682/1283) aittir (bkz Mufidu'1-ulûm, nşr M Abdulkâdır Atâ, Beyrut 1405/1985, naşir mukaddimesi, s 5-7).

Mısır'da basılmış olup hacim bakımından bir öncekinden daha büyüktür. Kıt anlayışlıların birçoğu IV. yüzyıl alimlerinin, bu yüzyılda mevcut ilmî terim ve konuları kapsayan, ilim ve fenlere bir giriş kaleme almış olmasını anlayamıyorlar.
Sonra Tuleytula (Toledo) kadısı Sâıd b. Ahmed el-Endelusî (o. 462/1070) Tabakâtû'l-ûmem'i telif etti. Son zamanlarda basılmıştır. Kim ona muttali olursa, V. yüzyıl alimlerinden birinin kaleminden çıkmış olması bakımından, üslubu, geniş mutalası, araştırma ve derlemesinden hayrete düşer. Daha sonra imam Gazzâli ilimlerin çeşitlerini, faydalarını ve konularını kitaplarının birçoğunda ve özellikle Fâtihatü'1-ulûm4146[38] ile el-Cevâhir'de saymıştır. Gazzâli el-Cevâhir'de ve Kitâbu'l-Erbaîn'de4147[39] Kur'an-ı Kerim'le ilgili ilimlerin çeşitlerini anıp sonra maksadının yalnız Kur'an'ın kendisine taalluk eden ve hayatla kulların salahının, kendisinin bilinmesine bağlı olduğu ilimleri anmak olduğunu belirterek hepsini saymamaktan dolayı ozur beyan eder. Sonra da sadece bu türlerle ilgili olarak şöyle der: Hiç şüphe duyulmayacak bir açıklıkla anlaşılmıştır ki kendisine ulaşmak insanın gucu dahilinde olmakla birlikte henüz varlık sahnesine çıkmamış bazı ilim türleri mevcuttur. Bazı ilimler varlık sahnesine çıkmış, şimdi yokolmuşlar, bu yüzyıllarda yeryüzünde onları bilen kalmamıştır. Diğer bazı ilimler de var ki onları anlamak ve kavramak insan gucu dahilinde değildir. Gazzâli'nın vefatı 505 (1111) yılındadır.
Sonra Irak'ın ve Hanbelılerin iftiharı Ebû'1-Vefa Ali b. Akıl el-Hanbelî el-Bağdâdî'nin (o. 513/1119) Kitâbû'I-Fünûn'u gelir ki Sıbt Ibnul-Cevzî onun Mir'âtu'z-zamân'daki biyağrafîsinde şöyle der: O ıkiyuz cilt olup Ibn Akü omru boyu toplayıp derlemiştir. Dedem ondan on cilt ihtisarda bulunarak eserlerinde parça parça kaydetmiştir. Ben Bağdat'ta Me'muniyye vakfında ondan yetmiş cilt kadarını gordum ki içinde hikâyeler, münazaralar, tuhaf ve enteresan bilgiler mevcuttu.4148[40] Sonra yetmiş dokuz yaşında ölen Muhammed b. Hüseyin ez-Zâğûlî4149[41] eş-Şâfn'nin (o. 559/1164) Kaydu'l-evâbid adlı eseri gelir. Matbu Keşfuzzunûn'da geçtiği üzere bu eser bir mecmua (derleme, koleksiyon) olup müellif onda tefsir, hadis, fikıh ve dil gibi ilimleri zikrederek düzenlemiştir. Muhtemelen hacmi dörtyüz cilde ulaşmaktadır.4150[42] Zebâdi'nin Rihle'sinde4151[43] el-Kâmus'tan naklen bu eserin dörtyüz cilt olduğu kesin şekilde belirtilir. Sonra el-Vâdiyâşî el-Berrâk'm (ö. 596/1199) Câmiu'l-fünûn ve kâmiu'z-zünûn adlı eseri gelir ki dokuzuncu cildi n ü c û m a (astronomi-astroloji) dairdir.4152[44] İbn Şebîb el-Harrânî'nin (ö. 695/1206) Câmiu'l-ulûm'u da Keşfuzzunûn'da anılmıştır.4153[45] Fahreddin

4146[38] Kahire de (1322,1329) basılmıştır (Bedevi, Muellefâtu'l-Gazzâlî, Kuveyt 1977, s 263, nr 84).
4147[39] Kitâbu'I-Erbaîn, Cevâhiru'l-Kur'an in uçuncu bolumu olup bazan ayrı olarak bu adla anılmış, her ıkı eser de birçok defa basılmıştır (Muellefâtu'l-Gazzâlî, s 143-151, nr 37-38).
4148[40] Bu bilgi için bkz Zehebı, A'lâmü'n-nubelâ, XIX, 445, G Makdısı, IbnAkîl , El, III, 699-700.
4149[41] Metinde Zâgûkî şeklinde geçmiştir.
4150[42] Keşfuzzunûn, II, 1367; Kehhâle, IX, 254.
4151[43] Abdülmecid b. Ali ez-Zebâdî'nin (ö. 1163/1750) Bülûğru'l-merâm bi'r-rîhle ilâ beytillahi'l-harâm adlı eseri olmalıdır (SuppL, II, 676). Zebâdi kelimesi metinde Ziyâdi şeklinde geçmiştir.
4152[44] İbnül-Berrâk veya el-Berrâk diye anılan bu zatın lakabı metinde el-Berrâr şeklinde geçmiştir (GAL, I, 658-659; Zirikli, VII,168; Kehhâle, XI, 39).
4153[45] Keşfuzzunûn, I, 565; GAL, SuppI.,II, 161-162; Kehhâle, I, 211.

er-Râzî'nin (ö. 606/1209) Câmiu'1-ulûm adlı eseriyle ilgili olarak Keşfuzzunûn'da şöyle denir: "Orta büyüklükte bir cilltten ibaret olan bu eser kırk ilmi kapsamaktadır. Sultan Alaeddin Tekiş el-Hârizmî için telif edilmiş olup gerçekten faydalı bir kitaptır".4154[46] Keşfuzzunûn'da (II, 571) Fahreddin er-Râzî'nin Hadâiku'I-envâr fi hakâiki'l-esrâr adlı bir eseri olduğu ve onda altmış ilmi ele aldığı belirtilir.4155[47] Bu tarihlerde müslümanlar tarafından kaleme alınan en büyük Arapça ansiklopedi lerden biri de Şeyh-i Ekber İbnû'l-Arabî el-Hâtimî'nin el-Futûhâtû'I-Mekkiyye'si olup sekiz kalın ciltten oluşmaktadır.4156[48] Bu büyük kitabın kıvrımlarında saklı tuhafın tuhafı bilgileri dünyaya göstermek için dikkatli birinin ondaki konular, kozmik ilimler ve dinî felsefesiyle ilgili genel bir fihristini yapmasını ne kadar isterdim. Seyyid Celalûddin el-Buhârî'nin Câmiu'1-ulûm adlı bir eseri olduğu da yine Keşfuzzunûn müellifi tarafından zikredilir.4157[49]

Sonra bunların ardından Şihâbûddin Ahmed b. Adülvehhâb el-Bekri en-Nüveyrî el-Kindî eş-Şâfıi (ö. 732/1332) gelmiş olup Nihâyet'1-ereb fî fünûni'l- edeb adlı eseri vardır. Keşfuzzunûn'da onunla ilgili olarak şöyle denir: Otuz ciltten oluşmaktadır ve her biri çeşitli bâblardan meydana gelen beş "fen"e (bölüm) ayrılmıştır. Birinci Fen: Sema, asâr-ı ulviyye, yer, meâlim-i süfliyye ve onunla ilgili şeyler. Bu fen beş kısma ayrılır. İkinci Fen: İnsan ve onunla ilgili şeyler. Üçüncü Fen: Hayvana dair olup beş kısma ayrılır. Dördüncü Fen: Bitkilere dair olup beş kısma ayrılır. Buna güzel koku4158[50] türlerine dair beşinci bir kısmı zeyl olarak eklemiştir.

Beşinci Fen: Tarihe dair olup beş kısma ayrılmıştır.4159[51] Tarihe dair bolum 731 (1331) yılına kadar gelmektedir. Bu eser butun olarak istanbul'un bazı kütüphanelerinde ve Mısır'da Hidiviyye Kutuphanesi'nde mevcut olup şu sıralarda Mısır'da basımına başlanmıştır.4160[52] Sonra münekkit tarihçi ve nesep alimi Ibn Fadlillah el-Umerî el-Kâtib ed-Dımaşkî (o. 748/1348)4161[53] gelmiş olup Mesâliku'l-ebsâr fî memâliki'I-emsâr adlı edebiyat, tarih, coğrafya ve tabiî tarihe dair yirmi kusur ciltlik bir eseri vardır. Eseri iki kısma ayırmıştır. Birinci Kısım: Yer (dünya) ve kara ve deniz olarak kapsadıkları. Bu da iki nev'e ayrılmıştır: Mesâlik (yollar) ve memâlik (ülkeler), ikinci Kısım: Yeryüzü sakinleri olarak çeşitli toplumlar. Keşfuzzunûn'da yirmi büyük ciltten meydana geldiği ve Suyûti'nin Tabakâtu'n-nuhât'da belirttiğine göre Şemsuddin Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî'nin oğlu tarafından bir zeyl yazıldığı zikredilir.4162[54]

Sonra imam Şemsuddin Muhammed b. ibrahim b. Sâid el-Ensâri (o. 749/1348) geldi ve İrşâdü'l-kâsıd ilâ esne'I mekâsıd adlı eserini kaleme

---

4154[46] Keşfuzzunûn, I, 565.
4155[47] Age., 1,633. Hakâik kelimesi metinde hadâik şeklinde geçmiştir.
4156[48] bkz. Age., II, 1985-86; A. Ateş, "İbn al-Arabî", El, III, 708-709.
4157[49] Keşfuzzunûn, I, 565. Celâluddin Muhammed b. Ahmed el- îdî el-Buharî (ö. 668/1270) için bkz. el-Cevâhiru'1-mudiyye, III, 55-56.
4158[50] Metinde ve Keşfuzzunûn'da tıb şeklinde geçen kelime tîb (güzel koku) olacaktır, bkz. Nihâyetü'1-ereb, XII, 1.
4159[51] Keşfuzzunûn, II, 1985-86 Metindeki hata ve düşükler buradan tamamlanmıştır.
4160[52] Kamre'de (1923-1985) 27 cilt olarak basılmıştır.
4161[53] Vefat tarihi 749 (1349) olacaktır (bkz Kehhâle, II, 204, K.S Salibi,'Ibn Fadlallah", El, III, 758-759).
4162[54] Keşfuzzunûn, II, 1662, Buğyetü'1-vuât, I, 279 (Kırmanı nın biyografisinde).

aldı. Bu eserde ilim türleri ve sınıfları ele alınmış olup toplam altmış ilimden ibarettir. Bunlardan on tanesi aslî olup tali kısımlarıyla birlikte riyâzî, tabiî ve ilahî ilimler ile mantıktan oluşan yedi tanesi nazarî; siyaset, ahlak ve tedbir-i men azil den (ev idaresi) oluşan uçu de amelîdir. Keşfuzzunûn'da İrşâdü'I-kâsid'ın Taşkoprızâde'nın Miftâhu's-saâde'sinin kaynağı olduğu ve eserde butun ilimlerle ilgili olarak dortyüz kitap zikredıldiği belirtilir.4163[55] Mısır'da 1318 yılında bir cilt halinde basılmıştır. Bende elyazma bir nüshası mevcut olup XI. hicrî yüzyılda Ebû Mehdi Isa es-Seâlibi el-Mekki'den4164[56] Mekke'de semâ yoluyla nakledilmiştir. Sonra imam Abdurrahman b. Muhammed el-Bistâmî enteresan ve garip konularla yuz kadar ilmi ele aldığı bir kitap yazdı. Bu eserde şer'î ve Arabî ilimlerin kısımlarını da zikretti.4165[57] Sonra Mevla Lûtfullah b. Hasan et-Tokâdî (o. 900/1495) sultan Bâyezıd adına, bazı ilimleri topladığı ve el-Metâlibû'l-ilâhiyye diye adlandırdığı bir kitap yazdı.4166[58] Sonra Hâfiz Suyûti geldi ve ondort ilmi kapsayan en-Nikâye'yi telif etti. Bu eser Suyûti ve başkaları tarafından şerhedilmiş, eskiden ve yakın zamanlarda manzum hale getirilmiştir. Onu nazmedenlerden biri X. yüzyıl alimlerinden Şihâbuddin Ahmed b. Abdulhak es-Sunbâtî el-Mısrî olup bu manzumeyi iki cilt halinde de şerhetmiştir.4167[59]

Sonra hicrî X. yüzyılda allâme Artuki geldi ve Medînetü'1-ulûm fî ta'rifâti'1-ulûm ve terâcimi'I-müellifîn'i yazdı. Bu, ilimler ve kısımlarından bahseden faydalı ve bu konuda yazılmış en meşhur eserdir. Yazı ve sekreterya ile bunun bölümleri, ilimleri ve ortaya çıkış tarihleri ile başlayan eser devamla şiir, edebiyat, tabu ve mekanik ilimler, siyaset ve din konularını ele almış olup Mısır'da Hidiviyye Kütaphanesinde mevcuttur.4168[60] Fas'ta Medînetül-ulûm'un orta büyüklükte bir cilt hacminde bir nüshasını buldum. Ancak eser İsâmüddin Ebü'1-Hayr Ahmed b. Muslihuddin'e ait olup bu da muhtemelen Taşköprizâde diye bilinen Ebü'I-Hayr İsâmüddin Ahmed b. Muslihuddin Mustafa (ö. 967/1560) olmalıdır. Bu zatın bilinen kitabı Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde olup ilimleri ve kısımları ile şubelerini ele almış, eseri iki "tarafa ayırmıştır. Birincisi ilmin hülasası, ikincisi ise ilimlerin sayımına dair. İlimleri ilahî, itikadı ve ameli olmak üzere üç kısma ayırmış, ahlak ilmini de bütün ilimlerin semeresi yapmıştır. Keşfuzzunûn'da, müellifin bu eserde 150 fenden bahsettiği belirtilir.4169[61]

Derim: Ben Miftâhu's-saâde'nin eski bir yazma nüshasını buldum ve onda anılan ilimleri saydım, 165 tane çıktı. Kendisinden faydalanılması için onda

4163[55] Keşfuzzunûn, I, 66, Miftâhu's-saaâde, naşir mukaddimesi, I, 15,59 Eserin muelıfi İbnul-Ekfânı diye tanınmış olup eser ve neşirleri için bkz GAL, II, 171, Suppl., II, 169, J J Vıtkam, "Ibn al-Akfânî", El, Suppl., s 381.

4164[56] bkz Fihrisu'l-fehâris, 1,500-503,11,806-809.

4165[57] Bıstâmı Co 858/1454) için bkz Kehhâle, V, 184, M Smıth,' al-Bıstâmı, El, I, 1248.

4166[58] Keşfuzzunûn, II, 1905, eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye, s 279-284.

4167[59] Keşfuzzunûn, II, 1970-1971, Suppl., II, 195.

4168[60] Medinetü'l-ulûm aslında Miftâhu's-saâde'nin naşiri tarafından etraflıca açıklandığı üzere bu eserin yine Taşköprizâde'ye ait muhtasarı olup Artukî diye bir şahıs da yoktur. Bu yanlıştık Ebcedü'1-ulûm müellifi Sıddık Hasan Han'ın verdiği hatalı bilgiden kaynaklanmıştır (bkz. Ebcedü'1-ulûm, I, 5). Sıddık Hasan Han'ın muhtemelen faydalandığı Bankipur Huda Bahş Kütüphanesi"nde 2234 numarada kayıtlı Medinetû'l- ulûm nüshasında İzniki'ye ait olduğuna dair kayıt bulunması (bkz. Suppl., II, 633) bu yanlış kanaate sebep olmuş, İzniki adı da bir nokta kaymasıyla Kettâni tarafından Artuki şeklinde okunmuştur. Geniş bilgi için bkz. Miftahu's-saâde, naşir mukaddimesi, I, 82-93.

4169[61] Keşfuzzunûn, II, 1762.

bulunan ilimlerin işte listesi4170[62]: **Birinci Devha:** Ulûm-i âliye'ye dair olup iki şubeden meydana gelmiştir. **I. Şu'be:** Arabî lafzı alet ilimlerine dair olup bu da lafzî ve hattî (yazıyla ilgili) olmak üzere iki kısma ayrılır. **A)** Lafzî olanlar: Mehâric-i hurûf, lügat (dil), iştikak, sarf, temyiz, nahiv, meânî, muhâdara, tarih, siyer ve meğâzi, beyân, bedî, tashif, aruz, kâfiye, şiir söyleme, şiirin esasları, inşa, emsal, milletlerin yurtları ve adetleri, müsâmeretü'l-mülûk, lafızları kullanma, ahâcî ve ağlûtât, teressül, sicillât ilimleri. **B)** Edebiyat ilmi çerçevesinde Arap yazısıyla ilgili ilimler: Yazım kuralları, yazıda hece harflerinin tertibi, harfleri güzelleştirme, çizgilerin doğuşu ve esasları, harflerin düz şekillerinin terkibi, Arapça lafızların imlası ilimleri. **II. Şu'be:** Manevî alet ilimleri: Mantık, nazar, münazara, cedel, hilaf. **İkinci Devha:** İtikadı ilimlere dair olup iki şubeye ayrılmıştır. **I. Şu'be:** Şer'î-itikâdî ilimler: Nevâmis (din, şeriat), kıraat, tecvid, vukuf, resmü'l- Mushaf, nasih ve mensuh, esbab-ı nüzul, garâibül- Kur'an, delâilu 1-i'câz, havâssü'l- Kur'an, dua adabı ve vakti, havâss-ı ruhâniyye, harfler ve isimlerle tasarruf, hadis metni, hadis ricali, hadislerde nasih ve mensuh, esbâb-ı vürûdi'l- hadis, şerhu'l- hadis, te'vilû'l-hadis, rumûzu'l-hadis ve işârâtuh, garâibu luğâti'l-hadis, metâinu'l-hadis, telfiku'l-ahâdis, tıbbu'n-Nebi, mevâiz, dualar ve evrâd, âsâr, usulü'd-din, usulü'l- fıkıh ilimleri. **II. Şu'be:** İtikadı, hikemi ve felsefi ilimler: İlm-i ilâhi, tasavvuf, siyer, tayr, fena, beka, zühd, verâ, berzah, ahiret, cifr ve kaza ilimleri, ilm-i tabiî, tıb, bâh, baytara, bayzara, nebat, hayvan, saydale, teşrih, kehâle, yemek ve gıdalar, feraset, ihtilâç, nazar fı'1-ketf, tabir-i rüya, kavs-i kuzeh, ahkam-ı nücûm, edvar ve ekvâr, kırânât, sihir, kehanet, keşfü'd-dekk ve izâhu'ş-şekk, hiyel-i sasâniyye, tılsımât, teyâric, hayâl kalıpları içinde ruhları çağırma, azâim, kimya, madenler, marifetü'l-cevâhir, filâha, remel, fal, kura ilimleri. Riyâzî ilimler: Birinci kısım, Hendese ilmi: ukûdu 1-ebniye, menâzir, merâya'l-muhrika, merâkizü'l-eskâl, mesaha, su çıkarma, cerrü'l-eskâl, benkâmât, ta'dil, ziraî aletler, alat-ı ruhâniyye ilimleri. İkinci kısım, Heyet ilmi: zîc ve takvimler, coğrafya, mevâkit, keyfîyyetü'l-irsâd, tanzimü'l-irsâd, tastihü'1-küre, alât-ı zılliyye ilimleri. Üçüncü kısım, aritmetik diye adlandırılan adefilmi: hesap, cebr ve'1-mukâbele, hisâbü'l-hat'eyn, hisâbu d-düver ve'1-vesâya, hisâbü'd-dirhem ve'd-dînâr, havassu'l-a'dâd, et-teâbi'1-adediyye fi'1-hurûb, hurûfu'n-nûrâniyye ve; z- zulmâniyye, tasrif bi'1-ismi'l-azam ilimleri. Dördüncü kısım, Musiki ilmi: Raks, naz ve şive ilimleri. Ameli ilimler: Bunlar da ikiye ayrılır. Birincisi: Fıkıh, feraiz, şurût ve sicillât, marifetu's-sâât, terekeyi taksimi bilme, meviza, dualar ve evrâd, âsâr ilimleri. İkincisi: İhtisâb, vazgeçilemez şeyleri elde etme keyfiyeti, askeri düzenleme keyfiyeti, milâha, harp aletleri ilimleri. İkinci Nevi: Hikmet-i ameliyye: Ahlak, tedbir-i menzil ve siyâset ilimleri. Bunlarla kitap tamamlanmış olup amlan ilimler bildiğiniz gibi 165 tanedir. Corci Zeydan'm Târihu âdâbi'l-luğatî'l-Arabiyye adlı eserinde (III, 316) bu kitaptaki ilimlerin sayısının 300 olduğu belirtilir.4171[63] Corci Zeydan bu

4170[62] Kettâni'nin kaydettiği ile Miftâhu's-saâde'nin matbu nüshasındaki "içindekiler" kısmı arasında gerek ana ve alt bölümler gerek bir başlık altında kaydedilen ilimler arasında farklılıklar mevcut olup kelime hataları dışında düzeltme yapılmamıştır.
4171[63] Corci Zeydan, III, 332.

bilgiyi ikinci cilt 316. sayfada yine verir.4172[64] Bu esere bakınız. O, Taşköprizâde ile oğlunun kitaplarını karıştırmış olmalıdır. Keşfuzzunûn' da müellif Miftâhu's-saâde'yi4173[65] zikrettikten sonra şöyle der: Sonra oğlu Kemaledalin Mehmed (ö. 1032/1623) birçok ilaveyle bir cilt halinde tercüme etmiş olup ilimlerin sayısını 500 fenne ulaştırmıştır.4174[66] Corci Zeydan'ın adıgeçen Târih'inde bu zeylden heberdar olmayışı tuhaftır. Muhtemelen asıl eserle fer'inin (zeyli, tercümesi) her ikisi de Miftâhu's-saâde4175[67] adıyla tanınmış olup bazan asıl esere işaret edip fer'i kastediyorlar, bazan da aksini yapıyorlardır.4176[68] Bu yüzdendir ki Keşfuzzunûn müellifinin ilimlerin taksimi faslında Taşköprizâde'nin eserindeki ilimlerin listesini verdiğini ve sayısını 305re ulaştırdığını gördüm.4177[69] O bununla mezkur zeyli veya başkasını kastetmiş olmalıdır. Bu zeyli 1331 (1913) yılında Merakeş'te gürdüm, hacmi bendeki nüshanın bir kata fazla idi. Bazı ilanlarda gördüğüme göre yakın zamanlarda Hindistan'da basılmıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Baba ile oğula ait eserleri birbirinden ayıranlardan biri de el-Mevâhibü'1-fethiyye fi ulûmi'I-luğati'l-Arabivye adlı eserinde Şeyh Hamza Fethullah el-Mısrî'dir. Hamza Fethullah, Taşköprizâde diye meşhur Ahmed b. Mustafa'nın 150 fenni topladığı Mıftâhu's-saâde adlı eseri olduğunu ve oğlu Kemaleddin Mehmed'in buna ilavede bulunarak fennlerin sayısını 500'e ulaştırdığını zikreder (I, 22). Yine bu eserde müellif "ilimlerin en güzel taksimi Taşköprizâde'nin Miftâhu's-saâde'de yaptığıdır" der ve onun nazarî ilimlerden 305 tane saydığını, tefsirin dallan olarak Suyûti'nin el-İtkân'da kaydettiği türleri zikretmesinde olduğu gibi bu konuda bir artırma (mübalağa) temayülü bulunduğunu belirterek itirazda bulunur. Kendisine şu cevap verilir: Eserleri tenkid etmek, onları telife, sağlam ve düzenli kılmaya nisbetle daha kolaydır. Nitekim bu durum büyük yapılarda da müşahede edilir; bir taşını bir taş üzerine koymaya gücü yetmeyen her kıt akıllı, onu yapanı tutup tenkit eder. Daha sonra Keşfuzzunun'da (s. 571) Taşköprizâde'nin oğlu Kemaleddin Mehmed'in, babasına ait Miftâhu's-saâde'yi bazı ilave ve tasarruflarla büyük bir cilt halinde Türkçe'ye tercüme ettiğini ve 1032 yılında vefat ettiğini gördüm.4178[70] Ona bakınız. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Keşfuzzunûn müellifi, Muhammed Emin b. Sadeddin eş-Şirvâni'nin (Ö. 1036/1626) Osmanlı sultanı Ahmed için bir kitap yazdığını ve onda akli ve nakli ilimlerden elli üç ilmi ele alarak eserini el-Fevâidü'1-hakâniyye el-Ahmedhâniyye diye adlandırdığını zikrederek şu bilgiyi verir: Eseri, sultanın ordusunun düzeni gibi bir mukaddime, meymene (sağ tarafT, meysere (sol taraf), kalb (orta mevki) ve sâke (arka taraf) şeklinde düzenledi. Mukaddime ilmin mahiyeti ve taksimine dairdir. Kalbde serî

4172[64] Corci Zeydan, II, 540.
4173[65] Metinde Miftâhu'1-ulûm şeklinde geçmiştir.
4174[66] Keşfuzzunûn, II, 1762.
4175[67] Metinde Mîftâhu'l-ulf.m şeklinde geçmiştir.
4176[68] Durum gerçekte bSyîe olmayıp İsamüddin Ahmed Efendinin eseri Miftâhu's-saâde, oğlu Kemaleddin Mehmed tarafından yapılan tercümesi ise Mevzûâtü'l-ulûm adını taşımaktadır.
4177[69] Keşfuzzunûn, 1,14-17. Mehmed Efendi de Mevzûâtü'l-ulûm'da (I, 16} babasının üçyüzden fazla ilim adı saydığını söyler.
4178[70] Keşfuzzunûn, II, 1906.

ilimler, meymenede edebi ilimler, meyserede sayıları 30'u bulan akli ilimler, sâkede de hükümdarların âdabı ilmi ele alınmıştır. Bu sayıyla sınırlı kalması, ebced hesabına göre Ahmed adının tekabül ettiği sayıya denk düşmesi sebebiyledir.4179[71]

Taşköprizâde'den sonra Abdülkâdir et-Taberi el-Mekkî Uyûnu'l-mesâil min a'yâni'r-resâil adlı eserini telif ederek onda 40 ilmi topladı. Fakat matbu nüshasındaki ilim sayısı bundan azdır.4180[72] Bundan sonra Mustafa Hacı Halife (ö. 1067/ 1657) Keşfuzzunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn adlı eserini yazdı. Bu eser Taşköprizâde'nin büyük ve küçük Miftâh'larında4181[73] zikrettiği ilim dalları ile bu konularda yazılan kitapları kapsamaktadır. Keşfuzzunûn iki cilt olup kendisiyle birlikte basılan zeyilleri vardır. Fakat eseri basanlar asıl kitapla zeylini birbirinden ayırmadıklarından eseri mütala eden veya ondan nakilde bulunanı tereddütte bırakmaktadırlar. Bunun da sebebi musahhihler ile eseri basanların bilgisizliğidir. Odan sonra Ebû Ali Hasan b. Mesud el-Yûsi el-Mağribi (ö. 1101/1690) el-Kânûn'u4182[74] yazdı. Yûsi, orta büyüklükte bir ciltten ibaret olan bu eserde ilim, alim ve ilim öğrenen kimseyle ilgili hükümleri ele almış olup üç bâbdan meydana gelmiştir. Müellif birinci babın onuncu faslında ilmin tarifim yapar ve ilimlerin taksiminden bahseder. İlimlerin kısaca eski ve yeni, felsefi ve İslamî şeklinde taksim edildiğini ve bunun daha sağlam olduğunu belirtir, sonra ilimleri ele alarak onları uygun gördüğü şekilde, yani felsefî ve İslamî olarak ikiye ayırır. Önce felsefî olanları, sonra da İslamî olanları ele alır. Bu gerçekten faydalı bir kitap olup birçok konulan ve değerli bilgileri içermektedir. Onun çağdaşlarından Ebû Zeyd Abdurrahman b. Abdülkâdir el-Fâsî (ö. 1096/ 1685) de Kitâbu'l-Uknûn fi mebâdi'1-ulûm adlı eserini yazdı. Recez tarzında manzum bir eser olup yaklaşık 17.000 beyitten oluşmaktadır.4183[75] Kâdiri'nin Neşrü'l-mesânî adlı eserinde müellifinin biyografisinde bu eserin 150 veya daha fazla ilmi kapsadığı belirtilir.4184[76] İfrâni'nin Safve'sinde4185[77] ise 300'den fazla ilmi kapsadığı fakat tamamlanmadığı belirtilir.

İşte el-Uknûn'daki ilim dalları ve her dalın ihtiva ettiği beyit sayısı: İlmü'l-akâid / 29, ilmü't-tefsir / 107, ilmu ıstılâhi'l-hadis / 49, ilmu usûli'1-fi-kıh / 52, ilmu fıkhı'1-ferâiz / 30, ilmü'n-nahv / 56, ilmü't-tasrif / 44, ilmü'l-hat/26, ilmu 1-meâni / 73, ilmü'l-beyân / 31, ilmü'1-bedi / 52, ilmu t-teşrih / 36, ilnıü't-tıb / 124, ilnıü't-tasavvuf / 50, ilmul-kelâm / 62, ilmü'l-kırâât / 303, ilmü's-siyer / 196, ilmü'l-cedel / 118, ilmü'l-ferâiz / 98,

4179[71] Keşfuzzunûn, II, 1906. Metindeki düşüklük ve hatalar için aslıyla karşılaştırınız. Şirvâni için de bkz. Muhibbi, Hulâsatü'1-eser, III, 475-476; Kehhâle, IX, 73-74; GAL, II, 603, Suppl., II, 673.

4180[72] Taberi'nin (ö. 1033/ 1624) bu eseri basılmıştır (Kahire 1316). bkz. Muhibbi, II, 457-464; Suppl., II, 509.

4181[73] Kettâni'nin küçük Miftâh'tan neyi kastettiği anlaşılmamaktadır. Katip Çelebi'nin faydalandığı eserler arasında Taşköprizâde'nin Miftâhu's-saâde'si ile Nevâdirûi-ahbâr fi menâkİbi'l-ahyâr adlı eserleri olduğu bilinmektedir (bkz. Keşfuzzunûn, Türkçe mukaddime, I, 9). Kettâni'nin bununla Miftâhu's-saâde'nin muhtasarı Medînetü'l-ulûm'u kastetmiş olması da muhtemeldir.

4182[74] el-Kânûn alâ ahkâmi'1-ilm ve ahkâmi'I-âlim ve ahkâmı'1-müteallim (Fas 1310, 1315). bkz. Fihrisü'l-fehâris, II, 1154-1161; GAL, II, 605, Suppl., II, 675-76; Serkis, II, 1958-59.

4183[75] Fihrisü'l-fehâris, II, 735-36; Suppl., II, 694-95; Kehhâle, V, 145.

4184[76] Neşrü'l-mesânî, II, 325.

4185[77] Safvetu men inteşer min ahbâri sulehâi'1-karni'l-hâdi aşer (Suppl., II, 681-82).

ilmü'l-cümel / 46, ilmü'r-resm / 112, ilmü'z-zabt / 45, ilmü'1-arûz / 78, ilmü'l-kavâfi / 24, ilmü'l-edeb / 245, ilmü'l-cirâhât /116, ilimi'1-ilâc / 146, ilmu âdâbi'd-din / 151, ilmü'l-mantık / 61, ilmü't-tecvid /132, ihnü'ş-şenıâil / 89, ilmu 1-hilâfiyât / 80, ilmü'l-ferâiz bi'1-küsûr / 36, ilmu san'ati'l-i'râb / 94, ilmü'1-luğa / 171, ilmü'l-kitâbe/55, ilmu mizâni'ş-şi'r / 77, ilmu'l-mûsikâ/ 72, ilmü'lrbaytara / 115, ilmutıbbi'l-hayevân/74, Umü'l-ezkâri'n-nebeviyye/59, ilmü'l-mükevvenât /174, ilmü'1-vakf ve'l-ibtidâ/120, ilmul-hadis/113, ilmü's-safsata/121, ilmü'l-hisâb/118, ilmu usûli'n-nahv/235, ilmu nezâiri'n-nahv/67, Umu esrâri'r-resm/155, Umu kitâbeti'ş-şi'r/33, ilmu usûli'l-luğa/51, Umu kânûni'l-luğa/84, ümü'l-bayzara/69, ilmu tıbbi't-tayr/86, ilmu t-terbiyye bi'l-ıstılâh/44, ilmü'l-felsefe/121, ilmu âdâbi'l-kırâe/81, ilmü't-târih/178, ilmü'l-fıkıh/474, ilmü11-aded/129, ilmü'1-cebr ve'l-mukâbele/170, ilmü't-teksir/50, ilmü'l-aritmâtîkî/138, Umu l-hendese/148, ilmü'l-cuğrafıyâ/159, ilmü'l-ihtüâc/80, ilmul-firâse/79, ilmii's-siyâset/72, ilmü'r-riyâset/180, ümü'l-ilâhiyyât/151, ilmü'l-aşr/87, ilmü'l-ahkâm/445, ilmü'l-kazâ/151, ilmü'l-fütyâ/48, ilmü't-ta'bir/88, ilmü'l-usturlâb/58, ilmü'r-rub'u'l-mücîb/81, ilmü's-safîhati'z-zerkâliyye/69, ilmü's-safîhati'-şikâriyye/63, ümur-rub'i'l-mukantar/117, ilmü'l-usturlâbil-cenûbi/32, ilmü's-simyâ/289, ümü'l-hikme/113, ilmü'l-kimyâ/ 170, ilmü't-tabiiyyât/190, ilmü'l-âdiyât/118, ilmu hatti'r-reml/240, ilmü'l-ket&81, ilmu 1-evfâk/84, ilmü'l-vesâik/47, ilmu farzi'n-nefekât/480, ilmü'l-burhân/29, ilmü'l-hisbe/533, ilmü'n-nazâre/70, ilmü nazari'l-mevâris/64, ilmü'l-hey'e/344, ilmü'l-felek/147, ilmü'l-Mecisti/31, Umul-cumetrîkâ/24, ilmul-kelâmi'l-irfâni/ 142, ilmu esrâri'd-dîn/104, ilmü'ş-şehâde/172, ilmü'n-nevâmîs/176, ümü'l-menâzir/56, ilmü'l-ensâb/361, ilmü'l-misâha/26, ilmü't-tevkît/59, ilmü'l-irsâd/43, ilmü't-ta'dîl/54, ilmu ahkâmi'n-nücûm/62, ilmu ensâbi'ş-şurefâ/65, ilmü'l-aşr/18, ümü'l-cemi'l-kebir/17, Umu cem'i'l-cem/19, ilmu's-seb'i's-sağir/16, ilmu usuli'd-din/26, ilmü'l-akâidi'l-hâtimiyye/32, ilmü'l-usûli'l-vasatî/37, ilmü'l-hey'eti'l-hâtimiyye/5, ilmü'l-müvellİdât/78, ilmü'd-düvel/20, ilmu arûzi'l-müvelledîn/18, ilmü't-tevkîti'1-me'sûr/44, ümur-rivâye/27, ilmü't-tıbbi'n-nebevi/39, ilmü1 l-fıkhi'ş-şâfiî/527, ilmü'l-fıkh/264, ilmü'l-fıkhi'l-hanbelî/426,, ilmü'l-hey'eti's-seniyye/16, ilmü'n-nücûm/17, ilmü't-tılsımât/19, ilmü'l-garâse/16, ilmü'l-esmâ/19, ilmü'l-ezyâc/15, ilmü'l-filâha/14, ilmu fîlâhati'n-nahl/15, Umu filâhati'd-decâc/16, ilmu füâhati'l-hammâm/15, ilmu fılâhati'l-ivvez ve'l-berek/140, ilmü'l-hurûf/16, ilmü'd-dîma/15, ilmul-kehâne/29, ilmu mîzâni'l-mâ/16, ilmü'l-emsâl/17, ilmü'l-kıyâfe/15, ilmü'l-işâre/16 ilmu esrâri'l-halîka/18, ilmu teşrîhi't-tayr/7, ilmu teşrihi'd-devâbb/20, ilmu firâseti'l-hayevân/15, ilmu ahkâmil-ehille/21, ilmu âli düşmân/20, ümü'l-mesâmitât/7, ilmu tıbbi'n-nebât/17, ilmu esrâri'l-hurûf/33, ilmü'l-istüıdâmât/38, ilmü't-tıbb bi'l-elhân/8, ilmu mesâhati'l-arz/15, Umu i'râbi'l-mu'cem/8, Umu hisâbi't-taht ve'l-mil/21, ilmu ukûdi'l-ebniye/1, ümü'l-mutâbaka/10,

ilmü'l-muvâzanât/9, ilmü'l-muâmelâti's-sekkiyye/22, ilmü'l-muâmelâti't-tıbbiyye/17, ilmü'l-muhârecât/17, Umu esrâri'l-aded/16, ilmü'l-iktibâsât/6, ilmü's-siyâsetirl-akliyye/4, ilmu tedbîri't-tabîa/38, ilmu arzi'l-hakîka/1, ilmü'r-riyâza/1, ilmu suveri'l-meâni'l, ilmu ih.tilâfı's-suver/1, ilmu esrâri't-tabîa/1, ilmü't-târihi'n-nücûmî/6, ilmü'l-isti'dâdât/37, ümü'z-zecr/18, ilmü't-tefâül/17, ilmü'l-vefeyât/8, ilmü'l-münâsebât/15, ilmü'l-benkemât/1, ilmü's-sireti'n-nücûmiyye/1, ilmü'l-mâddiyât/1, ilmu hey'eti'l-arz/1, ilmü't-tedrîs/8, ilmü'l-firâseti'r-rûhâniyye/4 ümü't-te'lîf/6, Umu hendeseti'l-eşcâr/18, ilmü't-tevârîhi'l-Kur'âniyye/19, ilmu hendeseti'I-mahrûtât/1, ilraii't-teşkîk/1, ilmü't-tavâiyye/5, ilmü't-tefâvüt/1 ilmü's-siyaseti'ş-Şer'iyye/5, ilmu a'mâri'l-akâkir/74, ilmu ibdâli'l-akâkir/79, ilmu kuva'l-akâkir/11, ilmü'U akrabâzîn/14, ilmü'ş-şa'veze/14, ilmu nevrîk/17, ilmü'ş-şetâre/178, ilmü'ş-şem'ane/15, ilmü'n-necâme/39, ilmu usûli't-tıbb/17, ilmü'l-misâha bi'l-usturlâb/16, ilmü't-ta'bir mine'l-felek/13, ilmü'l-misâha bir'rLrub/l5, ilmü't-tıbb mine'l-hurûf/18, ilmü'l-misâhati'l-felekiyye/17, iimü'l-hey'eti't-tevkitiyye/23, ilmu istinbâti'I-miyâh/27, ilmü'd-darûriyyât/17, ilmü'l-istihdâr/20, ilmü'l-misâha bi'l-hat'eyn/7,[4186[78]] ilmü'l-misâha bi'l-cehr/7, ilmü't-tıbb bi'l-hayl/17, ilmü'l-hey'eti'r-rîhiyye/4, ilmu hisâbi'l-cümle/20, ilmü hisâbi't-ta'dîl/19, ilmü'l-istinzâlât/38, ilmü'l-ciliyyân/18, ilmu hisâbi'l-âm/53, ilmü'r-rûhâniyyât/32, ilmü'l-imtizâcât/20, ilmü'l-ihtibârât/18, ilmu hisâbi'l-hat'eyn/8, ilmü'l-cedvel/18, ilmu hisâbi'r-rub/16, ilmü'l-irâfe/18, ilmü'l-ihtibârâti's-seniyye/7, ilmü'l-münâzara/36, ilmu tezâddi'n-nebât/1, ilmü'l-hatti'l-munsif/l[4187[79]], ilmu tıbbi'l-hat/10, ilmü'1-hatti'l-mecrûr/l, ilmü't-takvîmât/17, ilmü'l-ihtiyârâti't-tıbbiyye/43, ilmü't-tıbbi'n-nücûmî/17, ilmu vaz'i'l-usturlâb/14, ilmu tahtitu'r-ruhâm/14, ilmü'l-atrîmûnâ/16, ilmu fılâhati'd-devâbb/18, ilmü'l-hankatarât/18, ilmu yedâkubâ/18, ilmü'z-zeyrece/19, ilmü's-sercaa/17, ümü's-sihr/19, ilmu merâkizi'l-eskâl/1, ilmü'l-merâya'l-muhrika/1, ilmu cerri'l-eskâl/1, ilmü'1-Mecisti'l-hâtimiyye/l, ilraü'z-zecr/38, ilmu mizâni'l-melhûn/8, ilmü'l-vecheteyn/1, ilmü'l-irtibâtât/1, Umu tedbîri'l-mehzil/1, ilmü'l-âhbâr/56, ilmu ahbâri'l-mükâşefe/10, ilmu resmi'r-ruhâm/20, ilmü'l-merâi/71, ilmü'l-furûsiyye/19, ilmu tezbîri'l-eşcâr/18, ilmü'z-zirâa/19, ilmu vaz'i'l-cedvel/17, ilmü't-tedâhul/1, ilmu analûtikâ/1, ilmu tûrîka/1, ilmü'1-flrâseti'n-nebeviyye/l, ilmu hiyeli'ş-şerîa/1, ilmu firâseti'l-miskî/1, ilmü'l-mütekâbilât/1, ilmü'l-ihtiyârâti't-tecribiyye/18, ilmü't-tevessüm/8, ilmü'l-ahlâk/11, ilmü'r-raky/1, ilmü'l-muhammesi'l-hâli/27. Böylece bu eserdeki ilim dallarının toplamı 278, önsözdeki 62 beyit eklenince beyit sayısı da 17.383 olmaktadır.

Allâme Şeyh Ali el-Mevsılî de Tevâliu'n-nücûm fî müfâhareti'l-ulûm adlı

[4186[78]] krş. Miftâhu's-saâde, I, 392. Metinde "httâbeyn" şeklinde geçmiştir.

[4187[79]] Bu ifadenin hattul-Mushaf (Miftâh, I, 93) veya el-hattu'l-mansûb (bkz. El, IV, 1119) olması da muhtemeldir.

eseri yazmış olup 73 ilim arasındaki üstünlük konusunu ele almıştır.4188[80] Ondan sonra Fas kadısı Şeyh Talib b. Hamdûn b. el-Hâc (Ö. 1274/1857) geldi ve el-Ezharü't-tayyibetü'n-neşr fîmâ yeteallak bi-ba'zi'1-ulûm mine'I-mebâdi'I-aşr adlı eserini yazdı. Çok faydalı bir kitap olup Fas'ta basılmıştır.4189[81] Daha sonra Mısır ulemasının eşsiz şahsiyetlerinden Şeyh Abdülhâdi el-Ebyârî (ö. 1306/1888) Suûdu'l-metâli adlı eserini kaleme aldı ve iki ciltte şerhetti, Mısır'da basılan bu eserde 40 dolayında ilmi toplamıştır. Son derece faydalı olan bu eserde dilediği konuları etraflı ve güzel bir şekilde işlemiştir.4190[82] Sonra Muhammed Ferid Vecdi Dâiretü'l-maârifini yazdı. Müteaddit ciltlerden oluşan eser defalarca basılmıştır.4191[83] Yine Ferid Vecdi'nin Kenzü'1-ulûm ve'1-luğa4192[84] adlı eseri vardır. Bu iki eser, çağımızda kaleme alınan ve tertip, bölümlere ayırma ve kolaylık güzelliği ile çağın ruhuna uygun ve Özlü bir ifade ile bilgilere ulaşmayı sağlayan kitapların en faydalılanndandır. Allah onları hayırla mükâfatlandırsın. Amin.4193[85]

Sünnetin Kur'an-ı Kerim'e Dayandığı, Sahih Hadisin Lafzının Veya Lafzının Bir Kısmının Veyahut Manasının Kur'an'da Bulunduğu

Said b. Cübeyr şöyle der: Bana Resulullah'tan hiçbir hadis ulaşmadı ki onu onaylayan bilgiyi Kur1 an'da bulamayayım.4194[86] İbn Mesud şöyle der: "Size bir hadis naklettiğimde onun Kur'an'daki onayını da haber veririm". Bunu İbn Ebi Hatim tahric eder. İbn Berrecân4195[87] şöyle der: "Allah Resulü birşey söylememiştir ki Kur'an'da bulunmasın veya Kur'an'da onun aslı (temeli, özü) yakın veya uzak bir şekilde mevcut olmasın. Onu anlayan anlar, görmeyen de görmez. Resulullah'ın hükmettiği ve karara bağladı herşeyde durum böyledir. Talip kimse bunu gayret ve içtihadı, anlayışının miktarı ölçüsünde kavrar".
Ebu 1-Abbas el-Makkari Ezhâru'r-riyâz'da, Ebû Zeyd Abdurrahman b. el-Kasîr el-Gırnâtî'nin, hocası Kadı Iyâz'm eş-Şifâ'da kaydettiği Hz. Peygamber'in "O (Kur'an) haktır, şaka değildir"4196[88] sözüyle ilgili olarak eş-Şifa'nın kenarına kendi elyazısı ile yazdığı şu bilgiyi nakleder: Abdurrahman şöyle der: Derin bilgi sahibi alimlerden ulaştıklarımızdan biri şöyle dedi: Sahih hadisin lafzını veya lafzının bir kısmını veyahut manasını Kur'an'da arayın, bulursunuz. Anılan söz de bu kabildendir. Hadiste geçen "O haktır, şaka değildir" sözü de Allah Teâlâ'nın "O (Kur'an) muhakkak (hak ile bâtılı) ayırdedici bir sözdür.'O şaka değildir"(T'arık

4188[80] Bu zat İbnü'l-Mahallî diye bilinen Muhammed b. Ahmed b. AH el-Mevsilî (ö. 890/1485) olacaktır (bkz. ed-Dav'u'1-lâmi', VII, 16-17; Izâhu'l-meknûn, II, 88).
4189[81] Fihrisü'l-fehâris, I, 465-466; Abbas b. İbrahim, el-İ'lâm, VI, 306-308. Brockelmann bu eseri el-Medhal müellifi Ibnü'1-Hâc el-Abderî'nin eserleri içinde göstermiştir (Suppl, II, 95).
4190[82] Eserin tam adı Suûdu'l-metâli lî-suûdi'1-mutâU olup müellifin vefat tarihi de 1305 (1887) olarak geçmektedir. (Suppl., II, 74; Kehhâle, VI, 203).
4191[83] On cilt halinde basılmıştır. (Kahire 1910-1918,1923). bkz. Serkis, II. 1451; Suppl, III, 325.
4192[84] Bu eser de matbudur (Kahire 1333-34). bkz. Suppl., III, 325.
4193[85] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/1-24.
4194[86] Bu konuda ayrıca bkz. İ'lâmü'l-muvakkiîn, II, 313.
4195[87] Metinde bu isim burada ve ileride İbn Burhan şeklinde geçmiştir.
4196[88] bkz. Hafâci, Nesîmü'r-riyâz, II, 533.

86/13-14) kelamı ile irtibatlıdır. İmam İbn Merzûk, hocalarından birinin çoğu zaman hadislerin mazmununu ayetlerden çıkardığını belirterek "Sabır ilk çarpış sırasında gerekir."4197[89] hadisini zikrederken şöyle dediğini kaydeder: Bu hadisin Kur'an-ı Kerinı'deki benzeri "...sıkıntı, hastalık ve savaş zamanında sabredenler" (Bakara 2/177) ayetidir. Ibn Merzûk'un anlam olarak kaydedilen sözü burada sona erdi. Derim (Makkari): Arkadaşımız ve çağdaşımız, salih ve bereket sahibi fakih, allâme, arif sûfi Sidî Abdurrahman el-Fâsî de (Allah onu korusun) bu yolu izlemiş olup yanında Hz. Fatıma'nın Resulullah'tan (sav) bir hizmetçi istediği ve Resulullah'ın da onunla Hz. Ali'ye "Bu sizin için bir hizmetçiden daha hayırlıdır"4198[90] buyurduğuna dair hadis okunduğunda şöyle demiştir: Bunu onaylayan âyet şudur: "Baki kalacak olan salih ameller ise Rabbinin katında sevapça daha hayırlıdır" (Kehf 18/46).4199[91]

Anne tarafından, dedemin dedesi Ebu'1-Feyz Hamdûn Ibnu'l-Hâc'ın Nefhatü'1-miski'd-dâri adlı eserinde4200[92], Ibn Hacer'in Mukaddime'sine yaptığı manzumesindeki Allah'ın Kitabı sanki sundusten bir dokuma Ve Resulullah'ın sozu desenli nakış sözüyle ilgili olarak, bunun şerhi üzerinde elyazısıyla kendisinin Sahih-i Buharı'yi okuttuğunu ve her bâbda o babın Kur'an'daki mesnedini yazdığını kaydeder. Onun oğlu ve Fas'ta guçlu muhakkik alimlerin sonuncusu Ebû Abdullah Muhammed Tâlıb b. Hamdûn Ibnu'1-Hâc adı geçen babasının biyografisine dair kaleme aldığı Riyâzü'I-verd'de4201[93] şöyle der: O çoğu zaman Sahih-i Buharı'nin hadislerinin muhtevasını âyetle açıklar ve her konu başlığında onun Kur'an'dan dayandığı âyeti belirtirdi. Bu, ilimlerde derinleşmiş alimlerin metodudur.

Daha önce Suyûti'den nakledildiği üzere Ibn Berrecân4202[94] -ki 530'dan (1136) sonra Merâkeş'te vefat etmiş olup Ebu'r-Ricâl diye de tanınan arif imam Ebû'l-Hakem Abdusselam b. Abdurrahman b. Berrecân'dır4203[95] -Kur'an-ı Kerım'de hadisleri destekleyen âyetlerle ilgili bir eser kaleme almıştır. Derim: Ibn Berrecân'ın bu eseri Sahih-i Müslim'in hadisleriyle ilgilidir. Endülüs hattıyla yazılmış bir nüshası bende bulunan ve yazarının kim olduğunu tesbit edemediğim İbn Beşkuvâl'm Sıla'sına ait bir zeylde bu eserin adını da öğrendim. İbn Berrecan'ın biyografisinde müellifin verdiği bilgi şudur: O,' Müslim b. Haccâc'ın Sahih'indeki hadisleri Allah'ın kitabından istihracı hedeflediği Kitabü'l-İrşâd'ı yazdı. Bir bazan bir ayetin nassından, bazan mefhumundan, bazan işaretinden, birbirine uygun veya zıt düşen iki ayetten veya birçok ayetten v.s. sana gösterir. Öyle ki işaret .edilen gayeyle kaleme aldığı eserinin muhtevasıyla ilgili olarak şöyle der: Allah Teala'nın Peygamberi hakkında buyurduğu "O, hevâdan

---

4197[89] Buharı, Cenâız 32, 43, Ahkâm 11, Müslim, Cenâız 14-15.

4198[90] Buharı, Nefekât 7, Müslim, Zıkr 63-81.

4199[91] Makkan, Ezhâru'r-riyâz, IV, 318-319.

4200[92] GAS, 1,130, Abbas b ibrahim, eM'lâm.III, 117-130 Ibn Hacer'in Mukaddime'sını nazmederek Nefhatü'1-miski'd-dârî adıyla ayrıca şerhetmıştır.

4201[93] Fihrisu'l-fehâris, I, 465.

4202[94] Metinde Ibn Burhan şeklinde geçmiştir.

4203[95] Ibn Berrecân (o 536/1141) için bkz Zehebı, A'Iâmu'n-nubelâ, XX 72-74, Suyûtı, Tabakâtu'l-mufessirin, s 68, Mjftâhu's-Saâde, II, 111-112, 537; GAL, I, 559, Suppl., I, 775-776.

konuşmaz" (Necm 53/3) sözünün manasını göstereceğim.
Bu kitap, müslümanların telif ettiği en nefis ve en enteresan eserlerden biri olup benim nazarımda Huzâi'nin kitabından sonra gelir. Eğer elde edebilseydim sevinirdim.4204[96]

Allah Resülü'nden Nakledilen Hadislerin Sayısı

Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerin sayısını tam olarak vermenin mümkün olmadığı açıktır. Nitekim ashabın sayısı da ancak yaklaşık olarak verilebilmektedir. Çünkü ilk hicri yüzyılda insanlar tam anlamıyla onların sayısını tedvinle meşgul olmadılar. Ahşabın sayısını tam olarak tesbit nasıl mümkün olabilir ki Sahih-i Buharı de Ka'b b. Mâlikin Tebük Gazvesi'ne gidemeyişi kıssasında şöyle dediği zikredilir: "Resulullah'la birlikte bulunan müslümanların sayısı çok olup onları tamamen toplayan bir kitap -ki bununla divanı kastediyor- mevcut değildir"4205[97]. Irâki'nin Elfiyye'sinde şöyle denir:
Tam olarak sayılamaz onlar, çıktı
Yetmiş bini Tebük seferine, katıldı
Hacca kırk bini ve Allah Resulü vefat ettiğinde
Bu iki sayının toplamı ve artı dört bin ashabı vardı.4206[98]
Bununla birlikte ashapla ilgili olarak yazılan eserlerde toplam sayılan on bini bulmamaktadır. Bunun da sebebi insanların ilk yüzyılda ashabın sayısı ve kaydedilmeleri konusunda eser yazmakla ilgilenmemeleridir. Fakat imamların belledikleri miktardan hareketle hadislerin sayısını yaklaşık olarak çıkarmak mümkündür. Hafız îbn Nâsiriddin ed-Dımaşkî'nin Şerhu Bediiyyeti'l-beyân'ında şu bilgi verilir: Mütekaddi-min muhaddislerin belledikleri hadis sayısına gelince, Ebubekir b. Abdullah b. Ebi Şeybe'nin belirtiğine göre yirmi bin hadisi imlâ yoluyla yazmayan kimse hadis sahasında yetkili ve mahir kimse (sâhibu hadis) sayılmazdı.4207[99]
İmam Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kûtü'l-kulûb'unda (I, 147) şu bilgi verilir: İmam Ahmed b. Hanbel'e "kişi yüz bin hadis yazınca fetva verebilir mi?" diye soruldu, o "hayır" dedi. "Ya ikiyüz bin hadis?" diye soruldu, yine^ "hayır" karşılığını verdi. "Ya üçyüzbin hadis?" denildi, "umarım" diye karşılık verdi.4208[100] Suyûti'nin Simam müşteha'1-ukûl fi münteha'n-nukûl adlı eserinde de şu bilgi verilir: "Ebû Zur'a bir milyon hadis bellemişti. Buhari bunun onda biri olarak yüz bin hadis hıfzetmişti. Bu sayının tümü İmam Ahmed b. Hanbel'in bellediklerinden bir bölümdür."
Gıdâü'l-elbâb'da kaydedildiği üzere Abdülvehhâb el-Verrâk şöyle der: "Ahmed b. Hanbel gibisini görmedim." Kendisine "diğer gördüğün kimselerden üstün olarak onun ilim ve faziletinden gördüğün nedir?" diye

4204[96] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/24-26.
4205[97] Buhari, Meğâzi 79; Müslim, Tevbe 53; Fethu'1-Bârî, XVI, 242. Metinde "müslümanlar" kelimesi yerine "ashab" kelimesi geçmekte olup Kettâni bu rivayeti doğrudan Buhari'den değil, sözkonusu kelimenin "ashab" şeklinde kaydedildiği Elfiyye'den (s. 353) almıştır.
4206[98] Elfiyyetü'l-hadis, a. 352-353. Metindeki hatalar için aslına bakılmalıdır. Ashabın sayısı için ayrıca bkz. Zebîdi, İthâfu's-sâde, 1,187-188.
4207[99] bkz. Tedribü'r-râvî, s. 11.
4208[100] Kûtü'I-kulûb, 1,147.

sordular, şu karşılığı verdi: "Bir adam ki kendisine altmış bin mesele soruldu, hepsine de "bize haber verdi, bize anlattı, rivayet ettik" şeklinde cevap verdi". İmam Sarsarı4209[101] de Lâmiyye'sinde şu sözüyle buna işarette bulunur:
Bİr milyon müsned hadis belledi
Nakleden bir kalple ezberleyip tesbit etti
Verdi cevap altmış bin meseleye
"Bize haber verdi" ile, değil sayfalardan nakille.
Seffârîni Şerhu Manzûmeti'l-âdâb'da (II, 359) şöyle der: Dünyada hiçbir imamın bunu yaptığı bilinmemektedir. Seffârini, c. II, s. 369'da da İbnü'l-Cevzî'nin Saydu'l-hâtır'ından şu bilgiyi nakleder: "İmam Ahmed Müsned'i derlemek için dünyayı iki defa dolaştı.4210[102] Bir başka yerde "Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i mükerrerler dışında otuz bin hadisi, Tefsir'i ise yüzyirmi bin hadisi ihtiva eder4211[103]", bir diğer yerde de şöyle der: Aralarında îbn Hacer el-Askalânî'nin de bulunduğu hafızlardan birçoğu şöyle demişlerdir:
"İmam Ahmed b. Hanbel'den başka hiçbir kimse Allah Resulü'nün sünnetini tam bellemiş (ihata etmiş) değildir." Seffârîni şöyle der: Bu, onun kendisiyle bu ümmetin diğer insanlarından, imamların geçenleri ve geleceklerinden üstünlüğe sahip olduğu övünmeğe değer bir husustur (I, 258).
Derim: Bu bilgiye ve bütün sünneti ihata eden kimsenin lakabı olan hâkim vasfına sahip kimsenin mevcut olmadığı ve olamayacağı şeklinde alimlerin söylediği söze bakın. Hafız İbn Hacer'in yukarıda anılan sözü nerede kaydettiğine bakmalı. Ancak ondan nakilde bulunan, söylediğinden emindir. Keşüuzzunûn'da müellif Cem'u'l-cevâmi'den sözederken şöyle der: "Bütün rivayet ve mesmûâta ulaşmanın imkânsızlığı sebebiyle, bütün hadisleri ihata ve istiab iddiasına imkân yoktur"4212[104] Hafız Suyûti Tedrîbü'r-râvi'nin başında (s. 8) şöyle der: Hafız ların belledikleri hadis sayısıyla ilgili olarak söylenen sözlerden bazıları şöyledir: Ahmed b. Hanbel "Müsned'i yediyüz elli bin hadisten seçtim" der. Ebû Zur'a er-Râzî de "Ahmed b. Hanbel bir milyon hadis ezberlemişti" demiştir. Kendisine "bunu nereden biliyorsun?" diye sorulduğunda, "onunla müzakerede bulundum, bazı konulardaki hadisler üzerine onunla tartıştım." Yahya b. Main "elimle bir milyon hadis yazdım", Buhari "Yüz bin sahih hadis, ikiyüz bin da sahih olmayan hadi bellemişimdir", Müslim "bu sahih m ü s n e d i4213[105] üçyüz bin dinlenmiş hadisten derledim", Ebû Davud "Resulullah'tan (sav) nakledilen beşyüz bin hadis yazdım ve es-Sünen'in ihtiva ettiği hadisleri bundan seçtim" ve Hâkim de el-Medhal'de şöyle der: Hafızlardan biri beşyüz bin hadis ezberledi. Ebû Ca'fer er-Râzî'yi şöyle

4209[101] bkz. Suppl., I, 443.
4210[102] Saydu'l-hâtır, s. 246. "Hatır" kelimesi metinde "Havâtir" şeklinde geçmiştir. Ibnu 1-Cevzi devamla Müsned'in onbini mükerrer olmak üzere kırk bin hadis ihtiva ettiğini belirtir.
4211[103] İbn Ebî Ya'la ve Zehebi'nin yüzyirmi bin hadis ihtiva ettiğini kaydettikleri bu tefsirin bugüne ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir, (bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", DIA, II, 79).
4212[104] Keşfuzzunûn, I, 597.
4213[105] Bununla kendi Sahih'ini kastetmiştir.

derken duydum: Ebû Abdullah b. Vâre'yi şöyle derken duydum: Ben Nisabur'da Ishak b. İbrahim'in yanındaydım, Irak'lı bir adam şöyle dedi: Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken duydum: "Hadislerden yediyüz küsur bini sahih 'tir, şu genç -Ebû Zur'a'yı kastederek- yediyüz bin hadisi ezberlemiştir." Beyhaki şöyle der: Ahmed b. Hanbel, bununla hadisler, sahabe ve tabiin sözlerinden sahih olanları kastetmiştir.4214[106]

Derim: Allah Hafız Beyhaki'ye rahmet etsin. O, Ahmed b. Hanbel'in sözünü açıkladığı bu ifadeyle kalpten gamı ve dinden de en büyük kınamayı giderdi. Şimdilerde fıkıhla ilgilenenlerin birçoğu, Allah'ın dini korumayı tekeffül etmesine rağmen, "bu kadar hadis şimdi nerededir, tedvin edilmedi mi?" demektedirler. Beyhaki açıkladı ki bu büyük rakamlardan maksatları sünneti, ashab ve tabiinin â s â r 'ını kapsayan rivayetlerdir. Yahut da onlar bununla hadisin çeşitli rivayet yollarını kastediyorlar ve her bir yolu bir hadis sayıyorlardı, Bazan hadis bir tane olur da rivayet yolları, lafızlarının farklılığı ve onu rivayet edenlerin çokluğu bakımından bir tek hadis yüz hadis sayılır. Çünkü onlar şöyle derlerdi: Biz bir hadisi yirmi yoldan (v e c i h) yazmazsak onu tanıyanlayız.

Hafız İbnü'l-Cevzî'nin Saydu'l-hâtır4215[107] adlı eserinin 175. faslında şu bilgi verilir: Benimle hadis alimlerinden biri arasında İmam Ahmed b. Hanbel'in "Resulullah'tan (sav) yedi yüz bin hadis sahih olarak nakledilmiştir" sözüyle ilgili olarak bir konuşma geçti. Ben ona şöyle dedim: "Ahmed b. Hanbel bununla hadislerin rivayet yollarını (tarik) kastetmiştir". O ise "hayır, metinleri kastetmiştir" dedi. Ben de "bu, tasavvuru uzak bir yorumdur" dedim. Sonra Ebû Abdullah el-Hâkim'in, bu şahsın söylediğini destekler mahiyette bir sözünü gördüm. Şöyle ki o Kitabü'l-Medhal ila Kitabi '1-Iklîl 'de şöyle der: "Resuhıllah'ın hadisleri on bine ulaşmaz, demek nasıl caiz olur? Kendisinden erkek ve kadın dörtbin ashabı rivayette bulunmuştur. Bunlar Mekke'de ve sonra da Medine'de yirmi küsur yıl kendisine arkadaşlık etmiş, şer'î hükümlerden ayrı olarak diğer sözlerini, fiillerini, uykusunu, uyanışını, hareketlerini v.s. bellemişlerdir." Tartıştığımız zat Ahmed b. Hanbel'in şu sözünü delil getirdi: "Resulullah'tan yediyüz bin sahih hadis nakledilmiştir. İshak b. Râhûye ezberinden yetmiş bin hadis i irf 1 â ettirirdi. Ebü'l-Abbas Ibn Ukde şöyle der: Ehl-i Beyt'e ait üçyüz bin hadis bellemişimdir". Ben de şöyle dedim: Bu söylenenlerle metinlere işaret edilmiş olması uygun değildir. Bu gerçeğin Hâkim tarafından nasıl farke dilmediğin e hayret ettim. O bilmektedir ki mevcut m ü s n e d 'lerin en kapsamlısı Ahmed b. Hanbel'inki olup onu derlemek için iki defa dünyayı dolaşmıştır. Müsned'i, onbini mükerrer olmak üzere kırkbin hadisten oluşmaktadır. Ahmed b. Hanbel onu yediyüz elli binden fazla hadisten derlediğini söyler. Dikkatli biri, onun bununla rivayet yollarından başkasını kastetmediğini anlamaz olur mu? Eğer yediyüz elli bin hadis Allah Resulü'nün (ayrı ayrı) sözleri olsaydı, bunlar nasıl zayi oldu ve niçin ihmal edildi? Hepsi de Ahmed b.

4214[106] Tedribü'r-râvi, s.12. Metinde Ebû Davud'la ilgili cümlenin baş tarafı düştüğü gibi başka hatalar da mevcuttur.
4215[107] Metinde Saydu'I-havâtır şeklinde geçmiştir.

Hanbel'in zamanına ulaştığı halde onlardan seçimde bulunup da gerisini attı mı? Oysa hadis alimleri mevzu (uydurma) ve yalan haberleri bile yazmışlardır. Bunları rivayet eden sahabilerin tabiine nakletmeden vefat ettiklerini söylemek de yakışık düşmez. Çünkü bu rivayetler Ahmed b. Hanbel'e ulaşmış olup bu şekilde birden yokolup gitmeleri düşünülemez. Ayrıca bilinmektedir ki o eğer sahih hadisleri, muhalfarz mevzu rivayetleri ve Resulullah'tan (sav) nakledilen herşeyi toplamış olsaydı yine elli bini bulmazdı. Gerisi ne oldu? Bu hadislerin tabiin sözü olduğu da söylenemez. Çünkü fıkıh alimleri onların görüşlerini naklederek- kaleme almış ve bunlara göre amel etmiş olup bu görüşleri terk de bu bakımdan sözkonusu değildir. O halde her akıl sahibi anlar ki Ahmed b. Hanbel o sözüyle rivayet yollarına işaret etmiştir. Hâkim'in vehmettiği yorum ise doğru değildir. Eğer bu itiraz kendisine arzedilip "geri kalanı nerede?" denilseydi, verecek cevabı olmazdı. Fakat kavramak nadir birşey olup başarıyı lütfeden Allah'tır.4216[108] İbnü'l-Cevzî'nin sözleri özetle verilmiştir.
İmam Ebü'l-Hasan es-Sindi el-Medeni, Ahmed b. Hanbel'm Müsned ine yaptığı haşiyesinde4217[109], Tîbi'nin Şerhu'l Mişkât'mdan4218[110] naklen Ahmed b. Hanbel'in "hadislerden yediyüz bini sahihtir" sözünü verirken hemen ardından "bu sayı ile kastedilen, hadislerin rivayet yollarıdır, metinleri değil" der. Bu bilginin aslı, el-Hitta (s. 26) müellifinin kendisinden naklettiği üzere Seyyid el-Cürcâni'ye aittir.4219[111] Keşfuzzunûn'da müellif bu sayılardan bazılarını verdikten sonra şöyle der: Bu sayılar gerçek anlamda olmayıp bundan kasıt sadece çokluk ifade etmektir.4220[112] Makbilî el-Yemeni el-Alemü'ş-şâmih fi îsâri'1-hak ale'1-âbâ ve'1-meşâyih adlı eserinde Suyûti'nin biyografisinde (s. 392), Suyûti'nin ikiyüz bin hadis ezberlediğini kaydettikten sonra şöyle der: "Bugün bundan daha fazla hadis ezberleyen kimse bulunduğunu sanmıyorum. Daha önce verilen bilgiler de gözönüne alındığında onun bellediği hadis sayısının ikiyüz bin olduğu anlaşılmaktadır. Bu da bazı muhaddislerin diğerlerinden naklen onun altıyüz bin hadis ezberlediğini kaydetmiş olmalarıyla çelişmez. Çünkü muhaddisler bir tek hadisi, rivayette bulunan sahabiye nisbetle tek hadis kabul ederler. Buna göre (metni aynı olan) bir tek hadis Suyûti'nin kitabında rivayet eden sahabîlere nisbetle bazan dört, on veya altmış hadis olur. Ashaba mevkuf olan hadislerde de durum böyledir. Yanlış yorumda bulunmamak için bizim zikrettiğimize dikkat et".
Münâvi, eş-Şemâil'e yazdığı şerhin başında, muhaddislerin ıstılahında "h â f ı z"ı, tarif ederken şöyle der: Hafız, isterse rivayet yollan (t a r i k) ve isnadlann birden fazla olması suretiyle olsun, metin ve sened olarak

4216[108] Saydü'l-hâtır, s. 246-247. Tercüme sırasında metindeki düşüklükler giderildiği gibi asıl kaynakta lüzumlu görülen bilgiler de çevrilmiştir.
4217[109] Keşfuzzunûn, II, 1680; Fihrisü'l-fehâris, 1,148.
4218[110] Suppl., I, 621, II, 67.
4219[111] el-Hıtta'da (s. 57-58) Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini yediyüz elli bin hadisten derlediği, bir hadiste ihtilaf edildiğinde bu esere başvurulması, burada bulunmayan hadisin ise hüccet sayılamayacağına dair sözü kaydedildikten sonra Seyyid Şerifin yukarıdaki sözü zikredilir.
4220[112] Keşfuzzunûn, I, 597. Suyuti'nin Cem'u'l-Cevânii'inden bahsedilirken İbn Hanbel, Buhari ve Müslim'in ezberledikleri hadis sayısı kaydedildikten sonra anılan ifadeye yer verilmiştir.

yüzbin hadis ezberleyen kimseye denir.4221[113] Böylece selefin bellediği hadislerin yekûnu ve bunun şimdi mevcut ve tedvin edilmiş bulunanlara nisbeti hususu anlaşılmış olur. Yahut da onların bu çok sayıyla kastettikleri, ister sahih olsun ister olmasın, rivayetlerin tümüdür. Çünkü gerek sağlığında gerek vefatından sonra birçokları Allah Resulü'ne (sav) yalan haber isnad etmişlerdir. Yahut da bununla kastettikleri, amelle birlikte olsun veya olmasın bütün rivayetlerdir.

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselam en-Nâsırî ed-Der'î'nin er-Rihletü'l-kübrâ'smda şu bilgi verilir: Ahmed b. Hanbel mutlak olarak dünyanın (en büyük) hafız ıdır. Müsned i buna tanıklık eder. Ona rivayet edilen hadis sayısının ne kadar olduğu sorulduğunda, sahih ve zayıf olarak bir milyon ikiyüz bin olduğunu söyledi. Bunları kimin bellediği sorulduğunda da şu karşılığı verdi: Ben. Şu genç de -Ebû Zur'a er-Râzî'yi işaret ederek- üçte ikisini bellemiştir.

Fakih, vaiz ve nahiv alimi, muhaddislerin kınından sıyrılmış kılıcı olan Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Abi'l-Kâsıra el-Irâkî, seleflerinden biri tarafından yazılmış Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin bende mevcut bir nüshasının başında kendi elyazısıyla bu bilgiyi verdikten sonra şöyle der: Arkadaşımız el-Havdî, Ahmed b. Hanbel'in ezberlediklerinin üçte ikisi olarak Ebû Zur'a er-Râzî'nin ezberlediği sekizyüz bin hadise şu sözüyle işaret eder:

Ya da bir milyon, İbn Hallikân'ın dediği gibi
Rabbim rahmet eyle temel dayanak olan imamlara.4222[114]

Fakat Havdi, Ahmed b. Hanbel'in yalnız yüzbin hadis bellediğini söylemiştir. Manzumesinin şerhinde ise şöyle der: Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde kırk bin hadis mevcut olup hadislerin sahih olup olmadığına bakmadan yalnızca terki konusunda alimlerin birleşmedikleri rivayetleri tahric etmiştir. Aksini iddia edenler olmakla birlikte Müsned'deki hadislerin hepsi sahih değildir.

Ebü'l-Hasan es-Sindî tarafından Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine yapılan haşiyede, Müsned'deki hadislerin sayısıyla ilgili olarak İbn Asâkir'den şu bilgi nakledilir: "Müsned'deki hadislerin sayısı, tekrarlar ve oğlu Abdullah'ın ilaveleri dışında otuz bine ulaşmaktadır." Sonra da Müsned'le ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini nakleder: "Bu kitabı yediyüz elli bin hadisten derledim. Resulullah'm hadislerinden müslümanların ihtilafa düştükleri hadis için ona bakınız, eğer hadisi onda bulursanız ne âlâ, aksi halde o hadis hüccet sayılmaz."4223[115]

Sıddık Hasan Han el-Hindî'nin el-Hıtta'smda Ebü'l-Mekârim Ali b. Şihâb es-Sıddıkî'nin şöyle dediği nakledilir: "Anlaşılan şudur ki bu söz İmara Ahmed'e isnadla uydurulmuştur. Çünkü sahih hadis kitaplarında bazı hadisler var ki sıhhatleri konusunda icma bulunduğu halde Müsned'de

---

4221[113] Münâvi, Şerhu'ş-Şemâil.1, 6.

4222[114] Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zur'a'nın ezberiyle ilgili olarak şiirin ilk beytinde verilen rakamlar anlaşılmadığı ve asıl kaynakla karşılaştırma imkânı da bulunmadığı için tercüme edilmemiştir.

4223[115] Bu söz için bkz. Saydu'l-hâtir, s. 247; el-Hıtta, s. 57-58.

mevcut değildir"4224[116] Yine bazı alimlerce sahih sayılan bir takım hadisler var ki içtihad ve anlayışların farklılığı sebebiyle başkaları tarafından hüccet sayılmaz.4225[117]

Fas ve Mağrib'in hafızı Ebü'1-Alâ el-Irâkî el-Hüseynî'nin imlasından nakledilen bir kayda vakıf oldum ki şöyledir: "Ahmed b. Hanbel şöyle dedi: Hz. Peygamber1 den rivayet edilen hadislerin toplam sayısı bir milyon ikiyüz bindir. Şu adam -Ebû Zur'a er-Râzi'yi işaret ederek- bunlardan sekizyiiz binini hıfzetmiştir. Geri kalanı hakkında ise söz söylenmiştir (tenkid edilmiştir)". Münâvi, Beyzâvi'den şöyle dediğini nakleder: "Resulullah'tan rivayet edilenlerin hepsi doğru ve kendisiyle istidlal caiz olan hadis değildir. Ahmed b. Hanbel, Şu'be, Buhari ve Müslim'den, hadislerin yarısının yalan olduğunu söyledikleri rivayet edilir. Hadis uyduranların sayısı üçyüz küsurdur. Bunlardan beş tanesinin uydurduğu hadis sayısı ise otuzbeş bindir". Fas muhaddisi Ebû Abdullah Muhammed b. Kasım el-Kassâr, Hammâd b. Zeyd tarafından haber verilen mevzu (uydurma) hadislerin sayısıyla ilgili olarak birinin şu şiirini okudu:

Takva sahibi Hammâd b. Zeyd dedi
Tamamı uydurulan hadislerin
Kerim Peygamberimize isnadla
Oniki bin hadistir ki muteber sayılmaz hepsi de.

Hâfiz Irâki şöyle der: Ukayli, Hammâd b. Zeyd'e ulaşan senediyle, onun şöyle dediğini rivayet eder: Zındıklar Allah Resulü'ne isnadla ondört bin hadis uydurmuşlardır.4226[118] Mağrib'in iftiharı Kadı Ebubekir İbnu 1-Arabi el-Meâfirî şöyle der: "Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in hadislerini muhafazayı teminat altına almamış, "O zikri (Kur'an'ı) biz indirdik, onun koruyucusu da elbette biziz" (Hıcr 15/9) âyetinin yorumuyla ilgili olarak ulema arasındaki görüş ayrılıklarıyla birlikte, yalnızca Kur'an'ı teminat altına almıştır."4227[119] Bu bilgi onun el-Kavâsım ve'1-avâsım adlı kitabından kendi lafzıyla nakledilmiştir.4228[120]

Muteahhırın Ulemadan Butun Sünneti Toplamaya Teşebbüs Eden Olup Olmadığı

Hafız Celâlüddin Abdurrahman b. Ebubekir es-Süyûtî, 10934 hadisi ihtiva eden el-Câmiu's-sağir adlı eserinin başında şöyle der: Bu kitapta Nebevi sözlerden binlercesini, ve Hz. Mustafa'ya (sav) ait hikmetlerden çeşit çeşit topladım ve yalnız veciz hadislerle yetindim. Allah Resulü'nden nakledilen haberlerin kaynağından halisini özetledim, tahricleri kaydetmede son derece gayret gösterdim ve bu kitabı herhangi bir yalancı veya uydurmacının ortaya koyduğundan korudum. Böylece el-Fâik4229[121] ve

4224[116] el-Hitta, s. 58.
4225[117] bkz. Ali el-Kârî, el-Esrârü'1-tnerfûa, s. 73-74.
4226[118] Irâki, Elfiyye,s. 123. Burada Ondört bin olan rakam el-Esrârü'I- merfûa'da (s. 61) oniki bin şeklinde geçmektedir.
4227[119] Allah Teâla Kur'an'ı muhafaza edeceğini beyan buyurduğu gibi onu açıklayacağını da belirtmiştir (bkz. Kıyâme 75/17-19). Bu durumda Kur'an'ın muhafazası, onu açıklayan sünnetin de muhafazasını gerektirdiğinden, Kur'an gibi, en azından sahih sünnetin muhafazasının da tekeffül edildiğini söylemek mümkündür.
4228[120] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/26-32.
4229[121] İbn Gannâm'ın eseridir (bkz. Feyzü'l-Kadîr, I, 22).

eş-Şihâb[4230[122]] gibi bu türde kaleme alınmış kitaplardan ustun olan eser, kendisinden önce hiçbir kitapta bulunmayan hadis mesleğinin nefis örneklerini ihtiva etmektedir. Eseri el-Câmiu's-Sağir diye adlandırdım. Çünkü, bu butun Nevebi hadisleri toplamayı hedeflediğim ve Cem'u'l-cevâmi diye adlandırdığım buyuk kitaptan yapılmış bir seçmedir.[4231[123]] Münâvi bu esere yaptığı buyuk şerhte Suyûti'nin "bi-esrihı" sözü ile ilgli olarak şöyle der: Yani hepsini. Bu gerçekte mevcut olan hadis sayısını ifade bakımından olmayıp müellifin muttali olduğu miktar bakımındandır. Çünkü hadislerin hepsine ulaşması ve eğer tamamlansaydı -ki tamamlayamadan ecel kendisine ulaşmıştır- adı geçen el-Câmi'in[4232[124]] ihtiva ettiğinin ötesinde hadislere muttali olması mumkun değildir.[4233[125]]
Derim: Adı geçen Cem'u'l-Cevâmi kitabı islam toplumunda benzeri yazılmamış değeri buyuk bir eserdir. Yaklaşık sekiz kalın ciltten meydana gelmiş olup[4234[126]] nübüvvet sözlerini etraflıca araştırmış ve insanlara yüce Peygamberlerinin kelamına vukufu kolaylaştırmış, onlara bu sözleri tahric edenleri, isnadlannm kaynaklarını ve ravilerini tanıtmıştır. Kendisinden sona gelen butun muslumanlara yaptığı iyilik buyuk olup ona teşekkür ve bu iyiliğini itiraf etmek imanın halisliğindendir. Munazaracı alım Şeyh Salih el-Makbilî el Yemeni el-Alemü'ş-şâmih adlı eserinde şöyle der: "Faydası dinde görülen ve doğru yolu bulanlardan başaranların kendisinden faydalandıkları bir üstünlüğü sonradan ortaya koyan kimselere Allah lutufta bulunagelmiştir. Nebevi hadisleri bu enteresan şekilde toplamaya kimsenin teşebbüs etmemiş olmasını garip buluyor ve bunun gerçekleşmesini temenni ediyordum. Bu, muhtemelen Allah'ın muteahhirin ulemadan biri için sakladığı bir yüceliktir diyordum. Derken gordum ki Allah Teâla, bu konuda hemen hemen eşi görülmemiş biri olarak bunu el-Câmiu'l-kebir adlı eseriyle imam Suyûtı'ye lütfederek kendisim buna ehil kıldı. O bu gayeyi bu eseri ile el-Câmiu's-Sağir'in başında açıkça belirtmektedir" (s. 392). imam Ibnu'l-Hindî de Kenz'ının başında, imamların kaleme aldıkları birçok hadis kitabını gördüğünü, fakat bunların içinde faydasının çokluğu ve lafızlarının güzelliğiyle birlikte müellifin sünnetin esaslarını açıkladığı ve mahirane bir şekilde ele aldığı bu eserden daha kapsamlısına rastlamadığım söyler.
Derim: Şu da adı geçen Cem'u'l-cevâmi'in onsozundeki ifadelerdir: Bu değerli ve önemli bir kitaptır. Taşıp yükselen bir oz, butun Nebevi hadisleri tekeffül eden bir eserdir. Bu kitapta butun Nebevi hadisleri toplamayı amaçladım ve yüce musned kitaplarının kapıları için bir anahtar olmaya amade kıldım. İki kısma ayırdım. Birinci kısımda Hz. Peygamber'in (sav) sözünü kendi metniyle veriyor, her yüzüğüne kendi kaşını takıyorum. Hadisin metninden sonra, hadisin sahih, hasen ve zayıf oluşunun

---

4230[122] Daha önce birçok vesileyle geçtiği üzere Kudâi nın esendir.
4231[123] bkz Feyzu'I-Kadîr, I, 19-23
4232[124] el-Câmiu'1-Kebîr (Cem'u'l-Cevâmi) kastedilmiştir.
4233[125] Feyzül-Kadîr, I, 23-24.
4234[126] el-Câmiu's-Sağîr ve zevâıdı ile Cem'u'l-cevâmi'm yazılan kısmı ve Munâvı nın el-Câmiu'1-ezher'ı bırarada Abbas Ahmet Şakr ve Ahmed Abdulcevâd tarafından Câmiu'l-ahâdis adıyla on cilt halinde neşredilmiştir (Kahire 19849).

anlaşılacağı bir yol izleyerek, muteber kitapların müellifi imamlardan kimin o hadisi tahric ettiğini ve ashaptan kimlerin onu rivayet ettiklerini birden ona kadar veya daha fazla sayıda zikrediyorum. İkinci kısımda ise yalnız fiilî hadisleri yahut bir söz, fiil, sebep, müracaat veya benzeri bir hususu kapsayan hadisleri veriyorum. Eseri sahabe müsnedlerine göre düzenledim ve Cem'u'l-cevâmi diye adlandırdım.4235[127]

Büyük tarihçi ve fakih Ebû Muhammed Abdüsselam b. Hayyât el-Kâdirî el-Fâsî'nin et-Tuhfetü'1-Kâdiriyye'sinde, Mağrib'de şeyhülislam olan Ebû Abdullah el-Kassâr'ın Suyûti'yle ilgili olarak şöyle dediği kaydedilir: "Hiç kimse hadisleri güzel tertip ve düzenlemesiyle birlikte onun sözkonusu eserinde derlediği gibi derlememiştir". Bu eserin bir başka yerinde de şöyle denir: Hadisleri onun bu eserde derlediği gibi kimse derlememiş, kimse onun araştırdığı gibi araştırmamıştır. Muhaddislerin hafızlarından birçokları, hadis metinlerini her hangi bir i s n â d ını anmadan mürsel ve muallak olarak vermişlerdir. Suyûti ise hadisleri başka yollardan isnadları ve m ü t â b i leriyle tahric etti ve mertebeleriyle ilgili hükmü açıkladı.

el-Câmiu'1-kebir'deki hadislerin sayısı, Hafız Ebü11-Alâ el-Irâkî'nin ed-Dürerü'1-levâmi alâ ahâdisi Cem'i'l-cevâmi adlı eserinin başında geçtiği üzere yüz bindir. Suyûti'ye ait bir risalenin kenarında, onun eserlerinin sayısıyla ilgili olarak doğulu alimlerden birinin koyduğu notta, bu Cem'u'l-cevâmi'in adının karşısında şu bilgiyi gördüm: "Allah rahmet etsin bunu tamamlayanı ad an vefat etti. Bu eserde, her biri hakkında değerlendirmede bulunarak yüzbin hadisi toplamıştır. Gayesi bunda bütün Nebevî hadisleri toplamaktı, fakat başaramadan ecel kendisine yetişti".

Bendeki mecmualardan (koleksiyon) birinde, Suyûti'nin bir talebesinden nakledilen şu bilgiyi gördüm: "el-Câmiu'1-kebir'deki hadislerin sayısı seksen bin, ed-Dürrü'1-inensûr'undaki hadis sayısı ise otuzüç bindir". Allâme müksir müsnid Ebü'l-Abbas Ahmed b. Kasım b. Mun*ammed Sâsî el-Bûnî et-Temimî'nin Sebt'inde4236[128] Suyûti'yi anarken şöyle dediğini okudum: "Suyûti'nin ezberlediği hadis sayısı üçyüz bindir. O şöyle der: 'Eğer daha fazla bulsaydım ezberlerdim.' Onun gayesi bütün hadisleri bir kitapta toplamaktı. Seksen bin hadisi el-Câmiu'1-kebir'inde topladı ve vefat etti. Allah bütün hadislerin bir kitapta toplanmasını murad etmemişti".

el-Câmiu'1-kebîr in bizdeki nüshasının başında, Suyûti'nin bu eseri derlerken mütalasını tamamladığı eserlerin bir listesi mevcuttur. O şöyle der: "Hedeflediğim şekilde bu kitabı tamamlamadan önce ecel yetişmesinden korkuyorum. Allah ona zeyl yazacak birim lütfetsin; o kimse benim mütalasını bitirdiğim kitapları bilirse onlara bakmağa ihtiyaç duymaz, diğer kitaplara bakar." Suyûti burada seksen kitap sayar, sonra el-Câmi'de geçip de bu başlık altında anılmayan eseçler için bir başka fasıl açar. Burada da yetmiş altı kitabın adım verir.4237[129]

4235[127] bkz. Kenzü'l-ummâl, I, 9-11; Câmiu'l-ahâdis, I, 9-10. Bu eserlerin ilkinde kâfıl kelimesi kâmil, ersadtuhu da terassadtu şeklinde, diğerinde ise yu'refu kelimesi bi-turuk şeklinde geçmiştir.

4236[128] Fihrisü'l-Fehâris, I, 236-239.

4237[129] Bkz. Kenzü'l-ummâl, I, 20-22; Câmiu'l-ahâdis,/, "sd".

İslam ümmetinin güç ve ilimde geri kalmasından dolayı, Fas'ın iftiharlarından Ebü'1-Alâ el-Irâkî el-Hüseynî el-Fâsî (ö. 1183/1769) dışında doğu ve batı İslam dünyası alimlerinden Cem'u'l-cevâmi'e zeyl yap.an kimse olduğunu hatırlamıyorum. O adı geçen el-Câmî'e büyük ihtimam gösterdi ve el-Câmiu'I-kebir'de tahricleri bulunan kimseleri tanıtan bir eser kaleme aldı. Bu eser temize çekilmiş halde bende mevcuttur.4238[130] Ebul-Alâ ed-Dürerü'1-levâmi fi'1-kelâm alâ aha di s i Cem'i'l-cevâmi adlı tamamlayamadığı bir eser de telif etmiş olup müellifin kendi yazısıyla yazılmış bir kısmı bende bulunmaktadır.4239[131] Hocalarımızın hocası allâme Ebû Muhammed Velid b. El-Arabî el-Irâkî ed-Dürrü'n-nefîs'te, Kadı İbnü'1-Hâc da el-Işrâfta4240[132] Ebü'1-Alâ el-Irâki'nin biyografisini verirken zikrettikleri gibi o Cem'u'l-Cevâmi'e zeyl yapmıştır. Fakat bu her iki müellif de onun ne kadar ilavede bulunduğu ve eserin mahiyeti hakkında bilgi vermemişlerdir. Adı geçen hafızın Selvetü'l-enfâs'taki biyografisinde ise Suyûti'nin el-Câmiu'1-kebir'ine beşbin küsur hadis ilave ettiği kaydedilmektedir. Selvetü'l-enfâs müellifi anılan zeyli er-Risâletü'l-mustatrafe'sinde zikretmeyi ihmal etmiştir. Kendisiyle şifahen görüştüğüm üzere bunu sanki mezkur zeylin Irâki tarafından müstakil olarak yazılmayıp kendisindeki Cem'u'l-cevâmi nüshamın kenarına ilaveler yapılması şeklinde olmasından dolayı yapmıştır. Sonra, doğuda hafızların sonuncusu Şeyh Murtaza ez-Zebidî el-Mısrî'nin Mucem'inde adı geçen Ebü'1-Alâ el-Irâkî'nin biyografisini verdiğini ve onu asrın hanzi olarak nitelendirdikten sonra şöyle dediğini gördüm: Ebu'l-Alâ'nın devamlı talebelerinden biri olan arkadaşımız Muhammed b. Abdüsselam b. Nasır4241[133], onun bu konudaki vukufu, z abı tveh ı fz ı nın güzelliği ile ilgili olarak şu hayretamiz şeyleri anlattı: O, Suyûti'nin eİTCâmiu'l-kebir'ini okuttuğunda ona yaklaşık onbin kadar hadis ilave etti. Hadisleri kendi nüshasının kenarına kaydederdi. Eğer bunları bir kitaba aktarsaydı bir cilt ederdi". İbn Abdisselâm en-Nâsırî, Ebü'1-Alâ el-Irâkî'yi insanların en iyi tanıyanıydı. Çünkü ondan ders aldı, durumunu tanıdı, onu ve eserlerini derinliğine bilenlerin vasfetmesiyle vasfetti.

Sonra adı geçen İbn Abdisselam en-Nâsırî'nin, hocalarından icazet istemesi üzerine onların kendi elyazılarıyla verdikleri icazetlerini ihtiva edten Künnâşe'sini gördüm. Bunlardan biri de hocası adı geçen Irâki'den İcazet isteği ve bunun ardından onun elyazısıyla kendisine verdiği icazetiydi. Orada hocası Irâki'yi şu övücü ifadeyle vasfeder: Cem'u'l-cevâmi müellifi bütün hadisleri topladığını ileri sürdü. Sonra adı geçen hoca asıl eserin kenarında bulunan külliyetli miktarda hadisi hafızasından ilave etti ki sayısı on bine ulaşmaktadır." İbn Abdisselam en-Nâsıri'nin icazet isteğinde geçen sözleri burada sona erdi. Orada kendi elyazısıyla bir istidradı var ki hocası Irâki kendi elyazısıyla düzeltip ilavede bulunmuştur. Anılan bilgileri

---

4238[130] Eserin adı Fethu'l-basîr fi't-ta'rif bi'r-ricâli'1-muharreci lehüm fi'1-Câmii'l-kebir'dir (Fihrisü'l-fehâris, II, 819).
4239[131] Aynı yer.
4240[132] el-İşrâf alâ men bi-Fâs min meşâhiri'l-eşrâf {Fihrisü'l-fehâris, I, 465).
4241[133] Fihrisü'l-fehâris, II, 820, 903.

ihtiva eden icazet isteği ile diğerlerinin ardından hocası Irâki'nin kendi elyazısıyla icazeti bulunmaktadır. Bu, muhtemelen onun yazdığı son icazettir.
İbnü'l-Hindî el-Mekkî diye tanınan Şeyh Ali el-Müttakî, Cem'u'l-cevâmi ile el-Câmiu's-sağir'i müteaddit kitaplarda fıkıh bâblarına göre düzenledi ki bu eserlerin en büyüğü Kenzü'I-ummâl'dir. Musahhihinin saydığına göre 45959 hadis ihtiva etmektedir.[4242][134] Halbuki İbnü'l-Hindî kitabın başında şöyle der: Kim bu kitabı elde ederse, Cem'u'l-cevâmi'i bâblara ayrılmış olarak ve onda bulunmayan birçok hadisle birlikte elde etmiş olur. Çünkü Suyûti (Allah rahmet etsin) el-Câmiu's-sağir ve zeyline Cem'u'l-cevâmi'de bulunmayan hadisler ilave etmiştir.[4243][135] Kim Cem'u'l-cevâmi'de daha önce geçtiği üzere seksen bin veya daha fazla hadis bulunduğunu ve İbnü'l-Hindî'nin Kenzü'l-ummâl'inde de kırk altı bin kadar hadis olduğunu bilirse, şu husus ortaya çıkmış olur: Ya elimizde mevcut Cem'u'l-cevâmi nüshası mezkur miktarı ihtiva etmeyip yarısını kapsıyor veya İbnü'l-Hindî ondaki mükerrerleri v.s. atmıştır. Bu daha yakın bir ihtimal olmakla birlikte bu eseri inceleyen kimse onda çok sayıda mükerrer bulur ki sağladığı fayda da azdır. Muhtemelen asıl esere bu suretle belirsizlik ve tereddüt eklemiştir. Öyle ki bazan asıl esere müracaatla hadisi bulmak kolayken bunda o kolaylık mevcut değildir.
Bu Kenzü'l-ummâl'in Muntahabu Kenzi'l-ummâl adlı bir muhtasarı olup Ahmed b. Hanbel'in Müsned'înin kenarında Mısır'da basılmıştır.[4244][136] Allame Şemsüddin eş-Şevberî el-Mısrî'den nakledildiği üzere adı geçen muhtasar otuziki bin tekrarsız hadis ihtiva etmektedir.
Tenbih: el-Câmiu'1-kebîr'in adı, daha önce kendi Önsözünden de naklen kaydedildiği üzere Cem'u'I-cevâmi'dir. Ebü'1-Alâ el-Irâkî'nin ed-Dürerü'l-levâmi'inin başında şöyle denir: O Cem'u'l-cevâmi olup yaygın olarak el-Câmiu'1-kebir adıyla bilinir. Ebü'1-Alâ ed-Dürer'in kenarına kendi elyazısıyla şunu da yazmıştır: "Buna bak, bu adlandırma İbn Hacer tarafından kendi eserine yapılmış olup Suyûti ise eserini Cem'u'ul-cevâmi diye adlandırmıştır". Muhtemelen el-Cânıiu's-sağir'le Cem'u'l-cevâmi'i ayırmak için el-Câmiu'1-kebir adıyla meşhur olmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir. İbn Hacer'e ait olduğu zikredilen el-Câmiu'1-kebir ise el-Câmiu'l-kebir fi süneni'l-beşîri'n-nezir adlı eseri olup[4245][137] Münâvi Tavdihu'n-Nuhbe'ye[4246][138] el-Yevâkit ve'd-dürer fî şerhi Nuhbeti ibn Hacer[4247][139] adıyla yaptığı şerhte ibn Hacer'in eserleri içinde kaydetmektedir. Bu eser Keşfuzzunûn müellifi tarafından zikre dilmemiştir. Ebü'1-Alâ el-Irâkî'nin aslında bu adlandırmanın Buhari'ye ait olduğunu söylemesi gerekirdi. Zira Keşfuzzunûn'da şu bilgi verilir: el-Câmiu'1-kebir fî'l-hadis, Buhari'ye ait olup bunu İbn Tâhir

---

[4242][134] Muttaki el-Hindî'nin sözü edilen diğer eserleri Menhecü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl, el-Ikmâl li-Menheci'1-ummâl ve Gâyetü'l-ummâl fi süneni'I-akval'dir. Kenzü'l-ummâl'in mevcut baskısında (I-XVI, Beyrut 1399/1979) 46624 rivayet kaydedilmiştir.
[4243][135] Kenzü'l-ummâl, I, 4.
[4244][136] Kahire 1313 (bkz. Suppl,II, 519).
[4245][137] Şakir Mahmud, îbn Hacer el-Askalâni, I, 369. Burada "fî" yerine "min" şeklinde kaydedilmiştir.
[4246][138] tbn Hacer'in kendi Nuhbetü'l-fiker'ine Nüzhetü'n-nazar fi tavdihî Nuhbeti'l-fiker adıyla yaptığı şerhtir (Age.f I, 288-293).
[4247][139] Age, I, 296.

zikretmiştir.4248[140]

Başka bir tenbih: Şeyh Ebü'l-Abbâs el-Bûnî'nin Fihris'inden naklen Hâfiz Suyûti'nin ezberinde bulunan hadislerin üçyüz bine ulaştığı daha önce kaydedilmişti. el-Alemü'ş-şâmih adlı eserden naklen verilen bilgiye göre ise bundan daha azdı. Mahir allânıe Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülkâdir el-Fâsî'nin kendi elyazısıyla Suyûti ile ilgili olarak Şa'râni'nin orta Tabakalından naklen şu bilgiyi verdiğini gördüm: Suyûti şöyle der: "Hafız îbn Hacer ikiyüz bini aşkın hadis, Şeyh Osman ed-Diyyemî de yirmi bin hadis ezberlemişti.4249[141] Ben ise ikiyüz bin hadis ezberledim. Eğer daha fazla bulsaydım ezberlerdim." Muhtemelen dünyada bundan daha çok hadis mevcut değildir. Şa'râni şöyle der: Suyûti kendi zamanında hadis ilimleri konusunda en bilgili insan ve sağlam bir h â f ı z di. Hadis lafızlarının g a r i b lerini ve hadislerden hüküm çıkarmayı bilirdi. İbn Hacer, tahric edeni ve mertebeleri bilinmeyen birçok hadis temize çekti. Suyûti onları tahric etti vehasen, zayıf v.b. mertebelerini açıkladı.

Üçüncü tenbih: İstanbul'da basılan Keşfuzzunûn'da (I, 1185) kaydedildiğini gördüğüm eserden başka İslam'da hadisleri toplamaya teşebbüs edip de eseri Suyûti'nin ulaştığı sayı kadar hadis ihtiva eden kimse bilmiyorum. Keşfuzzunûn'da müellif, İmam Hafız Hasan b. Ahnıed b. Muhammed es-Semerkandî'nin (ö. 491/1098) Bahru'I-esânid adlı eserini anarak şöyle der: Bu, müellifin yüz bin hadis toplayıp tertiplediği ve tehzib ettiği biAeser olup İslam'da bunun benzeri meydana gelmemiştir. Bunu Zehebi Târihu'l-İslâm'da zikreder.4250[142] Bu eserin adını şimdi bende mevcut ve 1220'de (1805) istinsah edilmiş Keşfuzzunûn nüshasında bulamadım. Bu bilgi muhtemelen onun üç zeylinden birine aitti. Bu zeyiller biraraya getirilip asla eklenerek basılmış ve neşri gerçekleştirenlerin tedlisi olarak Keşfuzzunûn adı altında Hacı Halifeye nisbet edilmiştir. Oysa insanların karışıklığa düşmemeleri için buna işaret etmeleri gerekirdi. Keşfuzzunûn un bendeki yazma nüshasına baktım, basılı olanın üçte biri kadar veya biraz daha fazla olduğunu gördüm. Böylece, Âkâmü'l-mercân fi âsâri Hindistan'da geçtiği üzere Keşfuzzunûn müellifi 1067 (1657) tarihinde vefat etmiş olmakla birlikte, matbu nüshada XI. yüzyıl sonları ile XII. yüzyılda yaşamış müelliflere ait birçok kitabın varlığıyla ilgili karışıklık giderilmiş oldu. Bazı kimselerin, kendisiyle mezcedilmiş şekilde Keşfuzzunûn un üç zeyli mevcut olduğunu söylemelerini görmem de bu konuya açıklık getirmiş bulunmaktadır. Yukarıda adı geçen Ebû Muhammed Hasan es-Semerkandî'nin biyografisini Vefeyâtü'l-a'yân ve S al ah a d din el-Kütübî'ye ait zeyli Fevâtü'l-Vefeyât ile İbnu s-Sübkî'nin Tabakâtu'ş-şâfiiyye'sinde aradım, fakat bulamadım. Sonra Hafız İbn Nasır ed-Dımaşkî'nin Şerhu Bediiyyeti'l-beyân adlı eserinde biyografisinin verildiğini gördüm. Onunla ilgili olarak şöyle diyordu: Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Muhammed b. Kasım b, Cafer el-Kâsımî es-Semerkandî

4248[140] Keşfuzzunûn, I, 571.

4249[141] Şa'râni'den nakledilen bu bilgi ve Osman ed-Diyyemî için bkz. Fihrisü'l-Fehâris, I, 409-410.

4250[142] bkz. Zehebi, A'lâmü'n-nübelâ, XIX, 206 (Eserin adı Bahru'l-esânîd fi sıhâhi'l-mesanîd olarak kaydedilmiştir).

el-Küvehmîsenî[4251][143], sünnetin temel direği olup Nisabur'da ikamet etti. Önde gelen ulemadan Cafer el-Müstağfırî'nin yanında tahsil gördü, ondan ve başkalarından hadis rivayet etti. Kendisinden de, aralarında İsmail et-Teynıî ve Vecih eş-Şahhâmî'nin[4252][144] bulunduğu birçokları rivayette bulundu. O değerli ve hafız bir imam, hadis için seyahat eden güvenilir bir alimdi. Hadis dinledi, topladı ve eser kaleme aldı. Eserlerinden biri Bahru'l-esânîd fi sıhâhi'l-mesânîd'dir. Yüzbin haberi ihtiva etmekte olup seksen büyük cüz den meydana gelmiştir.[4253][145] Böylece İbn Nasır, onun eserinde yalnız bütün m e r f û hadisleri değil, a h b â r ı , yani ashabın â s â r ı ve diğer mevkuf haberleri toplamayı da gaye edindiğini ifade etmiş oluyor ki Suyûti'nin gayesinin daha üstün ve kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır.
İbn Asâkir Tarih'inde Hafız Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Mâsercis en-Nîsâbûri el-Mâsercisî'nin (ö. 365/976) biyografisini vererek şöyle der: Bin üçyüz cüz den oluşan el-Müsnedü'1-kebir'i, tehzibli olarak ve ilelleri açıklayarak telif etti. Ben ondan yüzelli cüz kadarını gördüm. Benim nazarımda, İslam'da ondan daha büyük bir m ü s n e d telif edilmiş değildir. Onun kendi elyazısıyla bin üçyüz cüz eden eserin, v e r r â k lann (kitap çoğaltan) yazısıyla üçbin cüz tutacağım kesinlikle söyleyebilirim. Hz. Ebubekir'in müsnedi ilel ve şevâhidiyle birlikte Mâsercisî'nin yazısıyla on küsur cüz tutmuşken, verrâklar onu altmış küsur cüzde yazdılar. Bu bilgi İbn Asâkir'in Târih'inin muhtasarından nakledilmiştir.[4254][146] îmam Muhammed b. İbrahim el-Vezir el-Yemenî'nin ez-Zehrü'1-bâshn fi'z-zabb an sünneti Ebi'l-Kâsım adlı eserinde (I, 88) şu bilgi verilir: Hafız el-Mâsercisî üçyüz kadar büyük ciltte tamamladığı el-Müsnedü'l-kebir'i derledi.
Başka bir tenbih: Hafız İbn Nasır ed-Dımaşkî, Şerhu Bediiyyeti'l-beyân'ında, Bağdat'ta ikamet eden Yakub b. Şeybe es-Sedûsî el-Basrî'nin biyografisini verirken şöyle der: el-Müsned'i yazdı, fakat tamamlayamadı. Benzeri kaleme alınmamış, ilel ve hadislerin çokluğunda onun gibisi görülmemiştir. Söylendiğine göre yalnız Hz. Ali'nin müsnedi beş büyük ciltten oluşmaktaydı. Bu eseri tahric için onbin dinar harcadı. Evinde Müsned'ini temize çeken varrâk 'ların gecelemesi için hazırlanmış kırk yorgan vardı.[4255][147] Bu bilginin aslı Zehebi'nin Tezkiretü'l-huffâz'ında[4256][148] mevcut olup o adı geçen Müsned'le ilgili olarak şu ilavede bulunur: Bundan daha güzel bir müsned telif edilmemiştir. Denildiğine göre ondan Ebû Hureyre müsnedine ait ikiyüz cüzlük bir nüshası Mısır'da görülmüştür. Zehebi, Sedûsi'nin müsnedlerini yazdığı kimseler olarak şu zevatı zikreder: Aşere-i mübeşşere, İbn Mesud, Ammâr, Abbas ve m e v â 1 i den bazılarının müsnedleri. Sedûsi'nin vefat tarihini 262 (876) olarak kaydeden Zehebi

[4251][143] Metinde el-Kûfıhani şeklinde geçmiştir (bkz. A'lâmu'n-nübelâ, XIX, 205).
[4252][144] Metinde ismail et-Temîmî ve Vecih eş-Şahhâli şeklinde geçmiştir (bkz. A'lâmÜ'n-nübelâ, XIX, 206).
[4253][145] Bu bilgi için bkz. A'lâmü'n-nübelâ, XIX, 205-206.
[4254][146] Abdülkâdir Bedrân, Tehzîbu Târihi Dımaşk, IV, 354-355; A'lâmü'n-nübelâ, XVI, 287-289.
[4255][147] bkz. Târîhu Bağdad, XIV, 281-283; A'lâmü'n-nübelâ, XII, 476-479.
[4256][148] Metinde Tabakâtü'l-huffâz şeklinde geçmiştir.

onun Müsned'inden bir cüz elde ettiğini söyler.4257[149] Bu yüce himmetlere ve yokolup gitmiş büyük işlere bakın! Allah selefe rahmet etsin, halefe de ilham lütfetsin.4258[150]

Ashabın İlim Tahsili Ve Bunun Mescid-i Nebevide Halkalar Şeklinde Olduğu

Ebû Nuaym Âdâbü'1-âlim ve'I-müteallim'de ve Deylemi, Ebû Hureyre'den merfû olarak şu tahricde bulunurlar: "Bir alimin huzurunda veya ilim meclisinde oturduğunuzda yaklaşın ve biriniz diğerinin arkasına otursun; Câhiliyye insanlarının oturduğu gibi ayrı ayrı oturmayın".4259[151] Bu rivayeti Hafız Suyûti Cem'u'l-cevâmi'de zikreder. Hafız el-Heysemî avâid'de "Alimin yanında oturma babı" başlığına yer vererek tçÖyle dediğini kaydeder: "Resulullah (sav) oturduğunda ashabı da onun huzurunda halkalar şeklinde otururlardı". Bunu Bezzâr rivayet eder. Rivayet zincirinde Said b. Selâm var ki Ahmed b. Hanbel onun yalancı olduğunu belirtir. Heysemi, Yezid er-Rakkâşî'den de şunu dediğini nakleder: Enes'in (ra) bize bu hadisi naklederken söylediklerinden biri de şudur: "Allah'a andolsun ki bu, sen ve arkadaşlarının yaptığı gibi değildir, yani biriniz oturuyor diğerleri de onun etrafına toplanıyorlar ve o da konuşuyor. Ashab sabah namazını kıldıktan sonra halkalar şeklinde oturur, Kur'an okur ve farz ve sünnetleri öğrenirlerdi". Yezid er-Rakkâşî zayıftır.4260[152]
Buharı Sahihte "Mescidde halkalar yapmak ve oturmak babı" başlığına yer verir.4261[153] Buhari bu başlıkla, böyle yapmak bazılarının arkalarını kıbleye doğru vermelerini gerektirse bile, ilim öğrenme, Kur'an okuma ve zikir v.b. için camide halkalar yapıp oturmanın caiz olduğuna işaret etmiştir. Mescidde dünya işleri için halkalar oluşturmak ise caiz değildir. İbn Mesud'un şu hadisinden kasıt da budur: "Ahir zamanda, mescidlerde halkalar meydana getiren bir topluluk olacak ki arzuları dünyadır. Onlarla birlikte oturmayın. Allah rızası için onlara hiçbir ihtiyaç sözkonusu olamaz". Hafız Irâki bunu Tirmizi'nin şerhinde zikrederek isnadının zayıf olduğunu söyler. Müslim'in Câbir'den (ra) rivayet ettiği şu hadis de bu anlamda yorumlanır: "ResuluUah (sav) mescide girdi, onlar halkalar oluşturmuşlardı, şöyle buyurdu: Bana ne oluyor ki sizi grup halinde görüyorum!".4262[154] İbn Hacer şöyle der: Allah Resulü, kendisi etrafında halkalanmalannm aksine, oriann fayda ve menfaat sağlamayan birşey için toplanmalarını hoş karşılamadı. Kendisinin etrafında halkalanmaları ise ilim dinlemek içindi.4263[155]

4257[149] Tezkiretü'l-huffâz, II, 577-578. Metinde Ammâr ve Abbas isimleri düşmüş olup bu bilgi A'lâmü'n-nübelâ'da da geçmektedir.
4258[150] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/32-39.
4259[151] Deylemi, el-Firdevs, I, 271 (nr. 1053); Kenzü'l-ummâL X, 239 (nr. 29269). Manaları yaklaşık olmakla birlikte metin ve bu kaynaklardaki lafızlar arasında bazı küçük farklılıklar mevcuttur.
4260[152] Mecmau'z-zevâid, 1,132.
4261[153] Buhari, Salât 84.
4262[154] Müslim, Salât 119.
4263[155] Fethui-Bâri, III, 137. Müslim'in rivayeti burada da geçmektedir.

İmam el-YÛsî, Kânun'unda ilmi yaymanın yollarını zikrettiği bir fasla yer vererek şöyle der: Ders verme şeklinde öğretime gelince, bunun temeli Allah Resulü'nün meclislerinde hükümleri, hikmetleri ve hakikatleri açıklama, Kur'an âyetlerini yorumlama, faziletlerini ve özellikleri zikretme v.b. hususlarla ilgili olarak ashabına yönelik uygulamalarıdır. Ashab bu konularda onun etrafinda toplanıyorlardı. İşte bu, takrir ve açıklamadır. Allah Teâla şöyle buyurmuştur: "Kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye..." (Nahl 16/44). Bunlar ilim halkalarıdır. Ulemanın çevresinde ilim halkaları böyle devam edegeldi, böyle devam ediyor.
Mervezi ve İbn Ebi Şeybe, Ebû Muaviye el-Kindî'den şöyle dediğini tahric ederler: Şam'da Hz. Ömer'in yanına vardım, bana halkın durumunu sorarak şöyle dedi: "Herhalde adam ürkmüş deve gibi mescide giriyor, kendi kavminin meclisini ve kendisini tanıyan birini görürse yanına oturuyor?".
Ben de "hayır, çeşitli meclisler oluşturup oturuyorlar ve hayır öğrenip müzakere ediyorlar" karşılığını verdim. Hz. Ömer şöyle dedi: "Böyle olduğunuz sürece hayır üzere olmaya devam edersiniz".[4264[156]]

Allah Resulünün Ashabının Oluşturduğu İlim Halkasının Yanına Gelip Duruşu, Kendileriyle Birlikte Oraya Oturuşu Ve Bunu Zikir Halkasına Tercih Edişi

Bu konuda, her râvisinin adı ayın harfiyle başlayan müselsel bir hadis bize kadar ulaşmıştır. Ben Abdülhay onu defalarca semâ yoluyla kendisinden almış olarak babam Şeyh Abdülkebir el-Kettânî'dea ve Şeyh Abdülcelil Berrâde el-Medenî, Şeyh Abdülhak el-Allahâbâdî el-Hindî el-Mekkî'den de Mekke'de şifahen, Medine-i Münevvere'nin müsnidi Ebü'l-Hasan Ali b. Tahir el-Vetrî el-Medenî'den Medine'den kitabet yoluyla ve başkalarından rivayet ediyorum: Bu anılanlar şöyle dediler: Abdülgani b. Ebi Said ed-Dihlevî el-Medenî bize Medine'de haber vererek dedi: Bize Âbid es-Sindi el-Ensârî el-Medenî haber verdi: Bana Şeyh Ali b. Abdülhâlık el-Mezcâcî haber verdi. Bize babam haber verdi: Bize Abdülhâlık b. Ebubekir el-Mezcâcî, Alauddin Muhammed Baki el-Mezcâcî'den, o Abdullah b. Salim el-Basrî'den, o İsa b. Muhammed es-Seâlibî'den, o Ali el-Uchûrî'den, o Ömer b. Ülcây'dan, o Hafız Abdurrahman es-Suyûtî'den naklen şöyle dediğini haber verdi: Bize Ebû Hureyre b. Mulakkin haber verdi: Bize Ali b. Ebi'l-Mecd haber verdi: Bize İsa b. Abdurrahman b. Mut'im haber verdi: Bize Abdullah b. Ömer el-Letî haber verdi: Bize Ebü'1-Vakt Abdülevvel b. İsa es-Siczî haber verdi: Bize Abdurrahman b. Muhammed ed-Davudî haber verdi: Bize Abd b. Ahmed es-Serahsî haber verdi: Bize İsa b. Ömer es-Semerkandî haber verdi: Bize İmam Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî haber verdi: Bize Abdullah b. Yezîd haber verdi: Bize Abdurrahman b. Ziyâd b. En1 um haber verdi: Bize Abdurrahman b. Râfi, Abdullah b. Amr'dan naklen haber verdi: "Resulullah (sav),

[4264[156]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/39-41.

mescidinde oturmuş iki gruba (meclis) uğradı ve şöyle buyurdu: 'Bu iki meclis de hayırlıdır, ancak biri diğerinden daha faziletlidir. Şunlar Allah'a dua edip yalvarıyorlar, Allah dilerse onlara verir dilerse vermez. Şunlar ise fıkıh ve ilim öğreniyor, bilmeyene öğretiyorlar, binaenaleyh bunlar daha faziletlidirler. Ben ancak bir öğretici olarak gönderilmişimdir'. Resulullah (sav) sonra bu grubun arasına oturdu".
Derim: Hafız ed-Dârimi hadisi Müsned'inin "mukaddime"sinde "İlim ve alimin faziletine dair bâb" başlığı altında (İlk Hindistan baskısı, s. 54) bu şekilde vermiştir.[4265[157]] İbn Mâce de Sünen'inde "Alimlerin fazileti ve ilim tahsiline teşvik babı" başlığı altında tahric eder ki metni şöyledir: Bize Bişr b. Hilâl es-Savvâf haber verdi: Bize Davud b. Zibrikân, Bekr b. Huneys'ten, o Abdurrahman b. Ziyâd'dan, o Abdullah b. Yezid'den, o da Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini haber verdi: "Resulullah (sav) birgün hanımlarına ait odalardan birinden çıkıp mescide girdi ve orada iki halka gördü; halkalardan birindekiler Kur'an okuyor ve Allah'a dua ediyorlar, diğerindekiler ise öğreniyor ve öğretiyorlardı. Resulullah 'Bunların hepsi de hayır üzeredirler. Şunlar Kur'an okuyup Allah'a dua ediyorlar, dilerse onlara verir dilerse vermez. Şunlar ise Öğreniyor ve öğretiyorlar, ben ancak öğretici olarak gönderildim' buyurdu ve bunlarla birlikte oturdu"[4266[158]] Hasru'ş-şâridde kaydedildiği üzere Hafız Sehâvi şöyle der: "Bu hadis g a r i b olup İbn En'um el-Ifrikî ise su-i hıfzı sebebiyle zayıftır. Fakat metnin ş â h i d leri vardır". Suyûti şöyle der: "İbn Mâce bunu Bekr b. Huneys'in İbn Ziyâd b. En'um'dan, onun Abdullah b. Yezid ve Ebû Abdurrahman el-Hanbelî'den rivayetiyle tahric eder. Hadisi İbn En'um bu ikisinden birlikte, onlar da İbn Amr'dan rivayet ederler". İbn Hacer el-Heytemî el-Mişkât haşiyesinde "iki meclise uğradı" sözüyle ilgili olarak "yani iki halkaya" der.[4267[159]]
Suyûti'nin Dürrü's-sehâbe 'sinde Câbir b. Abdullah'ın biyografisinde Veki'in Musannef 'inden naklen şu bilgi verilir: Câbir b. Abdullah'ın Mescid-i Nebevi'de kendisinden ilim öğrenilen bir halkası vardı.[4268[160]]

Allah Kesulü Meclisinden Kalkıp Gittiğinde Fıkıh Okutmak Ve Öğütte Bulunmak Üzere Yerine Kimin Geçtiği

Kûtü'l-kulûb'dan naklen Şerhu'l-İhyâ'da şu bilgi verilir: Abdullah b. Revâha, Resulullah'm ashabına "gelin bir süre iman ilmiyle ilgilenelim" derdi, onlar da yanma oturuyorlar, kendilerine Allah'ı tanıma, tevhid ve ahiret konusunda konuşuyordu. Resulullah'm (sav) kalkmasından sonra onun yerini alırdı. İnsanlar onun yanma toplanır, kendilerine Allah'ı hatırlatır, Resulullah'm söylediği hususlarda onlara dini bilgiler öğretirdi. Resulullah bazan onların yanına çıkıyor, onlar da Abdullah'ın yanında toplanmış bulunuyorlardı, susuyorlar, Resulullah onların yanlarına oturup

---

4265[157] Dârimi, Mukaddime 32; Mişkâtü'l-Mesâbîh, I, 85-86 (nr. 257).
4266[158] tbn Mâce, Mukaddime 16.
4267[159] Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-mefâtîh, I, 251.
4268[160] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/41-42.

ilgilenmekte oldukları şeye devam etmelerini emrederek şöyle buyururdu: "Ben bununla emrolundum ve buna davette bulundum". Bunun benzeri Mu az b. Cebel'le ilgili olarak rivayet edilmiş olup o bu ilim konusunda konuşuyordu. Biz bu hadisi, Cündeb'in "Biz Resulullah (sav) ile birlikteydik, bize Kur'an öğretmeden Önce iman (ilmini) Öğretiyordu" hadisini açıklamak üzere rivayet etmiştik.4269[161]

Ashabın Birbirlerine Kur'an Okumaları Ve Allah Resulü'nün Onlara Âyetleri Açıklaması

Sahih-i Müslim'de ve başka eserlerde Ebû Hureyre'den nakledilen uzun bir hadiste şu ifade geçer: "Allah'ın evlerinden birinde Allah'ın kitabını okumak4270[162] ve kendi aralarında mütala etmek (tedârüs) üzere toplanan hiçbir topluluk yok ki onlara iç huzuru (sekînet) inmesin, rahmet onları bürümesin, melekler onların etrafını çevirmesin ve Allah onları kendi yanındakilere anmasın"4271[163]. Ali el-Kârî Şerhu'l-Mişkât'da şöyle der: Hadiste geçen "tedârüs" kelimesi, lafızlarını düzeltmek veya manalarını keşfetmek üzere birbirlerine okumaları anlamındadır. İbn Melek de böyle der. Bu kelimeden maksadın, onlardan birinin mesela on ayet (aşır) bir diğerinin başka on ayet okuması... şeklinde alışılagelen karşılıklı ders okuma olması da mümkündür. Bu durumda tilavetten daha Özel bir anlamda veya onun mukabili olur. Ancak Kur'an'a dayanan öğrenme ve öğretme gibi bütün hususlara şamil olması en kuvvetli ihtimaldir.4272[164] Kur'an ilimlerinin teatisi ve ders verme uygulamasının çok eski olduğuna bakın! Suyûti el-Itkân'da şunu kaydeder: Hz. Peygamber, ashabına Kur'an'ın bütün yorumunu veya çoğunun yorumunu yapmıştır. Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin Hz. Ömer'den tahric ettikleri şu rivayet de bunu teyid etmektedir: "Son nazil olan ayetlerden biri de riba âyeti idi. Resulullah onu açıklamadan vefat etti".4273[165] Bu sözün mefhumu, Hz. Peygamberin inen her âyeti onlara yorumladığı, ancak nüzulünden hemen sonra vefat etmesinden dolayı bu âyeti açıklayamadığına delâlet etmektedir. Yoksa Hz. Ömer'in özellikle bu âyeti anmasının herhangi bir özelliği yoktur. Bezzâr'm Hz. Aişe'den tahric ettiği "Cebrail'in kendisine Öğretmesinden sonra yorumladığı bazı âyetler dışında, Resulullah Kur'an'dan birşey yorumluyor değildi"4274[166] hadisi ise Hâüz İbn Kesir'in de söylediği gibi m ü n k e r dir. İbn Cerir ile başkaları ise bu hadisi şöyle yorumlamışlardır: "Hz. Aişe, anlaşılması Resulullah'a zor gelen müşkil ayetlere işaret etmiştir. Resulullah bunları Allah'a sormuş, Allah teâla da Cebrail'in diliyle kendisine inzalde bulunmuştur".

4269[161] Kûtü'l-kuiûb, 1,150. Metindeki hata ve düşükler İçin aslına bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/42.
4270[162] Metinde "öğrenmek" şeklinde geçmiştir.
4271[163] Müslim, Zikr 38; Mişkâtü'l-Mesâbîh, I, 71 (nr. 204).
4272[164] Mirkâtü'l-mefâtih, I, 223.
4273[165] İbn Mâce, Ticârât 58.
4274[166] krş. Mecmau'z-zevâid, VI, 303. (Burada "kendi görüşüyle (re'y) yorumlamazdı" ve "Cebrail'in öğrettiği sayılı âyetler dışında" ifadeleri vardır).

el-Hadikatü'n-nediyye'ye bakınız.4275[167]

Ashabın Kendilerine Ulaşan İlme Ezberleme Ve Müzakere İle İtina Göstermeleri

Ebû Nuaym, Hz. Ali'den şu tahricde bulunur: "Birbirinizi ziyaret edin ve şu hadisi müzakerede bulunun, eğer böyle yapmazsanız yokolup gider".4276[168] Ebû Ömer İbn Abdilber de İbn Mesud'dan şöyle dediği rivayetini nakleder: "Hadisi müzakere edin, onun bazısı diğerini anlaşılır kılar", İbn Abdilber, Avn b. Abdullah'tan da şöyle dediğini nakleder: "Biz Ümmü'd-Derdâ'ya geldik, onun yanında birbirimize hadis haber verdik. Ona "Ey Ümmud-Derdâ seni usandırdık" dedik, şu karşılığı verdi: Beni usandırmadınız, ben Medine'de ibadette bulunmayı istedim, ilim müzakeresinden -yahut fıkıh müzakeresinden, dedi- daha hoşuma giden birşey bulamadım". Ömer b. Hattâb'dan da şöyle dediğini rivayet eder: "Eğer ben Allah yolunda (cihad için) yürümeseydim (sefere çıkm as aydım) veya alnımı toprağa koymasaydım ya da hurmanın iyisi nasıl toplanırsa öylece sözün güzelini derleyen bir toplulukla-oturmasaydım, Allah'a kavuşmuş olmayı arzulardım". İbn Kuteybe şunu anlatır: Muaviye Hz. Ömer'e şöyle dedi: "İnsanların ilim ehliyle sohbetleri ve mülkümden elde ettiğim yeterli derecede servetten başka dünya lezzetinden geriye birşey kalmadı".
îbn Sa'd Tabakât'da Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediğini tahric eder: "Allah Resulü'nün ashabı oturduklarında sohbet ederlerdi, birine kendilerine bir sûre okumasını emretmeleri veya birinin Kur'an'dan bir sûre okuması dışında, konuştukları şey fıkıhtı".4277[169] el-Kâmûs'ta şöyle denir: "Fıkıh, bir şeyi bilmek, anlamak ve ince kavrayış anlamına gelmekte olup yüceliğinden dolayı daha çok din ilmi için kullanılır olmuştur". Şemsüddin Îbnü't-Tayyib el-Kâmûs haşiyesinde şöyle der: Bir grup alim fıkhı "gizli bir şeyi bilme" şeklinde kayıtlamış olup meselâ "ben semayı ve yeri anladım (fıkhettim)" denilmez. Fıkhın ince kavrayış ve anlama kuvveti olduğu söylendiği gibi, fıkhın ilimden daha süratli olduğu da söylenmiştir.4278[170]

Sünnetin Nakledilmesinde Senede (Rivayet Zinciri) Önem Verilmesinin Emredilmesi

Deylemi, Hz. Ali'den m e r f û olarak şu rivayeti nakleder: "Hadisi yazdığınız zaman i s n â dıyla (rivayet zinciri) birlikte yazın". Suyûti Tedribü'r-râvî'de şöyle der: Bu konuda bundan başka hadisler de

---

4275[167] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/43.
4276[168] krş. Kenzü'l-ummâl, X, 304 (nr. 29522): "Birbirinizi ziyaret edin, hadisi mütala edin, onu yokolmaya terk etmeyin."
4277[169] bkz. dipnot 424.
4278[170] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/44.

vardır.4279[171] İbn Hacer el-Heytemi Şerhu'l-Mişkât'ta Sahîhayn ve diğer eserlerde geçen "Benden isterse bir tek âyet olsun tebliğde bulunun, başkalarına ulaştırın)"4280[172] hadisiyle ilgili olarak şöyle der: İsnâd sayesinde mevzu (uydurma) rivayetin diğerlerinden tefrik edilmesi sebebiyle isnadı bilmek farz-ı kifâyelerdendir. Denildiğine göre "benden tebliğde bulunun" ifadesi iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi: Sika (güvenilir) birinin, kendisi gibi birinden nakli yoluyla senedin sonuna kadar muttasıl (kopuksuz, bitişik) olması. Çünkü tebliğ "buluğ" dan gelmekte olup o da bir şeyin gayesine ulaşması demektir. İkincisi: Sözün duyulduğu şekilde, hiçbir değişiklik yapılmadan başkasına nakledilmesi. Hadiste aranan ise, "tebliğde bulunun" ifadesinin "Beni İsrail'den haber verin (tahdis)" ifadesinin mukabili olarak kullanılmasından dolayı her iki yorumun birlikte olmasıdır. Bu bilgi İbn Sultân'ın el-Mirkât'mdan nakledilmiştir.4281[173]

Allah Resulünün İsrâiliyyat Haberleri Ve Geçmiş Milletlere Ait Enteresan Hususların Anlatılmasına Müsade Etmesi

Bu konuda Sahihayn'da Ebû Hureyre ve İbn Ömer'den nakledilen hadis meşhur olup onda şu ifade geçer: "Beni İsrail'den haber verin, bu hususta size hiçbir sıkıntı (mahzur, günah) yoktur".4282[174] İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'de şöyle der: Bundan açıkça anlaşılan şudur ki aklın reddetmediği sözlerden olduğunda, isterse adil birinin diğer adil birinden nakli şeklinde gelmiş olmasın, Hz. Peygamber onlarla ilgili olarak zikredilen enteresan hususların nakledilmesine müsade etmiştir. Çünkü buna bağlı bir hüküm sözkonusu olmadığından, rivayetinde kesin kanaat aranması da gerekmez.4283[175] Alkami şöyle der: "Yani onlardan haber nakletmekte size bir sıkıntı yoktur. Çünkü Resulullah daha Önce ashabın onlardan bilgi almalarını, kitaplarına bakmalarını yasaklamıştı. Sonra ise bu konuda müsamaha hasıl oldu. Yasaklama, İslam hükümleri ve dünyevi kuralların istikrarından önce fitne korkusundan dolayı konulmuştu. Sonra mahzur ortadan kalkınca, onların zamanında meydana gelen olaylarla ilgili haberleri duymada ibret bulunmasından dolayı bu konuda müsade çıktı".4284[176] Bu, Kâvûkci tarafından ez-Zehebü'1-ibrîz'de nakledilmiş olup güzel bir bilgidir. Münâvi et-Teysîr'de şöyle der: Yani onlardan kıssa, mev'ıza ve benzeri şeyleri haber verin. Senetsiz bile olsar. onlardan nakilde bulunmanızda size bir sıkıntı yoktur. Çünkü zamamn uzunluğundan dolayı senedle rivayet imkânsızdır. Binaenaleyh, haberin onlardan geldiğine dair zann-ı galib yeterlidir.4285[177]

4279[171] Tedrîbü'r-râvî, s. 286. Deylemi'nin rivayeti de burada geçmektedir.
4280[172] Buharı, Enbiyâ 50; Tirmizi, İlim 13; Mîrkâtü'l-mefâtîh, I, 70 (nr. 198). Son eserde, hadisin Buhari tarafından tahric edildiğine işarette bulunulmuş olup Müslim'den sozedümemiştir.
4281[173] Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-mefâtîh, I, 218-219.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/44-45.
4282[174] Buhari, Enbiya 50; Ebû Davud, ilim 11; Tirmizi, İlim 13.
4283[175] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 525. Metindeki bazı hatalar için aslına bakınız.
4284[176] Bu bilginin aynısı ibn Hacer tarafından verilmiş olup (Fethu'1-Bârî, XIII, 261 Alkami de muhtemelen buradan almıştır.
4285[177] et-Teysîr'de ilgili yerde (I, 435) bu bilgiye rastlanmamakla birlikte Feyzü'l-Kadîr'de (III, 206) kısmen benzeri ifadeler

Ali el-Kârî'nin Şerhu'l-Mişkât'ında geçtiği üzere Seyyid Cemaleddin şöyle der: Burada haber vermekten maksat, Kur1 an1 da zikredilen kıssaların teferruatlandmlması ve Avc b. Unuk'un (veya Anak) hikayesi4286[178], Beni İsrail'in buzağıya tapmaktan dolayı yaptıkları tevbede nefislerini öldürmeleri4287[179] gibi hayretimiz olaylarla ilgili kıssaları nakletmektir. Çünkü akıl sahipleri için bunlarda öğüt ve ibret vardır.4288[180] Fakat Avc b. Unuk'la ilgili haberler uydurmadır. Hâfiz Suyûti bununla ilgili müstakil bir eser yazmış olup ona bakınız.4289[181]

Tunus kadısı Ebû Hafs Ömer b. Halef b. Mekki el-Himyerî el-Mâzerî'nin Teskîfü'l-lisân ve telkîhu'l-cinân adlı eserinde 41. bâb olan "olduğundan başka şekilde tevili yapılanlar babı" başlığında şu bilgi verilir: Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in (sav) "Beni İsrail'den haber verin, bu hususta size hiçbir sıkıntı yoktur" hadisinin anlamının, "size göre doğru olanı ve olmayanı Beni İsrail'den haber verin" olduğu şeklindeki yanlış yorumdur. Oysa anlamı bu değildir. Şeyh Ebû Muhammed Abdülhak (Allah onu teyid etsin) şöyle der: Bunun anlamı "Beni İsrail'den haber vermemenizde size bir sıkıntı yoktur" şeklindedir. Çünkü hadiste ilk geçen emir vacib olup o da "Benden isterse bir tek âyet olsun tebliğde bulunun" sözüdür. Buna göre Beni İsrail'le ilgili sözün anlamı da şöyle olur: "Beni İsrail'in haberlerinden size göre doğru olanını haber vermeniz size vacip değildir. Dilerseniz haber verin dilerseniz vermeyin. Eğer haber vermezseniz, benden tebliğde bulunmayınca günaha düşmenizde olduğu gibi size bir günah yoktur."

Sehâvi'nin Fethu'l-Muğis'te kendisinden naklettiği üzere Hatib el-Bağdâdî şöyle der4290[182]: "Beni İsrail'e ait olup ehl-i kitap'tan nakledilegelen sözleri atmak vacip, ondan yüz çevirmek lâzımdır. Beni İsrail ve diğer geçmiş milletlerle ilgili olarak Hz. Peygamber, ashabı ve selef ulemasından Öğrenilen haberlerin rivayeti ise caiz olup nakledilmesi günah değildir." Hatib daha sonra İmam Şafii'den "Beni İsrail'den haber verin, bu hususta size hiçbir sıkıntı yoktur" hadisiyle ilgili olarak şu yorumu nakleder: "Bu ümmet hakkında gerçekleşmesi muhal bile olsa, onlarla ilgili olarak duyduklarınızı nakletmenizde bir beis yoktur". Sehâvi şöyle der: Fakat bazı alimler "size bir sıkıntı (günah) yoktur" sözünün cümlede "hal" mevkiinde bulunduğunu ve manasının da şöyle olduğunu söylemişlerdir: "Yani Hz. Peygamber, ashabı ve ulemadan öğrenilenleri haber vermek gibi onlarla ilgili olarak naklinde mahzur bulunmayanları haber verin". Nitekim Hatib'in de söylediği gibi bunun rivayeti caizdir. Ben bunu el-Aslu'1-asil fi tahrimi'n-nakl mine't-Tevrât ve'1-İncil4291[183] adlı eserimde açık şekilde açıkladım.4292[184]

---

mevcuttur.

4286[178] bkz. Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrailiyyât, Ankara 1979, s. 290.

4287[179] bkz. Bakara 2/54.

4288[180] Mirkâtü'l-mefâtîh, I, 213.

4289[181] el-Evc fi haberi Avc adlı bu risale Suyûti'nin el-Hâvî fi'1-fetâvâ'sı içinde (II, 586-590) neşredilmiştir.

4290[182] Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmî li-ahlâki'r-râvî, II, 114,115,117.

4291[183] Sehâvi'nin ed-Dav'u'1-lâmi'de (VIII, 18) kendi yazdığı biyografisinde bu şekilde kaydedilen eser Keşfuzzunun'da (I, 107} el-Aslu'l-asîl fî tahrîmi'n-nazar fî't-Tevrât ve'I-İncîl şeklinde geçmektedir.

4292[184] Sehâvi, Fethu'l-Muğîs, II, 348.

Derim: Ashaptan eski kitapları okuyanlarla ilgili olarak ileride gelecek konuya bakınız. Hanefî fıkıh kitaplarından allâme el-Haskefî ed-Dımaşkî'nin ed-Dürrü'1-muhtâr fî şerhi Tenviri'I-ebsâr'ında şu bilgi verilir: "Beni İsrail'den haber verin" hadisi, yalan olduğu kesinlikle belli olmayan hayretamiz haberleri hüccet olarak değil de teselli ve ferahlık maksadıyla dinlemenin helal olduğunu ifade eder. Hatta yalan olduğu kesin olanları bile insanlar ve hayvanların diliyle darb-ı mesel, öğüt ve kahramanlık örnekleri vermek gayesiyle dinlemek de helaldir. Bunu İbn Hacer zikreder. Şemsüddin İbn Abidin bu esere yaptığı Reddü'l-muhtâr adlı haşiyesinde, Haskefi'nin "darb-ı mesel gayesiyle" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Mesela Hariri'nin Makâmât'ı gibi. Anlaşılan odur ki Makâmât'da Haris b. Hemmâm ve Serûcî'den nakledilen hikayelerin aslı olmayıp onu mütala edenlerin açıkça görecekleri gibi hikayeleri bu hayretamiz üslupla vermiştir. Meselâ Antere ve el-Melikü'z-Zâhir kıssası da kendisiyle darb-ı mesel v.s. kastedildiğinde buna girer mi? Bu husus araştırmaya değer.
Derim: Binbir Gece veBinbir Gün kıssaları da bu türdendir. Bütün bunlar, nefsi neşelendirmeye ilaveten geçmiş toplumların maceralarını bilmek maksadı güdülmesi bakımından anılan manada ve benzeri anlamdadırlar. Çünkü kıssalar her ne kadar hurafe (masal) kabilinden iseler de onları kurup yazan veya dilleri üzere kaleme alınmış toplumların durumunu dile getirmekten uzak değillerdir. Allah doğrusunu en iyi bilir. İbn Hacer el-Heytemî'nin Fetâvâ'smda şu bilgi geçer: Hariri'nin Makâmât'ı görünüşte yalana dayanmaktaysa da gerçekte böyle olmayıp darb-ı mesel türünden olan, garip yolları ve tuhaf sırları ortaya koyan, benzeri bulunmayan ve hiçbir edibin aklına gelmeyen bir eserdir. Allah onu kaleme alanın çalışmasını mükâfatlandırsın. Kim, içindeki ilimlerle alay ederek onu yalan diye nitelendirirse küfre sapmış olur. İmamlar şöyle demişlerdir: "Kim, bir kâse tirit ilimden daha hayırlıdır derse, küfre sapmış olur". İster alayı kastetsin ister kastetmesin, insan bununla kâfir olursa, ilimle alay edip onu yalan sayanın durumu ne olur sanıyorsunuz? Bu konuda Nablusi'nin Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye'sine (II, 250) bakınız.[4293[185]]

Kendisinden İlim Öğrenilmesi İçin Allah Resulünün Ashabından Bir Faziletle (Üstünlük) Temayüz Etmiş Kimseyi İnsanlara Bildirmesi

Hafız Ebû Nuaym şöyle der: Bir alim, talebelerinden birinin ilimde kemâl ve olgunluğa erdiğini görünce, kendi ölümünden sonra başlarına yeni olaylar ve güç meseleler geldiğinde insanların kendisine başvurabilmeleri için onun ilimdeki mevki ve derecesine delâlette bulunması gerekir. Ebû Nuaym bu konuda Huzeyfe'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi delil gösterir: "Benden sonra gelen (halife)lere tabi olun -Ebûbekir ve Ömer'i işaret etti-, Ammâr'ın yolundan gidin, İbn Ümmi Abd size bir haber verince onu tasdik edin"[4294[186]]. Şu hadis de bu kabildendir: "Kur'an'ı Übey

4293[185] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/45-47.
4294[186] Müsned, V, 385; Mecmau'z-zevâid, IX, 295; Kenzü'l-ummâl,XI, 640 (nr. 33115). Metinde fahiş hatalar mevcut olup bu kaynaklara bakılmalıdır.

ve İbn Mesud'dan öğrenin"4295[187] Böylece Allah Resulü ehliyet sahibine delâlette bulunmuş olup bu kendileri için Resulullah'tan bir şehadettir, Şemsüddin Muhammed b. Mesud et-Turunbâti el-Fâsi4296[188] de, hocaların bilgilerini tanıtma ve meziyetlerini takdir için talebelerine verdikleri belgelerin meşruluğuna bu hadisi mesned olarak alır. Onun Bulûğu aksa'l-merâm fi şerefi'1-ilm ve mâ ye-teallak bihi'l-ahkâm4297[189] adlı eserine bakınız.

Ahmed b. Hanbel ve Tirmizi, Enes'ten (ra) şu rivayeti tahric ederler: "Ümmetimin ümmetime karşı en merhametlisi Ebûbekir, Allah'ın emri konusunda en şiddetlileri Ömer, haya bakımından en doğru olanları Osman, helal ve haramı en iyi bilenleri Muâz b. Cebel, ferâizi en iyi bilenleri Zeyd b. Sabit, kıraati en iyi olanları Übey b. Ka'b'dır, her ümmetin bir emini vardır ve bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır"4298[190]. KhtYa'labunu İbn Ömer'in rivayeti olarak tahric eder ve şu ilaveyi zikreder: "Hükümde (yargılama) en isabetlileri de Ali'dir". Deylemi de bu hadisi Müsnedü'l-Firdevs'te Şeddâd b. Evs'in rivayeti olarak tahric eder ve şu ilaveyi kaydeder: "Ebû Zer ümmetimin en zahidi ve en doğru sözlüsü, Ebu'd-Derdâ ümmetimin en âbidi ve en muttakisi, Muaviye b. Ebi Süfyân da ümmetimin en halimi ve en cö-mertidir"4299[191]. Bu hadisi Ebû Ömer İbn Abdilber el-İstiâb'da m ü s n e d ve m ü r s e 1 olarak çeşitli rivayet yollarıyla tahric ederek şöyle der: Biz çeşitli v e c i h lerle Hz. Ömer'den şöyle dediğim rivayet ettik: "Hükümde en isabetlimiz Ali, kırâatta en iyi olanımız da Übey'dir".4300[192] Suyûti Tarihu'l-hulefâ'da bunun ardından şöyle der: Hocamız Kâfıyeci'ye ayrı ayrı sahabile-re isnadla zikredilen bu faziletlerin Hz. Ebubekir'in (genelde olan) üstünlüğü ile çatışıp çatışmadığı soruldu, o hiçbir çatışma ve çelişki bulunmadığı şeklinde cevap verdi.4301[193]

Cem'u'l-cevâmi ve Mahalli'nin ona yaptığı şerhte geçtiği üzere imam Şafii şöyle der: "F e r â i z le ilgili bir konuda birbirine zıt iki haber (rivayet) olsa, bunlardan Zeyd'in görüşüne uygun olanı tercih edilir. Bu konuda onun bir görüşü yoksa Mu'âz'm görüşüne uygun olanı, onun da bu konuda bir görüşü yoksa Hz. Ali'nin görüşüne uygun olanı tercih edilir. F e r a i z dışındaki bir konuda birbirine zıt iki haberden ise Muâz'ın görüşüne uygun olanı, bu konuda onun bir görüşü yoksa Hz. Ali'nin görüşüne uygun olanı tercih edilir". Mahalli şöyle der: "Şafii'nin üç sahabiye bu tertip üzere muvafakati zikretmesi, geçen hadiste bu şekilde tertip olunmalarından dolayıdır. Resulullah'ın (sav) hadisteki "Ferâizi en iyi bileniniz Zeyd'dir" sözü umum ifade eder. "Haram ve helâli en iyi belininiz Muâz'dır"

4295[187] Buhari, Fedâilu'l-ashâb 27, Menâkıbu'l-ensâr 14. Burada dört kişiden öğrenmeleri emredilerek Abdullah b. Mesud, Salim, Übey b. Ka'b ve Muâz b. Cebel'in adları verilmiştir.

4296[188] Bkz. Fihrisü'l-fehâris, I, 535-536.

4297[189] Brockelmann bu eseri, Bülûğu'l-meram..., müellifini de Turunbülâli şeklinde kaydetmiştir (Suppl., II, 873).

4298[190] Müsned, III, 184, 281; Tirmizi, Mukaddime 11. Tirmizi'nin rivayetinde "Hükümde en isabetlileri Ali'dir" ifadesi de mevcuttur.

4299[191] Bu paragrafta verilen rivayetlerin hepsi Suyûti tarafından Târlhu'l-hulefâ 'da (s. 53) zikredilmiş olup Muaviye ile ilgili bilgi metinde yanlış geçmiştir.

4300[192] el-İstîâb, I, 50.

4301[193] Târîhu'l-hulefâ, s. 53. Burada İbn Abdilber'in söyledikleri mevcut olmayıp metinde bir takdim-tehir yapılmış olmalıdır. Suyûti'nin sözü, Deylemi'nin rivayetinden sonra gelecektir.

sözünden maksat ise ferâiz dışındaki konulardır. Bunun gibi "Hükümde (kaza, yargı) en isabetli olanınız Ali'dir" sözü de ferâiz dışındaki hususlar hakkındadır. Muâz'la ilgili söz Hz. Ali ile ilgili sözden daha sarih olduğundan, ferâiz ve diğer konularda mevkii ondan öncedir". Attar da Mahalli'nin şerhine yaptığı haşiyede şöyle der: Mahalli'nin bu zikrettiklerinin izahı şöyledir: Hadiste geçen "helâl ve haram" lafızları ile "hükümde en isabetliniz Ali'dir" sözünden anlaşılan kaza (yargı) ilmi â m lafızdır. "Ferâizi en iyi bileniniz" sözünden anlaşılan ferâiz lafzı ise hâs tır. Hâs, âm lafza nisbetle Önceliğe sahip olup iki de-Ül arasında uygunluk sağlamak için âm onunla tahsis edilir. Mahalli'nin "ondan daha sarihtir" sözü de şu anlamdadır: Helâl ve haram hadiste tasrih edilmiş âm lanzlardır, kaza ilmi ise tasrih edilmiş olmayıp "hükümde en isabetliniz Ali'dir" sözünden anlaşılmaktadır. Nitekim Nasır da böyle izah etmiştir.4302[194]

İbn Abbas'tan şu rivayet nakledilir: Ömer b. Hattâb Câbiye'de halka hitap ederek şöyle dedi: "Ey insanlar Kur'an'dan sormak isteyen Übey b. Ka'b'a, ferâizden sormak isteyen Zeyd b. Sâbit'e, fıkıhtan sormak isteyen Muâz b. Cebel'e ve maldan sormak isteyen de bana gelsin. Allah beni ona yönetici ve dağıtıcı kılmıştır"4303[195]. Bunu Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'da rivayet eder. Rivayetin senedinde Süleyman b. Davud b. Husayn mevcut olup onu zikreden kimse görmedim. Bunu Nureddin el-Heysemî Mecmau'z-zevâid de söyler.4304[196]

Derim: Mir'âtü'l-mehâsin'de4305[197], müellifinin babası Şeyh Ebü'l-Mehâsin'den, "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır" hadisinde olduğu gibi hulefadan her birinin özel bir vasıfla anılmasının anlamıyla ilgili olarak şu bilgi nakledilir: "Bu, dört temel karakter gibi olup insana bunlardan galip olanla hükmedilir. Halifeler de böyledir; onlardan hiçbirisi diğeri hakkında hükme medar olan özellikten mahrum değildir". Bâci'nin el-Muhtasar'ı üzerine el-Mutasar4306[198] adıyla yazılan eserde (s. 394) "Kıraati en iyi bileniniz Übey, ferâizi en iyi bileniniz Zeyd'dir..." hadisiyle ilgili olarak şöyle denir: Bu hadiste, adı geçenlerin kendisiyle anıldıkları hususlarda Hulefa-yı Râşidin ve ashabın seçkinlerinden üstün olmalarım gerektiren bir anlam mevcut değildir. Bu sözün manası şudur: Herhangi bir konuda derecesi üstün olan kimseye, diğer insanlar arasında kendi eşi veya ondan daha üstün kimseler olsa bile "O, bu konuda insanların en üstünüdür" denmesi caizdir. Bunun gibi, ilimde derinleşen bir kimseye de, her ne kadar bütün insanlar ve ilimlerinin miktarı bilinmiyorsa da "O, insanların en alimidir" demek de caizdir.4307[199]

Şeyh Receb b. Ahnıed et-Türkî'nin el-Vesiletü'1-Ahmediyye fî şerhi VTarîkati'l-Muhammediyy e sinde şu bilgi verilir: Dört halifenin

---

4302[194] Attâr, Hâşiyetü'l-Attâr, II, 415. Ayrıca Dördüncü Bölüm'de "Allah resulü'nün Kadıları" başlığına bakınız. Bu metinde adı geçen Nasır, Mahalli şerhine haşiye yazan Nâsirüddin el-Lekânî olmalıdır (bkz. Suppl; II, 105).

4303[195] el-Emvâl, s. 285; es-Sünenü'I-kübrâ, VI, 349; Kenzü'l-ummâl, IV, 556 (nr. 11638). Ayrıca Dördüncü Bölüm'de "Mirasları Paylaştıran" başlığına bakınız.

4304[196] Mecmau'z-zevâid, 1,135.

4305[197] Mîr'âtü'l-mehâsin min ahbâri'ş-Şeyh Ebi'l-Mebâsin (Fas 1324). bkz. Suppl., II, 681, 694.

4306[198] Metinde el-Muktasar şeklinde yanlış geçen bu eser Bâci'nin el-Muhtasar adlı eserinin muhtasarıdır. Bâci'nin eseri de Tahâvi'nin Müşkilü'l-âsâr'ının muhtasarıdır (bkz. Ahmet Özel, "Bâci", DİA, IV, 415).

4307[199] Ebul-Mehâsin, el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar, II, 270-271.

üstünlükleri (fazilet) konusunda en uygun yorum şudur: Onların her biri, meşhur oldukları özellik bakımından diğerlerinden üstündür. Çünkü insanın üstünlüğü kendiliğinden olmayıp sahip olduğu özellikleri bakımındandır. Buna göre deriz ki Hz. Ebubekir doğruluğunun baskın gelmesi ve ashap arasında bununla şöhret bulması bakımından onların en üstünü, Hz. Ömer adalet yönünden en üstünleri, Hz. Osman haya bakımından en üstünleri ve Hz. Ali de ilim ve onunla şöhret bulması bakımından onların en üstünüdür. Bezzâzi'nin "Kitâbu edebi'1-kâdî" de şu söyledikleri de bunu teyid eder: "Hidayet kılıcı Hz. Muhammed'in (sav) elinde, r i d d e (dinden dönüş) kılıcı Hz. Ebubekir es-Sıddık'ın elinde, fetih kılıcı Hz. Ömer el-Fâruk'un elinde idi. Öyle ki onun zamanında (fethedilen ülkelerde) oniki bin minber (cami) yapıldı. B a ğ y (isyan) kılıcı da Hz. Ali el-Murtaza'nın elindeydi"[4308[200]]. Şu da var ki bir tek üstünlüğün (fazilet), ya bizzat kendindeki yücelik bakımından veya keyfiyet fazlalığından dolayı, birçok üstünlükten daha tercihe değer olması da mümkündür. Bu bilginin devamı için el-Vesiletü'1-Ahmediyye'ye bakınız.[4309[201]]

Asra Saadette "Allame" Sözünün Arap Ensabı Ve Şiiri En İyi Bilen Kimse İçin Kullanıldığı

el-İhyâ'da "Kitâbu'l-İlnTde şu rivayet zikredilir: Resulullah (sav), et-raûnda insanların toplanmış olduğu birine rastladı ve "nedir bu?" diye sordu. "A 1 1 â m e bir adam" karşılığını verdiler. Resulullah "ne ile (allâmedir)?" dedi, "şiir ve Arap e n s â b ıyla" dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Fayda vermeyen bir ilim ve zarar vermeyen bir cehâlet"[4310[202]]. Hafız el-Irâkî el-Muğnî'de şöyle der: İbn Abdilber bunu Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak tahric eder ve zayıf olduğunu belirtir. Hadisin sonunda ise şu ifade vardır: "İlim ya muhkem bir ayet ya sabit bir sünnet veya (Kitap ve Sünnete göre) denkleştirilmiş (yahut bunlardan çıkarılmış) bir miras hissesi (ni bilmekten ibaret)dir".[4311[203]] Irâki'nin büyük Tahric'inde ise şu bilgi verilir: Ebû Nuaym bunu Riyâzü'l-müteallimin'de Bakıyye'nin İbn Cüreyc'den, onun Ata'dan, onun Ebû Hureyre'den rivayeti olarak kaydeder ki içinde şu ifade geçer: "Hz. Peygamber mescide girdi, bir adattım etrafında toplanmış bir grup insan gördü. "Bu nedir?" diye sordu, "ali â m e bir adam, ey Allah'ın Resulü" dediler. "Allâme nedir?" buyurdu, "insanların Arap ensabını en iyi bileni, şiiri ve Arapların ihtilaf ettikleri hususları en iyi bileni" karşılığını verdiler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bu, fayda vermeyen bir ilim ve zarar vermeyen bir cehalettir". Resulullah sonra şöyle buyurdu: "İlim üç şey olup bunların dışındakiler fazlalıktır: Muhkem bir âyet, sabit bir sünnet veya denkleştirilmiş bir miras hissesi".[4312[204]]
Derim: Anılan hadis ile daha önce geçen ve "Kendisiyle sıla-i rahimde

4308[200] el-Fetâva'1-Bezzâziyye, V, 133.
4309[201] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/48-50.
4310[202] bkz. Kenzü'l-ummâl, X, 218 (tır. 29156).
4311[203] İhyâu ulûmi'd-din, I, 46. Hadisin bu son kısmı ve yorumu için bkz. Hattâbi, III, 30C-307 (Ebû Davud, Ferâiz 1).
4312[204] Bu bilginin hepsi için bkz. Zebidi, İthâfu's-sâde, I, 224-225. Son hadis için ayrıca bkz. Kenzü'l-ummâl, X, 280 (nr. 29443).

bulunacağınız ölçüde ensâbmızı öğrenin" ifadesinin yer aldığı hadis arasında uygunluk bulunduğuna dair el-İhyâ sarihinden şu imayı kaydetmiştik: "Yasaklanan husus, daha önemli olan şeylerdi öğrenmek) den alıkoyacak şekilde, buna (e n s â b ilmiyle ilgilenme) dalıp derinleşmektir".4313[205] Allah Resulü sanki bu başlık altında zikredilen sözkonusu hadisle, vasıtaları gaye haline getirenleri ve dereceleri birbirine karıştıranları kastetmiştir. Nice alim var ki insanları kendi bildiği bir ilmi öğrenmeğe yönlendirmek ister ki Allah Resulü'nün sözü de buna teşvik mahiyetindedir. Yoksa Arapların meşhur günlerini (eyyâmü'1-Arab) ve şiirlerini bihjıek, değer bakımından ilimlerin en büyüklerinden olup onunla Kur'an ve sünnette anlaşılması zor hususları kavrama imkânını elde ederiz.4314[206] et-Tezkire'de Ukbe b. Amir el-Cühenî'nin biyografisinde şu bilgi verilir: O fakih, allâme, Allah'ın Kitabının k â r i i (okuyucu), ferâiz konusunda bilgili, büyük değere sahip şair, fasih ve beliğ bir insandı.4315[207]

Allah Resulü'nün Ashabının İlimdeki Zeka Ve Anlayış Seviyelerini, Kabiliyetlerini Araştırması

Buhari bu konuda "Devlet başkanının (İmâm)4316[208], ashabının bilgisini araştırmak (imtihan) için kendilerine problem arzetmesibâbı" başlığına yer vererek orada Resulullah'm (sav) hurma ağacı ile ilgili bilmecesi kıssasını zikreder. İbn Ömer orada bulunanların en küçüğü idi. O şöyle der: "Onun hurma ağacı olduğu içimden geçti". Sahabiler sonra "Ey Allah'ın Resulü, onun ne olduğunu bize haber ver" dediler, o da "hurma ağacıdır" buyurdu.4317[209] Fethul-Bârî'de geçtiği üzerce İbn Ömer oradaki on kişiden biriydi. Hâfiz İbn Hacer şöyle der: Onlar arasında Hz. Ebubekir, Ömer, îbn Ömer, Ebû Hurey-re ve Enes de bulunmaktaydı.4318[210] Muvatta da İbn Kâsım'ın şu rivayeti zikredilir: Abdullah şöyle dedi: "Bu hususta içimden geçeni Ömer b. Hattâb'a haber verdim, şöyle dedi: Eğer onu söyleseydin, kızıl deve sürülerine sahip olmaktan daha çok hoşuma giderdi."4319[211] Bedreddin ez-Zerkeşi Amelu men tabbe H-men habbe4320[212] adlı kitabında şöyle der: "Hurma ağacı (nahle) için "ağaç" (şecere) ifadesi kullanılmaz. Allah Resulünün "bir ağaç var ki yapraklan dökülmez" sözü ise, bunu bilmece maksadıyla kullanmış olduğu şeklinde yorumlanır", İbnü't-Tayyib eş-Şerkî, Kastallâni'nin İrşâd'ına yaptığı haşiye ile başka eserlerde, Zeccâc ve başkalarının Arapların "nahle"yi ağaç diye adlandırdığını

4313[205] el-İhyâ sârini Zebidi'nin (İthâfu's-sâde, I, 225) bu sözü için ileride gelecek olan "Ensâb timi" başlığına da bakınız.
4314[206] Burada el-Kâmûs ve Tâcü'l-arûs'tan naklen âlim, alîm, allâm, allâme kelimelerinin okunuş ve kalıpları hakkında verilen bilgi tercüme edilmemiştir. Allâm ve AUâme'nin nessâbe (nesep alimi) anlamına geldiği de burada kaydedilmiştir (Tâcü'I-arûs, VIII, 405-406).
4315[207] Tezkiretü'l-huffâz, 1,42-43. Şair ve Bonrasıyla ilgili bilgi metinde düşmüştür.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/51-52.
4316[208] İmam kelimesi metinde alim şeklinde geçmiştir.
4317[209] Resulullah ashaba "bir ağaç var ki yaprakları dökülmez, o müslüman gibidir, nedir bu" diye sorar, oradakiler çölde yetişen ağaçları söylemeye koyulurlar, çıkaramayınca da Resulullah'tan söylemesini isterler (Buhari, ilim 5).
4318[210] Fethu'1-Bârî, Bulak 1300,1,136.
4319[211] Bu rivayet için bkz. îbn Ferhûn, Dürretü'l-ğavvâs, s. 65; Umdetü'1-kârî, I, 388. Ayrıca bkz. Buhari, İlim 50.
4320[212] Brockelmann bu eseri Lisanüddin Îbnü'l-Hatib'in kitapları arasında zikretmiştir (GAL, II, 340, Suppl,II, 373).

kaydettiklerini belirterek bunu reddeder. O esere bakınız. Ebû Abdullah İbn Zekri de bu konu başlığıyla ilgili olarak şöyle der: Muhatapları şaşkınlığa düşürmemek için sözün anlamını gizleme konusunda fazla aşırı gitmemek gerekir. Hz. Peygamber onlara bilmeceyi sorarken elinde hurma ağacı göbeği vardı. Bunda da ipucuna işaret vardır. Resulullah'm (sav) yanıltmaçlardan (uğlûta) menetmesi ise[4321[213]], bunların çözülmesi zor muammalar olması veya karşılaşılan şeylerden olmaması veyahut soru sorulan kimseyi zor durumda bırakmak ve taciz etmek maksadı taşımasından dolayıdır.
İbn Ferhûn Dürretü'l-ğavvâs fi muhâdarati'l-havâs adlı bilmece (e 1 ğ â z } kitabında şu bilgiyi verir: Alim kimsenin, zor meselelerin anlaşılması ve izahı konusunda talebelerinin zihnî kapasitelerini denemek için kendilerine biraz zor meseleler sorup onları eğitmesi gerekir. Bu tür fakihler elgâz, ferâiz alimleri muammeyât, nahivciler muamma, dilciler de a h â c î diye adlandırırlar. Ulema bu konuda birçok eser kaleme almıştır.[4322[214]]

Allah Resulü'nün İlim Ehli İçin Belli Günler Ayırması

Buhari bu konuda önce "Allah Resulü nün öğüt (vaz, nasihat) ve ilim konusunda bıkkınlık duymamaları için ashabın durumuna uygun zaman gözetmesi" başlığına yer vererek İbn Mesud'dan şu rivayeti tahric eder: "Resu-lullah (sav) öğüt hususunda bize bıkkınlık gelmemesi için halimize uygun gün (ve zaman) kollardı".[4323[215]] Sonra da Enes'ten şu rivayeti tahric eder: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin".[4324[216]] Buhari daha sonra "ilim ehli için belli günler ayıran kimse babı" başlığına yer verir ve Ebû Vâil'e ulaştırdığı senediyle şu rivayeti zikreder: "Abdullah (İbn Mesud) her .perşembe günü halka öğütte bulunurdu. Bir adam ona 'ey Ebû Abdurrah-nıan, bize hergün öğütte bulunmanı ne kadar isterdim' dedi. O şu karşılığı verdi: Size bıkkınlık vermek istemeyişim beni bundan alıkoyuyor. Resulul-lah (sav) bize bıkkınlık vereceği endişesiyle, öğüt konusunda nasıl bizim durumumuzu kolluyor idiyse, ben de öğüt için sizin durumunuza uygun zaman kolluyorum".[4325[217]] Hâfiz İbn Hacer Fethu'I-Bârî'de şöyle der: Bu hadisten, yine bıkkınlığa yolaçacağı endişesiyle, salih amelde sürekli çabalamayı terkin müstehab olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu konuda devamlılık istenen bir şey isede bu iki şekilde olur. Ya hergün zorlanmadan amelde bulunulur veya birgün ara verilir. Bu durumda ara verilen gün, ikinci güne daha zinde başlamak için istirahat günü olur. Yahut da yalnız cuma günü devam edilir. Bu husus şahıslara ve durumlara göre değişmekte olup genel kural, zindeliğin

---

4321[213] Ebû Davud, İlim 8; Hattâbi, IV, 65-66.
4322[214] Dürretü'l-ğavvâs, s. 65-66. Metinde birçok hata olup aslına bakılmalıdır. Bu konuda yazılmış bazı eserler için bkz. Keşfuzzunûn, 1,13-149-150, II, 1741-1742; M. Bencheneb, "Lughz", El, V, 806-807.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/52-53.
4323[215] Buhari, İlim 11.
4324[216] Buhari, İlimli.
4325[217] Buhari, İlim 12.

gözetilmesi şartıyla ihtiyaçtır.4326[218]

Ashabın Önce Anlaşılması Kolay Ve Açık Sonra Da Zor Olandan Başlayarak Ve Temel Prensipleri Diğerlerinden Önce Okuyarak İlmi Tedricen Öğrendikleri

Buhar i İbn Abbas'tan şu rivayeti nakleder: "Alim ve fakih olan rabbaniler olun". Buhari şöyle der: Rabbani, insanlara büyük ilimlerden önce küçük ilimleri öğreten kimseye denir.4327[219] Hanz İbn Hacer şöyle der: îlmin küçüğünden maksat meseleleri açık ve anlaşılır olanı, büyüğünden maksat da meseleleri ince olanıdır. Şöyle de denmiştir: Rabbani, insanlara ilmin külliyatından Önce cüzziyâtını veya usûl ünden önce f u r û unu veya gayelerinden önce Önbilgilerini öğretir.4328[220]

Ashabın Büyük Yaşta Olmalarına Rağmen İlim Tahsiline Olan Arzuları

Buhari "ilim ve hikmetten dolayı gıbta etmek bâbı"nda şöyle der: Allah Resulü'nün ashabı, büyük yaşta olmalarına rağmen ilim Öğrenmişlerdir.4329[221]

Derim: Onların ilim tahsilindeki uygulamaları "Küçük yaşta öğrenmek, taşa nakış yapmak gibidir"4330[222] meşhur eser inden dolayı, buna küçük yaşta başlatılmasıdır. Bunun Hz. Ali veya Hz. Hasan'ın sözü olduğu söylenmiştir. İbn Abbas ile Hz. Ali de küçük yaşta ilim tahsil etmişlerdi. Ibnü'1-Ez-rak el-Gırnatî'nin Ravdatü'l-a'lâm adlı eserinde geçtiği üzere alimlerden biri şöyle demiştir: "Büyüğe öğretmek küçüğe öğretmekten daha sağlamdır. Büyük kimse, ben ezberleyemediğim için öğrenemem dememelidir. Çünkü ashap ileri yaşlarda oldukları halde öğrendiler, ilimle meşgul oldular. Onlar ilimde derya idiler". Turtûşi'nin Sirâcü'l-mülûk'unda da şu bilgi verilir: "Resulullah'm ashabı genç ve yaşlı oldukları halde İslamiyet'i kabul ediyor, ilim, Kur'an ve sünneti öğreniyorlardı. Onlar ilim denizleri, hikmet ve fıkı-hın ulu dağları idiler. Ancak şu var ki küçük yaşta ilim tahsili, esaslara vukuf bakımından daha köklü, buna bağlı teferruatta ise daha mahir olmayı sağlar.4331[223]

Ashabın Evlenmeden Önce İlim Tahsilinde Bulunmayı Emretmeleri

Buhari Hz. Ömer'den şöyle dediğini tahric eder: "Yönetici (reis) olmadan

---

4326[218] Fethu'1-Bârî, I, 257. Bu yorum, bir önceki babda zikredilen İbn Mesud'un rivayetiyle ilgilidir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/53.

4327[219] Buhari îlim 10. Hadiste geçen ulema lafzı bazı rivayetlerde, hukemâ (bilge) veya hulemâ (hilim sahibi) şeklindedir. Metinde ikinci defa geçen ulema kelimesi ise aslında mevcut değildir.

4328[220] Fethu'1-Bârî, 1,255; Umdetü'1-kârî, I, 422-423. Rabbani ile ilgili olarak zikredilen bazı yorumlar şöyledir: Bilge fakih, arif, ilmiyle amel eden ve başkalarına öğreten alim.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/54.

4329[221] Buhari, İlim 15.

4330[222] bkz. Beyhaki, el-Medhal, s. 375 (nr. 640); Sirûeü'l-mülûk, s. 109.

4331[223] Sirâcü'l-mülûk, s. 109.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/54.

önce ilim tahsil edin".4332[224] Kadı Iyâz bazı alimlerden şu yorumu nakleder: Yani eşleriniz ve evlerinizin sizin ilimle uğraşmanıza engel olmaması için evlenmeden önce ilim tahsil edin.4333[225]

Ashaptan Tüccar Olanın İlim Tahsil Ettiği, İlimle Meşgul Olanın Da Ticaret Yaptığı

Buhari Sahih'inde "ilimde nöbetleşmek (nobetleşerek ilim tahsili) babı" başlığına yer vererek orada Hz. Ömer'in şu sözünü zikreder: Ben ve en-sardan bir komşum, Resulullah'ın (sav) yanında bulunma konusunda nöbet-Ieşirdik; birgün o bulunurdu, birgün de ben. Ben bulunduğum zaman, o günün vahiy v.s. ile ilgili haberini kendisine ulaştırırdım, o da bulunduğu zaman böyle yapardı.4334[226] Hâfiz İbn Hacer şöyle der: Hz. Ömer'in o sırada ticaretle uğraşmakta olduğundan anlaşılacağı üzere, bu rivayette talebenin ilim tahsiline v.s. imkan bulması için, bulunmadığı günlerde elde edemediği bilgileri sormaya çalışmakla birlikte geçimi konusunu ihmal etmemesi gerektiğine delâlet vardır.4335[227]

Ashabın Eş Ve Cariyelerine İlim Öğrettikleri, Allah Resulünün De Kadınlara Ayrı Bir Gün Tahsis Ettiği

Buhari bu konuda "Kişinin cariyesi ve ailesine öğretimde bulunması babı" başlığına yer vererek orada Hz. Peygamber'in (sav), kendilerine ecirleri iki kat verilecek olan üç kişiyle ilgili sözünü zikreder ki bu kimselerden biri de şudur: "Yanında bir cariyesi olup da ona güzel bir terbiye veren ve güzel bir öğretimde bulunan (tahsil yaptıran) kimse".4336[228] Buhari sonra "Devlet başkanının (imâm) kadınlara öğüt ve Öğretimde bulunması bâbı"na yer verir ve orada Hz. Peygamber'in Bilal'le birlikte çıkması ve söylediklerini kadınlara duyuramadığını düşünerek onlara öğütte bulunması ve sadaka vermelerini emretmesi olayını zikreder.4337[229] Hâfiz İbn Hacer şöyle der: Buhari bu başlıkla, ailenin (ev halkı) öğretimiyle ilgili teşvikin kişinin kendi ailesine mahsus olmayıp bunun devlet başkanı ve onun yetki verdiği kimselere de yönelik olduğuna dikkat çekmiştir.4338[230] Buhari daha sonra da "Kadınlar için ayrı bir gün ayrılıp ayrılmayacağına dair bâb" başlığına yer vererek kadınların Resulul-lah'a (sav) söyledikleri şu sözleri zikreder: "Sohbetinde bulunmak konusunda erkekler bize galebe çaldı (onlardan bize fırsat kalmıyor). Kendiliğinden bize birgün ayır". Resulullah (sav) da kendileriyle buluşacağı bir gün tayin etti onlara. O gün

---

4332[224] Buhari, İlim 15.
4333[225] Bu yorumla ilgili olarak bkz. Beyhaki, el-Medhal, s. 265 (nr. 373-374); Umdetü'l-kârî, I, 436.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/55.
4334[226] Buhari, İlim 27. Metinde hatalar vardır.
4335[227] Fethu'l-Bârî, I, 286.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/55.
4336[228] Buhari, İlim 31.
4337[229] Buhari, îlim 32.
4338[230] Fethu'l-Bârî, I, 295.

onlara öğütte bulundu ve (bazı hususları) emretti.4339[231]

Latifelerden: İmam Ebû İshak el-İsferâinî, kadın ve erkeklerin rivayet ettikleri ahkam ve hadisler birbiriyle çatışınca, kadının rivayetine öncelik verileceği görüşünde olup bu konuda şöyle der: "Erkek cinsinin daha zabıt (hıfz, kavrayış ve dikkati sağlam) olduğu hususu ancak tek tek fertlerde ortaya çıkınca nazarı itibara alınır. Oysa bütün fertlerde bu z a b t üstünlüğü görülmüş olmayıp kadınların birçoğu erkeklerin birçoğundan daha z a b t sahibidirler". Bu konuda Zerkeşi İsferâini'yi onaylar, Irâki de bunu ondan naklederek destekler. Sübki Cem'u'l-cevâmi'de aksini savunarak râvinin erkek olmasmı tercihe değer saymıştır. Mahalli şöyle der: "Çünkü erkek genelde kadından daha zabıt sahibidir". Abbâdi de şöyle der: "Görünüşte bu sözden anlaşılan, erkeğin haberinin, kendisinden daha zabıt olduğu bilinen kadının haberine bile takdim (öncelik) edileceğidir. Bu, tartışma götürür. Bunun, râvinin durumunun bilinmemesi durumuyla kayıtlanması isabetten uzak değildir. Fakat o kadının daha zabıt olduğu biliniyorsa onun haberine öncelik verilir". Üçüncü bir görüş de şudur: Erkek, kadınlarla ilgili hükümlerde olanın aksine, kadınlarla ilgili hükümler dışında tercih edilir. Çünkü kadınlarla ilgili hususlarda onlar daha zabt sahibidirler. İmamlardan bazıları konuyu daha ayrıntılı olarak ele alıp erkeğe öncelik tanınmasını, kadının rivayet edilen olayın içinde bizzat bulunmaması durumuna mahsus kılmıştır. Tâcüddin es-Sübkî Terşîhu't-Tevşîh'te babasından şu bilgiyi nakleder: Resulullah'ın dörtten fazla kadınla evlenmesindeki sır şudur ki Allah Teâla şeriatın bâtın ve zahir inin, anılmasından utanılan ve utanılmayan bütün hükümlerinin nakledilmesini istemiştir. Resulullah (sav) insanların en hayalısı idi. Allah da erkeklerin yanında açıklamaktan haya ettiği konularda kendisinden duydukları sözleri ve gördükleri fiillerine dayanan seri hükümleri nakletmeleri ve böylece şeriatin naklinin tamamlanması için ona çok kadınla evlenmeyi mubah kılmıştır. Bu tür hükümleri aktaranların çok olması gerektiğinden Allah Resulü'nün hanımlarının sayısı da çok olmuştur. Gusül, hayız, iddet ve benzeri konulardaki hükümlerin çoğu onlardan öğrenilmiştir. Onlar ayrıca Resulullah'ın uykuda ve halvette bulunduğu sırada peygamberliğine dair gördükleri açık mucizeleri, ibadet konusundaki gayret ve çabası ile her akıl sahibinin ancak bir peygambere ait olacağını kabul edeceği hususlar gibi kendilerinden başkalarının nakletmediği şeyleri de haber vermişlerdir. Bunları onlardan başkası göremezdi. Bununla büyük bir hayır hasıl olmuştur. Tâcüddin es-Sübkî daha sonra bu bilginin benzerini et-Ta'cîz müellifinden nakleder. Bu konuda Attâr tarafından Mahalli'nin şerhine yapılan haşiyeye bakınız.4340[232]

4339[231] Buhari, İlim 35.

4340[232] Attâr, Hâşiyetü'l-Attâr, II, 407-408. Bu paragrafta verilen bilginin hepsi buradan alınmıştır.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/55-57.

Ashabın Allah Resulü'nden Duyduklarını Ezberleme Ve Kaydetmeye İtina Göstermeleri Ve Bunu Nasıl Yaptıkları

Ebû Nuaym, Ebû Ümâme'den şu tahricde bulunur: Allah Resulü (sav) yatsı namazında ashabına "yarın namaz için toplanın, size bildirmek istediğim hususlar var" buyurdu. Onlardan biri şöyle dedi: Ey falan, sen Resulul-lah'ın söyleyeceği ilk kelimeyi, sen de ondan sonrakini belle ki Allah Resu-lu nün sözlerinden birşey kaçırmayasınız.4341[233]
Derim: Bu, bugün stenografi ilminde uygulanan usuldür.4342[234]

Ashabın Anlamadıkları Bir Bilgiyi Duyduklarında Onu Anlayıncaya Kadar Tekrar Ettikleri

Buhari bu konuda "Bir şeyi duyup da onu anlayıncaya kadar duyduğu kimseye başvuraduran kimse babı" başlığına yer vererek orada şu rivayeti zikreder: "Hz. Aişe bilmediği hiçbir şey duymadı ki onu anlayıncaya kadar (öğrendiği kimseye) başvurmaya devam etmesin".4343[235] Hâfiz Ebû Nuaym, birbirlerine başvurma ve birbirlerine bilgi vermeyi, belleme ve tahsil formaliteleri konusunda yardımlaşma sözkonusu olduğu için ilim talebelerinin uymaları gereken adaptan sayar. Sonra da Enes b. Mâlik'e ulaşan" senediyle İbn Keysân yoluyla tahric ettiği şu hadisi buna delil gösterir: "Biz hemen hemen altmış kişi olarak Resulullah'la birlikte oturuyorduk, bize hadis haber veriyordu. Sonra ihtiyacı için evine giriyor, biz kendi aramızda şunu, sonra şunu tekrar

(müzakere) ediyor ve kalkıyorduk, sanki (bu bilgiler) kalplerimize ekilmiş oluyordu".4344[236]

Ashabın, Hazır Olanın Olmayana Tebliğde Bulunmasını Düstur Edinmeleri

Buhari bu konuda "Hazır olan olmayana ilmi tebliğ etsin babı" başlığına yer verir.4345[237] Eğer onların tebliğ konusundaki hırslan olmasaydı din şimdi XIV. (XX.) yüzyılda bize taptaze ulaşmış olmazdı.4346[238]

Ashabın Gece Gündüz İlim Teatisinde Bulunmaları

Buhari bu konuda "Gece ilim ve öğüt babı"4347[239], sonra "ilim konusunda gece sohbeti babı"4348[240] başlıklarına yer verir. Hafız İbn Hacer şöyle der;

4341[233] bkz. Mecmau'z-zevâid, I, 46. Metinde "sen de ondan sonrakini" ifadesi iki defa, burada bir defa geçmektedir.
4342[234] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/57.
4343[235] Buhari, ilim 36. Metinde "bilmediği" kelimesi düşmüştür.
4344[236] Mecmau'z-zevâid, 1,161. Metinde fahiş hatalar vardır. Ayrıca bkz. s. 93.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/57.
4345[237] Buhari, îlim 37. Bu başlık altında konuyla ilgili çeşitli hadisler rivayet edilmiştir.
4346[238] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/57.
4347[239] Buhari, İlim 40.
4348[240] Buhari, İlim 41.

Enes'in, Hz. Peygamberin yatsıdan sonar kendilerine hitabettiğine dair hadisi4349[241] ile Hz. Ömer'in "Resulullah müslümanlann işleriyle ilgili herhangi bir hususta Ebubekir'le gece sohbet ederdi (görüşürdü)" hadisi de bu konuya girer. Bu son hadis Tirmizi ve Nesâi tarafından tahric edilmiş olup4350[242] ravileri sikadırlar. Abdullah b. Amr'ın4351[243] "Hz. Peygamber sabaha kadar bize Beni İsrail'den sözeder, büyük namazdan4352[244] başka birşey için kalkmazdı" hadisi de buna girer. Bu hadisi Ebû Davud rivayet etmiş olup4353[245] İbn Huzeyme sahih olduğunu belirtmiştir. "Namaz kılan veya yolcudan başkası için gece sohbeti yoktur" hadisi ise Ahmed b. Hanbel tarafından rivayet edilmiş olup4354[246] senesinde meçhul bir râvi vardır. Hadisin sabit olması halinde, ilim için gece sohbeti yapmak gece naille namaz kılmak çerçevesinde mütala edilir. Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'arî ile birlikte gece fıkıh müzakere etmişler. Ebû Musa "namaz kılsak?" demiş, Hz. Ömer de "biz namazdayız" karşılığını vermişti.4355[247]

Demâmini ilk başlıkla ilgili olarak şöyle der: Buhari bununla, insanların gece ders ve öğütte bulunmalarının sahih olduğuna delil getirmek istemiştir. Bu, yatsıdan sonra konuşmadan nehyin4356[248] kapsamına girmez.4357[249]

Allah Resulü'nün Yeni Başlayanların Fikri Kapasitelerini Gözetmesi Ve Onlara Tahsili Bitirenlere Öğrettiklerini Öğretmemesi

Buhari bu konuda "Diğerlerinin anlamayacağı endişesiyle ilim öğretmeyi yalnız bir gruba tahsis eden kimse babı" başlığına yer vererek Hz. Ali'nin şu sözünü zikreder: "İnsanlarla anladıkları (akıllarının aldığı) ölçüde konuşun, Allah ve Resulü'nün yalanlanmasını ister misiniz?".4358[250] Buhari sonra da, kendisine dini bir müjde verdiğinde Muâz'm Allah Resulü'ne söylediği "sevinmeleri için bunu insanlara haber vereyim mi?" sözünü ve Resulullah'ın (sav) "(hayır), o zaman tembellik ederler (salih amelde bulunmazlar)"

şeklindeki cevabını ve Muâzin (ilmi sakladığı, tebliğde bulunmadığı için) günaha düşeceği endişesiyle vefatı sırasında bunu haber verdiğini zikreder.4359[251] Buhari ayrıca "Bazı insanların kavrayamayıp daha kötü bir duruma düşmeleri endişesiyle, (haber vermeyi veya yapmayı) düşündüğü (istediği) bazı şeylerden vazgeçen kimse babı" başlığına yer vererek orada Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Aişe'ye söylediği şu sözü zikreder: "Eğer senin kavmin küfürden yeni çıkmış olmasalardı Kabe'yi yıkar ve ona iki kapı

4349[241] Buhari, Mevâkitu's-salât 40.
4350[242] Tirmizi, Salât 12; Müsned, I, 26, 34.
4351[243] Metinde Abdullah b. Ömer şeklinde geçmiştir.
4352[244] Farz namaz kastedilmiştir.
4353[245] Ebû Davud, ilim 11.
4354[246] Müsned, I, 412, 444; Tirmizi, Mevâkît 12.
4355[247] Fethu'l-Bârî, I, 322. Zikredilen bilginin hepsi burada mevcuttur.
4356[248] Buharı, İlim 49.
4357[249] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/58.
4358[250] Buharı, İlim 49.
4359[251] Buhari, İlim 49. Hz. Peygamber'in Muâz'a (ra), verdiği müjde şudur: "Kalben samimi olarak Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in onun peygamberi olduğuna şehadet eden hiç kimse yok ki Allah ona ateşi (cehennemi) haram kılmasın".

yapardım; birinden insanlar girer, diğerinden çıkarlardı".4360[252] Hâfiz İbn Hacer şöyle der; Bu hadisten, mefsedete düşmekten korunmak için maslahatın terke-dileceği ve devlet başkanının harama düşmemek şartıyla daha üstün olmayan bir yolla bile olsa tebaasını kendi menfaat ve faydalarının gerektirdiği şekilde yöneteceği anlaşılmaktadır.4361[253]

Kendilerine Yazı Yazmayı Öğretmenin Çocukların Babaları Üzerindeki Haklarından Olduğu

ed-Dürrü'I-mensûr'da "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın" (Enfâl 8/60) âyeti ile ilgili olarak şu bilgi verilir: İbn Ebi'd-Dünyâ Kitâbu'r-Remy'de ve Beyhaki de Şuabü'I-imân'da4362[254] Râfî'den (ra) şu tah-ricde bulunur. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Çocuğun babası üzerindeki hakkı, ona yazı yazmayı, yüzmeyi ve ok atmayı öğretmesidir".4363[255] Cessâs'ın Ahkâmu'l- Kur'ân'ında da "Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki yakıtı insanlar ve taşlardır" (Tahrim 66/6) âyetiyle ilgili olarak şöyle denir: Bu âyet çocuklarımıza ve ailemize dini, hayrı ve kendisinden müstağni kalınamayacak ahlak kurallarım (adâb) öğretmenin bize görev olduğuna delalet eder. "Ailene namazı emret, kendin de o (nun güçlüklerine) na dayan" (Tâhâ 20/132) ve "(önce) en yakın akrabanı uyar" (Şuarâ 26/214) âyetleri de bunun gibidir. Son âyet, kendilerine öğretimde bulunmamız ve Allah'a itaati emretmemiz konusundaki yükümlülüğümüz konusunda yakın akrabadan uzak akrabaya doğru bir öncelik bulunduğuna delalet eder. Allah Resulü'nun "Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden sorumlusunuz"4364[256] hadisi de bunu destekler. Bilindiği üzere çobanın (güden) güttüğünü nasıl koruması, himaye ve maslahatlarını araması gerekiyorsa.onun eğitim ve öğretimini yapması da gerekir. Cessâs daha sonra Abdullah b. Ömer'e ulaşan senediyle şu merfû rivayeti tahric eder: "Bir baba çocuğuna güzel bir ahlaktan (edep) daha hayırlı birşey vermemiştir".4365[257] O bunu çeşitli rivayet yollarıyla tahric eder.4366[258] Bu hadisi Beyhaki Hz. Aişe'den merfû olarak rivayet eder: "Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona güzel bir isim koyması, mevkiini güzel kılması ve ona güzel bir terbiye (eğitim) vermesidir"4367[259]. Ebû Nu-aym ve Deylemi'nin Ebû Hureyre'den naklettikleri merfû hadiste de Şöyle buyrulur: "Çocuğun baba üzerindeki

---

4360[252] Buhari, İlim 48; Umdetü'l-kfiiİ, II, 173.
4361[253] Fethu'I-Bârî, I, 337.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/58-59.
4362[254] Şuabü'1-imân, VI, 401 (nr. 8665); Kenzü'l-ummâl, XVI, 443 (nr. 35340).
4363[255] Suyûti, ed-Dürrü'1-mensûr, IV, 88.
4364[256] Bu hadisle ilgili geniş bilgi için bkz. Mecmau'z-zevâid, V, 207-208.
4365[257] Şuabü'1-imân, VI, 399 (nr. 8653); Mecmau'z-zevâid, VIII, 159; Kenzü'l-ummâl, XVI, 456 (nr. 45411).
4366[258] Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, III, 466-467. Metinde bu son kısımda hata vardır. Çünkü Cessâs sözkonusu rivayeti yalnız bir yolla vermiş ve ardından ibn Abbas'ın naklettiği "Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona güzel bir isim ve terbiye vermesidir" hadisini zikretmiştir. Böylece metinde daha sonra Beyhaki'den nakledilen rivayetle de ilgi kurulmuş olur.
4367[259] Şuabu'I-İmân, VI, 401-402 (nr. 8667). Kenzü'l-ummâl, XVI, 417 {nr. 45193). Burada ve metinde "meudiahu" (mevkiini) şeklinde geçen kelime ilk kaynakta "min murdiihi" (emzireni) şeklindedir.

hakkı, ona güzel bir isim koyması, ergenliğe (buluğ) erince evlendirmesi ve ona yazı yazmayı (kitabı) öğret-mesidir"4368[260]. Şemsüddin el-Kâvukci ez-Zehebü'1-ibriz'de şöyle der: "Hadiste geçen "kitâb" dan maksat, Kur'an'ı Öğretmesidir". Deylemi'nin rivayetinde geçen "aklı erince ona namazı öğretmesi" ifadesi de bunu destekler. Bununla yazının kastedilmesi de muhtemel olup Hakîm et-Tirmizî'nin Nevâdirü'1-usûl 'da, Ebü'ş-Şeyh'in Sevâbü'l-a'mâl'de ve Beyhaki'nin Şua-bü'1-imân'da Resulullah'm azatlısı Râfi'den rivayet ettikleri şu hadis de bu görüşü destekler: "Hz. peygamber'e ey Allah'ın Resulü, bizim onların üzerinde hakkımız olması gibi çocukların da bizim üzerimizde hakları var mıdır?" diye sordum, şöyle buyurdu: Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona yazıyı, yüzmeyi, atıcılığı öğretmesi ve kendisine helâlden başka rızık yedirmemesi-dir"4369[261]. Bu hadiste geçen "kitâbef'ten kastedilen yazı olup faydasının kuvveti ve üstünlüğünün çokluğundan dolayı istenmiştir. "Sebâha" suda yüzmek, "remâye" ise yay ile atmak demektir. Zamanımızda ise yayla atmanın hükmü geçerliliğim kaybetmiş olup kurşun ve barutla atışı öğretmekle yer değiştirmiştir. Buna dikkat et.4370[262]

Asr-ı Saadette Kalem Ve Divit (Hokka)

Nureddîn el-Heysemî Mecmau'z-zevâid'de "Kalemi ile bir hayır veya başka birşeyi yazan kimse babı" başlığını vererek Atâ'dan şöyle dediğini zikreder: Ben İbn Abbas'ın yanındaydım, bir adam ona gelerek şöyle dedi: "Ey İbn Abbas, benim hakkımda ne dersin?" O, "senin hakkında ne diyebilirim?" deyince, adam "ben kalemle çalışan biriyim", dedi. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: Resulullah'ın (sav) şöyle dediğini duydum: "Kalem sahibi kimse kıyamet günü ateşten kilitlerle kilitlenmiş ateşten bir sandık içinde getirilir. Eğer kalemini Allah rızası ve Allah'a itaat yolunda kullanmışsa sandıktan kurtulur; eğer Allah'a isyan yolunda kullanmışsa kalemi açan ve sivrilten, mürekkebi hazırlayan da dahil olmak üzere sandık yetmiş sonbahar onunla aşağı düşer". Bunu Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat veel-Mu'ce-mü'1-kebir'de rivayet eder. Bu rivayetin senedinde Ebû Eyyûb el-Hîrî mevcut olup o da İsmail b. Ayyâş'tan rivayette bulunmuştur. Anlaşılan bu hadisin âfeti (zayıf oluşunun sebebi) Hîri'dir. Çünkü Taberâni el-Mu'ce-mü'1-evsat'da hadisin yalnız Hîri tarafından rivayet edildiğini söyler.4371[263] Mihbere, sözlükde "devat" (divit, hokka) demek olup içine mürekkep konur. Çeşitli şekillerde okunur ki mi'laka kalıbında mihbere de bunlardan biridir. Cevheri yalnız bu okunuşu verir. Firuzâbâdi ise ona karşı çıkarak kendisini hatalı bulur (ve mahbere şeklindeki okunuşu tercih eder).4372[264] Oysa mihbere şekli hem kıyas hem semâ bakımından doğru olup Fârâbi Divânü'l-edeb'de, Feyyûmi el-Misbâh'ta, Neşvân

---

4368[260] Kenzü'l-ummâl, XVI, 417 (nr. 45191.

4369[261] Nevâdirü'I-usûl, I, 239; Şuabü'1-imân, VI, 401 (nr. 8665); Kenzü'l-ummâl, XVI, 44a (nr. 45340).

4370[262] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/59-60.

4371[263] Mecmau'z-zevâid, I, 136; Kenzü'l-ummâl, VI, 86 (nr. 14957). Hîrî nisbesi Mecmau'z-zevâid'de Cîzî şeklinde geçmektedir. Metinde "mürekkebi hazırlayan" ifadesiyle ilgili olarak verilen sarf bilgileri tercüme edilmemiştir.

4372[264] el-Kâmûsu't-muhît, "hibr" mad.

Şemsü'l-ulûm'da ve Nevevi de et-Tehzib'de bunu ifade ederler. Nevevi ayrıca şöyle der: Mihbere, mürekkep kabıdır.4373[265] Ferrâ şöyle der: Ka'bü'l-hibr'e (Ka'bü'l-ahbâr) böyle denmesi, kendisiyle yazdığı mürekkepten dolayıdır. Çünkü onun kitapları vardı, el-Câsûs ale'l-Kâmûs a bakınız. Hafaci de Şerhu'ş-Şifâ'da Ka'b'ın biyografisinde ona böyle denmesinin, kendisiyle yazı yazılan mürekkep anlamındaki hibr'le ilgili olduğunu, mürekkeple çok yazmasından dolayı Ka'b'ın da buna nisbet edilerek Ka'bu'1-Hibr diye anıldığını belirtir. Bunu Ezheri anlatır.4374[266]

Ashap Zamanında Kamış Kalem

Dârimi'nin Müsned'inde "ilmi yazmada ruhsat verilen kimse bâbı"nda metni şu şekilde olan bir eser (haber) gördüm: "Bize Muhammed b. Said haber verdi: Bize Veki, Abdullah b. Hanş'tan şöyle dediğini haber verdi: Onları Berâ'nın yanında, kamışın uçlarıyla avuçlarına yazarken gördüm.4375[267]

Buhari Sahih te "Kitâbu'l-îlm"de "İlmin yazılması babı" başlığına yer verir, sonra Hz. Peygamberin vefatıyla sonuçlanan hastalığı sırasında söylediği "Bana bir kitap (yazı malzemesi) getirin, size bir kitap (belge, yazı) yazayım (yazdırayım)" sözünü zikreder.4376[268] el-Fecrü's-sâti'de müellif şöyle der: Hadiste geçen ilk "kitap" kelimesinden maksat kalem, hokka ve kürek kemiği gibi yazı malzemesi olup bu ifadede mecaz-ı hazif vardır.4377[269]

Ebû Davud Sünen'inde "Misvak bâbı"nda Ebû Seleme b. Abdurrahman yoluyla Zeyd b. Halid el-Cühenî'den şu tahricde bulunur: Resululah'ı (sav) şöyle derken duydum: "Eğer ümmetime zorluk çıkarmayacağını bilseydim her namaz kılışlarında misvak kullanmalarını emrederdim". Ebû Seleme ŞÖyle der: Zeyd'i mescidde oturmuş gördüm, kâtibin kulağına kalemi koyması gibi kulağına misvak koymuştu.4378[270] Eğer o pâk devirde kâtipler kalemlerini kulaklarının üstüne koymasalardı, Ebû Seleme onlara benzetmede bulunmazdı. Bu rivayette, kendisiyle temayüz ettikleri bir nitelik ve alametle tanınan kimselere atıfla bulundukları görülmektedir. Birinci ciltte yazı ile ilgili bölümde Hz. Peygamberin (sav) Muâviyeye kalemini kulağının üstüne koymasını emrettiği ve bunun daha hatırlatın olduğunu belirttiği hususu zikredilmişti.4379[271]

4373[265] Dîvânü'1-edeb, I, 301; el-Misbâhu'1-münîr, s. 117; Şemsü'1-ulûm, I, 387; Tehzibü'1-esmâ, II/l, 61(Metinde bu eserden yapılan iktibasta hibr kelimesi ekber şeklinde geçmiştir). Feyyûmi mahbere şeklini tercih etmiştir.

4374[266] Hafaci, Nesîmü'r-riyâz, 1,108,152. Burada Ka'b'ın ilminden dolayı, alim anlamına gelen hibr kelimesine nisbetle böyle anıldığına dair bir görüş de zikredilmiştir.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/60-61.

4375[267] Dârimi, Mukaddime 43. Metinde Vekî kelimesi Ebû Veki, Berâ da yerâ şeklinde geçmiştir.

4376[268] Buharı, İlim 39.

4377[269] bkz. Fethu'1-Bârî, I, 315.

4378[270] Ebû Davud, Taharet 25.

4379[271] bkz. I, 210.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/61-62.

Sahabe Devrinin Sonlarında Arap Yarımadası'nda Pamuktan Kağıt Yapımının İcad Edilmesi

Şihâbüddin el~Mercânî'nin Vefiyyetü'l-eslâf ında şu bilgi verilir: Kağıt yapımının yaygınlaşması, çoğalması ve ibrişim, pamuk ve kenevirden yapılması: Yusuf b. Amr el-Mekkî 88(707) yılı dolaylarında Hicaz'da pamuktan kağıt yapımını icad etti. Musa b. Nusayr da Mağrib memleketlerinde keten ve kenevirden kağıt yaptı. Hülasa her ne kadar bu sanatı Çinliler başlatmış-larsa da müslümanlar onu geliştirmeye önem vermiş, mükemmelliğinin son noktasına ulaştırarak kıtalarda yayıp şehirlerde çoğaltmışlardır. Onlardan da Avrupa'ya geçmiştir. İslam'ın zuhurundan Önce yazı deri üzerine yazılıyor, az bulunması ve fiyatının pahalı olması sebebiyle de herkesin kolayca bulması mümkün olmuyordu. İslam'da kağıt yapma sanatı ortaya ^ıktı, müslümanlar buna önem verdiler ve kalitesini bakanın şekli kağıt üzerinde görülecek seviyeye ulaştırdılar. Yapraklar çeşitli renklerde ve güzel nakışlarla süslü olurdu.

Nasr el-Hûrinî'nin el-Metâliu'n-Nasriyye'sinde şu bilgi verilir: Hindistan'dan getirilen kağıtlar bollaşmadan önce ashab ve onları izleyenler Kur'an ayetleri ve diğer şeyleri yaprakları soyulmuş geniş hurma dalına, koyun kürek kemikleri ve diğer temiz kemiklerden elde edilen levhalara, kumaş parçaları ve ceylan derisi gibi derilere yazıyorlardı. Ben bu şekildeki bazı Kur'an âyetlerini toplamışımdır. Buhari'de şu hadis zikredilir: "İnananlavdan özürsüz olarak oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda ci-had edenler bir olmaz" (Nisa 4/95) âyeti nazil olunca Hz. Peygamber Berâ b. Marûr'a "Bana Zeyd'i çağır, levhayı, hokkayı ve kürek kemiğini... getirsin" buyurdu.[4380[272]] Rivayet edildiğine göre Hz. Osman, bazı harflerini düzeltmesi için üzerinde Kur'an'dan bazı ayetler yazılı bulunan bir koyunun kürek kemiğini Übey b. Ka'b'a gönderdi. Buhari'nin naklettiği bazı rivayetlerde şu hadis zikredilir: Hz. Peygamber (sav) vefatından dört gün önce şöyle buyurdu: "Bana bir kürek kemiği getirin, size bir belge yazayım, benden sonra asla dalâlete sapmayasınız".[4381[273]] Rivayet edildiğine göre İmam Şafii kağıdın az oluşundan dolayı meseleleri çoğu zaman kemiklere yazardı. Öyle ki çadırları onlarla doldurmuştu. Ben ceylan derisi üzerine yazılmış bazı Mushaf lar gördüm. Hz. Osman'ın çoğaltılıp büyük şehirlere gönderilmesini emrettiği Mus-haflar kağıda yazılmıştı. Medine'de kendi yanındaki Mushaf ise Mısır'da gö rüldüğü üzere ceylan derisine yazılmıştı.

İbn Abdilhakem el-Mısrî'nin Fedâilu Ömer b. Abdilaziz adlı eserinde şu bilgi verilir: Ömer, Ebû Bekr Muhammed b. Arar b. Hazm'a şunu yazdı: "Senin Süleyman'a gönderdiğin mektubu okudum; senden önceki Medine valilerine müslümanlarm şu ve şu ihtiyaçları için kağıt gönderildiğini zikrediyorsun. Bu konuda sana cevabı vermek bana düştü. Bu mektubum sana ulaştığında kalemi incelt, yazıyı ve birçok ihtiyacı bir tek sahifeye

---

[4380[272]] Buhari, Fedâilü'l-Kur'an 4. Ayrıca bkz. Buharı, Tefsiru sûre 4/18, Cihad 31.
[4381[273]] Buhari, İlim 39, Cizye 6, Cihâd 176.

topla. Müslümanların beytülmal ine (hazine) zarar verecek fazla söze ihtiyaçları yoktur. Allah'ın selamı üzerine olsun.[4382[274]] Bu, Süleyman b. Abdülmelik zamanında taşradaki vali ve yöneticilere yazmak için kağıt dağıtıldığını göstermekte olup bu durum hicri I. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır.[4383[275]]

Ashabın Hadisi Yazmaları Ve Allah Resulü'nün Onlara İlmi Kaydetmelerini Emretmesi

Tirmizi, Ebû Hureyre'den şu rivayeti tahric eder: "Ensardan bir adam Resulullah'ın (sav) yanına oturup kendisinden hadis dinliyor, bundan hoşlanıyor fakat belleyemiyordu. Bu durumu Resulullah'a şikayette bulundu. Re-sulullah da eliyle yazıya işaret ederek "sağ elinden yardım iste" buyurdu." Tirmizi bu konuda İbn Amr'dan da rivayet bulunduğunu belirttikten sonra şöyle der: Bu hadisin isnadı bu şekilde sağlam değildir.[4384[276]]
Râmehürmüzi, Râfi b. Hudeyc'den müsned olarak şu rivayeti nakleder; Ben "ey Allah'ın Resulü, biz senden birşeyler duyup yazıyoruz" dedim, Resu-lullah da "bunu yazın, hiçbir mahzuru yoktur" buyurdu.[4385[277]] Abdullah b. Amr'dan da şöyle dediği nakledilir: Resuhıllah'ın yanın&a ashaptan bir grup insan vardı. Ben de onlarlaydım ve topluluğun en küçüğü idim. Resulullah "Kim bana bilerek yalan isnad ederse, ateşten yerine hazırlansın" buyurdu. Topluluk dışarı çıkınca kendilerine şöyle dedim: "Allah Resulü'nden nasıl haber verirsiniz; onun söylediklerini duyduğunuz halde kendisinden hadis nakletmeye dalıp gidiyorsunuz?". Gülerek şöyle dediler: "Ey kardeşimizin oğlu, ondan duyduğumuz herşey yanımızda bir kitaptadır". Bunu Taberâni el-Mu'cemü'1-kebir'de rivayet etmiş olup senedinde bulunan İshak b. Yahya b. Talha metrûkû'l-hadis (rivayeti hiçbir şekilde alınmayan) râvidir. Sümâme'den de şöyle dediği nakledilir: Enes bize "İlmi yazıyla bağlayın (kaydedin)" dedi. Taberâni bunu el-Mu'cemü'1-kebir'de rivayet etmiş olup Heysemi ramilerinin Sahîh'in ravileri olduğunu belirtir.[4386[278]] Enes'ten şu rivayet nakledilir: Bir adam ezberinin kötü olduğunu Resu-lullah'a şikayet etti. Resulullah da "sağ elinden yardım iste" buyurdu. Bu rivayetin senedinde İsmail b. Yusuf bulunmakta olup zayıf bir râvidir.[4387[279]] Ebû Hureyre'den de şu rivayet nakledilir: Bir adam ezberinin kötü olduğunu Re-sulullah'a şikayet etti. Resululah da "ezberin konusunda sağ elinden yardım iste" buyurdu. Bunu Bezzâr rivayet eder. Senedinde Husayb b. Cahdar bulunmakta olup yalancıdır (k e z z â b).[4388[280]]

4382[274] Siretu Ömer b. Abdilaziz, s. 60. Metinde hata ve düşükler olup aslına bakılmalıdır.
4383[275] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/62-63.
4384[276] Tirmizi, îlim 12. Abdullah b. Amr, metinde İbn Ömer şeklinde geçmiştir.
4385[277] Takyîdü'1-ilm, s. 72, 73; Tedrîbü'r-râvî, s. 286; Mecmau'z-zevâid, I, 151. Bazı rivayetlerde "yazıyoruz" yerine "yazalım mı?" ifadesi vardır.
4386[278] Mecmau'z-zevâid, I, 151-152. Metinde Ishak b. Yahya'dan sonrası mevcut olmadığından son hadisle ilgili değerlendirme ilk hadise ait hale gelmiştir.
4387[279] Age, 1,152.
4388[280] Aynı yer. Husayb b. Cahdar, metinde Hatib b. Mecdar şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl, III, 939.

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (VII, 14) Enes'in biyografisinde, onun oğullarına şöyle dediği kaydedilir: "Ey oğullarım, ilmi yazıyla bağlayın".4389[281] Ebû Nu-aym, Abdullah b. Amr'dan şu rivayeti tahric eder: "Ey Allah'ın Resulü, senden hadisler duyuyorum, yazmama izin verir misiniz?", dedim, "evet" buyurdu. Elimle yazdığım ilk yazı Hz. Peygamber'in Mekke halkına gönderdiği mektuptu.4390[282] İbn Kani, Asım b. Muhacir el-Kelâî yoluyla, onun babasından naklettiği şu rivayeti tahric eder: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Güzel yazı, gerçeğe (hakka) açıklık (vuzuh) kazandırır".4391[283] Hafız İbn Hacer bu hadisi el-Isâbe'de Muhacir el-Kelâî'nin biyografisinde zikreder.4392[284] Hakîm, el-Mu'cemü'l-kebir'de Taberâni, Semmûye ve Takyîdü'l-llm'de de Hatib, Râfi b. Hudeyc'den şu rivayeti tahric ederler. Ben "ey Allah'ın Resulü, biz senden birşeyler duyup yazıyoruz" dedim. Ve hadisi zikretti.4393[285]

İbnü'l-Cevzi el-İlel'de Abdullah b. Amr'dan şu merfû rivayeti tahric eder: "Kim Allah'ın kendisini bağışlaması umuduyla benden kırk hadis yazarsa, Allah da onu bağışlar ve kendisine şehidlerin sevabını verir".4394[286] Ah-medb. Hanbelin Müsned'inde (1,178) Abdullahb. Amr b. Asın müsnedinde şu rivayet zikredilir: Bize Yahya b. İshak haber verdi: Bize Yahya b. Eyyub haber verdi: Bana Ebû Kubeyl haber verdi: Biz Abdullah b. Amr b. As'ın ya-nındaydık, kendisine Kostantiniyye ve Rûmiye şehirlerinden hangisinin daha önce fetholunacağı soruldu. Abdullah b. Amr, halkaları bulunan bir sandık getirterek ondan bir yazı (belge) çıkardı. Abdullah şöyle dedi: Biz bir ara Resulullah'm (sav) etrafında toplanmış yazıyorduk, kendisine o sırada Kostantiniyye ve Rûmiye şehirlerinden hangisinin önce fetholunacağı soruldu. Resulullah (sav) Kostantiniyye'yi (İstanbul) kastederek "Hirakl"ın şehri önce fetholunacaktır" buyurdu.4395[287] Şeyh Ebu 1-Hasan es-Sindî haşiyesinde şöyle der: "Halkaları vardı" ifadesi, noktasız "ha" ile "halkaları bulunan" anlamında, noktalı "ha" ile ise sandığın sıfatı olarak "eski sandık" anlamındadır. Mecmau'z- zevâid'de şöyle denir: Bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet etmiş olup ravileri Ebû Kubeyl dışında Sahihin ravileri ölçüsündedir. O ise sika bir râvidir.4396[288]

tbn Sa'd Tabakât'da (III. kısım, II, 125) Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini tahric eder: "Kendisinden duyduklarımı yazmak için Allah Resu-lü'nden (sav) izin istedim, bana müsade etti ben de yazdım". Abdullah b. Amr bu yazdıklarını es-Sahifetü's-sâdıka diye adlandırmıştı. İbn Sa'd, Müca-hid'den de şu rivayeti tahric eder: Abdullah b. Amr b. As'ın yanında bir sahi-fe gördüm ve ne olduğunu sordum. Şöyle dedi: "Bu es-Sâdıka'dır.

4389[281] tbn Sa'd,VII,22.

4390[282] Takyî'dü'1-ilm, s. 81. Abdullah b. Amr, metinde Abdullah b. Ömer şeklinde geçmiştir.

4391[283] Kenzü'l-ummâl, X, 244 (nr. 29304).

4392[284] el-İsfibe, III, 535. Metinde ve burada vuzuh şeklinde geçen kelime, Kenzü'l-ummâl'de Seleme'nin rivayetinde aynı anlamda vazah olarak geçer.

4393[285] Takyîdü'I-ilm, s. 72,73; Tedrîbü'r-râvî, s. 286; Mecmau'z-zevâid, 1,151. Daha önce geçtiği üzere Resulullah "yazın, hiçbir mahzuru yoktur" buyurmuştur, (bkz. dipnot 255).

4394[286] el-îlelü'l-mütenâhiye, I, 124. Abdullah b. Amr metinde îbn Ömer şeklinde geçmiştir.

4395[287] Müsned, II, 176.

4396[288] Mecmau'z-zevûid, VI, 219.

Onda, kendisiyle aramda hiç kimse bulunmadan Resulullah'tan duyduklarım var".4397[289] Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: "Abdullah b. Amr'dan nakledilenden başka hiç kimse Resululîah'ın hadisi konusunda benden bilgili değildi. O eliyle yazar ve kalbiyle de ezberlerdi, ben ise kalbimle ezberler fakat elimle yazmazdım. O, kendisinden duyduklarını yazma konusunda Resulul lah'tan izin istedi, o da izin verdi". Bunu Ahmed b. Hanbel4398[290] ve Tirmizi rivayet eder. Tirmizi şöyle der: "Bu hasen-sahih bir hadistir". Bu hadisin aslı Sahih-i Buhari'de olup Tirmizi el-Câmi'inde "Kitâbu'l-îlm"de "ilmi yazmada ruhsat babı" başlığı altında verir4399[291], Buhari'nin lafzı ise şöyledir: "...O yazardı, ben yazmazdım".4400[292] Hafız İbn Hacer Fethu'1-Bârî "Ben yazmazdım" sözü ile ilgili olarak şöyle der: İbn Vehb'in Hasan b. Amr b. Umeyye yoluyla tahric ettiği şu rivayet bununla çatışmaktadır: "Ebû Hureyre'nin yanında bir hadis rivayet edildi, Ebû Hureyre elimden tutarak beni evine götürdü ve bana Resulullah'm hadislerinin yazılı olduğu kitaplar (sayfa, yazılı kağıt) gösterip şöyle dedi: İşte bu benim yanımda yazılıdır". îbn Abdilber şöyle der: "Hemmâm'ın rivayeti daha sahihtir.4401[293] İki rivayet arasında şöyle uygunluk bulmak da mümkündür: Ebû Hureyre, Hz. Peygamber zamanında yazmayıp ondan sonra yazmıştır". İbn Hacer şöyle der: Bundan daha kuvvetli ihtimal şudur ki onun yanında yazılı hadislerin bulunması, bunların onun tarafından yazılmış olmasını gerektirmez, Ebû Hureyre'nin yazı yazmadığı sabit olduğuna göre kendi yanındaki yazılı hadislerin onun yazısıyla olmadığı hususu kesinlik kazanır.4402[294]

Hafız Suyûti Tedribü'r-râvi'de şöyle der: Bir grup (ashap ve tabiinden), hadis yazılmasını mubah kabul edip bizzat yazmışlardır. Hz. Ömer, Ali, oğlu Hasan, İbn Amr, Enes, Câbir, İbn Abbas, İbn Ömer, Hasan-ı Basri, Atâ, Said b. Cübeyr ve. Ömer b. Abdülaziz bunlardan olup Kadı Iyâz bunu ashap ve tabiinin çoğunluğundan bir rivayet olarak nakletmiştir.4403[295] İbn Asâkir ve el-Medhal'de de Beyhaki, Hasan b. Ali'den şu tahricde bulunurlar: Hz. Hasan kendi oğullan ile kardeşinin oğullarına şöyle dedi: Siz kavmin küçüklerisiniz ve başkalarının büyükleri olay azacaksınız. Binaenaleyh ilmi öğrenin, sizden kim onu rivayet veya ezberlemeye güç yetiremezse yazıp evine koysun.4404[296]

Beğavi Mu'cem'inde Yezîd er-Rakkâşî'den şu tahricde bulunur: "Biz Enes b. Mâlik'e çok üstelediğimizde (soru v.s. çok sorduğumuzda) kendisine ait bir mecmua (sahife, kitap) getirerek bize attı ve "Bu, Resulullah'tan (sav) duyduğum ve yazıp arzettiğim hadislerdir" dedi. Bu rivayeti Hafız Suyûti Tedribü'r-ravi'de (s. 142) zikreder.4405[297] Muhammed b. Harun er-Rûyânî Müsned'inde şöyle der: Bize Muhammed b. Ziyad haber verdi. Bize Fudayl

4397[289] İbn Sa'd, IV, 262. Ayrıca bkz. Müsned, II, 192, 207.
4398[290] Müsned, II, 403.
4399[291] Tirmizi tlim 12. Metinde verilen lafız Müsned'e ait olup Tirmizi'nin lafzı biraz farklıdır.
4400[292] Buhari, İlim 39.
4401[293] Metinde bu cümle düşmüş olup Hemmâm'ın rivayetiyle Ahmed b. Hanbel ve Tirmizi'nin naklettiği hadis kastedilmiştir.
4402[294] Fethu'1-Bârî, I, 314.
4403[295] Tedrîbü'r-râvî, s. 285. Metinde İbn Abbas'tan sonra anılanlar düşmüştür.
4404[296] el-Medhal, s. 372 (nr. 632). Ayrıca bkz. s. 421 (nr. 772). Metinde hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır.
4405[297] Tedrîbü'r-râvî, s. 269.

b. Iyâz, Fâyid'den[4406[298]], o da Ubeydullah b. Ali b. Ebi Râfi'den naklen haber verdi: İbn Abbas, Ebû Râfi'e gelip şöyle derdi: "Resulullah (sav), falan gün ne yaptı?". İbn Abbas'm yanında da onun söylediğini yazan vardı. İbn Sa'd Tabakât'ta Selma'dan şu rivayeti tahric eder: İbn Abbas'ı, yanında levhalarla gördüm. Onlara Ebû Râfi'den naklen Resulullah'm fiillerinden birşey-ler yazıyordu.[4407[299]]

İmam Ebû Muhammed İbn Kuteybe MüşkilüT-hadis adlı kitabında, Kur'an'dan başka birşey yazmayı yasaklayan hadisleri ve Resulullah'ın "İlmi yazıyla bağlayın" sözünü zikrettikten sonra şöyle der: Bunda iki durum sözkonusudur. Birincisi: Sünnetin sünnetle neshi sözkonusudur. Şöyle ki Resulullah (sav) önce sözünün yazılmasını yasaklamış, sonra da sünnetler (hadisler) çoğalıp ezberlenmesi güçleşince yazılması ve kaydedilmesini uygun görmüştür. İkincisi: Yazmayı yalnızca Abdullah b. Amr b. As'a mahsus kıldı. Çünkü o eski kitapları okuyor, Süryanice ve Arapça yazıyordu. Ondan başka sahabiler ise ümmi olup ancak bir iki tanesi yazı biliyordu. Bunlar da kusursuz ve imlaya uygun şekilde yazamıyorlardı. Resulullah, yazdıklarında hata yapacakları endişesiyle onları yazmaktan menetti. Bu konuda Abdullah b. Amr'dan emin olunca kendisine müsade etti, İbn Kuteybe sonra müsned-merfû olarak şu hadisi rivayet eder: "Malın çoğalması, kalemin (kalem erbabının) yaygınlık kazanması ve tüccarların çoğalması kıyamet alametlerindendir". Amr[4408[300]] şöyle der: Biz büyük bir mahallede (oba v.s.) katip arasaydık, satış yapan adam "Falan oğullarının (kabilenin) tüccarına danışayım" derdi.[4409[301]]

el-lklil'de "Deki onların bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Rab-bim şaşmaz ve unutmaz" (Tâhâ 20/52) âyetiyle ilgili olarak şu bilgi zikredilir. İbn Ebî Hatim, Ebü'l-Melih'ten şu tahricde bulunur: "İnsanlar bizim yazı yazmamızı ayıplıyorlar, oysa Allah teâla şöyle buyurmuştur: "Deki onların bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Rabbim şaşmaz ve unutmaz" (Tâhâ 20/52). Bulkîni şöyle der: "Bu, hadis ve ilmin yazılmasının meşruluğu konusunda en güzel hüküm çıkarmadır".[4410[302]]

İbnü11-Cevzi Telbisu iblis te şöyle der: Hz. Peygamber Kur'an ve hadisin korunmasının zor olduğunu görünce onların yazılmasını emretti. Kur'an'a gelince, Resulullah (sav) kendisine bir âyet nazil olduğunda katibi çağırıp onu kaydederdi. Ayetleri hurma dalına, taş ve kürek kemiklerine

---

4406[298] Fâyid (veya Fâid) ismi metinde Âid şeklinde yanlış geçmiştir (bkz. Tehzîbu't-Tehzîb, VIII, 256).

4407[299] Tabakât, II, 371.

4408[300] Hadisin râvisi Amr b. Tağlib kastedilmiştir.

4409[301] ibn Kuteybe, Te'vilü muhtelifi'l-hadîs, s. 286-287. Bu rivayette düşüklük ve takdim-tehir olmalıdır. Nesâi'nin yine Amr b. Tağlib'den rivayeti şöyledir: "Malın çoğalması, ticaretin yaygınlık kazanması, cehaletin ortaya çıkması (artması, çoğalması), kişinin satış yaparken 'hayır, fulan oğullarının tüccarına danışayım' demesi ve büyük bir mahallede katip aranıp bulunmaması kıyamet alametlerindendir" (Nesâi, Buyu 3). Sindi, Nesâi haşiyesinde (VII, 244), bu rivayetteki "en yazhare'l-cehlü" ifadesinde cehl yerine birçok rivayette İlim kelimesinin geçtiğini ve bu durumda "yazhare" fiilinin "zail olma, ortadan kalkma" anlamına geldiğini belirtir. Suyûti'nin kaydettiği aynı rivayette, malın çoğalmasından Bonra "ilmin çoğalması" (yeksüre'l-ilmu) ilavesi (Câmiu'l-ahâdîs, III, 65, nr. 7879), Kenzü'l-ummâl'de ise bunun yerine "kalemin çoğalması" ifadesi vardır (XIV, 231, nr. 38520). Berzenci ise bu konuda kaydettiği bir rivayette geçen "kalemin yaygınlaşması" (feşvü'l-kalem) ifadesini, alimlerin azalıp katiplerin çoğalması şeklinde yorumlar (el-Işâa li-eşrâti's-sâa, s. 71-72). Suyûti'nin kaydettiği bir diğer rivayet ise "ilmin ortadan kalkması, kalemin yaygınlık kazanması (yazhare'l-kalem) ve ticaretin çoğalması kıyamet alametlerindendir" şeklindedir (Câmiu'l-ahâdîs, III, 66, nr. 7880).

4410[302] el-İklîl, 8. 177.

yazarlardı. Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebubekir Kur'an'ı muhafaza için Mushaf ta topladı. Sonra Hz. Osman ve diğer sahabiler Mushaf ı bu nüshadan çoğalttılar. Bütün bunlar Kur'an'ın muhafaza edilerek kendisinden bir şeyin kopup ayrılmaması içindi. Sünnete gelince, Resulullah (sav) İslam'ın ilk zamanlarında insanların yalnız Kur'an'ı yazmalarına müsade ederek "Kur'an'dan başka benden birşey yazmayın"4411[303] buyurdu. Hadisler çoğalıp ashap tarafından az sayıda bellendiğini görünce kendilerine yazma izni verdi. İbnu 1-Cevzî sonra bir rivayette geçtiği üzere Ebû Hureyre'nin az ezberleyebildiğim kendisine şikayet etmesi üzerine Resulullah'm yazıyı kastederek ona söylediği "ezberin konusunda sağ elinden yardım iste"4412[304] sözünü, sonra da "ilmi yazıyla bağlayın"4413[305] hadisini zikreder. Bu bilginin devamı için Tel-bisu İblise bakınız.4414[306]
el-Utbiyye'de İmam Mâlik'in şöyle dediği nakledilir: "Hz. Ömer hadisleri yazmak istedi veya onlardan yazdı, sonra 'Allah'ın Kitabı'yla birlikte bir kitap (mı?), hayır' dedi." İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'de şöyle der: Bunun manası şudur: Hz. Ömer, Resulullah'tan (sav) nakledilen hadisleri, Kur'an'ı yaptığı gibi, her yerde insanların kendisine bağlı olacakları temel bir kaynak kılmak üzere yazmak istedi. Sonra bundan vazgeçti. Çünkü hadislerin Hz. Peygamber'den naklinin sıhhati, tevatürle nakledilmiş bulunan Kur'an'ın naklindeki sıhhatin kesin oluşu gibi kesinlik arzetmiyordu. Bu yüzden gerek sıhhatleri gerek kendileriyle amel konusunda hadislerle ilgili hükmün görüş ve içtihada bırakılmasını uygun gördü. Kişinin rivayet ettiği hadisi hatırda tutup unutmaması için yazmasında ise herhangi bir kerahet sözkonusu değildir. Resulullah (sav) bir hadisi haber verdi, Yemenli bir adam gelip "Ey Allah'ın Resulü, benim için yaz" dedi. Resulullah da "Ebû Fulan için yazın" buyurdu. Ebû Hureyre şöyle der: "Abdullah b. Amr'dan nakledilenler hariç Re-sulullah'ın ashabından hiç kimse benden daha fazla hadis kendisinden nak-letmemiştir. O yazardı, ben ise yazmazdım". Eğer alimler hadisi kaydedip tedvinde bulunmasa, onu muhafaza etmese ve sahih olanı zayıf olandan ayırmasalardı ilim yokolup gider, dinin esasları bilinmez kalırdı. Allah onları bu husustaki gayretlerinden dolayı mükâfatların en üstünü ile mükâfatlandırsın.4415[307] Bu, el-Beyân ve11-tahsil den nakledilmiş olup güzel bir bilgidir.4416[308]

İslam'ın İlk Zamanlarında Birşey Tedvinde Bulunup Bulunmadıkları, Ashabın Herhangi Bir İlim Dalında Birşey Derleyip Derlemediği Veya Kendi Zamanlarında Ashap Ve Tabiine Tedvin Ve Tasnifin Nisbet Edilip Edilmediği

4411[303] Te'vîlu muhlelifi'l-hadîs, s. 286; Mecmau'z-zevâid, 1,152; Kenzü'I-Ummâl, I, 199 (nr. 1005).
4412[304] Mecmau'z-zevâid, 1,152.
4413[305] Aynı yer.
4414[306] Telbîsu İblis, s. 326.
4415[307] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 194.
4416[308] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/63-68.

Herevi Zemnıü'l-kclâmda şöyle der: "Ne ashap ne tabiin hadisleri yazmış değillerdi. Onlar vergilerle (zekât) ilgili mektup (kitabu's-sadakât)4417[309] ve araştıranın ancak iyice araştırdıktan sonra vakıf olabileceği az birşey dışında hadisleri yalnız ezbere naklediyor ve sözlü olarak alıyorlardı". Bu bilgi el-Hitta (s.27) müellifi tarafından nakledilmiştir.4418[310]

İmam Nevevi Tehzibü'1-esmâ ve'1-lugat'da şöyle der; Ashabın himmet ve gayreti cihada, nefs ile mücahedeye ve ibadete yönelmişti. Onlar eser kaleme almak için vakit bulamadılar. Tabiin de böyle olup eser vermemişlerdir.4419[311]

İmam Ebû Ali el-Yûsî Kânfyı'unda ilmi yaymanın yollan ve bu yolların eskiden beri uygulanageldiğinden sözederken şöyle der: "Telife gelince, bunun esası Hz. Peygamber'in nazil olduğunda vahyi yazdırması, hükümdarlara ve başkalarına gönderdiği mektupları ile vergilere dair mektubu (belge) yazdırmasıyla ilgili uygulamasıdır. Bu mektupta çeşitli konular toplanmış olup bu tedvin edilmiş bir ilim ve telifin ta kendisidir. Her ne kadar Allah kendisini bu konuda müstağni kıldığından bizzat yazmıyor idiyse de yazılmasını emrediyordu. Alim ister kendi eliyle yazsın ister yazmasın gaye ilmi telif, tedvin ve sonsuza ulaştırmaktır. Nice alimler var ki yazmayıp imlâ ettirirler, bu da bir telif olur". Bu güzel bir bilgidir.

Simtü'l-cevheri'l-fâhir'de şu bilgi verilir: Hz. Peygamber dinî esas ve hükümlerle ilgili olarak müslümanlara kendi eliyle mektuplar (belgeler) yazdı. Bunlardan biri vergilerle (zekât) ilgili olup Hz. Ebubekir'in yanında4420[312], diğeri de zekatın nisabı v,s. hakkında olup Hz. Ömer'in yanında hulunan mektuptur.4421[313] Bir diğeri de çeşitli fıkhi konularla ilgili olarak Yemen halkına yazdığı mektup olup bu değerli bir belgedir. Bütün fıkıh-alimleri, onda belirlenen diyet miktarlarını, bu konudaki hükümlerinde esas almışlardır.4422[314]

Derim: Allah Resulünün Hz. Ebubekir'in yanında olduğu zikredilen mektubu Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud, hasen olduğunu belirterek Tirmizi ve Hâkim tarafından Süfyan b. Hüseyin yoluyla, onun İbn Şihâb'dan, onun Salim'den ve onun da İbn Ömer'den rivayeti olarak tahric edilmiştir: "Resulullah (sav) vergilerle (zekat) ilgili mektubu yazdı, fakat âmillerine (vali, vergi memuru) göndermeyip kılıcına bağladı. Vefatına dek böyle kaldı. Sonra Ebubekir onunla amel etti (uyguladı), o vefat edince de Ömer kendi vefatına dek onunla amel etti. Onda, her beş devede bir koyun zekat olarak verileceği belirtilmiştir..." Ve hadisi zikretti.4423[315] Tirmizi şöyle der: Yunus ve birçokları Zühri'den, o da Salim'den bu hadisi nakletmiş, fakat merfû olarak rivayet etmemişlerdir. Onu Yalnız Süfyan b. Hüseyin merfû olarak rivayet etmiştir.4424[316] Buhari, Ebû Davud, Nesâi ve İbn Mâce ise Enes'ten "Hz. Ebubekir'in onu (Enes) Bahreyn'e gönderdiğinde kendisine

---

4417[309] Hz. Peygamber'in yazdığı bu mektup için bkz. I, 249.
4418[310] el-Hitta, s. 59.
4419[311] Tehzîbü'I-esmâ, I/l, 52.
4420[312] Bkz. 1,249.
4421[313] Ebû Davud, Zekât 4.
4422[314] Bkz. I, 245-249.
4423[315] Müsm-d, II, 14; Ebû Davud, Zekât 4; Tirmizi, Zekât 4; el-Müstedrek, I, 392.
4424[316] Tirmizi, Zekât 4.

bu mektubu yazdığı" rivayetini naklederek hadisin benzerini zikrederler. Ebû Davud'un bir rivayetinde Hz. Ebubekir'in Enes'e mektup yazdığı ye üzerinde Resulullah'ın (sav) mührünün bulunduğu belirtilir.4425[317] Hadisi İmam Mâlik Muvatta'da "Kitâbu'z-zekât"â& "sürülerin zekâtı bâbı"nda şöyle diyerek nakleder: "Ömer b. Hattâb'm zekâtla ilgili mektubunu okudum ve orada şu ifadeyi gördüm: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, zekâtla ilgili mektuptur (belgedir)..." ve mektubun metnini zikreder.4426[318] Kadı Iyâz şöyle der: Mâlik, alimler ve onlardan Önce de halifeler bu mektupta bulunan hükümlere dayandılar. Bundan herhangi birşeyin inkârıyla ilgili olarak sahabeden hiçbir haber nakledilmemiştir.4427[319]
el-Istibsâr fi ensâbi'l-ensâr'da müellif Amr b. Hazm el-Ensârî'nin biyografisinde şöyle der: Hz. Peygamber onu, kendilerine dini bilgileri öğretmesi için Necran'a âmil tayin etti. Ona farzlar, sünnetler ve vergilerle (zekât) ilgili bir mektup yazdı. Amr b. Hazm'a yazılan bu mektup meşhur olup ulema bu konudaki hükümlerinde onu delil olarak almışlardır, Ebû Ömer, "onun şöhreti, isnadından daha güçlüdür" veya bu anlamda söz söylemiştir.
Derim: Hz. Ömer zamanında tedvin edilen, onun izin ve tensibiyle Akil b, Ebi Tâlib, Mahrame b. Nevfel ve Cübeyr b. Mut'im tarafından yazılan "atâdiv ânı "4428[320], bu konuda görüş belirten ve İslam'da ilk defa tedvinde bulunanın kim olduğu hususunda söz söyleyen herkesin bilgisine gizli kalmış, bunu farketme m işlerdir. Hz. Ömer şöyle demişti: "İnsanları a t â daki derecelerine göre yazın". Biz her ne kadar daha Önce yerinde açıklandığı üzere4429[321], bundan önce Hz. Peygamber'in sağlığında ilk müslümanlarm yazılmasını bu konuda esas alıyorsak da Hz. Ömer'in bu divanının İslam'da tedvin edilen ilk şeylerden olması gerekir. Hz. Peygamber zamanındaki yazım, kendisiyle ilgili olarak Buhari'nin "Kitabu'l-Megâzî" de "devlet başkanının halkı yazması babı" başlığına yer vererek orada Resulullah'm (sav) "müslüman olanları bana yazın" sözünü zikrettiğidir.4430[322] Demâmini bunun Hudeybiye antlaşması yılında olduğunun söylendiğini kaydeder. Binaenaleyh yapılan ilk t e d v i n in bu zikredilen tedvin olduğunu kesinlikle söylemek mümkündür. Şüphe yok ki insanların İslamiyet'e girişleri, hicret ve (İslam ve müslümanlara) yardım konusundaki öncelik derecelerine göre yazılması sahabe, İslam liderleri ve onların çocuklarının biyografilerinin yazılması konusundaki ilk malzemedir. Bu sebepledir ki ben bunun yapılan ilk tedvin olduğu görüşündeyim. Çünkü bu, geçenlerin gelecek olanlar için kaydettiği büyük bir malzemedir. Görmüyor musun ki vakıf kayıtlarından (şimdi sicilleri), sınırlar, komşu yerler, büyük aileler ve önde gelenlerinin anılmasıyla birlikte vakıfla bulunan kimselerin zamanlarını tanıma konusunda büyük

4425[317] Buhari, Zekât 37; Ebû Davud, Zekât 4; İbn Mâce, Zekât 10; Nesâi, Zekât 5.
4426[318] Muvatta, Zekât 11. Bu paragrafta verilen bütün bilgileri çin bkz. Zurkâni, Şerhu'l-Muvatta, II, 112.
4427[319] Zurkâni, II, 114.
4428[320] bkz. I, 297-301; Mustafa Payda, "Atâ", DİA, IV, 33-34.
4429[321] bkz. I, 293-294.
4430[322] Buhari, Cihâd 181.

bir fayda elde ediyoruz. İlk müs-lümanlann kaydedildiği belge ile Hz. Ömer'in bu divânı bugün bulunsaydı, İslam büyükleri hakkında en büyük malzeme olurdu. Daha önce gelenler, bu ikisinden kalan malumatı elde edip bu konuda elimizde bulunan bilgileri kaleme aldılar. İbn Sa'd'uî Tabakât'ında Numan b. Mâlik'in biyografisini verip onun soyundan gelenlere "Kavâkile" denilmesinin sebebini anlatırken söylediği şu söze bakınız: "Bunun gibi onlar d i v â n da da Beni Kavkal diye adlandırılmışlardı".4431[323] İbn Sa'd Beni Cüşera ve Zeyd b. Haris b. Hazrec'den sözederken de onların d i v â n da aynı adla çağrıldıklarını söyler.4432[324]

Ben el-Kunû bimâ hüve matbû(s.47) müellifinin özel bir maksadı olmadan yazdığı bir ibare buldum ki şöyledir: "İslam fetihlerinin başlamasından çok kısa bir süre sonra yönetim ve yargıyla ilgili işler, vali ve görevlilerin müslümanlar tarafından fethedilen şehir ve bölgelerden coğrafi raporlar göndermelerini zorunlu kıldı. İşte bunlar, Arapların coğrafyaya dair sahip oldukları esaslardır. Müslümanlar Arap yarımadası, İran yani Fars ülkesi olan Acem ve Suriye topraklan konusunda geniş bilgi sahibi oldular. Moğol bölgeleri, Rusya ve Çin'in güneyi ile Hindistan'a dair açıklamalarda bulundular. Siyasi yönetimin gereklerinin ortaya koyduğu bu ön bilgilerden yavaş yavaş geniş ve kapsamlı yazılı Arap coğrafya literatürü doğdu. Bugün, bu neslin çocukları olarak biz basılı şekilde bunların mütalasından faydalanmaktayız". Adı geçen esere bakınız.

Halifelere gönderilen coğrafi raporların örneklerinden biri de Mısır'ın fethinden sonra Amr b. As'ın Mısır'ın özellikleriyle ilgili olarak Hz. Ömer'e yazdığı mektuptur. Bu konuda Mısır tarihiyle ilgili eserlere bakınız. Biraz sonra bu mektubun metnini vereceğiz, bekleyin.4433[325]

Râfii el-Mısrî'nin Târihu âdâbi'1-Arab adlı eserinde şu bilgi verilir: Tedvin (telif) konusunda bilinen ilk şey İbn Abbas'ın kendisine sorulan sorulara verdiği fetvaları yazışıdır (s. 287). Allâme Turunbâti'nin Buluğu aksa'l-tnerâm'ında şu bilgi zikredilir: "Ashap ve tabiinden mahir alimler, Kur'an'ın manalarım herkesin anlayamayacağım görünce Kur'an tefsiriyle meşgul oldular ve kendilerinden sonra gelenlere yol göstermek için tefsirler telif ettiler, Nebevi hadisleri yazdılar. Çünkü bu, teklifin konusu olan hususları bilmeye vesile ve bu da istenilene uymaya bir vasıtadır." Bu bilginin benzeri Kadı Ebü'1-Feth İbnü'l-Hac'ın el-Ezhârü't-tayyıbetü'n-neşr'inde mevcut olup ona bakınız.

Hânz Suyûti'nin Evâil'inde şu bilgi geçer: "Garibü'l-Kur'an konusunda ilk eser yazan kimse Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ olup bunu İbnü'1-Ez-rak'ın İbn Abbas'a sorduğu sorulardan almıştır".4434[326] Hafız Zeylai'nin Nas-bu'r-râye fi tahrîci ahâdîsi'l-Hidâye adlı eserinin sonunda (II, 381) şu bilgi verilir: Vâkıdi, İkrime'den şu müsned rivayeti nakleder; "Ben bu mektubu, İbn Abbas'ın vefatından sonra onun kitapları içinde bularak

---

4431[323] İbn Sa'd, III, 548.
4432[324] İbn Sa'd, IH, 534.
4433[325] Bir sonraki konu başlığına bakınız.
4434[326] Suyûti, Evâil, b. 99. Burada sözü edilen İbnü'l-Ezrak, Harici reislerinden Nâfı b. Ezrak olup bu konuda bkz. DIA, I, 79.

istinsah ettim. Onda şu bilgiler vardı...". Zeylai burada İkrime'nin söyledikleri olarak Mün-zir b. Sâvâ'nın Hz. Peygamber'e gönderdiği mektubu ve Resulullah'ın da ona cevabım kaydeder.[4435][327] Bundan anlaşıldığına göre, ya bizzat kendi yazdığı veya derlediği olarak İbn Abbas'ın kitapları vardı. Bu, her halükârda yukarıda işaret edilen hususu ve en azından Hz. Peygamber'in mektuplarım çoğaltıp sakladıklarını ifade eder ki bu da tedvinin ta kendisidir. Sonra İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (VII, 141) İbn Sîrîn'in biyografisinde, onun şu sözünün nakledildiğini gördüm: "Eğer ben bir kitap edinseydim, Resulullah'ın (sav) mektuplarını edinirdim".[4436][328] Sonra Makrizi'nin Hıtat'ında (II, 74), Zeyd b. Es-lem'in şöyle dediğim gördüm: "Hz. Ömer'in, kendisine ahidnâme ya2 dığı kimselerle arasında vaki olan bütün ahidnâme leri koyduğu bir sandığı vardı".[4437][329] Bu, onların resmi yazışma ve benzeri şeylerin biriktirilme-sine büyük önem verdiklerini göstermektedir. Sonra İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (V, 216) Musa b. Ukbe'nin şöyle dediğini gördüm: "Abdullah b. Abbas'ın Medine'de 98 (717) yılında vefat eden azatlısı Küreyb b. Ebi Müslim, yanımıza İbn Abbas'ın kitaplarından bir deve yükü kitap bıraktı". Ali b. Abdullah b. Abbas kitap istediğinde "bana şöyle şöyle bir sahife gönder" diye ona yazar, o da onu çoğaltır ve kendisine bir nüshayı gönderirdi. Tabakât'da İbn Abbas'ın azatlısı Küreyb'in biyografisine bakınız.[4438][330] Yine Tabakât'da Said b. Cübeyr'in biyografisinde, onun şöyle dediği kaydedilir: Bazan İbn Abbas'a gelir ve dolduruncaya dek sahifeme yazardım, dolduruncaya dek pa-puçlanma ve el ayalarıma yazardım. Bazan da ona gelir ve dönünceye dek hiçbir hadis yazmazdım. Kimse de ona birşey sormazdı.[4439][331] O yine Tabakât'da şunu söyler: Ben İbn Abbas'a gelir, ondan yazardım.[4440][332] Yine Tabaka t da Said b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledir: "Biz Kûfe'de bir hususta görüş ayrılığına düştüğümüzde., kendisiyle karşılaştığımda İbn Ömer'e sormak için onu yazar yanımda bulundururdum".[4441][333] Yine Tabakât'da Vikâ b. İyâs'ın şöyle dediği kaydedilir: Azre'nin Said b. Cübeyr'e gelip gitmekte olduğunu gördüm. Said b. Cübeyr'in yanında bir kitapta tefsir, onun yamnda ise hokka vardı (bkz. VI, 186).[4442][334]

Derim: İnsanların elinde, Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen bir Tefsir dolaşmaktadır. Fakat o bunu telif etmiş olmayıp bu Tefsir'de ondan nakledilen görüşler toplanmıştır. Bu görüşler içinde ona nisbeti sahih olmayanlar da vardır. İbn Abbas'tan rivayet edilen görüşleri toplayanlardan biri el-Kâmus müellifi Mecdüddin el-Firûzâbâdî olup bu görüşleri Tenvirü'l-mikyâs min tefsiri İbn Abbâs adını verdiği bir kitapta toplamıştır. Bu eser Mısır ve Hindistan'da defalarca basılmıştır.[4443][335]

[4435][327] Nasbu'r-râye, IV, 420.
[4436][328] îbn Sa'd, VII, 194.
[4437][329] el-Hıtat, I, 295.
[4438][330] îbn Sa'd, V, 293.
[4439][331] Age., VI, 257. Metinde hata olup aslına bakınız.
[4440][332] Aynı yer.
[4441][333] Age.,VI, 258.
[4442][334] Age., VI, 266. Vikâ adı metinde Rikâ şeklinde geçmiştir (Ayrıca bkz. Tehzîbü't-Tehzîb, XI, 122).
[4443][335] Tenvîrü'l-mikbâs... diye de anılan bu eser için bkz. El, II, 926. Dr. Abdülaziz b. Abdullah el-Humeydî, İbn Abbas'ın onbeş

Venşerisi'nin el-Mi'yâr'ında "bidatlar faslı"nda (II, 377) sorulan bir soruya cevabında şu bilgi geçer: Nakil ehli, îbn Abbas'a ait olduğu söylenen tefsirin ona nisbetinin sıhhati konusunda söz söylemişlerdir.[4444[336]] İmam Muhammed b. İbrahim el-Vezir el-Yemenî'nin İsârü'I-Hakk ale'1-halk adlı eserinde şu bilgi kaydedilir: Onun görüşlerinden tam bir tefsir derlenmiş olup ilk asır neslinden bu konuda dayanak kabul edilenlerden başka hiçbir kimse için bu gerçekleşmemiştir. Bu tefsirin ona isnadı sıhhat kazanırsa tefsirlerin en sahihlerinden biri olacaktır.

İbn Sa'd Tabakât'da Şa'bi'den şu tahricde bulunur: Hz. Ömer, Kûfe'de valisi olan Muğire b. Şu'be'ye şu talimatı yazdı: "Yanında bulunan şairleri çağırıp Cahiliyye ve İslamî devirlerde söyledikleri şiirleri söylet ve sonra da bunları bana yaz". Bu kıssa için Hafız Suyûti'nin Cem'u'l-cevâmiıne, sonra Kenzü'l-ummâl'e (s. 176) bakınız.[4445[337]]

Takiyüddin el-Makrizî'nin el-Hıtat'mda (Mısır 1326, IV, 143) şu bilgi verilir: Ebû Said İbn Yunus Târihu Misr'da Hayve b. Şureyh'ten şöyle dediğini nakleder: Hüseyin b. Şüfey'in yanına girdim, şöyle diyordu: "Allah, falan kimsenin cezasım versin!". Kendisine "o ne yaptı?" dedim, "Şüfey'in Abdullah b. Amr b. As'dan duyduğu iki mektuba kasdetti. Mektuplardan birisi Re-sulullah'ın (sav) şu hususta verdiği hükmü, şu hususta söylediğini; diğeri de kıyamet günü meydana gelecek olayları ihtiva ediyordu. Onları alıp Havle ile Rebâb'ın arasına attı" karşılığını verdi, Ebû Said İbn Yunus şöyle der: Onun Havle ve Rebâb'dan kastettiği, Fustat'a gelen tarafta köprü reisinin olduğu yerde bulunan köprü gemilerinden iki büyük gemidir. Büyüklüklerinden dolayı bunların altından gemiler geçiyordu.[4446[338]]

Hâfiz Zehebi Tezkire tü'1-huffâz'da (I, 37) Câbir b. Abdullah'ın biyografisinde şöyle der: O fakih ve kendi zamanında Medine müftüsüydü. Hz. Peygamber'den pek çok faydalı bilgi aldı. Onun Müslim tarafından tahric edilen küçük bir " m e n s e k "i (hacla ilgili bilgileri muhtevi kitap) vardır.[4447[339]] Derim: Zehebi'nin işarette bulunduğu Câbir'e ait " m e n s e k "i Müslim Sahihinde "Kitâbu'l-Hac"d& uzunca vermiş olup yaklaşık dört yaprak hacmindedir. Sahih-i Müslim'i bâblara ayıran, onunla ilgili olarak "Câbir'in uzun hadisi "bâb başlığım vermiştir.[4448[340]] Übbi'nin Müslim haşiyesinde hadisle ilgili olarak Kadı Iyâz'ın şöyle dediği kaydedilir: "Alimler bu hadisteki fikhî hükümlerle ilgili çok söz söylediler. İbnü'l-Münzir onunla ilgili büyük bir cüz kaleme almış olup yüzelli küsur fıkhı hükmü zikretmiştir. Eğer daha da araştırsaydı bu sayının üzerine ona yakın ilavede bulunabilirdi".[4449[341]] Bu bilginin benzerini Suyûti ed-Dibâc'da vermektedir. Câbir'in bilinen bir s a h i f e si olup İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (V, 344) Mücahid'in biyografisinde zikredilmektedir. İbn Sa'd şöyle der: Onlar Mücahid'in, Câbir'in sahife sinden hadis naklettiğini

---

temel hadis kitabında yeralan tefsire dair görüşlerini, Firûzâbâdi'nin topladıkları da dahil olmak üzere Tefsiru İbn Abbâs ve merviyyâtubu fi't-tefsir min kütûbi's-sünne (Riyad ts.) adıyla iki cilt halinde neşretmiştir (bkz. DİA,I, 79).

4444[336] el-Mi'yâr, II, 482.

4445[337] Kenzü'I-ummâl, III, 850 (nr. 8935). "İstinşâd" kelimesi metinde "istişhâd" şeklinde geçmiştir.

4446[338] el-Hıtat, H, 332. Hayve adı metinde Hayât şeklinde geçmiş olup diğer düşüklükler için aslına bakılmalıdır.

4447[339] Tezkiretü'l-huffâz, I, 43.

4448[340] Müslim, Hac 147 (bâb 19). Burada başlık "Nebi'nin haccı babı" şeklindedir.

4449[341] Kadı Iyâz'dan nakledilen bu bilgi için bkz. Nevevi, Şerhu Müslim, VIII, 170.

görüyorlardı.[4450][342] Mücahid 102 (720) yılında vefat etmiştir.
Ender araştırmacılardan arkadaşımız Şeyh Tâhir el-Cezâirî ed-Dımaşkî Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'1-eser (s. 8) adlı kitabında şöyle der: Bazı insanlar, sahabe asrı ve tabiin devrinin başlarında Kur'an-ı Kerim'den başka hiçbir şeyin yazılmadığı şeklinde yanlış bir kanaate sahiptirler. Oysa durum böyle değildir. Bazı hafızlar, Zeyd b. Sabit'in ferâiz ilmine dair bir kitap kaleme aldığını zikrederler. Buhari Sahih'inde Abdullah b. Amr'ın hadis yazdığını zikreder.[4451][343] Müslim de Sahihinde, Hz. Ali'nin verdiği kazâi (yargıyla ilgili) hükümlerle ilgili olarak İbn Abbas zamanında telif edilen bir kitabı anarak şöyle der: Davud b. Amr ed-Dabbî bize haber verdi: Nâfl, İbn Ebî Müleyke'den şöyle dediğini bize haber verdi: "Bana bir kitap yazması için İbn Abbas'a mektup yazdım. O bazı şeyleri benden saklayıp yazmıyordu. (Benim hakkımda) şöyle demişti: 'O samimi bir oğuldur, onun için birçok şeyi seçip ayırıyorum, bazı şeyleri de ondan gizliyorum'. İbn Abbas Hz. Ali'nin verdiği hükümlere dair kitabı istedi, ondan birşeyler yazmaya başladı. Bazı şeyler geçerdi ki o şöyle derdi: Allah'a andolsun ki Ali sapmış olmadıkça bununla hükmetmiş olamaz (bunlar onun verdiği hükümler olamaz)".[4452][344] Amr en-Nâkıd bize haber verdi: Süfyân b. Uyeyne, Hişâm b. Huceyr'den[4453][345], o da Tavus'tan şöyle dediğini bize haber verdi: "İbn Abbas'a, içinde Hz. Ali'nin verdiği hükümler bulunan bir kitap getirildi. İbn Abbas-Süfyân b. Uyeyne dirsekten aşağı kolunu işaret ederek- şu kadarı hariç onu silip yoketti".[4454][346] Anlaşılan odur ki İbn Abbas'ın bir dirsek boyu kısmı dışında sildiği bu kitap uzun bir tomar şeklindeydi.[4455][347] Bu bilginin nakledildiği esere bakın, o faydalıdır. İbn Abbas'ın sildiği kitapla ilgili olarak, onun bir tomar şeklinde olduğuna dair Cezâiri tarafından belirtilen görüşün aslı, Senûsi'ninde Ikmâlü'l-Ikmâlde kendisinden nakilde bulunduğu üzere Nevevi'ye aittir.[4456][348]
Allah Cezâiri'ye rahmet etsin, Sahih-i Buhar i'de "İlmin yazılması bâ-bı"nda Ebû Cuhayfe'den nakledilen şu haberi hatırlamamış olmalıdır: Ali'ye "sizin yanınızda bir kitap var mı?" dedim, "hayır, Allah'ın Kitabı, müslüman kişiye verilmiş anlayış veya şu s a h i f e de olandan başka" karşılığını verdi." Osâhife de ne var?" dedim, diyet (akl), esirin fidye verilerek kurtarılması ve bir müslümanın kâfir (i öldürdüğün)den dolayı kısasla öldürüle-meyeceği (ne dair hüküm)" dedi.[4457][349] Hafız İbn Hacer Fethu'I-Bâri'de şöyle der: Hz. Ali'nin "sahi fe " sözünden maksat, "yazılmış kağıt yaprak" demektir. Nesâi'nin Ester yoluyla naklettiği rivayette "kılıcının kınından bir kitap (yazı, belge) çıkardı" ifadesi vardır.[4458][350] Hz. Ali'nin "akl" sözünden maksat da diyettir; yani diyetle ilgili hükümler, miktarları ve türleridir. Bu-hari ve Müslim, Yezid et-Teymî yoluyla, onun

[4450][342] îbn Sa'd, V, 467. Bu söz İbn Sa'd'ın olmayıp başkalarından nakletmıştir.
[4451][343] Buhari, İlim 39.
[4452][344] Müslim, Mukaddime 13.
[4453][345] Metinde Hişâm b. Hucr şeklinde geçmiştir.
[4454][346] Müslim, Mukaddime 14.
[4455][347] Tâhir el-Cezâirî, Tevcihü'n-nazar, s. 8-9.
[4456][348] Nevevi, Şerhu Müslim, I, 83.
[4457][349] Buhari, İlim 39.
[4458][350] Nesâi, Kasâme 9.

Hz. Ali'den şöyle dediği rivayetini naklederler: "Bizim yanımızda Allah'ın Kitabı ve bu sahifeden başka okuduğumuz hiçbir şey yoktur". O sahifede "Medine haremdir" ifadesi vardı. Hadis.4459[351] Müslim, Ebu't-Tufeyl'in Hz. Ali'den naklettiği şu rivayeti zikreder: O, "şu kılıcımın kınında bulunandan başka, Resulullah'm bütün insanlara şamil kümayıp yalnız bize mahsus kıldığı hiçbir şey yoktur" dedi ve bir sahife çıkardı. Sahifede şöyle yazıyordu: "Allah'tan başkası adına hayvan boğazla-yana Allah lanet etsin...". Hadis.4460[352] Nesâi'nin Ester ve başkaları yoluyla Hz. Ali'den naklettiği rivayette ise s a h i f e de şu ifadenin geçtiği kaydedilir: "Müslümanların kanları birbirine denktir, onların en aşağısı kendileri adına taahhüdde bulunabilir". Hadis.4461[353] Ahmed b. Hanbel'in Tarık b. Şihâb yoluyla naklettiği rivayette ise, s a h i f e de zekat nisapları olduğu zikredilir.4462[354] Bu hadisler arasında şöyle uygunluk bulmak mümkündür: S a h i f e bir tane olup bu anılanların hepsi de onda yazılıydı. Kavilerden her biri ondan bellemiş olduğunu nakletmiştir.4463[355] Bedrüddin ed-Demâmînî el-Misbâhta "veya müslüman kişiye verilmiş anlayış" sözüyle ilgili olarak İbnü'l-Müney-yir'in şöyle dediğini kaydeder: O anlayıştan (fehm), dinde derin bilgi sahibi obuayı (tefekkuh) hüküm çıkarmayı (istinbat) ve te'vili kastetmiştir. Hadisin lafzının, fıkhın da yazılı olduğunu iktiza edip etmediğini düşünün. Zahiren anlaşılan, fıkhın da onlar tarafında yazılmış olduğudur. Çünkü soruyu soran onlara "sizin yanınızda bir kitap var mı?" diye sormuş, o da "hayır, Allah'ın Kitabı, müslüman kişiye verilmiş anlayış veya şu sahifede olandan başka" demişti. Bu sahifede hadisler ve fıkhı bazı hükümler vardı. Hz. Ali'nin cevabında geçen "kitap" lafzı, fıkıhtan ibaret olan anlayışın o sırada yazılı olduğuna delâlet eder. Aksi halde ayrı cinsten istisna-ı munkatı ve kendisine atıf yapılanın da onun gibi olması gerekirdi. Oysa o merfû (ötre harekeli) olup ayrı cinsten müstesna yalnız mensûb (üstün harekeli) halde bulunur. Böylece bu, fıkhın da yazılı olduğu konusunda temel teşkil eder. Hz. Ali'nin Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye nahiv ilminin esaslarını koymasını emrettiğine dair İbn Luyûn'dan naklen ileride verilecek bilgiye bakınız.

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Hasan-ı Basri'nin biyografisinde (VII, 115) şu bilgi verilir: Yahya b. Said el-Kattân, Hasan-ı Basri'nin Semüre b. Cün-deb'den rivayet ettiği hadisleri bir kitaptan naklettiğini duyduklarını söyler.4464[356] Yine Tabakât'ta şu bilgi verilir: Affan b. Müslim bize haber vererek şöyle dedi: Hammâd b. Seleme, Humeyd'in şöyle dediğini bize haber verdi: "Hasan-ı Basri'nin ilmi şunun gibi -Afîan bu sırada baş parmaklarıyla şe-hadet parmaklarını birbirine bağlayarak işaretle bulundu- bir sahifedey-di".4465[357] Yine Tabakât'ta Hasan-ı Basri'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Musa b. İsmail bana haber verdi: Seni b. Husayn b. Müslim

4459[351] Buharı, Medine 1; Müslim, Itk 20.
4460[352] Müslim, Edâhi 45.
4461[353] Nesâi, Kasâme 10-13. Ayrıca bkz. Ebû Davud, Diyât 11; Hattâbi, IV, 667.
4462[354] Müsned, I, 100,102.
4463[355] Fethu'l-Bârî, 1,311. Paragrafın baş tarafında Fethu'l-Bârîden yapılan nakilden sonra verilen bilgilerin hepsi aynı yerden alınmıştır.
4464[356] İbn Sa'd, VII, 157.
4465[357] Age, VII, 159. Metnin anlaşılması için gerekli bilgiler asıl kaynaktan ilave edilmiştir.

el-Bâhilî[4466][358] bize şöyle dedi: Abdullah b. Hasan b. Ebi'l-Hasan'a "babanın kitaplarını bana gönder" diye haber yolladım. Bana şu haberi yolladı: "Babamın (Hasan-ı Basri) hastalığı ağırlaşınca "onları benim için topla" dedi, ben de topladım, ne yapacağını bilmiyorduk, kendisine getirdim. Hizmetçiye "tandırı tutuştur" dedi, sonra onları yakmasını emretti ve bir tek sahife dışında hepsi yakıldı. Sehl şöyle der: Abdullah b. Hasan o sahifeyi bana gönderdi. Daha sonra kendisiyle karşılaştım, elçinin bana anlattığı gibi o da bunu bana şifahen haber verdi.[4467][359]

Yine Tabakât'ta Ebû Kılâbe'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Ârim b. Fadl bize haber verdi: Hammâd b. Zeyd, Ebû Kılâbe'nin şu vasiyette bulunduğunu bize haber verdi: "Eğer Eyyub hayatta olursa kitaplarımı ona gönderin, yoksa yakın".[4468][360] Ebû Kılâbe 104 veya 105 (723) yılında vefat etmiştir. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (VI, 116) Haris el-A'ver'in biyografisinde, İlbâ b. Ah-mer yoluyla şu rivayet nakledilir: Ali b. Ebi Tâlib halka hitapta bulunarak şöyle dedi: "Kim bir ilmi bir dirheme satın alır?". Haris el-A'ver bir dirheme sayfalar satın alıp Hz. Ali'ye getirdi. Hz. Ali ona birçok ilim (bilgi) yazdı, sonra halka hitabederek şöyle dedi: Ey Küfe halkı, yarım bir adam size üstün geldi.[4469][361]

Yine İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (VI, 154) Hz. Ali'nin arkadaşlarının büyüklerinden biri olan Hucr b. Adi el-Kindî'nin biyografisinde, Hucr'un hizmetçilerinden birinin şöyle dediği nakledirir: Ben Hucr'a "oğlunun helaya girdiğini ve (sonra) abdest almadığım gördüm" dedim. Hucr "Duvardaki baca deliğinden bana sahifeyi getir" dedi ve okudu: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Ali b. Ebi Tâlib'den duyduğumdur. O şöyle der: Temizlik imanın yarısıdır". Hucr b. Adi, bilinen ve güvenilir bir ravidir.[4470][362]

Şeyhülislam Ebû Osman es-Sâbûnî'nin Akidetü's-selef adlı eserinde şu bilgi geçer: Hz. Ömer zamanında müteşâbih âyetlerle ilgili soru soran Sabiğ (veya Subayğ) et-Temimî[4471][363] Medine'ye geldiğinde yanında kitaplar vardı. İbn Ebi Usaybia Tabakâtü'l-etibbâ'da Haris b. Kelede es-Sekafî et-Tâifî'nin biyografisini verirken onunla ilgili olarak şöyle der: Haris b. Ke-lede'nin Kitâbü'l-Muhâvere fı't-tıbb beynehu ve beyne Kisrâ Nûşirevân adlı bir eseri vardı.[4472][364] İbn Ebi Usaybia, bundan önce onun Kisra ile konuşmasını zikrederken şöyle der: Onunla olan alakasını güzel kıldı ve konuştuklarını yazmasını emretti.[4473][365]

Derim: ibn Sa'd, adı geçen Hâris'in biyografisini, Tabakât'ta ashaptan Taif te yerleşenlerle ilgili başlık altında verir.[4474][366] Zehebi de es-Sahâbe'de onun biyografisini verir ve kendisiyle ilgili olarak şöyle der: "Hâris'in sahabi olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir". Sonra da şöyle der:

4466[358] Metinde "Sehl b. Husayn, Müslim el-Bâhili'den..." şeklinde geçmiştir.
4467[359] Age, VII, 174-175; A'lâmü'n-nübelâ, IV, 584; M. Ravvâs el-Kal'acî, Mevsûatu fıkhi'l-Hasan el-Basrî, I, 23.
4468[360] İbn Sa'd, VII, 185.
4469[361] îbn Sa'd, VI, 168.
4470[362] îbn Sa'd, VI, 220.
4471[363] bkz. el-İsâbe, II, 198-199.
4472[364] İbn Ebi Usaybia, Uyûnu'1-enbâ, s. 167; GAS, III, 202.
4473[365] Uyûnu'1-enbâ, s. 165.
4474[366] İbn Sa'd, V, 507.

"Hâris'in İran'a giderek ilim tahsil ettiği ve onda maharet kazamp şöhrete kavuştuğu, tıp bilgisi sayesinde mal sahibi olduğu ve İslami döneme yetiştiği söylenir". Fakat İbn Hacer el-İsâbe'de onun biyografisini verirken kendisiyle ilgili olarak İbn Ebî Hâtim'den şu nakilde bulunur: "Müslüman olduğu konusundaki bilgi sahih değildir". İbn Hacer sonra "Onun bir rivayetini el-Emâli'l-Mehâmiliyye'de dokuzuncu ciltte ve Askeri'nin et-Tashif inde buldum" der ve onun bazı sözlerini zikreder.4475[367] Bundan dolayı Ebû Zeyd el-Irâkî İhtisâru'l-İsâbe'de bu bilginin ardından şöyle der: Ibn Hacer onun oğlunun biyografisinde, İbn Abdilber'in onun (Haris) müslüman olduğuna dair bilginin sahih olmadığını söylediğini4476[368] kaydeder ve sonra "bu İbn Ebi Hâtim'in sözü olup ileride reddedilecektir" der, fakat orada birşey zikretmez.4477[369] Irâki, hocamızın elyazısıyla verilen kayda göre N'den4478[370] ve başkalarından onun İs-lamiyeti kabul ettiğini nakleder. Onun müslüman ve sahabi olması takdirinde, bir sahabinin tıbba dair telifte bulunduğu sonucu ortaya çıkar.
Yine İbn Ebi Usaybia'nın Tabakât'mda, Emeviler devrinde yaşayan ve hicrî 90 (709) yılında Vâsıfta vefat eden meşhur bilgin tabib Teyâzûk'un biyografisinde, onun şu kitaplarının olduğu kaydedilir: Oğlu için yazdığı büyük bir Künnâşe, Kitâbu İbdâli'l-edviye ve keyfîyyetu dakkihâ ve inkâilıâ ve izâbetiha ve Şey'ün min tefsiri esmâi'l-edviye (Uyûnu'I-enbâ, 1,123).4479[371]
el-Câsûs ale'l-Kâmus (s. 501) müellifi Ka'bü'1-Hibr ile ilgili olarak şöyle der: O Ka'b b. Mâni el-Himyerî olup Resulullah (sav) zamanına yetişmiştir. Ferrâ şöyle der: Kendisiyle yazdığı şu mürekkepten (hibr) dolayı ona Ka'bü'1-Hibr denilmiştir. Çünkü onun kitapları vardı.4480[372] Ka'b'ın vefatı Hz. Osman'ın halifeliği sırasındadır.
İbn Sa'd Tabakât'mda, Hz. Peygamber'in vefatından iki yıl önce müslüman olan, fakat kendisine yetişemeyip hicri 72 (691) yılında vefat eden Abîde b. Kays es-Selmânî'nin biyografisinde Nu'man b. Kays'a ulaşan senediyle Numan'm şöyle dediğini nakleder: Abîde vefatı sırasında kitaplarını getirtip imha etti ve şöyle dedi: Benden sonra birinin onları ele geçirip maksadına aykırı bir şekilde kullanmasından korkuyorum.4481[373] Yine Abîde'den şöyle dediği nakledilir: "Hiçbir kitabımı ebedileştirmeyin (VI, 63)".4482[374]
Yine İbn Sa'd'ın Tabakât'mda (V, 133) Urve b. Zübeyr'in biyografisinde şu bilgi verilir: Ishak b. Ebi İsrail bize haber verdi: Abdürrezzak b. Hemmâm bize haber verdi: Ma'mer, Hişam b. Urve1 den şöyle dediğini bize haber verdi: Babam Harre günü kendisine ait fıkıh kitaplarım yaktı. Daha sonra da şöyle derdi: Onların şimdi yammda olmalarını, ailem ve malımın

4475[367] el-İsâbe, I, 288.
4476[368] bkz. el-İstîâb, I, 289.
4477[369] el-lsâbe, I, 276, 288.
4478[370] Bu rumuzdan hangi kaynağın kastedildiği anlaşılmamakla birlikte Nesâi olabilir.
4479[371] Uyûnu'1-enbâ, s. 181; GAS, III, 207-208.
4480[372] el-Câsûs ale'l-Kâmûs, s. 501. Metinde, bilginin hepsi Ferrâ'dan nakledilmiş şekilde geçmiştir.
4481[373] İbn Sa'd, VI, 94.
4482[374] Age, VI, 94. Bazı alimlerin kitaplarını imha etmelerini tenkitle ilgili olarak bkz. İbnü'l-Cevzî, Telbîsu İblis, s. 325-328.

misline sahip olmaktan çok arzulardım.[4483[375]] Harre vakası hicretin 63. yılında (683) meydana gelmişti ve ashabın birçoğu da hayatta idi. Bazıları şöyle der: Urve'nin kitaplan yazıldıkları gün mü yakıldı? Bilakis onlar ve başka kitaplar birinci yüzyıl boyunca yazılmışlardı. Binaenaleyh Arapların birinci hicri yüzyıl başlarından itibaren ilimlerini sahifelerde tedvin ettikleri konusunda artık şüphe kaldı mı? Kitapların hicri birinci yüzyılın sonlan ile ikinci yüzyılın başlarında çoğaldığına kesin olarak hükmeden bu görüşü, İbn Hallikân'ın eserinde Ebû Amr b. Alâ'nın biyoğrafîsindeki şu bilgi de teyid eder: Onun fasih konuşan Araplann Arapçası ile yazdığı kitapları, evindeki bir odayı tavanına yakın yere kadar doldurmuştu.[4484[376]] Ebû Amr 65 (685) yılında doğmuş ve ikinci yüzyılın ortalannda vefat etmiştir.[4485[377]]
Hafız İbn Hacer'in Tehzibü't-Tehzib'inde İbn Şihâb ez-Zührî'nin biyografisinde Ma'mer'in, Salih b. Keysan'dan şöyle dediğini naklettiği kaydedilir: "Ben ve Zühri ilim tahsil ediyorduk. Bana 'gel, sünnetleri (hadisleri) yazalım1 dedi ve Hz. Peygamber'den nakledilenleri yazdık. Bana 'gel, ashaptan nakledilen haberleri yazalım' dedi, o yazdı ben yazmadım. O başardı ben ise kaybettim". İbn Hacer, Ebû'z-Zinâd'dan da şunu nakleder: "Biz helâl ve haramı yazardık, İbn Şihâb ise duyduğu herşeyi yazardı. Kendisine muhtaç olunduğunda, onun insanların en bilgilisi olduğunu anladım".[4486[378]] Şunu da hatırlatmak gerekir ki İbn Şihâb 50 (670) yılında veya ondan bir süre sonra doğmuş ve 123 (741) yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Ömer, Sehl b. Sa'd, Enes, Câbir, Ebu't-Tufeyl, Sâib b. Yezid, Mahmud b. Rebi, Ebu Ümame ve diğerleri gibi bazı sahabilere yetişmiş ve kendilerinden ilim almıştır, Ebû Nuaym el-Hilye'de bu sahabilerin sayısını yirmiden fazlaya ulaştmr.[4487[379]] Buna göre İbn Şihâb önce m e r f û sünnetleri ayn olarak yazmış, sonra bunlan ayrı kitap haline getirince ashaptan gelen haberleri yazmıştır. İbn Sa'd Tabakât'ında İbn Şihâb'dan şöyle dediğini tahric eder: Biz, şu yöneticiler bizi yazmaya zorlayıncaya kadar ilmi yazmaktan hoşlanmazdık. Sonra müslü-manlardan hiçbirinin bundan menedilmemesi gerektiği görüşüne vardık.[4488[380]] Yine Tabakât'ta Ma'mer'den şu rivayet nakledilir: "Zühri'den en çok yazan biziz sanıyorduk. Velid Ölünce bir de baktık ki onun kitaplıklanndan çıkan-lan defterler hayvanlara yüklenmiş götürülüyor". Ma'mer, onlar Zühri'nin ilmindendi, diyor.[4489[381]] Yine İbn Sa'd'uı Tabakât'ında Muğire b. Abdurrahman b. Haris b. Hişâm'ın biyografisinde şu bilgi verilir: O güvenilir (sika) idi, Resulullah'ın (sav) Meğâzi'si dışında az hadis rivayet etmiştir Meğâzi'yi Ebân b. Osman'dan elde etmişti. Çoğu zaman kendisine okunur, bize de öğrenmemizi

---

4483[375] Age, V, 179. Harre, Medine'nin kuzey-doğusunda bir yer olup Yezid b. Muaviye zamanında Medine'de başgösteren ayaklanma üzerine gönderilen ordu ile ayaklananlar arasında yapılan kanlı savaşla meşhur olmuştur. (EI.III, 226-227).
4484[376] İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-a'yan, III, 466; El, 1,106.
4485[377] Ebû Amr, Arap filolojisinin kurucularından ve kıraat-ı seb'a imamlarından biri olup 154 (770) yılında vefat etmiştir. Doğum tarihi 70 (689) olarak da kaydedilir (Zirikli, III, 72; R. Blachere, "Abû Amr", El, I, 105-106).
4486[378] Tehzîbü't-Tehzîb, IX, 442; A'lamü'n-nÜbelâ, V, 332.
4487[379] Hilyetü'l-evlÎyâ, III, 372.
4488[380] îbn Sa'd, II, 389; Beyhaki, el-Medhal, s. 309 (nr. 739); Hilyetü'l-evliyâ, III, 363.
4489[381] İbn Sa'd, II, 389; Hilyetü'l-evliya, III, 361; A'lâmü'n-nübelâ, V, 334.

emrederdi.4490[382] Bundan anlaşıldığına göre Meğâzi onun yanında derlenmiş ve yazılmış durumdaydı, İbn Hallikân'm Vefeyâtü'l-a'yân'ında İbn Şihâb'm biyografisinde şu bilgi verilir: O evinde oturduğu zaman kitaplarını etrafına koyar ve onlarla dünya işlerine dair her şeyden alakasını keserdi. Hanımı birgün ona şöyle dedi: "Allah'a andolsun ki şu kitaplar bana üç kumadan daha ağır gelmektedir".4491[383] Keşfuzzunurida (II, 301), adı geçen İbn Şihâb'ın Kitâbü'l-Meğâzi adlı bir eseri olduğu kaydedilir.4492[384] Müellif bu bilgiyi II. cilt 471. sayfada da tekrar eder.4493[385] Yine Keşfuzzunûn'da şu bilgi verilir: Meğâzi ve siyer konusunda ilk eser yazan kimsenin Urve b. Zübeyr olduğu söylenmiştir. Vehb b. Münebbih de bu konuda eser yazmıştır.4494[386]

Ahbâr ve kısaa müellifi Vehb b. Münebbih'in (ö. 110/728 veya daha sonra) Himyer'deki Mütevvece4495[387] hükümdarları, onların haberleri, kıssaları ve şiirlerine dair bir eseri vardır. İbn Hâllikân, faydalı kitaplardan olduğunu belirttiği bu eseri bizzat gördüğünü ve bir ciltten ibaret olduğunu söyler. Vehb b. Münebbih'in Vefeyâtü'l-a'yân'daki biyografisine bakınız.4496[388]

İbn Hâllikân Vefeyâtü'l-a'yân'da (1,168) Ebû Hâşim Halid b. Yezid b. Muaviye el-Ümevî'nin (Ö.85/704) biyografisinde onu "ilmin dallarında (fen) Kureyş'in en bilgililerindendi" diye vasıflandırdıktan sonra şöyle der: Kimya ve tıpta söz sahibiydi. Bu iki ilimde derin ve sağlam bilgisi vardı. Onun ilimdeki vukufunu gösteren risaleleri vardır. Kimya sanatını Meriyânus er-Râhib denen bir rahipten öğrenmişti. Bu konuda üç risalesi olup birisi onunla adı geçen Meriyânus arasında geçenleri, ondan tahsil görüşünü ve işarette bulunduğu rumuzları ihtiva etmektedir. Onun bu konuda, ilminin genişliği ve tasarrufunun güzelliğini gösteren uzunca ve kıtalar halinde şiirleri de vardır.4497[389]

Îbnü'n-Nedim Fihristinde (s.89), Sicistâni de Kitâbü'l-Muammerîn'de şu bilgiyi zikreder: Muammer (uzun ömürlü) tarihçi ve ensâb alimi Ubeyd (Abid) b. Şeriyye el-Cürhümî (ö. 67/687), Muaviye b. Ebi Süfyân için Kitâbü'l-Mülûk ve alıl?âri'l-mâdin adlı eseri kaleme aldı. Şöyle ki Muaviye onu Yemen'in Sana şehrinden getirtmiş ve kendisine geçmiş milletlerin haberlerini, Arap ve Acem hükümdarlarını, dillerin karışmasının sebebini ve insanların ülkelere dağılışını v.s. sormuştu. O bunlara cevap verince, Muaviye de söylediklerini kaleme almasını (tedvin) em retti ve bu eser Ubeyd'e nisbet edildi. Bu a h b â r a (tarih) dair yazılan ilk eser olup Kitâbü'l-Mülûk ve ahbâru'l-mâdin diye adlandırmıştır. Ubeyd bir başka kitap daha telif etti ve Kitâbü'l-Emsâl diye adlandırdı.4498[390] Hâfiz İbn

---

4490[382] İbn Sa'd, V, 210.
4491[383] Vefeyâtü'l-a'yân, IV, 177-178.
4492[384] Keşfuzzunûn, II, 1460.
4493[385] Age.II, 1747.
4494[386] Aynı yer.
4495[387] Metinde Mütevvecîn şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. İA, XIII, 261.
4496[388] VefeyâtÜ'l-a'yân, VI, 35.
4497[389] Age, II, 224. er-Râhib, metinde er- Rûmî şeklinde geçmiş olup bu konuda ayrıca bakınız: GAS, IV, 110-111. Safedi bu ismi Meriyânus er-Râhib er-Rûmî şeklinde kaydeder (el-Vâfî, XIII, 270).
4498[390] el-Fihrist, s. 102.

Hacer, adı geçen Ubeyd'in biyografisini el-Isâbe'de verir ve Ruşâti'nin Hemedâni'den naklettiği şu rivayeti zikreder: Muaviye Himyer'in haberlerini araştırıyordu. Amr b. As ona "Ubeyd b. Şeriyye'ye ne dersin; o Himyer'in haberleri ve e n s â b ı konusunda, hayatta kalanların en bilgilisi dir?" dedi. Muaviye Ubeyd'e yazarak kendisinden haberleri aldı ve bir kitap halinde telif etti. Ona bazı bilgiler eklenmiş ve bazısı çıkarılmış olup birbirine denk iki nüshası bulunmamaktadır.4499[391]

İbnü'n-Nedim çeşitli yerlerde, Hz. Ali'nin taraftarlarından Ebû Mihnef el-Ezdî tarafından telif edilen ve meşhurlarla başkalarının biyografileri bulunan kitapları zikreder.4500[392] Bu Ebû Mihnef, a h b â r daha ağırlıklı olmak üzere ahbar ve ensâb konusunda bilgi sahibiydi.4501[393] İbnü'n-Nedim, ayrıca Avâne b. Hakem el-Kelbî'nin tarihe dair telif ettiği bir kitabı4502[394] ile Muaviye'nin, düşmanlarına karşı yardımım sağlamak için kendi nesebine ilhak ettiği meşhur dâhi Ziyâd b. Ebih'in kendi nesebi hususunda bir kitap telif ederek oğluna verdiğini de zikreder.4503[395]

Kadı Hafâci Şerhu'ş-Şifâ'sında (1,175), Hz. Ebubekir zamanında müs-lüman olup 90 (709) yılında vefat eden Ebü'l-Aliye Rufey b. Mihrân'ın biyografisini verirken şöyle der: Onun bir Tefsir'i vardı. (Nesîmü'r-riyâz'dan).4504[396]

Keşfuzzunûn (s. 13-14) müellifi, Mücahid b. Cebr el-Mekkî'ye (ö. 104/722) bir Tefsir nisbet eder.4505[397] Ayrıca Katâde b. Diâme es-Sedûsî'ye (ö. 118/736) de bir Tefsir nisbet ederek Hârice b. Mus'ab'ın buna 1000 kadar hadis eklediğini belirtir.4506[398] Yine Keşfuzzunûn'da, Kur'an'da v ü c û h ve n e z â i r 'den sözedilirken Hafız Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'den naklen şu bilgi verilir: Bu konuda bir kitap İbn Abbas'tan rivayet olarak İkrime'ye, bir başka kitap da yine İbn Abbas'tan rivayeti olarak Ali b. Ebi Talha'ya nisbet edilir. Mukâtil b. Süleyman da bu konuda bir eser yazmıştır (Keşfuzzunûn'da "vâv" harfine bkz, s. 628).4507[399]

Yine Keşfuzzunûn'da "Kâf harfinde Hasan-ı Basri'ye ait Kitâbü'l-Ihlâs zikredilerek şu bilgi verilir: Hatib, Târihu Bağdâd'da Hallacın biyografisinde şu malumatı zikreder: Kadı Ebû Ömer el-Malikî, Hallac'la ilgili olarak hüküm vermekten geri durdu. Ta ki ona ait bir kitapta bir görüşü kendisine okununca ona "bu görüşe nasıl vardın?" diye sordu, o da Hasan'ın Kitâbu'l-Ihlâs'ından aldım dedi. Bunun üzerine "ey kanı helal kılınmış adam, yalan söylüyorsun. Biz Hasan-ı Basri'nin Kitâbü'I-Hılâs'ını Mekke'de dinledik (okuduk), onda bu hususta birşey yoktu". Sonra da Hallac'ın öldürülmesine hükmetti.4508[400] en-Nüketü'1-vefîyye'de de bu

4499[391] el-İsâbe, III, 101.
4500[392] el-Fihrist, s. 105-106.
4501[393] bkz. H.A.R. Gibb, "Abû Mikhnaf', El, I, 140.
4502[394] el-Fihrist, s. 103.
4503[395] Age, s. 101.
4504[396] bkz. A'lâmü'n-nübelâ, IV, 207-214; Davudi, Tabakâtü'l-müfessirin, 1,173.
4505[397] Keşfuzzunûn, I, 452. Cebr kelimesi metinde Hibr, Keşfuzzunûn'da ise Cübeyr şeklinde yanlış geçmiştir, (bkz. GAS, I, 29).
4506[398] Keşfuzzunûn, I, 456; GAS, I, 31-32.
4507[399] Keşfuzzunûn, II, 2001. Ayrıca bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Ali b. Ebû Talha", DİA, II, 386-387.
4508[400] Târîhu Bağdâd, VIII, 138. Burada ve Metinde Ebû Ömer şeklinde geçen isim Keşfuzzunun'da Ebû Amr şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Ayrıca bkz. El, III, 101.

bilgi geçmekte olup bu, Kitâbü'l-İhlâs'ın Hasan-ı Basri'ye ait olduğu konusunda Ebû Ömer'den bir itiraftır. Hasan-ı Basri mutlak manada eser kaleme alan ilk kimsedir (Keşfuzzunun, I, 259).4509[401]

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (II. kısım, VII, 7) Humeyd et-Tavil'in biyografisinde şu bilgi verilir: Hammâd b. Seleme, Humeyd'den naklen bana şunu haber verdi: "O, Hasan-ı Basri'nin kitaplarını alıp istinsah eder (çoğaltır) ve kendisine iade ederdi".4510[402] İbn Sa'd Tabakalında, (IV, 241) Ömer b. Abdüla-ziz zamanında vefat eden Hasan b. Muhammed b. Hanenyye'nin biyografisini verirken Zâdân ve Meysere'den şu nakilde bulunur: Zâdan ve Meysere, Hasan b. Muhammed'in yanına girdiler ve irca (mürcielik) konusunda yazdığı kitaptan dolayı kendisini kınadılar. Hasan da Zâdan'a şöyle dedi: "Ey Ebû Ömer, onu yazmaktansa Ölmeyi ne kadar isterdim!".4511[403]

Hocalarımızdan bazısının hocası ve Hicaz'ın hafızı Şeyh Muhammed Abid el-Ensârî es-Sindî Hasru'ş-şârid adlı sebtinde Katâde, Ebü'l-Âliye, Mücahid, Dahhâk ve Ravh b. Ubâde'nin Kitâbü't-Tefsir'lerinin onlardan kendisine kadar varan isnadlarını zikreder. Adı geçen eserde "te" harfine bakınız.

Bütün bu kaydedilenlerle, Hafız Suyûti'nin Tenvirü'l-hevâlik alâ Muvattâi Mâlik'te Şeyh Ebû Talib el-Mekkî'nin Kûtu'l-kulûb adlı eserinden naklettiği şu bilginin manası da anlaşılmış olur: "Kaleme alınan bu eserler 120 veya 130 (748) yılından sonra ortaya çıkmışlardır". 4512[404]O esere bakınız. Kûtü'l-kulûb'un (1,109) ifadesi ise şöyledir: "Kaleme alınan bu eserler 120 (738) yılından sonra ve bütün sahabe ile tabiinin ulularının vefatlarından sonra ortaya çıkmıştır". O sonra da şöyle der: "Bazı kitaplar Said b. Müsey-yeb ile tabiin seçkinlerinin vefatından ve hicri 120 veya daha sonraki yıllarda kaleme alınmıştır".4513[405]

Kumandan Sahabilebin Fethettikleri Ülkelerden Hulefa-yı Raşi-Dine Coğrafi Raporlar İletmeye Özen Göstermeleri

Sannâcetü't-tarab fi takaddümâti'l-Arab'da (s.419) şu bilgi verilir: İslam'ın ilk dönemlerinde halifeler, vali ve ordu kumandanlarına, fethettikleri ve ele geçirdikleri ülkelerin planını (haritasını) çizmelerini emrediyorlardı.4514[406]

Derim: Bu raporların örneklerinden biri Amr b. As'ın Mısır'ın fethini tamamladıktan sonra Emirü'l-Mü'minin Ömer b. Hattab'a göndererek ona Mısır'ın özelliklerini anlattığı ve orada uygulayacağı siyaseti açıkladığı şu mektubudur: "Bil ki ey Emirıı 1-mü'minin Mısır kül rengi bir köy (verimli bir toprak), yeşil bir ağaç (yeşillik ve ağaçlan bol), uzunluğu bir ay ve eni on (muhtemelen yaya insanın Mısır'ı uzunluğuna bir ayda, enine ise on

---

4509[401] Keşfuzzunun, II, 1387.
4510[402] İbn Sa'd, VII, 252.
4511[403] Age,V,328.
4512[404] Tenvîrü'l-hevâlik, I, 6. Suyûti'nin islam'da ilk telif ve tedvinle ilgili olarak burada kaydettiği açıklamaya bakınız.
4513[405] Kûtü'l'kulûb, 1,159. Metindeki düşüklük aslından ikmal edilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/69-82.
4514[406] Sannâcetü't-tarab, s. 419.

günde katedeceğini kastediyor), siyaha çalan dağlarla çevrili, kırmızı veya sarıya Çalan kumu olan, bir ülkedir; ortasını Nil çiziyor, gidiş ve gelişi kolay, güneşin ve ayın akışı gibi belli zamanlarda suyu azalıp çoğalarak akan, yerin pınar ve kaynaklarının yükselttiği, gürültüsü artıp dalgaları büyüyerek etrafa taşınca bazı köylerden diğerlerine ancak küçük gemiler ve hafif sandallarla geçilebilir, yükselişi son noktasına varınca ilk akışındaki gibi tekrar eski haline döner, o zaman halk çıkıp vadilerin yukarı taraflarını ve tabanlarını sürerek tohum eker ve mahsulü Allah'tan beklerler, mahsûl ortaya çıkıp belirince üstten yağmur onu sular, alttan da toprak besler, o zaman sütü bollaşır ve sinekleri çoğalır ve derken Mısır, ey mü'minlerin emiri, beyaz bir inci, siyah bir anber ve yeşil bir zümrüt olur. Allah yüce ve dilediğini yapandır. Bu memleketleri ıslah edip verimlendiren ve sakinlerini burada karar kıldıran kimse, buranın hasisinin reisi hakkındaki sözünü kabul etmesin, mahsulün vergisini zamanı olmadan almasın, üçte birini köprü ve kanallarına harcasın. Çalışanlarla durum bu şekilde yoluna girince mal kat kat artar. Başta da sonda da başarıya ulaştıran Allah'tır". Ebü'l-Mehasin en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire'de(Leyden 1850) şöyle der: Bu mektup Ömer b. Hattab'a ulaşınca şöyle dedi: "Aferin sana ey İbnü'1-As, bana bir haberi öyle vasfettin ki sanki onu görüyor gibiyim".[4515[407]]

Meşhur Fransız yazar Uktâf Uzan[4516[408]] bu raporu birçok yabancı dile çevirip Le Figaro gazetesinde neşretti ve şu sözleriyle vasfetti: "Bu rapor, bütün dünya dillerinde en büyük belagat harikalarından olup ieâzı (özlü oluşu) ve i'câzı (belagatta eşsizlik ve üstünlüğü) bakımından değerli cevherlerindendir". Ayrıca bundan tavsif gücü ve ifade sağlamlığı yanında eşyaya doğru hükmetmeyi, ülkeleri yönetme ve imar siyasetinin keyfiyetini öğrenmeleri için bütün dünya okullarında zorunlu olarak okutulmasını teklif etti. Bu tavsifi İngiliz tarihçilerinden Gibbon ile Dr. Butler de tercüme ettiler. Târihu Amr b. Asa bakınız.[4517[409]]

Uygarlıkla İlgili Tıp, Kimya, Sanatlar v.b. İlimlere Dair Eski Kitapların Tercümesiyle Ashap Zamanında İlgilenildiği

Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız (ö. 255/869) el-Beyân ve't-tebyîn (Mısır 1313,1,126) adlı eserinde şöyle der: Halid b. Yezid b. Muaviye şair bir hatip, özlü ve fasih konuşan bir kimseydi. O astronomi, (n ü c û m) tıp ve kimya kitaplarını tercüme eden ilk kimsedir.[4518[410]] İbn Ebi'l-Hadid el-Medâin5 Şerhu Nehci'l-belâğa'da (Mısır baskısı, III, 476) şöyle der: "Halid b. Yezid b. Muaviye mütercim ve felsefecilere ihsanda bulunan, hikmet ehli ve her sanat erbabının reislerine yakınlık kuran, astronomi, tıp, kimya, savaş,

---

4515[407] en-Nücûmü'z-zâhire, 1,32-33; Ahmed Zeki Safvet, Cemheretü resâili'l- Arab, I, 190-192. Raporun metninde çeşitli düşüklük ve ifade farklılıkları mevcut olup bu eserlerle karşılaştırınız.

4516[408] Bu ismin orijinali tesbit edilememiştir.

4517[409] Butler'in^The Arab conquest of Egypt (London 1901 adh bir eseri olup Tarîhu Amr b. As (Kahire 1340/1922) da Hasan İbrahim Hasan'ındır.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/83-84.

4518[410] el-Beyân ve't-tebyîn, I, 219.

âdâb ve sanatlarla ilgili kitapları tercüme eden ilk kimsedir". Şüphesiz, adı geçen Halid hicri birinci yüzyılda 85 (702) yılında vefat etmiş olup bu tarihten sonra sahabeden birçokları yaşamışlardır.

Şemsüddin Muhammed es-Seffârinî kendi Akide'sinin şerhinde Sala-huddin es-Safedî'den naklen şu bilgiyi verir: "Kitapları Arapça'ya tercüme ettiren ilk kimse Abbasi halifesi Me'mûn olmayıp bunu ondan önce birçokları yapmıştır. Yahya b. Halid Fars kitaplarından Kelile ve Dinine'yi Arapça'ya tercüme ettirdi, kendisi için de Yunan kitaplarından el-Mecisti (Almagest) Arapça'ya çevrildi. Yaygın görüş, Yunan kitaplarını Arapça'ya ilk tercüme ettirenin Halid b. Yezid b. Muaviye olduğudur. O bunu, kimya kitaplarına düşkün olduğunda yaptırmıştı." Seffârini s. 10'dan sonra şöyle der: "Halid b. Yezid'e gelince, onun için tıp ve astronomi kitapları Arapça'ya çevrildi. Kendisi için tıp ve astronomi kitapları Arapça'ya çevrilenin halife Mansûr olduğu da söylenmiştir. Halid'e gelince, onun tutkusu kimya sanatına olup bu konuda risaleleri mevcuttur. Bu bilgiyi Meriyânus er-Râhib er-Rûmî adlı bir rahipten öğrenmişti".4519[411]

Matbu Keşfuzzunûnda (I, 447) şu bilgi verilir: Halid b. Yezid b. Muavi-ye'ye Mervanoğulları'nın hakimi (bilge) deniyordu. Zihnine sanat takıldı, felsefecilerden bir grubu çağırtıp sanatla ilgili kitapları Yunanca'dan Arapça'ya tercüme etmelerini emretti. Bu, İslam'da ilk tercüme işidir.4520[412]

Suyûti'nin el-Evâil'inde şu bilgi kaydedilir: Kendisi için ilk defa tıp ve astronomi kitapları tercüme edilen kimse Halid b. Yezid b. Muaviye'dir. Bunun Mansûr olduğu da söylenmiştir.4521[413] İbnü'n-Nedim de Fihrist'inde (s. 242, 244) şu bilgiyi zikreder: Kimya sanatı Halid b. Yezîd b. Muaviye zamanında İskenderiyye okulunda revaçta idi. Bu konuda bir grup bilgin Önde gelmekteydi ki Estefân el-Kadîm adlı Bizanslı rahip bunlardandı.4522[414] Bu ve îbn Ebi'l-Hadid'in daha önce geçen sözüyle, Corci Zeydân'ın Târihu âdâbi'1-lu-ğati'l-Arabiyye'de söylediği "onlar muhtemelen Halid b. Yezid için astronomiyle ilgili birşeyler tercüme ettiler" sözü ve İbnü'l-Kıfti'nin Ahbâru'I-hukemâ'da (s. 286) İbnü's-Sinbadî'nin biyografisinde söylediği "O Kahi-re'de kütüphanede, üzerinde tu küre emir Halid b. Yezid b. Muaviye tarafin-dan gönderilmiştir' diye yazıh olan bir küre gördü" sözünün anlamını kavramış olursun.4523[415]

Derim: Câhız, İbnü'n-Nedim, İbn Hallikân, Îbnul-Kıftî, İbn Ebi'l-Hadîd, Safedi, Suyûti ve diğerlerinden nakledilen bu bilgilerle, İbn Haldun'un "Apaçık bilinen bir husustur ki Halid Arap soyundan olup bedeviliğe daha yakındı ve genelde ilim ve sanatlara uzak bulunuyordu. Nasıl olur da terkibe giren maddelerin nitelik ve özelliklerini bilmeye dayanan enteresan bir sanatla alakası olur? Üstelik bu konuyla ilgilenen bilginlerin

---

4519[411] Safedi, el-Vâfî bi'1-Vefeyât, XIII, 270. Meriyânus er-Râhib er-Rûmî, metinde Meryâs er-Ravdî şeklinde geçmiştir. Ayrıca bkz. dipnot 366.

4520[412] Keşfuzzunûn, I, 681. Hakîm kelimesi metinde hâkim şeklinde geçmiştir.

4521[413] el-Evail, s. 116.

4522[414] el-Fihrist, s. 304,419.

4523[415] Ahbâru'l-hukemâ, s. 286; Târihu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye, 1,226-227. Kettâni Îbnü'n-Nedim ve Îbnü'l-Kıfti'ye atfen verdiği bilgileri Corci Zeydân'ın eserinden almıştır.

tabiiyât ve tıbba dair eserleri de o sırada henüz tercüme edilmiş değildi"4524[416] sözleriyle ot-taya koyduğu basit akıl yürütmesindeki isabetsizlik anlaşılmış olur. İbn Haldun'un hücumunu red için, o zamana yakınlığı ve derin bilgisi bakımından kim olduğu bilinen Ibnü'n-Nedim'in "kimya sanatı Halid zamanında revaçta idi" sözü yeter. Böylece İbn Haldun'un çıkardığı sonuç, yanlışlıkta yerin dibine geçmiş olur. Allah, doğrusunun en iyi bilir.
Adı geçen Târihu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye'de (I, 233) şu bilgi kaydedilir: Mervan b. Hakem'in (ö. 65/685) çağdaşı ve Basra'da oturan Mâserceveyh adlı Süryâni asıllı Yahudi bir tabip vardı. Onun zamanında, tıpla ilgili en önemli elkitaplarından (künnâş, künnâşe, hâvi) biri ortaya çıktı. Papaz Ehrûn b. A'yûn tarafından Süryânice yazılan bu eseri Mâserceveyh Arapça'ya tercüme etti. Ömer b. Abdülaziz halife olunca bu kitabı Şam'da kütüphanede buldu. Bazı kimseler halifeyi, kendisinden faydalanılması için bu eseri müslümanların hizmetine sunmaya teşvik ettiler. O da bu konuda kırk gün istiharede bulunduktan sonra kitabı halkın istifadesine sundu.4525[417] Şifâü'l-ğalil'de şu bilgi verilir: K ü n â ş , "gurâb" kalıbında bir kelime olup aslı Süryânice'dir. Mecmua (derleme, koleksiyon) ve tezkire (ajanda, not defteri) manalarına gelen bu kelime filozofların (hukema) sözlerinde çok geçmekte olup felsefe kitaplarını mütala edenlerin bildiği üzere onlar bazı kitaplarını da bu şekilde adlandırmışlardır.4526[418]

Tasavvuf İlminden İlk Bahsedenlerin Sahabiler Olduğu

İbn Luyûn et-Tücîbî el-İnâletü'1-ümiyye'sinde şöyle der: "Tasavvui ilimleri konusunda ilk söz söyleyen kimse Hz, Âli'dir", Salih alim Ebu 1-Ka-sım Ali b. Muhammed b. Haccû Ziyâü'n-nehâr'da şöyle der: "Ashabın bilgisi Allah ve ahirete dairdi. Kendileri h a v f (korku), hüzün, mücâhede, murakabe, kanaat, sabır, tevekkül, rıza, Allah'tan başka şeylerden kopup yalnız ona bağlanma, derin ve tüm kapsayıcı bir ihlas ehli idiler. Cihad, nefisle mücâhede, ikram, güzel ahlakı elde etmeye çalışmak, tevhid, ihlas, ya-kin ve zikir gibi ibadet ve hususları yerine getirmeye ve elde etmeye çalışıyorlardı, îşte bu da tasavvuf ilmidir. Allah Resulü'nün (sav) hutbe ve tavsiyelerinin büyük kısmı tasavvufun kapsamına giren hususları içeriyordu. Erkek ve kadın sahabiler de buna rağbet duyup elde etmeye çalışıyorlardı. Her müslümana vacip olan ilim, zamanında ashabın ilgilenip uyguladığı ilim olup bu ta da tevhid, ihlas ve tevbeden sonuna dek tasavvufun diğer makamlarının bilgisinden ibarettir". Bu bilgilerle, tasavvuf konusunda ilk söz söyleyen kimsenin Hasan-i Basri olduğuna dair el-Medhal'de geçen bilginin anlamını bilmiş olursun. Hasan-ı Basri, Hz. Peygamberin hanımlarından Ümmü Seleme tarafından emzirilmiş olup

---

4524[416] İbn Haldun, Mukaddime, s. 474.
4525[417] Târihu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye, I, 227. Mâserceveyh ve Ehrûn (Ahron) ile sözkonusu eserleri için bkz. GAS, III, 166-168, 206-207.
4526[418] Şifâu'l-ğalîl, s. 199.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/84-86.

burada kastedilen, onun Hz. Ali'den sonra tasavvuftan sözeden ilk kimse olduğudur.
Daha sonra Kadı İbnül-Hâc'ın ed-Dürrü's-semin'e yaptığı haşiyede Tüsteri'nin er-Risâletül-ilmiyye'sinden şu bilgiyi naklettiğini gördüm: "Hasan-ı Basri şöyle dedi: Tasavvuf ve fakr konusunda ilk söz söyleyen kimse Hz. Ali'dir". Îbnü'1-Hâc şöyle der: Bu yüzdendir ki babam el-Hikem'e yaptığı nazımda Hz. Ali'yi tasavvuf ilminin kurucusu saymıştır;
Onun Ali'dir kurucusu
İlim ve hikmet sahibi olan.
Bu bilginin benzerini o el-Ezhârü't-tayyibetü'n-neşr adlı eserinde de tasavvuf ilminin kurucusundan sözederken vermiştir. Kâvukci'nin ez-Ze-hebü'l-ibriz'inde şu bilgi verilir: "Ebû Zer el-Gıfâri, beka ve fena ilmi konusunda konuşan ilk kimsedir."
İmam Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kûtü'l-kulûb'unda şu bilgi kaydedilir: Hasan-ı Basri bu ilmin yolunu açan, bu konuda dilleri çözen, onun manalarını dile getiren, nurlarını açığa çıkaran ve peçesini açan ilk kimsedir. Bu konuda söyledikleri, akran ve arkadaşlarının hiç birinden duyulmuş değildi. Kendisine şöyle denildi: "Ey Ebû Said, bu ilimle ilgili öyle şeyler söylüyorsun ki başkasından duymuş değiliz. Kimden aldın bunu?" Hasan-ı Basri "Huzeyfe b. Yemân'dan" karşılığını verdi. Denildiğine göre, Huzeyfe b. Yemân'a "Bu ilimle ilgili olarak öyle şeyler söylüyorsun ki Allah Resulü'nün ashabından hiç kimseden duymadık, nereden aldın bunu?" diye söylenmiş, o da "Resulullah bunu yalnız bana bildirdi" karşılığım vermiştir.[4527[419]]
Ebû Tâlib el-Mekkî bundan önce şöyle der: Hasan-ı Basri, bu sözettiğimiz ilimde imamımızdır; onun izinden gidiyor, yolunu takip ediyor, kandilinden aydınlanıyoruz. Allah'ın izniyle bu bilgiyi, ona varıncaya dek bir imam diğerinden alarak nakle-de geldik. O Bedir'e katılan sahabilerden yetmiş kişiyle görüşmüş, üçyüz sa-habiyi, Osman b. Affân'ı, Ali b. Ebî Tâlib'i... görmüştür.[4528[420]] Ebû Tâlib el-Mekkî, bundan önce de şu bilgiyi zikreder: Ali b. Ebi Tâlib Basra mescidinde Hasan-ı Basri'nin ilim halkasına vardı, o bu ilim konusunda konuşuyordu. Kendisini dinledi sonra döndü ve onu dışarı çıkarmadı (Kûtü'l-kulûb, I, 148,149,150).[4529[421]] Bundan anlaşılıyor ki efendimiz Hz. Ali'nin onu mescidden çıkardığı ve bu konuda konuşmaktan menettiğini ileri süren kimse yalan söylemiştir.[4530[422]]

İslam'da Nahtv (Gramer) İlmini İlk Koyanların Sahabiler Olduğu

Nahiv alimi Ebü'l-Kasım Abdurrahman b. Ishak ez-Zeccâcî Emâlîsin-de şu tahricde bulunur: Bize Ebû Cafer Muhammed b. Rüstem[4531[423]] et-Taberî haber verdi: Bize Ebû Hatim es-Sicistânî haber verdi: Bize Yakub b. Ishak el-Hadramî haber verdi: Bize Said b. Salim el-Bâhilî haber verdi: Bize

4527[419] Kûtü'l-kulûb, 1,150.
4528[420] Age,1,149.
4529[421] Age, I, 148.
4530[422] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/86-87.
4531[423] Metinde Ream şeklinde geçmiştir.

babam, o dedemden, o da Ebü'l-Esved ed-Düelî'den şöyle dediğini haber verdi: Emi-rü'1-mü'minin Ali b. Ebi Tâlib'in yanına girdim, onu başını önüne eğmiş düşünceli bir halde gördüm. Kendisine "ne düşünüyorsun ey emirü'l-mü'mi-nin?" diye sordum, şu karşılığı verdi: "Sizin bu memleketinizde i r â b hatası yapılarak konuşulduğunu gördüm. İstedim ki Arapça'nın esaslarına dair bir kitap kaleme alayım". Ben de "eğer bunu yaparsan bizi ihya edersin ve dil de bizde kalır" dedim. Üç gün sonra kendisine geldim, bana bir sahife verdi, içinde şöyle yazıyordu: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bütün söz (kelâm), isim, fiil ve harften ibarettir. İsim "müsemmâ"'dan (ad verilen şey) haber veren şeydir. Fiil, müSemma'nm hareketinden haber veren şeydir. Harf de ne isim ne fiil olmayan bir manayı haber veren şeydir". Bana sonra şöyle dedi: "Onu incele, uygun gördüğün hususları ekle ve bil ki ey Ebü'l-es-ved, isimler üç türlüdür; açık (zahir), muzmer (şahıs zamiri) ve ne açık ne muzmer olanlar. Alimler ne açık ne muzmer olanları bilme konusunda gayret sarfetmişlerdir". Ebü'l-Esved şöyle der: Bununla ilgili olarak bir şeyler derleyerek Hz. Ali'ye arzettim. Nasb harfleri bunlardandı. Bu harflerden inne, enne, leyte, lealle ve keenne'yi zikrettim, lâkinneyi ise anmadım. Bana "onu neden terkettin?" diye sordu, ben de "bunun onlardan olduğunu sanmıyordum" karşılığım verdim. O da "evet, o onlardandır, onu ekle" dedi.[4532[424]] Hafız Suyûti bu haberi Evâil'inde ve Cemu'l-cevâmi'de, İbnu 1-Hindi de Ken-zü'1-ummâTde, zikredildiği şekilde Zeccâci'den naklen verirler.[4533[425]] Ben bunu Zeccâci'nin matbu Emâli'sinde bulamadım. Muhtemelen başkasında olmalıdır. Çünkü onun büyük, orta ve küçük Emâli'leri vardır. Mısır'da basılanı küçüğüdür veya başka bir Zeccâci'ye ve muhtemelen Ebû Ishak'a aittir.

el-İsâbe'de Ebü'l-Esved'in biyografisinde, Ebû Ali el-Kâlî'nin Emâlî-sinden naklen şu bilgi verilir: Arapça'nın esaslarım ilk vazeden ve Mushaf ı noktalayan kimse Ebü'l-Esved1 dir. Kendisine kimin yol gösterdiği Ebul-Es-ved'e soruldu," onu Hz. Ali'den aldım" dedi.[4534[426]] İsfahani el-Eğâni'de Cafer b. Ebi Harb b. Ebil-Esved ed- Düelî yoluyla onun da babasından şöyle dediğine dair rivayetini tahric eder: Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye "bu ilmi, yani hahivi, nereden aldın?" diye soruldu, "onun tariflerini Hz. Ali'den aldım" dedi.[4535[427]] Bey-haki Şuab'da, İbn Asâkir ve İbnü'n-Neccâr, Sa'saa b. Savhân'dan şu rivayeti tahric ederler: "Hz. Ali, Ebü'l-Esved'e İnsanlar için, dillerini düzeltmelerinde esas alacakları birşey koy' dedi ve ona ref(ötre\ nasb (üstün) ve eeKkes-re) işaretlerini çizdi". Kenzü'l-ummâl'de "Kitâbu'l-İlm"e bakınız.[4536[428]]

Şeyh Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ahmed el-Kûhin el-Fâsî Fih-rist'inde[4537[429]], nahiv ilmindeki isnadını, Hz. Ali'den almış olarak

---

4532[424] Zeccâci, Emâli'z-Zeccfıcî, s. 238-239; Suyûti, el-Ahbâru'1-merviyye, s. 50. Metinde birçok hata ve düşüklük olup bu kaynaklarla karşılaştırılmalıdır.

4533[425] Evâil, s. 119; Kenzü'l-ummâl, X, 283-284 (nr. 29456). Son eserde "onu ekle" ifadesi, "benim için onu ekledi" şeklindedir.

4534[426] el-İsâbe, II, 242.

4535[427] el-Eğânî, XII, 299.

4536[428] Şuabü'l-imân, II, 259 {nr. 1684); Kenzü'l-ummâl,X, 284 (nr. 29457). Savhân adı metinde Tavhân şeklinde geçmiştir.

4537[429] Bkz. El, V, 353-354.

Ebü'l-Esved'e ulaştırdığında şöyle der: "Zeccâci'nin Emâli sinde, Beyhaki'nin Şuabü'l-iman'da, Ebü'l-Ferec'in el-Eğâni'de çeşitli yollarla tahric ettikleri üzere o, yani Hz. Ali nahivin kurucusudur. Bu da Hz. peygamber'in 'Ben ilmin şehri, Ali de kapısıdır' sözünün mazhandır. Bu hadisi Tirenizi[4538[430]] ve Hâkim, Hz. Ali'den tahric etmişlerdir. Yine Hâkim ve Taberâni de İbn Abbas'tan tahric etmişlerdir."[4539[431]] Bu bilgiyi, üzerinde müellifin elyazısı bulunan bir nüshadan aktardım.
Kadı Ebü'1-Feth İbnü'l-Hâc'ın el-Ezhârü't-tayyibetü'n-neşr adlı eserinde şu bilgi verilir: İslam gelip de çeşitli milletler birbirine karışınca Arapça'nın zayi olmasından korkuldu ve Ali b. Ebi Tâlib bu konuda söz söyleyerek Arapça'nın esaslarını belirledi. Bu yüzden babam S i r e t e dair mimiyye kasidesinde, başkalarını izleyerek onu bu ilmin kurucusu saydı ve bazı beyitlerden sonra şöyle dedi:
Odur nahivi vazeden, düzenleyen İsim, fiil ve harfi düzensiz olan
Daha sonra Ebu 1-Esved ed-Düelî Arapça'nın kurallarını tesbite, ondan şüphe ve tereddütleri gidermeye teşebbüs etti. Bu yüzden Serisi Şerhu'l-Makâmât'ta ve Ezheri et-Tasrih'te başkalarını izleyerek onu bu ilmin kurucusu sayarlar. Ebü'l-Esved tabiinden olup seksen beş yaşında Basra'da 69 (688) yılında vefat etmiştir.[4540[432]] İbn Şaban Elfîyye 'sinde şu sözleriyle buna işaret eder: "Nahiv konusunda bize ilk bilgi veren kimse Hz. Ali'dir. Fahred-din er-Râzî şu bilgiyi haber verir: Hz. Ali, Ebü'l-Esved'e izafet ve imâle konularını yazdı. Sonra Ebü'l-Esved atıf, na't (sıfat), sonra da ta-accüb (ünlem) ve soru konularını kaleme aldı".
Ebyâri'nin Suûdu'l-metâli adlı eserinde şu bilgi verilir: Çeşitli sebeplerle Hz. Ali veya Hz. Ömer'in emriyle nahivi ilk koyan kimsenin Ebü'l Esved ed-Düelî olduğu hususu şöhret bulmuştur. Hz. Ali veya Hz. Ömer'in emriyle olduğuna dair rivayeti[4541[433]], bunların ayrı ayrı zamanlarda meydana geldiği şeklinde yorumlayarak birbiriyle telif mümkündür". Adı geçen Şeyh Ebyâri, el-Kasrü'1-mebni fi havâşi'I-Muğni[4542[434]] adlı eserinin başında şu görüşü belirtir: "Kendileriyle sözün anlamlarının anlaşıldığı bu ilmin kural ve esasları ashap arasında veya onlardan bazıları arasında bilinmekteydi. Hz. Ali'nin Ebü'l-Esved'e nahiv ilminin esaslarını koymasını emretmesi, bu ilinin emreden ve emredilen tarafından bilindiğini göstermektedir". Adı geçen haşiyeye bakınız. İbnül-Enbârî Nüzhetü'l-elibbâ fî tabakâti'l-üdebâ'da (s. 11) Ebu 1-Esved'in biyografisinde şöyle der: O nahive dair kendisine nisbet edilen bir Muhtasar kaleme almıştır. Bunun sebebi de Ziyâd b. Ebih'in ona "halk için birşey telif etseydin" demesidir.[4543[435]]
İbnu n-Nedim Fihristinde, kitap toplayanlardan birinin kendisine gösterdiği bir kütüphaneden sözederken bizzat gördüğü şu hususu anlatır:

4538[430] Tirmizi, Menâkıb 20. Burada ilim yerine hikmet kelimesi geçmekte olup Tirmizi hadisin garib-münker olduğunu söyler.
4539[431] el-Müstedrek, III, 127. Zehebi bu hadisi bâtıl sayarak Hâkim'in onu sahih kabul etmesini tenkit eder (Aynı yer). Ayrıca bkz. Semhûdi, Cevâhiru'l-ikdeyn, 1/1,125.
4540[432] Bkz. J. W. Pück, "Abu'l-Aswad al-Duali", El, I, 106-107.
4541[433] Ebü'l-Esved'in bunu Hz. Ömer'in emriyle yaptığına dair rivayet için bkz. İbnü'l-Enbâri, Nüzhetü'l-elibbâ, s. 8; Suyûti, el-Ahbârü'1-mervİyye, s. 50.
4542[434] ibn Hişâm'ın Muğni'l-Iebîb adlı eserine Emir el-Ezherî tarafından yapılan şerhin haşiyesidir(Suppl., II, 18, 742).
4543[435] Nüzhetü'l-elibbâ, s. 9; el-Ahbâru'1-merviyye, s, 51.

O kütüphanede bulunanlar arasında büyük bir kitaplık vardı. İçinde 300 n-tıl kadar ağırlığında deve derisi, saklar, Mısır kağıdı, Çin kağıdı, Tihâmî kağıt, işlenmiş deri, Horasan kağıdı vardı. Bunların içinde dört yaprak vardı ki Çin kağıdından olduğunu sanıyorum, muhtevası şöyleydi: "Bunda Ebu 1-Es-ved tarafından fail ve mefule dair söylenenler bulunmakta olup Yahya b. Ma'mer tarafindan yazılmıştır." Bunun altında eski bir yazıyla "Bu Allan en-Nahvî'nin yazısıdır", onun da altında "Bu Nadr b. Şümeyl'in yazısıdır" ibaresi vardı. Sonra bu adam öldüğünde kitaplığı kaybettik (el-Fihrist, s. 4O).4544[436]
Kadı İbnü'l-Ezrak Ravdu'l-a'lâm'da Arapça'nın İslamî ilimler içindeki mevkiini belirttikten sonra şöyle der: "Selef alimleri, taşıdığı maslahatı bildiklerinden Arapça'nın esaslarını koymaya süratle eğildiler. Daha önce geçen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bu ilmin vazedilmesine hulefa-yı râşidin'in bizzat kendileri teşebbüs etmeseler de bunun yapılmasını emreden ve konularının temellendirilmesinde yol gösterenler onlardır. Şüphesiz bu önde oldukları ve Öncülük ettikleri hayır cümlesindendir. Bunun meşruluğunun dayanağı, Mushaf in biraraya getirilmesi ve mesâlih-i m ü r s e 1 e kaidesinin gerektirdiği diğer hususların dayandığı delilin aynısıdır." O bundan önce de nahiv ilmini ilk koyanın Hz. Ali olduğunu ve Ebü'l-Esved'in ondan aldığını çeşitli yollarla naklettikten sonra şunu zikreder: Ebü'l-Esved nahivin esaslarını Hz. Ali'nin kendisine öğrettikleri çerçevesinde koydu. Alimlerden biri bu manayı, kendisine nisbet edilen bu ilmin kuruluş kapısını açan emirü'1-mu minin Hz. Ali'yle iftihar arzı ve onunla aynı adı taşıyan İbn Usfûr'u Övme çerçevesinde dile getirmiştir:
Bize nahvi nakletti Düeli
Kahraman emirü'I-mü'minin'den
Nahve AH başladı, bunun gibi
Sona erdirdi İbn Usfûr Ali.
Bu konuda Hafız Suyûti'nin el-Ahbârü'1-merviyye fi sebebi vaz'i'1-Arabiyye adlı risalesine bakınız.4545[437]

Bedi Türlerinden Biri Olan Tashiple İlk Konuşanın Hz. Ali Olduğu

T a s h i f, okunuşu iki türlü olabilen bir söz söylemek anlamında olup.4546[438] Hz. Ali'nin istinbat ettiği diğer ilimler de burada zikredilecektir.
Bu t a s h i f lerden en zarifi, efendimiz Hz. Ali'nin (Allah yüzünü ke-remlendirsin) şu sözüdür: "Her üzümü, üzüm ağacı verir". Bu söz "Her aybı, cömertlik Örter" sözünüzle t a s h i f kılınır.4547[439] Dedemin anne

---

4544[436] el-Fihrist, s. 46.
4545[437] el-Ahbârü'1-merviyye, et-Tuhfetü'1-behiyye adlı risaleler mecmuası içinde (s. 49-53) neşredilmiştir (İstanbul 1302).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/88-91.
4546[438] Tashif, bir ifadede, kelimelerdeki noktayı kaldırmak, ilave etmek, harf takdim ve tehiri yapmak suretiyle farklı bir anlam ortaya çıkarmaktır {bkz. Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn, II, 836).
4547[439] İlk cümlenin Arapça'sı "Küllü inebin, el-kermu tu'tîh" olup "Küllü aybin, el-keremü yuğtîh" şeklinde okumakla ikinci anlam verilmiş olur.

tarafından dedesi allâme Ebü'1-Feyz Hamdûn İbnü'1-Hâc en-Nevâfîhu'1-âliyye fî'l-medâihi's-Süleymâniyye adlı şerhinde şöyle der: "Sözünde tasnifle konuşan ilk kimse Hz. Ali'dir". O esere bakınız. Daha sonra, bu konuyu ondan önce dile getireni gördüm ki o da Medinetü'1-ulûm müellifi olup Şeyh Abdurrah-man el-Bistâmî'den şu bilgiyi nakleder: T a s h i f ilminden ilk sözeden kimse İmam Ali b. Ebi Tâlib olup bu sözlerinden biri şudur: "Basra halkının yokolması rüzgârladır". Hafız Zehebi şöyle der: Bu kelimenin (rüzgâr: rih) tasnifi ancak 200 (815) yılından sonra bilinebilmiştir. Yani "Basra'nın harap oluşu Zencilerledir". İmam Ali'nin bu ilimde eşsiz sanatları vardır.4548[440]

Şihâbüddin Ahmed b. eş-Şelebî el-Hanefî el-Mısrî'nin İthâfu'r-ruvât bi-müselseli'1-kudât adlı eserinde, efendimiz Hz. Ali'nin ilk olduğu hususlardan sözedilirken şu bilgi verilir: Zekice t a s h î f ler konusunda ilk söz söyleyenin o olduğu söylenmiştir. Hz. Ali şöyle der: "Her üzüm...". Bu bilginin benzerini İbn Hişâm Mûkidü'l-ezhân ve mûkizü'l-vesnân adlı eserinin dördüncü faslında verir. Şeyh Muhtar b. Ahmed el-Künti el-Vâfî'nin el-Cir'atü's-sâfîye ve'n-nefhatü'1-kâfiye adlı eserinde şu bilgi seçer: Hz. Ali nahiv ilmi, kimya, usturlab, harflerin sırları, hesabın sırları, astroloji (tencim), vefk, tabir, ferâiz, paylaştırma inceliklerini vs. ortaya koyandır.

Mısır'da medfun Şemsüddin Muhammed b. Muhammed el-Gilânî (el-Füllânî?) ea Dânkevî es-Sûdânî'nin Behcetü'1-âfâk fî ilmi'l-hurûf ve'l-evfâk4549[441] adlı eserinde şu bilgi verilir: Hz. Ali kevnî harflerin sırlarıyla ilgili el-Cifr ve el-Câmia'ya dair eser kaleme almıştır.4550[442] Cifr ve camia, bu harflerden çıkarılan sırların anahtarlarından 1700 esastır. Hz. Ali, el-Kenzü'1-bâhir fi şerhi hurûfi'l-meliki'z-zâhir4551[443] müellifinin söylediği gibi, ashaptan yüze yüz kare (vefkini?) vazeden ilk kimsedir.4552[444]

İmam Eşakinin Kelâm İlminden Bahsetmesi Ve Telifte Bulunmasından Önce Bu Konuda İlk Defa Ashabın Konuştuğu

Şeyh el-Emir, el-Cevhere haşiyesinde İmam Ebû Ali el-Yûsî'den şu bilgiyi nakleder: Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin kelâm ilminin kurucusu olduğu hususu şöhret bulmuştur. Oysa durum gerçekte böyle değildir. Aksine Ömer b. Hattâb ve Enes bu konuda konuşmuş olup İmam Malik de daha Eş'ari doğmadan bu hususta bir .risale yazmıştır.

Şeyh İllİş Fetâvâ'sında, kelâm ilminin kurucusuyla ilgili olarak verdiği bir cevap sırasında şöyle der: Uygun olan görüş, k e 1 a m 'm Kur'anî bir ilim olduğudur. Çünkü bu ilim, akaid (inanç esasları), peygamberlik ve vahye

4548[440] bkz. Miftâhu's-saâde, I, 277.

4549[441] Brockelmann eserin adını Behcetü'1-âfâk ve izâhu'1-lebs ve'1-iğlâk fi ilmi'l-hurûf ve'1-evfâk şeklinde vermiş olup (GAL, II, 480-481) metinde kitap adından sonra zikredilen üç kelimenin mahiyeti anlaşılamamıştır. Sûdâni ile ilgili olarak ayrıca bkz. Fihrisü'l-fehâris, II, 1023; Kehhâle, XI, 258. Behcetü'1-âfâk in bir yazması Laleli Ktp. nr. 1521'de bulunmaktadır (İA, XIII, 258).

4550[442] Bu konu ve el-Cifr ile el-Câmia adlı eserler için bkz. Keşfuzzunûn, I, 591-592; Tehânevi, 1, 202-203; İA, III, 44.

4551[443] Keşfuzzunûn, II, 1514.

4552[444] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/91-92.

dayanan bilgilerin anılması suretiyle Allah'ın Kelamı'nda geniş şekilde ele alınmıştır (1,13).
Hânz Suyûti Cem'ul-ceyâmi'e yaptığı nazmın şerhinde Ebü'l-Velid el-Bâcî'den şu nakilde bulunur: İbn Ömer kaderi inkâr edenlerle taştışarak onlara karşı hadisi delil olarak ileri sürdü, İbn Abbas da Hâricilerle tartıştı.
Derim: Kim Beyhaki'nin el-Esmâ ve's-sıfât adlı eserini gözden geçirirse, kelâmın eski bir ilim olduğu ve Hz. Peygamber, ashap ve tabiin büyüklerinin bu konuyla ilgilendikleri hususunda şüphesi kalmaz.[4553][445]

Ashabın, Kendilerinden Hadis Yazanlara Hadisi İmlâ Ettirmeleri

îbn Adi ve el-Medhalde de Beyhaki, Ebü'l-Hattâb Ma'rûf el-Hayyât'tan şöyle dediğini rivayet ederler: Vasile b. Eska'm insanlara hadisleri imlâ ettirdiğini ve onların da kendisinden hadisleri yazdıklarını gördüm.[4554][446]

Allah Resulü'nün Sorulan Soruları Cevaplamaya Ne Zaman Çıktığı Ve Kendisine Genel Olarak Nelerin Sorulduğu

Ebû Musa şöyle der: Hz. Peygamber sabah namazını kılınca kendisine yönelerek kimimiz Kur'an'dan, kimimiz ferâizden, kimimiz de rüya tabirinden sorardık. Bu hadisi Taberâni el-Mu'cemü'I-kebir'de rivayet eder.
Hey-sezni şöyle der: Hadisin senedinde Muhammed b. Ömer er-Rûmî mevcut olup Ebû Davud ile Ebû Zur'a onu zayıf, İbn Hibbân ise güvenilir kabul etmiştir.[4555][447]
Faydalı bir bilgi: İbn Sa'd'ın Tabakât'ında (III, 33) Zühri'den şu bilgi nakledilir: Hz. Peygamber, huzura girilmesi için öğleden sonra izin verirdi ki bu sünnettir. Huzura girilmesi için izin isteme görevini azatlısı Enese yapardı.[4556][448] Bundan anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber Öğle namazından sonra evine girince, halkın öğle sonrası huzuruna girmelerine müsade ederdi.[4557][449]

Allah Resulü Yanlarından Ayrılınca Ashabın Kendi Aralarında Hadis Müzakere Ettikleri

Heysemi Mecmau'z-zevâid'de "ilim mütala ve müzakeresi babı" başlığını açarak orada Enes'ten gelen şu rivayeti kaydeder: "Biz hemen hemen altmış kişi olarak Hz. Peygamberle birlikte oturuyorduk. Bize hadis haber veriyordu. Sonra ihtiyacı için evine giriyor, biz kendi aramızda şunu, sonra şunu tekrar (müzakere) ediyor ve kalkıyorduk, sanki (bu bilgiler) kalbimize ekilmiş oluyordu." Bunu Ebû Ya'la rivayet eder. Senedinde Yezîd

[4553][445] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/92.
[4554][446] Beyhaki, el-Medhal, s. 419 (nr. 768). Hadisin değerlendirilmesi ve geçtiği diğer kaynaklar için buraya bakınız. Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/92.
[4555][447] Mecmau'z-zevâid, 1,159.
[4556][448] İbn Sa'd, III, 49. Enese adı metinde Enes şeklinde geçtiği gibi "izin verirdi" ifadesi de "izin vermezdi" şeklindedir.
[4557][449] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/93.

er-Rakkâşî mevcut olup zayıf bir râvidir.4558[450]

Ashabın Biraraya Geldiklerinde İlim Müzakere Ettikleri Ve Kur'an'dan Bir Sûre Okudukları

Hâkim cl-Müstcdrekte Ebû Said'den şu rivayeti tahric eder: Allah Re-sulü'nün ashabı biraraya geldiklerinde ilim müzakere eder ve bir sûre okurlardı.4559[451]

Ashaptan Alım Olanların Kendi Huzurunda Rivayette Bulunmasını Talebesine Emretmesi

Beyhaki el-Medhalde sahih bir senedle İbn Abbas'tan şu rivayette bulunur: İbn Abbas, Said b. Cübeyr'e "hadis naklet" dedi. O da "sen burada olduğun halde hadis mi nakledeyim?" karşılığını verince İbn Abbas şöyle dedi: "Evet, ben burada olduğum halde senin hadis haber vermen Allah'ın sana lütfettiği nimetlerden değil midir? Eğer hata edersen sana bildiririm".4560[452]
İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Said b. Cübeyr'in biyografisinde de şu bilgi verilir: İbn Abbas, Said'e "hadis naklet" dedi, o "sen şuradayken hadis mi nakledeyim?" karşılığım verdi. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: "Ben burada olduğum halde hadis haber vermen, Allah'ın sana lütfettiği nimetlerden değil midir? Eğer isabet edersen, bu sana aittir. Eğer hata edersen, sana bildiririm'".4561[453]

Ashabın Kur'an'ı Manasını Belleyerek Tedricen Öğrendikleri

Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den şöyle dediği nakledilir: "Allah Resu-lü'nün ashabından bize Kur'an'ı öğreten kimse, onların Resulullah'tan (sav) on âyet öğrendiklerini, bu âyetlerdeki ilim ve ameli bellemeden başka on âyeti Öğrenmediklerini haber vererek şöyle dedi: Resulullah, bize ilim ve ameli öğretirdi". Bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet eder. Hadisin senedinde Atâ b. Sâib mevcut olup ömrünün sonlarında rivayetlerinde ihtilatta bulunmuştur.4562[454] İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ömrümden bir hayli süre yaşadım; bizden birimize Kur'an'dan önce iman etme nasip olur, sûre Hz. Muhammed'e (sav) iner, sizin Kur'an'ı öğrendiğiniz gibi o sûredeki helâl ve haramları, sûrede bellemesi gerekli olan hususları öğrenirdi. Sonra insanlar gördüm;

4558[450] Mecmau'z-zevâid, 1,161.Ayrıca bkz. s. 57.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/93.
4559[451] el-Müstedrek, I, 94. Burada, ashabın biraraya gelip oturduklarında birinin bir sûre okuması veya birine okumasını emretmesi dışında fıkıh müzakere ettikleri kaydedilmiştir.(bkz. s. 44)
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/93.
4560[452] el-Medhal, s. 373 (nr. 635).
4561[453] İbn Sa'd, VI, 256-257.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/94.
4562[454] Mecmau'z-zevâid, 1,165. Kettâni bu ve müteakip rivayeti bu eserden nakletmiş olup metinde Ahmed b. Hanbel'den başka ibn Sa'd'ın da Tabakât'da bu hadisi naklettiğine dair kayıt yanlış olmalıdır.

onlardan birilerine imandan önce Kur'an verilmiş oluyor, o da Fatihadan sonuna kadar onu okuyor, fakat ne emrettiğini, ne yasakladığını ve bellenmesi gereken hususların ne olduğunu bilmiyor, adi hurmayı saçar gibi onu saçıyor". Bu rivayeti Taberâni el-Mu'cemü'l-evsat'ta nakleder. Heysemi, hadisin ravüerinin Sahih'in ravileri ölçüsünde olduğunu belirtir.4563[455]

Mecmau bihâri'l-envâr'ın zeylinde "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir"4564[456] hadisi ile ilgili olarak şu bilgi kaydedilir: Bu, Kur'an öğrenen ve öğretenin fakihten daha üstün olmasını gerektirmez. Çünkü hadisin muhatapları sahabilerdi ve onlar da fakih idiler; Kur'an'daki nkhi hükümleri, kendilerinden sonra gelenlerin bildiklerinden daha çok biliyorlardı.

el-Câmiu'I-kebir'de "Kur'an'ı öğrenin, garib lafızlarını araştırın. Onun garibleri farzlarıdır, farzları hadleridir (Allah'ın sınırlarını belirlediği emir ve yasaklar), hadleri ise helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve emsaldir. Binaenaleyh onun helalini helal, haramını haram kılın, muhkemiyle amel edin, müteşabihine iman edin ve emsalinden de ibret alın" hadisi verilir ve Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak Deylemi'ye isnad edilir.4565[457]

Mu vatta'da şu rivayet nakledilir: "İbn Ömer Bakara sûresini öğrenmek için sekiz yıl onun üzerinde durdu".4566[458] Bâci el-Miintekâ'da şöyle der: "Bu, haşa onun hafızasının zayıflığından değil, sûrenin farzları, hükümleri ve onunla ilgili hususları öğrenmesinden dolayıdır".4567[459] Hatib, Mâlik'in rivayetleri içinde İbn Ömer'den şu tahricde bulunur: "Ömer Bakara sûresini oni-ki yılda öğrendi ve bitirdiğinde bir deve kesti". Bunu Suyûti Tenvirü'l-hevâlik'te nakleder.4568[460] Venşerisi el-Mi'yâr'da "bidat faslı"nda, insanların Kur'an hükümlerini öğrenmeyip sadece harflerini ezberlemelerini bidatlerden sayar ve İbn Ömer'den naklettiğimiz haberi verdikten sonra şöyle der: "Bunun anlamı şudur: O, sûrenin farzlarım ve hükümlerini öğreniyordu".4569[461]

İbn Abdisselâm el-Muhâdîsinde, Mücahid'le ilgili olarak Hafız Zehe-bi'den şu bilgiyi nakleder: Mücahid'in şöyle dediğine dair rivayet sahihtir: "Kur'an'ı İbn Abbas'a üç defa arzettim, bu arzlarda her âyetin üzerinde durup kiminle ilgili olarak ve nasıl nazil olduğunu ona sorardım".

Ebü'l-Velid İbn Rüşd'ün el-Beyan ve't-tahsil adlı eserinde "el-Câmi" bölümünde şu bilgi verilir: Ebû Musa el-Eş'arî, Hz. Ömer'e o yıl Basra'da birçok insanın Kur'an'ı ezberlediğini yazdı. O da kendisine, onlara maaş bağlamasını yazdı. Ebû Musa ertesi yıl bunun kat kat üstünde insanın Kur'an'ı ezberlediğini Hz. Ömer'e yazdı. Hz. Ömer ona şunu söyledi: "Onları kendi hallerine bırak, insanların Kur'anı ezberlemekle meşgul olup onun hükümlerini Öğrenmeyi terketmelerinden korkuyorum"4570[462] Derim:

4563[455] Age, 1,165. Metinde bilgi düşmüş olup aslına bakılmalıdır.
4564[456] Buhari, Fedâilu'l-Kur'an 21.
4565[457] Suyûti, Câmiu'I-ahâdîs, III, 611 (nr. 10470); Kenzü'l-ummâl, I, 529 (nr. 2369).
4566[458] Muvatta, Kur'an 11.
4567[459] el-MÜntekâ, I, 349; Zurkâni, Şerhu'I-Muvatta, II, 19; el-Mi'yâr, XI, 173.
4568[460] Tenvîrü'l-hevâÜk, I, 209; Zurkâni, II, 19.
4569[461] el-Mi'yâr, II, 463.
4570[462] el-Beyân ve't-tahsîl, XVIII, 331-332. Burada, metindekinin aksine "Kur'an'ı ezberledi" (hıfzetti) yerine "okudu" ifadesi,

İbnü'l-Hindî, Ebû Musa'nın bu kıssasını Kenzü'l- ummâl'de vermiş olup ona bakınız.[4571[463]]

Molla Ali el-Kârî Şerhu Müsnedi Ebî Hanife'de şöyle der: İslam'ın ilk döneminde Kur'an'ı okuyanlar sünneti, namaz v.s. ile ilgili fıkhi hükümleri biliyorlardı. Bu sebepledir ki "Onlara Kur'an'ı en iyi okuyanları imamlık yapar.[4572[464]] hadisi varid olmuştur.

Eskilerin Kur'an'ı ezberlerken hükümlerini de öğrendiklerine dair bize en yakın örneklerden biri de Fas'ta medfun Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Bûsaîdî es-Sûsî'nin Bezlü'I-münâsaha adlı eserinde Der'a'nın üstadı Ebü'l-Kasım el-Vehlânî ed-Der'î'nin biyografisinde verilen şu bilgidir: Arkadaşlarımızdan bazıları ondan şunu duyduklarım bana haber verdiler: O, Kur'an okuduğu levhayı, kıraatlerde tecvid, yazı, irab ve tefsir gibi onunla ilgili hükümlerle birlikte okumadıkça silmezdi. Her ilim dalı için de bir hocası vardı. Bazan bütün konuları hocalarından öğreninceye kadar hafta boyunca levha silinmeden kalırdı.[4573[465]]

Kuranın Kitap Haline Mushaf Adını İlk Defa Kimin Verdiği

İbn Eşte[4574[466]] Kitâbü'l-Mesâhif te munkati bir senedle Kehmes yoluyla Büreyde'den şu rivayeti tahric eder: "Kur'an'ı bir mushafta toplayan ilk kimse Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Salim olup sonra ona bir ad verme konusunda istişarede bulundular. Bazıları onun "Sifr" diye adlandırılmasını söyledi. O, 'Bu, yahudüerin kendi kitaplarına verdikleri addır' deyince bunu hoş karşılamadılar. O, "Bunun benzereni Habeşistan'da Mushaf diye adlandırdıklarım gördüm' dedi ve onu "mushaf" diye adlandırma konusunda görüş birliğini sağladı ve böyle adlandırdılar". Bu konuda Ezhârü'1-urûş fi ahbâri'l-hubûş[4575[467]] adlı esere bakınız.

Hâfiz Suyûti'nin el-Vesâil fi ma'rifeti'l-evâil adlı kitabında "ilim bâ-bı"nda şu bilgi verilir: Mushaf ı mushaf diye adlandıran ük kimse Hz. Ebube-kir'dir.[4576[468]] Bunu İbn Ebi Şeybe Kitâbü'l-Mesâhif te tahric eder.

Arif en-Nâblusi'nin Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye'sinde şu bilgi verilir: Bazan mishafve meskaf şekillerinde de okunan mushaf kelimesi, "ona sahifeleri koyma" anlamındaki "eshafa"kökünden gelir. Sonra Kur'an-ı Kerim için Özel ad konulmuş olup onu bu şekilde adlandıran ilk kimse Hz. Ebubekir'dir. Babam bunu Şerhü'd-Dürer'de zikreder (II, 269). Bu bilginin aynısını Zurkâni Şerhu'l-Muhtasar'da Şeyh Halil'in "Rakve, Kur'an ve Mushaf babı" ile ilgili sözü münasebetiyle kaydetmiştir. Ona bakınız.[4577[469]]

---

el-Müntekâ'da (I, 349) ise "cemetti" ifadesi geçmektedir.

4571[463] krş. Kenzü'l-ummâl, II, 285-286 (nr. 4019), X, 268 <nr. 29403).

4572[464] Buharı, Ezan 54; Ebû Davud, Salât 60.

4573[465] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/94-96.

4574[466] îbn Eşte, Muhammed b. Abdullah el-Isfahânî (ö. 360/971, için bk. Kehhâle, X, 237.

4575[467] Suyûti'nin eseridir (GAL, II, 203, Suppl., II, 198).

4576[468] Suyûti, Evâil, s. 99.

4577[469] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/96.

Mushafların Ücretle Çoğaltılması (İstinsah) Konusunda Ashabın Fetvası

İbn Abbas'a Mushaf ı ücretle yazmanın hükmü soruldu, o şöyle dedi: "Bunda bir mahzur yoktur. Onlar sadece şekil çizmiş (musavvir) ve ancak ellerinin emeğini yemiş oluyorlar". Bu rivayeti Tebrizi el-Mişkât'te zikrederek Rezîn es-Serakusti'ye nisbet eder.4578[470] Ali el-Kârî de el-Mefâtîh'te (İbn Ab-bas'ın sözüyle ilgili olarak) şöyle der: "Onlar sadece şekil çizmiş oluyorlar", yani harflerin şekillerini nakşediyorlar. "Bir mahzur yoktur"; çünkü Kur'an sözü Allah'ın kadim sıfatı hakkında kullanıldığı gibi iki kapak arasındaki nakışları ifade etmek için de kullanılır. Onlar ücreti yalnız o sıfata delâlet eden bu nakışlar karşılığında almaktalar. Bu yüzdendir ki İbn Abbas "onlar sadece şekil çizmiş oluyorlar", yani harflerin şekillerini çizmiş oluyorlar, demiştir. Ali el-Kârî sonra da Tîbi'den şu nakilde bulunur: Şekil (suret), heyet ve nakış demek olup burada nakış kastedilmiştir. "Sadece" (innemâ) ifadesinde "bütünü" iş'ar sözkonusudur, çünkü nakısı ispat ve nakşedüeni ise nef-yetmiştir. Kur'an okuma ve okunan veya yazma ve yazılandan ibaret olarak "bütünü" ifade edince "yazılan" ve "okunan" kadim, yazı ve okuma ise kadim değillerdir. Çünkü bunlar yazan ve okuyanın fiilleridir. Soru sorulan, "okunan" ve "yazılan"ın anlamının farklılığına bakıp bunların insanın sıfatlarından olduğunu görünce ücreti caiz saymıştır.4579[471]

Ashap Ve Onların Zamanlarındaki İnsanların Mushafı Çoğaltmaya Önem Vermeleri Ve Kur1 Ani Ondan Okumaları

el-İsâbe de müellif, sahabi Naciye et-Tavâfî'nin biyografisini vererek şöyle der: O mushaflan yazardı.4580[472] Nâfi b. Zurayb en-Nevfelî'nin biyografisini vererek de şöyle der: O, Hz. Ömer için mushaflan yazandı. Hişâm b. el-Kelbî şöyle der: Hz. Osman için mushaflan yazdı. Hz. Ömer için yazdığı da söylenmiştir.4581[473]
Dayımız Ebü'l-Mevâhib Cafer b. İdris el-Kettânî Fihrist'inde4582[474] ve onun derin bilgili muhaddis talebesi Ebû Abdullah Muhammed el-Medenî İbn Celûn da Künnâşe'sinde4583[475] zikrettiklerine göre, dayımın hocası ve Fas'ta kâdi'l-cemâa olan Îbnü'd-Deyba'm Teysir4584[476] adlı eserini şerheden Ebû Muhammed Abdülhâdi b. Abdullah el-Alevî el-Medğarî'nin4585[477] elyazısın-dan, onun allâme dedesi Mevlây et-Tehâmî'nin Hz. Peygamber'in (sav) terekesini şu sözleriyle şiir halinde

4578[470] Mişkâtü'l-mesâbîh, II, 78 (nr. 2782).
4579[471] Mirkâtü'l-mefâtîh, III, 298. Metinde hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/96-97.
4580[472] el-İsâbe, III, 542.
4581[473] Age, III, 545. Ayrıca bkz. Hişam b. Muhammed el-Kelbî, Cemheretü'n-neseb, s. 62; Usdü'1-ğâbe, V, 303.
4582[474] bkz. Fihrisü'l-fehâris, 1,186-188.
4583[475] Age, I, 300,307; Kehhâle, VIII, 248.
4584[476] Teysîrü'l-vüsûl ilâ Câmii'1-usûl {Fihrisü'l-fehâris, I, 412-415).
4585[477] Fihrisü'l-fehâris, 1,413; Kehhâle, VI, 204.

dile getirdiği nakledilmiştir[4586[478]]:

Resul dokuz şey geride bıraktı bilinen
Bir seccade, bir teşbih ve bir Mushaf
îki küfe, bir misvak ve bir hasır
Bir tarak, iki nalin ve latif bir ibrik
Bunu yazılı olarak evine koyanın
Devam eder güvenliği ailesi ve konuklarının

Tehâmi Mushaf ve teşbihi terekeden saymış olup muhtemelen garip karşılanır ve reddedilir. Mushaf in terekeden sayılması, Kur'an'ı ilk defa toplayan kimsenin Hz. Ebubekir olduğunun şöhret bulmasından dolayı reddedilir. O, muhtemelen, Resulullah'm (sav) terekesinden sayılan Mushafla nüzulü sırasında Kur'an'm yazıldığı kemik v.b. sayfaları kastetmiştir. İbn Sa'd Tabakât'ta (III. cilt, I. kısım, s. 202) şöyle der: "Kur'an'ı Mushaf ta toplayan ilk kimse Hz. Ömer'dir".[4587[479]]

Huzâi "Divanları ilk düzenleyen kimsenin Hz. Ömer olduğuna dair fa-sıl"da şöyle der: Hz. Ebubekir Kur'an'ı sayfalarda toplatmıştı. Bu sayfalar Hz. Osman zamanına dek müminlerin annesi Hz. Hafsa'mn yanında kaldı. Bunu İbn Atıyye ve başkaları zikreder. Bundan önce de ashaptan bir grup da Kur'an'ı toplamıştı ki Abdullah b. Mesud bunların en meşhurlanndandı. Ebû Ömer İbn Abdilber şöyle der: Arafat'ta olduğu sırada adamın biri Ömer b. Hattâb'ın (ra) yanına gelerek şöyle dedi: "Ben sana Kûfe'den geldim, orada mushaflan ezbere imla ettiren bir adam vardı." Hz. Ömer buna çok kızdı ve "vah sana, kimdir o?" dedi. Adam da "Abdullah b. Mesud" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer'in kızgınlığı gitti, sükunet bulup eski haline döndü ve şöyle dedi: "Allah'a andolsun, insanlar içinde buna ondan daha layık olanını bilmiyorum". Şöyle demişlerdir: Hz. Osman Mushaf m yazımını tamamlayınca ashabın yanında bulunan mushafların kendilerinden alınmasını emretti ve Abdullah b. Mesud'un mushafı[4588[480]] dışında alındılar. Bu da gösteriyor ki Hz. Osman'ın mushafindan önce toplanan mushaflar vardı. Bu Mushafı Hz. Osman'a nisbet etmeleri ise bunun nüshaları şehirlere gönderilen ve bütün bölgelerde müslümanlarm kendisini esas aldıkları mushaf olmasındandır.[4589[481]]

Ben bunu yazdıktan bir süre sonra, daha Önce geçen beyitlerin ardından efendimiz dayımın (Allah rahmet etsin) elyazısıyla yazılmış şu bilgiyi buldum: Burada sözü edilen mushaftan maksat, ashabın iki kapak arasında topladıkları Kur'an'dır. Sahih-i Buhâri'de "Hz. Peygamber'in, iki kapak arasında (ashabın toplamış) olduğundan başka birşey bırakmadığını söyleyenler babı" diye bir başlık mevcut olup Buhari sonra İbn Abbas ve İbnu 1-Hanefiyye'ye varan senediyle şu rivayeti zikreder: "Hz. Peygamber (Kur'an olarak) yalnız bunu bıraktı.[4590[482]] Çünkü Kur'an sayfalarda toplanmıştı, Hz. Peygamber'den sonra da bu sayfalar Mushaf ta biraraya

---

4586[478] Hz. Peygamber'in terekesiyle ilgili olarak Hammad b. Ishak (ö 267/881 Tereketü'n-Nebî adlı bir eser kaleme almıştır (Beyrut 1404/1984, nşr. Ekrem Ziya el-Ömeri).

4587[479] İbn Sa'd, III, 281. Mushaf kelimesi, burada su/ıu/'fsahifeler) şeklinde geçmiştir.

4588[480] Bu mushafla ilgili olarak bkz. DIA, I, 116.

4589[481] Huzâi, Tahric, s. 247.

4590[482] Buhari, Fedâilü'l-Kur'an 16.

getirildi. Böylece telif işi Resulullah (sav) zamanında, sayfalarda toplama Hz. Ebubekir zamanında, mushaflarda çoğaltma ise Hz. Osman zamanında oldu. Kur'an'ın butunu Hz. Peygamber zamanında yazılmıştı, fakat bir tek yerde toplanmış ve sûreleri tertip edilmiş değildi. Bunu Kastallâni söyler.4591[483]

Derim: Ashabın Kur'an'dan nazil olanları Hz. Peygamber zamanında nüshalar halinde çoğalttıklarım gösteren bir bilgi buldum Şöyle ki Buhari Sahih"te "Kıtâbu'l-Cıhâd"da "Düşman ülkesine mushaflarla yolculuk etmenin mekruh oluşu babı" başlığına yer verir, sonra Ibn Ömer'den şu tahric-de bulunur: "Resulullah (sav) düşman ülkesine Kur'an'la yolculuk etmekten nehyetti".4592[484] Ishak b. Râhûye'nin Müsned'inde kaydettiği bir rivayette şu lafız geçer: "Resulullah (sav), düşman ülkesine Kur'an'la yolculuk edilmesini, düşmanın onu elde edeceği endişesiyle hoş görmedi". Ahmed b. Hanbel de bu hadisi şu lafızla tahrıc eder: "Düşman ülkesine Mushaf la gitmeyi nehyet-ti".4593[485] Buhari, yukarıda zikredilen başlıkta şöyle der: "Hz. Peygamber ve ashabı, Kur'an'ı bildikleri halde düşman ülkesine yolculuk yaptılar".4594[486] Hafız şöyle der: Buharı bu sözle, "Kur'an'la yolculuğun yasaklanmasından maksadın, bizzat Kur'an'ın kendisiyle değil de düşman eline geçer endişesiyle Mushaf la yolculuk olduğuna" işaret etmiştir.4595[487] Eğer Kur'an'dan nazil olanlar, sayfalar v.b. şeylerde toplanıyor, çoğaltma ve mülk yoluyla insanlar onu elde ediyor olmasaydı, anılan yasağın varıd olması sozkonusu olamazdı. Bunu duşunun.

Ahmed b. Hanbel, Taberâm ve Dârimı, Ebû Umâme'den şu tahricde bulunurlar: Veda Haccı sırasında Resulullah (sav) kalkıp şöyle buyurdu: "Ey insanlar, yeryüzünden kaldırılıp alınmadan önce ilmi elde edin". Bir bedevi, kendisine şunu sordu: "Ey Allah'ın Resulü, elimizde mushaflar olduğu, bu mushaflardakım öğrendiğimiz,kadınlarımıza, çocuklarımıza ve hizmetçilerimize öğrettiğimiz halde, ilim bizden kaldırılır mı?". Resulullah (sav) öfkeli bir halde başım kaldırdı ve şöyle dedi: "Şu yahudıler ve hnstiyanlar, ellerinde mushaflar olduğu halde, onlardan Peygamberlerinin getirdiği hiçbir şeye tutunmuş değillerdir". Bu fazlalığa Avf b. Malık, Ibn Ömer ve SafVân'ın rivayet ettiği hadislerden ş a h ı d ler vardır. Bu hadis Ahmed b. Hanbel, Tır-mızı, Taberânı, Dârimi ve Bezzâr tarafından farklı lafızlarla rivayet edilmiş olup hepsinde de bu mana mevcuttur.4596[488]

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Abdullah b. Amr b. As'ın "mus-ned"ınde, ondan şu rivayet nakledilir Bir adam oğluyla birlikte Resulullah'a (sav) gelerek şöyle dedi. "Ey Allah'ın Resulü, benim şu oğlum gunduz Mushafi okuyor, geceleyin de geceliyor (uyuyor)". Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Gündüzü zikirle, geceyi de selametle geçiriyor diye oğlunu kınıyor

4591[483] Kastallâni, Irşâdu's-sârî, VII, 446 {Buharı, Fedâılu 1 Kur an 3).
4592[484] Buharı, Cıhâd 129.
4593[485] Bu ıkı rivayet için bkz Fethu'1-Bârî, XII, 97.
4594[486] Buharı, Cıhâd 129.
4595[487] Fethu'1-Bâri, XII, 98.
4596[488] Tırmızı, Ilım 5.

musun?".4597[489]
İbnü'l-Arabi'nin Ahkâmu'-Kur'an'ında "Onlardan (Peygamber hanımlarından) birşey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin" (Ahzab 33/53) âyetiyle ilgili olarak şu bilgi verilir: Ayette geçen "birşey (bir meta)"in anlamıyla ilgili dört görüş mevcut olup dördüncüsü bunun "Kur1 an sahifele-ri" olduğu şeklindedir.4598[490]
el-Minehu'1-bâdiye fi'1-esânîdi'l-âliye'nin4599[491] 41. müselselinde, müellifinin Kadı Ebubekr İbnü'l-Arabi el-Meâfirî'ye ulaşan isnadıyla şu rivayet nakledilir: Gözüm ağrıdı, Abdullah b. Mesud bana "Mushaf a bak, benim de gözüm ağrıdı Resulullah bana Mushaf a bakmamı söyledi" dedi Ondan başka râvi bu hadiste şu fazlalığı kaydeder:"... Gözüm ağrıdı, Cebrail bana Mushaf a bakmamı söyledi". Müellif bu hadisi kaydettikten sonra Zenâti'nin Sel-vetü'l-ahzân fi fedâili't-Kur'ân adlı kitabından, Enes'in m e r f û olarak rivayet ettiği şu hadisi nakleder: "Kim Mushaf a bakarak okursa, yaşadığı sürece gözünde bir rahatsızlık görmez". el-Mineh'e bakınız.4600[492]
Teşbihe gelince, Şeyh el-Emir Fihristinde4601[493] şöyle der: Teşbihin, Resu-lullah'ın (sav) ardından bıraktığı eşyadan olduğuna dair yaygın bilgi sahih değildir. İbn Sultan (Ali el-Kârî) bu konuda ondan Önce davranmış olup Şer-hu'1-Mişkât de şöyle der: Bilinen teşbih, Hz. Peygamber zamanında mevcut değildi. Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî el-Hindî de Nüz-hetül-ıtr fi sebhati'z-zikr4602[494] adlı risalesinde el-Emir ile Ali el-Kârî'nin sözlerini naklederek onaylar. Zaferü'l-emâni fi şerhi Muhtasari'l-Cürcâni (s. 156) adlı eserinde ise sadece Emir'in sözlerini kaydeder. Bu bilginin benzerini İbnü't-Tayyib el-Kâmûs haşiyesinde verir. Doğrusuna gelince, zikir saymak için ashabın teşbih v.s. edinmeleri Allah Resulü'nün sağlığında sabit olmuştur. Sonradan ortaya çıkan ise bu tanelerin ipe v.s. dizilmesidir. Nitekim Şeyh Abdülgani ed-Dihlevî el-Medenî de bunu söylemiş olup aslında Allah Resulü'nün (sav) at, binek ve yük hayvanı, deve, koyun, yatak, kalkan, ev eşyası v.s. türünden geride bıraktıkları bu anılanlardan çokçadır. Gerçek bilgi Yüce Allah'ın katındadır. er-Rihletü'd-Dereniyye adlı eserimize bakınız.4603[495]

Ashabın Yolculuklarında Mushafı Yanlarında Götürmeye Özen Göstermeleri

Bu husus bir Önceki başlıkta verilen bilgiler ile Mesudi'nin Mürûcu'z-zeheb'de Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen Sıffin vakasından sözederken Hz. Ali'nin zafere ulaşması üzerine Amr b. As'ın mushaflann (mızrakların ucuna) dikilmesi fikrini verdiğini ve Muaviye'nin

4597[489] Müsned, II, 173.
4598[490] Ahkâmu'l-Kur'ân, III, 1578.
4599[491] Ebû Abdullah el-Fâsî'nin eseridir (bkz. Fihrisü'l-fehâris, II, 595-602; Suppl., II, 703).
4600[492] Enco ve İbn Abbas'tan nakledilen benzer rivayetler için bkz. Kenzü'l-ummâl, 1,536 (nr. 2406, 2407). Evs es-Sekafî'den de şu rivayet nakledilir: "Kim Kur'an'ı Mushaf tan okursa kendisine iki bin sevap, Mushaf a bakmadan okuyana ise bin sevap verilir" . (Aynı yer, nr. 2405).
4601[493] Fihrisü'l-fehâris, I, 133-.134.
4602[494] Leknevi'nin bu ve bir sonraki eseri için bkz. Suppl., II, 858.
4603[495] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/97-100.

ordusundan yaklaşık beşyüz kadar mushafin dikildiğini zikretmesinden[4604[496]] anlaşılmaktadır. Kur'an'ın kitap halinde toplanması ile Sıffin Vakası arasında yedi yıl geçmiş olmakla birlikte o sırada mevcut mushaflann hepsi bu değildi. Bu orduda mevcut mushaf sayısına bakın ve orada bulunmayanların mushaflannın ne kadar olabileceğini düşünün!
îbn Sa'd'm Tabakât'mda Ebû Bürde b. Ebî Musa el-Eş'arî'nin biyografisinde, Yezid b. Merdâniye'den şöyle dediği nakledilir: "Ebû Bürde'yi bir deveye binmiş ve devenin ön tarafına da bir mushaf asılmış olarak gördüm".[4605[497]]
Latife: Zurkâni'nin Şerhu'l-Muhtasar'ına şeyh el-Emir el-Kebir'in yaptığı haşiyede hocası Şemsüddin el-Büleydî el-Mâlikî'den şu bilgi nakledilir: Kur'an'ı parçalara ayırmak mekruh olup İmam Mâlik şöyle der: "Allah Teâla onu topluyor (bütünleştiriyor), onlar ayırıyorlar". Sonra el-Utbiy-ye'de, İmam Mâlik'in bunu şiddetle mekruh saydığı hususunun kaydedildiğini gördüm. İbn Rüşd de el-Beyân ve11-tahsil'de şöyle der: "Kur'an dünya semasına bütün olarak, sonra da Hz. Peygambere peşpeşe parçalar halinde indirildi, ta ki din kemâle erdi. Derken Kur'an yeryüzünde bütün haline geldi ve böylece bütün olarak muhafazası da vacip oldu".[4606[498]]
Tenbih: Büyük kütüphanelerde mevcut olup ilk yüzyıllarda yazıldığı sanılan eski mushafları ancak net ve vazıh yazıyla ve fiyat bakımından en pahalı, en güzel ve en kalın kağıtlara yazılmış bulursunuz. Bu da onların bunu Kur'an'ı yüceltmek ve ona saygı duymak şeklinde görmelerinden ileri gelmektedir. Medinetü'1-ulûm'da müellif, mushafları yazma âdabından söze-derken şu bilgiyi verir: "Ömer b. Hattâb bir mushafı ince kalemle yazılıyor görünce katibim döverdi. Büyük bir mushaf görünce de sevinirdi. Hz. Ah" de mushafların küçük tutulmasından hoşlanmazdı".[4607[499]] Bunu Ebû Ubeyd Fedâilü'l-Kur'an'da tahric etmiş olup el-îtkân'a bakınız. et-Tarikatü'l-Muhammediyye'de müellif, mushafı küçültmeyi âfetlerden saymıştır. Arif en-Nâblusî de onun şerhinde şöyle der: "Yani onu küçük yapraklara yazmak". O sonra da Ebû Hanife'nin mushafin küçültülmesini ve ince kalemle yazılmasını mekruh gördüğünü naklederek ardından şöyle der: Kur'an'ı yazmak isteyenin onu en güzel ve en belirgin yazıyla en güzel yaprak ve beyaz kağıda, en kalın kalem ve en parlak mürekkeple yazması, satırları ayırması, harfleri büyük yapması ve Hz. Osman'ın Mushaf ında olduğu gibi kelimelerin nazmını korumak için, onu ayrıca eklenecek t a ' ş i r işaretleri, ayet sayıları ile vakıf işaretlerinden ayırması gerekir.[4608[500]]

Ashabın Mushafları Süsleyip Süslemedikleri

İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'in "el-Câmi" bölümünde İmam Mâlik'in

---

4604[496] MürÛcu'z-zeheb, II, 400.
4605[497] îbn Sa'd, VI, 268.
4606[498] el-Beyân ve't-tahsü, XVIII, 148. Metindeki bilginin hemen tamamı hatalı olup aslına bakılmalıdır.
4607[499] Aynı bilgi için bkz. Miftâhu's-saâde, II, 374.
4608[500] Bu bilgi için bkz. el-Fetâva'1-Hindiyye, V, 323. "Teâşir" kelimesi metinde "Tefasir" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/101-102.

dedesinin Hz. Osman zamanında yazılmış mushafiyla ilgili bir başlığa yer vererek şu bilgiyi kaydeder: İbnü'l-Kasım şöyle dedi: Mâlik bize, dedesine (Ebû Amir el-Esbahî ki sahabi olup olmadığı münakaşalıdır) ait bir Mushaf çıkardı ve Osman b. Affan zamanında yazıldığını haber verdi. Biz onun süsünün gümüşten ve kılıfının da Kabe örtüsünden olduğunu gördük. İmam Mâlik bu bilgiyi bir kez de el-Utbiyye'de tekrarlayarak şöyle der: "Ben onun süsüne herhangi bir ilavede bulunmadım". İbn Rüşd şöyle der: Mushaf in gümüşle süslenmesinin caiz olduğu konusunda bildiğim bir ihtilaf yoktur. Altınla süslenmesine gelince, caiz fakat mekruh görülmüştür. Muvatta'daki ifadenin zahirinden, caiz olduğu anlaşılmaktadır.4609[501]

Hz. Ebubekir Zamaninda Mushafları Muhafaza Eden Görevliler Olduğu

İbn Abdisselâm'ın et-Ta'rif bi-ricâli Muhtasar! İbni'l-Hâcib adlı eserinde Hz. Ebubekir'in biyografisinde şu bilgi verilir: Ömer onun kadısı, Osman kâtibi, Sa'd mushaflarının görevlisi ve Sa'd el-Karz da müezzini idi.4610[502]

Ashabın Mushafları Öpüp Öpmedikleri

Şemsüddin Muhammed b. Mustafa el-Kirmânî el-Hanefî'nin Şerhu'l-Ehâdîsi'l-erbaîn'inde (s. 106) şu bilgi verilir: "Hz. Ömer ve Osman her sabah Mushaf ı öperlerdi. el-Münye'de geçtiği üzere bunun bidat olduğu da söylenmiştir". Hanefilerin büyük kitaplarından Allâme el-Haskefî ed-Dımaşkî'nin ed-Dürrü'1-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebsâr'mda şu bilgi kaydedilir: Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer4611[503] her sabah Mushaf ı alıp öper ve "Rabbimin ahdi, rabbim azze ve cellenin fermanı" derdi. Hz. Osman da Mushafi öper ve yüzüne sürerdi. Bu bilgi için İbn Âbidin'in Reddü'1-muh-tar'ının hamişine (V, 254) bakınız.4612[504]
Şemsüddin es-Seffârînî el-Hanbelî Şerhu Manzûmeti'l-âdâbda er-Riâye'den şu bilgiyi nakleder: Mushaf ı öpmek müstehaptır. Çünkü İkrime b. Ebi Cehl böyle yapardı. Bunu, aralarında sahih bir isnadla rivayet eden Darımi'nin de bulunduğu bir grup nakletmiş olup Dârimi şöyle der: "ikrime Mushaf ı yüzünün üstüne koyar ve şöyle derdi: Rabbimin kitabı, rabbimin kitabı".4613[505] Dârimi'nin İkrime'den isnadının sahih olduğunu onaylayanlardan biri de Nevevi olup et-Tibyân'da bunu belirtir.4614[506]
Fas'ta şeyhü'l-cemâa olan Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüs-selam el-Benânî'nin Menâsik'inde şu bilgi verilir: "Kaydedildiğine göre Ha-cerülesved Allah'm yerinde (arz, dünya) onun sağ elidir. Saygı gösterilmesi düşünülen kimsenin sağ elini öpmek de adettir. Allah

4609[501] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 33-34, XVIII, 275. Hanefi mezhebine göre altın ve gümüşle süslenmesinde mahzur yoktur. Ebû Yusuf ise bunu mekruh saymıştır (el-Fetâva'l-Hindiyye, V, 323).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/102.
4610[502] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/102.
4611[503] Metinde tbn Ömer şeklinde geçmiştir.
4612[504] tbn Âbidin, Reddü'I-muhtâr, VI, 384. Metinde el-Münye olarak geçen kitap adı burada el-Kunye şeklinde kaydedilmiştir.
4613[505] Dârimi, Fedâilü'l-Kur'ân 4.
4614[506] et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân, s. 113.

teşbihten münezzeh olup hacerülesved buna işaret kılınmıştır." Bu, Hacerülesvedin öpülmesi konusunda latif bir yorumdu. Şüphe-yok ki Kur'an-ı Azim Allah'ın sıfatıdır ve öpülraeye Hacerülesvedden daha layıktır. Bundan da Mushaf m, alimin, velinin, salih kişinin elinin, salihlerin kabirleri v.b. saygı duyulan şeylerin öpülmesinin meşru olduğu hükmü çıkarılmıştır. Sübki Tabakât'ta bu anlamı zikretmiştir.4615[507]

Ashabın, Kişinin Sabah Evinden Çıkmadan Önce Mushaf'a Bakıp Okumasını Arzuladıkları

Hafız Ebü'l-Kasım el- Gâfıkî el-Mellâhî Fedâilü'I-Kur'an4616[508] adlı eserinde Ebû Talib el-Mekkî'nin Kûtü'l-kulûb'undan şu bilgiyi nakleder: "Ashabın birçoğu Kur'an'ı mushaf tan okuyorlar ve ona bakmadan bir günün geçmemesini arzuluyorlardı. Hz. Osman, çok okumasından dolayı, iki mushaf yıpratmıştı".4617[509]

Fâsi'nin el-Minehu'1-bâdiye adlı eserinde de şu bilgi verilir: Selef imam ve salihlerinin sabah olduğunda yaptıkları iîk şey mushaf a bakmaktı. Gözünden rahatsızlık duyanlara, Mushaf a bakmasını emrederlerdi.

îbn Sa'd'ın Tabakât'ında (VI, 75) Ebü'l-Âliye'nin biyografisinde Mücâhid'den şu nakilde bulunulur: Abdurrahman b. Ebi- Leyla'nın içinde mushaflar bulunan bir evi vardı. Orada k â r i ler (Kur'an okuyanlar) toplanır ve yemek dışında pek az ayrıldıkları olurdu.4618[510]

Bütün bu bilgilerle, Tuhfetü'l-ekâbir'de İbn Ebi Zeyd'in Muhta-sar'ından naklen verilen şu bilginin isabetsizliğini anlamış olursunuz: "Kur'an'ı mushaftan okumak eskiden uygulanan bir husus değildi. Onu ilk defa ihdas eden ve mescidde mushaftan okumaya zorlayan kimse Haccâc'dır". Yine et-Tuhfe'ye, "Kim Kur'an'ı ezberlerse Allah onun ana-ba-basından azabı hafifletir"4619[511] hadisine bakınız.4620[512]

Muaviye'nin, Tarih Mecmualarını Korumak Üzere Görevlendirdiği Hizmetçileri Bulunduğu

Mesudi'nin Mürûcu'z-zeheb indeki biyografisinde (1304 Mısır matbaası baskısı, II, 52), Muaviye'nin gece sohbetinde hükümdarların hareket tarzları (siyer), haberleri, savaşlar ve tuzaklardan bahseden mecmualar hazır bulundurduğu, bunları kendisine okuyan düzenli hizmetçileri bulunduğu kaydedilir. Bunlar, o mecmuaları okumak ve korumakla görevlendirilmişlerdi.4621[513]

4615[507] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/102-103.
4616[508] Mellâhi'nin (ö. 619/1222) eserinin adı Lemehâtü'l-envâr ve nefebâtü'l-ezhâr fi fedâili'l-Kur'ân'dır (Kehhâle, X, 262-263).
4617[509] Kûtü'l-kulûb, I, 61.
4618[510] Bu bilgi Ebü'l-Âliyye'nin (Tabakât, VII, 112-117) değil Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın biyografisinde geçmektedtir (VI, 110).
4619[511] krş. Müsned, 1,148,149; Kenzü'l-ummâl, I, 537 (nr. 2408).
4620[512] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/103-104.
4621[513] Mürûcu'z-zeheb, III, 41.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/104.

Allah Resulü Zamanında Ashabın Kur'an Öğrettikleri Ve Onların Ücret Almasına Resulullah'ın Müsade Etmesi

Buhari Sahih'te îbn Abbas'ın Resulullah'tan (sav) naklettiği şu rivayeti tahric eder: "Karşılığında ücret aldığınız işlerin en haklı olanı Allah'ın kitabı (ile ilgili olanYdır".4622[514] İbn Battal şöyle der: "Bu, öğretim v.b. hususlarda umum ifade eder. İmam Mâlik, Şâfıi ve Ahmed b. Hanbel ücretle Kur1 an öğretme ve onunla muska yapmayı caiz görmüşlerdir".4623[515]

Meccâci şöyle der: Bu hadis, İmam Mâlik ile onun görüşüne katılıp Kur'an öğretme karşılığında ücret almanın caiz olduğunu söyleyenlerin ka-naitinin doğruluğuna açık şekilde delâlet etmektedir. Diğer bazıları da bunun caiz olmadığı görüşünde olup yine bu hususla ilgili rivayet edilen bir hadisi delil gösterirler ki hadisin zahiri ücret almanın haram olmasını gerektirmektedir. Bu hadis, Malikiler ve onların görüşünü paylaşanlar tarafından te'vil edilmiştir.

Buhari'de şu hadis nakledilir: "Seni onunla, sendeki Kur'an karşılığında (mehir olarak) evlendirdim".4624[516] Ubâde'nin rivayet ettiği hadiste de şu ifade geçer: "Ehl-i Suffe'den bazı insanlara Kur'an öğretiyordum".4625[517]

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilir: "Bir adam Resulullah'ın (sav) yanında hayırla anıldı. Resulullah, görmüyor musunuz o Kur'an öğretiyor, buyurdu" (Aişe müsnedi, s. 66'ya bakınız).4626[518]

el-Ecvibetü'1-mühimme'de Suyûti'den şu bilgi nakledilir: Çocuklara Kur'an öğretmek İslam'ın temel esaslarından biridir; böylece onlar, heva ve heveslerin yerleşmesi, masiyet ve dalâlet lekeleriyle kararmadan önce fitrat üzere büyür, kalplerine hikmet nurları yerleşmiş olur. Hz. Peygamber, kendisine gelen Arap heyetlerine, müslüman olmalarından sonra, birbirlerine Kur'an okutmalarını, din esaslarım öğretmelerini ve müezzin tayin etmelerini şart koşardı.

İkinci Bölüm'de4627[519] Hz. Peygamber'in insanları Kur'an öğrenmeye teşviki, her tarafa muallimler göndermesi gibi bu hususlarla ilgili sarih delâletler geçmişti.4628[520] Orada vermeyi unuttuğumuz şu hadis vardır: "Kur'an'ı öğrenin ve okuyun. Muhakkak ki Kur'an'ı öğrenen, okuyan ve ona göre hareket eden kimse için Kur'an'ın öğrenilmesif-miskle doldurulmuş deriden bir torba (tulum) gibidir ki kokusu her tarafta yayılır. Onu öğrenip te uyuyan (okumaktan geri kalan) kimsenin misali de miskle dolu olup ağzı bağlı deriden torba gibidir." Bu hadisi Tirmizi, Nesâi, İbn Mâce ve İbn Hibbân, Ebû Hurey-re'den tahric etmişlerdir. Tirmizi bu hadis için hasen-garib değer lendirmesinde bulunur.4629[521] Bir de şu hadisi anmalıyız: "Allah'ın Kitabı'nı Öğrenin ve onunla zenginlesin; nefsimi elinde

4622[514] Buhari, îcâre 16, Tıb 34.
4623[515] Bu konudaki görüşler için bkz. Tecrid-i Sarih Tercemesi, VII, 45-53.
4624[516] Buhari, Nikâh 50.
4625[517] EbÛ Davud, BuyÛ 36.
4626[518] Müsned, VI, 66.
4627[519] Metinde "Birinci Bölüm" denilmiştir.
4628[520] Bkz. 1,122-126.
4629[521] Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'ân 2; îbn Mâce, Mukaddime 16.

(kudretinde) tutan Allah'a an-dolsun ki o kaçıp kurtulmaya, ayak zinciri bağlanmış hamile deveden daha yatkındır". Bunu Ahmed b. Hanbel, Ukbe b. Amir'den tahric eder.4630[522] Bu konuda hadisler çoktur.
Ebü'l-Mehâsin en-Nebhânî'nin Nücûmu'l-mühtedin fî delâili nübüvveti Sevyidi'l-mürselin adlı eserinde şu bilgi verilir: Ashabın bir kısmı Kur'an'ı bütünüyle ezberlemişti, bir kısmı çoğunu, bir kısmı da azını ezberlemişti. Onların kimi diğerinin ezberlemediğini ezberlemişti. Kur'an'dan hiçbir şey ezberlemeyen ise yok gibiydi. Öyle ki Hz. Ömer ganimetlerin, Kur'an'ı ezberlemeleri ölçüsüne göre dağıtılmasını emretmişti. Bununla da din ve dünyaya rağbet artmış olurdu (s. 401).
Veliyüddin İbn Haldun el-İber mukaddimesinde "çocukların eğitimi fash"nda şöyle der: Bil ki çocuklara Kur'an'ı öğretmek dinin şiarlarından biridir. Onunla kalplere imanın kök salması ve Kur'an âyetleriyle inanç esaslarının yerleşmesi sebebiyle müslümanlar buna önem vermiş ve bütün şehirlerinde onu temel almışlardır. Böylece Kur'an, daha sonra hasıl olacak melekelerin kendisine dayandığı eğitimin esası oldu.4631[523] İbn Haldun sonra şöyle der: İslami gelenek, teberrük ve sevap maksadı ile gençlik cinnetinde çocuğa arız olacak afetler ve ilimden alıkoyan engellerden endişe duyup bunları Kur'an'la savmak maksadıyla Kur'an öğretimini öne almıştır.4632[524]
Her çağ ve zamanda İslam toplumunun durumu hep böyle olageldi. Hatta mezhep imamları Kur'an Öğrenim ve öğretiminin farz olduğunu söylemişlerdir, Kur'an'ın manalarım bilmek de böyledir. Çünkü bu en Önemli gaye ve en büyük arzudur, Meccâci'nin eserinde Gabrini'den naklen şu bilgi verilir: Ona, bazıları namaz için mescid yapımı ve çocuklarına hocanın Kur'an öğretmesinden imtina eden bir köy halkının buna zorlanıp zorlanamayacağı soruldu. Şöyle cevap verdi: "Mescid yapımına mecbur tutulmaları vaciptir. Çocuklarını eğitmeye icbar edilmeleri de böyledir". Bu bilginin aynısını Ukbâni de verir.
Tenbih: İbn Gâzi'nin Sahih-i Buharı şerhinde İbn Battâl'dan şu bilgi nakledilir: Ebû Hanife ve bir görüşüne göre de Şâfıi, müslüman olmalarım umarak harbî vezimmîye Kur'an, ilim ve fıkıh öğretilmesine cevaz vermişlerdir.4633[525]

Ashap Zamanında Mushaplaeın Satılıp Satılmadığı

Şeyh Ebû Ali İbn Rahhâl, Sahih-i Buharı şerhinde Hz. Osman zamanında mushaflann satıldığını ve ashabın buna karşı çıkmadığını nakleder. Bu bilgi, adı geçen eserde "icâre bâbı"nda Buhari'nin "Mushaf bile olsa..." sözüyle ilgili olarak verilmiştir.
İlk çoğaltılıp satışa sunulan Mushaf acaba kaça satıldı? Pahası yazan ve çoğaltanın değeri ölçüsünde mi, istinsahın yapıldığı deri v.b. yazı

4630[522] Müsned, IV, 146,150,153; Ayrıca bkz. Kurtubi, Tefsir, 1,15.
4631[523] tbn Haldun, Mukaddime, s. 505-506.
4632[524] Age., s. 507-508.
4633[525] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/104-106.

malzemesine göre miydi? Bu konuda da istikbalin, araştırıcıya kesin sözü söyleme imkânı vereceği muhakkaktır. Allah doğrusunu en iyi bilendir.4634[526]

Çocukların Okuma Yazma Öğrenmeleri İçin Okul Açmaları

Sahih-i Buhari'de "Kitâbü'd-Diyâf'da şu rivayet nakledilir: "Ümmü Seleme okul öğretmenine haber yollayarak kendisine çocuklar göndermesini istedi".4635[527] Buhari el-Edebü'1-müfred'de "çocuklara selam verme babı" başlığını açar ve İbn Ömer'e ulaştırdığı şu müsned rivayeti kaydeder: "İbn Ömer, okulda çocuklara selam verirdi".4636[528]
Büyük üstad Şeyh Muhtar el-Küntî'ye çarşamba, perşembe ve Cuma günleri hocanın talebeyi okutmamasıyla (tatil) ilgili esasın ne olduğu soruldu, o şu cevabı verdi: Hz. Ömer'in halifeliğinden Önce ashaptan bir kimse küçük kardeşini ve kızını okutur, zihinlerinin canlılığından dolayı da büyük büyükten öğreniyordu. Fetihler genişleyip Arap olmayanlar ve bedeviler müs-lüman olunca ve çocukların da sayısı çoğalınca Hz. Ömer okullar açılmasını emretti ve çocukların eğitim ve öğretimi için görevliler tayin etti. Onlar bütün hafta boyunca okutmayı sürdüyorlardı. Hz. Ömer Suriye'yi fethedip Medine'ye döndüğünde kendisini aralarında çocuklar da olduğu halde Medine-liler karşıladı. Onu karşıladıkları gün çarşambaydı. Çarşamba akşamı, perşembe günü ve cumanın başından bir süre onunla birlikte oldular. Hz. Ömer de bunu mektep çocuklarının dinlenmeleri için bir uygulama (sünnet) haline getirdi ve bu uygulamayı kaldıracak kimseye de bedduada bulundu. Sonra da selef, günümüze kadar meşru (resmi, hukukî) istirahatlar (tatil) konusunda ona uydular. Bu da Kurban Bayramı günü ile onu izleyen üç gün, Hz. Peygamber'in doğumuna duyulan sevinçten dolayı pazartesi günü, mevlid-den üçgün önce ve üçgün sonra ile mevlid günü ki bunları tecmîmât (ıstıra-hatler) diye adlandırmışlardır.4637[529]
Enteresan bir olay: Eşheb ve İbn Nâfi'in İmam Mâlik'ten rivayetlerine göre Âmir b. Abdullah laubali bir oğlunu Allah'ın Kitabı'm ezberlemesi için hapsetti. Malik kendisine gelerek onun Allah'ın Kitabı'm hıfzettiğini ve salıvermesini söyledi. O da kendisine "onun için, Allah'ın Kitabı'm ezberlediği yerden daha hayırlı yer yoktur" diyerek oğlunu salıvermekten çekindi. Ukbâni'nin Tuhfetü'n-nâzır'ına bakınız.4638[530]

Çocukların Ders Levhalarını Yıkadıkları Suyu Nereye Döktükleri

İbn Ebi Cemre'nin Muhtasar1 ına Meccâci'nin yaptığı şerhte şu bilgili geçer:

4634[526] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/106.
4635[527] Buhari, Diyât 27.
4636[528] el-Edebü'1-müfred, s. 223 (nr. 1076). Metinde "mekteb" olarak geçen kelime burada aynı anlama gelen "küttâb" şeklinde kaydedilmiştir.
4637[529] Şeyh Muhtar el-Küntî'nin (ö. 1226/1811) verdiği bu bilgi, mensup olduğu Kunte kabilesinin yaşadığı Moritanya ve Mali yörelerindeki gelenekle ilgili olmalıdır.
4638[530] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/106-107.

Enes b. Malik şöyle dedi: "Çocukların öğretmeni levhaların suyunu gözetmez ve nereye döktüklerini sormazsa onun hangi din üzere öleceğini göz-leyedur; yahudilik mi, hristiyanlık mı?". Ona "ashab nasıl yapıyordu, ey Enes?" diye sorulunca şu cevabı verdi: "Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali zamanında levhaları silmek için büyük bir kap edinilirdi, hergün bir çocuk su getirir, sonra da levhaların yıkandığı su bir çukura dökülürdü". İbn Arâfe şöyle der: "O suyu mezarların yanında bir çukura dökmek bizim adetimizdi." Sonra Bürzüli'nin Nevâzil'inde İbn Sahnûn'un Adâbü'l-müteallimin inden naklen Enes'in söylediklerini şu lafızla zikrettiğini gördüm: "Mektep çocukları Allah'ın katından indirileni ayaklarıyla sildiklerinde, öğretmen İslamiyet'ini arkasına atmış olur ve sonra da artık Allah'a kavuştuğunda nasıl kavuştuğu önemli değildir!". Enes'e, eğiticilerin Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali zamanında nasıl yaptıkları soruldu, o şöyle dedi: "Eğiticinin çamaşır yıkadığı bir leğeni vardı. Her çocuk kendi nöbetinde temiz su getirip ona dökerdi. O suyla levhalarını silerlerdi, sonra yerde bir çukur açıp bu suyu oraya dökerlerdi ve su çekilip kururdu".
Kurtubi, Tefsir'inin mukaddimesinde şu bilgiyi nakleder: "Selef, levhaların yıkandığı suyla şifa ararlardı".4639[531] İbnü'l-Hâc'ın el-Medhal'inde de şu bilgi verilir: Bu su, bir denize, bir kuyuya veya temiz bir çukura dökülür, ayakla çiğnenmez.4640[532]

Çocuğu Öğretime Başlattıkları Yaşa Dair Seleften Bir Rivayet Bulunup Bulunmadığı

Muhaddis Şeyh Muhanımed Tahir el-Fettenî Mecmau bihâri'l-envâr4641[533] adlı eserinin "Cami" kitabının hatimesinde (II, 513) şöyle der: Hocamız, iki el-Câmi'i4642[534] bâblar halinde düzenleyen ve İbnü'l-Hindî el-Mekkı diye meşhur Şeyh Ali el-Müttakî'ye, bu memleketlerin çoğunda adet olduğu üzere küçüklere dört yıl dört ay ve dört günlük olduklarında Kur'an öğretmeye başlamaları konusunda hadis veya seleften bir eser bulunup bulunmadığını yazdık. Allah kendisinden razı olsun, bazılarından duyduğu "Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması ve okumasının emredilmesi o sıradaydı" şeklindeki rivayetten başka bu konuda itimad edilebilecek bir nakil bulunmadığı cevabını yazdı. Bu, ihtilaflı olmakla birlikte, eğer sahihse, zikredilen uygulama ondan istinbat edilmiştir. Zerkeşi buna "fakat meşhur haberlere aykırıdır" ilavesinde bulunur.
Demâmini Sahih-i Buharı'ye yaptığı haşiyenin "Kitâbu'z-Zekât" bölümünde, Hz. Peygamber'in torunu Hasan'ın ağzından zekat olarak toplanmış hurmayı çıkardığına dair kıssayla4643[535] ilgili olarak şöyle der: Bu hadiste, çocukların bir şeyden nehyedilip te niçin nehyedildikieri kendilerine

4639[531] Kurtubi, Tefsir, I, 27.
4640[532] el-Medhal, II, 317.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/107-108.
4641[533] bkz. GAL, II, 458, Suppl.,II, 601-602.
4642[534] Suyûti'nin el-Câmiu'1-kebîr ve el-Câmiu's-sağîr'i kastedilmiştir.
4643[535] Buhari, Zekât 60.

öğretildiğinde büyümüş ve böylece şeriate dair bilgi sahibi olarak teklif (sorumluluk) çağına ermiş bulunduklarına dair delil vardır. Buna karşılık İmam Malik çocuğa Kur'an Öğretilmesini hoş görmemiş ve yedi v.s. yaşlarında bir çocuğun Kur'an'ı ezberlediği kendisine söylendiğinde iyi karşılamamıştı. Bu bilgiyi İbnü'l-Müneyyir kaydeder. Ben, Allah en doğrusunu bilir, İmam Malik'in bunu, harfleri mahreç lerinden (çıkış yeri) çıkarma gereğini tam olarak yerine getiremeyeceği veya çocuğun okumasında acele etmenin, müsamaha edilmesi gereken ve çocukların bünyesini güçlendiren, nefislerini ferahlatan oyun oynamalarını engelleyeceği endişesiyle hoş görmediğini sanıyorum. Buhari'nin de bu başlığa yer vermesindeki maksadı, çocukları eğitmede mutedil davranmaya tenbihtir.

Tuhfetü'l-ekâbir müellifi, İbnü'l-Müneyyir'in bu sözünü eserinde naklederek onaylar. Bu esere ve Şa'râni'nin Keşfü'l-ğumme'de zikrettiği şu bilgiye bakınız: Hz. Peygamber özellikle kavmin Kur'an'ı ençok bileni olduğunda temyiz çağına ulaşmış çocuğun imamlık yapmasına ruhsat vermiştir. Amr b. Selime[4644[536]], Resulullah (sav) zamanında altı, yedi veya sekiz yaşlarında iken kendi kavmine imamlık yapıyordu. İbn Abbas şöyle der: "Sahabüer henüz buluğa ermemiş çocukları 'henüz günahları yoktur' diyerek Öne geçirip (imam yapıp) onlarla namaz kılıyorlardı". Bunun üzerine Allah Teâla "Şu kendilerini temize çıkaranları görmedin mi?" (Nisa 4/49) -yani emsallerini temize çıkaranları- âyetini indirdi. Allah Teâla şöyle buyurur: "Kendinizi (övüp) temize çıkarmayın" (Necm 53/32). Yani sizden başka emsallerinizi.[4645[537]]

Derim: Amr b. Selime el-Cermî'nin Şa'râni tarafından zikredilen kıssasına Hâfiz el-İsâbe'deki biyografisinde işaret ederek şöyle der: Onlar Amr b. Selime'yi, küçük olmasına rağmen imamlığa geçirdiler. Çünkü o, kendilerinin Kur'an'ı en çok bileniydi. Bu hadisi Buhari[4646[538]] tahric etmiştir.[4647[539]]

Şüphe yok ki bu bilgi, ashabın çocukların eğitim ve Öğretimine küçük yaşta başladıklarını açık şekilde göstermektedir. Bununla, Meccâci'nin Muhtasara İbn Ebi Cemre'ye yaptığı şerhte İbnü'l-Hâc'm el-Medhal'in-den naklettiği şu bilginin isabetsizliğini anlamış olursunuz: Selef, çocuklarını yedi yaşına geldiklerinde okutuyorlardı. İnsanların çoğu çocuklarını daha küçükken okuturlar ki bu faydasız bir yormadan öte birşey değildir.[4648[540]]

Kastallâni, "çocuklara Kur'an'ı Öğretme bâbi'nda şöyle der: Süfyan b. Uyey-ne dört yaşındayken Kur'an'ı ezberlemişti.

Müsellemü's-sübût'un[4649[541]] şerhi Fevâtihu'r-rahamût'ta şu bilgi verilir: "İmam Şafii beş yaşındayken Muvatta'yı ezberlemişti." Sonuç olarak ya bu durumun kabiliyet ve temayüllere göre farklılık arzettiği veya Keşfü'l-ğumme'de verilen bilginin, onların sözkonusu yaşta Kur'an'ın

---

4644[536] Metinde Amr b. Ebî Selime şeklinde geçmiştir.

4645[537] Keşfü'l-ğumme, 1,168. Ayrıca bkz. Üsdü'1-ğâbe, IV, 234-235.

4646[538] Buhari, Meğazi 53.

4647[539] el-İsâbe II, 541.

4648[540] el-Medhal, II, 315.

4649[541] Metinde Süllemü'a-sübût şeklinde geçmiştir.

tümünü ezberledikleri hususunda sarih olmayıp bir kısmını ezberledikleri anlamına geldiği söylenebilir. Bu da İmam Mâlik'in mekruh gördüğü husus değildir. Melevi'nin Süllem şerhine Sabbân'm yaptığı haşiyede4650[542] gördüğüm şu bilgi tuhaftır: "İbn Merzûk, Hunci'nin Cümel'ini4651[543], manzumesinde belirttiği üzere, daha altı yaşındayken manzum hale getirmişti". Bazıları bunu İbnü'l-Hâcib'le ilgili olarak zikrederler. Şinkıt sahrası halkına karışıp onlarla birlikte yaşayan kimse, bunun gibi bir durumu büsbütün garip karşılamaz. Bizim yayuüanmış olan Keşfü'1-lebs an hadisi vadu'1-yed ale'r-re's4652[544] adlı risalemizin sonuna bakımz.
Bu konuda sözün özü el-Utbiyye'de geçen şu bilgidir: "İmam Mâlik'e yedi yaşında Kur'an'ı ezberleyen çocuğun durumu soruldu, şöyle dedi: Bunun gerekli olduğu görüşünde değilim". İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'de, İmam Mâlik'in şöyle dediğini kaydeder: Bu gerekmez. Çünkü bu ancak onu gerçekten küçük olduğu bir yaşta eğitim ve öğretime yöneltmek, kendisine yumuşak davranmayı terkle mümkün olur ki Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah yumuşaktır (refik) ve bütün işlerde yumuşak davranılması-na sever".4653[545]

Medine'de Ashaptan Kimlerin Kur1 An Öğrettiği, Allah Resulü'nün Bu Maksatla Taşraya Kimleri Gönderdiği, Sahabeden Kur1 An Hafızı Olanlar, Halka Yazıyı Öğreten Kadın-Erkek, Müslim-Gayrımüslim Kimseler, Resulullah Zamanındaki Müftüler, Rüya Tabircileri, Bugünkü Medreseler Gibi O Zamanlar Kurra'nın Kalması İçin Ev Edinilmesi v.s.

Bu konularla ilgili başlıklar İkinci Bölüm'ün başında geçti. Bunlar bu bölüme daha uygun olmakla birlikte Huzâi'nin tertibine uyarak orada kaydettim. Bu bölümde ise benzer konulan bir araya getirmek ve ilimle ilgili bölümün bu yüce devrin ilmî seviyesini tam göstermesi ve ihata etmesi maksadıyla onlara atıfta bulundum.4654[546]

Hat İlmini Öğrenmekle Meşgul Olmaları

Ebû Hureyre'den Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Peygamberlerden biri yazı yazar (veya

çizgi çizer) idi. Kimin yazısı o yazıya uygun düşerse, bilgi sahibi olur".4655[547] Bunu Bezzar hocası Ebü's-Sabbâh Mu-hammed b. Leys'ten

---

4650[542] Bu, Abdurrahman el-Ahdari'nin es-Süllemü'1-mürevnak adlı eserine Ahmed b. Abdülfettah el-Melevî'nin yaptığı şerhe Muhammed b. Ali es-Sabbân'ın haşiyesidir (GAL, II, 371-372, 467, 614).
4651[543] bkz. GAL, I, 697,Suppl., 1,838.
4652[544] Metinde Keşfü'l-libâs... şeklinde geçmiştir (bkz. c. I, s. XXIII).
4653[545] el-Beyân ve't-tahsîl, XVIII, 287. Metindeki hata ve düşükler için bu esere bakılmalıdır. Mezkur hadis için bkz. Buhari, Edeb 35; Müslim, Birr 47.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/108-110.
4654[546] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/110.
4655[547] Mecmau'z-zevâid, 1,192. Bu söz bir sahabinin kehanet, uğursuzluk ve ardından Çizgi çizilmesi (fal, remel) ile ilgili olarak sorduğu soru üzerine söylenmiş olup bu hususla ilgili rivayet ve yorumları için bkz. Müslim, Mesâcid 33; Ebû Davud, Salât 168, Tıb 23; Hattâbi, IV, 230; Nevevi, Şerhu Müslim, V, 23; İbn Haldun, Mukaddime, s. 103.

rivayet etmiştir. İbn Hibbân, Ebü's-Sabbâh Muhammed b. Leys'i es-Sikât'ta zikrederek hakkında "hata eder ve muhalif rivayette bulunurdu" değerlendirmesinde bulunur.4656[548] Hadisin diğer ravileri ise Sa-hih'in ravileri gibidir. İbn Abbas'tan da Süfyân'm şöyle dediği nakledilir: Ben bunu Nebi'den (sav) başka bir kimseden öğrenmiş değilim; O, "...yahut bir bilgi (ilim) kalıntısı getirin" (Ahkâf 46/4) âyetiyle ilgili olarak "yazı" demiştir. Bunu Ahmed b. Hanbel ve el-Mu'cemü'1-evsatta Taberâni rivayet ederler. Ancak o şöyle der: Resulullah'a (sav) yazı (hat) soruldu, şöyle buyurdu: "O, ilimden bir kalıntıdır". Heysemi şöyle der: Ahmed b. Hanbel'in ravile-ri Sahihin ravileridir. Taberâni de bunu yine el-Evsat'ta İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivayet etmiştir: O, Allah Teâla'nm "yahut bir bilgi kalıntısı" sözüyle ilgili olarak "yazının güzelliği" der.4657[549]
el-Mevâhibü'1-fethiyye fî ulûmi'I-Arabiyye'de Hafız İbnü'1-Cev-zi'den şu nakilde bulunulur: Ashabın Mushaf-ı Kerim'i yazmaları, onların özellikle ortografi (imlâ, yazı) ilmi konusundaki büyük üstünlükleri ve her ilmin uygulama alanına konulmasında anlayışlarının derinliğini gösterir (s. 17).
Hâfiz Suyûti, nahiv ilminin daha önceden mevcut olduğu hususunu, na-hivcilerin vâv, yâ, hemze, med ve kasr bulunan kelimeleri talil ettikleri şekilde Mushaf m yazılmış olmasından çıkarmakta olup onlar yalı kelimeleri yâ ile, vâvh. kelimeleri de elifle yazıyorlardı. Ebyâri el-Kasrü'1-mebnî ala havâşi'l-Muğnî'de bunu şu şekilde izah eder: Şeyh Debbâğ'ın el-İbrîz'de zikrettiği gibi Kur'an yazısı tevkifidir.4658[550] Bu durum gördüğünüz gibi ashabın bunu bilmesini geçersiz kurnaz. Çünkü onlar bunu Resulullah'tan (sav) öğrenmişlerdi. İbn Abdilhakem, Leys b. Sa'd'den şöyle dediğini rivayet eder: Arar b. As, Ömer b. Hattâb'm yanına geldi. Hz. Ömer, Mısır'da kendi yerine kimi görevli bıraktığını sordu, O da Mücâhid b. Cebr'i bıraktığım söyledi. Hz. Ömer, "Gazvân'ın kızının azatlısı!" dedi, o da "evet, o yazma bilir" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Muhakkak ki ilim, sahibini yüceltir".4659[551]

Şiirle Meşgul Olmaya Teşvikleri

İmam Nevevi, Tehzibü'1-esmâ ve'1-luğât adlı eserinin başında Arap dilinin üstün bir mevki ve yüce bir makamda bulunduğunu, Allah'ın Kitabı ve Resulullah'm sünnetinin onun vasıtasıyla anlaşıldığını kaydettikten sonra şöyle der: Anlayış sahipleri Arapça ile ilgilenmeye ve Arap şiirleri, hitabeleri, nesirleri ve onlarla ilgili diğer hususları belleyerek onu sağlamca öğrenmeye gayret gösterdiler. Soy ve yurt bakımından fasih olmaları ve dili ezbere bilmelerine rağmen bu itina ashap zamanında da vardı. İbn Abbas, Hz. Aişe ve başkaları şiir ve diyalektlerden yaygın olarak bilinenleri ezberlemişlerdi. Hz. Ömer ve oğlunun, Arapça'yı belleme

---

4656[548] Kitâbu's-Sikât, IX, 135.
4657[549] Mecmau'z-zevâid, 1,192.
4658[550] Abdülaziz ed-Debbağ, el-İbrîz, s. 101. Müellif bununla Kur'an yazısının nassa dayandığını kastetmiş ve buna da bazı kelimelerin Kur'an'da farklı yazılışlarını örnek göstermiştir.
4659[551] İbn Abdilhakem, Fütûhu Misr, s. 179; KenzÜl-ummâl, X, 253-254 (nr. 29356).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/110-111.

konusundaki aşırılıklarından dolayı çocuklarını dövmeleri ise apaçık bilinen nakillerdendir.4660[552]
Ebû Nuaym Riyâzü'l-müteallimin'de Arapça'yı dil ve gramer olarak Öğrenmeyi andıktan sonra şöyle der: "Sonra şiirden bir nebze bilmelidir. Çünkü o Arapların divanı olup sonrakilere miras olarak bırakılmış, övülmesi ve kötülenmesi baki, şerri ve hayrı mevcuttur. Şiirde şahid ve hazır, atasözü, açıklama, izah, Kur'an'ın garib lafızlarını ve Resulullah'ın (sav) sünnetinin manalarını beyan vardır". Ebû Nuaym sonra da Hz. Aişe'den müsned olarak şu rivayeti nakleder: "Şiire önem verin, çünkü o dilinizi hatadan salim kılar". Yine o eserde İbnu 1-Enbârî'nin İbn Abbas'tan naklettiği şu rivayet yer alır: "Şiir Arapların divanıdır; Allah'ın Arap diliyle indirdiği Kur'an'dan bir harf size kapalı kalınca (onu anlamaymca), Arap dilinin divanına başvurun, bunun anlamını kavramayı onda arayın".4661[553]
Ebü'l-Hasan Ali el-Hureyşî'nin Şerhu'ş-Şifâ'sında şu bilgi verilir: Şiiri araştırmak, diğer ilimler gibi sünnettir. Hatta müvelledun'un şiiri de dahil olmak üzere farz-ı kifâyeden de sayılmıştır. Bunu Suyûti Şerhu Manzumeti'1-meâni 'de zikreder.
Buhari Sahihinde, mescidde şiir okumanın caiz olduğuna dair bir başlığa yer vermiştir.4662[554] Muvatta'da da namazla ilgili bâbların sonunda, İmam Mâlik kendisine şu haberin ulaştığını nakleder: "Ömer b. Hattâb mescidin bir kenarında Butayha denilen bir revak yaptırdı ve "kim şamata etmek, şiir okumak ve sesini yükseltmek (yüksek sesle konuşmak) istiyorsa şu revaka çıksın' dedi".4663[555]
Derim: Bunun, mescide bitişik olarak ilim Öğrenenler, zikredenler, itikâfa girenler ve dünyadan eletek çekenler için medrese ve ribatlar yapılması hususunda dayanak olması sahihtir. Zamanımızda bir grup alim ashabın şiirleriyle ilgili müstakil eserler kaleme almış olup bunlardan birisi Türk'tür. Onun eserinin ilk cildini gördüm.4664[556] Hafız İbn Seyyidinnâs'm Hz. Peygamber'i öven sahabilerle ilgili müstakil bir kitap kaleme aldığı ve onda iki yüz kadar sahabiyi saydığı daha önce kaydedilmişti.4665[557]

Ensab İlmi

Ebû Hureyre'den şöyle dediği nakledilir: "Ensâbınızı (soy kütüğü), kendisiyle sıla-i rahimde bulunacağınız Ölçüde öğrenin".4666[558] Bunu Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'ta rivayet eder. Heysemi şöyle der: Bu rivayetin senedinde Ebul-Esbât Bişr b. Râfi mevcut olup hadis otoriteleri onun zayıf olduğu konusunda birleşmişlerdir. Heysemi, Resulullah'ın (sav) "Ensâbınızı, kendisiyle sıla-i rahimde bulunacağınız ölçüde öğrenin" buyurduğuna dair Alâ b. Hârice'den naklettiği hadisi tam olarak sıla-i

---

4660[552] Tehzîbü'1-esmâ, I/l, 2. Metindeki hata ve düşükler için aslına bakınız.
4661[553] krş. Kenzü'l-ummâl, III, 862 (nr. 8961).
4662[554] Buhari, Salât 68. Ayrıca bkz. Buhari, Edeb 90.
4663[555] Muvatta, Kasru's-salât fî's-sefer 93. Ayrıca bkz. I, 173.
4664[556] Bu eser Ali Fehmi Cabiç'e ait olup bu konuda bkz. I, 285.
4665[557] bkz. 1,285.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/111-112.
4666[558] Kenzü'l-ummâl, III, 358 (nr. 6926), X, 220 (nr. 29162).

rahim bahsinde vermiştir. Bu hadisi Taberâni el-Mu'ccmü'I-kebir'de rivayet etmiş olup Heysemi onun ravilerinin mevsuk (güvenilir) olduğunu söyler.4667[559]

Suyûti bu hadisi el-Câmiu's-sağir'de şu lafızla kaydeder: "Ensâbınızı, kendisiyle sıla-i rahimde bulunacağınız ölçüde Öğrenin; muhakkak ki sıla-i rahim ailede muhabbet, malda çoğalma sebebi olup eceli de geciktireceği umulur".4668[560] Suyûti bunu Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak Ahmed b. Hanbel, Tirmizi ve Hâkim'e isnad eder.4669[561] et-Teysir'de müellif, Hâkim'in bu hadis için sahih değerlendirmesinde bulunduğunu ve diğerlerinin de onu onayladıklarım kaydeder.4670[562] Onu onaylayanlardan biri de Zehebi'dir.4671[563] Heysemi şöyle der: Bu hadisin çeşitli rivayet yolları mevcut olup en kuvvetlisi Taberâni'nin Alâ b. Hârice'nin rivayeti olarak tahric ettiğidir. Bu hadis Hz. Ömer'den de rivayet edilmiş olup İbn Hazm ravileri mevsuk fakat inkıtaı bulunan bir isnadla kaydetmiştir. İbn Zenceveyh (Zencûye), Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak şu hadisi tahric eder: "Ensâbınızı, sıla-i rahimde bulunacağınız Ölçüde Öğrenin, daha öteye gitmeyin. Arapça'dan da Allah'ın Kitabı'nı bilecek kadar öğrenin, daha öteye gitmeyin"4672[564]. Zebîdi el-Ithâf ta şöyle der: Böylece, yukarıda geçen hadis ile ensâb ilminin faydasız bir ilim olduğuna dair hadis4673[565] arasında uygunluk sağlanmış olup yasaklanan husus, daha önemli olan şeyleri öğrenmekten alıkoyacak şekilde buna dalıp derinleşmektir.4674[566]

el-İsâbe'de müellif, Nahhâr b. Evs'in biyografisini vererek şöyle der: Hz. Peygamber'e ulaşmıştır. Ensâb konusunda allâme idi. öyle ki İbnü'l-Kelbî onun için "Arapların ensâbı en iyi bileni idi" demiştir. O, Muaviye'ye "Aba sana birşey söylemez, seninle konuşan onun içinde olandır" diyen kimsedir.4675[567]

"Nesep ilmi, fayda vermeyen bir ilim ve zarar vermeyen bir cehalettir"4676[568] rivayetine gelince, Hafız Feth'te şöyle der: Bu haber m e r f û olarak rivayet edilmiş olup "Lâ yesbuf'tur.4677[569] Hz. Ömer'den de rivayet edilmiş olup o da "lâ yesbuf'tar. Hafiz İbn Hazm Cemhere'sinin baş tarafında bu rivayetin bâtıl (uydurma) olduğuna dair delil getirerek e n s â b ilmini, bilinmemesi zarar veren faydalı ilimlerden saymıştır. Çünkü nesep ilminin kişilere farz olan kısmı vardır. İbn Hazm "Ensâbınızı, kendisiyle sıla-i rahimde bulunacağınız ölçüde öğrenin" sözünü Hz. Ömer'e isnadla vererek şöyle der: Ebubekir es-Sıddık, Ebül-Cehm b. Huzeyfe el-Adevî ve Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdimenâf insanların ensâbı en iyi bilenlerinden idiler.4678[570] Hz. Ömer, Ali ve Osman da bu

4667[559] Mecmau'z-zevâid, 1,192, VIII, 152.
4668[560] Kenzü'l-ummâl, III, 358 (nr. 6926).
4669[561] Müsned, II, 374; Tirmizi, Birr 49; el-Müstedrek, IV, 161.
4670[562] Münâvi, et-Teysîr, 1,451.
4671[563] bkz. el-Müstedrek, IV, 161.
4672[564] Kenzü'l-ummâl, X, 220 (nr. 29162).
4673[565] bkz. dipnot 186.
4674[566] Ithâfu sâdeti'l-müttakîn, I, 225. Bu paragrafta verilen bilginin hepsi buradan alınmıştır. Ayrıca bkz. dipnot 189.
4675[567] el-İsâbe, III, 583. Metinde Temmâm, el-İsâbe'de ise Nahhâm şeklinde geçen isim yanlıştır (bkz. İbn Hazm, Cemhere, s. 448; Zirikli, VIII, 329).
4676[568] bkz. Dipnot 186, 188.
4677[569] Bu ifade mevzu (uydurma) ve zayıf rivayet için kullanılır.
4678[570] krş. I, 299. Ensâb konusunda ashaptan zamanımıza kadar gelip geçmiş ikiyüz alim hakkında İbn Funduk'un

konuda alim idiler. Ancak biz Hz. Ebubekir, Ebü'1-Cehm ve Cübeyr'i, bütün Arapların ensabı konusundaki derin bilgileri sebebiyle onlardan önce zikrettik. Resulullah (sav) Hassan b. Sâbit'e, Kureyş ensabı konusunda ihtiyaç duyduğu bilgileri Hz. Ebubekir'den öğrenmesini emretti. Bu, "Nesep ilmi, fayda vermeyen bir ilim ve zarar vermeyen bir cehalettir" sözünü Allah Resulü'ne isnad eden kimsenin söylediğini yalanlar. Çünkü bu sözün sahih olmamasına karşılık bizim zikrettiğimiz herşey ise sahih ve meşhur olup en az hadis bilgisine sahip kimselerin bilebileceği sabit isnadlarla nakledilmiştir. Ömer b. Hattâb, Osman b. Affan ve Ali b. Ebi Talib divan lan tesbit ettiklerinde, bunu kabilelere göre düzenlemekten başka şekilde yapmamışlardı. Eğer onların e n s â b konusunda bilgileri olmasaydı bunu yapamazlardı. Böylece, zikrettiğimize aykırı bütün görüşler geçersiz olmuştur.4679[571] Bu bilgiyi, Mağrib'in nessâbesi (ensâb alimi) ve nakibül-eşrafi Ebü'r-Rebî el-Havvât'ın (Allah ona rahmet etsin) elyazısıyla yazılan bendeki Cemhere nüshasından naklettim.

Târihu'l-hulefâ'da Hz. Ebubekir'in biyografisinde şu bilgi verilir; Ebubekir es-Sıddık, Arapların ve özellikle Kureyş'in ensâbı konusunda insanların en bilgilisiydi. İbn Ishak, Yakub b, Ütbe'den, onun da ensardan bir şeyhten naklettiği şu rivayetini tahric eder: Cübeyr b. Mut'im Kureyş ve bütün Arapların ensâbı konusunda Kureyş'in en bilgilisiydi. O şöyle derdi: Ben nesep bilgisini Ebubekir es-Sıddık'tan öğrendim, o Arapların ensâbı en iyi bileniydi.4680[572]

İbn Abdilber el-İstiâb'da Abdullah b. Büreyde'ye ulaşan senediyle şu tahricde bulunur: Muaviye b. Ebi Süfyân Dağfel-'i çağırarak kendisine Arapça'dan, halkın ensâb ından ve nücumdan (astronomi) sordu. Onun alim biri olduğunu gördü ve "buları nereden belledin ey Dağfel?" diye sordu, o da şu karşılığı verdi: "Bunu, kavrayan bir kalp ve soran bir dil sayesinde belledim. İlmin felaketi, unutmaktır". Bunun üzerine Muaviye ona şöyle dedi: Yezid'e git ve ona halkın ensâbını, nücum ilmini ve Arapça'yı Öğret.4681[573] Adı geçen Dağfel, allâme ve nesep alimi Dağfel b. Hanzale es-Sedûsî eş-Şeybânî'dir. Bunu İbn Abdilber söyler.

Yazarlardan biri şöyle der: Nesep ilmi, gerçekte şahıslar ve kabilelerin nesebini bilmekten ibaret değildir. Çünkü bu, ilim demeye değmeyecek basit bir bilgidir. Nessâbeler, bu şahıs ve kabilelerin haberlerini bilirlerdi ki bu da tarihtir. Bu bilginin e n s â b ilmi diye adlandırılmasının sebebi, muhtemelen, a h b â r alimlerinin en önemli faydalarından biri kabileleri dallarına ayırmak ve aralarındaki uzaklığın çokluğuna rağmen dalları ana köklerine ilhakı bilme olan ensâb konusunda merci olmalarıdır. Onlardan bu ilimde ihtisas sahibi olup bilgilerini kendi etraflarında halkalananlara Öğretenler vardı.4682[574]

Lübâbü'l-ensâb ve'1-elkâb ve'1-a'kâb adlı eserinin başında (Kum 1410,1, 9-145) Âyetullah en-Necefî tarafından bilgi verilmiştir.

4679[571] tbn Hazm, Cemheretü'n-neseb, s. 4-5.

4680[572] Târîhu'l-hulefâ, s. 48. Yakub b.Utbe, metinde Yakub b. Anbese şeklinde geçmiştir (bkz. Tehzîbü1t-Tehzîb,XI,392).

4681[573] el-İstiâb, I, 477-479.

4682[574] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/112-115.

Asr-I Saadette Ferâiz İlminin Revaçta Olduğu Ve Allah Resulü'nün Onu Öğrenme Ve Öğretmeye Teşviki

Mâliki mezhebinin hânzı ve Mağrib'in Hattâb'ı Ebû Ali İbn Rahhâl el-Muhtasar a yaptığı büyük şerhte şöyle der: F e r â i z ilmi, kendisinde altıda bir hissesi ve diğerleri, kimlere ait oldukları, bir halden diğerine hacb ve sairenin açıklanmış olması sebebiyle Kur'anî bir ilimdir. Ashabın bu husustaki içtihad ve ihtilafları, bu konuya verdikleri önemin büyüklüğünden ileri gelmektedir. Resulullah'm (sav) teşvikte bulunması bu konuda yeter. İbnü'l-Arabî ve Seytâni'nin belirttiklerine göre feraizin farz-ı kifâye olduğu icmaen sabittir.

Derim: İbn Mâce ve Hâkim, Ebû Hureyre'den şöyle dediğini tahric ederler: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ferâizi Öğrenin ve insanlara öğretin. Ferdiz, ilmin yarısı olup unutulacaktır. O, ümmetimden çekilip alınacak ilk ilimdir".4683[575] Hadisin senedinde Hafs b. Ömer mevcut olup metruktür. Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: "Ferâiz ile Kur'an'ı öğrenin ve insanlara öğretin. Ben (aranızdan) geçip gideceğim. İlim de kalkacak (mensupları ölecek) ve fitneler ortaya çıkacak. Öyle ki iki kişi bir miras hissesinde anlaşmazlığa düşecekler ve aralarında hüküm verecek birini bulamayacaklardır". Bunu Tirmizi Ebû Hureyre'den tahric etmiş olup onda " ı z d ı r a p " bulunduğunu söyler.4684[576]

Bu hadisin aynısı Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Hâkim'in eserinde tbn Mesud'dan nakledilmiştir.4685[577] Dârimi de el-Câmi'in başında "alimlere uyma bâbı'nda tahric etmiştir.4686[578] F e r â i z kelimesinin tekili olan fariza "...Allah'tan bir farizadır" (Nisa 4/11) âyetinde geçer.

Şirâzi el-Elkâb'da ve başkaları bunun aynısını tahric ederler, el-Câmiu'l-kebir'e bakınız.4687[579] Dârimi'nin Müsned'inde Hz. Ömer'den şu rivayet tahric edilir: "Kur'an'ı Öğrendiğiniz gibi ferâizi, lahm (irabı) ve sünnetleri öğrenin". Dârimi yine Hz. Ömer'den şu tahricde bulunur: "Ferâizi öğrenin, çünkü o sizin dininiz cümlesindendir". Abdullah'tan da şu tahricde bulunur: "Kur'an'ı ve ferâizi öğrenin; olur ki kişi daha önce bildiği bir ilme muhtaç hale gelir veya onu bilmeyen bir topluluk kalır". Sonra Ebû Musa'dan şu tahricde bulunur: "Kim Kur'an'ı bilir de ferâizi bilmezse, yüzü olmayan başa veya yüzsüz kimseye benzer". Hasan'dan da şu tahricde bulunur: "Sahabiler Kur'an, ferâiz ve menâsiki (hacla ilgili hükümler) öğretmeye4688[580] rağbet ederlerdi". Yine Abdullah'tan şu tahricde bulunur: Kim Kur'an'ı okursa ferâizi de öğrensin. Bir bedevi ile Karşılaştığında o kendisine "ey muhacir, Kur'an'ı okur musun?" der. Eğer, "evet" derse, bedevi ona "ferâiz biliyor musun?" der, eğer "evet" derse bu, bir fazlalık ve hayırdır. Eğer "hayır" derse, bedevi şöyle der: "ey muhacir, bana

---

4683[575] İbn Mâce, Ferâiz 1; el-Müstedrek, IV, 332. Her iki kaynakta da "insanlara" kelimesi mevcut olmayıp bunun için bkz. Kenzü'l-ummâl, X, 166 (nr. 28862).

4684[576] Tirmizi, Ferâiz 2; el-Müstedrek, IV, 332.

4685[577] el-Müstedrck, IV, 333.

4686[578] Dârimi, Mukaddime 24.

4687[579] Suyûti, Câmiu'l-ahâdîs, III, 609 (nr. 10462).

4688[580] Metinde "öğrenmeye" şeklinde geçmiştir.

üstünlüğün nedir?".4689[581]

Ukbâni'rûn Tuhfetü'n-nâzır'ında el-Müstahrece'nin "cami" bölümünden naklen şu bilgi verilir: Bana ulaştığına göre İbn Mesud şöyle derdi: "Sizden biriniz ferâiz, haccm uygulaması ve talak konusunda hüküm veremezse, onun bâdiye halkına (bedeviler) ne üstünlüğü olur?".4690[582] İbn Rüşd şöyle der: Bunun anlamı açıktır. Çünkü bâdiye halkı bilgisiz olup şehir halkının onlara üstünlüğü ancak dini konulardaki bilgileridir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir" (Mücâdile 58/11).

İbnü'l-Arabi Ahkâm'da şöyle der4691[583]: Ferâiz ilmi ashabın nazarında en yüce ilim ve en büyük tartışma konularıydı. Resulullah (sav), faydasının büyüklüğünü takdir etmede mübalağa ve elde etmeye insanları teşvik için onu "ilmin yarısı" diye adlandırmıştır. Sanki o şerefiyle, öğrenilen bütün ilimlerin yarısına denktir. Mâlik'in talebeleri onun şöyle dediğini naklederler: Kişi ferâiz, nikâh, talak ve yeminlerle ilgili konularda hüküm vermedikçe alim müftü sayılmaz. İbnü'l-Arabi şöyle der: Bu, anılan esasların dindeki önemi ve müslümanlar arasında yaygın olarak meydana geldiğine işarettir. Matîtî Nihâye'sinde4692[584] bazı hadisleri zikrettikten sonra şöyle der: Ashap ve tabiinden bir grup alim ferâiz öğretimine teşvikte bulundular. Sebte'de mukim olan Ebû Ishak İbrahim b. Ebubekir et-Tilimsânî el-Vaşkî (Allah ona rahmet etsin) ferâize dair meşhur r e c e z inde4693[585] şöyle der:

Bize peygamber oldu Muhammed Mustafa
En doğru yola ulaştıran insanları
Açıkladı helâli ve haramı
Belirledi hadleri ve hükümleri
Teşvik etti de etti feraiz ilminin öğrenimini
Allah'ın salâtı olsun üzerine onun
Buyurdu bu konuda "onu öğrenin,
Sonra öğretin onu hepsine insanların".
Kıldı onu yarısı ilimlerin
O değer bakımından en yücesidir ilimlerin
Ve zaruridir hiç şüphesiz
Onu edinmeyi kendime farz bilirim
Çünkü olmaz zaman olmaksızın
Bir mirasçı insanlar içinde veya miras bırakan

İmam Ebû Yusuf Yakub b. Musa es-Seytânî4694[586] bunun şerhinde şöyle der: Hz. Peygamber'in "Ferâiz ilmin yarısıdır"4695[587] sözü, benzeri diğer

---

4689[581] Bu rivayetlerin hepsi için bkz. Dârimi, Ferâiz 1.
4690[582] bkz. İbnü'l-Arabi, Ahkâmü'l-Kur'ân, I, 331.
4691[583] krş. Age., I, 330.
4692[584] Ali b. Abdullah el-Matîtî (ö. 570/1174), en-Nihâye ve't-tamâm fî ma'rifeti'l-vesâik ve'1-ahkâm (Kehhâle, VII, 129;Suppl., I, 661).
4693[585] İbrahim b. Ebûbekr el-Vaşkî et-Tilimsânî'nin bu eserinin adı el-Manzûmetü't-Tilimsâniyye'dir (ed-Dibâcü'1-müzheb, s. 90-91; Ta'rifü'l- halef, s. 13-14; Suppl., I, 666). Metinde Raski, bazı kaynaklarda Vakşi şeklinde geçen nisbesi yanlıştır (krş. el-Lübâb, III, 367).
4694[586] Brockelmann'ın Yakub. b. Musa el-Bustânî (es-Sebtâni?) şeklinde kaydettiği bu isim (Suppl., I, 666) Ahmed baba tarafından Yakub b. Abdullah es-Seytâni olarak zikretilmiştir (Neylü'l-ibtihâc, s. 349).
4695[587] Kenzü'I-ummâl, X, 166, (nr. 28862).

ilimlere karşı onu te'kide ve onlara karşı üstünlüğüne delalet eder. Hz. peygamber, ferâizin bu üstün dereceye sahip olmasından dolayı da insana onu elde etmek için gayret sarfetmesini, elde ettikten sonra da bütün insanların hizmetinde kullanmasını emretti. Hz. Peygamber'in "O, ilmin yarısıdır" sözüyle ilgili olarak iki soru sözkonusu olur. ŞÖyleki Resulullah (sav) f e r â i z le ilgili olarak "O, ilmin yarısıdır" ve ayrıca "Güzel soru sormak ilmin yarısıdır"4696[588] buyurmuştur. Halbuki bir şeyin ikiden fazla yarısı olamaz. Geride kalan ilimlerin sayısı ise bu ikisinden kat kat fazladır. İkinci soru ise sudun Feraizle ilgili meseleler, fıkıh dışındaki diğer şer'i ilimlerin meseleleri bir tarafa, fıkıh meselelerine nisbetle bile onda bir oranı karşılamaz. İlk soruya iki yönden cevap verildi. Birincisi şudur: Hz. Peygamber'in "Güzel soru sormak ilmin yarısıdır" sözü, soru soran ve soru sorulan açısından, diğer hadis ise f e r a i z in öteki ilimlerle ilgisi bakımından sözkonusu edilmiştir. İkisi belli bir hususta varid olmuş değildir. İkincisi şudur: Bu söz ferâize teşvik konusunda, üstünlük ve mübalağa bakımından mecaz ifade eder. Resulul-lah'ın (sav) "Hac, Arafat'tır"4697[589], "Üzüntü yaşlılığın yarısı, tedbir yaşamanın yarısı ve sevgi de aklın yarısıdır"4698[590] sözleri de bunun gibi olup burada sözko-nusu edilen hususların nisbet edildikleri şeyler bakımından taşıdıkları önem ve üstünlüğe dikkat çekmeyi ifade eder. Karâfi şöyle der; Bu soru, fazla bilgili olmayan bir f e r â i z alimine soruldu, verecek cevap bulamadı. Yukarıda sözkonusu edilen ikinci soruya da iki şekilde cevap verildi. Birincisi şudur: F e r â i z ilmi, muhtevası bakımından küçük olduğu halde başkalarından daha çok kendisine ihtiyaç duyulan büyük fayda taşıyorsa, bu durumda, kendisinden daha çok mesele ihtiva eden başka ilimlere denk olur. Bu husus mahsûsâtta (duyularla kavranan şeyler) çokçadır. İkincisi şudur: İnsanın yapmakla emrolunduğu şeyler, biri hayatta diğeri ölüm sonrasıyla ilgili olmak üzere iki kısımdır. F e r â i z , bu açıdan bakılınca yarım sayılır. Buna karşı da, ölümden sonra hakkında dini hüküm sözkonusu olan hususların yalnız ferâiz değil, nazarî ve malî vasiyetlerle cenazeye dair meseleler de olduğu söylenerek itirazda bulunulmuştur. Bu itiraza şu şekilde cevap verilmiştir: Bunlardan sözedilmesinin farzın hakkı ve bunların ferâiz cümlesinden olduğunu kabul ediyoruz. Yahut şöyle denir: Vasiyet ölüm sonrasına yönelik olmayıp ölüm sonrasıyla ilgili olan yalnız onun infazıdır. Meydana gelmesi ise ölümden öncedir. Ayrıca, mirasın aksine, her durumda gerekli de değildir. "Kitâbü'l~Cenâiz"de bulunan konular ise dirilerle alakalıdır. Buna karşı da şu itiraz ileri sürülmüştür: F e r â i z i öğrenmek yaşayan kimseye yönelik bir husus olup ölüye ne yapılacağı ve ölüyle ilgili konularda muhatap yaşayan4699[591] kimselerdir. Bütün bu yorumlar zorlamadan ibaret olup Hz. Peygamber'in bu sözünün, "Hac, Arafat'tır" ve benzeri sözleri gibi mübalağa maksadıyla söylendiğini ifade etmek en uygun olanıdır. Öyle

---

4696[588] Kenzü'I-ummâl, X, 238 (nr. 29262). Ayrıca bkz. dipnot 537.
4697[589] Ebû Davud, Menâsik 68; Kenzü'I-ummâl, V, 63 (nr. 12061), 64 (nr. 12065).
4698[590] Kenzü'l-ummâl, III, 49 (nr. 5435), XVI, 114 (nr. 44100).
4699[591] Metinde "hay" (yaşayan, diri) kelimesi, burada ve yukarıda "hak" şeklinde geçmiştir.

sanıyorum ki Karâfi'nin söylediğini görmeyen müteahhirin ulemadan biri şöyle der: Bu ilimle uğraşanların çoğu, ferâiz ilminin üstünlüğüne Ebû Hurey-re'den nakledilen hadisi4700[592] delil göstermişlerdir. Bunlar, sözkonusu hadiste geçen "ferâiz" ifadesini, mirasçının hissesi anlamındaki "farz" şeklinde yorumlamışlardır. Ancak anlaşılan, bunun uzak bir yorum olduğudur. Hadiste kastedilen şey ibadet, muamelat ve diğer hususlardaki "teklifi farzlar" olup bu anlamda ferâizin ilmin "yarısı" ve "üçte biri" oluşu da sahih olur. O sonra da ikinci itirazı kaydederek şöyle der: Hadiste geçen "ferâiz'ıfa-desinden ne kastedildiği bellidir. Çünkü ferâizin özel ilim dalı anlamında kullanılışı ve onunla mirasçıların hisselerinin kastedilişi, ilim dalları ve terimlerin ortaya çıktığı sırada fukahanın ortaya koyduğu bir terimdir. İslam'ın ilk zamanlarında ise sadece sözlükte "takdir ve kesinlik" anlamına gelen "farz"dan müştak olarak genel anlamı çerçevesinde kullanılıyor ve belirttiğimiz gibi kayıtsız şekilde kullanıldığında bundan yalnız bütün farzlar kastediliyordu. Bu da ferâizin şer'î bakımdan ifade ettiği anlam olup kendi zamanlarında kastedilen manadan başkasına yorumlanmaması gerekir ki bu da onların maksatlarına en uygun olanıdır. Yukarıda sözü edilen müteahhirin alimin söyledikleri bunlar olup onun sözlerinden, ferâiz alimlerinin, hatta yalnız bir kısmının sözkonusu hadisi esas alıp onunla yetindikleri anlaşılmaktadır. Oysa durum böyle olmayıp İbn Mâce, muhaddisler, fakihler, müfessirler ve noterlerin birçoğu bu hadisi lafız veya manasıyla "Kitâbu'l-Ferâiz"in başında kaydetmiş ve ardından da ashap ve tabiinden buna delâlet eden â s â r ı (haber, rivayet) zikretmiştir. Bu rivayetlerde "ferâiz" ifadesi geçmektedir ve hepsi de bunu "mirasçıların hissesi" şeklinde anlamış olup onlar kelimenin sözlük ve şer'î anlamı konusunda berikinden daha bilgiliydiler. Ebû Yusuf es-Seytânî'nin sözü burada bitti.

Derim: Seytâni'nin "müteahhirin ulemadan biri" sözüyle kastettiği kimse Veliyüddin İbn Haldun olup zikredilen hususları el-Iber mukaddimesinde ele almıştır4701[593]. Şeytânı de onunla birlikte selef alimlerinden mirasla ilgili konu başlıklarında bu hadisi ananları araştırmıştır. Bu konuda İmam Tirmizi'yi anmak yeter. O ferâizle ilgili konu başlıkları açar ve sonra "Kim bir mal bırakırsa, malın onun varislerine ait olduğuna dair hadisle ilgili bâb"4702[594], ikinci olarak da "Ferâizi öğretmeye dair hadisle ilgili bâb"4703[595] başlığına yer verir ve konuyla ilgili sözkonusu hadisi zikreder. İbn Mâce ve başkaları da bunun gibidir. Buhari'nin çağdaşı Ebû muhammed ed-Dârimi'yi anmak da yeter ki o Müsned'inde "Kitâbü'l-Ferâiz" başlığına yer vererek bu konuda ashaptan birçok rivayet zikretmiştir. Biz bunları, konunun başında verdik. Bu da miras ilmi için "ferâiz ilmi" tabirinin çok eskiden beri kullanıldığı hususunda en büyük delildir.

İbnü'l-Esir'in en-Nihâye'sinde İbn Ömer'in rivayet ettiği "ilim üç şey olup

4700[592] bkz. dinpot 537.
4701[593] Mukaddime, s. 418.
4702[594] Tirmizi, Perâiz 1.
4703[595] Tirmizi, Ferâiz 2.

bunlardan biri (Kitap ve Sünnete göre) denkleştirilmiş (yahut bunlardan çıkarılmış) bir miras hissesKni bilmekten ibaretidir" hadisiyle ilgili olarak şu bilgi verilir: Bununla, Kitap ve Sünnette zikredilen pay ve hisselere uygun şekilde paylaştırmada adaleti kastetmiştir. Şöyle de denmiştir: Kitap ve sünnette hakkında nas bulunmasa bile Kitap ve sünnetten çıkarılmış olmasını kastetmiştir ki böylece nassa uygun olmuş olur. Şöyle de denmiştir: "Adil fariza", müslümanların üzerinde ittifak ettikleridir.[4704][596]

Hocalarımızdan bazıları İbn Haldun'un görüşünü red mahiyetinde şöyle dediler: Nesâi'nin rivayetinde hadisin sonundaki "öyle ki iki kişi miras hissesinde anlaşmazlığa düşecekler ve aralarında hüküm verecek birini bulamayacaklar"[4705][597] ifadesi, Allah Teâla'nın "Allah'tan bir farizadır" (Nisa 4/11) sözü, diğer hadisteki "Sizin, ferâizi en iyi bileniniz Zeyd b. Sabittir"[4706][598] ifadesi İbn Haldun'un görüşünün gerçeğe uzak olduğunu ortaya koymakta, diğerlerinin görüşünü desteklemektedir. Onun ferâizle ilgili olarak "fukahamn ortaya koyduğu bir terimdir" sözü ise kabul edilir değildir.

Münâvi de et-Teysir'de hadisi iki ihtimal çerçevesinde zikrederek şöyle der: Burada " ferâiz" den kastedilenin miras ilmi olduğu söylendiği gibi, hadiste ferâizle birlikte Kur'an'ın da anılmış olduğu karinesinden hareketle bunun, Allah'ın kullarına farz kıldığı şeyler olduğu da söylenmiştir.[4707][599] Mecmau bihâri'l-envâr müellifi de İbn Haldun'un görüşüne meyletmiş olmakla birlikte böyle yapmıştır. Doğrusunu en iyi Allah bilir. Dahası var; ben Şeyh Ebû Ali İbn Rahhâl'in el-Muhtasar şerhinde Seytâni'nin sözünün ardından şöyle dediğini gördüm: "İbn Haldun'un söylediği doğrudur. Gerçeği Allah bilir. Hadisten kastedilen, vaciplere önem vermeye teşviktir. Vacipler menduba nisbetle ilmin yarısıdır. Haramları terk vacip, mekruhu terk de menduptur. Caize gelince, usul alimlerinin onunla ilgili olarak söylediklerini bilirsin. Seytâni'nin işaret ettiği rivayetlere gelince, onlardan hüküm çıkarmak için sahih olmaları şartı vardır. Buna da muhaddislerden mütehassıs kimseler karar verir. Bunu anla".

Bu iddia, bilindiği üzere Dârimi, İbn Mâce ve diğer alimler tarafından sözkonusu hadisle ilgili olarak mirasa dair bölümlerde başlık açılmasıyla geçersiz kılınmıştır. Hüküm çıkarmak ise, üzerinde ittifak edilen bir husus olduğu üzere bazan da hasen hadisle olur. Evet, Ebû Ali İbn Rahhâl şöyle der: "Güzel soru sormak ilmin yarısıdır"[4708][600] hadisinde ilimden kastedilen, doğrusunu Allah bilir, Şeytani ile muttali olduğum başka alimler işaret etmeseler de, kendisiyle ilgili olarak soru sorulan ilimdir. Bir kimsenin bir alime "vitrin hükmü nedir, vacip mi mendup mu?" diye sormasında olduğu gibi. Alim de sözgelimi ona şöyle der: "o vaciptir" veya "o menduptur". Böylece soran kimsenin sorusu, hakkında cevap verilen ilmin yansı olur. Çünkü onun soru sorması ve alimin cevabıyla bu hüküm

---

[4704][596] en-Nihâye, III, 191. Ayrıca bkz. dipnot 187, 188.
[4705][597] bkz. dinpot 538, 539.
[4706][598] bkz, dipnot 179, 183.
[4707][599] et-Teysîr, I, 451-452.
[4708][600] bkz. dipnot 537, 550.

ortaya çıkmış olur. Şöyle ki o soru sormakla, cevap verenin cevap vermesine yardımcı olmuştur. Soran için yalnız tasavvur yönü, cevap veren alim için de yalnız tasdik yönü sözkonusudur. Dilersen "soran kimse suret", "alim hükümdür" de diyebilirsin. Dilersen "soran, hüküm için mahal hazırladı", "alim de hükmü bu mahalle indirdi" de diyebilirsin. Bu hadisten bizim anladığımız budur. Fetva vermek durumunda kalan kimse, güzel soru sormanın değerini bilir. Şöyle ki Allah Resulü'nün de (sav) belirttiği gibi, özellikle soru soran kimse zeki birisiyse sorusunda, cevap verecek olanı aklına gelmeyen şeylere yöneltecek hükümlere genel çerçevede işarette bulunur.
İbn Rahhâl'in bu açıklaması güzel bir açıklamadır.[4709[601]]

Hulefâ-Yı Râşidin Devrinde Hesapla İlgili Konularda Kendilerine Başvurulanlar

İmam Ebû Yusuf es-Seytânî Şerhu't-Tilimsâniyye'de bir uyan başlığı açarak şu bilgiyi verir: Miras ilminde ihtiyaç duyulan hususlardan biri de hesap ilmidir. Kişinin payları tespitteki iktidarı da hesaptaki gücü ölçüsünde olur. Eğer hesap bilmeyen bir fakih ise f e r â i z le ilgili işlemleri yapamaz. Üstesinden gelebileceği olanca iş, avamdan birinin aklıyla kavrayabileceği türden basit paylardır. Hz. Ömer'den nakledildiğine göre, ona bir miras payı sorulmuş o da "Said b. Cübeyr'e sorun; o da bu konuda benim bildiğim kadarı biliyor, ancak o hesapta benden daha bilgilidir" demiştir. Anlaşıldığına göre Hz. Ömer hesap bildiği halde konuyu Said'e havale etmiştir. Çünk selef alimleri kendilerine bir soru sorulduğunda onu başkasına havale ederlerdi. Bazan da bu, her biri arkadaşına havale ederek bir grup arasında dolaşır ve hatta bazı durumlarda ilk önce kendisine sorulan kimseye döner gelirdi.
İmam İbn Kunfuz el-Kısmıtinî'nin, İbn Ebi'r-Ricâl'in astronomiye dair manzumesine yaptığı şerhte[4710[602]] şu bilgi verilir: İmam Fahreddin'e "sahabiler matematik ve geometri ilminin incelikleri konusunda derin bilgi sahibi değillerdi" dediğinden dolayı karşı çıkılmış ve Şihâbüddin de "bu, ashabın durumuna vakıf olanlar katında bilinen hususa aykırıdır" demiştir. Şa'bi şöyle der: "Ben Ali b. Ebi Tâlib'den daha iyi hesap bileni görmedim." Başkası da şöyle der: "O, Sıfîîn olaylarım Allah Teâla'nm "Hâ mîtn, ayn sin kâf (Şûra 42/1) sözünden çıkarmıştı". Ashabın, ilimlerin inceliklerine dair bu ve diğer durumları bilinmektedir.
Karâfi'nin el-Furûk'unda (II, 240) şu bilgi verilir: Hesapla alakalı nadir fıkhi meselelerden biri de Ali b. Ebi Tâlib'le ilgili olarak anlatılan şu meseledir: Şöyle ki birinde beş, diğerinde de üç ekmek bulunan iki kişi oturup ekmek yediler. Üçüncü biri de yanlarına oturup onlarla birlikte yemeye başladı. Yemek bittikten sonra bu adam onlara sekiz dirhem vererek "bunu, her-birinizden yediğim ölçüde aranızda paylaştırın" dedi.

4709[601] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/115-120.
4710[602] bkz. El, 688, 844.

Üç ekmeği olan şöyle dedi: "O, yediğinin yarısını benim ekmeğimden yarısını da senin ekmeğinden yedi; bana yansını, dört dirhemi ver". Diğeri de ona şöyle dedi: "Sana üç dirhemden fazlasını vermem. Benim beş ekmeğim olduğundan ben beş dirhem, senin de üç ekmeğin olduğundan sen de üç dirhem alacaksın". Üç ekmeği olan, şeriatın karar vereceğinden başkasını kabul etmeyeceğine yemin etti. Hz. Ali'ye duva açtılar; O, üç ekmeği olana bir, beş ekmeği olana ise yedi dirhem verilmesine hükmetti. Üç ekmeği olan kimse bundan yakındı. Hz. AH ona şöyle dedi: "Ekmekler sekiz tane, siz de üç kişisiniz.-Her biriniz üç ekmekten, bir ekmeğin üçte biri kadar eksik yemişsiniz. Bu durumda senin üç ekmeğinden geriye yalnız bir ekmeğin üçte biri kalmış olup diğer adam se-ninkinden ancak bu kadarını yiyebilmiştir. Senin arkadaşın da kendi ekmeğinden üç ekmekten bir ekmeğin üçte biri kadar azını yemiştir. Onun beş ekmeğinden ise geriye iki ekmek ve bir ekmeğin üçte biri kalmıştır. Bu da dirhem sahibinin yediği olarak yedi tane üçte bir eder. Sonuç olarak adam se-ninkinden bir ekmeğin üçte birini, onunkinden ise bunun yedi katını yemiştir. Dolayısıyla sen bir dirhem o da yedi dirhem haketmiştir". Bu, fetva veren fakih ve hüküm veren hakimin muhtaç olduğu fıkhı bir mesele olup gördüğünüz gibi ancak ince bir hesapla bilinebilir.[4711[603]]

İbn Asâkir, Abdurrahman b. Ebi Amire el-Muzenî'den şu tahricde bulunur: Hz. Peygamber, Muaviye için şöyle dedi: "Allahım ona Kitab ve hesabı öğret. Onu azaptan koru".[4712[604]] İbnü'n-Neccâr da İrbâz'dan şu rivayeti tahric eder: Resulullah'ı (sav), Muaviye için "Allahım ona Kitab ve hesabı öğret, onu azaptan koru"[4713[605]] derken duydum.

Medine tü'1-ulûm'da müellif, hesab-ı ukûd 'dan sözederken Şöyle der: ukûddan maksat parmakların bağlanmasıdır. Teşehhüdde elin uyluklar üstüne nasıl konulacağına dair hadiste "Hz. Peygamber (parmaklarım) elli beş şeklinde bağlardı"[4714[606]] diye geçtiği üzere ashap bu ilmi uygulamaktaydı. Bununla, elli beşin konulusu şekli değil de parmakların konuluş şekli kastedilmiş olup o da baş parmakla şehadet parmağı dışındakilerin bağlanması, baş parmağın şehadet parmağıyla birlikte, onun altına gelecek şekilde salıverilmesidir.[4715[607]] cs-Şerhu'1-celi alâ beyteyi'l-Mevsilî'ye bakınız.[4716[608]]

Avrupalıların Arap Rakamlarını Araplardan Almış Oldukları Ve Bu Rakamların Avrupa'ya Hz. Ali Zamanında Girdiği

Bunu Şihabüddin el-Mercâni Vefîyyet'te (s. 33) şöyle diyerek belirtir: Arap rakamları onların memleketlerine 40 (660) yılında Hz. Ali'nin halifeliği sırasında girdi.[4717[609]]

4711[603] el-Purûk, II, 240. Metindeki düşüklükler aslından tamamlanmıştır.
4712[604] Kenzü'l-ummâl, XIII, 588 (nr. 37511).
4713[605] Mecmuu'z-zevâid, IX, 356; Kenzü'l-ummâl, XI, 749 (nr. 33656).
4714[606] Müslim'in rivayetinde (Mesâcid 115) bu rakam elli uç olarak geçmektedir Ayrıca bkz. ibn Âbıdin, Reddü'l-Muhtar, I, 508-509.
4715[607] bkz. Miftâhu's-saâde, I, 394.
4716[608] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/120-122.
4717[609] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/122.

Kendisinden İlim Tahsil Etmede Kureyşliyi Başkasına Tercih Etmeleri

Cem'u'l-cevâmi'de İbn Ebi Şeybe ve İbn Cerir'in, İbn Ebi Hasme'den naklettikleri şu m e r f û rivayet kaydedilir: "Kureyş'ten öğrenin, ona öğretmeyin. Kureyş'i öne alın, geriye bırakmayın. Kureyş'e mensup olanın, başka iki kişi kadar kuvveti vardır".4718[610] Münâvi et-Teysir'de bunu "şecaat, görüş ve ihtiyatla" sınırladı. O, "ona öğretmeyin" ifadesini de bu hususlarla kayıtlayarak "çünkü o bu konularda bilgi sahibidir" der.4719[611] Öğrenim konusunda zahiren anlaşılan ise onlar tarafından bilinen konularda genellik olup bu şeyleri onlardan öğrenmek daha iyidir. Çünkü onlar hilafet evi, vahyin indiği yer, reislik ve yöneticilik kaynağıdırlar. Deylemi Müsnedü'l-fîrdevs'te İbn Ömer'den şu merfû rivayeti tahric eder: "İlmi şeref ehline sorun, eğer onlar katında bir ilim varsa onu yazın, onlar yalan söylemezler".4720[612]

İlm-i Nücum'u (Astronomi) Öğrenmeyi Emr

Ebû Nuaym Ravdu'l-müteallimin'de İbn Ebi Evfa'dan şu tahricde bulunur: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın kullarının en hayırlıları, Allah'ı zikir (ibadet) için güneşi, ayı, yıldızları ve hilâlleri gözetleyenlerdir". Sonra isnadı Ebu'd-Derdâ'ya varan ve onda mevkuf olan şu rivayeti nakleder: "Allah'ın kullarından Allah'a en sevimli olanlar Allah'ı sevenler ve Allah'ı insanlara sevdirenler; güneşi, ayı, yıldızları ve hilâlleri Allah'ın zikri için gözetleyenlerdir". Sonra İbn Ömer'e varan senediyle şu merfû rivayeti kaydeder: "Ensabınızı, kendisiyle sıla-i rahimde bulunacağınız ölçüde, yıldızlan da karanlıkta yolunuzu bulacağınız kadar öğrenin".4721[613] Beyhaki ve Mukaddesi de îbn Ebi Evfâ'ya ulaşan senedleriyle ondan şu merfû riva yeti tahric ederler: "Allah'ın kullarının en hayırlıları, Allah'ı zikir için güneşi, ayı, yıldızları ve hilâlleri gözetleyenlerdir".4722[614] Ebû Nuaym sonra senedi Ebû Hureyre'ye ulaşan şu mevkuf rivayeti kaydeder: "Dikkat edin, ümmetin en hayırlıları, namaz vakitleri için güneşi gözetleyenlerdir". Suyûti her iki el-Cami'de4723[615], İbn Ömer'den rivayet edilen şu merfû hadisi kaydeder: "Yıldızları, yeryüzü ve denizin karanlıklarında kendileriyle yolunuzu bulacağınız ölçüde öğrenin, daha Ötesine geçmeyin".4724[616] Bu rivayeti İbn Merdûye'nin Tefsir'inde, Hatîb'in de Kitâbu'n-Nücûm'da naklettiğini belirten Suyûti, el-Câmiu'1-kebir'de ise bunu Ebu'ş-Şeyh4725[617] ve Deylemi'ye is-nad eder.

4718[610] Kenzü'l-ummâl, XII, 25 (nr 33808).
4719[611] et-Teysîr, I, 452.
4720[612] el-Firdevs, II, 306 (nr. 3384).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/122-123.
4721[613] Câmiu'l-ahâdîs, III, 611 (nr. 10473); Kenzü'l-ummâl, X, 219 (nr. 29161).
4722[614] et-Teysîr, I, 318; Kenzü'l-ummâl, VII, 683 (nr. 20902).
4723[615] el-Câmiu'1-kebîr ile el-Câmiu's-sağîr kastedilmiştir.
4724[616] et-Teysîr, I, 452; Kenzü'l-ummâl, X, 142 (nr. 28721), 217 (nr. 29153).
4725[617] Metinde İbnü'ş-Şeyh şeklinde geçmiş olup doğrusu Ebu'ş-Şeyh olmalıdır.

Münâvi şöyle der: 'Yıldızları öğrenin", Yani onların hükümlerinin ilmini. Çünkü bu mutlaka olması gerek zaruri bir husustur. Münâvi, "daha ötesine geçmeyin" ifadesiyle ilgili olarak da şöyle der: Yani bundan ötesiyle ilgilenmekten sakının. Çünkü müneccimlik, kehânete götürür. Öğrenmesine müsade edilen ise tesir etme ilmi değil, kolaylık sağlama ilmidir.[4726[618]]

Suûdu'l-metâli'de şu bilgi verilir: İlm-i felek1 (astronomi) farz-ı kifayedir. Namaz vakitlerinin onunla bilinmesinden dolayı farz-ı ayın olduğu da söylenmiştir. İlm-i f e 1 e k 'in faziletiyle ilgili âyet ve hadisler vardır. Allah Teâla şöyle buyurur: "Güneşi ışık, ayı nur yapan; yılların sayısını ve (vakitlerin) hesabı (nı) bilmeniz için aya konaklar düzenleyen odur" (Tunus 10/5). Yine şöyle buyurur: "Karanın ve denizin karanlıklarında yolu bulmanız için size yıldızlan yaratan odur" (En'âm 6/97). Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Vakti Öğrenin, bazısı diğerlerine haber verenler gibi olmayın". Ayette geçen "yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için" ifadesine gelince, "sinin" (yıllar) "serce"nin çoğuludur. Bu da Arabî veya Kıptî yılı olur. Arabi olan da ya hilâli veya kamerî-hesâbî olur. Kıptî olan ise şemsîdir. Suûdu'l-metâli müellifinin sözleri burada bitmiş olup o esere bakınız.

Hanefi imamlardan el-Hidâye müellifi, Muhtârâtü'n-nevâzİl adlı eserinde şöyle der: İlm-i nücûm'a gelince, o bizatihi "hasen" (güzel) olup "mezmûm" (kötülenmiş) değildir. Bu ilim iki kısım olup biri "hesâbî"dir. Bu hak (gerçek, meşru) olup Kur'an'da sözü edilmiştir. Allah Teâla şöyle buyurur: "Güneş de ay da hesap ile (cereyan etmekte)dir" (Rahman 55/5). Yani onların seyri hesap iledir. Yıldızların seyri ve feleklerin hareketlerinden Allah'ın kaza ve kaderine inananak olaylarla ilgili hükümler çıkarmak caizdir. Bu, Allah'ın kazasına inanarak doktorun sıhhat ve hastalık hakkında hüküm vermesine benzer. Fakat bununla gaybı bildiğini iddia edecek olursa küfre sapmış olur.

Hafız Hatib el-Bağdâdî'nin Kitâbü'1-Kavl fi Umi'n-nücûmi'l-mahmûdi minhu ve'1-mezmûm adlı bir eseri olup İbn Süleyman er-Rûdânî tarafından Sılada zikredilmiştir.[4727[619]]

Atıcılık Ve Yüzmeyi Öğrenmeyi Emretmeleri

Buhari Sahih'te "Atışa, yani okla v.s. atmayı öğrenmeye teşvik babı" başlığına yer vererek orada Allah Teâla'nın "Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın" (Enfâl 8/60) buyruğunu zikreder.[4728[620]] İbn Hacer Fet-hu'1-Bârî de şöyle der: Bu âyette geçen "kuvvef'in "atış" olduğu şeklinde yorum yapılmış olup bu husus Müslim'in Ukbe b. Amir'den rivayet ettiği hadiste[4729[621]] geçer ki lafzı şöyledir: Resulullah'ı (sav)

[4726[618]] et-Teysîr, I, 452.

[4727[619]] Bu eserde ra, ayn, kâf, kef ve nûn harflerinde sözkonusu esere rastlanmamıştır. Hatib'ın Risale fi ilmî'n-nücûm: Heli'ş-Şürûu fîhi mahmûdün ev mezmûm adıyla zikredilen eseri bu olmalıdır, (bkz. GAS, VII, 29; EL IV, 1112).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/123-124.

[4728[620]] Buhari, Cihâd 78.

[4729[621]] Müslim, İmâre 167; Ebû Davud, Cıhâd 23.

minberde şöyle derken duydum: "Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın; (âyetini okudu ve şöyle buyurdu:) dikkat edin kuvvet, atmaktır". Resuİullah bu (son sözünü) üç kez tekrarladı.[4730[622]] Beyzâvi şöyle der: Resuİullah (sav), muhtemelen atış en kuvvetlisi olduğu için onu Özellikle anmıştır.
Ebû Davud, Ukbe'den şu m e r f û rivayeti nakleder: "Allah bir tek okla üç kişiyi cennete sokar; yapımında yalnız hayrı uman yapımcısını, atıcısını ve atıcıya oku (getirip) vereni. Atış yapın, binin; atmanızı binmenizden daha çok severim".[4731[623]] Bu hadiste şu ifade de geçer: "Kim atıcılığı, öğrendikten sonra ondan yüz çevirerek terkederse, bu nankörlük ettiği bir nimettir". Müslim'de de şu rivayet nakledilir: "Kim atıcılığı öğrenir de sonra terkederse bizden değildir veya isyan etmiştir".[4732[624]] Übbi şöyle der: Bunun manası "bize bağlı ve bizim zümremize dahil değil" demektir. Nevevi şöyle der: Bu, öğrendikten sonra atıcılığı unutma konusunda son derece şiddetli bir tavır olup özürsüz yere atıcılığı terketmek şiddetli kerahetle mekruhtur.[4733[625]]
İbn Ebi Cemre şöyle der: "Rivayet edildiğine göre Resulullah (sav), ashabın atış yaptığı bir yere uğradı ve cennet bahçelerinden bir bahçe dedi. Bunun manası şudur: Yani burada yapılan amel, cennet bahçelerinden bir bahçeyi gerektirir." Bu bilgi, onun Behcetü'n-nüfûs adlı eserinden nakledilmiştir.
Suyûti el-Câmiu'1-kebir'dfr "Atıcılığı ve Kur'an'ı öğrenin" hadisini kaydederek Ebû Said'in rivayeti olarak Deylemi'ye isnad eder.[4734[626]] Sonra yine aynı eserde "Atıcılığı öğrenin, muhakkak ki iki hedef arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir" hadisini vererek Ebû Hureyre'nin rivayeti olarak Deylemi'ye isnad eder.[4735[627]] İbn Mende de bunu İsmail b. Ayyaş yoluyla Süleyman b. Amr'dan tahric etmiştir. ed-Dürrü'1-mensûr'da "Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın" (Enfâl 8/60) âyetiyle ilgili bilgilere bakınız.[4736[628]] Ayrıca sanatlar bölümünde atıcılık ve yüzücülükle ilgili olarak verilen bilgilere bakınız.[4737[629]]

Arapça Öğrenmeyi Emretmeleri

Suyûti el-Câmiu'1-kebir'de "Kur'an'ı ezberlemeyi öğrendiğiniz gibi onda lahnı (okuyuş hataları) da öğrenin" hadisini vererek Übey b. Ka'b'ın rivayeti olarak Deylemi'ye isnad eder.[4738[630]]

[4730[622]] Fethu'1-Bârî, XII, 47.
[4731[623]] Ebû Davud, Cihâd 23.
[4732[624]] Müslim, îmâre 169.
[4733[625]] Nevevi, Şerhu Müslim, XIII, 65. "Özürsüz yere" ifadesi metinde düşmüştür.
[4734[626]] Deylemi, el-Firdevs, II, 43 (nr. 2244); Kenzü'I-ummâl, IV, 355 (nr. 10871).
[4735[627]] Deylemi, el-Firdevs, II, 43 (nr. 2245); Kenzü'l-ummâl, IV, 355 (nr. 10872).
[4736[628]] ed-Dürrü'1-mensûr, IV, 83.
[4737[629]] Bkz. II, 316-317.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/124-125.
[4738[630]] Suyûti, Câmiu'l-ahâdîs, III, 612 (nr. 10474); Kenzü'l-ummâl, I, 611 (nr. 2808).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/125.

Hz. Ömer'in Hata Eden Katiplere Dayak Atmalarını Ve Görevden Almalarını Valilerine Emretmesi

Kadı İbnü'l-Ezrak'ın Ravdatü'l-a'lâm'ında İbnü'l-Enbârî'nin şu rivayeti kaydedilir: Ebû Musa el-Eş'arî'nin katibi, Hz. Ömer'e gönderilen mektupta "min Ebû Musa"4739[631] diye yazdı. Hz. Ömer de Ebû Musa'ya şöyle yazdı: "Bu mektubum sana geldiğinde kâtibine bir kırbaç vur ve onu görevinden al"4740[632]. Yine rivayet edildiğine göre Hz. Ömer bir adamın hata ettiğini duyduğunda hatasını düzeltirdi, onun lahnettiğini görünce de kırbaçla vururdu. Nakledildiğine göre Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Allah'ın Kitabı'nda lahn yapmasından dolayı oğluna vururdu.4741[633]

Ashabın Hikmet, Tencım (Astroloji), Kıyafe (İz Sürücülük), Musiki, Tıp, Yönetim, Savaş, Siyaset, Tercüme, İmla, Ticaret, Sanat v.b. Konularla Meşgul Oldukları

Bu konular, geçen bölümlerde ayrı ayrı başlıklar altında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.4742[634]

Ashabın Halka Ve Müptedilere (Yeni Başlayanlara) Duymaları Zarar Verecek Hadis Ve Rivayetleri Nakletmekten Sakınmaları

Hz. Ali şöyle der: "İnsanlara anladıkları şeyleri söyleyin, anlamadıklarını da bırakın; Allah ve Resulü'nün yalanlanmasını ister misiniz?". Bunu Buhari rivayet etmiştir.4743[635] Beyhaki Şuab'da Mikdâm b. Ma'dikerib'den şu rivayette bulunur: "İnsanlara rabblerinden bahsettiğiniz zaman, onlara anlaşılmaz ve güç gelen şeyler anlatmayın".4744[636] Deylemi de İbn Abbas'tan şu merfû rivayeti tahric eder: "Ey İbn Abbas, onlara akıllarının almayacağı bir söz söyleme, böyle yapman fitneye düşmelerine yolaçar".4745[637] Ukayli ile İbn Asâkir, Osman b. Davud'un Dahhâk b. Muzâhim'den, onun da İbn Abbas'tan şu rivayetini tahric ederler: Sahabüer, "Ey Allah'ın Resulü, senden duyduklarımızın hepsim haber verelim mi?" dediler, Resulullah şöyle buyurdu: "Evet. Ancak bir topluluğa akıllarının almayacağı bir şeyi anlatmanız hariç. Çünkü bu durum bazılarının fitneye düşmelerine yolaçar". İbn Abbas da bazı şeyleri gizler, bir topluma ifşa etmezdi.4746[638] Abdullah b. Mesud şöyle dedi: "Bir topluluğa akıllarının almadığı bir söz söylemeye gör, mutlaka bazıları için fitneye yolaçar". Bunu Müslim rivayet eder.4747[639] Sahih-i Buhari'de de

---

4739[631] "Ebu Musa'dan" anlamındaki bu ifadenin doğrusu "min Ebî Musa'dır.

4740[632] Kenzü'l-ummâl, X, 309 (nr. 29550). Hz. Ömer, Amr b. As'a da hata eden katibini dövmesini yazmıştır. (İbnü'l-Cevzi, Menâkıbu emiri'l-mü'minin, s. 129).

4741[633] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/125-126.

4742[634] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/126.

4743[635] Buhari, İlim 49; Fethu'1-Bârî, I, 337-338.

4744[636] Şuabü'1-imân, II, 281 (nr. 1766). 'Yuğrabu"kelimesi metinde "yu'zibu" şeklinde geçmiştir.

4745[637] Deylemi, el-Firdevs, V, 359 (nr. 8434).

4746[638] Kenzü'l-ummâl, X, 307 (nr. 29537). Ayrıca bkz. Lisânü'l-mîzân, IV, 140.

4747[639] bkz. Fethu'1-Barî, I, 338.

Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: "Resulullah'tan (sav) iki kap (dolusu bilgi) belledim. Bunların birini açıkladım (yaydım), eğer diğerini açığa vursaydım şu gırtlağım kesilirdi".4748[640] Bizim Edâu'1-hakki'l-farz adlı kitabımızda bu konuyla ilgili bölüme bakınız.4749[641]

Allah Resulü'nün Genç İlim Talebelerine İlgi Gösterilmesine Dair Tavsiyesi

Ebû Nuaym'ın Riyâzu'l-müteallimin adlı eserinde Şehr b. Hav-şeb'den şu rivayet nakledilir: Biz çocuktuk4750[642], Ebû Said el-Hudrî'ye gelir, ona soru sorardık. O şöyle derdi: "Resulullah'ın tavsiye ettiklerine merhaba; Resulullah şöyle buyurdu: Dinî bilgiler Öğrenmek üzere size bir topluluk gelecektir. Onlara Öğretin ve kendilerine iyi davranın".4751[643] Adı geçen eserde şu bilgi geçer: Râmehürmüzi de bunu Ebû Said el-Hudrî'den rivayet etmiştir: Ebû Said gençleri görünce şöyle derdi: "Resulullah'ın tavsiye ettiklerine merhaba; O, size hadis belletmemizi ve mecliste yerinizi geniş tutmamızı bize emretti".4752[644] Hafız Heysemi Mecmau'z-zevâid'de bu konuyla ilgili olarak "Gençleri ilim tahsiline teşvik babı" adıyla bir başlık açmıştır (bkz. s. 50).4753[645]
Şerhu1 t-Tilimsâniy ye' de
Ve eğer gözetirse onu, insaflı davranan
Var yirmi yaşındakilere bir özür, kabul edilen
sözleriyle ilgili olarak söylenenlere bakınız.
İbnü'l-Cevzi "Gençleri ilimde yaşlılara tercih babı" başlığını açarak Zeyd b. Sabitten şu müsned rivayeti nakleder: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "İlmi gençlere emanet edin".4754[646] İbn Abdilber ve Beyhaki de Zühri'den şu rivayeti tahric ederler: Hz. Ömer'in meclisi genç ve olgun yaşta kurrâya tahsis edilmişti. Bazan onlara damşır ve şöyle derdi: "Yaşının genç oluşu sizden birinizi görüşünü belirtmekten alıkoymasın. Çünkü ilim yaşın

büyüklük ve küçüklüğüne bağlı olmayıp Allah onu dilediği yere koyar".4755[647]

Alim Sahabilerin Kendilerinden İlim Tahsil Edenlere İstifade İmkanı Vermeleri, Onları Sıkıntılardan Korumaya Önem Vermeleri Ve Kendilerine Kanat Germeleri

Kadı İbnü'l-Ezrak'ın Ravdatül-a'lâm adlı eserinde İbn Abbas'tan şu rivayet

4748[640] Buhari, İlim 42.
4749[641] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/126-127.
4750[642] "Nahnuğilmân" ifadesi metinde "an ğilmân" şeklinde geçmiştir.
4751[643] el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, I, 202 {nr. 357). Ebû Said'den nakledilen benzeri rivayetler için bkz. îbn Mâce, Mukaddime 22; Beyhaki, el-Medhal, s. 368-369; Şerefu a sh âb i'1-hadîs, s. 21-22; Kenzüi-ummâl, X, 248 (nr. 29325).
4752[644] Râmehürmüzi, el-Muhaddisü'1-fâsıl, s. 175 (nr. 20); Câmiu beyâni'1-ilm, I, 176.
4753[645] Mecmau'z-zevâid, 1,125.
4754[646] Aynı rivayet için bkz. el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, I, 309 (nr. 671). Burada "kendilerinden razı olduğunuzda" kaydı mevcut olup dipnotta da rivayetin uydurma olduğu belirtilmiştir.
4755[647] Haz. Ömer'in gençlere danıştığına dair rivayetler için bkz. el-Muhaddisü'1-fâsıl, s. 193 (nr. 64); Câmiu beyâni'1-ilm, I, 85. Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/127.

nakledilir: "İnsanların benim katımda en. değerli olanı, insanları ya-np geçerek yanıma gelip oturan sohbet arkadaşımdır. Eğer onun anlına sineğin konmasına engel olabilseydim olurdum." Bir rivayette de bu ifade şöyle geçer: "Onun üzerine sinek konur, bu da bana eziyet verir."4756[648]

O Devirde Kendilerini Tamamen İlme Verenlerin Öğrenim Ve Öğretim Bakımından Özelliği

Veliyüddin İbn Haldun eUİber mukaddimesinde "İslam'da ilim mensuplarının çoğunun Acemlerden (Arap olmayanlar) olduğuna dair fasıl" da konuşurken şöyle der: İnsanlar ilk zamanlar tedvin ve telife ihtiyaç duymadılar. Ashap ve tabiin zamanında durum böyle devam etti. Onlar, kendilerini İlmin bellenmesi ve nakline verenleri kur râ, yani Kitabı okuyanlar diye adlandırmışlardı. Bunlar ümmî değillerdi. Buna işaretle, o zamanlar Kur'an'ı belleyenlere kurrâ adı verilmişti. Onlar Allah'ın Kitabı ve Resulul-lah'tan nakledilen sünneti okuyorlardı. Zira onlar şer'i hükümleri ancak Allah'ın Kitabı'ndan ve genelde onun yorum ve açıklaması olan hadisten Öğreniyorlardı".4757[649] İbn Haldun'un sözü burada bitti. Allah ondan razı olsun, bu fasılda söylediklerinde isabetsizlikler mevcut olup4758[650], burada andığı hususa karşı da Sa'd el-Kârî diye bilinen Sa'd b. Ubeyd el-Ensârî'nin, İbn Sa'd'ın Tabakât'ındaki (III, 30) biyografisinde verilen şu bilgi ileri sürülebilir: "O, el-Kârî diye adlandırılmıştı. Resulullah'ın (sav) ashabı içinde ondan başka " k â r î " diye adlandırılan biri yoktu".4759[651] Bununla birlikte, Birinci Bölümde sayıları geçtiği üzere ensar ve diğerlerinden Kur'an hafızlan çoktu.4760[652]
Sonra yine Tabakât'ta Haram b. Milhân el-Ensârî1 nin biyografisinde Enes'ten nakledilen şu rivayeti buldum: Bazı insanlar Resulullah'a (sav) gelerek "Bizimle, bize Kur'an ve Sünnet'i öğretecek adamlar gönder" dediler. Resulullah da kendilerine kurrâ denilen yetmiş kişiyi onlara gönderdi. Dayım Haram da onlardandı. Onlar Kur'an okuyor, gece tekrar ve mütala edip Öğreniyorlardı".4761[653] Bu rivayetin aslı Sahih-i Buharı de olup4762[654] bu, muhtemelen İbn Haldun'un "bundan sonra alimler tahannükle (çenenin altından geçirerek sarık bağlamak) başkalarından ayırdedilir oldular" sözünün de dayanağıdır.
Karâfi el-Furûk'ta (II, 130) şöyle der: İmam Mâlik, tahannük yapmış kırk kişi kendisine icazet vermedikçe fetva vermeye başlamadı. Çünkü çenenin altından geçirerek sarık bağlamak ulemanın şiarıydı. Hatta İmam Mâlik'e tahannük yapmadan namaz kılmanın hükmü soruldu, bir mahzuru (beis) olmadığını söyledi. Bu da bu şekilde sarık bağlamanın varlığına işaret olup böyle yapmak eski zamanlarda fetva ehlinin özelliğiydi.4763[655]

4756[648] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/128.
4757[649] Mukaddime, s. 510.
4758[650] Bu konuda bazı görüşleri ve tenkidi için bkz. I, 3.
4759[651] îbn Sa'd, III, 458.
4760[652] bkz., 1,126-129.
4761[653] îbn Sa'd, III, 514.
4762[654] Buharı, Meğâzı 28.
4763[655] el-Furûk, II, 130.

Allah Resulü'nün Hadis Öğrenen Ve Nakledenleri Kendi Halifeleri Olarak Adlandırması

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: Resulullah (sav) "Allah'ım benim halifelerime rahmet et!" diye" dua etti, biz "halifelerin kimdir, ey Allah'ın Resulü?" dedik. Şu karşılığı verdi: "Hadislerimi rivayet eden ve onları insanlara Öğretenler". Bunu Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'ta rivayet eder. Hey-semi şöyle der: Bu rivayetin senedinde Ahmed b. İsa el-Hâşimî mevcut olup Dârekutni onun için k e z z â b (yalancı) demiştir.4764[656] Suyûti de el-Câmiu'l-kebir de bu rivayeti naklederek Taberâni'nin el-Mu'cemü'1-ev safına isnad eder.4765[657] Bu hadisi Râmehürmüzi el-Muhaddisü'1-fâsıl'da, Ebü'l-Es'ad Hibetullah el-Kuşeyrî ve Ebü'1-Feth es-Sâbunî birlikte el-Erbaîn'de, Hatib Şerefu ashâbi'l-hadis'te, Deylemi, İbnü'n-Neccar, Nizâmülmülk Emâli sinde, Nasr el-Makdisî el-Hucce'de, Ebû Ali b. Hu-neys ed-Dineverî Hadis'inde rivayet etmişlerdir.4766[658] Mağrib hafızlarından Ebü'l-Kasım el-Azefî de onu ed-Dürrü'1-munazzam'da tahric etmiş olup ona bakınız.

Münâvi Feyzü'l-Kadir'de şöyle der: Bu, hadis ehli için övünülecek en büyük şey olup onlar gerçekte Resulullah'm halifeleridirler.4767[659] Bu yüzdendir ki ilk asırda muhaddise "emirü'l-mü'minin" denii di. Hâfiz Suyûti et-Tedrib'de şöyle der: Muhaddise emirü'l-mü'minin lakabı verilmesi bu hadisten alınmıştır. Süfyân, İbn Râhuye, Buhari ve başkaları eskiden bu lakapla anılan muhaddislerdir.4768[660]

Hafız Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Basrî'nin et-Tebyîn bi-men sümmiye emire'l-mü'minîn adlı bir eseri olup orada şu bilgiyi zikreder:

Muhaddislerden ilk defa bu şekilde adlandırılan kimse Ebü'z-Zinâd, ondan sonra Mâlik, Muhammed b. Ishak, Şu'be b. Haccâc, Süfyân, Abdullah b. Mübarek ve Dârekutni'dir. et-Ta'rif bi-rioâli Muhtasarı İbni'l-Hâcib'e bakınız.

Derim: Müteahhirin ulemadan hadiste emirü'l-mü'mi-n i n diye adlandırılanlardan biri de Hâfiz İbn Hacer'dir (Allah ona rahmet etsin). Çağdaşlarımızdan muhaddis mukri Ebû Abdullah Muhammed Habi-bullah el-Cekenî eş-Şinkıtî'nin Hediyyetü'l-muğîs fî umerâi'l-mü'minin fı'1-hadîs adlı bir manzumesi vardır.4769[661]

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/128-129.

4764[656] Heysemi, Mecmau'z-zevâid, 1,126.

4765[657] Suyûti, Câmiu'l-ahâdîs, II, 31-32 (nr. 4005).

4766[658] el-Muhaddisü'1-fâsıl, s. 163; Şerefu ashâbi'I-hadîs, s. 31; el-Firdevs, I, 479 (nr. 1960); Cevâhirü'l-ikdeytt, I/l, 102. 8u rivayetin tenkidi için el-Firdevs'te ilgili dipnota bakınız.

4767[659] Feyzü'l-Kadîr, II, 149 (nr. 1544).

4768[660] Tedrîbü'r-râvî, b. 333.

4769[661] Şinkıti'nin (ö. 1944) küçük bir manzumeden ibaret bu eseri Remzi Sadeddin Dımaşkiyye tarafından şerhle neşredilmiştir (Beyrut 1410/1989).

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/129-130.

Müslümanların Kitaplarına Başlık (İsim) Koymalarına Esas Teşkil Eden Kur'an'ın İçindekiler Ve Başlığı

Meşhur tarikatin lideri olan arif alim Şeyh Ebû Muhammed Muhtar b. Ebubekr el-Küntînin el-Ecvibetü'l mühimme li-men lehu bi-emri dini-hi himme adlı eserinde şu bilgi verilir: Bir eserin içindekileri (plan, program) konusunda temel dayanak Allah Teâla'nın şu sözüdür: "Bu (Kur'an) insanlara bir tebliğdir. Bununla uyarılmaları, onun yalnız tek tanrı olduğunu bilmeleri ve sağduyu sahiplerinin öğüt almaları için (gönderilmiştir)" (İbrahim 14/52). İlimde derinleşmiş alimler bu âyetin Kur'an'ın planı olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Çünkü bu âyet Kur'an'daki bütün farzları, bütün muamelatı, bütün yasaklardan alıkoymayı, Allah'ı tanıma ve birlemeyle ilgili bütün bilgileri, Allah'ın Peygamberlerinin hakkını bildirmesini, ölüm, kabir azabı, haşir ve neşir, mizan, sırat, cennet ve cehennem gibi ahirete ait bütün hususlarla ilgili bilgileri kapsamaktadır. Bu ayetten hareketle fakihler plan üzerinden satışı caiz görmüşlerdir.

Derim: Ben ilk yaprağına mezkûr âyetin yazıldığı bir Mushaf gördüm.[4770[662]]

Allah Resulü'nün İlim Talebelerini Anlamadıkları Şeyleri Sormaya Teşvik Etmesi

Ebû Nuaym "ve alimlere soru sormaya teşvik edilmeleri" der, sonra da Ebû Cuhayfe'den şu müsned rivayeti nakleder: Şöyle denirdi: "Büyüklerle otur, büyüklere karış!". Başkaları bu rivayete şu ilavede bulunur: "Alimlere sor". Bunu Ebû Mâlik en-Nehaî, Seleme'den merfû olarak rivayet eder. Ebû Nuaym sonra Seleme'den, onun da Ebû Cuhayfe'den şu merfû rivayeti ni nakleder: "Alimlerle oturun, büyüklere sorun ve bilgelere (hakîm) karışın".[4771[663]]

İbn Abdilber Kitâbu'l-İlm'de "İlim talebinde ısrar ve soru sormanın övülmesi babı" başlığını verir. Ancak bu konuda aşırılık veya övülen şekil dışında soru sorulması halinde terk matlub olduğundan, İbn Abdilber bu başlığı tamamlayıcı olarak şöyle der: "ve menedilen şekilde soru sormanın zemmi". O, bu başlık altında bazı âsârı verir ki bunlara Hz. Peygamber'in "Dil tutukluğunun ilacı soru sormaktır"[4772[664]] sözüyle başlar. Hz. Aişe'den de şu rivayeti nakleder: "Allah ensar kadınlarına rahmet etsin, haya, dinleri konusunda soru sormaktan onları alıkoymadı".[4773[665]] Meşhur hadiste de "Güzel soru sormak ilmin yarısıdır"[4774[666]] buyrulur. Bu hadisi tahric edenler için el-Beyânü'l-mu'rib amma verede fi ehli'l-Yemen ve'1-Mağrib adlı risalemin baş taraiina bakınız. İbn Abbas'a "Bu ilmi nasıl elde ettin?"

4770[662] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/130.
4771[663] Kenzü'l-ummâl, XI, 177 (nr. 25583), 178 (nr. 25584).
4772[664] el-Muhaddisü'l-fasıl, s. 358 (nr. 297, 298). Ayrıca bkz. Ebu Davud, Taharet 125.
4773[665] İbn Abdilber, Câmiu beyâni'1-ilm, I, 105-111.
4774[666] el-Muhaddisü4I-fâsıl, s. 358-359 (nr. 299); Mecmau'z-zevâid, I, 160; Kenzü'l-ummâl, X, 238 {nr. 29262).

diye sorulunca, "soran bir dil ve kavrayan bir kalple" karşılığını vermiştir.4775[667]

Allah Resulünün Soru Soranlara Kapasitelerine Göre Cevap Vermesi Ve Hutbelerini Durum Ve Şartlara Göre Farklı Okuması

Hz. Peygamber'in, soru soranlara ve fetva isteyenlere verdiği cevaplar üzerinde düşünen kimse, bu cevapların şahıslara, durumlara, muamelelere ve örflere göre farklılık belirttiğini görür. Nitekim Sahihayn ve diğer eserlerde geçtiği üzere, Hz. Peygamber'e amellerin en faziletlisinin hangisi olduğu sorulduğunda her sorana ayrı bir fazileti söyleyerek farklı cevap vermiştir.4776[668] Nevevi Şerhu Müslim'de şöyle der: Hz. Peygamber soru soranların her birine, kendisi için faydalı ve kendisine özgü gördüğü şeyle cevap vermiştir. Bazan soru soranlardan birinin gururlu olduğunu ve insanlardan uzak durduğunu görerek ona yemek yedirme ve selamı yaymanın en faziletli amel olduğu cevabını verirdi. Bir diğerinin eline ve diline az itina gösterdiğini görür, ona da başka bir cevap verirdi. Yahut da Resulullah (sav) onlarla ilgili olarak bu hususlarda endişe duyar veya soru sorduklarında her birinin ihtiyacını hissedip ona göre cevap verirdi.4777[669]
Şeyh Ebû Abdullah es-Senûsî Mükemmilu İkmâli'l-İkmâlde bazı alimlerin şöyle dediğini kaydeder: Bir tek soruya ayrı ayrı cevapların verilmesi, maslahatların şahıslara, durumlara ve örflere göre değiştiğine delildir. Müteahhirin ulemanın belirttiği gibi bu durum fetvalarda da sözkonusudur.
Abdülhak'ın Ahkâm'ına İmam İbn Merzûk'un yaptığı şerhte4778[670] şu bilgi verilir: Dediler ki durumların farklılığına bağlı olarak cevapların farklı olması, imam ve vaizin halka bilmediklerini Öğretmesinin, unuttuklarını hatırlatmasının ve onları ihmal ettiklerini anlamaya teşvik etmesinin vacip olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Doğu İslam dünyası hatipleri ile Endülüs'ün önde gelen alimleri zamana bağh ihtiyaçlara göre, bu konuda halkın ne yapacağına dikkat çekmek için, hutbeleri farklı okumayı adet edinegel-mişlerdir. Böylece dinleyen için en büyük fayda sağlanmış olur. Mağribliler bu hususu ihmal ve hatta ilim mensupları öteden beri bunu tenkit ve inkâr etmişlerdir. Eğer bu kimseler Hz. Peygamber'in ve halifelerinin hutbelerinin muhtevasını bilselerdi bunu inkâr etmezlerdi. Bu, seleften gelen meşhur bir metod olup okuduğum hutbelerimin şerhinde bunun delillerini zikretmişimdir.4779[671]

Allah Resulü'nün Ashabından Rivayet Ve Nakilde Bulunması

4775[667] Bu sözü, kendisine Muaviye'nin sorması üzerine Di'bil en-Nessâbe de söylemiştir (Câmiu beyâni'1-ilm, 1,106). Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/130-131.
4776[668] Buhari, iman 18, Hac 4, Tevhid 48, 56; Müslim, imân 135,136.
4777[669] Bu konudaki yorumlar için bkz. Nevevi, Şerhu Müslim, I, 77-79.
4778[670] Bu eser İbn Merzûk el-Hatîb'in, Abdulhak b. Abdurrahman el-Işbilî'nin el-Ahkâm adlı es.- ine yaptığı şerh olmalıdır (bkz. Suppl., I, 634; Fihrisü'l-fehâris, I, 521).
4779[671] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/131-132.

Resulullah (sav) hutbesinde haber verdiği Cessâse kıssasında Temim ed-Darî'den.rivayette bulunmuş olup bu kıssa Sahih-i Müslim'in sonunda geçmektedir.4780[672] Resulullah, Mâlik b.Müzevvid'den de rivayette bulunmuş olup onun adının Mâlik b. Merâre, Mâlik b. Merâre er-Rehâvî (er-Rühâvî) olduğu da söylenmiştir.4781[673] İbn Mende'nin es-Sahabe'de Zur'a b. Zî Ye-zen'den4782[674] yaptığı tahric şöyledir: Hz. Peygamber ona bir mektup yazdı: "Mâlik b. Müzevvid er-Rehâvî bana, senin müslüman olduğunu ve müşriklerle savaştığını haber verdi. Sana hayır müjdelerim".4783[675] Sözkonusu rivayetlerden biri de Hz. Peygamber'in annesinden naklettiği bir hadisteki rivayet olup annesi kendisine, doğumu sırasında Şam ve Busrâ saraylarının aydınlandığını haber vermiştir.4784[676] Bir diğer rivayet de Hz. Peygamber'in Übey b. Ka'b'dan kıraatte bulunmasıyla ilgili olup Resulullah şöyle buyurmuştur: "Allah, Beyyine sûresini sana okumamı bana emretti". Seyyid Semhûdi el-Cevâhir'de şöyle der: Bu hadisten çıkarılan faydalı bilgilerden (sonuç, hüküm) biri de üstün kimsenin kendisinden aşağı durumda olan birinden ilim almaktan geri durmaması gerektiğidir.4785[677]
Derim: Bu, büyük kimselerin küçüklerden rivayette bulunması konusunda da temel dayanaktır. Keşfuzzunûn'da geçtiği üzere dört halifenin ve başkalarının birçok hükümde Hz. Aişe'den rivayette bulunmaları4786[678] da bu cümledendir. Bu rivayet turu, Nevevi'nin Takrîb'ınde kaydedilen 41. turdur.4787[679] Dediklerine göre bu latif bir tur olup hadiste takdim-tehirden (inkılâb) emin olmak bunun faydalarındandır. Böylece senedde i nkıl âb olduğu hususunda zan ve tevehhum sozkonusu olmaz. Bunun bir faydası da Ebû Davud'un Hz. Aişe'den merfû olarak rivayet ettiği "İnsanlara mevkilerine göre davranın"4788[680] hadisiyle amel ederek ilim ehline kendi mevkilerine göre muamele etmektir. Faydaya rağbet de bu türe hamledilmektedir. Çunku fayda müminin yitiği olup buyuk, kuçuk, talebe ve akran nerede bulursa alır.4789[681]

Ashabın Birbirlerinden İlim Öğrenmeleri

Bu da sünneti nakletmenin şekil ve yollarından bindir. Gerçekten önemli bir rivayet turu olup Bulkîni Mehâsinü'l-ıstılâh'ta zikretmiştir. Ib-nu s-Salâh ve onu izleyenler hadis türleri içinde bunu anmamışlardır. Çunku genelde olan husus, ashabın Hz. Peygamber'den ve tabiinin de ashaptan rivayetidir. Bu turun misallerinden bin, her biri diğerinden rivayette

4780[672] Müslim, Fiten 119; Ebû Davud, Melâhim 14,15.
4781[673] Bu isim Mâlik b. Merâre, Mâlik b. Murre veya Mâlik b. Fezâre şeklinde kaydedilmiştir. (Üsdü'l-ğâbe, V, 48; el-İsâbe, III, 354).
4782[674] Metinde Yezân şeklinde geçmiştir.
4783[675] bkz. Hamıdullah, el-Vesaik, s. 222 (nr. 109). Burada ısım Mâlik b. Murre şeklinde geçmiş olup "savaştığını" ifadesi de "ayrıldığını" şeklindedir.
4784[676] İbn Kesir, Sire, 1,206; Keşfuzzunûn, 1,914.
4785[677] Cevâhirü'l-ikdeyn, 1/1,273.
4786[678] Keşfuzzunûn, I, 914.
4787[679] et-Takrîb, s 84.
4788[680] Ebû Davud, Edeb 23, Kenzu'l-ummâl, III, 109 (nr 5717).
4789[681] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/132-133.

bulunan dört sahabinin biraraya geldikleri hadistir; Zuhri, Sâib b. Yezıd'den, o Huveytıb b. Abduluzza'dan, o Abdullah b. Sa'dî'den, o da Hz. Ömer'den şu merfû hadisi rivayet eder: "Sen onu al; arzulu ve istekli olmadan sana bu maldan geleni al; böyle kendiliğinden gelmeyen malın ise peşinde nefsini koşturma".4790[682] Halid b. Ma'dân'ın Kesir b. Murre'den, onun Nuaym b. Hebbâr'dan, onun Mıkdâm b. Ma'dıkerıb'den, onun Ebû Eyyub Avf b. Mâlik'ten rivayeti de bu kabildendir.
ikisi mu'minlerin annesi ve ikisi de Hz. Peygamber'ın üvey kızları olan dört sahabi kadının rivayet ettiği bir hadis mevcut olup Müslim, Tırmizi, Nesâi ve Ibn Mâce bunu Ibn Uyeyne'den, o Zulıri'den, o Urve'den, o Zeyneb bint Ummu Seleme'den4791[683], o Habibe bınt Ummu Habıbe'den, o annesi Ununu Habibe'den, o da Zeyneb bint Cahş'tan (Allah onlardan razı olsun) rivayet etmiştir: "Resulullah (sav) birgun yuzu kızarmış olarak uyandı, şöyle diyordu: Yaklaşmış olan bir serden dolayı vah Araplara!' Ben 'ey Allah'ın resulü, içimizde salihler bulunduğu halde helak olur muyuz?' dedim, şöyle buyurdu: Evet, çirkin işler (günah, fuhuş) çoğalınca".4792[684]
Bazı alimler bu tur hadisleri ayrı bir cuz halinde derlemişlerdir. Bu cuzlerden birinde, sahabeden beş kişinin biraraya geldiği bir hadis geçmekte olup Abdullah b. Amr b. As'uı Osman b. Afîan'dan, onun Ömer b. Hattâb'dan, onun Ebubekir es-Sıddik'ten ve onun da Bilal1 den naklettiği şu rivayeti kapsamaktadır: "Ölüm, her müslüman için keffâretttir".4793[685]

Onlardan Birinin Diğeri Katında Büyük Mevkie Sahip Olmasının, İçtihadına Uygun Düşmeyen Konuda Kendisine Muhalefet Etmesine Mani Olmadığı

Ravdatü'l-a'lâm'da Şeyh Ebü'l-Abbas İbn Zâğ et-Tilimsânî'den şu bilgi nakledilir: Talebenin bazı konularda başka alimlerin kabul ettiği bir dayanak ve delil bulunması halinde hocasına muhalefeti, talebenin hocaya karşı saygısızlığı sayılmaz. Fakat devamlı saygı ve gerekli hürmeti elden bırakmamalıdır. Ibn Abbas, kendilerinden ilim almakla birlikte Hz. Ömer, Ali ve Zeyd b. Sabite muhalefet etmiştir.
Hafız Suyûti, ashabın siyasî ve dinî konulardaki ihtilaflar sebebiyle birbirleriyle ilgilerini kestiklerini ispat ettiği bir risale kaleme almıştır.4794[686]

Ashabın, Kendilerinden İlim Öğrendikleri Kimselere Karşı Gösterdikleri Edep Tavrı

4790[682] Bkz Buharı, Zekât 51, Ahkâm 17, Musned, I, 17 Metinde hata ve düşükler mevcuttur Resulullah (sav), Hz Ömer e bir atâ (maaş, ihsan) vermiş, Hz Ömer ise onu kendisinden daha muhtaç birine vermesini isteyince yukarıda anılan sözü söylemiştir.
4791[683] Metinde bu ilk ısım düşmüştür.
4792[684] Buharı, Fıten 4, 28, Müslim, Fıten 1, Tırmızı, fiten 23, Ibn Mâce, Fıten 9.
4793[685] Enes'in rivayeti için bkz. Kenzü'l-ummâl, XV, 548 (nr. 42122); el-Firdevs, IV, 239 (nr. 6717). Hadisin geçtiği diğer kaynaklar ve değerlendirilmesi için son esere bakınız.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/133-134.
4794[686] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/134.

Ebû Nuaym, İbn Abbas'tan şu tahricde bulunur: "Bir adamda hadis olduğu bana ulaşsa, onun kapısına varırım, o Öğle uykusuna (kaylule) yatmış olur ve ben ridamı onun kapısını önüne serip otururum, rüzgâr üstüme toprak savurur. Adam çıkıp beni görür ve 'Ey Allah Resulü'nün amcası oğlu, sana ne oldu, sana gelmem için bana haber göndermeli değil miydin?" der, ben de şöyle derim: Sana gelip senden hadis sormaya ben daha müstehakım".4795[687]
İbn Abdilber Kitâbü'l-Ilm'de, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakleder: "Allah Resulü'nün ashabımn ilminin tümünü ensardan şu oymağın yanında buldum. Onlardan birinin kapısında öğlen uykusuna yatsanı, eğer onun yanına girmek için izin istesem bana izin verilir, fakat ben bununla onun hoşnutluğunu ararım".4796[688] Ebu'z-Zinâd, babasından şöyle dediğini rivayet eder: "Ömer b. Abdülaziz'in Ubeydullah b. Abdullah'a gelip ona İbn Abbas'ın ilmini sorduğunu gördüm. Bazan (girmesi için) ona müsade ediyor, bazan engelliyordu".4797[689]
Hatib el-Câmi'de Hz. Ali'den, şu tahricde bulunur: "Alimin içinde bulunduğu topluluğu topluca selamlayıp ona ayrıca selam vermen, onun ününe oturman, onun yanında elinle işarette bulunmaman, kaş-göz işareti yapmaman, onun görüşüne muhalif olarak 'falan kimse şöyle dedi' dememen, yanında kimsenin gıybetini yapmaman, meclisinde fısıldaşmaman, elbisesini tutmaman, usandığında üstüne varmaman, sohbetinin uzunluğundan dolayı bıkkınlık gösterip yüz çevirmemen alimin senin üzerindeki hakkındandır. O, kendisinden senin üzerine ne zaman birşey düşecek diye gözleyeceğin hurma ağacı durumundadır. Alim mü'minin sevabı, gece namaz kılıp gündüz oruç tutan ve Allah yolunda gaza eden kimseninkinden daha büyüktür. Alim öldüğü zaman İslam'da, kıyamet gününe kadar hiçbir şeyin kapatamayacağı bir gedik açılır".4798[690]

Ashabın Tabiinden Rivayette Bulunması

Bu, önemli ve faydası çok bir rivayet türüdür. Çünkü yaygın olan durum, tabiinin sahabeden ve onların da Resulullah'tan rivayette bulunmalarıdır. Hatta bazıları ashabın tabiinden rivayette bulunmuş olduklarını kabul etmeyerek şöyle demiştir: "Ashabın tabiinden rivayeti yalnız İsrâiliyyât ve mevkûfât ta olmuştur". Durum böyle olmayıp Hafız Irâki bu şartla rivayet edilen hadisleri toplamış ve sayılarını yirmiye ulaştırmıştır.4799[691] Bunlardan biri Enes b. Mâlik'in, adı amlmayan oğlundan rivayet ettiği hadistir. İbn Süleyman er-Rûdanî Sıla'da "Ra" harfinde Hafız Ebû Bekir Ah-med b. Ali el-Hatîb'in Rivâyâtü's-sahâbe ani't-tâbiîn adlı kitabını4800[692] zikretmişti. Ona bakınız.4801[693]

4795[687] el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, I, 158 (nr. 215); Câmiu beygni'1-ilm, 1,103,112.
4796[688] el-Câmi, 1,159 (nr. 216); Câmiu beyâni'1-ilm, 1,115.
4797[689] Câmiu beyâni'I-ilm, 1,116. Abdullah kelimesi metinde düşmüştür.
4798[690] el-Câmi U-ahlâki'r-râvî, I, 199 (nr. 347). Metinde bazı hatalar vardır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/134-135.
4799[691] bkz. Sehâvi, Fethu'l-Muğîs, III, 171-172.
4800[692] Sılatü'I-halef, s. 249.
4801[693] Ashaptan bazılarının tabiinden rivayette bulundukları hususunda bkz. Cevâhirü'Mkdeyn, I/l, 275.

Sahabe Büyüklerinin Mevâliden (Azatlı Köle) İlim Tahsili

el-İstîâb'da Bilâl'ın biyografisinde Ali b. Ömer'in şöyle dediği kaydedilir: Ashaptan aralarında Ebubekir es-Sıddik, Ömer b. Hattâb, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, Ka'b b. Ucre, Berâ b. Azib ve başkalarının bulunduğu bir grup Bilâl'den rivayette bulunmuşlardır.4802[694]

İbn Sa'd'm Tabakât'ında Suheyb'in biyografisinde şu bilgi verilir: Hz, Ömer vefatı sırasında ashaba yaptığı tavsiyeler çerçevesinde "size namazı Suheyb kıldırsın" demişti. Hz. Ömer vefat edince müslümanlar baktılar ki Suheyb onun. emriyle kendilerine vakit namazlarını kıldırıyor, Şuheyb'i öne geçirdiler ve Hz. Ömer'in cenaze namazını da o kıldırdı".4803[695] Hz. Ömer gibi birisinin cenaze namazım kıldırmak üzere önce geçirilen kimsenin durumu bu konuda size yeter.

el-İstiâb ve Nevevi'nin Tehzîb'inde Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'in biyografisinde şu bilgi verilir: Hz. Ömer onu çokça överdi, hatta vefatından Önce vasiyette bulunduğunda "eğer Salim hayatta olsaydı halifelik görevini şûra'ya tevdi etmezdim" demişti. İbn Abdilber şöyle der: "Benim nazarımda bu, Hz. Ömer'in halifelik konusunda görüşünü açıkladığını gösterir. Allah en doğrusunu bilir". el-Istiâb'dan.4804[696]

Arap Sahabilerin Müslüman Olan Yahudilerden İlim Tahsil Etmesi

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden sonra İslam'a ilk girenlerden biri Abdullah b. Selam ve ailesidir. O devamlı şekilde Hz. Peygamberle birlikte olmuş ve kendisinden çok ilim almıştır. Ebû Hureyre, Abdullah b. Mu-ğaffel, Enes, Abdullah b. Hanzala, Kays ve başkaları da Abdullah b. Se-lam'dan rivayette bulunmuşlardır. "De ki: Benimle sizin aranızda Allah'ın ve yanında Kitab'ın bilgisi bulunanların şahit olması yeter" (Ra'd 13/43) âyeti de onun hakkında nazil olmuştur.4805[697]

Buhari'nin et-Târihu's-sağir'inde " c e y y i d " bir senedle Yezid b. Umeyre ez-Zübeydî'den şu rivayet nakledilir: Hz. Muaz vefat edeceği sırada kendisine "bize tavsiyede bulun" denildi, o da şöyle dedi: İlmi Ebu'd-Derdâ, İbn Mesud ve Yahudi iken müslüman olan Abdullah b. Selam'ın yanında arayın.4806[698]

Beğavi el-Mu'cem'de " c e y y i d " bir senedle Abdullah b. Muğaf-fel'den şu tahricde bulunur: Abdullah b. Selam Hz. Ali'yi Irak'a gitmekten alıkoymaya çalışarak şöyle dedi: "Allah Resulü'nün kabrinden ayrılma, eğer onu terkedersen ebediyyen göremezsin". Hz. Ali de "sen içimizden salih bir

---

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/135.

4802[694] el-İstîâb, 1,142.

4803[695] îbn Sa'd, III, 229-230.

4804[696] el-İstîâb, II, 71; Tehzîbü'l-esmâ, l/l, 206.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/135-136.

4805[697] bkz, Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", DİA, I, 134-135.

4806[698] et-Târîhu's-sağîr, I, 73; A'lâmü'n-nübelâ, II, 418. Muaz b. Cebel dört kişiyi tavsiye etmiş olup diğeri de Selman el-Fârisî'dır.

adamsın" dedi.4807[699] Ashabın önde gelenlerinden birçoğu tanınmış Ka'b el-Hibr'den (Ka'b el-Ahbâr) ilim aldılar. İbn Zekri el-Fâsî'nin el-Fevâidü'l-müttebaa fî'1-avâidi'l-mübtedaa adlı eserine bakınız.4808[700]

Gerçek Ortaya Çıkınca Ashabın Ona Dönmeleri Ve Hakkı İtiraf Etmeleri

İbn Abdilber, Abdullah b. Mus'ab'dan şöyle dediğini nakleder: Ömer b. Hattâb şöyle dedi: Kadınların mehirlerini kırk û k i y y e den fazla yapmayın. İsterse bu —Zeyd b. Husayn el-Hârisi'yi kastederek— asabe sahibi olsun. Kim bundan fazla yaparsa, fazlalığı beytülmale koyarım". Bunun üzerine kadınlar safından uzun boylu ve sözünü esirgemeyen bir kadın kalkıp "gerçek öyle değil" dedi, Hz. Ömer "niçin?" deyince şu karşılığı verdi: Çünkü Allah Teâla "Onlardan birine yüklerle mal vermiş olsanız bile verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın" (Nisa 4/20) buyurmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti".4809[701]
Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şu rivayet nakledilir: Bir adam Hz. Ali'ye bir mesele sordu, o da birşey söyledi. Adam "öyle değil şöyle şöyledir, ey emiru 1-mu minin" deyince Hz. AliJ'sen isabet ettin bense hata; her bilgi sahibinin üstünde ondan daha iyi bilen biri vardır" dedi.4810[702]
İbn Battal şunu anlattı: Muaz b. Cebel'in bir arkadaşı İbn Mesudun yanına geldi. Onun arkadaşları adama "sen mü'min misin?" diye sordular. Adam "evet" karşılığını verdi. Onlar "cennet ehlinden mi?" deyince, adam şöyle dedi: "Günahlarım var, Allah'ın onları ne yapacağını bilemiyorum. Eğer günahlarımın affolunacağını bilseydim, cennet ehli bir mü'min olduğumu size söylerdim". Bunun üzerine topluluk gülüştü. İbn Mesud onların yanına çıktığında, kendisine "Şunu tuhaf bulmuyor musun, mü'min olduğunu söylüyor fakat cennet ehlinden olduğunu söylemiyor" dediler. İbn Mesud şöyle dedi: "Bu iki husustan birini söylediğinde diğerini de ona tabi kılmış olursun". Adam şöyle dedi: "Allah Muaz'a rahmet etsin, beni alimlerin sürçmesinden sakındırmıştı. Bu senden bir sürçmedir. İman Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, cennete, cehenneme, yeniden dirilişe ve mizana inanmaktan ibarettir. Bizim ise günahlarımız var ve Allah'ın onları ne yapacağını bilemiyoruz. Eğer affolunduklarını bilseydik cennet ehlinden bir mü'min olduğumuzu söylerdik". Bunun üzerine İbn Mesud şöyle dedi: "Doğru söyledin ey kardeşim".4811[703]

Allah Resulü'nün Öğretim Konusunda Ashabı Te'dibi Ve Ashabın Bu Konuda Onu İzlemeleri

Hâfiz Ebû Nuaym şöyle der: Talebenin hocaya soru sormayı bir alışkanlık

4807[699] bkz. İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-nihâye, VII, 234.
4808[700] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/136.
4809[701] Câmiu beyâni'l-ilm, I, 159; Kenzü'I-ummâl, XVI, 538 (nr. 45800).
4810[702] Câmiu beyâni'l-ilm, I, 159; Kenzü'l-ummâl, X, 301-302 (nr. 29517).
4811[703] Mevsûatü fıkhı Abdullah b. Mesûd, s. 13-14.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/137.

haline getirmesi halinde hocanın onu hafifçe tedip etmesinde bir mahzur yoktur. Ebû Nuaym sonra da Ebû Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği şu hadisi buna delil getirdi: "Resulullah (sav) namaz kılmaya çıktı, bir bedevi kendisine rastlayıp birşey sordu. Resulullah da ona "bu fetva vakti değil" dedi. Bedevi tekrar sordu, bunun üzerine Allah Resulü öfkelendi ve yanındaki kırbaç veya birşeyle ona vurdu".4812[704]

Ebû Nuaym bir başka yerde, bir başka kusurla ilgili olarak hafif tedibi hoş görmeye dair tenbihini zikretti. Bu tür kusurlardan biri de bir hususu anlattıktan sonra ikinci kez soru sorma alışkanlığıdır. Böyle yapan biri azarlanır. Ebû Nuaym buna da Ebû Hureyre'den tahric ettiği şu hadisi delil gösterir: Hz. Peygamber bir bedeneyi (büyükbaş kurbanlık hayvan) süren bir adam gördü ve ona "hayvana bin" buyurdu. Adam "o kurbanlıktır" dedi, Resulullah yine "ona bin" buyurdu, adam da "o kurbanlıktır" karşılığını verdi. Bunun üzerine Resulullah (sav) "yazıklar olsun sana, bin ona" buyurdu. Allah Resulü bu sözü ikinci veya üçüncü defasında söylemişti.4813[705]

Tedibi gerektiren bir başka husus ta kişinin üsteleyip durmasıdır. Bu durumda ona nasihat etmelidir. Ebû Nuaym buna da delil olarak Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ettiği şu hadisi gösterir: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölürse cennete girer". Ben "zina etse, hırsızlık yapsa da mı?" dedim, "evet" karşılığım verdi. Ben "şarap içse de mi?" dedim, "evet, Ebu'd-Derdâ'nın burnu sürtse de!" dedi.4814[706] Ebû Nuaym4815[707] şöyle der: Eğer dördüncü kez de sorarsa ona hafif şekilde dayak atmasında bir beis yoktur. O buna da Muâz b. Cebel'den rivayet ettiği şu hadisi delil gösterir: Ben "Ey Allah'ın Resulü, söylediğimiz her şeyle muahaze edilir ve bunlar aleyhimize yazılır mı?" dedim. Hz. Peygamber Muaz'ın omuzuna defalarca vurduktan sonra şöyle dedi: "Annen seni kaybetsin ey Muaz, insanları burunları üstüne ateşe kapayan lüzumsuz sözlerden başkası mıdır?".4816[708] Bunun zımnında, öğretmenin tedip ve cezalandırmasına karşı talebenin sabır göstermesini talep mevcuttur.

Yanağıma vurduğu tokat bir alimin
Bana daha lezzetlidir halis şarap içmekten.

Kâsâni Bedâiu's-senâi'de4817[709] şu bilgiyi zikreder: Abdullah b. Abbas bir kölesinin ayaklarım bağlayarak kendisine Kur'an'ın tevilini öğretti. Bu husus diğer şehirlerde de karşı çıkılmayarak adet halini aldı. Böylece bu bir ic-ma olmuş oldu.

İbn Sa'd da Tabakât'ta (İkinci kısım, II, 133) îkrime'den şu tahricde bulunur: İbn Abbas benim ayaklarımı bukağıya takar, bana Kur'an ve sünnetleri öğretirdi.4818[710]

4812[704] Kenzü'l-ummâl, X, 243 (nr. 29291).
4813[705] Buhari, Hac 103; Kenzü'l-ummâl, V, 232 (nr. 12717).
4814[706] Hilyetüİ-evliyâ, 1,226. Ebû Zer'le ilgili benzer rivayet için bkz. Buhari, Libâs 24; , Müslim, îmân 154.
4815[707] Metinde Ebu'd-Derdâ şeklinde geçmiş olup doğrusu Ebû Nuaym olmalıdır.
4816[708] Mecmau'2-zevâid, X, 300.
4817[709] Metinde Usûlü'l-bedâi şeklinde geçmiştir.
4818[710] İbn Sa'd, II, 386.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/137-138.

Allah Resulünün Huzurunda Ashabın Münazara Yapmaları

Ebû Nuayra Edebü'Hlm'de, alimin huzurunda ilim konusunda yarışma ve münazara yapmakda bir beis olmadığını belirtir ve Ebû Hureyre'den şu m ü s n e d hadisi rivayet eder: "Muhakkak ki Resulullah'ın (sav) huzurunda çok tartıştığımızı gördüm". Ebû Nuaym şöyle der: Bununla birlikte hocanın huzurunda bulunmanın gerektirdiği edebi de gözetmek gerekir.4819[711]

İlk Asırlardaki İnsanların Uymaları İçin Nasla Belirlenmiş İlim Talebeleri Adabı Ve Bu Çerçevede Allah Resulü Zamanında İlim Talebelerinin Bilinen Adabının Öğrenilmesi

İmam Ebû Nuaym Âdâbü'l-mütealüm'de bununla ilgili olarak bir bâb başlığı açar ve orada çeşitli hususları zikreder:

1) Misvak kullanmaya devam etmek. Bu, sözkonusu özelliklerden uyulması istenen ilk şeydir. Ebû Nuaym şöyle der: Akşam olunca meclislerin alimlerin oturmaları, bilgelerin konuşmaları, tahsillilerin müzakereleri ve muhaliflerin müzakerelerinden hali olmadığı bilinmektedir. Bu yüzden kişi kendisini süsleyecek ve uygun hale getirecek şeylerle hazırlanmalıdır. Buna da misvakla başlamalı ve misvak kullanmaya devam etmelidir. Ebû Nuaym bu hususta İbn Abbas'tan şu tahricde bulunur: Sahabüer Hz. Peygamber'in yanına geliyorlar, misvak kullanmıyorlardı. Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Yanıma giriyor, misvak kullanmıyorsunuz; eğer (bunu istemekle) ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım, kendilerine namazı farz kıldığım gibi misvak kullanmayı da onlara farz kılardım".4820[712]

2) Uzadıklarında tırnaklarını kesmek. Bu konuda delil de Ebû Eyyub el-Ensârî'den tahric ettiği şu hadistir: Bir adam Hz. Peygamber'e gelip ona göğün haberini sordu. Allah Resulü şöyle buyurdu: "Tırnaklarını kuşların tırnakları gibi, içinde pislik ve kir olarak koyup bana göğün haberini mi soruyorsun?".4821[713]

3) Parmakların orta ve dip boğumlarını temizlemek. Buna delil İbn Abbas'm rivayet ettiği şu hadistir: Cebrail Hz. Peygamber'e gelmede gecikti ve bu durum dile getirildi. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: "Bana gelmede nasıl gecikmesin, siz çevremdesiniz, misvak kullanmıyor4822[714], tırnaklarınızı kesmiyor, bıyıklarınızı kısaltmıyor ve parmak mafsallarınızı temizlemiyorsunuz".4823[715] Ebû Nuaym şöyle der: Berâcim, içten parmak mafsallarmdaki düğüm (orta boğum), revâcib ise bir kimse bir şahsın elini tuttuğunda parmak uçlarının ulaştığı yerdir (dip boğum).

4819[711] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/139.
4820[712] Kenzü'l-ummâl, IX, 318 (nr. 26210). Ayrıca bkz. Age.» K, 318 (nr. 26211), 315 (nr. 26193); Mecmau'z-zevâid, II, 97.
4821[713] el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, /, 374 (nr. 861); Mecmau'z-zevâid, V, 167-168; Kenzü'l-ummâl, VI, 659 (nr. 17259,17260).
4822[714] "Testennûn" kelimesi metinde "testenkûn" şeklinde geçmiştir.
4823[715] Mecmau'z-zevâid, V, 167; Kenzü'l-ummâl, VI, 659 (nr. 17261).

4) Kişinin, rahatsızlık duyduğu bir ter veya koku duyduğunda yıkanması. Buna delil de Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadistir: "İnsanlar Medine'nin Avali kesiminden cumaya toz toprak içinde geliyorlar, vücutlarına toz ve ter siniyor, kokuyorlardı. Bir defasında Resulullah benim yammdayken onlardan biri huzuruna geldi. Resulullah şöyle buyurdu: Bari bugün için yıkansanız".4824[716]

5) Uzadığında bıyığından alması. Buna delil de Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği şu hadistir: "Sakalı uzatın, bıyığı alın".4825[717]

6) Saçı olanın saçını taraması. Buna delil Câbir'den rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber saçı başı dağınık bir adam gördü ve şöyle buyurdu: "Şu kimse saçını tarayacak birşey bulamamış mıdır?"4826[718]

7) Saçlarına yağ sürmeyi, tarayıp düzeltmeyi ihmal etmemesi. Buna delil, Câbir'in rivayet ettiği şu hadistir: Ebû Katâde'nin kulak yumuşaklarına inen çok saçı vardı. Resulullah'a bunu sordu, Resulullah şöyle buyurdu: "Onu yağla ve iyi bak".4827[719]

8) Elbisesini temiz tutmaya gayret göstermesi ve kirlenmeden koruması. Buna delil yine Câbir'den rivayet edilen şu hadistir: Hz. Peygamber geldi ve saçı uzun zamandan beri taranmamış bir adam gördü ve şöyle buyurdu: "Şu kimse elbisesini yıkayacak ve saçını temizleyip tarayacak birşey bulamamış mı?".4828[720] Ebu's-Salih'in şöyle dediği rivayet edilir: "Dünyadan, giyinip Ebû Hureyre ile birlikte oturacağım iki beyaz elbiseden başka birşeye sahip olmayı temenni etmiş değilim".

9) İmkân bulduğunda güzel koku sürünmesi. Buna delil Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadistir: "Hz. Peygamber ashabının yanına kötü kokuyla çıkmaktan hoşlanmazdı. Gecenin sonunda güzel koku sürünürdü."

10) Kötü kokulu yemekleri yemekten sakınması. Bunun delili Atâ'dan rivayet edilen şu hadistir: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kim şu bakladan yerse, çıkıp mescidlerimize gelmesin".4829[721]

11) Yağlı bir et yediği zaman yanındaki kimseyi rahatsız etmemesi için elini yıkaması. Buna delil İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadistir: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kim bu etten birşey yerse elinin bulaşığını yıkasın, yamnda bulunan kimseye eziyet vermesin".4830[722]

12) Alimi ve onunla birlikte oturanları geğirtiyle rahatsız etmekten sakınıp geğirtisini tutması. Bunun delili de îbn Ömer'den rivayet edilen şu hadistir: Bir adam Resulullah'ın (sav) yanında geğirdi. ResuIIullah şöyle buyurdu: 'Tanımızda geğirme"4831[723]

13) Giyilmesi caiz olmayan elbiseler giymemesi. Bunun delili Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen şu hadistir: "Resulullah (sav) benim üzerimde asfurla (sarıya) boyanmış iki elbise görüp şöyle buyurdu: Ey Abdullah b.

4824[716] Buhari, Cuma 15. Metinde düşüklük ve farklılık vardır.
4825[717] Buhari, Libâs 65; Müslim, Tahâre 52-55.
4826[718] Ebû Davud, Libâs 14; Nesâi, Zinet 60; el-Müâtedrek, IV, 186.
4827[719] Mecmau'z-zevâid, V, 164. Ayrıca bkz. Nesâi, Zinet 60.
4828[720] Benzer rivayet için bkz. Ebû Davud, Libâs 14; el-Müstedrek, IV, 186.
4829[721] Benzer rivayetler için bkz. Mecmau'z-zevâid, II, 17-18.
4830[722] Age,V,30.
4831[723] Kenzü'l-ummâl, XV, 260 (nr. 40868).

Arar, bunlar kâfirlerin elbisesidir, giyme".4832[724]
14) Beyaz elbise giymesi. Çünkü bu ilim ehli için müstehap olup delili de Semüre'nin Resulullah'tan (sav) rivayet ettiği şu hadistir: "Beyazı tercih edin, çünkü o sizin en hayırlı elbisenizdir. Ölülerinizi onda kefenleyin, dirileriniz onu giysin. O en güzel ve en temiz olandır".4833[725]
15) Sarık sarması. Zira bu ilim ehlinin süsüdür. Ebû Nuaym bu konuda İbn Abbas'tan şu rivayeti tahric etmiştir: Resulullah şöyle buyurdu: "Sarık sarın, hilminiz artar".4834[726]
16) İlim tahsiline güç yetirebilmesi için sıhhatini korumaya önem vermesi. Ebû Nuaym bu konuyl-a ilgili olarak bazı hususlar zikretti ki başlıcaları şunlardır: Kavrayış ve hafiza gücünü azaltacak, nefis ve bedende zayıflığa yolaçacak şeylerden sakınması, kan vermeye ve ilaç olacak şeyler içmeye alışması, yeşillik yerde ve akarsu kenarında oturarak görme gücünü kuvvetlendirmesi, şişmanlamaya yolaçacak şeyleri terkederek vücudunu sıhhatli beslemesi, dersten kesilmemesi için çok yiyip içmeyi terketmesi. Ebû Nuaym sonra bu kurallardan her biri için bir delil getirmiş olup onun İbnü'l-Ezrak tarafından Ravdatü'l-a'lâm'da Özetlenen sözlerine bakınız.
Bu baldan tatlı ve susuz kimseye soğuk sudan daha lezzetli olup aydın kimsenin bugün öğretmen ve ilim talipleri için ehli tarafindan söylenenlere muttali olduğu ölçüde, Resulullah (sav) zamanında yaygın olan bu İslamî âdâbla sevinci artar ve kaydettiklerimizle sevinir. Çünkü böylece dininin ve öğretilerinin sıhhati koruma ve faydalı tasarrufa önem verme, ilerleme, temizlik ve uygarlık konusunda en ileri öğretiler olduğunu bilmiş olur. Bu konuda Ebû Nuaym el-Isfahânî'nin Adabü'l-müteallim, Hafız Abdülgani b. Said el-Bağdâdî'nin Âdâbü'l-muhaddis, Nevevi'nin Tehzib'inin şerhinin mukaddimesine, Şeyh Bedrüddin İbn Cemâa'nın Tezkiretü's-sâmi ve'1-mütekellim fi âdabi'1-âlim ve'1-müteallım4835[727], Seyyid Semhûdi'nin Cevâhirü'l-ikdeyn, İbnü'l-Ezrak'ın Ravda, Sehâvi'nin Şerhu Elfıyyeti'l-Irâkî, Turunbâti'nin Buluğu aksa'l meram adlı eserlerine bakınız. Seleften Taberâni ve Harâiti de güzel ahlak konusunda eser yazmış olup Harâiti'nin biri güzel ahlaka biri kötü ahlaka dair iki eseri vardır.4836[728]

Ashabın Îlim Ve Yaşta Büyük Olanlarının Hakkını Gözettikleri Ve Hocasına Karşı Uymasını Talebeye Tavsiye Ettikleri Kurallar

Ebû Nuaym bu hususu Adabü'1-müteaHimîn'de zikretmiş ve buna delil

---

4832[724] Müslim, Libâs 27. Amr kelimesi metinde Ömer şeklinde geçmiştir.
4833[725] Mecmau'z-zevâid, V, 128.
4834[726] Feyzüİ-Kadîr, I, 555 (nr. 1142, 1143); Mecmau'z-zevâid, V, 119; Kenzü'l-ummâl, XV, 305 (nr. 41135). Hilm kelimesi metinde "hubb" şeklinde geçmiştir.
4835[727] Bu eser Muhammed Haşim en-Nedvî (Haydarabad 1354) ve Hişâm Neşşâbe tarafından et-Türâsü't-terbeviyyi'1-İslâmi fi hams mahtûtât adlı eser içinde (Beyrut 1988, s. 93-187) neşredilmiştir. Bu eser içinde neşredilen diğer kitaplar da İbn Sina'nın Kitâbü's-Siyâse, Gazzâli'nin Minhâcü'l-müteallim, İbn Hacer el-Heytemi'nin Tahrirüi-makal fi âdâbin ve ahkâmın yahtâcü ileyhâ müeddibü'l-etfâl'dır. Nasîrüddin et-Tûsî'nin de Adâbü'l-müteallimîn adlı bir risalesi Yahya el-Haşşâb tarafından neşredilmiştir (Mecelletü Ma'hedi'l-mahtûtâti'l-Arabiyye, III, Kahire 1957, s. 267-284).
4836[728] Muhammed b. Cafer el-Harâitî'nin (ö. 327/939) bu konuyla ilgili iki eseri Mekârimü'l-ahlâk ve MesâviÜ'l-ahlâk adlarını taşımakta olup ilk eserin Hafız Ebû Tahir Ahmed b. Muhammed es-Selefî tarafından kaleme alınan el-Müntekâ min kitabi Mekârimi'l-ahlâk ve meâlîhâ ve mahmûdi tarâikihâ adlı versiyonu Muhammed Muti' el-Hâfız ve Gazve Büdeyr tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1406/1986).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/139-142.

olarak da bilinen şu olayı göstermiştir: Zeyd b. Sabit bineğe binmek isteyerek ayağını üzengiye koydu, İbn Abbas da ona üzengiyi tuttu. Zeyd şöyle dedi: "Ey Allah Resulü'nün amcası oğlu, onu bırak". İbn Abbas da "Biz alimlere ve büyüklere böyle yaparız" karşılığım verdi.[4837][729] Belhi Aynu'l-Umde "saygı maksadıyla alimlerin üzengisi tutulur" dediğinde, onun eserini şerheden Molla Ali el-Kârî, İbn Abbas'm bu kıssasını zikrettikten sonra şöyle der: Hz. Ömer, binmesi için Zeyd'in üzengisini tuttu ve "Zeyd ve arkadaşlarına böyle davranın" dedi.
Ahmed b. Hanbel ve Tirmizi İbn Abbas'tan, yine Ahmed b. Hanbel ile Hâkim de Ubâde b. Samit'ten şu m e r f û hadisi tahric etmişlerdir: "Büyüğümüze saygı göstermeyen, küçüğümüze merhamet etmeyen ve alimimizin hakkını tanımayan kimse bizden değildir".[4838][730]

Allah Resulü'nün Ders Sırasında İlim Veya Yasça Büyük Olanlara Öncelik Vererek İnsanların Yerlerini Belirlemesi

Bu hususu Ebû Nuaym zikretmiş olup Sahih-i Buhari de İbn Mesud'dan rivayet edilen şu hadisi delil göstermiştir: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Sizden akıl ve anlayış sahibi olanlar yanımda olsun, sonra da onların ardından gelenler bulunsun".[4839][731] Ayrıca Semüre'nin rivayet ettiği şu hadisi delil göstermiştir: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Bedeviler, namazda kendilerine uymak üzere muhacirlerle ensarın arkasında dursunlar".[4840][732] Bu uygulamayı ahlak edinmeyi emretmek ve ders meclislerinde talebeleri hakkında bunu nazarı itibara almak İmam Mâlik'in hareket tarzı idi.
Bu konuyla ilgili ayrıntıları İbnü'I-Arabi Ahkâm'da zikretmiştir. Sözkonusu meclislerden biri Hz. Peygamber'in meclisi olup orada öncelik hicret, ilim ve yaşa göredir. Bir diğeri cuma meclisi olup önceliğin akıl ve anlayışa göre olduğu imamın yanındaki yer dışında öncelik erken gelişe göredir. Bir diğeri zikir (öğüt) meclisi olup burada herkes geldiğinde meclisin son tarafında boş bulduğu yere oturur. Bir diğeri savaş meclisi olup burada insanlardan kahraman ve lider özelliği taşıyanlar öne geçirilir. Bir diğeri görüş ve danışma meclisi olup burada işten anlayan kimse öne geçirilir. Bu, bir yönden zikir meclisine dahildir. Bütün bunları şu âyet-i kerime tazammun eder: "...ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin" (Mücadile58/ll). Böylece kişi önce imanıyla ve ikinci olarak da ilmiyle yükselir. Sahih-i Buharî'de şu rivayet nakledilir: Ömer b. Hattâb, İbn Abbas'ı büyük sahabilerden öne geçirdi. Bu konuda Hz. Ömer'le konuştular, o da kendilerini ve İbn Abbas'ı çağırdı. Onlara Nasr sûresinin tefsirin sordu, sustular. İbn Abbas ise şöyle dedi: "Bu sûre,

---

[4837][729] bkz. Kenzü'l-ummâl, XIII, 396 (nr. 37061). Burada İbn Abbas'ın "alimlerimize ve büyüklerimize böyle davranmakla emrolunduk" dediği, buna karşılık Zeyd b. Sabit'in de onun elini öperek "biz de peygamberimizin ailesinden olanlara böyle davranmakla emrolunduk" dediği kaydedilmiştir.
[4838][730] Müsned, I, 257, II, 207; Tirmizi, Birr 15; el-Müstedrek, 1,122.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/142.
[4839][731] Müslim, Salât 122,123.
[4840][732] Kenzü'I-ummâl, VII, 626 (nr. 20591).

Resulullah'ın (sav) ecelinin geldiğini göstermekte olup Allah bunu kendisine bildirmiştir." Hz. Ömer de şöyle dedi: "Ben bu sûreden ancak senin bildiğini biliyorum!".4841[733]

Ashabın İlim Talebi Veya Âlî İsnad Maksadıyla Başka Bir Sahabinin Yanına Yolculuk Etmesi

Kadı İbnü'l-Arabî el-Meâfîrî şöyle der: "İlim tahsili için şeriat ehlinden seyahat eden ilk kimse Hz. Musa'dır".4842[734] Gazzâli de şöyle der: "Ashab zamanından zamanımıza kadar ilim sahasında adı geçip de ilmi yolculukla elde etmeyen ve onun için yolculukta bulunmayan pek az kimse vardır". Genelde ilim için yolculuk yapmak konusuyla ilgili emir Kur'an-ı Kerim'de şu âyette vaki olmuştur: "Her topluluktan bir grubun toplanıp dini iyice öğrenmeleri ve kavimleri kendilerine dönüp geldikleri zaman (Allah'ın yasak kıldığı şeylerden) kaçınmaları için onları uyarmaları gerekmez mi?" (Tevbe 9/122).4843[735]
İbn Abdilber, Mâlik b. Dinar'dan şu nakilde bulunur: Allah Teâla Hz. Musa'ya şunu vahyetti: "Demirden iki nalin edin, sonra ilim ara, ta ki nalinlerin parçalansın ve asan kırılsın". Buhari Sahihinde "İlim talebi için yolculuk babı" başlığına yer vererek şu rivayeti zikreder: "Câbir b. Abdullah, bir tek hadis için bir aylık mesafaye Abdullah b. Üneys'in yanına yolculuk etti".4844[736] İbn Abbas'tan da "seyahat eden" (Tevbe 9/112)4845[737] ifadesinden kastedilenlerin ilim talipleri olduğu nakledilir. İbn Mesud şöyle der: "Eğer Allah'ın Kitabı konusunda benden daha bilgili birini bilseydim onun yanma yolculuk ederdim".4846[738] Seyahatin faydalan ve seyahatte bulunanlarla ilgili olarak Hatib el-Bağdâdî müstakil bir cüz kaleme almıştır.4847[739]

Ashabın Birbirlerini Ve Başkalarını Nebevi Mirastan (İlim) Nasip Almaya Teşvik Etmeleri

Onların Nebevi mirastan kastettikleri ilimdir. Çünkü peygamberler ne bir dinar ne bir dirhem değil sadece ilim miras bırakmışlardır. Ashabın bu teşviki Resulullah'ın (sav) vefatından sonra sözkonusudur.
Taberâni el-Mu'cemü'1-evsat'ta, Seyyid Semhûdi Cevâhirü'l-ikdeyn'de hasen bir senedle Ebû Hureyre'den şu rivayeti tahric ederler: Ebû Hureyre Medine pazarına uğradı ve orada durarak şöyle dedi: "Ey pazar halkı, sizi

4841[733] Ahkâmu'I-Kur'ân, IV, 1760-1761. İbn Abbas'la ilgili bu rivayetin teferruatı için bkz. Buhari, Tefsir 110/3; Hilyetü'l-evliya, I, 317.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/142-143.
4842[734] bkz. er-Rihle fi talebi'l-hadîs, s. 97-108.
4843[735] bkz. İbn Abdilber, Câmiu beyâni'1-ilm, s. 12-13.
4844[736] Buharı, İlim 19; el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, II, 225; er-Rihle fi talebi'1-hadî.s, s.110.
4845[737] Ayetin tamamı şöyledir: "Onlar tevbe eden, ibadet eden, hamdeden, seyahat eden, rüku eden, secde eden, iyiliği emredip kötülükten sakındıran ve Allah'ın (yasak) sınırlarını koruyan insanlardır, O mü'minleri müjdele" (Tevbe 9/112).
4846[738] er-Rihle fi talebi'l-hadîs, s. 95.
4847[739] Bu eserin adı er-Rihle fi talebi'l-hadîs olup Nureddin Itr tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1395/1975). Bu konuda ayrıca bkz. Hatib, el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, II, 223-248.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/143-144.

alıkoyan nedir?" Onlar "nedir bu (sözünü ettiğin)?" dediler, o da "Hz. Peygamber'in mirası paylaştırılıyor, sizse buradasınız! Gidip ondan nasibinizi almalı değil misiniz?" karşılığını verdi. Onlar "nerede?" diye sordular, o da "mescidde" dedi. Pazar halkı süratle çıkıp gittiler, Ebû Hureyre de onlar dönünceye kadar kendileri için pazarda bekledi. Dönüp geldiklerinde Ebû Hureyre "ne oldu?" dedi, onlar "mescide gittik, içeri girdik, orada paylaşılan birşey görmedik" karşılığını verdiler. Ebû Hureyre onlara "mescidde kimseyi görmediniz mi?" diye sordu, onlar "evet, namaz kılan, Kur'an okuyan, helal ve haramı müzakere eden gruplar gördük" dediler. Bunun üzerine Ebû Hureyre onlara "vah size, işte bu efendimiz Hz. Muhammed'in. (sav) mirasıdır!" dedi.4848[740]
Ebû Ömer İbn Abdilber, Selman b. Mihrân'dan şu nakilde bulunur: Kurrâ'dan birini duydum şöyle diyordu: "Bana ulaşan habere göre Irak'ta bir topluluk ilim üzerine tartışıyorlar, biri 'bunlar kimdir?' diye soruyor, ona şöyle deniliyor: Allah Resulü'nün mirasını paylaşan bir topluluk!".4849[741]

Allah Resulü Zamanında Kassâs (Kıssacı) Ve Resulullah'ın Onun Meclisinde Oturması

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'Ia, Ebû Ümâme'den şöyle dediğini tahric ettiler: Resulullah (sav) bir topluluğa uğradı, bir k a s s â s (kâss, çoğulu: kussâs) da kıssa anlatıyordu. Resululiah'ı görünce durakladı, Hz. Peygamber ona "anlat, şurada fecir vaktinden güneş doğuncaya kadar oturmam, bana dört köle azat etmemden daha sevimlidir, Şurada ikindi namazından güneş batıncaya kadar oturmam, bana dört köle azat etmemden daha sevimlidir" buyurdu. Hafız Heysemi bu hadisi Mecmau'z-zevâid'de kaydederek Ahmed b. Hanbel'e ve Taberâni'nin el-Mu'cemü'l-kebir'ine isnad ederek şöyle der: Ravileri mevsuk tur (güvenilir), fakat senedinde, Ebû Ümâme'den nakleden Ebü'1-Ca'd vardır. Eğer o Ebü'1-Ca'd el-Gatafânî ise, Sahihin ravilerindendir, eğer başka biriyse onu tanımıyorum.4850[742]
Bedir ehlinden birinden de Resulullah'ın (sav) şöyle dediğini duyduğu nakledilir: "Böyle bir mecliste oturmam, bana dört köle azat etmemden daha sevimlidir". Şu'be şöyle der: "Hangi meclisi kastediyor?" dedim, "o kassâsdı" cevabım verdi. Bunu Ahmed b. Hanbel rivayet etmiş olup senedinde Kerdûs b. Kays vardır. İbn Hibban onun güvenilir olduğunu söylemiştir. Hadisin diğer ravileri de Sahih'in ravileridirler.4851[743]
Abdülcebbâr el-Havlânî'den şöyle dediği nakledilir: Allah Resulü'nün ashabından biri mescide girdi, Ka'b da kıssa anlatıyordu. Şöyle dedi: "Kim bu?". Onlar da "Ka'b bize kıssa anlatıyor" karşılığını verdiler. Bunun üzerine o şöyle dedi: Resululiah'ı şöyle derken duydum: "Emir (yönetici), memur ve kendini beğenmişten başkası kıssa anlatmaz". Bu haber Ka'b'a

4848[740] Cevâhirü'I-ikdeyn, I, 93-94; Mecmau'z-zevâid, I, 123-124.
4849[741] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/144.
4850[742] Müsned, V, 261; Mecmau'z-zevâid, 1,190; el-Kussâs ve'l-müzekkirîn,s. 15. krş. Ebû Davud, İlim 13.
4851[743] Mecmau'z-zevâid, I, 190.

ulaştı, ondan sonra artık kıssa anlattığı görülmedi. Bunu Ahmed b. Hanbel rivayet eder.4852[744] Heysemi, bu hadisin isnadımn sahih olduğunu söyler. Avf b. Mâlik'ten şöyle dediği nakledilir: Resululiah'ı (sav) şöyle derken duydum: "Emir, me'mur ve gösteriş düşkünü (mütekellif, çalımlı) olandan başkası kıssa anlatmaz". Bunu "mütekellif" ifadesi olmaksızın Ebû Davud rivayet etmiştir.4853[745] Taberâni de el-Mu'cemü'1-evsat'ta rivayet etmiştir. Heysemi şöyle der: Bunun senedinde Ebül-Abbâs er-Razı mevcut olup onun biyografisini veren kimse görmedim. Ubâde b. Samit'ten, Hz. peygamberin şöyle buyurduğu nakledilir: "Emir, me'mur ve gösteriş düşkününden başkası kıssa anlatmaz". Bunu Taberâni el-Mu'cemü'1-kebir'de rivayet etmiş olup isnadı hasendir.4854[746]

Molla Ali el-Kârî Şerhü'l-Mişkât'ta şöyle der: Kass, kıssa, ahbâr (tarih v.s.) ve mev'ıza anlatmak demektir. Bundan maksadın özellikle hutbe olduğu da söylenmiştir.4855[747] Ondan başkaları şöyle der: Kasas, kıssa anlatmak demek olup kendilerine vazeden kimse kastedilerek vaaz için de kullanılır. Bu da ya emir veya memur kimse olur veya her ikisinin de vazetmesi caizdir. Kendini beğenmiş kimseye gelince, o da liderlik ve böbürlenme gayesiyle vazeder. Bu ise hutbede kabul edilemez olup bu konuda yetki emirler veya onların bununla görevli kıldıkları kimselere aittir. Tîbi Şerhu'l-Mişkât'ta şöyle der: "Kim vazeder ve kıssa anlatırsa onların grubuna dahil olup işi yöneticilere bırakılmıştır". Mecmau bihâri'l-envâr'a bakınız.

Suyûti'nin el-Iklü'inde "Onlara Allah'ın günlerini hatırlat" (İbrahim 14/5) âyetiyle ilgili olarak İbnu 1-Arabî'den şöyle dediği nakledilir: Bu âyet, kalpleri yumuşatan vaaz konusunda temeldir.4856[748]

Derim: Bu başlık altında kaydedilen hadisler, seleften bazılarının kıssa anlatmayı reddetmeleri ve kıssacıları kötülemeleriyle çelişmez. Gazzâli el-İhyâ'da Hasan-ı Basri'nin kıssalarında ahiret ilmi, ölümü hatırlatma, nefsin ayıpları, amellerin afetleri, şeytanın vesveseleri ve bunlardan sakınma yollarına dikkat çekme, Allah'ın nimet ve lütuflarını, kulun şükürde kusurunu hatırlatma, dünyanın aşağılığı ve geçiciliği, zamanın azlığı, ahiretin önemi ve ahiret hallerini tanıtma gibi konularda konuştuğunu belirttikten sonra şöyle der: "İşte bu, şer'an övülen öğüttür." Gazzâli sonra "tezkir" (Öğüt) adını hurafelerine veren, övülen öğüt verme yolundan sapıp ayrılıklar, fazlalık ve noksanlığın yol bulduğu, Kur'an'da varid kıssalardan ayrılan ve onlara ilavede bulunan kıssalarla meşgul olan kimseler hakkında konuşarak şöyle der: Kimi kıssalar var ki dinlemesi fayda, kimi de var ki doğru bile olsa zarar verir. Sonuç olarak, övülen kıssalar Kur'an'da mevcut olanlarla sahih kitaplarda bulunan haberlerden ibarettir.4857[749] İthafta müellif şöyle der: İbn Ebi Şeybe ve Mervezi İbn

---

4852[744] Müsned, IV, 233, VI, 29.

4853[745] Ebû Davud, İlim 13. Burada "mütekellif" yerine "muhtâl" {kendini beğenmiş, gururlu) kelimesi geçmektedir. Emirden maksat yönetici, me'mur ise onun bu konuda yetkili kıldığı kimse veya alimler gibi Allah tarafından buna memur kılınan kimse demektir (Mirkâtü'l-mefâtîh, I, 245. Ayrıca bkz. Hattâbi, IV, 72).

4854[746] Konu başından buraya kadar verilen bilgilerin hepsi Mecmau'z-zevâid'den (1,190) nakledilmiştir.

4855[747] Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-mefâtîh, I, 245.

4856[748] el-İklîl, s. 158.

4857[749] İhyâu ulûmi'd-dîn, I, 52. Metinde bazı hatalar mevcut olup aslına bakılmalıdır.

Sirin'den şöyle dediğini tahric ederler: Basra'da bir kıssacının kıssa anlattığı haberi Hz. Ömer'e ulaştı, ona şu âyeti yazdı: "Elif, lam, ra, bunlar apaçık kitub'ın ayetleridir. Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayasmız. Biz bu Kur'an'ı vahyetmekle, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz" (Yusuf 12/1-3). Adam Hz. Ömer'in maksadını anladı ve kıssacılıktan vazgeçti. Abd b. Humeyd Tefsir'inde Kays b. Sa'd'dan şu tahricde bulunur: İbn Abbas, Ubeyd b. Umeyr'e uğradı, o kıssa anlatıyordu. İbn Abbas şöyle dedi: "Kitab'da İsmail'i de an" (Meryem 19/54), "Kitab'da İdris'i de an" (Meryem 19/56); bize Allah'ın (ibret olarak zikrettiği) günlerini an ve Allah'ın övdüğü kimseleri öv.[4858][750]

Bu konuda Hafız Îbnü'l-Cevzî'nin Kitâbü'l-Kussâs ve'1-müzekki-rin[4859][751], Ebû Ahmed b. Amr b. Ebû Asım'ın Kitâbü'l-Müzekkir ve't-tezkîr ve'z-zikr, Hafız Irâki'nin el-Bâis ale'l-halâs min havâdisi'l-kussâs[4860][752] adlı eserlerine bakınız. Hafız Suyûti'nin de k a s s â s lara dair bir risalesi vardır.[4861][753]

Zebidi İthafta şöyle der: Zikrettiklerimizin hülasası şudur ki ilmin türlerinde mahir alim, Allah Resulü'nün hadislerini hıfzeden, sahihini zayıfından ayırdeden, müsnedini, maktûunu ve munfasılını anlayan, tarih ve selefin siyerini bilen, zahidlerin haberlerini belleyen, Allah'ın dininde fakih, Arapça ve lügat bilgisine sahip kimseden başkasının insanlara kıssa anlatmaması gerekir. Bütün bunların temeli de Allah'tan sakınma (takva) olup bu insanların mallarına karşı olan tamahı kişinin kalbinden çıkarır. İbnul-Cevzî de bu şekilde tesbit ve değerlendirmede bulunmuş olup onun eserine bakınız.[4862][754]

Tenbih: Ebû Nuaym ve Askeri'nin tahric ettiklerine göre Temim ed-Dârî ayakta kıssa anlatmak konusunda Hz. Ömer'den izin istedi. Hz. Ömer kendisine izin. verdi, o da ayakta kıssa anlattı.[4863][755]

Önemli bir bilgi: İbn Sa'd Tabakât'ında Ümmü'l-Hasan el-Basrî'nin biyografisini vererek Üsâme b. Zeyd'e varan senediyle, onun da annesinden rivayeti olarak şu tahricde bulunur: Ümmü'l Hasan el-Basrî'yi kadınlara kıssa anlatırken gördüm.[4864][756] Bu Ümmü'l-Hasan büyük sahabilerin zamanında yaşadı ve Ummü Seleme ile Resulullah'ın (sav) diğer hanımlarından rivayette bulundu. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Hasan'dan şöyle dediği nakledilir: "Esved b. Serî[4865][757] şair bir adamdı ve bu mescidde kıssa anlatan ilk kimseydi. O şöyle der: "Resulullah ile birlikte dört gazvede bulundum". Yine Tabakât'ta Hasan'dan şu rivayet nakledilir: Esved b. Seri mescidin arka ta-rafinda öğütte (tezkir) bulunurdu. Tabakât'ta (VII, 28) Esved'in biyografisine bakınız.[4866][758]

[4858][750] Zebîdi, İthâfu sâdeti'l-müttakîn, I, 244-245.
[4859][751] Bu eser Muhammed Said b. Besyûni Zağlûl tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1406/1986).
[4860][752] Zeynüddin el-Irâkî'nin eseridir (GAL, II, 78).
[4861][753] Suyûti'nin Tahzîrü'I-havâs min ekâzîbi'l-kussâs (nşr. Muhammed Sabbâğ, Beyrut 1973) adlı eseri olmalıdır.
[4862][754] Zebidi, a.g.e., I, 246; İbnü1 l-Cevzî, el-Kussâs ve'1-müzekkirîn, s. 22-25.
[4863][755] el-Kussâs, s. 20.
[4864][756] İbn Sa'd, VIII, 476.
[4865][757] Metinde, burada ve aşağıda Esved b. Süvay' şeklinde geçmiştir.
[4866][758] İbn Sa'd, VII, 46.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/145-147.

Allah Resulü'nün Gıda, İlaç Ve Hastalıkların Tedavisine Dair Ortaya Koyduğu Hikemî İlimler Ve Tıbbi Bilgiler İle Bu Konuda Telif Edilen Eserler

Ahmed Taşköprizâde Miftâhu's-saâde'de[4867[759]] Hz. Peygamber'in tıbbı ilmini, insanların kendisiyle meşgul oldukları ilimler çerçevesinde zikreder. O şöyle der: Tıbb-ı Nebevi ilmi, ferâizin fıkıhtan ve göz doktorluğunun tıptan çıkışı gibi hadisten ortaya çıkmıştır. Bu insan vücudunun beslenip korunması konusunda Hz. Peygamberin ne söylediği hususunun öğrenildiği bir ilimdir. Konu ve esasları hadis ilmine kıyas yapılarak belirlenir. Gaye ve faydası ise gizli kalmayacak kadar açıktır. Bu konuda İmam el-Müstağfirî üstün bir eser kaleme almıştır. İbn Tarhân'ın kitabından daha kapsamlı ve faydalısı ise yoktur. Dileyen onu bulabilir.[4868[760]]

Keşfuzzunûn müellifi de bu ilimle ilgili olarak bir başlık açmış olup şöyle der: Bu konuda eser kaleme alanlardan biri de Ebû Nuaym el-Isfahânî'dir. Ebü'l-Hasan Alf b. Musa er-Radî, Me'mûn için bu konuyu kapsayan bir risale yazdı. Bu konuda Habib en-Nisâbûrî, İbnü's-Sünnî, Abdül-melik b. Habib ve Hafız Suyûti de eser yazmışlardır. Suyûti'nin eserinin adı el-Menhecü's-sevî ve'1-menhelü'r-revî fî't-tıbbi'n- nebevi[4869[761]] olup baş tarafı şöyledir: "Her nefse yaratılışını veren Allah'a hamdolsun..." Eser üç "fenn"e ayrılmış olup birincisi tıbbın kuralları, ikincisi ilaçlar ve gıdalar, üçüncüsü de hastalıkların tedavisine dairdir.[4870[762]]

Derim: Suyûti bu eserini Hafiz Zehebi'nin et-Tıbbü'n-nebevi adlı eserinden özetlemiştir. O eser de bu tertipte olup defalarca basılmıştır.[4871[763]] Keşfuzzunûn müellifi, İbn Tarhân'ın Taşköprizâde tarafından kaydedilen eserini zikretmemiştir. Bu, bir ciltlik nefis bir eser olup adı el-Ahkâmü'n-nebeviyye fî's-sınâati't-tıbbıyye'dir. Müellifi İmam Ebü'l-Hasan Ali b. Mühezzebüddin Ebü'l-Mekârim Abdülkerim b. Tarhân b. Baki el-Hamevî es-Safedî[4872[764]] olup Matlau'n-nücûm fi şerefi'l-ulemâ ve'1-ulûm adlı eserin de müellifidir. İbn Tarhân tıbba dair eserini on baba ayırmış ve Buhari ile Müslim'in ittifakla tahric ettikleri tıpla ilgili kırk hadise dayandırmıştır. Birinci bâb hastalıklar ve tedavisi, tedavi olunmayı emir, tabipliği bilinmediği halde tedaviyle uğraşan kimseler hakkında varid olan hadislere dairdir. İkinci bâb yeme, içme, uyku v.b. konularda

---

4867[759] Metinde Miftâhu'1-ulûm şeklinde geçmiştir.

4868[760] krş. Miftâhu's-saâde, II, 380. Burada, yukarıda anılan bilgilerin az bir kısmı geçmektedir.

4869[761] Suyûti'nin el-Menhecü's-sevî (et-Tıbbü'n-nebevî) adlı eseri Hasan Muhammed Makbul el-Ehdel tarafından neşredilmiştir. (Beyrut-San'a 1406/1986). Bu konuda yazılmış meşhur kitapların bir listesi için bkz. Age., naşir mukaddimesi, s. 37-39.

4870[762] Keşfuzzunûn, II, 1095,1882.

4871[763] Zehebi'nin et-Tıbbü'n-nebevî adlı eseri Ahmed Rıfat el-Bedrâvî tarafından da neşredilmiş olup (Beyrut 1410/1990, III. baskı) Suyûti'nin eseri ile karşılaştırıldığında tertipleri farklı olduğu gibi Suyûti'nin eserinin daha hacimli ve daha fazla konulara yer verdiği görülür, ibn Kayyim'in et-Tıbbü'n-nebevî adlı eseri de Abdühlâlık Adıl Ezheri (Kahire 1377/1957) ve Abdülkâdir el-Arnaut-Şuayb el-Arnaut tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1983). Abdüllatif el-Bağdâdî el-Tıbb mine'l-Kitâb ve's-Sünne (nşr. Abdülmu'ti Emin Kal'aci, Beyrut 1406/1986), Mahmud Nazım en-Nesimî de modern tıpla karşılaştırmalı olarak et-Tıbbü'n-nebevî ve'1-ilmü'l-hadîs (I-III, Beyrut 1404/1984) adlı bir eser yazmıştır. N. Perron'un La Medecine du Prophete (Paris-Alger 1860) adlı eseri ile Suyûti ve Mahmud b. Muhammed el-Cağayni'ye ait eserlerin Cyril Elgood tarafından yapılan ingilizce tercümesini de (Tıbbu'n-Nabbi or Medicine of Prophet, Bruges 1962) zikretmek gerekir.

4872[764] îbn Tarhân'ın (ö. 720/1320) bu eseri basılmıştır (Kahire 1374/1955).

sağlığın konunmasıyla ilgili hususlara delalet eden hadislere dairdir. Üçüncü bâb tıbbın temeli, bunun vahiy, tecrübe veya kıyas mı olduğu, vazedilişi, fazileti, akla ve şeriate uygunluğuna dairdir. Dördüncü bâb ise sıhhat ve fazileti ve bu konuda varid olmuş hadislere dairdir. Beşinci bâb hastalık ve fazileti, bu konuda varid olmuş haberler ve biraz da muskaya dair bilgileri ihtiva etmektedir. Altıncı bâb hasta ziyaretinin fazileti ve bu konuda varid olmuş Nebevi hadislere dairdir. Yedinci bâb ilk kırk hadisten ayrılıp çıkarılan ve bunların çoğuna dikkat çeken tıpla ilgili hadislere dairdir. Sekizinci bâb tedavinin mi tedaviyi terketmenin mi daha faziletli olduğu konusundaki görüş ayrılığı ve her grubun dayandığı delillere dairdir. Dokuzuncu bâb perhiz ve fazileti ile perhizli için yazılan şeye dairdir. Onuncu bâb müfred (basit, bileşik olmayan) ilaçlar, güçleri, faydaları, bunlarla ilgili tıbbî hadisler v.s. hakkındadır. Bu eser nadir bulunan ve müellifinin biyografisinin doğan tüneği olan bir kitaptır. Bende eski bir nüshası mevcut olup doğulu bir katip tarafından Şam Nâsıriyye kütüphanesinde ve müellifin devrine yakın bir zamanda yazılmıştır. Onu 1324 (1906) yılındaki ziyaretim sırasında Medine-i Münevvere'de elde etmiştim.

Hafız İbn Kayyim Tıbb-ı Nebeviye dair faydalı bir bölüme Zadü'l-meâd'da yer vermiş, Şihâbüddin el-Kastallânî de el-Mevâhibü'1-ledüniy-ye'de onu izlemiştir. Bunların her ikisi de daha önce geçenlerin verdikleri bilgilerin özünü kaydetmişlerdir. Allah onları hayırla mükafatlandırsın.

Şihâbüddin Ahmed b. Salih el-Ektâvî ed-Der'î'nin el-Hediyyetü'l-makbûle fi huleli't-tibbi'l-meşmûle[4873[765]] adlı eserinde şöyle denir:

Bu Nebi Mustafa, seçilen
Ve efendisi gelenlerin ve geçenlerin
Afsunladı, tedavi etti, tedavi oldu ve kan aldırdı
Tevekkülle ki onda biraraya geldi
Doğru tevekkülü emir
Bizim gibilerden tasrih ifade eder
Tedavide sünneti var Resulün
Ve hastanın gönlünü hoşetmek.

Müellif el-Hediyye'sinin şerhinde şöyle der: Burada nakli uzun sürecek, ehli tarafından esas ve teferruatıyla bilinen birçok hadisin ve çok sayıda muteber haberin tasrih ettiği gibi tedaviye sâri (Hz. Peygamber) tarafından izin verilmesi konusunda, onun bizzat uygulaması ve bu hususta kendisinden nakledilenler yeter.

Cenab-ı Peygamber'den bu konuda nakledilen hikmet incileriyle ilgilenmeye İslam bilgelerinden biri olan Şeyh Davud el-Antâkî de önem vermiş olup et-Tezkire'de çeşitli yerlerde bu hususa temas etmiştir. Bunlardan biri istiskâ (hidropisi, vücudun bir yerinde su toplanması) hastalığını anlattığı yerdir. Burada sözü, sözkonusu hastalığın ilacının deve sütü ve idrarı olduğunu anmaya getirerek şöyle der: Bu, istiskâ hastalığının

---

4873[765] Bu zatın el-Manzûmetü't-tıbbiyye fi'1-ilâcât ve'1-edviyeti'l-merdiyye ve ed-Dürerü'l-mahmûle ve'1-hediyyetü'l-makbûle fi huleli't-tıbbi'l-me'mûle adlı eserleri mevcut olup sonuncusu el-Hediyyetü'1-makbûle fi ilmi't-tıbb (Kahire 1291, 49 sayfa) adıyla basılmıştır (Serkis, I, 373; Suppl., II, 713).

her üç türünde de gayedir. Özellikle develer çölde bulunurlarsa. Çünkü bu durumda yavşan otu ve misk otu ile güzelleşir. Bu konuda şeriat sahibinden hadisler nakledilmiş olup İbnu s-Sünnî, Ebû Nuaym, Ahmed b. Hanbel ve garîb bir hadis de Tirmizi tarafından tahric edilmiştir.[4874][766]

Antâkİ daha sonra Ureniyyin kıssasını zikreder ki özeti şudur: Bir kavim Medine'de Hz. Peygamberin yanına geldi ve bir rivayete göre sıtmaya bir diğerine göre ise Medine havası kendilerine iyi gelmeyerek karın ağrısı ve kötü bir kokuya musab oldular. Bir diğer rivayette ise karınlarının bozulduğu kaydedilir. Resulullah (sav) da onları zekât develerinin yanına gönderdi; develerin süt ve idrarından içtiler. Onların kıssası meşhurdur. Hz. Peygamber'in bunu emretmesi istiskanın zayıflatıcı ve bulaşıcı bir özellik taşımasından olup müfret (basit) ilaçlar bahsinde geçtiği üzere bu anılan hususlarda sözkonusu hastalığa tetabuk eden kesici, açıcı ve giderici Özellikler mevcuttur. Son rivayette "berriyye" ile tahsiste bulunması[4875][767] ya olayın bir defadan fazla meydana geldiğini ve böyle yapmaları emrolunanlann hastalığının daha şiddetli olduğunu gösterir ki tavşan otu ve beşparmak ağacı gibi bu konuda bizzat etkili olan halis maddeleri otlamalarından dolayı "beriyye" özellikle belirtilmiştir. Veya olay bir tek defa meydana gelmiştir ve bu durumda ise mutlakm mukayyede hamledilmesi (develerden çöl develerinin kastedilmesi) sözkonusudur. Bu olaydan hareketle bazı müçtehidler, Hz. Peygamberin emrinden dolayı eti yenilen hayvanların idrarının temiz olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bazıları ise bu emrin sözkonusu hayvan idrarının temizliğini gerektirmediğini, zaruret taayyün ettiğinde lokmayı şaraba batırıp yemekte olduğu gibi bunun da zaruretten dolayı caiz olduğunu belirtmişlerdir. Şu da bilinmelidir ki Hz. Peygamber'in kendisine has şeylerle tedavide bulunması, bunun sözkonusu hastalığa faydalı olmasını gerektirmez. Çünkü Resulullah (sav) bazan aklın uygulanmasını uygun görmediği şeylerle de tedavide bulunuyordu. Kim bu konuda bir şeye muttali olursa bilmeli ki bu bir tür mucize sayılır. Mülâibü'l-esinne ile ilgili kıssada geçtiği üzere o Hz. Peygamber'e istiskadan dolayı şikayette bulundu, o da üzerine tükürdüğü bir toprak parçasını kendisine gönderdi. Onu içtiğinde iyileşti.[4876][768]

el-Tezkire'den verilen bilgiler burada sona erdi.Davud el-Antâkî'nin cüzam ve humma ile ilgili olarak yazdıklarına bakarsanız hayret edersiniz.

İbn Kayyim et-Turuku'1-hükmiyye'sinde (s. 164) Hz. Peygamber'in "Cüzamlılara uzun süre bakmayın"[4877][769] sözü ile ilgili olarak şöyle der: Bunda büyük bir fayda mevcut olup o da şudur: Tabiat intikal edici olup cüzamlıya bakış sürdürülünce tabiatın nakli yoluyla bunun kendisine de isabet etmesinden korkulur. Halk arasında tecrübe edilmiştir ki cinsi münasebet sırasında cima eden kimse bir şeye baksa ve bakışını sürdürse

---

[4874][766] Bu rivayetler için bkz, Suyûti, et-Tıbbu'n-nebevî, s. 345-346.

[4875][767] Davud el-Antâki burada Ibn Abbas'tan iki rivayet nakletmiş olup sonuncusunda "çöl develeri" (el-ibilu'1-berrıyye) ifadesi geçmektedir.

[4876][768] Antâki, Tezkire, I, 8,10-11. Mülâibü11-esinne, Ebû Berâ Amir b. Malik el-Kilâbfdir (bkz. Üsdü'1-ğâbe, III, 140; el-İsâbe, II, 25S. Bu kaynaklarda, Hz. Peygamber'in bir tulum bal gönderdiği kaydedilmiştir).

[4877][769] Mecmau'z-zevâid, V, 100-101.

o şeyin özelliği çocuğa geçer. Beyhaki[4878][770] ve başkalarının kaydettiklerine göre Hz. Peygamber Beni Gıfâr kabilesinden bir kadınla evlendi ve zifafa girdi. Kadına elbisesini çıkarmasını emretti, o da çıkardı. Hz. Peygamber kadının memesi yanında bir beyazlık gördü ve yatağı terketti. Sabah olunca da kadına ailesinin yanına gitmesini söyleyerek mehrini verdi.[4879][771]
Yine İbn Kayyim'in Zâdü'l-meâd'ı ve Mecdüddin el-Fîrüzâbâdî'nin Sifrü's-saâde'sinde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber balık ile sütü, süt ile ekşi şeyleri, iki sıcağı iki soğuğu, iki yapışkanı, iki kabız edici şeyi, bir kabız ediciyle bir müshili, iki müshili, iki katı şeyi, biri çabuk diğeri geç hazmedilen iki şeyi, kızartılan ile pişirileni, taze ile kurutulmuşu, süt ile yumurtayı ve et ile sütü birlikte yemezdi. Bayat bir yemeği, kokmuş yiyeceği, tuzlu ve ekşi yiyecekleri de yemezdi. Hazım maksadıyla suyla karıştırılmış süt, ıslatılmış hurma suyu ve son derece soğuk suyla karıştırılmış bal yediği sabittir.[4880][772]
Hz. Peygamber'in yiyecekleri ve bununla ilgili hususlar hakkında geniş bilgi için Fâkihi'nin el-Menâhicü's-seniyye'si ile efendimiz babamın sünnete dair eserine bakın, hayretten hayrete düşersiniz.
Birbirini yalanlayan sözlerden biri de filozof İbn Haldun'un tarihinin mukaddimesinde tedavi türleri ve dayanaklarıyla ilgili bilgi verirken zikrettiği şu husustur: Ümran ehlinden bedevilerin çoğu zaman bazı şahısların kısıtlı tecrübelerine dayandırdıkları ve kabilenin yaşlı erkek ve kadınlarından tevarüs ettikleri bir tedavi usulleri vardır. Bazan bununla sıhhate kavuşul-duğu olursa da bu tabiî bir kurala ve mizaca uygunluğa dayanmamaktadır. Araplar arasında Haris b. Kelede ve başkaları gibi bu tür tanınmış tabipler vardı. Şeriyât'ta nakledilen tedavi yollan da bu kabilden olup vahye dayanmamaktadır. Bu, Araplar arasında uygulanagelen bir adetten ibarettir.[4881][773] İbn Haldun'un katı sözleri sona erdi. Aferin allame Şeyh Abdülhadi el-Ebyârî el-Mısrî'ye ki Suûdu'l-metâli'de (II, 155) onun sözlerinin ardından şöyle der: "Derim ki bu bir sürçme olup nazara alınmaması gerekir. Nasıl olur ki Hz. Peygamber, bal içmesini emredip de iyileşmeyen karnı ağrıyan adama 'Allah doğru söyledi, senin karnın yalan söyledi'[4882][774] buyurmuştur".
Şeyh Davud'un daha önce kaydettiğimiz sözünü okuduğun zaman, onun bu konudaki inancının İbn Haldun'unkinden daha sağlam olduğunu görürsün. Soylu at bazantökezler. Mükemmellik yalnız Allah'a mahsustur. Bu konuyu Suyûti'nin el-lklîl'de Kirmâni'nin el-Acâib adlı kitabından naklettiği bir latife ile kapatalım: Hristiyan bir tabip Ali b. Hüseyin'e "Sizin kitabınızda tıp ilmine dair hiçbir şey yoktur. İlim iki tanedir: Ebdan (vücut) ilmi ve edyân (din) ilmi" dedi. O da şu karşılığı verdi: Allah tıbbı yarım âyette toplamış olup o da şudur: "Yiyin için, fakat israf etmeyin" (A'râf 7/31).

[4878][770] es-Sünenü'l-kübrâ, VII, 256-257; İbn Kesir, Sire, IV, 594.
[4879][771] et-Turuku'I-hükmiyye, s. 286.
[4880][772] ZâdÜ'I-meâd. IV, 223; Sifrü's-saâde, s. 239-240.
[4881][773] Mukaddime, s. 465.
[4882][774] Buhari, Tıbb 4.

Bunun üzerine tabip şöyle dedi: "Sizin kitabınız Calinûs'a (Galen) hiçbir tedavi şekli bırakmamış!".4883[775]

Hafız İbn Receb, "Allah, dolduğu zaman mideden daha kötü olan bir kap yaratmamıştır. Mide mutlaka doldurulacaksa üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de hava için (nefes alıp vermeye) ayır"4884[776] hadisi ile ilgili olarak şöyle der: Bu, tıbbın bütün esaslarını kendisinde toplayan büyük bir esastır. Rivayet edildiğine göre tabip İbn Mâseveyh bu hadisi îbn Ebî Hayseme'nin eserinde okuduğunda şöyle demiştir: Eğer insanlar bu sözleri, yani Hz. Peygamberin "İnsanoğluna, bir daha yiyinceye kadar belini doğrultacak birkaç lokma yeter"4885[777] sözünü uygulasalardı hastalıklardan selamette olur ve hastaneler ile eczacı dükkânları kapanırdı, Kurtubi Şerhu'l-esmâ'da şöyle der: Eğer Bokrat (Hıpokrat) bu bölümlemeyi duysaydı, bu hikmetten dolayı hayrette kalırdı4886[778], İhyâ'da şu bilgi verilir: Bu hadis, yani midenin üçe bölünmesi hadisi felsefecilerden birine zikredildi, o "az yeme konusunda bundan daha esaslı bir söz duymadım" dedi.4887[779] Bundaki hikmet eserinin apaçık olduğunda şüphe yoktur.

İbn Kayyım Zâdü'l-meâd'da şöyle der: Gıda alma mertebeleri (ölçüsü) üçtür: Birincisi (asgari) ihtiyaç mertebesi, ikincisi kifayet (yeterlilik) mertebesi, üçüncüs de fazlalık mertebesidir. Hz, Peygamber, gücünün düşmeyeceği ve zayıflamayacağı ölçüde belini doğrultacak birkaç lokmanın kişiye yeteceğini, eğer bunu aşmak istiyorsa midesinin üçte birini yemeye, üçte birini suya ve diğer üçte birini de nefese ayırmasını haber vermiştir. Bu da vücut ve kalp için en faydalı olanıdır.4888[780] Bilginin devamı için adıgeçen esere bakınız.

Seffârini'nin Şerhu Manzumeti'l-âdâb'ında geçtiği üzere Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Hz. Aişe'den şöyle dediği nakledilir: "Allah Resulü, ailesinden biri (hastalıktan) şikayette bulunduğunda, o iki taraftan birine ulaşıncaya (yani iyileşinceye veya ölünceye) kadar (ilaç bulunan) çömleği ateşten indirmezdi".4889[781] Bu, sekizinci Bölüm'de tıpla ilgili bâbda Ekensûs'un el-Ceyşü'1-aremrem adlı eserinden nakledilen bilginin de4890[782] temeli olup ona bakınız.4891[783]

Allah Resulü'nun Ashabıyla Birlikte Tarihi Olayları Ve Geçmiş Milletlerin Haberlerini Uzun Uzadıya Ele Alarak Buna Bir Vakit Ayırması Ki Bu Husus Bugün Benzeri Konularda Ders Teatisine Temel Teşkil Eder

4883[775] el-İklîl, s 128. Ayrıca bkz. Kurtubi, Tefsir, VII, 192.
4884[776] Suyûti, et-Tıbbu'n-nebevî, s. 152.
4885[777] Müsued, IV, 132; Tirmizi, Zühd 47; İhya, II, 5-6, III, 103; Suyûti, age., s. 151.
4886[778] Kurtubi, Tefsir, VII, 192.
4887[779] İhyâu ulûmi'd-din, III, 111.
4888[780] ZâdÜ'1-meâd, IV, 18.
4889[781] Müsned, VI, 242; İbn Mâce, Tıb 5; Suyûti, et-Tıbbu'n-nebevî, s. 233.
4890[782] bkz. II, 212.
4891[783] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/148-153.

Buhari, "ilimle ilgili olarak gece sohbeti (semer) babı"4892[784] başlığına yer verir. Ebû Hassân'ın Abdullah b. Amr'dan rivayeti olarak Ebû Davud'un tah-ric edip Ebû Huzeyme'nin de sahih olduğunu kaydettiği, ancak Buhari'nin şartına uygun olmayan rivayet şöyledir: "Hz. Peygamber sabaha kadar bize Beni İsrail'den söz eder, farz nanîazdan başkası için kalkmazdı".4893[785] Bunu Ah-med b. Hanbel ve el-Mu'cemü'I-kebir'de Taberâni tahric etmiş olup Heysemi ravilerinin Sahihin ravileri olduğunu belirtir. İmrân b. Husayn'dan şu rivayet nakledilir: "Resulullah bütün gece boyu bize Benî İsrail'den sözeder, farz namazdan başkası için kalkmazdı".4894[786]

Derim: Hz. Peygamber bunu Allah'ın emrine uyarak yapmış olup Kur'an'da şöyle buyrulur: "Onlara Allah'ın günlerini (geçmiş milletlerin başlarına gelen olayları) hatırlat" (İbrahim 14/5).4895[787] Bir diğer âyet de şöyledir: "Allah size (helal ve haram olanı) açıklamak ve sizi sizden öncekilerin yollarına iletmek istiyor" (Nisa 4/26). Bu âyetlerin anlamı şudur: "Onlara geçmiş milletlerin başından geçen olayları anlat" ve "Allah size bilmediğiniz maslahatlarınızı ve güzel amellerinizi öğretmek, yollarına tabi olmanız için sizden önce gelip geçmiş hayır ve anlayış sahibi kimselerin yollarına sizi ulaştırmak ister". Tarih ilminde, geçmiş milletler ve yokolmuş nesillerin durumları; şahısların adlan, lakap, künye ve neseplerinin tesbiti, adet ve haberleri, ilimlerinin ürünleri, eserleri, sanatları, alışkanlıkları, düşüş ve yükselişleri kapsamlı bir şekilde ele alınarak araştırılır. Bu bir ilim olup milletler ve nesillerin akıllıları o konuda yansır, hükümdarları iftihar duyar. Hatta avamdan ve sıradan kimseler bile onu bilmeyi arzular, onu elde etmek için yollara düşülür, seyahatler yapılır. Allah'ın bize Kur'an'da peygamberler ve ümmetleri arasında geçen şeyleri anlatması, onların sürelerini, yurtlarını, Sebe, Ahkâf, Hicr, Mekke, Medine, Medyen ve Mısır gibi yerlerinin adlarını açıklaması sana yeter. Bununla, zamanın devirlerinin, dönüşümün, tazeliğin, solup gidişin, imarın ve yıkılışın birbirini takib ettiğini bize açıkladı. Gerçeklere bakmamız, onlarla ilgili olarak münakaşa yapmamız, zanlardan uzaklaşıp onlara meyletmememiz, Allah'ın yarattığı harikaları görmemiz için dolaşmamızı emretti. Kullarına, sığındıkları ve içinde korundukları yüce dağlar, içinden çıkanlardan faydalanıp üzerinde de yolculuk ettikleri geniş ve taşkın denizler, çiçeklerle süslenmiş ve meyvelerle bezenmiş bahçeler lütfetti. Bize (Hz. Yusuf un atıldığı) kuyuyu (Yusuf 12/10)4896[788], Kehfı (Kehf 18/20), hendeği (uhdûd: Burûc 85/4), mağarayı (Tevbe 9/40), sarayı (Hac 22/45), evi (İsra 17/93), yurdu (A'raf 7/145), köyleri (Kasas 28/59), şehirleri (A'râf 7/111), burçları (Nisa 4/28), kaleleri (Haşr 59/2), meskenleri (Kasas 28/58), kilise ve havraları (Hac 22/40), oturma yerleri (mekâid: Cin 72/9), direkleri (Ra'd 13/2), kaleleri (Sebe 34/13) mescidleri

---

4892[784] Buhari, İlim 41.

4893[785] Ebû Davud, İlim 11. Amr, metinde Ömer şeklinde geçmiştir. Aynı bilgi için bkz. Fethu'1-Bârî, 1,322.

4894[786] Mecmau'z-zevâid, 1,191, VIII, 264.

4895[787] Ayetin tamamı şöyledir: "Andolsun ki biz Musa'yı da 'kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar, onlara Allah'ın gönlerini hatırlat' diye âyetlerimizle göndermiştik. Şüphesiz bunda sabreden, şükreden harkes için ayetler (ibret verici işaretler) vardır".

4896[788] Burada kaydedilen kelimelerin geçtiği birer ayet örnek olarak parantez içinde zikredilmiştir.

(Bakara 2/114), meclisleri (Mücâdile 58/11), çağrışmayı (Gâfır 40/32), vadiyi ve kayayı (Fecir 89/9) zikretti. Büyük ümitlerin ardına düşmeyip uzak yeri ulaşılması imkânsız gören, rahat yatağı seçilmiş yer (cennet) için terketmeyip oturanları kınadı. Allah Teâla şöyle buyurdu: "Yeryüzünü gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Onlar bunlardan daha çok, daha kuvvetli ve yeryüzündeki eserleri bakımından daha sağlam idiler. (Bununla birlikte) kazandıkları, kendilerinden hiçbir şeyi savmadı" (Mü'min 40/82). Bakmaya, düşünmeye ve ibret almaya teşvikle de şöyle buyurdu: "De ki: Yeryüzünü gezin, Öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakın" (Rûm 30/42).
Bu konunun baş taralında zikredilen husus "Gece sohbeti, yalnız namaz kılan veya yolculuk eden kimse için vardır"[4897][789] hadisiyle çelişmez. Bu hadis Ahmed b. Hanbel taranndan, meçhul bir ravi bulunan bir senedle rivayet edilmiştir. Hâfiz el-Feth'te şöyle der: Hadisin sabit olduğunu kabul durumunda, ilim için gece sohbeti yapmak nafile namaz kılmaya dahil edilir. Nitekim Hz. Ömer, Ebû Musa ile geceleyin fıkıh müzakeresinde bulunmuş, Ebû Musa "namaz?" deyince, Hz. Ömer "biz namazdayız" karşılığını vermişti.[4898][790]
Derim: Hafız İbn Hacer'in işaret ettiği kıssa Abdürrezzak ve İbn Ebî Şeybe tarafından Ebubekir b. Ebû Musa'dan naklen tahric edilmiştir: Ebû Musa yatsıdan sonra Ömer b. Hattâb'a geldi. Hz. Ömer ona "niçin geldin?" dedi, o da "seninle konuşmaya geldim" karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer oturdu, uzun süre konuştu, sonra Ebû Musa "namaz, ey müminlerin emîri?" dedi, Hz. Ömer de "ben namazdayım!" cevabını verdi.[4899][791]

Ensarın Ok Atımı Öğrenimi İçin Akşam Ve Yatsı Vakitleri Arasını Seçmeleri

Buhari Sahihte "Akşam namazı vakti babı" başlığını açar, sonra Râfi b. Hudeyc'e ulaşan senediyle şu rivayeti nakleder: "Biz akşam namazını Hz. Peygamberle birlikte kılıyor, birimiz geri dönüyor ve (bu sırada attığı) oklarının yerlerini görüyordu".[4900][792] Hâfiz İbn Hacer Feth'te şöyle der: 'Yani ok attığında oklarının ulaştığı yeri".[4901][793] Ahmed b. Hanbel Müsned'inde Ali b. Bilâl'in ensardan bazı kimselerden şöyle dediklerine dair rivayetini kaydeder: "Biz Resulullah'la birlikte akşam namazı kılıyor, sonra geri dönüyor ve evlerimize gelinceye kadar ok atma yarışı yapıyorduk. Oklarımızın (düştüğü) yerleri bize gizli kalmıyordu".[4902][794] Bu hadisin isnadı hasen olup metinde geçen "nebi" kelimesi de Arap okları anlamındadır.[4903][795]

[4897][789] Müsned, I, 444.
[4898][790] Fethu'l-Bârî, I, 322.
[4899][791] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/153-154.
[4900][792] Buhari, Mevâkit 18.
[4901][793] Fethu'l-Bâri, III, 227.
[4902][794] Müsned, IV, 36.
[4903][795] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/155.

Muaviye'nin Gece Vaktini Tarihe, Geçmiş Milletlerin Ve Nesillerin Haberlerine Dair Kitapları Dinlemeye Ayırması

Mesudi Mürûcu'z-zeheb de (II, 52) Muaviye'nin biyografisinde şu bilgiyi zikreder: Muaviye'nin âdeti şöyleydi: Sabah namazını kıldıktan sonra oturur ve kıssalarını bitirinceye kadar k a s s â s ı dinlerdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra ise maiyet ve yakınlarına izin verir, vezirler gecenin başından bir süre diledikleri hususlarda onunla müşaverede bulunurlardı. Muaviye gecenin üçte birine kadar Arapların tarih ve önemli günleri, Acemler ve hükümdarları, tebaalarına karşı siyasetleri, milletlerin hükümdarlarının hareket tarzları, savaşları, tebaalarına karşı uyguladıkları siyaset v.b. geçmiş milletlerin haberleriyle ilgili sohbette bulunurdu. Sonra girip gecenin üçte biri kadar uyurdu. Sonra'kalkıp oturur, hükümdarların hareket tarzları ve haberleri, savaşlar, savaş hileleri konusundaki defterleri getirtir, bununla görevli hizmetçileri ona okurlardı. Bunlar, o defterlerin korunması ve okunmasıyla görevliydiler. Böylece her gece birçok haber, siyer, rivayet ve siyaset türleri dinlemiş olurdu. Sonra çıkar sabah namazım kılardı.[4904][796]

Ashabın, İster Kafir İster Küçük Biri Olsun, İlmi Kimde Bulurlarsa Almayı Prensip Edinmeleri

Ebû Nuaym, Enes b. Mâlik'ten şu tahricde bulunur: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "İlim mü'minin yitiğidir, nerede bulursa alır".[4905][797] Hâfiz Ebû Ömer İbn Abdilber şöyle der: Hz. Ali'nin bir konuşmasında şöyle dediğim ondan rivayet etmiştik: "İlim mü'minin yitiğidir, onu isterse müşriklerden olsun alın. Sizden biri, hikmeti dinlediği kimseden almaktan sakın çekinmesin". Yine Hz. Ali'den şu rivayet nakledilir: "Hikmet mü'minin yitiğidir, isterse müşriklerin elinde olsun, onu arar". Kadı İbnu 1-Ezrak'ın Ravdatü'l-a'lâm'ına bakınız. Daha önce de geçtiği üzere sahabiler, kâfir oldukları halde Bedir esirlerinden ve Medine Yahudilerinden yazı yazmayı öğrenmişlerdi.[4906][798]

Hafız İbn Teymiyye'nin Fetâvâ'sında şu bilgi geçer: Hak (gerçek) kimin tarafindan söylenirse söylensin kabul edilir. Muâz b. Cebel, Ebû Davud tarafından Sünen'de nakledilen meşhur sözünde şöyle der: "İster kâfir -veya fâcir dedi- olsun gerçeği getiren herkesten kabul edin. Bilgenin de haktan sapmasından sakının". Şöyle denildi: "Kâfirin gerçeği söylediğini nasıl bilelim?". O da "gerçeğin üzerinde bir nur vardır" dedi veya bu anlamda birşey söyledi.[4907][799]

[4904][796] Mürûcu'z-zeheb, III, 39-41. Kettâni bu bilgiyi özetle vermiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/155.

[4905][797] Keşfü'l-haffi, II, 89 (nr. 1766); el-Mekâsıdu'1-hasene, s. 310. Bazı rivayetlerde"ilim", bazılarında "hikmet" ifadesi geçmiş olup bu konuda bkz. Beyhaki, el-Medhal, s. 283-285 (nr. 412-413); Sehâvi.age., 310-312 (nr. 415); Aclûni, age., I, 435-436 (nr. 1159).

[4906][798] bkz. 1,130-131.

[4907][799] Benzeri bir rivayet için bkz. Ebû Davud, Sünne 5.

"İlim Çin'de de olsun alın"4908[800] hadisi meşhurdur. Her ne kadar bu hadisten ilim tahsili için yolculuk kastedilmişse de Şeyh Rifâa et-Tahtâvî'nin de belirttiğine göre Çin halkının o sırada putperest oldukları bilinmektedir.4909[801]

Hz. Ali'nin İlme Teşviki Ve İlmin Şerefine En Beliğ İfadeyle İşarette Bulunması

Hz. Ali'nin bir hutbesinde şöyle dediği nakledilir: "Bilin ki insanlar yaptıkları iyi şeylerle ölçülürler. Her kişinin değeri, yaptığı iyi şeydir. O halde ilimde söz söyleyin ki değerleriniz ortaya çıksın".4910[802] Yine bu manada "Kişi dilinin altında saklıdır" veya muhtemelen "parmaklarının altında" demiştir. Yine şöyle demiştir: "Kişi iki küçüğü ile ölçülür; kalbi ve diliyle". Karâfi şöyle der: O "iki eliyle..." dememiştir. Yani kişi bu ikisiyle itibara alınır; bu ikisi onu yükseltirse yükselir, alçaltırsa alçalır. Kalp hikmetin kaynağı olup dil de onun tercümanıdır. Bu ikisi dışında kalanlar ise hesaba katılmayacak uzak yardımcılardır.
Hz. Ali şu şiiri söylemiştir:
İnsanlar temsil bakımından birbirlerine denktirler
Babalan Adem, anneleri Havva'dır
Eğer soylulardan bir Övünç ileri sürersen
Bizim soy bağımız toprak ve suyadır
Onlar hidayet üzereler ve bunu isteyene de klavuzlar
Kişinin değeri yaptığı iyi şeyle ölçülür
Cahillerse ilim ehline düşmandırlar
Kendin için ilim ara ve edep kazan
İnsanlar ölüdürler ilim ehliyse diri.
Şeyh Ebû Ömer İbn Abdilber şöyle der: "Hz. Ali'nin 'Her kişinin değeri yaptığı iyi şeyle ölçülür' sözü enteresan ve çok değerli bir sözdür. İnsanlar ona doğru kanatlandıkça kanatlandılar. Şairlerden bir grup duydukları hayranlık ve güzelliğine olan sevgilerinden dolayı onu manzum hale getirdiler". İbn Abdilber daha sonra bazı şairlerin bu anlamdaki şiirlerini kaydetti.4911[803] Ravdu'l-a'lâm fi menzileti'l-Arabiyye min ulûmi'l-îslâm adlı esere bakınız.
Faydalı bir bilgi: Mütekaddimin ulemadan ilmin faziletine dair müstakil kitap yazanlar şunlardır: Ebû Hayseme4912[804], Yusuf b. Yakub el-Kâdî, İbn Ebî Asım, Ishak b. Râhûye, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezî, Ebu 1-Abbas Ahmed b. Ali el-Mürhibî, Adem b. Ebi İyâs, Ebû Nuaym'm Fadlü'l-âlimi'l-afîf ale'l-câhili'ş-şerîf, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi's-Sıdk el-Adevî'nin adı geçen Ebû Hayseme Züheyr b. Harb'ın Kitâbü'l-İlm'inden yaptığı bir seçme,

4908[800] Câmiu beyâni'1-ilm, I, 9-10; Kenzü'l-ummâl, X, 138 (nr. 28697, 28698).
4909[801] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/155-156.
4910[802] Câmiu beyâni'1-İlm, 1,119.
4911[803] Age., 1,119-120.
4912[804] Metinde îbn Ebi Hayseme şeklinde geçmiştir. Ebû Hayseme'nin Kitâbu'l-ilm'i Salih Tuğ tarafından neşredilmiştir. (Zuheyr'ubn Harb ve Kitâb'ul-ilm Adlı Eseri, İstanbul 1984). Ebû Hayseme'nin çağdaşı Haris el-MuhaBİbî'nin de aynı adlı bir eseri vardır (Tuğ, s. 53).

Hâfiz İbn Abdilber, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrah-man el-Esâbî el-Hasenî el-Yemenî'nin Neşrü tayyi't-ta'rif fî fadli hamele-ti'1-ilmi'ş-şerifi. Bunlardan başka müteahhirin ulemadan birçokları bu konuda kitap yazmışlardır. Arif el-Bekrî de ilmin faziletine dair varid olan hadislerle ilgili bir eser kaleme almış olup hadislerin sayısını beşyüze ulaştırmıştır. Bazıları, bu konuda hiçbir sahih hadis bulunmadığını söylemişse de bu büyük bir hatadır. İbn Abdilber'in Fadlü'1-ilm[4913][805], bunun Fâkihi'ye ait ihtisarı ve Hâfiz Zebidi'nin Şerhu'l-thyâ'sına[4914][806] bakın, hayrette kalırsınız.[4915][807]

Ashabın İlim Öğretme Konusunda Bir Sıra Belirlemeleri Ve Toplanan Talebelerden Hangilerine Önce Hangilerine Sonra Sıra Verdikleri

Ebû Nuaym Hilye'de İbn Abbas'ın biyografisinde, ondan şu rivayeti tahric eder: İlim talebeleri onun etrafında izdiham meydana getirip yolu daralttıklarında, onları öncelik konusunda branşlarına göre sıralar, Önce geleni nazara almazdı. Önce Kur'an ve kıraatleri ile bu konuda dilediklerini sorinak isteyenleri çağırtırdı. Onların dersi bitince Kur'an tefsir ve tevilini öğrenmek isteyenleri çağırtır, bunları ikinci dereceye koyardı. Bunların da dersi bitince helâl, haram ve fıkıh öğrenmek isteyenleri çağırtarak üçüncü dereceye koyardı. Bunların da dersi sona erince ferâiz v.b. konuları öğrenmek isteyenleri çağırtırdı.[4916][808]

Ravdatü'l-a'lâm da geçtiği üzere Şeyh Ebü'l-Abbas İbn Zâğ şöyle der: Allah en doğrusunu bilir, o ferâizle miras ilmini kastetmiş olup onunla ilgilenenleri dördüncü dereceye koymuştur. Bunların da dersi sona erince Arapça, şiir, garib sözleri öğrenmek isteyenleri çağırtarak onları da beşinci dereceye koyardı.[4917][809]

Ashabın Ders Esnasında Zaman Zaman Farklı Konulara Geçerek Dikkatleri Tazeledikleri

tbn Ebi Şeybe, Ebû Seleme'den şu tahricde bulunur: Resulullah'ın (sav) ashabı ne itidalden sapan ne uyuşuk kimselerdi; meclislerinde şiir okur, Ca-hiliyye devrindeki durumlarım anarlardı. Diniyle ilgili bir konuda onlardan birine sataşılınca da deli olmuş gibi gözleri dönerdi.[4918][810]

İbnü'l-Enbârî, Ebubekr es-Sekafî'den şu m e r f û rivayeti tahric eder: "Onlar bir defa şunu bir defa şunu okurlardı, yani Kur'an ve şiiri". Münâvi şöyle der: Bu, talebenin zihni durduğunda şiir, hikâye v.b. şeylerle onu ferahlatmak gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü zihin kapanınca manayı tasavvur etmekten başka yöne kayar. Kimse de bundan selamette olmaz ve

[4913][805] Câmiu beyâni'1-ilm ve fadlih, 1,16 v.d.
[4914][806] Zebîdi, ithâfu sâdeti'l-müttakîn, I, 64-129.
[4915][807] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/156-157.
[4916][808] Hilyetü'l-evliyâ, I, 320-321.
[4917][809] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/157-158.
[4918][810] İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, V, 278 (nr. 26058), VII, 158 (nr. 34957). Metinde bazı kelimeler farklı olup tercümede ana kaynak eses alınmıştır.

hiçbir insan zihninin kavrama zorluğuna ve kalbinin tasavvura galebe çalmasına güç yetiremez.
Kadı Iyâz Şerhu hadisi Ümmi Zer'de Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediğini nakleder: "Ben nefsimi, haktan kendisini bıktıracak şeyleri ona yüklerim endişesiyle, boş şeylerle (bâtıl) dinlendiririm".4919[811] Şeyh Abdülkâdir el-Fâkihî el-Mekkî, Menâhicü'l-ahlâki's-seniyye fi mebâhici ahlâki's-sünniyye'de Übey'den şöyle dediğini nakleder: "Hakka karşı daha coşkulu olmak İçin bazı boş şeylerle (batıl) dinlenirim". Fakihi bunun ardından şöyle der: Onun "bâtıl"dan maksadı, açıkça anlaşılacağı üzere bir tür mubah oyundur. Yine Kadı Iyaz, Muhammed b. Ishak'tan şöyle dediğini nakleder: İbn Abbas talebeleriyle birlikte oturduğunda onlara bir süre hadis nakleder, sonra "iştahımızı açın!" der ve Arapların sözlerini anlatmaya başlardı. Sonra tekrar derse döner, bunu defalarca yapardı.4920[812] Fâkihi'nin Menâhic inde şu bilgi verilir: fbn Abbas, derse dalıp gittiklerinde talebelerine şöyle derdi: "İştah açın!". Yani latifeye yönelin, şiirlerinizi okuyun. Muhakkak ki nefis, bedenlerin usanması gibi usanır". Kadı Iyâz bu rivayetlerde geçtiği üzere "iştah açma" emretmenin anlamıyla ilgili olarak şöyle der: Yani hadis, fıkıh ve Kur'an ilminden usandığınız zaman şiire, Arapların ahbarına başlayın. Nitekim deve de tatlı bitkilerden usanınca iştah açıcı (ekşi), tuzlu olanları otlar.4921[813]

Hurafe Hadisi

Tirmizi'nin Şemailinde Hz. Aişe'ye varan senediyle şu hadis rivayet edilir: Resulullah (sav) bir gece hanımlarına birşey anlattı. Onlardan bir hanım "söylenen söz hurafe sözüdür sanki"dedi. Hz. peygamber "hurafe nedir, biliyor musunuz?" dedi ve ekledi: Uzre kabilesinden bir adam vardı, Cahiliy-ye devrinde cinler onu esir aldılar. Bir zaman onların içinde kaldı, sonra kendisini insanlara iade ettiler. O da halka onlar içinde gördüğü tuhaflıkları anlatıyordu. Halk buna "hurafe sözü" dediler.4922[814]
İbnü'l-Muâfâ şöyle der: Halkın avamı "şu hurafedir" sözünün anlamını şöyle anlar: Bu, gerçeği olmayan söz demektir. Gece sohbetlerinde söylenir ve enteresan şeylerle nadir haberlerden derlenir, aslı esası yoktur. "İpek elbise" sözünde olduğu gibi, bunda da cins, bir kısmına izafe edilmiştir. Buna göre sözkonusu hurafe kelimesi "ahrefe's-semerete"den (meyveyi topladı) türemiş olup toplanmış meyveye "hurfe" denir. Bu yüzden, meyve toplandığı için de bu mevsime "hârif (sonbahar) denmiştir. Bu sözler de kendisiyle vakit geçirmek için toplanmış meyve kabilinden sayılır. Kişi bunadığı zaman kendisine "harufe" demelerini de bu anlamda görüyorum. Çünkü o bu durumda, gülünen ve hayret duyulan şeyler söyler. Yine bu anlamda "fekih-tu keza", yani ona hayret ettim denir. Mizaha "fükâhe"

4919[811] Kadı Iyaz, Buğyetü'r-râid, s. 38. Buradaki ifade "Hak konusunda bana yardımcı olmaBi için bazı oyunlarla dinlendiririm" şeklindedir.
4920[812] Age., s. 38.
4921[813] Aynı yer.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/158-159.
4922[814] eş-Şemâil, s. 128.

denmesi de insanları sevindirmesi ve ondan zevk alınmasından dolayıdır. Şöyle denmiştir: 'Yalnızlık, kendisini ibadete verenlerin meyvesidir". Zemahşeri Rebîü'l-ebrâr'da şöyle der: Arapların "hurrâfe" şeklinde "ra" harfini şeddeli okuduklarını duydum. Onlar boş şeyleri de "harârif diye adlandırmışlardır.[4923[815]]

Ümmü Zer' Hadisi

eş-Şemâil de Resulullah'ın (sav) gece sohbetindeki konuşmasıyla ilgili bâb başlığında Hz. Aişe'den şu rivayet nakledilir:
Bir zamanlar onbir kadın biraraya gelip kocalarının durumlarıyla ilgili hiçbir şeyi saklamadan birbirlerine haber vereceklerine dair sözleştiler.
Birinci kadın şöyle dedi: Benim kocam, sarp bir dağın başında bulunan arık bir devenin etidir. Yeri düz değil ki yanma çıküabüsin. Kendisi de semiz değil ki alınıp götürülsün.
İkinci kadın şöyle dedi: Kocamın halini açığa vurup yayamam. Çünkü kusurlarını noksansız olarak sayamamaktan korkarım. Eğer onun fenalıklarını sayacak olursam açık gizli her şeyini sayıp dökmek zorunda kalacağım.
Üçüncü kadın şöyle dedi: Benim kocam ahmağın biridir; ayıplarım söylesem beni boşar, susup söylemesem beni kendisinden uzak bırakır.
Dördüncü kadın şöyle dedi: Benim kocam Tihâme'nin gecesi gibidir; ne sıcaktır ne soğuk, kendisinden ne korkulur ne de usanılır.
Beşinci kadın şöyle dedi: Kocam eve geldiğinde (avdan dönen) bir pars gibidir (avını yemeyip bana getirir, koynumda mışıl mışıl uyur). Evden çıkınca da dışarıda bir arslan gibidir. Evde ne alıp sattığımı hiç sormaz.
Altıncı kadın şöyle der: Benim kocam oburdur; yerken ortada ne varsa siler süpürür, içerken de kap kaçağı kurutur. Yatarken yorganına bürünür (bir kenara çekilir). Hüznümü anlayıp gidermek için elini elbisemden içeri sokmaz.
Yedinci kadın şöyle dedi: Benim kocam iktidarsız aptalın biridir. Dert ve huysuzluk kaynağıdır. İnsanın ya başını yarar, ya bir yerini kırar veya hem yarar hem kırar.
Sekizinci kadın şöyle dedi: Kocam, kendisine dokununca vücudu tavşan gibi yumuşaktır. Güzel kokulu bir bitki gibi de hoş kokar.
Dokuzuncu kadın şöyle dedi: Kocamın evi yüksek direklidir. Kılıcının kını uzundur (kendisi uzun boyludur). Ocağının külü çoktur (cömerttir). Evi de misafir kabulüne uygun yerdedir.
Onuncu kadın şöyle dedi: Benim kocam (in adı) Malik'tir, hem de nelere mâliktir. Hayalinizden geçen her güzel şeye sahiptir. Geniş ağıllan olan sürü sürü develeri vardır, fakat yayılacak yerleri azdır (yayılmaya gönderilmeyip kesime hazır tutulurlar). Develer ud sesi duyunca, boğazlanacaklarını anlarlar.
Onbirinci kadın (Ümmü Zer') şöyle dedi: Benim kocam Ebû Zer'dir, ama ne

[4923[815]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/159.

Ebû Zer'! Kulaklarımı mücevheratla hareket ettirdi. Bakın, pazularımı nasıl tombullaştırdı! Bana rahat bir hayat sağladı, yüceltti. Ben de buna uydum, huzur ve sükuna kavuştum. O beni Şık dağının eteğinde küçücük bir koyun sürüsü sahibi olan kabilede buldu. Beni oradan alarak atları kişne-yen, develeri böğüren, ekinleri sürülüp harmanlanan bir yere getirdi. Onun yanında ne söylesem geri çevrilmez. Sabaha kadar uyurum, kimse uyandırmaz. O kadar çok süt içerim ki artık içmeye halim kalmaz. Ebû Zerin bir annesi var, bilseniz ne kadındır o! Sandıkları, anbarları dolup taşar. Evi rahat ve geniştir. Ebû Zer'in oğlu, bilseniz ne zarif bir delikanlıdır! Yattığı yer, kılıcı çekilmiş bir kın gibidir. Kendisi boylu poslu olup karnı çıkık değildir, dört aylık bir kuzunun koluyla doyar. Ebû Zer'in bir kızı var, bilseniz ne kızdır o! Babasının, anasının sözünü dinler. Ölçülü vücudu, elbisesini doldurur. Bu halleriyle o akranını (veya ortağını) kıskandırır. Ebû Zer'in cariyesi, bilseniz ne cariyedir! Aile sırlarımızı kimseye söylemez. Malımızı saçıp savur-maz. Huzurumuzu kaçırmaz. Evimizi tertemiz tutar.
Ümmü Zer' devamla şöyle dedi: Bir gün süt tulumları çalkanmağa başladığı bir sırada (ilkbaharda veya sabah erken) Ebû Zer evden çıktı. Yolda, pars gibi iki çocuğu, göğsünün altında iki narı andıran memeleriyle oynayan bir kadın gördü. Beni boşayıp onu aldı. Ondan sonra ben asil ve zengin biriyle evlendim. Bu kocam fütursuz yürür, en güzel ata binerdi. Hat (Umanda bir yer) yapımı mızrağım eline alır, akşama doğru sürüleri önüne katarak bana gelir, bunların her birinden bana birer çift verdikten sonra "Ümmü Zer, ye ve iç, akrabalarına da dağıt!" derdi. Ümmü Zer bu arada şöyle dedi: Ne var ki onun bana verdiği şeylerin hepsini biraraya toplasam, yine de Ebû Zer'in en küçük kabını doldurmaz.
Hz. Aişe şöyle demiştir: Hz. Peygamber, bunun üzerine bana şöyle dedi: "Ey Aişe, Ümmü Zer'e göre Ebû Zer ne ise, ben de sana karşı öyleyim. Fakat (onun yaptığının aksine) ben seni boşamayacağım".4924[816]
İmamlar bu hadisten, geçmiş milletler ve yokolup gitmiş nesillerden bahsetme ve onlardan örnek vermenin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü onların yaşayışlarında ibret alanlar için ibret, basiret sahipleri için görülecek şeyler, çok araştıran için fayda elde etmek sozkonusudur. Şüphesiz bu hadiste, özellikle de kadınlar tarafından nakledildiğinde, kocalara vefa göstermeye ve onlar aleyhine bakış ve kalbin kaymasına mani olmaya teşvik vardır. Kadı Iyâz şöyle der: Bu hadisten, nefsi ferahlatmak ve kalbi cilalamak için hoş ve nadir hikâyeler, güzel haberler anlatmanın caiz olduğu hükmü çıkarılmaktadır.4925[817]
Ebû İsa et-Tirmizî bu hadisle ilgili olarak Resulullah'ın (sav) gece soh-betindeki konuşmasıyla ilgili bâb başlığını açarak bu hadisle hurafe hadislerini vermiştir. Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilir: "Bu nefisleri zaman zaman ferahlatın, çünkü onlar da demirin paslanması gibi paslanırlar." Abdullah b. Abbas'tan da yanındakiler Kur'an ve tefsirden

4924[816] Bu hadis için bkz. Buhari, Nikâh 82; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 92; eş-Şemâil, s. 129-137. Tercümesi için bkz. Tecrid-i Sarih Tercemesi, XI, 306-312; M. Yaşar Kandemır, al-Kâdî İyâd ve Buğyat ar-râid fîmâ fî hadis Umm Zar' min al-favâid, istanbul 1977 (yayımlanmamış doktora tezi), s. 65-69.
4925[817] Kadı lyâz, Buğyetü'r-râid, s. 37.

sonra hadise daldıklarında "iştah açın!" dediği rivayet edilir. Yani fıkıh, hadis ve Kur'an ilminden bıktığınızda şiire ve Arapların haberlerine başlayın. Ebu'd-Derdâ'nın şu sözü de bu anlamdadır: "Hak konusunda bana yardımcı olması için bazı oyunlarla dinlenirim". Hz. Ali de şöyle demiştir: "Kalp (bir şeyden) hoşlanmadığında görmez olur". Ancak bütün bunlar, devamlı olmadığında meşrudur. Ama kişi bunu alışkanlık haline getirir de bu Özelliğiyle tanınır, bunu edinir ve bununla insanları coşturup güldürürse, bu davranış kötülenen (mez-mum) bir davranış olup övünülen birşey değildir. Bundan çıkarılan bir hüküm de, Resulullah'ın bu hadiste yaptığı gibi, muhaddis ve alimin ilminden etrafındakilere icmalen verdiklerini kendiliğinden açması ve onlara ayrıntılı olarak açıklaması gerektiğidir. Resulullah (sav) Hz. Aişe'ye "Ben sana Ebû zer gibiyim" demişti. Hz. Aişe şöyleder: "Resulullah bunu söyledikten sonra hadisi haber vermeye başladı". Hz. Peygamber'in ashabına meseleleri önce icmalen anlatıp sonra da ayrıntılarıyla açıkladığı hususu birçok hadiste rivayet edilmiştir. Bunu Kadı Iyâz söyler.4926[818]

Bu hadisin ihtiva ettiği bilgilerin önemi ve bundan çıkarılan hükümlerin çokluğundan dolayı Buhari'nin hocalarından İsmail b. Üveys4927[819] onu müstakil bir cüz, Sabit b. Kasım, Zübeyr b. Bekkâr müstakil bir eser, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm Garibü'l-Jıadis'te, Ebû Muhammed İbn Kuteybe, İbnü'l-Enbârî, Ishak el-Kelebâzî ve Ebü'l-Kasım Abdülhalim b. Hayyan el-Mısrî müstakil bir eser, sonra Zemahşeri el-Fâik'te, sonra da Kadı Iyâz müstakil bir eser halinde açıklamışlardır. Kadı Iyâz'ın eseri en kapsamlı ve en hacimlisi olup orta bir cüz halinde bende mevcuttur.4928[820] İmam Râfii de bu konuyu kaleme aldı ve tümünü Târihu Kazvin'de kaydetti. Hâfiz Suyûti, Tirmi-zi'nin Şemailine yaptığı talikte bu eseri olduğu gibi nakletmiştir. Râfii eserine Zerretü'd-dar' bi-hadisi Ümmi Zer' adını vermiştir. Hafız Muhammed b. Nâsirüddin ed-Dımaşkî'nin Rub'u'1-fer' fî şerhi hadîsi Ümmi Zer', Tacüddin Abdülbaki k Abdülmecid el-Mekkî'nin (ö. 743/1342) Matra-bu's-sem' fi şerhi hadîsi Ümmi Zer' adlı eserleri vardır. Sonra da Arif Ebü'l-Hasan İbn Vefa el-Mısrî tasavvuf ve işaret ehlinin bakış açısıyla, Şeyh Murtaza ez-Zebidî ve başkaları eser kaleme aldılar.4929[821]

Birinci Bölümde Geçenlerden Ayrı Olarak Allah Resulü Zamanındaki Erkek Ve Kadın Güldürücüler

Bunlardan biri Nuaymân b. Amr b. Rifaa el-Ensârî olup Akabe biatmda bulunmuş, Bedir ve ondan sonraki savaşlara katılmıştır. İbnü'1-Esir onun Üsdü'1-ğâbe deki biyografisinde şöyle der: Çok şakacıydı, Resulullah (sav) onun şakalarına gülerdi. O Süveybit b. Harmele'nin arkadaşıydı. Onlarla

4926[818] Bu paragrafta verilen bilgi için bkz. Kadı Iyaz, s. 37-39.

4927[819] ibn Ebi Üveys İsmail b. Abdullah olacaktır.

4928[820] Kadı Iyâz'ın Buğyetü'r-râid limâ tadammenehu hadisu Ümmü Zer mine'l-fevâid adlı bu eseri Salahuddin el-îdlibî, Muhammed Hasan Ecânif ve Muhammed Abdüsselam eş-Şerkâvî tarafından neşredilmiştir (Rabat 1395/1975). M Yaşar Kandemir de dört nüshasını esas alarak eseri neşre hazırlamıştır (bkz. dipnot 757). Esere şerh yazanlar için bkz. M. Yaşar Kandemir, s. 51-57.

4929[821] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/159-162.

ilgili bir hadis şudur: "Hz. Ebubekir, yanında Nuayman ve Süveybit b. Harmele olduğu halde Şam (Suriye) yolculuğuna çıktı. Onların ikisi de Bedir ashabından idiler. Süveybit, bu yolculuk sırasında erzak görevlisiydi. Nuaymân ona gelerek "bana yiyecek ver" dedi. O da "hayır, Ebubekir gelmedikçe vermem" karşılığını verdi. Nuaymân şakacı biriydi, ona "seni kızdıracağım" dedi ve deve getiren bazı insanların yanına gitti. Onlara, "benden mahir bir Arap hizmetçi satın ahn" dedi ve "o iftiracı biri olup muhtemelen hür olduğunu söyleyecektir. Eğer bundan dolayı onu terkedecekseniz şimdi bırakın, hizmetçimi aleyhime çevirmeyin" diye ekledi. Onlar da "hayır, onu senden on genç deveye satın alıyoruz" dediler. Nuaymân develeri alıp o toplulukla birlikte sürmeye kovuldu ve onları getirip bağladı. Sonra adamlara "işte o şudur, alın" dedi. Onlar da gelip "kalk, seni satın aldık" dediler. Süveybit ise "o yalancıdır, ben hür bir kimseyim" dedi. Onlar "biz senin haberini aldık" diyerek boynuna ip vurup götürdüler. Hz. Ebubekir geldi, kendisine olanlar haber verildi. O da bir grup adamla gitti ve develeri iade ederek Süveybit'i aldılar. Hz. Peygamberin yanına geldiklerinde durumu kendisine bildirdiler. Hz. Peygamber ve ashabı buna Bir yıl boyu güldüler.[4930[822]]

Abbâd b. Mus'ab[4931[823]], Rabia b. Osman yoluyla şu rivayette bulunur: Bir bedevi Resulullah'a (sav) geldi ve devesini mescidin yanına çökerterek mescide girdi. Hz. Peygamberin ashabından bazıları Nuayman'a "onu kessen de yesek, canımız et istedi, Resulullah onun bedelini öder" dediler. Nuaymân deveyi kesti, sonra bedevi çıkıp devesini görünce "eyvah, ey Muhammed, (sav) onu kestiler!" diye haykırdı. Bunun üzerine Resulullah (sav) dışarı çıktı ve onu kimin yaptığını sordu. Nuaymân'ın yaptığını söylediler. Resulullah onun peşine düşerek soruşturmaya başladı. Nuaymân'ı, Dubâa bint Zübeyr b. Abdülmuttalib'in evinde saklanmış buldular. Biri onun yerini göstererek yüksek sesle "onu görmedim, ey Allah'ın Resulü" dedi ve parmağıyla da onun yerini işaret etti. Resulullah onu çıkardı ve "niçin bunu yaptın?" diye sordu, o da "seni bana getirenler, ey Allah'ın Resulü, onlar bana emrettiler" dedi. Bunun üzerine Resulullah onun yüzünü silip gülmeye başladı ve devenin bedelini ödedi. Nuaymân'ın mizaha dair haberleri meşhurdur. Şarap içerdi, Resulullah'a getirirler, ona naliniyle vurur, ashabına da emreder onlar da na-linleriyle vurur ve üstüne toprak saçarlardı. Bu durum çok tekrarlanınca Re-sulullah'ın ashabından biri ona "Allah sana lanet etsin" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü "öyle deme, o Allah ve Resulü'nü sever" buyurdu.[4932[824]]

Hâfiz Suyûti Kûtü'l-muğtezi alâ Camii't-Tirmizî' de şöyle der: "Ashap, had cezalarıyla ilgili olarak başkalarından ayrı hükümlere tabidirler. Bu yüzden kendilerine has bir özellik olarak, başkaları işlediğinde fisklarına hükmedilen davranışlarla fasık addedilmezler." Suyûti sonra da bu kıssayı kaydederek şöyle der: Hz. Peygamber, onun Allah ve Resulüne içten beslediği sevginin doğruluğunu bilerek öldürülmesini terkle kendisine

---

4930[822] Üsdü'l-ğâbe, V, 351-352.
4931[823] Metinde Iyad b. Mus'ab şeklinde geçmiştir.
4932[824] Üsdü'I-ğâbe, V, 352. Ayrıca bkz. Umdetü'1-kârî, XIX, 246.

ikramda bu-lunmuştur. Allah Resulü, dilediği kimseye dilediği hükmü uygulamak yetkisine sahiptir.
el-Isâbe'de şu bilgi verilir: Zübeyr b. Bekkâr şöyle dedi: Nuaymân, Medine'ye güzel birşey gelmezdi ki ondan satın almasın. Sonra onu Resulullah'a (sav) getirerek "bunu sana hediye ediyorum" derdi. Onun sahibi Nuayman'a gelip bedelini istediğinde, kendisini Resulullah'a getirerek "buna malının bedelini ver" derdi. Resulullah "onu bana hediye etmedin mi?" diye sorunca da şu karşılığı verirdi: "Vallahi bende onun bedeli yoktur, senin onu yemeni istemiştim!." Bunun üzerine Resulullah güler ve mal sahibine bedelinin verilmesini emrederdi. Zübeyr, deve olayım Rabia b. Osman yoluyla başka bir şekilde tahric eder. Rabia şöyle dedi: Bir bedevi devesini mescidin yanında çökerterek Resullullah'ın yanına girdi. Ashaptan bazıları Nuayman el-Ensârî'ye "onu kesseydin de yeseydik, canımız et istedi" dediler, o da kesti. Bedevi çıktı ve "eyvah, ey Muhammed, onu kestiler" diye haykırdı. Hz. Peygamber dışarı çıktı ve "bunu kim yaptı?" diye sordu. Nuayman'ın yaptığım söylediler. Bunun üzerine Resulullah onun peşine düşüp soruşturmaya başladı ve Dubâa bint Zübeyr b. Abdülmuttalib'in evine girip üstü hurma çubuk-lanyla Örtülü bir künkün altına gizlenmiş buldu. Bir adam onun olduğu yeri Resulullah'a gösterdi, o da Nuayman'ı çıkardı ve niçin öyle yaptığını sordu. O da "seni bana getirenler, ey Allah'ın Resulü, onlar bana emrettiler bunu" dedi. Hz. Peygamber de onun yüzünden toprağı silerek gülmeye başladı. Sonra bedeviye devenin bedelini verdi. Yine Zübeyr b. Bekkâr şöyle der: Amcam, dedemden bana şu rivayeti nakletti: Mahreme b. Nevfel 115 yaşına varmıştı. Mescidde kalkıp bevletmek istedi, insanlar ona "mescid, mescid!" diye seslendiler. Nuayman onun elini tutarak uzaklaştırdı, sonra mescidin bir başka köşesine götürüp oturtarak "buraya bevlet" dedi. insanlar yine ona seslendiler. Mahreme "vah size, beni bu yere kim getirdi?" dedi, onlar da Nuayman karşılığım verdiler. Bunun üzerine Mahreme şöyle dedi: "Allah'a andolsun, onu eğer elime geçirirsem, şu asamla öyle bir vurayım ki feleği şaşsın!". Bu haber Nuayman'a ulaştı. Nuayman bir zaman fırsat kolladı ve birgün onu gördü, Hz. Osman da mescidin bir kenarında namaz kılıyordu. Mahreme'ye "Nuaymân'a bir yapacağın vardı, değil mi?" dedi, o da "evet" karşılığını verdi. Nuayman Mahreme'nin elinden tutup Hz. Osman'ın yanında durdurdu, o namaz kıldığında öteye beriye bakmazdı, "işte şu Nuaymân'dır" dedi. Mahreme de asasını iyice tutup Hz. Osman'a vurdu ve başım yaraladı. Ona "emi-ru 1-müminine vurdun" diye seslendiler. Ve Zübeyr kıssanın devamını anlatır. Zübeyr şöyle der: Ali b. Salih bana dedem Abdullah b, Mus'ab'dan[4933[825]] şu rivayeti nakletti: Nuayman, Ebû Süfyan b. Hâris'e[4934[826]] rastladı ve ona "ey Allah'ın düşmanı, sen ensarın efendisi Nuayman b. Amr'ı hicvedensin" dedi, Ebû Süfyân ondan özür diledi. Nuayman geri dönüp gidince, Ebû Süfyan'a "onu söyleyen Nuaymân'dı" dediler, o da hayrette kaldı. Onun Süveybit b.

[4933[825]] el-İsabe'de Abdan b. Musab şeklinde yanlış geçmiştir (krş. Aiâmü'n-nübelâ. VIII, 517, XII, 312).
[4934[826]] Metinde Süfyan b. Harb şeklinde geçmiştir, krş. Üsdü'1-ğâbe, VI, 145.

Harmele ile olan kıssası, Süveybit'in biyografisinde geçmişti. Abdürrezzak şöyle der: Bize Ma'mer, Eyyûb'dan, o da Muhammed b. Sîrin'den4935[827] nakletti: Allah Resulü'nün ashabından bazı insanlar bir su kenarında konakladılar. Nuaymân b. Amr, o yer halkına "şöyle şöyle olacak!" diye kehânette bulunuyor, onlar süt ve yemek getiriyorlar, Nuaymân da arkadaşlarına gönderiyordu. Onun kâhinlik yaptığı haberi Hz. Ebubekir'e ulaşınca, "o günden beri kendimi Nuaymân'ın kehânetinden yiyor görüyorum!" dedi ve parmağım boğazına sokarak karnındakileri kustu.4936[828]

İbn Asâkir, İbn Abbas'ın azatlısı İkrime'den şu tahricde bulunur: Abdullah b. Revâha hanımının yanında uzanmıştı, sonra hücreye çıktı ve bir ca-riyesiyle cinsi münasebette bulundu. Hanımı uyanıp onu yanında görmeyince dışarı çıktı ve onu cariyesinin karnı üzerinde gördü. Geri dönüp keskin bıçağı aldı, Abdullah b. Revâha onunla yanında bıçağı olarak karşılaştı. Hanımına "nedir halin?" diye sordu, o da "ne mi halim? Seni olduğun yerde bulsay-dım, bıçaklardım" dedi. O "ben neredeydim?" dedi, hanımı "cariyenin karnı üstünde" karşılığım verdi. AbduÜah b. Revâha "değildim", hanımı da "evet, öyleydin" dedi. Bunun üzerine Abdullah, "Allah Resulü, birimiz cünüp olduğunda Kur'an okumaktan nehyetti" dedi, hanımı "o halde oku" dedi. O şöyle dedi:

Geldi bize Resulullah okuyor kitabını Nasıl ki doğar yeni bir ay sabahtan Körlükten sonra getirdi hidayeti ve kalplerimiz Ona kesin olarak inandı ki söylediği olur aynen Geçirir geceyi, ayrı olarak yanı döşeğinden Döşekler müşriklerle ağırlaştığı zaman.

Bunun üzerine hanımı "Ben Allah'a inandım, gözüm yalan söylemiş. Abdullah b. Revâha "hemen Resulullah'a (sav) giderek haber verdim, azı dişleri görününceye dek güldü" der.4937[829]

İbn Asâkir, Zühri'den şu tahricde bulunur: Abdullah b. Huzâfe4938[830] mizahçı ve boş şeyler konuşan biri diye Resulullah'a şikâyet edildi. Resulullah şöyle buyurdu: "Onu bırakıverin, onun Allah ve Resulü'nü seven bir kalbi vardır".4939[831]

Hz. Peygamber zamanında Medine-i Münevvere ve. Mekke-i Muazza-ma'da güldürücü kadınlarla ilgili bir rivayet de İbn Ebî Davud'un Leys'e ulaşan senediyle, onun da Amre'den naklettiği şu rivayetimizdir4940[832]: Mekkeli işsiz güçsüz bir kadın vardı, kadınları güldürüyor, şarkı söylüyordu. Medine'de de onun gibi bir kadın vardı. Mekke'deki Medine'ye geldi ve tanıştılar. Her ikisi Hz. Aişe'nin yanına geldiler, Hz. Aişe ikisinin uyuşmasından dolayı hayret duydu ve Mekkeli olana "bunu tanıyor muydun?" dedi, o "hayır, karşılaştık ve tanıştık" dedi. Hz. Aişe güldü ve Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu söyledi: "Ruhlar donanmış

4935[827] Metinde Ömer b. Şîrîn şeklinde geçmiştir.

4936[828] Bu paragrafta verilen bilginin hepsi el-İsâbe'den (III, 570) alınmıştır. Son rivayet için bkz. Abdürrezzak es-San'anî, el-Musannef, XI, 209 (nr. 20346).

4937[829] İbn Asâkir, Târihu Medineti Dımaşk (Ayn harfi biyografileri), nşr. Şükri Faysal ve dğr., Dımaşk 1402/1981, IV, 344.

4938[830] Metinde Abd b. Huzâfe şeklindedir.

4939[831] Kenzüİ-ummâl, XIII, 490-491 (nr. 37281).

4940[832] Kettâni bu rivayeti Sehavi'den nakletmiş olup söz de ona aittir. İbn Ebi Davud adı da metinde "Ebû Davud'un Sünen'inde" şeklinde yanlış kaydedilmiştir.

ordulardır; onlardan birbirleriyle tanışanlar birleşir, birbirinden hoşlanmayanlarsa aynin*".4941[833]
Zübeyr b. Bekkâr'ın Kitâbü'l-Mizâh ve'1-fükâhe sinde İbn Şihâb'ın Urve'den, onun da Hz. Aişe'den naklettiği şu rivayet yer alır: Mekke'de bir kadın vardı, Kureyş kadınlarının yanına girerek onları güldürüyordu. Hicret edip te Allah kendisine genişlik sağlayınca Medine'ye girdi. Hz. Aişe devamla şöyle diyor: O kadın benim yanıma geldi, kendisine "ey falanca, sana ne takdim edeyim?" dedim, "size kalmış" karşılığını verdi. Ben "nerede konakladın?" dedim, "Medine'de insanları güldüren bir kadın olan falancaya" dedi. Resulullah (sav) geldi ve "falan güldürücü kadın sizin yanınızda mı?" diye sordu, Hz. Aişe "evet" dedi. Ona "kimin yanına misafir oldun?" diye sordu, o da "falanca güldürücü kadının" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü şöyle dedi: "Allah'a hamdolsun. Ruhlar donanmış ordulardır; onlardan birbirleriyle tanışanlar birleşir, birbirinden hoşlanmayanlarsa ayrılırlar".4942[834] Bu bilgiler için Sehâvi'nin ol-Mekâsıdü'1-hasene, muhaddis Şemsüddin Muhammed b. Akile el-Mekkî'nin Arüsü'l-efrâh fi mana hadisi'l-ervâh'ına bakınız.
Havvât b. Cübeyr'in Câhiliyye devrinde Zâtünnihyeyn ile olan kıssası meşhurdur. O şöyle demişti:
O (kadın) tutup yapıştı iki yağ tulumuna cimri elleriyle
Yağı üzerine titreyerek, fırsatı kollayıp işi bitirmekse benim isimdir.4943[835]
el-İstibsâr da şu bilgi verilir: Zâtünnihyeyn, (iki yağ tulumu sahibi) Beni Teymullah b. Sa'lebe4944[836] kabilesinden bir kadındır. Câhiliyye devrinde yağ satardı. Onunla ilgili olarak "Zâtünnihyeyn'den daha meşgul!" darbımeseli söylenmiştir. Resulullah (sav) Havvât'a Zâtünnihyeyn'i sordu, o gülerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü, Allah beni bir malla rızıklandırmış, ben sürü sürü develerden sonra helak olmaktan Allah'a sığınırım! Havvât şairdi.4945[837]
Bir grup alim, adı geçen Havvât'tan şu tahricde bulunmuştur: Resulul-lah'la birlikte Merrüzzahrân'da konakladım. Çadırımdan çıktım, bir de baktım ki bir grup kadın sohbet ediyorlar, hoşuma gittiler, dönüp heybemden bir elbise çıkararak giydim, sonra onların yanına oturdum. Resulullah çadırından çıktı ve "ey Abdullah, niçin onların yanında oturuyorsun?" buyurdu, ben de "ey Allah'ın Resulü, devem kaçtı, ona bir ip arıyorum!" dedim. Resulullah geçip gitti, ben de onu izledim. Üst elbisesini (rida) bana verdi ve Erâk vadisine girip ihtiyacım giderdi, abdest aldı, sonra geldi ve "kaçan deven ne yaptı?" dedi. Sonra oradan göçtük, her konak yerinde benimle karşılaştığında "ey Abdullah, kaçan deven ne yaptı?" dedi durdu. Öyle ki ben kendi kendime "Allah'a andolsun, ondan özür dileyip gönlünü töhmetten kurtaracağım" dedim. Birgün bana yine aynı şeyi söyledi, ben de "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, bu deve,

---

4941[833] el-Mekâsıdü'1-hasene, s. 103-104 (nr. 95). Ayrıca bkz. EbÛ Ya'la, Müsned, VII, 344 (nr. 4381); Fethu'1-Bârî, XIII, 108 (Buhari, Enbiya 2); Mecmau'z-zevâid, VIII, 88.
4942[834] el-Mekâsıdü'1-hasene, s. 104.
4943[835] bkz. Üsdü'1-ğâbe, II, 148; Meydânı, Mecmau'l-emsâl, II, 184.
4944[836] Metinde Beni Fethullah b. Sa'lebe şeklinde geçmiştir.
4945[837] Bu bilgiler için bkz. Mecmau'l-emsâl, II, 184-185.

ben müslüman olduğumdan beri kaçmamıştır!".4946[838]

Derim: Buraya ilave edilmesi uygun olan biri de tanınmış Cuha'dır. O tabiinden sayılmakta olup güzel sözleri derlenmiş ve son derece tatlıdırlar. el-Kâmûs'ta şu bilgi verilir: Çuha, hüdâ kelimesinin kalıbında olup Ebu'l-Gusn Düceyn b. Sâbit'in4947[839] lakabıdır. Şemsüddin Muhammed b. Tayyib eş-Şerki Haşiyetü'l-Kâmûs ta, sonra Hafız Murtaza ez-Zebidî Tâcü'l-arûs'ta, sonra Şeyh Abdülhadi el-Ebyârî Neylü'l emânî de, her üçü de Ârii eş-Şa'rânî'nin el-Menhecü'1-mutahhar li'1-kalb ve'I-fuad adlı eserinden şu bilgiyi naklederler: Celâlüddin es-Suyûti'nin elyazısıyla da gördüğüm üzere Abdullah tâbiindendir. Annesi, Enes b. Mâlik'in annesinin hizmetçi-siydi. Abdullah son derece müsamahalı ve temiz kalpli biriydi. Ona nisbet edilen güldürücü hikâyeleri duyduğu zaman, kişinin onunla alay etmesi uygun düşmez. Aksine, onun bereketinden faydalanmayı Allah'tan dilemelidir. Celâlüddin Suyûti şöyle der: Ondan nakledilen güldürücü hikâyelerin çoğunun aslı yoktur. Tâcü'1-arûs ta müellif, hocası Şerki'den şu nakilde bulunur: Birçokları ona nisbetle birçok keramet ve bilgiler zikretmişlerdir (bkz. Tâcü'1-arûs, X, 68 ve Neylü'l-emâni alâ Mukaddimeti'l-Kastallâni, s. 89).4948[840]

Allâme Seyyid Muhammed Kibrit el-Medenî Rihle'sinde4949[841] şöyle der: Bazı mecmualarda Çuha ile gilgili olarak, onun faziletli ve şakacı biri olduğu, halkın onun diliyle birçok nükte ve güzel söz uydurduğuna dair bilgi gördüm. İbn Ebi'1-Yümn el-Gıfârî'nin bu konuda bir eseri olup bin varaktan oluşmaktadır. Nüzhetü'l-Celis'te şu bilgi verilir: Çoğunluk, tefsir müellifi ve künyesi Ebü'1-Kass olan Hâce Nâsirüddin el-Fezârî'nin (ö. 386/996), ciddiyet ve şakaya dair darbı meselleri kaydedilen Çuha olduğu görüşündedir. İmam Zübeyr b. Bekkâr'ın el-Fükâhe ve'1-mizâh, Kadı İsmail b. Ishak el-Mâlikî'nin en-Nevâdir ve'n-nütef4950[842], Hafız Temmâm b. Muhammed er-Râzî'nin4951[843] en-Nevâdir, Da'lec'in en-Nevâdir adlı eserleri olup ŞeyhÂbidi es-Sindî bunları Hasnı'ş-şârid'de zikreder. Bu esere "Fe" ve "Nûn" harflerine bakınız.4952[844]

İkinci Maksad

Allah Resulü'nün ashabının sahip oldukları üstünlüklere, temayüz ettikleri entellektüel seviye ve özelliklere, İslamiyet'in ilk zamanlarda Medine-i Münevvere'nin, en kısa bir zamanda dünyaya hakim olan büyük bir uygarlığa başkent yapılan bir şehirde olması gereken işler, fikirler, özellikler ve hayatla ilgili meşgalelerdeki farklılık ve sınıflarla hayran bırakıcı bir mecmua oluşturduğunu gösteren diğer hususlara, bu parlak devir ve temiz şehrin sosyal durumda ihtilaf ve ihtilat ile ilkelerde

---

4946[838] bkz. Üsdü'1-ğâbe, II, 149. Metindeki düşük ve hatalar buradan tashih ve ikmal edilmiştir.
4947[839] Metinde Ebu'l-Gusayn t>. Sabit şeklinde geçmiştir.
4948[840] Tâcü'1-arûs, X, 68 (cha maddesi); A'lâmü'n-nübelâ, VIII, 172-173; Ch. Pellat, "Etjuha", El, II, 590-592.
4949[841] bkz. Suppl., II, 538; Kehhâle, XI, 161.
4950[842] Suppl., I, 347.
4951[843] GAL, 1,176, Suppl, I, 278.
4952[844] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/162-168.

birleşme konusunda vardığı seviye ve bunun geçmiş zamanlar ve nesiller boyunca tarihin kaydettiği en nadir durumlardan biri olduğuna dairdir. Bu "Maksad" da çeşitli bâblardan oluşmaktadır.[4953[845]]

Ashabın Serî Hükümlerde İçtihada Ehil, Hükümleri Çıkarmaya Ve Teşriî Nasların Mana Ve Yorumlarını Kavramaya Muktedir Oldukları

İmam Ebû Bekr Ahmedb. Ali el-Cessâs, Ahkâmül-Kur'ân da "(Yapacağın) işder) hakkında onlara danış" (Âl-i îmrân 3/159) âyetiyle ilgili olarak şöyle der: Ayette çeşitli faydalı bilgiler mevcuttur. Bunlardan biri, ashabın derecesini, içtihad ehli olduklarım ve görüşlerine uymanın caiz olduğunu insanlara bildirmesidir. Çünkü Allah onları, Hz. Peygamber'in kendilerine danışacağı, içtihadlan ve Allah'ın hükümlerinde naslara uygunluğu aramalarına razı olacağı bir dereceye yükseltmiştir. Bir diğer husus ta niyyet ve samimiyetleri bakımından Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış olmalarıdır. Eğer böyle olmasaydı, onlara danışmasını Hz. Peygamber'e emretmezdi. Bu da onların imanlarının sıhhat ve sağlamağını, ilimdeki derecelerini gösterir.[4954[846]] Cessâs'ın Ahkâm'mda "Allah'a itaat edin, Resule ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" (Nisa 4/59) âyetine de bakınız.[4955[847]]
İmam Tâcüddin es-Sübkî el-İbhâc[4956[848]] fi şerhi ıl-Minhâc adlı eserinin başında fıkıh usulünü ve derecesinin büyüklüğünü, onun içtihadın temeli olduğunu açıkladıktan sonra şöyle der: Eğer sen "Ashab, tabiin ve etbâu't-tâbiinden alimler, büyük müçtehidlerdendiler. Fıkıh usulü ilmi ise Şafii gelip o konuda eser eser verinceye dek mevcut değildi, onu nasıl içtihadın şartı kılar?" dersen, ben de şöyle derim: Ashap ve onlardan sonra gelenler tabiî olarak onu biliyorlardı, Halil ve Sibeveyhi gelmeden önce aynı şekilde nahvi de bildikleri gibi. Dilleri doğru, zihinleri sağlam, kavrayışları Arap dilinin anlam ve inceliklerine hazır ve yatkındı. Çünkü onlar, dilin kendilerinden öğrenildiği kimselerdiler. Onlardan sonra ise diller bozuldu, kavrayışlar değişti. Bu yüzden nahive ihtiyaç duyulduğu gibi fıkıh usulüne de ihtiyaç duyuldu. Bil ki içtihadın mükemmel olması üç şeye dayanmaktadır. Birincisi, Arapça, fıkıh usulü ve zihni hataya düşmekten koruyacak aklî ilimlerden ihtiyaç duyulanlar gibi zihni süsleyen ilimleri, bu ilimler kişide meleke oluşturacak şekilde edinmek. Ashap usulü fıkhı, öğrenim görmeden bizden daha iyi biliyorlardı. Bizden bunu öğrenenlerin gayesi, onların sahip bulundukları anlayışın bir kısmına ulaşmak olup bunda bazan hata bazan da isabet eder. İkincisi, baktığı delilin şeriata uygun olup olmadığını anlayacak kadar, şeriatın temel esaslarının çoğunu kavramasıdır. Üçüncüsü ise, kendisine şeria-tin maksadını ve açıkça belirtilmiş olmasa da bu hususta kendisi için hüküm

---

[4953[845]] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/168.
[4954[846]] Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 41. Metindeki bazı hata ve düşükler için bu esere bakınız.
[4955[847]] Age., II, 213-214.
[4956[848]] Metinde el-Ibtihâc şeklinde, Tâcüddin de. Takiyüddin şeklinde geçmiş olup Takiyüddin es-Sübkî bu zatın babası, el-İbtihâc da Nevevi'nin furûa dair Minhâcü't-tâlibîn adlı eserine onun yaptığı şerhtir.

alacak şeyi kavramasını sağlayıcı bir güç kazandıracak seviyede Mekâsıd-ı şeria (elinin temel gayeleri) konusunda egzersiz ve araştırma yapmış olmasıdır. Kişi bu seviyeye ulaşıp sözkonusu üç hususu elde edince ietihadda kâmil kimselerin derecesine ulaşmış olur. Ashabın bu üç hususta insanların en mükemmelleri oldukları bilinmektedir. Birinci hususta tabiî olarak, ikinci ve üçüncüde ise vahyi müşahede etmeleri ve Hz. Peygamberin ahvalini bilmelerinden dolayı en mükemmel idiler. Onlar nerede, kendilerinden sonra gelenler nerede!4957[849], Sübki'nin sözlerinin özeti.

İmam Hafız Ebû Şâme el-Makdisî eş-Şâfn, Muhtasara Kitabi '1-Mü-emmel fi'r-redd ile^-emri'1-evvel adlı eserinde (s. 10) şöyle der: Hükümleri bilmek ve delillerinden çıkarmak önce ashaba, sonra onların ardından gelenlere Özgüydü. Onlar bir olayla karşılaştıklarında o konuda Allah'ın hükmünü Allah'ın Kitabı'nda ve Hz. Peygamber'in sünnetinde araştırırlardı.

Allah Resulü'ne Övgü yazanların sultanı İmam Şerefüddin Ebû Abdullah el-Bûsîrî, Hemziyye'sinde ashap hakkında şöyle der:

Hepsi de hükümlerinde içtihad sahibiydiler
Ve doğru hüküm veren. Hepsi de birbirlerine denktiler
Allah kendilerinden razıydı, onlar da
Ondan; hata nasıl nisbet edilir onlara?

İbn Hacer, Bûsîrî'nin "içtihad sahibi" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Çünkü hepsinde bütün içtihad şartları fazlasıyla mevcuttu. Bu yüzden onlardan birinin herhangi bir konuda bir başkasını taklid ettiği bilinmemektedir. İnsanlar onlardan, rivayette bulunan herkese fetva soruyorlar, o sorulan da içtihadıyla fetva veriyor ve hiçbiri diğerine itirazda bulunmuyordu. Ancak sarih bir nassa muhalefet sözkonusu ise kendilerine söylenirdi; kimileri görüşünden o nassa döner, kimi de nassı tevil eder veya onu bir başka meseleyle karşılaştırırdı.

Bu bilginin benzerini Abdullah Züneybir es-Selâvî ve Ebû Abdullah Be-nis el-Fâsî kaydederler. Cevceri4958[850] şöyle der: "Onların vardıkları hükümler nefsin hevasından kaynaklanmış olmayıp aksine ister isabet ister hata etsinler kendilerini sevaba nail kılacak içtihadın şartlarını taşıyan tam içti-haddan doğmuştur". Bu bilginin benzerini Ebû Abdullah el-Hudeykî, Şeyh Süleyman el-Cemel el-Misrî, es-Savmaî et-Tâdelî ve Hemziyye'yi şerheden başkaları da kaydetmişlerdir. Şerif es-Sicilmâsî şerhinde şöyle der: Onlar alimler ve kendilerine uyulan imamlardırlar. Çünkü onlar kendisi sayesinde, kendilerinden sonra gelen bütün insanlardan temayüz ettikleri Hz. Peygamberin ilmini tevarüs etmişlerdi. Kur'an onların diliyle, bildikleri sebepler ve içinde bulundukları olaylar hakkında nazil olmuştu. Böylece onlar Kur'an'ın mana ve mefhumunu, nass ve içtihadla elde edilen hükümlerini anlamış oldular. Şîrazi Tabakâtü'l-ulemâ'da şöyle der: "Bu sebepledir ki Ebû Ubeyde Kitâbü'l-Mecâz'da4959[851] şöyle der: Ashaptan

4957[849] el-İbhâc, I, 8-9. Metindeki hata ve düşükler için asıl kaynağa bakılmalıdır.
4958[850] Cevceri'nin (ö. 889/1484) de Hemziyye şerhi vardır (Kehhâle, X, 260).
4959[851] Metinde şahıs adı Ebû Ubeyd, eseri de Kitâbü'l-Mecâbî şeklinde geçmiştir. Ebû Ubeyde ve Mecâzü'l-Kur'ân'ı için bkz. El,

herhangi birinin Kur'an'dan birşeyi öğrenmek için Resulullah'a (sav) başvurduğu nakledil-memiştir. Resulullah'ın hitabı onların diliyleydi; manasını biliyor, mefhumunu kavrıyorlardı. Resulullah'ın yaptığı ibadetler, hareket tarzı (siyer) ve siyasetteki uygulamalarından ibaret olan fiillerinin tümünü de müşahede etmiş, öğrenmişler ve bunlar defalarca tekrarlanmış olup bu konuda derin bilgi sahibi olmuşlardı. Ancak onlardan fetva ve hüküm vermekle meşhur olanlar belli bir gruptur".[4960[852]] Hz. Peygamber'in yanında devamlı bulunmayanlar ise bu seviyede değillerdi. Nakledildiğine göre Hasan-ı Basri kendi zamanında ashaba fetva veriyordu.[4961[853]] Bu, Hz. Peygamber'in "Kendisine tebliğde bulunulan nice kimse var ki (tebliği yapan ilk) duyandan daha kavrayışlıdır"[4962[854]] sözünü de tasdik etmektedir. Şerif es-Sicilmâsî daha sonra, İbn Hacer'in daha önce anılan ve ashabın çoğunun böyle olduğua dair sözlerini kaydeder. Bu durum onların çoğunluğuna nisbetle böyledir. Hasan-ı Basri gibi birisiyle ilgili olarak söylenecek şudur ki ashaptan ona soru soran kimse bunu içtihad gücü ve melekesini bizzat sarfetmeden yapıyordu. Hasan-ı Basri kendisine fetva verip sahabi buna bakarak delili üzerinde düşünmede gayretini sarfedince içtihadı Hasan-ı Basri'nin fetvasına denk düşüyordu. Sicilmâsi sonra Cevceri'nin daha önce geçen sözünün ardından söylediği şu sözleri delil getirir: "İçtihad ve hükümlerinin hiçbirinin arzu ve hevesten kaynaklanmadığı konusunda onların hepsi birbirine denk ve eşitti."

Şihâbüddin el-Heysemî Şerhu'l-Hemziyye'de, Bûsîri'nin "Hepsi de hükümlerinde içtihad sahibiydiler" sözüyle ilgili olarak "yani doğru, isabetli hüküm sahibi", "Hepsi de birbirlerine denktiler" sözüyle ilgili olarak da "sa-habiliğin aslında, fazilet, ilim, içtihad ve hükümleri Allah için ortaya koymanın aslında eşittiler" der. Ancak bu hususlarda fazlalık konusunda birbirlerinden farklıydılar. O halde İbn Ömer'in "Ebubekir en bilgilimizdi" sözü, Hz. Ömer'in Hz. Ali'ye soru sorup onun cevaplaması ve Hz. Ömer'in de "Ey Ebü'l-Hasan, Allah senin içinde bulunmadığın ümmeti mübarek kılmaz" sözü, Hz. Ömer'in İbn Abbas'ı, kendilerinde bulmadığını onda görmesinden dolayı muhacir ve ensarm yaşlılarından öne alması, Muaviye'nin çözümü zor hususlarda Hz. Ali'ye adam gönderip soru sorması ve onun da buna cevap vermesi birbiriyle çelişen hususlar değildir. Ailesinden biri Hz. Ali'ye düşmanımıza (Muaviye) neden cevap veriyorsun?" demiş, o da "onun bize muhtaç olup soru sorması yetmez mi?" karşılığını vermişti.

Bâcûri Şerhu's-Süllem'e yaptığı haşiyede, ashaptan hiçbirinin herhangi bir konuda başka birini taklid ettiği hususunun bilinmediğine dair İbn Hacer'in sözünü zikrettikten sonra şöyle der: "Fakat bazı alimler, ashap arasında müçtehid ve mukallidlerin bulunduğu görüşünü tercih

---

1,158.

4960[852] Tabakâtü'l-fukahâ, s. 17. Metindeki bazı hatalar için aslına bakılmalıdır.

4961[853] Age., s. 91-92.

4962[854] Buhari, İlim, 9.

etmişlerdir".4963[855] Ancak orada, İbn Hacer'in zikrettiğini geçersiz kılan birşey kaydetmiş değildir. Bunu düşün. Allah Teâla doğruyu en iyi bilendir. Ben sonra Müsellemü's-sübûtun şerhi Fevâtihu'r-rahamût ta
" r e ' y (içtihad) sözkonusu olan hususlarda sahabi görüşünün (kavl-i sa-habi) sünnete ilhak edilip edilmeyeceği" konusunu ele alıp yalnız Şeyhayn'ın (Hz. Ebubekir ve Ömer) görüşlerinin sünnete ilhak edilebileceğine dair bir görşü zikrettikten sonra4964[856] müellifin şöyle dediğini gördüm: Bu konudaki tartışmanın, halifeler, ezvâc-ı mutahharat, abâdile, Enes ve Huzeyfe gibi ömürlerini Allah Resulü'nün sohbetinde geçirip onun yüce ahlakım edinenler ile onların tabakasında bulunanlar üzerinde olması gerekir, Mekke fethi sırasında müslüman olanlar üzerinde değil. Çünkü bunların çoğu için Şer'i hükümleri bilmek ancak taklid yoluyla mümkün olmuştur.4965[857]

Ashabın Fetva Konusunu Araştırmaları Ve Birbirlerine Havale Etmeleri, Henüz Meydana Gelmemiş Bir Hususta İse Konuşmayı Hoş Karşılamamaları

Hafız Ebû Şâme Muhtasara Kitabi'l-Müemmel'de, daha önce kendisinden nakledilen sözün ardından şöyle der: Sahabiler fetvayı birbirlerine havale ederler ve her biri isterdi ki başkası onun yerine fetva versin. Onlardan bir grup daha meydana gelmemiş bir meselede konuşmayı hoş karşıla-mazdı ve soran kimseye "olay olmuş mu?" diye sorar, eğer "hayır" cevabını verirse "onu meydana gelinceye kadar bırak, sonra onda içtihad edilir" derlerdi. Bütün bunları, hakkında bilgileri bulunmayan konulara dalmaktan korkuları ve ibadet ile cihad gibi daha Önemli hususlarla meşgul olmalarından dolayı yapıyorlardı. Bir olay meydana geldiğinde ise ona mutlaka bakılırdı. Tavus, Ömer b. Hattâb'ın minberde "Allah Teâla her müslümana, henüz meydana gelmemiş bir şeyi sormayı yasaklamıştır" dediğini ve yalnız meydana gelmiş hususlarda hüküm verdiğini nakleder. Abdurrahman b. Şureyh'ten nakledildiğine göre Ömer b. Hattâb şöyle derdi: "Bu güç ve çapraşık şeylerden sakının, bunlar meydana geldiğinde Allah onları değerlendiren ve açıklayanı gönderir". Muâz b. Cebel'in de şöyle dediği nakledilir: "Ey insanlar, meydana gelmedikçe imtihan (bela, deneme) konusunda acele etmeyin, aksi halde şurada burada yokolup gidersiniz. Eğer meydana gelmeden önce acele etmezseniz, müslümanlar, kendisine sorulduğunda cevap verecek birinin içlerinde bulunmasından mahrum kalmazlar". İbn Ömer'e fetva sorulduğunda "müslümanların işini yüklenen şu emire (yönetici) git" diyerek onun boynuna yüklerdi. Bununla, fetva, yargı ve hüküm vermenin velayet (yönetim) ve saltanatın (siyasî otorite) gereklerinden olduğuna işaret etmiştir.

4963[855] Bâcüri, Hâşiyetü's-SüUem, s. 16.
4964[856] Burada Ebubekr er-Râzî, Ebû Said el-Birdaî, Fahrulislam el-Pezdevî, Şemsül-eimme es-Serahsî, imâm Malik, eski görüşünde Şâfiî ve bir rivayette de Ahmed b. Hanbel'e göre, içtihad sözkonusu hususlarda sahabi görüşünün sahabi olmayanlar için sünnet seviyesinde sayıldığı kaydedildikten sonra zayıf bir görüş olarak yukarıda işaret edilen husus zikredilir.
4965[857] Fevâtihu'r-rahamût, II, 186.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/168-171.

Abdurrahman b. Ebi Leyla şöyle der: "Efendimiz Hz. Muhammed'in (sav) ashabından ensardan yüzyirmi kişiye ulaştım. Onlardan hiçbiri yoktu ki bir hadisi haber verince kardeşinin onun yerine haber vermesini, bir konuda fetva sorulsun da kardeşinin kendi yerine cevap vermesini istemesin". Bir rivayette geçtiğine göre onlardan birine birşey soruluyor, o berikine havale ediyor ve derken tekrar ilk sorulana dönüp geliyordu.
Derim: İbn Sa'd, Abdurrahman b. Ebî Leyla'nın anılan sözünü ondan çeşitli yol ve rivayetlerle Tabakât mdaki biyografisinde (VI, 75) tahric etmiştir.4966[858] Abdülgani b. Said de Edebü'l-muhaddis'te Davud b. Ebî Hind yoluyla şu tahricde bulunur: "Şa'bi'ye, 'size birşey sorulduğunda ne yapardınız?' dedim, 'uzmanına denk geldin; kişiye birşey sorulduğunda arkadaşına, onlara fetva ver, derdi'. Bu, öncekine dönüp gelinceye kadar devam ederdi".
Müslim'in Sahih inde Ebü'l-Minhâl'den şu rivayet nakledilir: "Ebü'l-Minhâl, Zeyd b. Erkam'a sarfla (paranın parayla değişimi) ilgili bir soru sordu, Zeyd 'Berâ b. Âzib'e sor' dedi, o Berâ'ya sordu, Berâ da 'Zeyd'e sor' dedi".4967[859]

Kimin "Sahabenin En Alimi Ve En Zekisi" Olarak Nitelendirildiği

Hafız Suyûti Târîhu'l-hulefâ smda Hz. Ebubekir'in biyografisini verirken "onun ilmi, ashabın en alimi ve en zekisi olduğuna dair fasıl" diye bir başlık açar, sonra Nevevi'nin4968[860] Tehzib'inden şu nakilde bulunur: Bizim mezhep imamlarımız onun Sahihayn'daki hadiste geçen şu sözünü ilminin büyüklüğüne delil göstermişlerdir: "Allah'a andolsun, namazla zekâtı birbirinden ayıranlarla savaşacağım. Vallahi eğer onlar Resulullah'a (sav) vermekte oldukları bir dişi oğlağı (veya hayvan bağladıkları bir ipi) benden esirgeyecek olurlarsa kendileriyle savaşırım".4969[861] Şeyh Ebû Ishak Tabakât'ında bu ve başka rivayetlerden hareketle Hz. Ebubekir'in ashabın en bilgilisi olduğu sonucunu çıkarır.4970[862] Çünkü bu konuyla ilgili hüküm hususunda ondan başka bütün sahabiler görüş belirtmekten çekindiler. Sonra konuyla ilgili olarak kendisiyle görüşünce onun görüşünün doğruluğunu anladılar ve benimsediler. Kendisine, Hz. Peygamber zamanında halka kimlerin fetva verdiği sorulduğunda İbn Ömer'in "Ebubekir ve Ömer; onlardan başkasını bilmiyorum" diye karşılık verdiğine dair rivayeti nakletmiştik.4971[863] Sahihayn'da Hz. Peygamberin vefatından önce irad ettiği "Allah'ın dünya ve kendi katındaki arasında muhayyer kıldığı kul"a dair hutbesinde şu bilgi geçer: "Bunun üzerine Ebubekir ağladı, biz onun ağlamasına hayret ettik. Oysa 'muhayyer bırakılan' kimse Allah Resulü idi. Ebubekir bizim en bilgilimizdi".4972[864]

4966[858] tbn Sa'd, VI, 110.
4967[859] Müslim, Musâkât 87.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/171-172.
4968[860] Metinde Zehebi şeklinde geçmiştir.
4969[861] Buhari, Zekât 1, i'tisâm 2; Müslim, îmân 32. Hadisle ilgili geniş açıklama için bkz. Tecrid-i Sarih Tercemesi, V, 20-24.
4970[862] Ebû Ishak eş-Şirâzî, Tabakât, s. 18-19.
4971[863] bkz. 1,139.
4972[864] Buhari, Fedâilu's-sahâbe 3; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 2. Nevevi'den yapılan nakil burada sona ermiştir (Tarîhu'l-hulefâ, s.

Sakife hadisinde Hz. Ömer'in "o insanların en bilgilileri ve Allah'tan en çok korkanlarındandı" sözü geçer.
İbn Kesir şöyle der. Hz. Sıddık ashabın Kur'an'ı en iyi bileniydi. Çünkü "Topluluğa, Kur'an'ı en iyi bilenleri (okuyarları) imamlık yapar"4973[865] buyurmuş olan Resulullah (sav) ashaba namaz kıldırmak üzere onu imam yapmıştı.4974[866] Hz. Ebubekir, ashabın sünneti en iyi bileniydi de. Nitekim birçok konuda sahabe ona başvurmuş, Resulullah'tan bellediği ve onların bilmedikleri sünnetleri kendilerine nakletmiş, ihtiyaç halinde ortaya koymuştur. Nasıl böyle olmasın ki Resulullah'a Peygamberliğin gelişinden (bi'set) vefatına dek onun sohbetine devam etmişti. O ayrıca Allah'ın en zeki ve akıllı kullarından biriydi. Kendisinden az miktarda müsned hadis rivayet edilmesinin sebebi ise hilafet süresinin azlığı ve Resulullah'tan sonra vefatının çabuk olmasıdır. Eğer zamanı uzun olsaydı kendisinden gerçekten çok hadis nakledilir, nakledenler ondan hiçbir hadis bırakmaz rivayet ederlerdi. Fakat onun zamanındaki sahabilerden hiçbiri, kendisinin de rivayetinde ortak olduğu bir hadisi ondan rivayete ihtiyaç duymuyordu. Onlar yalnız kendilerinin bilmedikleri hadisleri ondan naklediyorlardı. O, insanların e n s â b ı ve rüya tabirini en iyi bil eni erinden di de.4975[867] Şuyûti daha sonra Hz. Ebubekir'den rivayet edilen hadislerle ilgili bir fasıl açarak onun rivayet ettiği hadislerin sayısını 104'e çıkarır ve bunları kaydeder.4976[868] O aynca ashabın görüş bakımından en isabetlisi, kavrayış bakımından en mükemmeli idi.4977[869] Suyûti'nin Târihu'l-hulefâ sına bakınız.
Daha önce geçtiği ve ileride bir gruptan nakledileceği üzere Hz. Ali ilim yönünden ashabın en üstünü ve en şöhretlisi idi. Hz. Alinin ilmi, fetvaları, hikmetleri ve olaylarla ilgili çözümleri buna şahitlik eder. Onun biyografisine dair yazılmış eserlere bakınız. Bu eserler sayılamayacak kadar çoktur.4978[870]

Ashaptan Kimin "İlim Şehrinin Kapısı" Olarak Tanındığı

Tirmizi, Hz. Ali'nin rivayet ettiği şu merfû hadisi tahric eder: "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısı". Tirmizi bu hadisin münker olduğunu söyler.4979[871] Bir grup alim bunun bâtıl (uydurma) olduğunu kesin olarak belirtir. Fakat Hânz Ebû Said el-Alâî şöyle der: Doğru olan, bu rivayetin tarikleri (rivayet yolları) bakımından h a s e n olduğu, sahih veya zayıf olmadığıdır. Hele mevzu (uydurma) hiç değildir. Hânz İbn Hacer de bir fetvasında bunu söyler. Hafız Suyûti ed-Dürerü'1-mensûre'de şöyle der: Ben, Alâi ile îbn

46-47; Tehzibü'1-esmâ, 1/2,190).
4973[865] Buhari, Ezan 54; Ebû Davud, Salât 60.
4974[866] tbn Kesir, el-Bidâye ve'n-nihâye, V, 236.
4975[867] Târihu'l-hulefâ, s. 47.
4976[868] Age., s. 96-104.
4977[869] Age., s. 49.
4978[870] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/172-174.
4979[871] Tirmizi, Menâkıb 20. Burada ilim yerine hikmet geçtiği gibi hadisin de garib-münker olduğu belirtilmiştir. Suyûti'nin Târihu'l-hulefâ'da kaydettiği (s. 187) rivayet ise metinde geçtiği gibidir.

Hacer'in sözlerini et-Taakkubât ale'l-Mevzûât'ta genişçe ele aldım.4980[872]
Bu rivayetin mihenk taşı Hz. Ali efendimizin sahibolduğu derin ilimdir; bu ilim sayesinde ona boyunlar eğilmiş, her din ve milletin bilge ve felsefecileri ona itaat etmiştir. Hz. Ali'nin İbn Abbas'la birlikte besmeledeki "bâ" harfi ile ilgili olarak yatsı vaktinden sabah fecrin doğuşuna kadar oturup konuştukları hususu Karafi'den naklen zikredilmişti.4981[873] îbnu 1-Müseyyeb, Hz. Ali'den başka "bana sorun!" diyen kimse bulunmadığım söyler.4982[874] İbn Abbas şöyle der: "Hz. Ali'ye ilmin onda dokuzu verilmiştir. Allah'a andolsun ki o, geri kalan onda birde de onlara ortaktır." İbn Abbas yine şöyle der: "Bir şey (bilgi, hüküm) Ali'den naklen sabit olmuşsa, biz onu bırakıp başkasına başvur-mazdık".4983[875] Ashabın büyüklerinin ona soru sordukları, birçok konuda onun fetva ve görüşlerine dönmüş oldukları hususu meşhurdur. Tasavvuf ilimlerinin tarik ve silsilelerinin de ona erişmesi sana yeter! İlim şehrinin kapısı olarak, İslam'da hiçbir tarikat göremezsin ki ona ulaşmasın, silsilesi ona varmasın.
Şeyh Mustafa el-Bekri Teşyidü'l-mekâne li-men hafeze'lemâne adlı eserde şöyle der: Hz. Âli işbaşına geldiğinde hakikatlerin işaret taşlarını yaydı, gizliliklerin sırlarını açtı, ondan iki oğlu Hasan ve Hüseyin ile Kümeyi b. Ziyâd ve Hasan-ı Basri zikir ve telkin tarikini aldılar. Nakşibendilik dahil bütün tarikatler de ondan kollara ayrıldı. Nakşiliğin biri Hz. Ali'ye, diğeri Hz. Selman'a ulaşan iki silsilesi vardır. O Cefr'inde4984[876], uygun gördüğü rumuzlarla kaderin sırrından sözetti. O, ariflerin kalplerine açılan kapı olup ondan içeri girdiler ve apaçık olan şey onlara aşikâr oldu, alim olanlar kendilerine aşikâr olan gizli sırrın hakikatine erdiler. Fakat o oğullarına, sırları inkâr ehlinden korumak için, kendilerine verdiği sırrı gizlemelerini tavsiye etti. Kümeyi b. Ziyâd kendisine "hakikaf'i sorunca ona cevap verdi. O "bunu açıklamak istiyorum" dedi, Hz. Ali kendisine icabet etti. O daha da istedi, o da fazla bilgi verdi, sonra da şöyle dedi: "Fecir doğdu, kandili söndür!". Yani, sorduğunla ilgili olarak "beyan fecri doğdu"; "kandili söndür," yani açıklamış olduğum ve senin içi açıklık kazanan soruyu.
Kadı İbnü'l-Hâc'ın Hâşiyetü'd-Dürri's-semin inde, tasavvuf ilminin kurucusunun Hz. Ali efendimiz (Allah yüzünü keremlendirsin) olduğuna dair kendisinden daha önce nakledilen malumatın ardından şu bilgi verilir: Bazı şeyhler onunla ilgili olarak şöyle dediler: Hz. Ali'ye ledün ilmi verilmiştir. Gerçek veliliğin ve ilahi marifetlerin kaynağı olan veliliğe nisbet, ancak onun cihet ve hakikatiyle sahih olur. O Muhammedi evliyanın hepsinin imamı, asılları ve Muhammedi hazrete intisaplarının menşei ve Ahmedî velayetin mazharıdır, O dünyada, Hz. Peygamber'in "Ben hikmetin evi, Ali de kapısıdır" sözüyle kendisine özgü kıldığı en yüce ariftir. İbnü'1-Hac, bu bilginin aynısını el-Ezhâru't-tayyibetü'n-neşr de de vererek şu ilavede bulunur: "Velayeti ondan Hasan-ı Basri almıştır. Eğer sen

4980[872] Suyûti, age., s. 187. Ayrıca bkz. Keşfü'1-hafâ, I, 235-237 (nr. 618); el-Mekâsıdü'l-hasene, s. 169-171 (nr. 189).
4981[873] bkz. I, 4 (Karafı, el-Furûk, IV, 167).
4982[874] Suyûti, s. 188.
4983[875] Aynı yer.
4984[876] bkz. El, II, 376.

er-Rihletü'l-Ayyâşiyye'de Şeyh Hasan el-Acîmî'den nakledildiği üzere bugün mevcut kırk tasavvuf tarikatının çoğunun kaynağının Hasan-ı Basri'ye ulaştığını söylersen, şu cevap verilir: Suyûti ve başkalarının da sahih olduğunu kaydettiklerine göre Hasan-ı Basri, Hz. Ali'yi görmüştür. Tasavvuf ehlinin söylediği üzere, bu durumda tarikati ondan almış olmasında bir mani yoktur. Çünkü şeyhten ilim almanın dille olması bu tarikte şart değildir. İstenilen husus, müridin hidayete ermesi ve kalbinde nurların parlamasının himmet ve hal ile olmasıdır". Bizim, Tirmizi'nin el-Câmi ine yaptığımız talike bakınız.
Veliyüddin İbn Haldun bu konuda söz söylemiş olup tasavvuf hırkasının isnad zincirini Hz. Ali'ye ulaştıranları şu sözleriyle taneder: "O bu düşünceden beri olup ashap arasında kendisine ne bir mezhep ne tarikat ve ne de bir elbise Özgü kılınmış değildir. Aksine Hz. Ebubekir ve Ömer, Resulul-lah'tan sonra insanların en zahid ve âbidleriydiler. Onlardan hiçbirine dinde ve özellikle kendisinden tevarüs edilecek bir şey özgü kılınmış değildi. Ashabın hepsi dinde, zühd ve mücahedede örnek idiler".4985[877] Bu bilgi özet olarak verilmiştir.
Aferin Şeyh Abdülhadi el-Ebyârî'ye ki Suûdu'l-metâli'de, onun sözünün hemen ardından şöyle der: Bu sözde bir benlik ifadesi mevcuttur. Çünkü onda meşayihin büyüklerini kötüleme ve tarikatlerin Hz. Ali'ye ulaştığına dair icmalarını geçersiz sayma sözkonusudur. Bu, onların ahvalini mütalaa eden ve tarikatlerinin kitaplarına muttali olanlara gizli kalmayan bir husus olup buna rıza göstermeye hevesi elvermemektedir. Oysa Resulullah (sav), "Allah Resulünün, kıyamet gününe kadar olmuş ve olacak şeyleri kendisine öğrettiği"ne4986[878] dair Huzeyfe hadisi, Ebû Hureyre'nin "Resulullah'tan iki kap ilim aldım..."4987[879] hadisi ve bunlardan başka hadislerin de gösterdiği gibi, dilediği kimselere ilim ve tariklerden dilediğini özgü kılıyordu.
Bazı alimler Hz. Ali'nin Resulullah'tan rivayetlerini ayrı kitap halinde derlemişlerdir. İbn Süleyman er-Rûdânî Sila'sında, Hz. Ali için Müsned derleyenleri zikretmiş olup bu kimseler şunlardır: Mutayyen diye tanınan Ebû Cafer Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Kadı Ebû Ishak İsmail b. Is-hak, EbÛ Muhammed Abdurrahman b. Osman b. Ebi Nasr ve başkaları.4988[880]
Hadimi Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye'de şöyle der: Bütün arkalar (mezhepler) usûl ve furûda Hz. Ali'ye intisab ederler. Bunun gibi, bâtın tasfiyesinde de mutasavvıflar ona intisab ederler. Müfessirlerin lideri olan İbn Abbas da onun talebesidir.
Derim: Kim efendimiz Hz. Ali'nin ilminin genişliğini ve onun Nebevi ilim şehrinin kapısı olduğunun mihengini öğrenmek istiyorsa İbn Ebi'l-Ha-did'in Şerhu Nehci'l-belâğa sini iyice incelesin, hesaba gelmeyen

4985[877] Mukaddime, s. 445.
4986[878] bkz. İbn Manzûr, Muhtasara Târîhİ Dımask, VI, 249-250.
4987[879] Buhari, tlim 42. Aynca bkz. dipnot 597.
4988[880] Sılatü'l-halef, s. 354.

bir şaşkınlık duyar.4989[881]

Ashaptan Kimin "Allah'ın Arslant Diye Lakaplandığı

Savaşta öne atılması ve Allah düşmanlarına karşı ataklığından dolayı Hamza b. Abdülmuttalib'e "Allah'ın Arslanı" denirdi. O Bedir savaşı günü kendisi için "Ben Allah'ın ve Resulü1 nün arslanıyım" demişti. Deylemi, İbn Abdissamed'den, onun da dedesinden şu rivayetini tahric eder: Resulullah şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki yedi gökte 'Hamza b. Abdülmuttalib Allah'ın ve Resulü'nün arslamdır'yazılıdır".4990[882]

Ashaptan "Şeyhülislam" Diye Lakaplanan

İslam'da ilk defe Şeyhülislam diye lakaplanan kimsenin Ebubekir es-Sıddık olduğu hususu daha önce Hafız Sehâvi'den nakledilmişti.4991[883] Beyzâvi Tefsir'inde "İnanmış olanlara rastladıklarında 'inandık'derler" (Bakara 2/14) âyetiyle ilgili olarak şu bilgi verilir: Abdullah b. Übey, Hz. Ebubekir'e "Merhaba Beni Temîm'in efendisi ve Şeyhülislam olan Sıddık'a" dedi.4992[884] Bu kıssayı Vahidi tahric etmiş olup4993[885] İbn Hacer bunun münker olduğunu söyleyip isnadını zikrettikten sonra şöyle der: Bu, altın silsilesi (rivayet zinciri) değil, yalan silsilesidir.
Fakat Kadı Hafâci el-İnâye'de şöyle der: "Ashab zamanında Şey-hu I i s 1 a m tabiriyle Hz. Ebubekir ve Ömer kaste di lirdi. O ikisi Ş e y -h a y n dır". Şeyhülislam tabiri, İbn Nâsırüddin ed-Dımaşkî'nin er-Reddü'l-vâfir de kaydettiği üzere büyük münekkitler katında şu anlamdadır: Allah Kitabı'nı inceleyen, Resulullah'ın sünnetine uyan, Kur'an'ın ahkâmını, kıraat vecihlerini, nasih ve mensuhunu bilme konusunda önde gelen, muhkem âyetlere göre amel ve müteşabihlere iman eden, anılan hususlarla isnad, nakil ve amel bakımından sünneti bilmede, Kitab ve sünnetten usul ve furûu istinbatta kendisine Arap dilinden yardımcı olan şeyleri iyi bilen, Allah'ın kendisirîe farz kıldıklarını yerine getiren, şanı Yüce Allah'a karşı tevazu ile Allah'ın kendisi için gönderdiği hükümlere yapışan, dil sürçmesinden korkan, masumluğu iddia etmeyen ve saygı gösterilmesinden dolayı ferahlık duymayan kimsedir (bk. age., s. 10).
Hafız Sehâvi, hocası İbn Hacer'in menakıbına dair kaleme aldığı el-Cevâhir adlı eserinde şöyle der: Selef alimleri Ş eyhulialam tabiri ni Kitab ve sünneti inceleyen, aklî ve naklî ilimlerde derin kimseler için kullanıyorlardı. Bazan da bununla, velilik derecesine ulaşan kimse nitelendirilmiştir. Bu tabir, Ş e y h a y n dan, yani Hz. Ebubekir ve

4989[881] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/174-176.
4990[882] Deylemi, el-Firdevs, IV, 376-377 (nr. 7094).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/176.
4991[883] bkz. 1,83.
4992[884] bkz. Ebussuud, Tefsir, 1,46.
4993[885] Vahidi, Esbâbü'n-nüzûl, s. 12.

Ömer'den sonra önde gelen kimseler arasında meşhur olmuş değildi. Her ikisinin bu şekilde vasfedilmesi varid olmuştur. Sehâvi daha sonra Taberi'nin er-Riyâzu'n-nadire adlı eserinden naklen, Hz. Ali'den bu tabiri Ş e y h a y n için kullandığı bir haber kaydeder. el-İnâye'ye bakınız.[4994[886]]

Ashaptan "Allah'ın Kılıcf Diye Lakaplanan

Bu kimse Halid b. Velid olup İslamdaki eserinin (yaşayış ve yaptıklarının) güzelliği ve müşriklerle savaştaki sadakati sebebiyle Resulullah (sav) onu "Allah'ın kılıcı" diye adlandırmıştır. Hz. Peygamber onunla İlerime b. Ebu Cehil'e baktığında "Allah ölüden diriyi çıkarır" (Rûm 30/19) âyetini okurdu. Çünkü o ikisi ashabın seçkinlerinden, babalarıysa Allah ve Resu-lü'nün düşmanlarıydılar. Halid b. Velid Huneyn savaşında Resulullah'ın ordusunun ön kısmındaydı. Kureyş'in taptığı putları kırıp yıkmakla görevlendirilen de oydu. Onları yıktığında içlerinden duyduğu sesin Câhız tarafin-dan yapılan tahliline bakınız. Bunu Seâlibi Simârü'l-kulûb'da (s. 17) nakletmiştir.
Hz. Peygamber vefat edip dinden dönme (ridde) hareketleri meydana geldiğinde Hz. Halid güzel bir deneyim gösterdi. Hz. Ebubekir'in yanında temel bir direkti. Hz. Ebubekir tarafından Tuleyha'ya gönderildi, onu hezimete uğrattı. Yemâme halkıyla sulh yaptı, Fecâa'mn kızını nikahladı. Vefat ettiğinde Beni Muğire kabilesinden zülfünü veya saçını kesip onun kabri üzerine koymayan kadın kalmadı. Kadınlar onun üzerinde yüksek sesle ağlayınca, bazıları bunu hoş karşılamadılar. Hz. Ömer şöyle dedi: "Beni Muğire kadınlarını bırakın Ebû Süleyman'a ağlasın, gözyaşlarını kovayla akıtsınlar".[4995[887]]

Ashaptan Adaleti Dillerde Dolaşan

"İki Ömer'in sireti" (Siretü'l-Umereyn) tabiri kullanılır ki iki Ömer'den kastedilen Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer olup haklarında darb-ı mesel söylenmiştir. Çünkü Resulullah'tan sonra yönetime onlar gibisi gelmemiştir. Abdülmelik b. Mervan şöyle diyordu: Ey tebaa topluluğu, bize insafla davranın; bizden Hz. Ebubekir ve Ömer'in s i r e t ini (hareket tarzım) istiyor, fakat ne bizde ne kendinizde sevgili Ebubekir ve Ömer'in siretini göremiyorsunuz!
Ebü'l-Buhteri şöyle der:
Tebaa hep olageldi sireti içre
Ömer'in, Mütevekkil'in uygulamış olduğu.
Belagat ehlinden biri, bir hükümdarın şöyle dediğini kaydeder: "Bir Ömer sureti, bir ay sureti gördüm". Hz. Aişe'den şöyle dediği nakledilir: "Ömer

---

4994[886] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/176-177.
4995[887] Halid b. Velid'le ilgili olarak verilen bilgiler için bkz. Üsdü'l-ğâbe, II, 109-112; îbn Manzûr, Muhtasara Târihi Dımaşk, VIII, 5-28.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/177-178.

anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur4996[888], Allah anılınca da rahmet iner". Yine Hz. Aişe'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Meclislerinizi Ömer'i anarak süsleyin".4997[889] Şeyhlerden biri şöyle dedi: "Kim bir sıkıntı duyarsa şöyle desin: Ey Ömer, sen bir vadiye sapmadın ki şeytan ondan başka bir vadiye sapmasın!".4998[890] Çünkü sıkıntıların çoğu şeytanın tahrikinden kaynaklanmakta olup şeytan sizi fakirlikle korkutur ve çirkin işler yapmanızı emreder.
el-Utbiyye'de İmam Mâlik'in şöyle dediği nakledilir: Hz. Aişe şöyle dedi: "Meclisinizin güzel olmasını istiyorsanız Ömer'i anın".4999[891] İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'de şöyle der: Hz. Aişe'nin sözü açıktır, çünkü Hz. Ömer'in hareket tarzı ve takib ettiği yol gönülleri ferahlatsın., nefislerin hoşnutluk duyduğu şeylerdendir.5000[892] Hz. Ömer'in hareket tarzı milletleri meşgul etmeye devam etmekte, yankısı her çağ ve zamanda insanlarda yankılanmaktadır. Onun hareket tarzıyla ilgili olarak yazılan eserleri, hatta yalnız Batılılarca kaleme alınan eserleri araştırmaya koyulsaydım çok zaman alırdı. Alexand-re Mazas'nın "Doğunun Önemli Şahsiyetleri" adlı iki ciltlik ve 1847'de Paris'te basılan eserine5001[893] bakınız. Efendimiz Hz. Ömer'in bu eserdeki biyografisi 106-160. sayfalar arasındadır. Ayrıca Batı dillerindeki çeşitli tarihî sözlük ve ansiklopedilere bakınız.5002[894]

Ashaptan Heybeti Dillerde Dolaşan

Şa'bi şöyle der: "Ömer'in kamçısı, Haccâc'ın kılıcından daha korkutucu idi".5003[895] Horasan hâkimi Hünnüzan'ın Hz. Ömer'e esir olarak getirilişi, evinde bulunmadığı bir zamana tesadüf etmişti. Hürmüzan'ı gözetmekle görevli olan kimse Hz. Ömer'in bulunduğu yeri araştırdı ve onu bir mescidde başını kırbacının üzerine koyup uyumuş halde buldu. Hürmüzan, Hz. Ömer'i görünce şöyle dedi: "Allah'a andolsun ki ey hoş ve rahat hükümdar, adaleti uy-guladın ve uyudun. Andolsun ki ben İran hükümdarlarından (kisra) taç sahibi dört hükümdara hizmet ettim, şu kamçının sahibinden korktuğum kadar hiçbirinden korkmadım".5004[896]
İbnü'l-Cevzî Siretu Ömer'de 45. bâb olarak onun kalplere saldığı korkunun şiddetine dair konu başlığı açarak orada Kasım b. Muhammed'den şöyle dediğini rivayet eder: Ömer bir defasında yürüyor arkasından da ashaptan bazıları yürüyorlardı. Bir ara lüzum duyup arkasına dönünce, onlardan dizlerinin bağı çözülmeyen kalmadı! Bunun üzerine Hz. Ömer'in gözleri yaşanp ağladı ve sonra şöyle dedi: "Allah'ım biliyorsun ki ben senden,

4996[888] Sözün bu kısmı İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir (bkz. Üsdü'1-ğâbe, IV, 162; Kenzü'l-ummâl, XII, 588, nr. 35826).
4997[889] Kenzü'l-ummâl, XII, 588 (nr. 35828), 596 (nr. 35859).
4998[890] Bu hadis için bkz. Müsned, 1,182; tbnül-Cevzî, Menâkıbu Ömer b. Hattâb, s. 23.
4999[891] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 354.
5000[892] Age., XVIII, 355.
5001[893] Alexandre Mazas, Les Hommes illustrâa de l'Orient, MI, Paris 1847 (Başlangıçtan Fatih'e kadar kronolojik olarak düzenlenmiştir).
5002[894] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/178-179.
5003[895] Benzeri bilgi için bkz. tbn Şebbe, II, 686.
5004[896] tbn Sa'd, III, 293; İbn Şebbe, II, 692.

onların benden korkmalarından daha çok korkuyorum!".5005[897]
Ikrime'den şu rivayet nakledilir: Bir hacamatçı, Ömer b. Hattâb'ın saçlarını kısaltıyordu. Ömer heybetli biriydi, öksürerek boğazını temizledi, adam (korkudan) abdestini bozdu. Ömer ona kırk dirhem verilmesini emretti. Bu h a c c â m 'in adı Said b. Heylem'di.5006[898] Onun bu kıssasını Suyûti CemVl-cevâmi'de İbn Sa'd ve Hatîb'e isnad eder. Abdullah b. Abbas'tan şu rivayet-nakledilir: "Bir yıl bekledim, Ömer'e bir âyeti sormak istiyordum, heybetinden dolayı soramadım". Bu bilgi için Hâfiz İbnü'l-Cevzî'nin Siretu Ömer'inde, onun heybetiyle ilgili baba bakınız.
İbn Asâkir Hz. Aişe'den şu tahricde bulunur: Kendisiyle Hz. Peygamber arasında bir konuşma oldu. Resulullah (sav) "Benimle senin aranda Ebube-ldr'in (hakem) olmasına razı olur musun?" buyurdu, ben "hayır" dedim. "Aramızda Ömer'in olmasına razı olur musun?" buyurdu, ben "hangi Ömer?" dedim, "Hattab'ın oğlu" karşılığım verdi. Ben "vallahi, ben Ömer'den korkarım" dedim. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: "Şeytan da Ömer'den korkar". Bir rivayette ise "Ömer'i sezmekten" ifadesi vardır.5007[899]

Ashaptan Fazileti Dillerde Dolaşan

Muhammed b. Mükerrem'in Ebû Ali el-Basîr'e "senin fuzuli işlerin, an-dolsun, Hz. Ali'nin faziletlerinden çoktur!" demesinde olduğu gibi, Hz. Ali'nin faziletlerinin çokluğu darbımesel olmuştur. Câhız şöyle der: "İslamiyet'e girişte öncelik anıldığında, İslam'ı müdafaa ve kahramanlık anıldığında, dinde bilgi sahibi oluş anıldığında, insanların birbirleriyle yardımlaştık-lan hususlarda zühd anıldığında, bütün bu Özelliklerde yeryüzünde Ali'den başka adı anılan kimse yoktur". Hasan-ı Basri şöyle der: "Kişi bazan alim olur fakat âbid olmaz, âbid olur alim olmaz, âbid ve alim olur akıllı olmaz. Süleyman b. Yesâr âlim, âbid ve akıllıdır". Sealibi, Simârü'l-kulûb da şöyle der: Bak bakalım, Süleyman'ın hasletleri Hz. Ali'ninkiler yanında nerede kalır?
Hafız İbnü'l-Cevzi Esne'1-metalib fi menâkıbı Ali b. Ebi Tâlib adlı kitabında (s. 59) şöyle der: "Çeşitli ilimlerdeki bütün üstünlükler, bütün güzellik ve huy güzelliği onda zirveye ulaşmıştır: Kur1 an, hadis, fıkıh, yargı (kaza), tasavvuf, kahramanlık, velilik, cömertlik, zühd, verâ, güzel ahlak, akıl, takva ve görüş isabeti...". İmam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği nakledilir: "Allah Resulü'nün ashabından hiçbiri, Ali b. Ebi Tâlib'in sahibolduğu faziletlere sahib olmuş değildir."5008[900]

Ashaptan Doğruluğu Dillerde Dolaşan

5005[897] İbnü'l-Cevzî, s. 134. Metindeki hatalar için aslına bakınız.
5006[898] Aynı yer; tbn Sa'd, III, 287. Metindeki hatalar için aslına bakınız.
5007[899] Kenzü'l-unımâl, XII, 592 (nr. 35841). "His" kelimesi metinde "kasen" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/179-180.
5008[900] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/180.

Doğrulukta Ebû Zer (ra) hakkında darbımesel söylenir olmuştu. Hz. Peygamber'in "Ne gök altında, ne yer üstünde peygamberlerden sonra Ebû Zer'den daha doğru sözlüsünü banndırmamıştır" sözü meşhurdur.[5009[901]]
Seâlibi Simârü'l-kulub'da şöyle der: Darbımesel olarak duyduklarımın en güzellerinden biri Sâhib'in yalancı insanla ilgili olarak söylediği "Fâhite onun yanında Ebû Zer sayılır!" sözüdür. Çünkü ona göre Fâhite yalan konusunda, Ebû Zer de doğruluk konusunda darbımesel olarak verilmiştir.[5010[902]]

Ashaptan Yürüyüşü Dillerde Dolaşan

Bu konuda Simâk b. Haraşe el-Ensârî darbımesel olarak anılırdı. O kahraman ve cesur biri olup ayakların kaydığı yerde öne atılmayı adet edinmişti. İslam'da güzel izlenimler bırakmış olup enteresan bir gurur yürüyüşü vardı. Hz. Peygamber savaş alanında iki saf arasında salınıp yürürken ona baktı ve şöyle buyurdu: "Bu, bu yer dışında Allah 'in buğzettiği bir yürüyüş-för".[5011[903]] Ona "zü'l-meşhere" (zırhlı) denirdi. Çünkü bir zırhı vardı ki savaşta giydiğinde, önüne çıkan kimse iflah etmezdi. Simârü'l-kulûb'a bakınız.[5012[904]]

Ashaptan Fıkıh Bilgisi Dillerde Dolaşan

Hasken tarafından derlenen Müsnedu Ebî Hanîfe'de Hammâd'dan, onun da İbrahim'den şu rivayeti kaydedilir: Allah Resulü'nün ashabından Abdullah b. Mesud, Huzeyfe b. Yemân, Ebû Musa el-Eş'arî ve başkaları bir evde toplandılar, kamet getirildi, birbirlerine "ey falan, öne geçip namaz kıldır" dediler, söylenen kabul etmedi. Ev sahibi, İbn Mesud'a "imamlığa sen geç ey Ebû Abdurrahman" dedi, o da geçip onlara namaz kıldırdı. İbn Sultan bu eserin şerhinde şöyle der: Çünkü İbn Mesud onların en faziletlisiydi. Denildi ki o dört halifeden sonra sahabenin en fakih olanıdır.[5013[905]]
Kâmûs müellifi, ashaptan A b â d i 1 e (Abdullahlar)[5014[906]] diye anılanlardan sözedip İbn Mesudun onlardan olmadığını kaydedince[5015[907]], Kâri bununla ilgili olarak şöyle der: Çünkü İbn Mesud onlardan daha büyük olup A b â d i 1 e 'den sayılmaz. Bu yüzdendir ki muhaddisler katında Abdullah denilince o anlaşılır.
Fıkıhta A b â d i 1 e darbımesel olarak anılırdı. Bunlar Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs olup ashabın fakihleri, keskin görüşlüleri ve alimle-rindendiler. Ashabın kavrayışlılarından ve Abdullah adlılarından Abdullah b. Cafer b. Ebî Talib ile Abdullah b. Ebubekir es-Sıddık da vardır.

5009[901] Mecmau'z-zev&id, IX, 329, 330.
5010[902] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/180.
5011[903] İbn Sa'd, III, 556-557; Üsdü'1-ğâbe, II, 451. Bu sahabi Ebû Dücâne künyesiyle meşhurdur.
5012[904] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/181.
5013[905] Ali el-Kârî, Şerhu Müanedi Ebî Hanife, s. 127. "En fakih olanı" ifadesi metinde "en faziletli olanı" şeklinde geçmiştir.
5014[906] bkz. Raşit Küçük, "Abâdile", DİA, I, 7.
5015[907] el-K&mûs, "abd" mad.

Simârü'l-kulûb'da böyle kaydedilmiştir.
Irâki'nin kendi Elfîyye'sine yaptığı şerhte şu bilgi verilir: Ahmed b. Hanbel'e " A b â d i 1 e kimdir?" diye soruldu, o şöyle dedi: "Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr". Ona "ya İbn Mesud?" denildi, "hayır" karşılığını verdi. Beyhaki şöyle der: Çünkü îbn Mesud önce vefat etti, berikiler ise yaşadılar, onların ilmine ihtiyaç duyuldu.
Bir konuda görüş birliğine vardıklarında, "bu Abâdile'nin görüşüdür" denildi. Muhaddisler ve başkalarına göre A b â d i 1 e ile ilgili meşhur görüş budur.5016[908] Sıhâh müellifi, Abdullah b. Zübeyr'i hariç tutarak bu sayıyı yalnız üçüne hasretmiştir.5017[909] Kâmûs müellifi, Cevheri'nin Sıhâh ta İbn Mesudu onlardan saydığını söyleyerek hata etmiştir. Şemsüddin İbnü't-Tayyib eş-Şerkî Kâmûs haşiyesinde şöyle der: Sıhâh m okunmuş sahih nüshalarında onun amldığuıa dair birşey mevcut olmayıp elliden fazla nüshayı inceledim, onun anıldığını görmedim.5018[910] A b â d i 1 e ile ilgili kalan bilgiler için adı geçen haşiyeye bakınız.
Kemâlüddin İbnü'l-Hümâm'ın Fethul-Kadir inde şu bilgi verilir: "Abâdile adı, ashaptan nkıh ve fetva konusunda şöhret bulanlar hakkında kullanılmıştır". Şemsüddin İbn Abidin ed-Dımaşkî Şerhu'l-Menâr a yaptığı Nesemâtü'l-eshâr adlı haşiyede şöyle der: Buna göre, İbn Nu-ceym'in de belirttiğine üzere İbn Mesud, Zeyd b. Sabit, LJbey b. Ka'b, Muâz b. Cebel ve Hz. Aişe gibi ashaptan fıkıh konusunda meşhur olan herkes A b â d i 1 e tabirinin kapsamına girer.5019[911]

Ashaptan "Ümmtin Emini' Lakabım Kazanan

Bu, Ebû Ubeyde b. Cerrah olup ashabın büyüklerindendi. Hz. Peygamber onunla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Her ümmetin bir emini var, benim ümmetimin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır." Bu hadisi Buhari E ne s'ten, Ahmed b. Hanbel Ömer ve Halid b. Velid'den, Beyhaki ve Nesâi Enes'ten, İbn Ebi Şeybe Katâde'den, Ebû Nuaym Fedâilu's-sahâbe'de Ebu-bekir'den, İbn Asâkir Câbir b. Abdullah'tan, o da Halid b. Velid'den, Hatib ve İbn Asâkir Ümmü Seleme'den tahric etmişlerdir.5020[912]
Kûtü'l-Muğtezî de geçtiği üzere Tîbi şöyle der: "Emin", emîr kalıbı gibi olup güvenilir ve razı olunan kimse demektir. Emin olma her ne kadar onunla diğer sahabiler arasında ortak bir özellik ise de Hz. Peygamber onu, kendisinde galib halde bulunan bir sıfatla bilhassa anmıştır. Ebû Ubeyde, bu özelliğin anlamında başkalarına nisbetle sahip olduğu fazlalık bakımından özellikle bununla anılmıştır.5021[913]

5016[908] bkz. Sehâvi, Fethu'l-Muğîs, III, 118-119.
5017[909] Sıhâh, "abd" mad. (îbn Ömer, İbn Abbas ve İbn Amr zikredilmiştir).
5018[910] bkz. Sıhâh, "abd" mad (Müessesetü'r-risâle neşri, s. 379, dipnot 1).
5019[911] îbn Âbidin, Nesemâtü'l-eshâr, s. 197.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/181-182.
5020[912] Bu rivayetler için bkz. Buhari, Fedâilü'l-ashâb 21; Müsned, III, 133, 175, 184; Tirmizi, Menâkıb 32; Kenzü"l-umınâl,XI, 713-714 (nr. 33479-33482, 33484), XIII, 258 (nr. 36761).
5021[913] bkz. Fethu'1-Bârî, XIV, 241.

Ebû Ubeyde ile ilgili bir övünç vesilesi: İbn Sa'd, İbn Ebî Necih'ten5022[914] şu tahricde bulunur: Ömer b. Hattâb, yanında oturanlara "temennide bulunun!" dedi, onlar da bulundular. O şöyle dedi: "Ben ise Ebû Ubeyde gibi olanlarla dolu bir ev temenni ediyorum." Bir adam ona "ben İslam'ı önemsememiş değilim" dedi, o da "benim kastım da odur" karşılığını verdi.5023[915]

îbn Kudâme'nin el-İstibsâr mda Muâz b. Cebel'in biyografisinde şu bilgi verilir: Hz. Ömer bir gün ashaba "temennide bulunun" dedi. Her biri birşey temenni etti. Hz. Ömer de şöyle dedi: Ben de, keşke şu ev Ebû Ubeyde b. Cerrah, Muâz b. Cebel, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Salim ve Huzeyfe b. Yemân gibilerle dolu olsa diye temenni ediyorum.

Mısırlılardan Ebû Ubeyde'nin biyografisini yazanlardan biri şöyle dedi: O, Bizanslılar katında tatlı ahlaklı ve doğru sözlü olarak şöhret bulmuştur. Şam'ın fethi sırasında Şam halkına can güvenliği verdi, müslüman olmayanlara oradan çıkmak istediklerinde malından hatırı sayılır bir miktarla ayrılmalarına müsade etti. Onlardan çıkmak isteyenlere, çıkacağı andan itibaren üç günlük e m â n tanıdı* ki bu süre içinde İslam orduları onları ya-kalamayacaklardı. Bu olayla ilgili olarak yazan Batılı tarihçilerden biri şöyle der: O yüzyılda müslüman ordularının kumandanı olan bu yüce sahabinin vasıflan, ilerleme ve uygarlıkla meşhur yeni yüzyılların ordularının kumandanlarında toplanmış olsaydı onları izzet ve şerefin zirvesine çıkarır, kendilerinden zulmün ayıplarını kaldırırlardı. Zamanımızda uygar büyük devletlerin ordularının en büyük kumandanları, fatihler arasında eşi bulunmayan bu yüce kumandanın derecesine ulaşamaz, onun adaleti, hilmi ve vefasıyla ilgili her menkıbe çağdaş devletlerin bütün ordularının büyük kumandanlarım utandırır ve ayıplar.5024[916]

Ashaptan Verdiği Düğün Yemeği Dillerde Dolaşan

er-Riyâzü'l-müstetâbe de geçtiği üzere Eş'as b. Kays b. Ma'dikerib el-Kindî, kavmi içinde itaat edilen soylu biriydi. Hicretin onuncu yılında kavmi Kinde ile birlikte Hz. Peygamber'e geldi ve müslüman olup Yemen'e döndüler. Eş'as sonra r i d d e (dinden dönüş) hareketleri sırasında dinden döndü, Hz. Ebubekir'in süvarileri onu esir alarak kendisine getirdiler ve tekrar müslüman oldu. Hz. Sıddık'a şöyle dedi: "Beni savaşın için alıkoy ye kız-kardeşini benimle evlendir". Hz. Ebubekir de baba-bir kız kardeşi Ümmü Ferve'yi onunla evlendirdi. Seâlibi şöyle der: Zifafa gireceği günün sabahı bir kılıcı kınından çıkardı ve karşılaşıp da kesmediği eti yenen dört ayaklı hiçbir hayvan kalmadı! Halk "Ebû Eş'as yine dinden döndü!" dedi. Sonra o şöyle dedi: "Andolsun, eğer biz memleketimizde olsaydık, düğün yemeğimiz bundan farklı olurdu! Şu etlerden kesip alın ve (kesilen hayvanların) bedelleri hususunda da (benimle) anlaşın". Medine'de bu

5022[914] Metinde İbn Necîh şeklinde geçmiştir.
5023[915] Îbn Sa'd, III, 413; Kenzü'l-ummfil, XIII, 258 (nr. 36761).
5024[916] Kettani, Hz.Peygamber’in Yönetimi, Et-teratibu’l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/182-183.

etlerden girmeyen ev kalmadı. Kurban bayramına bundan daha çok benzeyen bir gün daha geçmedi ve Medine halkı Eş'as'ın düğün yemeğini darbımesel olarak andılar: "Eş'as'tan daha büyük düğün yemeği verdi!".
Şeyh Muhtar el-Küntfnin el-Ecvibetü'1-fadıla'sında Hafız Münzi-ri'den şu rivayet nakledilir: "Haberi bize ulaşan en büyük düğün yemeği (velime) Eş'as b. Kays el-Rindî'ninÜmmü Ferve ile evlendiğinde verdiği yemek olup deve, sığır ve koyundan bin baş hayvanın kesildiği bir yemekti", el-İsâbe'de onun biyografisine bakınız.5025[917]

Ashaptan Hilmi Dillerde Dolaşan

Hilimde Ahnef b. Kays et-Temimi es-Sa'dî darbımesel olarak anılıyordu. Ahmed b. Hanbel'in ez-Zühd ünde Hasan'ın Ahnef ten naklettiği şu rivayet kaydedilir: "Ben halim (yumuşak huylu, ağırbaşlı) değilim, halim görünüyorum".5026[918]
Nevevi Tehzib'de meşhur sahabi Kays b. Asım'ın biyografisini vererek şöyle der: O, Beni Temim elçilik heyeti içinde Resulullah'a (sav) geldi. Resu-lullah onu görünce şöyle buyurdu: "Bu, çadırlarda yaşayanların (bedeviler) efendisidir". Kays kavrayışlı ve halim biriydi. H i 1 i m le meşhurdu. Ahnef b. Kays'a "hilmi kimden öğrendin?" diye soruldu, şöyle dedi: Kays b. Asıra'dan. Şöyle ki onu bir gün evinin avlusunda kılıcının bağıyla ihtiba yapmış (sırt ve baldırlarım kemer v.s. ile sarıp oturma) halde kavmine konuşuyor gördüm. Eli arkasından bağlanmış biri ile öldürülmüş bir kişi getirildi ve "kardeşinin oğlu, senin oğlunu öldürdü" dendi. Andolsun o ne kuşağını çözdü ne de sözünü kesti. Sözünü tamamladıktan sonra kardeşinin oğluna dönerek şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu, yaptığın ne kötüdür; Rabbinin katında günaha girdin, sıla-ı rahmini kestin ve amcanın oğlunu öldürdün, kendi okunla kendini vurdun, sayını azalttın!". Sonra diğer oğluna şöyle dedi: "Kalk oğlum, amca oğlunun ipini çöz, kardeşini toprağa ver ve annene de oğlunun diyeti olarak yüz deve götür, o garip kalmıştır".5027[919]
Câhız şöyle der: Şiirlerde Lokman'ın (as) h i 1 m i ni zikrettiler, Kays b. Âsım'ı, Muâviye b. Ebi Süryan'ı ve birçok kimseyi andılar. Fakat bu ismin (h i 1 m) Ahnef b. Kays için tasavvurunu gördüğümüz gibi hiçbir insanla bitişip kaynaştığını ve dillerde dolaştığım görmedik. O üstelik fitnelerin çoğunda reis idi ve avam, havas, zâhid, bozguncu, hulefa-yı râşidin, yönetimi ele geçiren hükümdarlar katındaki durumu, sağlığında ve ölümünden sonraki durumu, ancak övünülecek (izlenecek, mesnûn) bir durum olarak görülmüştür. Binaenaleyh, rivayet edildiği ve anıldığı üzere, Hz. Peygamber'in onun hakkında bir duası olmalı, o da buna nail olmuş bulunmalıdır. Veya o, benzerlerinde görülmeyen bir durum olarak, itilasının derinliğinden hüsn-i niyetini gizlerdi.

5025[917] el-İsâbe, 1,51-52.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/183-184.
5026[918] ez-Zühd, g. 286; el-İsâbe, 1,102.
5027[919] Tehzibü'1-esmâ, I/l, 62-63. Metindeki hatalar için hu esere bakınız.

Derim: Hz. Peygamber'in ona "Allah'ım Ahnef e mağfiret et" diye duasını Hafız el-îsâbe'nin üçüncü kısmındaki biyografisinde kaydederek Ahnef in bundan dolayı şöyle dediğini zikreder: "Amellerimden hiçbiri benim katımda bundan daha umut verici değildir." Ahmed b. Hanbel Kitâbü'z-Zühd'de5028[920] Cübeyr b. Habib yoluyla şu tahricde bulunur: "İki kişi Ahnef b. Kays'a, Resulullah'ın kendisi için dua ettiğini haber verdiler, o secde etti".5029[921]
Bediiyyetü'l-beyân'da Ebû Zer el-Gıfârî'nin biyografisinde şu bilgi verilir: O ümmetin halimi, imamların bir tanesi, Suriye (Şam) halkının müftüsü ve Şam'ın (Dımaşk) İslam'daki ilk kadısıdır.5030[922]

Ashaptan Meleklerin Kendisinden Haya Ettikleri Kimse

Şeyh Yusuf b. Ömer Şerhu'r-Risâle de uyluğun avret olup olmadığı konusunu ele alırken şöyle der: "Hz. Peygamber uyluğunu Hz. Ebubekir ve Ömer'in yanında açmış, Hz. Osman'ın yanında ise örtmüştü". Şeyh Ebü'l-Irşâd Ali el-Uchûrî şöyle der: "Bu, Hz. Osman'ın Resulullah katında, ş e y -h a y n (Hz. Ebubekir ve Ömer) gibi yanlarında uyluğu açmak caiz olan yakınlarından olmadığım gösterir". Zurkâni Şerhu'l-Muhtasar'da şöyle der: Bu görüş münakaşa götürür. Çünkü Resulullah'ın (sav) onun yanında örtünmesi bir sebepten dolayı olup o da meleklerin bile Hz. Osman'dan utanmalarıdır. Hz. Aişe'den şu rivayet nakledilir: "Hz. Peygamber iki uyluğu açık olarak oturmuştu. Ebubekir içeri girmek için izin istedi, ona izin verdi ve olduğu durumda devam etti. Ömer izin istedi, ona da izin verdi ve olduğu durumda kaldı. Sonra Osman izin istedi, Hz. Peygamber elbisesini örtündü. Onlar kalkıp gittiklerinde 'ey Allah'ın Resulü, Ebubekir ve Ömer izin istediler, onlara izin verdin ve durumunu bozmadın. Osman senden izin isteyince elbiseni örtündün' dedim, şöyle buyurdu: Allah'a andolsun ki meleklerin kendisinden haya ettikleri bir insandan ben haya etmeyeyim mi?". Bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet eder.5031[923]
Hafız Sehâvi'ye meleklerin Hz. Osman'dan haya ettikleri yerler soruldu, söyle dedi: İtimat edilir bir hadiste bu hususa vâkıf olmuş değilim, fakat hocamız Bedrüddin en-Nessâbe "mecmûa'larından birinde Cemalüddin el-Kâzrûnî'den şu bilgiyi nakleder: Resulullah (sav) Medine'de Enes'in evinde muhacirlerle ensar arasında m u â h â t (kardeşlik) kurduğunda Hz. Osman göğsü açık olarak öne çıktı ve melekler ondan geri durdular. Resulullah ona göğsünü örtmesini emretti, melekler de yerlerine döndüler. Hz. Peygamber onlara geri durmalarının sebebini sordu, "Osman'dan utanmamızdan" dediler.
Derim: Taberâni el-Mu'cemü'l-kebir de, İbn Asâkir de Târihinde Zeyd b. Sabitten şöyle dediğini rivayet ederler: Resulullah (sav) şöyle buyurdu:

5028[920] ez-Zühd, s. 286.
5029[921] el-İBâbe, 1,100-101.
5030[922] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/184-185.
5031[923] Müsned, VI, 62; Mecmau'z-zevâid, IX, 81-82. Müslim (Fedailü's-sahabe 26) tarafından nakledilen rivayette "iki uyluğu veya iki baldırı" ifadesi vardır.

"Osman bana uğradı, yanımda meleklerden bir grup vardı, şöyle dediler: İnsanlardan bir şehid, kavmi onu öldürüyor! Biz ondan haya ediyoruz".5032[924] Sünbâti'nin Şerhu Sahihi Müslim'ine bakınız.5033[925]

Ashaptan İsabetli Görüş Sahibi Olanlar

O, Bedir savaşı günü kendisine danışılan Hubâb b. Münzir b. Cemûh'tur. Resulullah onun görüşünü benimsemiş, Cebrail de inerek "(isabetli) görüş, Hubâb'ın söylediğidir" demişti.5034[926] Onun Câhiliyye devrinde (ortaya koyduğu) meşhur görüşleri vardı. Öyle ki"Zü'r-re'y" (görüş sahibi) diye lakaplanmıştı. Beni Saide Sakifesi gününde "Biz onun kaşınma kütüğü5035[927] ve destekle tutulan meyve yüklü hurma ağacıyız"5036[928] diyendir.
İbn Asâkir, Talha b. Ubeydullah'tan şu m e r f u rivayeti tahric eder: Resulullah (sav) "Amr b. As sağlam (olgun) görüşlüdür" buyurdu.5037[929] Taberâni ve Said b. Mansur, Talha'dan şu mernı rivayeti tahric ederler: "Ey Amr, sen İslam'da sağlam görüş sahibisin".5038[930]
İbn Sa'd'ın Tabakât uıda şu bilgi verilir: Hz. Peygamber, Beni Kureyza ve Beni Nadir'le yapılan savaşlarda ashapla istişarede bulundu, Hubâb b. Münzir kalkıp şöyle dedi: "Köşklerin arasına inip şunlann haberini diğerlerinden, onların haberlerini de berikilerden kesseniz?". Resulullah da onun görüşünü benimsedi.5039[931]

Ashaptan İki Elini De Kullananlar

O, Huzâa'dan Umeyr b. Abdiamr olup her iki eliyle de çalışırdı, kendisine "zü'1-yedeyn" (iki elli) denildi. Ona "zü'ş-şimâleyn" (iki sollu) deniyordu. O, Hz. Peygamber'in namaz sırasında sehiv (dalgınlık, unutkanlık) yaptığına dair hadiste anılan kimsedir. Hafız İbn Hacer şöyle der: Ona "zü'ş-şimâleyn" denirdi, Hz. Peygamber " z ü ' 1-yemineyn" (İki sağlı) diye adlandırdı.5040[932]
el-Kâmûs'ta Zülyedeyn, Harbak'tır denir.5041[933] Fâsi de el-Kâmûs haşiyesinde şöyle der: "Harbak kelimesi kesre ile (Hirbak şeklinde) okunur. Buhari şerhlerinde geçtiği üzere o Sâriye veya Amr'ın oğludur. Ebû Hayyân'ın Şerhu't-Teshil inde ise adının Hamlâk olduğu kaydedilir ki bu 1 g a r i b ' olup muhaddisler zikretmemişlerdir. Onun Züşşimâleyn olup olmadığı hususu ihtilaflıdır. Sahih görüş, et-Tevşih, el-İrşâd, el-Feth ve diğer Buhari şerhlerinde geçtiği üzere, onun başkası olduğudur."

5032[924] Muhtasaru Târihi Dımaşk, XVI, 132;Mecmau'z-zevâi<L IX, 82.
5033[925] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/185-186.
5034[926] îbn Sa'd, II, 15.
5035[927] Uyuz devenin kaşınmayla iyileşmesi gibi, görüşüyle şifa bulunanlarız.
5036[928] îbn Sa'd, III, 567-568; Üsdü'1-ğâbe, I, 436.
5037[929] Muhtasaru Târihi Dımaşk, XIX, 236. Ubeydullah metinde Abdullah şeklinde geçmiştir.
5038[930] Mecmau'z-zevâid, IX, 352.
5039[931] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/186.
5040[932] Fethu'1-Bârî, VI, 121 vd.; el-İsabe, 1,489, III, 33. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, III, 167-168.
5041[933] el-Kâmûs, "harbak" mad.

İbnü't-Tayyib'in sözleri burada sona erdi.
el-Isâbe'de Züşşimâleyn'in biyografisinde Taberâni'nin Ebû Şeybe el-Vâsıü yoluyla, onun da Hakem'den şu rivayeti kaydedilir: Ammâr şöyle dedi: Hz. Peygamber'le birlikte, hepsi de her iki elini kullanan üç kişi vardı: Züşşimâleyn, Ömer b. Hattâb ve Ebû Leylâ.5042[934]
Üsdü'1-ğâbe'de Ömer b. Hattâb'ın biyografisinde şu bilgi verilir: O solaktı, her iki elini de kullanırdı.5043[935]

Ashaptan "Zü'l-Amâme" Denilen Kimse

Bu, Said b. Âs b. Ümeyye olup Seâlibi Simârü'l-kulûb da (s. 231) şöyle der: Ona z ü 1 a m â m e (sarık sahibi) denirdi. Çünkü Câhiliyye devrinde o sarığını giydiği zaman, çıkarmcaya dek hiçbir Kureyşli sarığım giyemezdi. Nasıl ki Harb b. Ümeyye de bir cenazede hazır bulunduğunda, o kalkmadıkça Ölünün ailesi ağlayamazdı. Nitekim Ebû Tâlib yemek yedirdiğinde de başkası yediremezdi.
Derim: Üsdü'1-ğâbe'de Said'in biyografisinde şu bilgi verilir: Onun dedesi Ebû Uhayha5044[936] Mekke'de sarık giydiğinde, ona saygı ifadesi olarak, hiçbir kimse onun sarığının renginde sarık giymezdi. Ona " Z ü ' t - t â c " denirdi.5045[937] Muhtemelen doğru olanı da budur.5046[938]

Ashaptan Kılıcı Dillerde Dolaşan

Güç durumlarda kılıcı darbımesel olarak anılan kimse Ali b. Ebî Ta-lib'di. Sâhib'in dediği gibi:
Uddan ve sağılan deveden daha güzel
Ve memeleri yeni tomurcuklanmış taze genç kızdan
Ergenliğe yaklaşmış gencin boyudur, gümüşten, kalıba dökülmüş
Ve kaşları birbirine ulanmış
Sor ümmete kimleri vurdu
Ali b. Ebî Tâlib'in kılıcı.5047[939]

Ashaptan Ordu İçinde Haykırışı Bin Kişiye Bedel Kabul Edilen

İmam Ahmed, Hâkim ve Ebû Yala, Enes ve Câbir'den şu rivayeti tahric ederler: Resulullah (sav) şöyle buyurdu: "Muhakkak ki Ebû Talha'nın ordu içinde sesi, bir topluluktan daha hayırlıdır (daha iyidir)".5048[940] Semmûye ve İbn Sa'd da Tabakât'ta Enes'ten şu merfû rivayeti tahric ederler: "Ebû

5042[934] el-İsâbe, 1,486.
5043[935] Üsdü'1-ğâbe, IV, 180.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/186-187.
5044[936] Metinde Uhayha şeklinde geçmiştir.
5045[937] Üsdü'1-gâbe, U, 392; Subhu'1-a'sâ, 1,452. Adı geçen Said, Said b. Âs b. Said b. Âs b. Ümeyye'dir.
5046[938] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/187.
5047[939] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/187-188.
5048[940] Müsned, III, 261; Müstedrek, III, 353; Mecmau'z-zevâid, IX, 312. Metinde "fie" (topluluk) kelimesi "m«"(yüz) şeklinde geçmiştir.

Talha'nın ordu içinde sesi, bin kişiden daha hayırlıdır".5049[941] Hâkim, Câbir'den şu merfû rivayeti tahric eder: "Ebû Talha'nın ordu içinde sesi, bin kişiden daha hayırlıdır".5050[942] Abd. b. Humeyd, Enes'ten şu tahricde bulunur: "Muhakkak ki Ebû Talha'nın sesi, müşriklere bir topluluktan daha şiddetlidir".5051[943]
Bu Ebû Talha, Zeyd b. Sehl el-Ensârî olup ashabın cengâverleri, büyükleri ve çetin okçularından biridir. ez-Zehebü'1-İbriz'de şu bilgi verilir: "Bin kişinin heybetinin mübalağa kabilinden değil de hakikaten bir kişide toplanmasında olumsuz karşılanacak bir durum sözkonusu değildir. Bu husus, insanlardan bazı kimseler için gerçekten vaki olmuştur".5052[944]

Dörtnala Koşan Atı Geçen Sahabi

Dürrü's-sehâbe de müellif, Seleme b. Ekva'ın biyografisini vererek şöyle der: Cengâver ve mahir bir atıcıydı.5053[945] Mağrib'te gaza maksadıyla Mısır'a gitti, dörtnala koşan atı geçerdi.5054[946]

Ashaptan Hakkında Darbımesel Söylenecek Kadar Dehasıyla Tanınan Kimse

et-Ta'rif bi-ricâli Muhtasarı İbni'l-Hâcib de Zehebi'den naklen şu bilgi verilir: Kureyş'in dahilerinin Ebubekir ve Ebû Ubeyde olduğu söylenir.
el-İsti âb da Muğire b. Şu'be'nin biyografisinde şu bilgi verilir: Mücâlid, Şa'bi'den şöyle dediğini rivayet eder: Arap dahileri dörttür: Muâviye b. Ebî Süfyân, Ainr b. Âs, Muğire b. Şu'be ve Ziyâd. Muâviye temkin ve hilimde, Amr karmaşık meselelerde, Muğire ani ve süratli kavrayışta, Ziyâd da küçük ve büyük işlerde deha idi. Riyâşi, Asmai'den şöyle dediğini nakleder: Muâviye şöyle derdi: Ben temkinden, Amr bedahetten, Ziyâd büyük küçük işlerden, Muğire ise büyük işlerden dolayı dehaydık. İbn Abdilber naklettiği bilginin ardından şöyle der: Ebû Ömer şöyle der: Dediklerine göre Kays b. Sad b. Ubâde, kendisindeki kerem ve faziletle birlikte dehada bunlardan aşağı değildi.5055[947]
İbn Abdilber'in Behcetü'l-mecâlis'inde Amr b. Âs'ın şöyle dediği kaydedilir: Ben bedahetten, Muâviye temkinden, Muğire de karmaşık meselelerden dolayı dahiyiz.5056[948]
Dürrü's-sehâbe de şu bilgi verilir: Muğire hakkında "Muğiretü'r-re'y" tabiri kullanılıyordu.5057[949] Şa'bi şöyle der: Muğire'yi şöyle derken duydum: "kimse bana galebe çalmış değildir". Kabise b. Câbir şöyle der: Muğire b.

5049[941] ibn Sa'd, III, 505.
5050[942] Müstedrek, III, 352.
5051[943] Mecmau'z-zevâid, IX, 312.
5052[944] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/188.
5053[945] bkz. Üsdü'l-ğabe, II, 423.
5054[946] bkz. Muhtasaru Târihi Dımaşk, X, 85.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/188.
5055[947] el-İstiâb, III, 389. Ayrıca bkz. Üsdü'1-ğâbe, V, 248; Muhtasara Târihî Dımask, XIX, 249-250.
5056[948] Behcetü'l-mecâlis, 1,424. Burada Zıyâd'ın da büyük ve küçük işlerde deha olduğu kaydedilmiştir.
5057[949] bkz. A'lâmü'n-nübelâ, III, 22.

Şu'be'ye arkadaşlık yaptım, eğer bir şehrin sekiz kapısı olsa ve her birinden ancak bir hile (tedbir) ile çıkılabilse, Muğire bütün kapılarından çıkar.5058[950]
Simârü'l-kulûb'da şu bilgi verilir: Muâviye'nin dehası konusu şöhret bulmuş, yaygınlık kazanmış ve bu hususta rivayet ve hikâyeler çoğalmıştır. Dahilerin dört kişi olduğu hususunda icma olmuştur: Muâviye, Amr b. As, Muğire b. Şu'be ve Ziyâd b. Ebîh. Muâviye'nin özelliği deha sahibi oluşu ve inceden inceye araştırmasıdır. Görüşlerinin başıyla işlerin sonunu kasteden diğer üçü de ona eklenmiştir. O, diğerleri muttali olmadıkça hiçbir şeye karar vermez, ciddi işlerin karanlığında ancak onların görüşlerinin kandille-riyle aydınlanırdı. Böylece hükümranlığı yolunda gitti ve dünya gemini ona verdi. Onun ve üç arkadaşının dehası örnek teşkil etti. Dehada onlarla birlikte Kays b. Sa'd b. Ubâde ve Abdullah b. Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî'den başkası anılmazdı.5059[951]

Arapların Fars Ve Bizanslılara Karşı Kendisiyle Övünecekleri Kadar Müthiş Kuvvetiyle Tanınan Sahabi

Hafız Suyûti Dürrü's-sehâbe fi men dahale Mısr mine's-sahâbe de Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin5060[952] biyografisini verip onunla ilgili olarak şöyle der:
Ebû Abdullah ashabın zahid, saygın, cengâver ve itaat edilenlerinden biriydi. Yaşlı bir kadın ona "farelerin azlığını sana şikayet ediyorum!" dedi, o şu karşılığı verdi: "Bu ne güzel kinayedir. Onun evini ekmek, et, yağ ve hurmayla doldurun!" Kaysın nereye gitse yanında götürdüğü bir çanağı vardı. Bir münadisi (çığırtkan) "ete ve tiride gelin!" diye bağırırdı.5061[953] Babası ve dedesi de ondan önce böyle yaparlardı.
O son derece uzun boyluydu. Bizans hükümdarı, Muâviye'ye "bana Arapların en uzun boylusunun pantolonunu gönder" diye mektup yazdı. Muâviye de Kays'ın pantolonunu alıp orduda en uzun askerin burnu hizasında tuttu, pantolunun ucu yere ulaştı. Bir başka rivayet de şöyledir: Bizans hükümdarı ordusundan, biri Bizans'ın en güçlüsü diğeri de en uzunu olduğunu ileri sürdüğü iki kişiyi göndererek şöyle dedi: "Eğer senin ordunda buna kuvveti, şuna da boyu konusunda üstünlük sağlayan olursa sana şu kadar esir gönderirim; ama ordunda bunlara benzer kimse bulunmazsa benimle üç yıllık mütareke yap".5062[954] Muâviye de kuvvet konusunda Muhammedi). Hane-fiyye'yi çağırdı, Muhammed oturdu ve elini Bizanslı'ya verdi. Bizanslı onu kaldırmak maksadıyla hareket ettirmek veya yerinden oynatmak için bütün gücünü kullandı, fakat bunu başaramadı. Sonra Bizanslı oturdu ve elini İb-nü'1-Hanefiyye'ye verdi, İbnü'l-Hanefiyye onu bir çırpıda tutarak havaya kaldırdı, sonra yere attı. Muâviye buna büyük bir sevinç duydu ve Kays b. Sa'd b. Ubâde'nin

---

5058[950] Age., III, 30.
5059[951] bkz. A'lâmü'n-nübelâ, III, 108.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/188-189.
5060[952] Metinde Kays b. Ubâde şeklinde geçmiştir.
5061[953] Age., III, 106; el-İstiâb, III, 230;Muhtesaru Târihi Dımask, XXI, 107. Metindeki bazı hatalar için bu kaynaklara bakınız.
5062[954] Muhtasara Târihi Dımask, XXI, 113-114.

pantolonunu isteyerek onu uzunboylu Bizanslıya verdi. O pantolonu giydi; pantolon onun memelerine ulaştı, paçaları da yere sürünüyordu. Bizanslı onun galibiyetini itiraf etti.5063[955]

Ashaptan Son Derece Uzun Boylu Olanlar

Üsdü'1-ğâbe de Hz. Ömer'in biyografisinde şu bilgi verilir: U2un boyluydu, bir hayvanın üstündeymiş gibi boyda insanlara fark atmıştı.5064[956] Sub-hu'1-a'şâ'da müellif şöyle der: Boyunun uzunluğundan dolayı Ömer b. Hat-tâb sanki binmiş, insanlar da yürüyorlar gibiydi. Adi b. Hatim bindiği zaman, ayaklan neredeyse yerde sürünüyordu. Cerîr b. Abdullah el-Becelî de böyleydi.5065[957]

Derim: Abdullah b. Ahmed Zevâidü'l-Müsned'de Cerir b. Abdullah el-Becelî'nin ayakkabısının uzunluğunun bir arşın (zira) olduğunu rivayet eder.5066[958] Kalkaşandi sonra şöyle der: Ali b. Abdullah b. Abbas son derece uzun boyluydu. Babası Abdullah ondan, dedesi de babasından daha uzundu.5067[959]

îbn Sa'd'ın Tabakât'ında Abbas'ın biyografisinde şu bilgi verilir: Bedir savaşında esir alındığında, kendisi için bir gömlek arandı da Abdullah b. Übey'in gömleğinden başka ona olabilecek gömlek Medine'de bulamadılar. Abdullah b. Übey ona giydirdi, üzerindeydi.5068[960] Yine Tabakât ta Abbas b. Ab-dulmuttalib'in, insanlar içinde kulak yumuşağı göğe en yakın kimse olduğu kaydedilir.5069[961]

Derim: Seriyyetul-Habat ve anber balığının sahile vuruşu kıssasında şu bilgi geçer: Ebû Ubeyde balığın kaburga kemiklerinden birini alarak dikti ve en uzun boylu deveye baktı, deve onun altından geçti. Sonra kendisiyle birlikte bulunan en uzun boylu adamın geçmesini istedi. Ibn Ishak'm Ubâde b. Sâmit'ten yaptığı rivayette şöyle denir: Sonra yanımızdaki en cüsseli deveye bizden en cüsseli adamın binmesini emretti, adam ona binip kemiğin altından geçti, başı ona değmedi.5070[962] Bu kıssa Sahih-i Buhari'de geçmektedir.5071[963] Hafız Fethin mukaddimesinde, sözkonusu adamın Kaya b. Sa'd olduğunu kesin bir ifadeyle belirtir. Kastallâni de el-İrşâd da onu izler. Hâfiz Feth'te şöyle der: Onun adına muttali olamadım, Kays olduğunu sanıyorum. O uzun boylulukta meşhurdu. Onun Muâviye ile olan kıssası da meşhurdur. Bizans hükümdarı Muâviye'ye, kendilerinden en uzun adamı gönderdiğinde, Kays pantolonunu çıkarmış, Bizanslının boyu uzunluğunda gelmişti. Şöyle ki bir taran onun burnu hizasında olmuş diğer taran da yere değmişti. Kays pantolonunu mecliste çıkardığı için kınanmış,

---

5063[955] İbn Abdilber, Kays'ın pantplonuyla ilgili haberin isnadsız ve uydurma olduğunu söyler (el-İstîâb, III, 231; Üsdü'1-ğâbe, IV, 427).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/189-190.
5064[956] Üsdü'1-ğâbe, IV, 180.
5065[957] Subhu'1-a'sâ, I, 447.
5066[958] Muhtasara Târihi Dımask, VI, 35.
5067[959] Subhu'l-a'şâ, I, 447-448. Ali kelimesi metinde düşmüştür.
5068[960] İbn Sa'd, IV, 13.
5069[961] İbn Sa'd, IV, 23.
5070[962] İbn Hişâm, Sire, II, 632-633.
5071[963] Buhari, Meğâzı 65.

bunun üzerine şu şiiri okumuştu:
İstedim bilsin insanlar ki
O Kays'ın pantolonudur ve elçiler şahid olsunlar
Ve demesinler Kays ortadan kayboldu, bu
Ad kavminden birinin pantolonudur, Semûd'dan kalan.[5072[964]]
Derim: Bu Kays, bir önceki konu başlığında boyunun uzunluğu anılandır. Fakat Nevevi Tehzib'de onun biyografisinde şöyle der: İbn Abdilber şöyle der: Onun, Muâviye'nin yanında pantolonla ilgili haberi bâtıl (uydur ma) olup aslı yoktur.[5073[965]]
Ashaptan uzun boyuyla tanınanlardan biri de Zübeyr b. Avvâm olup DürrüVsehâbe'de şöyle denir: "Zübeyr b. Avvâm bineğe bindiğinde ayakları yere Bürünürdü". Bunu Zübeyr b. Bekkâr tahric eder. Ebû Nuaym ve İbn Asâkir, Urve'den şöyle dediğini tahric ederler: "Zübeyr uzun boyluydu; hayvana bindiğinde ayakları yere sürünürdü".
Muhammed b. Rebi şöyle der: On kişi İslam'a yetişti ki her birinin boyu on karıştı. Bunlar Ubâde b. Sâmit, Sa'd b. Muâz, Kays b. Sa'd b. Ubâde, Cerir b. Abdullah el-Becelî, Adî b. Hatim et-Tâî, Amr b. Ma'dikerib ez-Zübeydî, Eş'aa b. Kays el-Kindî, Lebid b. Reoia, Ebû Zeyd et-Tâî ve Âmir b. Tufeyl olup Tuleyha b. Huveylid'in[5074[966]] olduğu da söylenmiştir.
Hâfiz Heysemi Mecmada "Hadisi sika (güvenilir) râvilerden rivayet bâbı"nda Munakka b. Husayn'dan şu rivayeti nakleder: "Ben Resulullah'a geldim; bir devenin üstündeydi. Esved de yanındaydı ve başı Resulullah'ın başı hizasındaydı. İnsanlardan onun gibi uzun boylusunu görmedim. Ona yaklaştığımda sanki yukarıdan üstüme düşüyordu ki Resulullah kendisine mani oldu". Ve bir hadis zikretti.[5075[967]] Bu kıssayı Taberani el-Mu'cemü'1-ke-bir'de, İbn Sa'd da Munakka'mn Tabakât'taki (VII, 43) biyografisinde vermişlerdir.[5076[968]]

Ashaptan Son Derece Kısa Boylu Olan

Abdullah b. Mesud kısa boyluydu; kısalığından dolayı, oturan biri neredeyse onunla aynı hizada olurdu.[5077[969]]

Zamanında Belli Bir Konuda Essiz Olmasıyla Dillerde Dolasan Sahabi

Ebubekir es-Sıddık e n s â b ı bilmede, Ömer b. Hattâb heybette, Osman b. Affân Kur1 an okumada (tilâvet), Ali b. Ebi Tâlib yargıda (kaza), Muâviye bakış açısı çokluğunda, Ebû Ubeyde b. Cerrah emânette, Ebû Zer

---

5072[964] Fethu'1-Bârî, XVI, 201; Muhtasara Târihi Dımaşk, XXI, 113. Muâviye ondan pantolonunu isteyince, Kays bir kenara çekilerek pantolunu çıkarıp vermiş. Muâviye "Allah sana rahmet etsin, bunu kastetmiş değildim, evine gidip gönderseydin!" deyince, o da bu şiirle karşılık vermiştir. Metindeki hatalar için anılan kaynaklara bakınız.
5073[965] Tehzîbü'1-esmâ. 1/2, 52. Ayrıca bkz. dipnot 888.
5074[966] Metinde Talha b. Huveylid şeklinde geçmiştir (krş. Üsdü'1-ğâbe, III, 95).
5075[967] Mecmau'z-zevâid, 1,140.
5076[968] tbn Sa'd, VII, 63.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/190-192.
5077[969] Subhu'1-a'şâ, 1,448.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/193.

doğrulukta, Übey b. Ka'b Kur'an konusunda, Zeyd b. Sabit f e r â i z de, îbn Abbas Kur'an tefsirinde, Amr b. Âs d e h a da ve Ebû Musa el-Eşarî de iç huzurunda eşsizdiler.5078[970]

Abbas b. Ali el-Mûsevî eî-Mekkî Nüzhetü'l-celîs adlı eserinde, herhangi bir şeyde kendilerinden sonra nail olanların bulunmadığı saadetle rızıklanan kimseleri anarken şöyle der: Bunlar şu kimselerdir: Çağının nessâbesi (ensâb alimi) olan Ebubekir es-Sıddık, yargıda Ali b. Ebî Tâlib, emanette Ebû Ubeyde, doğrulukta Ebû Zer, Kur'an konusunda Übey b. Ka'b...5079[971]

Ashaptan Güzelliği Dillerde Dolaşan

Gerir b. Abdullah el-Becelî mükemmel bir güzelliğe sahipti. Hatta Hz. Ömer onunla ilgili olarak "O, bu ümmetin Yusuf udur" demişti.5080[972] Hz. Peygamber onu seviyor ve bundan dolayı kendisine ikramda bulunuyordu.5081[973] Münâvi Feyzü'l-Kadir de şöyle der: Hz. Ömer'in onunla ilgili sözü îbn Sa'd ve İhtilâfü'l-kulûb da da Harâiti tarafından tahric edilmiştir.5082[974]

Kendisine vardığı zaman, Re sulu 11 ah (sav) onun hakkında şöyle demişti: "Şu aralıktan (veya şu kapıdan) uğur ve bereket sahiplerinin en hayırlısı girecek, yüzünde melek silmesi (izi) vardır!".5083[975] Bu hadisi îbn Ebî Şeybe, Taberâni ve Ebû Nuaym tahric etmişlerdir.5084[976] Taberâni ondan şu tahricde bulunur: "Elçilik heyetleri ResuluÜah'a geldiğinde beni çağırdı ve benimle onlara övündü".5085[977]

Taberâni el-Mu'cemü'1-kebir de ve Hakîm, Sabır b. Salim b. Humeyd b. Yezid yoluyla, onun da babası Yezîd'den şu rivayetini tahric ederler: Kızkardeşim Ümmü'l-Kassâf5086[978], babası Abdullah b. Damre'den şu haberi nakletti: Abdullah b. Datnre Hz. Peygamberin yanında oturmuştu, derken Cerir çıkageldi ve Resulullah ona ridasını serdi.5087[979]

Sahih-i Buhari ve Tirmizi'nin Şemailinde5088[980] Cerir'den şu rivayet nakledilir: "Hz. Peygamber, ben müslüman olduğumdan beri beni (huzuruna girmem veya kendisinden isteklerim konusunda) hiç engellemedi ve beni görüp te gülümsemediği hiç olmadı".5089[981] Münâvi, "beni engellemedi" sözüyle ilgili olarak şöyle der: "En yalanları ve hizmetçileri ile birlikte olarak beni kendi yanına girmekten engellemedi". İbn Sultan (Ali el-Kârî) şöyle der: "Hz. Peygamber'in onu her gördüğünde gülümsemesi, muhtemelen, onu güzelliğin mazharı olarak görmesinden dolayıdır. Çünkü o mükemmel bir güzelliğe sahipti".

5078[970] Age., 1,453.
5079[971] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/193.
5080[972] Umdetül-kâri, XIII, 361;Mirkâtü'l-Mefâtîh,IV, 596.
5081[973] Feyzü'l-Kadir, I, 242.
5082[974] Bu bilgi için bkz. Kenzül-ummâL XIII, 326 (nr. 36920).
5083[975] Müsned, III, 359-360.
5084[976] Îbn Ebi Şeybe, et-Mıuannef, XII, 153;Kenzü'I-ummâl, XIII, 326 (nr. 36922).
5085[977] Kenzü'l-ummâl, XIII, 327 (nr. 36924).
5086[978] Metinde Ümmü'l-Kaddâb şeklinde geçmiştir.
5087[979] Age., XIII, 328 (nr. 36928), 329 (nr. 36929).
5088[980] Şemail, s. 115 (nr. 230).
5089[981] Buhari, Cihâd 162; Kenzü11-ummâl, XIII, 326 (nr. 36921).

Tirmizi yine Şemailde Cerir'den şu rivayeti nakleder: Ömer'in huzuruna çıkarıldım. Cerir ridâsmı (üst giysisi) atıp bir izâr (belden aşağıyı örten elbise) içinde yürüdü. Hz. Ömer ona "ridânı al" dedi ve topluluğa şöyle hitabetti: Bize Hz. Yusuf un (as) sureti konusunda ulaşan bilgi hariç, Cerir'den daha güzel kimseyi görmedim.5090[982] İbrahim b. İsmail el-Küheylî yoluyla şu rivayet nakledilir: "Cerir'in boyu altı arşındı". Abdülmelik b. Ömer şöyle der: "Cerir b. Abdullah'ı gördüm, yüzü ay parçası gibiydi, ayakkabısı da bir arşındı". Muvakkari şöyle der: "Cerir uzun boyluydu; boyu devenin örgücüne ulaşıyordu, ayakkabısı da bir arşın boyundaydı." Bu bilgilerin hepsi için Alkami'nin Hâşiyetü'I-Câmii's-sağir'inde "Size bir kavmin kerimi (lider, ulu, soylu) geldiğinde ona ikramda bulunun"5091[983] hadisine bakınız.
İbn Sultan Şer hu'ş-Şe mailde Amr b. Hureys'in mevlâsı Ebû Osman'dan, onun da Abdülmelik b. Umeyr'den şu rivayetini nakleder: "Cerir b. Abdullah'ı gördüm, yüzü ay parçası gibiydi."
Güzelliği hususunda darbımesel olarak anılanlardan biri de Dıhye el-Kelbî idi. Cebrail (as) onun suretinde inerdi. İçli Târihte Avâne b. Hakem'den şu rivayette bulunur: "İnsanların en güzeli, Cebrail'in kendi suretinde indiği kimsedir". İbn Abbas söyle der: "Dıhye Medine'ye geldiğinde çıkıp ona bakmayan hiçbir feraceli kadın (örtünmüş, Örtünme çağma gelmiş) kalmadı".5092[984] Bunu İbn Kuteybe el-Ğarib'de söyler.
Daha önce el-Futûhâtü'1-Mekkiyye'den naklen kaydedildiği üzere Dihye'nin yaratılıştaki güzelliğinin eseri şu noktaya vardı ki Medine'ye gelip halk onu karşıladığında, kendisini görüp te karnındaki çocuğu düşürmeyen kadın kalmadı. Ayni'nin Umdetü'l-kârTsinden de Dihye'nin, kendisiyle kadınların fitneye düşmeleri endişesiyle yüzünde yaşmakla gezdiği nakledilmişti. Birinci ciltte elçilerle ilgili bâblara bakınız.5093[985]

Ashaptan Mezarları Birbirinden Uzak Yerlerde Bulunan Yedi Kardeş

Nefisler (ruhlar, şahsiyetler) büyük olunca Onların istekleri konusunda yorulur bedenler.
Dürrü's-sehâbe'de Müslim'den şu rivayet nakledilir: Ben yücelikte, bir tek annenin çocukları olup bir tek evde doğup kabirleri birbirinden uzak yerlerde bulunanlar gibisini görmedim; Abbas'ın oğullarından Abdullah Tâif te, Ubeydullah Medine'de, Fâdl Suriye'de, Ma'bed ve Abdurrahman Ifri-kiyye'de, Kuşem Semerkand'ta, Kesir de Yenbûda. Fadl'ın Ecnadeyn'de, Ubeydullah'ın Ifrikiyye'de olduğu da söylenmiştir.5094[986]
Derim: Fadl'ın kabri şimdi Filistin Remle'sinde bilinmektedir. Ben 1324'te (1906) Remle üzerinden Beytülmakdis'e gittiğimde onu ziyaret ettim, orada hadis nakledip rivayette bulundum. Abbas'ın Fadl, Abdullah, Ma'bed,

---

5090[982] Şemail, s. 112 (nr. 222).
5091[983] bkz. 1,113.
5092[984] bkz. 1,265.
5093[985] bkz. I, 265-266.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/193-195.
5094[986] bkz. Subhu'1-a'şâ, I, 447. Burada Abdurrahman ve Kesir dışında kalan beş kişi zikredilmiştir.

Kuşem, Abdurrahraan ve Ümmü Habib adlı altı çocuğunun annesi Ümmu 1-Fadl Lübâbe el-Kübrâ bint Hâris'tir. Abdullah b. Yezid el-Hilâlî onunla ilgili olarak şöyle der:
Hiçbir soylu kadın doğurmadı bir erkekten Ümmü'1-Fadl'ın karnından doğan altı gibi Ona saygı gösterdi olgun kadın ve erkekler.
İbn Sa'd'ın Tabakât'ına bakınız.5095[987] Burada şairin şu sözünü örnek vermeye değer:
Bizim var iki kabrimiz biri Lencer'de
Biri Sin'de, ne kabirlerdir onlar
Şu Sin'dekinin yayıldı fetihleri
Şunu da sular yağmur damlaları.5096[988]

Babasından Onbir Taş Küçük Olan Sahabi

Dürrü's-sehâbe'de müellif, Abdullah b. Amr b. Âs'ın biyografisini verirken ondan sözle şöyle der: Babasından önce müslüman oldu, ondan onbir yaş küçüktü. İbn Gazinin Buharı şerhinde "Kitâbu'ş-Şehâdât"t& Fakra'nın "ben oniki yaşındayken müslüman oldum" sözüyle ilgili olarak İbn Ha-cer'den şu bilgi nakledilir: Bu, Fakra el-Kûfî'dir. Amr b. Âs'dan sözle de bunun benzeri bilgi verilmiş olup onunla oğlu Abdullah arasında yalnızca oniki yaş bulunduğunu zikretmişlerdir.5097[989]

Zamanında Hutbe İçin Oniki Bin Minber Dikilecek Çapta Elinde Fetih Kılıcı Bulunan Sahabi

Bu sahabi Ömer b. Hattab olup bu bilgiyi hanefi alimlerden Bezzâzi "Edebü'l-kâdTde kaydetmiş'olup5098[990] ondan da mahir alim el-Hâc Receb b. Ah-med et-Türkî, et-Tarikatül-Muhammediyye şerhi el-VesîIetü'1-Ahme-diyye'de (I, 271) nakleder. Onun sahabeden belli bir konuda yetenekli olan kimselerle ilgili sözü daha önce geçmişti.5099[991]

Ashaptan Kendisine Haraç Ödeyen Bin Kölesi Bulunan Sahabi

Dürrü's-sehâbe de, Zübeyr b. Avvâm'ın biyografisinde, kendisine haraç ödeyen bin kölesi olduğu ve onun bu haracın hepsini tasadduk ettiği kaydedilir. Bunu Yakub b. Süfyan tahric etmiş olup Zübeyr b. Avvâm evine ondan hiçbir şey sokmazdı.5100[992]
Bu bilginin aynısı Zübeyr b. Avvam'ın biyografisinde Yakub b. Süfyan'a isnadla verilmiş olup Zübeyr ondan evine hiçbir şey sokmazdı.5101[993] Ebû Abdullah İbn Ebi'l-Hisâl el-Gâfikî'nin Zıllü'l-ğamâmesinde şöyle denir: Her

5095[987] İbn Sa'd, VIII, 278.
5096[988] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/195.
5097[989] el-lsâbe, II, 352. Burada yaş farkının oniki, Subhul-a'şa da (I, 446) ise onüç olduğu kaydedilmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/196.
5098[990] el-Fetâva'1-Bezzâziyye, V, 133.
5099[991] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/196.
5100[992] bkz. 1,281.
5101[993] el-îsâbe, 1,546.

yeni günde tasadduk eder / Tam bin kölenin haracım.5102[994]

Ashaptan Yüz Ayrı Dil Bilen (Hizmetçilere Sahip) Kimse

Zübeyr b. Avvâm'ın her biri ayrı dil konuşan yüz hizmetçisi vardı. Bu bilgi Abdullah b. Zübeyr'le ilgili olarak, elçiler ve mütercimlerle ilgili konularda geçmişti.5103[995] Bu, ashabın bilgi ve kültürünün genişlik ve köklülüğünü gösteren enteresan birşeydir. Ben herhangi bir devlet ve toplumdan bunun gibisinin nakledildiğini biliyor değilim.
Farshlardan nakledilen olanca şey, Harezmi'nin Mefâtîhu'1-ulûm unda kaydedildiği üzere onların hükümdarlarının kendi meclislerinde Fars dillerinden biri olan Pehlevice ile konuştukları; helada, yalnız başlarına ve hamamda soyunmuş halde, kulüplerde ve yıkanma yerlerinde Huzistân bölgesine nisbet edilen Hûziyye ile; tebaanın bir ihtiyaçlarını dile getirdiklerinde veya haksızlıklardan şikâyette bulunduklarında pohpohlama ve yaltaklanmaya en uygun dil olan Nabatice ile; hakimler ve onlara uygun durumda olanların Fars bölgesinin dili (Fârisiyye) ile konuştuklarıdır.5104[996] İbn Âbidin'in Haşiyetü'd-Dür'de (Reddü'1-muhtâr, I, 33) İbn Kemalpaşa'dan naklen verdiği bilgi de şöyledir: Farsça beş dildir: Hükümdarların meclislerinde konuştukları Pehlevice, hükümdarın kapısında olanların konuştukları5105[997] Darice, hakimler ve onlara uygun durumda olanların konuştukları Fârisiyye, hükümdarlar ve eşrafın helada, kendi başlarına oldukları ve hamamda soyunmuş halde bulundukları sırada konuştukları Huzistân dili olan Hursiy-ye, Süryan'a (Irak) nisbet edilen Süryânice.5106[998]
Derim: Bu, mevcut başlık altında Abdullah b. Zübeyr'in köleleri ve onla-rm efendisi hakkında verilene nisbetle son derece azdır.5107[999]

Ölümüyle İlmin Onda Dokuzunun Ölmüş Sayıldığı Sahabi

İhyâu ulûmi'd-din'de "Kitâbü'l-İlm"de şu bilgi verilir: Ömer b. Hattâb vefat ettiğinde Abdullah b. Mesud şöyle dedi: "İlmin onda dokuzu öldü". İthaftı sâdetİ'l-müttakîn'de (I, 325) müellif şöyle der: Bunu el-Kût müellifi senedsiz olarak rivayet eder. Ebû Hayseme de Kitâbü'I-İlm de tah-ric ederek şöyle der: Cerir bize A'meş'ten, o İbrahim'den Abdullah b. Me-sud'un şöyle dediğini nakletti: "Ben öyle sanıyorum ki onun ölümüyle ilmin onda dokuzu ölmüştür". Ebû Hayseme'nin lafzı şöyledir: "Ben öyle sanıyorum ki Ömer ilmin onda dokuzunu götürdü".5108[1000] el-Kût'ta müellif şöyle der: İbn Mesud "ilim" kelimesini elif-lam ile m arife yapmış sonra da "Allah'ı bilme" şeklinde yorumlanmıştır. Kendisine "Allah

5102[994] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/196.
5103[995] bkz. I, 281.
5104[996] Mefâtîhu'l-ulûm, s. 72.
5105[997] Bu kısım ile bir sonraki cümlede geçen Fârisiyye kelimesi metinde düşmüştür.
5106[998] Reddü'I-muhtfir, 1,483.
5107[999] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/196-197.
5108[1000] Kitâbü'1-İlm, s. 106.

Resulü'nün ashabı çok sayıda bulunduğu halde böyle mi diyorsun?" diye sorulduğunda şu karşılığı verdi: Ben ilimle, sizin kastettiğiniz ilmi değil Allah'ı tanımayı kastediyorum.5109[1001] Bu bilginin aynısını Nevevi Tehzibü'1-esmâ ve'1-luğât'ta5110[1002] Hz. Ömer'in biyografisinde İbn Mesud'dan nakletmiştir.5111[1003]

Öldüğünde Hz. Ömer'in "Müslümanların Efendisi Öldü" Dediği Sahabi

Tezkiretü'l-huffâz'da Übey b. Ka'b'ın biyografisinde şu bilgi verilir: Ömer b. Hattâb ona saygı duyar ve kendisinden fetva sorardı. Übey vefat ettiğinde, Hz. Ömer "Müslümanların efendisi öldü" dedi.5112[1004]

Ashaptan Zengin Ve Refah İçinde Olanlar

îbn Seyyidinnâs Siret'inde Tebük Gazvesi'nden bahsederken şöyle der: Hz. Osman bu gazvede hiç kimsenin yapmadığı kadar büyük bir infakta bulundu.5113[1005] îbn Hişâm şöyle der: Kendisine güvendiğim biri bana şunu haber verdi: Osman Tebük gazvesinde c e y ş ü ' 1 - u s r e 'ye bin dinar infakta bulundu. Resulullah "Allahım Osman'dan razı ol, ben ondan razıyım" dedi.5114[1006]
Burhanüddin el-Halebî Nûru'n-nibrâs'ta şöyle der: Hz. Osman orduyu 750 deve 50 atla donattı. Bunu îbn Abdilber söyler. O sonra da Esed b. Musa'dan şunu nakleder: Ebû Hilâl er-Râsibî bana haber verdi: Katâde bize şunu haber verdi: Osman, ceyşü'l-usre'de bin deve ve yetmiş ata yük vurdu.5115[1007]
Tirmizi Camiinde, Hâkim, Ahmed b. Hanbel, Taberâni ve Hilye'de de
Ebû Nuaym, sahabi Abdurrahman b. Hubâb es-Selemi den5116[1008] şöyle dediğini tahric ederler: Hz. Peygamberi gördüm, ceyşü'l-usre'ye yardım için teşvikte bulunuyordu. Osman şöyle dedi: "Keçe ve semerleriyle birlikte yüz deveyi Allah yolunda infakı üstleniyorum". Hz. Peygamber sonra tekrar orduya yardım için teşvikte bulundu. Osman şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, keçe ve semerleriyle birlikte iki yüz deveyi Allah yolunda infakı üstleniyorum". Resulullah sonra yine teşvikte bulundu. Osman şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü, keçe ve semerleriyle üçyüz5117[1009] deveyi Allah yolunda infakı üstleniyorum". Resulullah'ı (sav) şöyle diyerek minberden iniyor gördüm: "Osman'ın bundan sonra artık amel etmesi gerekmez". Tirmizi şöyle der: Bu hadisin isnadı "c e y y i d "dir.5118[1010]

5109[1001] Zebidi, İthaf, I, 235.
5110[1002] Tehzibü'1-esmâ, 1/2, 5.
5111[1003] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/197.
5112[1004] Tezkiretü'l-huffâz, 1,17.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/198.
5113[1005] UyûnÜ'I-eser, II, 276; es-Sîretü'l-Halebiyye,III, 100.
5114[1006] îbn Hişâm, II, 518; îbn Kesir, es-Sire, IV, 6. Bu iki kaynakta "bin dinar" olan bilgi, metinde "iki bin dinar" şeklinde geçmiştir, tçinde bulunulan şartların zorluğundan dolayı bu orduya "güçlük ordusu* anlamında ceyşü'1-usre denmiştir.
5115[1007] Bu konuda çeşitli rivayetler için bkz. es-Siretü'1-Halebiyye, III, 100.
5116[1008] Abdurrahman adı metinde Abdullah şeklinde geçmiştir.
5117[1009] Metinde sekiz yüz şeklinde geçmiştir.
5118[1010] Tirmizi, Menâkıb 18; Müsned, IV, 75; Müstedrek, III, 102; Hilyetü'l-evliyâ, I, 59; îbn Kesir, age., IV, 398.

Yine Tirmizi'nin Câmi'inde Abdurrahman b- Semüre'den şu rivayet nakledilir: "Osman, ceyşu 1-usre'yi hazırladığımda Resulullah'a bin dinar getirdi ve kucağına döktü".5119[1011] Tirmizi şöyle der5120[1012]: Aksine Ebû Ya'la el-Mevsılî'nin Müsned'inde onun senediyle şu rivayet nakledilir: "Osman cey-şü'1-usre'yi donattı, yediyüz ukiyye altın getirdi".5121[1013] İbn Adi Huzeyfe'den, Ebû Nuaym da Ebû Musa'nın müsnedinde şu tahricde bulunur: "Hz. Peygamber, çıktığı bir gazve sırasında Osman'a haber göndererek yardım istedi. O da kendisine onbin dinar gönderdi ve onları önüne koydu". Bunu Zehebi el-Mizân'da Ishak b. İbrahim es-Sekafî'nin biyografisinde zikreder.5122[1014]

İbn Sa'd Tabakât ta Muhammed b. Rabîa b. Hâris'ten şu tahricde bulunur: Hz. Peygamberin ashabı, korunacak ve süslenilecek elbise konusunda hanımlarına müsamahalı davranırlardı (bol harcamada bulunurlardı). O sonra şöyle der: "Osman'ın üzerinde ikiyüz dirhem değerinde desenli bir tür kumaştan elbise gördüm". Osman şöyle dedi: "Bu Nâile'nin elbisesi olup ona giydinniştim. Elbiseyi giyip onu sevindiriyorum".5123[1015]

Yine Tabakât'ta şu tahricde bulunulur: "Hz. Osman, Zübeyr b. Avvâm'a altıyüz bin (dirhem) mükafat verdi".5124[1016] Efendimiz Sa'd b. Rebi şöyle der: "Ben ensann malı en çok olanıyım".5125[1017] Hz. Peygamber'in duası bereke-tiyle Mikdâd b. Esved'in bol malı vardı.5126[1018] Hz. Peygamber bunun gibi Urve b. Ca'd için de dua etmişti. Urve şöyle der: "Ben Künâse'de (Küfede bir yer) kalıyor, kırk bin (dirhem) kâr etmedikçe dönmüyordum".5127[1019] Buharı, Urve hadisinde şöyle der: "O toprak bile alsaydı ondan kâr ederdi".5128[1020]

Hafâci ve Benâni Şerhu'ş-Şifâ da şöyle derler: Hakim b. Hizam îslamî devirde hac yaptığında yüz bedene (deve, sığır) ve bin koyunu h e d y (kurban) olarak kesti. Boyunlarında "Hakîm b. Hizamdan Allah için azatlılar" ifadesi işlenmiş gümüş gerdanlık bulunan yüz tane de hizmetçi azad etti (bkz. Nesîmü'r-riyâz, I, 406).5129[1021]

Abdurrahman b. Avf m zenginliği o dereceye vardı ki Hâfiz Sami'nin de belirttiği gibi, o bir taş kaldırsa altında altın bulacağını umduğunu söylemiştir. Allah ona lütufta bulundu, vefat ettiğinde terekesindeki altın baltalarla kesildi, öyle ki bundan dolayı eller nasırlaştı.5130[1022] Yine o elli bin dinar vasiyette bulundu5131[1023], bir günde otuz köle azadetti.5132[1024] Hz. Peygamber zamanında malının yarısı olarak dörtbin (dirhem), sonra

---

5119[1011] Tirmizi, Menâkıb 18; İbn Kesir, IV, 6; Kenzü'l-ummâl, XI, 593 (nr. 32845).

5120[1012] İlgili yerde Tirmizi'nin böyle bir sözü mevcut olmayıp Ebû.Ya'la'ya ait sözkonusu rivayet Muttaki el-Hindî tarafından zikredilmiştir.

5121[1013] Kenzü'l-ummâl, XIII, 62 (nr. 36257).

5122[1014] Mîzânü'l-i'tidâl, I, 176. "Yesteinuhu" kelimesi metinde "yesteslifuhu" şeklinde geçer.

5123[1015] ibn Sa'd, III, 58.

5124[1016] îbn Sa'd, III, 107.

5125[1017] bkz. el-İsâbe, II, 26;Fethu'l-Bârî, XIX, 278.

5126[1018] Muhtasara Târihi Dımaşk, XXV, 208, 213.

5127[1019] Age.,XVI,347.

5128[1020] Buhari, Menâkıb 28.

5129[1021] Nesİmü'r-riyâz, I, 328; Muhtasara Tfirîhi'd-Dımask, VII, 238.

5130[1022] Age,, XIV, 362; Üsdü'1-ğâbe, III, 485; ibn Sa'd, III, 136.

5131[1023] Muhtasara Târîhi Dımaşk, XIV, 361. Burada "Allah yolunda" ifadesi vardır.

5132[1024] Üsdüi-ğâbe, III, 481; el-İsâbe, II, 396.

kırk bin (dirhem), sonra kırk bin dinar, sonra beşyüz at, sonra da bin beşyüz deve Allah yolunda tasadduk etti.5133[1025]

Tirmizi'de şu rivayet yeralır: Abdurrahman b. Avf mü'minlerin annelerine, dörtyüz bin (dirheme) satılan bir bahçe vasiyet etti. Tirmizi bu hadisin hasen-garib olduğunu söyler.5134[1026] Urve b. Zübeyr şöyle der: Abdurrahman b. Avf, Bedir savaşına katılanlardan kalan her kişi için dört yüz dinar vasiyette bulundu. Onlar yüz kişiydiler, vasiyet edileni aldılar, Osman da halife olarak alanlar içinde payını aldı. O Allph yolunda bin de at vasiyet etti.5135[1027] Enes şöyle der: Onu ölümünden sonra (kendilerine intikal etmek üzere) hanımlarından her biri için yüzbin (dirhem) bağışta bulunduğunu gördüm.5136[1028] Hâfiz Fethu'1-Bâri de bunun hemen ardından şöyle der: o vefat ettiğinde dört hanımı vardı. Bu durumda bütün terekesi 3.200.000 eder. Bu da "H u m s " bahsinde izahı geçen5137[1029] Zübeyr b. Avvâm'ın terekesine nis-betle son derece azdır. Muhtemeldir ki bu dinardır, Zübeyr'inki ise dirhemdir. Çünkü Abdurrahman b. Avf in malının çokluğu son derece meşhur olmuştur. "Kitâbu'n'Nikâh"t& velime babına bakınız.5138[1030]

el-Istiab da şu bilgi verilir: Abdurrahman b. Avf ticarette nasipli bir tüccardı. Çok mal kazandı, miras olarak Bakide otlayan bin deve, üçbin koyun ve yüz at bıraktı. O Curf ta sulamada kullanılan yirmi hayvanla ekin ekiyor ve bundan evinin yıllık yiyeceğini sağlıyordu.5139[1031] Rivayet edildiğine göre hastalığı sırasında boşadığı hanımı, sekizde bir hissesinin üçte biri karşılığında 83.000 (dirhem) ile sulhetti. Bu miktarla, Abdurrahman b. Avf m mirasının sekizde birinin dörtte biri karşılığında sulhettiği de söylenmiştir.5140[1032]

Cafer b. Burkan5141[1033] şöyle der: "Abdurrahman b. Avf in otuz bin köle azad ettiği haberi bana ulaşü". Bunu Ebû Nuaym Hilyede tahric eder.5142[1034] İbn Sa'd da Tabakât da şu tahricde bulunur: Abdurrahman b. Avf, ensardan bir ka duıla otuz bin dirhem (mehir) karşılığında evlendi.5143[1035] Onun sadakaları anılamayacak ve sayılamayacak kadar çoktu.

Hz. Osman'ın halifeliği sırasında halk Hz. Ömer zamanında olduğundan daha çok refaha kavuştu. Mesken, giyecek ve yiyecekte nefis şeyleri kullandılar, mal mülk kazandılar. Mesudi Mürûcu'z-zeheb de şöyle der: Hz. Osman zamanında ashaptan bir grup mal, mülk ve evler elde ettiler. Öldürüldüğü gün, onun hazinedarı yanında yüz elli bin dinarı ve bir milyon dirhemi vardı. Vâdilkura, Hayber ve başka yerlerdeki mülklerinin değeri

---

5133[1025] Üsdü'l-fcâbe, III, 483; Hilyetü'l-evlİyâ, 1,99; Muhtasara Târîhi Dımask, XIV, 351. Metinde düşüklük olup tercüme bu kaynaklara'göre yapılmıştır.

5134[1026] Tirmizi, Menâkıb 25. Burada "hadika" ve "biat" kelimeleri yanlış olarak "Huzeyfe" ve "yeb'asu" şeklinde geçmiş, Tuhfetü'I-ahvezfde ise (X, 253) metindeki gibi doğru kaydedilmiştir.

5135[1027] Üsdü'I-ğ&be, III, 484; Muhtasara Târihi Dımask, XIV, 351.

5136[1028] Age., XIV, 362; Fethu'1-Bârî, XIX, 281.

5137[1029] Fethu'1-Bârî, XII, 213. Zübeyr b. Avvâm'ın malının tümünün 50.200.000 (dirhem) olduğu söylenmiştir.

5138[1030] Age.,XIX,281.

5139[1031] îbn Sa'd, III, 136; el-îstîâb, II, 396; Muhtagaru Târîhi Dımaşk,X/V, 362.

5140[1032] el-İstîâb, II, 396.

5141[1033] Metinde Yurkân şeklinde geçmiştir <krş. Tehzîbü't-Tehzîb, II, 84).

5142[1034] Hilyetü'l-evlİyâ, I, 99; Muhtasara Târîhi Dımaşk, XIV, 359.

5143[1035] İbn Sa'd, III, 126.

ikiyüz bin dinardı. Çok sayıda at ve deve bıraktı. Zübeyr'in ölümden sonraki malı elli bin dinardı. Ayrıca bin at ve bin cariye bırakmıştı.5144[1036]
Derim: İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Zübeyr b. Avvâm ardından dört hanım bırakmıştı. Her kadına sekizde bir miras hissesinin dörtte biri olarak 1.100.000 (dirhem) pay düştü. Bütün malı böylece 35.200.000 dirhem ediyordu. Yine Tabakât'da Süfyân b. Uyeyne'den şu bilgi nakledilir: Zübeyr'in mirası kırk milyon (dirhem) üzerinden taksim edildi. Hişam b. Ur-ve babasından şöyle dediğini nakleder: Zübeyr'in miras bıraktığı malın değeri elli bir veya elli iki milyon (dirhem) idi. Yine Tabakât'ta Urve'den şu rivayet nakledilir: Zübeyr'in Mısır'da (Kahire), İskenderiyye ve Kûfe'de arazileri, Basra'da da evleri vardı. Medine vadisindeki köylerden elde ettiği gelirleri vardı (Tabakât, III, 77).5145[1037]
Münâvi'nin Şerlıu'ş-Şemâil'inde Hz. Peygamberin katıkları babında, İbn Mesud'la ilgili olarak şu bilgi verilir: el-Keşşâf ta müellif şöyle der: Rivayet edildiğine göre o köle ve hayvanları dışında doksan bin dinar miras bıraktı. Mesudi Mürûcu'z-zeheb'de şöyle der: Talha'mn Irak'tan elde ettiği geliri hergün için bin dinardı, Serât tarafından elde ettiği ise bundan daha çoktu.5146[1038]
Derim: İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Talha Irak'tan dört yüz ile beşyüz bin arasında (yıllık)5147[1039] gelir, Serât'ta da onbeş bin dinar veya bundan az veya daha fazla gelir elde ediyordu. Medine vadisi köylerinde de gelirleri vardı. Beni Teym'den hiç kimseyi fakir bırakmaz, kendisi ve ailesinin kifayet miktarı geçimini sağlar, bekârlarını evlendirir, fakirlerine hizmetçi verir, borçlularının borcunu öderdi. Geliri geldiğinde her yıl Hz. Aişe'ye onbin dirhem gönderirdi. Subayha et-Teymî'nin5148[1040] otuzbun dirhem borcunu ödemişti.5149[1041] İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu bilgi verilir: Talha'mn elinde, kırmızı yakutu bulunan altın bir yüzük vardı.5150[1042] Yine Tabakât'ta Amr b. Âs'tan şöyle dediği rivayet edilir: Bana haber verildiğine göre Talha, her birinde üç kıntâr5151[1043] altın bulunan sığır derisinden yapılmış yüz torba miras bıraktı.5152[1044]
Mesudi sonra şöyle der: Abdurrahman b. Avf in ağılında yüz at, bin deve ve onbin koyun vardı. Öldüğünde bıraktığı mirasın sekizde birinin dörtte biri seksen dört bin dirhlemdi. Zeyd b. Sabitin de yüzbin dinar tutan mal ve mülkünden başka baltalarla kesilen altın ve gümüşü vardı. Zübeyr Basra, Mısır (Kahire), îskenderiyye ve Kûfe'de ev yaptırdı. Talha Kûfe'de ev yaptırdı. Medine'deki evini de alçı, tuğla ve Hint ardıcından yüksek şekilde yaptırdı. Sa'd b. Ebi Vakkâs evini Akik'te tavam yüksek, avlusu geniş ve üstünde balkonlar olarak yaptı. Mikdâd da evini Medine'de Cüruf diye

---

5144[1036] Mürûcu'z-zeheb, II, 341-342. Metindeki hata ve düşükler için bu kaynağa bakınız.
5145[1037] îbn Sa'd, III, 109-110. Ayrıca bkz. Fethu'1-Bârî, XII, 213-215.
5146[1038] Mürûcu'z-zeheb, II, 342. Ayrıca bkz. tbn Sa'd, III, 221.
5147[1039] Bu meblağ yıllık ve dirhem olmalıdır. Ayrıca yukarıda verilen günlük "bin dinar" ifadesi de "bin dirhem" olmalıdır (krş. İbn Sa'd, III, 221).
5148[1040] Metinde Teym kelimesi Temîm, bu da Temimi şeklinde geçmiştir (krş. Üsdü'1-ğâbe, III, 9).
5149[1041] İbn Sa'd, III, 221. Vefatında emlak ve mallarının değeri otuz milyon dirhem, nakit parası ise iki milyon ikiyüz bin dirhem ve ikiyüz bin dinardı (İbn Sa'd, III, 221-222).
5150[1042] İbn Sa'd, III, 222.
5151[1043] Mısır'da 44. 93, Tunus'ta 53.9, Suriye'de 256.4 kg. olan bir ağırlık ölçüsü.
5152[1044] İbn Sa'd, III, 222.

bilinen mevkide içi ve dışı alçılı olarak yaptı.5153[1045]
İbn Asâkir'in Târih'inde şu bilgi verilir: Hz. Osman'ı öldüren isyancılar, öldürüldüğü gün büjtün malını yağmaladılar. Malı 30.500.000 dirhemdi.5154[1046] el-İsâbe'de müellif, Hamza b. Eyfa el-Hemdânî'nin biyografisini vererek İbnü'l-Kelbî'den naklen şu rivayeti zikreder: O, Hz. Ömer zamanında Şam'a (Suriye) hicret etti, yanında dört bin köle vardı, hepsini azadetti.5155[1047] Ahmed b. Hanbel'in Müsned inde Enes'ten şu rivayet nakledilir: Hz. Aişe bir ara evindeydi, Medine'de bir ses duydu ve "bu nedir?" dedi, Abdurrahman b. Avf in Şam'dan gelen ve herşey yüklü bulunan kervanı olduğunu söylediler. Enes şöyle der: "Kervan yediyüz deve idi, Medine sesten titredi". Ve kıssayı zikretti. Kıssada şu bilgi geçer: Abdurrahman b. Avf bu develeri semer ve yükleriyle birlikte Allah yolunda tasadduk etti.5156[1048]
Ashabın zenginlerinden sayılanlardan biri de Amr b. Âs'tır. İbn Asâkir şu tahricde bulunur: Amr, Veht (Tâif te bir bahçesi) bağlarım bir milyon adet çubukla aşılardı. Her çubuk da bir dirhemdi. Bir milyon çubuğa ihtiyaç gösteren bağın geliri ne kadar olur! Onun Mısır'da birçok evi, Dımaşk'ta (Şam) da evleri vardı. Bunlardan biri Ceyrûn'da, biri Câbiye tarafında idi. Biri Benî Uhayha biri de Maristân diye biliniyordu.5157[1049] İbn Asâkir'in Târihine bakınız. Çağdaşlardan biri şöyle der: Tarihçilerin, Amr b. Âsin servetiyle ilgili olarak zikrettiklerini akıl kabul etmez.
Ashabın zenginlerinden biri de Amr b. Hureys el-Kureşî el-Mahzûmî'dir. Nevevi Tehzib'de onun biyografisini vererek şöyle der: Resulullah (sav) onun başını okşadı ve alışverişinin bereketli olmasına dua etti. O da büyük bir mal kazandı. O Küfe halkının en zengini idi. Kûfe'e ev edinen ilk Kureyşli olup orada Emeviler zamanında valilik yapmıştır.5158[1050]
el-İsâbe'de Huveytib b. Abdüluzza'nın biyografisinde şu bilgi verilir: Hz. Peygamber ondan bir mal borç istedi, o da kendisine kırk bin (dirhem) borç verdi. Medine'de yerleşti ve vefatına dek orada kaldı. Mekke'deki evini Muâviye'ye kırk bin dinara sattı. Bazıları bunu çok buldu, Huveytib şöyle dedi: Beş aile ferdi bulunan biri için bu nedir ki!.5159[1051]
Derim: Bu, ailelerinin geçimi ve masrafları konusunda yaptıkları harcamanın miktarını gösterir. İbn Sa'd'm Tabakât'ında (IV, 2) Süfyân b. Re-bi'den şu rivayet nakledilir: Basra halkından bir zâhid topluluğu içinde Mekke'ye gittim. Şöyle dedik: "Keşke Resulullah'ın (sav) ashabından birine bak-saydık ve kendisiyle sohbet etseydik!". Derken Abdullah b. Amr b. Âs'a götürüldük. Evine vardığımızda üç yüz kadar yük devesi gördük, şöyle dedik: Abdullah b. Amr bütün bunlarla mı-haccetti? Şöyle dediler: Evet o, mevâlisi ve dostları.5160[1052]

5153[1045] Mürûcu'z-zeheb, II, 342-343. Metindeki hata ve düşükler için bu esere bakınız.
5154[1046] Muhtasara Târihi Dımaşk, XVI, 248. Burada ilaveten ikiyüz elli bin dinar, Rebeze'de bin deve, Birieris ve Vadilkurâ'da tasadduk ettiği ikiyüz bin dinar değerinde malı bırakmış olduğu kaydedilmiştir.
5155[1047] el-İsabe, I, 380.
5156[1048] Müsned, VI, 115; İbn Sa'd, III, 132.
5157[1049] Evlerle ilgili bilgi için bkz. Muhtasara Târihi Dımask, XIX, 232.
5158[1050] Tehzîbü'1-esmâ, 1/2, 26. Bu görevi için bkz. İbn Sa'd, VI, 23.
5159[1051] el-İsabe, I, 364.
5160[1052] İbn Sa'd, IV, 267.

Ashabın zenginlerinden biri de Hz. Peygamber'in hizmetçisi, efendimiz Enes'tir: İbn Sa'd Tabakât ta şu tahricde bulunur: Enes b. Mâlik, Allah Re-sulü'nün ashabı içinde mala karşı en hırslı olanı idi.[5161[1053]]
İbn Hacer el-Heytemi Şerhu'l-Hemziyye'de Busîri'nin ashapla ilgili
Zenginler, nezih ve iffetliler, fakirler Alimler, imamlar ve emirler
sözü münasebetiyle şöyle der: Ashaptan Abdurrahman b. Avf ve Osman gibi elinde mal olanlar, Allah için bunu biriktiriyor ve şer'î harcama yerlerine sarfediyorlardı. Malı ne övünme ne fani meta biriktirmek için değil bunun için kazanıyordu. Bu sebepledir ki rivayet edildiğine göre Abdurrahman b. Avf otuz bin köle azad etti. O ve Hz. Osman Tebük Gazvesi'nde aklı hayrete düşürecek kadar tasaddukta bulundular. Zübeyr b. Avvâm'ın, kendisine haraç ödeyen bin kölesi vardı. Bununla birlikte çok borçlu olarak vefat etti. Abdurrahman b. Avf in miras olarak bıraktığının sekizde birinin dörtte birinin seksen bin dinar[5162[1054]] etmesi, onun malı Allah için biriktirdiği hususu ile çelişmez. Bunun anlamı, onun elinde bulunanı bir defada harcamayıp sakladığı ve her zaman ve durumda matlub olanı sarfettiğidir. Hz. Peygamberin bütün elindekini bir defada harcaması ise ya ashabının zaruri ihtiyaçlarını karşılamak lüzumundan dolayı olmuş veya onun harikulade işlerdeki durumunun başkalarının bu konuda kendisim örnek alacakları bir husus olmadığı ve onların bununla mükellef tutulmadıkları şeklinde yorumlanır.
Bu bilginin benzeri Ebû Abdullah Züneybir ea-Selâvî, Şerif ea-Sicilmâsi ve Ebû Abdullah el-Hudaykî es-Susî tarafından her üçünün el-Hemziyye şerhlerinde verilmiş olup
Dünyaya karşı isteksiz oldular bilinmedi Ona ne meyilleri ne rağbetleri
sözüyle ilgili olarak Hudayki şu ilavede bulunur: Ashabın dünyaya rağbet etmemeleri (zahid olmaları), daha önce geçtiği üzere zengin olmaları, Hz. Pey-gamber'in Enes ve Abdurrahman b. Avf a duasıyla olduğu gibi bazılarının mal kazanmaları ve Hz. Peygamberin "Salih (temiz, helâl) mal, salih kişinin elinde ne güzeldir"[5163[1055]] sözüyle çelişmez. Çünkü onlar malı Allah için biriktiriyorlardı. Tuhfetü'l-ekâbir'de Abdurrahman b. Avf m cennete emekleyerek (düşe kalka) gireceğine dair hadisle[5164[1056]] ilgili yere bakınız.
Sultan el-Melikül-Eşref çağının hafızı Şemsüddin es-Sehâvî'ye "Allahım kim beni seviyorsa onu yeterli ölçüde rızıklandır, kim de bana buğzeder-se onun mal ve çocuklarını çoğalt" hadisinin sahih olup olmadığım ve bununla Hz. Peygamber'in Enes'e mal ve çocuklarının artması için dua etmesinin nasıl uzlaştırılacağını sordu. Sehavi ona yaklaşık iki forma (kürrâse) hacminde ve içeriği şu mealde olan gerçekten nefis bir cevap verdi: "Mezkur hadis çeşitli yollarla rivayet edilmiştir. Resulullah'ın (sav) Enes'e duası[5165[1057]] ise bundan daha sahih olup Hz. Peygamber'in Enes

5161[1053] İbn Sa'd, VII, 18.
5162[1054] Daha önce de geçtiği üzere bu dinar değil dirhem olmalıdır.
5163[1055] Müsned, IV, 197,202.
5164[1056] İbn sa'd, III, 132; Muhtasara Târihi Dımaşk, XIV, 347. Ayrıca bkz. dipnot 1064.
5165[1057] Muhtasara Târihi Dımaşk, V, 68; Nesîmü'r-riyâz, I, 326.

için dua ettiği mal helal ve meşru olarak istenendir". Anılan cevap çok faydalı olup ona bakınız.

İnce manalı sözlerden biri de Mağrib'de şeyhül-cemâa olan Ebû Abdullah Muhammed b. Sûde'nin Fehrese'sinde hocası Vecihüddin el-Ayderûs'un "Allah rızkı kullarına bollaştırsaydı yeryüzünde azarlardı' (Şûra 42/27) âyetiyle ilgili olarak söylediği şu sözdür: "Ayette geçen "ibadihi" (onun kulları) ifadesindeki zamir rızık kelimesine râcidir (rızkın kulları), ism-i şerife (Allah) değildir. Allah, Osman b. Affân, Abdurrahman b. Avf ve başkalarına rızkı bolca verdi, fakat onlardan azgınlık sadır olmadı". Mezkur Fehrese'ye bakınız. Ben sonra Seyyid Ayderûs'un bu hususta geçilmiş olduğunu gördüm ki anılan sözü ondan önce arif İbn Vefa eserinde söylemiştir.5166[1058]

Hz. Ali Ve Fatma'nın Kızıyla Evlendiğinde En Yüksek Mehri Veren Sahabi

Şeyh Muhtar el-Küntî el-Ecvibetü'1-mühimme'de Hafız Demiri'den naklen şu bilgiyi zikreder: Haberi bize ulaşan en yüksek mehir Hz. Ömer'in olup Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm5167[1059] ile evlendiğinde vermişti. Ona mehir olarak kırk bin dinar ödemişti. Kendisine bu durum soruldu, o şöyle dedi: Allah'a andolsun, bende kadınlara karşı bir rağbet yoktur, fakat ben Resulullah'ın (sav) "Kıyamet günü benim nesep ve sebebimden başka her nesep ve sebep kesilir"5168[1060] söylediğini duydum ve onunla aramdaki nesebin güçlenmesini istedim, o nasıl benim kızımla evlendiyse ben de onun kızıyla (torunu) evlenmeyi arzuladım. Bu büyük malı da Hz. Peygambere akrabalığıma hürmetin verdim.5169[1061] Oysa Hz. Ömer mehir konusunda aşırılıktan menetmişti. Fakat bir kadın "...Onlardan birine yüklerle mal vermiş olsanız dahi verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın" (Nisa 4/20) âyetini delil göstererek onu susturmuştu. Fethu'l-Bâri'de, kadının Hz. Ömer'le kıssasına bakınız.5170[1062]

Ashabın Sayısı

Hafız Ebû Zur'a er-Râzî, kendisine "Resulullah'ın (sav) hadislerinin dört bin tane olduğu söyleniyor, değil mi?" diyen kimseye şu karşılığı verdi: "Kimdir bunu söyleyen? Allah onun dişlerini söksün, bu zındıkların sözüdür. Resulullah'ın hadislerini kim sayabilir; o vefat ettiğinde kendisinden hadis dinleyen ve rivayet eden yüzon bin ashabı vardı". Ebû Zur'a'ya "bunlar neredeydiler, nerede ondan duydular?" diye soruldu, şöyle dedi: "Medine ve Mekke halkı ile bu ikisi arasında bulunan bedevi Araplar. Kendisiyle birlikte Veda Haccı'nda bulunanların hepsi onu

---

5166[1058] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/198-204.
5167[1059] Metinde Zeyneb şeklinde geçmiştir.
5168[1060] Mecmau'z-zevâid, IX, 173.
5169[1061] Üsdü'1-ğâbe, VII, 367; el-tsfibe, IV, 492; Mecmau'z-zevâid, IV, 271-272.
5170[1062] Fethu'I-Bârî, XIX, 245.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/204-205.

gördüler ve Arafat'ta kendisinden dinlediler". İbn Fethûn Zeylü'l-Istîâb'da bunu kaydettikten sonra şöyle der: "Ebû Zur'a, özellikle ravileri soranlara böyle cevap verdi, ya diğer ashaptan sözetseydi!" Sehâvi de Şerhu'l-Elfiyye'de bunun ardından şöyle der: "Hz. Peygamber'in sağlığında gazvelerde ve bunun dışında vefat eden sahabiler bu sayıya dahil değildir".5171[1063]

Şemsüddin el-Birmâvî Şerhu'z-Zehri'l-bessâm'da şöyle der: "Ebû Zur'a'dan bu konuda yapılan en sahih nakil, İbnü'l-Medînî'nin Kitâbu's-Sahâbe'ye yaptığı zeylde rivayet ettiği gibi, Hz. Peygamber'den hadis dinleyip rivayet edenlerin sayısının yüz yirmi dört bin olduğudur". Birmâvi buna ihtimal vermez. Şemdüddin es-Seffârinî de Akide'sine yaptığı şerhte şöyle der: "Hafız Suyûti el-Hasâisu's-suğra'da bu sayıyı kesin şekilde belirtmiş olup hocamız Şihâbüddin el-Menînî Akide'nin nazmında bunu şu sözüyle zikreder: Onların sayısı peygamberlerinkine yaklaşır" (1,47). Bununla birlikte İbn Fethûn el-İstîâb'da geçen sahabe sayışım üçbih beşyüz olarak tes-bit etmiş ve yaklaşık o kadar da kendisi ilavede bulunmuştur. Zehebi et-Tecrîd'de şöyle der: Bu eserde geçen sahabilerin hepsi muhtemelen sekiz bin kişidir. Bu sayıdan fazla değilseler, eksik değildirler.5172[1064]

Hâfiz İbn Hacer şöyle der: "Ashap konusunda eser kaleme alanların hepsi, ashabın adlarını tesbitte Ebû Zur'a'dan naklen verilen sayının onda birine vakıf olabilmiş değildirler". Ebû Musa şöyle der: "Onların her birisi, ashabın sayısını, araştırmaları ve bilgilerinin vardığı sınır çerçevesinde haber vermişlerdir". Sehâvi şöyle der: "İsimlerin kapalı kalmasının sebebi, çoğunun bedevi oluşu ve Veda Haccı'nda hazır bulunmuş olmalarıdır".5173[1065]

Ashabı tanıma konusunda mütekaddimin ve müteahhirin ulemadan bir grup alim eser telif etmişlerdir5174[1066]: Vâkıdi'nin kâtibi İbn Sa'd, Ebû Ahmed Hasan b. Abdullah el-Askerî, Kadı Abdülbaki b. Kani, Ebû Ali îbnu s-Seken, Ebû Abdullah Muhammed b. Mende, Ebû Hatim Muhammed b. Hibbân, Ebû Musa el-Medînî, Beğavi, İbn Abdilber. Bu sonuncusu ashap konusunda telifte bulunanların en meşhurudur. İbnü'1-Esir, Zehebi, İbn Hacer. İbn Hacer'in eseri el-İsâbe olup bu eserlerin en kapsamlısı ve ifade bakımından en uygunudur. Kendisinden sonra ise, ihtisar v.s. yoluyla ona hizmette bulunanlardan başkası bu alanda gelmemiştir. Fas'ta son olarak onu ihtisar edenlerden biri Ebû Zeyd el-Irâki el-Huseynî olup bende bu ihtisarın, müellifin kendi el-zasıyla Ayın harfine kadar olan kısmı mevcuttur.5175[1067]

Medine'de Allah Resulü İle Birlikte En Son Kaç Şahabının Bulunduğu

Gazzâli ihyada "Rub'u'l-ibâdât" bölümünde, bâtını amellerden tilâvetle

5171[1063] Baştan buraya kadar verilen bilgi için bkz. Fethu'l-Muğfc, III, 121. Ayrıca bkz. Fevâtihu'r-rahamût, II, 159.
5172[1064] krş. Fethu'l-Muğîs, III, 123.
5173[1065] Age., III, 123. Metinde düşüklükler mevcut olup buradan ikmal edilmiştir.
5174[1066] bkz. Age., III, 92-93.
5175[1067] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/205-206.

ilgili üçüncü bâbda şöyle der: "Resulullah (sav) vefat ettiğinde yirmi bin sahabisi vardı".[5176[1068]] Hâfiz Irâki şöyle der: O, muhtemelen, Medine olan sa-habileri kastetmiştir.[5177[1069]] Âburi ve Sâci tarafından kaleme alınan Menâkıb'ında[5178[1070]] geçtiği üzere İmam Şafii'den İbn Abdilhakem yoluyla şu rivayet nakledilir: "Resulullah (sav) vefat ettiğinde müslümanlann sayısı altmış bindi. Bunun otuz bini Medine'de, otuz bini de Arap kabileleri ve diğerlerindeydi". Beyhaki'nin İbrahim b. Ali et-Taberî yoluyla Ahmed b. Han-bel'den yaptığı rivayette o şöyle der: "Resullulah (sav) vefat etti, ardında otuz bin kişi namaz kıldı". Sehâvi Fethu'l-muğis'te şöyle der: Daha önce geçen bilgiyle uyuşması için, muhtemelen o Medine'de olanları kastetmiştir.[5179[1071]]

Allah Resulü'nden En Çok Rivayette Bulunan (Müksirûn) Sahabiler

Ashaptan rivayeti en çok olanlar (müksirûn), Ibn Kesir ve başkalarının kendisinden naklettikleri üzere Ahmed b. Han bel'e göre, rivayet ettikleri hadislerin sayısı bini aşanlardır. Bunlar da altı kişidir; Enes[5180[1072]], Abdullah b. Ömer, Aişe, Abdullah b. Abbas, Câbir ve Ebû Hureyre. Ebû Hurey-re icmaen onların en çok rivayette bulunanıdır. Endülüs hâfizı Baki b. Mah-led'in Müsned'inde onlardan yaptığı şu rivayetler de bunu gösterir: Ebû Hureyre'den 5374, İbn Ömer'den 2630, Enes'ten 2283, Hz. Aişe'den 2210, İbn Abbas'tan 1660 ve Câbir'den 1540 hadis. Bunların bir de yedincisi olup Hafız Irâki, İbn Kesir'i izleyerek ona işarette bulunmuştur: Ebû Said el-Hudri. Baki b. M ahi e d onun da 1170 hadisini rivayet etmiştir.[5181[1073]]
Burhaneddin el-Halebî bunu şiir halinde şöyle dile getirir:
Ebû Said, Hudre'ye nisbetle anılır
Yedincisidir onların, kasidede ihmal edilmiş
Bir diğeri şöyle der:
Ashaptan yedisi binden fazla naklettiler
Nebi'den, Allah'ın elçisi, Mudar'ın en hayırlısı
Ebû Hureyre, Sa'd, Câbir, Enes,
Sıddıka, îbn Abbas ve İbn Ömer.
İbn Kesir müksirûna İbn Mesud ve Abdullah b. Amr b. Âs'ı da dahil eder. Fakat bunların Baki b. Mahled tarafından nakledilen hadislerinin sayısı bine ulaşmaz; ilkinin hadisleri 848, diğerinin ise 700'dür.[5182[1074]]
Tenbih: İbn Sa'd Tabakât ta Muhammed b. Ömer[5183[1075]] el-Eslemî'nin şöyle dediğini kaydeder: Resulullah'ın (sav) ashabının büyüklerinden rivayet az olmuştur. Çünkü onlar, kendilerine ihtiyaç duyulmasından önce

5176[1068] İhyâu ulûmi'd-din, I, 374.
5177[1069] Fethu'l-Mugis, III, 122.
5178[1070] Bu iki zat için bkz. Kehhâle, IV, 184 (Sâci), VIII, 191 (Âburi).
5179[1071] Fethu'l-Muğİs, III, 122.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/206.
5180[1072] Metinde Sa'd olarak geçmiştir.
5181[1073] Age., III, 116-117.
5182[1074] Age., III, 117.
5183[1075] Metinde Amr şeklinde geçmiştir.

vefat etmişlerdi. Ömer b. Hattab ve Ali b. Ebi Talib'den çok rivayette bulunuldu, çünkü onlar yönetime geldiler, kendilerine soru soruldu, halk arasında hüküm verdiler. Resulullah'ın her sahabisi kendisine uyulan ve yaptıkları hıfzedilen birer önderdiler. Onlara fetva soruldu fetva verdiler, hadisleri dinledi ve rivayet ettiler. Allah Resulü'nün Hz. Ebubekir, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Said b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Übey b. Ka'b, Sa'd b. Ubâde, Ubâde.b. Sâmit, Üseyd b. Hudayr[5184[1076]], Muâz b. Cebel ve benzerleri gibi büyük sahabileri, diğerlerine nisbetle kendisinden daha az rivayette bulunmuşlardır. Bunlardan, Resulullah'ın ashabının Câbir b. Abdullah, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbas, Râfi b. Hattâb, Abdullah b. Amr b. Âs, Abdullah b. Abbas, Râfi b. Hudeyc, Enes b. Malik, Berâ b. Âzib ve benzerleri gibi gençlerinden olduğu kadar rivayet nakledilmemîştir. Çünkü bunlar hayatta kalıp uzun ömür sürdüler, insanlar kendilerine ihtiyaç duydular. Allah Resulü nün ashabından birçokları gelip geçti. Bunlardan kimi, muhtemelen, Resulul-lah'tan rivayette bulunanlardan daha çok kendisinin sohbetinde bulunduğu, oturup dinlediği halde Resulullah'tan hiçbir şey rivayet etmemiştir. Fakat biz onlarla ilgili bu durumu ya hadis rivayetinden sakınmaları veya ashabın çokluğundan dolayı kendilerine ihtiyaç duyulmadığı yahut da ibadet ve Allah yolunda cihad seferleriyle meşgul olduklarına yorumluyoruz. Böylece Resulullah'tan hiçbir rivayet kendilerinden nakledilmeden göçüp gittiler.[5185[1077]]
Faide: Bir grup alim Abdullah b. Amr'ın Müsned'ini ayrı bir eser halinde tasnif etmiş olup Bağdat muhaddisi Ebû Hayseme Züheyr b. Harb bunlardandır.[5186[1078]]

Ashap İçinde En Büyük Hadis Hafızı Ve İslam'da İlk Muhaddis

Daha önce Ebû Hureyre'nin ashabın ençok hadis belleyeni (en hânzi) olduğunu belirtmiştik. Nevevi bu konuda icma olduğunu kaydeder. Bunu Said b. Ebi'l-Hasan ve İbn Hanbel söylemiş olup Îbnü's-Salâh, Irâki Elfiyye de ve başkaları da onları izleyerek söylemişlerdir.[5187[1079]] Zehebi Tezkiretü'l-huffâz da onun biyografisini verir ve Şafii'den şu nakilde bulunur: Ebû Hu-reyre, zamanında hadis rivayet edenlerin en h â f ı z ı idi. Kehmes, Abdullah b. Şakik'in şöyle dediğini rivayet eder: Ebû Hureyre şöyle dedi: "Resu-lullah'ın ashabı içinde, onun hadisini benden daha iyi hıfzeden birini bilmiyorum". Zehebi, İbn Ömer'in Ebû Hureyre'ye şöyle dediğini zikreder: "Sen bizim, Resulullah'm (sav) hadislerini en iyi bilenimiz ve (hadisleri bellemede) en devamhmızsın".[5188[1080]] Yine Zehebi, Ebubekr b. Ebî Dâvud'dan şöyle dediğini zikreder: Ben Sicistân'da rüyamda Ebû Hureyre'yi gördüm ve kendisine şöyle dedim: "Seni

5184[1076] Metinde Esed b. Hudayr şeklinde geçmiştir.
5185[1077] tbn Sa'd, II, 376-377. Kettâni'nin Özet olarak verdiği bu bilgilerdeki düşüklükler ikmal edilmekle birlikte rivayet durumlarıyla ilgili olarak ashap hakkında geniş bilgi için asıl kaynağa bakılmalıdır.
5186[1078] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/207-208.
5187[1079] Fethu'l-Muğis, III, 116.
5188[1080] Tezkiretü'l-huffâz, I, 36. Eserin adı metinde Tabakâtu'l-huffâz şeklinde geçmiştir.

seviyorum". O da şöyle dedi: "Ben dünyada ilk sâhibü'l-hadisim (hadis ile meşgul olan, muhaddis)".5189[1081]

İbn Nâsirüddin ed-Dımaşkî Şerhu Bediiyyeti'l-beyân'da Ebû Hureyre'nin biyografisinde şöyle der: "O, çağında ashabın hâfızıveen çok hadis rivayet edeniydi." Ebû Hureyre Müsned'ini Baki b. Mahled'den başka Taberâni, İsmail b. Ishâk el-Kâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Berkî ve başkaları gibi bir grup alim müstakil olarak tasnif etmişlerdir. Fevâtihu'r-rahamût alâ Müsellemi's-sübût müellifi, Irâki'nin şöyle dediğini nakleder: Ashap, kim mü'minlerin iki emiri Hz. Ebubekir ve Ömer'den fetva isterse, Ebû Hureyre, Muâz b. Cebel ve başkalarından da fetva isteyebileceği ve hiçbir olumsuz tavır görmeden onların görüşüne göre amel edebileceği hususunda icma etmiştir.5190[1082]

Fevâtihu'r-rahamût ta bir başka yerde müellif şöyle der: Ebû Hureyre müçtehid bir fakihtir, fakihliğinde şüphe yoktur. O Resululah zamanında ve ondan sonra fetva verirdi. İbn Abbas'm görüş ve fetvasına karşı çıkardı. Fah-rulislam'ın5191[1083] UsuTünün bir şerhinde şu bilgi verilir: Buhari şöyle dedi: Ondan muhacir ve ensarın çocuklarından yedi yüz kişi ve ashaptan bir grup rivayette bulundu.5192[1084]

Derim: Ben Tunus'ta, oranın mâliki müftüsü üstad Şeyh Muhammed en-Neccâr'ın Şemsü'z-zahîre fi beyânı fadli ve fıkhi Ebî Hureyre adlı değerli bir risalesine muttali oldum.5193[1085] Hafız İbn Kayyim el-Vâbilü's-say-yib'de Abdullah b. Abbas'm hıfzım ve nkhmı anarken şöyle der: İbn Abbas'm fetvaları, tefsiri ve istinbatı, EbûJHureyre'nin fetvaları ve tefsirine nisbetle nerede kalır? Ebû Hureyre ondan daha hânzdır, hatta o mutlak olarak ümmetin hafızıdır. Hadisi duyduğu gibi nakleder, geceleri ders olarak verirdi. Onun himmeti hıfza, hıfzettiğini duyduğu gibi tebliğe yönelikti. İbn Abbas'ın himmeti ise fikha, istinbata, nasları yarıp ondan nehirler akıtmaya ve hazinelerini çıkarmaya yönelikti. Bunun gibi insanlar da ondan sonra iki kısımdır: Bir loşun hafız lardır, zabt, hıfz ve duydukları gibi edaya önem verirler. Bir kısım da istinbata, naslardan hüküm çıkarmaya önem veren kimselerdir.5194[1086]

Derim: Çağdaşlarımızdan biri şöyle der: İslâmî dönemdeki hafız lann tarihi Abdullah b. Abbas'la başlar. Kulaklarına çalman hiçbir şey yoktu ki kavrayıp bellemesin. İbn Ebî Rebia'nın kasidesini ilk duyuşunda hemen belledi. Şüphesiz ki onun göğsü Arapların hazine siy di; tefsirde, hadiste, helal, haram, Arapça ve şiirde müracaatları ona idi. Bazı ravilerin Zühri'den, onun Ikrime ve onun da İbn Abbas'tan "Her yetmiş yılda bir, her-şeyi hıfzeden biri doğar" dediğine dair naklettiği rivayet sahihse, İbn Ab-bas'ın kendisi İslam'da ilk yetmişin mümessili olur. Fakat haber Ikrime'nin yalanlarından ise, bununla hocası İbn Abbas'ı çirkinlik bulunan

5189[1081] Age., I, 33-34. Ebubekr b. Ebû Davud, metinde Ebubekr b. Davud şeklinde geçmiştir.

5190[1082] Fevâtihu'r-rahamût, II, 407.

5191[1083] Metinde Fahruddin şeklinde geçmiştir. Kastedilen zat Fahrulislam Ebü'I-Usr el-Pezdevî'dir (bkz. Ahmet özel, Hanefî Fıkıh Alimleri, s. 41).

5192[1084] Fevâtihu'r-rahamût, II, 146,177.

5193[1085] bkz. Terâcimü'I-müellİfîne't-Tûnisiyyin, V, 16-18. Burada eserin adı Şemsü'z-zahîre fî menâkıbı ve hkhi Ebî Hureyre şeklinde geçmiştir.

5194[1086] el-Vâbilü's-sayyib, s. 71. Metindeki düşükler buradan ikmal edilmiştir.

bir mübalağayla en doğru vasıfla vasfetmiş olur.5195[1087]

Ashaptan Fetva İmamları

Ashaptan çok fetva verenler yedi kişidir: Hz. Ömer, Âli, İbn Mesud, İbn Ömer, İbn Abbas, Zeyd b. Sabit ve Hz. Aişe. İbn Hazm şöyle der: Bunlardan her birinin fetvalarından kalın birer cilt derlenmesi mümkündür.5196[1088]
Bu yedi kişiyi fetva konusunda yirmi kişi izler: Hz. Ebubekr, Osman, Ebû Musa, Muâz, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Ebû Hureyre, Enes, Abdullah b. Amr b. Âs, Sel-man, Câbir, Ebû Said, Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, İmran b. Hu-sayn, Ebû Bekre, Ubâde b. Sâmit, Muaviye, İbnü'z-Zübeyr, Ümmü Seleme, îbn Hazm şöyle der: Bunlardan her birinin fetvalarından da küçük birer cüz derlenmesi mümkündür. Ashaptan yaklaşık yüzyirmi kişi de son derece az fetva vermişlerdir. Bunlardan ancak bir, iki veya üç mesele rivayette bulunmuşuzdur. İbn Hazm, Übey b. Ka'b, Ebu'd-Derdâ, Ebû Talha, Mikdâd ve diğerlerini anarak şöyle der: Bunların hepsinin fetvalarından ise araştırma sonucu küçük bir tek cüz derlemek mümkündür. Bu bilgiyi Sehâvi Fethü'l-muğis'te, Suyuti de Tedribü'r-râvi de kaydeder.5197[1089]
İbn Asâkir'in Târihinde Endülüs'ün hânzi ve iftiharı Baki b. Mahled'in biyografisinde şu bilgi verilir: "O ashap, tabiin ve onlardan başkalarının fetvaları konusunda eser kaleme aldı. Eserde İbn Ebi Şeybe'nin Musannef' i, Abdürrezzak b. Hemmâm'ın Musannef i, Said b. Mansur'un ve başkalarının Musannef lerini aştı ve bu eserlerde hiç yer almayan büyük bir ilim derledi. Onun bu ve diğer eserleri, İslam'da benzeri olmayan temel kaynaklar oldular". İbn Asâkir'in Târih'inin muhtasarına (III, 279) bakınız.5198[1090]
Derim: Bu ve ileride İbn Kayyim'den naklen verilecek İbn Hazmın "İbn Abbas'ın fetvaları ayrı olarak yedi cilt oluşturur"5199[1091] sözüyle, Nevevi'nin Tehzibü'1-esmâ ve'1-luğât'ta söylediği şu sözü (n isabetsizliğini) anlarsın: "Ashaptan ancak sayılı meseleler rivayet edilmiştir. Çünkü onların fetvaları meydana gelen olaylara hasredilmiş olup henüz vuku bulmamış hususlarla ilgili soru sormaktan insanları menederlerdi. Onların himmeti, İslam kelimesinin yüceltilmesi için kafirlerle cihada, nefisle mücahedeye ve ibadete... yönelikti".5200[1092] Ashap Resulullah (sav) zamanında ilim öğrenen ve Öğretenler, ticaret yapanlar ve ziraatle uğraşanlar olmak üzere kısımlara ayrılmışlardır. Herhangi bir yıl umumî seferberlik olduğu zaman hariç, sürekli savaşmıyorlardı. Eğer içlerinden bir grup fetva ve öğretimle meşgul olup kendilerini buna vermeselerdi, onların zamanında müslüman olan yüzler, binler ve milyonlara dini bilgileri kim öğretti? Allah doğrusunu en iyi bilir.
Latife: İbn Rüşd'ün el-Beyân ve't-tahsîl adlı eserinin "Cami" bölümünde şu bilgi verilir: Rivayet edilir ki Ebu Hureyre fetva vermeyi terketti. Kendisine

---

5195[1087] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/208-209.
5196[1088] bkz. 1,140 (dipnot 115).
5197[1089] Tedrİbü'r-rfivî, b. 404-405; Fethu'l-Muğtfs, III, 117-118. Muaviye metinde düşmüştür.
5198[1090] Abdülkâdir Bedrân, Tehzİbu Târihi Dımaşk, III, 282. Metindeki düşüklükler bu eserden ikmal edilmiştir.
5199[1091] İbn Kayyim, el-V&bilü's-sayyib, s. 70.
5200[1092] Tehzîbü'1-esmâ, I/l, 52.

bu durum sorulunca şöyle dedi: "Vücudum zayıfladı, kalp te vücuttan bir parçadır. Vücudumun zayıflaması gibi kavrayışımın da zayıflamış olmasından korkuyorum".5201[1093]

Ashaptan En Çok Fetva Veren, Fetvalarından Yedi Cilt Derlenen; Deniz, Kuran Alimi, Ümmetin Arif Ve Âbidi Ve Dalgıç Lakaplarıyla Anılan; Yolda Gidişinden Tanınan Ve Babası Vefat Ettiğinde Heybet Ve Azametinden Halkın Bir Ay Taziyeye Gidemediği Kimse

Ashabın mutlak anlamda en çok fetva vereni, Ahmed b. Hanbel'in söylediğine göre Abdullah b, Abbas'tır. Şöyle ki ashabın büyükleri, kendilerine fetva soranları ona gönderiyorlardı. Nasıl olmasın ki Allah Resulü ona "Allah'ım ona kitab'ı Öğret"5202[1094] veya bir başka lafızla "Allah'ım onu dinde bilgi sahibi kıl, ona tevili öğret"5203[1095], bir diğer lafizla "Allah'ım ona hikmeti ve Kitab'ın tevilini öğret"5204[1096] veya bir diğer lafızla "Allah'ım onu bereketli kıl ve ondan yay"5205[1097] şeklinde dua etmiştir. İbn Ömer şöyle der: "O, kalanların, efendimiz Muhammed'e (sav) indirileni en iyi bilenidir". Ebû Bekre şöyle der: "O Basra'da yanımıza geldi. Arapların içinde haşmet, ilim, beyan ve güzellikte onun gibisi yoktu". Hz. Aişe şöyle der: "O, insanların haca en iyi bilenidir". Onun "deniz" diye vasıflandınlması Sahih-i Buhari'de ve diğer eserlerde geçmektedir. Bununla vasfedilmesi, Mücâhid'in dediği gibi ilminin çokluğu sebebiyledir. Atâ'dan şöyle dediği rivayet edilir: "Deniz şöyle dedi, deniz yaptı".5206[1098] O bununla İbn Abbasi kastediyordu. Birçokları onu ümmetin alimi (hibrü'l-ümme), bazısı Arapların alimi (hibrü'l-Arab), Kur'an'ın tercümanı, ümmetin âbid ve zahidi (rabbâniyyü'l-ümme) diye adlandırmıştır. Bu bilgi için Fethu'I-muğis'e bakınız.5207[1099]

İbn Abbas'ın el-İsâbe'deki biyografisinde şu bilgi verilir: Ona Arapların alimi (hibrü'l-Arab) denirdi. Söylendiğine göre ona bu lakabı veren Mağ-rib hükümdarı Gregory (Gregorius) idi.5208[1100] O Abdullah b. Ebû Şerhle birlikte gazaya çıktı, Gregory ile görüştü. Gregory kendisine şöyle dedi: "Senin ancak Arapların alimi olman gerekir". Bunu İbn Düreyd el-Ahbâru'1-mensûre de söyler.5209[1101]

İbn Abbas'ın el-İstiâb'daki biyografisinde şu bilgi verilir: Ömer b. Hat-tâb onu sever, arar ve yakınlık gösterir, ashabın büyükleriyle birlikte ona danışırdı. Onunla ilgili olarak Hz. Ömer şöyle derdi: "Olgun genç, soran bir dili, kavrayan bir kalbi var". Tâvûs şöyle der: "Ashaptan beşyüz kadarına ulaştım, İbn Abbas'ı anıp ta kendisine aykırı görüş belirttikleri zaman,

---

5201[1093] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/210-211.
5202[1094] Kenzü'l-ummâl, XIII, 458 (nr. 37190).
5203[1095] Age., XIII, 459 (nr. 37193); Mecmau'z-zevâid, IX, 276.
5204[1096] Kenzü'l-ummâl, XI, 731 (nr. 33586).
5205[1097] Age., XI, 731 (nr. 33585).
5206[1098] İbn Sa'd, II, 366.
5207[1099] Fethu'l-Muğis, III, 117-118. İbn Abbasla ilgili anılan rivayetler için ayrıca bkz. el-İstîâb, II, 352; Fethu'l-Bârî,XIV, 249,250.
5208[1100] Metinde ve el-İsâbe'de Mağrib yerine Arap şeklinde geçen kelime, el-İsâbe'nin Bicâvi neşrinde (IV, 141) Mağrib şeklindedir. Kuzey Afrika'da vali olan Bizans asilzadesi Gregory için için bkz. İA, 1,45, X, 767; El, I, 54.
5209[1101] el-İsâbe, II, 330.

eninde sonunda onun görüşüne dönüp gelirlerdi". Yezid b. el-Esam şöyle dedi: "Muavi-ye, yanında İbn Abbas olarak hac yolculuğuna çıktı. Muaviye ve İbn Abbas'ın ilim talebelerinden oluşan ayrı birer grupları vardı." Hz. Ömer içtihadı ve müslümanlan gözetip himayeye önem vermesine rağmen zor meseleler için İbn Abbas'ı çağırırdı. Rivayet edildiğine göre Muaviye birgün İbn Abbas1 a baktı, o konuşuyordu, gözüyle onu izledi ve şu beyitleri okudu:
Söylediğinde, söyleyecek birşey bırakmıyor başkasına
İsabetli olarak ve dilini alay için kullanmadı
Dil sözü çevirir çekindiğinde, o
Kendinden emin bakar, doğanın bakışı gibi.[5210[1102]]
Yine İbn Abdilber, Atâ'dan şu tahricde bulunur: Kimileri İbn Abbas'a şiir ve e n s âb , kimileri Arapların tarihî günleri ve olayları, kimileri ilim ve fıkıh için gelirlerdi. Bu gruplardan hiçbiri yoktu ki o isteklerini karşılamış olmasın.[5211[1103]] Zübeyr b. Bekkâr el-Muvaffakiyât'ta, Hz. Ömer'in bir konuda kendisiyle görüşüp küçük yaşına rağmen onun görüşüne döndükten sonra şöyle dediğini tahric eder: "Ey İbn Abbas, kim sizin denizlerinize dalıp dibine varıncaya dek orada sizinle yüzeceğini zannediyorsa güç yetirilmeyecek bir şeyi düşünmüştür".
İbn Sa'd, İbn Abbas'tan şu tahricte bulunur: Birgün Ömer b. Hattâb'm yanma geldim, Yala b. Ümeyye'nin Yemenden kendisine yazdığı bir meseleyi bana sordu. Kendisine cevap verdim, şöyle dedi: "Nübüvvet evinden konuştuğuna şahitlik ederim".[5212[1104]] Dineveri, Medâini'den şu tahricde bulunur: Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Abbas hakkında şöyle dedi: "O işleri kavrayışı ve aklından dolayı, gabya ince bir perdenin arkasından bakar".
Tezkiretü'l-huffâz'da İbn Abbas'ın biyografisinde A'meş'ten şu nakilde bulunulur: Ali, İbn Abbas'ı hac yaptırmakla görevlendirdi. O bir gün bir hutbe okudu kî Türkler ve Bizanslılar kendisini dinleselerdi müslüman olurlardı. Sonra da Nûr sûresini okuyup tefsirine başladı.[5213[1105]]
Hâfiz İbn Kayyim el-Vâbilü's-sayyib adlı eserinde şöyle der: Ümmetin alimi ve Kur'an'm tercümanı olan bu Abdullah b. Abbas'ın Hz. Peygam-ber'den duyduğu, "duydum" ve "gördüm" dediği hadis sayısı yirmi hadise ulaşmaz. Hadislerin çoğunu sahabeden dinlemiş olup hadisi kavrayış ve ondan hüküm çıkarma kabiliyeti bereketli kılınmış, ta ki dünyayı ilim ve fıkıhla doldurmuştur. Ebû Muhammed İbn Hazm şöyle der: Onun fetvaları yedi büyük ciltte toplanmış olup bu da onu derleyenin ulaştığı Ölçüdedir. Yoksa İbn Abbas'ın ilmi deniz gibidir; fıkıh, hüküm çıkarma ve Kur'an'ı kavrayışı insanlara üstünlük sağlayacak seviyedeydi. Onların dinledikleri gibi o da dinledi, Kur'an'ı belledikleri gibi o da belledi, fakat onun toprağı toprakların en temizi ve ziraate en uygunu olup ona nassları ekti ve her çeşitten güzel çiftler bitirdi. Bu, Allah'ın lütfü olup onu dilediğine verir.

5210[1102] el-İstSâb, II, 352-355. Metinde "sakr" kelimesi, "sağr" şeklinde geçmiştir.
5211[1103] Affe., II, 357. Son cümle metinde hatalı kaydedilmiştir.
5212[1104] İbn Sa'd, II, 369.
5213[1105] Tesikiretü'l-huffâz, I, 40-41. Eserin adı metinde Tabakâtü'l-huffâz şeklinde geçmiştir.

Allah büyük lütuf sahibidir.5214[1106]
İbn Süleyman Sıla'smda şu bilgiyi zikreder: Ebû Muhammed Da'lec b. Ahmed es-Sicistânî, Abdullah b. Abbas'ın Müsned ini ayn bir eser halinde derlemiştir.5215[1107] Hafız İbn Receb'in de Nûru'l-iktibâs £1 mişkâti vasiyyeti İbn Abbas adlı bir eseri vardır.5216[1108] Hazreci'nin Hulâsa'sında şu bilgi verilir: Musa b. Ubeyde şöyle dedi: Hz. Ömer, İbn Abbas'a danışır ve ona "dalgıç" derdi. Sa'd şöyle der: "Ben İbn Abbas'tan daha hızlı kavrayan, daha akıllı, daha çok bilgi ve daha geniş hilim sahibi kimseyi görmedim. Ömer'in onu zor meseleler için çağırdığını gördüm". Derime şöyle der: İbn Abbas yoldan geçtiğinde, kadınlar "misk mi geçti, İbn Abbas mı?" derlerdi. Mesrûk şöyle der: Ben İbn Abbas'ı gördüğümde "insanların en güzeli" derdim, konuştuğunda "insanların en fasih konuşanı", anlattığında "insanların en bilgilisi" derdim.5217[1109]
Muhammed b. Ebi'1-Alâ b. Semmâk'ın Revnaku't-tahbîr fî hükmi's-siyâse ve't-tedbîr'i ile Karâfî'nin el-Furûk'unda (II, 195) şu bilgi verilir: Rivayet edildiğine göre Abbas b. Abdülmuttalib vefat ettiğinde bu durum oğlu Abdullah'a çok ağır geldi. Abdullah b. Abbas, insanlara saygı telkin eden biriydi; çünkü o Kur'an'ın tercümanı, son derece akıllı, güzellik, azamet ve Övgüye değer hasletlere sahipti. İnsanlar, onu ululamaları, telkin ettiği saygıdan duydukları heybet ve kaybımn büyüklüğünden dolayı ona taziyede bulunmaktan çekindiler. Çünkü Abbas, Resulullah'm amcasıydı ve onun vefatından sonra da babası gibi kaldı. "İnsanların en cesuru kimdir?" denilince "Abbas" karşılığı verilirdi, "insanların en bilgilisi kimdir?" denilince "Abbas" karşılığı verilirdi, "insanların en cömerdi kimdir?" denilince de "Abbas" karşılığı verilirdi. Vefat ettiğinde bu durum ve musibet insanlara ve oğlu Abdullah'a ağır geldi. İnsanlar ona taziyede bulunmakta geri durdular. Tarihçilerin kaydettikleri üzere bir ay böyle kaldılar. Bir ay sonra bâdiyeden bir bedevi geldi, Abdullah b. Abbas'ı sordu. Niçin aradığını sordular, o da taziyede bulunmak istediğini söyledi. Bunun üzerine halk da kendileri için taziye kapısı açması umuduyla onunla birlikte gittiler. Adam Abdullah b. Abbas'ı görünce ona "Allah'ın selamı üzerine olsun ey Ebü'1-Fazl" dedi, o da onun selamını aldı, adam şu şiiri okudu:
Sabret biz de seninle sabredelim Zira tebaanın sabrı liderin sabnyladır Abbas'tan bir hayırdır, ondan sonra senin ecrin Andolsun senden de Abbas'a bir hayırdır
Abdullah şiiri dinleyince üzüntüsü gitti, insanlar da taziyeye koyuldular.5218[1110]
Tamamlayıcı bilgi: İlk asır alimlerinden fikhi görüşleri tedvin edilenlerden biri de Hasan-ı Basri olup Hânz Ebû Muhammed îbn Hazm'ın Endülüs

5214[1106] el-Vâbilü's-sayyib, s. 70. "Etyab" kelimesi metinde "ahsab", "ekbalühâ" da "emselühâ" şeklinde geçmiştir.
5215[1107] Rûdâni, Sıla, s. 357.
5216[1108] Dr. Abdülaziz b. Abdullah el-Humeydî de onun onbeş hadis kitabında yeralan tefsire dair görüşlerini Tefsiru İbn Abbas ve merviyyâtühu fi't-tefsîr min kütübi's-günne (I-II, Riyad te.) adıyla toplayıp yayımlamıştır, (bkz. dipnot 312).
5217[1109] Hazreci, Hulâsa, s. 203.
5218[1110] el-Purûk, II, 195-196. Metinde ve bu eserde "ba'de vefatihi" (onun vefatından sonra) şeklinde geçen ifade muhtemelen "ba'de vefâti ebîhi" (babasının vefatından sonra) olmalıdır, krş. DİA, 1,17.

halkının mefahirine dair risalesinde şu bilgi geçer: "Kadı Muhammed b, Yümn b. Müferric'in, Hasan-ı Basri'nin fıkhına dair yedi ciltlik bir eseri ve Zühri'nin fıkhını derlediği birçok kitabı vardır." İbn Hazm'ın sözkonusu risalesi için Neflıu't-tib'e (II, Î32) bakınız.5219[1111]

Verdiği Fetvalarda Müçtehîde Nisbetle Mukallid Gibi Kendisini Taklid Eden Tabileri Bulunan Sahabiler

İbnü'l-Medinî şöyle der: Allah Resulü'nün (sav) ashabının ilmi, kendilerinden ilim alınan üç şahısta son noktasma ulaşmıştır. Bunlar da Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit ve İbn Abbas'tır.5220[1112] Hânz Irâki, Elfiyye'de buna işaretle şöyle der:

O ve Zeyd ve îbn Abbas ki onların Fıkıhta tabileri var, görüşlerine uyan.5221[1113]

İbn Abbas'a gelince, Şemsüddin İbn Âbidin el-Hanefî ed-Dımaskî, ed-Dürrü'l-muhtâr a yaptığı haşiyenin baş tarafında (s. 40) şu bilgiyi zikreder: Abbasi devleti hükümdarları, her ne kadar kadıları ve şeyhülislamlarının çoğu hanefi idiyse de, dedeleri îbn Abbas'm mezhebi üzere idiler.5222[1114] Bu esere bakınız ve önceki başlıkta geçtiği üzere görüş ve fetvaları İbn Hazm'dan önce yedi cilt halinde tedvin edildiği halde insanların onun mezhebine uymaya niçin yönelmediklerini düşünün. Allah doğrusunu en iyi bilir. Sonra, adı geçen İbn Âbidin'in "iydeyn bâbı"nda şöyle dediğini gördüm: Bayram tekbirleri konusunda İbn Abbas'ın görüşü, imamın ilk rekatta yedi, ikinci rekatta ise altı tekbir alması şeklindedir. el-Hidâye de müellif şöyle der: "Abbasi halifelerinin emirleri sebebiyle bugün çoğunluğun uygulaması da bu şekildedir". ez-Zahîriyye'de müellif şöyle der: "Bu Ebû Yusuf ve Mu-hammed'in böyle yaptıklarına dair rivayetin tevilidir. Çünkü Harun Reşid onlara ceddinin görüşüne uygun şekilde tekbir getirmelerini emretmişti. Onlar da kendi mezhep ve görüşleri olarak değil de onun enirine uyarak böyle yapmışlardı". el-Mi'râc da müellif şöyle der: Çünkü Allah'a isyan olmayan konularda devlet başkanına itaat vaciptir". İbn Âbidin'in haşiyesine (I, 583) bakınız.5223[1115]

İbn Mesud'a gelince, Tenvirü'l-ebsâr'm hanefi alim Hasken1 tarafından yapılan şerhi ed-Dürrü'1-muhtâr'da şu bilgi verilir: Dediler ki fikhı Abdullah b. Mesud ekti, Alkame suladı, İbrahim en-Nehaî biçti, Hammâd harmanda dövdü, Ebû Hanife öğüttü, Ebû Yusuf hamur yaptı, Muhammed pişirdi, diğer insanlar da onun ekmeğini yiyorlar.

Birisi şu şiiri söylemiştir:

Fıkıh İbn Mesud'un ektiğidir, Alkame Biçeni, sonra İbrahim dövenidir, Nu'man öğüteni, Yakub hamurcusu, Muhammed pişireni ve yiyeni de insanlar

---

5219[1111] Nefhu't-tîb, III, 170.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/211-214.

5220[1112] Fethu'l-Muğis, III, 119-120.

5221[1113] Age., III, 90.

5222[1114] İbn Abidin, Reddü'l-muhtâr, I, 56.

5223[1115] Age., II, 172. Ayrıca bkz. el-Hidaye, I, 86.

ed-Dürrü'1-muhtâr'm haşiyesini yazan, "onu ekti" sözüyle ilgili olarak şöyle der: Yani fikhın furûunu istinbat konusunda ilk konuşan Abdullah b. Mesud'dur.5224[1116]

Ashaptan İlimde En Üst Seviyede Olanlar

Mesrûk b. Ecda şöyle der: Allah Resulünün ashabındaki ilim yedi kişide en üst seviye ulaşü: Zeyd, Ebu'd-Derdâ, Übey b. KsCb, Ömer b. Hattâb, Abdullah b. Mesud ve Ali b. Ebi Tâlib. İlk dördünün ilmi de Ali ve İbn Mesud'da doruğa ulaşmıştır. Şa'bi, Ebu'd-Derdâ'nm yerine Ebû Musa el-Eş'arî'yi sayar.5225[1117]
Hâkim, şu merfu rivayeti tahric eder: "Ebû Hureyre ilmin kabıdır".5226[1118]
İmam Ahmed, İbn Mesud'dan şu rivayeti tahric eder: Resulullah (sav), kendisine şöyle dedi: "Allah sana rahmet etsin, sen bilen Calim) ve öğretilensin".5227[1119] İbn Sa'd'ın Tabakâtmda şu bilgi verilir: Ebû Musa el-Eş'arî, İbn Mesud'u kastederek şöyle dedi: "Şu alim (hibr) içimizde olduğu sürece bana soru sormayın".5228[1120] Yine Tabakât ta şu tahricde bulunulur: Abdullah b. Mesud birgün çıkageldi, Hz. Ömer oturuyordu, onu görür görmez şöyle dedi: "İlimle (veya fıkıhla, dedi) dolu çoban torbası!".5229[1121] el-Kâmûs ta müellif şöyle der: Küneyf, İbn Mesudun lakabı olup çobanın torbasına (kinf) teşbihen Hz. Ömer tarafından kendisine verilmiştir.5230[1122] İbnü't-Tayyib Hâşiyetü'l-Kâmûs ta şöyle der: Bu rivayet bilinen ve meşhur olandır, ez-Zahîriyye ve başka eserlerde geçen ve Resullulah'ın (sav) ona "İlimle dolu çoban torbası" dediğine dair rivayetin aksine. Zira bu rivayet bilinen bir rivayet değildir.
Abdürrezzak, Beyhaki ve İbn Ebi Şeybe, Ebû SüfVan'dan, onun da hocalarından, Hz. Ömer'in recmedilmesini emrettiği hamile bir kadınla ilgili olarak naklettiği şu rivayeti tahric ederler: Muâz b. Cebel o kadının doğum yapıncaya kadar (recminin tehir edilerek) hapsedilmesi yönünde görüş belirtti. Muâz'ın tavsiyesi sonucu gerçek ortaya çıktı, Hz. Ömer şöyle dedi: "Anneler Muâz gibisini doğurmadılar, eğer Muâz olmasaydı Ömer helak olmuştu".5231[1123] İbn Sa'd, Şehr b. Havşeb'den şöyle dediğini tahric eder: "Alimler kıyamet günü getirildiklerinde, Muâz b. Cebel Önlerinde taştan bir kule olur".5232[1124]
el-Istibsâr'da Ferve b. Nevfel'in şöyle dediği kaydedilir: Ben Abdullah b. Mesud'la birlikte oturuyordum, şöyle dedi: "Muaz Allah'a itaat eden, onu birleyen bir ümmet (her iyiliği kendinde toplayan bir lider) idi,

---

5224[1116] Reddü'l-muhtâr, I, 49-50.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/214-215.
5225[1117] Fethu'l-Mu&is, III, 120. "îlim" kelimesi metinde ilk geçtiği yerde düşmüştür.
5226[1118] Müstedrek, III, 509.
5227[1119] Müsned, 1,379; Kenzü'l-ummâl, XI, 71 (nr. 33468).
5228[1120] tbn Sa'd, II, 343.
5229[1121] îbn Sa'd, II, 344.
5230[1122] el-Kâmûs, "knf' mad.
5231[1123] Abdürrezzâk, el-Musannef.VÜ. 354-355 (nr. 13454); İbn Ebi Şeybe, el-Musannef, X, 88; Kenzü'l-ummâl, XIII, 583-84 (nr. 37499). Kocası iki yıl gaip olan kadın hamile kalınca recmine hükmedilmiş, çocuk doğunca babası kendisine benzediğini görüp davadan vazgeçmiş ve kadın da cezadan kurtulmuştur.
5232[1124] tbn Sa'd, II, 348.

müşriklerden değildi". Ben, "Ey Ebû Abdurrahman, Allah Teâla İbrahim... bir ümmet idi' (Nahl 16/120) buyuruyor" dedim. O "Muaz..." sözünü tekrarladı. Onun sözünü tekrarladığını görünce anladım ki bunu özellikle söylüyor ve sustum. Bunun üzerine şöyle dedi: Biliyormusun "ümmet" nedir, "kânit" nedir? Ben, "en iyi Allah bilir" dedim. Şöyle dedi: Ümmet odur ki insanlara hayrı Öğretir, önderlik yapar ve kendisine uyulur. "Kânit" ise Allah'a itaatkâr demektir. Muâz da böyledir; hayrı öğretir ve Allah'a itaatkârdır.5233[1125]

İbn Sa'd, Abdullah b. Ka'b b. Mâlik'ten, onun babası, onun da kendi babasından5234[1126] şu rivayetini tahric eder: "Ömer b. Hattâb şöyle dedi: Muâz b. Cebel Şam'a (Suriye) gitmek üzere yola çıktı, onun bu çıkışı Medine ve halkını fıkıh ve onun kendilerine fetva verdiği hususlarda muhtaç duruma düşürdü. Halkın kendisine ihtiyacı sebebiyle, ona engel olması için Ebubekir'le konuştum, isteğimi kabul etmedi". Ka'b b. Mâlik şöyle der: Muâz b. Cebel Medine'de Rusulullah (sav) ve Ebubekir'in sağlığında halka fetva verirdi.5235[1127] İbn Ebi Şeybe, İbn Mesud'dan şu tahricde bulunur: Muâz, Allah Resulü zamanındaki muallimlerden biriydi.

Deylemi, îbn Abbas'tan şu m e r f û rivayeti tahric eder: "Her ümmetin bir alimi vardır, bu ümmetin alimi de Abdullah b. Ömer'dir".5236[1128]

Tenbih: Mâliki ve Hanbeli fıkıhlarının silsilelerinin çoğu Abdullah b. Ömer'e, Hanefi fikhının silsilelerinin çoğu Abdullah b. Mesud'a, Şafii fikhının silsilelerinin çoğu da Abdullah b. Abbas'a (Allah hepsinden razı olsun) ulaşır. Bu konuda Şeyh Muhammed Âbid es-Sindi el-Hanefî'nin Hasru'ş-şârid'inde "Fe" harfine bakınız. Çoğunluğun dışında ise silsileler bunlardan başka sahabi fakihlere ulaşır. Kenzü'r-rivâyeti'l-mecmû, er-Rihle-tü'I-Ayyâşiyye ve başka eserlere bakınız.5237[1129]

Ashaptan Cömertlik Ve Bağışıyla Tanınanlar

Ashabın büyükleri ve meşhurları cömertlikte başkalarına üstün geldiler. Cömertlik konusunda onlardan enteresan şeyler nakledilir. Onların kendi nefisleri ve çocukları konusundaki cömertlikleri sana yeter, malları konusunda ise hayda hayda cömerttiler. Hz. Ebubekir'in bütün malını, Hz. Ömer'in ise malının yarısını Hz. Peygamber'e getirişleri bilinmektedir. Bunu Dârimi, Ebû Davud ve Tirmizi tahric eder. Tirmizi bu rivayetin hasen-sa-hih olduğunu söyler. Ayrıca Nesâî, İbn Ebi Asım, îbn Şahin es-Sünne'de, Hâkim, Ebû Nuaym Hilye'de, Beyhaki, İbnü'd-Düreys ve başkaları tahric etmişlerdir.5238[1130]

Hz. Osman'ın ceyşü'l-usre'yi donatması olayı meşhurdur.5239[1131] Bu konuda kendisiyle ilgili olarak enteresan haber nakledilenlerden biri de

5233[1125] İbn Sa'd, II, 349.
5234[1126] Bu üçlü rivayet zinciri yerine, metinde Şehr b. Havşab zikredilmiştir!
5235[1127] İbn Sa'd, II, 348.
5236[1128] Kenzü'l-ummâl, XI, 720 (nr. 33516).
5237[1129] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/215-217.
5238[1130] Tirmizi, Menâkıb 16; Dârimi, Zekât 26; Müstedrek, I, 414; es-Sünenü'1-kübrâ, IV, 181.
5239[1131] bkz. dipnot 932-941.

Hazrec'in lideri efendimiz Sa'd b. Ubâde'dir. O ashap içinde "kâmil" diye la-kaplanan kimsedir. Dârekutni Kitâbü'I-Eshiyâ da5240[1132] onun biyografisini vermiştir. el-Isâbe'de de şu bilgi verilir: O, babası ve dedesi cömertlikte meşhurdular. Onların bir köşkü vardı, hergün onun üzerinden "kim et ve içyağı seviyorsa Düleym b. Hârise'nin5241[1133] köşküne gelsin" diye çağrı yapılırdı. Onun yemek saham, Hz. Peygamberle birlikte hanımlarının evlerini dolaşırdı. İbn Ebi'd-Dünya, İbn Şirin yoluyla şu tahricde bulunur: Akşam olduğunda kimi ashab-ı suffe'den birisini, kimi ikisini, kimi de bir grubu götürürdü. Sa'd ise her akşam onlardan seksen kişiyi yemeğe götürürdü.5242[1134] Ibnü'l-Hindî, Ken-zü'I-ummâl'de onun faziletleriyle ilgili başlıkta bunu zikreder. Sa'd şöyle derdi: "Allah'ım bana izzet (ululuk) bahşet; cömertlik olmadan ululuk olmaz, mal olmadan da cömertlik olmaz. Allah'ım az mal bana yaramaz, ben de onunla salah bulmam".5243[1135] Ebubekir el-Gaylâniyyât'ta ve İbn Asâkir, Câbir b. Abdullah ile Câbir b. Semüre'den şu tahricde bulunurlar: Hz. Peygamber onları, başında Kays b. Sa'd b. Ubâdenin bulunduğu bir ordu (b a ' s) içir de gönderdi. Yemeğe iştahları çekti, Kays onlara dokuz deve kesti. Bu durum Re sulu 11 ah1 a anlatılınca şöyle buyurdu: "Cömertlik bu ev halkının ahlakıdır". İbn Ebi'd-Dünyâ, Râfi b. Hudeyc'den şöyle dediğini tahric eder: Ebû Ubeyde geldi, yanında da Ömer b. Hattâb vardı. Kays b. Sa'd'a şöyle dedi: "Kesmemen için yemin ediyorum". Onlar kesince haber Resulullah'a (sav) ulaştı, şöyle buyurdu: "O cömertlik evindedir". (Kenzü'l-ummâl, VII, 84).5244[1136]

el-Istibsâr fi ensâbi'l-ensâr'da şu bilgi verilir: Denildiğine göre bütün ensar içinde bir tek evden olmak üzere peşpeşe gelen dört yemek verici Kays b. Sa'd b. Ubâde b. Düleym'den başkası yoktur.5245[1137] Diğer Araplar için böyle bir durum mevcut değildir. İbn Ömer bir köşk üzerinde bir şiir gördü ve Nâfi'e şöyle dedi: "Bu onun dedesinin köşküdür; onun münadisi her yıl bir gün 'kim et ve içyağı istiyorsa Düleym'in evine gelsin' diye çağrıda bulunurdu. Düleym öldü Ubâde bu şekilde çağrı yaptı, sonra Ubâde vefat etti Sa'd böyle çağrıda bulundu, sonra da Kays'ı böyle yapıyor gördüm". İbn Kudâme şöyle der: Kays b. Sa'd adları anılan cömertlerden biri olup cömertlik ve cesarette onunla ilgili olarak nakledilen haberler meşhurdur. Bunların en meşhuru da şudur: Onun birçok alacağı vardı, hastalandı, ziyaretçilerini az buldu, kendisine "onlardaki alacakların sebebiyle gelmeye utanıyorlar" dendi. Bunun üzerine bir münadiye "Kimde Kays b. Sa'd'ın bir alacağı varsa onu kendisine bağışlamıştır" diye çağrıda bulunmasını emretti. Bunun üzerine insanlar ona geldiler, öyle ki kendisiyle onun yanına çıktıkları merdiveni kırdılar.5246[1138]

5240[1132] Metinde Kitâbü'l-îstifayâ şeklinde yanlış geçen eser cömertlerle ilgili olup 1934'te Kalküta'da neşredilmiştir (GAS, I, 208). Cömertlik örnekleriyle ilgili olarak îbn Abdulmun'im et-Tenûhî'nin de el-Müstecâd min fealâti'l-ecvâd adlı bir eseri vardır (nşr. Yusuf el-Büstânî, Kahire 1985).

5241[1133] Metinde Dek b. Harise şeklinde geçmiştir.

5242[1134] el-İsfibe, II, 30; Üsdü'I-ğâbe, II, 356.

5243[1135] Bu söz için bkz. İbn Sa'd, III, 614; el-İsâbe, II, 30.

5244[1136] Kenzü'l-ummâl, XI, 742-43 (nr. 33628), XIII, 576-77 (nr. 37477, 37478), 404 (nr. 37082-83).

5245[1137] bkz. Usdü'1-ğâbe, II, 356. Burada ve daha sonra gelen Düleym kelimeleri metinde Düleyc şeklinde geçmiştir.

5246[1138] bkz. îbn Abdilmun'im, el-Müstecâd, s. 125.

el-İsâbe'de Sa'd b. Ubâde'nin azatlısı Sintâs'm biyografisinde şu bilgi verilir: O, Darekutni'nin el-Eshiyâ'smda[5247][1139] anılmış olup Dârekutni, Mu-hammed b. Abdülaziz'den şu tahricde bulunur: Bir yıl Sa'd b. Ubâde, bir yıl da oğlu Kays b. Sa'd gazaya çıkardı. Sa'd ashapla birlikte gazaya çıktı, Resulullah'a (sav) müslüman olan çok sayıda misafir geldi. Bu haber orduda bulunan Sa'd'e ulaştı, Sa'd şöyle dedi: Eğer Kays benim oğlum ise "Ey Sintâs, anahtarları getir ve Resulullah'a (sav) ihtiyacını çıkar" der, Sintâs da "Babandan bir yazı getir" der, o da onun burnunu sürtüp anahtarları alır ve Resulullah'ın ihtiyacını çıkarır. Gerçekten de böyle oldu ve Kays Allah Resulü için yüz vesk yiyecek çıkardı.

Şam (Suriye) muhaddisi Seffârîni Şerhu Manzûmeti'l-âdâb'da (II, 99) Ebû Bekr Ahmed b. Mervân el-Mâlikî ed-Dineverî'nin el-Mecâlis ine atfen Man b. Kesir'in babasından naklettiği şu rivayete yer verir: "Sa'd b. Ubâde, Resulullah'a (sav) beyin dolu bir tabak veya sahan getirdi. Resulul-lah 'Ey Ebû Sabit bu nedir?" diye sordu, o da 'seni hak ile gönderene andol-sun, kırk hayvan boğazladım, diledim ki seni beyinle doyurayım' dedi. Resu-lullah ondan yedi ve Sa'd'a hayır duada bulundu". İbrahim b. Habib şöyle der: Duydum ki bu hadis Hayzurân'a anlatıldı, o da malından bir kısmım bölüp Sa'd b. Ubâde'nin oğluna verdi ve şöyle dedi: "Resulullah'a yaptığından dolayı Sa'd'ın oğlunu ödüllendiriyorum". Seffarîni şöyle der: Hayzurân, Harun Reşid'in annesi olup Berberi bir cariyeydi, hayrata vardı. Bu kıssayı İbn Asâkir tahric etmiş olup[5248][1140] Hânz Suyûti Cem'u'l-Cevâmi'de, İbnü'l-Hindî de Kenzül-ummâl'de (VII, 40) yermişlerdir.

Derim: Bu kıssa, bu dönemle ilgili olarak gelen ve bolluk, refah ve leziz yemeklerin varlığını gösteren en büyük olaylardan olup bu durum da Medine'deki ümran gücünü, bu sayıda hayvan kesme imkânına sahip olduğunu, bunun da malı zayi etme sayılmadığını ve ashabm nasıl ucuzuyla pahalısıyla Resulullah'a (sav) yaklaşmaya vesile kabul edilen amellerde bulunduklarını gösterir.

el-Isâbe'de geçtiği üzere İbnü'l-Müseyyeb, Sa'd'dan şu rivayeti nakleder: Biz Resulullah'ın yarımdaydık, derken Abbas çıkageldi. ResuluHah "Bu Kureyş'in en cömertidir" dedi.[5249][1141] Ebû Nuaym, Müsevvir b. Mahrame'den şu tahricde bulunur: Abdurrahman b. Avf bir arazisini Osman'a kırk bin dinara sattı ve bu malı Beni Zühre, müslümanlarnı fakirleri ve mü'minlerin anneleri (Allah Resulü1 nün eşleri) arasında paylaştırdı. Beni de bundan bir malla Hz. Aişe'ye gönderdi. Hz. Aişe onun için şöyle dedi: Ben Resulullah'ı (sav) "Benden sonra size salihlerden başkası merhamet etmez" derken duydum, Allah İbn Avf a cennetin selsebilinden içirsin.[5250][1142] Bu, Hulefa-yı Râşidin zamanında arazilerin nasıl yüksek paha ettiğini gösterir. Şimdi değeri seksen bin riyal eden bir belde büyük bir belde olup anılan bedelle o zamanda alman arazi ne

---

[5247][1139] Metinde el-İstihyâ şeklinde geçmiştir. Ayrıca el-İsâbe'de Sintâs adına da rastlanmamıştır.
[5248][1140] bkz. Muhtasara Târihi Dımask, IX, 241.
[5249][1141] el-tsâbe, II, 271.
[5250][1142] İbn Sa'd, III, 132-133.

kadardı acaba? Bu, ayrıca, ashabın büyük çapta harcama, iyilik ve bağışta bulunduklarını gösterir. Bu değerli himmetlere ve yüce hasletlere aferin!
İmam Ahmed b. Hanbel ve Ebû Nuaym şu tahricde bulunurlar: Hz. Aişe bir ara evindeyken Medine'yi titreten bir ses duydu ve ne olduğunu sordu. "Abdurrahman b. Avf a ait bir kervan, Şam'dan (Suriye) geliyor" dediler. Kervan yedi yüz deveden oluşuyordu. Hz. Aişe şöyle dedi: Ben Resulullah'ı şöyle derken duydum: "Ben Abdurrahman b. Avf ı cennete emekleyerek (düşe kalka) giriyor gördüm". Bu haber İbn Avf a ulaştı, o Hz. Aişe'ye geldi ve kendisine ulaşan haberi sordu, o da kendisina haber verdi. İbn Avf şöyle dedi: Seni şahit tutarım ki bunları yükleri, semer ve keçeleriyle birlikte Allah yolunda verdim.5251[1143]
Ebû Nuaym ve İbn Asâkir, Zühri'den şu tahricde bulunur: Abdurrah-man b. Avf, Resulullah (sav) zamanında malımn yarısı olarak dört bin (dinar) tasadduk etti. Sonra da kırk bin dinar tasadduk etti. Sonra beşyüz atı yükleyip Allah yolunda verdi, sonra bin beşyüz deveyi yükleyip Allah yolunda verdi. Bütün malını ticaretten sağlamıştı.5252[1144]
îbn Hacer el-Heytemi Şerhu'l-Hemziyye'de "Zübeyr'in, kendisine haraç ödeyen bin kölesi vardı"5253[1145] şeklinde bilgi verirken, Şemsüddin el-Hıfhî bunun haşiyesinde şöyle der: Yani hergün; o da meclisinde bunu tasadduk eder, bir dirhem bırakmazdı.
Rüyâni ve İbn Asâkir, Habib b. Ebi Sâbit'ten şu tahricde bulunur: Ebû Eyyüb el-Ensârî Muaviye'ye* geldi ve bir borcu olduğunu söyleyerek yakındı, fakat onda hoşlandığı değil de hoşlanmadığı bir durum gördü ve şöyle dedi: Resulullah'ı (sav) "Benden sonra bencillik göreceksiniz" derken duydum. Muaviye, "peki size ne söyledi?" diye sordu, o da Resulullah'ın "Sabredin!" diye buyurduğunu söyledi. Muâviye, "o halde sabredin" karşılığını verince, Ebû Eyyûb şöyle dedi: "Allah'a andolsun, asla senden birşey istemem". Ebû Eyyûb Basra'ya gelip İbn Abbas'a misafir oldu, İbn Abbas onun için evini boşaltarak "Sana, Resulullah'a yaptığını yapacağım" dedi ve ailesine emretti, onlar da çıktılar. Ebû Eyyûb'a da "Evde olan herşey senindir" dedi ve kendisine kırk bin dirhemle yirmi köle verdi. Bu bilgi için Kenzü'l-ummâl de Ebû Eyyûb'un faziletleri bahsine bakınız.5254[1146]
Nevevi Tehzibü'l-esmâ'da büyük sahabi Iyâz b. Ganm'ın biyografisini vererek şöyle der: Salih, faziletli ve cömert biriydi. Kendisine "kafilenin azığı" denirdi; insanlara kendi azığım yedirir, azığı bitince de onlara devesini keserdi.5255[1147]

Ümmet İçinde Ferâizi En İyi Bilen Sahabi

5251[1143] îbn Sa'd, III, 132; Üsdü'l-gfibe, III, 483; Muhtasaru Târîhi Dımask, XIV, 353. Ayrıca bkz. dipnot 983.
5252[1144] Üsdü'1-ğâbe, III, 483; Muhtasaru Târîhi Dımask, XIV, 351.
5253[1145] bkz. I, 281, III, 196.
5254[1146] Kenzü'l-ummâl, XIII, 614-615 (nr. 37470). tbn Abbas, ona ne kadar borcu olduğunu soruyor, yirmi bin olduğunu öğrenince kırk bin dirhemle yirmi köle veriyor (bkz. Muhtasaru Târîhi Dımaşk, VII, 340-341).
5255[1147] Tehzîbü'1-esmâ, 1/2, 43; Üsdü'l-fcâbe, IV, 328. Metinde düşüklükler yanında "rekb" kelimesi de "râkib" şeklinde geçmiştir.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/217-220.

Hafız İbn Nâsıriddin ed-Dımaşkî, Zeyd b. Sâbit'in biyografisinde şöyle der: 'Yüce vahyin katibi, insanların ferâizi en iyi bileni ve en sağlam hüküm vereni, adı anılagelen kurradan ve meşhur imamlardın biridir", el-Ezhârü't-tayyibetü'n-neşr'de geçtiği üzere Süheyli şöyle der: Hz. Ömer Suriye'de bulunduğu sırada, Medine'de bulunan Zeyd b. Sâbit'e yazar, kendi adından önce onun adıyla başlardı. Dedenin mirası konusunda güçlükle karşılaşınca, konuyu kendisine sormak üzere bizzat yürüyerek Zeyd b. Sabit'in evine gitmişti.
İbn Sa'd, Süleyman b. Yesâr'dan şu tahricde bulunur: Ne Ömer ne Osman kaza (yargı), fetva, ferâiz ve kıraat konusunda Zeyd b. Sâbit'e hiçbir kimseyi tercih etmezlerdi.[5256[1148]] Yine İbn Sa'd, Şalim b. Abdullah'tan şu tahricde bulunur: Zeyd b. Sabit vefat ettiği gün İbn Ömer'in yanındaydım, şöyle dedi: "Bugün insanların âlimi öldü". İbn Ömer şöyle der: Bugün Allah ona rahmet etsin, Ömer'in halifeliği sırasında insanların alim ve allamesiydi. Ömer onları memleketlere dağıttı ve kendi görüşlerine göre fetva vermelerini yasakladı. Zeyd b. Sabit ise Medine'de oturdu, Medine halkı ve başkalarına fetva verdi.[5257[1149]] "Sizin ferâizi en iyi bileniniz Zeyd'dir" hadisi bilinmektedir. Ahmed b. Hanbeİ bunu sahih bir senedle tahric etmiştir.[5258[1150]] İbnü'1-Esîr Üsdü'l-ğâbe'de efendimiz Zeyd'in biyografisinde bunu zikrettikten sonra şöyle der: Şafii bu hadisle amel ederek ferâiz konusunda onun görüşünü esas almıştır.[5259[1151]]
Derim: İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi'l Kasım İbnü'I-Kâdî'nin[5260[1152]] el-Bahrü'1-fâiz fimâ tazammanehu ismu Zeyd mine'l-ferâiz adlı eserinde dikkat çektiği üzere İmam Mâlik de dört mesele dışında ferâiz konusunda mezhebini Zeyd b. Sâbifin görüşleri üzerine kurmuştur. Zeyd'in (ra) görüşlerine dayanan bütün ferâiz meselelerini tesbit eden bu ilginç kitap enteresan birlik ve hayret verici uygunluğun eşsiz örneklerinden biridir. Kadı İbnü'1-Hâc bu Kitâbü'l-Bahr'ın müellifinin kim olduğunu tesbit edememiş olup bu yüzden eseri zikretmiş, müellifinin de adını vermeden kendisinden "müteahhirin ulemadan biri" şeklinde sözetmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.[5261[1153]]

Ashaptan Ses Ve Tilavet Güzelliğiyle Tanınanlar

İmam Ahmed b. Hanbel, el-Edebü'1-müfredde Buhari ve Nesâi, Bü-reyde'den şu m e r f û rivayeti tahric ederler: "Abdullah b. Kays'a, Âl-i Davud'un mizmârlanndan bir mizmâr verilmiştir".[5262[1154]] Müslim de Ebû Musa'dan şu m e r f û rivayeti tahric eder: "Dün gece senin kıraatini dinlememi görmeliydin! Muhakkak ki sana Âl-i Davud'un mizmarlanndan bir mizmâr verilmiştir".[5263[1155]]

5256[1148] İbn Sa'd, II, 359.
5257[1149] İbn Sa'd, II, 361.
5258[1150] Müsned, III, 281.
5259[1151] Üsdü'1-gâbe, II, 279.
5260[1152] bkz. Kehhâle, XI, 147.
5261[1153] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/220-221.
5262[1154] Müsned, II, 369; Buhari, Fedâilü'l-Kur'ân 31; Nesâi, Iftitâh 83.
5263[1155] Müslim, Müsâfirîn 235.

Hafız İbn Hacer, Ebû Musa el-Eş'arî'nin biyografisinde şöyle der: O, ümmetin dört kadısından biri ve ilmi kendisinde toplayandır. Ses güzelliğinde kimse onu tutamazdı. Okuduğunda, Âl-i Davud'un mizmarlanndan biri onunladır gibiydi.5264[1156] Zehebi Tezkiretü'l-huufâz'da onun biyografisini verir ve Nehdi'den5265[1157] şu nakilde bulunur: Ben Ebû Musa el-Eş'arî'nin sesinden daha güzel ne bir mizmâr ne bir tanbur ve ne de bir çeng dinledim. Bize namaz kıldırırdı, isterdik ki Bakara sûresini okusun.5266[1158]

Hakkında 'İnsanların En Hatibi" Denilen Sahabi

İbn Sa'd'ın Tabekât'ında (VI, 35) Simâk b. Harb'den şu rivayet nakledilir: Muaviye, Numan b. Beşir'i Kûfe'ye âmil tayin etti. O, Allah'a yemin ederim ki dünya ehlinden konuşurken dinlediğim en hatip kimseydi.5267[1159]

"Ümmetin Hakimi (Bilge)" Lakabıyla Tanınan Sahabi

Abdurrahman b. Cebr'den şu rivayet nakledilir: Muaviye şöyle dedi: "Dikkat edin, Ebu'd-Derdâ hakimlerden (bilge) biridir. Dikkat edin, Ka'b el-Ahbâr alimlerden biridir". Bunu el-Câsûs(s. 501) müellifi nakleder: Deyle-mi, İbn Abbas'tan şu m e r f û rivayeti tahric eder: "Her ümmetin bir hakimi var, bu ümmetin hakimi de Ebû Hüreyre'dir".5268[1160] İbn Asâkir, Cübeyr b. Nüfeyr'den mürsel-merfû olarak şu tahricde bulunur: "Her ümmetin bir hakimi var, bu ümmetin hakimi de Ebû Hureyre'dir".5269[1161] Zehebi Tezkiretü'l-huffâz da Ebu'd-Derdâ'nın biyografisini vererek onun hakkında şöyle der: O, rabbani bir imamdır. "O, bu ümmetin hakimidir" denirdi. Kur'an'ı Allah Resulü'nden (sav) öğrenerek hıfzetti. Suriye halkının alimi, Şam halkının mukrii, fakih ve kadıları idi. İbn Ebî Müleyke şöyle der: Yezid b. Muaviye'yi şöyle derken duydum: "Ebu'd-Derdâ, derde deva olan alim fakihlerden biridir".5270[1162] Leys b. Sa'd, falandan (birisinden) şöyle dediğini rivayet eder: "Ebu'd-Derdâ'yı gördüm, mescide giriyordu, yanında hükümdarlannki gibi tabileri vardı, ona ilmi soruyorlardı".5271[1163] Daha önce geçen hakim, müneccim vekıyâfe ilmini bilen kimseyle ilgili konu başlıklarına bakınız.5272[1164]

Ashaptan Kadim Kitapları Okuyup Anlayan

5264[1156] bkz. el-İsfibe, II, 360. Aynı ibare olmamakla birlikte benzer ifadeler vardır.
5265[1157] Metinde İbnül-Hindî şeklinde geçmiştir.
5266[1158] Tezkiretü'l-huffâz, I, 24.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/221-222.
5267[1159] tbn Sa'd, VI, 54.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/222.
5268[1160] Deylemi, el-Firdevs, III, 337 (nr. 5015); Kenzü'l-ummâl, XI, 718 (nr. 33507).
5269[1161] Kenzü'l-ummâl, XI, 718 (nr. 33509). Cübeyr, metinde Cebr şeklinde geçmiştir (bkz. İbn Sa'd, VII, 440).
5270[1162] bkz. Muhtasara Tarihi Dımaşk, XX, 36.
5271[1163] Tezkiretü'l-huffâz, I, 24-25. Ayrıca bkz. A'lâmü'n-ntibela, II, 347.
5272[1164] bkz. II, 223-228.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/222-223.

İbn Sa'd ve İbn Asâkir, Abdullah b. Selâm'dan şu rivayeti tahric ederler: "Resulullah (sav) bir gece Kur'an'ı, bir gece de Tevrat'ı okumamı bana emretti".5273[1165] Suyûti Cem'u'l-cevâmi'de şöyle der: Bu rivayette İbrahim b. Mu-hammed b. Ebi Yahya el-Medenî mevcut olup o da zayıftır.5274[1166] Zehebi Tezki-retü'l-huffâz'da bu Abdullah b. Selâm'ın biyografisini verir ve İbrahim b. Ebi Yahya'dan şu rivayeti nakleder: Bize Muâz b. Abdurrahman b. Yusuf b. Abdullah b. Selam, babasından şu rivayeti haber verdi: O, Resulullah'a (sav) gelerek şöyle dedi: "Ben Kur'an ve Tevrat'ı okudum". Resulullah da "Bir gece bunu, bir gece de şunu oku" buyurdu. Zehebi şöyle der: Eğer bu rivayet sahih-se, bunda Tevrat'ı tekrarlama ve üzerinde düşünme konusunda ruhsat vardır.5275[1167]

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında şu rivayet kaydedilir: Hz. Ali'ye Selman el-Fârisî soruldu, şöyle dedi: "Kendisine ilk ilimle son ilim verilmiştir. Onun yanındaki (bilgi) kavranılmaz".5276[1168] Bir diğer rivayette de şöyle dediği kaydedilir: "İlk ve son kitabı okumuştur. O suyu tükenmez bir denizdi".5277[1169]

Zehebi'nin Tezkiretü'l-huffâz ında da Ebû Hureyre'den şu rivayet nakledilir: Ebû Hureyre, Ka'b'a rastladı ve ona haber verip soru sormaya başladı. Ka'b şöyle dedi: "Tevrat'ı okumadığı halde, onda olanı Ebû Hureyre'den daha iyi bileni görmedim".5278[1170] Tezkiretü'l-huffâz'da Abdullah b. Amr b. Âa'ın biyografisinde şu bilgi verilir: Ehl-i Kitâb'ın kitaplarından bir kısmını elde etti, onları mütalaya devam etti ve onlarda enteresan şeyler gördü.5279[1171]

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Şerik b. Halife'den şu rivayet nakledilir: Abdullah b. Amr'ı Süryanice okuyor gördüm.5280[1172] Buhari, Atâ b. Yesâr'dan şu tahricde bulunur: Abdullah b. Ainr b. Âs'a rastladım ve "Bana Resulullah'ın (Tevrat'taki) özelliğini haber ver" dedim. O da şöyle dedi: "Peki. Allah'a an-dolsun ki o Tevrat'ta, Kur'an'daki bazı özellikleriyle anılmıştır".5281[1173] Şihabüd-din el-Hafâcî Şerhu'ş-Şifâ'da bu hadisle ilgili olarak şöyle der: Eğer "Abdullah Kureyşli bir Araptır, ona Tevrat'ta olanı sormak uygun düşmez. Fukaha da Tevrat ve diğer kadim kitapları okumanın caiz olmadığını söyler. O halde bunun anlamı nedir?" dersen, şöyle derim: Daha Önce geçtiği üzere Abdullah okur ve yazardı. Burhaneddin el-Halebî el-Muktefâ'da şöyle der: O Tevrat'ı belliyordu. Bezzâr şu rivayette bulunur: Abdullah b. Amr b. Âs, kendisini rüyada bir elinde bal diğerinde de yağ olup onları yalıyor gördü. Sabah olunca bunu Resulullah'a (sav) anlattı, Resulullah şöyle dedi: "Sen iki kitabı, Tevrat ve Kur'an'ı okuyorsun".5282[1174] O her ikisini de okuyordu. Tevrat'ı okuma yasağına

5273[1165] Kenzü'l-ummâl, XIII, 482 (nr. 37264). Ayrıca bkz. Age. XIII, 481 (nr. 37263); Muhtasara Târihi Dımaşk, XII, 252.
5274[1166] Aynı yer.
5275[1167] Tezkiretü'l-huffâz, I, 27.
5276[1168] İbn Sa'd, IV, 85. "Kavranılmaz" ifadesi, metinde "kavranır mı?" şeklindedir.
5277[1169] İbn Sa'd, IV, 86.
5278[1170] Tezkiretü'l-huffâz, I, 36. Eserin adı metinde Tabakâtü'l-huffâz şeklinde geçmiştir.
5279[1171] Age., 1,42.
5280[1172] İbn Sa'd, IV, 266.
5281[1173] Buhari, Buyu 50.
5282[1174] Mecmau'z-zevâid, VII, 184.

gelince, fukaha bunu sarahatle belirtmişse de Hz. Peygamber zamanında birçok sahabinin itirazsız şekilde bunu yapmış olmalarından dolayı bu mutlak anlamda değildir. Bu yasak, onda neshedileni ve tahrif olunanı5283[1175] ayıra-mayıp bununla uğraşmakla zamanını boşa harcayan kimseler hakkındadır. Başkaları bundan menedilmez, aksine, R e c m kıssasında5284[1176] olduğu gibi Tevrat'ta inkâr ettikleri hükümle kendilerini ilzam için bunun yapılması istenir (1,189).5285[1177]

Hafâci'nin Bezzâr'a isnadla verdiği Abdullah b, Amr b. Âs'ın rüyası Ahmed b. Hanbel ve Beğavi tarafindan Vâhib el-Meâfirî yoluyla, onun Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayeti olarak tahric edilmiştir.5286[1178] Ebu'l-Hasan es-Sindî de Ahmed b. Hanbel'in Müsned ine yaptığı haşiyede Abdullah b. Amr b. Âs'ın "müsned'înin başında Ahmed b. Hanbel ve Beğavi'ye isnadla verir. Tevrat'ı mütala etme ve yazmanın caiz olduğuna dair görüşün Vehb b. Münebbih'e nisbet edildiğini açıkça belirten İbn Hacer, Vehb'in insanların Tevrat'ı en iyi bileni olduğunu söyler.5287[1179]

Ebü'1-Celd el-Cevnî'nin, İbn Sa'd'ın Tabakât mdaki biyografisinde (VII, 161) şu bilgi verilir: Ebu'1-Celd her yedi günde bir Kur'an'ı okur, her altı günde bir de Tevrat'ı hatmederdi. Tevrat'a bakarak okurdu ve hatmedeceği gün halk bunun için toplanırdı. Onun hatmi sırasında rahmet indiği söylenir.5288[1180]

Derim: Bununla, Zerkeşi'nin et-Telkîh te geçen "Tevrat ve İncil'i yazma ve bakma (okuma) ile meşguliyetin caiz olmadığı konusunda icma bulunduğu; Resulullah'ın (sav) Hz. Ömer'in yanında Tevrat'tan birşey yazılı bir sayfa gördüğünde kızdığı ve 'Eğer Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı olmazdı' buyurduğu, eğer böyle birşey günah olmasaydı Resulullah kızmazdı" sözünüfn isabet derecesini) anlarsın. Şeyh Zekeriyya el-Ensârî Sahih-i Buhari şerhinde Şemsüddin el-Birmâvî'den şu lafizla bu bilginin benzerini nakleder: Hânz İbn Hacer'e aferin ki şöyle diyerek Zerke-şi'ye itirazda bulunur: Anlaşılan şudur ki bunun mekruhluğu tenzihen olup tahrimen değildir. Bu konuda en uygun olanı, iki hususu birbirinden ayırmaktır. Şöyle ki bu konuda yetenekli olmayan ve imanda derinleşmemiş kimselerin, bunlardan birşeye bakması (okuması) caiz değil, imam derin olanın ise özellikle muhalifi red konusunda ihtiyaç duyulduğunda caizdir. Ümmetten birçokları böyle yapmışlardır. Zerkeşi'nin, Resulullah'ın kızmasından haram hükmünü çıkarması ve "Eğer günah olmasıydı ona kızmazdı" iddiasına karşı şu itiraz ileri sürülür: Resulullah (sav) bazan mekruh bir fiilin işlenmesine, Muaz'ın sabah namazında kıraati uzatmasına kızmasındaki gibi bazan kendisine yakışmayan birinin evla olan davranışa muhalif davranmasına ve kayıp deveyle ilgili soru soran kimse misalinde olduğu gibi bazan da açık bir

---

5283[1175] Bu kelime metinde "çıkarılanı" şeklinde geçmiştir.
5284[1176] Bkz. Ahmet Özel, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, s. 364-365.
5285[1177] Haffici, Nesîmü'r-riyâz, 1,148.
5286[1178] Müsned, II, 222.
5287[1179] bkz. Fethu'1-Bârî, XXVIII, 324.
5288[1180] İbnSa'd,VII,222.

hususu anlamada kusurlu kimseye de kızmıştır.5289[1181] Şeyh Zekeriyya el-Ensârî bu sözlerin ardından şöyle der: Bu görüş delil bakımından daha açık ve kuvvetlidir. Bu bilgiler el-Fecrü's-sâti den nakledilmiş olup onda "Kitâbü't-Tevhid'ın sonuna bakınız.
Hafız İbn Hacer'in bu sözlerini Şihâbüddin İbn Hacer el-Heytemî de Fetevâ'sındafl, 49) naklederek ardından şöyle der: Onun söylediği apaçık olup kaçınılmazdır. Zerkeşi ve başkalarının zikrettiği herşey, buna gücü yetmeyen veya yetip de ona bakmakla dinî bir maslahat gözetmeyen kimseyle ilgilidir. Gücü yeten ve maksadı da bu olanı menetmeye delil yoktur. Tevrat ve İncil'le ilgili olarak anılanlar ileride gelecektir.5290[1182]
Bu kitapları okumanın hükmüyle bağlantılı olan bir husus ta onlardan nakilde bulunmaktır. Tekmile tü'1-Dibâc da Ebü'l-Abbas Ahmed b. Bakî in biyografisinde şu bilgi verilir: Tevrat ve İncil'den nakilde bulunmak, Burha-nüddin el-Bikâî ile Hânz Sehâvi arasında tartışma konusu olan meselelerden biridir. Her biri diğerini red konusunda eser kaleme almış olup Bikâi bunun caiz olduğunu, Sehâvi ise caiz olmadığını savunmuştur.
Derim: Sehâvi eserine el-Aslü'1-asîl fi tahrîmi'n-nakl mine't-
Tevrât ve'1-Incîl5291[1183] adını vermiş olup ona bakınız. İmam Şerefüddin Yahya el-Münâvî'nin, torunu Şeyh Abdurrauf el-Münâvî'nin Tabakât'ındaki biyografisinde onun nesir yazılarından sözedilirken şu bilgi verilir: "Bu yazılardan biri de Bikâi'nin Münâsebâtül-Kur'ân'ına5292[1184], Bikâi'nin çağdaşlarından aralarında Sehâvi'nin de bulunduğu bir grubun, Tevrat ve İncil'den nakilde bulunmasına karşı çıkmaları üzerine yazdığı takrizdir. Bu alimlerden bazıları Tevrat ve İncil'den nakilde bulunmanın haram olduğuna ve bunu içerdiğinden dolayı da münâsebatın silinmesinin vecip olduğuna fetva verdiler. Şerefüddin el-Münâvî de, Bikâi'nin yaptığının güzel olduğunu dile getiren ilk kişi olarak sözkonusu eserin üzerine şunu yazmıştır: Onun bazı münasebâtla ilgili olarak Tevrat ve İncil'deki bilgilerle izahta bulunduğu söylenemez. Çünkü o bu konuda, Hz. Peygamber'in vasfı hususunda Abdullah b, Amr'ın ve ondan sonra da tanınmış alimlerin yaptığında oldu gibi, usûl ehli İslam imamlarına tabi olmuştur. Böylece, nakilde bulunmanın, sözkonusu husus kendi katında açıklık arzeden kimseye caiz, şüphe belirten kimseye de yasak olduğu kesinlik kazanır". Bu bilgi Tabakât'dan nakledilmiştir.5293[1185]
Faydalı bir bilgi: Şihabüddin İbn Hacer el-Heytemî'nin Şerhu'l-Minhâc ında şu bilgi verilir: "Hz. Peygamber'in Tevrat için ayağa kalktığı hususu sahihtir". Bu rivayette, semavi kitaplar ve Özellikle Kur'an-ı Kerim için ayağa kalkılacağına delil vardır. Bu konuda İbn Teymiyye'nin Fetevâ'sına, Seffarini'nin adaba dair menzumesinin şerhine ve Şafii fıkıh kitaplarından Birmâvi'nin el-Gâye üzerine yaptığı haşiyeye5294[1186] bakınız.

5289[1181] Fethu'1-Bârî, XXVIII, 325.
5290[1182] İbn Hacer, el-Fetâvâ'1-kübrâl'l-fıkhiyye, I, 49-50.
5291[1183] bkz. Keşfuzzunûn, 1,107. Eserin adı burada biraz farklıdır.
5292[1184] Bu eserin adı Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'1-ây ve'8-süver(c. I, XXII, Haydarabad 1969*1984) olup âyet ve sûreler arasındaki münasebet ve insicamı esas alan bir tefsirdir, bkz. DİA-VI, 149.
5293[1185] Münâvi, el-Kevâkibü'd-dürriyye fi menâkibi's-sâdeti's-BÛfiyye, S. Uludağ özel kütüphanesi, vr. 187b.
5294[1186] Ebû Şucâ el-Isfahânî'nin Gâyetü'l-ihtisâr adlı eserine tbn Kasım el-Gazzî tarafından yapılan şerhe Birmâvi'nin yazdığı haşiyedir (DÎA, VI, 204).

Derim: Bu, Şeyh Abdülgani en-Nâblusî'nin er-Reddü'1-metîn alâ müntakısi'ş-Şeyh Muhyiddin adlı eserinde zikrettiği şu hükmün de temelidir: Hanefi alimler, cünüp kimsenin Tevrat, Zebur ve incil'i okumasının mekruh olduğunu naklederler. Çünkü hepsi de Allah'ın kelâmı olup bazılarının bu kitaplarda değiştirdikleri yerler belli değildir ve değiştirilmeyen kısımları daha çoktur. Dolayısıyla onlara dokunmaktan sakınmak ihtiyat gereğidir. Çünkü değiştirilmeyene saygı göstermek vaciptir. Haram ve mubah hükmü bir şeyde birleştiğinde haram oluş ağır basar. el-Mübteğâ'da şu bilgi verilir: "Cünüp kimsenin Tevrat, Zebur, İncil ve tefsir kitaplarına dokunması caiz değildir". Bunu babam el-Ihkâm adlı eserinde zikreder (I, 81). Bu bilginin aynısını İbn Âbidin Hâşiyetü'd-Dür'de Şerhu'l-Münye'den[5295][1187] naklen vererek şu ilavede bulunur: Bununla, Şafii alimlerinden bazılarının, onların (gayrimüslimler) elinde bulunan Tevrat ve İncil parçalarıyla istinca etmenin caiz olduğuna dair görüşlerinin fasid olduğu açıklık kazanır. Böyle bir şey büyük bir ölçüsüzlüktür. Çünkü Allah Teâla onların kitapları baştan sona kadar değiştirdiklerim bize bildirmemiştir,. Kur'an'da neshedilen âyetlerde olduğu gibi, kitabın mensuh olması onu Allah'ın kelamı olmaktan çıkarmaz (1,122, 204).[5296][1188] O, bu bilginin benzerini Kuhistâni'deıı naklen de verir.[5297][1189]

Bütün bu bilgilerden daha enteresanı, yine ed-Dürrü'1-muhtâr da verilen şu bilgidir: "Teferruatla ilgili bilgiler: Kişinin namazda Kur'an'ı Farsça olarak okuması veya Tevrat veyahut İncil'i okuması halinde, okuduğu şey bir kıssa ise namaz bozulur, bir zikirse bozulmaz". İbn Âbidin Reddü'l-Muhtâr'da şöyle der: Bu tafsilatlı izahı, sözkonusu iki görüşü uzlaştırmak için Fethu'l-Kadir müellifi tercih etmiştir. Bu iki görüş de el-Hidâye müellifinin kaydettiği şu görüşlerdir: Bu okuduğuyla birlikte, kendisiyle namazın sahih olacağı kadar da Arapça okursa, namazın fasid olmayacağı konusunda ihtilaf yoktur. Necmeddin en-Nesefî ile Kadıhan ise İmameyne göre namazın bozulacağını belirtmişlerdir. el-Bahru'r-râik müellifi bu konuda Feth müellifini izlemiş, en- Nehrü'1-fâik te de müellif bu görüşü güçlü saymıştır. Bu yüzden de şârih (ed-Dürrü'1-muhtar müellifi) bunu kesin olarak belirtmiştir.[5298][1190] İbn Âbidin daha sonra İbn Vehbân'ın Manzume'sinden şunu nakleder:

İlk suhuflarda yazılanları okusa bile Teşbih gibi olduğunda, (namazı) bozmaz

İbn Âbidin şöyle der: İlk suhuflar (Suhuf-i ulâ) ifadesine gelince, suhuf sahife'nin çoğuludur. Bundan maksat da Tevrat, İncil ve Zebur'dur. Bu konuda söylenenlerin tamamı el-Manzûmetü'1-Vehbânivye şerhlerindedir (I, 341).[5299][1191]

Bu konuda gösterilen müsamaha çerçevesinde Nablusi'nin

[5295][1187] Metinde Şerhu'l-Menîni şeklinde yanlış geçmiştir.
[5296][1188] tbn Âbidin, Reddü'l-muhtâr, 1,173,175.
[5297][1189] Age.,1,340.
[5298][1190] Age., 1,485. Metindeki hata ve düşükler aslından tashih ve ikmal edilmiştir.
[5299][1191] Age., I, 486. Şurûhu'l-Vehbâniyye ifadesi metinde Serhu'l-Vehhâbiyye şeklinde geçmiştir.

Şerhu't-Tarikati'l-Muhammediyye'sinde (II, 361) geçen şu bilgi kaydedilebilir: Alimler Ehl-i Kitabın muska yapmaları konusunda ihtilaf etmiş olup Ebubekir caiz olduğu, Mâlik ise değiştirmiş oldukları kısımdan olabileceği endişesiyle mekruh olduğu görüşünü benimsemiştir. Bunu caiz gören şöyle der: Zahiren anlaşılan, onların muskayı değiştirmedikleridir. Çünkü değiştirdikleri diğer kısımların aksine, muskayı değiştirmede bir gayeleri olmaz.
Hâfiz Ebû Ömer İbn Abdilber'in el-Kâfi'sinde de şu bilgi verilir: Zim-mi'nin müslümana Allah'ın kelimeleri ve isimleriyle muska yapması caizdir.5300[1192]

Sahabe Kadınlarından Hakkında "İnsanların En Bilgilisi" Denilen

Zehebi Tezkiretü'l-huffâz da Hz. Aişe'nin biyografisini vererek şöyle der: Ashap fakihlerinin en büyüklerindendi. Resulullah'ın ashabının fakih-leri ona başvururlardı. Onlardan bir grup kendisinden fikıh öğrenmişlerdir. Kabise b. Züeyb'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Aişe insanların en bilgilisiydi, ashabın büyükleri ona soru sorarlardı". Ebû Bürde5301[1193] babasından şu rivayette bulunur: "Hz. Peygamberin ashabı olarak hakkında tereci-düte düştüğümüz hiçbir hadis yok ki Hz. Aişe'ye sorduğumuzda onunla ilgili bir bilgi kendisinde bulmayalım". Zehebi şöyle der: Hz. Aişe derin ilim sahibiydi. Urve şöyle derdi: "Tıp konusunda ondan daha bilgilisini görmedim". Ali b. Müshir şöyle der: Hişâm bize babasından şu nakilde bulundu: İnsanlardan Kur'an, farz, helâl, haram, şiir, Arap kelâmı ve e n s â b konusunda Aişe'den daha bilgilisini görmedim.5302[1194]
Hâkim, Atâ'dan şöyle dediğini tahric eder: Hz. Aişe halk içinde insanların en fakihi, en bilgilisi ve görüşü en güzel olanıydı.5303[1195] Hâkim, Zühri'den de şöyle dediğini tahric eder: "Eğer bütün insanların (ashap) ilmi toplansa, sonra da Hz. Peygamberin hanımlarının ilmi toplansa, Hz. Aişe onların ilmi en genişi olurdu.5304[1196] Kasım b. Muhammed şöyle der: Hz. Aişe Ebubekir, Ömer ve Osman'ın halifeliği sırasında bağımsız olarak fetva verirdi. Bu durum vefat edinceye dek devam etti.5305[1197]
Ebû Abdullah el-Gâfıkî'nin Zıllü'l-ğamâme sinde Hz. Aişe hakkında şöyle denilir: "Râvilerin en râvisi / müftülerin en fakihi / en uzak yerlerden gelinir kendisine / bir sünnet ve farzın bilgisi için / rivayet eder Araplara ait halis bir şiiri / fesahat ve yorumda enteresan / tıpta da büyük nasip sahibi."
Ebü'z-Zinâd'dan şöyle dediği rivayet edilir: "Ben şiir rivayeti konusunda Urve'den daha üstününü görmedim". Kendisine "Ey Ebû Abdullah, rivayetlerin ne kadar çok!" denildi, o şu karşılığı verdi: "Hz. Aişe'nin rivayetine kıyasla benim rivayetim nedir ki! O hiç bir durumla karılaşmadı

5300[1192] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/223-227.
5301[1193] Metinde Ebû Büreyde şeklinde geçmiştir.
5302[1194] Tezkiretü'l-huffâz, I, 27-28. Metindeki hatalar aslından düzeltilmiştir.
5303[1195] el-Müstedrek, IV, 14.
5304[1196] Age-, IV, 11.
5305[1197] tbn Sa'd, II, 375.

ki o konuda bir şiir okumasın". Zühri şöyle der: Eğer Hz. Aişe'nin ilmi, Hz. Peygamberin hanımlarının ilmiyle biraraya getirilseydi, onun ilmi daha üstün olurdu".5306[1198]

İbn Sa'd Tabakât ta Mesrûk'tan şu tahricde bulunur: Mesrûk'a "Hz. Aişe farzları iyi bilir miydi?" diye soruldu, şu karşılığı verdi: "Allah'a andol-sun, ben Hz. Muhammedin (sav) ashabının büyüklerini ona farzları soruyor gördüm".5307[1199] Hânz Ebû Mansur Abdülmuhsin b. Muhammed Ali el-Bağdâdî, Hz. Aişe'nin sahabeye istidraklerini ihtiva eden bir cüz derlemiştir.5308[1200] Ebu-bekr İbn Hayr el-İşbilî el-Ümevî Mu'cem inde (s. 124) bu cüzü zikrederek Bağdâdi'ye ulaşan isnadım kaydetmiştir.

Bizim kütüphanemizde Hafız Suyûti'nin konuyla ilgili Aynu'l-isâbe fişti dr âki Âişe ale's-sahâbe adını verdiği bir cüzü mevcuttur. Suyûti eserin baş tarafında şöyle der: Bu bir cüz olup bunda İmam Bedrüddin ez-Zerkeşî'nin el-İcâbe li-îrâdi ma'stedrekethu Âişe ale's-sahâbe adlı kitabini, mümkün olan ilavelerle özetledim. Şeyh Bedrüddin, bu konuda eser yazmada meşhur fakih ve muhaddis üstad Ebû Mansur Abdülmuhsin b. Mu-hammed b. Ali b. Tâhir el-Bağdâdî'yi geçmiş olup bu hususta yirmi beş hadisi isnadlanyla hocalarından naklettiği bir eser vücuda getirmiştir. Suyûti sonra adıgeçen eserini şu şekilde bâblara ayırır: Taharet babı, namaz babı, nikâh babı, oruç babı, hac babı, alışveriş babı, nikâh babı, cami (karma, çeşitli konular) babı. Eserin sonunda da şöyle der: "Bunlar Zerkeşi'nin kaydettikleri olup ben onun kaydettiklerinden bazı şeyleri hazfettim. Çünkü bunlar istidrâk türünden değillerdi. Bu ilaveleri ise o anmamıştır". Sonra Suyûti bu ilaveleri verir.

Ebû Bekr Abdullah b. Ebi Davud (Sünen müellifi), Ebû Muhammed Yahya b. Muhammed b. Sâid ve başkaları Hz. Aişe'nin müsned hadislerini derleyip müstakil birer eser meydana getirmişlerdir. Rûdâni'nin Sıla'sında Müsned lere bakınız.5309[1201]

Sahabe Kadınlarının, Hakkında "Eğer Erkek Olsaydı Hilafete Layıktı" Denileni

İbn Abdüsselam'ın et-Ta'rif bi-ricâli Muhtasari İbni'l-Hâcib adlı eserinde şu bilgi verüir: Ali b. Ebi Tâlib'den şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer bir kadın halife olsaydı, Aişe halife olurdu."5310[1202]

Ashaptan, Hz. Ömer'in "Eğer Yaşıyor Olsaydı Halef Tayin Ederdim" Dediği Azatlı Köle

el-İstibsâr da Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim'in biyografisinde şu bilgi verilir: Azatlıların faziletlilerinden, ashabın seçkin ve büyüklerindendi,

5306[1198] Bu bilgi için bkz. el-İsâbe, IV, 360.

5307[1199] tbn Sa'd, II, 375, VII, 66; el-Müstedrek, IV, ll;Mecmau'z-zevâid, DC, 242.

5308[1200] Bağdâdi'nin bu eseri ile, Suyûti ve Zerkeşi'nin matbu olan eserleri için bkz. DİA, II, 204.

5309[1201] Sılatü'l-halef, s. 359-360.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/227-229.

5310[1202] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/229.

kurradan sayılırdı. Hz. Ömer onu aşın derecede överdi. Vefatı sırasında şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer Salim hayatta olsaydı halifeliği şûraya bırakmazdım". Rivayet edildiğine göre, ilk muhacirler Küba'ya geldiklerinde aralarında Ömer b. Hattâb ve Ebû Seleme b. Abdülesed de bulunduğu halde Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Salim onlara imamlık yapıyordu. Salim onların en çok Kur'an belleyeniydi. Allah Resulü'nün "Ümmetim içinde onun gibisini vare-den Allah'a hamdederim" dediği rivayet edilir. el-İstibsâr'a bakınız.5311[1203]

Hakkında "İnsanların En Fasih Konuşanı" Denilen Sahabi

Hâkim, Musa b. Talha'dan şu tahricde bulunur: "Aişe'den daha fasihini görmedim".5312[1204] Hâkim, Ahnef b. Kays'tan da şu tahricde bulunur: "Ebubekir, Ömer, Osman, Ali ve diğer halifelerin hutbelerim dinledim, hiçbir yaratığın ağzından Aişe'ninkinden daha fasih ve güzel söz duymadım".5313[1205] Bunu Suyûti Aynü'I-isâbe'de kaydeder.5314[1206]

Ashaptan Hac Menasikini En İyi Bilen

Selahuddin es-Safedî Nektü'l-himyân'da Abdullah b. Ömer'in biyografisini vererek şöyle der: Resulullah'ın sağlığında seriyyelerden geri kalmadı. Onun vefatından sonra da fitneden önce ve fitne sırasında hacca düşkündü. Ashabın hac menasikini en iyi bileni olduğu söylenir.5315[1207]

Halka Altmış Yil Fetva Veren Sahabi

et-Ta'rif bi-ricâli Muhtasari İbni'l-Hâcib de Abdullah b. Ömer b. Hattab'ın biyografisi verilirken şu bilgi kaydedilir: O İslam'da altmış yıl fetva verdi1.5316[1208] İbn Nâfi şöyle der: İbn Ömer bin insan azad etmeden vefat etmedi.5317[1209]

Allah Resulü Zamanında Kendisine Alim Denilen Sahabi

Bu tabirin (aüxa==hibr) İbn Abbas hakkında kullanıldığı hususu daha önce geçmişti. Hâkim, İbn Ömer'den şu marfıı rivayeti tahric eder: "Bu ümmetin alimi (hibr) Abdullah b. Abbas'tır".5318[1210] Ebû Ali Muhammed b. Ali b.

5311[1203] Bu bilgiler için bkz. Üsdü'1-ğâbe, II, 305-306. İbn Şebbe, Salimden ayrı olarak Hz. Ömer'in eğer hayatta olsalardı çeşitli özelliklerinden dolayı Ebû Ubeyde'yi ve Muaz b. Cebel'i halife tayin edeceğine dair sözlerini de kaydeder (T&rîhu'l-MedSne, III, 886).
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/229.
5312[1204] el-Müstedrek, IV, 11.
5313[1205] Aynı yer.
5314[1206] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/230.
5315[1207] Aynı bilgi için bkz. Safedi, el-VâfÎ, VII, 363.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/230.
5316[1208] Üsdü'1-ğâbe, III,242;el-Vfifi, VII, 364.
5317[1209] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/230.
5318[1210] el-Müstedrek, III, 535.

Mualla es-Sebtî Mensek'inde şu bilgiyi zikreder: Sa'd b. Muâz yanlarına geldiğinde, Hz. Peygamber'in ensara "Aliminiz için ayağa kalkın"5319[1211] buyurduğuna dair bir rivayet varid olmuştur. Seyyid Semhûdi el-Vefâ'da Vâkıdi'den şu nakilde bulunur: Muhaynk, Beni Nadir kabilesinden alim (hibr) biriydi. Hz. Peygamber'e iman etti ve yedi bahçeden oluşan malını Resulullah'a bıraktı.5320[1212]

Allah Resulünün Ashaba Kendilerinden Alim Olana Karşı Ayağa Kalkmalarını Emretmesi

İbn Mualla es-Sebtî Mensek'inde içeri giren kimse için ayağa kalkmadan sözedip Sa'd hadisi ve Hz. Peygamber'in ashaba "Efendiniz (veya aliminiz) için ayağa kalkın" sözünü kaydederken şöyle der: "Hibr" alim demektir. Eğer bu lafız (hibr) mahfuz ise, bu alim için kalkma konusunda bir nas-ür. Biz bu lafa Sünen de bu şekilde "hâ-ı gayrı mu'ceme" ile5321[1213] Lü'lüi yoluyla rivayet ettik.
İmam Nevevi'nin Kitâbu't-Terhîs fi'1-ikrâm bi'1-kıyâm li-zevi'l-fadl ve'1-meziyye fî'I-İslam alâ ciheti'1-birri ve't-tevkîr ve'1-ihtirâm lâ ale'r-riyâ ve'1-i'zâm adh bir eseri olup yakm zamanlarda basılmıştır.5322[1214] İb-nü'l-Hac el-Medhal de onun bu eserdeki görüşlerini tenkit etmiş5323[1215], İbn Ha-cer el-Heytemî de müstakil bir eserle Nevevi'yi desteklemiştir.5324[1216]

Ashaptan Talebelerinin Elini Öptüğü Kimse

Enes b. Malik'in ümmü veledi (çocuk yaptığı cariyesi) Cemile'den şöyle dediği rivayet edilir: Sabit, Enes'e geldiğinde Enes şöyle derdi: "Ey câriye, bana güzel koku getir de elime süreyim; Sabit elimi öpmeden etmez". Bunu Ebû Yala rivayet etmiş olup râvileri güvenilirdirler. Bunu Seyyid Semhûdi Cevâhirü'l-ikdeyn de söyler.5325[1217]

Ehli Beyt'ten Olması Sebebiyle Talebesinin Elini Öpen Sahabi

İbn Asâkir, Ammâr b. Ebi Ammâr'dan şu rivayeti tahric eder: Zeyd b. Sabit bir gön bineğe bindi, İbn Abbas onun üzengisini tuttu. Zeyd ona "Ey Allah Resulü'nün amcası oğlu bırak" dedi, o da "Biz alim ve büyüklerimize böyle davranmakla emrolunduk" karşılığım verdi.5326[1218] Zeyd "Bana elini

5319[1211] Bu rivayet bazı kaynaklarda "Efendiniz için" veya "Hayırlınız için" (Müslim, Cihad 64; Ebû Davud, Edeb 144), bazı kaynaklarda ise yalnız "Efendiniz için "(Mecmau'z-zevâid, VI, 138; Kenzü'l-ummâl, IX, 153, nr. 25483) şeklinde geçmiştir.
5320[1212] bkz. II, 160-161.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/230.
5321[1213] Yani lafzın "kayr" değil de "hibr" şeklinde geçtiği kastedilmiştir.
5322[1214] bkz. Serkis, II, 1877.
5323[1215] el-Medhal, I, 158-197. tbn Hacer'in sözkonusu eseri de Tahrîrü'l-kelâm fi'l-kıyâm inde zikri mevlidi hayri'l-enftm (İzâhui-meknûn, I, 233) olabilir.
5324[1216] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/231.
5325[1217] Cevâhirü'l-ikdeyn, I, 333. Bu kaynakta metin hatalıdır.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/231.
5326[1218] Rivayetin bu kısmı için bkz. Age., I, 332.

göster" dedi, o da elini çıkardı. Zeyd de onun elini öperek "Biz de peygamberimizin ehl-i beytine böyle davranmakla emrolunduk" dedi. Bu rivayeti Kenzü'l-ummâl de Zeyd b. Sâbit'in menakıbında5327[1219] bu lafızla veren müellif, İbnü'n-Neccâr'ın da İbn Abbas'tan şu tahricde bulunduğunu kaydeder: İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit'in üzengisini tuttu ve sonra "Biz öğretmenlerimiz ve yaşlılarımızın üzengilerini tutmakla emrolunduk" dedi.5328[1220]

Bazı hocalarımızın hocası, Hicaz muhaddisi ve müsnidi Şeyh Muham-med Âbid es-Sindî, el öpmeyle ilgili risalesinde şöyle der: Zeyd'in "Peygamberimizin ehl-i beytine böyle davranmakla emrolunduk" sözünden, şeref sahibi (saygın) kimsenin elinin öpülmesinin Hz. Peygamber tarafından emrolun-duğu anlaşılmaktadır. Çünkü İbnü's-Salah ve Hâfiz İbn Hacer'in kaydettiği üzere sahabinin "emrolunduk" sözü, "r e f" (merfu rivayet) hükmü taşır. Zira sahabiye Hz. Peygamberden başka emreden yoktur. Allah Resulü tarafından emredilen birşey de yapılmadığı zaman kişi günaha girmiş olur. Buna göre, şeref sahibi kimsenin elini öpmeyen her insan Hz. Peygamber'in emrine muhalefetle günah işlemiş olur. Allah Teâla şöyle buyurur: "Onun (Allah Resulü'nün) emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belanın çarpmasından, yahut onlara acı bir azabın uğramasından sakınsınlar" (Nur 24/63). El öpmeyen kimsenin durumu bu olunca, öpmeyi tümden reddeden kimsenin durumu ne olur? Böyle birinin suçu daha büyük, günahı daha çok olur.

Hâfiz Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim b. Mukri, el Öpmek ve bu konuda varid olan rivayetlere dair müstakil bir c ü z kaleme almıştır. Benim de Hz. Peygamber'in elini öpenlere dair bir risalem vardır. Şeyh Muhammed Âbid es-Sindî el-Ensârî'nin de bu konuyla ilgili nefis bir risalesi olup bende mevcuttur.5329[1221]

Hz. Ömer'in, Hakkında "Onun Başını Öpmek Her Müslümana Borçtur" Dediği Sahabi

Beyhaki Şuab'da ve İbn Asâkir, Ebû Râfi'den şu tahricde bulunurlar: Ömer b. Hattâb Rûm'a (Bizans) karşı bir ordu gönderdi, içlerinde Resulul-lah'm ashabından Abdullah b. Huzâfe adlı biri vardı. Bizanslılar onu esir alıp hükümdarlarına götürdüler ve "Bu Muhammed'in (sav) ashabındandır" dediler. Hükümdar ona "Hıristiyan olup da seni mülk ve saltanatıma ortak kılmamı ister misin?" diye sordu. O şu karşılığı verdi: "Eğer bütün sahip olduğunu ve Arapların bütün sahip olduğunu, Efendimiz Muhammed'in (sav) dininden göz açıp kapamak kadar bir süre için dönmem karşılığında versen, yine yapmam." Bunun üzerine hükümdar "O halde seni öldürürüm" dedi. O da "Dilediğini yap" karşılığını verdi. Hükümdar emretti. Abdullah b. Huzâfe çarmıha çekildi. Okçulara "onun elleri ve ayaklarına yakın yere atış yapın" dedi ve kendisi ona Hıristiyanlığı teklif ediyor, o ise

5327[1219] Kenzü'l-ummâl, XIII, 396 (nr. 37061).
5328[1220] Age., XIII, 396 (nr. 37062).
5329[1221] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/231-232.

reddediyordu. Hükümdar sonra emretti, çarmıhtan indirildi. Sonra bir kazan istedi, su doldurulup kaynatıldı. Sonra müslümanlardan iki esir getirilmesini emretti, birinin kazana atılmasını istedi, bu arada o da Abdullah'a Hıristiyanlığı teklif ediyor, o ise reddediyordu. Sonra onun kazana götürülmesini emretti. Götürüldüğünde ağladı, hükümdara onun ağladığı söylendi. O Abdullah'ın döndüğünü zannedip geri getirilmesini söyledi ve kendisine yine Hıristiyanlığı teklif etti, o da reddetti. Hükümdar "Niçin ağladın?" diye sordu, o şu karşılığı verdi: "Ben kendi kendime şöyle dedim: Şimdi şu kazana atılıp gideceksin!". Oysa ben vücudumdaki kıllar sayısınca canım olsa da Allah yolunda kazana atılsa diye arzuluyordum! Bunun üzerine hükümdar şöyle dedi: "Başımı Öpmen karşılığında, seni serbest bırakmamı ister misin?". Abdullah "Ben ve bütün müslüman esirler" dedi, o da "olsun, sen ve bütün müslüman esirler" dedi. Kendi kendime "Allah düşmanlarından biri; beni ve bütün müslüman esirleri serbest bırakması karşılığında başını öpeceğim, ne gam!" diye söylendim, diyen Abdullah hükümdara yaklaşıp başını öptü, o da esirleri kendisine teslim etti. Abdullah esirlerle birlikte. Hz. Ömer'e geldi ve durumu ona haber verdi. Hz. Ömer "Abdullah b. Huzâfe'nin başım öpmek her müslümana borçtur, ilk başlayan da benim" dedi ve kalkıp onun başım öptü.5330[1222]

İbnü'l-Hindî bu kıssayı Kenzü'l-ummâl'de (VII, 62) Abdullah b. Huzâfe'nin menakıbı başlığında bu şekilde verir.5331[1223] Hâfiz İbn Hacer de onun el-İsâbe'deki biyografisinde bu kıssayı verir ve Beyhaki'nin kıssayı Dırâr b. Amr yoluyla, onun da Ebû Râfî'den rivayeti olarak tahric ettiğini zikreder. İbn Asâkir bu kıssaya, İbn Abbas'ın m e v s û 1 rivayeti ve Zühri'nin m ü r s e 1 lerinden olarak Hişam b. Osman'ın Fevâid'inden de bir diğer hadisi ş â h i d olarak tahric eder.5332[1224] el-İsâbe ve Kenzü'l-ummâl e bakınız.5333[1225]

Hz. Ömer'in, Hakkında "Hiç Kimse Ben Ondan Daha Hayırlıyım, Diyemez' Dediği Sahabi

Nevevi Tehzib'de efendimiz sahabi Uveym b. Sâide el-Ensârî'nin biyografisini vererek şöyle der: Hz. Ömer'in halifeliği sırasında vefat etti. Hz. Ömer onun kabri üzerinde durup şöyle dedi: Hiçbir kimse "Ben bu kabrin sahibinden daha hayırlıyım" diyemez. Resulullah (sav) için hiçbir sancak çekilmedi ki Uveym onun gölgesi altında bulunmasın.5334[1226]

5330[1222] Şuabü'l-imân, II, 244-245 (nr. 1639). Metinde bazı hatalar vardır.
5331[1223] Kenzü'l-ummâl, XIII, 491-492 (nr. 37282).
5332[1224] el-İsâbe, II, 296-297. Ayrıca bkz. Muhtasara Târihi Dımaşk, XII, 105-106.
5333[1225] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/232-233.
5334[1226] Tehzlbü'1-esmâ, 1/2,41.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/233.

Hz. Ömer Zamanında Medine'ye Geldiğinde Hz. Ömer'in Kendisiyle Birlikte Onu Karşılamaya Çıkmalarını Halka Emrettiği Sahabi

İbn Sa'd, Beni Amirden bir adamdan, onun da bir dayısından rivayeti olarak şu tahricde bulunur: Selman Hz. Ömer'e geldiğinde, Hz. Ömer halka" Bizimle birlikte çıkın, Selman'ı karşılayalım" dedi. İbnü'l-Hindî bu rivayeti onun "Fedâilü's-sahâbe" bölümündeki biyografisinde vermiş olup5335[1227], rivayet İbn Sa'd'ın Tabakâtında da (IV, 61) mevcuttur.5336[1228] Bu da Selman'ın onların nazarında taşıdığı büyük değeri göstermektedir.5337[1229]

Köse Sahabiler Ve Onlardan Halife Olan

Dürrü's-sehâbe de müellif, Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm'ın biyografisini vererek onu "emirü'l-mü'minin" diye vasıflandırır ve kendisiyle ilgili olarak şöyle der: O fasih konuşan ve cesur biriydi. Köseydi, sakalı yoktu.5338[1230]

Ebû Ömer İbn Abdilber ve el-İstibsâr'da da İbn Kudâme, Zübeyr b. Bekkâr'dan şu bilgiyi naklederler: Kays b. Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Zübeyr ve Kadı Şureyh'in yüzlerinde ne bir kıl ne de sakaldan birşey vardı.5339[1231] Şu beyit, ezberlenmek için onları biraraya toplar:

Kays b. Sa'd, yok yüzünde bir kıl tbnü'z-Zübeyr ve saçı-başı ağarmış Şureyh gibi.

Sünenü'l-mühtedîn müellifi, eserinin başında Demiri ve başkalarından naklen bu üçünü zikrederek Ahnef b. Kays'ı ilave eder. O halde köse olan efendiler (lider, soylu) dört kişi olup bunlardan üç tanesi sahabidir. İbn Kudâme'nin el-İstibsâr'mda şu bilgi verilir: Ensar şöyle derdi: "Kays b. Sa'd'a kendi mallarımızla bir sakal alsak!". Bununla birlikte o (Allah kendisinden razı olsun) güzeldi.5340[1232]

Hadım Sahabiler

Mencûr Şerhu'l-Menhec de İbn Rüşd'den şu nakilde bulunur: "Hadım kimseleri İslam'da istihdam eden ilk kimse Muaviye'dir". Bu bilgiyi ben el-Beyân ve't-tahsîl de şu ifadeyle buldum: "Muaviye'nin camilerde maksure yaptıran, kendisi için koruma (muhafız) edinen, önünde soylu atlar bağlanan, İslam'da hadımları istihdam eden ve minberin basamaklarını onbeşe çıkaran ilk kimse olduğu söylenmiştir". Bu bilgi el-Beyân'ın "Cami" bölümünden nakledilmiştir.5341[1233]

Tuhfetü'l-muhibbîn ve'1-ahbâb fîmfi li'1-müzennibîn mine'l-ensâb'da müellif, "elif harfinde "ağvâs"tan(?) sözederken şöyle der: İslam'da ilk defa

---

5335[1227] Kenzü'l-ummâl, XIII, 422 (nr. 37122).
5336[1228] İbn Sa'd, IV, 86.
5337[1229] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/233.
5338[1230] bkz. el-İstSâb, II, 302.
5339[1231] Age., III, 230-231.
5340[1232] bkz. el-İstîâb, III, 231.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/234.
5341[1233] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 533.

hadımları istihdam eden kimse Muaviye'dir. Hz. Peygamberin hadım bir hizmetçisi vardı. Doğrusunu Allah bilir, bu sahabinin hadımlığı yaratılıştan olmalıdır. Ulemanın çoğunluğu hadımlaştırmayı (ha-dımlaşmayı) mekruh kabul etmişlerdir. Hadımlarla ilgili hükümler fıkıh kitaplarında zikredilmiştir. Allâme Abdülkâdir et-Taberî el-Mekkî Neş'etü's-sülâfe fi şe'ni'l-hilâfe adlı eserinde bu hükümleri kaydederek hadımlardan uzun uzadıya sözetmiştir. Gerçekten faydalı bir kitap olan bu esere bakınız. Hadımları Haremeyn-i Şerifeyn'de Mescid-i Nebevi ve Mescid-i Ha-ram'da ilk defa istihdam eden kimse de Selahaddin Eyyûbi'dir. O sonra, hadımları istihdamın dayanağım Allâme Cemâlüddin el-Kattân'ın Tuhfetü'l-muhibbîn li'1-mahbûb fi tenzihi Mescidi'r-resûl min külli hasiyyin ve mecbûb adlı eseri ile Hafız Sehâvi'nin Târihu'l-Medineti'ş-şerife sinden nakleder. Onların söyledikleri için et-Tuhfe ye bakınız.
Hâfiz Suyûti'nin Âkâmü'l-ıkyân fi ahkâmi'l-hisyân ve't-tavsiyyetu bihim[5342[1234]] diye adlandırdığı bir risale gördüm. Bu risalede "Hadım sahabi-ler" diye bir başlık açarak Me'bûr ile Zinbâ el-Cüzâmî'nin mevlâsı Sender'in biyografisini verir. Sonuncusunun biyografisinde şu rivayeti zikreder: O Re-sulullah'a (sav) "bana tavsiyede bulun" dedi, Resulullah da "seni her müslü-mana tavsiye (vasiyyet) ediyorum" buyurdu. O sonra Hz. Ebubekir'e geldi ve Hz. Ebubekir vefatına dek onun nafakasını sağladı. Sonra Hz. Ömer'e gitti, Hz. Ömer ona "istersen yanımda kal, sana bir miktar mal vereyim, istersen bak hangi yeri seviyorsan senin için (belge, talimat) yazayım" dedi. O da Mısır'ı tercih etti, Amr b. As'ın yanına vardığında o kendisine geniş bir arazi ve bir ev iktâ etti. Sender, Abdülmelik b. Mervân zamanına dek yaşadı. Mu-hammed b. Rebi el-Cîzî Kitâbu's-sahâbeti'l-lezîne dahalû Mısır'da onu anar ve Mısırlıların kendisinden iki hadis rivayet ettiklerini belirtir.[5343[1235]]

Muhannes Sahabiler

Muhanneslik, yumuşaklık ve gevşeklik (kırıtma) demektir, el-Misbâh'ta şu bilgi verilir: Bazıları buna "kadınlara karşı arzu duymaz" ilavesinde bulunurlar. Hâfiz îbn Hacer şöyle der: "O, davranış ve konuşmasında kadına benzeyen kimsedir".[5344[1236]] Sahih-i Buhari'de "Kitabu'n-Nikâh''ta "Kadına benzeyenlerin kadının yanma girmesinin yasak olması babı" başlığı verilir, sonra Ümmü Seleme'den şu tahricde bulunulur: Hz. Peygamber Um-mü Seleme'nin yanındaydı ve evde de bir muhannes vardı. Muhannes, Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah b. Ebu Ümeyye'ye şöyle dedi: Allah yarın Tâif in fethini size nasip kılarsa, Gaylân'ın kızını bulma konusunda sana yol gösteririm; o(nun karnı) Önden dört, arkadan

---

5342[1234] bkz. GAL, II, 192.
5343[1235] Aynı bilgiler için bkz. el-İs&be, III, 84-85.
Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/234-235.
5344[1236] Fethu'l-Bârî, XIX, 398.

(baktığında da, iki yandan) sekiz büklümdür!". Bunun üzerine Resulullah (sav) "bunu yanınıza sokmayın" buyurdu.5345[1237]
İbn Hacer Fethu'1-Bâri de şöyle der: Tâif Gazvesi'yle ilgili bahiste geçtiği üzere o muhannesin adı Hît idi. Bunu İbn Uyeyne, İbn Cüreyc'den naklen isnadım belirtmeden zikretmiştir. İbn Habîb el-Vâdıha'da Mâlik'in katibi Habib'den şu rivayeti nakleder: Mâlik'e "Süfyan b. Uyeyne, Gaylân'ın kızı hadisinde, muhannesin Hît olduğu ilavesinde bulunur. Senin kitabında ise Hît yoktur" dedim. İmam Mâlik, şöyle dedi: "Öyledir, o doğru söylemiştir". Cürcâni Târihinde Zühri yoluyla, onun Ali b. Hüseyin b. Ali'den şu rivayetini tahric eder: Hît adlı bir muhannes Hz. Peygamber'in hanımlarının yanına girerdi. Ebû Ya'lâ, Ebû Avâne ve İbn Hibbân, hepsi de Yunus yoluyla Züh-ri'den, onun Urve'den, onun da Hz. Aişe'den şu rivayetini tahric ederler: "Hît... girerdi" (Hadis). Müstağfiri, Muhammed b. Münkedir'in mürseli olarak şunu rivayet eder: "Hz. Peygamber, kadınlarla ilgili olarak söylediği iki sözden dolayı Hît'i sürgüne gönderdi". İbn Ishak el-Meğâzi'de ilgili hadiste geçen muhannesin adının Mâti olduğunu zikreder. Bu ad Mâti olup Mâni olduğu da söylenmiştir. Muhammed b. İbrahim et-Teymî'den şu rivayet nakledilir: Tâif Gazvesi'nde, Resulullah'ın yanında teyzesi Fâhite bint Amr b. Âiz'in bir azatlısı vardı, muhannesti. Kendisine Mâti denirdi. Bu, Hz. Peygamber'in hanımlarının yanına girer, evinde bulunurdu. Hz. Peygamber onun ne kadınlarla ilgili olarak erkeklerin anladığı şeyleri anladığım ne de bu hususta arzusu bulunduğunu sanmıyordu. Hz. Peygamber onun Halid b. Velid'e şöyle dediğini duydu: "Ey Halid, Tâif i fethettiğinizde sakın Bâdiye bint Gaylân b. Seleme'yi elden kaçırma; o önden dört, arkadan da sekiz büklümdür!". Resulullah (sav) bunu duyunca, "Ben bu habisi, duyduğu şeyi anlamıyor sanırdım" dedi ve hanımlarına "onu yanınıza sokmayın" buyurdu. Bunun üzerine o Resulullah'ın evine sokulmadı. Ebû Musa el-Medinî, Mâti'in Hît'in lakabı olduğu veya aksi olduğu veyahut bu ikisinin ayrı kişiler oldukları hususunda ihtilaf bulunduğunu nakleder. Vâkıdi bunların ayrı kişiler olduklarım kesin şekilde belirterek şöyle der: Hît, Abdullah b. Ebi Ümeyye'nin, Mâti ise Fâhite'nin mevlâsıydı. Resulullah her ikisini birlikte Himâ'ya sürdü.5346[1238] İbn Hacer şöyle der: Bundan, kendilerinin güzelliklerine arzu duyan kimselerden kadınları uzak tutup mani olmanın gerekliliği anlaşılır. Bu hadis, herhangi bir konuda kendilerinden şüphe duyulanların sürgün edilmesi hususunda delildir. Hadiste ayrıca, kadınlara benzeyenlerin, kendilerine mani olmada yol olarak taayyün etmesi halinde evlerden çıkarılmak ve sürgüne gönderilmekle tazir cezasına çarptırılacakları hükmü anlaşılır. Zahirden anlaşılan bunun vacip olduğudur. Erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere benzemesi, bilerek ve isteyerek olması halinde ittifakla haramdır. Böyle yapan kimsenin lanetlendiği hususu "Kitâbu'l-Libâs"ta gelecektir.5347[1239]
Buharı "Kitâbu'l-Hudûd'da "Günah işleyenler ve muhanneslerin sürgün

5345[1237] Buhar i, Nikâh 113; Müslim, Selâm 32. Ayrıca bkz. Selâm 33.
5346[1238] Fethu'1-Bârî, XIX, 397-398. Metinde hatalar mevcut olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.
5347[1239] Age., XIX, 400-401.

edilmesi babı" başlığını açarak İbn Abbas'tan şu rivayeti tahric eder: Hz. Peygamber, kadınlara benzeyen erkeklerle erkeklere benzeyen kadınlara lanet ederek "onları evlerinizden çıkarın" buyurdu ve kendisi falanı, Hz. Ömer de falanı çıkardı.[5348[1240]]

eş-Şerhu'1-celî alâ beyteyil-Mevsılî'de şu bilgi verilir: Hz. Peygamber zamanında Medine'de üç muhannes vardı. Bunlar Hît[5349[1241]], Hidm[5350[1242]] ve Mâti[5351[1243]] idi. Resulullah, bunlardan Hît1 i Hâh'a sürdü. Şöyle ki Resulullah, onda gördüğü konuşma yumuşaklığı ve gevşeklikten (kırıtıldık) dolayı kendisini arzu sahibi olmayan erkeklerden sanıyordu. Bu yüzden o Resulul-lah'ın hanımlarının yanma giriyordu. Hz. Peygamber bir defasında içeri girdiğinde onun bir Arap cariyeyi vasfederek şöyle dediğini duydu: "Ayağa kalktığında ikiye katlanır, oturduğunda ise yayılır. İki uyluğu arasında saklı bir-Şey var ki tersine çevrilmiş kaba benzer". Bunun üzerine Resulullah "Ben bu habisin, bu sözü söyleyebileceğini sanmazdım" veya söylediğini söyledi ve onu Hâh'a sürdü. Resulullah'ın (sav) vefatından sonra ise Medine'de altı muhannes vardı.

Hafiz İbn Hacer el-İsâbe'de Enceşe'nin biyografisinde şöyle der: Vasile b. Eska'ın rivayet ettiği hadiste şu bilgi geçer: Enceşe Resulullah zamanında muhanneslerdendi. Taberâni "f t h i 1 î n " bir senedle Vâsile'den şu tah-ricde bulunur: Resulullah, muhannesleri lanetleyerek şöyle buyurdu: "Onları evlerinizden çıkarın". Resulullah Enceşe'yi, Ömer de falanı çıkardı.[5352[1244]]

Yine el-İsâbe'de müellif, Ene'nin biyografisini verir ve Barudiden şu nakilde bulunur: Barudi, İbrahim b. Muhacir yoluyla, onun Ebubekir b. Hafs'tan rivayeti olarak şu tahricde bulunur: Hz. Aişe, Medine'de bulunanEne adlı bir muhannese şöyle dedi: "Abdurrahman b. Ebubekir'e nişanlayacağımız bir kadını tanıma konusunda bize yardımcı olur musun?". O da evet dedi ve kadım şöyle vasfetti: "O önden dört, arkadan da sekiz büklüm olan bir kadındır". Resulullah onu duydu ve şöyle buyurdu: "Ey Ene, Medine'den Hamrâülesed'e çıkıp git, evin orada olsun. Medine'ye de bayram olmadıkça girme". Müellif, bu biyografi için "ze" rumuzunu kullanır.[5353[1245]] Ebû Zeyd el-Irâkî'ye hayret ki o bu biyografiyi "Ene el-Muhannes" şeklinde ihtisar etmiştir. Ancak onun adım İnne şeklinde kaydetmiş olup Allah kendisine rahmet etsin, hata etmiştir. Zehebi'nin et-Tecrid inde onun muhannes olduğu kaydedilir. Süheyli, Resulullah zamanındaki muhanneslerin Hît, Hidm ve Mâti olduğunu söyler.[5354[1246]]

Yine el-İsâbe'de müellif, "He" harfinde Hît'in biyografisini vererek şöyle der: Hît el-Muhannes. O kadınların yanına giren kişidir. Adının Mâti olduğu da söylenir.[5355[1247]] İbn Hacer ona "Sin" harfiyle işaret etmiş olup bu Ebû

5348[1240] Buharı, Hudûd 33. Metinde düşüklük vardır.
5349[1241] Üsdü'1-ğâbe, V, 423. Metinde His şeklinde geçmiştir.
5350[1242] el-İsâbe, III, 600, 615. Metinde Hirm şeklinde geçmiştir.
5351[1243] Üsdü'1-ğâbe, V, 5. Metinde Mâni şeklinde geçmiştir.
5352[1244] el-İsâbe, 1,67-68. Vasile adı metinde Vâbile şeklinde geçmiş olup "fi hi lîn" ifadesi de cerhin 5 veya 6. mertebesindeki râvi için kullanılır.
5353[1245] el-İsâbe, I, 75. "Z" rumuzu Zehebi'nin Tecridine ilaveyi ifade eder.
5354[1246] Bu isimler metinde Hîs, Hirm ve Mâni şeklinde geçmiştir.
5355[1247] el-İsâbe, III, 614.

Musa el-Medinî'nin tahrici olduğuna işarettir. Yine el-İsâbe'de Fâhite bint Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm'un mevlâsı Mâti el-Muhannes'in biyografisini vererek şu bilgiyi kaydeder: O ve Hît, Hz. Peygamber'in evlerinde idiler. O, Hz. Aişe'ye, kardeşi Abdurrahman b. Ebubekir'e nişanlamak üzere bir kadın aradığını duyunca şöyle dedi: "Sana falancayı tavsiye ederim; o önden dört, arkadan sekiz büklümdür". Hz. Peygamber onu duydu ve Himâ'ya sürdü. İbn Vehb Camiinde Haris b. Abdurrahman'dan, onun İbn Ebi Zi'b'den, onun da Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan şu rivayetini kaydeder: Hz. Peygamber zamanında muhannesler iki taneydi, birine Hît diğerine Mâti denirdi. Mâti öldü, Hît ondan sonra da yaşadı. İbn Vehb şöyle der: Ebû Maşeri duyan biri, onun şöyle dediğini bana haber verdi: Resulullah (sav) ona dayak atılmasını emretti ve dayak atıldı.5356[1248]

Tenbih: Hâfiz Ebû Muhammed İbn Hazm el-İhkâm fi usûli'1-ahkâm da (V, 19) şöyle der: Sahabi, nifakları sürüp giden ve ölünceye kadar bu vasıflarıyla şöhret bulan münafıklardan ve Hît el-Muhannes ve onun durumunda olup da hak etmesi sebebiyle Resulullah tarafından sürgüne gönderilen kimselerden olmaması kaydıyla, isterse bir an olsun Resulullahla (sav) birlikte oturup isterse bir kelime veya daha fazla olsun ondan dileyen veya kavradığı bir hususu Resulullah'ta müşahede eden kimsedir. Kim bu belirttiğimiz özellikleri taşırsa o sahabi olup hepsi de âdil, önder (imam), faziletli, razı olmuş ve razı olunmuşlardır. Onları yüceltmek, kendilerine saygı duymak, onlar için istiğfar dilemek ve onları sevmek bize farzdır. Onlardan birinin tasadduk ettiği bir hurma, bizden birinin sahip olduğunun hepsini tasad-duk etmesinden daha faziletlidir. Onlardan birinin Resulullah'ın yanında bir oturuşu, bizden birinin bütün zamanını ibadetle geçirmesinden daha üstündür.5357[1249]

Tenasül Uzvu Kesik Sahabi

el-İsâbe'de müellif, Hz. Peygamber'in ümmü veledi Mâriye el-Kıbtiy-ye'nin yakını olup Mısır'dan onunla birlikte gelen hadım Me'bûr el-Kibtt'nin biyografisini vererek Taberâni'den şu bilgiyi nakleder: O, Mâriye yanındaki mevkiinden dolayı nefsini köreltmeye razı olup iki bacağı arasında bulunanı kesti. Öyle ki az-çok birşey bırakmadı (Hadis).5358[1250] Şeyh Tayyib Şerhu'1-El-fiyye'de şöyle der: Mukavkıs'ın onu hadım şekilde hediye etmiş olduğuna dair rivayet, onu iki husyesi bulunmayarak kesilen tenasül uzvu mevcut şekilde hediye etmiş olması ihtimalinden dolayı, Me'bûr'un kendi uzvunu kestiği haberiyle çelişmez.5359[1251]

el-İsâbe'de müellif, Ebû Meryem el-Hasî'nin (hadım) biyografisini vererek şöyle der: Ebû Meryem, Hz. Peygamber'e yetişmiş olup İlan Mende onu

---

5356[1248] Age., III, 336. Hima metinde Hamrâülesed şeklinde geçmiştir.

5357[1249] el-İhkâm, II, 163. Metinde hata ve düşüklük mevcuttur.

Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/235-238.

5358[1250] el-Isâbe, III, 335. Taberâni, metinde Taberi şeklinde geçmiştir.

5359[1251] Aynı bilgi için üstteki kaynağa bakınız.

zikretmiş ve Evzâi yoluyla, onun da Süleyman b. Musa'dan naklettiği şu rivayeti tahric etmiştir: Tâvus'a şöyle dedim: Hz. Peygamber'e ulaşmış bulunan Ebû Meryem el-Hasî, şöyle dediğini bana haber verdi: "Beni, hadım olmayan birine havale et".5360[1252] Bu rivayetin aynısı Üsdü'l-ğâbe'de verilmiş olup müellif, bunu İbn Mende ve Ebû Nuaym'm tahric ettiğini söyler.5361[1253]

Nûru'n-nibrâs ta müellif şöyle der: Ashap içinde bu Me'bûr ile Sendei adlı bir diğerinden başka hadım bilmiyorum.5362[1254]

Selefin Eski Eserleri Koruyup Korumadıkları

Muaviye'nin, Ka'b'm hırkasını aşırı bir fiyatla satın aldığı bilinmektedir.5363[1255] Hali d, Ebû Zem'a ve başkalarının, Resulullah'm saçını muhafaza ettikleri nakledilmekte ve bilinmektedir.5364[1256] Enes'in annesinin, Resulullah'm terini muhafaza ettiği de bilinen bir husustur.5365[1257]

el-Utbiyye'de şu bilgi verilir: İmam Mâlike, gördüğü Resulullah'a (sav) ait nalinin ölçülerinin nasıl olduğu soruldu, o şöyle dedi: 'Tuvarlağımsı ve arka taran inceydi, arkadan ince ve ökçeliydi". Ben "iki bağı var mıydı?" diye sordum, o "evet, öyle sanıyorum" karşılığını verdi. O şöyle dedi: Anneleri Ümmü Kulsüm tarafından Ebû Rabia el-Mahzûmî'nin evlatlarının yanında idi. Mâliki şunu haber verirken duydum: "Ömer b. Hattab'ın evlatlarının yanında kıldan bir yatak ve bir zil (çıngırak) vardı. Bu yatak Hz. Hafsa'ya aitti". Kendisine, zil olayı nedir, diye sordum. Bilmiyorum, bana böyle haber ulaştı, dedi. İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'de şöyle der: Bağlanmaları veya kaybolmaları halinde bulundukları yer, sesleriyle bilinsin diye ziller develerin boyunlarına asılıyordu. Bu rivayette zil kıssasını sormanın sebebi kullanılmaları yasaklandığı halde zilleri niçin muhafaza edip önem verdiklerini belirtmektir. O ise soruya cevap vermiş değildir. Cevap şudur: Her ne kadar kullanılmaları caiz değilse de kendisiyle eski zaman hatırlanacağı ve yüce seleften vefat edenlere rahmet dileneceği için muhafaza edilmesinde fayda vardır.5366[1258]

BÂB: Babların sonuncusu ve kitabın özü yaptığım bu bâb, Allah Resu-lü'nün vücut özellikleri ve ahlaki vasıftan konusunda bana ulaşan en kapsamlı hadis olan İbn Ebi Hâle hadisine dairdir. Bu babı inceleyen hiçbir kimse, bu ahval, düzen ve ahlak sahibi insanın, insanlığı irşad ve evrenin yönetimini gerçekleştirmeye, yeryüzünün doğu ve batısında devletler kurmaya yetenekli kimseler yetiştirmiş olmasını garipsemez.

Kadı muammer müsnid Nasrullah b. Abdülkâdir el-Hatib ed-Dımaşkî "âli" olarak Şam'da semâ yoluyla bize haber verdi, o Ömer b. Mustafa

5360[1252] Age., IV, 189-190.

5361[1253] Üsdti'1-ğâbe, VI, 284.

5362[1254] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/238-239.

5363[1255] bkz. I, 287. Otuz bin dirheme satın almıştır.

5364[1256] Bu konuda bkz. İbn Sa'd, I, 431.

5365[1257] Muhtasaru Târihi Dımaşk, V, 69. Hz. Peygamber öğle uykusuna yattığı bir defasında terlerini alıp güzel kokularına karıştırıyordu.

5366[1258] el-Beyân ve't-tahsîl, XVII, 118-119. Metinde birçok hata olup aslıyla karşılaştırılmalıdır.

el-Âmidî'den, o Mustafa er-Rahmetî el-Eyyûbî'den, o Arif Abdülğani en-Nâblusî'den, o Necmeddin b. Bedreddin el-Gazzî'den, o da babasından şöyle dediğini haber verdi: Bize şeyhülislam Zekeriyya el-Ensârî haber verdi, bize İzzeddin İbnü'l-Furât, İbrahim et-Tenûhî'den naklen haber verdi: Bize Dilâsi, İbn Tâmtît'ten5367[1259] naklen haber verdi: Bize İbnü's-Sâiğ, Ebû Amr İbnüt-Tevzerî'den, o Ebû Muhammedİbn Bertale'den, o da Ebü'l-Hasan el-Gaükîden naklen haber verdi: Bize kadı Ebü'1-Fazl Iyâz haber vererek şöyle dedi: Bize kadı Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Hâfız (Allah rahmet etsin) 580 (1184) yılında kendisine "kırâaf'ımla haber verdi: Bize Ebü'1-Kasım Abdullah b. Tahir et-Temimî haber verdi, ona okudum: Size haber veriyorum ki fakih edip Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Hasan emNisâburî ile Şeyh fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Hasan el-Muhammedî ve Kadı Ebû Ali Hasan b. Ali b. Cafer el-Vahşî şöyle dediler: Bize Ebü'l-Kasım Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Huzâî haber verdi: Ebu Said Heysem b. Küleyb eş-Şâşi5368[1260] haber verdi: Bize Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre el-Hâfiz5369[1261] haber verdi: Bize Süfyan b. Veki haber verdi: Bize Cümey' b. Ömer b. Abdurrahman el-İclî kendi kitabından "imlâ" yoluyla haber verdi: Mü'minlerin annesi Hz. Hatice'nin önceki kocası Ebû Hâle'nin evladından Beni Temim'den Ebû Abdullah künyeli biri bana İbn Ebi Hâle'den, o da Hasan b. Ali b. Ebi Tâlib'den (ra) şöyle dediğini haber verdi: Bir şeyi vasfetmede mahir olan dayım Hind b. Ebi Hâle'ye Resulullah'ın özelliklerini (h i 1 y e) sordum, umdum ki onun özelliklerinden kendisine tutunacağım birşeyler bana anlatır. O şöyle dedi: "Hz. Peygamber saygındı, kendisine saygı duyulurdu. Yüzü ayın dolunay halinde olduğu gibi aydın ve parlaktı. Orta boylu kimseden daha uzun, ince uzun boyludan daha kısaydı. Başı büyükçe, saçları kıvırcık ile düz arasıydı. Saçları ayrılır durumda olduğunda iki tarafa ayırır, değilse böyle yapmazdı. Saçlarını uzattığında iki kulağının memelerini aşardı. Yüzü hafif kırmızı karışığı beyaz ve parlaktı. Alnı geniş, kaşları yay gibi ve uçları göz uçlarına kadar inerdi. Kaşları çatık olmayıp uçları birbirine yakındı ve iki kaşı arasında öfkelendiği zaman kabarıp beliren bir damar vardı. Burnunun üst kısmı yüksekçe idi ve bir nurla kaplıydı; dikkatle bakmayan biri burun kemiğinin üstü yüksek, ortası düz ve uç kısmını basık sanırdı. Sakalı sık ve büyükçe idi. Yanakları yumru olmayıp düzdü. Ağzı geniş, ön dişleri seyrek ve inci gibiydi. Göğsünün ortasından göbeğine kadar ince bir çizgi gibi inen kılları vardı. Boynu uzunca ve gümüş parlaklığındaydı. Bütün uzuvları birbirleriyle uygunluk içindeydi. İrice fakat birbirleriyle mütenasiptiler. Karnı ve göğsü aynı hizada düzdü. İki omuzunun arası genişti. Mafsal kemikleri iriydi. Soyunduğunda vücudu gayet parlak ve nurluydu. Göğsünün ortasında göbeğine kadar inen ince kıllar bir çizgi meydana getirirdi. İki memesi üzerinde, karnında ve göğsünden göbeğine inen çizgiden başka vücudunun ön tarafında kıl yoktu. Omuzlarında, kollarında

5367[1259] Metinde Tâmitet şeklindedir (bkz. Fıhrisü'l-fehâris, 1,128).
5368[1260] Metinde Şasi şeklinde geçmiştir (krş. A'lâmü'n-nübelâ, XV, 359).
5369[1261] Bu zat meşhur muhaddis Tirmizi'dir.

ve göğsünün üstünde kıllar vardı. Bilek kemikleri uzun, avuç içleri geniş, el ve ayak parmakları kalın ve büyüce, parmakları uzunca idi. Elleri, ayakları ve diğer organları mütenasip bir uzunluk ve kalınlıkta idi. İbnü'l-Enbârî burada geçen "asab" kelimesini "kasab" şeklinde rivayet eder. Düz tabanlı değildi. Ayaklarının üstü düz olup su döküldüğünde üzerinde kalmayıp etrafa akardı. Yürüdüğünde ayağını yüksekçe kaldırır, sağa sola meyletmeden gideceği yöne hafifçe eğilerek yürürdü. Ayaklarını yere yumuşakça basar, adımlarım süratle ve uzunca atardı. Yürüdüğünde sanki yüksek bir yerden iniyor gibi yürürdü. Bir tarafa döndüğünde bütün vücuduyla dönerdi. Gözleri çoğunlukla etrafa değil önüne bakardı. Yere bakışı gökyüzüne bakışından daha çoktu. Bakışı çoğunlukla gözucu ile olurdu. Ashabının arkasından yürür, karşılaştığı kimselere, onlardan önce davranıp selam verirdi."

"Bana Hz. Peygamberin konuşmasını anlatmasını istedim, şöyle dedi: Resulullah (sav) sürekli bir hüzün ve düşünce halindeydi, rahatlık hali yoktu. Gerekmedikçe konuşmazdı, uzun süre susardı (susması daha uzundu). Konuşmayı başından sonuna kadar fesahatle sürdürürdü. "Gevâmiu'l-kelim" (çok anlamı, az ve özlü sözle ifade) ile konuşur, sözlerinde söylemesi gerekenden fazla ve eksik söz bulunmazdı. Kimseyi incitmez ve horlamazdı. Az bile olsa nimeti tazim eder, bir nimeti asla kötülemez, lezzetinden dolayı bir yemeği kötülemez veya övmezdi. Dünya malı ve mülkü için öfkelenmez, dünyaya ait işlerden dolayı darılmazdı. Hakka saldınldığında ise, hak yerini buluncaya kadar öfkesi önlenemezdi. Buna karşılık kendi şahsıyla ilgili bir hususta öfkelenmez bunun için intikam düşünmezdi. Bir şeye işaret ettiğinde (parmağıyla değil) eliyle işaret ederdi. Bir şeye hayret ettiğinde avuçları yukarı bakar haldeyse aşağı çevirir, aşağı bakıyorsa yukarı çevirirdi. Konuşurken sağ eliyle sol elinin baş parmağının iç tarafına vururdu. Birine kızdığında onu azarlamayıp aksine yumuşak davranır, vazgeçme ve afta mübalağalı davranırdı. Sevinçli olduğunda ise gözlerini yumardı. Gülmesi tebessüm şeklinde idi ve bu sırada temiz, saf ve berrak inci taneleri gibi olan dişleri görünürdü."

Hasan b. Ali şöyle der: Bu özellikleri bir süre Hüseyin b. Ali'ye (kardeşi) haber vermemiştim. Sonra haber verdiğimde, onun bunu benden önce dayım Hind'e sormuş olduğunu, hatta babasından Hz. Peygamber'in hane-i saadetindeki durumunu, ashabı ile olan muamelesini sorduğunu gördüm. Hüseyin Resulullah'ın özelliklerine dair herşeyi sorup araştırmıştı. Hz. Hüseyin şöyle der: Babama, Resulullah'ın evine nasıl girdiğini sordum, şöyle dedi: Resulullah efendimiz hane-i saadetine girdiğinde, evde geçirdiği zamanı üçe bölerdi. Zamanın bir kısmını Allah için, birini ailesi ve birini de kendisi için ayırmıştı. Kendisi için ayırdığı zamanı da kendisiyle insanlar arasında bölüştürmüştü. Bu vakitte, kendisine yakın dostları huzura girer, burada elde ettiklerini diğer insanlara da aktarırlar, böylece Kesulullah'ın huzuruna girme imkânı bulamayanlar da bu toplantılardan gerekli faydayı sağlarlardı. Allah Resulü onlar için faydalı olan hiçbir şeyi

kendilerinden saklamazdı. Ümmete ayırdığı zamanla ilgili uygulaması şöyleydi: İlim ve takva sahiplerinin herkesten önce huzura girmelerine müsaade ederdi. Bir şeyi taksim etmesi, herkesin dindeki faziletine göreydi. Huzura girenlerin bir kısmı yalnız bir ihtiyaç, bazısı da birçok ihtiyaç sahibi olup Resulullah her biriyle gerekli şekilde meşgul olur, sorularına gerekli şekilde cevap verir, sonra da şöyle buyururdu: 'Burada bulunanlar, öğretilenleri burada olmayanlara haber versinler. Bana gelerek ihtiyaçlarını bildiremeyenlerin ihtiyaçlarını bana bildirin. Kim ihtiyacını iletemeyen kimsenin ihtiyacını bir yöneticiye haber verirse, Allah kıyamet günü onun ayaklarını (sırat üzerinde) sabit kılar.' Huzura girenler bu anılanlardan başka birşeyi dile getirmedikleri gibi Hz. Peygamber de dinî fayda ve dünyevî ihtiyaçlarla ilgili olmayan faydasız sözler söylenmesinden hoşnut olmazdı. Süfyan b. Veki'in rivayet ettiği hadiste Hz. Ali şöyle der: Onlar huzura, sığınan (muhtaç) kimseler olarak girerler, oradan tam bir manevî zevk almış olarak ayrılır, dinde bilgi sahibi olarak çıkarlardı."
Hz. Hüseyin, babama "Bana Resulullah'ın evden çıktıktan sonraki durumu ve ne yaptığı hakkında haber ver" dedim, şöyle dedi: Hz. Peygamber dilini faydasız sözlerden korurdu. Ancak ashabını ilgilendiren, aralarında sevgi bağı oluşturacak, onları birbirinden ayırmayacak şeyleri konuşurdu. Her toplumun saygın kimselerine ikramda bulunur ve onları kendi kavimlerine yönetici tayin ederdi. Hiç kimseden güleryüz ve güzel ahlâkım esirgemeden, insanlara karşı ihtiyatlı olur, kendisini korurdu. Meclisinde göremediği ashabını araştırır, aralarında olup bitenleri halka sorardı. Güzeli güzel görür ve koruyup gözetir, çirkini çirkin görür ve ondan sakındınrdı. Her işi mutedil ve dengeli olup biri diğerini tutmazhk etmezdi. Ashabın iş ve görevleri konusunda gaflet ve tembellik göstereceklerі endişesiyle, onların durumundan gafil kalmazdı (onları devamlı gözetip ikaz ederdi). Herşeye istidadı vardı. Hakkı yerine getirmede kusur etmez, hakka tecavüze de imkân vermezdi. İnsanların ona en yakın olanları, onların en seçkinleri; onun katında en üstünleri, dinde ihlas sahibi olanlar; en yüce mevkide olanlar ise zayıflara en çok yardım ve iyilikte bulunanlarıydı."
Hz. Hüseyin şöyle der: "Babama, Resulullah'ın meclisinin nasıl olduğunu, neler yaptığım sordum, şöyle dedi: Allah Resulü'nün bir yere oturuş veya kalkışı ancak Allah'ı zikir üzere idi (oturuşu ve kalkışı sırasında Allah'ı zikrederdi). Oturmakta olan bir topluluğun yanına geldiğinde, meclisin son bulduğu yerdeki boş yere oturup üst tarafa geçmez, başkalarına da böyle yapmalarını emreder, üst tarafa geçmekten menederdi. Kendisiyle birlikte oturan herkese nasibini verirdi (gerekli iltifatta bulunurdu). Öyle ki her biri, Resulullah katında kendisinden daha üstün tutulan biri olmadığını sanırdı. Birisi kendisiyle otursa veya ona ihtiyacını bildirse, sabır ve tahammül göstererek o kimse kendisi kalkıp gitmedikçe usanç belirtmezdi. Birisi kendisinden birşey istese reddetmeyip verir., istediği şey yoksa güzel bir sözle savuştururdu. Onun güzel ahlâk ve cömertliği bütün insanları kuşatmış, herkes ondan nasibini almıştı. Onlara bir baba gibiydi,

onlar da onun katında hak konusunda hepsi biribirine yakın, ancak takva konusunda yek diğerine üstündüler. Bir başka rivayette "onun katında hepsi hak konusunda birbirine denkti" ifadesi vardır. Meclisi hilim, haya, sabır ve güven meclisi idi. Orada yüksek sesle konuşulmaz, hiçbir haram davranış olmaz, kimsenin ayıbı söylenmezdi. Onun meclisinde bulunanlar ancak takvalanyla birbirine karşı öncelik ve üstünlüğe sahiptiler. Hepsi de mütevazı, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gösterirler, ihtiyaç sahiplerini diğerlerine tercih eder, memleketlerinden uzakta bulunanlara merhametle davranırlardı."

Hz. Hüseyin şöyle der: Babama Hz. Peygamber'in meclisinde bulunanlara karşı hareket tarzım sordum, şöyle dedi: Resulullah daima güleryüzlü ve yumuşak huylu idi. Esirgeme ve bağışlaması çoktu, katı kalpli değildi. Hiç kimseyle çekişmez, bağırıp çağırmaz, kötü söz söylemez, kimseyi ayıplamaz ve aşırı şekilde övmezdi. Hoşlanmadığı şeyi görmezlikten gelir, umanı umutsuzluğa düşürmezdi. Kendisini üç şeyden; gösteriş, çok konuşma ve kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak tutmuştu. İnsanları üç halde de kendi hallerine bırakır, halleriyle ilgilenmezdi: Hiç kimseyi kınayıp kötülemez, ayıplarını anmaz ve kusurlarını araştırmazdı. Yalnız sevap ve hayır umduğu bir konuda konuşurdu. Konuştuğunda, meclisinde bulunanlar, başlarına kuş konmuş gibi sessiz ve hareketsiz dururlar, sözünü bitirip susunca söyleyeceklerini söylerlerdi, kendisinin yanında asla tartışıp çekişmezler di. Hz. Peygamber'in huzurunda onlardan biri konuşurken, konuşması bitinceye kadar diğerleri susardı. Onlardan sonrakinin sözü (arzu ve rağbette) ilk öncekinin sözünden farksızdı (veya önce başlayanın sözü, sonraki tarafından kesilmezdi). Meclisinde bulunanlar birşeye gülseler o da güler, bir şeye hayret etseler o da ederdi. Yabancıların konuşma ve sorularındaki sertlik ve kabalığa karşı sabır gösterirdi. Şöyle buyururdu: "Bir ihtiyaç sahibinin, ihtiyacını talep ettiğini gördüğünüzde ona yardım edin". Gerçeği yansıtmayan övgüyü kabul etmezdi. Sözünü bitirmedikçe kimsenin sözünü kesmez, ancak sözünü tamamlaması veya kalkıp gitmesi halinde kesmiş olurdu". Süfyan b. Veki'in rivayet ettiği hadis burada sona erdi.

Başka bir rivayetin ravisi şu ilavede bulunur: Babama "Hz. Peygamber'in susması nasıldı?" diye sordum, şöyle dedi: Resulullah'ın susması dört şey, hilm, sakınma, takdir ve tefekkür üzere idi. Takdiri, insanlara eşit bakış ve dinleyişte kendisini gösterir, tefekkürü ise baki ve fani olan (dünya va ahiret) üzerinde olurdu. Hilm ve sabrı kendisinde toplamıştı, hiçbir şey kendisini kızdırmaz di. Sakınmasında ise dört haslet birararaya gelmişti. Başkalarının da uyması için güzel ve meşru olanı yapması, diğer insanların da kendisini örnek alıp vazgeçmesi için çirkin şeyleri terketmesi, ümmetinin salahına vesile olacak görüş ortaya koymaya çaba sarfetmesi, onların hem dünya hem ahiret mutluluklarını sağlayacak şeyler üzerinde himmetini toplaması".5370[1262]

Kadı Ebubekr İbnü'l-Arabî el-Kavâsım ve'1-avâsım adlı eserinde şöyle der,

---

5370[1262] îbn Ebi Hâle hadisi ve açıklaması için bkz. Nesimü'r-riy&z, II, 166-196.

ki ben de ondan nakletmişimdir: Ebü'l-Kasım İbnul-Manzûr5371[1263], Hz. Peygamberin Hind ve başkaları tarafından rivayet edilen hadislerde anılan sıfatları okunduğunda Rıdvan el-Feylesofun5372[1264] şöyle dediğini duyduğunu Zukâku'l-Kanâdil'de bana haber verdi: "Bu özellikler ancak bir peygamberin olabilir ve bunlar yanında delil olarak da başka birşeye ihtiyaç yoktur. Vücut özelliklerinin mutedil olması ahlakın itidaline delalet eder. Bu, aydınlatan nurdan ve katında batıl bulunmayan haktan sudur eden bir yaratılıştır. Yaratılışta mükemmelliğin son noktasında vücuda gelinceye dek yolunda ne bir karanlık ne bir afetle karşılaşmadı". O sonra bunu şu sözleriyle izah ederek konuşmasına son verdi: "Kim Efendimiz Hz. Muhammed'in (sav) sözlerine, izah ettiği manalara, açıkladığı maksatlara, haber verdiği varlıklara, düzenlediği organizasyona, gerçekleştirdiği eğitime ve gerek sözlü gerek fiili bütün ahlak ölçülerinin bu düzen çerçevesine girdiğine bakarsa, kesin olarak bunun insanın gücü üstünde bir iş olduğunu, onu kendileri içinde koruyup muhafaza edenin ancak var edenleri, kendileri için eğitip çıkaranın ancak onları bilen ve yaratanın olduğunu kavrar. Bu da " ı s m e t " (Peygamberlerin günahtan korunmuş olmaları) konusunda son noktadır. Hamd ve minnet Allah'adır". Adı geçen eserden özetle verilmiştir.
Burada artık dinleyiciye bu parlak Nebevi yüzyılın durumuyla ilgili olarak bu kadarla yetinmekten dolayı özür beyan ederek çalışmamızı bitirmek, yoksul kalemi işin son bulması sebebiyle dinlenmeye vermek yolu bize göründü. Şöyle ki bu, şimdilik derlenmesi ve arzı mümkün olandır, yoksa bunlar o devirde geçerli olan sanatlar, ticaret, uygulama ve ilimlerin tümü değildir elbette. Hayır hayır, bu hepsi değildir. Çünkü bize ulaşan hususlar, aralarında büyük mesafeler bulunan birçok merhale boyunca mevcut olanlardan bilgileri ençok tedvin edilmiş (yazıya geçirilmiş) bulunanlardır. Zira kesin olan şudur ki o zamanlarda her konuda mevcut herşeye bugün tam bir ayrıntıyla ne biz sahibiz ne de bizden öncekiler sahip olmuştur. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Birincisi: İlk asır insanlarının Kur'an'la yetinmeleri ve başka şeylerin ona karışması endişesiyle tedvine tam ve yeterli bir önem vermemeleridir. İkinci yüzyılda insanlar başka şeylerin Kur'an'a karışmaması konusunda emin olunca, kendi durum ve rolleri bakımından önemli gördükleri ve tedvine ihtiyaç duydukları konuların bazılarında tedvine yöneldiler. Ancak bu kitabın konusu olan hususlarda tedvin fırsatını değerlendirmemişlerdi. Eğer bu konuda tedvinde bulunsalardı bu, ibretlerin son noktası ve olağanüstü birşey olurdu. Şöyle ki şimdi bu konularda vakıf olduklarımızı, gazveler, olaylar ve mesellerin içinden çıkarıp almaktayız, yoksa onlar bizzat bu türden haberleri vermeyi tasarlamış değillerdir. Şu sözü söyleyen kimseye aferin: "Şöhreti ufukları kaplayan İslam uygarlığı, zamanının yakınlığı, kendisi ve mensuplarının eserlerinin şimdiye kadar korunup muhafaza edilmesine rağmen kapalılık konusunda neredeyse araştırmacıların eski tarihlerine vakıf olabilmek için

5371[1263] Metinde Îbnül-Menfûh şeklinde geçin ismin doğrusu bu olmalıdır. Bu zatın vefatı 520/1126'dır (bkz. A'lâmü'n-nübelâ, XIX, 518).
5372[1264] Bu zat da tbn Rıdvan el-Feylesof (ö. 453/1061) olmalıdır (bkz. A'lâmü'n-nübelâ, XVIII, 105-106).

yokolup gitmiş eserleri ve yeraltı kalıntılarından hareketle araştırmada bulundukları yokolup gitmiş milletlerin uygarlığına benzemektedir". O yine şöyle der: Babanın hayatına andolsun, nerede o tarih ki selefin haberlerini, geçmiş gitmiş uygarlıkları, yaşayış tarzları, zanaatları, adetleri, kıyafetleri ve idare, yargı, siyaset, askerlik, eğitim, okullar, imalathaneler v.b. hususlar gibi bu ümmetin ilerlemesi ve sosyal durumuyla ilgili yönetim düzenleri hakkındaki bilgileri bize ayrıntılarıyla bildirsin. İkincisi: Daha öncekilerin âsâr ve siyere dair kitaplarımın çoğu bugün ya yokol-muş veya olmaktadır. Bunlardan mevcut olanlarsa yeterli değildir. Çünkü yazılan ve derlenen eserlerin çoğu istilalar sırasında yakılmıştır. Bu çerçevede Moğol istilasında, tarihin daha korkuncunu anmadığı ölçüde kitap zayi oldu. Dicle'ye o kadar kitap atıldı ki akıntısı durdu ve atılan îslami eserlerin mürekkeplerinden dolayı suyu karardı. Hatta ben selefin eserlerinin çoğunun Moğol istilasından önce yokolmasından şikayet edildiğini gördüm. Şöyle ki Hafız İbnü'l-Cevzî Saydu'l-hâtır adlı eserinde şöyle der: "İlk devirlerdeki ulemanın himmeti yüksek olup ömürlerinin özü olan eserleri bunu göstermektedir. Ancak bu eserlerin çoğu yokolup gitmiştir. Çünkü talebelerin himmeti zayıfladı, uzun eserlere arzu duymayıp muhtasarları ister oldular, sonra da bunlardan ders gördükleri bazısıyla yetinir oldular. Böylece kitaplar çoğaltılmadan yokolup gitti".5373[1265] Arap tarihi, Endülüs'te Kurtuba şehrinden Allah'ın memleketlerinin en çok kitap bulunanı diye sözeder.5374[1266] İspanya hristiyardan Kurtuha'yı istila ettiklerinde ele geçirdikleri bütün müslüman kitaplarını yaktılar. Yaktıkları kitaplar bir milyon ellibin ciltti. Bunu bir tek günde alev haline getirdiler. Sonra Endülüs'teki doksan kütüphaneye yöneldiler ve her memlekette mevcut Arap eserlerinden elde ettikleri herşeyi telef ettiler. Bunu Mundi(?) tarihinde zikreder. Onların tarihçilerinden biri olan Vilis (Wells?) de şöyle der: İspanyolların Endülüs'te yaktıkları kitap sayısı bir milyon beşbin cilttir.5375[1267]

Vefîyyetü'l-eslâf ta müellif şöyle der: Tuleytula (Toledo) piskoposu yüce İslam kitaplarından seksen küsur bin kitap yaktı.5376[1268] Frenkler Gırnatayı (Granada) ele geçirdiklerinde nefis kitaplardan bir milyonu aşkın kitap yaktılar. Onlar, müslümanlarm aralarında bırakmak kendilerine ağır gelen şeylerle yüklü olup Merakeş'e gitmekte olan üç gemiye elkoyarak yüklerini Escurial kütüphanesine bıraktılar. Sonra da bunlar yandı, geriye bir kısmı kaldı. Bu eserlerin katalogu Suriyeli hıristiyanlardan biri tarafından yapıldı5377[1269] ve bu kitaplardan, bugüne dek dünya alimlerinin gidip geldiği bir kütüphane oluşturdular. Katalogu hazırlayanların zamanında mevcut kitaplar 1851 ciltti. Ben meşhur Muhammed Mahmud eş-Şinkıtî'nin Sultan Abdülhamid zamanında oraya gittiği sırada yaptığı Arapça katalogunun bir kısmını gördüm. Bu da kütüphanede varlığı

5373[1265] Saydü'I-hfitır, s. 440. Metinde Saydu'l-havâtır şeklinde geçmiştir.
5374[1266] Yalnız II. Hakem'in kütüphanesinde dörtyüz bin üzerinde kitap vardı (Provençal, Histoire de FEspagne musulmane, III, 498. İslam dünyasındaki diğer kütüphaneler için bkz. A. Metz, I, 322-332; S. Hunke, s. 276-281).
5375[1267] Sigrid Hunke (s. 454) bu miktarın Gırnata'da yakıldığını Boyler.
5376[1268] bkz. A. Gürkan, s. 258. Tuleytula yerine Gırnata geçmektedir.
5377[1269] bkz. GAL, Suppl., I, 7.

sanılan miktara nisbetle gerçekten Önemsiz sayılır, hele Endülüs kütüphanelerinde bulunan miktara nisbetle ise bir değer ifade etmez. el-Vâfi fi'1-mes'eleti'ş-şarkiyye müellifi5378[1270], İslami dönemde yalnız Kurtuba kütüphanesinde altıyüz bin cilt seçme kitap bulunduğunu belirtir (s. 172). Bu bilgi Vefiyyetü'l-eslâf tan nakledilmiştir. Mercâni Vefiyyetü'l-eslâf ta, zikredilen bazı bilgileri andıktan sonra şöyle der: Sonuç olarak, İslam alimlerinin eserlerinden geriye ancak azın azı birşey kalabildi, (s. 325).
Mısırlı tarihçilerden biri şöyle der: "Müslümanların yazdığı kitaplardan Haçlılar, Moğollar ve-İspanyollar'ın yaktıklarından geriye kalanı, denizden ancak bir noktadır". Bu yüzden eskiden demiştim ki selefin eserlerini iki yağmacı güç yoketti: insan orduları ve hayvan orduları. el-Vâfi fi'1-mes'ele-ti'ş-şarkiyye adlı tarihte (s. 171) Avrupa kütüphanelerinin Fas ve Irak kütüphanelerinden alınan kitaplarla zenginleştikleri kaydedilir ki adı geçen eserde müellifin sözlerine bakınız. Bugün eğer Avrupa kütüphanelerinden bize birşey naklederek veya neşirle lütufta bulunursa faydalanırız, aksi halde bu hazineler, onların yanma endişesiyle su dolapları ve yangın söndürme cihazlarıyla kuşatılmış, gece ve gündüz muhanzlanyla korunan kütüphanelerinde saklı kalır.
Ebû Muhammed Abdullah et-Ticânî Rihle sinde Hafsi sultanı Ebû Ze-keriyya el-Hafsî'nin (ö. 647/1249) Tunus'taki kütüphanesinde otuz bin cilt kitap bulunduğunu5379[1271], bunun zamanla azalıp altı bine kadar düştüğünü zikrettiğinde şöyle der: Bu durum, adı geçen hükümdarın yakın adamlarından ve devletin alimlerinden olan Bâce kadısı Hasan b. Muammer el-Hevârî et-Tarâblusî'ye anlatılarak sebebi soruldu, o şöyle dedi: "Yağmur ve insan eli!". Cezayirli hocalarımızdan biri bu durumu irdeleyerek şöyle der: "Tembelliklerin birbirini izlemesi ve rahatlıkta sükun bulunması". Şeyh Mesud Cemû'un Minhâcu resmi'l-Kur'ân fi şerhi Mevridi'z-zem'ân adlı kitabında sözünü ettiği kitapların adlarından bugüne kalanlar nerededir? Şöyle ki talebesi İbn Âşir el-Hâfî es-Selevî'nin Kunâşe sinde Şerhu'l-Akîle den naklettiği ve benim de onun elyazısından naklettiğim üzere o " bu ümmetin müellifleri her dalda sayısız eser kaleme aldılar" der, sonra da Gırnata'da bir talebede büyük ebatta kalın bir cilt halinde ve üzerinde "kitap adlarına dair ellibeşinci cilt" ifadesi yazılmış bir kitap gören birinden nakilde bulunur. Ondan geriye daha ne kadar kaldığı bilinmez. Bu kitapta eserin yalnız adı, müellifi, memleketi ve özellikle ölüm tarihinin yazılı olduğu gözönüne alındığında bu ciltlerin ne kadar kitap adı içerdiklerini varın düşünün!
Kadı İbn Hallikân, Sâhib b. Abbâd'm biyografisinde şu bilgiyi zikreder: Buhara hükümdarlarından Nuh b. Mansûr, kendisine vezir yapmak üzere ona haber gönderdi. Sâhib b. Abbâd'ın bu görevden afnni istemesi konusunda ileri sürdüğü özürlerden biri de hükümdara yalnız kitaplarını taşımak için dörtyüz deveye ihtiyaç duyduğunu söylemesidir.5380[1272] Adı

5378[1270] Emin b. İbrahim Şümeyyil'in eseri olup îskenderiyye'de (1296/1879) basılmıştır (Serkis, 1,1144).
5379[1271] bkz. Muhammed el-Arûeî el-Matavî, es-Saltanatü'1-Hafeiyye, Beyrut 1406/1986, b. 159.
5380[1272] Vefeyâtü'l-a'yân, I, 231; Sannâcetü't-tarab, s. 391.

geçen İbn Abbâd IV. yüzyılda yaşamış olup Safer 385 (Mart 995) tarihinde vefat etmiştir. Bu, bir tek kişinin bir tek bölgede sahip olduğu ise, çeşitli bölge ve şehirlere yayılmış bundan başka kimselerin durumu ne olur? Bu, müslümanlarda bir tek ilimde üçyüz yıllık bir zamanda telif sanatının ulaştığı seviye ise, ondan sonra ulaştıkları seviyenin ne olacağını düşünün!
Hâfiz Suyûti el-Müzhir de, adı geçen Sâhib b. Abbâd olayını anlattıktan sonra şöyle der: Kitapların çoğu Moğollar ve başkalarının sebep oldukları karışıklıklar sırasında yokoldu. Öyle ki mütekaddimin ve müteahhirin ulemaya ait dille ilgili mevcut kitaplar bir tek deve yükü bile etmez.5381[1273]
Bu bilgi, Ebü'l-Abbas el-Hilâlfnin Fethu'l-Kuddüs fi şerhi hutbeti'l-Kâmûs'undan nakledilmiştir. Hilâli, adı geçen eserinde İbn Abbâd'ın dörtyüz deveye ihtiyaç duyduğuna dair İbn Hallikân'ın kaydettiği rivayet ile altmış deveye ihtiyaç duyduğuna dair başkaları tarafından nakledilen rivayet arasında, Suyûti1 nin zikrettiği sayıdan fazlasının dil dışındaki konulara dair kitaplar olduğunu belirterek uygunluk belirtir. Fethu'l-Kuddüs'e bakınız.
Hanefi alim Haskefi'nin Tenvirü'I-ebsâr'ın şerhi olan ed-Dürrü*l-muhtâr adlı eserinde şu bilgi verilir: "Ebû Hanife'nin talebesi Muhammed b. Hasan'ın (ö. 189/805) dini ilimlerle ilgili 999 kitap kaleme aldığı söylenir". İmam Şafii şöyle der: Muhammed b. Hasan'm ilminden bir deve yükü kitap edindim.5382[1274] Hicri ikinci yüzyılda bu bir müellif olarak eserlerinin sayısı, bazıları altmış defterden oluşan bin kitaba ulaşıyor, bir diğer alim olarak İmam Mâlikin şer'i hükümlere dair imlâ ettirdiği eserler yüzelli cilde varıyorsa, bu çağda yaşayan diğer alimlerin ve onlardan sonra gelenlerinki ne kadardır?
Ebü'l-Hasan el-Uchûrî, er-Risâle'nin girişine yazdığı haşiyede İmam Mâlik'le ilgili olarak İmamü'l-Harameyn'den şu nakilde bulunur: O kendi mezhebinde şer'î hükümlere dair yaklaşık yüzelli cilt eser imla ettirdi. Hindistan Haydarabad kadilkudatı Hudabahş5383[1275], önce el-Muktatef dergisinde, sonra da Ferid Vecdi'nin Dâiretü'l-maârif inde neşredilen makalesinde şu bilgiyi verir. Vâkıdi'nin kitapları altıyüz sandığı dolduruyor ve bunları tasunak için de yüzyirmi deve gerekiyordu (VIII. ciltte "kitap" mad. bkz).5384[1276]
Hâfiz Suyûti ed-Deverânü'1-felekî alâ İbni'l-Kerekî'de şöyle der: "Ümmetin alimlerinin birbirlerine reddiye olarak kaleme aldıkları eserler toplanmış olsaydı ciltleri bulurdu". Alimlerin birbirlerine reddiye olarak yazdıkları eserler ciltler tutarsa bir başka konuda yazdıkları ne kadar olur? Ben mümkün olduğu ölçüde fehrese ve sebtlerin adlarını toplamaya çalıştım sayıları bini aştı5385[1277]. Oysa Keşfuzzunûn'da bu türden eserlerin sayısı bunun onda birini bile bulmaz. Nerede bu rakam nerede Sultan IV.

5381[1273] el-Müzhir, I, 97. Burada deve sayısı altmış olarak geçmekte olup ayrıca metinde hatalar mevcuttur.
5382[1274] IbnÂbıdin, Reddü'l-muhtâr, I, 50-51.
5383[1275] Haydarabad Yüksek Mahkemesi baş hakimi olan Hudabahş'm Bankipur'da kurduğu Oriental Public Library meşhurdur (bkz. DİA, V, 60; El, V, 43-44).
5384[1276] Dâiretü maârifı'l-karni'l-işrîn, VIII, 68.
5385[1277] Bununla Fihrisü'l-fehâris adlı eserini kastetmiştir (bkz. c. I, b. XXII).

Muradın sır kâtiplerinin reisi ve maliye veziri olan5386[1278] Hacı Halife diye meşhur Mustafa b. Abdullah'ın Keşfuzzunûn an esâmi'l-kütüb ve'1-fünûn adlı eserinin içerdikleri! Onun topladığı eserlerin ulaştığı rakam 18.550'dir. Üstelik o XI. yüzyılda yaşamış müteahhirin ulemadandır. Bu konuda kendisinden önce bir grup alim eser yazmışlardır. Bunlardan biri daha önce 56. cildini gördüğü zikredilen kimsenin haber verdiği kitabın müellifidir. Bir diğeri ed-Dür-rü's-semin fi esmâi'l-muöannifînin yazarıdır. Bu eser bir cilt halinde bende mevcut olup yazarı İbnü's-Sââtî el-Bağdâdî (ö. 674/1275} diye bilinen mahir tarihçi İmam Tâcüddin Ebû Tâlib Ali b. Ecneb b. Osman b. Abdullah'tır.5387[1279] Onun biyografisi Zehebi'nin Tezkiretü'l-huffâz'ında verilmiş olup5388[1280] bu kitabı yalnız bizim kütüphanede bulunan eserlerdendir. Bunu Keşfuzzunûn müellifi "elif harfinde Ahbâru'l-musannifin adıyla, altı cilt ve Ebu 1-Hasan Ali b. Ecneb el-Bağdadînin (ö. 674/1275) eseri olarak kaydetmiştir.5389[1281] Dâl harfinde ise bu eserin adını ed-Dürrü's-semin diye vererek müellifini zikretmemiştir.5390[1282] Bu, ondan beklenmeyen tuhaf birşey-dir.
Bu konuda eser yazanlardan birisi de Cemalüddin İbnü'l-Kıftî es-Saîdî olup Udfuvi et-Tâliu's-saîdde onun biyografisini vererek Ahbâru'l-musannifîn ve mâ sannefû adlı eserini zikreder. Bir diğeri İmam et-Tûfî el-Bağdâdî5391[1283] olup İslam'da eser yazanlar ve eserleriyle ilgili sekiz ciltlik değerli bir kitap yazmıştır. Bunun bazı ciltleri İstanbul kütüphanelerinden bi-rindedir. Bir diğeri İmam Ebu 1-Berekât Muhammed b. İbrahim İbnü'1-Hâc el-Bellifikî el-Endelüsî olup eserlerin adlan ve müelliflerinin tanıtımına dair alfabetik olarak düzenlediği bir eseri vardır.5392[1284] Bir diğeri Şerefıiddin Muhammed b. Ma'mer el-Makdisî el-Kâtib (ö. 712/1312) olup el-Kasîdetü'l-yâiyye fi esmâi'l-kütübi'l-ilmiyye adlı eseri vardır. Matbu Keşfuzzunûn da bu manzume ile ilgili olarak şöyle denir: "Bu konuda, ondan başka bir eser yazanı görmedim. Manzum eser yazmanın ve gerekli kapsamda olmasının kısıtlılığını da bilmekteyim".5393[1285] Bu, Keşfuzzunûn müellifinin garip bir kusurudur. O, bu konuyla ilgili olarak Îbnü's-Sââtî, Tûfi, İbnül-H&c ve başkalarına ait naklettiğimiz eserleri görmemiş olmalıdır. Üstelik Keşfuzzunûn müellifi, bilindiği gibi, İbnü's-Sââtî'nin eserini Keşfuzzunûn'da iki yerde, elif ve dâl harflerinde zikretmiştir. Geçen bilgilere bakınız.
Şeyhülislam Muhammed b. Ebi's-Sürür el-Bekrî es-Sıddıkî el-Mısrî'nin (ö. 1087/1676), İbn Enceb el-Bağdâdî'nin kitabının üslubunda ve müelliflerin tarihine dair müteaddit ciltli bir eseri vardır. Bir grup alim Keşfuzzunûn'a zeyl yazmış olup bunlardan biri İbrahim b. Ali el-Hanefî er-Rûmî'dir (ö.

5386[1278] Katip Çelebi (ö. 1067/1657) Anadolu muhasebesi kaleminde şakird olmuş, süvari mukabelesinde görev yapmış ve sonra da ikinci halifeliğe yükselmiştir (İA, VI, 432-433).
5387[1279] Kureşi, el-Cevâhirui-mudiyye, II, 546.
5388[1280] Tezkiretü'l-huffâz, IV, 1469.
5389[1281] Keafuzxunûn, 1,30.
5390[1282] Atfe., I, 730. Eserin müellifi İbnü'l-Kıftf olarak verilmiştir. (Ayrıca bkz. tzâhu'İ* meknûn, I, 444).
5391[1283] Kehhale, IV, 266.
5392[1284] Fİhrisü'l-fehâris, 1,153.
5393[1285] Keşfuzzunûn, II, 1349. Yâiyye kelimesi metinde bâiyye şeklinde geçmiştir.

1189/1775). Onun ez-Zeyl alâ Keşfi'z-zunûn li-Kâtib Çelebî fi esmâil-kütüb ve'1-ilhâkât adlı bir eseri olup Silkü'd-dürer müellifi tarafından biyografisinde verilmiştir.5394[1286] Zeyl yazanlardan biri de Kemâlüddin Muhammed b. Mustafa el-Bekrî el-Gaazî el-Hanefî'dir (ö. 1196/1782). Silkü'd-dürer müellifi şöyle der: Tuhaf bir üslupla, kitap adlarına dair bir eser yazdı ve Keşfu'z-zunûn fi esmâi'ş-şurûh ve'1-mütûn adını verdi.5395[1287] Zeyl yazanlardan biri de çağdaşımız, uzun ömürlü, itina sahibi miralay İsmail Paşa olup aslen Bağdatlı, doğum veya yerleşim bakımından da İstanbulludur. Keşfuzzunûn'a iki ciltlik bir zeyl yazmıştır. Ayrıca müellifler ve eserlerine dair dört büyük ciltlik bir diğer kitabı vardır. 1321 (1903) yılında yetmiş yaşını aşkın halde hayattaydı.5396[1288] Çağdaşımız itinalı araştırmacı Şeyh Cemil el-Azm el-Beyrûtî'nin on ciltlik bir Keşfuzzunûn zeyli olduğuna dair haber bana ulaştı.5397[1289] Arkadışımız, araştırmacı ve arkeolog Seyyid Hasan Hüsnî Abdülvehhâb et-Tûnisî'ni5398[1290] de Delilü'l-bâhisîn ammen ellefe mine'l-Ifrikıyyîn adlı bir eseri olup bana üç ciltten oluştuğunu, kendi şartına uyanların yazdığı kitaplardan binlercesinin adını kapsadığım, sekiz yüz kadar biyografi içerdiğini ve her eseri, bulunduğu yer, hacmi, hattatı ve basılmışsa basımı gibi hususları belirterek inceden inceye tavsif ettiğini bildirmişti.

Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Halil el-Kâvukcî et-Tarâblusî'nin Kevâkibü't-tarsîf fimâ li'1-Hanefiyye mine't-tasnîf5399[1291] adlı bir eseri vardır. Eseri bilen biri anmış olup ben vakıf olamadım. Hindistan'ın muhaddis ve alimi Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî el-Ensâri'nin5400[1292] Ferhatü'l-müderrisîn bi-zikri'1-müellefât ve'1-müellifîn adlı bir eseri vardır. Ondan Önce de Hâfiz Kasım b. Kutluboğa hanefi alimlerinden eser yazanlara dair Tacü't-terâcim adlı kitabı yazmıştı. Bu eser Beytü'1-Mak-dis'te Halidiyye Kütüphanesinde bulunmaktadır.5401[1293]

Müelliflerin adlarıyla ilgili olarak, anılanlardan başkaları da eser yazmışlardır. Selvetü'l-enfâs'ta Ebû Hafs Ömer b. el-Mekkî eş-Şerkâvî'nin (Ö. 1260/1844, Fas) biyografisinde şu bilgi verilir: "Onun bir Salavât ı mevcut olup tevriye ve tevcih yoluyla salata dair eserlerin adlarını içerir". Subhu'l-a'şâ'da müellif şöyle der: Eskiden halife ve hükümdarlar kütüphanelere büyük önem verirlerdi. Böylece birçok esere ve değerli kütüphanelere sahip oldular. Denildiğine göre İslam'da en büyük kütüphaneler üç taneydi. Bunlardan biri Abbasi halifelerinin Bağdat'taki kütüphanesiydi. Sayılamayacak kadar çok ve değer biçilemeyecek kadar nefis kitaplara sahipti. Moğolların Bağdat'ı yıkmasına kadar böyle devam etti. İkincisi, Fatımi halifelerinin Mısır'daki kütüphanesidir. Her ilim

5394[1286] Silkü'd-dürer, 1,14-15; Kehhâle, 1,65.
5395[1287] Silkü'd-dürer, IV, 14-15.
5396[1288] Bağdatlı İsmail Paşanın (ö. 1920) her iki eseri de ikişer ciltlik olup sonuncusu dört cilt değildir (bkz. DİA, IV, 446-448).
5397[1289] es-Sırru'1-masûn zeylu Keşfi'z-zunûn adlı bu eserin Keşfuzzunûn hacminde olduğu kaydedilir. (Zirikli, II, 134; Serkis, II, 1341-1342).
5398[1290] bkz. DİA, I, 284.
5399[1291] Serkis, II, 1490-1491; Fihrisü'l-fehâris, 1,104-106.
5400[1292] FihrİsÜ'l-fehâris, II, 728-730; Kehhâle, XI, 235.
5401[1293] Eser Leipzig (1862) ve Bağdat'ta (1962) basılmıştır.

dalından nefis kitapları toplayan en büyük kütüphanelerden biriydi. Son halifeleri Âdıd'm Ölümüyle devletleri son buluncaya kadar varlığını korudu. Üçüncüsü ise Endülüs'te Emevi halifelerinin kütüphanesiydi. En büyük kütüphanelerden biri olup Mülûk-u Tavâif in Endülüs'ü istilasıyla devletleri son buluncaya kadar varlığım sürdürdü.[5402[1294]]

Derim: Sannâcetü't-tarab'da şu bilgi verilir: Denildiğine göre Abdur-rahman en-Nâsır el-Ümevî Kurtuba'da 400.000 cilt, bazılarının dediğine göre ise 600.000 cilt kitap toplamıştı.[5403[1295]] Kalkaşandi Subhu'1-a'şâ da şöyle der: Bil ki yazılan kitaplar sayılamayacak kadar çok, sayılan kuşatılmayacak kadar büyüktür, özellikle İslam dininde yazılan kitaplar. Bunun benzeri hiçbir dinde yazılmış, hiçbir ümmet tarafından ortaya konulabilmiş değildir.[5404[1296]]

Derim: Söylemek gerekir ki bugün yeryüzünde en büyük İslamî kütüphane Mısır'daki Hidiviyye Kütüphanesidir. Bu kütüphane, bugün İslam dünyasında hiçbir kütüphanenin toplamadığı kadar kitaba sahiptir. Katalogu on cilt olup muhtemelen katalogun basılmasından sonra da katalog hazırlanırken mevcut bulunan kitap kadar ilave olmuştur. Ferid Vecdi'nin Dâiretü'l-maârif inde şu bilgi verilir: Bu kütüphanede bulunan basılı kitapların sayısı 84.508, yazmaların sayısı 19.000 olup bunların içinde 189 mushaf vardır. Bu mushafiardan 27 tanesi Kufi hatla ceylan derisine yazılmıştır. Kütüphanede 117 (735) yılında yazılmış bir papirüs mevcut olup ondaki en eski eserdir. Kütüphanedeki en eski kitap ise Şafii'nin er-Risâle'si olup talebesi Rebî el-Cizi tarafından 264 (878) yılında yazılmıştır.[5405[1297]]

Hidiviyye Kütüphanesi'ni İstanbul kütüphaneleri izler. Bu kütüphaneler çok sayıda olup onlarda bulunan enteresan ve tezyinattı kitaplar başka kütüphanelerde bulunmaz.[5406[1298]] Bugün yanıp yokolmalarmdan korkuyorum. Ne olurdu Ankaralılar onları Avrupa'da satsalardı da İslam'a, ilimlerine ve kitaplarına yönelik yağma ve tuzaklarından bu kitaplar kurtulmuş olsaydı. Ne olurdu Milletler Cemiyeti bunlarla ilgilenseydi. Sonra Şeyhülislam Arif Hikmet'in Medine-i Münevvere'deki kütüphanesi gelir. Fakat bana ulaşan habere göre ondaki kitapların çoğu darmadağınık durumdadır.[5407[1299]] Sonra Mısır'daki Özel kütüphanelerden, itinalı büyük araştırmacı Ahmed Teymur el-Mısrî'nin kütüphanesi gelmektedir. Seyyid Hasan Hüsni Abdülvehhab bana bu kütüphanede 24.000 cilt kitap bulunduğunu ve bunlardan yedi bin kadarının müellif hattıyla olduğunu haber verdi.[5408[1300]] Bu kütüphaneyi büyük yazar Ahmed Zeki'ninki izler. Bu kütüphanede de çok ve güzel kitaplar bulunmaktadır.[5409[1301]] Maalesef

---

5402[1294] Subhu'1-a'şâ, 1,466-467. Metinde birçok düşüklük vardır. İslam'da kütüphaneler için şu esere bkz. Muhammed Mahir Hamâde, el-Mektebât fi'1-îslâm, Beyrut 1401/1981.

5403[1295] Sannâcetü't-tarab, s. 389.

5404[1296] Subhu'l-a'şfl, 1,467.

5405[1297] Dâiretü maârif, VIII, 82-86. Hidiviyye Kütüphanesi bugün diğer bazı koleksiyonlarla birlikte Mısır Milli Kütüphanesi haline gelmiştir.

5406[1298] Bugün yalnız Süleymaniye Kütüphanesinde 100.000'i aşkın yazma kitap bulunmaktadır.

5407[1299] Arif Hikmet Bey 12.000 ciltlik kütüphanesinden şuraya 5000 kitap vakfetmiştir (DİA, III, 365).

5408[1300] Bu kütüphanede 20.000 cilt kitap mevcuttur (DİA, II, 140).

5409[1301] Bu kütüphanede 18.700 cilt kitap mevcuttur (DİA, II, 163).

Mısır ve diğer yerlerdeki matbaalar şimdilerde çoğunlukla müteahhirin ulemanın kitaplarım basmaya önem vermektedirler. Çoğu zaman da mütekaddimin ulemanın II-V. yüzyıllarda yazılan, faydaları ve mevcutlarının azlığından dolayı önem verilmeye daha layık olan eserlerinin tarafına bakılmaksızın bir tek kitabın basımı defalarca tekrarlanmaktadır. Yayınevi sahiplerinin onlara bakışlarını çevirmemeleri devam ederse tamamen yokolup gitmelerinden endişe ediyorum. Çünkü onlardan mevcut olanların çoğu da azlıkları yanında yıpranmış ve neredeyse yokola-cak durumdadır. Ben yazarları ve himmet sahiplerini bu önemli konuda yazmaya davet ediyorum. Bu, neredeyse yokolmaya yüztutmuş eski İslamî eserleri neşre yayınevi sahiplerini teşvikten ve bu da kitapların adlarım, bulundukları yerleri tesbit edecek bir hazırlık komisyonu kurulması ve sonra da en önemli, en eski ve nadirlerinden başlayarak yayımlamaktan ibarettir. Başarıya ulaştıran ancak Allah'tır.
Yanan yanmış, yağmalanan yağmalanmış, istifadeden alıkonan alı-konmuş ve saklanan saklanmış olsa da İslam uygarlığının gelişmeleri için temel kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Herşeyi mükemmel şekilde içeren ve asırlar boyunca unutulmadan muhafaza edilmesi, bu İslam uygarlığının temel özelliklerinin muhafazasında en büyük etken olan Kur'an-ı Kerim. Mağrib toplumları bundan nasiplerin en bolunu almıştır. O derecede ki şöyle demişlerdir: "Kur'an Arap diliyle indi, Acemler tefsir etti, Mağribliler hıfzetti, Mısırlılar okudu, en güzel şekilde Türkler dinledi[5410[1302]] ve uhrevî kısmıyla Yemen halkı amel etti". Kur'an nazil olalı ondört yüzyıldır insanlar ondan istinbatta bulunmakta, anlayışlar, maksatlar, zevkler ve ilmî, ahlakî, kanunî, tarihî ve felsefî ilimlerin çeşitliliği içinde ondan hüküm çıkarmaktadırlar. O, bugüne dek harikuladelikleri tükenmeyen, bitmeyen bir denizdir. Kur'an'ın ilerleme, uygarlık ve ümran kaynağı olduğuna dair en eşsiz yönü, kozmik ilimlerin herhangi bir dalıyla ilgili olup da kendisini veya ona delalet eden şeyi Kur'an'dan çıkaramayacağın hiçbir hususun bulunmamasıdır. Bugün bundaki nihaî gayeyi kavrayan Mısır, Şam ve Irak'k müslümanlar bu işle ilgilenmeye başlamış ve bu yüzyılın ihtiyaçları, bu yüzyılda revaç gören ve gerçekte İslamî ilimlerden olup başka bir renk ve şekil almış bulunan hususlar çerçevesinde Kur'an'ın cevherlerini çıkarmaya, muhtevasını anlamaya başlamıştır.
Şam'da bilge yazar ve üstad Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî tabii ilimleri, yerde bulunan suların sırları ve mecralarını, taşlar ve faydalarını, bitkiler ve hikmetleri ile özelliklerini Kur'an'dan çıkarmaya teşebbüs etti. Onun bu eseri eşsiz olup üç ciltten oluşmaktadır. Adı Keşfü'l-esrâri'n-nûrâniyyeti'l-Kur'âniyye fîmâ yeteallak bi'1-ecrâmi's-semâviyye ve'1-ardiyye ve'1-hayvanât ve'n-nebâtât ve'1-cevâhiri'l-ma'deniyye olup 1299 yılında basılmıştır.[5411[1303]] Allame ve büyük Türk astronom Ahmed Muhtar Paşa Muvâfakatü'l-âyi'l-Kur'âniyye li'1-ulûmi'l-felekiyye adlı eseri yazdı ve onda yetmiş kadar âyeti topladı.

5410[1302] Bu manada söylenen bir söz de şudur: "Kur'an Mekke'de nazil oldu, Kahire'de okundu, istanbul'da yazıldı".
5411[1303] Yazarın 1299'da (1882) hayatta olduğu, eserin 1297'de basıldığı kaydedilir (Serkis, I, 438; Suppl., II, 778).

Yine astronomi alanında temayüz etmiş bir Türk zabiti bu ilmin esaslarını Kur'an'ı Kerim'e uygulama konusunda bir kitap yazdı. Bu konuda, arkadaşımız allâme üstad, Mısır'ın alimi Şemsüddin Muhammed b. Bahit el-Mutî el-Hanefî'nin bir cilt halinde basılan eserinden5412[1304] daha geniş ve kapsamlısı yoktur. Mısırlı yazar Şeyh Tantâvi Cevheri Nizâmü'1-âlem ve'1-ümem, Nahdetü'1-ümme ve hayâtuhâ, Mizânü'l-Cevâhir ve Cemâlü'1-alem gibi eserlerinde5413[1305] dikkatini astronomik ilimlere ve bunların temellerini Kur'an'dan çıkarmaya, güneş ve ışıklarına, ay ve aydınlığına, gökyüzü ve yıldızlarına yöneltti. Mahir araştırmacı yazar Ferid Vecdi de el-Hayât dergisi ve şu eserlerinde konuyu işledi: Kenzü'1-ulûm ve'1-luğa, Dâiretu maârif, el-İslâm ve'I-me-deniyye, Tefsir'i ve mukaddimesi Safvü'l-irfân bi-istihrâci'I-ulûmi'n-nefsiyye ve'1-kavânîni'l-ictimâiyye ve'1-ulûmi'l-umrâniyye mine'l-Kur'ân ve cevâhirih.5414[1306] Çağdaşlarımızdan Hibetullah eş-Şehristânî adlı Şii alim de el-Hey'e ve'1-İslâm adlı bir eser5415[1307] yazmış olup astronomik ilimler alanında büyük bir mesafeyi kapattığı önemli önbilgiler vermiştir. Ne güzel ve kullanışlı bir kitaptır!

Bu arkadaşınız elektrik ve buhara dair esaslar ile trenlerin, otomobillerin, denizaltılann ve uçan balonların yürütülmesi gibi bunları bilmenin sonuçlarını Kuran ve Sünnet'ten hareketle ortaya koyduğu kitabını yazdı. Bu eseri el-Yevâkitü's-semine fi'1-ahâdisi'l-kâdiye bi-zuhûri sikketi'I-hadîde ve vusûlihâ ile'l-Medine diye adlandırdım. 1329 yılnıda Cezayir'de basılmış olup Fransızca'ya çevrildiğine dair haber bana ulaştı. Kur'an ve Sünnet'in enteresan yönlerinden biri gelecek zaman için lüzumlu olup kendilerinde sarahaten ve nass olarak bahsi geçmeyen hususları başkalarından almaktan bizi menetmemeleridir. Çünkü din ilerleme esaslarını ve uygarlığın bütün yollarım desteklemeyi tekeffül eder. Bize yasakladığı, sadece diğer milletlerin zararlı olan ahlâk ve adaplarıdır. İnsanlara faydalı olan ve faydası açık bulunan şeylere gelince, İslâm dininin onun yoluna engel çıkarması asla sözkonusu olmaz.

el-Utbiyye'de Mâlikb. Enesin şöyle dediği kaydedilir: Ömer b. Abdüla-ziz'in şöyle dediği bana ulaştı: Allah Resulü ve ondan sonraki yöneticiler yollar (sünnetler) çizdiler, bunlara uymak Allah'ın kitabını tasdik, ona itaati kemale erdirmek ve dini konusunda güç kazanmak olup hiç kimse onları kaldıramaz, değiştiremez ve onlara aykırı bir düşünce ve tavır takınamaz. Kim onlara uyarsa doğru yolu bulur, onlardan yardım alan muzaffer olur, onlara karşı çıkansa mü'minlerin yolundan başkasına uymuş olur. O yüz çevirdikçe Allah da ondan yüz çevirir ve cehenneme gönderir. O varılacak ne kötü bir yerdir.5416[1308] İbn Rüşd el-Beyân ve't-tahsil'de şöyle der: "Onların çizdiği yola uymak, Allah'ın kitabına uymaktır". Aykırılık, muhalif araştırmacının kusurundan veya prensiplere ve İslam'a karşı donukluğun

---

5412[1304] Eserin adı Huccetullah alâ halîkatih fi beyânı hakîkati'l-Kur'ân mtne'I-ulûmi'l-kevnlyye ve'1-umrâniyye olup Kahire'de (1323) basılmıştır (DÎA, IV, 489).

5413[1305] Serkis, II, 1243-1244; Zirikli, III, 333-334.

5414[1306] Serkis, II, 1451-1452; Zirikli, VII, 220-221.

5415[1307] Serkis, II, 1155.

5416[1308] el-Beyân ve't-tahsîl, XVIII, 374. Metinde hata ve düşükler mevcuttur.

hakim olmasından dolayı varsayılmaktadır. İslam milletleri Kurtuba, Fas, Kayravan, Bağdat ve Kazvin'deki parlak İslam uygarlığı zamanında, bu yol üzere daha iyi olanı alageldiler. Bu yüzdendir ki onların buluşları bir sımrda durmadı, ilerleme yolunda karşılarında bir engel bulmadılar. Bu sırada Avrupa derin uyku-sundayken onlar kendilerini başkalarına önder yapan şeyleri gerçekleştirdiler. Başka milletlerin büyük tarihçileri onların bu durumlarını itiraf ettiler. Size daha önce adı geçen tarihçi Sedillot'un el-Maârifü'1-Mısriyye idaresi ta-rafından Arapça'ya çevrilip 1309'da bastırılan Hulâsatu târihi'1-Arab[5417[1309]] adlı eserinden bir bahis nakledelim. O şöyle der: "Arapların buluşları, pusulayı, kağıt, barut ve ateşli silahlar yapımını keşfetmelerine dair onyedinci bölüm: Arapların Cebelitarık boğazının başlangıcından Asya sınırının bitimine dek yayümalarryla birlikte dünyaya yayılan uygarlaşmayla ilgili sebep ve müsebbipler hakkında daha önce bilgi vermiştik. Geriye Arapların kağıt, pusula ve top barutunu bulmalanyla bütün dünyada edebî, siyasî ve askerî alanlarda meydana gelen değişikliklerden sözetmek kaldı. Bunları icadet-me ve Avrupalılara Öğretme şerefini Araplar'ın elinden alan bazı Batılıların söylediklerine itibar edilmez. Bu kimseler, nisbet edildikleri kimseye nisbeti şüpheli olan bazı metinlerde bu şeylerin Araplardan başkaları tarafından bulunduğuna dair gördükleri bilgilere dayanarak Çinlilerin bunları eski zamandan beri bildiklerini ileri sürerler. Nitekim matbaanın Miladi VIII. yüz-yıldanberi Çin'de mevcut olduğu da iddia edilmiştir. Evet, Araplar ipekten kağıt yapmayı Çinlilerden öğrendiler. Eğer onlar basım sanatım da başkalarından önce bilselerdi Araplar bunu da onlardan alırdı. Onların pusulayı kullandıkları nasıl düşünülür ki 1800 yılına kadar yerkürenin güney kutbunun alev alev yanan bir ateş olduğuna inanıyorlardı. Barut kullanmasını da biliyorlar mıydı? İzleri mevcut çeşitli kullanımlar Arapların bunu kullandığım göstermektedir; 690 (miladi) yılında Mekke'yi kuşatmaları sırasında çeşitli bombalar kullanmaları; XIII. yüzyılda Mısır'da kalelere atmak için... den elde ettikleri ve gökgürültüsü gibi ses çıkaran barutu kullanmaları gibi. Bunun kullanımı, XI. yüzyılda Tunus hükümdarının İşbiliye emiriyle birlikte düzenledikleri gösterinin (?) vasfedilişinde anılır. 1300 yılında Cebelita-rık'ın kuşatılmasında, Gırnata hükümdarı İsmail'in 1324'te Bayta[5418[1310]] şehrini kuşatmasında, 1340'ta Tarife kuşatmasında da kullanıldı. Bu kuşatmalar sırasında barutla mermi atılmış olup İspanya hristiyanları da bu sırada barut kullanmaya başlamışlardır. Araplar pusulayı XI. yüzyılda kara ve deniz yolculuklarında ve mescid mihraplarının tesbitinde kullandılar. 650 miladî yılında Semerkand ve Buhara'da ipekten kağıt imal edildi. Sonra 706 miladi yılında Yusuf b. Ömer ipek yerine pamuk kullanarak Dımaşkî kağıdı yaptı. XIII. yüzyılda Kastiliya'da Garb kağıdı kullanıldı, buradan da kağıt kullanımı Fransa, İtalya ve Almanya'ya geçti. Kaydetmiş olduğumuz

---

5417[1309] Bu eser L. P. Sedillot'un Histoire des Arabes (Paris 1854) adlı kitabının tehzib ve tercümesidir (Kahire 1309). bkz. Serkis, II, 1368; DİA, II, 434.

5418[1310] Bu yer Hısnıişker (Huescar) olmalıdır. 724'te (1324) İsmail b. Ferec b. İsmail b. Yusuf tarafından topla alınmıştır (el-İhâta fi ahbâri Gırnata, I, 390; "Bârûd", El, 1057).

bilgiler, bugünkü Batı uygarlığının bütün alanlarına Arapların nasıl egemen olduklarını gösterir. Yine bundan anlaşılıyor ki IX. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar, Araplar'da, zamanın duyduğu en geniş edebiyatlar mevcuttu. Velud fikirleri ve nefis buluşlarının sonuçları, Ortaçağ tarihine dair malzemeler, seyahat ve sefer haberleri, meşhur kimselerin hareket tarzlarına (siret) dair ansiklopediler, benzeri olmayan sanatlar, yüce fikirleri ve önemli buluşlarına delalet eden yapıları gibi bütün konularda onların Avrupalıların üstadları olduğunu gösterir. Bütün bunlardan dolayı, uzun zamandan beri Batılıların aşağıladıkları Muhammedi ümmetin yüceliğini itiraf etmek gerekir" (s. 267). Bu esere başvurun enteresan şeyler bulacaksınız. Zikrettiklerimize ilave olarak, büyük bir Avrupalı tarihçiden duyduklarınızdan daha fazla delil getirmeye ihtiyacımız yoktur. İyi anlayış ve daha fazla düşünmeyle gözleri çer-çöpten koruyun, kusurları gizleyin ve çirkini örtülerle örtün.

"Allah'ım kuvvetimin zayıflığım, gücümün azlığını (çaresizliğimi) ve insanlar nazanndaki hakirliğimi sana arz (şikayet) ediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi, sen mustazafların rabbisin. Sen benim rabbim-sin, beni kime bırakıyorsun? Beni asık suratla karşılayacak yabancıya mı, işimi eline tevdi ettiğin düşmana mı bırakacaksın? Eğer bana karşı kızgın değilsen başıma gelenlere ne gam! Fakat lütfedeceğin afiyet (ve korumanın sınırı bunları bana göstermeyecek kadar) daha geniştir. Gazabının üstüme inmesinden veya hoşnutsuzluğuna duçar olmaktan, karanlıkları parlatan, dünya ve ahiret işlerinin salahının temeli olan yüce yüzünün nuruna sığınının. Sen razı oluncaya kadar hoşnutluk sanadır. Güç ve kuvvet ancak seninle vardır. Allahım seni tenzih ederim, hamd sanadır. Senden başka ilah olmadığına şehadet ediyor, senden bağışlanma diliyor, sana tevbe ediyorum. Kötülük işledim, kendime zulmettim, beni bağışla. Şüphesiz, günahları senden başkası affedemez. Hamd Allah'adır ve bu yeter. Selam onun seçkin kullarına olsun".5419[1311]

Bu kitabı fakir Muhammed Abdülhay el-Kettânî 1341 (1923) yılının mübarek Şevval ayında Fas'ta kendi eliyle yazdı. Allah ona ihsanını lütfetsin. Amin. Sonra, iki yıl veya daha fazla süre bu eserle meşgul olarak tekrar gözden geçirdim. Böylece, gözden geçirerek, mukaddimede adıgeçen eserlere başvurarak düzeltme, geliştirme, ilave ve başlıkların düzenlenmesi 1346 (1927) yılında Fas'ta (Allah onu lütfuyla korusun) tamamlandı. Bu eserlere, daha önce adı anılmamış şu eserleri de ilave ettim: Zurkâni'nin Şerhu'1-M u-vatta, Avnu'l-Vedûd alâ Süneni Ebî Davûd5420[1312] , Abdullah b. Abdülha-kem el-Mısri'nin Fedâilu Ömer b. Abdilaziz, Muhammed5421[1313] b. İbrahim el-Vezir el-Yemenînin er-Ravdu'1-bâsim fi'z-zabb an sünneti Ebi'l-Kâsım, Ahmed b. Muhammed b. Yunus eş-Şelebî el-Hanefî el-Mısrî'nin İthâfu'r-ruvât bi-müselseli'1-kudât5422[1314], Seffârini'nin tevhide dair kendi manzumesine

---

5419[1311] Hz. Peygamber'in tebliğ için gittiği ve taşlandığı Taif ten ayrıldıktan sonra yaptığı duadır.
5420[1312] Pencâbi'nin eseridir (I- II, Leknev 1318. bkz. GAS, 1,151).
5421[1313] Metinde Ömer şeklinde geçmiştir.
5422[1314] Şelebi, metinde Şibli şeklinde geçmiştir (bkz. Kehhale, II, 78-79).

yaptığı şerh[5423[1315]], İbnü'l-Cevzi'nin Saydu'l-hâtır[5424[1316]], İbn Hazm'ın Naktu'1-arûs, İbn Semmâk el-Endelüsî'nin Ravdu't-tahbîr fi hükmi' s-siyâse ve11-tedbîr, Diyârbekri'nin Târihu'l-Hamîs, el-Hediy-yetü'l-makbûle fi huleli't-tıbbi'l-meşmûle ve Ahmed b. Salih el-Ektâvî ed-Der'î'nin buna şerhi[5425[1317]], Ahmed b. Murtaza'mn el-Münye ve'1-emel fi şerhi Kitâbi'l-Milel ve'n-nihal, Yakâti'nin Ünsü's-semir fimâ vekaa beyne'1-Ferezdak ve Cerir, Yûsi'nin el-Kânûn'u, Ebû Salim el-Ayyâşî'nin el-Hukm bi'l-adl ve'1-insâfİ'r-râfi li'1-hilâf, Tâvûdi b. Sûde'nin Şerhu't-Tuhfesi ve Fihristi, Kitâbu Vasfil-berîd, İbn Ebi'r-Ricâl'in astronomiye dair manzumesine îbn Kunfuz el-Kısmitinî'nin yaptığı şerh[5426[1318]], Şeyh Muhtar el-Küntî'nin el-Cir'atü'1-kâfiye, İbn Hazm'ın el Ihkâm fi usûli'l-ahkâm.
Hamd Allah'adır ve bu yeter. Selam onun seçkin kullarına olsun.[5427[1319]]

LÜGATÇE

Âdil: Adalet vasfını taşıyan kimse. Fâsık'ın zıddı (bk. Fısk).
Âlî İsnâd: Başkalarına nisbetle Hz. Peygambere en az sayıda râvi ile ulaşan hadis senedi.
Âmil: Vali, yönetici, zekât memuru.
Arak: 30540 gram ağırlığında ölçü birimi.
Arîf: Sivil veya askerî bir topluluğun başında bulunan kimse.
Âsâr: Eserin çoğulu olup Hz. Peygamber, ashap ve tabiinin söz, fiil ve takrirleri anlamında kullanılır.
Atâ: Hak sahiplerine beytülmalden ödenen yıllık maaş.
Bâtıl: Uydurma (mevzu) hadîs, şer'an geçersiz ibadet veya hukuki işlem.
Bâtın: îç, içe ait. Zahirin zıddı.
Berîd: Postacı, haberci, elçi.
Berîd: 20160 metrelik uzunluk birimi.
Beytülmal: Devlet hazinesi.
Bidat: Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan, şer'î bir dayanağı bulunmayan inanç, ibadet ve ameller.
Cemâat: Kütüb-i Sitte müelliflerini ifade eden hadis terimi.
Cenîb: İyi cins bir hurma.
Cerîb: 1366,04 m2lik Ölçü birimi.
Ceyyid: Sahih, makbul hadisi için kullanılan bir tabir.
Cidden zayıf: Cerhin üçüncü veya dördüncü derecesinde bulunan ve rivayet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmayan ravi hakkında kullanılan tabir.
Cüz: Bir kişinin rivayet ettiği hadisleri veya bir konudaki hadisleri ihtiva eden eser. Hacmi küçük kitap, risale.
Dânik: 0,495 gram ağırlığında ölçü birimi.

5423[1315] Gıdâu'l-elbâb şerhu Manzûmeti'l-ftdâb (GAL, Suppl, II, 393,449).
5424[1316] Metinde Saydu'l-havftır şeklinde geçmiştir
5425[1317] krş. Suppl., II, 713; Kehhâle, XIII, 359.
5426[1318] Bkz. EI, III, 844.
5427[1319] Kettani, Hz.Peygamber'in Yönetimi, Et-teratibu'l-idariyye, İz Yayıncılık: 3/239-256.

Dinar: 4,240 gram ağırlığında ölçü birimi.
Dirhem: 2,81 gram ağırlığında Ölçü birimi.
Emîr: Yönetici, kumandan.
Emsal: Atasözü.
Ensâb: Neseb'in çoğulu. Bir kimsenin soy bağı, soy zinciri.
Eser: bkz. Âsâr.
Evâil: Çeşitli hadis kitaplarındaki ilk hadislerin biraraya toplandığı kitap.
Fark: 6108,57 gram ağırlığında ölçü birimi.
Fehrese: bkz. Sebet.
Ferd: Senedinin bir veya birkaç tabakasında ravi sayısı bire düşen hadis.
Ferâiz: Mirasta belirli hisse, İslam miras hukuku.
Fersah: 5040 metrelik uzunluk birimi.
Fısk: Ravinin söz ve davranışlarında dinin emirlerine uymadığının sabit olması anlamında bir tabir olup adalet vasfının cerh sebeplerinden biridir. Bu vasfa sahip kimseye fâsık denir.
Garib: Güvenilir (sika) ravilerinden, zayıflarla birlikte sadece bir güvenilir ravinin rivayet ettiği hadîs. Herkes bir hadîsi aynı şekilde rivayet ederken bir ravinin biraz farklı rivayet ettiği hadis. Garib, ayrıca ferd hadis karşılığında da kullanılır.
Gazve: Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı askerî sefer veya savaş.
Had: Çoğulu hudud olup bazı suçlarla (zina, hırsızlık, zina iftirası, yolkesme gibi) ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de belirlenen cezalar.
Hafız: Metin ve senedleriyle yüzbin hadisi bilip ezberleyen, bunların ravilerini, hayat hikâyeleri ve cerh ve tadil yönleriyle bilen hadis alimi.
Hâkim: Bütün hadisleri metin ve senedleriyle, ravilerini de cerh, tadil ve hayat hikayeleriyle bilen hadis alimi.
Halîf: Antlaşmak, muahid.
Hasen: Senedinde yalan söylemekle itham edilmiş ravi bulunmamakla birlikte şaz da olmayan ve benzeri, diğer yollarla rivayet edilmiş hadis. Zabt sıfatı tam olmamakla birlikte adalet sahibi olan ravinin rivayet ettiği, sazlık ve illetten âri olan hadis.
Hisbe: Bugün genel olarak belediyelerin yürüttüğü çarşı pazar kontrolü vb. hizmetleri yürüten kurum. Bu işle görevli kimseye de muhtesib denir.
Hul: Alacağı bir bedel karşılığında kocanın hanımıyla anlaşarak onu boşaması.
Humus: Ganimetten beytülmal için ayrılan beşte bir hisse.
Itk: Köle azadı.
Iztırab: Hadisin muztarib olması, yani ravi veya ravilerin birbirlerine muhalif olarak rivayet etmeleri ve aralarında tercih imkânının bulunmaması.
İcazet: Usulüne uygun olarak şeyhin (hocanın) rivayet hakkına sahip olduğu bütün hadislerini veya bir kısmım, hadis kitaplarım rivayet için birine sözlü veya yazılı olarak izin vermesi.
Îfk: Büyük yalan, günah. İfk hadisesi, Hz. Aişe'ye iftira olayı.
İhtibâ: Dizlerini dikip baldırlarım kanuna yapıştırarak oturma.

İhtisab: bkz. Hisbe.
İkrah: bkz. Mükreh.
İktâ: Devlet başkanının bir toprağın mülkiyet veya menfaatim bir kimseye vermesi.
İlâ: Eşine bir süre yaklaşmamak üzere kocanın yemin etmesi.
İllet: Hadisin sıhhatine zarar veren, zayıf olmasına sebep olan her türlü kusur.
İmlâ: Şeyhin (hoca) talebeye hadis yazdırması. Hadisleri yazan talebe veya hocanın yazdırdığı hadisleri yüksek sesle tekrar ederek uzaktaküere duyuran kimesye de müstemlî denir.
Îne: Bir malı veresiye olarak birine satmak ve yine ondan aynı malı peşin fiyata satın almak şeklindeki bir alışveriş.
İnşâ: Telif ve ifade üslubu, sekreterya ve yazışma iş ve sanatı.
İrmi bih: Cidden zayıf ile aynı anlamda bir hadis terimi.
İrtidat: Dinden dönme. Ridde de denir.
İsnâd: Hadis metnini bize ulaştıran ravilerin zaman sırası ile zikredilmesi, sened.
İstidrâk: Yanlış veya eksik rivayetleri düzeltme, tenkit etme.
İstinca: Abdestini bozan kimsenin su vb. birşeyle pislik mahallini temizlemesi.
İ'tikâf: Ramazan ayında kişinin ibadet niyetiyle ve zaruri ihtiyaçları için olması hariç hiç dışarı çıkmadan belli bir süre camide kalması.
Izâr: Belden aşağıyı örten bir tür elbise.
Kaylûle: Öğle uykusu
Kaza: Yargı, hüküm verme, hakimlik mesleği.
Kazf: Birine zina iftirasında bulunmak.
Kıntâr: 35640 gram ağırlığında ölçü birimi.
Kırat: 0,1856 gram ağırlığında ölçü birimi.
Kırâz: bkz. Mudârebe.
Kitabet: Şeyhin hadislerinden bir kısmını veya tamamını yazıp yahut yazdırıp bir kimseye vermesi veya göndermesi anlamında hadis terimi. Efendi ve köle arasıda, efendiye belli bir bedel ödenmesi halinde kölenin hürriyetine kavuşması üzerine anlaşma yapılması. Buna mükâtebe de denir.
Lakît: Kayıp çocuk, sokağa atılmış çocuk.
Leyyin: Cerhin beş veya altıncı mertebesinde bulunan ravi için kullanılan tabir. Böyle kimsenin rivayet ettiği hadis ancak itibar için alınır.
Liân: Hanımının zina ettiğini ileri sürüp te dört şahitle bunu ispat edememesi halinde erkek ile hanımın hakim huzurunda, Kur'an-ı Kerimde (en-Nûr 24/7) belirtilen şekilde laneti eşmeleri. Buna mülâane de denir.
Lukata: Kayıp mal, buluntu.
Mahfuz: Sahih ve hasen hadisi de kapsamına alan makbul hadis. Aralarında sened veya metin bakımından zıtlık bulunan hadislerden, diğerine oranla ravileri daha güvenilir (sika) veya bununla birlikte daha çok olanı.

Mahrusa: Korunan, himaye edilen.
Maruf: Sahih ve hasen hadisi de kapsamına alan makbul hadis. Cerh ve tadil yönünden durumu bilinen ve kendisinden birden fazla ravinin rivayette bulunduğu kimse.
Meçhul: Hadis öğrenimiyle şöhret kazanmamış veya alimler tarafından ilim talebesi olarak tanınmamış ve hadisi sadece tek bir ravi yoluyla gelen kimse. Cerh ve tadil yönünden durumu bilinmeyen kimse.
Megâzi: Hz. Peygamberin savaşlarına dair hadisler, bunları ihtiva eden kitaplar.
Merfû: Senedi nasıl olursa olsun Hz. Peygamber'e sarahaten veya hükmen nisbet edilen hadis. Sened ve metin durumuna göre sahih, hasen veya zayıf olabilir.
Merviyyat: Rivayet ve nakledilen şeyler.
Mestur: Zahiri durumuyla adil olan fakat iç yönüyle bilinmeyen, kendisinden birden fazla ravi hadis rivayet ettiği halde cerh ve tadil yönünden durumu bilinmeyen kimse.
Me'sûr: Hz. Peygamber, ashap ve tabiinden nakledilen haber. bkz. Âsâr.
Meşyaha: Bir kimsenin hocalarının adlarım ve onlardan rivayet ettiği hadisleri topladığı eseri.
Metruk: Sika (güvenilir) olduğu hiç belirtilmediği halde bir cerh sebebiyle cerhedilmiş olan ve rivayet ettiği hadis hiçbir şekilde alınmayan ravi.
Mevâli: bkz. Mevlâ. Vakfe yapılan yer, Arafat.
Mevkıf: Sahabenin söz, fiil ve takrirleri. Senedi sahabide kalan, Öteye geçmeyen hadis.
Mevkuf: Çoğulu mevâli. Efendi, köle ve antlaşman (halîf) anlamlarına gelen bir terim.
Mevlâ: İlk kaynağına kadar kesintisiz bir senedle ulaşan hadis.
Mevsûl: Muttasıl hadîs.
Mevzu: Hz. Peygamber'e yalan olarak isnad edilen hadis, uydurma hadis.
Mikât: Hacda ihrama girilen yerler.
Mil; 1680 metrelik uzunluk birimi.
Miskâl; 4,25 gr. ağırlığında ölçü birimi.
Muallak: Senedinin baş tarafından ravi atlanarak rivayet edilen hadis.
Muanan: Senedinde "an" eda sığası kullanılmış hadis.
Mu'cem: Hadislerin ilk veya son ravileri veya memleketlerine göre alfabetik olarak düzenlenip her birinin adı altında rivayet ettiği bütün hadisler veya hadislerinden örneklerin toplandığı eser. İçinde bir şahsın hocalarının, öğrenim arkadaşları veya talebelerinin belli bir tertibe göre zîkredildiği kitap.
Mudal: Senedinde ardarda iki veya daha fazla ravinin atlandığı hadis.
Mudarebe: Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek koyularak yapılan ortaklık. Kırâz da denir.
Muhâdara: Sohbet, konferans.
Muhtesib: bkz. Hisbe.
Munkatı: Senedinde peşpeşe olmayarak iki veya sahabeden sonra bir

ravinin atlandığı veya mübhem olarak zikredildiği hadis.
Musaddık: Zekat toplama görevlisi, âmil, sâî.
Mutâbaât: Bir hadisin lafızları veya manasına uygun başka bir hadisin, diğerinin ravisinden başka biri tarafından tamamen veya kısmen aynı senedle rivayet edilmesi ve böylece bu iki ravi ve hadisin birbirini desteklemesi. Bu şekilde rivayet edilen hadis veya ravisine de mutâbi denir.
Mutâbi: bkz, Mutâbaât
Muttasıl: İlk kaynağına kadar kesintisiz bir senedle ulaşan hadis.
Muvaşşah: Arap edebiyatında bir şiir türü.
Mücâzefe: Ölçüsüz, tartısız, saymadan yapılan götürü alışveriş.
Müd: 509,14 gram ağırlığındaki ölçü birimi.
Müdellis: bkz. Tedlis.
Müellefe-i kulûb: Kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen ve bu maksatla kendileri için zekat gelirlerinden pay ayrılanlar.
Mükâtebe: bkz. Kitabet.
Mükreh: Bir şeyi haksız olarak ve nzası bulunmadan yapmaya zorlanan, tehdit edilen kimse. Bu tehdit ve zorlamaya da ikrah denir.
Mülâane: bkz. Liân.
Münâvele: Şeyhin (hocanın) tahammül ettiği hadisleri ihtiva eden sa-hife veya kitabı talebenin eline vermesi anlamında hadis tahammül (hadis alma, öğrenme) yollarından biri.
Münker: Zayıf bir ravinin rivayetine muhalif olarak daha zayıf bir ravi tarafından rivayet edilen veya zayıf bir ravinin sika (güvenilir) raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadis. Bu tabirin diğer bazı anlamları da vardır.
Mürsel: Tabiinden birinin sahabeyi atlayarak doğrudan Resulul-lah'tan rivayet ettiği hadis. Senedinde ravi atlanmış hadis.
Müsâmere: Gece sohbeti.
Müsbit: Bir hükmün varlığını, mevcudiyetini ortaya koyan nas, rivayet. Nâfi'nin zıddı.
Müselselât: Raviler veya rivayetin sıfat ve halleri baştan sona kadar aynen devam ettirilerek rivayet edilen müselsel hadislerin toplandığı eser türü.
Müsned: Senedli hadisleri ihtiva eden hadis kitabı. Sahabi veya daha sonraki bir şahsın rivayetlerini kendi adı altında bir araya getiren hadis kitabı.
Müsnid: Hadisleri müsned şeklinde toplayan, müsned eser yazan kimse. Hadisi senedli olarak rivayet eden kimse.
Müstemli: bkz. İmlâ.
Müşkil: Anlaşılması ve izahı güç, kapalı ifade. Böyle bir durum ve ifade taşıyan hadis.
Nâfi: Bir hükmün mevcut olmadığını, kaldırıldığını ortaya koyan nas, rivayet. Müsbit'in zıddı.
Nedb: Mendup olma.
Nedim: Dost, arkadaş, içki arkadaşı.

Neseb: bkz. Ensâb.
Neş: 59,4 gram ağırlığında ölçü birimi.
Nevât: 14,85 gram ağırlığında Ölçü birimi.
Râviye: Rivayeti çok olan, çok rivayette bulunan.
Recez: Arap edebiyatında bir şiir türü.
Rıtl: 381,75 gram ağırlığında ölçü birimi.
Ricat: Ric'î (dönüşlü) talakla boşanmış eşine geri dönme.
Ridâ: Üstten giyilen bir tür elbise.
Risâlet: Peygamberlik, elçilik.
Sâ: 2036 gram ağırlığında ölçü birimi.
Sadûk: Ta'dilin üçüncü veya beşinci derecesindeki ravi için kullanılan terim.
Sahihayn: Buharı ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'leri.
Salih: Sahih ve hasen hadîs.
Savâfî: Hz. Peygamber'in ganimet daha paylaşılmadan önce kendisi için seçip ayırdığı mal.
Sebet: Bir kimsenin, içinde hocalarının adlarını, senedlerini, dinlediği hadisleri ve bunda kendisine eşlik eden ravilerin adlarını topladığı eser. Adalet ve zabıt sahibi râvi, sika râvi.
Sefih: Akli melekesindeki zayıflık yüzünden harcama ve tasarruflarında normal ve kendi menfaatini sağlayacak şekilde davranmayan kimse.
Selef: Ashap, tabiin ve etbâu't-tâbiin nesilleri.
Semâ: Ravinin bizzat hocasından hadis duyması, bu şekilde hadis alması.
Sened : Hadisin, metni birbirine ulaştıran ravilerin tarihi sırayla zikredildikleri kısmı, isim zinciri.
Seriyye: Hz. Peygamber'in herhangi bir maksatla gönderdiği, bizzat katılmadığı askeri birlik.
Sıhâh: Sahih hadisleri toplayan kitaplar.
Sika: Adalet ve zabıt sıfatları tam olana râvi.
Sikke: Basılmış madeni para.
Sünen: Ahkam hadislerini fikıh konularına göre ihtiva eden kitap.
Şahid: Herhangi bir hadise benzer muhtevada, senedler belli bir yerde birleşmek üzere başka bir yoldan rivayet edilen yahut muhtevaları tamamen aynı veya benzer de olsa başka bir sahabiden nakledilen hadis.
Şatahât: Tasavvuf ehlinin anlaşılması güç sözleri.
Şeyhayn: Hadis literatüründe Buharı ve Müslim hakkında kullanılan bir tabir.
Tabakat: Muhtelif şahıslar, ravi ve alimlerin tabakalarına (yaş ve öğrenimde yakınlık) göre düzene konularak biyografilerinin verildiği eser.
Ta'dîl: Bir râvinin adalet ve zabt sıfatlarını taşıdığını belirtme, buna hükmetme.
Tahkim: Hakemlik.
Tahmîd: Allah'a hamdetme, "elhamdülillah" deme.
Tahrîc: Bir hadisi veya bir kitapta geçen hadisleri kaynak eserlerden bulmak, çeşitli yönlerden değerlendirmesini yapıp bu ilk eserlere nisbet

ederek kendisinin veya bir başkasının senediyle rivayet etmek.
Talâk: Boşama.
Tavakkuf: Bir konuda hüküm vermekden, yargıda bulunmaktan geri durma, sakınma.
Tazîr: Kur'an ve sünnette belirlenmiş olmayıp takdiri devlet başkanına bırakılan cezalar.
Tedlîs: Hadisin bir gizli yönü, kusuru bulunduğu halde böyle bir durumu olmadığını düşündürecek şekilde rivayet etmek. Bu şekilde rivayette bulunan kimseye de müdellis denir.
Terâcim: Râvi ve alimlerin hayat hikayeleri, bunları anlatan kitaplar.
Teşehhüd: Kelime-i şehadeti okumak, namazda tahiyyatı okumak.
Teşrik: Teşrik günleri, kurban bayramının son üç günü.
Tubbe: Çoğulu: Tebâbia. Büyük Yemen hükümdarlarına verilen ad.
Ukiyye: 118,8 gram ağırlığında ölçü birimi.
Vahin: Cerhin dördüncü veya beşinci derecesinde bulunan bir râvi için kullanılan tabir. İtibar için alınabilecek zayıf hadis.
Vesk: 122161 gram ağırlığında ölçü birimi.
Velîme: Düğün yemeği.
Vicâde: Bir râvinin, hocanın kendi elyazısıyla yazılmış hadis kitabını veya bazı hadislerini bulması şeklinde hadis alma usulü.
Zabıt: Zabt sahibi, hadisi başkasına rivayet edinceye kadar olduğu gibi koruyabilen râvi.
Zahir: Dış, dışa ait. Bâtın'ın zıddı.
Zihâr: Kişinin hanımını veya hanımının bir uzvunu, nesep, evlilik veya süt akrabalığı yoluyla kendisine mahrem olan bir kadının bakması haram olan bir uzvuna benzetmesi.
Zimmet: Himaye, teminat, ahid, em ân.
Not: Lügatçede yeralan ölçü birimlerinin karşılıkları yer ve zamana göre farklı olmakla birlikte burada Muhammed Necmüddin el-"Kürdî'nin el-Mekâdirü'ş-şer'iyye ve'l-ahkâmü'l-müeallikatu bihâ (Kahire 1404/1984) adlı eserinde verilen rakamlar esas alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA[5428][1]

Abbas b. İbrahim, el-İ'lâm bi-men halle Merrâkeş ve Ağmât mine'l-a'lâm, I - X, Rabat 1394-1403/1974-1983.
Abdülhay el-Hasenî, Nüzhetü'l-havâtır, nşr. Ebü'l-Hasan Ali en-Nedvî, I-VIII, Haydarabad 1350-1390/1931-1970.
Abdülmün'im, Şâkir Mahmud, İbn Hacer el-Askalânî ve dirâsetü musannefâtihi ve menhecih ve mevâridih fî kitâbi'l-İsâbe, Bağdad 1978.
Abu'n-Nasr, Jamil M., A History of the Magrib, Cambridge 1980. Aclûni, Keşfü'1-hafâ, nşr. Ahmed el-Kalâş, I-II, Haleb ts.
Adevi, Haşiye alâ Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî li-Risâleti İbn Ebif Zeyd

---

[5428][1] Kettâni'nin kaynaklarından ulaşılabilenler ile tarafımızdan ilave edilen eserlere yer verilmiştir. (Çeviren)

el-Kayrevânî, MI, Beyrut ts.
Ahmad, Gulzar, The Battles of the Prophet, MI, Lahore 1985.
Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, Neylü'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc, Kahire 1329-1330.
Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I-VI, Kahire 1313.
----------, Kitabu'z-Zühd, Beyrut 1403/1983.
Ahmed İsa Beg, Târîhu'l-bimâristânât fi'1-İslâm, Beyrut 1981.
Ahmed b. Mübarek, el-İbrîz min kelâmi seyyidî Abdülaziz, el-Mektebe-tü'ş-şa'biyye, ts.
Akîki, Necîb, el-Müsteşrikûn, I-III, Kahire 1964.
Ali, Abdülmün'im Salih, Difâ an Ebî Hüreyre, Beyrut 1393/1973.
Ali, Mahmud Şît, ve dğr., İktibâsu'n-nizâmi'l-askerî fî ahdi'n-Nebî, Dev-ha 1400.
Amin, Ab del aziz, Vers le protectorat-La crise marocaine, Paris 1968.
Âmir, Abdülaziz, et-Ta'zîr fî'ş-şerîati'l- İslâmiyye, Kahire 1969.
Âmiri, Behçetü'l-mehâfil, T-II, Kahire 1331.
Antaki, Davud, Tezkiretu ûli'l-elbâb, Mil, Beyrut ts..
Aseli, Bessâm, Fennü'l-harbi'l-İslâmî, I-V, Beyrut 1408/1988.
Atar, Fahrettin, İslam Adliye Teşkilatı, Ankara 1979.
Attâr, Hasan, Hâşiyetü'l-Attâr alâ Cemi'l-cevâmi, MI, Beyrut ts.
Avn, Abdurrauf, el-Fennü'1-harbî fî sadri'l-İslâm, Kahire 1961.
Avvâd, Korkis, Mesâdirü't-türâsi'l-askerî inde'1-Arab, I-III, Bağdad 1401-1402/1981-1982
Aydemir, Abdullah, Tefsirde İsrailiyyât, Ankara 1979. Aydınlı, Abdullah, Hadis Istılahları Sözlüğü, İstanbul 1987. Ayni, Bedreddin, Umdetül-kârî, I-XX, Kahire 1392/1972.
----------, Şerhu'ş-Şevâhidi'l-kübrâ, I-IV (Hizânetü'l-edeb'in kenarında), Bulak 1299.
Ayyaş, Abdülkâdîr, Mu'cemü'l-müellifine's-Sûriyyîn fi'1-karni'l-işrîn, Dımaşk 1405/1985.
Ayyâşi, er-Rihletü'1-Ayyâşiyye, MI, Rabat 1397/1977. A'zami, M. Mustafa, Küttâbü'n-Nebî, Riyad 1401/1981.
Azimâbâdî, M. Şemsülhak, Avnu'l-ma'bûd, I-XIII, nş*. Abdurrahman Mu-hammed Osman, Medine 1388-1389/1968-1969.
Bâci, Ebü'l-Velîd, el-Müntekâ, I-VII, Kahire 1332.
----------, Tahkîku'I-mezheb fi enne'n-Nebiyye kad keteb, nşr. Ebû Abdurrahman b. Akil el-Enaârî, Riyâd 1403/1983.
Bâcûri, İbrahim, Hâşiyetü's-Süllem, Kahire 1325.
Bâğândî, Müsnedü Emiri'l-mü'minîn Ömer b. Abdülaziz, nşr. M. Avvâme, Beyrut 1404/1984.
Bahit, Muhammed, Hakîkatü'l-İslâm ve usûlü'l-hıikm, Kahire 1344.
Bedevi, Abdurrahman, Müellefâtü'l-Gazzâlî, Kuveyt 1977.
Bedrân, Abdülkâdir, Tehzîbu Târihi Dımaşk, I-VII, Beyrut 1399/1979.
Behûti, Keşşâfü'1-kınâ an metni'1-İknâ, nşr. Hilâl Musaylihi ve dğr., I-Vl, Beyrut 1402/1982.

Bekrî, Ebû Ubeyd, Mu'cemu ma'sta'cem, nşr. Mustafa es-Sekkâ, I-IV, Kahire 1364/1945.
Belâzuri, Fütûhu'l-büldân, Beyrut 1398/1978.
Berzenci, Muhammed b. Resul, el-İşâa li-eşrâti's-sâa, Kahire 1393.
Beyhaki, es-Sünenü'1-kübrâ, I-X, Haydarabad 1344-1355.
-----------, el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ, nşr: M.Ziyaurrahman el-A'zamî, Kuveyt 1404.
----------, Delâilü'n-nübüvve, nşr. Abdülmu'ti Kal'aci, I-VII, Beyrut 1405/1985.
----------, Kitabu'z-Zühdi'l-kebir, nşr. Âmir Ahmed Haydar, Beyrut 1408/1987.
-----------, Şuabu'1-imân, nşr. M.Said Besyûni Zağlûl, I-IX, Beyrut 1410/1910.
Bezzâzî, el-Fetevâ'1-Bezzâziyye, (el-Fetevâ'l-Hindiyye'nin IV-VI. ciltlerinin kenarında), Bulak 1310.
Brockelmann, Geschichte der Arabischen Iitteratur (GAL), I-II, Leiden 1943-1949, Suplementband (Suppl.), I-III, Leiden 1937-42.
Brunschvig, Robert, Târîhu Ifrikiyye fi'1-ahdi'l-Hafsî, çev. Hammâdi es-Sâhilî, Beyrut 1988.
Buhari, el-Câmiu's-sahîh, I-VIII, İstanbul 1315.
----------, el-Edebü'1-nıüfred, Beyrut 1406/1986.
---------, et-Târîhu'1-kebîr, nşr. Abdurrahman b. Yahya ve dğr., I-K, Haydarabad 1360-1380.
----------, et-Târîhu's-sağîr, nşr. Mahmud İbrahim Zâyid, Kahire-Halep 1397/1977.
Butrus el-Bustânî, Dâiretü'l-maârîf, I-XI, Beyrut 1876-1900. BüyûtâtuFâsil-kübrâ, Rabat 1972.
Câbizâde, Ali Fehmi, Hüsnü's-sihâbe fi şerhi eş'âri's-sahâbe, İstanbul 1324.
Câhız, el-Beyân ve't-tebyîn, I-IV, Beyrut 1388/1968.
----------, Kitâbu'l-Hayavân, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun, I-VII, Beyrut 1969.
----------, Risale fî medhi't-tüccâr ve zemmi ameli's-sultân (Mecmûatu resâil içinde), Kahire 1324.
----------, et-Tâc fî ahlâki'l-mülûk, nşr. Ahmed Zeki Paşa, Kahire 1322/1914.
Câsir, Hamed, Eşheru rahalâti'1-hac, Riyad 1402/1982.
Castries, Colonel de, Les Sources inâdites de I'histoire du Maroc (Fran-ce II), Paris 1922.
Cehşiyâri, el-Vüzerâ ve'1-küttâb, nşr. Mustafa es-Sekkâ ve İbrahim el-Ebyârî, Kahire 1401/1980.
Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, Ankara 1976.
Cevâd Ali, el-Mufassal fî târîhi'1-Arab kable'l-İslâm, I-DC, Beyrut 1968-1972.
Cevdet Paşa, Tarih, IOCII, İstanbul 1309.
Cevheri, es-Sıhâh, Kahire 1376-1377.
Clarke, Peter B., West Africa and islam, London 1984.

Cohan, Mark L, Morocco, London 1966.
Cüveyni, İmamu'l-Haremeyn, Gıyâsü'1-ümem fi't-tiyâsi'z-zulem, nşr. Abdülazim ed-Dîb, Katar 1401.
Dabbi, Buğyetü'l-mültemis fî târihi ricali ehli'l-Endelüs, Kahire 1967. Dâdâh, M. Vulid, Mefhûmul-mülk fi'1-Mağrib, Beyrut 1977.
Dârekutni, Sünen, I-IV, Kahire 1386/1966. Dârımi, Sünen» İstanbul 1401/1981.
Davud, Muhammed, Târîhu Tetvân, I-VIII, Tetvân-Rabat 1385-1398/1965-1978.
Dâvûdi, Tabakâtü'l-müfessirîn, MI, Kahire 1392/1972, Derdîr, eş-Şerhu'1-kebîr (Desûki haşiyesiyle), I-IV, Kahire ts. Desûki, Hâşiyetü'd-Derdîr, I-IV, Kahire ts.
Deylemi, el-Firdevs bi-me'sûri'1-hitâb (Müsnedü'l-Firdevs), I-V, nşr. Said b. Besyûni Zağlûl, Beyrut 1406/1986.
DİA= Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, I. Baskı, İstanbul 1988-
Diyarbekri, Târihu'l-hamîs, MI, Kahire 1283. Dulâbi, el-Künâ ve'1-esmâ, Haydarabad 1322. Ebû Davud, Sünen (Meâlimu's-Sünen'le birlikte), Humus 1388/1969.
-----------, el-Merâsil, Beyrut 1406/1986.
Ebû Hanife, Müsned. bk. Kâri, Ali.
Ebû Hayseme, Züheyr b. Harb, Kitabu'1-İlm, nşr-trc, Salih Tuğ, İstanbul 1984.
Ebû Hayyân, el-Bahru'1-muhît, I-VIII, Kahire 1329.
Ebû Hilâl el-Askerî, el-Evâil, nşr. Velid el-Kassâb ve Muhammed el-Mısrî, I-II, Riyad 1400/1980.
Ebû Nuaym, Delâilü'n-nübüvve, Halep 1397/1977.
-----------, Hilyetü'l-evliyâ, I-X, Kahire 1399/1979.
Ebussuud, Tefsir (Irşâdüi-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm), MX, Beyrut ts.
Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-kulûb, MI, Kahire 1310.
Ebû Ubeyd, Kitabu'l-Emvâl, nşr. M. Halil Herâs, Kahire 1395/1975.
-----------, Garîbu'l-hadis, MV, Haydarabad 1964-1965.
Ebû Ya'la, Müsned, nşr. Hüseyin Selim Esed, I-XIV, Beyrut 1404-1410/1984-1990.
Ebû'l-Ferec el-Isfahânî, el-Eğânî, nşr. Abdülemir Ali Mühennâ ve Semîr Câbir, I-XXV, Beyrut 1407/1986.
Ebü'ş-Şeyh el-Isfahânî, Ahlâku'n-Nebî, nşr. Seyyid el-Cemîlî, Beyrut 1406/1986.
EI= Encyclopaedia of islam, new edition, Leiden 1954-
Ensâri, Abdülali Muhamme4 b. Nizâmüddin, Fevâtihu'r-rahamût bi-şerhi Müsellemi's-sübût, (el-Mustasfâ kenarında), MI, Bulak 1325. Eyüp Sabri Paşa, Mirâtü'l-Haremeyn, I-II, İstanbul 1301-1305. Ezraki, Ahbâru Mekke, nşr. Rüşdi Salih Melhas, MI, Beyrut 1399/1979.
Fâsi, Takiyüddin, el-İkdü's-semîn fi târîhi'1-beledi'l-emin, nşr. Fuad Seyyid ve dğr., I-VIII, Kahire 1378-1388/1958-1969.

----------, Şifâü'I-ğarâm bi-ahbâri'1-beledi'1-haranı, nşr. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî, MI, Beyrut 1405/1985.
Fâkihi, Ahbâru Mekke, nşr. Abdülmelik b. Abdullah, I-VI, Mekke 1407/1986-87.
Fârâbi, Divânü'1-edeb, nşr. Ahmed Muhtar Ömer, I-IV, Kahire 1394-99/1974-79.
Fehmi, Ali Muhammed, Müslim Naval Organisation in the Eastern Me-diterranean, Cairo 1980.
Ferec, Muhammed, el-Abkariyyetü'1-askeriyye fi ğazavâti'r-Resûl, Kahire 1958.
Feyyûmi, el-Misbâhu'1-münîr, Beyrut ts. Firuzâbâdi, el-Kâmûs, Beyrut 1407/1987.
----------, el-Meğanimü'1-mütâbe fî mealimi Tâbe, Riyad 1389/1969.
----------, Sifrü's-saâde, nşr. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Sayda-Beyrut 1405.
GAL. bk. Brockelmann.
Gallâb, Abdülkerim, Târîhu'l-hareketi'l-vataniyyeti'l-Mağribiyye, Dârülbeyza 1976.
6AS bk. Sezgin.
Gazzâli, İhyâu ulûmi'd-dîn, I-V, Kahire 1387/1967.
Gazzi, Necmeddin, el-Kevâkibü's-sâire bi-a'yâni'1-mieti'l-âşire, I-III, Beyrut 1979.
Guide to Sira and Hadith Literatüre in AVestern Languages, London-New York 1986.
Gürkan, Ahmet, İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, İstanbul 1969.
Hafâci, Nesîmü'r-riyâz, (kenarında Ali el-Kârî'nin Şerhu'ş-Şîfa'sı), I-IV, Kahire 1327.
----------, Şifâu'l-ğalîl fimâ fi kelâmil-Arab mine'd-dahîl, Kahire 1282.
Hafnâvi, Ta'rîfu'l-halef bi-ricâli's-selef, Beyrut 1402/1982. Hâkim en-Nisâbûrî, el-Müstedrek, I-IV, Haydarabad 1334-1342. Hakîm et-Tirmizî, Nevâdirü'1-usûî, İstanbul 1293.
Halebi, İnsânu'1-uyûn (es-Siretü'1-Halebiyye), I-1II, Beyrut ts.
Hamade, M. Mahir, Merâci muhtâre an hayati Resulullâh, Riyad 1402/1982.
Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, trc. M. Said Mutlu - Salih Tuğ, MI, İstanbul 1972.
----------, el-Vesâiku's-siyâsiyye, Beyrut 1405/1985.
----------, Hz. Peygamberin Savaşları, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1972.
Harekât, İbrahim, el-Mağrib abre't-târîh, I-III, Dârülbeyzâ 1405/1985. Harezmi, Mefâtihu'1-ulûm, Kahire 1342. Hatib, M. Accâc, Ebû Hureyre râviyetü'l-İslâm, Kahire 1985. Hatib el-Bağdâdi, Takyîdü'1-ilm, nşr. Yusuf el-Uşş, Dımaşk 1974.
----------, el-Câmi li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi, nşr. Mahmud et-Tahhân, MI, Riyad "1403/1983.
----------, er-Rihle fî talebi'l-hadis, nşr. Nureddin Itr, Beyrut 1395/1975.

----------, Şerefu ashâbi'l-hadis, nşr. M. Said Hatiboğlu, Ankara 1971.
----------, Târîhu Bağdâd, I-XIV, Kahire 1349/1931.
Hattâb, Muhammed Şit, Fârûk el-Kâid, Kahire 1389/1970. Hattâbi, Meâlimü's-Sünen, I-V, Humus 1388-1394/1969-1970. Hazreci, Tehzîbi'l-Kemâl, Halep 1399/1979. Heysemi, Mecmau'z-zevâid, I-X, Beyrut 1967.
el-Hulelü'1-mevşiyye fî zikri'l-ahbâri'l-Merrâkuşiyye, nşr. Süheyl Zekkâr, Dârülbeyzâ 1399/1979.
Hulvâni, Emîn, Nebşü'l-hezeyân min târihi Corcî Zeydân, nşr. Mazin el-Mutabbakânî, Medine 1410/1989.
Hunke, Sigrid, Avrupanın Üzerine Doğan İslam Güneşi, çev. Servet Sezgin, İstanbul ts.
Huzâi, Tahricu'd-delâlâti's-sem'iyye, nşr. İhsan Abbas, Beyrut
1405/1985.
Irâki, Zeynüddin, Elfîyyetü'l-hadis, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut 1408/1988.
Isfahanı, Râgıb, ez-Zerîa ilâ mekârimi'ş-şeria, Kahire 1405/1985.
----------, el-Müfredât, Kahire 1961.
Ishak, Ali Şevvâh, Mu'cemu rausennefâti'l-Kur'âni'l-Kerim, I-IV, Riyad 1403-1404/1983-1984.
Iyaz bk. Kadı Iyâz .
İbn Abdilber, el-İstîâb 0 ma'rifeti'l-ashâb, I-IV, (el-İsâbe'nin kenarında), Kahire 1328.
-, el-Kâfî fî fıkhı ehli'I-Medine, MI, Riyad 1400/1980. -, et-Temhîd, I-XVIII, Muhammediyye 1387-1407/1967-1987.
-, Behcetü'l-mecâlis ve ünsü'l-mücâlîs, nşr. M. Mürsi el-Hûlî, I-II, Kahire 1962.
-, Câmiu beyâni'1-ilm ve fazlih, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, MI, Medîne 1968.
-, ed-Dürer f ihtisâri'l-meğâzî ve's-siyer, Beyrut 1404/1984.
İbn Abdilhakem, Fütûhu Mısr ve ahbâruhâ, Leyden 1920. ----------, Sîretu Ömer b. Abdilazîz, Halep ts.
İbn Abdilmun'im et-Tenûhî, el-Müstecâd min fealâti'l-ecvâd, nşr. Yusui el-Bustânî, Kahire 1985.
İbn Abdirabbih, el-İkdü'1-ferîd," nşr. Ahmed Emin ve dğr., I-VII, Kahire 1393/1973...
İbn Abdisselâm, el-İmâm, nşr. Rıdvan Muhtar b. Garbiyye, Beyrut
1407/1987.
İbn Âbidin, Nesemâtü'l-eshâr, İstanbul 1300.
----------, Reddü'l-muhtâr, I-VIII, Kahire 1386/1966.
İbn Adî, el-Kâmil fî duafâi'r-rîcâl, I-VIII, Beyrut 1404/1984.
İbnü'l-Ahmer, Müstevdau'l-alâme ve müstebdiu'l-allâme, Tetvân 1384/1964.
-, Nesîrü'l- cümân, nşr. M. Rıdvan Dâye, Beyrut 1407/1987.

İbnü'l-Arabî, Ebubekr, Ârizatü'l-ahvezî, I-X, Kahire 1383-1387.
----------, Ahkâmu'l-Kur'ân, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Kahire 1394/1974.
İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, Muhâdaratü'l-ebrâr ve müsâmeretü'l-ahyâr, Kahire 1305.
İbn Asâkir, Târîhu Medineti Dımaşk (Terâcimu harfı'1-ayn), nşr. Şükrî Faysal ve dğr., Dımaşk 1402/1981.
----------, Aynı eser (Terâcimu'n-nisâ), Dımaşk 1982.
İbn Âtıyye, el-Muharrerü'l-vecîz, I-X, Muhammediyye 1395-1407.
İbn Belebân, el-İhsân fî tertibi Sahihi İbn Hibbân, nşr. Şuayb el-Arnaût, I-XVÎ, Beyrut 1404-1412/1984-1991.
İbn Beşkuvâl, Ğavâmizü'l-esmâi'l-mübhemeti'l-vâkıa fî mütûni'l-ahâdîsi'l-müsnede, nşr. İzzüddin Ali es-Seyyid ve dğr., I-II, Beyrut 1407/1987.
İbnu 1-Cevzî, Telkîhu fuhûmi ehli'1-eser, Kahire 1394.
-, Telbîsu İblis, Kahire 1368.
-, Sıfatu's-safve, I-IV, Beyrut 1399/1979.
-, Menâkıbu emîri'I-mü'minin Ömer b. el-Hattâb, nşr. Zeyneb
İbrahim el-Kârût, Beyrut 1407/1987.
-, Kitâbu'l-Kussâs ve'1-müzekkirin, nşr. M. Said b. Besyûni Zağlûl, Beyrut 1406/1986.
-, el-îlelü'1-mütenâhiye fil-ahâdîsi'1-vâhiye, MI, Beyrut 1403/1983. İbn Cübeyr, Rihle, Beyrut 1400/1980. İbn Cülcül, Tabakâtü'l-etibbâ, nşr. Fuad Seyyîd, Beyrut 1405/1985.
İbn Cüzey el-Kelbî, Kitâbu'1-Hayl, nşr. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî, Beyrut 1406/1986.
----------, el-Kavâninül-fıkhiyye, Beyrut ts.
İbn Ebî Davud, Kitâbu'l-Mesâhİf, Leiden 1937 ve Kahire 1355/1936.
İbn Ebî'l-Hadîd, Şerhu Nehci'l-belâğa, nşr. M. Ebu 1-Fazl İbrahim, I-XX, Kahire 1385-1387/1965-1967.
İbn Ebî Hatim, İlelü'l-hadîs, nşr. Muhibbüddin el-Hatib, MI, Kahire 1343.
İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, nşr. Kemal Yusuf el-Hût, I-VII, Beyrut 1409/1989.
İbn Ebî Usaybia, Uyûnu'1-enbâ fî tabakâti'l-etibbâ, nşr. Nizâr Rıza, Beyrut 1965.
İbn Ebî zer', el-Enîsü'1-mutrib bi-ravdi'1-kırtâs fî ahbâri mülûki'l-Mağrib ve târihi Medîneti Fâs, Rabat 1973.
Îbnül-Enbârî, Nüzhetü'l-elîbbâ fî tabakâti'l- üdebâ, nşr. M. Ebü'1-Fazl İbrahim, Kahire 1386/1967.
İbnü'1-Esîr, Üsdü'1-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe, nşr. M. İbrahim el-Bennâ ve dğr., I-VII, Kahire 1390-1393.
-----------, el-Kâmil fi't-târîh, nşr. C.J. Tornberg, I-XIII, Leiden 1851-1876.
-----------, el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb, Mil, Kahife 1357-1359.
-----------, en-Nihâye fî garîbi'l-hadis, nşr. Mahmud M. et-Tanâhî ve dğr., I-V, Kahire 1383/1963.

İbn Fâris, Mücmelü'1-luğa, MV, Beyrut 1404/1984. İbn Fazlullah bk. Ömerî.
İbn Ferhûn, ed-Dîbâcü'l-müzheb, MI, Kahire ts. -----------, Tabsiretü'l-hukkâm» MI, Kahire 1301.
-----------, Dürretü'l-gavvâs fî muhâdaratil-havâs, nşr. M. Ebü'l-Efcân ve Osman Betîh, Beyrut 1406/1986.
el-Feteva'1-Hindiyye, I-VI, Bulak 1310
İbn Funduk el-Beyhakî, Lübâbü'l-ensâb ve'1-elkâb ve'1-a'kâb, nşr. Sey-yid Mehdî er-Recâî, MI, Kum 1410 h.k..
İbnü'1-Hâc, el-Medhal, I-IV, Kahire 140V1981.
İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'1-Bârî, nşr. Taha Abdurrauf Sa'd ve dğr., I-XXVIII, Kahire 1398/1978.
----------, el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe, I-IV, Kahire 1328.
----------, ed-Dirâye fî tahrici ahâdisi'l-Hidâye, nşr. es-Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî, I-II, Beyrut ts.
----------, Takrîbu't-Tehzîb, nşr. M. Avvâme, Beyrut 1408/1988.
----------, Tabsîrü'l-müntebîh bi-tahrîri'1-müştebih, nşr. M. Ali el-Bicâvî, I-IV, Beyrut ts.
----------, Lisânu'l-mîzân, I/VII; Haydarabad 1329-1331
----------, Tehzîbü't-Tehzîb, I-XII, Haydarabad 1325-? /1907-1909.
----------, Telhîsü'l-habîr, I-IV, Kahire 1399/1979.
İbn Hacer el-Heytemî, el-Fetâva'1-kübra'l-fıkhiyye, I-IV, Kahire 1357.
----------, el-Fetâva'1-hadîsiyye, Beyrut ts.
İbn Haldun, el-İber, I-VII, Kahire 1284.
----------, Mukaddime, Beyrut ts.
----------, et-Ta'rîf b'îbn Haldun, Kahire 1951.
İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-a'yân, nşr. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut 1968-1972.
İbnü'l-Hatîb, Lisanüddin, Müsla't-tarîka fî zemmi'l-vesîka, (Abdülmecid Türki'nin Kadâya Sekafiyyesi içinde, s. 251-387), Beyrut 1409/1988.
îbn Hazm, el-Muhallâ, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, I-XI, Kahire ts.
----------, el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, I-II, Kahire 1970.
----------, el-Fasl fi'1-milel ve'1-ehvâ ve'n-nihal, I-V, Cidde 1402/1982.
---------, Cemheretu ensâbi'I-Arab, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire 1982.
----------, Cevâmiu's-sîreti'n-nebeviyye, Beyrut 1403/1983.
İbn Hibbân, Kitâbu's-Sikât, I-IX, Haydarabad 1393-1403/1973-1983.
----------, el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisin ve'd-duafâ ve'1-metrûkîn, Halep 1396.
----------, Meşâhiru ulemâi'l-emsâr, Kahire 1959.
----------, es-Siretü'n-nebeviyye, Beyrut 1407/1987.
îbn Hişâm, es-Siretü'n-nebeviyye, nşr. Mustafa es-Sekkâ ve dğr., I-II, Kahire 1375/1955.
îbn Hudeyde, el-Misbâhu'1-mudî fî küttâbi'n-Nebî, I-II, Beyrut 1405/1985.

îbn Huzeyme, Sahîh, nşr. M. Mustafa el-A'zamî, I-IV, Beyrut 1395/1975. îbn îyâs, Bedâiu'z-zuhûr, I-V, Kahire 1402-1404. Îbnül-Kâdî, Cezvetü'l-iktibâs, MI, Rabat 1973-1974.
----------, Dürretü'l-hicâl, Mil, Kahire 1390/1970.
îbn Kayyim, Zâdü'1-meâd, nşr. Şuayb el-Arnaût, I-V, Beyrut 1401/1981.
----------, riâmu'l-muvakkiîn, I-IV, Kahire 1374/1955.
----------, Ahkâmu ehli'z-zimme, nşr. Subhi es-Sâlih, I-II, Dımaşk 1381/1961.
----------, et-Turuku'1-hükmiyye, nşr. M. Hâmid el-Fakî, Kahire 1372/1953.
----------, Bedâiul-fevâid, I-IV, Kahire 1392/1972.
-, el-Vâbilü's-sayyib mine'l-kelimi't-tayyib, nşr. İbrahim el-Acûz, Beyrut ts.
İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye, I-XIV, Kahire 1351-1358/1932-1939.
----------, es-Siretü'n-nebeviyye, I-IV, Kahire 1385/1966.
----------, Tefsîru'1-Kur'âni'l-azîm, nşr. M. İbrahim el-Bennâ ve dğr., I-VI-II, Kahire 1390/1971.
İbnu 1-Kıftî, İhbâru'l-ulema bi-ahbâri'1-hukemâ, Kahire 1326.
----------, İnbâhu'r-ruvât; Kahire 1406/1986.
İbn Kuteybe, Uyûnu'l-ahbâr, I-IV, Beyrut 1406/1986.
----------, el-Maârif, nşr. Servet Ukkâşe, Kahire 1960.
----------, Te'vîlu muhtelîfı'l-hadîs, nşr. M. Zühri en-Neccâr, Kahire 1386.
îbn Kutlubağa, Tâcü't-terâcim, Bağdat 1962. İbn Mâce, Sünen, I-II, İstanbul 1401/1981. İhn Manzûr, Lisânu'I-Arab, I-XV, Beyrut ts.
----------, Muhtasara Târihi Dımaşk, nşr. Rûhiyye en-Nahhâs ve dğr,, I-XXDC, Dımaşk 1404-1409/1984-1988.
İbn Miskeveyh, Tecâribü'1-ümem, I-III, Kahire 1332-1334.
İbnü'l-Murtaza, Tabakâtu'l-Mu'tezile, nşr. Susanna Diwald-Wilzer, Beyrut 1961.
İbn Münih, el-Âdâbu'ş-şer'İyye, MU, Kahire 1348.
îbn Nüceym, el-Bahru'r-râik, I-VIII, Kahire 1311.
îbn Recep, ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile, I-II, Kahire 1372/1953.
İbn Rüşte, el-A'lâku'n-nefise, nşr. M.J. de Goeje, Leyden 1967.
İbn Rüşd el-Cedd, el-Beyân ve't-tahsîl, nşr. M. Haccî, I-XX, Beyrut 1404-1407/1984-1987.
----------, el-Mukaddimât, MI, Kahire 1325.
İbn Sa'd, et-Tabakâtü'1-kübrâ, nşr. İhsan Abbas, I-IX, Beyrut 1388/1968. İbn Seyyidinnâs, Uyunul, eser, I-II, Beyrut 1402/1982.
İbnü's-Sünnî, Amelü'1-yevm ve'1-leyle, nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Kahire 1389/1969.
İbn Şebbe, Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere, I-IV, Cidde 1399/1979. İbnü'ş-Şelebî, Hâşiyetu Tebyîni'l-hakâik, I-VI, Bulak 1313.
İbn Tağriberdi, en-Nücûmu'z-zâhire, nşr. Fehim M. Şeltût ve dğr., I-XVI, Kahire 1956-1972.
İbnü't-Tallâ, Akdiyetu Resulillâh, Halep 1402/1982.

İbn Teymiyye, Mecmuu Fetâva, nşr. Abdurrahman b. Muhammed, I-XXXVII, Riyad 1381-1386.
----------, el-Fetâva'1-kübrâ, I-V, Beyrut ts.
----------, Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye, nşr. M. Reşad Salim, I-LX, İmam M. b. Suud Ünv. Yay, 1406/1986.
-, es-Sârimü'1-meslûI alâ şâtimi'r-Resûl, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut 1398/1978. İA= İslam Ansiklopedisi, I-XIII, İstanbul 1940-1988. İbrahim Rıfat Paşa, Mirâtü'I-haremeyn, I-III, Kahire 1344/1925. İkbâl, Ahmed Şerkâvi, Mektebetü'l-Celâl es-Suyûtî, Rabat 1397/1977.
İsmail Paşa, Izâhu'l-meknûn, nşr. Kilisli Muallim Rıfat ve Şereddin Yalt-kaya, I-II, İstanbul 1945-1947.
İsnevi, Tabakâtu'ş-Şâfiiyye, nşr. Abdullah el-Cebûrî, I-II, Riyad 1401/1981.
Julien, Ch. Andrâ, L'Afrique du nord en marche, Paris 1952. Kadı Iyâz, Tertîbü'l-medârik, I-III, Tarablus-Beyrut 1387-1388.
----------, eş-Şifâ bi-ta'rîfî hukûki'l-Mustafa, MI, Kahire 1398/1977
----------, Meşâriku'l-envâr alâ sihâhi'1-âsâr, MI, Kahire-Tunus 1333.
----------> Buğyetü'r-râid limâ dammenehu hadîsü Ümmü Zer' mine'l-fevâid, nşr. Salahaddin el-İdlibî ve dğr., Rabat 1395/1975.
Kadiri, Muhammed b. Tayyib, Neşrü'l-mesânî li-ehli'1-karni'l-hâdî aşer ve's-sânî, I-IV, Rabat 1397-1407/1977-1986.
Kal'aci, M. Ravvâs, Mevsûatu fıkhi Ebîbekr es-Sıddık, Dımaşk 1403/1983.
----------, Mevsûatu fikhi Ömer b. el-Hattâb, Kuveyt 1401/1981.
----------, Mevsûatu fıkhi Osman b. Affân, Kahire 1404/1983.
----------, Mevsûatu fıkhi Abdullah b. Mesûd, Kahire 1404/1984.
----------, Mevsûatu fıkhi Abdullah b. Abbâs, Mekke 1403/1983.
----------, Mevsûatu fikhi Abdullah b. Ömer, Beyrut 1406/1986.
----------, Mevsûatu fıkhi'l-Hasan el-Basrî, I-II, Beyrut 1409/1989.
Kalkaşandi, Subhu'1-a'şâ, I-XV, Kahire 1910-1920. Karâfi, el-Furûk, I-IV, Tunus 1302.
Kâri, Ali b. Sultân, MirkâJtü'l-mefâtih (Şerhu'l-Mişkât), I-V, Kahire 1309.
----------, Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe, Beyrut 1405/1985.
----------, el-Esrârü'1-merfûa fi 1-ahbâri'l-mevzua, nşr. M. es-Sabbağ, Beyrut 1391/1971.
----------, Şerhu'ş-Şifa, I-IV, Kahire 1327 (Nesîmu'r-riyâzın kenarında)
Kâsâni, Bedâiu's-senâi fi tertibi'ş-şerâi, I-VTII, Kahire 1328. Kastallâni, İrşâdü's-sârî, I-X, Bulak 1327.
Kâtip Çelebi, Keşfu'z-zunûn, MI, nşr. Kilisli Muallim Rıfat - Ş. Yaltkaya, istanbul 1360-1362.
Kazvini, Zekeriyya, Müfîdü'1-ulûm, nşr. M. Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1405/1985.
Kehhâle, Mu'cemü'l-mtieUifin, I-XV, Dımaşk 1376-81/1957-61.
----------, Mu'cemu musannifî'l-kütübİ'l-Arabiyye, Beyrut 1406/1986.
----------, Mu'cemu kabâili'1-Arab, I-V, Beyrut 1402/1982.

Kelâi, el-İktifâ fî meğâzî Resûlullah ve's-selâseti'1-hulefâ, MI, Kahire 1389/1970.
Kelbi, Cemheretü'l-ensâb, nşr. Naci Hasan, Beyrut 1407/1987.
Kermili, Ani s t as, en Nukûdü'l-Arabiyye ve'1-İslâmiyye ve İlmü'n-nümiyyât, Kahire 1987.
Kettâni, Abdülhay, Fihrisü'l-fehâris, nşr. İhsan Abbas, I-III, Beyrut 1402/1982.
Kettâni, M. Bakır, Tercemetü'ş-Şeyh Muhammed el-Kettâni, Rabat 1962.
Kindi, Muhammed b. Yusuf, el-Vulât ve'1-kudât, nşr. Rhuvon Guest, Leiden 1964. Kirmâni, Şerhu'l-Buhârî, I-XXV, Kahire 1356/1937.
Kudâi, Muhammed b. Selâm e, Müsnedü'ş-şihâb, nşr. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi MI, Beyrut 1405/1985.
Kureşî, el-Cevâhirül-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye, nşr. Abdülfet-tah Muhammed Hulv, I-III, Kahire 1393-1399/1973-1979.
Kurtubi, el-Câmi li-ahkâmi'1-Kur'ân, nşr. Ebu Ishak İbrahim, I-XX, Kahire 1386-1387/1966-1967.
Landau, Rom, Târîhu'l-Mağrib fi'1-karni'I-işrîn, trc. Nikola Ziyâde, Beyrut 1963.
Laroui, Abdullah, Les Orîgines sociales et ciılturelles du nationalisme marocaine (1830-1912), Paris 1977.
Mahfuz, Muhammed, Mu'cemii'l-müellifîne't-Tûnîsiyyîn, I-V, Beyrut 1405/1985.
Mâhi, Ali Hamid, el-Mağrib fî ahdi's-sultân Ebî İnan el-Merini, Dârülbeyza 1986.
Mahlûf, Muhammed, Şeceretü'n-nûri'z-zekiyye fî tabakâti'I-Mâlikiyye, MI, Kahire 1349.
Mahmud, Hasan Ahmed, Kıyâmu devleti'l-Murâbitîn, Kahire ts.
Makkari, Ezhâru'r-riyâz fî ahbâri Iyâz, nşr. Abdüsselâm el-Herâs ve Said Ahmed A'râb. I-V, Rabat 1978.
-----------, Nefhu't-tîb, nşr. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut 1388/1968.
Makrizî, el-Hıtat, MI, Bulak 1270.
-----------, en-Nukûdü'1-kadîme ve'1-İslâmiyye, (Anistas el-Kermilî'nin en-Nukûdu'1-Arabiyye adlı eseri içinde, s. 25-80), Kahire 1987.
Malik b. Enes, el-Muvatta, MI, Kahire 1951. Matavi, M.el-Arûsî, el-Saltanatü'1-Hafsiyye, Beyrut 1406/1986. Mâverdi, el-Ahkâmu's-Sultâniyye, Beyrut 1405/1985. -----------, Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn, Beyrut 1407/1987.
Meâfiri, Risale fi'1-ezân (Resâîl fi'1-fıkh ve'1-luğa içinde), nşr. Abdülaziz Cebûri, Beyrut 1982.
Merğinâni, el-Hidâye, MV, Kahire 1384/1965.
Mesudi, Mürûcu'z-zeheb, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid, I-IV, Kahire 1384/1964.
-----------, et-Tenbîh ve'1-işrâf, nşr. M.J. de Goeje, Leiden 1967.
Metz, Adam, el-Hadâratü'1-İslâmiyye, çev. M. Abdülhâdi Ebû Rîde, MI, Beyrut 1387/1967.

Micheux-Bellaire, Essai Sur I'histoire de confreries marocaines, Rabat 1921.
Mizzi, Tuhfetül-eşrâf bi-ma'rifeti'1-etrâf, I-XIV, Bombay 1965-1982. Muhibbi, Hulâsatü'1-eser fî a'yânil-karni'1-hâdî aşer, I-IV, Kahire 1284. Murâdi, Silkü'd-dürer fî a'yâni'1-karni's-sânî aşer, I-IV, Bulak 1301. Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, I-X, Kahire 1383/1963. Müberred, el-Kâmü, nşr. M. Ahmed ed-Dâlî, I-IV, Beyrut 1406/1986.
Mücirüddîn el-Hanbelî, el-Ünsü'1-CelîI fî târîhil-Kuds ve'1-Halîl, Amman 1973.
Münâvi, Şerhu'ş-Şemâil, (Ali el-Kârî'nin Cemu'l-vesâil'i kenarında), MI, Kahire 1318.
-----------, Feyzü'l-Kadîr, I-VI, Kahire 1357.
-----------, et-Teysîr, MI, Kahire 1286.
Müneccid, Salahaddin, Mu'cemm mâ üllîfe an Resûlîllah, Beyrut 1402/1982.
Münziri, et-Terğîb ve't-terhîb, I-IV, Kahire ts.
Müslim, el-Câmiu's-sahîh, nşr. M. Fuad Abdülbâki, I-V, Kahire 1955-1956.
Muttaki el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, I-XVI, Haydarabad 1314.
Nasır i, el-İstiksâ li-ahbâri düveli'1-Magribi'l-aksâ, I-IX, Darülbeyza 1954.
Nasr, Seyyid Hüseyin, İslam: İdealler ve Gerçekler, çev. Ahmet Özel, İstanbul 1985.
Nebhâni, Câmiu kerâmâti'l-evliyâ, I-II, Beyrut 1329.
Nesâi, es-Sünen, I-VIII, İstanbul 1401/1981.
----------, Amelü'1-yevm ve'Meyle, nşr. Farult Hamâde, Beyrut 1407/1987.
Neşvân b. Said, Şemsü'1-ulûm ve devâu kelâmi'1-Arab mine'l-kelûm, I-II Beyrut ts.
Nevevi, Şerhu Müslim, I-XVIII, Kahire 1347-49/1929-30.
-----------, Tehzîbü'1-esmâ ve'1-luğât, I-II, Beyrut ts.
-----------, el-Mecmû, I-XX, Beyrut ts.
-----------, et-Tibyân fî âdâbi hameleti'I-Kur'an, Dımaşk ts.
-----------, el-Ezkâr, Kahire 1375/1956.
-----------, et-Takrîb ve't-teysîr, nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut 1400/1980.
Nüveyri, Nihâyetü'1-ereb fî funûni'1-Arab, I-XVIII, Kahire 1923, XIX-XXVII, Kahire 1395-1405.
Okiç, M. Tayyib, İslamiyette Kadın Öğretimi, Ankara 1979.
Ömeri, Abdülaziz b. İbrahim, el-Hiref ve's-sınâat fî ahdi'r-Resûl, yer yok, 1405/1985.
Ömeri, İbn Fazlullah, Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr, tıpkı basım nşr. F. Sezgin, I-XXVII, Frankfurt 1988-1989.
-----------, et-Ta'rîf bi-mustalahi'ş-şerif, Kahire 1312.
Öz, Tahsin, Hırka-i Saadet Dairesi ve Emânat-ı Mukaddese, İstanbul 1953.
Özel, Ahmet, İslam Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul 1991.
-----------, Hanefî Fıkıh Alimleri, Ankara 1990.
Provençal, E. Levi, Histoire de I'Espagne Musulmane, I-III, Paris

1950-1967.
Râgıb el-Isfahâni bk. Isfahani, Râgıb.
Râmehürmüzi, el-Muhaddîsü'1-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî, nşr. M. Accâc el-Hatîb, Beyrut 1391/1971.
Râzi, Fahreddin, et-Tefsîrü'1-kebîr (Mefâtîhu'1-ğayb), I-XXXII, Kahire 1934-1962.
Remlî, Şemsüddin, Nihâyetü'l-muhtâc, I-VIII, Kahire 1386/1967. Rosenthal, Franz, A History of Müslim Historiography, Leiden 1968.
Rûdâni, Muhammedb. Süleyman, Sılatü'l-halef bi-mevsûli's-selef, nşr. M. Hacci, Beyrut 1408/1988.
Safedi, el-Vâfî bi'1-vefeyât, nşr. İhsan Abbas ve Şükri Faysal, I-XXH, Wies-baden 1981-1982.
-----------, Nektü'l-himyân fî nüketi'l-umyân, Kahire 1329/1911.
Safvet, Ahmed Zeki, Cemheretü Resâili'1-Arab, I-IV, Beyrut ts. Sahnûn, el-Müdevvenetü'1-kübrâ, I-VI, Kahire 1323. Sâid el-Endelüsî bk. Kadı Sâid.
Salim, Abdülaziz-Muhtar, Ahmed, Târîhu'l-bahriyyeti'l-İslâmiyye fî'l-Mağrib ve'1-Endelüs, Beyrut 1969.
-----------, Târîku'l-bahriyyeti'l-İslâmîyye fî Mısr ve'ş-Şâm, Beyrut
1981.
San'âni, Abdürrezzâk, el-Musannef, nşr. Habiburrahman el-A'zamî, I-XI, Beyrut 1403/1983.
Seâlibi, Fıkhu'1-luğa, nşr. Mustafa es-Sekkâ ve dğr., Kahire 1392/1972. Sehâvi, ed-Dav'u'1-lâmi li-ehli'1-karni't-tâsi, I-XII, Kahire 1353-1355. -----------, Fethu'l-Muğîs, I-III, Beyrut 1403/1983.
-----------, el-Mekâsıdu'1-hasene, nşr. Muhammed Osman, Beyrut
1405/1985; aynı eser, Bağdat 1375/1956.
Semhûdi, el-Vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafa, MI, Kahire 1326.
-----------, Vefâu'1-Vefâ, Cidde 140361983.
-----------, Hulâsatü'1-Vefâ, Cidde 1403/1983.
-----------, Cevâhirü'l-ikdeyn fî fazli'ş-şerefeyn, MI, Bağdad 1984.
Serkis, Mu'cemu'l-matbûâti'l-Arabiyye ve'1-muarrebe, I-II, Kahire 1928-1930.
Seyyid Sabık, Fıkhu's-Sünne, I-III, Beyrut 1397/1977.
Seyyid Şerif, Şerhu'l-Mevâkıf, (Siyalkutî ve Hasan Çelebi'nin hâşiyeleriyle), MI, İstanbul 1292.
Sezgin, Fuat, Geschichte der Arabischen schrifttums (GAS), MX, Lei-den 1967-1984. '
Sıddık Hasan Han, Ebcedü'1-ulûm, I-III, Beyrut 1978. -----------, el-Hıtta fî zikri's-sihâhi's-sîtte, Beyrut 1985.
Sıddıqui, M.Yasin Mazhar, Organisation of Government under the Prophet, Delhi 1987.
Süheyli, er-Ravdü'1-ünüf, I-VII, Kahire 1387-1390/1967-1970. Şulemi, Tabakâtu's-sûfîyye, Kahire 1389/1969.
Süyûti, el-Ahbâru'1-merviyye fî sebebi vaz'i'l-Arabiyye,

(et-Tuhfetü'l-behiyye ve't-tarfetü'ş-şehiyye adlı risaleler mecmuası içinde), İstanbul 1302.
-----------, Buğyetü'1-vuât, nşr. M. Ebü'1-Fazl İbrahim, I-II, Beyrut 1399/1979.
-----------, Câmiu'l-ahâdîs, nşr. Abbas Ahmed Sakr ve Ahmed Abdülcevâd, I-X, Kahire 1984.
-----------, el-Câmiu's-sağir, MI, Kahire 1321.
-----------, ed-Dürrü'1-mensûr, I-VIII, Beyrut 1403/1983.
-----------, el-Evâil (el-Vesâil fî müsâmereti'l-evâil), nşr. Ebû Hâcer Muhammed es-Said b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1406/1986.
-----------, el-Hasâisu'1-kübrâ, I-II, Beyrut 1405/1985.
-----------, el-Hâvî li'1-fetâvâ, MI, Beyrut ts.
-----------, Husnü'l-muhâdara, MI, Kahire 1387/1968.
-----------, el-İklîl f istinbâti't-Tenzîl, Beyrut 1405/1985.
-----------, el-İtkân, nşr. M. Ebü'1-Fazl İbrahim, I-IV, kahire 1405/1985.
-----------, el-Leâli'1-masnûa fî'1-ahâdisi'I-mevzûa, MI, Kahire ts.
----------, el-Müzhir fî ulûmi'1-luğa ve envâihâ, nşr. M. Ahmed Câdülmevlâ ve dğr., I-II, Kahire ts.
----------, Tahzîrü'l-havâs min ekâzîbi'l-kussâs, nşr. M. es-Sabbâğ, Beyrut 1973.
------------, Târîhu'l-hulefâ, Beyrut ta.
------------, Tedribü'r-râvî, Kahire 1378/1959.
------------, et-Tıbbu'n-nebevî, nşr. Hasan Muhammed Makbûli el-Ehdel, Beyrut 1406/1986.
------------, ve Celaleddin el-Mahalli, Tefsîru Celâleyn, Kahire 1324.
Şâfıi, el-Ümm, I-VII, Bulak 1321.
Şâmi, Muhammed b. Yusuf, Sübülü'1-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd (es-Siretü'ş-Şâmiyye), nşr. Mustafa Abdülvâhid ve dğr., I-VII, Kahire 1392-1402/1Ş72-1981.
Şa'râni, Keşfü'l-ğumme, I-II, Beyrut 1408/1988.
------------, et-Tabakâtü'I-kübrâ, I-II, Kahire 1952.
Şerîf, Ahmed İbrahim, Mekke ve'1-Medîne fi'1-Câhiliyye ve ahdi'r-Resul, Kahire 1985.
Şevkâni, Neylü'l-evtâr, I-VIII, Kahire 1391/1971. Şîrâzi, Tabakâtü'I-fukahâ, Beyrut ts.
Taberâni, el-Mu'cemü'1-evsat, nşr. Mahmud et-Tahhân, I-II, Riyad 1405/1985.
------------, el-Mu'cemü's-sağîr, I-II, Kahire 1388/1968.
Taberi, M. b. Cerîr, Târihu'1-ümem ve'1-mülük, nşr. M. Ebül-Fazl, I-X, Kahire 1960-1970.
Taberi, Muhibbuddin, el-Kırâ li-kâsidi Ümmi'1-kurâ, Kahire 1390/1970.
—„-------1 er-Riyâzu'n-nadire fi menâkıbi'I-aşere, I-II, Beyrut 1405/1985.
----------, Zehâirü'I-ukbâ fî menâkıbi zevi'l-kurbâ, Beyrut 1974.
Tahâvi, el-Muhtasar, Kahire 1370.

----------, Şerhu meâni'1-âsâr, MV, Kahire 1388/1968.
Tâhir el-Cezâirî, Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'I-eser, Beyrut ts. Tarablusi, Nevfel, Sannâcetü't-tarab fî takaddümâti'1-Arab, Beyrut ts.
Taşköprîzâde, İsamüddîn, Miftâhu's-saâde, nşr. Abdülvehhab Ebu'n-Nûr ve Kamil Kamil Bekri, I-III, Kahire 1968.
----------, eş-Şakâîku'n-Nu'maniyye, nşr. A.Subhi Furat, İstanbul 1405/1985.
Taşköprîzâde, Kemaleddîn, Mevzûâtu'1-ulûm, MI, İstanbul 1895. Tehânevi, Keşşâfu Istılâhâti'l-fünûn, I-II, Kalküta 1862.
Temîmi, et-Tabakâtu's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye, I-IV, Riyad 1410/1989.
Tirmizi, es-Sünen, I-V, İstanbul 1401/1981.
-----------, eş-ŞemâiIü'I-Muharamediyye, Beyrut 1406/1986; Aynı eser, Amman 1405/1985.
Tourneau, Roger Le, Fâs kable'l-himâye, trc. M. Haccî ve M. el-Ahdar, I-II, Beyrut 1406/1986.
Turtuşi, Sirâcü'l-mülük, İskenderiyye 1289.
Türki, Abdülmecid, Kadâya sekâfîyye min târîhi'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1409/1988.
-----------, ThĞologiens et juriestes de I'Espagne musulmane, aspectspolemiques, Paris 1982.
Uludağ, Süleyman, tslam Açısından Musiki, İstanbul 1976.
Üdfuvi, Kemaleddîn, et-Tâliu's-saîd, Kahire 1966.
Vâdiaşi, Bernâmecü'l-Vâdiâşî, nşr. M. Mahfuz, Beyrut 1400/1980.
Vahidi, Esbâbü'n-nüzûl, Kahire 13/6.
Vâkıdi, el-Meğâzî, nşr. M. Jones, I-III, London 1966.
Vecdi, Ferid, Dâiretu meârifi'l-karni'l-işrîn, I-X, Beyrut 1971.
Ve nş eri si, el-Mi'yâru'1-mu'rib ve'1-câmiu'l-muğrib an fetâvâ ulemâi Ifrıkiyye ve'1-Endelüs ve'1-Mağrib, nşr. M. Hacci ve dğr., I-XIII, Beyrut 1401/1981.
Vezzân, Hasan (Luyun el-Ifrıkî), Vasfu Ifrikiyâ, trc. M. Haccî ve M. el-Ahdar, Beyrut 1983.
Vülâti, Fethu'ş-şekûr fî ma'rîfeti a'yâni ulemâi't-Tekrûr, Beyrut 1401/1981.
Yâkût el-Hamevî, Mu'cemü'l-udebâ, nşr. A.Ferid Rifâi, I-XX, Kahire 1355-1357.
-----------, Mu'cemü'l-büldân, nşr. F.Wüstenfeld, I-VI, Leipzig 1866-1873.
Zebîdi» Tâcu'I-arûs, I-X, Bulak 1307.
-----------, İthâfu sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi ihyâi ulûmi'd-dîn, I-X, Kahire 1311.
----------, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i sarih Tercümesi, trc. Ahmed Naim ve Kamil Miras, I-XII, Ankara 1972.
Zeccâci, Ebü'l-Kâsım, Emâli'z-Zeccâci, nşr. Abdüsselam Harun, Beyrut 1407/1987.
Zehebi, Mizânu'l-i'tidâl, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvi, I-IV, Beyrut

1382/1963.
-----------, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, nşr. Şuayb el-Arnaût ve dğr., I-XXV,
Beyrut 1401-1405/1981-1985. -, Tezkiretü'l-huffâz, I-IV, Haydarabad 1377/1958.
Zemahşeri, el-Fâik fî garibi'I-hadîs, nşr. Ali Muhammed el-Bicavî ve M. Ebü'1-Fazl, I-IV, Kahire 1971.
-----------, el-Keşşâf, I-IV, Kahire 1387/1968.
Zerkesi, Chronique des Almohades et des Hafçides, trc. E. Fagnan, Constantine 1895.
Zeydan, Corci, Târîhu âdâbi'l-luğati'l-Arabiyye, I-IV, Beyrut 1983. Zeylai, Nasbu'r-râye, I-IV, Beyrut 1393/1973.
Zirikli, el-A'lâm, I-X, Kahire 1373-1378/1954-1959; aynı eser, I-VIII, Beyrut 1984.
Zübeyri, Nesebu Kureyş,nşr. E.Levi- Provençal, Kahire 1982. Zürkâni, Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledüniyye, I-VIII, Kahire 1329. -----------, Şerhu'l-Muvatta, I-IV, yer ve tarih yok.